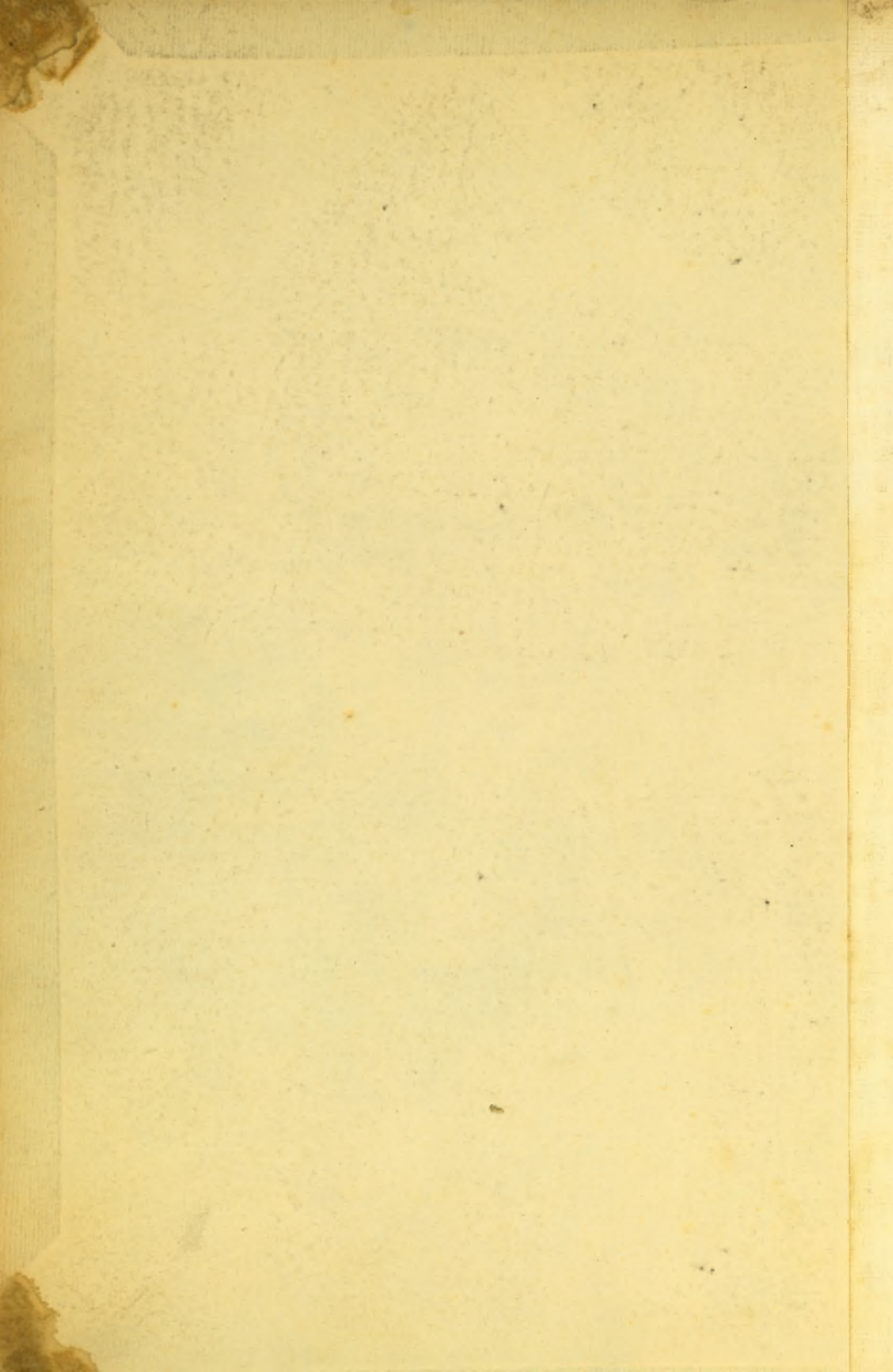
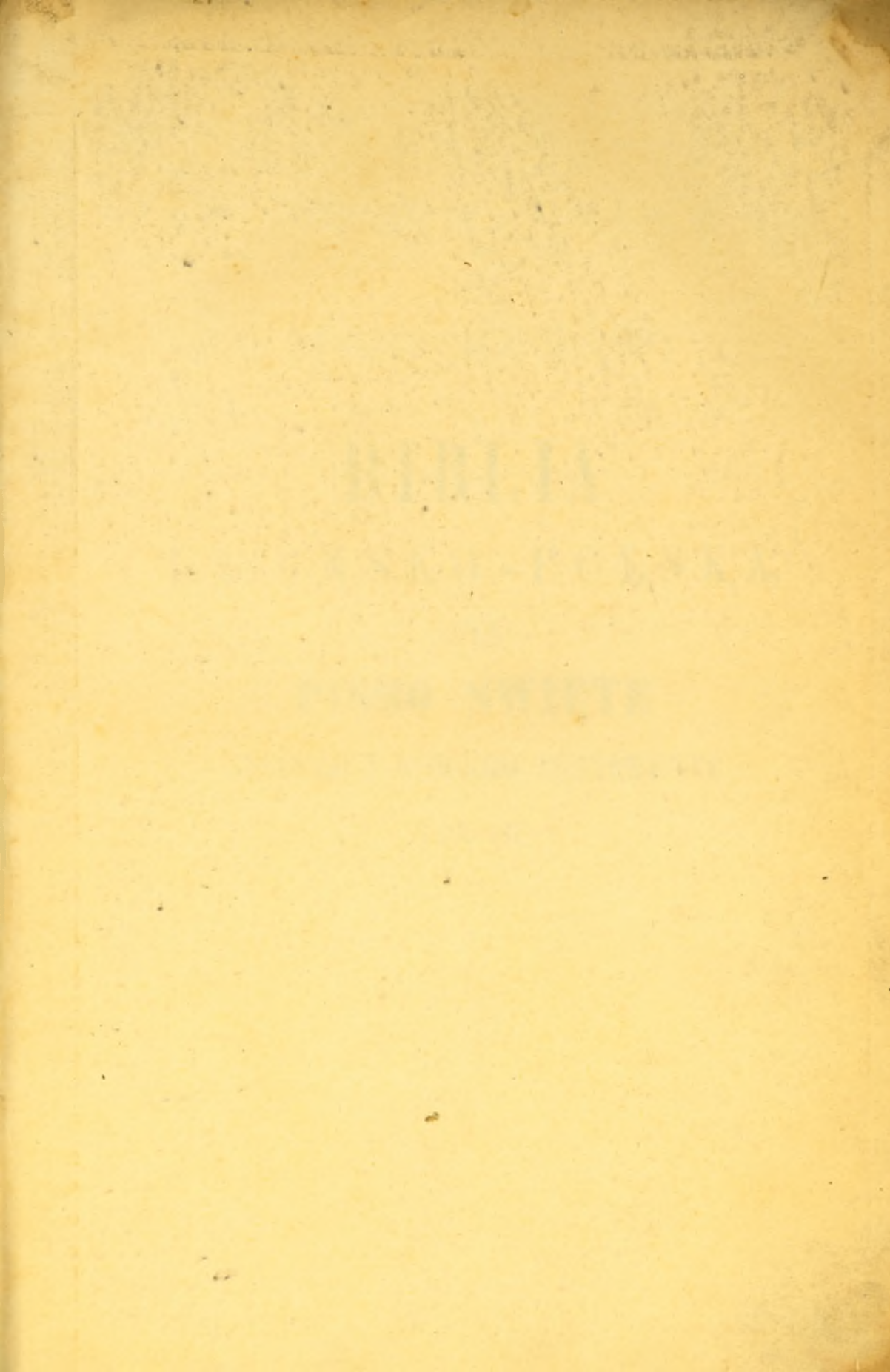

R 105 T.3

BIBLIA

ŁACIŃSKO-POLSKA,

CZYLI

PISMO ŚWIĘTE

STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU.

BIBLIA

ŁACIŃSKO-POLSKA,

CZYLI

PISMO ŚWIĘTE

STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU.

TOM III.

WYDANIE DRUGIE.

TOM III.

Obejmujący Księgi: Malachja, Jeremiasza, Barucha, Ezechiela, Daniela, Dzeana, Joela, Amosa, Abdiasza, Michasza, Jonasz, Nahuma, Habakuka, Sofoniasza, Aggeusza, Zacharyasza, Malachiasza i dwie Machabejskie.

WARSZAWA.

Kubicki i Wolff

1886.

BIBLIA

WACIJSKO-POLSKA

1781

PISMO SZYBIE

STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU

III TOM

BIBLIA

ŁACIŃSKO - POLSKA,

CZYLI

PISMO ŚWIĘTE

STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU.

PODŁUG TEKSTU ŁACIŃSKIEGO WULGATY, I PRZEKŁADU POLSKIEGO

X. JAKÓBA WUJKA T. J.

Z KOMENTARZEM MENOCHIUSZA T. J.

przełożonym na język polski.

WYDANIE

X. S. KOZŁOWSKIEGO

BISKUPA ŁUCKO-ŻYTOMIERSKIEGO.

WE CZTERECH TOMACH in 8-vo maj.

(*fracta pagina*).

WYDANIE DRUGIE.

TOM III.

Obejmujący Księgi: Izaiasza, Jeremiasza, Barucha, Ezechiela, Daniela, Ozeasza, Joela, Amosa, Abdiasza, Micheasza, Jonasza, Nahuma, Habakuka, Sofoniasza, Aggeusza, Zacharyasza, Malachiasza i dwie Machabejskie.

WARSZAWA.

Gebethner i Wolff.

1886.

80754 R 105

TYLNY

PIRMO SWIETE

STARIEGO I NOWIEGO TESTAMENTU

PODŁUG TEKSTU KAZIMIERZA WŁOZYCY I PRZEKŁADU POLSKIEGO

Servatis conditionibus in impressione Sacrorum Bibliorum servandis, licentiam per praesentes dedimus S-am Scripturam utriusque Testamenti cum Commentariis Menochii S. J., editionis Excellentissimi, Illustrissimi ac Reverendissimi Simonis Kozłowski, Episcopi Luceorio-Żytomiriensis, imprimendi, impressamque absque ullis mendis, diligenti prius revisione et collatione facta, evulgandi.

№ 1547.

Datum Varsaviae die 9 Martii 1885 a.

Archiepiscopus Metropolita Varsaviensis

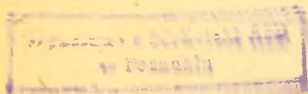
† Vincentius.

S. KOSZOWSKIEGO

Biblioteka Luceo-Żytomierskiego

Дозволено цензурою.—Варшава 3 Апрелья 1885 г.

WE CENTRUM TOMA II 8-70 1047

WYDAWNIK DUCHOWY

TOM III

Opinijski Ksiegi: Izraelska, Jeronimska, Barucha, Ezechiel, Daniela, Olszanska, Joela, Amosa, Abdiasza, Michasza, Jonasz, Natana, Habakuka, Sofoniasza, Agnieszka, Zacharyasz, Malachiasz i dwie Machabejskie

WARSZAWA

Gebelner i Wolff

BIBLIA ŁACIŃSKO-POLSKA

Z OBJAŚNIENIAMI X. J. WUJKA I KOMENTARZEM MENOCHIUSZA,

przełożonym na język polski.

Tom III.

Wprowadzenie do Ksiąg Proroczych.

Szesnaście ksiąg kanonicznych zowią się Proroczymi, już to dla głównego swojego przedmiotu, już przez wzgląd na swych autorów, których noszą tytuł.

Prorokami zowią się ludzie święci, którzy z natchnienia, to jest z nadprzyrodzonego objawienia Bożego poznawali rzeczy tajemne i przyszłe, i z rozkazu Boga ogłaszali je z największą pewnością i prawdą.

Pismo święte często Proroków mianuje *ludźmi Bożymi* albo *Widzącymi*, dla tego, że od samego Boga w sposób nadzwyczajny byli oświecanymi, i pospolicie odbierali Boskie wyroki i objawienia za pośrednictwem snów i nocnych widzeń. (Num. 12, 6).

Ponieważ żaden człowiek przyrodzonym światłem swojego rozumu nie może przenikać przyszłości; dokładne przeto spełnienie się proroctw jest jednym z niezaprzeczonych dowodów boskości Religii, na korzyść której zostały wyrzeczone. Jakoż Pan Bóg we wszystkich wiekach niektórym z wiernych swoich wyznawców, stosownie do potrzeb Kościoła, udzielał daru proroctwa. Ztąd Apostoł narodów powiada: „*I tenże (Bóg) dał niektóre Apostoły, a niektóre Proroki, a drugie Ewangelisty, a inne Pasterze i Doktory: ku wykonaniu świętych, ku robocie posługowania, ku budowaniu ciała Chrystusowego: aźby się wszyscy zeszli w jedność wiary i poznania Syna Bożego*“.

Prorocy zaczęli się razem ze światem. Tak, byli uczczeni duchem proroczym: Adam (Gen. 2, 21); Abel (Hebr. 11, 4); Henoch (Jud. w. 14); Abraham, Izaak, Jakób (Gen. rr. 12, 26, 27, 49); Mojżesz, Aaron, Jozue, Samuel, Dawid, Gad, Natan, Achiasz, Eliasz, Elizeusz, i w. i.

Wyjąwszy Dawida króla, wszyscy Prorocy, którzy się okazali w Judei, od Samuela aż do czasów Ozyasza króla Judzkiego, i króla Izraelskiego Jeroboama II., nic na piśmie nie zostawili. Odtąd zaś, w ciągu lat przeszło 300, nowy powstał szereg Proroków, którzy przepowiednie swoje i nauki, imieniem Boga ogłaszane, przekazali potomności w napisanych przez siebie księgach. Czterech z nich: Izaiasza, Jeremiasza z Baruchem, Ezechiela i Daniela nazwano Prorokami *Więszymi*, dla tego, że więcej spisanych proroctw i nauk po nich zostało. Dwónastu zaś innym, dla szczupłości pism po nich pozostałych, nadano imię Proroków *Mniejszych*, którymi są: Ozeasz, Joel, Amos, Abdiasz, Micheasz, Jonasz, Nahum, Habakuk, Sofoniasz, Aggeusz, Zacharyasz i Malachiasz.

Wszyscy ci nadzwyczajni posłańcy Boga, z dziwną zgodnością i stałością, jako powolne narzędzie jednego i tegoż Ducha Ś., pocieszali wiernych jego wyznawców, gromili grzeszników, nauczali prawd jego, i objawiali przyszłe tajemnice Chrystusowej Religii.

Proroctwa ich najczęściej mają dwójaki przedmiot: jeden blizki i bezpośredni, który się odnosi do stanu doczesnego Izraelitów lub innych narodów; drugi daleko znakomitszy i wznioślejszy, ściągający się do przyszłego Messyasza i założenia przezeń powszechnego Kościoła. Ztąd to u Proroków często napotyka się nagłe i nieprzewidziane przejścia z jednego przedmiotu do drugiego, z rozumienia dosłownego do sensu przenośnego i tajemniczego—co nieraz bywa jedną z przyczyn niejasności stylu pism proroczych.

Jezus Chrystus i tajemnice jego Religii są najpierwszym i głównym przedmiotem wszystkich proroctw. Sama dzielność i dobór wyrazów używanych przez proroków zniewalają czytelnika do szukania w nich innego, wyższego nad sens bezpośredni znaczenia, któreby odsoniło całą ich potęgę. I dla tego nie tylko przepowiednie jasno mówiące o Chrystusie, ale i te,

w których on wyraźnie nie jest przepowiedziany należy doń odnosić; albowiem one wyrzeczone są jedynie w celu poparcia tamtych, i bez Chrystusa nie znajdowałyby takiego miejsca w Piśmie Świętym, które wszędzie jego tylko ma na celu; jak to, między innymi, powiedziano w Ewangelii: *A poczynawszy od Moyżesza i wszystkich Proroków wykladał im we wszystkich pismach, co o nim było.* (Łuk. 24, 27).

Lecz Prorocy nie tylko ustnie i przez pisma zapowiadali przyście Messyasza i ustanowienie przezeń nowego królestwa na ziemi; ale nadto jeszcze przyobrażali go w swoich czynach i osobach. Oto: posłannictwo ich, które odbierali od Boga w sposób często nadzwyczajny, ich życie proste i ukryte, ubóstwo ich i ostryść pokuty, ich wierność w dawaniu świadectwa prawdziwego, aż do poświęcenia się przez to na wszelkie zniewagi i nieraz na samą śmierć męczeńską—były to znamiona czyniące ich podobnymi temu, którego przepowiadali życie, upokorzenia i śmierć zelżywą, i z którym pragnęli połączyć się kiedyś w chwale. O Prorokach to mówi Ś. Paweł (Żyd. 11, 35): *A drudzy byli ciągnieni, nie przyjąwszy odkupienia, aby lepsze zmartwychwstanie należeli. A drudzy doznali pośmiewisk i bicia, nadto i więzienia i ciemnic: byli kamienowani, przecinani, doświadczani, w zabiciu miecza pomarli, błagali się w owczych, w kozich skórach, niedostateczni, uciśnieni, utrapieni; których nie był godzien świat.*

Prorocy nie prorokowali ciągle, lecz tylko wtenczas, kiedy Duch Boży zstępował na nich. Po dokonaniu poselstwa bywali opuszczonymi od Ducha proroczego i stawali się we wszystkim podobni innym ludziom, a tym samym podległymi błędowi, jak tego widzimy przykład, między innymi, na Jonaszu. Przez takowe z nimi postępowanie chciał Bóg pokazać, że oni z samych siebie byli ciemnością i błędem, jak i każdy człowiek, i że ten wysoki przywilej, którym bywali zaszczytzeni, pochodził jedynie z daru jego miłosierdzia. Także Duch Pański, który proroków oświecał, był im *poddany*, jak się wyraża Apostoł (1 Cor. 14, 32); to jest, byli oni panami swęj woli i mogli oprzeć się natchnieniom Ducha Bożego, jak każdy chrześcijanin nieraz sprzeciwia się łasce Boskiej, gdyż Bóg zawsze szanuje wolną wolę człowieka. I właśnie, między innymi i tym się różnili od wieszczków bałwochwalczych, którymi zły duch niekiedy miewał tak dalece, iż odchodzili od zmysłów i nie byli panami siebie.

Ponieważ ziszczenie się prorocत्व, gorliwość o rozszerzenie znajomości Boga i świętobliwość życia były zwyczajnymi cechami Boskiego posłannictwa proroków, przeto: zawodność przepowiedni, obojętność na cześć prawego Boga i obłudę, Pismo Święte wskazuje jako znamiona odróżniające proroków prawdziwych od zwodzicieli. Tak w Deut. r. 18. w. 22, powiedziano: *A jeśli tajemną myślą odpowiesz: Jako mogę rozumieć słowo, którego Pan nie mówił? ten znak będziesz miał: Co w imię Pańskie prorok on przepowie, a nie stanie się: tego Pan nie mówił.* I w Deut. 13, 2: *Jeśli... prorok... rzekłby ci: Pójdźmy a naśladujmy bogów cudzych, których nie znasz, a służmy im: nie usłuchasz słów onego proroka albo widosna... A on prorok albo snów wymyślnicz zabij będzie: bo mówił, aby was odwiódł od P. Boga waszego.* Także w Ewan. S. Mat. 7. 15: *Strzeżcie się pilnie fałszywych proroków, którzy do was przychodzą w owczym odzieniu, a wewnątrz są wilcy drapieżni. Z owoców ich poznacie je.*

Izajasz Prorok.

Izajasz jest pierwszym z czterech proroków Większych, którzy byli jakby czterema Ewangelistami Synagogi. Pochodził z Jerozolimy, synem był Amosa, brata króla Judzkiego Amazyasza. Prorokował pod panowaniem pięciu królów Judzkich: Ozyasza, Joatama, Achaza, Ezechiasza i Manassesza. Z rozkazu tego ostatniego okrutnego króla został przetrąty na dwoje piłą drewnianą, około roku 3317 świata, przed n. Chr. 687, mając wieku lat około 130. Prorokował w ciągu lat przeszło 90.

Izajasz szczególniejszym sposobem został powołany i poświęcony na urząd proroka. W tajemniczym widzeniu ukazał się mu Bóg na tronie wysokim, otoczonym od Serafinów, którzy zakrywając skrzydłami oblicza swoje, wołali jeden do drugiego: *Święty, Święty, Święty Pan Bóg Zastępów, pełna jest wszystka ziemia chwały jego.* (Is. 6, 3). Wtém jeden z Serafinów, wzięwszy z ołtarza rozpalony kamyk dotknął się nim ust proroka, aby je oczyścił. I usłyszał prorok głos Pana, rozkazujący mu opowiadać ludowi wszystko, co go miało spotkać w przyszłości.

Izajasz odebrane od Boga poselstwo spełnił wiernie, ochoczo i mężnie. Styl jego jest wysoki, wzniosły, mocny i nakazujący, pełen różnaitości, odpowiedni wielkości i mocy jego ducha proroczego i Apostolskiego. Ztąd Mędrzec Pański takie daje pochwały Izajaszowi: *Prorok wielki i wierny przed oczyma Bożemi... Wielkim duchem przejrzał posledniejsze rzeczy, i płaczące w Syonie pocieszył. Pokazał aż na wieki przyszłe rzeczy, i skryte pierwój niż się stały.* (Ekkł. 48, 25).

Treść prorocत्व Izajasza, zawartych w 66. rozdziałach jego księgi, jest następną. Prorok wyrzuca Żydom ich niewdzięczność ku Bogu, przeniwierstwo i inne grzechy, i zapowiada przyszłe za nie kary; przepowiada spustoszenie ich kraju i miasta Jerozolimy, upadek królestwa Izraelskiego i Judzkiego, niewolę Babilońską i powrót z niej za króla Cyrusa, którego nazywa po imieniu, odbudowanie kościoła i Jerozolimy, połączenie królestwa Izraelskiego i Judzkiego w lud jeden, odrzucenie Żydów i nawrócenie się ich przy końcu świata, powołanie do Wiary Chrystusa pogańskich narodów, sąd ostateczny, kary piekła dla grzeszników, nagrodę nieba dla sprawiedliwych. Takżę przepowiada przyszłe losy niektórych sąsiednich narodów, jako to: Egipcyan, Filistynów, Moabitów, Tyryjczyków, Idumejczyków.

O Jezusie Chrystusie i jego Kościele mówi tak jasno i dokładnie, iż zdaje się, że jest raczję dziejopisem i Ewangelistą, nie zaś prorokiem. W szczególności przepowiada o Chrystusie Pana poczęciu i narodzeniu z Dziewicy, o darach złożonych Mu przez Mędrców Wschodu, ucieczce jego do Egiptu, opowiadaniu przezeń nauki, o jego cudach, męce, śmierci krzyżowej, chwalebnym grobie i zmartwychwstaniu, o władzy, łasce, tryumfie i chwale, o siedmiu darach Ducha S., rozszerzeniu jego Kościoła po wszystkich świecie, i t. d.

Księga Izajasza, jak i wszystkie inne księgi Prorocze pisane były w języku hebrajskim.

PROPHETIA ISAIÆ.

CAPUT I.

PROROCŦWO IZAJASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O zatwardziałości i niewdzięczności Żydów, i o klęskach, które na nich spaść miały.

1. Visio Isaiæ filii Amos, quam vidit super Judam et Jerusalem in diebus Oziae, Joathan, Achaz et Ezechiae, regum Juda.

2. Audite coeli, et auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enutrivit, et exaltavit: ipsi autem spreverunt me.

3. Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe Domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit.

4. Vae genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis: dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum.

1. Widzenie Izajasza syna Amos, które widział nad Judą y Jerozalem za dni Oziasza, Joathana, Achasa, y Ezechiasza królów Judzkich.

2. Sluchajcie niebiosa, a weźmi w uszy ziemio, abowiem Pan mówił: Wychowałem syny y wywyższyłem: a oni mię wzgardzili.

3. Poznał wół pana swego, y osieł żłób pana swego: a Izrael mię nie poznał, a lud mój nie rozumiał.

4. Biada narodowi grzészennemu, ludowi nieprawością obciążonemu, nasieniu zlemu, synóm złośliwym: opuścili Pana, bluźnili świętego Izraelowego, odwrócili się wstecz.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Widzenie.* Objawienie, rzeczy widziane, nie oczami ciała, lecz duszy. Prorocy zaś dawniej się nazywali *widzącymi*. Patrz I. Król. 9, 18.—*Izajasza.* Izajasz znaczy *zabawienie Pańskie*.—*Syna Amos.* Nie owego który jest trzecim pomiędzy prorokami mniejszymi, lecz innego, który według mniemania Żydów był bratem Amazyasza króla Judzkiego.—*Nad Judą i Jerozalem.* Dotyczące się królestwa Judzkiego i Jerozolimy, która była stołecznym miastem tego królestwa.—*Ozyasza.* Pięćdziesiąt dwa lata panował, IV. Król. 15, 2.—*Joatana.* Który szesnaście lat panował, IV. Król. 15, 33.—*Achaza.* Który także szesnaście lat panował, IV. Król. 16, 2.—*Ezechiasza.* Który lat dwadzieście dziewięć panował, IV. Król. 18, 2. Zkąd się pokazuje, że święty prorok przez długi czas prorokował.

2. *Sluchajcie niebiosa.* Niektórzy rozumieją o mieszkańcach nieba i ziemi, to jest o aniołach i ludziach. Inni prawdziwiej o samych niebiosach i ziemi; używa bowiem prozopopei do stworzeń nieżyjących, żeby w ten sposób wyrazić większe oburzenie. Powtarza Izajasz słowa Mojżesza, z r. 32, 1 Deut., dla pokazania iż już przyszły te czasy, które przewidział był Mojżesz, to jest, kiedy pobożność i sprawiedliwość miały zniknąć i prawo pozostać w samych tylko obrządkach. Tak samo i wiersz 10 jest z wiersza 32 tegoż Deuterono-

mium.—*Abowiem Pan mówił.* Jakby rzekł: Nie ja, lecz święty i boski majestat wyrzekł to przezemnie.—*Syny.* Żydów swojego czasu rozumie, do których przedewszystkiem te słowa proroka zmierzają, chociaż i do innych także zastosować je można.—*Wychowałem.* Tak Ozeasza 11, 3 mówi się: *A ja jako piastun Efraim nosiłem je na ramionach swoich, a nie wiedzieli żem je uleczył.*—*Wywyższyłem.* Wykarmiłem, dałem wzrost, ubogaciłem wielorakimi dobrodziejstwami.—*Wzgardzili.* Chald., podnieśli przeciwko mnie rokosz.

3. *Poznał.* Poznaje zwykle.—*Żłób pana swego.* Pana, właściciela żłobu; jest bowiem Hypallaga.—*Mię nie poznał.* Ze jestem Panem jego, ponieważ był krnąbrny i nieposłuszny, i nie lękał się mną wzgardzić.—*Nie rozumiał.* Głosu mojego gdy wołałem, rozkazywałem, groziłem, błagałem.

4. *Nasieniu zlemu.* Synom wyrodnym i występny.—*Opuścili Pana.* Do bałwochwalstwa się zwrócivszy.—*Bluźnili.* Uczynkami i słowy; abowiem stawszy się czciocielami bałwanów, przez to samo Boga bluźnili także słowy, wystawiając fałszywe bóstwa hymnami i pieśniami. W hebr. i u LXX. jest, *do gniewu pobudzali.* Stosuje się to do Chrystusa, którego Żydzi bluźnili, nazywając Go opilcem wina, i że w imieniu Beelzebuba czartów wyrzuca, i t. d.—*Świętego Izraelowego.* Boga Izraelskiego.—*Odwrocili się wstecz.* Odstępując od czci prawdziwego Boga.

5. Super quo percutiam vos ultra, addentes praevaricationem? omne caput languidum, et omne cor moerens.

6. A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas: vulnus et livor, et plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.

7. Terra vestra deserta, civitates vestrae succensae igni: regionem vestram coram vobis alieni devorant, et desolabitur sicut in vastitate hostili. (*Infr. 5, 6*).

8. Et derelinquetur filia Sion ut umbraculum in vinea, et sicut tagurium in cucumerario, et sicut civitas, quae vastatur.

9. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similes essemus. (*Rom. 9, 29*).

10. Audite verbum Domini, principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri, populus Gomorrhae!

11. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum: holocausta arietum, et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum, et agnorum et hircorum nolui. (*Jer. 6, 20. Amos 5, 22*).

12. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quaesivit haec de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis?

13. Ne offeratis ultra sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi. Neomeniam et sabbatum, et festivitates alias non feram, iniqui sunt coetus vestri:

14. calendas vestras, et solemnitates vestras

5. Na czymże was mam więcej karać, którzy przyczyniacie przestępstwa? każda głowa chora, a każde serce żałośne.

6. Od stopy nogi aż do wierzchu głowy niemasz w nim zdrowia: rana y siność y spuchły raz, nie jest zawiązany, ani lekarstwem opatrzony, ani oliwą zmiękczony.

7. Ziemia wasza spustoszona, miasta wasze ogniem popalone: krainę waszą przed wami cudzoziemcy pożeraia, y spustoszeie iako w zburzeniu nieprzyjacielskim.

8. Y zostanie się córka Siońska iako chłodnik w winnicy, a iako budka w ogrodzie ogórkowym, y iako miasta które burza.

9. By nam był Pan zastępów nie zostawił nasienia: bylibyśmy iako Sodoma, y stalibyśmy się Gomorze podobni.

10. Słuchajcie słowa Pańskiego książea Sodomskie, weźcie w uszy zakon Boga naszego ludu Gomorski.

11. Cóż mi po mnóstwie ofiar waszych, mówi Pan? Pełenem calopalenia baranów, y loiu tłustego bydła, y krwi cielców, y iagniat, y kozłów niechciałem.

12. Gdyście przychodzili przed oczy moje, kto tego szukał z rak waszych, abyście chodzili po sieniach moich?

13. Nie ofiarujcież więcej oliary próżno: kadzenie jest mi obrzydłością. Nowiu miesiąca, y Szabbathu, y innych świąt, nie ścierpię, nieprawe są zbory wasze:

14. Nowi waszych, y uroczystych świąt waszych

5. *Na czemże.* Na jaki koniec, po co, gdy jesteście w złém uparci? Albo na jakim członku, gdy już żadnego miejsca nie widać na nową chłostę? Albo jakim rodzajem chłosty?—*Każda głowa chora, i t. d.* Pod allegoryą cielesnej choroby opisuje zgubny stan Żydów i skażony chorobą grzechów.—*Głowa chora.* Zdaje się, że pod imieniem głowy oznaczają się książęta ludu.—*Serce żałośne.* Jak głowa książąt, tak serce kapłanów zdaje się oznaczać. *Żałośne,* to samo jest co *chore*, jak z hebrajskiego przekłada Pagninus.

6. *Od stopy nogi.* Niema zdrowia w całym ciele politycznym.—*Nie jest zawiązany.* Nikogo nie było, ktoby leczył tę ranę waszą.—*Oliwą zmiękczony.* Polaniem oliwy złagodzony.

7. *Ziemia wasza spustoszona.* Dotąd o grzechach Żydów, teraz mówi o ich karaniu. Sens jest: ziemia wasza spustoszoną zostanie, to jest podczas niewoli Babilońskiej; o niej bowiem jest mowa.

8. *Córka Siońska.* Jeruzalem.—*Jako chłodnik winnicy.* Jako przybytek okryty gałęziami, w którym przed winobranieniem przebywali stróże winnicy, dla strzeżenia jagod i owoców od złodziei i bydlat, i który po zebraniu winnych gron rozrzuca się i rozprasza.—*Jako miasto które burzą.* *Jako miasto spustoszone,* jak przekłada Pagninus.

9. *Zostawił nasienia.* Małe niejakiie ostatki, nasienie narodu naszego.—*Jako Sodoma.* Bylibyśmy do szczętu poginęli.

10. *Książęta Sodomskie.* Tak się nazywają Żydzi, nie tylko dla tego że jak Sodomczyków tak i ich grzechów przyczynami były: *pycha, sytość chleba, a dostatek, i próżnowanie jęj, i córek jęj: a reki niedosta-*

tecznemu i ubogiemu nie podawały, jak powiada Ezech. 16, 49; lecz także, ponieważ występkom sodomskim byli oddani, jak się pokazuje z rozdziału następującego, gdy się mówi: *Dzieci się cudzych jęj,* w. 6, i ponieważ w swoich zbrodniach byli beczelnymi i bezwstydnymi, tak samo jak Sodomczycy; to bowiem jest co się mówi r. 3, 9: *Grzech swój jako Sodoma opowiadali, a nie taili.*—*Zakon Boga naszego.* To jest, który jest wolą Bożą, którą ja wam opowiadam; *thora,* nietylko prawo lecz w ogólności postanowienie, ustawę, albo naukę oznacza, przez którą poznajemy względem nas wolę Bożą.

11. *Petenem.* To jest, syty, jakby rzekł: Odrazę mnie sprawują, ponieważ je ofiarujecie sercem nieczystym i pełnym grzechów, i ponieważ na zewnętrznych ofiarach zakładacie całą świętość, zaniedbując wewnętrzną, która jest prawdziwą i niezbędną.—*Nie chciałem.* Zamiast *nie chcę,* mnie się nie podobają.

12. *Gdyście przychodzili.* Któż oczekiwał lub wymagał tego od was, gdy przyjdziecie przed obliczność moję do kościoła? LXX. mają, *ani przychodzicie żeby się mnie ukazać?*—*Abyscie chodzili po sieniach moich.* Kto prosił, żebyście chodzili po sieniach moich i do nich uczęszczali?

13. *Kadzenie.* Ofiary kadzenia, albo ofiary palone.—*Nie ścierpię.* Znieść nie mogę.—*Nieprawe.* Ponieważ wasze zebrania są nieprawe, gdyż się składają z ludzi bezbożnych i zaciętych w grzechach, i ponieważ się szkodzicie nie tak dla składania ofiar, jak dla picia i zbytków.

14. *Nienawidzi dusza moja.* Ja nienawidzę.—*Zmordowałem się znosząc.* Ze smutkiem i przykrością znoszę.

odivit anima mea: facta sunt mihi molesta: laboravi suslinens: * (*Infr. 59, 3*).

15. Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis, et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam: manus enim vestrae sanguine plenae sunt.*

16. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere perverse: (*1. Petr. 3, 11*).

17. discite benefacere, quaerite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam.

18. Et venite, et arguite me, dicit Dominus: Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.

19. Si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis.

20. Quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos, quia os Domini locutum est.

21. Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena iudicii? iustitia habitavit in ea, nunc autem homicidae.

22. Argentum tuum versum est in scorium, vinum tuum mistum est aqua.

23. Principes tui infideles, socii furum: omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Pupillo non iudicant, et causa viduae non ingreditur ad illos. (*Jer. 5, 28*).

24. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum fortis Israel: Heu, consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis.

25. Et convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum scorium tuam, et auferam omne stannum tuum.

nienawidzi dusza moja, stały mi się przykre, zmorowałem się znosząc.

15. A gdy wyciągniecie ręce wasze, odwróćę oczy moje od was: a gdy rozmnożycie modlitwę, nie wysłucham: bo ręce wasze pełne są krwie.

16. Omyćcie się, czystymi bądźcie, odéymcie złość myśli waszych od oczu moich: przestańcie źle czynić:

17. uczcie się dobrze czynić: szukajcie sadu, wspomagajcie uciśnionego, czyncie sprawiedliwość sierocie, bróńcie wdowy.

18. A przyjdźcie, a strofujcie mię, mówi Pan: Choćby były grzechy wasze jako szarłat, jako śnieg wybieleją: i choćby były czerwone jako karmazyn, będą białe jako wełna.

19. Jeśli zachcecie, a posłuchacie mię, dóbr mię pożywać będziecie.

20. Ale jeśli niezechcecie, a mnie ku gniewowi przywiedziecie: miecz was pożrze, bo usta Pańskie mówily.

21. Jako się stało nierządnicą miasto wierne, pełne sadu? sprawiedliwość mieszkała w nim, a teraz mężobójce.

22. Srebro twoje obróciło się w żużelice: wino twoje zmieszało się z wodą.

23. Książęta twoje niewierne, towarzysze złodziejscy: wszyscy miłują dary, a idą za nagrodą. Sierocie nie czynią sprawiedliwości: a sprawa wdowa nie przychodzi przed nie.

24. Przeto mówi Pan Bóg zastępów mocny Izraelski: Ach pocieszę się nad nieprzysięgłymi swemi, a pomścę się nad przeciwnikami moimi.

25. Y obróćę rękę swoję na cię, y wypalę do czysta żużelice twoję, y odpędzę wszystkie cynę twoję.

15. *Gdy wyciągniecie ręce.* Modląc się do mnie. — *Krwie.* Patrz Wujka.

16. *Złość myśli waszych.* Złe wasze zamiary i postanowienia.

17. *Sadu.* Rozpoznawajcie sprawy stron spierających się z sobą, i dochodźcie która strona ma słuszość, a nie wydawajcie niesprawiedliwych wyroków, powodowani bądź datkiem, bądź przyjaźnią, bądź strachem.

18. *A przyjdźcie, a strofujcie mię.* Gdy to uczynicie, wyrzucacie mnie niewierność i nieśladość, jeśli was nie przyjmę do łaski, i jeśli wam nie dam tego co następuje. — *Choćby były grzechy wasze jako szarłat.* Choćby były grzechy wasze nakształt szarlatu krwawego, liczne i ciężkie, w zupełności obmyte zostaną. Powiedzieliśmy w. 15, że pod imieniem krwi oznaczają się grzechy. Trzymając się więc tej allegoryi powiada: choćbyście byli przesięgli i zbroczeni krwią, to jest grzechami, tak iżbyście ze wszęch stron wyglądali jak szarłat, i t. d. — *Jako karmazyn.* Jest powtórzenie tego samego zdania.

19. *Jeśli zechcecie.* Jeśli obierzecie służbę moję, i mnie święcie czcić będziecie. — *Dóbr ziemie pożywać będziecie.* Płodów ziemi Chananejskiej.

20. *Miecz.* Obcych narodów, Babilończyków, a potem Rzymian, jak powiada ś. Hieronim, zniszczy was. — *Bo usta Pańskie mówily.* LXX. *bo usta Pańskie to mówily.*

21. *Jako.* Znak jest zdziwienia i razem ubolewania. —

Nierządnicą. Przechylając się do bałwanów, jakby do nierządników, a ztąd do zrad i niesprawiedliwości. — *Miasto wierne.* Jerozolima, która przed tém wierna Bogu, jako mężowi, wiare święcie zachowywała. — *Pełne sadu.* Która sprawiedliwych sędziów miała, i sprawiedliwe trybunały. — *A teraz mężobójce.* To jest, stali się, którzy byli powinni być stróżami sprawiedliwości.

22. *Srebro twoje.* Pod allegoryą srebra i zużli oznacza wielką zmianę obyczajów na gorsze, i wielorakie skażenie wniesione do rzeczypospolitej. — *Wino twoje zmieszało się z wodą.* Sprawiedliwość i chwalebne obyczaje w większej części skażone i zepsute. Niema w tobie żadnej szczerzej cnoty.

23. *Niewierne.* Hebr. *krnąbrni*, Chald. *nieulegli*, LXX. *nieposłuszni*. Zdanie jest: Są nieposłuszni, krnąbrni, ponieważ nie chcą się poddać żadnej karności, lecz według upodobania wszystko czynią. — *Towarzysze złodziejscy.* Ponieważ, jak następuje, *wszyscy miłują dary.*

24. *Ach.* Niestety, biada. Oznacza, że Bóg niejako pomimowolnie karze grzechy nasze. — *Pocieszę się.* Domierzywszy pomsty; tym bowiem sposobem zadośćuczynię mojej obrażonej sprawiedliwości.

25. *Wypalę do czysta.* Oczyszczę ciebie ogniem utrapienia, i jako kruszec uwolnię z fuzów. — *Odpędzę wszystkie cynę twoję.* Tak że czyste srebro pozostanie. Słowa to są Boga zagniewanego na grzechy, lecz litościwego na grzeszników.

26 Et restituum iudices tuos, ut fuerunt prius, et consiliarios tuos, sicut antiquitus: post haec vocaberis civitas iusti, urbs fidelis.

27. Sion in iudicio redimetur, et reducent eam in iustitia:

28. et contereť scelestos et peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum, consumeruntur.

29. Confundentur enim ab idolis, quibus sacrificaverunt: et erubescetis super hortis, quos elegeratis,

30. cum fueritis velut quercus defluentibus foliis, et velut hortus absque aqua.

31. Et erit fortitudo vestra, ut favilla stuppae, et opus vestrum quasi scintilla: et succendetur utrumque simul, et non erit qui extinguat.

26. Y przywróćę sędzie twoje iako przed tym byli, a rayce twoje iako z starodawna: potym będziesz nazwano miastem sprawiedliwego, miastem wiernym.

27. Sion w sądzie odkupione będzie, y przywiodą ie zaś w sprawiedliwości:

28. a zetrze złośniki y grzeszniki spólem: a którzy Pana opuścili będą wyniszczeni.

29. Bo będą pohanibieni od bałwanów którym ofiarowali: y będziecie się wstydzic za ogrody któreście byli obrali,

30. gdy będziecie iako dąb którego liście opadło, y iako ogród bez wody.

31. Y będzie moc wasza, iako pėrz z zgrzebi, a dzieło wasze, iako iskra: y zapali się oboje pospołu, a nie będzie ktoby zagasił.

Wykład miejsc trudniejszych X. Jakóba Wujka.

PROCTWO IZAJASZOWE.

Izajasz w Jeruzalem w domu zacnym urodzony, tamże (przedtém niżli dziesięcioro pokolenie Izraelskie w niewolę zagnane było) prorokował: a za panowania króla Manasses, pił na dwoje przetarty, żywota dokonał: i pogrzebion był pod dębem Rogelowym, podle potoka który król Ezechiasz zasypać kazał. Ten jako Hieronim ś. mówi, słuszniej ewangelista, a niżeli prorokiem może być nazwany. Bo wszystkie tajemnice o Chrystusie, i o kościele jego tak jasnie wyraził, że się nie zda o przyszłych rzeczach prorokować ale o przeszłych pisać historyą. Nadto gromi przełożone i lud żydowski, i o królestwie Judzkim i Izraelskim wiele przyszłych rzeczy opowiada.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 15. *Ręce wasze pełne są krwią.* Często w Piśmie ś. grzechy zowią krwią. Psal. 5. Psal. 50. Oseae 4. Przyczyna tego jest, iż pożywanie krwi było u Żydów brzydkie i zakazane, przeto i Apostołowie zakazywali poganom krwi pożywać, aby się mogli z Żydami złączyć: w Dziejach 15. Nadto krew miesięcznej niewiasty za nieczystą mieli. Zach. 13. Iza. 46. Dla tych dwu przyczyn krew u żydów była brzydka, i dla tego krwią zowią grzechy, któremi się wszyscy brzydzic mają jako nieczystemi.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O przyjściu Chrystusa i upadku bałwochwalstwa.

1. Verbum, quod vidit Isaias, filius Amos, super Juda et Jerusalem.

2. Et erit in novissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur

1. Słowo które widział Izajasz syn Amos, nad Judą y Jeruzalem.

2. Y będzie w ostateczne dni przygotowana góra domu Pańskiego na wierzchu gór, y wywyższy

26. *Jako przedtém byli.* To jest, iżby byli świętymi, cnotliwymi i czcicielami sprawiedliwości, jakimi byli Mojżesz, Jozue, i t. d. Spełniło się to proctwo, gdy po niewoli Babilońskiej dał Bóg ludowi Ezdrasza, Nehemiasza, Machabejczyków i tym podobnych, a po niewoli rzymskiej Apostołów i t. d.—*Miastem sprawiedliwego.* To jest Chrystusa, gdy się on narodzi, będzie ciebie nauczał i poświęcał. W hebrajskim jest, *miastem sprawiedliwości.*—*Miastem wierném.* Bogu, trwając w jego jednej wierze, czci i posłuszeństwie.

27. *W sądzie odkupione będzie.* Izrael przez Cyrusa będzie uwolniony z Babilonu po wypełnieniu słusznego zadoścuczynienia, to jest, po przeniesieniu kary siedemdziesięcioletniej niewoli. Ona tu bowiem zowie się *sądem*, ponieważ była zadana w skutek sprawiedliwego sądu Bożego. Zupelniej i prawdziwiej stało się to przez Chrystusa, który w sądzie, to jest, ze ściszej sprawiedliwości zadoścuczynił, i odkupił Syon, to jest Kościół z Żydów i pogan, który się rozpoczął w Syonie Jeruzolimskim.—*Przywiodę je.* Odprowadzą znowu więźniów do Jerozolimy, i będą nimi rządzić w sprawiedliwości.

28. *Zetrze. Pan.*—*Będą wyniszczeni.* Ubóstwem i troskami niewoli w Babilonie.

29. *Będą pohanibieni od bałwanów.* Będą się wstydzili z powodu bałwanów, których czcili, i nie mogli się od nich oswobodzić.—*Za ogrody.* Ogrody i gaje rozumie, w których czcili bałwanów, a zwłaszcza sprośnego Beelfegara czyli Prypa. Patrz II. Par. r. 15, 16.—*Byli obrali.* Dla uczczenia bałwanów.

30. *Jako dąb.* Który niegdys kwitnący, gdy przyjdzie zima lub starość, więdnije, usycha i zamiera.—*Ogród bez wody.* Który bez wilgoci wysycha i wypala się.

31. *Moc wasza.* Mocą żydowską nazywa ich miasta, mury, ořez, zamki, a przedewszystkiem bałwanów, w których pokładali nadzieję.—*Dzieło wasze.* Ozdobę rozumie, przepych i część którą oddawali bałwanom, a przytém bogactwa i kwitnący stan, do którego przychodzili niegodziwym przemysłem.—*Jako iskra.* Która w mguieniu oka gaśnie i niknie.

R. 2.—1. *Słowo.* Objawienie, proctwo.—*Nad Judą i Jeruzalem.* Mające się spełnić w czasach Messyasza, gdy z Judy narodzi się Chrystus, Apostołowie i nowy Kościół.

2. *I będzie.* Spójnik i przez hebraizm jest zbyteczny.—*W ostateczne dni.* P. Wujka.—*Przygotowana góra domu Pańskiego.* P. W.—*Na wierzchu gór.* Ponieważ Kościół godnością, chwałą, nauką i świętością

super colles, et fluent ad eum omnes gentes. (*Mich. 4, 1*).

3. Et ibunt populi multi, et dicent; Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.

4. Et judicabit gentes, et arguet populos multos; et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad proelium.

5. Domus Jacob venite, et ambulemus in lumine Domini.

6. Projecisti enim populum tuum, domum Jacob, quia repleti sunt ut olim; et augures habuerunt ut Philistinim, et pueris alienis adhaeserunt.

7. Repleta est terra argento et auro, et non est finis thesaurorum ejus:

8. et repleta est terra ejus equis, et innumerabiles quadrigae ejus. Et repleta est terra ejus idolis: opus manuum suarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum. (*Infr. 44, 12*).

9. Et incurvavit se homo, et humiliatus est vir: ne ergo dimittas eis.

10. Ingredere in petram, et abscondere in fossa humo a facie timoris Domini, et a gloria majestatis ejus.

11. Oculi sublimes hominis humiliati sunt, et incurvabitur altitudo virorum: exaltabitur autem Dominus solus in die illa.

12. Quia dies Domini exercituum super omnem superbum et excelsum, et super omnem arrogantem: et humiliabitur:

przewyższa nie tylko kościoły i świątnice pogańskie, lecz także i żydowskie.—*Popłyną*. Dobrowolnie pospieszą, przy pomocy łaski Bożej, iżby się mogli podnieść do doskonałego prawa.—*Wszyscy narოდowie*. Niektórzy ze wszystkich narodów.

3. *Na górę Pańską*. Do Chrystusa i Kościoła.—*Do domu Boga Jakobowego*. Do domu Boga prawdziwego, którego czcił Jakób, którym jest kościół.—*Nauczy*. Bóg Jakobowy, Chrystus.—*Dróg swoich*. Prawa swojego, według którego chodzić będziemy, zachowując je.—*Z Syonu wynidzie zakon*. Nie Żydowski lecz Chrześcijański, zakon łaski.—*Słowo Pańskie*. Ewangelia, opowiadanie Ewangelii.

4. *Będzie sądził*. Będzie rządził, panował.—*Będzie strofował ludzi*. Piśmiennych, faryzeuszów i innych niewiernych, a przez apostołów pełnych Ducha Ś., *będzie kwałł świat z grzechu*. Jan 16, 8.—*Przekują miecze swe na lemieszce*. Gdy ustaną niezgody i wojny.—*Ani się będą więcej ćwiczyć ku bitwie*. Będzie największy pokój przez długi czas, albo zawsze według prawa Chrystusowego, ponieważ się nakazuje miłosierdzie i wzajemna miłość.

5. *W światłości Pańskiej*. W światłości Ewangelii.
6. *Albowiem porzuciłeś twój lud*. Jakby rzekł: dla tego wzywam lud żeby się nawrócił do Pana, ponieważ Ty, Panie, lud, twój odpadający od ciebie odrzuciłeś, i t. d.—*Dom Jakobów*. Izraelitów.—*Pełni są*. Bogactw, a nasyceń i wytuczonych wierzgali. Albo pełni są bałwanów, lub grzechów.—*Wieszczki*. Pod imieniem wieszczki rozumie wszelkiego rodzaju czarnoksiężtwo i wróżbiarstwo.—*Dzieci się cudzych jęzi*. Przez

się nad pagórki, a popłyną do niego wszyscy narodowie.

3. Pójdą też wiele ludzi, y rzekną: Chodźcie a wstąpmy na górę Pańska, y do domu Boga Jakobowego, a nauczy nas dróg swoich, y będziemy chodzić ścieżkami jego, bo z Syonu wynidzie zakon, a słowo Pańskie z Jeruzalem.

4. Y będzie sadił narody, y będzie strofował ludzi wiele: y przekują miecze swe na lemieszce, a włocznie swe na śierpy: nie podniesie miecza naród przeciw narodowi: ani się będą więcej ćwiczyć ku bitwie.

5. Domie Jakobów pódźcie, a chodźmy w światłości Pańskiej.

6. Abowiem porzuciłeś twój lud, dom Jakobów, iż pełni są jako przedtym, y mieli wieszki jako Philistynowie, a dzieci się cudzych jęzi.

7. Napelniona iest ziemia śrębra y złota, y niemasz końca skarbów jego:

8. y napelniła się ziemia jego koni, y niemasz liczby poczwornych jego. Y napelniła się ziemia jego bałwanów: kłaniali się dziełu rąk swoich, które uczyniły palce ich.

9. Y kłaniał się człowiek, y uniazał się mąż: przetoż nie odpuszczaj im.

10. Wnidź do skały, a skryj się w wykopanej ziemi przed obliczem strachu Pańskiego y przed iasnoscia majestatu jego.

11. Oczy wyniosle człowiecze zniżone są, y nacylona będzie wysokość mężów: a sam Pan wyższy się w on dzień.

12. Bo dzień Pana zastępów na każdego pysznego y wysokiego, y na każdego hardego: y zniżon będzie:

pederastją i ohydny grzech sodomski. Żydzi niekiedy przez *cudze dzieci*, rozumieją naukę i praktyki pogańskie.

7. *Napelniona jest ziemia srebra*. Oznacza łakostwo Żydów i nienasyconą chciwość bogactw.

8. *Napelniła się ziemia jego koni*. Zabronił był Bóg królom żydowski, a bardziej ludowi, żeby nie rozmnażali u siebie koni i wozów, Deut. 17, 16 i 18.

9. *Kłaniał się*. Bałwanom.—*Człowiek*. Plebeusz.—*Uniazał się*. To samo jest co kłaniał się.—*Mąż*. To jest znaczuiejszy, książę; jakby rzekł: Tak przedniejsi panowie, jak i lud prosty czczą bałwanów, uniażając się przed nimi.—*Przetoż nieodpuszczaj im*. Z gorliwości to powiada Izajasz, jakby rzekł: Zatrać Panie, tak występnych, wygub bałwochwalców. Albo powiedziano *nieodpuszczaj* zamiast *nieodpuścisz*, w duchu proroczym.

10. *Do skały*. Do jaskini.—*Przed obliczem strachu Pańskiego*. To jest, strasznego Boga.—*I przed jasnością majestatu jego*. Który chwalebna swoje sprawiedliwość okaże względem Żydów, gdy ich będzie ściagał i zabijał przez Chaldejczyków, mocnych, wojowniczych i sławnych żołnierzy. A tak Chaldejczycy przez metoniąmją zowią się *strachem i chwale Pańską*, ponieważ od Boga posłani nabawią strachu Żydów, i będą nad nimi wykonywali chwalebna pomstę Bożą.

11. *Oczy wyniosłe*. Pycha.—*Człowiecze*. Plebeusza, jak wyż. w. 9.—*Zniżone są*. Unieźni będą.—*Wysokość*. Wyniosłość, pycha.—*Mężów*. Zacznych rodem i przedniejszych z ludu.

12. *Dzień Pana*. Mściciel.

13. et super omnes cedros Libani sublimes, et erectas, et super omnes quercus Basan:

14. et super omnes montes excelsos, et super omnes colles elevatos:

15. et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum munitum:

16. et super omnes naves Tharsis, et super omne, quod visu pulchrum est.

17. Et incurvabitur sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum, et elevabitur Dominus solus in die illa:

18. et idola penitus conterentur,

19. et introibunt in speluncas petrarum, et in voragine terrae a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. (*Oseae 10, 8. Luc. 23, 30.*)

20. In die illa projiciet homo idola argenti sui, et simulacra auri sui, quae fecerat sibi, ut adoraret, talpas et vespertiliones.

21. Et ingredietur scissuras petrarum, et in cavernas saxorum a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram.

22. Quiescite ergo ab homine, cujus spiritus in naribus ejus est, quia excelsus reputatus est ipse.

13. y na wszystkie cedry Libanu wysokie y wyniosle, y na wszystkie dęby Basan:

14. y na wszystkie góry wysokie, y na wszystkie pagórki wyniosle:

15. y na każdą wieżę wysoką, y na każdy mur obronny:

16. y na wszystkie okręty Tharsis, y na wszystko co jest piękne ku widzeniu.

17. Y będzie nachylona wyniosłość ludzi, y uniziona będzie wysokość mężów, a sam Pan wyższy się w on dzień:

18. a bałwany do szczytka będą pokruszone,

19. y wnidną do jaskiń skalnych, y do przepaści ziemie przed obliczem strachu Pańskiego, y przed chwałą maiestatu iego, gdy powstanie aby karał ziemie.

20. W on dzień porzuci człowiek bałwany srebra swego, y wyobrażenia złota swego, które był sobie sprawił aby się im kłaniał, krety y nietopérze.

21. Y wnidzie w rozpaddliny skalne, y w maclochy kamienne przed obliczem strachu Pana, y przed chwałą maiestatu iego, gdy powstanie aby karał ziemie.

22. A tak miéycie pokóy z człowiekiem, którego dech jest w nozdrzach iego, bo poczytan jest on za wysokiego.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 2. w. 2. *I będzie w ostateczne dni.* W Piśmie ś. czas ten nowego testamentu, często zowią ostatecznym, tak masz Gen. 49. Mich. 4. Dan. 2, 1. Joan. 2, 1. Cor. 10. A to może być dla tego, albo iż tego czasu dany jest zakon ewangelii, który jest ostateczny, bo po nim inszego nie czekamy: albo iż tego czasu wypełniają się wszystkie prorocтва i obietnice Boże. Albo iż rozdzieliwszy wszystek czas na kilka wieków, ten wiek jest ostateczny, który acz dłuższy jest, wszakże jeden jest, bo nie będzie w nim żadnej odmiany, ale trwać będzie Kościół w jednakim rzędzie aż do końca. Przetoż i ten czas zowią wieczorem. *Origines Homil. 8, in Jos. Athanas. Epist. ad Antioch. Cyrill. Alexandr. in Epist. ad Orientales.* Nadto trzeba wiedzieć iż te słowa prorockie, i będzie w ostateczne dni, często się tak rozumieją, jakoby rzekł: *I będzie po tych czasiech, albo i będzie w przyszłych czasiech.* A najwięcej tak mówią, kiedy przepowiadają co się ma nierychło potem dziać, tak, że może on czas nazwać ostatecznym względem przeszłego, chocia zgoła nie jest ostateczny. Jako Piotr. ś. w Dziej. 2, przywołując słowa proroka Joela mówi. *I będzie w ostateczne dni, wyleję ducha mego, chocia u proroka Joel 2, tak stoi: I będzie potem, wyleję i t. d.*

2. *Będzie przygotowana góra domu Pańskiego.* Górę domu Pańskiego doktorowie rozumieją Kościół Pana Chrystusów. *Chrisost. in Isai. et in Demonstratione, Quod Christus sit Deus, i Cyrillus i Procopius in Isai. Origenes lib. 5, contra Celsum.* Bo góra domu Pańskiego zawždy w Piśmie znaczy górę Syon, albo górę Morya, to jest, tę część Syonu na której był kościół Salomonów zbudowany. 2 Par. 33, 1. Mach. 4. Taż góra nazwana jest górą Pańską, iż kościół Pański był na niej. Psal. 47. Mądr. 9. Isa. 30. Przez tęż górę Syon, pospolicie prorocy znaczą kościół Pana Chrystusów. Psal. 2. Isai. 4 i 28, bo iż na tej górze był kościół, który był figurą kościoła Chrystusowego, dla tego Pismo ś. mówi, iż tę górę Bóg miłował i na niej

13. *Cedry Libanu.* Pysznych, wyniosłych i możnych oznacza, którzy się wynosili pomiędzy innymi, jak cedry libańskie, lub dęby bazańskie, pomiędzy niższemi drzewami.

14. *I na wszystkie góry.* Allegorya gór, pogórków, wież, murów warownych i okrętów tarseńskich, oznacza pysznych, wyniosłych, próżnych, zaufanych we własnych siłach i bogactwach, znakomitych chwałą i godnością.

16. *Okręty Tarsis.* Okręty morskie. Tak Tyr niżej r. 23, 10, zowie się *córką morza*, gdzie w hebrajskim jest, *córka Tarsu.*—*Wszystko co jest piękne ku widzeniu.* Wszyscy odznaczający się chwałą i godnością.

17. *Będzie nachylona.* Będzie poniżona, zruczona.

19. *Wnidną do jaskiń skalnych.* Żydzci przerażeni strachem, i t. d.; jest to samo co się powiedziało wyżej w. 10.

20. *Porzuci człowiek bałwany.* Nie zważając na miłość złota i srebra, ani na poszanowanie bałwana wprzódy czczonego, tak dalece będzie ich bojaźni na-

gła. Albo się oznacza, iż utrapienie przywróci im rozum, i że Żydzci odrzuciwszy bałwanów szczerze się mają nawrócić do Pana.—*Krety y nietopérze.* Których czcili za przykładem Egipczyków, którzy wszelkie najnikczemniejsze zwierzęta za bogów mieli, o czym szeroko ś. Augustyn de Civit. Dei, lib. 4, c. 8 i 11.

22. *A tak miéycie pokóy z człowiekiem.* Jest prorocтво o Chrystusie, jak rozumie Orygenes, Hieronim i dawni rabini. Często bowiem prorok nagle zwraca się do Chrystusa. Sens jest, jakby rzekł: Gdy w tym rozdziale prorokowałem że Chrystus wzniesie Kościół jakby górę, i dom Pański, i t. d., serwo was upominam i rozkazuję, żebyście zaprzestali trapić i zabijać Chrystusa, który jest wprawdzie człowiekiem, lecz także i Bogiem mścicielem zbrodni.—*Którego dech jest w nozdrzach jego.* Oznacza się niezmierny gniew i pomsta, którą wykonywa Chrystus względem nieprzyjaciół swoich. Hebrajski wyraz *aph*, oznacza nos, a także zapalczywość i zawziętość.—*Bo poczytan jest on za wysokiego.* P. W.

mieszkał Psal. 77. Psal. 67, co wszystko więcej służy kościołowi Chrystusowemu. I słusznie kościół Pana Chrystusów zowie górą. Naprzód iż jest niedobry i niezwyty, i nie przemogą przeciw niemu wszystkie szturnowania heretyckie: tak Christus. in Isai. 2. Daje drugą przyczynę Cyrillus, iż kościół Chrystusów jest wysoki nad wszystkie inne, i łatwie go od zborów kacerskich rozeznac: jest znaczny i świetny, aby wszyscy wiedzieli gdzie nauka i słowo Boże prawdziwe: jest widomy i wystawiony, żeby każdy wiedział gdzie prawdziwej wiary szukać i słuchać ma. A naostatek zowie tę górę przygotowaną: a w żydowskim to jest, umocniona i utwierdzona, bo nie upadnie kościół, jako synagoga żydowska, gdyż bramy piekielne nie przemogą przeciw niemu.

22. *Poczytną jest za wysokiego.* Upomina żydy aby Chrystusa nie obrażali, który chociaż człowiekiem jest, i także chcą żyje jako i my tchniemy i żyjemy: wszakże iż Bogiem jest, ma być poczytany za wysokiego. Wiedząc żydowie, iż to prorocstwo jest o Chrystusie, słowa żydowskiego *Bama*, które rozmaite rzeczy znaczy, wykład podlejszy obierają, niechcąc nic godnego o Chrystusie, w którego nie wierzą mówić: i przeto gdzie nasz tłumacz łaciński kładzie, poczytną jest za wysokiego, żydzi inaczey przekładają: A za co go poczytają: to jest, jakoby za nic. Tegoż wykładu trzymają się Nowochrześcijanie, wszakże iż słowo żydowskie wątpliwe jest, i znaczy podczas, Wysokiego, a podczas, a w czém? słusznie wykład zacniejszy ma być dany Chrystusowi, któregośmy powinni chwalić z chrześcijan, a nie ganić z żydami i heretykami. Tak Hieronim, i Origenes in Isai.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O karach, które miały spotkać Żydów za ich grzechy.

1. Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet a Jerusalem, et a Juda validum et fortem, omne robur panis, et omne robur aquae;

2. fortem, et virum bellatorem, iudicem, et prophetam, et ariolum, et senem;

3. principem super quinquaginta, et honorabilem vultu, et consiliarium, et sapientem de architectis, et prudentem eloquii mystici.

4. Et dabo pueros principes eorum: et effeminati dominabuntur eis. (*Eccles. 10, 16*).

5. Et irruet populus, vir ad virum, et unusquisque ad proximum suum: tumultuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem.

6. Apprehendet enim vir fratrem suum domesticum patris sui: Vestimentum tibi est, princeps esto noster, ruina autem haec sub manu tua.

7. Respondebit in die illa, dicens: Non sum medicus, et in domo mea non est panis, neque vestimentum: nolite constituere me principem populi.

R. 3.—1. *Abowiem oto.* Przepowiada wymordowanie Żydów przez Tytusa i Wespazjana, z powodu zabójstwa dokonanego przez nich na osobie Chrystusa; tak wszakże, iżby to co tu mówi w znaczniejszej części zastosować do siebie mogli Żydzi, którzy byli za czasów Izaiasza, i te rzeczy od niego słyszeli.—*Dużego i mocnego.* Wszelką obronę mężów mocnych.—*Wszelkie posilenie chleba, i wszelkie posilenie wody.* Wszelką żywność rozumie, którą się życie człowieka podtrzymuje i pokrzepia.

2. *Sędziego.* Zwierzchnika, przedniejszego z ludu.—*Wieszczka.* Z dobrej strony się bierze i oznacza przorozonego przewidywacza, który z poprzedniego uważania przyczyn, skutków i znaków, robi wnioski o rzeczach przyszłych i tajemnych.

3. *Nad pięćdziesiąt.* Który jest przełożonym nad pięćdziesiątą żołnierzami.—*Uczciwą osobę.* Męża wielkiej powagi, którego czczą inni, i którego obecność szanują.—*Rajcę.* Który odznacza się radą i roztropnością.—*Mądrego budownika.* Budownika mądrego i biegłego, który jest wielce potrzebny przy obleżeniach i wojnach.—*Roztropnego w mowach tajemnych.* Tego który posiada wymowę, wdzięk i dar przekonywania. Zowie mową tajemną, ponieważ w sposób tajemniczy i skrycie wdziera się do duszy i ją podbija.

4. *I dam dzieci za książęta.* Jest to największe niebezpieczeństwo dla rzeczypospolitej, według onych słów Ekklezyasta 10, 16: *Biada tobie ziemi, której król jest dzie-*

1. Abowiem oto panujący Pan zastępów odéymie z Jeruzalem y z Judy dużego y mocnego wszelkie posilenie chleba, y wszelkie posilenie wody;

2. mocnego y męża walecznego, sędziego y proroka, y wieszczka y starca;

3. kapitana nad pięćdziesiąt, y uczciwą osobę, y rajcę, y mądrego budownika, y roztropnego w mowach tajemnych.

4. Y dam dzieci za książęta ich, a niewieścuchowie panować im będą.

5. A oburzy się lud, mąż na męża, y każdy na bliźniego swego: powstanie chłopię na starca, a wzgardzony na uczciwego.

6. Bo uymie mąż brata swego, domownika ojca swego: Masz odzienie, bądź książęciem naszym, a upadek ten pod ręką twoją.

7. Odpowie dnia onego, mówiąc: Nie iestem lekarz, y w domu moim niemasz chleba, ani odzienia: nie stanowiąc mię książęciem nad ludem.

cięciem.—*Niewieścuchowie.* Oznacza lubieżność i pederastyę książąt tak żydowskich jak rzymskich. LXX mają, *naśmiewcy*, to jest których się najgrawiają z ciał, i ich nadużywają do rozpusty: to samo oznacza wyraz hebrajski *hotel*, który także pacholąt oznacza. Zdaje się że pod imieniem pacholąt i dzieci rozumieją się królowie niezdatni do rady, jakimi byli Joakim, Joachim, Sedecyasz. Tak i niżej pod imieniem niewiast zdają się rozumieć mężowie niewieściego ducha.

5. *Oburzy się.* Jak zwykle bywa podczas rokосу i zamieszek ludowych.

6. *Mąż.* To jest, każdy.—*Domownika ojca swego.* Z rodziny ojca swego.—*Masz odzienie.* Pokazuje niedostatek ludzi zdolnych do rządzenia rzeczpospolitą; kto bowiem będzie nieco więcej ukształconym lub bogatszym, wezwany zostanie do dzierżenia władzy.—*Upadek ten pod ręką twoją.* Jest hypallaga, jakby rzekł: Podłóż rękę twoją, podtrzymuj rzeczpospolitą pochyłoną ku upadkowi.

7. *Nie jestem lekarz.* Po hebrajsku jest *chobes*, to jest *przewidywaczem*, należy rozumieć ran, co jest przedmiotem tej części medycyny, która się zowie chirurgią, jakby rzekł: Nie mogę uleczyć tak wielkiej rany rzeczypospolitej.—*W domu moim nie masz chleba.* Chleba, którybym rozdzielił pomiędzy zgłodniałym ludem i odzienia, którebym pokrył jego nagosć, jakby rzekł: Nie mam czém zaradzić potrzebom ludu.

8. Ruit enim Jerusalem, et Judas concidit, quia lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majestatis ejus.

9. Agnitio vultus eorum respicendit eis; et peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt, nec absconderunt: vae animae eorum, quoniam reddita sunt eis mala.

10. Dicite justo quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet.

11. Vae impio in malum: retributio enim manus ejus fiet ei.

12. Populum meum exactores sui spoliaverunt, et mulieres dominatae sunt eis. Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dissipant.

13. Stat ad judicandum Dominus, et stat ad judicandos populos.

14. Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, et principibus ejus: vos enim depasti estis vineam, et rapina pauperis in domo vestra.

15. Quare attenderit populum meum, et facies pauperum commolitis? dicit Dominus Deus exercituum.

16. Et dixit Dominus: Pro eo, quod elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt extento collo, et nutibus oculorum ibant, et plaudebant, ambulabant pedibus suis, et composito gradu incedebant:

17. decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et Dominus crinem earum nudabit.

18. In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, et lunulas,

19. et torques et monilia, et armillas et mitras,

8. *Wali Jeruzalem.* Słowa są niewymawiającego się od panowania, lecz proroka, jakby rzekł: Dla tego nie zechce nikt przyjąć rządów nad ziemią żydowską i Jeruzolimą, że ona upadnie i zburzoną zostanie.—*Język ich.* Złorzeczający i bluźnierczy przeciwko Chrystusowi.—*Wynalazki.* Zamiary, zamysły, knowania, dzieła.

9. *Poznanie oblicza ich odpowiedziało im.* Z uważania twarzy ich pokazuje się kto oni są, albowiem na obliczu ich prześwieca się wyniosłość, pycha, niewstyd.—*Odpowiedziało im.* Świadcząc przeciwko nim.—*Grzech... opowiadali.* Co jest oznaką największej bezczelności.—*Duszy ich.* Im.—*Bo im oddano złości.* Będą oddane złości, to jest, otrzymają karę za zbrodnie.

10. *Powiedźcie sprawiedliwemu.* Przeciwnie zaś powiedźcie sprawiedliwemu, że im będzie dobrze, i że będą zbierać owoce dobrych uczynków.—*Owoców wynalazków.* Zamiarów i dzieł swoich dobrych. P. W.

11. *Biada bezbożnemu na złe.* Wylanemu na wszelkie złe; w hebrajskim zaś jest, *biada bezbożnemu złemu*, albo *złostliwemu.*—*Ręk.* Dzieł, które się wykonują rękami.

12. *Wyciągacze.* Książąt i sędziów chciwych i łupieżców rozumie.—*Niewiasty panowały nad nimi.* To jest nad książętami i sędziami, które gdy są niedołążne, chciwe, głupie, i w zamieszaniach gwałtowne, mężów swoich do wszelkiej niegodziwości przywodzą. Możemy także tłumaczyć o mężach zniewieściących.—*Którzy cię błogosławionym zowią.* Kapłani i piśmienni, którzy z powodu darów i ofiar sobie i kościołowi czynionych, zowią cię błogosławionym; i nie odkrywają ani karzą nęż i grzechów twoich, w których trwasz. Patrz Ezech. 13, 18: *Biada które szują węzgiówka, i t. d.—Droge chodu twego.* Sposób twojego życia, twój stan, zbawienie, i pomyślność twoją prywatną i publiczną wywracają.

8. Bo się wali Jeruzalem, a Judas upadł: iż język ich y wynalazki ich przeciw Panu, aby drażnili oczy maiestatu iego.

9. Poznanie oblicza ich odpowiedziało im: a grzech swój jako Sodoma opowiadali a nie taili: biada duszy ich, bo im oddano złości.

10. Powiedźcie sprawiedliwemu że dobrze, iż owoców wynalazków swoich pożywać będzie.

11. Biada bezbożnému na złe: abowiem odplata rak iego stanie mu się.

12. Lud mój wyciągacze iego złupili, a niewiasty panowały nad nimi. Ludu mój, którzy cię błogosławionym zowią, ci cię zwodzą, a drogę chodu twego rozkopnia.

13. Stoi Pan sa sąd, a stoi aby sądził narody.

14. Pan na sąd przydzie z starszymi ludu swego, y z książęty iego: boście wy spašli winnicę, a to zdzier ubogiego w domu waszym.

15. Czemu ciśnienie lud mój, a oblicza ubogich mielecie, mówi Pan Bóg zastępów?

16. Y rzekł Pan: Przeto że się wyniosły córki Siońskie, a chodziły wyciągnawszy szyje, y pomru-gając oczyma chodziły, y płaśaly, chodziły nogami swemi, y postawnym krokiem postępowały:

17. oblysi Pan wierzech głowy córek Siońskich, a Pan włosy ich obnaży.

18. Onego dnia odémie Pan ozdobę trzewików, y knafliki,

19. y łańcuchy, y noszenia, y manelle, y bieretki,

13. *Na sąd.* Dla ukarania i wyniszczenia przez Rzymian.

14. *Z starszymi ludu.* Przeciwno starszym, czyli senatorom ludu, karząc ich, i t. d. Inni wykładają *ze starszymi*, to jest, z patriarchami, z prorokami i apostołami Pan przydzie dla sądenia ludów.—*Boście wy spašli winnicę.* Wy doktorowie zakonni i faryzeusze, którzyście byli powinni być stróżami winnicy, to jest, synagogi, czyli ludu mojego, spašliście ją, wyzuwając ją z dóbr jej.

15. *Ciśnienie.* Pozbawiacie czucia.—*Mielecie.* Watablus przekłada, *policzkuje*; inni, *bijecie pięściami*; LXX, *zawstydzacie*, zadajecie zniewagę, i ostremi słowy, a nawet biciem w policzki trapiacie ubogich. Cierpiał to Chrystus i iego apostołowie, którzy (Dzieje Ap. 5, 41), *szli od obliczności rady, radując się iż się stali godnemi dla imienia Jezusowego zelżywość cierpieć.*

16. *I rzekł Pan.* Inną daje przyczynę zniszczenia, to jest harda i pyszna postawa i strój niewiast.—*Wyniosły.* W hebrajskim, *pyszniły się*: namiętność wrodzona płci onej, która się wzmaga w miarę tego jak im przybywa ozdob zewnetrznych. Niektórzy także tłumaczą o koturnach (rodzaj wysokiego obuwia) przez które do swojej urody przydają prawie łokieć cały.—*Wyciągnawszy szyje.* Postawa zwyczajna ludziom pysznym.—*Pomru-gając oczyma chodziły.* Z ukosa zwracając oczy do młodzianów i kochanków.

17. *Oblysi.* Ogolenie i oblysienie było zwyczajnie dokonywanem nad zwyciężonymi i niewolnikami. Odejmie więc Pan szcuczne ozdoby głowy, a nawet i naturalne, to jest włosy, jak z niewolnikami bywać zwykło.

18. *Ozdobę trzewików.* W hebrajskim jest, *hucasin*, który to wyraz oznacza klekotki na nogach niewiast, których używały przy tańcach.—*Knafliki.* Guziki do zapinania. Linde.

19. *Noszenia.* Naszyjniki.—*Manelle.* Naramienniki.

20. et discriminalia, et periscelidas et mure-
nulas, et olfactoriola et inaures,

21. et annulos et gemmas in fronte pendentis,

22. et mutatoria et palliola, et linteamina et
acus,

23. et specula et sindones, et vittas, et the-
ristra.

24. Et erit pro suavi odore foetor, et pro zona
funiculus, et pro crupanti crine calvitium, et pro
fascia pectorali cilicium.

25. Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent,
et fortes tui in proelio.

26. Et moerebunt atque lugebunt portae ejus,
et desolata in terra sedebit.

20. y przedzielnice, y nagolenice, y łańcuszki,
y iabluszka woniające, y nausznicę,

21. y pierścionki, y drogie kamienie na czele
wiszące,

22. y szaty odmienne, y płasczyki, y rańtuszki,
y szpilki,

23. y zwiérciadła, y rąbeczki, y bramki, y let-
niki.

24. Y będzie miasto wdzięczny wonię smród,
a miasto paska, powrózek, a miasto kędzierza-
wych włosów, łysina, a miasto koszulki, włosienica.

25. Co piękniejszy też mężowie twoi od miecza
polega, a mocarze twoi w bitwie.

26. Y zasmęca się y płakać będą bramy jego,
y spustoszona na ziemi usiedzie.

Wykład X. I. Wujka.—Roz. 3. w. 10. *Owocu wynalazków swoich pożywać będzie.* Wynalazkami zowie Pi-
smo wszystkie rady, i myśli, i sprawy ludzkie, tak złe jako i dobre. O dobrych masz Isai. 12, ver. 4, o złych
masz Sophon. 3, ver. 11. Tu u Izajasza rozumie o dobrych sprawach, bo cieszy sprawiedliwego, iż z spraw
swoich dobrych ma mieć pociechę.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O wyniszczeniu Izraelitów płci męskiej, i nawróceniu się reszty Żydów.

1. Et apprehendent septem mulieres virum unum
in die illa, dicentes: Panem nostrum comedemus,
et vestimentis nostris operiemur: tantummodo in-
vocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium
nostrum.

2. In die illa erit germen Domini in magnificen-
tia, et gloria, et fructus terrae sublimis, et exul-
tatio his, qui salvati fuerint de Israel.

3. Et erit: Omnis, qui relictus fuerit in Sion,
et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, om-
nis, qui scriptus est in vita in Jerusalem.

Są to kółka i łańcuszki, ozdabiające ramiona.—*Bie-
retki.* W Wulgacie *mitras*: są to zastłony, albo zawoje
jedwabne na głowie, przetykane drogiemi kamieniami
i złotem.

20. *Przedzielnice.* Narzędzie do układania i trefie-
nia włosów.

22. *Rańtuszki.* Chusty długie. Lin.

23. *Rąbeczki.* Płócienne okrycie, albo suknia zwierz-
chnia, najdelikatniejsza i najcieńsza.—*Bramki.* Ś. Hie-
ronim przekłada binda (przepaska nakształt wieńca do
przewiązywania włosów).—*Letniki.* Są suknie letnie.

26. *Płakać będą bramy.* Bramy, w których się odby-
wały sądy, i najliczniej lud się zgromadzał, opuszczone,
będą się zdawały smucić i płakać.—*Spustoszona na
ziemi usiedzie.* Jest prorokopeja: mówi bowiem o Jero-
zolimie jakby o niewieście strokanęj, i z powodu
żałoby na ziemi siedzącej. Tak Tren. 1, 1, mówi się:
Jako siedzi samo miasto, i t. d.

R. 4.—1. *Uchwyć siedm niewiast.* W zburzeniu Jero-
zolimie tak mała będzie ilość mężczyzn, iż siedm, to jest,
wiele niewiast zaledwie jednego męża znaleźć będą mogły,
i o niego dobijać się będą.—*Chleb swój jeść będziemy.*
Naszym kosztem żyć będziemy.—*Niech będzie miano-
wane imię twoje nad nami.* To jest, bądź naszym mę-
żem. Mówi się że mianuje imię męża nad żoną, ponie-
waż żony przybierają nazwiska mężów. Tak bowiem
u Żydów zowie się Marya Kleofe, Marya Jakóbową,
i t. d. *Sromotę.* Niepłodności, lub beżeństwa.

2. *W on dzień.* Gdy Żydzi od Rzymian tych rzeczy

1. Y uchwyca siedm niewiast męża iednego w on
dzień, mówiąc: Chleb swój jeść będziemy, y odzie-
niem swym przyodziewać się będziemy, tylko niech
będzie mianowane imię twoje nad nami, zeymi
sromotę naszą.

2. W on dzień będzie płód Pański w wielmożno-
ści y chwale, a owoc ziemi wyniosły, y radość
tym którzy będą zbawieni z Izraela.

3. Y będzie: Wszelki który się zostanie w Sion,
y kto się ostoi w Jeruzalem, świętym go nazową,
każdego który iest napisany w żywocie w Jeruzalem.

doznawać będą.—*Będzie płód Pański w wielmożności.*
Chrystus P. będzie chwalebny i wzniosły, ponieważ przez
Jego apostołów będzie rozszerzony Kościół. Zowie Chry-
stusa płodem ziemi żydowskiej, ponieważ Judea jakby
drzewo wycięte, przez Chrystusa zaczęła wypuszczać
porostki i na nowo kwitnąć.—*Owoc ziemi.* Chrystus:
jest powtórzenie; tak Psal. 84, 13 powiedziano: *Zie-
mia nasza wyda swój owoc.—I radość.* Wielka będzie
radość Izraelitom, którzy Chrystusa jako Messyasa swo-
jego przyjmą, i od niego będą usprawiedliwieni i zba-
wieni.—*Tym którzy będą zbawieni z Izraela.* Którzy
będą ocaleni od kłęski narodu swojego.

3. *Który się zostanie w Syon.* Przez Syon i Jerozo-
limę Kościół rozumie, który jest duchownym Syonem;
jakby rzekł: Kto uniknąwszy kłęski pozostanie w Syo-
nie, nie tak cielesnym jak duchownym, to jest, kto z
synagogi przejdzie do kościoła Chrystusowego, i do
niego zostanie zaliczonym.—*Świętym go nazwą.* Wszy-
scy bowiem Chrześcijanie przez ś. Pawła i innych
świętymi się zowią, ponieważ są wezwani do świętości,
i są poświęceni przez chrzest ś. i łaskę Chrystuso-
wą.—*Każdego który jest napisany w żywocie.* Wszyscy
Chrześcijanie w niejakim znaczeniu są zapisani w księ-
dze żywota, jako przyszli obywatele niebieskiej Jerozo-
limy; zapisani, mówimy, sposobem poczynającym, po-
niieważ się przeznaczają do życia wiecznego, którego
wszakże z własnej winy nie wszyscy dostępują. W spo-
sób zaś doskonały zapisani są ci, którzy według przewi-
dzenia Bożego w świętości przetrwać i umrzeć mają.

4. Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus, in spiritu judicii, et spiritu ardoris.

5. Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, et ubi invocatus est, nubem per diem, et fumum et splendorem ignis flammantis in nocte; super omnem enim gloriam protectio.

6. Et tabernaculum erit in umbraculum diei ab aestu, et in securitatem, et absconsionem a turbine et a pluvia.

4. Jeśli omyje Pan plugastwa córek Sion, a krew Jeruzalem omyje z pośrodku jego, w duchu sądu, y w duchu zapalenia.

5. Y stworzy Pan nad wszystkim miejscem góry Sion, y gdzie wzywany był, obłok we dnie, a dym y światło ognia palającego w nocy, bo nad każdą sława nakrycie.

6. Y będzie przybytek na zasłoneż we dnie od goraca, a na ubezpieczenie y na skrycie od wichru y od dęszu.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O niewdzięczności Żydów i ich odrzuceniu.

1. Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei vineae suae. Vineae facta est dilecto meo in cornu filio olei. (*Jer. 2, 21. Matth. 21, 33.*)

2. Et sepivit eam, et lapides elegit ex illa, et plantavit eam electam, et aedificavit turrim in medio ejus, et torcular exstruxit in ea, et expectavit, ut faceret uvas: et fecit labruscas.

3. Nunc ergo, habitatores Jerusalem et viri Juda, judicate inter me et vineam meam.

4. Quid est, quod debui ultra facere vineae meae, et non feci ei? an quod expectavi, ut faceret uvas, et fecit labruscas?

5. Et nunc ostendam vobis, quid ego faciam vineae meae: auferam sepem ejus, et erit in direptionem: diruam maceriam ejus, et erit in conculcationem.

4. *Jeśli omyje.* Gdy obmyje.—*Plugastwa... a krew.* Grzechy.—*W duchu sądu.* Duch Święty zowie się duchem sądu, ponieważ sprawuje, że widzimy, sądzimy i potępiamy grzechy, powszechne bowiem jest zdanie, że przez te słowa zapowiada się pokuta.—*W duchu zapalenia.* Tenże sam Duch Ś. jest duchem zapalenia czyli gorącości, ponieważ nas zapala ciepłem swojej miłości.

5. *I stworzy Pan.* LXX mają, i przyjdzie, to jest Pan.—*Góry Syon.* Kościoła.—*I gdzie wzywany był.* Fereryusz przekłada, i nad wszystkie zgromadzenia jego, co na jedno wychodzi: albowiem w zgromadzeniach kościoła Pan się wzywa.—*Obłok we dnie.* Stosuje do słońca obłocznego we dnie, i ognistego w nocy, który przeprowadzał Żydów w puszczy. Uczyni z kościołem chrześcijańskim duchownie, co niegdyś uczynił z Żydami cielesnie.—*Nad każdą sławą.* Nad wszystkimi mężami sławnymi chwałą świętości, będzie opieka Boża, i nad całym kościołem. Stosuje mowę do przybytku Mojżeszowego i arki przymierza, która była chwałą Izraela, i nad którą najbardziej spoczywał słup obłoku, i ztamtąd się w około rozpraszał po całym obozie, oceniając go i od upału zabezpieczając.

6. *Na skrycie od wichru, i od dęszu.* Którzy bowiem zostają pod opieką Boską, od burz i gwałtownych nawałności są bezpieczni; przeto Dawid śpiewał Psalm 26, 5: *Albowiem skrył mię w przybytku swoim, we dnie złe obronił mię w skrytości przybytku swego.*

R. 5.—1. *Zaśpiewam.* Sens jest: rozkazuje śpiewać, owszem przepowiadać umiłowanemu i stryjecznemu bratu mojemu, czyli krewnemu, którego jedynie miłuję, to jest Chrystusowi, pieśń samegoż Chrystusa, którą on sam będzie śpiewał winnicy swojej, to jest, ludowi Żydowskiemu, mówiąc, Mat. 21, 33: *był człowiek gospodarz, który nasadził winnicę, i t. d.*—*Piosnkę stryje-*

1. Zaśpiewam miłemu memu piosnkę stryjecznego brata mego, winnicy jego. Winnica uczyniona jest miłemu memu, na rogu synie oliwy.

2. Y ogroził ją, y wybrał z nię kamienie, y nasadził ją wyborna, y zbudował wieżę w pośrodku ię, y sprawił prasę w nię, y czekał aby zrodziła jagody winne, alić zrodziła agrest.

3. A tak teraz obywatele Jerozolimscy, y mężowie Judzcy, rozsądźcie między mną a winnicą moją.

4. Co jest, com więcej miał czynić winnicy moię, a nie uczyniłem ię? czyli iżem czekał aby zrodziła jagody winne, a zrodziła agrest?

5. A teraz ukażę wam co ja uczynię winnicy moię: rozbioreż płot iey, y będzie na rozchwycenie: rozerweż parkan ię y będzie na podeptanie.

cznego brata. Jest to hebraizm, jakby rzekł: śpiewam miłemu memu Chrystusowi pieśń, którą on sam będzie śpiewał o winnicy swojej, i t. d. Przytem *piosnka* niebierze się w znaczeniu właściwym i wyraźnym, lecz w obszerniejszem za zdanie pamiętne, które w umyśle obszerne miejsce zająć powinno, i usta często być powtarzane.—*Stryjecznego brata.* Patrz Wujka.—*Na rogu synie oliwy.* P. W.

2. *Ogroził.* Ogrodzeniem było prawo Boże, Boska opieka, i straż anielska.—*Wybrał.* Powyjmował, oczyścił z kamieni. To się stało gdy wyrzucił Chananejczyków, i ich bałwany kamienne. Śpiewa Dawid Psal. 79, 9: *przeniosłość winnicę z Egiptu: wygnateś pogany, i t. d.*—*Nasadził ją wyborna.* Wybornymi szczepami winnemi. Takimi szczepami byli święci patriarchowie i prorocy.—*Wieżę.* Przez którą niektórzy królewską godność rozumieją, inni Pismo ś., inni nauczycieli i pasterzy, którzy jakby w strażnicy postawieni strzegą od złodziei winnicy. Albo pod imieniem wieży rozumiemy samo miasto Jerozolimę najwarowniejsze, i położone w środku ziemi Żydowskiej.—*Prasę.* Zdaje się oznaczać oltarz, na którym się wytłaczała krew ofiar.—*Agrest.* Jagody dzikie i nieprzyjemne, jakimi są owoce dzikich latośli winnych. Oznacza się przez to bałwochwalstwo i inne występki żydów.

3. *Mężowie Judzcy, rozsądźcie.* Żadnym innym sposobem nie może się lepiej poznawać słusność sprawy, jak gdy kiedy strona powodowa daje prawo samemu winnemu (co tu Bóg czyni) wydania wyroku.

4. *Czyli iżem czekał.* Czyliż być może w tém zgrzeszyłem, że o winnicy tak pilnie uprawianęj dobrze sobie rokowałem?

5. *Na rozchwycenie.* Nieprzyjaznym ludom, a zwłaszcza Rzymianom, którzy ją rozwalą, rozproszą, podepczą.

6. Et ponam eam desertam: non pulabitur, et non fodietur, et ascendent vepres et spinae, et nubibus mandabo, ne pluant super eam imbrem.

7. Vineam enim Domini exercituum domus Israel est, et vir Juda germen ejus delectabile: et expectavi, ut faceret iudicium, et ecce iniquitas: et iustitiam, et ecce clamor.

8. Vae, qui conjugitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci: numquid habitabitis vos soli in medio terrae?

9. In auribus meis sunt haec, dicit Dominus exercituum. Nisi domus multae desertae fuerint grandes, et pulchrae absque habitatore.

10. Decem enim jugera vinearum facient lagunculam unam, et triginta modii sementis facient modios tres.

11. Vae, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino aestuetis.

12. Cithara et lyra, et tympanum et tibia, et vinum in conviviis vestris: et opus Domini non respicitis, nec opera manuum ejus consideratis.

13. Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, et nobiles ejus interierunt fame, et multitudo ejus siti exaruit.

14. Propterea dilavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino, et descendit fortes ejus, et populus ejus, et sublimes gloriosique ejus ad eum.

15. Et incurvabitur homo, et humiliabitur vir, et oculi sublimium deprimentur.

16. Et exaltabitur Dominus exercituum in iudicio, et Deus sanctus sanctificabitur in iustitia.

6. Nie będą jej obrzeżywać. Nie pohamuje Bóg, ani odetnie złości szalejącego ludu.—*Ani kopać.* Nie podkopie, nie dotknie, lub do żalu nie poruszy grzeszącego ludu głos opowiadaczy, lub bodziec sumienia.—*Tarniem i cierniem.* Przez które się oznaczają wszelkiego rodzaju grzechy i nadużycia.—*Obłokom przykażę, aby na nie dżdżu nie spuszczały.* Deszcz jest to niebieska nauka, którą winnica nie będzie zroszona.

7. *Bo winnica.* Jest to apodoza, wyłomaczenie i zastosowanie przypowieści, jakby rzekł: winnicą tą jest lud Izraelski.—*Mąż Juda.* Królestwo Judzkie zawierające dwa pokolenia, to jest Judy i Benjamina.—*Rodzaj jego.* Rozumie królestwo Judzkie, które się zrodziło z Izraela i od niego się oddzieliło, nie chcąc iść w ślady innych dziesięciu pokoleń odrodnych i bałwochwalczych.—*Rozkoszny.* W hebrajskim jest, *rozkoszy*; albowiem miałyby być Bóg swoję rozkosz w królestwie Judzkim, gdyby także i ono nie wpadło było w bałwochwalcstwo i występki.—*Sąd.* To co jest sprawiedliwego.—*Krzyk.* Uciśnionych. Albo jakby rzekł: niesprawiedliwości wołają do mnie.

8. *Biada i t. d.* Teraz pokazuje, na czem zależy nieprawość i niesprawiedliwość o której mówi.—*Przyłączacie dom do domu.* Rugując niesprawiedliwie sąsiadów.—*Aż do granic miejsca.* Aż na koniec pola lub miasta.

9. *W uszach moich to jest.* Wołają do mnie, i zbrodnie te uderzają się o uszy moje.—*Jeżeliż wiele domów.* Jeżeli, u żydów jest wyrazem zaklęcia się, w którym domyślać się należy: nie będę się uważał za Boga, lub że jestem prawdziwym.—*Domów wielkich i ozdobnych.* Potępia się zbyteczna wspaniałość domów, która się ro-

6. Y zostawię ją pusta: nie będą iéy obrzeżywać, ani kopać: y poroście tarniem y cierniem: a obłokóm przykażę, aby na nią dżdżu nie spuszczały.

7. Bo winnica Pana zastępów jest dóm Izraelski: a mąż Juda, rodzaj jego rozkoszny: y czekałem żeby czynił sąd, alie nieprawość: a krzyk miasto sprawiedliwości.

8. Biada którzy przyłączacie dóm do domu, a rolą do roli przyczyniacie, aż do granice mieysca: izali wy sami mieszkać będziecie w pośród ziemie?

9. W uszach moich to iest, mówi Pan zastępów. Jeżeliż wiele domów wielkich y ozdobnych nie będą spustoszone bez obywatela.

10. Abowiem dziesięć stajani winnice uczynia łagwicę iedną, a trzydzięści korcy nasienia dadzą trzy korce.

11. Biada którzy wstaeiecie rano abyście się opilstwem bawili, y pili aż do wieczora, abyście się winem rozpalili.

12. Cytra y lutnia, y bęben, y pischalka, y wino na biesiadach waszych: a na sprawę Pańską nie patrzycie, y uczynków rak jego nie baczycie.

13. Przelóż w niewolą zawiedzion iest lud mój, iż nie miał umiejętności: y zacni z niego pozdychali od głodu, a pospółstwo jego wyschło od pragnienia.

14. Przeloc rozszerzyło piekło duszę swoję, y rozdziwilo pasczekę swą bez żadnego końca: y zstapia moczare jego, y pospółstwo jego, y zacni a sławni jego do niego.

15. Y nachylony będzie człowiek, y zniżon będzie mąż, a oczy podwyższonych będą spuszczone.

16. A Pan zastępów wywyższy się w sądzie, y Bóg święty poświęci się w sprawiedliwości.

dzi z pychy, i przyczynia się do jéy pomnożenia. Oznacza się także największe opustoszenie miasta, to jest, gdy mieszkańcy nie będą mieli nawet pałaców, w których się wygodnie żyje.

10. *Łagwicę jedną.* W hebrajskim jest, *batum*, który jest malutką miarą płynów; oznacza się więc największy niedostatek wina.

11. *Którzy wstajecie rano.* Potępia pijaństwo, i to niewczesne, to jest, ranne; albowiem jak powiada Apost. I. Tessal. 5, 7: *którzy są pijani, w nocy są pijani.*

12. *Na sprawę Pańską nie patrzycie.* Na to, co Pan czynić kazał, albo na ubogich, których Bóg uczynił, a wy zaniedbujecie. Albo raczej sprawą Pańską jest stworzenie, rządzenie i odkupienie, lub także kara zbrodniarzy, im grożąca.

13. *W niewolą zawiedzion jest.* Zaprowadzony będzie. Mają bowiem zwyczaj prorocy rzeczy, które w największą pewnością na przyszłość przewidują, w czasie przeszłym oddawać, dla pokazania niemylnego ich spełnienia.—*Nie miał umiejętności.* Ponieważ z powodu wyliczonych występków wpadł w zaślepienie umysłu. LXX. mają, *ponieważ nie poznali Pana.*—*I zacni z niego.* Zacnie urodzeni zarówno z prostaczkami od głodu i pragnienia poginęli.

14. *Piekło.* Grób, albo miejsce potępienia.—*Duszę swoję.* Siebie, łono i objętość swoję.—*Moczare jego.* Moźni i magnaci.

15. *Nachylony będzie człowiek, i zniżon będzie mąż.* Wszyscy moźni i maluczcy, bez różnicy będą ukarani i poniżeni, do piekła wniędą.

17. Et pascentur agni juxta ordinem suum, et deserta in ubertatem versa advenae comedent.

18. Vae, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustrum peccatum.

19. Qui dicitis: Festinet, et cito veniat opus ejus, ut videamus: et appropiet, et veniat consilium sancti Israel, et sciemus illud.

20. Vae, qui dicitis malum bonum, et bonum malum: ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras: ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum.

21. Vae, qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes. (*Prover. 3, 7. Rom. 12, 16*).

22. Vae, qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem:

23. qui justificatis impium pro muneribus, et justitiam justii aufertis ab eo.

24. Propter hoc, sicut devorat stipulam lingua ignis et calor flammae exurit: sic radix eorum quasi favilla erit, et germen eorum ut pulvis ascendet. Abjecerunt enim legem Domini exercituum, et eloquium sancti Israel blasphemaverunt.

25. Ideo iratus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eum, et percussit eum, et conturbati sunt montes, et facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio platearum. In his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

26. Et elevabit signum in nationibus procul, et sibilabit ad eum de finibus terrae; et ecce festinus velociter veniet.

17. *I będą paść baranki.* Kościół Chrystusowy rozumie i jego młodych wychowalców, którzy szukać będą pokarmu na wesółych pastwiskach wiary Ewangelii, sakramentów, i t. d.—*Według porządku ich.* Wyraz hebrajski przełożyć można, *wedle zagród swoich*, jak przekłada Ś. Hieronim Mich. 2, 12.—*Przychodniowie.* Narody, które przyjmą wiarę chrześcijańską.

18. *Ciągniecie nieprawość.* *Ciągnie nieprawość jak sznur*, powiada Ś. Izidor 2 sent. c. 23, *kto się opóźnia z nawróceniem się do Boga: ciągnąć bowiem nieprawość, jest to przedłużać nieprawość; ztąd i Psalm: Przedłużyli nieprawość sobie.* Albo sens jest: jako woły do lejców wdrożone wóz bezustannie ciągną, tak dumni, chciwi, pijacy, i t. d., bezustannie ciągną powróż i wóz grzechów. Albo zapewne, ponieważ prowadzimy to co dobrowolnie lub łatwo za nami idzie; ciągniemy zaś to co się opiera i sprzeciwia; ciągnąć nieprawość, jest to usilnie szukać powodów grzeszenia, co pochodzi ze złości, nie zaś z niewiadomości lub ułomności. Drudzy przez nieprawość rozumieją karę nieprawości.—*Powrózkami marność.* Grzesznicy ciągną winę grzechu, lub karę powrózkami marność, ponieważ z powodu rzeczy najmniejszych zaciągają ciężkie zbrodnie.

19. *Niech śpieszy, a niech rychło przyjdzie uczynek jego.* Głos żydów wysławiających słowa proroka, jakby rzekli: niechaj przyjdą te rzeczy, któremi grozisz, nie lękamy się, mamy za nic słowa twoje.—*Rada.* Co tak wielkiej rozważi potrzebuje, nad czym się Bóg przez tak wiele lat zdaje się zastanawiać.—*Świętego Izraelskiego Boga*, którego Izrael cześci świętość.—*Dowiemy się*

17. *Y będą paść baranki według porządku ich*, a pustynie w urodzaj obrócone, będą i eść przychodniowie.

18. *Biada którzy ciągniecie nieprawość powrózkami marność*, a grzech jako powróż wozowy.

19. *Którzy mówicie: Niech się śpieszy, a niech rychło przyjdzie uczynek jego*, abyśmy oglądali: niech się przybliży, a niech przyjdzie rada świętego Izraelskiego, a dowiemy się i eść.

20. *Biada którzy nazywacie złe dobrym, a dobre złym: pokładając ciemność za światłość, a światłość za ciemność: pokładając gorzkie za słodkie, a słodkie za gorzkie.*

21. *Biada którzyście mądrymi w oczach waszych, a sami przed sobą rostopnymi.*

22. *Biada którzyście mocnymi na picie wina, a mężmi dużymi ku mieszaniu opilstwa.*

23. *Którzy usprawiedliwicie niezbożnego za podarki, a sprawiedliwość sprawiedliwego odęmuiecie od niego.*

24. *Przetóż jako pożera paździerz język ognio- wy, a wypala gorącość płomieniowa: tak korzeń ich jako pęcz będzie, a płód ich jako proch ku górze pójdzie.* Bo odrzucili zakon Pana zastępów, a wyrok świętego Izraelowego bluźnili.

25. *Dla tego zapalczywość Pańska rozgniewała się na lud jego, y wyciągnął nani rękę swoją, y poraził ji: y wzruszyły się góry, y były trupy ich jako gnój po ulicach.* W tym wszystkim nie odwróciła się zapalczywość jego, ale ieszcze ręka jego wyciągniona.

26. *Y podniesie chorągiew między narody odległe, y świśnie nani z kończyni ziemi: a oto śpieszny prędko przyjdzie.*

jéj. Pragniemy nareszcie wiedzieć, jaka to będzie rada, i co ma Bóg uczynieć.

20. *Którzy nazywacie złe dobrém.* Oznacza się przewrotność sądów i obyczajów, to jest gdy ludzie skażeni grzechami źle sądzą o rzeczach, i złe nazywają dobrem, i przeciwnie.

21. *W oczach waszych.* W waszém mniemaniu i rozumieniu ludzkim i polityczném, którem się raczej rządzenie nie zaś prawem Bożém.

22. *Mocnymi na picie wina.* Dzielnymi pijakami jesteście.

23. *Usprawiedliwicie.* Oswobodzacie.—*Sprawiedliwość sprawiedliwego.* Gwałćcie prawa sprawiedliwego.

24. *Język ognio- wy.* Płomień ognia, który ma kształt języka.—*Tak korzeń.* Tak cały lud żydowski ze swojemi rodzinami i pokoleniami zgoła zaginie.—*Jako proch ku górze.* W proch i popiół obrócony.—*Wyrok świętego Izraelowego.* Prawo Boże, albo Ewangelia, jak wyklada ś. Cyrill.—*Bluźnili.* Hebr. *wzgardzili.*

25. *Wzruszyły się góry.* *Sądziemy*, powiada ś. Hieronim, że się to mówi *hyperbolicznie*, iż z powodu mnóstwa nieszczęśliwych, nawet się góry wzruszają, i t. d.—*W tém wszystkim.* Jednakże nie ublażał się Pan temi wszystkimi nieszczęściami żydów, lecz ieszcze ręka jego jest wyciągniona i podniesiona dla karania.

26. *Podniesie chorągiew między narody.* Podniesie sztandar jako wódz dla zgromadzenia żołnierzy ze wszystkich narodów przeciwko żydom.—*Świśnie.* Zwoła za-

27. Non est deficiens, neque laborans in eo; non dormitabit, neque dormiet, neque solvetur cingulum renum ejus, nec rumpetur corrigia calceamenti ejus.

28. Sagittae ejus acutae, et omnes arcus ejus extenti. Ungulae equorum ejus ut silex, et rotae ejus quasi impetus tempestatis.

29. Rugitus ejus ut leonis; rugiet ut catuli leonum, et frendet, et tenebit praedam; et amplexabitur, et non erit qui eruat.

30. Et sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris: aspiciemus in terram, et ecce tenebrae tribulationis, et lux obtenebrata est in caligine ejus.

27. Niemasz ustawiajacego, ani spracowanego między nim: nie będzie drzemał ani spał, ani będzie rozpasany pas biodr jego, ani się rozerwie rzemyk butów jego.

28. Strzały jego ostre, y wszystkie łuki jego naciągnięne. Kopyta koni jego iako krzemień a koła jego iako gwałt burze.

29. Ryk jego iako lwa, będzie ryczał iako lwie scenięta, y będzie zgrzytał, a będzie łup trzymał: a obęymie, a nie będzie ktoby wyrwał.

30. Y zaszumi nad nim dnia onego iako szum morski: poyrzemy na ziemię a oto ciemności ucisku, y światłość zaćmiła się we mgle jego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 1. *Piosnkę stryjcznego brata mego.* Żydowskie słowo *Dodhi*, znaczy stryja albo stryjcznego, znaczy też i miłego jako jest Can. 2. A tak tu zowie Chrystusa Miłym, iż go miłował: Stryjcznym iż się miał narodzić z nasienia Abrahamowego i z tegoż pokolenia z Izajaszem. Bo Izajasz był bratem króla Amazyasza, z pokolenia Judy, z tegoż pokolenia Chrystus się narodził.

1. *Na rogu synie oliwy.* Jest to hebraizm *Keren*, Róg, znaczy wysokość albo też królestwo, mężność i siłę: jakoby rzekł: Na ziemi królewskiej, wysokięj albo mocnej. Iż róg królestwo znaczy, masz 1. Król. 16, v. 1 i 13. 3 Król. 1, v. 39. Mężność i siłę znaczy Psalm 148, v. 14. Psalm 131, v. 17. Syn oliwy, znaczy oliwę, która popolicie znaczy obfitość i tłustość ziemi, jakoby rzekł: Na pagórku tłustym, rozumięj, ziemię żydowską. A tak tych słów to jest wyrozumienie: Winnica naszczepiona jest Chrystusowi miłemu mojemu, na miejscu królewskiem, wysokiem i tustem. Gdzie się zaraz naucz, iż w żydowskim języku, to imię syn, rozmaite rzeczy znaczy. A popolicie kiedy do niego innsze słowo, *in genitivo casu*, przydadzą: tedy znaczy toż co ono słowo przydane, jako tu naprzykład, syn oliwy, to jest, oliwa; syn człowieczy, to jest, człowiek; syny ubogich, to jest, ubogie. Okrom kiedy imię ojca przydają, tedy właśnie ma być rozumiano, jako naprzykład, synowie Izraela, syn Dawida. Ale kiedy słowo przydane znaczy karanie albo zapłatę, ma się wykladać przez słowo, godzien, jako gdy mówi syn śmierci, to jest, godzien śmierci, syn gniewu, to jest, godzien gniewu, syn pokoju, to jest, godzien pokoju i t. d.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O poświęceniu i poselstwie Izajasa.

1. In anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum; et ea, quae sub ipso erant, replebant templum.

2. Seraphim stabant super illud: sex alae uni, et sex alae alteri; duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant.* (*Apoc. 4, 8*).

3. Et clamabant alter ad alterum, et dicebant:

najmniejszym znakiem, z największą łatwością.—*Nań.* To jest na wojsko Rzymskie.

27. *Nie masz ustawiajacego.* Jest hypatyposa (opis w mowie), przez który dobitnie maluje siły, prędkość, chciwość, mężstwo i zawziętość wojska Rzymskiego przeciwko żydom.—*Nie będzie rozpasany pas.* Odziani, obuci, uzbrojeni spać będą.—*Ani się rozerwie rzemyk.* Oznacza się, że będą dobrze opatrzeni w zbroję i szaty wojskowe.

28. *Jako krzemień.* Nieziemnie twarde i mocne.—*Koła jego.* Wojennych wozów.

30. *Zaszumi.* Z wielkim szumem i gwałtownością wpadnie wojsko Rzymskie.—*Światłość zaćmiła się.* Z powodu niezmiernego spustoszenia i ucisku, samo światło nawet nieszczęśliwym i zdumiałym żydom wyda się ciemnością i nocą.

R. 6.—1. *Rok którego umarł król Ozyasz.* A mianowicie w pięćdziesiątym drugim roku jego panowania.—*Widziałem.* Oczami duszy.—*Pana siedzącego.* Jakby króla, lub sędziego, w ludzkiej postaci.—*A to co pod nim było.* W hebrajskim jest, *sculan*, to jest fręzle, albo brzegi szaty. Szata królewska, czyli płaszcz Boga był tak długi, szeroki i fałdzisty, że jego fręzle i kraje

1. Roku którego umarł Król Oziasz, widziałem Pana siedzącego na stolicy wysokięj y wyniosłęj: a to co pod nim było, napelniało kościół.

2. Seraphim stali nad nim: sześć skrzydeł miał ieden, a sześć skrzydeł drugi: dwiema zakrywali oblicze jego: a dwiema zakrywali nogi jego, a dwiema latali.

3. Y wołali ieden do drugiego, y mówili: Świę-

zapelniały kościół, w którym się mnie zdawało, iż te rzeczy pisze. Te fręzle czyli koronki oznaczają niezmierną potęgę, majestat i chwałę Bożą.—*Kościół.* Po hebrajsku, *hecal*, który to wyraz oznacza tę część kościoła, która się *Świąteln* zowie; albowiem *Święte Świętych* nazywało się *debir*, to jest, *wyrocznia*. P. W.

2. *Seraphim.* Dwaj Serafini, byli bowiem nakształt Cherubinów ubłagalni, których tylko dwóch było.—*Stali nad nim.* Zamiast *nad* w hebrajskim jest, *hal*, co oznacza *na*, albo *wedle*. Stali na podstawie tronu, lub na posadzce, wedle tronu.—*Dwiema zakrywali oblicze jego.* W hebrajskim jest *panau*, co z Chaldejskim, Foreryuszem, Watablem i innymi przełożyć można, *oblicze swoje*. Jedno i drugie jest prawdę; albowiem zakrywając twarz swoje, zakrywali także twarz i nogi jego, to jest Boga.—*Dwiema latali.* Dwoje skrzydeł mieli rozciągnięnych w gotowości do latania, gdyby taki otrzymali rozkaz.

3. *Jeden do drugiego.* Wzywając i pobudzając się wzajem do chwaleń Boga. Albo na przemian śpiewając: Święty, Święty i t. d.—*Święty.* Trzy razy się powtarza, żeby oznaczyć w jedności istoty troistość osób.—*Pełna jest wszystka ziemia chwały jego.* Ponieważ na całej

Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus.*

4. Et commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantis, et domus repleta est fumo.

5. Et dixi: Vae mihi, quia tacui, quia vir pollutus labiis ego sum, et in medio populi polluta labia habentis ego habito, et regem Dominum exercituum vidi oculis meis.

6. Et volavit ad me unus de Seraphim, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulerat de altari.

7. Et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et auferetur iniquitas tua, et peccatum tuum mundabitur.

8. Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mitam? et quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte me.

9. Et dixit: Vade, et dices populo huic: Audite audientes, et nolite intelligere, et videte visionem, et nolite cognoscere. (*Math. 13, 14*).

10. Excaeca cor populi hujus, et aures ejus agrava: et oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum.

11. Et dixi: Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore, et domus sine homine et terra relinquatur deserta.

12. Et longe faciat Dominus homines, et multiplicabitur, quae derelicta fuerat in medio terrae.

13. Et adhuc in ea decimatio: et convertetur, et erit in ostensionem sicut terebinthus, et sicut quercus, quae expandit ramos suos: semen sanctum erit id, quod steterit in ea.

ziemi głęboko są wryte ślady Boskiej potęgi, mądrości i dobroci.

4. *Poruszyły się naproźniki z zawiasami.* Gwałtowność głosu zdawała się samym kościółem wstrząsać.— *Dom napełnion jest dymem.* Dym, albo obłok, był symbolem chwały Pańskiej, i dla tego się nazywają chwałą Pańską. Tak Bóg ukazał się Mojżeszowi na Synaju, i rozmawiał przez mgłę, Exod. 20, 21: tak i Salomonowi ukazała się, chwała Pańska, to jest, obłok okrywający cały kościół, III. Król. 8, 11.

5. *Biadaż mnie, iżem milczał!* Nie strofując swobodnie wykraczającego ludu, a szczególnie Ozyasza króla przywłaszczającego sobie urząd kapłański; tak ś. Hieronim i inni. Albo, iżem milczał i razem z Serafinami nie odważyłem się wystawiać Pana. Dla czego zaś nie odważył się, zaraz dodaje: *bo mąż mający wargi plugawę, ja jestem, i t. d.* Albo to samo jest jak gdyby był rzekł: biada mnie, zginąłem i oślepiałem w obec tak wielkiego widzenia, które się mnie nikczemnemu człowieczkowi ukazało. Drugi wykład zdaje się być właściwszym.— *Mąż mający wargi plugawę.* Z powodu milczenia, o którym zreklamujemy, albo ponieważ mówiąc coś zgrzeszył był; albowiem mało jest takich, którzyby nie wykroczyli językiem.— *W pośrodku ludu.* Trudno jest obcować z tymi, którzy w mowie grzeszą, i tak ustrzedz języka, żeby nie zaciągnąć żadnej zmyy grzechowej.— *Pana... widziałem oczyma swemi.* Przez co jasniej poznałem moje nikczemność, i szpetność tego grzechu mojego.

6. *Kamyk.* P. W.— *Z ołtarza.* Kadzenia, który był w jednej części kościoła, która się Świętym zowie, i w której w widzeniu zdawało się Izajaszowi że on przebywa.

7. *Dotknął się ust moich.* Przez dotknięcie ust wę-

ty, święty, święty Pan Bóg zastępów, pełna iest wszytka ziemia chwały iego.

4. Y poruszyły się naproźniki z zawiasami od głosu wołającego, a dóm napełnion iest dymem.

5. Y rzekłem: Biadaż mnie, iżem milczał, bo mąż mający wargi plugawę, ja iestem, y w pośrodku ludu plugawę wargi mającego ia mieszkam, a króla Pana zastępów widziałem oczyma swemi.

6. Y przyleciał do mnie ieden z Seraphim, a w ręce iego kamyk, który był wziął kleszczami z ołtarza.

7. Y dotknął się ust moich, y rzekł: Oto się to dotknęło warg twoich, y odydzie nieprawość twoja, a grzech twój będzie oczyszciony.

8. Y usłyszałem głos Pana mówiącego: kogo posła? a kto nam pójdzie? y rzekłem: Owo ia, posłał mię.

9. Y rzekł: Idź, a powiesz ludowi temu: Słuchajcie słuchając, a nie rozumięcie: y oglądajcie widzenie a nie poznajcie.

10. Zaslęp serce ludu tego, a uszy iego obciąż: y oczy iego zawrzy: aby snadź nie widział oczyma swymi, y uszyma swymi nie słyszał, a sercem swym nie rozumiał, a nawróciłby się, y uzdrowilbym go.

11. Y rzekłem: dokądże Panie? Y rzekł: aż będą spustoszone miasta bez obywatela, a domy bez człowieka, a ziemia zostanie spustoszona.

12. Y daleko zapędzi Pan ludzie, y rozmnoży się ta, która była pusta w pośrodku ziemie.

13. A ieszcze w nięj dziesięcina: a wróci się, y będzie na pokazanie iako terebin, iako dąb który rozpusza gałęzie swoje: nasienie święte będzie to co będzie stało w nięj.

głem żarzystym, oznacza Bóg, że on i grzechy odpuszcza Izajaszowi, i napełnia go duchem prorockim, a także ufnością i odwagą, iżby napotem z żarliwością spełniał urząd proroka.

8. *Kogo posła.* Do ludu żydowskiego, żeby go przez opowiadanie przebudził.— *Kto nam pójdzie.* Ś. Hieronim Ep. 143, powiada, że się wskazuje rozmaitość osób, jako też jedność bóstwa, przez to iż jeden mówi.— *Owo ja, posłał mię.* Czuję bowiem prorok, że się do tego przeznaczona, ponieważ wargi mu były oczyszczone, język rozwiązany, i przydana mu ufność i chęć prorokowania.

9. *Słuchajcie... a nie rozumięcie.* Słuchać i widzieć będziecie, a nie zrozumiecie, albo nie będziecie chcieli rozumieć: jest zamiana trybów i czasów; kładzie się bowiem tryb rozkazujący zamiast czasu przyszłego. I. XX. mają: *odemnie usłyszycie, a nie zrozumiecie, i widząc widzieć będziecie, a nie przejrzycie.*

10. *Zaslęp.* Patrz Wujka.

11. *Dokądże Panie?* Takimi będą Żydzi.

12. *Daleko zapędzi Pan.* Mówi o sobie w trzeciej osobie, jakby rzekł: Ja Pan daleko zapędzę żydów od ich ojczyzny, i uczynię ich wygnańcami i tułaczami po całym świecie.— *I rozmnoży się.* Ktorzy pozostaną z żydów rozmnożą się.— *Ta która była pusta.* Naród Żydowski.

13. *A jeszcze w nięj dziesięcina.* Zdaje się oznaczać kleskę Żydów pod Adrianem, gdy buntujących się Żydów tak pobił, iż na dziesięciu zaledwie jeden był pozostał.— *A wróci się, i będzie na pokazanie.* Znowu będzie lud na pokazanie, to jest, iżby Juda był na pośmiewisko i wytykanie palcami poganom, Podobne wyrażenie jest w Psal. 77, 41: *I wrócili się i kusili Boga,* to jest zno-

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 1. *Widziałem Pana siedzącego na stolicy.* To widzenie wyklada Jan ś. mianowicie o Panu Chrystusie, Joan. 12, v. 4, tak pisząc. Te rzeczy powiedział Izajasz, gdy widział chwałę jego i mówił o nim. Gdzie słowa, te, jego, i o nim, ściągają się właśnie do Pana Chrystusa, o którym także przedtem mówił, jako to słów Ewangelii każdy obaczyć może. Przetoż ponieważ tu Izajasz powiada, iż widział chwałę Pana zastępów, a Jan ś. wyklada, iż ta chwała była Pana Chrystusowa, dwurzeczy się ztąd uczymy. Naprzód iż Pan Chrystus był istotnie przed Izajaszem prorokiem: przytém i tego, że Pan Chrystus jest prawdziwym Bogiem Izraelskim i Panem zastępów: a to wszystko nie z naszego ale z wykładu Jana ś. mamy. Bo gdy Ewangelista mówi, iż widział Izajasz chwałę Pana Chrystusową, którą Izajasz powiada być chwałę Pana zastępów, azaż nie jasnie pokazuje, iż Pan Chrystus jest Panem zastępów, którego na on czas Aniołowie chwalili? Nadto dosyć jasnie Izajasz powiada którą to chwałę rozumie, gdy pisze: Mówili święty, ś. ś. Pan Bóg zastępów, pełna jest wszystka ziemia chwałą jego. Gdzie wyraźnie mówią Anieli o tej chwałę, którą już miał na ten czas, i ziemia jej była pełna. A tak Pan Chrystus jest onym Panem Bogiem zastępów, którego chwały pełna była i jest i będzie wszystka ziemia.

W témże jeszcze widzeniu widział też Izajasz Ducha Ś. tak powiada Paweł ś. w Dziej. 28, v. 25, gdzie twierdzi, iż co Pan zastępów siedzący na stolicy mówił do Izajasza, to na ten czas Duch Ś. mówił, co niewiernicy, zaprzecząc niemogąc, radzi nieradzi zeznawają.

A tak w tém widzeniu swoim Izajasz widział Trójcę przenajświętszą, bo tu widział jédnego Boga siedzącego we trzech osobach tak jako niekiedy Abraham trzech widział a jédnego chwalił. Gen. 18. Co się ztąd naprzód pokazuje, iż gdyby tu był nie widział Trójcę przenajświętszej, nigdyby tego Jan ś. Synowi Bożemu, ani apostoł Duchowi ś. nie przypisywali. Ale iż Ojciec, Syn i Duch ś. jeden jest Bóg, dla tego im jédną chwałę, Izajasz, i Ewangelista, i Apostoł przypisują. Dla tego i Seraphimowie po trzykroć mówią święty, święty, święty iż Boga w Trójcy jédnego chwalili, Ojca, Syna i Ducha Ś. jako świadczą Jan ś. i Paweł ś. A nie dla tego aby się tém powtarzaniem pokazała godność Boska, bo tego nie mówi Jan ś. ani Paweł ś. ale heretycy sobie wymyślają. Naostatek iż tu Bóg o sobie jako o wielu mówi w. 8. Kogo posła, a kto nam pójdzie: mówiąc to do Syna i Ducha Ś. według wykładu Ewangelisty i Apostoła, znak wielki jest, iż tu Izajasz widział Boga w Trójcy jédnego, ponieważ tu jeden mówi, a mówi jako o wielu personach, jako kiedy mówił: Uczynimy człowieka, o czém masz Gen. 1, v. 26.

6. *A w ręce jego kamyk.* Żydowskie słowo *Ritspach*, znaczy i kamyk i wągł rozpalony. LXX. przełożyli *ἀργόν*, to jest, *Carbunculus*, który dla wielkiej jasności zda się być ognistym.

10. *Zasłępe serce ludu tego.* LXX. tłumacze, tak to przełożyli: *Zasłępienie jest albo zatyło serce ludu tego, a zasypa ciężko słyszeli, i oczy swe zasmurzyli i t. d.* i temiż słowy Mateusz ś. przywołał to pismo Mat. 13, v. 15. Bo oni tłumacze LXX. z innszymi punktami czytali, niż teraz żydowskie czytają: a do tego iż serce onego ludu na on czas już było zatyło, i uszy zatulone i oczy zasłępienie, bo im mówi: Słuchając słuchajcie a nie rozumiecie: iż widział je być tak zasłępienie dla grzechów, że chocia słuchali, nie mieli rozumieć. A tak nie rozkazuje tu Bóg, ani się o to Prorok modli, aby ich oślepił, bo już ślepymi byli: ale daje przyczynę czemu zrozumieć nie mieli: Dla tego iż ślepymi byli. Co się jeszcze lepijéj za czasu Pana Chrystusowego pokazało. Jako lepak Bóg oślepi a zatwardza, masz o tém do Rzym. 9, v. 18, i Mat. 13, v. 15.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O poczęciu Panny Maryi, i porodzeniu Syna Emmanuel.

1. Et factum est in diebus Achaz, filii Joathan, filii Oziae regis Juda, ascendit Rasin rex Syriae, et Phacee filius Romeliae, rex Israel, in Jerusalem ad proeliandum contra eam; et non potuerunt debellare eam. (4. Reg. 16, 5).

2. Et nuntiauerunt domui David, dicentes: Requievit Syria super Ephraim, et commotum est cor ejus, et cor populi ejus, sicut moventur ligna silvarum a facie venti. (4. Reg. 18, 17).

3. Et dixit Dominus ad Isaia: Egredere in occursum Achaz, tu et qui derelictus est, Jasub filius tuus, ad extremum aquaeductus piscinae superioris in via agri fullonis.

wu kusili Boga.—*Gatęcie swoje.* Suche, obumarłe, bezkształtne.—*Nasienie święte.* To samo jest, co się powiedziało wyż. r. 4, 3: *I będzie wszelki, który się zostanie, i t. d.* Nasieniem więc świętém są Apostołowie, i inni pierwsi Chrześcijanie, z których po całym świecie rozszerzył się rodzaj świętych.

R. 7.—1. *Przyciągnął Rasin.* Patrz historjéj IV. Król. 15, 16, i Par. 28.

2. *Domowi Dawidowemu.* Dwóm pokoleniom, które pozostały przy rodzie Dawidowym, to jest, Judy i Benjamina.—*Odpoczęła Syria na Efraimie.* Syria i jej król Rasin złączyła się, i jak LXX. przekładają, sprzyścięła, zawiązawszy przymierze z Efraimem, to jest, z Izraelitami. Mówi się zaś, że Syria odpoczęła na Efraimie, a nie Efraim na Syryi, być może dla tego, iż Syryj-

1. Y stało się za dni Achaz syna Joathan, syna Ozyasza króla Judzkiego, przyciągnął Rasin król Syryjski, y Phaceasz syn Romeliasza król Izraelski, do Jeruzalem, aby walczyli przeciwko niemu, y nie mogli go zwalczyć.

2. Y dali znać domowi Dawidowemu, rzekąc: Odpoczęła Syria na Efraimie: y poruszyło się serce iego, y serce ludu iego, iako się wzruszaia drzewa lesne od wiatru.

3. Y rzekł Pan do Izajasza: Wynidź przeciw Achazowi, ty y który pozostał Jasub syn twój, do końca rur sadzawki wyższej na drodze roléj farbiérzowéj.

czyk powziął był wielką nadzieję szczęśliwego obrótu rzeczy z przymierza z dziesięcią pokoleniami, z którego wielkie się ukazywały dogodności do pomyślnego prowadzenia wojny, z powodu zbliżenia krajów, wspólności języka, i t. d., i sens będzie: Rasin znaczną część swojej nadziei na tém opierał i zakładał, że przyłączył do siebie Izraelitów.—*Na Efraimie.* Tak się nazyważy dziesięć pokoleń Izraelskich, od Jeroboama pierwszego króla, który był z pokolenia Efraimskiego.—*Poruszyło się.* Od bojaźni, 3. *I który pozostał Jasub.* W hebrajskim jest, *Sear Jasub*, które było całkowitem imieniem syna Izajaszowego i oznacza *ostatki się nawrócą*; jakow imię, rzecz niewątpliwa, nie bez tajemnicy, nadał synowi. Tak Ozeasz, r. 1, 8 i 9, dzieci swoje nazywa, *bez miłosierdzia, i nie lud mój.* Odbiera rozkaz Izajasz, żeby przyprowa-

4. Et dices ad eum: Vide, ut sileas: noli timere, et cor tuum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium istorum in ira furoris Rasin regis Syriae, et filii Romeliae,

5. eo quod consilium inierit contra te Syria in malum Ephraim, et filius Romeliae, dicentes:

6. Ascendamus ad Judam, et suscitemus eum, et avellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.

7. Haec dicit Dominus Deus: Non stabit, et non erit istud:

8. sed caput Syriae Damascus, et caput Damasci Rasin: et adhuc sexaginta et quinque anni, et desinet Ephraim esse populus:

9. et caput Ephraim Samaria et caput Samariae filius Romeliae. Si non credideritis, non permanentis.

10. Et adiecit Dominus loqui ad Achaz, dicens:

11. Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra.

12. Et dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum.

13. Et dixit: Audite ergo domus David: Numquid parum vobis est, molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo?

14. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. (*Matth. 1, 23*).

15. Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum.

dział syna swojego, iżby Achaz, który się bał całkowitej zagłady ludu swojego, pomysłną wróżbą tego imienia podniósł się w nadzieję. — *Na drodze roli farbierzowej.* Gdzie dla bliskości wodociągu sadzawki to jest, przekopu wyższego, było wiele zabudowań farbierskich, które dla niedostatku wody i ciasnoty miejsca, w miejscu znajdować się nie mogły. Farbierze bowiem dla oczyszczania i farbowania materij potrzebują wielkiej obfitości wody, i otwartego miejsca dla ich suszenia; było to miejsce za obrębem miasta, jak się pokazuje z IV Król. 18, 17.

4. *Abyś milczał.* Bądź spokojnego i bezpiecznego umysłu. — *Dwu ogonów tych głowien.* Dwóch królów rozumie, to jest Izraelskiego i Syryjskiego, którzy się przyrównywują do głowien, ponieważ jak ogony, to jest końce głowien żarzą się i kurzą, lecz prędko gasną i precz się wyrzucają; tak ci królowie palali gniewem przeciwko Żydom, i przechwalali się, i grozili, a po niejakiem czasie zostali pohańbieni. — *Popędlwością gniewu.* Kurzących się z powodu powziętego gniewu.

5. *Na złe Syrya i t. d.* To jest, Syrya i Efraim razem się sprzysięgli na złe, to jest, żeby zaszkodzić Żydom. — *I syn Romeliasza.* Synem Romeliasza zowie Faceja przez pogardę, jako syna prywatnego człowieka, który się stał królem przez zbrodnię.

6. *Wzbudźmy go.* Napastując go wojną. — *Oderwiemy.* Oderwijmy, to jest, od Achaza, a przeciagniemy do siebie. — *Tabeel.* Imię własne męża, którego syna chcieli postanowić królem w Judei, z tém wszakże żeby pozostał ich lennikiem i od nich zależnym.

7. *Nie stanie się.* Ja ten zamiar wywróczę.

8. *Ale głową Syryi Damaszek.* Nie stanie się ten ich pyszny zamiar, lecz przeciwnie głowa Syryi Damaszek ustanie i runie, i głowa, to jest, król Damaszku Razin ustanie; i przestanie Efraim być ludem; i głowa, to jest, stolica Efraim Samaryja ustanie; i głowa, to jest, król

4. Y rzeczesz do niego: Patrz abyś milczał: niebój się, a serce twoje niechay się nie lęka dwu ogonów tych głowien kurzących się popędlwością gniewu Rasyna króla Syryjskiego, y syna Romeliasza,

5. że się naradziła przeciw tobie na złe Syria, Ephraim, y syn Romeliasza, mówiac:

6. Ciagnimy do Judy, a wzbudźmy go, y oderwiemy go do nas, y postanówmy króla w pośrodku iéy syna Tabeel.

7. To mówi Pan Bóg: Nie stanie się ani to będzie:

8. ale głową Syriéy Damaszek, a głową Damaszku Rasyn: a ieszcze szesćdziesiąt y pięć lat, y przestanie Ephraim bydź ludem:

9. a głowa Ephraimowa Samaria, a głowa Samariéy syn Romeliasza. Jeśli wierzyć nie będziecie, nie ostoicie się.

10. Y przydał Pan mówić do Achaz, rzekac:

11. Proś sobie znaku od Pana Boga twego w głębokość piekielną, abo na wysokość wzgórze.

12. Y rzekł Achaz: Nie będę prosił, y nie będę kuśił Pana.

13. Y rzekł: Słuchajcież tedy domie Dawidów: Aza wam na tym mało że się uprzykrzacie ludziom, iż się też uprzykrzacie Bogu moiemu?

14. Przetóż da wam sam Pan znamię. Oto Panna pocznie y porodzi syna, y nazową imię iego Emmanuel.

15. Masło y miód ieść będzie, aby umiał odzrucac złe, y obierać dobre.

Samaryja syn Romeliasza ustanie. Albo zdanie jest: nie szerzyć będzie panował król Syryi jak teraz panuje. Królestwo także dziesięć pokoleń wewnątrz swoich granic trwać będzie i dalej się nie rozszerzy. Spełniło się to prociwo gady Teglathalazar i Assyryjczykowie spustoszyli i ujarzmyli tak Syryją jak Samaryją, IV. Król. 16, 17 i 18. — *Przestanie... bydź ludem.* Po obaleniu ich rzeczywospolitej i królestwa.

9. *Jeśli wierzyć nie będziecie.* Że za Boską pomocą wybawieni zostanieie. — *Nie ostoicie się.* W królestwie waszém, lecz zarówno z nimi do niewoli uprowadzeni będziecie. Albo, jeśli nie trwacie w prawdzie, nie jesteście wiernymi Bogu. LXX. przekładają, *nie zrozumiecie.*

10. *Mówić do Achaz(a).* Przez Izaiasza.

11. *Proś sobie znaku.* Na potwierdzenie mojego prociwa. — *W głębokość piekielną.* Proszac np. żeby się rozstąpiła ziemia i otworzyło się piekło, albo iżby się zatrzymało słońce, jak za czasów Jozuego.

12. *Nie będę prosił.* Tak odpowiada przez obłudę i bezbożność, ponieważ nie ufał Bogu, ale szatanom, i postanowił był zaradzić się swoich bałwanów, i prosić o pomoc Assyryjczyków.

13. *Domie Dawidów.* To jest, *Juda*, jak mają LXX. — *Ze się uprzykrzacie ludziom.* Prorokóm, za nie siebie mając y pogardzając ich przepowiednie. — *Uprzykrzacie Bogu.* Który także doznaje pogardy, gdy mówi przez proroków.

14. *Przetóż.* Ponieważ nie czynicie tego coście powinni, uczyni Bóg to co Jego jest godném. — *Wam.* Domowi Judy. — *Znamię.* Potęgi, dobroci i miłosierdzia. — *Panna pocznie.* Która i po porodzeniu panną zostanie. — *Emmanuel.* Który to wyraz oznacza Bóg z nami. Patrz Wujka.

15. *Masło i miód ieść będzie.* Pokarmy używane przez niemowlęta w Judei; będzie bowiem Chrystus prawdzi-

16. Quia, antequam sciat puer reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu detestaris a facie duorum regum suorum.

17. Adducet Dominus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui non venerunt a diebus separationis Ephraim a Juda cum rege Assyriorum.

18. Et erit in die illa: sibilabit Dominus muscae, quae est in extremo fluminis Aegypti, et api, quae est in terra Assur,

19. et venient, et requiescent omnes in torrentibus vallium, et in cavernis petrarum, et in omnibus frutetis, et in universis foraminibus.

20. In die illa radet Dominus in novacula conducta in his, qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum, caput et pilos pedum, et barbam universam.

21. Et erit in die illa: nutriet homo vaccam boum, et duas oves,

22. et prae ubertate lactis comedet butyrum: butyrum enim et mel manducabit omnis, qui relictus fuerit in medio terrae.

23. Et erit in die illa: omnis locus, ubi fuerint mille vites, mille argenteis, in spinas et in vepres erunt.

24. Cum sagittis et arcu ingredientur illuc: vepres enim et spinas erunt in universa terra.

25. Et omnes montes, qui in sarculo sarriuntur: non veniet illuc terror spinarum et veprium, et erit in pascua bovis, et in conculcationem pecoris.

wym człowiekiem.—*Aby umiał odrzucać złe i obierać dobre.* Aż do czasu nim z postepem lat nie dojdzie do owego wieku, w którym pacholeta umieją zrobić różnicę pomiędzy złem i dobrą. Chaldejski przekłada, *aż będzie umiał.* Z hebrajskiego słowo w słowo przetłóczyłby należało do jego poznania; *ledahatho.*

16. *Bo.* Hebr. *chi*, co można przetłóczyć, *zaprawdę, zapewne, lecz.*—*Pierwiej niż będzie umiał.* A nawet nim się narodzi.—*Będzie opuszczona ziemia.* Nie tylko będzie oswobodzony Juda, lecz także będą spustoszone królestwa dwóch królów tobie się sprzeciwiających, co się wrzeczy samej stało, jak się pokazuje z IV. Król. 16 i dalej.—*Ziemia, którą się ty brzydzisz.* Ziemia tobie nieprzyjazna, ziemia nieprzyjacielska.—*Dla dwu królów jej.* Od dwu królów jej albo dla brodni dwóch królów swoich będzie opuszczona ich ziemia. Albo sens jest: którą się ty brzydzisz z powodu dwóch królów tobie nieprzyjaznych.

17. *Dni.* Niesłychanej pomsty.—*Odedni odstąpienia.* Gdy królestwo Izraelskie rozdzieliło się na dwa pod Roboamem.—*Z królem Assyryjskim.* Przez króla Assyryjskiego.

18. *Świśnie Pan.* Zwoła i pobudzi iżby walczyli przeciwko Żydom.—*Muchę.* Egipczyków rozumie, których muchami zowie, albo z powodu skrzypania nieprzyjemnego głosu, albo dla ich mnostwa. Mówi o wojnie Faraona Nechao, IV. Król. 23.—*Pszczolę.* Assyryjczyków pszczołami nazywa, albo dla tego że strzał używali, jak pszczoły żądła, albo że byli odziani w złociste i pstre szaty. Mówi o wyprawie Sennacheryba do Judei.

19. *Nad potoki dolin.* Jakby rzekł: wszystko zajmą i zapelnia. Trzyma się w przenośni much i pszczoł, które lubią przebywać w dolinach i rozpadlinach skał, i t. d.

20. *Brzytwę.* Mieczami i orężem barbarzyńców, ostremi jako brzytwę.—*Najętą.* Albowiem Egipczycy i Assy-

16. Bo pierwój niż będzie umiało dziecię odrzucić złe, y obrać dobre: będzie opuszczona ziemia, którą się ty brzydzisz dla dwu królów iéy.

17. Przywiedzie Pan na cię y na lud twój, y na dóm oycy twego dni, iakie nie przychodziły ode dni odstąpienia Ephraim od Judy z królem Assyryjskim.

18. Y będzie dnia onego: świśnie Pan na muchę, która iest na końcu rzek Egypckich, y na pszczolę, która iest w ziemi Assur,

19. y przyda, y będą odpoczywać wszyscy nad potoki dolin, y w rozpadlinach skał, y we wszystkich chróscinach, y po wszystkich iamach.

20. Onego dnia ogoli Pan brzytwą najeętą temi którzy są za rzeką, królem Assyryjskim, głowę y włosy na nogach, y wszystkie brodę.

21. Y będzie dnia onego: będzie chował człowiek krowę z bydła, y dwie owce,

22. a przez obfitość mleka będzie iadł masło: bo masło y miód będzie iadł każdy, który się zostanie wpośród ziemi.

23. Y będzie dnia onego: każde mieysce na którym będzie tysiąc winnych macic za tysiąc srebreników, że się w ciernie y w tarnie obróca.

24. Z strzałami a z łukiem będą tam wchodzić: bo tarny y ciernie będą po wszystkiej ziemi.

25. A wszystkie góry, które motyka będą kopane, nie przydzie tam strach ciernia y tarnia, y będą na pastwisko wołu, y na podeptanie bydła.

ryczykowie mają być przyprowadzeni do Judei jakby za ofiarowaną z góry zapłatę łupów i grabieży.—*Temi którzy są za rzeką.* Assyryjczyków rozumie, którzy są za Eufratem.—*Włosy na nogach.* Przywoitym wyrazem włosami nóg nazywa pępek; tak wodą nóg zowie się uryna.—*Brodę.* Mówi o rzeczypospolitej Żydowskiej, jako o ciele ludzkim, i oznacza, że żadnemu stanowi nie będzie przebachono, ani wielkim ani małym.

21. *Będzie chował człowiek krowę.* W tém spustoszeniu Babilońskim tak mała będzie ilość ludzi, iż kto choć jedną krowę i dwie owce posiada, z ich mleka najwygodniej żyć będzie; albowiem po opuszczeniu kraju przez ludzi, pola wprzódy uprawne zamienią się w pastwiska obfite, z czego wyniknie że krowom i owcom mleka przybędzie, i ich właściciele mleko i masło w obfitości pożywać będą.

22. *Będzie iadł masło.* To co w mleku jest najlepszem i najtłustszem.—*Miód.* Będzie mógł bowiem, ile zechce, wydobyc miodu z jaskini i skał, w których pszczoły zakładają ule swoje.

23. *Na którym będzie tysiąc winnych macic za tysiąc srebreników.* Z których właściciele tysiąc srebrnych syklów dochodu miećby mogli.

24. *Z strzałami a z łukiem.* Które będą jakby lasy do polowania przydatne. Albo ponieważ nikt bezbrony wejść tam nie śmiał przez bojaźń dzikich zwierząt i węzów. Patrz Lewit. 26, 22.

25. *I wszystkie góry.* Góry i pagórki winorodne, które nie pługiem, lecz motyką były uprawiane i które się opasywały płotem cierniowym dla strzeżenia winnych gron i owoców, nie będą już nikomu straszne, z powodu onych płotów cierniowych, i każdy będzie mógł wniknąć do nich i będą mogły paść się w nich woły, i stada będą mogły je deptać.

Wykład. X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 14. *Oto Panna pocznie i porodzi syna.* Wiemy to i od Anioła, Luc. 1, v. 31, i od Ewangelisty Mateusza ś. Mat. 1, v. 23, iż to prorocstwo właśnie służy Panu Chrystusowi, który się z Panny urodził. I dowodzi tego przeciw Żydom Hieronim ś. in Tradi. Hebr. in Genesim, i lib. 1, contra Jovinianum, et in Comment. in 7, cap. Isai. iż żydowskie słowo *Alma*, nie tylko Pannę, ale więcej jeszcze niż Pannę, to jest, Pannę w pilnej straży chowaną, i od ludzi niewidaną znaczy; bo wzięte jest to imię od słowa *Alam*, to jest, skryć, przetoż znaczy jakoby Pannę zamkniętą i skrytą. Ani w Piśmie ś. inaczey tego słowa używają tylko za Pannę, Gen. 24. Rebeka Panna piękna i nie uznana od męża, także Marya siostra Mojżeszowa Exod. 2, v. 8, która na ten czas miała ośm alé dziewięć lat, nazwana jest *Alma*, także i Pro. 30, v. 19. A nadto do tego słowa *Alma*, przydana tu jest litera *He*, *Halma*, co znaczy najczystsza Pannę. Naostatek i 70. Tłumacze i Chaldejska Paraphrasis tak przełożyli, Panna. Przecię żydowie zadają iż to prorok mówił o żonie króla Achaz, która mu urodziła syna Ezechiasza, który miał wielkie zwycięstwa i wybawił lud z niewolę. Ale się i z tej żydowskiej ślepoty Hieronim ś. śmieje: bo Ezechiasz przynajmniej dziewięć lat przed tém się urodził, niż to Izajasz prorokował, jako się tego łąwie dorachuje 4 Król. 16 i 18. A jakoż to miał dać za znak co się już było stało? A jeśli rzeką iż tego poczęcia i narodzenia Pana Chrystusowego z Panny, nie mógł dać za znak Achazowi, gdyż tego Achaz widzieć nie miał, bo się to niemal w ośmset lat po Achazie stało. Odpowiada na to ś. Chryzostom, że nie Achazowi daje ten znak, ale domowi Dawidowemu, z którego się miał Pan Chrystus narodzić. Acz piérwój dał Achazowi na wolę, aby sobie obierał znak jakiby chciał, na potwierdzenie tego, że mu Bóg miał dać pomoc na Assyryjczyki; wszakże iż tém wzgardził, przeto prorok zaniechawszy go daje większy znak, nie Achazowi ale domowi Dawidowemu, że miał Bóg wybawić lud swój, nie od króla Assyryjskiego, ale od grzechu i niewoli szatańskiej. Czemuż tedy od anioła nazwany jest Jezus nie Emmanuel, jako go ten prorok zowie? odpowiedzieli na to Doktorowie dawno, Justinus qq. ad Orthodoxos 131. Tertuli. adversus Judaeos, et lib. 3, contra Marcionem Christos. lib. de Incarnat. c. 2, tak pisząc, iż prorok tu nie powiada jakim imieniem miał być zwany Pan Chrystus, ale raczej, czém miał być właśnie wedle natury. Bo prawdziwie jest Emmanuel, to jest, z nami Bóg, iż słowo stało się ciałem, dla tegoż jedno jest, Jezus i Emmanuel: bo że z nami Bóg jest, tedy Bóg jest zbawicielem naszym, co też znaczy imię Jezus, jako też niżej 9, v. 6 pisze, iż miał być nazwany Dziwnym, radnym i t. d. nie żeby tak wiele własnych imion miał mieć, ale iż tak wiele rzeczy w nim miało być. A tak nikomu inszemu to prorocstwo nie służy, tylko Panu Chrystusowi, gdyż nie masz ktoby się tak cudownie począł i narodził, tylko on sam, i nikt nie może być nazwany Emmanuel tylko Pan Chrystus. Heretycy pomagając żydom powiadają, iż tu prorok pokazuje pewną białogłową, która będąc przed tém Panną, potem poczęła i porodziła nie córkę ale syna. Aleć ci jawnie fałszują słowa prorockie. Bo cóżby to za znak był, kiedyby ta która była Panna, a potem z męża poczęła i porodziła? Nadto Mateusz ś. jasnie mówi, iż to przepowiedziano jest od Izajasza, że Panna trwając Panną poczęła miała i porodzi, i przywodzi te słowa Izajasza, aby wyświadczył poczęcie Pana Chrystusa z Ducha świętego, czytaj o tém więcej Mat. 1, v. 23.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O upadku królestwa Izraelskiego i Syryjskiego, o spustoszeniu i oswobodzeniu królestwa Judzkiego.

1. Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, cito praedare.
2. Et adhibui mihi testes fideles, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachiae;
3. et accessi ad prophetissam, et concepit et peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus: Accelera spolia detrahere, Festina praedari.
4. Quia antequam sciat puer vocare patrem suum

1. Y rzekł Pan do mnie: Weźmi sobie księgi wielkie a napisz na nich pismem człowieczym: Prędko łupy zdzieray, rychło bierz korzyści.
2. Y wzięłem do siebie świadki wierne, Uryasza kapłana, y Zachariasza syna Barachiasza;
3. y przystąpiłem do prorokinię, y poczęła y porodziła syna. Y rzekł Pan do mnie: Nazów imię jego: Pośpiesz się łupy zdierać, kwap się brać korzyści.
4. Abowiem piérwój niżli dziecię będzie umia-

R. 8.—1. *Księgi wielkie.* Obszerny pergamin obwinęty w około wałka, jakimi były starożytne księgi, które dla téj przyczyny zwitkami (volumina) się nazywały.—*Pismem człowieczem.* Literami używanemi; Chaldejski wyraził, *pismem jasnym*, któreby każdy nawet z daleka mógł czytać, jak Habak. 2, 2: *napisz widzenie, a wytyż je na tablicach żeby przebrzeżał kto je czytać będzie.* Chciał bowiem Pan, żeby to pismo było publicznem świadectwem tego prorocstwa i obietnicy.—*Prędko.* Słowa które należało napisać były te: *prędko łupy zdzieray, rychło bierz korzyści.* Wyrazów tych znaczenie i tajemnicę obacz niżej, w 3 i 4.

2. *Świadki.* Pisma.—*Uryasz.* Kto był ten Uryasz, jako też i Zacharyasz, rzeczą jest niepewną. Zdaje się jednak, że był ten o którym jest wzmianka IV. Król. 16, 10, i Zacharyasz prorok, o którym II. Paral. 26, 5. Ten być może o którym się mówi, że był z potomków Azafa, II. Paral. 29, 13.

3. *Przystąpiłem do prorokinię.* Wielu się zdaje że tą prorokinią była żona Izajaszowa, do której przystąpił był Izajasz dla jęj poznania, poczem ona poczęła i porodziła syna, któremu Izajasz dał imię: *pośpiesz się*

łupy zdierać, kwap się brać korzyści; i że ten syn był figurą Chrystusa. Inni zaś dawni i późniejsi pospolicie o N. Pannie rozumieją, i tak tłumaczą: Zdało się Izajaszowi że on, według rozkazu, pisał te słowa w księdze, lecz gdy znaczenia pisma nie pojmował, wskazał mu Bóg żeby się spytał czcigodnej niejakięj niewiasty i prorokini, którą jego wyobraźni nastroczył. Zdało się więc Izajaszowi, iż do niej przychodzi i widzi, że ona poczęła i porodziła syna, któremu odbiera rozkaz żeby dał imię: *pośpiesz się i t. d.*—*Nazów imię jego.* I zapowiedz, że takim będzie to pachole, iżby słusznie tak się nazwać mogło.—*Pośpiesz się łupy zdierać.* Dwa imiona toż samo znaczące Chrystusowi się nadają; pierwsze, jest: *pośpiesz się łupy zdierać;* drugie: *kwap się brać korzyści.* Oznaczało się zaś temi imionami, że Chrystus rychło miał złupić królestwo szatana, i zaprowadzić z sobą niewolę pojmaną. Przytém królestwo także Damaszkum i Samaryi, jak się pokazuje z tego co dalej następuje.

4. *Piérwój niżli dziecię będzie umiało ojca.* Odejmie moc Damaszkum, i t. d.; owszem uczyni to wprzód nim się narodzi, gdyż jest Bogiem wszechmogącym, przed poczęciem Dziewicy. Chrystus jeszcze nie-

et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariae coram rege Assyriorum.

5. Et adiecit Dominus loqui ad me adhuc, dicens:

6. Pro eo, quod abiecit populus iste aquas Siloe, quae vadunt cum silentio, et assumpsit magis Rasin, et filium Romelias:

7. propter hoc, ecce, Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes et multas, regem Assyriorum, et omnem gloriam ejus, et ascendet super omnes rivos ejus, et fluet super universas ripas ejus,

8. et ibit per Judam, inundans, et transiens usque ad collum veniet. Et erit extensio alarum ejus, implens latitudinem terrae tuae, o Emmanuel.

9. Congregamini populi, et vincimini, et audite universae procul terrae: confortamini et vincimini, accingite vos et vincimini:

10. inite consilium, et dissipabitur: loquimini verbum, et non fiet, quia nobiscum Deus.

11. Haec enim ait Dominus ad me, sicut in manu forti erudit me, ne irem in via populi hujus, dicens:

12. Non dicatis: Conjuratio; omnia enim, quae loquitur populus iste, conjuratio est, et timorem ejus ne timeatis, neque paveatis.

13. Dominum exercituum ipsum sanctificate: ipse pavor vester, et ipse terror vester.

14. Et erit vobis in sanctificationem: in lapidum autem offensiois, et in petram scandali duabus domibus Israel: in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem. (*Luc. 2, 34*).

mowę począł łupy zbierać; albowiem pociągnął do siebie pasterzy i mędrców, i uciekając do Egiptu obalił bałwany, i przyłączył do siebie niewinnych młodzianków, i t. d.— *Przed królem Assyryjskim*. Z rozkazu króla Assyryjskiego, i za jego siłami i wojskiem; rozumieć należy djabła, w którego oczach, i gdy się on wściekał, Chrystus zbierał łupy.

6. *Wzgardził wody Syloe*. Przez Syloe, które jest źródłem u podnoża góry Syon, oznacza się królestwo Achaza i rodu Dawidowego. Mają bowiem zwyczaj prorocy przez rzeki oznaczać prowincye przyległe, jak przez Nil, Egipt; przez Eufrat, Babilon, i t. d. Mówi się zaś że dwa pokolenia wzgardziły wody Syloe, ponieważ gdy ujrzały, iż były w małej liczbie i że donajają licznych kłęsk od Razina i Faceasza, wąpiąc o Boskiej pomocy przemyślały nad opuszczeniem Achaza, którego panowanie, ponieważ się opierało na niewielkich siłach, przyrównywa się przeto do wód Syloe niewielkich i powolnie płynących. Dobrze Syloe Chrystusa oznacza, który był cichym i łaskawym jak baranek.— *Przyjął raczój*. Przyłączył się raczój.

7. *Gwałtowne*. To jest wody Eufratu, pod których alegoryą oznacza się wojsko Assyryjskie. — *Wstąpi*. Eufrat.— *Na wszystkie strumienie jego*. Sens jest: wody, to jest, wojska Assyryjskie w Babilonie około Eufratu i strumieni jego, w wielkiej obfitości zawrzą i wystąpią, i Judeę jakby niezmiernym wylewem ogarną i zajmą.

8. *Aż do szyje przyjdzie*. Przysłowiowy sposób mówienia, przez które się oznacza, że Judeę przywiedzie do ostatecznego niebezpieczeństwa. — *Wyciągnięcie skrzydeł*. Skrzydłami się zowią oddziały wojskowe; jest

ło mianować oycy swego y matkę swoją, będzie pobrana moc Damaszku, y łupy Samaryjskie przed królem Assyryjskim.

5. Y przyczynił Pan ieszcze mówić do mnie, rzekąc:

6. Za to iż ten lud wzgardził wody Siloe które płyną cicho, a przyjął raczój Rasin y syna Romeliasza:

7. przełoż oto Pan przywiedzie na nie wody rzeczne gwałtowne y mnogie, króla Assyryjskiego, y wszystkie chwałę jego: y wstąpi na wszystkie strumienie jego, y popłynie nad wszystkimi brzegami jego,

8. y pociecze przez Judeę, wzbierając, y idąc aż do szyje przyjdzie. Y będzie wyciągnięcie skrzydeł jego, napelniając szerokość ziemie twojej o Emmanuelu.

9. Zgromadźcie się narodowie, a bądźcie zwyciężeni, a słuchajcie wszystkie dalekie ziemie: zmacniajcie się, a bądźcie zwyciężeni, przepaszcie się a bądźcie zwyciężeni:

10. wnidźcie w radę, a będzie rozerwana: mówcie słowo, a nie stanie się: bo z nami Bóg.

11. Abowiem to Pan mówi do mnie: Jako mocną ręką wyciągnął mię, abych nie chodził drogą ludu tego, mówiąc:

12. Nie mówcie: Sprzysiężenie; bo wszystko co ten lud mówi, iest sprzysiężenie: a po strachu jego nie strachajcie się ani się lękajcie.

13. Pana zastępów tego święćcie, ten strachem waszym y ten bojaźnią waszą.

14. Y będzie wam poświęceniem: a kamieniem obrażenia y opoką zgorzenia dwiema domom Izraelskim, sidlem y upadkiem obywatelóm Jerozolimskim.

bowiem mowa o Sennacherybie jako o orle drapieżnym.— *O Emmanuelu*. Jakby rzekł: gdy ty, o Emmanuelu, jesteś naszym wodzem i stróżem, jakże dopuścisz, żeby kto tak wielką kłeskę zadał ziemi twojej?

9. *Zgromadźcie się narodowie, bądźcie zwyciężeni*. Gotujcie się do wojny przeciwko żydom, zgromadzajcie liczne zastępy wojskowe, i t. d., najniezawodniej będziecie zwyciężeni.

10. *Mówcie słowo*. Naradzajcie się i zamysłajcie co się wam podoba.

11. *Jako mocną ręką*. Bóg, powiada, to wyświadczył mi dobrodziejstwo iżbym nie to samo rozumiał i mówił, co lud ten, i to uczynił za szczególną pomocą swoją, jakby wkładając rękę swoją, którą mi powstrzymał.

12. *Nie mówcie, sprzysiężenie*. Nauczył mnie Pan, i kazał innym także wmawiać, żeby nie mówili: *sprzysiężenie*, to jest, sprzysiężemy się i zmówmy się z nieprzyjacielem przeciwko królówi naszemu. Albo zginie my, ponieważ królówie potężni sprzysięgli się przeciwko nam.— *Bo wszystko co...mówi*. Ta bowiem natenczas była cała ich mowa: sprzysiężemy się przeciwko królówi, albo sprzysięgli się królówie przeciwko nam.— *Postrachu jego nie strachajcie się*. Nie przestraszajcie się ich, ani wojska które przygotowali.

13. *Święćcie*. Czciejcie, chwalcie.— *Ten strachem waszym*. Jego tylko wam się bać należy.

14. *Będzie wam poświęceniem*. Was poświęci, to jest tych którzy się go boją i czczą; albowiem innym jest kamieniem obrażenia.— *Kamieniem obrażenia*. Albowiem bezbożnym i do bałwanów zwróconym przyniesie obrazę, upadek i kłeskę. Kamieniem obrażenia jest ten o który

15. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur.

16. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis.

17. Et exspectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob, et praestolabor eum.

18. Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, et in portentum Israel a Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.

19. Et cum dixerint ad vos: Quaerite a pytho-nibus, et a divinis, qui strident in incantationibus suis: numquid non populus a Deo suo requiret pro vivis a mortuis?

20. Ad legem magis, et ad testimonium. Quod si non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina lux.

21. Et transibit per eam, corruet, et esuriet, et cum esurierit, irascetur, et maledicet regi suo, et Deo suo, et suspiciet sursum.

22. Et ad terram intuebitur, et ecce tribulatio et tenebrae, dissolutio et angustia, et caligo persequens, et non poterit avolare de angustia sua.

15. Y obrażą się z nich bardzo wiele, y powalą się, y starci będą, y usidleni będą, y poimani będą.

16. Zwiąż świadectwo, zapieczętu y zakon między uczniami moimi.

17. A czekać będę Pana, który zakrył oblicze swe od domu Jakóbowego, y poczekam go.

18. Oto ja y dzieci moie, które mi dał Panna znamię, y na cud w Izraelu od Pana zastępów, który mieszka na górze Sion.

19. A gdy rzeką do was: pytajcie się Pytho-nów y wieszczków, którzy markocą w czarowaniu swoim: aza naród nie będzie się pytał u Boga swego o żywe od umarłych?

20. Do zakonu raczěj y do świadectwa. A iesli nie rzeką według słowa tego, nie będą mieć iutrzenněj światłości.

21. Y przejdzie przez nię, powalisie, y łaknąć będzie: a gdy będzie łaknął, będzie się gniewał, y będzie przeklinał króla swego y Boga swego, a będzie wzgórcę poglądał.

22. Y na ziemię patrzyć będzie, a oto ucisk y ciemność rozerwanie y ściśnienie, y mrok ściągający, a nie będzie mógł odlecieć z ucisku swego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 8. w. 14. *A kamieniem obrażenia i opokę zgorzenia.* Ten kamień obrażenia, o którym téż tu mówi że jest Panem zastępów, Symon ś. u Łuk. 2. wyklada o Chrystusie. Także Paweł ś. Rzym. 9, i Piotr ś. 1 Pet. 2. Zkąd każdy obaczyć może, iż Chrystus przed tém jeszcze niż się człowiekiem narodził, był kamieniem obrażenia Żydom. Ale potem stawszy się człowiekiem daleko więcj był opoką zgorzenia, dla podłej natury człowieczej i śmierci krzyżowej.

się kto nogą obraża i potyka.—*Opokę zgorzenia.* To samo co kamień obrażenia. Był także Bóg dla złych opoką zgorzenia, ponieważ widząc że są brani i pustoszeni, gorszyli się i mówili: Bóg nasz nie jest tak potężnym, jak o nim twierdzą prorocy. P. W.

16. *Zwiąż świadectwo.* Proroctwo to zwiąż, zapieczętu y i zakryj, jak się zwykle robi z tém co się pieczętuje. Albo, chociaż spólstwo te twoje proroctwa zaniedbuje, ty jednak je spisz i zwiąż, i pamięć ich zachowaj. Zda się że przenośnia wzięta od tych, którzy żeby jakiej rzeczy nie zapomnieć, zawiązują palec. Albo sens jest: świadczenie to zwiąż i przyłóż pieczęć do niego, i oddaj żeby po tobie uczniowie strzegli, iżby dla potomności rzeczą było niewatpliwą, żeś ty to zapowiedział królowi i ludowi:—*Zakon.* To samo jest co nazwał świadectwem.—*Między uczniami moimi.* Na korzyść uczniów moich, którym będą przekazane te wyroczenie przez Chrystusa, który im otworzy sens Pisma ś.

17. *Czekać będę Pana.* Cierpliwie, chociaż się zdaje, że zapomniał ludu swojego; albowiem nareszcie się zmiłuje.

18. *Oto ja.* Ja Izajasz.—*I dzieci moje.* Inni prorocy, którzy ze mną bogactwami gardzą i święcie żyją.—*Na znamię i na cud.* Z powodu nowego i dziwnego sposobu życia i opowiadania, którego się trzymają; jakby rzekł: jako ja i uczniowie moi zdajemy się być cudem, tak i Chrystus, którego ja jestem poprzędnikiem i figurą, ze swoimi dziećmi, to jest, apostołami, z powodu nowości swojej nauki, życia i cudów, pysznym Żydom i filozofom zdawać się będzie dziwem, widowiskiem i igraszką; przaz nie jednak wielu się nawróci i stanie się Chrystusa uczniami.—*Od Pana.* Dał mnie Pan od Pana; który to sposób mówienia oznacza szczególną

opatrność Bożą nad tą rzeczą, o której jest mowa. Zdanie więc jest: których Pan szczególną swą opatrnością przyłaczył mnie za uczniów.—*Który mieszka na górze Syon.* Którego kościół jest na Syonie.

19. *Gdy rzeką do was.* Do was, którzy w ucisku zostajecie przez bojaźń Razina i Faceasza. — *Pytonów.* Patrz co się rzekło I. Król. 28, 7.—*Markocą w czarowaniu swoim.* Pagninus przekłada, *którzy bełkocą,* mają bowiem zwyczaj, którzy sztuką szatańską wróżą, wymawiać i bełkotać przytłumionym głosem niezrozumiałe słowa.—*Aza.* (Czyliż). To także są słowa bezbożnych i wróżbiarzy; sens jest: czyliż nie słusna, żeby każdy lud radził się swojego Boga? — *O żywe od umarłych.* To jest, czyliż o zbawienie żywych radzić się będzie umarłych bałwanów, albo skazanych na śmierć wieczną szatanów? Jest to odpowiedź jaką Bóg każe dać tu bezbożnym.

20. *Do zakonu raczěj.* Do zakonu raczěj udać się należy, który was nauczy co jest dobrem lub złem.—*Do świadectwa.* Do Arki i ubłagalni, zkąd spływają prawdziwe wyroki.—*A iesli nie rzeką według słowa tego.* Jeśli Żydzi inaczěj odpowiedzą, niż ja tu ucę i rozkazuję.—*Nie będą mieć iutrzenněj światłości.* Będą trwali w ciemnościach, i wszystko im źle pójdzie.

21. *Przejdzie przez nię.* Poranne światło prawdy i szczęśliwości przejdzie przez Judeę, i od nię odejdzie.—*Powali się i łaknąć będzie.* Judea.—*Będzie wzgórcę poglądał.* Czyli na niebo w górę wejrzy, czyli na ziemię w dół, nic innego nie zobaczy, jedno utrapienia, i t. d., z których się nie będzie mogła wydobyć.

22. *Rozerwanie.* Rozprzężenie sił duszy i ciała.—*Mrok ściągający.* Ciemności nieszczęść, od których się uchylić nie zdoła.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O narodzeniu Chrystusa, jego panowaniu, i nieszczęściach, które spaść miały na Żydów.

1. Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Nephthali; et novissimo aggravata est via maristrans Jordanem Galilaeae gentium. (*Matth. 4, 15*).

2. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

3. Multiplicasti gentem, et non magnificasti laetitiam. Laetabuntur coram te, sicut qui laetantur in messe, sicut exultant victores capta praeda, quando dividunt spolia.

4. Jugum enim oneris ejus, et virgam humeri ejus, et sceptrum exactoris ejus superasti sicut in die Madian. (*Judic. 7, 22*).

5. Quia omnis violenta praedatio cum tumultu, et vestimentum mistum sanguine, erit in combustionem, et cibus ignis.

6. Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis: et factus est principatus super humerum ejus: et vocabitur nomen ejus: Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis.

7. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis: super solium David, et super regnum ejus

R. 9.—1. *Pierwszego czasu ulżenie się stało ziemi Zabulon.* Naprzód lekko jest złupiona, lekką klęską dotknięta część Samaryi, to jest pokolenia Zabulona i Neftali (jako graniczne przez które przechodzić trzeba było Assyryjczykom do innych pokoleń), które napađnięte zostały przez Teglatalazara króla Assyryjskiego. Słowo *gualal*, oznacza ulżenia doznać albo w ciężarze, albo w bogactwach i znaczeniu. To się przytrafiło onym pokoleniom, których wzięte zostały łupy.—*Naostatek.* W późniejszym czasie.—*Obciążona jest.* Cięższą porażką dotknięta i spustoszona przez Salmanazara pozostała część Samaryi, najbardziej Galilea, która się pogańską zowie. W sensie wyższym i szczytniejszym rozumie Chrystusa już narodzonego, który urząd łupieżcy naprzód sprawował w ziemi Zabulon i Neftali, gdzie zaczął opowiadać; nareszcie ciężę złupił Galileę pogańską ustawicznie w niej przebywając, opowiadając, czyniąc cuda, i wielu nawracając.—*Droga morska.* Droga morska, powiada Adrychomiusz w opisaniu pokolenia Neftali, o której się czyni wzmianka w proroctwie Izajasz, w księdze Tobijasza, r. 1. i w *Ewangelii Mat.* roz. 4, ztąd ma nazwisko, że prowadzi z Syrii na zachód do morza Wielkiego czyli Śródziemnego.—*Za Jordanem.* Ta Galilea zowie się za-Jordanową odnośnie do Syrii.—*W Galilei pogańskiej.* Tak się nazywała owa część Galilei, która była w sąsiedztwie pogan, a mianowicie Tyryjczyków i Sydończyków.

2. *Lud.* Galilei, Zabulonu i Neftali.—*W ciemności.* Niedowiarstwa, to jest, Judaizmu zmieszanego z poganizmem.—*Światłość wielką.* Prawdę Ewangeliczną i samego Chrystusa, który jest światłością prawdziwą oświecającą każdego człowieka.—*W krainie cienia śmierci.* W najgłębszym mroku niewiadomości i grzechów.—*Światłość im weszła.* Wiara, łaska i światłość nauki Chrystusowej.

3. *Rozmnożyłes naród.* To jest, ty, o Chrystusie, przez siebie i apostołów swoich, z Żydów i pogan wielu nawróciłeś. Wyraz hebrajski *hirbita*, może też oznaczać *wielmożniłes, pomnożyłes*, jakby rzekł: pomnożyłes i obdarzyłes naród twoimi darami i dobrodziejstwami, lecz nie

1. Pierwszego czasu ulżenie się stało ziemi Zabulon, y ziemi Nephtholim: a naostatek obciążona iest droga morska za Jordanem w Galileię pogańskięy.

2. Lud który chodził w ciemności, uyrzał światłość wielką: mieszkaiącym w krainie cienia śmierci, światłość im weszła.

3. Rozmnożyłes naród, a nie uczyniłes wielkiego wesela. Będa się weselić przed tobą, jako ci którzy się wesela w żniwa, iako się radują zwycięży dostawszy korzyści, gdy się dziela łupy.

4. Abowiem iarzmo ciężaru iego, y łaskę ramienia iego, sceptr wycięgacza iego zwyciężyłes iako w dzień Madian.

5. Bo wszelkie gwałtowne złupienie z trwogą, y odzienie we krwi uwalane, będzie na spalenie, y strawą ognia.

6. Abowiem maluczki narodził się nam, y syu iest nam dany, y stało się panowanie na ramieniu iego: y nazową imię iego: Przedziwny, radny, Bóg, mocny, ociec przyszłego wieku, kșiążę pokoju.

7. Rozmnożone będzie państwo iego, a pokoiu nie będzie końca: na stolicy Dawidowey y na kró-

pomnożyłes radością.—*Wesela.* W skutek opowiadania, jakby rzekł: nie będzie tak wielkiego owocu z opowiadania Chrystusa i apostołów, jak zaślugawała na to rzecz tak wielka.—*Będa się weselić.* Pomimo to wszakże ci którzy się nawróca do Chrystusa, widząc tak wielką światłość, łaskę i zbawienie dane światu, będą się weselili.—*Jako ci którzy się wesela w żniwa.* Jako się wesela rolnicy, gdy obfite żniwo zbierają.

4. *Jarzmo ciężaru iego.* Jarzmo niewoli, którym była przywalona Galilea pogańska od diabła i grzechu.—*Łaskę ramienia.* Różgę i bicz leżący na jej grzbiecie, i ją smagający i dręczący.—*Sceptr wycięgacza.* Panowanie szatana wymagającego od swoich daniny grzechów.—*Zwyciężyłes.* O Chrystusie.—*Jako w dzień Madyana.* Odnosząc świetne zwycięstwo nad nieprzyjaciółmi jak niegdyś Gedeon nad Madyanitami. Sędz. 7, 22.

5. *Bo wszelkie gwałtowne złupienie z trwogą.* Jako Gedeona gwałtowne złupienie stało się z zamieszaniem i trwogą obozu Madyanitów, jak w tego rodzaju zdarzeniach zwykle się dzieje; tak gwałtowne złupienie Chrystusowe trwogę sprawiło, już to w piekle, już w obozie świata i szatana.—*I odzienie we krwi uwalane, będzie na spalenie.* Jako odzienie krwią zbroczone i mieczami podziurawione jest nieużyteczne, i w ogień się wrzuca; tak mocy szatańskie rozbite i zranione, i w swojej krwi niejako zbroczone, pastwą będą ognia.

6. *Albowiem maluczki narodził się nam.* Który jest sprawcą tak świetnego zwycięstwa.—*Syn.* Boga i Dzieiwicy.—*Panowanie na ramieniu iego.* Mówi się że panowanie jest na ramieniu, ponieważ urzędnicy, albo za nich, przyboczne strażę nosili łaski, albo pęk różgę, jakby znaki panowania i rządów, i ponieważ oni zdają się niejako dźwigać rzezpospolitą na ramionach swoich. Chrystus także krzyż, znamię swojego panowania, na ramionach nosił. P. W.

7. *Rozmnożone będzie państwo iego.* Albowiem będzie panował od morza aż do morza; i od rzeki aż do krajów okręgu ziemi. I będą mu się kłaniać wszyscy królowie ziemscy. Psal. 71, 8 i 11.—*Pokoju nie będzie koń-*

sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in iudicio et iustitia, amodo et usque in sempiternum: zelus Domini exercituum faciet hoc.

8. Verbum misit Dominus in Jacob, et cecidit in Israel.

9. Et sciet omnis populus Ephraim, et habitantes Samariam in superbia et magnitudine cordis dicentes:

10. Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus aedificabimus: sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.

11. Et elevabit Dominus hostes Rasin super eum, et inimicos ejus in tumultum vertet: (4. Reg. 16, 9).

12. Syriam ab oriente, et Philisthim ab occidente, et devorabunt Israel toto ore. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta:

13. et populus non est reversus ad percutientem se, et Dominum exercituum non inquisierunt.

14. Et disperdet Dominus ab Israel caput et caudam, incurvantem et refrenantem die una.

15. Longaevus et honorabilis, ipse est caput: et propheta docens mendacium, ipse est cauda.

16. Et erunt, qui beatificant populum istum, seducentes, et qui beatificantur, praecipitati.

17. Propter hoc super adolescentulis ejus non laetabitur Dominus, et pupillarum ejus et viduarum non miserebitur, quia omnis hypocrita est et

ca. Dopóki bowiem stać będzie królestwo Chrystusowe, dopóty stały będzie ów pokój, który Zbawca swoim w testamentacie zostawił, i którego świat nie zna.—*Na stolicy Dawidowej.* Królestwo Chrystusowe zowie się stolicą Dawidową, ponieważ królestwo jego duchowne było odcieniowane królestwem doczesnym Dawida, i ponieważ Dawidowi pod figurą królestwa Judzkiego było obiecane królestwo Messyasza, jako syna jego.—*Na królestwie jego siedzieć będzie.* W królestwie jego będzie panował.—*W sądzie i sprawiedliwości.* Sprawiedliwym sądem.—*Zawisna miłość Pana.* Jest epifonema, jakby rzekł: zawisna miłość Boża, przez którą nas kocha i chce być kochanym, uczyni to.

8. *Słowo.* Od małego Emmanuela przechodzi do swoich czasów, to jest, do upadku Samaryi. Zdanie wiersza jest: Jako Bóg Jakóbowi, czyli Izraelowi, to jest dziesięciu pokoleniom i Samaryi przepowiedział i pogroził słowem, tak ono w rzeczy samej spadło, to jest zdarzyło się.

9. *I będzie wiedział wszystek lud.* Jak nieroztropnie i zuchwale powiedział to co następuje w. 10.—*W pysze.* Przez pychę, pysznie.

10. *Cegły upadły.* Jakby mówili: zburzyli miasto nasze ceglane; nie dbamy, albowiem zbudujemy kamienne.—*Płonne figi* (sycomorus). Patrz co się rzekło o figach płonnych III. Król. 10, 27. Zdanie tego półwiersza jest to samo co poprzedzającego, lecz w innym przysłowiu użyte.—*Cedry odmieniamy.* Podstawimy.

11. *Podniesie Pan nieprzyjaciela Razyń.* Uczyni Bóg nieprzyjaciół Razyńa Króla Syryjskiego, rozumieć należy Assyryjczyków, wyższymi i zwycięzcami.—*Nań.* Naprzód przeciwko Razyńowi, do tego bowiem właściwie się odnosi wyraz *nań*; a zaraz potem przeciwko Efraimowi i Izraelowi.—*W trwożę obróci.* Albo, jak oznacza wyraz hebrajski, *ściśnie*, albo *zgrupadzi do kupy*, to jest iżby zgrupadzeni w kupę, tłunnie na niego napadli.

lestwie jego siedzieć będzie: aby ie utwierdził y umocnił w sądzie y w sprawiedliwości, odtąd y aż na wieki: Zawisna miłość Pana zastępów uczyni to.

8. Słowo posłał Pan do Jakóba, y padło w Izraelu.

9. Y będzie wiedział wszytek lud Ephraim, y mieszkający w Samariié, w pysze y w wyniosłości serca mówiąc:

10. Cegły upadły, ale kwadratowym kamieniem budować będziemy: płonne figi porabali, ale Cedry odmieniamy.

11. Y podniesie Pan nieprzyjaciela Razyńa, a przeciwniki jego w trwożę obróci:

12. Syrią od wschodu, a Philistyny od zachodu: y pożra Izraela całą gębą. W tym wszystkim nie odwróciła się zapalczliwość jego, ale ieszcze ręka jego wyciągniona:

13. y lud nie nawrócił się do tego który go karał, a Pana zastępów nie szukali.

14. Y zgubi Pan od Izraela głowę y ogon, nakrzywiaiącego y zawściągającego dnia iednego.

15. Starzec y poczywy, ten iest głową: a prorok nauczający kłamstwa, ten iest ogonem.

16. Y będą ci którzy pobrażają ludowi temu, zwodzicielmi: a ci którym pobrażają na szyję zrzuconymi.

17. Dla tego z młodzieńców jego nie będzie się Pan weselił: a nie zmiłue się nad sierotami y nad wdowami jego: bo wszelki iest obłudnikiem y zło-

12. *Syryą od wschodu.* Syrya bowiem jest przyległa do ziemi świętej od wschodu, jak Filistynowie od zachodu.—*Całą gębą.* Z chciwością i łapczywością, jak czynią zwierzęta, gdy są zgłodniałe.—*Nie odwróciła się zapalczliwość jego.* Ponieważ przez to spustoszenie Assyryjczyków Izraelici się nie upamiętali, i bałwochwalstwa nie porzucili.—*Wyciągniona.* Ku karaniu.

14. *Głowę i ogon, nakrzywiającego i zawściągającego.* To co się mówi *nakrzywiającego i zawściągającego*, w hebrajskim jest, *gałęź pochyłą i giętką*. Głową, gałęzią i pochyłym zowie się starzec, radzca, rządzca: ogonem zaś giętkim i zawściągającym, nazywa się fałszywy prorok, jak się pokazuje z tego co następuje. Starzec więc i radzca zowie się głową, ponieważ jest szanowniejszym od innych, którymi on radą lub władzą rządzi, jak głowa rządzi innymi członkami. Tenże zowie się pochyłym, albo dla tego że grzbiet i całe ciało pochyla się w starcach, albo że innych, przykładem, radą i prawem pochyla i kieruje, stosownie jak rzecz wymaga. Zowie się gałęzią, ponieważ jest mocnym w rzeczypospolitej, nakształt dębowej gałęzi. Fałszywy zaś prorok zowie się ogonem, albo ponieważ jest pochiebłą i jak pies ogonem słówkami się przymila, albo ponieważ zaraz przynosi, i podobny do ogona skorpionowego. Zowie się zawściągającym, ponieważ swojemi fałszywymi wyroczniami i dogmatami zawściąga i ugina lud. Zowie się też giętkim, ponieważ jego wędzidło jest cienkie, wężle, liche, i ponieważ jego nauka nie jest trwałą, mocną i silną, lecz na wszystko podatną, a także miękka i przyjemna dla ciała.

16. *Którzy pobrażają ludowi twemu.* Fałszywych proroków rozumie, którzy przepowiadają ludowi rzeczy pomyślne.—*Na szyję rzucenymi.* Ulegną śmierci, wpadną w przepaść niewoli, zatracenia.

17. *Dla tego.* Z powodu kłamstw fałszywych proroków i lekkomyślności ludu, który się daje uwieść, i nieodstępnie grzechów.—*Z młodzieńców jego nie będzie się Pan weselił.* Nie będzie litościwym i łaskawym dla nich, i na-

nequam, et universum os locutum est stultitiam. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

18. Succensa est enim quasi ignis impietas, veprem et spinam vorabit, et succendetur in densitate saltus, et convolvetur superbia fumi.

19. In ira Domini exercituum conturbata est terra, et erit populus quasi esca ignis: vir fratri suo non parceret.

20. Et declinabit ad dexteram, et esuriet, et comedet ad sinistram, et non saturabitur: unusquisque carnem brachii sui vorabit: Manasses Ephraim, et Ephraim Manassen, simul ipsi contra Judam.

21. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

śnikiem, a każde usta mówiły głupstwem. W tym wszystkim nie odwróciła się zapalczliwość jego, ale jeszcze ręka jego wyciągnięta.

18. Bo się zapaliła jako ogień niebezpieczność, tarń i cierśnie żrzyć będzie, a zapali się w gęstwie lasu, y będzie się kręciła wyniesieniem dymu.

19. Dla gniewu Pana zastępów strwożyła się ziemia, y będzie lud jako strawą ognia: mąż bratu swemu nie zfolguje.

20. Y ustąpi na prawą stronę, a łaknąć będzie: y iść będzie na lewą, a nie naje się: każdy mięso ramienia swego żrzyć będzie. Manasses Ephraima, a Ephraim Manasses, ci spolem na Judę.

21. W tym wszystkim nie odwróciła się zapalczliwość jego, ale jeszcze ręka jego wyciągnięta.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 6. *Maluczki narodził się nam.* Te słowa starzy rabbinowie, zgodnie o Messyaszu wykładają, i *Paraphrasis Chaldaica* także rozumie i mianuje Messyasa: a dowodzą ztąd, iż Messyas miał być Bogiem i człowiekiem: ponieważ go tu Izaiasz zowie Bogiem: tak o tém pisze jeden stary rabbin, którego zowią *Rabbenu Haccados*, to jest, Mistrz nasz ś. w księgach, *Gale Raseya*, to jest, Tajemnic objawienie. A tak co teraz późniejszy żydzi i heretycy z nimi przeciw temu mówią, czynią to jako heretycy którzy i Pisma ś. i doktorów swoich odstępują. Ale co się trzeba żydom dziwować, gdyż i Luter w Biblii swojej niemieckiej to słowo, Bóg, opuścił, niechcąc jako iżydowie Pana Chrystusa zwać Bogiem, tak wiernie ci Pismo ś. tłumaczą. A wszakże Izaiasz przeciwko tym wszystkim wyznawa jasnie tajemnicę wiary naszej: Bo Pan Chrystus narodził się Maluczkiem z Panny Maryi, i stało się panowanie na ramieniu jego, gdy na krzyżu umarłszy zmartwychwstał. Zowie go i Dziwnym, dla dziwnego poczęcia i narodzenia jego, i dla dziwnych cudów które czynił. Radny też jest, iż w nim są skarby mądrości, i dobrze radzi o zbawieniu naszym. Jest i Bogiem, iż jest jednej istności z Bogiem Ojcem; bo słowo żydowskie *El*, znaczy pospolicie Boga z istności. Jeszcze Mocnym jest, bo mocno wytrwał prace i zwycięstwo otrzymał. Ojciec przyszłego wieku, iż nam królestwo niebieskie otworzył. Książę pokoju, iż nam Boga Ojca przejednał, i wszystkim szczęściem obdarzył.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O smutnym losie ludzi niesprawiedliwych, ukaranii Sennacheryba, i t. d.

1. Vae, qui condunt leges iniquas, et scribentes injustitiam scripserunt,

2. ut opprimerent in iudicio pauperes, et vim facerent causae humilium populi mei, ut essent viduae praeda eorum, et pupillos diriperent.

3. Quid facietis in die visitationis, et calamitatis de longe venientis? ad cuius confugietis auxilium? et ubi derelinquetis gloriam vestram,

4. ne incurvemini sub vinculo, et cum iuter-

wet temu słabszemu wiekowi nie przepuści.—*Nad sierotami.* Nie zmiłuje się nawet nad sierotami, których zkadinał zwykł mieć w szczególnej opiece, a to dla tego iż są obłudnikami i występny.—*Głupstwo.* Chaldejski, *kłamstwo.* LXX. *niesprawiedliwości.* — *W tém wszystkiem.* Powtarza się to z 12 wiersza tegoż rozdziału.

18. *Bo się zapaliła jako ogień bezbożność.* Bezbożność, jako pożar, objęła kraj cały.—*Tarń i ciernie żrzyć będzie.* Sama bezbożność lud zgubi.—*I zapali się w gęstwie lasu.* I samych także możnych i znakomych w kraju, którzy są podobnymi do drzew niebotycznych, płomien ten pozrze, czyli dotknie kara grzechów.—*Będzie się kręciła wyniesieniem dymu.* W hebrajskim jest, *podnoszą się według wyniesienia dymu;* pycha ich rozproszy się i zniknie naksztalt dymu. Albo tarń i las spolem obejmie ogień i dym najwyższy.

19. *Strwożyła się ziemia.* LXX. *spaliła się ziemia,* i zatrwożyła się z powodu pożaru klęsk zesłanych.—*Mąż bratu swemu nie zfolguje.* Tak wielka będzie już wściekłość, już głód Izraelitów.

1. Biada którzy ustawiają prawa niebezpieczne: y piszący niesprawiedliwość napisali:

2. aby ucisnęli na sądzie ubogie, y gwałt uczynili sprawie poniżonych ludu mego: aby były wdowy łupem ich, a sieroty aby odzierali.

3. Cóż uczynicie w dzień nawiedzenia, y utrapienia zdaleka przychodzącego? do czyiego się ratunku ucieczecie? y gdzie zostawicie sławę waszą,

4. abyście się nie zgarbili pod okowami, a z po-

20. *I ustąpi.* Jako zwierzę zgłodniały sroży się pomiędzy stadem i bądź na prawo bądź na lewo dusi bydłę; tak i oni nad braćmi i sąsiadami blizkimi pastwić się będą.—*Mięso ramienia swego.* Synów, braci, krewnych, wydzierając ich dobra, lub także i życie.—*Manasses Ephraima.* Jedno pokolenie drugie.—*Ci spolem na Judę.* Którzy się wprzód wzajemną nienawiścią pomiędzy sobą szarpali, teraz wszyscy razem powstaną przeciwko Judzie.

R. 10.—1. *I piszący.* I którzy pisząc prawa, napisali je niesprawiedliwe. Moznaby było także przełożyć: *i pismiennym, którzy piszą rzeczy niesprawiedliwe.* Pismiennymi nazywa biegłych w prawie, sędziów magistratu, do których urzędu należało upominać sędziów uchybiających swojemu obowiązki.

3. *Nawiedzenia.* Karania, gdy dobędzie na was miecza pomsty swojej.—*Zdaleka.* Z Assyrii.—*Gdzie zostawicie sławę waszą?* Komu dacie wasze bogactwa, żebyście się mogli od zaguby uchylić? Albo co wam te rzeczy natenczas pomogą?

4. *Abyscie się nie zgarbili pod okowami.* Abyście nie byli uprowadzeni do niewoli.—*Z pobitymi żebyście nie*

fectis cadatis? Super omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

5. Vae, Assur, virga furoris mei et baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea.

6. Ad gentem fallacem mittam eum, et contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, et diripiat praedam, et ponat illum in conculcationem quasi lutum platearum.

7. Ipse autem non sic arbitrabitur, et cor ejus non ita existimabit: sed ad conterendum erit cor ejus, et ad internecionem gentium non paucarum.

8. Dicet enim:

9. Numquid non principes mei simul reges sunt? numquid non ut Charcamis, sic Calano: et ut Arphad, sic Emath? numquid non ut Damascus, sic Samaria.

10. Quomodo invenit manus mea regna idoli, sic et simulacra eorum de Jerusalem, et de Samaria.

11. Numquid non sicut feci Samariae et idolis ejus, sic faciam Jerusalem et simulacris ejus?

12. Et erit: cum impleverit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, et in Jerusalem, visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, et super gloriam altitudinis oculorum ejus. (*4. Reg. 19, 35. Infr. 37, 36.*)

13. Dixit enim: In fortitudine manus meae feci, et in sapientia mea intellexi, et abstuli terminos populorum, et principes eorum depraedatus sum, et detraxi quasi potens in sublimi residentes.

14. Et invenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum: et sicut colliguntur ova, quae derelicta sunt, sic universam terram ego congregavi: et non fuit qui moveret pennam, et aperiret os, et ganniret.

upadli. Żebyście nie byli pobici.—*W tém wszystkim.* Powtarza się to zdanie, jako wiersz wtrącony, jak nieraz w rozdziale poprzedzającym.

5. *Biada Assurowi.* Grozi Assyryjczykom, ponieważ chociaż mają być chłostą Bożą, jednakże karanie Żydów, które Bóg sprawiedliwie zamierzał, oni po tyrańsku wykonywali i granice pomsty przekroczyli.—*Różga gniewu.* Bóg złych używa dla ukarania innych grzeszników, jakby różgi lub kija.—*W ręce ich rozgniewanie moje.* Assyryjczycy są wykonawcami mojego gniewu.

6. *Narodu zdradliwego.* Żydów, którzy wierność ku Bogu nieraz złamali.—*Lud zapalczywości mojej.* Tychże Żydów, na których się gniewa zapalczywość moja,

7. *Lecz on nie tak będzie mniemał.* To jest Assyryjczyk Sennacheryb, który nie będzie mniemał, iż on jest tylko użyty jako różga Boża dla ukarania Żydów lub innych narodów, lecz zechce ich zgłota wyniszczyć, i będzie rozumiał, że to się dzieje mocą i sprawą jego, a nie Bożą.

8. *Aza książęta moje pospołu królmi nie są?* Czyliż przedniejsi panowie, którzy w moim pałacu mieszkają, nie są zarazem królami, tak iż słusznie mógłbym siebie królem królów nazwać.

9. *Aza nie jako Charkamis?* Alboż nie tak jak Char-kamom uczyniłem także Kalanom, zdobywając jednych i drugich? Charkamis jak świadczy Św. Hieronim, jest miasto Syryi, położone nad brzegiem Eufratu. LXX. jednak zamiast Charkamis, przekładają: *krainy które są za Babilonem.*—*Kalano.* Miasto blisko Babilonu, nazwane potem Ktezefon, które było stolicznym miastem

bitymi żebyście nie upadli? W tym wszystkim nie odwróciła się zapalczywość jego, ale ieszcze ręka jego wyciągniona.

5. Biada Assurowi, różga gniewu mego, y kiy on iest, w ręce ich rozgniewanie moie.

6. Do narodu zdradliwego posłę ji: a na lud zapalczywości moiey roskażę mu, aby pobrał lupy, y rozchwytal korzyści, y uczynił go podeptanym iako błoto na ulicach.

7. Lecz on nie tak będzie mniemał, y serce iego nie tak będzie rozumiało: ale serce iego będzie na starcie, y na wytracenie niemało narodów.

8. Bo rzecze:

9. Aza książęta moie pospołu królmi nie są? aza nie iako Charkamis, tak Kalano: a iako Arphad, tak y Emath? aza nie iako Damaszek, tak y Samaria?

10. Jako nalazła ręka moia królestwa bałwańskie, tak y bałwany ich z Jeruzalem y z Samariiey.

11. Izali iakom uczynił Samariiey y bałwanóm iey, nie także uczynię Jeruzalem y bałwanóm iego?

12. Y będzie: gdy wykona Pan wszystkie sprawy swoje na górze Sion y w Jeruzalem: nawiedzę owoc wielmożnego serca króla Assur, y sławę wysokości oczu iego.

13. Abowiem rzekł: Mocą ręki moiey uczyniłem y mądrością moją wyrozumiałem: y odiałem granice narodóm, y złupiłem książęta ich, y stargnąłem iako mocny wysoko siedzące.

14. Y nalazła ręka moia iako gniazdo siłę narodów: a iako zbieraia iayca które są opuszczone, takem ia zebrał wszystkie ziemie: a nie było ktoby ruszył piórem, y gębę otworzył, y zawarczał.

Partów, jak świadczy Pliniusz, lib 6, c. 26.—*A jako Arfad, tak i Emat?* To jest podbiłem pod moje panowanie. Arfad jest miasto niedaleko od Damaszku, o którym Jerem. 49, 23. Emat jest dwójakie, mniejsze i większe; większe potem się nazwało Antyochoya, mniejsze Epifania, o której Amos 6, 15.—*Jako Damaszek, tak i Samaryja.* To jest, oprócz się mnie nie mogła.

10. *Nalazła ręka moja.* Podbiła ręka i potęga moja.—*Królestwa bałwańskie.* Jako podbiłem królestwa pogan czczących bałwany, i nie pomogły tym krajom opiekunice ich bogi, tak wyrwę ich posągi w Jeruzolimie i Samaryi. Albo królestwami bałwańskimi nazywa te królestwa, które maluczkiego jakiego bożka czcili, nie mogącego iść w porównanie ze słońcem, bożkiem Assyryjczyków.—*Tak i bałwany.* Można wybornie przełożyć, *których bałwany nad (bogów) Jeruzalem i Samaryi.*

12. *I będzie.* Mówi prorok w swojej osobie.—*Gdy wykona Pan wszystkie sprawy swoje.* Gdy użyje różgi Assura dla ukarania Żydów. Patrz IV. Król. 18, 14.—*Nawiedzę.* Będę badał, roztrząsał i karał.—*Owoc wielmożnego serca.* Myśli i sprawy najpyszniejszego serca Sennacheryba; te bowiem są owocami serca, tak jak owocami drzewa są liście i jabłka.—*I sławę wysokości oczu jego.* Jest wyniosła powierzchowność i pycha.

13. *Abowiem rzekł.* Sennacheryb.—*Mocą.* Jeśli się co mocnego lub mądrego stało, to wniemem własnej mocy i mądrości.—*Odjąłem.* Przeniosłem, rozszerzając moje panowanie.—*Jako mocny.* Gdyżem mocny.

14. *Jako gniazdo.* Z taką łatwością i prędkością podbiłem najmocniejsze królestwa, z jaką wieśniak podbie-

15. Numquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum, a quo trahitur? quomodo si elevetur virga contra elevansem se, et exaltetur baculus, qui utique lignum est.

16. Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem, et subtilem gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis.

17. Et erit lumen Israel in igne, et Sanctus ejus in flamma: et succendetur, et devorabitur spina ejus, et vepres in die una.

18. Et gloria saltus ejus, et Carmeli ejus ab anima usque ad carnem consumetur, et erit terrore profugus.

19. Et reliquiae ligni saltus ejus prae paucitate numerabuntur, et puer scribet eos.

20. Et erit in die illa: non adjicies residuum Israel, et hi, qui fugerint de domo Jacob, inniti super eo, qui percudit eos, sed innitetur super Dominum sanctum Israel in veritate.

21. Reliquiae convertentur, reliquiae, inquam, Jacob ad Deum fortem.

22. Si enim fuerit populus tuus Israel, quasi arena maris, reliquiae convertentur ex eo: consummatio abbreviata inundabit justitiam. *

23. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terrae. * (Rom. 9, 27.)

24. Propter hoc, haec dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere populus meus, habitator Sion, ab Assur: in virga percussit te, et baculum suum levabit super te in via Aegypti.

25. Adhuc enim paululum modicumque, et con-

15. Izali się będzie przechwalać siekięra przeciw temu kto nią rąba? albo się podwyższy piła przeciw temu który nią trze? iako gdyby się podnosiła różga na tego który ją podnosi, y gdyby się podnosił kiy, który wždy iest drewno.

16. Dla tego zesze panujący Pan zastępów na tłuszcze iego suchoty, a pod sławę iego rospalone będzie gorzało iako zapalenie ognia.

17. Y będzie światłość Izraelowa w ogniu, a Święty iego w płomieniu: y będzie spalono y pozarty cięrnie iego y tarnie dnia iednego.

18. A sława lasu iego, y Karmela iego od du-sze aż do ciała zniszczona będzie, y będzie tułaczem od strachu.

19. Ostatek też drzewa lasu iego dla trochy policzon będzie, y dziecię ie popiszę.

20. Y będzie dnia onego: nieprzyczyni ostatek Izraela, y ci którzy się wybiegali z domu Jakobowego, polegać na tym który ie bię: ale polegać będzie na Panie święłym Izraelowym w-prawdzie.

21. Ostatek się nawróci, ostatek mówię Jakoba do Boga mocnego.

22. Bo choćby było ludu twego Izraelu iako piasku morskiego, ostatek nawróci się z niego, dokonanie skrócone wyleie sprawiedliwość.

23. Bo dokonanie y skrócenie uczyni Pan Bóg zastępów w pośrodku wszytkięj ziemi.

24. Przetóż, to mówi Pan Bóg zastępów: Nie bój się ludu mój, obywatelu Sion Assura: różgą ubię cię a laskę swą podniesie na cię na drodze Egiptskięj.

25. Bo ieszcze maluczko y trochę, a skończy się

ra jaja i piskleta w gnieździe. — *Zebrał.* Pod moje panowanie, albo zebrałem łupy ze wszystkich królestw. — *Zawarzał.* Warzeć jest rzeczą właściwą lisom; mówi się także o psach, gdy wyciem wydają oznaki bolesci lub radości. Tżąd się przenosi do ptaków, jakby to samo było warzeć, co świegotać lub głós wydawać.

15. *Izali się będzie przechwalać.* Nie twojami siłami, Sennacherybie, to się stało; ja ciebie jako narzędzia użyłem. — *Który wždy* (tylko jeno) *jest drewno.* Który sam przez się ruszać się nie może.

16. *Na tłuszcze iego suchoty.* Tłustych i silnych żołnierzy czyniąc chudymi, wątłymi i niezdatnymi. — *Rospalone.* Słowa tak uszykować należy, jako *zapalenie rozpalone;* jakby rzekł: zniszczę jakby podłożonym ogniem sławę iego, to jest, potęgę, czyli wojsko z którego się chlubi.

17. *Światłość Izraelowa.* Albo Boga mściciela rozumie, albo Anioła niszczyciela, który poraził 185 tysięcy Assyryjczyków. — *Cięrnie iego i tarnie.* Żołnierze Assyryjscy, tak więksi jako i mniejsi, od Anioła będą pozabijani.

18. *A sława lasu iego, i Karmela.* Lasem zowie wodzów i książąt wojska, ponieważ uzbrojone wojsko ma podobieństwo lasu. Karmelem zaś z powodu ozdobnych szat i obfitych zapasów, albowiem Karmel jest najżyźniejszą i najpiękniejszą górą. — *Od dusze aż do ciała.* Zupełnie zniszczeni będą, bądź śmiercią doczesną, bądź wieczną. — *Będzie tułaczem od strachu.* Uciekł bowiem Sennacheryb po zadanęj klęsce od anioła, i wkrótce potem zabity został od synów, IV. Król. 19, 37.

19. *Ostatek też drzewa lasu.* Ostatki wojska iego

tak będą niewielkie, iżby pacholę policzyć je mogło. — *Policzon będzie.* Wprzódy się bowiem zdawało iż jest w niejaki sposób niepoliczone.

20. *Ostatek Izraela.* Który pozostaną po klęskach wojny. — *Który się wybiegali.* Który uniknęli porażki. — *Który je bię.* Królów bałwochwalskich rozumie, którzy zamiast spodziewanęj pomocy oręż na Żydów obrócili. — *W prawdzie.* Z serca i wiernie.

21. *Ostatek się nawróci.* Po hebrajsku jest *Sear Ja-zub*, i było to imię syna Izajaszowego, jak się powiedziało wyż. r. 7, 3; do niego bowiem stosuje się tu mowa. Oznacza więc, że małe resztki Żydów, które pozostały z tych porażek, i które figurowało i oznaczało imię syna Izajaszowego, do Boga się mają nawrócić już to za czasów Ezechyasza (patrz II. Par. 30, 11 i 12) już przedewszystkiem za czasów Chrystusa.

22. *Bo choćby było ludu twego.* Chociaż według obietnicy uczynionęj Abrahamowi lud Żydowski miał być liczny, jednakże mała liczba ocalona zostanie, i do Boga się nawróci. — *Dokonanie.* Zniszczenie. — *Skrócone.* Które sprowadziło Izraelitów do niewielkięj liczby. — *Wyleje sprawiedliwość.* Wielki wzrost przyniesie sprawiedliwości i świętości. Prorok ma na względzie przedewszystkiem czasy chrześciańskie, po klęsce Żydów za Tytusa.

23. *Dokonanie.* Albowiem do niewielkięj liczby sprowadzi Bóg lud swój, który zniszczył wielorakie i liczne klęski. — *W pośrodku wszytkięj ziemi.* W całej ziemi Żydowskięj, i gdziekolwiek będą przebywali Żydzi.

24. *Na drodze Egiptskięj.* Właściwym sobie sposobem, jak niegdys poraził cię Egipt.

25. *Skończy się.* Ustanie przeciwko tobie, a obróci się przeciwko Assyryjczykom, żeby ukarać ich zbrodnię,

summabitur indignatio et furor meus super scelus eorum.

26. Et suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum juxta plagam Madian in petra Oreb, et virgam suam super mare, et levabit eam in via Aegypti. (*Infr. 37, 36. Judic. 7, 25.*)

27. Et erit in die illa: auferetur onus ejus de humero tuo, et jugum ejus de collo tuo, et comprescet jugum a facie olei.

28. Veniet in Ajath, transibit in Magron: apud Machmas commendabit vasa sua.

29. Transierunt cursim, Gaba sedes nostra: obstupuit Rama, Gabaath Saulis fugit.

30. Hinni voce tua, filia Gallim, attende Laisa, paupercula Anathoth.

31. Migravit Medemena: habitatores Gabim confortamini. Adhuc dies est, ut in Nobe stetur: agitat manum suam super montem filiae Sion, collem Jerusalem.

32. Ecce dominator Dominus exercituum confringet lagunculam in terrore, et excelsi statura succidentur, et sublimes humiliabuntur.

33. Et subvertentur condensa saltus ferro: et Libanus cum excelsis cadet.

rozniewanie y zapalczywość moia nad złością ich,

26. Y wzbudzi nań Pan zastępów bicz, na kształt porażki Madian, na skale Oreb, y różgę swą na morzu, y podniesie ją na drodze Egypcijskiej.

27. Y będzie dnia onego: zięte będzie brzemie iego z ramienia twego, y iarzmo iego z szyje twojej, y zgnie iarzmo od oliwy.

28. Przyjdzie na Aiath, przyjdzie do Magron, u Machmas porzuci naczynie swoje.

29. Przebiegli w lot: Gaba mieszkание nasze: zdumiała się Rama, Gabaath Saulowe uciekło.

30. Wykrzykaj głosem twoim córko Galim, pilnuj Laisa, ubożuchna Anathoth.

31. Przeprowadziła się Medemena: obywatele Gabim zmacniajcie się. Jeszcze dzień jest że mogą stać w Nobie: będzie potrząsał ręką swoją ku górze córki Sion, pagórkowi Jeruzalem.

32. Oto panujący Pan zastępów stłucze łagwicę w strachu, a wysokiego wzrostu wycięci będą, a wynieśli będą poniżeni.

33. Y obalone będą gęstwy lasu żelazem: y Liban z wysokimi upadnie.

CAPUT XI.

O narodzeniu Messyasza, darach Ducha Świętego, nawróceniu pogan, grobie Chrystusa, powrocie Żydów z niewoli, i t. d.

1. Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. (*Act. 13, 23.*)

2. Et requiescet super eum spiritus Domini: spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis,

26. *Nakształt porażki Madyan.* Jak Madyanitów nie orężem, lecz strachem podał na zagładę za czasów Gedeona, tak przez anioła porazi oboz Sennacheryba.—*Na skale Oreb.* Miejsce porażki Madyanitów. Patrz Sędz. 7, 25.—*I różgę swą na morzu.* Wzbudził różgę i chłostę swoje, jako ją wzbudził przeciwko Egipczyków, gdy ich poraził na morzu.—*Podniesie ją.* Podniesie różgę dla uderzenia.—*Na drodze Egypcijskiej.* W ten sam sposób w jaki poraził Egipt.

27. *Zgnije jarzmo od oliwy.* Watablus i Foreryusz przekładają: od tustości rozwolni się i rozwiąże się jarzmo jego. Jak się rozwalniają węzły gdy się namaża oliwą sznury lub rzemienie, tak z miłosierdzia Bożego rozwiąże się i zgnije ciężkie jarzmo Sennacheryba, iżby niemi znou nie byli trapieni.

28. *Przyjdzie.* Assyryjczyk.—*Na Ajat.* Wylicza miasta przez które miał przechodzić Sennacheryb w drodze do Jeruzolimy.—*Naczynie swoje.* Część tłumoków i broni, żeby z mniejszą przeszkodą mógł przebywać drogę do Jeruzolimy.

29. *Gaba mieszkание jego.* Jakby mówili: śpieszyć się należy, albowiem następną noc w Gaba przepędzić potrzeba.—*Zdumiała się.* Nad liczbą wojska i nad jego szybkim pochodem.—*Gabaath... uciekło.* Mieszkańcy Gabaath.

30. *Wykrzykaj.* To jest, do sąsiednich miast, i oznajmuj że się zbliża nieprzyjaciel.—*Córko Galim.* Miasto Galim; Żydzi bowiem ozdobne miasta córkami zowią. Albo córka to samo jest co zgomadzenie, to jest ludność.—*Pilnuj.* Albowiem i tobie także Laisa, i tobie Anatat, niebezpieczeństwo grozi.

ROZDZIAŁ 11.

1. Y wynidzie różeczka z korzenia Jessego, a kwiat z korzenia iego wyroście.

2. Y odpocznie na nim Duch Pański, duch mądrości y rozumu, duch rady y mocy, duch umiejętności, y bogoboyności,

31. *Przeprowadziła się.* Mieszkańcy uciekli.—*Zmacniajcie się.* Przyczynę zaraz przydaje.

32. *Jeszcze dzień jest.* Nie pozostanie u was, lecz tylko przejdzie; rzecze bowiem: jeszcze kilka godzin dnia pozostaje, będziemy mogli zdążyć aż do Nobe.—*Będzie potrząsał ręką swoją.* Gdy dojdzie do Nobe, z którego, jak świadczy S. Hieronim, można widzieć Jeruzolimę, Sennacheryb potrząsając ręką z wyniosłego miejsca będzie groził świętemu miastu.

33. *Oto.* Bez żadnej nadziei ocalenia.—*Situcze łagwicę.* Siły Assyryjczyków i ich wojsko z taką łatwością Bóg skruszy, z jaką się kruszy gliniana flaszka. Albo stosuje mowę do skruszonych łagwic Gedeona, i do rozbitych Madyanitów, Sędziów 7.—*W strachu.* Straszliwej klęski zadanej Assyryjczykom.—*Wysokiego wzrostu.* Najdzielniejsi i najwyżsi żołnierze Sennacheryba będą pobici od anioła.

34. *Gęstwy lasu.* Patrz co się rzekło wyż. w 18.

R. 11.—1. *I wynidzie.* Patrz Wujka.

2. *I odpocznie.* Wyraz odpocznie oznacza trwałość i obfitość darów Ducha Ś., które w Chrystusie jako we właściwym sobie miejscu odpoczywać będą.—*Duch mądrości.* Mądrość jest darem, albo cnotą chrześcijańską, przez którą rozważamy rzeczy boskie i wieczne, i według nich o wszystkim sądzimy.—*Rozumu.* Jest cnota albo dar przyznania rzeczy ciemnych zwłaszcza w Piśmie ś.—*Rady.* Dar rady jest prawie to samo co dar roztropności chrześcijańskiej (jest mianowicie jej częścią), przez którą wszystkie nasze czynności uważnie i po chrześcijańsku urządzamy; rada bowiem jest przedniejszym czynem roztropności.—*Mocy.* Dar albo cnota, przez którą do rze-

3. et replebit eum spiritus timoris Domini: non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet,

4. sed iudicabit in iustitia pauperes, et arguet in aequitate pro mansuetis terrae, et percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium.*

5. Et erit iustitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus.* (2. Thes. 2, 8).

6. Habitat lupus cum agno, et pardus cum hoedo accubabit: vitulus et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. (Infr. 65, 25).

7. Vitulus et ursus pascentur: simul requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas.

8. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, et in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet.

9. Non nocebit, et non occidit in universo monte sancto meo, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquae maris operientes.

10. In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum ejus gloriosum. (Rom. 15, 12).

11. Et erit in die illa: adjiciet Dominus secundo manum suam ad possidendum residuum po-

3. y napelni go duch boiaźni Pańskiéy: nie według widzenia oczu sędzić będzie, ani według słyszenia uszu strofować będzie,

4. ale będzie sędził w sprawiedliwości ubogie: y będzie strofował w prawości za cichymi na ziemi: y ubiie ziemię różga ust swoich, a duchem warg swoich zabiie nieboźnika.

5. Y będzie sprawiedliwość pasem biodr iego: a wiara opasaniem nerek iego.

6. Będzie mieszkał wilk z iagnięciem, a pard z koźłociem légać będzie: cielę y lew y owca popołu mieszkać będą, a dziecię małe pędzić ie będzie.

7. Cielę y niedźwiędź będą się paść: spólem légać będą dzieci ich: a lew iako wół plewy będzie iadał.

8. Y będzie grało dzieciątko od piersi nad dziurą źmiłową: a odchowane dziecię do iamy bazyliżkowej wpuści rękę swoię.

9. Nie będą szkodzić ani zabiiać po wszytkiéy górze świętéy moięy: bo napelniona jest ziemia znaiomości Pańskiéy, iako wody morskie pokrywaiące.

10. Onego dnia korzeń Jesse, który stoi na znak narodów, iemu się narodowie modlić będą, y będzie grób iego sławny.

11. Y będzie dnia onego: przyłoży Pan powtóre rękę swą aby posiadał ostatek ludu swego, który

czy się trudnych bierzemy i przykre znosimy, jakieni są przeciwności i katusze przesławców i t. p.—*Umiejętności.* Jest dar, albo cnota, przez którą poznajemy rzeczy doczesne prowadzące do zbawienia, i sposób dobrego ich używania.—*Bogoboźności.* Dar bogoboźności, zawiera religiję, przez którą czcimy Boga, jako najwyższego ojca. Zawiera także sprawiedliwość i dobroć względem bliźnich, jako braci, ze względu na Boga wspólnego wszystkich ojca.

3. *Duch boiaźni Pańskiéj.* Bojaźń Boża, jest bojaźń względem Boga synowska, która się rodzi z miłości.—*Nie według widzenia oczu.* Nie według zewnętrznych pozorów, które często zawodzą.

4. *Będzie sędził w sprawiedliwości ubogie.* Nieposzlakowany i szczery sąd wydawać będzie nad ubogimi, których możni często uciskają, albo źli sędziowie pogardzają i niesprawiedliwie potępiają.—*Będzie strofował.* Doktorów zakonnych, faryzeuszów i tym podobnych przeciwników, których pychę zdrady i zbrodnie w prawości, to jest, sprawiedliwie będzie strofował i karał.—*Za cichymi na ziemi.* Bronią pokornych, ubogich i cichych, którzy się poddają jego opowiadaniu i nauce.—*Różga ust.* Ostrem strofowaniem zatwardziałych grzeszników i obłudników.—*Duchem warg.* Mową swojną.—*Zabiie nieboźnika.* Wywróci, obali bezbożność. Albo raczej jest mowa o Antychryście, którego Pan Jezus zabije duchem ust swoich. II. Tess. 2, 8.

5. *I będzie sprawiedliwość pasem.* Sprawiedliwość, i wiara, to jest, prawdziwość, czyli wierność, przylgną na zawsze do Chrystusa, jak przystaje pas do ciała ludzkiego. Albo sens jest: będzie miał zawsze w około siebie ludzi pobożnych i sprawiedliwych. Tak Chaldejski. Takimi są Apostołowie, uczeniowie, pobożne niewiasty i tłumy wiernych.

6. *Będzie mieszkał wilk z iagnięciem.* Pod allegoryą tych zwierząt oznaczają się ludzie rozmaitych i przeciwnych sobie charakterów, usposobień i obyczajów, którzy w Chrystusowym kościele przyjaźnie z sobą żyć mają.—

Dziecię małe pędzić ie będzie. Jakby rzekł: każdy z ławotwością będzie mógł nimi rządzić.

7. *Lew jako wół.* Ludzie okrutni żyć będą razem z łagodnymi, i u jednego stolu zasiadać i tychże samych pokarmów materialnych i duchownych używać, i temiż samemi obyczajami się rządzić.

8. *Będzie grało dzieciątko.* Niemowlątka zaledwo odłączone od piersi nie będą się bały żmij, lecz z niemi igrać, i do ich jaskiń i łożysk rękami swemi bez strachu sięgać będą. Zdaje się oznaczać meztwo y stałość ducha, przez którą młodzieńcy i dzieci nic się nie boją katuszy i śmierci, potykali się z okrutnymi wrogami Chrześcijan. Albo się oznaczają prości i szczerze wierzący Chrześcijanie, którzy wypędzali djabłów z ciał opętanych.—*Odchowane dziecię.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

9. *Nie będą szkodzić.* Którzy byli wprzódy najjadowitszymi bałwochwalcami, do Chrystusa się nawróciwszy, nie będą już więcej szkodzić wiernym w kościele, który jest świętą górą Bożą — *Znaiomości Pańskiéj.* Znaiomością Bożą; to samo jest co się mówi Psal. 18, 5: *na uszytkę ziemię wyszedł głos ich.*—*Pokrywające.* Ziemię jaką.

10. *Korzeń Jesse, który stoi na znak narodów.* Jest hebraizm, który po łacinie tak można jasno wyrazić: *będzie korzeń Jesse stojący na znak narodów.* Korzeniem Jessego jest Chrystus, który się z owego szczepu narodził.—*Na znak narodów.* Chrystus bowiem na krzyż wzniesiony, będzie sztandarem wzywającym do siebie wszystkie narody. *Ja,* powiada on, *jeżeli będę podwyższon od ziemi, pociągnę wszystko do siebie.* Jan. 12, 32.—*Modlić będą.* Chwalić i czcić jako Boga.—*Będzie grób jego sławny.* Ponieważ wyszedł z niego Chrystus, jako chwalebny zwycięzca śmierci, i ponieważ sam grób przez tyle już wieków cześć odbiera i od wiernych się nawiedza. P. W.

11. *Przyłoży Pan powtóre.* Pierwsze bowiem powołanie i posiadanie ludu Bożego było, gdy Bóg wyzwał Żydów z Egiptu przez Mojżesza, i przywiązał ich do siebie

puli sui, quod relinquetur ab Assyriis, et ab Aegypto, et a Phetros et ab Aethiopia, et ab Aelam, et a Sennaar et ab Emath, et ab insulis maris.

12. Et levabit signum in nationes, et congregabit profugos Israel, et dispersos Juda colliget a quatuor plagis terrae.

13. Et auferetur zelus Ephraim, et hostes Juda peribunt: Ephraim non aemulabitur Judam, et Judas non pugnabit contra Ephraim.

14. Et volabunt in humeros Philisthim per mare, simul praedabuntur filios Orientis: Idumaea et Moab praeceptum manus eorum, et filii Ammon obedientes erunt.

15. Et desolabit Dominus linguam maris Aegypti, et levabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, et percussit eum in septem rivis, ita ut transeant per eum calceati.

16. Et erit via residuo populo meo, qui relinquetur ab Assyriis, sicut fuit Israeli in die illa, qua ascendit de terra Aegypti.

pozostawion będzie od Assyryczyków y od Egiptu, y od Phetros, y od Ethyopiów, y od Elam, y od Sennaar, y od Emath, y od wysep morskich.

12. Y podniesie chorągiew między narody, y zgramadzi wygnańce Izraelowe, y rozproszone Judzkie zbierze od czterech stron ziemi.

13. Y znieosiona będzie zawiść Ephraim, a nieprzyjaciele Judcy zagina: Ephraim nie będzie zazryzał Judzie, a Judas nie będzie walczył przeciw Ephraim.

14. Y polecą na ramiona Filistynów przez morze, spólem złupią syny Wschodowe: Idumaea y Moab przykazanie rąk ich, a synowie Ammon posłuszni będą.

15. Y spustoszy Pau ięzyk morza Egiptyskiego, y podniesie rękę swą na rzekę w mocy ducha swego: y rozbię ją na siedm odnóg, tak iż przejdą przez nie w bóciach.

16. Y będzie droga pozostałemu ludowi memu, który zostawion będzie od Assyryczyków: iako była Izraelowi w on dzień którego wyszedł z ziemi Egiptyskiej.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 1. Wynijdzie różeczka z korzenia Jesse, a kwiat. Tak to z żydowskiego przełożyli 70 tłumacze, a z nimi i Hieron. ś. powiadając, iż różga znaczy Pannę Maryą, a kwiat Pana Chrystusa. Czego figura była różga Aaronowa która zakwitnęła Num. 17. Inszy tak wykładają; wynijdzie pręt z korzenia Jesse, a latorośl z korzenia jego wystąpi: przez pręt i latorośl Chrystusa rozumiejąc, to jest, iż miał wynić z pokolenia Jesse, który miał mieć pręt albo sceptrum królewskie. Wszakże jakożkolwiek przełożymy, jednakoż znaczy Pana Chrystusa i Pannę Maryą, która z tegoż korzenia wyszła. Od słowa żydowskiego *Netser*, to jest kwiat, nazwany jest, jako niektórzy rozumieją, Pan Chrystus *Nazareus*. Mat. 2, v. 23. Bo chocia go żydzi tak zwali od miasta *Nazareth*, w którym się wychował, wszakże ewangelista pisze iż to od proroków jest przepowiedziano, jako tu masz u Izajasza jaśnie. A nadto, choć *Nazareth* w żydowskim piszą literą *Sade*, nie literą *Zain*, to jest, nie *S* ale *Z* literę, a tu Izajasz pisze *Nazaraeus*, literą *S*, stało się to iż Grecy łatwie odmieniają literę *S* na *Z*. A do tego z tytułu krzyżowego jawno jest, iż miasto po żydowsku zwano *Natsareth*, i tąd Chrystus *Natsareus*: ale grecy i łacinnicy dla snadniejszego wymówienia nazwali *nazareth*, tądże *Nazaraeus*.

10. **I będzie grób jego sławny.** Pisze Hieronim ś. iż słowo żydowskie *Menuhatho*, znaczy odpocnienie jakiego życzymy umarłym, jakoby rzekł: Będzie śmierć jego sławna; bo Messyasz acz miał umrzeć, wszakże też miał ożyć na wieki. Przetóż dla lepszego zrozumienia to odpocnienie inszém słowem ale toż znaczącém, *Grobem* nazwał.

przez zakon dany: drugie, przez które uwolnił Chreścjan przez Chrystusa z niewoli szatańskiej, i przyłączył ich do siebie w Syonie przez Ewangelią.—*Który pozostawion będzie od Assyryczyków.* Wylicza rozmaite prowincye, po których, z powodu wojen i porażek rozproszeni zostali Izraelici, i z których zgramadzani być mieli przez apostołów do Chrystusa i jego kościoła.—*Od Fetros.* Niektórzy tłumaczą o Arabii skalistej, której stolicą było miasto Petra. Inni mniemają że to byli Partowie. Inni znowu rozumieją, iż to było miasto Egipskie. LXX. przekładają, *od Babilonii.*—*Elam.* Klamitami są persowie od Elama syna Semowego, jak twierdzi św. Hieronim *De nominibus hebraicis in Acta*, i na r. 15 Jerem. i Józef Fl. lib. 1. *Antiq.*, c. 7.—*Sennaar.* Jest Babilonia. Patrz *Gen. 11, 2.*—*Emat.* W stronie Libanu, niedaleko od Damaszku.—*Od wysep morskich.* Tak się zowie Grecya, Italia, Hispania, i cała zachodnia strona okregu ziemi.

12. **Chorągiew. Krzyża.**

13. **Zawiść Efraim.** Rozumie tajemne niesnaski i nienawiści, które zachodziły pomiędzy dziesięciu pokoleniami, które się oznaczają pod imieniem Efraima, a dwoma innemi, to jest, Judy i Benjaminą.

14. **Polecę.** Z wielką gorącością ducha i szybkością udadzą się apostołowie i uczniowie Chrystusa.—*Na ramiona Filistynów.* W krainę Filistynską, to jest, do Ga-

zy, Askalonu, Azotu, i t. d.—*Przez morze.* Obchodząc brzegi morskie, albo przenosząc się morzem od jednego miasta do drugiego.—*Złupią.* Będą zbierać łupy dusz, które do Chrystusa przywiódą.—*Syny wschodowe.* Zamieszkujących strony wschodnie.—*Przykazanie rąk ich.* Kraj będzie oczekiwał na ich skinienie, jako im posłuszny i uległy w Chrystusie.

15. **Spustoszy... język morza Egipskiego.** Językiem morza zowią Żydzi zatokę, ujście, lub port morza. Językiem więc morza Egipskiego zowie się przylądek albo opoka, na której jest położone Peluzyum. Z tej także krainy będą zebrane łupy, i ulegnie ona zbawiennemu spustoszeniu, gdy zgola opuszczone zostanie bałwochwalstwo, a wprowadzi się Chrystyanizm.—**Podniesie rękę swą.** Wywracając bałwochwalstwo.—**Rzekę.** Nil rozumie, siedm ujść mający; przeto i o siedmiu jego strumieniach wspomina.—**Tak iż przejdą przez nie w bóciach.** Tak dalece zmniejszy bałwochwalstwo, iż prawie wniwec się obróci. Tak rzeka wniwec jest obroćona, gdy suchą nogą i nie zdejmując obóvia przejść można.

16. **I będzie droga.** I lud mój, który pozostanie z rozmaitych porażek, po wysuszeniu powodzi bałwochwalstwa, do mnie przyjdzie, i ja ich wyprowadzę z błędów i przesądu, jak niegdyś wywiodłem ich ojców z Egiptu na puszcze.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O wychwalaniu Boga za dobrodziejstwa, a w szczególności za wybawienie przez Messyasa.

1. Et dices in die illa: Confitebor tibi, Domine, quoniam iratus es mihi: conversus est furor tuus, et consolatus es me.

2. Ecce Deus salvator meus, fiducialiter agam, et non timebo, quia fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. (*Exod. 15, 2. Psal. 117, 14*).

3. Haurietis aquas in gaudio de fontibus salvatoris,

4. et dicetis in die illa: Confitemini Domino, et invocate nomen ejus: notas facite in populis ad inventiones ejus: mementote, quoniam excelsus est nomen ejus.

5. Cantate Domino, quoniam magnifice fecit: annuntiate hoc in universa terra.

6. Exulta, et lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui Sanctus Israel.

1. Y rzeczesz dnia onego: Wyznawać ci będę Panie, żeś się rozgniewał na mię, odwróciła się zapalczywość twoja, y pocieszyłeś mię.

2. Oto Bóg zbawiciel mój, śmieje czynić będę, a nie zleknę się, bo moc moja, y chwala moja Pan, y stał mi się zbawieniem.

3. Będziecie czerpać wody z radością ze źródeł zbawicieliowych:

4. y rzeczenie w on dzień: wyznawajcie Panu, y wzywajcie imienia jego: oznajmujcie między narody wynalazki jego: pamiętajcie że wysokie jest imię jego.

5. Spiewajcie Panu, bo wielmożnie uczynił: opowiadajcie to po wszystkiej ziemi.

6. Wykrzykaj a chwal mieszkanie Sion: bo wielki w pośród ciebie święty Izraelski.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 12. w. 1. Wyznawać ci będę Panie. Skończywszy Izajasz prorocтво które był w rozdziale 7 począł, o przyjściu Messyasa i odkupieniu narodu ludzkiego, tu napisał pieśń którą wzbudza wszystkie, aby dziękowali Panu Bogu za odkupienie. Oto powiada, Bóg Zbawiciel moj, (to jest, Jezus mój) bo moc moja i chwala moja Pan, w żydowskim nie jest Pan, ale *Jah Jehorach*, to jest, Bóg Boży, albo Bóg z Boga, bo *Jah* znaczy Boga. I stał mi się zbawieniem, możesz też przełożyć Jezusem. Będziecie czerpać wody, to jest dary łaski i miłości, i nabożeństwa. Ze źródeł Zbawicieliowych, to jest ze krwi i z zasług Chrystusowych, i z Sakramentów jego. Wyznawajcie Panu (w żydowskim *Jehorach*) i wzywajcie imienia jego i t. d. A tak w tej pieśni jasnie mówi prorok, iż Messyas i Odkupiciel miał być Bogiem z istności, albowiem tu Boga z istności zowie Zbawicielem, i powiada że się stał zbawieniem, i z jego źródła czerpać mamy wody zbawienia: i dokłada, iż te wynalazki jego, że się Bóg z istności stał Odkupicielem naszym, miały być opowiadane po wszystkiej ziemi, i o tym że mówi iż w pośród nas wielki Święty Izraelski miał mieszkać. Co się po narodzeniu jego wypełniło, a potem i teraz po wniebowstąpieniu mieszka między nami w najświętszym Sakramencie.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O spustoszeniu Babilonu przez Medów i Persów, i końcu świata.

1. Onus Babilonis, quod vidit Isaias filius Amos.

2. Super montem caliginosum levate signum, exaltate vocem, levate manum, et ingredientur portas duces.

R. 12.—1. *I rzeczesz.* O rzeszo nawrócona i odkupiona przez Chrystusa.—*Dnia onego.* Gdy ujrzyś, że się spełniło to wszystko com przepowiedział. *Wyznawać ci będę.* Będę wychwalał i dzięki czynił—*Żeś się rozgniewał.* Gdy dla grzechów byłęś na mnie rozgniewany.—*Odwróciła się zapalczywość twoja.* I zamieniła się w dobroć i łaskę.—*Pocieszyłeś mię.* Przebacząc grzechy moje. Albo przez wcielenie i odkupienie. Patrz Wujka.

2. *Zbawiciel mój.* Niektórzy przekładają, *oto Bóg Jezus mój.*—*Nie zleknę się.* Gdy przez Jezusa będę pojednany z Bogiem.—*Moc moja.* Którą potargałem jarzmo szatana.—*Chwała moja.* Przedmiot i treść chwały, którą ciebie wystawiać będę.

3. *Wody.* Pisma ś., nauki Ewangelicznej, sakramentów, darów Ducha ś., i t. d., co wszystko z Chrystusem i przez Chrystusa nam się dostało.

4. *Wynalazki jego.* Zamiary i pomysły Boże, przez które przyniósł nam zbawienie.—*Wysokie jest imię jego.* Albowiem, na imię Jezus wszelkie kolano upada: *niebieskie, ziemskie i podziemne.*

1. Brzemie Babilonu, które widział Izaiasz syn Amos.

2. Na górze ciemny podnieście chorągiew, podwyżście głos, podnieście rękę, a niechay wńda w bramy księżęta.

5. *Wielmożnie uczynił.* Rzeczy dziwne i wielkie.

6. *Mieszkanie Syon.* Zgromadzenie wiernych, Kościół.—*Wielki.* Wywyższony i chwalebny.—*W pośród ciebie.* Tobie towarzyszący i tobą się opiekujący. Jest także w środku Kościoła, ponieważ przybywa w zgromadzeniu wiernych ukryty pod postaciami chleba i wina w Najczcigodniejszym i Najświętszym Sakramencie.—*Święty Izraelski.* Bóg Izraelski.

R. 13.—1. *Brzemie.* Tak się nazywa przez proroków przepowiednia smutna i klęsk pełna.

2. *Na górze.* Rozumie Babilon dla wspaniałości i przepychu pałaców, wież, murów, i t. d.—*Ciemnej.* Ponieważ Babilon położony w miejscu wilgotnym walle rzeki Efratu, z którego się mgła podnosiła. Albo zapewne z powodu mgły błędów, bałwochwalstwa.—*Podnieście chorągiew.* Tu Bóg jakby w trąbę brzmi, i nią wyzywa Daryusza i Cyrusa z Persami i Medami na spustoszenie Babilonu.—*Podwyżście głos.* Jak czynić zwykli żołnierze, gdy napadają na jakie miasto.—*Podnieście rękę.* Przeciwno miastu, skazanemu na miecza spustoszenie.

3. Ego mandavi sanctificationis meis, et vocavi fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea.

4. Vox multitudinis in montibus, quasi populorum frequentium; vox sonitus regum, gentium congregatarum; Dominus exercituum praecepit militiae belli,

5. venientibus de terra procul, a summitate coeli; Dominus, et vasa furoris ejus, ut disperdat omnem terram.

6. Ululate, quia prope est dies Domini: quasi vastitas a Domino veniet.

7. Propter hoc, omnes manus dissolventur, et omne cor hominis contabescet,

8. et conteretur. Torsiones et dolores tenebunt, quasi parturiens, dolebunt: unusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustae vultus eorum.

9. Ecce, dies Domini veniet, crudelis et indignationis plenus et irae furorisque ad ponendam terram in solitudinem, et peccatores ejus contendentes de ea.

10. Quoniam stellae coeli, et splendor earum non expandent lumen suum: obtenebratus est sol in ortu suo, et luna non splendet in lumine suo. (*Ezech. 32, 7. Joel. 2, 10. Matth. 24, 29*).

11. Et visitabo super orbis mala, et contra impios iniquitatem eorum, et quiescere faciam superbiam infidelium, et arrogantiam fortium humiliabo.

12. Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo.

13. Super hoc coelum turbabo, et movebitur terra de loco suo propter indignationem Domini exercituum, et propter diem irae furoris ejus.

14. Et erit quasi damula fugiens, et quasi ovis, et non erit qui congreget: unusquisque ad populum suum convertetur, et singuli ad terram suam fugient.

3. *Poświęconym moim.* Medom i Persom przeznaczonym ode mnie, i jakby poświęconym na żołnierzy do tej wojny, dla dopełnienia świętej pomsty mojej.—*W gniewie moim.* Rozgniewany na Babilon.—*Radujące się w stawie mojej.* Gdyż ja dałem im świetne zwycięstwo.

4. *Głos zgraża.* Jakby rzekł: zdaje się, że słyszę w duchu i widzę tłumy Persów i Medów zbliżających się w massie do Babilonu.

5. *Z kończym nieba.* Przyjdą zastępy Persów z dalekiej ziemi, gdzie się zdaje że ziemia nieba dotyka.—*Pan.* Przychodzi żeby się pomścić nad Babilonczykami. *I naczynia zapalczowości jego.* Narzędzia gniewu jego, Daryusz i Cyrus z wojskami swojemi.—*Wszystkę ziemię.* Podległą Babilonowi.

6. *Dzień Pański.* W którym postanowił pomścić się nad zbrodniami Babilonczyków.—*Jako spustoszenie od Pana.* Spustoszenie i zagłada, jakie tylko przyjąć mogą od wszechmogącego i w najwyższym stopniu zagniewanego Boga.

7. *Ręce osłabiają.* Z powodu strachu. — *Struchleje.* Od tegoż strachu i goryczy, dla wielkości nieszczęść.

8. *Gryzienia i boleści zęmy.* Boleściami będą dręczeni.—*Każdy bliźniemu swemu.* Zwrócony do bliźniego swego, jak zwykli czynić ludzie gdy są smutni i ciężarem nieszczęść przywaleni.—*Lica opalone.* Wyschłe, blade i poczerniałe. Tak Chrystus powiedział, *gdy będą ludzie schnąć od strachu*, Łuk. 21, 26.

9. *Dzień Pański.* W témże samém znaczeniu jak w. 6. Dosłownie mówią o zburzeniu Babilonu; wybornie

3. Jam rozkazał poświęconym moim, y przyzwalem mocarze moje w gniewie moim, radujące się w sławie moiej.

4. Głos zgraie na górach, iako gęstego ludu: głos dźwięku królów, narodów zgromadzonych: Pan zastępów przykazał rycerstwu wojennemu,

5. przychodzącemu z ziemi dalekiej, z kończyn nieba: Pan y naczynia zapalczowości jego, aby zburzył wszystkie ziemię.

6. Wycie, bo blisko jest dzień Pański: iako spustoszenie od Pana przydzie.

7. Dla tego wszystkie ręce osłabiają, a każde serce ludzkie struchleje,

8. y skruszy się. Gryzienia boleści zęmy, iako rodząca boleć będą: każdy bliźniemu swemu dziwować się będzie, lica opalone oblicza ich.

9. Oto dzień Pański przydzie okrutny, y pełen rozgniewania y gniewu y zapalczowości, aby obrócił ziemię w pustynia, a grzeszniki ięć aby stał z nięć.

10. Bo gwiazdy niebieskie, y iasność ich nie rozpuszczą światła swego: zaćmiło się słońce na wschodzie swym, y księżyc nie zaświecił światłem swoim.

11. Y nawiedzę złości świata, a przeciw niebożnym nieprawość ich: y uczynię że ustanie pycha niewiernych, a hardość mocarzów poniżę.

12. Droższy będzie mąż niżli złoto, a człowiek niżli naczystsze złoto.

13. Dla tego niebem zatrząsnę: y poruszy się ziemia z mieysca swego, dla zagniewania Pana zastępów, y dla dnia gniewu zapalczowości jego.

14. Y będzie iako sarna uciekająca, y iako owca: a nie będzie ktoby zgromadził: każdy się obróci do ludu swego, y każdy do ziemi swęć uciecze.

jednak daje się zastosować do dnia sądu ostatecznego.—*Okrutny.* To jest bezbożnym wydaje się być okrutną sprawiedliwość Boska; LXX. mają, *niewieleczony*.

10. *Bo gwiazdy.* Jest hyperboła i hypallaga. Tak będą udreżeni Babilonczycy, iż się im zdawać będzie, że światłość niebios i gwiazd w ciemności się zamieniła.

11. *Nawiedzę.* Ukazę.—*Złości świata.* Babilon rozumie, ponieważ dla mnóstwa ludzi, rzemieślników i kupców, wyglądał jakby jaki świat mały. — *Przeciw niebożnym nieprawości ich.* To jest nawiedzę. — *Niewiernych.* Chald., *bezbożnych.*—*Mocarzów.* Możnych.

12. *Droższy będzie mąż niżli złoto.* I dla tego Medowie i Persowie złota brać nie będą za wykup.—*Patrz niż. w. 17.*—*A człowiek.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

13. *Dla tego.* To jest, żeby się pomścić.—*Zatrząsnę.* Ciemnościami zastonię.—*Poruszy się ziemia.* Strapionym bowiem zdaje się, że się niebo i ziemia poruszają, obracają się i w zamieszaniu zostają. Ten sposób mówienia oznacza w Pismie św. wielki gniew Boży i klęskę ludzi.

14. *I będzie iako sarna uciekająca.* Wojsko Chaldejczyków za nadejściem Cyrusa będzie uciekało, jako ucieka sarna i owca na ryk lwa lub wilka. — *Ktoby zgromadził.* To jest, żeby ukryć i ocalić, jakby rzekł: naprótno uciekać będą, bo nie zdołają się ocalić.—*Każdy się obróci do ludu swego.* Mówi o wojskach cudzoziemskich i pomocniczych, które opuszczają Babilonczyków, i wrócą do siebie.

15. Omnis, qui inventus fuerit, occidetur, et omnis, qui supervenerit, cadet in gladio.

16. Infantes eorum allidentur in oculis eorum, diripientur domus eorum, et uxores eorum violabuntur. (*Psal. 136, 9*).

17. Ecce, ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quaerant, nec aurum velint,

18. sed sagittis parvulos interficient, et lactantibus uteris non miserebuntur, et super filios non parceret oculus eorum.

19. Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, incluta superbia Chaldaeorum, sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrhā.

20. Non habitabitur usque in finem, et non fundabitur usque ad generationem et generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi.

21. Sed requiescent ibi bestiae, et replebuntur domus eorum draconibus, et habitabunt ibi struthiones, et pilosi saltabunt ibi:

22. et respondebunt ibi ululae in aedibus ejus, et sirenes in delubris voluptatis.

15. Wszelki którego najdą, zabiti będzie: y wszelki który nadędydzie, od miecza poleże.

16. Działki ich poroztrącaią przed ich oczyma: domy ich splondruią, a żony ich pogwałca.

17. Oto ia pobudzę na nie Medy, którzy nie będą srebła szukać, ani dbać o złoto,

18. ale strzałami działki postrzelaią, a nad karmiacciemi żywotami nie zlituią się, y synóm oko ich nie sfolguie.

19. Y będzie Babylon on zawolany w królestwach, zacny pycha Chaldéycków: iako Pan wyrócił Sodomę y Gomorrhę.

20. Nie będą w nim mieszkać aż do końca, y nie osądza go aż do narodu y narodu: ani tam rozbiie namiotów Arabezyk, ani pastérze tam odpoczywać będą.

21. Ale się tam będą chować zwierzowie, y napelnia się domy ich smokami: y mieszkać tam będą strusowie, a koszmaczowie tam skakać będą:

22. y będą się ozywać sowy w domiech iego, a Syreny we zborach roskoszných.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O wyswobodzeniu Żydów z niewoli Babilońskiej, ukaranii Babilończyków i Filistyńczyków.

1. Prope est, ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Jacob, et eliget adhuc de Israel, et requiescere eos faciet super humum suam: adjugetur advena ad eos, et adhaerebit domui Jacob.

2. Et tenebunt eos populi, et adducent eos in locum suum: et possidebit eos domus Israel super terram Domini in servos et ancillas, et erunt capientes eos, qui se ceperant, et subicient exactores suos.

3. Et erit in die illa, cum regnum dederit tibi Deus a labore tuo, et a concussionem tua, et a servitute dura, qua ante servisti,

4. sumes parabolam istam contra regem Babylonis, et dices: Quomodo cessavit exactor, quievit tributum?

1. Blisko iest że przydzie czas iego, a dni iego nie odwloką się. Abowiem zlituie się Pan nad Jakobem, y obierze ieszcze z Izraela, y da im odpoczynać na ziemi ich: przyłączy się do nich przychodzień, y przystanie do domu Jakobowego.

2. Y będą ie trzymać narody, y przywiodą ie na mieysce ich: y posiedzie ie dóm Izraelski na ziemi Pańskiey za slugi y za służebnice: y będą imać te którzy ie imali, y podbiaą wyciegacze swoje.

3. Y będzie dnia onego: gdy tobie Bóg da odpoczynienie od pracy twoiey, y od drzenia twego, y od niewoli ciężkiey, w któryeś był przed tym,

4. weźmiesz tę przypowieść przeciw królowi Babilońskiemu, y rzeczesz: Jakóż ustał wyciegacz, ustał pobór?

15. *Który nadejdzie.* Kto się przyłączy, jak przekłada Pagninus, to jest do Babilończyków.

17. *Którzy nie będą srebła szukać.* Patrz wyż. w. 12.

18. *Synon.* Malutkim i niemowlątkom.

19. *I będzie Babilon.* Spustoszony i wyrwcony.

20. *Aż do końca. LXX. na wieki.—Aż do narodu. LXX. przez wiele pokoleń.* Jest powtórzenie albo wyjaśnienie tego, co poprzedza; nigdy bowiem nie wróci do dawniej świetności.—*Ani tam rozbiie namiotów Arabczyk.* Przez bojaźń zbrojów lub zwierząt, ukrywających się w ruinach Babilonu, jak się pokazuje z wierszów następujących.

21. *Koszmaczowie.* Fauni (bożkowie polowi) i Satyrowie, to jest czarci, którzy się ukazują w miejscach pustynnych pod postacią kosmatych kozłów.—*Skakać będą.* Jak to czyniły zwykły kozły swawolne.

22. *Syreny.* Chald. smoki; LXX. jeże, po hebrajsku jest, *tannin*, to jest, jak powiada św. Hieronim, czarci lub potwory, lub wielkie smoki czubate i skrzydlate.

—*We zborach roskoszných.* W pałacach roskoszných, jak przekłada Watablus.

R. 14.—1. *Czas.* Zburzenie Babilonu.—*Nie odwloką się.* Prędko nadejdą.—*Obierze... z Izraela.* W Judei, do której wróca.—*Przyłączy się... przychodzień.* Za wzrostem znaczenia religii żydowskiej, przyłączy się do nich poganie i staną się prozelitami.

2. *Będą je trzymać.* Wracającym będą ze czcią towaryzyszyć.—*Przywiodą je.* Z rozkazu Cyrusa i Artakserksesa, jak się pokazuje Ezdr. r. 1, 2.—*Posiedzie je dóm Izraelski.* Posiadali cielesnie, przyciśnieni ubóstwem, Żydom się zaprzędawali. Poddawali zaś siebie duchownie, gdy przyjmowali religią Żydowską, z czego się rozumie co znaczą słowa które następują, *będą imać, i t. d.*—*Wyciegacze swoje.* Ciemięzców swoich; LXX. *panujących nad sobą*, to jest, gdy niegdyś zostawali w niewoli.

4. *Weźmiesz tę przypowieść.* Pieśń przypowieściową; LXX. *lament ten.*

5. Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium,

6. caedentem populos in indignatione, plaga insanabili, subicientem in furore gentes persequentem crudeliter.

7. Conquievit et siluit omnis terra, gavisus est et exultavit;

8. abietes quoque laetatae sunt super te, et cedri Libani: ex quo dormisti, non ascendet, qui succidat nos.

9. Infernus subter conturbatus est in occursum adventus tui, suscitavit tibi gigantes. Omnes principes terrae surrexerunt de solis suis, omnes principes nationum.

10. Universi respondebunt, et dicent tibi: Et tu vulneratus es, sicut et nos, nostri similis effectus es.

11. Detracta est ad inferos superbia tua, cecidit cadaver tuum: subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes.

12. Quomodo cecidisti de coelo Lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes?

13. qui dicebas in corde tuo: In coelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis.

14. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.

15. Verumtamen ad inferum detraheris in profundum lacu:

16. qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient: Numquid iste est vir, qui conturbavit terram, qui concussit regna,

17. qui posuit orbem desertum, et urbes ejus destruxit, vinctis ejus non aperuit carcerem?

18. Omnes reges gentium universi dormierunt in gloria, vir in domo sua;

19. tu autem projectus es de sepulcro tuo, quasi stirps inutilis pollutus, et obvolutus cum his, qui

5. *Kij niezbożnych.* Potęgę rozumie, której nadużywali Babilończycy, panowaniem tyrańskim uciskając Żydów.

6. *W zagniewaniu.* Z gniewem i zawziętością.

7. *Wszystka ziemia.* Przedtem Babilończykom podległa, albo Judea.

8. *Jodły.* Przenośnia jodeł i cedrów oznacza książąt i królów. Albo jest prozopopeja, przez którą się wyraża radość drzew libańskich, że już nie będą więcej wycinane do wież oblężniczych i innych potrzeb wojennych.—*Nad tobą.* Gdy już poznały, co się przytrafiło tobie.—*Odtąd jakoś zasnął.* Umarł.

9. *Piektło.* Jakby rzekł: Gdy stępowałeś do piekła, zabiegli tobie drogę będący w tak wielkim tłumie, i t. d. Jest opis przenośny i poetyczny, z nieprzyjaznym sarkazmem i szyderstwem, przez podobieństwo powrotu księcia zwyciężonego na wojnie. Przez piektło, możemy rozumieć grób i samo piektło. — *Wzbudzić obrzyny.* Wysłano na spotkanie twoje bohaterów, mężów dzielnych i strasznych, jak obrzyny którzy są w piektle.

11. *Pościęła mola.* Jak się zdarza z trupami umarłych, choćby byli książętami, lub królami.

12. *Jakożes spadł z nieba, Lucyferze.* Rozumie króla Babilońskiego, który, jak gwiazda Lucyfer, jasno świecił blaskiem królewskiej godności i sławą potęgi. Zwykle się to miejsce stosuje do djabła, którego Bóg

5. Złamał Pan kiy niezbożnych, łaskę panujących,

6. białego ludzie w zagniewaniu plagą nieuzdrowioną, podbił narody w zapalczywości przeszlądającego okrutnie.

7. Odpoczynęła y umilkła wszystkie ziemia, uradowała się y uweseliła:

8. jodły też rozweseliły się nad tobą, y cedry Libańskie: odtąd jakoś zasnął, nie wyciągnie któryby nas podciął.

9. Piekło ze spodka ruszyło się na podkanie przyszcza twego, wzbudziło obrzyny. Wszyscy książęta ziemscy powstali z stolic swoich, wszystkie książęta narodów.

10. Wszyscy odpowiedzą, y rzeką tobie: Y tyś zranion iest iako y my, stałeś się nam podobny.

11. Stargniona iest do piekła pycha twoja, upadł trup twój: pod tobą pościęła mola, a przykrycie twoje będą robacy.

12. Jakożes spadł z nieba Lucyferze, któryś rano wschodził? upadłeś na ziemię, któryś zraniał narody?

13. któryś mówił w sercu twoim: Wstąpię na niebo, nad gwiazdy Boże wywyższę stolicę moję: usiędę na górze testamentu, na stronach północnych.

14. Wstąpię na wysokość obłoków, będę podobny Nawyzszemu.

15. Wszakże aż do piekła stargnion będziesz w głębokość dołu:

16. którzy cię uyrzra przychyliła się k tobie, y przypatrować ci się będą: Y onże to mąż który trwożył ziemią, który zatrzęsiał królestwy,

17. który obrócił świat w pustynią, y miasta iego rozwalil, więźnióm swoim nie otworzył ciemnice?

10. Wszyscy królowie narodów zasnęli w slawie, mąż w domu swoim;

19. a tyś wyrzucony z grobu twego, iako lato-rośl niepożyteczna, splugawiony y uwiniony z ty-

stworzył z blaskiem łaski. — *Któryś rano wschodził.* Który, jak poranna gwiazda Lucyfer, jaśniał chwałą i majestatem swojej potęgi.

13. *Usiędę na górach testamentu.* Jak Bóg był czczony na górze testamentu, to jest w kościele Jerozolimskim, przed jego zburzeniem; tak ja tamże będę czczony.— *Na stronach północnych.* Tenże sam kościół zowie się *stronami północnymi*, ponieważ był położony ku północnej stronie miasta, jak się pokazuje z owych słów Psal. 47, 3: *Góra Syon, strony północne, miasto króla wielkiego.*

15. *W głębokość dołu.* Jamy grobowej, owszem piekła potępionych: tak niżej toż samo miejsce zowie *dnem dołu*, w. 19.

16. *Pochylił się ku tobie.* Żeby widzieć obalonego.— *Onże to.* Są słowa podziwiających upadek króla Babilońskiego.

17. *Więźnióm swoim nie otworzył ciemnice.* To jest, tym, których niemilosiernie i niesprawiedliwie uwięzionych trzymał.

18. *Zasnęli w slawie.* Z chwałą umarli i pogrzebieni.— *Mąż w domu swoim.* Każdy w swoim grobie.

19. *Wyrzucony z grobu.* Nie jesteś wniesiony do grobu.— *Splugawiony y uwiniony.* Ropą, krwią i trupami zabitych, a także robactwem ztamtąd wylęgającym się; jest to bowiem to samo co powiedział w. 11:

interfecti sunt gladio, et descenderunt ad fundamenta laci, quasi cadaver putridum.

20. Non habebis consortium, neque cum eis in sepultura: tu enim terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti: non vocabitur in aeternum semen pessimorum.

21. Praeparate filios ejus occisioni in iniquitate patrum suorum: non consurgent, nec hereditabunt terram, neque implebunt faciem orbis civitatum.

22. Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum, et perdam Babylonis nomen, et reliquias, et germen, et progeniem, dicit Dominus.

23. Et ponam eam in possessionem ericii, et in paludes aquarum, et scopabo eam in scopa terens, dicit Dominus exercituum.

24. Juravit Dominus exercituum, dicens: Si non, ut putavi, ita erit, et quomodo mente tractavi,

25. sic eveniet, ut conteram Assyrium in terra mea, et in montibus meis conculcem eum, et auferetur ab eis jugum ejus, et onus illius ab humeris eorum tolletur.

26. Hoc consilium, quod cogitavi super omnem terram, et haec est manus extenta super universas gentes.

27. Dominus enim exercituum decrevit: et quis poterit infirmare? et manus ejus extenta: et quis avertet eam?

28. In anno, quo mortuus est rex Achaz, factum est onus istud:

29. Ne laeteris, Philisthaea omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui, de radice enim colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrum.

30. Et pascentur primogeniti pauperum, et pauperes fiducialiter requiescent: et interire faciam in fame radicem tuam, et reliquias tuas interficiam.

Pod tobą pościelą mola, a przykrycie twoje będą robacy.

20. *Nie będziesz miał towarzystwa.* Ponieważ będziesz pozbawiony grobu.— *Nie będzie zwane na wieki nasienie złośliwych.* Zginie pamiątka nasienia i rodu bezbożnych; albowiem po Baltazarze, o którym tu jest mowa, nikt nie nastąpił z rodu Nabuchodonozora, lecz z nim zgasł cały ród królewski, jak aważa ś. Hieronim.

21. *Zgotujcie syny jego na zabicie.* Skażcie na śmierć synów Baltazara.— *Nie powstaną.* Nie ostoją się, nie doznają powrodzenia.— *Ani napelnią świata miastami.* Ani się rozmnożą na powierzchni ziemi i po miastach świata całego.

24. *Jeżeli nie.* Jest formuła przysięgi, jakby rzekł: Jeśli się tak co do joty nie stanie, Bogiem nie będę.

25. *Ze zetrzę Assyryczyka w ziemi mojej.* Rozumie Sennacheryba; tego bowiem ztarł Bóg w ziemi swojej, to jest w Judei. Wraca bowiem prorok do swoich czasów i do Sennacheryba nalegającego już na miasto, o którym powiedział r. 10.

26. *Ta rada którąm umyślił na wszystkie ziemie.* Ta jest pomsta którą zamierzylem wykonać przeciwko wszystkim narodom podległym Assyryczykom, albo z nimi sprzymierzonym przeciwko Żydom, jakimi są Syryjczycy, Samarytanie, Moabitowie, Idumejczycy, Filistyni i Egipczycy, którym przeto w rozdziałach na-

mi którzy są mieczem pobici, y zstapili do dna dołu iako trup zgnily.

20. Nie będziesz miał towarzystwa ani z nimi w pogrzebie: boś ty ziemię twoię pokaził, tyś lud swój pomordował, nie będzie zwano na wieki nasienie złośliwych.

21. Zgotujcie syny jego na zabicie dla nieprawości oyców ich: Nie powstaną, ani odziedziczą ziemie, ani napelnią świata miastami.

22. Y powstanę na nie, mówi Pan zastępów: y zatrące imię Babilonu, y szczatek, y plód, y naród, mówi Pan.

23. A uczynię ją dziedrzawą ięza, y kałużami wód; y wymięję ją miotłą wycierając, mówi Pan zastępów.

24. Przysięgił Pan zastępów, mówiąc: Jeśli nie tak będzie iakom umyślił: y iakom w myśli rozbięrał, tak się stanie,

25. że zetrę Assyryczyka w ziemi moięy, a na górach moich podepcę go: y odyędzie od nich iarzmo iego, a brzemię iego z ramienia iego zięte będzie.

26. Ta rada którąm umyślił na wszystkie ziemie, y ta iest ręka wyciagniona na wszystkie narody.

27. Bo Pau zastępów postanowił: a któż będzie mógł zwalcić? y ręka iego wyciagniona: a któż ją odwróci?

28. Roku którego umarł król Achaz stało się to brzemię:

29. Nie wesel się ty wszystkie ziemio Philistynska, że złamana iest różga tego który cię bił: bo z korzenia węzowego wynidzie bazyliszek, a nasienie iego pożeraiaće ptaka.

30. Y będą się paść pierworodni nędznych, a ubodzy bezpiecznie odpoczywać będą: y wygubie głodem korzeń twój, y szczatki twe wybię.

stepnych zapowiada prorok kary.

28. *Stalo się to brzemię.* Wypełniło się to prococtwo przeciwko Filistyńczyków. Powiedzieliśmy wyżej, że brzemię oznacza prococtwo smutne i klęsk pełne.

29. *Ze złamana iest różga tego który cię bił.* Bijącymi nazywa tych, którzy wielkie porażki zadali Filistyńczykom; jakby rzekł: Nie wesel się, że już dawno Samson, Dawid, Ozyasz pomarli.— *Bo z korzenia węzowego wcinidzie bazyliszek.* Sposób mówienia przysłowiowy, przez który się oznacza, że po klęsce mniejszej większa ma nastąpić, i że od rodziców surowszymi i szkodliwsiymi będą synowie; bazyliszek bowiem ma jad szkodliwszy niż zwyczajne węże. Samson, Dawid i Ozyasz przyrównują się do węża, Ezechiasz zaś który po Achazie nastąpił do bazyliszka.— *Požerające ptaka.* Zabijające Filistynów.

30. *Będą się paść pierworodni nędznych.* Albo pierworodni nędznych to samo są co synowie ubogich, albo się oznaczają bardzo ubodzy; albowiem co w jakiej rzeczy jest przedniejszem i ważniejszem, to się pierworodnem zowie; jako gdy śmierć nazywa się pierworodną, Job 18, 13, oznacza się, iż jest najstraszliwsza i najokropniejsza. Zdanie tedy wiersza jest: Żyzi wprzódy ubodzy i utrapieni będą obitowali; wy zaś, Filistyńczykowie z głodu poginiecie.— *Korzeń twój.* Nasienie twoje, jak mają LXX.— *Szczatki twe.* Synów twoich.

31. Ulula porta: clama civitas: prostrata est Philisthaea omnis: ab aquilone enim fumus veniet, et non est, qui effugiet agmen ejus.

32. Et quid respondebitur nuntiis gentis? Quia Dominus fundavit Sion, et in ipso sperabunt pauperes populi ejus.

CAPUT XV.

O upadku Moabitów, i ubolewaniu Proroka nad ich losem.

1. Onus Moab. Quia nocte vastata est Ar Moab, conticuit; quia nocte vastatus est murus Moab, conticuit.

2. Ascendit domus, et Dibon ad excelsa in planctum super Nabo, et super Medaba, Moab ululavit; in cunctis capilibus ejus calvitium, et omnis barba radetur. *

3. In triviis ejus accincti sunt sacco; super tecta ejus, et in plateis ejus omnis ululatus descendit in flentum. * (Jer. 48, 37).

4. Clamabit Hesebon, et Eleale; usque Jasa audita est vox eorum; super hoc expediti Moab ululabunt, anima ejus ululabit sibi.

5. Cor meum ad Moab clamabit, vectes ejus usque ad Segor vitulam conternantem; per ascensum enim Luit flens ascendet, et in via Oronaim clamorem contritionis levabunt.

31. *Zawyji bramo, wołaj miasto.* Wyjście żałobnie bramy i miasta Filistyńskie. *Przez bramy* rozumie magistraty i książąt (ci bowiem zasiadali i sądzili w bramach), *przez miasta* rozumie lud i pospólstwo; jakby rzekł: Wyjście, tak książęta jak i lud.—*Od północy.* Od Jerozolimy, która jest na północ od Filistynów.—*Dym przyjdzie.* Liczne wojsko króla Ezechyasa, podnoszące tak wielką kurzawę, iż się będzie wydawała jako obłok lub dym.

32. *Co odpowiedzą posłom narodu.* To jest gdy według zwyczaju z sąsiednich prowincji przyjdą do Żydów, żeby się dowiedzieć o stanie wojny.—*Bo Pan.* Taka będzie odpowiedź, którą dadzą posłom.—*Założył Syon.* Bóg założył i ustalił królestwo Żydowskie.—*Nadzieje mieć będą ubodzy ludu jego.* LXX, *przez niego będą zbawieni maluczcy ludu.* Łatwo to zastosować można do Syonu duchownego, to jest, do kościoła.

R. 15.—1. *Brzemie Moab.* Chald. *brzemie przekłętego kielicha dla wypicia Moab.* LXX, *słowo przeciwko Moabowi.*—*Bo w nocy zburzon jest.* Ciemnem to jest, ponieważ sposobu zburzenia nie wyraża Pismo ś., lecz tylko czas. Chaldejski jednak powiada, że gdy Moabici spali, miasto wzięte zostało.—*Ar Moab.* Stołeczne miasto Moabitów.—*Mur Moab.* Ar rozumie, który był murem i warownią całej prowincji.—*Umilkł.* Moab skazany jest na niepiamięć i milczenie, ponieważ zupełnie jest zburzony i wywrócony.

2. *Wstąpił dom.* To jest, jak tłumaczy ś. Hieronim, dom i rodzina królewska wstąpiła na wyżyny, gdzie oddawała cześć swoim bałwanom, iżby tam opiekowała zagładę królestwa Moabickiego.—*Dibon.* Całe miasto Dibon, które jest miastem Moabitów, wstąpiło na też same wyżyny, żeby opiekować zagładę Naba i Medaba, które były miastami do jego prowincji należącymi.—*Zawył.* Jak się dzieje podczas wielkiej klęski.—*Lysina.* Albowiem na znak boleści golili brodę i głowy, i wór na się wkładali.

31. Zawyji bramo, wołaj miasto: porażona iest Philistea wszytka: bo od północy dym przyjdzie, a nie masz ktoby uszedł przed hufem iego.

32. A co odpowiedzą posłóm narodu? Bo Pan założył Sion a w nim nadzieję mieć będą ubodzy ludu iego.

ROZDZIAŁ 15.

1. Brzemie Moab. Bo w nocy zburzon iest Ar Moab, umilkł: bo w nocy zburzon iest mur Moab, umilkł.

2. Wstąpił dóm, y Dibon na wyżyny plakać nad Nabo, y nad Medaba, Moab zawył: na każdéy głowie iego lysina, y każda broda będzie ogolona.

3. Na rozstaniach iego oblekli się w wory: na dachach iego y na ulicach iego, wszelkie wycie zstąpiło na placz.

4. Będzie wołać Hesebon y Eleale, aż w Jasa usłyszany iest głos ich; dla tego gotowi Moab wycie będą: dusza iego wycie będzie sobie.

5. Serce moje do Moab wołać będzie, zawory iego aż do Segor jałowice trzecioletnéy: bo wstępem Luit płacząc wstępować będzie, a na drodze Oronaim wołanie skruszenia podniosą.

3. *Na dachach jego.* Często bowiem na dachach przebywali, które na wschodzie były płaskie.—*Zstąpiło na placz.* Jak wstąpił płacząc, tak i zstąpił; żadnej bowiem pomocy w bałwanach nie znalazł. Albo sens jest: po każdym wyciu placz następował.

4. *Hesebon.* Są miasta należące do posiadłości Moabickich. Patrz Num. 32, 37, i Joz. 13, 21. Albowiem wiele miejsc nadanych Izraelitom, w części nigdy przez nich nie były wzięte w posiadanie z powodu ich gnusności; w części były odebrane przez Moabitów i innych, do czego im posłużyły domowe niesnaski Żydów.—*Aż w Jasa.* To jest aż na ostatecznych krańcach; albowiem tam Joza, Num. 21, 23; Joz. 21, 36.—*Gotowi Moab.* Przepasani orężem, gotowi do bronienia ojczyzny, złamani na duchu złożą oręż i wycie będą.

5. *Serce moje do Moab wołać będzie.* To jest, z powodu Moabitów. Wyraża prorok, że on się porusza nieszczęściem Moabitów, chociaż są wrogami, to zaś czyni dla żywszego wystawienia ich klęski; jakby rzekł: Boleję i wołam z powodu Moabitów.—*Zawory jego.* Mężni jego żołnierze.—*Aż do Segor.* To jest uciekną aż do granic królestwa.—*Jałowice trzecioletnéy.* Segor, którego lud mocny i podobny do jałowicy trzecioletnej; w tym bowiem wieku cielec i jałowice są najzdrówsze, najsilniejsze i najjurniejsze.—*Wstępem Luit.* Widać że miasto Luit było na drodze z Moab do Babilonu, położone na wzgórzu; przeto Moabici prowadzeni do Babilonu z płaczem tam wchodzili; z Luit przybyli do Oronaim, który był granicą Moab od strony Babilonu: tam więc jakby po raz ostatni żegnając ojczyznę, z głębokim smutkiem i boleścią w duszy wołali i płakali. Tak ze świętym Hieronimem tłumaczy Kornel. a Lapide. Ale ponieważ Luit znajduje się pomiędzy Areopolem i Segor, jak wskazuje tenże ś. Hieronim, to jest, na południe, a Chaldea na północ; przeto Alwarcz prawdopodobniej sądzi, iż się przepowiada, że płaczący będą wskakiwali na pagórki, żeby z ich szczytów bronić się od nieprzyjaciół. Tak rabin Dawid, Lyranus i Watablus.

6. Aquae enim Nemrim desertae erunt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit.

7. Secundum magnitudinem operis et visitationum eorum: ad torrentem salicum ducent eos.

8. Quoniam circumiit clamor terminum Moab, usque ad Gallim ululatus ejus, et usque ad puteum Elim clamor ejus,

9. quia aquae Dibon repletae sunt sanguine: ponam enim super Dibon additamenta, his, qui fugerint de Moab leonem, et reliquis terrae.

6. Bo wody Nemrim spustoszone będą, że uschła trawa, ustał urodzaj, zieloność wszelaka zginęła.

7. Według wielkości uczynków y nawiedzenie ich: do potoka wierzbowego powiodą je.

8. Bo obeszło wołanie granicę Moab, aż do Gallim wycie jego, y aż do studnie Elim krzyk jego,

9. bo wody Dibon napełniły się krwie: abowiem położę na Dibon przydatki tym, którzyby uszli lwa z Moab, y ostatkom ziemie.

CAPUT XVI.

O pragnieniu oglądania Messyasa, i klęskach Moabitów.

1. Emitte agnum, Domine, dominatorem terrae, de petra deserti ad montem filiae Sion.

2. Et erit, sicut avis fugiens: et pulli de nido avolantes, sic erunt filiae Moab in transcensu Arnon.

3. Ini consilium, coge concilium, pone quasi noctem umbram tuam in meridie, absconde fugientes, et vagos ne prodas!

4. Habitabunt apud te profugi mei: Moab esto latibulum eorum a facie vastatoris, finitus est enim pulvis, consummatus est miser, defecit qui conculcabat terram.

5. Et praeparabitur in misericordia solium, et sedebit super illud in veritate in tabernaculo David, judicans et quaerens iudicium, et velociter reddens, quod justum est. * (Jer. 48, 29).

6. Audivimus superbiam Moab, superbus est valde: superbia ejus et arrogantia ejus, et indignatio ejus quam quom fortitudo ejus.*

7. Idcirco ululabit Moab ad Moab, universus

6. *Wody Nemrim.* W bliskości których wielu wprzód mieszkało z powodu ich dogodności, zostaną teraz opuszczone, gdyż wyjdą z brzegów swoich; i dla tego wody słone przyległego morza Martwego, wpłyną do nich, i gorzkiemi i szkodliwemi je uczynią, jak powiada Jerem. 48, 34.—*Że.* To jest, zkąd nastąpiło że uschła trawa, i t. d.

7. *Według wielkości uczynków.* Według wielkości ich niegodziwych uczynków.—*Nawiedzenie.* Karanie.—*Do potoka wierzbowego powiodą je.* Potokiem wierzbowym, powiada s. Hieronim, jest albo dolina Arabska, przez którą się idzie z Moab do Assyrii i Babilonu, albo Eufrat do którego przylega Babilon; tam bowiem obficie rosną wierzby: tak Psał. 136, 1, mówi się: *Nad rzekami Babilońskiej ziemie i t. d. Na wierzbach w pośród jej, powieszaliśmy muzyckie naczynia nasze.*

8. *Obeszło wołanie granicę Moab.* Wszystko napełnione było narzekaniem i płaczem.—*Aż do Gallim.* Gallim i Elim dwa są miasteczka w granicach Moabickich. Wyraża się, że wszystko ma być napełnionem żalobą i krzykiem.

9. *Napełniły się krwie.* Zabitych Moabitów.—*Położę na Dibon przydatki.* Plag; przydam klęski do klęsk, to jest na tych, którzy uciekną z Moab; i ostatkom ziemie, to jest, na resztki zbiegłych Moabitów naprowadzę lwa, to jest, lwów, albo właściwie zwanych, albo raczej żołnierzy Babilońskich, okrotnych nakształt lwów, których król Babiloński pozostawił na drogach, żeby przejmowali uciekających Moabitów, i w niewolę brali, albo zabijali.

ROZDZIAŁ 16.

1. Ześli Panie baranka panującego ziemie, z skały pustynie do góry córki Siouńskię.

2. Y będzie: iako ptak uciekający, y ptaszęta z gniazda wylatające, tak będą córki Moab w przeprawianiu Arnon.

3. Wnidź w radę, zbierz gromadę: połóż iako noc cień twój w południe: pokryj uciekające, a ułających się nie wydawaj.

4. Będą u ciebie mieszkac wygnancy moi. Moabie bądź ich tajnikiem przed pustoszycelem: bo się dokonał proch, skonczył się ędznik, ustał który podeptywał ziemie.

5. Y zgotowaną będzie w miłosierdziu stolica, a siedzie na nię w prawdzie w przybytku Dawidowym, sadzący y szukający sądu, y oddający prędko co iest sprawiedliwego.

6. Słyszeliśmy pychę Moab, pyszny iest barzo: pycha jego y hardość jego y zagniewanie jego więtsze niż moc jego.

7. Dla tego zawyje Moab do Moaba, wszystkiek

R. 16.— 1. *Ześli... baranka.* Patrz Wujka.

2. *I będzie.* Wraca do klęsk Moabitów.—*Jako ptak uciekający.* Moabici przez rzekę Arnon, gdzie są granice Moab, do Babilonu z gwałtownością i szybkością będą przyprowadzeni, i tam zostaną rozproszeni, jako się rozpraszają ptaki porzucając gniazdo, które przez kogoś jest napastowane.

3. *Wnidź w radę.* Poszukaj sposobu, jak prześlagać Boga zagniewanego.—*Położ jako noc cień twój w południe.* W południe gorąca utrapienia Izraelitów, miej ich w opiece, rozciągając nad nimi jakby cień twój; bo będąc miłosiernym względem drugich, i sam miłosierdzia dostąpisz: mówi się *jako noc*, żeby oznaczyć opiekę zupełną, zabezpieczającą od wszelkiego gorąca utrapienia.—*Pokryj uciekające.* Izraelitów.

4. *Bo się dokonał proch.* Króla Babilońskiego rozumie, jakby rzekł: Wkrótce się skończy i zniknie jako proch, i rychło ędźnie zginie. Emmanuel Sa tłumaczy o pyle, który podnoszą ścigający, gdy gonią za uciekającymi.

5. *Zgotowana będzie w miłosierdziu stolica.* Przygotowana będzie stolica królestwa Judzkiego Ezechyaszi włórowi sprawiedliwemu i dobremu, i jego potomkom, to jest, będzie utwierdzona i wzmocniona z miłosierdzia Bożego.

6. *Słyszeliśmy.* Przechodzi do karania pychy Moabitów.—*Zagniewanie.* Jak pycha w uczynkach, hardość w mowie, tak w ruchach zagniewanie zdaje się przebijać.

7. *Zawyje Moab do Moaba.* Będzie wył jeden do drugiego, obywatele jednego miasta do obywateli drugiego,

ululabit: his, qui laetantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas.

8. Quoniam suburbana Hesebon deserta sunt, et vineam Sabama domini gentium exciderunt: flagella ejus usque ad Jazer pervenerunt: erraverunt in deserto, propagines ejus relictae sunt, transierunt mare.

9. Super hoc plorabo in fletu Jazer vineam Sabama: inebriabo te lacryma mea, Hesebon et Eleale, quoniam super vindemiam tuam, et super messem tuam vox calcantium irruit.

10. Et auferetur laetitia et exultatio de Carmelo, et in vineis non exultabit, neque jubilabit: vinum in torculari non calcabit, qui calcare consueverat: vocem calcantium abstuli.

11. Super hoc venter meus ad Moab quasi cithara sonabit, et viscera mea ad murum cocti lateris.

12. Et erit: cum apparuerit, quod laboravit Moab super excelsis suis, ingredietur ad sancta sua, ut obsecret, et non valebit.

13. Hoc verbum, quod locutus est Dominus ad Moab ex tunc:

14. et nunc locutus est Dominus, dicens: In tribus annis, quasi anni mercenarii, auferetur gloria Moab super omni populo multo, et relinquetur parvus et modicus, nequaquam multus.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 16. w 1. Zeslij Panie kach które Moabitowie dawali królowi Izraelskiemu. Ale Hieronim ś. i inszy doktorowie, wykładają to o Chryzostusie którego Izajasz żądał. W przeszłym bowiem giego, i tegoż samego miasta pomiędzy sobą. Albo *Moab do Moab*, to jest Moabici pozostali będą opłakiwali Moabitów zabitych; tak Watablus. Albo *Moab do Moab*, to jest, Moab sam do siebie, albo ze sobą będzie wył, jak zwykle czynią w żałości i rozpacz będący.— *Z murów z cegły upalonéj*. Watablus przekłada: *na fundamenta Chir-Hareset powiadajcie*, tak iż *Chir-Hareset* byłoby imieniem własnym miasta które od cegłowego muru imię miało; tak też rozumie Pagninus i Cornel. a Lapidé. Tak więc Wulgata położyła tłumaczenie imienia za samo imię własne, jak to i gdzieindziej nierazdo czyni. Obacz kilka przykładów na końcu r. 2, I. Paral. Zdanie więc jest: powiedzcie Moabitom, że *Chir-Hareset*, który jest ich twierdzą niedobytą, w której się pysznia, nie obroni ich, lecz będzie wziętą przez nieprzyjaciół.— *Plagi ich*. Plagi które zagrażają.

8. *Hesebon*. Miasto Moabitów.— *Winnicę Sabama*. Miasto Sabama, które allegorycznie winnicą zowie.— *Panowie poganicy*. Królowie Assyryjscy.— *Latorośli*. Obywatele.— *Aż do Jazera zaszyły*. Uciekając.— *Opuszczone są*. Które pozostały, i kłeski uszły.— *Przeszeli morze*. Uciekając; albo do Babilonu w niewolę wprowadzone, przebyły morze Martwe.

9. *Dla tego*. Z tego powodu.— *W płaczu Jazer*. Jak opłakiwałem Jazer.— *Winnicę Sabama*. Patrz w poprz.— *Upoję cię łzą moją*. Zroszę, wyleję obficie łzy nad zniszczeniem twojem.— *Bo na zbieranie win twoje*. Albowiem jesteś obrany z winnych gron twoich i zżęty przez nieprzyjaciół, którzy na cię napadli, i ze wściekłością i wrzawą podeptali. Allegorya żniwa i winobrania oznacza ostateczną tych miast zagładę.

10. *Z Karmela*. To jest, z miejsc żyznych Moabitów podobnych do Karmelu.— *W winnicach nie będzie się weselił*. Mają bowiem zwyczaj weselić się i śpiewać wianarze podczas obfitego winobrania i wytłaczania, prze-

wyć będzie: tym którzy się wesela, z murów z cegły upalonéj, powiadajcie plagi ich.

8. Albowiem przedmieścia Hesebon spustoszone są, a winnicę Sabama panowie poganicy wycięli: latorośli jego aż do Jazera zaszyły: błakali się po puszczy, latorośli jego opuszczone są, przeszli morze.

9. Dla tego płakać będę w płaczu Jazer winnicę Sabama: upoję cię łzą moją, Hesebonie y Eleale: bo na zbieranie win twoie, y na żniwo twoie okrzyk tłoczacych przypadł.

10. Y odiete będzie wesele y radość z Karmela, y w winnicach nie będzie się weselił ani wykrzykał; wina w prasie nie będzie deptał ten, który był zwykł deptać: odiałem głos deptacych.

11. Dla tego brzuch mój nad Moabem iako cytra brzmieć będzie, a wnętrzności moje nad murem z wypalonéj cegły.

12. Y będzie: Gdy się pokaże o co pracował Moab na wyżynach swoich, wnijdzie do świątyni swojej aby się modlił, a nie będzie mógł.

13. To słowo które mówił Pan do Moab od onego czasu:

14. a teraz rzekł Pan, mówiąc: Przez trzy lata, iako lata najemnicze, odjęta będzie sława Moab nad wszystkim ludem wielkim, a zostanie mały y lichy, y niewielki.

baranek panującego. Żydowie to wykładają o barankach które Moabitowie dawali królowi Izraelskiemu. Ale Hieronim ś. i inszy doktorowie, wykładają to o Chryzostusie którego Izajasz żądał. W przeszłym bowiem to Jerem.: *Tłoczący wino nie będzie zwykłej pobudki śpiewał*, r. 48, 33.

11. *Brzuch mój*. Wnętrzności moje tknięte boleścią i politowaniem.— *Jako cytra brzmieć będzie*. Nad wazszą porażką żałośny dźwięk wydadzą.— *A wnętrzności moje*. Jest powtórzenie tegoż samego zdania.— *Nad murem z wypalonéj cegły*. Powiedzieliśmy wyż. w 7, że *mur z wypalonéj cegły*, jest imię właściwe miasta; zdanie jest: i wnętrzności moje będą brzmiały, to jest, wydadzą głos płaczliwy nad Chir-Hareset miastem Moabickim.

12. *Pracował Moab na wyżynach swoich*. Napróżno się męczyli Moabitowie błagając bałwanów swoich, które są na wyżynach.— *Wnijdzie do świątyni swojej*. Do innych świątyń swych wnijdzie, żeby przebłagać bożków swoich.— *Nie będzie mógł*. Być wybawionym od kłeski.

13. *To słowo*. Aż do tego miejsca wyliczałem przedwiednie i groźby przeciwko Moabitom.

14. *Przez trzy lata*. W roku trzecim od spustoszenia Jerozolimy przez Nabuchodonozora; albo położona jest liczba określona zamiast nieokreślonej, jakby rzekł: Nie wiele co potem. Albo zapewne oznacza się, że przez trzy lata ma trwać kłeska Moabitów.— *Jako lata najemnicze*. Lata te spustoszenia Moabickiego zowią się najemniczymi dla tego, że w nich jakby w nagrodę zniszczonej przez siebie Jerozolimy, i wykonanej pomsty Bożej, Nabuchodonozor miał wzięść królestwo i łupy Moabickie, powiada ś. Hieronim; jak tenże za zburzenie Tyru jakby w nagrodę otrzymał od Boga Egipt, Ezech. 29, 20. Albo się zowią latami najemniczymi w tém znaczeniu, iż są dokładnie policzone, jak to zwykli czynić ci, którzy się najmują do czego. Patrz niżej r. 21, 16.— *Nad wszystkim ludem wielkim*. Z tak licznego ludu Moabskiego, w którym się on przechwał.

prosi Boga, aby nie wszystkich zgładzał, wiedząc iż Chrystus miał się narodzić z Dawida, którego rodzaj był z Ruth Moabitki. Bo Ruth pojął Booz z którego się urodził Obed, a z tego Jesse ojciec Dawidów, z tychże nasienia Chrystus. Skała pustynie, było miasto Moabitów, gdzie się urodziła Ruth. Góra córki Syońskiej jest Jeruzalem, które znaczy kościół. A tak gdy mówi Izajasz: Poślij Panie Baranka i t. d. jakoby rzekł: Nie wyglądzaj Panie Moabitów do końca, z których rodu ma się narodzić Chrystus. Poślij tego, który jako baranek niewinny, za nas ofiarowany, nas wykupi, tenże jest panujący ziemi: poślij go z skały pustynie z miasta Moabitów, na górę Syon, to jest do kościoła i t. d.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O upadku Damaszku, nawróceniu się Izraelitów, porażce Sennacheryba.

1. Onus Damasci. Ecce Damascus desinet esse civitas, et erit sicut acervus lapidum in ruina.

2. Derelictae civitates Aroer gregibus erunt, et requiescent ibi: et non erit, qui exterreat.

3. Et cessabit adjutorium ab Ephraim, et regnum a Damasco, et reliquiae Syriae sicut gloria filiorum Israel erunt: dicit Dominus exercituum.

4. Et erit in die illa: attenuabitur gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus marcescet.

5. Et erit sicut congregans in messe, quod restiterit, et brachium ejus spicas leget, et erit sicut quaerens spicas in valle Raphaim.

6. Et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut excussio oleae duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus: dicit Dominus Deus Israel.

7. In die illa inclinabitur homo ad Factorem suum, et oculi ejus ad sanctum Israel respicient,

8. et non inclinabitur ad altaria, quae fecerunt manus ejus: et quae operati sunt digiti ejus, non respicient, lucos et delubra.

9. In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictae sicut aratra, et segetes, quae derelictae sunt a facie filiorum Israel. Et eris deserta,

10. quia oblita es Dei salvatoris tui, et fortis adjutoris tui non es recordata: propterea plantabis

1. Brzemię Damaszkowe. Oto Damaszek przestanie być miastem, a będzie iako gromada kamienia po obaleniu.

2. Opuszone miasta Aroer będą dla trzód, y będą tam legać, a nie będzie ktoby ploszał.

3. Y ustanie pomoc od Ephraim, y królestwo od Damaszku: a ostatki Syrii będą iako sława synów Izraelowych: mówi Pan zastępów.

4. Y będzie w on dzień: umniejszona będzie sława Jakobowa, a tłustość ciała iego wychudnie.

5. Y będzie iako ten który zbiera we żniwo co zostawa: a ramię iego kłosy zbierać będzie: y będzie iako szukający kłosów w dolinie Raphaim.

6. Y zostanie w nim iako grono wina, y iako na otrzęsioney oliwie dwie abo trzy oliwki na wierzchu galezi, abo cztery abo pięć na wierzchu iego owocu iego, mówi Pan Bóg Izraelów.

7. W on dzień nakloni się człowiek do stworzyciela swego, y oczy iego ku świętemu Izraelowemu poglądać będą,

8. a nie przykloni się do ołtarzów, które udziały ręce iego: a na to co uczyniły palce iego nie przyrzy, na gaie y na zbory.

9. W on dzień będą miasta mocy iego pozostawione iako plugi, y zboża które pozostały przed synmi Izraelskimi, y będziesz pusta,

10. iżes zapomniała Boga zbawiciela twego, a nie wspomniałaś na mocnego pomocnika twego:

R. 17.—1. *Brzemię Damaszkowe.* Patrz, co się rzekło r. 13, w. 1.—*Damaszkowe.* Przepowiada prorok grożące spustoszenie Syrii, której stolicą był Damaszek, dokonać się mające przez Teglafalasara. IV. Król. 16, 9.

2. *Aroer.* Miasto Syryjskie, różne od Aroer miasta Judzkiego.—*Będą tam legać.* Będą się tam pasły trzody, jako w miejscu ogołoconem z mieszkawców.

3. *Ustanie pomoc od Ephraim.* Dziesięć pokoleń królestwa Izraelskiego, sprzymierzone z miastem Damaszkiem, nie dadzą mu pomocy.—*Królestwo od Damaszku.* To jest ustanie, po zburzeniu królestwa Syryjskiego.—*Ostatki Syrii.* Pozostałe po porażce.—*Jako sława synów Izraelowych.* Jako Samarya, którą się chlubil Izraelici, jako miastem królewskiem i świetnym. Samarya bowiem była spustoszona przez tegoż samego króla Assyryjskiego i około tegoż samego czasu co Damaszek. Albo przez sławę synów Izraelowych rozumie Jeruzolimę, która w następnym wierszu zowie się *stawą Jakobową.*

4. *Umniejszona będzie sława Jakobowa.* LXX, *upadek chwały Jakobowej.* Oznacza spustoszenie Samaryi, która się zowie chwałą Izraelową, czyli Jakobową. Albo jakośmy rzekli, Jeruzolimę rozumie.—*Tłustość.* LXX mają, *tluste rzeczy chwały jego zostaną wstrząśnięte,* to jest, ściśniona nieszczęściami i utrapieniami,

zostanie przywiedzioną do niewielkiej liczby mieszkańców.

5. *I będzie.* Król Assyryjski raz i drugi porażkę zda, nie tylko czyniąc żniwo, lecz także i kłosy zbierając z tej niewielkiej liczby która pozostanie.—*Który zbiera we żniwo co zostawa.* Który zbiera kłosy, które umknęły sierpza żeńców.—*W dolinie Rafaim.* LXX, *w dolinie twardej.*

6. *I zostanie w nim.* W królestwie Samaryjskiem pozostanie nazbyt mała liczba, tak jak niewiele pozostaje w winnicach opadków po winobranii.—*Owocu jego.* Które to oliwki są owocem onego otrzęsionego drzewa.

7. *Nakloni się człowiek do stworzyciela swego.* Opuszczeni balwany nawróci się do Pana: to się stało na upomnienie Ezechiasza, II. Paral. 30 i 31.—*Ku świętemu Izraelowemu poglądać będą.* Obróca się i nawróca się do Boga Izraelskiego, od którego się wprzódy byli odwrócili.

9. *Miasta mocy jego.* Miasta mocne i warowne Izraelskie i Syryjskie.—*Które pozostały przed synmi Izraelskimi.* Amorejczycy bowiem, jak tylko przybyli Hebrajczycy z Egiptu do ziemi obiecanej, opuścwszy żniwa, plugi i wszystkie narzędzia rolnicze, ze strachu ponciekali.—*Będziesz pustą.* Samarya.

10. *Szczepić będziesz szczepienie wierne.* Choćbyś

plantationem fidelem, et germen alienum seminabis.

11. In die plantationis tuae labrusca, et mane semen tuum florebit: ablata est messis in die haereditatis, et dolebit graviter.

12. Vae multitudini populorum multorum, ut multitudo maris sonantis: et tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum.

13. Sonabunt populi, sicut sonitus aquarum inundantium, et increpabit eum, et fugiet procul: et rapietur sicut pulvis montium a facie venti, et sicut turbo coram tempestate.

14. In tempore vespere, et ecce turbatio: in matutino, et non subsistet: haec est pars eorum, qui vastaverunt nos, et sors diripientium nos.

CAPUT XVIII.

O karach mających spaść na Etyopią, i nawróceniu się Izraelitów.

1. Vae terrae cymbala alarum, quae est trans flumina Aethiopiae,

2. qui mittit in mare legatos, et in vasis papyri super aquas. Ite angeli veloces ad gentem convulsam, et dilaceratam: ad populum terribilem, post quem non est alius: ad gentem expectantem et conculcatam, cujus diripuerunt flumina terram ejus:

3. omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cum elevatum fuerit signum in montibus, videbitis, et clangorem tubae audietis,

4. quia haec dicit Dominus ad me: Quiescam, et considerabo in loco meo, sicut meridiana lux clara est, et sicut nubes roris in die messis.

zasadził szczepę pewną, i które nie zawodzą nadziei rolnika, jednakże obfite owoce, które przyniosą, nie tobie przyniosą, lecz nieprzyjaciółom twoim, którzy je zrywać będą.—*Nasienie obce.* Ponieważ, jako się rzekło, komu innemu rodzić będą.

11. *W dzień szczepienia twego płonne wino.* Co się zaś ciebie dotyczy, to samo będzie, jakby były płonne; albowiem owoce ich nie ty, lecz nieprzyjaciele twoi pożywać będą.—*Rano nasienie twe zakwitnie.* I uczyni nadzieję obfitego plonu: lecz nie dla ciebie pole lub winnica owoc przyniesie, ale nieprzyjaciółowi.—*W dzień dziedzictwa.* Gdy nadejdzie czas jego posiadania i dziedziczenia, to jest czas żniwa i winobrania.—*A będzie ciężko żałować.* Boleść ci przyniesie; w hebr. bowiem jest *chieb*, w odmianie słowa *piel*, która jest czynna.

12. *Biada zgrai narodów mnogich!* Biada Syryi, i Samaryi, i jejlicznym zastępom wojskowym, które wystawiły przeciwko królestwu Judzkiemu.—*Jako mnóstwa.* Którego wojska szmer i wrzawa podobna jest do szumu morskiego.

13. *Sfuka.* Pohamuje, powstrzyma.—*I jako wichur przed wiatrem.* Jako wiatr gwałtowny rozwiewa pączki drzew; w hebr. *galgal*, co zaś to znaczy, wytłumaczyłszy Psal. 82, 14. Patrz co się tam rzekło.

14. *Czasu wieczornego.* W przeciągu bardzo krótkiego czasu będzie spustoszone, zniszczone.—*Ten ci jest dział onych.* Taki koniec czeka tych, którzy pustoszyli nas i królestwo nasze.

R. 18.—1. *Cymbałowi skrzydeł.* P. W.—*Która jest za rzekami Etyopskimi.* Która jest za Egipsem, przez którą płynie siedm rzek, to jest Nil, który siedmią uj-

przetóż szczepić będziesz szczepienie wierne, y będziesz siała nasienie obce.

11. W dzień szczepienia twego płonne wino, a rano nasienie twe zakwitnie: odiete jest żniwo w dzień dziedzictwa, a będzie ciężko żałować.

12. Biada zgrai narodów mnogich, iako mnóstwo morza szumiącego: a zgiełk gminu iako szum wód wielkich.

13. Zaszumieją narodowie iako szum wód wzbieraających: y sfuka ji, y uciecze daleko: y będzie porwany iako proch na górach przed wiatrem, y iako wichur przed wiatrem.

4. Czasu wieczornego, ali oto trwoga: a rano y nie ostoi się: ten ci jest dział onych którzy nas pustoszyli, y los którzy nas darli.

ROZDZIAŁ 18.

1. Biada ziemi cymbałowi skrzydeł, która iest za rzekami Etyopskimi,

2. która śle na morze posły, w naczyniu z papirowego drzewka po wodach. Idźcie Aniołowie przędcy do narodu rozerwanego y rozszarpanego, do ludu straszego, po którym nie masz innego, do narodu czekającego y podeptanego, którego ziemię rzeki rozerwały:

3. wszyscy obywatele świata, którzy mieszkacie na ziemi, gdy podniosą chorągiew na górach użyżycie, y dźwięk trąby usłyszycie,

4. bo to mówi Pan do mnie: Usposokę się, a patrzeć będę na miejscu moim, iako światło w południe iasne iest, a iako obłok resisty we żniwa.

ściami wpada do morza. Nil zowie się rzekami Etyopskimi, ponieważ przez Etyopią wpada do Egiptu.

2. *Która.* Kraina Etyopska.—*Śle na morze posły.* Przez morze Arabskie posyła posłów dla wypowiedzenia wojny Assyryjczykom.—*W naczyniu z papirowego drzewka po wodach.* P. W.—*Idźcie aniołowie przędcy.* Assyryjczyków rozumie.—*Do narodu rozerwanego i rozszarpanego.* Do Etyopczyków, którzy z wyroku Bożego wkrótce mają być rozszarpani i rozproszeni. Albo którego znaczna część zajęta jest odległemi wyprawami.—*Ludu straszego.* Ludu, który z powodu swojego mnóstwa i oręza strasznym się wydawał.—*Po którym niemasz innego.* Albowiem Etyopia na południe rozciąga się aż do przyłądka Dobrzej Nadziei i do morza.—*Narodu czekającego.* Narodu, który swojemi grzechami wołającami do nieba, oczekuje kary Boskiej, albo oczekiwać może. Albo się mówi *oczekujący*, ponieważ jako Egipt, tak i Etyopia oczekuje wylania Nilu, przez które szlamują się i użyźniają się pola. Które tłumaczenie daje się potwierdzić z tego: w hebrajskim zamiast *oczekującego quau quau, linie, linie:* jakowe czytanie zdaje się oznaczać geometryczne linie, za pomocą których Etyopczycy rozróżniają pola szlamem zalane, iżby każdy mógł poznać swoją posiadłość.—*Podeptanego.* Szlamem zalaną.—*Rozerwały.* Albowiem pęd i wylew wody porusza z miejsca ziemię, y w niejaki sposób rozrywa.

3. *Wszyscy obywatele świata.* Wszyscy którzy zamieszkujecie ziemię, gdy podniosę wojenny znak na górach, ujrzycie jaka ma być zadana klęska pysznemu ludowi.

4. *Usposokę się, a patrzeć będę na miejscu mojem.* Z góry, z wysokości tronu mojego, w milczeniu, a nawet

5. Ante messem enim totus effloruit, et immatura perfectio germinabit, et praecedentur ramusculi ejus falcibus: et quae derelicta fuerint, abscidentur, et excutientur.

6. Et relinquentur simul avibus montium, et bestiis terrae, et aestate perpetua erunt super eum volucres, et omnes bestiae terrae super illum hibernabunt.

7. In tempore illo deferetur munus Domino exercituum a populo divulso et dilacerato: a populo terribili, post quem non fuit alius, a gente expectante, exspectante et conculcata, cujus diriperunt flumina terram ejus, ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.

5. Bo przed żniwem wszystkie okwitnął, y nie-dożrzała doskonałość rodzić będzie, y oberzną gałązki jego sierpami: a co zostanie, będzie obrzeczane y obite.

6. A ostawione będą pospołu ptastwu górnemu, y bestyam ziemie: a przez wszystko lato będą na nim ptacy, y wszystkie bystwie ziemie na nim zimować będą.

7. Na on czas przyniesion będzie dar Panu zastępów od ludu oderwanego y rostarganego: od ludu straszego, po którym nie był inny, od ludu czekającego, czekającego y podeptanego, którego ziemię rozerwały rzeki, na miejsce imienia Pana zastępów górę Sion.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 18. w. 1. *Biada ziemi cymbałowi skrzydeł.* To jest, biada Egipcjowi, który ma skrzydła albo wojska, jako cymbały brzmiące. Inni przekładają tak: Biada ziemi która okrętów skrzydlastych, to jest z żaglami, używa. Inni jeszcze tak: Biada ziemi cieniowi skrzydeł, albo cień czyniący skrzydły: to jest która pod cieniem skrzydeł swoich inne chce okrywać: Albo którą zacimają żagle jako skrzydła.

2. *W naczyniu z papierowego drzewka.* Jest drzewo nazwane papirus, które rośnie u Egiptu nad rzeką Nilus: z tego drzewa czynią naczynia w których jeżdżą po morzu, Plinius lib. 13 c. 11.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O karach na Egipcyan, i ich nawróceniu się do Boga.

1. Onus Aegypti. Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Aegyptum, et commovebuntur simulacra Aegypti a facie ejus, et cor Aegypti tabescet in medio ejus.

2. Et concurrere faciam Aegyptios adversus Aegyptios, et pugnabit vir contra fratrem suum, et vir contra amicum suum: civitas adversus civitatem, regnum adversus regnum.

3. Et dirumpetur spiritus Aegypti in visceribus ejus, et consilium ejus praecipitabo, et interrogabunt simulacra sua, et divinos suos, et pythones et ariolos.

4. Et tradam Aegyptum in manu dominorum

1. Brzemie Egiptu: Oto Pan wsiedzie na obłok lekki, y wnidzie do Egiptu, y poruszą się bałwany Egiptskie od oblicza jego, y serce Egiptskie zemdleie w nim.

2. Y spuszę Egiptczyki z Egiptczykami: y będzie walczył mąż z bratem swoim, y mąż z przyjacielem swoim, miasto z miastem, królestwo z królestwem.

3. Y rozerwie się duch Egiptski we wnętrznościach jego, a radę jego na dół zrzucę: y będą się pytać bałwanów swych y wieszczków swych, y pitonów, y wróżków.

4. Y podam Egipt w ręce panów okrutnych, a

z radością, przypatrywać się będą niby igrzyskom, to jest, temu widokowi pomsty mojej, klęskom Etyopskim. — *Jako światło w południe.* Gdy Etyopczycy będą w ciemnościach, to jest w wucisku, ja przebywając w jasnym i pogodnym świetle mojem, z jasnością, pogodą i chwałą im się przypatrywać będę. — *A jako obłok rosisty we żniwa.* Oni się piec będą, a ja jakby w obłoku rosistym wolny będę od wszelkiego upalenia, i ztamtąd spuszę cokolwiek rosy na spustoszenie Etyopczyków, łagodząc ich klęski moją łaskawością, iżby zupełnie nie byli zniszczeni. Albo samym Assyryjczykom będę jakby obłokiem ich orzeźwiająjącym, wspierającym, umacniającym.

5. *Przed żniwem wszystkie okwitnął.* Niewczesną rozkoszą wszystek odkwitnął, i dla tego owocu nie wydał, jak się zdarza z drzewami, które przed czasem kwiat wypuszczają. Przez tę allegoryę oznacza przedwczesne przechwalanie się Etyopczyków. — *Oberzną gałązki jego sierpami.* Młodzieńców oznacza, których żelnie wściekły gniew Assyryjczyków. — *A co zostanie.* Rozumie resztki Etyopczyków, którzy umkną od wojny. — *Będzie obrzeczane i obite.* Będą pojmane, złupione, rozproszone, obite.

6. *Ostawione będą.* Na rozchwytywanie ptakom i dzikim zwierzętom. — *A przez wszystko lato będą na nim ptacy.* Albowiem tak wielka będzie porażka i obfitość

trupów nieopogrzebionych, iż na całe lato, i następną zimą, wystarczą na pokarm dzikim zwierzętom.

7. *Na on czas.* W czasach Chrystusa, do którego swoim zwyczajem nagle przechodzi Izajasz. — *Przyniesion będzie dar.* Na znak poddaństwa, albowiem Etyopczycy przyjmą jarzmo Chrystusowe, o których powiedziano Psal. 71, 9: *Przed nim będą padać Murzynowie, i t. d.* — *Od ludu czekającego.* To się wytłumaczyło wyż. w. 2. — *Na miejsce imienia.* Gdzie się wzywa imię Pańskie.

R. 19.—1. *Brzemie.* Ciężkie i smutne proroctwo przeciwko Egiptowi. — *Pan wsiedzie na obłok lekki.* Mówi się to poetycznie; wystawuje się bowiem, że Bóg mściciel jedzie na obłoku jakby na wozie. — *Lekki.* Szybki. — *Poruszą się bałwany Egiptskie.* Assyryjczycy złupią świątynie i bożków złotych i srebrnych Egiptczyków, i ich z Egiptczykami wprowadzą do niewoli Babilońskiej, jak powiada Jerem. r. 43, 12.

2. *Egiptczyki z Egiptczykami.* Niezgodnych z sobą, i jednych rozkazujących żeby się oddać Assyryjczykom, drugich się temu sprzeciwiających. — *Królestwo z królestwem.* LXX mają, *urząd przeciwko urzędowi.*

3. *Rozewie się duch Egiptski we wnętrznościach jego.* To samo jest co się rzekło w wierszu poprzedzającym, *serce Egiptskie zemdleje.* LXX mają, *zatrwoży się duch.* — *Na dół zrzucę.* Odejnę mu radę i przytomność. — *Pitonów.* Patrz co się rzekło I. Król. 28, 7.

crudelium, et rex fortis dominabitur eorum; ait Dominus Deus exercituum.

5. Et arescet aqua de mari, et fluvius desolabitur, atque siccabitur.

6. Et deficient flumina: attenuabuntur, et siccabuntur rivi aggerum. Calamus et juncus marcescet.

7. nudabitur alveus rivi a fonte suo, et omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, et non erit.

8. Et moerebunt piscatores, et lugebunt omnes mittentes in flumen hamum, et expandentes rete super faciem aquarum emarescent.

9. Confundentur, qui operabantur linum, pectentes et texentes subtilia,

10. et erunt irrigua ejus flaccientia: omnes, qui faciebant lacunas ad capiendos pisces.

11. Stulti principes Taneos, sapientes consilarii Pharaonis dederunt consilium insipiens: quomodo dicetis Pharaoni: Filius sapientium ego, filius regum antiquorum?

12. Ubi nunc sunt sapientes tui? annuntient tibi, et indicent, quid cogitaverit Dominus exercituum super Aegyptum.

13. Stulti facti sunt principes Taneos, emaruerunt principes Mempheos, deceperunt Aegyptum, angulum populorum ejus.

14. Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis, et errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius et vomens.

15. Et non erit Aegypto opus, quod faciat caput et caudam incurvantem et refrenantem.

16. In die illa erit Aegyptus quasi mulieres: et stupebunt, et timebunt a facie commotionis manus Domini exercituum, quam ipse movebit super eam.

17. Et erit terra Juda Aegypto in pavorem; omnis, qui illius fuerit recordatus, pavebit a facie consilii Domini exercituum, quod ipse cogitavit super eam.

król mocny będzie panował nad nimi, mówi Pan Bóg zastępów.

5. Y wyschnie woda z morza, a rzeka ustanie y wyschnie.

6. Y ustana rzeki: zniszcza y powysychaia potoki przekopów. Trzcina y sitowie powiędnie:

7. obnaży się łożysko potokowe od stoku swego, y każde zaśianie wilgotne oschnie, zwiędnie y nie będzie.

8. Y zasmęca się rybitwi, y plakać będą wszyscy którzy miecą do rzeki wędę, a ci którzy rozciągają sieć po wodzie, zemdleją.

9. Zawstydzą się ci którzy robili len, którzy czosali y tkali subtelne rzeczy,

10. y będą wilgotne iego osłabiale, wszyscy którzy czynili sadzawki na łowienie ryb.

11. Głupie książęta Taneyskie, mądry rajcy Pharaonowi dali radę niemądrą: jakóż rzeczenie Pharaonowi: synem ia mądrych, synem królów starodawnych?

12. Gdzież teraz są mędrcomie twoi? niech ci oznajmia y okażą co umyślił Pan zastępów o Egypcie.

13. Zglupiały książęta Taneyskie, uschły książęta Mempheyskie, zwiedli Egipt węgiel ludów iego.

14. Pan namieszal w pośrzedku iego ducha wichrowatego: y zawiedli w bład Egipt w każdéj sprawie iego, iako bładzi piiany y zwracaiący.

15. Y nie będzie w Egypcie uczynku, którzyby uczynil głowę y ogon, nakrzywiający y wściągający.

16. W on dzień będzie Egipt iako niewiasty, y zdumieją się, a będą się bać od poruszenia ręki Pana zastępów, którą on będzie ruszał nad nim.

17. Y będzie ziemia Judzka Egypciowi strachem: każdy kto ia wspomni, będzie się lękal rady Pana zastępów, którą on nań umyślił.

5. *Wyschnie woda z morza.* Wygórowane przedstawienie kłeski, jakby rzekł: Zupełnie będzie pozbawiona wody rzeka Nil, od której zależy żyzność całego Egiptu. Zowie zaś Nil *morzem*, ponieważ Żydzi zgromadzenie wód i jeziora morzem nazywają. Albo sens jest: rzeczy tak się będą miały, jakby nie było zupełnie wody w morzu, ponieważ ustanie handel z powodu morskich rozbojników.

6. *Potoki przekopów.* Potoki płynące pomiędzy przekopami.—*Trzcina i sitowie powiędnie.* Nie będą przydatne trzciny i papirusowe drzewa, z których się budować zwykły okręta.

7. *Od stoku.* Gdy ustanie źródło wodę wydawać.

9. *Którzy robili len.* Który dla suchości gruntu nie będzie mógł rozdzić. Len wilgotnego gruntu wymaga.

10. *Oslabiale.* Wyszły.—*Wszyscy.* Będą zawstydzeni, to jest, będą żalśni.

11. *Książęta Taneyskie.* Tanis było stolicą Egiptu i królewskim miastem Faraona.—*Mądry rajcy.* Którym się zdaje że są mądrymi, i za takich przed drugimi uchodzą.—*Rzeczenie.* Wmówicie.—*Faraonowi.* Żeby on myślił i mówił; jest bowiem mimesis i wyrażenie słów samego Faraona.—*Synem ja mądrych.* Mądrość i dostojność królewska jest mnie dziedziczną i jakby wrodzoną, i dla tego utracić ich nie mogę.—*Synem królów.* Wielu bowiem kapłanów Egipskich wprowadzali swój ród od starożytnych królów.

12. *Niech ci oznajmia.* Patrz, czy mogą tobie pokazać co Bóg postanowił o tobie i królestwie twojem.

13. *Uschły.* Pagninus i Watablus przekładają, *potłudzili*.—*Węgiel ludu iego.* Który wszystkich ujarzmionych przez siebie lub złuczonych z sobą przynierzem, był zasadą i ozdobą.

14. *Namieszal.* Dał pić, jak się pije wino.—*Ducha wichrowatego.* Chald. i LXX przekładają, *ducha błędu.* Nie należy tego rozumieć czynnie i w sposób bezpośredni i przyczynowy, jakby Bóg wprost przyczynił i spowodził zaślepienie i ducha błędu, lecz przez dopuszczenie, i sposobem pośrednim i powodowym.—*Zawiedli w bład.* Książęta Taneyscy.

15. *Uczynku, którzyby uczynil głowę i ogon.* To jest, rady Egipczyków będą niepożyteczne i szkodliwe.—*Nakrzywiający i wściągający.* To samo jest co *głowa i ogon*; przeto LXX przekładają, *pozątek i koniec.* Patrz co się rzekło r. 9, w. 14. Wściągający w tém miejscu, według s. Hieronima i innych, oznacza młodzieńca, który powściągać powinien nieporządne poruszenia duszy, i sens będzie: Nie będzie w nachylonym starcu mądréj rady, ani w młodzieńcu dzieła pożytecznego dla rzeczypospolitéj.

16. *Jako niewiasty.* Bojaźliwi i słabi.—*Bęgi Pana.* Mściwiéj.

17. *Będzie ziemia Judzka Egypciowi strachem.* Nawet samego nazwiska Judy lękać się będą. Albo zapewne

18. In die illa erunt quinque civitates in terra Aegypti, loquentes lingua Chanaan, et jurantes per Dominum exercituum: Civitas solis vocabitur una. (*Ezech. 30, 17*).

19. In die illa erit altare Domini in medio terrae Aegypti, et titulus Domini juxta terminum ejus

20. erit in signum, et in testimonium Domino exercituum in terra Aegypti. Clamabunt enim ad Dominum a facie tribulantis, et mittet eis salvatorem et propugnatorem, qui liberet eos.

21. Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, et cognoscent Aegyptii Dominum in die illa, et colent eum in hostiis et in muneribus, et vota vovebunt Domino, et solvent.

22. Et percutiet Dominus Aegyptum plaga, et sanabit eam, et revertentur ad Dominum, et placabitur eis, et sanabit eos.

23. In die illa erit via de Aegypto in Assyrios, et intrabit Assyrius Aegyptum, et Aegyptius in Assyrios, et servient Aegyptii Assur.

24. In die illa erit Israel tertius Aegypto et Assyrio: benedictio in medio terrae,

25. cui benedixit Dominus exercituum, dicens: Benedictus populus meus Aegypti, et opus manuum mearum Assyrio: hereditas autem mea Israel. (*Exod. 4, 22*).

18. W on dzień będzie pięć miast w ziemi Egypcyjskiej, które będą mówić językiem Chananejskim, i przysięgać przez Pana zastępów: jedno będą zwać Miastem słonecznym.

19. W on dzień będzie ołtarz Pański w pośrodku ziemi Egypcyjskiej, a słup Pański podle granice jego

20. będzie na znak y na świadectwo Panu zastępów w ziemi Egypcyjskiej. Bo wołać będą do Pana przed trapiącym, y pośle im zbawiciela y obrońcę który ie wybawi.

21. Y poznaią Pana w Egypcie, y poznaią Egypciańskie Pana w on dzień, y będą go czcić ofiarami y darami: y będą ślubować śluby Panu, y oddadzą.

22. Y skarże Pan Egipt karaniem, y uzdrowi ji y nawrócą się do Pana, y da się im ubłagać, y ulęczy ie.

23. W on dzień będzie droga z Egiptu do Assyryjczyków, y wnidzie Assyryjczyk do Egiptu, a Egypcyjczyk do Assyryjczyków, y będą służyć Egypciańskie Assurowi.

24. W on dzień będzie Izrael trzecim Egypciańowi y Assyriańowi: błogosławieństwem w pośrodku ziemi,

25. którą błogosławił Pan zastępów, mówiąc: Błogosławiony lud mój Egypcyjski, a uczynek rąk moich Assyryjczykowie: a dziedzictwo moje Izrael.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 21. *Poznają Egipcyanie Pana w on dzień i będą go czcić ofiarami.* Eusebius lib. 1, Demonstr. Evangel. c. 6, i Hieronim ś. ztąd dowodzą iż zakon jest przeniesiony, ponieważ kapłaństwo z ofiarami jest przeniesione, bo i u Egipcyanów, to jest, Pogan, ofiary Bogu prawdziwemu ofiarują. I nie może mówić Heretyk, że to mówi o ofiarach duchownych: gdyż na temże miejscu wspomina ołtarz Pański, na miejscu widzianem postawiony: W on dzień, mówi, będzie ołtarz Pański w pośrodku ziemi Egipskiej. A do ofiar duchownych, które sercem tylko bywają, nie trzeba ołtarza zwierzchnego widomego, tylko do ofiar zwierzchnich. Ani też to mówi o ołtarzu starego zakonu, ponieważ tam nie mógł być ołtarz tylko w Jeruzalem, a tu prorokuje iż miał być w Egipcie. Tertul. lib. contra Judaeos c. 5.

strach oznacza uszanowanie, ztąd ś. Hieronim tłumaczy, *wroczyście.* To zaś się zdarzy Egypciowi gdy przyjmie religiją chrześcijańską.

18. *Pięć.* To jest, wiele; liczba określona zamiast nieokreślonej.—*Które będą mówić językiem Chananejskim.* Hebrajskim, albowiem będą mieszkali w ziemi Chananejskiej. Oznacza się, że Egipczycy, wyrzekłszy się przesądu bałwochwalskiego, mają prawdziwą religiją, która do nich przysła z Judei przez Chrystusa.—*Przysięgać przez Pana.* Czcic Boga, i w potrzebie przysięgać na Niego.—*Jedno będą zwać miastem słonecznym.* Jedno z nich będzie Heliopol: o niem przedewszystkiem wspomina, ponieważ w niem szczególnieji panowały przesady bałwochwalskie, i było to miasto przeznaczone dla kapłanów.

19. *W on dzień.* Gdy przyjmie Egipt religiją chrześcijańską.—*Słup Pański.* Kościoły, krzyże i inne znaki chrześcijańskiej pobożności.—*Podle granice jego.* W granicach Egiptu.

20. *Będzie na znak i na świadectwo.* Będą znakami i świadectwem, że kraj ów do Chrystusa przeszedł.—*Bo wołać będą.* Jeśli się im zdarzy przeciwność, będą wzywać prawdziwego Boga, który ich wyrwie z niebezpieczeństw i nieszczęść. P. W.

22. *I skarże Pan Egipt.* Spustoszy Bóg Egipt, już przez Assyryjczyków, już przez Chaldejczyków; lecz po 40 latach przywróci go sobie, jak przepowiedział Ezechiel r. 29, 13. Albo raczej sens jest: Bóg Egipczyków, gdy już zostaną chrześcianami, niekiedy karać będzie za grzechy, żeby ich przywieść do zdrowego sądu.

23. *Droga z Egiptu do Assyryjczyków.* Wzajemny pokój i stosunki handlowe.—*Będą służyć Egipcyanie Assurowi.* Z hebrajskiego z Watablem i Montanem przełożony można, *będą czcić Pana Egipczyicy z Assyryjczykami.*

24. *Trzecim.* To jest, który zarówno jak Egipczyicy i Assyryjczyicy uczcił Chrystusa. Albo, *trzeci* oznacza z jednymi i drugimi sprzymierzony. — *Błogosławieństwem w pośrodku ziemi.* Chrystus, przez którego wszystkie narody będą błogosławione, będzie naprzód w pośrodku ziemi, to jest, w Judei, a ztąd toż samo błogosławieństwo przejdzie do innych narodów.

25. *Mówiąc: Błogosławiony.* Ztąd przeniesie swoje błogosławieństwo do innych narodów, powiadając: *Błogosławiony lud i t. d.*— *Uczynek rąk moich Assyryjczykowie.* Assyryjczykowie, którymi się posługują według mojej chęci, tak jak garncarz swoim naczyniem glinianem.— *A dziedzictwo moje.* Lud mój wybrany.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O niewoli Egipcyan i Etyopczyków w Assyryi.

1. In anno, quo ingressus est Tharthan in Azotum, cum misisset eum Sargon rex Assyriorum, et pugnasset contra Azotum, et cepisset eam;

2. in tempore illo locutus est Dominus in manu Isaiæ filii Amos, dicens: Vade, et solve saccum de lumbis tuis, et calcamenta tua tolle de pedibus tuis. Et fecit sic, vadens nudus et discalceatus.

3. Et dixit Dominus: Sicut ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus, trium annorum signum et portentum erit super Aegyptum et super Aethiopiam:

4. sic minabit rex Assyriorum captivitatem Aegypti, et transmirationem Aethiopiae, juvenum et senum, nudam et discalceatam, discoopertis natibus ad ignominiam Aegypti.

5. Et timebunt, et confundentur ab Aethiopia spe sua, et ab Aegypto gloria sua.

6. Et dicet habitator insulae hujus in die illa: Ecce haec erat spes nostra, ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos a facie regis Assyriorum: et quo modo effugere poterimus nos?

1. Roku którego wszedł Tharthan do Azotu, gdy go był posłał Sargon król Assyrijski, y walczył przeciw Azotowi, y dobył go:

2. na on czas mówił Pan w ręce Izaiasza syna Amos, rzekąc: Idź a rozwiąż wór z biodr twoich, a zzuż bóty twe z nóg twoich. Y uczynił tak, chodząc nago y boso.

3. Y rzekł Pan: Jako chodził sługa mój Izaiasz nagi y bosi, trzech lat znak y cud będzie nad Egiptem y nad Etyopią:

4. tak zapędzi król Assyrijski poymanie Egiptskie, y przeprowadzenie Etyopskie młodych y starych nagie y bosi z odkrytymi pośladkami na hańbę Egiptowi.

5. Y zlekną się a wstydać się będą za Etyopią nadzieję swoją, y za Egipt chwałę swoją.

6. Y rzecze obywatel wyspu tego w on dzień: Oto ta była nadzieia nasza, do którejcheśmy się uciekli o pomoc, aby nas wybawili od króla Assyrijskiego: a iakoż my będziemy uysć mogli?

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O upadku Babilonu, i karach na Idumę i Arabią.

1. Onus deserti maris. Sicut turbines ab africa veniunt, de deserto venit, de terra horribili.

2. Visio dura nuntiata est mihi: qui incredulus est, infideliter agit, et qui depopulator est, vastat. Ascende Aelam, obside Mede, omnem gemitum ejus cessare feci.

3. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, angustia possedit me sicut angustia parturientis: corruui cum audirem, conturbatus sum cum viderem.

R. 20.—1. *Tartan.* Nazwisko wodza króla Sennacheryba. Patrz IV. Król. 18, 17. — *Sargon.* Inaczej Sennacheryb.

2. *W ręce Izaiasza.* LXX, do Izaiasza. — *Wór.* Włosienicę rozumie, którą zwyczajnie nosił Izaiasz. — *Nago.* Niektórzy rozumieją, że nie zupełnie nago chodził, chociaż powszechniejsze zdanie tak twierdzi, iż zupełnie wszelkie odzienie zwłókł z siebie. Zwykle tak postępowano z tymi, którzydoniewoli byli uprowadzeni, pozdarciu z nich przez zwycięzców szat lepszych.

3. *Trzech lat znak.* Znak klęski, która przez trzy lata Egipt i Etyopię trapić będzie.

4. *Tak zapędzi.* W niewolę, jak pasterze pędzą bydła. — *Przeprowadzenie.* Uprowadzonych do niewoli Egipczyków.

5. *Zlekną się a wstydać się będą.* Żydzi. — *Nadzieję swoją.* W której pokładali swoją nadzieję. — *Chwałę swoją.* Z której się chlubil.

6. *Wyspy.* Judei, która wyzuta z pomocy sąsiada Egiptu, i przeto od niego jakby odcięta, będzie opasana zewsząd nieprzyjaciółmi, jak wyspa szturmującymi bałwanami.

R. 21.—1. *Brzemie.* Ciężkie i smutne proroctwo. — *Pustynie morskiej.* Przeciwno Babilonowi, który bę-

1. Brzemie pustynie morskiej. Jako wichry z południa pochodzą, od pusezy ciągnie z ziemie strasznej.

2. Widzenie srogie iest mi oznajmione: kto iest niedowiarkiem, niewiernie czyni: a który iest pustoszcycielem, pustoszy. Wyciągni Elam, obleż Medzie: uspokoiłem wszelkie wdychanie iego.

3. Dla tego napełniły biodra moje boleści, ucisk ogarnął mię iako ucisk rodzący: upadłem usłyszawszy, strwożyłem się uyrzawszy.

1. *Brzemie* jakby morze dla wielkiej ludności, teraz gdy zostanie od Boga spustoszony, będzie wyglądał jako pustynia. — *Jako wichry z południa pochodzą.* Jak od południowej strony, to jest, od pustyni niosą się gwałtowne i burzliwe wichry, które wszystko co jedno się napotka wstrząsają i wywracają. — *Od pusezy ciągnie.* Tak spustoszenie z podobnejże pustyni, to jest, z ziemi strasznej do Babilonu wkroczy, a mianowicie z Persyi i Medyi.

2. *Widzenie srogie.* Proroctwo smutne i ciężkie, które się ma spełnić na Babilonie. — *Mi.* Izaiaszowi. — *Kto jest niedowiarkiem.* W hebr. jest, *oto przenie-wierca przenie-wierca, i oto pustoszciciel pustoszciciel.* To jest, którzy innym narodom złamali wiarę i przenie-wierzyli się, to jest Persowie i Medowie, toż samo uczynią z Babilończykami, i ich spustoszą, jak spustoszyli inne narody. A zatem *niedowiarek* jest tu to samo co niedotrzymujący danej wiary. — *Elam.* Persyanin. Patrz eo się rzekło wyż. r. 11, 11. — *Obleż Medzie.* Przybądź Persyaninie i Medzie, obleżcie miasto mnie nienawistne. — *Uspokoilem wdychanie Babilonu.* Jakby rzekł: Uspokoilem wdychanie Babilonu, to jest, które on innym wyciskał swojm okrucieństwem.

3. *Dla tego.* Wielkość klęski Babilonu porusza nawet

4. Emarcuit cor meum, tenebrae stupefecerunt me: Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum.

5. Pone mensam, contemplare in specula comedentes et bibentes: surgite principes, arripite clypeum.

6. Haec enim dixit mihi Dominus: Vade, et pone speculatorem, et quodcumque viderit, annuntiet.

7. Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli, et contemplatus est diligenter multo intuitu.

8. Et clamavit leo: Super speculam Domini ego sum, stans jugiter per diem, et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. (*Habac. 2, 1*).

9. Ecce iste venit ascensor vir bigae equitum, et respondit, et dixit: Cecidit, cecidit Babylon, et omnia sculptilia deorum ejus contrita sunt in terram. (*Jer. 51, 8. Apoc. 14, 8*).

10. Tritura mea, et filii arcae meae, quae audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis.

11. Onus Duma ad me clamat ex Seir: Custos quid de nocte? custos quid de nocte?

12. Dixit custos: Venit mane et nox: si quaeritis, quaerite: convertimini, venite.

4. Zemdlało serce moje, zdumiałem się dla ciemności: Babilon miły mój, położony mi jest na podziw.

5. Przygotuj stół, wyglądaj na wieży iedzących y piących: wstawajcie książęta, pochwyćcie tarcz.

6. Bo to mi rzekł Pan: Idź a postaw stróża, a cokolwiek ujrzy, niech opowie.

7. Y ujrzał wóz dwu iedznych, iadącego na osle, y iadącego na wielbłądzie: y przypatrował się pilnie częstem weyrzeniem.

8. Y zawołał lew: na strażnicy Pańskię, ia iestem, stojąc ustawicznie we dnie: y na straży moię iam iest, stojąc po wszystkie nocy.

9. Ono ten idzie wsiadający wóz dwu iedznych, y opowiedział a rzekł: Upadł, upadł Babilon, a wszystkie ryciny bogów iego pokruszone są na ziemię.

10. Młodźbo moja, y synowie boiowiska mego com słyszał od Pana zastępów Boga Izraelowego, opowiedziałem wam.

11. Brzemię Dumy woła na mię z Seir: Stróżu co z nocy? stróżu co z nocy?

12. Rzekł stróż: Przyszło zaranie y noc: ieśli pytacie, pytajcie: nawróćcie się, przydźcie.

do litości samego Izajasza, chociaż to miasto było Żydom nieprzyjazne. Albo są to słowa, jak i następujące, tych którzy na pustyni przy morzu będą mieszkali.—*Napełniły biodra moje boleści*. Wspomina biodra, ponieważ mówi o sobie prorok pod allegoryą niewiasty przebywającej boleści porodu.

4. *Zemdlało*. Od strachu, boleści y politowania prawie stopniało serce moje.—*Ciemności*. Zaciągające jakby jaką mgłą oczy i myśl moje.—*Na podziw*. Upadku, ucisku, strachu i przerażenia.

5. *Przygotuj stół*. Ironia. Uczuj zdrów Baltazarze, i sporządzaj świetną ucztę.—*Wyglądaj na wieży*. Ciesz się i raduj się widokiem uczuciowych, którym się przypatrujesz z wyniosłego tronu twojego. Albo zdanie jest: postaw strażników, żeby się z wież przypatrywali co się dzieje w obozach Cyrusa i Dariusza, jakby rzekł: Próżna to rzecz, zbyt późna, bo już nadeszli nieprzyjaciele.—*Wstawajcie książęta, pochwyćcie tarcz*. To jest, zaraz ten głos zabrzmi w uszach waszych, wzywając was do oręża.

6. *Idź, a postaw stróża*. Postaw siebie na straży. Albo postaw którego z przyjaciół twoich na wieży; ja uczynię, iżby postrzegł co się dzieje i tobie oznajmił.—*Ujrzy. LXX. maja, ujrzyś*.

7. *Ujrzał*. Stróż. Ja Izajasz, który spełniałem obowiązek stróża.—*Wóz dwu jezdnych*. Ujrzałem dwóch jeźdźców na wozach; albowiem każdy z nich miał swój wóz na którym siedział. Zowie się jezdnym (jak gdzie indziej) który jedzie na wozie.—*Jadącego na osle*. Jadącego na wozie który był ciągnięty przez osłów, albo siedzącego na osle. Do osłów przyrównują się Persowie, ponieważ do onego dnia byli w pogardzie, zostawali w pracy i nieszczęściach, nie tak biegłością wojenną, jak siłą ciała i wielką ilością żołnierzy wytrzymywali wojny; nareszcie że chociaż dawniejsi Persowie byli wstrzemięźliwi i skromni, jednakże późniejsi oddali się zbytłkowi i rozpucie. Jeźdźcem tego wozu był król Cyrus.—*Jadącego na wielbłądzie*. Do wielbłąda przyrównują się Medowie i ich król Dariusz, ponieważ Medowie byli ludem wojowniczym i potężnym, i na wielbłądach jeździli, i Dariusz z królewskiej krwi Medów zrodzony, był wspaniałym i znakomitym. Tak ś. Hie-

ronim.—*Przypatrował się*. Ten, który stał na straży, to jest, Izajasz.

8. *I zawołał lew*. I ja Izajasz stojący na straży, widząc że miastu zagraża upadek, ruina; wołałem podnosząc głos, jakby ryk lwa.—*Na strażnicy*. Dzień i noc wszystko wokoło bezustannie uważam i pilnie śledzę.

9. *Ono ten idzie*. Widzę nadchodzące wojska Perskie, i jak one do miasta wkraczają: ujrzałem jak Babilon przez nie zburzony upada.—*Wsiadający mąż*. Wsiadający w liczbie mnogiej, to jest, dwaj jeźdźcy, Dariusz i Cyrus.—*Mąż*. Którykolwiek z nich; albowiem hebrajskie *isc*, niekiedy oznacza to samo co ktoś, którykolwiek.—*Mąż dwu jezdnych*. Któs jadący na parokonnym wozie wojennym.—*Opowiedział*. Stojący na straży Izajasz wołał dalej: nikt go bowiem tutaj nie pytał; tak często się mówi w Ewangelii, że Chrystus odpowiedział, to jest, rzekł, zaczął mówić.—*Upadł, upadł*. Zupełnie upadł, to bowiem znaczy powtórzenie wyrazu.

10. *Młodźbo moja*. Wy o Żydzi, narodzie mój, do których już się zwracam, którzy jakby zboże kijem i młóćnią będziecie trapieni ku zbawieniu, wiedzcie że to com przepowiedział niezawodnie się spełni; albowiem poznałem to z objawienia samego Boga, a więc korzystajcie z tego.—*Synowie bojowiska mego*. To samo jest co młodźba, która się odbywa na bojowiskach. Patrz Wujka.

11. *Brzemię*. Smutne i groźne orocstwo.—*Dumy*. Idumei; albowiem u Żydw, jak również i u innych narodów, imiona własne podlegają niekiedy skróceniu: tak *Jeruzalem* zowie się *Salem*, Abraham nazywa się *Ram*, Job 32, 2, i Benjamin, zowie się *Jemini*.—*Woła na mię z Seir*. Ja, którego Bog postawił na straży, zdaje się słyszeć wołających Idumejczyków, których kraina Seir tak się nazywa od Ezawa, który także miał imię Seir.—*Stróżu co z nocy?* P. W.

12. *Przyszło zaranie i noc*. To jest, przyszedł ranek, i pytacie o nieprzyjaciolach, przyszła i noc, i znowu o nieprzyjaciolach troskliwie się wywiadujecie. Albo, nastaje ranek, a jednak noc jest jeszcze.—*Jeśli pytacie pytajcie*. Jeśli wybawienia od nieszczęść szuka-

13. Onus in Arabia. In saltu ad vesperam dormietis, in semitis Dedanim.

14. Occurrentes sitiendi ferte aquam, qui habitatis terram austri: cum panibus occurrite fugienti.

15. A facie enim gladiatorum fugerunt, a facie gladii imminuentis, a facie arcus extenti, a facie gravis proelii,

16. quoniam haec dicit Dominus ad me: Adhuc in uno anno, quasi in anno mercenarii, et auferetur omnis gloria Cedar.

17. Et reliquiae numeri sagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur: Dominus enim Deus Israel locutus est.

13. Brzemie w Arabii. W lesie na wieczór spać będziecie, na ścieżkach Dedanim.

14. Zabięawszy pragnącemu przynieście wody, którzy mieszkacie w ziemi na południe, z chlebem zabięcie uciekającemu.

15. Bo przed mieczmi uciekli, przed mieczem nęlagającym, przed łukiem napiętym, przed ciężką bitwą,

16. bo to mówi Pan do mnie: Jeszcze za ieden rok, iako za rok najemnika, y ustanie wszystka sława Cedar.

17. A ostatek pocztu strzelców mocnych synów Cedar umniejszon będzie: bo Pan Bóg Izraelów mówił.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 10. Synowie bojowiska. Jest to obyczaj mowy żydowskiej, synowie bojowiska, to jest, zboże albo plewy które na bojowisku młóca, bo to słowo, syn, u Żydów rozmaicie się rozumie, o czem masz wyżej 5 v. 1.

11. *Stróżu co z nocy?* Jakoby rzekł: Stróżu co się dzieje? coś tam widział? albo która godzina w noc? Na to Prorok jako stróż odpowiada, iż nie długo noc minie, ale chocia dzień nadejdzie, tedy się im utrapienia nie umniejszą: a tak jako w nocy tak i we dnie nie ujdą karania.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O zburzeniu Jerozolimy przez Nabuchodonozora.

1. Onus vallis visionis. Quidnam quoque tibi est, quia ascendisti et tu omnis in tecta?

2. Clamoris plena, urbs frequens, civitas exultans: interfecti tui, non interfecti gladio, nec mortui in bello.

3. Cuncti principes tui fugerunt simul, dureque ligati sunt: omnes, qui iuventi sunt, vincti sunt pariter, procul fugerunt.

4. Propterea dixi: Recedite a me, amare flebo: nolite incumbere, ut consolemini me super vastitate filiae populi mei.

cie, to szukajcie jak należy, i u tego który wam je dać może, to jest, u Boga. Albo jakby rzekł: Jeśli na łup, lub w innym celu wybiedziesz chcecie, to spieszcie.—*Nawróćcie się, przyjdźcie.* Upamiętajcie się, odmieńcie obyczaje, czynicie pokutę, a natenczas chwyciwszy się za oręż z ufnością idźcie, ścierajcie się z nieprzyjacielem, odniesiecie zwycięstwo. Albo znowu przychodźcie, i prędko wracajcie do miasta, wprzód nim was pobiją nieprzyjaciele.

13. *Brzemie w Arabii.* Groźne prorocstwo przeciwko Arabom.—*W lesie na wieczór spać będziecie.* Wy, Żydzi, wygnani z ojczyzny, na obcej ziemi, a mianowicie w prowincyi Dedanim, która jest w Arabii, pod gołem niebem spać będziecie.—*Na wieczór.* Hebr. *baharab*, co także przełożyć można w Arabii.—*Dedanim.* *Dedan i Teman*, powiada ś. Hieronim, są na pustyni, i jak się zdaje były to przedniejsze prowincye Izmaelitów.

14. *Zabięawszy pragnącemu.* Żydowi, ze strachu i znuzenia w ucieczce.—*Przynieście wody.* Dajcie się napić.—*Którzy mieszkacie w ziemi na południe.* Wy, Arabowie, których kraj pochyla się na południe.

16. *Bo to mówi Pan.* Za to żeście nie byli miłosiernymi względem tych nieszczęśliwych Żydów, oto co wam oznajmuje.—*Jeszcze za jeden rok.* Po upływie jednego roku, albo po krótkim czasie, tak iż czas określony kładzie się zamiast nieokreślonego.—*Jako za rok najemnika.* W roku w którym będą oddani na łup jakby w nagrodę nieprzyjaciołom swoim Chaldejczykom, za pracę jaką położyli Chaldejczycy wykonywając pomstę

1. Brzemie doliny widzenia. Cóż się też tobie dzieje, żeś y ty wszystko wstąpiło na dachy?

2. Krzyku pełne miasto ludne, miasto wesole: pobici twoi nie pobici mieczem, ani pomarli na wojnie.

3. Wszystkie księżęta twoje uciekły spolem, y twardo są powiazani: wszyscy którzy są nalezieni, powiazani są spolem, daleko puciekali.

4. Dla tego rzekł: Odstapcie odemnie, gorzko plakać będę: nie starajcie się abyście mię cieszyli z strony spustoszenia córki ludu mego.

Bożą względem innych narodów. Patrz co się rzekło wyżej r. 16, 14.—*Sława Cedar.* Arabii, Arabowie bojący i Izmaelici zowią się Cedarenami; od Cedara syna Izmaelowego, Gen. 25, 13.

17. *Ostatek pocztu.* Resztki policzyć się dające, to jest niewielka liczba Arabów, którzy zkądiną są niepoliczeni i biegli w strzelaniu.—*Umniejszon będzie.* Będą w niewielkiej liczbie. Foreriusz, jasno przekłada: *A pozostała liczba łuku mocnych synów Cedar będzie malutka.*—*Pan Bóg... mówił.* Przeciwko któremu ani rada ani siły nic nie znaczą, i który ani oszukać ani oszukany być nie może.

R. 22.—1. *Brzemie.* Prorocstwo zwiastujące rzeczy smutne.—*Dolina widzenia.* Jeruzalem, które się zowie doliną w stosunku do góry Syon, u stop której leżało, albo że będąc wprzódby świętne, stało się już nie znaczącem i pogardzonem dla swych zbrodni. Zowie się *widzenia*, z powodu góry *Morya*, to jest, *widzenia*, która była w obrębie tego miasta, i stanowiła jedną i tę samą górę z górą Syon, różniąc się od niej tem tylko że była jej drugim pasmem a raczej tylko wierzchołkiem.—*Tobie.* O Jerozolimo.—*Żeś i ty wszystko wstąpiło na dachy.* Mężczyźni i niewiasty, wielcy i mali, żeby ztamtąd uważać na klęski ojczyzny i spólnem laniem je opakiwać.

2. *Nie pobici mieczem.* Haniebnie z głodu pomarli, i nie dano im mężnie zginąć na wojnie.

3. *Powiazani.* Sprzysięgli się z sobą żeby uciekać. Albo gdy uciekali zostali pojmani i ciężko powiazani.

4. *Rzekł.* Ja Izajasz, w wielkiej żalosci.

5. Dies enim interfectionis et conculcationis et fletum Domino Deo exercituum in valle visionis scrutans murum, et magnificus super montem.

6. Et Aelam sumsit pharetram, currum hominis equitis, et parietem nudavit clypeus.

7. Et erunt electae valles tuae plenae quadrigarum, et equites ponent sedes suas in porta.

8. Et revelabitur operimentum Judae, et videbis in die illa armamentarium domus saltus.

9. Et scissuras civitatis David videbitis, quia multiplicatae sunt: et congregastis aquas piscinae inferioris,

10. et domos Jerusalem numerastis, et destruxistis domos ad muniendum murum.

11. Et lacum fecistis inter duos muros ad aquam piscinae veteris, et non suspexistis ad eum, qui fecerat eam, et operatorem ejus de longe non vidistis.

12. Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum et ad planctum, ad calvitium et ad cingulum sacci:

13. et ecce, gaudium et laetitia: occidere vitulos, et jugulare arietes, comedere carnes, et bibere vinum: comedamus, et bibamus, cras enim moriemur! (*Sap. 2, 6. I. Cor. 15, 32.*)

14. Et revelata est in auribus meis vox Domini exercituum: Si dimittetur iniquitas haec vobis, donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum.

15. Haec dicit Dominus Deus exercituum: Vade, ingredere ad eum, qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam praepositum templi, et dices ad eum:

16. Quid tu hic, aut quasi quis hic? quia excidi-

5. Bo dzień zabiiania y podeptania, y płaczów Panu Bogu zastępów w dolinie widzenia dobywającej mury, y wielmożny na górze.

6. Aelam też wziął saydak, wóz człowieka iedznego, y ścianę obnażyła tarcz.

7. Y będą wyborne doliny twoje pełne poczwórnych, a iezdni postanowią stanowiska swe u bramy.

8. Y odkryta będzie zasłona Judzka, a oglądasz w on dzień zbrojownią domu gajowego.

9. Y połamania miasta Dawidowego uyrzycie, bo się zagaściły: y zgromadziliście wody stawu niższego,

10. a domy Jerozolimskie policzyliście, y pokaziliście domy na obronienie muru.

11. Y uczyniliście przekop między dwiema mury na wodę stawu starego: a nie oglądaliście się na tego który ji był uczynił, y na sprawcę iego zdaleka nie patrzyliście.

12. Y zawoła Pan Bóg zastępów w on dzień ku płaczu, y ku narzekaniu, ku oblysieniu, y ku przepasanu worem:

13. a oto radość y wesele, zabiiać cielce y zarzynać barany, iesc mięso a pić wino: Jédzmy a piymy: bo jutro pomrzemy.

14. Y ziawił się w uszach moich głos Pana zastępów: iesli będzie ta nieprawość odpuszczona wam aż pomrzecie, mówi Pan Bóg zastępów.

15. To mówi Pan Bóg zastępów: Idź, wnidź do tego który mieszka w przybytku, do Sobny przełożonego kościelnego, y rzezesz do niego:

16. Co ty tu, abo iakoby czym tu? żeś tu sobie

5. *Bo dzień zabijania.* Przyszedł bowiem czas nieprzebyty w którym Bóg postanowił wszystko skruszyć i podeptać, w gniewie zapalczowości swojej.—*I płaczów, Panu Bogu zastępów.* Albo sens jest: że owa straszliwa kłeska, która sprowadzi mord, podeptanie i płacz, jest od Boga zesłana, albo że on czas jest czasem płaczów Panu, to jest, modlenia się z płaczem przed Panem.—*Dobywajęcymuru.* Który, to jest Bóg mściciel, i jakby wódz wojska rozpatruje mur Jerozolimski, żeby zobaczyć z jakiej strony najłatwiej go można rozwalić i zburzyć.—*Wielmożny na górze.* On jest, który górę Syon i jej chwałę ma pod swojemi nogami, żeby ją obalić i w dolinę zamienić.

6. *Elam.* Persowie; albowiem Elam było miasto Perskie, ztąd nazwisko Elamitów.—*Wóz człowieka iednego.* Wziął poczwórne wozy na których rozjeżdżają wojujący.—*Ścianę obnażyła tarcz.* Po zdjęciu bowiem tarczy która na ścianie na kołku wisiała, ściana jakby naga wyglądała.

7. *Wyborne doliny.* To jest żyzne i przyjemne.—*U bramy.* Po zajęciu już miasta, albo przy bramie.

8. *Zasłona Judzka.* To jest Święte Świętych. Zkąd Tren. 1, 10: *widziatio pogany że weszli do świątynie jego.* Drudzy przez zasłonę rozumiej przedmurze, mur i inne obwarowania miasta.—*Oglądasz w on dzień zbrojownią domu gajowego.* Żeby się oprzeć Chaldejczykom nie udasz się do Pana, jak się mówi w. 11, lecz do oręża który złożył Salomon w zbrojowni pałacowej domu lasu Libańskiego.

9. *I połamania miasta Dawidowego.* Będziecie oglądali przedelny murów Syońskich, żeby je naprawić.—*Zgromadziliście wody.* Albo dla usmierzenia pragnienia mieszkańców, ponieważ Jerozolima cierpiała niedostatek

wody, albo dla zmiękczenia i rozprowadzenia wapna na naprawienie murów.

10. *Domy Jerozolimskie policzyliście.* Albo dla odmierzenia wody i żywności, albo żeby z nich wybrać stróżów do kolejnego strzeżenia murów; albo żeby po rozwaleniu domów przylegających do murów, można było wiedzieć którym właścicielem wynagrodzenie zrobić należało.

11. *Na tego.* Na Boga sprawcę i sadzawki i wody i wszystkiego.—*Z daleka.* Nawet ani z daleka.

12. *Zawoła.* Przez proroków i wewnętrzne natchnienia.—*Ku oblysieniu.* Ku ostrzyżeniu włosów, według ówczesnego zwyczaju na znak żałości.—*Ku przepasanu worem.* Ku obleczeniu się we włosienice.

13. *A oto radość.* Tak zaś wielkie było twoje głupstwo, iż gdy należało płakać i t. d., ty przeciwnie oddawałeś się radości i ucztowaniu.—*Bo jutro pomrzemy.* Głos epiku-rejczyków, którzy się niczego nie spodziewają i niczego się nieboją po za obrębem doczesności, i dla tego dogadzają brzuchowi, obżarstwu i rozpuści.

14. *Zjawił się.* Dał się mnie słyszeć głos Pański.—*Jeśli będzie... odpuszczona.* Partykuła *jeśli* wyraża przysięgę, jakby rzekł: jeśli będzie odpuszczona, tak że to wam ujdzie bezkarnie, nie jestem, lub niech nie jestem uważany za Boga.—*Aż pomrzecie.* Nie będzie odpuszczona, lecz śmierć poniesiecie.

15. *To mówi Pan.* Proroctwo przeciwko Sobnie przełożonemu kościoła.—*Który mieszka w przybytku.* W izdebce blisko kościoła.—*Przełożonego kościelnego.* O którym niektórzy sądzą, że był najwyższym kapłanem, inni temu zaprzeczają; rozumieją jednak że był jednym z godniejszych kapłanów, któremu była powierzona piecza nad kościołem i jego skarbami.

16. *Co ty tu.* Co czynisz w kościele Bożym, o Sobna, człowieku niepoświęcony? jakby rzekł: jesteś nieudolny i

sti tibi hic sepulcrum, excidisti in excelso memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi.

17. Ecce, Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, et quasi amictum sic sublevarit te.

18. Coronans coronabit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam et spatiosam: ibi morieris, et ibi erit curtus gloriae tuae, ignominia domus Domini tui.

19. Et expellam te de statione tua, et de ministerio tuo deponam te.

20. Et erit in die illa: Vocabo servum meum Eliacim filium Helciae,

21. et indnam illum tunica tua, et cingulo tuo confortabo eum, et potestatem tuam dabo in manu ejus, et erit quasi pater habitantibus Jerusalem et domui Juda.

22. Et dabo clavem domus David super humerum ejus, et aperiet, et non erit qui claudat: et claudet, et non erit qui aperiat. (*Apoc. 3, 7. Job. 12, 14.*)

23. Et figam illum paxillum in loco fideli, et erit in solium gloriae domui patris ejus.

24. Et suspendent super eum omnem gloriam domus patris ejus, vasorum diversa genera, omne vas parvulum a vasis craterarum usque ad omne vas musicorum.

25. In die illa dicit Dominus exercituum: Aufertur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli, et frangetur, et cadet, et peribit, quod pependerit in eo, quia Dominus locutus est.

niegodny tego miejsca.—*Albo jakoby czém tu?* Co ty tu czynisz, człowieku nikczemny, który nie tak jesteś *czémś*, lecz *jakby czémś*, nie tak człowiekiem, jak pozorem człowieka? Mam podobne miejsce u Zacharyasza 11, 17: *o pasterzu, o bałwanie*, to jest, o pasterzu, który nie tak jesteś pasterzem jak raczej bałwanem i marą pasterza.—*Żeś tu sobie wykował grób.* W Jeruzolimie, z wielkim nakładem, dla uwiecznienia swojej pamiętki.—*Na wysokości.* Na miejscu wyniosłym i widzialnem.—*Pamiętkę.* Grób z nadpisem dla uwiecznienia swojego imienia.—*Pilnie.* Sztucznie i starannie wyrobiony.—*Przybytek.* Gdziebyś się śmierci zamieszkał.

17. *Oto Pan.* Jakby rzekł: o głupcze, inaczej Bóg postanowił o tobie!—*Da cię zanieść.* Daleko od tego miejsca, na którym grób sobie sporządziłeś.—*Jako zanoszą kura.* Ze związanymi nogami i ze zwiastą głową.—*Jako odzienie.* W hebr. jest, *i oblecze cię oblekając*, jak przekładają Pagninus i Watablus: zdanie jest, zaniosą cię z zasłoniętą głową, tak iż nie poznasz dokąd będziesz prowadzony.

18. *Ukoronuje cię udęczeniem.* Otoczy cię utrapieniami. Salianus pod rokiem świata 3322 n. 35, mniema iż Sobna arcykapłanem nie był, lecz że przez pychę przybrał sobie koronę arcykapłańską i blachę złotą, przez co też i przyrównany jest do kura, którego wieńczy grzebień, i w tém miejscu się mówi że ma być ukoronowany udęczeniem.—*Do ziemi szerokiej.* Do Assyrii.—*Tam będzie wóz sławy twojej.* I ten nieszcześliwy i smutny koniec chwały i tryumfu twojego, na karę pychy i wyniosłości przygotował tobie Bóg.—*Hańba domu Pana.* Umrze, albo tam będzie. Po zgładzeniu ciębie ustanie i zniesioną będzie hańba kościoła, którą ty byłeś.

wykował grób, wyciosałeś na wysokości pamiętkę pilnie, w skałe przybytek sobie.

17. Oto Pan da cię zanieść, iako zanoszą kura, y iako odzienie tak cię podniesie.

18. Koronując ukoronuje cię udęczeniem, iako pilę zarzuci cię do ziemi szerokiej y przestronnej: tam umrzesz, y tam będzie wóz sławy twojej, hańba domu pana twego.

19. Y wypędzę cię z stanowiska twego, y z urzędu twego złożę cię.

20. Y będzie dnia onego: Przyzwę sługi mego Eliacima syna Helciasza,

21. y oblokę go w szatę twoją, y pasem twoim zmocnię go, a władza twoją dam w rękę jego: y będzie iako ociec obywatelóm Jeruzolimskim y domowi Judzkiemu.

22. Y dam klucz domu Dawidowego na ramię jego: y otworzy, a nie będzie kto by zamknął: y zamknie, a nie będzie kto by otworzył.

23. Y wbieje ję iako kolek na miejscu wiernym, y będzie stolicą sławy domowi oycy swego.

24. Y zawieszą na nim wszystkie sławę domu oycy jego, naczynia rozmaitego, wszelakie naczynie małe, od naczynia kubków aż do wszęgo naczynia muzyków.

25. W on dzień mówi Pan zastępów: Będzie wzięt kolek który był wbity na miejscu wiernym: y złamany będzie, y upadnie, y zginie co na nim wisiało: bo Pan powiedział.

20. *Przyzwę.* Wybiore i na twoje miejsce postanowie.

21. *Oblokę go w szatę twoją.* Oddam mu znaki urzędu świętego, które są teraz u ciebie.—*Zmocnię.* Uposażę go tą władzą, którą ty dzierżysz.—*Będzie jako ociec.* Powinni bowiem kapłani po ojcowski rządzić podwładnymi.

22. *Dam klucze domu Dawidowego.* P. W.—*Na ramię jego.* Albowiem klucze kościoła mającego wielkie podwoje, są wielkie i włożone na ramiona łatwiej bywają dźwigane, niż gdy się noszą innym sposobem; i tak je nosić zwykli na ramionach klucznicy, jak liktorowie wiązki różeg.

23. *Kolek.* Jakby rzekł: uczynię, że od Eliakima założyć będą najwyżsi, średni, najniżsi, a zwłaszcza śpiewacy i muzycy kościelni.—*W miejscu wiernym.* W ścianie twardej i mocnej, y której nie będzie mógł ani wypaść ani być wyrwanym.—*I będzie stolicą sławy domowi oycy swego.* Eliakim uczyni ród ojcowski najzaczniejszym i najświetniejszym dla stolicy i godności, na której go osadzę. P. W.

24. *Sławę domu oycy jego.* Jaka to będzie ta sława, objaśnia to następującemi zaraz słowy.—*Naczynia rozmaitego.* Trwa w tejsz samej allegoryi kołka, i przez rozmaitego rodzaju naczynia rozumie ludzi rozmaitego stopnia i stanu.—*Od naczynia kubków.* Tak kubki, czaśze, moździerzki i t. d., jak narzędzia muzyczne. Co się przez tę allegoryę oznacza, tylko cośmy powiedzieli.

25. *Kolek.* Sobnę rozumie, który się zdawało iż jest utkwiony w twardej i wiernym miejscu, i że nigdy wzruszonym być niema.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 22. w. 1. *I dam klucz domu Dawidowego.* Jasne jest proroctwo o Chrystusie który ma klucz Dawidów, jako pisze Jan 4. Apoc. 3. A przytém pięknie Izajasz opisuje przeniesienie kapłaństwa starego zakonu na Pana Chrystusa, który też jest Eliacim, to jest, syn znartwychwstania. Cyrillus lib. 2, in Isa. Hieron. lib. 7, in Isai.

23. *I wbije go jako kolek na miejscu wierném.* I to Chrystusowi służy, według wykładu Hieronima 4. i innych. Które słowa jaśniej przełożyli 70. postanowią go ksiądzem na miejscu wierném. A tak kolek ten na którym co zawieszają, znaczy Chrystusa, na którym się wszyscy wierni wieszają, i bez którego upaśćby musieli.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O zburzeniu Tyru, i jego nawróceniu się do Boga.

1. Onus Tyri. Ululate, naves maris, quia vastata est domus, unde venire consueverant: de terra Cethim revelatum est eis.

2. Taceite, qui habitatis in insula, negotiatores Sidonis transfretantes mare repleverunt te.

3. In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges ejus, et facta est negotiatio gentium.

4. Erubescite, Sidon, ait enim mare, fortitudo maris dicens: Non parturivi et non peperivi, et non enutri vi juvenes, nec ad incrementum perduxi virgines.

5. Cum auditum fuerit in Aegypto, dolebunt, cum audierint de Tyro:

6. Transite maria, ululate, qui habitatis in insula:

7. Numquid non vestra haec est, quae gloriabatur a diebus pristinis in antiquitate sua? ducent eam pedes sui longe ad peregrinandum.

8. Quis cogitavit hoc super Tyrum quondam coronatam, cujus negotiatores principes, institores ejus inclyti terrae?

9. Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detrahe-

R. 23.—1. *Brzemie Tyru.* Ciężkie i smutne proroctwo przeciwko Tyrowi. Przepowiada bowiem jego zniszczenie przez Nabuchodonozora króla; są jednak którzy to wykładają o jego zdobyciu przez Aleksandra Macedońskiego.—*Okrety morskie.* Okrety kupieckie.—*Dom zgdł byli zwykli przychodzić.* Tyr całego świata targowisko, zgdł do rozmaitych krajów odchodziły okrety naładowane złotem i różnemi kosztownościami—*Z ziemie Cetim.* Z wysp morza Śródziemnego; albowiem, jak uważa św. Hieronim, Cetim są to wyspy Cypryjskie, a także kraje Italii i Macedonii, przeto się mówi, że z Cetim pochodził Aleksander Macedoński, I. Mach. 1, 1.—*Objawiono im jest.* Okretem morskim, to jest, kupcom morskim oznajmiono że spustoszony jest Tyr z którym prowadzili handel, i dla tego zawyły.

2. *Milczcie.* Smutek i zdumienie z powodu niespodzianej klęski odbiera mowę.—*Na wyspie.* Niedgdy bowiem Tyr był wyspą, jak widać z Kurcuzsa, lib. 4 i innych.—*Napełnił cię.* Swojami bogactwami i towarami.

3. *Na wodach mnogich nasienie Nilu.* Dodać potrzeba leży, to jest na zroszonej ziemi, i dla tego też obfity plon się zbiera.—*Żniwo rzeczne.* Obfite zaś żniwo, które się zbiera w Egipcie, było niejako własnością Tyru, ponieważ pszenica była przywożona na okrętach do Tyru, i tam z powodu wielkości ludności z łaćwoscią była wyprzedawana.—*Kupiectwem narodów.* Targowiskiem wspólném świata i wszystkich narodów.

4. *Zawstydz się Sydonie.* Dla tego iż gdy Tyr z ciebie powstał, i był twoją kolonią, ty jednak w jego trudnościach i nicsiu do nieprzyjaciół nie pośpieszyłeś jemu z pomocą.—*Bo mówi morze.* Skarżą się bowiem kupcy Tyryjscy, którzy przebywają na morzu.—*Moc morska.* Uskarża się na to sam Tyr, ozdoba i warownia morska.

1. *Brzemie Tyru.* Wycie okrety morskie: bo zburzony jest dóm zgdł byli zwykli przychodzić: z ziemie Cethim objawiono im jest.

2. *Milczcie którzy mieszkacie na wyspie:* kupcy Sydońscy przeprawiający się przez morze, napełnili cię.

3. *Na wodach mnogich nasienie Nilu,* żniwo rzeczne zboże jego, stał się kupiectwem narodów.

4. *Zawstydz się Sydonie:* bo mówi morze: moc morska rzekąc: Nie pracowałam rodząc anim urodziła, y nie wychowałam młodzieńców, anim do lat dorosłych dochowała panien.

5. *Gdy usłyszą w Egypcie,* będą żałować gdy usłyszą o Tyrze:

6. *Przewieźcie się przez morza,* wycie którzy mieszkacie na wyspie:

7. *izali to nie jest wasze,* które się chlubiło zdawna z starożytności swojej? powiodą ie nogi jego w gościnę cudzą.

8. *Kto to umyślił o Tyrze* niegdy ukoronowanym, którego kupcy, książęta, kramarze jego sławni na ziemi?

9. *Pan zastępów umyślił to,* aby ściagnął pychę

—*Rzekąc: nie pracowałam rodząc.* Zdaje się że jest naśladowanie słów Sydonu odmawiającego pomocy, i mówiącego: *nie pracowałam rodząc, i t. d.* to jest, nie uznaję was o Tyryjczycy, jam was nie zrodził, i nie jesteście moimi wychowancami; nie z wami wspólnego nie mam. A więc ono rzekąc łączyć należy z *Sydonie*, iżby porządek słów był, *zawstydz się Sydonie rzekąc.* Albo sens jest: tak jestem pozbawiony obywateli, córki i synów, przez mordy nieprzyjacielskie, jakbym ich nigdy nie był urodził i wychowywał. I w takim razie są to słowa Tyru nie Sydonu.

5. *Będą żałować.* Ponieważ stracą wielki zysk, jaki mieli z handlu z Tyryjczykami; i ponieważ się będą lękali podobnego losu dla siebie.

6. *Przewieźcie się przez morza.* Szukajcie sobie o Tyryjczycy innych siedlisk za morzem, gdziebyście mieszkali i prowadzili handel.—*Na wyspie.* W Tyrze, który dawniej, jakśmy rzekli, był wyspą.

7. *Izali to nie jest wasze?* Czyliż zaiste ta wasza ojczyzna Tyr nie chlubił się ze swojej starożytności, i nie mniemał przez to, że jak najdlużej ma przetrwać? a jednak został zburzony.—*Powiodą je nogi jego.* Tyryjczycy zostaną uprowadzeni do niewoli, i pieszo pędzą do Babilonu. Albo zapewne oznacza, że niektórzy zbiegli Tyryjczycy podążą w dalekie strony, za pomocą okrętów, które dla położonych na wyspie Tyryjczyków za nogi służyły.

8. *Niegdy ukoronowanym.* Który był jakby królową mórz, i stolicą królestwa.—*Książęta.* Jakby książęta.—*Stawni na ziemi.* Z powodu wielkości bogactw.

9. *Umyślił to.* Tak postanowił i rozrządził.—*Aby ściagnął.* Aby powściągnąć pychę Tyryjczyków.

ret superbiam omnis gloriae, et ad ignominiam deduceret universos inelytos terrae.

10. Transi terram tuam quasi flumen, filia maris: non est cingulum ultra tibi.

11. Manum suam extendit super mare, conturbavit regna. Dominus mandavit adversus Chanaan, ut contereret fortes ejus,

12. et dixit: Non adjicies ultra, ut glorieris, ealumniam sustinens, virgo filia Sidonis: in Cethim consurgens transfreta, ibi quoque non erit requies tibi.

13. Ecce, terra Chaldaeorum talis populus non fuit, Assur fundavit eam: in captivitate traduxerunt robustos ejus, suffoderunt domos ejus, posuerunt eam in ruinam.

14. Ululate, naves maris, quia devastata est fortitudo vestra.

15. Et erit in die illa: in oblivione eris, o Tyre, septuaginta annis, sicut dies regis unius: post septuaginta autem annos erit Tyro quasi canticum meretricis.

16. Sume citharam, circui civitatem, meretrix oblivioni tradita: bene cane, frequenta canticum, ut memoria tui sit.

17. Et erit post septuaginta annos: visitabit Dominus Tyrum, et reducet eam ad mercedes suas, et rursus fornicabitur cum universis regnis terrae super faciem terrae.

18. Et erunt negotiationes ejus, et mercedes ejus sanctificatae Domino; non condentur, neque reponen-

wszelkię sławy, a ku zelżywości przywiódł wszystkie zacne na ziemi.

10. Idź przez ziemię twoją iako rzeka, córko morska, niemasz pasa dalej.

11. Rękę swą wyciągnął na morze, zatrwóżył królestwa, Pan rozkazał przeciw Chanaan, aby startł mocarze jego,

12. y rzekł: Nie przydasz więcej abyś się chlubiła, potwarz cierpiąca panno córko Sydońska: powstawszy przepraw się do Cethim, y tam też nie będziesz miała odpoczynku.

13. Oto ziemia Chaldejska, takowy lud nie był, Assur założył ją: w niewola zagnali mocarze jego, podkopali domy jego, obrócili ją w gruz.

14. Wyycie okręty morskie, bo zburzona jest moc wasza.

15. Y będzie w on dzień: W zapamiętaniu będziesz o Tyrze przez siedmdziesiąt lat, iako dni króla iednego: a po siedmdziesiąt lat będzie Tyrowi iako pieśń nierządnic.

16. Weźmi cytrę, obeydzi miasto, nierządnicę zapomnioną: graj dobrze, często powtarzaj pieśń, aby pamiątka o tobie była.

17. Y będzie po siedmdziesiąt lat: Nawiedź Pan Tyr, y przywieździe ji do myta jego: y będzie zaś nierząd płodził ze wszystkimi królestwy ziemskimi na ziemi.

18. Y będą kupiectwa jego y myta jego poświęcone Panu: nie będą schowane ani odłożone: bo

10. *Idź przez ziemię.* Który wprzódy byłęś wyspą, teraz na bardzo małą przestrzeń oddzielony jesteś od lądu, gdy resztę przestrzeni zapełnili nieprzyjaciele, żeby się do ciebie przybliżyć mogli podczas oblężenia; a zatem na ład bliżki dostać się możesz, przeszedłszy tylko on kanał, który wygląda jakby rzeka.—*Córko morska.* Tak się nazywa Tyr, ponieważ był wyspą.—*Nie masz pasa dalej.* Już ciebie morze więcej nie opasuje.

11. *Rękę swą wyciągnął na morze.* Ma na względzie przejęcie przez morze Czerwone, gdy Bóg otworzył droge Izraelitom przez wody morskie; jakby rzekł: uczynił to Bóg mocny, który niegdyś wyciągnął rękę swoją nad morzem Czerwonem. Albo przez morze Tyryjczyków rozumie, którzy przy morzu mieszkali.—*Zatrwóżył królestwa.* Obalił królestwa tych narodów, które przed przyjęciem Izraelitów zamieszkiwały ziemię Chananejską. Albo królestwo Tyryjczyków rozumie.—*Rozkazał.* Izby Chananejczycy byli wyniszczeni, albo Tyryjczycy, którzy i sami także należeli do ziemi Chananejskiej.

12. *Nie przydasz więcej abyś się chlubiła.* Twojemi bogactwami i potęgą.—*Potwarz cierpiąca.* Cierpiąca gwałt i ucisk.—*Córko.* Który jesteś piękny jako dziewczica, albo który jesteś panna, gdyż dotychczas jeszcze niezdobyty. Albo w ogólności tak się nazywają królestwa w Pismie św. dla tego że się strzegą jako panny.—*Do Cethim.* Do Cypru i innych wysp Greckich i Włoskich.—*I tam też nie będziesz miała odpoczynku.* Gdyż i tam także ściagać cię będzie Bóg i utrapi powietrzem i głodem, lub wojną.

13. *Oto ziemia Chaldejska.* Co dziwnego, jeśli Fenicyanie oddani handlowi i przemysłowi, a przeto mniej wojowniczego ducha, będą spustoszeni, kiedy Chaldejczycy naród najdzikszy, i który miał swoje warownie i baszty, zginął, po wzięciu Niniwy przez Nabuchodonozora.—*Takowy lud nie był.* Co do siły i potęgi.—*Assur założył ją.* Państwo Chaldejczyków i królestwo Babiloń-

skie. Albowiem naprzód Assyryjczycy z innymi założyli miasto i wieżę Babel, a ztąd odszedłszy Assur do Assyrii, założył Niniwę. Gen. 10, 11.—*Domy jego.* Niniwitów i Chaldejczyków.

14. *Wyycie.* Powtórzenie tego co powiedział w pierwszym wierszu tego rozdziału.—*Moc wasza.* Tyr warownia i obrona wasza.

15. *W zapamiętaniu będziesz.* Spustoszony i zniszczony.—*Przez siedmdziesiąt lat.* Po których na nowo będziesz odbudowany; co też i w rzeczy samęj się stało, jak się pokazuje II. Ezdr. 13, 16.—*Jako dni króla iednego.* Ile zwykle żyje człowiek, zwłaszcza który szczególnie i rozkosznie życie przepędza, jak to bywa z królami, to jest siedmdziesiąt lat; taki bowiem jest wiek człowieka, Psal. 89, 10. Stosuje mowę do najslawniejszego króla Dawida, który żył 70 lat.—*Jako pieśń nierządnic.* Znowu po 70-ciu latach Tyr wytwnością i rozgłosem swoich towarów przynęcać będzie do siebie kupców, tak jak nierządnicę powabnym śpiewem przywabia kochanków.

16. *Weźmij Cytrę.* Jak nierządnicę używa gitary, śpiewu i wszelkich poneg dla przywabienia młodzieńców; tak Tyr używać będzie wszelkich środków, żeby na nowo sprowadzać do siebie towary i kupców.

17. *Nawiedź Pan Tyr.* W sposób dobry.—*Przywieździe go do myta jego.* Tyryjczyków uwiezionych i wygnanych powróci do ojczyzny, i da im możność jak w przód korzystnego prowadzenia handlu.—*Będzie zaś nierząd płodził ze wszystkimi królestwy.* Zawrze stosunki handlowe ze wszystkimi narodami, i do swojej gospody ich przyjmie; to bowiem oznacza hebrajski wyraz *zun*.

18. *Poświęcone Panu.* To jest uświęcone przez jałmużnę i obrócone na inne cele pobożne, przez Tyryjczyków nawróconych do Chrystusa: prorok bowiem obyczajem swoim od rzeczy smutnych nagle się przenosi do wesółych i do Chrystusa.—*Tym którzy mieszkają przed*

tur, quia his, qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus, ut manducet in saturitate, et vestiantur usque ad vetustatem.

tym którzy mieszkaia przed Panem, będzie kupiectwo jego, aby iedli do sytości, y przyodziewali się aż do starości.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O karze Bożej na całą ziemię, i ostatecznym sądzie.

1. Ecce, Dominus dissipabit terram, et nudabit eam, et affliget faciem ejus, et disperget habitatores ejus.

2. Et erit sicut populus, sic sacerdos, et sicut servus, sic dominus ejus; sicut ancilla, sic domina ejus, sicut emens, sic ille qui vendit; sicut foenerator, sic is qui mutuum accipit, sicut qui repetit, sic qui debet. (*Ose. 4, 9*).

3. Dissipatione dissipabitur terra, et direptione praedabitur. Dominus enim locutus est verbum hoc.

4. Luxit, et defluxit terra, et infirmata est: defluxit orbis, infirmata est altitudo populi terrae.

5. Et terra infecta est ab habitatoribus suis, quia transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt foedus sempiternum.

6. Propter hoc maledictio vorabit terram, et peccabunt habitatores ejus; ideoque insanient cultores ejus, et relinquuntur homines pauci.

7. Luxit vindemia, infirmata est vitis; ingemuerunt omnes, qui laetabantur corde.

8. Cessavit gaudium tympanorum, quievit sonitus laetantium, conticuit dulcedo citharae.

9. Cum cantico non bibent vinum; amara erit potio bibentibus illam.

10. Attrita est civitas vanitatis; clausa est omnis domus nullo introeunte.

11. Clamor erit super vino in plateis; deserta est omnis laetitia; translatum est gaudium terrae.

12. Relicta est in urbe solitudo, et calamitas opprimit portas,

Panem. Sług kościoła rozumie. — *Będzie kupiectwo jego.* Będzie obrócone na korzyść handlu dla celów pobożnych, na ozdobę kościoła i żywienie ubogich. — *Aż do starości.* W szaty, które długo trwają, albo aż do starości, to jest przez całe życie. *Watablus* przekłada, *do pokrycia starców,* to jest, iżby się przeodziewali w szaty uczciwe i ozdobne, jakie przystoją starcom i kapłanom.

R. 24. — 1. *Oto Pan.* Po brzemionach i klęskach nad rozmaitemi narodami, o których była mowa od r. 13. aż do tego miejsca, przechodzi do brzemienia całego świata i dnia sądu ostatecznego. — *Rozproszy.* Spustoszy. — *Obnaży ją.* Ogołoci z ludzi, zwierząt i innych jej ozdób. — *Utrapi oblicze jej.* Spali jej powierzchnię gorącością ognia, Piotr. 3, 10. — *Rozproszy obywatela jej.* Rozwiązawszy społeczność ludzką.

2. *Jako lud, tak i kapłan.* Będzie pomieszanie wszystkich stanów, i niebędzie żadnej różnicy stopnia lub godności.

3. *Zdrapieżona będzie.* Gdy Bóg wszystko ogniem zniszczy i na pastwę płomieni odda.

4. *Zeszła.* Chald. *spustoszoną została,* przez upadek domów, miast, zamków, i t. d. — *Zemdląta.* Straciła siły. — *Zemdląta wyniosłość narodu ziemie.* Książęta i panowie, którzy są mocą i znakomitością ludu ziemie.

5. *Splugawiona jest.* Grzechami. Chald. i LXX, *zgrzeszyła.* — *Przymierze.* Prawo i zakon Boży. — *Wieczne.* Które byli powinni zawsze zachowywać.

1. Oto Pan rozprószy ziemię y obnaży ją, y utrafi oblicze iéy, y rozprószy obywatele iéy.

2. Y będzie iako lud, tak y kapłan: a iako sługa, tak y Pan jego: iako służebnica, tak y pani iéy: iako kupujący, tak y ten który przedaie, iako pożyczający tak y ten który bierze na pożyczanie: iako który się upomina, tak który dłużeń.

3. Rozprószieniem rozprószona będzie ziemia, a drapiestwem zdrapieżona będzie. Bo Pan mówił to słowo.

4. Plakała y zesła ziemia y zemdląta: zszedł świat, zemdląta wyniosłość narodu ziemie.

5. A ziemia spługawiona iest od obywatelów swoich: iż przestąpili zakon, odmienili prawo, złamali przymierze wieczne.

6. Dla tego przekłétwo poźrze ziemię, a będą grzeszyé obywatele iéy: y przeto będą szaléc sprawiący ją, a mało ludzi zostanie.

7. Plakało wina zbieranie, zachorzało winne drzewo, wdychali wszyscy którzy byli wesolego serca.

8. Ustało wesele bębnów, ustało wykrzykanie radujących się, umilkła wdzięczność cytry.

9. Nie będą się napiiac wina z śpiewaniem: gorzki będzie napój piącym go.

10. Zstarcie iest miasto próżności, zamkniono każdy dóm że nikt nie wchodził.

11. Wołanie będzie o wino po ulicach: opuszczone iest wszelkie wesele: przeniosło się wesele ziemie.

12. Zostało w mieście spustoszenie, a upadek zawali bramy,

6. *Przekłétwo.* Klęski. — *A będą grzeszyé.* Dla tego, że zgrzeszyli, jak mają LXX. — *Będą szaléc.* Z szaleństwem będą się oddawać rozpucio i namiętnościom; albo z powodu zbytniego strachu i trwogi, prawie od zmysłów odchodząc będą, według onych słów Deut. 28, 28: *niechaj cię skarże Pan odejściem od rozumu i ślepotą i szaleństwem;* i onych słów Chrystusa Łuk. 21, 26: *gdy będą ludzie schnąc od strachu, i oczekiwania tych rzeczy, które będą przychodząc na wszystek świat.* — *Sprawiący ją.* Mieszkańcy ziemi. — *Mało ludzi zostanie.* Od jakowego przerażenia i szaleństwa na tak wielką ilość niewiele pozostanie wyjętych, którzy Boskiego prawa święcie przestrzegali.

7. *Plakało wina zbieranie, zachorzało winne drzewo.* Gdyż ustały jagody winne i wino.

9. *Nie będą się napiiac wina z śpiewaniem.* Mieli bowiem zwyczaj odbywać uczty z muzyką. — *Gorzki będzie napój.* Nie będzie im smakowało wino z powodu załości.

10. *Zstarcie.* Spustoszone, zniszczone. — *Miasto próżności.* Świat na którym wszystko jest marnością, według Ekklezyasta, 1, 2: *Marność nad marnościami, i wszystko marność.*

11. *O wino.* Gdy kupujący spierać się będą pomiędzy sobą, kto je ma kupić; tak wielki będzie niedostatek wina. Patrz w. 7.

12. *Upadek zawali bramy.* Na ulicy będzie pustynia,

13. quia haec erunt in medio terrae, in medio populorum, quomodo si paucae olivae, quae remanserunt, excutiantur ex olea, et racemi, cum fuerit finita vindemia.

14. Hi levabunt vocem suam, atque laudabunt; cum glorificatus fuerit Dominus, hincient de mari.

15. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum; in insulis maris nomen Domini Dei Israel.

16. A finibus terrae laudes audivimus, gloriam justi. Et dixi: Secretum meum mihi, secretum meum mihi, vae mihi: praevaricantes praevaricati sunt, et praevaricatione transgressorum praevaricati sunt.

17. Formido, et fovea, et laqueus super te, qui habitator es terrae.

18. Et erit: qui fugerit a voce formidinis, cadet in foveam, et qui se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo, quia cataractae de excelsis apertae sunt, et concutientur fundamenta terrae. (*Jer. 48, 44*).

19. Confractioe confringetur terra, contritione conteretur terra, commotione commovebitur terra,

20. agitatione agitabitur terra sicut ebrius, et auferetur quasi tabernaculum unius noctis; et gravabit eam iniquitas sua, et corruet, et non adjiciet, ut resurgat.

21. Et erit: in die illa visitabit Dominus super militiam coeli in excelso, et super reges terrae, qui sunt super terram.

22. Et congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum, et claudentur ibi in carcere, et post multos dies visitabuntur.

13. bo to będzie w pośród ziemie, w pośrodku narodów: iako gdyby trochę oliwek, które zostały otrzęsione z oliwnego drzewa: y grona winne, gdy się dokona obieranie wina.

14. Ci podniosą głos swój y chwalić będą: gdy będzie Pan uwielbiony, wykrzykną od morza.

15. Dla tego w naukach sławcie Pana: na wyspach morskich imię Pana Boga Izraelowego.

16. Z kraiu ziemie słyszeliśmy chwały, sławę sprawiedliwego. Y rzekłem: Tajemnica moja mnie, tajemnica moja mnie, biada mnie: występnicy wystąpili, a wykroczeniem występników wystąpili.

17. Strach, y dół, y sidło nad tobą, któryś mieszkawcem ziemie.

18. Y będzie: Kto uciecze przed głosem strachu, wpadnie w dół: a kto się wyprawi z dołu, poyman będzie sidłem: bo się upusty z wysokości otworzyły, y zatrzęsą się fundamenty ziemie.

19. Łamaniem połamie się ziemia, skruszeniem skruszy się ziemia,

20. poruszeniem poruszy się ziemia iako piiany, y będzie zdjęta iako budka iednéj nocy: y obciąży ją nieprawość iéy, y upadnie, a nie przyda żeby powstała.

21. Y będzie: W on dzień nawiedzi Pan wojsko niebieskie na wysokości, y króle ziemskie którzy są na ziemi.

22. Y zgromadza się zgromadzeniem iednego snopka do dołu, y będą tam zamknięci w ciemnicy, a po wielu dni nawiedzeni będą.

i jeśli się kto tam ukaże, będzie dotknięty klęskami i nieszczęściami,

13. *W pośród ziemie.* Na samej ziemie, na całej ziemie.—*Trochę oliwek.* Na końcu świata, a mianowicie za czasów Antychrysta, tak mało będzie wiernych stałych w wierze, jak mało pozostaje oliwek na oliwie, po jej otrząśnieniu.

14. *Ci podniosą głos swój.* Według onych słów Chrystusa Łuk. 21, 28: *podnieście głowy wasze, bo się przybliża odkupienie wasze.*—*Wykrzykną od morza.* Podniosą głos radości z morza tego świata, ujrzawszy port blizki, w którym odpoczywać będą.

15. *W naukach sławcie Pana.* Upominają się mężowie apostołscy żeby chwalili Boga, przebiegając świat i nauczając wszystkie narody.—*W naukach.* W hebr. jest, *baurim*, to jest, *w światłości*, albo *w ogniu*; jak-by rzekł: ogniem gorliwości waszej, i światłem opowiadania waszego oświecajcie i zapalajcie świat cały. LXX, Pagninus i Watablus przekładają *w dolinach*, inni *w jaskiniach*: które to tłumaczenie może oznaczać, że opowiadanie ma być także przeniesione do ludzi ubogich i mieszkających w jaskiniach, jakimi są niektórzy Indianie.—*Imię Pana.* Wychwalajcie i opowiadajcie.

16. *Z kraiu ziemie słyszeliśmy chwały.* Raduje się prorok, i zdaje się mu, że słyszy z krańców świata głos ludów nawróconych do Chrystusa, i chwających Pana.—*Stawę sprawiedliwego.* Sławiących i wychwalających sprawiedliwego, to jest, Chrystusa.—*Tajemnica moja mnie.* S. Hieronim tak tłumaczy: *nie mogę wszystkiego opowiedzieć co widzę, przytłnął język do podniebienia mojego, boleśń głos tamuje. Biada mnie! jak wielki szereg kar stoi przed oczami mojemu!*—*Występnicy.* Żydzi albo grzesznicy.—*Wykroczeniem występników.* Nie z ułomności, lecz ze złości i namysłu grzeszących.

17. *Strach, i dół i sidło.* Wszelkiego rodzaju nieszczęścia.

18. *Kto uciecze.* Oznacza że będą niepodobne do uniknienia te nieszczęścia i klęski, które na świat spadną.—*Upusty z wysokości otworzyły.* Upusty są to chmury wodne, z których, gdy się roztopią, lub się w górę podniosą, z wielką gwałtownością wypadają wody. Oznacza się wezbranie i potop nieszczęść, tak jak za czasów Noego po otworzeniu się upustów niebieskich, wielka masa wód spadła na ziemie.—*Zatrzęsą się fundamenty ziemie.* Od ogromu nieszczęść z upustów niebieskich spływających na ziemie. Albo zapewne oznacza, że ziemia ma uleść natenczas niezwykłym wstrząśnieniom.

19. *Łamaniem.* Będzie się trzęsła i z powodu trzęsienia w wielu się miejscach poszczepi.

20. *Będzie zdjęta.* Nie co do istoty lecz co do mieszkańców, i co do postaci i kształtu.—*Jako budka jednéj nocy.* Która się wieczorem przyrządza, rano się rozbiera. *Obciąży ją nieprawość jej.* Do téj przygody powiedzie ją nieprawość jej.—*Nie przyda żeby powstała.* Nie powstanie.

21. *Nawiedzi.* Będzie sędził.—*Wojsko niebieskie.* Szatanów, którzy niegdyś byli aniołami. Fereriusz rozumie kapłanów i sług kościoła. Zdaje się raczej rozumieć gwiazdy, które zwykle w Pismie s. zowią się wojskiem niebieskiem; na nie spuści ciemności, przez co się powiększy przerażenie, strach i udęczenie ludzi.

22. *Zgromadzeniem jednego snopka.* Czarci, bezbożni królowie i inni grzesznicy, jakby w jeden snopek związani, będą wrzuceni do piekła.—*Po wielu dni nawiedzeni będą.* Kara ich będzie wieczna, bo nawet po wielu dniach, choćbyśmy je do nieskończoności przedłużali, kara ich zawsze będzie się odnawiała.

23. Et erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion et in Jerusalem, et in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.

23. Y zasroma się księżyc, y zawstydzi się słońce gdy będzie królował Pan zastępów na górze Sion, y w Jeruzalem, a przed oczyma starców swoich uwielbion będzie.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O wychwalaniu Boga za jego dziwne sprawy, których dokonywa nad sprawiedliwymi i grzesznikami.

1. Domine, Deus meus es tu: exaltabo te, et confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas fideles: amen.

2. Quia posuisti civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum, ut non sit civitas, et in sempiternum non aedificetur.

3. Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium robustarum timebit te,

4. quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua, spes a turbine, umbraculum ab aestu: spiritus enim robustorum quasi turbo impellens parietem.

5. Sicut aestus in siti, tumultum alienorum humiliabis, et quasi calore sub nube torrente propaginem fortium marcescere facies.

6. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiae, pinguium medullatorum, vindemiae defaecatae.

7. Et praecipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam, quam orditus est super omnes nationes.

8. Praecipitabit mortem in sempiternum, et au-

23. *Zasroma się księżyc.* Albowiem, jak powiada Joel, i za nim Piotr św., Dzieje Ap. r. 2, 20: *księżyc (obróci się) w krew.* — *Zawstydzi się słońce.* Zaćmi się. — *Gdy będzie królował Pan.* Gdy przyjdzie na sąd. — *Na górze Syon.* Na dolinie Jozafat, blisko góry Syon. — *Przed oczyma starców.* Dwudziestu czterech starców, o których jest wzmianka w Objawieniu, i innych świętych, którzy będą przedstawiali rodzaj najszanowniejszego senatu.

R. 25.— 1. *Panie Boże.* Jest opiewanie chwały Bożej, którą przedsiębiorze Izajasz w sobie tych, którzy mieli być zbawieni przez mękę Chrystusową, i którzy w niewielkiej liczbie pozostawszy z pomiędzy potępionych, dziwnie jest radować i Bogu dzięki składać będą. — *Uczynił.* Z pewnością uczynisz, i twojém przewidzeniem i wyrokiem już dokonałeś. — *Myśli starodawne.* To co od wieków myśliłeś i postanowiłeś. Chald. i LXX mają, *zamiary.* — *Wierne.* Które wierne wypełniłeś, albo wypełniesz. — *Amen.* To jest, *niech się stanie,* jak przekładają LXX.

2. *Miasto.* Okrąg ziemski. Inni rozumieją przez to Jeruzolimę. — *Cudzoziemców.* Obcych tobie dla grzechów i zbrodni.

3. *Lud mocny.* Święci i wybrani, którzy mężnie zwyciężyli siebie i namiętności swoje, ponęty świata i pokusy szatańskie. — *Miasto narodów dużych.* Kościół. — *Ciebie się bać będzie.* Szanować cię będzie, tak jak dzieci czczą swoich rodziców.

4. *Nadzieję od wichru.* Prześladowania i ucisku. — *Od gorąca.* Pokus. — *Mocarzów.* Okrutnych tyranów, którzy uciskają ubogich i słabych.

5. *Jako gorącość w pragnieniu.* Jako gorąco trapi ludzi gdy ich zaskoczy w miejscu suchém; tak ty, Panie, utrapisz niezbożników w dzień sądu ostatecznego,

1. *Panie, ty jesteś,* wywyższać cię będę, y wyznawać imieniowi twemu; iżeś uczynił dziwy myśli starodawne wierne, amen.

2. *Bowiemś obrócił miasto w mogiłę,* miasto mocne w rozwaliny, dóm cudzoziemców: aby nie było miastem, ażeby go na wieki nie zbudowano.

3. *Dla tego cię będzie chwalił lud mocny,* miasto narodów dużych ciebie się bać będzie,

4. *iześ się stał mocą ubogiemu,* mocą nędznikowi w udręczeniu jego: nadzieją od wichru, chłodnikiem od gorąca, bo duch mocarzów iako wichier białący w ścianę.

5. *Jako gorącość w pragnieniu,* trwogę cudzych unizysz: a iako gorącością pod obłokiem palącą potomstwo mocarzów ususzysz.

6. *Y uczyni Pan zastępów na wszystkie narody na téj górze ucztę z rzeczy tłustych,* ucztę zbierania wina, z tłustych rzeczy szpik w sobie mających, z zebrania wina wystalego.

7. *Y zrzuci na téj górze oblicze związki związanej na wszystkie ludzie,* y płótno które zaczął na wszystkie narody.

8. *Zrzuci śmierć na wieki: y odéymie Pan Bóg*

i powstrzymasz moc tych ludzi, którzy uciskają wiernych twoich. — *Gorącością pod obłokiem palącą.* Gorącość bowiem która pochodzi z gęstych obłoków, jest najgwałtowniejsza; promienie bowiem słoneczne skupione w gęstości obłoków daleko silniej działają i dopiekają. — *Mocarzów.* Okrótłych, bezbożnych.

6. *Na téj górze.* Syon, albo na górze Oliwnéj; albowiem przy tych górach Chrystus siedząc w powietrzu nad doliną Jozafatową będzie sądził świat, i tam swoich wybranych zacznie uwielbiać i napawać wiecznymi rozkoszami, i to samo następnie czynić będzie w Syonie niebieskim przez całą wieczność. — *Z rzeczy tłustych.* Pod allegoryą ucztę opisuje rozkosz błogosławionych w niebie. — *Zbierania wina.* W hebr., *scemarin*, który to wyraz oznacza *fuzy*; bowiem powiadają, że wino, które na fuzach swoich osiada, naturalny smak i siłę zatrzymuje. Sens więc jest: ucztą, na której będzie zastawione najwyborniejsze i najnaturalniejsze wino. Zdaje się że nasz tłumacz miał na względzie ucztę, które się odbywały po zebraniu winnych gron. — *Szpik w sobie mających.* Szpik bowiem kości jest najdelikatniejszy, i jest dowodem że także i mięso onych byłoby jest najdelikatniejsze.

7. *Zrzuci... oblicze związki.* Wtedy, żeby sprawiedliwi niczego się lękać napotém nie mieli, porzuci Bóg na onej górze i rozwiąże wszystkie pęta, które na rodzaj ludzki narzucił grzech pierwszych rodziców i porwie płótno nędz i nieszczęść, którem Bóg obwinał wszystkie narody na pomstę grzechu pierworodnego.

8. *Zrzuci śmierć.* Albowiem święci będą obdarzeni nieśmiertelnością. — *Odeymie... łzę.* Albowiem, jak jest Objaw. 21, 4: *otrze Bóg wszelką łzę z oczu ich: a śmierci dalej nie będzie, ani smętku, ani krzyku, ani boleści więcej nie będzie.*

feret Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra; quia Dominus locutus est. (*Apoc. 7, 17.—21, 4*).

9. Et dicet in die illa: Ecce, Deus noster iste, expectavimus eum, et salvabit nos: iste Dominus, sustinimus eum, exultabimus, et laetabitur in salutaribus ejus,

10. quia requiescet manus Domini in monte isto, et triturbabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleae in plastro.

11. Et extendet manus suas sub eo, sicuti extendit natans ad natandum, et humiliabit gloriam ejus cum allisione manuum ejus.

12. Et munimenta sublimium murorum tuorum concident, et humiliabuntur, et detrahentur in terram usque ad pulverem.

lżę z każdego oblicza, y pohanbienie ludu swego zęymie ze wszytkięy ziemie: bo Pan mówił.

9. Y rzecze dnia onego: Oto Bóg nasz ten, czekaliśmy nań, y zbawił nas: ten Pan, czekaliśmy go, rozraduiem się y rozweselem się w zbawieniu jego,

10. bo odpoczynie ręka Pańska na téy górze: a Moab będzie pod nim młócon jako trą plewy wozem.

11. Y wyciągnie ręce swe pod nim, jako wyciąga ten który płynie ku pływaniu: y zniży sławę jego z potłuczeniem rak jego.

12. Y obrony wysokich murów twych upadną, y zniżone będą, y zściagnione na ziemię aż do prochu.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 25. w. 9. Oto Bóg nasz ten, czekaliśmy nań. Tu jaśnie mówi Izajasz o Bóstwie Chrystusowem. Co abyś rozumiał masz wiedzieć: iż prorok opowiedziawszy spustoszenie Jeruzalem, które się stało przez Tytusa i Wespazyana, i przepowiedziawszy wezwanie pogan, i postanowienie kościoła Chrystusowego, przydał potem mówiąc: I uczyni Pan zastępów na wszystkie narody na téj górze, (gdzie ostatnią wieczeraż z uczniami czynił i Ducha Ś. zesłał, i gdzie ucierpiawszy nas odkupił) ucztę rzeczy tłustych i t. d. (to jest pokarmów nie cielesnych ale duchownych). Przydaje: I zrzuci na téj górze oblicze związki i t. d. To jest, grzechy którym wszyscy podlegli. Zrzuci śmierć na wieki: Bo Chrystus zwyciężył śmierć jako to wykłada Paweł ś. 1 Cor. 15, v. 54, *Theodoret, in Isai. Athanasius de Incarnat. verbi. Tertuli. lib. de Resurrect.* I odejmie Pan Bóg, tę z każdego oblicza, to jest, żeśmy przestać mieli płakać na niewolę szatańską, z której już nas wybawił. Potem wszystkiem przydaje, i rzecze dnia onego (rozumięj kościół na onę ucztę zaproszony): Oto Bóg nasz ten, czekaliśmy nań i zbawił nas: ten Pan (w żydowskim *Jehowach*) czekaliśmy go i t. d. Z tego wszystkiego taki jest dowód: Co tu prorok mówi o uczcie, i o zglądzeniu grzechu i o zwyciężeniu śmierci aż na wieki na górze Jeruzalem, nie komu inszemu służy tylko Messyaszowi, co i Żydzi i Heretycy zeznać muszą: Jeśli tedy lud od niego na tę ucztę wezwany mówić będzie: Oto Elohim albo Bóg nasz ten czekaliśmy nań, i zbawił nas. Ten *Jehowach* albo Pan, czekaliśmy go i t. d. Tedy Messyasz miał być Bogiem z istności, i człowiekiem, który według człowieczeństwa mógł być palcem ukazany, i oczyma cielesnemi widziany, jako to słowo, Ten, dwa razy powtórzone, i Boga ukazujące, jaśnie wyraża.

C A P U T XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O dziękczynieniu za podwyższenie sprawiedliwych i poniżenie występnych, i o smartwychwstaniu umarłych.

1. In die illa cantabitur canticum istud in terra Juda:

Urbs fortitudinis nostrae Sion salvator, ponetur in ea murus et antemurale.

2. Aperite portas, et ingrediatur gens justa, custodiens veritatem.

3. Vetus error abiit: servabis pacem, pacem, quia in te speravimus.

4. Sperastis in Domino in saeculis aeternis, in Domino Deo forti in perpetuum,

9. *Rzecz.* Chór błogosławionych.— *Bóg nasz ten.* Chrystus Pan. P. W.

10. *Odpocznie ręka Pańska na téj górze.* Potęga Boża rozleje swoje bogactwa i rozkosze na téj górze niebieskiego Syonu.— *Będzie pod nim młócon.* Będzie trapiiony nieszczęściami i karami.— *Moab.* Lud bezbożników, na wieczne kary skazanych.— *Pod nim.* Przez Chrystusa sędzię i jego święty lud.

11. *I wyciągnie ręce swe.* To jest Moab, potępieni pod młócornią pomsty Bożej wyciągną ręce, jak wyciągają ci którzy usiłują wypłynąć z wody, gdy się okręt rozbije; lecz napróżno, gdyż nie będzie żadnego ratunku.— *Zniży sławę jego.* Lecz Bóg poniży ich chwałę i pychę, chociaż oni uderzając ręką o fale będą usiłowali uniknąć zaguby.

1. W on dzień będą śpiewać tę pieśń w ziemi Judzkięy:

Miasto mocy naszęy Sion zbawiciel, będzie w nim położony mur y przedmurze.

2. Otwórzcie bramy, a niech wnidzie naród sprawiedliwy strzegający prawdy.

3. Stary błąd odszedł: zachowasz pokóy: pokóy, bośmy w tobie nadzieię mieli.

4. Mieliście nadzieię w Panu na wieki wieczne, w Panu Bogu moenym na wieki,

R. 26.— 1. *W ziemi Judzkięy.* W Syonie, w kościele niebieskim.— *Miasto mocy.* Syonu górnego miasta obrońcą i stróżem jest Bóg; on tego miasta jest murem i przedmurzem, i dla tego pod jego opieką bezpiecznie mieszkamy.

2. *Bramy.* Niebios.

3. *Stary błąd odszedł.* Błąd rozkoszników i potępieńców, którzy nas za głupich uważali, gdyśmy chodzili ciasną ścieżką sprawiedliwości.— *Zachowasz pokój.* Będziemy się radowali z obfitości dóbr wszelkich, i z wiecznego pokoju duszy.

4. *Mieliście nadzieię.* O towarzysze.— *Na wieki wieczne.* Dostąpić wiecznego szczęścia.— *Mocnym na wieki.* Którego uznawaliście za mocnego w dopełnianiu o-bietnic.

5. quia incurvabit habitantes in excelso, civitatem sublimem humiliabit.

Humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem.

6. Conculcabit eam pes, pedes pauperis, gressus egenorum.

7. Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum.

8. Et in semita iudiciorum tuorum, Domine, sustinimus te: nomen tuum, et memoriale tuum in desiderio animae.

9. Anima mea desideravit te in nocte: sed et spiritu meo in praecordiis meis de mane vigilabo ad te.

Cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discent habitatores orbis.

10. Misereamur impio, et non discet iustitiam: in terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini.

11. Domine, exaltetur manus tua, et non videant: videant, et confundantur zelantes populi, et ignis hostes tuos devoret.

12. Domine, dabis pacem nobis, omnia enim opera nostra operatus es nobis.

13. Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te, tantum in te recordemur nominis tui.

14. Morientes non vivant, gigantes non resurgant: propterea visitasti et contrivisti eos, et perdidisti omnem memoriam eorum.

15. Indulsisti genti, Domine, indulsisti genti: numquid glorificatus es? elongasti omnes terminos terrae.

16. Domine, in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.

5. *Bo zniży.* Pokazuje że Bóg jest mocnym na wieki, i dla tego w nim nadzieję mieć należy; albowiem on nachyla i poniża wszystkich którzy mieszkają na wysokości, to jest wyniosłych, możnych i pysznych.—*Miasto wywyższone.* Świat.

6. *Nogi ubożego, kroki nędzników.* Apostołów rozumie i innych wiernych którzy naśladowali ubóstwo Chrystusowe; ci bowiem podepczą świat i jego pychę, osądzając ją i potępiając.—*Ścieżka sprawiedliwego.* Która go prowadziła do szczęścia błogosławionych. P. W.

8. *Czekaliśmy.* Żebyś nam dopomógł, od nieszczęść wyrwał i nareszcie do nagrody nas powołał, stojących tymczasem na ścieżce sądów twoich, to jest prawa twojego.—*Imię twoje.* I niczegośmy tak sobie nie życzyli, jak żeby imię twoje było świętym i sławnym u wszystkich.—*Pamięćka twoja.* Pamięć o tobie, albo pamięć twoja o nas.

9. *Dusza moja żądała cię w nocy.* Słowa są Izajasz, gdy się już skończył śpiew błogosławionych. Zdanie jest: żądała trwać przy Bogu, i jego czcić we dnie i w nocy, a także modlić się do niego.—*Gdy uczynisz sądy twoje na ziemi.* Karząc grzeszników.

10. *Zmiłujmy się nad niezbożnym.* Jakby rzekł: słusznie pragnę sądu twojego i ukarania zbrodniarzy; albowiem gdy się im przebacza, gorszymi się stają.—*W ziemi świętych.* W kościele, po odebranych tyłu dobrodziejstwach, i tyłu pomocach do cnoty i świętości.—*I nie ogląda chwały Pańskiej.* Lecz będą wyłączeni z nieba i od zbawienia.

11. *Panie, niech się wywyższy ręka twoja.* Spraw, Panie, potężną ręką twoją, żeby niezbożni i niegodni nie

5. bo zniży mieszkające na wysokości, miasto wywyższone poniży.

Poniży je aż na ziemię, ściagnie je aż do prochu.

6. Podepcze je noga, nogi ubożego, kroki nędzników.

7. Ścieżka sprawiedliwego prosta iest, prosta droga sprawiedliwego na chodzenie.

8. A na ścieżce sądów twoich Panie czekaliśmy na cię: imię twoje y pamięćka twoja w żądzy dusze.

9. Dusza moja żądała cię w nocy: ale y duchem moim we wnętrznościach moich z rana będę czuł do ciebie.

Gdy uczynisz sądy twoje- na ziemi, sprawiedliwości się nauczą obywatele świata.

10. Zmiłujemy się nad niezbożnym, a nie nawyknę sprawiedliwości: w ziemi świętych nieprawość czynił, y nie ogląda chwały Pańskiej.

11. Panie niech się wywyższy ręka twoja, a niechaj nie widzą: niech ujrzą a zawstydzą się zawisni ludzie: a ogień niech pożrze nieprzyjacioly twoje.

12. Panie dasz nam pokój: bo wszystkie czynki nasze sprawiłeś nam.

13. Panie Boże nasz, opanowali nas panowie oprócz ciebie, tylko w tobie niechaj pamiętamy na imię twoje.

14. Umieraiaicy niech nie żyją, obrzymowie niech nie powstają: dla tego nawiedziłeś y zniszczyłeś je, y skruszyłeś wszystkę pamięćkę ich.

15. Folgowałeś narodowi Panie, folgowałeś narodowi: izaliś iest uwielbion? oddaliłeś wszystkie granice ziemi.

16. Panie w ucisku szukali cię, w utrapieniu szemrania nauka twoja im.

oglądali chwały twojej.—*Niech ujrzą, a zawstydzą się.* Jest poprawienie się, jakby rzekł: owszem niechają ujrzą zdaleka i jakby przsz mgłę w dzień sądu, lecz dla tego żeby więcej ubolewali.—*Zawisni ludzie.* Bezbożni, którzy schną do zawiści i złości, widząc świętych podniesionych do chwały, a siebie skazanych na męki wieczne.—*Ogień.* Piekiła.

12. *Pokój.* Spoczynek, szczęśliwość.—*Uczynki nasze.* P. W.

13. *Panowie.* Bałwany albo królowie obcy i tyrańscy, jako to: Syryjsey, Samaryjsey, i t. d.—*Oprócz ciebie.* Który sam jeden powinienes był panować w duszach naszych.—*W tobie.* Zamiast o tobie. Zdanie więc jest: tylko o tobie i imieniu twojem niechaj pamiętamy.

14. *Umieraiaicy.* Czyli umarli: tyranowie ci, którzy nas ujarzmiłi, którzy sług twoich na śmierć wydawali, już nieodżyją na nowo; albowiem zmartwychwstanie ich nie będzie do prawdziwego życia i szczęśliwości; ztąd o nich się mówi że są umarłymi na wieki, albowiem śmierć na wieki pożerać ich będzie.—*Niech nie żyją.* Zamiast, żyć nie będą.—*Obrzymowie.* Przez obrzymów rozumieją się w Piśmie św. wszelkiego rodzaju tyrańi i ludzie ze wszech miar niesprawiedliwi.—*Niech nie powstają.* Nie powstaną, to jest do żywota wiecznego.—*Nawiedziłeś.* Ukarales.

15. *Folgowałeś.* Nie karząc, albo odwlekając karę.—*Oddaliłeś.* Powiększyłeś i rozszerzyłeś ich granice i posiadłości: czyliż za to ciebie chwalili, jakby rzekł: bynajmniej.

16. *W ucisku.* Raczej przeciwnie się działo; albowiem

17. Sicut quae concipit, cum appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus a facie tua, Domine.

18. Concepimus, et quasi parlarivimus, et peperimus spiritum: salutes non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terrae.

19. Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent: expurgiscimini, et laudate, qui habitatis in pulvere, quia ros lucis ros tuus, et terram gigantum detrahes in ruinam.

20. Vade, populus meus intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio.

21. Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terrae contra eum, et revelabit terra sanguinem suum, et non operiet ultra interfectos suos. (*Mich. 1, 3*).

17. Jako która poczyna, gdy się przybliżyła ku rodzeniu, bolejąc woła w boleściach swych: takeśmy się stali od oblicza twego Panie.

18. Poczeliśmy, y iakobyśmy pracowali rodząc, y porodziliśmy ducha: zbawienia nie sprawowaliśmy na ziemi, przetoż nie upadli obywatele ziemie.

19. Żyć będą umarli twoi, pobici moi powstaną, ocuccie się a chwalcie którzy mieszkacie w prochu: bo rosa światłości rosa twoia, a ziemię obrzymów ściagniesz do upadku.

20. Idź ludu mój, wnidź do komor twoich, zamknij drzwi twoje za sobą, skryj się na mały czas na chwilkę, aż przeminie zagniewanie.

21. Bo oto Pan wynidzie z miejsca swego, aby nawiedził nieprawość obywatela ziemie przeciw niemu: y odkryje ziemia krew swoją, a nie zakryje dalej pobitych swoich.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 26. w. 6. *Podępcę je noga, nogi ubogiego.* To jest, nogi Chrystusowe podeptały miasto Jeruzalem. A co przydaje, kroki nędzników, rozumie apostoły. Tak Hieronim *in Isa.* i *Cyrylus in lib. 3 in Isai.*

12. *Wszystkie uczynki nasze sprawiłeś nam.* Rozumie się to, albo o karaniu, albo o cudach Boskich, nie o uczynkach ludzkich, które pochodzą z woli człowieka, łaską Bożą obdarzonej. Hieronim ś. rozumie o karaniu, jakby rzekł: Dasz pokój Panie, albowiem wszystkie plagi które cierpiemy, od Ciebie są: bo nas posiadli panowie prócz Ciebie. Z tem zgodzą się wykład LXX. tłumaczy: Daj pokój Panie, boś nam wszystko oddał. Cyrillus rozumie przez uczynki cuda albo dobrodziejstwa Boże. Jakożkolwiek wyłożysz, tedy tu heretyk nie ma przeciw wolnej woli człowieka, którą zowiemy *liberum arbitrium*.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O ukaraniu czarta, dobroci Boga względem swego ludu, powrócie Żydów z niewoli.

1. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi et forti, super Leviathan serpentem vectem, et super Leviathan serpentem tortuosum, et occidet cetum, qui in mari est.

2. In die illa vinea meri cantabit ei.

1. W on dzień nawiedzi Pan mieczem swoim twardym, y wielkim a mocnym, Lewiathana węży zaworę, y Lewiathana węży pokrzywionego, y zabije wieloryba który jest w morzu.

2. W on dzień winnica szczeręgo wina będzie sobie śpiewać.

gdy trapiłeś ich, wtedy ciebie szukali.—*W utrapieniu szemrania.* W utrapieniu ciężkim, które wyrwało wzdychania i skargi.—*Nauka twoja im.* Pomaga im karanie twoje, jest im zbawienie.

18. *Poczeliśmy, i iakobyśmy pracowali rodząc.* Twoją chłostą trapieni poczeliśmy pragnienia, i zdawało się iakobyśmy chcieli wydać na świat plód dobrych uczynków.—*Porodziliśmy ducha.* Watablus przekłada. *wiatr*, to jest rzecz niktąca, niceśmy nie uczynili; w chęciach tylko trwaliszy, a do dzieła mężnie nie przyłożyliśmy ręki, i bardzo mało albo nawet nic nie postąpiliśmy poza granice dobrych chęci.—*Zbawienia.* Dzieła zbawienia.—*Nie upadli obywatele ziemie.* A przeto nie będziemy mogli pokonać nieprzyjaciół naszych, którzy zamieszkują ziemię świętą nam przeznaczoną i obiecaną.

19. *Żyć będą umarli twoi.* Powstaną z umarłych, i będą błogosławieni umarli którzy w Panu umierają, i będą *moi powstani.* Którzy z narodu mojego Izraelskiego, albo raczej z Kościoła, jako świadkowie prawdy pozabijani zostali, powstaną.—*Ocuccie się.* Ze snu śmierci.—*Którzy mieszkacie w prochu.* Grobów.—*Bo rosa światłości rosa twoja.* W hebr. zamiast *światłości* jest *oroth*, który wyraz i światłość oznacza, i także ziola i jarzyny zielone. Sens więc jest: jako rosa spadająca na ziola sprawuje że one rosną, tak rosa łaski twojej spadając na kości umarłych, wskrzesi je. Tak mówi się niżej, r. 66, 14: *kości wasze jako trawa zakwitną.* Toż samo zdanie zawiera Wulgata, jakby rzekła: ponieważ rosa twoja jest ro-

są światłości, to jest, wzbudzająca i przywoływująca do światłości życia.—*Ziemię obrzymów.* Ciąła bezbożnych, jak tłumaczy św. Hieronim. Albo świat ten, który jest siedliskiem bezbożnych i tyranów, jakimi niegdyś byli obrzymi, do szczętu zniszczysz ogniem gorejącym.

20. *Idź, ludu mój.* Zdaje się że to jest głos Boga do świętych, którzy w Panu umierają, jakby rzekł: idźcie na chwilkę, o święci, do mieszkań, to jest, do grobów waszych, tam śpijcie i odpoczywajcie, ponieważ wkrótce, to jest w dzień sądu wzbudzę was.—*Zagniewanie.* Ponieważ bezbożnych karać będę, zwłaszcza na końcu świata rozlicznemi klęskami.

21. *Z miejsca swego.* Zstąpi z nieba na sąd.—*Abym nawiedził.* Aby wyszedł i ukarał.—*Odkryje ziemia krew swoją.* Odda ziemia krew sprawiedliwych i męczenników, którą jest przesiękla.—*Nie zakryje dalej pobitych swoich.* Ponieważ wszystkich męczenników, jako też i innych wszystkich umarłych, odda z łona swojego.

R. 27.—1. *Nawiedzi.* Ukarze, i będzie niejako zabił.—*Mieczem swoim.* Swoją mocą, swojemi siłami i orężem.—*Lewiatana.* P. W.

2. *W on dzień.* Sądu, gdy lewiatan i bezbożni pójdą na śmierć wieczną.—*Będzie śpiewać.* Bóg publicznym i wołonym głosem i wyrokami ogłosi.—*Sobie.* To jest kościołowi swojemu, chwając go i mówiąc: o winnico moja, która nie wydałaś agrestu, lecz wino szczerę i najwyborniejsze doskonałych uczynków, jesteś szczęśliwa i błogosławiona.

3. Ego Dominus, qui servo eam, repente propinabo ei, ne forte visitetur contra eam: nocte et die servo eam.

4. Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam et veprem in proelio? gradiar super eam, succendam eam pariter?

5. An potius tenebit fortitudinem meam, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi?

6. Qui ingrediuntur impetu ad Jacob, florebit et germinabit Israel, et implebitur faciem orbis semine.

7. Numquid juxta plagam percutientis se percussit eum? aut sicut occidit interfectos ejus, sic occisus est?

8. In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit, judicabis eam: meditatus est in spiritu suo duro per diem aestus.

9. Idcirco super hoc dimittetur iniquitas domui Jacob, et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci et delubra.

10. Civitas enim munita desolata erit, speciosa relinquetur, et dimittetur quasi desertum: ibi pascetur vitulus, et ibi accubabit, et consumet summitates ejus.

11. In siccitate messes illius conterentur, mulieres venientes et docentes eam: non est enim populus sapiens: propterea non miserebitur ejus, qui fecit eum, et qui formavit eum, non parcet ei.

3. *Jęj strzegę.* I błogosławioną czynię. — *Znagła.* W hebr. jest, *lirgahim*, co można przełożyć, *znagła*, albo *ustawicznie*; jedno i drugie służy: *znagła*, ponieważ po niewielkiej pracy przychodzi błogosławionym rozkosz wieczna; *ustawicznie* zaś ponieważ bezustannie, przez wszystkie chwile i na wieki będą *jęj* używali. — *Jęj pozostaje.* Winem słodkiem i wyborem, jakie ona wydała. To samo jest, co się mówi w Psal. 35 9: *strumieniem rozkoszy twojej napoisz je.* — *Aby snadź nie było nawiedzenie przeciw niej.* Izby się nie robiło przeciwko niej, żeby się *jęj* nic złego nie stało, przeto *jęj* strzegę dzień i noc.

4. *Rozgniewania niemasz u mnie.* Nie mogę się gniewać na winnicę tak dobrą, tak żyzną, jak się gniewałem na synagogę nieplodną. — *Kto mię uczyni cierniem i tarniem i tarniem.* Kto to sprawi żebym był cierniem dla winnicy tak wybranej? Kto mię uczyni względem niej ostrym i zagniewanym dla lekkich *jęj* grzechów, żebym przedsięwziął przeciwko niej wojnę, i iżbym ją podeptał i wyciął? Nikt bezwątpienia. — *Pójdę po niej.* Napadnę na nią żeby ją dobywać. — *Zarazem.* Z inną niewdzięczną i niewierną winnicą.

5. *Czyli raczej zatrzyma moc moję.* Czyli raczej winnica moja nie zatrzyma i nie powściągnie swoim wdziękiem i ozdobą mocnej pomsty mojej, iżbym tęj pomsty nie wykonał przeciwko niej; będzie bowiem zemną w bezustannym pokoju, będzie mnie zawsze służyła, będzie przyjaciółką i t. d.

6. *Którzy wchodzą.* Tu się kończy pieśń, i przechodzi prorok do Apostołów, i ich opowiadania i owocu. W hebr. jest, *gdy przychodzą* albo *gdy wchodzą*, to jest Apostołów. — *Pędem.* Z wielką gorącością ducha. — *Do Jakóba.* Dla nawrócenia Izraelitów. — *Zakwitnie i rozdzić będzie.* Prawdziwą religją, pobożnością i świętością. — *Napełnią świat nasieniem.* Tak że pomyślny ten plon zapełni powierzchnię ziemi.

7. *Izali według plagi onego który go bije, ubił go?* Czyliż Bóg ukarał Żydów równie według prawa odwetu, iż jak oni Chrystusa i świętych jego niesprawiedliwie

3. Ja Pan który *ięj* strzegę, *znagła* ją poczęstuję: aby snadź nie było nawiedzenie przeciw niej, we dnie y w nocy strzegę *ięj*.

4. Rozgniewania nie masz u mnie: kto mię uczyni cierniem y tarniem w bitwie: pójdę po niej, podpalę ją zarazem.

5. Czyli raczej zatrzyma moc moję, uczyni mi pokój, pokój mi uczyni.

6. Którzy wchodzą pędem do Jakóba, zakwitnie y rozdzić będzie Israel, y napełnią świat nasieniem.

7. Izali według plagi onego który ji bię, ubił go? abo iako zabił zabite jego, tak zabił iest?

8. W mierze przeciwko mierze, gdy odrzucona będzie, osadzisz ją: rozmyślał w duchu swym twarzym w dzień gorącości.

9. Przeto dla tego będzie odpuszczona nieprawość domowi Jakobowemu: a ten wszystkie owoc, aby odjęt był grzechów jego, gdy położy wszystkie kamienie ołtarza, iako kamienie popiołu pokruszone: nie ostoją się gaje y zbory.

10. Bo miasto obronne spustoszeie, piękne będzie opuszczone, y zostawione iako pustynia: tam się będzie pasł cielec, y tam légać będzie, y spasię wierzchołki jego.

11. W suchości żniwa jego będą pokruszone, niewiasty przychodzące a uczące ją: bo nie iest lud mądry, przeto nie zlituie się nad nim, który go uczynił: a który go stworzył, nie przepuści mu.

trapili, chłostali i zabijali, tak i Bóg ich samych chłostał i zabijał? jakby rzekł: bynajmniej. — *Tak zabił jest.* To jest Izrael.

8. *W mierze przeciwko mierze.* Jeszcze nie należyćie ukarać niewiernych i występnych Izraelitów; ukarze jednak w swoim czasie w równej i odpowiednej mierze, iżby według miary grzechów była i razów miara. Deut. 25, 2. — *Gdy odrzucona będzie.* Synagoga. — *Rozmyślał.* Albowiem Bóg obmyślał przeciwko niej ciężkie i okrutne kary. — *W dzień gorącości.* W czasie pomsty i zburzenia Jeruzolimy.

9. *Przeto.* Wraca do wiersza szóstego, i do ostatnich Żydów wierzących w Chrystusa, zwłaszcza do tych, które się nawrócą po porażce i zburzeniu, o którym mówił w wierszu poprzedzającym. — *Będzie odpuszczona nieprawość domowi Jakobowemu.* Gdy się on nawróci do Chrystusa. — *A ten wszystkie owoc.* Opowiadania Ewangelii. — *Gdy położy wszystkie kamienie ołtarza.* Co się stało podczas zburzenia Jeruzolimy pod Tytusem. — *Nie ostoją się gaje i zbory.* Pogańskie, które poczną upadać przez opowiadanie Ewangelii. Nie należyćie tego rozumieć o gajach i zborach żydowskich, ponieważ nie czytamy żeby oni w tym czasie bałwanów czcili. Zdanie więc jest: gdy ujrzą Żydzi, iż po zburzeniu ich kościoła upadają także i bałwany pogańskie przez opowiadanie Chrześcijańskiej religii, z pomiędzy nich wielu się nawróci.

10. *Miasto obronne.* Jeruzolima. — *Fiękne.* Które wprzód było piękne i ozdobne.

11. *W suchości żniwa jego będą pokruszone.* Jeruzolimitanie będą dotknięci posuchą i głodem. — *Niewiasty przychodzące, a uczące ją.* Tak dalece będą niedolni do rady, iż dopuszczą żeby niewiasty nimi rządziły, i będą słuchali ich rady jakkolwiek niedołążnej. Albo pod imieniem niewiast rozumieć zniewieściałych książy, fałszywych proroków i nauczycieli, którzy zgubili Judęę swoją miękkością, nieumiejętnością i gnusnością. — *Bo nie jest lud mądry.* Przeto zasługuje żeby nim rządziły niewiasty. — *Który go stworzył.* T. j. Bóg.

12. Et erit: in die illa percutiet Dominus ab alveo fluminis usque ad torrentem Aegypti, et vos congregabimini unus et unus, filii Israel.

13. Et erit: in die illa clangetur in tuba magna, et venient, qui perditii fuerant de terra Assyriorum, et qui ejecti erant in terra Aegypti, et adorabunt Dominum in monte sancto in Jerusalem.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 27. w. 1. *Lewiathana węża, zaworę.* Zowie tu szatana rozmaitemi słowy, Lewiathan, iż jako wieloryb biega po morzu, tak szatan po świecie: wężem, dla jadu i chytrności: zaworą, dla wielkości i okrucieństwa: pokrzywionego, dla zdrady i oszukania. Ten szatan jest zwyciężony przez Chrystusa, jako tu opisuje Izajasz.

C A P U T XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O groźbach Bożych przeciwko Izraelitom, zniszczeniu bałwanów, karach bezbożników, i t. d.

1. Vae coronae superbiae, ebris Ephraim, et flori decidenti, gloriae exultationis ejus, qui erant in vertice vallis pinguis, errantes a vino.

2. Ecce validus et fortis Dominus sicut impetus grandinis; turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium, et emissarum super terram spatiosam.

3. Pedibus conculcabitur corona superbiae ebriorum Ephraim.

4. Et erit flos decidens gloriae exultationis ejus, qui est super verticem vallis pinguium, quasi temporaneum ante maturitatem autumnus; quod cum aspexerit videns, statim ut manu tenuerit, devorabit illud.

5. In die illa erit Dominus exercituum corona gloriae, et sertum exultationis residuo populi sui,

6. et spiritus iudicii sedenti super iudicium, et fortitudo revertentibus de bello ad portas.

7. Verum hi quoque prae vino nescierunt, et prae ebrietate erraverunt; sacerdos et propheta nescierunt prae ebrietate, absorpti sunt a vino, erraverunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignoraverunt iudicium.

12. *I będzie.* Powiada, że wygnani i zbiegli Żydzi mają przyjść do kościoła Chrystusowego.—*Pobije.* Otrzęsie jak się otrząsają oliwki z drzewa oliwnego, tak iż Żydzi będą ogołoceni z darów Bożych, którymi wprzód byli przyodziani.—*Od łożyska rzeki.* Od Eufratu.—*Zgromadźcie się jeden i jeden.* Co do jednego, jakby rzekł: którykolwiek jesteście prawdziwymi Izraelitami nie ciałem, lecz duchem, wszyscy się zgromadźcie do Chrystusa w kościele. To samo co się mówi Jan. 11, 52: *żeby syny Boże, którzy byli rozproszeni zgromadził w jedno.*

13. *W trąbę wielką.* Opowiadania Ewangelicznego.—*Przyjdą.* Zgromadzą się do Chrystusa i kościoła.—*Którzy byli poginęli z ziemie Assyryjskiej.* Którzy w niewolę byli zaprowadzeni do Assyrii i Babilonu.—*Na górze Świętej w Jeruzalem.* W kościele, którego godłem była góra Syon.

R. 28.—1. *Koronie pychy.* Królestwu pysznemu.—*Efraim.* Izraelitów rozumie, to jest dziesięć pokoleń.—*Kwiatowi opadającemu.* Któręj korony chwała podobna jest do kwiatu opadającego, który zaledwie rozkwitnął, a zaraz wędnieje i ginie. Więncie się spletały bądź z kwiatów, bądź z innych materyj. Podobieństwem korony pokazuje, że nie długo trwać mają owe rozkosze i przepych.—*Którzy byli na wierzchu doliny bardzo tłustej.* Którzy

12. Y będzie: W on dzień pobije Pan od łożyska rzeki, aż do potoku Egypckiego, a wy się zgromadzicie ieden y ieden synowie Izraelowi.

13. Y będzie: W on dzień zatrąbią w trąbę wielką, y przydą którzy byli poginęli z ziemie Assyryjskiej, y którzy byli wygnańcy w ziemie Egypckiej, y będą się kłaniać Panu na górze świętej w Jeruzalem.

1. Biada koronie pychy, piianym Ephraim i kwiatowi opadającemu, sławie radości iego, którzy byli na wierzchu doliny barzo tłustej, błędzący od wina.

2. Oto duży a mocny Pan iako nawałność gradu: wicher druzgocący, iako bystrość wód gwałtownych wyléwających y wypuszczonech na ziemie przestrona.

3. Nogami podeptana będzie korona pychy piianych Ephraim.

4. Y będzie kwiat opadający sławy radości iego, który iest na wierzchu doliny tłustych, iako skorożrzały owoc przed dojrzałością iesieni: który obaczywszy patrzący, skoro w rękę weźmie zię go.

5. W on dzień będzie Pan zastępów korona chwały, y wieńcem wesela ostatkowi ludu swego,

6. y duchem sądu siedzącemu na sądzie, y mocą wracającym się z woyny do bramy.

7. Lecz y ci od wina nie znali, a od piianstwa pobłdzili: kapłan y prorok nie widzieli od piianstwa, zatonęli w winie, pobłdzili w piianstwie, nie znali widzącego, nie umieli sądu.

mieszkali w Samaryi położonej na szczycie góry, u stóp której rozciąga się najżyźniejsza dolina obfitująca w winne i oliwne drzewa.—*Błądzący od wina.* Od pijaństwa. LXX, *którzy jesteście pijani bez wina.*

2. *Oto duży a mocny Pan.* Z mocą spustoszy i zniszczy pola Samaryjskie.—*Wicher.* Jako wicher.

4. *Kwiat opadający.* P. w. 1.—*Jako skorożrzały.* Skorożrzałym nazywa owoc przedczesny. Zdanie jest: jako pierwsze owoce ponieważ są nowością, drażnią podniebienie, i z chciwością się jedzą; tak was, o Samaryjczycy, pozrze zaguba.

5. *W on dzień.* To jest po spustoszeniu i uprowadzeniu dziesięciu pokoleń.—*Koroną chwały.* Opasującą, ozdabiającą i ochraniającą przeciwko Sennacherybowi, Filistyńczykom i innym nieprzyjaciołom.—*Ostatkowi ludu swego.* Dwóm innym pokoleniom Judy i Benjamina.

6. *Duchem sądu.* Dany będzie od Boga dar dobrego sądzenia.—*Siedzącemu na sądzie.* Królowi Ezechyaszowi sędziemu i księżcu ludu.—*Mocą.* Sprawi, że wracający z woyny do domu, wrócą zdrowi i mocni.—*Do bramy.* Przez którą wychodzi i na wojnę. Chald., *do domu swego.*

7. *Od wina nie znali.* Karci pijaństwo Żydów, którzy

8. Omnes enim mensae repletae sunt vomitu sordiumque, ita ut non esset ultra locus.

9. Quem docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? ablactatos a lacte, avulsos ab ubribus,

10. quia: Manda, remanda: manda, remanda: expecta, reexpecta: expecta, reexpecta: modicum ibi, modicum ibi!

11. In loquela enim labii et lingua altera loquetur ad populum istum, (1. Cor. 14, 21).

12. cui dixit: Haec est requies mea, reficite lassum, et hoc est meum refrigerium: et noluerunt audire.

13. Et erit eis verbum Domini: Manda, remanda: manda, remanda: expecta, reexpecta: expecta, reexpecta: modicum ibi, modicum ibi, ut vadant, et cadant retrorsum, et conterantur, et illaqueentur, et capiantur.

14. Propter hoc audite verbum Domini, viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Jerusalem.

15. Dixistis enim: Percussimus foedus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans, cum transierit, non veniet super nos, quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.

16. Idcirco haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum in fundamento fundatum: qui crediderit, non festinet. (Psal. 117, 22. Luc. 20, 17).

17. Et ponam in pondere iudicium et iustitiam w t6m naśladowali Samarytan6w. — *Kapłan i proroki.* Wszyscy, należący nawet do najświętszych stan6w, jak naprzykład kapłani i prorocy. — *Nie wiedzieli.* Błędzili, albo, jak nieco si6 p6zniej mówi, *nie mieli s6du.* — *Nie znali widz6cego.* Boga, albo nie poznali, lub słuchać i rozumieć nie chcieli prorok6w Bożych, którzy si6 nazywaj6 *widz6cymi* w Pismie św. — *Nie znali s6du.* Nie mogli z powodu pijaństwa słusznie s6dzić i roztrząsać, lecz w s6dzeniu błędzili.

8. *Tak iż nie masz wi6cej miejsca.* Wolnego od obrzydliwosci. Pod figur6 s6w rozumie trybunał.

9. *Nauczy.* Nauczy B6g. — *Co slyszal.* Karność i naukę, które si6 nabywaj6 przez słuchanie. — *Odstawionym od mleka.* Od rozkoszy czyli od niedoskonalego życia. Jest to samo co powiedział św. Paweł do Żyd6w 5, 13: *bo każdy który jest mleka uczestnikiem, nieświadom jest mowy sprawiedliwosci.*

10. *Rozkaż, zaś rozkaż.* Jest naśladowanie g6osu i sposobu wyrażenia prorokom bardzo zwyczajnego, którzy często mówili: *to rozkazuje Pan.* Wyśmiewaj6 więc Izajasz6, powiadaj6: *Rozkaż zaś rozkaż, to jest, znowu rozkaż, o Izajaszu proroku.* — *Czekaj zaś czekaj.* Znowu czekaj, jakby mówili: prorocy tyle razy groż6, lub obiecuj6, i nic si6 z tego nie przytrafia, co przepowiadaj6; jak długo czekać będziemy? — *Troch6 tam.* Jest najgrawanie si6 z tychże prorok6w, którzy mieli zwyczaj powiadać: *maluczko, a to lub owo si6 stanie.* A więc powiada, że tego rodzaju szyderycy nie s6 zdolni do przyjęcia umiej6tnosci i karnosci Bożej.

11. *Bo mówieniem warg.* Pagninus i Watablus z hebrajskiego przekładaj6, *bełkotaniem warg.* Kt6ż nie wie, że bełkotanie używa si6 niekiedy dla wyśmiania. S6dzilibyśmy że zdanie jest to: wyśmiewacie mnie i prorok6w moich; więc i ja nawzajem z waszego nieszczęścia na-

8. Bo wszystkie stoły s6 pełne wracania y plugastwa, tak iż niemasz wi6cej miejsca.

9. Kog6ż nauczy umiej6tnosci? a komu da zrozumieć co slyszal? ostawionym od mleka, odsadzonym od piersi,

10. abowiem: Roskaż, zaś rozkaż; roskaż, zaś roskaż: czekaj, zaś czekaj: czekaj zaś czekaj, troch6 tam, troch6 tam.

11. Bo mówieniem warg, a ięzykiem inszym b6dzie mówił do ludu tego,

12. kt6remu rzekł: To iest odpocznienie moie, posilcie spracowanego, y to iest och6loda moia: a nie chcieli słuchać.

13. Y b6dzie im słowo Pańskie: Roskaż, zaś roskaż, roskaż, zaś roskaż, czekaj, zaś czekaj, czekaj, zaś czekaj, troch6 tam, troch6 tam: że p6yđ6 a padn6 w znak, y b6d6 potarci, y usidleni y poimani.

14. A przeto słuchajcie słowa Pańskiego m6żowie naśmi6wcy, którzy panujecie nad ludem moim, który iest w Jeruzalem.

15. Abowiemieście mówili: Postanowiliśmy przymierze z śmi6rci6, a z piekłem uczyniliśmy umow6. Kiedy biez gwałtowny przechodzić b6dzie, nie przydzie na nas, bośmy położyli kłamstwo nadziei6 nasz6, y nakryliśmy si6 kłamstwem.

16. Przeto to mówi Pan B6g: Oto ia załoz6 w fundamentach Sion kamieñ, kamieñ doświadczony, w6gielny, kosztowny, na fundamencie fundowany, kto uwierzy niech si6 niekwapi.

17. Y poloż6 pod wag6 s6d, a sprawiedliw6ść

śmiewać si6 y szydzić b6d6. Wy mówicie: rozkaż, zaś rozkaż, a ja wam innym sposobem odpowiem, który wam b6dzie ciężki i przykry. Mówić b6d6 bowiem do was j6zykiem żelaznym nieprzyjaci6ł waszych.

12. *Kt6remu rzekł: to jest odpocznienie moje.* Ja im wskazałem że to mi si6 podoba, i to jest spok6j i pociecha moja, iżby wspomagali słabych i nieszczęśliwych, lecz oni słuchać nie chcieli.

13. *I b6dzie im słowo Pańskie.* Gdyich nieszczęścia dotkn6, B6g b6dzie z nich szydził, przywodz6c im na myśl słowa, które oni mieli zwyczaj powtarzać, *rozkaż zaś rozkaż, i t. d.* — *Że p6yđ6.* B6dzie z nich szydził, i pozbawi ich pomocy swojej, iżby przyszli do zguby; słusznie si6 mi6sierdzie usuwa od tych, którzy wzgl6dem innych mi6sioiernymi nie byli.

15. *Postanowiliśmy przymierze z śmi6rci6.* Nie l6kamy si6 śmi6rci. — *Z piekłem uczyniliśmy umow6.* Jest powt6rzenie tegoż samego zdania. Piek6o w t6m miejscu bierze si6 za gr6b. — *Biez gwałtowny.* Gdy biez karania Bożego obejdie wsz6cz i wzdluż ziemi6, my unikniemy og6lnej kl6ski. — *Bośmy położyli kłamstwo.* Nie tak oni mówia, lecz tak t6maczy prorok, to jest że ich nadzieja jest pr6żna.

16. *Przeto.* Swoim zwyczajem prorok przენosi si6 do Chrystusa, jakby rzekł: przeto, żeby kłamiw6 ufn6ść wasz6 m6drsz6 i trwalsz6 rad6 obalić, a raczej sprostow6ć i naprawić, posłz6 wam lubo niegodnym Chrystusa zbawiciela. — *Założ6 w fundamentach Syon kamieñ.* P. W. — *Kto uwierzy niech si6 nie kwapi.* P. W.

17. *I poloż6.* Wraca do swoich czas6w, i przedluz6 gr6żby przeciwko Żydom. — *Poloż6 pod wag6 s6d.* Ja owych Żyd6w szyderyc6w sprawiedliw6 w6g6 i miar6 s6dzić b6d6. — *Wywer6ci grad nadziej6 kłamstwa.* Przez grad rozumie gwałtowne karanie Boże zesłane przez Ch6l-

in mensura, et subvertet grando spem mendacii, et protectionem aquae inundabunt.

18. Et delebitur foedus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit: flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculcationem.

19. Quandocumque pertransierit, tollet vos, quoniam mane diluculo pertransibit in die et in nocte, et tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui.

20. Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat; et pallium breve utrumque operire non potest.* (2. Reg. 5, 20. Jos. 10, 12).

21. Sicut enim in monte divisionum stabit Dominus; sicut in valle, quae est in Gabaon, irascetur, ut faciat opus suum, alienum opus ejus, ut operetur opus suum; peregrinum est opus ejus ab eo.*

22. Et nunc nolite illudere, ne forte constringantur vincula vestra: consummationem enim et abbreviationem audivi a Domino Deo exercituum super universam terram.

23. Auribus percipite, et audite vocem meam, attendite, et audite eloquium meum.

24. Numquid tota die arabit arans, ut serat, proscindet et sarriet humum suam?

25. Nonne, cum adaequaverit faciem ejus, seret gith, et cyminum sparget, et ponet triticum per ordinem, et hordeum, et milium, et viciam in finibus suis?

26. Et erudiet illum in iudicio: Deus suus docebit illum.

27. Non enim in serris triturabitur gith, nec rota plaustrum super cyminum circuibit, sed in virga excutietur gith et cyminum in baculo.

28. Panis autem comminuetur: verum non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit

dejczyków lub Rzymian, które próżne nadzieje Żydów rozproszy.—*Przykrycie wody zaleją.* Mur który was ochrania, i za którym spodziewacie się być bezpiecznymi, wojsko nieprzyjacielskie jakby woda wszystko zalewająca, przeskoczy.

18. *Będzie zgładzone przymierze wasze z śmiercią.* To się rozumie z tego co się powiedziało wyż. w. 15.—*Będziecie podeptaniem jego.* Będziecie podeptani.

19. *Przejdzie.* Chłosta Boża.—*Zabierze was.* Obali, zatraci was.—*Rano o świtanu przejdzie we dnie i w nocy.* Ten grad, ten bicz rychło i wcześniej, jakby w najwcześniejszym ranku na was spadnie, i będzie trwał bez przerwy przez całe dnie i noce; oznacza się więc prędkość i długość kłeski.—*Da wyrozumienie słuchowi.* Sprawi, że zrozumiecie i uwierzycie w prawdziwość proroczą i grózb proroczych, któreście słyszeli.

20. *Bo zwąziło się łoże.* Łoże jest ciasne i dwóch miłośników nie mieści: przeto rzeczą jest konieczną, iżbyście albo Boga odrzucili albo bałwany; podobne przysłowie jest u Mat. 6, 24: *żaden nie może dwiema panom służyć*; i II. Kor. 6, 15: *co za zgoda Chrystusowi z Belialem.*

21. *Bo jako na górze rozdziałów.* Jako na Baal-Farazim co oznacza *miejsce rozdziałów*, Bóg zamiast Dawida obalił Filistynów II. Król 5, i tam zwyciężąc Dawida oddzielił i odłączył od zwyciężonych Filistynów; tak powstanie przeciwko wam P. Bóg.—*Jako w dolinie, która jest w Gabaon.* Jako w tej dolinie orężem Jozuego i gradem pobił Amorejczyków, tak i wam uczyni.—*Aby uczynił uczynek swój.* Dzieło przez siebie postanowione, domierzając pomsty i karania.—*Obcy uczynek swój.*

pod miarą: y wyróci grad nadzieię kłamstwa: y przykrycie wody zaleją.

18. Y będzie zgładzone przymierze wasze z śmiercią, a wasza umowa z piekłem nie ostoi się: bicz gwałtowny gdy przydzie, będziecie podeptaniem jego.

19. Kiedykolwiek przejdzie, zabierze was: bo rano o świtanu przejdzie we dnie y w nocy, a samo tylko utrapienie da wyrozumienie słuchowi.

20. Bo zwąziło się łoże, tak iż drugi spadnie: a kołdra wąska obu nakryć nie może.

21. Bo jako na górze rozdziałów Pan stanie: iako w dolinie, która jest w Gabaon zagniewa się, aby uczynił uczynek swój, obcy uczynek swój, aby działał dzieło swe, obce jest dzieło jego od niego.

22. A teraz nie naśmiewajcie się, by snadź nie były ścieśnione związki wasze, bom słyszał od Pana Boga zastępów dokonanie y ukrócenie na wszystkie ziemie.

23. Bierzcie w uszy, a posłuchajcie głosu mego, pilnuyście a posłuchajcie powieści moiej.

24. Izali cały dzień będzie oracz orał aby siał, będzie przewracał y bronował ziemię swoię?

25. Izali zrównawszy wierzch ię y nie będzie siał czarnuchy, y kminu nie roztrzęsie, y nie nasieie pszenice porządkiem, y ięczmieniu, y prosa, y wyki mieyscy swemi?

26. Y wyćwiczy ji w sądzie: Bóg jego nauczy ji.

27. Bo nie piłami młócić będą czarnuchy, ani koło wozowe po kminie obracać się będzie: ale laską będzie wybita czarnucha, a kmin kiem.

28. A chleb młóć będą: wszakoż nie na wieki ten który młóci będzie go młócił, ani go będzie

Dzieło które niechętnie uczynił; bo nie jest mu rzeczą właściwą karać, lecz okazywać miłosierdzie i przebaczać, i bronić Izraelitów.

22. *Nie naśmiewajcie się.* Z tych grózb moich.—*By snadź nie były ścieśnione związki wasze.* Abyście rychło i mocniej nie byli skrepowani od nieprzyjaciół, i odmnie nie byli srożej karani.—*Dokonanie i ukrócenie.* Że ma przyjąć wkrótce ostateczna kara.

24. *Izali cały dzień będzie oracz orał.* Zdanie jest: jak przemyślny rolnik rozmaite ma zatrudnienia około roli swojej, albowiem niekiedy orze, niekiedy sieje, żnie lub młóci, jak tego wymagają potrzeby rolnictwa, wszystko zaś czyni, żeby nareszcie owoc zbierać: tak Bóg winnicę ludu swojego rozmaitemi sposobami uprawia; albowiem usiewa nasieniem prawa, łaski i darów swoich; żnie owoce dobrych uczynków; młóci, to jest zsyła utrapienia cięższe lub lżejsze, jak tego wymaga jego opatrność. Powinien więc każdy człowiek tę Bożą uprawę przyjąć i z nią pożytkować, i starać się żeby odpowiedzieć pracy i oczekiwaniom tak dobrego rolnika, przynosząc obfite owoce.—*Bronował.* Zboże od chwastów oczyszczając i innych ziół szkodliwych.

26. *I wyćwiczy go w sądzie.* Będzie uczył Bóg rolnika rozsądnie i mądrze to wszystko rozrzadzić. Tak św. Hieronim.

28. *Chleb.* Pszenica, zboże, z którego chleb się wyrabia będą młócić wprowadzonemi wołami, które raciami wycierają ziarna z kłosów, a także wozami i zębami młóćarniami.—*Wszakoż nie na wieki.* Jako rolnik wprowadza wozy i młóćarnie na kłosy, dopóki pszenicy

eum rota plaustris, nec unguis suis comminet eum.

29. Et hoc a Domino Deo exercituum exivit, ut mirabile faceret consilium, et magnificaret iustitiam.

trzęć koło wozowe, ani ji pokruszy paznoktami swemi.

29. A to od Pana Boga zastępów wyszło, aby dziwną uczynił radę, a uwielmożył sprawiedliwość.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 16. Oto ja założę w fundamentach Syon kamień. Ten kamień jest Chrystus, tak Paweł ś. wyklada Rom. 9, w. 33, 1 Petr. 2, Cypr. lib. 2, adversus Judaeos c. 16. Euseb. Caesar. lib. 1. Demonstr. c. 5. August. in Psal. 94, et in Psal. 3. zowie Chrystusa kamieniem, iż on jest fundamentem Kościoła świętego 1 Cor. 3. I jest kamieniem węglowym łączący dwie ścienie, to jest, Żydy i Pogany.

16. *Kto uwierzy niech się nie kwapi.* To jest niechaj nie mniema że to rychło ma być, ale niech czeka. Dla tego LXX tak przełożyli: Kto uwierzy nie będzie zawstydzon.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O oblężeniu Jerozolimy, skażeniu Izraelitów, i nawróceniu się ich ostatków do Boga.

1. Vae Ariel, Ariel civitas, quam expugnavit David: additus est annus ad annum, solemnitates evolutae sunt.

2. Et circumvallabo Ariel, et erit tristis et moerens, et erit mihi quasi Ariel.

3. Et circumdabo quasi sphaeram in circuitu tuo, et jaciam contra te aggerem, et munimenta ponam in obsidione tua.

4. Humiliaberis, de terra loqueris, et de humo audietur eloquium tuum, et erit quasi pythonis de terra vox tua, et de humo eloquium tuum mussitabit.

5. Et erit sicut pulvis tenuis multitudo ventilantium te, et sicut favilla pertransiens multitudo eorum, qui contra te praevaluerunt,

6. eritque repente confestim. A Domino exercituum visitabitur in tonitruo et commotione terrae, et voce magna turbinis et tempestatis, et flammae ignis devorantis.

7. Et erit sicut somnium visionis nocturnae multitudo omnium gentium, quae dimicaverunt contra Ariel, et omnes qui militaverunt, et obsederunt, et praevaluerunt adversus eam.

1. Biada Ariel, Ariel miasto, którego dobył Dawid: przydan jest rok do roku: święta uroczyste przemienią.

2. Y oblegę Ariela, a będzie smętny y żałośny, y będzie mi jako Ariel.

3. Y otoczę iako krąg w koło ciebie, y usypię przeciw tobie wał, y baszty poczynię na oblężenie twoje.

4. Poniżon będziesz, z ziemie będziesz mówić, y z ziemie będzie słyszana mowa twoja: y będzie iako Pythona z ziemie głos twój, a z piasku powieś twoja szeptać będzie.

5. Y będzie iako proch drobny mnostwo rozmiatających cię: a iako pęcz miiający zgraia tych którzy przeciw tobie przemogli,

6. a będzie nagle z strzaskiem. Od Pana zastępów nawiedzon będzie, gromem y trzęsieniem ziemie, y głosem wielkim wichru y burze, y płomienia ognia pożeraiącego.

7. Y będzie iako sen widzenia nocnego zgraia wszech narodów, którzy walczyli na Ariela, y wszyscy którzy boiowali, y oblegli, y przemogli przeciwko niemu.

nie oddzieli od ości i plewów; tak Bóg nie na wieki trapić będzie lud swój, lecz tylko do czasu, to jest dopóki nie osiągnie tego czego chce, żeby go oczyścić, i odciągnąć od grzechów, naprzykład od bałwanów, i t. d.

29. *A to.* Tego sposobu postępowania nauczył Bóg ludzi, i sam zachowuje w dziełach swoich z przedziwną radą i sprawiedliwością.—*Sprawiedliwość.* Chald., *mądrość.*

R. 29.—1. *Biada Ariel.* Ariel oznacza tu Jerozolimę, jak się pokazuje z tego co się dalej mówi: i zowie się Ariel, to jest lew, dla swojej mocy i pierwszeństwa.—*Którę dobył Dawid.* Gdyż wprzódy ją posiadali Jebuzejczykwie. Patrz I. Paral. 11, 5.—*Przydan jest rok do roku.* Po dwóch, to jest niewiele latach, wielkość Jerozolimy będzie obalona, i wtedy jej uroczystości zostaną zniszczone i przeminą. W hebrajskim jest, *przydajcie rok do roku*, to jest czekajcie dwa lata, a będzie oblężenie przez Sennacheryba.

2. *Oblegę Ariela.* Naprzód przez Chaldejczyków, potem przez Rzymian. Do tego miejsca stosował mowę Chrystus, Luk. 19, 43, gdy rzekł: *otoczę cię nieprzyjaciele twoi wałem i t. d.* — *I będzie mi jako Ariel.* To jest, jako lew, w około którego wiele jest trupów, i w około którego wiele stoi uzbrojonych strzelców. Albo, ponieważ Ariel oznacza także ołtarz, sens będzie: Jerozolima będzie podobna do ołtarza krwią zbroczonego, wedle którego wiele zabitych ofiar leży. Nareszcie ponie-

waż Ariel oznacza także barana przekleństwa, czyli grzechu, którego zwykle zabijano za grzechy, sens być może: biada tobie Jerozolimo, która wprzódy byłaś jakby lew najsiłniejszy, teraz zaś z powodu zbrodni będziesz zabita jako baran.

3. *Jako krąg.* Zewsząd opaszę oblężeniem.

4. *Z ziemie będziesz mówić.* Jak zwykle czynią zwyciężeni i obaleni, gdy proszą zwycięzców żeby im przebaczyli. Albo sens jest: przez bojaźń strzał nieprzyjacielskich będą się ukrywali obywatele twoi w lochach i miejscach podziemnych.—*Będzie jako pytona.* . . . *głos twój.* Cienki, płacziwy, przytłumiony, jaki wydawali ci którzy posiadali pytona. Patrz co się rzekło I. Król. r. 28 w. 7.—*Powieś.* Mowa.

5. *Jako proch drobny.* To jest, niezliczony. — *Rozmiatających cię.* Miotających tobą. — *Jako pęcz mijających.* Oznacza się wielki zastęp nieprzyjacielskiego wojska, i zarazem się wskazuje że natychmiast po porażce mieszkańców Jerozolimy Chaldejczycy zostaną rozproszeni jako się rozprasza proch, lub liście, gdy powieje wiatr gwałtowny.

6. *Nawiedzon będzie gromem.* W rozmaitych przenośniach oznacza, że ostrą i ciężką będzie porażka Chaldejczyków, którą ich ukarze Bóg.

7. *Jako sen widzenia nocnego.* Oni sami, ich wojsko, a także ich wielkość, potęga i pycha, znikną jako sen nocny.

8. Et sicut somniat esuriens, et comedit, cum autem fuerit expergefactus, vacua est anima ejus, et sicut somniat sitiens, et bibit, et postquam fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit, et anima ejus vacua est: sic erit multitudo omnium gentium, quae dimicaverunt contra montem Sion.

9. Obstupescite, et admiramini: fluctuate, et vacillate: inebriamini, et non a vino: movemini, et non ab ebrietate.

10. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet.

11. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum, signatus est enim.

12. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei: Lege; et respondebit: Nescio litteras.

13. Et dixit Dominus: Eo quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est a me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis: (*Matth. 15, 8*).

14. ideo ecce, ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi et stupendo: peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur. (*1. C. 1, 19. Abd. 1, 8*).

15. Vae qui profundi estis corde, ut a Domino abscondatis consilium, quorum sunt in tenebris opera, et dicunt: Quis videt nos, et quis novit nos? (*Eccli. 23, 25*).

16. Perversa est haec vestra cogitatio, quasi si lutum contra figulum cogitet, et dicat opus factori suo: Non fecisti me; et figmentum dicat fictori suo: Non intelligis.

17. Nonne adhuc in modico et in brevi convertetur Libanus in Carmel, et Carmel in saltum reputabitur?

18. Et audient in die illa surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi caecorum videbunt.

9. *Zdumieście się.* Wraca do spustoszenia Żydów i do nich przemawia, jakby rzekł: o głupi, wahający się i pijani, których Bóg dla grzechów tak karze. Albo jest czas przyszedł zamiast trybu rozkazującego: zdumieście się, zadziwicie się, zawahacie się, będziecie jakby pijani, i t. d.

10. *Ducha snu twardego.* Przenośnia wzięta od tych którzy napój łagodzą i podają do picia. Zdanie jest: Bóg dopuści żeby wpadli w błędy, wszakże nie zrozumieją iż są wiece oszukani, jak gdyby zostawali w ciężkim letargu. Patrz co się rzekło wyż. r. 19, 14.—*Proroki.* Nakryć proroków znaczy sprawić żeby ich nierozumiano. *Książęta wasze.* Często bowiem rzeczą było u Żydów, że książęta i wodzowie ludu odbierali widzenia i objawienia od Boga, i byli prorokami. Albo tych prorokami zowie, którzy nie od Boga, lecz od samych siebie mówili.

11. *Wszelch. Proroków.*—*Jako słowa ksiąg zapieczętowanych.* P. W.—*Które gdy dadzą.* Zdanie jest: wyroki te będą niedostępne tak mądrym jak i niemądrym.

13. *Przybliża się... usły swemi.* To samo jest co z tego miejsca Izajaszowego powiada Pan, Mat. 15, 8: *ten lud czci mię wargami, ale serce ich daleko jest odemnie.—I bali się mnie rozkazaniem ludzkim i naukami.* P. W.

8. A iako się śni głodnemu a on ię, a gdy się ocuci, cza iest dusza iego: a iako się śni pragnącemu a on piie, a gdy się ocuknie, spracowany ieszcze pragnie, a dusza iego cza iest: tak będzie zgraia wszelch narodów którzy walczyli przeciw górze Sion.

9. Zdumieycie się a zadziwuycie się, chwieycie się a cholębcie się: upiycie się, a nie winem: ta-czaycie się, a nie od opilstwa.

10. Bo wam dał pić Pan ducha snu twardego, zawrze oczy wasze, proroki y książęta wasze, którzy widaią widzenia, nakryie.

11. Y będzie wam widzenie wszelch iako słowa ksiąg zapieczętowanych, które gdy dadzą umięiacemu pismo, rzeka: Czytay to: y odpowie: Nie mogę, bo są zapieczętowane.

12. Y dadzą księgi temu który pisma nie umie, y rzeka mu: Czytay: a odpowie: Nie umiem pisma.

13. Y rzekł Pan: Ponieważ ten lud przybliża się ku mnie usły swemi, a czci mię wargami swemi, ale serce iego daleko iest odemnie, y bali się mnie rozkazaniem ludzkim y naukami:

14. przeloż oto ia przynam, że uczynię podziwienie ludowi temu cudem wielkim y dziwnym, bo zginie mądrość od mądrych iego, y rozum rostrompnych iego skryie się.

15. Biada którzyście serca głębokiego, żebyście kryli przed Panem radę: których uczynki są w ciemności, y mówią: Któż nas widzi, a kto wie o nas?

16. Przewrótna iest ta myśl wasza: iako gdyby glina myśliła przeciw garncarzowi, albo rzekła roboty temu kto ią urobił: Nie urobileś mię: a ulepienie lepiarzowi swemu: Nie rozumiesz.

17. Aza jeszcze za mały y krótki czas nie obróci się Liban w Charmel, a Charmel za las poczytan będzie?

18. Y usłyszą dnia onego głuszy słowa ksiąg, a z ciemności y z mroku oczy ślepych patrzyć będą.

14. *Przełoż oto ja.* Przeto cudem oczywiescie wielkim przeciwko temu rodzajowi ludzi taki dam dowód zagniewania, że ludowi, jeśli ma rozum, podziwienie sprawić powinien.—*Zginie mądrość.* Sprawie że uczeni Żydowscy, którzy się zdają nad innych rozumieć, staną się głupimi. Ten to jest cud który zapowiedział. Mądrość bowiem jest właściwą mądrymu; przeto jest to niejako cudem uczynić, żeby mądry nie miał mądrości, i owszem był głupim.—*I rozum rostrompnych jego skryje się.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

15. *Serca głębokiego.* Którzy tak dalece głębokie i tajemne knujecie zamiary, iż się wam zdaje, że ich nie może przeniknąć oko Boże.

16. *Przewrótna.* Głupia i zła.—*Nie rozumiesz.* Mnie. *LXX, niemądrześ mnie uczynił.*

17. *Za mały.* Po siedmdziesiąciu latach, które są małością w porównaniu do wieczności, i ze względu na czas przez który ma trwać kościół Chrystusowy.—*Obróci się Liban w Karmel.* Bezplodne i nieuprawne narody uprawione zostaną przez Apostołów i staną się płodnymi w dobre uczynki przez wiarę i łaskę Chrystusową.—*Karmel za las poczytan będzie.* Pole wpródy żyźne, to jest, Żydzi przerodzą się w las bezowocny i nieuprawny.

18. *Głusi.* Przez głuchych i ślepych pogan rozumie.—*Słowa ksiąg.* Wyrok Pisma ś.—*Z ciemności.* Z ciem-

19. Et addent mites in Domino laetitiam, et pauperes homines in sancto Israel exultabunt,

20. quoniam defecit, qui praevalerat, consummatus est illusor, et successi sunt omnes, qui vigilabant super iniquitatem,

21. qui peccare faciebant homines in verbo, et argumentem in porta supplantabant, et declinaverunt frustra a justo.

22. Propter hoc, haec dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit Abraham: Non modo confundetur Jacob, nec modo vultus ejus erubescet,

23. sed, cum viderit filios suos, opera manuum mearum in medio sui sanctificantes nomen meum, et sanctificabant sanctum Jacob, et Deum Israel praedicabunt,

24. et scient errantes spiritu intellectum, et musitatores discent legem.

19. A ciszy przydadzą w Panu wesela, y ubodzy ludzie rozradnią się w świętym Izraelowym,

20. bo ustał który przemagał, zniszczon iest naśmiewca, y wycięci są wszyscy, którzy czuyni byli do nieprawości,

21. którzy ku grzechowi przywodzili człowieka słowem, y podchodzili w bramie strofującego, y odchylali się daremnie od sprawiedliwego.

22. Przelóż to mówi Pan do domu Jakobowego, który odkupił Abrahama: Nie teraz zawstydzi się Jakób, ani się teraz oblicze iego zapłonie,

23. ale gdy użyrzy syny swe, dzieło rąk moich, w pośród siebie święcące imię moje, y święcić będą świętego Jakobowego, a Boga Izraelowego opowiadać,

24. y poznaia błędzący duchem rozum, a szemracze nauczą się zakonu.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 29. w. 11. *I będzie wam widzenie jako słowa ksiąg zapieczętowanych.* Opisuje tu niewiernych Żydów ślepotę, w którą przez grzechy swoje wpadli: iż do tego czasu Pismo święte czytając, nigdy go rozumieć nie mogą: toż o nich mówi Paweł ś. 1 Cor. 3. Toż rozumiej i o heretykach, którzy się także pismem chlubią jako i Żydowie: ale mogąc go czytać i mówić i śpiewać, wszakże iż klucza Ducha Ś. i kościoła jego nie mają, nigdy go bez kościoła Bożego nie rozumieją, i może się o nich powiedzieć, że im są księgi zapieczętowane.

13. *Bali się mnie rozkazaniem ludzkim i naukami.* W żydowskim słowo od słowa tak ma: Była bojaźń ich ku mnie rozkazaniem ludzkim nauczona. Co LXX tłumacze dla lepszego wyrozumienia tak przełożyli: Próżno mię chlwałą ucząc nauk i ustaw ludzkich. Temiż słowy Mateusz ś. c. 15, v. 9, przywodzi. Gdzie masz wiedzieć iż w Piśmie ś. zowią rozkazaniem ludzkim, nie każde rozkazanie od ludzi uczynione: ale te tylko które właśnie jest ludzkie, które ani z rozkazania Bożego, ani z natchnienia jego, ani z mocy i poruczenia jego jest ustawione. A te dwojakie są: bo jedne są przeciwne Bożemu przykazaniu, a drugie są próżne i niepotrzebne. To każdy obaczy z pisma gdzie wspomina te rozkazania ludzkie jako to u Izajasza, także Mat. 15, b. 9. Mar. 7, a. 6. Colos. 2, c. 22; 1 Tim. 4, a. 7; Tim. 1, d. 14, wszakże rozkazania kościelnego nigdzie Pismo ś. nie zowie rozkazaniem ludzkim, gdyż nie ludzkie właśnie jest, ale mocą od Boga wziętą od ludzi rozkazanie wedle onego słowa, kto was słucha mnie słucha. O czem czytaj Mat. 15, b. 9.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O pogrózkach przeciwko ludowi Jeruzolimskiemu i t. d.

1. Vae filii desertores, dicit Dominus, ut faceretis consilium, et non ex me, et ordiremini teno-

19. *Przydadzą... wesela.* Pomnożą radość kościoła.— *Ciszy w Panu.* Poganie przez Chrystusa złagodzeni, którzy z cichą i powolną duszą dopuszczają żeby ich kształcili studzy Ewangelii.— *Ubodzy.* W duchu i rozumieniu.— *W świętym Izraelowym.* W Bogu, który uświęca prawdziwych Izraelitów, i od nich jest czczony. Tak się radował Chrystus, gdy rzekł: *wyznam tobie Ojcie Panie nieba i ziemi, żeś te rzeczy zakrył przed mądrymi i roztrpniemi, a objawiłeś je malutkim.* Mat. 11, 25.

20. *Który przemagał.* Żydów rozumie, którzy w religii i umiejętności aż do Chrystusa przemagali nad innymi i którzy byli naśmiewcami proroków, powiadając: *rozkaż zaś rozkaż i t. d.*— *Wycięci są.* Przez Tytusa i Rzymian.— *Którzy czuyni byli do nieprawości.* Którzy cali byli zwrócenii do złego.

21. *Słowem.* Słowami swojemi ich szukając i źle nauczając, wprowadzając zamiast przykazań Bożych podania swoje.— *W bramie strofującego.* Proroków rozumie, którzy ich zbrojnie w bramach, to jest, publicznie strofowali. Albo strofującym w bramie jest sędzia; bo jak się to nieraz powiedziało, w bramach miast były sądowe sale, i tam się odbywały sądy. Przytem sędzia zowie się *strofującym*, ponieważ do jego urzędu należy strofować złych ludzi i karać podste-

1. Biada synowie zbiegowie, mówi Pan abyście czynili radę, a nie ze mnie: y abyście zaczynali

nie oszukujących i niesprawiedliwych.— *Podchodzili.* Naśmiewali się, trapiли i zagubić usiłowali, zniżyłając potwarze i fałszywe oskarżenia, żeby zostali potępieni na śmierć. Albo sens jest: sędziów chytrością, pochlebstwami, darami, zmuszali do odstąpienia sprawiedliwości.— *Daremnie.* Niebacznie i bez przyczyny.— *Od sprawiedliwego.* Od słuszności i sprawiedliwości, albo od sprawiedliwego to jest od Chrystusa, którego opowiadania chętnie nieprzyjmowali.

22. *Pan... który odkupił Abrahama.* Który uwolnił Abrahama i wyprowadził z Ur Chaldejskiego.— *Nie teraz zawstydzi się Jakób.* Lecz za czasów Chrystusa i Apostołów, którzy upartych Żydów przekonają i zawstydzą.

23. *Syny swe.* Apostołów.— *Dzieło rąk moich.* Których ja łaską moją należycie wyświecić, żeby byli zdolni do opowiadania Ewangelii.— *Świecące imię moje.* Wysławiających ich cudami i opowiadaniem.

24. *Błędzący duchem.* Żydzi, którzy wprzódby błędzili, nauczeni od Apostołów, dostąpią rozumienia; powiada o tych, którzy mieli przyjąć Chrześcijańską religią.— *Szemraczy.* Którzy wprzódby szemrali przeciwko Bogu i naśmiewali się z proroków.

R. 30.—1. *Biada synowie.* Jest prorocstwo przeciwko Żydom, którzy po 130 latach za czasów Jeremiasza proroka, po zabiciu przez Izmaela Godoliasza, lękając się Chaldeczyków, którzy go byli uczynili przełożonym

lam, et non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum:

2. qui ambulatis, ut descendatis in Aegyptum, et os meum non interrogastis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, et habentes fiduciam in umbra Aegypti.

3. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusione, et fiducia umbrae Aegypti in ignominiam.

4. Erant enim in Tani principes tui, et nuntii tui usque ad Hanes pervenerunt.

5. Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit; non fuerunt in auxilium et in aliquam utilitatem, sed in confusionem et in opprobrium.

6. Onus jumentorum Austri. In terra tribulationis et angustiae laena et leo ex eis, vipera et regulus volans, portantes super humeros jumentorum divitias suas, et super gibbum camelorum thesauros suos ad populum, qui eis prodesse non poterit.

7. Aegyptus enim frustra et vane auxiliabitur; ideo clamavi super hoc: Superbia tantum est, quiesce.

8. Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum, et in libro diligenter exara illud, et erit in die novissimo in testimonium usque in aeternum:

9. populus enim ad iracundiam provocans est, et filii mendaces, filii nolentes audire legem Dei.

10. Qui dicunt videntibus: Nolite videre; et aspicientibus: Nolite aspicere nobis ea, quae recta sunt: loquimini nobis placentia, videte nobis errores.

11. Auferte a me viam, declinate a me semitam, cesset a facie nostra sanctus Israel.

nad Judeę, żeby nie byli pomszczeni za jego zabójstwo, uciekli do Egiptu wbrew rozkazowi Bożemu, jak opowiada Jerem. r. 42 i 43.— *Zbiegowie.* Którzy odbiegłszy rady Boga, do Egiptu się udali.— *A nieze mnie.* Któręj to rady ja nie pochwaliłem.— *Zaczynali płótno.* Dzieło.— *Alie nie z ducha mego.* Nie z natchnienia mojego, czyli bez mojego upoważnienia.— *Grzechu do grzechu.* Do grzechu dawnego dodając grzech nowy nieposłuszeństwa.

2. *Nie pytałście się ust moich.* Zapytywali, jak się pokazuje z Jerem. r. 42, lecz nie chcieli być posłusznymi, co jedno jest jak gdyby niezapytywając zamiar swój spełnili.— *W cieniu Egipskim.* W opiece króla Egipskiego.

3. *Ku zawstydzaniu.* Albowiem Nabuchodonozor ścigał Żydów aż do Egiptu, i tam ich wespół z Egipczykami pobił, Jerem. 42, 15.

4. *W Tanes.* Miejsce przebywania Faraona. — *Książęta twoje.* Oznacza prorok, że Żydzi posłali przed sobą posłów, to jest niektórych z książąt swoich do Faraona, prosząc go o przytułek.— *Aż do Hanes.* Które, jak podaje s. Hieronim, było ostatniemi miastem Egipskiem na granicy Etyopii i Blemnów.

5. *Zawstydzili się.* Będą zawstydzeni; czas przeszły zamiast przyszłego, tak samo tłumaczyć należy to co następuje.— *Dla ludu.* Egipskiego.

6. *Brzemie.* Smutne i groźne proroctwo. Nie jest tu nowe proroctwo, lecz ciąg dalszy rozpoczętego. Przeto rzeczy poprzedzające aż dotąd były jakby wstępem do następnego proroctwa, którego się tu kładzie tytuł. Tak s. Hieronim.— *Bydła.* Rozumie tychże samych Żydów uciekających do Egiptu, których byłdem nazywa, ponieważ bezrozumnie czynili, gdy ten zamiar powzięli udania się do Egiptu, i ponieważ postępowali oblado-

plótno, ale nie z ducha mego, abyście przyczyniali grzechu do grzechu:

2. którzy chodźcie abyście zstapili do Egiptu, a nie pytałście się ust moich, nadziewiąc się pomocy od mocy Pharaonowej: y mając ufanie w cieniu Egipsowym.

3. Y będzie wam moc Pharaonowa ku zawstyżeniu, a ufność cieniu Egiptu ku zelżywości.

4. Bo były w Tanes książęta twoje, a posłowie twoi, aż do Hanes przyszli.

5. Wszyscy zawstydzili się dla ludu, który im nie mógł być pożyteczny: nie byli im ku pomocy, ani ku iakiemu użytkowi, ale ku zawstyżeniu, y ku zelżywości.

6. Brzemie bydła południowego w ziemi utrapienia y ucisku, lwica y lew z nich, żmija y bazyliśzek latający którzy noszą na grzbiętach dobytków bogactwa swe, y na garbie wielbłądów skarby swe do ludu, który im nie będzie mógł być pomocen.

7. Bo Egipt daremnie y próżno pomagać będzie: dla tego na to wołał: Pycha tylko iest, przestań.

8. A teraz szedłszy napisz mu na bukszpanie, y na księgach pilnie to wyrysuj, y będzie na dzień ostateczny na świadectwo aż na wieki,

9. bo lud iest kugniewu pobudzający, y synowie kłamliwi, synowie niechący słuchać zakonu Bożego.

10. Którzy mówią widzącym: Nie widźcie, a patrzącym: Nie upatrujcie nam tego co prawo iest: mówcie co się nam podoba, upatrujcie nam błędy.

11. Odéymcie odemnie drogę, odchylcie odemnie ścieżkę: niech ustanie od oblicza naszego święty Izraelów.

wani dobrami swojemi, które z sobą wynosili.— *Południowego.* Którzy uciekali do Egiptu, leżącego na południe Judei.— *W ziemi utrapienia i ucisku.* Zdaje się że widział Żydów uciekających przez pustynią, która jest ziemią utrapienia i ucisku dla wszelkiego niedostatku, i ponieważ, jak się mówi Deut. 32, 10, *jest miejscem strachu i głębokiej pustyniej.*— *Lwica i lew z nich.* To jest z ziemi jaskiń lwów wyjdą jaszczurki i latające żmije.— *Do ludu.* Egipskiego.

7. *Pycha tylko iest.* W Egipcie nic niema innego tylko pycha, to jest, próżna wystawa bogactw i siły.— *Przestań.* Nie uciekaj do Egiptu, lecz pozostań w oczyszczonej ziemi.

8. *Szedłszy.* Do mieszkania.— *Na bukszpanie.* Żeby była długowieczną pamięć tój przepowiedni; albowiem bukszpan, jak powiada s. Hieronim, jest drzewo nieulegające zgniliznie.— *I na księgach.* Nie tylko na bukszpanie, lecz także na pergaminie, iżby się w dwójaki sposób zachowała pamięć.

9. *Synowie kłamliwi.* Wiarołomni, cudzołożni i odrodni od wiary i pobożności swoich patryarchów.

10. *Widzącym.* Prorokom.— *Patrzącym.* To samo jest co *widzącym*; jest bowiem zwyczajne Żydom powtórzenie.— *Błędy.* To co się podoba, pod czem się często ukrywa błąd i oszukanie. Albo błędem są fałszywe wyroczenia o pomyślnym skutku ucieczki do Egiptu.

11. *Odejmcie odemnie drogę.* Słowa są Żydów. Chald. *odwróćcie nas od drogi prawej.* Nie chcemy się trzymać sposobu życia jaki nam przypisujecie.— *Odchylcie.* Jest powtórzenie.— *Święty Izraelów.* Chald. *słowo świętego Izraelowego*; często bowiem prorocy powtarzali: *To mówi święty Izraelowy.*

12. Propterea haec dicit sanctus Israel: Pro eo quod reprobastis verbum hoc, et sperastis in calumnia et in tumultu, et innixi estis super eo:

13. propterea erit vobis iniquitas haec sicut interruptio cadens, et requisita in muro excelso, quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio ejus.

14. Et comminuetur, sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida, et non inveniatur de fragmentis ejus testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquae de fovea.

15. Quia haec dicit Dominus Deus sanctus Israel: Si revertamini et quiescatis, salvi eritis: in silentio, et in spe erit fortitudo vestra. Et nolulistis,

16. et dixistis: Nequaquam, sed ad equos fugiemus; ideo fugietis. Et super veloces ascendemus; ideo velociores erunt, qui persequentur vos.

17. Mille homines a facie terroris unius, et a facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quasi malus navis in vertice montis, et quasi signum super collem.

18. Propterea exspectat Dominus, ut misereatur vestri, et ideo exaltabitur parcens vobis, quia Deus iudicii Dominus: beati omnes, qui exspectant eum.

19. Populus enim Sion habitabit in Jerusalem, plorans nequaquam plorabis, miserans miserebitur tui: ad vocem clamoris tui statim, ut audierit, respondebit tibi.

20. Et dabit vobis Dominus panem arctum, et aquam brevem, et non faciet avolare a te ultra doctorem tuum, et erunt oculi tui videntes praeceptorem tuum.

12. *Ufaliście w potwarzy.* Ufaliście i polegaliście na potwarzy i wrzawie, to jest wrzaskliwie potwarzaliście Jeremiasza wzbraniającego ucieczki, jakby fałszywego proroka, żeby go zgubić.—Patrz Jerem. 43, 2.

13. *Jako przerwa upadła.* Jako mur przerwany, świecący się szczylinami i bliski upadku.—*O której się pytają.* Niezmierna, nagle i niespodziana, t. j. o której powód każdy z podziwieniem zapytuje: tak o nagle i smutnym upadku Saula i Jonaty zapytuje Dawid: *Jakó polegli macarze?* II. Król. 1, 19.—*Przyjdzie połamanie jego.* Jako mur nagle upada i przywala tych, którzy pod nim byli; tak nieprawość ta, to jest, ta ufność pyszna i próżna, którą wbrew rozkazowi Bożemu pokładacie w Egipczykach, zgniecie was, i sami także Egipczycy pobici przez Chaldejczyków, będą pokruszeni.

15. *Jeśli się nawrócicie a uspokoić się.* Jeśli téj ucieczki zaniechacie, i nie opuścicie ziemi ojczystej, lecz w niej spokojnie pozostaniecie.—*W milczeniu i w nadziei.* Jeśli pozostaniecie spokojnie w ziemi waszej, i w Bogu ufać będziecie, będziecie mocnymi i bezpiecznymi od Chaldejczyków.

16. *Do koni ucieczemy.* Do koni Egipskich; Egipt bowiem obfituje w koni i jazdę, jak się pokazuje III. Król. 10, 28, gdy Żydzi na wojnach prawie nie używali jazdy.—*Przełoż uciekać będziecie.* Zwyciężeni i rozbici.—*Na prędkie.* Konie Egipskie.—*Przełoż.* Przez pomstę moje.

17. *Tysiąc człowieka.* Ludzi ucieknie.—*Od oblicza strachu jednego.* Jednego się tylko Chaldejczyka bój. —*A od oblicza strachu pięci.* A jeśli Chaldejczyków bę-

12. Przełoż tak mówi święty Izraelów: za to żeście wzgardzili to słowo, a ufaliście w potwarzy y w trwodze, y polegaliście na tym:

13. dla tego będzie wam ta nieprawość iako przerwa upadła, y o której się pytają w murze wysokim, bo nagle, gdy się nie spodziewaia, przydzie połamanie iego.

14. Y skruszy się, iako się kruszy bańka garuczarska, skruszeniem gwałtownym; y nie naydzie się z sztuczek iey skorupa, w którychby mógł przynieść węglik z ognia, abo nabrać trochę wody z dolu.

15. Bo to mówi Pan Bóg święty Izraelów: Jeśli się nawrócicie a uspokoić się, zbawieni będziecie: w milczeniu y w nadziei będzie moc wasza; a nie chcieliście,

16. y rzekliście: Nie, ale się do koni ucieczemy: przełoż uciekać będziecie. Y na prędkie wsiądziemy: przełoż przędy będą ci którzy was gonić będą.

17. Tysiąc człowieka od oblicza strachu iednego, a od oblicza strachu pięci ucieczecie: aż się zostaniecie iako maszt okrętowy na wierzchu góry, a iako znak na pagórku.

18. A przełoż czeka Pan aby się zmiłował nad wami: y dla tego wywyższon będzie odpuszczając wam: bo Bóg sądu Pan, błogosławieni wszyscy którzy nań czekają.

19. Abowiem lud Sioniski będzie mieszkał w Jeruzalem: placząc nie będziesz płakał, zmiłujący zmiłuje się nad tobą: na głos wołania twego skoro usłyszy odpowie tobie.

20. Y da wam Pan chleb ścisły, y wodę krótką: a nie dopuści odlecieć od ciebie więcý nauczycielowi twemu: y oczy twoie patrzyć będą na mistrza twego.

dzie pięciu, wszyscy wy ucieczecie. Strach tak będzie wielki, że widok małej liczby wielu do ucieczki zmusi.—*Jako maszt okrętowy na wierzchu góry.* To jest osadzony, na który żeglujący patrzy, żeby się trzymać równego biegu; tak mając przykład waszej klęski, wielu uniknie niebezpieczeństwa. Albo sens jest: jako maszt okrętowy z rozbicia wyrzucony, i na wierzchołku skały zostający.—*Jako znak na pagórku.* Jest potwierzenie tegoż samego zdania.

18. *Przełoż czeka Pan.* Ponieważ tak wielka ma być klęska, przełoż czeka Pan, iżbyście upomnieni pokutę czynili, i żeby On zlitowawszy się nad wami, przyniósł wam pomoc, i większa się ztąd okazała, jego potęga—*I dla tego wywyższon będzie odpuszczając wam.* Podniesie się w górę, jakby się oddalając i usuwając swoje ręce, i jak Watablus tłumaczy, zawieszając pocisk.—*Bóg sądu.* Sprawiedliwy, i nie karze tych którzy opuszczają grzechy.—*Którzy nań czekają.* Którzy w Nim nadzieję pokładają.

19. *Abowiem lud Syoński.* Prawdziwi i wierni Żydzi, którzy ufają w Bogu, za Ezechiasza, albo po powrocie z niewoli Babilońskiej, będą mieszkali w Jeruzolimie. Zdaje się, że prorok pod temi symbolami oznacza lud Chrześcianański, który spokojnie będzie mieszkał w Syonie i Jeruzolimie, to jest, w kościele.—*Placząc.* Nie długo płakać będziesz, o miasto Jeruzolima, które teraz płaczesz.—*Wołania twego.* Modlitwy twojej.

20. *Da wam Pan.* Pod Sennacherybem i w niewoli Babilońskiej.—*Chleb ścisły.* Odrobinkę pokarmu i napoju odmierzonego. W hebr. jest, *chleba utrapienia, i wody ucisku.*—*Nie dopuści odlecieć od ciebie więcý nauczycielowi.* P. W.

21. Et aures tuae audient verbum post tergum moventis: Haec est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.

22. Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, et vestimentum constililis auri tui, et disperses ea sicut immunditiam menstruatae. Egredere, dices ei,

23. et dabitur pluvia semini tuo, ubicumque seminaveris in terra, et panis frugum terrae erit uberrimus et pinguis: pascetur in possessione tua in die illo agnus spatioso,

24. et tauri tui, et pulli asinorum, qui operantur terram, commistum migma comedent, sicut in area ventilatum est.

25. Et erunt super omnem montem excelsum, et super omnem collem elevatum rivi currentium aquarum in die interfectionis multorum, cum ceciderint turres.

26. Et erit lux lunae sicut lux solis, et lux solis erit septemplex sicut lux septem dierum in die, qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagae ejus sanaverit.

27. Ecce, nomen Domini venit de longinquo, ardens furor ejus, et gravis ad portandum; labia ejus repleta sunt indignatione, et lingua ejus quasi ignis devorans.

28. Spiritus ejus velut torrens inundans usque ad medium colli ad perdendas gentes in nihilum, et frenum erroris, quod erat in maxillis populorum.

29. Canticum erit vobis, sicut nox sanctificatae solemnitatis, et laetitia cordis, sicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem Domini ad forum Israel.

21. *Słowa z tyłu napominającego.* Jest opisanie mistrza i nauczyciela, który zawsze się znajduje przy uczniach, i za nimi chodzi i ich upomina ku dobremu.—*Tac jest droga.* Słowa są nauczyciela upominającego. Przez drogę rozumie naukę prawa i proroków, a zwłaszcza Chrystusową.

22. *I poszpecisz.* Za Zdrzasa a bardziej za Chrystusa, odrzucisz, popalisz, podcepesz bałwany, obrócisz do zwyczajnych posług.—*Blachy rycin.* Blachy wyróżnione na podobieństwo bałwana, albo na których są wyrżnięte i wryte bałwany.—*Szaty liciny złota twego.* Szaty bałwanów, które ulane były ze złota, jako też i sam bałwan.—*Wynijdź.* Jakby rzekł: Idź precz, idź do błota.

23. *Będzie dan deszcz.* Zamiast chleba ścisłego i wody krótkiej, da wam Pan obfitość wszystkiego.—*Przestronno.* Na obszernych i przestronnych pastwiskach.

25. *Na każdym pagórku.* W każdym kościele.—*Strumienie wód biejących.* Strumienie, owszem rzeki łask przez Chrystusa popłynęły w zakonie łaski.—*W dzień pobicia wielu.* Po zabicu albo obaleniu nieprzyjaciół wiary.—*Gdy upadną wieże.* Pogańscy cesarze i wniosła mądrość filozofów.

26. *Jako światłość słoneczna.* Odnosić to należy do dnia sądu i zmartwychwstania, że ś. Hieronimem i innymi; tam bowiem przenosi się prorok, chociaż stosuje mowę do radości i szczęśliwości Żydów wracających z niewoli Babilońskiej do ojczyzny. Wezmą zaś te planety wzrost światła, nie od ciał błogosławionych, lecz bezpośrednio od Boga, iżby więcej jaśniała chwała Boża na niebie,

21. Y uszy twoje usłyszą słowa z tyłu napominającego: Tac jest droga, chodźcie po niej: a nie usłepycie ani na prawo, ani na lewo.

22. Y poszpecisz blachy rycin srebra twego, y szaty liciny złota twego: y rozprószysz je iako plugawość miesięczny niewiasty. Rzeczysz mu: wynijdź,

23. y będzie dan deszcz nasieniu twemu, gdziekolwiek posiecisz na ziemi: a chleb z urodzaiów ziemi będzie obfity, y tłusty, będzie się pasł na dziedzinie twojej dnia onego baranek przestronio,

24. a woły twoje y źrzebięta osłów, którymi sprawują ziemię, pomieszany obrok bez plew ięść będą iako na gumnie wywiany iest.

25. Y będą na każdej górze wysokiej, y na każdym pagórku podniosłym strumienie wód biejących w dzień pobicia wielu, gdy upadną wieże.

26. Y będzie światłość księżycowa iako światłość słoneczna: a światłość słoneczna będzie w siedmiornasób iako światłość siedmi dni, w dzień którego zawiąże Pan ranę ludu swego, a potłuczenie zbicia jego zleczy.

27. Oto imię Pańskie przychodzi z daleka, gorząca zapalczowość jego, y ciężka ku znoszeniu: wargi jego napełniły się zagniewania, a język jego iako ogień pożerający.

28. Duch jego iako rzeka zaléwająca aż do puszy, na wytracenie narodów wniwecz, y wędzidło obłądności które było na czeluściach ludów.

29. Będzie wam pieśń iako noc poświęconego święta, y wesele serdeczne iako który idzie z piszcalką aby wszedł na górę Pańską do mocnego Izraelowego.

a słońce i księżyc przeciw sobie postawione, oddzielnie, lecz z największą jasnością oświecały jedno i drugie półkole.—*Jako światłość siedmi dni.* Siedem razy większa jak teraz. Albo daleko większa; kładzie się bowiem liczba określona za nieokreśloną.—*W dzień którego zawiąże.* Gdy Bóg w nas uleczy ranę wszelkiego skażenia, nędry, smutku, śmiertelności, przez cztery przymioty ciała chwalebno.

27. *Oto imię Pańskie.* Oto po długim czasie przyjdzie majestat, potęga i pomsta zagniewanego Boga, którą w dzień sądu będzie wykonywał względem odrzuczonych; albo Bóg mściciel i sędzia nieoczekiwany, jako ci którzy przybywają z daleka.

28. *Duch jego.* Technienie które wychodzi z ust Boga zagniewanego.—*Jako rzeka zaléwająca.* Przez potężność rzeki oznacza się największą szybkość, obfitość i gwałtowność gniewu Bożego.—*Aż do pół puszy.* Tak że ją przebrnąć jest rzeczą niezmiernie trudną i niebezpieczną.—*Wędzidło obłądności.* Bóg bowiem w dzień sądu odejmie i zniweczy władzę szatana, którą on jakby wędzidłem rządził grzesznikami, i ich prowadził do wszelkiego błędu i bezbożności; odejmie także wędzidło świata i ciała którym się wielu na uwieży trzyma.

29. *Jako noc poświęconego święta.* Będą śpiewali święci taką pieśń, jaką śpiewali Żydzi w nocy, gdy przeszli morze Czerwone, i Faraon został pograżony w wodach: *Śpiewajmy Panu i t. d.* Exod. 15, 1. Albowiem że tę pieśń Mojżesz mają śpiewać wybrani uczy ś. Jan Objaw. 15, 3. Tak ś. Hieronim. Inaczej Pintus, który powiada, że Żydzi mieli zwyczaj, gdy rano trzeba było ofiarować całopalenie, całą poprzedzającą noc

30. Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suae, et terrorem brachii sui ostendet, in comminatione furoris et flamma ignis devorantis: alidit in turbine et in lapide grandinis.

31. A voce enim Domini pavebit Assur virga percussus.

32. Et erit transitus virgae fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis et citharis, et in bellis praecipuis expugnabit eos.

33. Praeparata est enim ab heri Topheth, a rege praeparata, profunda, et dilatata. Nutrimenta ejus, ignis et ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.

30. Y da slyszć Pan sławę głosu swego, a strach ramienia swego ukaże w pogróźce zapalczywości, y w płomieniu ognia pożeraiącego, roztraci wichrem y kamieniem gradowym.

31. Bo głosu Pańskiego zleknie się Assur laską uderzony.

32. A będzie przeszezie laski ugruntowane, której każe Pan odpoczynać na nim, z bębunami y z cytrami, a woynami przednieyszemi zwalczy ie.

33. Bo nagotowan jest od wczorayszego dnia Topheth, od króla zgotowany, głęboki, y rozszerzony. Podniata jego ogień, y drew wiele: poddymanie Pańskie iako rzeka siarki podpalająca ji.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 30. w. 20. *A nie dopuści odlecieć od ciebie więcej nauczycielowi twemu.* Między innymi imiony prorocy zowią też Chrystusa Nauczycielem albo Mistrzem albo Doktorem. Jako też masz Joel. 2, i samże się zowie Mat. 23. Ale tu osobiłwie zowie Go Doktorem, jakby rzekł: zawždy z tobą będzie Doktor twój Chrystus, i nie odleci od ciebie bo cię zawždy będzie uczył przez nauczyciele na które oczyma patrzyć będziesz. Jakoż tedy heretycy śmieją mówić żeby Pan Chrystus miał kiedy tak opuścić kościół swój, żeby został bez nauczycielów prawdziwych i zbłądzić miał? Ażaz to nie jest jasnie przeciw tój obietnicy Bożej? Inaczej mówi Apostoł ś. Ephes. 4, dał doktory, pasterze, aż do skończenia świata. A tak nigdy kościół Chrystusów nie był ani będzie bez prawdziwych doktorów, których Chrystus Najwyższy Doktor daje.

33. *Od wczorayszego dnia Topheth.* To jest, zdawna zgotowane jest piekło. Topheth, jest miejsce blisko Jeruzalem, w dolinie nazwanój Hennom, zstądże rzeczona jest *Gehenna*, (bo *Ge*, żydowskie znaczy dolinę) gdzie rodzice palili dzieci bałwanom. Jer. 7, znaczy w Piśmie piekło. Drwa są ludzie potępieni, którzy ustawicznie goreją w ogniu piekielnym.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O karach Bożych na Izraelitów za pokładanie przez nich ufności w ludziach nie zaś w Bogu.

1. Vae qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multae sunt, et super equitibus, quia praevalidi nimis, et non sunt confisi super sanctum Israel, et Dominum non requisierunt.

2. Ipse autem sapiens adduxit malum, et verba sua non abstulit, et consurget contra domum pesimorum, et contra auxilium operantium iniquitatem.

3. Aegyptus, homo, et non Deus; et equi eorum, caro, et non spiritus; et Dominus inclinabit manum

przepędzać na wesołości i śpiewach. — *Poswięconego.* Świętego. — *Jako który idzie z piszczałką.* Mieli bowiem zwyczaj przystępujący do wypełnienia ślubów i składania ofiar, z radością i grając na cytrach postępować do kościoła czyli do Boga, który jest mocnym, owsem mocą Izraelowa.

30. *Stawę głosu swego.* Potęgę głosu swojego, którym jakby gromem pograży bezbożnych w przepaściach piekielnych, a świętych wezwie do chwały. — *W płomieniu ognia.* Bądź płonącego świata, bądź ognia piekielnego. — *Wichrem.* Jakby wichrem i gradem.

31. *Assur.* Djabeł i wszelki tyran wyrokiem Boga zostanie potępiony. Tak ś. Hieronim stosuje do Assura, to jest, Sennacheryba, który został pobity przez Boga mściciela. — *Laską.* Pomsty Bożej.

32. *Ugruntowane.* Bicz pomsty Bożej przechodząc po odrzuconych będzie ugruntowany, mocny, twardy, stały i wieczny w piekle. — *Z bębunami.* To jest z najwyższą radością ludzi pobożnych. — *Wojnami przednieyszemi zwalczy je.* Sposobem walczenia i podbijania nieprzyjaciół świętnym i chwalebny, to jest samym tylko skinieniem i rozkazem, i który zwykł się wystawiać łącznie z bębunami i cytrami, jak to uczyniono Mojżeszowi Exod. 15, i Dawidowi gdy obalił Goliata.

1. Biada którzy zstępują do Egiptu o pomoc, nadzieję mając w koniach, a mając ufanie w poczwornych, że ich wiele, y w iezdnych, że barzo mocni: a nie ufali w świętym Izraelowym, a Pana nie szukali.

2. Ale on mądry przywiódł złe, a słów swych nie odjął: y powstanie przeciw domowi złościwych, y przeciw ratunkóm brojących nieprawość.

3. Egipt człowiek a nie Bóg, y konie ich ciało a nie duch: a Pan złoży rękę swoię, y powali

33. *Od wczorayszego dnia.* Przedtém, niegdys, dawniej — *Tofet.* P. W. — *Od Króla.* Boga, Króla królów. — *Drew.* Potępionych. — *Poddymanie Pańskie.* Moc Boża zachowująca, podniecająca i niejako zaostrzająca ogień.

R. 31.—1. *Biada którzy zstępują do Egiptu.* Prokuje przeciwko dziesięciu pokoleniom, które dla tego że nie pomocy Bożej lecz Egipczyków wzywali, przez Salmanasara zostały porażone i zaprowadzone do Assyrii.

2. *On.* Bóg. — *Mądry.* Chald. *W mądrości swojej.* LXX mądrze. — *Przywiódł.* Przywiedzie; jest bowiem prorocтво i przepowiednia rzeczy przyszłej. — *Słów swych nie odjął.* Nie udaremniał, jak ma Chaldejcki. — *Przeciw domowi złościwych.* Przeciwo dziesięciu pokoleniom, które wzgardziwszy Boga udały się do cielców złotych i do Egipczyków. — *I przeciw ratunkom brojących nieprawość.* Przeciwo Egipczykom, którzy wspierają dziesięć pokoleń, i którzy są ludźmi występni.

3. *Egipt człowiek a nie Bóg.* Egipczycy są ludzie ułomni i słabi, i dla tego nie powinniście w nich pokładać nadziei swojej, lecz w Bogu. — *Ciało a nie duch.* Nie są istoty nieśmiertelne. — *Złoży rękę.* Ukarze tak tych którzy proszą o pomoc, jako i tych którzy ją dają.

suam, et corruet auxiliator, et cadet, cui praestatur auxilium, simulque omnes consumerunt.

4. Quia haec dicit Dominus ad me: Quomodo si rugiat leo, et catulus leonis super praedam suam, et cum occurrerit ei multitudo pastorum, a voce eorum non formidabit, et a multitudine eorum non pavebit: sic descendet Dominus exercituum, ut proelietur super montem Sion, et super collem ejus.

5. Sicut aves volantes, sic proteget Dominus exercituum Jerusalem, protegens et liberans, transiens et salvans.

6. Convertimini, sicut in profundum recesseratis, filii Israel.

7. In die enim illa abjiciet vir idola argenti sui, et idola auri sui, quae fecerunt vobis manus vestrae in peccatum.

8. Et cadet Assur in gladio non viri, et gladius non hominis vorabit eum, et fugiet non a facie gladii, et juvenes ejus vectigales erunt, (4. Reg. 19, 35.)

9. et fortitudo ejus a terrore transibit, et pavebunt fugientes principes ejus: dixit Dominus, cuius ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem.

się pomocnik, y upadnie któremu daią pomoc, y spółem wszyscy będą zniszczeni.

4. Bo to mówi Pan do mnie. Jako gdyby ryczał lew y szczenię lwie nad ulowem swoim, gdy mu zabieży gromada pasterzów nie złęknie się głosów ich, y nie będzie się strachał mnostwa ich: tak zstąpi Pan zastępów aby walczył na górze Sion, y na pagórku iéy.

5. Jako ptacy latający, tak nakryje Pan zastępów Jeruzalem, broniąc y wybawiając, przechodząc y zbawiając.

6. Nawróćcie się iakoście byli na głębią odeszli synowie Izraelscy.

7. Abowiem w on dzień odrzuci mąż bałwany srebra swego, y bałwany złota swego, których wam nazczyliły ręce wasze na grzech.

8. Y upadnie Assur od miecza nie męskiego, a miecz nie człowieczy pożrze go, y będzie uciekał nie przed mieczem: a młodzieńcy iego holdowniki będą,

9. a moc iego od strachu przejdzie, y będą się lękać uciekając książęta iego: rzekł Pan: którego ogień iest na Sionie, a piec iego iest w Jeruzalem.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O przyjściu Chrystusowém, pod figurą panowania Ezechiaszowego.

1. Ecce in justitia regnabit rex, et principes in iudicio praeerunt.

2. Et erit vir, sicut qui absconditur a vento, et celat se a tempestate, sicut rivi aquarum in siti, et umbra petrae prominentis in terra deserta.

3. Non caligabunt oculi videntium, et aures audientium diligenter auscultabunt.

4. Et cor stultorum intelliget scientiam, et lingua balborum velociter loquetur et plane.

4. *Bo to mówi Pan.* Z przykładu dwóch pokoleń, które wezwawszy pomocy Bożej były bezpiecznemi, okazuje prorok że Samarytanie źle uczynili, uciekając się do Egipczyków.—*Na górze Syon.* W Jeruzolimie, żeby jéj bronić od napadu nieprzyjaciół, tak jak lew broni swojej zdobyczy od napadu pasterzy.

5. *Jako ptacy latający.* Jako ptaki unoszą się nad gniazdamy swojemi i ochraniają pisklęta, żeby ich nie porwał jastrząb; tak Bóg ochroni Jeruzolimę. W podobieństwie lwa oznacza się siła, w podobieństwie ptasząt przywiązanie, łaskawość i pilność; jakby rzekł: Bóg będzie mógł jak lew, i będzie chciał ich bronić, jak ptaszęta pisklęta swoje.—*Przechodząc.* Latając w około gniazda i dając odpor jastrzębiowi.

6. *Jakoście byli na głębią odeszli.* Po hebrajsku jest, *jakoście zagłębili nieprawość*, jakby rzekł: Jakoście się odemnie głęboko uchylili, odchodząc do bałwanów i zbrodni, tak teraz szczerze do mnie powróćcie. Przemawia do dziesięciu pokoleń.

7. *Abowiem w on dzień.* Nawróćcie się do Boga, o dziesięć pokoleń; tak bowiem doświadczycie jego pomocy, jak zaraz doświadczą dwa pokolenia, gdy odrzuciwszy wszystkich bałwanów, które niektórzy z nich za czasów Achaba uczynili, jednozgodnie z całego serca będą mnie czcili y zwywały; wtedy bowiem je oswobodzę, a pobiję Assura, to jest, Sennacheriba, walczącego przeciwko nim.

1. Oto w sprawiedliwości król będzie królował, a książęta w sędzie przelożeni będą.

2. Y będzie mąż iako który się kryje przed wiatrem, a tai się przed burzą: iako strumienie wód w pragnieniu, y cień skały wysokiéy w ziemi pustéy.

3. Nie zaćmią się oczy widzących, y uszy słuchających pilnie słuchać będą.

4. A serce głupich zrozumie umiejętność: y język zaiakających się, będzie prędko y iaśnie mówić.

8. *Nie męskiego.* Lecz anielskiego, zabijającego 185 tysięcy.—*Nie przed mieczem.* Nie od miecza ludzkiego, od którego nic nie ucierpieli.—*Młodzieńcy iego holdowniki będą.* Assyryjczycy, którzy wprzódy od innych dań brali, teraz sami do jéj opłaty zmuszeni będą.

9. *Moc iego od strachu przejdzie.* Od strachu upadnie.—*Którego ogień jest na Syonie.* Który odbiera cześć przez ofiary, które się palą na Syonie.—*A piec iego.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

R. 32.—1. *Król będzie królował.* Ezechiasz i jego pierwowzór Chrystus.—*Książęta.* Urzędnicy dworu Ezechiaszowego, albo apostołowie.

2. *I będzie mąż.* Będzie każdy cnotliwy bezpieczny pod jego opieką — *Jako strumienie.* Albowiem dobry ten książę będzie jako strumień wód dla pragnących, gdyż rozweseli strapiionych.—*Cień skały.* Pod którą leżąc podróżni znużeni upałem odzyskują siły.

3. *Nie zaćmią się oczy widzących.* Prorocy będą mieli od Boga jaśniejsze widzenia i objaśnienia, i nie będzie proroków mniemanych, przywodzących widzenia fałszywe.

4. *Głupich.* Nieumiejętnych, prostaków. Albo rozumie pogan którzy wprzódy szaleli ze swojemi bałwanami, i trzymali się głupiej, częściej i błędów pełnej mądrości swoich filozofów.—*I język zaiakających się.* I języki

5. Non vocabitur ultra is, qui insipiens est, princeps, neque fraudulentus appellabitur major:

6. stultus enim fatua loquetur, et cor ejus faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, et loquatur ad Dominum fraudulenter, et vacuum faciat animam esurientis, et potum sitientis auferat.

7. Fraudulenti vasa pessima sunt, ipse enim cogitationes concinnavit ad perdendos mites in sermone mendacii, cum loqueretur pauper iudicium.

8. Princeps vero ea, quae digna sunt principe, cogitabit, et ipse super duces stabit.

9. Mulieres opulentae, surgite et audite vocem meam: filiae confidentes, percipite auribus eloquium meum.

10. Post dies enim et annum vos conturbabimini confidentes, consummata est enim vindemia, collectio ultra non veniet.

11. Obstupescite, opulentae: conturbamini, confidentes: exuite vos, et confundimini, accingite lumbos vestros.

12. Super ubera plangite, super regione desiderabili, super vinea fertili.

13. Super humum populi mei spinae et vepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudii civitatis exultantis?

14. Domus enim dimissa est, multitudo urbis relicta est, tenebrae et palpatio factae sunt super speluncas usque in aeternum. Gaudium onagrorum pascua gregum,

5. Nie będą więcej zwać tego który głupi jest księżciem: ani zdradliwego nie będą zwać większym:

6. bo głupi głupie rzeczy mówić będzie, a serce jego czynić będzie nieprawość, aby wykonał obłudność, a mówił do Pana zdradliwie, y wyniszczył duszę laknącego, a odjął napój pragnącemu.

7. Zdradliwego naczynia złościwe są: bo on myśli nastroił, aby zatracił ciche mowę nieprawdzą, gdy ubogi mówił sąd.

8. Ale książę o tych rzeczach które księżciu przystoia myśleć będzie, a sam nad wodzami stać będzie.

9. Niewiasty bogate powstańcie, a słuchajcie głosu mego: córki bezpieczne bierzcie w uszy powieści moje.

10. Bo po dniach y po roku wy bezpieczne trwożyć się będziecie: bo ustalo zbieranie wina, zbieranie więcej nie przyjdzie.

11. Zdumieście się bogate, zatrwóźcie się bezpieczne: zwleczcie się a wstydaycie się, przepaszcie biodra wasze.

12. Nad piersiami narzekajcie, nad polami rokosznemi, nad winnicą płodną.

13. Na ziemię ludu mego ciernie y tarn wystąpi: iakóż więcej na wszystkie domy wesela miasta radującego się?

14. Bo dóm iest opuszczony, mnóstwo miasta zostawione: ciemność y macanie stało się nad iaskiniami aż na wieki, radość leśnych osłów, pastwiska stad,

proroków którzy wprzód nie jasno mówili, teraz jawnie, otwarcie i jasno podawać będą tajemnice zbawienia. Albo też najprostsi będą umieli chwalić Boga.

5. *Który głupi jest.* Taki będzie stan rzeczypospolitej pod Ezechiaszem i Chrystusem, iż tylko dobrzy i roztropni będą panowali, a zdrajcy i zwodziciele nie będą mieli władzy. Pod Chrystusem faryzeusz i piśmienni, książęta zaś i nauczyciele w narodzie wprzód stracili powagę i władzę, a ich miejsce zajęli apostołowie i mężowie apostołscy.

6. *Bo głupi.* Bo się zaraz pokaże kto jest głupi w porównaniu do mądrych, których natenczas wielka będzie liczba, którzy także będą karcili głupstwo głupich.—*Serce jego czynić będzie nieprawość.* Pokaże się, że są zwodzicielami i obtudnikami.—*Do Pana.* O Panu; albo także mówią do Pana zdradliwie, ponieważ Boga chwalał ustami, a serce ich dalekiem jest od niego.—*Wyniszczył duszę laknącego.* Bo ich nauka duszy nie napełniała. Albo oznacza bezbożność tych, którzy pod pozorem religii obdzierali ubogich.

7. *Zdradliwego naczynia.* Narzędzia, to jest, ministrowie i mniejsze urzędy, od zdradliwego księżęcia postanowione.—*Bo on myśli.* On myśli i knuje jakby zgubić cichych i ubogich, którzy mają słuszną sprawę.—*Gdy ubogi mówił sąd.* Gdy miał sprawiedliwą sprawę, i prawa swego dochodził.

8. *Książę.* Ezechiasz i Chrystus.—*Myśleć będzie.* I do skutku także będzie doprowadzał.—*Nad wodzami stać będzie.* Będzie czuwał i śledził jak się sprawują, czy się nie dopuszczają oszukaństwa i niesprawiedliwości.

9. *Niewiasty.* Jest prorocstwo innej treści; przechodzi bowiem do zburzenia Jerozolimy przez Rzymian.—*Niewiasty bogate.* Przemawia do niewiast bogatych, ufających w swoich bogactwach i pysznych, o których także wyż. wspominał, r. 3.

10. *Po dniach i po roku.* Po długim czasie, to jest, gdy dni będą przydane do dni, a lata do lat.—*Bezpieczne trwożyć się będziecie.* Które ufacie, będziecie się bały, gdy nadejdzie rzecz i zniszczenie od Rzymian.—*Bo ustalo zbieranie wina.* Powiada, iż po ostatniem spustoszeniu, które przypadnie za Wespaziana, Tytusa i Adryana, nie będzie już na przyszłość drugiej niewoli, i że nie pozostanie na potem i cząstki ludu. Tak ś. Hieronim.—*Zbieranie.* Albo jest powtórzenie tegoż samego zdania, zwyczajne w mowie hebrajskiej: albo *zbieranie* oznacza obieranie resztek, to jest gdy po winobranii obierają się ukryte winne grona, które unięknęły ręki winoborców.

11. *Zdumiecie się.* Wielka bowiem klęska wprawia ludzi w zdumienie i osłupienie.—*Zatrwóźcie się.* Bojaźnią i zdumieniem.—*Bezpieczne.* Ufające w waszych bogactwach i dostatkach.—*Zwleczcie się.* Zwleczcie z siebie szaty kosztowne.—*Wstydaycie się.* Obrócone do poniżającej posługi.—*Przepaszcie biodra wasze.* Któreście wprzód jakby królowe używały wczasu, teraz jako niewolnice do służebniczych robot przepaszcie biodra wasze.

12. *Nad piersiami narzekajcie.* Bijcie się w piersi, albo płaczcie że piersi wasze wyschły od głodu, i nie mogą dostarczyć mleka dla niemowląt.—*Nad polami rokosznemi.* To jest nad Judeą, która jest spustoszona, i którą wam opuścić przychodzi.—*Nad winnicą płodną.* Judeę rozumie przyjemną, żyzną i winnicami usianą.

13. *Na ziemię ludu mego.* Judea będzie spustoszona przez Rzymian, jako nieuprawna zostanie napełniona cierniem i tarniem: jakże bardziej Jerozolima wylana na rozpustę będzie karana, która tak rozkoszy dogadza, iż się zdaje że wszystkie jej domy napełnione są radością.

14. *Bo dom jest opuszczony.* To co się w wielu wierszach w tym wierszu powiada, w niewielu zawarł

15. donec effundatur super nos spiritus de excelso, et erit desertum in Carmel, et Carmel in saltum reputabitur.

16. Et habitabit in solitudine iudicium, et iustitia in Carmel sedebit.

17. Et erit opus iustitiae pax, et cultus iustitiae silentium, et securitas usque in sempiternum.

18. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciae, et in requie opulenta.

19. Grando autem in descensione saltus, et humilitate humiliabitur civitas.

20. Beati, qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini.

15. aż będzie na nas wylan duch z wysokości, a będzie puszcza Charmelem, a Charmel będzie za las poczytan.

16. Y będzie sąd mieszkał na pustyni, a sprawiedliwość na Charmelu osiedzie.

17. Y będzie dzieło sprawiedliwości pokój, a sprawowanie sprawiedliwości milczenie y bezpiecność aż na wieki.

18. A będzie lud mój siedział w piękności pokoju, y w przybytkach dufności, y w odpocznieniu bogatym.

19. A grad na zieżdżaniu do lasa, y poniżeniem będzie poniżone miasto.

20. Błogosławieni którzy sieiecie na wszelakich wodach, wypuszczając nogę wołu y osła.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O ukaraniu nieprzyjaciół ludu wybranego, o radości w niebieskiej Jeruzolimie, i t. d.

1. Vae qui praedaris: nonne et ipse praedaberis? et qui spernis: nonne et ipse sperneris? cum consummaveris depraedationem, depraedaberis: cum fatigatus desieris contemnere, contemneris.

2. Domine, miserere nostri, te enim expectavimus: esto brachium nostruum in mane, et salus nostra in tempore tribulationis.

3. A voce Angeli fugerunt populi, et ab exaltatione tua dispersae sunt gentes.

4. Et congregabuntur spolia vestra sicut colligitur bruchus, velut cum fossae plenae fuerint de eo.

5. Magnificatus est Dominus, quoniam habitavit in excelso; implevit Sion iudicio et iustitia.

1. Biada który łupisz, aza y sam złupion nie będziesz? y który gardzisz, aza y sam wzgardzony nie będziesz? gdy dokonasz łupienia, złupion będziesz: gdy spracowawszy się przestaniesz gardzić, wzgardzon będziesz.

2. Panie zmiłuy się nad nami: bośmy cię czekali: bądź ramieniem naszym z poranku, a zbawieniem naszym czasu utrapienia.

3. Przed głosem Anioła pouciekały narody, y przed podwyższeniem twoim rozpiérzchnęli się pogani.

4. Y będą zbierać korzyści wasze, iako zbierają chrząszcze, iako gdy nimi doły bywają napelnione.

5. Uwielbion iest Pan, iż mieszkał na wysokości: napelnil Sion sądem i sprawiedliwością.

Chrystus, gdy rzekł: *Zostanie wam dom wasz pusty.* Łuk. 13, 35. — *Ciemność i mocanie stało się nad jaskiniami.* Tak gęste będą rozwaliny kościoła i domów, że się zamienią w lochy i jaskinie tak głębokie i ciemne, iż będą wyglądały jako dotykalne ciemności, i to na wieki. — *Radość lesnych osłów.* W onych miejscach będą się radowały dzikie zwierzęta, i stada będą się tam pasły i przebywały.

15. *Aż będzie na nas wylan duch wysokości.* Gdy bowiem wyleje Bóg Ducha S. na apostołów i uczniów, wtedy na nowo zakwitnie Jeruzolima, nie ziemska, lecz duchowna, to jest Kościół. — *A będzie puszcza Karmelem.* To się wytłumaczyło wyż. r. 29, 17.

16. *Na pustyni.* W pogaństwie, które przedtém było opuszczone i bezplodne. — *Sąd.* Sprawiedliwość. — *Na Karmelu.* To jest, gdy ta pustynia stanie się Karmelem, to jest płodną i żyzną przez wiarę Chrystusową.

17. *Dzieło sprawiedliwości pokój.* Zapłatą sprawiedliwości będzie pokój. — *A sprawowanie sprawiedliwości milczenie.* Uprawa sprawiedliwości milczeniem, to jest, zrodzi pokój i odpocznienie; tak chaldejski: *Uprawiający sprawiedliwość będą odpoczywać.*

18. *W piękności pokoju.* W pięknym i głębokim pokoju. — *W przybytkach dufności.* Z ufnością, bezpieczeństwem i spokojnością będą mieszkał w domach swoich. — *W odpocznieniu bogatym.* Z pokojem bowiem będzie złączona obfitość dóbr wszelkich.

19. *A grad na zieżdżaniu do lasu.* Jakby rzekł: Przeciwnie zaś na las, to jest, na zarastającą i opuszczoną synagogę, spadnie grad, to jest, ogrom wszelkich nieczęść. — *Miasto.* Jeruzolima.

20. *Którzy sieiecie na wszelakich wodach.* Jest zwrot mowy do apostołów i mężów apostoelskich, jakby rzekł: O błogosławieni, którzy sieiecie Ewangelią na wszystkich wodach, to jest, na wszystkich, albo pomiędzy wszystkimi ludami. — *Wypuszczając nogę wołu i osła.* To jest, opowiadaczy i pracowników Ewangelicznego i zbawionego żniwa.

R. 33.—1. *Biada który łupisz.* Biada tobie Sennacherybie, który złupiłeś Judeę, i już zagrażasz miastu Jeruzolimie. — *Aza i sam złupion nie będziesz?* Przez Żydów. — *Gardzisz.* Żydami i ich Bogiem. — *Wzgardzony nie będziesz?* Od tychże Żydów, a także od twoich poddanych, którzy ciebie uciekającego zabiją.

2. *Bośmy cię czekali.* W tobie pokładaliśmy nadzieję. — *Ramieniem.* Mocą. — *Z poranku.* Codziennie, albo rychło.

3. *Przed głosem anioła pouciekały narody.* Po hebr. od wrzawy i zgiełku, to jest, który się stał w obozie, gdy poraził Anioł 185 tysięcy Assyryjczyków. — *Przed podwyższeniem twojem.* Od wysokości potęgi, albo od podniesienia ręki dla uderzenia. — *Rozpiérzchnęli się.* Rozpiérzchną się. — *Poganie.* Walczący w obozie Sennacheryba.

4. *Jako zbierają chrząszcze.* Zbierają rolnicy chrząszcze aby nie niszczyły zboża; zebrawszy wrzucają do jamy i zasypują ziemią.

5. *Uwielbion jest Pan.* W porażce Sennacheryba. — *Iż mieszkał.* Mieszka. — *Na wysokości.* I dla tego czyni rzeczy godne siebie, to jest wysokie, i wszystkich królów i ich siły ma niżej siebie. — *Napelnil Syon sądem i sprawiedliwością.* Dał poznać Bóg tą porażką,

6. Et erit fides in temporibus tuis: divitiae salutis sapientia et scientia: timor Domini ipse est thesaurus ejus.

7. Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amare flebunt.

8. Dissipatae sunt viae, cessavit transiens per semitam, irritum factum est pactum, projecit civitates, non reputavit homines.

9. Luxit, et elanguit terra; confusus est Libanus, et obsorduit, et factus est Saron sicut desertum, et concussa est Basan, et Carmelus.

10. Nunc consurgam, dicit Dominus, nunc exaltabor, nunc sublevabor.

11. Concipietis ardorem, parietis stipulam: spiritus vester ut ignis vorabit vos.

12. Et erunt populi quasi de incendio cinis, spinae congregatae igni comburentur.

13. Audite, qui longe estis, quae fecerim, et cognoscite vicini fortitudinem meam!

14. Conterriti sunt in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas: quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?

15. Qui ambulat in justitiis, et loquitur veritatem, qui projecit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem, et claudit oculos suos, ne videat malum: (*Psal. 14, 2*).

16. iste in excelsis habitabit; munimenta saxorum sublimitas ejus; panis ei datus est, aquae ejus fideles sunt.

²e On sprawiedliwym i wiernym Syonowi, ponieważ zupełnie mu dał pomoc, i uwolnił od nieszczęść które go uciskały.

6. *Będzie wiara.* Okaze się prawdziwość, to jest obietnic Bózych.—*Za czasów twoich.* Dopóki trwać będzie, o Syonie. Prawdziwiej to się stosuje do kościoła, którego Syon był typem.—*Bogactwa zbawienia.* To jest, zbawienne są: mądrość, umiejętność i bojaźń Pańska, którymi wierni obdarzeni, znają Boga i Jego czcżą i chwala.

7. *Oto widzacy będą wołać na ulicy.* Przez widzących rozumie patrzących z wież, którzy widząc nadchodząc tak wielkie wojsko Assyryjskie, wołali, iżby ci którzy zostawali za miastem, uciekali w obręby murów.—*Aniołowie pokoju.* Posłowie, których Ezechiasz posłał do Rabsaka wodza Sennacherybowego w celu zawarcia pokoju, to jest, Eliacim, Sobna i Joahe, którzy nic nie dokazawszy u tyрана, bojąc się zniszczenia miasta, płakali rozdarzszy szaty, jak się mówi niżej r. 36, w. 22.

8. *Spustoszały drogi.* Słowa są posłów wracających z obozu Assyryjskiego i wystawiających stan rzeczy.—*Ustał chodzący przez ścieżkę.* Nigdzie nie będzie widziany podróżny.—*Zlamane jest przymierze.* Nie mogliśmy z Assyryjczykami ułożyć się o pokój, i Assyryjczycy nie chcą się trzymać przymierza, które w ostatnich czasach zawarli z Ezechiaszem. IV. Krol. 18, 14.—*Odrzucił miasta.* Wziął, zburzył.—*Za nic nie miał ludzi.* Za nic nie miał sobie Żydów i nimi wzgardził, jak się pokazuje IV. Krol. 18.

9. *Plakała i zemdlala ziemia.* Zamieniła się w pustynię.—*Zawstydzon jest Liban.* Widząc się ogolonym z cedrów, które Assyryjczycy powycinali na potrzeby wojska i na maszyny wojenne.—*Zaplugawion.* Stracił ozdobę, którą miał gdy stały drzewa. —

6. Y będzie wiara za czasów twoich: bogactwa zbawienia mądrość y umiejętność: bojaźń Pana ta jest skarbem iego.

7. Oto widzacy będą wołać na ulicy, Aniołowie pokoju gorzko płakać będą.

8. Spustoszały drogi, ustał chodzący przez ścieżkę: zlamane jest przymierze, odrzucił miasta. za nic nie miał ludzi.

9. Płakała y zemdlala ziemia: zawstydzon jest Liban y zaplugawion, y stał się Saron iako pustynia: y zatrząsnął się Bazan y Karmel.

10. Teraz powstanę, mówi Pan: teraz się wywyższę, teraz się wyniosę.

11. Poczniecie pałanie, porodzicie słomę: duch wasz iako ogień pożrze was.

12. Y będą narodowie iako popiół po spaleniu, ciernie zebrane ogniem spalone będzie.

13. Słuchajcie, którzyście daleko, com uczynił, a bliscy poznajcie moc moję.

14. Zlekli się na Sionie grzesznicy, osiadł strach obłudniki, któż z was będzie mógł mieszkać z ogniem pożerającym: kto z was zmieszka z paleniem wiecznym?

15. Kto chodzi w sprawiedliwościach, a mówi prawdę, który porzuca łakomstwo z potwarzy, a otrząsa ręce swe od wszelkiego podarku: który zatyka uszy swe aby nie słuchał krwi, a zamruża oczy swe aby nie patrzył na złe.

16. Ten na wysokości mieszkać będzie, zamki kamienne wysokość iego: chleb mu dano, wody iego wiorne sa.

Stał się Saron jako pustynia. Saron jest najniżniejsza kraina Galilei.—*Zatrząsnął się.* I został pozbawiony swojej piękności i żywności.

10. *Powstanę.* Przeciwko Assyryjczykom.—*Wywyższę.* Gdyż okaże potęgę moję.

11. *Poczniecie pałanie.* Jakby rzekł: Wszystko coście knuli przeciwko innym nie więcej im zaszkodziło jak słoma lub śmiecie; wam zaś posłuży za podniętę do waszego zatracenia. Wy bowiem jesteście słomą przeznaczoną na spalenie: w podobny sposób powiedziano w r. 9, w. 18: *Zapaliła się jako ogień bezbożność, tarń i ciernie żreć będzie.* — *Porodzicie słomę.* Głupie zamiary marne będą miały skutki.

12. *Jako popiół po spaleniu.* Jako popiół który po pożarze zostaje.—*Ciernie zebrane.* Ten popiół powstanie z zebranych cierni, to jest, Assyryjczyków.

14. *Zlekli się.* Widząc porażkę Assyryjczyków. — *Grzesznicy.* Żydzi niektórzy obłudni i bezbożni.—*Ktoż z was będzie mógł mieszkać?* Jakby rzekł: Słuchajcie, i podnieście duszę do rozważania większej pożogi. Jeśli kara którą dotknę Assyryjczyków tak wielką się wam wydaje, to cóż sędzić o płomieniach wiecznych ognia piekielnego?

15. *Kto porzuca łakomstwo z potwarzy.* Kto się brzydzi powiększeniem bogactw, przez potwarze niewinnych i niesprawiedliwości.—*Abym nie słuchał krwi.* Chald. *przelewających krew niewinną.* LXX, *sądu krwi,* to jest niesprawiedliwego. *Kto jest głuchym na potwarze,* przez które naraża się na niebezpieczeństwo życie drugich.—*Abym nie patrzył na złe.* LXX, *na nieprawość,* kto nie pochwała złych i nieprawych czynów.

16. *Na wysokości.* Na niebie i w kościele tryumfującym.—*Zamki kamienne wysokość iego.* To samo się powtarza, lecz pod przenośnią wysokięj i warownęj skały. Jakby rzekł: Nie mniej będzie bezpieczny, jak gdyby

17. Regem in decore suo videbunt oculi ejus, cernent terram de longe.

18. Cor tuum meditabitur timorem: ubi est literatus? ubi legis verba ponderans? ubi doctor parvulorum? (1. Cor. 1. 20).

19. Populum impudentem non videbis, populum alti sermonis, ita ut non possis intelligere disertitudinem linguae ejus, in quo nulla est sapientia.

20. Respice Sion civitatem solemnitatis nostrae: oculi tui videbunt Jerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus non rumpentur,

21. quia solummodo ibi magnificus est Dominus noster: locus fluviorum rivi latissimi et patentes: non transibit per eum navis remigum, neque trieris magna transgredietur eum.

22. Dominus enim iudex noster, Dominus legislator noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.

23. Laxati sunt funiculi tui, et non praevalebunt: sic erit malus tuus, ut dilatare signum non queas. Tunc dividantur spolia praedarum multarum, claudi diripient rapinam.

24. Nec dicet vicinus: Elangui; populus qui habitabat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

mieszkał na wieży zbudowanej na niedostępnej skale. — *Chleb mu dano.* Będzie mu dany pokarm i napój boskiego widzenia nigdy nieustającego. — *Wody jego wienne są.* Statecznie płynące, które nigdy nie ubywają i nie zawodzą.

17. *Króla w piękności.* Boga i Chrystusa w jego chwale. — *Daleką.* Z góry, z nieba.

18. *Serce twoje rozmyślać będzie o strachu.* Jakby rzekł: Jeśli to uważnie rozpatrzyć, powiesz bogaż, iżbyś nie wypadł z wiecznej szczęśliwości, i nie dostał się na wieczne potępienie. Albo słodkie będzie rozpamiętywanie przeszłych niebezpieczeństw, których uniknąłeś. — *Gdzież jest uczyony?* Który tego nie pojął, lecz podobał sobie w marniej swojej mądrości. Przytacza to miejsce ś. Paweł I. Kor. 1, 20.

19. *Ludu niewstydlwego nie ujrzysz.* Wraca do tego co się rzekło w wierszu 17; zdanie jest: W ojczyźnie niebieskiej nie ujrzysz ludzi bezwstydlwych, pysznych, okrótnych. Stosuje mowę do obyczajów Assyryjczyków, którzy byli takimi. — *Wysokiej mowy.* Ktorego mowa ciemna i techną dzikością. Wszyscy bowiem obywatela niebiescy będą uprzejmi. — *W którym żadnej mądrości nie masz.* Lecz tylko barbarzyńskie i dzikie głupstwo.

20. *Pójrzyj na Syon.* Który jest miastem uroczystego święta naszego. W niebie bowiem będzie wieczna uroczystość, gdyż w niem tém tylko będą zajęci błogosławieni żeby chwalić Boga i cieszyć się z Jego ogładania. — *Mieszkanie bogate.* Ponieważ opływa we wszystko rodzaju dobra. — *Który żadnym sposobem przeniesion być nie może.* Albowiem niebieskie owe mieszkania nie ulegają upadkowi, wcale inaczej niż ziemskie choćby najgruntowniej zbudowane pałace. — *Kolki jego.* Tak o niebie mówi, trzymając się ciągle allegoryi namiotów,

17. Króla w piękności jego oglądając, oczy jego używają ziemię daleką.

18. Serce twoje rozmyślać będzie o strachu: gdzież jest uczyony? gdzie słowa zakonne uważający? gdzie nauczyciel malutkich?

19. Ludu niewstydlwego nie ujrzysz, ludu wysokiej mowy: tak żebyś nie mógł rozumieć wymowy języka jego, w którym żadnej mądrości nie masz.

20. Pójrzyj na Sion miasto uroczystego święta naszego: oczy twoje używają Jeruzalem, mieszkanie bogate, namiot, który żadnym sposobem przeniesion być nie może, ani kolki jego będą wyjęte na wieki, y wszystkie powrózki jego nie będą porwane:

21. bo tylko tam wielmożny jest Pan nasz: mieszcze rzek strumienie szerokie y przestronne: nie pójdzie po nim okręt żeglarzów, ani Galera wielka przejdzie przezeń.

22. Abowiem Pan sędzia nasz, Pan zakonodawca nasz, Pan król nasz: on nas zbawi.

23. Ostabiała powrózki twoje, a nie przemogą: tak będzie masz twój, że nie będziesz mógł choćby rościagnąć. Tedy będą podzielone łupy korzyści wielkiej, chromi rozchwycą łupy.

24. A nie rzecz sąsiad: Zachorzałem: od ludu który mieszka w nim, będzie odjęta nieprawość.

tów, które się napinają powrozami i umocowują się kolkami.

21. *Bo tylko tam wielmożny jest Pan nasz.* Jakby rzekł: To wszystko com wyliczył widzieć można w ojczyźnie onęj niebieskiej, gdyż pod rządem jednego tylko najwyższego Książęcia Boga w głębokim pokoju zostaje, przez którego wszystko z wielmożnością i na wieki jest urządzonem. — *Miejsce rzek.* W Jerozolimie nie ziemskiej (ta bowiem cierpi niedostatek wody), lecz w niebieskiej, będzie niezmiernie wielka rzeka, nakształt wielu rzek, z której najobfitsze strumyki będą się rozchodziły na wszystkie strony. O tej niebieskiej rzecze wspomina ś. Jan w Objaw. r. 22, 1, gdy powiada: *I ukazał mi rzekę wody żywota, jasną jako kryształ, wychodzącą z stolice Bożej i Barankowej.* Rzeka ta oznacza nadmiar darów, radości i rozkoszy, które Bóg i Chrystus wyleją na błogosławionych. — *Przejdzie przezeń.* Żaden okręt lub galera nieprzyjacielska nie przejdzie po tej rzecze, któraby naruszyła pokój miasta.

23. *Ostabiała powrózki twoje.* Przechodzi do Assyryi nieprzyjacznej Żydom, do której przemawia pod niestanną allegoryą okrętu; sens jest: liny okrętów twoich osłabione i porwane zostały. — *Nie przemogą.* Nadwężzone zostały, i nie są w stanie utrzymać prosto masztu okrętowego. — *Tak będzie masz.* Maszt okrętu twojego zostanie wyrwony, i na jego szczycie nie będziesz mógł, jak to zwykle bywa, zawiesić flagi twojej. — *Będą podzielone łupy.* Po rozbiciu wojska twojego przez anioła. — *Chromi rozchwycą łupy.* Tak dalece nie będzie komu wzbraniać to czynić.

24. *A nie rzecz sąsiad: zachorzałem.* Lecz wszyscy wokoło mieszkający skorzy będą w zbieraniu łupów. — *Będzie odjęta nieprawość.* Po porażce i ucieczce nieprawych Assyryjczyków, od których doznawał ucisku, lud w onym kraju mieszkający dozna lepszej pomyślności.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O końcu świata pod figurą upadku Idumei, o karach na grzeszników; i t. d.

1. Accedite gentes, et audite, et populi, attendite: audiat terra, et plenitudo ejus, orbis, et omne germen ejus.

2. Quia indignatio Domini super omnes gentes, et furor super universam militiam eorum: interfecit eos, et dedit eos in occisionem.

3. Interfecti eorum projicientur, et de cadaveribus eorum ascendet foetor: tabescent montes a sanguine eorum.

4. Et tabescet omnis militia coelorum, et compicabuntur sicut liber coeli, et omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea et de ficu.

5. Quoniam inebriatus est in coelo gladius meus, ecce, super Idumaeam descendet, et super populum interfectionis meae ad iudicium.

6. Gladius Domini repletus est sanguine, in-crassatus est adipe de sanguine agnorum et hircorum, de sanguine medullatorum arietum; victima enim Domini in Bosra, et interfectio magna in terra Edom.

7. Et descendent unicornes cum eis, et tauri cum potentibus; inebriabitur terra eorum sanguine, et humus eorum adipe pinguium;

8. quia dies ultionis Domini, annus retributionum iudicii Sion.

9. Et convertentur torrentes eius in picem, et humus ejus in sulphur, et erit terra ejus in picem ardentem.

10. Nocte et die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus ejus; a generatione in generationem desolabitur, in saecula saeculorum non erit transiens per eam.

11. Et possidebunt illam onocrotalus et ericius;

1. Przystąpcie narodowie, y słuchaycie, a ludzie pilnie słuchaycie: niech słucha ziemia, y pełność ię, świat y wszystek rodzaj iego.

2. Bo rozgniewanie Pańskie na wszystkie narody, a zapalczywość na wszystko woysko ich: pobili ie, y dał na zabicie.

3. Pobici ich będą wyrzuceni, a z trupów ich wynidzie smród: spłyną góry ode krwi ich.

4. Y spłynie wszystko woysko niebieskie, a niebiosa będą zwinione iako księgi: y wszystko woysko ich opadnie, iako opada list z winnice y z figi.

5. Abowiem upił się na niebie miecz mój, oto na Idumęą zstąpi y na lud pobicia mego na sąd.

6. Miecz Pański napelnil się krwie, y utłuścił się od łoiu, ode krwi baranów y kozłów, ode krwi tłustych baranów: bo ofiara Pańska w Bosra, a pobicie wielkie w ziemi Edom.

7. Y zstąpią iednorożcowie z nimi, y bycy z mocarzami: upoi się ziemia krwią ich, y piasek ich tukiem tłustych.

8. Bo dzień pomsty Pańskię, rok odpłaty sądu Sion.

9. Y obróćą się potoki iego w smołę, a proch iego w siarkę: y będzie ziemia iego smołą gorzącą.

10. W nocy i we dnie nie zagaśnie, usławnie będzie występował dym iego, od narodu do narodu spustoszon będzie, ua wieki wieczne nie będzie ktoby szedł przezeń.

11. Ale ji posiedzie bąk y ięż, Iba y kruk bę-

R. 34.—1. *Przystąpcie.* Od porażki Sennacheryba, swoim zwyczajem nagle przechodzi prorok do zniszczenia świata całego.—*Pełność ięj.* Wszystko co się zawiera w obszarze ziemi.—*Wszystek rodzaj jego.* Chald. *mieszkańcy, LXX. lud.*

2. *Wojsko.* Mnóstwo, LXX, *liczbe.*—*Pobili.* Pobije wszystkie narody, częścią ogniem niszczącym świat, częścią kłeskami, które go poprzeda.

3. *Spłyną góry.* LXX, *zroszone będą,* przesiękną krwią.

4. *Spłynie wszystko wojsko niebieskie.* Albowiem słońce, i księżyc, i gwiazdy przed dniem sądu wzruszone będą i cofną światłość swoje.—*Będą zwinione jako księgi.* Jako księgi (tak dawniej się działo) rozwijają się i zwiągają się w około walca, i natenczas zakrytych liter czytać nie można; tak niebo i jego gwiazdy zakryją się jako litery czarnymi chmurami, tak iż ich widzieć nie będzie można, jak gdyby niebo było złożone i zwiniete.—*Opadnie.* Gdy gwiazdy z nieba padają będą, albowiem, jak powiada Chrystus, Mat. 24, 29: *Gwiazdy będą padać z nieba.*

5. *Upił się na niebie miecz mój.* Pomstą moją, która srożyła się nad samem nawet niebem.—*Na Idumęą.* Idumiejczycy zawsze byli nieprzyjawnymi Żydom; przeto grozi im zagładą, a pod allegoryą Idumiejczyków rozumie wszystkich bezbożnych.—*Pobicia mego.* Który

mam pobić.—*Na sąd.* Chald., *na sądzie.* LXX *z sądem,* to jest, wykonywając względem nich sprawiedliwy sąd i pomstę.

6. *Utłuścił się od łoiu.* Zwycke bowiem nóż, którym się zarzynają tłuste owce, zbracza się krwią i tłuszczem.—*Baranów i kozłów.* Żadnemu wiekowi, płci i stopniowi nieprzepuści miecz nieprzyjacielski.—*Bo ofiara Pańska w Bosra.* Dokonać ma Bóg rzezi w Bosra przedniejszém mieście Idumejkiem.—*W ziemi Edom.* W Idumei.

7. *Zstąpią iednorożcowie.* Jednorożcami i bykami zowie silnych i dobrze uzbrojonych, jakby rzekł: Ci wszyscy legną wespół ze słabymi, i zstąpią do piekieł.—*Z mocarzami.* Z bogaczami i mocnymi.

8. *Rok odpłaty sądu Syon.* To jest, rok w którym odpłaci Bóg Idumiejczykom, i na ich głowę skieruje nieszczęścia któremi trapiłi Syon. W dzień sądu pomści krzywdy uczynione Syonowi, to jest, kościołowi.

9. *Obróćą się potoki jego w smołę.* Tak będzie smała Idumęę pożarami Chaldejczyków, jak gdyby woda jęj zamieniała się w smołę. To się dziać będzie chwili spłnienia świata.

11. *Iba.* O którym Lew. 11, 17; oznacza się ostateczne spustoszenie i zniszczenie Idumei, to jest, świata, tak że ogołocony z ludzi, stanie się mieszkaniem zwierząt,

ibis et corvus habitabunt in ea, et extendetur super eam mensura, ut redigatur ad nihilum, et perpendiculum in desolationem.

12. Nobiles ejus non erunt ibi; regem potius invocabunt, et omnes principes ejus erunt in nihilum.

13. Et orientur in domibus ejus spinae et urticae, et paliurus in munitionibus ejus; et erit cubile draconum, et pascua struthionum.

14. Et occurrunt daemona onocentauris, et pilosus clamabit alter ad alterum; ibi cubavit lamia, et invenit sibi requiem.

15. Ibi habuit foveam ericius, et enutrivit catus, et circumfodit, et fovit in umbra ejus; illuc congregati sunt milvi, alter ad alterum.

16. Requirit diligenter in libro Domini, et legit: unum ex eis non deficit, alter alterum non quaesivit, quia, quod ex ore meo procedit, ille mandavit, et spiritus ejus ipse congregavit ea.

17. Et ipse misit eis sortem, et manus ejus divisit eam illis in mensuram; usque in aeternum possidebunt eam, in generationem et generationem habitabunt in ea.

da w nim mieszkać, y wyciągną nań sznur, aby wniwecz był obrócon, y prawidło na spustoszenie.

12. Slachcicy iego tam nie będą: króla raczćy wołać będą, a wszystkie książęta iego wniwecz się obróca.

13. Y wznida w domiech iego ciernie y pokrzywy, y osę po murzech iego: y będzie legowiskiem smoków, y pastwiskiem strusów.

14. Y zabieżą czarci dzikim mężóm, y kosmacz będzie wołał ieden na drugiego: tam legła iędza, y nalazła sobie pokóy.

15. Tam miał iamę ięź, y wychował ięźęta, y okopał y wychował w cieniu iego: tam się zleciały kanie iedna do drugięy.

16. Szukaycie pilnie w księgach Pańskich, a czytaycie: ni iednęy rzeczy z nich nie ubyło, ieden drugiego nie szukał: bo co z ust moich pochodzi, on roszkał, y duch iego sam to zebrał.

17. Tenże też rzucił im los, a ręka iego podzieliła ią im pod miarą: aż na wieki posiędą ią, od pokolenia y pokolenia mieszkać w nim będą.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O przyszlém szczęściu, weselu i bezpieczeństwie tych, którzy mieli uwierzyć w Chrystusa.

1. Laetabitur deserta et in via, et exultabit solitudo, et florebit quasi liliū.

2. Germinans germinabit, et exultabit laetabunda et laudans; gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron, ipsi videbunt gloriam Domini et decorem Dei nostri.

jeśli jakie będą. — *Wyciągną nań sznur.* Jest przenośnia wzięta od linii mularskiej, którą odmierzają część ściany, przeznaczonę na rozwalenie. — *Aby w niwecz był obrócon.* Jakby rzekł: Bóg nie zadaje większćy kary, niż kto zasłużył, lecz wszelki sposób karania jakby najwierniejszą miarą odznacza; Idumejczyków zaś i innych bezbożników zbrodnie tak były wielkie i tak okropne, że należało zgoła ich zniszczyć i wniwecz obrócić.

12. *Nie będą.* Lecz albo będą pobici, albo do niewoli uprowadzeni. — *Króla raczćy wołać będą.* Zwyciężeni z pokorą będą wzywali króla Nabuchodonozora: tak bezbożni na sądzie ostatecznym wypraszając się od kary będą mówili: *Kiedyżemy cię widzieli łaknącym, i t. d., a nie służyliśmy tobie?* Mat. 25, 44. — *Wniwecz się obrócać.* Przyjdą do ostatecznćy nędzy.

13. *Legowiskiem smoków.* Gdy zostanie spustoszona, rozumie się Idumea, albo świat.

14. *Zabieżą czarci dzikim mężóm.* Potwory i widma będą się pokazywały w pustych miejscach pod postacią zwierząt, satyrów i t. d. — *Dzikim mężóm.* W Wulgacie, *Onocentauris.* Onocentaur jest potwór mający spod osły, a wierzch człowieczy, w których istnienie starożytność wierzyła. Niekiedy Pismo ś. albo jego tłumacz stosuje się do bajek poetów, jak zauważał ś. Hieronim. Tak Judit. 16, 8, jest wzmianka o Tytanach, a Job 42, 14, o rogu Amaltei. — *Kosmacz.* Czarci pod postacią kosmatych kozłów, których starożytność nazywała faunami i satyrami. — *Będzie wołał ieden na drugiego.* Chaldejski przekłada: *czarci będą z sobą igrali;* tak wyżćy r. 13, 21, rzekł: *skakać będą.* — *Jędza.* Są czarci nierządnic, albo ich widma, które się ukazują

1. Rozradnie się pusta y bezdróżna, y rozweseli się pustynia, y zakwitnie iako lilia.

2. Rodząc rodzic będzie, y rozradnie się weseląc się y chwalać: chwala Libanu dana iest ięy, ozdoba Karmela y Saron: oni uyrzrą chwałę Pańską y ozdobę Boga naszego.

pod postacią niewiast, żeby, jak mówią, znęciwszy ludzi do nierządu, pozrzeć ich potem.

16. *Szukaycie pilnie w księgach Pańskich.* To co się naowczas dziać będzie, zestawicie i porównajcie z tćm co się mówi w niniejszćm proroctwie, które jest księgą Pańską. — *Ni jednęy rzeczy z nich nie ubyło.* Wszystko się sprawdziło co do joty, jak było przepowiedziano. — *Jeden drugiego nie szukał.* Drugiego potwora albo nieszczęścia równego sobie szukać nie potrzebował, ponieważ się znajdowało. — *I duch jego sam to zebrał.* Duch Pański, to jest wola i rozkazanie Boże, zebrało i nasłało to mnóstwo nieszczęść.

17. *Tenże też rzucił im los.* To jest, Bóg pomiędzy wzmiankowanemi zwierzętami i potworami podzielił Idumeę, i każdemu z nich dał swój los, mięjsce i miarę, żeby na przyszłość były niejako właściwymi i wiecznymi jćj mieszkańcami.

R. 35.—1. *Rozraduje się.* Za czasów Chrystusa, do którego swoim zwyciężajem przechodzi. — *Pusta i bezdróżna.* Pogaństwo rozumie przedtćm, od Boga opuszczone i pozbawione prawdziwćy sprawiedliwoścć, religii i czci Bożćy. — *I zakwitnie jako lilia.* Którćj cudny jest kolor i zapach.

2. *Rodząc rodzic będzie.* Kościół bowiem będzie wydawał nowe i obfite latorośle, kwiaty i owoce, już to nowych wiernych, już to cnót nowych. — *Chwalać.* To jest Boga, przez którego otrzymał tak liczne dobra. — *Chwała Libanu dana jest jćy.* Wszystkie ozdoby, bogactwa i rozkosze święte i duchowne synagogi żydowskćy, będą przeniesione do kościoła. Chociaż góra Liban była zajętą przez pogan, należała jednak do Żydów, jak się pokazuje Joz. 13, 6. — *Ozdoba Karmela.* Karmel

3. Confortate manus dissolutas, et genua debilia roborate.

4. Dicite pusillanimis: Confortamini, et nolite timere: ecce, Deus vester ultionem adducet retributionis: Deus ipse veniet, et salvabit vos.

5. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum patebunt. (*Math. 11, 5*).

6. Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum, quia scissae sunt in deserto aquae, et torrentes in solitudine.

7. Et quae erat arida, erit in stagnum, et sitiens in fontes aquarum. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami et junci.

8. Et erit ibi semita et via, et via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus, et haec erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam.

9. Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet per eam, nec invenietur ibi, et ambulabunt, qui liberati fuerint.

10. Et redempti a Domino convertentur, et venient in Sion cum laude, et laetitia sempiterna super caput eorum; gaudium et laetitia obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus.

3. Zmocnicie ręce opadłe, a kolana zemdlale posilcie.

4. Rzeczcie boiazliwym: Zmocnicie się a nie bójcie się: oto Bóg wasz przywiedzie pomstę odpłacenia: Bóg sam przyjdzie, y zbawi was.

5. Tedy się otworzą oczy ślepych, y uszy głuchych będą otworzone.

6. Tedy wyskoczy chromy iako ieleń, y otworzony będzie ięzyk niemych: bo wyuniknęły wody na puszczy, y potoki w pustyni.

7. A która była sucha, będzie ieziozem: y pragnąca źródłami wód. W legowiskach w których pierwéy smokowie przebywali, wznidzie zieloność trzciny y sitowia.

8. Y będzie tam ścieżka y droga, y nazowią ją drogą świętą: nie pójdzie po niéy nie czysty: a ta wam będzie prosta droga, tak iżby głupi nie błądzili po niéy.

9. Nie będzie tam lwa, y zły zwierz nie będzie chodził po niéy, ani się tam znajdzie: y pójdu którzy będą wybawieni.

10. A wykupieni od Pana nawrócą się, y przyjdą na Sion z wychwalaniem: a wesele wieczne na głowie ich: radość y wesele otrzymaia, a uciecze boleść y wzdychanie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 35. w. 4. *Bóg sam przyjdzie i zbawi nas.* Opisując Izajasza z jakim weselem poganie mieli przyjąć wiarę Messyasza: na większą pociechę powiada, iż Bóg sam miał przyjść, i jako prawdziwy Messyasz nas zbawić: którego też właśnie te są znaki jako je tu opisuje, i samże Pan Chrystus sobie przywłaszcza Mat. 11. I nikt ich okrom Chrystusa nie czynił, ani ich żydowie od kogo inszego, tylko od Messyasza nie mogą czekać, gdyż ani przed Izajaszem, ani po nim, żaden z proroków takich znaków nie czynił. A iż tu sam Bóg obiecał się przyjść i być Messyaszem naszym ztąd się dowodzi. Naprzód to słowo Bóg *Elohim*, nikogo inszego tu nie znaczy tylko Boga prawdziwego. A słowo przydane, sam, znaczy iż Bóg sam z istności w personie swéj, a nie przez kogo inszego miał przyjść, i przeto także mówi: Ujrzą chwałę Pańską i ozdobę Boga naszego. Tak to rozumieją Athanas. lib. de Incarnat. verbi. Et lib. de Humanitate assumpta pisze: Nie poseł jaki ale Bóg sam przyszedł: Cyprian. lib. 2, contra Judaeos c. 7. Irenaeus lib. 3, c. 22. Euse. lib. 6, de Demonstr. c. 21.

najwyżniejsza góra Judei. *Ozdoba Karmelu* jest to samo co *Karmel ozdobny*.—*Sarón*. Pole teje Judei najprzyjemniejsze i najzwyklejsze.—*Oni ujrzą chwałę Pańską*. Chrystusa, i jego opowiadanie i cuda.

3. *Zmocnijcie*. O apostołowie i opowiadacze Ewangelii.—*Ręce opadłe*. Pogan poniżonych, mdłych i bojaźliwych, i pobudźcie ich do szukania wiary, zbawienia i dobrych uczynków.—*Kolana zemdlale posilcie*. Powrócenie tegoż samego zdania.

4. *Nie bójcie się*. Rozpaczając o waszém zbawieniu.—*Przywiedzie pomstę odpłacenia*. Szatanowi, który was ujarzmił i pogwałconych trzymał, słusznie się odpłacając, i nad nim surowo i ostro panując przez siebie samego i przez wiernych swoich, którym nad nim dał władzę.—*Bóg sam przyjdzie*. Wziąwszy na się ciało ludzkie. P. W.

5. *Tedy się otworzą oczy ślepych*. Dając wielu wzrok ciała, a wszystkim wzrok duszy.

6. *Wyskoczy chromy*. Chromiejący poganie, to jest wątpiący i błądzący z drogi cnoty, przez Chrystusa umocnieni i sprostowani, pójdu drogą prostą, owszem z podskokiem pobiegą po nią do nieba.—*Otworzony będzie ięzyk niemych*. Nauczni od Boga opowiadac będą cudowne sprawy Boże.—*Bo wyuniknęły wody na puszczy*. Ponieważ pustynię pogaństwa zrosiły wody łask niebieskich.

7. *Będzie ieziozem*. Będzie jakby jezioro; będzie obfitowała w wodę.

8. *W legowiskach*. W miejscach wprzód pustynnych, które były legowiskiem smoków. Patrz r. powyż. w. 13.

—*Zieloność trzciny i sitowia*. Zieloność łaski i cnót: wspomina trzcinę i sitowie dla oznaczenia obfitości łaski; albowiem trzcina i sitowie w takich tylko miejscach rosną, w których jest obfitość wody i wilgoci.

9. *I będzie tam ścieżka i droga*. Jakby rzekł: Żeby kto nie sądził, że to ma być miejsce błotniste i bezdrożne, ponieważ rzekłem iż tam będzie trzcina i sitowie.—*Ścieżka*. Ciasna i wązka droga, która wiedzie do nieba.—*Nazwują ją drogą świętą*. Która przez świętość obyczajów i życia prowadzi do miejsca świętego, to jest, do nieba.—*Nie pójdzie po niéj nieczysty*. Przez nieczystego rozumie niewiernego, który jest pokalany zmałą niedowiarstwem i nie należy do kościoła.—*Iżby głupi nie błądzili po niéy*. Albowiem prostaczkowie i nieumiejętni także łatwo się będą mogli nauczyć tego co do zbawienia jest potrzebném.

10. *Zły zwierz nie będzie chodził po niéy*. Albowiem szatanów i ich zasadzki usunie Chrystus od swojego kościoła, albo zapewne tak ich powściągnie żeby chcący z łatwością pokonać mogli.—*I pójdu którzy będą wybawieni*. I chodzić będą tą drogą ci, którzy zostana wybawieni od błędów i niewoli szatańskiej.—*Wykupieni od Pana*. Od czci bałwochwalstwa i bezbożności przywiedzeni do Chrystusa.—*Przyjdą na Syon*. Do kościoła górnego i triumfującego.—*Z wychwalaniem*. Wychwalając Boga przez którego są odkupieni.—*Na głowie ich*. Na nich; albowiem głowa kładzie się za całego człowieka, część za całość przez synekdoche.

A jeśliby kto chciał przekładać słowo żydowskie *Hu*, to jest Ten, nie Sam: Tedy ma wiedzieć iż mamy wykłady stare, i LXX. tłumacze tak przełożyli, sam Bóg: A podobno i ci przedtem lepiej umieli po żydowsku niż terazniejszy heretycy. Wszakże mimo to i ten wykład rzeczy samęj nie odmieni, bo chocia rzeczymy, sam Bóg przyjdzie, albo ten Bóg przyjdzie, tedy przeciw ukazuje tego Boga który miał przyjść w osobie swęj, ponieważ i Ten, osobę znaczy. A iż o Bogu Izraelskim mówił, dla tego ukazuje, iż Ten Bóg Izraelski, a nie kto inszy miasto niego miał przyjść. A tak próżno się tych słówek żydowskich heretycy chwytają. Aleć ani tego mogą wykładać o przyjściu przez łaskę, albo dary Boże do nas: bo to jest przeciw Pismu ś. w którym to jasnie znajdujemy, iż kędy się Bóg obiecuje przyjść i być Messyaszem i Zbawicielem naszym, mówi zawždy o personie swęj, a nie o łasce albo mocy swęj: obiecując przyjście to swoje nie przez anioła ani proroka jakiego, ale sam w osobie swojéj. I ztąd jest zwyczaj w Piśmie ś. iż od tego przyjścia w osobie Boskiéj, zowie Messyasa Przychodzącym, albo który przyjdzie ma. Gen. 49, b. 10. Habac. 2, a. 3. Psal. 117, d. 26. A osobliwie Mat. 11. Tyś jest który masz przyjść? gdzie się pytają o przyjściu Zbawiciela nie przez łaskę, ale o przyjściu w osobie. A Pan Chrystus odpowiada też temi słowy Izajasza, gdzie się sam Bóg Izraelski obiecał przyjść sam w osobie swęj, i daje tego przyjścia swego widomego znaki cielesne i widziane. A tak nie trzeba nam inszego wykładu szukać, ponieważ mamy wykład samego Pana Chrystusa. Czytaj też Habac. 2, v. 3.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O pogrózkach Sennacheryba czynionych ludowi Żydowskiemu.

1. Et factum est in quarto decimo anno regis Ezechiae, ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes civitates Juda unitas, et cepit eas. (4. Reg. 18, 13).

2. Et misit rex Assyriorum Rabsacen de Lachis in Jerusalem, ad regem Ezechiam in manu gravi, et stetit in aquaeductu piscinae superioris in via agri fullonis.

3. Et egressus est ad eum Eliacim filius Helciae, qui erat super domum, et Sobna scriba, et Joahe filius Asaph a commentariis.

4. Et dixit ad eos Rabsaces: Dicite Ezechiae: Haec dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quae est ista fiducia, qua confidis?

5. aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? super quem habes fiduciam, quia recessisti a me?

6. Ecce, confidis super baculum arundineum contractum istum, super Aegyptum, cui si innixus fuerit homo intrabit in manum ejus, et perforabit eam: sic Pharaon rex Aegypti omnibus, qui confident in eo.

7. Quod si responderis mihi: In Domino Deo nostro confidimus: nonne ipse est, cujus abstulit Ezechias excelsa et altaria, et dixit Judae et Jerusalem: Coram altari isto adorabitis?

8. Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum, et dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te praebere ascensores eorum.

9. Et quomodo sustinebis faciem iudicis unius loci ex servis domini mei minoribus? Quod si confidis in Aegypto, in quadrigis, et in equitibus:

10. et nunc numquid sine Domino ascendi ad terram istam, ut disperderem eam? Dominus dixit ad me: Ascende super terram istam, et disperde eam.

11. Et dixit Eliacim et Sobna et Joahe ad Rabsacen: Loquere ad servos tuos Syra lingua, intelligimus enim: ne loquaris ad nos Judaice in auribus populi, qui est super murum.

12. Et dixit ad eos Rabsaces: Numquid ad dominum tuum et ad te misit me dominus meus,

1. Y stało się czternastego roku króla Ezechiasza, przyciągnął Sennacherib król Assyrijski na wszystkie obronne miasta Judzkie, y pobrał je.

2. Y posłał król Assyrijski Rabsaka z Lachis do Jeruzalem, do króla Ezechiasza z wojskiem wielkim: y stanął u rury stawu wyższego na drodze pola farbiérszowego.

3. Y wyszedł do niego Eliacym syn Helcyaszów, który był nad domem, y Sobna pisarz, y Joahe syn Asaphów kanclerz.

4. Y rzekł do nich Rabsak: Powiedzcie Ezechiaszowi: To mówi król wielki, król Assyrijski. Co to jest za ufność któręj ufasz?

5. Abo za którą radą abo mocą gotujesz się sprzeciwić? w kimże ufasz żeś odstał odemnie?

6. Oto ufasz w téj lasce trzcinianéj złamanéj, w Egypcie, którą ieśli się człek podeprze, wnidzie w rękę iego, y przebodzie ją: tak Pharaon król Egypcki wszystkim którzy w nim ufaią.

7. A ieśli mi odpowiesz: W Panu Bogu naszym ufamy: azaż nie on jest którego wyżyny y ołtarze zniósł Ezechiasz, y mówił Judzie y Jeruzalem: Przed tym ołtarzem kłaniać się będziecie?

8. A tak teraz podday się Panu memu królowi Assyrijskiemu, a damci dwa tysiąca koni a nie będziesz mógł dodać z ludu twego, coby wsiedli na nie.

9. A iakoż będziesz mógł znieść twarz sędziaka mieysca iednego ze sług mniejszych Pana mego? A ieśli ufasz w Egypcie w poczwórnych y w iednych:

10. a teraz azam bez Pana przyciągnął do téj ziemi, abych ją zburzył? Pan rzekł do mnie: Ciągni na tę ziemię, a zburz ją.

11. Y rzekł Eliacym, y Sobna, y Joahe do Rabsaka: Mów do sług twoich ięzykiem Syrijskim, bo rozumiemy: a nie mów z nami po Żydowsku, w uszy ludu który jest na murze.

12. Y rzekł do nich Rabsak: Aza do Pana twego y do ciebie posłał mię Pan mój abych mówił te wszyst-

ut loquerer omnia verba ista, et non potius ad viros, qui sedent in muro, ut comedant stercora sua, et bibant urinam pedum suorum vobiscum?

13. Et stetit Rabsaces, et clamavit voce magna Judaice, et dixit: Audite verba regis magni, regis Assyriorum!

14. Haec dicit rex: Non seducat vos Ezechias, quia non poterit eruere vos.

15. Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Domino, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur civitas ista in manu regis Assyriorum.

16. Nolite audire Ezechiam: haec enim dicit rex Assyriorum: Facite mecum benedictionem, et egredimini ad me, et comedite unusquisque vineam suam, et unusquisque ficum suam, et bibite unusquisque aquam cisternae suae,

17. donec veniam, et tollam vos ad terram, quae est ut terra vestra, terram frumenti et vini, terram panum et vinearum.

18. Nec conturbet vos Ezechias, dicens: Dominus liberabit nos. Numquid liberaverunt dii gentium, unusquisque terram suam, de manu regis Assyriorum?

19. Ubi est deus Emat, et Arphad? ubi est deus Sepharvaim? numquid liberaverunt Samariam de manu mea?

20. Quis est ex omnibus diis terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea, ut eruat Dominus Jerusalem de manu mea?

21. Et siluerunt, et non responderunt ei verbum; mandaverat enim rex, dicens: Ne respondeatis ei. (4. Reg. 18, 36).

22. Et ingressus est Eliacim filius Helciae, qui erat super domum, et Sobna scriba, et Joahe filius Asaph a commentariis ad Ezechiam scissis vestibus, et nuntiaverunt ei verba Rabsacis.

tekie słowa: a nie raczëy do męzów którzy siedzą na murze aby iedli łayna swe, a pili mocz nóg swoich z wami?

13. Y stanął Rabsak, y wołał głosem wielkim, po Żydowsku, y rzekł: Słuchaycie słów króla wielkiego, króla Assyrijskiego.

14. To mówi król: Niechay was nie zwodzi Ezechiasz: bo was nie będzie mógł wybawić.

15. A niech wam Ezechiasz nie dodaie ufności w Panu, mówiąc: Wyrwie y wybawi nas Pan, nie będzie dano to miasto w ręke króla Assyrijskiego.

16. Nie słuchaycie Ezechiasza: bo to mówi król Assyrijski: Uczynicie ze mną błogosławienstwo, a wyidźcie do mnie, a iedźcie każdy winnicę swą, y każdy figę swą: y piycie każdy wodę z cysterny swëy:

17. aż przyiadę y wezmę was do ziemie, która jest iako ziemia wasza, do ziemie zboża y wina, ziemie chleba y winnic.

18. A niech was nie maći Ezechiasz, mówiąc: Pan wybawi nas. Aza wybawili bogowie narodów każdy ziemię swoię z ręki króla Assyrijskiego?

19. Gdzie jest bóg Emath y Arphad: gdzie jest bóg Sepharwaim? aza wybawili Samarią z ręki moiëy?

20. A który jest ze wszech bogów tych ziem, któryby wydarł ziemię swą z ręki moiëy, żeby miał Pan wydrzeć Jeruzalem z ręki moiëy?

21. Y milezeli y nie odpowiedzieli mu słowa. Bo król roskazał był mówiąc: Nie odpowiadaycie mu.

22. Y wyszedł Eliacym syn Helciaszów który był nad domem, y Sobna pisarz, y Joahe syn Asaph kanclerz do Ezechiasza, podarszy szaty: y powiedzieli mu słowa Rabsakowe.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O porażce Sennacheryba, i jego śmierci.

1. Et factum est, cum audisset rex Ezechias, scidit vestimenta sua, et obvolutus est sacco, et intravit in domum Domini. (4. Reg. 19, 1).

2. Et misit Eliacim, qui erat super domum, et Sobnam scribam, et seniores de sacerdotibus operatos saccis ad Isaiam filium Amos prophetam,

3. et dixerunt ad eum: Haec dicit Ezechias: Dies tribulationis et correptionis, et blasphemiae dies haec, quia venerunt filii usque ad partum, et virtus non est pariendi.

4. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quem misit rex Assyriorum dominus suus ad blasphemandum Deum viventem, et exprobandum sermonibus, quos audivit Dominus Deus tuus: leva ergo orationem pro reliquiis, quae repertae sunt.

1. Y stało się gdy usłyszał król Ezechiasz, rozdarł szaty swe, y oblekł się w wór, y szedł do domu Pańskiego.

2. Y posłał Eliacima który był nad domem, y Sobnę pisarza, y starsze kapłany, obleczone w wory, do Izaiasza syna Amos proroka,

3. y rzekli do niego. To mówi Ezechiasz: Dzień utrapienia y łaiania, y bluźnienia, dzień ten: bo doszły dziatki aż do porodzenia, a nie masz siły ku rodzeniu.

4. Owa usłyszy Pan Bóg twój słowa Rabsaka, którego posłał król Assyrijski pan iego na bluźnienie Boga żywego, y na uraganie słowy, które słyszał Pan Bóg twój. A tak podnieś modlitwę za ostatkiem, który się nayduie.

16. Uczynicie ze mną błogosławienstwo. W miejscu przytoczoném IV. Król. w. 31, znajduje się: *Uczynicie ze mną co wam jest pożyteczno.* Poddajcie się mnie,

żebyście ztąd doznali błogosławienstwa, to jest, mojej dobrotliwości.

R. 37. (Cały ten rozdział wytłumaczony jest w IV. Król. r. 19, którego jest jakby powtórzeniem). P. W.

5. Et venerunt servi regis Ezechiae ad Isaiam,
6. et dixit ad eos Isaias: Haec dicetis domino vestro: Haec dicit Dominus: Ne timeas a facie verborum, quae audisti, quibus blasphemaverunt pueri regis Assyriorum me.

7. Ecce, ego dabo ei spiritum, et audiet nuntium, et revertetur ad terram suam, et corruerit eum faciam gladio in terra sua.

8. Reversus est autem Rabsaces, et invenit regem Assyriorum proeliantem adversus Lobnam; audierat enim, quia profectus esset de Lachis.

9. Et audivit de Tharaca rege Aethiopiae, dicentes: Egressus est, ut pugnet contra te. Quod cum audisset, misit nuntios ad Ezechiam, dicens:

10. Haec dicetis Ezechiae regi Judae, loquentes: Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis, dicens: Non dabitur Jerusalem in manu regis Assyriorum.

11. Ecce tu audisti omnia, quae fecerunt reges Assyriorum omnibus terris, quas subverterunt: et tu poteris liberari?

12. Numquid eruerunt eos dii gentium, quos subverterunt patres mei Gozam et Haram, et Reseph et filios Eden, qui erant in Thalassar?

13. Ubi est rex Emath, et rex Arphad, et rex urbis Sepharvaim, Ana, et Ava?

14. Et tulit Ezechias libros de manu nuntiorum, et legit eos, et ascendit in domum Domini, et expandit eos Ezechias coram Domino.

15. Et oravit Ezechias ad Dominum, dicens:

16. Domine exercituum, Deus Israel, qui sedes super Cherubim: tu es Deus solus omnium regnorum terrae, tu fecisti coelum et terram.

17. Inclina, Domine, aurem tuam, et audi: aperi Domine oculos tuos, et vide, et audi omnia verba Sennacherib, quae misit ad blasphemandum Deum viventem.

18. Vere enim, Domine, desertas fecerunt reges Assyriorum terras, et regiones earum.

19. Et dederunt deos earum igni, non enim erant dii, sed opera manuum hominum, lignum et lapis: et comminuerunt eos.

20. Et nunc, Domine Deus noster, salva nos de manu ejus, et cognoscant omnia regna terrae, quia tu es Dominus solus.

21. Et misit Isaias filius Amos ad Ezechiam, dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel: Pro quibus rogasti me de Sennacherib rege Assyriorum:

22. hoc est verbum, quod locutus est Dominus super eum: Despexit te, et subsannavit te virgo filia Sion, post te caput movit filia Jerusalem.

23. Cui exprobrasti, et quem blasphemasti, et super quem exaltasti vocem, et levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad sanctum Israel.

24. In manu servorum tuorum exprobrasti Domino, et dixisti: In multitudine quadrigarum mearum ego ascendi altitudinem montium, juga Libani, et succidam excelsa cedrorum ejus, et electas abietes illius, et introibo altitudinem summmitatis ejus, saltum Carmeli ejus.

5. Y przyszli słudzy króla Ezechiasza do Izaiasza,
6. y rzekł im Izaiasz: To powiecie panu waszemu: To mówi Pan: Nie bój się słów, któreś słyszał, któremi bluźnili słudzy króla Assyrijskiego.

7. Oto mu ja dam ducha y usłyszy poselstwo, y wróci się do ziemie swéy: y sprawię że zginie od miecza w ziemie swoiéy.

8. Y wrócił się Rabsak, nalazł króla Assyrijskiego walczącego na Lobnę. Bo słyszał iże był wyjechał z Lachis.

9. Y usłyszał o Tharaku królu Etyopskim, powiadając: wyciągnął aby walczył przeciw tobie. Co gdy usłyszał, wysłał posły do Ezechiasza rzekąc.

10. To powiédzcie Ezechiaszowi królowi Judzkiemu, mówiąc: Niech cię nie zwodzi Bóg twój w którym ty ufasz, rzekąc: Nie będzie dano Jeruzalem w ręce króla Assyrijskiego.

11. Otoś ty słyszał wszystko co poczynili królowie Assyrijscy wszem ziemiam, które wyrócili, a ty będziesz mógł być wybawion?

12. Aza bogowie narodów wybawili onych, które wyrócili oycowie moi, Gozam, y Haram, y Reseph, y syny Eden, którzy byli w Talassar?

13. Gdzie jest król Emat, y król Arphad, y król miasta Sepharwaim, Ana y Awa?

14. Y wziął Ezechiasz listy z ręki posłowey y czytał ie: y wstąpił do domu Pańskiego, y rozpostarł ie przed Panem.

15. Y modlił się Ezechiasz do Pana mówiąc:

16. Panie zastępów Boże Izraelski, który siedzisz na Cherubim, tyś iest Bóg sam wszystkiech królestw ziemskich, tyś stworzył niebo y ziemie.

17. Nakłoń Panie ucha twego, a słuchay: otwórz Panie oczy twoie, a weyźrzy, y uslysz wszystkie słowa Sennacherybowe, które posłał bluźnić Boga żywego.

18. Abowiem prawdziwiec Panie spustoszyli królowie Assyrijscy ziemie y krainy ich.

19. Y bogi ich wrzucili w ogień: bo nie byli bogowie ale robota rąk człowieczych, drewno a kamień: y pokruszyli ie.

20. A teraz Panie Boże nasz, wybaw nas z ręki iego: y niech poznaią wszystkie królestwa ziemie, iżes ty iest sam Panem.

21. Y posłał Izaiasz syn Amos do Ezechiasza, mówiąc: To mówi Pan Bóg Izraelów: O coś mię prosił z strony Sennacheryba króla Assyrijskiego:

22. to iest słowo, które Pan mówił o nim: Wzgardziła cię y śmiała się z ciebie panna córka Sioniska: kiwała głową za tobą córka Jeruzolimiska.

23. Komuś łaiał, a kogoś bluźnił, y na kogoś podniósł głos y wyniosłeś wysokość oczu twoich? Na świętego Izraelowego.

24. W ręce slug twoich uragałeś Panu, y mówiłeś: W mnóstwie poczwórnych moich wstąpiłem ja na wysokość gór, wierzchy Libanu: y wytnę wysokie cedry iego, y wyborne iody iego, y wnide na samę wysokość wierzchu iego, do lasa Karmelu iego.

25. Ego fodi, et bibi aquam, et exsiccavi vestigio pedis mei omnes rivos aggerum.

26. Numquid non audisti, quae olim fecerim ei? ex diebus antiquis ego plasmavi illud, et nunc adduxi, et factum est in eradicationem collium compugnantium, et civitatum munitarum.

27. Habitatores earum breviate manu contremuerunt, et confusi sunt: facti sunt sicut foenum agri, et gramen pascuae, et herba tectorum, quae exaruit, antequam maturesceret.

28. Habitationem tuam, et egressum tuum, et introitum tuum cognovi, et insaniam tuam contra me.

29. Cum fureres adversum me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, et frenum in labiis tuis, et reducam te in viam, per quam venisti.

30. Tibi autem hoc erit signum: Comede hoc anno, quae sponte nascuntur, et in anno secundo pomis vescere: in anno autem tertio seminare, et metite et plantate vineas, et comedite fructum earum.

31. Et mittet id, quod salvatum fuerit de domo Juda, et quod reliquum est, radicem deorsum, et faciet fructum sursum,

32. quia de Jerusalem exhibunt reliquiae, et salvatio de monte Sion: zelus Domini exercituum faciet istud.

33. Propterea haec dicit Dominus de rege Assyriorum: non intrabit civitatem hanc, et non jacet ibi sagittam, et non occupabit eam clypeus, et non mittet in circuitu ejus aggerem.

34. In via, qua venit, per eam revertetur, et civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus:

35. et protegam civitatem istam, ut salvem eam propter me, et propter David servum meum.

36. Egressus est autem Angelus Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Et surrexerunt mane, et ecce omnes, cadavera mortuorum. (4. Reg. 19, 35.)

37. Et egressus est, et abiit, et reversus est Sennacherib rex Assyriorum, et habitavit in Ninive.

38. Et factum est, cum adoraret in templo Nesroch deum suum, Adramelech et Sarasar filii ejus percusserunt eum gladio; fugeruntque in terram Ararat, et regnavit Asarhaddon filius ejus pro eo.

25. Jam wykopał y pił wodę, y wysuszyłem stopą nogi moiéy wszystkie potoki przekopów.

26. Azaś nie słyszał com mu zdawna uczynił? ode dni starodawnych iam to stworzył: y terazem przywiódł: y stało się na wykorzenie pagórków społecznie walczących, y miast obronnych.

27. Obywatelé ich skurczywszy rękę zdrzéli, y zatrwożyli się: stali się iako siano polne, y trawa pastwiska, y ziele na dachu, które piérwéy uwiodo niźli dożyrało.

28. Mieszkanie twoie, y wyszcie twoie, y wszcie twoie poznałem, y szalenstwo twoie przeciwko mnie.

29. Gdyś szalał przeciwko mnie, pycha twoia przyszła do uszu moich: przetóż wprawię kółko w nozdrze twoie, y wędzidło w gębę twoię, y odwiodę cię na drogę którąś przyszedł.

30. A ty ten będziesz miał znak. Jedz tego roku co się samo rodzi, y drugiego roku owoców pożyway: a trzeciego roku sięćie y żnicie, y sádzcie winnice, y iédzcie owoc ich.

31. Y puści to co będzie zachowano z domu Juda, y co pozostało korzeń na dól, y uczyni owoc na wierzchu,

32. abowiem z Jeruzalem wynidą ostatki, a zbawienie z góry Sion: żarliwość Pana zastępów uczyni to.

33. Przetóż to mówi Pan o królu Assyryjskim: nie wnidzie do tego miasta, ani tam wystrzeli strzały, ani go zaprzątnie tarcza, ani usypie koło niego wału.

34. Drogą którą przyszedł, taż się wróci, a do tego miasta nie wnidzie, mówi Pan:

35. y obronię to miasto, abym ie zachował dla mnie, y dla Dawida slugi mego.

36. Y wyszedł Aniół Pański, y pobił w oboziech Assyryjskich sto ósmdziesiąt y pięć tysięcy. Y wstali rano, a oto wszyscy trupowie martwych.

37. Y odciągnął y odiachał, y wrócił się Sennacheryb król Assyryjski, y mieszkał w Niniwie.

38. Y stało się gdy się kłaniał w kościele Nesrochowi bogu swemu, Adramelech y Sarasar synowie jego zabili ji mieczem: y uciekli do ziemie Ararat, y królował Asarhaddon syn jego miasto niego.

Wykład. X. J. Wujka.—Roz. 37. w. 35. *I dla Dawida slugi mego.* Widzisz tu iż zasługi umarłych, są żywym pożyteczne. A czemuż ich czcić i wzywać nie mamy, a zwłaszcza teraz kiedy już z Bogiem królują, gdyż tu jasnie Bóg mówi iż dla umarłych chce żywym dobrze czynić: Hieronim 2, contra Pelagianos Dialog. Chrisost. Hom. 3, in Epist. ad Philip. A wždy heretycy śmieją mówić iż umarli nic nie pomogą żywym. Takci oni czytając pismo nie widzą.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O chorobie Ezechiasza i jego uzdrowieniu, za które składa dziękę Bogu.

1. In diebus illis aegrotavit Ezechias usque ad mortem, et introivit ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei: Haec dicit Dominus: Dispone domui tuae, quia morieris tu, et non vives. *

1. W one dni zachorzał Ezechiasz na śmierć, y wszedł do niego Izaiasz syn Amos prorok, y rzekł mu: To mówi Pan: Rozpraw dóm twój, bo ty umrzesz, a nie zostaniesz żyw.

R. 38.—1. *W one dni.* (To wszystko się znajduje w tejże IV. Król. r. 20, gdzieśmy to i wytłumaczyli).

2. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit ad Dominum, * (4. Reg. 20, 1.)

3. et dixit: Obsecro, Domine, memento quaeso, quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto, et quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno.

4. Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens:

5. Vade, et dic Ezechiae: Haec dicit Dominus Deus David patris tui: Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas: ecce ego adjiciam super dies tuos quindecim annos,

6. et de manu regis Assyriorum eruam te et civitatem istam, et protegam eam.

7. Hoc autem tibi erit signum a Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod locutus est:

8. Ecce ego reverti faciam umbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz in sole, retrorsum decem lineis. Et reversus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat. (Eccli. 48, 26.)

9. Scriptura Ezechiae regis Juda, cum aegrotasset, et convaluisset de infirmitate sua:

10. Ego dixi: In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi.

Quaesivi residuum annorum meorum.

11. Dixi: Non videbo Dominum Deum in terra viventium.

Non aspiciam hominem ultra, et habitatorem quietis.

12. Generatio mea ablata est, et convoluta est a me, quasi tabernaculum pastorum:

praecisa est velut a texente vita mea, dum adhuc ordire, succidit me: de mane usque ad vesperam finies me.

13. Sperabam usque ad mane, quasi leo sic contrivit omnia ossa mea:

de mane usque ad vesperam finies me.

14. Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor ut columba:

attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum: Domine, vim patior, responde pro me.

2. Y obrócił Ezechiasz oblicze swe ku ścienne y modlił się do Pana,

3. y rzekł: Proszę Panie, wspomni proszę iakom chodził przed tobą w prawdzie, y w sercu doskonałym, a czynilem co jest dobrego przed oczyma twómi: y płakał Ezechiasz płaczem wielkim.

4. Y stało się słowo Pańskie do Izaiasza mówiąc.

5. Idź a powiedź Ezechiaszowi: To mówi Pan Bóg Dawida Oyca twego: Słyszałem modlitwę twoię, y widziałem lzy twoie: otóż ia przyczynię nad dni twoie piętnaście lat,

6. y z ręki króla Assyriyskiego wyrwę cię y to miasto, y obronię ie.

7. A ten będziesz miał znak od Pana, że uczyni Pan to słowo które mówił:

8. Oto ia wróćę ciei linię, po których zesła na zegarze Achazowym, na słońcu dziesięcią linię nazad. Y wróciło się słońce dziesięcią linię po stopniach przez które było zstąpiło.

9. Pismo Ezechiasza króla Judzkiego, gdy był zachorzał y ozdrowiał z niemocy swoięy:

10. Jam rzekł: w połowicy dni moich póyde do bram piekielnych.

Szukałem ostatka lat moich.

11. Rzekłem: Nie uyrzę Pana Boga na ziemi żywiących.

Nie oglądam więcý człowieka, y obywatela pokoiu.

12. Wiek mój przeminał, y zwinion iest odemnie iako namiotek pasterski:

przerzniony iest iako od tkacza żywot mój: gdym ieszcze zaczynał przerznąć mię, od zarania aż do wieczora dokonasz mię.

13. Miałem nadzieię aż do zarania, iako lew tak połamał wszystkie kości moie:

od zarania aż do wieczora dokonasz mię.

14. Jako młode iaskółczę, tak będę szcziotał, a będę stękał iako gołębia:

zemdlały oczy moie, poglądaiac ku górze:

Panie, gwałt cierpię, odpowiędź za mię.

9. Pismo Ezechiasza króla. Spiew dziękczynny Ezechiasza, być może ułożony był przez Izaiasza, który na wieczną pamiątkę kazał na piśmie zostawić.

10. Jam rzekł. Sądziłem że już po mojem życiu.—W połowicy dni moich. Miał bowiem Ezechiasz rok trzydziesty dziewięty.—Do bram piekielnych. Do grobu.—Szukałem ostatka lat moich. Bolałem, iż odchodzi życie moje, i że się mnie odejmuję lat kilka życia; pragnąłem ich i żądałem, ponieważ widziałem że mnie ich nie dostaje. Tak, czego nie dostaje, łacinnicy mówią: jest do pożądania.

11. Nie uyrzę Pana. Nie stanę więcý przed Panem w kościele.—Obywatela pokoiu. Nie będę więcý obcował z ludem moim, który uwolniony z Egiptu do Jerozolimy, zażywa słodkiego pokoiu.

12. Zwinion jest odemnie. To jest, odjęty; lecz tak mówi z powodu następującej przenośni namiotu pasterskiego, który pasterze, gdy zmieniają miejsce, składają i zwijają.—Jako namiot pasterski. Oznacza że rychło zostało odjęte i zwinięte życie jego, i że pobyt jego na ziemi był nazbyt krótki, i jakby jednego lub niewielu dni, nakształt pasterzy, którzy prawie codziennie zmieniają

siedzibę.—Przerzniony jest jako od tkacza żywot mój. Jako tkacz za nadejściem nieprzyjaciół, lub inną jaką koniecznością zagniony, przecina tkaninę którą tkął, żeby uciekając z sobą unieść; tak ja jestem zmuszony jeszcze niedokończoną nić życia mojego przerwać.—Gdym ieszcze zaczynał. Wiele rzeczy zamierzałem, i za życia uczynić postanowiłem.—Od zarania aż do wieczora. Tak dalece ciężka była choroba, iż rozumiałem, że jeden tylko ten dzień mam żyć, a wieczorem umrę.

13. Miałem nadzieię aż do zarania. Widząc że do wieczora przeżyłem, miałem nadzieię iż będę żył aż do rana, lecz nie dalej.—Jako lew tak połamał. To jest Bóg przez chorobę.—Od zarania. Gdy do poranka przeżyłem, sądziłem że przed nocą mam umrzeć.

14. Jako młode iaskółczę. Które w gniazdeczku z głodu i chłodu jęczy.—Zemdlały oczy moie. Z taką usilnością, uwagą i wzdychaniem zwracałem wzrok mój do Pana, że oczy moje zużone i osłabione chorobą, przygasły.—Panie gwałt cierpię. Gwałtownie mnie trapi ta choroba, aż do niezniesienia.—Odpowiędź za mię. Ty przyjmij obronę moję, i jako obrońca zastanij mię walczącego z tą chorobą.

15. Quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerit?

Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae.

16. Domine, si sic vivitur, et in talibus vita spiritus mei, corripies me, et vivificabis me.

17. Ecce in pace amaritudo mea amarissima: tu autem eruisti animam meam, ut non periret, projecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

18. Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non exspectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam. (*Psal. 6, 6*).

19. Vivens, vivens ipse confitebitur tibi, sicut et ego hodie: pater filiis notam faciet veritatem tuam.

20. Domine, salvum me fac, et psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitae nostrae in domo Domini.

21. Et iussit Isaias, ut tollerent massam de ficis, et cataplasma super vulnus, et sanaretur.

22. Et dixit Ezechias: Quod erit signum, quia ascendam in domum Domini?

15. Cóż rzekę abo co mi odpowie, gdyż sam uczynił?

Będę rozmyślał wszystkie lata moje, w gorzkości dusze mojej.

16. Panie jeśli tak żywią, y tak żywot ducha mego, pokarzesz mię, y ożywisz mię.

17. Oto w pokoju gorzkość moja nagorzszeysza: aleś ty wyrwał duszę moją aby nie zginęła, zarzuciłeś w tył twój wszystkie grzechy moje.

18. Abowiem nie piekło wyznawać ci będzie, ani śmierć chwalić cię będzie: nie będą czekać którzy w dół wstępują prawdy twojej.

19. Żywy, żywy ten ci wyznawać będzie, iako y ia dzisia: ociec synóm będzie opowiadał prawdę twoją.

20. Panie zachowaj mię: a Psalmy nasze śpiewać będziemy w domu Pańskim, po wszystkie dni żywota naszego.

21. Y kazał Izaiasz aby wzięto brełę fig, y przyłożono plastr na ranę, y żeby był uzdrowion.

22. Y rzekł Ezechiasz. Co za znak będzie że wstąpię do domu Pańskiego?

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O zabranii skarbów królewskich do Babilonu.

1. In tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan, rex Babylonis, libros et munera ad Ezechiam; audierat enim quod aegrotasset, et convalescisset *.

2. Laetatus est autem super eis Ezechias, et ostendit eis cellam aromatum, et argenti et auri, et odoramentorum, et unguenti optimi, et omnes apothecas supellectilis suae, et universa quae inventa sunt in thesauris ejus. Non fuit verbum, quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua et in omni potestate sua. * (*4. Reg. 20, 12*).

3. Introivit autem Isaias propheta ad Ezechiam regem, et dixit ei: Quid dixerunt viri isti, et un-

15. Cóż rzekę? Poprawuje się Ezechiasz, jakby rzekł: Po co mam obwiniać Boga sprawcę mego?— *Albo co mi odpowie, gdyż sam uczynił?* Zdanie jest: Cóż rzeknę? Bóg którego wzywam odpowie, że on będąc Panem życia, uczynił to z prawa swojego, uskarżać się nie mogę.— *Będę rozmyślał.* Ponieważ z tobą słusznie śpierać się nie mogę, z pokorą się zwrócę do pokuty i łez, iżby przez nie uprosić łaski twojej.

16. *Panie, jeśli tak żywią.* Jeśli taki i tak nędzny jest stan życia ludzkiego.— *I tak żywot ducha mego.* Powtórzenie tegoż samego zdania, bo to samo oznacza co *jeśli tak żywią.*— *Pokarzesz mię.* Jeśli taki jest stan życia ludzkiego, iżbyś karał, zadając tak ciężkie boleści, a jednak zachowywał przy życiu, gorzka to jest rzecz. Proszę więc, jeśli udzielasz życia, niechaj się zmniejszą, ba, nawet ustaną boleści.

17. *Oto w pokoju gorzkość moja najgorzszeysza.* Wpśród pokoju, w kwiecie wieku i królestwa mego, najprzykrzejszych doznaję udręceń. Albo zdanie jest: Najsrozsze utrapienie któremu doznawał, już ustało. Stało się zadość moim życzeniom, odzyskałem zdrowie.— *Aleś ty.* Ublagany moją pokutą, modlitwą i łzami.— *Wyrwał duszę moją.* Od śmierci doczesnej i wiecznej.— *Zarzuciłeś w tył twój.* Przebaczyłeś, usunąłeś od oblicza twojego, zapomniałeś grzechy moje.

1. Na on czas posłał Merodach Baladan syn Baladanów król Babiloniski listy y dary do Ezechiasza: bo słyszał że był zachorzał y ozdrowiał.

2. Y był im rad Ezechiasz, y ukazał im gmach ziół drogich, y srebro y złota, y wonnych rzeczy, y olejków barzo dobrych, y wszystkie gmachy sprzętu swego, y wszystko co się naydowało w skarbiech jego. Nie było słowa którego by im nie okazał Ezechiasz w domu swoim, y we wszędy władzy swęj.

3. Y wszedł Izaiasz prorok do Ezechiasza króla, y rzekł mu: Co mówili ci mężowie, a zkąd przyszli

18. *Nie piekło wyznawać ci będzie.* Przywróciłeś mnie życie i zdrowie, iżbym wychwalał i wysławiał pomiędzy żyjącymi łaskawość twoją; czego czynić nie mogą umarli, pogrzebieni w piekle, to jest w grobie.— *Ani śmierć.* Jest powtórzenie tegoż zdania.— *Nie będą czekać którzy w dół wstępują prawdy twojej.* LXX mają: *Ani będą mieli nadziei, którzy są w piekle, miłosierdzia twego.* To jest, którzy już umarli, nie mają nadziei wrócić do życia przed powszechnem zmartwychwstaniem umarłych, abowiem bardzo nie wielu to dano, żeby raz zszedłszy z tego świata, znów wrócili do życia.

19. *Ten ci wyznawać będzie.* Będzie Cię chwalił wespół z innymi żyjącymi, naprzykład, w kościele, lub w domu społem z rodziną, rozpamiętywając dobrodziejstwa odebrane od Boga.— *Prawdę twoją.* Wierność twoją, przez którą obiecałeś okazywać łaskawość i dobro względem sprawiedliwych.

20. *Zachowaj mię.* W zdrowiu, któreś przywrócił.— *W domu Pańskim.* W kościele.

21. *I kazał Izaiasz.* To się wytfumaczyło w IV. Król. 20, 7.

R. 39. (Wszystko to co się znajduje w tym rozdziale wytfumaczyliśmy wyż., IV. Król. r. 20, od w. 12 i dalej).

de venerunt ad te? Et dixit Ezechias: De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone.

4. Et dixit: Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias: Omnia, quae in domo mea sunt, viderunt: non fuit res, quam non ostenderim eis in thesauris meis.

5. Et dixit Isaias ad Ezechiam: Audi verbum Domini exercituum.

6. Ecce, dies venient, et auferentur omnia, quae in domo tua sunt, et quae thesaurizaverunt patres tui usque ad diem hanc, in Babylone: non relinquetur quidquam, dicit Dominus. (4. Reg. 24, 13).

7. Et de filiis tuis, qui exibunt de te, quos genueris, tollent, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis.

8. Et dixit Ezechias ad Isaiam: Bonum verbum Domini, quod locutus est. Et dixit: Fiat tantum pax, et veritas in diebus meis.

do ciebie? y rzekł Ezechias: Z ziemie dalekiéy przyszedli do mnie z Babilonu.

4. Y rzekł: Cóż widzieli w domu twoim? y rzekł Ezechias: Wszystko co iest w domu moim widzieli: nie było rzeczy którójbych im nie okazał w skarbiech moich.

5. Y rzekł Izaiasz do Ezechiasza: Słuchay słowa Pana zastępów.

6. Oto przydą dni, y wezmą wszystko co iest w domu twoim, y czego naskarbili oycowie twoi, aż do tego dnia, do Babilonu: nic nie zostanie, mówi Pan.

7. Y synów twoich którzy wynidą z ciebie, które spłodzisz, wezmą y będą rzezańcami na pałacu króla Babilońskiego.

8. Y rzekł Ezechiasz do Izaiasza: Dobre słowo Pańskie które mówił, y rzekł: Tylko niech będzie pokój y prawda za dni moich.

CAPUT XL.

O Ś. Janie Chrzcicielu, przyjsciu Chrystusa, wezwaniu do wiary świętej pogan, i t. d.

1. Consolamini, consolamini, popule meus, dicit Deus vester.

2. Loquimini ad cor Jerusalem, et advocate eam, quoniam completa est malitia ejus, dimissa est iniquitas illius: suscepit de manu Domini duplicita pro omnibus peccatis suis.* (Matth. 3, 3).

3. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.*

4. Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas.

5. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est.

6. Vox dicentis: Clama. Et dixi: Quid cla-

R. 40. — 1. *Cieszcie się... ludu mój.* Tak nazywa wiernych którzy uwierzyli w Chrystusa, tak z Żydów jak z pogan.

2. *Mówcie do serca Jeruzalem.* Jest to właściwość stylu Pisma ś. (powiada ś. Hieronim), iż kto przemawia do strapionego i pociesza z uprzejmą słodyczą, o takim się powiada że on mówi do serca. Patrz Gen. 34, 3. — *Przyzwicie go.* LXX *pocieszajcie.* — *Złość.* W hebr. jest *tsaba*, to jest, *bojowanie*, lecz sens jest ten samy; złość tu bowiem nie oznacza nieprawości lecz pracę, utrapienia i troski wojenne. Tak Mat. 6, 34: *Dosyć ci na dzień na swęj nędry, w Wulgacie jest na swęj złości.* — *Odpuszczona jest nieprawość jego.* Chrystus bowiem, jak jego nieprawości, tak i bojowanie i złości, utrapieniem i troskom koniec położył. — *Dwojako.* To jest wiele darów i łask. Albo sens jest, podwójnie, to jest ciężko było karane, i przeto gdy dosyć kar wytrzymało, koniec wzięły złość i utrapienie.

3. *Głos wołającego.* To jest będzie, albo będzie słyszany na puszczy. Rozumieć to należy o ś. Janie Chrzcicielu; albowiem Mat. 3, 3 mamy: *Bowiem ten jest, który opowiedziany jest przez Izaiasza proroka mówiącego: Głos wołającego na puszczy, i t. d.* — *Gotujcie drogę Pańską.* Słowa są wołającego na puszczy i rozkazującego, żeby zaraz nadchodzącemu Panu gotowano i równano drogę, jak to się dziać zwykło na przyjscie wielkich osób. Upomina więc żeby usunęli

ROZDZIAŁ 40.

1. Cieszcie się, cieszcie, ludu mój, mówi Bóg wasz.

2. Mówcie do serca Jeruzalem, a przyzwicie go: bo się skończyła złość jego, odpuszczona jest nieprawość jego: wzięło z ręki Pańskiej dwoiako za wszystkie grzechy swoje.

3. Głos wołającego na puszczy: Gotujcie drogę Pańską, proste czynicie na puszczy ścieżki Boga naszego.

4. Każda dolina będzie podniesiona, a każda góra y pagórek będzie poniżony: y będą krzywe prostémi, a ostre drogami gładkiemi.

5. Y objawi się chwala Pańska, y ujrzy wszelkie ciało spólem, że usta Pańskie mówiły.

6. Głos mówiącego: Wołaj. Y rzekłem: Co będę

wszystkie przeszkoody, któreby mu mogły zawadzać, to jest błędy i grzechy. — *Na puszczy.* Jakby rzekł Jan: Wysłiście do mnie na puszczy; tu więc na moje upomnienie naprawcie obyczaje, i przygotujcie drogę Chrystusowi; do tego pobudza sama samotność, iżbyście usunęli od tłumu, zabawiali się słowem Bożem i zbawieniem waszem. Tak ś. Hieronim. P. W.

4. *Będzie podniesiona.* Zamiast *niech się podniesie*, czas przyszedł zamiast trybu rozkazującego; tym też sposobem i to co następuje tłumaczyć należy. Zdanie jest: *Niech się usunie wszelkie zagięcie i wykrzywienie, i wszystko się zrówna i sprostuje.*

5. *I objawi się chwala Pańska.* Partykuła i położona jest zamiast *albowiem*. Chwala Pańska jest to chwalebne człowieczeństwo Chrystusowe, które się okaże ludziom. — *Ujrzy.* Będzie mogło widzieć i doświadczyć. — *Ze usta Pańskie mówiły.* Za ukazaniem się Chrystusa, ujrzy każdy człowiek, że się w rzeczy samej spełnia to co teraz Bóg przezemnie i innych proroków obiecuje o Chrystusie.

6. *Głos mówiącego: wołaj.* Jakby rzekł: Ja Izaiasz słyszę głos wewnętrzny mówiący do mnie i pobudzający mię: *Wołaj.* — *I rzekłem.* Odpowiedziałem. — *Wszelkie ciało trawa.* To podawał głos, żebym wołał. Sądźmy że to należy do podziwienia tak wielkiej tajemnicy, jakby rzekł prorok: Gdy wszelkie ciało jest niczém innym, jak trawą, która łatwo więdnie i usycha, jednakże

mabo? Omnis caro foenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri. (*Eccli. 14, 18. I. Petr. 1, 24*).

7. Exsiccatum est foenum, et cecidit flos, quia spiritus Domini sufflavit in eo. Vere foenum est populus:

8. exsiccatum est foenum, et cecidit flos: verbum autem Domini nostri manet in aeternum.

9. Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem: exalta, noli timere. Dic civitatibus Juda: Ecce Deus vester,

10. ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo.

11. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, foetas ipse portabit. (*Ezech. 34, 23. Joan. 10, 11*).

12. Quis mensus est pugillo aquas, et coelos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terrae, et libravit in pondere montes, et colles in statera?

13. Quis adjovit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi? (*Sap. 9, 13. Rom. 11, 34*).

14. Cum quo iniit consilium, et instruxit eum, et docuit eum semitam justitiae, et erudit eum scientiam, et viam prudentiae ostendit illi?

15. Ecce, gentes quasi stilla situlae, et quasi momentum sterae reputatae sunt: ecce, insulae quasi pulvis exiguus.

16. Et Libanus non sufficet ad succendendum, et animalia ejus non sufficent ad holocaustum.

17. Omnes gentes, quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatae sunt ei.

18. Cui ergo similem fecistis Deum? aut quam imaginem ponetis ei?

nie wzgardził Pan przyjąc natury ludzkiej.— *Trawa*. Nie skoszona i sucha, lecz żywa i rosnąca na łące; to bowiem oznacza hebrajskie *hatsiv*.

7. *Bo duch Pański wionął nań. Duch* oznacza tu wiatr. Albowiem od gwałtownego i palącego wiatru schnie trawa.

8. *Lecz słowo Pana naszego*. Chociaż ludzie usychają i giną jak trawa, Słowo jednak Pańskie, które wzięło ciało, jest wieczne, gdyż jest Bogiem nieśmiertelnym.

9. *Na górę wysoką*. Syon bowiem ziemskie było położone na wyniosłej górze.— *Opowiadasz Ewangelią Syonowi*. To jest, który kościołowi przynosisz tak wesolą nowinę.

10. *W mocy*. Albowiem Chrystus jest Bogiem mocnym, i obdarzonym nieskończoną potęgą dla pokonywania nieprzyjaciół kościoła.— *Ramię jego*. Potęga, moc.— *Oto zapłata jego z nim*. Jest szczodroblivy, i ma gotową zapłatę, owszem sam będzie dla nich zapłatą bardzo wielką.— *A sprawa jego przed nim*. Zapłata dzieła, przez metonię: jest powtórzenie tegoż samego zdania.

11. *Jako pasterz trzodę swą paść będzie*. Z wielką starannością będzie rządził swoimi, owszem będzie pasł jak owce; jego bowiem panowanie będzie pasterskie, nie tyrańskie.— *Ramieniem swém zgomadzi baranki*. Obejmując ramionami, i przynosząc do owczarni.— *Na łonie swém podniesie*. Będzie nosił.— *Sam nosić będzie*. Ze słodyczą będzie wodził, jakby nosił, powoli noga za nogą pędząc, żeby się nie zużyły. Sens całego wiersza jest: Chrystus ze słodyczą będzie rządził swo-

wołał? Wszelkie ciało trawa, a wszelka chwala jego jako kwiat polny.

7. Uschła trawa, y opadł kwiat: bo duch Pański wionął nań. Prawdziwie lud jest trawa:

8. uschła trawa y opadł kwiat: lecz słowo Pana naszego trwa na wieki.

9. Wstap na górę wysoką ty, który opowiadasz Ewanielią Sionowi: podnieś mocno głos twój, który Ewanielią opowiadasz Jeruzalem: Podnoś, nie bój się. Rzecz miastom Judzkim: Oto Bóg wasz:

10. oto Pan Bóg w mocy przydzie, a ramię jego panować będzie: Oto zapłata jego z nim, a sprawa jego przed nim.

11. Jako pasterz trzodę swą paść będzie: ramieniem swym zgomadzi baranki, a na łonie swym podniesie: kotne sam nosić będzie.

12. Kto zmierzył garścią wody, a niebiosą piędzą zważył? Kto zawiesił trzemi palcy wielkość ziemi, y zważył na wadze góry, a pagórki na szalach?

13. Kto pomagał duchowi Pańskiemu? abo kto był raycą jego, a ukazał mu?

14. Z kim wszedł w radę y wprawił go, y nauczył go ścieżki sprawiedliwości, y wyćwiczył go w umiejętności, a drogę rostopności ukazał mu?

15. Oto narodowie iako kropla wiadra, a iako ziarnko na szalach, poczytane są: oto wyspy iako proch maluczki.

16. Y Liban niedostateczny ku podpalaniu, a bydlę jego nie dostanie na całopalenie.

17. Wszyscy narodowie iakoby nie byli, tak są przed nim: a iako nic y próżność poczytani są iemu.

18. Komuż tedy podobnym uczyniliście Boga, albo co mu za obraz postawicie?

im kościołem; albowiem i baranki, to jest, lud prosty i świeżo nawrócony, i kotne owce, to jest, apostołów i opowiadaczy będzie miał w opiece, i będzie się troszczył żeby im na niczem nie zbywało, czego potrzebują dla dostąpienia własnego i drugich zbawienia.

12. *Kto zmierzył*. Prorok tu jakby nawiasowo przypomina potęgę i mądrość Boga, w celu pokazania iż dzieło wcielenia było dlań łatwem. Sens więc jest: kto oprócz Boga zmierzył wody, i t. d.— *Garścią*. Jakby garścią.— *Piędzą zważył*. Jakby na dłoni trzyma: jest to zwyczajny sposób wyrażenia wzięty od tego, iż jeśli kto jaką rzecz na dłoni trzyma, czuje jej ciężkość, i niejako ją waży, doświadcza.— *Trzema palcy*. Z największą łatwością.— *Zważył na wadze góry*. Utrzymuje potężną ręką swoją góry i pagórki, i wie najdokładniej jaka ich jest waga.

13. *Kto pomagał duchowi Pańskiemu*. Hebr. *kto zważył*, przeniknął, wyrozumiał ducha, to jest, myśl i zamiary Boga, żeby mu mógł dopomóc w działaniu czynem i radą swoją? jakby rzekł: Nikt.— *Ukazał mu?* Coby należało czynić.

15. *Jako kropla wiadra*. Jako kropla która wypadła z wiadra, to jest, nic nie znacząca.

16. *Liban nie wystarczy ku podpalaniu*. Taka jest wielkość natury Boskiej, że Liban który obfituje w kadzidło i wonne drzewa, nie wystarcza na kadzenia, ani bydłeta, które się tam w wielkiej liczbie paszą nie są dostateczne na ofiary całopalne, któreby się mu należały.

18. *Komuż tedy podobnym*. Patrz Wujka.

19. Numquid sculptile conflavit faber? aut aurifex auro figuravit illud, et laminis argenteis argentarius?

20. Forte lignum, et imputribile elegit: artifex sapiens quaerit, quomodo statuatur simulacrum, quod non moveatur.

21. Numquid non scitis? Numquid non audistis? numquid non annuntiatum est vobis ab initio? numquid non intellexistis fundamenta terrae?

22. Qui sedet super gyrum terrae, et habitatores ejus sunt quasi locustae: qui extendit velut nihilum coelos, et expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum:

23. qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, iudices terrae velut inane fecit:

24. et quidem neque plantatus, neque satus, neque radicans in terra truncus eorum: repente flavit in eos, et aruerunt, et turbo quasi stipulam auferet eos.

25. Et cui assimilastis me, et adaequastis? dicit Sanctus.

26. Levate in excelsum oculos vestros, et videte, quis creavit haec, qui educit in numero militiam eorum, et omnes ex nomine vocat: prae multitudine fortitudinis et roboris, virtutisque ejus, neque unum reliquum fuit.

27. Quare dicis, Jacob, et loqueris Israel: abscondita est via mea a Domino, et a Deo meo iudicium meum transivit?

28. Numquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus, qui creavit terminos terrae, non deficiet, neque laborabit, nec est investigatio sapientiae ejus:

29. qui dat lasso virtutem, et his, qui non sunt, fortitudinem et robur multiplicat.

19. Aza nie odlał ryciny rzemieślnik? abo złotnik złotem ji uformował, y blachami śrebrnymi śrebrnik?

20. Mocne drewno a niepróchniałe obral: rzemieślnik mądry patrzy iakoby postawił bałwana, któryby się nie poruszył.

21. Izali nie wiecie? azaście nie słyszeli? aza wam z przodku nie powiedziano? azaście nie zrozumieli fundamentów ziemie?

22. Który siedzi na okręgu ziemie, a obywatele iéy są iako szarańcza: który rozciąga niebioso iako nic: a rozszerza ie iako namiot na mieszkanie:

23. który daie tajemnych rzeczy wybadacze, iakoby nie byli, sędzie ziemskie iako czczą rzecz uczynił:

24. a w prawdzie ani wszczępieni, ani wsiani, ani wkorzeniowy w ziemie pień ich. Znagła wionął na nie y uschły, a wicher iako źdźbło wyniesie ie.

25. A do kogoż przypodobaliście mię y zrównali, mówi Święty.

26. Podnieście ku górze oczy wasze, a obaczcie kto to stworzył: który wywodzi w poczcie wojsko ich, a wszystkich po imieniu zowie: prze mnóstwo siły y mocy y możności iego, y iedno nie zostało.

27. Przeczże mówisz Jakobie, y powiadasz Izraelu: Zakryta jest droga moja przed Panem, a sąd mój minal przed Bogiem moim?

28. Izali nie wiész, abos nie słyszał? Bóg wieczny Pan, który stworzył kraie ziemie: nie ustanie, ani się spracuje, y nie masz doścignienia mądrości iego.

29. który dodawa spracowanemu siły: a tym których niemasz, moc y siłę rozmnaża.

19. Aza nie odlał ryciny rzemieślnik? W hebr. jest: albo ryciny nie odleje rzemieślnik, jak przekładają Pagninus i Watablus, jakby rzekł: Któż tak dalece jest głupim, żeby rozumiał, że ów kruszec wyrobiony w kształcie bałwana zawiera bóstwo?

21. Izali nie wiecie? Jeśli Bóg stworzył ziemie i kruszce które się w niej znajdują, któż tak będzie szalonym, żeby uważał za Boga, bałwana wyrobionego albo wylanego ze złota lub srebra?—*Fundamentów ziemie.* To jest, czyż nie wiecie, z podania przodków, że Bóg ugruntuował ziemie i postawił ją na swoim miejscu?

22. Który siedzi. Który rządzi światem.—*Jako szarańcza.* Która jest zwierzątkiem maleńkiem, lichem i krótko żyjącem.—*Jako nic.* Z największą łatwością.

23. Tajemnych rzeczy wybadacze. Filozofów, badaczy tajemnic przyrodzenia. LXX przekładają książąt, jako też Pagninus i Watablus; to jest którzy śledzą tajemnicze polityki rządów; ci bowiem po hebr. zowią się rozenim.—*Sędzie ziemskie.* Książęta, do których należy wymierzać sprawiedliwość ludom.—*Jako czczą rzecz uczynił.* Może bowiem Bóg nawet książąt z tronu zrzucić, jak to często czynił, i jeśli się mu podoba jako czczą rzecz uczynić, to jest, w niwecz obrócić.

24. A w prawdzie ani wszczępieni. Jak gdyby nie byli wszczępieni. Albo sens jest, że Bóg królów i władców strąca niekiedy zaraz na początku panowania, wprzód nim się doczekają potomka.

25. A do kogoż przypodobaliście mię. Albo się uskarża, że stworzenia, i to jeszcze liche i wzgardzone, z nim porównali i uczynili bogami; albo sens jest, jakby rzekł: Alboż jest co podobnego lub równego mnie?

26. Kto to stworzył? Jakby rzekł: czyliż nie ja?—*Wywodzi w poczcie.* W wielkiej liczbie, wiele bowiem jest gwiazd.—*Wojsko ich.* Wojsko gwiazd, to jest mnóstwo.—*Wszystko po imieniu zowie.* Zna ich naturę.—*Przez mnóstwo siły.* Tak wielka jest siła, moc i dzielność Boga, który urządza niebo i gwiazdy, iż ani jednej rzeczy niema, któraby we wszystkiem nie czyniła zadość jego rozporządzeniom.

27. Zakryta jest droga moja przed Panem. Niewiadomy jest Panu stan rzeczy moich, ani o nie ma staranie.—*Przed Bogiem moim.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania, jakby rzekł: Bóg sprawę moję pomija, zaniedbuje i nie chce jęj sądzić.

28. Nie ustanie, ani się spracuje. Nie morduje się rządzeniem świata, i dla tego jak wprzódy tak i teraz rozciąga patrność swoję nad ludem.—*Inie masz doścignienia mądrości jego.* Jak potęgi tak i mądrości nie braknie Bogu, przez którą umie zarządzać waszym potrzebom, jest bowiem niezmierna i niedościgniona.

29. Który dodawa spracowanemu siły. Nie tylko się Bóg sam nie nuży, lecz i spracowanym przywraca siły.—*Tym których nie masz.* To jest mocnych.

30. Deficient pueri, et laborabunt, et juvenes in infirmitate cadent.

31. Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem: assumunt pennas sicut aquilae, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient.

30. Ustaną pachołęta y upracnią się, a młodzieńcy we młodości upadną.

31. A którzy mają nadzieję w Panu, odmienia siłę, wezmą pióra jako orłowie, pobieżą a nie upracnią się, chodźć będą, a nie ustaną.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 40. w. 3. *Gotujcie drogę Pańską.* Tu widzisz, iż On któremu drogę gotował Jan ś. jest Bóg Izraelski. Także masz Malach. 3. Luc. 1, v. 17. Ale wszyscy Ewangelistowie świadczą, że Jan ś. wedle pisma prorockiego, Panu Chrystusowi drogę gotował, Mat. 3, v. 3. Mar. 1, v. 4. Luc. 1, v. 76. Joan. 1, v. 23. Temu bowiem drogę gotował, który przyszedł na zbawienie świata a ten jest Pan Chrystus. A tak Pan Chrystus jest Bogiem Izraelskim. To jeszcze wyraźniej opisując Izajasz, każe wszystkim kaznodziejom wołać, iż Messyas który miał przyjść jest Bogiem: Oto, mówi, Bóg nasz: Oto Pan Bóg w mocy przyjdzie. I potem zowie Go Pasterzem naszym. I naostatek przydaje: Kto zawiesił trzema palcy ziemię, a zważył na wadze góry i t. d. jakby rzekł, Bóg będąc takim stwórcy, a wždy dla człowieka człowiekiem zostać raczył.

18. *Komuż tedy podobnym uczyniliście Boga, albo co mu za obraz postawicie.* Śmieje się tu z bałwochwalców, którzy sobie bałwany czynili, i drewno za Boga chwalili: gdyż żadna rzecz stworzona nie może być równie podobna Bogu, i przeto żadne stworzenie niema być chwalone za Boga: bo to jest bałwochwalstwo.

CAPUT XLI.

ROZDZIAŁ 41.

O potędze Boga i nicości bałwanów.

1. Taceant ad me insulae, et gentes mutent fortitudinem: accedant, et tunc loquantur, simul ad iudicium propinquemus.

2. Quis suscitavit ab oriente justum, vocavit eum, ut sequeretur se? Dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit: dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus.

3. Persequetur eos, transibit in pace: semita in pedibus ejus non apparebit.

4. Quis haec operatus est, et fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus et novissimus ego sum. (*Infr. 44, 6. Apoc. 1, 8.*)

5. Viderunt insulae, et timuerunt, extrema terrae obstupuerunt, appropinquerunt, et accesserunt.

1. Niech milczą ku mnie wyspy, a narody niech odmienia siłę: niech przystąpią a tedy niech mówią, spólem przystąpmy do sądu.

2. Kto zbudził od wschodu słońca sprawiedliwego, wezwał go aby siedł za nim? poda przed nim narody y króle odzierzcy: da jako proch mieczowi jego, iako źdźbło od wiatru porwane łukowi jego.

3. Będzie ie gonil, przejdzie w pokoju, ścieżka się nie ukaże na nogach jego.

4. Któż to sprawil y uczynil, wzywaiący rodzajów od początku? Ja Pan, pierwszy y ostateczny, ja iestem.

5. Uyrzały wyspy a zlekły się, kończyny ziemie zdumiały się, przybliżyły się y przystąpiły.

30. *Pachołęta.* Młodzieńcy zdrowi i czerstwi. — *We młodości upadną.* Osłabną i złamane zostaną ich siły.

31. *Odmienią siły.* Odnowią, odzyszczą.

R. 41. —1. *Niech milczą ku mnie.* Niechaj mnie w milczeniu słuchają. — *Wyspy.* Wyspami nazywa wyspiarzy, to jest odległe narody położone za morzem, jakimi w stosunku do Żydów byli Włosi, Grecy, Hiszpanie. — *Niech odmienią siłę.* Niech się umocnią na duchu i na siłach, i niech się uzbroją w dowody, żeby się z mną spierać, mnie pokonać, a swoją sprawę umocnić, jeśli mogą. — *A tedy niech mówią.* To jest gdy mnie wysłuchają. — *Spólem przystąpmy do sądu.* Na którym się będzie roztrząsało, dobrze czy źle uczynili, gdy mnie opuścisz, oddawali cześć bałwanom.

2. *Kto wzbudził od wschodu słońca sprawiedliwego?* Abrahama rozumie, którego Bóg powołał z Mezopotamii która jest na wschód od Palestyny. — *Abyszedł za nim.* Abraham zaś ze ślepego posłuszeństwem, szedł na wezwanie Boga. Hebr. 11, 8. — *Poda.* Zamiast *podał*, albo *dał*, wszystkie te bowiem czasy przyszłe przez przeszłe wykladać należy. — *Poda przed nim narody.* Podał przed nim narody, i uczynił mu je podległymi. — *Króle odzierzcy.* Zwycięstwo odniósł nad królami. Ma na względzie zwycięstwa, które odniósł nad Kodorlaborem i innymi trzema królami, gdy wybawił Lotę synowca swojego. Gen. 14, 15. — *Da jako proch mieczowi jego.* Proch porwany wiatrem, to jest, jak wiatr z ła-

twością rozprasza pył, tak Abrahamów miecz rozproszył nieprzyjaciół.

3. *Przejdzie w pokoju.* Przeszedł szczęśliwie, nie straciwszy ze swoich nikogo. — *Ścieżka się nie ukaże na nogach jego.* Tak szybko, iż się zdawał latać nie zaś chodzić. Albo sens jest: Bóg Abrahama i Hebrajczyków w wyprawach po puszczy i ziemi Chauanejskiej w takim zdrowiu, czerstwości i całości prowadził, iż nie było widać żadnego śladu ścieżki i tak wielkiej drogi; albowiem ani ich obowie nic nie ucierpiał, ani się odzienie zdarło. Patrz Deut. 25, 5.

4. *Któż to sprawil?* To jest, że Hebrajczycy bezbronni i bojaźliwi tyle narodów z kraju swojego wypędzili, i tyle zwycięstw odnieśli. — *Wzywający rodzajów od początku.* Bez wątpienia nie kto inny jedno Bóg, który wszystkich Hebrajczyków z Abrahama zrodzonych tutaj wezwał, i na lud swój wybrał, i wielu światnemi dobrodziejstwami obdarzył. — *Pierwszy i ostateczny, ja iestem.* Ja sam to uczynilem. Inni tak tłumaczą, jakby rzekł: Ja jestem początkiem wszystkiego i końcem.

5. *Uyrzały wyspy, a zlekły się.* Oddalone narody, słysząc o zwycięstwach nie tylko Abrahamowych lecz i Mojżeszowych w przejściu przez morze Czerwone i na puszczy, a także i tych które odniósł Jozue, i t. d., uznały i przelękły się potęgi mojej. Patrz Exod. 15, 15, i Joz. 5. 1. — *Przybliżyły się i przystąpiły.* Leby widzieć dzieła moje.

6. Unusquisque proximo suo auxiliabitur, et fratri suo dicet: Confortare.

7. Confortavit faber aerarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis, dicens: Glutino bonum est; et confortavit eum clavis, ut non moveretur.

8. Et tu, Israel serve meus, Jacob quem elegi, semen Abraham amici mei,

9. in quo apprehendi te ab extremis terrae, et a longinquis ejus vocavi te, et dixi tibi: Servus meus es tu, elegi te, et non abjeci te.

10. Ne timeas, quia ego tecum sum: ne declines, quia ego Deus tuus, confortavi te, et auxiliatus sum tibi, et suscepit te dextera justi mei.

11. Ecce, confundentur et erubescunt omnes, qui pugnant adversum te: erunt quasi non sint, et peribunt viri, qui contradicunt tibi.

12. Quaeres eos, et non invenies viros rebelles tuos: erunt quasi non sint, et veluti consumptio homines bellantes adversum te,

13. quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensque tibi: Ne timeas, ego adjuvi te.

14. Noli timere, vermis Jacob, qui mortui estis ex Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus, et redemptor tuus sanctus Israel.

15. Ego posui te quasi plastrum trituras novum, habens rostra serrantia: trituras montes, et comminues, et colles quasi pulverem pones.

16. Ventilabis eos, et ventus tollet, et turbo disperget eos, et tu exultabis in Domino, in sancto Israel laetaberis.

17. Egeni, et pauperes quaerunt aquas, et non sunt, lingua eorum siti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos.

18. Aperiam in supinis collibus flumina, et in medio camporum fontes: ponam desertum in stagna aquarum, et terram inviam in rivos aquarum.

6. *Każdy bliźniego swego ratuje.* Mówi o poganach, którzy pobudzeni dziełami Bożemi lub sławą Chrystusową, naradzali się nad swoim pogaństwem, i dodawali sobie nawzajem ducha ku jego obronie.— *Zmacniaj się.* Głos bałwochwalców pobudzających się nawzajem do zatrzymania i ustalenia swoich bałwanów.

7. *Zmacniał miedziennik.* Opisując rzemieślników wyrabiających i ustawiających bałwanów żeby nie upadły, zarazem wysmiewa tych, którzy bałwochwalstwo źle ugruntowane i upadające usiłowały podtrzymać.— *Zmacniał... tego który kował.* Towarzysza pracy swojej, z którym przy jednem kowadle, i około wyrobienia tegoż bałwana się zatrudniał.— *Mówiąc, do lutowania to dobre.* Mówiąc o spojeniu, że jest dobre i mocne.

9. *W którymem cię uchwycił.* Którego pojmałem i wybrałem w Abrahamie, gdy z kończyn ziemi, to jest, z Chaldei, jego wyzwałem.

10. *Podjęła cię prawica sprawiedliwego mego.* Przez sprawiedliwego rozumie Abrahama, o którym tylko co mówił, a przez Abrahama Chrystusa. Sens więc jest: prawicą, którą przyjąłem Abrahama, a bardziej jeszcze Chrystusa, tą samą przyjąłem ich synów i potomków, którzy się w nich jako w swoich ojcach i w ich biodrach zawierali.

11. *Zawstydzą się.* Zwycięzeni.— *Będą jakoby.* Będą

6. Każdy bliźniego swego ratuje, y bratu swemu rzecze: Zmacniaj się.

7. Zmacniał miedziennik bity młotem tego, który kował na ten czas, mówiąc: Do lutowania to dobre: y zmocnił ie gwoździemi, aby się nie ruszało.

8. A ty Izraelu sługo mój, Jakobie któregom obrał, nasienie Abrahama przyjaciela mego,

9. w którymem cię uchwycił z kończyn ziemi: y z dalekięj strony wzewalem cię, y rzekłem ci: Sługaś ty mój, obrałem cię, y nie odrzuciłem cię.

10. Nie bój się, bom ia iest z tobą: nie uchylał się, bom ia Bogiem twóim: zmocniłem cię y ratowałem cię, y podjęła cię prawica sprawiedliwego mego.

11. Oto zawstydzą się y zasromaiaą wszyscy, którzy walczą przeciw tobie: będą iakoby nie byli, y wyginaą mężowie, którzy się sprzeciwiaią tobie.

12. Szukać ich będziesz, a nie naydziesz, mężów odpornych tobie: będą iakoby nie byli: a iako zniszczenie, ludzie którzy walczą na cię,

13. bom ia Pan Bóg twój, który trzymam rękę twoię, a mówię tobie: Nie bój się, iam ciebie wspomógł.

14. Nie bój się robaku Jakobie, którzyście pomarli z Izraela: iam cię ratował, mówi Pan, a odkupiciel twój święty Izraelów.

15. Jam cię położył iako wóz młócaący nowy, który ma zęby trzące: będziesz młócił góry, y potrziesz: y pagórki iako w proch obrócisz.

16. Będziesz ie wiał, a wiatr pochwyeci, y wichcher rozmiecie ie: a ty się rozradujesz w Panie, rozweselisz się w święłym Izraelowym.

17. Nędznicy a ubodzy szukaiaą wody a niemasz ię: ięzyk ich usechł od pragnienia. Ja Pan wysłucham ich, Bóg Izraelów nie opuścę ich.

18. Otworzę na wysokich pagórkach rzeki, a w pośród pól źrózła: obrócę puszczą w jeziora wodne: a ziemię bezdrożną w źrózła wód.

nic nieznaczącymi, wniwecz się obróca.

12. *Odpornych tobie.* Nieprzyjaciół twoich. — *Jako zniszczenie.* Jak to co jest zniszczonem.

13. *Który trzymam rękę twoję.* Zęby tobie dodać ducha, i dopomoczyć w walce.

14. *Nie bój się.* Rozumie Żydów utrapionych od Asyryjczyków i którzy w krótkim czasie mieli być spustoszonymi przez Nabuchodonozora; albo apostołów i chrześcijan rodzącego się kościoła, których z powodu małej liczby i niskości rodu, i pogardzenia, robakiem nazywa.— *Którzyście umarli z Izraela.* Którzy jesteście utrapieni i wzgardzeni, tak dalece, iż uchodzicie za umarłych, owszem których skazują na śmierć tyrani.— *Odkupiciel twój.* Który ciebie z tak wielkich nieszczęść wyrwie.

15. *Jako wóz młócaący.* Zdajesz się być robaczkiem wzgardzonym; lecz ja ciebie podniosę i uczynię silnym, iżbyś był podobnym do wozów zębatych których używają rolnicy do młócenia i wybijania ziaren z kłosów. *Góry... i pagórki.* Królów i tyranów rozumie.

17. *Nędznicy a ubodzy.* Grzesznicy szukali ochłody duszy swojej, lecz nie znajdowali; ja im to wyswiadcę przez Chrystusa.

18. *Rzeki a... źrózła.* Łask i darów niebieskich.— *Obrócę puszczę w jeziora wodne.* Sprawię że pustynia

19. Dabo in solitudine cedrum, et spinam et myrtum, et lignum olivae: ponam in deserto abietem, ulmum et buxum simul,

20. ut videant, et sciant, et recogitent, et intelligent pariter, quia manus Domini fecit hoc, et sanctus Israel creavit illud.

21. Prope facite iudicium vestrum, dicit Dominus: afferte, si quid forte habetis, dixit rex Jacob.

22. Accedant, et nuntient nobis, quaecumque ventura sunt: priora quae fuerunt nuntiate, et ponemus cor nostrum, et sciemus novissima eorum, et quae ventura sunt, indicate nobis.

23. Annuntiate, quae ventura sunt in futurum, et sciemus, quia dii estis vos: bene quoque aut male, si potestis, facite, et loquamur, et videamus simul.

24. Ecce, vos estis ex nihilo, et opus vestrum ex eo, quod non est: abominatio est qui elegit vos.

25. Suscitavi ab aquilone, et veniet ab ortu solis: vocabit nomen meum, et adducet magistratus quasi lutum, et velut plastes conculcans humum.

26. Quis annuntiavit ab exordio, ut sciamus, et a principio, ut dicamus: Justus es? non est neque annuntians, neque praedicens, neque audiens sermones vestros.

27. Primus ad Sion dicet: Ecce adsunt, et Jerusalem evangelistam dabo.

28. Et vidi, et non erat neque ex istis quisquam, qui iniret consilium, et interrogatus responderet verbum.

29. Ecce omnes injusti, et vana opera eorum: ventus et inane simulacra eorum.

19. Dam na pustyni cedry, sośnia y mirt, y drzewo oliwne: postawię w pustyni iodlę, wiąs, y bukszan pospołu,

20. aby uyrzeli a doznali y uwazali a wyrozumieci spolem ze to ręka Pańska uczynila, a swięty Izraelów stworzył to.

21. Przelozcie rzecz waszę, mówi Pan, przyniescie iesli co mocnego macie, rzekł król Jakobów.

22. Niech przystapia, a niech nam oznajmia wszystko co ma przyść: pierwsze rzeczy które były opowiedzie: a przylozymy serce nasze, y będziem wiedziec ostatnie rzeczy ich, a co przyść ma powiedziec nam.

23. Oznajmicie co ma przyść na potym, a doznamy, zescie wy bogowie: uczynicie też dobrze abo złe, iesli możecie: a mówmy y obacmy spolem.

24. Oto wy iesteście z nisczego, y sprawa wasza z tego co nie iest: brzydkość iest co was obrał.

25. Wzbudilem z północy, a przydzie ze wschodu słońca: będzie wzywał imienia mego, y przywiedzie urząd iako błoto, y iako lepiarz depcący glinę.

26. Kto oznajmił z pierwu abyśmy wiedzieli: y z początku abyśmy rzekli: Jesteś sprawiedliwy? nie masz ani ktoby oznajmił, ani ktoby przepowiedział, ani ktoby słuchał powieści waszych.

27. Pierwszy ku Sion rzecze: Oto są, a Jeruzalem dam ewanielistę.

28. Y widzialem y nie było ani z tych żadnego, ktoby wszedł w radę, a zapytany słowo odpowiadział.

29. Oto wszyscy niesprawiedliwi, a nizekzemue uczynki ich: wiatr a próżność bałwany ich.

sucha będzie obfitowała w te wody. — *Ziemię bezdrożną.* Jest powtórzenie tegoż zdania.

19. *Dam na pustyni.* Uczynię że nieokrzesany dotąd poganizm, gdy zostanie uprawionym przez opowiadanie apostołskie, wyda najliczniejsze i najpiękniejsze drzewa cnót chrześcijańskich.

20. *Stworzył to.* Uczynił.

21. *Przelozcie rzecz waszę.* Dotychczas ja przekladałem dowody mojego bóstwa; teraz wy, o poganie, przelozcie, iesli co macie za waszemi bałwanami. — *Mocnego.* Mocne i ważne dowody.

22. *Pierwsze rzeczy, które były opowiedzie.* Pobudza samych bałwanów, jakby rzekł: O bałwany, iesli macie bóstwo, pokażcie że posiadacie znajomość rzeczy przeszłych i wiedzę przyszłych. Powiedziecie, co Bóg od początku i od wieku uczynił, myślił, postanowił. — *Przylozymy serce nasze.* Iesli te rzeczy wytłumaczycie zdołacie, uwierzemy wam, będziemy słuchali, usiłując pilnie poznać rzeczy ostateczne, to jest, te które mają nastąpić. — *Ich.* Odniesić należy do wyrazu *pierwsze rzeczy*, to jest, te które mają nastąpić nie prędko po onych pierwszych.

23. *Doznamy, zescie wy bogowie.* Albowiem, jak powiada Tertul., Apolog. c. 20: *prawdziwość przepowiedni jest świadectwem Bóstwa.* — *Dobrze albo źle.* Inny dowód że bałwany nie są bogami, z tego wzięty iż ani zaszkodzić ani pomódz nie mogą.

24. *Z nisczego.* Ponieważ spolem z innymi rzeczami z nisczego są stworzone. — *Sprawa wasza.* Biernie, to jest, przez którą staliście się bałwanami, wyrobienie was. — *Brzydkość.* Obrzydliwy. — *Co was obrał.* Żeby czcić jako bogi.

25. *Wzbudilem.* Dowody bóstwa, których od was wymagam, jam już wprzód podał dla okazania mojego bóstwa; albowiem, jak się powiedziało wyż., ja Abrahama, a w nim Izraelitów ze wschodu, to jest z Chaldei, i z północy, to jest z Mezopotamii przyprowadziłem — *Będzie wzywał imienia mego.* Będzie czcił i wzywał, albo czcił i wzywał. — *Urząd.* Możnych, książąt, królów. — *Lepiarz.* Garncarz.

26. *Kto oznajmił.* Który z was, o bałwany, porządek tych rzeczy przewidział i przepowiedział? żeby w tej rozprawie i sędzie wydać przychylny dlań wyrok, i powiedziec, *jesteś sprawiedliwy*, to jest, sprawa twoja jest sprawiedliwa, masz słuszność za sobą, słusznie się za Boga uważasz. — *Nie masz... ktoby oznajmił.* Niemem jesteście skałami i drewnami, nic nie mówicie, i nikt was mówiących nie słyszy.

27. *Pierwszy.* Ja który jestem pierwszym i Bogiem wszystkich: mówi w trzeciej osobie. — *Oto są.* Którzy tobie przepowiadają rzeczy przyszłe. — *Dam ewangelistę.* Izajasza i innych proroków, którzy jako ewangelistowie, to jest dobrzy zwiastuni, oznajmia Jeruzolimie rzeczy przyszłe, a zwłaszcza odnoszące się do Chrystusa i Jego Ewangelii.

28. *I widzialem.* Słowa są Izajasza. Sens jest: na te zapytania i dowody nikt nie odpowiadał w sprawie bogów swoich, ani się naradzał nad przygotowaniem odpowiedzi. Przeważnie kończy prorok potępieniem bałwanów, jak się znajduje w wierszu następnym.

29. *Niesprawiedliwi.* I niesprawiedliwą sprawę popierają, przegrywają sprawę i są potępieni. — *Nizekzemue uczynki ich.* Biernie się bierze, jak wyż. w. 24. Przegrywa się sprawa.

CAPUT XLII.

ROZDZIAŁ 42.

O niektórych przymiotach i sprawach przyszłego Messyasza i ślepotcie Żydów.

1. Ecce, servus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum: iudicium gentibus proferet. (*Matth. 12, 18*).

2. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris.

3. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet: in veritate educet iudicium.

4. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, et legem ejus insulae expectabunt.

5. Haec dicit Dominus Deus creans coelos, et extendens eos, firmans terram, et quae germinant ex ea: dans statum populo, qui est super eam, et spiritum calcantibus eam.

6. Ego Dominus vocavi te in justitia, et apprehendi manum tuam, et servavi te. Et dedi te in foedus populi, in lucem gentium, (*Infr. 49, 6*).

7. ut aperires oculos caecorum, et educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.

8. Ego Dominus, hoc est nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, et laudem meam sculptilibus. (*Infr. 48, 11*).

9. Quae prima fuerunt, ecce venerunt, nova quoque ego annuntio: antequam oriantur, audita vobis faciam.

1. Oto sługa mój, przyjmę go: wybrany mój, upodobała sobie w nim dusza moja: dałem ducha mego nań, sąd narodóm wyda.

2. Nie będzie wołał, ani będzie miał względu na osoby, ani będzie słyszany głos jego na ulicy.

3. Trzciny nalamionéy nie skruszy, a lnu kurzącego się nie zagasi: w prawdzie wywiedzie sąd.

4. Nie będzie smutnym ani zaburzonym, aż postanowi na ziemi sąd, a zakonu jego wyspy czekać będą.

5. To mówi Pan Bóg, który stworzył niebiosa, y rozpostarł je: który umocnił ziemię, y co się rodzi z niéy: który daie tchnienie ludowi, który jest na niéy, y ducha depcącym po niéy.

6. Ja Pan wezwałem cię w sprawiedliwości, y ująłem rękę twą, a zachowałem cię: y dałem cię za przymierze ludu, za światłość narodóm,

7. abyś otworzył oczy ślepych, a wywiódł więźnia z zamknienia, z domu ciemnice siedzące w ciemności.

8. Ja Pan, to jest imię moje: chwały moiéy nie dam inszemu, a chwały moiéy rycinóm.

9. Które były piérwsze rzeczy oto przyszły: nowe téż ia opowiadam. Piérwéy niżli się staną dam je wam słyszcć.

R. 42.—1. *Sługa mój.* Rozumie Chrystusa, który jest sługą Bożym, o ile stawys się człowiekiem przyjął na się postać sługi.—*Przyjmę go.* To jest takim sposobem, jakim przyjmuje ojciec syna, żeby go trzymać na rękę, i nim się opiekować.—*Wybrany.* Na wodza w wojnie domowój przeciwko szatanowi i grzechowi: wybrany także na syna najumiłowańszego. Do tych słów stosował mowę Bóg Ojciec, gdy przy chrzcie Chrystusa uroczytym głosem przemówił: *Ten jest Syn mój miły, w którym upodobał sobie.* Mat. 3, 17.—*Ducha mego.* Siedmiorakiego, o którym r. 11, 2.—*Sąd.* Sprawiedliwe prawa, prawdziwą i sprawiedliwą cześć Bożą, i prawdziwą sprawiedliwość i świętość.

2. *Nie będzie wołał.* Nie będzie krzykliwym ani swarliwym; ztąd Mat. 12, 19, przekłada się, *nie będzie się spierał*, będzie najłagodniejszym.—*Ani będzie miał względu na osoby.* Sprawiedliwe bowiem będzie sądził, i nie będzie się powodował względami.—*Ani będzie słyszany.* Zagniewani bowiem zwykle tak głośno mówią, że aż za domem krzyk ich jest słyszany.

3. *Trzciny nalamanej (nadłamanéj) nie skruszy.* Będzie niezmiernie łagodnym, albowiem nawet rzeczy wątléj i już nadłamanéj nie zechce skruszyć.—*Lnu kurzącego się nie zagasi.* Ani zgasi knotu lnianego, chociaż sprawuje przykrość dla oczu i powonienia. Tém podwójném przysłowiem oznacza się łagodność Chrystusa, który słabych w wierze, nadziei i miłości, nie będzie z krzykiem sztrofował i uciskał, lecz będzie znosił, wspierał i ożywił. Nieco inaczej Maldonat, jakby rzekł: Chrystus z taką łagodnością, spokojnością i hacznocnością będzie postępował, iż choćby nawet chodził po trzcinie nadłamanéj nie skruszy jéj; lub gdyby chodził po lnie i zgrzebiach kurzących się, jednak ich nie zgasi.—*W prawdzie wywiedzie sąd.* Prawdziwie będzie sądził.

4. *Nie będzie smutnym.* Trudnym, zaciętym, ponurym, lecz łatwym, uprzejmym, łaskawym.—*Ani zaburzonym.* Lecz wszystko będzie czynił z największą rozważą, spokojnością i skromnością w słowach i postawie ciała.—*Aż postanowi na ziemi sąd.* Nie przestanie Chrystus przez całe życie aż do samej śmierci być wzorem cierpliwości i łagodności, aż ustali na ziemi prawo Ewangelii.—*Wyspy.* Najodleglejsze narody, mieszkające na wyspach.

5. *Który daje tchnienie ludowi.* Ducha i życie.—*Ducha.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

6. *W sprawiedliwości.* Na sprawiedliwość, to jest, żeby przywrócić podupałą sprawiedliwość, świętość, prawość obyczajów i prawdziwą religiją.—*Ująłem rękę twą.* Broniełem, podtrzymywałem, prowadziłem cię.—*Zachowałem.* Nienaruszonym w pośrodku nieprzyjaciół i niebezpieczeństw.—*Za przymierze ludu.* Żeby dopełnić przymierza i obietnicy o zesłaniu Messyasza, i ku pojednaniu z sobą rodu ludzkiego.—*Za światłość narodóm.*—Chrystus o sobie powiedział: *Jam jest światłość świata;* przyniósł bowiem światłość prawdy Ewangelicznej.

7. *Abyś otworzył oczy ślepych.* Chrystus bowiem oświecił i ciała i umysły.—*Z zamknienia.* Z więzienia niewiary, i z niewoli namiętności i djabła.

8. *Ja Pan.* Hebr. *Ja Jehowa;* Jehowa bowiem jest przedniejsze imię Boże, i znaczy to samo co *jestem, który jestem.* Patrz Exod. 3, 14, i 6, 3.—*Inszemu.* Bałwanom, jak się pokazuje z tego co dalej czytamy. Patrz Wujka.

9. *Które były piérwsze rzeczy oto przyszły.* W hebr. jak przekładają Pagninus i Watablus, znajduje się, *piérwsze rzeczy przyszły*, to jest, o których przepowiedziałem że przyszć miały.—*Nowe téż.* Jako owe przyszły, tak i te się sprawdzą.

10. Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terrae, qui descenditis in mare, et plenitudo ejus, insulae, et habitatores earum.

11. Sublevetur desertum, et civitates ejus, in domibus habitabit Cedar: laudate habitatores Petrae, de vertice montium clamabunt.

12. Ponent Domino gloriam, et laudem ejus in insulis nuntiabunt.

13. Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir proelior suscitabit zelum: vociferabitur, et clamabit, super inimicos suos confortabitur.

14. Tacui semper, silui, patiens fui, sicut parituriens loquar, dissipabo, et absorbebo simul.

15. Desertos faciam montes et colles, et omne gramen eorum exsiccabo, et ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam.

16. Et ducam caecos in viam, quam nesciunt, et in semitis, quas ignoraverunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, et prava in recta: Haec verba feci eis, et non dereliqui eos.

17. Conversi sunt retrorsum, confundantur confusione, qui confidunt in sculptili, qui dicunt confatili: Vos dii nostri.

18. Surdi audite, et caeci intuemini ad videndum.

19. Quis caecus, nisi servus meus, et surdus, nisi ad quem nuntios meos misi? quis caecus, nisi qui venundatus est? et quis caecus, nisi servus Domini?

20. Qui vides nulla, nonne custodies? qui a-pertas habes aures, nonne audies?

10. *Pieśń nową.* Ponieważ oznajmuję wam nowe do-brodziejstwa.—*Chwała jego.* Niech będzie słyszana, wysławiana. — *Którzy się puszczacie na morze.* Wy którzy żeglujecie po morzu, śpiewajcie Panu.—*Napełnienie jego.* Morza, to jest, jak następuje, wyspy i mieszkańcy ich. Albo żeglarze.

11. *Niech się podniesie pustynia.* Cedareńcy, to jest, Arabowie i inne narody mieszkające na puszcy, a przeto całe pogaństwo dotąd opuszczone i przygnie-cione, niech się teraz podniesie, niech wyskakuje z radości i chwali Boga.—*W domiech będzie mieszkał Cedar.* Albowiem Arabowie i inne narody, pozbywszy się dzikości, nie będą więcej mieszkali na pustyni i pod namiotami, obyczajem koczujących ludów, lecz w domach i miastach, to jest sposobem społecznym, gdy przyjmą religią Chrystusową. Widzimy, że się to spełniło co do litery w Brazylji i całych Indiach zachodnich.—*Skąły.* Petra (Skąła) jest stołeczne miasto Arabii, która ztąd skalistą się przezwala. Przez synekdochę rozumie wszystkich Arabów i barbarzyńskie narody.—*Wolać będą.* Także śpiewając i wychwalając Pana.

12. *Na wyspach.* Pomiędzy najodleglejszymi narodami. *Będą opowiadać.* Zanosząc znajomość prawdziwego Boga także do innych narodów.

13. *Pan.* Opisuje dziwne i wspaniałe zwycięstwo Boga i Ewangelii przez Chrystusa. — *Jako mocarz.* Niektórzy Chrystusa rozumieją; inni Boga, który przez Chrystusa to uczynił.—*Pobudzi gorliwość.* Oburzenie przeciwko djabłowi, z miłości ku rodzajowi ludzkiemu.—*Będzie krzyczał i wolał.* Jak zwykli czynić żołnierze na wojnie, gdy uderzają na nieprzyjaciół.—*Zmocni się.* Przemocze.

10. Śpiewajcie Panu pieśń nową, chwala jego od kończyn ziemi: którzy się puszczacie na morze, y napełnienie jego, wyspy y obywatele ich.

11. Niech się podniesie pustynia, y miasta iędy: w domiech będzie mieszkać Cedar: chwalcie obywatele skały, z wierzchu gór wolać będą.

12. Będą dawać Panu sławę, a chwałę jego na wyspach będą opowiadać.

13. Pan iako mocarz wynidzie, iako mąż waleczny pobudzi gorliwość: będzie krzyczał y wolał: nad nieprzyjaciół swemi zmocni się.

14. Milczałem zawždy, umilkłem, byłem cierpliwym, iako rodząca mówić będę, rozprósze y połknę zarazem.

15. Puste uczynię góry y pagórki, y wszystkie trawę ich posusze: y obróce rzeki w wyspy, a jeziora wysusze.

16. Y przywiode ślepe na drogę, którey nie wiedza, y ściężkami którey nie znali uczynię że chodzić będą: uczynię przed nimi ciemność światłością, a krzywe prostymi: te słowa uczynilem im, a nie opuściłem ich.

17. Cofnęli się nazad: niech się zawstydy wstydem którzy ufają w rycinie, którzy mówią licinie: Wyście bogowie naszy.

18. Głuszy słuchajcie, a ślepi patrzcie abyście widzieli.

19. Któż ślepy iedno sługa mój? y głuchy iedno do którego posłał posły moie? kto ślepy, iedno który jest zaprzędany? a kto ślepy iedno sługa Pański?

20. Który widzisz wiele rzeczy, izali nie będziesz strzegł? który masz otworzone uszy, aza nie usłyszysz?

14. *Milczałem zawždy.* Słowa są Boga mówiącego, jakby rzekł: Już przez wiele wieków w milczeniu i cierpliwie znosiłem bałwochwalstwo i inne występki ludzkie, więcej znosić nie będę. To samo, co powiada Apostół do Rzym. 9, 22: *Znosił w wielkiej cierpliwości naczynia gniewu na stracenie zgotowane.* — *Zawždy.* LXX, *od wieków,* jakby rzekł, długo.— *Jako rodząca mówić będę.* Która doznając boleści, jęczy i ryczy.— *Rozprósze i połknę.* Spustosze i połknę razem wszystkich nieprzyjaciół moich.

15. *Puste uczynię góry.* Na których były wyżyny, to jest, ołtarze i świątynie bałwochwalckie. — *Obróce rzeki w wyspy.* W suchą ziemię: rzeki i jeziora wysusze: rzekom także grozi, ponieważ przy nich, z powodu przyjemności położenia, stawili poganie świątynie bogom swoim.

16. *Przywiode ślepe na drogę.* Dając ślepemu pogaństwu światło prawdy.— *Te słowa uczynilem im.* To jest, uczynię, jest bowiem prorocstwo. Słowa, które miał uczynić zaraz się kładą w. 18.

17. *Cofnęli się nazad.* Oczcieli moich zachowam, bałwochalców zaś zawstydy, którzy nie znosząc siły i światła Ewangelii, obróca się wstecz.

18. *Abyście widzieli.* Abyście prawdy dostąpić i ją widzieć mogli.

19. *Sługa mój.* Lud Żydowski.— *Posły moje.* Proroków, i samego Chrystusa. — *Który jest zaprzędany.* Jest epitet sługi, który tak wiele darów odebrał od Pana, iż nie jest w stanie z nich się wypłacić, chyba się sam mu odda i za niewolnika się zaprzeda.

20. *Który widzisz wiele rzeczy.* O Izraelici, którym przez proroków, objawienie i Pismo ś. wiele udzielano

21. Et Dominus voluit, ut sanctificaret eum, et magnificaret legem, et extolleret.

22. Ipse autem populus direptus et vastatus: laqueus juvenum omnes, et in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat: in direptionem, nec est qui dicat: Redde.

23. Quis est in vobis, qui audiat hoc, attendat et auscultet futura?

24. Quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus? nonne Dominus ipse, cui peccavimus? Et noluerunt in viis ejus ambulare, et non audierunt legem ejus.

25. Et effudit super eum indignationem furoris sui, et forte bellum, et combussit eum in circuitu, et non cognovit, et succendit eum, et non intellexit.

21. A Pan chciał aby go poświęcił, y uwielmożył zakon, y wywyższył.

22. Ale on lud rozszarpany y spustoszony: siłdłem młodzieńców wszyszczy, y pokryło ie w ciemnicach: stali się na złupienie, a nie masz ktoby wyrwał, na rozchwycenie, a nie masz ktoby rzekł: Wróć.

23. Któż iest między wami coby tego słuchał, ktoby pilnował a przysłuchawał przyszłych rzeczy?

24. Któż dał na rozłargnienie Jakoba, a Izraela pustoszącym? izali nie Pan sam któremuśmy zgrzeszyli? A niechcieli drogami iego chodzić, y nie słuchali zakonu iego.

25. Y wylał nań rozgniewanie zapalczywości swoiéy, y mocną wojnę, y wypalił go wkóło, a nie poznał: y podpalił go, a nie zrozumiał.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 42. w. 8. *Chwały mojej nie dam inszemu.* Kiedyby Chrystus nie był Bogiem, czemuż go Bóg chwalić kazał do Żyd. 1. Psal. 95, chwalcie Go wszyscy Aniołowie Jego: azażby Bóg nie był przeciwny sobie, rzeczy przeciwne rozkazując?

CAPUT XLIII.

ROZDZIAŁ 43.

O opiece Bożej nad ludem wybranym.

1. Et nunc haec dicit Dominus creans te, Jacob, et formans te Israel: Noli timere, quia redemi te, et vocavi te nomine tuo: meus es tu.

2. Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te: cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te,

3. quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel salvator tuus, dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiam, et Saba pro te.

świata niebieskiego. — *Izali nie będziesz strzeżł.* Dla czego nie strzeżesz prawa i nie spełniasz tego, do czego wiesz, że jesteś obowiązany.

21. *A Pan chciał, aby go poświęcił.* Jakby rzekł: Nie winą Bożą, lecz złością ludu to się stało, że będzie głuchym i ślepy; albowiem Bóg, o ile z niego było, chciał go poświęcić, i dla tego dał prawo, proroków, Pismo ś., obrządki, i t. d. — *I uwielmożył zakon i wywyższył.* Zakonowi dodał wspaniałości, podniósł go i uświetnił tak licznymi ceremoniami, tak wielkim majestatem lewitów, kapłanów i arcykapłanów, i tylu tak wielkimi cudami i zwycięstwami.

22. *Rozszarpany i spustoszony.* Zbrodniami swojemi podał siebie na łup szatanowi i nieprzyjaciółom swoim. — *Sidłem młodzieńców wszyscy.* Mocno usiđleni, i orężem Rzymian, jakby siđłami, ułowieni. Przeto siđło młodzieńców to samo jest co siđło mocne i silne. — *A nie masz ktoby rzekł: Wróć.* Ktoby myślał o uwolnieniu ich z niewoli.

23. *Któremuśmy.* Przeciwno któremu.

24. *Nie chcieli.* Nie chcieliśmy. Albo rozumie dzieścię pokoleń.

25. *Nań.* Na lud Izraelski. — *I mocną wojnę.* LXX, i przemogła przeciwko niemu wojna. — *Wypalił go wkóło.* Bóg przez Assyryjczyków spustoszył i spalił w około dziesięć pokoleń i całą Samaryę. — *A nie zrozumiał.* Nawet gdy był spustoszony, tak dalece był głupim.

R. 43.—1. *To mówi Pan.* Przemawia do Hebraj-

1. A teraz to mówi Pan który cię stworzył Jakobie, y który cię utworzył Izraelu: Nie bój się, bom cię odkupił, y nazwałem cię imieniem twoim: móyeś ty.

2. Gdy pójdziesz przez wody, z tobą będę, a rzeki cię nie okryją: gdy będziesz chodził w ogniu, nie sparzysz się: y płomień nie będzie gorzał na tobie,

3. bom ia Pan Bóg twój święty Izraelów, zbawiciel twój, dałem Egipt ublaganie twoie; Etyhopia y Saba za cię.

czyków zostających w niewoli Babilońskiej, i przepowiada im że będą wybawieni: lecz pod typem coś wyższego rozumie, to jest wybawienie wiernych z niewoli grzechu i djabła przez Chrystusa. A więc typ z pierwowzorem miesza, i już mówi to co więcej przypada typowi, już to co pierwowzorowi. — *Który cię stworzył Jakobie.* Mówi się że Bóg szczególnym sposobem stworzył Izraelitów, ponieważ Abraham zrodził cudownie ze staréj Sary Izaaka, a i Izaak z Rebeki zrodził Jakóba, od którego ród swój wzięli Hebrajczycy. — *Który cię utworzył Izraelu.* Uczyniłem ciebie jako naczynie ku uczciwości, ukształciłem ciebie prawami i świętymi ustawami, iżbys był dla mnie wierną i świętą rzecpospolitą. — *Bom cię odkupił.* Z niewoli Egipskiej i Babilońskiej, a nareszcie z niewoli szatańskiej przez Chrystusa. — *Nazwałem cię imieniem twojem.* Chciałem ażeby imie twoje było, *moim ty jesteś.*

2. *Gdy pójdziesz.* Ja będę z tobą, i od niebezpieczeństw cię zachowam.

3. *Dałem Egipt ublaganie twoje.* Pagninus i Watablus przekładają, *dałem zapłatę twoję Egipt,* to jest, sprawiłem iż Sennacheryb zagrażający już Izraelowi, obrócił się do pustoszenia Egiptu, i tym sposobem nastarczywszy mu owe królestwa, jakby ich ceną, uwolnił ciebie. Patrz historiją wyż. r. 20. i 37. Zamiatł kościoła chrześcijańskiego zatracił Bóg narody jemu się sprzeciwiające, według onych słów Przyp. 11, 8: *Sprawiedliwy z ucisku wyrwan jest, a miasto niego bezbożnik będzie dany.*

4. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, et gloriosus: ego dilexi te, et dabo homines pro te, et populos pro anima tua.

5. Noli timere, quia ego tecum sum: ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te.

6. Dicam aquiloni: Da; et austro: Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, et filias meas ab exterminis terrae.

7. Et omnem, qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum, et feci eum.

8. Educ foras populum caecum, et oculos habentem, surdum, et aures ei sunt.

9. Omnes gentes congregatae sunt simul, et collectae sunt tribus: quis in vobis annuntiet istud, et quae prima sunt audire nos faciet? Dent testes eorum, justificentur, et audiant, et dicant: Vere.

10. Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus, quem elegi, ut sciatis, et credatis mihi, et intelligatis, quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, et post me non erit.

11. Ego sum, ego sum Dominus, et non est absque me salvator. (Ose. 13, 4).

12. Ego annuntiavi, et salvavi, auditum feci, et non fuit in vobis alienus: vos testes mei, dicit Dominus, et ego Deus.

13. Et ab initio ego ipse, et non est, qui de manu mea eruat: operabor, et quis avertet illum.

14. Haec dicit Dominus redemptor vester, sanctus Israel: Propter vos misi in Babylonem, et detraxi vectes universos, et Chaldaeos in navibus suis gloriantes.

4. *Dam ludzi za cię.* Jako dałem Egipczyków i Etyopczyków za ciebie, tak dam i Babilończyków; ty bowiem chciałeś Bóg zgładzić przez Cyrusa, żeby uwolnić Żydów. Tak dla kościoła Bóg albo obalił albo nawrócił ludy.

5. *Od wschodu.* Ze wszystkich części świata zgromadza się kościół Chrystusowy, gdy wszystkie narody do niego się przyłączają.

7. *I każdego.* Gdy każdego. — *Ku chwale mojej stworzyłem go.* Stworzyłem i uczyniłem ich wiernymi lub chrześcijanami, żeby wzywali i wystawiali imię moje.

8. *Wyprowadź.* Wyrzuć, o Chrystusie, ze zgromadzenia wiernych przez Ciebie i apostołów. — *Lud ślepy.* Żydów: to samo jest co mówi Chrystus Mat. 8, 12: *A synowie królestwa będą wyrzuceni w ciemności zewnętrzne.* — *A mający oczy.* Który jest ślepy, dobro wolnie i z własnej winy.

9. *Wszyscy narodowie.* Wraca prorok do rozprawy z poganami i ich bałwanami. Zdanie jest: niech się zgromadzą wszystkie narody ze swoimi bogami. — *Pokolenia.* Ludy. — *Któż między wami opowie to?* Który z begów poznał? który z nich przepowiedział tę tajemnicę odkupienia świata i założenia kościoła? — *A da nam słyszeć pierwsze rzeczy?* Patrz co się rzekło r. 41, 22. — *Swe.* Wyroczeni swoich. — *Niech będą usprawiedliwieni.* Niech usprawiedliwią sprawę swoją, niech przepowiednią rzeczy przyszłych dowiodą, że są bogami. — *Niech słyszają.* I to świadectwo niech słyszają ludy i niech rzekną: Prawdziwie są oni bogami.

4. Odtąd iakoś się stał cześci godnym w oczach moich y chwalebny: iam cię umiłowiał, y dam ludzie za cię, y narody za duszę twoją.

5. Nie bój się, bom ia iest z tobą: Od wschodu przyprowadzę nasienie twoie, a od Zachodu zgromadzę cię.

6. Rzekę północny stronie: Day, a południowy, Nie hamuy: przynies syny moie zdaleka, a córki moie z kończyniemi ziemi.

7. Y każdego który wzywa imienia mego, ku chwale moiej stworzyłem go, uformowałem go, y uczyniłem go.

8. Wyprowadź lud ślepy a mający oczy, głuchy a mający uszy.

9. Wszyscy narodowie zgromadzili się spólem, y zebrali się pokolenia. Któż między wami opowie to, a da nam słyszeć pierwsze rzeczy, niechay dadzą świadki swe, niech będą usprawiedliwieni, niech słyszają y rzeką: Prawda żywie.

10. Wyście świadkowie moi, mówi Pan, y sługa mój którego obral: abyście wiedzieli, y wierzyli mi, a wyrozumieli że ia iest sam. Przedemną nie iest utworzony Bóg, y po mnie nie będzie.

11. Jam iest, iam iest Pan, a nie masz oprócz mnie zbawiciela.

12. Jam opowiedział y zbawił, oznaymiłem a nie było między wami cudzego, wyście świadkowie moi, mówi Pan, a ia Bóg.

13. Y od początku ia sam, y nie masz kłoby z ręki moiej wyrwał: udziałam, a kto to odwróci?

14. To mówi Pan odkupiciel wasz, święty Izraelów: Dla was posłałem do Babilonu y oderwałem wszystkie zawory, y Chaldecyzyki, którzy się chlubil w okrętach swoich:

10. *Wyście.* Izraelici. — *Świadkowie moi.* Gdyż wielu dobrodziejstwami osypani i świeżo uwolnieni od Senacheryba. — *Sługa mój.* Niekłórcy sądzą, że należy to rozumieć o Cyrusie, inni że o samym Izajaszu, inni prawdziwiej, że o Chrystusie, który także wyż. r. 41, 1, nazwany był *slugą Bożym.* Jest zaś Chrystus świadkiem, gdyż i mową i czynami potwierdził słowa proroków, i ponieważ w nim się spełniły ich przepowiednie.

12. *Jam opowiedział.* Przyszłe rzeczy. — *I zbawił.* Przyniosłem zbawienie, czego bałwany czynić nie mogą. — *Nie było... cudzego.* Gdy się te dziwne rzeczy działy dla waszego zbawienia, nie było pomiędzy wami żadnego boga cudzego, nie czciliście żadnego bałwana, lecz tylko mnie samego, a więc tych wszystkich dziwów sprawcą ja byłem. — *Wyście świadkowie.* Wy sami więc jesteście świadkami że jestem Bogiem.

13. *I od początku Ja sam.* To jest, dobrodziejstwa, które niegdys od początku otrzymali przodkowie wasi, odemnie pochodziły. — *I nie masz kłoby z ręki moiej wyrwał.* Gdyż Ja jestem Wszzechmocnym i przy mnie są klucze życia i śmierci. — *Udziałam.* Jeśli zechce co czynić, któż mi w tém przeszkodzi?

14. *Posłałem.* Poszłem Cyrusa. — *Oderwałem.* Oderwę. — *Wszystkie zawory.* Bram, i poruszę wszystkie warownie Babilonu, żeby was z niego uwolnić. Równym sposobem przez Chrystusa, którego typem był Cyrus, uwolnię was z niewoli szatańskich. — *Którzy się chlubil w okrętach swoich.* Babilon bowiem obłany był Eufratem, po którym pływały okręty.

15. Ego Dominus sanctus vester, creans Israel, rex vester.

16. Haec dicit Dominus, qui dedit in mari viam, et in aquis torrentibus semitam,

17. qui eduxit quadrigam et equum, agmen et robustum, simul obdormierunt, nec resurgent: contriti sunt quasi linum, et extincti sunt.

18. Ne memineritis priorum, et antiqua ne inueamini.

19. Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, et in invio flumina. (2. Cor. 5, 17).

20. Glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones, quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo.

21. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.

22. Non me invocasti, Jacob, nec laborasti in me Israel.

23. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, et victimis tuis non glorificasti me: non te servire feci in oblatione, nec laborem tibi praebui in thure.

24. Non emisti mihi argento calamum, et adipe victimarum tuarum non inebriasti me. Verumtamen servire me fecisti in peccatis tuis, praebuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.

25. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor.

26. Reduc me in memoriam, et iudicemur simul: narra, si quid habes, ut iustificeris.

27. Pater tuus primus peccavit, et interpretes tui praevaricati sunt in me.

15. Ja Pan święty wasz, stwórzyciel Izraelów, Król wasz.

16. To mówi Pan, który dał po morzu drogę, a ścieżkę po bystrych wodach,

17. który wywiódł poczwórne y konia: wojsko y mocnego, pospołu zasnęli, ani powstaną: starci są iako len, y pogaśli.

18. Nie wspominajcie pierwszych rzeczy, y starodawnym nie przypatrujcie się.

19. Oto ja czynię nowe rzeczy, a teraz wznidą, wždy ie poznacie: położę na puszcy drogę, a rzeki na bezdrożnym.

20. Chwalić mię będzie zwierz polny, smokowie y strusowie: iżem dał wody na puszcy, rzeki na bezdrożnym, abych dał napóy ludowi memu, wybranému memu.

21. Lud ten utworzyłem sobie, chwałę moję będzie opowiadał.

22. Nie wzywałeś mię Jakobie, y nie pracowałeś dla mnie Izraelu.

23. Nie ofiarowałeś mi barana całopalenia twego, y ofiarami twemi nie uczciłeś mię: nie kazałem ci służyć obiatą, animci pracy zadawał w kadzidle.

24. Nie kupiłeś mi za srebro ziela wonnego, a łoiem ofiar twoich nie napoiłeś mię. A przecię uczyniłeś, żem służył dla grzechów twoich, zadałeś mi pracę w nieprawościach twoich.

25. Jam jest, iamiest sam, który zgładzam nieprawości twoie dla mnie, a grzechów twoich nie wspomnę.

26. Przywiedz mię na pamięć, a sądzmy się spolu: powiedz, iesli co masz, abyś usprawiedliwił.

27. Ociec twój pierwszy zgrzeszył, a tłumacze twoi wykroczyli przeciwko mnie.

15. Stwórzyciel Izraelów. Patrz co się rzekło w 15. rozdz. 1.

16. Po morzu. Czerwoném.

17. Który wywiódł poczwórne. Kazał wyjść z Egiptu, to jest przeciwko Żydom. — Wojsko i mocnego. Dzielnych wojowników. — Zasnęli. Snem śmierci. — Jako len. Z tą łatwością z jaką się ściera zgrzeblo luiane; gdy ich Bóg uderzył ciężkimi razami, jako gdy się uderza i wybija len.

18. Nie wspominajcie pierwszych rzeczy. Jakby rzekł: lecz pozostawmy rzeczy dawne.

19. Teraz wznijdą. Teraz okażę dobrodziejstwa świeższe, większe od owych dawniejszych. — Wždy je poznacie. Tak dalece będą wielkie i widoczne, że niepodobna będzie ich nie widzieć. — Położę na puszcy drogę. Na puszcy pogaństwa otworzę drogę, która poprowadzi do Chrystusa. — A rzeki na bezdrożnym. Na tejsze samej puszcy rzeki łask niebieskich.

20. Chwalić mię będzie zwierz polny. Paganie, którzy przed przyjęciem wiary byli jakby dzikie zwierzęta.

21. Utworzyłem sobie. Z dzikich zwierząt, i jakby z kamieni wzbudzając sobie synów Abrahamowych.

22. Nie wzywałeś mię Jakobie. Dla tego wybrałem pogan, że ty o Izraelu, nie wzywałeś mię i nie czciłeś, jak należało. — Nie pracowałeś dla mnie. Jako pilny czcił i wyznawca mojego prawa i religii.

23. Nie kazałem ci służyć obiatą. Nie żądałem żebyś mnie składał dary, gdyż twoje ofiary za splugawione

uważałem. — Anim ci pracy zadawał. Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

24. Nie kupiłeś Mi za srebro ziela. Ziela, któreś kupił, żeby Mnie ofiarować, nie poczytuję za kupione i ofiarowane dla mnie, nie przyjmuję, gdyż jesteś zmazany zbrodniami, i sądzisz iż dosyć jest ofiarować te zewnętrzne ofiary, a tymczasem zaniedbujesz pobożności, religii i sprawiedliwości. — Ziele. Wonne ziola. LXX. mają, kadzidło. — Uczyniłeś, żem służył dla grzechów twoich. Obciążyłes jak sługę, tak dalece były przykremi dla mnie te ofiary twoje. — Zadałeś. Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

25. Jam jest. P. W. — Nie wspomnę. W celu ich karaniania.

26. Przywiedz mię na pamięć. Przywiedz na pamięć to co tobie czyniłem. — Sądzmy się spolu. Rozprawiajmy się sposobem sądowym, żebyśmy widzieli czy z uczynków i zasług twoich, czy wprost z mojego miłosierdzia daje ci się odpuszczenie grzechów. — Abyś usprawiedliwił. Iżbyś w tej sprawie i sporze miał górę i żebyś otrzymał wyrok na twoje usprawiedliwienie.

27. Ojciec twój pierwszy zgrzeszył. Niektórzy Adama rozumieją, inni Abrahama, którym jako ojcem nadewszystko chlubil się Żydzi; ten zaś zgrzeszył, gdyż jak wielu utrzymują, przed swoim powołaniem od Boga, czcił bałwanów narodu swojego, to jest, Chaldejczyków, jak się daje wnosić z Joz. 24, 2. Patrz co się tam rzekło. Niektórzy Manassesza rozumieją, który się ojcem nazywa dla tego, że królowie są ojcami ludów. —

28. Et contaminavi principes sanctos, dedi ad interneconem Jacob, et Israel in blasphemiam.

28. Y splugawilem książęta święte, dałem na wytracenie Jakoba, a Izraela na bluźnienie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 43. w. 25. *Ja sam który zgladzam nieprawości twoje.* Bóg sam swoją własną mocą nie od kogo inszego wziętą, odpuszcza grzechy: wszakże też Bogu wolno było tej mocy ludziom użyć: Przeto który rzekł, Jam jest sam, który zgladzam nieprawości, Tenże rzekł, komu odpuscicie, będzie odpuszczono i t. d. Co właśnie kapłanom jako sługom Bożym należy, którzy przez Sakramenta święte od Pana Chrystusa ustawione, grzechy odpuszczają. A tak dwojaka jest moc odpuszczania grzechów: Jedna jest Najwyższa Boska, który ni od kogo nie bierze: Druga jest poruczona i użyzona od Boga, jaką mają kapłani: Masz o tém Mat. 9, v. 8. Luc. 5, v. 24. Joan. 20, v. 23.

CAPUT XLIV.

ROZDZIAŁ 44.

O nowym chrzcie, i upominaniu do wiary w jednego Boga.

1. Et nunc audi, Jacob serve meus, et Israel, quem elegi: (*Jer. 30, 10.*)

2. Haec dicit Dominus faciens et formans te, ab utero auxiliator tuus: Noli timere, serve meus Jacob, et rectissime, quem elegi.

3. Effundam enim aquas super sitientem, et fluenta super aridam: effundam spiritum meum super semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam.

4. Et germinabunt inter herbas quasi salices juxta praeterfluentes aquas.

5. Iste dicet: Domini ego sum, et ille vocabit in nomine Jacob: et hic scribet manu sua: Domino; et in nomine Israel assimilabitur.

6. Haec dicit Dominus rex Israel et redemptor ejus, Dominus exercituum: Ego primus, et ego novissimus, et absque me non est Deus. (*Supr. 41, 4. Infr. 48, 12. Apoc. 1, 8.*)

7. Quis similis mei? vocet, et annuntiet, et ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum: ventura et quae futura sunt, annuntiet eis.

1. A teraz słuchaj Jakobie sługo mój, y Izraelu którego obrał:

2. To mówi Pan który cię uczynił y stworzył z żywota pomocnik twój: Nie bój się sługo mój Jakobie, y najprawszy którego obrał.

3. Bo wyleię wody na pragnącą, a strumienie na suchą: wyleię ducha mego na nasienie twoie, a błogosławieństwo moje na naród twój.

4. Y będę rość między ziołami, iako wierzby przy wodach ciekących.

5. Ten rzecze: Pańskim ia iest, a on będzie wzywał w imię Jakoba, a ten napisze ręką swą: Panu y imieniem Izraelowym będzie przypodobany.

6. To mówi Pan Król Izraelów, y odkupiciel iego Pan zastępów: Jam pierwszy y iam ostateczny, a oprócz mnie niemasz Boga.

7. Któż mnie podobny? niech się da słyszeć, y opowie, a niech mi porządek wypowie, od onego czasu, iakom postanowił lud starodawny: przyszłe rzeczy y które mają być, niech im oznaymia.

Tłumacze twoi. Mojżesz i Aaron, którzy byli posłanikami i tłumaczami pomiędzy Bogiem a ludem.

28. *Splugawilem książęta święte.* I tego Aarona i Mojżesza, książąt świętych, okazałem splugawionymi grzechem, i niegodnymi tego żeby weszli do ziemi świętej; przeto ich, jako winnych grzechu na śmierć skazałem, i zmusilem umrzeć na puszcy.—*Dałem na wytracenie Jakoba.* Za grzech szemrania, Num. 14, 29.—*Na bluźnienie.* LXX i Chald. mają, *na wzgardę nieprzyjaciół*, nieprzyjaciele bowiem naśmiewali się z nich i urągali, że za zbrodnie byli wyprowadzeni od Boga z Egiptu dla tego, iżby nieszczęśliwie zginęli na puszcy.

R. 44.—1. *Jakobie.* Rozumieć należy duchownego Izraela, to jest lud wierny i chrześcijański, z zastosowaniem jednak do Izraela cielesnego, i jego wybawienia z niewoli Babilońskiej.

2. *Z żywota.* Od początku nasienia twojego, od najdawniejszego początku twojego.—*Najprawszy.* Izrael zowie się najprawszym, gdyż najsprawiedliwsze prawo Boże, cześć i religiją otrzymał od Boga.

3. *Wody.* Darów niebieskich.—*Pragnącą.* Pragnącą wody nazywa pogaństwo, które wprzód było suche, spiekłe i nieplodne.—*Ducha mego.* Technienie, czyli ciepło żywotne, którym się ożywiają zamarte nasiona.—*Nasienie twoje.* Rozumie potomków duchownych nie zaś cielesnych Izraela, jakby rzekł: na narody wierzą-

ce w Chrystusa, a przeto na duchownych synów Abrahama i Izraela.

4. *Między zioła.* Tak jak pomiędzy niskimi ziołami wynoszą się wierzby.

5. *Ten.* To jest lud pogański.—*Pańskim ja jest.* Sługą Pańskim.—*Będzie wzywał.* To jest nazywał siebie Izraelitą.—*A ten napisze ręką swą: Panu.* Będzie wyznawał siebie Bożym, pisząc cyrograf ręką własną, w którym się to poświadcza. LXX mają, *napisze na rękę swoim: Jestem Bożym:* niegdyś bowiem niewolnicy nosili na rękę wypalone piętno, z którego się poznawało do kogo należą.—*I imieniem Izraelowym będzie przypodobany.* Będzie się bowiem mianował Izraelitą, to jest, chrześcijaninem; Grek lub Włoch, nie będzie się mianował Grekiem lub Włochem, lecz chrześcijaninem.

6. *To mówi Pan.* Tu się znowu zwraca Bóg do bałwanów i bałwochwalców, i z nimi rozprawia o bóstwie.—*Odkupiciel jego.* Izraela i wiernego ludu.—*Pierwszy, i jam ostateczny.* Patrz Wujka.

7. *Niech mi porządek wypowie.* Porządek i poczet dziejów i zamiarów moich względem ludu Izraelskiego.—*Jakom postanowił lud starodawny.* Jakom stworzył Adama i pierwszych rodziców, i postanowił mieszkańcami ziemi.—*Przyszłe rzeczy, i które mają być.* To samo jest co rzekł wyż. r. 41, 23: *Oznajmijcie co ma przyjść na potem, a doznamy żeście wy bogowie.*

8. Nolite timere, neque conturbemini, ex tunc audire te feci, et annuntiavi: Vos estis testes mei: numquid est Deus absque me, et formator, quem ego non noverim?

9. Plastae idoli omnes nihil sunt, et amantissima eorum non proderunt eis: ipsi sunt testes eorum, quia non vident, neque intelligunt, ut confundantur.

10. Quis formavit deum, et sculptile conflatit ad nihil utile?

11. Ecce omnes participes ejus confundentur: fabri enim sunt ex hominibus, convenient omnes, stabunt et pavebunt, et confundentur simul.

12. Faber ferrarius lima operatus est, in prunis, et in malleis formavit illud, et operatus est in brachio fortitudinis suae: esuriet et deficiet, non bibet aquam, et lassescet. (*Sap. 13, 11.*)

13. Artifex lignarius extendit normam, formavit illud in runcina, fecit illud in angularibus, et in circino tornavit illud, et fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo.

14. Succidit cedros, tulit ilicem et quercum, quae steterat inter ligna saltus: plantavit pinum, quam pluvia nutritiv.

15. Et facta est hominibus in focum: sumsit ex eis, et calefactus est, et succendit, et coxit panes: de reliquo autem operatus est deum, et adoravit: fecit sculptile, et curvatus est ante illud.

16. Medium ejus combussit igni, et de medio ejus carnes comedit: coxit pulmentum, et saturatus est, et calefactus est, et dixit: Vah, calefactus sum, vidi focum.

17. Reliquum autem ejus deum fecit et sculptile sibi: curvatur ante illud, et adoratur illud, et obsecrat, dicens: Libera me, quia deus meus es tu.

18. Nescierunt, neque intellexerunt, oblitati enim sunt, ne videant oculi eorum, et ne intelligant corde suo.

19. Non recogitant in mente sua, neque cognoscunt, neque sentiunt, ut dicant: Meditatem ejus combussi igni, et coxi super carbones ejus panes,

8. *Nie bójcie się.* Gdy bałwochwały wszystko pustoszyły w królestwie Izraelskiem, nastęrczał się powód słabym do obawiania się bogów pogańskich.—*Od onego czasu.* Jakby rzekł: Od dawnych czasów, od początku świata nauczyłem prawdy i przepowiedziałem rzeczy przyszłe: ja to uczyniłem, nie bałwany; a więc Ja jestem Bogiem, nie bałwany.—*Wyście świadkowie moi.* Którzy możecie poświadczyć, że się to wszystko stało com przepowiedział, i że przodkom naszym dawałem pomoc, gdy wiernie wzywali imienia mojego.—*Twórca.* W hebr. jest, *tsur*, który wyraz skałę oznacza, i często się kładzie za miejsce bezpieczne, do którego się kto ucieka, i na którym jest bezpieczny, i nie rzadko się przypisuje Bogu, jako gdy I. Król. 2, 2, mówi się: *Nie masz mocnego jako Bóg nasz*, gdzie na pierwszym miejscu zamiast *mocny* w hebr. jest, *tsur*, skała, opoka i t. d. Nasz czyta *joiser*, który wyraz twórce, lub tego który co lepi oznacza, to jest, Boga który jest wszystkich twórcą i budownikiem. Sens więc jest: czyliż jest jaki Bóg oprócz mnie, i mnie nieznanym.

9. *Twórciele bałwana.* Wszyscy rzemieślnicy, któ-

8. Nie bójcie się ani się trwóćcie: od onego czasu dałemci słyszeć: y oznaymiłem: wyście świadkowie moi; izali iest Bóg oprócz mnie, y twórca którego bym ia nieznał?

9. Twórciele bałwana wszyscy nie nie są, a namilsze rzeczy ich nie im nie pomogą; sami są świadkami ich, że nie widzą, ani rozumieją, aby byli pohańbieni.

10. Kto utworzył boga, y rycinę ulal ninacz nie pożyteczną?

11. Oto wszyscy uczestnicy iego będą pohańbieni: bo są rzemieślnicy z ludzi: zéyda się wszyscy, stana y zlekna się, y zawstydzą się spólem.

12. Słórsarz piłą robił: w węglu y w młotach utworzył ią, y robił ramieniem mocy swoiéy, łaknąć będzie, aż zemdleie, nie będzie pił wody, a ustanie.

13. Rzemieślnik około drzewa rościaga sznur, y ukształtował ią héblem, uczynił ią według węgielnice, a pod cyrkiel utóczył ią, y uczynił obraz męzki, iako piękneho człowieka mieszkaiącego w domu.

14. Narabał cedrów, wziął iedlinę y dąb, który stał między drzewy lesnémi: wsadził sosnę którą dęsz rozmnożył.

15. Y przygodziła się ludzióm na ognisko: wziął z nich y ugrzał się, y podpalił, y napiękl chleba, a z ostatka urobił boga, y poklonił się: udzielał rycinę, y kłękał przed nią.

16. Połowicę drzewa spalił w ogniu, a przy połowicy iego mięsa się najadł, uwarzył y iarzyne, y najadł się, y rozgrzał się, y rzekł: Ach tociem się rozgrzał, widzialem ogień.

17. A z ostatka iego uczynił sobie Boga y rycinę, kłęka przed nią, y kłania się iéy, y modli się mówiac: Wybaw mię, boś ty iest Bóg mój.

18. Nie wiedzieli, ani zrozumieli: bo zamydłone są oczy ich, aby nie widzieli, ażeby sercem nie zrozumieli.

19. Nie rozmyślaią w myśli swoiéy, ani uznawaią, ani się czuia, aby rzekli: Połowicem go spalił w ogniu, y napięklém na węglu iego chleba,

rzy wyrabiają bałwany.

10. *Kto utworzył boga.* Kto więc był tak dalece szalonym, że tworzył bałwany.

11. *Wszyscy uczestnicy jego.* Którzy współpracują w wyrabianiu i ozdabianiu bałwanów.—*Bo są rzemieślnicy z ludzi.* Jakoż się tedy nie wstydzą, którzy będąc ludźmi i synami Adamowymi, chcą jednak boga utworzyć.—*Zéyda się wszyscy.* Przed trybunałem Chrystusa, i będą się bali, a wstydzili.

12. *Ramieniem mocy.* Z największym wysileniem i trudem.—*Łaknąć będzie, aż zemdleje.* Gdyż bóg którego robi nie uśmierzy jego łaknienia i pragnienia.—*Nie będzie pił wody, a ustanie.* Bo jeśli nie będą jedli i pili, ustana na siłach.

14. *Wsadził sosnę.* Albo też z drzewa, które sam niegdyś zasadził, wybrał materyał, żeby z niego uczynić bałwana.

15. *Mięsa się najadł.* Upiekł i najadł się.

18. *Nie wiedzieli, ani zrozumieli.* Fabrykanci bałwanów i ich czciciele nie zrozumieli, iż nie są to bóstwa.

coxi carnes et comedi, et de reliquo ejus idolum faciam? ante truncum ligni procidam?

20. Pars ejus cinis est: cor insipiens adoravit illud, et non liberabit animam suam, neque dicet: Forte mendacium est in dextera mea.

21. Memento horum, Jacob et Israel, quoniam servus meus es tu: formavi te, servus meus es tu Israel, ne obliviscaris mei.

22. Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua: revertere ad me, quoniam redemi te.

23. Laudate coeli, quoniam misericordiam fecit Dominus: jubilate extrema terrae, resonate montes laudationem, saltus et omne lignum ejus, quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel gloriabitur.

24. Haec dicit Dominus, redemptor tuus et formator tuus ex utero: Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens coelos solus, stabiliens terram, et nullus mecum.

25. Irrita faciens signa divinatorum, et ariolos in furorem vertens: convertens sapientes retrorsum, et scientiam eorum stultam faciens:

26. suscitans verbum servi sui, et consilium nuntiorum suorum complens, qui dico Jerusalem: Habitaberis; et civitatibus Juda: Aedificabimini; et deserta ejus suscitabo:

27. qui dico profundo: Desolare; et flumina tua arefaciam;

28. qui dico Cyro: Pastor meus es, et omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jerusalem: Aedificaberis, et templo: Fundaberis.

nawarzyłem mięsa y jadem, a z ostalka iego bałwan uczynię? przed kłosem drzewa klękać będę?

20. Część go iest popiołem, serce głupie kłaniało się mu, a nie wybawi dusze swęy ani rzecz: Podobno kłamstwo iest w prawicy moięy.

21. Pomni na to Jakobie, y Izraelu, boś ty iest sługa mój, utworzyłem cię, sługa mój iestes ty Izraelu, nie zapominay mię.

22. Zglądziłem iako obłok nieprawości twoie, a iako mgłę grzechy twoie: nawróć się ku mnie, bom cię odkupił.

23. Chwalcie niebiosa, bo Pan miłosierdzie uczynił: wykrzykaycie kończyny ziemie, brzmicie góry chwaleniem, lesie y wszelkie drzewo iego: bo odkupił Pan Jakoba, a Izrael chełpić się będzie.

24. To mówi Pan odkupiciel twój, y twórca twój z żywota: Jam iest Pan, czyniący wszystko, rościągający niebiosa sam, stanowiący ziemie, a nikt zemną:

25. Wniwecz obracający znamiona praktykarzów, a wieszczki w szaleństwo obracający; który obracam mądre na wstecz: a umiejętność ich głupią czynię:

26. wzbudzam słowo sługi swego, a radę posłów swoich wykonywam, który mówię Jeruzalem: będą mieszkać w tobie, a miastom Judzkim: Będziecie zbudowane: a spustoszenia ięy wzbudzę;

27. który mówię głębinie: wyschni, y rzeki twoie wysuszę;

28. który mówię Cyrusowi: Jesteś pasterz mój, y wszystkę wolą moię wykonasz. Który mówię Jeruzalem: Będziesz zbudowany: a kościołowi, Będziesz założony.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 44. w 6. *Ja pierwszy i ostateczny.* Ten tytuł własny jest Panu Bogu, którego też używa wyżej 4, v. 4, i niżej 48, v. 12, i jasnie mówi: iż on sam jest pierwszy i ostatni, który tytuł znaczy wieczność samemu Bogu właśnie służąca, jakby rzekł: Ja jestem z początku przed wszystkimi rzeczami, i końca mieć nie mogę. Tenże tytuł samemu Bogu służący, przywłaszczył sobie Pan Chrystus. Apoc. 1. v. 18, i 2, v. 8, i 22, v. 12, odpowiadają Heretycy iż P. Chrystus inszym względem jest nazwany pierwszy i ostatni niżli Bóg. Aleć tego względu i przydatku w Piśmie nie masz: bo ten tytuł także jest dany Panu Chrystusowi jako i Bogu, i jako Bóg za własne imię tego używa bez przydatku, także i Chrystus, czemuż oni te względy do pisma przydają? Ani też pokażą w piśmie żeby to imię co inszego znaczyło tylko przedwieczność.

20. *Serce głupie kłaniało się mu.* Głupstwem jest oddawać cześć tego rodzaju posagom.—*Nie wybawi dusze swęj.* Kłaniając się bałwanom.—*Ani rzecze.* Nie myśli fabrykant żeby rzec: Być może wyrobiłem rzecz kłamiwą i próżną, takim bowiem jest bałwan.

22. *Jako obłok.* Z taką łatwością, z jaką promienie słoneczne rozpędzają obłok.—*Odkupił.* Z Egiptu, i odkupię z Babilonu, a zupełniej przez Chrystusa z niewoli szatańskiej i grzechu.

23. *Chwalcie niebiosa.* Ponieważ wspomniał prorok o odkupieniu, na wzmiankę tego dobrodziejstwa wpada w uwielbienie, i do chwalenia Boga wzywa niebiosa, ziemie i t. d. Można także przez niebiosa aniołów rozumieć; przez kończyny ziemie, nizkie miejsca ziemie, to jest, ludzi prostych; przez lasy i wszelkie drzewa mężów zacnego rodu i urzędu.

25. *Wniwecz obracający.* Okazując marność wypowiedni i wróżb jakie wyprowadzają wieszczkowie z gwiazd, z wnętrzości bydła, i t. d.—*W szaleństwo obracający.* Okazując, że oni nie są pod wpływem ducha Bożego, lecz szatańskiego, który nimi jakby szalonymi miota.—*Obracam mądre na wstecz.* Żeby stra-

cili sławę mądrych, jaką o nich powziął tłum nieświadcimy.

26. *Wzbudzam słowo sługi swego.* Wypełniając wyrocznie proroka sługi swego: zdaje się w szczególności Izajasza rozumieć.—*Radę posłów swoich.* Słowa proroków swoich, radzących rzeczy zbawienne, i swojemi prorocztwami otwierających Boskie zamiary.—*Który mówię Jeruzalem.* Który zapowiadam zburzenie Jeruzolimy przez Chaldejczyków i jej odbudowanie przez Cyrusa. A także założenie duchownej Jeruzolimy, to jest kościoła ś. przez Chrystusa.—*Wzbudzę.* Podniosę budowy, które były z ziemią zrównane i ogołoczone z mieszkańców.

27. *Głębinie.* Babilonowi, miastu obszernemu, ludnemu i bogatemu.—*Rzeki twoje.* Tygr, Eufrat.

28. *Mówię.* Powiem; to bowiem proroctwo wydane było na dwieście dziesięć lat przed Cyrosem, jak powiada Józef Fl.—*Jesteś pasterz mój.* Który na wzór pasterzów zgromadzisz lud rozproszony, i odprowadzisz do Judei, jako pasterz zbiera rozproszone owce i odprowadza do zagrody.

CAPUT XLV.

ROZDZIAŁ 45.

O oswobodzeniu Żydów przez Cyrusa, i narodzeniu Messyasza.

1. Haec dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et dorsa regum vertam, et aperiatur coram eo januas, et portae non claudentur.

2. Ego ante te ibo, et gloriosos terrae humiliabo: portas aereas conteram, et vectes ferreos confringam.

3. Et dabo tibi thesauros absconditos, et arcanas secretorum, ut scias, quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel,

4. propter servum meum Jacob, et Israel electum meum, et vocavi te nomine tuo: assimilavi te, et non cognovisti me.

5. Ego Dominus, et non est amplius, extra me non est Deus: accinxi te, et non cognovisti me,

6. ut sciant hi, qui ab ortu solis, et qui ab occidente, quoniam absque me non est: ego Dominus et non est alter,

7. formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum: ego Dominus faciens omnia haec.

8. Rorate coeli desuper, et nubes pluant justum: aperiatur terra, et germinet salvatorem, et justitia oriatur simul: ego Dominus creavi eum.

9. Vae qui contradicit factori suo, testa de samis terrae: numquid dicet lutum figulo suo: Quid facis, et opus tuum absque manibus est? (*Jer. 18, 6. Rom. 9, 20*).

10. Vae qui dicit patri: Quid generas? et mulieri: Quid parturis?

11. Haec dicit Dominus sanctus Israel plastes

R. 45.—1. *Pomazańcowi memu Cyrusowi.* Cyrus po hebrajsku zowie się Messyasza, to jest, pomazaniec, bądź przez zastosowanie do królów Żydowskich, którzy przez namaszczenie byli poświęceni (Cyrus zaś był królem wybranym od Boga, i jakby poświęconym do wywabienia Żydów; przeto nazywa go Bóg tutaj swoim, gdy mówi *pomazańcowi memu*), bądź też dla tego, że Cyrus był figurą i obrazem Chrystusa; obraz zaś Szrybiera imię tego, kogo przedstawia. Tak o obrazie p. Piotra powiadamy, oto jest ś. Piotr.—*Któregom ujął Crawicę.* Zeby jej użyć za narzędzie do ukarania uhaldejczyków.—*Grzbiety królów obrócił.* To jest do cieczki przed nim.—*Wrota.* Miast.

3. *Tajemności skrytych rzeczy.* Rozumie złożone i ukryte skarby.—*Który mianuję imię twoje.* Daleko przedtém niż będziesz.

4. *Dla Jakoba sługi mego.* To jest koniec i cel dla którego Bóg tak wyniósł Cyrusa, gdyż chciał go użyć do uwolnienia Żydów.—*Nazwałem cię imieniem tuojm.* Patrz wyż. w. 3.—*Przypodobałem cię.* Uczyniłem, żebyś był figurą i podobieństwem Chrystusa mającego wywabić świat z niewoli.

5. *Przepasałem.* Chald. *wspomogłem.* LXX, *wzmocniłem.*—*A nie poznałeś mię.* Nie wiesz, żem ciebie wybrał i skierował do obalenia Babilonu, w tym zamiarze abyś Żydów ztamtąd wywabił, i żebyś był podobieństwem i typem Chrystusa.

6. *Nie masz oprócz mnie.* LXX. *Nie ma Boga oprócz mnie.*

1. To mówi Pan pomazańcowi memu Cyrusowi, któregom ujął prawicę, abych podbił przed nim narody, a grzbiety królów obrócił, y otworzył przed nim wrota, a bramy nie będą zamknięte.

2. Ja przed tobą póyde, y zawołane na ziemi poniżę, wrota miedziane skruszę, y zawory żelazne połamię.

3. A dam ci skarby skryte, y tajemności skrytych rzeczy: abyś wiedział żem ia Pan, który mianuję imię twoie, Bóg Izraelów,

4. dla Jakoba sługi mego, a Izraela wybranego mego, y nazwałem cię imieniem twoim: przypodobałem cię, a nie poznałeś mię.

5. Ja Pan, a niemasz więcęcy, oprócz mnie niemasz Boga: przepasałem cię, a nie poznałeś mię,

6. aby wiedzieli ci którzy od wschodu słońca, y którzy od zachodu, że niemasz oprócz mnie: Ja Pan, a niemasz innego,

7. tworzący światłość y tworzący ciemności, czyniący pokóy y stwarzający złość, ia Pan czyniący to wszystko.

8. Spuśćcie rosę niebiosa z wierzchu, a obłoki niech spuszczą ze dżdżem sprawiedliwego: niech się otworzy ziemia, y zrodzi zbawiciela, a sprawiedliwość niechay wnidzie spólem: ia Pan stworzyłem go.

9. Biała który się spięra z twórcą swoim, skorpupa z naczynia glinianego ziemie: izali rzecze glina garncarzowi swemu: Co czynisz? a robota twoia bez ręku iest?

10. Biała kto mówi oycowi: Co płodzisz? a niewieście: Co rodzisz?

11. To mówi Pan święty Izraelów twórca iego:

7. *Stwarzający złość.* Jak naprzykład, mor, głód, wojnę i t. d.

8. *Spuśćcie rosę.* Zsyłając Ducha ś. na Pannę, albo Chrystusa na świat.—*Sprawiedliwego.* Chrystusa Pana.—*Niech się otworzy ziemia.* Niechaj ziemia wyda i wyprowadzi na świat Zbawiciela. Chrystus bowiem miał się narodzić wprawdzie cudownie, lecz na ziemi. Ziemia więc bierze się tu po prostu i ogólnie, ziemia bowiem udzieliła materji ciatu, żeby się Chrystus narodził.—*A sprawiedliwość niechay wnidzie spótem.* Z Chrystusem. Ma na względzie one słowa Psal. 71, 6: *Znijdzie jako deszcz na runo, a jako krople na ziemię kapiące. Wnidzie za dni jego sprawiedliwość, i t. d.—Ja Pan stworzyłem go.* Stworzę go, to jest Cyrusa, do którego wraca prorok, tak jednak, że wiele rzeczy przypadają Chrystusowi, którego typem był Cyrus.

9. *Biała który się spięra z twórcą swoim.* Sztrofuje tych, którzy się uskarżali na Boską opatrność, dla tego iż oni zostawali w niednym stanie, to jest w niewoli pełnej utrapień.—*A robota twoja bez ręku jest.* Robota twoja niema rączek; albo sens jest: robota twoja jest nieładka i niekztałtna, jakby nie rękami ale nogami była zrobiona, i tym sposobem większe jest bluźnierstwo.

10. *Co płodzisz?* Na coś mnie spłodził? Jak jest rzecz niegodną uskarżać się na rodziców za to, że urodzili, tak na Boga za to że stworzył.—*Niewieście.* Matce.

11. *Twórca iego.* Izraela.—*Pytajcie mię o przyszłe rzeczy.* Chociaż bowiem, jako garncarz glinie, nie

ejus: Ventura interrogate me, super filios meos, et super opus manuum mearum mandate mihi.

12. Ego feci terram, et hominem super eam creavi ego: manus meae tetenderunt coelos, et omni militiae eorum mandavi.

13. Ego suscitavi eum ad justitiam, et omnes vias ejus dirigam: ipse aedificabit civitatem meam, et captivitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus: dicit Dominus Deus exercituum.

14. Haec dicit Dominus: Labor Aegypti, et negotiatio Aethiopiae, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt: post te ambulabunt, vineti manicis pergent, et te adorabunt, teque deprecabunt: tantum in te est Deus, et non est absque te Deus.

15. Vere, tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator.

16. Confusi sunt, et erubuerunt omnes: simul abierunt in confusionem fabricatores errorum.

17. Israel salvatus est in Domino salute aeterna: non confundemini, et non erubescetis usque in saeculum saeculi.

18. Quia haec dicit Dominus creans coelos, ipse Deus formans terram, et faciens eam, ipse plastes ejus: non in vanum creavit eam, ut habitaretur, formavit eam: ego Dominus, et non est alius.

19. Non in abscondito locutus sum in loco terrae tenebroso: non dixi semini Jacob: Frustra quaerite me, ego Dominus, loquens justitiam, annuntians recta.

20. Cogregamini, et venite, et accedite simul, qui salvati estis ex gentibus: nescierunt qui levant lignum sculpturae suae, et rogant deum non salvantem.

Pytajcie mię o przyszłe rzeczy, o syniech moich, y o sprawie rąk moich rozkażcie mi.

12. Jam uczynił ziemię, y człowieka na nię iam stworzył: ręce moje rozciągnęły niebiosa, y wszemu woysku ich rozkazalem.

13. Jam go wzbudził ku sprawiedliwości, y wszystkie drogi jego uprostaie: on ębuduje miasto moje, y więznie moje wypuści, nie za okup, ani za dary, mówi Pan Bóg zastępów.

14. To mówi Pan: Praca Egypaska y kupiectwo Ethyopskie, y Sabaim mężowie wysocy do ciebie przeędą, y twoi będą: za tobą chodzieć będą, okowani w okowy póędą, y tobie się kłaniać y modlic się będą: Tylko w tobie iest Bóg, a niemasz oprócz ciebie Boga.

15. Zaprawdę tyś iest Bóg skryty, Bóg Izraelów zbawiciel.

16. Zawstydziłi się y zasromali wszyscy: spólem poszli na zelżywość budownicy błędów.

17. Izrael zbawion iest w Panu zbawieniem wiecznym: nie zawstydziecie się, ani się zasromacie aż na wiek wieku.

18. Bo to mówi Pan, który stworzył niebiosa, sam Bóg który utworzył ziemię y uczynił ją, sam twórca ięy: nie popróźnicy ją stworzył, dla mieszkania utworzył ją: Ja Pan, a niemasz innego.

19. Nie w tajemności mówilem na mieyscu ziemi ciemnym: nie mówilem nasieniu Jakobowemu: Próźno mię szukajcie, ia Pan mówiący sprawiedliwość, powiadajacy prawość.

20. Zbierzcie się a przyździe, y przystapcie spólem kórtżyscie zbawieni z narodów: nie wiedzili kórtży podnoszą drewno rzezania swego, a modlą się bogu niezbawiającemu.

mam obowiązku zdawać sprawy z zamiarów moich, jednakże przez dobroć moję nie zaniedbam wam otworzyć wyroków moich, jakie postanowiłem względem przedłużenia lub zniesienia waszję niewoli.—*O syniech moich.* O was, którzy synami moimi jesteście.—*O sprawie ię rąk moich.* Któřą wy jesteście.—*Rozkażcie mi.* Dowiadujcie się od Izajasza i moich proroków.

12. *Woysku ich.* Gwiazdom.—*Rozkazalem.* Szukujacy je i rozrzadzajacy.

13. *Jam go wzbudził ku sprawiedliwości.* To jest Cyrusa, żeby sprawiedliwie ukarał okrutnych Chaldejczyków, i od ich tyranii uwolnił wiernych Żydów. Cyrus, jak się wyżję rzekło, jest typem Chrystusa.—*Miasto moje.* Jeruzalem.—*Więznie moje.* Uwieziony lud mój, to jest Żydów.—*Nie za okup.* Darmo. Tak się też i stało, jak czytamy I. Ezdr. r. 1, 3.

14. *Praca Egypaska.* Pracą nabyte bogactwo kupców Etyopskich, Egypskich, Sabejskich czyli Abissyńskich, które ludzie zamożni i znaczniejsi zebrali, do ciebie, Cyrusie, przeędą z ich właścicielami i prowincjami; pod Cyrusem jednak rozumie prorok Chrystusa i jego zwycięstwo.—*Tylko w tobie jest Bóg.* To co czynisz, czynisz za sprawą i z pobudzenia Bóęego, który przez ciebie, jakby biczem swoim, karze owe narody. P. W.

15. *Zaprawdę tyś jest Bóg skryty.* O Chrystusie przedewszystkiem to się mówi, z niejakim wszakże względem do Cyrusa, jakby rzekł: Jako w Cyrusie skrycie Bóg działał zbawienie Żydów, i jakby się w nim ukrył; tak daleko bardziej w Chrystusie, człowieku ubogim i wzgardzonym, ukryje się bóstwo, które wszakże

będzie się przebijalo na zewnątrz przez cuda i zbawienie, które przyniesie.

16. *Zawstydziłi się.* Babilończycy i inne narody, dla tego że Baal, ich bóęek, nie mógł ich obronić; tak czarci i wszyscy rozpostrzeniacy bezbożności i błędów zawstydzeni zostali Chrystusową nauką, upomnieniami i cudami.

17. *Zbawion jest.* Zbawion będzie.—*W Panu.* Z Boskiego dobrodziejstwa i łaski.—*Zbawieniem wiecznym.* Takiem było zbawienie które Chrystus przyniósł; albowiem zbawienie dokonane przez Cyrusa było tylko doczesne.—*Aż na wieki.* To jest, nigdy się nie zawstydziecie.

18. *Nie popróźnicy ją stworzył.* Odprowadzę was znnowu do Judei; albowiem nie napróźno ją stworzyłem, żeby miała być pustą.

19. *Nie w tajemności mówilem.* Jak czarci nieprzyjaciele światłości, którzy w lochach wydawali wyrocznie, tak też o sobie słusznie powiadał Chrystus, Jan 18, 20: *Jam jawnie mówił światu, a w skrytości nicem nie mówił.*—*Próźno mię szukacie.* Nie napróźno szukają Pana, którzy za nim idą; albowiem wiernym swoim wielkie postanowił nagrody. — *Mówiący sprawiedliwość, powiadajacy prawość.* Wymagajacy rzeczy świętych, czystych, sprawiedliwych nie zaś nieczystych i występnych, jak czarci.

20. *Zbierzcie się.* Patrz co się rzekło wyż. r. 43, 9, i 41, 1; sens jest: zbierzcie się kórtżykolwiek sprawy bałwanów bronicie, i przynieście jeśli jakie macie dowody na obronę tēj sprawy. — *Kórtżyscie zbawieni*

21. Annuntiate, et venite, et consiliamini simul: Quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc praedixit illud? numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me? Deus justus, et salvans non est praeter me.

22. Convertimini ad me, et salvi eritis omnes fines terrae, quia ego Deus, et non est alius.

23. In memetipso juravi: egredietur de ore meo justitiae verbum, et non revertetur,

24. quia mihi curvabitur omne genu, et iurabit omnis lingua.*

25. Ergo in Domino, dicet, meae sunt justitiae et imperium: ad eum veniet, et confundentur omnes, qui repugnant ei: * (Rom. 14, 11).

26. In Domino justificabitur, et laudabitur omne semen Israel.

21. Opowiadaycie a przydźcie, y poradźcie się spólem, kto to dał słyszeć od początku, od onego czasu to przepowiedział? izali nie ia Pan, a niemasz więcy Boga okróm mnie? Boga sprawiedliwego, y zbawiaiącego niemasz oprócz mnie.

22. Nawróćcie się ku mnie, a będziecie zbawione wszystkie kraie ziemie: bom ia Bóg, a niemasz innego.

23. Przysięgłem sam przez się, wynidzie z ust moich słowo sprawiedliwości, a nie wróci się:

24. że się mnie kłaniać będzie wszelkie kołano, y każdy ięzyk przysięgać.

25. A tak w Panie, rzecze, moie są sprawiedliwości y rozkazowanie: do niego przydą, y zawstydą się wszyscy którzy mu się sprzeciwiaią,

26. W Panu będzie usprawiedliwione, y przechwalać się będzie wszystko nasienie Izraelowe.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 45. w. 14. *Tylko w tobie jest Bóg, a nie masz oprócz ciebie Boga.* Znaczne jest to świadectwo Pisma ś. które pokazuje, iż Syn także jest Bogiem, jako i Ojciec, i jako Bóg prawdziwy ma być chwalony. Bo naprzód prorok powiedział. To mówi Pan: Abyśmy rozumieli, iż nie mówił tego prorok do Boga, ale Bóg Ojciec do Chrystusa: który troszkę przedtém rzekł do tegoż Messyasa: Pójdą do ciebie, i tobie się kłaniać i modlić będą. I przydaje jako LXX tłumacze przełożyli: Iż tylko w tobie jest Bóg, a nie masz oprócz ciebie Boga. Słowa też, w Tobie jest Bóg, właśnie Panu Chrystusowi służą, iż Bóg Ojciec jest w Synie, jako to wyłożył Ambrosius lib. de fide c. 2. Epipha. contra hereses c. 57, i w Chrystusowem czwoliczeństwie jest Boska persona, jako pisze Epiphanius tamże, i Cyrillus in lib. 1, in Joan. c. 15. A owo słówko, Tylko, znaczy że w samym Chrystusie jest Bóg osobą swoją złączony, bo w inszych ludziach jest przez łaskę, ale w Chrystusie jest cieleśnie Colos. 2, v. 9, to jest istotnie osobą swoją zjednoczony, gdy Bóg stał się człowiekiem. Słusznie też i to rzeczone Synowi: Nie masz Boga oprócz ciebie. A to dla jednej natury, bo i Ojciec nie jest Bóg bez Syna, i nie jest inszym Bogiem od Syna, jako wyłożył Nazianzenus orat. 42, i Hieron. in Isa. który też przydaje, iż słusznie Pana Chrystusa zowie Bogiem zakrytym, a to dla tajemnice wcielenia jego. Bo Pan Chrystus jest on Bóg który się okazał w ciełe, jako greckie egzemplarze mają. I. Tim. 3, ver. 16. Jest onym żywotem, który był u Ojca i okazał się nam. I. Joan. 1, v. 2. Jest onem słowem, które było u Boga, i było Bogiem, a potem stało się ciałem, Joan. 1, co nic inszego nie jest, jedno że Pan Chrystus onym jest Bogiem zakrytym w ciełe, jako go tu Bóg Ojciec zowie. Zowie tu jeszcze Messyasa Bogiem Izraelskim zbawicielem, co się znaczy: Jezus, który jest zbawicielem Izraelskim, w Dzie. 13, v. 23, i tak to wyklada Tertul. contra Praxeam, c. 13. Eusebius lib. 5. Demonstrat. Evangel. c. 6. Hilarius lib. 4, de Trinit. który też pisze iż Paweł ś. naśladował Izajasza, gdy mówi 2, Cor. 9, v. 19. Był Bóg w Chrystusie świat sobie jednając, i Colos. 2, v. 9. W nim mieszka wszystka zupełność Bóstwa cieleśnie. Fałszują te słowa prorockie Żydowie i z nimi nowochrześcijańcy, powiadając, że to rzeczone jest do Jeruzalem, i dla tego słowa, Ciebie, Tobie, czynią feminini generis. Ale to są żydowskie wymysły, którzy to punktami swemi odmienili. Żydowie bowiem Massajetowie dopiero we czterysta siedmdziesiąt i kilka lat po narodzeniu Pańskim, przydali punkty do pisma według woli swęj, a na złość Chrześcijanom, słowa o Bóstwie Chrystusowem zeposować chcieli. Wszakże to i przedtém czytali in masculino genere, nie tylko Hieronim ś. ale i żydowskich rabinów wielu, z których niektórzy to o Cyrusie wykladali. Aleć i rzecz sama to wyświadcza: bo one słowa, „prawdziwie, tyś jest Bóg zakryty, Bóg Izraelski“, żadnym sposobem Jeruzalem nie służą, chybaby kto chciał Jeruzalem nazwać Bogiem. Ani mogą być per exclamationem do Boga Ojca obrócone, ponieważ te słowa z pierwszemi do jednej modlitwy należą, którą mamy z narodów. Którzyście się z pogan nawrócili do Chrystusa.—*Nie wiedzieli.* Jakby rzekł: Napróžno ich wyzywam do bronienia sprawy bałwanów: wiem bowiem że wszyscy ze mną powiedzą, iż wszyscy bałwochwalcy są ślepi i głupi.

21. *Opowiadajcie.* Połączcie rozmowy i rady, iżby co jednemu nie przyjdzie, drugi nastąpił w prawie boskości bałwanów.—*Kto to dał słyszeć?* Pomyślcie, kto przepowiedział, że Żydzi mieli być uwolnieni z Babilonu przez Cyrusa, i kto to w rzeczy samej uczynił.

23. *Słowo sprawiedliwości.* Słowo które jest prawdziwą sprawiedliwością; słowo najsprawiedliwsze i najślusniejsze.

24. *Przysięgać.* Ludzie bowiem na tego zwykli przysięgać, kogo uważają za Boga, iż jest mścicielem wiarołomstwa. P. W.

25. *A tak w Panie.* Albo sens jest: wszelki język rzecze: moje sprawiedliwości są w Panu, gdyż ich źródłem i sprawcą jest Bóg. Albo, wszelki język będzie przysięgał i mówił, w Panu, tak iżby w Panu była formuła

przysięgającego. Owszem wszelki język rzecze, że Bogu się należy chwała sprawiedliwości i panowanie. Powiada moje, gdyż to są słowa mówiącego Boga. Albo, Chrystus rzecze: moje sprawiedliwości i panowanie są w Panu, to jest, od Boga Ojca, od którego mam to, iż jestem sprawiedliwym i usprawiedliwiającem, i że rządę kościołem. Albo jakby rzekł: Wszelki wierny swoim językiem rzecze, w Panu, to jest chwalać Pana rzecze: moje są sprawiedliwości Ewangeli, moim jest panowanie i królestwo Chrystusowe, moim jest jego kościół, nie żydowskim. Albo nareszcie zdanie jest: przy mnie stoi sprawiedliwość, nie przy bałwanach, o których boskości spór się toczył.—*Do niego.* Chrystusa Pana.

26. *W Panu.* U Pana, od Pana, albo przed Panem.—*Będzie usprawiedliwione.* Przez żywą wiarę i Sakramenta. Albo sens jest: Będą usprawiedliwieni, to jest, za sprawiedliwych jawnie będą uznani.—*Przechwalać się będzie wszystko nasienie Izraelowe.* Od wszystkich, tak iż nawet odrzuceni mają mówić: *Oto jako policzeni są między syny Boże, i między świętymi dział ich jest.* Mądr. r. 5, 5.

mówić do Chrystusa, jako też tu Hieronim ś, dowodzi. Ale heretycy woła z Żydami przestawać przeciw Panu Chrystusowi, niż z kościołem Bożym Pismo ś. wykladać.

24. *Ze się mnie kłaniać będzie wszelkie kolano.* Te słowa jako Izajasz ś. pisze, Bóg Izraelski mówił: a Paweł ś. do Rzym. 14, v. 11, pisze iż to mówił Pan Chrystus. A tak z nauki Pawła ś. Chrystus jest Bogiem Izraelskim, i ma być chwalony za Boga onego jedynego Izraelskiego, który to sobie a nikomu inszemu obiecał pod przysięgą, iż mu się miało wszystkie kolano kłaniać jako prawdziwemu Bogu Izraelskiemu. Przetóż jasna jest bezbożność heretyków, którzy nie chcą Pana Chrystusa za Boga Izraelskiego chwalić, bo to czynią przeciw jasnemu Pismu ś.

CAPUT XLVI.

ROZDZIAŁ 46.

O upadku bałwochwalstwa i upominaniu Żydów do pokuty.

1. *Confractus est Bel, contritus est Nabo; facta sunt simulacra eorum bestiis et jumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem.*

2. *Contabuerunt, et contrita sunt simul; non potuerunt salvare portantem, et anima eorum in captivitate ibit.*

3. *Audite me, domus Jacob et omne residuum domus Israel, qui portamini a meo utero, qui gestamini a mea vulva.*

4. *Usque ad senectam ego ipse, et usque ad canos ego portabo: ego feci, et ego feram: ego portabo, et salvabo.*

5. *Cui assimilastis me, et adaequastis, et comparastis me, et fecistis similem?*

6. *Qui confertis aurum de sacculo, et argentum statera ponderatis, conducentes aurificem, ut faciat deum, et prociidunt, et adorant.*

7. *Portant illum in humeris gestantes, et ponentes in loco suo, et stabit, ac de loco suo non movebitur: sed et, cum clamaverint ad eum, non audiet, de tribulatione non salvabit eos. (Bar. 6, 25).*

8. *Mementote istud, et confundamini: redite praevaricatores ad cor.*

9. *Recordamini prioris saeculi, quoniam ego sum Deus, et non est ultra Deus, nec est similis mei:*

10. *annuntians ab exordio novissimum, et ab initio, quae necdum facta sunt, dicens: Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet:*

11. *vocans ab oriente avem, et de terra lon-*

1. *Złaman jest Bel, skruszon jest Nabo: stały się bałwany ich bestiam y bydłom, brzemiona wasze ciężkiéy wagi aż do z mordowania.*

2. *Spruchniały y skruszyły się spólem: nie mogły zbawić noszącego, a dusza ich w niewolę pójdzie.*

3. *Słuchaycie mię domie Jakobów, y wszystkiey ostatku domu Izraelowego, wy których nosi żywot mój, których piastuie łono moje.*

4. *Aż do starości ia sam, y aż do szedziwości ia nosić będę: iam uczynił, ia też poniosę: ia piastować będę y zbawię.*

5. *Komuście mię przyrównali y przypodobali, y przymierzyli y podobnym uczynili?*

6. *Którzy znoscie złoto z worka, a srebro naszali ważyć: nymuiąc złotnika aby uczynił boga, y upadaia y kłaniaia się.*

7. *Noszą go na ramionach dźwigaiąc y stawiając na mieyscu iego: y będzie stał, a nie ruszy się z mieysca swego: ale gdy zawołaia do niego, nie usłysz: nie wybawi ich z utrapienia.*

8. *Pomnicie na to, a wstydaycie się: nawróćcie się przestępnicy do serca.*

9. *Pomnicie na piérwszy wiek, zemci ia jest Bóg, a niemasz więcéy Boga, y niemasz mnie podobnego:*

10. *który opowiadam z piérwu ostatnią rzecz: a z początku to co się ieszcze nie stało, mówiać: Rada moia stać będzie, y stanie się wszystka wola moia:*

11. *który wzywam ze wschodu słońca ptaka,*

R. 46.—1. *Bel.* Bel czyli Beel, Baal lub Belus, był Nemrod założyciel i piérwszy król Babilonu i ojciec Nina, czczony potem za Boga przez Babilończyków.—*Nabo.* Drugi bałwan Babilończyków, tak nazwany dla tego że wydał wyroczenie; *nabo* bowiem po hebrajsku i chaldejsku to samo jest co *proroctwo* albo *wróźbiarstwo*, jak powiada ś. Hieronim. W tych przedniejszych bałwanach Chaldejczyków, które miały być skruszone przez Cyrusa, oznacza Izajasz, że przez Chrystusa obalonem zostanie bałwochwalstwo.—*Staly się.. bestyjom.* To jest oddane są bestyjom; albowiem gdy bydłeta nosiły na grzbiecie swoim bałwany, które się gdzieindziej prznosiły, miały je jako niewolników w swoim ręku i mocy.—*Brzemiona wasze.* Bałwany wasze, któremi bydłeta albo wy byliście obciążeni.

2. *Nie mogły zbawić noszącego.* Albowiem bydłeta upadało pod ciężarem, i one się pokruszyły.—*Dusza ich w niewolę pójdzie.* I same bałwany do niewoli się dostały razem ze swoimi czcicielami.

3. *Wszystek ostatku.* Wszyscy pozostali z niewoli.—*Których nosi żywot mój.* Których ja we wnętrzościach mojego miłosierdzia z uczuciem macierzyńskim noszę.

4. *Aż do starości.* Jakby rzekł: Matki przez niewiele

miesiący noszą płód w żywocie, i przez niewiele lat w objęciach niemowlę swoje; ja zaś wiernych moich aż do starości.—*Ja sam.* Będę was nosił.—*Jam uczynił.* Jam was zrodził, jam żywił, wychował i wzrost dał.—*Ja też poniosę.* I na potem nosić będę, aż do waszej starości.

5. *Komuście mię przyrównali?* Wyrabiając bałwana jakby boga innego, mnie podobnego i równego. Patrz roz. 40, 18.

6. *Którzy znoscie złoto.* Patrzcie, co znaczą wasi bogowie, których zebrał wasy materyał sami tworzyli, a potem się im kłaniać.

8. *Wstydaycie się.* Ze tego rodzaju bogów czcicie.—*Nawróćcie się przestępnicy do serca.* LXX. *czynicie pokutę którzyście błdzili, nawróćcie się z serca.*

9. *Pomnicie na piérwszy wiek.* Jak wiele obiecywałem, przepowiadałem i czyniłem ojcom waszym; tam ujrzywie, że ja jest Bogiem waszym, którego oczili ojciec wasi.

10. *Który opowiadam z piérwu ostatnią rzecz.* Który przepowiadał z góry co się stać ma w dalekiej przeszłości.—*A z początku.* Jest powtórzenie tego samego zdania.

11. *Który wzywam ze wschodu słońca ptaka.* Cy-

quina virum voluntatis meae, et locutus sum, et adducam illud: creavi, et faciam illud.

12. Audite me duro corde, qui longe estis a justitia.

13. Prope feci justitiam meam, non elongabitur, et salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam.

CAPUT XLVII.

O upadku Babilonu za karę jego pychy i okrucieństwa względem Żydów.

1. Descende, sede in pulvere virgo filia Babylon, sede in terra: non est solium filiae Chaldaeorum, quia ultra non vocaberis mollis et tenera.

2. Tolle molam, et mole farinam: denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, revela crura, transi flumina.

3. Revelabitur ignominia tua, et videbitur opprobrium tuum: ultionem capiam, et non resistet mihi homo. (*Nahum 3, 5*).

4. Redemptor noster, Dominus exercituum nomen illius, sanctus Israel.

5. Sede tacens, et intra in tenebras, filia Chaldaeorum: quia non vocaberis ultra domina regnorum.

6. Iratus sum super populum meum, contamina hereditatem meam, et dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias, super semen aggravasti jugum tuum valde.

7. Et dixisti: In sempiternum ero domina: non posuisti haec super cor tuum, neque recordata es novissimi tui.

8. Et nunc audi haec delicata, et habitans confidenter, quae dicis in corde tuo: Ego sum, et non est praeter me amplius: non sedebo vidua, et ignorabo sterilitatem. (*Apoc. 18, 7*).

a z dalekiéy ziemie męża woléy moiéy; y rzekłem, a przywiędę to: utworzyłem, a uczynię to.

12. Słuchaycie mię twardego serca, którzyście daleko od sprawiedliwości.

13. Przybliżyłem sprawiedliwość moię, nie oddali się, a zbawienie moje nie omieszka. Dam na Sionie zbawienie, a w Izraelu sławę moię.

ROZDZIAŁ 47.

1. Zstap, usiądź w prochu panno córko Babilońska, siedź na ziemi: niéma stolice córka Chaldejska, bo cię już więcéy nie będą zwać pieszczoną y kochanką.

2. Weźmi żarna, a miel mąkę, obnaż sromotę twoię, odkryj plecy, okaż goleni, brni y przez rzeki.

3. Odkryje się sromota twoja, a będzie widziana hańba twoja: pomstę wezmę, a nie zastawi mi się człowiek.

4. Odkupiciel nasz, Pan zastępów imię iego, święty Izraelów.

5. Siedź milcząc, a wnidź w ciemności córko Chaldejska: bo cię nie będą więcéy zwać Panią królestw.

6. Rozgniewałem się na lud mój, splugawiłem dziedzictwo moje, y dałem ie w ręce twoie, nie okazałaś im miłosierdzia, na starca obciążałaś brzemię twoie barzo.

7. Y mówiłaś: Na wieki będę panią: Nie przypuściłaś tego do serca twego: aniś wspomniła na ostateczne rzeczy twoie.

8. A tak teraz słuchay tego roskosznicu, y mieszkająca bezpiecznie, która mówisz w sercu twoim: Ja iestem, a oprócz mnie niemasz więcéy: nie będę siedzieć wdową ani uznam niepłodności.

rusa, spieszącego i lecącego jakby ptak.—*Od wschodu.* Z Persyi, która jest na wschód od Babilonu.—*Męża woléj moiéj.* Który do skutku doprowadzi wolą moję.—*Rzekłem.* Przepowiedziałem że się to stanie, i stanie się.—*Utworzyłem.* Utworzę; czas przeszły zamiast przyszłego.

12. *Słuchaycie mię.* Żydzi, którzy jesteście w Babilonie.—*Którzyście daleko od sprawiedliwości.* Którzyście odpadli od Boga, cnoty, świętości i sprawiedliwości. Albo raczj, którzy mię obwiniecie o niedotrzymanie wiary, gdy dalekimi jesteście od otrzymania onéj sprawiedliwości, to jest, onéj wolności którą wam tyle razy obiecałem.

13. *Przybliżyłem sprawiedliwość moję.* Oto bowiem Cyrus, jako ptak zaraz przyleci, który dopełni mojęj sprawiedliwości, to jest mojego przyrzeczenia, i was oswobodzi z niewoli.—*Na Syonie.* Syonowi; tak w *Izraelu*, to jest, Izraelowi.—*Sławę moję.* To bowiem wyzolenie Izraela było chwalebne i wielkie.

R. 47.—1. *Zstap.* Z królewskiego tronu twojego. Przemawia bowiem do Babilonu, który ma być zburzony, jako do królowj, zrzuconej z tronu i doprowadzonej do stanu niewolniczego.—*Usiądź w prochu.* Na wzór niewolnic i będących w żałobie.—*Panno córka Babilońska.* O Babilonie słaby i delikatny, nakształt panny.—*Córka Chaldejska.* Zowie się Babilon córka Chaldejską, dla tego że od nich założony, lub odbudowany. Córka, dla tego że delikatny; Chaldejska dla tego

że w Chaldei leżący.—*Nie będą zwać pieszczoną.* Gdyż na przysłność będziesz musiała nosić ciężkie jarzmo niewoli.

2. *Weźmiż żarna.* Obowiązkiem niewolników i niewolnic było obracać żarna.—*Obnaż sromotę twoję.* Zakasż łokie i obnaż ramiona, żebyś bez przeszkody mogła obracać żarna.

3. *Odkryje się sromota twoja.* Nagość twoja. Nie będziesz miała czém okryć nagości twojęj.—*Hańba twoja.* To co jest hańbą odkryć.

4. *Odkupiciel nasz.* Uczyni to Bóg, który nas niegdys wybawił z Egiptu, a potem wybawi z Babilonu.

5. *Siedź milcząc.* Jak zwykli w smutku i żalobie będący.—*Wnidź w ciemności.* Niewoli i więzienia.

6. *Rozgniewałem się na lud mój.* Gdy rozgniewawszy się na lud mój, chciałem go nieco ukarać, ty przebrałaś miarę pastwiąc się nad nim.—*Splugawiłem dziedzictwo moje.* Odrzuciłem lud mój, jako rzecz plugawą, i dopuściłem żeby jego kraj był spustoszony.—*Na starca obciążałaś brzemię.* Nie przepuściłaś starości i siwiznie.

7. *Na wieki będę panią.* Drugi występke Babilonu, pycha i wyniosłość.—*Nie przypuściłaś tego do serca twego.* To jest, że Izrael jest moim ludem, iż był tobie wydany na karanie, nie zaś na pastwienie się.—*Ostateczne rzeczy twoje.* Na to, co tobie zdarzyć się mogło, i w rzeczy samej się zdarzy.

8. *Mieszkająca bezpiecznie.* Wolna od wszelkiéj bo-

9. Venient tibi duo haec subito in die una, sterilitas et viduitas: universa venerunt super te propter multitudinem maleficiorum tuorum, et propter duritiam incantatorum tuorum vehementem. (*Infr. 51, 19*).

10. Et fiduciam habuisti in malitia tua, et dixisti: Non est, qui videat me; sapientia tua et scientia tua haec deceptit te. Et dixisti in corde tuo: Ego sum, et praeter me non est altera.

11. Veniet super te malum, et nescies ortum ejus, et irruet super te calamitas, quam non poteris expiare: veniet super te repente miseria, quam nescies.

12. Sta cum incantatoribus tuis et cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior.

13. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent, et salvent te augures coeli, qui contemplabantur sidera, et supputabant menses, ut ex eis annuntiarent ventura tibi.

14. Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos: non liberabunt animam suam de manu flammae, non sunt prunae, quibus calefiant, nec focus, ut sedeant ad eum.

15. Sic facta sunt tibi in quibuscumque laboraveras: negotiatores tui ab adolescentia tua, unusquisque in via sua erraverunt, non est, qui salvet te.

9. Przydą na cię te dwie rzeczy nagle dnia jednego, nieplodność y wdowstwo. Wszystko przyszło na cię dla mnóstwa czarów twoich, y dla wielkiego zatwardzenia czarowników twoich.

10. A ufałaś złości twę, y mówiłaś: Niemasz ktoby mię widział, umiętność twoia y mądrość ta cię zdradziła. Y mówiłaś w sercu twoim: Jam iest, a oprócz mnie niemasz inszëy.

11. Przydzie na cię złe, a nie zwiesz zkąd się weźmie, y przypadnie na cię ucisk, którego nie będziesz mogła zmyć: przydzie na cię nagła nędza, który nie zwiesz.

12. Stańże z czarowniki twęmi, y z mnóstwem czarów twoich, w którychęś się pracowała od młodości twoięy, ieśli snadź co pomoże, abo ieśli możesz byđ silnieyszą.

13. Ustałaś w mnoŖwie rad twoich, niechże staną a zbawią cię, praktykarze niebiescy, którzy patrzali na gwiazdy y rachowali księżyce, aby z nich opowiadali co na cię miało przyść.

14. Oto się stali iako słoma, ogień ie popalił: nie wybawią dusze swę y z ręki płomienia, niemasz węgla przy którymby się ogrzali, ani komina aby przy nim siedzieli.

15. Taki się stało w czymęskolwiek pracowała: kupcy twoi od młodości twoięy każdy zbłądził na drodze swoięy, niemasz ktoby cię wybawił.

CAPUT XLVIII.

ROZDZIAŁ 48.

O przypominaniu Żydom dobrodziejstw Bożych, o obietnicach dobrodziejstw nowych, i t. d.

1. Audite haec, domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, et de aquis Juda existis, qui juratis in nomine Domini, et Dei Israel recordamini non in veritate, neque in justitia.

2. De civitate enim sancta vocati sunt, et super Deum Israel constabillati sunt: Dominus exercituum nomen ejus.

jaźni. — *Oprócz mnie nie masz więcj.* To jest, niema na świecie miasta bogatszego lubszczęśliwszego odemnie. — *Nie będę siedzieć udowę.* Pozbawioną i owdowiałą z bogactw i ludu. — *Ani uznam nieplodności.* Zawsze będę wydawała wielkie mnóstwo ludu.

9. *Dla mnóstwa czarów twoich.* Trzeci grzech Babilończyków, że byli oddani czarom i wróżbom. — *Zatwardzenia czarowników twoich.* Przez które czarownicy zatwardzali Babilończyków swojemi wyroczniami.

10. *Ufałaś złości twę.* Śmiało zło czyniłaś, nie lękając się Boga i jego zemsty. — *Nie masz ktoby mię widział.* Albo Bóg moich grzechów nie widzi, albo o nie niebda. — *Umiejętność twoja.* Astrologia sądowa, twoje wróżbiarstwo zawiodło ciebie; obiecywałaś bowiem sobie pomyślność, a wpadniesz w największą nędzę.

11. *Nie zwiesz (nie będziesz wiedziła) zkąd się weźmie.* Zkąd i kiedy przydzie. — *Zmyć.* Umknąć, odwrócić przez obmycie.

12. *Stańże z czarowniki.* Jest sarkazm, czyli namświanie się, jakby rzekł: Niechaj ciebie wybawią czarownicy twoi, do których przystałaś, i od których przez długi czas uczyłaś się ich czarów.

13. *Praktykarze niebiescy.* Wieszczki, astrologowie.

14. *Stali się jako słoma.* W porażce Babilonu tak

1. Słuchaycie tego domie Jakobów, którzy się nazywacie imieniem Izraelowym, y wysłżcie z wód Judzkich, którzy przysięgacie przez imię Pańskie, a Boga Izraelskiego wspominacie nie w prawdzie, ani w sprawiedliwości.

2. Bo od miasta świętego nazwani są, a na Bogu Izraelowym umocnieni są: Pan zastępów imię jego.

się wszystko spali i astrologowie twoi, iż nawet węgli nie pozostanie, żeby się kto przy nich mógł ogrzać, lecz wszystko się obróci w proch i popiół.

15. *Tak ci się stało.* Taki koniec mieć będą te wszystkie rzeczy, około których pracowałaś, a mianowicie miasto i ozdoby jego, także wieszczki i ich wróżbiarstwo. — *Kupcy twoi... każdy zbłądził na drodze swojęy.* Trzymając się swojego sposobu postępowania zbłądzili. — *Niemasz ktoby cię wybawił.* Zwodniczemi onemi sztukami nie mogą ci pomódz.

R. 48. — 1. *Którzy się nazywacie imieniem Izraelowem.* Którzy się chlubicie ojcem waszym Jakóben, od którego wszakże obyczajami i świętością daleko odchodzicie. — *Wysłżcie z wód Judzkich.* To jest z nasienia. — *Przysięgacie.* Patrz co się rzekło wyż. r. 45, w. 24. — *Boga Izraelskiego wspominacie.* Często w mowie używacie i opowiadacie. — *Nie w prawdzie, ani w sprawiedliwości.* Albo fałszywie przysięgając, albo religią prawdziwego Boga powierzchownie tylko zachowując, i kalając ją wielu ciężkimi zbrodniami. Jestto to samo co powiadał Chrystus, Mat. 15, 8: *Ten lud czi mię wargami, ale serce ich daleko jest odemnie.* Patrz wyż. r. 29, 13.

2. *Bo od miasta świętego nazwani są.* To jest, słu-

3. Priora ex tunc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et audita feci ea: repente operatus sum, et venerunt.

4. Scivi enim, quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua, et frons tua aerea.

5. Praedixi tibi ex tunc, antequam venirent, indicavi tibi, ne forte diceres: Idola mea fecerunt haec, et sculptilia mea et conflabilia mandaverunt ista.

6. Quae audisti, vide omnia: vos autem num annuntiastis? Audita feci tibi nova ex tunc, et conservata sunt quae nescis:

7. nunc creata sunt, et non ex tunc, et ante diem, et non audisti ea, ne forte dicas: Ecce ego cognovi ea.

8. Neque audisti, neque cognovisti, neque ex tunc aperta est auris tua: scio enim, quia praevaricans praevaricaberis, et transgressorem ex utero vocavi te.

9. Propter nomen meum longe faciam furorem meum, et laude mea infrenabo te, ne intereas.

10. Ecce, excoxi te, sed non quasi argentum: elegi te in camino paupertatis.* (*Supr. 42, 8*).

11. Propter me, propter me faciam, ut non blasphemem, et gloriam meam alteri non dabo.*

3. Pierwsze rzeczy oznaymiałem od onego czasu, y z ust moich wyszły, y dałem ie słyszeć: nagle uczyniłem, y przyszły.

4. Bom wiedział żeś ty twardy, y żyla żelazna szyla twoia, a czoło twoie miedziane.

5. Opowiedziałem ci zrazu: piérwéy niżli przyszło oznaymiałem ci, abyś snadź nie rzékł: Bałwany moie to uczyniły, a ryciny moie y liciny roskażały to.

6. Coś słyszał, obacz wszystko: a wy ażażcie opowiadali? Dałem ci słyszeć nowiny od onego czasu, y zachowano iest czego niewieśz:

7. teraz stworzone są, a nie od onego czasu y przededniem a nieslychaleś ich, abyś snadź nie rzékł: Otom ia wiedział o nich.

8. Aniś słyszał, ani wiedział, ani od onego czasu otworzone iest ucho twoie: wiem bowiem iż występując wystąpisz, y przestępnikiem z żywota nazwałem cię.

9. Dla imienia mego oddałem zapalczywość moię: a chwałą moią okielznam cię, abyś nie zaginął.

10. Oto wypławiłem cię, ale nie iako srebro, obrałem cię w piecu ubóstwa.

11. Dla mnie, dla mnie uczynię abych nie był bluźnion: a chwały moięy nie dam innemu.

chajcie, wy którzy sobie obiecujecie wszelkie bezpieczeństwo, dla tego że mieszkanie w świętém mieście Salem, któremu P. Bóg niezmiernie sprzyja; jakby rzékł: ta chwala i ufność jest próżna, jeśli niema prawdziwéj religii, sprawiedliwości i cnoty. *Wielka jest rzecz być chrześcijaninem*, powiada s. Hieronim, *nie zaś nim się nazywać*.—*Pan zastępów imię jego*. Tém imieniem Żydzi bardzo się chlúbili: słusznie, gdyby wiernie trwali we czci jego.

3. *Pierwsze rzeczy oznaymiałem od onego czasu*. To co już dawniész się spełniło, niegdyś przepowiedziałem. Tak samo, powtarza, spełnią się i te rzeczy które obecnie przepowiadam, a to jest niezbitym dowodem mojęj boskości i opatrności.—*Nagle*. Gdy już groziło niebezpieczeństwo dałem pomoc, i to co obiecałem w rzeczy saméj spełniłem.

4. *Bom wiedział*. W hebr., jak przekładają Pagninus i Watablus, jest: *już wiedziałem że jesteś twardym*; jakby rzékł: Tyle razy to powtarzam, gdyż znam twardość twojego serca, upór i bezczelność twoję.

6. *Coś słyszał, obacz wszystko*. Widzicie, że się spełniło wszystko coście słyszeli ode mnie i moich proroków.—*A wy ażażcie opowiadali?* Ażaliż sami codziennie tego nie oznajmujecie i nie wspominacie, gdy obchodzicie uroczyste święta ustanowione na ich pamiętkę; naprzykład, Wielkanoc na pamiętkę wybawienia z Egiptu, i t. d.? Albo sens jest: ażali kto ze zczieli bałwanów mógł to przewidywać?—*Dałem ci słyszeć nowiny*. Nie przywodzę na przekonanie rzeczy dawnych, lecz oznajmuję nowe, które mam uczynić przeciwko Babilończykom.—*Od onego czasu*. W hebrajskim, chaldejskim i LXX jest, *odtąd*. Jedno i drugie prawdziwe, albowiem i dawniész był groził, i teraz znowu strofuje przez proroków.

7. *Teraz stworzone są*. Teraz są przeze mnie postanowione, teraz wydany jest wyrok przeze mnie o zburzeniu Babilonu, teraz gdy to przez Izajaszę przepowiadam.—*A nie od onego czasu*. Objasnia się ten wiersz przekładem LXX, który tak ma: *Teraz się dzieją, a nie dawniész, i nie słyszałeś o nich w dniach poprzedzających*. Przeto od onego czasu to samo jest co dawniész.—*I przededniem*. Przede dniem tym nie słyszałeś o tych

rzeczach, jak przekłada Pagninus, to jest, ani od bałwanów ani zkądinąd.

8. *Ani od onego czasu otworzone jest ucho twoje*. Jest powtórzenie tegoż samego zdania; sens jest: tych rzeczy nigdy nie słyszałeś, ani od onego czasu, to jest, od dawna.—*Wiem bowiem*. Po tyle razy tobie wraźem te znaki bóstwa mego, gdyż wiem że się masz przeniecierzyć i odpaść w bałwochwalstwo.—*Z żywota*. Już od urodzenia i początku, gdy cię wybrał na lud mój.

9. *Dla imienia mego*. Chociaż masz być przenieciercą i przestępcą, pomimo to jednak wybawię cię z niewoli dla imienia mego, to jest, żeby go poganie nie bluźniło, jeśli ujrzą iż zostawuję lud mój w niewoli.—*Zapalczywość moję*. Przez którą cię karać będę podczas niewoli.—*Chwałą moją okielznam cię, abyś nie zginął*. Wielkimi dobrodziejstwami ciębie obdarzę, któremi jako wędzidłem trzymać cię będę, żebyś nie leciał na zgubę. Dobrodziejstwa zowią się *chwałą*, gdyż nic tak nie zaleca książąt jak dobroćliwość, która poddanych okielżywa, i zmusza ich kochać, chwalić i im być uległymi. Tę zaś dobroćliwość względem swoich okazał Bóg, nie tylko w tenczas gdy ich wybawił, lecz także gdy dopuścił, żeby zostali uprowadzeni do niewoli; albowiem utrapienie ono powściągnęło zbytek i rozkosz, i jakby udeź włożyło na niesferne namiętności Żydów. Sens więc jest: będę cię trapił niewolą Babilońską, iżbyś wywiczony nieszczęściami wrócił do zdrowia i rozsądku, z czego będzie chwałą imieniowi memu.

10. *Alé nie jako srebro*. Które się wypala w gorącym piecu, iżby się oddzieliło od obcych pierwiastków; ja zaś nie wypalałem ciębie najcięższemi utrapieniami, lecz tylko lekkimi, jakimi są ubóstwo i niewola Babilońska.—*Obratem cię*. Jako w piecu, po oddzieleniu żużli, wybiera się czyste srebro.

11. *Dla mnie*. Patrz w 9.—*Abym nie był bluźnion*. Od pogan, którzy mogliby mówić, że Bóg Żydowski jest niemocnym, albo niewiernym, albo okrótym, który dopuszcza swoich tak dalece trapić.—*Chwały mojęy nie dam innemu*. Nie dopuszczę, żeby się bałwany wydawały odemnie potężniejszemi.

12. Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco: Ego ipse, ego primus, et ego novissimus. *

13. Manus quoque mea fundavit terram, et dextera mea mensa est coelos: ego vocabo eos, et stabunt simul. * (*Supr. 41, 4.—44, 6. Apoc. 1, 8.*)

14. Congregamini omnes vos, et audite: quis de eis annuntiavit haec? Dominus dilexit eum, faciet voluntatem suam in Babylone, et brachium suum in Chaldaeis.

15. Ego, ego locutus sum, et vocavi eum: adduxi eum, et directa est via ejus.

16. Accedite ad me, et audite hoc: non a principio in abscondito locutus sum: ex tempore, antequam fieret, ibi eram, et nunc Dominus Deus misit me, et spiritus ejus.

17. Haec dicit Dominus redemptor tuus sanctus Israel: Ego Dominus Deus tuus docens te utilia, gubernans te in via, qua ambulans.

18. Utinam attendisses mandata mea, facta fuisset sicut flumen pax tua, et justitia tua sicut gurgites maris,

19. et fuisset quasi arena semen tuum, et stirps uteri tui ut lapilli ejus: non interisset, et non fuisset attritum nomen ejus a facie mea.

20. Egredimini de Babylone, fugite a Chaldaeis, in voce exultationis annuntiate, auditum facite hoc, et efferte illud usque ad extrema terrae. Dicite: Redemit Dominus servum suum Jacob. (*Jer. 51, 6.*)

21. Non sitierunt in deserto, cum educeret eos: aquam de petra produxit eis, et scidit petram, et fluxerunt aquae. (*Exod. 17, 6.*)

22. Non est pax impiis, dicit Dominus. (*Infr. 57, 21.*)

12. Słuchaj mię Jakobie, y Izraelu, którego ia wołam: Jam sam, iam pierwszy, y iam ostateczny.

13. Ręka też moja założyła ziemię, a prawica moja rozmierzyła niebiosa: ia ich zawołam, y staną spótem.

14. Zbierzcie się wy wszyscy, a słuchaycie: kto z nich opowiedział to? Pan go umiłował, uczyni wołą swą w Babilonie, a ramię swoje w Chaldecyckach.

15. Ja, ia mówiłem y zawołałem go: przywiódłem go y zdarzyła się droga iego.

16. Przystąpcie do mnie a słuchaycie tego: nie z początku w tajemności mówiłem: od czasu niżli się stało, byłem tam: y teraz Pan Bóg posłał mię, y duch iego.

17. To mówi Pan odkupiciel twój święty Izraelów: Ja Pan Bóg twój, który cię uczę pożytecznych rzeczy: y sprawię cię na drodze którą idziesz.

18. Obyś był pilen przykazań moich: stałby się był pokój twój iako rzeka, a sprawiedliwość twoia iako wały morskie,

19. y byłoby nasienie twoie iako piasek, a plód żywota twego iako kamyczki iego: nie zginęłoby było, aniby było starte imię iego od oblicza mego.

20. Wynidźcie z Babilonu, uciekaycie od Chaldecycków. Głosem wesolym oznaymuycie: rozslawiajcie to, y roznoście to aż na kraie ziemie. Mówcie: Odkupił Pan sługę swego Jakoba.

21. Nie pragnęli na puszczy, gdy ie wywoził: wodę z skały wywiódł im, y rozciął opokę, y wypłynęły wody.

22. Niemasz pokoju niezbożnym, mówi Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 48. w. 16. *A teraz Pan Bóg posłał mię i duch jego.* Tu jako mówi Hieronim ś. krótkimi słowy pokazał tajemnicę Boga w Trójcy jedyne, i wcielenia Syna Bożego. Bo te słowa mówi Bóg, co się pokazuje z przeszłych słów gdy mówi, Jam pierwszy i Jam ostateczny; i przydaje: Od onego czasu niżli się stało byłem tam: to jest, niżli się stało niebo i ziemia. A zatem mówi: I teraz Pan Bóg posłał mię. Co się też inaczej nie może rozumieć, jedno iż tenże Bóg mówi, który pierwsze słowa mówił: A tak tu masz trzech. Naprzód jest ten który się powiada być posłanym, i tenże się zowie Panem Bogiem, który uczynił niebo i ziemię, i jest pierwszy i ostateczny. Potem jest ten który posłał, a tego też zowie Panem Bogiem. Jest jeszcze i Duch

12. *Ktorego ja wołam.* Którego ja nazywam Izraelem, któremu dałem nazwisko Izraela.—*Jam pierwszy i jam ostateczny.* Oprócz którego niema Boga innego.

13. *Ja ich zawołam.* Jeśli je zawołam, jeśli co im rozkaże, natychmiast mię usłuchają; tak Joz. 10, 13: *Słońce, księżyc i niebiosa stanęły.*

14. *Wy wszyscy.* Izraelici.—*Z nich.* Z bogów pogańskich, albo astrologów, o których r. 47, w. 13.—*Opowiedział to?* Co ja przepowiadam o Cyrusie i zburzeniu Babilonu, o waszej niewoli i oswobodzeniu.—*Pan go umiłował.* Cyrusa, którego uczynił zwyciężcą Chaldecycków, i wybrał za narzędzie pomsty swojej.—*Uczyni wołą swą w Babilonie.* Bóg przez Cyrusa uczyni wołą i pomstę swoją w Babilonie.—*Ramię swoje.* Ciężką plagę: jest powtórzenie.

15. *Mówiłem.* Ja tak uczynić rozkazałem, i daleko przedtem przepowiedziałem co ma nastąpić.—*Zdarzyła się droga jego.* Szcześnieście się powiodło.

16. *Nie...* w tajemności mówiłem. Odkąd zacząłem prorokować o zburzeniu Babilonu, nie w kącie, dwuznacznie i zawiłe, lecz publicznie, jasno i otwarcie o niem mówiłem.—*Od czasu niżli się stało.* Wprzód nim Babilon został obalony, ja Izajasz byłem tam obecny duchem, i widziałem i spoglądałem na sposób i porządek wypadków.—*Bóg posłał mię.* Jestem po-

slany od Boga i Ducha Jego świętego, żebym to oznajmił. Patrz Wujka.

18. *Jako rzeka.* Obfity i wieczny.—*Pokój twój.* Spokój, pomyślność i obfitość dóbr wszelkich; to bowiem pod imieniem pokoju oznacza się u Żydów.—*Sprawiedliwość.* Towarzyszka pokoju i jego sprawczyni; albo rozumie nagrodę sprawiedliwości.—*Jako wały morskie.* Wielkie i pełne, jakimi są wały morskie.

19. *Jako piasek.* Jak było obiecano Abrahamowi, Gen. 22, 17.—*Aniby było starte.* Nie zginęłoby imię, słowo, chwala imienia twego.

20. *Wynidźcie z Babilonu.* Opisuje wesolą powrót z Babilonu, i do niego zostających w niewoli pobudza.—*Odkupił.* Wyrwał, oswobodził.

21. *Nie pragnęli na puszczy, gdy je wywoził.* Patrz hist. Exod. 17, 6, i 20, 11. Sens jest: na niczem wam nie będzie zbywało podczas powrotu, albowiem Bóg przybędzie wam z pomocą tak jak był z przodkami waszymi, którym na suchej pustyni dostarczał wodę obfitych.

22. *Nie masz pokoju niezbożnym, powiada Pan.* Ma na względzie wiersz 20, jakby rzekł: Wynidźcie, opuście Babilon, gdyż niema pokoju bezbożnym, lecz na nich spadną nieszczęścia, jako też i na tych którzy podobają sobie w ich towarzystwie.

Jego, który iż Boga posłał, ma być i sam Bogiem, bo też i na inszém miejscu zeznawa Pan Chrystus, iż jest posłany od Ojca, Jan. 8, i od Ducha ś. Łuc. 4. Przetóż te słowa inaczej się rozumieć nie mogą jedno o Bogu w Trójcy jedynym. Tak to wyklada Origenes lib. 1, contra Celsum. Eusebius lib. 5. Demonstr. c. 6. Chrisost. de sancto et adorando Spiritu. Ambrosius lib. 2, de fide c. 4. Hier. i Cyrillus in Isaiam. August. lib. 20, de Civit. c. ultimo.

CAPUT XLIX.

ROZDZIAŁ 49.

O Messyaszu, potędze jego nauki, założeniu Kościoła, i t. d.

1. Audite, insulae, et attendite, populi de longe: Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meae recordatus est nominis mei.

2. Et posuit os meum quasi gladium acutum, in umbra manus suae protexit me, et posuit me sicut sagittam electam: in pharetra sua abscondit me. (*Infr. 51, 16.*)

3. Et dixit mihi: Servus meus es tu, Israel, quia in te gloriabor.

4. Et ego dixi: In vacuum laboravi, sine causa, et vane fortitudinem meam consumsi: ergo iudicium meum cum Domino, et opus meum cum Deo meo.

5. Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur: et glorificatus sum in oculis Domini, et Deus meus factus est fortitudo mea.

6. Et dixit: Parum est, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et faeces Israel convertendas. Ecce, dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae. (*Supr. 42, 6. Act. 13, 47.*)

7. Haec dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum dominorum: Reges videbunt, et consurgunt principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel qui elegit te.

R. 49.—1. *Wyspy.* Patrz co się rzekło wyż. r. 11, 11, i r. 42, 4. — *Pan z żywota powołał mię.* Mówi o Chrystusie którego Jezusem nazwał przez Gabryela archanioła, Mat. 1, 21: *Nazwiesz imię jego Jezus.* — *Wspomniał na imię moje.* W hebr jest, *wspomnieć kazał imię moje*, to jest przez anioła: jest powtórzenie tegoż samego zdania.

2. *Usta moje.* Słowa moje, jak przekłada Chaldejski. — *Jako miecz ostry.* Dla przeniknienia sere słuchających i wytepienia błędów i występków. — *Pod cieniem ręki swjej.* Pod opieką i osłoną wszechmocności swjej. — *Jako strzałę wyborną.* Nie tylko uczynił podobnym do miecza ku zbawienému podbijaniu sąsiadów, lecz także podobnym do strzały, iżby do najodleglejszych narodów dostało się zbawienie przeze mnie. — *W sądaku swym skrył mię.* Pod pokryciem ludzkiego ciała.

3. *Sługa mój.* Chrystus zowie się sługą Bożym, albowiem będąc w postaci Bożej, postać sługi przyjął. Patrz r. 42, 1. — *Israel.* Chrystus zowie się Izraelem, gdyż zrodzony z jego nasienia, i posłany naprzód do owiec które były zginęły z domu Izraelowego, a także i dla tego, że Izrael czyli Jakób był jego typem. — *Bo się w tobie chlubić będę.* Albowiem w tobie okazałem światu nieskończoność mojej dobroci, mocy i mądrości.

4. *A jam rzekł.* Są słowa Chrystusa, który się wprowadza mówiący. — *Próżnom pracował.* Albowiem owoc opowiadania i męki jest szczupły, gdyż mało się Żydów nawróciło. — *Przetóż sąd mój z Panem.* Uczyniłem co do mnie należało. Sąd przeto tej sprawy poruczam to-

1. *Słuchaycie wyspy, a pilnuycie narodowie zdaleka:* Pan z żywota powołał mię, z żywota matki moiej wspomniął na imię moie.

2. *Y położył usta moie iako miecz ostry: pod cieniem ręki swęj zakrył mię, y położył mię iako strzałę wyborną: w sądaku swym skrył mię.*

3. *Y rzekł mi: Sługa mój iesteś ty Izraelu, bo się w tobie chlubić będę.*

4. *A iam rzekł: Próżnom pracował, bez przyczyny, y popróznicy strawiłem siłę moię: przetóż sąd mój z Panem, a sprawa moja z Bogiem moim.*

5. *A teraz mówi Pan, który mię utworzył z żywota sługą sobie, abych nawrócił Jakoba k niemu, a Izrael niezbierze się: y iestem wstawion przed oczyma Pańskimi, a Bóg mój stał się mocą moją.*

6. *Y rzekł: Mało na tym abyś mi był sługą na wzbudzenie pokoleń Jakobowych, y na nawrócenie drożdży Izraelowych. Oto dałem cię na światłość narodów, abyś był zbawieniem moim aż do kończyń ziemi.*

7. *To mówi Pan odkupiciel Izraelów, święty iego do wzgardzonej dusze, do mierzonego narodu: do niewolnika panujących: Królowie ogladaia, a powstaną książęta, y kłaniać się będą dla Pana, iż wierny iest, y dla świętego Izraelowego, który cię wybrał.*

bie Ojczę; ty osądz, z czyjój winy to się stało, że tak niewielu z nich z mego opowiadania się nawróciło i zbawiło. — *Sprawa moja z Bogiem moim.* LXX maja, i *praca moja przed Bogiem moim*, jakby rzekł: Niech sam osądzi.

5. *Mówi Pan.* Wprowadza się Bóg odpowiadający na skargę Chrystusową. — *A Izrael nie zbierze się.* Jestem posłany dla zgromadzenia owiec Izraela, i zebrania do zagrody kościelnej; lecz one nie chciały, przeto się nie zbiorą. — *Jestem wstawion.* Przez cuda i przedziwną naukę Ewangielii. — *Przed oczyma Pańskimi.* Przed Panem, jak mają LXX. — *A Bóg mój stał się mocą moją.* Któremu wszelkie dobra przypisuję, i od którego wziąłem tę siłę działania.

6. *I rzekł.* Słowa są Boga. — *Abys mi był sługą na wzbudzenie pokoleń Jakobowych.* Nie chcę żeby się twoje opowiadanie ograniczało niewielkimi granicami Izraela. — *Drożdży Izraelowych.* Tych rozumie, którzy po tak wielu klęskach pozostali byli, szczupłe resztki. — *Dałem cię na światłość narodów.* Abyś był jakby słońcem duchownem i bożem świata całego: *Swiatłość na objawienie poganów,* jak śpiewa Symeon, Łuk. 2, 32. — *Abys był zbawieniem mojem.* Iżby za sprawą twoją, zbawienie ode mnie pochodzące udzieliło się światu. LXX, *iżby był na zbawienie.*

7. *Odkupiciel Izraelów.* Który Izraelitów wyrwał z niewoli i nieszczęść. — *Do wzgardzonej dusze.* Do Chrystusa, który był poczytany jakby za wzgardzonego, jako robak, wzgarda ludzi i wyrzutek pospółstwa. Można

8. Haec dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in foedus populi, ut suscitares terram, et possideres hereditates dissipatas, (2. Cor. 6, 2).

9. ut diceres his, qui vinciti sunt: Exite; et his, qui in tenebris: Revelamini. Super vias pascentur, et in omnibus planis pascua eorum.

10. Non esurient, neque sitient, et non percuet eos aestus et sol, quia miserator eorum reget eos, et ad fontes aquarum potabit eos. (Apoc. 7, 16).

11. Et ponam omnes montes meos in viam, et semitae meae exaltabuntur.

12. Ecce, isti de longe venient, et ecce, illi ab aquilone et mari, et isti de terra australi.

13. Laudate coeli, et exulta terra, jubilate montes laudem, quia consolatus est Dominus populum suum, et pauperum suorum miserebitur.

14. Et dixit Sion: Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei.

15. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui.

16. Ecce, in manibus meis descripsi te: muri tui coram oculis meis semper.

przełożyć z hebrajskiego, do wzgardziciela duszy swojej. Do Chrystusa, który życie swoje oddał za nas. — Do mierzonego narodu. Narodu Chrześcijańskiego, którym się poganie i żydzi brzydzili. — Do niewolnika panujących. Chrystusa ze swoimi rozumie, który jakby lichy niewolnik był smagany biczami, na krzyż przybity, oplwany i t. d. — *Królowie oglądają, a powstają.* Powstaną i te czcigłówności cię będą, o Chrystusie, i poddadzą się Kościołowi. — *Dla Pana.* Który zmiekczy ich serca skutecznością łaski swojej. Alio sensus jest, że książęta złożyli tę część sług kościoła dla Pana. — *Iż wierny jest.* I to co słowa przyrzekł w skutku wypełnia.

8. *Czasu upodobanego.* Czas upodobania czyli łaskawości (to bowiem oznacza hebrajskie *ratson*) boskiej względem Chrystusa i Kościoła jest czas ublagania, w którym Bóg dał się przebłagać rodzajowi ludzkiemu przez Chrystusa; jest to czas łaski i Ewangelii. — *Wysłuchałem cię.* Wysłuchałem cię, gdy się wcielisz i narodzisz dla członków twoich, i gdy w członkach twoich, to jest apostołach i chrześcijanach będziesz pomagał o pomoc i łaskę dla świata całego. To bowiem muuczynię dla modlitw twoich. — *W dzień zbawienia.* W czasie zbawienia, gdy ty przez śmierć i ogłoszenie prawa łaski przyniesiesz zbawienie światu. — *Zachowałem cię.* Zebyś umierając nie zginął, lecz zaraz chwałebnie zmartwych wstał. — *Dałem cię za przymierze ludowi.* Iżbyś krwią swoją zatwierdził przymierze pokoju pomiędzy mną i ludem. — *Wzbudził ziemię.* Abyś mieszkańców ziemi upadłych w grzech i pograżających się w przepaść ze zguby podniósł, i przywiódł do życia i zbawienia. — *Osiadł dziedzictwa rozproszone.* Dam ci pogany dziedzictwo twoje, jak jest w Psal. 2, 8. Zowią się zę poganie dziedzictwem rozproszonym dla tego, że daleko odeszli od wiary, Boga, łaski i zbawienia; i to dziedzictwo rozproszyli i spustoszyli, a chwycili się obrzydliwości błędów i występków.

9. *Tym którzy są w więzieniu.* W niewoli grzechów i błędów. — *W ciemności.* Bałwochwalstwa i poganstwa. — *Okazacie się.* Wynijdźcie na światłość: jest powtó-

8. To mówi Pan: Czasu upodobanego wysłuchałem cię, a w dzień zbawienia ratowałem cię; y zachowałem cię, a dałem cię za przymierze ludowi, abyś wzbudził ziemię, a osiadł dziedzictwa rozproszone,

9. abyś mówił tym którzy są w więzieniu: Wynijdźcie: a tym którzy w ciemności: Okazacie się. Będą się paść przy drogach, a po wszech równinach pastwiska ich.

10. Nie będą łaknąć ani pragnąć, y nie zarazi gorącość y słońce: bo który litość ma nad nimi, będzie ie sprawował, a nad zdrojami wodnemi napawać ie będzie.

11. Y położę wszystkie góry moje że będą drogą, a ścieżki moje będą podwyższone.

12. Oto ci z daleka przyjdą, a oto oni z północy y od morza, a ci z ziemi od południa.

13. Chwalcie niebiosa, a raduj się ziemi: śpięwajcie góry chwałę: bo pocieszył Pan lud swój, a zmiłuje się nad ubogimi swemi.

14. A Sion mówił: opuścił mię Pan, a Pan zapomniał mię.

15. Izali może zapomnieć niewiasta niemowlęcia swego, aby się nie zlitowała nad synem żywota swego? a choćby ona zapomniała, wszakże ia nie zapomnię ciebie.

16. Oto na rękach moich napisałem cię, mury twoje zawždy przed oczyma memi.

zrenie powyższego półwiersza. — *Będą się paść przy drogach.* Temi i następującymi przenośniami oznacza prorok, że za czasów Chrystusa będzie obfitość paszy i napoju duchownego, nie tylko w Jeruzolimie jak niedgdy, lecz po całej ziemi.

10. *Gorącość i słońce.* Utrapien i pokus. — *Który litość ma.* Chrystus dobry pasterz, który się porusza litością nad kłeskami swoich, zwłaszcza duchownemi. — *Napawać je będzie.* Wodą zbawienną nauki i łask wszelkich.

11. *Polożę wszystkie góry.* To samo jest co wyżej powiedziano, r. 40, 4: *Każda dolina będzie podniesiona, a każda góra i pagórek będzie poniżony. i t. d.* — *Że będą drogą.* Uczynię je przechodniami i równymi. — *Ścieżki.* Dolin.

12. *Oto ci.* Oto z każdej części świata i z każdego kraju popłyną do kościoła. — *Od morza.* Od Zachodu, albowiem morze jest na zachód Palestyny. — *Z ziemi od południa.* W hebr. jest, z ziemi *Synam:* przeto *Aryasz, Montanus* i inni rozumieją, że to jest prorocstwo o nawróceniu kraju Chińskiego.

13. *Pocieszył Pan lud swój.* Wiernych swoich, cieszących się z wejścia do kościoła Chrystusowego tak znakomitych ludów.

14. *A Sion mówił.* Żydz nawróceniu do Chrystusa. — *Opuścił mię Pan.* Który wielu z pogan, a mało Żydów nawrócił do Chrystusa.

15. *Izali może zapomnieć.* Jest odpowiedź Boga na skargę Żydów, którzy twierdzili, że on zapomniał o ludzie swoim.

16. *Na rękach moich napisałem cię.* Zamiast, jakby na rękach, żebym nie mógł zapomnieć. Albo stosuje mowę do pierścieni pamiątkowych. Albo zapewne, co się zdaje rzeczą prawdziwszą, mówi o ranach i bliznach rąk, które są pamiątką Chrystusowi, co cierpiał i za kogo cierpiał. — *Mury twoje.* Zawsze pamiętam na to święte miasto Jeruzolimę, szczególnież jednak na duchowne, i na prawdziwych synów Abrahama, którymi są wierni Chrystusowi.

17. Venerunt structores tui: destruentes te, et dissipantes a te exibunt.

18. Leva in circuitu oculos tuos, et vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos quasi sponsa. (*Infr. 60, 4*).

19. Quia deserta tua et solitudines tuae, et terra ruinae tuae nunc angusta erunt prae habitatoribus, et longe fugabuntur, qui absorbabant te.

20. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuae: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi, ut habitem.

21. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? ego sterilis, et non pariens, transmigrata, et captiva: et istos quis enutrivit? ego destituta et sola, et isti ubi erant?

22. Haec dicit Dominus Deus: Ecce, levabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt.

23. Et erunt reges nutritii tui, et reginae nutrices tuae: vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies, quia ego Dominus, super quo non confundentur, qui exspectant eum.

24. Numquid tolletur a forti praeda? aut quod captum fuerit a robusto, salvum esse poterit?

25. Quia haec dicit Dominus: Equidem, et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto, salvabitur. Eos vero, qui judicaverunt te, ego iudicabo, et filios tuos ego salvabo.

26. Et cibabo hostes tuos carnibus suis, et quasi musto, sanguine suo inebriabuntur: et sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

17. *Przyszli budownicy twoi.* W hebr. jest, *będą się spieszyli synowie twoi*, to jest, którzy ciebie na nowo odbudują; stosuje bowiem mowę do odbudowania Jerozolimy po niewoli Babilońskiej. Przez tych budowników wybornie rozumieć można apostołów i mężów apostołskich.—*Którzy cię każą i rozwalają.* Stosuje mowę do Senaballata, który usiłował przeskodzić Nehemiaszowi w odbudowaniu Jerozolimy. Neh. 4, 1.—*Wynijdą od ciebie.* Odejdą od ciebie; usunę ich, żeby tobie nie przeskadzali.

18. *Przyszli do ciebie.* Całe to mnóstwo przyjdzie do ciebie.—*Jako ubiorem przybran będziesz.* Mnóstwem i rozmaitością wiernych jakby przepyszna szata ustrojony jest kościół, o którym się mówi Psal. 44, 10: *Stanęła królowa po prawicy twojej w ubiorze złotym, obtoczona rozmaitością.*

19. *Spustoszenia twoje.* Zburzeniami i spustoszeniami zowie kraje pogańskie, które nie były uprawione nauką prawdziwej religii.—*Ziemia wywrócenia.* Są Żydzi, u których skaziła się prawdziwa cześć Boża, i których synagoga z powodu błędów i występków jakby się rozpadając, bliska była upadku.—*Którzy cię pożerali.* Którzy zmyslili i gotowali się cię pożreć, a nawet już zaczęli pożerać, to jest, nieprzyjaciele twoi.

20. *Rzekną do uszu.* Rzekną tobie.—*Synom niepłodności twojej.* Synowi twoi, która się skarżysz że jesteś bezpłodną i opustoszoną.—*Ciasne mi jest miejsce.* Dla mnóstwa tych którzy się nawrócą. Stosuje mowę do powrotu Żydów z Babilońskiej niewoli.

17. Przyszli budownicy twoi: którzy cię każą y rozwalają, wynidą od ciebie.

18. Podnieś w około oczy twoie, a obacz: wszyscy ci zebrali się, przyszli do ciebie: żywę ia, mówi Pan, że tymi wszystkimi iako ubiorem przybran będziesz, y obłożysz się nimi iako oblubienica.

19. Bo zburzenia twoje y spustoszenia twoje, y ziemia wywrócenia twego teraz ciasne będą, prze oby-watele, a daleko będą odpędzeni którzy cię pożerali.

20. Jeszcze rzekną do uszu twoich synóm niepłodności twoi: Ciasne mi iest miejsce, uczyni mi placu abym mieszkał.

21. Y rzeczesz w sercu twoim: któż mi tych narodził? iam niepłodną y nierodzącą, zagnana y w więzieniu: a te kto wychował? ia opuszczona y sama, a ci kedy byli?

22. To mówi Pan Bóg: oto wzniosę na narody rękę moję, a do ludzi podniosę chorągiew moję. A przyniosą syny twoie na rękę, y córki twoie na ramionach poniosa.

23. Y będą królowie piastuny twemi, a królowe mamkami twemi: twarz na ziemię spuściwszy kłaniać ci się będą, a proch nóg twoich lizać będą. A poznasz żem ia Pan, którego się nie zawstydzą ci którzy nań czekaia.

24. Izali odjęta będzie od mocnego korzyść? albo co moczcz poymał, wybawiono bydz może?

25. Bo tak mówi Pan: Zaiste y korzyść rycerzowi odjęta będzie, y co wziął moczcz wybawiono będzie. A te którzy cię sądzili ia sądzić będą, y syny twoie ia zbawię.

26. Y nakarmię nieprzyjacioly twoie ciała ich, a iako moszczem, upiia się krwią swoia: y dozna wszelkie ciało zem ia iest Pan wybawiający cię, y odkupiciel twój mocny Jakobów.

21. *A te kto wychował?* Skąd się ci wzięli? kto ich zrodził w Chrystusie, kto wychował? i t. d.

22. *Wzniosę na narody rękę moję.* Żeby dawszy znak wczuć je.—*Chorągiew moję.* Krzyża.—*Przyniosą syny twoje na rękę.* Jako dobrzy pasterze zebrane tam i ówdzie owoce, przyniosą do zagrody kościelnej.

23. *Będą królowie piastuny twemi.* Królowie bowiem karmili kościół i wzbogacali dobrami. Stosuje mowę do królów Perskich, którzy się okazali dobroczynnymi względem Żydów wracających z niewoli.—*Twarz na ziemię spuściwszy.* Albowiem królowie głęboką czią o-taczają przełożonych kościelnych.—*Proch nóg twoich lizać będą.* Jest hiperbola, która oznacza najwyższą pokorę. Tak Psal. 71, 9, mówi się: *Przed nim będą padać murzynowie, a nieprzyjaciele jego ziemię lizać będą.*—*Ktorego się nie zawstydzą:* któremu kto ufa, nie bywa zawstydzony, gdyż ma się dobrze powodzi we wszystkim.

24. *Izali odjęta będzie od mocnego?* Kto zdoła tego dokazać, żeby przebywający w niewoli zostali wybawieni z rąk moczczy? Ma na względzie niewolę Babilońską, która była typem niewoli rodu ludzkiego pod jarzmem szatana i grzechu.—*Albo co moczcz poymał.* Powtórzenie tegoż zdania.

25. *A te którzy cię sądzili.* Którzy cię trafil w niewoli, i jakby potępnego skazali do niewolniczych posług, i t. d.

26. *Nakarmię... ciała ich.* Izby nawzajem siebie niszczyli, albo zapewne izby się wściekając od boleści, szarpali ciało, ręce i ramiona swoje.

CAPUT L.

ROZDZIAŁ 50.

O przyczynach odrzucenia Synagogi, i męce Chrystusowej.

1. Haec dicit Dominus: Quis est hic liber repudii matris vestrae, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? ecce, in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.

2. Quia veni, et non erat vir: vocavi, et non erat, qui audiret: numquid abbreviata et parvula facta est manus mea, ut non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum? Ecce, in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum, computrescent pisces sine aqua, et morientur in siti. (*Infr. 59, 1*).

3. Induam coelos tenebris, et saccum ponam operimentum eorum.

4. Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum, qui lassus est verbo: erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum.

5. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii.

6. Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus: faciem meam non averti ab increpantibus, et conspuentibus in me. (*Matth. 26, 67*).

7. Dominus Deus auxiliator meus, ideo non sum confusus, ideo posui faciem meam ut petram durissimam, et scio, quoniam non confundar.

8. Juxta est, qui justificat me: quis contradicet mihi? stemus simul, quis est adversarius meus? accedat ad me. (*Rom. 8, 33*).

9. Ecce, Dominus Deus auxiliator meus: quis

1. To mówi Pan: Co to za list rozwodny matki waszłej, którymem ją opuścił? abo który iest pożyczalnik mój, któremum was zaprzedał? otoście zaprzędani dla nieprawości waszych, a dla złości waszych opuściłem matkę waszą.

2. Bo przyszedłem a nie było męża, wzywałem, a nie było ktoby słyszał. Izali skróconą y maluczką się stała ręka moja, żebych nie mógł wykupić? czyli niemasz we mnie mocy ku wybawieniu? Oto fukiem moim osuszę morze, a rzeki wysuszę. Zgniją ryby bez wody, y wyzdychają z pragnienia.

3. Oblokę niebios a ciemnościami, wór uczynię przykrycie ich.

4. Pan mi dał język wyćwiczony, abych umiał podpięrać onego, który iest spracowany słowem. Wzbudza rano, rano mi wzbudza ucho, abym słuchał iako mistrza.

5. Pan Bóg otworzył mi ucho, a ia się nie sprzeciwiam: nie udał się na wstecz.

6. Ciało moje dałem białącym, a policzki moje szczypiącym: twarzy mojej nie odwróciłem od lających, y plujących na mię.

7. Pan Bóg wspomóżyciel mój, przetóm się nie zawstydził: Przetóżem postawił twarz moją iako natwardszą skałę, y wiem że się nie zawstydzę.

8. Blisko iest który mię usprawiedliwia, któż mi się sprzeciwi? stańmy spólem, kto iest adwersarzem moim? niech ku mnie przystąpi.

9. Oto Pan Bóg pomocnik mój, któż iest ktoby

R. 50.— 1. *To mówi Pan.* Przemawiając do Żydów niewiernych.—*Co to za list rozwodny?* Niesłusznie się żalicie, że odrzucił od siebie synagogę waszą, albowiem ona mnie raczej wprzód opuściła.—*Albo który jest pożyczalnik mój.* Ja nie mam wierzycieli, którzychby pieniądze potrzebowali, iżbym dla tego był zmuszony was przedać za niewolników. Stosuje mowę do prawa Exod. 21, 7, gdzie się pozwała rodzicom zaprzedać w potrzebie dzieci swoje.—*Zaprzędani dla nieprawości waszych.* Jesteście oddani szatanowi i grzechom dla nieprawości waszych, z powodu których opuściłem synagogę matkę waszą.

2. *Przyszedłem.* Na świat nauczając i przepowiadając.—*A nie było męża.* Któryby moją naukę dobrze przyjął.—*Izali skróconą.* Żem was opuścił, i od klęsk nie wyrwał, nie dla tego się to stało, iż mniejsza jest teraz moja potęga; lecz dla tego, że wasze zbrodnie są na przeszkode.—*Oto.* Jeśli zechcę.—*Fukiem moim.* Fukaniem zowie Bóg rozkaz groźny i straszny; tak Psal. 105, 9, mamy: *Sfukał morze Czerwone, i wyschnęło.*

3. *Wór.* Zamiast, jakby wór.

4. *Język wyćwiczony.* Uczonych, jak jest w hebr. W rzeczy samęj tak było, albowiem sami Żydzi o Chrystusie powiadali: *Nigdy nie mówił tak człowiek, i apostołowie: Panie, dokąd pójdziemy; słowa życia wiecznego masz.*—*Abym umiał podpięrać.* Abym nędznych i słabych grzeszników, znużonych jarzmem grzechu i szatana, wzdychających i jęczących, podniósł do nadziei, pocieszył, podtrzymał i orzeźwił, i uzdrowił wszystkich ucisnionych od czarta.—*Wzbudza rano.* Wskazuje przyczynę dla czego ma język wyćwiczony,

to jest dla tego, że go Bóg jako mistrz pobudza i uczy; to bowiem znaczy wzbudzać ucho.—*Rano, rano.* Każdego dnia, codzień, najraniej.

5. *Nie udał się na wstecz.* Stosuje mowę do Mojżesza, który się sprzeciwił Bogu, gdy go wzywał. Exod. 4, 13. Nie zrazitem się żadną pracą lub trudnościami.

6. *Ciało moje.* Że się tak stało czytamy Mat. 26, 67: *Tedy płwali na oblicze jego, i bili kulakami, a drudzy policzki twarzy jego zadawali i t. d.*

7. *Pan Bóg wspomóżyciel mój.* Był ze mną Bóg, który mnie dodawał ducha i mocy, iżbym wszystko cierpliwie i spokojnie przeniósł.—*Nie zawstydził.* Nie wstydzitem się zadanęj sobie zniewagi, wiedząc, iż jest rzecz chwalebna cierpieć to z woli Bożej, i dla zbawienia ludzi.—*Jako natwardszą skałę.* Niewzruszony, niepokonany i nieustraszony na bicze, zniewagi i hańbę krzyża.—*Nie zawstydzę.* Owszem ze smrotnej męki odniosę najwyższą chwałę.

8. *Blisko jest który mię usprawiedliwia.* Chociaż mnie ludzie potwarzają, lub się nawet gorszą, z powodu haniebnej śmierci mojej, jednakże przeciwno ich niesprawiedliwemu sądowi stawię sąd Boga, który usprawiedliwia sprawę moją i okazuje całemu światu moją niewinność, wzbudzając mię z umarłych, i z chwałą podnosząc do nieba.—*Kto jest odwersarzem (przeciwnikiem) moim?* Niechaj przystąpi, i zobaczy jak niesprawiedliwej sprawy broni.

9. *Oto wszyscy.* To miejsce tłumaczy drugie, które się znajduje w r. n. w. 7 i 8: *Nie bójcie się urągania człowieka, a bluźnierstwa ich nie lękajcie się. Bo*

est, qui condemnet me? Ecce, omnes quasi vestimentum conterentur, linea comedet eos.

10. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui? qui ambulavit in tenebris, et non est lumen ei, speret in nomine Domini, et innitatur super Deum suum.

11. Ecce, vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis, quas succendistis: de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.

CAPUT LI.

O pokładaniu ufności w Bogu, pociechach Kościoła świętego i t. d.

1. Audite me, qui sequimini, quod justum est, et quaeritis Dominum: attendite ad petram, unde excisis estis, et ad cavernam laci, de qua praecisis estis.

2. Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram, quae peperit vos, quia unum vocavi eum, et benedixi ei, et multiplicavi eum.

3. Consolabitur ergo Dominus Sion, et consolabitur omnes ruinas ejus, et ponet desertum ejus quasi delicias, et solitudinem ejus quasi hortum Domini. Gaudium et laetitia invenietur in ea, gratiarum actio, et vox laudis.

4. Attendite ad me, popule meus, et tribus mea, me audite, quia lex a me exiit, et iudicium meum in lucem populorum requiescet.

5. Prope est justus meus, egressus est salvator meus, et brachia mea populos judicabunt: me insulae exspectabunt, et brachium meum sustinebunt.

jako szatę, tak je robak pożre, a jako wełnę tak je mól pogryzie.

10. *Bojący się Pana.* Sprawiedliwy, i trzymający się prawa Bożego.—*Stugi jego.* Chrystusa Pana.—*W ciemnościach.* Utrapien i przesładowań.—*Niech ma nadzieję w imieniu Pańskim.* Którego naśladuje niosąc krzyż swój.

11. *Podżegający ogień.* Na ogień wrzuceni, i staliście się pastwą płomieni przesładowań i utrapień.—*Chodźcież w światłości ognia.* Tak dalece nie będzie wam szkodziło przesładowanie, iż raczej ma was oświecać i światło dawać, abyście w waszem świetle chodzili mogli; tak trzej pachołeta w piecu babilońskim przechadzali się w pośród płomieni, Dan. 3.—*W boleściach spać będziecie.* W boleściach, na kratkach żelaznych rozpalonych, jakby na miękkim łożu ze słodyczą zasypiać będziecie. Inni cały ten wiersz o bezbożnych tłumaczą, którzy mają być pastwą płomieni nieugaszonych, i chodzą w światłości ognia, to jest, przebywać w pośród płomieni piekielnych.

R. 51.—1. *Stuchajcie mię.* Przemawia do Żydów wierzących w Chrystusa, o których była mowa r. 49 i poprzedzającym w. 10.—*Którzy naśladujecie co sprawiedliwego jest.* Którzy się boicie Boga, i zachowujecie sprawiedliwość.—*Na skałę z którejście wycięci.* Na Abrahama z którego nasienia jesteście utworzeni: wzięte podobieństwo od posągów, które się wyrabiają ze skały na podobieństwo człowieka.—*I na jamę dołu, skądście odcięci.* Jest powtórzenie tegoż zdania. Jamę dołu zowie próżnię, która pozostaje w górach skalistych, po wycięciu i wydzwignieniu kamieni.

2. *Patrzcie in Abrahamam.* Jaśniej tłumaczy to co rozumiał pod przenośnią skały i jamy dołu.—*Żem jego jednego wzwiał.* Gdy był sam jeden, i bezdzietny.

mię potępił? Oto wszyscy potarci będą iako szata, mól ie zgryzie.

10. Kto między wami bojący się Pana, słuchający głosu sługi jego? kto chodził w ciemnościach, a niema światła, niech ma nadzieję w imieniu Pańskim, a niech się spuści na Boga swego.

11. Oto wy wszyscy podżegający ogień, opasani płomieniem, chodźcież w światłości ognia waszego, y w promieniach któreście rozpalili: z ręki moiej stało się to wam, w boleściach spać będziecie.

ROZDZIAŁ 51.

1. Słuchajcie mię którzy naśladujecie co sprawiedliwego iest, a szukacie Pana: patrzajcie na skałę z którejście wycięci, y na iamę dołu, skądście odcięci.

2. Patrzcie na Abrahama oycza waszego, y na Sarę która was porodziła: żem jego iednego wzwiał, y błogosławiłem mu, y rozmnożyłem go.

3. A tak Pan pocieszy Syon, y pocieszy wszystkie rozwaliny jego: y uczyni puszcza jego iako roskoszy, a pustynią jego iako ogród Pański. Wesele y radość naydzie się w nim, dziękczynienie y głos chwały.

4. Pilnujcie mię ludu mój, a pokolenie moje słuchajcie mię: bo zakon odemnie wynidzie, a sąd mój na światłość narodów odpoczywać będzie.

5. Blisko iest sprawiedliwy mój, wyszedł zbawiciel mój, a ramiona moje narody sądzić będą: mnie wyspy czekać będą, a ramienia mego oczekiwać będą.

8. *Pan pocieszy Syon.* Darząc go liczną dziatwą duchowną.—*Pocieszy wszystkie rozwaliny jego.* Odbudowując to co było rozwalonem.—*Jako roskoszy.* Jako Eden, jak jest w hebr. LXX maja, *jako raj*, w tymże sensie; albowiem raj ziemski był w krainie Edenskiej, Gen. 2, 8.—*Jako ogród Pański.* Raj ziemski, jest bowiem powtórzenie.—*W nim.* Na pustyni pogaństwa nawróconego do Chrystusa.

4. *Pokolenie moje.* Narodzie mój.—*Zakon odemnie wynidzie.* Prawo Ewangeliczne; to samo jest co powiadział r. 2, 3: *Z Syonu wynidzie zakon, a słowo Pańskie z Jeruzalem.*—*Sąd.* To samo jest co zakon, albowiem według zakonu sądzić należy.—*Na światłość narodów odpoczywać będzie.* Nie mimochodem przejdzie, lecz będzie odpoczywać pomiędzy narodami, jakby na stolicy i miejscu swoim, mocno i przez długi czas.

5. *Sprawiedliwy mój.* Chrystus Zbawiciel.—*Wyszedł.* Wkrótce wyjdzie.—*Zbawiciel mój.* Przez którego zbawię świat: słowa są Boga Ojca.—*Ramiona moje narody sądzić będą.* Przez ramiona rozumie siły i potęgę, którą Bóg okazał przez Chrystusa i krzyż jego, gdy przez opowiadanie apostołów poddał mu wszystkie nerody. Krzyż bowiem był mocą Bożą, jak powiada Apostoł. Stosuje mowę do ramion Chrystusowych rozciągnionych na krzyżu.—*Sądzić będą.* Będą rządzić, panować.—*Wyspy.* Mieszkańcy wysp, odległe narody.—*Czekać będą.* Z wielkiem pragnieniem, żeby przyjął prawo Chrystusowe.—*A ramienia mego oczekiwać będą.* Jest powtórzenie poprzedzającego zdania. Ramię zaś oznacza skuteczność potęgi boskiej, która wyrwa z niewoli szatańskiej i grzechu tych, którzy wierzą w Chrystusa.

6. Levate in coelum oculos vestros, et videte sub terra deorsum, quia coeli sicut fumus liqueficient, et terra sicut vestimentum atteretur, et habitatores ejus sicut haec interibunt: salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea non deficiet. (*Psal.* 36, 39).

7. Audite me, qui scitis justum, populus meus, lex mea in corde eorum: nolite timere opprobrium hominum, et blasphemias eorum ne metuatis.

8. Sicut enim vestimentum, sic comedet eos vermis, et sicut lanam, sic devorabit eos tineae: salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea in generationes generationum.

9. Consurge, consurge, induere fortitudinem, brachium Domini, consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus saeculorum. Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem?

10. Numquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis, qui posuisti profundum maris viam, ut transirent liberati?*

11. Et nunc, qui redempti sunt a Domino, revertentur, et venient in Sion laudantes, et laetitia sempiterna super capita eorum: gaudium et laetitiam tenebunt, fugiet dolor et gemitus.* (*Exod.* 14, 21).

12. Ego, ego ipse consolabor vos: quis tu, ut timeres ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi foenum ita arecet?

13. Et oblitus es Domini factoris tui, qui tendit coelos, et fundavit terram, et formidasti jugiter tota die a facie furoris ejus, qui te tribulabat, et paraverat ad perdendum: ubi nunc est furor tribulantis?

14. Cito veniet gradiens ad aperiendum, et non interficiet usque ad internecionem, nec deficiet panis ejus.

6. *Pójrzyjcie pod ziemię na dół.* W hebr. *spójrzyjcie na ziemię w dół*, jakby rzeki: Wszystko cokolwiek widzicie ustanie, nie zaś zbawienie, które wam dać gotuję.—*Jako dym rozplyną się.* Zbawienie i sprawiedliwość, które wam dać przyrzekłem przez Chrystusa, mocniejszym będzie i trwałszem od nieba i ziemi, i t. d. podobna jest ona mowa Chrystusa, Łuk. 21, 33: *Niebo i ziemia przemiją, a słowa moje nie przemiją.*

7. *Stuchajcie mię.* Mówi Chrystus do swoich pierwszych wiernych i apostołów.—*Którzy znacie sprawiedliwość.* Którzy sprawiedliwość zachowujecie i ją czcicie.—*Zakon mój w sercu ich.* W których sercu jest prawo i nauka moja.—*Urągania człowieczego.* Piśmiennych, faryzeuszów, tyranów i innych niewiernych, którzy wam złorzeczą, potępią waszą naukę i was prześladują.—*Bluznierstwa ich.* Przekleństw, złorzeczeń, najgrawania się, zniewagi i t. d.

8. *Bo jako szatę.* Śmiertelnicy wszyscy prędko poginę i chwala ich zgaśnie, przeto ich sąd i mowa niewiele wazą. Patrz rozdział poprzedzający w 9. Podobieństwo robaka i mola, który się wylega z samej wełny lub szaty, wskazuje, że ludzie w samych sobie mają przyczyny swojej śmierci.

9. *Powstań.* Jakby ze snu spokojności, powolności i cierpliwości: słowa są Izajasza, albo ludu oczekującego i wdychającego do przyjscia Chrystusa.—*Oblecz się w moc.* O ramię Boże, wdzień na się moc, przygotuj się

6. Podnieście ku niebu oczy wasze, a poyrzycie pod ziemię na dół: bo niebiosa iako dym rozplyną się, a ziemia iako szata zwiotszeie, y obywatele iéy iako te zagina: ale zbawienie moie na wieki będzie, a sprawiedliwość moia nie ustanie.

7. Sluchajcie mię którzy znacie sprawiedliwość, ludu mój, zakon mój w sercu ich: nie bójcie się urągania człowieczego, a bluznierstwa ich nie lekajcie się.

8. Bo iako szatę, tak ie robak pórzze: a iako wełnę tak ie mól pogryzie: ale zbawienie moie na wieki będzie, a sprawiedliwość moia na narody narodów.

9. Powstań, powstań, oblecz się w moc ramię Pańskie: powstań iako za dni dawnych, rodzajów wieków. Izaliś nie ty pobilo pysznego, zraniło smoka?

10. Izaliś nie ty wysuszyło morze, wodę głębokości gwałtownej: który uczynił głębokość morską drogą, aby przeszli wybawieni?

11. Y teraz którzy są odkupieni od Pana, nawrócą się, y przydą do Syon chwalać, a wesele wieczne na głowach ich, radość y wesele trzymać będą: uciecze ból y wdychanie.

12. Ja, ia sam pocieszę was: któż ty abyś się miał bać człowieka śmiertelnego, albo syna człowieczego, który iako trawa tak uwiędnie?

13. A zapomniales Pana stwórciela twego, który rozciągnął niebiosa, y założył ziemię: a lekales się ustawicznie przez wszytek dzień od oblicza zapalczywości onego który cię trapił, y nagotował był na zatracenie: gdzież teraz iest zapalczywość trapiącego?

14. Prędko przydzie idący ku otworzeniu, a nie wytracisz do szcztę, y nie ustanie chléb iego.

do walki, i t. d., tak Psal. 92, 1: *Oblókt się Pan mocą, i przepasał się.*—*Rodzajów wieków.* Tak nazywa dawne czasy, między którymi a obecnym wiele upłynęło wieków.—*Smoka.* Faraona rozumie, jak się pokazuje z tego co dalej następuje.

10. *Wysuszyło morze.* Morze Czerwone, Exod. 14, 21.—*Głębokości.* Morza Czerwonego.

11. *Iteraz.* Jako wybawiles Żydów, pograżywszy Faraona, i aż do ziemi obecnej zaprowadziles; tak przez Chrystusa wybawisz z niewoli szatańskiej prawdziwych Izraelitów, i do Syonu, to jest do kościoła wprowadzisz cieszących się i radujących. — *Wesele wieczne na głowach ich.* To co się mówi na *głowach ich*, albo jest to samo co nad nimi, albo się stosuje mowa do wieńców, których starożytni niegdyś używali podczas godów weselnych lub zabaw po odniesionem zwycięstwie, i w innych tego rodzaju wesołych okolicznościach.

12. *Ktoż ty, abyś się miał bać.* Niegodną jest rzeczą, żebyś się bał.—*Człowieka śmiertelnego.* Jakimi są tyrani, przesładowcy, potwarcy, szydery.

13. *A zapomniales.* Dla tego się boisz, że zapomniales na Boga, i na jego wielkość i potęgę.—*Gdzież teraz jest zapalczywość trapiącego.* Jak zapalczywość Faraona pograżoną została w morzu, tak wściekłość przesładowców twoich będzie pograżoną i zniweczoną.

14. *Prędko przydzie.* Chrystus. — *Ku otworzeniu.* Bramy zbawienia.—*Nie wytracisz do szcztę.* Nie do-

15. Ego autem sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, et intumescunt fluctus ejus: Dominus exercituum, nomen meum.

16. Posui verba mea in ore tuo, et in umbra manus meae protexi te, ut plantes coelos, et fundes terram, et dicas ad Sion: Populus meus es tu. (Supr. 49, 2).

17. Elevare, elevare, consurge, Jerusalem, quae bibisti de manu Domini calicem irae ejus: usque ad fundum calicis soporis bibisti, et potasti usque ad faeces.

18. Non est, qui sustentet eam ex omnibus filiis, quos genuit, et non est, qui apprehendat manum ejus ex omnibus filiis, quos enutrivit.* (Supr. 47, 9).

19. Duo sunt, quae occurrerunt tibi: quis contristabitur super te? vastitas et contritio, et fames et gladius: quis consolabitur te?*

20. Filii tui projecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut oryx illaqueatus, pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui.

21. Idcirco audi hoc, paupercula, et ebria non a vino.

22. Haec dicit dominator tuus Dominus, et Deus tuus, qui pugnabit pro populo suo: Ecce, tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meae: non adjicies, ut bibas illum ultra.

23. Et ponam illum in manu eorum, qui te humiliaverunt, et dixerunt animae tuae: Incurvare, ut transeamus; et posuisti ut terram corpus tuum, et quasi viam transeuntibus.

puści żebyśmy zgola zginęli.—*Nie ustanie chleb.* Będzie się starał, żeby nie zabrakło materyjalnej i duchownej żywności.

15. *Który zaburzam morze.* Który jestem wszechmocnym, i gdy się mi podoba rozkazuję żywiołom, i wzburzam morze, i t. d.

16. *Włożyłem słowa moje w usta twoje.* Słowa są Boga Ojca do Chrystusa Syna.—*Cieniem.* Patrz wyż. r. 49, 2. — *Abyś nasadził niebiosy, i założył ziemię.* Abyś stworzył i założył nowy świat duchowny, to jest Kościół.—*Lud mój jesteś ty.* Wszyscy bowiem wierni są ludem Chrystusowym; przeto się nazywają Chrzęścianami.

17. *Powstań Jeruzalem.* Przemawia do obywateli Jeruzolimskich zostających w niewoli Babilońskiej, i obiecuje im powrót i wolność; razem jednak ma na względzie uwolnienie z pod jarzma szatana i grzechu dokonanego przez Chrystusa.—*Kielich grzechu.* Miarę kary, albo pomsty nadanej od Boga zagniewanego na Jeruzolimę dla jej grzechów.—*Aż do dna kielicha uspienia.* Sprowadzającego śmiertelne uspienie.—*Wypileś aż do drożdży.* Wychylając całą czaszę. Oznacza się niezmierną i ostateczną pomstą, klęską i porażką Jeruzolimy, która była już podczas niewoli Babilońskiej, już tęp więcej za niewoli Rzymskiej.

18. *Nie masz ktoby go podparł.* Mają bowiem zwyczaj synowie kochający swoich rodziców ich podtrzyma-

15. A iam iest Pan Bóg twój, który zaburzam morze, że się nadymaia waly iego: Pan zastępów imię moie.

16. Włożyłem słowa moie w usta twoie, a cieniem ręki moiey zakryłem cię, abyś nasadził niebiosy, a założył ziemię: y abyś rzekł Syonowi: Lud mój iesteś ty.

17. Podnieś się, podnieś się, powstań Jeruzalem, któreś piło z ręki Pańskię kielich gniewu iego: aż do dna kielicha uspienia napiłoś się y wypiloś aż do drożdży.

18. Nie masz ktoby ji podparł ze wszech synów które spłodziło: y nie masz ktoby uiał rękę iego ze wszech synów które wychowało.

19. Dwie rzeczy są które cię potkały: któż się uzali nad tobą? spustoszenie, y zburzenie, y głód y miecz, któż cię pocieszy?

20. Synowie twoi porzuceni są, leżeli na rogach wszech ulic, iako oryx usidlony: pełni gniewu Pańskiego, laiania Boga twego.

21. A przetóż słuchay tego ubożuchna, a piiana nie od wina.

22. To mówi panujący twój Pan, a Bóg twój, który będzie walczył za lud swój: Oto wziąłem z ręki twę kielich uspienia, dna kielicha gniewu mego, nie przydasz abyś go więcej piła.

23. A dam ji w rękę tych, którzy cię poniżyli, y mówili duszy twę: Nachyl się że przyedziem: y położyłaś ciało swe iako ziemię, y iako drogę przechodzącym.

wac, gdy wstają lub chodzą, lub gdy się chwieją na nogach.

19. *Dwie rzeczy są które cię potkały.* Jakim sposobem dwie, gdy się wyliczają cztery, spustoszenie, zburzenie, głód i miecz? Są dwie, albowiem jedna była plaga miasta, to jest spustoszenie i zburzenie; druga obywateli, to jest głód i miecz. Albo temi dwiema rzeczami są głód i mord, lecz jedną i drugą dwa razy wspomina, bo to samo jest spustoszenie i głód, to samo zniszczenie i miecz.—*Któż cię pocieszy?* Tak wielkie będzie twoje utrapienie, iż i ty, i sąsiedzi twoi się zdumieją, i ze zdumienia i osłupienia ani oni cię będą mogli pocieszać, ani ty przyjąć pociechy.

20. *Porzuceni są.* Leżą rozciągnięni na ulicach i placach, albo mieczem przesyćci, albo z głodu umierający.—*Jako Oryx.* Oryx jest zwierzę podobne do kozy. Zdanie jest: Jeruzalem i jego mieszkańcy są jako oryx usidlony, którego szarpia psy i myśliwi przesywają dziurkami.—*Pełni gniewu Pańskiego.* Kar i utrapień pochodzących z gniewu Bożego.—*Łajania.* Karania, chłosty.

21. *Prizana nie od wina.* Lecz od kielicha gniewu Pańskiego, o którym w. 17.

22. *Wziąłem.* Odjąłem.—*Dno.* Drożdży, o których w wierszu 17.

23. *Duszy twęj.* Tobie.—*Nachyl się.* Zwykle bowiem zwycięży zwyciężonych deptczą. Tak w Psal. 109, 1: *Aż położę nieprzyjaciół twoich podnóżkiem nóg twoich.* Patrz co się rzekło Joz. r. 10, 24.

CAPUT LII.

ROZDZIAŁ 52.

O chwale i pociechach Kościoła Chrystusowego, nawróceniu pogan, i t. d.

1. Consurge, consurge, induere fortitudine tua, Sion: induere vestimentis gloriae tuae, Jerusalem civitas Sancti, quia non adjicies ultra, ut pertransseat per te incircumcisus et immundus.

2. Executere de pulvere, consurge, sede, Jerusalem: solve vincula colli tui, captiva filia Sion.

3. Quia haec dicit Dominus: Gratis venundati estis, et sine argento redimemini.

4. Quia haec dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit populus meus in principio, ut colonus esset ibi, et Assur absque ulla causa calumniatus est eum. (*Gen. 46, 6*).

5. Et numquid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis? Dominatores ejus inique agunt, dicit Dominus, et jugiter tota die nomen meum blasphematur. (*Rom. 2, 24*).

6. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse, qui loquebar, ecce adsum.

7. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et praedicantis pacem: annuntiantis bonum, praedicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus. (*Nahum 1, 15. Rom. 10, 15*).

8. Vox speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion.

9. Gaudete, et laudate simul, deserta Jerusalem, quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Jerusalem.

10. Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terrae salutem Dei nostri. (*Psal. 97, 3*).

11. Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio ejus, mundamini, qui fertis vasa Domini. (*2. Cor. 6, 17*).

R. 52.—1. *Powstań.* O Jerozolimie, która leżysz w brudach, smutna i żałobna.—*Oblecz się w moc twoją.* Podnieś się na ducha, bądź wesółą.—*Szaty ochędóstwa.* Szaty święteczne i weselne.—*Miasto świętego.* To jest Boga, którego czci była poświęcona Jerozolimie, i w której się znajdował kościół. Daleko słuszniej Kościół jest miastem świętego, w którym nie tylko się znajduje Chrystus duchownie przez łaskę, lecz także cieleśnie w Eucharystyi, w którym są święte Sakramenta, święta nauki i t. d.—*Nie przyjdą więcej.* Nie będziesz już więcej służyła panom Babilońskim, ani więcej nie wkroczy w granice żydowskie nieobrzezani i nieczysty, to jest w taki sposób żeby jak przedtem panować nad tobą.

2. *Z prochu.* W którym jako niewolnica leżałaś.

3. *Darmoście zaprzędani.* Jako bez żadnej zapłaty wyrwał wam cudzoziemiec waszą swobodę, tak bez żadnej zapłaty wolność odzyszczenie.

4. *Do Egiptu zaszedł.* Z Jakóblem patryarchą, Gen. 46.—*Assur.* Tak nazywa Faraona dla potęgi i okrucieństwa.—*Potwarzył.* Gwałtem i potwarzą utrapił i ucisnął.

5. *A teraz co ja tu mam czynić, mówi Pan.* Dla czego nie mam uczynić tego samego, com wtedy uczyniłeś?—*Panujący nad nim.* Babilończycy, czarci i występki.—*Imię moje bluźnią.* Niewierni, którzy mniemają i mówią, że nie mogą, a Żydzi iż nie chcą wybawić ludu mego.

1. Powstań, powstań, oblecz się w moc twoją Syonie, oblecz szaty ochędóstwa twego Jeruzalem miasto świętego; bo nie przyda więcej aby przeszedł przez cię nieobrzezanie y nieczysty.

2. Otrząśni się z prochu, wstań a siadź Jeruzalem: rozwiąż zwiąski szyje twojej poimana córko Syon.

3. Bo to mówi Pan: Darmoście zaprzędani, a bez srebra będziecie wykupieni.

4. Bo to mówi Pan Bóg: Do Egiptu zaszedł lud mój z początku, aby tam był obywatelem: a Assur bez żadnej przyczyny potwarzył ji.

5. A teraz co ja tu mam czynić, mówi Pan, ponieważ zabran jest lud mój darmo? Panujący nad nim niesprawiedliwie się obchodzą, mówi Pan, a ustawicznie przez wszystkie dni imię moje bluźnią.

6. Przeto pozna lud mój imię moje w on dzień: bo ja sam którym mówił, owym jest.

7. O iako piękne na górach nogi opowiadającego y rozślawiającego pokój: opowiadającego dobre, rozślawiającego zbawienie, mówiącego Sionowi: Będzie królował Bóg twój.

8. Głos stróżów twoich: wzniesli głos, spólem chwalić będą: bo okiem w oko ujrzą gdy Pan nawróci Syon.

9. Weselcie się a chwalcie spólem pustki Jeruzalem, bo Pan ucieszył lud swój, odkupił Jeruzalem.

10. Zgotował Pan ramię święte swoje przed oczyma wszech narodów: y ujrzą wszystkie kończyńie ziemie zbawienie Boga naszego.

11. Odstąpcie, odstąpcie, wynidźcie złamąd, nieczystego się niedotykajcie: wynidźcie z pośrodku tego, oczyście się którzy nosicie naczynia Pańskie.

6. *Pozna... imię moje.* Albowiem wezmę ludzkie ciało, i nazwę się Jezusem, i będą mnie wzywali tēm imieniem, mówiąc: *Jezu Chryste zbaw nas.* Może także imię Boże, oznaczać jego moc i potęgę.—*Którym mówił.* Przez proroków. P. W.

7. *Jako piękne.* Jako miłe.—*Na górach.* Stosuje mowę do Syonu, który był położony na górze.—*Opowiadającego dobre.* Pokój i zbawienie Żydom nabyte po niewoli. Szczególniej jednak rozumie opowiadanie Ewangelii przez apostołów; tak bowiem to miejsce rozumie ś. Paweł do Rzym. 10, 15.—*Będzie królował Bóg twój.* Chrystus w Kościele.

8. *Głos stróżów twoich.* To jest, będzie słyszany, którzy rozradowani szczęśliwością Syonu, podniosą głosy pełne wdzięczności i radości, i będą opowiadali Chrystusa. A więc stróżami są apostołowie głosiciele Ewangelii.—*Bo okiem w oko ujrzą.* Chrystusa samego ujrzą na własne oczy.—*Gdy Pan nawróci Syon.* Gdy Pan oswobodzi Syon.

9. *Pustki Jeruzalem.* Miejsca puste, spustoszoną i zburzoną Jerozolimę.

10. *Ramię święte twoje.* Chrystusa, przez którego potęgę dał zbawienie wiernym swoim; tak N. Panna śpiewała: *Uczynił moc ramieniem swoim, i t. d.* Łuk. 1, 51.

11. *Odstąpcie.* Wynidźcie z Babilonu, o Lewitowie, i bądźcie czystymi, iżbyście nieśli mogli naczynia Pań-

12. Quoniam non in tumultu exhibitis, nec in fuga properabitis, praecedet enim vos Dominus, et congregabit vos Deus Israel.

13. Ecce, intelliget servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valde.

14. Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum. * (Rom. 15, 21).

15. Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum, quia quibus non est narratum de eo, viderunt, et qui non audierunt, contemplati sunt. *

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 52. w. 6. *Ja sam, którym mówił, owom jest.* Oto Bóg który przedtem mówił przez proroki, którego lud Izraelski chwalił, obiecał się przyjść obecnie w personie swojej. Co się na tenczas wypełniło, kiedy przez wcielenie w osobie swęj Bóg stał się człowiekiem, i Messyaszem naszym. A że tu o tój obecności w osobie swęj przez wcielenie mówi, znać to z tych słów które przydaje, zaraz bowiem prorok jakoby widział Boga po górach żydowskich chodzącego mówi: O jako piękne nogi na górach opowiadającego i t. d. Ujrzą wszystkie kończyny ziemie zbawienie Boga naszego. Tak to uważają: Chrisost. Homil. 5, in Marc. Cyrillus lib. de incarnat. c. 2. Eusebius lib. 6, Demonstr. c. 24. Tertul. lib. 4, contra Marcionem c. 13.

CAPUT LIII.

ROZDZIAŁ 53.

O niewinnej i dobrowolnej mecie i śmierci Chrystusa, i jego modlitwie za nieprzyjaciół.

1. Quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? (Joan. 12, 38. Rom. 10, 16).

2. Et ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti: non est species ei, neque decor, et vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum,

3. despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem, et quasi absconditus vultus ejus et despectus, unde nec reputavimus eum. (Marc. 9, 11).

skie. Sens jednak wyższy ma na względzie apostołów; jakby rzekł: Wynijdzie z niewinnej, bluźnierczej i splugawonej Jeruzolimy.—*Nieczystego się nie dotykajcie.* Starajcie się, żeby święcie sprawować rzeczy święte.—*Którzy nosicie naczynia Pańskie.* Którzy sprawujecie Sakramenta i podajecie słowa Pisma ś.

12. *Bo nie z trzaskiem wynijdziecie.* Nie tak jak ojcowie wasi, którzy nagłeni przez Egipczyków, z pospiechem i wrzawą wyszli: lecz jako zwycięzcy, spokojnie, wesoło i nieustraszenie. Przemawia do apostołów i stosuje mowę do sposobu, w jaki wyszli z Babilonu po niewoli.—*Zgromadzi was.* Będzie z wami Bóg, i wami będzie rządził.

13. *Wyrozumie sługa mój.* Roztropnie i dzielnie będzie postępował, i dokona sprawy odkupienia ludzkiego, albo zrozumie i wykona rozkazy Ojca wiecznego.—*Sługa mój.* Chrystus, który przyjął postać sługi, gdy się przyobłókł w ciało ludzkie.—*Wywyższy się.* Przez przedziwną swoją naukę, cuda, i t. d.

14. *Jako się zdumieli nad tobą mnodzy.* Podziwiając o Chryste, naukę i cuda twoje.—*Tak niepoczesna będzie.* Tak od tychże samych dozna zniewagi, gdy będzie biczowany i krzyżowany.

15. *Pokropi.* Bądź krwią swoją dla odkupienia narodów, bądź wodą Chrztu ś. Stosuje mowę do oczyszczeń i pokropień zakonnych.—*Zahamują.* Podziwiając mądrość Chrystusa i jego uczniów nie będą śmieli ust otworzyć.—*Którym... nie powiedziano.* Poganie widzieli mądrość Bożą i chwałę krzyża Chrystusowego.—*A którzy nie slychali.* Jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza.

12. Bo nie z trzaskiem wynijdziecie, ani uciekając kwapić się będziecie: bo pójdzie przed wami Pan, y zgromadzi was Bóg Izraelów.

13. Oto wyrozumie sługa mój, wywyższy się, y wyniesie, y wysoki będzie barzo.

14. Jako się zdumieli nad tobą mnodzy, tak niepoczesna będzie między ludźmi osoba jego, a postawa jego między synmi człowieczymi.

15. Ten pokropi mnogie narody, nad nim zahamują królowie usta swoje: bo którym o nim nie powiedziano, widzieli, a którzy nie slychali, oglądali.

1. Kto uwierzył słuchowi naszemu? a ramię Pańskie komu jest odkryte?

2. A wystąpi iako latorośl przed nim, a iako korzeń z ziemie pragnący: nie ma krasy ani piękności: y widzieliśmy go, a nie było nacz poyrzrzyć, y pożąдалиśmy go,

3. wzgardzonego y napodlejszego z mężów, męża boleści, y znającego niemoc: a iakoby zasloniona twarz jego, y wzgardzona: zkąd aniśmy go mieli zacz.

R. 53.—1. *Kto uwierzył.* Kto uwierzy rzeczom od nas słyszany, to jest naszemu opowiadaniu, tak dalece rzeczy są dziwne? Albo jest wyraz spółczucia, jakby mówił: ktoby uwierzył, że tak niegodnie był traktowany Chrystus Pan?—*A ramię Pańskie komu jest odkryte?* Kto uwierzy w rzeczy, które według rozumienia ludzkiego tak się zdają słabe i liche, jako są cierpienia Chrystusowe? jednak ujrzy, że w nich się znajduje ramię i moc Boża.

2. *A wystąpi.* Wypuści porostki, wydobędzie się.—*Jako latorośl.* Niska i wzgardzona, jakimi są te, które się rodzą na gruncie suchym i bezpłodnym. Oznacza się, że Chrystus się narodził z N. Panny, jakby z gruntu nieuprawnego i niezroszonego; przeto Akwila przekłada, z ziemie bezdrożnej.—*A jako korzeń.* Latorośl, która się z korzenia wydobywa; jest powtórzenie.—*Niema krasy, ani piękności.* Chrystus żył ubogim, nie mając nic wielkiego i świetnego w oczach świata, zwłaszcza zaś podczas męki, gdy był oszpecony biciem, plwaniem i t. d.—*Nie było nacz poyrzrzyć.* Nie było kształtu, czyli piękności.—*Pożąдалиśmy go.* Żeby się ukazał piękniejszym; jakby rzekł: iżby nie był tak traktowany. Albo przydać należy i powtórzyć z tego co poprzedza przeczenie, *nie pożąдалиśmy.* Nie był pożądanym, to jest, pięknym. P. W.

3. *Wzgardzonego i napodlejszego z mężów.* To jest, widzieliśmy jego.—*Męża boleści.* Otoczonego zewsząd boleściami.—*Znającego niemoc.* Znuzonego boleściami, przeciwnościami, prześladowaniami i wszelkiego rodzaju utrapieniami; te bowiem nazywa niemocami.—*Jakoby zasloniona twarz jego.* W hebr. jest, *ukrywa-*

4. Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum, a Deo et humiliatum. (*Matth. 8, 17*).

5. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostrae super eum, et livore ejus sanati sumus. (*1. Cor. 15, 3*).

6. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.

7. Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum: sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. (*Matth. 26, 63. Act. 8, 32*).

8. De angustia et de iudicio sublatus est: generationem ejus quis enarrabit? quia abscissus est de terra viventium, propter scelus populi mei percussi eum.

9. Et dabit impios pro sepultura, et divitem pro morte sua, eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus. (*1. Joan. 3, 5*).

10. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate: si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaevis: et voluntas Domini in manu ejus dirigetur.

11. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit et saturabitur: in scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit.

12. Ideo disperitiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est: et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit. (*Marc. 15, 28. Luc. 23, 34*).

jący oblicze od siebie. LXX przekładają, *odwróciło się oblicze jego*; jak czynią ci, którzy się wstydzą swojego losu i stanu.

4. *Choroby. LXX, grzechy.*—Boleści. Kary grzechów, za które przez cierpienia zadość uczynił. — *Abyśmy. Żydzi*, w których osobie mówi prorok.—*Jako trędowatego. Nieczystego*, i za swoje zbrodnie dotkniętego od Boga.

5. *Karność pokoju naszego.* Chrystus jest ubiczowany niewinnie, iżby nas pojednał z Bogiem, i żebyśmy pokój z nim mieli.—*Sinością. Chłostą*, od której jego ciało stało się zsiniałem.

6. *Jako owce błądziliśmy.* Do tych słów stosuje moję Chrystus w przypowieści pasterza, szukającego zbłąkanęj owcy, i do zagrody przyprowadzającego, Luk. 15, 4, i ś. Piotr, gdy mówi list 1, r. 2, 25: *Boście byli jako owce błądzące, ale teraz jesteście nawróceni do pasterza i biskupa dusz waszych*—*A Pan włożył.* Na Chrystusa grzechy nasze, żeby je dźwigał na ramionach swoich i za nie zadość uczynił.

7. *Ofiarowan jest.* Na ołtarzu krzyża. — *Iż sam chciał.* Nie zmuszony orężem i przemocą żydowską, nie pomimowolnie, lecz dobrowolnie przyjmując rozkaz Ojca.

8. *Z ucisku i z sądu wzięty jest.* Z ucisku sądu: Chrystus z sądu Piłata i arcykapłanów pełnego ucisku wzięty jest, to jest, porwany na sąd krzyża; albo wzięty jest oznacza sąd dokonany skwapliwie, bez dobrego zbadania i rozpoznania sprawy, i tak porwany na krzyż.

4. Prawdziwie choroby nasze on nosił, a boleści nasze on odnosił: a myśmy go pocztyli jako trędowatego, a od Boga ubitego y uniozonego.

5. Lecz on zranion iest za nieprawości nasze, zstart iest za złości nasze: karność pokoju naszego na nim, a sinością iego iesteśmy uzdrowieni.

6. Wszyscy my iako owce poblądziłiśmy, każdy na swą drogę ustąpił: a Pan włożył nań nieprawość wszystkich nas.

7. Ofiarowan iest iż sam chciał, a nie otworzył ust swoich: iako owca na zabicie wiedzion będzie, a iako baranek przed strzygącym go zamilknie, a nie otworzy ust swoich.

8. Z ucisku y z sądu wzięty iest, rodzaj iego kto wypowie? bo wycięt iest z ziemie żywujących: dla złości ludu mego ubilem go.

9. Y da niezbożne za pogrzeb, a bogatego za śmierć swoje: przeto iż nieprawości nie uczynił, ani zdrady było w uściech iego.

10. A Pan chciał go zetrzeć w niemocy: ieśli położy za grzech duszę swoje, użyrzy nasienie długie wieczne: a wola Pańska w ręce iego powiedzie się.

11. Za to że pracowała dusza iego, użyrzy y nasyci się: umiętnością swoją usprawiedliwi on sprawiedliwy sługa mój wielu, a nieprawości ich on poniesie.

12. Przetóż oddzię mu barzo wielu, a korzyści mocarzów dzielić będzie: ponieważ wydał na śmierć duszę swoje, a z złościami iest policzon: a on grzechy mnogich odniósł, a za przestępcę się modlił.

—*Rodzaj jego kto wypowie.* Patrz Wujka. — *Wycięt jest.* Naksztalt drzewa do którego przyrównał go w. 2. — *Ubitem go.* Dopuszcitem żęby go Żydzi zabili.

9. *Da niezbożne.* Chald. ma, *pociągnie bezbożnych do piekła.*—*Za pogrzeb.* Za to że go niesprawiedliwie zabili.—*Bogatego.* Możnych, Piłata i przedniejszych kapłanów.—*Za śmierć swoje.* To samo jest coby powiedział, *za pogrzeb.*—*Przeto iż nieprawości.* Gdyż ani czynem, ani słowem nie zgrzeszył.

10. *W niemocy.* Przyprawiając go o niemoc, dręcząc i krzyżując.—*Duszę swoje.* Życie swoje. Uczynił siebie ofiarą za grzechy.—*Ujrzy nasienie długowieczne.* Otrzyma wiele synów duchownych, którzy trwać będą aż do końca świata, owszem przez całą wieczność.—*Wola Pańska.* Wola i zamiar Boży względem odkupienia i zbawienia ludzi.—*W ręce jego.* Przez niego, przez Chrystusa.—*Powiedzie się.* Pomyślnie pójdzie, powodzenie mieć będzie.

11. *Za to że pracowała.* Z pracy swojej.—*Ujrzy i nasyci się.* Ujrzy i otrzyma owoc.—*Umiejętnością swoją.* Mądrością swoją, którą okaże w opowiadaniu Ewangelii. Albo biernie, to jest, w poznaniu siebie, utworzonem przez wiarę i miłość, opatrzonem w czynki, usprawiedliwi wielu.—*Nieprawości ich.* Kary za nieprawości.

12. *Oddzię mu bardzo wielu.* Poddam mu wiele narodów i ludów, według onych słów Psal. 2, 8: *Dam ci pogany dziedzictwo twoje, a osiadłość twą kraje ziemie.*—*Korzyści mocarzów dzielić będzie.* Złupiwszy

Wykład X. J. Wujka—Roz. 53. w. 2. *Widzieliśmy go a nie było nacz patrzyć.* Wszystkie te słowa prorockie tak jasne są o meście i śmierci Pana Chrystusowej, przeciw Żydom i poganom, iż raczej się zda być Izajasz Ewangelistą niż prorokiem, jako o nim pisze Augustyn lib. 1, de consensu Evangelist. cap. 31 i 18 de civit. c. 29. Chrysost. in Demonstr. quod Christus sit Deus. Justinus in colloquio Triphonis, i wszyscy inszy.

8. *Rodzaj jego kto wypowie.* Acz ten rodzaj niektórzy wykładają, o rodzaju tych ludzi, których niezliczona moc miała uwierzyć w Pana Chrystusa: wszakże pospolity jest wykład Doktorów ś. którzy to rozumieją o przedwiecznym rodzaju Syna Bożego: albo też o rodzaju jego z najczystszej Panny, bo oboje rodzenie jest niewypowiedziane. Przetoż i Jan ś. opisując przedwieczne rodzenie Syna Bożego, na to pytanie Izajasza ś. tak odpowiada: Jednorodzony, który jest na łonie Ojca, ten wypowiedział. Hiero. in Isai.

CAPUT LIV.

ROZDZIAŁ 54.

O rozszerzeniu się Kościoła po całej ziemi, o przymierzu Boga z Kościołem i t. d.

1. Lauda sterilis, quae non parit: decanta laudem, et hinni, quae non pariebas, quoniam multi filii desertae magis quam ejus, quae habet virum, dicit Dominus.

2. Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, et clavos tuos consolida. * (Luc. 23, 29. Gal. 4, 27).

3. Ad dexteram enim, et ad laevam penetrabis, et semen tuum gentes hereditabit, et civitates desertas inhabitabit.

4. Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiae tuae oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuae non recordaberis amplius.

5. Quia dominabitur tui, qui fecit te: Dominus exercituum, nomen ejus, et redemptor tuus Sanctus Israel, Deus omnis terrae vocabitur. (Luc. 1, 32).

6. Quia ut mulierem derelictam et moerentem spiritu vocavit te Dominus, et uxorem ab adolescentia abjectam, dixit Deus tuus.

7. Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis congregabo te.

czarta, który uchodził za księcia tego świata, i jako zbrojny moczars bronił przysionka swojego. — *Duszę swoje.* Życie swoje.—*Mnogie.* Wszystkich; wszyscy bowiem są mnodzy.—*Za przestępce.* Wołał bowiem na krzyżu: *Ojcie odpuść im, bo nie wiedzą co czynią.* Luk. 23, 34.

R. 54.—1. *Chwał nieplodna która nie rodzisz.* Przemawia do Kościoła Chrystusowego, który miał być zgromadzony bądź z Żydom, bądź z pogan; ten bowiem na początku był niewielkim, i jakby bezplodnym w stosunku do synagogi, gdyż przed nawróceniem swoim był opuszczony od Boga i pozbawiony wiary, łaski i synów wiernych i świętych.—*Krzykuj.* Z radością wykrzykuj.—*Więcej synów opuszczonej.* Gdyż więcej synów Bogu da Kościół, niż dała synagoga.—*Która ma męża.* To jest Boga, któremu synagoga była przez wiarę zaślubiona.

2. *Rozprzestrzeń.* Upomina żeby obszerniejszym uczynił przybytek i dóm swój, iżby mógł mieścić wszystkich synów.—*Nie folguj.* Nie zaniedbaj.—*Uczyn długie powrozki twoje.* Albowiem powrozy obszernego i wysokiego namiotu powinny być długie. — *Kolki.* Do których się przywiązują powrozy, utrzymujące namiot.—*Umoćnij.* Wbij mocno, gdyż masz trwać do końca świata, owszem na wieki.

3. *Bo na prawo i na lewo.* Na wschód i na zachód, wszędy, we wszystkie kraje ziemi. — *Przebijesz się.* Przenikniesz, wkroczysz, jak jest w hebr., gorliwością synów twoich.—*Nasienie twoje.* Synowie twoi, to jest,

1. Chwał nieplodna która nie rodzisz: śpięway chwałę a krzycz któraś nie rodziła: bo więcej synów opuszczonej niżli onęj która ma męża, mówi Pan.

2. Rozprzestrzeń miejsce namiotu twego, a skóry przybytków twych rościagni, nie folguy: uczyni długie powrozki twoie, a kolki twoie umocni.

3. Bo na prawo y na lewo przebieesz się, a nasienie twoie odziedziczy narody, y w miastach spustoszonych mieszkać będzie.

4. Nie bój się, bo nie będziesz zelżona, ani się zasromasz: bo cię nie będzie wstyd, ponieważ zelżywości młodości twęj zapomnisz, y na sromotę wdówstwa twego, więcej nie wspomnisz.

5. Bo będzie nad tobą panował który cię stworzył, Pan zastępów imię iego: y odkupiciel twój Święty Izraelów, Bogiem wszytkiej ziemi nazwan będzie.

6. Bo iako niewiastę opuszczoną, a żalną na duszy wezwał cię Pan, y żonę z młodości odrzuconą, mówi Bóg twój.

7. Na małą chwilę trochę opuściłem cię, a liłościami wielkimi zgromadzę cię.

apostołowie i mężowie apostołscy i inni wierni. — *Odziedziczy narody.* Podbije i posiadzie na zawsze nakształt dziedzictwa.—*W miastach spustoszonych.* Opuszczonych od Boga, i pozbawionych prawa, wiary, łaski i zbawienia.—*Mieszkać będzie.* Zakładając tam stolice, wznosząc kościoły, i nawracając mieszkańców do Chrystusa.

4. *Zelżywości młodości twęj zapomnisz.* Dawnych grzechów, których się niegdyś była dopuściła. — *Na sromotę wdówstwa twego.* Gdy byłaś bez Boga, którego przez grzechy byłaś utraciła.

5. *Będzie nad tobą panował.* Skojarzy się z tobą węzłem duchownego małżeństwa. To bowiem znaczy słowo *bahal*, to jest, panować i być mężem.—*Odkupiciel. . . święty Izraelów, Bóg wszytkiej ziemi, będzie nazywan odkupicielem twoim.* Tak bowiem wyrazi uszykować należało.—*Będzie nazywan.* Uznany będzie za odkupiciela.

6. *Bo jako niewiastę opuszczoną.* Bóg cię odkupi, gdyż byłaś jako niewiasta opuszczona i rozwiedziona z mężem, a przeto żalną, strapioną i nieszczęśliwą.

7. *Na małą chwilę.* Rozumie czas dwóch tysięcy lat, upłyniony od Abrahama do Chrystusa, przez który pogaństwo było od Boga odrzucone i opuszczone, gdyż w stosunku do wieczności, w której znowu z Bogiem się połączyło i stało się jego wieczną małżonką, czas uprzedni jest jakby małą chwilką, jak wyklada ś. Hieronim.—*Liłościami wielkimi.* Udzielając ci wielkich dobrodziejstw.—*Zgromadzę cię.* Przez Chrystusa i jego apostołów.

8. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te, et in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redemptor tuus Dominus.

9. Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui iuravi, ne inducerem aquas Noe ultra supra terram: sic iuravi, ut non irascar tibi, et non increpem te. (*Gen. 9, 11.*)

10. Montes enim commovebuntur, et colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet a te, et foedus pacis meae non movebitur, dixit miserator tuus Dominus.

11. Paupercula, tempestate convulsa, absque ulla consolatione: Ecce, ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in sapphiris,

12. et ponam jaspidem propugnacula tua: et portas tuas in lapides sculptos, et omnes terminos tuos in lapides desiderabiles.

13. Universos filios tuos doctos a Domino, et multitudinem pacis filiis tuis. (*Joan. 6, 45.*)

14. Et in justitia fundaberis: recede procul a calumnia, quia non timebis, et a pavore, quia non appropinquabit tibi.

15. Ecce, accola veniet, qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi.

16. Ecce, ego creavi fabrum sufflantem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, et ego creavi interfectorem ad disperdendum.

17. Omne vas, quod fictum est contra te, non dirigetur, et omnem linguam resistentem tibi in iudicio, judicabis. Haec est hereditas servorum Domini, et justitia eorum apud me, dicit Dominus.

8. Na mały czas rozgniewania zakryłem oblicze moje maluczko od ciebie, a miłosierdziem wiecznym zmiłowałem się nad tobą: rzekł odkupiciel Pan twój.

9. Jako za dni Noego to mi jest, któremu przysiągł że nie przywozę więcej wód Noego na ziemię: takem przysiągł że się nie mam na cię gniewać, ani tobie laiać.

10. Abowiem góry się poruszają, a pagórki trząść się będą: lecz miłosierdzie moje nie odstąpi od ciebie, y przymierze pokoju mego nie zachwieje się: rzekł miłościwy twój Pan.

11. Ubożuchna od burze rozbita, bez żadney pociechy. Oto ja posadzę porządnie kamienie twoje, a założę cię na szafrach,

12. y uczynię z iaspisu baszty twoje: a bramy twoje z kamienia rytego, a wszystkie granice twoje z kamienia rokosznego.

13. Wszystkie syny twoje uczonemi od Pana: a mnóstwo pokoju synóm twoim.

14. Y w sprawiedliwości założona będziesz: odstąp daleko od potwarzy, bo się bać nie będziesz: y od strachu, bo się nie przybliży ku tobie.

15. Oto sąsiad przyjdzie, który nie był zemną, przychodzień niegdy twój przyłączy się k tobie.

16. Otom ja stworzył kowala poddymającego węgle w ogniu, y wymuiącego naczynie na robotę swoję, y iam stworzył zabijacza ku wytraceniu.

17. Każde naczynie które jest utworzone na cię, nie zdarzy się: a każdy ięzyk który się sprzeciwi na sądzie, osądzisz. To jest, dziedzictwo sług Pańskich: y sprawiedliwość ich u mnie, mówi Pan.

CAPUT LV.

ROZDZIAŁ 55.

O wzywaniu wszystkich do wiary i sakramentów, nawróceniu pogan, i t. d.

1. Omnes sitientes venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properate, emite, et comedite:

1. Wszyscy pragnący pódźcie do wód, y którzy nie macie śróbra, kwapcie się, kupycie, a iedz-

8. *Na mały czas.* Powtarza w tym wierszu to, co powiedział w wierszu poprzedzającym.

9. *Jako za dni Noego to mi jest.* Ta moja przysięga i przymierze, które uchwalił przez Chrystusa z poganami i Kościołem, będzie mocnym i wiecznym, jako przymierze zawarte z Noem, o niezalewaniu nadal ziemi potopem.

10. *Poruszają.* Raczę się poruszają.

11. *Ubożuchna.* Takim był Kościół przed Chrystusem, ubogim i opuszczonym; lecz przez Chrystusa stał się bogatym, świetnym, i t. d.—*Od burze rozbita.* Nakształt okrętu lub drzewa.—*Posadzę porządnie kamienie twoje.* Ta cała allegorya kosztownych kamieni, zmierza do okazania iż Bóg ma opatrzyć swój Kościół wszelkiego rodzaju kosztownymi ozdobami, to jest darów i łask niebieskich.

13. *Uczonemi od Pana.* To jest uczynię. Będą zaś uczonemi od Pana, gdyż Bóg darząc światem wewnętrznym i nadprzyrodzonym ich umysł i świętymi pobudzeniami wolę, będzie uczył i przekonywał w tém, co im w głosie zewnętrznym podają Chrystus i jego uczniowie.—*Mnóstwo pokoju.* To jest dam; z nauki bowiem Chrystusowej wypływa pokój sumienia i zgoda z bliźnimi. Pokój także, to jest pomyślność i dostatek dóbr wszelkich.

14. *W sprawiedliwości założona będziesz.* Będziesz umocniona, albowiem sama twoja sprawiedliwość bę-

dzie cię umacniała, twoja świętość będzie cię broniła, i nie dopuści Bóg żadnej szkody na ciebie, gdyż jest mścicielem i obrońcą sprawiedliwości.—*Odstąp daleko od potwarzy.* Odejdiesz daleko od potwarzy, od wszelkiej zdrady i matactwa, bo nie zaszkodzą tobie żadne knowania i podejścia szatana i sług jego.—*Od strachu.* Siły i oręż rozumie, które strachu nabawiają.

15. *Sąsiad.* Poganie nawróceni do wiary.—*Który nie był zemną.* Który był dalekim od wiary.—*Przychodzień.* Jest powtórzenie.

16. *Otom ja stworzył.* Nie masz się czego lękać oręza, który wyrabiają nieprzyjaciele; ja bowiem go stworzyłem i dałem, i sprawię, żeby tobie nie szkodził, lecz pomagał.

17. *Każde naczynie.* Każde narzędzie wojenne.—*Nie zdarzy się.* Nie powiedzie się, jak mają LXX.—*Osądzisz.* Chald. *potępisz*, LXX *pokonasz*.—*To jest dziedzictwo.* Ten jest los Kościoła i jego wiernych, iż będą obitowali w perły dóbr niebieskich, i będą używali sprawiedliwości, świętości i zupełnego pokoju.—*Sprawiedliwość ich u mnie.* Sprawiedliwe uczynki lub ich nagroda jest u mnie, ja bowiem będę wynagradzał sprawiedliwość.

R. 55.—1. *Pódźcie do wód.* Nauki i łaski Chrystusowej. Tu się odnosią słowa Chrystusa, Jan 7, 37: *Jeżeli kto pragnie, niech do mnie przyjdzie, a pije.*—*Jedzcie.* Nauka i łaska Chrystusowa jest pokarmem i

venite, emite absque argento et absque ulla commutatione vinum et lac. (*Eccli. 51, 33.*)

2. Quare appenditis argentum non in panibus, et laborem vestrum non in saturitate? Audite audientes me, et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima vestra.

3. Inclinate aurem vestram, et venite ad me: audite, et vivet anima vestra, et feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles. (*Act. 13, 34.*)

4. Ecce, testem populis dedi eum, duces ac praeceptorem gentibus.

5. Ecce, gentem, quam nesciebas, vocabis: et gentes, quae te non cognoverunt, ad te current propter Dominum Deum tuum et Sanctum Israel, quia glorificavit te.

6. Quaerite Dominum, dum inveniri potest: invocate eum, dum prope est.

7. Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et revertatur ad Dominum, et miserebitur ejus, et ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum.

8. Non enim cogitationes meae, cogitationes vestrae: neque viae vestrae, viae meae, dicit Dominus.

9. Quia sicut exaltantur coeli a terra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris, et cogitationes meae a cogitationibus vestris.

10. Et quomodo descendit imber, et nix de coelo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, et infundit eam, et germinare eam facit, et dat semen serenti, et panem comedenti:

11. sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non revertetur ad me vacuum, sed faciet quaecumque volui, et prosperabitur in his, ad quae misi illud.

12. Quia in laetitia egrediemini, et in pace deducemini: montes et colles cantabunt coram vobis laudem, et omnia ligna regionis plaudent manu.

cie: chodźcie, kupycie bez srebra, y bez żadney zamiany, wino y mleko.

2. Przecz odważacie srebro nie za chleb, a pracę waszę nie za nasycenie? Sluchaycie sluchajac mię, a iedźcie dobro, a roskoszować będzie w slustości dusza wasza.

3. Naklońcie ucha swego, a przydzcie do mnie: sluchaycie, a życie będzie dusza wasza: y uczynię z wami przymierze wieczne, milosierdzia Dawidowe wierne.

4. Otom go dał swiadkiem narodom, wodzem y nauczycielem narodom.

5. Oto narod ktoregoś nie znał, powolasz: a narody ktore cię nie znały pobieżą do ciebie, dla Pana Boga twego, y Swiętego Izraelowego, że cię uwielbił.

6. Szukaycie Pana poki nalezion być może: zwywaycie go poki iest blisko.

7. Niech opuści zosznik drogę swoię, a maz nieprawy myśli swe, y niech się nawroci do Pana, a zmiluie się nad nim: y do Boga naszego, bo hoyny iest ku odpuszczeniu.

8. Abowiem myśli moie nie myśli wasze, ani drogi wasze drogi moie, mowi Pan.

9. Bo iako podniesione są niebiosa od ziemie, tak podniesione są drogi moie od drog waszych, y myśli moie od myśli waszych.

10. A iako zstępuie dęsz y snieg z nieba, a tam się więcęy nie wraca, ale napiia ziemie, y namacza ią, y czyni że rodzi, y dawa nasienie sieiacemu, y chleb iedzacemu:

11. tak będzie slowo moie, ktore wynidzie z ust moich: nie wroci się do mnie prożne, ale uczyni cokolwiekem chcial, y zdarzy się mu w tym na com ie poslał.

12. Bo w weselu wynidziecie, a w pokoju doprowadzeni będziecie: gory y pagorki będą spiewac przed wami chwałę, a wszystkie drzewa polne rękoma klaskać będą.

napojem duszy, jako i sś. Sakramenta, zwlaszcza Eucharystya.—*Kupycie*. W hebr. jest, *łamacie*; gdyż majacy pożywac chleb łamię go, żad pochodzi że w hebrajskim sposobie mowienia łamać chleb i pożywac jest to samo; sens więc jest, bierzcie darmo i pożywajcie.—*Wino i mleko*. Temi dwoma rzeczami Pismo s. oznacza wszelkie uczy i rozkosze.

2. *Nie za chleb*. Nie za pokarm i chleb ktory nasyca. Zdanie jest: po co, o smiertelnicy, z taką usilnością i kosztem ubiegacie się o prożne dobra tego swiata, jako to o bogactwa, zaszczyty, rozkosze, częstą mądrośc i wymowę swiatową, ktore nie mogą nasycić duszy?—*Sluchajcie sluchajac*. Pilnie sluchajcie.—*Dobro*. Istotny i zbawienny pokarm.

3. *Przymierze wieczne*. Nowego Testamentu.—*Milosierdzia Dawidowe*. Milosierdzia obiecane od Boga Dawidowi o Chrystusie, w ktorym jego krolestwo będzie wieczne, i ktory swoich zwolennikow ubogaci i ublogoslawi.—*Wierne*. Stale, mocne, wieczne.

4. *Swiadkiem*. Chrystusa rozumie, ktory był swiadkiem Boskiego przymierza i obietnicy, rownie jak wierności Bożej w dotrzymaniu obietnic.

5. *Oto*. O Chryste.—*Narod ktoregoś nie znał*. Obcy tobie, ktoregoś nie uznawał za swoję.—*Powolasz*. Pod sztandar Ewangelii twojej.—*Dla Pana Boga twego*.

Z powodu łask i darow, ktoremi ciebie ozdobi Bog, ktory jest Bogiem twojego czlowieczęstwa, nie zaś bostwa.

6. *Poki nalezion być może*. W czasie nowego prawa, albo podczas swego życia.—*Poki iest blisko*. To samo znaczy co *poki nalezion być może*; albowiem to co jest blisko łatwo się znajduje.

7. *Drogę swoję*. Zle obyczaje swoje.—*Myśli swe*. Niegodziwe swoje usilowania.

8. *Albowiem myśli moje nie myśli wasze*. Nie upadajcie na duchu, chociażecie wielce zgrzeszyli: bo nie jestem podobnym wam, ktorzy obrażeni nie łatwo się dajecie przejednac.

11. *Tak będzie slowo moje*. Obietnica moja o nowem przymierzu, o Messyaszu, i dobrach, ktore mają być dane swiatu przez niego.—*Nie wroci się do mnie prożne*. Nie będzie daremne.—*Uczyni cokolwiekem chcial*. Albowiem gdy dam swiatu Messyasa, Ewangelię, Sakramenta i inne dary nowego prawa, to wszystko co chcę żeby się stało, pomyślnie się stanie.

12. *Wynidziecie*. Z niewoli szatańskiej i grzechu.—*Doprowadzeni będziecie*. Do Chrystusa, do Kościoła i wiecznej szcęśliwości.—*Gory i pagorki będą spiewac*. Tak wielką będzie radośc, iz zdadzą się gory i pagorki niejako spiewac i wyskakiwac. Albo przez gory i pa-

13. Pro salianca ascendet abies, et pro urtica crescet myrtus, et erit Dominus nominatus in signum aeternum, quod non auferetur.

13. Miasto głogu wyroście iodła, a miasto pokrzywy wyroście mirt: y będzie Pan mianowany na znak wieczny, który nie będzie zgladzony.

CAPUT LVI.

O zachowaniu przykazań Bożych i pogrózkach przeciwko złym pasterzom.

1. Haec dicit Dominus: Custodite iudicium, et facite iustitiam, quia iuxta est salus mea, ut veniat, et iustitia mea, ut reveletur. (*Sap. 1, 1*).

2. Beatus vir, qui facit hoc, et filius hominis, qui apprehendet istud: custodiens sabbatum, ne polluat illud, custodiens manus suas, ne faciat omne malum.

3. Et non dicat filius advenae, qui adhaeret Domino, dicens: Separatione dividet me Dominus a populo suo; et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum.

4. Quia haec dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint sabbata mea, et elegerint, quae ego volui, et tenuerint foedus meum,

5. dabo eis in domo mea, et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus: nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.

6. Et filios advenae, qui adhaerent Domino, ut colant eum, et diligant nomen ejus, ut sint ei in servos: omnem custodientem sabbatum, ne polluat illud, et tenentem foedus meum,

7. adducam eos in montem sanctum meum, et laetificabo eos in domo orationis meae: holocausta eorum et victimae eorum placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis. (*Matth. 21, 13*).

8. Ait Dominus Deus, qui congregat dispersos Israel: Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus.

ROZDZIAŁ 56.

1. To mówi Pan: strzeżcie sądu, a czyńcie sprawiedliwość: bo blisko iest zbawienie moje aby przyszło, y sprawiedliwość moja aby się obiawiła.

2. Błogosławiony maż który to czyni, y syn człowieczy który się tego chwyci: który strzeże szarlatu, aby go nie zmazał, który strzeże rąk swoich aby nie czynił nic złego.

3. A niech nie mówi syn przychodniów, który przyszał do Pana, mówiąc: Odłączeniem oddzieli mię Pan od ludu swego. Niech też nie mówi trzebieńiec: Otom ia drzewo uschle.

4. Bo tak mówi Pan trzebieńcom: którzy będą strzedz szabatów moich, a obiora com ia chciał, y zachowaią przymierze moje,

5. dam im w domu moim y w murzech moich miejsce, y imię lepsze nad syny y córki: imię wieczne dam im, które nie zaginie.

6. A syny przychodniowe którzy przysłali do Pana, aby go chwalili, y miłowali imię jego żeby mu byli sługami: każdego strzegącego szabatku aby go nie zmazał, y trzymającego przymierze moje,

7. przywiodę ie na górę świętą moją, y uweselię ie w domu modlitwy moiej: całopalenia ich y ofiary ich będą mi przyjemne na ołtarzu moim: bo dom mój domem modlitwy nazwan będzie wszem narodóm.

8. Mówi Pan Bóg, który zgromadza rozproszone ludu Izraela: Jeszcze zgromadzę k niemu zgromadzone jego.

górk rozumie mieszkańców gór i pagórków. Stosuje mowę do radości wracających z Babilonu.

13. *Miasto głogu.* Sens jest: Wszystko się odmieni na lepsze.—*I będzie Pan mianowany na znak wieczny.* To dziwne nawrócenie i poświęcenie pogan, uczynione przez Chrystusa, będzie mu na imię, i na wieczny pomnik chwały i zwycięstwa.

R. 56. —1. *Strzeżcie sądu.* Czyńcie to co jest prawnego i sprawiedliwego.—*Zbawienie moje.* Zbawienie, które wam posyłam przez Chrystusa Zbawiciela.—*Sprawiedliwość moja.* Usprawiedliwiający Chrystus, przez którego uwolnić was od grzechów i usprawiedliwie.—*Abym się obiawiła.* Ukazała się: wkrótce bowiem przyjdzie.

2. *Który to czyni.* Co się powiedziało, lub to co następuje.—*I syn człowieczy.* Powtórzenie poprzedzającego zdania.

3. *Syn przychodniów.* Jakby rzekł: Mojżesz usuwał pogan od synagogi i rzeczypospolitej. Deut. 23, 3 i 8; r. 7, w. 1, lecz Chrystus nie będzie nikogo wyłączał od swojego Kościoła.—*Który przyszał do Pana.* Który przyjął wiarę Chrystusową.—*Niech też nie mówi trzebieńiec.* Także trzebieńcy według prawa Mojżeszowego byli usuwani od zgromadzenia ludu, od kościoła i obrzędów publicznych, Deut. 23, 1.—*Drzewo uschle.* Jako drzewo uschle, bezpłodne i niewydające owocu potomstwa. P. W.

4. *Którzy będą strzedz szabatów moich.* Którzy będą

czcić Boga, i zachowywać prawo o szabacie.—*Obiora com ja chciał.* Zachowaj prawo moje, albo rady; albowiem wybornie się to stosuje do trzebieńców dobrowolnych, to jest, do zachowujących czystość, jakimi są zakonnicy, i o nich szczególniej rozumieć należy, jak widać z tego co następuje.

5. *W domu moim.* W kościele moim.—*Imię lepsze nad syny i córki.* Albowiem dziewice większej dostąpią chwały, że w panieństwie i zakonie zostają, niż gdyby miały dzieci.—*Imię wieczne.* Chwałę wieczną.

6. *A syny przychodniowe.* Poganie, powtarza i potwierdza to co powiedział w. 3.—*Sebatu.* Czci Bożej.—*I trzymającego przymierze.* Zachowującego warunki przymierza, to jest, prawa i przykazania moje.

7. *Na górę świętą.* Na Syon, do Kościoła.—*Uweselię je w domu modlitwy mojej.* W Kościele uczynię ich uczestnikami duchownego wesela, którego się doznaje przy świętych pieniach i obrzędach.

8. *Który zgromadza rozproszone ludu Izraela.* Przez Izraela właściwie rozumie Żydów; o nich bowiem rzecz idzie dalej; jakby rzekł: Nie sądźcie o Żydzi, iż gdy wzywam przychodniów, to jest, pogan do Kościoła, was od niego wyłączam; albowiem Kościoł będzie tak waszym jak i pogańskim; a przeto jak pogan tak i was rozproszonych po całym świecie do niego zgromadzę.—*Zgromadzę ku niemu.* To jest do Izraela.—*Zgromadzone jego.* Lud i jego synów należących do synagogi, która zgromadzenie oznacza.

9. Omnes bestiae agri venite ad devorandum, universae bestiae salus.

10. Speculatores ejus caeci omnes, nescierunt universi: canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes, et amantes somnia.* (*Jer. 6, 15*).

11. Et canes impudentissimi nescierunt saturitatem, ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam: omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam a summo usque ad novissimum.*

12. Venite, sumamus vinum, et impleamur ebrietate, et erit sicut hodie, sic et cras, et multo amplius.

9. Wszystkie zwierzęta polne przydźcie na pożarcie, wszytek zwierz leśny.

10. Stróżowie jego ślepi wszyscy, nie umieli wszyscy: psi niemi szećkać nie mogący, którzy widzą próżne rzeczy, śpią, a sny miłują.

11. A psi niewstydlivi nie znali nasycenia: sami pastérze nie umieli wyrozumienia: wszyscy na swą drogę ustąpili, każdy za swym łakomstwem, od najwyższego aż do ostatniego.

12. Póďtecie, nabierzmy wina, a napelnimy się: y będzie iako dziś tak y jutro, y daleko więcej.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 56. w. 3. *Niech nie mówi trzebieniec: otom ja drzewo uschle.* To mówi o ludziach którzy z swęj dobrej woli żyją w czystości, obiecując im za to zapłatę, tak to rozumie Hieronim, i Cyrillus in Isai. Augustin. lib. de s. virginitate c. 24. Basilius lib. de virginit. Ambrosius in exhortat. ad virgines. Godniejszy bowiem są chwały i zapłaty którzy to z własnej woli czynią, niż co to mają z natury, i dla tego przydaje: A obiora com ja chciał. Dając znać, iż tego nie rozkazuje, ale na wolę daje każdemu kto chce sobie taki żywot powściągliwy i czysty obrać, wolno mu. I nadto obiecując tu wszystkim takim osobną zapłatę, imię wieczne, to jest, cześć i miejsce przedniejsze w chwale swęj na wieki. Co jasnie przeciw dzisiejszym heretykom, nieprzyjaciołom czystości bije.

CAPUT LVII.

ROZDZIAŁ 57.

O szczęśliwej śmierci sprawiedliwych, i nieszczęsnej grzeszników.

1. Justus perit, et non est, qui recogitet in corde suo, et viri misericordiae colliguntur, quia non est, qui intelligat; a facie enim malitiae collectus est justus.

2. Veniat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulavit in directione sua.

3. Vos autem accedite huc, filii auguratricis, semen adulteri, et fornicariae.

4. Super quem lusistis? super quem dilatastis os, et eiecistis linguam? numquid non vos filii scelesti, semen mendax?

1. Sprawiedliwy ginie^o, a niemasz ktoby uważył w sercu swoim: y mężowie miłosierni zechodzą, iż niemasz ktoby rozumiał: bo od oblicza złości zebran iest sprawiedliwy.

2. Niechay przydźcie pokój, niech odpoczywa na łóżku swoim, który chodził w prostości swoięj.

3. A wy przystapcie sam synowie wróżki: nasienie cudzołożnika y wszetecznicze.

4. Z kogoście się nagrawali? na kogoście gębę rozdzierali, a wywieszali język, azaście nie wy synowie złośliwi, nasienie kłamliwe?

9. *Wszystkie zwierzęta polne.* Ponieważ był powiedział że ma zgromadzić rozproszonych Izraelitów, przewidując iż ci zabiją Chrystusa, tknięty boleścią i gniewem, duchem proroczym wyzywa zwierzęta, to jest, dziki naród Rzymski, dla ich zatracenia.

10. *Stróżowie jego.* To jest ludu żydowskiego, nauczyciele jego. Tych Chrystus ślepymi nazywa i wodzami ślepych, Mat. 15, 14. — *Nie umieli wszyscy.* Nieświadomi tego co czynić należało. — *Szećkać nie mogący.* Dla tego że byli podlegli tymże zbrodniom, które karcie byli powinni, albo dla tego, iż chcieli pochlebiać ksiądzetom i ludowi. — *Którzy widzą próżne rzeczy.* Którzy prorokują rzeczy próżne i fałszywe, powiadając: *pokój, pokój, gdy nie było pokoju.* — *Śpią, a sny miłują.* Podobni do psów leniwych, które gdy co uszją lub posłyszją, maluczko głowę podnoszą, lecz zaraz jakby nic nie widziały znowu zasypiają.

11. *Psi niewstydlivi.* Znajoma jest bezwstydnia lubieżność i żarłoczność psów. Okrywa hańbą nauczycieli żydowskich, którzy byli niedbałymi, ospałymi w tém co należało do ich obowiązku; a przeciwnie, bardzo skorymi i ochoczymi do tego co stanowiło ich korzyść, wygodę i rozkosz. — *Sami pastérze.* Sami książęta i urzędnicy. — *Nie umieli wyrozumienia.* Sposobów mądrego rządzenia rzeczpospolitą. — *Na swą drogę ustąpili.* Idąc tam kędy ich ciągnęły namiętności.

12. *Póďtecie.* Jest mimesis, to jest naśladowanie głosu pasterzy i nauczycieli. — *I będzie jako dziś.* Uprzymiarnjny sobie jak możemy nasze biesiady, przydając

zawsze coś nowego. Mogą być także te słowa nie rozkoszników, których sztrofuje, lecz samego proroka, jakby rzekł: Neustannie szukają rozkoszy, i z dnia na dzień stają się gorszymi.

R. 57.—1. *Sprawiedliwy ginie.* Wszystkich sprawiedliwych w ogólności rozumie, przedewszystkiem jednak Chrystusa. — *Nie masz ktoby uważył w sercu.* Jak rzecz niegodziwa zabijać sprawiedliwego, i jak wielka szkoda dla rzeczpospolitéj, gdy się pozbawia ludzi świętych. — *Mężowie miłosierni.* Pobożni, LXX *sprawiedliwi.* — *Schodzą.* Z tego świata, to jest, umierają. — *Od oblicza złości.* Żeby nie widzieć złego i klęsk swojego narodu i wieku.

2. *Niechay przydźcie pokój.* Niechay odpoczywa w pokoju. — *Na łóżku swoim.* W grobie, jak mają LXX.—*Który chodził w prostości.* W prawości życia.

3. *A wy.* Zwraca mowę do Żydów. — *Synowie wróżki.* Tak nazywa mieszkańców Jerozolimy, dla tego że byli oddani wróżbom i czarom. LXX mają, *nieprawi.* — *Nasienie cudzołożnika i wszetecznicze.* Potomkowie i synowie bałwochwalczęj i oddanej przesądowi synagogi. Wiadomo bowiem, że bałwochwalstwo zowie się w Piśmie ś. wszeteczeństwem i cudzołozstwem.

4. *Z kogoście się najgrawali?* Rozumie Chrystusa, z którego się najgrawali Żydzi. — *Na kogoście gębę rozdzierali, i wywieszali język.* Oznacza giest swawolnej tłuszczy, która otwierając usta i wyciągając język najgrawała się z Chrystusa. — *Nasienie kłamliwe.* Cudzołozne i odrodne od świętości i pobożności przodków.

5. qui consolamini in diis subter omne lignum frondosum, immolantes parvulos in torrentibus, subter eminentes petras?

6. In partibus torrentis pars tua, haec est sors tua, et ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium: numquid super his non indignabor?

7. Super montem excelsum et sublimem posuisti cubile tuum, et illuc ascendisti, ut immolares hostias.

8. Et post ostium, et retro postem posuisti memoriale tuum, quia juxta me discooperuisti, et suscepisti adulterum: dilatasti cubile tuum, et pepigisti cum eis foedus: dilexisti stratum eorum manu aperta.

9. Et ornasti te regi unguento, et multiplicasti pigmenta tua. Misisti lega s tuos procul, et humiliata es usque ad infero^os.

10. In multitudine viae tuae laborasti, non dixisti: Quiescam; vitam manus tuae invenisti, propterea non rogasti.

11. Pro quo sollicita timuisti, quia mentita es, et mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo? Quia ego tacens, et quasi non videns, et mei oblita es.

12. Ego annuntiabo justitiam tuam, et opera tua non proderunt tibi.

13. Cum clamaveris, liberent te congregati tui, et omnes eos auferet ventus, tollet aura: qui autem fiduciam habet mei, hereditabit terram, et possidebit montem sanctum meum.

14. Et dicam: Viam facite, praebete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. (*Infr.* 62, 10).

5. *Którzy się cieszyicie.* Którzy szukacie pociechy i przyjemności we czci bałwanów. W hebr. jest, *rozpalający się w wiązach*, to jest, w gajach rozpalający się lubieżnością; albowiem w gajach otaczających kościoł oddawały się rozpuście niewiasty i mężczyźni na cześć fałszywych bożków. I dla tego gaje przy kościele w prawie były zakazane.—*Pod każdym drzewem gałęzistym.* Umieszczano bowiem bałwanów pod drzewem jakim szeroko rozpościerającym swoje konary, lub w gajach.—*Ofarując dzieci.* Zdarzało się że Żydzi, zapomniawszy wrodzonej miłości, zabijali na ofiarę bałwanowi Moloch własne dzieci. Patrz co się rzekło Lew. 18, 21, i IV. Król. 16, 3.—*W potokach.* Albowiem ta okrótina ofiara szczególniej się sprawowała przy potoku Cedron, w dolinie Ennon. Patrz IV. Król. 23, 10.

6. *W stronach potoku dział twój.* Los twój, rozkosz i bogactwo twoje czcić bałwanów.

7. *Łoże. Ołtarz.*

8. *Za drzwiami... kładłaś pamiętkę twoję.* To jest postawiłaś bałwana, iżby wychodząc, lub do domu wracając, wspominać o nim, i żeby twój dóm pozostał pod jego opieką.—*Odkryła. Łoże.*—*Rozszerzyłaś łoże twoje.* Wiele przyjmując bałwanów, żeby z nimi cudzołożyć.—*Pościel ich.* Cudzołożników, bałwanów.—*Ręką otworzoną.* Jawnie i bezwstydnie, albo hojnie ich darząc.

9. *Królowi.* Bałwanowi Moloch, który po hebrajsku oznacza króla.—*Maścią.* Olejkiem wonnym.—*Posyłałaś posły swe daleko.* Nie przestając na sąsiednich bałwanach, z Assyrii, Egiptu i t. d., sprowadzała je z daleka.—*Ponizana jest aż do piekła.* Do najwyż-

5. Którzy się cieszyicie z bogów pod każdym drzewem gałęzistym, ofiarując dzieci w potokach pod wyniosłemi skałami.

6. W stronach potoku dział twój, ten jest los twój: y onym lałaś mokrą ofiarę, ofiarowałaś obietę: więc się oto gniewać nie będę?

7. Na górze wysokię y podniosłę postawiłaś łoże twoie, y tameś wstępowała ofiarować ofiary.

8. A za drzwiami y za podwoiem kładłaś pamiętkę twoię: boś się podle mnie odkryła, y przypuściłaś cudzołożnika: rozszerzyłaś łoże twoie, y postanowiłaś z nimi przymierze: umiłowałaś pościel ich ręką otworzoną.

9. Y przystroiłaś się królowi maścią, y rozmnożyłaś oleyki twoie. Posyłałaś posły twe daleko, y ponizonaś iest aż do piekła.

10. Mnóstwem drogi twoięy spracowałaś się: nie rzekłaś: Odpoczne: Żywot ręki twęy znalazłaś, dla tegoś nie prosiła.

11. O cóż frasując się bałaś się: żeś skłamała, a na mięś nie pomniała, y nie myśliłaś w sercu twoim? iż ia milczę, a iakobych nie widział y zapomniałaś mię.

12. Ja opowiem sprawiedliwość twoię, y uczynki twoie nie pomoga tobie.

13. Gdy wołać będziesz, niech cię wybawią zebrani twoi: a wszystkie one wiatr zaniesie, pochwyćci powietrze: ale kto ufa we mnie odziedziczy ziemię, y posiedzie górę świętą moię.

14. Y rzekę: Czyńcie drogę, uprzątńcie drogę, ustąpcie z ścieżki, znieście zawady z drogi ludu mego.

szego stopnia, wpadłaś w poniżenie przez swoje bałwochwalstwo.

10. *Mnóstwem drogi twojęy.* Sprowadzaniem zewsząd bałwanów, ich czczeniem, zdobieniem i t. d.—*Nie rzekłaś: odpoczne.* LXX *zaniecham*, to jest, nie położyłaś żadnych granic bałwochwalstwu. Dozwoliłaś sobie wszystkiego, lecz nie nasyciłaś się.—*Żywot ręki twęy znalazłaś.* Żywotem ręki zowie bałwanów uczynionych ręką, bądź dla tego że od nich się spodziewali wszystkich potrzeb życia, bądź iż byli ich miłośnikami.—*Nie prosiła.* LXX *nie prosiłaś mnie*; spodziewałaś się bowiem, że wszystko możesz wyprosić od swojego miłośnika.

11. *O cóż frasując się bałaś się?* Po co się bałaś bałwanów, żeby mnie nie dotrzymał danęj wiary i oszukał?—*Iż ja milczę.* Chociaż ja milczę i nie zaraz karzę zbrodnie twoje, nie przeto jednak mniej się mnie bać byłaś powinna.

12. *Ja opowiem sprawiedliwość twoję.* Powiedziano z ironią, to jest, niegodziwości twoje.—*Uczynki twoje.* Niecne.

13. *Gdy wołać będziesz.* Strapiona od nieprzyjaciół, zwłaszcza Chaldejczyków, podczas niewoli Babilońskięy.—*Zebrani twoi.* Bałwany, których zewsząd nagromadziłaś.—*Wiatr zaniesie.* To jest bałwany, tak dalece są lekkimi i próżnemi.—*Kto ufa we mnie.* Kto mnie powierzył siebie i swoje zbawienie.—*Odziedziczy ziemię.* Posiądzie ojczystą ziemię Jeruzalem, wróciwszy z niewoli. Albo oznacza ziemię żyjących, ojczystę niebieską.—*Górę świętą.* Syon.

14. *Ustąpcie z ścieżki.* Znieście wszelkie przeszkody i zawady, brudy, skały, grzewa i t. d.; to samo jest co powiedział r. 40, 3: *Gotujcie drogę Pańską.*

15. Quia haec dicit Excelsus, et sublimis habitans aeternitatem, et sanctum nomen ejus in excelsis et in sancto habitans, et cum contrito et humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium, et vivificet cor contritorum.

16. Non enim in sempiternum litigabo, neque usque ad finem irascar, quia spiritus a facie mea egredietur, et status ego faciam.

17. Propter iniquitatem avaritiae ejus iratus sum, et percussi eum: abscondi a te faciem meam, et indignatus sum, et abiit vagus in via cordis sui.

18. Vias ejus vidi, et sanavi eum, et reduxi eum, et reddidi consolationes ipsi, et lugentibus ejus.

19. Creavi fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longe est, et qui prope, dixit Dominus, et sanavi eum.

20. Impii autem quasi mare fervens, quod quietare non potest, et redundant fluctus ejus in calculatorem et lutum.

21. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus. (*Supr. 48, 22*).

15. Bo tak mówi Wysoki, y wyniosły mieszkający w wieczności: a święte imię jego na wysokość i w świątyni mieszkaający, a z skruszonym y z unizonym duchem: aby ożywił ducha znizowanych, ażeby ożywił ducha skruszonych.

16. Bo nie na wieki swarzyć się będę, ani się aż do końca gniewać będę: ponieważ duch od oblicza mego wynidzie y tchnienia ja uczynię.

17. Dla nieprawości łakomstwa jego rozgniewałem się, y ubiłem go: skryłem od ciebie twarz moją, y rozgniewałem się, y poszedł tułając się na drogę serca swego.

18. Widziałem drogi jego, y uzdrowiłem go, y zasieć go przywiódł, y wróciłem pociechy iemu, y płaczącym jego.

19. Stworzyłem owoc warg pokój, pokój temu który jest daleko, y który bliż, mówi Pan, y uzdrowiłem go.

20. Lecz niezbożnicy są iako morze zaburzone, które się uspokoić nie może, y wylęwaia waly jego na podeptanie y na błoto.

21. Niemasz pokoju niezbożnikom, mówi Pan Bóg.

C A P U T LVIII.

ROZDZIAŁ 58.

O obłudzie Żydów, nagrodach za jałmużnę, post i inne miłosierne uczynki.

1. Clama! ne cesses: quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum.

2. Me etenim de die in diem quaerunt, et scire vias meas volunt, quasi gens, quae justitiam fecerit, et iudicium Dei sui non dereliquerit: rogant me iudicia justitiae, appropinquare Deo volunt.

3. Quare jejunavimus, et non aspexisti: humiliavimus animas nostras, et nescisti? Ecce, in die

15. *Mieszkający w wieczności.* Zamieszkujący niebo, wieczne i nieskazitelne. Albo w samym sobie, który jest sobie wiecznością.—*Na wysokości i świątyni.* Na niebie, które jest wysokim i świętym przybytkiem Bożym. Wysokość także i świątynia może oznaczać górę Syon, na której był kościół święty.

16. *Swarzyć się będę.* Chald. i LXX mścić się będą.—*Ponieważ duch od oblicza mego wynidzie.* Albowiem miłuję dusze, które stworzyłem, i które są dziełem rąk moich.—*I tchnienia ja uczynię.* Dusze ja uczynię, jak przekładają Pagninus i Watablus.

17. *Ubiłem go.* Lud mój.—*Poszedł tułając się.* To jest największa kara, gdy kogo Bóg opuściwszy dopuszcza mu się błąkać i iść za namiętnościami swojemi, według onych słów Psal. 80, 13: *Puścitem je za żądzami sere ich, pójdz w wynalazkach swoich.*

18. *Widziałem drogi jego.* Widziałem go błąkającego się, błędzącego i dążącego do zguby.—*Uzdrowiłem go, i zasieć go przywiódł.* Przez chłosty, natchnienia i upomnienia proroków.—*Wróciłem pociechy jemu.* Odwołując z niewoli Babilońskiej, i uwalniając z jarzma szatana i grzechu.—*Płaczącym jego.* Strapionym i pokutującym.

19. *Owoc warg.* Skutek modlitwy, która się ustami czynić zwykła, albo wyznanie grzechów. Albo sens jest: stworzyłem pokój, który jest owocem ust moich, to jest, obietnicy mojej.—*Pokój.* Spokój, pomyślność.—*Temu który jest daleko.* Poganinowi, który dotąd dalekim był

1. Wołaj! nie przesławaj, iako trąba wynos głos swój: a opowiadaj ludowi memu złości ich, a domowi Jakobowemu grzechy ich.

2. Bo mię ode dnia do dnia szukają, y chcą znać drogi moje: iakoby naród który sprawiedliwość czynił, a sądu Boga swego nie opuścił: pytaią mię o sądziech sprawiedliwości: chcą się do Boga przybliżyć.

3. Przecześmy posćili a nie wyczrzałeś: poniżyliśmy dusze nasze, a nie wiedziałeś? Oto w dzień

od wiary, Boga i zbawienia.—*I który bliż.* Żydowi, który wrzody miał wiarę, Boga i nadzieję zbawienia,

20. *Jako morze zaburzone.* Z powodu upalenia namiętności, pokus i podszeptów szatańskich.—*Wylewają waly jego na podeptanie.* Podeptaniem nazywa rzeczy nikczemne, plugawe, jakimi są wyrzuty morskie. Jako więc wzburzone morze wyrzuca na brzeg plugastwa, tak pałające namiętności bezbożnych wydają grzechy i zbrodnie.

21. *Nie masz pokoju niezbożnikom.* LXX, niema radości bezbożnym.

R. 58.—1. *Jako trąba.* Czystym i wysokim głosem.

2. *Od dnia do dnia szukają.* Codziennie udają, że mnie i woli mojej szukają.—*Znać drogi moje.* Pozywają mię niejako na sąd; przywodzą swoje sprawiedliwość i moje drogi, to jest, zamiary pomawiają o niewierność i niesprawiedliwość, że nie dają im obiecane go pokoju i dóbr.—*Sąd Boga swego.* Sądem nazywa to co Bóg sprawiedliwego i słusznego przepisał i uchwalił prawem swoim.—*Pytają mię o sądziech sprawiedliwości.* Jakby rzekli: Chcemy wiedzieć, jak sprawiedliwe są sądy Boże, niechaj nam zda z nich sprawę.—*Chcą się do Boga przybliżyć.* Żeby się z nim spierać i walczyć.

3. *Poniżyliśmy dusze nasze.* Utrapiiliśmy siebie postem.—*Nie wiedziałeś.* Zdawałeś się nie patrzeć na nasz post.—*Wola wasza.* Pożądliwość, namiętność, wola ciała, wola własna, jakby rzekł: Pościecie, lecz

jejunii vestri invenitur voluntas vestra, et omnes debitores vestros repetitis.

4. Ecce, ad lites et contentiones jejunatis, et percutilis pugno impie. Nolite jejunare sicut usque ad hanc diem, ut audiatur in excelso clamor vester.

5. Numquid tale est jejunium, quod elegi, per diem affligere hominem animam suam? numquid contorquere quasi circulum caput suum, et saccum et cinerem sternere? numquid istud vocabis jejunium, et diem acceptabilem Domino? (*Zach. 7, 5*).

6. Nonne hoc est magis jejunium, quod elegi? dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes, dimitte eos, qui contracti sunt, liberos, et omne onus dirumpe.

7. Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. (*Ezech. 18, 7. Matth. 25, 35*).

8. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur, et anteibit faciem tuam justitia tua, et gloria Domini colliget te.

9. Tunc invocabis, et Dominus exaudiet, clamabis, et dicet: Ecce adsum; si abstuleris de medio tui catenam, et desieris extendere digitum, et loqui, quod non prodest.

10. Cum effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, et tenebrae tuae erunt sicut meridies.

11. Et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam, et ossa tua liberabit, et eris quasi hortus irriguus, et sicut fons aquarum, cujus non deficient aquae.

12. Et aedificabuntur in te deserta saeculorum: fundamenta generationis et generationis suscitabis, et vocaberis aedificator sepium, avertens semitas in quietem. (*Infr. 61, 4*).

tymczasem dogadzacie chciwości, poządliwościom waszym.—*Dłużniki... pociągacie*. Chciwie i nieludzko wy-magając tego, czego dla ubóstwa uczynić nie mogą.

4. *Na swary i na zwady pościecie*. Dla tego nie przyjmujecie pokarmu aż do wieczora, żeby cały dzień można było przepędzać na sprawach i sporach sądowych.—*A bijecie pięścią niezbożne*. Dłużników waszych, albo tych z którymi się prawujecie.—*Aby słyszano głos wasz na wysokości*. Nie chciejcie tak pościć, żeby głos sporu waszego był słyszany, albo wołanie tych, których trapić i dręczyć.

5. *Przez dzień*. To jest, przez krótki czas.—*Zakrzywić jako obręcz głowę swoją*. Poszczyący bowiem, częścią przez osłabienie, częścią żeby się trzymać w pokutnej postawie, zwieszali głowę i nachylali szyję.—*Wór*. Włosienicę.—*Popiół pościelać*. Temi bowiem rzeczami jako symbolami pokuty ozdobili post. P. W.

6. *Związki niezbożności*. Obligi i umowy lichwiarskie, któremi zwłaszcza ubogich gwałtownie uciskałeś i wyczerpywałeś.

7. *Ułam*. Rozdziel.—*Ciałem twojem*. LXX. mają, i nie gardź domownikami nasienia twego. Tak więc ciałem zowie się ubogi krewny.

8. *Jako zaranie*. W hebr. jest, *jako zorza*; jakby rzekł: Tedy się poczniesz wynurzać z spośród ciemności klęsk, jakoto, z niewoli Babilońskiej na światłość wesela i szczęścia.—*Zdrowie twoje*. Wyswobodzenie

postu waszego nayduie się wola wasza, a wszystkie dłużniki wasze pociągacie.

4. Oto się na swary y na zwady pościecie, a biecie pięścią niezbożny. Nie pościecie iako aż do tego dnia, aby słyszano głos wasz na wysokości.

5. Izali taki iest post którym obrał, przez dzień trapić człowiekowi duszę swoją? izali zakrzywić iako obręcz głowę swoją, a wór y popiół pościelać? izali to nazowiesz postem, y dniem przyjemnym Panu?

6. Izali nie to iest raczcy post którym obrał? rozwiąż związki niezbożności, rozwiąż brzemia ciężące, wypuść niewolą uciśnione wolno, a wszelkie brzemie rozerwi.

7. Ułam łaknacemu chleba twego, a ubogie y tułające się wprowadź do domu twego: gdy użyżysz nagiego, przyodziej go, a nie gardź ciałem twóim.

8. Tedy wyniknie iako zaranie światłość twoia, a zdrowie twoie rychły wznidzie: y pójdzie przed obliczem twoim sprawiedliwość twoia, a chwala Pańska zbierze cię.

9. Tedy wyzwać będziesz, a Pan wysłucha, zawołasz, a rzecze: Owom ia; iesli odymiesz z pośrodku siebie łańcuch a przestanieś wyciągać palca, y mówić co nie iest pożyteczno.

10. Gdy wyleiesz łaknacemu duszę twoją, a duszę utrapioną nasycisz: wznidzie w ciemności światłość twoia, a ciemności twoie będą iako południe.

11. Y dać Pan odpoczynienie zawždy, y napelni iasnością duszę twoją, a kości twoie wyzwoli: y będziesz iako ogród wilgotny, y iako zdroj wodny, którego wody nie ustana.

12. Y będą budowane przez cię pustki wieków: fundamenty rodu y rodu wywiedziesz: y będziesz nazwan budownikiem plotów odwracający ściężki na odpoczynienie.

twoje z nieszczęść i niewoli.—*Pójdzie przed obliczem twojem*. Jakby pochodnia będzie poprzedać ciebie, żeby wyprowadzić z nieszczęść.—*Sprawiedliwość twoja*. Miłosierdzie twoje.—*Chwala Pańska*. Chwalebne wy-bawienie, które się stanie tobie z Bożego dobrodziejstwa.—*Zbierze cię*. Wyrwie ciebie z niebezpieczeństw lub niewoli.

9. *Łańcuch*. W hebr. jest, *jarzmo*, to jest którym uciskasz ubogich.—*Wyciągać palca*. Który jest gięstem albo naśmiewającego się, albo urągającego, albo grożącego, jakby palcami chciał oczy wykłuć.—*Co nie jest pożyteczno*. Jest miosis, mniej się bowiem mówi jak znaczy.

10. *Wylejesz... duszę twoją*. Okazując wnętrzości miłosierdzia.—*Utrapioną*. Głodem, nagością, troską.—*Nasycisz*. Pokarmem, odzieniem, pociechą i radością.—*Wznijdzie*. To samo jest co powiedział w. 8: *Wyniknie jako zaranie światłość twoja*.

11. *Jasnością*. Wesołości, pogody i szczęśliwości duszy.—*Kości twoje*. Członki twoje i ciało twoje utrapione i wyschłe od udrczeń niewoli Babilońskiej.—*Jako ogród wilgotny*. Zieleniejący się i kwitnący, i obfitujący w owoce.—*Jako zdroj wodny*. Albowiem będziesz opływał w wszelkiego rodzaju dobra.

12. *Będą budowane przez cię pustki wieków*. Domy albo miasta od wielu wieków opuszczone.—*Fundamenty*. Przywrócisz i odbudujesz miasta i domy zbu-

13. Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, et vocaveris sabbatum delicatum, et sanctum Domini gloriosum, et glorificaveris eum, dum non facis vias tuas, et non invenitur voluntas tua, ut lequaris sermonem:

14. tunc delectaberis super Domino, et sustulam te super altitudines terrae, et cibabo te hereditate Jacob patris tui: os enim Domini locutum est.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 58. w. 5. *Izali taki jest post którym obrał.* Nie podoba się Panu Bogu post, który tylko ciało trapi wstrzymywaniem się od pokarmów cielesnych: ale kiedy kto trapiąc ciało postem powściąga się od grzechu i pełni wolą Bożą, taki post przyjemny jest Panu Bogu. Przetóż nie trzeba wątpić że wola Boża jest, aby ludzie trapiłi postem ciała swoje, o czém masz Levit. 16 i 23. Num. 29. A jeśli kto poszcząc, od grzechu się nie wstrzyma, tego post nie jest Bogu przyjemny, iż dobrą rzecz źle odprawuje.

CAPUT LIX.

O grzechach, jako jedynęj przeszkodzie do otrzymania łask i zbawienia od Boga.

1. Ecce, non est abbreviata manus Domini, ut salvare nequeat: neque aggravata est auris ejus, ut non exaudiat. (*Num. 11, 23. Supr. 50, 2*).

2. Sed iniquitates vestrae diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret.

3. Manus enim vestrae pollutae sunt sanguine, et digiti vestri iniquitate: labia vestra locuta sunt mendacium, et lingua vestra iniquitatem fatur. (*Supr. 1, 15*).

4. Non est, qui invocet justitiam, neque est, qui judicet vere, sed confidunt in nihilo, et loquuntur vanitates: conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. (*Job. 15, 35*).

5. Ova aspidum ruperunt, et telas aranae texuerunt: qui comederit de ovis eorum, morietur, et quod confotum est, erumpet in regulum.

rzne od wielu wieków, których tylko fundamenta przywalone ziemią były pozostały: oznacza podupadłą synagogę, z której ruin powstał Kościół Chrystusowy, z przydaniami pogan, którzy z kamieni stali się synami Abrahamowymi.—*Budownikiem płotów.* Stosuje mowę i oznacza odbudowanie Jeruzolimy; ta bowiem często się zowie winnicą, której murami są płoty. Albo rozumie płoty winnic obalone przez Chaldejczyków. Budowniki płotów są ci, którzy stanowią albo odnawiają kościelną karność i prawa.—*Odwracający ścieżki na odpoczynienie.* Który obwarowuje ścieżki, przez które wchodziły bydłta i nieprzyjaciele pustoszący winnice i domy, i dla tego staje się sprawcą spokoju.

13. *Jeśli odwrócisz od szabatu nogę twoją.* Jeśli odwrócisz nogę twoją od przekroczenia soboty, gdyż w sobotę długa droga i wszelka niewolnicza praca, która się odbywa nogami lub rękami, była zabroniona.—*Od czynienia wola twoją.* Powtórzyć należy *jeśli odwrócisz*. Zdanie jest: Jeśli w sobotę nie tylko się wstrzymasz od pracy, lecz także nie będziesz chodził za wolą i namiętnościami twojemi, dogadzając obzarstwu i lenistwu, ale się oddasz uczynkom pobożności.—*Rozkosznym.* Rozkosznie i tkliwie obchodzonym. Albo rozkosznym bądź sobie, bądź Bogu, to jest iżby miał Bóg wielką rozkosz z pobożnego obchodu soboty.—*I świętym Pańskim chwalebny.* Jeśli nazwiesz i będziesz czcił i zachowywał sobotę jako dzień święty, i poświęcony na chwałę i uczczenie Boga.—*Nie czyniąc dróg twoich.*

13. Jeśli odwrócisz od Szabatu nogę twoją, od czynienia wola twoją w dzień święty mój, a nazwiesz Szabbat roskosznym y świętym Pańskim chwalebny, a uczcisz ji nie czyniąc dróg twoich ani się naydzie wola twoja, żebyś miał mówić mowę:

14. tedy się będziesz roskoszował w Panu, y wyniosę cię na wysokości ziemie, y nakarmię cię dziedzictwem Jakoba oycy twego: bo usta Pańskie mówiły.

ROZDZIAŁ 59.

1. Oto nie ukrociła się ręka Pańska, aby nie mogła zbawić, ani się obciążęło ucho jego, aby nie usłyszało.

2. Lecz nieprawości wasze rozdzieliły między wami a między Bogiem waszym: a grzechy wasze zakryły oblicze jego od was, aby nie wysłuchał.

3. Bo ręce wasze są krwią zmazane, y palce wasze nieprawością: wargi wasze mówiły kłamstwo, a język wasz nieprawość święce.

4. Niemasz ktoby wzywał sprawiedliwości, ani ktoby sadił prawdziwie: ale ufają w niczym, a mówią próżności: poczęli prace, a urodzili nieprawość.

5. Jayca źmiiowe przelupili, a płócien paięczych natkali: kto będzie iadł iayca ich umrze: a co się wylęgło, wyklue się w bazylyszka.

To zaś uczynisz, gdy nie będziesz trwał przy nałogach twoich i namiętnościach.—*Żebyś miał mówić mowę.* Która nie pomaga, jak to powiedział w w. 9.

14. *Będziesz roskoszował w Panu.* Będziesz używał duchownych roskosz.—*Wyniosę cię.* Dam tobie wzniosłą duszę.—*Nakarmię cię.* Dam tobie owe wielkie dobra, które obiecałem Abrahamowi, Izaakowi i Jakóbowi. Sprawię iżbyś żył płodami ziemi ojczystej. Stosuje mowę do ziemi obiecanej, która była symbolem owęj niebieskiej ziemi żyjących.—*Bo usta Pańskie mówiły.* A więc obietnica ta skutek swój weźmie.

R. 59.—1. *Nie ukrociła się.* Nie stała się mniej potężną.—*Ani się obciążęło.* Nie stało się głuchem.

2. *Rozdzieliły.* Jakby murem stanęły pomiędzy wami a Bogiem.

4. *Ktoby wzywał sprawiedliwości.* W hebrajskim jest, *niema ktoby powoływał w sprawiedliwości*; niema ktoby sprawiedliwie powoływał drugiego na sąd. Albo niema ktoby głos swobodny w sprawie sprawiedliwej podniósł.—*Ufają w niczym.* Chociaż się nie opierają na żadnym fundamencie sprawiedliwości, ufają jednak, że tych z którymi spór wiodą pokonają w sądzie.—*Próżności.* Kłamstwa, zdrady.—*Poczęli prace.* Przykróść bliźniego. LXX, *zabójstwo.* Albo pod imieniem pracy, jako i boleści, oznacza się grzech, który przynosi wiele pracy, przykrości, troski i kłesk.

5. *Jajca źmijowe przelupili.* Swoje złośliwe pomysły i knowania gniewu, łupieżstwa i mężobójstwa wy-

6. Telae eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum, opera inutilia, et opus iniquitatis in manibus eorum.

7. Pedes eorum ad malum currunt, et festinant, ut effundant sanguinem innocentem; cogitationes eorum cogitationes inutiles: vastitas et contritio in viis eorum. (*Prov. 1, 16. Rom. 3, 15*).

8. Viam pacis nescierunt, et non est iudicium in gressibus eorum: semitae eorum incurvatae sunt eis, omnis qui calcatur in eis, ignorat pacem.

9. Propter hoc elongatum est iudicium a nobis, et non apprehendet nos iustitia: expectavimus lucem, et ecce tenebrae: splendorem, et in tenebris ambulavimus.

10. Palpavimus sicut caeci parietem, et quasi absque oculis attraximus: impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui.

11. Rugiemus quasi ursi omnes, et quasi columbae meditantur gememus: expectavimus iudicium, et non est: salutem, et elongata est a nobis.

12. Multiplicatae sunt enim iniquitates nostrae coram te, et peccata nostra responderunt nobis, quia scelera nostra nobiscum, et iniquitates nostras cognovimus,

13. peccare et mentiri contra Dominum: et aversi sumus, ne iremur post tergum Dei nostri, ut loqueremur calumniis et transgressionem: concepimus et locuti sumus de corde verba mendacii.

14. Et conversum est retrorsum iudicium, et iustitia longe stetit, quia corrui in platea veritatis, et aequitas non potuit ingredi.

15. Et facta est veritas in oblivionem, et qui recessit a malo, praedae patuit: et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus, quia non est iudicium:

16. et vidit, quia non est vir, et apertus est, quia non est qui occurrat, et salvavit sibi bra-

6. Płótna ich nie zgodzą się na szatę, ani się nakryją robotami swými: roboty ich roboty niepożyteczne: a sprawa nieprawości w ręku ich.

7. Nogi ich bieżą na złe, y śpieszą się aby wylały krew niewinną: myśli ich myśli niepożyteczne, spustoszenie y skruszenie na ścieżkach ich.

8. Drogi pokoju nie znali, y niemasz sądu w krokach ich, ścieżki ich pokrzywiły się im: każdy kto po nich chodzi, nie zna pokoju.

9. Dla tego oddalił się sąd od nas, y nie imie się nas sprawiedliwość: czekaliśmy światłości, alic to ciemność: iasności, a we ómie chodzili.

10. Macaliśmy ściany iako ślepi, a iako bez oczu tykaliśmy się: potykaliśmy się w południe iako we ómie: w mroku iako umarli.

11. Będziem wszyscy ryczeć iako niedźwiedzie: a iako gołębie stękaiąc stękać będziemy: czekaliśmy sądu, a niemasz go, zbawienia, a oddaliło się od nas.

12. Bo się rozmnożyły nieprawości nasze przed tobą, a grzechy nasze odpowiedziały nam: bo złości nasze z nami są, y poznaliśmy nieprawości nasze,

13. grzeszyć y kłamać przeciw Panu: y odwróciliśmy się abyśmy nie szli za Bogiem naszym, żebyśmy mówili potwarz y przewrotność: poczęliśmy y mówiliśmy z serca słowa kłamstwa.

14. Y obrócił się opak sąd, a sprawiedliwość zdaleka stanęła: bo się powaliła na ulicy prawda, a prawość nie mogła wniknąć.

15. Y przyszła prawda w zapamiętanie: a kto odstąpił od złości, złupion jest: y widział Pan, a złe się zdało w oczach jego, że nie było sądu:

16. y widział że niemasz męża: y trwożył sobą, że nie było kto by zabiegał: y zbawił sobie ra-

konali.—*Płóciem pajęczych natkali.* Gdy znikomych y na nie nieprzydatnych bogactw y potęgi szukają, ze szkoda drugich.—*Kto będzie jadł jajca ich, umrze.* Którzy się przyłączają do ich kłówań bezbożnych, zgotują sobie zgnę.—*A co się wyległo, wykluje się w bazyliżka.* Niezmiernie są szkodliwe te jaja bezbożnych; albowiem gdy rozbijesz, znajdziesz w nich bazyliżka.

6. *Nie zgodzą się na szatę.* Gdyż są pajęczynami.—*Sprawa nieprawości.* Dzieło nieprawe.

7. *Spustoszenie i skruszenie na ścieżkach ich.* Gdziekolwiek idą, wszystko pustoszą i kruszą: są nakształt zarazy, która wszystko zakaża.

8. *Sądu.* Sprawiedliwości, prawość, słusności.—*W krokach ich.* W drogach ich, w czynnościach i usiłowaniach ich.—*Pokrzywiły się.* Są skażone, przewrotne.—*Kto po nich chodzi.* Kto na nich zostaje.—*Nie zna pokoju.* Nie będzie mu dobrze.

9. *Oddalił się sąd od nas.* Odstąpiła od nas prawdziwa sprawiedliwość.—*Nie imie się nas sprawiedliwość.* Powtórzenie tegoż zdania. Nie będziemy posiadaczami sprawiedliwości.—*Światłości.* Pomyślności.—*Ciemności.* Klęski.

10. *W mroku jako umarli.* Niektórzy z hebrajskiego przekładają: w grobach zostawaliśmy jako trupy; który to sposób mówienia oznacza największą ślepotę i klęskę.

11. *Będziem ryczeć jako niedźwiedzie.* Gdy im wydrą szczytności.—*Czekaliśmy sądu.* Powtarza obyczaj-

nie bolejących y wzdychających to co rzekł w. 9.

12. *Grzechy nasze odpowiedziały nam.* Albowiem kara grzechu naszego, jakby echo, odpowiada winie. Grzechy nasze świadczą przeciwko nam.—*Z nami.* Przed nami. Tak powiedział Dawid, Psal. 50, 5: *Grzech mój jest zawsze przedemną.* Albo zbrodnie położył zamiast kar za zbrodnie.

13. *Grzeszyć i kłamać.* Wylicza zbrodnie: kłamać jest to złamać wiarę Bogu, i opuścićwszy część prawdziwego Boga służyć bałwanom i występkom.

14. *Obrócił się opak sąd.* Wygnana została od nas sprawiedliwość.—*Powaliła na ulicy prawda.* Obalona została prawda i sprawiedliwość w sądzie i w stosunkach kupieckich.—*Nie mogła wniknąć.* Jakby naszą zbrodnią utrapiona i osłabiona. Albo wygnaną została z sądu.

15. *Kto odstąpił od złości.* To jest mąż prawy i prosty.—*Złupion jest.* Od bezbożnych i niesprawiedliwych.—*Złe się zdało w oczach jego.* To samo jest co powiedział: widział Pan.—*Sądu.* Sprawiedliwości.

16. *Nie masz męża.* Niema, kto by się trzymał sprawiedliwości, kto by zanosił szczerze modlitwy do Boga.—*Trwożył sobą.* Niespokojny i zmieszany niejako był Bóg: mówi o Bogu w sposób ludzki.—*Ktoby zabiegał.* Ktoby się modlitwą opierał gniewowi jego.—*Zbawił sobie ramię swoje.* Bóg znalazł zbawienie w ramieniu swoim, t. j. gdy nie było nadziei, i świat ginał w zbro-

chium suum, et justitia ejus ipsa confirmavit eum.* (*Ephes. 6, 17*).

17. Indutus est justitia ut lorica, et galea salutis in capite ejus: indutus est vestimentis ultionis, et opertus est quasi pallio zeli.*

18. Sicut ad vindictam quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, et vicissitudinem inimicis suis: insulis vicem reddet.

19. Et timebunt, qui ab occidente, nomen Domini, et qui ab ortu solis, gloriam ejus, cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit,

20. et venerit Sion redemptor, et eis, qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus. (*Rom. 11, 26*).

21. Hoc foedus meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus, qui est in te, et verba mea, quae posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, et de ore seminis tui, et de ore seminis seminis tui, dicit Dominus, amodo et usque in sempiternum.

mię swoje, a sprawiedliwość jego ta go potwierdziła.

17. Oblókł się w sprawiedliwość jako w pancerz, a hełm zbawienia na głowie jego: oblókł się w szaty pomsty, a odział się jako płaszczem żarliwości,

18. Jako na pomstę, jako na oddanie zagniewania nieprzyjaciółom swoim, y nagrodę przeciwnikom swoim: wyspom wzajem odda.

19. Y będą się bać, którzy od zachodu, imienia Pańskiego: a którzy od wschodu słońca, sławy jego: gdy przydzie jako rzeka gwałtowna którą duch Pański pędzi,

20. y przydzie Sionowi odkupiciel, y tym którzy się wracają od nieprawości w Jakobie, mówi Pan.

21. To przymierze moje z nimi, mówi Pan: Duch mój który jest na tobie, y słowa moje którym położył w usciech twoich, nie odstapia od ust twoich, y od ust nasienia twego, y od ust nasienia nasienia twego, mówi Pan, odąd y aż na wieki.

CAPUT LX.

ROZDZIAŁ 60.

O królestwie Chrystusowem, przyłączeniu się doń wielu narodów, i t. d.

1. Surge, illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est.

2. Quia ecce tenebrae operient terram, et caligo populos: super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur.

3. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.

4. Leva in circuitu oculos tuos, et vide: omnes

dniach, Bóg ramieniem potęgi swojej tak wielkiemu nieszczęściu zaradził, dając Chrystusa. — *Sprawiedliwość jego*. Świętość, dobroć i miłosierdzie. Albo sprawiedliwość właściwie rozumieć należy, której się stało zadosek przez wcielenie i mękę Chrystusową. — *Ta go potwierdziła*. Umocniła, i jakby dodała ducha, żeby nie ustał w rozpoczętym dziele, lecz dał Syna swojego, dla naszego odkupienia.

17. *Oblókł się w sprawiedliwość jako w pancerz*. Sprawiedliwość uzbroiła i umocniła całą pierś i serce Boże, izby w obronie swojej sprawiedliwości i swojego sprawiedliwego panowania walczył przeciwko tyranom, to jest, przeciwko czartom, którzy człowieka niesprawiedliwie trzymali w niewoli. *Hełm zbawienia*. Ten uzbraja całą głowę i myśl Bożą, izby całą jego intencya zmierzała do zbawienia ludzi. — *W szaty pomsty*. Szatą całe ciało okrywającą była pomsta; albowiem cały i jakby całym ciałem uderzał na nieprzyjaciół, to jest, na grzechy, żeby je zgładzić. — *Płaszczem żarliwości*. Gorliwość okryła i ozdobiła wyżej wyrażony jego oręż, a mianowicie gorliwość o cześć i chwałę swoją, i zbawienie ludzi.

18. *Jako na pomstę*. Jako zawistny mąż pała gniewem przeciwko zalotnikom żony swojej, i za zniewagę i krzywdę jaką odbiera usiłuje się pomścić, i w tym celu przywdziewa oręż. — *Wyspom wzajem odda*. Wypami zowie odległe narody na wyspach i za wyspami mieszkające; tym oddał wet za wet, gdy zburzył ich bezczarność i bałwochwalstwo, i uczynił ich chrześciańskimi i pobożnymi.

19. *Będą się bać*. Czcić. — *Którzy od zachodu*. To jest, wszystkie narody, tak te co są na zachód, jako i te co na wschód — *Gdy przydzie jako rzeka gwałtowna*. Ozna-

1. Wstań, oświeć się Jeruzalem: bo przyszła światłość twoja, a sława Pańska weszła nad tobą.

2. Bo oto ciemności okryją ziemię, y mrok narody: ale nad tobą wznidzie Pan, a sława jego nad tobą widziana będzie.

3. Y będą chodźć narodowie w światłości twojej, a królowie w iasności weszcia twoiego.

4. Podnieś w około oczy twoie, a oglądaj: ci

cza gwałtowność, siłę, skuteczność Ewangelii i opowiadania Chrystusowego i apostołskiego. — *Którą duch Pański pędzi*. Którą gwałtowny wiatr pędzi. Byli poruszani i jakby miotani apostołowie duchem Bożym, którego obficie otrzymali podczas Zielonych świątek. — *Pędzi*. Pobudza.

20. *Syonowi*. To jest, Kościołowi. — *Tym którzy się wracają od nieprawości*. Którzy z niewoli grzechu wracają do Boga. — *W Jakobie*. Którzy należą do Izraela.

21. *Przymierze moje*. Które się wyraża w następujących zaraz słowach. — *Duch mój*. Są słowa Boga do Kościoła. Przez Ducha swojego rozumie Ducha świętego, który przez wiarę i miłość rozlany jest w całym Kościele, to jest, w sercach wiernych. — *Słowa moje*. Przykazania moje. — *Od ust twoich*. Od ust i serca twojego, i synów i wnuków twoich.

R. 60.—1. *Wstań*. O Kościele! o ludu wierzący w Chrystusa, który dotąd siedziałś w ciemnościach niewiarstwa i niewiadomości. — *Oświeć się*. Przyjmij wschodzące słońce sprawiedliwości. — *Światłość twoja*. Przez światłość i chwałę rozumie obecność Chrystusową, naukę, łaskę i całą chwałę Ewangelii.

2. *Ciemności*. Poganizmu, bałwochwalstwa i innych błędów, a także wszelkiego rodzaju namiętności i grzechów.

3. *Będą chodźć narodowie w światłości twojej*. Przyjdą poganie do światłości twojej, jak przekłada Watablus, jako którzy się znajdują w nocy na morzu, i są miotani bałwanami, kierują kroki do pochodni którą widzą zapaloną w porcie. — *W jasności wejścia twojego*. W jasności słońca sprawiedliwości, które dla ciebie wznidzie.

4. *Podnieś*. Jakby z wieży, z wyniosłego miejsca,

isti congregati sunt, venerunt tibi: filii tui de longe venient, et filiae tuae de latere surgent. (*Supr. 49. 18*).

5. Tunc videbis, et afflues, mirabitur et dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi:

6. inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian et Ephra: omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes.

7. Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabajoth ministrabunt tibi: offerentur super placabili altari meo, et domum majestatis meae glorificabo.

8. Qui sunt isti, qui ut nubes volant, et quasi columbae ad fenestras suas?

9. Me enim insulae expectant, et naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe: argentum eorum, et aurum eorum cum eis nomini Domini Dei tui, et sancto Israel, quia glorificavit te.

10. Et aedificabunt filii peregrinorum muros tuos, et reges eorum ministrabunt tibi: in indignatione enim mea percussi te, et in reconciliatione mea misertus sum tui.

11. Et aperientur portae tuae jugiter, die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, et reges earum adducantur. (*Apoc. 21, 25*).

12. Gens enim et regnum, quod non servierit tibi, peribit, et gentes solitudine vastabuntur.

wszyscy zgromadzili się, przyszli do ciebie: synowie twoi zdaleka przyjdą, a córki twoje z boku powstaną.

5. Tedy oglądasz, y opływać będziesz: zadziwi się y rozszerzy się serce twoje, gdy się obróci ku tobie zgrania morska, moc poganów przyjdzie do ciebie.

6. Obfitość wielbłądów okryje cię, wielbłądowie przędcy Madian y Ephra: wszyscy z Saby przyjdą, złoto y kadzidło przynosząc, a chwałę Panu opowiadając.

7. Wszytek dobytek Cedar zgromadzi się tobie, barani Nabajoth służyć będą tobie: będą ofiarowani na ubłagalnym ołtarzu moim, a dóm majestatu mego wślawię.

8. Którzyż to są co iako obłoki lataią, a iako gołębie do okien swoich?

9. Bo mnie wyspy czekaia, y okręty morskie na początku: abych przyprowadził syny twe zdaleka: srebro ich y złoto ich z nimi imieniowi Pana Boga twego, y świętemu Izraelowemu, bo cię wślawił.

10. Y pobudują synowie obcych mury twoje, a królowie ich służyć będą tobie: bo w rozgniewaniu moim ubiłem cię, a w pojednaniu moim zmilowałem się nad tobą.

11. Y będą otworzone bramy twoje ustawicznie: we dnie y w nocy nie będą zamknięte, aby noszono do ciebie moc narodów, y króle ich aby przywiedziono.

12. Bo naród y królestwo któreby tobie nie służyło, zginie: a narodowie pustoszeniem spustoszeni będą.

z góry Syon, na którym jesteś położony. — *W okolo.* Obejrż w okolo wszystkie części świata. — *Synowie twoi z daleka przyjdą.* Synowie i córki twoje ze wszystkich stron świata do ciebie przyjdą. — *Poustaną.* Zeby iść do ciebie.

5. *Oglądasz.* Z rozkoszą. — *Opływać będziesz.* W radość i obfitość licznych dzieci. — *Rozszerzy się serce twoje.* Od radości i wesela. — *Zgrania morska.* Wielka liczba narodów zamorskich i mieszkańców wysp, jako to Grecy, Afrykanie, Hiszpanie, Gallowie, Italowie. — *Moc poganów.* Narody mocne i silne, czyli wszystkie słynniejsze i znakomitsze narody.

6. *Obfitość.* Obfitość wielbłądów, które wiozą przybywające do Kościoła liczne narody i ich bogactwa. — *Madyan i Efa.* Kraje leżące za Arabią, obfitujące w wielbłądy. — *Wszyscy z Saby przyjdą.* Wszyscy, to jest, w wielkiej liczbie, z których pierwsi byli trzej mędrcy, Mat. 2, 1. Saba jest to kraina położona między morzem Czerwonem i zatoką Perską, i obfituje w złoto, kadzidło, cynamon, balsam, mirrę i t. d., przeto nazywa się także Arabią szczęśliwą.

7. *Wszytek dobytek Cedar.* Cedar i Nabajot krainy są Arabskie, obfitujące w owoce i bytło, tak nazwane od synów Izraela tegoż imienia. — *Służyć będą tobie.* Na twój użytek, będą składane tobie w ofierze. — *Będą ofiarowani na ubłagalnym ołtarzu moim.* Nie jako ofiary według obrządku Mojżeszowego, te bowiem za czasów Kościoła będą zniesione, lecz jako dary. Stosuje jednak mowę do starozakonnego ołtarza i ofiar żydowskich. — *Na ubłagalnym ołtarzu.* Na ołtarzu mnie przyjemnym. — *Dom majestatu mego.* Domem majestatu Bożego był niegdyś Kościół Jerozolimski, teraz zaś Kościół Chrystusowy.

8. *Którzyż to są.* Słowa są proroka dziwiącego się, jakby rzekł: Jak gęsto, gdy wiatr wieje, lecą obłoki w powietrzu, i jak gęsto odlatują gołębie do gniazd

swoich, gdy nadchodzi burza, tak gęsto popłyną do ciebie, o Kościele, narody i ludy. Tak tłumaczy ś. Hieronim. Inni przez obłoki i gołębie rozumieją apostołów i opowiadaczy. Opowiadacze zowią się obłokami, gdyż obłoki od ziemi podniesione wydają deszcz i gromy, i wypuszczają pioruny i t. d. Zowią się gołębiai z powodu szczerości intencji, i szybkości lotu, z jaką tu i ówdzie się udają. — *Do okien swoich.* Gołębniki bowiem, w których przebywają gołębie, obfitują w okienka. Ś. Ambroży księg. de Isaac et anima c. 4, przez okna rozumie proroków. Gołębice bowiem, to jest, święte dusze, przez proroków i Pismo ś., jakby przez zwierciadło i podobieństwo widzą Boga.

9. *Bo mnie wyspy czekają.* Jakby rzekł: Powiedziałem, iż zewsząd mają się zlecieć do Kościoła ludy, albowiem mieszkańcy wysp i narody zamorskie, usłyszawszy o chwale i sławie Chrystusa i Kościoła, do niego wzdychać będą. — *I okręty morskie na początku.* Jak tylko usłyszą mieszkańcy wysp o Chrystusie i Kościele natychmiast do niego przylecą.

10. *I pobudują.* Stosuje mowę do murów Jerozolimskich, które usiłowali odbudować królowie Perscy po niewoli Babilońskiej; lecz pod nimi rozumie książąt pogańskich, którzy sprzyjali Kościołowi. — *Ubiłem cię.* O Jeruzalem, zostawiając ciebie przed przyjściem Chrystusa w bezbożności, a po przyjściu Chrystusa karząc cię przez Rzymian. Albo w ogólności przemawia do Kościoła, który dla grzechów wiernych, którzy się w nim znajdują, uderzał i uderza przez utrapienia niewiernych tyranów i heretyków jemu nieprzyjrznych. — *W pojednaniu moim.* Z tobą się jednak często jednam, skoro widzę że jesteś utrapioną przez pokutę.

11. *Będą otworzone bramy twoje ustawicznie.* Jest opisane najwyższego pokoju, wielkiego mnóstwa przychodzących do Kościoła. — *Moc narodów.* Patrz wyż. wiersz 5.

13. Gloria Libani ad te veniet, abies et buxus, et pinus simul ad ornandum locum sanctificationis meae, et locum pedum meorum glorificabo.

14. Et venient ad te curvi filii eorum, qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes, qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel.

15. Pro eo quod fuisti derelicta, et odio habita, et non erat, qui per te transiret, ponam te in superbiis saeculorum, gaudium in generationem et generationem:

16. et suges lac gentium, et mamilla regum lactaberis, et scies, quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

17. Pro aere afferam aurum, et pro ferro afferam argentum, et pro lignis aes, et pro lapidibus ferrum, et ponam visitationem tuam pacem, et praepositos tuos iustitiam.

18. Non audietur ultra iniquitas in terra tua, vastitas et contritio in terminis tuis, et occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio.

19. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunae illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. (*Apoc. 21, 23.—22, 5*).

20. Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et complebuntur dies luctus tui.

21. Populus autem tuus omnes iusti, in perpetuum hereditabunt terram, germen plantationis meae, opus manus meae ad glorificandum.

22. Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam: Ego Dominus in tempore ejus subito faciam istud.

13. *Sława Libanu.* Stosuje mowę do budowy Kościoła Salomonowego, na który sprowadzono drzewo z góry Libanu. Pod allegoryą zaś tych drzew rozumie to wszystko co się odnosi do ozdoby, blasku i trwałości Kościoła.—*Miejsce nóg moich.* Kościół wojujący na ziemi, który jest jakby podnóżkiem nóg Boga, siedzącego na niebieskim tronie na skrzydłach cherubina. Exod. 25, 22, i Paral. 28, 2.

15. *Opuszczona.* Wzgardzona.—*Ktoby przez cię chodził.* Ktoby śmiał do ciebie przystąpić i z tobą się połączyć.—*Na pychę wieków.* Na chwałę wieczną.—*Na wesele od pokolenia do pokolenia.* To jest iżby się radowały wszystkie pokolenia i wieki że się znajdują w Kościele, i jego dóbr używają.

16. *Będziesz ssać mleko narodów.* To jest, jak przekłada Chaldejski, *będziesz się nasycał bogactwami ludów.* — *Piersiami królewskimi karmiona będziesz.* LXX maja, *będziesz pożywał bogactwa królów.* — *Mocarz.* LXX. *Bóg Jakóbowy.*

17. *Miasto miedzi naniosę złota.* Uczynię cię daleko bogatszym niż przedtę. — *Położę nawiedzenie twoje pokój.* Przez nawiedzenie rozumie ojcowską pieczę pasterza, czyli książęcia; ten bowiem jako pasterz często musi odwiedzać i troszczyć się o trzodzie twojej. Owszem rozumie samego książęcia odwiedzającego. Sens więc

13. Sława Libanu do ciebie przydzie, iodła y bukszpan, y sosna spólem: na ozdobienie mieysca światobliwosci moiey, a mieysce nóg moich uwielbie.

14. Y przyda do ciebie kłaniaiac się synowie tych którzy cię trąpili: y będą się kłaniać stopom nóg twoich wszyscy którzyć uwłóczyli: y nazową cię miastem Pańskim, Sionem świętego Izraelskiego.

15. Za to coś opuszczona y w nienawiści była, a nie było ktoby przez cię chodził: wystawię cię na pychę wieków, y na wesele od pokolenia do pokolenia:

16. y będziesz ssać mleko narodów, a piersiami królewskimi karmiona będziesz: y poznasz zem ia Pan zbawiający ciebie, y odkupiciel twój, mocarz Jakóbów.

17. Miasto miedzi naniosę złota, a miasto żelaza naniosę srebra: a miasto drzewa, miedzi: a miasto kamieni żelaza: y położę nawiedzenie twoie pokój, a przełożone twoie sprawiedliwość.

18. Nie usłyszą więcę nieprawosci w ziemi twoiey, spustoszenia y plondrowania w granicach twoich: a zbawienie osiędzie mury twoie, a twoie bramy chwalenie.

19. Nie będzie u ciebie więcę słońce światłością we dnie, ani iasność księżyca oświeci cię: ale będzie tobie Pan światłością wieczną, y Bóg twój na chwałę twoię.

20. Nie zaydzie więcę słońce twoie, y nie umnieyszy się księżyc twój: bo Pan będzie tobie światłością wieczną, y dokonaią się dni smutku twego.

21. A lud twój wszyscy sprawiedliwi na wieki odziedziczą ziemię, plód szczepienia mego, uczynek rak moich ku wstawieniu.

22. Namnieyszy rozmnoży się w tysiąc, a malutki w naród namocnieyszy: ia Pan czasu swego prędko to uczynię.

jest: uczynię, że książęta twoi w pokoju panować będą.—*Sprawiedliwość.* Sprawiedliwie rządzących.

18. *Spustoszenia i plondrowania.* Od nieprzyjaciół. — *W granicach twoich.* W posiadłościach twoich.—*Zbawienie osiędzie mury twoje.* Zbawienie i bezpieczeństwo będzie w murach twoich, i nie będą potrzebne czuwania nocne zostającym w pokoju.—*A twoje bramy chwalenie.* Chwała Boża, i wesoła muzyka i śpiewy.

19. *Nie będzie u ciebie więcę słońce.* To samo co się mówi Objaw. 21, 24: *Miasto nie potrzebuje słońca, ani księżyca, aby świeciły w niem, albowiem jasność Boża oświeciła je.*

21. *Wszyscy sprawiedliwi.* W niebie bowiem wszyscy będą sprawiedliwymi. — *Na wieki odziedziczą ziemię.* Nikt bowiem nie będzie mógł utracić dziedzictwa niebieskiego.—*Plód szczepienia mego.* Gdyż oni są latoroślą, którą Bóg wszczepił na niebie.—*Ku wstawieniu.* Aby ich Bóg wstawił, i sam był w nich wstawiony.

22. *Najmnieyszy.* To jest, najmniejsza latorośl kościelna zrodzi i wyda wiele innych.—*A malutki.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania. — *Namocnieyszy.* LXX *wielki.* — *Prędko to uczynię.* Wkrótce to uczynię Kościołowi, w przeciagu krótkiego czasu.

CAPUT LXI.

ROZDZIAŁ 61.

O posłannictwie Messyasza, nawróceniu pogan przez Apostołów i chwale męczenników.

1. Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et praedicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem: (*Luc. 4, 18.*)

2. ut praedicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro: ut consolarer omnes lugentes: (*Matth. 5, 5.*)

3. ut ponerem lumentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu moeroris, et vocabuntur in ea fortes justitiae, plantatio Domini ad glorificandum.

4. Et aedificabunt deserta a saeculo, et ruinas antiquas erigent, et instaurabunt civitates desertas, dissipatas in generationem et generationem. (*Supr. 58, 12.*)

5. Et stabunt alieni, et pascent pecora vestra, et filii peregrinorum agricolae et vinitores vestri erunt.

6. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri, dicetur vobis: Fortitudinem gentium comedetis, et in gloria earum superbietis.

7. Pro confusione vestra duplici, et rubore laudabunt partem suam: propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, laetitia sempiterna erit eis.

8. Quia ego Dominus, diligens iudicium, et odio habens rapinam in holocausto, et dabo opus eorum in veritate, et foedus perpetuum feriam eis.

9. Et scient in gentibus semen eorum, et ger-

1. Duch Pański na mnie, przeto że mię Pan pomazał: posłał mię abych oznaymił cichym, abych leczyl skruszone sercem, y opowiedział więzióm wyzwolenie, a zamknionym otwarcie:

2. abych opowiadał rok ubłagalny Panu, y dzień pomsty Boga naszego: abych cieszył wszystkie płaczące:

3. abych położył placzącym Sion, y dał im wieńiec miasto popiołu, oleiek wesela miasto żaloby, płaszcz chwały miasto ducha żalości: y będą nazwani w niy mocarze sprawiedliwości, szczepieniem Pańskim dla wslawienia.

4. Y zbudują pustki od wieku, y obalenia dawne wywiodą, y naprawią miasta puste, rozwalone od narodu do narodu.

5. Y stać będą cudzy a paść bydło wasze: a synowie obcych będą oraczmi, y winiarzmi waszymi.

6. Lecz wy kapłany Pańskimi nazwani będziecie, słudzy Boga naszego, mówić wam będą: Moc narodów ieść będziecie, y w sławie ich pysznić się będziecie.

7. Miasto zawstydzienia waszego dwojakiego, y zaplonienia, będą chwalić dział ich: przeto w ziemi swéy posiędą tyle dwoie, wesele wieczne mieć będą.

8. Bo ia Pan który miłuję sąd, a mam w nienawiści łupieztwo w całopaleniu: a dam dzieło ich w prawdzie, y przymierze wieczne im postanowią.

9. Y poznaią w narodziech nasienie ich, y po-

R. 61.—1. *Na mnie.* Nad mojem człowieczeństwem odpoczął Duch Pański.—*Przeto że.* Sens ten: Duch Ś. zstąpił na mnie, i przeto namaścił mnie i napełnił swojemi darami. Albo się oznacza przyczyna ostateczna, i sens będzie: Duch Ś. zstąpił na mnie, albowiem już od początku namaścił mię i przeznaczył na urząd Messyasza i Zbawiciela.—*Oznajmił.* Ewangelią.—*Cichym.* Pokornym i ubogim.—*Skruszone sercem.* Żydom i poganom, którzy już to ciężarem grzechów i prawa Mojżeszowego, już ciężarem niedowiarstwa i niewiadomości rzeczy Boskich przywaleni i uciśnieni, byli strapiionymi na sercu i umyśle.—*Więzióm.* Zostającym w niewoli szatani i grzechu.—*Zamknionym.* W więzieniu.—*Otwarcie.* To jest *więzienia*, jak jest w hebrajskim.

2. *Rok ubłagalny.* To jest, pojednania.—*Dzień pomsty.* Nad nieprzyjaciołami Chrystusowymi.—*Abych cieszył wszystkie płaczące.* To uczynił Chrystus, gdy przechodził dobrze czyniąc, i lecząc wszystkich uciśnionych od djabła, i mówiąc: *Pójdźcie do mnie wszyscy, którzy pracujecie, i jesteście obciążeni, a ja was ochłodzę.* Mat. 11, 28.

3. *Abych położył.* To jest wieniec zamiast popiołu, jak następuje, to jest, chwałę w miejsce pogardy.—*Olejek.* Oznacza się wonny olejek, którym się orzeźwiają zmysły.—*Płaszcz chwały.* Jakby rzekł: okryje ich i ozdobię chwałą.—*W niy.* W Syonie, w Kościele.—*Mocarze sprawiedliwości.* Potężni i doskonali w sprawiedliwości, zwłaszcza jego przełożeni i książęta, t. j. Apostołowie.—*Szczepieniem Pańskim.* Drzewami zasadzonymi i zaszczeponemi od Pana aby wysławiały chwałę Jego.

4. *Pustki.* Miasta lub prowincje opustoszone zbudu-

ją we czci i religii Chrystusowej.—*Od wieku.* Od wielu wieków.—*Od narodu do narodu.* Jest to samo co powiedział, *od wieku.*

5. *Cudzy.* Żydzi i poganie, którzy was wprzódby ciężką posługą uciskali.—*Paść bydło wasze.* Będą waszymi sługami.

6. *Kapłany Pańskimi.* To jest będziecie nieustannie służyć Bogu, i pola i winnice uprawiać nie sami przez się lecz przez sług waszych.—*Moc. Chald. bogactwa.*—*W sławie ich pysznić się będziecie.* Będziecie w chwale i znaczeniu posiadzszy ich bogactwa i dostatki.

7. *Miasto zawstydzienia waszego dwojakiego.* W zamian za wstyd jakim wy, o Żydzi i poganie, okrywaliscie wiernych.—*Będą chwalić dział ich.* Będą się radowali Apostołowie, że te zniewagi i bicze przynosili. Tak zaiste było: albowiem Apostołowie *szli od obliczności rady, radując się iż się stali godnymi dla imienia Jezusowego zelżywość cierpieć.* Dzieje Apost. 5, 41.—*W ziemi twój.* W Kościele, albo w niebie.—*Dwoje.* Wielkie i wielorakie dary Ducha Ś., niezmierną nagrodę i chwałę. Albo pod imieniem *dwoje* oznaczają się dobra duszy i ciała.

8. *Sąd.* Sprawiedliwość.—*Mam w nienawiści łupieztwo w całopaleniu.* Pagninus i Watablus z hebrajskiego przekładają, *na całopalenie.* Przez łupieztwo rozumie wszelką zdradę, oszukaństwo i nieprawość; te bowiem równie jak dobra przez nie nabyte nie podobają się Bogu, chociażby były obrócone Jemu na całopalenie.—*Dam dzieło ich w prawdzie.* Uczynię że będą postępować szczerze, a nie obłudnie. Albo uczynię iżby dzieło, to jest, owoc dzieła ich był mocny i trwały, i żeby w nim nie doznali zawodu. P. W.

9. *Poznają w narodziech.* Widném, zacném i świe-

men eorum in medio populorum: omnes, qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus.

10. Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me vestimentis salutis, et indumento justitiae circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis.

11. Sicut enim terra profert germen suum, et sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam, et laudem coram universis gentibus.

tomstwo ich w pośrodku ludzi: wszyscy którzy je uyrzą poznają ie, że ci są nasieniem któremu Pan błogosławił.

10. Weseląc się będę się weselił w Panu, y rozraduje się dusza moja w Bogu moim: iż mię obłókl w szaty zbawienia, y ubiorem sprawiedliwości odział mię, iako oblubienica ozdobionego koroną, y iako oblubienicę ubraną klejnotami iéy.

11. Bo iako ziemia daie urodzay swój, a iako ogród rodzi nasienie swe: tak Pan Bóg zrodzi sprawiedliwość y chwałę przedewszemi narody.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 61. w. 8. *Przymierze wieczne im postanowię.* Ten rozdział wyłożył Pan Chrystus Luc. 4, o przyjsciu swojem i o kościele: gdzie uważaj jasne słowa Boże, jako trwałe, jasne, i widome, i wieczny miał być kościół Pana Chrystusów, tak że każdy wejrząwszy miał poznać iż to jest nasienie, któremu Bóg błogosławił. A to jest właśnie przeciw heretykom dzisiejszym, którzy się chlubią kościołem jakimśi pokątnym, nietrwałym i nie widzianym. August. lib. 18, de civit. c. 32.

CAPUT LXII.

O przyjsciu Chrystusowém, o czuwaniu pasterzy Kościoła, i t. d.

1. Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediat ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendantur.

2. Et videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum, et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit.

3. Et eris corona gloriae in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.

4. Non vocaberis ultra Derelicta, et terra tua non vocabitur amplius Desolata, sed vocaberis Voluntas mea in ea, et terra tua, Inhabitata, quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitabitur.

5. Habitabit enim juvenis cum virgine, et habitabit in te filii tui. Et gaudebit sponsus super sponsam, et gaudebit super te Deus tuus.

6. Super muros tuos Jerusalem constitui custodes: tota die, et tota nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis,

tném będzie nawet pomędzy poganami nasienie i ród duchowny Apostolów, to jest wierni przez nich nawróceni.—*W pośrodku ludzi.* Będą słynnymi.—*Błogosławił.* Wielu i niezmierni dobrodziejstwami obdarzył.

10. *Weseląc się będę się weselił.* Zdaje się że są to słowa choru całego Kościoła radującego się, uwielbiającego i czyniącego dzięki za odebrane dobrodziejstwa.—*Oblókl w szaty zbawienia.* Okrył mię jakby szatą zbawienia.—*Ubiorem.* Jest powtórzenie tegoż zdania.—*Jako oblubienica.* Przystroił mię we wszelkiego rodzaju ozdoby, jakich używają oblubienicy, lub oblubienice.

11. *Zrodzi sprawiedliwość.* Oznacza się obfitość sprawiedliwości i świętości.—*I chwałę.* Która wypływa ze świętości życia, i podziwiania dobrodziejstw udzielonych od Boga Kościołowi.

R. 62.—1. *Dla Syonu.* Kościoła Chrystusowego.—*Nie zamilczę.* Nie przestanę modlić się i wołać.—*Aż wynijdzie.* Dopóki Chrystus jako lampa gorejąca i świecąca nie zajaśnieje dla świata.

2. *Nazową cię imieniem nowém.* Albowiem gdy nie-

ROZDZIAŁ 62.

1. Dla Sionu nie zamilczę, a dla Jeruzalem nie uspokoię się, aż wynidzie iako iasność sprawiedliwy iego, a zbawiciel iego iako kaganiec zapali się.

2. Y uyrzą narodowie sprawiedliwego twego: y wszyscy królowie zacnego twego, y nazową cię imieniem nowém, które usta Pańskie mianować będą.

3. Y będziesz koroną chwały w ręce Pańskie, y koroną królestwa w ręce Boga twego.

4. Nie będą cię więcéy zwać opuszczoną, y ziemia twoja nie będzie więcéy zwana spustoszoną: ale cię będą zwać, wola moja w niéy, a ziemia twoja osadzoną, bo się Panu upodobało w tobie, a w ziemi twoiéy mieszkać będą.

5. Bo będzie mieszkał młodzieniec z panną, y mieszkać będą w tobie synowie twoi. A będzie się weselił oblubieniec z oblubienicą, y będzie się weselił z ciebie Bóg twój.

6. Na murzech twoich Jeruzalem postawiłem stróże, cały dzień y całą noc na wieki nie umilkną. Którzy wspominacie Pana, nie milczcie,

gdys nazywał się lud wierny Izraelskim, teraz się będzie nazywał ludem Chrześcijańskim. Albo (co jest prawdziwsza) to nowe imię jest *wola moja w niéj*; to się bowiem wyraża w. 4.

3. *Koronę chwały w ręce Pańskie.* Którą Pan swoją ręką włoży na głowę Chrystusową; tak powiadał ś. Paweł: *Wesele moje, i korona moja*, Filip 4, 1.—*I koroną królestwa.* To jest, *królewską*; jest powtórzenie.

4. *Wola moja w niéj.* Upodobanie, rozkosz i wesele moje. Ten jest Kościół oblubienica moja, w którym sobie podobala dusza moja.—*Ziemia twoja.* Będzie się nazywać nie jak wprzódy *spustoszoną*, lecz *osadzoną*, i zamieszkałą przez wielką liczbę wiernych.

5. *Będzie mieszkał młodzieniec z panną.* Jako najprzyjemniej mieszka młodzieniec z żoną swoją, którą panną pojął; tak zgodnie i najprzyjemniej w jednym duchu żyć będą wierni w Kościele, chociaż różni od siebie charakterem i obyczajem.—*Będzie się weselił z ciebie.* W tobie będzie miał największą rozkosz dla siebie.

6. *Stróże.* Opowiadaczy, proroków, pasterzy i anio-

7. et ne detis silentium ei, donec stabiliat, et donec ponat Jerusalem laudem in terra.

8. Juravit Dominus in dextera sua et in brachio fortitudinis suae: Si dedero triticum tuum ultra cibum inimicis tuis, et si biberint filii alieni vinum tuum, in quo laborasti.

9. Quia, qui congregant illud, comedent, et laudabunt Dominum, et qui comportant illud, bibent in atriis sanctis meis.* (*Supr. 57, 14*).

10. Transite, transite per portas, praeparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, et elevate signum ad populos.*

11. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terrae, dicite filiae Sion: Ecce, Salvator tuus venit: ecce, merces ejus cum eo, et opus ejus coram illo. (*Zach. 9, 9. Matth. 21, 5*).

12. Et vocabunt eos: Populus sanctus, redempti a Domino. Tu autem vocaberis: Quaesita civitas, et non Derelicta.

7. a nie dawajcie mu milczenia, aż umocni, y aż postawi Jeruzalem chwałą na ziemi.

8. Przysiągł Pan na prawicę swoją, y na ramię mocy swęty: jeśli dam pszenicę twoję wycięć na pokarm nieprzyjaciółom twoim, jeśli będą pić synowie obcy wino twoje na któreś pracowało.

9. Bo którzy ie zbierają, ieść ie będą, y chwalić Pana: y którzy ie znoszą, pić będą w sieniach świętych moich.

10. Przechodźcie, przechodźcie przez bramy, zgoutycie drogę ludowi, równaycie drogę, zbieraycie kamienie, a podnieście chorągiew na narody.

11. Oto Pan dał słyszeć na kończynach ziemi; mówcie córce Syon: Oto zbawiciel twój idzie, oto zapłata jego z nim, a dzieło jego przed nim.

12. Y nazową ie ludem świętym, odkupionemi od Pana. A ciebie nazową, szukanym miastem, a nie opuszczonym.

CAPUT LXIII.

ROZDZIAŁ 63.

O podziwieniu Aniołów i wiernych nad Chrystusem wstępującym do nieba, jego męce, i t. d.

1. Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suae. Ego, qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.

2. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari? *

3. Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum: calcavi eos in furore meo, et conculcavi eos in ira mea, et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, et omnia indumenta mea inquinavi.* (*Apoc. 19, 13*).

1. *Quis jest ten, który idzie z Edom w farbowanych szaciech z Bosry? ten piękny w szacie swojej, idący w mnóstwie mocy swojej? Ja który mówię sprawiedliwość, a iestem obrońcą na zbawienie.*

2. *Czemuż tedy czerwone iest odzienie twoje, a szaty twoje iako tłoczących w prasie?*

3. *Samem tłoczyłem prasę, a z narodów nie masz męża ze mną: tłoczyłem ie w zapalczywości mojej, y podeptałem ie w gniewie moim, y pryskała krew ich na szaty moje, y spluskałem wszystkie odzienia moje.*

12. *Y nazową ie ludem świętym, odkupionemi od Pana. A ciebie nazową, szukanym miastem, a nie opuszczonym.*

1. *Któż to jest, który idzie z Edom w farbowanych szaciech z Bosry? ten piękny w szacie swojej, idący w mnóstwie mocy swojej? Ja który mówię sprawiedliwość, a iestem obrońcą na zbawienie.*

2. *Czemuż tedy czerwone iest odzienie twoje, a szaty twoje iako tłoczących w prasie?*

3. *Samem tłoczyłem prasę. Ja sam jeden odniosłem to trudne i krwawe zwycięstwo; bo nie było toby mnie pomagał, i współ ze mną walczył przeciwko nieprzyjaciółom.*

1. *Któż to jest, który idzie z Edom w farbowanych szaciech z Bosry? ten piękny w szacie swojej, idący w mnóstwie mocy swojej? Ja który mówię sprawiedliwość, a iestem obrońcą na zbawienie.*

2. *Czemuż tedy czerwone iest odzienie twoje, a szaty twoje iako tłoczących w prasie?*

3. *Samem tłoczyłem prasę, a z narodów nie masz męża ze mną: tłoczyłem ie w zapalczywości mojej, y podeptałem ie w gniewie moim, y pryskała krew ich na szaty moje, y spluskałem wszystkie odzienia moje.*

12. *Y nazową ie ludem świętym, odkupionemi od Pana. A ciebie nazową, szukanym miastem, a nie opuszczonym.*

1. *Któż to jest, który idzie z Edom w farbowanych szaciech z Bosry? ten piękny w szacie swojej, idący w mnóstwie mocy swojej? Ja który mówię sprawiedliwość, a iestem obrońcą na zbawienie.*

2. *Czemuż tedy czerwone iest odzienie twoje, a szaty twoje iako tłoczących w prasie?*

3. *Samem tłoczyłem prasę. Ja sam jeden odniosłem to trudne i krwawe zwycięstwo; bo nie było toby mnie pomagał, i współ ze mną walczył przeciwko nieprzyjaciółom.*

12. *Y nazową ie ludem świętym, odkupionemi od Pana. A ciebie nazową, szukanym miastem, a nie opuszczonym.*

1. *Któż to jest, który idzie z Edom w farbowanych szaciech z Bosry? ten piękny w szacie swojej, idący w mnóstwie mocy swojej? Ja który mówię sprawiedliwość, a iestem obrońcą na zbawienie.*

2. *Czemuż tedy czerwone iest odzienie twoje, a szaty twoje iako tłoczących w prasie?*

3. *Samem tłoczyłem prasę. Ja sam jeden odniosłem to trudne i krwawe zwycięstwo; bo nie było toby mnie pomagał, i współ ze mną walczył przeciwko nieprzyjaciółom.*

4. Dies enim ultionis in corde meo annus redemptionis meae venit. (*Supr. 34, 8*).

5. Circumspexi, et non erat auxiliator: quaesivi et non fuit qui adjuvaret, et salvavi mihi brachium meum, et indignatio mea ipsa auxiliata est mihi.

6. Et conculcavi populos in furore meo, et inebriavi eos in indignatione mea, et detraxi in terram virtutem eorum.

7. Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus, quae reddidit nobis Dominus, et super multitudinem bonorum domui Israel, quae largitus est eis secundum indulgentiam suam, et secundum multitudinem misericordiarum suarum.

8. Et dixit: Verumtamen populus meus est, filii non negantes, et factus est eis salvator.

9. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et angelus faciei ejus salvavit eos: in dilectione sua et in indulgentia sua ipse redemit eos, et portavit eos, et elevavit eos cunctis diebus saeculi.

10. Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt, et afflixerunt spiritum Sancti ejus, et conversus est eis in inimicum, et ipse debellavit eos.

11. Et recordatus est dierum saeculi Moysi et populi sui: Ubi est, qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? ubi est, qui posuit in medio ejus spiritum Sancti sui? (*Exod. 14, 29*).

12. Qui eduxit ad dexteram Moysen brachio majestatis suae, qui scidit aquas ante eos, ut faceret sibi nomen sempiternum:

13. qui eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem.

14. Quasi animal in campo descendens, spiritus Domini ductor ejus fuit: sic adduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriae.

15. Attende de coelo, et vide de habitaculo sancto tuo et gloriae tuae: ubi est zelus tuus, et fortitudo

4. Bo dzień pomsty w sercu moim, rok odkupienia mego przyszedł.

5. Oglądałem się, a nie było pomocnika: szukałem, a nie było ktoby ratował: y zbawiło mi ramię moje, a rozgniewanie moje to mnie wspomogło.

6. Y podeptałem narody w zapaleczywości moiej, y upoilem ie w rozgniewaniu moim, y zrzuciłem moc ich na ziemię.

7. Miłosierdzia Pańskie wspominać będę, chwałę Pańską za wszystko co nam Pan oddał: y za mnóstwo dobra domowi Izraelowemu, które im dał według łaskawości swój, a według wielkości miłosierdzia swego.

8. Y rzekł: Wszakże iednak lud to mój, synowie nie przacy się: y stał się im zbawicielem.

9. W każdym ucisku ich nie był uciśniony, y anioł oblicza iego zbawił ie: w miłości swój, y w łaskawości swój on ie odkupił, y nosił ie, y podwyższył ie po wszystkie dni wieku.

10. Ale oni ku gniewu pobudzili i utrapili ducha świętego iego, y obrócił się im w nieprzyjaciela, y sam ie zwoiował.

11. Y wspomniał na dni wieku Moyseszowego, y ludu swego: Gdzie iest który ie wywiódł z morza, z pastierzmi trzody swoiej? gdzie iest który położył w pośrodku iego ducha świętego swego?

12. Który wywiódł za prawicę Moysesza ramieniem maiestatu swego: który przeciął wody przed nimi, aby sobie uczynił imię wieczne?

13. Który ie wywiódł przez głębokości, iako konia w puszczy nieszwankuiącego.

14. Jako bydlę na polu stępujące, duch Pański był przewodnikiem iego, takeś przywiódł lud twój, abyś sobie uczynił imię sławne.

15. Poyrzyż z nieba, a obacz z mieszkania twego świętego, y chwały twoiej: gdzie iest żarli-

4. *Bo dzień pomsty w sercu mojem.* Bo przyszedł dzień w którym postanowiłem pomścić się nad nieprzyjaciółmi. — *Odkupienia.* Ludu z niewoli szatana i grzechu.

5. *Zbawiło mi.* Było mnie pomocą i zbawieniem. — *Rozgniewanie moje.* Gorliwość która zaostrza potęgę.

6. *Podeptałem narody.* Nie zabijając ich i zatracając, lecz nawracając i podbijając, i zabijając ich występki. — *Upoilem je w rozgniewaniu mojem.* Zadałem im kary, które są skutkiem gniewu mojego. *Rzuciłem... na ziemię.* Obaliłem i do ziemi przykułem.

7. *Miłosierdzia Pańskie.* Dobrodziejstwa Boże uczynione ludowi wiernemu. — *Chwałę Pańską.* Będę występował, albo rozpamiętywał, i jej przedmiotem będą dobrodziejstwa nam wyświadczone.

8. *I rzekł. Bóg.—Wszakże jednak.* Zaiste, bezwątpienia, zapewne. — *Lud to mój.* Mówi Bóg obyczajem ludzkim, jakby nie wiedział co miało nastąpić, i jakim sposobem miał się sprawować lud. — *Synowie nie przacy się.* Będą; jakby rzekł: Żydz w żaden sposób nie złamią danego mnie przyrzeczenia, gdy przymierze z nimi zawarłem na górze Synai. — *I stał się im zbawicielem.* Tą nadzieją wiedziony, wyzawszy ich z Egiptu, nieuszkodzonych przeprowadził przez puszcę.

9. *W każdym ucisku ich.* W którym Boga niejako trapił grzechem szemrania i innymi. — *Nie był uciśniony.* Nie żeby odrzucił i zaniedbał pieczy i opieki nad nimi. — *Nosił.* Jako piastunka. — *Podwyższył.*

Chald. *podtrzymywał.* — *Po wszystkie dni wieku.* Przez wszystkie dawniejsze wieki.

10. *Świętego jego.* Mojesza. — *I sam.* Bóg, rozgniewany za ich grzechy. — *Zwojował.* Oddając ich w niewolę Filistynów, Madyanitów i t. d.

11. *Wspomniał.* Bóg. — *Na dni wieku.* Na dni dawne. — *Moyseszowego ludu swego.* Jak mu był wiernym i miłym Mojesz, a także wspominał że sam wybrał lud, aby go otaczać szczególnymi względami. — *Gdzie jest.* Wprowadza Izajasz uciśniony lud błagający pomocy Bożej, przez przypomnienie dawnych dobrodziejstw. — *Z morza.* Czerwonego. — *Z pastierzmi.* Z wodzami ludu, Mojeszem i Aaronem. — *W pośrodku jego.* Ludu Izraelskiego. — *Ducha świętego swego.* Mojesza, którego Bóg obdarzył wielorakim duchem, to jest duchem mądrości, mocy, cichości i t. d.

12. *Za prawicę.* Jakby trzymając za prawą rękę. — *Majestatu swego.* Potęgi Bożej. — *Przeciął wody.* Morza Czerwonego. — *Imię.* Chwałę.]

13. *Przez głębokości.* Morza Czerwonego. — *Jako konia.* Dodając im ducha i sił, aby szybko przebyli tę drogę, jako koń skory i silny szybko przebiega płaszczyny jakiej pustyń.

14. *Na polu stępujące.* Z łatwością, tak jak łatwo zchodzimy z pochyłości.

15. *Żarliwość twoja.* Którą tyle razy okazałeś przeciwko nieprzyjaciółom naszym. — *Wnętrznosci twoich.* To jest, *łitości twoich,* jak się zaraz przydaje. — *Za-*

tua, multitudo viscerum tuorum, et miserationum tuarum? super me continuerunt se. (*Deut. 26, 15. Baruch. 2, 16*).

16. Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos: tu Domine, pater noster, redemptor noster, a saeculo nomen tuum.

17. Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis, indurasti cor nostrum, ne timeremus te? convertere propter servos tuos, tribus hereditatis tuae.

18. Quasi nihilum possederunt populum sanctum tuum: hostes nostri conculcaverunt sanctificationem tuam.

19. Facti sumus quasi in principio, cum non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos.

wosc twoja, y moc twoja, mnóstwo wnetrznosci twoich, i litości twoich? zahamowały się odemnie.

16. Boś ty ociec nasz, a Abraham o nas nie wiedział, y Izrael nie znał nas: tyś Panie ociec nasz, odkupiciel nasz, od wieku imię twoie.

17. Czemuś nam Panie dopuścił błędzić z dróg swoich, zatwardziłeś serce nasze abyśmy się ciebie nie bali? nawróć się dla sług twoich, dla pokolenia dziedzictwa twego.

18. Jako nic posiadli lud twój święty: nieprzyjaciele naszy podeptali świątnięc twoię.

19. Staliśmy się iako na początku, gdyś nie panował nad nami, ani wzywano imienia twego nad nami.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 63. w. 16. *Abraham o nas nie wiedział.* To jest, nie znał nas za syny, żeśmy od Boga odstąpili, Abraham się też nie zna do nas dla grzechów naszych. Jako też rzecze Pan do potępionych: Nie znam was: że ich nie będzie znał za swoje wybrane. Tak to wykłada Hieronim ś. Przydaje też Augustyn ś. iż jeszcze na on czas przed przyjściem Pana Chrystusa, święci nie byli w niebie i Boga nie widzieli, przeto też mogli nie wiedzieć o potomkach żyjących, gdyż przyrodzonym rozumem, umarli wiedzieć nie mogą co czynią żywi, tylko co im Pan Bóg objawi, albo co w Panu Bogu widzą. Ale teraz święci będąc w niebie, widzą Boga i wszystko co im należy wiedzieć, widzą: przetoż wiedzą sprawy i modlitwy żyjących. August. lib. de cura pro mortuis cap. 13.

17. *Czemuś nam dopuścił błędzić z dróg twoich, zatwardziłeś serce nasze.* Tak Pismo ś. według zwyczaju swego mówi, iż kiedy ludzie dla grzechów swoich nie są godni dla łaski Bożej, któraby je oświeciła i zmiękczyła, Pan Bóg dopuszcza im błędzić, i serca ich grzechami zatwardzi: wszakże Bóg nie jest przyczyną grzechu i zatwardzenia, ale człowiek sam, który grzechami swemi łaskę Bożą utracą. Czytaj też Exod. 10, 20.

C A P U T LXIV.

ROZDZIAŁ 64.

O pragnieniu przyjścia Chrystusowego, wyznawaniu grzechów, rozpamiętywaniu dobrodziejstw Bożych, i t. d.

1. Utinam dirumperes coelos, et descenderes: a facie tua montes defluerent.

2. Sicut exustio ignis tabescerent, aquae arderent igni, ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis: a facie tua gentes turbarentur.

3. Cum feceris mirabilia, nos sustinebimus: descendisti, et a facie tua montes defluerunt.

hamowały się odemnie. Nie doświadczam ich; albowiem zdają się powstrzymywać, i dopuszczają żebyśmy walczyli z kłeskami.

16. *Boś ty ojciec nasz.* Daleko więcej tobie winniśmy nasze istnienie, niż Abrahamowi lub Jakóbowi.— *Nie znał nas.* Gdy wydawał na świat naszych rodziców, nie wiedział jakimi ich urodzi. Tak ona święta niewiasta powiada do synów swoich, II. Mach. 7, 22: *Nie wiem jakoście się w żywocie moim ukazali, bo nie jam ducha i duszę wam darowała i żywot i każdego członki nie jam sama spoila.*— *Od wieku imię twoje.* To jest twoje imię, iż jesteś ojcem i odkupicielem naszym, P. W.

17. *Nawróć się.* Do nas, nie odwracaj oblicza twojego.— *Dla sług twoich.* Dla dwónastu pokoleń Izraelskich, które obejmują w sobie lud twój, który jest dziedzictwem twojem. Patrz Wujka.

18. *Jako nic.* Nieprzyjaciele nasi posiadli nas i obchodzili się z nami jako z rzeczą na nic nieprzydatną, jako ze śmieciem i plugastwem świata.— *Świątnięc twoję.* Kościół.

19. *Staliśmy się.* Jesteśmy opuszczeni od ciebie, jak byliśmy niegdyś w Egipcie, wprzód nim nas przyjąłeś za swoje posiadłość i Kościół.— *Ani używano.* Gdyśmy jeszcze nie byli nazywani ludem Bożym.

1. Obyś rozdarł niebiosa, y zstąpił: od oblicza twego góryby spływały.

2. Jako wypalenie ognia uschłyby, wodyby gorzały ogniem, aby znałome było imię twoie nieprzyjaciolóm twoim: od oblicza twego trwożyłyby się narody.

3. Gdy uczynisz dziwy, nie wytrwamy: stapięś, a od oblicza twego góry spływały.

R. 64.—1. *Obyś rozdarł.* Otworzył.— *Góryby spływały.* Stopniały. Stosuje mowę do zstąpienia Pańskiego na górę Synaj, gdy dał prawo Żydom; wtedy bowiem góra owa się zatrzęsła, i jakby stopniała przed Bogiem, z przyrodzonej jakiejś czci ku Bogu. Exod. 19, 18.

2. *Jako wypalenie ognia uschłyby.* Stopniałyby, tak jak się rozpuszczają te rzeczy, które się palą na ogniu.— *Wodyby gorzały ogniem.* Chociaż się to wydaje rzeczą niepodobną, żeby ogień z wodą się łączył. Stosuje mowę do błyskawic i piorunów, które wypadały z obłoków ciężarnych wodą.— *Aby znajome było imię twoje nieprzyjaciolóm twoim.* LXX. mają: *i będzie znajome imię twoje pomiędzy przeciwnikami,* to jest, chwała, majestat i potęga twoja.— *Trwożyłyby się.* Narody, które nie uznają ciebie za Boga.

3. *Gdy uczynisz dziwy.* Przez Chrystusa, zwłaszcza w nawróceniu pogan.— *Nie wytrwamy.* Nie przeniesiemy téj Chrystusowej chwały i mocy, gdyż ona przemieni nas miłością ku sobie, a także strachem i zdumieniem i podbije nas sobie. Tak tłumaczy Ś. Hieronim. Albo sens jest: Ponieważ tak dziwne rzeczy uczynisz dla naszego dobra, czyż nie jest słuszną żebyśmy twojej mocy cierpliwie oczekiwali?— *Zstapięś.* Mówi prorok jakby został już wysłuchany od Boga.— *Góry spływały.*

4. A saeculo non audierunt, neque auribus per-
ceperunt: oculus non vidit, Deus absque te, quae
perparasti expectantibus te. *

5. Occurristi laetanti, et facienti iustitiam: in
viis tuis recordabuntur tui: ecce tu iratus es, et
peccavimus: in ipsis fuimus semper, et salvabimur.*
(1. Cor. 2, 9).

6. Et facti sumus ut immundus omnes nos, et
quasi pannus menstruatae universae iustitiae nostrae,
et cecidimus quasi folium universi, et iniquitates
nostrae quasi ventus abstulerunt nos.

7. Non est qui invocet nomen tuum, qui con-
surgat, et teneat te: abscondisti faciem tuam a
nobis, et allisisti nos in manu iniquitatis nostrae.

8. Et nunc, Domine, pater noster es tu, nos vero
lutum, et fictor noster tu, et opera manuum tuarum
omnes nos.

9. Ne irascaris, Domine, satis, et ne ultra me-
mineris iniquitatis nostrae: ecce, respice, populus
tuus omnes nos. (Psal. 78, 8).

10. Civitas sancti tui facta est deserta, Sion
deserta facta est, Jerusalem desolata est.

11. Domus sanctificationis nostrae, et gloriae
nostrae, ubi laudaverunt te patres nostri, facta est
in exustionem ignis, et omnia desiderabilia nostra
versa sunt in ruinas.

12. Numquid super his continebis te, Domine,
tacebis, et affliges nos vehementer?

4. Od wieku nie słychali, ani do uszu ich do-
szło: oko nie widziało Bóże bez ciebie, coś nagoto-
wał oczekiwającym ciebie.

5. Zabiegałeś weselącemu się, a czyniacemu spr-
awiedliwość: na drogach twoich będą cię wspomi-
nać: otoś się ty rozgniewał, y zgrzeszyliśmy: w ni-
cheśmy zawsze trwali, a będziem zbawieni.

6. Y staliśmy się jako nieczysty wszytcy my,
a jako szmat miesięczny niewiasty wszytkie spr-
awiedliwości nasze: y opadaliśmy wszytcy jako li-
ście, a nieprawości nasze jako wiatr zniosły nas.

7. Nie masz ktoby zzywał imienia twego, ktoby
powstał y trzymał ciebie: zakryłeś twarz twoją od
nas, y roztracił nas w ręce nieprawości naszey.

8. A teraz Panie tyś iest ociec nasz, a myśmy
bloto: y tyś twórca nasz, a dzieło rąk twoich
wszyscy my.

9. Nie gnieway się Panie barzo, a nie pomni
więcý nieprawości naszey: oto weyźrzy, myśmy
wszyscy twój lud.

10. Miasto świętego twego stało się puste, Syon
pustynia został, Jeruzalem opuściło.

11. Dóm poświęcenia naszego, y chwały naszey,
gdzie cię chwalili oycowie nasz, stał się pogorze-
liskiem ognia, y wszytkie kochania nasze obróciły
się w rozwaliny.

12. Izali nad tym zahamujesz się Panie, zamil-
czysz y utrapisz nas barzo?

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 64. w. 6. *A jako szmat miesięcznej niewiasty wszytkie sprawiedliwości nasze.* Te słowa heretycy ustawicznie w gębie mają, chcąc zganić święte i sprawiedliwe uczynki chrześcijańskie. Aleć bardzo wielką w tém ślepotę swoją pokazują dla tych przyczyn. Naprzód iż tu Izajasz nie mówi o sprawie-
dliwych ludziach, ale o ludziach bezbożnych, dla których Jeruzalem miało być podane królowi Babilońskiemu. Bo tak prorok wyżej trochę mówił: Otoś się ty rozgniewał i zgrzeszyliśmy: i potem przydaje: Nie masz ktoby
zzywał imienia twego. A tak mówi tu w osobie złych ludzi. A chociaż tu mówi prorok jakoby o wszytkich
ludziach: tedy to jest obyczaj Pisma ś. iż mówiąc o niektórych, wszystkim przymawia: tak masz Gen. 6, wszel-
kie ciało zepsowało drogę swoje, a wdy Noe był sprawiedliwy. O czém szerzej pisze Augustin. lib. de unitate
Ecclesiae c. 12. Druga przyczyna, choctaby Izajasz mówił o wszytkich ludziach, wszakże się to niema rozumieć
na wszelki czas, ale tylko onego czasu kiedy je Bóg podał w niewolę Babylońską. Ale nie idzie zatem, jeśli

ty. Zdaje się oznaczać możnych i książąt, wpród py-
snych i wyniosłych, którzy się poddali pod krzyż
Chrystusowy.

4. *Od wieku nie słychali.* Nigdy nie słychano, żeby
jakiemu ludowi były dane tak wielkie i tak zacne
dobra, jak da Chrystus wiernym, gdy przyjmie ludzką
naturę, i gdy błogosławionych wprowadzi do ojczyzny
wiecznej.— *Bez ciebie.* Oprócz ciebie, z wyjątkiem cie-
bie. Ztąd ś. Paweł 1. Kor. 2, 11 tłumaczy, *jedno
Duch Boży*, jakby rzekł: sam tylko Bóg, i Duch Boży
wie te dobra, i ten, komu on je zechce objawić.

5. *Zabiegałeś weselącemu się a czyniacemu spr-
awiedliwość.* Zabieży w życiu doczesnym tym, którzy z we-
selem i ochotą czynią sprawiedliwość, aby wysłuchać
ich prósy, i obdarzyć pociechą; w życiu zaś wiecznym
aby przyjąć ich do chwały. Albo sens jest: zabiegałeś
i nastroczyłeś się poganom, którzy cię z radością
przyjmują i za Boga uznają i prawo twoje przyjmują.—
Na drogach twoich będą cię wspominać. Ci
zaś będą o tobie pamiętali, i w przykazaniach two-
ich będą postępowali śmiało i z weselem.— *Otoś się ty
rozgniewał, i zgrzeszyliśmy.* Przeciwnie zaś na nas
Żydów, którzyśmy zgrzeszyli, rozgniewałeś się.— *W ni-
cheśmy.* W grzechach.— *A będziem zbawieni.* Lecz
przez miłosierdzie twoje będziemy zbawieni; z twojego
bowiem miłosierdzia to się dzieje, że się brzydymy
popelnionemi zbrodniami, i innego sposobu postępowania

i życia się chwytny.

6. *Jako nieczysty.* Jak gdybyśmy byli trędowatymi,
lub inną tego rodzaju nieczystotą splamieni i spluga-
wieni. Jest głos Żydów szukających usprawiedliwie-
nia i oczyszczenia z grzechów po ogłoszeniu prawa
Chrystusowego, w którym czasie wszytkie oczyszcze-
nia i ofiary ustanowione dla oczyszczenia grzechów
nie tylko się stały umarłemi i pozbawionemi mocy,
lecz nawet śmierć zadającemi; i tak dalece nie oczy-
szczają z grzechów, iż raczej bardziej jeszcze kalają
i szpecą tych, którzy ich używają.— *Opadaliśmy...
jako liście.* Dawniej kwitnęła synagoga, teraz uschła
i jako kwiat zwiedły przekwitła. P. W.

7. *Nie masz ktoby zzywał imienia twego.* Z taką
wiarą, umysłem, świętością i sprawiedliwością jakby
należało.— *Trzymał ciebie.* Ubłagał ciebie i jakby
przekazkał, żebyś nas nie karał.— *Roztracił nas
w ręce nieprawości naszey.* Oddałeś nas grzechowi,
żeby jako kat nas dręczył i zabijał.

10. *Świętego twego.* Hebr. *świętości twojej*, świa-
tnicy twojej, to jest, w którym się znajduje święty twój
kościół.

11. *Dom poświęcenia.* Kościół.— *Kochania.* Wszystko
co było wyborniejszego i świętniejszego w Jeruzolimie,
pałace, sądy, piękne budowy.

12. *Zahamujesz się.* Żebyś nam nie dał pomocy, i
nie pomścił się nad nieprzyjaciółmi.

jednego czasu wszystek lud był zły, aby tak zawždy złemi byli. Naostatek nie mówi tu Izajasz o wszystkich uczynkach, jakoby wszystkie miały być grzechem, ale tylko o tych uczynkach, w których oni sprawiedliwości swoje pokładali, jako były ofiary, święta, i insze zwierzchne nabożeństwa: Te, iż oni złem sercem i nieprzyjstojnie czynili, słusznie jest plugawymi zowie, o jakich też masz wyżej 1, v. 13, wszakże chocia one żydowskie nabożeństwa dla ich grzechów nie były Bogu przyjemne, nie idzie zatem aby wszystkie uczynki dobre i sprawiedliwe miały być złe: bo i tego tu Izajasz nie mówi, i jest przeciw Pismu ś. które wszędzie zaleca uczynki dobre: o czém masz w tymże rozdziale w. 5.

CAPUT LXV.

ROZDZIAŁ 65.

O powołaniu pogan, odrzuceniu Żydów, szczęściu ludzi sprawiedliwych, i t. d.

1. Quaesierunt me, qui ante non interrogabant: invenerunt, qui non quaesierunt me. Dixi: Ecce ego, ecce ego ad gentem, quae non invocabat nomen meum. (Rom. 10, 20).

2. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas:

3. populus, qui ad iracundiam provocat me ante faciem meam semper, qui immolant in hortis, et sacrificant super lateres:

4. qui habitant in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt, qui comedunt carnem suillam, et jus profanum in vasis eorum:

5. qui dicunt: Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die.

6. Ecce scriptum est coram me: non tacebo, sed reddam et retribuam in sinum eorum

7. iniquitates vestras, et iniquitates patrum vestrorum simul, dicit Dominus, qui sacrificaverunt super montes, et super colles exprobraverunt mihi, et remetiari opus eorum primum in sinu eorum.

8. Haec dicit Dominus: Quomodo si inveniatur granum in botro, et dicatur: Ne dissipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum.

9. Et educam de Jacob semen, et de Juda possidentem montes meos, et hereditabunt eam electi mei, et servi mei habitabunt ibi.

R. 65.—1. Szukali mię. Poganie. Odpowiada bowiem Bóg na skargę Izajaszową odrzuceniem Żydów.—*Którzy się pierwsi nie pytali.* Kto lub gdzie jestem. — *Owom ja.* Opuściwszy niedowiarków obrócić się i pójść do pogan, którzy nie wzywają imienia mego.

2. *Rozciągałem ręce moje.* Już od początku rozciągałem ręce i łono moje do Żydów, jakby wlewając w nich moje dary i łaski, a zwłaszcza rozciągałem ręce na krzyżu.—*Za myślami swemi.* LXX, za grzechami swemi.

3. *Przed obliczem mojem zawždy.* Albowiem ojcowie w kościele jakby przed obliczem Bożem składali ofiary bałwanom; synowie zaś opierali się Chrystusowi i potwarzali go.—*Ofiary czynią w ogrodziech.* Wbrew przepisom prawa, które nakazywało składać ofiary na ołtarzu w kościele.—*Na ceglach.* Na ołtarzach ceglanych, i to było także przeciwko prawu, które nakazywało żeby ołtarze były robione z ziemi, lub kamienia nieciosanego. Exod. 21, 24.

4. *Którzy mieszkają w grobiech.* Żeby się radzić czartów, i odpowiedzi wyłudzać.—*Jedzą świnie mięso.* Przeciwko prawu Lewit. 11, 7. — *Polówka obrzydła.* Wygotowana z mięsa świniego lub innych rzeczy zakazanych prawem.

Bib. St. Test. T. III.

1. Szukali mię, którzy się pierwsi nie pytali, znaleźli, którzy mię nie szukali, rzekłem: Owom ja, owom ja do narodu, który nie wzywał imienia mego.

2. Rozciągałem ręce moje przez wszytek dzień do ludu niewiernego, który chodzi drogą niedobłą za myślami swemi:

3. lud, który mię ku gniewu przywodzi przed obliczem moim zawždy, którzy ofiary czynią w ogrodziech, y ofiarują na ceglach:

4. którzy mieszkają w grobiech, a w zborach bałwańskich sypiają: którzy iedzą świnie mięso, a polówka obrzydła w naczyniach ich:

5. którzy mówią: Odstap odemnie, nie przystępuj do mnie, boś nieczysty iest: ci będą dymem w zapalczowości moiej, ogniem goraiącym przez cały dzień.

6. Oto napisano iest przedemną: nie zamilczę, ale oddam, y odpłacę na łono ich

7. nieprawości wasze, y nieprawości oyców waszych społem, mówią Pan, którzy ofiarowali na górach y na pagórkach uragali mię: y odmierzą sprawę ich pierwszą do łona ich.

8. To mówi Pan: Jako gdyby naleziono ziarno w gronie wina, y rzeczonoby: Nie psuj go, bo błogosławieństwo iest: tak uczynię dla sług moich, że nie zatracę wszytkiego.

9. Y wywiodę z Jakoba nasienie, a z Judy dzierzawcę gór moich: y odziedziczą ją wybrani moi, a słudzy moi będą tam mieszkają.

5. *Którzy mówią.* To jest poganinowi.—*Odstap odemnie...* boś nieczysty jest. Żydzi bowiem brzydzili się poganami jako nieczystymi.—*Będą dymem.* Obróć się w dym gorejący i w płomienie.

6. *Napisano jest przedemną.* Grzech ich tkwi w mojej pamięci.—*Nie zamilczę.* Nie ustane, nie wstrzymam się od pomsty Żydów.—*Ale oddam.* Ukarzę jak zasłużyli.

8. *Jako gdyby naleziono ziarno.* Oznacza, że małą liczbę świętych i wolnych od zbrodni ma zachować, iżby nie cały naród zginał, lecz pozostało nasienie. Jako gdyby się znalazło grono zdrowe, pomiędzy wielu zepsutemi. Tymi zaś byli apostołowie, i którzy przez apostołów, albo z apostołami przez Chrystusa uwierzyli.—*Bo błogosławieństwo jest.* Wszelki plon i owoc drzew i wszystko co służy do zachowania życia, Żydzi obejmowali pod imieniem błogosławieństwa, dla tego, że te rzeczy były dobrodziejstwem, którym im Bóg błogosławił. W tém miejscu bierze się za nasienie i nadzieję potomstwa.

9. *Nasienie.* O którym tylko co się rzekło.—*Z Judy.* Żydów.—*Dierzawcę gór moich.* To jest apostołów i ich następców, którzy posiadali Jerozolimę położoną na górach, to jest, Kościół, którego życie i nauka jest wzniosła i niebieska.

10. Et erunt campestria in caulas gregum, et vallis Achor in cubile armentorum populo meo, qui requisierunt me.

11. Et vos, qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis Fortunae mensam, et libatis super eam:

12. numerabo vos in gladio, et omnes in caede corruetis, pro eo quod vocavi, et non respondistis: locutus sum, et non audistis, et faciebatis malum in oculis meis, et quae nolui, elegistis. (*Prov. 1, 24. Infr. 66, 4. Jer. 7, 13*).

13. Propter hoc haec dicit Dominus Deus: Ecce, servi mei comedent, et vos esurietis: ecce, servi mei bibent, et vos sitietis:

14. ecce, servi mei laetabuntur, et vos confundimini: ecce, servi mei laudabunt prae exultatione cordis, et vos clamabitis prae dolore cordis, et prae contritione spiritus ululabitis.

15. Et dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis, et interficiet te Dominus Deus, et servos suos vocabit nomine alio.

16. In quo, qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, amen: et qui jurat in terra, jurabit in Deo, amen: quia oblivioni traditae sunt angustiae priores, et quia absconditae sunt ab oculis meis.

17. Ecce enim, ego creo coelos novos, et terram novam, et non erunt in memoria priora, et non ascendent super cor. (*Infr. 66, 22. Apoc. 21, 1*).

18. Sed gaudebitis et exultabitis usque in sempiternum in his, quae ego creo, quia ecce ego creo Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium.

19. Et exultabo in Jerusalem, et gaudebo in populo meo, et non audietur in eo ultra vox fletus et vox clamoris.

20. Non erit ibi amplius infans dierum, et senex, qui non impleat dies suos, quoniam puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit.

10. *Będa pola.* Wszystkie tak r6wne jak g6rzyste, będa pełne trz6d i bydła, która to allegorya oznacza wielką liczbę wierzących.—*Dolina Achor.* To jest, jak płaszczyny, tak też doliny i g6ry będa obfitowały w trzody i bydło. Dolina Achor była w pobliżu Jerycho, Joz. 7, 26, i była niezmiernie żyzna.—*Ludowi memu, którzy mię szukali.* Kościołowi z pogan. Patrz w. 1.

11. *G6ry świętej mojej.* G6ry Syon, na której znajduje się mój Kościół.—*Fortunie.* Bogini szczęścia.

12. *Policzę was mieczem.* Pobije was mieczem każdego z osobna i wszystkich, jakby według liczby i porządku.

13. *Przeto.* Opisuje smutny los niewiernych, a pomyślny wierzących.—*Studzy moi.* Wierni. — *Jeść będa. . . pić będa.* Pod tą allegoryą pokarmu i napoju oznaczają się wszelkiego rodzaju duchowne rozkosze, a zwłaszcza ta której doświadczamy w Sakramencie Eucharystyi, jeśli do niego godnie przystępujemy.

15. *Zostawicie imię swe na przysięgę.* Zaklinania się; rzekną bowiem gdy będa przysięgali. Niechaj zemną to będzie co z Żydami, jeśli kłamie lub zwodzę.—*Inszyz imieniem.* Nazwie ich chrześcianami, zaniechawszy imienia Izraelitów. Patrz r. 62, 2.

16. *W którym.* W Chrystusie czyli w Bogu chrześciańskim, — *Kto błogosławiony jest na ziemi.* Ten

10. Y będa pola chlewami trz6d, a dolina Achor legowiskiem bydła ludowi memu, którzy mię szukali.

11. A wy którzyście opuścili Pana, którzyście zapomnieli g6ry świętej moiej, którzy stawiacie stół Fortunie, y ofiaruiecie na nim:

12. policzę was mieczem, a wszyscy w porażce upadniecie: przeto iżem wolał, a nie odpowiedzieliście: mówiłem a nie słuchaliście, y czyniliście złość w oczu moich, a czegom ia nie chciał, obraliście.

13. Przeto to mówi Pan B6g: Oto słdzy moi ieść będa, a wy łaknąć będziecie: oto słdzy moi pić będa, a wy upragniecie:

14. oto słdzy moi weselić się będa, a wy się zawstydzicie: oto słdzy moi wykrzykać będa od radości serdecznej, a wy będziecie wolać od boleści serca, y od skruszenia ducha wyć będziecie.

15. Y zostawicie imię swe na przysięgę wybranym moim: y zabije cię Pan B6g, a służy swe nazowie inszym imieniem.

16. W którym kto błogosławiony jest na ziemi, będzie błogosławion w Bogu, amen: a kto przysięga na ziemi, będzie przysięgał w Bogu, amen; iż zapomnione są pierwsze uciski, y że zakryte są od oczu moich.

17. Bo oto ia tworzę niebiosa nowe y ziemię nową, a nie będa w pamięci rzeczy pierwsze, ani przydą na myśl.

18. Ale się będziecie weselić y radować aż na wieki z tego co ia tworzę: bo oto ia tworzę Jeruzalem radością, a lud iego weselem.

19. Y radować się będe w Jeruzalem, y weselić się będe w ludu moim, ani slychać będzie w nim więcý głosu płaczu, y głosu wolańia.

20. Nie będzie tam więcý niemowlątka dniów, y starca któryby nie wypełnił dni swoich: bo dziecię stoletne umrze, a grzesznik stoletny przeklęty będzie.

komu będzie pobłogosławiono w tém Chrystusowém imieniu.—*Będzie błogosławion w Bogu, amen.* To jest w Bogu prawdziwym, jak mają LXX, albowiem Chrystus jest Bogiem prawdziwym, i Bogiem amen, to jest, wiernym.—*Kto przysięga na ziemi.* Przez Chrystusa.—*W Bogu amen.* Przez Boga prawdziwego, takim bowiem jest Chrystus; i przez Boga wiernego, który wiernie zachowuje obietnice.—*Iż zapomnione są.* Gdy bowiem B6g jest wiernym, a zatem uczyni co obiecał, to jest iżby była zglądzona pamięć dawnych klęsk przez mnóstwo i wielkość nowych dobrodziejstw.

17. *Oto ja.* Słowa są Chrystusa.—*Niebiosa nowe i ziemię nową.* Kościół rozumie. Albo niebiosa nowe są niebiosa pogodne pomyślności, po rozpedzeniu obłoków przeciwności i utrapień. — *Pierwsze.* Poprzednie klęski, uprzedni stan nieszczęśliwy.

18. *Jeruzalem.* Kościół.—*Radościę.* Radujący się.

19. *Ani slychać będzie.* Zdaje się, że to rozumieć należy nie tylko o Kościele tryumfującym, lecz także o wojującym; takim bowiem są mężowie święci i doskonali synowie Kościoła.

20. *Nie będzie tam. . . niemowlątka dniów.* Niemowlątkiem dni jest ten, który niewiele dni żył. Odrodzeni przez chrzest nie będa niemowlątkami niewielu dni, lecz nakształt mężów, będa pełni i mocni łaską i cno-

21. Et aedificabunt domos, et habitabunt, et plantabunt vineas, et comedent fructus earum.

22. Non aedificabunt, et alius habitabit: non plantabunt, et alius comedet: secundum enim dies ligni erunt dies populi mei, et opera manuum eorum inveterabunt:

23. electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione, quia semen benedictorum Domini est, et nepotes eorum cum eis.

24. Eritque: antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus, ego audiam.

25. Lupus et agnus pascentur simul, leo et bos comedent paleas, et serpenti pulvis panis ejus: non nocent, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus. (*Supr. 11, 6*).

CAPUT LXVI.

O odrzuceniu synagogi i jej ofiar, rozszczerzeniu i radości Kościoła ś., o sądzie, i t. d.

1. Haec dicit Dominus: Coelum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum: quae est ista domus, quam aedificabitis mihi? et quis est iste locus quietis meae? *

2. Omnia haec manus mea fecit, et facta sunt universa ista, dicit Dominus: ad quem autem respiciam, nisi ad pauperulum, et contritum spiritu, et tremementem sermones meos? * (*Act. 7, 49*).

3. Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum

tami. Mówi o dorosłych ochrzczonych, którzy zaraz wzrastają w mężów doskonałych w cnocie, jakimi byli pierwsi chrześcijanie. — *I starca, któryby nie wypełnił dni swoich.* W nowem prawie nie będzie niemowlątka, ani starca dni, to jest, któryby nie wypełnił dni swoich cnotami i świętością. — *Bo dziecie stóletne umrze.* Daje przyczynę dla czego powiedział, że w Kościele nie będzie starca, któryby nie wypełnił dni swoich obyczajami i cnotami, bo gdyby był jaki starzec, któryby miał obyczaje dziecinne i był dziecięciem stóletnem, to jest, wiekiem stóletnim, zmysłami zaś i wyśtepnem życiem dziecięciem; tenby nie przeszedł z Kościoła wojującego do Kościoła tryumfującego, lecz byłby karany śmiercią wieczną i byłby przeklętym od Boga. Marcin Delrio i inni rozumieją, że zdanie jest takie: w Kościele Bożym nawet dzieci co do wieku mocą odrodzenia we chrzcie ś. będą mężami doskonałymi w mądrości i cnocie chrześcijańskiej. — *A grzesznik.* Jest powtórzenie poprzedzającego zdania.

21. *Pobudują domy.* Domy i winnice duchowne, to jest, kościoły, klasztory, religijne stowarzyszenia, i t. d.

22. *A inszy będzie mieszkał.* Lecz sami będą mieszkali. — *Jako dni drzewa.* LXX, *drzewa żywota*, jakby rzekł: Będą długowiecznymi, szczęśliwymi. — *Zstarzeją się.* Gdyż na wieki będą używali zapłaty za nie.

23. *Ani będą rodić w zatrwożeniu.* Chald. *na śmierć.* I. XX, *na przekleństwo.* W pokoju i radości żyjąc, będą rodzili synów Chrystusowi, których nie zatrwoży ani pociągnie na śmierć złośliwy wróg, lecz którzy dają do życia, i do liczby błogosławionych należą. — *I wnukowie ich z nimi.* Będą nasieniem błogosławionem u Pana.

24. *Pierwiej niż zawołają.* Upredzę ich życzenia, i prośby.

25. *Wilk i baranek.* Oznacza się, że ludzie zkądinąd

21. Y pobudują domy, y będą mieszkać, y nasadzą winnice, a będą ieść owoce ich.

22. Nie będą budować a inszy będzie mieszkał: nie będą sadzić a inszy będzie iadł: bo iako dni drzewa będą dni ludu mego, a uczynki rąk ich zstarzeją się:

23. wybrani moi nie będą robić próżno, ani będą rodić w zatrwożeniu: bo nasienie błogosławionych Pańskich są, y wnukowie ich z nimi.

24. Y będzie pierwey niż zawołają, ia wysłucham: ieszcze oni mówić będą, a ia usłyszę.

25. Wilk y baranek będą się paść spolem, lew y wół będą ieść plewy, y węzowi proch chlebem iego: nie będą szkodzić ani zabijać na wszytkiej górze świętej moiej, mówi Pan.

ROZDZIAŁ 66.

1. To mówi Pan: Niebo stolicą moją, a ziemia podnóżkiem nóg moich: co to za dóm, który mi zbudujecie, a co to za miejsce odpoczywania mego?

2. Wszystko to ręka moia uczyniła, y wszystko to stało się, mówi Pan: ale na kogoż weyrzę, iedno na ubożuchnego y na skruszonego duchem, a drżącego na słowa moie?

3. Kto ofiaruje wołu, iako ktoby zabił człowieka: kto zabiia bydłę, iakoby psu mózg wylał: kto ofiaruje obiatę, iakoby krew świnia ofiarował: kto

przeciwnych obyczajów, będą zgodnymi w Kościele i będą używali tych samych pokarmów duchownych, praw i obrządków. — *Węzowi proch chlebem jego.* Wąż przywykły kąsać ludzi, będzie przestawał na pokarmie na jaki go Bóg skazał, gdy rzekł, Genes. 3, 14: *Na piersiach twoich czołgać się będziesz, a ziemię jeść będziesz.* Oznacza się, że gniewliwi i gwałtowni staną się eichymi, pokornymi i nikomu nie szkodliwymi, ani przykrymi. — *Ani zabijać.* Nie będzie mordów, i t. d., gdyż w Kościele będzie panowała miłość.

R. 66.— 1. *To mówi Pan.* Odrzuca Bóg kościoł i ofiary żydowskie za to, że gwałtował do nich, oni Nim wzgardzili, i grozi im zaawstydzeniem i porażką. — *Niebo stolicą moją.* Sądzicie, że mnie bardzo cieszy wasz kościoł, w którym za stolicę mam skrzydła cherubina a za podnózek nóg ubłagalnie: wielce się mylicie w zdaniu waszém; albowiem nie ubiegam się ani o Syon ani o kościoł wasz. Niebo bowiem samo jest tronem moim, a ziemia podnóżkiem nóg moich. — *Co to za dóm?* Jeśli go porównamy z niebem i ziemią.

2. *Wszystko to.* Waszego kościoła niepotrzebuję, jestem bowiem Panem wszystkiego. Podobnie mamy w Psal. 49, 9: *Nie będę brat z domu twego cielców, ani z trzód twoich kozłów, albowiem moje są wszystkie zwierzęta lesne, bydlę po górach i woły, i t. d.* — *Na kogoż weyrzę?* Czém się więc będę cieszył? kogo kochał? komu sprzyjał? — *Na ubożuchnego i na skruszonego duchem.* LXX maja, *na pokornego i spokojnego.* — *Drżącego.* Wielce szanującego.

3. *Kto ofiaruje wołu.* Twierdzi Bóg, że się on brzydzi ofiarami żydowskimi, i porównywa je do mężobójstwa, do zabicia psa, do ofiary krwi wieprzowej i bałwochwalstwa. Dla tego zaś temi ofiarami się brzydził, iż całą pobożność zakładali na zewnętrznej czci ofiar, a tym-

offerat: qui recordatur thuris, quasi qui benedicit idolo. Haec omnia elegerunt in viis suis, et in abominationibus suis anima eorum delectata est.

4. Unde et ego eligam illusiones eorum, et quae timebant, adducam eis, quia vocavi, et non erat qui responderet: locutus sum, et non audierunt: feceruntque malum in oculis meis, et quae nolui, elegerunt. (*Supr. 65, 12*).

5. Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum ejus, dixerunt fratres vestri odientes vos, et abicientes propter nomen meum: glorificetur Dominus, et videbimus in laetitia vestra, ipsi autem confundentur.

6. Vox populi de civitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis.

7. Antequam parturiret, peperit: antequam veniret partus ejus, peperit masculum.

8. Quis audivit unquam tale? et quis vidit huic simile? numquid parturiet terra in die una? aut parietur gens simul, quia parturivit et peperit Sion filios suos?

9. Numquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam? dicit Dominus: si ego, qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero? ait Dominus Deus tuus.

10. Laetamini cum Jerusalem, et exultate in ea omnes, qui diligitis eam: gaudete cum ea gaudio universi, qui lugetis super eam,

11. ut sugatis, et repleamini ab ubere consolationis ejus, ut mulgeatis, et deliciis affluatis ab omnimoda gloria ejus.

12. Quia haec dicit Dominus: Ecce, ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, et quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugatis: ad ubera portabimini, et super genua blandientur vobis.

wspomina kadzidło, iakoby też bałwanowi błogosławił. To wszystko obrali na drogach swoich, a w brzydliwościach swych kochała się dusza ich.

4. Przełoż y ia obiorę naygrawania ich, a czego się bali to przywidę na nie: ponieważ wołałem, a nie był ktoby odpowiedział: mówiłem, a nie słuchali: y czynili złość w oczu moich, a czegom nie chciał obierali.

5. Słuchajcie słowa Pańskiego, którzy drżycie na słowo ięgo: mówili bracia waszy nienawidzacy was, y wyganiający dla imienia mego: niech będzie Pan wstawion, a użyżemy w weselu waszym: ale się ci zawstydzą.

6. Głos ludu z miasta, głos z kościoła, głos Pana oddawiającego zapłatę nieprzyjaciółom swym.

7. Pierwéy niżli rodziła, porodziła: pierwéy niżli przyszedł czas porodzenia ięy, urodziła męczyznę.

8. Któż kiedy słycał taką rzecz? a kto widział temu podobną? izali rodzić będzie ziemia za jeden dzień? abo się spłodzi naród zarazem iż rodziła y porodziła Syon syny swoje?

9. Izali ia, który czynię że inszy rodzą, rodzić nie będę, mówi Pan? izali ia, który innym daię rodzenie, nieplodnym będę? mówi Pan Bóg twóy.

10. Weselcie się z Jeruzalem, a radujcie się z nim wszyscy, którzy ie miłujecie: weselcie się z nim weselem wszyscy, którzy się smęcicie dla niego,

11. abyście ssali, y nasycili się piersiami pociechy ięgo: abyście doili, y rozkoszami opływali ze wszelakięy chwały ięy.

12. Bo to mówi Pan: Oto ia obręcę na nie iako rzekę pokoju, a iako strumień zalęwaiący chwałę narodów, która ssać będziecie: przy piersiach was poniosą, a na kolanach będą się z wami pieścić.

czasem gwałcili prawo i oddawali się łupieztwu, rozpucie i innym zbrodniom. Patrz wyż. r. 1, 11. Mówi też o ofiarach moizeszowych, bo ma na względzie czasy Chrystusowe, kiedy te ofiary zostały obalone, a nawet stały się jakby zarazliwemi.— *Jakoby psu mózg wyjął.* LXX maja, *jakby kto zabił psa.*— *Wspomina.* Kto na pamiętkę moje, albo na pamiętkę otrzymanego dobrodziejstwa, ofiaruje kadzidło.— *Jakoby też bałwanowi błogosławił.* Ze wstrętem odpycham, jakby je ofiarował bałwanowi.— *To wszystko.* To jest mnie niemiłe obierają.

4. *Obiorę naygrawania ich.* Karę tego grzechu, iżby byli pojmani, zabici i urągani od Rzymian.

5. *Którzy drżycie.* Którzy szanujecie słowa Boże, i jego rozkazy i groźby.— *Dla imienia mego.* Dla wiary Chrystusowej.— *Niech będzie Pan wstawion.* Niech okaże Chrystus chwałę swoją zmartwychwstając i inne cuda czyniąc, iżbyście się weselili, i my widzieli radość waszą i chwałę jego. Słowa są niewiernych Żydów, które szydząc mówili.— *Ale się ci zawstydzą.* To jest bezbożni Żydzi tak mówiący.

6. *Głos ludu z miasta.* Już się zdaje, że słyse głos ludu z miasta, przerażonego i wyjącego z powodu obłęzenia Rzymian.— *Głos z kościoła.* Aniołów wołających: *Wychodźmy ztąd.*— *Głos Pana.* Wołającego przez proroków i innych. Patrz Józef Fl. lib. 7 de bello Judaico c. 12.— *Zapłatę.* Karę należną za zbrodnie.

7. *Pierwéy niżli rodziła.* Przepowiada płodność i

liczną dziatwę Kościołowi, któremu obiecuje obfitość pociechy, pokój, rozkosze i chwałę narodów.— *Pierwéy niżli rodziła, porodziła.* Kościół Chrystusowy nagle, bez długiej postugi, udrczenia i pracy, jako jest właściwą rodzącym, przez apostołów, którzy wyszli z Syonu, zrodzi na całym świecie wielu chrześcian Chrystusowi, w tymże czasie, w którym Żydzi ich szydery będą pobici przez Rzymian.— *Urodziła męczyznę.* Mężów znakomych i mękiej cnoty, jakimi byli męczennicy Chrystusowi.

8. *Któż kiedy słycał taką rzecz?* Wielki to jest cud, i przewyższający siły natury, żeby tak rychło i tak wiele urosło dziatwy; albowiem to co się dzieje naturalnie, dzieje się nieznacznie i z czasem.— *Iż rodziła.* Syon zaś, to jest, Kościół razem i jakby w tój saméj chwili zrodził wiele.

9. *Izali ja.* To tak nagłe rodzenie i rozmnożenie chrześcian nie stanie się siłą przyrodzoną, lecz mają boską. Bo ja który daję płodność innym, mam w sobie samym największą i potężną siłę rodzenia, a przeto w jednéj chwili mogę wydać niezliczną liczbę synów Kościoła.

10. *Weselcie się z Jeruzalem.* Z Kościołem, z powodu jego chwały i rozszerzenia.

11. *Abyście ssali.* Będziecie ssali, to jest będziecie uczestnikami.

12. *Rzekę pokoju.* Nadmiar pokoju i obfitość dóbr

13. Quomodo, si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, et in Jerusalem consolabimini.

14. Videbitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt, et cognoscetur manus Domini servis ejus, et indignabitur inimicis suis.

15. Quia, ecce, Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigae ejus: reddere in indignatione furorem suum, et increpationem suam in flamma ignis:

16. quia in igne Dominus dijudicabit, et in gladio suo ad omnem carnem, et multocabuntur interfecti a Domino,

17. qui sanctificabantur, et mundos se putabant in hortis post januam intrinsecus, qui comedebant carnem suillam, et abominationem et murem, simul consumentur, dicit Dominus.

18. Ego autem opera eorum et cogitationes eorum: venio, ut congregem cum omnibus gentibus et linguis, et venient et videbunt gloriam meam.

19. Et ponam in eis signum, et mittam ex eis, qui salvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam, et Lydiam tendentes sagittam, in Italiam et Graeciam, ad insulas longe, ad eos, qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus,

20. et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino in equis, et in quadrigis et in lecticis, et in mulis et in carrucis ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus: quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini.

21. Et assumam ex eis in sacerdotes, et levitas, dicit Dominus:

13. Jako gdy kogo matka pieści, tak was cie szyć będę, a w Jeruzalem ucieszeni będziecie.

14. Użyźrzycie y rozweseli się serce wasze, a kości wasze iako trawa zakwitną, y poznana będzie ręka Pańska sługom iego, y rozgniewa się na nieprzyjacioly swoje.

15. Bo oto Pan w ogniu przydzie, a iako wi cher poczwórne iego: oddawać w zagniewaniu zapalczywość swoię, a laianie swe w płomieniu ognia:

16. bo ogniem Pan rozsądzać będzie, a mieczem swym wszelkie ciało, y namnoży się pobitych od Pana,

17. którzy się poświęcali, y za czyste się mieli w ogrodach za drzwiami wewnątrz, którzy iedli świnię mięso, y obrzydłości, y mysz: społem zniszczeni będą, mówi Pan.

18. A ia uczynki ich, y myśli ich: idę abych zebrał ze wszystkimi narody y ięzykami, y przydą a oglądają chwałę moię.

19. Y włożę na nie znamię, y posłę z tych którzy zachowani będą, do narodów na morze, do Afryki, y do Lidiiey ciągnących strzały: do Włoch y do Grecyiey, do wysep daleko, do tych, którzy nie słyszeli o mnie, y nie widzieli chwały moięy, y opowiedzą chwałę moię poganóm,

20. y przywiodą wszystkę bracię waszę ze wszech narodów w dary Panu, na koniach y na poczwórnych, y na lektykach, y na mulech, y na karach na górę świętą moię Jeruzalem, mówi Pan: iako gdyby przynieśli synowie Izraelowi dar w naczyniu czystym do domu Pańskiego.

21. Y nabiorę z nich kapłanów y lewitów, mówi Pan:

wszelkich.—*Chwałę narodów.* Które z ich bogactwami i potęgą przywiodę do kościoła.—*Przy pierściach was poniosą.* Przemawia do wiernych, którzy będą obfitowali we wszelkiego rodzaju szczęście, bez przykrości i trudu, owszem z największą rozkoszą, jakiej doznają niemowlęta, gdy są bezpiecznie noszone na łonie matek lub piastunek.

14. *Kości wasze jako trawa zakwitną.* Jakby rzekł: Tak wielkie będzie wasze wesele, iż kości wasze wyschłe i jakby zamarłe od troski, zdawać się będzie iż na nowo odżyją i zakwitną.—*Poznana będzie ręka Pańska.* Opatrzność i troskliwość Boża względem swoich, i jego moc i potęga.—*Rozgniewa się na nieprzyjacioly swoje.* Bądź Żydów pustosząc przez Rzymian, bądź ich i wszystkich bezbożnych potępiając w dzień sądu; do niego przychodzi, jak się pokazuje dalej.

15. *W ogniu przyjdzie.* Rozumiejmy ogień pałacy świat, o którym Psal. 96, 3: *Ogień przed nim uprzędzi.*—*Poczwórne jego.* Przez wozy i poczwórne w znaczeniu przenośném rozumie się majestat zwycięzcy i sędziego Boga.—*Oddawać w zagniewaniu zapalczywość swoję.* LXX. mają, *oddawać w zapalczywości pomstę swoję.*—*Zajanie.* Karanie, pomstę.

16. *Ogniem Pan rozsądzać będzie.* Już się powiedziało że się oznacza ogień pałacy świat. Można także rozumieć siłę, moc, żarliwość i skuteczność pomsty Bożej.—*A mieczem swym wszelkie ciało.* To jest, miecz pomsty Bożej pozrze wszelkie ciało, to jest wszystkich ludzi.—*Namnoży się pobitych od Pana.* Chrystus wielu, to jest, wszystkich odrzuconych pobije, skazując ich do piekła i na śmierć wieczną.

17. *Którzy się poświęcali.* Którzy się oczyszczali w ogrodach, obmywając się wodą oczyszczalną i ofiarując bałwanom.—*Za drzwiami.* Za drzwiami oddawali się przesądom, być może szukając ukrycia i ustronia; tak, że za drzwiami, to samo jest, co zamknąć drzwi. Albo, za drzwiami dla tego, iż w wewnętrznej części domu przy drzwiach umieszczali bałwana. Patrz r. 57, 3.—*Obrzydłość.* Pokarmy zakazane.—*Mysz.* Pożywanie myszy było zakazanem, Lewit. 11, 29.

18. *A ja uczynki ich.* Widziałem i znałem.—*Abych zebrał.* Na sąd w dolinie Jozafatowej.

19. *I włożę na nie.* Przechodzi tu Izajasz od bezbożnych do sprawiedliwych, od drugiego przyjscia Chrystusowego do pierwszego.—*Znamię.* Rozumie dary Ducha S., jako to języki ogniste zesłane apostołom w dzień Zielonych świątek; temi bowiem jakby naznaczeni apostołowie, udali się do Afryki, Lydii, i t. d.—*Ciągnących strzały.* O apostołach rozumie, którzy byli jakby strzałami Bożemi, dla przeszywania serc ludzkich siłą opowiadania, i którzy z największą szybkością jak strzały przynosili się do rozmaitych krajów ziemi.

20. *W dary Panu.* W darze, w ofierze Panu. Najzaniejszą ofiarą i najmiłszym darem Bogu jest, gdy przyprowadzamy do niego i nawracamy dusze ludzkie.—*Na koniach i na poczwórnych.* Przez allegoryą koni, poczwórnych, i t. d., oznaczają się wszelkiego rodzaju pomoce i pociechy bądź ludzkie, bądź anielskie, bądź Boże. Stosuje mowę do Żydów wracających z Babilonu do Judei; ci bowiem, za taską Cyrusa, wygodnie i z radością wrócili do ojczyzny.

21. *Z nich.* Patrz Wujka.

22. quia sicut coeli novi et terra nova, quae ego facio stare coram me, dicit Dominus: sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum.*

23. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato: veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.* (*Apoc. 21, 1*).

24. Et egredientur, et videbunt cadavera virorum, qui praevicati sunt in me: vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt usque ad satietatem visionis omni carni. (*Marc. 9, 45*).

22. bo iako niebiosa nowe, y ziemia nowa, które ja czynię, że stoją przedemną, mówi Pan: tak będzie stać nasienie wasze, y imię wasze.

23. Y będzie miesiąc z miesiąca, y szabbat z szabbatu: przydzie wszelkie ciało, aby się kłaniało przed obliczem moim, mówi Pan.

24. Y wynidą, a uyrzrą trupy mężów, którzy wystąpili przeciwko mnie: robak ich nie zdechnie, a ogień ich nie zagaśnie: y będą aż do sytości widzenia wszemu ciału.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 66. w. 21. *I nabiorę z nich kapłanów i lewitów.* Te słowa Hieronim ś. wyklada o kapłanach nowego Testamentu, powiadając, iż gdy Izajasz prorokuje mówiąc: Nabiorę z nich kapłanów; dla tego to obiecuje, że w nowym testamencie nie mieli się rodzić kapłani, z jednej familii, jako przed tē w starym zakonie z pokolenia Lewi i Aarona: ale mieli być obierani ze wszystkich narodów i ludzi. Co i teraz widzimy, że się tak działo i dzieje w Kościele Bożym.

22. *Bo jako niebiosa.* Jako te niebiosa z ziemią mające się odnowić, na wieki przetrwają i mnie służyć będą; tak nasienie wasze, o apostołowie, to jest, wierni przyłączeni przez was do kościoła. — *I imię wasze.* Którém się będą chlubil synowie wasi. Tak Hiszpanie chlubią się ś. Jakóbem, Rzymianie ś. Piotrem i Pawłem, i t. d.

23. *Będzie miesiąc z miesiąca.* Wieczne nowie księżyca i soboty, to jest, uroczystości. Tak jest w Kościele wojującym, w którym nawet dni powszednie feryami się nazywają. To samo prawdziwiej będzie w kościele triumfującym.—*Wszelkie ciało.* Wszyscy ludzie.

24. *Wynidą* (ludzie). Śś. Hieronim, Augustyn i inni popolicie to odnoszą do przyszłego wieku. Błogosławieni myślą i rozważaniem, albo także ze względu na położenie, jeśli zechcą, wyjdą z nieba żeby z wysokości przypatrywać się karom potępięćców, których oni sami za szczególném dobrodziejstwem Bożém uniknęli, i w których ich nieprzyjaciele ludzie bezbożni na wieki trwać będą.—*Robak ich nie zdechnie.* Jako bowiem trupy one żyjące potępionych na wieki żyć będą w ogniu, tak i robacy które ich trapić będą.—*I będą aż do sytości.* Będą wiecznym widowiskiem dla ludzi sprawiedliwych.

Koniec księgi prorocत्व Izajasza.

Wprowadzenie do księgi Jeremiasza.

Jeremiasz, syn Helciasza, był z pokolenia kapłańskiego, rodem z miasta Anatot, niedaleko Jerozolimy. Prorokował przeszło lat czterdzieście, za panowania królów: Jozyasza, Joachaza czyli Seluma, Joakima, Jechoniasza i Sedeciasza.

Jeszcze w żywocie matki był poświęcony i przeznaczony na urząd Proroka. Gdy potēm, trwając się przed tak wielkiem posłannictwem, wzbraniał się je przyjmować i wołał do Boga: *A, a, a, Panie Boże, oto nie umiem mówić, bom ja jest dziecina;* Bóg na to mu odpowiedział: *Nie mów: jestem dziecina; bo na wszystko na co cię posłę, pójdziesz, i wszystko cokolwiek ci rozkażę, mówić będziesz. Nie bój się oblicza ich: bom ja z tobą jest, abym cię wybawił... Albowiem ja uczyniłem cię dziś miastem obronném, i słupem żelaznym, i murem miedzianym na wszystkiój ziemi, królom Juda, książętom jego i kapłanom i ludowi ziemi.* (Jerem. 1, 5—18). I wyciągnął Pan rękę swą, a dotknąwszy ust Proroka rzekł: *Otom dał słowa moje w usta twoje: otom cię dziś postanowił.*

Odtąd Jeremiasz ze świętą śmiałością upominał królów i lud do pokuty, przepowiadał im nieszczęścia, jeżeli trwać będą w złościach, i widząc, że te przepowiednie rychło spełnić się muszą, nieustannie ubolewał i płakał nad zgubą wybranego ludu.

Lecz zapamiętali Izraelici, za miłość odpłacając się nienawiścią i zemstą, nie tylko pogardzali zbawieniami przestrogi sługi Bożego, ale nadto prześladowali go i śmiercią mu grozili, żeby smutnych objawień nie ogłaszał. Chciano go otruć, bito go różgami i policzkowano, do błotnistej studni wrzucono, żeby tam śmierć powolną znalazł, oskarżono go niesprawiedliwie i znieważano; lecz ze wszystkich tych nieszczęść wybawił go Bóg. Nareszcie wtrącono go do więzienia, i długi czas w niēm trzymano, z kąd on prorocтва swe ogłaszał przez ucznia swego i towarzysza Barucha, który potēm także zasłynął duchem proroczym.

Po zdobyciu Jerozolimy, na rozkaz Nabuchodonozora, uwolniono Jeremiasza z więzienia i dano mu swobodę przebywania, gdzieby sobie życzył. On pozostał w Judei z garstką współbraci, których nie przestawał nauczać i upominać. Gdy ci w skutek podniesionego

buntu zmuszeni byli uciec do Egiptu, udał się za nimi i Jeremiasz, i tam przepowiadał im, że dla grzechów swych wespół z Egipcyanami ukarani będą przez królów Babilońskich— i za to, według podania, od zatwardziałych Żydów został ukamionowany w mieście Tafnis, około roku świata 3416, przed nar. Chr. 588.

Jeremiasz pełnił swój urząd proroczy z największą gorliwością, stałością i łagodnością, dla wielu cierpień i prześladowań, które niewinnie ponosił, nazwany jest mężem boleści i był figurą cierpiącego Chrystusa. Po swojej śmierci, we wspaniałości chwały i majestatu ukazał się Judzie Machabejczykowi, do którego rzekł S. Oniasz arcykapłan, wskazując na Proroka: *Tenci jest miłośnik bracię i ludu Izraelskiego, ten jest, który się wiele modli za lud i za wszystko miasto święte, Jeremiasz Prorok Boży.* (Mach. 15, 14).

Co do stylu, Jeremiasz, jak się wyraża S. Hieronim (w Przed. na ks. 6, kom. Jerem.); *o ile w słowach zdaje się być prostym i łatwym, o tyle we wzniosłości myśli jest bardzo wysoki.*

Główne wypadki przepowiedziane przez tego Proroka są: upadek królestwa Judzkiego, zburzenie Jerozolimy, 70-cioletnia niewola i powrót z niej, stałość Żydów w religii, ich los za czasów Machabejskich, podbicie wielu królestw przez Nabuchodonozora, zburzenie Babilonu, przyjście Messyasza jako ustanowiciela nowego przymierza ze wszystkimi ludźmi, rzeź niewinnych dzieci przy jego narodzeniu, i t. d.

O *Lamentacyach*, czyli *Trenach* Jeremiaszowych, także o *proroctwach Barucha*, uważanych jako dodatek do księgi Jeremiasza, patrz objaśnienia J. Wujka na właściwem miejscu.

PROPHETIA JEREMIAE.

PROROCSTWO JEREMIASZA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ I.

O poświęceniu Jeremiasza jeszcze w żywocie matki, i poselstwie jego prorockim.

1. Verba Jeremiae filii Helciae, de sacerdotibus, qui fuerunt in Anathoth, in terra Benjamin.

2. Quod factum est verbum Domini ad eum in diebus Josiae filii Amon regis Juda, in tertio decimo anno regni ejus.

3. Et factum est in diebus Joakim filii Josiae regis Juda, usque ad consummationem undecimi anni Sedeciae filii Josiae regis Juda, usque ad transmigrationem Jerusalem, in mense quinto.

4. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

5. Priusquam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus dedi te.

1. Słowa Jeremiasza syna Helciaszowego, z kapłanów, którzy byli w Anathot, w ziemi Benjamin.

2. Które słowo Pańskie stało się do niego za dni Joziasza syna Amon króla Judzkiego, trzynastego roku królestwa jego.

3. A stało się za dni Joakima syna Joziaszowego króla Judzkiego aż do skończenia jedenastego roku Sedeciasza syna Joziasza króla Judzkiego, aż do przeprowadzenia Jeruzalem, miesiąca piątego.

4. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

5. Pierwý niżlim cię utworzył w żywocie, znałem cię, y pierwý niżeliś wyszedł z żywota, poświęciłem cię, y prorokiem między narody dałem cię.

Komentarz Menochinsza.

R. 1.—1. *Słowa Jeremiae.* Proroctwo Jeremiasza, które odebrał od Boga i ogłosił ludowi.—*Jeremiasza.* Jeremiasz po hebrajsku to samo oznacza, co po łacinie *wysokość Boga*, albo *wynoszący Boga*. — *Syna Helciaszowego.* Nie najwyższego kapłana, jako niektórzy mniemali, lecz kapłana pospolitego, jak to wskazują słowa następne z *kapłanów*, to jest zwyczajnych, co też potwierdza wyraz w *Anathoth*; albowiem najwyżsi kapłani mieszkali w Jerozolimie. — *W Anathoth.* To miasto znajdowało się w pokoleniu Beniamina i było jednym z miast, które przeznaczone były kapłanom, Jozue 21, 18.

2. *Które słowo Pańskie stało się.* Szyk prosty byłby: *Słowo Pańskie*, które stało się, albo *które* ma moc przyczynny, iżby był sens: ponieważ stało się słowo Pańskie do niego: zdaje bowiem sprawę, dla czego napis dał księdzę: *Słowa Jeremiasza.*

3. *A stało się.* To jest Słowo Pańskie.—*Za dni Joakima.* Za panowania Joakima. — *Aż do skończenia.*

Aż się skończył rok jedenasty panowania Sedecyasza, syna Joziasza. Prorokował też i za panowania innych dwóch królów, Joachaza i Joakima, lecz dla tego ich nie wspomina, że panowali w przeciągu trzech tylko miesięcy.—*Aż do przeprowadzenia Jeruzalem.* Do Babilonu. I po przeprowadzeniu prorokował też w Egipcie, jak widać z r. 44 i następnych, lecz wiele i ważniejsze jego proroctwa są o przeprowadzeniu i zagubie ludu Izraelskiego, i przeto rzekł, aż do przeprowadzenia: albo snąc po ukończeniu pierwszej księgi proroctwa, inne proroctwa dołączyły się, lecz pierwszy tytuł, jaki tu jest pozostał.—*Miesiąca piątego.* Roku jedenastego panowania Sedecyasza, w którym to miesiącu zdobyta została Jerozolima przez Chaldejczyków, i razem z innymi wzięty został Jeremiasz.

5. *Znałem cię.* Przeznaczyłem do urzędu proroka.—*Poswięciłem cię.* Naznaczyłem cię do publicznego urzędu proroka, jak to tłumaczy ś. Augustyn List 57 i ś. Hieronim w tém miejscu. Znaczy też, że Jeremiasz w żywocie matki został poświęcony, przez zgładzenie grzechu pierworodnego, i wlanie łaski poświęcającej.—

6. Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ecce, nescio loqui, quia puer ego sum.

7. Et dixit Dominus ad me: Noli dicere: Puer sum, quoniam ad omnia, quae mittam te, ibis, et universa, quaecumque mandavero tibi, loqueris.

8. Ne timeas a facie eorum, quia tecum ego sum, ut eruam te, dicit Dominus.

9. Et misit Dominus manum suam, et tetigit os meum, et dixit Dominus ad me: Ecce dedi verba mea in ore tuo: (*Isai. 6, 7*).

10. ecce, constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipas, et aedificas, et plantas.*

11. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Quid tu vides, Jeremia? Et dixi: Virgam vigilantem ego video.* (*Infr. 18, 7*).

12. Et dixit Dominus ad me: Bene vidisti, quia vigilabo ego super verbo meo, ut faciam illud.

13. Et factum est verbum Domini secundo ad me, dicens: Quid tu vides? Et dixi: Ollam succensam ego video, et faciem ejus a facie aquilonis.

14. Et dixit Dominus ad me: Ab aquilone pandetur malum super omnes habitatores terrae: (*Infr. 4, 6*).

15. quia ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait Dominus, et venient et ponent unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem, et super omnes muros ejus in circuitu, et super universas urbes Juda.

16. Et loquar iudicia mea cum eis super omnem malitiam eorum, qui dereliquerunt me, et libaverunt diis alienis, et adoraverunt opus manuum suarum.

17. Tu ergo accinge lumbos tuos, et surge, et loquere ad eos omnia, quae ego praecipio tibi. Ne

6. Y rzekłem: A, a, a, Panie Boże: oto nie umiem mówić, bom ja jest dziecina.

7. Y rzekł Pan do mnie: Nie mów: Jestem dziecina, bo na wszystko na co cię posłę pójdiesz, y wszystko cokolwiek ci rozkażę, mówić będziesz.

8. Nie bój się oblicza ich, bom ja z tobą jest, abym cię wybawił, mówi Pan.

9. Y wyciągnął Pan rękę swą, y dotknął się ust moich, y rzekł Pan do mnie: Otom dał słowa moje w usta twoje.

10. Otom cię dziś postanowił nad narodami y nad królestwy, abyś wyrwał, y kaził, y wytracał, y rozwał, y budował, y sadił.

11. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc: Co ty widzisz Jeremiaszu? Y rzekłem: Laskę czuiącą ia widzę.

12. Y rzekł Pan do mnie: Dobrześ widział, bo ia czuć będę nad słowem moim, abym ie wypełnił.

13. Y stało się słowo Pańskie powtórę do mnie, mówiąc: Co ty widzisz? Y rzekłem: Garniec podpalony ia widzę, a oblicze jego od północy.

14. Y rzekł Pan do mnie: Od północy otworzy się zle na wszystkie obywatele ziemie.

15. Bo oto ia zwołam wszystkie rodzaje królestw północnych, mówi Pan: y przyjda, y postawia każdy stolicę swą w weszcju bram Jerozolimskich, y na wszystkich murach jego wokół, y na wszystkich miastach Judzkich.

16. Y będę mówić sady moje z nimi, o wszelaka złość ich, którzy mię opuścili a ofiarowali bogom obcym, y kłaniali się robocie rąk swoich.

17. A tak ty przepasz biodra twoje, a wstań, y mów do nich wszystko, co ia kążę tobie. Nie

Prorokiem między narody dalem cię. To jest poganom, albo do pogan. Jeremiasz bowiem, chociaż swój urząd sprawował między Żydami, jednakże prorokuje i o Egipcyanach, Babilończykach i innych narodach, jak widać z r. 25 i 27, albo mówi się *między narody*, to jest, ażebyś przepowiadał zwycięstwo pogan przeciwko Judzie i Benjaminowi, jak to się wyjaśnia niżej w. 15: *Bo oto ja zwołam, i t. d.* Nakoniec Jeremiasz prorokował *między narody*, kiedy w Taphnis przepowiedział Egipcyanom, że mają być spustoszeni przez Chaldejczyków, jak widać z r. 44, w. 1 i następ.

6. *Rzekłem: A, a, a.* Po hebrajsku jest jedno wyrzeczenie podziwiający *aha*.—*Nie umiem mówić.* To jest, prorokować, jak to tłumaczy Chaldejski.—*Bom ja jest dziecina.* Nje mam jeszcze daru i wprawy do prorokowania. Stosuje to do swojego wieku. Będąc bowiem młodzieńcem zaczął prorokować.

7. *Na wszystko.* Dokądkolwiek cię poszlę, pojdziesz, i wszystko, cokolwiek ci rozkażę, będziesz mógł mówić; ja bowiem ciebie zdolnym uczynię.

8. *Nie bój się oblicza ich.* Nie lękaj się tych, do których cię poszlę.

9. *Pan rękę swą.* Pan posłał anioła, który przyszedłszy na się ciało ludzkie, dotknął się ust Jeremiasza i rzekł: *Otom dał słowa moje w usta twoje:* tak poświęca Bóg na służbę swą proroka, ażeby zrozumiał, że to, co miał przepowiadać, nie są jego słowa, lecz Boże w jego usta włożone.

10. *Postanowił.* Stanowię. — *Nad narodami i nad królestwy.* Tak Żydów, jak i innych okolicznych narodów. — *Abys wyrwał.* Ażebyś czynił, cokolwiekbyś chciał, ażebyś przepowiadał wszystkie rzeczy, tak po-

myślnie, jak niepomyślnie, albo sens jest, ażebyś groził i przepowiadał, że jedne z tych narodów mają być przez Boga wytracone i rozproszone, drugie zaś zaszczone i utwierdzone.

11. *Laskę czuiącą ia widzę.* Inni tłumaczą: *laskę migdałową.* Lecz to samo znaczy: albowiem drzewo migdałowe pierwiej kwitnie od innych drzew. Sens jest: widzę gałęz migdałową z wypuszczonemi kwiatami, jakby mającą oczy i czuiącą.

12. *Ja czuć będę.* Będę się troszczył, i jak drzewo migdałowe bardzo rano kwitnie, tak ja rychło i pierwiej niż inni macie, dobędę laskę zemsty mojej na was. W hebrajskim jest: *przyspieszę ja słowo moje.*

13. *Garniec podpalony.* Rozumie Nabuchodonozora z jego wojskiem wyrzucającego i wyziewającego ogień zapalczywości na Żydów. Albo przez garniek zapalony rozumie się Judea, mającą przenieść ciężkie klęski, jakby od ognia. — *A oblicze jego od północy.* I sam garniek widzę przychodzący od północy. Albo ogień, co garniek pali, podłożony jest od strony północnej.

14. *Od północy.* Od Babilonii, która dla Żydów była północną.—*Otworzy się.* Rozejdzie się.—*Na wszystkie obywatele ziemie.* To jest Judei.

15. *W weszcju bram Jerozolimskich.* Przy bramach miasta Jeruzalem, ażeby je oblegli.

16. *Będę mówić sady moje z nimi.* Rzeczą samą pokazę, że sprawiedliwie zyslam na nich kary.—*O wszelką złość.* Dla wszelkiej złości.

17. *Przepasz biodra twoje.* Przepasać biodra może mieć dwa znaczenia: albo przygotować się do podróży i pójść; jak u Żuk. r. 12, 35; albo nabrać odwagi i utwierdzić siebie jak u Hijoba r. 38, 3, jedno i dru-

formides a facie eorum, nec enim timere te faciam vultum eorum.

18. Ego quippe dedi te hodie in civitatem militam, et in columnam ferream, et in murum aerium, super omnem terram, regibus Juda, principibus ejus, et sacerdotibus, et populo terrae. (*Infr. 6, 27*).

19. Et bellabunt adversum te, et non praevalent, quia ego tecum sum, ait Dominus, ut liberem te,

bóy się oblicza ich: bo ja uczynię że się nie zleknieasz twarzy ich.

18. Abowiem ja uczynilem cię dziś miastem obronnym, y słupem żelaznym, y murem miedzianym na wszytkiędzi ziemi, królóm Juda, książetóm iego, y kapłanóm, y ludowi ziemie.

19. Y będą walczyć na cię, a nie przemogą, bom ja z tobą iest, mówi Pan, abych cię wybawił.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

PROROCTWO JEREMIASZOWE.

Jeremiasz z wioski Anathoth trzy mile od Jeruzalem, z rodu kapłańskiego, jeszcze w żywocie matki swojej od Boga poświęcony, i na prorokowanie wezwany, zaraz w dzieciństwie swoim począł prorokować. I prorokował przez lat 41 w ziemi Judzkiej, za czasu pięciu królów, Jozyasza, Joachasa, Joacima, Jechoniasza i Sedecyasza. Po tém zaprowadzeniu ludu do Babilonu, prorokował też w Egipcie, gdzie go z sobą zaprowadził ostatek ludu, którzy do Egiptu nad rozkazanie Boże uciekli, IV. Król. 22, 23, 24, 25, i tamże od nich ukamienowany umarł, i pogrzebion jest na oném miejscu gdzie pierwszy król Pharaon mieszkiał. A iż odegnawszy modlitwą swą od onego miejsca, Egipcjany od kąsania Aspidów wyzwolił, przeto mu tam Egipcjanie z wielkiem nabożeństwem cześć wyrządzają. Ten sputoszenie miasta Jeruzalem, i ziemi Judzkiej, nie tylko w duchu widział i przepowiedział, ale oczynia cieleśnemi oglądał, i lamenty i narzekaniem czworakiem opłakał. Żył Jeremiasz we stu i pięćdziesiąt lat po Izajaszu.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O niewdzięczności i niewierności ludu, kapłanów, i karach za nie.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Vade, et clama in auribus Jerusalem, dicens: Haec dicit Dominus: Recordatus sum tui, miserans adolescentiam tuam, et charitatem desponsationis tuae, quando secuta es me in deserto, in terra, quae non seminatur.

3. Sanctus Israel Domino, primitiae frugum ejus: omnes, qui devorant eum, delinquent: mala venient super eos, dicit Dominus.

4. Audite verbum Domini, domus Jacob et omnes cognationes domus Israel:

5. Haec dicit Dominus: Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem, et vani facti sunt? (*Mich. 6, 3*).

6. et non dixerunt: Ubi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Aegypti: qui traduxit

1. Y stalo się słowo Pańskie do mnie, mówiac:

2. Idź, a wołaj do uszu Jeruzalem, mówiac: To mówi Pan: Wspomniałem na cię, litując młodości twojej, y miłości zrękwania twego, gdyś chodziła za mną na puszcy, w ziemi której nie sieia.

3. Święty Izrael Panu, pierwociny zboża iego, wszyscy którzy go pożerają, grzeszą: zle przydzie na nie, mówi Pan.

4. Słuchaycie słowa Pańskiego domie Jakób, y wszytkie rodzaie domu Izraelowego.

5. To mówi Pan: Co za nieprawość naleźli we mnie oycowie waszy, iż się oddalili odemnie, a chodzili za nikiemnością, y stali się nikiemnymi?

6. a nie mówili: Gdzie iest Pan, który nas wywiódł z ziemie Egipskiej, który nas prowadził

głe tłumaczenie w tém miejscu może być stosowne.— *Bo ja uczynię, że się nie zleknieasz.* Nie zniosę, ażeby oni grozili ci jakiemkolwiek niebezpieczeństwem.

18. *Uczynilem cię.* Czynie, stanowie. Czas przeszły zamiast terażniejszego.— *Miastem obronnem.* Jakby miastem, słupem i murem miedzianym.— *Królóm Juda.* Tłumaczy, dla jakiej przyczyny nazwał był całą ziemie, to jest Judę, jak wyż. w. 14.

19. *Będą walczyć.* Będą sprzeciwiali się tobie.

R. 2.—2. *Idź.* Z Anathoth do Jeruzalem.— *Wspomniałem.* Gdybym nie miał względu na młodość twoję, w której cię umiłowalem, albo w której tyś mię ukochała, zupełniem cię zatracił. → *Litując młodości twojej.* W hebr. jest: *miłosierdzia młodości twojej*, to jest miłosierdzia umiłowania, którem tyś mię umiłowala w młodości twojej, i gdy świeżo byłaś mi poświęcona: ta to jest bowiem miłość, którą zowie miłością zrękwania.— *Gdyś chodziła za mną na puszcy.* Którą miłość okazałaś, gdy szłaś za mną na puszcy, po wyjściu z Egiptu.

3. *Święty Izrael Panu.* To jest wtedy był. Był własnością moją, nie jest ludem świeckim, jak inne, lecz

Bogu poświęconym; i przeto, ktokolwiek skrzywdzi go, albo uprowadzi w niewolę, będzie winien świętokradztwa.— *Pierwociny zboża iego.* Ta przenośnia ma znaczenie dwojakie: jedno jest, że Izrael był pierwszym ludem, którego Bóg wybrał, tak, jak pierwiastki zboża były pierwszymi owocami, które Bogu się poświęcały; powtóre, że nikomu, oprócz Boga, bez popełnienia świętokradztwa, nie godziło się utrapiać albo niszczyć ludu Izraelskiego; podobnie jak z pierwiastków zboża, nikomu nie wolno było pożywać, jedno samymi kapłanem, Num. 5, 9; i przeto wskazuje Bóg, że na Chaldejczyków zesłał kary, gdy oni lud Izraelski ciężką niewolą utrapia.

5. *Nieprawość.* Niewierność, okrucieństwo, podobnie u Mich. r. 6, 3, mówi: *Ludu mój, cożem ci uczynił, albo w czemem ci się uprzykrzył?—Oddalili się.* Daleko odstąpili.— *Za nikiemnością.* Bałwanami.— *I stali się nikiemnymi.* Podobnymi bałwanom, bez rozumu i bez czucia, jak tłumaczy Dawid, Psal. 113, 8: *Niech im podobni będą, którzy je czynią i wszyscy, którzy w nich ufają.*

6. *A nie mówili.* Nie pamiętali na Boga, od którego tak wielkie dobrodziejstwa odebrali.— *Ziemie pragnie-*

nos per desertum, per terram inhabitabilem et in-
viam, per terram sitis, et imaginem mortis, per
terram, in qua non ambulavit vir, neque habita-
vit homo?

7. Et induxi vos in terram Carmeli, ut comederetis fructum ejus, et optima illius, et ingressi
contaminastis terram meam, et hereditatem meam
postuistis in abominationem.

8. Sacerdotes non dixerunt: Ubi est Dominus?
et tenentes legem nescierunt me, et pastores prae-
varicali sunt in me, et prophetae prophetaverunt
in Baal, et idola secuti sunt.

9. Propterea adhuc iudicio contendam vobiscum,
ait Dominus, et cum filiis vestris disceptabo.

10. Transite ad insulas Cethim, et videte, et
in Cedar mittite, et considerate vehementer, et vi-
dete, si factum est hujuscemodi.

11. Si mutavit gens deos suos, et certe ipsi
non sunt dii: populus vero meus mutavit gloriam
suam in idolum.

12. Obstupescite coeli super hoc, et portae e-
jus desolamini vehementer, dicit Dominus.

13. Duo enim mala fecit populus meus: me de-
reliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi
cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non
valent aquas.

14. Numquid servus est Israel, aut vernacu-
lus? quare ergo factus est in praedam?

15. Super eum rugierunt leones, et dederunt
vocem suam, posuerunt terram ejus in solitudi-
nem; civitates ejus exustae sunt, et non est, qui
habitet in eis.

16. Filii quoque Mempheos et Taphnes constu-
naverunt te usque ad verticem.

nia. Pustą, próżną.—*Obraz śmierci.* Straszna i pełną
niebezpieczeństw śmierci.

7. *Do ziemi Karmelu.* Ten wyraz *Karmel*, niekiedy
bierze się za imię własne góry, niekiedy zaś uważa się
za imię wspólne wszelkiemu polu żyznemu i przyjemne-
mu, jak i w tém miejscu, gdzie cała Palestyna nazywa
się Karmelem. — *Dziedzictwo moje.* Ziemię, którą
w miejscu dziedzictwa wam dałem, uczyniliście obrzydli-
wością: gdyż bałwochwalstwem splugawiliście ją.

8. *Kapłani.* Nie tylko pospółstwo ciemne, które nie-
wiadomość dla jakichś przyczyn wymówić może, ale
sami nawet kapłani. — *Umiejający zakon.* Biegli w zaka-
nie. — *Pasterze.* Nauczyciele albo królowie i książęta.
— *Wykraczali przeciwko mnie.* Tak żyli, jak gdyby mnie
nie byli poznali. — *Prorokowali przez Baala.* Przepo-
wiadali nie to, co ode mnie słyszeli, lecz co od djabłów,
którzy w bałwanie Baalu mówili.

9. *Będę się... prawował.* Podług surowych praw
sprawiedliwości będę się obchodził z wami, nie zaś
miłosiernie; przekonani was, żeście przestępcami i ka-
rać was będę.

10. *Przejdźcie do wyspów Cetym.* To jest, Cypru,
gdzie pod tém imieniem było miasto ojczyste Zenona
filozofa, jak tłumaczy ś. Hier., albo, do Italii jak ro-
zumiejący inni, idąc za zdaniem Berozego, który powia-
da, że Włochów tak nazywano. — *I do Cedar.* Do Ara-
bii, w najgłębsze pustynie Agareńczyków. Patrz Izaj.
60, 7. Sens jest: gorzej obchodzicie się ze mną, jak
ludy barbarzyńskie obchodzą się z bałwanami swojemi.

11. *A zaiste oni nie są bogowie.* W hebr. jest, gdy
jednak one nie są bogami. — *Chwałę swoją.* Boga pra-

przez puszcza, przez ziemię niemieszkalną y bez-
drożną, przez ziemię pragnienia y obraz śmierci,
 przez ziemię w której nie chodził mąż, ani mie-
szkał człowiek?

7. Y wprowadziłem was do ziemi Karmelu, a-
 byście iedli owoc iey, y co naylepszego iey, a
 wszedłszy splugawiliście ziemię moją, y dziedzic-
 two moje uczyniliście obrzydłością.

8. Kapłani nie rzekli: Gdzie iest Pan? a umie-
 jący zakon nie znali mię, y pastérze wykraczali
 przeciwko mnie, a prorocy prorokowali przez Ba-
 ala, y chodzili za bałwany.

9. Przetoż ieszcze będę się z wami prawował,
 mówi Pan, y z syny waszymi będę się spiéral.

10. Przejdźcie do wyspów Cetym, a obaczcie,
 y do Cedar posłicie, a przypatrzcie się pilnie, y
 obaczcie, iesli się co takowego stało.

11. Jesli naród odmienił bogi swoje, a zaiste
 oni nie są bogowie: a lud mój odmienił chwałę
 swą w bałwana.

12. Zdumiecie się niebiosa nad tym, a bramy
 iego spustoszcicie się bardzo, mówi Pan.

13. Bo dwie złosci uczynił lud mój: mnie o-
 puscil żródło wody żywey, a ukopali sobie cysterny,
 cysterny rozwalone, które nie mogą wody za-
 trzymać.

14. Izali niewolnik iest Izrael, abo z niewolni-
 ka doma urodzony? czemuż się tedy stał lupem?

15. Nani ryczeli lwowie, y wydali głos swój,
 obrócili ziemię iego w pustynią; miasta iego spa-
 lone są, a niemasz ktoby w nich mieszkał.

16. Synowie też Memphis y Taphnes zczudo-
 lożyli cię aż do wierzchu głowy.

wego, z którego słusznie powinien był i mógł prze-
 chwalać się.

12. *Nad tém.* Nad tą potworną złością, o której
 wnet mam powiedzieć. — *Bramy jego spustoszcicie się.*
 Bramy nieba pokryjcie się żalobą, smućcie się, płacz-
 cie. Podobnie jak u Izaj. 24, 4, i 33, 9, mówi się o
 ziemi, że spustoszona i opuszczona płakała. Albo *spu-
 stoszcicie się*, to jest, wydajcie z siebie pioruny i grzmo-
 ty na znak gniewu Bożego. Przez niebiosa i bramy
 nieba mogą się rozumieć aniołowie, obywatele niebies-
 cy, którzy w bramach nieba przebywają, to jest, na
 obszernych owego miasta ulicach.

13. *źródło wody żywej.* Mnie, który nieustannie
 mogę ich wspierać pomocą. — *Ukopali sobie cysterny.*
 Obrabli sobie bałwany nędzne, które w żadnej rzeczy
 nie mogą ich wesprzeć.

14. *Izali niewolnik jest Izrael.* Nie dla tego oddany
 jest na łup, że jakoby był niewolnikiem i sluga, albow-
 niem był synem Bożym i to pierworodnym, Exod. 4,
 22, lecz dla tego stał się lupem, że obraził Boga, jak
 odpowiada niżej w. 17.

15. *Nani.* Przeciwko niemu. — *Lwowie.* Nieprzyja-
 ciele Assyryjczycy i Egipcyanie, rzucając się na jego
 zdobycz, jakby lwy ryczące.

16. *Synowie... Memphis i Taphnes.* Egipcyanie,
 których zowie synami Memphis i Taphnes dla tego, że
 Memphis i Taphnes były to dwa sławne i pierwsze mia-
 sta Egiptu. — *I zczudolżyli cię aż do wierzchu.* Ciebie
 całego splugawili czcią bałwanów, co jest nierządem i
 cudzołóstwem duchowném. Albo sens jest: Egipcyanie
 zwycięży sprośnie postąpili tak z chłopcami, jak i z dzie-

17. Numquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore, quo ducebat te per viam?

18. Et nunc quid tibi vis in via Aegypti, ut bibas aquam turbidam? et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis?

19. Arguet te malitia tua, et aversio tua increpabit te. Scito et vide, quia malum et amarum est, reliquisse te Dominum Deum tuum, et non esse timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum.

20. A saeculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti: Non serviam. In omni enim colle sublimi, et sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix. (*Infr. 3, 6*).

21. Ego autem plantavi te vineam electam, omne semen verum: quomodo ergo conversa es mihi in pravum vinea aliena? (*Isai. 5, 1, Matth. 21, 33*).

22. Si laveris te nitro, et multiplicaveris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me, dicit Dominus Deus.

23. Quomodo dicis: Non sum polluta, post Balam non ambulavi? vide vias tuas in convalle, scito quid leceris cursor levis explicans vias suas.

24. Onager, assuetus in solitudine, in desiderio animae suae attraxit ventum amoris sui: nullus avertet eam: omnes, qui quaerunt eam, non deficient, in menstruis ejus invenient eam.

25. Prohibe pedem tuum a nuditate, et guttur tuum a siti. Et dixisti: Desperavi, nequaquam faciam: adamavi quippe alienos, et post eos ambulabo.

węzętami. Inni przez gwałt rozumieją niewolę, uciemienienie nieprzyjacielskie i wszelką klęskę, jaką tylko wycierpieli Żydzi.

17. *Onego czasu, którego cię prowadził droga?* Prosta prava swojego, z której dobrowolnie zboczyłeś i zabłądziłeś.

18. *A teraz czego chcesz na drodze Egipskiej?* Po co dążysz i uciekasz do Egiptu? — *Wodę mętną.* Nilu, który jest mętny, ztąd od Greków nazwany został czarnym. Pić wodę mętną znaczy używać pomocy tych, którzy mogą więcej zaszkodzić, jak pomódz. — *Co masz z drogą Assyryjską?* Po co spieszysz do Assyrii? Żydzi bowiem, jak mówi ś. Hieronim, będąc uciemiężeni od Egipcyan, zwykli byli uciekać się do Assyryjczyków; a dręczeni przez Assyryjczyków udawali się do Egipcyan. — *Wodę rzeki.* Eufratu.

19. *Skarże cię złość twoja.* W hebr. jest, karać cię będzie, to jest, będzie przyczyną, iż doświadczysz przeciwności, z których się nauczysz, jak złą i gorzką jest rzeczą opuszczać Boga.

20. *Od wieku.* Już od dawnych czasów. — *Złamałaś jarzmo.* Pogwałciłaś umowę małżeńską, przez którą mnie posłubną zostałaś: o ludzie swoim mówi jakby o żonie, podobnie jak wyż. w. 4. — *Rozewalaś związki moje.* Wypowiedziałaś mnie posłuszeństwo swoje. — *Nie będę służyła.* Panu. — *Albowiem na każdym pagórku.* Bałwochwalczy bowiem, na pagórkach, w gajach, pod drzewami, zwykli byli składać ofiary bałwanom swoim. — *Pokładalaś się nierządnicę.* Chodziłaś od jednego drzewa pod drugie, z jednego miejsca na drugie, od jednego bałwana do drugiego, podobnie jak nierządnicę wielu kochankom się udzielają i z jednego domu nierządnego do drugiego włożyć się zwykły.

21. *Wyborną.* Najlepszą i z wybornych latorośli. —

17. Izali się to nie stało tobie żeś opuściła Pana Boga twego onego czasu, którego cię prowadził droga?

18. A teraz czego chcesz na drodze Egipskiej? żebyś piła wodę mętną? a co masz z drogą Assyryjską, abyś piła wodę rzeki?

19. Skarże cię złość twoja, a odwrócenie twoje zfluka cię. Wiedź a obacz, że zła a gorzka jest rzecz, żeś ty opuściła Pana Boga twego, a iż nie masz boiaźni mojej u ciebie, mówi Pan Bóg zastępów.

20. Od wieku złamałaś iarzmo moje, rozerwałaś związki moje, y mówiłaś: Nie będę służyła. Abowiem na każdym pagórku wysokim, y pod każdym drzewem gałęzistym pokładalaś się ty nierządnicę.

21. A iam cię nasadził winnicą wyborną, wszystko nasienie prawe: iakożeś mi się tedy odmieniła w nieprawę, winnicę obca?

22. Choćbyś się wymyła saletrą, y namnożyłaś sobie ziela borith, splugawionaś jest w nieprawości twę przedemną, mówi Pan Bóg.

23. Jako mówisz: Nie splugawiłam się, za Balam nie chodziłam? obacz drogi twoje w dolinie, wiedź coś czyniła, wielbładzica prędką wyprawująca drogi swoje.

24. Dzika oślica przywykła puszczy, w chęci dusze swęj przyciągnęła wiatr miłości swojej: żaden iey nie odwróci: wszyscy którzy iey szukaia nie ustana: w chorobie iey miesięczny nayda ja.

25. Pohamuy nogę twą od nagości, y gardło twe od upragnienia. Y rzekłaś: Zwątpiłam, nie uczynię: bom się rozmiłowała cudzych, y za nimi pójde.

Wszystko nasienie prawe. Której winnicy wszystkie latorośle, wszystkie winne macice były prawdziwe, wyborne, płodne, a nie fałszywe.

22. *Saletrą.* Saletra, jak mówi Plin. lib. 31, 10, mało się różni od soli, i brudy wyjada i wyczyszcza. — *Ziela borith.* Borith jest to trawa, której farbiarze używali do wybierania i wyczyszczenia płam z sukna. Sens jest: chociaż będziesz nacierała siebie trawą borith, albo innemi podobnego rodzaju rzeczami, mającemi własność oczyszczania, jednak nie będziesz mogła zetrzeć u mnie plamy nieprawości twojej; cokolwiekbyś mówiła, jakakolwiekbyś wymówkę przytaczała, nie będziesz mogła przede mną dostatecznie usprawiedliwić siebie.

23. *Jako mówisz.* Jakiemi usty będziesz mogła wymawiać się, bronić i mówić? — *Nie splugawiłam się, za Balam.* Idąc za bogami fałszywymi. — *Obacz drogi twoje w dolinie.* Jakże będziesz mogła zaprzeczyć temu, iż się nie czciła bałwanów, gdy jeszcze w dolinie, to jest w gaju, gdzie bałwanom składałaś ofiary, ślady twoje wyciśnięte się znajdują tak, iż je widzieć można? — *Wielbładzica prędką.* Jak wielbładzica prędko się unosi do paszy, albo raczej do wielbładow, gdy szaleje żądzą cielesności, tak ty, synagogo! spieszysz do bałwanów. — *Wyprawująca drogi swoje.* W hebr. jest, obchodząca w okolo drogi swoje, tu i ówdzie biegając i rozmaite miejsca okrążając. P. W.

24. *Dzika oślica.* W hebr. jest pere, który wyraz oznacza osła dzikiego tak samca, jak samiec. — *W chęci dusze swęj.* Gdy jest miotana żądzą cielesności. — *Przyciągnęła wiatr.* Z daleka zwietrzyła samca. Patrz Wujka.

25. *Pohamuj nogę twą od nagości.* Pod imieniem nóg u Hebrajczyków nie tylko nogi rozumieją się, lecz i go-

26. Quomodo confunditur fur, quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israel, ipsi et reges eorum, principes, et sacerdotes, et prophetae eorum,

27. dicentes ligno: Pater meus es tu; et lapidi: Tu me genuisti; verterunt ad me tergum, et non faciem, et in tempore afflictionis suae dicent: Surge, et libera nos.

28. Ubi sunt dii tui, quos fecisti tibi? surgant et liberent te in tempore afflictionis tuae: secundum numerum quippe civitatum tuarum erant dii tui, Juda. (*Infr. 11, 13*).

29. Quid vultis mecum iudicio contendere? omnes dereliquistis me, dicit Dominus.

30. Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt: devoravit gladius vester prophetas vestros: quasi leo vastator

31. generatio vestra. Videte verbum Domini: Numquid solitudo factus sum Israeli, aut terra serotina? quare ergo dixit populus meus: Recessimus, non veniemus ultra ad te?

32. Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciae pectoralis suae? populus vero meus oblitus est mei diebus innumeris.

33. Quid niteris bonam ostendere viam tuam ad quaerendam dilectionem, quae insuper et malitias tuas docuisti vias tuas,

34. et in alis tuis inventus est sanguis animarum pauperum et innocentum? non in fossis inveni eos, sed in omnibus, quae supra memoravi.

35. Et dixisti: Absque peccato et innocens ego sum: et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce, ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris: Non peccavi.

36. Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas!

26. Jako wstyd złodzieja, gdy go zastana, tak się zawstydzili dom Izraelski sami y królowie ich, książęta, y kapłani, y prorocy ich,

27. którzy mówią drewnu: Tyś jest ociec mój; a kamieniowi: Tyś mię urodził; obrócili ku mnie tył a nie oblicze, a czasu utrapienia swego mówić beda: Powstań, a wybaw nas.

28. Gdzież są bogowie twoi, którychś naczynił sobie? niechaj wstana a ratują cię czasu utrapienia twego: bo według liczby miast twoich byli bogowie twoi, Juda.

29. Co się ze mna prawem spierać chcecie? wszyscyście mię opuścili, mówi Pan.

30. Próżnom karal syny wasze, karania nie przyjęli: pożarł miecz wasz proroki wasze, iako lew pustoszący

31. naród wasz. Patrzcie słowa Pańskiego: Izali pusezą stałem się Izraelowi, abo ziemia zamierzkała? czemuż (tedy mówił lud mój: Odeszliśmy, nie przyjdziem więcej do ciebie?

32. Izali zapomni panna ubioru swego, abo odblubienca koszulki swojej? a lud mój zapomniał mię przez dni niezliczone.

33. Przecz usiłujesz okazać że jest dobra droga twoja ku szukaniu miłości, któraś iessece i złości tych nauczała dróg twoich,

34. y na skrzydłach twoich nalazła się krew dusz ubogich y niewinnych? nie w dolechemci ich nalazł, ale we wszystkich, którem wyżej wspomniał.

35. Y rzekłaś: Jestem ja bez grzechu y niewinna, a przeto niech się odwróci zapalezywość twoja odemnie. Oto się ja prawem będę rozpierał z toba, przeto żeś mówiła: Nie zgrzeszyłam.

36. Jakożeś się stała bardzo podła, powtarza-

lenie i wyższe uda: tak u Izai. 7, 20, przez włosy na nogach rozumieł się młodzieńca, co zarasta włosami. Sens więc jest: do tyła gwałtowną bałwochwalstwa żądzą szalejesz, że gdy jesteś napominana, ażebyś nie obnażała ciała do tego cudzołóstwa, odpowiadasz: *Zwątpiłam i t. d. — Gardło twe od upragnienia.* Wyraz upragnienie, przez przenośnię znaczy zapal namiętności. — *Zwątpiłam.* W hebr. jest, *noas*, to jest, *zroszczono*: żadnej niema nadziei, ażebym czyniła to, co mi radzisz, gdyż pokochałam bogi cudze.

26. *Tak się zawstydzili.* Zawstydzą się, jest bowiem czas przeszły zamiast przyszłego: zawstydzą się, gdy przez P. Boga zostaną schwytni na gorącym uczynku bałwochwalstwa.

28. *Gdzież są.* Rozumie się, ja zaś powiem. — *Bo według liczby miast twoich.* Ponieważ masz tylu bogów, ile miast, niechajże którykolwiek z nich ratuje i wspiera cię

30. *Syny wasze.* Obywateli waszych: przemawia bowiem do zgromadzenia Żydów. — *Karania nie przyjęli.* Przeze mnie karani nie poprawili się. — *Pożarł miecz wasz.* Nie tylko nie chcieliście przyjąć upomnień moich, lecz nadto zabilście proroków, przez których napominałem was. Tak Chrystus u Mat. 23, 37: *Jeruzalem, Jeruzalem, które zabijasz proroki i kamienujesz te, którzy do ciebie są postawieni.* — *Jako lew pustoszący.* Trzeba połączyć z następującymi, i sens jest: jakby lwem pustoszącym był naród wasz.

31. *Patrzcie.* Słuchajcie i pilnie rozważajcie. — *Puszczać.* Nieużyteczną i niepodaną, jako zwykła być

pustynia. — *Ziemia zamierzkała.* Ziemia zamierzkała jest ta, która, nie będąc wystawiona na światło i ciepło słońca, późno wydaje owoce i nie doprowadza ich do dojrzałości. — *Odeszliśmy.* Do bogów innych, którzyby nam dobrze czynili.

32. *Izali zapomni panna.* Niewiasta więcej ceni ozdoby swoje, jak lud mój mnie.

33. *Okazać, że jest dobra droga twoja.* Usprawiedliwić siebie i uniewinnić się z tego, coś uczyniła. — *Ku szukaniu miłości.* Ażebyś zaskarbiła sobie łaskę moję. — *Któraś jessece.* Gdyż nie tylko sama źle żyłaś, lecz nawet nauczyłaś drugich złego życia.

34. *I na skrzydłach twoich.* Mówi o ludzie, jakby o orle, albo jastrzębiu, który żyje zdoberczą; takie bowiem ptaki zwykły mieć skrzydła pełne krwi. I X X mają: *na rękach twoich.* — *Krew.* Już proroków, których zabiłaś, już niemowląt niewinnych, które niemilosiernie poświęciłaś na ofiarę Molochowi. — *Nie w dolechem ci ich nalazł.* To jest, krew, którąś przelała; jak gdyby rzekł: napróżno usiłujesz pokryć zbrodnie twoje, gdy sama krew niewinnych nie pod ziemią zagrzebana się kryje. lecz daje się widzieć na rękach twoich. Albo oznacza się bezczelność bałwochalców, którzy grzeszyli nie potajemnie, lecz jawnie. — *We wszystkich, którem wyżej wspomniał.* Na rękach, albo skrzydłach twoich.

35. *Prawem będę się rozpierał.* I przekonam cię.

36. *Stala się... podła.* Rozmawia z ludem w rodzaju żeńskim, jakby z żoną, jak wyż. w 2, 23, 24. — *Powtarzając drogi twoje.* Często biegając do Egiptu, ażeby

et ab Aegypto confunderis, sicut confusa es ab Assur. iac drogi twoie? a od Egiptu będziesz zawstydzona, iakoś zawstydzona od Assura.

37. Nam et ab ista egredieris, et manus tuae erunt super caput tuum, quoniam obtrivit Dominus confidentiam tuam, et nihil habebis prosperum in ea. 37. Bo y od tego wynidziesz, a ręce twe będą na głowie twoiej, bo Pan zatarł ufność twoją, a nie będziesz mieć nic szczęśliwego w niej.

Wykład X, J. Wujka. — Roz. 2. w 23. *Wielbłądzia prędko*. Po łacinie, *Cursor levis*, iż tak pospolicie kto prędko biega, bywa zwany *cursor*, wszakże słowo żydowskie właśnie znaczy wielbłądzicę, jako je przełożył Hieronim, Iza. 60, v. 6. I tak sam Hieronim swoje tłumaczenie wyklada in Jerem.

24. *Dzika oślica*. Jest to zwierzę prędkie, iż łatwie oddycha, jakby rzekł: Jako oślica dzika nabrawszy w się wiatru pożądanego, i prędko bieży i nigdy jej nie pohamuje, tak ty nie dasz się w grzebach hamować i t. d.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O wzywaniu przez Boga ludu Izraelskiego do pokuty i opuszczenia bałwochwalstwa.

1. Vulgo dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo, duxerit virum alterum: numquid revertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te.

2. Leva oculos tuos in directum, et vide, ubi non prostrata sis: in viis sedebas, expectans eos quasi latro in solitudine, et polluisti terram in fornicationibus tuis, et in malitiis tuis.

3. Quam ob rem prohibita sunt stillae pluviarum, et serotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.

4. Ergo saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitalis meae tu es.

5. Numquid irasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem? Ecce locuta es, et fecisti mala, et potuisti. * (*Supr. 2, 20*).

6. Et dixit Dominus ad me in diebus Joesiae re-

1. Mówia pospolicie: Jeśli opuści mąż żonę swoją, a odszedłszy od niego, pójdzie za innego męża, izali się więcej do niej wróci? izali nie zmazana y nie splugawiona będzie ona niewiasta? a ty cudzołożyłaś z wielu gamratów: wszakże wróc się do mnie, mówi Pan, a ja ciebie przyjmę.

2. Podnieś oczy twe na prost, a obacz gdziebyś się nie pokładała: siadałaś na drogach, czekając na nie jako zbójca na puszczy, y splugawiłaś ziemię wszeteczniostwy twemi, y złościami twemi.

3. Przezo zahamowane są krople deszczów, y dżdżu późnego nie było: stało się czoło wszetecznej niewiasty, nie chciałaś się sromać.

4. A tak przynajmniej od tego czasu nazywaj mię: Ociec mój, książę państwa mego ty jesteś.

5. Izali się na wieki gniewać będziesz, abo trwać do końca? Otoś mówiła, y czyniłaś złości i mogłaś.

6. Y rzekł Pan do mnie za dni Joiasza króla:

tam prosić o pomoc. — *Od Egiptu będziesz zawstydzona*. Jak niegdyś od Assyryjczyków przeciwko Egipcyanom, tak wnet od Egipcyanów przeciwko Assyryjczykom napróżno żądać będziesz pomocy.

27. *Od tego*. Od Egiptu. — *Ręce twe będą na głowie twojej*. Niewiasty bowiem płacząc, albo będąc zawstydzoną, miały zwyczaj zakrywać głowę rękami, jak czytamy II. Król. 13, 19, o Thamarze przez Amnona zgwałconej. Inni, *ręce twe*, to jest uczynki i grzechy twoje spadną na głowę twoją. — *Pan zatarł*. Wszystkie nadzieje twoje uczynił próżnemi. — *A nie będziesz mieć nieszczęśliwego w niej*. W hebr. jest, a nie będziesz uszczęśliwiona w nich, to jest, nie pójdą ci pomyślnie te rzeczy, w których pokładałaś nadzieję. Nasz tłumacz wyraz w niej zastosował do Egiptu.

R. 3. — 1. *Izali... się wróci*. Raz odrzucona nie może być ani odwołaną bez grzechu i niesławy, ani też może sama powrócić do małżonka, podług prawa Deut. 24, 4. Ty zaś, nie tylko odrzucona, lecz i cudzołożnica, wróc się do mnie. — *Zmazana i... splugawiona*. W miejscu zacytowanym Deut. mówi się: *jest splugawiona i stała się brzydką przed Panem*; jak to należy rozumieć, tam powiedzieliśmy. P. Wujka.

2. *Na prost*. Na pagórki i miejsca wyniosłe; spojrzysz ze wszystkich stron na góry i pagórki, o ile możesz dosięgnąć wzrokiem, i wszędzie zobaczysz ślady cudzołożstwa, to jest bałwochwalstwa twego. — *Jako zbójca na puszczy*. Który zwykł siedzieć, ażeby napadał na mimo przechodzących. Nierządnicę bowiem miały zwyczaj siadać przy drogach, w celu przywabiania podróżnych, jako czytamy o Thamarze, Genz. 38, 14.

3. *Pohamowane są krople*. Zbrodniami twojemi zamknęłaś niebo, ażeby nie wydawało deszczu. — *Dżdżu późnego*. Który zwykł padać na początku wiosny; jak krople deszczów oznaczają deszcz, co zwykł padać w jesieni; w tych bowiem dwóch porach deszcz jest najpotrzebniejszy. — *Czoło wszetecznej*.... Odnosi to do bezczelności nierządnic, które wypisywały imię nie tylko na sklepieniu w swych mieszkaniach, lecz i na czole, jak to uczyniła wszetecznicza Babilonu. Apoc. 17, 5. Patrz Marc. de Roa. lib. 3, zwłaszcza r. 10.

4. *Przynajmniej od tego czasu*. I teraz przeze mnie zapraszana i wzywana. Albo, teraz nareszcie nauczona tyłu nieszczęściami. — *Ojciec mój*. Który od dzieciństwa mego, gdyś jeszcze była małą panienką, od matki i ojca opuszczoną, przyjąłś mię w swoje opiekę, wychowałeś i rządziłeś mną. Albo też imię ojca oznacza małżonka, który żonę swoją powinien zastąpić miejscem ojca. — *Książę państwa mego*. Któregom przybrała będąc młodą dziewczeczką.

5. *Izali się na wieki gniewać będziesz?* Słowa są Boga, pouczającego lud swój, jak doń ma mówić, ażeby dostąpił przebaczenia. Niektórzy powiadają, że są słowa P. Boga, usiłującego nawrócić do siebie synagogę cudzołożną. — *Otoś mówiła*. Oto, skoro to, co dopiero wyrzekłem, będziesz mówiła i modliła się, chociaż wiele złego czyniłaś, będziesz jednak mogła, to jest, przeemożesz przeciwko mnie, zwyciężysz i skłonisz mię do siebie. Nasz tłumacz czas przeszły *mogłaś*, postawił w miejscu przyszłego.

6. *Odwrotnica*. Buntownica. — *Chadziła sobie*. Dokąd prowadziły ją własne jej chuci i pożądlivosti.

gis: Numquid vidisti, quae fecerit aversatrix Israel? abiit sibimet super omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicata est ibi. *

7. Et dixi, cum fecisset haec omnia: Ad me revertere; et non est reversa. Et vidit praevaricatrix soror ejus Juda,

8. quia pro eo, quod moechata esset aversatrix Israel, dimissem eam et dedissem ei libellum repudii: et non timuit praevaricatrix Juda soror ejus, sed abiit, et fornicata est etiam ipsa.

9. Et facilitate fornicationis suae contaminavit terram, et moechata est cum lapide et ligno.

10. Et in omnibus his non est reversa ad me praevaricatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus.

11. Et dixit Dominus ad me: Justificavit animam suam aversatrix Israel, comparatione praevaricatricis Judae.

12. Vade, et clama sermones istos contra aquilonem, et dices: Revertere, aversatrix Israel, ait Dominus, et non avertam faciem meam a vobis, quia sanctus ego sum, dicit Dominus, et non irascar in perpetuum.

13. Verumtamen scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum praevaricata es, et dispersisti vias tuas alienis sub omni ligno frondoso, et vocem meam non audisti, ait Dominus.

14. Convertimini filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester, et assumam vos unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion.

15. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.

16. Cumque multiplicati fueritis, et creveritis in terra diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra: Arca testamenti Domini; neque asceudet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra.

17. In tempore illo vocabunt Jerusalem Solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes

9. *Zacnością cudzołóstwa.* Skłonnością do bałwochwalstwa.

10. *Kłamstwie.* Obłudnie.

11. *Usprawiedliwiła duszę swą.* Mniej zgrzeszyła w porównaniu do Judy. Tak Ezech. 16, 51: *Samaryja połowicie grzechów swoich nie zgrzeszyła; aleś je zwyciężyła złościami twemi. i t. d.*

12. *Ku północy.* Do dziesięciu pokoleń, wziętych w niewolę w Assyrii, która względnie do ziemi świętej, jest na północ.—*Nie odwrócę oblicza mego od was.* Nie będę się gniewał, lecz dam się przebłagać.—*Bom ja święty jest.* W hebr. jest: *bom ja miłosierny jest,* co też mają LXX.

13. *Uznaj.* Wyznaj, brzydz się nią.—*Rozstrzelałaś drogi twoje obcym.* Tu i ówdzie biegłaś, szukając bogów cudzych; albo *rozstrzelałaś drogi twoje,* to samo znaczy, co rozszerzyłaś nogi twoje, czyli golenie twoje obcym, to jest bałwanom. Patrz Ezech. 16, 25.

14. *Nawróćcie się.* Od bałwochwalstwa.—*Synowie nawracając się.* Synowie buntownicy, jako niektórzy tłumacza z hebrajskiego. LXX mają: *powróćcie synowie odstępcy.*—*Mężem waszym.* Małżonkiem czyli panem waszym, albo ja, jakby małżonek, posiadałem was, gdyż jesteście moimi; to bowiem wszystko może ozna-

izaliś widział co uczyniła odwrótnica Izrael? chodziła sobie na każdą górę wysoką, y pod każde drzewo gałęziste, y tam cudzołożyła.

7. Y rzekłem, gdy to wszystko uczyniła: Do mnie się wróć; a nie wróciła się. Y uyrzwała przestępnicą siostrą ięy Juda,

8. iż przeto że cudzołożyła odwrótnica Izrael, opuściłem ją, y dałem ięy list rozwodny, a nie bała się przestępnicą siostrą ięy Juda, ale poszła, y cudzołożyła też y ona.

9. Y łącznością cudzołóstwa swego splugawiła ziemię, y cudzołożyła z kamieniem y z drewnem.

10. A w tym wszystkim, nie wróciła się do mnie przestępnicą siostrą ięy Juda, ze wszystkiego serca swego, ale w kłamstwie, mówi Pan.

11. Y rzekł Pan do mnie: Usprawiedliwiła duszę swą odwrótnica Izrael, względem przestępnicę Judy.

12. Idź a wołaj słowa te ku północy, a rzeczesz: Nawróć się odwrótnico Izrael, mówi Pan, a nie odwrócę oblicza mego od was: bom ja święty jest, mówi Pan, a nie będę się gniewał na wieki.

13. Wszakże uznaj nieprawość twoją, żeś przeciw Panu Bogu twemu wystąpiła, y rozstrzelałaś drogi twoje obcym pod każdym drzewem gałęzistym, a głosu mego nie słuchałaś, mówi Pan.

14. Nawróćcie się synowie nawracając się, mówi Pan, bom ja mężem waszym, a wezmę was iednego z miasta, a dwu z rodzaju, y wprowadzę was do Syonu.

15. Y dam wam pasterze według serca mego, y będą was paść umiejętnością y nauką.

16. A gdy się rozmnożycie, y rozrodzicie się na ziemi w one dni, mówi Pan, nie będą więcej mówić: Skrzynia przymierza Pańskiego, ani przydzie na myśl, ani będą ięy wspominać, ani nawiedzać, ani ięy będzie więcej.

17. Czasu onego będą zwać Jeruzalem Stolicą Pańską, y zbiorą się do nięy wszyscy narodowie

cząć wyraz hebr. *bahulhity*.—*Jednego z miasta.* Chociażby jeden tylko z was był w mieście, i dwóch tylko było w pokoleniu jedném, jednak nie zostawię ich, lecz zaprowadzę do Syonu, to jest do Kościoła katolickiego, jako u Izaj. 10, 21: *Ostatek się nawróci, ostatek mówię Jakóba do Boga mocnego.*

15. *Dam wam pasterze według serca mego.* Dobrych, nie takich, jakich lud chce, lecz jakich ja chcę; zdaje się, że rozumie apostołów, bo jest mowa o Kościele.

16. *Nie będą więcej mówić: Skrzynia przymierza.* Nie będą chełpić się z obrządków prawa mojeszowego; przez arkę bowiem rozumie wszystkie ceremonije, jak i przez Kościół, niżej r. 7, w. 4. Albo nie będą więcej mówili: Arka Pańska poprzedzi nas do potyczki, mieli bowiem zwyczaj sprowadzać ją do obozu, na znak obecniejszej obrony Bożej, jak widać z I. Król. 4, 4, i z innych miejsc.—*Ani przydzie na myśl.* Nikt nie będzie myślił o niej.—*Ani nawiedzać.* Zwyczaj bowiem byli przychodzić do arki, ażeby poradzić się Boga, albo wyjednać dobrodziejstwa.—*Ani jej będzie więcej.* To jest arki, albo czegoś podobnego, tyczącego się st. zakonu.

17. *Jeruzalem.* Rozumie Kościół, gdzie Bóg ma sto-

in nomine Domini in Jerusalem, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.

18. In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israel, et venient simul de terra aquilonis ad terram, quam dedi patribus vestris.

19. Ego autem dixi: Quomodo ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem, hereditatem praeclaram exercituum gentium? Et dixi: Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.

20. Sed quomodo si contemnat mulier amorem suum, sic contempsit me domus Israel, dicit Dominus.

21. Vox in visis audita est, ploratus et ululatus filiorum Israel, quoniam iniquam fecerunt viam suam, oblitii sunt Domini Dei sui.

22. Convertimini filii revertentes, et sanabo aversiones vestras. Ecce, nos venimus ad te: tu enim es Dominus Deus noster.

23. Vere mendaces erant colles, et multitudo montium: vere in Domino Deo nostro salus Israel.

24. Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra, greges eorum, et armenta eorum, filios eorum, et filias eorum.

25. Dormiemus in confusione nostra, et operiet nos ignominia nostra, quoniam Domino Deo nostro peccavimus nos, et patres nostri ab adolescentia nostra usque ad diem hanc, et non audivimus vocem Domini Dei nostri.

w imię Pańskie do Jeruzalem, a nie póyda za złością serca swego niecnolliwego.

18. W one dni póydzie dóm Judzki do domu Izraelskiego, y przyda spólem z ziemie północney, do ziemie, którám dał oycóm waszym.

19. A iam rzékł: Jakóž cię polożę za syny, a dam ci ziemie požadana, dziedzictwo zacne, woy-ska narodów? Y rzékłem: Będziesz mię zwać oycem, a za mną chodzić nie przestanieš.

20. Ale iako gdyby wzgardziła niewiasta miłośnika swego, tak mię wzgardził dóm Izraelski, mówi Pan.

21. Głos na drogach słyszán iest, płacz y krzyk synów Izraelowych, że nieprawá uczynili drogę swoię, zapomnieli Pana Boga swego.

22. Nawróćcie się synowie nawraciacy się, a zlecę odwrócenia wasze. Owo my przyszłiśmy do ciebie: boš ty iest Pan Bóg nasz.

23. Prawdziwie kłamiwe były pagórki, y mnóstwo gór: zaiste w Panu Bogu naszym zbawienie Izraelowe.

24. Wstyd poiadł prace oyców naszych od młodości naszey, trzody ich, y stada ich, syny ich, y córki ich.

25. Będziem spać w sromocie naszey, y okryie nas zelżywość nasza, bośmy zgrzeszyli Panu Bogu naszemu, my y oycowie naszey, od młodości naszey aż do dnia tego, a nie słuchaliśmy głosu Pana Boga naszego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *A ty cudzołożyłaś z wielą gamratów.* Jest ten obyczaj Pisma ś. iż o miastach i królestwach mówi jako o mężach albo niewiastach. Przetóž kiedy je z bałwochwalstwa karze, zowie je nierządnicami i cudzołóznicami: kiedy się upomina u nich wierności powinnej, przyrównywa je do poświęconej żony, jako tu masz w tym rozdziale. A kiedy też chce rozżarzyć miłość Bożą przeciw miastu albo królestwu któremu, zowie je Panną. Albo też kiedy piękność i bogactwa i rozkoszy miast chce opisać, zowie także Panną. Isa. 37, 47; Jerem. 18; Amos. 5.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O zachęcaniu do pokuty, spustoszeniu Judei przez Nabuchodonozora, i t. d.

1. Si reverteris Israel, ait Dominus, ad me

licę swoję, to jest, panuje.—*Zbiórę się do nię.* Albowiem wszystkie narody miały przyjść do Kościoła katolickiego.—*W imię Pańskie.* W którém miały być ochrzczone.—*Do Jeruzalem.* W Jeruzalem mieszkającego, t. j. Pana.

18. *Póydzie dóm Judzki do domu Izraelskiego.* Nie będzie niezgody między Judą i dziesięciu pokoleniami; lecz wszyscy, odrzuciwszy nieprzyjaźni, przyjdą do Kościoła katolickiego.—*Przyjdą spólem z ziemie północnej.* Z Assyrii, do której niegdys uprowadzeni byli.—*Do ziemie, którám dał oycóm waszym.* Odnosi to do powrótu z Babilonii do Judei; lecz rozumie Kościół, który przyobrażała owa ziemia obiecana.

19. *A jam rzékł.* Jam myślił o tём, jakimby sposobem umieścił cię w liczbie synów moich, jakimby cię się przysłużył, jakby Ojciec synom.—*Dziedzictwo zacne, woyśka narodów.* Czyniąc, ażeby ziemia i dziedzictwo twoje było płodne w narody najsilniejsze, najwaleczniejsze i najliczniejsze. Albo, ażeby narody przychodziły do ciebie w liczbie największej, jak gdyby wojsko, i aby przyjęły orszaki twoje.—*I rzékłem: będziesz mię zwać oycem.* I sądziłem, że ty przyłączysz się do mnie, że będziesz nazywał mię oycem i chodził

1. Jeśli się wrócisz Izraelu, mówi Pan, do mnie

za mną, nie zaś za bałwanami.

20. *Ale jako.* Gdy m ja o tём myślił i to czynił, tyś wzgardził mną, jak niewiasta pyszna miłośnikiem swoim.

21. *Głos na drogach.* Znaczy, że Żydzi, rozproszeni po drogach rozmaitych, oplakują klęskę swoję, że odstąpili od Boga.

22. *Nawracający się.* Buntownicy, jako wyż. w. 14.—*Zlecę odwrócenia wasze.* Przebaczę wam wszystkie przeszłe rokosze wasze.—*Owo my przyszłiśmy.* Mówcie: Otośmy przyszli.

23. *Kłamiwe były pagórki.* Kłamiwi i fałszywi bogowie, którym kłanialiśmy się dotychczas na pagórkach.

24. *Wstyd.* Klęska sprowadzająca hańbę grzechów.—*Poiadł prace ojców naszych od młodości.* Już od dzieciństwa naszego ciągle doświadczamy, że ojcowie nasi napróžno pracują, wszystko im bowiem źle idzie, dla tego, że odstąpili od Boga.

25. *Będziem spać w sromocie naszey.* Umrzemy w nędzach naszych.

R. 4.—1. *Jeśli się wrócisz.* Jeśli opuścisz grzechy twoje i bałwany.—*Do mnie się nawróć.* Powrócisz do łaski mojej; w hebr. bowiem jest czas przyszły.—*Obrażema.* Grzechy, bałwany.—*Nie poruszyš się.* Nie

convertere, si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoveberis,

2. et jurabis: Vivit Dominus in veritate, et in iudicio, et in iustitia: et benedicent eum gentes, ipsique laudabunt.

3. Haec enim dicit Dominus viro Juda et Jerusalem: Novate vobis novale, et nolite serere super spinas: (*Osee 10, 12.*)

4. circumcidimini Domino, et auferite praepudia cordium vestrorum, viri Juda et habitatores Jerusalem, ne forte egrediat ut ignis indignatio mea, et succedatur, et non sit, qui extinguat propter malitiam cogitationum vestrarum.

5. Annuntiate in Juda, et in Jerusalem auditum facite: loquimini, et canite tuba in terra: clamate fortiter, et dicite: Congregamini, et ingrediamur civitates munitas,

6. levate signum in Sion. Confortamini, nolite stare, quia malum ego adduco ab aquilone, et contritionem magnam. (*Supr. 1, 14.*)

7. Ascendit leo de cubili suo, et praedo gentium se levavit: egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem: civitates tuae vastabuntur, remanentes absque habitatore.

8. Super hoc accingite vos ciliciis, plangite et ululate, quia non est aversa ira furoris Domini a nobis.

9. Et erit in die illa, dicit Dominus: Peribit cor regis, et cor principum, et obstupescunt sacerdotes, et prophetae consternabuntur.

10. Et dixi: Heu, heu, heu, Domine Deus, ergone decepisti populum istum et Jerusalem, dicens: Pax erit vobis: et ecce pervenit gladius usque ad animam?

11. In tempore illo dicetur populo huic et Jerusalem: Ventus urens in visis, quae sunt in de-

zostaniesz uprowadzony w niewolę, która tobie zagraża: w hebr. jest: *nie opuszczaj kraju.*

2. *I będziesz przysięgać: Żywie Pan.* Nie będziesz czcił innego Boga, jedno Pana; często przysięga kładnie się zamiast czci Boga: bo jest częścią czci bożej: tak w Psal. 62, 12: *Chłubić się będą wszyscy, którzy nauę przysięgają.* Patrz, co się tam powiedziało. — *W prawdzie.* Strzegąc się, ażeby przysięga nie była kłamliwą. — *W sędzie.* Ażeby była ostróżną i wtedy tylko się używała, kiedy tego jest potrzeba. — *W sprawiedliwości.* Iżbyśmy komuś nie szkodzili przysięgając. — *Będą go błogosławić narodowie.* Będą błogosławiły Boga, widząc jak wielkiej obfitości dóbr nam dostarcza; albo będą błogosławiły lud Izraelski, widząc jak jest pobożny, religijny i zachowujący prawo Boże.

3. *Rozkopajcie sobie nowinę.* Nowinami zowią się pola, które rok jeden, albo lat kilka odłogiem leżą, i na nowo są zaorywane i zasiewane. Tą więc przenośnią nowiny upomina, ażeby, wyrwawszy ciernie bałwochwalstwa i grzechów przez pokutę, sieli prawdziwą cześć Boga. — *Nie stępieć na cierniu.* Siąc na cierniu jest to nawrócić się do Boga nie wewnętrznie i prawdziwie, lecz tylko słowami i obrządkami zewnętrznymi i chcieć przyjąć prawo Boże, nie zaorawszy wprzód i nie przygotawszy roli serca.

4. *Obrzeźcie się Panu.* Obrzeźcie się na sercu, nie na ciele, wewnętrznie, nie zaś zewnątrz; Bóg bowiem na serce patrzy: obrzezać się Panu jest to samo, co obrzezać się wewnętrznie, na sercu. — *Odrzyniecie odrzeczki.* Nieczystości i grzechy serc waszych. — *A zapaliłoby*

się nawróć: jeśli odeymiesz obrażenia twoje od oblicza mego, nie poruszysz się,

2. y będziesz przysięgać: Żywie Pan w prawdzie, y w sędzie, y w sprawiedliwości: y będą go błogosławić narodowie, y jego będą chwalić.

3. Bo to mówi Pan mężowi Judzkiemu y Jeruzolimskiemu: Rozkopajcie sobie nowinę, a nie sieyćcie na cierniu:

4. obrzeźcie się Panu, a odeymiecie odrzeczki serc waszych mężowie Juda y obywatele Jeruzalem, aby snać nie wyszło jako ogień rozniewianie moie, a zapaliłoby się, y nie byłby ktoby ugasił, dla złości myśli waszych.

5. Opowiadajcie w Juda, a w Jeruzalem dajcie słyszeć: mówcie, a trąbce w trąbę w ziemi: wołajcie mocno, a mówcie: Zbierajcie się, a wnidźmy do miast obronnych,

6. podnieście chorągiew na Syonie. Zmacniajcie się, nie postawajcie, bo ja przywiodę złe z północy, y skruszenie wielkie.

7. Wylazł lew z legowiska swego, a łupieżca narodów podniósł się: wyszedł z miejsca swego, aby obrócić ziemię twoją w pustynią; miasta twoje będą zburzone, zostawszy bez obywatela.

8. Dla tego przepaszcie się włosienicami, płaczcie a krzyczcie, iż się nie odwrócił gniew zapalczywości Pańskiej od nas.

9. Y będzie dnia onego, mówi Pan: Zginie serce królewskie, y serce książąt, y zdumieją się kapłani, a prorocy się zleknią.

10. Y rzekłem: Ah, ah, ah, Panie Boże, a więcej oszukał ten lud y Jeruzalem mówiąc: Pokój wam będzie: a oto miecz przeszedł aż do dusze.

11. Onego czasu będą mówić ludowi twemu y Jeruzalem: Wiatr pałacy na drogach, które są na

się. Odnosi to do cierni, które najłatwiej zapalają się. Podobne jest owo wyrażenie się Izaj. 9, 18: *Zapaliła się jako ogień nieczystość, tarń i ciernie żreć będą.*

5. *Opowiadajcie.* Ponieważ wzywani do Boga, porwócić nie chcieli, ztąd zapowiada im niewolę i używa propozycji wodza, który w czasie zagrażającej wojny, daniem hasła trąby, każe wszystkim uciekać do miast obronnych.

6. *Z północy.* Z Assyrii, czyli z Babilonu, z kąd nieprzyjaciele mieli przyjść; jak powiedział wyżej r. 1, w. 14.

7. *Wylazł lew.* Nabuchodonozora, króla Chaldejczyków, przenosić nazywa *lewem* i *łupieżcą narodów*; gdyż pustoszył i niszczył wszystkie sąsiednie narody.

8. *Przepaszczenie się włosienicami.* Żydzi bowiem, w czasie żaloby, mieli zwyczaj przyodziewać się we włosienice, jak to uczynił Jakób, otrzymawszy wiadomość o śmierci syna. Genes. 37, 34.

9. *Zginie serce królewskie.* Królowie i książęta i kapłani oraz prorocy, w skutek bojaźni zatrwożą się tak, że nie będą mogli wspierać ludu.

10. *Oszukał.* Dozwolił, ażeby został oszukany przez fałszywych proroków, którzy mówili: *Pokój, pokój, a nie było pokoju*, jak rzekł niżej r. 6, w. 14. — *Aż do dusze.* Aż do wnętrza, aż do utraty życia, która nam zagraża.

11. *Będą mówić ludowi twemu.* Zostanie obwieszczone nagle nieprzyjacielowi przyjscie, które oznacza się przez wiatr wszystko niszczący. — *Drogi córki ludu mego.* Od puszczy, przez którą idzie droga do córki ludu mo-

serto viae filiae populi mei, non ad ventilandum, et ad purgandum.

12. Spiritus plenus ex his veniet mihi, et nunc ego loquar iudicia mea cum eis.

13. Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus: velociores aquillis equi illius: vae nobis, quoniam vastati sumus.

14. Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias: usquequo morabuntur in te cogitationes noxiae?

15. Vox enim annuntiantis a Dan, et notum facientis idolum de monte Ephraim.

16. Dicite gentibus: Ecce auditum est in Jerusalem custodes venire de terra longinqua, et dare super civitates Juda vocem suam.

17. Quasi custodes agrorum facti sunt super eam in gyro, quia me ad iracundiam provocavit, dicit Dominus.

18. Viae tuae et cogitationes tuae fecerunt haec tibi: ista malitia tua, quia amara, quia tetigit cor tuum. (*Sap. 1, 3.*)

19. Ventrem meum, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me: non tacebo, quoniam vocem buccinae audivit anima mea, clamorem proelii.

20. Contritio super contritionem vocata est, et vastata est omnis terra: repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meae.

21. Usquequo videbo fugientem, audiam vocem buccinae?

22. Quia stultus populus meus me non cognovit: filii insipientes sunt, et vecordes: sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nescierunt.

23. Aspexi terram, et ecce vacua erat et nihili, et coelos, et non erat lux in eis.

jego, to jest, do Jeruzalem.—*Nie dla wywiania.* Nie będzie to wiatr przyjemny i użyteczny, jakim zwykł być ów, którym przeczyszczają się i przewiewają bojowiska, lecz szkodliwy i zaraźliwy.

12. *Duch pełny.* Wiatr większy i gwałtowniejszy, jak potrzeba do przeczyszczenia, czyli wywiania, przyjdzie na posługę moje; słowa są Boga.—*Z tych.* Dróg puszczy.—*Będę mówił sądy.* Rzeczą samą pokażę im, że sprawiedliwe są karani.

13. *Jako obłok.* Ciemny, gęsty, smutny i groźny.—*Wujdzie.* Liczne i okrutne wojsko Chaldejskie.

14. *Pókiż będą trwać.* Pókiż chować będziesz w sercu swoim myśli nieprawości twojej?

15. *Bo głos powiadającego od Dan.* Dan i Efraim były między Jeruzalem i Babilonem, i przeto mówi, że zstąpił na przybyć pierwsza wieść o nadejściu króla Babilońskiego, tak niżej r. 8. 16: *Od Dana słyszano rżanie koni jego.*—*Oznajmującego bałwana.* Chórągwie Chaldejczyków, nacechowane znamieniem bałwana Bala; albo rozumie ogień, który czcili i przed obozem nosili. Inni przez bałwana rozumieją bałwochwalców, albo króla Babilonu, który wydał rozkaz, ażeby w wystawionym posągu czczono go, Daniel r. 3. w. 5. LXX mają: *Oznajmującego pracę i kłeskę.*

16. *Powiedzcie narodom.* Przyjmuje na się osobę posłannika, publicznie zapowiadającego wojnę.—*Stróźowie.* Żołnierze, którzy strzegą króla Nabuchodonozora; albo którzy obległszy Jeruzalem, strzegą, ażeby kto z miasta nie uszedł.—*Wydają głos.* Wołają, i jakby lwy, wydają ryk przeciwko miastom Judy.

puszczy drogi córki ludu moiego, nie dla wywiania, y dla wyczyściania.

12. Duch pełny z tych przyjdzie mi, a teraz ja będę mówił sądy moje z nimi.

13. Oto iako obłok wznidzie, a iako burza wozy iego: prędsze niż orłowie konie iego: biada nam żeśmy zburzeni.

14. Omyj ze złości serce twe Jeruzalem, abyś było zbawione: pókiż będą trwać w tobie myśli szkodliwe?

15. Bo głos opowiadającego od Dan y oznajmującego bałwana z góry Ephraim.

16. Powiedzcie narodom: Oto słyszano w Jeruzalem, że stróźowie przychodzą z ziemie dalekiej, a wydaia głos swóy na miasta Judzkie.

17. Jako stróźowie pół byli nad nim w okolo, bo mię ku gniewu przywidło, mówi Pan.

18. Drogi twoje y myśli twoje uczynily to tobie: ta złość twoia, iż gorzka, bo dotknęła serca twego.

19. Brzuch mój, brzuch mój boli mię, zmysły serca mego strwożyły się we mnie: nie zamilczę, bo głos trąby słyszała dusza moja, krzyk bitwy.

20. Skruszenie na skruszenie przyzwane iest, y spustoszona iest wszytka ziemia: nagle spustoszone są przybytki moje, nagle skóry moje.

21. Pókiż widzieć będę uciekającego, słuchać będę głosu trąby?

22. Bo głupi lud mój nie poznał mię: synowie niemadrzy są a nierozumni: mądzy są aby źle czynili, ale dobrze czynić nie umieli.

23. Patrzyłem na ziemię, a oto czcza była y nikiemzna, y na niebo, a nie było na nim światłości.

17. *Jako stróźowie pół.* Podczas gdy trzymali w oblężeniu Jeruzalem i zajmowali naokoło pola przyległe.

18. *Drogi twoje.* Sprawy twoje złe.—*Ta złość twoja.* To jest, sprawiła to.—*Iż gorzka.* Spójnik iż, postawiony jest przez zbytek słów; i sens jest taki: złość twoja gorzka przeniknęła serce twoje i wnętrze duszy twojej; albo złość sprawiła, iż *mar*, to jest, gorzkie to, ta kłeska przeszła aż do serca twego. Tak rzekł w. 10, że miecz przeszedł aż do duszy.

19. *Brzuch mój boli mię.* Z hebrajskiego dobrze przetłumaczysz, wnętrzości moje bołą mię, jestem trapiiony uczuciami wewnętrzznemi duszy. Prorok mówi w o sobie miasta, przewidyjącego bliski swój upadek.—*Głos trąby.* Nadchodzącego wojska.

20. *Skruszenie na skruszenie.* Nieszczęście z nieszczęścia, kłeska na kłeskę; naprzód bowiem głodem, potem mieczem; albo wprzódy obłężeniem, później niewola lud został trapiiony.—*Przyzwane jest.* Zesłane jest od Boga: znaczy, że nie przypadkiem to się przytrafiło, lecz z woli Bożej. Tak w Psal. 104, 16 mówi się: *I zawołał głodu na ziemię.*—*Przybytki moje.* Wszystkie pola spustoszone są wraz z namiotami, które na nich się stawia z skór dla czuwania nocnego, jak to mają we zwyczaju pasterze.

21. *Uciekającego.* Uciekający lud żydowski.—*Głosu trąby.* Trąby nieprzyjacielskie.

22. *Bo głupi.* Bóg odpowiada, jak gdyby rzekł: Tak długo trwać będzie, jak długo Żydzi będą trwali w głupstwie swoim, ażeby mię nie poznali.

23. *Patrzyłem na ziemię.* Słowa są proroka, mówią-

24. Vidi montes, et ecce movebantur, et omnes colles conturbati sunt.

25. Intuitus sum, et non erat homo, et omne volatile coeli recessit.

26. Aspexi, et ecce Carmelus desertus, et omnes urbes ejus destructae sunt a facie Domini et a facie irae furoris ejus.

27. Haec enim dicit Dominus: Deserta erit omnis terra, sed tamen consummationem non faciam.

28. Lugebit terra, et moerebunt coeli desuper, eo quod locutus sum: cogitavi, et non poenituit me, nec aversus sum ab eo.

29. A voce equitis et mittentis sagittam fugit omnis civitas: ingressi sunt ardua, et ascenderunt rupes: universae urbes derelictae sunt, et non habitant in eis homo.

30. Tu autem vastata, quid facies? cum vestieris te coccino, cum ornata fueris monili aureo, et pinxeris stibio oculos tuos, frustra componeris: contemserunt te amatores tui, animam tuam quaerent.

31. Vocem enim quasi parturientis audivi, angustias ut puerperae: vox filiae Sion intermorientis, expandentisque manus suas: vae mihi, quia defecit anima mea propter interfectos.

24. Patrzyłem na góry, a one się chwiały, y wszystkie pagórki zatrzwożone sa.

25. Patrzyłem, a nie było człowieka, y wszystko ptastwo niebieskie odleciało.

26. Patrzyłem, a oto Karmel spustoszały, y wszystkie miasta jego zburzone sa od oblicza Pańskiego, y od oblicza gniewu zapalczywości jego.

27. Bo to mówi Pan: Spustoszona będzie wszystka ziemia, wszakże przecie dokończenia nie uczynię.

28. Płakać będzie ziemia, y zasmućą się niebiosa z wierzchu, przeto żem mówił: myśliłem, a nie żal mi było, anim się odwrócił od tego.

29. Od głosu jeźdźnego y wypuszczającego strzałę, uciekło wszystko miasto: wbiegli na miejsca wysokie, y wstąpili na skały: wszystkie miasta sa opuszone, y nie mieszka w nich człowiek.

30. A ty zburzona co uczynisz? gdy się obleczesz w szarlat, gdy się ozdobisz klejnotem złotym, y umalujesz bielidłem oczy twoje, próżno się ustroisz: wzgardzili cię miłośnicy twoi, dusze twej szukać będą.

31. Bom słyszał głos jako rodzący, uciski jako pierworodzący: głos córki Syońskiej na polu umarłej, y rozciągającej ręce swoje: biada mnie że usłała dusza moja dla pobitych.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O spustoszeniu Jerozolimy dla grzechów jej mieszkańców.

1. Circuite vias Jerusalem, et aspice, et considera, et quaerite in plateis ejus, an inveniatis virum facientem iudicium, et quaerentem fidem, et propitius ero ei.

cego, że on umysłem i duchem proroczym widział zniszczenie ziemi Judzkiej. — *A oto czeka była.* Stosuje do tego wiersza Gen.: *A ziemia była próżna i pusta* 1, 2. Jak gdyby rzekł: Widziałem wszystkie rzeczy tak pomieszane i przewrócone, iż zdawały się przedstawiać ów chaos starodawny. Toż samo znaczy, co dodaje się, *i na niebo, a nie było i t. d.*, tragicznie bowiem opisuje stan nieszczęśliwy Judei.

25. *A nie było człowieka.* Bo wszyscy prawie ludzie w Judei przez Chaldejczyków albo zabici, albo wprowadzeni zostali w niewolę, albo uciekli. — *Wszystko ptastwo niebieskie odleciało.* LXX maja, *i wszystkie ptaki niebieskie lekaly się.*

26. *Karmel.* Kraina najżyźniejsza, która przedtem jak najliczniej zamieszkała była. Patrz, co się powiedziało wyżej r. 2, w. 7.

27. *Dokończenia nie uczynię.* Nie zatracę zupełnie ziemi, dla tego że Chaldejczycy zostawiają w niej niektóre, dla jej uprawiania, i że Żydzi, po siedmiudziesięciu latach, z niewoli powrócą do ojczyzny.

28. *Płakać będzie ziemia.* Ziemia dla obrzydliwości spustoszenia będzie zdawała się jakby płacząca. — *Zasmućą się niebiosa.* Żydom utraconym i zasmuconym niebo będzie wydawało się smutne i ponure. — *Przeto, żem mówił.* Bo cokolwiek pomyśliłem albo powiedziałem, że będę czynił, to wykonam i tego żałować nie będę. — *Anim się odwrócił.* Czas przeszły zamiast przyszłego: nie odwrócić się, to jest, nie odstąpić od postanowienia mojego.

29. *Od głosu jeźdźnego.* Posłyszawszy wieść o jeźdźnym i strzelcu łucznym: liczba pojedyncza zamiast mnogiej.

1. Obieście drogi Jerozalem, a patrzcie y przypatrujcie się, y szukajcie po ulicach jego, iesli naydziecie męża czyniacego sąd y szukajacego prawdy, a będę mu miłościw.

— *Wbiegli na miejsca wysokie.* Na miejsca nieprzystępne gór i lasów. W hebr. jest, *w gestwinie.* LXX, *w jaskinie.*

30. *A ty, Jerozalem.* — *Co uczynisz?* Lekarstwo bowiem, o którym mniemałem że ci będzie skutecznym, nic ci nie pomoże, to jest: że się obleczesz w szarlat, że się ozdobisz klejnotem złotym, i pomalujesz bielidłem oczy twoje. — *Malujesz bielidłem.* Patrz IV. Król. 9, 30, gdzie to wytłumaczyliśmy. — *Próżno się ustroisz.* W hebr. jest, *pojarbujesz się.* — *Miłośnicy twoi.* Narody obce, zwłaszcza Chaldejczycy, których przyjaźni zjednywali sobie Żydzi, czerząc bałwany ich. — *Dusze twej szukać będą.* Będą szukali życia twojego, chcąc je ci wydrzeć.

31. *Głos jako rodzący.* Są słowa proroka mówiącego, że on duchem już słyszy głos miasta swojego, jakby głos rodzący. — *Pierworodzący.* Wyraz hebrajski i chaldejski znaczy tę, która pierwszy raz rodzi, i dla tego w największych boleściach. — *I rozciągającej ręce swoje.* Dla błagania o pomoc. — *Dla pobitych.* Gdy widzę liczbę wielką pobitych synów moich. W hebr. jest: *dla morderców,* to jest, dla bojaźni nieprzyjaciół.

R. 5.—1. *Czyniacego sąd.* To, co jest słusznem i sprawiedliwem. — *Suchajacego prawdy.* W hebr. jest, *szukajacego prawdy albo wierności,* to jest, któryby był wiernym Bogu i ludziom. — *A będę mu miłościw.* Przebaczę Jerozolimie, jeśli choć jeden sprawiedliwy znajdzie się w niej; albo jest to hyperbola, i sens jest: jeśli choć mało sprawiedliwych znajdzie się, albo jeśli mąż jakiś znajdzie się wielkiej świętobliwości.

2. Quodsi etiam, Vivit Dominus, dixerint: et hoc falso jurabunt.

3. Domine, oculi tui respiciunt fidem: percussisti eos, et non doluerunt: attrivisti eos, et non fuerunt accipere disciplinam: induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti.

4. Ego autem dixi: Forsitan pauperes sunt et stulti, ignorant es viam Domini, iudicium Dei sui.

5. Ibo igitur ad optimates, et loquar eis, ipsi enim cognoverunt viam Domini, iudicium Dei sui, et ecce, magis hi simul confregerunt jugum, rupterunt vincula.

6. Idcirco percussit eos leo de silva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum: omnis, qui egressus fuerit ex eis, capiatur, quia multiplicatae sunt praevaricationes eorum, confortatae sunt aversiones eorum.

7. Super quo propitius tibi esse potero? filii tui dereliquerunt me, et jurant in his, qui non sunt dii: saturavi eos, et moechati sunt, et in domo meretricis luxuriabantur.

8. Equi amatores, et emissarii facti sunt: unusquisque ad uxorem proximisuihinniebat. (*Ezech. 22, 11*).

9. Numquid super his non visitabo? dicit Dominus, et in gente tali non ulciscetur anima mea?

10. Ascendite muros ejus, et dissipate, consumptionem autem nolite facere: auferte propagines ejus, quia non sunt Domini.

11. Praevaricatione enim praevaricata est in me domus Israel, et domus Juda, ait Dominus.

12. Negaverunt Dominum, et dixerunt: Non est ipse, neque veniet super nos malum: gladium et famem non videbimus.

13. Prophetiae fuerunt in ventum locuti, et responsum non fuit in eis; haec ergo evenient illis.

2. *A choćby też rzekli: Żyje, etc.* Znaczenie jest: albo przysięgają na bogów fałszywych, albo jeśli przysięgają przez Boga prawdziwego, fałszywie przysięgają; tak dalece pogardzają jego bóstwem.

3. *Patrzają na wiarę.* Na prawy sąd, jak gdyby rzekł: Nie bez przyczyny karzesz ich; oczy bowiem twoje widzą każdego zasługi.—*Ubiłeś je, a nie boleli.* Hippokratessa aforyzm jest: *Gdy ciało chore, albo udręczone, swoich ran, albo boleści nie czuje, pewny jest znak, że umysł choruje.*—*Przyjąc karania.* Korzystać z utrapienia naprawując obyczaje.—*Zatwardzili oblicza swe.* Byli bezczelnymi.—*Wrócić.* Od drogi złej, którą postępują.

4. *Podobno nędzni są, a głupi.* To jest, nieoświeceni i proci.—*Sądu Boga swego.* Prawa Bożego.

5. *Ci... spótem.* Sami także, podobnie jak i prości ludzie.—*Zlamali jarzmo.* Wypowiedzieli posłuszeństwo Bogu; często jest przenośnia, wzięta od wołów, zrzucających z siebie jarzmo.—*Związki.* Powrozy, któremi woły przywiązują się do jarzma.

6. *Lew z lasa.* Nabuchodonozor przychodzący z Syrii, jakby z lasu, i Libanu lesistego.—*Wilk z wieczora.* Wilk wieczorny, albo nocny, który w ciemnościach zwykł napadać. Rozumie tego samego Nabuchodonozora, który nazwany jest lwem dla dzikości, wilkiem zaś dla chciwości i żarłoczności.—*Pard czuyny.* Pilnujący miast żydowskich, oblegając je tak, ażeby nikt nie mógł wyjść: rozumie tegoż Nabuchodonozora, który jest srogi jako pard.—*Zamogły się odwrócenia ich.*

2. *A choćby też rzekli: Żywie Pan: y to kłamliwie przysięgać będą.*

3. *Panie, oczy twoje patrzają na wiarę: ubiłeś ie, a nie boleli: starłeś ie, a nie chcieli przyjąć karania: zatwardzili oblicza swe nad opokę, a nie chcieli się wrócić.*

4. *A iam rzekł: Podobno nędzni są, a głupi, nie znają drogi Pańskiej, sądu Boga swego.*

5. *A tak pójde do czelniejszych, y będę im mówił: bo oni poznali drogę Pańską, sąd Boga swego; a oto ieszcze ci więcej spótem zlamali jarzmo, potargali związki.*

6. *Przełoż ie pobil lew z lasa, wilk z wieczora zburzył ie, pard czuyny nad miasty ich: każdy który z nich wynidzie poyman będzie: bo się rozmnożyły przestępstwa ich, zamogły się odwrócenia ich.*

7. *Dla czegoż będę mógł być miłościw tobie? synowie twoi opuścili mię, y przysięgaia przez te którzy nie są bogami: nakarmiłem ie, a cudzołożyli, y w domu wszetecznie nierząd plodzili.*

8. *Koźmi waśniwemi, y stadnikami stali się, każdy rzał do żony bliźniego swego.*

9. *A więc oto nie nawiedzę? mówi Pan, a nad takim narodem nie pomści się dusza moia?*

10. *Wstąpcie na mury iey a rozwalaycie, a dokonania nie czyncie: znieście latorośli iey, bo nie są Pańskie.*

11. *Bo wystąpieniem wystąpił przeciwko mnie dóm Izraelski, y dóm Judzki, mówi Pan.*

12. *Zaprzeli się Pana, y mówili: Nie masz go, ani przydzie na nas złe: miecza y głodu nie użyżjemy.*

13. *Prorocy na wiatr mówili, a odpowiedzi w nich nie było: przełoż to się im stanie.*

Wzmogły się ich bunty; mocno przeciwko mnie powstałi.

7. *Dla czegoż.* W czym? Jak? sprawiedliwość bowiem wymaga odemnie, ażebym ciężko karał cię.—*Synowie twoi.* Obywatele twoi; przemawia bowiem do Jeruzolimy.—*Przez te, którzy nie są bogami.* Przysięgają na bałwany.—*Nakarmiłem je.* Obfitością dóbr moich.—*Cudzołożyli.* Bawiąc się nierządem i cudzołożąc grzeszyli; w tém bowiem miejscu cudzołożtwa nie bierze się za bałwochwalstwo, jak widać z wierszów następnych.

8. *Koźmi waśniwemi.* Pałający żądzą cielesności jak konie.

9. *Nie nawiedzę.* Nie będę karał.

10. *Wstąpcie na mury jej.* To jest Jeruzolimy: mówi o osobie wodza, wydającego rozkaz, ażeby miasto do szczytu zburzone zostało.—*A dokonania nie czyncie.* Nie wytraćcie całkowicie Żydów; reszta ich niechaj zostanie, jako przyobiecałem. Izaj. 10, 20, tak wyżj r. 4, w. 27.—*Znieście latorośli jej.* Nie niszczyć do szczytu ludu, lecz znieść tylko jego latorośle.—*Bo nie są Pańskie.* Które nie są Pańskie; to jest, bezbożnych Żydów, którzy idą za bałwanami i żądzą cielesną.

11. *Wystąpieniem wystąpił.* Bardzo przestąpił; częsty hebraizm.

12. *Nie masz go.* Boga. — *Ani przydzie na nas złe.* Jako grozi nam przez proroków.

13. *Prorocy na wiatr mówili.* Mniemali, że słowa proroków są czeze i próżne, jako wiatr.—*Odpowiedzi.* Wyroczeni Bożej.

14. Haec dicit Dominus Deus exercituum: Quia locuti estis verbum istud, ecce, ego do verba mea in ore tuo in ignem, et populum istum in ligna, et vorabit eos.

15. Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israel, ait Dominus, gentem robustam, gentem antiquam, gentem, cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur.

16. Pharetra ejus quasi sepulcrum patens: universi fortes.

17. Et comedet segetes tuas et panem tuum, devorabit filios tuos et filias tuas, comedet gregem tuum et armenta tua, comedet vineam tuam et ficum tuam, et coneret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam, gladio.

18. Veruntamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consumptionem.

19. Quodsi dixeritis: Quare fecit nobis Dominus Deus noster haec omnia? dices ad eos: Sicut dereliquistis me, et servistis deo alieno in terra vestra, sic servietis alienis in terra non vestra. (*Infr. 16, 11*).

20. Annuntiate hoc domui Jacob, et auditum facite in Juda, dicentes:

21. Audi, popule stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis, et aures, et non auditis.

22. Me ergo non timebitis, ait Dominus, et a facie mea non dolebitis? Qui posui arenam terminum mari, praeceptum sempiternum, quod non praeferibit: et commovebuntur, et non poterunt: et intumescunt fluctus ejus, et non transibunt illud:

23. populo autem huic factum est cor incredulum et exasperans, recesserunt et abierunt.

24. Et non dixerunt in corde suo: Metuamus Dominum Deum nostrum, qui dat nobis pluviam temporaneam et serotinam in tempore suo: plenitudinem annuae messis custodientem nobis.

25. Iniquitates vestrae declinaverunt haec, et peccata vestra prohibuerunt bonum a vobis,

26. quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros.

27. Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenae dolo, ideo magnificati sunt et ditati.

14. *Oto ja daję słowa moje.* Uczynię, ażeby to, co ja przez ciebie mówić będę, było skutecznem jako ogień, i ażeby przypadły na nich wszystkie nieszczęścia, które im przepowiedziałem, i jako drwa, zniszczyły ich.

15. *Naród z daleka.* Który daleko mieszka od domu Izraela, to jest, Chaldejczyków.— *Naród starodawny.* Najdawniejsze bowiem było królestwo Chaldejczyków, założone, jak niektórzy mniemają, przez Neunroda, wkrótce po potopie.

16. *Jako grób otwarty.* Naród ten do tyła jest zręczny w puszczeniu strzał, że wie, iż tyłu zabije ludzi, ile ma pocisków w sajdaku, tak, że sajdak zdaje się być grobem, strzały zaś ludźmi umarłymi.

18. *Nie dam was zburzyć do końca.* Nie wytracę całkowicie was. Patrz wyżej w 10.

20. *Oznajmicie.* O prorocy!— *Domowi Jakobowemu.* Dwóm pokoleniom to powiedźcie. — *I dajcie słyszeć w Judzie.* Zdaje się, że tu to samo znaczy Juda co i

14. To mówi Pan Bóg zastępów: Ponieważście mówili to słowo, oto ja daję słowa moje w usta twoje za ogień, a lud ten za drwa, y pożrze ie.

15. Oto ja przywiodę na was naród z daleka, domie Izraelów, mówi Pan, naród duży, naród starodawny, naród którego języka umieć nie będziesz, ani zrozumiesz co mówi.

16. Saydak iego iako grób otwarty, wszyscy mężczyźni.

17. Y zie urodzaje twoje, y chleb twój, pożrze syny twoje, y córki twoje: poie trzody twoje y stada twoje, poie winnicę twoją y figę twoją, y zburzy mieczem obronne miasta twoje, w którychęś ty ufal.

18. A wszakoż we dni one, mówi Pan, nie dam was zburzyć do końca.

19. A ieśli rzeczenie: Czemuż nam uczynił Pan Bóg nasz to wszystko? rzeczesz do nich: Jakoście mię opuścili, a służyliście bogu cudzemu w ziemi waszj, tak będziecie cudzym służyć w ziemi nie waszj.

20. Oznajmicie to domowi Jakobowemu, y dajcie słyszeć w Judzie, mówiąc:

21. Słuchaj ludu głupi, który nie masz serca, którzy mając oczy nie widzicie, y uszy, a nie słyszycie.

22. A więc się mnie bać nie będziecie, mówi Pan, a przed obliczem moim nie będziecie żalować? Którym położył piasek granicą morską, rozkazanie wieczne, które nie przeminie: y poruszy się, a nie przemoga: y wzburzą się wały iego, a nie przejdą go:

23. lecz ludu tego stało się serce niewierne y drażniące, odstąpili y odeszli.

24. Y nie mówili w sercu swoim: Bóymy się Pana Boga naszego, który nam daie deszcz ranny y pozdny czasu swego, który nam strzeże zupełności żniwa rocznego.

25. Nieprawości wasze odwróciły to, a grzechy wasze zahamowały dobro od was,

26. bo się naleźli między ludem moim niezbożnicy, dybiący iako ptasznicy, zastawiający poniki y sidła na poymanie ludzi.

27. Jako klatka pełna ptaków. tak domy ich pełne zdrady, dla tego urosły y z bogacieli.

dóm jakóbowy; prorok bowiem mówi do dwóch pokoleń, nie zaś do dziesięciu innych, które już dawno przed tęp do Assyrii uprowadzone zostały.

21. *Który nie masz serca.* Czucia, pojęcia, rozsądku.

22. *Przed obliczem mojem nie będziecie żalować?* Nie będziecież czcili oblicza mojego, nie będziecież obawiali się mnie? Chaldejski ma: *nie będziecie drżeli?* LXX *nie będziecie lekali się.*— *Poruszę się.* Bałwany morskie.— *Nie przemoga.* Nie zdolają przejść gnanic zakreślonych.

23. *Drażniące.* Przyprawdzające mię do gniewu.— *Odstąpili.* Od Pana.

24. *Bóymy się.* Szanujmy, czcujmy.— *Zupełności żniwa rocznego.* Który zachowuje całe i obfite żniwa na użytek nasz.

26. *Dybiący.* Przez lichwy i zdrady, szukający zysków.

27. *Jako klatka.* Rozumie tę klatkę, do której pta-

28. Incrassati sunt et impinguati, et praeerierunt sermones meos pessime. Causam viduae non iudicaverunt, causam pupilli non direxerunt, et iudicium pauperum non iudicaverunt. (*Isai. 1, 23. Zach. 7, 10*).

29. Numquid super his non visitabo? dicit Dominus, aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea?

30. Stupor et mirabilia facta sunt in terra:

31. prophetae prophetabant mendacium, et sacerdotes applaudebant manibus suis, et populus meus dilexit iniquitatem: quid igitur fiet in novissimo ejus?

28. Potyli y sfluscieli, y przestapili słowa moje złościwie. Sprawy wdowy nie sądzili, sprawy sieroty nie prostowali, a sądu ubogich nie sądzili.

29. A więc oto nie nawiedzę? mówi Pan, abo nad takim narodem nie pomści się dusza moja?

30. Zdumienie y dziwy stały się na ziemi:

31. Prorocy prorokowali kłamstwo, a kapłani przyklaskowali rękoma swemi, a lud mój umiłował takie rzeczy: cóż się tedy stanie na ostatku jego?

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O zniszczeniu, któremu ma uleść miasto Jeruzalem, za przestępstwa mieszkańców swoich.

1. Comfortamini, filii Benjamin, in medio Jerusaleme et in Thecua clangite buccina, et super Bethacarem levate vexillum, quia malum visum est ab aquilone, et contritio magna.

2. Speciosae et delicatae assimilavi filiam Sion.

3. Ad eam venient pastores et greges eorum, fixerunt in ea tentoria in circuitu: pascet unusquisque eos, qui sub manu sua sunt.

4. Sanctificate super eam bellum, consurgite, et ascendamus in meridie: vae nobis, quia declinavit dies, quia longiores factae sunt umbrae vesperi.

5. Surgite, et ascendamus in nocte, et dissipemus domos ejus.

znaki wpuszczają ptaki oswojone, ażeby swoją pięknością i śpiewem przybawiły inne; jak gdyby rzekł: jak klątwa ptaszników pełna jest ptaków, już zwodzących, już zwiedzionych; jak dom Żydów pełen jest podstępny, lichw i zdrad, tako też dóbr przez lichwy i zdrady nabytych.—*Urosli. W bogactwa.*

28. *Potyli. Zbogacili się.* — *Przestąpili słowa moje złościwie.* Zgwałcili przykazania moje najbezbożniejszymi obyczajami swoimi. — *Nie sądzili.* Sprawiedliwie; albo nawet wzgardzili niemi i słuchać ich nie chcieli. — *Nie prostowali.* LXX *nie sądzili sądu sieroty.*

30. *Zdumienie i dziwy.* W hebr. dosłownie, *zdumienie i szpetność,* to jest rzecz zdumiewająca i niegodna, ażeby w nią wierzone dla szpetności.—*Na ziemi.* W Judei.

31. *Przyklaskiwali.* Pochwalali to, co prorocy mówili.—*Takie.* Kłamstwa.—*Cóż się tedy stanie na ostatku jego?* Jaki będzie koniec, jaka zapłata za tak wielkie zbrodnie.

l. 6.—1. *Zmocnijcie się synowie Benjamin.* Mówi, jak gdyby nieprzyjacieli tuż już byli i oblegali Jeruzalem, i jak gdyby wódz zachęcał obywateli do mężnego potykania się.—*Synowie Benjamin.* Wzmiankuje raczej Beniamina jak Judę dla tego, że Jeremiasz był z Anathoth, miasteczka Beniamina, zkąd przemawia do współobywateli swoich.—*Albo przemawia do Beniamitów mieszkających w Jerozolimie,* ażeby szli bronić pól swoich i wsi od nieprzyjaciół nadchodzących. Znaczy, że to wszystko będzie bez korzyści.—*W Thecua.* Thecua miasteczko, jak mówi ś. Hieron., leżało na górze na dwadzieście tysięcy kroków odlegle od Jeruzalem.—*Trąbicie w trąbę.* W Thecua każe trąbić w trąbę i wywiesić chorągiew dla tego, że to miasteczko i na miejscu wyniosłym leżało i obwarowane by-

1. Zmocnicie się synowie Benjamin w pośródku Jeruzalem, a w Thecua trąbicie w trąbę, a na Bethakarem podnieście proporzec, bo zle ukazało się z północy, y zburzenie wielkie.

2. Piękney y rozkoszney przyrównałem córkę Syońską.

3. Do nię przydą pasterze y trzody ich: rozbili na nię namioty w okolo: każdy będzie pasł te kórzy są pod ręką jego.

4. Poświęćcie na nię wojnę, wstańcie, a wstąpmy w południe: biada nam że się nachylił dzień, że się stały dłuższe cienie w wieczór.

5. Wstańcie, a wstąpmy w nocy, a rozwałmy domy ięy.

łó, II. Paralip. 11, 12; jak gdyby rzekł: Tam czyńcie wybor, tam bierzcie broń dla odparcia Chaldejczyków.—*Bethakarem.* Miasteczko, leży w pośrodku między Jeruzalem i Thekua, na górze.—*Proporzec.* W hebr. jest, *południe,* to jest, którąby dany był znak przyjścia nieprzyjaciela.

2. *Pięknej i rozkosznej.* Niewieście.—*Przyrównałem.* Córkę Syońską, to jest, Jeruzalem uczyniłem podobną do niewiasty najpiękniejszej, dla gmachów i zamku Syon najpiękniejszego, i do rozkosznej, bo wzbogaciłem ję obywateli: ztąd oni będąc bogatymi, żyją w rozkoszach, jak gdyby rzekł: Jak niewiasty delikatne i piękne przejmują się strachem na głos i trąbę nieprzyjaciela; tak i mieszkańcy Jeruzalem, przelękną się na przyjsie Nabuchodonozora: gdyż przywykli do próżniactwa i rozkoszy. Albo przez piękną rozumie najlepszą ziemię, służącą do paszy, dokąd pasterze zwykli przybywać z trzodami wielkieni.

3. *Pasterze.* Pasterzami nazywa wódzów chaldejczykich, i trzodami wojsko.—*Będzie pasł.* Nasyci łupami żołnierzy swoich; albo *będzie pasł* postawione jest zamiast *będzie rządził.* W hebr. *będzie pasł każdy w miejscu swoim.*

4. *Poświęćcie... wojnę.* Obrządkiem uroczystym i publicznym wypowiedzcie wojnę Żydom: są bowiem słowa Chaldejczyków.—*Wstąpmy w południe.* Szukajmy wszelkiej sposobności do zdobycia miasta; czy we dnie, czy w nocy, czy z rana, czy w południu zdobywajmy ją; albo sens jest: chociaż południe jest, kiedyśmy tu przybyli, jednak zaraz przystąpmy do szturmowania tak, ażebyśmy, jeżeliby to można było, w tym samym dniu miasto wzięli.—*Biada nam, że się nachylił dzień.* W wieczorowi. To pokazuje, że jak wielką chciwością Chaldejczycy mieli potykać się, którym dni zdawały się być krótkie, i w nocy nawet walczyliby.—*Ze się stały dłuższe cienie.* Gdy słońce nachylało się ku zachodowi,

6. Quia haec dicit Dominus exercituum: Caedite lignum ejus, et fundite circa Jerusalem aggerem: haec est civitas visitationis, omnis calumnia in medio ejus.

7. Sicut frigidam fecit cisterna aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam: iniquitas et vastitas audietur in ea, coram me semper infirmitas et plaga.

8. Erudire, Jerusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne forte ponam te desertam terram inhabitabilem.

9. Haec dicit Dominus exercituum: Usque ad racemum colligent quasi in vinea reliquias Israel: converte manum tuam quasi vindemiator ad cartallum.

10. Cui loquar? et quem contestabor, ut audiat? ecce, incircumcisae aures eorum, et audire non possunt: ecce, verbum Domini factum est eis in opprobrium, et non suscipient illud.

11. Idcirco furore Domini plenus sum, laboravi sustineus: effunde super parvulum foris, et super consilium juvenum simul, vir enim cum muliere capietur, senex cum pleno dierum.

12. Et transibunt domus eorum ad alteros, agri et uxores pariter, quia extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus.

13. A minore quippe usque ad majorem omnes avaritiae student, et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. (Is. 56, 11. Infr. 8, 10).

14. Et curabant contritionem filiae populi mei cum ignominia, dicentes: Pax, pax: et non erat pax.

15. Confusi sunt, quia abominationem fecerunt, quin potius confusione non sunt confusi, et eru-

6. *To mówi Pan.* To jest, Chaldejczykom.—*Drzewo jój.* Drzewa i lasy, które są około Jeruzalem, dla uczynienia strzał i machin do tłuczenia murów.—*Usypcie.* Pagninus i Vatablus, *wysypcie*, to jest, oprowadźcie naokoło.—*Miasto nawiedzenia.* Które Bóg karze i oddaje na łup nieprzyjaciółom: bo w niem panowały wszelkiego rodzaju zdrady, przemocy i niesprawiedliwości.

7. *Jako... zimną czyni.* Jak krynice i studnie głębokie letnią porą ochładzają wody nawet ciepłe do nich wpływające, chociaż wielki jest upał w powietrzu i około otworu studni; tak serca tego ludu, nie mogły być ogrzane ani ciepłem dobrodziejstw Boskich, ani gorącością kazań proroków, lecz jeszcze więcej stały się zimne. Albo, jako studnia zawsze wydaje wodę zimną, tak wy wszelkiego rodzaju zrodnie.—*Nieprawość i spustoszenie.* Uściskanie ubogich zawsze jest w niem, jak woda w studni.—*Przedenną zawsze.* Ciagle widzę, że oni trapią i dręczą ubogich i niewinnych.

8. *Cwicz się.* Upamiętaj się, popraw obyczaje.—*Abyś snuć nie odstąpiła dusza moja od ciebie.* Ażebym nie przestał miłować ciebie, albo ażebym nie opuścił ciebie.

9. *Aż do grona pozbiierają.* Jak po zebraniu wina ostatki gron zbierają się do kosza albo dla zaniesienia do tłóczarni, albo raczej dla zjedzenia; tak prawie wszyscy Żydzi, nawet którzy uniknęli innych niewoli, pod Sedecyaszem uprowadzeni zostaną do Babilonu.—*Obróć rękę.* Do kosza. Albo są słowa Boga do Chaldejczyków, albo Chaldejczyków jednym do drugich, tak, ażeby domyślić się tego słowa *mówiące, obróć i t. d.*, to jest, zbieraj i wrzucaj do kosza.

10. *Komu mówić będą.* Są słowa Boga, albo proroka, jak gdyby rzekł: Gdy to tak jest, jak głoszę, nie jednak nie korzystać napominając ich; słowa bowiem

6. Bo to mówi Pan zastępów: Porabajcie drzewo ię, a usypcie wał około Jeruzalem: toć jest miasto nawiedzenia, wszystko potwarz w pośródku jego.

7. Jako cisterna zimną czyni wodę swoją, tak zimną uczyniło złość swoją: nieprawość y spustoszenie słyszeć będzie w nim przedemną zawsze, niemoc y bicie.

8. Cwicz się Jeruzalem, abyś snadź nie odstąpiła dusza moja od ciebie, abych cię snadź nie położył pustą ziemią ku mieszkaniu niesposobną.

9. To mówi Pan zastępów: Aż do grona pozbiierają, jako na winnicy, ostatek Izraela: obróć rękę twoję jako zbierający wino do kosza.

10. Komu mówić będę a kogo oświadczać będę aby słuchał? oto nieobrzezane uszy ich, a słuchać nie mogą: oto słowo Pańskie stało się im na hańbę, y nie przymą go.

11. A przeto pełenem zapalczywości Pańskiej, upracowałem się znosząc: wylży na dziecię, na ulicy, y na radę młodych spolem, bo mąż z żoną pojman będzie, stary z pełnym dni.

12. Y spadną domy ich na insze, pola y żony spolem, bo wyciągnę rękę moję na obywatela ziemie, mówi Pan.

13. Ponieważ od namniejszego aż do nawiększego wszyscy się udali za łakomstwem, y od proroka aż do kapłana wszyscy czynią zdradę.

14. Y leczyły skazę córki ludu mego z lekkoscia, mówiąc: Pokój, pokój; ano nie było pokoju.

15. Zawstydzili się iż obrydłość czynili: albo raczej wstydem się nie wstydzili, y sromać się nie

Bożego albo nie chcą przyjąć, albo z niego się naśmiewają.—*Nieobrzezane uszy.* Chaldejcki: *zatknięte*; napróżno więc głos się wydaje, gdy nie jest słyszany.—*Stato się im na hańbę.* Ponieważ naśmiewają się z niego.

11. *A przeto pełenem zapalczywości Pańskiej.* Pałam gniewem i gorliwością wielką, widząc taką złość ludu. Tak mówi Dawid: *Zawistna miłość domu twego gryzła mię* Ps. 68, 10.—*Upracowałem się znosząc.* Nie mogę wstrzymać się; czas jest przeszły zamiast terażniejszego.—*Wylży.* O Jeremiaszu! tę zapalczywość i zgubne słowo Pańskie.—*Na dziecię, na ulicy.* Wylży na zewnątrz, wynurz gorliwość, ogłoś słowo Pańskie dzieciom i młodzieńcom, ażeby oni odpowiedzieli ojcom i dziadom, albo przynajmniej sami powiedzieli i ubolewali nad tem, że zostana pojmani wraz z ojcami i rzezciami wszystkimi.—*Radę.* Zebranie, zgromadzenie.—*Mąż z żoną.* Ludzi wszelkiego wieku: dzieci, młodzieńców, mężów dorosłych, starców i niewiasty.

13. *Wszyscy.* Po większej części.

14. *Leczyły skazę.* Prorocy i kapłani cieszyli i stawali się złagodzie boleś i bojaźń, którą lud przejmował się na myśl o przyszłej klęsce, jaką im groziłem.—*Z lekkoscia.* Do hańby, którą będzie ponosił lud za wiedziony na nadziei i zawstydzony. — *Pokój, pokój.* Kłamiwie obiecując ludowi, że to się stanie, iż Bóg nie zesle wojny.

15. *Zawstydzili się.* Zawstydzą się; bo się okaże, że oni fałszywie obiecywali pokój, gdy pokoju nie było; albo *zawstydzili się*, to jest, powiniby byli zawstydzili się, gdyby rozważyli byli szkaradność występków swoich.—*Albo raczej wstydem się nie wstydzili.* Lecz oni nie zawstydzili się, ani żałowali za zbrodnie swoje.

bescere nescierunt: quam ob rem cadent inter ruentes, in tempore visitationis suae corruent, dicit Dominus.

16. Haec dicit Dominus: State super vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis, quae sit via bona, et ambulate in ea, et invenietis refrigerium animabus vestris. Et dixerunt: Non ambulabimus.

17. Et constitui super vos speculatores. Audite vocem tubae. Et dixerunt: Non audiemus.

18. Ideo audite gentes, et cognosce congregatio, quanta ego faciam eis.

19. Audi terra: Ecce, ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum ejus, quia verba mea non audierunt, et legem meam projecerunt.

20. Utquid mihi thus de Saba affertis, et calamum suave olemem de terra longinqua? holocausta vestra non sunt accepta, et victimae vestrae non placuerunt mihi.*

21. Propterea haec dicit Dominus: Ecce, ego dabo in populum istum ruinas, et ruent in eis patres et filii simul, vicinus et proximus peribuit.* (Isai 1, 11).

22. Haec dicit Dominus: Ecce, populus venit de terra aequilonis, et gens magna consurget a finibus terrae.

23. Sagittam et scutum arripiet: crudelis est, et non miserebitur: vox ejus quasi mare, sonabit, et super equos ascendent, praeparati quasi vir ad proelium, adversum te, filia Sion.

24. Audivimus famam ejus, dissolutae sunt manus nostrae: tribulatio apprehendit nos, dolores ut parturientem.

25. Nolite exire ad agros, et in via ne ambulatis, quoniam gladius inimici pavor in circuitu.

26. Filia populi mei, accingere cilicio et conspergere cinere: luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum, quia repente veniet vastator super nos.

27. Probatores dedi te in populo meo robustum, et scies, et probabis viam eorum.

28. Omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulentem, aes et ferrum: universi corrupti sunt.

—*Upadną między padającymi.* Ulegną upadkowi powszechnemu. — *Czasu nawiedzenia.* Gdy będą karał ich i nawiedzał różną ich nieprawości.

16. *Stanie przy drogach.* Strzeżcie i rozważajcie drogi, to jest sposoby życia i ścieżki starodawne, jak żyli przodkowie wasi, Abraham, Izaak i Jakób i t. d. — *Ochłodę.* Pocięchę, ulgę w utrapieniach.

17. *I postanowiłem nad wami stróżę.* Proroków, którzy zowią się stróżami dla tego, że z daleka przewidują rzeczy przyszłe, jak gdyby rzekł: Ponieważ wy sami, jakoście powinni byli, nie chcieliście strzedz dróg Pańskich, dałem wam proroków, którzyby je ukazywali wam. — *Głosu trąby.* Proroka podnoszącego głos swój, jakby trąby. Izaj. 58, 1.

18. *Gromado.* Wszystkich narodów. — *Jako wielkie rzeczy ja im uczynię.* Jak wiele i jak ciężkie nieszczęścia i klęski zeszlę na nich.

19. *Sluchaj ziemię.* Judy. — *Owoc myśli ich.* Kary godne ich zamiarów i zabiegów: tak w Psal. 27, 4

umieli, przeto upadną między padającymi: czasu nawiedzenia ich powalą się, mówi Pan.

16. To mówi Pan: Stańcie przy drogach, y patrzcie, a pytajcie się o ścieżkach starych, któraby była droga dobra, y chodźcie nią, a naydziecie ochłodę duszom waszym. Y mówili: Nie podydziemy.

17. Y postanowiłem nad wami stróżę. Sluchajcie głosu trąby. Y mówili: Nie będziemy słuchać.

18. Przeto posłuchajcie narodowie, a poznay gromado, iako wielkie rzeczy ja im uczynię.

19. Sluchaj ziemię: Oto ja przywiodę złe na ten lud, owoc myśli ich, że słów moich nie słuchali, a zakon mój porzucili.

20. Na co mi kadzidło z Saby przynosicie, y ziele wdzięczny wonię z ziemi dalekiej? calopalenia wasze nie są przyjemne, y ofiary wasze nie podobaly mi się.

21. Przeto to mówi Pan: Oto ja przepuszczę na ten lud upaści, y będą się powalać na nich oycowie, y synowie spolem, sąsiad y blizki pogina.

22. To mówi Pan: Oto lud idzie z ziemi północnej, a naród wielki powstanie z kraїв ziemi.

23. Strzałę y tarczę pochwyci: okrutny jest, a nie zlitnie się: głos jego zaszumi iako morze, a na konie wsieda, gotowi iako mąż ku bitwie, przeciw tobie córko Syońska.

24. Słyszeliśmy wieść o nim, osłabiał y ręce nasze, ucisk poimał nas, boleści iako rodzająca.

25. Nie wychodźcie na pola, y w drogę nie chodźcie: bo miecz nieprzyjacielski strach w okolicy.

26. Córko ludu mego przepasz się włosienicą, y posyp się popiolem: żal jedynaka uczyni sobie, płacz gorzki, bo natychmiast przydzie burzyciel na nas.

27. Próbierzem mocnym dałem cię w ludu moim, a będziesz wiedział, y doznasz dróg ich.

28. Wszyscy ci książęta przestępujący, chodzący zdradliwie, miedz y żelazo: wszyscy się popsowali.

mówi się: *Daj im według uczynków ich, i według złości wymyślów ich.*

21. *Przepuszczę na ten lud upaści.* Zeszlę nieszczęścia, utrapienia i klęski, którym przywaleni zostaną ojcowie z dziećmi, sąsiedzi z bliskimi swoimi.

22. *Lud.* Liczba wielka nieprzyjaciół. — *Z ziemi północnej.* Z Chaldei, która względnie do Judei północną jest.

23. *Jako mąż.* Jak gdyby byli jednym mężem, wszyscy jednomyślnie spiknęli się na zgnę twój.

24. *Słyszeliśmy.* To się mówi w osobie Żydów.

26. *Córko ludu mego.* O Jeruzalem, o ludu mój ukochany, jako córka.

27. *Próbierzem.* Tym, co roztopia kruszec; co to oznacza, wyjaśni się z wierszów następných. — *Mocnym.* Nieustraszonym, odważnym. — *Będiesz wiedział.* I doświadczysz, poznasz, zbadasz czyny ich.

28. *Książęta przestępujący.* Buntownicy, którzy ode mnie uchylają się i odstepują. — *Miedz y żelazo.* Nie są złotem, ale raczej miedzią i żelazem, nieugięci, bez-

29. Defecit sufflatorium, in igne consumtum est plumbum, frustra conflavit conflator: malitiae enim eorum non sunt consumtae.

30. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos.

29. Ustał miech, w ogniu zgorzał ołów, próżno zlewacz zlewał, bo złości ich nie są wypławione.

30. Srebrem złym nazowiecie je: bo je Pan porzucił.

C A P U T VII.

ROZDZIAŁ 7.

O upominaniu Izraelitów do nawrócenia się i pokuty.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens:

2. Sta in porta domus Domini, et praedica ibi verbum istud, et dic: Audite verbum Domini, omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum.

3. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Bonas facite vias vestras et studia vestra, et habitabo vobiscum in loco isto. (*Infr. 26, 13*).

4. Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.

5. Quoniam, si bene direxeritis vias vestras et studia vestra, si feceritis iudicium inter virum et proximum ejus,

6. advenae et pupillo, et viduae non feceritis calumniam, nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, et post deos alienos non ambulaveritis in malum vobismetipsis:

7. habitabo vobiscum in loco isto, in terra, quam dedi patribus vestris a saeculo et usque in saeculum.

8. Ecce, vos confiditis vobis in sermonibus mendacii, qui non proderunt vobis:

9. furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim, et ire post deos alienos, quos ignoratis.

10. Et venistis, et stetitis coram me in domo hac, in qua invocatum est nomen meum, et dixistis: Liberati sumus eo, quod fecerimus omnes abominaciones istas.

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, mówiąc:

2. Stań w bramie domu Pańskiego, a powiaday tam to słowo, y mów: Sluchaycie słowa Pańskiego wszystek Juda, którzy wchodzicie przez te bramy, abyście się klaniali Panu.

3. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Dobre czynicie drogi wasze y sprawy wasze, a będę mieszkał z wami na tym mieyscu.

4. Nie ufaycie w słowich kłamliwych mówiac: Kościół Pański, kościół Pański, kościół to Pański jest.

5. Bo jeśli dobrze naprostuiecie drogi wasze y sprawy wasze, jeśli czynić będziecie sąd między mężem a między bliźnim jego,

6. przychodnia y sieroty y wdowy nie spotwarzycie, ani krwie niewinney nie rozleiecie na tym mieyscu, a za cudzymi bogami na swe złe nie póydziecie:

7. mieszkać będę z wami na tym mieyscu, w ziemi którąm dał oycóm waszym, od wieku y aż do wieku.

8. Oto wy ufacie sobie w mowieh kłamstwa, które wam nie pomoga:

9. kraść, zabijać, cudzołożyć, przysięgać fałszywie, ofiarować Baalom, y chodzić za bogami cudzymi, których nie znacie.

10. Y przyszlście a stanęliście przedemną w tym domu, w którym wzywano imienia mego, y rzekliście: Wybawieniśmy żeśmy czynili te wszystkie brzydliwości.

czelni.—*Wszyscy się popsowali.* Pod względem obyczajów. Hebrajski y Chaldejcki czynnie, *zkaziciele*, to jest, nauczyciele zbrodni, siedzący na *stolicy zaraziwości*. Psal. 1, 1.

29. *Ustał miech.* Miechem zowie wory skórzane, któremi roznieca się ogień: tą przenośnią oznaczają się usta Jeremiasza, który od Boga postanowiony był probierzem i roztopicielem; sens więc jest, ustał miech, to jest, zmordował się i ochrzypł wołając i przemawiając do ludu.—*Zgorzał ołów.* Do srebra i innych kruszców stałszowanych, ażeby przez topienie mocą ognia oddzielił się żużel i materya obca, zwykły przymieszać się ołów, aby srebro lepiej płynęło i z mniejszą szkodą. Tak to się działo niegdyś, póki w tej rzeczy skuteczność srebra żywego nie była wiadomą tym, co się zajmują przetapianiem kruszców. Przez tę przenośnię otowiu oznacza się to, że wszelka staranność była bezużyteczna i nie miała żadnego skutku.

30. *Złem.* To jest, które oczyszczone być nie może. R. 7.—2. *W bramie domu Pańskiego.* Świątyni, gdzie jest zgromadzenie wielkie ludu, ażebyś był słyszany od wszystkich.

3. *Dobre czynicie drogi wasze.* Poprawcie obyczaje

wasze.—*A będę mieszkał.* Inaczej nie będę mieszkał.

4. *W słowich kłamliwych.* Które prorocy fałszywi podają wam.—*Kościół Pański.* Niczego my nie lekajmy się od Chaldejczyków, gdyż u nas jest Kościół Pański. W hebrajskim jest, *Kościół Pański sami*, to jest sami Żydzi są jakby Kościołem Pańskim, gdyż są ludem wybranym, przeznaczonym Bogu i świętym; i przeto niczego lekąć im się nie należy od nieprzyjaciół. P. W.

5. *Jeśli dobrze naprostujecie drogi wasze.* Jeśli poprawicie obyczaje wasze i prowadzić będziecie życie dobre, niewinne i święte.—*Jeśli czynić będziecie sąd.* Jeśli podług praw sprawiedliwości będziecie wykonywali sąd między prawującymi się i każdemu oddacie słusność należną.

7. *Mieszkać będę z wami.* W hebr., jak teraz się czyta, jest *sprawię żebyście mieszkali*, lecz jest to samo znaczenie; nie pozwolę uprowadzić was do Babilonu; będziecie przy mnie i przy moim Kościele w Jeruzolimie.—*Od wieku i aż do wieku.* Którą niegdyś dałem ojcom waszym, ażeby ją posiadali wiecznie; jak gdyby rzekł: dotrzymam obietnic moich.

10. *Żeśmy czynili.* Niektórzy tłumaczą, chociaż czyniliśmy.

11. Numquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum, in oculis vestris? Ego, ego sum: ego vidi, dicit Dominus. (*Matth. 21, 13*).

12. Ite ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum a principio, et videte, quae fecerim ei propter malitiam populi mei Israel:

13. et nunc, quia fecistis omnia opera haec, dicit Dominus, et locutus sum ad vos mane conurgens et loquens, et non audistis: vocavi vos, et non respondistis: (*Isai. 65, 12*).

14. faciam domui huic, in qua invocatum est nomen meum, et in qua vos habetis fiduciam, et loco, quem dedi vobis et patribus vestris, sicut feci Silo. (*1. Reg. 4, 2*).

15. Et projiciam vos a facie mea, sicut projeci omnes fratres vestros, universum semen Ephraim.

16. Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumes pro eis laudem et orationem, et non obsistas mihi, quia non exaudiam te.*

17. Nonne vides, quid isti faciunt in civitatibus Juda et in plateis Jerusalem? (*Infr. 11, 14*).

18. Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem, et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas reginae coeli, et libent diis alienis, et me ad iracundiam provocent.

19. Numquid me ad iracundiam provocant? dicit Dominus: nonne semetipsos in confusionem vultus sui?

20. Ideo haec dicit Dominus Deus: Ecce, furor meus et indignatio mea conflatur super locum istum, super viros, et super jumenta, et super lignum regionis, et super fruges terrae, et succendetur, et non extinguetur.

21. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Holocaustomata vestra addite victimis vestris, et comedite carnes,

22. quia non sum locutus cum patribus vestris, et non praecepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatum et victimarum.

11. *A więc jaskinią zbójców.* To jest, że udajecie się do Kościoła i tam chronicie się jakby w jaskini zbójców i mniemacie, że dla was wszystko jest bezpiecznym, jeśli z rzeczy złe nabytych czynicie mi jaką ofiarę.—*Ja jestem, jam widział.* Nie omylicie mnie, ja bowiem sam jestem, który widziałem postępkę wasze.

12. *Oglądajcie com uczynił.* Nie ufajcie, że macie Kościół u siebie; jak bowiem zrównowałem Silo, gdzie przed tem mieszkałem, tak obalę i Kościół i zburzę Jeruzalem dla grzechów waszych. Psal. 77, 60: *I odzrzucił przybytek Sylo, przybytek święt: kędy mieszkał między ludźmi.*

13. *Rano wstając.* Wcześniej, troskliwie, pilnie, w czasie właściwym do pracy, jakim jest poranek.

15. *Wszystko nasienie Ephraim.* W którym pokoleniu był przedtem ów przybytek.

16. *Chwały.* Prośby do Boga.—*Ani mi się zastawiaj.* Bóg mówi, jak gdyby modlitwa sprawiedliwych zawadzała Mu, ażeby tego czego chce, nie mógł przywieść do skutku, tak rzekł do Mojżesza Exod. 32, 10: *Pukę mię, że się rozgniewa zapalczywość moja na nie, i wyglądać je i t. d.* Patrz Wujka.

18. *Synowie zbierają drwa.* Wszyscy, którzy są

11. A więc jaskinią zbójców stał się ten dom, w którym wzywano imienia mego przed oczyma waszemi? Ja, ja jestem: iam widział, mówi Pan.

12. Idźcie do miejsca mego do Sylo, gdzie mieszkało imię moje z pierwu, a oglądajcie com uczynił iemu, dla złości ludu mego Izraelskiego:

13. a teraz ponieważście czynili wszystkie te uczynki, mówi Pan, a mówilem do was rano wstając, a nie słuchaliście: a nie słuchaliście: y wołałem was, a nie odpowiedzieliście:

14. uczynię domowi temu, w którym wzywano imienia mego, y w którym wy ufacie, y miejscu którem dał wam, y oycóm waszym, iakom uczynił Sylo.

15. Y odrzucę was od oblicza mego, iakom odrzucił wszystkę bracią waszę, wszystko nasienie Ephraim.

16. A tak ty nie módl się za tym ludem, ani przyjmuy za nim chwaly y modły, ani mi się zastawiaj, bo cię nie wysłucham.

17. Aza nie widzisz co ci działają w miasteczkach Judzkich, y po ulicach Jeruzalem?

18. Synowie zbierają drwa, a oycowie podniecają ogień, a niewiasty zakrapiają smalcem, aby czynili placki królowej niebieskiej, y aby ofiarowali bogóm cudzym, a mnie ku gniewu wzruszyli.

19. Izali mnie ku gniewu wzruszają, mówi Pan, aza nie sami siebie, na zawstyżenie twarzy swej?

20. Przetoż to mówi Pan Bóg: Oto zapalczywość moja y rozgniewanie moje zléwa się na to miejsce, na ludzkie y na bydło, y na drzewo polne, y na owoce ziemie, y zapali się, y nie ugasi się.

21. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Całopalenia wasze przydadycie do ofiar waszych, a iedzie mięso,

22. bom nie mówił z oycy waszymi, y nie rozkazałem im onego dnia, któregom ie wywiódł z ziemie Egypckiej o słowie całopalenia y ofiar.

w rodzinie, przykładają się czemkolwiek do czynienia ofiar bałwanom.—*Królowej niebieskiej.* P. Wujka.

19. *Izali mnie ku gniewu wzruszają.* Nie mnie, lecz sobie szkodzą: ja bowiem nie gniewam się, ani jestem miotany uczuciami ludzkimi.

20. *Zlewa się.* Zapala się. LXX. *wylewa się.*—*Drzewo.* Na drzewa.

21. *Przydadycie.* Dodawajcie zaiste całopalenia do całopaleń i ofiar zapokojnych, i z tego, jak to we zwyczaj, podług prawa Levit. r. 7, 16 pożywajcie. Jest ironija: całopalenia wasze nie przebłagają mnie i wam nie pomogą; gdyż za nic je uważam, dopóki nie poprawicie obyczajów waszych.

22. *Bom nie mówił.* Mówił wprawdzie o całopaleniach i ofiarach, i je ustanowił, jak jest wiadomo z ks. Levit., lecz mówi względnie do tych słów: *Miłosierdzia żądałem, a nie ofiary*, Ozeasza 6, 6; Math. 9, 13, i 12 7; to jest, więcej chcę miłosierdzia, jak ofiary, albo nie chcę ofiary bez miłosierdzia. I tak w tem miejscu mówi, że nie zalecił ofiar, albo dla tego, że pierwszy i główniejszy zalecił był mieszkańcom Żydom dobre obyczaje, jak ofiary, albo że nie przykazał był czynić sobie ofiar bez dobrych obyczajów.

23. Sed hoc verbum praecepi eis, dicens: Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus, et ambulate in omni via, quam mandavi vobis, ut bene sit vobis.

24. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed abierunt in voluntatibus, et in pravitate cordis sui mali, factique sunt retrorsum et non in ante,

25. a die, qua egressi sunt patres eorum de terra Aegypti, usque ad diem hanc. Et misi ad vos omnes servos meos prophetas per diem, con-surgens diluculo et mittens.

26. Et non audierunt me, nec inclinaverunt aurem suam, sed induraverunt cervicem suam, et pejus operati sunt, quam patres eorum. (*Infr. 16, 12*).

27. Et loqueris ad eos omnia verba haec, et non audient te, et vocabis eos, et non respondebunt tibi.

28. Et dices ad eos: Haec est gens, quae non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam: periit fides, et ablata est de ore eorum.

29. Tonde capillum tuum, et projice, et sume in directum plangentem, quia projecit Dominus, et reliquit generationem furoris sui,

30. quia fecerunt filii Juda malum in oculis meis, dicit Dominus. Posuerunt offendicula sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut polluerent eam,

31. et aedificaverunt excelsa Topheth, quae est in valle filii Ennom, ut incenderent filios suos et filias suas igni, quae non praecepi, nec cogitavi in corde meo.

32. Ideo ecce, dies venient, dicit Dominus, et non dicetur amplius: Topheth, et vallis filii Ennom, sed Vallis interfectionis, et sepelient in Topheth, eo quod non sit locus.

33. Et erit morticinum populi hujus in cibos volucris coeli et bestiis terrae, et non erit, qui abigat.

34. Et quiescere faciam de urbibus Juda, et de plateis Jerusalem vocem gaudii et vocem laetitiae, vocem sponsi et vocem sponsae: in desolationem enim erit terra. (*Ezech. 26, 13*).

23. Aleń to słowo przykazał im mówiąc: Słuchajcie głosu mego, a będę wam Bogiem, a wy będziecie mi ludem, a chodźcie każdą drogą którą wam przykazał, aby wam dobrze było.

24. Y nie słuchali, ani nachylili ucha swego, ale odeszli w wolę y w przewrotności serca swego złego, y udali się nazad a nie w przód,

25. ode dnia, którego wyszli oycowie ich z ziemi Egypcyjskiej, aż do dnia tego. Y posłałem do was wszystkie sługi moje proroki codzien, wstając rano y posyłając.

26. A nie słuchali mię, ani naklonili ucha swego, ale zatwardzili kark swój, y gorzej czynili, niżli oycowie ich.

27. Y będziesz mówił do nich wszystkie te słowa, a nie usłuchają cię, y będziesz ich wołał, a nie ozowiąc się.

28. Y rzeczesz do nich: Ten iest naród, który nie słuchał głosu Pana Boga swego, ani przyjął karania: zginęła wiara y odjęta iest od ust ich.

29. Ostrzyż włosy twoje y zarzuć, a weźmi na prost narzekanie, bo odrzucił Pan y ostawił rodzaj zapalczywości swoięy,

30. bo czynili synowie Judzey złość w oczach moich, mówi Pan. Nakładli obrażenia swego do domu, w którym wzywano imienia mego, aby ji splugawili,

31. y zbudowali wyżyny Tophet, które iest w dolinie syna Ennom, aby palili syny swe y córki swe w ogniu, czegom nie rozkazał, anim pomyślał w sercu swoim.

32. Przeto oto dni przyda, mówi Pan, y nie będą więcej zwać Tophet doliną syna Ennom, ale doliną morderstwa, y będą pogrzebać w Tophet, ponieważ nie będzie mieysca.

33. Y będzie ścierv ludu tego pokarmem ptastwu powietrznemu, y zwierzowi ziemskiemu, a nie będzie kłoby odegnął.

34. Y uczynie, że ustaie w mieściech Judzkich y na ulicach Jeruzalem głos wesela y głos radości, głos oblubienca y głos oblubienice: bo ziemia będzie na spustoszenie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 4. Nie ufajcie w słowach kłamliwych mówiąc, kościół Pański. Strofuje temi słowy Żydzy, iż dufając w onę budowani kościelnem i świątobliwości jego, rozumieli, że nie miało przyjść na nie karanie, którym prorocy grozili dla ich grzechów. A wszakże nie gani tu ani zakazuje budowania kościo-

24. W wolę. Idąc za pożądaniami swojemi.— I udali się nazad. Raczej wstecz się cofnęli, jak postąpili; raczej stali się gorszymi, jak lepszymi.

28. Ani przyjął karania. Nie korzystał z przestróg i chłosty.—Zginęła wiara. Albo rozumie wiarę w Boga i prawdziwą religiję, albo wierność i prawość.

29. Ostrzyż włosy twoje. Ty, Jeruzalem, z synami swoimi na dowod boleści i żałoby. S. Hieronim na to miejsce tak mówi: U starożytnych ten był zwyczaj, że wszyscy, będący w żalobie strzygli włosy; teraz zaś przecięnie, na znak żałoby włosy zapuszczają.—Weźmi na prost narzekanie. Wołaj prosto w górę, rycz głosem natężonym, ażeby płacz był słyszany na górach.—Rodzaj zapalczywości swoięy. Na który Pan zapalony był gniewem.

30. Obrażenia. Bałwany i posąg Baala, któremi Bóg obrażony został i które dla Żydów były zgorszeniem i przyczyną upadku.

31. Zbudowali wyżyny. Ołtarze, które urządzali wy-

sokie i stawili na wzniosłych pagórkach albo górach.—Tophet. Topheth było to miejsce i świątynia Molochia, i nazwało się Tophethem od *toph*, to jest bęben, na którym bębnili bałwochwalczy, ażeby rodzice nie słyszeli kwilenia dzieci zabijanych; Molochem zaś był Saturn.—W dolinie syna Ennom. Miejsce było bardzo wesołe, blisko Jeruzalem, podobno tak nazwane od imienia dzierżawcy tego pola.

32. Nie będą więcej zwać Tophet. Czyni zastosowanie do słowa *japha*, co znaczy pięknem być jak gdyby rzekł: Tophet nie będzie więcej nazywało się Tophethem, to jest, miejscem piękności, wesołości i łaski (to bowiem znaczy Ennom), lecz kłeski i morderstwa dla tego, że tam wielu zostanie zabitych.—I będą pogrzebać w Tophet. Gdzie zostaną zamordowani, jak to zwykło dziać się na wojnie.—Ponieważ nie będzie mieysca, Innego do pogrzebania.

22. Ścierv. Trupy.

łów, jak pospolicie heretycy słowa prorockie fałszując, przeciw kościołom zwykli wołać: bo chociaż prorok strofuje zbytne dufanie w budowaniu kościoła i zwierzchnych obrzędach jego, a zwłaszcza kiedy ludzie żywego dusz swoich kościoła zaniedbują: przecię nie dla tego nie mamy budować kościołów na cześć Panu Bogu i pamiętkę świętych jego: ale owszem jako wewnętrzny tak i zwierzchny kościół zdobić powinniśmy. A daleko większy fałsz heretycki w tym się pokazuje, kiedy tychże słów używają przeciw zwierzchności kościoła Pana Chrystusowego i przeciw katedrze Apostolskiej. Bo gdy my się szcycimy kościołem Pana Chrystusowym i katedrą jego, tedyć to czynimy dla obietnice Pana Chrystusowej który rzekł: Tyś jest opoka, a na tej Opoce zbuduję kościół mój: i bramy piekielne nie przemogą przeciw niemu, i często obiecuje kościołowi swemu stateczne w prawdzie i w wierze dotrwanie aż do skończenia świata. A tak my dufając i wierząc słowom i obietnicom Pana Chrystusowym, słusznie się zawzdy kościołem i katedrą jego szcycić mamy, i mówić z Panem Chrystusem: Kto kościoła nie słucha, jest jako poganin. I z Apostołem, Kościół jest filarem i utwierdzeniem prawdy. I. Tim. 3, 15. A heretycy wielki gwałt Pismu czynią, wyracając słowa Boże przeciw samemu P. Chrystusowi i kościołowi jego.

16. *Nie modł się za tym ludem.* Objawił to Bóg prorokowi, aby gdy modlitw jego nie wystuchał, nie przypisywał tego grzechem swoim, ale raczej złości onego ludu, za który nie każe mu się modlić, iż tego nie byli godni. Chrisost. Hom. 44, in Genes.

18. *Królowej niebieskiej.* To jest księżycowi. Trafia się często w Piśmie, iż gwiazdy na niebie zowie wojskiem niebieskiem. Deut. 17; IV. Król. 16 i 21; II. Par. 33, i indzie. A to dla tego, iż gwiazdy na niebie są rozłożone porządnie jako wojsko. A księżyc nad tą wielkością gwiazd zda się być wodzem: i przeto od pogaństwa był zwany, królową niebieską.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O karach na Izraelitów za ich zatwardziałość w grzechach, za słuchanie fałszywych proroków, i t. d.

1. In illo tempore, ait Dominus: Eficent ossa regum Juda, et ossa principum ejus, et ossa sacerdotum, et ossa prophetarum, et ossa eorum, qui habitaverunt Jerusalem, de sepulcris suis;

2. et expandent ea ad solem et lunam, et omnem militiam coeli, quae dilexerunt, et quibus servierunt, et post quae ambulaverunt, et quae quae sierunt, et adoraverunt: non colligentur, et non sepielientur, in sterquilinum super faciem terrae erunt.

3. Et eligent magis mortem quam vitam omnes, qui residui fuerint de cognatione hac pessima in univ ersis locis, quae derelicta sunt, ad quae eieci eos, dicit Dominus exercituum.

4. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Numquid, qui cadit, non resurget? et qui aversus est, non revertetur?

5. Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem aversione contentiosa? Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti.

6. Attendi, et auscultavi: nemo, quod bonum est, loquitur, nullus est, qui agat poenitentiam super peccato suo, dicens: Quid feci? Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens ad proelium.

7. Milvus in coelo cognovit tempus suum: turtur, et hirundo et ciconia custodierunt tempus adventus sui: populus autem meus non cognovit iudicium Domini.

R. 8.—1. *Wyrzucą.* Chaldejczycy, będąc zwycięzcami, albo z okrucieństwa, albo dla odszukania złota i innych kosztowności, które według zwyczaju starożytnych, zagrzebywały się razem z trupami.

2. *Wojsko niebieskie.* Rozumie gwiazdy, jak to nieraz wyżej zostało wytłumaczone.—*Które miłowali.* Ponieważ słońce, księżyc i gwiazdy czcili za bogów.

3. *Obiorą.* Będą żądali.—*Które pozostały.* W miejscach górzystych, ukrytych, pustych, kiedy się schronili ci, którzy ucieczką ratować się mogli.

4. *Izali ten, kto się powala, nie powstanie?* I czyż zwykł być ktoś tak przewrotnym i zatwardziałym, który, jeśliby upadł, nie chciał powstać?—*A kto się odwrócił.* Izali ten, co się odwrócił od drogi prawej i

1. Czasu onego, mówi Pan: Wyrzucą kości królów Judzkich, y kości książąt ich, y kości kapłanów, y kości proroków, y kości tych którzy mieszkali w Jeruzalem, z grobów ich;

2. y wyłożą je na słońce, y na księżyc, y na wszystko wojsko niebieskie, które miłowali, y którym służyli, y za którymi chodzili, y których szukali, y klaniali się im: nie pozbierają ich, ani pogrzebą, iako gnóy po ziemi będą.

3. Y obiorą raczej śmierć niżli żywot wszyscy którzy się zostaną z plemienia tego złościwego, po wszystkich miejscach które pozostały, na którym je wyrzucił, mówi Pan zastępów.

4. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan: Izali ten, kto się powala, nie powstanie? a kto się odwrócił, zaś się nie nawróci?

5. Czemuż się tedy odwrócił ten lud w Jeruzalem odwróceniem spornym? Chwycili się kłamstwa, a nie chcieli się nawrócić.

6. Pilnowałem y słuchałem, żaden co dobrego iest nie mówi: nie masz żadnego któryby za grzech swój pokutował, mówiąc: Cóżem uczynił? Wszyscy się obrócili do biegu swego, iako koń bieżący pędem ku potkaniu.

7. Kania na powietrzu poznała czas swój: synogarlica y iaskółka y bocian strzegły czasu przyszcia swego: a lud mój nie poznał sądu Pańskiego.

z niej zbłądził, nie powróci, ażeby naprawił błąd swój? 5. *Odrócił.* Od Boga. — *Odróceniem spornem.* Tak upornem, że nie chce nawrócić się; w hebrajskim jest, *odwróceniem wiecznem.* — *Chwycili się kłamstwa.* Umilowali nieprawość, bałwochwalstwo, kłamstwa i brednie proroków fałszywych.

6. *Do biegu swego.* Zwyczaju swojego grzeszenia, albo do czego naglani byli namietnościami skażonej natury.

7. *Na powietrzu.* Z powietrza, z klimatu.—*Poznała czas swój.* To jest czas sposobny do odlatywania, kiedy wypada wrócić z miejsc zimniejszych w strony ciepłe, co też czynią jaskółki, synogarlice i bociany.—*Nie poznał sądu Pańskiego.* Kary i chłosty, w tym celu od Pana zesłanej, ażeby lud powrócił do Boga.

8. Quomodo dicitis: Sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est? vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum.

9. Confusi sunt sapientes, perterriti et capti sunt; verbum enim Domini projecerunt, et sapientia nulla est in eis.* (*Supr. 6, 13*).

10. Propterea dabo mulieres eorum exteris, a gros eorum heredibus, quia a minimo usque ad maximum omnes avaritiam sequuntur: a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium.*

11. Et sanabant contritionem filiae populi mei ad ignominiam, dicentes: Pax, pax; cum non esset pax.

12. Confusi sunt, quia abominationem fecerunt; quinimo confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt: idcirco cadent inter corruentes, in tempore visitationis suae corruent, dicit Dominus.

13. Congregans congregabo eos, ait Dominus: non est uva in vitibus, et non sunt ficus in ficulnea, folium defluxit, et dedi eis, quae praetergressa sunt.

14. Quare sedemus? convenite, et ingrediamur civitatem munitam, et sileamus ibi, quia Dominus Deus noster silere nos fecit, et potum dedit nobis aquam fellis: peccavimus enim Domino. (*Infr. 9, 15*).

15. Exspectavimus pacem, et non erat bonum: tempus medelae, et ecce formido. (*Infr. 14, 19*).

16. A Dan auditus est fremitus equorum ejus, a voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra, et venerunt, et devoraverunt terram, et plenitudinem ejus: urbem et habitatores ejus.

17. Quia, ecce, ego mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio, et mordebunt vos, ait Dominus:

18. dolor meus super dolorem, in me cor meum moerens.

8. Jakoż mówicie: Madrzyśmy my, y zakon Pański jest u nas? zaprawdę pióro kłamliwe pisarzów czyniło kłamstwo.

9. Zawstydzili się mądzy, przestraszeni y poymani są; bo słowa Pańskie porzucili, a żadney mądrości w nich nie masz.

10. Przeto dam żony ich cudzoziemcom, pola ich dziedzicom, bo od najmniejszego aż do naywiększego wszyscy za łakomstwem ida: od proroka aż do kapłana wszyscy czynią kłamstwo.

11. Y leczyli skazę córki ludu mego ku zelżywości, mówiąc: Pokóy, pokóy; gdy nie było pokoju.

12. Zawstydzili się, bo obrzydłość czynili; abo raczey zawstydzieniem nie zawstydzili się, y sromać się nie umieli: przeto upadną między upadającymi, czasu nawiedzenia swego powoła się, mówi Pan.

13. Zbierając zbierzę ie, mówi Pan: nie masz jagody na winnym drzewie, nie masz też fig na figowie, list opadł, y dałem im co przeminęło.

14. Czemu siedzimy? zidźcie się, a wnidźmy do miasta obronnego, a milczmy tam, bo Pan Bóg nasz milczeć nam kazal: y napoił nas wodą żółci, bośmy zgrzeszyli Panu.

15. Czekaliśmy pokoiu, a nie było dobra: czasu uleczenia, alic o to trwoga.

16. Od Dana słyszano rżanie koni jego, od głosu rżania walecznych jego poruszyła się wszytka ziemia, y przyszli, y pożarli ziemię, y napelnienie iey: miasto y mieszkające w nim.

17. Bo oto ia puszcę na was węże bazyliszki, na które nie masz zaklania, y pokasają was, mówi Pan:

18. boleść moja nad boleść, we mnie serce moje żalośne.

8. *Czyniło kłamstwo.* Albo że pisarze fałszowali Pismo święte, co daje do zrozumienia Chaldejści, który tak przekłada: *Napróżno pisarz uczynił pióro kłamstwa dla sfalszowania Pism.* Albo jak gdyby rzekł: *Napróżno są pisarze i urząd pisarzy w Jeruzalem, gdyż oni sami i słowy i uczynkami wywracają prawo; są kłamcami i zwodzą lud; gdy bowiem prawo grozi karą i grzesznikom, oni powtarzają: Pokój, pokój, gdy tymczasem nie ma pokoju, lecz stan Żydów znajduje się w położeniu najgorszym.* Albo sens jest: *próżno pisarze pracują w przepisywaniu prawa, kiedy wy, o Żydzi, bynajmniej go nie zachowujecie.*

9. *Przestraszeni są.* Ostupieli i zamilkli, gdy postrzegli się, że zostali pojmani w mądrości swojej. I. Kor. 3, 19. Albo jest czas przeszły zamiast przyszłego, to jest ostupieją i t. d. — *Żadney mądrości.* To jest, nieskuteczna, niepożyteczna i t. d. *Albowiem mądrość tego świata głupstwem jest u Boga.* I. Kor. 3, 19.

10. *Dziedzicom.* Dzierżawcom obcym. P. W.

11. *I leczyli.* To zostało wytłumaczone wyżej r. 6, w. 14 i 15.

13. *Zbierając zbierze je.* Do Jeruzalem, ażeby wszyscy razem zostali pojmani przez nieprzyjaciół. — *Nie masz jagody na winnym drzewie.* To jest, nie będzie; grozi głodem po obleżeniu przez Chaldejczyków. — *Dałem im co przeminęło.* Dam Żydom jagody i figi, które pominał ich, to jest od nich przejdą do Chaldejczyków i ci będą zbierał je. Tak Izaj. 5, 17. *A pustynie*

w urodzaj obrócone, będą jeść przychodniowie. Albo dam im te owoce, które Chaldejczycy pustosząc pominięli i zostawili, to jest najgorsze i jak najmniej.

14. *Czemu siedzimy? zedźcie się.* Czemu gnuśnięjem i przebywamy na miejscach nieobwarowanych, podczas gdy nieprzyjaciele nadchodzą; czemu nie uciekamy do miasta obronnego Jeruzalem? — *Milczmy tam.* Niczego nie przedsięwierzmy, ani wyzywajmy nieprzyjaciela, lecz tylko murami ochraniajmy i brońmy siebie. — *Milczeć nam kazal.* Uczynił nas słabymi i bojaźliwymi. — *Napoił nas wodą żółci.* To jest, *okazał ludowi swe mu ciężkości, napoił go winem żalości,* jak jest w Psal. 59, 5. *Wodą żółci* jest albo sok żółci, albo woda i jakikolwiek inny napój przyprawiony żółcią.

15. *Czekaliśmy pokoiu.* Wierząc prorokom fałszywym, którzy mówili: *Pokój, pokój, i nie było pokoiu,* jak wyżej r. 6, 14, i w tym r. w. 11. — *A nie było dobra.* To jest, pokoiu, którego czekaliśmy.

16. *Od Dana.* Patrz Wujka.

17. *Na które nie masz zaklania.* Które nie mogą być zaczarowane, które nie lękają się czarów, jak inne węże. Rozumie Chaldejczyków, o których mówi, że nie mogą być zakłeci, gdyż do tyła są okrutni i barbarzyńcy, iż żadną prośbą nie dają się nakłonić do miłosierdzia.

18. *Boleść moja nad boleść.* Nie do uwierzenia, niezwyčajna, albo boleść przybywa do boleści. Są słowa Jeremiasza.

19. Ecce, vox clamoris filiae populi mei de terra longinqua: Numquid Dominus non est in Sion, aut rex ejus non est in ea? Quare ergo me ad iracundiam concitaverunt in sculptilibus suis, et in vanitatibus alienis?

20. Transiit messis, finita est aestas, et nos salvati non sumus.

21. Super contritione filiae populi mei contritus sum et contristatus: stupor obtinuit me.

22. Numquid resiuva non est in Galaad? aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix filiae populi mei?

19. Oto głos wołania córki ludu mego z ziemie dalekiéy: Izali Pana nie masz na Syonie, abo króla iego nie masz na nim? Czemuż mię tedy wzruszyli ku gniewowi rycinami swemi, y próżnościami obcemi?

20. Minęło żniwo, dokonano się lato, a myśmy nie wybawieni.

21. Dla skruszenia córki ludu mego skruszonym jest y zasmucony, zdumienie mię zięło.

22. Izali żywice nie masz w Galaad? abo tam nie masz lekarza? Czemuż tedy nie zagoiła się blizna córki ludu mego?

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 8. w. 10. *Od proroka aż do kapłana wszyscy czynią kłamstwo.* Co tu i gdzie indziej prorok mówi przeciw prorokom i kapłanom starego zakonu, to też heretycy wywracają przeciw kapłanom i doktorom Kościoła Pana Chrystusowego, w czym się ich i wielka złość i nieumiejętność pokazuje, gdyż Kościół Pana Chrystusów i kapłani jego mają większe obietnice niż ona synagoga żydowska. Bo nie powiedziano tego o tym tam żydowskim, co o Kościele swoim Pan Chrystus mówi, Mat. 18. I bramy piekielne nie przemogą przeciw niemu. Ani co apostoł mówi: I. Tim. 3. Iż Kościół jest filarem i utwierdzeniem prawdy. Ani to o Kaifaszu napisano, co o ś. Pietrze mówi Łuk. 22. Prosiłem za tobą, aby nie ustawała wiara twoja. A przeciw heretycy śmieją równać Kościół Chrystusów i Piotra ś. z Kaifaszami i faryzeuszami. Aleć ani w starym zakonie czytamy, żeby kiedy wszyscy prorocy i kapłani mieli błędzić i nieprawdę mówić: bo chocia się prorok na wszystkie skarży, tedy to jest obyczaj Pisma ś. iż dla niektórych złych, wszystkie bywają strofowani, jako to wywodzi Augustyn ś. lib. de unit. Eccles. c. 12, jakoż i sama rzecz to pokazuje, bo Jeremiasz mówiąc te słowa, był dobrym prorokiem i prawdę mówił. A co większa, i Pismo ś. chocia się często skarży na złe pastery i fałszywe proroki, przecię każe się o zakonie pytać od kapłanów, i przykazuje to czynić co oni każą Deut. 17, 8. A tak nie wszyscy i na onczas błędzili. A jeśliż onego czasu Bóg zachował prawdę przy Kościele swoim, daleko więcej godzi się to wierzyć o Kościele Pana Chrystusowym, mając tak jasne i pewne obietnice jego.

16. *Od Dana słyszano rżanie koni jego.* Dan, nie rozumie syna Jakóbowego, albo pokolenia jego, ale jest imię miasta, które było na granicach ziemie obiecanej na północy. A iż Nabuchodonozor przez nie miał wojsko prowadzić na Izraela, mówi: Od Dana słyszano rżanie koni. Hieron. in Jerem. 8, wskazuje per allegoriam o Antychryście to wykładu Irenaeus lib. 5, c. 30, bo tego figurą był Nabuchodonozor i wojsko jego. Ale ztąd nie może się pokazać według litery, żeby Antychryst miał się w tém mieście urodzić.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O karach na Izraelitów za ich obłudę, zdradę, i t. d.

1. Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei.

2. Quis dabit me in solitudine diversorium viatorum? et derelinquam populum meum, et recedam ab eis, quia omnes adulteri sunt, coetus praevaricatorum.

3. Et extenderunt linguam suam quasi arcum

1. Kto da głowie moiej wodę, a oczom moim źródło łez? y będę płakał we dnie y w nocy pobitych córki ludu mego.

Kto mię da na puszczy gospodę podróżników? y opuszczę lud mój, y odejdę od nich, bo wszyscy są cudzołóznicy, zbór przestępników.

3. Y naciągnęli język swój iako łuk kłamstwa

19. *Córki ludu mego.* Mieszkańców Jeruzolimskich. — *Z ziemie dalekiéy.* W której już widzę wprowadzonych współobywateli moich. — *Izali Pana nie masz na Syonie?* Są słowa obłudnych, narzekających i ubolewających nad tem, że Bóg nie przybywa im z pomocą. — *Króla jego.* Boga, który lud żydowski wziął był pod szczególniejszą swoją opiekę. — *Czemuż .. tedy.* Odpowiedź jest Boga.

20. *Minęło żniwo.* Są słowa Żydów, przez mimezę powtórzone, ktorými wyznają, że oni zostali zawiedzeni w nadziei, pokładanej w pomocy Egipcyan. Mniemali, że kiedykolwiek po skończeniu żniwa przyjdą, kiedy ludzie mniej są zajęci, i nie przyszli; potem czekali na nich po zebrawiu wina, i również zostali zawiedzeni. Bóg przeto naśmiewa się z nich, powtarzając ich słowa. Albo lud znowu mówi: Oto już przez tak długi czas znosimy obłężenie, i żadnej nie ma nadziei.

21. *Dla skruszenia.* Dla utrapienia Jeruzolimy jestem strapiiony. Są słowa Jeremiasza.

22. *Izali żywice nie masz w Galaad?* Żywica usmierza boleść, ściągą rany i goi bliznę. Sens jest: Izali

brakowało ludowi mojemu na kapłanach i prorokach, którzyby mogli leczyć jego rany, to jest, grzechy lekarstwem słowa Bożego? jak gdyby rzekł: nie brakowało. O użyciu żywicy Plin. lib. 14, c. 20, i lib. 24, c. 6. — *Czemuż tedy nie zagoiła się blizna?* Jak gdyby rzekł: Ponieważ nie chciał być wyleczonym; że nie chciał przyjąć karności, jak nie raz wyrzekł wyżéj.

R. 9.—1. *Kto da głowie mojej wodę?* W hebr. jest: *ktoby dał głowę moję wodę?* to jest, aby głowa moja, albo mózg rozplynał się we łzach, ażebym mógł obficie płakać. — *Pobitych.* Tych, którzy mają być zamordowani przez Chaldejczyków. — *Córki ludu mego.* Jeruzolimy miasta ludu mego.

2. *Na puszczy gospodę.* Obym miał na puszczy jakąkolwiek gospodę, gdziebym mógł się schronić, ażebym nie widział zbrodni i kleski ludu mego. — *Podróżników.* W hebr. jest, *oddalonych*, to jest, tych, którzy zwykli oddalać się daleko od miast. — *Cudzołóznicy.* Jużto właściwie, jużto przenośnie, to jest, bałwochwalcy.

3. *Jako łuk kłamstwa.* Ażeby językiem wypuszczali

mendacii et non veritatis: confortati sunt in terra, quia de malo ad malum egressi sunt, et me non cognoverunt, dicit Dominus.

4. Unusquisque se a proximo suo custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet.

5. Et vir fratrem suum deridebit, et veritatem non loquentur: docuerunt enim linguam suam loqui mendacium; ut inique agerent, laboraverunt.

6. Habitatio tua in medio doli: in dolo renuerunt scire me, dicit Dominus.

7. Propterea haec dicit Dominus exercituum: Ecce, ego conflabo, et probabo eos: quid enim aliud faciam a facie filiae populi mei?

8. Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est; in ore suo pacem cum amico suo loquitur, et occulle ponit ei insidias. (Psal. 27, 9).

9. Numquid super his non visitabo? dicit Dominus, aut in gente hujusmodi non ulciscetur anima mea?

10. Super montes assumam fletum ac lamentum, et super speciosa deserti planetum, quoniam incensa sunt, eo quod non sit vir pertransiens: et non audierunt vocem possidentis, a volucre coeli usque ad pecora transmigraverunt et recesserunt.

11. Et dabo Jerusalem in acervos arenae et cubilia draconum, et civitates Juda dabo in desolationem, eo quod non sit habitator.

12. Quis est vir sapiens, qui intelligat hoc, et ad quem verbum oris Domini fiat, ut annuntiet istud, quare perierit terra, et exusta sit quasi desertum, eo quod non sit, qui pertranseat?

13. Et dixit Dominus: Quia dereliquerunt legem meam, quam dedi eis, et non audierunt vocem meam, et non ambulaverunt in ea,

14. et abierunt post pravitatem cordis sui, et post Baalim, quod didicerunt a patribus suis.

15. Idcirco haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego cibabo populum istum absinthio, et potum dabo eis aquam fellis. (Infr. 23, 15).

16. Et dispergam eos in gentibus, quas non no-

y nieprawdy: zmocnili się na ziemi, bo że złości od złości wychodzili, a mnie nie poznali, mówi Pan.

4. Każdy niech się strzeże bliźniego swego, a niech nie ufa każdemu bratu swemu: bo każdy brat podchodząc podejdzie, a każdy przyjaciel zdradliwie postępować będzie.

5. Y mąż z brata swego śmiać się będzie, a prawdy nie będą mówić: bo nauczyli język swój mówić kłamstwo; starali się aby źle czynili.

6. Mieszkanie twoje w pośrodku zdrady: dla zdrady nie chcieli mię poznać, mówi Pan.

7. Przeto to mówi Pan zastępów: Oto ja spławię, y spróbuję ich: bo cóż innego mam czynić od oblicza córki ludu mego?

8. Strzała raniąca język ich, zdradę mówił; usty swemi pokój z przyjacielem swym mówi, a potajemnie zakłada nani sidła.

9. A więc dla tego nie nawiedzę? mówi Pan, abo nad takim narodem nie pomści się dusza moja?

10. Nad górami wezmę płacz y lament, y nad pięknymi puszczy narzekanie, bo spalone są, dla tego że nie masz męża przechodzącego: y nie słyszeli głosu dzierżawce, od ptastwa powietrznego, aż do bydła, przenieśli się y odeszli.

11. Y obróć Jerusalem w gromady piasku, y w legowiska smoków, a miasta Judzkie dam na spustoszenie, tak iż nie będzie obywatela.

12. Kto jest mąż mądry, któryby to wyrozumiał, y do którego było słowo ust Pańskich, aby to opowiadał, dla czego zginęła ziemia, y spalona jest jako pustynia, dla tego że nie masz ktoby przechodził?

13. Y rzekł Pan: Iż opuścili zakon mój, którym im dał, a nie słuchali głosu mego, y nie chodzili w nim,

14. a chodzili za nieprawością serca swego, y za Baalim, czego się nauczyli od ojców swoich.

15. Przetoż to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Oto ia nakarmię ten lud piołynem, y napoie ie woda żółci.

16. Y rozprószę ie między narody, których nie

klamstwa, podstępny, zdrady, jakby łukiem strzały.—*Zmocnili się.* Byli potężnymi, panowali, przechodząc od złości do złości, od występku do występku.

4. *Podchodząc podejdzie.* Będzie zasadzał się, ażeby go zdrada obalił i wyrzucił.

5. *Starali się, aby źle czynili.* Wiele pracy podjęli w czynieniu złego; albo aż do strudzenia źle czynili. Tak Izai. 57, 10: *Mnóstwem drogi twój sprawował się.*

6. *Mieszkanie twoje w pośrodku zdrady.* Są słowa Boga do Jeremiasza: o Jeremiaszu! mieszkaś wśród ludzi zdradliwych. Tak Izai. 6, 5: *W pośrodku ludu plugawego wargi mającego ja mieszkam.* — *Dla zdrady nie chcieli mię poznać.* Podstępnie i zdradliwie udali, że nily nie poznali mnie.

7. *Ja spławię i spróbuję ich.* LXX, *doświadczę ich ogniem,* to jest, wojną najzaciętszą Chaldejczyków. — *Bo cóż innego mam czynić?* Jakaż bowiem inna jeszcze pozostaje droga, którejby nie próbował, ażeby lud mój przywrócił do zdrowia?

9. *Nie nawiedzę.* Nie będę karał.

10. *Nad górami wezmę płacz.* Z powodu spustosze-

nia gór Jeruzalem; gdyż przez nieprzyjaciół zostały zniszczone ogniem.—*Nad pięknymi puszczy.* Z powodu przyjemności puszczy: w hebrajskim jest, *dla mieszkań puszczy.* I zdaje się, że przez to oznaczają się wsi okoliczne i przyległe Jeruzolimie.—*Dla tego, że nie masz męża przechodzącego.* Tak, iż niema męża przechodzącego.—*I nie słyszeli głosu dzierżawce.* Ludzie na puszczy nie słyszeli głosu, to jest, ryku i beczenia bydła i trzód, błagających się po owych pastwiskach puszczy i je niejako posiadających. W hebr. zamiast dzierżawcy jest *miguea*, to jest, bydła posiadonego.—*Od ptastwa powietrznego.* Znaczy, że puszcza do tyła ma być zniszczoną, iż ani ptaki nawet nie pozostaną w niej, dla okropności miejsca i braku żeru, i że nie znajdują drzew, na którychby się gnieździłi.

11. *W gromady piasku.* To jest, gruzów i zwalisk.

12. *Kto jest mąż mądry.* Któryby mędrcem albo prorok opowiedział wam przyczynę tak wielkiej klęski Żydów?—*Dla tego że nie masz.* Tak, iż nie masz.

16. *Posię za nimi miecz.* Chaldejczycy bowiem, po zdobyciu Jeruzalem, dopędziwszy Żydów uciekających

verunt ipsi et patres eorum, et mittam post eos gladium, donec consumantur.

17. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Contemplamini, et vocate lamentatrices et veniant, et ad eas, quae sapientes sunt, mittite, et properent:

18. festinent, et assumant super nos lamentum: deducant oculi nostri lacrymas, et palpebrae nostrae defluant aquis,

19. quia vox lamentationis audita est de Sion: Quomodo vastati sumus et confusi vehementer? quia dereliquimus terram, quoniam dejecta sunt tabernacula nostra.

20. Audite ergo, mulieres, verbum Domini, et assumant aures vestrae sermonem oris ejus, et docete filias vestras lamentum, et unaquaeque proximam suam plangentem,

21. quia ascendit mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras, disperdere parvulos de foris, juvenes de plateis.

22. Loquere: Haec dicit Dominus: Et cadet morticinium hominis quasi stercus super faciem regionis, et quasi foenum post tergum metentis, et non est, qui colligat.

23. Haec dicit Dominus: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, et non gloriatur fortis in fortitudine sua, et non gloriatur dives in divitiis suis: (2. Cor. 10, 17).

24. sed in hoc gloriatur, qui gloriatur, scire et nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, et iudicium et justitiam in terra: haec enim placent mihi, ait Dominus.

25. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et visitabo super omnem, qui circumcisum habet praeputium,

26. super Aegyptum, et super Juda, et super Edom, et super filios Ammon, et super Moab, et super omnes, qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto, quia omnes gentes habent praeputium, omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.

z Judei do Egiptu, albo ich zamordowali, albo wzięli w niewola.

17. *Przypatrzcie się.* Zarządźcie potrzebom waszym. — *Przyzwóćcie narzekalnic.* Płaczki, które zwykły były najmować się do płakania w czasie pogrzebu; jak gdyby rzekł Bóg: Nie będziecie mogli sami dosyć opłakać klęski miasta waszego, jeśli nie przyzwóćcie narzekalnic, biegłych w płakaniu. — *Które mądre są.* W suttuce głośnego ubolewania.

18. *Niech wylewają oczy nasze lzy.* Są słowa płaczek.

19. *Słyszany jest.* Czas przeszły zamiast przyszłego. — *Jakośmy zburzeni.* Ten jest głos lamentu ludu, który był słyszany z góry Syonu; albo głos narzekalnic, najętych do płakania. — *Opuścili ziemię.* Urowadzeni w niewolę; albo zostawiliśmy pola we władzy nieprzyjaciół, gdyżśmy schronili się w obrębnie miasta, abyśmy mogli być bezpiecznymi. — *Mieszkania nasze.* Chałupy pasterszy naszych i wszystkie budowy wiejskie.

21. *Wlazła śmierć okny.* Nieprzyjacielem napadli na nas niespodzianie; nie zwykł bowiem nieprzyjaciel włazić przez okno, lecz wchodzić przez drzwi. Albo oznaczają się skały, wydrążone za pomocą machin, na to urządzonych, i zadające śmierć. — *Abym wytraciła dzieci z ulic.* Tak, ażeby żaden nie pozostał z młodzień-

znali sami y oycowie ich, a posle za nimi miecz, az beda wytraceni.

17. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Przypatrzcie się, a przyzwóćcie narzekalnic, y niech przydą, y do tych które mądre są, pošlicie, a niech się pošpieszą:

18. niech się pokwapia, a uczynia nad nami lament: niech wylewają oczy nasze lzy, a powieki nasze niech opływają woda,

19. bo głos lamentu słyszany jest z Syonu: Jakośmy zburzeni i zawstydzeni bardzo? bośmy opuścili ziemię, bo rozrzucone są mieszkania nasze.

20. A tak słuchaycie niewiasty słowa Pańskiego, a niech przyjmą uszy wasze mowę ust jego, y nauczaycie córek waszych lamentu, a każda bliską swoje narzekania,

21. bo wlazła śmierć okny naszymi, weszła do domów naszych, aby wytraciła dzieci z ulice, a młodzieńce z rynków.

22. Mów: To mówi Pan: Y połże trup człowieka jako gnóy po polu, y jako siano za znacym, a nie masz kłoby zbierać.

23. To mówi Pan: Niech się nie chlubi mądry w mądrości swęy, y niech się nie chlubi mężny w męztwie swym, y niech się nie chlubi bogaty w bogactwie swoim:

24. ale się niech w tym chlubi, który się chlubi że umie y zna mię, że ja jest Pan, który czynię miłosierdzie, y sąd, y sprawiedliwość na ziemi: bo mi się to podoba, mówi Pan.

25. Oto dni przychodzą, mówi Pan, a nawiedzę każdego który ma obrzezany odrzezek,

26. Egipt, y Jude, y Edom, y syny Ammonowe, y Moaba. y wszystkie kłortzy są podstrzyżeni na długi włos mieszkający na pusczy, bo wszystkie narody mają odrzezek, a wszytek dóm Izraelów nie obrzezani są sercem.

ców albo dzieci, któryby przechadzał się po miasteczkach, albo ulicach, jak przedtém nieli zwyczaj.

23. *Niech się nie chlubi.* Bo w owej klęsce ani mądrość nie wybawi mądrego od śmierci, ani męztwo mężnego, ani bogactwa bogatego; lecz wybawi tylko znajomość Boga, to jest jego wiara i cześć.

24. *Który czynię miłosierdzie i sąd.* Który albo miłosierdzie zbawiam, albo surowo karzę występki tak, jak ludzie na to zasługują. Albo który pomocą łaski mojej, jestem sprawcą i sprawiedliwości i miłosierdzia i cnot wszelkiego rodzaju.

25. *Który ma obrzezany odrzezek.* Nie będę czynił różnicy między obrzezanymi i nieobrzezanymi, między Żydami i drugimi narodami sąsiednimi, które mają zwyczaj obrzezać się i między innymi narodami, co nie obrzezają się: bo chociaż obrzeżenie jest dane Żydom na znak, ażeby tćm różnili się od innych narodów; jednak nie mniej są nieobrzeżani, jak inne narody; gdyż inni nie obrzezani są ciałem, Twódzi zaś sercem. *Jeślibyś był przestępcą zakonu,* twoje obrzeżenie stało się odrzeskiem, do Rzym. 2, 25.

26. *Egipt.* Liczy między obrzezanymi ciałem Egipcyan, Idumejczyków, Ammonitów, Moabitów, ponieważ te wszystkie narody (albo przynajmniej niektóre z nich) obrzeżywały się; jakoż Egipcyanie obrzezali się naślą-

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 9. w. 26. *Którzy są postrzyżeni na włosy długi.* Zwykli poganie niektórzy dla bałwanów swoich, włosy pewnym sposobem strzydź i golić się, i włosy zdobić, których też żydowie nad zakazanie Boże naśladowali, o czem masz Levit. 19 i 21, i to tu w żydach strofuje prorok, nie żeby to rzecz sama w sobie zła była włosy nosić, ale iż z tym sposobem czynili, to jest, dla szatana któremu się tym zachować chcieli, jako pisze o tem Theodoret. q. 23, in Levit. wszakże godzi się włosy i strzydź i golić dla innych przyczyn, jako masz Ezech. 5, Num. 6, w Dzie. 21, czytaj Ezech. 44.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O nieczemności bałwanów, i głupocie ich czcicieli.

1. Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, domus Israel.

2. Haec dicit Dominus: Juxta vias gentium nolite discere, et a signis coeli nolite metuere, quae timent gentes,

3. quia leges populorum vanae sunt: quia lignum de saltu praecidit opus manus artificis in ascia. (*Sap. 13, 11*).

4. Argento et auro decoravit ilud: clavis et malleis compegit, ut non dissolvatur.

5. In similitudinem palmae fabricata sunt, et non loquentur; portata tollentur, quia incedere non valent: nolite ergo timere ea, quia nec male possunt facere, nec bene.

6. Non est similis tui, Domine: magnus es tu, et magnum nomen tuum in fortitudine. (*Mich. 7, 18*).

7. Quis non timebit te, o rex gentium? tuum est enim decus: inter cunctos sapientes gentium, et in universis regnis eorum nullus est similis tui. (*Apoc. 15, 4*).

8. Pariter insipientes et fatui probabuntur: doctrina vanitatis eorum lignum est.

9. Argentum involutum de Tharsis afferitur, et aurum de Ophaz, opus artificis, et manus aerarii; hyacinthus et purpura indumentum eorum; opus artificum universa haec.

1. Słuchajcie słowa, które mówił Pan na was domie Izraelski.

2. To mówi Pan: Wedle dróg pogańskich nie uczcie się, a znamion niebieskich nie bójcie się, których się boją pogan,

3. boć ustawy narodów próżne są: bo drzewo z lasa wyrabiła robota ręki rzemieślniczej toporem.

4. Srebrem y złotem ozdobił ie, gwoździami y młotami zbił, aby się nie rozwalilo.

5. Naksztalt palmy sprawione są, a nie będą mówić: nosić ie będą, bo chodźć nie mogą: przeto nie bójcie się ich, bo nie mogą uczynić ani złe ani dobrze.

6. Nie masz tobie podobnego Panie: wielkiś ty, y wielkie imię twoje w mężności.

7. Kto się bać nie będzie ciebie, o królu narodów? bo twoja iest cześć, między wszemi mędrkami narodów, y we wszech królestwach ich, nie masz żadnego tobie podobnego.

8. Pospołu głupi y szaleni będą doświadczeni: ćwiczenie nieczemności ich drewno iest.

9. Srebro uwinione z Tarsis przywoża, a złoto z Ophaz, dzieło rzemieślnicze y ręki miedziennika; hiacynt y szarłat odzienie ich; dzieło rzemieślnicze to wszystko.

dując Żydów, którzy u nich byli przychodniami; Idumejczycy zaś Ammonici i Moabici zachowywali ten obrządek, bo z Hebrajczyków pochodzili. Rzekłem: albo przynajmniej niektórzy z nich, bo że nie wszyscy byli obrzezani, to pokazują się z Judyt 14, 6, gdzie Achor wódz Ammonitów nawrócony i obrzezany został.— *Którzy są podstrzyżeni na długi włos.* Strzygąc go na około, co Hebrajczykom było zabroniono. Levit. 19, 27. Patrz co się tam powiedziało.— *Mieszkańcy na puszcy.* Saraceni i Arabowie, którzy przebywali pod namiotami na puszcy, prowadząc życie pasterskie. P. W. R. 10.— 1. *Na was.* O was, albo przeciwko wam.

2. *Dróg pogańskich.* Obyczajów pogan.— *Znamion niebieskich nie bójcie się.* Opisuje obyczaje pogan, którzy mniemali, że wszystkie rzeczy rządzone są mocą gwiazd, a nie opatrnością Boską. I przeto więcej lękali się gwiazd, jak Boga.

3. *Ustawy narodów.* Przepisujące obrządek, którym mają być czczone bałwany.— *Wyrabita robota ręki rzemieślniczej.* To jest, ażeby było dziełem ręki rzemieślnika, ażeby było Bogiem.

5. *Naksztalt palmy sprawione są.* Bałwan jest prosty, stojący, wysoki, niemogący nagiąć się, piękny, kosmaty, jakby drzewo palmowe, jak gdyby rzekł: Bałwany zewnątrz są piękne, lecz wewnątrz są puste, nieme, nieczułe.

6. *Nie masz tobie podobnego.* Bałwany nie mogą być porównane z tobą, Panie, który jesteś Bogiem żyjącym

i wszechmocnym, i przeto czynisz rzeczy dziwne.— *Wielkie imię twoje w mężności.* Imię twoje jest sławne dla dzieł znakomitych, przez Cię potężnie dokonanych: mówi o Bogu, jakby o jakimś wodzu wielkim.

7. *Bo twoja jest cześć.* To jest panowanie, że jesteś i odbierasz chwałę, jako Król i Bóg narodów. Chaldejczyk przekłada, *twoje jest bowiem królestwo.*

8. *Pospołu głupi i szaleni.* Można łatwo dowieść i przekonać, iż oni są głupimi, z tego, że nauką nieczemności ich jest drzewo.— *Ćwiczenie nieczemności ich drzewo jest.* Ponieważ nauczają, że bałwany drewniane są bogami, co jest rzeczą najnieczemniejszą i najgłupszą; albo sens jest: samo drzewo, z którego robią bałwany i którym się kłaniają, dosyć pokazuje, że ich nauka jest próżna.

9. *Srebro uwinione.* Zwinięte w blachy. W hebr. jest, *merugah*, to jest, wyciągnięte, giętkie, wyrobione w blachy, które potem, ażeby łatwiej mogło być przeniesione, składa się i zwiija się.— *Z Tarsis.* Z morza Indyjskiego.— *Z Ophaz.* Ophaz jest to samo, co Ophir. Jaka zaś jest kraina, która się zowie Ophir, to nie jest rzeczą pewną i rozmaite są zdania. Zdaje się, że zdanie prawdziwsze jest tych, którzy mniemają, iż Ophir jest wyspa Indyjska, tak nazwana Taprobana, która nazywa się jeszcze Sumatrą. Owszem jest cały ów brzeg, który zawiera Pegu, Malakę i który nazwailiśmy Taprobana.— *Dzieło rzemieślnicze.* Nic zgoła niema w bałwanach, co by nie było uczynione rękami rzemieślnika,

10. Dominus autem Deus verus est: ipse Deus vivens, et rex sempiternus; ab indignatione ejus commovebitur terra, et non sustinebunt gentes comminationem ejus.

11. Sic ergo dicetis eis: Dii, qui coelos et terram non fecerunt, pereant de terra, et de his, quae sub coelo sunt.

12. Qui facit terram in fortitudine sua, prae-parat orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit coelos.

13. Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in coelo, et elevat nebulas ab extremitatibus terrae; fulgura in pluviam facit, et educit ventum de thesauris suis. (*Psal. 134, 7. Infr. 51, 16*).

14. Stultus factus est omnis homo a scientia, confusus est artifex omnis in sculptili, quoniam falsum est, quod conlavit, et non est spiritus in eis.

15. Vana sunt, et opus risu dignum; in tempore visitationis suae peribunt.

16. Non est his similis pars Jacob, qui enim formavit omnia, ipse est, et Israel virga hereditatis ejus: Dominus exercituum nomen illi.

17. Congrega de terra confusionem tuam, quae habitas in obsidione,

18. quia haec dicit Dominus: Ecce, ego longe projiciam habitatores terrae in hac vice, et tribulabo eos ita, ut inveniantur.

19. Vae mihi super contritione mea, pessima plaga mea. Ego autem dixi: Plane haec infirmitas mea est, et portabo illam.

20. Tabernaculum meum vastatum est, omnes funiculi mei dirupti sunt, filii mei exierunt a me,

10. *Od rozniewania jego.* Stawi Boga przeciw bałwanom i dowodzi ze skutków, że on jest prawdziwym Bogiem, bo żyje; i gdy się gniewa, przestrasza i porusza ziemię.—*Zagrożenia.* Gróźb i ręki karzącej.

11. *Przełoż tak im rzeczenie.* Cały ten wiersz napisany jest nie po hebrajsku, lecz po chaldejsku, albo w sposób sztydzący: gdy bowiem z kogo naśmiewamy się, mamy zwyczaj używać jego idiomatu, zwłaszcza jeśli jest nieokrzesany; albo pisze po chaldejsku, ażeby pouczył lud nie tylko myśli, ale nawet samych słów, których powinien używać, rozmawiając z Chaldejczykami.—*Z tego, co jest pod niebem.* Chald. z pod niebios tych. P. W.

12. *Który czyni ziemię.* Bogiem naszym jest, który czyni ziemię, albo my czcimy tego, który czyni ziemię.—*Siłą swą.* Potęgą swoją.—*Sprawuje.* Zakłada, jak jest w hebrajskim i chaldejskim.

13. *Na głos swój.* Rozkazaniem swoim.—*Mnóstwo wód.* Deszcz obfity.—*Błyskawice w deszcz obraca.* Na znak deszczu; dziwnym sposobem mieszając ogień błyskawic i piorunów z wodą deszczów.—*Z skarbów swoich.* Z miejsc potajmnych, z których wiatry wydobywają się; albo z bogactw swoich; albowiem wiatry i inne stworzenia liczą się między bogactwami Boga.

14. *Zglupiał każdy człowiek od umiejętności.* Umiejętność artysty czyni go głupim, albo pokazuje, że jest głupim, gdy wykształca bałwana lichego i podaje, ażeby go uważano za boga.—*Zawstydzon jest... w rycinie.* Ponieważ wysławia się nareszcie, że bałwan niema żadnego bóstwa, żadnej siły, i przeto wstyd jest artystcie, że uważał go za boga.—*Falsz.* Czczem, próżném.

15. *Nikczemne są.* Bałwany.—*Czasu nawiedzenia.* Gdy przeze mnie będą nawiedzeni, gdy będę karał bałwochwalców; bałwany bowiem zostaną pokruszone w a-

10. Pan Bóg prawdziwy jest: on Bóg żywiący, y król wieczny; od rozniewania jego zruszy się ziemia, a nie wytrwają narodowie zagrożenia jego.

11. Przełoż tak im rzeczenie: Bogowie, którzy nieba y ziemię nie stworzyli, niechay zgią z ziemię, y z tego co jest pod niebem.

12. Który czyni ziemię siłą swą, sprawuje świat mądrością swą, a rozumem swym rozciąga niebiosa.

13. Na głos swój daie mnóstwo wód na powietrzu, y podnosi mgły z kraików ziemię, błyskawice w deszcz obraca, y wywodzi wiatr z skarbów swoich.

14. Zglupiał każdy człowiek od umiejętności, zawstydzon jest każdy rzemieślnik w rycinie, bo ono fałsz jest co ulał, y nie masz ducha w nich.

15. Nikczemne są, y dzieło śmiechu godne, czasu nawiedzenia ich poginą.

16. Nie jest tym podobien dział Jakóbów, bo który wszystko stworzył, on jest, a Izrael pręt dziedzictwa jego: Pan zastępów imię iemu.

17. Zbierz z ziemię zelżywość twoją, która mieszkaż w obłężeniu,

18. bo to mówi Pan: Oto ia daleko wyrzucę obywatelę ziemię tym razem, y utrapię ie tak, że należieni będą.

19. Biada mnie nad zniszczeniem moim, złe bardzo zbiecie moje. A iam rzekł: Właśnie to jest choro-ba moia, będę ia nosił.

20. Namiot mój zburzon jest, wszystkie powrózki moje porwały się, synowie moi wyszli odemnie,

sie spustoszenia Babilonu przez Daryusza i Cyrusa, a tēm bardziej po przyjściu Chrystusa.

16. *Dział Jakóbów.* Bóg Jakóbów, którego Izraelici religijnie czczą i chcą mieć Gó za częstkę i dziedzictwo swoje. Tak mawiał Dawid, Psalm 72, 26: *Części moja, Boże na wieki.*—*Bo który wszystko stworzył, on jest.* On bowiem jest Bogiem prawdziwym, który uczynił wszystkie rzeczy.—*Pręt dziedzictwa.* Zowie prętem dziedzictwa dla tego, że dziedzictwo zwykło rozdzielać się za pomocą prętów mierniczych, jak mówi się w Psal. 73, 2: *Odkupites pręt dziedzictwa twego, góra Syon, na którejs mieszkał;* albo Izrael jest, *scebet,* to jest, laską, albo berłem dziedzictwa Bożego, ponieważ Bóg w Izraelu założył królestwo swoje.

17. *Zbierz... zelżywość twoją.* Zbierz o Jeruzalem! bogactwa i bałwany twoje, które nareszcie staną się ci na zawstydzienie.—*Która mieszkaż w obłężeniu.* Która prędko masz być obłożoną.

18. *Daleko wyrzucę obywatelę ziemię.* To jest, gdy Żydzi uprowadzeni zostaną w niewolę do ziemi dalekiej.—*Tak, że należieni będą.* Tak, że wszyscy zostaną znaleźieni w miesiąc, ani będą mogli uciec, jak tłumaczył s. Hieronim.

19. *Biada mnie!* Są słowa lamentującego ludu.—*Nad zniszczeniem mojem.* Dla zniszczenia mojego i rany pełnej bólesci.—*Złe bardzo.* Bardzo ciężkie.—*Właśnie to jest choro-ba moja.* Mnie należy się: cierpię kary godne grzechów moich, i przeto cierpliwie będę je ponosił.

20. *Namiot mój.* Pod imieniem namiotu rozumie Jeruzalem, miasto stołeczne; przez powrózki zaś rozumie przyległe na około miasta i miasteczka, które, jakby powrozy ją utrzymywały i żywiły.—*Synowie moi wyszli.* Uprowadzeni w niewolę.—*Nie masz ktoby...* roz-

et non subsistunt: non est, qui extendat ultra tentorium meum, et erigat pelles meas.

21. Quia stulte egerunt pastores, et Dominum non quaesierunt; propterea non intellexerunt, et omnis grex eorum dispersus est.

22. Vox auditionis ecce venit, et commotio magna de terra aquilonis, ut ponat civitates Juda solitudinem, et habitaculum draconum.

23. Scio, Domine, quia non est hominis via ejus: nec viri est, ut ambulet, et dirigat gressus suos.

24. Corripe me, Domine, verumtamen in iudicio, et non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. (Psal. 6, 2).

25. Effunde indignationem tuam super gentes, quae non cognoverunt te, et super provincias, quae nomen tuum non invocaverunt, quia comederunt Jacob, et devoraverunt eum, et consumerunt illum, et decus ejus dissipaverunt. (Psal. 78, 6).

Wykład. X. J. Wujka.—Roz. 10. w. 11. Bogowie którzy nieba i ziemi nie stworzyli, niechaj zginą z ziemi. Tu masz jasne słowa Pisma s. iż prorocy święci, nigdy żadnego inszego Boga nie znali ani przepowiadali, okrom tego jednego samego stwórcy nieba i ziemi, którego samego wszyscy chwalić powinni, a wszystkich innych bogów chwalić zabraniali. Jakoż tedy dzisiejszy nowochrześcijański Boga którego stworzenie nieba i ziemi odejmują, śmieją wprowadzać, przeciw jasnemu słowu proroków świętych? Pytam, albo o takim Bogu, coby nie stworzył nieba i ziemi, wiedzieli prorocy, albo nie? jeśli wiedzieli, czemuż się go tu prorok zarzeka, ani go chce znać za Boga? A jeśli nie wiedzieli, toć tedy prorocy nie znali przyszłego Messyjasza, i nie mogli o nim jako o nieznanym prorokować: a podobnież to są rzeczy? Aleć to fałsz jest nowochrześcijański: boć prorocy lepiej znali Messyjasza przyszłego, i zowią go Panem, i Jehową, i Bogiem Izraelskim, który stworzył niebo i ziemię, i opowiadają, że nie kto inny miał być naszym Messyjaszem jedno sam Bóg Izraelski stworzyciel nieba i ziemi, o czém też masz niżej 23, 5, i 33, 16.

23. *Wiem Panie że droga człowiecza nie jest jego.* Imieniem ludu żydowskiego prosi o nawrócenie, które iż bez osobliwej łaski być nie mogło, przeto mówi: *Wiem Panie że droga człowiecza nie jest jego: to jest, iż sam człowiek swą mocą nie może naprostować drogi swęj, potem przydaje: Karz mię Panie, to jest, abym przestraszony karaniem o ciebie się nawrócił.* A tak nie odejmuje tu człowiekowi wolnej woli, tylko wyznawa, że do nawrócenia od grzechów trzeba pomocy Bożej.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O upominaniu Izraelitów za ich niewierność i zapamiętałość.

1. Verbum, quod factum est a Domino ad Jeremiam, dicens:

2. Audite verba pacti hujus, et loquimini ad viros Juda et ad habitatores Jerusalem,

3. et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus Israel: Maledictus vir, qui non audierit verba pacti hujus,

4. quod praecepi patribus vestris in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea, dicens: Audite vocem meam, et facite omnia, quae

1. Słowo które się stało od Pana do Jeremiasza, rzekąc:

2. Słuchajcie słów przymierza tego, a mówcie do mężów Judzkich, y do obywatelów Jeruzalem,

3. y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg Izraelów: Przeklęty mąż, który nie usłucha słów przymierza tego,

4. którem przykazał oycóm waszym dnia którego ie wywiódł z ziemi Egypckiej, z pieca żelaznego, mówiąc: Słuchajcie głosu mego, a czyj-

ciagał. Nie ma, ktoby przywrócił mię do stanu pierwotnego.—*Skóry moje.* Namioty bowiem urządzały się ze skór.

21. *Głupie czynili pasterze.* Królowie, książęta, kapłani, prorocy, którzy mawiali: *Pokój, pokój, i nie było pokoju,* wyżej r. 6, w. 14 i r. 8, w. 11.

22. *Głos słuchu.* Wielki i wyraźny, tak że łatwo jest słyszany.—*Ruszenie wielkie.* Zamieszanie, wielkie wojny z Chaldej, która dla Judei jest północną.

23. *Droga człowiecza nie jest jego.* Ludzie bowiem nic dobrego nie mogą uczynić bez Boga; lecz wszystkim rządzi opatrność Boska; albo mówi tylko o Nabuchodonozrze, i sens jest: wiem, że Nabuchodonozor nie może

przyjść, ani zwyciężyć mnie, jeśli Ty go nie wesprzesz.—*Ani jest... męża.* Jest powtórzenie tego samego zdania. Patrz Wujka.

24. *Wszakże w sądzie.* Z umiarkowaniem, zachowując pewny sposób i miarę. Tak modlił się Dawid: *Panie nie w zapalczywości twojej strofuj mię.* Psal. 6, 2.

25. *Wylęj.* To aż do końca rozdziału jest powtórzeniem z Psal. 78, 6.

R. 11.—2. *Śluchajcie.* Ty, o Jeremiaszu, i prorocy towarzysze twoi—*Słów przymierza tego.* Odnawia pamięć przymierza, zawartego z ludem na górze Syon.

4. *Pieca żelaznego.* Z niewoli najcięższej, którą wytrzymaliście w Egipcie.

praecipio vobis, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum,

5. ut suscitem juramentum, quod juravi patribus vestris daturum me eis terram fluentem lacte et melle, sicut est dies haec. Et respondi, et dixi: Amen, Domine.

6. Et dixit Dominus ad me: Vociferare omnia verba haec in civitatibus Juda et foris Jerusalem, dicens: Audite verba pacti hujus, et facite illa,

7. quia contestans contestatus sum patres vestros in die, qua eduxi eos de terra Aegypti usque ad diem hanc: mane consurgens contestatus sum, et dixi: Audite vocem meam:

8. et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed abierunt unusquisque in pravitatem cordis sui mali; et induxi super eos omnia verba pacti hujus, quod praecepi, ut facerent, et non fecerunt.

9. Et dixit Dominus ad me: Inventa est conjuratio in viris Juda et in habitatoribus Jerusalem.

10. Reversi sunt ad iniquitates patrum suorum priores, qui noluerunt audire verba mea, et hi ergo abierunt post deos alienos, ut servirent eis: irritum fecerunt domus Israel et domus Juda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.

11. Quam ob rem haec dicit Dominus: Ecce, ego inducam super eos mala, de quibus exire non poterunt: et clamabunt ad me, et non exaudiam eos.

12. Et ibunt civitates Juda et habitatores Jerusalem, et clamabunt ad deos, quibus libant, et non salvabunt eos in tempore afflictionis eorum.

13. Secundum numerum enim civitatum tuarum erant dii tui, Juda, et secundum numerum viarum, Jerusalem, posuisti aras confusionis, aras ad libandum Baalim. (*Supr. 2, 28*).

14. Tu ergo noli orare pro populo hoc, et ne assumas pro eis laudem et orationem, quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum. (*Supr. 7, 16. Infr. 14, 11*).

15. Quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es?

16. Olivam uberem, pulchram, fructiferam, spe-

cie wszystko co wam rozkażę, y będziecie mi ludem, a ja wam będę Bogiem,

5. abych wzbudził przysięgę, którą przysięgał ojcóm waszym, żem im miał dać ziemię opływającą mlekiem y miodem, iako iest ten dzień. Y odpowiedziałem, y rzekłem: Amen, Panie.

6. Y rzekł Pan do mnie: Krzycz wszystkie te słowa w mieściech Judzkich, y przed Jeruzalem mówiac: Słuchaycie słów przymierza tego, a czyńcie ie,

7. bo oświadczając oświadczyłem się przed oycy waszymi dnia, którego im wywiódł z ziemie Egypckiej, aż do dnia tego: rano wstając oświadczałem się, y mówiłem: Słuchaycie głosu mego:

8. a nie usłuchali, ani nachylili ucha swego, ale chodzili każdy w przewrotności serca swego złego; y przywiodłem na nie wszystkie słowa przymierza tego, którym przykazał aby czynili, a nie czynili.

9. Y rzekł Pan do mnie: Nalazło się zbuntowanie w mężach Judzkich, y w obywatelach Jeruzalem.

10. Wrócili się do nieprawości ojców swych pierwszych, którzy nie chcieli słuchać słów moich, a tak y ci poszli za bogi cudzymi, aby im służyli, zgwalcili dóm Izraelski, y dóm Judzki, przymierze moje, którym z oycy ich postanowił.

11. Przetóż to mówi Pan: Oto ja przywiodę na nie zle, z których wynisć nie będą mogli: y będą wołać do mnie, a nie wysłucham ich.

12. Y póyda miasta Judzkie, y obywatele Jeruzalem, y będą wołać do bogów, którym ofiary czynią, a nie wybawią ich czasu ich utrapienia.

13. Bo wedle liczby miast twoich byli bogowie twoi Judo, a według liczby dróg Jerozolimskich nastawialiście ołtarzów sromotnych, ołtarzów na mokre ofiarowanie Baalóm.

14. Przetóż ty nie módl się za tym ludem, ani przyjmuy za nimi chwały y modlitwy, bo nie wysłucham czasu wołania do mnie, czasu utrapienia swego.

15. Cóż to iest, że miły mój w domu moim czynił wiele złości? izali mięso święte odeymie od ciebie złości twoie, z którycheś się chlubił?

16. Oliwá obfita, piękna, rodzayna, śliczna, na-

5 *Wzbudził.* Ażebym potwierdził i rzeczą samą wykonał, albo ażebym ożywił to, co niejako jest zamarłem: gdy bowiem patryarchom była obiecana Palestyna na dziedzictwo wieczne, ztąd zdawała się być przetrwana ta obietnica niewolą Babilońską. — *I odpowiedziałem.* Ja prorok. — *I rzekłem: Amen.* Tak uczynię, jako rzekł. To powiem mężom Judy i Jeruzalem.

6. *I przed Jeruzalem.* Na ulicach miasta Jeruzalem.

7. *Oświadczając oświadczyłem się.* Często i usilnie oświadczałem się. — *Rano wstając.* Pilnie i z największą starannością; co bowiem starannie czynimy, do tego jak najraniej bierzemy się. Patrz wyżej r. 7, 13. i niżej r. 33, 14.

8. *W przewrotności serca swego złego.* Poszli raczej za uporem swoim, nie zaś usłuchali przestróg moich. — *Słowa przymierza.* Przeklęstwa i kary, któreni zagroziłem gwałcielowi przymierza, Deuter. 27, 13 i w następnych.

9. *Nalazło się zbuntowanie.* Jak gdyby uczyniwszy

spisek, odstąpili odemnie i poszli za nieprawościami ojców swoich.

13. *Wedle liczby.* Tyłu miałś bogów, ile miast. — *Ołtarzów sromotnych.* Czci bezbożnej i sromotnej.

14. *Przetóż ty.* To jest powtórzeniem z r. 7, w. 16. Patrz co tam powiedziano.

15. *Miły mój.* Lud mój. — *W domu moim.* W samym kościele, w którym postawił bałwany. — *Izali mięso święte.* Izali ofiary, które mnie czynisz, będą mogły zgładzić grzechy twoje? jak gdyby rzekł: Nie będą mogły, bo takich bałwochwalców ofiary mnie się nie podobają. Patrz wyż. r. 6, 20, i 7, 21 i 22.

16. *Oliwá.* Podobną do oliwy, dla obfitości łaski i żywności dobrych uczynków i t. p. — *Nazwał.* Uczynił tak, że prawdziwie taką nazywać się mogłaś. — *Na głos mówienia.* Gdy Bóg mówił i rozkazał, oraz dał znak Chaldejczykom, ażeby przyszli. — *Ogień się...* zapalił Zapalczywość Chaldejczyków. — *Chrościny jej.* W hebr. jest, *gałęzi jej*, to też mają LXX.

ciosam vocavit Dominus nomen tuum: ad vocem loquelae, grandis exarsit ignis in ea, et combusta sunt fruteta ejus.

17. Et Dominus exercituum, qui plantavit te, locutus est super te malum pro malis, domus Israel et domus Juda, quae fecerunt sibi ad irritandum me, libantes Baalim.

18. Tu autem, Domine, demonstrasti mihi, et cognovi: tunc ostendisti mihi studia eorum.

19. Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam; et non cognovi, quia cogitaverunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium, et nomen ejus non memoretur amplius.

20. Tu autem, Domine Sabaoth, qui judicas juste, et probas renes et corda: videam ultionem tuam ex eis, tibi enim revelavi causam meam.

(Infr. 17, 10).

21. Propterea haec dicit Dominus ad viros Anathoth, qui quaerunt animam tuam, et dicunt: Non prophetabis in nomine Domini, et non morieris in manibus nostris.

22. Propterea haec dicit Dominus exercituum: Ecce, ego visitabo super eos: juvenes morientur in gladio, filii eorum et filiae eorum morientur in fame.

23. Et reliquiae non erunt ex eis: inducam enim malum super viros Anathoth, annum visitationis eorum.

zwał Pan imię twoje: na głos mówienia, wielki się ogień na nię zapalił, y pogorzały chróściny ię.

17. Y Pan zastępów, który cię szepił, mówił na cię złe, dla złości domu Izraelskiego, y domu Judzkiego, które czynili sobie, aby mię drażnili, ofiarując Baalóm.

18. Ale ty Panie ukazałeś mi, y poznałem: tedy pokazałeś mi sprawy ich.

19. A ia jako baranek cichy, którego niosą na rzeź, a nie poznałem że myśliłi na mię rady, mówiąc: Włóźmy drewno w chleb iego, a wygladźmy go z ziemie żywiących, y imienia iego więćcy niech nie wspomni.

20. Ale ty Panie zastępów, który sądzisz sprawiedliwie, a nerek y serca doznawasz: niech ujrzą pomstę twoię nad nimi, bom tobie objawił sprawę moię.

21. Przełoż to mówi Pan do mężów Anathoth, którzy szukają dusze twoięy, y mówią: Nie będziesz prorokował w imię Pańskie, y nie umrzesz od rak naszych.

22. Przełoż to mówi Pan zastępów: Oto ia nawiedzę ie: młodzieńcy pomrą od miecza, synowie ich, y córki ich pomrą od głodu.

23. A ostatku nie będzie po nich, bo nawiedzę zle na męże Anathoth, rok nawiedzenia ich.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 11. w. 19. Włóźmy drewno w chleb jego. Tertulianus lib. 3, contra Marcionem, i lib. contra Judaeos, przez chleb rozumie ciało Pana Chrystusowe, które miał dać pod osobą chleba: a przez drewno rozumie krzyż, na którym ciało Pana Chrystusowe jest zawieszona. Zład się też pokazuje, iż w Eucharystyi jest prawdziwie istotne Ciało Pana Chrystusowe: bo według Tertuliana, o tymże chlebie mówi Pan Chrystus na wieczerzy, to jest Ciało moje, o którym mówił Jeremiasz, włóźmy drewno w chleb jego. A iż tu mówi prorok o ciełe prawdziwém (boć nie chleb jest ukrzyżowany) tedy i na wieczerzę według Tertuliana mówi o prawdziwém i istotnem ciełe. Także rozumie Lactantius lib. 4, Divin. instit. c. 18. Hieron. i Origenes super Jeremiam.

C A P U T XII.

ROZDZIAŁ 12.

O ukaraniu bezboźników, spustoszeniu Judei, i t. d.

1. Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum: verumtamen justa loquar ad te: Quare via

17. Mówił na cię złe. Postanowił cię karać, zatracić i spustoszyć.—Dla złości. Dla występków, na ukaranie grzechów.

18. Ukazałeś mi. Grzechy ich i obyczaje występne, którym oddani byli, i podstępny zdradliwie przeciwko mnie, którego zatracić chciaeli, jako przestrzegacza przykrego i przyganiacza zbrodni ich, i sprawcę prococtw smutnych.

19. A ja jako baranek cichy. Prorok mówi co do siebie sam o sobie; jednak rzeczą jest pewną, że w osobie Jeremiasza to się mówi o Chrystusie, i że przez wzgląd na Chrystusa to się przytrafiło Jeremiaszowi, i jest napisane.—A nie poznałem. Prowadzony byłam na śmierć i milczałem, jak gdybym nie rozumiał dokąd mię prowadzono.—Włóźmy drewno w chleb jego. Włóźmy drzewo cisowe stłuczone w chleb jego; drzewo bowiem cis (taxus) tak jest szkodliwe, że kto pod nięm spi, albo je, wnet umiera. Patrz Plin. lib. 16, c. 10. Co w tym wierszu mówi się historycznie o Jeremiaszu, to sposobem prorockim przepowiada się o Chrystusie, którego ciało jest chlebem prawdziwym, co z nieba zstąpił, a krzyż drzewem. P. W.

1. Sprawiedliwys ty w prawdzie Panie, gdybych się z tobą spierał: a wszakoż sprawiedliwości będę

20. Panie zastępów. Panie wszechmocny.—Nerek... doznawasz. Przenikasz skrytości serca.—Niech ujrzą pomstę. Uczyni, ażebym ujrzał karę od ciebie zesłaną. To mówi Jeremiasz nie z chęci zemsty, lecz z pragnienia sprawiedliwości.—Objawił. Polecił, albowiem udało mi się do ciebie, jako do sędzięgo najsprawiedliwszego.

21. To mówi Pan. Ja mówię: sam bowiem jest Bóg, który mówi o sobie samym w osobie trzecięj.—Do mężów Anathoth. Do kapłanów, wespół mieszkawców Jeremiasza, którzy go najwięcej prześladowali, Jeremiasz bowiem był rodem z Anathoth.—Nie będziesz prorokował. Czas przyszły zamiast trybu rozkazującego, nie prorokuj.—Nie umrzesz. Nie zabijemy ciebie.

22. Nawiedzę. Albowiem będę ich karał.

23. Ostatku nie będzie po nich. Wyniszczę całe ich potomstwo; tak mówi się w Psal. 36, 28: Nasienie bezboźnych zaginie.—Nawiedzenia ich. Karania i zniszczenia.

R. 12.—1. Sprawiedliwys... gdybym się... spierał. To jest, wielce jesteś sprawiedliwym, żebym mógł z tobą się spierać.—A wszakoż sprawiedliwości będę mó-

impiorum prosperatur: bene est omnibus, qui praevaricantur, et inique agunt? (*Job. 21, 7. Habac. 1, 13.*)

2. Plantasti eos, et radicem miserunt: proficiunt et faciunt fructum: prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum.

3. Et tu, Domine, nosti me, vidisti me, et probasti cor meum tecum: congrega eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis.

4. Usquequo lugebit terra, et herba omnis regionis siccabitur propter malitiam habitantium in ea? consumtum est animal et volucre, quoniam dixerunt: Non videbit novissima nostra.

5. Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? cum autem in terra pacis securus fueris, quid facies in superbia Jordanis?

6. Nam et fratres tui, et domus patris tui, etiam ipsi pugnaverunt adversum te, et clamaverunt post te plena voce; ne credas eis, cum locuti fuerint tibi bona.

7. Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam: dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus.

8. Facta est mihi hereditas mea quasi leo in silva: dedit contra me vocem, ideo odivi eam.

9. Numquid avis discolor hereditas mea mihi? numquid avis tineta per totum? venite, congregamini omnes bestiae terrae, properate ad devorandum.

10. Pastores multi demoliti sunt vineam meam, conculcaverunt partem meam, dederunt portionem meam desiderabilem in deserto solitudinis.

wit. Jak gdyby rzekł: Jednak niechaj mi się godzi wypowiedzieć sprawiedliwe skargi moje, jakimi się mi wydadają.

2. *Wsadziłeś je.* Usadowiłeś tak, jak drzewa, które głęboko wpuściły korzenie. — *Rosną.* Pomnażają się w bogactwa i potomstwo. — *Blisko ty jest ust ich.* To jest, obficie udzielając im czego żądają. Albo sens jest: ustami często wspominają imię twoje, serce zaś ich daleko jest od ciebie. — *Daleko od nerek ich.* Gdyż i najmniejszą chłostą ich nie dotykasz. Tak Thren. 3, 13 mówi się: *Wystrzelił w nerki moje, córki sąjduka swego:* to jest, strzały; albo sens jest. nie myślą o tobie.

3. *Znasz mię.* Żem jest niewinny i szczerze czczę ciebie. — *I poświęć je.* Poświęć i przeznacz ich na ofiary.

4. *Plakać będzie ziemia.* Będzie niepłodną i straszną, nakształt płaczących. — *Dla złości mieszkających na niej.* Często bowiem się dzieje, iż dla złości ludzi ziemia nie wydaje owoców: jak gdyby rzekł: Dopókiż Panie będziesz znosił, abyśmy i my, dla występków bezbożnych, ulegali nieszczęściu niepłodności i klęskom wojny? — *Nie ujrzy ostatków naszych.* Bóg nie widzi, albo nie troszczy się o to, co się ma nam przytrafić.

5. *Jeśli z pieszymi bieżąc.* Jest odpowiedź Boga na uzalania się Jeremiasza, i sens jest: jeśli nie mogłeś się oprzeć Anathothczykom, współobywatelom swoim, jakże się oprzesz Jerozolimczykom: gdy tamci są jakby pieszymi, to jest słabszymi, ci zaś jakby jeźdźcami, to jest, silniejszymi. Rzeczy są małe, co cierpiełeś, cięższe pozostają ci do zniesienia. — *A gdyż w ziemi pokoju był bezpieczny.* Jak gdyby rzekł: Zdawało się ci, że na ziemi i w ojczyźnie swojej mieszkasz bezpieczny w pokoju, a jednakże tam czatowali na twoje zgube; czegoż

de do ciebie mówił: Czemu się szczęści droga niezbożnych: dobrze się mała wszyscy, którzy przestępstwa i nieprawość czynią?

2. *Wsadziłeś je, y rozkorzenił się:* rosna y owoc wydaia: blisko ty jest ust ich, a daleko od nerek ich.

3. A ty Panie znasz mię, widziałeś mię, y doświadczyłeś serca mego u siebie: zgromadź je iako trzodę na rzeź, y poświęć je w dzień zabijania.

4. *Dokądże plakać będzie ziemia, a ziele wszego pola schnąć będzie,* dla złości mieszkających na niej? zstrawione jest bydło y ptastwo, bo mówili: Nie ujrzy ostatków naszych.

5. *Jeśli z pieszymi bieżąc spracowałeś się,* iakoż będziesz mógł ubiegać się z koniami? a gdyż w ziemi pokoju był bezpieczny, cóż uczynisz w nadętości Jordanu?

6. Bo y bracia twoi, y dóm oycy twego, y ci walczyli przeciw tobie, y wołali za tobą pełnym głosem: nie wierz im, gdy będą mówić do ciebie dobre rzeczy.

7. *Opuściłem dóm mój, ostawiłem dziedzictwo moje, dałem miłą duszę swoję w ręce nieprzyjaciół ięy.*

8. Stało mi się dziedzictwo moje iako lew w lesie: puściło przeciwko mnie głos, dla tego ie mam w nienawiści.

9. *Izali dziedzictwo moje jest mi plakiem pstrym? izali ptakiem zewsząd farbowanym? przydźcie, zbierzcie się wszyscy zwierzowie ziemscy, spieszcie się na pożarcie.*

10. *Pasterze mnodzy skazili winnicę moję, podeptali dział mój: obrócili część moję roskoszna w pustynia pusta.*

więc masz spodziewać się w Jerozolimie? — *W nadętości Jordanu.* Lud Jerozolimski przyrównywa do fali Jordanu: rzeka bowiem Jordan latem zwykła zdymać się, zalewając brzegi i gwałtownym pędem unosząc się.

6. *Bracia twoi.* Obywatele miasta Anathoth. — *Nie wierz im.* Nie ufaj, jeśli będą okazywali się przychylnymi i zyczyliwymi dla ciebie.

7. *Dom mój.* Kościół. — *Dziedzictwo moje.* Lud Żydowski. — *Miłą duszę swoję.* Jeruzalem, które kochałem, jak duszę swoję, oddałem w ręce Chaldejczyków.

8. *Dziedzictwo moje.* Lud mój. — *Jako lew w lesie.* Jak ludzie, usłyszawszy ryk lwa w lesie, uciekają, tak ja odwróciłem się od tego ludu buntowniczego i rozjątrzonego na mnie, i opuściłem go. — *Puściło przeciwko mnie głos.* Złorzecząc mi i źle sądząc i mówiąc o bóście i opatrności mojej.

9. *Izali... ptakiem pstrym.* Mniemam, iż sens jest: Izali lud mój zasługuje na to, ażeby był mnie miłym, jako są ptaki ładne i przyozdobione w różnobarwne pióra, które się w domu w klatkach chowają; raczej się on przerodził w ptaka szpetnego, przeznaczonego na pastwę dzikim zwierzętom.

10. *Pasterze mnodzy.* Królowie i książęta, których Nabuchodonozor przyłączył do siebie: tak też wyżej w r. 6, w 3, nieprzyjacielem zowią się pasterzami. — *Winnicę moję.* Judeę. — *Dział mój.* Dziedzictwo moje, które też nazywa częścią swoję. — *Roskoszna.* Piękną, obfita, godną zazdrości: tak mawiał Dawid Psalm 15, 6: *Sznury przypadły mi na osobliwych: albowiem dziedzictwo moje jest mi znamienite.* — *W pustynią pusta.* Opuśczoneą, samotną.

11. Posuerunt eam in dissipationem, luxitque super me: desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est, qui recogitet corde.

12. Super omnes vias deserti venerunt vastatores, quia gladius Domini devorabit ab extremo terrae usque ad extremum ejus; non est pax universae carni.

13. Seminauerunt triticum, et spinas messuerunt; hereditatem acceperunt, et non eis proderit: confundemini a fructibus vestris, propter iram furoris Domini.

14. Haec dicit Dominus adversum omnes vicinos meos pessimos, qui tangunt hereditatem, quam distribui populo meo Israel: Ecce, ego evellam eos de terra sua, et domum Juda evellam de medio eorum.

15. Et cum evulsero eos, convertar, et miserebor eorum, et reducam eos, virum ad hereditatem suam, et virum in terram suam.

16. Et erit: si eruditi didicerint vias populi mei, ut jurent in nomine meo: Vivit Dominus, sicut docuerunt populum meum jurare in Baal: aedificabuntur in medio populi mei.

17. Quodsi non audierint, evellam gentem illam evulsione et perditione, ait Dominus.

11. Obrócili ją w rozszarpanie, y plakała nademną: spustoszeniem spustoszona jest wszytką ziemia, bo nie masz ktoby uważał w sercu.

12. Na wszytkie drogi puszczę przyszli burzyciele, bo miecz Pański poźrze od końca ziemi aż do końca ięy: nie masz pokoju wszelkiemu ciału.

13. Siali pszenicę, ale cięrznie żęli; wzięli dziedzictwo, a nie pomoże im: zawstydzicie się urodzaiów waszych, dla gniewu zapalczywości Pańskięy.

14. To mówi Pan przeciw wszem sasiadóm moim naygorszym, którzy się dotykaia dziedzictwa, którym podzielił ludowi memu Izraelskiemu: Oto ia wyrwę ich z ziemi ich, y dóm Judzki wyrwę z pośrodku ich.

15. A gdy ie wyrwę, nawrócę się, y zlituię się nad nimi, y nawrócę ie, męża do dziedzictwa swęgo, y męża do ziemi ięgo.

16. Y będzie: iesli uczać się naucza się dróg ludu mego, żeby przysięgali na imię moie: Żywie Pan, iako nauczyli lud mój przysięgać na Baala: zbuduią się, w pośrodku ludu mego.

17. Lecz iesli nie usłuchaia, wyrwę naród on wyrwaniem y zatraceniem, mówi Pan.

CAPUT XIII.

O uprowadzeniu Żydów do niewoli

ROZDZIAŁ 13.

Babilońskiej, dla ich nieprawości.

1. Haec dicit Dominus ad me: Vade et posside tibi lumbare lineum, et pones illud super lumbos tuos, et in aquam non inferes illud.

11. Obrócili ją w rozszarpanie. Zburzyli i zniszczyli ją.—*I plakała nademną.* Do mnie, albo przede mną, jakby w opustoszeniu swoim żądając pomocy ode mnie.—*Bo nie masz ktoby uważał.* Ziemia płacze i spustoszona jest, a jednak niema, ktoby uważał, to jest, ktoby rozmyślał o tém, jaka jest przyczyna klęsk, i jakie na nie lekarstwo. Chaldejcki ma: *bo nie masz, ktoby wystawiał sobie na myślę bojaźń moję.*

12. *Burzyciele.* Nieprzyjaźni Chaldejczycy.—*Miecz Pański.* Gniew Boży mściwy i miecz Chaldejczyków, od Pana Boga zesłany.—*Nie masz pokoju wszelkiemu ciału.* Ponieważ ta klęska dotknie Żydów wszystkich.

13. *Siali pszenicę.* To jest, pomyślność zamieni się w nędzę.—*Zawstydzicie się urodzajów waszych.* Dla gniewu zapalczywości Pańskiej urodzaje zawiadą oczekiwanie wasze, i przeto jakby wstydu nabawią was.

14. *To mówi Pan.* Bóg grozi nieprzyjaciołóm Żydom.—*Sasiadóm moim.* Rozumie narody sąsiednie Żydom, które pierwsze w wojsku Nabuchodonozora wystąpiły przeciwko Jeruzalem, to jest: Filistyńczyków, Idumejczyków, Ammonitów i Moabitów.—*Którzy się dotykaia dziedzictwa.* Pustoszą i przywłaszczaja sobie dziedzictwo moje.—*Wyrwę je.* To jest Chaldejczyków, i sprawię to, że Medowie przepędzą ich z własnej ich ziemi. Albo wyrwę sąsiadów wraz z Żydami i uczynię uczestnikami teje samej niewoli.—*I dom Judzki.* I Żydów, będących u nich więźniami, dla tego samego powodu wybawię z niewoli ich.

15. *Nawrócę je.* Rozumie narody wyżę wspomniane, to jest, Ammonitów i Moabitów, które razem z Żydami obiecują nawrócić, to jest z Babilonu odprowadzić do własnej ich ziemi: co i dokonaniem zostało, jak się pokazuje z r. 48, 47; 49, 6.—*Męża.* Każdego.

1. To mówi Pan do mnie: Idź, a dostań sobie spodniego pasa lnianego, y włóż ji na biodra twoie, a do wody nie kładź go.

16. *Jesli uczać się nauczą się.* Moabici i Ammonici.—*Dróg ludu mego.* Wiary i religii żydowskiej.—*Żeby przysięgali na imię moje.* I następnie czcili mię, jako Boga.—*Żywie Pan.* Ta jest forma przysięgi: iesli zamiast tego, co pierwiej przysięgali i uczyli przysięgać *Żyję Baal,* będą przysięgali i mówili, *Żyję Pan.*—*Zbuduią się.* Spokojnie i pomyślnie będą żyli, obfitując w dostatki i potomstwo.—*W pośrodku ludu mego.* Będą bowiem z ludu i Kościoła mojego, chociaż będą mieszkali w krajach swoich, pogranicznych Judei.

17. *Wyrwaniem i zatraceniem.* Zgoła wyrwijając i zatracając.

R. 13.—1. *Dostań.* Kup.—*Spodniego pasa lnianęgo.* Pas, którym przepasują się biodra. Chce zaś, ażeby był lniany, iżby przez to wskazać, że powinien być opasany nie na odzieniu, ale na cieie. Jezeli bowiem chcemy, ażeby co jak najściślej było z nami spojone i iżby jak najpilniej przechować, to przypasujemy do biodr, jak czynią podróżni, którzy pieniądze, wszyte do pasa lnianęgo, opasują około biodr swoich. Bóg zaś przez ten pas lniany chciał wskazać, że lud Żydowski był Mu najbliźszym i najmilszym; jednak dla jego grzechów odrzucił go i wystawił na zapalczywość Chaldejczyków, (Euphrat bowiem skrapia Chaldee) i tam w niewoli zgnął w brudach.—*Do wody niekładź go.* To jest, potem, jak zaciągnie brud, ażeby przez to znaczyło się, że Żydzi zostali uwięzieni dla brudów grzechów swoich, iżby udrczeniem niewoli, smady ich zostały obmyte i oczyszczone. Ś. Hieronim tłumaczy, *do wody nie kładź,* to jest, świeżo uplecionego nie będziesz moczył w wodzie, ażebyś go wybielił, lecz zostawisz grubym i szorstkim, iżby wskazać, że lud Żydowski, nowo-narodzony, przez P. Boga został powołany na dziedzictwo, kiedy był cie-

2. Et possedi lumbare juxta verbum Domini, et posui circa lumbos meos.

3. Et factus est sermo Domini ad me secundo, dicens:

4. Tolle lumbare, quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, et surgens vade ad Euphraten, et absconde ibi illud in foramine petrae.

5. Et abii, et abscondi illud in Euphrate, sicut praeceperat mihi Domiuus.

6. Et factum est post dies plurimos, dixit Dominus ad me: Surge, vade ad Euphraten, et tolle inde lumbare, quod praecepi tibi, ut absconderes illud ibi.

7. Et abii ad Euphraten, et fodi, et tuli lumbare de loco, ubi absconderam illud; et ecce computruerat lumbare ita, ut nulli usui aptum esset.

8. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

9. Haec dicit Domiuus: Sic putrescere faciam superbiam Juda, et superbiam Jerusalem multam:

10. populum istum pessimum, qui nolunt audire verba mea, et ambulant in pravitate cordis sui, abieruntque post deos alienos, ut servirent eis, et adorarent eos, et erunt sicut lumbare istud, quod nulli usui aptum est.

11. Sicut enim adhaeret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi omnem domum Israel, et omnem domum Juda, dicit Dominus, ut essent mihi in populum, et in nomen, et in laudem, et in gloriam: et non audierunt.

12. Dices ergo ad eos sermonem istum: Haec dicit Dominus Deus Israel: Omnis laguncula implebitur vino. Et dicent ad te: Numquid ignoramus, quia omnis laguncula implebitur vino?

13. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Ecce ego implebo omnes habitatores terrae hujus, et reges, qui sedent de stirpe David super thronum ejus, et sacerdotes, et prophetas, et omnes habitatores Jerusalem, ebrietate,

14. et dispergam eos, virum a fratre suo, et patres et filios pariter, ait Dominus: non parcam, et non concedam, neque miserebor, ut non disperdam eos.

15. Audite, et auribus percipite. Nolite elevare, quia Dominus oculus est.

16. Date Domino Deo vestro gloriam, antequam contenebrescat, et antequam offendant pedes ve-

2. Y dostałem spodniego pasa według słowa Pańskiego, y włożyłem około biodr swoich.

3. Y stała się mowa Pańska do mnie powtórę, mówiąc:

4. Weźmi spodni pas któregoś dostał, który jest około biodr twoich, a wstawszy idź do Euphratesa, y skryj j tam w dziurze skalnćy.

5. Y szedłem, y skryłem j w Euphratesie, iako mi był Pan rozkazał.

6. Y stało się, po wielu dni rzekł Pan do mnie: Wstań, idź do Euphratesa, a weźmi ztamąd spodni pas, którym ci rozkazał, abyś j tam schował.

7. Y szedłem do Euphratesa, y kopalem, y wzięłem pas z mieysca gdzie j był skrył: a oto był zgnił pas, tak iż się ninacz nie zgodził.

8. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

9. To mówi Pan: Tak zgnoię pychę Judy, y pychę Jeruzalem wielką:

10. ten lud nagorszy, którzy nie chcą słuchać słów moich, a chodzą w przewrotności serca swego: y chodzili za bogi obcymi, aby im służyli, y kłaniali się im: y będą iako ten spodni pas, który się ninacz nie zgodzi.

11. Bo iako spodni pas przystawa ku biodrom męzkim, takem ia był sobie przypoił wszytek dóm Izraelski, y wszytek dóm Judzki, mówi Pan: aby mi byli ludem, y imieniem, y chwałą, y sławą: a nie słuchali.

12. A tak rzeczesz do nich tę mowę: To mówi Pan Bóg Izraelski: każda flaszką będzie napełniona winem. Y rzeką do ciebie: Aza niewiemy że każda flaszką napełniona będzie winem?

13. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan: Oto ia napełnię wszytkie obywatele tćy ziemie, y króle którzy siedzą z pokolenia Dawidowego na stolicy jego, y kapłany, y proroki, y wszytkie obywatele Jeruzolimskie pijaństwem,

14. y rozprósze ie męża od brata swego, y oycę y syny społem, mówi Pan: nie zfolguię ani przepuszczę, ani się zlituję, żebym ich nie wytracił.

15. Słuchaycie, a bierzcie w uszy. Nie podnoście się, bo Pan mówił.

16. Daycie Panu Bogu waszemu chwałę, nim się zaćmi, y nim się otrącą nogi wasze o góry cie-

nym i mało okzesanym we czci Boga i obyczajach dobrych.

2. *I dostałem spodniego pasa.* Niektórzy utrzymują, że to działo się w widzeniu. Wielu sądzą, że rzeczywiście tak się stało, jak słowa brzmią: jest-to rodzaj prorocтва zagadkowego, które skuteczniej trafia do przekonania.

9. *Zgnoię pychę Judy.* Zatracę, zniweczę, przytłumię wyniosłość i pychę Żydów.

11. *Aby mi byli... imieniem i chwałą.* Jak bowiem żona jest chwałą męża, tak Izrael, będąc posłuszny i służąc Bogu, był chwałą Boga, którego imię i cześć wstawił między Poganami.

12. *Każda flaszką będzie napełniona winem.* Jak fla-

szka napełnia się winem, tak was napełnię obfitością, nie dóbr i rozkoszy, jak wy mniemacie, o Żydzi, lecz nieszczęść i cierpień.—*Aza nie wiemy.* Naśmiewają się z proroka, jakby nic nowego nie mówił: i przeto w wierszu następnym tłumaczy, co znaczą flaszką i co wino.

13. *Proroki. Fałszywe.*

14. *Męża od brata.* Każdego od bliźniego swojego.—*Ani przepuszczę.* Nie przebaczę.

16. *Daycie Panu Bogu waszemu chwałę.* Uznając i przepowiadając waszą słabość i nieprawość, a Boga potęgę i dobroć; brzydząc się grzechami swojemi i tak żyjąc, abyście byli Bogu imieniem, chwałą i sławą, jak w. 11. powiedziano.—*Nim się zaćmi.* Nim sprowadzi na was ciemności kłesk.—*Nim się otrącą nogi wasze o góry*

stri ad montes caliginosos: exspectabilis lucem, et ponet eam in umbram mortis et in caliginem.

17. Quodsi hoc non audieritis, in abscondito plorabit anima mea a facie superbiae: plorans plorabit, et deducet oculus meus lacrimam, quia captus est grex Domini. *

18. Dic regi et dominatrici: Humiliamini, sedete, quoniam descendit de capite vestro corona gloriae vestrae. * (Thren. 1, 2).

19. Civitates austri clausae sunt, et non est qui aperiat; translata est omnis Juda transmigratio perfecta.

20. Levate oculos vestros, et videte qui venitis ab aquilone: ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum?

21. Quid dices, cum visitaverit te? tu enim docuisti eos adversum te, et erudisti in caput tuum: numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem?

22. Quodsi dixeris in corde tuo: Quare venerunt mihi haec? Propter multitudinem iniquitatis tuae revelata sunt verecundiora tua, pollutae sunt plantae tuae. (Infr. 30, 14).

23. Si mutare potest aethiops pellem suam, aut pardus varietates suas: et vos poteritis benefacere cum didiceritis malum.

24. Et disseminabo eos quasi stipulam, quae vento raptatur in deserto.

25. Haec sors tua, parsque mensurae tuae a me, dicit Dominus, quia oblita es mei, et confisa es in mendacio:

26. unde et ego nudavi femora tua contra faciem tuam, et apparuit ignominia tua,

ciemne. Nim będziecie uciekali jako zbiegi przez góry, jakby w ciemnościach, i obrazicie nogi wasze o kamienie, jak to się zdarza wśród ciemności: albo sens jest: Nim uprowadzeni zostaniecie, jako więźniowie na góry wysokie i mgliste, to jest, mgłą otoczone Chaldei, o których gór kamienie, będąc zmordowani z drogi i słabo stawiając kroki, obrazicie nogi wasze.—*Będziecie czekać światła.* Pomyślności, których oczekujecie, Bóg zamieni wam w przeciwności.—*Cień śmierci.* Największe ciemności; jakimi są grobowe.

17. *A jeśli tego słuchać nie będziecie.* Są słowa proroka.—*W tajemności.* Usunę się na miejsca ukryte, a żęby swobodniej mógł płakać.—*Stado Pańskie.* Lud Żydowski.

18. *Mów Królowi.* Jechoniaszowi, jak utrzymuje Ś. Hieronim; albo jak inni mniemają Sedecyjaszowi.—*Panujaczej.* Ś. Hieron. rozumie Nohestę, matkę Jechoniasza; inni żonę Sedecyjasza.—*Ukorzcie się.* Ukorzycie się.—*Siądźcie.* Będziecie siedzieli, to jest, na ziemi będąc leżeli, upokorzeni i utrapieni.—*Spadła.* Spadnie z głów waszych korona królewska, z której chepcie się; utracicie królestwo.

19. *Miasta na południu.* Południowe; tak nazywa miasta Judei, które względnie do Babilonu, były na południe.—*Zawarte są.* Opuszczone, pozabawione mieszkańców, i dla tego zamknięte; albowiem, które domy nie są zamieszkałe, zwykle pozostają zamknięte. Albo: od Egiptu, który względnie do Judei jest na południe, żadnej pomocy dla was nie będzie: wszystko bowiem dla was będzie zamknięte. Patrz IV. Król., 24. 8.—*Przeniesion jest.* Tak uprowadzony w niewolę, iż żaden nie został. Stawia się czasby zamiast przyszłych.

mne: będziecie czekać światła, a obróci je w cień śmierci, i we mgłę.

17. A jeśli tego słuchać nie będziecie, w tajemności płakać będzie dusza moja dla pychy: płacząc płakać będzie, y wyleie lzy oko moje że poymano stado Pańskie.

18. Mów królowi, y panujaczej: ukorzcie się, siadźcie, bo spadła z głowy waszej korona chwały waszej.

19. Miasta na południe zawarte są, a niemasz kto by otworzył: przeniesion jest wszytek Juda przeniesieniem doskonałym.

20. Podnieście oczy wasze a obaczcie którzy idziecie od północy, gdzie jest stado które tobie dano zacny dobytek twój?

21. Co rzeczesz gdy cię nawiedzi? boś ie ty nauczył na się, y wywiczyl na głowę swoją: izali cię nie zęyma boleści, iako niewiastę rodzącą?

22. A jeśli rzeczesz w sercu twoim: Czemu mię to potkało? Dla mnóstwa nieprawości twęj odkryte są sromotniejsze członki twe, zmazane są stopy twoje.

23. Jeśli może odmienić Murzyn skórę swoją, albo Pard pstrociny swoje: y wy będziecie móc dobrze czynić, nauczywszy się złego.

24. Y rozsieję ie iako źdźbło, które wiatr porywa na puszcy.

25. Tenci los twój y dział miary twojej odemnie, mówi Pan, iżes mię zapomniała, a ufałaś w kłamstwie:

26. przetożem ia też obnażył łono twoie przed obliczem twoim, y okazała się sromota twoja,

20. *Podnieście oczy wasze.* O Żydzi.—*A obaczcie, którzy idziecie od północy.* Którzy północnymi jesteście względnie do Jeruzalem, albo którzy zwykliście prowadzić handel z Babilończykami, i tam udawać się, oraz z tamtąd nazad powracać, a obaczcie spustoszenie Judy i Jeruzalem, i mówcie mu.—*Gdzie jest stado.* Lud ów, prawie niezliczony, który Bóg rozmnożył w tobie. *Zacny dobytek.* Jest powtórzenie.

21. *Gdy cię nawiedzi?* Gdy Bóg będzie karał cię przez Nabuchodonozora. *Je ty nauczył na się.* Chaldecyzyków: nauczył zaś, albo przez to, że zaciągnął był z nimi przyjaźń i zażyłość przez prowadzenie handlu, albo, że prosił ich o pomoc przeciwko Egipcyanom, albo że Ezechijasza pokazał wszystkie skarby swoje posłom króla Babilońskiego, i przeto Babilończycy zachęceni zostali do łupu Jeruzolimskiego. Iza. 39. 2.

22. *Sromotniejsze członki twoje.* Członki wstydlive.—*Zmazane są stopy twoje.* W hebr. jest: *rozkryte są stopy twoje.* Mówi o narodzie, jakby o jakiejś uczciwej i skromnej niewieście, dla której jest rzeczą sromotną, jeśli stopy i golenie obnażone zostaną.

25. *Tenci los twój.* To jest dziedzictwo twoje.—*I dział miary twęj odemnie.* To ci odmierzę i zapłacę za grzechy twoje.—*W kłamstwie.* W bałwanach i niedorzecznych obietnicach fałszywych proroków i Egipcyan.

26. *Przetożem ja też obnażył.* Przetoż i ja obnażę cię, i uwieziona, jakby nierządnicę, wystawię na pomówienie wszystkich, patrz w. 22.—*Przed obliczem twojem.* Ażebyś sama się wstydziła, widząc siebie nagą; albo tak inni tłumaczą: podniosę szaty twoje nad obliczem twojem, to jest nad głową twoją, ażeby się ukazała szpetność twoja.

27. adulleria tua, et hinnitus tuus, scelus fornicationis tuae: super colles in agro vidi abominationes tuas. Vae tibi, Jerusalem, non mundaberis post me: usquequo adhuc?

27. cudzołoztwa twoje, y rżania twoje, niecnota wszeteczeństwa twego: na pagórkach na polu widziałem obrzydłości twoje. Biada tobie Jeruzalem, nie oczyścisz się po mnie, pókiż ieszce?

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O suszy i głodzie, któremi Bóg ma dotknąć lud Izraelski za jego grzechy.

1. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis.

2. Luxit Judaea, et portae ejus corruerunt, et obscuratae sunt in terra, et clamor Jerusalem ascendit.

3. Majores miserunt minores suos ad aquam; venerunt ad hauriendum, non invenerunt aquam, reportaverunt vasa sua vacua; confusi sunt et afflicti, et operuerunt capita sua.

4. Propter terrae vastitatem, quia non venit pluvia in terram, confusi sunt agricolae, operuerunt capita sua.

5. Nam et cerva in agro peperit, et reliquit, quia non erat herba.

6. Et onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones; defecerunt oculi eorum, quia non erat herba.

7. Si iniquitates nostrae responderint nobis: Domine, fac propter nomen tuum, quoniam multae sunt aversiones nostrae: tibi peccavimus.

8. Expectatio Israel, salvator ejus in tempore tribulationis, quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum?

8. Quare futurus es velut vir vagus, ut fortis, qui non potest salvare? Tu autem in nobis es, Domine, et nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos.

27. Cudzołoztwa. Cudzołoztwem, rżaniem, niecnotą wszeteczeństwa zowie bałwochwalstwo.—*Na pagórkach. Na miejskach wysokich.—Obrzydliwości. Bałwany.—Nie oczyścisz się. Nie starasz się o to, ażebyś się oczyściła z grzechów i bałwanów.—Po mnie. Trzymając się mnie i czci mojej.—Pókiż ieszce? Taką będziesz? albo pókiż będę czekał, ażebyś się upamiętała? Dopókiż będę znosił cię, i wstrzymywał zapalczywość moją, abym nie zatracił cię?*

R. 14.—1. O mowach suszności. O rzeczy i karze suszności i nieplodności, która się przytrafiła pod Sedecyaszem, przed oblężeniem Jeruzalem.

2. *Plakato Żydowstwo.* Mówi się, że ziemia płacze, gdy jest nieuprawiona, gdy jest nieplodna i straszna, nakształt płaczących.—*Bramy jego upadły.* Nikt nie przechodzi przez nie, jak gdyby upadły były. W hebr. jest: *ostabione są*, to jest, spustoszone, opuszczone, tak, że nikt przez nie ani wchodzi, ani wychodzi. LXX. mają: *próżne stały się.*—*Zaćmiły się.* Stały się smutne i straszne, jak gdyby upadły na ziemię; albo utraciły przeszłą swą świetność.

3. *Starszy.* Moźniejsi miasta.—*Młodsze swe.* Sług swoich.—*Nakryli głowy swoje.* Ten bowiem był zwyczaj u Żydów, że w czasie żałoby okrywali głowy swoje.

5. *I zostawiła.* Dzieci swoje: to jest, nie karmiła, ponieważ nie miała mleka, dla braku paszy. Użył przykładu raczej łani, jak innego zwierzęcia; gdyż łania zwykła więcej kochać swe dzieci, niż zwierzęta inne; jak gdyby rzekł: Jeśli łania opuści dzieci swoje dla braku trawy, cóż uczynią inne zwierzęta.

1. Słowo Pańskie które się stało do Jeremiasza o mowach suszności.

2. Plakało Żydowstwo, a bramy jego upadły, y zaćmiły się na ziemi, y krzyk Jerozolimski, szedł wzgórze.

3. Starszy posłali młodsze swe do wody: przyszli czerpać, nie znaleźli wody, odnieśli naczynia swe próżne: zawstydzili się y utrapili, y nakryli głowy swoje.

4. Dla spustoszenia ziemi, iż nie padał deszcz na ziemię, zawstydzili się oracze, nakryli głowę swoje.

5. Bo y łani w polu porodziła y zostawiła, że nie było trawy.

6. Y leśni osłowie stali na skałach chwytaiąc wiatru iako smokowie: ustały oczy ich, iż nie było trawy.

7. Jeśli nieprawości nasze odpowiedzą nam: Panie uczyni dla imienia twego: bo mnogie są odwrócenia nasze, tobieśmy zgrzeszyli.

8. Oczekiwanie Izraelowe, zbawicielu jego czasu utrapienia: czemu będziesz iako gość na ziemi, y iako podróżny wstępujący na pomieszkanie?

9. Czemu będziesz iako mąż tułacz, iako mocarz który nie może zbawić? a tyś iest między nami Panie, a imienia twego wzywano nad nami: nie opuszczajże nas.

7. *Jeśli nieprawości nasze odpowiedzą nam.* Będą oskarżały nas na sądzie przed tobą, jak oskarżyciel zwykł odpowiadać, i zbijać niewinniania się winowajcy. Chald. ma: *Swiadczyły przeciwko nam.*—*Panie, uczyni dla imienia twego.* Postąp z nami łaskawie dla Ciebie i dla imienia chwały twojej, chociaż na to nie zasługujemy. Tak postępuj z nami, ażebyś pamiętał, że my twoimi jesteśmy.—*Odwrócenia nasze.* Nieposłuszeństwa nasze i grzechy.

8. *Oczekiwanie Izraelowe.* O ty, Panie, w którym Izrael położył całą nadzieję swoją. Co tutaj się mówi, to w znaczeniu przenośnym stosuje się do Chrystusa, i, jak niektórzy utrzymują, nawet co do litery.—*Jako gość.* Który najął grunt cudzy, a żeby uprawiając go, zebrał owoc roku jednego, a który następnie, o ile może tę ziemię wycieńczy; albo gość, to jest najemnik, który nie tak pilnie uprawia pole pana swojego, jako cudze, jak uprawiałby swoje własne w domu.—*Wstępujący na pomieszkanie.* Na krótki czas, jak to się dzieje w gościnach. Jak gdyby rzekł: Dotąd, Panie, mieszkales u nas w Judei i w kościele; teraz zaś zdajesz się być zrażonym, podobnym do gościa albo najemnika, niedbale uprawiającego rolę, której uprawę na siebie był przyjął. P. W.

9. *Jako mąż tułacz.* Wyraz hebrajski *nicham*, znaczy bojaźliwego, który ze strachu i bojaźni tu i ówdzie tuła się i biega; jak gdyby rzekł: Zduje się, że od nas uciekasz, przestraszonym występkiem naszymi.— LXX. mają: *Jako mąż śpiący*, a następnie niewidzący utrapienia naszego.—*Jako mocarz.* Jakby człowiek, który,

10. Haec dicit Dominus populo huic, qui dilexit movere pedes suos, et non quievit, et Dominum non placuit: Nunc recordabitur iniquitatum eorum, et visitabit peccata eorum.

11. Et dixit Dominus ad me: Noli orare pro populo isto in bonum. (*Supr.* 7, 16).

12. Cum jejunaverint, non exaudiam preces eorum, et si obtulerint holocausta et victimas, non suscipiam ea, quoniam gladio, et fame, et peste consumam eos.

13. Et dixi, A a a, Domine Deus: Prophetae dicunt eis: Non videbitis gladium, et fames non erit in vobis, sed pacem veram dabit vobis in loco isto. (*Infr.* 23, 17).

14. Et dixit Dominus ad me: Falso prophetae vaticinantur in nomine meo: non misi eos, et non praecepi eis, neque locutus sum ad eos: visionem mendacem, et divinationem, et fraudulentiam, et seductionem cordis sui prophetant vobis.

15. Idcirco haec dicit Dominus de prophetis: Qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi, dicentes: gladius et fames non erit in terra hac; in gladio et fame consumerentur prophetae illi.

16. Et populi, quibus prophetant, erunt projecti in vias Jerusalem prae fame et gladio, et non erit, qui sepeliat eos: ipsi et uxores eorum, filii et filiae eorum, et effundam super eos malum suum.

17. Et dices ad eos verbum istud: Deducant oculi mei lacrymam per noctem et diem, et non taceant, quoniam contritione magna contrita est virgo filia populi mei plaga pessima vehementer. *

18. Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio: et si introiero in civitatem, ecce attenuati fame. Propheta quoque et sacerdos abierunt in terram, quam ignorabant. * (*Thren.* 2, 18).

19. Numquid projiciens abjecisti Judam? aut Sion abominata est anima tua? quare ergo percussisti nos ita, ut nulla sit sanitas? exspectavimus pacem, et non est bonum: et tempus curationis, et ecce turbatio. (*Supr.* 8, 15).

20. Cognovimus, Domine, impietates nostras, iniquitates patrum nostrorum, quia peccavimus tibi.

21. Ne des nos in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam solii gloriae tuae: recordare, ne irritum facias foedus tuum nobiscum.

chochając się przechwala, że jest mocnym, a jednak pomocy dać nie może.—*A tyś jest między nami, Panie.* Zdaje się, że u nas jesteś gościem i przychodniem, jak wyżej się powiedziało, a w rzeczy samej takim nie jesteś: bo mieszkasz w pośrodku nas — *A imienia twego.* Ponieważ zowiemy się ludem twoim, dziedzictwem twojem, własnością twoją.

10. *Ruszać nogami swemi.* Daleko i z wielką pracą odstępować ode mnie, albo nie odpoczywać, lecz odbywać pieszo podróz daleką, by prosić Egipcjan o pomoc. Patrz Iza. 30, 2 i wyżej r. 2, w. 18.—*Nawiedzi.* Ukarze.

11. *Na dobre.* Ażebyś prosił mnie o cośkolwiek dobrego, tak wyż. r. 7, 16 i 11, 14.

13. *I rzekłem: A a a.* W hebr. jest jedno wyrzeczenie, *aha, ehen,* o czém wyż. r. 1, w. 6. Jeremiasz wymawia lud, powiadając, że oszukany został przez fałszywych proroków.

16. *Złe ich.* Kary za złości ich.

10. To mówi Pan ludowi temu, któremu było miło ruszać nogami swemi, y nieprzesłał, y nie podobał się Panu: Teraz wspomni ich nieprawości, y nawiedzi grzeczy ich.

11. Y rzekł Pan do mnie: nie módl się za tym ludem na dobre.

12. Gdy będą pościć, nie wysłucham modlitwy ich: a jeśli ofiarują całopalenia y ofiary, nie przyjmę ich: bo mieczem y głodem y morem wygubię ie.

13. Y rzekłem: A a a, Panie Boże: Prorocy im mówia: Nie wyrzycie miecza, y głód nie będzie u was: ale pokóy prawdziwy da wam na tym mieyscu.

14. Y rzekł Pan do mnie: Falszywie prorokuia prorocy imieniem moim: nie posyłałem ich, y nie rozkazałem im, anim mówił do nich: widzenie kłamliwe, y wrózkę, y zdradę, y zwiedzenie serca swego prorokuia wam.

15. Przełoż to mówi Pan o prorokach: którzy prorokuia w imię moje, którychem ia nie posyłał, mówiąc: Miecza y głodu nie będzie w tęy ziemi: Mieczem y głodem będą wytraceni prorocy oni.

16. A ludzie którym prorokuia, będą porzuceni po drogach Jeruzalem od głodu y od miecza, a nie będzie ktoby ie pogrzebił: sami y żony ich, synowie y córki ich, y wyleię na nie złe ich.

17. Y rzeczesz do nich to słowo: Niech oczy moje wypuszczają lzy we dnie y w nocy, a niech nie milczą: bo skruszeniem wielkim skruszona iest dziewica córka ludu mego, raną bardzo bolesną.

18. Jeśli wynidę w pole, oto pobici mieczem: a jeśli wnidę do miasta, oto zmorzeni głodem. Prorok też y kapłan zaszli do ziemi której nie znali.

19. Izali odrzucając odrzucił Judę? abo Sionem brzydyla się dusza twoia? Czemużes nas ubił tak iż niemasz żadnego lekarstwa? czekaliśmy pokoiu, ale niemasz dobra: y czasu uleczenia, alięc oto trwoga.

20. Uznaliśmy Panie niezbożności nasze, nieprawości oyców naszych, żeśmy zgrzeszyli tobie.

21. Nie day nas na zelżywość dla imienia twego, a nie czyni nam zelżywości stolicy chwały twoięy: wspomni, nie targay przymierza twego z nami.

17. *Niech...wypuszczają.* Wypuszczają: jak gdyby rzekł: Kiedy nie mogę was przekonać o tēm, że przyjdzie na was głód i miecz, przynajmniej będę opłakiwał przyszlą klęskę waszą.—*Niech nie milczą.* Jest hebraizm, albowiem u Hebrajczyków milczeć stawi się za miast ustać.—*Dziewica córka ludu mego.* Jest hebraizm: tak bowiem nazywa się Jerozolima, albo zgromadzenie ludu, najmocniej ukochanego od Boga, nakształt córki dziewicy.

18. *Jeśli wynidę.* Stawi im przed oczy widok przyszlých nieszczęść, miecza, głodu, niewoli.—*Do ziemi.* Do Chaldej.

21. *Nie day nas na zelżywość.* Nie czyni nas upośledzonymi, nikczemnymi, i od wszystkich wzgardzonymi. W hebr. jest: *nie odrzucaj.*—*Dla imienia twego.* Ażeby, gdy zostaniemy ocaleni, była tobie chwala, która należy się imieniu twojemu. *A nie czyni nam zelżywości stolicy chwały twojęy.* Nie pozwalaj, Panie, ażeby

22. Numquid sunt in sculptilibus gentium, qui pluunt? aut coeli possunt dare imbres? nonne tu es Dominus Deus noster, quem expectavimus? Tu enim fecisti omnia haec.

22. Izali są między rycinami pogańskimi którzyby deszcz spuszczałi: albo niebiosa mogą dawać deszcz? izaliś nie ty jest Pan Bóg nasz, na któregośmy czekali, boś ty to wszystko uczynił.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 8. *Jako gość na ziemi.* Bóg miał być pielgrzymem na ziemi, i jako w gośpcie nie długo mieszkać: i jako mąż mijający i mocny od ludu do ludu, od miejsca do miejsca przenosić się. Hieron. in Isai.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O pomście Bożej, nawróceniu się do Boga, i t. d.

1. Et dixit Dominus ad me: Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum: ejice illos a facie mea, et egrediantur.

2. Quod si dixerint ad te: Quo egrediemur? dices ad eos: Haec dicit Dominus: Qui ad mortem, ad mortem; et qui ad gladium, ad gladium; et qui ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivitatem. (*Zach. 11, 9.*)

3. Et visitabo super eos quatuor species, dicit Dominus: Gladium ad occisionem, et canes ad lacerandum, et volatilia coeli et bestias terrae ad devorandum et dissipandum.

4. Et dabo eos in fervorem universis regnis terrae propter Manassem, filium Ezechiae regis Juda, super omnibus, quae fecit in Jerusalem. (*4. Reg. 21, 11.*)

5. Quis enim miserebitur tui, Jerusalem? aut quis contristabitur pro te? aut quis ibit ad rogandum pro pace tua?

6. Tu reliquisti me, dicit Dominus, retrorsum abiisti: et extendam manum meam super te, et interficiam te: laboravi rogans.

7. Et dispergam eos ventilabro in portis terrae: interfeci et disperdidi populum meum, et tamen a viis suis non sunt reversi.

8. Multiplicatae sunt mihi viduae ejus super arenam maris, induxi eis super matrem adolescentis vastatorem meridie, misi super civitates repente terrorem.

1. Y rzekł Pan do mnie: choćby stanął Moyses, y Samuel przedemną, nie mam serca do ludu tego: wypędź ie od oblicza mego, a niech wyinda.

2. A jeśli rzeką do ciebie: dokądże wyindziemy? Rzeczysz do nich: To mówi Pan: którzy na śmierć, na śmierć: a którzy pod miecz, pod miecz: a którzy na głód, na głód: a którzy w niewola, w niewola.

3. Y nawiedzę ie cztermi rzeczami, mówi Pan: Mieczem na zabicie, a psy na rozdrapanie, a ptactwem powietrznym y zwierzęty ziemskimi na pożarcie y rozszarpanie.

4. Y dam ie na wrzawę wszystkim królestwom ziemskim, dla Manassesa syna Ezechiasza króla Judzkiego, za wszystko co uczynił w Jeruzalem.

5. Bo któż się zmiłwie nad toba Jeruzalem? abo kto się o cię zafrasuje? abo kto poydzie prosić o twój pokój?

6. Tyś mię opuściło, mówi Pan, poszłoś nazad: y wyciągnę rękę moją na cię, y zabiją cię, upracowałem się prosząc.

7. Y rozprósze ie łopata wiejadlnią w bramach ziemskich: pobilem y wytracilem lud mój, a przecie nie wrócili się z dróg swoich.

8. Namnożyło mi się wdów iego nad piasek morski: przywiodłem im na matkę młodzieńcową burzyciela w południe: puściłem nagle strach na miasta.

Jeruzalem było spustoszone i znieważone, albo raczej kościół, w którym, jakby na stolicy chwały, w pośród nas mieszkaś; ta bowiem zniewaga wyrządza się nie tylko nam, lecz w stolicy twojej, i tobie. Patrz ażebyś, nas karząc, nie znieważył stolicy chwały twojej, Syonu.

22. *Izali są między rycinami.* Wraca do początku rozdziału, jak gdyby rzekł: Nie od bałwanów, lecz od ciebie, Panie, wyglądamy i błagamy o deszcz, ażebyś oddalił i zniósł klęskę nieplodności ziemi, na nas zesłaną; ty bowiem, podług woli swojej, spuszczaś albo zatrzymujesz deszcz.

R. 15.—1. *Choćby stanął.* Patrz Wujka.—*Nie mam serca do ludu tego.* Nie dam się przebłagać ludowi temu i nie będę go miłował.—*Wypędź.* Oznajmij, że oni mają być wyrzuceni od oblicza mego, to jest, z ziemi Judzkiej, gdzie w kościele obecny jestem; albo z opieki i życzliwości mojej.

2. *Którzy na śmierć, na śmierć.* To jest, jedni na śmierć, drudzy pod miecz, inni na głód, inni w niewole.

3. *Nawiedzę.* Sprowadzę, nawiedzając i karząc ich występki.—*Rzeczami.* Rodzaje klęsk i kar.

4. *Dam je na wrzawę.* Wydam ich na rozpaloną zapalczywość królów. W hebr. jest, *na wzruszenie*, to jest, uczynię, ażeby, jako przychodnie i zbiegi, błakali się po wszystkich królestwach.—*Dla Manassesa.* Króla najwystępniejszego, który najwięcej przywiódł lud do bałwochwalstwa. Patrz IV. Król., 21, w. 2 i 3.

5. *Bo któż się zmiłwie.* Jak gdyby rzekł: Nikt.

6. *Poszłoś nazad.* Odstąpiłś odemnie.—*Upracowałem się prosząc.* Zfiatygowałem się prosząc cię i tylekroć wzywając do pokuty.

7. *Łopata wiejadlnią.* Jak wiejadłem odrzucają się plewy, aby zostały od wiatru porwane i rozproszone.—*W bramach ziemskich.* Przez bramy ziemi rozumie ostatnie części ziemi, kędy z ziemi wchodzi się do morza, i z morza na ziemię, jak gdyby rzekł: Rozprósze was aż do krańców ziemi. Sanchez przez bramy ziemi rozumie wschód i zachód, przez które-to bramy wchodzi dzień i noc.

8. *Namnożyło mi się wdów.* Po zabicu małżonków.—*Nad piasek morski.* Jest hyperbola: bardzo wiele, t. j. wdów.—*Przywiodłem im na matkę młodzieńcową bu-*

9. Infirmata est, quae peperit septem, deficit anima ejus: occidit ei sol, cum adhuc esset dies: confusa est, et erubuit, et residuus ejus in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait Dominus. (*1. Reg. 2, 5. Amos 8, 9*).

10. Vae mihi, mater mea: quare genuisti me virum rixae, virum discordiae in universa terra? non foeneravi, nec foeneravit mihi quisquam: omnes maledicunt mihi.

11. Dicit Dominus: Si non reliquiae tuae in bonum, si non occurrat tibi in tempore afflictionis, et in tempore tribulationis adversus inimicum.

12. Numquid foederabitur ferrum ferro ab aquilone, et aes?

13. Divitias tuas et thesauros tuos in direptionem dabo gratis in omnibus peccatis tuis, et in omnibus terminis tuis.

14. Et adducam inimicos tuos de terra, quam nescis, quia ignis suscensus est in furore meo: super vos ardebit.

15. Tu scis, Domine, recordare mei, et visita me, et tuere me ab his, qui persequuntur me, noli in patientia tua suscipere me: scito, quoniam sustinui propter te opprobrium.

16. Inventi sunt sermones tui, et comedi eos, et factum est mihi verbum tuum in gaudium et in laetitiam cordis mei, quoniam invocatum est nomen tuum super me, Domine Deus exercituum.

17. Non sedi in concilio ludentium, et gloria sum a facie manus tuae: solus sedebam, quoniam comminatione replesti me. (*Psal. 1, 1.—25. 4*).

rzyziela. Przywiodłem burzyziela i niszczyziela młodzieńca, któryby następnie dotknął matkę boleścią i osieroceniem.—Strach. Nieprzyjaciół Chaldejskich.

9. *Zaniemogła. LXX. próżna stała się.—Która siedmioro urodziła. Jeruzalem, które miało wielu synów; albo rozumie każdą matkę, która cieszyła się licznem potomstwem. — Siedmioro. Liczba określona zamiast nieokreślonej, według częstej frazy Piśma ś. — Zaszło jej słońce. To jest, pomysłność: w pół biegu pomysłności zniszczone zostało Jeruzalem i pokolenie Judy. — Pozostałych. Pod Joakimem. — Dan pod miecz. Ażeby za panowania Sedecyjasza zostali zabici przez Nabuchodonozora.*

10. *Biada mnie, matko moja! Jest to odezwa Jeremiasza, którą się użala, że niewiadomem jakimś zrzędzeniem zrodzony został, iż od wszystkich łżony jest za to, że ogłasza prawdę.—Męza swaru. Wystawionego na swary, obelgi i przesławowania wszystkich; albowiem podług pospolitego przysłowia: Poczolność zjednywa przyjaciół, prawda zaś rodzi nienawiść. — Nie dawałem na lichwę. Z nikim nie miałem żadnego interesu, nie dałem, ani brałem na lichwę, z kąd powstają częste spory i sprzeczki, a jednak wszyscy złorzeczą mi.*

11. *Jeśli ostatek twój nie ku dobru. Jeśli dalsze powodzenie i koniec twój nie będzie szczęśliwy, niechaj mnie nie uważają za prawdomównego, niech nie wierzą, że jestem Bogiem: jest obietnica, stwierdzona przysięgą, którą Bóg cieszy proroka smucącego się. — Jęźłim ci nie zabiegam. Jeśli nie zabiegnę i nie wesprzę cię przeciwko nieprzyjaciołom, jak ci przybiecałem, r. 1, w. 8.*

12. *Izali przymierze uczyni żelazo z żelazem z północy i miedź? Czyż będzie mogło być towarzystwo i przyjaźń między ludem Chaldejskim i Żydowskim, ażeby Chaldejczycy przebaczyli Żydom? jak gdyby rzekł:*

9. Zaniemogła która siedmiore urodziła, zemdlala dusza iey: zaszło iey słońce gdy ieszcze byl dzien: zawstydziła się y zaplonęła się: a pozostałych iey dam pod miecz przed nieprzyjaciolmi ich, mówi Pan.

10. Biada mnie matko moja: czemuś mię urodziła męża swaru, męża sporu po wszystkiey ziemi? nie dawałem na lichwę, ani mnie dawał na lichwę żaden: a wszyscy mi laia.

11. Mówi Pan: ieśli ostatek twój nie ku dobru, ieślim ci nie zabiegam czasu ucisku, y czasu utrapienia przeciw nieprzyjacielowi.

12. Izali przymierze uczyni żelazo z żelazem z północy, y miedź?

13. Bogactwa twoie, y skarby twe dam na rozchwycenie darmo, dla wszystkich grzechów twoich, y we wszech granicach twoich.

14. Y przywiodę nieprzyjacioly twoie z ziemie której nie znasz; bo się ogień zapalił z zapalczowości moiey, na was się rozpali.

15. Ty wież Panie, wspomni na mię, y nawiedz mię, a broń mię od tych którzy mię przeszladują: nie bierz mię w cierpliwości twoiey: wiedz iżem cierpiał dla ciebie uraganie.

16. Nalazły się mowy twoie y poiadłem ie, y było mi słowo twoie weselem, y radością serca mego: bo wzywano imienia twego nademną Panie Boże zastępów.

17. Nie siadałem w radzie igrających, y przechwalałem się z obliczności ręki twoiey: sameu siadał boś mię napelnił groźbą.

W żaden sposób.

13. *Darmo. W hebr. jest: nie cenę. Nie zapłaciwszy żadnych pieniędzy. — I we wszech granicach twoich. Dla bałwanów, które postawiłeś na wszystkich granicach i w gajach twoich, jak widać z r. 11, w. 13.*

14. *Z ziemie, której nie znasz. Z Chaldei. — Bo się ogień zapalił. Bom jest bardzo zagniewany na was.*

15. *Ty wież, Panie. Uniżenie moje i pracę moją, jak mówi się, Ps. 24, 18: są słowa Jeremiasza. — Nawiedz mię. Pomocą twoją. — Nie bierz mię w cierpliwości twojej. Nie bądź zanadto cierpliwym na nieprzyjaciół moich, lecz jak najprędzej broń sprawy mojej, i ukarż ich tak, jak na to zasługują.*

16. *Nalazły się mowy twoje. To jest ode mnie. — I pojadłem je. I przyjąłem je, jakby pokarm najsmaczniejszy. Patrz Ezech. 3, 1. — I było mi słowo twoje weselem. Stodko mi było słyszeć zamiary i wyroki twoje; lecz gdy dla nich ucierpiałem tyle nieszczęść od Żydów, stały mi się gorzkiemi, podobnie jak Ezechielowi, r. 3, 3. i Jan. w Ap. r. 10, 9. — Bo wzywano imienia twego. Bo nazwany jestem i nazywam się, i w rzeczy samej jestem prorokiem twoim; jak gdyby rzekł: Bo pewny jestem, że ja, jako prorok, słucham mów twoich, który jesteś Bogiem wszechmocnym; ztąd one, jako boskie, były dla mnie stokiemi.*

17. *Nie siadałem w radzie igrających. Gdy zacząłem sprawować urząd proroka, wstrzymałem się od śmiechu, gier i żartów i od wszelkiej płochości, byłem surowy i prowadzący życie pokutne. — Przechwalałem się z obliczności ręki twojej. Powtórz przeczenie nie, jak gdyby rzekł: Nie przechwalałem się z obliczności ręki twojej, r. 1, w. 9, to jest, że ręka twoja obdarzyła mię darem prorocтва; lecz sam jeden siedziałem opuszczony od wszystkich; gdyż powierzyłeś mi prorocтво groźne; i jak jest w hebr., pełne zagniewania.*

18. Quare factus est dolor meus perpetuus, et plaga mea desperabilis renuit curari? facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium. (*Infr. 30, 15*).

19. Propter hoc haec dicit Dominus: Si converteris, convertam te: et ante faciem meam stabis: et si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris: convertentur ipsi ad te, et tu non converteris ad eos.

20. Et dabo te populo huic in murum aereum, fortem, et bellabunt adversum te, et non praevalent, quia ego tecum sum, ut salvem te, et eruam te, dicit Dominus.

21. Et liberabo te de manu pessimorum, et redimam te de manu fortium.

18. Czemuż się stała żalność moja wieczna, a rana moja zwątpiona nie dała się zagoić? była mi iako kłamstwo wód niewiernych.

19. Przetóż to mówi Pan: Jeśli się nawrócisz, nawrócę cię: y przed obliczem moim stać będziesz: a jeśli odłączysz drogą rzecz od podłej, będziesz iako usta moje: oni się wrócą ku tobie, a ty się nie wrócisz ku nim.

20. Y dam cię ludowi temu murem miedzianym, mocnym: y będą walczyć na cię, a nie przemoga: bom ja z tobą iest, abym cię zbawił, y wyrwał cię mówi Pan.

21. Y wybawię cię z ręki niecnotliwych, y odkupię cię z ręki mocarzów.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. 1. *Choćby stanął Mojżesz i Samuel przedemną.* Ten sposób mówienia daje znać, iż Mojżesz i Samuel, chocia już byli pomarli, zwykli się byli modlić za lud swój, i siła im upraszała u Pana Boga. A jeśliż się kiedy nie modlili albo nie upraszała, tedy się to działo dla ludzkich grzechów, którzy tego nie godni byli, aby się święci za nimi modlili, albo żeby im co dobrego na przyczynę świętych Pan Bóg czynił. Bo inaczej nie wielkaby to groźba była, kiedyby się oni święci Mojżesz i Samuel nie zwykli byli modlić: gdyż tu Pan Bóg na większe onych Żydów skarcenie tym im grozi, że też i modlitw ludzi świętych za nimi, wysłuchać nie miał, czego by się byli nigdy nie lekali, gdyby wiedzieli, że się święci za nie nigdy nie modlili. Same słowa żydowskie jeszcze lepiej wyrażają: bo słowo od słowa tak się może wyłożyć: Jeśli stanie Mojżesz i t. d. zkaż znać iż to mówi o onym czasie po śmierci, nie o tym kiedy tu żyli, albo kiedyby zmartwychwstali. Hieron. in Jerem. Greg. lib. 9, Moral. c. 9. Chrisost. Hom. 1, in Epist. 1, ad Thessalonic. Jaśniejsze o tém słowa masz. 2 Mach. 15.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O przyszyłchnieszczęściach ludu Żydowskiego, wyswobodzeniu z niewoli Babilońskiej, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Non accipies uxorem, et non erunt tibi filii et filiae in loco isto.

3. Quia haec dicit Dominus super filios et filias, qui generantur in loco isto, et super matres eorum, quae genuerunt eos, et super patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra hac:

4. Mortibus aegrotationum morientur, non plangentur, et non sepelientur: in sterquilinum super faciem terrae erunt, et gladio, et fame consumentur, et erit cadaver eorum in escam volatilibus coeli et bestiis terrae.

18. *Zwątpiona.* Nieuleczona; jak gdyby rzekł: Czemu zostawujesz mię w tém utrapieniu, jak gdyby zros-paczonego, ani cieszysz mnie?—*Była mi.* Ręka twoja, o której w. 17.—*Jako kłamstwo wód niewiernych.* Jest sposób mówienia przysłowiowy, którym tłumaczy to, co był powiedział o ranie swojej zwątpionej. Rzekł bowiem, że jest nieuleczona, na kształt wrzodu utajonego, który, gdy zewnątrz zdaje się, że jest wyleczony i zagojony, tymczasem wewnątrz gnije i potem z głębszą gangreną się odnawia; podobnie jak zradliwe niektóre strumyki i bagna, które, gdy zdają się, że są wyschłe i że można je przejść suchą nogą, tymczasem na stąpienie przechodzącego roztwierają się i pogrążają go; dla tego-to nazywają się niewiernemi, bo gdy zdają się być suche i twarde, na nowo wytryskują. Albo sens jest: jak źródło obiecujące wody obfite, a niewydające żadnych.

19. *Jeśli się nawrócisz.* Jest czas przyszły, i sens jest: Jeśli się nawrócisz, o Jeremiaszu, od twojej nieufności, bojaźliwości i nieślafności do mocnej w mnie nadziei i stateczności, nawrócę się i uczynię, ażebyś mocno stał przed obliczem mojem, i był mi prorokiem najmilszym, i będę miał staranie o zbawieniu twojem.—

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie mówiąc:

2. Nie poymiesz żony, y nie będziesz miał synów, y córek na tym mieyscu.

3. Bo to mówi Pan o synach y o córkach, które się rodzą na tym mieyscu, y o matkach ich, które ie porodziły: y o oycach ich, z których plemienia się zrodziły w tój ziemi:

4. Śmierciami chorób pomrą: nie będą oplakani, ani pogrzebieni: gnoiem powierzchu ziemi będą: a mieczem y głodem będą wytraceni: y będzie trup ich potrawą plastwu powietrznemu, y zwierzowi ziemnemu.

Jeśli odłączysz drogą rzecz od podłej. Jeśli odłączysz słowo moje drogę od słów żydowskich groźnych, lecz próżnych i nic nieznaczących, gdyż oni są niedołężnymi i nie mogą doprowadzić groźb swoich do skutku; jeśli mężnie i odważnie, o Jeremiaszu, przystaniesz do słów moich, i wżgardzisz groźbami Żydów, które odejmują ci odwagę, będziesz jakby usta mojemu; to jest: będziesz prorokiem i opowiadaczem moim najbliższym, przez którego wyjawię i rozgłoszę moje tajemnice i wyroki.—*Oni się wrócą ku tobie.* Sami Żydzi, którzy nieawidzą ciebie, schyła swe czoło przed tobą, i poddadzą się tobie, nie ty im; owszem oni będą szukali ciebie i twojej przyjaźni, ażebyś zaradził im i modlił się za nimi; ty zaś utwierdzony mocą moją, jakby mur miedziany, nie będziesz dbał, ani szukał ich.

R. 16.—2. *Nie będziesz miał synów.* To jest, niech nie będziesz miał; czas przyszły zamiast trybu rozkazującego.—*Na tém mieyscu.* W Judei, gdyż zaraz będzie spustoszona.

4. *Śmierciami chorób pomrą.* Rozmaitego rodzaju chorobami.—*Nie będą oplakani.* Gdyż nie będzie komu oplakiwać, jak to się zwykle dzieje podczas wielkiej zarazy.

5. Haec enim dicit Dominus: Ne ingrediaris domum convivii, neque vadas ad plangendum, neque consoleris eos, quia abstuli pacem a populo isto, dicit Dominus, misericordiam et miserationes.

6. Et morientur grandes et parvi in terra ista: non sepelientur neque plangentur, et non se incidet, neque calvitium fiet pro eis.

7. Et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo, et non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo et matre.

8. Et domum convivii non ingrediaris, ut sedeas cum eis, et comedas et bibas:

9. quia haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego auferam de loco isto in oculis vestris et in diebus vestris vocem gaudii et vocem laetitiae, vocem sponsi et vocem sponsae.

10. Et cum annuntiaveris populo huic omnia verba haec, et dixerint tibi: Quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud? quae iniquitas nostra? et quod peccatum nostrum, quod peccavimus Domino Deo nostro?

11. dices ad eos: Quia dereliquerunt me patres vestri, ait Dominus, et abierunt post deos alienos, et servierunt eis, et adoraverunt eos, et me dereliquerunt, et legem meam non custodierunt. (*Supr.* 5, 19).

12. Sed et vos pejus operati estis, quam patres vestri: ecce enim ambulat unusquisque post pravitatem cordis sui mali, ut me non audiat. (*Supr.* 7, 26).

13. Et ejiciam vos de terra hac in terram, quam ignoratis vos et patres vestri, et servietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.

14. Propterea, ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et non dicetur ultra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti;

15. sed: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra aquilonis, et de universis terris, ad quas ejeci eos, et reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum.

5. *Bom odjął pokój mój od ludu tego.* Jestem bowiem na niego rozgniewany i obrażony.

6. *Nie będą się rzezać.* Jak to zwykli czynić podczas pogrzebów, obyczajem pogan, narzynając swą skórę nożykami lub lancetami. Patrz Deut. 14, 1, i Lew. 19, 28.—*Ani lysiny czynić dla nich.* Golić lub strzyżć głowy, jak to uczynił Job, r. 1, 20.

7. *I nie będą między nimi płaczącemu łamać chleba.* Tak będzie wielka porażka Żydów, iż się nie będą starali przy śmierci najdroższych osób nawzajem siebie pocieszać: owszem zaledwo będzie komu przy śmierci rodziców, jak to jest zwyczaj, podać dzieciom płaczącym pokarm i wino dla usmierzenia bólesci: jednakże to co się tu mówi, *chleba dla pociechy*, zdaje się oznaczać stypę pogrzebową, o której się rzekło w 5. Ma także na względzie zwyczaj Żydów, którzy posyłali przyjaciółom w żałobie zostającym pokarmy i wino dla usunięcia od nich żałosci.

8. *Do domu też uczty nie wchodź.* Nie rozumie uczty pogrzebowej, lecz wesolej, jakie się odbywałe zwykły podczas ślubów małżeńskich, w uroczystości i t. d.; chce bowiem Bóg, żeby się prorok wstrzymywał od ucztowa-

5. Bo to mówi Pan: Nie wchodź do domu uczty, ani chodź na płkanie, ani ich pocieszaj: bom odjął pokój mój od ludu tego, mówi Pan: miłosierdzie i zmiłowaue.

6. Y pomrą wielcy y mali w téy ziemi: nie pogrzeba ich, ani ich płakać będą, y nie będą się rzezać, ani lysiny czynić dla nich.

7. Y nie będą między nimi płaczącemu łamać chleba, dla pociechy nad umarłym: ani im dadzą napoju kubka dla pociechy, dla oycy iego y matki iego.

8. Do domu też uczty nie wchodź, abyś siedział z nimi, y iadł y pił:

9. bo to mówi Pan Bóg zastępów, Bóg Izraelów: Oto ja odeymę z mieysca tego przed oczyma waszemi, y za dni waszych, głos wesela y głos radości, głos oblubieńca, y głos oblubienice.

10. A gdy opowiesz ludowi temu te wszystkie słowa, y rzeką do ciebie: Dla czego Pan mówił na nas to wszystko złe wielkie? Co za nieprawość naszą? y co za grzech nasz któryśmy zgrzész yli Panu Bogu naszemu?

11. rzeczesz do nich: że mię opuścili oycowie waszy, mówi Pan: y chodzili za bogi cudzymi, y służyli im, y kłaniali się im: a mnie opuścili, y zakonu mego nie strzegli.

12. Lecz y wy gorzeyeście czynili niż oycowie waszy: bo oto chodzi każdy za przewrotnością serca złego swego, żeby mię nie słuchał.

13. A wypędzę was z téy ziemi, do ziemi kłórey nie znacie wy y oycowie waszy: a tam służyć będziecie bogóm cudzym we dnie y w nocy, kłórzy wam nie dadzą odpoczynku.

14. Przetóż oto dni idą, mówi Pan, y nie rzeka więcéy: Żywie Pan, który wywiódł syny Izraelskie z ziemi Egiytskiej:

15. ale, żywie Pan, który wywiódł syny Izraelskie z ziemi północnej, y ze wszech ziem do którychem ie wypędził: bo wróće ie do ziemi ich którąm dał oycóm ich.

nia ze swoimi spółobywatelami, aby tén samém pokazać, iż to jest czas żałoby, nie radości.

9. *Głos oblubieńca, i głos oblubienice.* Śpiewy weselne.

13. *A wypędzę was.* Spójnik *a* oznacza w tén miejscu przyczynę, jakby rzekł: Przetó wypędzę was.—*Do ziemi której nie znacie.* Chaldejckiej, jak wyż., r. 14,

18, i 15, 14.—*I tam służyć będziecie bogom cudzym.* Jest-to postać retoryczna, zezwolenie, jakby rzekł: Będziecie mogli tam aż do sytości służyć bałwanom, do których tak wzdychacie; albo zmuszą was Chaldejczycy służyć bogom swoim.

14. *Który wywiódł syny Izraelskie z ziemi Egiytskiej.* Przepowiada, że po niewoli Babilońskiej nie będą mówili: *Który wywiódł z ziemi Egiytskiej*, lecz z *ziemi północnej*, to jest z Chaldei, wskazując, iż cięższa będzie ich niewola w Chaldei, jak niegdys była w Egipte, tak, że z powodu ostrości obecnej, o dawniej zapomną. Albo oznacza, iż daleko większe im wyświadczy dobrodziejstwo uwalniając z niewoli Babilońskiej, niż niegdys był wyświadczył uwalniając z Egiptu.

16. Ecce, ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos, et post haec mittam eis multos venatores, et venabuntur eos de omni monte, et de omni colle, et de cavernis petrarum.

17. Quia oculi mei super omnes vias eorum, non sunt absconditae a facie mea, et non fuit occultata iniquitas eorum ab oculis meis.

18. Et reddam primum duplices iniquitates, et peccata eorum, quia contaminaverunt terram meam in morticinis idolorum suorum, et abominationibus suis impleverunt hereditatem meam.

19. Domine, fortitudo mea, et robor meum, et refugium meum in die tribulationis, ad te gentes venient ab extremis terrae, et dicent: Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, quae eis non proffit.

20. Numquid faciet sibi homo deos, et ipsi non sunt dii?

21. Idecirco, ecce, ego ostendam eis, per vicem hanc: ostendam eis manum meam, et virtutem meam, et scient, quia nomen mihi Dominus.

CAPUT XVII.

O zatwardziałości Żydów, ich przywiązaniu do bałwochwalstwa, i t. d.

1. Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, et in cornibus ararum eorum.

2. Cum recordati fuerint filii eorum ararum suarum et lucorum suorum, lignorumque fronden- tium in montibus excelsis,

3. sacrificantes in agro: fortitudinem tuam, et

16. *Oto ja posłę wiele rybitwów.* Sens jest, przyjdzie to, iż nikt się nie zdoła ukryć, ani się uchronić niewoli. Naprzód bowiem Chaldejczycy jakby siecią rybacy ułowili Żydów w Jeruzolimie. Potém Sedecyasza i przedniejszych mężów jakby myśliwi ścigali uciekających w nocy na góry, i uprowadzili do niewoli, IV. Król. 25, 5. Inni ze ś. Hieronimem rozumieją to o czasach łaski, i przez rybaków tłumaczą apostołów, a przez myśliwych mężów apostołskich, którzy się zaprzatają połowem dusz dla ich zbawienia.

17. *Nadewszemi drogami ich.* Nad grzechami, gdyż nie są ukryte przedemną ich grzechy.

18. *I oddam naprzód.* Wprzód nim ich wybawię z niewoli, sprawię żeby ponieśli karę na jaką zasłużyli. — *Dwojakie.* Wielorakie: liczba pewna za niepewną. — *Trupami bałwanów twoich.* Trupami synów i bydła, które składali bałwanom na ofiary. — *Dziedzictwo moje.* Ziemię Żydowską, która jest mojem dziedzictwem i własnością.

19. *Do ciebie przyjdą narodowie.* Prorokuje o przyszłym nawróceniu pogan, które wzięto powód i początek z niewoli Babilońskiej. Cyrus bowiem pierwszy od Boga wzbudzony poznał Boga, i wyprowadził Żydów na wolność, jak mamy I. Ezdr. 1, 1; i nie zbywało na Chaldejczykach, którzy przyjęli religią żydowską. Po przyjściu zaś Chrystusa to się nawrócenie pogan wypełniło, gdy pełność narodów weszła, jak powiada ś. Paweł Rzym. 11, 25. — *Zaprawdę fałsz.* Bogów fałszywych mieli, którzy im dopomóż nie mogli. Powiedzą to nauczeni nieszczęściem i doświadczeniem.

20. *Izali uczyni sobie człowiek bogi?* Czyż wypada lub przystoi żeby człowiek czynił sobie bogów? jakby rzekł: W żaden sposób nie wypada.

16. *Oto ja posłę wiele rybitwów,* mówi Pan, y będą ie łowić: a potem posłę im łowców mnogich, y będą ie łowić z każdéj góry, y z każdego pagórka, y z iaskni skalnych.

17. *Bo oczy moje nadewszemi drogami ich:* nie zataiły się od oblicza mego, y nie była zakryta nieprawość ich od oczu moich.

18. *Y oddam naprzód dwojakie nieprawości y grzechy ich:* iż splugawili ziemię moję trupami bałwanów swoich, y obrzydłościami swemi napelnili dziedzictwo moie.

19. *Panie mocy moia, y siło moia, y ucieczko moia w dzień utrapienia:* do ciebie przyda narodowie od kończyn ziemie, y rzekną: Zaprawdę fałsz odziedziczyli byli oycowie naszy, marność która im nie pomogła.

20. *Izali uczyni sobie człowiek bogi, a oni nie są bogowie?*

21. *Przełoż oto ja pokażę im tym razem, pokażę im rękę moję, y moc moję: y doznaią że imię moie Pan.*

ROZDZIAŁ 17.

1. Grzech Judzki napisano piórem żelaznym na paznogciu diamentowym, wyrznięto na szerokości serca ich, y na rogach ołtarzów ich.

2. Gdy wspomni synowie ich na ołtarze swoje, y na gaje swoje, y na drzewa galeziste na górach wysokich,

3. ofiarując w polu: siłę twoję y wszystkie skar-

21. *Pokażę im rękę moję.* Potęgę moję, cudownie ich wybawiając i nawracając do siebie.

R. 17.—1. *Napisano.* Wyrzyto. — *Piórem żelaznym.* (rylcem). Starożytni bowiem pisali nie piórem, lecz rylcem na tablicach nawoskowanych. — *Na paznogciu diamentowym.* Na tabliczce diamentowej, która się zowie paznogciem, z powodu połysku i lekkości. Pokazuje więc, że grzech Żydów jest prawie niezmalany, i dla tego muszą być karani. Sanchez przez *grzech*, rozumie bałwana, przez *paznogiec diamentowy*, perłę zamkniętą w obrączce; przez *szerokość serca*, blaszkę zawieszoną na szyi spadającą aż do serca, na której były wyrzyte wyobrażenia bałwanów. — *Na szerokości serca.* Oznacza, że na tablicach serca jest głęboko wyrzyta miłość bałwanów. — *I na rogach ołtarzów.* Mówi się, iż grzech bałwochalców jest napisany na rogach ołtarzów, dla tego że rogi ołtarzów były zbroczone krwią ofiar, które zabijano na część bałwanów; pokrapiali bowiem krwią rogi ołtarza, tak jak w ofiarach które się czyniły prawdziwemu Bogu. P. Exod. 29, 12, i Lewit. 4, 7 i 18. Albo dla tego, że na rogach ołtarzy zapisywać zwykli imiona bałwanów, i symbola, albo wyobrażenia, którym tam składano ofiary, jak to znalazł w Atenach ś. Paweł na ołtarzu jednym napisane: *Bogu nieznanemu*, Dzieje Ap. 17, 23.

2. *Gdy wspomni.* Synowie, gdy wspomną na grzechy ojców, to jest żeby je naśladować składając ofiary bałwanom i tak wypełnić miarę grzechów, po której wypełnieniu postanowiłem wykonać pomstę; natenczas wszystkie twoje o Judeo, oddam nieprzyjaciolom, i ty zostaniesz zupełnie spustoszona. — *Gaje swoje.* W których składali ofiary bałwanom.

3. *Ofiarując w polu.* Złączyć należy z tém co poprze-

omnes thesauros tuos in direptionem dabo, excelsa tua propter peccata in universis finibus tuis.

4. Et relinqueris sola ab hereditate tua, quam dedi tibi, et servire te faciam inimicis tuis in terra, quam ignoras, quoniam ignem succendisti in furore meo, usque in aeternum ardebit.

5. Haec dicit Dominus: Maledictus homo, qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus. (Isai. 30, 2).

6. Erit enim quasi myricae in deserto, et non videbit, cum venerit bonum, sed habitabit in siccitate in deserto, in terra salsuginis et inhabitabili. (Infr. 48, 6).

7. Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.

8. Et erit quasi lignum, quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, et non timebit, cum venerit aestus. Et erit folium ejus viride, et in tempore siccitatis non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere fructum. (Psal. 1, 3).

9. Pravum est cor omnium, et inscrutabile: quis cognoscat illud?

10. Ego Dominus scrutans cor, et probans renes, qui do unicuique juxta viam suam et juxta fructum adinventionum suarum. (Ps. 7, 10. Apoc. 2, 23).

11. Perdrix fovit, quae non peperit; fecit divitias, et non in judicio; in dimidio dierum suorum derelinquit eas, et in novissimo suo erit insipiens.

12. Solium gloriae altitudinis a principio, locus sanctificationis nostrae:

13. Expectatio Israel, Domine: omnes, qui te derelinquunt, confundentur, recedentes a te, in terra scribentur, quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium, Dominum.

dza, gdy wspomną synowie ich ofiarując w polu.—Szlę. Dostatki i bogactwa.—Wyżyny twoje. Świątynie i ołtarze twoich bałwanów.

4. I zostawiona będziesz sama. Pozbawiona dziedzictwa twojego. Pagninus i inni z hebrajskiego przekładają, i będzie tobie odpuszczenie od dziedzictwa twego, które słowo tak tłumacza: Ponieważ rozkazałem tobie, abyś co siódmy rok dawał odpoczynek ziemi, Lew. 25, 4, a nie czyniłeś tego, przeto sprawię iżbyś zmuszony to czynił, i przez czas dłuższy.—Ogień. Gniewu mego.—Zapaliła. Mnóstwem grzechów.

5. Który ufa w człowieku. Jako w Bogu, albo więcej niż w Bogu.—Ciało. Człowieka cielesnego, nieudolnego, albowiem wszelkie ciało trawa, Iz. 40, 6.—Ramie swoje. Moc swoją w której ufa. Mówi to dla tego, że Żydzi pogardziwszy Boga, ufali w Egipczykach, jak Iz. 31, 3; Egipt człowiek a nie Bóg; i konie ich ciało, a nie duch.

6. Będzie jako wrzos na puszczy. Oznacza że ten kto ufa w człowieku, będzie bezpłodnym i suchym, to jest, żadnego powodzenia mieć nie będzie.—Nie ujrzy. Nie doświadczy, nie dozna, nie będzie miał uczestnictwa.—Gdy przyjdzie dobre. To jest, deszcz, jak wiadać z tego co następuje.—Ale będzie mieszkał w suchości na puszczy. Deszcz spadając na innych na nich spadać nie będzie, ani na ich pola; lecz będą w największym spustoszeniu, suchości i niedostatku dóbr wszelkich.—W ziemi słonej. Która z powodu soli, którą jest przesiąknięta, jest nieurodzajną.

by twoje dam na rozchwycenie, wyżyny twoje dla grzechów po wszech granicach twoich.

4. Y zostawiona będziesz sama od dziedzictwa twego któremci dał, y dam cię w niewolą nieprzyjaciółom twym w ziemi której nie znasz: iżś zapaliła ogień w zapalczywości moiej, aż na wieki gorzeć będzie.

5. To mówi Pan: Przeklęty człowiek, który ufa w człowieku, y kładzie ciało za ramię swoje, a od Pana odstepnie serce iego.

6. Bo będzie iako wrzos na puszczy, a nie ujrzy gdy przydzie dobre: ale będzie mieszkał w suchości na puszczy, w ziemi słoney, y niemieszkalnój.

7. Błogosławiony maź, który ufa w Panu, y będzie Pan ufaniem iego.

8. Y będzie iako drzewo, które przesadzaia nad wodami, które ku wilgotności rozpuszcza korzenie swoje, a nie będzie się bało, gdy przydzie gorąco, y będzie liście iego zielone, a czasu suchości nie będzie się frasować, y nigdy nie przestanie czynić owocu.

9. Zawile jest serce wszystkich y niewybadane: kto ie pozna?

10. Ja Pan badaiacy serca, y doznawaiacy nerek, który daie każdemu według drogi iego, y według owocu wynalazków iego.

11. Kuropatwa nasiedziała czego nie zniósła; zebrał bogactwa, a niesprawiedliwie; w połowicy dni swoich opuści ie, a na ostatku swoim będzie głupim.

12. Stolica chwaly wysokości z początku, miejsce poświęcenia naszego.

13. Oczekiwanie Izraela Panie: wszyscy którzy cię opuszczaią, zawstydzeni będą, którzy cię odstepnia, na ziemi napisani będą, iż opuścili żyłę wód żywiałych Pana.

9. Zawile jest serce wszystkich. Zapobiega zarzutowi żeby kto nie sądził, że się Bóg może ukrywać w tym, w kim kto ufa, w Deonie, albo w ludziach. P. W.

10. Według drogi jego. Jak zasługują jego uczynki.—I według owocu. Powtórzenie tego samego zdania.

11. Kuropatwa nasiedziała. Arystoteles, Teofrastus, Plinius i inni fizycy podają, że kuropatwa drugiej kuropatwy, to jest cudze jaja kradnie, na nich siada i wysiaduje pisklęta, które gdy podrosną i usłyszą głos przywłaszczicielki, od niej, jako od cudzej odlatują, i udają się do prawdziwej matki. To samo, powiada prorok, ma się stać z Żydami, którzy nagromadzili bogactw, niesprawiedliwie, przez lichwę, lub zdzierstwo.—W połowicy dni swoich. Wprzód nim ich użyją, utracą je.—A na ostatku swoim będzie głupim. Pokaże się głupim, który przywłaszcza cudze rzeczy.

12. Stolica chwaly. Jest okrzyk proroka. My, powiada, nie w człowieku ufamy, nie idziemy za obcą kuropatwą jako cudze pisklęta, ani jako kuropatwa wysiadujemy obce jaja: lecz w samym Bogu ufamy, i naszą ucieczką jest chwalebna i wyniosła jego stolica, która była od nastania wieczności. Albo sens jest: miejscem naszej czci nie są wyżyny i gaje, lecz ów kościół wspaniały od Ciebie samego, o Boże, już od czasów Salomonowych na ten cel przeznaczony.

13. Oczekiwanie Izraela. O Panie, w którym Izrael pokłada nadzieję i ufa.—Na ziemi napisani będą. Będą przypisani i zaliczeni od tych, którzy po ziemsku czują, albo zginię ich imię i stawa, jak się niszczy pi-

14. Sana me, Domine, et sanabor: saluum me fac, et salvus ero, quoniam laus mea tu es.

15. Ecce, ipsi dicunt ad me: Ubi est verbum Domini? veniat.

16. Et ego non sum turbatus, te pastorem sequens: et diem hominis non desideravi, tu scis. Quod egressum est de labiis meis, rectum in conspectu tuo fuit.

17. Non sis tu mihi formidini: spes mea tu in die afflictionis.

18. Confundantur, qui me persequuntur, et non confundar ego: paveant illi, et non paveam ego: induc super eos diem afflictionis, et duplici contritione contere eos.

19. Haec dicit Dominus ad me: Vade, et sta in porta filiorum populi, per quam ingrediuntur reges Juda et egrediuntur, et in cunctis portis Jerusalem,

20. et dices ad eos: Audite verbum Domini, reges Juda et omnis Juda, cunctique habitatores Jerusalem, qui ingredimini per portas istas.

21. Haec dicit Dominus: Custodite animas vestras, et nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Jerusalem.

22. Et nolite ejicere onera de domibus vestris in die sabbati, et omne opus non facietis: sanctificate diem sabbati, sicut praecepi patribus vestris.

23. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam; sed induraverunt cervicem suam, ne audirent me, et ne acciperent disciplinam.

24. Et erit: si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die sabbati, et si sanctificaveritis diem sabbati, ne faciatis in eo omne opus:

25. ingrediuntur per portas civitatis hujus reges et principes, sedentes super solium David, et ascendentes in curribus et equis, ipsi et principes eorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem, et habitabitur civitas haec in sempiternum.

smo które się formuje na piasku. — *Żyłę wód żywiących.* Boga który jest źródłem nieustającym dóbr wszelkich.

14. *Zlecz mię, Panie.* Nie prosi żeby być uzdrowionym od grzechu, lecz od potwarzy i boleści, których z powodu ich doznawał. — *Boś ty jest chwala moja.* Ty jesteś, Panie, w którym się chlubić zwykłem; lubo się naśmiewają ze mnie Żydzi, że służę tobie, którego oni odrzucają.

15. *Gdzież jest słowo Pańskie?* Gdzież jest to zło które przepowiadasz? Że mają przyjść Chaldejczycy i t. d., nie wierzymy ani się ich boimy, gdyż dadzą nam pomoc Egipcycy.

16. *Nie strwożyłem się.* Chociaż się oni naśmiewają i najgrawają. — *Ciebie pasterza naśladowując.* To jest, jak mamy w hebrajskim, nie uchylłem się żeby być pasterszem po tobie, nie odrzuciłem urzędu proroka, który na mnie włożyłeś iżbym był pasterszem po tobie, drugim po tobie, zastępującym twoje osobę; albo, abym według twojego przepisu i idąc w twoje ślady, paś i rządził lud twój Izraelski. — *I dnia człowieczego nie żądałem.* Nie pragnąłem pomyślności ludzkiej. — *Co wy-*

14. Zlecz mię Panie, a zleczon będę: zbaw mię, a zbawion będę, boś ty jest chwala moja.

15. Oto ci mówią do mnie: Gdzież jest słowo Pańskie? niech przydzie.

16. A ja nie strwożyłem się ciebie, pasterza naśladowując: y dnia człowieczego nie żądałem, ty wiesz. Co wyszło z ust moich, dobre było przed obliczem twoim.

17. Nie bądźże mi ty na strach, nadzieia moja ty w dzień utrapienia.

18. Niech się zawstydzą, którzy mię prześladowają, a niech się ja nie zawstydzę: niech się oni lękaia, a ja niech się nie lękam: przyśledź na nie dzień ucisku, a dwoiakiem skruszeniem skrusz ie.

19. To mówi Pan do mnie: Idź, a stań w bramie synów ludu, którą wchodzą królowie Judzey y wychodzą, y we wszystkich bramach Jeruzalem,

20. y rzeczesz do nich: Słuchaycie słowa Pańskiego królowie Judzey, y wszytek Juda, y wszyscy obywatele Jerozolimscy, którzy wchodzicie bramami temi.

21. To mówi Pan: Strzeżcie dusz waszych, a nie dźwigaycie brzemion w dzień sobotni, ani wnoście bramami Jerozolimskiemii.

22. Nie wynoście też brzemion z domów waszych w dzień sobotni, ani żadney roboty nie będziecie czynić: święćcie dzień sobotni, iakom rozkazał oycom waszym.

23. A nie słuchali, ani nachylili ucha swego; ale zatwardzili kark swój, aby mię nie słuchali, ani przyjmowali ćwiczenia.

24. Y będzie: iesli mię słuchać będziecie, mówi Pan, że nie będziecie wnościć brzemion bramami miasta tego w dzień sobotni, a iesli święćć będziecie dzień sobotni, żebyście weń nie czynili żadney roboty:

25. wchodźć będą bramami miasta tego królowie y książęta siedzące na stolicy Dawidowey, wsiadające na wozy y na konie, sami y książęta ich, mężowie Judzey y obywatele Jerozolimscy, a będzie mieszkanie to miasto na wieki.

szo z ust moich. Ty wiesz, że wszystko co tylko mnie podałś i com tylko powiedział, było prawdziwem i słusznem.

17. *Nie bądźże ty mi na strach.* Do niczego się nie poczuwam, przez coby mi się miał ciebie lękać, i dosyć mnie tego; albowiem w tobie tylko samym nadzieję moję pokładam, zwłaszcza gdy mnie napastują przeciwności, o wszystko inne niedbam.

18. *Niech się zawstydzą.* Postrzegłszy się, że się zawiedli w swoim mniemaniu, gdy ufali, iż się wszystko nie spełni, com przepowiadał. — *Dwoiakiem skruszeniem.* Wieloraką porażką i utrapieniem, iżby doświadczyli że to jest prawdą com im przepowiedział.

19. *Stań w bramie.* W bramie najbardziej uczęszczanej, królewskiej, do której się schodzić zwykli książęta i przedniejsi obywatele dla sądenia spraw.

21. *Strzeżcie dusz waszych.* Od grzechu.

25. *Królowie i książęta.* Dam was królów z rodu Dawidowego, i będę zachowywał przymierze, które z nim zawarłem. Psal. 131, 11, i II. Król. 7, 12. — *Na wozy i na konie.* Optywających w pokój, chwałę i wszelką pomyślność; wozy bowiem i konie są chwałą królów.

26. Et venient de civitatibus Juda, et de circuitu Jerusalem, et de terra Benjamin, et de campatribus, et de montuosis, et ab austro, portantes holocaustum et victimam, et sacrificium et thus, et inferent oblationem in domum Domini.

27. Si autem non audieritis me, ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati: succendam ignem in portis ejus, et devorabit domos Jerusalem, et non extinguetur.

26. Y będą przychodzić z miast Judzkich, y z okolice Jeruzalem, y z ziemie Benjamin, y z pól, y z gór, y z południa, przynosząc całopalenie, y ofiarę, y obiatę, y kadzidło, y wniosą ofiarę do domu Pańskiego.

27. A jeśli mię słuchać nie będziecie, abyście święcili dzień sobotni, a nie dźwigali brzemion, ani ich wnosili bramami Jeruzolimijskimi w dzień sobotni: zapalę ogień w bramach jego, y pożrzedomy Jeruzolimijskie, a nie będzie ugaszony.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 9. Zawile jest serce. Żle heretycy z tych słów dowodzą błędu swego, ucząc iż wszystko co człowiek czyni jest grzech. Bo to u Jeremiasza *Cor pravum*, nie rozumie się serce złe albo pomazane grzechem, ale chytre i trudne do wyrozumienia, także i słowo żydowskie i greckie *κακον καρδια*, jako LXX przełożyli, znaczy serce głębokie. Co się zgadza z tém co przydaje: I nie wybadane. A chociażbyśmy sercem złem nazwali, tedy to mamy rozumieć jakoby rzekł, serce skłonne z natury skażonej do złego, i z niego grzechy pochodzą jako mówi Pan Chrystus Mat. 1, 5. A wszakże ta skłonność do grzechu nie jest właśnie grzechem, jako masz Gen. 8, v. 21. Naostatek mówi tu prorok o grzesznym, których serce jest złe i nieczyste, ale o sprawiedliwych inaczej mówi, Mat. 5. Błogosławieni czystego serca i 1 Tim. 1, i w Dzie. 15. Przetoż żadnym sposobem heretycy ztąd nie dowiodą swego błędu sprosnego.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O wszechmocy Bożej, zatwardziałości Żydów, sprzysiężeniu się przeciwko Jeremiaszowi, i t. d.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens:

2. Surge, et descende in domum figuli, et ibi audies verba mea.

3. Et descendi in domum figuli, et ecce, ipse faciebat opus super rotam.

4. Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat e tuo manibus suis, conversusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis ejus, ut faceret.

5. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

6. Numquid, sicut figulus iste, non potero vobis facere, domus Israel? ait Dominus: ecce, sicut lutum in manu figuli sic vos in manu mea, domus Israel. (*Isai. 45, 9. Rom. 9, 20*).

7. Repente loquar adversum gentem et adversum regnum, ut eradicem, et destruiam, et disperdam illud. (*Supr. 1, 10*).

8. Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eam, agam et ego poenitentiam super malo, quod cogitavi, ut facerem ei.

9. Et subito loquar de gente et de regno, ut aedificem et plantem illud.

10. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam, poenitentiam agam super bono, quod locutus sum, ut facerem ei.

11. Nunc ergo dic viro Juda et habitatoribus Jerusalem, dicens: Haec dicit Dominus: Ecce, ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos co-

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, rzekąc:

2. Wstań, a wstąp do domu garncarzowego, a tam usłyszysz słowa moje.

3. Y zstąpiłem do domu garncarzowego, a oto on robił robotę na kole.

4. Y skaziło się naczynie, które on czynił z gliny rękoma swemi, a wróciwszy się uczynił z niego insze naczynie, iako się w oczach jego podobalo, aby uczynił.

5. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

6. Izali iako ten garncarz nie mogę wam uczynić domie Izraelski? mówi Pan: oto iako glina w rękach garncarzowych, takeście wy w ręce moiey domie Izraelski.

7. Nagle rzekę przeciw narodowi, y przeciw królestwu, abych ie wykorzenił, zepsował, y zagubił.

8. Jeśli żalować będzie on naród za złość swoją, którą mówił przeciwko niemu, i ia żalować będę złego, którem mu myślił uczynić.

9. Y nagle rzekę o narodzie y o królestwie, żebych ie zbudował y osadził.

10. Jeśli uczyni złość przed oczyma memi, że nie będzie słuchać głosu mego, będzie mi żal dobra, którem rzekł uczynić mu.

11. Przetoż teraz mów mężowi, y obywatelóm Jeruzalem, rzekąc: To mówi Pan: Oto ia tworzę przeciw wam złe, y myślę przeciw wam myśl:

26. *I będą przychodzić.* Jeruzolima będzie kwitnęła, i kościoł będzie bardzo uczęszczany.

27. *Zapalę.* Przez Nabuzordama i Chaldejczyków.
R. 18.—2. *Usłyszysz słowa moje.* Podam tobie co masz mówić.

7. *Nagle.* Gdy się najmniej tego spodziewają.—*Rzekę.*

Wydam wyrok, iżby byli wykorzeni, i zaraz się stanie.

8. *I ja żalować będę złego.* Odmienię wyrok, zaniecham zamiaru, który miałem, żeby ich wykorzenił. Mówi o Bogu jako o człowieku, tak Gen. 6, 6: *Żal mi było że uczynił człowieka na ziemi.*

11. *Tworzę.* Przyrzadzam, przygotowuję. Stosuje moję do garncarza, o którym tylko co mówił.

gitationem: revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras et studia vestra. (*Infr.* 25, 5. *Joann.* 3, 9).

12. Qui dixerunt: Desperavimus; post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus.

13. Ideo haec dicit Dominus: Interrogate gentes: Quis audivit talia horribilia, quae fecit nimis virgo Israel?

14. Numquid deficiet de petra agri nix Libani? aut evelli possunt aquae erumpentes frigidae et defluentis?

15. Quia oblitus est mei populus meus, frustra libantes et impiugentes in viis suis, in semitis saeculi, ut ambularent per eas in itinere non trito:

16. ut fieret terra eorum in desolationem, et in sibilum sempiternum: omnis, qui praeterierit per eam, obstupescet, et movebit caput suum. (*Infr.* 19, 8).

17. Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico: dorsum et non faciem ostendam eis in die perditionis eorum.

18. Et dixerunt: Venite, et cogitemus contra Jeremiam cogitationes: non enim peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, nec sermo a propheta: venite, et percutiamus eum lingua, et non attendamus ad universos sermones ejus.

19. Attende, Domine, ad me, et audi vocem adversariorum meorum.

20. Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animae meae? Recordare, quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab eis.

12. *Zwątpiłiśmy.* Już po wszystkim, nie możemy zaniechać i opuścić niegodziwych rozkoszy i zwyczajów.—*Bo za myślami naszymi pójdziemy.* Będziemy się trzymali przedsięwziętego sposobu życia, dokonamy zło, któreśmy zamierzali.—*Nieprawość serca swego.* Pójdziemy za skłonnościami zatwardziałego serca naszego.

13. *Takie straszne rzeczy.* Kto słyszał żeby jaki naród uczynił rzecz tak sprośną, jaką uczyniła niegdys panna Izraelska, dzisiaj bezwstydną nierządnicą?

14. *Izali ustaje z skały polnej śnieg Libanu?* To jest, ze skał Libańskich śnieg? Libanem bowiem zowie pole, jakby rzekł: nie ustanie.—*Albo mogli być wytracone.* To jest, wyczerpane: rozumieć należy, jako mię nie zabraknie tym, którzy mnie czczą, tak lud mój nie powinien być mnie zapomnieć, a jednak opuścił mię, który jestem źródłem niewyczerpanem wody żywej, a wykopał sobie studnie, studnie rozwalone, które nie mogą wody zatrzymać. P. wyżej r. 2, 13, i. r. 17, 13. Z hebrajskiego sens tego wiersza jest taki: kto będzie tak głupi, żeby chciał zaniechać drogi równej dla dróg ostrych i usłanych śniegiem, albo iżby chciał pić wodę zepsutą i zamarzłą, zamiast wytryskującej i żywej; a jednak uczynił to lud mój, gdy zapomniawszy o mnie, przyszedł do bałwanów.

15. *Iż mię... zapomniał.* A jednak zapomniał i opuścił mię, jakeśmy tylko co rzekli.—*Próżno ofiarując.* Ofiarując bałwanom bez żadnej korzyści, owszem ze szkoda.—*Potykając się po drogach swych.* Odstępując dróg dawnych ojców swych, i wchodząc na drogi nowe jeszcze nie utarte.—*Po ścieżkach wieku.* Drogami dawnymi.

16. *Aby była.* W skutek czego ziemia ich będzie spu-

niech się nawróci każdy z drogi swęj złośliwey, a prostycie drogi wasze, y sprawy wasze.

12. Którzy rzekli: Zwątpiłiśmy; bo za myślami naszymi pójdziemy, a każdy nieprawość serca swego złego czynić będziemy.

13. Przetoż to mówi Pan: Pytajcie narodów: Kto słyszał takie straszne rzeczy, które czyniła nazbyt panna Izraelska?

14. Izali ustaie z skały polnej śnieg Libanu? abo mogli być wytracone wody wynikające zimne, y ściekające?

15. Iż mię lud mój zapomniał, próżno ofiarując, y potykając się po drogach swych, po ścieżkach wieku, aby chodzili po nich gościńcem nie utartym:

16. aby była ziemia ich spuszczeniem, y świstaniem wiecznym: każdy kto pójdzie przez nią, zdumiecie się, y będzie chwiał głową swoją.

17. Jako wiatr pałacy rozmięć ie przed nieprzyjacielem: tył a nie twarz ukazę im w dzień ich zatracenia.

18. Y rzekli: Pódcie, a wymyślmy na Jeremiasza myśli: bo nie zginie zakon od kapłana, ani rada od mądrego, ani słowo od proroka: pódcie, a ubiłem go językiem, a niedbaymy na wszystkie mowy jego.

19. Pilnuy mię Panie, a posłuchay głosu przeciwników moich.

20. Izali oddawiają złe za dobre, że wykopali dół duszy moiej? Wspomni żem stał przed oczyma twemi, żebych mówił za nimi dobrze, y odwrócił od nich rozgniewanie twoie.

stoszona.—*I świstaniem.* Wzgardzoną.—*Będzie chwiał głową.* Chwiać głową znaczy tu naśmiewać się i okazywać pogardę. Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

17. *Wiatr pałacy.* W hebr. jest, *quadim.* Wiatr który wieje od wschodu. Patrz co się rzekło Job. 15, 2. Sens jest: jako wiatr wschodni, który bywa zwykle gwałtowny i gorący, wypala zboże, i rozprasza plewy; tak ja was wysuszę i rozproszę jako plewy przed nieprzyjaciołami waszymi.—*Tył a nie twarz.* Będę od nich odwrócony, nie będę miłościwy.

18. *Wymyślmy.* Uczynimy sprzysiężenie przeciwko niemu.—*Bo nie zginie zakon.* Tłumaczenie zakonu. Jakby rzekł: Nie będzie wielkiej straty, gdy zostanie zabity Jeremiasz, chociaż jest mądrym kapłanem i prorokiem; nie zabraknie bowiem innych, którzy będą łąskawie i umiarkowaniej niż on postępowali. Albo, zabijmy go jak proroka fałszywego, gdyż powiedział, że mają zginąć mędrcy, kapłani, prorocy; bo nie zginą ci których Bóg ustanowił. Albo zabijmy go, bo inaczej nie zginie zakon, to jest, bo inaczej nie przestanie nauczać nas prawa, i nas sztrofować, że my go nie zachowujemy, jako kapłan; i dawać rady nam przeciwnie, jako mędrzec; i zapowiadać nam nieszczęścia, jako prorok.—*Ubijem go językiem.* Zmyślając przeciwko niemu potwarze, i zabijając go jako fałszywego proroka. Inni przekładają: *Ubijem go w języku,* to jest, nakażem mu milczenie.

20. *Izali oddawiają złe za dobre?* Jakby rzekł: Nie, bynajmniej; czemu więc mnie oddają złém za dobre?—*Wykopal dół.* Sporządzili i zastawili na mnie sidła, żeby mnie zatracić.—*Stał przed oczyma twemi.* Modląc się i prosząc, żebyś odwrócił zło które im groziło.

21. Propterea da filios eorum in famem, et deduc eos in manus gladii: fiant uxores eorum absque liberis, et viduae, et viri earum interficiantur morte: juvenes eorum confodiantur gladio in proelio.

22. Audiatur clamor de domibus eorum: adduces enim super eos latronem repente, quia foderunt foveam, ut caperent me, et laqueos absconderunt pedibus meis.

23. Tu autem, Domine, scis omne consilium eorum adversum me in mortem: ne propitieris iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur: fiant corruentes in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis.

21. Przetoż podaj syny ich do głodu, a wwieź ich w ręce miecza: niech będą żony ich bez dzieci i wdowy, a mężowie ich niech zabici będą śmiercią: młodzieńcy ich niech będą przebici mieczem w bitwie.

22. Niech będzie słyszany wrzask z domów ich: przywiedziesz bowiem na nie zbóycę nagle, bo wykopali dół, aby mię ułowili, y sidła skryli na nogi moje.

23. Ale ty Panie wiesz wszelką radę ich przeciwko mnie na śmierć: nie bądź miłościw nieprawości ich, a grzech ich przed obliczem twoim niech wymazany nie będzie: niech będą upadający przed oczyma twymi, czasu gniewu twego pastw się nad nimi.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O zburzeniu Jerozolimy i ucisku ludu Żydowskiego.

1. Haec dicit Dominus: Vade, et accipe lagunculam figuli testeam a senioribus populi et a senioribus sacerdotum,

2. et egredere ad vallem filii Ennom, quae est juxta introitum portae fictilis, et praedicabis ibi verba, quae ego loquar ad te.

3. Et dices: Audite verbum Domini, reges Juda et habitatores Jerusalem: haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego inducam afflictionem super locum istum ita, ut omnis, qui audierit illam, tinniant aures ejus, (*4. Reg. 21, 12*).

4. eo quod dereliquerint me, et alienum fecerint locum istum: et libaverunt in eo diis alienis, quos nescierunt ipsi et patres eorum, et reges Juda, et repleverunt locum istum sanguine innocentum,

5. et aedificaverunt excelsa Baalim ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim, quae non praecepi, nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum.

6. Propterea. ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et non vocabitur amplius locus iste Topheth et vallis filii Ennom, sed vallis occisionis.

7. Et dissipabo consilium Juda et Jerusalem in loco isto, et subvertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum, et in manu quaerentium animas eorum, et dabo cadavera eorum escam volatilibus coeli et bestiis terrae.

8. Et ponam civitatem hanc in stuporem et in

21. *Podaj.* Podasz, nie jest to bowiem żądza pomsty, lecz przepowiednia przyszłej rady.

22. *Zbójca.* Nabuchodonozora rozumie, który r. 4, 7, zowie się *tupieżcą narodów.*

23. *Na śmierć.* Żeby mnie śmierć zadać.—*Nie bądź miłościw.* Nie będziesz miłościw.—*Pastw się nad nimi.* Będziesz się pastwił, karał: rozproszysz ich i zniszczysz.

R. 19.—1. *Od starszych ludu.* W hebr. jest: *i przywieź z sobą ze starszych ludu.*

2. *Na dolinę syna Ennom.* Patrz co się rzekło wyżej r. 7, 31.—*Bramy garncarskiej.* Tak się nazywała albo dla tego, że przy niej mieszkali garncarze, albo iż za tę bramę były wynaszane ułamki naczyń glinianych, tak jak za obrębem Rzymu widzimy górę Glinia-

1. To mówi Pan: Idź, a weźmi flaszkę garncarską glinianą od starszych ludu, y od starszych kapłańskich:

2. y wynidź na dolinę syna Ennom, która jest u wjazdu do bramy garncarskiej, a tam obwołasz słowa, które ja do ciebie mówić będę.

3. Y rzeczesz: Słuchajcie słowa Pańskiego królowie Judzcy, y obywatele Jerozolimscy: to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Oto ja przywiodę ucisk na to miejsce, tak iż każdemu, który ji usłyszy, zabrzmi w uszach jego,

4. przeto iż mię opuścili, a to miejsce obcym uczynili, y ofiarowali na nim bogom cudzym, których nie znali sami y oycowie ich, y królowie Judzcy, y napelnili to miejsce krwią niewinnych,

5. y nabudowali wyżyn Baalom, aby palili syny swe w ogniu na całopalenie Baalom, czegom nie rozkazał, ani mówił, ani wstąpiło na serce moje.

6. Przetoż oto dni przychodzą, mówi Pan, że nie będą więcej zwać miejsca tego, Tophet y dolina syna Ennom, ale Doliną zabiiania.

7. Y rozproszę radę Judzką y Jerozolimską na tym miejscu, y porażę je mieczem w oczach nieprzyjaciół ich, y ręka zakuiących dusze ich, y dam trupy ich na pokarm ptastwu powietrznemu, y zwierzowi ziemskiemu.

8. Y położę to miasto zdumieniem y śwista-

ną, utworzoną z tego rodzaju ułamek.

3. *Zabrzmi w uszach jego.* Od boleści i strachu, jakby rzekł: Tak będą przejęci strachem, jakby słyszeli głos najstraszliwszego gromu.

4. *Obcym uczynili.* Zbezczeszcili, poświęcając je bałwanom. Patrz co się rzekło wyżej r. 7, 31.—*Krwicę niewinnych.* Gdyż tam ofiarowali syny swoje i córki swoje czartom, jak się mówi Psal. 105, 37.

6. *Tofet.* To się wytłumaczyło r. 7, 32.—*Ale dolinę zabiiania.* Gdyż tam Żydzi będą pobici przez Chaldejczyków.

7. *Rozproszę.* Zniweczę; sądzili bowiem, że w tém miejscu znajdą pomoc od bałwanów; lecz w tém miejscu będą pobici.

8. *Zdumieniem i świstaniem.* Patrz wyżej, r. 18, 16.

sibilum: omnis, qui praeterierit per eam, obstupescet, et sibilabit super universa plaga ejus. (*Supr. 18, 16. Infr. 50, 13*).

9. Et cibabo eos, carnibus filiorum suorum, et carnibus filiarum suarum, et unusquisque carnem amici sui comedet in obsidione et in angustia, in qua concludent eos inimici eorum, et qui quaerunt animas eorum.

10. Et conteres langunculam in oculis virorum, qui ibunt tecum,

11. et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum et civitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari: et in Topheth sepelientur, eo quod non sit alius locus ad sepeliendum.

12. Sic faciam loco huic, ait Dominus, et habitatoribus ejus, et ponam civitatem istam sicut Topheth.

13. Et erunt domus Jerusalem et domus regum Juda, sicut locus Topheth, immundae: omnes domus, in quarum domatibus sacrificaverunt omni militiae coeli, et libaverunt libamina diis alienis.

14. Venit autem Jeremias de Topheth, quo miserat eum Dominus ad prophetandum, et stetit in atrio domus Domini, et dixit ad omnem populum:

15. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego inducam super civitatem hanc, et super omnes urbes ejus universa mala, quae locutus sum adversum eam, quoniam induraverunt cervicem suam, ut non audirent sermones meos.

niem: każdy który pójdzie przez nie, zdumiecie się, y swistać będzie nad wszystką plagą jego.

9. Y nakarmię ie mięsem synów ich, y mięsem córek ich, y każdy będzie iadł mięso przyjaciela swego, w obłężeniu, y w ucisku, w którym ie ścisną ich nieprzyjaciele, y którzy szukaia dusze ich.

10. Y stłuczesz flaszkę przed oczyma tych, którzy póyda z toba,

11. y rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów: Tak stłukę lud ten, y to miasto, iako się tłucze naczynie gliniane, którego nie może więcéy naprawić: a w Tophecie pogrzebać ie będą, dla tego że nie masz innego mieysca na pogrzebanie.

12. Tak uczynię mieyscu temu, mówi Pan, y obywatelom jego, y polożę to miasto iako Topheth.

13. Y będą domy Jeruzalem, y domy królów Judzkich, iako mieysce Topheth, nieczyste: wszystkie domy, na których dachach ofiarowali wszemu woysku niebieskiemu, y nalewali mokrych ofiar bogom cudzym.

14. Y przyszedł Jeremiasz z Topheth, gdzie go był Pan posłał na prorokowanie, y stanął w sieni domu Pańskiego, y rzekł do wszego ludu:

15. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Oto ia przywiodę na to miasto, y na wszystkie miasta jego wszystko zle, którem mówił przeciw niemu, bo zatwardzili kark swój, aby nie słuchali mów moich.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O uwięzieniu Jeremiasza, o jego uwolnieniu i prorokowaniu przeciwko Fassurowi, i t. d.

1. Et audivit Phassur filius Emmer sacerdos, qui constitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem sermones istos.

2. Et percussit Phassur Jeremiam prophetam, et misit eum in nervum, quod erat in porta Benjamin superiori, in domo Domini.

3. Cumque illuxisset in crastinum, eduxit Phassur Jeremiam de nervo; et dixit ad eum Jeremias: Non Phassur vocabit Domius nomen tuum, sed: Pavorem undique.

9. *Mięsem synów ich.* Co przedtém takżę zdarżyło się Żydom w obłężeniu Samaryi, IV. Król. 6, 28, 29, i potém w obłężeniu Jerozolimy, jak pisze Józef. Fl. lib. 7, c 8, de bello Jud.

11. *Którego nie może więcéy naprawić.* To jest ludzka potęga, chociażby mogła Boska, jak wyż. r. 18, 6. Powiada, że on może lud zatracić i odbudować; tak jak garncarz zlepia garnek który był rozbity. Tak Chrystus powiada: *U ludzi to nie podobno jest: ale u Boga wszystko jest podobno.* Mat. 19, 26.—*W Tofecie pogrzebać je będą.* Patrz co się rzekło wyż, r. 7, 32.

12. *Jako Tofet.* Miejscem męczarni i grobów, jak będzie Tofet.

13. *Nieczyste.* Splugawione trupami umarłych.—*Na których dachach.* Dachy bowiem w Judei były u góry równe, zlekka tylko pochyłe. Na dachy więc mieli zwy-

1. Y usłyszał Phassur syn Emmer kapłan, który był postanowiony przedniejszym w domu Pańskim, Jeremiasza prorokuiącego te mowy.

2. Y uderzył Phassur Jeremiasza proroka, y wsadził go do klody, która była w wyższyć branie Beniaminowéy, w domu Pańskim.

3. A gdy się rozedniało nazajutrz, wywiódł Phassur Jeremiasza z klody; y rzekł do niego Jeremiasz: Nie Phassurem nazwał Pan imię twoie, ale strachem zewsząd.

czaj wstępować, żeby oddać cześć gwiazdom, które tu nazywa wojskiem niebieskiem. P. Sofon. 1, 4 i 5.

R. 20.—1. *Przedniejszym w domu Pańskim.* Jednym z przełożonych kościoła; rozmaite bowiem były przełożenstwa w kościele, jako to byli przełożeni nad ofiarami, śpiewakami, i t. d.

2. *Uderzył.* Pięścią, jak mniemać należy.—*W wyższyć branie.* Wedle bramy, albo od strouy bramy.—*W domu Pańskim.* Wewnątrz przysionka kościelnego.

3. *Nie Phassurem.* Jakby rzekł: Zowiesz się Phassurem, to jest, rozkoszującym się blaskiem, bohaterem, albo książęciem (z hebrajskiego), lecz wkrótce będziesz nazwany *Strachem.*—*Strachem zewsząd.* W hebr. jest, *magor*, który wyraz *strach* oznacza. LXX. jednak i Teodocio przekładają *wędrującym*; Akwila, *pielgrzymem*; Symmachus *porwanym*: co wszystko oznacza iż Fassur ma

4. Quia haec dicit Dominus: Ecce, ego dabo te in pavorem, te et omnes amicos tuos, et corrueat gladio inimicorum suorum, et oculi tui videbunt: et omnem Judam dabo in manum regis Babylonis, et traducet eos in Babylonem, et percutiet eos gladio.

5. Et dabo universam substantiam civitatis hujus, et omnem laborem ejus, omneque pretium, et cunctos thesauros regum Juda dabo in manu inimicorum eorum, et diripient eos, et tollent, et ducent in Babylonem.

6. Tu autem, Phassur, et omnes habitatores domus tuae ibitis in captivitate, et in Babylonem venies, et ibi morieris, ibique sepelietur tu, et omnes amici tui, quibus prophetasti mendacium.

7. Seduxisti me, Domine, et seductus sum: fortior me fuisti, et invalidi: factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me.

8. Quia jam olim loquor, vociferans iniquitatem, et vastitatem clamito, et factus est mihi sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die.

9. Et dixi: Non recordabor ejus, neque loquar ultra in nomine illius, et factus est in corde meo quasi ignis exaestuans, claususque in ossibus meis, et defeci, ferre non sustinens.

10. Audivi enim contumelias multorum, et terrorem in circuitu: Persequimini, et persequamur eum; ab omnibus viris, qui erant pacifici mei, et custodientes latus meum: Si quo modo decipiatur, et praevaleamus adversus eum, et consequamur ultionem ex eo.

11. Dominus autem mecum est quasi bellator fortis, idcirco, qui persequuntur me, cadent, et infirmi erunt, confundentur vehementer, quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod nunquam delebitur. (*Infr. 23, 40*).

12. Et tu, Domine exercituum, probator justus, qui vides renes et cor, videam, quaeso, ultionem tuam ex eis: tibi enim revelavi causam meam. (*Supr. 11, 20*).

13. Cantate Domino, laudate Dominum, quia liberavit animam pauperis de manu malorum.

14. Maledicta dies, in qua natus sum: dies, in

4. Bo oto mówi Pan: Oto ja dam cię na strach, ciebie y wszystkie przyjacioly twoje, y upadną mieczem nieprzyaciół swoich, y oczy twoje uyrzą: y wszystkiego Judę dam w rękę króla Babilońskiego, y przeniesie ie do Babilonu, y pozabija ie mieczem.

5. Dam też wszystkie majątność miasta tego, y wszystkie pracę jego, y wszelkie rzeczy kosztowne, y wszystkie skarby królów Judzkich dam w rękę nieprzyaciół ich, y rozchwyca ie, y zabiora, y zawiąza do Babilonu.

6. A ty Phassur, y wszyscy obywatele domu tego, poydziecie w niewola: y przydziesz do Babilonu, y tam umrzesz, y tam pogrzebion bedziesz ty y wszyscy przyjaciele twoi, którymes prorokował kłamstwo.

7. Zwiódłes mię Panie, y iestem zwiedzion: mocniejszy był niżli ja, y przemogłes: byłem naśmiewiskiem cały dzień, wszyscy się ze mnie natrząsaia.

8. Iż dawno mówię krzycząc złość, a gloszam spustoszenie, y stała mi się mowa Pańska urąganiem i naśmiewiskiem cały dzień.

9. Y rzekłem: Nie będę go wspominał, ani będę więcej mówił imieniem jego, y była w sercu moim iako ogień goraiący, y zawarty w kościach moich, y omdlałem, nie mogąc znosić.

10. Bom słyszał potwarz mnogich, y strach w okolo: Przeszladujcie, a przeszladujmy go; od wszystkich mężów, którzy byli w pokoju ze mną, y strzegący boku mego: Owa się iako omyli, y przemożemy go, y dostapiemy pomsty nad nim.

11. Ale Pan iest ze mną, iako walecznik mocny, przeto którzy mię przeszladuia, upadną y osłabiaia, zawstydzą się bardzo, że nie zrozumieli sromoty wiecznej, która nigdy zgladzona nie będzie.

12. A ty Panie zastępów, doznawco sprawiedliwego, który widzisz nerki y serce, proszę, niech ogladam pomstę twoię nad nimi: bom tobie odkrył sprawę moię.

13. Spiewajcie Panu, chwalcie Pana, bo wyba-wił duszę ubogiego z ręki zlosliwych.

14. Przeklęty dzień, któregom się urodził: dzień,

być pojmany, uprowadzony do niewoli, i że on z powodu swojej niegodziwości ma być wystawiony i narażony na strach i przerażenie. Patrz niż. w. 6.

4. *I wszystkie przyjacioly twoje.* To jest którym prorokowałeś kłamstwo, jak się znajduje w. 6, którym mówiłeś: *Pokój, pokój, gdy nie było pokoju.*

7. *Zwiódłes mię Panie.* P. W. — *Mocniejszy był niżli ja, i przemogłes.* To jest, gdy się z tobą spierał i walczył, żebyś nie wkładał na mnie obowiązku prorokowania, r. 1, 6.

8. *Krzycząc złość.* Krzycząc przeciwko grzechom i zbrodniom, oznajmując grożącą pomstę Bożą.

9. *I rzekłem.* Postanowiłem, albo myśliłem sobie. — *Nie będę go wspominał.* Nie będę więcej wspominał tych wyroków i gróbów Bożych, gdyż nie to nie pomoże niedowiarkom, i nie innego nieodniosę tylko naigrawania się i wzgardę. Tak myślał Jeremiasz zwyciężony powszednią małodusznością. — *Imieniem jego.* Przybierając ona uroczytą formułę: *To mówi Pan.* — *I była.* Mowa Pańska. *Jako ogień gorejący.* Nie mogłem się

namyślać, ani powstrzymać ognia gorejącego wewnątrz, lecz wybuchnął. *Ogniste jest bardzo słowo* Pańskie, jak powiada Psal. 118, 140. — *Omdlałem.* W hebr. jest: Znużyłem się znosząc, i nie mogłem.

10. *Bom słyszał.* Słyszałem wprawdzie. — *Przeszladujcie.* To jest, mówiących: *Przeszladujcie.* — *W pokoju ze mną.* Przyjaciele moi. — *Strzegący boku mego.* Którzy nieodstępowali od boku mego, którzy byli ze mną w zażyłości.

11. *Sromoty wiecznej.* Która ich spotka podczas zburzenia miasta i powszechnego zniszczenia kraju, i którą im zapowiadam.

12. *Doznawco sprawiedliwego.* Który ważysz każdego zastugi, i sprawiedliwego wynagradzasz. Patrz wyż. r. 17, 10. — *Proszę niech ogladam pomstę.* To się wytłumaczyło wyż. r. 11, 20.

13. *Spiewajcie Panu.* Okrzyk proroka czyniącego dzięki Bogu za to, że ujrzał w duchu przyszłe wybawienie siebie i ludu swojego.

14. *Przeklęty dzień.* Patrz co się rzekło Job. 3, 1.

qua peperit me mater mea, non sit benedicta. (Job. 3, 3.)

15. Maledictus vir, qui annuntiavit patri meo, dicens: Natus est tibi puer masculus, et quasi gaudio laetificavit eum.

16. Sit homo ille, ut sunt civitates, quas subvertit Dominus, et non poenituit eum: audiat clamorem mane, et ululatum in tempore meridiano,

17. qui non me interfecit a vulva, ut fieret mihi mater mea sepulcrum, et vulva ejus conceptus aeternus.

18. Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei?

którego mię porodziła matka moja, niech nie będzie błogosławiony.

15. Przeklęty maż, który opowiedział oycu memu, rzekąc: Urodził ci się syn mężczyzna, a iako weselem uweselił go.

16. Niech on człowiek będzie iako miasta są, które Pan wyrócił, a nie żał mu było: niech słyszy wołanie rano, y wycie czasu południa,

17. który mię nie zabił w żywocie, żeby mi była matka moja grobem, a żywot iéy poczęciem wiecznym.

18. Przeczem wyszedł z żywota, abym widział pracę y boleść, ażeby się skończyły w zawstydzeniu dni moje?

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 20. w. 7. *Zwiódłeś mię Panie.* Powiada prorok być się zwiedzionym, dla tego iż on rozumiał że go Bóg posłać miał przeciwko poganom prorokować, a ono nad jego nadzieję ustawicznie za Bożem rozkazaniem, przeciw swemu narodowi prorokował, za czém miał wielkie przesładowanie. Nadto gdy przepowiadał spustoszenie Jeruzalem od Chaldeczyków, że to prędko miało być, wszakże iż się odwłóczyło, śmiali się z niego jako z niepewnego proroka. Przetóż tą wątpliwością słów Bożych, powiada się być zwiedziony, gdy się inaczej wypełniały słowa Boże niż się spodziewał. Hieron. in Jeremiam.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O niewoli Sedecyasza wraz z ludem Żydowskim, i spaleniu miasta.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando misit ad eum rex Sedecias Phassur filium Melchiae, et Sophoniam filium Maasiae sacerdotem, dicens:

2. Interroga pro nobis Dominum, quia Nabuchodonosor rex Babylonis proeliatur adversum nos: si forte faciat Dominus nobiscum secundum omnia mirabilia sua, et recedat a nobis.

3. Et dixit Jeremias ad eos: Sic dicetis Sedeciae:

4. Haec dicit Dominus Deus Israel: Ecce, ego convertam vasa belli, quae in manibus vestris sunt, et quibus vos pugnatis adversum regem Babylonis, et Chaldaeos, qui obsident vos in circuitu murorum, et congregabo ea in medio civitatis hujus.

5. Et debellabo ego vos in manu extenta, et in brachio forti, et in furore, et in indignatione, et in ira grandi.

16. *A nie żał mu było.* Nieodmienił wyroku, nie odbudował ich, lecz wyrócił na wieki.—*Niech słyszy wołanie rano.* Niech przebywa w bezustanném niebezpieczeństwie, strachu i żalobie, jako ci, którzy są obleżeni od nieprzyjaciół, którzy przez cały dzień słyszą krzyki i lamenta w mieście.

17. *Który.* Ponieważ mię nie zabił.—*Poczęciem wiecznem.* Bodajby mię matka zawsze w żywocie nosiła, i nigdy na świat nie wydawała.

18. *Ażeby się skończyły w zawstydzeniu dni moje?* Abym haniebnie życie skończył.

R. 21.—1. *Słowo które się stało.* Jest tu przewrócony porządek, tu się bowiem opowiadają dzieje ludu za panowania Sedecyasza, gdy po nich w r. 24 i następnym opowiadają się dzieje pod Joakimem i Joachinem, którzy przed Sedecyaszem panowali. Znowu prorocstwo tego rozdziału jest wyrzeczóm na długo po poprzedzających; tamte bowiem były wyrzeczzone daleko przed przyjściem Chaldeczyków, to gdy się już oni znajdowali oblegali miasto.—*Fassura.* Nie ten, który w rozdzia-

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, gdy posłał do niego król Sedecyasz Phassura syna Melchiasza, y Sophoniasza syna Maasiasza kapłana, mówiąc:

2. Spytaj o nas Pana, bo Nabuchodonosor król Babiloński walczy przeciwko nam: owa snadź Pan uczyni z nami według wszech dziwów swoich, y odciągnie od nas.

3. Y rzekł Jeremiasz do nich: Tak powiecie Sedecyaszowi:

4. To mówi Pan Bóg Izraelów: oto ia obrócę oręża wojenne, które są w rękach waszych, y któremi wy walczyście przeciw królowi Babilońskiemu, y Chaldeczyków, którzy was oblegli około murów, y zgromadzę ie w pośród miasta tego.

5. Y zwalczę ia was ręką wyciągniłą, y ramieniem mocnym, zapalczywością, rozgniewaniem, y gniewem wielkim.

le poprzedzającym, w. 2, pobił Jeremiasza; tamten bowiem zowie się synem Emmera, ten Melchiasza.

2. *Spytaj.* Oto się tu spełniło to co przyobiecał Bóg Jeremiaszowi, r. 15, 19.—*Oni się wrócą ku tobie, a ty się nie wrócisz ku nim;* konieczność bowiem zagnała bezbożnego Sedecyasza przyjsć do Jeremiasza i prosić go o pomoc.—*Według wszech dziwów swoich.* Które zwykł czynić przeciwko nieprzyjaciółom, gdy ma na sercu uwolnienie ludu swojego. Pokazuje Sedecyasz że do tego przyszły jego rzeczy, iż chyba tylko cudem może być wyrwanym.

4. *Obrócę oręża wojenne.* Przeciwko wam, to jest iż Chaldeczycy widząc was uzbrojonymi bardziej się pobudzą do walki przeciwko wam, i po wzięciu miasta, jak to zwykle bywa, odbiorą wam oręż, i w pośród, to jest na placu, lub w publicznej zbrojowni go zbiorą, i niem was pobiją.

5. *Zwalczę.* Walcząc po stronie Chaldeczyków przeciwko wam.—*Ręką wyciągniłą.* Mocną, jak niż. r. 32, 21.

6. Et percuciam habitatores civitatis hujus: homines et bestiae pestilentia magna morientur.

7. Et post haec, ait Dominus, dabo Sedeciam regem Juda, et servos ejus, et populum ejus, et qui derelicti sunt in civitate hac a peste et gladio, et fame, in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum, et in manu quaerentium animam eorum, et percuciet eos in ore gladii, et non flectetur, neque parcat, nec miserebitur.

8. Et ad populum hunc dices: Haec dicit Dominus: Ecce, ego do coram vobis viam vitae, et viam mortis.

9. Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, et fame, et peste: qui autem egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldaeos, qui obsident vos vivet, et erit ei anima sua, quasi spoliū. (*Infr. 38, 2.*)

10. Posui enim faciem meam super civitatem hanc in malum, et non in bonum, ait Dominus: in manu regis Babylonis dabitur, et exuret eam igni.

11. Et domui regis Juda: Audite verbum Domini,

12. domus David, haec dicit Dominus: Judicate mane judicium, et eruite vi oppressum de manu calumniantis, ne forte egrediat ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit, qui exstinguat propter malitiam studiorum vestrorum. (*Infr. 22, 3.*)

13. Ecce, ego ad te habitatricem vallis solidae atque campestris, ait Dominus; qui dicitis: Quis percuciet nos? et quis ingreditur domos nostras?

14. Et visitabo super vos juxta fructum studiorum vestrorum, dicit Dominus, et succendam ignem in saltu ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus.

6. Y pobiję obywatelę miasta tego, ludzie y bydło morem wielkim pomrą.

7. A potem mówi Pan: dam Sedecyasza króla Judzkiego, y sługi jego, y lud jego, y którzy pozostali w tym mieście od moru, y od miecza, y od głodu w rękę Nabuchodonozora króla Babilońskiego, y w rękę nieprzyjaciół ich, y w rękę szukających dusze ich, y pobije ie paszczką miecza, a nie da się ubłagać, ani sfolguie, ani się zmiłuje.

8. A do ludu tego rzeczesz: To mówi Pan: Oto ia daię przed was drogę żywota, y drogę śmierci.

9. Kto będzie mieszkał w tym mieście, umrze mieczem, y głodem, y morem, ale kto wynidzie, a uciecze do Chaldecyżków, którzy was oblegli, żyw zostanie, y będzie mu dusza jego iako korzyść.

10. Bom położył oblicze moje na to miasto na złe, a nie na dobre, mówi Pan: w rękę króla Babilońskiego podane będzie, y spali ie ogniem.

11. A domowi króla Judzkiego: Sluchajcie słowa Pańskiego,

12. domie Dawidów, to mówi Pan: Sądźcie rano sąd, a wyrwywajcie gwałtem uciśnionego z ręki potwarce, aby snadź nie wyszło iako ogień rozgniewanie moje, a nie zapaliło się, a nie byłoby ktoby ugasił, dla złości spraw waszych.

13. Oto ia dla ciebie obywatelko doliny twardej a pełnej, mówi Pan; którzy mówicie: Kto nas pobije, a kto wnidzie do domów naszych?

14. Y nawiedzę was według owoców spraw waszych, mówi Pan, y zapalę ogień w lesie ięym, y pożrze wszystko okolo nięym.

CAPUT XXII.

O upominaniu króla i ludu Żydowskiego, żeby wykonywali sprawiedliwość.

1. Haec dicit Dominus: Descende in domum regis Juda, et loqueris ibi verbum hoc,

2. et dices: Audi verbum Domini, rex Juda, qui sedes super solium David, tu et servi tui, et populus tuus, qui ingredimini per portas istas.

3. Haec dicit Dominus: Facite judicium et justitiam, et liberate vi oppressum de manu calum-

7. *W rękę szukających dusze ich.* W ręce nieprzyjaciół, którzy usiłują odebrać im życie.

8. *Dają przed was drogę żywota.* Dają wam do wyboru życie lub śmierć, ucze was sposobu jak możecie zachować życie, jeśli się tego sposobu trzymać będziecie; którego jeśli zaniechacie, czeka was zguba.

9. *Kto będzie mieszkał.* Oznajmuje, jaka jest droga życia, jaka śmierci: zostawać w mieście jest droga śmierci; uciec do nieprzyjaciół jest droga życia.—*Będzie mu dusza jego jako korzyść.* Odebrana od nieprzyjaciół, i z której się cieszymy, jakby z rzeczy nad wszelkie spodziewanie znalezionej.

10. *Położył oblicze moje... na złe.* Położyć oblicze na złe, jest patrzeć obliczem ponurým; obyczajem człowieka chcącego złe czynić.

11. *A domowi króla Judzkiego.* To jest, rzeczesz.

12. *Sądźcie rano sąd.* Wcześniej, bacznie, pilnie, i rychło rozstrzygajcie spory i sprawy niewinnych.

13. *Oto ja dla ciebie obywatelko doliny twardej a*

ROZDZIAŁ 22.

1. To mówi Pan: Zstąp do domu króla Judzkiego, a będziesz tam mówił to słowo,

2. y rzeczesz: Sluchaj słowa Pańskiego królu Judzki, który siedzisz na stolicy Dawidowej, ty y słudzy twoi, y lud twój, którzy wchodzie bramami temi.

3. To mówi Pan: Czyniecie sąd y sprawiedliwość, a wyzwalajcie gwałtem uciśnionego z ręki potwar-

pełnej. Jerozolimę rozumie, która była położona na skale góry Syonu, i opasana innemi większemi górami tak, iż była zarazem skałą i doliną. Dla tego zowie doliną skalną i pełną, to jest równą, że u stop góry była płaszczyna, które to miejsce z natury było bardzo warowne; jakby rzekł: Nie ufaj w miejsce z natury warowne; ja bowiem jestem, który walczę przeciwko tobie.

14. *Nawiedzę.* Oddam wam według uczynków waszych: zbierać będziecie owoce siebiej waszej.—*W lesie jej.* Zowie lasem przez przenośnię wielką ilość domów; być może także stosując mowę do domu lasu Libańskiego, który zbudował Salomon, III. Król. 7, 2.

R. 22.—1. *Zstąp.* To jest, idź. Patrz co się rzekło wyż. r. 18, 2.—*Króla.* Joakima, którego Faraon Necho uprowadziwszy do Egiptu postanowił królem Judei Joachaza jego brata.

2. *Bramami temi.* Miasta albo domu królewskiego.

3. *Na tém miejscu.* W domu królewskim, gdzie się odbywały sądy.

niatoris, et advenam, et pupillum, et viduam nolite contristrari, neque opprimatis inique, et sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. (*Supr. 21, 12*).

4. Si enim facientes feceritis verbum istud, ingredientur per portas domus hujus reges sedentes de genere David super thronum ejus, et ascendent currus et equos, ipsi et servi, et populus eorum.

5. Quodsi non audieritis verba haec, in memetipso juravi, dicit Dominus, quia in solitudinem erit domus haec.

6. Quia haec dicit Dominus super domum regis Juda: Galaad tu mihi caput Libani: si non posuero te solitudinem, urbes inhabitabiles.

7. Et sanctificabo super te interficientem virum et arma ejus, et succident electas cedros tuas, et praecipitabunt in ignem.

8. Et pertransibunt gentes multae pro civitate hanc, et dicit unusquisque proximo suo: Quare fecit Dominus sic civitati huic grandi? (*Deut. 29, 24. III. Reg. 9, 8*).

9. Et respondebunt: Eo quod dereliquerint pactum Domini Dei sui, et adoraverint deos alienos, et servierint eis.

10. Nolite flere mortuum, neque lugeatis super eum fletu: plangite eum, qui egreditur, quia non revertetur ultra, nec videbit terram nativitatis suae.

11. Quia haec dicit Dominus ad Sellum filium Josiae regem Juda, qui regnavit pro Josia patre suo, qui egressus est de loco isto: Non revertetur huc amplius,

12. sed in loco, ad quem transtuli eum, ibi morietur, et terram istam non videbit amplius.

13. Vae, qui aedificat domum suam in injustitia, et coenacula sua non in iudicio; amicum suum opprimit frustra, et mercedem ejus non reddet ei;

14. qui dicit: Aedificabo mihi domum latam, et coenacula spatiosa; qui aperit sibi fenestras, et facit laquearia cedrina, pingitque sinopide.

5. *Przyśląłem sam na się.* Na mnie samego, na moje życie, powiadając: Żyję ja, jakby rzekł: Jeśli nie uczynię, niech nie będę uważany za Boga żywego.

6. *Galaadzie tyś mi głową Libanu.* Przemawia do domu i pokolenia królewskiego, którego zamek i dóm, nakształt góry Galaad był wzniesiony na górze Syon, jakby rzekł: O domie królewski, który znacnością, powagą, władzą, pięknnością, wyniosłością jesteś głową Jerozolimy, tak jak Galaad jest głową, najgłówniejszą i najzacieńszą częścią Libanu; jest to zaś zwyczajem Pisma ś. obcemi imionami nazywać miasta i narody, zwłaszcza gdy się odwrócili od Boga: tak Jerozolima zowie się tu Libanem.—*Jeśli cię nieuczynię.* Jest to formuła przysięgi, to jest, jeśli nie uczynię, niech się nie uważam za Boga; i zdanie jest: niech się nie uważam za Boga, lub za prawdziwego, jeśli cię nie obrócę w pustynię, wespół z całą Jerozolimą i jej domami zbudowanymi z cedru libańskiego, iżbyś się stała spustoszoną, jako miasto niezamieszkalne.

7. *Poswięcę na cię.* Moją powagą potwierdzę zabijającego męża, czyli, jak jest w hebr. *mężobójców.* Poswięcać u Żydów nie zawsze znaczy uczynić świętym, lecz także publiczną powagą uświęcić. Tak się mówi, *poswięcić wojnę*, Joel. 3, 9; *poswięcić post*, Joel. 1, 14.—*Zabijającego.* Nabuchodonozora, albo jego woj-

ce, a przychodnia, y sieroty, y wdowy nie zasmucaycie, ani uciskaycie niesprawiedliwie, a krwie niewinney nie rozlewaycie na tym mieyscu.

4. Bo jeśli czyniąc uczynicie to słowo, będą wchodzić bramami domu tego królowie siedzący z rodu Dawidowego na stolicy jego, y wsiadający na wozy y na konie, sami, y słudzy, y lud ich.

5. Lecz jeśli tych słów nie posłuchacie, przysięgałem sam na się, mówi Pan: że ten dóm będzie pustynia.

6. Bo to mówi Pan na dóm króla Judzkiego: Galaadzie tyś mi głową Libanu: jeśli cię nie uczynię puszcza, miasta nie mieszkalnemi.

7. Y poświęcę na cię zabijającego męża y orężę jego, y wytną wyborne cedry twoie, y zrzucą je w ogień.

8. Y przejdzie wiele narodów przez to miasto, y rzecze każdy bliźniemu swemu: Dla czego Pan tak uczynił miastu temu wielkiemu?

9. A odpowiedzą: Dla tego że opuścili przymierze Pana Boga swego, a kłaniali się cudzym bogom, y służyli im.

10. Nie płaczcie umarłego, ani się nad nim żalobą rozrzewniaycie: płaczcie tego, który wychodzi, bo się już więcący nie wróci, ani ogląda ziemie narodenia swego.

11. Bo to mówi Pan do Sellum syna Joziasza króla Judzkiego, który królował miasto Joziasza oycy swego, który wyszedł z tego mieysca: Nie wróci się tu więcący,

12. ale na mieyscu, na którym go przeniósł, tam umrze, a téy ziemie więcący nie ogląda.

13. Biada, który budoie dóm swój w niesprawiedliwości, a wieczorniki swe nie w sądzie; bliźniego swego uciska próżno, a zapalą jego nie płaci mu;

14. który mówi: Zbuduję sobie dóm szeroki, y wieczorniki przestronne, który sobie otwarza okna, a czyni stropy cedrowe, y maluje je cynobrem.

sko.—*I orężę jego.* To jest poświęcę.—*Wyborne cedry.* Wspaniałe domy, które się wznoszą w pośród ciebie, jak cedry na Libanie, i są uczynione z cedru.

10. *Nie płaczcie umarłego.* Nie opłakujcie Joziasza zabitego przez Faraona, jako takiego, który pobożnie i chwalebnie zszedł z tego świata; a opłakujcie raczej jego syna, który daleko nieszczęśliwszym będzie w niewoli, do której zostanie zaprowadzony; opłakujcie, powiadam, Sellę.

11. *Sellum.* Który się inaczej nazywał Joachazem. Patrz co się rzekło I. Paral. 3, 15.—*Który królował miasto Joziasza ojca swego.* Patrz tamże.—*Wyszedł z tego mieysca.* Gdy był prowadzony do niewoli.

13. *Który budoie dóm swój w niesprawiedliwości.* Niektórzy to rozumieją o Joakimie, inni o Joachazie: że oba bezecnie żyli, czytamy IV. Król. r. 23 i 24.—*W niesprawiedliwości.* Nakładając zbyt uciążliwe podatki, i innymi niesprawiedliwymi sposobami wydzierając pieniądze swoim poddanym.—*Nie w sądzie.* W niesprawiedliwości; jest bowiem powtórzenie. *Próżno.* Dar-mo, niedawszy mu zapłaty.

14. *I maluje je cynobrem.* Cynobr naturalny jest właściwym kruszcem żywego srebra. (P. Lind). Siarka z żywym srebrem czyni owę czerwoną farbę, cynober zwaną. (Tamże).

15. Numquid regnabis, quoniam confers te cedro? pater tuus numquid non comedit et bibit, et fecit iudicium et iustitiam tunc, cum bene erat ei?

16. Iudicavit causam pauperis et egeni in bonum suum; numquid non ideo, quia cognovit me? dicit Dominus.

17. Tui vero oculi et cor ad avaritiam, et ad sanguinem innocentem fundendum, et ad calumniam, et ad cursum mali operis.

18. Propterea haec dicit Dominus ad Joakim filium Josiae regem Juda: Non plangent eum: Vae, frater, et vae, soror: non concrepabunt ei: Vae, domine, et vae, inclyte.

19. Sepultura asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas Jerusalem. (*Infr. 36, 30*).

20. Ascende Libanum, et clama, et in Basan da vocem tuam, et clama ad transeuntes, quia contriti sunt omnes amatores tui.

21. Locutus sum ad te in abundantia tua, et dixisti: Non audiam; haec est via tua ab adolescentia tua, quia non audisti vocem meam:

22. Omnes pastores tuos pascet ventus, et amatores tui in captivitate ibunt, et tunc confunderis, et erubesces ab omni malitia tua.

23. Quae sedes in Libano, et edificas in cedris, quomodo congemuisti, cum venissent tibi dolores, quasi dolores parturientis?

24. Vivo ego, dicit Dominus, quia, si fuerit Jechonias, filius Joakim regis Juda, annulus in manu dextera mea, inde evellam eum.

25. Et dabo te in manu quaerentium animam tuam, et in manu quorum tu formidas faciem, et in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu Chaldaeorum.

26. Et mittam te, et matrem tuam, quae genuit te, in terram alienam, in qua nati non estis, ibique moriemini:

15. *Izali będziesz królował?* Azali to sprawi pycha twoja, przez którą się porównywaś z najwyższemi cedrami, że panować będziesz? jakby rzekł: W żaden sposób.—*Jadł i pił.* Hebraizm, zamiast długo żył, spokojnie królował, i na niczem mu nie zbywało.

16. *Na swe dobre.* Albowiem dla tego był szczęśliwym.—*Że mię poznał.* Czcił.

17. *I na bieganie do złych uczynków.* Do których zapamiętałaś bieżyć i za nie się chwytasz.

18. *Biada bracie! Biada siostrze!* Tęj formuły używali domownicy gdy opłakiwali umarłego; inni zaś gdy opłakiwali zgastego księżęcia mówili: *biada panie, i biada przecaczny!* jakby rzekł: Nie będą go opłakiwali ani domowi ani cudzy.

19. *Pogrzebem osłowym pogrzebion będzie.* Nie będzie pogrzebiony, lecz zostanie wyrzucony za miasto do gnoju na pożarcie psom i ptakom, jako ściwier osłów.

20. *Wstąp.* O miasto Jeruzolima.—*A wołaj.* Błagając pomocy; jakby rzekł z ironią: Wołaj ile chcesz z najwyżniejszych gór Libanu i Bazanu; nie znajdziesz nikogo ktoby tobie dał pomoc.—*Starci są wszyscy miłośnicy twoi.* Egipczycy przyjaciele twoi przez Chaldejczyków. Bałwany także, w których pokładałaś twoje nadzieje.

21. *Mówiłem.* Wzywając do poprawy obyczajów.—*W dostatku.* W czasie pomyślności.—*Tac! jest droga twoja.* Ten był zawsze twój zwyczaj, że nie słu-

15. Izali będziesz królował, iż się równasz cedrowi? ociec twój izali nie jadł y pił, a czynił sąd y sprawiedliwość tedy, gdy się miał dobrze?

16. Sądził sprawy ubogiego y nędznika na swe dobre; izali nie przeto że mię poznał? mówi Pan?

17. Ale oczy twoje y serce na łakomstwo y na rozlanie krwi niewinnéy, y na potwarz, y na bieganie do złych uczynków.

18. Przetoż to mówi Pan do Joakima syna Joziasza króla Judzkiego: Nie będą go plakać, biada bracie, y biada siostrze: nie będą narzekać nad nim: Biada panie, biada wielmożny.

19. Pogrzebem osłowym pogrzebion będzie, zginiły y wyrzucony za bramy Jeruzalem.

20. Wstąp na Liban, a wołaj, y na Basanie daj głos twój, a wołaj na mimo idące, bo starci są wszyscy miłośnicy twoi.

21. Mówiłem do ciebie w dostatku twoim, y rzekłaś: Nie będę słuchać; tać jest droga twoja z młodości twéy, żeś nie słuchała głosu mego.

22. Wszystkie pastérze twoje spacie wiatr, a miłośnicy twoi w niewola pódą, a tedy się zawstydzisz, y zasromasz się dla wszelkiéy złości twoiéy.

23. Która siedzisz na Libanie, a gnieździsz się na cedrach, iakoś wdychała gdy na cię przyszły boleści, jako boleści rodzący.

24. Żywię ia, mówi Pan, iż choćby był Jechoniasz syn Joakima króla Judzkiego pierścieniem na prawéj ręce moiéy, złamał go zerwe.

25. Y dam cię w rękę szukających dusze twoiéy, y w rękę których się twarzy ty lękasz, y w rękę Nabuchodonozora króla Babilońskiego, y w rękę Chaldejczyków.

26. Y zaśle cię, y matkę twą, która cię porodziła, do cudzéy ziemi, gdzieście się nie rodzili, y tam pomrzecie:

chłaś głosu mego.—*Z młodości twéy.* Od czasu jakem cię wprowadził z Egiptu, gdym cię przyjął za oblubienicę.

22. *Wszystkie pastérze twoje.* Książąt, fałszywych proroków i kapłanów, którzy ciebie uwodzili próżnem zafaniem dla Egipczyków.—*Spacie wiatr.* Albowiem będą zawiedzeni w nadziei, która siebie i drugich karmili. Albo sens jest: Z wiatrem się rozproszą, znikną i wniwec się obróca. — *Dla wszelkiéy złości twoiéy.* Z powodu wszelkiéy złości twojej.

23. *Która siedzisz na Libanie.* O narodzie, który mieszkasz w Jeruzolime, jakby na Libanie, gdyż z cedrów libańskich czynisz sobie gniazda, to jest, domy i pałace, i który jakby cedr libański przewyższasz inne narody, i dla tego pysznie, bezpiecznie i w bogactwie żyjesz. — *Wdychała.* Czas przeszły zamiast przyszłego. IXX mają, *będziesz wdychała.*

24. *Jechoniasz.* Który się nazywał także Joakimem. Patrz co się rzekło I. Paral. 3, 16. — *Pierścieniem.* Pierścień jest rzecz najbliższa i najbardziej droga. Nie był Jechoniasz z tego rodzaju, lecz gdyby był, powiada, że ony go odrzucił.

25. *Suchających dusze twojej.* Nieprzyjaciół twoich, pragnących odebrać tobie życie. — *W rękę których.* W rękę tych, których się ty lękasz oblicza.

26. *Zaśle cię.* O Jechoniaszu! — *Matkę twą.* Nohestę, o której smrotnych postępkach patrz wyż. r. 13, 18 i następnych, i IV. Król. 24, 12 i 15.

27. et in terram, ad quam ipsi levant animam suam, ut revertantur illuc, non revertentur.

28. Numquid vas fictile atque contritum vir iste Jechonias? numquid vas absque omni voluptate? quare abjecti sunt ipse et semen ejus, et projecti in terram, quam ignoraverunt?

29. Terra, terra, terra, audi sermonem Domini!

30. Haec dicit Dominus: Scribe virum istum sterilem, virum, qui in diebus suis non prosperabitur, nec enim erit de semine ejus vir, qui sedeat super solum David, et potestatem habeat ultra in Juda.

CAPUT XXIII.

O groźbach przeciwko złym pasterzom,

1. Vae pastoribus, qui disperdunt et dilacerant gregem pascuae meae, dicit Dominus. (*Ezech. 13, 3*).

2. Ideo haec dicit Dominus Deus Israel ad pastores, qui pascent populum meum: Vos dispersistis gregem meum, et eiecistis eos, et non visitastis eos: ecce, ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum, ait Dominus.

3. Et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas eiecero eos illuc, et convertam eos ad rura sua, et crescent et multiplicabuntur.

4. Et suscitabo super eos pastores, et pascent eos: non formidabunt ultra, et non pavebunt, et nullus quaeretur ex numero, dicit Dominus.

5. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra (*Isai. 4, 2.—40, 11. Infr. 33, 14. Dan. 9, 24. Joan. 1, 45*).

6. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter, et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus justus noster. (*Deut. 33, 28*).

27. *Do której oni podniosą duszę swą.* To samo jest jakby rzekł: Jechoniasz podobny jest do bałwana i naczynia nieprzydatnego, dla tego będzie odrzucony. Zapytanie, które się tu znajduje wymaga odpowiedzi nie przeczącej lecz twierdzącej. Albo jest zarzut Żydów, nie dających wiary słowom Jeremiasza; jakby rzekli: Czyliż Bóg tak ma w pogardzie naszego króla?—*Naczytnie bez żadnej wdzięczności.* To jest naczynie nikomu nieprzydatne.

29. *Ziemio, ziemio, ziemio.* Mieszkańcy ziemi żydowskiej.

30. *Napisz.* Żebyś niezapomniał com postanowił uczynić. *Napisz także,* żeby prorocтво na piśmie można było przelożyć ludowi.—*Mężu tego.* Jechoniasza.—*Nieplodnego.* Który wprowadzie dzieci mieć będzie, lecz nie zostawi następców tronu.

R. 23.—1. *Pasterzom.* Książąt rozumie, a także kapłanów i fałszywych proroków.—*Rozszarpują.* Gdyż przez swoje niedbalstwo, bezbożność, zły przykład, kłamliwe obietnice, jako wilcy zgubili lud sobie powierzony.

2. *Którzy pasą.* Którzy są z imienia tylko pasterzami.—*Wygnałście.* Sprowadziliście z drogi prawej.—*Nienawiedzałście.* Do pasterzy bowiem należy nawiedzać trzodę swoją, iżby widzieli czego jęj zbywa, i żeby

27. a do ziemie, do której oni podnoszą duszę swą, aby się tam wrócili, nie wróca się.

28. *Izali naczynie gliniane a stłuczone ten mąż Jechoniasz? izali naczynie bez żadnej wdzięczności?* eziem odrzucony sa on sam y nasienie iego, y zagnani do ziemie, której nie znali?

29. *Ziemio, ziemio, ziemio, słuchay mowy Pańskie!*

30. *To mówi Pan: Napisz męża tego nieplodnego, męża, któremu się nie poszczęści za dni iego, bo nie będzie z nasienia iego mąż, któryby siedział na stolicy Dawidowej, a miał więcéy władzy nad Juda.*

ROZDZIAŁ 23.

i obietnicy zesłania pasterza dobrego.

1. *Biada pasterzóm,* którzy gubią y rozszarpywają trzodę pastwiska mego, mówi Pan.

2. *Przeło to mówi Pan Bóg Izraelow do pasterzów,* którzy pasą lud mój: Wyście rozproszyli trzodę moję y wygnałście ie, a nie nawiedzałście ich: otoż ia nawiedzę na was złość spraw waszych, mówi Pan.

3. *Ja też zgramadzę ostatki trzody mojęy ze wszęch ziem,* do których ie wyrzuce, y przywrócę ie na grunty ich, y rozplodzą się a rozmnożą się.

4. *Y postawię nad nimi pasterze, y paść ie będą:* nie będą się więcéy bać ani lękać, a żadný nie będę szukać z liczby, mówi Pan.

5. *Oto dni przychodzą,* mówi Pan, a wzbudzę Dawidowi plód sprawiedliwy, a będzie królował król, y mądrym będzie, y będzie czynił sąd y sprawiedliwość na ziemi.

6. *W one dni zbawion będzie Juda, a Izrael bezpiecznie mieszkać będzie,* a to jest imię, którym go znać będą, Pan sprawiedliwy nasz.

zaradzić jęj potrzebom.—*Nawiedzę.* Ukarzę.

3. *Ja też.* Ja zaś; jakby rzekł: Których wy przez waszę winę rozproszyłście, ja przez moje miłosierdzie i opatrność zgramadzę. Mówi także razem o wprowadzeniu ludu z niewoli Babilońskiej, i o powołaniu pogan do Kościoła.—*Na grunty ich.* Do Judei, do Kościoła.

4. *Pasterze.* Dobrych, wiernych, świętych, troskliwych, Chrystusa i apostołów.—*Paść je będą.* Z wielką starannością.—*Nie będą się... bać.* Gdyż będą mieli dobrych pasterzy. *Nie bójcie się mate stado.* Luk. 12, 32.—*Żadnej nie będę szukać.* Żadna owca nie zginię z trzody.

5. *Wzbudzę Dawidowi.* To jest z potomstwa Dawidowego.—*Plód sprawiedliwy.* Chrystusa rozumie, który się stał jemu z nasienia Dawidowego wedle ciała, Rzym. 1, 3.—*Sprawiedliwy.* Gdyż Chrystus jest przyczyną wszelkiej sprawiedliwości naszej, i w skutek swojego poczęcia z Ducha ś. narodził się świętym i sprawiedliwym; a także i dla tego, że sprawiedliwy sąd wykonywa względem dobrych i złych.—*Będzie królował król.* Przez wiare, nadzieje, miłość, łaskę, gdyż to królestwo Chrystusowe jest duchowne.—*Będzie czynił sąd.* Będzie czynił to co jest sprawiedliwego.

6. *W one dni,* W hebr. *wjego.* to jest Chrystusa.—

7. Propter hoc, ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et non dicent ultra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti; * (*Supr. 16, 14*).

8. sed: Vivit Dominus, qui eduxit et adduxit semen domus Israel de terra aquilonis, et de cunctis terris, ad quas ejeceram eos illuc, et habitabunt in terra sua. *

9. Ad prophetas: Contritum est cor meum in medio mei, contremuerunt omnia ossa mea, factus sum quasi vir ebrius, et quasi homo madidus a vino a facie Domini, et a facie verborum sanctorum ejus,

10. quia adulteris repleta est terra: quia a facie maledictionis luxit terra, arefacta sunt arva deserti, factus est cursus eorum malus, et fortitudo eorum dissimilis.

11. Propheta namque et sacerdos polluti sunt, et in domo mea inveni malum eorum, ait Dominus.

12. Idcirco via eorum erit quasi lubricum in tenebris: impellentur enim, et corruent in ea, afferam enim super eos mala, annum visitationis eorum, ait Dominus.

13. Et in prophetis Samariae vidi fatuitatem: prophetabant in Baal, et decipiebant populum meum Israel.

14. Et in prophetis Jerusalem vidi similitudinem adulterantium, et iter mendacii, et confortaverunt manus pessimorum, ut non conveteretur unusquisque a malitia sua: facti sunt mihi omnes ut Sodoma, et habitatores ejus quasi Gomorrha.

15. Propterea haec dicit Dominus exercituum ad prophetas: Ecce, ego cibabo eos absinthio, et potabo eos felle, a prophetis enim Jerusalem egressa est pollutio super omnem terram. (*Supr. 9, 15*).

16. Haec dicit Dominus exercituum: Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos: visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini. (*Infr. 27, 9*).

17. Dicunt his, qui blasphemant me: Locutus est Dominus: Pax erit vobis; et omni, qui ambu-

Zbawion będzie Juda. Dwa pokolenia, to jest Judy i Benjaminia.— *A Israel.* Dziesięć innych pokoleń.— *Bezpiecznie mieszkać będzie.* Mając pasterza Chrystusa tak mocnego i czujnego.— *Pan sprawiedliwy nasz.* Który nas usprawiedliwi. P. W.

7. *Przełoż.* Ponieważ wzbudzę Dawidowi plód sprawiedliwy.— *Żywie Pan.* To się wytłumaczyło wyż. r. 16, w. 14 i 15.

8. *Z ziemi północnej.* Z niewoli szatana i grzechu.— *Będą mieszkać w ziemi swojej.* W Jerozolimie duchownej którą jest Kościół.

9. *Do proroków.* To jest do fałszywych stosuje się to moje proroctwo, które następuje.— *Skruszyło się serce moje.* Jestem przeszyty boleścią, i drżą kości moje.— *Jako człowiek pijany.* Zdumiały i osłupiały, jako ci co są pijani.— *Od oblicza Pańskiego.* Z powodu Pana, widząc groźby Pańskie przeciwko temu ludowi.

10. *Dla złorzeczeństwa.* Dla złorzeczeństwa i bluźnierstw Żydów przeciwko Bogu.— *Placze ziemia.* Stała się spustoszoną i bezpłodną.— *Stalo się bieżenie ich złe.* Którzy zapamiętałe i z wyuzdaniem bieżną do grzechów.— *Moc ich nie jako pierwiej.* Niestala, bezsilna, nietrwała. Są mocnymi i potężnymi do złego, nie zaś do dobrego.

7. Przełoż oto dni przychodzą, mówi Pan, y nie rzeką więcey: Żywie Pan, który wywiódł syny Izraelowe z ziemi Egypckiej;

8. ale: Żywie Pan, który wywiódł y przywiódł nasienie domu Izraelowego z ziemi północnej, y ze wszystkich ziem, do którychem ie był tam wyrzucił, y będą mieszkać w ziemi swojej.

9. Do proroków: Skruszyło się serce moje w poróżd mnie, zadrzały wszystkie kości moje, stałem się iako maż pijany, y iako człowiek pijany winem, od oblicza Pańskiego, y od oblicza słów świętych jego,

10. bo się cudzołożniki napelniła ziemia, bo dla złorzeczeństwa płacze ziemia, poschły pastwiska puszczęy, stalo się bieżenie ich złe, y moc ich nie iako pierwey.

11. Bo prorok y kapłan splugawieni są, a w domu moim znalazłem złość ich, mówi Pan.

12. Przełoż droga ich będzie iako ślizawica w ciemności: bo się posłizną y powalą na nięy, bo przywiędę na nie złe, rok nawiedzenia ich, mówi Pan.

13. Y w prorocech Samariiej widziałem głupstwo: prorokowali w Baalu, y zwodzili lud mój Izraelski.

14. Y w prorocech Jeruzalem widziałem podobienstwo cudzołożących, y drogę kłamstwa, y zmanciali ręce złoźników, żeby się nie nawracali každy od złości swęy: stali mi się wszyscy iako Sodoma, a obywatele jego iako Gomorrha.

15. Przełoż to mówi Pan zastępów do proroków: Oto ie nakarmię piolynem, y napoię ie żółcią, bo od proroków Jerozolimskich wyszło splugawienie na wszystkie ziemie.

16. To mówi Pan zastępów: Nie słuchaycie słów proroków, którzy wam prorokują, a zdradzają was: widzenie serca swego mówią, nie z ust Pańskich.

17. Mówią tym, którzy nie bluźnią: Pan mówił: Pokóy wam będzie; y każdemu chodzącemu

11. *Splugawieni są.* Nieuczciwi i obłudni.— *W domu moim znalazłem.* Gdyż w Kościele Bożym ofiarują bałwanom, knują zdrady i łupieztwa, i wedle niego pobudowali domy wszeteczństwa. Ztąd ona skarga, r. 11, 15: *Cóż to jest, że miły mój w domu moim czynił wiele złości?*

12. *Jako ślizawica w ciemności.* Łatwo się zawadzą i upadną.— *Nawiedzenia.* Karania.

13. *W prorocech Samaryi.* Dziesięciu pokoleń, w których była Samarya. Domyślać się należy partykuły jako, w tym sensie: jako widziałem w Samaryi bezrozumną cześć bałwanów, tak i w Jerozolimie.— *Prorokowali w Baalu.* Radząc się Baala, albo z natchnienia ducha kłamstwa, szatana.

14. *Podobienstwo cudzołożących.* To jest, że w Jerozolimie byli naśladowcy głupstwa fałszywych proroków Samaryi.— *Zmanciali.* Utwierdzali ich w zbrodniach, obiecując im wszelką pomyślność.

15. *Nakarmię je piolunem.* Patrz co się rzekło wyż. r. 9, 15.— *Wyszło splugawienie.* Oni zarażają i całą lud fałszywą nauką i obietnicami swojemi.

16. *Widzenie serca swego.* Sny które sobie zmyślają.

17. *Tym którzy mię bluźnią.* W hebr. jest, którzy

lat in pravitate cordis sui, dixerunt: Non veniet super vos malum. (*Supr. 5, 12*).

18. Quis enim affuit in consilio Domini, et vidit et audivit sermonem ejus? quis consideravit verbum illius et audivit?

19. Ecce, turbo Dominicae indignationis egredietur, et tempestas erumpens, super caput impiorum veniet. (*Infr. 30, 14*).

20. Non revertetur furor Domini usque dum faciat, et usque dum compleat cogitationem cordis sui: in novissimis diebus intelligetis consilium ejus.

21. Non mittebam prophetas, et ipsi currebant: non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. (*Inf. 27, 15*).

22. Si stetissent in consilio meo, et nota fecissent verba mea populo meo, avertissem utique eos a via sua mala, et a cogitationibus suis pessimis.

23. Putasne, Deus e vicino ego sum? dicit Dominus: et non Deus de longe?

24. Si occultabitur vir in absconditis, et ego non videbo eum? dicit Dominus: numquid non coelum et terram ego impleo? dicit Dominus.

25. Audivi, quae dixerunt prophetae, prophetae in nomine meo mendacium, atque dicentes: Somniavi, somniavi.

26. Usquequo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui.

27. Qui volunt facere, ut obliviscatur populus meus nominis mei propter somnia eorum, quae narrat unusquisque ad proximum suum, sicut obliti sunt patres eorum nominis mei propter Baal.

28. Propheta, qui habet somnium, narret somnium, et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere: quid paleis ad triticum? dicit Dominus.

29. Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petram?

30. Propterea, ecce, ego ad prophetas, ait Dominus, qui furantur verba mea unusquisque a proximo suo:

31. ecce, ego ad prophetas, ait Dominus, qui assumunt linguas suas, et ajunt: Dicit Dominus:

mną gardzą: ludowi Żydowskiemu który gardzi i bluźni przeciwko mnie.—I każdemu chodzącemu. Jest powtórzenie porzedzającego półwiersza.

18. *Bo któż był.* Mówi to dla tego, żeby pokazać iż fałszywi prorocy, do których on nie mówił, nie mogą odgadywać rzeczy przyszłych.

19. *Oto.* Nagle i niespodzianie, wbrew mniemaniu fałszywych proroków.—*Wicher.* Gwałtowność.

20. *Nie wróci się.* Nie ustanie, nieodejdzie od was, dopóki wam niedomierzy wszystkich kar, które Bóg zamyslił.—*Wyrozumiecie.* Rzecz samą poznacie i doświadczycie pomsty Bożej.

22. *By byli stali w radzie mojej.* Idąc za wolą i radą moją.—*Wzdybych je był odwrócił.* To jest lud od zbrodni i kary która za nią idzie.

23. *Bóg zbliżka.* Który widzi i kieruje tylko rzeczami blizkimi, a zdaleka nic nie może.

24. *Azali się skryje człowiek.* Nie skryje się i t. d.; bo Bóg wszystko i zdaleka widzi.—*Aza niebia i ziemię ja nie napelniam.* Jestem wszędzie obecny.

w przewrotności serca swego, rzekli: Nie przyjdzie na was zle.

18. Bo któż był w radzie Pańskiej, a widział y słyszał słowo iego? kto obaczył słowo iego y wysłuchał?

19. Oto wicher Pańskiego zagniewania wynidzie, y burza wypadająca na głowę niezbożników przypadnie.

20. Nie wróci się zapaleczywość Pańska, aż uczyni, y aż wykona myśl serca swego, w ostateczne dni wyrozumiecie radę iego.

21. Nie posyłałem proroków, a oni biegali: nie mówiłem do nich, a oni prorokowali.

22. By byli stali w radzie moiej, a oznaymili słowa moje ludowi memu, wzdybych je był odwrócił od drogi ich złej, y od myśli ich złośliwych.

23. Mniemasz że m ia iest Bóg z bliska, a nie Bóg z daleka?

24. Aza się skryje człowiek w skrytościach, a ia go nie użyżę? mówi Pan: aza niebia y ziemię ia nie napelniam? mówi Pan.

25. Słyszałem, co mówili prorocy, prorokuiący fałsz imieniem moim, y mówiący: Śniło mi się, śniło mi się.

26. Y długoż tego będzie w sercu proroków, prorokuiących kłamstwo, y prorokuiących zdrady serca swego?

27. Którzy chcą uczynić, aby lud mój zapomniał imienia mego dla snów ich, które powiada każdy bliźniemu swemu, iako zapomnieli oycowie ich imienia mego dla Baala.

28. Prorok, który ma sen, niech powiada sen, a który ma mowę moję, niech powiada mowę moję prawdziwie: co plewam do pszenice? mówi Pan.

29. Izali słowa moje nie są iako ogień, mówi Pan, a iako młot kruszący skałę?

30. Przełoż owom ia na proroki, mówi Pan, którzy kradną słowa moje każdy od bliźniego swego:

31. owom ia na proroki, mówi Pan, którzy biorą języki swoje, y mówią: Mówi Pan:

25. *Śniło mi się.* Widziałem we śnie objawienie prorockie.

26. *Który ma sen, niech powiada sen.* Jako swój sen, nie zaś jako prorocstwo ode mnie wzięte.—*Co plewom do pszenice.* Plewami zowie sny fałszywych proroków, które wiatr unosi; pszenica, słowo Boże, które trwa na wieki. Jakie jest podobieństwo między takimi snami a objawieniami Bożemi?

29. *Jako ogień.* To jest, najskuteczniejsze.—*Kruszący skałę.* Twardość serca ludzkiego.

30. *Którzy kradną słowa moje.* Którzy naśladowają słów moich proroków, powiadając: — *To mówi Pan,* gdy Pan niemówił.

31. *Którzy biorą języki swoje.* Którzy miarkują swój język, i tak nim kierują żeby się podobać mogli słuchającym. Albowiem prawdziwi prorocy nie miarkują swoich języków, lecz je miarkuje Bóg, i przez nie mówi co chce. Niektórzy przekładają, *którzy łagodzą swoje języki.* Inni, *którzy słodzą,* albo, *śpieszczają swoje języki.* Albo także sens być może: którzy mówią to co im przychodzi na myśl.

32. ecce, ego ad prophetas somniantes mendacium, ait Dominus, qui narraverunt ea, et seduxerunt populum meum in mendacio suo, et in miraculis suis: cum ego non misissem eos, nec mandassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit Dominus.

33. Si igitur interrogaverit te populus iste, vel propheta, aut sacerdos, dicens: Quod est onus Domini? dices ad eos: Vos estis onus, projiciam quippe vos, dicit Dominus.

34. Et propheta, et sacerdos, et populus, qui dicit: Onus Domini; visitabo super virum illum, et super domum ejus.

35. Haec dicetis unusquisque ad proximum, et ad fratrem suum: Quid respondit Dominus? et quid locutus est Dominus?

36. Et onus Domini ultra non memorabitur, quia onus erit unicuique sermo suus, et pervertistis verba Dei viventis, Domini exercituum, Dei nostri.

37. Haec dices ad prophetam: Quid respondit tibi Dominus? et quid locutus est Dominus?

38. Si autem, onus Domini, dixeritis, propter hoc haec dicit Dominus: Quia dixistis sermonem istum: Onus Domini; et misi ad vos dicens: Nolite dicere: Onus Domini;

39. propterea, ecce, ego tollam vos portans, et derelinquam vos, et civitatem quam dedi vobis et patribus vestris a facie mea.

40. Et dabo vos in opprobrium sempiternum, et in ignominiam aeternam, quae nunquam oblivione delebitur. (*Supr. 20, 11*).

32. owom ia na proroki którym się śni kłamstwo, mówi Pan, którzy je powiadali, y zwiedli lud mój kłamstwem swym, y cudami swemi; gdyżem ia ich nie posyłał, anich im rozkazywał, którzy nic nie pomogli ludowi temu, mówi Pan.

33. A tak ieśli cię zapyta ten lud, abo prorok, abo kapłan, mówiąc: Co iest za brzemię Pańskie? rzeczesz do nich: Wyście brzemię, abowiem porzucę was, mówi Pan.

34. A prorok, y kapłan, y lud, który mówi: Brzemię Pańskie; nawiedzę męża onego, y dóm iego.

35. To powiecie każdy do bliźniego, y brata swego: Co Pan odpowiedział? y co Pan mówił?

36. A brzemię Pańskie nie będzie więcej wspominane, bo brzemieniem będzie każdemu mowa iego, y wyróciliście słowa Boga żywiącego, Pana zastępów, Boga naszego.

37. Tak rzeczesz do proroka: Coć Pan odpowiedział, a co mówił Pan?

38. Lecz ieśli mówić będziecie, Brzemię Pańskie, dla tego to mówi Pan: Ponieważście rzekli mowę tę: Brzemię Pańskie, a posłałem do was ręką: Nie mówcie: Brzemię Pańskie:

39. przetoż oto ia porwę was niosąc, y puszcę was, y miasto którem dał wam y oycóm waszym od oblicza mego.

40. Y dam was na uraganie wiekuiste, y na sromotę wieczną, która nigdy nie będzie zapomniona.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 23. w. 6. A to jest imię którem go zwać będą, Pan sprawiedliwy nasz. W żydowskim tak: Jehowach sprawiedliwy nasz. Oto tu masz ono imię własne Panu Bogu, Jehowach. A ponieważ tu prorok mówi o Messyaszu, jako i sami Żydzi zeznawają: tedyć Pan Chrystus według Jeremiasza jest Bóg Jehowach: zacząćm idzie iż Pan Chrystus jest z istności jedynym Bogiem przedwiecznym. Bo w Pismie ś. to imię Jehowach nikogo inszego nie znaczy tylko samego z istności Boga Izraelskiego. Chocia inne imiona Boże, jako Elohim, Sadai, Adonai i inne mogą być dane rzeczom stworzonym, ale to imię Jehowach rzeczone, żadnemu dane być nie może, okrom samego jednego z istności Boga. Tak czytaj Exod. 15, v. 3. Exod. 6, v. 3, i dla tego w Mądrości 14, jest nazwane *incommunicabile*, to jest, nie używane, iż to imię znaczy źródło bytności, co samemu Bogu służy. Exod. 3, v. 14. A tak tu masz jasne pismo o dwu naturach w Panu Chrystusie, bo iż go zowie, płodem Dawidowym, znaczy człowieczeństwo, a iż go zowie Jehowach, znaczy Bóstwo jego. Bardzo te słowa Żydzy i Heretyki kołają: dla tego chcą dowieść, iż to imię Jehowach w Pismie dane jest inszym rzeczom stworzonym. Jako Gen. 22, v. 14. Exod. 17, v. 15. Judic. 6, v. 24. Ezech. 48, v. 35. Ale kiedyćby to tak było, tedyby źle mówił Deut. 6. Słuchaj Izraelu, jeden jest Jehowach. Nadto Rabbi Mojżesz, *libro directionis perplexorum* pisze, iż imię Jehowach, samemu Bogu z istności służy. Ani ukazą heretycy, żeby Pismo ś. stworze-

32. *Cudami swemi.* Które myślają.— *Nie niepomogli.* Mniej się mówi niż oznacza; albowiem zdanie jest: bardzo zaszkodzili.

33. *Co jest za brzemię Pańskie.* Temi słowy fałszywi prorocy i lud naśmiewali się z Jeremiasza i proroków grożących karami, ztąd gdy ich spotykali, zapytywali z szyderstwem: *co jest za brzemię Pańskie?* To jest, co za klęskę nam Pan przepowiada? jakie nieszczęścia nam zwiastujecie? Rzekliśmy bowiem wyż. że *brzemię* nieraz oznacza smutne prorocтво, przez które się oznajmuje grożące jakie nieszczęście.— *Wyście brzemię.* Wy sami jesteście dla mnie brzemieniem nieznosnym, i dla tego zdejmę go z siebie i precz was odrzucę.

34. *Nawiedzę.* Ukarzę go i całą jego rodzinę, za to że wyśmiewał słowa moje, zowiąć je brzemieniem.

35. *To powiecie.* Upomina, żeby prorocत्व Bożych nie

nazywali nadal *brzemię Pańskie*. Zdanie więc jest: jeśli kto zapyta: Co odpowiedział Pan? nie mówcie: *Brzemię Pańskie, i t. d.*

36. *Brzemieniem będzie każdemu mowa jego.* Brzemię, które on wymawia, stanie się mu brzemieniem; to jest, ciężką karą.— *Wyróciliście.* Obróciliście w żart i śmiech słowa Pańskie.

37. *Tak rzeczesz.* To jest, gdy o prorocत्वie dowiedzieć się zechcesz, nie rzeczesz: *Co jest za brzemię Pańskie?* lecz raczej: co rzekł, rozkazał lub odpowiedział Pan?

38. *Lecz jeżeli mówić będziecie, brzemię Pańskie.* Jeśli wbrew temu co rozkazałem, będziecie używali tego sposobu mówienia, *brzemię Pańskie, i t. d.*

39. *Porwę was niosąc.* Jako brzemię, i zaniosę do niewoli.

40. *Dam was.* Dopuszczę na was wieczną hańbę.

nie zwało Jehową, bo na tych miejscach które przywodzą, nie zowie imieniem Jehowy, ale raczej imieniem jakiego uczynku albo dobrodziejstwa, które Bóg Jehowa na tém miejscu uczynił, jako to tam każdy czytając obaczyć może, kiedy się też trafi iż Pismo zda się nazywać anioły Jehową, tak masz wiedzieć iż nie anioły, ale tego, który mówił przez anioły, Boga zowie Jehową: o czém masz, Gen. 18, v. 2, i Exod. 3, v. 3. Ale tu prorok o Panu Chrystusie powiada, iż to imię miało być jego, i tak go mieli zwać chrześcijanie Jehowa, to jest, Bóg z istności, także i Zachar. 2. Isai. 40, v. 3. Psal. 96, v. 8. Psal. 101, v. 26.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O dwóch figach, dobrej i złej, oznaczających dwie rzeczy, które Bóg miał uczynić z ludem swoim.

1. Ostendit mihi Dominus, et ecce, duo calathi pleni ficis, positi ante templum Domini, postquam transtulit Nabuchodonosor rex Babilonis Jechoniam filium Joakim regem Juda, et principes ejus, et fabrum, et inclusorem de Jerusalem, et adduxit eos in Babylonem. (*4. Reg. 24, 15*).

2. Calathus unus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis; et calathus unus ficus habebat malas nimis, quae comedi non poterant, eo quod essent malae.

3. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Jeremia? Et dixi: Ficus, ficus bonas, bonas valde: et malas, malas valde, quae comedi non possunt, eo quod sint malae.

4. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

5. Haec dicit Dominus Deus Israel: Sicut ficus hae bonae, sic cognoscam transmigrationem Juda, quam emisi de loco isto in terram Chaldaeorum, in bonum.

6. Et ponam oculos meos super eos ad placandum, et reducam eos in terram hanc, et aedificabo eos, et non destruiam, et plantabo eos, et non evellam.

7. Et dabo eis cor, ut sciant me, quia ego sum Dominus, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, quia revertentur ad me in toto corde suo. (*Supr. 7, 23. Infr. 31, 33*).

8. Et sicut ficus pessimae, quae comedi non possunt, eo quod sint malae, haec dicit Dominus, sic dabo Sedeciam regem Juda, et principes ejus, et reliquos de Jerusalem, qui remanserunt in urbe hac, et qui habitant in terra Aegypti. (*Infr. 29, 17*).

9. Et dabo eos in vexationem afflictionemque omnibus regnis terrae: in opprobrium et in parabo-

R. 24.—1. *Potem gdy zaprowadził.* W tym bowiem rozdziale rozpoczynają się proroctwa po zaprowadzeniu Jechoniasza pod Sedecyaszem.—*Rzemieślniki i oboźne.* Niektórzy rozumieją złotników i oprawiaczy pereł, dla tego że te rzemiosła u starożytnych narodów były w wielkiej cenie. Inni rozumieją biegłych w rozkładaniu i obwarowywaniu obozów.

2. *Figi ranne.* Są bowiem figi dwa razy na rok rodzące, naprzód na wiosnę, a potem znowu na początku jesieni; figi zaś ranne, to jest wiosenne, są większe i piękniejsze.

3. *Co ty widzisz Jeremiaszu?* Odpowiada prorok, że widzi figi dobre i złe.—*Figi dobre.* Figi złe oznaczają Sedecyasza, który ma być zatracony ze swoimi za to, że nie usłuchał rozkazu Bożego i niechciał się oddać Babilończykom; figi zaś dobre oznaczają Joachima, który ma doznawać powodzenia w Babilonie, gdyż usłuchał głosu Bożego.

5. *Poznam... na dobre.* Będę sprzyjał, będę świadczył dobrodziejstwa, jako dobrych będę zachowywał i

1. Ukazał mi Pan, a oto dwa kosza pełne fig, postawione przed kościołem Pańskim, potym gdy zaprowadził Nabuchodonozor król Babiloński Jechoniasza syna Joakima króla Judzkiego, y książęta iego, y rzemieślniki, y oboźne z Jeruzalem, y zawiódł ie do Babilonu.

2. Kosz ieden miał figi bardzo dobre, iako bywaią figi ranne, a drugi kosz miał figi barzo złe, których ieść nie można, przeto iż były złe.

3. Y rzekł Pan do mnie: Co ty widzisz Jeremiaszu? y rzekłem: Figi, figi dobre, barzo dobre, y złe, barzo złe, których ieść nie mogą, przeto iż są złe.

4. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiac:

5. To mówi Pan Bóg Izraelski: Jako te figi dobre, tak poznam zaprowadzenie Judzkie, którem wypuścił z tego miejsca do ziemie Chaldeyskiej, na dobre.

6. Y położę oczy moje na nie ku zlitowaniu, y wrócę ie do téy ziemie, y zbuduję ie, a nie skażę, y wsczepię ie, a nie wyrwę.

7. Y dam im serce, aby mię znali, zem ia iest Pan, y będą mi ludem, a ia im będę Bogiem, bo się nawrócą do mnie całym sercem swoim.

8. A iako figi złe, których ieść nie mogą, przeto że są złe, to mówi Pan, tak dam Sedeciasza króla Judzkiego, y książęta iego, y pozostałe z Jeruzalem, którzy zostali w tym mieście, y którzy mieszkają w ziemie Egipskiej.

9. Y dam ie na utrapienie, y na udrczenie wszystkim królestwom ziemskim, na hańbę, y na bronię tych, którzy na mój rozkaz przeszli do Babilonu.

6. *I położę oczy moje na nie.* Łaskawie i miłosiernie wejrzę na nich.—*Ku zlitowaniu.* Okażę się im łaskawym i miłosiernym.—*Zbuduję.* Dam im stałe mieszkanie, którego więcej nie zmieniają. To się rozumie naprzód o odbudowaniu Jerozolimy; potem o Kościele katolickim, a nareszcie o życiu wiecznem.

7. *I dam im serce aby mię znali.* Serce ochotne, żeby moje prawo przyjęli, zrozumieli i z ochotą się mnie poddali.

8. *Tak dom Sedecyasza.* Tak uczynię żeby było z Sedecyaszem.—*I którzy mieszkają w ziemie Egipskiej.* Którzy przez bojaźń Chaldejczyków, wbrew upomianiom Jeremiasza, uciekli z Judei do Egipetu. Patrz IV. Król. 25, 26.

9. *Na przypowieść.* Na porównanie, tak iż gdy kogo zechcą nazwać nieszczęśliwym, będą mówili: Nieszczęśliwszy od Zydą.—*Na przystowie.* Chald. przekłada,

lam, et in proverbium et in maledictionem in universis locis, ad quae ejeci eos.

10. Et mittam in eis gladium, et famem, et pestem, donec consumantur de terra, quam dedi eis et patribus eorum.

CAPUT XXV.

O zostawianiu Żydów w niewoli przez siedemdziesiąt lat, i t. d.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam de omni populo Juda in anno quarto Joakim filii Josiae regis Juda (ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis),

2. quod locutus est Jeremias propheta ad omnem populum Juda et ad universos habitatores Jerusalem, dicens:

3. A tertio decimo anno Josiae filii Amon regis Juda usque ad diem hanc: iste tertius et vigesimus annus, factum est verbum Domini ad me, et locutus sum ad vos de nocte consurgens et loquens, et non audistis.

4. Et misit Dominus ad vos omnes servos suos prophetas, consurgens diluculo mittensque, et non audistis, neque inclinastis aures vestras, ut audiretis,

5. cum diceret: Revertimini unusquisque a via sua mala, et a pessimis cogitationibus vestris, et habitabit in terra, quam dedit Dominus vobis et patribus vestris a saeculo et usque in saeculum. (*4. Reg. 17, 13. Supr. 18, 11. Infr. 35, 15*).

6. Et nolite ire post deos alienos, ut serviat is eis, adoretisque eos, neque me ad iracundiam provocetis in operibus manuum vestrarum, et non affligam vos.

7. Et non audistis me, dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum in malum vestrum.

8. Propterea haec dicit Dominus exercituum: Pro eo quod non audistis verba mea,

9. ecce, ego mittam, et assumam universas nationes aquilonis, ait Dominus, et Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum, et adducam eos super terram istam, et super habitatores ejus, et super omnes nationes, quae in circuitu illius sunt, et interficiatis eos, et ponam eos in stuporem et in sibilum, et in solitudines sempiternas.

na opowieść, o których klęsce wszyscy mówić będą. LXX przekładają, na nienawiść i złorzeczenie, to jest że gdy ludzie zechcą komu złorzeczyć będą mówili: Niech nań przyjdzie to co się przytrafiło Sedecyaszowi królowi Judzkiemu, i jego rodzinie i zwolennikom.

R. 25.— 1. Roku czwartego. Na początku poprzedzającego rozdziału zrobiliśmy uwagę, że prorok nie zachowuje porządku czasu; albowiem w rozdziale powyższym mówił o Jechoniaszu, teraz zaś mówi o Joakimie jego ojcu.

3. Od trzynastego roku. Włącznie: panował bowiem Jozyasz lat 31, i Jeremiasz zaczął prorokować w roku trzynastym jego panowania; prorokował więc za jego panowania lat 19, do których jeśli przydamy cztery lata panowania Joakima, będzie dwadzieścia trzy lata.

przypowieść, y na przysłowie, y na przekleństwo po wszystkich miejscach, do którychem ie wygnał.

10. Posłę też na nie miecz, y głód, y mór, aż będą wytraceni z ziemie, którąm im dał, y oycóm ich.

ROZDZIAŁ 25.

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza o wszystkim ludu Judzkim, roku czwartego Joakima syna Joziaszowego króla Judzkiego (ten jest pierwszy rok Nabuchodonozora króla Babilońskiego),

2. które mówił Jeremiasz prorok do wszego ludu Judzkiego, y do wszech obywatelów Jerozolimskich, rzekąc:

3. Od trzynastego roku Joziasza syna Ammon króla Judzkiego, aż do dnia tego, ten jest trzeci y dwódziesiąty rok, stało się słowo Pańskie do mnie, y mawiałem do was rano wstawiając y mówiając, a nie słuchaliście.

4. Y posłał Pan do was wszystkie sługi swe proroki, wstając rano, y posyłać, a nie słuchaliście, aniście nachylali uszu waszych, abyście słuchali.

5. Gdy mówił: Wróćcie się każdy od drogi swojej złej, y od złościwych myśli waszych, a będziecie mieszkać w ziemie, którą Pan dał wam y oycóm waszym od wieku aż do wieku.

6. A nie chodźcie za bogi cudzymi, abyście im służyli y klaniali się im, ani mię do gniewu przywodźcie uczynkami rąk waszych, a nie będę was trapił.

7. Lecz nie usłuchaliście mię, mówi Pan, abyście mię do gniewu przywodzili uczynkami rąk waszych na swe złe.

8. Dla tego to mówi Pan zastępów: Przeto iżcie nie słuchali słów moich,

9. oto ia posłę y pobiorę wszystkie narody północne, mówi Pan, y Nabuchodonozora króla Babilońskiego sługę mego, y przywiodę ie na tę ziemie, y na obywatelie ię, y na wszystkie narody, które są około nię, y pozabiam ie, y położę ie zdumieniem y świstaniem, y pustyniami wiecznemi.

I w tym to czasie obecne proroctwo jest wyrzeczone.— Rano wstawiając. Pilnie i bezustannie. Patrz wyż. r. 7, 13, i r. 11, 7.

5. Od wieku aż do wieku. Wiecznie, chyba będą na przeskodzie grzechy wasze.

6. Uczynkami rąk waszych. Bałwanami którycheście uczynili.

7. Abyście mię do gniewu pobudzili. Tak żeście mię pobudzali do gniewu.

9. Narody. Pokolenia i ludę mieszkające na północ to jest, Chaldejczyków, Medów i inne narody podległe albo sprzymierzone z Chaldejczykami.— Sługę mego. Siepacza mego, przez którego przyprowadzę do skutku tylokrotne groźby moje.— Zdumieniem i świstaniem. Sprawię że wszyscy będą podziwiali i wysmie-

10. Perdamque ex eis vocem gaudii et vocem lactiferae, vocem sponsi et vocem sponsae, vocem molae et lumen lucernae.

11. Et erit universa terra haec in solitudine, et in stuporem, et servient omnes gentes istae regi Babylonis septuaginta annis. (2. Paral. 36, 22. 1. Esdr. 1, 1. Infr. 29, 10. Dan. 9, 2).

12. Cumque impleri fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, et super gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, et super terram Chaldaeorum, et ponam illam in solitudine sempiternas.

13. Et adducam super terram illam, omnia verba mea, quae locutus sum contra eam, omne quod scriptum est in libro isto, quaecumque propheta vit Jeremias adversum omnes gentes,

14. quia servierunt eis, cum essent gentes multae, et reges magni, et reddam eis secundum opera eorum, et secundum facta manuum suarum.

15. Quia sic dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Sume calicem vini furoris hujus de manu mea, et propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te.

16. Et bibent, et turbabuntur, et insanient a facie gladii, quem ego mittam inter eos.

17. Et accepi calicem de manu Domini, et propinavi cunctis gentibus, ad quas misit me Dominus:

18. Jerusalem, et civitatibus Juda, et regibus ejus, et principibus ejus, ut darem eos in solitudine, et in stuporem, et in sibilum, et in maledictionem, sicut est dies ista:

10. Y wytracę z nich głos wesela, y głos radości, głos oblubieńca, y głos oblubienice, głos żarna, y światło kaganicowe.

11. Y będzie wszytka ta ziemia spusłoszeniem, y zdumieniem, y służyć będą te wszytkie narody królowi Babilońskiemu siedmdziesiąt lat.

12. A gdy się wypełnią siedmdziesiąt lat, nawiedzę na królu Babilońskim y na narodzie onym, mówi Pan, nieprawość ich, y na ziemi Chaldecki, y położę na pustynie wieczne.

13. Y przywiodę na onę ziemię, wszytkie słowa moje, którem mówił przeciwko nię, wszytko co napisano w tych księgach, cokolwiek prorokował Jeremiasz przeciw wszem narodóm,

14. bo służyli im, gdy byli narodem mnodzy, y królowie wielcy, a oddam im według uczynków ich, y według spraw rąk ich.

15. Bo tak mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Weźmi kubek wina zapalczywości téy z ręki moięy, a poczęstujesz nim wszytkie narody, do których ja ciebie posłę.

16. Y napiją się, y ztrwożą się, y szaleć będą od oblicza miecza, który ja puszcę między nie.

17. Y wzięłam kubek z ręki Pańskięy, y poczęstowałam wszytkie narody, do których mię Pan posłał.

18. Jeruzalem, y miasta Juda, y króle jego, y książęta jego, abych ie dał spusłoszeniem, y zdumieniem, y świstaniem, y przekłęstwem, iako iest ten dzień:

wali ich upadek.—*Pustyniami wiecznemi.* Długo trwającymi, to jest przez 70 lat niewoli Babilońskięy. Tak często w Piśmie ś. *wieczny* przez hyperbołę oznacza czas długi.

10. *Głos wesela.* Sprawię, że się nikt weselić i radować nie będzie, nikt nie będzie obchodził godów weselnych. Tak wyż. r. 7, 34, i r. 16, 9.—*Głos żarn.* Szum żarn i mielących. Był bowiem zwyczaj w Judei, gdzie brakowało wody i wiatru dla poruszenia młyńskiego kamienia, utrzymywania żarn domowych, które dwie dziewczyny obracały rękami i w tym samym czasie wyspiewywały, żeby osłodzić trud i tęsknotę. Ztąd powiada Chrystus, Mat. 24, 41: *Będą... dwie mielące we młynie: jedna będzie wzięta, a druga zostawiona.* Głosem więc żarn jest śpiew dziewcząt mielących, jakby rzekł: Nie będzie komu mleć zboża, ani wyspiewywać, jak to jest zwyczaj, podczas obracania żarn.—*I światło kaganicowe.* To jest mam to uczynić, żeby dziewczęta nie wyspiewywały więcej mieląc przy blasku kaganca. Albo pochodnie rozumie, z którymi zwykle chodzono na uczy.

11. *Zdumieniem.* Patrz co się rzekło w 9.
12. *Nawiedzę.* Ukarzę.—*Na pustynie wieczne.* Patrz co się rzekło wyż. w 9.

13. *Słowa moje.* Groźby, przepowiednie.—*Przeciw wszem narodom.* Wszystko com przepowiedział przeciwko Żydom i innym narodom w 9, obróć na Babilon.

14. *Bo służyli.* Żydzi, Egipczycy, Moabici, Ammonitowie.—*Im.* Chaldecykom.—*Według uczynków ich.* Albowiem z pychą i okrucieństwem wykonywali władzę względem uprowadzonych do niewoli, i innemi się splamili zbrodniami.

15. *Weźmij kubek.* To się działo w widzeniu. W o-

nym zaś kielichu, który widział Jeremiasz, wino było kurzące się. Zwykła u proroków przenośnia, przez którą się oznacza że gniew Boży niejako się rozlewa ludziom. Wzięta jest przenośnia od dyrektorów napoju, którzy mieli przełożenstwo na ucztach, i przepisywali sposób picia. Tak Bóg odmierzy każdemu według zasług miarę gniewu i karanja swojego.

16. *Strwożą się.* Będą się chwiali jako pijani.—*Szaleć będą.* Będą niezdolnymi do rady, i nie będą wiedzieli gdzie się obrócić.—*Od oblicza miecza.* To co wprzódy nazwał kielichem, teraz zowie mieczem.—*Mędzy nie.* Przeciwko sobie nawzajem.

17. *Wzięłam kubek z ręki Pańskięy.* To wszystko, jakęśmy rzekli, działo się w widzeniu. Zdawało się bowiem Jeremiaszowi iż widzi kielich sobie podany od Boga, i że on nim z rozkazu Bożego traktuje narody, a gdy się przyjął go wzbraniały, pomimowolnie zmuszał do picia. Po napiuciu się zaś z tego kielicha, natychmiast się zatrwożyły, i jakby pijane zaczęły obracać miecze nawzajem przeciwko sobie, i siebie nawzajem walkami gubić. Było to nie co innego jak że sprawiedliwym sądem i pomstą Bożą wynikły między niemi spory i swary, które się zamieniły we wzajemne rzezcie.

18. *Jeruzalem i miasta Juda.* Naprzód podaje Żydom kielich gniewu Pańskiego, potem Chaldecykom; albowiem naprzód Żydzi, potem Chaldecyzy byli karani.—*Abych je dał.* Abych przepowiedział, że mają być wydani.—*Spusłoszeniem.* Patrz, co się rzekło w 9.—*Jako iest ten dzień.* Jako już się zaczął dzień ten spusłoszenia; albowiem w tym roku czwartym Joakim ze swoimi był wzięty. Zaczęło się więc w tym roku to proroctwo spełniać, zupełnie się zaś spełniło w roku ostatnim Sedecyazsa.

19. Pharaoni regi Aegypti, et servis ejus, et principibus ejus, et omni populo ejus,

20. et universis generaliter: cunctis regibus terrae Ausitidis, et cunctis regibus terrae Philisthiim, et Ascaloni et Gazae et Accaron, et reliquis Azoti,

21. et Idumaeae et Moab, et filii Ammon,

22. et cunctis regibus Tyri, et universis regibus Sidonis, et regibus terrae insularum, qui sunt trans mare,

23. et Dedan et Thema et Buz, et universis, qui attonsi sunt in comam:

24. et cunctis regibus Arabiae, et cunctis regibus occidentis, qui habitant in deserto,

25. et cunctis regibus Zambri, et cunctis regibus Elam, et cunctis regibus Medorum:

26. cunctis quoque regibus aquilonis de prope et de longe, unicuique contra fratrem suum, et omnibus regnis terrae, quae super faciem ejus sunt; et rex Sesach bibet post eos.

27. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Bibite, et inebriamini, et vomite, et cadite, neque surgatis a facie gladii, quem ego mittam inter vos.

28. Cumque noluerint accipere calicem de manu tua, ut bibant, dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Bibentes bibetis,

29. quia ecce, in civitate, in qua invocatum est nomen meum, ego incipiam affligere: et vos quasi innocentes et immunes eritis? Non eritis immunes, gladium enim ego voco super omnes habitatores terrae, dicit Dominus exercituum: (1. Petr. 4, 17).

30. Et tu prophetaabis ad eos omnia verba haec, et dices ad illos: Dominus de excelso rugiet, et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam: rugiens rugiet super decorem suum: celeuma quasi calcantium concinetur adversus omnes habitatores terrae. (Joel. 3, 16. Amos. 1, 2).

31. Pervenit sonitus usque ad extrema terrae,

19. Faraona. Podaje kielich na drugiem miejscu.— *I wszystkim lud jego.* Wszystkim Egipczykom poddanym jego.

20. *Wszystkie wobec.* Wszystkim bez różnicy, którzy mieszkają w Egipcie, chociaż Egipczykami nie są.— *Ziemia Ausytskiej.* Hebr., chald. i LXX mają, *ziemi Hus*, która jest krainą Arabską i Idumejską, albo zapewne z nią pograniczną, gdzie mieszkał Job, r. 1, 1. Wylicza tu prorok wszystkie kraje które miały być spustoszone przez Chaldejczyków.— *Ostatki Azotu.* Tak zowie miasta i wioski przyległe i podległe Azotowi.

22. *Króle ziemie wysep.* Królom wysp, do których przez morze trzeba się dostawać. Rozumie Cypr, Rodos i inne wyspy wzięte przez Nabuchodonozora.

23. *I Dedan.* Te narody, jak powiada ś. Hieronim, są na pustyni, sąsiednie i pomieszane z Saracenami czyli Arabami.— *Którzy się gołą na długi włos.* Patrzo się rzekło r. 9, 26, i Lew. 19, 27.

25. *Zambry... Elam.* Ś. Hieronim mniema, że były to krainy Perskie, lub Arabii pustej.

26. *Zbliża i zdala.* Sąsiednie i odległe.— *Każdego.* Każdemu podasz, żeby powstał przeciwko bratu swojemu.— *Król Sezach.* Król Babiloński.

27. *Pijcie, a upijcie się.* Pijaństwo to oznacza zmieszanie umysłu poraszanego strachem i nieszczęściami;

19. Pharaona króla Egypckiego, y slugi iego, y książęta iego, y wszytek lud iego,

20. y wszystkie wobec: wszystkie króle ziemie Ausytskiej, y wszystkie króle ziemie Philistynskiej, y Askalona, y Gazę, y Akkarona, y ostatki Azotu;

21. y Idumea, y Moaba, y syny Ammon,

22. y wszystkie króle Tyrskie, y wszystkie króle Sydońskie, y króle ziemie wysep, którzy są za morzem,

23. y Dedan, y Theme, y Buz, y wszystkie, którzy się gołą na długi włos:

24. y wszystkie króle Arabskie, y wszystkie króle zachodnie, którzy mieszkają na puszczy,

25. y wszystkie króle Zambri, y wszystkie króle Elam, y wszystkie króle Medów:

26. y wszystkie króle północne, zbliża y zdala, każdego przeciw bratu iego, y wszystkie królestwa ziemie, które są na nię, a król Sesach będzie pil po nich:

27. y rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Pijcie, a upijcie się, y wracajcie, a padajcie, y nie wstawcie od oblicza miecza, który ia puszcę między was.

28. A gdy nie będą chcieli wziąć kubka z ręki twę, aby pili, rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów: Pijcie pić będziecie,

29. bo oto w mieście, w którym wzywano imienia mego, ia pocznę trapić, a wy jako bez winy y bez kaźni będziecie? Nie będziecie bez kaźni, bo ia miecz przywdę na wszystkie obywatelie ziemie, mówi Pan zastępów.

30. A ty będziesz prorokował do nich wszystkie te słowa, y rzeczesz do nich: Pan z wysoka zaryczy, a z mieszkania swego świętego głos swój wypuści: rycząc zaryczy nad ozdoba swoją: pobudkę jako tłoczących opiewać będą przeciw wszystkim obywatelom ziemie.

31. Doszedł krzyk aż do kończyn ziemie, bo

a także zdumienie, nieprzytomność umysłu, rozpacz i prawie szaleństwo, w którym wszystkie swoje dobra, i wszelką pomyślność, cześć i radość, owszem krew, duszę i życie mają utracić.— *Nie wstawcie od oblicza miecza.* To co był nazwał kielichem i pijaństwem, teraz zowie mieczem; jakby rzekł: Jako pijany straciwszy przytomność, zatacza się i pada na ziemię, tak i wy napastowani od miecza Chaldejczyków wpadniecie w zagubę i śmierć.

28. *Pijcie pić będziecie.* Chcąc nie chcąc.

29. *Bo oto w mieście.* Sens jest: jeśli na pierwszym miejscu Żydom i Jerozolimie, gdzie jestem czczony, podałem kielich gniewu mego, jakimż sposobem wy, o poganie, którzy mię nie czcicie, będziecie wolnymi od tej kłęski.

30. *Zaryczy.* Jako lew rzucający się na zdobycz.— *Nad ozdoba swoją.* Nad Syonem, nad kościołem; tam bowiem przez prawdziwą wiarę, religią i święte ofiary był czczony i jakby zdobiony Bóg.— *Pobudkę.* *Κελεοσμον*, tak się nazywa śpiew, którym się wzajemnie pobudzają pracujący, jako to wioślarze i wyciskający grona w prasie. Tym samym sposobem, powiada, jakby śpiewem *κελεσμον* będą się pobudzali wszystkie narody do wzajemnej walki z sobą.

31. *Krzyk.* Szczęk broni.— *Sqd Panu.* Występuje

quia iudicium Domino cum gentibus: iudicatur ipse cum omni carne, impios tradidi gladio, dicit Dominus.

32. Haec dicit Dominus exercituum: Ecce, afflictio egredietur de gente in gentem, et turbo magnus egredietur a summitatibus terrae.

33. Et erunt interfecti Domini in die illa a summo terrae usque ad summum ejus: non plangentur, et non colligentur, neque sepelientur: in sterquilium super faciem terrae jacebunt.

34. Ululate, pastores, et clamate, et aspergite vos cinere, optimates gregis, quia completi sunt dies vestri, ut interficiamini, et dissipationes vestrae, et cadetis quasi vasa pretiosa.

35. Et peribit fuga a pastoribus, et salvatio ab optimatibus gregis.

36. Vox clamoris pastorum, et ululatus optimatum gregis, quia vastavit Dominus pascua eorum.

37. Et conticuerunt arva pacis a facie irae furoris Domini.

38. Dereliquit quasi leo umbraculum suum, quia facta est terra eorum in desolationem a facie irae columbae, et a facie irae furoris Domini.

sąd Panu z narody, on się sędzi ze wszem ciałem, niezbożne podalem pod miecz, mówi Pan.

32. To mówi Pan zastępów: Oto udęczenie wywidzie od narodu do narodu, y wicher wielki powstanie od kończyni ziemie.

33. Y będą pobici Pańscy dnia onego od kraiu ziemie, aż do kraiu ięy: nie będą ich płakać, ani zbierać, ani pogrzczać: iako gnóy po ziemie leżąc będą.

34. Wycie pasterze, y wołaycie, a posypcie się popiołem przednieyszy między trzoda, bo się wypełniły dni wasze, aby was pobito, y rozproszenia wasze, y upadniecie iako naczynie drogic.

35. Y zginie uciekanie od pastérzów, y zbawienie od przednieyszych z trzody.

36. Głos wołania pastérzów, y wycia przednieyszych między trzoda, iż Pan spustoszył pastwiska ich.

37. Y umilkły pastwiska pokoju od oblicza gniewu zapalczywości Pańskiej.

38. Opuścił iako lew kuczkę swoję, iż została ziemia ich spustoszona od oblicza gniewu gołębicę, y od oblicza gniewu zapalczywości Pańskiej.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O pojmaniu, oskarżeniu i uwolnieniu Proroka.

1. In principio regni Joakim, filii Josiae regis Juda, factum est verbum istud a Domino, dicens:

2. Haec dicit Dominus: Sta in atrio domus Domini, et loqueris ad omnes civitates Juda, de quibus veniunt, ut adorent in domo Domini universos sermones, quos ego mandavi tibi, ut loquaris ad eos: noli subtrahere verbum,

3. si forte audiant et convertantur unusquisque a via sua mala, et poeniteat me mali, quod cogito facere eis propter malitiam studiorum eorum.

1. Na początku królestwa Joakima syna Josiaszowego, króla Judzkiego, stało się to słowo od Pana, mówiąc:

2. To mówi Pan: Stań w sieni domu Pańskiego, a będziesz mówił do wszystkich miast Judzkich, z których przychodzą kłaniać się w domu Pańskim, wszystkie mowy, którem ja tobie roskażal abyś mówił do nich: nie uymuy słowa,

3. ięśli snadź usłuchaia y nawróca się każdy od drogi swey złey: a żal mi będzie złego które im myślę uczynić dla złości spraw ich.

na sąd i spiera się Bóg ze wszelkiem ciałem, to jest, ze wszystkimi ludźmi, jakby się wystawując na sąd wszystkich ludzi, iżby wszyscy ludzie roztrząsając grzechy narodów i karę zadaną od Boga, osadzili że Bóg sprawiedliwie zesłał na nie tak ciężką karę. O tym sędzie Bożym patrz Iz. r. 1, 18 i d. 43, 44.

32. *Udęczenie.* Porażka zesłana od Boga, która dotknęła wszystkie okoliczne narody.

33. *Pobici Pańscy.* Od Pana przez Chaldejczyków.— *Od kraju ziemie.* Przez całą ziemie.

34. *Pasterze.* Królowie i książęta, którzy się też nazywają *przedniejszymi* między trzoda.— *Wypełniły się dni wasze.* Już nadszedł czas pomsty, w którym macie być pobici.— *Rozproszenia wasze.* Wypełniły się; teraz będziecie rozproszeni, i jako naczynia kosztowne wypadniecie z rąk moich i na kawałki się rozbijecie; albowiem wypuszczę was z rąk moich.

35. *Zginie uciekanie od pastérzów.* Nie będą mogli uciec pasterze, to jest książęta i przedniejsi, ani zaradzić swojemu ocaleniu.

36. *Głos wołania.* Będzie słyszany.

37. *Umilkły.* Jakby strapione i opustoszone będą leżały i milczały, i żadnego nie dadzą owocu.— *Pastwiska pokoju.* Przedtęm spokojne, a przeto dobrze uprawne i obfitujące w owoce.

38. *Opuścił.* To jest Bóg.— *Jako lew kuczkę* (chłodnik, altanę) *swoję.* Jako gdy las bywa pustoszony lub palony, opuszcza lew chłodnik, to jest norę swoję, tak Bóg, po spustoszeniu Judei, opuści Jerozolimę i kościół w którym przebywa. Albo sens jest: jako gdy lew znajduje się w norze swojęj, żadne zwierzę przystąpić nie śmie, gdy zaś odejdzie, wszystkie tam wpadają; tak gdy Bóg był z Żydami, żaden naród nie śmiał na nich napadać; gdy zaś opuścił Judeę, wszystkie narody na nią uderzyły.— *Od oblicza gniewu gołębicę.* Nabuchodonozora i Chaldejczyków rozumie, albo z powodu szybkiego i nieustannego lotu do łupów i mordów, albo przez ironią; gdyż zupełnie byli różnymi od gołębicę, która jest ptakiem najtagodniejszym. Albo że gołębicę były znakiem wojennym Chaldejczyków, który jednak wykład, chociaż się niektórym podoba, nie jest gruntowny; albowiem toż samo wyrażenie o Persach się używa niż. r. 50, 16. Albo najpodobniej, *od oblicza gniewu pustoszyciela*, albowiem *jonach*, oznacza i *gołębicę*, i *pustoszyciela*, czyli *nieprzyjaciela*, jak w tém miejscu ma Chaldejcki.

R. 26.— 2. *Do wszystkich miast Judy.* Do ludu wszystkich miast, który przychodzi do Jerozolimy dla oddania czci w kościele.

3. *Żal mi będzie.* Odmienię wyrok. Patrz r. 18, 8.

4. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea, quam dedi vobis,

5. ut audiat sermone servorum meorum prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte consurgens et dirigens, et non audistis:

6. dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terrae. *

7. Et audierunt sacerdotes, et prophetae, et omnis populus Jeremiam loquentem verba haec in domo Domini. * (1. Reg. 4, 2).

8. Cumque complisset Jeremias loquens omnia, quae praeceperat ei Dominus, ut loqueretur ad universum populum, apprehenderunt eum sacerdotes, et prophetae, et omnis populus, dicens: Morte moriatur.

9. Quare prophetavit in nomine Domini, dicens: Sicut Silo erit domus haec, et urbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator? Et congregatus est omnis populus adversus Jeremiam in domo Domini.

10. Et audierunt principes Juda verba haec, et ascenderunt de domo regis in domum Domini, et sederunt in introitu portae domus Domini novae.

11. Et locuti sunt sacerdotes et prophetae ad principes et ad omnem populum, dicentes: Judicium mortis est viro huic, quia prophetavit adversus civitatem istam, sicut audistis auribus vestris.

12. Et ait Jeremias ad omnes principes et ad universum populum, dicens: Dominus misit me, ut prophetarem ad domum istam, et ad civitatem hanc omnia verba, quae audistis. (Supr. 25, 13).

13. Nunc ergo bonas facite vias vestras et studia vestra, et audite vocem Domini Dei vestri, et poenitebit Dominum mali, quod locutus est adversum vos. (Supr. 7, 3).

14. Ego autem, ecce, in manibus vestris sum: facite mihi, quod bonum et rectum est in oculis vestris:

15. verumtamen scitote et cognoscite, quod si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos, et contra civitatem istam, et habitatores ejus. In veritate enim misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris omnia verba haec. *

16. Et dixerunt principes, et omnis populus ad sacerdotes et ad prophetas: Non est viro huic iudicium mortis, quia in nomine Domini Dei nostri locutus est ad nos. * (Matth. 23, 35).

5. *W nocy wstając.* Pilnie i z wielką pieczołowitością, jak wyż. r. 7, 13, i 11, 7, i 25, 3, 4.

6. *Jako Sylo.* Obalę kościół jak obaliłem Sylo, gdzie wprzód była arka, i było czczone imię moje.— *Na przekleństwo.* Któremu wszyscy będą złorzeczyć i przeklinać.

7. *Kapłani i prorocy.* Prorokami nazywa piśmiennych i biegłych w prawie.

9. *Czemu prorokował imieniem Pańskim?* Dla czego zmyślił Jeremiasz, że on prorokuje w imię Pańskie? W go swoje sny i zmyślenia nazywa wyrokami i?

wej bramy. Chald. *bramy wschodniej*, którą zbudował Joatan, IV. Król. 15, 35. Gdzie,

4. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan: Jeśli nie usłuchacie, żebyście chodzili w zakonie moim którym wam dał,

5. żebyście słuchali mów sług moich Proroków, którem ja posyłał do was w nocy wstając y posyłać, a nie słuchaliście:

6. dam ten dóm iako Silo, y to miasto dam na przekłétwo wszystkim narodóm ziemskim.

7. Y usłyszeli kapłani, y prorocy, y wszystkie lud Jeremiasza mówiącego te słowa w domu Pańskim.

8. A gdy dokończył Jeremiasz mówić wszystko, co mu był Pan rozkazał aby mówił do wszego ludu: poimali go kapłani, y prorocy, y wszystkie lud mówiąc: Śmiercią niech umrze.

9. Czemu prorokował imieniem Pańskim, mówiąc: Jako Silo będzie ten dóm: y to miasto spustoszeje dla tego że nie będzie obywatela? Y zebrał się wszystkie lud na Jeremiasza w domu Pańskim.

10. Y usłyszeli książęta Judzkie te słowa, y wstąpili z domu królewskiego do domu Pańskiego, y usiedli w weszcju nowęj bramy domu Pańskiego.

11. Y mówili kapłani y prorocy do książąt, y do wszego ludu rzekąc: Sad śmierci jest mężowi temu: bo prorokował przeciw temu miastu, iakoście słyszeli uszyma swemi.

12. Y rzekł Jeremiasz do wszech książąt, y do wszego ludu mówiąc: Pan mię posłał abym prorokował na ten dóm, y na to miasto wszystkie słowa któreście słyszeli.

13. Teraz tedy dobre czynicie drogi wasze, y sprawy wasze, a słuchajcie głosu Pana Boga waszego: y będzie żal Panu złego, które mówił przeciwko wam.

14. A ja otom jest w ręku waszych: czynicie zemną co dobre y prawe jest w oczach waszych:

15. wszakoż wiedzcie y poznajcie, że jeśli mię zabiecie, krew niewinną wydadcie przeciw samym sobie, y przeciw miastu temu, y obywatelom jego. Bo prawdziwie Pan mię posłał do was, abych mówił w uszy wasze te wszystkie słowa.

16. Y rzekli książęta y wszystkie lud do kapłanów, y do proroków: Niemasz temu mężowi sądu śmierci: bo imieniem Pana Boga naszego mówił do nas.

jak powiada ś. Hieronim, były wykonywane sądy, i przeto tam się odbywała ta sprawa Jeremiasza.

11. *Sad śmierci jest mężowi temu.* Winien jest śmierci.

12. *Na ten dom.* O domie Bożym, czyli kościele.— *Na to miasto.* O tém mieście.

15. *Wiedzcie i poznajcie.* To jest, pewno jednak wiedzcie.— *Wydadcie przeciw samym sobie.* Wylejcie na waszą szkodę. Albowiem krew moja będzie wołała przeciwko wam i przeciwko Jeruzolimie.

16. *Do kapłanów i do proroków.* Którzy oskarżali Jeremiasza, przed książętami i ludem, który był Sędzią sprawy.

17. Surrexerunt ergo viri de senioribus terrae, et dixerunt ad omnem coetum populi loquentes:

18. Michaeas de Morasthi fuit propheta in diebus Ezechiae regis Juda, et ait ad omnem populum Juda, dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem in acervum lapidum erit, et mons domus in excelsa silvarum. (*Mich. 3, 12*).

19. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Juda et omnis Juda? numquid non timuerunt Dominum, et deprecati sunt faciem Domini: et poenituit Dominum mali, quod locutus fuerat adversum eos? Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras.

20. Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, Urias filius Semei de Cariathiarim, et prophetavit adversus civitatem istam, et adversus terram hanc juxta omnia verba Jeremiae.

21. Et audivit rex Joakim, et omnes potentes, et principes ejus verba haec, et quaesivit rex interficere eum. Et audivit Urias, et timuit, fugitque et ingressus est Aegyptum.

22. Et misit rex Joakim viros in Aegyptum, Elnathan filium Achobor, et viros cum eo in Aegyptum.

23. Et eduxerunt Uriam de Aegypto, et adduxerunt eum ad regem Joakim, et percussit eum gladio, et projecit cadaver ejus in sepulcris vulgi ignobilis.

24. Igitur manus Ahicam filii Saphan fuit cum Jeremia, ut non traderetur in manus populi, et interficerent eum.

17. Wstali tedy mężowie z starszych ziemie, y mówili do wszego zgromadzenia ludzi, rzekąc:

18. Micheasz z Morasty był prorokiem za dni Ezechiasza króla Judzkiego, y mówił do wszego ludu Judzkiego, rzekąc: To mówi Pan zastępów: Sion iako pole oran będzie: a Jeruzalem będzie gromadą kamienia: a góra domu wysokością lasów.

19. Izali skazał go na śmierć Ezechiasz król Judzki, y wszytek Juda? izali się nie bali Pana, y nie błagali oblicza Pańskiego: y żal było Panu złego które był rzekł przeciwko im? A tak my czynimy wielkie złe przeciw duszom naszym.

20. Był też mąż który prorokował w imię Pańskie Uriasz syn Semei, z Kariathiarim: y prorokował przeciw temu miastu, y przeciw tęg ziemi podług wszystkich słów Jeremiaszowych.

21. Y usłyszał król Joakim, y wszyscy możni, y książęta iego te słowa: y szukał go król zabić. Y usłyszał Uriasz, y bał się, y uciekł, y wszedł do Egiptu.

22. Y posłał król Joakim męże do Egiptu, Elnathan syna Achobor, y męże z nim do Egiptu.

23. Y wywiedli Uriasza z Egiptu, y przywiedli go do króla Joakima, y zabił go mieczem, y wrzucił trupa iego do grobów gminu pospolitego.

24. A tak ręka Achikama, syna Saphan była z Jeremiaszem, aby go nie wydano w ręce ludu, y nie był zabit.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O przestrodze Jeremiasza danėj rozmaitym królom, żeby się poddali Nabuchodonozorowi, i. t. d.

1. In principio regni Joakim filii Josiae regis Juda, factum est verbum istud ad Jeremiam a Domino, dicens:

2. Haec dicit Dominus ad me: Fac tibi vincula et catenas et pones eas in collo tuo.

3. Et mittes eas ad regem Edom, et ad regem Moab, et ad regem filiorum Ammon, et ad regem Tyri, et ad regem Sidonis, in manu nuntiorum, qui venerunt Jerusalem ad Sedeciam regem Juda.

18. Micheasz z Morasty. Ze wsi Morasty, która leżała w pokoleniu Judy na wschód od Elenteropoleos. Patrz Adrichom. in Juda, n. 19, 3. — *Syon jako pole oran będzie.* Jeruzolima tak będzie spustoszona i zniszczona, iż ją orać można będzie. — *Wysokością lasów.* Będzie podobną do gór zarosłych lasem; będzie pełną drzew i zarośli.

20. *Był też... Uryasz.* Którego żadne nie znajduje się prorocstwo, jako i innych wielu proroków. Są słowa kapłanów oskarżających, którzy przeciwko temu co było powiedziano przywodzą za sobą przykład Uryasza, do którego miał niechęć król. — *Z Kariathiarim.* Miasto w pokoleniu Judy, Joz. 15, 9.

21. *I usłyszał król Joakim.* Można zapytać, jakim sposobem Uryasz prorokował pod Joakimem, gdy nie zostawał już w życiu podczas tego przepowiadania Jeremiasza; przepowiedział zaś to na początku panowania Joakima, jako rzekł w tym roz. zaraz na wstępie. Odpowiada rabbi Dawid, że w tym samym roku zdarzyło

1. Na początku królestwa Joakima syna Jozjaszowego króla Judzkiego, stało się to słowo do Jeremiasza od Pana mówiąc:

2. To mówi Pan do mnie: Uczyni sobie okowy y łańcuchy: a włożysz ie na szyję twoję.

3. Y pošlesz ie do króla Edom, y do króla Moab, y do króla synów Ammon, y do króla Tyru, y do króla Sidonu: przez ręce posłów, którzy przyiechali do Jeruzalem do Sedeciasza króla Judzkiego.

się jedno i drugie, lecz przykład Uryasza był wprzód.

22. *Posłał król Joakim męże do Egiptu.* Żeby za zgodą Faraona odprowadzili Uryasza do Judei.

23. *Do grobów gminu pospolitego.* Mężowie znaczniejsi i prorocy mieli groby własne, z napisami każdemu właściwemi: ubodzy zaś i ludzie pospolici byli grzebani na miejscu wspólnem na dolinie Cedron. Patrz. IV. Król. 23, 6. Tak Uryasz na wzgardę został pogrzebiony pomiędzy ubogimi i pospółstwem.

24. *Ręka Achikama.* Opieka i pomoc Achikama (który był moźnym u Jozjasza, IV. Król. 22, 12), wybawiła Jeremiasza, jako brata niesławnie skazanego na śmierć.

R. 27.—2. *Okowy.* Powrozy, któremi się przywiązuje jarmuzo do szyi lub rogów wołów.

3. *Króla Edom.* Idumejskiego. — *Przez ręce posłów.* Przez posłów.—*Do Sedecyasza.* Żeby mu powinszować wstąpienia na tron, i pobudzić do buntu przeciwko Chaldejczykom.

4. Et praecipies eis, ut ad dominos suos loquantur: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Haec dicetis ad dominos vestros:

5. Ego feci terram, et homines, et jumenta, quae sunt super faciem terrae, in fortitudine mea magna, et in brachio meo extento, et dedi eam ei, qui placuit in oculis meis.

6. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor regis Babylonis servi mei: insuper et bestias agri dedi ei, ut serviant illi.

7. Et servient ei omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus, donec veniat tempus terrae ejus et ipsius: et servient ei gentes multae, et reges magni.

8. Gens autem et regnum, quod non servierit Nabuchodonosor regi Babylonis, et quicumque non curvaverit collum suum sub jugo regis Babylonis, in gladio, et in fame, et in peste visitabo super gentem illam, ait Dominus, donec consumam eos in manu ejus.

9. Vos ergo nolite audire prophetas vestros, et divinos, et somniatores, et augures, et maleficos, qui dicunt vobis: Non servietis regi Babylonis; (*Supr. 23, 16. Infr. 29, 8*).

10. quia mendacium prophetant vobis, ut longe vos faciant de terra vestra, et ejicient vos, et pereatis.

11. Porro gens, quae subjecerit cervicem suam sub jugo regis Babylonis, et servierit ei: dimittam eam in terra sua, dicit Dominus, et colet eam, et habitabit in ea.

12. Et ad Sedeciam regem Juda locutus sum secundum omnia verba haec, dicens: Subjicite colla vestra sub jugo regis Babylonis, et servite ei, et populo ejus, et vivetis.

13. Quare moriemini tu et populus tuus gladio, et fame, et peste, sicut locutus est Dominus ad gentem, quae servire noluerit regi Babylonis?

13. Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis: Non servietis regi Babylonis; quia mendacium ipsi loquuntur vobis.

15. Quia non misi eos, ait Dominus, et ipsi prophetant in nomine meo mendaciter, ut ejicient vos, et pereatis tam vos, quam prophetae, qui vaticinantur vobis. (*Supr. 14, 14.—23, 21. Infr. 29, 9*).

16. Et ad sacerdotes, et ad populum istum locutus sum, dicens: Haec dicit Dominus: Nolite audire verba prophetarum vestrorum, qui prophetant vo-

5. *Idatem ja.* I przeto dam, albo mam zwyczej dawac komu zechce.

6. *Slugi mego.* Gdyz jest narzedziem do wykonywania pomsty mojej. Tak tez wyz r. 25, 9.

7. *I synovi jego, i synovi syna jego.* Tu sie wyliczaja trzej królowie Chaldejscy, którym mieli sluzyc Zydzi, i inne narody w. 3. wspomniane. Pierwszym byl Nabuchodonozor starszy, drugim Nabuchodonozor mlodszy, wielkim nazwany, który obalil Jeruzolime. Trzeci Baltasar, czyli Ewilmerodach.—*Az przyjdzie czas ziemie jego.* Nawiedzenia i ukarania jego królestwa—*I jego samego.* Dopóki i on i jego ziemia nie bedzie ukarana.

4. Y przykazesz im aby do panów swych mówili: To mówi Pan zastępów Bóg Izraelski: To rzeczenie do panów waszych:

5. Jam uczynił ziemię y ludzie, y zwierzęta które są na ziemi, siłą moją wielką, y ramieniem moim wyciągnionym: y dałem ją temu który się podobał w oczach moich.

6. A tak y teraz iam dał te wszystkie ziemie w rękę Nabuchodonozora króla Babilońskiego slugi mego: nad to y zwierzęta polne dałem mu aby mu sluzily.

7. Y będą mu sluzyc wszyscy narodowie, y synowi jego, y synowi syna jego, aż przydzie czas ziemie jego, y jego samego: y będą mu sluzyc mnodzy narodowie, y wielcy królowie.

8. A naród y królestwo któreby nie sluzilo Nabuchodonozorowi królowi Babilońskiemu, y ktobykolwiek nie schylil szyje swęy pod iarzmo króla Babilońskiego, mieczem, y głodem, y powietrzem nawiedzę naród on, mówi Pan: aż ich dokonam w ręce jego.

9. A tak wy nie sluchaycie proroków waszych, y wieszczków, y widosnow, y wrózków, y czarowników, którzy wam mówia: Nie będziecie sluzyc królowi Babilońskiemu;

10. bo wam prorokuia kłamstwo, aby was oddalili od ziemie waszey, y żeby was wyrzucili, żebyście zginęli.

11. Ale naród który podda szyję swą pod iarzmo króla Babilońskiego, a będzie mu sluzyl, zostawię ji w ziemi jego, mówi Pan: y będzie ją sprawował, y będzie mieszkał w nięy.

12. A do Sedechiasza króla Judzkiego, mówilem podlug tych słów wszystkich, rzekac: Poddajcie szyje wasze pod iarzmo króla Babilońskiego, a sluzcie mu, y ludowi jego, a żyć będziecie.

13. Przecz umieracie ty y lud twóy mieczem, y głodem, y morem, iako mówił Pan do narodu, który nie będzie chciał sluzyc królowi Babilońskiemu?

14. Nie sluchaycie słów proroków mówiających wam: Nie będziecie sluzyc królowi Babilońskiemu, bo oni wam fałsz powiadaia.

15. Bom ich nie posylał, mówi Pan: a oni prorokuia w imię moje fałszywie: aby was wyrzucili, żebyście zginęli, tak wy, iako y prorocy, którzy wam prorokuia.

16. Do kaplanów też y do ludu tego mówilem rzekac: To mówi Pan: Nie sluchaycie słów proroków waszych, którzy wam prorokuia, mówiac: Oto

8. *Az ich dokonam w ręce jego.* Dopóki ich zgóla nie zamknę, i nie oddam w rękę jego.

9. *Proroków waszych.* Fałszywych.

10. *Abi was oddalili.* *Abi* nie znaczy tu przyczyny, lecz skutek który nastąpi. Dotychczas przemawiał do sąsiednich królów, teraz zwraca mowę do Sedecyasza i Żydów.

15. *Abi was wyrzucili.* W tém także miejscu *abi* następstwo oznacza.

16. *Naczynia Pańskie.* Naczynia Kościoła Pańskiego, które z Joakimem przeniosł Nabuchodonozor do Babilonu, w roku trzecim Joakima, IV. Król. 24, 13.

bis, dicentes: Ecce vasa Domini revertentur de Babylone nunc cito; mendacium enim prophetant vobis.

17. Nolite ergo audire eos, sed servite regi Babylonis, ut vivatis: quare datur haec civitas in solitudinem?

18. Et si prophetae sunt, et est verbum Domini in eis, occurrant Domino exercituum, ut non veniant vasa, quae derelicta fuerant in domo Domini, et in domo regis Juda, et in Jerusalem, in Babylonem.

19. Quia haec dicit Dominus exercituum ad columnas, et ad mare, et ad bases, et ad reliqua vasorum, quae remanserunt in civitate hac, (4. Reg. 25, 13).

20. quae non tulit Nabuchodonosor rex Babylonis, cum transferret Jechoniam filium Joakim regem Juda de Jerusalem in Babylonem, et omnes optimates Juda et Jerusalem,

21. quia haec dicit Dominus exercituum Deus Israel ad vasa, quae derelicta sunt in domo Domini, et in domo regis Juda et Jerusalem:

22. In Babylonem transferentur, et ibi erunt usque ad diem visitationis suae, dicit Dominus, et afferri faciam ea, et restitui in loco isto.

naczynia Pańskie przywrócone będą z Babilonu teraz prędko: bo wam fałsz prorokuia.

17. Przetoż nie słuchajcie ich, ale służcie królowi Babilońskiemu, abyście żyli; czemu daiecie to miasto na spustoszenie?

18. A jeśli są prorokami, a jest u nich słowo Pańskie, niech zabieżą Panu zastępów, aby naczynia które pozostały w domu Pańskim, y w domu króla Judzkiego, y w Jeruzalem, nie przysły do Babilonu.

19. Bo to mówi Pan zastępów do słupów, y do morza, y do podstawków, y do ostatka naczynia które pozostało w tym mieście,

20. których nie pobrał Nabuchodonozor król Babiloński, gdy przeniósł Jechoniasza króla syna Joakima króla Judzkiego z Jeruzalem do Babilonu, y wszystkie przedniejsze ludzie Juda y Jeruzalem,

21. bo to mówi Pan zastępów Bóg Izraelów do naczynia które pozostały w domu Pańskim, y w domu króla Judzkiego, y w Jeruzalem:

22. Do Babilonu zawiezione będą, y będą tam aż do dnia nawiedzenia swego, mówi Pan: y każę je odnieść y przywrócić na to miejsce.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O fałszywym proroku Hananiaszu i jego śmierci.

1. Et factum est in anno illo, in principio regni Sedeciae regis Juda, in anno quarto, in mense quinto, dixit ad me Hananias filius Azur, propheta de Gabaon, in domo Domini coram sacerdotibus et omni populo, dicens:

2. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Contrivi jugum regis Babylonis.

3. Adhuc duo anni dierum, et ego referri faciam ad locum istum omnia vasa domus Domini, quae tulit Nabuchodonosor rex Babylonis de loco isto, et transtulit ea in Babylonem.

4. Et Jechoniam filium Joakim regem Juda, et omnem transmigrationem Juda, qui ingressi sunt in Babylonem, ego convertam ad locum istum, ait Dominus: conteram enim jugum regis Babylonis.

5. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam in oculis sacerdotum et in oculis omnis populi, qui stabat in domo Domini,

17. *Czemu dajecie.* Dla czego będzie oddane, zburzone? gdy łatwo możnaby było ocalić, jeśli byście dobrowolnie oddali.

18. *Jeżeli są prorokami.* Prawdziwymi.—*Zabieżą.* To jest przez modlitwę, żeby te naczynia które pozostały w kościele i domu królewskim, nie zostały przeniesione do Babilonu.

19. *Do słupów.* O słupach, o morzu miedzianem i o podstawkach: bo te trzy rzeczy były pozostały, które potem pokruszył i z Sedecyaszem przeniósł do Babilonu Nabuchodonosor, IV. Król. 25, 13 i 16.

21. *Do naczynia.* O naczyniach, albo co się dotyczy naczynia, jak w. 19.

22. *Nawiedzenia swego.* Nawiedzenie bierze się tu z dobrej strony, to jest, aż do czasu póki je wyhawie z rąk Chaldejczyków, i przywróć do Kościoła mego:

1. Y stało się roku onego na początku królestwa Sedechiasza króla Judzkiego, roku czwartego, miesiąca piątego, rzekł do mnie Hananiasz syn Azur prorok z Gabaon, w domu Pańskim przed kapłany y przede wszystkim ludem mówiac:

2. To mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Skruszyłem iarżmo króla Babilońskiego.

3. Jeszcze dwie lecie dni, a ia każę odnieść na to miejsce wszystkie naczynia domu Pańskiego, które pobrał Nabuchodonosor król Babiloński z miesca tego, y przeniósł je do Babilonu.

4. Y Jechoniasza syna Joakim, króla Juda, y wszystko zaprowadzenie Juda którzy weszli do Babilonu, ia przywrócę na to miejsce mówi Pan: bo skruszę iarżmo króla Babilońskiego.

5. Y rzekł Jeremiasz prorok do Hananiasza proroka przed oczyma kapłanów, y przed oczyma wszęgo ludu, który stał w domu Pańskim.

stało się to w pierwszym roku Cyrusa krola, I. Ezdr. r. 6, 5.

R. 28.—1. *Roku czwartego.* Rok ten czwarty zowie się początkiem jego panowania, gdyż nie jest połową czasu przez który panował; panował bowiem lat jedenaście, jak mamy IV. Król. r. 22, 2. Tak odpowiada ś. Hieronim. Inni odpowiadają, że rok czwarty tu się rozumie nie panowania, lecz tygodnia spoczynku ziemi, według prawa Lew. 25, 2, i Deut. 15, 1; początkiem bowiem czyli rokiem pierwszym panowania Sedecyasz, był rok czwarty tygodnia szabasowego, czyli lat szabasowych.—*Prorok. Fałszywy.*

2. *Skruszyłem.* Skruszę; czas przeszły zamiast przyszłego.

3. *Dwie lecie dni.* Całe, składające się z całkowitej liczby dni.

6. et ait Jeremias propheta: Amen, sic faciat Dominus: suscitet Dominus verba tua, quae prophetasti, ut referantur vasa in domum Domini, et omnis transmigratio de Babylone ad locum istum.

7. Verumtamen audi verbum hoc, quod ego loquor in auribus tuis, et in auribus universi populi:

8. Prophetae, qui fuerunt ante me et ante te ab initio, et prophetaverunt super terras multas, et super regna magna de proelio, et de afflictione, et de fame.

9. Propheta, qui vaticinatus est pacem, cum venerit verbum ejus, scietur propheta, quem misit Dominus in veritate. Et tulit Hananias propheta catenam de collo Jeremiae prophetae, et confregit eam.

10. Et ait Hananias in conspectu omnis populi, dicens: Haec dicit Dominus: Sic confringam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis post duos annos dierum de collo omnium gentium.

11. Et abiit Jeremias propheta in viam suam. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, postquam confregit Hananias propheta catenam de collo Jeremiae prophetae, dicens:

12. Vade, et dices Hananiae: Haec dicit Dominus: Catenas ligneas contrivisti, et facies pro eis catenas ferreas.

13. Quia haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Jugum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum, ut serviant Nabuchodonosor regi Babylonis, et servient ei: insuper et bestias terrae dedi ei.

14. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam: Audi, Hanania: non misit te Dominus, et tu confidere fecisti populum istum in mendacio.

15. Idcirco haec dicit Dominus: Ecce, ego mittam te a facie terrae: hoc anno morieris, adversum enim Dominum locutus es.

16. Et mortuus est Hananias propheta in anno illo mense septimo.

6. Y rzekł Jeremiasz prorok: Amen, niech tak uczyni Pan. Niech wzbudzi Pan słowa twoje, któreś prorokował: aby przywrócono naczynia do domu Pańskiego y wszystko zaprowadzenie z Babilonu na to mieysce.

7. Wszakóż posłuchay tego słowa, które ia mówię do uszu twoich, y do uszu wszego ludu:

8. Prorocy którzy byli przedemną y przed tobą od początku, a prorokowali na ziemię mnogie, y na królestwa wielkie, o walce y o zńedzeniu, y o głodzie.

9. Prorok który prorokował pokóy: gdy się ziści słowo iego, poznan będzie za proroka, którego posłał Pan w prawdzie. Y wziął Hananiasz prorok łańcuch z szyje Jeremiasza proroka, y złamał ji.

10. Y rzekł Hananiasz przed oczyma wszystkiego ludu, mówiąc: To mówi Pan: Tak złamię iarzmo Nabuchodonozora króla Babilońskiego po dwu lat z szyje wszech narodów.

11. Y poszedł Jeremiasz prorok w drogę swą. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, potym gdy złamał Hananiasz prorok łańcuch z szyje Jeremiasza proroka, mówiąc:

12. Idź, a powiedz Hananiaszowi: To mówi Pan: Złamałeś łańcuchy drewniane: y miasto ich uczynisz łańcuchy żelazne.

13. Bo to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Jarzmo żelazne włożyłem na szyję tych wszech narodów, aby służyli Nabuchodonozorowi królowi Babilońskiemu, y będą mu służyć: nad to y zwierz ziemski dałem mu.

14. Y rzekł Jeremiasz prorok do Hananiasza proroka: Słuchay Hananiaszu: nie posłał cię Pan, a tyś kazał ufać ludowi temu w kłamstwie.

15. Przetoż to mówi Pan: Oto ia wyślę cię z ziemię: tego roku umrzesz: boś mówił przeciw Panu.

16. Y umarł Hananiasz prorok onegoż roku, miesiąca siódmego.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O fałszywym proroku Seneaszu i jego karze.

1. Et haec sunt verba libri, quem misit Jeremias propheta de Jerusalem ad reliquias seniorum transmirationis, et ad sacerdotes et ad prophetas, et ad omnem populum, quem traduxerat Nabuchodonosor de Jerusalem in Babylone,

6. Amen. Oby się tak stało. — Niech wzbudzi Pan słowa twoje. Niech Bóg uczyni żeby się tak stało, albowiem nie bardziejniepragnę; lecz wiem że tak nie będzie.

8. Prorocy którzy byli przedemną. Którzy nas poprzedzili i przepowiedzieli bądź rzeczy pomyślne, bądź przeciwnie, po tym znakn byli poznani i odróżnieni, czy są prawdziwymi czy fałszywymi, iż przepowiednie prawdziwych proroków zostały spełnione, a fałszywych nie.

10. Łańcuch. Jarzmo drewniane. Patrz wyż. r. 27, 2.
11. Poszedł... w drogę swą. Odszedł z tamtąd gdzie- indziej.

1. Y te są słowa listu, który posłał Jeremiasz prorok z Jeruzalem, do ostatku starszych zaprowadzenia, y do kapłanów, y do proroków, y do wszego ludu który był przeniósł Nabuchodonozor z Jeruzalem do Babilonu,

12. Złamałeś łańcuchy drewniane. Większe nawet przyjdą nieszczęścia, niż przepowiedziałem; tak jak żelazo jest twardszém od drzewa. — Miasto ich uczynisz. Będziesz przyczyną, iż się staną łańcuchy żelazne; sprwadzisz na siebie i na tych, którzy tobie wierzą, nieszczęścia cięższe.

15. Nie posłał cię Pan. Abyś prorokował.
16. Wyślę cię z ziemię. Zglądę cię z oblicza ziemi.
R. 29.—1. Do ostatku starszych. Do tych starców, kapłanów i proroków, którzy jeszcze nie byli umarli na wygnaniu.

2. postquam egressus est Jechonias rex, et domina et eunuchi, et principes Juda et Jerusalem, et faber et inclusor de Jerusalem,

3. in manu Elasa filii Saphan, et Gamariae filii Helciae, quos misit Sedecias rex Juda ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Babylonem, dicens:

4. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel omni transmigratori, quam transtuli de Jerusalem in Babylonem:

5. Aedificate domos, et habitate, et plantate hortos, et comedite fructum eorum.

6. Accipite uxores, et generate filios et filias, et date filiis vestris uxores, et filias vestras date viris, et pariant filios et filias, et multiplicamini ibi, et nolite esse pauci numero.

7. Et quaerite pacem civitatis, ad quam transmigrare vos feci, et orate pro ea ad Dominum, quia in pace illius erit pax vobis.

8. Haec enim dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Non vos seducant prophetae vestri, qui sunt in medio vestrum, et divini vestri, et ne attendatis ad somnia vestra, quae vos somniatis, (*Supr. 23, 16.*)

9. quia falso ipsi prophetant vobis in nomine meo, et non misi eos, dicit Dominus.

10. Quia haec dicit Dominus: Cum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. (*Supr. 25, 11.*)

11. Ego enim scio cogitationes, quas ego cogito super vos, ait Dominus, cogitationes pacis, et non afflictionis, ut dem vobis finem et patientiam.

12. Et invocabitis me, et ibitis, et orabitis me, et ego exaudiam vos.

13. Quaeritis me, et invenietis, cum quaesieritis me in toto corde vestro.

14. Et inveniar a vobis, ait Dominus, et reducam captivatem vestram, et congregabo vos de universis gentibus et de cunctis locis, ad quae expuli vos, dicit Dominus, et reverti vos faciam de loco, ad quem transmigrare vos feci,

15. quia dixistis: Suscitavit nobis Dominus prophetas in Babylone.

2. potym iako wyszedł Jechoniasz król, y pani, y rzezańcy, y książęta Judzkie, y Jerozolimskie, y rzemieślnik y oboźny z Jeruzalem,

3. y ręce Elasa syna Saphan, y Gamaryasza syna Helciasza, które posłał Sedecyasz król Judzki do Nabuchodonozora króla Babilońskiego do Babilonu, mówiąc:

4. To mówi Pan zastępów Bóg Izraelów do wszego zaprowadzenia, którem przeniósł z Jeruzalem do Babilonu:

5. Buduycie domy, a mieszkaycie, y sadźcie sady, a iedźcie owoce ich.

6. Poymuycie żony, a plódcie syny y córki: y dawaycie synóm waszym żony, a córki wasze wydawaycie za mężę, y niech rodzą syny y córki: y mnoźcie się tam, a nie bądźcie w małej liczbie.

7. Y szukaycie pokoju miasta, do którego wam przeprowadził, a módcie się za nie do Pana: bo w iego pokoju będzie wam pokój.

8. Abowiem to mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Niech was nie zwodzą prorocy waszy, którzy są między wami, y wieszczowie waszy: ani pilnuycie snów waszych które się wam sniā;

9. bo oni fałszywie wam prorokuiā imieniem moim, a nie posłałem ich, mówi Pan.

10. Bo to mówi Pan: Gdy się poczną wypełniać w Babilonie siedmdziesiąt lat, nawiedzę was, y wzbudzę nad wami słowo moje dobre, że was przywrócę na to miejsce.

11. Bo ia wiem myśli które ia myślę o was, mówi Pan, myśli pokoju a nie udręczenia, abych wam dał koniec y cierpliwość.

12. Y będziecie mię wzywać, y pójdziecie, y będziecie się modlić do mnie, a ia was wysłucham.

13. Będziecie mię szukać, y naydziecie, gdy mię szukać będziecie wszystkim sercem waszym.

14. Y będę nalezion od was, mówi Pan, y wrócę niewolā waszē, y zbiorę was ze wszęch narodów, y ze wszętych mieysc, do którychchem was wygnał, mówi Pan: y przywrócę was z mieysca do którego wam dał zaprowadzić,

15. boście mówili: Wzbudził nam Pan proroki w Babilonie.

2. Pani. Nohesta matka Jechoniasza, IV. Król. 24, 15.—I oboźny. Patrz co się rzekło wyż. 24, 1.

3. W ręce Elasa. Przez Elasa. Złączyć należy te słowa z onemi wiersza pierwszego: który posłał Jeremiasz.—Posłał Sedecyasz, który po śmierci Hananiasza już wierzył Jeremiaszowi, i dla tego przeznaczył postów do Nabuchodonozora, żeby odnieśli daninę i o pokój prosili.

4. Do wszęgo zaprowadzenia. Do wszętych Żydów, którzy są w niewoli.

5. Buduycie domy. Oznacza że długo mają zostawać w niewoli, i dla tego mogą budować domy, i t. d.

7. Szukaycie pokoju miasta. O ile z was jest, usiluycie żeby pokój nie był naruszony w mieście — Bo w jego pokoju będzie wam pokój. Jeśli ono miasto będzie spokojnie postępowało, wy także pokoju zażywać będziecie.

8. Niech was nie zwodzą. Prorocy fałszywi, którzy twierdzili, że wygnancy wkrótce mają wrócić do ojczyzny.

10. Nawiedzę was. W dobrém, to jest żeby wyprowadzić z niewoli.—Wzbudzę nad wami słowo moje dobre. Sprawię żeby się sprawdziło; spełnię com wam przyobiecał, r. 25, 12, to jest, iż po 70 latach odprowadzę was do Jerozolimy.

11. Bo ja wiem. Wy nie wiecie, i nikt oprócz mię i proroków moich, którym otwieram tajemnice moje.—Myśli pokaju. Po 70 latach; abowiem przez 70 lat myślał myśli udręczenia.—Abych wam dał koniec i cierpliwość. Pożądany koniec, którego cierpliwie oczekujecie.

12. Będziecie mię wzywać, i pójdziecie. Będziecie mię wzywać w modlitwie, żeby wrócić do ziemi waszē, y wrócić.—I będziecie się modlić do mnie. Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

15. Boście mówili. Wyraz bo jest zbyteczny, i tylko oznacza początek mowy: Zdanie jest: ponieważ są pomiędzy wami którzy mówią, iż wy macie w Babilonie proroków obiecujących rychły powrót z niewoli, niech ci słuchają co mówi Pan.

16. Quia haec dicit Dominus ad regem, qui sedet super solium David, et ad omnem populum habitatorem urbis hujus, ad fratres vestros, qui non sunt egressi vobiscum in transmigracionem:

17. haec dicit Dominus exercituum: Ecce, mitam in eos gladium et famem et pestem, et ponam eos quasi ficus malas, quae comedi non possunt, eo quod pessimae sint. (*Supr. 24, 9.*)

18. Et persequar eos in gladio et in fame et in pestilentia, et dabo eos in vexationem universis regnis terrae: in maledictionem et in stuporem, et in sibilum et in opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego ejeci eos,

19. eo quod non audierint verba mea, dicit Dominus, quae misi ad eos per servos meos prophetas, de nocte consurgens, et mittens, et non audistis, dicit Dominus.

20. Vos ergo audite verbum Domini, omnis transmigratio, quam emisi de Jerusalem in Babylonem.

21. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel ad Achab filium Coliae, et ad Sedeciam filium Maasiae, qui prophetant vobis in nomine meo mendaciter: Ecce, ego tradam eos in manus Nabuchodonosor regis Babylonis, et percutiet eos in oculis vestris.

22. Et assumetur ex eis maledictio omni transmigracioni Juda, quae est in Babylone, dicentium: Ponat te Dominus sicut Sedeciam, et sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne,

23. pro eo, quod fecerint stultitiam in Israel, et moechati sunt in uxores amicorum suorum, et locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis: ego sum iudex et testis, dicit Dominus.

24. Et ad Semeian Nehelamiten dices:

25. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Pro eo, quod misisti in nomine tuo libros ad omnem populum, qui est in Jerusalem, et ad Sophoniam filium Maasiae sacerdotem, et ad universos sacerdotes, dicens:

26. Dominus dedit te sacerdotem pro Jojade sacerdote, ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium et prophetantem, ut mitas eum in nervum et in carcerem:

16. Bo to mówi Pan do króla, który siedzi na stolicy Dawidowéy, y do wszego ludu, który mieszka w tym mieście, do braciéy waszéy, którzy nie wyszli z wami w zaprowadzeniu:

17. to mówi Pan zastępów: Oto puszcę na nie miecz, y głód, y mór, y uczynię je iako złe figi, których iść nikt nie może, przeto że są bardzo złe.

18. Y będę je przeszladował mieczem y głodem, y morem: Y dam je na utrapienie wszystkim królestwom ziemie: na przeklectwo, y na zdumienie, y na świstanie, y na uraganie wszem narodom do którychem je wyrzucił.

19. przeto iż nie sluchali słów moich, mówi Pan, którem posyłał do nich przez sługi moje proroki w nocy wstając y posyłać, a nie sluchaliście, mówi Pan.

20. Wy tedy sluchaycie słowa Pańskiego, wszystko zaprowadzenie, którem wysłał z Jeruzalem do Babilonu.

21. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski do Achaba syna Koliaska, y do Sedeciasza syna Maasiaza, którzy wam prorokiują imieniem moim fałszywie: oto ja podam je w ręce Nabuchodonozora króla, y pobije ie przed oczyma waszemi.

22. Y wzięte będzie z nich przeklinanie wszystkiemu zaprowadzeniu Juda, które iest w Babilonie, mówiąc: Niech cię uczyni Pan iako Sedeciasza, y iako Achaba, które smażył król Babiloński w ogniu:

23. przeto że czynili głupstwo w Izraelu, y cudzołożyli z żonami przyaciół swoich, y mówili słowo imieniem moim fałszywie, któremu im nie roskażal, iam iest sędzią y świadkiem, mówi Pan.

24. A do Semeiasza Nehelamitczyka rzeczesz:

25. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Za to iżes posłał imieniem swoim listy do wszego ludu, który iest w Jeruzalem, y do Sophoniasza, syna Maasiaza kapłana, y do wszech kapłanów, mówiąc:

26. Pan cię dał kapłanem miasto Jojady kapłana, abys był wodzem w domu Pańskim nad każdym mężem opętanym y prorokiującym, abys go wsadził do klody, y do ciemnice:

16. Do króla. Sedecyasza, który obecnie panuje.

17. Złe figi. Stosuje mowę do widzenia dwóch kózów napełnionych figami, na początku r. 24.

19. W nocy wstając. Pilnie i z wielką starannością posyłać, jak wyz. r. 11, 7.

22. Wzięte z nich będzie przeklinanie. Z powodu ich będzie wprowadzona formuła przeklinania.—Które smażył. Piekił, palił. Tak byli smażeni Machabejczycy II. Mach. 7, 3; i Żydzi, Amos 4, 2.

23. Przeto że czynili głupstwo. Przez głupstwo Pismo ś. oznacza niezwyčajną zbrodnię przeciwko uczciwości publicznej, niegodną człowieka rozsądnego i mądrego, jaką tu jest cudzołoztwo.—Jam jest sędzią i świadkiem. Nikt mię nie może oszukać, gdyż ja sam, który mam sądzić, jestem naoczny świadkiem.

24. Do Semeiasza. Ten Semejasz słysząc o liście Jeremiasza napisanym do Żydów zostających w niewoli Babilońskiej, w którym jako fałszywy prorok był obwi-

niony za to, że pokój obiecywał Żydom, rozgniewany napisał list z Babilonu do Jeruzolimy, żeby Jeremiasza jako fałszywego proroka pojмали i ukarali.—Nehelamitczyka. Z miasteczka Nehelam w ziemi Zabulon, jak podaje ś. Hieronim.

25. Imieniem swoim.—Przez ciebie pisane, i w imieniu twojem postane.—Sofoniasza... kapłana. Nie arcykapłana, bo tym był Sorojasz, lecz jego zastępcę. Patrz IV. Król. 25, 18, gdzie się mianuje kapłanem drugim, do którego należało sądzić o prorocत्वach, i karać fałszywych proroków.

26. Pan. Są słowa listu Semeiasza.—Dał cię kapłanem miasto Jojady. Pochlebia Sofoniaszowi równając go z Jojadą najwyższym kapłanem. Czyni zaś wzmiankę Jojady raczej niż innych najwyższych kapłanów, chociaż inni byli bliższymi, gdyż, jak zauważał ś. Hieronim, Jojadas Matan zabił był kapłana Baalowego, IV. Król. 11, 18; i II. Par. 23, 17; jakby rzekł: Gdy trzy-

27. et nunc quare non increpasti Jeremiam Anathothiten, qui prophetat vobis?

28. Quia super hoc misit in Babylonem ad nos, dicens: Longum est: aedificate domos, et habitate, et plantate hortos, et comedite fructus eorum.

29. Legit ergo Sophonias sacerdos librum istum in auribus Jeremiae prophetae.

30. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

31. Mitte ad omnem transmigracionem, dicens: Haec dicit Dominus ad Semeian Nehelamiten: Pro eo, quod prophetavit vobis Semeias, et ego non misi eum, et fecit vos confidere in mendacio,

32. idcirco haec dicit Dominus: Ecce, ego visitabo super Semeian Nehelamiten, et super semen ejus: non erit ei vir sedens in medio populi hujus, et non videbit bonum, quod ego faciam populo meo, ait Dominus, quia praevaricationem locutus est adversus Dominum.

27. a teraz czemuś nie szukał Jeremiasza Anathothczyka, który wam prorokuie?

28. Bo dla tego posłał do nas do Babilonu mówiac: Długa to: budujcie domy, a mieszkajcie, y sadźcie sady, a iedźcie owoce ich.

29. Czytał tedy Sophoniasz kapłan ten list w uszy Jeremiasza proroka.

30. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza mówiac:

31. Pošli do wszego zaprowadzenia, rzekąc: To mówi Pan do Semeiasza Nehelamitczyka: Dla tego że wam prorokował Semeiasz: a iam go nie posłał: y kazał wam ufać w kłamstwie:

32. przeto to mówi Pan: Oto ia nawiedzę Semeiasza Nehelamitczyka y nasienie iego, nie będzie miał męża siedzącego w pośrodku ludu tego: y nie użyrzy dobra, które ia uczynię ludowi memu, mówi Pan: bo przez lenistwo mówił przeciw Panu.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O wybawieniu Żydów z niewoli i ich szczęśliwej przyszłości.

1. Hoc verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens:

2. Haec dicit Dominus Deus Israel, dicens: Scribe tibi omnia verba, quae locutus sum ad te, in libro.

3. Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus, et convertam conversionem populi mei Israel et Juda, ait Dominus, et convertam eos ad terram, quam dedi patribus eorum, et possidebunt eam.

4. Et haec verba, quae locutus est Dominus ad Israel et ad Judam:

5. Quoniam haec dicit Dominus: Vocem terroris audivimus: formido, et non est pax.

6. Interrogate, et videte, si generat masculus: quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum, quasi parturientis, et conversae sunt universae facies in auruginem?

7. Vae, quia magna dies illa, nec est similis ejus, tempusque tribulationis est Jacob, et ex ipso salvabitur. (*Joel. 2, 11. Amos 5, 18*).

1. To słowo które się stało do Jeremiasza od Pana rzekąc:

2. To mówi Pan Bóg Izraelów rzekąc: Napisz sobie wszystkie słowa, którym mówił do ciebie, na księgach.

3. Bo oto dni przychodzą, mówi Pan: że przywrócę zaprowadzenie ludu mego Izraelskiego y Judzkiego, mówi Pan: a przywrócę ie do ziemie, którą dał oycóm ich: y posiędą ia.

4. A te słowa, które mówił Pan do Izraela, y do Judy:

5. Bo to mówi Pan: Słyszeliśmy głos strachu: boiaźni a niemasz pokoju.

6. Pytalcie się, a obaczcie ieśli rodzi mężczyzna: przeczem tedy widział każdego męża rękę na biodrach iego iako rodzący, y odmieniły się wszystkie twarzy w żółta niemoc?

7. Biada, bo wielki dzień on, a niemasz nu podobnego: y czas iest uciśnienia Jakob, y z niego wyzwolon będzie.

masz miejsce Jojady, dla czego nienasładujesz go i niezabijasz Jeremiasza, jako on zabił Matana?— *Wodzem. Sędzia.*

28. *Długa to.* Długi jest czas, który macie być w niewoli.— *Budujcie domy.* Patrz wyż. w. 5.

31. *Posłij.* Napisz list.— *Do wszego zaprowadzenia.* Do Żydów, którzy z Jechoniaszem przeszli do Babilonu.— *W kłamstwie.* Powiadając, że wkrótce macie wrócić do ojczyzny.

32. *Nawiedzę.* Ukarzę Semejasza. — *Nasienie jego.* Synów lub potomków jego.— *Siedzącego.* Mieszkającego pomiędzy Żydami.— *Dobra, które ja uczynię.* Odprowadzenia wygnanych do ojczyzny.— *Przez lenistwo.* Gdyż przepowiedział rzeczy fałszywe, i ze złą wiarą, wiedząc że zwoździ lud.— *Przeciw Panu.* Sprawując żeby lud nie był posłusznym Panu.

R. 30.—3. *Zaprowadzenie.* Zaprowadzenie oznacza wracających z niewoli, jakby rzekł: Zostających w niewoli Izraelitów wróć z Babilonu do Jerozolimy, pod

dowództwem Zorobabela za Cyrusa; albowiem nie tylko z Judy, lecz także z innych pokoleń Izraelskich wielka liczba wespół z pokoleniem Judy wróciła: pod tą jednak obietnicą powrotu, w znaczeniu allegorycznym i wyższem rozumie przyprowadzenie Izraelitów i Żydów do Chrystusa i Kościoła.

5. *Słyszeliśmy głos strachu.* Chaldejczyków napadających na Jerozolimę. Mistycznie oznacza się głos przesładowców Kościoła.— *Bojaźni, a niemasz pokoju.* Z hebrajskiego można przełożyć przez przypadek drugi, *bojaźni, a nie pokoju*, to jest słyszeliśmy.

6. *Jeśli rodzi mężczyzna.* Jakby rzekł: Mężczyźni nie rodzą, lecz niewiasty.

7. *Wielki dzień on.* Straszny i pełen klęsk. Pod imieniem dnia rozumie cały czas, przez który Izrael i Juda mieli zostawać w niewoli. Mistycznie zaś można brać albo o przesładowaniu Kościoła, albo o ostatecznym dniu sądu.— *Z niego wyzwolon będzie.* Z ciężkiego i pełnego klęsk onego czasu i stanu będzie wyrwany za łaską Bożą.

8. Et erit in die illa, ait Dominus exercituum: conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula ejus dirumpam, et non dominabuntur ei amplius alieni,

9. sed servient Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.

10. Tu ergo ne timeas, serve meus Jacob, ait Dominus, neque paveas, Israel, quia ecce ego salvabo te de terra longinqua, et semen tuum de terra captivitatis eorum, et revertetur Jacob, et quiescet, et cunctis affluet bonis, et non erit, quem formidet, (*Isai. 44, 2. Luc. 1, 70*).

11. quoniam tecum ego sum, ait Dominus, ut salvem te: faciam enim consummationem in cunctis gentibus, in quibus dispersi te: te autem non faciam in consummationem, sed castigabo te in iudicio, ut non videaris tibi innoxius.

12. Quia haec dicit Dominus: Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.

13. Non est, qui iudicet iudicium tuum ad ligandum: curationum utilitas non est tibi.

14. Omnes amatores tui obliti sunt tui, teque non quaerent, plaga enim inimici percussi te castigatione crudeli: propter multitudinem iniquitatis tuae dura facta sunt peccata tua. (*Supr. 23, 19*).

15. Quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus: propter multitudinem iniquitatis tuae, et propter dura peccata tua feci haec tibi. (*Supr. 15, 18*).

16. Propterea omnes, qui comedunt te, devorabuntur, et universi hostes tui in captivitate ducuntur, et qui te vastant, vastabuntur, cunctosque praedatores tuos dabo in praedam.

17. Obducam enim cicatricem tibi, et a vulneribus tuis sanabo te, dicit Dominus. Quia ejectam vocaverunt te, Sion: Haec est, quae non habebat requirementem.

18. Haec dicit Dominus: Ecce, ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus miserebor, et aedificabitur civitas in excelso suo, et templum juxta ordinem suum fundabitur.

8. Y będzie w on dzień, mówi Pan zastępów, skruszę iarżmo z szyje twojej, y związki jego potargam, a nie będą więcéy nad nim obcy panować,

9. ale będą służyć Panu Bogu swemu, y Dawidowi królowi swemu, którego im wzbudzę.

10. A tak niebóy się ty slugo mój Jakobie, mówi Pan, ani się lękaý Izraelu: bo oto ia wybawię cię z ziemie dalekiej, y nasienie twoje z ziemie więzienia ich: y wróci się Jacob, y odpocznie, y będzie miał dostatek wszego dobra, a nie będzie kogoby się bał,

11. bom ia z tobą iest, mówi Pan, abych cię zbawił: bo uczynię skończenie we wszech narodziech, między któremi cię rozproszył: lecz z tobą nie uczynię skończenia: ale cię skarzę w sądzie, abyś się sobie nie zdał niewinnym.

12. Bo to mówi Pan: Nieuleczone złamanie twoje, zła bardzo rana twoja.

13. Niemasz ktoby sądził sad twój na zawiązanie: pożytku leczenia niemasz.

14. Wszyscy którzy cię miłowali zapomnieli cię, y nie będą cię szukać: bo raną nieprzyjacielską ubiłem cię, karaniem okrutnym: dla mnostwa nieprawości twęy, zatwardziały się grzechy twoje.

15. Cóż wolasz nad skruszeniem twoim? nieuleczona iest boleść twoja: dla mnostwa nieprawości twojej, y dla twardych grzechów twoich uczyniłemci to.

16. Przeto wszyscy którzy cię pożeraia, pożarci będą: y wszyscy nieprzyjaciele twoi w niewola pabrani będą: a którzy cię pustoszą, będą spustoszeni: y wszystkie łupieźce twoie dam na złupienie.

17. Bo zagoię bliźnę twoją, a z ran twoich wylęcę cię, mówi Pan. Bo wygnana nazwali cię Syonie: Tać iest która nie miała pytającego.

18. To mówi Pan: Oto ia przywrócę zaprowadzenie namiotów Jakobowych, y zmiłuję się nad dachy jego: y zbuduje się miasto na wysokości swojej, y kościół według porządku swego założon będzie.

8. *Jarżmo.* Bądź Nabuchodonozora, bądź raczej djabła, lub Antychrysta.— *Obcy.* Barbarzyńskie narody lub djabła rozumie, i t. d.

9. *I Dawidowi królowi swemu.* Chrystusowi, który się narodzi z nasienia Dawidowego. Nieznacznie prorok się podnosi do Chrystusa, i jego samego rozumie nie alegorycznie, lecz literalnie.

10. *Slugo mój Jakobie.* Izraelu.

11. *Uczynię skończenie we wszech narodziech.* Zgoła je zagładzę, ciebie zaś nie zagładzę, lecz nalezyte ukarawszy zachowam.— *W sądzie.* Z umiarkowaniem i słusnością.

12. *Nieuleczone złamanie twoje.* Złamaniem i raną nazywa karę, którą miał być karany od Boga lud: zowie nieuleczoną, gdyż niewola i jej utrapienia tylko za Bożą sprawą mogły być uleczone. Albo raną nieuleczoną są grzechy, które tylko Bóg może uleczyć.

13. *Niemasz ktoby sądził.* Niema chirurga, któryby poznał ranę twoją, lub ją mógł uleczyć; któryby ją chciał i umiał obwizać i mąściami lub oliwą namaścić.

14. *Którzy cię miłowali.* Bogowie cudzy, albo Egipczyk, w których pokładałeś nadzieję.— *Nie będą cię szukać.* Zaniedbają ciebie, zapomną o tobie.— *Ranę nieprzyjacielską.* Jaką zwykli zadawać nieprzyjacieli; cho-

ciaż ja, jako ojciec karzący syna, umysłem przyjaznym i ojcowskim zadałem ci tobie.— *Karaniem okrutnem.* To samo jest co raną nieprzyjacielską.— *Zatwardziały się grzechy twoje.* Stały się nieuleczonemi, gdyż do dawnych nowe dodałeś.

15. *Cóż wolasz?* Po cóż się uskarżasz, że jesteś skruszonym, i że twa boleść jest nieuleczoną? Słusznie bowiem to na cię przypadło z powodu mnostwa nieprawości i grzechów twoich.— *Twardych.* Patrz co się rzekło w 14.

16. *Przeto wszyscy którzy cię pożerają, pożarci będą.* Nie narzekaj że cię karzę, a nieprzyjaciele twoi nie odbierają kary; ciężej ich bowiem ukarzę niż ciebie. Iz. 33, 1: *Biada który łupisz, aza i sam złupion nie będziesz?* i t. d.

17. *Bliźnę.* Ranę przeszłego twojego spustoszenia i klęski.— *Wygnaną.* Od Boga, jako żonę od męża.— *Która nie miała pytającego.* Któryby miał staranie o tobie, i dla tego cię zachwałej prześladowali, mówiąc: *Bóg go opuścił, goicie a pojmajcie go, bo niemasz ktoby wyrwał.* Psal. 70, 11.

18. *Przywrócę zaprowadzenie namiotów Jakobowych.* Przeprowadzę nanowo namioty Jakobowe, które ztąd przeniesione zostały. Namiotami zowie rodziny żydow-

19. Et egredietur de eis laus voxque ludentium, et multiplicabo eos, et non minuentur, et glorificabo eos, et non attenuabuntur.

20. Et erunt filii ejus sicut a principio, et coetus ejus coram me permanebit, et visitabo adversum omnes, qui tribulant eum.

21. Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producetur, et applicabo eum, et accedet ad me: quis enim iste est, qui applicet cor suum, ut appropinquet mihi? ait Dominus.

22. Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.

23. Ecce, turbo Domini, furor egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet.

24. Non avertet iram indignationis Dominus, donec faciat et compleat cogitationem cordis sui: in novissimo dierum intelligetis ea.

CAPUT XXXI.

O wyprowadzeniu ludu z niewoli, o nowym cudzie, że białogłowa ogarnie męża, i t. d.

1. In tempore illo, dicit Dominus: Ero Deus universis cognationibus Israel, et ipsi erunt mihi in populum.

2. Haec dicit Dominus: Invenit gratiam in deserto populus, qui remanserat a gladio: vadet ad requiem suam Israel.

3. Longe Dominus apparuit mihi. Et in charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te, miserans.

4. Rursumque aedificabo te, et aedificaberis,

skie, które w Babilonie jako przychodniowie mieszkały w namiotach i przybytkach.—*Nad dachy jego.* Nad namiotami jego; jest bowiem powtórzenie.—*Miasto.* Jeruzolima i Kościół.—*Według porządku swego.* Według dawniej ozdoby.

19. *I wyjdzie z nich.* Z synów Jakóba, z synów Kościoła.—*Chwała.* Boża, i dziękczynienie za odebrane dobrodziejstwo powrotu i zbawienia.—*Igrających.* Radujących się.—*Nie zdrobnieją.* Nie zmniejszy się, owszem się powiększy liczba, do jakiej ich podniosę.

20. *Synowie jego.* Jakóba.—*Jako z pierwu.* To jest, w wielkiej liczbie. Sens mistyczny najwyborniej się odnosi do Kościoła: Jakobem jest Chrystus; dwónastu synami, z kąd się rozszerzyła nieziemna liczba potomków, są apostołowie, którzy zrodzili niezliczone mnóstwo Chrześcijan; miastem na górze zbudowanem jest Kościół Katolicki dla wszystkich widzialny, który się ukryć nie może.—*Przedemną trwać będzie.* To jest będzie trwałym i doznawać będzie powodzenia z powodu mojej obecności i łaski.

21. *Będzie wódz jego z niego.* To jest, wódz i król jego Chrystus, który według ciała pochodzi od Jakóba.—*Z niego.* Z Jakóba.—*Przytulę go, i przystąpi do mnie.* Złączę się z nim najdoskonalszą przyjaźnią. Niektórzy tłumaczą o zjednoczeniu w jednej osobie człowieczeństwa z Bóstwem.—*Bo któż to jest?* Bo kto jest inny oprócz niego, któryby śmiał pomyśleć przyjaźniać się synem moim? Sam bowiem Chrystus jest Synem Boga naturalnym, my zaś przysposobionymi. Albo sens jest: kto z aniołów albo z ludzi jest ze mną tak dalece złączonym, jak Chrystus, przez ufność, miłość i posłuszeństwo?

23. *Wicher.* Wyrok pomsty i potępienia na Chaldejczyków, a bardziej na bezbożnych prześladowców Kościoła.—*Na głowie niebożnych odpocznie.* Dotknie tylko bezbożnych.

19. Y wynidzie z nich chwala y glos igrających, y rozmnożę ie, y nie ubędzie ich, y uwielbię ie, y niezdobnieją.

20. Y będą synowie iego iako z pierwu, a zgromadzenie iego przedemną trwać będzie: y nawiedzę przeciw wszystkim którzy go trapią.

21. Y będzie wódz iego z niego: a książe z początku iego wywiedzion będzie, y przytulę go, y przystąpi do mnie; bo któż to iest, któryby przytulił serce swe aby się przybliżył ku mnie? mówi Pan.

22. Y będziecie mi ludem, a ia wam będę Bogiem.

23. Oto wicher Pański, zapalczywość wychodząca, burza spadająca, na głowie niebożnych odpocznie.

24. Nie odwróci Pan gniewu zapalczywości, aż uczyni, y nie wypełni myśl serca swego: na ostatku dni wyrozumiecie to.

ROZDZIAŁ 31.

O wyprowadzeniu ludu z niewoli, o nowym cudzie, że białogłowa ogarnie męża, i t. d.

1. Czasu onego, mówi Pan: Będę Bogiem wszystkim rodzajom Izraelowym, a oni będą mi ludem.

2. To mówi Pan: Nalazł łaskę na puszczy lud, który został po mieczu: pójdzie na swój pokój Izrael.

3. Zdaleka Pan mi się okazał. A miłością wieczną umiłowalem cię, dla tego przyciągnąłem litując się.

4. Y zaśię zbuduję cię, y pobudujesz się panno

24. *Na ostatku dni.* Za czasów Chrystusa, a najbardziej na końcu świata. Tak wyż. r. 23, 20, rzekł: *Nie wróci się zapalczywość Pańska, aż uczyni, i aż wykona myśl serca swego, w ostateczne dni wyrozumiecie radę jego.* Jakby rzekł: Jeśli mnie nie wierzycie, uwierzycie rzeczom samym.

R. 31.—1. *Czasu onego.* Gdy wyprowadzę Izraela z niewoli.—*Będę Bogiem.* Jakby rzekł: Teraz nie jestem ich Bogiem, gdyż odstąpili odemnie; natenczas zaś wrócą się do mnie, i będę im Bogiem.

2. *Nalazł łaskę.* U mnie, w oczach moich.—*Na puszczy.* Na której czterdzieście lat mieszkał, po wyjściu z Egiptu.—*Który został po mieczu.* Który nie został zabity mieczem Egipczyków, Amalecytów i innych narodów, albo raczej mieczem Bożym, który wielu poraził na puszczy; jakby rzekł: jeśli wtedy znalazł u mnie łaskę, jakoż teraz nie znajdzie?—*Pójdzie na swój pokój Izrael.* Wróci do ziemi obiecanej. Albo raczej za wodzem Chrystusem lud wierny zebrany z Izraelitów i pogan, wyjdzie do Kościoła wojującego, a potem do triumfującego.

3. *Z daleka Pan mi się okazał.* Słowa są synagogi; albowiem jest niejaka rozmowa pomiędzy Bogiem a ludem; sens jest: od dawnego czasu niegdyś był widzialny, i okazywał mnie Pan przyjaźni na Synaju na puszczy; lecz teraz zdaje się iż mnie opuścił w niewoli Babilońskiej albo Assyryjskiej.—*A miłością wieczną.* Jest odpowiedź Boga, jakby rzekł: Mylisz się, ludu mój, nie opuściłem ciebie, owszem tę samą mam miłość dla ciebie, jaką dawniej miałem.—*Dla tego przyciągnąłem litując się.* Usiłowałem i zawsze usiłuję, już głosząc, już chłostząc, przynęcić i przyciągnąć cię do siebie, gdyż się lituję nad tobą.

4. *Zbuduję.* Odnówię.—*Panno.* Chald., *zgromadzenie.* Zwyczajną jest rzeczą w Pismie ś., miasta lub zgromadzenia ludu nazwać panną.—*Będziesz przy-*

virgo Israel: adhuc ornaberis tympanis tuis, et egredieris in choro ludentium.

5. Adhuc plantabis vineas in montibus Samariae: plantabunt plantantes, et donec tempus veniat, non vindemiabunt,

6. quia erit dies, in qua clamabunt custodes in monte Ephraim: Surgite, et ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum.*

7. Quia haec dicit Dominus: Exultate in laetitia, Jacob, et hinnite contra caput gentium: peronate, et canite, et dicitis: Salva, Domine, populum tuum, reliquias Israel.* (Isai. 2, 3. Mich. 4, 2).

8. Ecce, ego adducam eos de terra aquilonis, et congregabo eos ab extremis terrae: inter quos erunt caecus et claudus, praegnans et pariens simul, coetus magnus revertentium huc.

9. In fletu venient, et in misericordia reducam eos, et adducam eos per torrentes aquarum in via recta, et non impingent in ea, quia factus sum Israeli pater, et Ephraim primogenitus meus est.

10. Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis, quae procul sunt, et dicitis: Qui dispersit Israel, congregabit eum, et custodiet eum sicut pastor gregem suum.

11. Redemit enim Dominus Jacob, et liberavit eum de manu potentioris.

12. Et venient, et laudabunt in monte Sion, et confluent ad bona Domini super frumento, et vino et oleo, et foetu pecorum et armentorum, eritque anima eorum quasi hortus irriguus, et ultra non esurient.

brana bębnami. Przywróć cię do dawnęj chwały i uroczystego wesela, zwróć cię bębny, to jest, narzędzia muzyczne, których używałaś podczas zabaw, żeby je przepędzić z wesołością. — *Grających.* Chald., *śpiewających.* Oznacza się przez to wesele duchowne w czasach Ewangelii.

5. *Jeszcze sadić będziesz winnice na górach Samaryjskich.* Należy to rozumieć o nawróceniu Samarytanów do wiary Chrystusowej; a przez *winnice*, cząstkowe kościoły; jakby rzekł: Wielu nawrócę do ciebie o Syonie, o Kościele Chrystusowy, w Samaryi, przez opowiadanie Ewangelii, tak iż wiele tam założysz Samarytańskich Kościołów. Że się tak stało czytamy Jan. 4, 41; Dzieje Ap. 8, 14; rzeczą bowiem jest pewną że Samarytanie, to jest, dziesięć pokoleń, uprowadzone przez Assyryjczyków do niewoli, nigdy nie wróciły do Samaryi. — *Sadzić będą sadzący.* Jest opis największego pokroju, gdy można sadić winnice, i w swoim czasie zbierać jagody, bez bojaźni nieprzyjaciół. Przez tę zaś allegoryę oznacza spokój Kościoła. — *Póki czas nie przyjdzie i t. d.* Jak to przedtęm przez bojaźń nieprzyjaciół czynili.

6. *Będzie dzień.* Czas. — *Wolać będą stróżowie.* Apostołowie, i inni stróże winnic, to jest Kościołów, wolać będą opowiadając Ewangelią na górach Samaryjskich: Nuż wstąpmy do Kościoła Chrystusowego, założonego na Syonie. Jakby rzekł: Nawróca apostołowie Efraima, to jest, dziesięć pokoleń do Syonu, do Kościoła Chrystusowego.

7. *Radujcie się z weselem Jakóbowi.* Radujcie się spólem z Jakóblem, to jest, z Izraelitami i Samarytanami z powodu wesela, wolności i łaski, którą im przyniósł Chrystus. — *Wykrzykujcie.* Głosem pełnym radości. — *Przeciw głowie narodów.* W oczach wszystkich narodów, tak iżby wszystkie narody was widziały i sły-

szali. — *Zbaw Panie.* Zbawiłeś nas, i nie przestawaj nas zbawiać; jest to uroczyste ono *Hosanna*, które Żydzi wykrzykiwali Chrystusowi, jako swojemu Messyasowi, wprowadzając go w tryumfie do Jeruzolimy. Mat. 21, 15.

8. *Między któremi będą ślepi.* Wszelkiego rodzaju ludzie z Chaldei i niewoli Babilońskiej, bardziej zaś z królestwa szatańskiego wróca przez Chrystusa do Boga i Kościoła. — *Brzemienna i rodząca.* Jakby rzekł: Ci których słabe są siły, jak naprzykład niewiasty brzemienne, lub po połogu będące, które nie są zdolne do odbywania długiej drogi, wspomóceni moją pomocą, udadzą się do Kościoła. — LXX. wyrażają największą płodność.

9. *Z płaczem.* Od radości. Wierni także przychodzą z płaczem, to jest oplakując grzechy swoje. Albo z płaczem, rozumieć należy o łzach, gdy będą uprowadzani do niewoli. — *W miłosierdziu.* W hebr. jest, z *miłosierdziami*, to jest, okazując im wielorakie dobrodziejstwa. LXX. mają, *przywiode ich w pociesz.* — *Przez potoki wodne.* Prostą drogą, pokonawszy potoki i wszystkie trudności drogi. — *A Efraim jest pierworodnym moim.* To jest, tak go miłuję, jak ojciec zwykł miłować jedynego syna swojego.

10. *Śluchajcie słowa Pańskiego.* Wyroku Cyrusa o powrocie do Jeruzolimy, jak jest Ezdr. c. 1, 1 i 2, albo raczej opowiadania Ewangelii. — *Który rozproszył Izraela.* Wskazuje że nie od nieprzyjaciół był rozproszony, lecz od Boga z powodu jego grzechów. Psalm. 146, 2: *Pan budujący Jeruzalem, rozproszenia Izraela zgromadzi.*

11. *Z ręki mocniejszego.* Króla Babilońskiego, albo szatana.

12. *Na górze Syon.* W Kościele. — *Zbiorą się do dóbr.* Będą opływali w dobrodziejstwa Boże. — *Na zboże i na wino.* Przez które się oznacza obfitość dóbr wszelkich,

11. Bo Pan odkupił Jakóba, y wybawił go z ręki mocniejszego.

12. Y przydą, y chwalić będą na górze Sion: y zbiorą się do dóbr Pańskich, na zboże, y na wino, y na oliwę, y na plód bydła y stada: a będzie dusza ich iako ogród wilgotny, y nie będą iuz więćcy łaknąć.

13. Tunc laetabitur virgo in choro, juvenes et senes simul, et convertam luctum eorum in gaudium, et consolabor eos, et laetificabo a dolore suo.

14. Et inebriabo animam sacerdotum pinguedine, et populus meus bonis meis adimplebitur, ait Dominus.* (*Matth. 2, 18*).

15. Haec dicit Dominus: Vox in excelso audita est lamentationis, luctus et fletus Rachel, plorantis filios suos et nolentis consolari super eis, quia non sunt.*

16. Haec dicit Dominus: Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis, quia est merces operi tuo, ait Dominus: et revertentur de terra inimici.

17. Et est spes novissimis tuis, ait Dominus, et revertentur filii ad terminos suos.

18. Audiens audivi Ephraim transmigrantem: Castigasti me, et eruditus sum, quasi juvenculus indomitus: converte me, et convertar, quia tu Dominus Deus meus.

19. Postquam enim convertisti me, egi poenitentiam, et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum, Confusus sum, et erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiae meae.

20. Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer

które miały być udzielone Chrześcijanom. Przez zboże i wino może się oznaczać Eucharystya; przez olej, łaska Ducha ś.; przez płód bydła, rozmnożenie wiernych.—*Nie będą... taknąć.* Gdyż będą obfitowali w pokarm duchowny słowa Bożego, łaski i Sakramentów.

13. *Będzie weseliła panna w tańcu.* Był bowiem zwyczaj, że dziewczęta płasząc wyśpiewywały wesołe pieśni, jak się działo za czasów Dawida po zabiciu Goliata. Dosłownie można to rozumieć o dziewczęcach poślubionych Bogu, które w klasztorach wyśpiewują chwałę Bożą.

14. *Opoję.* Nasyć, obficie napełnić.—*Duszę.* Żądze.—*Thustościg.* Łaską Ducha Ś. Stosuje mowę do zwyczajnego starożytności, gdzie najtłustsza część ofiary, po onej, która była ofiarowana Bogu, należała do kapłana. Jakby rzekł: tłustszemi ofiarami nasyć kapłanów tak nowego jak starożytności, a mianowicie ciałem i krwią Chrystusową, albo darami Ducha Ś., które im gdy zostali napełnieni apostołowie, zdawali się być pijanymi, Dzieje Ap. 2, 13.

15. *Na wysokości.* Hebr. w Rama. Rama nazwisko jest miasta; tak się nazywało dla tego, że było położone na wyniosłości. Znajdowało się w pokoleniu Beniamina, wedle Gabaa i Betel, i przez to miasto byli prowadzeni Żydzi do Babilonu, Jerem. 40, 1. Mówi się zaś w Rama, gdyż w Rama także były pomordowane niemowlątka; albowiem nie tylko w Betlejemie srożyli się siepacze Herodowi, lecz także i w przyległych miejscach. Albo sens jest: płacz i narzekanie matek Betlejemskich tak dalece był wielki, iż był słyszany i przenikał aż do Rama.—*Płacz i żalności.* Wśród radości i wesela wspomina prorok o płaczu, dla oznaczenia, iż większe będzie wesele, które wyniknie z tak wielkiej żalności, i w którą się ta żalność zamieni; powiedział był bowiem w. 13; *Obróć płacz ich w wesele.* Żalność zaś i płacz o którym tu jest mowa, jest to płacz i żalność matek Betlejemskich z powodu zabójstwa dzieciąt przez Heroda. Chociaż bowiem w tym rozdziale używa Jeremiasz nazwisk Izraela, Efraima, Syonu, ziemi północnej, i t. d. i stosuje mowę do niewoli Babilońskiej i Assyryjskiej, i do jej opłakiwania, wszakże dosłownie, jakżeśmy rzekli, mówi o płaczu onych matek; albowiem w całym tym rozdziale rzecz prowadzi o czasach i Kościele Chrystusowym.—*Rachel płaczącej synów swoich.* Niemowląt-

13. Tedy się będzie weseliła panna w tańcu, młodzieńcy y starcy spolem: y obróć płacz ich w wesele, y pocieszę ie, y rozweselę od smutku ich.

14. Y opoję duszę kapłanów tłustością: a lud mój będzie nasycon dobrami memi, mówi Pan.

15. To mówi Pan: Głos na wysokości słyszany jest narzekania, płaczu, y żalności, Rachel płaczącej synów swoich, a niechający przyjąć pocieszenia nad nimi, że ich nie masz.

16. To mówi Pan: Niech przestanie głos twój od płaczu, y oczy twoje od łez: bo ma zapłatę robota twoja, mówi Pan: y wrócą się z ziemie nieprzyjacielskięj.

17. Y jest nadzieja o ostatku twym, mówi Pan: y wrócą się synowie do granic swoich.

18. Słyszac słyszałem Ephraim przynoszącego się: karałeś mię, y wywiczylem się, iako cielec nie ukrócony: nawróć mię, a nawrócę się: boś ty Pan Bóg mój.

19. Bo skoroś mię nawrócił, czynilem pokutę: a skoroś mi pokazał, uderzylem się w biodrę moję. Zawstydzilem się y zasromałem się, zem odniósł hanbę młodości moięj.

20. Jeśli syn poczeiwuy mnie Ephraim, jeśli dzie-

ka Betlejemskie zowią się synami Racheli, dla tego, iż ona była matką Beniamina; pokolenie zaś Beniamina było pomieszane z pokoleniem Judy, i jak powiada Orygenes, wielka liczba niemowląt z pokolenia Beniamina była zamordowana. Oprócz tego Rachel pogrzebiona w Betlejemie, swym ciałem niejako posiadała to miasto, tak, iż się zdawała być matką wszystkich Betlejemitów.—*Że ich nie masz.* Że nikt nie pozostał, lecz wszyscy pobici zostali.

16. *Zapłatę robota twoja.* Zapłatą śmierci niewinnych jest palma męczeństwa. Odniesiecie zapłatę cierpliwości waszej matki; a wy, niemowlątka, przelanej krwi.—*Wrócą się z ziemie nieprzyjacielskiej.* W zamian za ziemię nieprzyjaciela Heroda, posiadają królestwo niebieskie. Stosuje mowę do powrotu z niewoli Babilońskiej.

17. *I jest nadzieja o ostatku twym.* Nadzieją ostateczną jest ta, przez którą sprawiedliwi cierpiący i męczennicy na końcu świata dostąpią życia błogostawionego i chwalebego, którego się spodziewali. *Do granic swoich.* Do granic niebieskiej ojczyzny, do onej błogostawionej ziemi żyjących.

18. *Słyszac słyszałem Efraima.* Słyszałem Izraela jęczącego w niewoli szatana i grzechu, iż on żałuje swego nieposłuszeństwa i grzechu, żądając wołając do mnie mówi, *karałeś mię i t. d.* — *Efraima.* Dziesięć pokoleń uprowadzonych do niewoli przez Assyryjczyków, pod której tytm rozumie wszystkich, którzy byli zatrzymani w niewoli szatana i grzechu.—*Przenoszącego się.* Z hebr. *bląkającego się*, jak czynią wygnancy, ubodzy, i t. d. — *Karałeś mię, i wywiczylem się.* Są słowa tych, których Bóg wywabiał. Jakby rzekł: Gdy wrpóźdy byliśmy podobnymi do bydlat nieuglaskanych, ty nas poskromiłeś chłostą twoją, i nauczyłeś trzymać się drogi prostej.

19. *Mi pokazał.* Stan mój.—*Uderzylem się w biodrę moję.* Na znak boleści.—*Odniósł hanbę młodości mojęj.* Grzechów, które popełniłem w młodości. Młodością swoją nazywa cały czas, przez który nie był jeszcze karany od Boga, lecz jako młodzieńiec nieposkromiony nie nosił jarzma posłuszeństwa.

20. *Jeśli syn poczeiwuy.* Słowa są Boga odpowiadającego Efraimowi, i jakby padającego w jego objęcia.

delicatus: quia ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor ejus. Idcirco conturbata sunt viscera mea super eum: miserans miserebor ejus, ait Dominus.

21. Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulasti: revertere, virgo Israel, revertere ad civitates tuas istas.

22. Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga? quia creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum.

23. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Adhuc dicent verbum istud in terra Juda, et in urbibus ejus, cum convertero captivitatem eorum: Benedicat tibi Dominus, pulchritudo justitiae, mons sanctus;

24. et habitabunt in eo Judas, et omnes civitates ejus simul, agricolae et minantes greges.

25. Quia inebriavi animam lassam, et omnem animam esurientem saturavi:

26. ideo quasi de somno suscitatus sum, et vidi, et somnus meus dulcis mihi.

27. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et seminabo domum Israel et domum Juda semine hominum et semine jumentorum.

28. Et sicut vigilavi super eos, ut evellerem, et demolirer, et dissiparem, et disperderem et affligerem: sic vigilabo super eos, ut aedificem et plantem, ait Dominus.

29. In diebus illis non dicent ultra: Patres comederunt vram acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt, (Ezech. 18, 2).

Jakby rzekł: Czyliż Efraim syn mój nie jest godnym czci, gdy karany odemnie poznał grzechy swoje, i pokutę czynił? Bez wątpienia jest godnym. Przetóż partykuła *jeszi*, chociaż ma pozor zapytania, ma jednak się twierdzenia. — *Dziecię rokoszne*. Które zawsze w oczach, myśli i pamięci noszę. — *Przetóż się poruszyły wnętrzości moje*. Tak go tkliwie kocham, iż nie mogę o nim wspomnieć, żeby się nie poruszyły wnętrzości moje z serdecznego ku niemu współczucia.

21. *Postaw sobie strażnicę*. Czujaj i uważaj co jest grzech. — *Nakładź sobie gorzkości*. Bolój i gorzko opłakuj. — *Obróć serce swe*. Przyłoż serce twoje do sprostowania drogi którą postępowałeś, to jest żeby wrócić do Samaryi, Syonu i Jerozolimy, nie cielesnej, lecz duchownej, to jest do Kościoła Chrystusowego.

22. *Dokądże od rokoszy rozpuścisz się*. Dopóki będziesz tyle delikatną i miękką, że się nieośmieliłś opuścić niewoli Babiloński i grzechu? — *Córko błędna*. Która ode mnie uciekasz i błąkasz się, a udajesz się do bogów i królów pogańskich. — *Bo Pan stworzył*. P. W. — *Białogłowa ogarnie męża*. Patrz Wujka.

23. *Jeszcze będą mówić*. Tak jak byli zwykli mówić przed niewolą, gdy miasto Jerozolima i Kościół stał na górze Syon, i jemu błogosławiono. — *Pięknosć sprawiedliwości*. Z hebr. można przetłóżyć, *przybytek sprawiedliwości*; albowiem wyraz hebr. *neve*, jedno i drugie oznacza, to jest przybytek i piękność; słusznie zaś Kościół zowie się przybytkiem sprawiedliwości, gdyż w nim znajduje się Chrystus i wszyscy sprawiedliwi; a także wiara i sakramenta, które usprawiedliwiają. — *Góra święta*. Tenże bowiem Kościół jest górą świętości, to jest, wszelkiej łaski, enót i doskonałości.

cię rokoszne? bo od onąd iakom mówił o nim, ieszcze nań będę pamiętał. Przetóż się poruszyły wnętrzości moje nad nim: lituiąc zlituię się nad nim, mówi Pan.

21. Postaw sobie strażnicę, nakładź sobie gorzkości: obróć serce swe ku drodze prostéy którąś chodziła: wróć się panno Izraelska, wróć się do tych miast twoich.

22. Dokądże od rokoszy rozpuścisz się córko błędna? bo Pan stworzył nowinę na ziemi: Białogłowa ogarnie męża.

23. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Jeszcze będą mówić to słowo w ziemi Judzkiej, y w mieściech iéy, gdy nawrócę poimanie ich: Niechayci błogosławi Pan, piękność sprawiedliwości, góra święta:

24. Y będą na niéy mieszkać Judas, y wszystkie miasta iégo spólem: oracze y żonacy trzody.

25. Bom upoił duszę spracowaną: y każdą duszę łaknącą nakarmiłem:

26. dla tego iako ze snu ocknąłem się, y wyżrzałem, a sen mój mi słodki.

27. Oto dni przychodzą, mówi Pan: y zasięją dóm Izraelski, y dóm Judzki nasieniem człowieczym, y nasieniem bydła.

28. A iakom czuł nad nimi, abych wyrwał y kaził, y rozwał, y tracił, y trapił: tak będę czuł nad nimi abych budował, y sadił, mówi Pan.

29. W one dni nie będą więcéy mówić: Oycowie iedli jagodę kwaśną, a zęby synów ścierpnęły.

24. *Na niéy*. Na górze Syon, w Kościele. — *Judas, i wszystkie miasta*. Miejszem najprzestronniejszém będzie Kościół; wszyscy i wszystkich stanów ludzie w nim będą mogli mieszkać. Patrz Iz. r. 54, 2. i d. — *Żonacy*. Gnać. Patrz Lind.

25. *Upoił*. Napoję i nasycę. — *Duszę spracowaną*. Zgłodniałą, i pragnącą sprawiedliwości i zbawienia.

26. *Dla tego jako ze snu ocknąłem się*. Gdym ujrzał przez sen ono prorocтво o mającym przyjść Chrystusie, natychmiast się obudziłem, i wspomnienie takiego snu było mnie najprzyjemniejszém.

27. *Zasięją*. Rozmnożę w Izraelu i w Judzie ludzi i bydłéta. Zrobił wzmiankę rozmnożenia bydłat, gdyż wyż. r. 27, 6. był powiedział, iż miał oddać ludzi i bydłéta królowi Babilońskiemu, żeby pokazać, iż nie mniejsze ma być dobrodziejstwo, jak była kara; w Kościele także będą rozmnożeni ludzie i bydłéta, to jest, uczeni i próci, o których rzecz można te słowa Psal. 35, 7: *Ludzie i bydłéta zbawisz, Panie*.

28. *A iakom czuł*. Jakiej użyłem pilności żeby ich zagubić; takiéj saméj użyję do ich wybawienia i rozmnożenia.

29. *Nie będą więcéy mówić*. Albowiem wprzódy tém przysłowiem miotano w oczy. — *Ojcowie iedli jagodę kwaśną*. Synowie za ojców mogą być karani wygnaniem lub niewolą, gdyż mają w sobie coś ojcowskiego. Tak są karani aż dotychczas Żydzi za grzechy przodków swoich, którzy ukrzyżowali Chrystusa; albowiem obietnica, która się tu znajduje, nie jest ogólna, lecz tylko się odnosząca do tych, o których była mowa. Mowa zaś była o Żydach odwołanych z niewoli, i o grzechach Manassesa, za które odniósł lud karę długiej niewoli. Patrz wyż. 15, 4.

30. sed unusquisque in iniquitate sua morietur: omnis homo, qui comederit uvam acerbam, obstupescunt dentes ejus.

31. Ecce, dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda foedus novum, (Hebr. 8, 8).

32. non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti: pactum, quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus.

33. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel: post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. (Supr. 24, 7. Hebr. 10, 16).

34. Et non docebit ultra vir proximum suum et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus, quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius. (Act. 10, 43).

35. Haec dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunae et stellarum in lumine noctis, qui turbat mare, et sonant fluctus ejus, Dominus exercituum nomen illi.

36. Si defecerint leges istae coram me, dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus.

37. Haec dicit Dominus: Si mensurari poterint coeli sursum, et investigari fundamenta terrae deorsum, et ego abjiciam universum semen Israel propter omnia, quae fecerunt, dicit Dominus.

38. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et aedificabitur civitas Domino a turre Hananeel usque ad portam anguli.

39. Et exibit ultra uorma mensurae in conspectu ejus super collem Gareb, et circuibit Goatha,

40. et omnem vallem cadaverum et cineris, et universam regionem mortis usque ad torrentem Ce-

30. ale każdy umrze w swęy nieprawości: każdy człowiek który ie kwasną jagodę, zciérpną zęby iego.

31. Oto dni przychodzą, mówi Pan: y postanowie z domem Izraelskim y z domem Judzkim przymierze nowe:

32. nie według przymierza, którym z oycy ich postanowil w dzień, któremog uiał rękę ich, abych ie wywiódl z ziemie Egiyptskięy: przymierze które zgwałcili, a iam panował nad nimi, mówi Pan.

33. Ale to będzie przymierze które postanowie z domem Izraelowym: po onych dniach, mówi Pan: Dam zakon mój do wnętrzości ich, a na sercu ich napiszę ji: y będę im Bogiem, a oni będą mi ludem.

34. Y nie będzie więcéy uczył mąż bliźniego swego, y mąż brata swego, mówiąc: Poznay Pana: bo wszyscy poznaią mię od namniejszego ich, aż do największego, mówi Pan: bo się zlituię nad ich nieprawością, a grzechów ich więcéy nie wspomnię.

35. To mówi Pan, który daie słońce na światłość dnia, porządek księżycy y gwiazd na światłość nocy: który wzrusza morze, y szumią waly iego, Pan zastepów imię iemu.

36. Jeśli ustana te ustawy przedemna, mówi Pan, tedy y nasienie Izraelowe ustanie: żeby nie był naród przedemna po wszystkie dni.

37. To mówi Pan: Jeśli mogą byđz różmierzone niebiosy zwierzchu, y wyrozumiane grunty ziemie na dole: y ia odrzucę wszystko nasienie Izraelowe, dla wszego co czynili, mówi Pan.

38. Oto dni przychodzą, mówi Pan, y zbudowano będzie miasto Panu od wieże Hananceel, aż do bramy narożnéy.

39. Y wynidzie dalej sznur pomiaru przed pagórek Gareb, y obeydzie Goathę,

40. y wszystkie dolinę trupów y popiołu, y wszystkie krajnę śmierci, aż do potoku Cedron, y aż do

31. Przymierze nowe. Patrz Wujka.

32. Ujął rękę. Gdy, jakby ujawszy za rękę wyprowadziłem z Egiptu.—Jan panował nad nimi. Ukarałem ich według prawa mojego, pokazując że jestem ich Panem.

33. Dam zakon mój do wnętrzości ich. P. W.

34. Nie będzie więcéy uczył mąż bliźniego swego. Gdyż wielkie będzie poznanie Boga i rzeczy Bożych w ludzie chrześciańskim; i nie będzie potrzeba długiej pracy, żeby pojąć rzeczy niezbędne do zbawienia, gdyż będą w niewielkiej liczbie, i mogą być poznane od prostaczków i dzieci.

35. Na światłość dnia. Aby świeciło we dnie.—Porządek księżycy. Który rozkazuje księżycowi i gwiazdom, aby się poruszały według pewnego porządku i prawa.

36. Te ustawy. Natury, i bieg słońca, księżycy, ruch morza, i t. d. Jakby rzekł: Niebo i ziemia przemina, a słowa moje nie przemina, Mat. 24, 35. Prędzej ustanie niebo, i t. d. jak nasienie Izraelowe, to jest, lud wierny i Kościoł Chrześciański.

37. Jeśli mogą być różmierzone. Prędzej i łatwiej kto zmierzy wysokość i obszar nieba, lub głębokość ziemi, niż ja odrzucę lud mój wierny wierzący w Chrystusa.

38. Od wieże Hananeel. Była w murze miasta Jerozolimy wieża, która się nazywała Hananeel, i która się wspomina II. Ezdr. 3, 1; mówi się że to ztąd rozpoczęło odbudowanie Jerozolimy.—Aż do bramy narożnéy. Była to brama Benjaminowa, która się nazywała Narożną dla tego, że się znajdowała w rogu miasta. Sens jest: przyjdzie czas, że się odbuduje całe miasto; przez które się rozumie Kościoł, który będzie zbudowany jako miasto. Psal. 121, 3.

39. Wynidzie. Rozciągnie się.—Przed pagórek Gareb. Gareb jest pagórek, który leży na północ Jerozolimy.—Goathę. Jest drugi pagórek; Adrychomiusz i Wilalpandus powiadają, że on był jednym i tym samym z Golgotą, gdzie został Chrystus ukrzyżowany.

40. Wszystkie dolinę trupów. Dolina trupów jest ta która leży pomiędzy Golgotą, czyli górą Kalwaryi, i murami Jerozolimy; tak się nazywała dla tego, że tam się grzebały kości i popioły tych, którzy na Golgotcie byli śmiercią karani lub paleni.—Krajnę śmierci. Golgotę i miejsca pobliskie, które były przeznaczone na miejsca kary.—Bramy końskie. Brama Źródła i konna znajdowała się pomiędzy Syonem i Moryą w przepaści Mello. Nazywała się bramą źródła i konna dla tego, iż się znajdowała przy niej stajnia królewska, i że

dron, et usque ad angulum portae equorum orientalis, Sanctum Domini: non exvelletur, et non destruetur ultra in perpetuum.

węgla bramy koniskiej na wschód, Święta rzecz Panu: nie będzie wyrwana ani zepsowana więcej na wieki.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 31. w. 22. *Pan stworzy nowinę na ziemi* Prorokując o wybawieniu z niewolej Babilońskiej, która była figurą niewoli grzechu, zarazem ukazuje sposób, którym się to wybawienie zupełnie stać miało, to jest, przez Messyasa, który się miał z białej głowy narodzić. A toć była nowa rzecz na ziemi, że się z Panny narodzić miał. I zowie to stworzeniem, aby pokazał, iż sam Bóg miał sprawić takie poczęcie, nie zwykłym obyczajem bez męża.

22. *Białogłowa ogarnie męża.* To jest, Panna Marya P. Chrystusa, który jeszcze w żywocie Panieńskim będąc, był mężem nie w léciech ale w mądrości i w rozumie: gdyż zaraz od poczęcia swego w żywocie matki, miał mądrość i używanie rozumu. Hier. in Jerem.

31. *Przymierze nowe.* Jasnymi słowy uczy prorok, iż dwoje jest przymierze Boże: jedno stare dane przez Mojżesza na górze Synaj i napisane na tablicach kamiennych: drugie nowe zacniejsze i trwalsze, które miał dać Messyas, i na sercach ludzkich napisać. A żeby kto nie rozumiał, iż to przymierze do czasu tylko miało być, albo kiedy ustać, przysądza v. 35, iż zakon Ewangelii miał trwać, póki ten porządek biegów niebieskich trwa, to jest, do skończenia świata. A tu prorok mówi o nasieniu Izraelskiem nie według ciała, ale jako wyklada Paweł ś. według obietnice i ducha. A co tu mówi prorok iż Jeruzalem miało być znowu budowane, nierozumie o oném ziemskim, bo to po spustoszeniu przez tę półtora tysiąca lat nie jest zbudowane. Ale to mówi o nowém Jeruzalem Kościele Pana Chrystusowym, który ono Jeruzalem ziemskie figurowało.

33. *Dam zakon mój do wnętrzości ich.* Augustinus lib. de spiritu et litera cap. 24 pisze, iż tu prorok przepowiada łaskę nowego Testamentu, to jest wiare z miłością złączoną, którą Bóg wlewa w serca nasze, abyśmy nie tylko umieli, ale też wypełniali przykazania Boże. A co przysądza prorok, ani będzie więcej uczył mąż bliźniego swego. To się rozumie o onęj zapłacie królestwa niebieskiego, gdzie wszyscy wybrani Boga widzieć będą. A jeśli się te słowa ostatnie mają rozumieć o teraźniejszym czasie żywota, tedyć tu przecię prorok nie mówi o wykładzie Pisma ś. i tajemnic wiary świętej, jakoby w kościele Bożym nauczycielów i doktorów być nie miało, bo te obiecano, Mat. 28, i Ephe. 4, do skończenia świata. Ale tu prorok mówi o znajomości Boga jednego którego mieli wszyscy znać. Bo iż pod starym zakonem, nie tylko poganie ale i Żydowie pod czas fałszywe bogi chwaliłi, otóż przepowiada prorok iż w nowym zakonie wszyscy mieli znać jednego Boga, co się jako widzimy wypełniło. Bo i poganie się nawrócili, i Żydowie i Turcy choć niewierni są, wszakże jednego Boga chwala. I to jest co obiecawał prorok, ale o inszych tajemnicach Pisma ś. nie tu nie mówi, żeby kto bez nauki Kościoła Bożego miał tajemnice wiary świętej zrozumieć: Hieretyckie to są wymysły przeciw jasnemu słowu Bożemu, które każę słuchać nauczycielów, i kościoła Bożego.

C A P U T XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O wzięciu króla do niewoli, zburzeniu Jerozolimy, i t. d.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino in anno decimo Sedeciae regis Juda; ipse est annus decimus octavus Nabuchodonosor.

2. Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem, et Jeremias propheta erat clausus in atrio carceris, qui erat in domo regis Juda.

3. Clauserat enim eum Sedecias rex Juda, dicens: Quare vaticinaris, dicens: haec dicit Dominus: Ecce, ego dabo civitatem istam in manus regis Babylonis, et capiet eam?

4. Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldaeorum, sed tradetur in manus regis Babylonis, et loquetur os ejus cum ore illius, et oculi ejus oculos illius videbunt,

5. et in Babylonem ducet Sedeciam, et ibi erit, donec visitem eum, ait Dominus: si autem dimi-

Przez nią były wyprowadzane konie dla napojenia do potoku Cedron. To wszystko co się dopiero powiedziało oznacza, że kościół ma być wszędzie rozszerzony.—*Święta rzecz Panu.* To jest będą. Wszystkie te miejsca, przez które, jakśmy rzekli, oznacza się Kościół, będą świętymi Panu. Słusznie też są świętymi, jak bżmią słowa, te miejsca, które z pobożnością odwiedzają pielgrzymi chrześcijańscy, góra Kalwaryi, grób Chrystusowy, i t. d.—*Nie będzie wyrwana.* Gdyż Kościół wieczny trwać będzie.

R. 32.—1. *Roku dziesiątego.* Gdy już Jerozolima przez jeden rok zostawała w oblężeniu. Rozpoczęło się

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, roku dziesiątego Sedeciasza króla Judzkiego; ten jest rok ósmnasty Nabuchodonozora.

2. Tedy wojsko króla Babilońskiego obległo było Jeruzalem, a Jeremiasz prorok był zamknięty w sieni ciemnicy, która była w domu króla Judzkiego.

3. Bo go był zamknął Sedeciasz król Judzki, mówiąc: Czemu prorokujesz, rzekąc: to mówi Pan: Oto ja dam to miasto w ręce króla Babilońskiego, y weźmie je?

4. Y Sedeciasz król Judzki nie udyje ręki Chaldeczyków, ale będzie dan w rękę króla Babilońskiego, y będą mówić usta jego z usty jego, oczy też jego uyrzją oczy jego,

5. y do Babilonu zaprowadzi Sedeciasza, y będzie tam aż go nawiedze, mówi Pan: a jeśli bę-

bowiem oblężenie w roku dziewiątym Sedecyasza, IV. Król. 25, 1.

2. *W sieni ciemnicy.* Albo jest zamiana słów (hypallage post. gram.), i sens jest, w ciemnicy sieni: albo się oznacza, że Jeremiasz nie w samém więzieniu, lecz w jego przysionku, nieco wolniej, był trzymany, być może dla tego iż był kapłanem; i że się go Zydzki i sam Sedecyasza radzili.

3. *Był zamknął.* Te słowa aż do wiersza szóstego jakby w nawiasie się mówią; żeby wytłumaczyć przyczynę dla której Jeremiasz został wtrącony do więzienia.

5. *Aż go nawiedze.* Słowo nawiedzić bierze się na

caveritis adversum Chaldaeos, nihil prosperum habebitis.

6. Et dixit Jeremias: Factum est verbum Domini ad me, dicens:

7. Ecce Hanameel, filius Sellum, patruelis tuus veniet ad te, dicens: Eme tibi agrum meum, qui est in Anathoth: tibi enim competit ex propinquitate, ut emas.

8. Et venit ad me Hanameel, filius patru mei, secundum verbum Domini ad vestibulum carceris, et ait ad me: Posside agrum meum, qui est in Anathoth in terra Benjamin, quia tibi competit hereditas, et tu propinquus es, ut possideas. Intellexi autem, quod verbum Domini esset.

9. Et emi agrum ab Hanameel, filio patru mei, qui est in Anathoth, et appendi ei argentum, septem stateres et decem argenteos.

10. Et scripsi in libro, et signavi, et adhibui testes, et appendi argentum in statera.

11. Et accepi librum possessionis signatum et stipulationes, et rata et signa forinsecus.

12. Et dedi librum possessionis Baruch, filio Neri filii Maasiae, in oculis Hanameel patruelis mei, in oculis festium, qui scripti erant in libro emtionis, et in oculis omnium Judaeorum, qui sedebant in atrio carceris.

13. Et praecepi Baruch coram eis, dicens:

14. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Same libros istos, librum emtionis hunc signatum, et librum huic, qui aperlus est, et pone illos in vase fictili, ut permanere possint diebus multis.

15. Haec enim dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Adhuc possidebuntur domus, et agri et vineae in terra ista.

16. Et oravi ad Dominum, postquam tradidi librum-possessionis Baruch filio Neri, dicens:

dobrą strong, to jest, dopóki go nieodwołam z niewoli.—Go. Nie Sedecyasza, lecz lud, którego głową był Sedecyasza, który umarł na wygnaniu. Kładzie się głowa za ciało; tak Chrystus bierze się za Kościół, jako gdy mówi: Szawle, Szawle, przez mię prześladujesz? Dzieje Ap. 9, 4. Jeśli o Sedecyasza te słowa weźmiemy, sens będzie: dopóki mu nie odejmą śmiertelnego życia.

6. *I rzekł Jeremiasz.* Kończy się już nawias, i łączący to należy z wierszem pierwszym.

7. *Stryjeczny brat twój.* Sellum i Helciasz byli braćmi. Helciasz ojcem był Jeremiasza, Sellum zaś Hanameela. Przeto Jeremiasz i Hanameel byli stryjeczny braćmi.—*Przyjdzie do ciebie.* Podał Bóg myśl Hanameelowi aby sprzedał pole gdy miasto było w oblężeniu, tak, iż się zdawało że nikt nie kupi; podał także myśl Jeremiaszowi kupienia, aby tём kupnem pokazał i przepowiedział przyszłe wybawienie z niewoli i powrót do Judei.—*Kup... rolę.* Mogli mieć Lewitowie pola na tysiąc kroków w okolo miasta, na ogrodzie i pastwiska dla bydła. Domaga się zaś od Jeremiasza żeby kupił, gdyż posiadłości za obrębem pokolenia i rodziny sprzedane być nie mogły, i to jest co mówi: *bo na cie należy bliskością abys kupił.* A chociaż, Lewit. 25, 34, zabrania się sprzedawać przedmięcia Lewitów, rozumieć to należy o obcych i innego pokolenia, albo rodziny, nie zaś o bliskich; jakim był Jeremiasz.

8. *Według słowa Pańskiego.* Jako mnie był powie-

dziecie walczyć przeciw Chaldecyckóm, nie szczęśliwego mieć nie będziecie.

6. Y rzekł Jeremiasz: Stało się słowo Pańskie do mnie, mówiac:

7. Oto Hanameel syn Sellum, stryjeczny brat twój przydzie do ciebie, mówiac: Kup sobie rolę moję która jest w Anathoth: bo na cię należy bliskością, abys kupił.

8. Y przyszedł do mnie Hanameel syn stryia mego, według słowa Pańskiego, do sieni ciemnicze, y rzekł do mnie: Kup rolę moję, która jest w Anathoth w ziemi Benjamin, bo na cię przychodzi dziedzictwo, y tyś jest blizki, abys odzierał. Y poznałem, że słowo było Pańskie.

9. Y kupilem rolę u Hanameela syna stryia mego, który jest w Anathoth, y odważyłem mu srebra siedem syklów y dziesięć srebrnych.

10. Y zapisałem w księgach, y zapieczętowałem, y przydałem świadki, y odważyłem srebro na szalach.

11. Y wzięłem zapis possessyiy zapieczętowany, y kontrakty, y zeznania, y pieczęci z wierzchu.

12. Y dałem zapis majątności Baruchowi synowi Nery, syna Maasyasza, przed oczyma Hanameel brata mego stryjecznego, przed oczyma świadków, którzy byli napisani w liście kupnym, y przed oczyma wszech Żydów, którzy siedzieli w sieni ciemnicze.

13. Y przykazałem Baruchowi przed nimi, rzekac:

14. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Weźmi te listy, ten list kupna zapieczętowany, y ten list który jest otworzony, a włóż je w naczynie gliniane, aby mogły trwać na wiele dni.

15. Bo to mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Jeszcze osiągać będą domy, y role, y winnice w tej ziemi.

16. Y modliłem się do Pana, oddawszy list possessyiy Baruchowi synowi Nery, mówiac:

dział Pan.—*Poznałem że słowo było Pańskie.* Że Bóg chce iżby się tak stało.

9. *Siedem syklów, i dziesięć srebrnych.* Siedemnaście syklów srebrnych. Mają bowiem zwyczaj Żydzi liczbę mniejszą kłaść przed większą. Cała tedy cena była 170 groszy. Za tak błądą cenę sprzedaje się rola, gdyż miasto lada chwilę miało być wzięte, i mało lub wcale nie znajdowało się kupców. Mogło być także pole niewielkie i bezpłodne, albo siedemnaście syklów były tylko częścią ceny, nie całą.

10. *W księgach.* Księga nazywa kontrakt, albo dokument kupienia roli.—*Zapieczętowałem.* Pieczęcią publiczną; być może także własnorecznie podpisując.

11. *Zapis possessyi.* Kontrakt kupczy.—*Zeznania.* Świadków, lub przyznanie magistratu.

12. *Przed oczyma wszech Żydów.* Dla tego dał w obecności wszystkich, żeby tym faktem pokazać, iż powrót Żydów uważa za rzecz tak pewną i nie wątpliwą, że z tём samem bezpieczeństwem, i z temi samemi ceremoniami obchodzi kontrakt kupienia, jak gdyby byli wrócili z wygnania Babilońskiego.

14. *W naczynie gliniane.* Żeby wilgoć nie zepsuła, lecz iżbyśmy je w calku znaleźli, gdy wrócimy z niewoli. Przeto razem wskazuje, że czas niewoli ma być długi, i powrót pewny.

15. *Jeszcze osiągać będą.* Jeszcze będą kupowali po powrocie z niewoli.

17. Heu, heu, heu, Domine Deus: ecce, tu fecisti coelum et terram in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extento: non erit tibi difficile omne verbum,

18. qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos: Fortissime, magne et potens, Dominus exercituum nomen tibi. (*Exod. 34, 7*).

19. Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu, cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, ut reddas unicuique secundum vias suas, et secundum fructum adinventionum ejus.

20. Qui posuisti signa et portenta in terra Aegypti usque ad diem hanc, et in Israel et in hominibus, et fecisti tibi nomen, sicut est dies haec.

21. Et eduxisti populum tuum Israel de terra Aegypti, in signis et in portentis, et in manu robusta et in brachio extento, et in terrore magno.

22. Et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum, ut dares eis terram fluentem lacte et melle.

23. Et ingressi sunt, et possederunt eam, et non obedierunt voci tuae, et in lege tua non ambulaverunt: omnia, quae mandasti eis, ut facerent, non fecerunt, et evenerunt eis omnia mala haec.

24. Ecce, munitiones exstructae sunt adversum civitatem, ut capiatur, et urbs data est in manus Chaldaeorum, qui proeliantur adversus eam a facie gladii et famis et pestilentiae, et quaecunque locutus es, acciderunt, ut tu ipse cernis.

25. Et tu dicis mihi, Domine Deus: Eme agrum argento, et adhibe testes, cum urbs data sit in manus Chaldaeorum?

26. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

27. Ecce, ego Dominus Deus universae carnis: numquid mihi difficile erit omne verbum?

28. Propterea haec dicit Dominus: Ecce, ego tradam civitatem istam in manus Chaldaeorum, et in manus regis Babylonis, et capient eam.

29. Et venient Chaldaei proeliantes adversum urbem hanc, et succendent eam igni, et comburent eam, et domos, in quarum domatibus sacrificabant Baal, et libabant diis alienis libamina ad irritandum me.

30. Erant enim filii Israel et filii Juda jugiter facientes malum in oculis meis ab adolescentia sua: filii Israel, qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit Dominus.

31. Quia in furore et in indignatione mea facta est mihi civitas haec, a die, qua aedificave-

17. *Ramieniem twém wyciągnioném.* To samo jest co powiedział, *siłą twoją wielką.*—*Żadne słowo.* Żadna rzecz.

18. *Nad tysiącami.* Nad tysiącami pokoleniami.—*I oddawasz nieprawość.* Karzesz grzechy ojców w synach.

19. *Nieogarniony myślą.* Nie mówi prorok o niepojętości istności Bożej, lecz jego zamiarów i dzieł.—*Którego oczy są otworzone na wszystkie drogi.* Którego oczy widzą wszystko cokolwiek ludzie robią.—

17. Ach, ach, ach, Panie Boże: otós ty uczynił niebo i ziemię siłą twoją wielką, y ramieniem twym wyciągnionym: żadne słowo nie będzie tobie trudne.

18. Który czynisz miłosierdzie nad tysiącami, y oddawasz nieprawość oyców na łono synów ich po nich: Nymocniejszy, wielki, y możny, Pan zastępów imię tobie.

19. Wielki radą, a nieogarniony myślą, którego oczy są otworzone na wszystkie drogi synów Adamowych, abyś oddał każdemu według dróg jego, y według owocu wynalazków jego.

20. Któryś położył znaki y cuda w ziemi Egypckiéy aż do dnia tego, y w Izraelu, y między ludźmi, y uczyniłeś sobie imię iako iest ten dzień.

21. Y wywiodłeś twóy lud Izraelski z ziemi Egypckiéy w znakach, y w cudach, y ręką mocną, y ramieniem wyciągnionym, y w strachu wielkim.

22. Y dałeś im tę ziemię, któraś przysiągł oycom ich, żeś im miał dać ziemię opływająca mlekiem y miodem.

23. Y weszli, y posiedli ją, a nie byli posłuszni głosu twego, y nie chodzili w zakonie twoim: wszystko coś im rozkazał czynić, nie czynili, y przyszło na nie to wszystko złe.

24. Oto baszty pobudowano przeciw miastu aby ie wzięto, y podane iest miasto w ręce Chaldeczyków, którzy walczą na nie, dla miecza, y głodu, y moru, a cokolwiekeś rzekł stało się, iako ty sam widzisz.

25. A ty mi mówisz Panie Boże: Kup rolę za srebro, a przywiedz świadki, ano miasto podane iest w ręce Chaldeczyków.

26. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, mówiąc:

27. Otóm ia Pan Bóg wszelkiego ciała, aza mnie wszelkie słowo trudne będzie?

28. Przełoż to mówi Pan: Oto ia dam to miasto w ręce Chaldeczyków, y w ręce króla Babilońskiego, y wezma ie.

29. Y przyda Chaldeczycy, walczący na to miasto, y zapala ie ogniem, y spala ie, y domy na których dachach ofiarowali Baalowi, y czynili mokre ofiary cudzym bogom, aby mię drażnili.

30. Bo byli synowie Izraelscy y synowie Judzey ustawicznie czyniaczy złość przed oczyma memi od młodości swéy: synowie Izraelscy, którzy aż do tego czasu drażnią mię uczynkiem rąk swoich, mówi Pan.

31. Bo w zapalczywości y rozgniewaniu moim było mi to miasto, ode dnia, którego ie zbudowa-

Wynalazków. Myśli, zamiarów i dzieł.

20. *Aż do dnia tego.* Które będą wspomniane aż do dnia dzisiejszego.—*Jako iest ten dzień.* Jako się ukazuje dzisiaj.

24. *Dla miecza, i głodu, i moru.* Mieczem, głodem i morem.

27. *Wszelkie słowo.* Wszelka rzecz.

30. *Uczynkiem rąk swoich.* Bałwanami, które utworzyli rękami swojemi.

31. *W zapalczywości.* Ku zapalczywości. Jakby rzekł:

runt eam, usque ad diem istam, qua auferetur de conspectu meo:

32. propter malitiam filiorum Israel, et filiorum Juda, quam fecerunt ad iracundiam me provocantes, ipsi et reges eorum, principes eorum, et sacerdotes eorum, et prophetae eorum, viri Juda et habitatores Jerusalem.

33. Et verterunt ad me terga et non facies, cum docerem eos diluculo, et erudirem, et nollent audire, ut acciperent disciplinam.

34. Et posuerunt idola sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut polluerent eam. (4. Reg. 21, 4.)

35. Et aedificaverunt excelsa Baal, quae sunt in valle filii Ennom, ut initiarent filios suos et filias suas Moloch, quod non mandavi eis: nec ascendit in cor meum, ut facerent abominationem hanc, et in peccatum deducerent Judam.

36. Et nunc propter ista, haec dicit Dominus Deus Israel ad civitatem hanc, de qua vos dicitis, quod tradetur in manus regis Babylonis in gladio et in fame et in peste:

37. Ecce, ego congregabo eos de universis terris, ad quas ejeci eos in furore meo, et in ira mea, et in indignatione grandi, et reducam eos ad locum istum, et habitare eos faciam confidenter.

38. Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum.

39. Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus, et bene sit eis, et filiis eorum post eos.

40. Et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me.

41. Et laetabor super eis, cum bene eis fecero, et plantabo eos in terra ista in veritate in toto corde meo et in tota anima mea.

42. Quia haec dicit Dominus: Sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande, sic adducam super eos omne bonum, quod ego loquor ad eos.

43. Et possidebuntur agri in terra ista, de qua vos dicitis, quod deserta sit, eo quod non remanserit homo et jumentum, et data sit in manus Chaldaeorum.

Zdaje się że miasto Jerozolima uczynione jest na to, abym okazał względem niego gniew mój; albo jest ono tego rodzaju, iż nigdy nie ustaje pobudzać mię do gniewu i zapalczywości. — *Ode dnia którego je zbudowali.* Odnowili, powiększyli, ozdobili Salomon i Żydzi.

33. *Gdym je uczył rano.* W hebr. jest, *rano wstając*, to jest, z wielkiem staraniem i pilnością. — *Abym przyjmowali ćwiczenie.* Aby przez upominanie i chłostę stawali się lepszymi.

34. *W którym uczyniano imienia mego.* Który od imienia Mojego, któremu jest poświęcony, zowie się domem Bożym.

35. *W dolinie syna Ennom.* W dolinie Tofet, jak r. 7, 31 i 32; i r. 19, 2. — *Poswigałi.* Na cześć Molocha pewnym obrządkiem, i znakami wypalaniem ogniem. — *Ani mi przyszło na serce.* Nigdy nie myślałem.

36. *Dla tego.* To jest, ponimo to. Albo żeby czasem, uważając wielkość tych grzechów, nie sądzili iż nigdy z niewoli nie mają być wybawieni.

li, aż do dnia tego, którego będzie zięte od oblicza mego.

32. Dla złości synów Izraelskich, y synów Judzkich, którą czynili do gniewu mię przywodząc sami y królowie ich, książęta ich, y kapłani ich, y prorocy ich, mężowie Judzcy, y obywatele Jeruzolimsy.

33. Y obrócili do mnie tyły, a nie oblicza, gdym ie uczył rano y ćwiczył, a nie chcieli słuchać, aby przyymowali ćwiczenie.

34. Y postawili bałwany swe w domu, w którym wzywano imienia mego, aby ji splugawili.

35. Y zbudowali wyżyny Baal, które są w dolinie syna Ennom, aby poświęcali syny swe y córki swe Molochowi, czegom im nie rozkazał, ani mi przyszło na serce, aby te obrzydłość czynić mieli, a Judę ku grzechowi przywodzili.

36. A teraz dla tego to mówi Pan Bóg Izraelów do tego miasta, o którym wy mówicie, że będzie podane w ręce króla Babilońskiego mieczem y głodem y morem.

37. Oto ia zgromadzę ie ze wszystkich ziem, do których ie wygnał w zapalczywości mojej, y w gniewie moim y w zagniewaniu wielkim, y przywrócę ie na to miejsce, a uczynię że będą mieszkać bezpiecznie.

38. Y będą mi ludem, a ia im będę Bogiem.

39. Y dam im serce iedno, y drogę iedną, aby się mnie bali po wszystkie dni, y dobrze im było, y synom ich po nich.

40. Postanowię też z nimi przymierze wieczne, y nie przestanę im dobrze czynić, y boiaźń moję dam do serca ich, aby nie odstępowali odemnie.

41. Y będę się weselił nad nimi, gdy im dobrze uczynię, a wsadzę ie na tę ziemi w prawdziem wszystkim sercem moim, y wszystka dusza moja.

42. Bo to mówi Pan: Jakom przywiódł na ten lud to wszystko złe wielkie, tak przywiódę na nie wszystko dobre, które ia mówię do nich.

43. Y będą dzierżane role w tej ziemi, o której wy mówicie, że jest spustoszona dla tego, iż nie został człowiek y bydło, y dana iest w ręce Chaldeczyków.

37. *Zgromadzę.* Zgromadzonych w Babilonie Żydów odprowadzę znou do Judei przez Zorobabela. Zarazem się oznacza wybawienie z niewoli grzechu, i zaprowadzenie do Kościoła przez Chrystusa.

39. *Serce jedno.* Czyniąc żeby to samo wszyscy czuli i chcieli. — *Drogę jednę.* Czyniąc żeby wszyscy jeden mieli sposób życia, gdy będą czcili jednego prawdziwego Boga, i przestaną służyć bałwanom.

40. *Przymierze wieczne.* Ewangelię, która nigdy nie będzie obalona, jak zostało obalone przymierze i prawo Mojżeszowe.

41. *I będę się weselił.* Będzie mi rzeczą przyjemną okazywać im dobrodziejstwa. — *W prawdziem.* To jest, prawdziwie i wiernie, bez oszukaństwa i zdrady. — *Wszystkiem sercem.* Nie zostawując żadnego śladu dawnej obrazy, lub wspomnienia grzechów.

43. *Będą dzierżane role.* Będą kupowane i sprzedawane pola po powrocie z Babilonu, na znak czego i ja kupuję tę rolę i posiadam.

44. Agri ementur pecunia, et scribentur in libro, et imprimetur signum, et testis adhibebitur, in terra Benjamin et in circuitu Jerusalem, in civitatibus Juda et in civitatibus montanis, et in civitatibus campestribus et in civitatibus quae ad austrum sunt, quia convertam captivitatem eorum, ait Dominus.

CAPUT XXXIII.

O wybawieniu Żydów z niewoli, narodzeniu Chrystusa, i jego królestwie.

1. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam secundo, cum adhuc clausus esset in artio carceris, dicens:

2. Haec dicit Dominus, qui facturus est, et formaturus illud, et paraturus, Dominus nomen ejus:

3. Clama ad me, et exaudiam te, et annuntiabo tibi grandia et firma, quae nescis.

4. Quia haec dicit Dominus Deus Israel ad domos urbis hujus et ad domos regis Juda, quae destructae sunt, et ad munitiones et ad gladium:

5. venientium, ut dimicent cum Chaldeis, et impleant eas cadaveribus hominum, quos percussi in furore meo et in indignatione mea, abscondens faciem meam a civitate hac propter omnem malitiam eorum:

6. Ecce, ego obducam eis cicatricem et sanitatem, et curabo eos, et revelabo illis deprecationem pacis et veritatis.

7. Et convertam conversionem Juda et conversionem Jerusalem, et aedificabo eos sicut a principio.

8. Et emundabo illos ab omni iniquitate sua, in qua peccaverunt mihi, et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, et spreverunt me.

9. Et erit mihi in nomen et in gaudium, et in laudem et in exultationem cunctis gentibus terrae, quae audierint omnia bona, quae ego facturus sum eis, et pavebunt, et turbabuntur in universis bonis, et in omni pace, quam ego faciam eis.

10. Haec dicit Dominus: Adhuc audietur in loco isto (quem vos dicitis esse desertum, eo quod non sit homo nec jumentum in civitatibus Juda et foris Jerusalem, quae desolatae sunt absque homine, et absque habitatore, et absque pecore)

44. *Przywróć. Odprowadz.*

R. 33. — 1. *Powtóre.* To jest potem jak zostawał w więzieniu, albowiem wprzód często się to mu zdarzało. — *W sieni ciennice.* Patrz wyż. 32, 20.

2. *Który uczyni... to.* Który uczyni i przyprowadzi do skutku to co obiecał. LXX mają, *który czyni ziemię i tworzy ją,* to jest, który odtwarza i odnawia Jerozolimę i Judeę.

3. *Wolaj do mnie.* Dla uproszenia powrotu z niewoli.

4. *Do domów.* O domach. — *Do baszt.* O basztach, które zburzywszy domy pobudowali Żydzi, żeby w nich umieścić wojenne maszyny przeciwko Chaldejczykom. — *I do miecza.* I o mieczach i męzach uzbrojonych, którzy bronili miasta.

5. *A napełnili je trupami.* Partykała aby nie oznacza przyczyny, lecz skutek; albowiem nie dla tego byli przyszli aby napełnić swojemi trupami rowy i jamy. — *Twarz mają.* Przyjaźń, łaskę moje.

44. Role za pieniądze kupować będą, y zapisować do ksiąg, y pieczęć przykładać będą, y świadka przywiódą w ziemi Benjamin, y około Jeruzalem, po mieściech Judzkich, y po mieściech górnych, y po mieściech polnych, y po mieściech które są na południe, bo przywróć poimanie ich, mówi Pan.

ROZDZIAŁ 33.

1. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza powtóre, gdy ieszcze był zamknięty w sieni ciennice, rzekąc:

2. To mówi Pan, który uczyni y utworzy to, y sprawi, Pau imię jego:

3. Wolaj do mnie, a wysłucham cię, y oznaymię wielkie y pewne rzeczy, których nie wiesz.

4. Bo to mówi Pan Bóg Izraelów do domów miasta tego, y do domów króla Judzkiego, które są pokazane, y do baszt, y do miecza

5. idących, aby walczyli z Chaldecyzyki, a napełnili je trupami onych ludzi, którym pobili w zapalczywości moiej, y w gniewie moim, zakrywając twarz moję od miasta tego dla wszelakię złości ich.

6. Oto ja zagoję im bliźnę, y przywiódę zdrowie, y wyleczę ie, a odkryję im uproszenie pokoiu y prawdy.

7. Wróć leż zaprowadzenie Judzkie, y zaprowadzenie Jerozolimskie, a pobuduję ie jako z pierwu.

8. Y oczyścię ie od wszelakię nieprawości ich, która grzeszyli przeciwko mnie, a zlituję się nad wszemi nieprawościami ich, któremi przeciwko mnie wystąpili, y wzgardzili mną.

9. A będzie mi to sławą, y weselem, y chwałą, y radością wszystkim narodom ziemie, którzy usłyszą wszystko dobre, które ia im uczynię, y zlekną się, a zatrwaja się dla wszego dobra, y dla wszego pokoiu, który ia im uczynię.

10. To mówi Pau: Jeszcze słyszany będzie na tym miejscu, (które wy mówicie że jest spustoszone, tak iż nie masz człowieka ani bydłęcia w mieściech Judzkich, y za Jeruzalem, które spustoszone są bez człowieka, y bez obywatela, y bez bydła)

6. *Zagoję im bliźnę.* Zagoję bliźnę i ranę Żydów, odprowadzając ich z niewoli. — *Zdrowie.* Przywróć. — *Odkryję im uproszenie pokoiu y prawdy.* Okażę im, dam pokój o który w modlitwach prosili. — *Prawdy.* Dam im zupełny koniec obietnic.

7. *Wróć też zaprowadzenie.* To jest więźniów, jak wyż. r. 30, 3 i 18. — *Pobuduję je.* Ustale ich w Judei. — *Jako z pierwu.* Gdy ich z Egiptu wprowadził do ziemi obiecanej i tam ustalił.

9. *A będzie.* Jerozolima i Kościół który się oznacza przez Jerozolimę. — *Zatrwożą się.* Rozumiejąc iż ten który mógł tak licznemi dobrami obdarzyć przyjaciół swoich, może także zatracić nieprzyjaciół swoich. — *Dla wszego pokoiu.* Dla wszelkiej pomyślności; to bowiem oznacza pokój u Żydów, jak Psal. 121, 7: *Niechaj będzie pokój w mocy twojej, a dostatek w basztach twoich.*

10. *I za Jeruzalem.* Na placach Jerozolimskich.

11. vox gaudii et vox laetitiae, vox sponsi et vox sponsae, vox dicentium: Confitemini Domino exercituum, quoniam bonus Dominus, quoniam in aeternum misericordia ejus, et portantium vota in domum Domini: reducam enim conversionem terrae sicut a principio, dicit Dominus.

12. Haec dicit Dominus exercituum: Adhuc erit in loco isto deserto absque homine et absque jumento, et in cunctis civitatibus ejus habitaculum pastorum accubantium gregum.

13. In civitatibus montuosis et in civitatibus campestribus, et in civitatibus, quae ad austrum sunt, et in terra Benjamin et in circuitu Jerusalem, et in civitatibus Juda adhuc transibunt greges ad manum numerantis, ait Dominus.

14. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo verbum bonum, quod locutus sum ad domum Israel et ad domum Juda.

15. In diebus illis et in tempore illo germinare faciam David germen justitiae, et faciet iudicium et justitiam in terra. (Supr. 23, 5).

16. In diebus illis salvabitur Juda, et Jerusalem habitabit confidenter, et hoc est nomen, quod vocabunt eum: Dominus justus noster.

17. Quia haec dicit Dominus: Non interibit de David vir, qui sedeat super thronum domus Israel.

18. Et de sacerdotibus et de Levitis non interibit vir a facie mea, qui offerat holocausta, et incendat sacrificium, et caedat victimas omnibus diebus.

19. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

20. Haec dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo,

21. et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius, qui regnet in throno ejus, et Levitae et sacerdotes ministri mei.

22. Sicuti enumerari non possunt stellae coeli, et metiri arena maris, sic multiplicabo semen David servi mei, et Levitas ministros meos.

23. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

24. Numquid non vidisti, quid populus hic locutus sit, dicens: Duae cognationes, quas elegerat

11. *Głos oblubienca, i głos oblubienice.* Będziecie zawierać wesole małżeństwa w Jeruzolimie, a najbardziej będziecie się weselili w czasie zaślubin Chrystusa i Kościoła.—*Wyznawajcie Panu.* Ze tę pieśń śpiewali Żydzi podczas powrotu z Babilonu pokazuje się z Ezdr. lib. 1, r. 3.—*Śluby.* Ofiary.—*Zaprowadzenie ziemi.* Niewolę, więznień.

12. *Leżącej trzody.* Trzód które dla obfitości paszy i sytości będą leżały według zwyczaju na pastwiskach, i spokojnie spoczywały.

13. *Przechodźcie będą trzody pod ręką liczącego.* Małą bowiem zwyczaj pasterze wieczorem, gdy zapędzą trzodę do zagrody, stojąc we drzewach liczyć przechodzące owce, żeby czasem której z nich nie zabrakło. Oznacza się czujna piecza pasterzy kościelnych, troskliwych żeby nie zginęła która owca Chrystusowa.

11. głos wesela y głos radości, głos oblubienca, y głos oblubienice, głos mówiących: Wyznawajcie Panu zastępów, bo dobry Pan, bo na wielki miłosierdzie jego, y przynoszących śluby w dom Pański: bo zaś przywiódę zaprowadzenie ziemi iako z pierwu, mówi Pan.

12. To mówi Pan zastępów: Jeszcze będzie na tym miejscu pustym bez człowieka, y bez bydłęcia, y we wszystkich miastecich jego mieszkanie pasterzów leżący trzody.

13. W miastecich górnych, y w miastecich polnych, y w miastecich które są na południe, y w ziemi Benjamin, y w okolicy Jeruzalem, y w miastecich Judzkich ieszcze przechodźcie będą trzody pod ręką liczącego, mówi Pan.

14. Oto dni przychodzą, mówi Pan, a wzbudzę słowo dobre, któreń mówił do domu Izrael, y do domu Juda.

15. W one dni y w onym czasie uczynię że spłodzi Dawid plód sprawiedliwości, a będzie czynił sad y sprawiedliwość na ziemi.

16. W one dni będzie zbawion Juda, y Jeruzalem mieszkać będzie bezpiecznie, a to iest imię, którym go nazowa: Pan sprawiedliwy nasz.

17. Bo to mówi Pan: Nie zginie z Dawida mąż, któryby siedział na stolicy domu Izraelowego.

18. Z kapłanów też y z Lewitów nie zginie mąż od oblicza mego, któryby ofiarował całopalenie, y któryby palił obiatę, y zabiiał ofiarę po wszystkie dni.

19. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, mówiąc:

20. To mówi Pan: Jeśli się rzucić może przymierze moje ze dniem, y przymierze moje z nocą, żeby nie był dzień y noc czasu swego,

21. y przymierze moje zrzucić się będzie mogło z Dawidem sługą moim, żeby nie był z niego syn, któryby królował na stolicy jego, y Lewitowie y kapłani słudzy moi.

22. Jako nie mogą bydz zliczone gwiazdy niebieskie, ani zmierzony piasek morski, tak rozmnożą nasienie Dawida sługi mego, y Lewity służebniki moje.

23. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, mówiąc:

24. Azaś nie widział, co ten lud mówił, rzekac: Dwoie plemię, które był obrał Pan, iest od-

14. *Wzbudzę słowo dobre.* Wypełnię, uczynię że się zdarzy słowo dobre, rzecz dobra, pocieszająca, pomyslna, którą obiecałem.

15. *Plód sprawiedliwości.* Syna sprawiedliwego, Chrystusa Pana: tak wyż. r. 23, 5.

17. *Nie zginie.* Nie ustanie, nie zabraknie. Oznacza, iż jako królestwo Chrystusowe, tak kapłaństwo Ewangeliczne będzie wieczne, i że nieustanie ofiara Eucharystyi, którą oznaczały całopalenia i ofiary starozakonne.

20. *Jeśli się rzucić może.* Jako prawa niebios, dnia i nocy trwają niewzruszenie w swoim porządku; tak moja obietnica niewzruszoną i ważną pozostanie.

22. *Nasienie Dawida.* Chrześcian, których duchownie zrodził Chrystus syn Dawidowy.

24. *Dwoje plemię.* Dwie rodziny, jedna królewska Dawida; druga kapłańska Aaronowa — *I ludem moim*

Dominus, abjectae sunt, et populum meum despererunt eo, quod non sit ultra gens coram eis?

25. Haec dicit Dominus: Si pactum meum inter diem et noctem, et leges coelo et terrae non posui:

26. equidem et semen Jacob et David servi mei projiciam, ut non assumam de semine ejus principes seminis Abraham, Isaac et Jacob: reducam enim conversionem eorum, et miserebor eis.

rzucone, y ludem moim wzgardzili dla tego, że nie masz więcej narodu przed nimi?

25. To mówi Pan: Jeślim przymierza mego między dniami y nocą, y ustaw niebu y ziemi nie postanowił:

26. zaiste y nasienie Jakobowe y Dawida służy mego odrzuć, żebych nie brał z nasienia iego książat nasienia Abrahama, Izaaka y Jakoba: bo wrócić zaprowadzenie ich, a zlituić się nad nimi.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 33. w. 16. *A to jest imię którym go nazowę: Pan nasz sprawiedliwy.* Te słowa podobne są onym które masz wyżej 23, v. 6, i także wyświadczają dwie naturze w Panu Chrystusie, czytaj tamże.

18. *Z kapłanów też i z Lewitów nie zginię mąż.* Te słowa Hieronim w Isaiam, i Theodoretus in Jeremiam, wykładają o kapłaniach Pana Chrystusowych, którzy ustawicznie ofiarować i trwać mają aż do skończenia świata. I nie mogą się inaczej wykladać, gdyż jaśnie mówi o nawróceniu pogan, i budowaniu Kościoła Chrystusowego. Ani też rozumie prorok o samym Chrystusie, bo tu o wielu kapłaniach mówi: ani też o wszystkich Chrześcijańcach, bo tu kapłany oddziela od ludu pospolitego. I zowie ich prorok kapłany, bo mieli nastąpić na miejsce onych starych, nowi kapłani prawdziwi, którzyby właśnie i prawdziwie ofiarowali. A tak co tu Jeremiasz o kapłaniach i ofiarach ustawicznych prorokuje, to się właśnie wypełniło w naszym Chrześcijańskim Kościele, który ma i prawdziwe kapłany, i prawdziwą ofiarę ciała i krwi Pana Chrystusowej.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O dostaniu się Sedecyasza i Jerozolimy w ręce króla Babilońskiego.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando Nabuchodonosor rex Babylonis, et omnis exercitus ejus universaque regna terrae, quae erant sub polestate manus ejus, et omnes populi bellabant contra Jerusalem et contra omnes urbes ejus, dicens:

2. Haec dicit Dominus Deus Israel: Vade, et loquere ad Sedeciam regem Juda, et dices ad eum: Haec dicit Dominus: Ecce, ego tradam civitatem hanc in manus regis Babylonis, et succendet eam igni.

3. Et tu non effugies de manu ejus, sed comprehensione capieris, et in manu ejus traderis, et oculi tui oculos regis Babylonis videbunt, et os ejus cum ore tuo loquetur, et Babylonem introibis.

4. Attamen audi verbum Domini, Sedecia rex Juda: Haec dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio,

5. sed in pace morieris, et secundum combustiones patrum tuorum regum priorum, qui fuerunt ante te, sic comburent te, et: Vae Domine, plangent te; quia verbum ego locutus sum, dicit Dominus.

6. Et locutus est Jeremias propheta ad Sedeciam regem Juda universa verba haec in Jerusalem.

7. Et exercitus regis Babylonis pugnabat contra Jerusalem, et contra omnes civitates Juda, quae reliquae erant contra Lachis et contra Azecha; haec enim supererant de civitatibus Juda, urbes munitae.

wzgardzili. Którzy to mówią, mniemając że on już nie ma królów i najwyższych kapłanów z owych dwóch rodzin.—*Dla tego że nie masz więcej narodu.* Gdyż sądzą iż oni nie mają następców i potomstwa. Albo tak, że się im zdaje, iż naród żydowski został zupełnie wzgardzonym, i że się on nigdzie nie znajduje.

25. *Nie postanowił.* Uczyniłem mocnym, stałem i wiecznym.

26. *Zaprowadzenie ich.* Niewolę ich, jak wyżej wiersz 7.

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, gdy Nabuchodonosor król Babiloński, y wszystko wojsko iego, y wszystkie królestwa ziemskie, które były pod władzą ręki iego, y wszyscy narodowie walczyli przeciwko Jeruzalem, y przeciwko wszystkim miastom iego, mówiąc:

2. To mówi Pan Bóg Izraelski: Idź, a mów do Sedeciasza króla Judzkiego, y rzeczesz do niego: To mówi Pan: Oto ja dam to miasto w ręce króla Babilońskiego, y spali ie ogniem.

3. Y ty nie uydziesz ręki iego, ale poimaniem poimany będziesz, y w rękę iego podany będziesz, a oczy twoje oglądaia króla Babilońskiego, y usta iego z usły twemi mówić będą, y wnidziesz do Babilonu.

4. Wszakoz słuchay słowa Pańskiego Sedeciaszu, królu Judzki: To mówi Pan do ciebie: Nie umrzesz od miecza,

5. ale w pokoju umrzesz, y wedle spalenia oyców twoich pierwszych, którzy byli przed tobą, tak ciebie spalą, y biada Panie, będą cię płakać, bom ja rzekł słowo, mówi Pan.

6. Y mówił Jeremiasz prorok do Sedeciasza króla Judzkiego wszystkie te słowa w Jeruzalem.

7. A wojsko króla Babilońskiego walczyło na Jeruzalem, y na wszystkie miasta Judzkie, które były pozostały, na Lachis, y na Azeche; bo te zostały były z miast Judzkich miasta obronne.

R. 34.—3. *Poimaniem pojmany będziesz.* Napewno będziesz pojmany.

5. *W pokoju.* Śmiercią naturalną, nie gwałtowną.—*Wedle spalenia.* Tak poganie palili trupy swoje. Dozwoli to król Babiloński, czego Joakimowi nie było dozwolono wyż. 22, 18. Niektórzy z hebrajskiego przekładają, *spalą tobie, to jest, będą palili wonne ziola przy pogrzebie twim.*—*Biada Panie, będą cię płakać.* Patrz co się rzekło r. 22, 1.

7. *Lachis.* Patrz Joz. 10, 31, i II. Paral. 11, 9.

8. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, postquam percussit rex Sedecias foedus cum omni populo in Jerusalem, praedicans:

9. Ut dimitteret unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam, Hebraeum et Hebraeam, liberos; et nequaquam dominarentur eis, id est in Judaeo et fratre suo.

10. Audierunt ergo omnes principes et universus populus, qui inierant pactum, ut dimitteret unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam liberos, et ultra non dominarentur eis; audierunt igitur, et dimiserunt.

11. Et conversi sunt deinceps, et retraxerunt servos et ancillas suas quos dimiserant liberos, et subjugarunt in famulos et famulas.

12. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam a Domino, dicens:

13. Haec dicit Dominus Deus Israel: Ego percussi foedus cum patribus vestris indie, qua eduxi eos de terra Aegypti de domo servitutis, dicens:

14. Cum completi fuerint septem anni, dimittat unusquisque fratrem suum Hebraeum, qui venditus est ei, et serviet tibi sex annis, et dimittes eum a te liberum, et non audierunt patres vestri me, nec inclinaverunt aurem suam. (*Deut. 15, 12*).

15. Et conversi estis vos hodie, et fecistis quod rectum est in oculis meis, ut praedicaretis libertatem unusquisque ad amicum suum, et inistis pactum in conspectu meo in domo, in qua invocatum est nomen meum super eam.

16. Et reversi estis, et commaculastis nomen meum, et redixistis unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam, quos dimiseratis, ut essent liberi et suae potestatis, et subjugastis eos, ut sint vobis servi et ancillae.

17. Propterea haec dicit Dominus: Vos non audistis me, ut praedicaretis libertatem unusquisque fratri suo, et unusquisque amico suo: ecce, ego praedico vobis libertatem, ait Dominus ad gladium, ad pestem et ad famem, et dabo vos in commotionem cunctis regnis terrae.

18. Et dabo viros, qui praevaricantur foedus meum, et non observaverunt verba foederis, quibus assensi sunt in conspectu meo, vitulum quem coniderunt in duas partes, et transierunt inter divisiones ejus: (*Gen. 15, 10*).

8. *Uczynił przymierze.* Albo obiecując w ogólności będzie zachowywał prawo Boże, albo w szczególności prawo o wypuszczeniu niewolnika w siódmym roku, wedle prawa Exod. 21, 2, i Deut. 15, 12, które był obalił przez chciwość. Zawarł zaś przymierze o zachowywaniu tego przykazania, gdyż to stanowiło naówczas gwałtowną konieczność, to jest żeby Bóg prześlany nie podawał ich w niewolę.—*Opowiadając.* Oznajmując głosem przepowiadacza.

9. *Hebreczyka i Hebreankę.* Gdyż do innych nie odnosiło się przykazanie Boże.

11. *Wrócili się.* Zmieniwszy wolę odstąpili od prawa i przymierza.

15. *Nawróciliście się.* Gdyście się nawrócili, gdyście odstąpili od grzechu ojców waszych.—*Blizniemu.* Nie-

8. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, potym jako uczynił przymierze król Sedeciasz ze wszystkim ludem w Jeruzalem, opowiadając:

9. Aby wypuścił każdy niewolnika swego, y każdy niewolnicę swoją Hebreczyka y Hebreankę wolne; ażeby nie panował nad nimi, to jest nad Żydowinem y nad bratem swoim.

10. A tak usłuchały wszystkie książęta, y wszystkie lud, którzy uczynili przymierze, aby wypuścił każdy niewolnika swego, y każdy niewolnicę swą wolno, ażeby dalej nie panowali nad nimi; a tak usłuchali, y wypuścili ie.

11. Y wrócili się zaś, y wzięli zaś niewolniki y niewolnice swe, które byli wolno wypuścili, y zniewolili za niewolniki y za niewolnice.

12. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza od Pana mówiąc:

13. To mówi Pan Bóg Izraelów: Jam postanowił przymierze z oycy waszemi w dzień, którego imie wywiódł z ziemie Egypcijskiej, z domu niewolę, mówiąc:

14. Gdy się skończą siedm lat, niech wypuści każdy brata swego Hebreczyka, którego mu przedano, y będziecie tobie służył sześć lat, a wypuścisz go wolno od siebie, y nie słuchali mię oycowie waszy, ani nachylili ucha swego.

15. Y nawróciliście się wy dzisiaj, y uczyniliście prawość przed oczyma memi, opowiadając wolność każdy bliźniemu swemu, y postanowiliście przymierze przed oczyma memi w domu, w którym zwywało imienia mego nad nim.

16. Y wróciliście się, y splugawiliście imię moje, y pobraliście zasię każdy niewolnika swego, y każdy niewolnicę swą, któreście byli puścili, aby wolnymi y w swęj mocy byli, y zniewoliliście ie aby wam byli niewolnikami y niewolnicami.

17. Przetoż to mówi Pan: Wyście mię nie słuchali, abyście opowiedzieli wolność każdy bratu swemu, y każdy bliźniemu swemu: otoż ia wam opowiadam wolność, mówi Pan, do miecza, do moru y do głodu, y dam was na wzruszenie wszem królestwom ziemskim.

18. Y podam mężę, którzy przestąpią przymierze moje, a nie strzegli słów przymierza, na które zezwolili przed oczyma memi, cielca którego rozcięli na dwie części, y chodzili między częściami jego:

wolnikowi albo niewolnicy z narodu hebrajskiego. — *W domu.* W Kościele, który jest domem moim.

16. *Splugawiliście imię moje.* Okryliście mię nieczcią, gwałcąc przymierze któreście utwierdzili przysięgą na imię moje.

17. *Abyście opowiedzieli wolność.* Aby ich powołać do wolności.—*Opowiadam wolność.* Uwolnię was, abyście nie byli więcej sługami moimi, i nie będę was bronił, lecz dopuszczę żeby spadł na was miecz, mór i głód.—*Na wzruszenie.* Hebr. i LXX, *na rozproszenie*, abyście się błakali i rozproszyli po całym świecie.

18. *Cielca.* Wyraz *cielca* łączyć należy ze słowami, *nie strzegli*, i sens będzie: nie zachowywali przymierza, które przez zabicie i rozcięcie cielca, i t. d., utwierdzili. O tym obrządku przechodzenia pomiędzy częściami cielca, patrz co się rzekło Gen. 15, 9 i 10

19. principes Juda et principes Jerusalem, eunuchi et sacerdotes, et omnis populus terrae, qui transierunt inter divisiones vituli,

20. et dabo eos in manus inimicorum suorum, et in manus quaerentium animam eorum, et erit morticinum eorum in escam volatilibus coeli et bestiis terrae.

21. Et Sedeciam regem Juda et principes ejus dabo in manus inimicorum suorum, et in manus quaerentium animas eorum, et in manus exercituum regis Babylonis, qui recesserunt a vobis.

22. Ecce, ego praecipio, dicit Dominus, et reducam eos in civitatem hanc, et proeliabuntur adversus eam, et capient eam, et incendunt igni, et civitates Juda dabo in solitudinem eo, quod non sit habitator.

19. książęta Judzkie, y książęta Jerozolimskie, trzebieńce, y kapłany, y wszytek lud ziemie, którzy chodzili między częściami cielca:

20. y podam ie w rękę nieprzyjaciół ich, y w ręce szukających dusze ich, y będzie ścierw ich iadłem ptaśtwu powietrznemu, y zwierzowi ziemnemu.

21. Y Sedeciasza króla Judzkiego, y książęta iego dam w rękę nieprzyjaciół ich, y w ręce szukających dusze ich, y w ręce rycerstwa króla Babilońskiego, którzy odstapili od was.

22. Oto ia rozkazuję, mówi Pan, y przywiodę ie do miasta tego, y będą walczyć na nie, y wezmą ie, y spalą ogniem, a miasta Judzkie położę pustynią, dla tego że nie masz obywatela.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O przykładzie z Rechabitów, karaniu Żydów i nagrodzie Rechabitów.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino in diebus Joakim filii Josiae regis Juda, dicens:

2. Vade ad domum Rechabitarum, et loquere eis, et introduces eos in domum Domini in unam exedram thesaurorum, et dabis eis bibere vinum.

3. Et assumsi Jezoniam, filium Jeremiae filii Habsaniae, et fratres ejus et omnes filios ejus, et universam domum Rechabitarum,

4. et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium filiorum Hanan, filii Jegedeliae hominis Dei, quod erat juxta gazophylacium principum, super thesaurum Maasiae filii Sellum, qui erat custos vestibuli.

5. Et posui coram filiis domus Rechabitarum scyphos plenos vino et calices, et dixi ad eos: Bibite vinum.

6. Qui responderunt: Non bibemus vinum, quia Jonadab filius Rechab, pater noster, praecipit nobis, dicens: Non bibetis vinum, vos et filii vestri, usque in sempiternum:

7. et domum non aedificabitis, et sementem non seretis, et vineas non plantabitis, nec habebitis,

20. *Szukających dusze ich.* Szukających ich zabić. — *Ścierw.* Trup ich będzie leżał niepogrzebiony.

21. *Którzy odstąpili od was.* Na czas, żeby potem wrócić. Mówi to dla tego, że Chaldejczycy oblegający Jerozolimę, gdy usłyszeli, iż nadchodzi Faraon król Egipski z pomocą Żydom, zdjęli oblężenie, jak się mówi niż. 37, 4; lecz potem wróciwszy, wzięli miasto i Sedecyasza.

22. *Rozkazuję.* Chaldejczykom, żeby wrócili do oblężenia. Mówi się, że Bóg nietylko czyni, lecz także rozkazuje to co dopuszcza iżby się stało, aby swoją opatrnością obrócił na dobro; tak powiedział Dawid, że Bóg rozkazał Semei aby mu złorzeczył, II. Król. 16, 10. — *Dla tego że niemasz.* Tak iżby nie było.

R. 35.—1. *Za dni Joakima.* Zrobiliśmy wyżej uwagę, że w tej księdze prorocत्व niezachowuje się porządek czasu; albowiem to co się tu opowiada zdarzyło się wprzód, niż to co się podaje w poprzedzających rozdziałach. Przywodzi zaś tę historję, która miała

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana za dni Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego, mówiąc:

2. Idź do domu Rechabitów, a mów im, y wprowadź ie do domu Pańskiego, do jednéj skarbnéj komory, a dasz im pić wina.

3. Y wzięłem Jezoniasza syna Jeremiaszowego, syna Habsaniego, y bracią iego, y wszystkie syny iego, y wszytek dóm Rechabitów,

4. y wwiódłem ie do domu Pańskiego, do komory skarbnéj synów Hanana, syna Jegedelięgo męża Bożęgo, która była podle komory książęcęj, nad komorą Maasiaza syna Sellumowęgo, który był stróżem sieni.

5. Y postawiłem przed synmi domu Rechabitów czasie pełne wina y kubki, y rzekłem do nich: Piycie wino.

6. Którzy odpowiedzieli: Nie będziemy pić wina, bo Jonadab syn Rechabów, ociec nasz, rozkazał nam, mówiąc: Nie będziecie pić wina wy, y synowie waszy aż na wiek

7. y domu nie będziecie budować, nasienia nie będziecie siać, y winnic nie będziecie sadić, ani

miejsce daleko przed tćm, żeby pokazać jak ciężko grzeszą, którzy gwałcą rozkazy Boże, jak to uczynili ci, którzy swoich rodaków zaciągnęli do niewoli.

2. *Rechabitów.* P. W. — *Do jednéj skarbnéj komory.* Były to mieszkańka, czyli celki zbudowane w skrzydłach kościoła, gdzie mogli przesiadywać i odpoczywać kapłani i lewici. Tam też przechowywały się sprzęty i skarby kościelne.

4. *Męża Bożęgo.* Proroka. — *Komory książęcęj.* Jak mniemamy, pomiędzy innemi mieszkaniem, czyli skarbcami było jedno, w którćm się przechowywały dary książąt.

6. *Bo Jonadab.* Śliczny to przykład posłuszeństwa. Albowiem od Jonadaba aż do Joakima, w którćm się czasie to stało, upłynęło około trzechset lat, przez którć Rehabici nigdy nie kosztowali wina.

7. *Abyscie żyli przez długie czasy.* Życiem długim, szczęśliwym, spokojnćm. — *Do którćj wy jesteście przychodniami.* Bądź że Rehabici, jako potomkowie Jetry

sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, ut vivatis diebus nullis super faciem terrae, in qua vos peregrinamini.

8. Obedivimus ergo voci Jonadab filii Rechab, patris nostri, in omnibus, quae praecepit nobis ita ut non biberemus vinum cunctis diebus nostris, nos et mulieres nostrae, filii et filiae nostrae,

9. et non aedificavimus domos ad habitandum, et vineam, et agrum, et sementem non habuimus,

10. sed habitavimus in tabernaculis, et obedientes fuimus juxta omnia, quae praecepit nobis Jonadab pater noster.

11. Cum autem ascendisset Nabuchodonosor rex Babylonis ad terram nostram, diximus: Venite, et ingrediamur Jerusalem a facie exercitus Chaldaeorum, et a facie exercitus Syriae, et mansimus in Jerusalem.

12. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

13. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Vade, et dic viris Juda et habitatoribus Jerusalem: Numquid non recipietis disciplinam, ut obediatis verbis meis? dicit Dominus.

14. Praevaluerunt sermones Jonadab filii Rechab, quos praecepit filiis suis, ut non biberent vinum, et non biberunt usque ad diem hanc, quia obedierunt praecepto patris sui: Ego autem locutus sum ad vos, de mane conurgeus et loquens, et non obedistis mihi.

15. Misique ad vos omnes servos meos prophetas, consurgens diluculo, mittensque et dicens: Convertimini unusquisque a via sua pessima, et bona facite studia vestra, et nolite sequi deos alienos, neque colatis eos, et habitabitis in terra, quam dedi vobis et patribus vestris: et non inclinastis aurem vestram, neque audistis me. (*Supr. 25, 5*).

16. Firmaverunt igitur filii Jonadab filii Rechab praeceptum patris sui, quod praeceperat eis: populus autem iste non obedivit mihi.

17. Idecirco haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego adducam super Juda et super omnes habitatores Jerusalem universam afflictionem, quam locutus sum adversum illos, eo quod locutus sum ad illos, et non audierunt: vocavi illos, et non responderunt mihi.

18. Domui autem Rechabitarum, dixit Jeremias: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Pro eo, quod obedistis praecepto Jonadab patris vestri, et custodistis omnia mandata ejus, et fecistis universa, quae praecepit vobis:

mieć, ale w namiociech mieszkać będziecie po wszystkie dni wasze, abyście żyli przez długie czasy na ziemi, do której wy jesteście przychodniami.

8. A tak usłuchaliśmy głosu Jonadaba syna Rechabowego, oycza naszego, we wszystkim co nam przykazał, tak żebyśmy nie pili wina po wszystkie dni nasze, my y żony nasze, synowie y córki nasze,

9. y żebyśmy nie budowali domów na mieszkanie, y nie mieliśmy winnice, y rolęy, y sienia,

10. aleśmy mieszkali w namiociech, y byliśmy posłuszni we wszystkim co nam Jonadab ociec nasz rozkazał.

11. Lecz gdy przyciągnął Nabuchodonosor król Babiloński do ziemi naszej, rzekliśmy: Pójdźcie, a wnidźmy do Jeruzalem przed wojskiem Chaldejskim, y przed wojskiem Syrijskim, y mieszkaliśmy w Jeruzalem.

12. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, mówiąc:

13. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Idź, a mów mężóm Judzkim, y obywatelóm Jeruzalem: Izali nie przymiecie ćwiczenia, abyście posłuszni byli słów moich? mówi Pan.

14. Przemogły słowa Jonadaba syna Rechabowego, które przykazał synóm swym, żeby nie pili wina, y nie pili aż do dnia tego, bo posłuszni byli przykazania oycza swego: A iam mówił do was rano wstając y mówiąc, a nie byliście mi posłuszni.

15. Y posłałem do was wszystkie sługi moje proroki, wstając rano a posyłać, y mówiąc: Nawróćcie się każdy z drogi swęy złęy, a dobre czynicie sprawy wasze, a nie chodźcie za bogi cudzemi, ani im służcie, a będziecie mieszkać na ziemi, którám dał wam y oycóm waszym: y nie nachyliliście ucha swego, aniście mię usłuchali.

16. A tak utwierdzili synowie Jonadaba syna Rechabowego przykazanie oycza swego, które im przykazał: a ten lud nie był mi posłusznym.

17. Przełoż to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Oto ja przywiodę na Judę y na wszystkie obywatele Jeruzalem wszystko utrapienie, którem mówił przeciwko im, ponieważm mówił do nich, a nie słuchali: wołałem ich, a nie odpowiedzieli mi.

18. Lecz domowi Rechabitów, rzekł Jeremiasz: To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Dla tego, żeście posłuszni byli rozkazaniu Jonadaba oycza waszego, y strzeżliście wszystkich przykazań jego, a czyniliście wszystko, co wam rozkazał:

byli przychodniami pomiędzy Izraelitami, bo byli Madyanitami, nie Izraelitami; bądź że ziemię uważali za gospodę i wygnanie, niebo zaś za ojczyznę.

11. *Do ziemi naszej.* W której jako przychodniowie mieszkaliśmy. Albowiem nie dzierżeli ziemi.— *Rzekliśmy.* Myśliliśmy, uradziliśmy.— *Przed wojskiem.* Z powodu wojska.

14. *Przemogły.* Daleko więcj miały wagi słowa Jo-

nadaba u synów jego, niż przykazania moje tak często powtarzane i z taką usilnością zalecane u was. On był tylko człowiekiem, ja jestem Bogiem.— *Rano wstając.* Patrz co się rzekło wyż. 26, 5.

16. *Utwierdzili.* Mocno i stale zachowywali, podwładny bowiem zachowujący prawo ojca, lub przełożonego, swoim posłuszeństwem przydaje mocy prawu.

18. *Rzekł Jeremiasz.* W osobie Boga.

19. propterea haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus.

19. przetoż to mówi Pan zasępów, Bóg Izraelów: Nie ustanie maż z pokolenia Jonadaba, syna Rechab, stoiaący przedemną, po wszystkie dni.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 35. w. 2. Idź do domu Rechabitów. Ci poszli z Rechaba syna Hobabowego szwagra Mojżeszowego. A Jonadab syn Rechabów rozkazał synom swoim uczynić ślub tak siebie jako i potomstwo obowiązując, iż wina pić nie mieli, ani domów budować, ani rolę siał, aby tak nad zwyczaj inszych ostrzejszy żywot wiedli, co wszystko iż pilnie zachowali, przeto ich tu sam Bóg za to chwali i na przykład daje. Była to figura naszych zakonników jako pisze Hier. Epistola ad Paulinum. Bo ci Rechabitowie więcej uczynili niż byli powinni, i niż zakon rozkazał, i podobao się to Panu Bogu, i odpiacił im w. 19. Żkąd się pokazuje iż to jest Panu Bogu wdzięczno kiedy kto ślubi posłuszeństwo, czystość, ubóstwo, i insze śluby, chocia tego Bóg nie przykazał. A toć jest przeciw dzisiejszym heretykom, którzy nic nie chcą czynić tylko co muszą z przykazania.

C A P U T XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O posłaniu Barucha z księgą pełną groźb, żeby ją przeczytał ludowi, i t. d.

1. Et factum est in anno quarto Joakim filii Josiae regis Juda; factum est verbum hoc ad Jeremiam a Domino, dicens:

2. Tolle volumen libri, et scribes in eo omnia verba, quae locutus sum tibi adversum Israel et Judam, et adversum omnes gentes a die, qua locutus sum ad te ex diebus Josiae usque ad diem hanc:

3. si forte audiente domo Juda universa mala, quae ego cogito facere eis, revertatur unusquisque a via sua pessima, et propitius ero iniquitati, et peccato eorum.

4. Vocavit ergo Jeremias Baruch filium Neriae, et scripsit Baruch ex ore Jeremiae omnes sermones Domini, quos locutus est ad eum, in volumine libri;

5. et praecepit Jeremias Baruch, dicens: Ego clausus sum, nec valeo ingredi domum Domini.

6. Ingredere ergo tu, et lege de volumine, in quo scripsisti ex ore meo verba Domini, audiente populo in domo Domini in die jejunii, insuper et audiente universo Juda, qui veniunt de civitatibus suis, leges eis:

7. si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini, et revertatur unusquisque a via sua pessima, quoniam magnus furor et indignatio est, quam locutus est Dominus adversus populum hunc.

8. Et fecit Baruch filius Neriae juxta omnia, quae praeceperat ei Jeremias propheta, legens ex volumine sermones Domini in domo Domini.

9. Factum est autem in anno quinto Joakim filii Josiae regis Juda, in mense nono; praedicaverunt

1. Y stało się roku czwartego Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego: stało się to słowo do Jeremiasza od Pana, mówiać:

2. Weźmi księgi a napisz na nich wszystkie słowa, którem mówił do ciebie przeciw Izraelowi y Judzie, y przeciw wszystkim narodóm: odednia któregom mówił do ciebie: odedni Jozyasza, aż do dnia tego:

3. aza śnać gdy usłyszysz dóm Judzki wszystko złe które ia myślę im uczynić, nawróci się każdy z drogi swej zły: y zlituję się nad nieprawością y nad grzechem ich.

4. A tak wezwał Jeremiasz Barucha syna Neryego, y spisał Baruch z ust Jeremiaszowych wszystkie słowa Pańskie, które mówił do niego, na księgach:

5. y rozkazał Jeremiasz Baruchowi, mówiać: Jam iest wsadzony a nie mogę iść do domu Pańskiego.

6. A tak idź ty, a czytaj z ksiąg na którychęś spisał z ust moich słowa Pańskie, gdzie lud będzie słyszał w domu Pańskim w dzień postu: nad to gdy będzie słuchał wszystkie Juda, którzy przychodzą z miast swoich, będzieś im czytał:

7. owa śnać padnie modlitwa ich przed obliczem Pańskim, a wróci się każdy z drogi swęj zły: bo wielka zapalczywość y rozniewanie iest, którą mówił Pan przeciw ludowi temu.

8. Y uczynił Baruch syn Neryego wszystko iako mu rozkazał Jeremiasz prorok, czytając z ksiąg słowa Pańskie w domu Pańskim.

9. Y stało się: roku piątego Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego, miesiąca dziewiątego,

19. *Stojący przedemną.* Samo pobożne życie i zachowanie się Rechabitów, i jakby nazareth zowie się tu stanem czyli służbą Bożą. Tak o zakonnikach się mówi że oni stoją przed Bogiem i jemu służą, gdy zachowują prawo jego.

R. 36.— 1. *I stało się.* To jest potem jak Joakim, załatwiwszy się z Nabuchodonozorem, powrócił z Babilonu, lecz nie tak bezpiecznie, żeby się jeszcze Żydzi nie bali powrotu Nabuchodonozora, przeto dla odwrócenia go nakazali post, w. 6.

4. *Z ust Jeremiaszowych.* Z dyktacji Jeremiasza.

5. *Jam jest wsadzony.* Do więzienia przez Joakima,

albo jak inni tłumaczą, sens jest: ja zostaję i ukrywam się w domu przez bojaźń Joakima, i wyjść nie mogę bez niebezpieczeństwa. Nie było zaś równego niebezpieczeństwa dla Barucha, który nie był autorem prorocstwa, lecz tylko z rozkazu cudze pisma czytał.

6. *W dzień postu.* Był post nadzwyczajny, nakazany z powodu wyrażonego w. 1.

7. *Owa śnać padnie.* Może się nawrócą do Pana, i przed jego obliczem padną z błaganem. W podobny się sposób wyraża r. 38, 26: *Przełożyłem ja prosby moje przed królem.*

9. *Przed obliczem Pańskiem.* W kościele, gdzie prze-

jejunium in conspectu Domini omni populo in Jerusalem, et universae multitudini, quae confluxerat de civitatibus Juda in Jerusalem.

10. Legitque Baruch ex volumine sermones Jeremiae in domo Domini in gazophylacio Gamariae filii Saphan scribae, in vestibulo superiori, in introitu portae novae domus Domini, audiente omni populo.

11. Cumque audisset Michaeas filius Gamariae filii Saphan omnes sermones Domini ex libro,

12. descendit in domum regis ad gazophylacium scribae; et ecce, ibi omnes principes sedebant: Elisama scriba, et Dalajas filius Semeiae, et Elnathan filius Achobor, et Gamarias filius Saphan, et Sedecias filius Hananiae, et universi principes.

13. Et nuntiavit eis Michaeas omnia verba, quae audivit legente Baruch ex volumine in auribus populi.

14. Miserunt itaque omnes principes ad Baruch, Judi filium Nathaniae filii Selemiae, filii Chusi, dicentes: Volumen, ex quo legisti audiente populo, sume in manu tua, et veni. Tulit ergo Baruch filius Neriae volumen in manu sua, et venit ad eos.

15. Et dixerunt ad eum: Sede, et lege haec in auribus nostris. Et legit Baruch in auribus eorum.

16. Igitur cum audissent omnia verba, obstupuerunt unusquisque ad proximum suum, et dixerunt ad Baruch: Nuntiare debemus regi omnes sermones istos.

17. Et interrogaverunt eum, dicentes: Indica nobis, quomodo scripsisti omnes sermones istos ex ore ejus.

18. Dixit autem eis Baruch: Ex ore suo loquebatur quasi legens ad me omnes sermones istos, et ego scribebam in volumine atramento.

19. Et dixerunt principes ad Baruch: Vade et abscondere, tu et Jeremias, et nemo sciat, ubi sitis.

20. Et ingressi sunt ad regem in atrium; porro volumen commendaverunt in gazophylacio Elisamae scribae, et nuntiaverunt audiente rege omnes sermones.

21. Misitque rex Judi, utsumeret volumen, qui tollens illud de gazophylacio Elisamae scribae, legit audiente rege et universis principibus, qui stabant circa regem.

22. Rex autem sedebat in domo hiemali in mense nono, et posita erat arula coram eo plena prunis.

bywał Bóg. Albo sens jest: aby wszyscy pościli przed obliczem Pańskim, to jest, modląc się i upadając przed obliczem Pańskim.

10. *Gamaryasza syna Saphanowego.* Wspomina się gdzieindziej ten Saphan pisarz, a mianowicie IV. Król. 22, 3, i II. Paral. 34, 8, pomiędzy tymi którzy byli posłani do Holdy prorokini; zdaje się także, że ten Saphan był ojcem Ahiki, który wyrwał Jeremiasza z rąk kapłanów, jak widzieliśmy wyż. pod koniec rozdziału 26.—*W sieni wyższej.* Rozumie krużganek przez który się wchodziło do przysionka lewitów, który był bliższym samemu kościołowi i wyższym od przysionka reszty ludu i pogan, gdzie Joatan zbudował był nową bramę. Patrz wyż. r. 26, 10.

zapowiedziano post przed obliczem Pańskim wszystkiemu ludowi w Jeruzalem: y wszemu ludowi który się był zszedł z miast Judzkich do Jeruzalem.

10. Y czytał Baruch z ksiąg słowa Jeremiaszowe w domu Pańskim w komorze skarbnéy Gamaryasza syna Saphanowego pisarza w sieni wyższej, u wehodu nowéy bramy domu Pańskiego, gdy słuchał wszystek lud.

11. A gdy usłyszał Micheasz syn Gamaryasza syna Saphanowego wszystkie słowa Pańskie z ksiąg:

12. szedł do domu królewskiego do komory pisarzowéy: a oto tam wszystkie książęta siedzieli: Elisama pisarz, y Daliasz syn Semeiego, y Elnathan syn Achoborów, y Gamaryasz syn Saphanów y Sedecyasz syn Hananiaszów, y wszystkie książęta.

13. Y powiedział im Micheasz wszystkie słowa, które słyszał gdy czytał Baruch z ksiąg do uszu ludu.

14. Tedy posłały wszystkie książęta do Barucha Judy syna Nathaniaszowego, syna Selemiego, syna Chuzyego, mówiąc: Księgi z którychś czytał gdy lud słuchał weźmi w rękę twoję, a przydz. Wziął tedy Baruch syn Neryego księgi w rękę swą, y przyszedł do nich.

15. Y rzekli do niego: Siądź, a czytaj to w uszach naszych. Y czytał Baruch w uszach ich.

16. A gdy usłyszeli wszystkie słowa, zdumieli się każdy do bliźniego swego, y rzekli do Barucha: Musiemy oznaymić królowi wszystkie te słowa.

17. Y pytali go mówiąc: Powiedz nam iakoś pisał wszystkie te słowa z ust iego.

18. A Baruch im rzekł: Z ust swych mówił iakoby czytaiąc do mnie wszystkie te słowa: a iam pisał na księgach inkaustem.

19. Y rzekli książęta do Barucha: Idź a skryj się ty y Jeremiasz, a żaden niech nie wie gdzieście.

20. Y weszli do króla do sieni: lecz księgi poruczyli w skarbnicy Elisamasza pisarza: y powiedzieli przed królem wszystkie słowa.

21. Y posłał król Judy aby wziął księgi: Który wzięwszy ie z komory Elisama pisarza, czytał przed królem y przed wszystkimi książętami, którzy stali przy królu.

22. A król siedział w domu, gdzie zimował miesiąc dziewiątego: a stała przed nim kottlinka pełna węgla.

12. *Pisarzowej.* Sekretarza, albo jak tłumaczy Watablus, kanclerza królewskiego.—*Książęta.* Przedniejsi panowie żydowscy.

16. *Zdumieli się.* W zdumieniu poglądali na siebie.

18. *Jakoby czytając.* Gładko i prędko dyktował, jakby czytał z książki.

19. *Skryj się.* Radzą to przedniejsi mężowie, gdyż wiedzieli usposobienie bezbożnego króla.

22. *Siedział.* Mieszkał.—*W domu gdzie zimował.* W domu gdzie zwykł zimę przepędzać; był bowiem miesiąc dziewiąty, to jest Listopad.—*Kottlinka pełna węgla.* Fajerka pełna żaru, którym się ogrzewał.

23. Cumque legisset Judi tres pagellas vel quatuor, scidit illud scalpello scribae, et projecit in ignem, qui erat super arulam, donec consumeretur omne volumen igni, qui erat in arula.

24. Et non timuerunt, neque sciderunt vestimenta sua rex et omnes servi ejus, qui audierunt universos sermones istos.

25. Verumtamen Elnathan, et Dalajas et Gamaras contradixerunt regi, ne combureret librum; et non audivit eos.

26. Et praecepit rex Jeremiel filio Amelech, et Sarajae filio Ezriel, et Selemiae filio Abdeel, ut comprehenderent Baruch scribam et Jeremiam prophetam; abscondit autem eos Dominus.

27. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, postquam combusserat rex volumen et sermones, quos scripserat Baruch ex ore Jeremiae, dicens:

28. Rursum tolle volumen aliud, ed scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumine, quod combussit Joakim rex Juda.

29. Et ad Joakim regem Juda dices: Haec dicit Dominus: Tu combussisti volumen illud, dicens: Quare scripsisti in eo annuntians: Festinus veniet rex Babylonis, et vastabit terram hanc, et cessare faciet ex illa hominem et jumentum?

30. Propterea haec dicit Dominus contra Joakim regem Juda: Non erit ex eo, qui sedeat super solium David, et cadaver ejus projicietur ad aestum per diem, et ad gelu per noctem.

31. Et visitabo contra eum, et contra semen ejus et contra servos ejus iniquitates suas, et adducam super eos, et super habitatores Jerusalem et super viros Juda omne malum, quod locutus sum ad eos, et non audierunt.

32. Jeremias autem tulit volumen aliud, et dedit illud Baruch filio Neriae scribae, qui scripsit in eo ex ore Jeremiae omnes sermones libri, quem combusserat Joakim rex Juda igni; et insuper additi sunt sermones multo plures, quam antea fuerant.

23. A gdy przeszedł Judy trzy abo cztery karty, porzezał je nożykiem pisarskim, y wrzucił do ognia, który był na kotlince, aż zgorzały wszystkie księgi na ogniu.

24. A nie ulekli się, ani rozdarli szat swoich król y wszyscy słudzy jego, którzy słyszeli wszystkie te mowy.

25. Wszakże Elnathan, y Dalajasz, y Gamaryasz zastawili się królowi, aby nie palił ksiąg: y nie usłuchal ich.

26. Y rozkazał król Jeremielowi synowi Amelechowemu, y Sariaszowi synowi Ezryelowemu, y Selemiaszowi synowi Abdeelowemu, aby poimali Barucha pisarza y Jeremiasza proroka: ale ie był skrył Pan.

27. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza proroka, potym gdy król spalił księgi, y mowy które był spisał Baruch z ust Jeremiaszowych, mówiac:

28. Weźmi zaś inne księgi, a napisz na nich wszystkie mowy pierwsze, które były w pierwszych księgach, które spalił Joakim król Judzki.

29. A do Joakima króla Judzkiego rzeczesz: To mówi Pan: Tyś spalił one księgi mówiac: Czemuś napisał na nich oznajmując: wrychle przydzie król Babiloński, y spustoszy tę ziemię, y uczyni, że ustanie z nię y człowiek y bydłę.

30. Przeto to mówi Pan przeciw Joakimowi królowi Judzkiemu: Nie będzie z niego ktoby siedział na stolicy Dawidowey: a trup jego wyrzucon będzie na gorącość przez dzień, y na mróz przez noc.

31. Y nawiedzę przeciw niemu y przeciwko nasieniu jego y przeciwko sługom jego nieprawości ich, y przywiędę na nie y na obywatelę Jeruzalem, y na mężę Judzkie wszystko zle którem mówił do nich, a nie usłuchali.

32. A Jeremiasz wziął inne księgi, y dał ie Baruchowi synowi Neryego pisarzowi, który pisał na nich z ust Jeremiaszowych wszystkie mowy ksiąg które był spalił Joakim król Judzki w ogniu, y nad to ieszcze przydano mów daleko więcéy, niżli pierwey było.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O zbiciu Jeremiasza i wsadzeniu go do więzienia.

1. Et regnavit rex Sedecias filius Josiae pro Jechonia filio Joakim, quem constituit regem Nabuchodonosor rex Babylonis in terra Juda: (4. Reg. 24, 17).

24. Nieulekli się. Nieokazali strachu i przerażenia rozdzierając szaty swoje, jak to czynić zwykli Żydzi gdy ich spotka rzecz smutna.

25. Ale je był skrył Pan. Sami się już byli ukryli, lecz uczynił Pan, żeby ich nie mogli znaleźć szukający.

26. W rychle przyjdzie król Babiloński. Gdyż w przeciągu pięciu lat, to jest pod koniec dziesiątego roku króla Joakima, miało nastąpić przyjście króla.—Uczyni, że... ustanie. Pozabija.

30. Nie będzie z niego ktoby siedział. Chociaż bowiem Joachim, którym jest Jechoniasz syn jego, przez

1. Y królował król Sedeciasz syn Joziaszów miasto Jechoniasza syna Joakimowego, którego postanowił królem Nabuchodonosor król Babiloński w ziemi Judzkiej;

trzy miesiące panował po ojcu, ten jednak czas dla krótkości za nie się uważa.—A trup jego. Oto jest ten pogrzeb osła, od niego przepowiedziany, r. 22, 19.

31. Nawiedzę. Ukarzę.—A nie usłuchali. Gdyż nie słuchali proroków, a mianowicie Jeremiasza.

32. Mów daleko więcéy. Które także, jest prawdopodobnie, były ostrzejszemi.

R. 37.—1. I królował. Przytrafiło się to proroctwo pod Sedecyaszem, nieco przed oblężeniem Jeruzolimy, a następnie daleko później niż proroctwo rozdziału poprzedzającego.—Miasto Jechoniasza. Który, jak się

2. et non obedivit ipse, et servi ejus et populus terrae verbis Domini, quae locutus est in manu Jeremiae prophetae.

3. Et misit rex Sedecias Juchal filium Selemiae, et Sophoniam filium Maasiae sacerdotem ad Jeremiam prophetam, dicens: Ora pro nobis Dominum Deum nostrum.

4. Jeremias autem libere ambulabat in medio populi: non enim miserant eum in custodiam carceris. Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Aegypto, et audientes Chaldaei, qui obsidebant Jerusalem, hujuscemodi nuntium, recesserunt ab Jerusalem.

5. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, dicens:

6. Haec dicit Dominus Deus Israel: Sic dicetis regi Juda, qui misit vos ad me interrogandum: Ecce, exercitus Pharaonis, qui egressus est vobis in auxilium, revertetur in terram suam in Aegyptum,

7. et redient Chaldaei, et bellabunt contra civitatem hanc, et capient eam, et succendent eam igni.

8. Haec dicit Dominus: Nolite decipere animas vestras, dicentes: Euntes abibunt, et recedent a nobis Chaldaei, quia non abibunt.

9. Sed et si percusseritis omnem exercitum Chaldaeorum, qui proeliantur adversum vos, et derelicti fuerint ex eis aliqui vulnerati: singuli de tentorio suo consurgent, et incendunt civitatem hanc igni.

10. Ergo, cum recessisset exercitus Chaldaeorum ab Jerusalem propter exercitum Pharaonis,

11. egressus est Jeremias de Jerusalem, ut iret in terram Benjamin, et divideret ibi possessionem in conspectu civium.

12. Cumque pervenisset ad portam Benjamin, erat ibi custos portae per vices, nomine Jerias, filius Selemiae filii Hananiae, et apprehendit Jeremiam prophetam, dicens: Ad Chaldaeos profugis.

13. Et respondit Jeremias: Falsum est, non fugio ad Chaldaeos. Et non audivit eum: sed apprehendit Jerias Jeremiam, et adduxit eum ad principes.

14. Quam ob rem irati principes contra Jeremiam, caesum eum miserunt in carcerem, qui erat in domo Jonathan scribae; ipse enim praepositus erat super carcerem.

15. Itaque ingressus est Jeremias in domum laci

rzekło wyż. panował tylko przez trzy miesiące, i dla tego nie zwykł się liczyć pomiędzy królami Judzkimi. Patr. IV. Król. 24, 17.

2. *Przez rękę Jeremiasza.* Przez Jeremiasza.

4. *Wolno chodził.* Był wolny, nie był trzymany w więzieniu.

8. *Niewódźcie dusz waszych.* Nie wmawiajcie sobie fałszywie.—*Ochodząc odejda.* Zgoła odejda, bez powrotu.

9. *Niektórzy zranieni.* Tak dalece jest stałym i pewnym wyrok Boży o spaleniu Jeruzolimy, że przez tych niewielu zranionych i niedołącznych spali ją i zniszczy.

11. *Podzielił imienie.* Podobno mówi o jakiej po-

2. y nie był posłuszny sam y słudzy iego, y lud ziemski słów Pańskich, które mówił przez rękę Jeremiasza proroka.

3. Y posłał król Sedeciasz Juchala syna Selemiaszowego, y Sophoniasza syna Maasiaszowego kapłana do Jeremiasza proroka mówiąc: Módl się za nami do Pana Boga naszego.

4. A Jeremiasz wolno chodził wpośród ludu: bo go nie wsadzono było do ciemnice. Tedy wojsko Pharaonowe wyszło było z Egiptu, y usłyszawszy Chaldecyzy, którzy byli oblegli Jeruzalem takowa wieść, odciagnęli od Jeruzalem.

5. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza proroka mówiąc:

6. To mówi Pan Bóg Izraelów: Tak powiecie królowi Judzkiemu, który was posłał do mnie abyście mię pytali: oto wojsko Pharaonowe, które wy ciągnęło wam na pomoc, wróci się do ziemie swęj do Egiptu:

7. y wróca się Chaldecyzy, a będą walczyć na to miasto, y wezmą ie, y zapalą ie ogniem.

8. To mówi Pan: Nie zwódźcie dusz waszych, mówiąc: Odchodząc odehyda, y odciagną od nas Chaldecyzy: boć nie odehyda.

9. Ale choćbyście pobili wszystko wojsko Chaldecyjskie, którzy walczą z wami, a zostaliby się z nich niektórzy zranieni: każdy z namiotu swego wstana, a zapala to miasto ogniem.

10. A tak gdy odeszło wojsko Chaldecyjskie od Jeruzalem przed wojskiem Pharaonowym,

11. wyszedł Jeremiasz z Jeruzalem aby szedł do ziemie Beniaminowey, aby tam podzielił imienie przed obecnością mieszczan.

12. A gdy przyszedł do bramy Beniaminowey, był tam stróż bramy w swym rzędzie, imieniem Jeriasz syn Selemiego, syna Hananiaszowego, y poymał Jeremiasza proroka, mówiąc: do Chaldecyzków uciekasz.

13. Y odpowiedział Jeremiasz: Fałsz to, nie uciekam do Chaldecyzków, y nie słuchał go: ale poymał Jeriasz Jeremiasza, y przywiódł go do książąt.

14. Przeto rozgniewawszy się książęta na Jeremiasza, ubiwszy go wsadzili do ciemnice, która była w domu Jonathana pisarza, bo on był przełożony nad ciemnica.

15. Także wszedł Jeremiasz do domu, dołu, y siadłości, która nań przypadała prawem dziedzictwa lub z innego tytułu, i którą się podzielił z braćmi lub krewnymi swoimi, albo oddzielił od roli sąsiadów, stawiając kamienie graniczne. Nie można tego miejsca rozumieć o roli kupionej od Hanameela stryjecznego brata swojego, r. 32, 9, gdyż ta rola była później kupiona, a mianowicie w roku 10 Sedecyasza.

12. *Jeriasz.* Ten był wnukiem, to jest, synem syna Hananiasza, któremu śmierć przepowiedział Jeremiasz, r. 28, 16, i dla tego wnuk jego Jeriasz, dla pomszczenia się za śmierć dziada, rozgniewany na Jeremiasza poymał go.

14. *Ubiwszy.* Albo kijami, albo jak rozumieją Rabanus, s. Tomasz y Syranus, biczami.

15. *Do domu dołu.* Do więzienia ciemnego, smrodliwego, podobnego do jamy lub grobu.

et in ergastulum, et sedit ibi Jeremias diebus multis.

16. Mittens autem Sedecias rex tulit eum, et interrogavit eum in domo sua abscondite, et dixit: Putasne, est sermo a Domino? Et dixit Jeremias: Est. Et ait: In manus regis Babylonis traderis.

17. Et dixit Jeremias ad regem Sedeciam: Quid peccavi tibi, et servis tuis et populo tuo, quia misisti me in domum carceris?

18. Ubi sunt prophetae vestri, qui prophetabant vobis, et dicebant: Non veniet rex Babylonis super vos, et super terram hanc?

19. Nunc ergo audi, obsecro, domine mi rex: valeat deprecatio mea in conspectu tuo, et ne me remittas in domum Jonathan scribae, ne moriar ibi.

20. Praecipit ergo rex Sedecias, ut traderetur Jeremias in vestibulo carceris, et daretur ei torta panis quotidie, excepto pulmento, donec consumerentur omnes panes de civitate; et mansit Jeremias in vestibulo carceris.

do ciemnice: y siedział tam Jeremiasz przez wiele dni.

16. A posławszy Sedeciasz król wyjął go, y pytał go w domu swym potajemnie, y rzekł: Co myślisz iest mowa od Pana? y rzekł Jeremiasz: Jest. Y rzekł: W ręce króla Babilońskiego podan będziesz.

17. Y rzekł Jeremiasz do króla Sedeciasza: Com zgrzeszył tobie, y sługóm twoim, y ludowi twemu, żeś mię wsadził do domu więzienia?

18. Gdzie są prorocy waszy, którzy wam prorokowali, y mówili: Nie przydzie król Babiloński na was, ani na tę ziemię?

19. A tak słuchay teraz proszę, panie mój królu: Niech będzie ważna prośba moja przed tobą, a nie odsyłay mię do domu Jonathana pisarza, a bych tam nie umarł.

20. A tak rozkazał król Sedeciasz aby wsadzono Jeremiasza do sieni ciemnice: y aby mu dawano bochenek chleba na każdy dzień oprócz potrawy, aż nie stało wszystkiego chleba w mieście: y mieszkał Jeremiasz w sieni ciemnice.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O powtórnej niewoli Proroka, i radzie danej przezeń królowi, żeby wyszedł do Chaldejczyków.

1. Audivit autem Saphatias filius Mathan, et Gedelias, filius Phassur, et Juchal, filius Selemiae, et Phassur, filius Melchiae, sermones, quos Jeremias loquebatur ad omnem populum, dicens:

2. Haec dicit Dominus: Quicumque manserit in civitate hac, morietur gladio et fame et peste: qui autem profugerit ad Chaldaeos, vivet, et erit anima ejus sospes et vivens. (*Supr. 21, 9*).

3. Haec dicit Dominus: Tradendo tradetur civitas haec in manu exercitus regis Babylonis, et capiet eam.

4. Et dixerunt principes regi: Rogamus, ut occidatur homo iste: de industria enim dissolvit manus virorum bellantium, qui remanserunt in civitate hac, et manus universi populi, loquens ad eos juxta verba haec: siquidem homo iste non quaerit pacem populo huic, sed malum.

5. Et dixit rex Sedecias: Ecce ipse in manibus vestris est, nec enim fas est, regem vobis quidquam negare.

6. Tulerunt ergo Jeremiam, et projecerunt eum in lacum Melchiae filii Amelech, qui erat in ve-

1. Y usłyszał Saphatiasz syn Mathanów, y Gedeliasz syn Phassurów, y Juchal syn Selemiaszów, y Phassur syn Melchiaszów, mowy które Jeremiasz mówił do wszystkiego ludu rzekac:

2. To mówi Pan: Ktokolwiek zostanie w tym mieście umrze od miecza, y od głodu, y od moru: ale kto uciecze do Chaldejczyków: żyć będzie, y będzie dusza jego zdrowa y żywa.

3. To mówi Pan: Podajac podane będzie to miasto w ręce wojska króla Babilońskiego, y weźmie ie.

4. Y rzekli książęta królowi: Prosimy, aby był zabit ten człowiek: bo umyślnie osłabia ręce mężów rycerskich, którzy się zostali w tym mieście, y ręce wszystkiego ludu mówiac do nich takowe słowa: bo ten człowiek nie szuka pokoju ludowi temu, ale zlego.

5. Y rzekł król Sedeciasz: Oto on iest w ręku waszych: bo się królowi nie godzi wam czego odmówić.

6. A tak wzięli Jeremiasza, y wrzucili go do studni Melchiasza syna Amalechowego, która była

16. *Co myślisz jest mowa od Pana?* Czyliż w rzeczy samej objawił ci to Pan, coś niedawno przepowiedział przeciwko temu miastu? albo sens jest: maszli co nowego co tobie Pan powiedział?—*Jest.* To jest to co następuje, *w ręce króla Babilońskiego podan będziesz.* Albo sens jest: mowa, którą niedawno przepowiedziałem była od Pana, jako też i ta którą teraz przydaję, to jest że będziesz podany w ręce króla Babilońskiego.

18. *Gdzie są?* Możecie poznać z wypadków że wasi prorocy kłamali, przepowiedzieli bowiem, iż niema przyjsć król Babiloński, a oto widzicie że już przyszedł.

19. *Niech będzie ważna prośba moja.* Niech będę wysłuchany od ciebie.

20. *Do sieni ciemnice.* Które to więzienie było wy-

godniejsze i zdrowsze. — *Oprócz potrawy.* Warzywa, którego chciał żeby mu także dawano. — *Mieszkał...* w sieni ciemnice. Aż do zdobycia miasta.

R. 38.— *Będzie dusza jego zdrowa.* Będzie zdrow, i zostanie uwolniony od śmierci.

4. *Oslabia ręce.* Oslabia ducha i siły obywateli, aby porzucili oręż, dla tego że prorokuje, iż Chaldejczycy mają przemódz.—*Nie szuka pokoju ludowi temu.* Nie troszczy się o pomyślny stan kraju, lecz raczej rzucając te słowa pospólstwu, szuka jego zguby.

5. *Bo się królowi niegodzi.* Jest to pochlebstwo króla potrzebującego względów swoich panów.

6. *Stąpił... w łoto.* Pograżony został.

stibulo carceris, et submiserunt Jeremiam funibus in lacum, in quo non erat aqua, sed lutum; descendit itaque Jeremias in coenum.

7. Audivit autem Abdemelech Aethiops vir eunuchus, qui erat in domo regis, quod misissent Jeremiam in lacum; porro rex sedebat in porta Benjamin.

8. Et egressus est Abdemelech de domo regis, et locutus est ad regem, dicens:

9. Domine mi rex, malefecerunt viri isti omnia, quaecumque perpetrarunt contra Jeremiam prophetam, mittentes eum in lacum, ut moriatur ibi fame: non sunt enim panes ultra in civitate.

10. Praecepit itaque rex Abdemelech Aethiopi, dicens: Tolle tecum hinc triginta viros, et leva Jeremiam prophetam de lacu, antequam moriatur.

11. Assumptis ergo Abdemelech secum viris, ingressus est domum regis, quae erat sub cellario, et tulit inde veteres pannos et antiqua, quae computruerant, et submisit ea ad Jeremiam in lacum per funiculos.

12. Dixitque Abdemelech Aethiops ad Jeremiam: Pone veteres pannos, et haec scissa et putrida sub cubito manuum tuarum, et super funes; fecit ergo Jeremias sic.

13. Et extraxerunt Jeremiam funibus, et educerunt eum de lacu; mansit autem Jeremias in vestibulo carceris.

14. Et misit rex Sedecias, et tulit ad se Jeremiam prophetam ad ostium tertium, quod erat in domo Domini, et dixit rex ad Jeremiam: Interrogo te sermonem, ne abscondas a me aliquid.

15. Dixit autem Jeremias ad Sedeciam: Si annuntiavero tibi, numquid non interficies me? et si consilium dederō tibi, non me audies.

16. Juravit ergo rex Sedecias Jeremiae clam, dicens: Vivit Dominus, qui fecit nobis animam hanc, si occidero te, et si tradidero te in manus viro- rum istorum, qui quaerunt animam tuam.

17. Et dixit Jeremias ad Sedeciam: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas haec non succendetur igni, et salvus eris tu, et domus tua.

w sieni ciemnice y spuścili Jeremiasza powroza- mi w studnią, w której nie było wody, ale błoto: a tak zstąpił Jeremiasz w błoto.

7. Y usłyszał Abdemelech Murzyn mąż trzebie- niec, który był w domu królewskim, że spuścili Jeremiasza do studni: a król siedział w bramie Benjaminowej.

8. Y wyszedł Abdemelech z domu królewskiego, y mówił do króla, rzekąc:

9. Panie mój królu, źle uczynili mężowie ci, wszystko co uczynili przeciwko Jeremiaszowi pro- rokowi, spuścivszy go w studnią, aby tam umarł głodem: bo iuż więcý chleba niemasz w mieście.

10. Tedy król roskazał Abdemelechowi Murzy- nowi, mówiac: Weźmi z sobą z tądziesięci męż- ów, a wyciągni Jeremiasza proroka z studni: niźli umrze.

11. Wziawszy tedy z sobą Abdemelech męża, wszedł do domu królewskiego, który był pod ko- mora: y wziął z onąd wiotche chusty y stare, które iuż były zbótwiały: y spuścili ie do Jeremiasza w studnia powrozami.

12. Y rzekł Abdemelech Murzyn do Jeremiasza: Podłóż stare płaty, y te podarte y zbótwiałe pod pachy rąk twoich, y pod powrozy. Y uczynił tak Jeremiasz.

13. Y wyciągnęli Jeremiasza powrozami, y wy- wiedli go z studni: y mieszkał Jeremiasz w sie- ni ciemnice.

14. Y posłał król Sedeciasz, y wziął do siebie Jeremiasza proroka do trzecich drzwi które były w domu Pańskim: y rzekł król do Jeremiasza: Py- tam ia ciebie o mowę, nie tay nie przedemna.

15. Y rzekł Jeremiasz do Sedeciasza: Jeśli po- wiém tobie, czy nie zabiesz mię? a ieslić pora- dzę, nie usłuchasz mię.

16. Tedy przysięgł król Sedeciasz Jeremiaszo- wi potajemnie, mówiac: Żywie Pan, który nam uczynił tę duszę ieslić cię zabije, ieslić cię wydam w ręce tych mężów, którzy szukaią dusze twoięy.

17. Y rzekł Jeremiasz do Sedeciasza: To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Jeśli wychodząc wy- nidziesz do króla Babilońskiego, żyć będzie dusza twoia, a tego miasta nie spala ogniem, y będziesz zachowan ty y dóm twóy.

7. *Trzebieniec.* Dworzani, Chald. *mąż wielki*, ztąd się oparł księżetom, i oswobodził Jeremiasza. Za to otrzymał zapłatę od Boga, gdyż nieco potem usłyszał od Jeremiasza, że wyjdzie cały z klęski miasta, r. 39, 16, gdy inni dworzanie zostali pobici, jak się pokazuje w rozdziale następnym w. 6.

10. *Weźmij z sobą tąd trzydziesięci mężów.* Dla odparcia napaści księżat, jesliby była potrzeba.

11. *Który był pod komorą.* W onej części domu która była pod składem, gdzie się znajdowały rupieci i zużyta bielizna dla wycierania naczyń.

12. *Pod pachy rąk.* Zeby się nieokaleczył; albowiem na pół nagi był wrzucony do studni.

13. *W sieni ciemnice.* W więzieniu które było w sieni, jak wyż. 32, 2. Był zaś tam związany łańcuchami za ręce i nogi aż do zdobycia miasta; po wzięciu bowiem

już miasta uwolnił go z tych więzów Nabuzardan, 40, 4.

14. *Do trzecich drzwi.* Kościoła, które były od strony pałacu królewskiego, to jest przez które król wcho- dził z pałacu do Kościoła. — *Pytam ja ciebie o mowę.* Jaka była mowa królewska tu się nie mówi, lecz z od- powiedzi Jeremiasza widać, że była ta: Będzieli wzięta Jerozolima i ja przez Chaldejczyków?

15. *Czy nie.* To jest, pewno mię zabijesz. Tak wno- sił z tego co poprzedzało.

16. *Który nam uczynił tę duszę.* Który nam dał duszę żywotną. — *Jeslić cię zabije.* Nie zabiję ciebie: a jesli to uczynię, niech te a te nieszczęścia spadną na moję głowę. — *Tych mężów.* Panów rozumie, przez których zabieg został wrzucony do dołu. To samo bowiem było, czyby król sam przez się zabił Jere- miasza, czy przez drugih.

18. Si autem non exieris ad principes regis Babylonis, tradetur civitas haec in manus Chaldaeorum, et succendent eam igni, et tu non effugies de manu eorum.

19. Et dixit rex Sedecias ad Jeremiam: Sollicitus sum propter Judaeos, qui transfugerunt ad Chaldaeos, ne forte tradar in manus eorum, et illudant mihi.

20. Respondit autem Jeremias: Non te tradent: audi, quaeso, vocem Domini, quam ego loquor ad te, et bene tibi erit, et vivet anima tua.

21. Quodsi nolueris egredi, iste est sermo, quem ostendit mihi Dominus:

22. Ecce, omnes mulieres, quae remanserunt in domo regis Juda, educentur ad principes regis Babylonis, et ipsae dicent: Seduxerunt te, et praevaluerunt adversum te viri pacifici tui, demerserunt in coeno et in lubrico pedes tuos, et recesserunt a te.

23. Et omnes uxores tuae et filii tui educentur ad Chaldaeos, et non effugies manus eorum, sed in manu regis Babylonis capieris, et civitatem hanc comburet igni.

24. Dixit ergo Sedecias ad Jeremiam: Nullus sciat verba haec, et non morieris.

25. Si autem audierint principes, quia locutus sum tecum, et venerint ad te, et dixerint tibi: Indica nobis, quid locutus sis cum rege, ne celes nos, et non te interficiemus, et quid locutus est tecum rex,

26. dices ad eos: Prostravi ego preces meas coram rege, ne me reduci juberet in domum Jonathana, et ibi morerer.

27. Venerunt ergo omnes principes ad Jeremiam, et interrogaverunt eum, et locutus est eis juxta omnia verba, quae praeceperat ei rex, et cessaverunt ab eo: nihil enim fuerat auditum.

28. Mansit vero Jeremias in vestibulo carceris usque ad diem, quo capta est Jerusalem; et factum est, ut caperetur Jerusalem.

18. Lecz jeśli nie wynidziesz do książąt króla Babilońskiego, będzie podane to miasto w ręce Chaldecyżków, y spalą ie ogniem, y ty nie uydziesz rąk ich.

19. Y rzekł król Sedeciasz do Jeremiasza: Boię się Żydów, którzy pouciekali do Chaldecyżków, abych snadź nie był wydan w ręce ich, y ze mnie nie szydziłi.

20. Odpowiedział Jeremiasz: Nie wydadzą cię, słuchay proszę cię głosu Pańskiego, któryc ia opowiadam, a będzie dobrze tobie, y żywa będzie dusza twoia.

21. Lecz jeśli nie będziesz chciał wyniść: ta jest mowa którą mi Pan ukazał:

22. Oto wszystkie niewiasty, które pozostały w domu króla Judzkiego, będą wywiedzione do książąt króla Babilońskiego, a te rzeką: Zwiedli cię y przemogli cię mężowie spokojni twoi, utopili w błocie y na śliskim mieyscu nogi twoie, y odeszli od ciebie.

23. Wszystkie też żony twoie, y syny twoie, wywioda do Chaldecyżków: y nieuydziesz rąk ich, ale ręką króla Babilońskiego poyman będziesz: y to miasto spali ogniem.

24. Y rzekł Sedeciasz do Jeremiasza: Żaden niech niewię tych słów, a nie umrzesz.

25. Lecz jeśli usłyszą książęta zem mówił z tobą, a przyda do ciebie, y rzekac: Powiedz nam coś mówił z królem, nie tay przed nami, a nie zabijemy cię, y co mówił król z tobą:

26. rzeczesz do nich: Przełożyłem ia prósy moje przed królem aby mię nie kazał odwiędź do domu Jonathana, iżebych tam nie umarł.

27. Przyszły tedy wszystkie książęta do Jeremiasza, y pytali go, y mówił im według wszystkich słów, które mu król roskazał y dali mu pokój: bo nie nie slychać było.

28. Y siedział Jeremiasz w sieni ciemnice, aż do dnia którego wzięto Jeruzalem: y stało się że wzięto Jeruzalem.

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O zdobyciu Jerozolimy, pojmaniu Sedecyasza, i jego oślepieniu, i t. d.

1. Anno nono Sedeciae regis Juda, mense decimo, venit Nabuchodonosor rex Babylonis, et omnibus exercitus ejus ad Jerusalem, et obsidebant eam. (4. Reg. 25, 1.)

18. Do książąt króla Babilońskiego. Daje znać, że w tym czasie sam król nie był obecny, który być może udał się do Tyru, który zostawał w oblężeniu, lub do Babilonu.

19. Którzy pouciekali do Chaldecyżków. Z osobistój jakiejś urazy do króla.

22. Które pozostały. Daje znać, że w znacznej części poginęli od moru i głodu. — Zwiedli cię i przemogli cię. Wmówili tobie. — Mężowie spokojni twoi. Domyńcy i przyjaciele twoi, fałszywi prorocy i książęta, którzy im wierzyli, i obiecywali tobie pokój i pomyślność, powiadając: Pokój, pokój, i t. d. Człowiek po-

1. Roku dziewiątego Sedeciasza króla Judzkiego, miesiąca dziesiątego, przyciągnął Nabuchodonosor król Babiloński y wszystko woysko iego do Jeruzalem, y oblegli ji.

koju mego, któremum ufal, który jadł chleb mój, wielkie uczynił nademną podejście. Psal. 40, 10. — Utopili w błocie. Gdy wtrąca w niebezpieczeństwo, opuszczają ciebie.

24. Żaden niech nie wie tych słów. Które mnie powiedziałeś. Nie wyprowadzaj tego na jaw, żeby nie zastraszać ludu: jeśli to uczynisz, nie zabiję ciebie.

27. Nic nie slychać było. O rozmowie i tēm co zaszło z królem względem upadku miasta.

28. Aż do dnia którego wzięto. Aż do dnia dziewiątego miesiąca czwartego, roku jedenastego króla Sedecyasza, jak się mówi r. 39, 2.

2. Undecimo autem anno Sedeciae, mense quarto, quinta mensis aperta est civitas. (4. Reg. 24, 15).

3. Et ingressi sunt omnes principes regis Babylonis, et sederunt in porta media: Neregel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag, et omnes reliqui principes regis Babylonis.

4. Cumque vidisset eos Sedecias rex Juda et omnes viri bellatores, fugerunt, et egressi sunt nocte de civitate per viam horti regis, et per portam, quae erat inter duos muros, et egressi sunt ad viam deserti.

5. Persecutus est autem eos exercitus Chaldaeorum, et comprehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Jerichontinae, et captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quae est in terra Emath; et locutus est ad eum judicium.

6. Et occidit rex Babylonis filios Sedeciae in Reblatha in oculis ejus; et omnes nobiles Juda occidit rex Babylonis.

7. Oculos quoque Sedeciae eruit, et vinxit eum compedibus, ut duceretur in Babylonem.

8. Domum quoque regis, et domum vulgi succenderunt Chaldaei igni, et murum Jerusalem subverterunt.

9. Et reliquias populi, qui remanserant in civitate, et perfugas, qui transfugerant ad eum, et superfluos vulgi, qui remanserant, transtulit Nabuzardan, magister militum, in Babylonem.

10. Et de plebe pauperum, qui nihil penitus habebant, dimisit Nabuzardan magister militum in terra Juda, et dedit eis vineas et cisternas in die illa.

11. Praecepit autem Nabuchodonosor rex Babylonis de Jeremia Nabuzardan magistro militum, dicens:

12. Tolle illum, et pone super eum oculos tuos, nihilque ei mali facias, sed, ut voluerit, sic facias ei.

13. Misit ergo Nabuzardan princeps militiae, et Nabuzezban, et Rabsares, et Neregel, et Sereser, et Rebmag, et omnes optimates regis Babylonis

14. miserunt et tulerunt Jeremiam de vestibulo carceris, et tradiderunt eum Godoliam filio Ahicam filii Saphan, ut intraret in domum, et habitaret in populo.

R. 39.—2. *Piątego dnia miesiąca.* W IV. Król. 25, 3; i w r. 52 Jerem. w. 6, we wszystkich językach jednostajnie się czyta *dziesiątego dnia miesiąca*, jako też u Józefa Fl. lib. 10, c. 11.—*Otworzono miasto.* Hebr. *Rozwalono*, to jest część muru, tak że przez wyłom weszli Chaldejczycy do miasta, i reszcie wojska utworzyli bramy.

3. *W bramie średniej.* Która się też zowie *drugą*, Sofoniasz r. 1, 10, i była w murze Bezeta, który opasywał Kościół od północy.—*Neregel, Sereser.* Imiona które się tu wyliczają, są albo imiona własne, albo nazwiska urzędów, których Wulgata nie wytłumaczyła. Ich znaczenie można widzieć u Kornel. a Lap. i u Aryusza Montana w tłumaczeniu wyrazów hebrajskich.

4. *A gdy je ujrzał.* Nie już wchodzących, lecz już mających wejść do miasta, jak się pokazuje IV Król. 25, 4.—*Droga sadu.* Patrz co się rzekło IV. Król.

2. A iedenastego roku Sedeciasza, miesiąca czwartego, piątego dnia miesiąca otworzono miasto.

3. Y weszły wszystkie książęta króla Babilońskiego, y siedli w bramie średniéy Nereel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag, y insze wszystkie książęta króla Babilońskiego.

4. A gdy ie uyrzał Sedeciasz król Judzki, y wszyscy mężowie rycerscy, uciekli: y wyszli nocą z miasta drogą sadu królewskiego, y bramą która była między dwiema murami, y wyszli na drogę ku puszczy.

5. Y gonilo ich woysko Chaldeyskie, y poimali Sedeciasza na polu pustyni Jerychońskiéy, a poimanego przywedli do Nabuchodonozora króla Babilońskiego, do Reblatha, który iest w ziemi Emath, y mówił do niego sądy.

6. Y pozabiiał król Babiloński syny Sedeciaszowe w Reblacie przed oczyma iego: y wszystkie ślachtę Judzką pozabiiał król Babiloński.

7. Oczy téż Sedeciaszowi wylupił, y okował go w pęta, aby go zawiedziono do Babilonu.

8. Dom téż królewski, y domy ludu pospolitego popalili Chaldejczycy ogniem, y mury Jerozolimskie rozwalili.

9. A ostatek ludu, który się ostał w mieście, y zbiegi którzy byli pouciekali do niego, y ostatek ludu który był pozostał, przeniósł Nabuzardan hetman do Babilonu.

10. A z pospólstwa ubogich, którzy nic zgola nie mieli, zostawił Nabuzardan hetman w ziemi Judzkiéy, y dał im winnice y cysterny dnia onego.

11. A roskazał był Nabuchodonozor król Babiloński o Jeremiaszu Nabuzardanowi hetmanowi, mówiac:

12. Weźmi go, a połóż nań oczy twe, a nie czyni mu nic złego: ale iako będzie chciał, tak mu uczyni.

13. A tak posłał Nabuzardan hetman, y Nabuzezban, y Rabsares, y Neregel, y Sereser, y Rebmag, y wszyscy celniejszy króla Babilońskiego

14. posłali y wzięli Jeremiasza z sieni ciemnice, y dali go Godoliaszowi synowi Ahikama syna Saphanowego, aby wszedł do domu, y mieszkał między ludem.

25, 4.—*Na drogę ku puszczy.* Grecy zatrzymali wyraz hebr., *דור אבוהו*. Jest to droga ku Jerycho; jak się pokazuje dalej.

9. *Ostatek ludu.* Niezdatnego do wojny.

10. *Cysterny.* Pola lub sady zroszone cysternami. Tak hebr., LXX i inni.

12. *Połóż nań oczy.* Obchodź się z nim po przyjaźnielsku, zaopatruj go, i strzeż żeby się z nim co złego nie stało. Tak król roskazuje, nauczony od zbiegów iż Jeremiasz ciągle wpływał na króla i rodaków swoich, żeby Chaldejczykowi oddali miasto.

14. *Godoliaszowi.* Był to przedniejszy mąż Żydowski, który stosownie do upomnień proroka, przed wzięciem miasta uciekł do Chaldejczyków; za co też był od nich uczyniony przełożonym Judei, lecz wkrótce od zawistnych Żydów został zabity.—*Aby wszedł do domu, i mieszkał między ludem.* Aby swobodnie przebywał pomiędzy ludem i w domu swoim.

15. Ad Jeremiam autem factus fuerat sermo Domini, cum clausus esset in vestibulo carceris dicens:

16. Vade, et dic Abdemelech Aethiopi, dicens: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego inducam sermones meos super civitatem hanc in malum, et non in bonum, et erunt in conspectu tuo in die illa.

17. Et liberabo te in die illa, ait Dominus, et non traderis in manus virorum, quos tu formidas.

18. Sed eruens liberabo te, et gladio non cades, sed erit tibi anima tua in salutem, quia in me habuisti fiduciam, ait Dominus.

CAPUT XL.

O pozwoleniu danem Jeremiaszowi pozostania w kraju, i t. d.

1. Sermo, qui factus est ad Jeremiam a Domino, postquam dimissus est a Nabuzardan magistro militiae de Rama, quando tulit eum vinctum catenis in medio omnium, qui migrabant de Jerusalem et Juda, et ducebantur in Babylonem.

2. Tollens ergo princeps militiae Jeremiam, dixit ad eum: Dominus Deus tuus locutus est malum hoc super locum istum,

3. et adduxit et fecit Dominus, sicut locutus est, quia peccastis Domino, et non audistis vocem ejus, et factus est vobis sermo hic.

4. Nunc ergo ecce, solvi te hodie de catenis, quae sunt in manibus tuis: si placet tibi, ut venias mecum in Babylonem, veni, et ponam oculos meos super te: si autem displicet tibi venire mecum in Babylonem, reside: ecce, omnis terra in conspectu tuo est, quod elegeris, et quo placuerit tibi, ut vadas, illuc perge.

5. Et mecum noli venire, sed habita apud Godoliam filium Ahicam filii Saphan, quem praeposuit rex Babylonis civitatibus Juda, habita ergo cum eo in medio populi, vel quocumque placuerit tibi, ut vadas, vade. Dedit quoque ei magister militiae cibaria et munuscula, et dimisit eum.

6. Venit autem Jeremias ad Godoliam filium Ahicam in Masphath, et habitavit cum eo in medio populi, qui relictus fuerat in terra.

7. Cumque audissent omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant per regiones, ipsi et socii

16. *Abdemelechowi.* Który wydobyl Jeremiasza ze studni, r. 38, 12, za jakowe miłosierdzie otrzymał tu zapłatę od niego.—*Mowy moje.* Wyrocznie moje o zburzeniu Jerozolimy.—*Będy przed tobą.* Spełnią się w oczach twoich, będziesz widział na własne oczy.

18. *Będzie tobie dusza twoja na zbawienie.* Będzie zbawiona, ocalona dusza twoja, to jest, życie twoje.

R. 40.—1. *Słowo które się stało.* Słowem tu jest prorocтво które się znajduje w r. 48, 7, przez które upomina Bóg ostatki Żydów, żeby niuenciekali do Egiptu; lecz zanim rozpocznie opowiadać te prorocтва, wtrąca historiją swojego oswobodzenia i Godoliasza, przełożonego Judei.—*Z Rama.* To co się po krótko opowiada w rozdziale poprzedzającym, tutaj się obszerniej opisuje, to jest że Jeremiasz wyprowadzony z więzienia z innymi więźniami, był zaprowadzony do Ra-

15. A do Jeremiasza stało się słowo Pańskie, gdy był zamknięty w sieni ciemnicie, rzekąc:

16. Idź, a powiedz Abdemelechowi Murzynowi, rzekąc: To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Oto ia przywiodę mowy moje na to miasto, na złe, a nie na dobre: y będą przed tobą onego dnia.

17. A wybawię cię onego dnia, mówi Pan, a nie będziesz podan w ręce mężów, których się ty boisz.

18. Ale wybawiając wybawię cię, y niepolejesz od miecza: ale będzie tobie dusza twoja na zbawienie, iżes ufal we mnie, mówi Pan.

ROZDZIAŁ 40.

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, gdy wypuszczony od Nabuzardan hetmana z Rama, gdy go wziął związanego łańcuchami w pośrodku wszystkich, którzy się prowadzili z Jeruzalem, y wiedziono ie do Babilonu.

2. A tak hetman wzięwszy Jeremiasza, rzekł do niego: Pan Bóg twój mówił to złe na to miejsce,

3. y przywiódł y uczynił Pan, iako mówił, boście zgrzeszyli Panu, a nie słuchaliście głosu iego, y stała się wam ta mowa.

4. A tak teraz otom cię dziś rozwiązał z łańcuchów, które są na rękach twoich: ieślić się podoba iść ze mną do Babilonu, pódź, y położę oczy moje na cię: lecz ieślić się nie podoba iść ze mną do Babilonu, zostań: oto wszytka ziemia iest przed oczyma twemi: co obierzesz, y gdzieć się podoba żebyś szedł, tam idź.

5. A ze mną nie chodź, ale mieszkaj u Godoliasza syna Ahikama syna Saphan, którego przełożył król Babiloński nad miasty Judzkiemi, mieszkajże tedy z nim w pośrodku ludu, albo gdziekolwiek ci się będzie podobało, żebyś szedł, idź, y dał mu hetman strawę, y dary, y odprawił go.

6. Y przyszedł Jeremiasz do Godoliasza syna Ahikam do Masphath, y mieszkał z nim w psrzedku ludu, który był zostawion w ziemi.

7. A gdy usłyszeli wszyscy przełożeni wojska, którzy byli po krainach rozproszeni, sami y towa-

ma, dokąd byli zbierani więźniowie żydowscy, których miano prowadzić do Babilonu. Tam z rozkazu Nabuzardana był uwolniony z więzów i odpuszczony do Jerozolimy.

3. *Stala się wam ta mowa.* Przyszło na was zło które Bóg zapowiedział przez ciebie; spełniło się na was słowo Boże.

4. *Położę oczy moje na cię.* Patrz co się rzekło r. 39, 12.—*Przed oczyma twemi.* W twojej mocy wolno ci wybierać jaką chcesz część ziemi.

5. *A zenną nie chodź.* Mówi to hetman wojska, gdyż poznał z twarzy Jeremiasza, że on nieochotnie chce iść do Babilonu.—*Mieszkaj u Godoliasza.* O którym się rzekło w rozdziale poprzedzającym, w. 14.

7. *Przełożeni wojska.* Którzy gdy uciekał Sedecyasz tam i ówdzie byli się rozbiegli; albo którzy byli po-

eorum, quod praefecisset rex Babylonis Godoliam filium Ahicam terrae, et quod commendasset ei viros, et mulieres et parvulos, et de pauperibus terrae, qui non fuerant translati in Babylonem;

8. venerunt ad Godoliam iu Masp̄ath, et Ismahel filius Nathaniae, et Johanan et Jonathan, filii Caree, et Sareas filius Thanehumeth, et filii Ophi, qui erant de Netophati, et Jezonias filius Maachathi; ipsi et viri eorum.

9. Et juravit eis Godolias filius Ahicam filii Saphan, et comitibus eorum, dicens: Nolite time-
re servire Chaldaeis, habitate in terra, et servite regi Babylonis, et bene erit vobis. (*4Reg. 25, 24*).

10. Ecce, ego habito in Masp̄ath, ut respondeam praecepto Chaldaeorum, qui mittuntur ad nos: vos autem colligite vindemiam, et messem et oleum, et condite in vasis vestris, et manete in urbibus vestris, quas tenetis.

11. Sed et omnes Judaei, qui erant in Moab, et in filiis Ammon, et in Idumaea, et in universis regionibus, audito, quod dedisset rex Babylonis reliquias in Judaea, et quod praeposuisset super eos Godoliam filium Ahicam filii Saphan,

12. reversi sunt, inquam, omnes Judaei de universis locis, ad quae profugerant, et venerunt in terram Juda ad Godoliam in Masp̄ath, et collegerunt vinum et messem multam nimis.

13. Johanan autem filius Caree, et omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant in regionibus, venerunt ad Godoliam in Masp̄ath.

14. Et dixerunt ei: Scito, quod Baalis rex filiorum Ammon misit Ismahel filium Nathaniae percutere animam tuam. Et non credidit eis Godolias filius Ahicam.

15. Johanan autem filius Caree dixit ad Godoliam seorsum in Masp̄ath, loquens: Ibo, et percutiam Ismahel filium Nathaniae nullo sciente, ne interficiat animam tuam, et dissipentur omnes Judaei, qui congregati sunt ad te, et peribunt reliquiae Juda.

16. Et ait Godolias filius Ahicam ad Johanan filium Caree: Noli facere verbum hoc: falsum enim tu loqueris de Ismahel.

rzysze ich, że przelozył król Babiloński Godoliasza syna Achikam nad ziemią, a iż mu zlecił męże y niewiasty, y dzieci, y ubogie ziemie, którzy nie byli zaprowadzeni do Babilonu;

8. przysli do Godoliasza do Masp̄ath, y Ismahel syn Nathanasza, y Johanan, y Jonathan synowie Karee, y Sareasz syn Thanehumeth, y synowie Ophi, którzy byli z Nethophati, y Jezoniasz syn Maachathy, sami y mężowie ich.

9. Y przysięgił im Godoliasz syn Ahikama, syna Saphan, y towarzyszym ich, mówiąc: Nie bójcie się służyć Chaldecyżkom, mieszczajcie w ziemi, a służcie królowi Babilońskiemu, a będzie wam dobrze.

10. Oto ja mieszkam w Masp̄ath, abych odpowiadał rozkazaniu Chaldecyżków, którzy bywaia posyłani do nas: a wy zbierajcie wino, y żniwo, y oliwę, a chowajcie w naczynia wasze, a mieszczajcie w nieściech waszych, które trzymacie.

11. Lecz y wszyscy Żydowie, którzy byli w Moab, y u synów Ammon, y w Idumeiży, y we wszech krainach, usłyszawszy że zostawił król Babiloński ostatki w Żydostwie, a iż przelozył nad nimi Godoliasza syna Ahikam syna Saphan,

12. wrócili się, mówię, wszyscy Żydowie ze wszech mieysc, do których byli uciekli, y przysli do Judzkiey ziemie, do Godoliasza do Masp̄ath, y zebrali wino, y żniwa bardzo wiele.

13. Ale Johanan syn Karee, y wszyscy przelozeni woyska, którzy byli po krainach rozproszeni, przysli do Godoliasza do Masp̄ath.

14. Y rzekli mu: Wiedz, iż Baali król synów Ammon posłał Ismahela syna Nathanasza zabić duszę twoię. A nie uwierzył im Godoliasz syn Ahikam.

15. A Johanan syn Karee rzekł do Godoliasza osobno w Masp̄ath, mówiąc: Pójdę, a zabię Ismahela syna Nathanasza, gdy nikt nie wzwie, aby nie zabił dusze twoię, y nie byli rozproszeni wszyscy Żydowie, którzy się zebrali do ciebie, a zginie ostatek Juda.

16. Y rzekł Godoliasz syn Ahikam do Johanan syna Karee: Nie czyn tego, bo nie prawdę ty mówisz o Ismahelu.

CAPUT XLI.

O zabiciu Godoliasza i wszystkich, którzy przy nim byli w Masfat.

1. Et factum est in mense septimo; venit Ismahel filius Nathaniae, filii Elisama de semine regastanowieni ksiądzami od reszty ludu, który uniknął kleski.

8. *I Izmael.* Spójnik i kładzie się zamiast *to jest*.

10. *Ja mieszkam w Masfat.* Było to miasto, jak mniema Adrichomius, na pograniczu pokoleń Benjamina i Judy, na górze wyniosłej, pomiędzy Mobe i Azeka na zachód od Jerozolimy. Korneliusz a Lapid. powiada, że było na drodze z Judei do Babilonu, i że tę stolicę wybrał sobie Godoliasz, iżby łatwiej mógł się znosić z Babilończycami i razem z Żydami.— *Abych odpowiadał rozkazaniu Chaldecyżków.* Aby było dogodniej odpowiadać i wykonywać rozkazy Chaldecyżków.

11. *U synów Ammon.* W kraju Ammonitów.

ROZDZIAŁ 41.

1. Y stało się miesiąca siódmego, przyszedł Ismahel syn Nathanaszów, syna Elisam, z nasie-

12. *Żniwa.* Watablus pod imieniem żniwa rozumie zbiór owoców które dojrzewają w późnem lecie; Jerozolima bowiem była wzięta w miesiącu Lipcu, i gdy się to działo, upłynął czas żniwa pszenicy. Inni te słowa odnoszą nie do bieżącego tylko roku, lecz do wszystkich następujących.

14. *Zabić duszę twoję.* Zabić ciebie. Przyczyną sprzyśiężenia było, już wrodzona i nieustająca niezgoda pomiędzy Żydami i sąsiednimi Ammonitami, już pycha i wyniosłość Izmaela, który zazdrościł przelożenia Godoliaszowi.

R. 41.—1. *Z nasienia królewskiego.* Z rodu królewskiego Dawida.—*I ksiązeta królewskie.* Króla Ammo-

li, et optimates regis, et decem viri cum eo, ad Godoliam filium Ahicam in Masphath, et comederunt ibi panes simul in Masphath.

2. Surrexit autem Ismahel filius Nathaniae, et decem viri, qui cum eo erant, et percusserunt Godoliam filium Ahicam filii Saphan gladio, et interfecerunt eum, quem praefecerat rex Babylonis terrae.

3. Omnes quoque Iudaeos, qui erant cum Godolia in Masphath, et Chaldaeos, qui reperti sunt ibi, et viros bellatores percussit Ismahel.

4. Secundo autem die, postquam occiderat Godoliam, nullo adhuc sciente,

5. venerunt viri de Sichem, et de Silo et de Samaria octoginta viri, rasi barba, et scissis vestibus, et squalentes; et munera, et thus habebant in manu, ut offerrent in domo Domini.

6. Egressus ergo Ismahel filius Nathaniae in occursum eorum de Masphath, incedens et plorans ibat; cum autem occurrisset eis, dixit ad eos: Venite ad Godoliam filium Ahicam.

7. Qui cum venissent ad medium civitatis, interfecit eos Ismahel filius Nathaniae circa medium laci; ipse et viri, qui erant cum eo.

8. Decem autem viri reperti sunt inter eos, qui dixerunt ad Ismahel: Noli occidere nos, quia habemus thesauros in agro, frumenti et hordei, et olei et mellis. Et cessavit, et non interfecit eos cum fratribus suis.

9. Lacus autem, in quem projecerat Ismahel omnia cadavera virorum, quos percussit propter Godoliam, ipse est, quem fecit rex Asa propter Baasa regem Israel: ipsum replevit Ismahel filius Nathaniae occisis.

10. Et captivas duxit Ismahel omnes reliquias populi, qui erant in Masphath, filias regis, et universum populum, qui remanserat in Masphath, quos commendaverat Nabuzardan princeps militiae Godoliae filio Ahicam. Et cepit eos Ismahel filius Nathaniae, et abiit, ut transiret ad filios Ammon.

11. Audivit autem Johanan filius Caree et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, omne malum, quod fecerat Ismahel filius Nathaniae.

nitów, którzy udawali że są postanymi od króla swojego dla uczczenia i powinnowania Godoliaszowi. — *Jedli tam chleb.* Zaproszeni zostali na ucztę przez Godoliasza.

2. *Którego był . . . przełożył.* Dla tego że był przełożył; wykazuje się bowiem przyczyna dla czego go zabili.

4. *Gdy jeszcze nikt nie wiedział.* Za obrębem miasta; mówi to dla tego, żeby przywieść przyczynę dla czego Sychimici ośmielili się przyjść po zabiciu Godoliasza.

5. *Ogoliwszy brody i t. d.* Na znak żałoby; oplakali bowiem zburzenie miasta i kościoła. — *W domu Pańskim.* Na miejscu gdzie był kościół, który już był zburzony i spalony. Mogli mówić z Dawidem: *Będziemy oddawać pokłon na miejscu gdzie stały nogi jego.* Inni chcą, że nie przyszli do Jeruzolimy, lecz do Masfat, gdzie słyszeli iż się zebrały ostatki Żydów pod Godoliaszem, i że tam był zbudowany ołtarz Bogu, jak to dawniej widzimy I. Król. 7, 5 i 6.

6. *Płacząc.* Udając płacz z powodu tejże klęski miasta i kościoła.

7. *Pozabijał je.* Przyczyna się wzmiankuje w 9, gdy

nia królewskiego, y książęta królewskie, y dziesięć mężów z nimi, do Godoliasza syna Ahikam do Masphath, y jedli tam chleb spolem w Masphath.

2. Y wstał Ismahel syn Nathanasza, y dziesięć mężów, którzy z nim byli, y zabili Godoliasza syna Ahikam, syna Saphan, mieczem, y zabili tego, którego był król Babiloński przełożył nad ziemią.

3. Wszystkie też Żydy, którzy byli z Godoliaszem w Masphath, y Chaldecyzyki, którzy się tam naleźli, y męże rycerskie pobił Ismahel.

4. A wtórego dnia po zabiciu Godoliasza, gdy ieszcze nikt nie wiedział,

5. przyszli mężowie z Sychem, y z Silo, y z Samaryi, osmdziesiąt mężów, ogoliwszy brody, y podarższy szaty, y brudni, a dary y kadzidło mieli w ręku, aby ofiarowali w domu Pańskim.

6. Wyszedszy tedy Ismahel syn Nathanasza przeciwko im z Masphath, szedł idąc a płacząc; a gdy się potkał z nimi, rzekł do nich: Pójdźcie do Godoliasza syna Ahikam.

7. Którzy gdy przyszli w pośród miasta, pozabijał ie Ismahel syn Nathanaszów przy pośrodku dołu, sam y mężowie którzy z nim byli.

8. Ale dziesięć mężów nalazło się między nimi, którzy rzekli do Ismahela: Nie zabijaj nas. bo mamy skarby na polu, pszenice, y łącznienia, y oliwy, y miodu. Y przestał, y nie zabijał ich z bracią ich.

9. A dół, do którego wrzucił Ismahel wszystkie trupy mężów, które pobił dla Godoliasza, on jest, który uczynił król Asa dla Baasy króla Izraelskiego: ten napelniał Ismahel syn Nathanaszów pobitymi.

10. Y pobrał w niewolę Ismahel wszystkie ostatki ludu, które były w Masphath, córki królewskie, y wszytek lud, który był został w Masphath, które był poruczył Nabuzardan hetman Godoliaszowi synowi Ahikam. Y poimał ie Ismahel syn Nathanaszów, y poszedł, aby zaszedł do synów Ammon.

11. Y usłyszał Johanan syn Karee, y wszyscy przełożeni waleczników, którzy byli z nim, wszystko złe, które był uczynił Ismahel syn Nathanaszów.

się mówi dla Godoliasza; przyjaciół bowiem Godoliasza, którego nienawidział, uważał za swoich nieprzyjaciół, i lękając się żeby się nad nim nie zemścili za śmierć Godoliasza, zawczasu ich uprzątnął, wyjąwszy nie wielką liczbę, którzy się od śmierci wykupili, o których zaraz.—*Przy pośrodku dołu.* Pozabijał ich i wrzucił do dołu.

8. *Skarby.* Złożone zboże, olej, miód.

9. *Dla Godoliasza.* Patrz w. 7.—*Który uczynił król Aza.* Tego nigdzie wyraźnie nie czytamy w Pismie ś.; znajdujemy jednak w III. Król. 15, 22, że Aza król Judzki obwarował Masfat z powodu Baaza króla Izraelskiego, z którym przez całe życie prowadził wojnę, i jest prawdopodobna iż wtedy dla obwarowania miasta kazał ten dół wykopać.

10. *Córki królewskie.* Sedecyasza, którego synowie byli pozabijani 39, 6; córki zaś jest rzeczą prawdopodobną, że pozostały i były pod opieką Godoliasza. — *Poszedł, aby zaszedł do synów Ammon.* Żeby ich być może uczynić swoimi niewolnikami, albo samemu stać się ich niewolnikiem.

11. *Wszyscy przełożeni waleczników.* Znaczna liczba

12. Et assumtis universis viris, profecti sunt, ut bellarent adversum Ismahel filium Nathaniae, et invenerunt eum ad aquas multas, quae sunt in Gabaon.

13. Cumque vidisset omnis populus, qui erat cum Ismahel, Johanan filium Caree et universos principes bellatorum, qui erant cum eo, laetati sunt.

14. Et reversus est omnis populus, quem cepit Ismahel in Maspath, reversusque abiit ad Johanan filium Caree.

15. Ismahel autem filius Nathaniae fugit cum octo viris a facie Johanaui, et abiit ad filios Ammon.

16. Tulit ergo Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, universas reliquias vulgi, quas reduxerat ab Ismahel filio Nathaniae de Maspath, postquam percussit Godoliam filium Ahicam, fortes viros ad proelium, et mulieres et pueros, et eunuchos, quos reduxerat de Gabaon.

17. Et abierunt, et sederunt peregrinantes in Chamaam, quae est juxta Bethlehem, ut pergerent, et introirent Aegyptum

18. a facie Chaldaeorum; timebant enim eos, quia percusserat Ismahel filius Nathaniae Godoliam filium Ahicam, quem praeposuerat rex Babylonis in terra Juda.

12. Y wziawszy z sobą wszystkie męże, poszli aby walczyli z Ismahelem synem Nathanaszowym, y naleźli go u wód mnogich, które są w Gabaon.

13. A gdy uyrzał wszytek lud, który był z Ismahelem, Johanaana syna Karee, y wszystkie przełożone waleczników, którzy z nim byli uradowali się.

14. Y wrócił się wszytek lud, który był pobrał Ismahel w Maspath, a wróciwszy się poszedł do Johanaana syna Karee.

15. Lecz Ismahel syn Nathanaszów uciekł z ośmiu mężów przed Johanaana, y poszedł do synów Ammon.

16. A tak wziął Johanan syn Karee, y wszyscy przełożeni waleczników, którzy z nim byli, wszytek ostatek ludu, który był przywiódł od Ismaheła syna Nathanasza z Maspath po zabicu Godoliasza syna Ahikam, mocne męże na wojnę, y niewiasty y dzieci, y trzebieńce które był wrócił z Gabaon.

17. Y odeszli y mieszkali gośćmi w Chamaam, który jest u Bethlehem, aby szli, y weszli do Egiptu

18. przed Chaldecyzyki; bo się ich bali, że Ismael syn Nathanasza zabił był Godoliasza syna Ahikam, którego był przełożył król Babiloński w ziemi Judzkiéy.

CAPUT XLII.

ROZDZIAŁ 42.

O obietnicy proroka danéj Żydom, że będą spokojnymi gdy zostaną w Judei, a iż poginą, gdy się udadzą do Egiptu.

1. Et accesserunt omnes principes bellatorum, et Johanan filius Caree, et Jezonias filius Osajae, et reliquum vulgus a parvo usque ad magnum,

2. dixeruntque ad Jeremiam prophetam: Cadat oratio nostra in conspectu tuo, et ora pro nobis ad Dominum Deum tuum pro universis reliquiis istis, quia derelicti sumus pauci de pluribus, sicut oculi tui nos intuentur,

3. et annuntiet nobis Dominus Deus tuus viam, per quam pergamus, et verbum, quod faciamus.

4. Dixit autem ad eos Jeremias propheta: Audivi; ecce, ego oro ad Dominum Deum vestrum secundum verba vestra: omne verbum, quodcumque responderit mihi, indicabo vobis, nec celabo vos quidquam.

5. Et illi dixerunt ad Jeremiam: Sit Dominus inter nos testis veritatis et fidei, si non juxta

1. Y przystąpili wszyscy przełożeni waleczników, y Johanan syn Karee, y Jezoniasz syn Ozyasza, y ostatek pospólstwa od małego aż do wielkiego,

2. y rzekli do Jeremiasza proroka: Niech padnie prośba nasza przed oczyma twemi, a módl się za nami do Pana Boga twego za wszytek ten ostatek, bo nas zostało mało z wielu, jako nas widzą oczy twoie,

3. a niech nam oznaymi Pan Bóg twój drogę, która iść mamy, y słowo, które czynić mamy.

4. Y rzekł do nich Jeremiasz prorok: Słyszałem; oto się ja modłę do Pana Boga waszego według słów waszych: każde słowo, które mi odpowie, oznaymię wam, ani zataię przed wami żadny rzecz.

5. A oni rzekli do Jeremiasza: Niech Pan będzie między nami świadkiem prawdy y wiary, ie-

wodzów, gdy uciekał Sedecyasz, tam i ówdzie się rozbiegają, z których ci byli.

12. *U wód mnogich.* Rozumie sadzawkę Gabaon, czyli pole silnych, o czém jest wzmianka II. Król. 2, 13. Gabaon było na drodze z Masfat do Ammonitów.

13. *Wszystek lud.* Uwzięzionych. — *Uradowali się.* Poznali bowiem iż oni przybywają żeby ich oswobodzić.

14. *Wrócił się wszytek lud.* Po ucieczce Izmaela.

15. *Z ośmiu mężów.* Widać że Izmael czas jakiś się opierał, i dopiero po zabicu dwóch swoich rzucił się do ucieczki; albowiem, jak się mówi w 1, przyszedł był z dziesięciu mężami.

16. *Z Masfat.* Których Izmael jako niewolników u-prowadził był z Masfat.

17. *W Chamaam.* W miejscu które Dawid oddał Chamaomowi synowi Bercellai za to, że poszedł za nim, gdy uciekał przed Absalonem, II. Król. 19, 37.

18. *Ze Izmael... zabił.* Bojąc się Chaldecyzyków żeby się niemścili na wszystkich Żydach za śmierć Godoliasza i Chaldecyzyków przy nim będących.

R. 42.—2. *Niech padnie prośba nasza.* Niech będzie skuteczna przed tobą modlitwa nasza; wysłuchaj nas.—*Ten ostatek.* Za lud pozostały po tylu klęskach.

4. *Słyszałem.* Jestem powolny na wasze prośby.

5. *Niech Pan będzie między nami świadkiem prawdy i wiary.* Przysięgamy i świadczymy się na Boga, który jest świadkiem i mścicielem prawdy i wiary, że prawdziwie i wiernie wszystko uczynimy, cokolwiek nam

omne verbum, in quo miserit te Dominus Deus tuus ad nos, sic faciemus.

6. Sive bonum est, sive malum, voci Domini Dei nostri, ad quem mittimus te, obediemus, ut bene sit nobis, cum audierimus vocem Domini Dei nostri.

7. Cum autem completi essent decem dies, factum est verbum Domini ad Jeremiam.

8. Vocavitque Johanan filium Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, et universum populum a minimo usque ad magnum,

9. et dixit ad eos: Haec dicit Dominus Deus Israel, ad quem misistis me, ut prosternerem preces vestras in conspectu ejus:

10. Si quiescentes manseritis in terra hac, aedificabo vos, et non destruam: plantabo, et non evellam, jam enim placatus sum super malo, quod feci vobis.

11. Nolite timere a facie regis Babylonis, quem vos pavidi formidatis: nolite metuere eum, dicit Dominus, quia vobiscum sum ego, ut salvos vos faciam, et eruam de manu ejus.

12. Et dabo vobis misericordias, et miserebor vestri, et habitare vos faciam in terra vestra.

13. Si autem dixeritis vos: Non habitabimus in terra ista, nec audiemus vocem Domini Dei nostri,

14. dicentes: Nequaquam, sed ad terram Aegypti pergemus, ubi non videbimus bellum, et clangorem tubae non audiemus, et famem non sustinebimus, et ibi habitabimus:

15. propter hoc nunc audite verbum Domini, reliquiae Juda: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Si posueritis faciem vestram, ut ingrediamini Aegyptum, et intraveritis, ut ibi habitetis:

16. gladius, quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Aegypti, et fames, pro qua estis solliciti, adhaerebit vobis in Aegypto, et ibi moriemini.

17. Omnesque viri, qui posuerunt faciem suam, ut ingrediantur Aegyptum, ut habitent ibi, morientur gladio et fame et peste: nullus de eis remanebit, nec effugiet a facie mali, quod ego afferam super eos.

18. Quia haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Sicut conflatus est furor meus, et indignatio mea super habitatores Jerusalem, sic con-

rozkażesz w imieniu Boga. — *Między nami.* Pomiędzy księżętami i ludem z jednej strony, a Jeremiaszem z drugiej.

6. *Choć dobre... chociaż złe.* Czy co łatwego, czy przykrego, trudnego i ciężkiego rozkażesz; czy rzeczy pomyślne, czy przeciwnie nam oznajmisz. Tu jest koniec bardzo długiego nawiasu, który się rozpoczął w r. 40, w. 2, a z wierszem następnym poczyna się prorocstwo. Patrz co się rzekło, r. 40, w. 1.

7. *Dziesięć dni.* Długo się ociągał Bóg z odpowiedzią, gdyż widział że to będzie ze szkodą dla tych buntowników, z powodu wyraźnego uporu i nieposłuszeństwa przeciw zakazowi Bożemu.

10. *Pobuduję was.* Ustale i rozmnożę. Nie chciał Bóg żeby Żydzi szli do Egiptu, aby się czasem nie stali ba-

śli nie według każdego słowa, w którym cię pośle Pan Bóg twój do nas, tak uczynimy.

6. Choć dobre będzie, chocia złe, głosu Pana Boga naszego, do którego cię posyłamy, posłuszni będziemy, aby nam dobrze było, gdy usłuchamy głosu Pana Boga naszego.

7. A gdy wyszło dziesięć dni, stało się słowo Pańskie do Jeremiasza.

8. Y zawołał Johanan syna Karee, y wszystkich przelożonych waleczników, którzy z nim byli, y wszystkiego ludu od najmniejszego aż do wielkiego,

9. y rzekł do nich: To mówi Pan Bóg Izraelów do któregości mię posłał, abych przelożył prośby wasze przed obliczem iego:

10. Jeśli spokojnie mieszkać będziecie w téj ziemi, pobuduję was, a nie rozwałę, nasadę, a nie powyrwam, bom już ublagany nad złém, którem wam uczynił.

11. Nie bójcie się od oblicza króla Babilońskiego, którego się wy lękaiacie boicie: nie bójcie się go; mówi Pan, bom ia z wami iest, abych was wybawił, y wyrwał z ręki iego.

12. Y dam wam litości, y zlituję się nad wami, y uczynię że będziecie mieszkać w ziemi waszey.

13. Lecz iesli wy rzeciecie: Nie będziemy mieszkać w téj ziemi, ani będziemy słuchać głosu Pana Boga naszego,

14. mówiac: Nie, ale do ziemie Egypcijskiej pójdziemy, gdzie nie uyżrzemy wojny, y głosu traby nie uslyszemy, y głodu cierpieć nie będziemy, y tam mieszkać będziemy:

15. dla tego słuchaycie teraz głosu Pańskiego ostatku Judy: To mówi Pan zastępów Bóg Izraelski: Jeśli położycie oblicze wasze isć do Egiptu, y wnidziecie abyście tam mieszkali:

16. miecz, którego się wy boicie, tam was ogarnie, w ziemi Egypcijskiej, a głód dla którego się troszcycie, przylgnie do was w Egypcie, y tam pomrzecie.

17. Wszyscy też mężowie, którzy położyli twarz swoię, aby weszli do Egiptu, aby tam mieszkali, pomra od miecza, od głodu, y od moru: żaden z nich nie zostanie, ani uydzie przed złém, które ia przyniosę na nie.

18. Bo to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Jako się zlał gniew mój y zapalczywość moia na obywatele Jerozolimskie, tak się zleie gniew mój

wochwalcami na wzór pogan tam mieszkających, jak się pokazuje r. 44, 8. — *Bom już ublagany nad złém.* Już dosyć was ukarałem, i dla tego jużem jest ublagany, i z wami się pojednałem.

14. *Nie.* Niusłuchamy głosu Pańskiego, nieuczynimy co Bóg rozkazał, lecz raczej pójdziemy do Egiptu.

15. *Dla tego.* Dla tych słów, jeśli je przypadkiem powiecie; albo dla tego, jeśli to uczynicie. — *Jeśli położycie oblicze wasze.* Hebraizm. Położyć oblicze aby isć, znaczy mieć stały zamiar gdzie isć; albowiem ci którzy uparcie do jakiego miejsca zdążają, do niego tak zwracają oblicze swoje, iż żadnym postrachem odwrócić się nie dają. Patrz Luk. 9, 51.

18. *Będziecie nu przysięgę.* Będziecie na przekleństwo i przysięgę złączoną z zaklęciem się; tak, iż przysięga-

habitu indignatio mea super vos cum ingressi fueritis Aegyptum, et eritis in jusjurandum et in stuporem, et in maledictum et in opprobrium, et nequaquam ultra videbitis locum istum.

19. Verbum Domini super vos, reliquiae Juda: Nolite intrare Aegyptum: scientes scietis, quia obstatalus sum vos hodie,

20. quia decepistis animas vestras: vos enim misistis me ad Dominum Deum nostrum dicentes: Ora pro nobis ad Dominum Deum nostrum, et juxta omnia quaecumque dixerit tibi Dominus Deus noster, sic annuntia nobis, et faciemus.

21. Et annuntiavi vobis hodie, et non audistis vocem Domini Dei vestri super universis, pro quibus misit me ad vos.

22. Nunc ergo scientes scietis, quia gladio et fame et peste moriemini in loco, ad quem voluistis intrare, ut habitaretis ibi.

na was, gdy wnidziecie do Egiptu, y będziecie na przysięgę, y na zdumienie, y na zlorzeczenie, y na hańbę, a nie użyżycie więcey tego mieysca.

19. Słowo Pańskie na was ostalku Judy: Nie wchodźcie do Egiptu: wiedząc będziecie wiedzieć, iż się oświadczam na was dzisiaj,

20. żeście zwiedli dusze wasze: boście wy mnie posłali do Pana Boga naszego, mówiąc: Módl się za nami do Pana Boga naszego, a wedle wszystkiego cokolwiek tobie rzecze Pan Bóg nasz, tak nam oznaymi, a uczynimy.

21. Y oznaymiłem wam dzisiaj, a nie usłuchałście głosu Pana Boga waszego we wszystkim, o co mię do was posłał.

22. A tak teraz wiedząc wiedzieć będziecie, że mieczem, y głodem, y morem pomrzecie na mieyscu, do którego chcieliście iść, abyście tam mieszkali.

CAPUT XLIII.

ROZDZIAŁ 43.

O udaniu się Żydów wbrew woli Bożej do Egiptu, i uprowadzeniu tam z sobą Jeremiasza i Barucha.

1. Factum est autem, cum complexset Jeremias loquens ad populum universos sermones Domini Dei eorum, pro quibus miserat eum Dominus Deus eorum ad illos, omnia verba haec,

2. dixit Azarias filius Osajae, et Johanan filius Caree, et omnes viri superbi, dicentes ad Jeremiam: Mendacium tu loqueris: non misit te Dominus Deus noster, dicens: Ne ingrediamini Aegyptum, ut habitetis illic.

3. Sed Baruch filius Neriae incitat te adversum nos, ut tradat nos in manus Chaldaeorum, ut interficiat nos, et traduci faciat in Babylonem.

4. Et non audivit Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum, et universus populus vocem Domini, ut manerent in terra Juda,

5. sed tollens Johanan filius Caree, et universi principes bellatorum universos reliquiarum Juda, qui reversi fuerant de cunctis gentibus, ad quas fuerant ante dispersi, ut habitarent in terra Juda:

6. viros, et mulieres et parvulos, et filias regis, et omnem animam, quam reliquerat Nabuzardan princeps militiae cum Godolia filio Ahicam, filii Saphan, et Jeremiam prophetam, et Baruch filium Neriae.

7. Et ingressi sunt terram Aegypti, quia non

jący będą mówili: jeśli kłamię, niech mnie Bóg zatraci, tak jak zatracił Żydów, którzy wbrew woli Bożej uciekli do Egiptu.—*Zdumienie.* Wszyscy widzący wasz upadek będą się zdumiewali i wam zlorzeczyli jako upartym, i na zawsze będzie łączona z waszą pamięcią wzgarda i hańba tego nieposłuszeństwa.

19. *Słowo Pańskie na was.* Słowo Pańskie, które jest przeciwko wam, to jest, które zaraz dołącze.—*Wiedząc będziecie wiedzieć.* Jeśli więc chcecie iść, wiedźcie i pamiętajcie na to co wam przepowiadał, zaklinając was żebyście byli posłusznymi Bogu.

20. *Zwiedli dusze wasze.* Gdyście sądzili na przysięgali, że będziecie gotowymi do przyjęcia rozkazów Bo-

1. Y stało się, gdy skończył Jeremiasz mówić do ludu wszystkie mowy Pana Boga ich, z którymi go posłał Pan Bóg ich do nich, wszystkie te słowa,

2. rzekł Azariasz syn Ozaiasza, y Johanan syn Karee, y wszyscy mężowie pyszni, mówiąc do Jeremiasza: Kłamstwo ty mówisz, nie posłał cię Pan Bóg nasz, mówiąc: Nie wchodźcie do Egiptu, abyście tam mieszkali,

3. Ale Baruch syn Neriaszów podczuwa cię na nas, aby nas wydał w ręce Chaldecyzyków, aby nas pomordował, y zaprowadził do Babilonu.

4. Y nie usłuchał Johanan syn Karee, y wszyscy przełożeni waleczników, y wszystkie lud głosu Pańskiego, żeby mieszkali w ziemi Judzkiej,

5. ale wzięwszy Johanan syn Karee, y wszyscy przełożeni waleczników, wszystkie ostatek Judy, którzy się byli wrócili od wszystkich narodów, do których przed tym byli rozproszeni, aby mieszkali w ziemi Judzkiej:

6. mężę, y niewiasty, y dzieci, y córki królewskie, y każdą duszę, którą był zostawił Nabuzardan hetman z Godoliaszem synem Ahikam syna Saphan, y Jeremiasza proroka, y Barucha syna Neriasza.

7. Y weszli do ziemie Egiptzkiej, bo nie byli

zych. Albo zwiedliście Boga, o ile z was jest, z niebezpieczeństwem i szkodą dusz waszych.

22. *Na mieyscu, do którego.* W Egipcie.

R. 43.—1. *Wszystkie te słowa.* Które tylko co były wyrażone w poprzedzającym rozdziale.

3. *Baruch syn Neriaszów podczuwa cię.* Który był może gorętszego umysłu niż Jeremiasz, to samo wmałwiał Żydom z większą żywością i gwałtownością; zkąd się w nich zrodziło podejrzenie, że on jest sprawcą odprowadzania Żydów iżby nie szli do Egiptu.

6. *Córki królewskie.* Patrz r. 41, 10.

7. *Aż do Tafsus.* Stołeczne miasto Egiptu i rezyden-

obedierunt voci Domini, et venerunt usque ad Taphnis.

8. Et factus est sermo Domini ad Jeremiam in Taphnis, dicens:

9. Sume lapides grandes in manu tua, et abscondes eos in crypta, quae est sub muro latericio in porta domus Pharaonis in Taphnis, cernentibus viris Judaeis,

10. et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego mittam et assumam Nabuchod regem Babylonis servum meum, et ponam thronum ejus super lapides istos, quos abscondi, et statuet solium suum super eos.

11. Veniensque percutiet terram Aegypti: quos in mortem, in mortem, et quos in captivitatem, in captivitatem, et quos in gladium, in gladium.

12. Et succendet ignem in delubris deorum Aegypti, et comburet ea, et captivos ducet illos, et amicitur terra Aegypti, sicut amicitur pastor palio suo, et egredietur inde in pace.

13. Et conteret statuas domus Solis, quae sunt in terra Aegypti, et delubra deorum Aegypti comburet igni.

posłuszni głosu Pańskiego, y przyszli aż do Taphnis,

8. y stała się mowa Pańska do Jeremiasza w Taphnis, mówiąc:

9. Weźmi kamienie wielkie w rękę twoję, a skryj je w sklepie, który jest pod murem cegielnym, w bramie domu Pharaonowego w Taphnis, przed oczyma mężów Judzkich,

10. y rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Oto ja posłę y wezmę Nabuchodonozora króla Babilońskiego sługę mego, a położę stolicę jego na tym kamieniu, którem skrył, y postawi stolicę swą na nich.

11. A przyszedłszy porazi ziemię Egypcia, które na śmierć, na śmierć; a które w niewolę, w niewolę; a które pod miecz, pod miecz.

12. Y zapali ogień we zborach bogów Egypcia, a spali je, y weźmie je w niewolę, y odzieje się ziemią Egypcia, jako się pasterz odziewa płaszczem swoim, y wynidzie z tamtąd w pokoju.

13. Y skruszy słupy domu słonecznego, które są w ziemi Egypcia, a zbory bogów Egypcia ogniem spali.

CAPUT XLIV.

ROZDZIAŁ 44.

O strofowaniu Żydów za batwochwalstwo, i o zapowiedzi kar Bożych.

1. Verbum, quod factum est per Jeremiam ad omnes Judaeos, qui habitabant in terra Aegypti, habitantes in Magdalo et in Taphnis, et in Memphis et in terra Phatures, dicens:

2. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Vos vidistis omne malum istud, quod adduxi super Jerusalem, et super omnes urbes Juda: et ecce, desertae sunt hodie, et non est in eis habitator,

3. propter malitiam, quam fecerunt, ut me ad iracundiam provocarent, et irent, ut sacrificarent, et colerent deos alienos, quos nesciebant et illi, et vos, et patres vestri.

1. Słowo, które się stało przez Jeremiasza do wszech Żydów, którzy mieszkali w ziemi Egypcia, którzy mieszkali w Magdalu, y w Taphnis, y w Memphis, y w ziemi Phatures, rzekąc:

2. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Wyście widzieli to wszystko złe, którem przywiódł na Jeruzalem, y na wszystkie miasta Judzkie: a oto puste są dzisiaj, y nie masz w nich obywatela,

3. dla złości, którą czynili, aby mię do gniewu przywiedli, aby szli a ofiarowali, y służyli bogom cudzym, których nie znali y oni, y wy, y oycowie waszy.

cya Faraona, gdzie Mojżesz czynił swoje cuda, to jest na polu Taneas, czyli Tanis, albo Taphnis. Psal. 77, 43.

9. *Kamienie wielkie.* Jakie się kłaść zwykły w głębi fundamentu.—*Skryj je.* Pod ziemią, jakby kładąc fundament na jaką budowę, i jakby budując z nich tron, dla oznaczenia, iż król Babiloński zawładnąwszy Egypcem położy tron swój w Taphnis.—*Pod murem cegielnym.* Egypci bowiem błotnisty obfitował w ceglane domy.—*W bramie.* Przy bramie, lub od strony bramy pałacu Faraonowego, każe tak uczynić dla pokazania, iż gdzie był wtedy dom Faraonowy, tam ma być dom Nabuchodonozorowy, i chce tym czynem dać do zrozumienia, że Żydzi, którzy uciekali od Nabuchodonozora, przedź jeszcze trafią na niego.

10. *Oto ja posłę.* Posłów którzy go wezwą: posłami zaś są natchnienia, i myśl przyjscia jemu narzucona.—*Sługę mego.* Którego posługi używam, jako siepacza, dla ukarania zbrodni Żydów i Egipczyków.—*Którym skrył.* Przez Jeremiasza.

11. *Które na śmierć, na śmierć.* Których przeznaczyłem na śmierć, miecz lub niewolę, tych Nabuchodonozor wyda na śmierć, niewolę lub miecz.

12. *Weźmie je w niewolę.* Bogów złotych i srebrnych Egipczyków uprowadzi do Babilonu. Albo je, to jest Egipczyków: ci bowiem w wyrazie *Egipskich*, który poprzedza, niewyraźnie się zawierają.—*Odzieje się.* Nabuchodonozor.—*Ziemię Egipską.* Lupami ziemi Egipskiej.—*Jako się pasterz odziewa płaszczem swoim.* Jako pasterz, gdy chce przejść z jednego miejsca na drugie, odziewa się płaszczem swoim, i bierze wszystko na ramiona co tylko posiada; tak król Babiloński odejdzie obciążony łupami Egiptu. Albo się oznacza tem podobieństwem łatwość z jaką weźmie Egypci — *Wynidzie z tamtąd w pokoju.* Pomyślnie, bez żadnej szkody i oporu.

13. *Słupy domu słonecznego.* Świątyni w której Egipczycy oddawali cześć słońcu. Albo pod imieniem *domu słonecznego*, rozumie miasto Heliopolis, gdyż i LXX mają, *posaggi Heliopolis*.

R. 44. — 1. *Magdalu.* Miasto Egipskie. — *Taphnis.* Patrz r. 43, 7.—*Fatures.* Miasto Egipskie, które się też nazywało Fetros, Fatros czyli Patros.

3. *Abymię do gniewu przywiedli.* Przywodząc mię do gniewu; tak iż mię przywodzi do gniewu.

4. Et misi ad vos omnes servos meos prophetas de nocte surgens, mittensque et dicens: Nolite facere verbum abominationis hujuscemodi, quam odivi.

5. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, ut converterentur a malis suis, et non sacrificarent diis alienis.

6. Et conflata est indignatio mea et furor meus, et succensa est in civitatibus Juda et in plateis Jerusalem, et versae sunt in solitudinem et vastitatem secundum diem hanc.

7. Et nunc haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Quare vos facitis malum grande hoc contra animas vestras, ut intereat ex vobis vir et mulier, parvulus et lactens de medio Judae, nec relinquatur vobis quidquam residuum,

8. provocantes me in operibus manuum vestrarum, sacrificando diis alienis in terra Aegypti, in quam ingressi estis, ut habitetis ibi, et dispereatis, et sitis in maledictionem et in opprobrium cunctis gentibus terrae?

9. Numquid oblitus estis mala patrum vestrorum, et mala regum Juda, et mala uxorum ejus, et mala vestra, et mala uxorum vestrarum, quae fecerunt in terra Juda, et in regionibus Jerusalem?

10. Non sunt mundati usque ad diem hanc, et non timuerunt, et non ambulaverunt in lege Domini, et in praeceptis meis, quae dedi coram vobis et coram patribus vestris.

11. Ideo haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego ponam faciem meam in vobis in malum, et disperdam omnem Judam. (*Amos. 9, 4.*)

12. Et assumam reliquias Judae, qui posuerunt facies suas, ut ingrederentur terram Aegypti, et habitarent ibi, et consumerentur omnes in terra Aegypti: cadent in gladio et in fame, et consumerentur a minimo usque ad maximum in gladio, et in fame morientur, et erunt in jusjurandum et in miraculum, et in maledictionem, et in opprobrium.

13. Et visitabo super habitatores terrae Aegypti, sicut visitavi super Jerusalem in gladio et fame et peste.

14. Et non erit, qui effugiat, et sit residuus de reliquiis Judaeorum, qui vadunt, ut peregrinentur in terra Aegypti, et revertantur in terram Juda, ad quam ipsi elevant animas suas, ut revertantur, et habitent ibi: non revertentur, nisi qui fugerint.

4. Y posylałem wszystkie sługi moje proroki w nocy wstając, a posyłaiać y mówiać: Nie czynicie słowa brzydlivości takię, który nienawidzę.

5. A nie sluchali, ani nachylili ucha swego, aby się nawrócili od złości swoich, a nie ofiarowali bogóm cudzym.

6. Y złał się gniew mój, y zapalczywość moja, y zapaliła się po mieściech Judzkich, y po ulicach Jerozolimskich, y obrócili się w pustki y wzburzenie wedle dnia tego.

7. A teraz to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Czemu wy czynicie złość tę wielką przeciw duszom waszym, aby wyginał z was mąż y niewiasta, dziecię y ssące z pośrodku Judy, aby wam nie zostało szatku żadnego?

8. drażniąc mię uczynkami rąk waszych, ofiarując bogóm cudzym w ziemi Egypckiej, do którejście weszli, abyście tam mieszkali, abyście wyginęli, y byli przeklinaniem y urąganiem wszystkim narodom ziemie?

9. Ażście zapomnieli złości oyców waszych, y złości królów Judzkich, y złości żon ich, i złości waszych, y złości żon waszych, które czynili w ziemi Judzkiej, y po ulicach Jerozolimskich?

10. Nie oczyścili się aż do dnia tego, y nie bali się, ani chodzili w zakonie Pańskim, y przykazaniach moich, którem dał przed wami, y przed oycy waszymi.

11. Przetoż to mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Oto ja położę oblicze moje na was, na złe, a wytracę wszystkiego Judę.

12. Y zabiorę ostatek Judy, którzy położyli twarze swe, aby weszli do ziemie Egypckiej, y mieszkali tam, y zniszciają wszyscy w ziemi Egypckiej, polegą od miecza, y od głodu, y zniszczeni będą od najmniejszego aż do największego, od miecza, y od głodu pomra, y będą na przysięgę, y na dziw, y zlorzeczenie, y hańbę.

13. Y nawiedzę obywatelę ziemie Egypckiej, iakom nawiedził Jeruzalem, mieczem, głodem, y morem.

14. Y nie będzie ktoby uszedł, y został z ostatku Żydów, którzy idą żeby gośćmi byli do ziemie Egypckiej: ażeby się wrócili do ziemie Judzkiej, do której oni podnoszą dusze swe, aby się wrócili, y mieszkali tam: nie wróca się, jedno którzy ujdą.

4. W nocy wstając. Z wielką czujnością i usiłowaniem.—Słowa brzydlivości. Rzeczy tej obrzydliwej.

6. Złał się gniew mój. Stopniał i wylał się jako potok ognisty.—Wedle dnia tego. Jak się ukazuje dzisiaj.

7. Aby wyginał. To wam zjedna zagubę, wam, żonom i dzieciom waszym.

8. Przeklinaniem. Patrz r. 42, 18.

9. Ażście zapomnieli. Czyliście się stali lepszymi jak ojcowie wasi, gdyście widzieli ich karanie? Bynajmniej.

10. Nieoczyścili się. Tak wyż. r. 2 i 30 się mówi Próżno karal syny wasze, karania nie przyjęli.—Ktorem dał przed wami. Ktorem dał do zachowania. Tak Ekklezyastyk 45, 6, się mówi: Podał mu oblicznie

przykazania, i zakon żywo^{ta} i umiejętności.

11. Położę oblicze moje na was na złe. Rozgniewam się na was, wejrę na was obliczem zagniewanem: albo przedsięwzmem pewny i stały zamiar czynienia wam złe. Tak wyż. r. 21, 10: Bom położyl oblicze moje na to miasto na złe, a nie na dobre.

12. Którzy położyli twarze swe. Którzy uparcie chcieli udać się do ziemi Egipskiej. Patrz wyż. r. 42, 15 i 17.—Będą na przysięgę. Patrz wyż. r. 42, 18.—Na dziw. To samo jest co się mówi r. 42, 18, na zdumienie.

13. Nawiedzę. Ukarzę, dokonam pomsty.

14. Do której oni podnoszą dusze swe. Do której oni jak najbardziej pragną powrócić. Albo do której się spodziewają wrócić.—Jedno którzy ujdą. Z Egiptu.

15. Responderunt autem Jeremiae omnes viri scientes, quod sacrificarent uxores eorum diis alienis, et universae mulieres, quarum stabat multitudo grandis, et omnis populus habitantium in terra Aegypti in Phatures, dicentes:

16. Sermonem, quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te,

17. sed facientes faciemus omne verbum, quod egredietur de ore nostro, ut sacrificemus reginae coeli, et libemus ei libamina, sicut fecimus nos, et patres nostri, reges nostri, et principes nostri in uribus Juda, et in plateis Jerusalem: et saturati sumus panibus, et bene nobis erat, malumque non vidimus.

18. Ex eo autem tempore, quo cessavimus sacrificare reginae coeli, et libare ei libamina, indigemus omnibus, et gladio et fame consumti sumus.

19. Quodsi nos sacrificamus reginae coeli, et libamus ei libamina: numquid sine viris nostris fecimus ei placetas ad colendum eam, et libandum ei libamina?

20. Et dixit Jeremias ad omnem populum, adversum viros et adversum mulieres, et adversum universam plebem, qui responderant ei verbum, dicens:

21. Numquid non sacrificium, quod sacrificastis in civitatibus Juda, et in plateis Jerusalem vos et patres vestri, reges vestri, et principes vestri, et populus terrae, horum recordatus est Dominus, et ascendit super eum?

22. Et non poterat Dominus ultra portare propter malitiam studiorum vestrorum, et propter abominationes, quas fecistis, et facta est terra vestra in desolationem, et in stuporem et in maledictum eo, quod non sit habitator, sicut est dies haec.

23. Propterea, quod sacrificaveritis idolis, et peccaveritis Domino, et non audieritis vocem Domini, et in lege, et in praeceptis, et in testimoniis ejus non ambulaveritis, idcirco evenerunt vobis mala haec, sicut est dies haec.

24. Dixit autem Jeremias ad omnem populum, et ad universas mulieres: Audite verbum Domini, omnis Juda, qui estis in terra Aegypti:

25. Haec inquit Dominus exercituum, Deus Israel, dicens: Vos et uxores vestrae locuti estis ore vestro, et manibus vestris implestis, dicentes: Faciamus vota nostra, quae vovimus, ut sacrificemus reginae coeli, et libemus ei libamina: implestis vota vestra, et opere perpetrastis ea.

15. Y odpowiedzieli Jeremiaszowi wszyscy mężowie wiedzący, że ich żony ofiarowały bogom cudzym: y wszystkie niewiasty, których stało mnóstwo wielkie, y wszytek lud mieszkających w ziemi Egypckięy, w Phatures, rzekąc:

16. Mowy, którąś mówił do nas imieniem Pańskim, nie usłuchamy od ciebie,

17. ale czyniąc uczynimy każde słowo które wyjdzie z ust naszych, żebyśmy ofiarowali królowey niebieskięy, y ofiarowali ięy mokre ofiary iakośmy czynili, my y oycowie naszy, królowie naszy, y książęta nasze w mieściech Judzkich, y po ulicach Jeruzolimskich: a najadaliśmy się chleba, y dobrze nam było, y nie widzieliśmy złego.

18. Lecz od onego czasu któregośmy przestali ofiarować królowey niebieskięy, ofiarować ięy mokre ofiary, na wszystkim nam schodzi, y zniszczyliśmy od miecza, y od głodu.

19. Lecz jeśli my ofiarujemy królowey niebieskięy y ofiarujemy ięy mokre ofiary: azaśmy bez mężów naszych czynili ięy placki ku służbie ięy, y ku ofiarowaniu ięy mokrych ofiar?

20. Y mówił Jeremiasz do wszystkiego ludu, przeciwko mężóm, y przeciw niewiastóm, y przeciw wszemu ludowi, którzy mu byli odpowiedzieli rzekąc:

21. Aza nie ofiara którąście ofiarowali w mieściech Judzkich, y na ulicach Jeruzalem wy y oycowie waszy, królowie waszy, y książęta wasze, y lud ziemi? na toć wspominał Pan, y wstąpiło na serce iego.

22. Y nie mógł Pan dalej znosić dla złości spraw waszych, y dla obrzydłości któreście czynili: y stała się ziemia wasza spustoszeniem, y zdumieniem, y przeklęctwem dla tego, że niemasz obywatela, iako ten dzień iest.

23. Dla tego iżeście ofiarowali bałwanóm, y zgrzeszyliście Panu: y nie słuchaliście głosu Pańskiego, y w zakonie, y przykazaniach, y w świadectwach iego nie chodziliście: dla tego przyszło na was to złe, iako ten dzień iest.

24. Y rzekł Jeremiasz do wszego ludu, y do wszech niewiast: Słuchajcie słowa Pańskiego wszytek Judo, którzyście w ziemi Egypckięy.

25. To mówi Pan zastępów Bóg Izraelów, rzekąc: Wy y żony wasze mówiliście usta swięmi, y wypełniliście rękami waszemi, mówiąc: Czynimy szluby nasze któreśmy szlubili, żebyśmy ofiarowali królowey niebieskięy, y ofiarowali ięy mokre ofiary. Wypełniliście szluby wasze, y skutknieście ie wykonali.

16. Mowy. Nie będziemy tobie posłusznymi w rzeczy, którą nam y imieniu Boga oznajmiłeś.

17. Czyniąc uczynimy. Zgola uczynimy.—Kaźde słowo które wyjdzie z ust naszych. Cokolwiek się nam podoba. Nie uczynimy tego co ty mówisz, lecz co my mówimy.—Królowey niebieskięy. Księżycowi, który jest na niebie jakby królową gwiazd.—A najadaliśmy się. Partykuła a kładzie się zamiast dla tego; jakby rzekł: Nasyciliśmy się dla tego, żeśmy czcili królowę nieba.

19. Azaśmy bez mężów. Nie czyniliśmy za własną radą i powagą, lecz za upomnieniami i pomocą naszych mężów. Patrz wyż. r. 7 i 18.

21. Wspominał Pan. Żeby karać.—Wstąpiło na serce jego. Rozgniewało go, albo przyszło mu na myśl.

22. I nie mógł Pan dalej znosić. Mówi o Bogu na sposób ludzki i wyraża, że grzechy Żydów były niezmiernie ciężkie, i nie do zniesienia.—Jako ten dzień jest. Aż do dnia dzisiejszego: albo jak dziś widać, i jak się dziś mają rzeczy.

26. Ideo audite verbum Domini, omnis Juda, qui habitatis in terra Aegypti: Ecce, ego juravi in nomine meo magno, ait Dominus, quia nequam ultra vocabitur nomen meum ex ore omnis viri Judaei dicentis: Vivit Dominus Deus, in omni terra Aegypti.

27. Ecce, ego vigilabo super eos in malum, et non in bonum, et consumentur omnes viri Juda, qui sunt in terra Aegypti, gladio et fame, donec penitus consumantur.

28. Et qui fugerint gladium, revertentur de terra Aegypti in terram Juda viri pauci, et scient omnes reliquiae Juda ingredientium terram Aegypti, ut habitent ibi: cujus sermo compleatur, meus, an illorum.

29. Et hoc vobis signum, ait Dominus, quod visitem ego super vos in loco isto, ut sciatis, quia vere complebuntur sermones mei contra vos in malum.

30. Haec dicit Dominus: Ecce, ego tradam Pharaonem Ephree regem Aegypti in manu inimicorum ejus, et in manu quaerentium animam illius, sicut tradidi Sedeciam regem Juda in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, inimici sui et quaerentis animam ejus.

26. Przetóż słuchajcie słowa Pańskiego wszytek Judo, którzy mieszkać w ziemi Egypckiéy: Otom ia przysięgł na imię moje wielkie, mówi Pan, że nie będzie więcéy wzywane imię moje ustami żadnego męża Żyda, mówiącego: Żywie Pan Bóg we wszytkiéy ziemi Egypckiéy.

27. Oto ia będę czuł nad nimi na złe a uie na dobre: y zniszcza i wszyscy mężowie Judzcy, którzy są w ziemi Egypckiéy, mieczem y głodem, aż do szętu wygina.

28. A którzy uydą miecza, wróca się z ziemi Egypckiéy do ziemi Judzkiéy mężów mało: y dozna wszytek ostatek Judy, który wszedł do ziemi Egypckiéy, aby tam mieszkał, czyie się słowo wypełni, moieli abo ich.

29. A to wam znakiem, mówi Pan, że ia was nawiedze na tym mieyscu: abyście wiedzieli że się prawdziwie spełnia mowy moje przeciwko wam na złe.

30. To mówi Pan: Oto ia podam Pharaona Ephree króla Egypckiego w rękę nieprzyaciół jego, y w rękę szukających dusze jego: iakom podał Sedeciasza króla Judzkiego w rękę Nabuchodonozora króla Babilońskiego nieprzyaciela jego, y szukającego dusze jego.

CAPUT XLV.

ROZDZIAŁ 45.

O strofowaniu proroka Barucha za jego narzekanie na Boga i t. d.

1. Verbum, quod locutus est Jeremias propheta ad Baruch filium Neriae, cum scripsisset verba haec in libro ex ore Jeremiae, anno quarto Joakim filii Josiae regis Juda, dicens:

2. Haec dicit Dominus Deus Israel ad te Baruch;

3. Dixisti: Vae misero mihi, quoniam addidit Dominus dolorem dolori meo: laboravi in gemitu meo, et requiem non inveni.

4. Haec dicit Dominus: Sic dices ad eum: Ecce, quos aedificavi, ego destruo: et quos plantavi, ego evello, et universam terram hanc.

5. Et tu quaeris tibi grandia? noli quaerere, quia, ecce, ego adducam malum super omnem carnem, ait Dominus, et dabo tibi animam tuam in salutem in omnibus locis, ad quaecumque perrexeris.

1. Słowo, które mówił Jeremiasz prorok do Barucha syna Neriasza, gdy napisał te słowa w księgach z ust Jeremiaszowych, roku czwartego Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego, rzekąc:

2. To mówi Pan Bóg Izraelów do ciebie Baruchu:

3. Mówileś: Biada mnie nędznemu, bo przyczynił Pan boleści do boleści moiéy, upracowałem się we wzdychaniu moim, a nie znalazłem odpoczynienia.

4. To mówi Pan: Tak rzeczesz do niego: Oto którem zbudowałem rozwalam; a którem nasadził, ia wyrwam, y wszytkę tę ziemię.

5. A ty szukasz sobie wielkich? nie szukay: bo oto ia przywiodę złe na wszelkie ciało, mówi Pan, y dam tobie duszę twoją na zbawienie na wszytkich mieyscach dokądkolwiek pójdziesz.

26. *Przysięgł.* Przysięgam: czas przeszły zamiast terażniejszego.—*Na imię moje wielkie.* Na imię moje, które jest wielkie.—*Ze nie będzie więcéy wzywane imię moje.* Nie będą więcéy wzywali Żydzi, którzy są w Egipcie, imienia mego na przysięgę, gdyż wszyscy pogina.

27. *Będę czuł (czuwał).* Będę się pilnie starał im szkodzić.

28. *Którzy uydą miecza.* Wprzód nim przyjdzie.

29. *Nawiedzę.* Ukarzę, zagubię.

30. *Faraona Efree.* Efree jest imię własne. LXX. Wafrem nazywają. Faraon nazwisko było godności królewskiej, wszyscy bowiem królowie Egipscy nazywali się Faraonami.

R. 45.—1. *Te słowa.* Nie tego lub poprzedzającego rozdziału, lecz te, które były przywiedzione w r. 36, 2; wraca tu zatem Jeremiasz do czasów dawniejszych, gdyż jak nieraz wzmiankowaliśmy, nie zachowuje ciągu historycznego, ani porządku czasu.—*Z ust Jeremiaszowych.* Z tego co dyktował Jeremiasz.

3. *Przyczynił Pan boleści do boleści moiéy.* Pracy do pracy, gdy rozkazał Pan przepisać to samo proroctwo, iniektóre rzeczy dodał, które się w niem wrzody nie zawierały. Jer. r. 36, 28. Niebezpieczeństwo także do niebezpieczeństwa; albowiem gdy się wywikłał z niebezpieczeństwa na które się naraził z powodu pierwszego pisania, jak mamy r. 36, 26, znowu się wystawiał na to samo niebezpieczeństwo.

4. *Oto którem zbudowałem, rozwalam.* Gdy całe to królestwo i którzy w niem przebywają, doświadczają gwałtownych nieszczęść odemnie zesłanych, ty sam jeden tylko będziesz szukał spoczynku, i ginącej rzeczywistości wedle sił twoich dopomóż nie zechcesz?

5. *Suchasz sobie wielkich.* Wielkich przywilejów, wielkiego, rzadkiego, niezwyčajnego spokoju, gdy inni pracują.—*I dam tobie duszę twoją na zbawienie.* Nie lękaj się wszakże niebezpieczeństwa; albowiem duszę twoją, to jest, życie twoje wyrwę z niebezpieczeństw, ocale.

CAPUT XLVI.

ROZDZIAŁ 46.

O groźbach przeciw Egipcjom, y obietnicy wyswobodzenia Żydów.

1. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra gentes.

2. Ad Aegyptum adversum exercitum Pharaonis Nechao regis Aegypti, qui erat juxta fluvium Euphraten in Charkamis, quem percussit Nabuchodonosor rex Babilonis, in quarto anno Joakim filii Josiae regis Juda:

3. Praeparate scutum et clypeum, et procedite ad bellum:

4. jungite equos, et ascendite equites, state in galeis, polite lanceas, induite vos loriceis.

5. Quid igitur? vidi ipsos pavidos et terga vertentes, fortes eorum caesos: fugerunt conciti, nec respexerunt: error undique, ait Dominus.

6. Non fugiat velox, nec salvari se putet fortis: ad aquilonem juxta flumen Euphraten victi sunt, et ruerunt.

7. Quis est iste, qui quasi flumen ascendit, et veluti fluviorum, intumescunt gurgites ejus?

8. Aegyptus, fluminis instar ascendit, et velut flumina movebantur fluctus ejus, et dicet: Ascendens operiam terram, perdam civitatem, et habitatores ejus.

9. Ascendite equos, et exultate in curribus, et procedant fortes, Aethiopia, et Libyes tenentes scutum, et Lydii arripientes et jacentes sagittas.

10. Dies autem ille Domini Dei exercituum dies ultionis, ut sumat vindictam de inimicis suis: devorabit gladius, et saturabitur et inebriabitur sanguine eorum, victima enim Domini Dei exercituum in terra aquilonis juxta flumen Euphraten.

11. Ascende in Galaad, et tolle resinam, virgo

1. Słowo Pańskie które się stało do Jeremiasza proroka przeciw narodóm.

2. Na Egypt, przeciw wojsku Pharaona Nechao króla Egypckiego, który był nad rzeką Euphratesem w Charkamis, którego poraził Nabuchodonosor król Babiloński, czwartego roku Joakima syna Jozaszowego króla Judzkiego:

3. Gotujcie tarcz y pawezę, a wychodźcie na wojnę:

4. zaprzagajcie konie, a wsiadajcie iedni: stancie w helmiech, wycierajcie oszczypy, oblecźcie się w pancérze.

5. Cóż tedy? widziałem ie lękliwe, a tyl podające, mocne ich pobite: uciekali prędko ani się obezryzeli: strach ze wszad, mówi Pan.

6. Niech nie ucieka prędki a niech nie mniema aby miał wybawion bydz mocny: na północy u rzeki Euphratesa zwyciężeni są y polegli.

7. Któż to iest, który iako rzeka wzbiera: a iako rzeki, nadymaią się wody iego?

8. Egypt iako rzeka wzbiera, a iako rzeki wzruszać się będą waly iego, y rzecze: Wstąpiwszy pokryję ziemię: wygubię miasto y obywatelę iego.

9. Wsiadajcie na konie, a wyskakujcie na woziech, a niech się ruszą mocni, Murzyńska ziemia, y Libiianie którzy noszą tarcz, y Lidiyczycy porywiający y puszczający strzały.

10. Ale on dzień Pana Boga zastępów, dzień pomsty, aby się pomścił nad nieprzyacióły swemi: poźrze miecz, a nasyci się y opije się krwie ich: bo ofiara Pana Boga zastępów w ziemi północney nad rzeką Euphratesem.

11. Wstąp na Galaad, a nabierz rezynny panno

R. 46.—1. *Przeciw narodóm.* Odtąd bowiem aż do końca księgi prorokuje przeciwko rozmaitym narodóm, i im przepowiada zniszczenie: mianowicie przeciwko Egipczykom i innym, którzy z nimi złączeni walczyli przeciwko Nabuchodonozorowi, to jest Etyopezykom, Lybjczykom i Lydyjczykom.

2. *W Charkamis.* Miasto było koło Eufratu, które obległ Faraon Nechao, i chcącego mu to przeszkodzić Jozasza króla Judzkiego, i zachodzącego mu drogę zabił, i postawił na jego miejsce królem syna jego Joachaza, potem Joakima: nadszedł nareszcie Nabuchodonosor, który rozbił Faraona Nechao, IV. Król. 23 i 29.

3. *Gotujcie tarcz.* Te słowa mówią się do Egipczyków w sposób szyderski, jakby rzekł: przygotujcie wszelki oręż i wszelkie narzędzia wojenne jakie tylko chcecie, bez wątpienia będziecie zwyciężeni, nic wam nie pomogą żadne uzbrojenia.

4. *Zaprzagajcie konie.* Do wozów opatrzonych w kossy, których używano podczas wojny. — *Wsiadajcie iedni.* Na koń.

5. *Cóż tedy?* Po co ten cały przyrząd wojenny, gdy widzę ich w duchu proroczym przejętych strachem i zwróconych do ucieczki?

6. *Niech nieucieka prędki.* Gdyż mało pomoże ucie-

czka Egipczyków; uciekając bowiem nie uciecze.—*Na północy.* Albowiem, jak się nieraz powiedziało, Babilon był na północ Judei.

7. *Któż to jest?* Nie zapytuje przez niewiadomość, lecz przez szyderstwo. — *Który jako rzeka wzbiera.* Porównywa Egipczyków do rzeki, bądź dla wielkiej liczby wojska, bądź dla wyniosłości, przez którą zdawali się być podobnymi do wozbranej rzeki, zalewającej ziemię.

9. *Wsiadajcie na konie.* Jest ironia, przez którą wyzwa prorok Egipczyków żeby przyszli, i zdobywali miasto Charkamów, jakby rzekł: Przyjdźcie; będziecie bowiem ofiarą. — *Murzyńska ziemia* (Etyopia), i *Lybianie...* i *Lydyjczycy.* Te narody były sąsiedniemi Egipczyków i z nimi sprzymierzonymi.

10. *On dzień.* Gdy poniosą porażkę Egipczycy. Dniem Pańskim zowie się w Pismieś. wszelki dzień, w którym Pan czyni wszystko co jedno chce, i nie hamuje potęgi swojej, lecz raczej ją wydobywa i okazuje.—*Bo ofiara Pana.* Bezbożni Egipczycy będą zabijani, i jakby ofiary ofiarowani mściwej sprawiedliwości Bożej. — *W ziemi północnej.* Patrz w. 6.

11. *Wstąp na Galaad.* Ciągnie dalej ironia, jakby rzekł: Wybierzsz wiele ran, i dla tego szukaj rezynny (żywica) w Galaadzie, w którą ta kraina obfituje, żeby

filia Aegypti: frustra multiplicas medicamina, sanitas non erit tibi.

12. Audierunt gentes ignominiam tuam, et ululatus tuus replevit terram, quia fortis impegit in fortem, et ambo pariter coniderunt.

13. Verbum, quod locutus est Dominus ad Jeremiam prophetam super eo, quod venturus esset Nabuchodonosor rex Babylonis et percussurus terram Aegypti:

14. Annuntiate Aegypto, et auditum facite in Magdalo, et resonet in Memphis et in Taphnis, dicit: Sta, et praepara te, quia devorabit gladius ea, quae per circuitum tuum sunt. (*Supr. 44, 1*).

15. Quare computruit fortis tuus? non stetit, quoniam Dominus subvertit eum.

16. Multiplicavit ruentes, ceciditque vir ad proximum suum, et dicent: Surge, et revertamur ad populum nostrum, et ad terram nativitatis nostrae, a facie gladii columbae.

17. Vocate nomen Pharaonis regis Aegypti: tumultum adduxit tempus.

18. Vivo ego, (inquit rex, Dominus exercituum nomen ejus) quoniam sicut Thabor in montibus, et sicut Carmelus in mari, veniet.

19. Vasa transmigrationis fac tibi, habitatrix filia Aegypti, quia Memphis in solitudinem erit, et deseretur, et inhabitabilis erit.

20. Vitula elegans atque formosa, Aegyptus: stimulator ab aquilone veniet ei.

21. Mercenarii quoque ejus, qui versabantur in medio ejus, quasi vituli saginati versi sunt, et fugerunt simul, nec stare potuerunt, quia dies interfectionis eorum venit super eos, tempus visitationis eorum.

22. Vox ejus quasi aeris sonabit, quoniam cum

je zagoić.—*Panno córko Egipska.* Panną zowie Egipt, gdyż Żydzi wszelkie miasto i kraj pyszniący się i wynoszący się ze swoich bogactw, siły i kwitnącego stanu, przez przenośnię panną nazywać zwykli.

12. *Sromotę twoję.* To jest, że zostałaś sromotnie zwyciężoną przez Chaldejczyków.—*Krzyk twój.* Który wydasz, gdy będziesz zwyciężoną.—*Mocny natarł na mocnego.* Egipcycy razem w gromadzie uciekając, jeden drugiego obalać i tratować będą.

13. *Słowo które mówił.* Dotąd przepowiadał Jeremiasz, jak mają być porażeni Egipcycy przez Chaldejczyków przy oblężeniu Charkamis: teraz przepowiada najście Chaldejczyków na sam Egipt i jego spustoszenie.

14. *W Magdalu.* Wymienia cztery miasta Egipskie w miejscu wszystkich; o Magdalu powiedzieliśmy wyż. r. 44, 1.—*Taphnis.* Patrz 44, 1.—*Stać, a nagotuj się.* Przygotuj się na przyjęcie wojska Chaldejskiego.

15. *Zgnit.* Rozpadł się jako rzecz zgniła.—*Mocarz twój.* Żołnierz twój. Tak wyż. żołnierz zowie się mocarzem w. 12: Mocny natarł na mocnego.

16. *Rozmnożył.* Tak wielką liczbę obalił, iż jedni na drugich padali.—*Na bliźniego swego.* Na stojącego obok, bliźniego.—*I rzekę.* Egipcycy i ich sprzymierzeńcy.—*Gołębice.* P. W.

17. *Nazowcie imię Faraona...* *trwoję.* Jest rodzaj prorocstwa, który się zasadza na wkładaniu imienia, przez które się oznajmuje to co ma nastąpić. Tak Ozeasz r. 1, 4, odbiera rozkaz nazwać syna Jezrahelem, i w. 6, córkę którą otrzymał, *bez miłosierdzia.*—

córko Egipska: próżno rozmnażasz lekarstwa, zdrowia mieć nie będziesz.

12. Usłyszeli narodowie sromotę twoję, a krzyk twój napelniał ziemię: bo mocny natarł na mocnego, y oba spolem upadli.

13. Słowo, które mówił Pan do Jeremiasza proroka, o tym, że ma przyść Nabuchodonozor król Babiloński, a porazić ziemię Egypską.

14. Opowiadajcie Egypćowi, a dajcie słyszeć w Magdalu, y niech brzmi w Memphis, y w Taphnis: rzeczcie: Stań, a nagotuj się: bo poźrze miecz to co w okolicy twojej jest.

15. Czemuż zgnil mocarz twój? nie ostał się: bo go Pan wyrzcił.

16. Rozmnożył upadające, y padł maż na bliźniego swego. Y rzeka: wstań a wróćmy się do ludu swego, y do ziemię narodenia naszego, od oblicza miecza gołębice.

17. Nazowcie imię Pharaona króla Egypckiego, trwoję przywiódł czas.

18. Żyję ja, (mówi Król, Pan zastępów imię iego) że iako Thabor między górami, a iako Karmel nad morzem, przydzie.

19. Naczynie prowadzenia poczyni sobie, obywatelko córko Egipska: bo Memphis pustynią będzie, y spustoszeie, y będzie niemieszkalna.

20. Cielica piękna y krasna Egipt, poganiacz z północy przydzie na nią.

21. Najemnicy też iey, którzy mieszkali w półszrodku iey, iako cielcy ukarmieni obrócili się, y uciekali spolem, y ostać się nie mogli; bo dzień wygubienia ich przyszedł na nie, czas nawiedzenia ich.

22. Głos iey iako miedzi zabrmi: bo się z woy-

Trwoję przywiódł czas. Czas, który wszystko zmienia, przywiódł trwoję, zmianę i wielką klęskę w królestwie twojem; zkaż słusznie będziesz nazwany tym imieniem: *trwoję przywiódł czas.* Albo sens jest: Faraon nazywa się *trwoją*, to jest, wicherzycielem, gdyż pysznie wzywając Babilon do wojny *przywiódł czas* zamieszek i porażek.

18. *Żyję ja.* Jest przysięga Boga.—*Jako Tabor między górami.* Jako jest prawdą, że Tabor jest górą, to jest liczy się pomiędzy górami, a Karmel nad morzem; tak jest prawdą co powiedział Jeremiasz, że ma przyść król Babiloński.

19. *Naczynie prowadzenia.* Przyrządy i narzędzia podrózne.—*Obywatelko, córko Egipska.* Lud Egipski rozumie, wyraz *obywatelka* oznacza, że Egipcycy bezpiecznie i bez bojaźni mieszkali.

20. *Cielica.* Cielicą zowie Egipt dla tego, że był bogaty i obfitujący w rozkosze, i obyczajem tłustej i nieujarmionej cielicy oddawał się swawoli. Stosuje mowę do Apisa bożka Egipczyków, którego czcili pod postacią byka.—*Poganiacz z północy przydzie.* Który ją będzie bódł, i z Egiptu, jakby z łaki swojej, zmusi ją ustąpić; dotąd bowiem była nieuglaskaną i nie doświadczała bodźca.—*Z północy.* Z Babilonu.

21. *Najemnicy też jej.* Najemni żołnierze, z obcych stron przybyli.—*Jako cielcy ukarmieni.* Rozkoszami Egipskimi.—*Obrócili się.* Wstecz, do ucieczki na widok nieprzyjaciela.—*Nawiedzenia.* Karania.

22. *Głos jej.* Egiptu.—*Jako miedzi zabrmi.* Bardzo zabrmi; miedź bowiem jest kruszec bardzo dźwię-

exercitu properabunt, et cum securibus venient ei, quasi caedentes ligna.

23. Succiderunt saltum ejus, ait Dominus, qui supputari non potest: multiplicati sunt super locustas, et non est eis numerus.

24. Confusa est filia Aegypti, et tradita in manu populi aquilonis.

25. Dixit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego visitabo super tumultum Alexandriae, et super Pharaonem, et super Aegyptum, et super deos ejus, et super reges ejus, et super Pharaonem, et super eos, qui confidunt in eo.

26. Et dabo eos in manu quaerentium animam eorum, et in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manus servorum ejus, et post haec habitabitur sicut diebus pristinis, ait Dominus.

27. Et tu ne timeas, serve meus Jacob, et ne paveas, Israel, quia, ecce, ego salvum te faciam de longinquo, et semen tuum de terra captivitatis tuae, et revertetur Jacob, et requiescet, et prosperabitur, et non erit, qui exterreat eum. (*Isai. 43. 1. — 44. 2.*)

28. Et tu noli timere, serve meus Jacob, ait Dominus, quia tecum ego sum, quia ego consumam cunctas gentes, ad quas ejeci te: te vero non consumam, sed castigabo te in judicio, nec quasi innocenti parcam tibi.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 46. w. 16. *Od oblicza miecza gołębice.* Gołębice, to jest wojska przedniego, albo noszącego na chorągwi znak gołębice. Chaldejski tłumacz mówi, od oblicza miecza nieprzyjaciół, a LXX tłumacze, od Greków.

CAPUT XLVII.

ROZDZIAŁ 47.

O spustoszeniu Palestyny, Tyru, Sydonu i Askalonu.

1. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra Palaeshinos, antequam percuteret Pharaon Gazam.

2. Haec dicit Dominus: Ecce, aquae ascendunt ab aquilone, et erunt quasi torrens inundans, et operient terram et plenitudinem ejus, urbem et habitatores ejus: clamabunt homines, et ululabunt omnes habitatores terrae

czny i brzmący. W podobieństwie zaś brzmiającej miedzi oznacza żalostny i pełen boleści krzyk, który miał wydać Egipt na widok ścigającego nieprzyjaciela.

23. *Wyrąbali.* Wyrąbia Chaldejczycy: czas przyszedł zamiast przyszłego. — *Las jęj.* Egiptu. Porównywa Egipt do lasu, mieszkańców do drzew. — *Który zliczon być nie może.* Wojsko Chaldejczyków, jakby rzekł: Wojsko Chaldejskie, które będzie niezliczone, wyrąbie las Egipski.

25. *Nawiedzę.* Ukarzę. — *Trwogę Aleksandryjską.* Tłum, lud, pospólstwo; Aleksandrya bowiem było miasto bardzo ludne. — *Króle jego.* Królików, przedniejszych panów.

26. *Szukających dusze ich.* Którzy uderzają na nich wojną, żeby im odebrać życie. — *I w ręce.* Spójnik i położony jest zamiast *to jest.* — *Potem mieszkać w nim będą.* Po czterdziestu latach spustoszenia, jak to jaśnieji przepowiedział Ezechiel 29, 11, 12, 13 i 14.

27. *Nie bój się.* Zwrót mowy do Izraelitów. Jakby rzekł: Jeśli Egipczyków odprowadzę do ich ojczyzny, jakże bardziej odprowadzę ciebie o Jakobie, który je-

skiem pośpiesza, y z siekierami przyda do nię, iako co drwa rabaia.

23. Wyrabali las ięy, mówi Pan, który zliczon bydz nie może: rozmnożyli się nad szarańczę, y nie masz im liczby.

24. Zawstydzila cię córka Egypaska, y podana w ręce ludu północnego.

25. Rzekł Pan zastępów, Bóg Izraelów: Oto ia nawiedzę trwogę Alexandryjską, y Pharaona, y Egipt, y bogi jego, y króle jego, y Pharaona, y te którzy w nim ufaia.

26. Y dam ie w ręce szukających dusze ich, y w ręce Nabuchodonozora króla Babilońskiego, y w ręce slug jego: a potym mieszkać w nim beda iako za dawnych dni, mówi Pan.

27. A ty nie bój się slugo mój Jakobie, a nie lękać się Izraelu: bo oto ia ciebie wybawię zdaleka, y nasienie twoie z ziemie poimania twego: y wróci się Jakob, a odpoczynie, y poszczęści mu się, a nie będzie ktoby go straszyl.

28. A ty nie bój się slugo mój Jakobie, mówi Pan, bom ia iest z toba: bo ia wyniszcze wszystkie narody, do którychem cię wygnał: a ciebie nie wyniszcze, ale cię skarze w sadzie, a nieprzepuszcze iako niewinnemu.

1. Słowo Pańskie, które się stało do Jeremiasza proroka przeciw Palestynom, przed tym niż poraził Pharaon Gazę.

2. To mówi Pan: Oto wody wstępuia z północy, y będą iako potok wylewający, a okryia ziemię, y napelnienie ięy, miasto y obywatele jego: będą wołać ludzie, y zawyia wszyscy obywatele ziemie

steś sluga moim? — *Zdaleka.* Z Babilonu i odległych krajów, w których zostajesz na wygnaniu.

28. *Wyniszcze.* Jako moich nieprzyjaciół, ukarawszy was wprzód przez nich. — *Skarzę w sadzie.* Umiarkowanie, z ludzkością, łaskawie, żeby cię ani zgola zatracił jako nieprzyjaciela, ani zgola bez karania zostawić jako niewinnego. Tak r. 30, 11, rzekł: *Skarzę w sadzie, abys się sobie nie zdał niewinnym.*

R. 47. — 1. *Przed tém niż poraził Faraon Gazę.* Przypadło to pod Sedecyaszem, w roku dziewiatym albo dziesiątym jego panowania, to jest gdy podczas obłężenia Jerozolimy przez Chaldejczyków, Faraon przyszedł na pomoc Żydom, o czém usłyszawszy Chaldejczycy odstąpili od obłężenia. Patrz wyż. 37, 4. Wtedy więc Faraon wracając do Egiptu wkroczył do Gazy głównego miasta Filistyńskiego, i je złupił, być może za to że sprzyjało Chaldejczykom.

2. *Oto wody wstępują.* Wodami nazywa przez przenośnię wojsko Chaldejczyków, które przyszło z północy. — *Miasto.* Miasto, liczba pojedyncza zamiast mnogiej. — *Zawyją.* Z przerażenia.

3. a strepitu pompae armorum et bellatorum ejus, a commotione quadrigarum ejus, et multitudine rotarum illius. Non respexerunt patres filios manibus dissolutis

4. pro adventu diei, in quo vastabuntur omnes Philisthim, et dissipabitur Tyrus et Sidon cum omnibus reliquis auxiliis suis: depopulatus est enim Dominus Palaesthinos, reliquias insulae Cappadociae. (*Amos 9. 7.*)

5. Venit calvitium super Gazam: conticuit Ascalon: et reliquiae vallis earum usquequo concideris?

6. O mucro Domini, usquequo non quiesces? Ingrederere in vaginam tuam, refrigerare, et sile.

7. Quomodo quiescet, cum Dominus praeceperit ei adversus Ascalonem, et adversus maritimas ejus regiones, ibique condixerit illi?

3. przed trzaskiem pompy oręża y waleczników iego, przed grzmiotem poczwórnych iego, y przed mnóstwem kół iego. Nie obezrzeli się oycowie na syny opuściwszy ręce

4. dla przyscia dnia, którego zburzeni będą wszyscy Philistynowie, y będzie rozproszon Tyr, y Sydon, ze wszystkimi pozostałemi pomocami swiemi: bo splondrował Pan Philistyny, ostatek wyspy Kappadociei.

5. Pszyszło oblysenie na Gazę: umilknął Ascalon, y ostatki doliny ich, dokądże się rzezać będziesz?

6. O mieczu Pański, dokąd się nie uspokoisz? wnidz w poszwy twoie, ochłódz się, a umilkni.

7. Ale iakoż się ma uspokoić, ponieważ mu Pan roskazał przeciw Askalonowi, y przeciw pomorskim kraiom iego, y tam mu miejsce założył?

CAPUT XLVIII.

ROZDZIAŁ 48.

O spustoszeniu ziemi Moabskiej.

1. Ad Moab haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Vae super Nabo, quoniam vastata est et confusa: capta est Cariathaim, confusa est fortis, et tremuit.

2. Non est ultra exultatio in Moab contra Hesebon: cogitaverunt malum. Venite, et disperdamus eam de gente: ergo silens conticesces, sequeturque te gladius.

3. Vox clamoris de Oronaim: Vastitas, et contritio magna.

3. *Przed trzaskiem pomsty oręża.* Przed szczękiem przyrzędu wojennego.—*Nie obezrzeli się oycowie na syny.* Zajęci sobą, zaniedbali pieczy o synach.—*Opuściwszy ręce.* Od strachu.

4. *Dla przyscia dnia.* Dla tego że przyjdzie dzień, w którym cała Palestyna będzie spustoszona.—*Pozostałemi pomocami swiemi.* Powiada że nie tylko Palestyniczycy mają być zburzeni, lecz także Tyryjczycy, Sydończycy, mieszkańcy Kappadocii i wszyscy inni, którzy nieśli pomoc Palestyniczkom.—*Ostatek wyspy Kappadocii.* Kappadocją wyspą nazywa, nie gdyby była rzeczywiście wyspą, lecz że leżała nad morzem. Inni sądzą, że Cypr rozumieć należy. Inni rozumieją, że się tak nazywa nowy Tyr, który jest właściwą wyspą, i nie daleko leży od Palestyny.

5. *Przyszło.* Przyjdzie czas przeszły zamiast przyszłego.—*Oblysenie.* Wielka żałoba i klęska; był bowiem zwyczaj u Żydów i sąsiednich narodów, iż podczas żałoby golili głowy.—*Umilknął.* Gdyż osłupiał z powodu nagłego i niespodziewanego wejścia nieprzyjaciół.—*I ostatki doliny ich.* I inne ich miasteczka i wsie przyległe, które były w dolinie, gdyż Gaza i Ascalon położone były na miejscu wynioślejszém.—*Dokądże się rzezać będziesz.* Dopókiż, Gaza i Ascalon będziesz się narzynął nożem, lub się szarpał paznogciami? to jest, dopóki będziesz zostawał w żałobie? jakby rzekł: Długo; miały bowiem zwyczaj wszystkie te narody podczas największej żałoby szarpać się nożami lub paznogciami, jak się pokazuje z Lew. 19 i 28, Deut. 14, 1, i III. Król. 18 i 28.

6. *O mieczu Pański.* Ujrząwszy prorok oczami duszy jak szeroko grassował miecz Pański, wykrzykuje i prosi żeby ustał, bo dosyć już rzezi przyczynił. Albo naśla-

1. Do Moaba to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Biada nad Nabo, bo zburzon jest y zawstydzon: wzięto Kariathaim, zawstydzon jest mocny y zadrzął.

2. Niemasz więcędy radości w Moabie, przeciw Hesebon myśleli źle: Pódcie a wytraćmy ji z narodu, przeto milcząc umilknieysz, a pódydzie miecz za toba.

3. Głos wołania z Oronaim: spustoszenie y zburzenie wielkie.

duje słów tych którzy się narzynali i mówili: *O mieczu Pański i t. d.*—*Ochłódz się.* Teraz bowiem jesteś ocieplony i rozpalony krwią zabitych.—*Umilkni.* Odpoczni.

7. *Jakoż się ma uspokoić?* Odpowiada sam sobie prorok, że miecz nie może ustać, gdyż z rozkazu Bożego zabija Askalonitów.—*I tam mu miejsce założył.* Rozkazał żeby tam grassował, albo jak inni tłumaczą, założył mu czas jaki ma grassować, a więc przed czasem zakreślonym ustać nie może.

R. 48.—1. *Do Moaba.* To jest zmierza obecne proctwo. Przepowiada Moabitom ostateczną zagładę, jako Iz. r. 15; gdyż będąc pokrewnymi Żydów, nie tylko im nie dali pomocy, gdy byli trapieni od nieprzyjaciół, lecz nawet się z nich naśmiewali: patrz niżej w. 27.—*Biada nad Nabo.* Grozi Nabo miastu Moabitów wielką zagładę. Patrz Num. 33, 47, i Iz. 15, 2.—*Zburzon jest.* Będzie zburzony; wszystkie te bowiem czasy przeszłe w duchu proroczym za przyszłe się biorą.—*Zawstydzon.* Haniebnie wzięte.—*Kariathaim.* Także miasto Moabickie. Patrz Num. 32, 37, i Joz. 13 19.—*Zawstydzon jest mocny.* Hebr. *zawstydzona jest ucieczka.* To jest, sromotnie jest wzięte miasto, które było przytułkiem i ucieczką dla drugih.

2. *Radości.* Chwały.—*Przeciw Hesebon myśleli źle.* To jest Chaldejczycy. Hesebon bowiem było miasto Moabickie.—*Pódcie.* Słowa są Chaldejczyków pobudzających siebie nawzajem do spustoszenia Hesebonu.—*Przeto milcząc umilknieysz.* Ty, o Hesebonie. To jest, milczeniem umilknieysz, zgoda umilknieysz gdy będziesz zniszczeni.

3. *Głos wołania.* Będzie słyszany.—*Z Oronaim.* Które także było miastem Moabickiem.

4. Contrita est Moab: annuntiate clamorem parulis ejus.

5. Per ascensum enim Luith plorans ascendet in fletu, quoniam in descensu Oronaim hostes ululatum contritionis audierunt:

6. Fugite, salvate animas vestras, et eritis quasi myricae in deserto.

7. Pro eo enim, quod habuisti fiduciam in munitionibus tuis et in thesauris tuis, tu quoque capieris, et ibit Chamos in transmigracionem: sacerdotes ejus, et principes ejus simul. (*Supr. 17, 5*).

8. Et veniet praedo ad omnem urbem, et urbs nulla salvabitur, et peribunt valles, et dissipabuntur campes tria, quoniam iussit Dominus.

9. Date florem Moab, quia florens egredietur, et civitates ejus desertae erunt, et inhabitabiles.

10. Maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter, et maledictus, qui prohibet gladium suum a sanguine.

11. Fertilis fuit Moab ab adolescentia sua, et requievit in faecibus suis, nec transfusus est de vase in vas, et in transmigracionem non abiit: idcirco permansit gustus ejus in eo, et odor ejus non est immutatus.

12. Propterea, ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam ei ordinatores et stratores laguncularum, et sternent eum, et vasa ejus exhaurient, et lagunculas eorum collident.

13. Et confundetur Moab a Chamos, sicut confusa est domus Israel a Bethel, in qua habebat fiduciam. (*3. Reg. 12, 29*).

14. Quomodo dicitis: Fortes sumus, et viri robusti ad proeliandum?

15. Vastata est Moab, et civitates illius succiderunt, et electi juvenes ejus descenderunt in ocisionem, ait rex: Dominus exercituum, nomen ejus.

16. Prope est interitus Moab, ut veniat, et malum ejus velociter accurret nimis.

4. Potłuczono Moaba: opowiedzcie wołanie maluczkiem iego.

5. Bo wstępem Luith płacząc wstąpi z płaczem: bo na zstępowaniu Oronaim nieprzyjaciele krzyk zburzenia usłyszeli:

6. Uciekajcie, wybawcie dusze wasze: a będziecie iako wrzos na puszczy.

7. Bo przeto iżeś miał ufanie w obronach twoich, y w skarbiech twoich, ty też wzięty będziesz: y poydzie Chamos w przeprowadzenie, kapłani iego y książęta iego spolem.

8. Y przydzie zbójca do każdego miasta, a żadne miasto nie uydzie: y zginą doliny, y rozrzucone będą pola, bo Pan powiedział.

9. Dajcie kwiat Moab, bo kwitnac wynidzie: a miasta iego puste będą, y nie mieszkalne.

10. Przeklęty, który czyni sprawę Pańską zdradliwie: y przeklęty który miecz swój hamuje ode krwi.

11. Płodny był Moab od młodości swęy, y odpoczywał na drożdżach swoich: a nie przelewano go z naczynia do naczynia, y niechodził w zaprowadzenie: przeto smak iego został w nim, y zapach iego nie zmienił się.

12. Dla tego, oto dni przychodzą, mówi Pan, y posłę mu szukiące y pokładacze łagwic, y położą go, a naczynia iego wypróżnią, y łagwice ich potłuką.

13. Y zawstydzon będzie Moab od Chamon, iako zawstydzon iest dom Izraelski od Bethel, w którym ufanie miał.

14. Jako mówicie: Mocniśmy, y mężowie duży ku bitwie?

15. Zburzon iest Moab, y miasta iego wycięli: y wyborni młodzieńcy iego poszli na zabicie: mówi Król, Pan zastępów imię iego.

16. Blisko iest zginienie Moab że przydzie: a zle iego przybieży barzo prędko.

ich albo przez naturalne politowanie, albo dla wziętych od nich pieniędzy.

11. *Płodny*. Bogaty, kwitnący, i nie doznający żadnej kłeski, i dla tego się naśmiewał z Żydów, którzy byli często dreczeni wojnami i wygnaniem.—*Odpoczywał na drożdżach swoich*. Zatrzymał swoje złe obyczaje, tak jak wino, gdy się nie przelewa z naczynia w naczynie, zatrzymując swój smak pierwotny.—*Przeto smak jego został w nim*. Ten sam zapach, też same obyczaje, ta sama pycha i zuchwalstwo, bo jeszcze utratpienie nie dało mu wyrozumienia, jak powiada Iz. r. 28, 19.

12. *Szukiujące*. Którzy w porządku ustawiają naczynie winne.—*Pokładacze*. Którzy układają lub nachylają kufy, żeby wino z jednej do drugiej przelać.—*I łagwice ich potłuką*. Miasta ich zburzą; za to samo bowiem bierze naczynia i łagwice, jakby rzekł: Po przelaniu wina, pokruszą naczynia, w których się zawierają, to jest, po uprowadzeniu ludzi, będą pustoszyć i burzyć same miasta.

13. *Zawstydzon będzie Moab od Chamos*. Gdyż będzie widział, że Chamos nie może go obronić.—*Od Bethel*. Od cielców złotych, których postawił Jeroboam w Bethel i Dan, które tak dalece nie dały pomocy Izraelitom, iż owszem stały się przyczyną ich zguby.

15. *Poszli na zabicie*. Legną pobici.

4. *Opowiedzcie wołanie maluczkiem iego*. Przepowiedzcie dzieciom iego że będą wołały; jest to bowiem rzeczą zwyczajną, że dzieci krzyczą, płaczą i narzekają gdy przyjdzie jaka przeciwność.

5. *Bo wstępem Luith*. To do słowa wyjęto jest z Iz. 15, 5, gdzie się też wytłumaczyło.

6. *Uciekajcie*. O Moabitowie. — *A będziecie iako wrzos na puszczy*. Poniżeni, wzgardzeni, bezpłodni, stroskani i samotni. Patrz co się rzekło r. 17, 6.

7. *Chamos*. Bógzek Moabitów; niektórzy sądzą że to był Bachus, inni że Pryapus.

8. *Zbójca*. Łupieżca z nieprzyjacielskiego wojska.

9. *Dajcie kwiat Moab*. Nazwijcie kwiecistym, albo pozwolicie teraz niech Moab kwitnie, gdyż jeszcze kwitnący, wprzód nim przyjdzie do owocu, wynijdzie, to jest z krainy swojej, i pójdzie do niewoli.

10. *Przeklęty*. Te słowa odnoszą się do Chaldejczyków. *Wziew Pan sprawę Pańską* spuszczenie Moabu, które się działo z rozkazu Pańskiego, i przeklina nieprzyjaciela, który *zdradliwie*, to jest, nie seryo, lecz jak przełożyli LXX, *niedbale* dokonywa rzezi Moabitów: tak r. 50, 25, nazywa sprawę Pańską zabójstwo Chaldejczyków.—*Miecz swój hamuje ode krwi*. Nie broczy w krwi Moabitów miecza swojego, oszczędzając

17. Consolamini eum omnes, qui estis in circuitu ejus, et universi, qui scitis nomen ejus, dicitis: Quomodo confracta est virga fortis, baculus gloriosus?

18. Descende de gloria, et sede in sili, habitatio filiae Dibon, quoniam vastator Moab ascendit ad te, dissipavit munitiones tuas.

19. In via sta, et prospice habitatio Aroer: interroga fugientem, et ei, qui evasit, dic: Quid accidit?

20. Confusus est Moab, quoniam victus est: ululate: et clamate, annuntiate in Arnon, quoniam vastata est Moab.

21. Et iudicium venit ad terram campestem: super Helon, et super Jasa et super Mephaath,

22. et super Dibon, et super Nabo et super domum Deblathaim,

23. et super Cariathaim, et super Bethgamul et super Bethmaon,

24. et super Carioth et super Bosra, et super omnes civitates terrae Moab, quae longe, et quae prope sunt.

25. Abcissum est cornu Moab, et brachium ejus contritum est, ait Dominus.

26. Inebriate eum, quoniam contra Dominum erectus est, et allidet manum Moab in vomitu suo, et erit in derisum etiam ipse:

27. fuit enim in derisum tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum: propter verba ergo tua, quae adversum illum locutus es, captivus duceris.

28. Relinquitte civitates, et habitate in petra, habitatores Moab, et estote quasi columba nidificans in summo ore foraminis.

29. Audivimus superbiam Moab, superbus est valde, sublimitatem ejus et arrogantiam, et superbiam et altitudinem cordis ejus. (*Isai. 16, 6*).

30. Ego scio, ait Dominus, jactantiam ejus, et quod non sit juxta eam virtus ejus, nec juxta quod poterat, conata sit facere.

17. *Cieszcie go wszyscy.* W hebr. jest, *ubolewajcie nad nim.*—*Którzy znacie imię jego, mówcie.* To jest wołając powtarzające imię jego, jak się to dzieje w chwilach żalości, wołajcie i mówcie: Moab, Moab, o nie-szczęśliwa kraino Moab, jako jesteś starta, i t. d.—*Laska mocna.* Królestwo potężne, kwitnące i sławne. Laska zdaje się oznaczać berło królewskie.

18. *Zstąp.* Spadnij, albo spadniesz: tryb rozkazujący zamiast czasu przyszłego. Wypadniesz ze stanu kwitnącego, w którym obecnie zostajesz.—*Siądź w pragnieniu.* Mieszkaj w miejscu suchem i bezwodnem, jako wrzós na puszcy, jak powiedział w. 6.—*Mieszkanie córko Dibon.* To jest, mnóstwo ludu, które mieszkasz w mieście Dibon. Dibon było miasto Moabitów, jak się pokazuje Iz. 15, 9.—*Zburzyciel Moab.* Nabuchodonozor, który będzie pustoszył Moabitów.

19. *Na drodze stań, a wyglądam mieszkanie Aroer.* O mieszkańcu Aroer, gdy rozpoczną Chaldejczycy pustoszyć pobliskie miasta Moabitów, zapytaj tych którzy z nich uciekną, co się im przytrafiło, gdyż i tobie grozi też samo spustoszenie. Aroer jest miasto Ammonitów, nie daleko od ziemi Moabskiej. Patrz Deut. 2, 36, i 3, 12.

20. *Zawstydzon jest Moab.* To jest odpowiedź uciekających Moabitów.

17. Cieszcie go wszyscy, którzyście około niego, a wszyscy którzy znacie imię jego, mówcie: Jako się złamała laska mocna, kiy chwalebny?

18. Zstąp z slawy, a siądź w pragnieniu mieszkanie córko Dibon: bo zburzyciel Moab przyciągnie do ciebie, pokazi obrony twoie.

19. Na drodze stań, a wyglądam mieszkanie Aroer: pytaj uciekającego, a temu który uszedł, mów: Cóż się stało?

20. Zawstydzon jest Moab, że go zwyciężono: wyście, a wołajcie, opowiadajcie w Arnon, że zburzono Moab.

21. Y sąd przyszedł na ziemię polną: na Helon, y na Jasa y na Mephaath,

22. y na Dibon, y na Nabo, y na dóm Deblathaim,

23. y na Kariathaim, y na Bethgamul, y na Bethmaon,

24. y na Karioth, y na Bosra: y na wszystkie miasta ziemie Moab, które daleko y które blisko są.

25. Odcięto róg Moabowi, y ramię iego starto, mówi Pan.

26. Upóycie go, bo się przeciw Panu podniósł: y otraci rękę Moab o blwocina swoje, y będzie na pośmięch on też:

27. bo Izrael był tobie pośmiewiskiem, iakobyś go między złodziejami zastał: a tak dla słów twoich, któreś przeciw iemu mówił, powiodą cię więźniem.

28. Opuszczajcie miasta, a mieszkajcie na skale obywatele Moab: a bądźcie iako gołębicą która się gnieździ przy samym kraiu dziury.

29. Słyszeliśmy o pysze Moab, pyszny jest barzo: wysokość iego y hardość, y pychę, y wyniosłe serce iego.

30. Ja znam, mówi Pan, chlubę iego, a iż nie jest wedle nię siła iego, ani według tego co mógł czynić usiłował.

21. *Sąd przyszedł.* Sądem nazywa karanie i chłostę Bożą.—*Na ziemię polną.* Sądem tym zostały pokarane i w górach i na równinach leżące miasta Moabitów.—*Na Helon.* Miasta które się tu wyliczają należały do posiadłości Moabitów.

25. *Róg Moabowi.* Moc, potęga, chwała i królestwo; przenośnia wzięta od bydła których siła jest w rogach.

26. *Upóycie go.* To jest, Moaba, winem gniewu Bożego, wy o Chaldejczycy, którzy jesteście sługami i wykonawcami gniewu Bożego: to jest, napełnijcie go utrapieniami, tak iżby zdumiały niewiedzieli gdzie się obrócić.—*Otrąci rękę Moab o blwocina swoje.* Upadnie i uderzy się ręką o ziemię, i z pijaństwa będzie womitował.—*Będzie na pośmięch on też.* Jako się naśmiewał nad Izraelem, gdy go trapiłi nieprzyjaciele, jak się mówi w. 27; tak się nad nim samym naśmiewać będą.

27. *Był tobie pośmiewiskiem.* Gdy był prowadzony do niewoli.

28. *Mieszkajcie na skale.* W miejscach pustynnych i skalistych, lub na skałach gór; iżbyście być mogli bezpiecznymi: albo rozumie *Petrę* warowne miasto Moabitów.—*Przy samym kraiu dziury.* Przy samych rozpadlinach skał.

30. *Nie jest wedle niej siła jego.* Gdyż więcej się

31. Ideo super Moab ejulabo, et ad Moab univ-
ersam clamabo, ad viros muri fictilis lamentantes.

32. De planctu Jazer plorabo tibi, vinea Saba-
ma: propagines tuae transierunt mare, usque ad
mare Jazer pervenerunt: super messem tuam et
vindemiam tuam praedo irruit.

33. Ablata est lactitia et exultatio de Carmelo
et de terra Moab, et vinum de torcularibus sustuli:
nequaquam calcator uvae solitum celeuma cantabit.
(*Isai. 16, 10*).

34. De clamore Hesebon usque Eleale et Jasa
dederunt vocem suam: a Segor usque ad Oronaim
vitula conternante: aquae quoque Nemrim pessimae
erunt.

35. Et auferam de Moab, ait Dominus, offeren-
tem in excelsis et sacrificantem diis ejus.

36. Propterea cor meum ad Moab quasi tibiae
resonabit, et cor meum ad viros muri fictilis da-
bit sonitum tibiaram, quia plus fecit, quam po-
tuit: idcirco perierunt.

37. Omne enim caput calvitium, et omnis bar-
ba rasa erit: in cunctis manibus colligatio, et super
omne dorsum cilicium. (*Isai. 15, 2. Ezech. 7, 18*).

38. Super omnia tecta Moab, et in plateis ejus
omnis planctus, quoniam contrivi Moab sicut vas
inutile, ait Dominus.

39. Quomodo victa est, et ululaverunt? quo-
modo dejecit cervicem Moab, et confusus est? erit-
que Moab in derisum, et in exemplum omnibus in
circuitu suo.

40. Haec dicit Dominus: Ecce, quasi aquila vo-
labit, et extendet alas suas ad Moab.

41. Capta est Carioth, et munitiones compre-
hensae sunt, et erit cor fortium Moab in die illa,
sicut cor mulieris parturientis.

42. Et cessabit Moab esse populus, quoniam
contra Dominum gloriatus est.

chwali i pyszni, niż może uczynić. — *Ani według tego
co mógł.* Nie uważał na to co może, lecz usiłował wię-
cej uczynić niż mógł.

31. *Do mężów.* Dla mężów. — *Muru ceglano-
go.* Którzy się opasywali murem ceglany, i w tój warowni
spodziewali się być bezpiecznymi.

32. *Placem Jazer.* Placem podobnym do tego któ-
ry był nad Jazer, mą być opłakiwana Sabama bogata
w winnice (przenośnie w ludzi); gdyż zarówno i Jazer
będzie spustoszona przez Chaldejczyków: są słowa pro-
roka. Jazer i Sabama były miasta Moabitów, jak się
pokazuje z Iz. 16, 9. — *Latorośli twoje.* Obywatele
twoi zaprowadzeni są do niewoli aż za morze. Albo
latorośle twoje przeszły morze, to jest mnóstwo oby-
wateli twoich dochodziło aż do morza i dalej; jakby
rzekł: Byłaś niezmiernie płodna, wypuszczałaś zbyt
długie latorośle, i dla tego należało cię obciąć. — *Zbój-
ca.* Nabuchodonozor.

33. *Z Karmela.* Z miejsc uprawnych i żyznych zie-
mi Moabskiej, które z powodu żyzności podobne są
do Karmelu. — *Zwykłej pobudki.* Pobudka jest śpiew,
którym się nawzajem zachęcają i ożywiają spolem pra-
cującym. Patrz wyż. 25, 30.

34. *Od wołania.* Uciekający z miasta Hezebon i
wschodniej granicy Moab nie przerwą ucieczki i woła-

31. Dla tego nad Moab narzekać będę, y do
Moab wszystkiego wołać będę, do mężów muru ce-
glanego lamentujących.

32. Placem Jazer plakać ci będę winnice Saba-
ma: latorośli twoje zaszyły za morze, aż do mo-
rza Jazer przyszyły: na żniwo twoje y na zbieranie
wina twego zbójca napadł.

33. Odięte jest wesele y radość z Karmela, y
z ziemie Moab, y wino z pras pobrałem: a tłoc-
zący wino nie będzie zwykły pobudki śpiewał.

34. Od wołania Hesebon aż do Eleale, y Jasa
puścili głos swój: od Segor aż do Oronaim cielice
trzećioletniej: wody też Nemrim barzo złe będą.

35. Y odeymie z Moaba, mówi Pan, ofiarującego
na wyżnach, y ofiarującego bogóm swoim.

36. Przeto serce moje nad Moabem iako pi-
szczalki piszczać będzie: serce też moje nad męża-
mi muru ceglanoego wypuści głos piszczałek: bo wię-
cący czynił niżli mógł, przeto zaginęli.

37. Bo każda głowa łysina, a każda broda ogo-
lona będzie: na wszystkich rękach więzy, a na ka-
żdym grzbiecie włosienica.

38. Po wszystkich dachach Moabowych, y po uli-
cach iego wszelakie narzekanie: bom skruszył Moa-
ba, iako naczynie niepożyteczne, mówi Pan.

39. Jako zwyciężon jest y krzyczeli, iako spu-
ścił szyję Moab y zawstydził się? y będzie Moab
naśmiewiskiem y przykładem wszystkim w okolicy
iego.

40. To mówi Pan: Oto, iako orzeł przyleci, a
wyciągnie skrzydła swe na Moaba.

41. Wzięło Karioth, y zamki pobrano: a będzie
serce mocarzów Moab onego dnia, iako serce nie-
wiałysty rodzący.

42. Y przestanie Moab byż ludem, bo się prze-
ciw Panu chlubił.

nia aż do Eleale, które to miasto jest granicą zachod-
nią Moab. — *Od Segor aż do Oronaim.* Wymienia te
dwa miasta jako ostateczne i przeciwległe krańce
Moab. Segor bowiem było od wschodu w pobliżu mo-
rza Martwego, Oronaim od zachodu północy, to jest,
z tój strony która jest zwrócona do Assyrii i Babilo-
nu. Segor jest to samo miasto do którego się był udał
Lot, podczas zagłady Sodomy. — *Cielice trzećioletniej.*
Zowie się cielica trzećioletnią, to jest, piękną, mocną,
rozkoszną, jakimi są cielice gdy skończą trzy lata. —
Wody też Nemrim. Nemrim było wilgotne miejsce
w krainie Moabskiej, Iz. 15, 6. Przez wody pastwiska
rozumieć należy. — *Barzo złe będą.* Będą wzruszone i
zmącone licznymi stopami nieprzyjaciół. Albo pomie-
szają się z poblizkimi słonemi wodami morza Mart-
wego, gdy zostaną zniesione groble, za pomocą któ-
rych mieszkańcy wrzódę je odłączali.

39. *Jako zwyciężon jest.* Moab. — *I krzyczeli.* Jako
Moabici krzykiem i łkaniem opłakiwali swoje nieszczę-
ścia. — *Przykładem.* Strachu; albowiem sąsiednie na-
rody widząc porażkę Moab, będą się bały żeby i sami
nie ulegli temu samemu losowi.

40. *Jako orzeł przyleci.* Nabuchodonozor. — *Skrzy-
dła swe.* Skrzydłami zowie wojsko.

41. *Kariot.* Nazwisko miasta; niektórzy sądzą że jest
imię wspólne, albowiem *Kariot* jest to samo co *miasto*.

43. Pavor, et fovea et laqueus super te, o habitator Moab, dicit Dominus. * (*Isai. 24, 18*).

44. Qui fugerit a facie pavoris, cadet in foveam, et qui consunderit de fovea, capietur laqueo: adducam enim super Moab annum visitationis eorum, ait Dominus. *

45. In umbra Hesebon steterunt de laqueo fugientes, quia ignis egressus est de Hesebon, et flamma de medio Seon, et devorabit partem Moab, et verticem filiorum tumultus.

46. Vae tibi Moab: periisti, popule Chamos, quia comprehensi sunt filii tui, et filiae tuae in captivitate.

47. Et convertam captivitatem Moab in novissimis diebus, ait Dominus. Hucusque judicia Moab.

43. Strach y dól, y sidlo nad tobą, o obywatelu Moab, mówi Pan.

44. Kto uciecze przed strachem, wpadnie do dołu: a kto wylezie z dołu, poyman będzie sidłem: bo przywiodę na Moaba rok nawiedzenia ich, mówi Pan.

45. W cieniu Hesebon stanęli z sidła uciekający: bo ogień wyszedł z Hesebon, a płomień z pośrodku Seon, y pożrze część Moab, y wierzch synów rozruchu.

46. Biada tobie Moab, zginałeś ludu Chamos: bo zabrano syny twoje, y córki twoje w niewolę.

47. Y wrócę poymanie Moab w ostateczne dni, mówi Pan. Dotąd sady Moab.

Wykład X. J. Wnjka.— Roz. 48. w. 10. *Przeklęty który czyni sprawę Pańską zdradliwie.* Rozumie to największą o tych którzy słowo Boże przepowiadają, i przeto dokłada: przeklęty który miecz swój hamuje odekrwie. Miecz jest słowo Boże, którym grzechy mają być zabijane. A tak kiedy kaznodzieje co innego na kazaniu czynią, a grzechów nie karzą, zdradzają i siebie, i tych którzy ich słuchają, iż takiej sprawy Bożej nie ku pożytkowi ludzkiemu czynią.

CAPUT XLIX.

ROZDZIAŁ 49.

O spustoszeniu ziemi Ammonickiej, Moabskiej, Damaszk, i t. d.

1. Ad filios Ammon: Haec dicit Dominus: Numquid non filii sunt Israel? aut heres non est ei? Cur igitur hereditate possedit Melchom, Gad, et populus ejus in urbibus ejus habitavit?

2. Ideo, ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et auditum faciam super Rabbath filiorum Ammon fremitu proelii, et erit in tumultum dissipata, filiaeque ejus igni succendentur, et possidebit Israel possessores suos, ait Dominus.

3. Ulula, Hesebon, quoniam vastata est Hai: clamate, filiae Rabbath, accingite vos ciliciis, plangite et circuite per sepes, quoniam Melchom in transmigrationem ducetur, sacerdotes ejus, et principes ejus simul.

43. *Strach.* Strachem zowie miecz nieprzyjacielski; *dołem*, przypadek niespodziany; *sidłem*, zasadzki nieprzyjacielskie. Kładzie zaś te trzy rodzaje niebezpieczeństw w miejscu wszystkich.

44. *Nawiedzenia.* Karania.

45. *W cieniu Hezebon stanęli.* Uciekną Moabici do warownego miasta Hezebon, żeby tam mogli być bezpiecznymi.—*Ogień wyszedł z Hezebon.* Chaldejscy żołnierze, którzy już miasto byli zajęli; albo mieszkańcy Hezebon, którzy się nie zgadzając z resztą Moabitów, wydali miasto Chaldejczykom.—*W pośrodku Seon.* Inne nazwisko Hezebonu.—*Wierzch synów rozruchu.* Wodźów starszych niespokojnego żołdactwa.

46. *Ludu Chamos.* Tak nazywa Moabitów, którzy oddawali część bałwanowi Chamos.

47. *Wrócę poymanie.* Dozwolę żeby wrócili Moabici z niewoli. Albo odnieść to należy do czasów Chrystusa, gdy Moabici i inne narody zostały uwolnione z niewoli bogański.—*Sady Moab.* Sąd i wyrok wydany od Boga przeciwko Moabitom.

R. 49.—1. *Do synów Ammon.* Do Ammonitów albo przeciwko Ammonitom.—*Izali niema synów Izrael?* Mówi to dla tego, iż gdy Izraelici zostali uprowadzeni do niewoli, Ammonici wkroczyli w ich dobra i posia-

1. Do synów Ammon: To mówi Pan: Izali nie ma synów Izrael? abo dziedzica nie masz u niego? Czemuż tedy Melchom dziedzictwem posiadł Gada: a lud iego w miastach iego mieszkał?

2. Przetoż oto dni przychodzą, mówi Pan, y dam słyszeć nad Rabbat synów Ammon trzask bitwy, y będzie w gromadę rozwalona, a córki ię ogniem będą spalone, a posiedzie Izrael dzierżawce swoje, mówi Pan.

3. Zawyy Hesebon, bo iest zburzon Hay: krzyccie córki Rabbath, przepaszcie się włosienicami: narzekajcie y chodźcie około pletów: bo Melchom będzie prowadzon w zaprowadzenie, kapłani iego, y książęta iego spolem.

dłości, jakby byli ich dziedzicami.—*Melchom.* Ammonici, którzy mieli bożka Melchom, jak się też pokazuje z IV. Król. 23, 13.—*Gada.* Pokolenie bowiem Gada było sąsiedniem Ammonitom.

2. *Rabbat.* Miasto w Arabii, stolica Ammonitów, które potem nazwano Filadelfią. Zowie się Rabbat, to jest, wielkie albo liczne, dla swojej wielkości i licznej ludności.—*W gromadę rozwalona.* W kupę kamieni i gruzów, jak zwykle bywa ze zburzonymi miastami.—*A córki jej.* Mniejsze miasta w okolo Rabbat.—*Dzierżawce swoje.* Moabitów, którzy byli wkroczyli w posiadłości Izraelskie.

3. *Zawyy Hezebon.* Hezebon było miasto Moabitów, jak się pokazuje z rozdziału poprzedz., bliżnic granic Ammonitów. Każę więc wyć Hezebonowi, albo przez współczucie dla kłesk sąsiednich miast, albo dla grożącego już sobie zniszczenia. Tak więc prorocstwo to o Ammonitach poprzedza w czasie proroctwo o Moabitach, które się zawiera w rozdziale poprzedzającym.—*Haj.* Miasto Ammonitów.—*Córki Rabbat.* Obywatele Rabbat.—*Chodźcie okolo pletów.* Żeby znaleźć jaką kryjówkę, w którejbyście się ukryć mogli; jest bowiem zwyczaj, że ci, którzy uciekają przed nieprzyjacielem, kryją się za płoty winnic i sadów.—*Melchom.* Bóg wasz w którymście ufali.

4. Quid gloriaris in vallibus? defluxit vallis tua, filia delicata, quae confidebas in thesauris tuis, et dicebas: Quis veniet ad me?

5. Ecce ego inducam super te terrorem, ait Dominus Deus exercituum, ab omnibus qui sunt in circuitu tuo, et dispergemini singuli a conspectu vestro, nec erit qui congreget fugientes.

6. Et post haec reverti faciam captivos filiorum Ammon, ait Dominus.

7. Ad Idumaeam: Haec dicit Dominus exercituum: Numquid non ultra est sapientia in Theman? Perit consilium a filiis: inutilis facta est sapientia eorum.

8. Fugite et terga vertite, descendite in voraginem, habitatores Dedan, quoniam perditionem Esau adduxi super eum, tempus visitationis ejus.

9. Si vindemiatores venissent super te, non reliquissent racemum: si fures in nocte, rapuissent, quod sufficeret sibi.

10. Ego vero discooperui Esau, revelavi abscondita ejus, et celari non poterit: vastatum est semen ejus, et fratres ejus, et vicini ejus: et non erit.

11. Relinque pupillos tuos: ego faciam eos vivere, et viduae tuae in me sperabunt.

12. Quia haec dicit Dominus: Ecce quibus non erat iudicium, ut biberent calicem, bibentes bibent: et tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes.

13. Quia per memetipsum juravi, dicit Dominus, quod in solitudinem et in opprobrium, et in desertum et in maledictionem erit Bosra et omnes civitates ejus erunt in solitudines sempiternas. * (Abd. 1).

14. Auditum audivi a Domino, et legatus ad gentes missus est: Congregamini, et venite contra eam, et consurgamus in proelium. *

4. *Co się przechwalasz dolinami?* Miejscami wilgotnymi i żyznymi. Doliny bowiem obfitują we zboże. Psal. 64, 14.—*Splynęła dolina twoja.* Spustoszoną została, stała się bezpłodną dla niedostatku uprawiający: tak Iz. 24, 4, *plakała i zeszała ziemia.* Zdaje się że wzięta przenośnia od liści drzew, które gdy z gałęzi opadną, drzewa tracą swoje ozdoby.—*Córko pieszczona.* Hebr. siedząca, leniwa, pieszczona, niewdrożona do pracy.—*Któż przejdzie do mnie?* Żeby mnie zabrac.

5. *Strach.* Wojenny, żołnierzy strasznych.—*Od wszystkich.* Sprawię, że wszystkie narody sąsiednie wkroczą do ciebie.—*Rozprzyszcicie się.* Oddzielicie się jeden od drugiego.

6. *Każę się wrócić więziom.* Bądź z niewoli doczesnej; bądź z niewoli duchownej przez Chrystusa.

7. *Do Idumei.* To jest zmierza następujące proroctwo.—*Izali nie masz dalej mądrości w Theman?* Theman było miasto książąt Idumejskich obfitujące w mędrców; jakby rzekł: Zkąd się to dzieje, że Idumejczycy, którzy zwykle byli mądrymi, stali się głupimi?—*Od synów.* Od mędrców, albowiem hebrajskie *banim*, tak mędrców, jak synów oznacza.

8. *Zstępujcie w przepaść.* Uciekajcie do lochów, i miejsc podziemnych, żeby was nieznalazł nieprzyjaciel.—*Obywatele Dedan.* Kraina tak nazwana od Dedana syna Abrahamowego, z Cetury, Genesz. 25, 3. Położona jest w Idumei, albo wedle niej, jak się pokazuje z tego miejsca.—*Zatrącenie Ezaw.* Uprzednie przeznaczone Ezawowi. Ezawem zaś zowie Idumę,

4. *Co się przechwalasz dolinami?* spłynęła dolina twoja córko pieszczona, któraś ufala w skarbiech twoich, y mówiłaś: któż przydzie do mnie?

5. *Oto ia przywiodę na cię strach,* mówi Pan Bóg zastępów, od wszystkich którzy są w okolicy twoiej: y rozprzyszcicie się każdy od oczu waszych, a nie będzie ktoby zebrał uciekające.

6. *A potym każę się wrócić więziom synów Ammon,* mówi Pan.

7. *Do Idumei:* To mówi Pan zastępów: Izali niemasz dalej mądrości w Theman? Zginęła rada od synów, nie pożyteczna się stała mądrość ich.

8. *Uciekajcie a tył podawajcie, zstępujcie w przepaść obywatele Dedan:* bo zatrącenie Ezaw przywiodłem nań, czas nawiędzenia jego.

9. *By byli przyszli na cię ci co zbieraia wina,* nie zostawiliby byli grona: by złodzieie w nocy, porwaliby byli coby im dosyć było.

10. *Lecz ia obnażyłem Ezaw, odkryłem skrytości jego, y skryć się nie będzie mógł:* zburzono nasienie jego, y bracią jego, y sasiady jego, y nie będzie.

11. *Opuść sieroty twoie, ia ie żywić będę, a wdowy twoie wo mnie nadzieię mieć będą.*

12. *To mówi Pan: Oto którym nie było sadu aby pili kielich, piącć pić będą:* a ty jako niewinny zostaniesz, nie będziesz niewinny, ale piącć pić będziesz.

13. *Bo przysiągłem sam przez się, mówi Pan, iż spustoszeniem y hańbą y pustynią y przeklęctwem będzie Bosra: y wszystkie miasta iey będą pustyniami wiecznemi.*

14. *Słyszałem słuch od Pana, y posel do narodów poslan iest: Zbierajcie się, a przydziecie na nie, a powstaamy ku bitwie.*

gdyż Ezaw, który się też nazywał Edomem, nadał jej nazwisko.—*Nawiędzenia.* Karania.

9. *Nie zostawiliby byli grona.* Jakby rzekł: Bez wątpienia byliby zostawili.—*Porwaliby byli coby im dosyć było.* Resztę zaś zostawiliby tobie.

10. *Obnażyłem Ezaw.* Od winoborców lub złodziei niektóre rzeczy ukryć się mogą, lecz od grabieżców Idumei nic się nie ukryje, gdyż ją odkryję i obnażę, iżby wszystkie rzeczy które posiada, mogły być znalezione.—*Zburzono.* Będzie zburzone.—*Nasienie jego.* Potomstwo jego.—*Nie będzie.* To jest nasienie, albo potomstwo Idumejczyków.

11. *Opuść sieroty twoje.* Jeśli jakie masz; lecz niestety żadnych mieć nie będziesz, gdyż wszystkie pogina.—*We mnie nadzieję mieć będą.* Lecz żadne nie pozostaną.

12. *Którym nie było sadu.* Których w porównaniu do was nie było rzeczą słuszną tak ciężko karać. Żydów rozumie. Podobne wyrażenie spotykamy wyż. r. 26, 11: *Sąd śmierci jest mężowi temu,* to jest, słuszną jest żeby umarł ten człowiek.—*Kielich.* Gniewu Pańskiego i surowej kary.—*Nie będziesz niewinny.* Nie ujdiesz kary.—*Piącć pić będziesz.* Aż do dna wypijesz kielich gniewu Pańskiego.

13. *Hańbą.* Tak straszliwą karą będzie dotknięta Bosra, iż się stanie hańbą, to jest przedmiotem hańby i przeklestwa.—*Przeklestwem.* To jest, iż chcący komu zlorzeczyć, będą mu życzyli co się przytrafiło Bosrze.—*Bosra.* Przedniejsze miasto Idumejczyków.

14. *Słyszałem słuch od Pana.* Słyszałem z obja-

15. Ecce enim parvulum dedi te in gentibus contentibilem inter homines.

16. Arrogantia tua decepit te, et superbia cordis tui, qui habitas in cavernis petrae, et apprehendere niteris altitudinem collis: cum exaltaveris quasi aquila nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus. (*Abd. 4.*)

17. Et erit Idumaea deserta: omnis, qui transibit per eam, stupebit, et sibilabit super omnes plagas ejus. * (*Infr. 50, 40.*)

18. Sicut subversa est Sodomā et Gomorra, et vicinae ejus, ait Dominus: non habitabit ibi vir, et non incolet eam filius hominis. *

19. Ecce, quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam, quia subito currere faciam eum ad illam: et quis erit electus, quem praeponam ei? quis enim similis mei? et quis sustinebit me? et quis est iste pastor, qui resistat vultui meo? (*Job. 41, 1.*)

20. Propterea audite consilium Domini, quod inivit de Edom, et cogitationes ejus, quas cogitavit de habitatoribus Theman: Si non dejecerint eos parvuli gregis, nisi dissipaverint cum eis habitaculorum.

21. A voce ruinae eorum commota est terra: clamor in Mari rubro auditus est vocis ejus.

22. Ecce, quasi aquila ascendet, et avolabit, et expandet alas suas super Bosran, et erit cor fortium Idumaeae in die illa, quasi cor mulieris parturientis.

23. Ad Damascum: Confusa est Emath, et Arphad, quia auditum pessimum audierunt, turbati sunt in mari: prae sollicitudine quiescere non potuit.

15. Bo oto małego dałem cię między narody, wzgardzonego między ludzie.

16. Hardość twoja zwiódła cię, y pycha serca twego: który mieszkasz w iaskiniach skały, a usiłujesz dosiądz wysokości pagórku, gdy wywyższysz iako orzeł gniazdo twoje, zonad ściągnę cię, mówi Pan.

17. Y będzie Idumea pusta: każdy który podydzie przez nię zadziwi się y swistać będzie na wszystkie plagi iéy.

18. Jako wywrócona iest Sodomā y Gomorra y bliskie iéy, mówi Pan: nie będzie tam mieszkał maź, ani będzie w niéy przebywał syn człowieczy.

19. Oto iako lew wystąpi z nadoętości Jordanu do cudności mocnéy: bo uczynię że wnet pobeży do niéy, a któż będzie wybrany którego przelożę nad nią? bo kto mnie podobny? a kto mię zniesie? y który to iest pastérz coby się sprzeciwił twarzy moiéy?

20. Przeto posłuchaycie rady Pańskiéy, którą uradził na Edom: y myśli iego, które umyślił na obywatela Theman: Jeśli ich nie zrzucą malutcy z trzody, iesli nie rozmieca z nimi mieszkania ich.

21. Od trzasku upadku ich wzruszyła się ziemia: wołanie aż na morzu Czerwonym słyszano głosu iego.

22. Oto, iako orzeł wzbiie się i odleci, a rozciągnie skrzydła swe nad Bosrā: y będzie serce mocarzów Idumeiéy onego dnia, iako serce niewiasty rodzacéy.

23. Do Damaszku: Zawstydzil się Emath y Arphad: bo zła barzo nowinę uslyszeli, strwożyli się iako na morzu, dla frasunku uspokoić się nie mógł.

wienia Bożego wyrok przeciwko Bosra.—*Posel do narodów postan jest.* To jest którego posłali Chaldecyzy do narodów sobie podległych, żeby ich pobudzić do wojny przeciwko Idumejczykom.—*Zbierajcie się.* Słowa wzywających do wojny.—*Na wie.* Na Idumejczyków.

15. *Małego dałem cię.* Dam, położę, hebraizm, to jest, uczynię, albo postanowiłem uczynić, strażę cię i przygniote, gdy ty, o Edomie, zdawałeś się być wielkim w oczach twoich.

16. *Który mieszkasz w jaskiniach skały.* Hebr. w rozpadlinach, który się uważasz za niezdobytego, dla tego że mieszkasz w przepaściach i najeżonych górach.—*I usiłujesz dosiądz wysokości pagórku.* Hebr. jest, *dosiegasz*, to jest, trzymasz, zajmujesz wysokość pagórka. Rozumie zaś górę Seir, która jest w Idumei. Albo sens jest: który się zdajesz być wyniosłym, i podobnym do najwyższego pagórka.—*Gdy wywyższysz.* Chociaż się wywyższysz, i postawisz na wyniosłości stolicę twoję.

17. *Swistać będzie.* Ostupieje widząc jéj ruine; albo pogardzi ją widząc jéj spustoszenie. Swistanie u Zydów oznacza podziwienie lub pogardę, jak wyż. r. 18, 16, i 19, 8, i często na innych miejscach.—*Plagi jéj.* Klęski, zniszczenie.

19. *Oto jako lew.* Oto Nabuchodonozor wystąpi jako lew, pałający gniewem.—*Z nadoętości Jordanu.* Gdy się wzbierze Jordan, nataneczas bowiem lwy i inne dzikie zwierzęta, z powodu wylewu wód zmuszone zostają wychodzić ze swoich łożysk, i jako zgłodniałe, okazują większą dzikość.—*Cudności mocnéj.* Do Idumei, która jest przyjemną i mocną. W hebr. jest, *do mieszkania mocnego*, to jest, do Idumei położonej na skałach.—*Uczynię że wnet pobeży do niéy.* Z największą szybkością przywiode nieprzyjaciela do Idumei.—*Któż będzie wybrany.* Jakiego wodza przelożę nad Idumea, żeby mógł jéj bronić przeciwko napaści nieprzyjaciół? jakby rzekł: żaden się nieznajdzie.—*Bo kto mnie podobny?* Żeby się mógł mnie oprzeć, gdy będę walczył przeciwko Idumejczykom, przez ręce Chaldeczyków.—*Kto mię zniesie.* Kto zdoła przenieść i wytrzymać mój napad.—*Pasterz.* Wódz.

20. *Postuchajcie rady Pańskiéj.* Co Bóg postanowił przeciwko Idumejczykom.—*Na obywatela Teman.* Jest powtórzenie. Na Idumejczyków.—*Jeźli ich.* Jest formuła przysięgi, jakby rzekł: jeśli ich nieznajdzie, obalwszy ich mieszkania, niech nie będę uważany za Boga.—*Nie erzucą.* Nie zwyciężą, nie ncisną.—*Malutcy z trzody.* Najlichsi z wojska Chaldeczyków.

21. *Wołanie aż na morzu Czerwonem.* Idumea bowiem była w bliskości morza Czerwonego.

22. *Oto jako orzeł.* To się wyrozumaczyło r. 48, 40.

23. *Do Damaszku.* To jest zmierza następne proroctwo. Damaszek zaś kładzie za całą Syryą, gdyż był jéj stolicą.—*Zawstydzil się Emat i Arfad.* Które były dwoma miastami Syryjskimi, to jest, strachem zostały zdjęte. Kładą się obyczajem proroków czasy przeszłe zamiast przyszłych.—*Zlą bardzo nowinę.* To jest, że Damaszek jest wzięty.—*Strwożyli się jako na morzu.* Mieszkańcy Emat i Arfad, jak się trwożą ci, którzy się znajdują na morzu przy nadejściu burzy.

24. Dissoluta est Damascus, versa est in fugam, tremor apprehendit eam, angustia et dolores tenuerunt eam quasi parturientem.

25. Quomodo dereliquerunt civitatem laudabilem, urbem laetitiae?

26. Ideo cadent juvenes ejus in plateis ejus, et omnes viri proelii conticescent in die illa, ait Dominus exercituum.

27. Et succendam ignem in muro Damasci, et devorabit moenia Benadad.

28. Ad Cedar, et ad regna Asor, quae percussit Nabuchodonosor rex Babylonis: Haec dicit Dominus: Surgite, et ascendite ad Cedar, et vastate filios orientis.

29. Tabernacula eorum et greges eorum capient, pelles eorum, et omnia vasa eorum, et camelos eorum tollent sibi, et vocabunt super eos formidinem in circuitu.

30. Fugite, abite vehementer, in voraginibus sedete, qui habitatis Asor, ait Dominus: iniiit enim contra vos Nabuchodonosor rex Babylonis consilium, et cogitavit adversum vos cogitationes.

31. Consurgite, et ascendite ad gentem quietam et habitantem confidenter, ait Dominus, non ostia, nec vectes eis: soli habitant.

32. Et erunt cameli eorum in direptionem, et multitudo jumentorum in praedam, et dispergam eos in omnem ventum, qui sunt attensi in comam, et ex omni confinio eorum adducam interitum super eos, ait Dominus.

33. Ait erit Asor in habitaculum draconum, deserta usque in aeternum; non manebit ibi vir, nec inolet eam filius hominis.

34. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam adversus Aelam in principio regni Sedeciae regis Juda, dicens:

35. Haec dicit Dominus exercituum: Ecce, ego confringam arcum Aelam, et summam fortitudinem eorum.

24. *Oslabiał Damaszek.* Przewidywał się, i osłabły ręce jego, jak się wyrażają Żydzi.

25. *Jakoż opuścili?* Jakoż mieszkańcy, przez bojaźń nieprzyjaciela, opuścili Damaszkę? jakoż go nie bronili?—*Chwalebne.* Sławne.—*Wesołe.* Piękne i ozdobne, którego widok przyczynia wesoła patrzących.

26. *Przełoż.* Ponieważ miasto opuszczonem zostało.—*Młodzieńcy jego.* Wiek najlepszy, i zdolny do wojennych działań.—*Umilkną.* Albo oznacza że zgola mają poginać, albo iż się poddadzą nieprzyjaciołom. Tak I. Mach. r. 1, 3, mówi się, że *ziemia umilkła przed oczyma Aleksandra wielkiego.*

27. *Mury Benadad.* Króla Syryjskiego.

28. *Na Cedar.* To jest zmierzając następnego prorocstwo. Cedar był drugim synem Izmaela, syna Abrahamowego z niewolnicy Agary, Gen. 15, 15; z kąd Agareńczycy imieniem ojca Cedar zostali nazwani. Cedar zaś jest to kraina Arabii na pustyni Saraceńskiej.—*Na królestwo Assur.* Do wszystkich królestw Azor, do wszystkich miast które się znajdują w posiadłościach Azor, które to miasto było stolicą króla Agareńczyków, Sędz. 4, 2.—*Poraził.* Porazi.—*To mówi Pan.* Chaldecykom.—*Syny wschodnie.* Synami wschodu są synowie zrodzeni z Cetry i Agary żon Abrahamą, ci bowiem mieszkali na wschód potomków Izaaka, to jest, Żydów.

24. Oslabiał Damaszek, dał się uciekać, strach go ogarnął, ucisk a boleści poimały go jako rodząca.

25. Jakoż opuścili miasto chwalebne, miasto wesołe?

26. Przełoż polegą młodzieńcy jego na ulicach jego, a wszyscy mężowie walki umilkną dnia onego, mówi Pan zastępów.

27. Y zapalę ogień na murze Damaszku, y porzuce mury Benadad.

28. Na Cedar, y na królestwa Assur, które poraził Nabuchodonosor król Babiloński. To mówi Pan: Wstaniecie a idźcie na Cedar, a zburzcie syny wschodnie.

29. Namioty ich y trzody ich zabiorą: skóry ich y wszystko naczynie ich, y wielbłądy ich wezmą sobie, y zwołają na nie strach w okolicy.

30. Uciekajcie, bieście wskok, w głębokości siedźcie, którzy mieszkacie w Azor, mówi Pan: bo Nabuchodonosor król Babiloński uradził na was radę, y umyślił na was myśli.

31. Wstaniecie, a idźcie do narodu spokojnego, a mieszkającego bezpiecznie, mówi Pan: Niemasz wrót ani zawory u nich, sami mieszkają.

32. Y będą wielbłądy ich rozchwyceniem, a mnóstwo dobytków ich korzyścią: y rozwionę je na wszystkie wiatry, którzy się podstrzygli pod długi włos, a ze wszech granic jego przywiodę zatracenia na nie, mówi Pan.

33. Y będzie Asor mieszkaniem smoków spustoszonego aż na wieki: nie będzie tam mieszkał mąż, ani przebywał syn człowieczy.

34. Słowo Pańskie, które się stało do Jeremiasza proroka przeciw Elam na początku królestwa Sedeciasza króla Judzkiego, rzekąc:

35. To mówi Pan zastępów: Oto ia złamię łuk Elam, y wielką moc ich.

29. *Skóry ich.* Przybytki ich uczynione ze skóry.—*Wszystko naczynie ich.* Narzędzia, sprzęty i oręż ich.—*Na nie.* Przeciwno nim.—*Strach.* Żołnierzy strasznych ze wszystkich stron przeciwko nim zwołają. Tak wyżej w. 5: *Oto ja przywiodę na cię strach, mówi Pan.*

30. *Bieście w skok.* O odchodźcie jak można najdalej.—*W głębokości siedźcie.* Skryjcie się do lochów, żeby was nie znalazł nieprzyjaciel.—*Radę.* Żeby was zgubić.

31. *Wstaniecie.* O Chaldecy, jako żołnierze moi przeciwko Agareńczykom. Jest głos Boży.—*Do narodu spokojnego.* Obfitującego w pokój. Tak opisuje koczujących Agareńczyków, którzy za obrębem miast mieszkali bez drzewi i zamków, chociaż mieli niektóre miasta, jako Azor i inne.

32. *Którzy się postrzygli pod długi włos.* Agareńczykom rozumie, którzy koło uszu włosy strzygli.

34. *Przeciw Elam.* Elam jest część Persyi, która jak mniemamy, tak się nazywała od Elama syna Sema. Podają Żydzi że Elamici przeciwko Żydom podali pomoc Chaldecykom, i dla tego przeciwko nim teraz prorokuje Jeremiasz.

35. *Złamię łuk Elam.* Moc i siłę Elamitów, byli bowiem najbiegalszymi strzelcami, jak się pokazuje z Iz. 22, 6: przeto całą siłę wojenną zakładali na łuku i to była ich największa siła, jak się tu mówi.

36. Et inducam super Aelam quatuor ventos a quatuor plagis coeli, et ventilabo eos in omnes ventos istos, et non erit gens, ad quam non perveniant profugi Aelam.

37. Et pavere faciam Aelam coram inimicis suis, et in conspectu quaerentium animam eorum, et adducam super eos malum, iram furoris mei, dicit Dominus, et mittam post eos gladium, donec consumam eos.

38. Et pouam solium meum in Aelam, et perdam inde reges et principes, ait Dominus.

39. In novissimis autem diebus reverti faciam captivos Aelam, dicit Dominus.

36. Y przywiędę na Elam cztery wiatry ze czterech stron nieba: a rozwionę je na wszystkie te wiatry, y nie będzie narodu gdzieby nie zaszli wygnancy Elam przed nieprzyjaciółmi iego.

37. Y przed szukaiaćymi dusze ich: y przywiędę na nie złe, gniew zapalczywości moiej, mówi Pan: y posłę za nimi miecz, aż ich dokonam.

38. Y postawię stolicę moję w Elam, a wytręcę z onąd króle y książęta, mówi Pan.

39. A w ostateczne dni każę się wrócić poimańcom Elam, mówi Pan.

CAPUT L.

ROZDZIAŁ 50.

O zniszczeniu Babilonu.

1. Verbum, quod locutus est Dominus de Babilone, et de terra Chaldaeorum in manu Jeremiae prophetae:

2. Annuntiate in gentibus, et auditum facite, levate signum, praedicate, et nolite celare, dicit: Capta est Babilon, confusus est Bel, victus est Merodach, confusa sunt sculptilia ejus, superata sunt idola eorum.

3. Quoniam ascendit contra eam gens ab aquilone, quae ponet terram ejus in solitudine, et non erit, qui habitet in ea ab homine usque ad pecus, et moti sunt, et abierunt.

4. In diebus illis et in tempore illo, ait Dominus: venient filii Israel ipsi, et filii Juda simul: ambulantes et flentes properabunt, et Dominum Deum suum quaerent.

5. In Sion interrogabunt viam: huc facies eorum. Venient, et apponentur ad Dominum foedere sempiterno, quod nulla oblivione delebitur.

6. Grex perditus factus est populus meus: pa-

1. Slovo, które mówił Pan o Babilonie, y o ziemi Chaldejskię przez rękę Jeremiasza proroka.

2. Opowiedaycie między narody, a puśćcie słuch: podnieście chorągiew, ogłaszaycie, a nie tycie, mówcie: Wzięt iest Babilon, zawstydzon iest Bel, zwyciężon iest Merodach, zawstydziły się ryciny iego, zwyciężone są bałwany iego.

3. Bo wyciągnął przeciw iemu naród z północy, który położy ziemię iego spustoszeniem: y nie będzie ktoby mieszkał w nię, od człowieka aż do bydłęcia: y ruszyli się a poszli.

4. W one dni, y na on czas, mówi Pan, przyda synowie Izraelowi sami, i synowie Judzcy społem, idac a płacząc prędko poydą, y Pana Boga swego szukać będą.

5. Do Sionu drogi się pytać będą, tam twarzy ich. Przydą, a przyłożeni będą do Pana przymierzem wiecznym, które żadnym zapomnieniem zgładzone nie będzie.

6. Trzoda straconą stał się lud mój: pastérzo-

36. Cztery w atry. Przez wiatry rozumie nieprzyjaciół; przez cztery, wszystkich, gdyż do czterech głównych wszystkie się inne pośrednie odnoszą; jakby rzekł: Wzbudzę zewsząd nieprzyjaciół przeciwko Elamitom, którzy ich jako najgwałtowniejsze wiatry rozwiewają na wszystkie strony.

37. Posłę za nimi miecz. Sprawię, że gdziekolwiek uciekną, wszędzie ich ścigać będą nieprzyjaciele, aż póki zupełnie nie zniszczą.

38. Postawię stolicę moję w Elam. Po wyrzuceniu Elamitów, postanowią innego króla w Elam. Zowie stolicą swoją, gdyż on ją da.

39. Każę się wrócić poimańcom Elam. Przez Cyrusa, który obaliwszy Babilon, przeniósł królestwo do Elamitów, to jest, Persów; a duchownie przez Chrystusa, za którego łaską dostąpili wolności synów Bożych. Patrz Dzieje Ap. 2, 7, 8 i 9.

R. 50. — 1. Przez rękę Jeremiasza. Przez Jeremiasza. Jest hebraizm.

2. Opowiadajcie między narody. Słowa są proroka, rozkazującego żeby pomiędzy wszystkimi narodami było oznajmione zniszczenie Babilonu. — Podnieście chorągiew. Zwycięstwa. — Zawstydzon jest Bel. Będzie okryty haubą Bel bożek Chaldejczyków. — Merodach.

Inny ich bożek. Merodach był królem Babilońskim, zaliczony po śmierci w poczet bogów.

3. Naród z północy. To jest Persowie i Medowie, którzy chociaż byli na wschód od Babilonu, jednakże przyprowadzili z sobą przeciwko Chaldejczykom narody od północy, jakimi byli Hirkanowie, Armeńczycy i t. d. — Ruszyli się. Porusza się, rozproszą się. — Poszli. Do ucieczki albo do niewoli.

4. Synowie Izraelowi. Ostatki dziesięciu pokoleń. — Synowie Judzcy. Którzy należeli do dwóch pokoleń Judy i Benjamina. — A płacząc. Z radości. Patrz I. Ezdr. 3, 12, gdzie się mówi, że Żydzi widząc odbudowanie kościoła, płakali z radości. — Pana Boga swego szukać będą. Należy to odnieść nie tylko do czasu powrotu więźniów z niewoli, lecz daleko bardziej do czasu Chrystusa, gdy wierzący w niego zostali wybawieni z niewoli szatana. Że tak rozumieć potrzeba to miejsce pokazuje się z wiersza następnego, gdzie się mówi o przymierzu wiecznym.

5. Do Syonu. Drogi która prowadzi do Syonu i do kościoła. — Tam twarzy ich. Tam się udają prostą drogą. — Przyłożeni będą do Pana. Będą przyłączeni i przystaną do Pana. — Przymierzem wiecznym. Ewangelii, które niema mieć końca.

6. Trzoda straconą. Jakby rzekł: Błakał się Izrael

stores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus: de monte in collem transierunt, oblitii sunt cubilis sui.

7. Omnes, qui invenerunt, comederunt eos, et hostes eorum dixerunt: Non peccavimus; pro eo quod peccaverunt Domino, decori justitiae, et expectationi patrum eorum Domino.

8. Recedite de medio Babylonis, et de terra Chaldaeorum egredimini, et estote quasi hoedi ante gregem.

9. Quoniam, ecce, ego suscito, et adducam in Babylonem congregationem gentium magnarum de terra aquilonis, et praeparabuntur adversus eam, et inde capietur: sagitta ejus quasi viri fortis interfectoris non revertetur vacua.

10. Et erit Chaldaea in praedam: omnes vastantes eam replebuntur, ait Dominus.

11. Quoniam exultastis, et magna loquimini, diripientes hereditatem meam: quoniam effusi estis sicut vituli super herbam, et mugistis sicut tauri.

12. Confusa est mater vestra nimis, et adaequata pulveri, quae genuit vos: ecce, novissima erit in gentibus, deserta, invia, et arens.

13. Ab ira Domini non habitabitur, sed redigetur tota in solitudinem; omnis, qui transibit per Babylonem, stupebit, et sibilabit super universis plagis ejus.

14. Praeparamini contra Babylonem per circuitum omnes, qui tenditis arcum: debellate eam, non parcatis jaculis, quia Domino peccavit.

15. Clamate adversus eam, ubique dedit manum, ceciderunt fundamenta ejus, destructi sunt muri ejus, quoniam ultio Domini est: ultionem accipite de ea, sicut fecit, facite ei.

16. Disperдите satorum de Babylone, et tenen-

po górach nakształt owiec. — *Pasterzowie*. Rozumie królów i fałszywych proroków, którzy pochlebając ludowi zwodzili go, i stali się przyczyną jego niewoli. — *Uczynili że się błakali po górach*. Wzywając do oddawania czci bałwanom, od jednego bałwana i góry do drugiego bałwana i góry. — *Zapomnieli legowiska swego*. Zapomnieli Syonu, gdzie zwykli byli odpoczywać, i kościoła postawionego na Syonie.

7. *Wszyscy którzy należeli*. Stali się łupem i zdobyczą wszystkich narodów. Patrz Ezech. 34, 5 i 8. — *Mówili: niezgrzeszyliśmy*. To jest, wszyscy, którzy ich zabijali, mniemali że czynią przysługę Bogu. — *Piękności, sprawiedliwości*. Tak nazywa Boga: naprzód dla tego, że lud swój, wrpód nim zgrzeszył, ozdobił był sprawiedliwością; powtóre, iż był ozdoba ludu z powodu praw sprawiedliwości które mu podał, i któreimi go rządził; potrzebie, że jego sprawiedliwość i pobożność ozdabiał i wynagradzał wielu dobrodziejstwami. — *Oczekiwaniu*. Panu, w którym pokładali nadzieję ich ojcowie, który był ich obrońcą i opiekunem. Ps. 113, 9 i 10.

8. *Uchodźcie*. Przemawia do Żydów, którzy mają być wybawieni z niewoli. — *Jako kozłowie przed trzodą*. Skoczni, weseli, swobodni, skorzy jako kozły, które poprzedzają trzode.

9. *Zgromadzenie narodów wielkich*. Niezmierne wojsko Persów. — *Z ziemié północnej*. Patrz wyż. wiersz 3. — *Nagotują*. Przygotują się i wycują się walczyć przeciwko Babilonowi. — *A zatem*. Hebr. jest, *miscam*, i oznacza się, że za pierwszym napadeni, albo przy

wie ich zwiedli ię, uczynili że się błakali po górach: z góry na pagórek przeszli: zapomnieli legowiska swego.

7. Wszyscy, którzy należeli, ziedli ię, a nieprzyjaciele ich mówili: Nie zgrzeszyliśmy: dla tego że zgrzeszyli Panu piękności, sprawiedliwości y oczekiwaniu oyców ich Panu.

8. Uchodźcie z pośrodku Babilonu, a z ziemié Chaldejskiej wychodźcie: a badźcie iako kozłowie przed trzoda.

9. Bo oto ia pobudzam, y przywiędę na Babilon zgromadzenie narodów wielkich z ziemié północnej: y nagotują się nań, a zatem ji wezmą: strzała ięgo, iako męża mocnego zabijacza, nie wróci się próżno.

10. Y będzie Chaldejska ziemia korzyścią: wszyscy którzy ią będą burzyć nasycą się, mówi Pan.

11. Bo się radujecie, y wielkie rzeczy mówicie rozchwytając dziedzictwo moje: boście się rozlegli iako cielcy po trawie, a beczeliście iako bycy.

12. Zawstydzona jest matka wasza barzo, y porównana z prochem, która was porodziła: oto ostateczna będzie między narody, pusta, bezdrożna y wyschła.

13. Dla gniewu Pańskiego nie będą w nię mieszkać, ale się wszystko obróci w pustynią: każdy idący przez Babilon, zdumiecie się, y swistać będzie nad wszemi plagami ięgo.

14. Gotuycie się na Babilon w okolo wszyscy którzy łuk ciągniecie: zwoiucyie ji, nie folguycie strzałóm, bo zgrzeszył Panu.

15. Wołaycie nań, wszędy dał rękę, upadły fundamenty ięgo, skażone są mury ięgo, bo pomsta Pańska iest: pomścicie się nad nim, iako czynił, uczynicie mu.

16. Wytraćcie siejące z Babilonu, y trzymając pierwszém obłężeniu ma być wzięty: że niepierwiz z tamtąd mają odejść Persowie, aż go wezmą. — *Strzała ięgo*. To jest wojska. — *Męża mocnego zabijacza*. Żołnierza dzielnego, i biegłego strzelca. — *Nie wróci się próżno*. Albowiem każda strzała będzie śmiertelna.

10. *Nasycą się*. Łupami i bogactwem.

11. *Bo się radujecie*. W hebr jest w czasie przeszłym. — *Beczeliście*. Staliście się dzikimi jako byki, z powodu bogactw któreście zagarnęli u ludu mego. Ryk bowiem w byku oznacza dzikość i wyniosłość.

12. *Zawstydzona jest*. Sromotnie wzięta. — *Matka wasza*. Babilon, albo Chaldaea. — *Porównana z prochem*. Z ziemią zrównana, zburzona. — *Ostateczna*. Najwięcej wzgardzona.

13. *Swistać będzie*. Oslupieje, albo będzie się nasміewał. Patrz r. 43, 17.

14. *Którzy łuk ciągniecie*. Wszyscy mężowie zdadni do wojny. Łuk kładzie zamiast wszelkiego rodzaju broni. — *Nie folguycie strzałóm*. Wydobądźcie strzały z sądaku, i wypuśćcie na Chaldejczyków.

15. *Wołaycie nań*. Upominając się i zagrzewając do wojny. — *Dał rękę*. Pokonany został Babilon, i za pokonanego się uznaje. Albo się oznacza iż Babilon był sprzymierzony z Lydyjczykami (że tak było znajdujemy u Herodota), i dla tego nie należy mu przebaczyć. — *Jako czynił*. Jerozolimie i miastom innych narodów.

16. *Wytraćcie siejące*. Pozabijajcie w Babilonie nie tylko żołnierzy, lecz także rolników którzy sieją, którym się jednak w takich razach zwykle przepuszcza,

tem falcem in tempore messis: a facie gladii columbae unusquisque ad populum suum converteretur, et singuli ad terram suam fugient.

17. Grex dispersus Israel, leones ejecerunt eum, primus comedit eum rex Assur, iste novissimus exossavit eum Nabuchodonosor rex Babylonis.

18. Propterea haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego visitabo regem Babylonis et terram ejus, sicut visitavi regem Assur,

19. et reducam Israel ad habitaculum suum, et pascetur Carmelum et Basan, et in monte Ephraim et Galaad saturabitur anima ejus.

20. In diebus illis et in tempore illo, ait Dominus, quaeretur iniquitas Israel, et non erit: et peccatum Juda, et non invenietur, quoniam propitius ero eis, quos reliquero.

21. Super terram dominantium ascende, et super habitatores ejus visita, dissipa, et interfice, quae post eos sunt, ait Dominus: et fac juxta omnia, quae praecepi tibi.

22. Vox belli in terra, et contritio magna.

23. Quomodo contractus est et contritus mal-leus universae terrae? quomodo versa est in desertum Babylon in gentibus?

24. Illaqueavi te, et capta es, Babylon, et nesciebas: inventa es et apprehensa, quoniam Dominum provocasti.

25. Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa irae suae, quoniam opus est Domino Deo exercituum in terra Chaldaeorum.

26. Venite ad eam ab extremis finibus, aperite, ut exeant qui conculcent eam: tollite de via lapides, et redigite in acervos, et interficite eam, nec sit quidquam reliquum.

tak iżby nikt nie pozostał ktoby siał lub żał. — *Przed mieczem gołębice.* Gołębicą zowie nieprzyjaciela, nie z powodu łagodności, którą w nim zgoła nie było, lecz z powodu szybkości. Albo dla tego że pokonawszy Chal-dejczyków oprócz własnych znamion, których wprzód używali, przyłączyli także znamie Chaldejczyków już zwyciężonych, którem była gołębica. Patrz wyż. 25, 38.

17. *Stado rozproszone.* Podobny do stada rozproszonogo i błąkającego się: tak wyż. w. 6 rzekł: *trzędę straconą stał się lud mój.* — *Lwowie wypędzili je.* To jest z miejsca swojego. Lwami zowie królów Assyryjskich i Chaldejskich. — *Pierwszy król Assur zjadł go.* Mówi się że król Assyryjski pierwszy zjadł lud boży, to jest, zjadł samo ciało, kości zaś niełamał; gdyż dziesięć pokoleń, które były jakby ciałem, wprowadził do niewoli, IV. Król. 18, 11: dwóch zaś pokoleń, w których było królestwo, kapłaństwo i kościół Boży, które są kośćmi i siłą ludu, nie zatracił. Przeciwnie król Babiloński pokruszył kości, gdyż i dwa pokolenia wprowadził do niewoli, i zburzył kościół, IV. Król. 25, 9.

18. *Nawiedzę.* Ukarzę, zgniotę.

19. *Będzie się pasł na Karmelu.* Odprowadzę znowu lud mój na wesole pastwiska Judei, i będzie się pasł na nich jako przed tē. — *Nasyci się dusza jego.* To jest, chuć.

20. *Będą szukać.* Choćby szukano, nie znajdzie się, gdyż ją zniszczyć. To proroctwo odnosi się do Chrystusa, za którego czasów zniesioną została nieprawość wszystkich ludów, które weń uwierzyły. — *Tym które zostawię.* Ostatki bowiem z Izraela będą zbawione. Rzym. 9, 17, i 11, 5.

cago sierp czasu żniwa: przed mieczem gołębice każdy się obróci do ludu swego, y każdy do ziemi swej uciecze.

17. Stado rozproszone Izrael, lwowie wypędzili ie: pierwszy król Assur ziadł go: ten ostateczny Nabuchodonosor król Babiloński kości jego połamał.

18. Przeto to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Oto ia nawiedzę króla Babilońskiego y ziemię jego, iakom nawiedził króla Assur,

19. y przywiodę zaś Izraela do mieszkania jego, a będzie się pasł na Karmelu y na Basan, y na górze Ephraim, y Galaad nasyci się dusza jego.

20. W one dni y czasu onego, mówi Pan, będą szukać nieprawości Izraelowey, a nie będzie iey: y grzechu Juda, a nie naydzie się: bo miłościw będę tym które zostawię.

21. Na ziemię panujących wyciągni, a obywatele ich nawiedź, rozpraszay y zabijay co za nimi iest, mówi Pan: a czyń wedle wszystkiego iakom ci rozkazał.

22. Głos bitwy w ziemi, y starocie wielkie.

23. Jako złamany iest y skruszony młot wszystkiey ziemi? iako się obrócił w pustynię Babilon między narody?

24. Usidlilem cię, y poymanyś Babilonie, a nie wiedziałeś: zastano cię y poymano, iżeś Pana draźnił.

25. Otworzył Pan skarb swój, y wyniósł naczynia gniewu swego: bo sprawę ma Pan Bóg zastępów w ziemi Chaldejskię.

26. Pódcie do nię od krajów ostatecznych, o-twórcie aby wyszli którzyby ią deptali: zbieraycie z drogi kamienie, a składcie w kupy, a zatraccie ia: y niech nie będzie szczątku.

21. *Na ziemię panujących.* Chaldej rozumie. — *Wyciągnij.* Z wojskiem, o Daryuszu i Cyrusie. — *Nawiedź.* Babilon. — *Zabijaj co za nim iest.* Zglądź ich całe potomstwo, synów i wnuków. — *Wedle wszystkiego iakom ci rozkazał.* Wskazuje Bóg, że on wzbudził przeciwko Chaldejczykowi Medów i Persów.

22. *Głos bitwy.* Słychać okrzyk wojenny; jakby rzekł: Zdaje się jakbym słyszał brzmienie trąb, i szmer żołnierzy Cyrusa i Persów.

23. *Młot.* Tak przez przenośnię nazywa króla Babilońskiego, który miał zwyczaj kruszyć królestwa. — *Między narody.* Który wprzód panował pomiędzy narodami. Albo sens jest, że Babilon podobnie jak inne narody został pokonany i zburzony.

24. *Usidlilem cię.* Jako zwierzę ułowilem cię w sidła, gdyś o tē nie myślał; wzięty bowiem był Babilon, gdy obchodził święto, i Baltazar uczłował ze swymi, jak się pokazuje z Dan. 5, 1. — *Zastano cię i pojmano.* Napadnięto i wzięto.

25. *Skarb swój.* Zbrojownię, gdzie ma złożony oręż gniewu swojego, głód, mór, wojnę i t. d. — *Bo sprawę ma.* Gdyż przedsiębierze dzieło swojej sprawiedliwości w ziemi Chaldejskiej. Albo gdyż potrzebuje takich narzędzi, jakimi są Persowie i Medowie.

26. *Pódcie.* O Daryuszu, Cyrusie, i wy Persowie! — *Otwórcie.* Drogi lnb bramy wszystkich miast. — *Aby wyszli.* Żołnierze do zrobienia napadu i podeptania Babilonu. — *Zbierajcie z drogi kamienie.* Iżby wszyscy którzy tylko zechcą mogli pójść bez przeszkody przeciwko niemu.

27. Dissipate universos fortes ejus: descendant in occisionem: vae eis, quia venit dies eorum, tempus visitationis eorum.

28. Vox fugientium, et eorum, qui evaserunt de terra Babylonis, ut annuntient in Sion ultionem Domini Dei nostri, ultionem templiejus*. (*Infr. 51, 49*).

29. Annuntiate in Babylonem plurimis, omnibus qui tendunt arcum: consistite adversus eam per gyrum, et nullus evadat: reddite ei secundum opus suum, juxta omnia, quae fecit, facite illi, quia contra Dominum erecta est, adversum Sanctum Israel.*

30. Idcirco cadent juvenes ejus in plateis ejus, et omnes viri bellatores ejus conticescent in die illa, ait Dominus.

31. Ecce, ego ad te, superbe, dicit Dominus Deus exercituum, quia venit dies tuus, tempus visitationis tuae.

32. Et cadet superbus, et corruet, et non erit, qui suscitit eum: et succendam ignem in urbibus ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus.

33. Haec dicit Dominus exercituum: Calumiam sustinent filii Israel et filii Juda simul: omnes, qui ceperunt eos, tenent, nolunt dimittere eos.

34. Redemptor eorum fortis, Dominus exercituum nomen ejus, judicio defendet causam eorum, ut exterreat terram, et commoveat habitatores Babylonis.

35. Gladius ad Chaldaeos, ait Dominus, et ad habitatores Babylonis, et ad principes, et ad sapientes ejus:

36. gladius ad divinos ejus, qui stulti erunt: gladius ad fortes illius, qui timebunt:

37. gladius ad equos ejus, et ad currus ejus, et ad omne vulgus, quod est in medio ejus, et erunt quasi mulieres: gladius ad thesauros ejus, qui diripientur.

38. Siccitas super aquas ejus erit, et arescent, quia terra sculptilium est, et in portentis gloriantur:

39. propterea habitabunt dracones cum faunis ficariis, et habitabunt in ea struthiones, et non in-

27. Rozpraszajcie wszystkie mocarze iéy, niech zstępują na zabicie: biada im, bo przyszedł dzień ich, czas nawiedzenia ich.

28. Głos uciekających y tych którzy uszli z ziemi Babilońskiéy, aby opowiadali w Sionie pomstę Pana Boga naszego, pomstę kościoła iego.

29. Dajcie znać przeciw Babilonie mnogim, wszystkim którzy ciągną luk: stancie przeciw iemu w około, a żaden nie uydzie: oddajcie mu według dzieła iego: wedle wszystkiego co czynił, czynicie mu: bo się wynosił przeciw Panu, przeciw świętemu Izraelowemu.

30. Przeto polegą młodzieńcy iego na ulicach iego, y wszyscy mężowie waleczni iego umilkną dnia onego, mówi Pan.

31. Owo ia do ciebie hardy, mówi Pan Bóg zastępów: bo przyszedł dzień twóy, czas nawiedzenia twego.

32. Y powali się hardy, y upadnie, a nie będzie ktoby go wzwiódł: y zapalę ogień w mieściech iego, y pożre wszystko około niego.

33. To mówi Pan zastępów: Potwarz ciérpią synowie Izraelscy, y synowie Judzcy spolem: wszyscy którzy ie poimali trzymaia, a niechcą ich puścić.

34. Odkupiciel ich mocny, Pan zastępów imię iego, sadem będzie bronil rzeczy ich, aby przestraszył ziemię, a wzruszył obywatele Babilońskie.

35. Miecz na Chaldecyzyki, mówi Pan, y na obywatele Babilońskie, y na książęta y na mądre iego:

36. miecz na wieszki iego, którzy zgłupieją: miecz na mocarze iego, którzy się bać będą:

37. miecz na konie iego, y na wozy iego, y na wszystko pospółstwo, które iest w pośród iego, a będą iako niewiasty: miecz na skarby iego, które będą rozchwycone.

38. Susza będzie nad wodami iego, y wyschną, bo ziemia rycin iest, a w potworach się przechwalaia:

39. przeto będą mieszkać smokowie z dzikimi mężami, y będą w niéy mieszkać strusowie, a nie

27. *Mocarze jéy.* Potężnych książąt jego, lub wszystkich mężów zdatnych do wojny.—*Zstępują na zabicie.* Niechaj polegą zabici.

28. *Głos uciekających.* Żydów słyszany będzie; albowiem jak skoro Babilon został obleżony, niektórzy z Żydów pouciekali, i powróciwszy do Babilonu oznajmili, że się spełniło to co był przepowiedział Jeremiasz o zburzeniu Babilonu, i uwolnieniu Żydów.

29. *Dajcie znać przeciw Babilonie.* Powiedźcie wszystkim biegłym w strzelaniu, żeby w naznaczone miejsce przybyli przeciw Babilonowi.—*Według dzieła iego.* Jako on uczynił, i inne kraje spustoszył.—*Świętemu Izraelowemu.* Przeciw Bogu który usłwiera Izraela. Inni kocioł rozumieją, który zburzyli Chaldecyzy.

30. *Umilkną.* Ostłupieją i poginą.

31. *Owo ja do ciebie.* Idę przeciwko tobie, o hardy człowiecze. Przemawia Bóg do Nabuchodonozora, albo raczej do Baltazara, za którego panowania wzięty był Babilon.

33. *Potwarz ciérpią.* Są uciśnieni, gwałtem trzymaćni w niewoli.

34. *Odkupiciel ich mocny.* Chociaż są mocnymi Chaldecyzy, i silnie trzymają Żydów w Babilonie, jednak Bóg jest od nich mocniejszym, i wybawi Żydów z niewoli.—*Sadem będzie bronil.* W hebr. jest, *przyjmując przyjmie sprawę ich*, to jest, że wszelką starannością i usilnością będzie bronil słusznej ich sprawy.—*Przestraszył ziemię.* Chaldecyjską.—*Wzruszył.* Utrafił mieczami Persów.

36. *Którzy zgłupieją.* Którzy się pokażą głupimi, gdy nieprzewidzieli i nieprzepowiedzieli swojej i swoich zguby.

38. *Susza . . . nad wodami iego.* Albowiem podają historycy, że Babilon był wzięty przez spuszczenie Eufratu do dołów wykopanych, tak iż przez suche jego łożysko utworzyło się przejście żołnierzom do miasta. Tak Xenofon lib. 7, Cyropediae i inni. Albo sens jest: Dopuści Bóg na Chaldecę nieurodzaj i suszę; albowiem ziemia w niedostatku mieszkańców będzie nieuprawna i sucha.—*Ziemia rycin.* W której się oddaje cześć bałwanom rytym.

39. *Z dzikimi mężami.* Z widmami.—*Aż do pokolenia i pokolenia.* Przez dwa pokolenia.

habitabitur ultra usque in sempiternum, nec exstruetur usque ad generationem et generationem.

40. Sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrhā, et vicinas ejus, ait Dominus, non habitabit ibi vir, et non incolet eam filius hominis. (*Gen. 19, 24*).

41. Ecce, populus venit ab aquilone, et gens magna, et reges multi consurgent a finibus terrae.

42. Arcum et scutum apprehendent, crudeles sunt et immisericordes: vox eorum quasi mare sonabit, et super equos ascendent, sicut vir paratus ad proelium contra te, filia Babylon.

43. Audivit rex Babylonis famam eorum, et dissolutae sunt manus ejus: angustia apprehendit eum, dolor quasi parturientem.

44. Ecce, quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam, quia subito currere faciam eum ad illam: et quis erit electus, quem praeponam ei? quis est enim similis mei? et quis sustinebit me? et quis est iste pastor, qui resistat vultui meo? (*Supr. 49, 19*).

45. Propterea audite consilium Domini, quod mente concepit adversum Babylonem, et cogitationes ejus, quas cogitavit super terram Chaldaeorum: Nisi detraxerint eos parvuli gregum, nisi dissipatum fuerit cum ipsis habitaculum eorum.

46. A voce captivitatis Babylonis commota est terra, et clamor inter gentes auditus est.

będą w nię mieszkać dalej aż na wieki, ani będzie zbudowana aż do pokolenia y pokolenia.

40. Jako Pan wyrócił Sodomę y Gomorrę, y blizkie ię, mówi Pan, nie będzie tam mąż mieszkać, ani przebywać w nię syn człowieczy.

41. Oto lud idzie z północy, a naród wielki, y królowie mndzy powstaną z kraiów ziemie.

42. Łuk y pawezę pochwyca, okrutni są a niemilosierni: głos ich iako morze zaszumi, a na konie wsiedą, iako mąż gotowy ku bitwie przeciw tobie córko Babilońska.

43. Usłyszał król Babiloński wieść o nich, y osłabiały ręce iego: poymał go ucisk, boleść iako rodząca.

44. Oto iako lew wystąpi z nadętości Jordanu do piękności mocny, bo uczynię że zagnąa pobieży do nię, a któż będzie wybrany, którego bych przełożył nad nią? bo kto mnie iest podobny? a kto mię zniesie? a który to iest pasterz, coby się sprzeciwił twarzy moięy?

45. Przeto słuchajcie rady Pańskię, którą umyślił przeciw Babilonowi, y myśli iego, które myślił na ziemię Chaldeyska: Jeśli ich nie ściagną malutcy z trzody, ięśli nie będzie rozmiecono z nimi mieszkanie ich.

46. Od wrzasku poymania Babilonu wzruszyła się ziemia, y wołanie między narody uslyszano iest.

CAPUT LI.

ROZDZIAŁ 51.

O nieszczęściach, które spaść miały na Babilon.

1. Haec dicit Dominus: Ecce, ego suscitabo super Babylonem et super habitatores ejus, qui cor suum levaverunt contra me, quasi ventum pestilentem.

2. Et mittam in Babylonem ventilatores, et ventilabunt eam et demolientur terram ejus, quoniam venerunt super eam undique in die afflictionis ejus.

3. Non tendat, qui tendit arcum suum, et non ascendat loriceatus: nolite parcere juvenibus ejus, interficite omnem militiam ejus.

4. Et cadent interfecti in terra Chaldaeorum, et vulnerati in regionibus ejus,

5. quoniam non fuit viduatus Israel et Juda a Deo suo, Domino exercituum: terra autem eorum repleta est delicto a Sancto Israel.

41. *Z północy.* Patrz co się rzekło wyż. w. 3.

42. *Pawezę.* Tarcz. Patrz Lind.

43. *Usłyszał.* Hebraizm; to jest, gdy usłyszysz, osłabiają od strachu ręce jego.

44. *Jako lew wystąpi z nadętości Jordanu.* Jako lew wychodzi z pastwisk wezbranego Jordanu na łowy; tak wyjdzie Pers przeciwko Babilonowi, miastu pięknemu i niezwyyczajonemu. Patrz co się rzekło r. 49, 19. — *Do piękności mocny.* To wszystko co się tu znajduje aż do końca rozdziału, wytlumaczyło się w rozdziale poprzedzającym od w. 19. i dalej.

R. 51.—1. *Wiatr zaraźliwy.* Persów i Medów, którzy jako wiatr zaraźliwy, zadadzą śmierć Babilończykom.

2. *Przewiewacze.* Cyrusa i Daryusza królów ze swo-

1. To mówi Pan: Oto ja wzbudzę na Babilon y na obywatele iego, którzy serce swe podnieśli przeciwko mnie, iako wiatr zaraźliwy.

2. Y poślę do Babilonu przewiewacze, y rozwieją ji, a spladnią ziemię iego, bo przyszły nań zewsząd w dzień utrapienia iego.

3. Niech nie ciągnie który ciągnie łuk swój, a niech nie wstępuje w pancerzu: nie folgujcie młodzieńcom iego, wybiycie wszystko rycerstwo iego.

4. Y polegą pobici w ziemi Chaldeyskię, y zranieni po krainach iego,

5. bo nie owdowiał Izrael y Juda od Boga swego, od Pana zastępów: lecz ziemia ich pełna iest przestępstwa dla świętego Izraelowego.

jem wojskiem.— *Przyszły nań.* Przyszli nieprzyjaciele jego.— *W dzień utrapienia iego.* Gdy ma być utrapiony i wzięty od nieprzyjaciół.

3. *Niech nie ciągnie który ciągnie łuk swój.* Nie będzie potrzeby przy zdobyciu Babilonu żeby strzelec naciągał łuk, lub pancernik walczył na miecze z nieprzyjacielem; ja bowiem uspię Chaldejczyków uczcą, i winem, i tym sposobem jakby zwiążę ręce i nogi ich, tak iżby strzelcy nie mogli naciągnąć łuku, ani pancernicy uciekać lub się poruszyc. Zabijajcie więc ich śmiało i odważnie, i nieprzepuszczajcie im.

5. *Owdowiał.* Nie został pozbawiony.— *Ziemia ich.* Chaldejczyków. — *Pełna jest przestępstwa.* Przestępstwa popełnionego przeciwko Bogu Izraelskiemu i jego ludowi.

6. Fugite de medio Babylonis, et salvet unusquisque animam suam: nolite tacere super iniquitate ejus, quoniam tempus ultionis est a Domino: vicissitudinem ipse retribuet ei.

7. Calix aureus Babylon in manu Domini, inebrians omnem terram; de vino ejus biberunt gentes, et ideo commotae sunt.

8. Subito cecidit Babylon, et contrita est: ululate super eam, tollite resinam ad dolorem ejus, si forte sanetur. (*Isai. 21, 9. Apoc. 14, 8*).

9. Curavimus Babylonem, et non est sanata: derelinquamus eam, et eamus unusquisque in terram suam, quoniam pervenit usque ad coelos iudicium ejus, et elevatum est usque ad nubes.

10. Protulit Dominus justitias nostras: venite, et narremus in Sion opus Domini Dei nostri.

11. Acuite sagittas, implete pharetras: suscitavit Dominus spiritum regum Medorum, et contra Babylonem mens ejus est, ut perdat eam, quoniam ultio Domini est, ultio templi sui.

12. Super muros Babylonis levate signum, augete custodiam, levate custodes, praeparate insidias, quia cogitavit Dominus, et fecit quaecumque locutus est contra habitatores Babylonis.

13. Quae habitas super aquas multas, locuples in thesauris, venit finis tuus pedalis praecisionis tuae.

14. Juravit Dominus exercituum per animam suam: Quoniam replebo te hominibus quasi bruch, et super te caeleuma cantabitur.*

6. *Uciekajcie.* Żydzi i wszelkie narody.— *Z pośrodku Babilonu.* Który ma być zaraz spustoszony, żebyście z nim nie poginęli.— *Nie milczcie nad nieprawością jego.* Zebyście się nie nauczyli i nie naśladowali jego złych obyczajów i z nim nie zginęli.

7. *Kubek złoty Babilon.* Niektórzy sądzą, że kielichem złotym nazywa kielich wina czystego, i odbijającego się jako złoto we szkłe, inni kielich kosztowny. Jeden i drugi sens jest stosowny; albowiem Babilon był jakby kielichem pełnym gniewu Bożego, którym zostały upojone wszystkie narody, to jest, udręczone aż do szaleństwa, jak rzekł r. 25, 5. Kielich także był złoty, gdyż bogaty i potężny. Albo sens jest, że społeczeństwo Babilońskie bardzo świetne pociągnęło do zguby wiele pomocniczych ludów. Przy kielichu związywał się stosunek.— *Wzruszeni są.* W hebr. jest, *będą szaleć narody.*

8. *Nagle upadł.* Trwa w przenośni kielicha; jakby rzekł: Po napiciu się z niego jakby z kielicha gniewu Bożego wszystkich narodów, zrzucił Bóg sam kielich na ziemię, i skruszony został. Tak Iz. 21, 9, i Objaw. 14, 8. *Upadła, upadła Babilonia ona wielka, która winem gniewu porubstwa swojego napoiła wszystkie narody.*— *Weźcie żywice.* W hebr. jest, *tsori*, to jest, *balsamu.* Użyjcie nań balsamu, żeby doświadczyć, czy się wyleczy. Przez ironią rzeczono, jakby mówił: Tak będzie zbity, że ani balsam go nieuleczy.

9. *Leczyliśmy.* Jest dyalog, wprowadza bowiem ludzi do których była mowa odpowiadających: leczylimy go, i t. d., łożyliśmy usiłowania żeby zachować, lecz napróżno.— *Opuściny go.* Mówią to żołnierze cudzoziemscy, którzy byli przyszli na pomoc Chaldejczykowi, do nich bowiem powiedział był Bóg w wierszu poprzedzającym: *Weźcie żywice*, to jest, brońcie go jeśli możecie.— *Doszedł aż do nieba sąd jego.* Zbrodnie są wielkie i okropne, jako też i kara za nie. Podobne wyrażenie

6. Uciekajcie z pośrodku Babilonu, a każdy niech zbawi duszę swoją: nie milczcie nad nieprawością jego, bo czas pomsty jest od Pana, on mu wzajem odda.

7. Kubek złoty Babilon w ręce Pańskiej upaiający wszystkę ziemię; wino jego pili narodo wie, y dla tego wzruszeni są.

8. Nagle upadł Babilon, y połamał się, wycie nad nim, weźcie żywice na boleść jego, owa się wyleczy.

9. Leczyliśmy Babilon, a nie jest uzdrowiony: opuścmy ji a pódźmy każdy do swęj ziemie, bo doszedł aż do nieba sąd jego, y wyniósł się aż do obłoków.

10. Wywiódł Pan sprawiedliwość naszą: pódźcie, a opowiadamy na Syonie dzieło Pana Boga naszego.

11. Ostrzcie strzały, napelniajcie saydaki: wzbudził Pan ducha króla Medzkiego, y przeciw Babilonowi myśl jego jest, aby ji zatracił, bo pomsta Pańska jest, pomsta kościoła jego.

12. Na murach Babilońskich podnieście chorągiew, przyczynicie strażę, wystawcie stróże, nagotujcie zasadzki, bo nmyślił Pan, y uczynił cokolwiek mówił przeciw obywatelom Babilońskim.

13. Która mieszkasz nad wodami mnogimi, bogata w skarby, przyszedł koniec twój na stopie odcięcia twego.

14. Przysiągł Pan zastępów na duszę swoją: Że cię napelnię ludzi iako chrząszczów, y nad tobą będą śpiewać pobudkę.

spotykamy w Psal. 107, 5: *Albowiem wielkie jest nad niebiosa miłosierdzie twoje, i aż pod obłoki prawda twoja.*

10. *Wywiódł Pan sprawiedliwość naszą.* Sprawiedliwymi siebie nazywali Żydzi, nie iżby nie zgrzeszyli przeciwko Bogu, lecz że żadnej krzywdy nie uczyniwszy Chaldejczykowi, okrutnie od nich byli traktowani. Albo sens jest: pokazał Bóg, że nasza religia jest prawdziwa.— *Dzieło Pana.* Jako zatracił Chaldejczyków, a nas zachował.

11. *Ostrzcie strzały.* Niektórzy sądzą że się mowa zwraca do Persów: inni i lepiej do Babilończyków, jakby rzekł: Przygotujcie oręż, naostrzcie strzały, i t. d., napróżno pracujecie, gdyż Bóg postanowił pomścić się krzywdy swojej i kocioła swojego przez was zburzonego.

12. *Podnieście chorągiew.* Wszystko co się znajduje w tym wierszu zdaje się odnosić do Persów; jakby rzekł: Wynieście znamiona wojenne przeciwko Babilonowi, i uciekajcie na mury jego.— *Przyczynicie strażę.* Dodawszy żołnierzy nowych do starych. Pomnożcie liczbę żołnierzy oblegających miasto.— *Wystawcie stróże.* Nowych żołnierzy którzyby opasali miasto.

13. *Która mieszkasz nad wodami mnogimi.* Opisane jest Babilonu, który i był oblany wodami Eufratu, i obfitował we skarby.— *Na stopie odcięcia twego.* Iż będziesz zgola wycięty. Mówi o Babilonie w sposób przenośny, jako o drzewie, którego stopa, to jest, pień będzie wycięty.

14. *Na duszę twoją.* Na siebie samego, na życie twoje, tak często mamy w Piśmie ś.: *Żywię ja, mówi Pan.*— *Cię napelnię ludzi.* Mnóstwem nieprzyjaciół.— *Jako chrząszczów.* Porównywa Persów i Medów do chrząszczów, które w wielkiej liczbie wypasują winnice.— *Nad tobą będą śpiewać pobudkę.* Nieprzyjaciele twoi na wzór winoborców będą się nawzajem pobudzali

15. Qui fecit terram in fortitudine sua, prae-paravit orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit coelos: * (Amos. 6, 8).

16. dante eo vocem, multiplicantur aquae in coelo, qui levat nubes ab extremo terrae, fulgura in pluviam fecit, et produxit ventum de thesauris suis.

17. Stultus factus est omnis homo a scientia; confusus est omnis conflator in sculptili, quia mendax est conflatio eorum, nec est spiritus in eis.

18. Vana sunt opera et risu digna; in tempore visitationis suae peribunt.

19. Non sicut haec, pars Jacob, quia, qui fecit omnia, ipse est, et Israel sceptrum hereditatis ejus: Dominus exercituum nomen ejus.

20. Collidis tu mihi vasa belli, et ego collidam in te gentes, et disperdam in te regna,

21. et collidam in te equum et equitem ejus, et collidam in te currum et ascensorem ejus;

22. et collidam in te virum et mulierem, et collidam in te senem et puerem, et collidam in te juvenem et virginem;

23. et collidam in te pastorem et gregem ejus, et collidam in te agricolam et jugales ejus, et collidam in te duces et magistratus.

24. Et reddam Babylo ni et cunctis habitatoribus Chaldaeae omne malum suum, quod fecerunt in Sion in oculis vestris, ait Dominus.

25. Ecce, ego ad te, mons pestifer, ait Dominus, qui corrupis universam terram, et extendam manum meam super te, et evolvam te de petris, et dabo te in montem combustionis.

26. Et non tollent de te lapidem in angulum, et lapidem in fundamenta, sed perditus in aeternum eris, ait Dominus.

27. Levate signum in terra, clangite buccina in gentibus, sanctificate super eam gentes, annun-

i zachęcali, żeby cię wyludnić i zniszczyć. Co znaczy pobudka powiedzieliśmy wyż. r. 48, 33.

15. Zgotował. Hebr. umocnił, albo ugruntował.
16. Gdy on głos wypuszcza. Na głos gromu Bożego.—*Mnożą się wody.* Obfity deszcz spada.—*Który podnosi obłoki od kończyn ziemi.* Wzięto to z Psal. 134, 7: *Który wywodzi obłoki z kończyn ziemi, tyskawice na deszcz uczynił. Który wywodzi wiatry z skarbów swoich, i t. d.* Patrz co się tam rzekło.

17. Zglupiał. To się powtarza z r. 10, w. 14, 15, 16, gdzie się znajduje i tłumaczenie.

20. *Tłuczesz ty mnie orężę wojenne.* Ty, o Babilonie, kruszyłeś mnie dotychczas wszystkie wojownicze narody; ty bowiem zowie orężem wojennym.—*A ja potłukę w tobie.* Można te wszystkie czasy przyszłe, według własności hebrajskiej mowy, przełożyć przez czasy przeszłe, *potłukłem przez ciebie;* często się bowiem w tym języku kładzie czas przeszły zamiast przyszłego, i przyszły zamiast przeszłego. — *W tobie.* Przez ciebie, jako młotem. — *Wytracę.* Wytraciłem: i tym sposobem inne czasy przyszłe które następują.

23. *Sprzężaj jego.* Wołów, którymi zaprzężyłszy w jarzmo orze.

24. *A oddam Babilonowi.* Używszy go wprzód jako młota do potłuczenia wszystkich narodów.—*Przed oczyma waszemi.* O Zydził w oczach waszych ukarzę ich, za zburzenie kościoła i Jerozolimy. Albo ukarzę ich za zło jakie uczynili w oczach waszych na Syonie.

15. Który uczynił ziemię mocą swoją, zgotował świat mądrością swoją, a mądrością swoją rozciągnął niebiosą:

16. gdy on głos wypuszcza, mnożą się wody na niebie, który podnosi obłoki od kończyn ziemi, błyskawice w deszcz obracał, y wywiódł wiatr z skarbów swoich.

17. Zglupiał każdy człowiek od umiejętności; zawstydzon każdy złewacz na rycinie, bo fałsz jest zlanie ich, y nie masz ducha w nich.

18. Marne są dzieła, y śmiechu godne: czasu nawiedzenia ich zgina.

19. Nie iako to dział Jakóbów, bo który wszystko stworzył on jest, a Izrael sceptr. dziedzictwa iego: Pan zastępów imię iego.

20. Tłuczesz ty mnie orężę wojenne, a ja potłukę w tobie narody, y wytracę w tobie królestwa,

21. y potłukę w tobie konia y jeźdźca iego, y potłukę w tobie wóz y wsiadacza iego,

22. y potłukę w tobie męża y niewiastę, y potłukę w tobie starca y pacholę, y potłukę w tobie młodzieńca y pannę.

23. y potłukę w tobie pasterza y trzodę iego, y potłukę w tobie oracza y sprzężaj iego, y potłukę w tobie książe ta y urzędniki.

24. A oddam Babilonowi y wszystkim obywatelom Chaldejskim wszystkie złości ich, które czynili na Syon, przed oczyma waszemi, mówi Pan.

25. Oto ia na cię góra zarazająca, mówi Pan. która zarazasz wszystkie ziemię, y wyciągnę rękę moją na cię, a zwałę cię z skał, y uczynię cię góra spalania.

26. Y nie będą z ciebie brać kamienia do węgla, y kamienia do fundamentów, ale będziesz wiecznie zatracona, mówi Pan.

27. Podnieście chorągiew w ziemi, trąbcie w trąby między narody, poświęćcie na nie narody, day-

25. *Oto ja na cię, góra.* Babilon nazywa góra, nie iż na górze był położony (bo był na płaszczyźnie), lecz że był silnym i warownym, jakimi zwykle bywają miasta położone na górach, z powodu też chwały i pychy panowania, i z powodu wyniosłych pałaców i murów, którymi był obwiedziony.—*Zarazająca.* W hebr. jest, *pustoszący,* gdyż wszystkie narody przywoził do swojej władzy i bezbożności.—*Zwałę cię z skał.* Skałami nazywa wieże, tak jak miasto nazywał góra, albowiem czém są skały na górze, tém są wieże w mieście.—*Uczynię cię góra spalania.* To jest, spalona; zwierzęta bowiem gdy się spali góra, na której przebywały, zwykle się rozbiegają.

26. *Nie będą z ciebie brać kamienia do węgla.* Nie pozostanie z ciebie kamienia nieco większego, któryby można było umieścić w węgle, gdzie się kładzie zwykły większe kamienie; tak bowiem spłoniesz, iż się wszystko w popiół obróci.—*Będziesz wiecznie zatracona.* To jest, nie będziesz więcej odbudowana. Nie żeby miasto nie było odbudowane, lecz iż królestwo nie zostanie przywrócone; bo nie o kamieniach lecz o ludziach mówi.

27. *Podnieście chorągiew.* Podnieście wszędzie znamię wojenne. Przemawia Bóg najwyższy wódz do wszystkich wódzów niższych, którzy są u wszystkich narodów, i rozkazuje im zebrać żołnierzy przeciwko Babilonowi.—*W ziemi.* Wszędzie, po całej ziemi. — *Poświęćcie na nie narody.* Zwołajcie narody do prowadzenia świętej wojny przeciwko Babilonowi: uroczystym i publicznym

tiate contra illam regibus Ararat, Menni et Asce-
nez, numerate contra eam Taphsar, adducite equum
quasi bruchum aculeatum.

28. Sanctificate contra eam gentes, reges Me-
diae, duces ejus, et universos magistratus ejus,
cunctamque terram potestatis ejus.

29. Et commovebitur terra, et conturbabitur,
quia evigilabit contra Babylonem cogitatio Domini,
ut ponat terram Babylonis desertam et inhabitabilem.

30. Cessaverunt fortes Babylonis a proelio, ha-
bitaverunt in praesidiis; devoratum est robur eo-
rum, et facti sunt quasi mulieres; incensa sunt
tabernacula ejus, contriti sunt vectes ejus.

31. Currens obviam currenti veniet, et nuntius
obvius nuntianti, ut annuntiet regi Babylonis, quia
capta est civitas ejus a summo usque ad summum;

32. et vada praecupata sunt, et paludes in-
censae sunt igni, et viri bellatores conturbati sunt.

33. Quia haec dicit Dominus exercituum, Deus
Israel: Filia Babylonis quasi area, tempus triturae
ejus: adhuc modicum, et veniet tempus messionis
ejus.

34. Comedit me, devoravit me Nabuchodonosor,
rex Babylonis: reddidit me quasi vas inane, ab-
sorbuisset me quasi draco, replevit ventrem suum te-
neritudine mea, et ejecit me.

35. Iniquitas adversum me, et caro mea super
Babylonem, dicit habitatio Sion: et sanguis meus
super habitatores Chaldaee, dicit Jerusalem.

36. Propterea haec dicit Dominus: Ecce, ego
judicabo causam tuam, et ulciscar ultionem tuam,
et desertum faciam mare ejus, et siccabo venam
ejus.

37. Et erit Babylon in tumulos, habitatio draco-
num, stupor et sibilus eo, quod non sit habitator.

cie znać przeciw niéy królóm Ararath, Menni, y
Ascenez, policzcie przeciwko niéy Taphsar, przy-
wiedźcie konie iako chrzaszcze z żądłami.

28. Poświęćcie przeciwko niéy narody, króle
Mediéy, książęta iéy, y wszystkie urzędniki iéy, y
wszytkę ziemię władze iéy.

29. Y wzruszy się ziemia, y zatrwoży, bo się
ocuci przeciw Babilonowi myśl Pańska, aby polo-
żył ziemię Babilońską pusta y nie mieszkalną.

30. Ustali mocarzowie Babilońscy od bitwy, mie-
szkali w zamkach; pożarta iest siła ich, y stali
się iako niewiasty; zapalono mieszkania iego, zła-
mano zawory iego.

31. Bieżący bieżącemu zabieży, a posel potka
się z posłem, aby oznaymił królówi Babilońskiemu,
że wzięto miasto iego od końca aż do końca;

32. y brody ubieżano, y błota ogniem wypalono,
a mężowie waleczni zatrwożyli się.

33. Bo to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów:
Córka Babilońska iako boiowisko, czas młóćby iéy:
ieszcze trochę, y przydzie czas żniwa iéy.

34. Zjadł mię, pożarł mię Nabuchodonosor król
Babiloński: uczynił mię iako naczynie czeze, pol-
knął mię iako smok, napelnił brzuch swój pieszo-
ta moja, y wygnał mię.

35. Nieprawość przeciwko mnie, y ciało moje na
Babilonie, mówi mieszkanie Syon, a krew moja na
obywatelach Chaldejskiéy ziemi, mówi Jeruzalem.

36. Przełoż to mówi Pan: Oto ia osadzę rzecz
twoię, a pomścę się pomsty twoiéy, y pustę uczy-
nię morze iego, y wysuszę żyłę iego.

37. Y będzie Babilon mogiłami mieszkaniem smo-
ków, zdumieniem y świstaniem, dla tego że nie
masz obywatela.

obrzędkiem wypowiedzcie mu wojnę. — *Dajcie znać.* Wypowiedzcie wojnę. — *Ararat.* Armenii. — *Menni.* Zdaje się, że jest to kraj Minów w Armenii, o którym Józef Fl. I. Antiqu. c. 4. — *Ascenez.* Naród sąsiedni Armenii. Inni inaczej tłumaczą, lecz nie pewnego mieć nie można. — *Policzcie.* Wciągnijcie do wojny przeciwko niemu żołnierzy Taphsar. — *Taphsar.* Nasz tłumacz rozumiał, że to jest nazwisko miejsca. LXX przełożyli, *postawcie przeciwko niemu machiny, albo strzelnie.* — *Jako chrzaszcze z żądłami.* Które na wojnie podnoszą i najeżają grzywy i ogony, jako żądła chrzaszcze, to jest, jako szarańcza która ma żądła w ogonie, nogach i głębie.

28. *Poświęćcie.* Patrz w 27.
29. *Wzruszy się.* Niech się wzruszy. Czas przyszedł zamiast trybu rozkazującego. — *Bo się ocuci.* Zamiar bowiem Boży, który już był oddawna poczęty, zdawał się spać dotąd, gdyż jeszcze nie został wykonany; lecz teraz się ocuci, to jest, spełni się.

30. *Ustali.* Od strachu lub znużenia. — *Mieszkali w zamkach.* Nie śmiejąc z nich wystąpić. — *Pożarta jest.* Ustała, albo ustanie: czas przesyłszy zamiast przyszedłego.

31. *Bieżący bieżącemu zabieży.* Tak wiele gońców zostanie wysłanych do króla z oznajmieniem że miasto wzięte, iż jedni wracając, drudzy odchodząc spotykać się z sobą będą.

32. *Brody.* Eufratu. — *Błota ogniem wypalono.* Trzcina która rośnie w miejscach błotnistych.

33. *Córka Babilońska.* Babilon. — *Jako boiowisko.*

Na którym mieli być starci i z dóbr wszelkich wymłó-
ceni Chaldejczycy. — *Przydzie czas żniwa.* Jest prze-
wrócony porządek; wrzódki bowiem nastaje żniwo, po-
tem młóćba. Przez żniwo rozumie ogołocenie z dóbr,
i zabójstwo obywateli; jako bowiem sierp zboże, tak
miecz Persów zeżnie Chaldejczyków.

34. *Zjadł mię.* Słowa są Syonu i ludu Żydowskiego,
jak się pokazuje z wiersza następnego. — *Jako naczy-
nie czeze.* Ogałacając mię ze wszelkich dóbr. — *Jako
smok.* Morski, to jest, balena, która niezmiernym otwo-
rem paszczy pożera wielkie ciała. — *Pieszczotą moją.*
Hebr. *rozkoszami mojemi, rzeczami kosztownemi i roz-
kosznymi mojemi.* — *Wygnał mię.* Z ojczyzny, i odesłał
do niewoli.

35. *Nieprawość przeciwko mnie.* Gwałt i porażka
niegodziwie zadana mnie, Syonowi i Judei przez Babi-
lon. — *Ciało moje.* Moich obywateli, którzy byli pobici
przez Babilończyków. — *Na Babilonie.* Woła przeciwko
Babilonowi, albo przyjdzie na Babilon.

36. *Osadzę rzecz twoją.* Obronię, przyjmę i pomścę
się za krzywdę zadaną tobie przez Chaldejczyków. —
Pustę uczynię. Wysuszę. — *Morza jego.* To jest Babi-
lonu. Morzem zowie obfitość dóbr i bogactw Babiloń-
skich. — *Wysuszę żyłę jego.* Żyłami nazywa drogi przez
które wchodziły bogactwa do Babilonu, jakimi są han-
del obywateli i cło które się ztąd pobierało.

37. *I będzie Babilon.* Podobne tym rzeczom znaj-
dujemy wyż. r. 25, 9 i 18, i r. 28, 8, i t. d.

38. Simul ut leones rugient, excutient comas veluti catuli leonum.

39. In calore eorum ponam potus eorum, et inebriabo eos, ut sopiantur, et dormiant somnum sempiternum, et non consurgant, dicit Dominus. (*Infr. v. 57*).

40. Deducam eos quasi agnos ad victimam, et quasi arietes cum hoedis.

41. Quomodo capta est Sesach, et comprehensa est inclyta universae terrae? quomodo facta est in stuporem Babylon inter gentes?

42. Ascendit super Babylonem mare; multitudo fluctuum ejus operfa est.

43. Factae sunt civitates ejus in stuporem; terra inhabitabilis et deserta, terra in qua nullus habitet, nec transeat per eam filius hominis.

44. Et visitabo super Bel in Babylone, et ejciam, quod absorberat, de ore ejus, et non confluent ad eum ultra gentes; siquidem et murus Babylonis corruet.

45. Egredimini de medio ejus, populus meus, ut salvet unusquisque animam suam ab ira furoris Domini.

46. Et ne forte mollescat cor vestrum, et timetis auditum, qui audietur in terra, et veniet in anno auditio, et post hunc annum auditio, et iniquitas in terra, et dominator super dominatorem.

47. Propterea, ecce, dies veniunt, et visitabo super sculptilia Babylonis: et omnis terra ejus confundetur, et universi interfecti ejus cadent in medio ejus.

48. Et laudabunt super Babylonem coeli et terra, et omnia quae in eis sunt, quia ab aquilone veniet ei praedones, ait Dominus.

49. Et quomodo fecit Babylon, ut caderent occisi in Israel, sic de Babylone cadent occisi in universa terra.

50. Qui fugistis gladium, venite, nolite stare: recordamini procul Domini, et Jerusalem ascendat super cor vestrum.

38. Pospołu iako lwi ryczeń będą, będą otrząsac grzywę iako lwięta.

39. W zapaleniu ich postawię picia ich, y upoię ie aby zasnęli y spali sen wieczny, a nie wstali, mówi Pan.

40. Powiodę ie iako baranki na rzeź, y iako barany z kozly.

41. Jako wzięt iest Sesach, y poymane iest najsławniejsze wszystkiey ziemie? iako się stał Babilon zdumieniem między narodami?

42. Wystąpiło morze na Babilon, pokryt iest mnóstwem wałów iego.

43. Stały się miasta iego zdumieniem, ziemią niemieszkalną y pustą, ziemią w której nikt nie mieszka, ani chodzi przez nią syn człowieczy.

44. Y nawiedzę Bela w Babilonie, y wyrzucę co był połknął z gęby iego, a nie będą się zbiegać k niemu więcej narodowie, ponieważ y mur Babiloński upadnie.

45. Wynidźcie z pośrodku iego, ludu mój, aby zbawił każdy duszę swoją, przed gniewem zapaleczywości Pańskięy.

46. Ażeby snadź nie zmięczało serce wasze, a ulekklibyście się słuchu, który będzie słyszeć w ziemi, y przydzie w rok słuch, a po tym roku słuch y nieprawdę w ziemi, y panującą na panującęy.

47. Przełoż oto dni przychodzą, y nawiedzę ryciny Babilońskie, y zawstydzi się wszystka ziemia iego, y wszyscy zabici iego polegą w pośrodku iego.

48. Y będą chwalić nad Babilonem niebiosy, y ziemia, y wszystko co na nich iest, bo z północy przyda k niemu łupieżcy, mówi Pan.

49. A iako czynił Babilon że polegli pobici w Izraelu, tak też polegą pobici z Babilonu po wszystkiey ziemi.

50. Którzyście uciekli przed mieczem, pódźcie, nie stoycie: pomnicie zdaleka na Pana, y Jeruzalem niech przydzie na serce wasze.

38. *Jako lwi ryczeń będą.* Można rozumieć te słowa albo o zwyciężkach Persach i Medach, ryczących niejako z powodu dzikości; albo o Babilończykach tak jęczących z boleści, iż się ryczeń zdawali.

39. *W zapaleniu.* Jest zamiana słów (postać krasomówna): to jest w picu Baltazara i Chaldejczyków położę ich zapalenie, to jest, dopuszczę żeby dogodzili swojej ochocie, wiele pili, winem się zagrzeli, i aby ztąd wyniknęło upicie się i sen wieczny śmierci; albowiem gdy Baltazar był się upił podczas uczy, teje samej nocy Babilon został wzięty, a on sam zabity, Patrz r. 5 Daniela.

41. *Sesach.* Babilon. Patrz co się rzekło r. 25, 26.—*Zdumieniem.* Wszyscy bowiem, którzy go ujrzą będą się zdumiewali, widząc jak jest zburzony i zniszczony.

42. *Morze.* Morzem zowie wojsko Medów i Persów, które mnóstwem swoich żołnierzy pokrywało ziemię.

44. *Nawiedzę Bela.* Przywiodę koniec na Bela najbardziej czczonego balwana Babilończyków. — *Wyrzucę co był połknął.* Sprawię że Bel i jego czciciele wyrzucą co byli połknęli, to jest dobra żydowskie i innych narodów.

45. *Wynidźcie.* Powtarza co powiedział wyż. w. 6. Patrz co się tam rzekło.

46. *Nie zmięczało serce wasze.* Żeby nie stopniało od strachu.—*Słuchu.* Wieści i pogłoski wojny, którą przygotowują Persowie przeciwko Babilonowi.—*Przydzie w rok słuch.* Będzie przychodziła przez rok jeden i drugi ciągle powtarzana wieść i pogłoska o nadchodzącej wojnie.—*Nieprawdę w ziemi.* Z powodu wieści o grożącej wojnie będą istniały w Babilonie nieprawości, bunty, stronnictwa, i t. d. Albo sens jest: w trzecim roku ziemia Babilońska poniesie karę za swoje nieprawości.—*I panujący na panującęy.* I Daryusz król Medów będzie panował na miejscu Baltazara, Dan. 5, 31. Inni o Cyrusie tłumaczą, który nastąpił po Daryuszu, Dan. 6, 28.

48. *Będą chwalić... niebiosy.* Będą się radowały niebiosy i ziemia, to jest, Bóg, aniołowie i ludzie, z powodu sprawiedliwej pomsty Bożej, która spadła na Babilon; albo nowa będzie postać świata, tak iż niebiosy i ziemia będą niejako skakały z radości że Babilon został zburzony.—*Łupieżcy.* Nieprzyjacielskie wojsko.

50. *Którzyście uciekli przed mieczem.* Żydzi, którzyście podczas zdobycia Jeruzolimy uszli miecza Nabuchodonozora i poszli do niewoli Babilońskiej.—*Pódźcie.* Do Jeruzolimy, wróćcie do ojczyzny.—*Pomnicie z daleka na Pana.* Z Chaldej, która jest daleko od Jeru-

51. Confusi sumus, quoniam audivimus opprobrium: operuit ignominia facies nostras, quia venerunt alieni super sanctificationem domus Domini.

52. Propterea, ecce, dies veniunt, ait Dominus, et visitabo super sculptilia ejus, et in omni terra ejus mugiet vulneratus.

53. Si ascenderit Babylon in coelum, et firmaverit in excelso robur suum: a me venient vastatores ejus, ait Dominus.

54. Vox clamoris de Babylone, et contritio magna de terra Chaldaeorum,

55. quoniam vastavit Dominus Babylonem, et perdidit ex ea vocem magnam, et sonabunt fluctus eorum quasi aquae multae; dedit sonitum vox eorum,

56. quia venit super eam, id est super Babylonem, praedo; et apprehensi sunt fortes ejus, et emarcuit arcus eorum, quia fortis ultor Dominus reddens retribuit.

57. Et inebriabo principes ejus et sapientes ejus, et duces ejus et magistratus ejus, et fortes ejus, et dormient somnum sempiternum, et non expergescentur, ait rex, Dominus exercituum nomen ejus.

58. Haec dicit Dominus exercituum: Murus Babylonis ille latissimus suffossione suffodietur, et portae ejus excelsae igni comburentur, et labores populorum ad nihilum, et gentium in ignem erunt, et disperibunt.

59. Verbum, quod praecepit Jeremias propheta, Sarajae filio Neriae filii Maasiae, cum pergeret cum Sedecia rege in Babylonem, in anno quarto regni ejus; Sarajas autem erat princeps prophetiae.

60. Et scripsit Jeremias omne malum, quod venturum erat super Babylonem in libro uno; omnia verba haec, quae scripta sunt contra Babylonem.

61. Et dixit Jeremias ad Sarajam: Cum veneris in Babylonem, et videris, et legeris omnia verba haec,

62. dices: Domine, tu locutus es contra locum istum, ut disperderes eum, ne sit, qui in eo habitet ab homine usque ad pecus, et ut sit perpetua solitudo.

zolimiy.—*Pana.* Zamiast kościoła, albo czci Pańskiej, która się w Jeruzolimie sprawować zwykła.—*Przyjdzie na serce wasze.* Wspomnijcie, niech przyjdzie wam na myśl.

51. *Zawstydziliśmy się.* Jest odpowiedź Żydów. Doznajemy wstydu, gdy wspomnimy na Jeruzolimę, i na zniewagi, które często słyszeliśmy z ust Chaldejczyków przeciwko Panu i jego kościołowi.—*Pokryta sromota.* Jest powtórzenie.—*Cudzy.* Chaldejczycy, którzy zbezczęścili święty kościół Pański.

52. *Bezczęć będzie.* Będzie jęczał od boleści.

53. *Obwarował na wysokości moc swoją.* Chociażby na samem niebie zbudował sobie zamek, w którymby się obwarował i ubezpieczył. Oznacza że Babilon nie może uniknąć mściwej ręki Bożej.

54. *Głos wołania z Babilonu.* Będzie słyszany.

55. *Głos wielki.* Niezmierny szmer i wrzawa ludu najludniejszego miasta, które będzie obrócone w pustynię. Albo głos wielki oznacza pychę; jako bowiem pokorni mówią zwykle po cichu, tak pyszni głosem podniesionym i wysokim.—*Szumiec będą wały ich.* Babi-

51. Zawstydziliśmy się żeśmy usłyszeli urąganie, pokryła sromota oblicze nasze, bo przyszli cudzy na świątnię domu Pańskiego.

52. Przełoż oto dui przychodzą, mówi Pan, y nawiedzę ryciny iego, y po wszystkiey ziemi iego bezzęć będzie zraniony.

53. Choćby wstąpił Babilon do nieba, y obwarował na wysokości moc swoję: odemnie przyda pustoszycciele iego, mówi Pan.

54. Głos wołania z Babilonu, a zstarcie wielkie z ziemi Chaldejskięy,

55. bo Pan zburzył Babilon, y wytracił z niego głos wielki, y szumiec będą wały ich, iako wody obfite; wydał szum głos ich,

56. bo idzie nań, to iest na Babilon, zbóyca, y poymani są mocarze iego, y osłabiał łuk ich, bo mocny zemściciel Pan oddawaiąc odda.

57. Y upoię książęta iego, y mądre iego, y wodze iego, y urzędniki iego, y mężne iego, y zasną sen wieczny, a nie ocucą się, mówi król, Pan zastępów imię iego.

58. To mówi Pan zastępów: Mur Babiloński on szeroki podkopaniem podkopany będzie, a bramy iego wysokie ogniem spalone będą, a prace ludzi wniwecz, y narodów na ogień będą y zgiąa.

59. Słowo, które rozkazał Jeremiasz prorok Sarajaszowi synowi Neriasza syna Maasiaszowego, gdy szedł z Sedeciaszem królem do Babilonu, roku czwartego królestwa iego; a Sarajasz był księżciem proctwa.

60. Y napisał Jeremiasz wszystko złe, które miało przyść na Babilon w księgach iednych: wszystkie te słowa, które są napisane przeciw Babilonowi.

61. Y rzekł Jeremiasz do Sarajasz: Gdy przydziesz do Babilonu, a uyrzysz y przeczytasz wszystkie te słowa,

62. rzeczesz: Panie, tyś mówił przeciw miejscu temu że ie masz wytracić, aby nie było ktoby w nim mieszkał od człowieka aż do bydłęcia, y żeby było pustkami wiecznemi.

lończyków, gdy zostaną pobici, będą brzmieć jęki jako wały wód wielkich.

57. *Upoję.* Winem gniewu mojego.—*Sen wieczny.* Snem wiecznym śmierci.

58. *Mur... on szeroki.* Były bowiem mury Babilońskie 50 łokci szerokie a dwieście wysokie, według Herodota, Diodora i innych.—*Bramy jego wysokie.* Bramy wieżowe, których wzdłuż podania było w liczbie stu.—*Prace ludzi w niwecz.* Będą obrócone.—*Na ogień będą.* Spłoną ogniem.

59. *Słowo.* Wraca prorok do czasu Sedecyasza, to jest, do jego roku czwartego.—*Gdy szedł.* Sarajasz.—*Do Babilonu.* Żeby pozdrowić Nabuchodonozora, ofiarować mu dary, i zjednać jego względy i łaskę dla siebie i swojego królestwa.—*Księżciem proctwa.* Poselstwa. Albo sens jest, że był pierwszym pomiędzy lewitami, którzy zwykli byli śpiewać psalmy proctwa. Albo się oznacza że Sarajaszowi było poruczono od Jeremiasza ogłosić proctwo w Babilonie, które się zaraz przywoździ.

60. *Wszystkie te słowa.* Które wyżej o zburzeniu Babilonu były mówione.

63. Cumque compleveris legere librum istum, ligabis ad eum lapidem, et projicies illum in medium Euphraten,

64. et dices: Sic submergetur Babylon, et non consurget a facie afflictionis, quam ego adduco super eam, et dissolvetur. Hucusque verba Jeremiae.

63. A gdy skończysz czytanie téj księgi, przywiążesz do nięj kamień, y wrzucisz ją w pośród Euphratesa,

64. y rzeczesz: Tak zatopion będzie Babilon, a nie powstanie od utrapienia, które ia nań przywiodę, y rozwali się. Póty słowa Jeremiaszowe.

CAPUT LII.

ROZDZIAŁ 52.

O zdobyciu Jeruzolimy, wylupieniu oczu Sedecyaszowi, i t. d.

1. Filius viginti et unius anni erat Sedecias, cum regnare coepisset, et undecim annis regnavit in Jerusalem; et nomen matris ejus Amital, filia Jeremiae de Lobna. (*Supr. 37, 1*).

2. Et fecit malum in oculis Domini juxta omnia, quae fecerat Joakim;

3. quoniam furor Domini erat in Jerusalem et in Juda usquequo projiceret eos a facie sua; et recessit Sedecias a rege Babylonis.

4. Factum est autem in anno nono regni ejus, in mense decimo, decima mensis; venit Nabuchodonosor rex Babylonis, ipse et omnis exercitus ejus adversus Jerusalem, et obsederunt eam, et aedificaverunt contra eam munitiones in circuitu. (*Supr. 39, 1*).

5. Et fuit civitas obsessa usque ad undecimum annum regis Sedeciae.

6. Mense autem quarto, nona mensis obtinuit fames civitatem; et non erant alimenta populo terrae.

7. Et dirupta est civitas, et omnis viri bellatores ejus fugerunt, exieruntque de civitate nocte per viam portae, quae est inter duos muros, et ducit ad hortum regis (Chaldaeis obsidentibus urbem in gyro), et abierunt per viam, quae ducit in eremum.

8. Persecutus est autem Chaldaeorum exercitus regem, et apprehenderunt Sedeciam in deserto, quod est juxta Jericho; et omnis comitatus ejus diffugit ab eo.

9. Cumque comprehendissent regem, adduxerunt eum ad regem Babylonis in Reblatha, quae est in terra Emath, et locutus est ad eum judicium.

10. Et jugulavit rex Babylonis filios Sedeciae in oculis ejus; sed et omnes, principes Juda occidit in Reblatha.

11. Et oculos Sedeciae eruit, et vinxit eum compedibus, et adduxit eum rex Babylonis in Babylonem, et posuit eum in domo carceris usque ad diem mortis ejus.

1. Synem dwudziestu y iednego roku byl Sedecyasz, gdy poczał królować, a iedenascie lat królował w Jeruzalem, a imię matki iego Amital, córka Jeremiaszowa z Lobna.

2. A czynił zle przed oczyma Pańskimi, wedle wszystkiego, co był uczynił Joakim;

3. bo zapaleczywość Pańska była na Jeruzalem y na Judę, aż ie odrzucił od oblicza swego; y odstąpił Sedeciasz od króla Babilońskiego.

4. Y stało się roku dziewiątego królestwa tego, w dziesiątym miesiącu dnia dziesiątego; przyszedł Nabuchodonosor król Babiloński, sam y wszystko wojsko iego na Jeruzalem, y oblegli ie, y zbudowali przeciw iemu baszły w okolo.

5. Y było miasto obleżone aż do iedynastego roku króla Sedeciasza.

6. A miesiąca czwartego, dziewiątego dnia miesiąca, zaiął się głód w mieście, y nie miał żywności lud ziemie.

7. Y uczyniono dziurę do miasta, a wszyscy mężowie waleczni iego uciekli, y wyszli z miasta w noey droga bramy, która jest między dwiema murami, a wiedzie do sadu królewskiego (bo Chaldecyzyce oblegli byli miasto w okolo), y poszli drogą, która wiedzie ku puszczy.

8. Lecz wojsko Chaldeyskie gonilo króla, y polmali Sedeciasza na puszczy, która jest u Jerycho; a wszyscy co z nim byli, uciekli od niego.

9. A poimawszy króla, przywiedli go do króla Babilońskiego do Reblatha, który jest w ziemi Emath, y mówił do niego sądy.

10. Y pościął król Babiloński syny Sedeciaszowe przed oczyma iego; ale y wszystkie książęta Judzkie pozabiiał w Reblatha.

11. Y oczy Sedeciaszowe wylupił, y okował go w pęta, y zaprowadził go król Babiloński do Babilonu, y wsadził go do domu więzienia aż do dnia śmierci iego.

63. Wrzucisz. Dla pocieszenia Żydów i upomnienia Chaldecyzyków.

64. Tak zatopion będzie. Nie tak w Eufracie, jak w morzu zniszczenia i klęsk liczych.—A nie powstanie. Nie wypłynie z tych nieszczęść, nie będzie więcj odbudowany.—Póty słowa Jeremiaszowe. To jest przeciwko Babilonowi; nie oznacza się bowiem że słowa które następują nie są Jeremiaszowemi.

R. 52. Przeniesiony tu ten rozdział przez Jeremia-

sza w tychże samych prawie słowach z księgi IV. Król. r. 24 i 25.

1. Synem dwudziestu. Jest hebraizm pospolicie spotykany w księgach Królewskich, zamiast tego jak zwykle mówimy, Sedeciasz miał wieku dwadzieście i jeden rok.—Córka Jeremiaszowa. Nie proroka, lecz innego tego imienia kapłana; albowiem Lobna było miasto kapłańskie.

9. W ziemi Emat. W pokoleniu Neftali.

12. In mense autem quinto, decima mensis, ipse est annus nonus decimus Nabuchodonosor regis Babylonis; venit Nabuzardan princeps militiae, qui stabat coram rege Babylonis in Jerusalem.

13. Et incendit domum Domini, et domum regis, et omnes domos Jerusalem; et omnem domum magnum igni combussit.

14. Et totum murum Jerusalem per circuitum destruxit cunctus exercitus Chaldaeorum, qui erat cum magistro militiae.

15. De pauperibus autem populi et de reliquo vulgo, quod remanserat in civitate, et de perfugis, qui transfugerant ad regem Babylonis, et ceteros de multitudine transtulit Nabuzardan princeps militiae.

16. De pauperibus vero terrae reliquit Nabuzardan princeps militiae vinitores et agricolas.

17. Columnas quoque aereas, quae erant in domo Domini, et bases, et mare aeneum, quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldaei, et tulerunt omne aes eorum in Babylonem.

18. Et lebetes, et creagras, et psalteria, et phialas, et mortariola, et omnia vasa aerea, quae in ministerio fuerant, tulerunt;

19. et hydrias, et thymiamateria, et urceos, et pelves, et candelabra, et mortaria, et cyathos; quotquot aurea, aurea; et quotquot argentea, argentea, tulit magister militiae;

20. et columnas duas, et mare unum, et vitulos duodecim aereos, qui erant sub basibus, quas fecerat rex Salomon in domo Domini; non erat pondus aeris omnium horum vasorum.* (3. Reg. 7, 15).

21. De columnis autem, decem et octo cubiti altitudinis erant in columna una, et funiculus duodecim cubitorum circuibat eam; porro grossitudo ejus quatuor digitorum, et intrinsecus cava erat.*

22. Et capitella super utramque aerea; altitudo capitelli unius quinque cubitorum; et retiacula, et malogranata super coronam in circuitu, omnia aerea. Similiter columnae secundae, et malogranata.

23. Et fuerunt malogranata nonaginta sex dependentia, et omnia malogranata centum, retiaculis circumdabantur.

24. Et tulit magister militiae Sarajam sacerdotem primum, et Sophoniam sacerdotem secundum, et tres custodes vestibuli.

25. Et de civitate tulit eunuuchum unum, qui erat praepositus super viros bellatores; et septem viros de his, qui videbant faciem regis, qui inventi sunt in civitate; et scribam principem militum, qui probabat tyrones; et sexaginta viros de populo terrae, qui inventi sunt in medio civitatis.

26. Tulit autem eos Nabuzardan magister militiae, et duxit eos ad regem Babylonis in Reblatha.

27. Et percussit eos rex Babylonis, et interfe-

12. A w miesiącu piątym dziesiątego dnia miesiąca, ten jest dziewiętnasty rok Nabuchodonozora króla Babilońskiego; przyszedł Nabuzardan hetman żołnierstwa, który stał przed królem Babilońskim w Jeruzalem.

13. Y spalił dóm Pański, y dóm królewski, y wszystkie domy Jerozolimskie; y każdy dóm wielki spalił ogniem.

14. Y wszytek mur Jerozolimski w około rozwalilo wszystko woysko Chaldeyskie, które bylo z hetmanem.

15. Ubogie zaś ludzie, y ostatek pospólstwa, które bylo pozostało w mieście, y zbiegi, którzy byli zbiegli do króla Babilońskiego, y inne z pospólstwa, zaprowadził Nabuzardan hetman.

16. A z ubogich ziemie zostawił Nabuzardan hetman woyska, winiarze y oracze.

17. Słupy też miedziane, które byly w domu Pańskim, y podstawki, y morze miedziane, które bylo w domu Pańskim, połamali Chaldecyzy, y zabrali wszystkie ich miedz do Babilonu.

18. Y kotły, y panewki, y gęśle, y czasze, y moździerzki, y wszystko naczynie miedziane, którego do służby używano, pobrali;

19. y wiadra, y kadzielnice, y konwie, y miednice, y świeczniki, y moździerz, y kubki; ile złotych, złote; a ile srebrnych, srebrne, zabrał hetman woyska;

20. y dwa słupy, y morze iedno, y dwanaście wołów miedzianych, które byly pod podstawkami, które był sprawił król Salomon w domu Pańskim; nie było wagi miedzi wszego naczynia tego.

21. A z słupów, łokci ośmnaście było wżwyż słupa iednego, a sznur dwanaście łokiet opasował ji, a miąższość zasię iego na cztery palce, a wewnątrz dęty był.

22. Y kapitella na obudwu miedziane; kapitelum iedno miało wżwyż pięć łokiet; y siatki, y iablka granatowe na koronie w koło, wszystko z miedzi. Także y na drugim słupie, y iablka granatowe.

23. A było iablek granatowych dziewięćdziesiąt y sześć wiszących, a wszystkich iablek granatowych sto siatkami obtoczonych.

24. Y wziął hetman woyska Sarajasz kapłana pierwszego, y Sophoniasza kapłana wtórego, y trzech stróżów sieni.

25. A z miasta wziął rzezańca iednego, który był przełożony nad mężami walecznymi; y siedmi mężów z onych, co patrzali na twarz królewską, którzy się w mieście należeli, y pisarza przedniejszego żołnierzów, który probował nowych rycerzów; y sześćdziesiąt mężów z ludu ziemskiego, którzy się należeli w pośrodku miasta.

26. Y wziął ie Nabuzardan hetman woyska, y zawiódł ie do króla Babilońskiego do Reblatha.

27. Y pozabiał ie król Babiloński, y pomordo-

12. *Dziesiątego dnia miesiąca.* IV. Król. 25, 8, mówi się, że Nabuchodonozor przybył dnia siódmego: pogodzimy te miejsca jeśli powiemy, że siódmego dnia wy-

szedł z Reblata, w którym przebywał Nabuchodonozor. a dziesiątego przybył do Jeruzolimy.

24. *I wziął.* To się wytłumaczyło IV. Kr. 25, 18 i dalej.

cit eos in Reblatha in terra Emath; et translatus est Juda de terra sua.

28. Iste est populus, quem transtulit Nabuchodonosor: In anno septimo Judaeos tria millia et viginti tres;

29. in anno octavo decimo Nabuchodonosor de Jerusalem animas octingentas triginta duas;

30. in anno vigesimo tertio Nabuchodonosor, transtulit Nabuzardan magister militiae animas Judaeorum septingentas quadraginta quinque: omnes ergo animae, quatuor millia sexcentae.

31. Et factum est in trigesimo septimo anno transmigracionis Joachin regis Juda, duodecimo mense, vigesima quinta mensis; elevavit Evilmerodach rex Babylonis ipso anno regni sui, caput Joachin regis Juda, et eduxit eum de domo carceris.

32. Et locutus est cum eo bona, et posuit thronum ejus super thronos regum, qui erant post se in Babylone.

33. Et mutavit vestimenta carceris ejus; et comedebat panem coram eo semper cunctis diebus vitae suae;

34. et cibaria ejus, cibaria perpetua dabantur ei a rege Babylonis statuta per singulos dies, usque ad diem mortis suae cunctis diebus vitae ejus. (4. Reg. 25, 30).

wał ie w Reblatha w ziemi Emath; y przeniesion iest Juda z ziemie swoięy.

28. Ten iest lud, który przeniósł Nabuchodonosor: Roku siódmego Żydów trzy tysiące dwudziestu y trzech;

29. roku ośmnastego Nabuchodonozora, z Jeruzalem dusz ośmset trzydzieści y dwie;

30. Roku dwudziestego trzeciego Nabuchodonozora, zaprowadził Nabuzardan hetman dusz Żydowskich siedmset czterdzieści y pięć: a tak wszystkich dusz cztery tysiące y sześćset.

31. Y stało się trzydziestego y siódmego roku zaprowadzenia Joachina króla Judzkiego, dwónastego miesiąca, dwódziesiątego piątego dnia miesiąca; podniósł Evilmerodach król Babiloński, samegoż roku królestwa swego, głowę Joachina króla Judzkiego, y wywiódł go z domu więzienia.

32. Y mówił z uim dobra, y postawił stolicę jego nad stolicami królów, którzy byli po nim w Babilonie.

33. Y odmienił szaty więzienia jego; y iadał chleb przed nim zawždy, po wszystkie dni żywota jego;

34. a strawa jego, strawa ustawiczna dawana mu była od króla Babilońskiego, ustawiona na każdy dzień, aż do dnia śmierci jego, po wszystkie dni żywota jego.

28. Roku siódmego. Przeciwnie IV. Król. 24, 12 mówi się, że był rok ósmy panowania Nabuchodonozora. Należy rozumieć że czas ów był końcem roku siódmego, a początkiem ósmego.

30. Roku dwudziestego trzeciego. Przeciwnie w IV. Król. mówi się, że to był rok dziewiętnasty. Odpowiadamy, że w miejscu oném IV. Król. oznacza się rok w którym naprzód Nabuzardan zburzył kościół, i spalił miasto, i do niewoli uprowadził tych, którzy się znajdowali w Jeruzolimie; tu zaś rok w którym Nabucho-

donosor zajął królestwo Ammonitów i Moabitów i Żydów, którzy się tam udali, uprowadził do Babilonu, który to rok był czwartym od tego w którym został zburzony kościół.

31. *Istato się.* Wytlumaczyliśmy to w IV. Król. 25, 27 i dalej; gdzie jednak się mówi, iż się to stało nie dnia dwudziestego piątego, lecz dwudziestego siódmego Odpowiedzieć należy, że Evilmerodach to zanierzył i rozpoczął dnia 25, a wykonał 27.

Koniec Księgi prorocत्व Jeremiasza.

Wprowadzenie do Trenów czyli Narzekań Jeremiasza Proroka.

Ta księga nie ma w Żydowskim texcie żadnego imienia, tylko Rabbinowie dali jęj ten tytuł *Kinoh*, to jest Lamenty; a Grecy zowią *Θρήνοι*. Threny, co także lamenty albo narzekania znaczy. Bo Jeremiasz pierwiej niż Żydowie byli w niewolę Babilońską zabrani, i niż Jeruzalem spustoszone, opłakał to spustoszenie, i jako Rabbinowie starzy piszą, ten swój płacz opisawszy, posłał przez Barucha do króla, aby czytając swoje przyszłe nieszczęście nawrócili się do Boga. Ale król wzięwszy księgi zaraz spalił, jako pisze *Jerem. 36.*, przeto Prorok tę inszą księgę jeszcze szerzej napisał i do ludu podał. A iż ona niewola Babilońska znaczyła rodzaju ludzkiego niewolę, którą cierpiał pod szatanem, dla tego te Lamenty śpiewają w kościele w ów tydzień Męki Pana Chrystusowój, przez którą jesteśmy z tój niewoli wybawieni. Napisane są te Lamenty tym porządkiem, jako abecadło żydowskie idzie, które też za każdym wierszem kładzie. A w trzecim rozdziale, jedna litera trzy wiersze zamyka.

THRENI,

ID EST

LAMENTATIONES
JEREMIAE PROPHETAE.

Et factum est, postquam in captivitate redactus est Israel, et Jerusalem deserta est, sedit Jeremias propheta flens, et planxit lamentatione hac in Jerusalem, et amaro animo suspirans et ejulans dixit:

CAPUT I.

1. *Aleph.* Quomodo sedet sola civitas plena populo; facta est quasi vidua domina gentium; princeps provinciarum facta est sub tributo.

2. *Beth.* Plorans ploravit in nocte, et lacrymae ejus in maxillis ejus; non est, qui consoletur eam, ex omnibus charis ejus; omnes amici ejus spreverunt eam, et facti sunt ei inimici. (*Jer. 13, 17*).

3. *Ghimel.* Migravit Judas propter afflictionem et multitudinem servitutis; habitavit inter gentes, nec invenit requiem; omnes persecutores ejus apprehenderunt eam inter angustias.

4. *Daleth.* Viae Sion lugent, eo quod non sint, qui veniant ad solemnitatem; omnes portae ejus destructae; sacerdotes ejus gementes; virgines ejus squalidae, et ipsa oppressa amaritudine.

5. *He.* Facti sunt hostes ejus in capite, inimici ejus locupletati sunt, quia Dominus locutus est

TRENY,

TO JEST,

NARZEKANIA
JEREMIASZA PROROKA.

Y stało się potym iako w niewolę przyszedł Izrael, y Jeruzalem spustoszało, siedział Jeremiasz płacząc, y lamentował tym narzekaniem nad Jeruzalem, a gorzkim sercem wzdychając y lkaiąc mówił:

ROZDZIAŁ I.

1. *Aleph.* Jako siedzi samo miasto pełne ludu; stało się iako wdowa, pani narodów: księżna powiatów stała się holdowną.

2. *Beth.* Płacząc płakało w nocy, a lzy jego na czeluściach jego; nie masz ktoby ie cieszył, ze wszech miłośników jego; wszyscy przyiaciele jego wzgardzili ie, y stali się mu nieprzyaciółmi.

3. *Ghimel.* Przeniósł się Judas prze trapienie y prze mnóstwo niewolę; mieszkał między narody, ani znalazł odpoczynienia; wszyscy goniący go poimali ji w cieśni.

4. *Daleth.* Drogi Syon płaczą, że nie masz ktoby szedł na święto uroczyste; wszystkie bramy jego pokazone; kapłani jego wzdychający, panny jego zgnęzione, a sama gorzkością ściśniona.

5. *He.* Stali się przeciwnicy jego głową, nieprzyiaciele jego zbogaceni są; bo Pan mówił nań

Komentarz Menochiusza.

W tym i czterech następnych rozdziałach oplakuje Jeremiasz spustoszenie Jerozolimy i inne nieszczęścia własne i ludu swojego, błagając Boga o ratunek i pociechę.

I stało się. Te słowa, aż do początku pierwszego rozdziału, nie wszyscy uznają za natchnione. Czytaj Korneliusza a Lapide, który szeroko o tём rozprawia.

R. 1.—*Jako.* Jak. Wykrzyknik zdumienia nad zagładą tak znakomitego miasta.—*Siedzi.* Postawa człowieka smutnego i bolejącego. Mówi bowiem o Jerozolimie jako o dostojnej matronie kłękami znękanej. Albo *siedzi*, w odniesieniu do miasta, to samo znaczy, *co leży w gruzach.* — *Samo.* Puste, ogołocone z mieszkańców.— *Pełne ludu.* Które przedtém było najludniejsze. Izajasz r. 22, 2, zowie je miastem ludném, krzyku pełném, miastem wesolém.—*Wdowa.* Bez króla, bez kapłana, bez urzędników i znakomitych ludzi, i opuszczone od Boga.—*Pani narodów.* Która niegdyś panowała nad Syryjczykami, Ammonitami, Moabitami, Idumejczykami i Filistynami aż do granic Egiptu.—*Holdowną.* Haracz zowie się po hebrajsku *mas* od pierwiastku *masas*, roztopić; *mas* więc oznacza nie tylko czynsz z majątku, lecz wszelką przymusową opłatę i wszelki ciężar osobisty, które holdownika przyprawują o zupełną ruinę sił, zdrowia i majątku.

2. *Płacząc płakało.* Rzewnemi, rzęsistemi łzami płakało.—*W nocy.* Ponieważ noc, jako czas milczenia, samotności, w którym praca ustaje, stosowniejszą jest do płaczu.—*A lzy jego.* Powtórzenie tegoż zdania.—

Ze wszech miłośników jego. Kapłanów i proroków, według rozumienia jednych; bałwanów, które czcili Żydzi i w których mieli nadzieję, według rozumienia drugih. Inni, przez *miłośników*, rozumieją przyjaciół i krewnych; ci bowiem wspólnem z innymi nieszczęściem dotknięci, bolejącym pociechy przynieść nie mogli, której sami potrzebowali; inni przez *miłośników* rozumieją sąsiednie narody; co wydaje się prawdziwszém, jak się pokazuje z wierszy następnych.—*Wszyscy przyjaciele.* Rozumie autor sąsiednie narody, które Jerozolimę w nieszczęściu wzgardziły.

3. *Przeniósł się Judas prze (dla) trapienie.* Mówi Jeremiasz o tych Żydach, którzy widząc, że innych Żydów Chaldejczycy zabierają w niewolę i gnębią, do Egiptu i innych krajów uciekli, gdzie mając się za bezpiecznych, potem przez tychże Chaldejczyków pojmani zostali, jak to Jeremiasz był przepowiedział roz. 43, 44 i 46.—*Prze mnóstwo niewoli.* W okrótniej, srogiej niewoli.—*Mieszkał między narody.* U narodów sąsiednich, Ammonitów, Moabitów, Egipcyan; lecz i tam nie znalazł wytchnienia: bo Chaldejczycy wszędzie Żydów ścigali.—*Goniący go.* Chaldejczycy.—*W cieśni.* Albowiem ani wrócić do ojczyzny nie mogli, ani wrócić, być spokojnymi. W Egipcie zaś, na też same kłęski z Egipcyanami byli wystawieni.

4. *Płaczą.* Puste, nieuczęszczane.
5. *Stali się przeciwnicy jego głową.* Panami jego, przemogli go, panują nad nim.—*Zbogaceni są.* Wzbożącili się łupami miasta.—*Pan mówił.* Postanowił Jerozolimę ukarać. Albo, dawno już przez proroków zagroził tą kłęską.—*Przed obliczem trapiącego.* Przed

super eam propter multitudinem iniquitatum ejus; parvuli ejus ducti sunt in captivitate ante faciem tribulantis.

6. *Vau.* Et egressus est a filia Sion omnis decore ejus; facti sunt principes ejus velut arietes non inventientes pasqua, et abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.

7. *Zain.* Recordata est Jerusalem dierum afflictionis suae et praevaricationis omnium desiderabilium suorum, quae habuerat a diebus antiquis, cum caderet populus ejus in manu hostili, et non esset auxiliator; viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata ejus.

8. *Heth.* Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est; omnes, qui glorificabant eam, spreverunt illam, quia viderunt ignominiam ejus; ipsa autem gemens conversa est retrorsum.

9. *Teth.* Sordes ejus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui; deposita est vehementer, non habens consolatorem: vide Domine, afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus.

10. *Jod.* Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus, quia vidit gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus praeceperes, ne intrarent in ecclesiam tuam.

11. *Kaph.* Omnis populus ejus gemens et quaerens panem; dederunt pretiosa quaeque pro cibo ad refocillandam animam; vide, Domine, et considera, quoniam facta sum vilis.

12. *Lamed.* O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, et videte, si est dolor sicut dolor meus, quoniam vindemiavit me, ut locutus est Dominus in die irae furoris sui.

wrogiem Chaldejczykiem, który małe dzieci jako bydło pędził i uprowadzał do Chaldei.

6. *I odstąpiła... ozdoba.* Znikło królestwo kapłańskie, a z niem wszelki porządek społeczny ustał; ponikały domy wspaniałe, bogate sprzęty i t. d.—*Jako barany.* Błądząc tu i ówdzie, a nigdzie nie znajdujące miejsca bezpiecznego; wyglodnieli, spragnieni, wychudli, zmęczeni, bez sił, bez ducha.—*Bez siły.* Nie mogący stawić najmniejszego oporu.—*Goniącego.* Zwycięzcy Chaldejczyka, który ich przed sobą pędził w niewolę.

7. *Na dni utrapienia swego.* Na świętą kłeskę doznaną od Chaldejczyków.—*I na przestępstwa.* Jako na jej bezpośrednią przyczynę.—*Wszego kochania swego.* Wspomniała też Jeruzolima i na to wszystko, co w dawnych latach miała najpożądanejszego, to jest kościół, miasto, których teraz niema.—*Gdy upadł.* Wówczas to przyszło na myśl, gdy nią Chaldejczycy zawładnęli.—*Naśmiewali się z szabatów jego.* Chaldejczycy i inni Żydów wrogowie, widząc że oni każdy siódmy dzień święcą, naigrawali się z tego, jako też i z innych obrządków ich religii.

8. *Grzech zgrzeszyło.*—Bardzo zgrzeszyło.—*Stało się niestateczne.* Błąkające się, wszędzie ujarzmione, nie mające nigdzie stałego siedliska.—*Którzy je czcili.* Poważali.—*Widzieli zelżywość jego.* Nagość. Mówi jako o uczciwej kobiecie, po zdarciu z niej sukien, wystawionej na widok publiczny.—*Obróciło się nazad.* Od wstydu nie znosząc wejścia znajomych, twarz i ciało obróciła w inną stronę.

9. *Plugastwa jego na nogach jego.* Mówi o Jeruzolimie jako o niewieście cierpiącej zwyczajną swoją niemoc, która krwią zbrudziła sobie nogi i suknią, jakby rzekł: Taka jest Jeruzolimy nieprawość, iż ukryć się nie mo-

dła mnóstwa nieprawości iéy; działki iéy zaprowadzone w niewolę przed obliczem trapiącego.

6. *Vau.* Y odstąpiła od córki Syońskiej wszystko ozdoba iéy; stały się książęta iéy jako barani nie nadywający paszék; y poszli bez siły przed obliczem goniącego.

7. *Zain.* Wspomniało Jeruzalem na dni utrapienia swego, y na przestępstwa wszego kochania swego, które miało ode dni dawnych, gdy upadł lud iego od ręki nieprzyjacielskiej, a nie było pomocnika; widzieli ie nieprzyjaciele, a naśmiewali się z szabatów iego.

8. *Heth.* Grzech zgrzeszyło Jeruzalem, dla tego się niestateczne stało; wszyscy, którzy ie czcili, wzgardzili ie, bo widzieli zelżywość iego; samo też wdychając obróciło się nazad.

9. *Teth.* Plugastwa iego na nogach iego, a nie pomniało na swój koniec; złożone jest bardzo, nie mając pocieszyciela: obacz Panie utrapienie moje, bo się podniósł nieprzyjaciel.

10. *Jod.* Rękę swoją ściągnął nieprzyjaciel na wszystkie kochania iego, bo widziało pagany, że weszli do świątnicy iego, którym zakazałeś był, żeby nie wchodzili do kościoła twego.

11. *Kaph.* Wszytek lud iego wdychający y szukający chleba: wydali wszystkie drogie rzeczy za iadło, na posilenie dusze, weyrzy Panie a obacz, zem się stało podłym.

12. *Lamed.* O wy wszyscy, którzy idziecie przez drogę, obaczcie a przypatrzcie się, jeśli jest boleść, iako boleść moia: bo mię iako winnicę zebrał, iako mówił Pan w dzień gniewu zapalczywości swojej.

że i wszystkim jest widoczną. Nawet w czasie tej nadzwyczajnej klęski przeniewierzała się i czciła bałwanów.—*Nie pomniało na swój koniec.* Nie zastanowiła się co miało nastąpić i jak ciężko miała być ukarana.—*Złożone jest bardzo.* Upadła najokropniej w stosunku do swęj dawnęj chwały.—*Obacz Panie.* Odezwa Jeremiasza do Boga w imieniu kraju.—*Podniósł się nieprzyjaciel.* Sroży się i nęka.

10. *Bo widziało pagany.* Myśl jest: dla tego Bóg pozwoił, aby Chaldejczycy kościół złupili, ponieważ Żydzi zgodzili się, aby Ammonici i Moabici, przeciw zakazowi Bożemu, wchodzili do kościoła, jak to im wyrzuka Ezechiel r. 44, 6 i 7: *Miejcie dosyć, rzecze, na wszelch złosciach waszych, domie Izraelow, przeto że wwoodzicie syny obce nieobrzezane na sercu, i nieobrzezane na ciele, żeby byli w świątyni mojej i mazali dom mój.*—*Którym zakazałeś był, żeby nie wchodzili.* Jakby rzekł: Dent. 23, 3, zakazano Moabitów i Ammonitów przyjmować do kościoła, to jest do zgromadzenia ludu hebrajskiego: lecz wy, co gorsza, dozwoliliście im wchodzić do samej świątyni. Rozumie kościół, oddzielnie od przysionków, do którego samym tylko kapłanom wchodzić było wolno.

11. *Zem się stało podłym.* W arabskim tłumaczeniu, *facta sum quasi prostituta omnibus transeuntibus*, t. j. jako podła niewolnica, której wszyscy niegodziwie nadużywają.

12. *O wy wszyscy.* Słowa są ludu pozostałego w Jeruzolimie i biednych mieszkańców kraju, którzy nieszczęście swoje i boleść okazują idącą drogą.—*Jako winnicę zebrał.* Ze wszystkiego ogołocił, tak iż nic nie pozostało.—*Mówił.* Wielokrotnie przez proroków zapowiedział.

13. *Mem.* De excelso misit ignem in ossibus meis, et erudit me: expandit rete pedibus meis, convertit me retrorsum, posuit me desolatam, tota die moerore confectam.

14. *Nun.* Vigilavit jugum iniquitatum mearum: in manu ejus convolutae sunt, et impositae collo meo: infirmata est virtus mea: dedit me Dominus in manu, de qua non potero surgere.

15. *Samech.* Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei, vocavit adversum me tempus, ut contereret electos meos: torcular calcavit Dominus virgini filiae Juda.

16. *Ain.* Idcirco ego plorans, et oculus meus deducens aquas, quia longe factus est a me consolator, convertens animam meam: facti sunt filii mei perditii, quoniam invaluit inimicus. (*Jer. 14, 17.*)

17. *Phe.* Expandit Sion manus suas, non est, qui consoletur eam; mandavit Dominus adversum Jacob in circuitu ejus hostes ejus; facta est Jerusalem quasi polluta menstruis inter eos.

18. *Sade.* Justus est Dominus, quia os ejus ad iracundiam provocavi: audite, obsecro, universi populi, et videte dolorem meum: virgines meae et juvenes mei abierunt in captivitate.

19. *Coph.* Vocavi amicos meos, et ipsi decerperunt me: sacerdotes mei et senes mei in urbe consumti sunt, quia quaesierunt cibum sibi, ut refocillarent animam suam.

20. *Res.* Vide, Domine, quoniam tribulor, conturbatus est venter meus: subversum est cor meum in memetipsa, quoniam amaritudine plena sum: foris interficit gladius, et domi mors similis est.

13. *Z wysoka.* Powiada, że ogień, którym Chaldejczycy miasto i kościół spalili, był zesłany z wysoka, to jest z nieba, z Boskiego postanowienia.—*Na kości moje.* Rozumie przez to kościół, pałac królewski i wieże miasta, które jak kości w ciele, stanowiły siłę miasta i kraju.—*Wyćwiczył mię.* Ukarał, i ogniem owym zwarzył, abym więcej nie służyła bałwanom. I zaiste, po niewoli Babilońskiej już Żydzi w bałwochwalstwo nie wpadli.—*Zastawił sieć na nogi moje.* Siecią zowie zasadzki, które Chaldejczycy, jak łowcy, zastawili Żydom na wszystkich drogach, ażeby nigdzie schronienia nie znaleźli.—*Obrócił mię na wstecz.* Z ucieczki mię przywiódł na powrót, którzy uciekali, tych pojął i przyprowadził do Nabuchodonozora. Przywiódł także od występku do cnoty i poprawy.—*Położył mię spustoszoną.* Uprawadziwszy mieszkańców, zniszczył wszystko i smutkiem napełnił.

14. *Ocknęło się.* Pośpieszyło, prędko nadeszło; zwykli bowiem czuwać, którzy prędko przybyć pragną. Tak czytamy u Jeremiasza w r. 1, w. 11 i 12: *Łaskę czując ja widzę.* I rzekł Pan do mnie: *Dobrześ widział, bo ja czuwać będę nad słowem mojem, abym je wypełnił.*—*Jarzmo nieprawości.* Jarzmo kary mającej spaść na mnie za moje nieprawości.—*W ręce jego spłoty się.* Z kar niegodziwości moich uczynił Bóg jakby łańcuch albo spłot cierniowy i wbił na szyję moją.—*Zemdlala siła moja.* Pod tak bolesnym jarzmem.—*Z której nie będę mogło powstać.* Tém jarzmem przygniecioną leżeć będę i zrzucić jego z siebie nie zdołam.

15. *Pobrał.* Po hebr. podeptał, zgniół, jak się depca jagody winne.—*Wielmożne moje.* W hebr. dzielnych moich, to jest wodzów i żołnierzy moich, których pobrał i rozciąsnął jak w prasie winnej.—*Przyzwał prze-*

13. *Mem.* Z wysoka puścił ogień na kości moje, y wyćwiczył mię: zastawił sieć na nogi moje, obrócił mię na wstecz, położył mię spustoszoną przez wszytek dzień żalostí utrapioną.

14. *Nun.* Ocknęło się jarzmó nieprawostí moich w ręce jego, spłoty się, y włożone są na szyję moję: zemdlala siła moia, podał mię Pan w rękę, z której nie będę mogło powstać.

15. *Samech.* Pobrał wszytkie wielmożne Pan z pośrzedku mnie, przyzwał przeciwko mnie czas, aby potarł wybrane moje: prasę deptał Pan pannie córce Judzkiej.

16. *Ain.* Przetóż ia płaczac, a oko moje spuszczał wody: bo się oddalił odemnie pocieszyciel nawracający duszę moję: stali się synowie moi straconymi, bo przemogł nieprzyjaciel.

17. *Phe.* Rozciągnęło Syon ręce swe, nie masz ktoby ie cieszył; rozkazał Pan przeciw Jakóbowi około niego nieprzyjaciółóm jego; stało się Jeruzalem jako spługawiona miesiacami między nimi.

18. *Sade.* Sprawiedliwy jest Pan, bom usta jego do gniewu przywiódło: słuchaycie proszę wszyccy narodowie, a obaczcie boleść moję, panny moie y młodzieńcy moi poszli w niewolą.

19. *Koph.* Wołałam przyjaciół moich, oni mię zdradzili: kapłani moi y starcy moi w mieście zginęli, bo szukali iedła sobie, aby posilili dusze swoje.

20. *Resz.* Obacz Panie żem uciśniona, wzruszył się brzuch mój, przewróciło się serce moie we mnie samę, bom gorzkostí jest pełna: na dworze miecz zabija, a doma śmierć takż jest.

ciwko mnie czas. Przyspieszył czas dojrzałości i winobrania, aby mnie jak jagodę rozdeptał.—*Prasę deptał Pan pannie córce Judzkiej.* Jeruzolima nie poniosła żadnych kosztów na wydeptanie prasy, ponieważ Bóg dał jej ogradników, którzy darmo i z własnej woli tę pracę uskuteczniłi. O największej szkodzie mówi jakby o dobrodziejstwie, ironicznie.—*Pannie córce Judzkiej.* Wiadomo, że w Piśmie ś. każdy naród nazywa się córką i panną, dla tego, jak niektórzy utrzymują, iż królestwo ma być strzeżone jak dziewica.

16. *Oko moje spuszczaąc wody.* Oczy moje bez przerwy lzy leją.—*Nawracający duszę moję.* Którzyby duszę, od smutku jakby z ciała uchodzącą, orzeźwił i ożywił.—*Straconymi.* Jedni wyginęli od zarazy, głodu, wojny; inni w niewolę zaprowadzeni.

17. *Rozciągnął Syon ręce swoje.* Jak czynić zwykli błagający pomocy.—*Rozkazał Pan.* Jego nieprzyjaciółóm, aby go zewsząd oblegli i ścisnęli.—*Przecio Jakóbowi.* Izraelitom, Żydom.—*Jako spługawiona miesiacami.* Ohydna, wypędzona z ziemi swojej, zaprowadzona w niewolę, jak się wyłączała z towarzystwa niewiasta cierpiąca niemoc, Lewit. 15, 19.

18. *Usta jego.* Postępując przeciw przykazaniu, które mi dał własnymi usty, do gniewu go przywiódłam.

19. *Wołałam przyjaciół moich.* Egipcyan ze mną sprzymierzonych. Patrz Jer. 2, 18, i 37, 4.—*Oni mię zdradzili.* Zawiedli nadzieję moję, którą w nich położyłam.—*Zginęli.* Z głodu, jak się pokazuje ze słów następnych.

20. *Obacz. Ratuj, wejrzyj na biedę i nędzę moję.—Brzuch mój.* Wnętrznosci moje.—*Przewróciło się.* Od ucisku boleści.—*Na dworze.* Na ulicach.—*A doma śmierć takż jest.* Ponieważ tam ziomkowie moi i synowie z głodu umierają.

21. *Sin.* Audierunt, quia ingemisco ego, et non est, qui consoletur me: omnes inimici mei audierunt malum meum, laetati sunt, quoniam tu fecisti: ad-duxisti diem consolationis, et fient similes mei.

22. *Thau.* Ingrediatu omne malum eorum coram te, et vindemia eos, sicut vindemiasti me propter omnes iniquitates meas: multi enim gemitus mei, et cor meum moerens.

CAPUT II.

1. *Aleph.* Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion; projecit de coelo in terram inelytiam Israel, et non est recordatus scabelli pedum suorum in die furoris sui.

2. *Beth.* Praecipitavit Dominus, nec pepercit, omnia speciosa Jacob, destruxit in furore suo munitiones virginis Juda, et dejecit in terram, polluit regnum et principes ejus.

3. *Ghimel.* Confregit in ira furoris sui omne cornu Israel; avertit retrorsum dexteram suam a facie inimici, et succendit in Jacob quasi ignem flammae devorantis in gyro.

4. *Daleth.* Tetendit arcum suum quasi inimicus, firmavit dexteram suam quasi hostis, et occidit omne, quod pulchrum erat visu in tabernaculo filiae Sion; effudit quasi ignem indignationem suam.

5. *He.* Factus est Dominus velut inimicus, praecipitavit Israel, praecipitavit omnia moenia ejus; dissipavit munitiones ejus, et replevit in filia Juda humilitatem et humiliatam.

6. *Vau.* Et dissipavit quasi hortum tentorium suum, demolitus est tabernaculum suum; oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem et sabbatum, et in opprobrium et in indignationem furoris sui regem et sacerdotem.

21. *Uslyszeli.* Fałszywi przyjaciele moi, Egipcyanie, Idumejczycy, Ammonici, i t. d. — *Żeś ty uczynił.* Poniowaz widza, żeś ty zesłał na mnie tę klęskę. — *Przywiodłes dzień pociechy.* Przywiedziesz dzień mojej pociechy, w którym, jak mnie ukazałes, ich karać będziesz i uczynisz ich mnie podobnymi; wówczas bowiem, jak jest w Psal. 57, 11: *Będzie się weselił sprawiedliwy, kiedy ujrzy pomstę, ręce swe umyje we krwi grzesznika.* Takie jeszcze mogłaby ta myśl mieć znaczenie: przyjaciele moi pomiatają mną i uciekają ode mnie, gdy nieszczęście mnie nęka. Lecz jeżeli przywiedziesz dla mnie dzień pociechy, staną się mnie podobni, to jest udawać będą radość. Wszystko to, zmierzając do pokazania, że fałszywymi byli przyjaciółmi, którzy ze zmianą losu przyjaciela, zmieniają swoje postępowanie.

22. *Niech wniǳcie.* Wspomnij Panie, zważ ich złość i niegodziwość dla mnie, abyś ich ukarał, jak mnie ukarałes. — *Zbierz.* Ogołóć, podepcz i t. d. Złe im życia nie przez chęć zemsty, lecz przez gorliwość o wymiar sprawiedliwości. Albo jako prorok przepowiada co nastąpi. — *Mnogie wdychania moje.* Ciężko trapiam jestem, dla tego słuszną jest rzeczą, abyś dobył miecza karzącego sprawiedliwości twojej.

R. 2.—1. *Jako okrył.* Jak Bóg zaćmił dawną ową świętność Syonu. — *Z nieba.* Z najwyższego stopnia godności. — *Na podnózek nóg swoich.* Na arkę przymie-

21. *Sin.* Uslyszeli że ia wdycham, a nie masz ktoby mię pocieszył: wszyscy nieprzyjaciele moi uslyszeli złe moje, weselili się żeś ty uczynił: przywiodłes dzień pociechy, a będą mnie podobni.

22. *Thau.* Niech wnidzie wszystko ich złe przed cię, a zbierz je iakoś mnie zebrał, dla wszech nieprawości moich: bo mnogie wdychania moje, y serce moje smętne.

ROZDZIAŁ 2.

1. *Aleph.* Jako okrył mrokiem zapalczywości swęy Pan córkę Syon, zrzucił z nieba na ziemię sławną Izrael, a nie wspomniał na podnózek nóg swoich w dzień zapalczywości swojej.

2. *Beth.* Zrzucił Pan, a nie zfolgował, wszystko piękne Jakóbowe, zepsował w zapalczywości swęy zamki córki Judzkiej, y obalił na ziemię, splugawił królestwo y książęta iey.

3. *Ghimel.* Złamał w gniewie zapalczywości swęy każdy róg Izraelów; odwrócił nazad prawicę swoię od oblicza nieprzyjaciela, y zapalił w Jakóbie iako ogień płomienia pożeraiącego w około.

4. *Daleth.* Wyciągnął łuk swóy iako nieprzyjaciel, zmocnił prawicę swą iako sprzeciwnik, y pobił wszystko co było pięknego na weyżnienie w namiecie córki Syon, wylał iako ogień rozgniewanie swoje.

5. *He.* Stał się Pan iako nieprzyjaciel, zrzucił Izraela, zrzucił wszystkie mury; rozwalił zamki iego, y namnożył u córki Judzkiej uniżonego y uniżoną.

6. *Vau.* Y rozwalił iako ogród namiot swóy, skaził przybytek swóy, przywiódł w zapamiętanie Pan na Syon uroczyste święto y szabbat, y na pośmiej y na rozgniewanie zapalczywości swęy króla y kapłana.

rza; wyobrażano bowiem, że Bóg siedzi na skrzydłach cherubinów, mając nogi na arce przymierza. Pod imieniem arki, rozumnie potrzeba także sam kościół.

2. *Zrzucił.* Zburzył. — *Wszystko piękne Jakóbowe.* Wszystkie piękne gmachy izraelskie. Patrz w rozdz. poprzedz. w. 15. — *Splugawił królestwo.* Wydał na znieważenie poganom.

3. *Każdy róg.* Wszelką moc, wszystkie siły, wszelką chwałę i pychę Izraela. — *Odwrócił nazad.* Bóg cofnął Izraelowi pomoc swoję, przestał go wspierać. — *Od oblicza nieprzyjaciela.* W obec nieprzyjaciela, gdy z nim walczyć trzeba było. — *Jako ogień.* Wroga, który jako ogień wszystko wszędzie zniszczył i strawił.

4. *Wyciągnął łuk swój.* Wywarł karzącą potęgę swoję. — *Zmocnił prawicę swą.* Ażeby trafnie uderzył; ażeby strzała nie padła daleko od celu. — *Wszystko co było pięknego na wejrzenie.* Cała nadobna i kwitnąca młodzież w narodzie żydowskim.

5. *Uniżonego i uniżoną.* Mężczyzn i kobiet nieszczęśliwych i zubożonych.

6. *I rozwalił jako ogród.* Jak kiedy kto chce ogród na pole zamienić, wyrwa z niego wszystkie rośliny. Z hebrajskiego można przetłumaczyć, *jako ogrody;* następnie przeto można rozumieć: tak Bóg rozrzucił kościół, jak po zebraniu owoców rozrzucają się budki albo szafase, postawione dla strzeżenia ogrodu. — *Namiot swój.* Jerozolimę a zwłaszcza kościół, który był jakby

7. *Zain.* Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suae, tradidit in manu inimici muros turrium ejus; vocem dederunt in domo Domini, sicut in die solemni.

8. *Heth.* Cogitavit Dominus dissipare murum filiae Sion, tetendit funiculum suum, et non avertit manum suam a perditione; luxitque antemurale, et murus pariter dissipatus est.

9. *Teth.* Defixae sunt in terra portae ejus; perdidit et contrivit vectes ejus, regem ejus et principes ejus in gentibus; non est lex, et prophetae ejus non invenerunt visionem a Domino.

10. *Jod.* Sederunt in terra, conticuerunt senes filiae Sion, consperserunt cinere capita sua, accincti sunt ciliciis; abjecerunt in terram capita sua virgines Jerusalem.

11. *Caph.* Defecerunt prae lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea: effusum est in terra jecur meum super contritione filiae populi mei, cum deficeret parvulus et lactens in plateis oppidi.

12. *Lamed.* Matribus suis dixerunt: Ubi est triticum et vinum? cum deficerent quasi vulnerati in plateis civitatis, cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum.

13. *Mem.* Cui comparabo te? vel cui assimilabo te, filia Jerusalem? cui exaequabo te, et consolabor te, virgo filia Sion? magna est enim velut mare contritio tua: quis medebitur tui?

14. *Nun.* Prophetae tui viderunt tibi falsa et stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam, ut te ad poenitentiam provocarent: viderunt autem tibi assumptiones falsas et ejectiones.

namiotem i przybytkiem Boga. — *Przywiódł w zapamiętanie.* W niepamięć. Sprawił, iż o świętach nikt już nie wspomina, ponieważ nie ma nikogo, kto by je mógł obchodzić, jak powiedział w roz. 1, w. 4: *Drugi Syjonu płaczą, że nie masz, kto by szedł na święto uroczyste. Na pośmiech, domyślić się, wydał.* Zagniewany na lud swój dopuścił, aby był znieważony król Sedyasz, który przyprowadził go do niewoli, był zawiadzion do niewoli, i najwyższy kapłan Sarajasz, który był zabity. Patrz Ks. IV. Król. r. 25.

7. *Odrzucił... ołtarz swój.* Zagniewany, ołtarz kadenia i ofiar całopalnych pozwolił nieprzyjaciółom zburzyć. — *Przeklął.* Dozwoił zburzyć świątynią swoją, jak gdyby była przeklętą i skalaną a nie zaś błogosławioną i poświęconą. — *Wotali.* Wrzeszczeli Chaldejczycy burząc i niszcząc kościoł. — *Jako w dzień uroczysty.* Jak w czasie wielkich świąt Żydzi wykrzykiwać zwykli w kościele z radości; tak Chaldejczycy wrzeszczeli burząc kościoł.

8. *Wyciągnął sznur swój.* Zajął się zburzeniem onego. Mularze bowiem mający część jaką muru zwalić, kolorem czerwonym lub w inny sposób oznaczać zwykli, aby wiedzieli jak daleko robota rozwalania ma się rozciągają. — *I nie odwrócił ręki swój.* Zaczawszy burzyć i niszczyć, nie przestał i ręki od dzieła nie cofnął, aż dokonał. — *Plakato przedmurze.* W miastach obronnych, pospolicie przed murami miasta, wznosi się szaniec i okop, ażeby nieprzyjaciół od razu nie przystąpił — i to się zowie przedmurzem.

9. *Zapadły.* Częścią rozwalone, częścią gruzami zasypane. — *Między pogany.* Przebywają, w niewolę wprowadzeni. *Nie masz zakonu.* Nie ma żadnego rządu ni społeczności; rząd stanowią prawa i urzędnicy a ci są w niewoli. — *Prorocy jego.* Prawdziwi prorocy, dla grze-

7. *Zain.* Odrzucił Pan ołtarz swój, przeklął świątynię swoją, podał w ręce nieprzyjacielskie mury wież jego; wołali w domu Pańskim iako w dzień uroczysty.

8. *Heth.* Umyślił Pan rozwalić mur córki Syon, wyciągnął sznur swój, y nie odwrócił ręki swój od gubienia; y plakało przedmurze, y mur społem rozwalon jest.

9. *Teth.* Zapadły w ziemię bramy jego, zatracił y połamał zawory jego, y króla jego, y książęta jego między pogany; nie masz zakonu, a prorocy jego nie należeli widzenia od Pana.

10. *Jod.* Siedli na ziemi, unilkli starcy córki Syon, posypali popiołem głowy swe, przepasali się włosienicami, zwiesili do ziemi głowy swe panny Jeruzalem.

11. *Kaph.* Ustały od płaczu oczy moje, strwożyły się wnętrza moje: wylała się na ziemię wątroba moja, dla starcia córki ludu mego, gdy ustawało dziecię y ssący na ulicach miasta.

12. *Lamed.* Matkom swym mówiły: Gdzie jest pszenica y wino? gdy mdleli iako zranieni na ulicach miejskich, gdy wypuszczały dusze swe na łonie matek swych.

13. *Mem.* Komu cię przyrównam? abo komu cię przypodobam córko Jerozolimska? z kim cię porównam, y pocieszę cię panno córko Syon? bo wielkie jest iako morze skruszenie twoie, któż cię zleczy?

14. *Nun.* Prorocy twoi widzieli tobie fałsz y głupstwo, a nie odkrywali nieprawości twojej, aby cię do pokuty przywiedli: lecz upatrowali tobie prorocтва fałszywe y wygnania.

chów ludu, od zagniewanego Boga odpowiedzi nie odbierają. A Jeremiasz, który prawie sam jeden pozostał, zienawidziany był od ludu i uważano go za proroka fałszywego. Patrz Jer. 43, 2.

10. *Siedli na ziemi.* Najwyższą boleść i smutek opisuje; zazwyczaj bowiem zdjęci boleścią siadali na ziemi, milczeli, przyodziewali się w wory i głowę posypywali popiołem, i t. d. — *Zwiesili do ziemi.* Bardzo spuścili głowy swe, którzy pierwiej z zadartą do góry głową pysznie chodzili. Patrz Iza. 3, 16 i 17.

11. *Wylała się na ziemię wątroba moja.* Wylały się wnętrzności moje — hyperbola — dla pokazania nadzwyczajnej boleści. — *Dla starcia.* Z powodu nieszczęścia. — *Córki ludu mego.* Jerozolimy. Patrz r. 1, 15. — *Gdy ustawało dziecię i t. d.* Gdy ginęli od głodu i pragnienia.

12. *Pszenica.* Rozumie każdy pokarm. — *Jako zranieni.* Śmierć z głodu boleśniejszą jest niż śmierć od miecza.

13. *Komu cię przyrównam?* Jakież zdołam znaleźć przykład nieszczęścia, któreby podobne było twojemu, ażebym się pocieszył? — *Wielkie jest... jako morze.* Jak żaden zbiór wody do morza przyrównanym być nie może, tak żadnej nie masz boleści, która by twojej mogła dorównać.

14. *Prorocy.* Fałszywi i zawodni. — *Widzieli tobie.* Prorokowali dla ciebie. — *Nie odkrywali nieprawości twojej.* Nie stawili ci przed oczy grzechów twoich, lecz mówili to, co się tobie podoba. — *Prorocтва fałszywe.* Po hebrajsku *massa*, to jest ciężar. Fałszywi prorocy, ażeby nie byli miani za kłamców, jeśli by zawsze pomysłne tylko rzeczy przepowiadali, starali się naśladować proroków prawdziwych w samém ogłaszaniu swoich zapowiedni i używali uroczystej formy: *Onus Domini, ciężar Pański*, dając do zrozumienia, iż ogłaszają razem proroctwo ciężkie i groźne. Tak postępują pochlebcy, któ-

15. *Samech.* Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam, sibilaverunt, et moverunt caput suum super filiam Jerusalem: Haecine est urbs, dicentes, perfecti decoris, gaudium universae terrae?

16. *Phe.* Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui, sibilaverunt, et fremuerunt dentibus, et dixerunt: Devorabimus, en ista est dies, quam expectabamus: invenimus, vidimus.

17. *Ain.* Fecit Dominus, quae cogitavit, complevit sermonem suum, quem praeceperat a diebus antiquis: destruxit, et non pepercit, et laetificavit super te inimicum, et exaltavit cornu hostium tuorum. (*Deut. 28, 15*).

18. *Sade.* Clamavit cor eorum ad Dominum super muros filiae Sion: Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem: non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui. (*Supr. 1, 16*).

19. *Coph.* Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum, effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini: leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum.

20. *Res.* Vide, Domine, et considera, quem vindemiaveris ita: ergone comedent mulieres fructum suum, parvulos ad mensuram palmae? si occidetur in sanctuario Domini sacerdos et propheta?

21. *Sin.* Jacuerunt in terra foris puer et senex, virgines meae et juvenes mei ceciderunt in gladio: interfecisti in die furoris tui, percussisti, nec misertus es.

22. *Thau.* Vocasti quasi ad diem solemnem, qui terreret me de circuitu, et non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, et relinqueretur: quos educavi, et enutrivi, inimicus meus consumpsit eos.

rzy wówczas najbardziej pochlebiają, gdy zdają się strofować, podobni w tym do łaszczących się psów, które zdaje się że pana ukąszą, zębów jednak nie zapuszczają.

15. *Klaskali.* Ze zdumienia, z żalu, z podziwu albo też może przez szyderstwo.—*Świstali i chwiali głową swoją.* Dla tych samych przyczyn. Patrz Jer. 49, 17 i r. 18, 16.—*Wesele wszystkiej ziemi.* Z której (Jeruzolimy), jako pani, cała ziemia jej podległa, cieszyła się i wynosiła.

16. *Otworzyli... usta swe.* Naigrawali się z ciebie i szydzili.

17. *Mowę... którą był rozkazał.* Domierzył karę, którą był zapowiedział za pogwałcenie przykazania swego. Zapowiedział to w Lewityku, r. 26, 16 i 25 i Deuter. 28, 15.—*Uweselił nad tobą nieprzyjaciela.* Który cieszył się ze zgaby twojej.—*Róg.* Moc, siłę, potęgę.

18. *Wołato serce ich.* Żydów, gdy byli obleżeni i miasta obronić nie mogli.—*Na murach.* O mury, ażeby nie były rozwalone.—*Wypuść.* Słowa proroka do Jeruzolimy.—*Niech się nie uspakaja źrenica.* Tak czytamy u Jeremiasza w r. 47, 6: *O mieczu Pański, dokąd się nie uspokoisz? Wnijdź w pochłny twoje, ochłodzi się, a umilknij,* to jest uspokoj się.

19. *Chwał.* Wołaj, módl się z wołaniem; albowiem roni znaczy wołaj czy to chwając, czy śpiewając, czy płacząc. Chwał też i dziękuj za ojcowskie ukaranie.—*Na początku straży.* Wiadomo, iż starożytni noc dzie-

15. *Samech.* Klaskali nad tobą rękoma wszyscy mniający drogą, świstali y chwiali głową swoją nad córką Jeruzolimską, mówiąc: Y onoż to jest miasto doskonałej piękności, wesele wszystkiej ziemi?

16. *Phe.* Otworzyli na cię usta swe wszyscy nieprzyjaciele twoi, świstali y zgrzytali zęboma, y mówili: Pożrzemy, oto jest ten dzień, któregośmy czekali: naleźliśmy, y użyźniliśmy.

17. *Ain.* Uczynił Pan co był umyślił, spełnił mowę swą, którą był rozkazał ode dni dawnych: zepował a nie zfolgował, y uweselił nad tobą nieprzyjaciela, y wywyżzył róg sprzeciwników twóich.

18. *Sade.* Wołalo serce ich do Pana na murzech córki Syon, wypuść iako potok lzy we dnie y w nocy: nie daway odpoczynienia sobie, a niech się nie uspakaja źrenica oka twego.

19. *Koph.* Wstań, chwał w nocy na początku straży, wylły iako wodę serce twe przed obliczem Pańskim: podnieś ku niemu ręce twoje dla dusze dziatek twych, które omdlały od głodu na rogu wszech ulic.

20. *Res.* Weyrzyż Panie, a obacz kogoś tak obrał iako winnice: a więc będą ięść niewiasty płód swój, dzieci małe na piędzi? a więc ma byźdż zabít w świątyni Pańskięj kapłan y prorok?

21. *Sin.* Leżeli na ziemi na ulicy dziecię y starzec, panny moje y młodzieńcy moi poległi od miecza: pobiełs w dzień zapalczywości twoięj, pomordowałs a nie zmiłowałs się.

22. *Thau.* Przyzwalałs iako na dzień uroczysty, którzyby mię straszylłi zewszad, a nie było w dzieñ zapalczywości Pańskięj, ktoby uszedł a został: którem ia wychowało wyżywiło, nieprzyjaciel mój wyniszczył ie.

lic zwykli na cztery części czyli straże, z których każda składała się z trzech godzin. Ostrzega więc, aby od pierwszej straży, to jest od początku nocy i zmroku, zaczęto modlitwę, ponawiając ją na początku każdej następnej straży, do czego jakby głos trąby, pobudzi boleść.—*Jak wodę.* Jak kiedy kto naczynie z wodą przewraca, cała się z niego woda wylewa; tak podobnie z naczynia serca twego wylęj przed Bogiem, łzami raczej jak słowami, wszystkie twoje żale, pragnienia, boleści.—*Podnieś... ręce.* Błagając pomocy.—*Dla duszy.* Za życie dziatek twoich, które z głodu umierają, ażeby przez wzgląd na nich, zlitował się nad tobą.

20. *Kogoś tak obrał jako winnice?* Jak mnie ogołociłeś?—*Dzieci małe na piędzi.* Dzieci nie większe nad piędz, jakimi są świeżo urodzone.—*A więc ma być zabít.* Kiedy to widziano, albo słyszano, żeby kapłani i prorocy byli zabijani od nieprzyjaciół, w samym kościele, jak się to działo w Jeruzolimie.

21. *Leżeli.* Umarli, zabici.—*Na ziemi.* Na ulicach i rynkach.

22. *Przyzwalałs.* Zgromadziłeś, zebrałeś.—*Jako na dzień uroczysty.* W którymbyśmy padli ofiarą gniewu twego i wrogom naszym nagotowali jakby ucztę z ciał naszych.—*Którzyby mię straszylłi.* Po hebr. *strachy moje,* to jest wrogów, którzy mi są postrachem; wrogów strasznych i przerażających.—*Zewszad odnosi się do przyzwalałs. Którem wychowało.*—Synów moich.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. 2. w 14. *Upatrowali tobie prorocтва.* Prorocтва w łacińskim tu zowie *Assumptiones*, to jest, nabierania, co ztąd urosło, iż słowo żydowskie *massa*, to jest, *onus*, albo ciężar, (którem też imieniem zowie prorocтва, jako masz Jerem. 23) wzięte jest od słowa także żydowskiego, które znaczy, nabierać albo podnosić: ztądże Grecy przełożyli *ἤψυα*, po łacinie *Assumptio*, to jest, nabieranie, albo też *Elevatio*, to jest podnoszenie. Aquila przełożył *aggu pondus*, to jest, ciężar. I te słowa wszystkie znaczą prorocтво. A iż nabieranie, także i podnoszenie, znaczy rzecz tę którą jako brzemię nabieramy i nosimy, dla tegoż także też znaczą prorocтва.

CAPUT III.

1. *Aleph.* Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis ejus.
2. *Aleph.* Me minavit, et adduxit in tenebras, et non in lucem.
3. *Aleph.* Tantum in me vertit, et convertit manum suam tota die.
4. *Beth.* Vetustam fecit pellem meam, et carnem meam, contrivit ossa mea.
5. *Beth.* Aedificavit in gyro meo, et circumdedit me felle et labore.
6. *Beth.* In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos.
7. *Ghimel.* Circumaedificavit adversum me, ut non egrediar: aggravavit compedem meum.
8. *Ghimel.* Sed et cum clamavero et rogavero, exclusit orationem meam.
9. *Ghimel.* Conclusit vias meas lapidibus quadris: semitas meas subvertit.
10. *Daleth.* Ursus insidians factus est mihi: leo in absconditis.
11. *Daleth.* Semitas meas subvertit, et confregit me: posuit me desolatam.
12. *Daleth.* Tetendit arcum suum, et posuit me quasi signum ad sagittam.
13. *He.* Misit in renibus meis filias pharetrae suae.
14. *He.* Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die.
15. *He.* Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absinthio.

ROZDZIAŁ 3.

1. *Aleph.* Jam maż widzący ubóstwo moje w różdze zagniewania iego.
2. *Aleph.* Zaprowadził mię y zawiódł do ciemności, a nie do światłości.
3. *Aleph.* Tylko się na mię obrócił, y obraca rękę swa przez wszytek dzień.
4. *Beth.* Starą uczynił skórę moją, y ciało moje, połamał kości moje.
5. *Beth.* Obudował okolo mnie, y ogarnął mię żółcią y pracą.
6. *Beth.* W ciemnościach posadził mię, iako umarłe wieczne.
7. *Ghimel.* Obudował przeciwko mnie żebych nie wyszedł: obciążył okowy moje.
8. *Ghimel.* Ale y gdy wołać będę y prosić, odrzucił modlitwę moją.
9. *Ghimel.* Zagroził drogi moje kamieniem kwadratowym, ścieżki moje wywrócił.
10. *Daleth.* Stał mi się niedźwiedziem zasadzonym, lwem na skrytych miejscach
11. *Daleth.* Ścieżki moje wywrócił y połamał mię, uczynił mię spustoszoną.
12. *Daleth.* Wyciągnął łuk swój, y postawił mię iako cel strzale.
13. *He.* Wystrzelił w nerki moje, córki saydaka swego.
14. *He.* Stałem się naśmiewiskiem wszytkiemu ludowi memu, pieśnią ich przez wszytek dzień.
15. *He.* Napenił mię gorzkościami, opoił mię piólynem.

R. 3.—1. *Jam maż.* Po hebr. Jam maż ów.—*Widzący.* Który doświadczam albo doświadczyłem. Albo prorokujący i wiedzący z góry ubóstwo, to jest nędzę i utrapienie moje i ludu mego; jak gdyby Jeremiasz utyskiwał, że żadnemu z proroków takich klęsk i nieszczęść zapowiadać nie trzeba było. Wszystko więc tak się rozumie: jam ów nieszczęśliwy prorok, który odbiera rozkaz same tylko smutki i nieszczęścia zapowiadać ludowi.—*W różdze zagniewania jego.* Stosuje do laski czującej. Jer. 1, 11.

2. *Do ciemności.* Utrapię i boleści. Albo stosuje do więzienia, do którego był wtrącony. Patrz Jer. r. 32 i 38: do tegoż więzienia odnosić się mogą wiersze 5, 6, 7 i 9.

3. *Tylko się na mnie obrócił.* Nic innego, przez cały dzień Pan Bóg nie robi, jak tylko mię bije w policzki.

4. *Starą uczynił.* Przedwczesną starość i zmarszczki sprowadził na skórę i ciało moje, zsyłając na mnie bez przerwy tak wielkie udręczenia.—*Połamał kości moje.* Zadawszy wiele gwałtownych rązów,

5. *Obudował okolo mnie.* Zewsząd mię otoczył i opasał trudami i niebezpieczeństwami tak, iż niema ratunku.

6. *W ciemnościach.* W nieszczęściu.—*Jako umarłe wieczne.* Którym nie pozostaje żadna nadzieja powrotu do tegoż życia, chociaż w ogólnem zmartwychwstaniu umarłych, do życia wróca.

7. *Obudował przeciwko mnie.* Jakby murem mię otoczył.—*Obciążył okowy moje.* Ciężkimi okowami mię skępował. Rozumie przez nie utrapienia i nieszczęścia swoje i ludu swego.

8. *Gdy wołać będę.* Gdym wołał, czas przyszedł zamiast przeszłego.

9. *Zagroził drogi moje.* Nieprzewyższonymi otoczył trudnościami tak, iż żadnego nie ma ratunku, jak się trafia z tymi, którzy murem z ciosanych kamieni są opasani.—*Ścieżki moje wywrócił.* Sprawił, iż nic się mi nie udawało.

10. *Niedźwiedziem.* Bóg, który zwykł dla mnie być ojcem i opiekunem, zmienił się dla mnie w niedźwiedzia i lwa czyhającego na mnie! Tak smutny los mój, iż może się komuś здаwać, iż Bóg, jakby zwierz srogi na mnie z zasadzki wypadł i całkiem mię zgubił.

13. *Córki saydaka swego.* Strzały swoje, które się zowią córkami saydaka, ponieważ chowają się jakby córki w żywocie matki. Tak Horacy w odzie 22 nazywa saydak *pharetram gravidam sagittis.*

14. *Stałem się naśmiewiskiem.* Wszyscy mną gardzą, śpiewając szydercze piosnki o mnie.

15. *Opoił mię piólynem.* Obficie mię napoił i nakarmił gorzkością i żółcią utrapień i boleści.

16. *Vau.* Et fregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere.

17. *Vau.* Et repulsa est a pace anima mea: oblitus sum bonorum.

18. *Vau.* Et dixi: Perit finis meus et spes mea a Domino.

19. *Zain.* Recordare paupertatis et transgressionis meae, absynthii et fellis.

20. *Zain.* Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea.

21. *Zain.* Haec recolens in corde meo, ideo sperabo.

22. *Heth.* Misericordiae Domini, quia non sumus consumpti; quia non defecerunt miserationes ejus.

23. *Heth.* Novi diluculo, multa est fides tua.

24. *Heth.* Pars mea Domini, dixit anima mea: propterea expectabo eum.

25. *Teth.* Bonus est Dominus sperantibus in eum, animae quaerenti illum.

26. *Teth.* Bonum est praestolari cum silentio salutare Dei.

27. *Teth.* Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua.

28. *Jod.* Sedebit solitarius, et tacebit, quia levavit super se.

29. *Jod.* Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes.

30. *Jod.* Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis.

31. *Caph.* Quia non repellet in sempiternum Dominus;

16. *Polamał do jednego zęby moje.* Co do jednego, z kolei zęby moje polamał, gdy w czasie obłężenia i niewoli, z powodu niedostatku i ubóstwa, trzeba było jeść chleb z piaskiem i kamieniami.—*Nakarmił mię popiołem.* Jest to albo powtórzenie pierwszej połowy wiersza, i oznacza, że używali chleba nieznośnego i pełnego piasku, lub się przez to wyraża boleść i udręczenie z powodu klęsk i nieszczęść. Dawniej bowiem, pogrążeni w żalobie siedzieli w popiele, który lgnął do ich rąk, odzienia, pokarmu, i dla tego w psalmie 101, 10. czytamy: *Jadłem popioł jako chleb, a napój mój mieszałem z płaczem.*

17. *I odepchniona jest od pokoju.* Żadnego zgoda serce moje nie miało pokoju.—*Zapomniałem dobra.* Od dawna już nie pomyślnego mi się nie dzieje.

18. *Zginał koniec mój.* Uplłynął naznaczony kres życia mego, co oznacza, iż zginęła mi nadzieja ujrzeć koniec cierpień moich. Jest to hebraizm: tak bowiem mówią: zginęła ucieczka dla mnie, zginęło wesele, zamiast nie ma sposobu uciec, radość zgasa.

19. *Wspomnij na ubóstwo i na przestępstwa moje.* W hebr. *przecinko mnie,* to jest na nędzę moją i pogwałcenie przez nieprzyjaciół wszystkich praw względem mnie.—*Na piotun.* Na udręczenia i boleści, gorzkie jak żółć lub piołun.

20. *Pamięcią pomnieć będę.* Głęboko utkwi w pamięci niedola moja i ta pamięć mię wyniszczy.

21. *To wspomniając.* Jednakże myśląc, że kiedyś do szczęśliwego stanu wrócę, znowu zaczynam mieć nadzieję, której już się byłem wyrzekł.

22. *Miłosierdzia Pańskie.* Miłosierdzie Boskie to działało, żeśmy do szczytu nie wyginęli, ponieważ miłosierdzie to jest nieskończone i wyczerpać się nie może.

23. *Nowe rano.* Każdy poranek przynosi nowe dobrodziejstwa boskie. — *Wielka jest wiara twoja.* Zawsze

16. *Vau.* Y polamał do iednego zęby moie, nakarmił mię popiołem.

17. *Vau.* Y odepchniona iest od pokoju dusza moia, zapomniałem dobra.

18. *Vau.* Y rzekłem: Zginał koniec mój, y nadzieia moia od Pana.

19. *Zain.* Wspomni na ubóstwo, y na przestępstwa moie, na piotyn y na żółć.

20. *Zain.* Pamięcią pomnieć będę, y uschnie we mnie dusza moia.

21. *Zain.* To wspominaiąc w sercu moim, dla tego nadzieję mieć będę.

22. *Heth.* Miłosierdzia Pańskie żeśmy nie zniszczeli; bo nie ustaly litości iego.

23. *Heth.* Nowe rano, wielka iest wiara twoia.

24. *Heth.* Działem moim Pan, rzekła dusza moia: dla tego nań czekać będę.

25. *Teth.* Dobry iest Pan nadzieję mającym w nim, duszy szukaiący go.

26. *Teth.* Dobrze iest czekać z milczeniem zbawienia Bożego.

27. *Teth.* Dobrze iest mężowi, gdy nosi iarzmo od młodości swoiey.

28. *Jod.* Siedzie sam a milczeć będzie, bo poniosł na sobie.

29. *Jod.* Poloży w prochu usta swe, owaby była nadzieia.

30. *Jod.* Nastawi białemu go czeluści, nasycon będzie urągania.

31. *Kaph.* Bo nie odrzuci Pan na wieki;

dotrzymujesz coś obiecał.

24. *Działem moim Pan.* W sercu mojem obrałem Boga za częśćkę, dziedzictwo i nagrodę moją. — *Czekać będę.* Nim mi nie ześle pomoc, nim z więzów tego ciała oswobodzony, nie złączę się z Bogiem.

26. *Czekać z milczeniem.* Cierpliwie, bez narzekania i szemrania.

27. *Jarzmo.* Prawa i przykazań Boskich.

28. *Siedzie sam a milczeć będzie.* Będzie spokojny i cierpliwy, przywykły do jarzma Boskiego.—*Sam.* Samotny, albo że unika towarzystwa ze złymi, obcując tylko z Bogiem; albo że go wszyscy, nawet najbliżsi, dla jego ubóstwa opuścili. Nie spodziewając się więc żadnej pomocy od ludzi, w samotności szuka towarzystwa z Bogiem.—*Bo poniosł na sobie.* Jarzmo Pańskie, któremu poddał się przez posłuszeństwo.

29. *Poloży w prochu usta swe.* Upokorzy się aż do ziemi: podda się Bogu, oddając cześć najgłębszą, upadnie twarzą na ziemię.—*Owaby była nadzieja.* Ponieważ wstępuje weń nadzieja, że Bóg nad nim się ulituje. Spójnik *owaby* nie oznacza powątpiewania, lecz w sposobie mówienia Hebrajczyków oznacza twierdzenie: albowiem z pokory i cierpliwości powstaje nadzieja, która nie pohańbia.

30. *Nastawi białemu go czeluści.* Opisuje szczególniejszą cierpliwość człowieka, który od młodości swojej nosił jarzmo Pańskie: co, chociaż powiedziano jest ogólnie, przedewszystkiem jednak rozumieć należy o Chrystusie, który był przykładem wszelkiej cierpliwości, jak wykładają to miejsce starzy kościelni autorowie.—*Nasycon będzie urągania.* Największych dozna zniewag Nie tylko je zniesie cierpliwie, lecz też wesoło i ochoczo.

31. *Bo nie odrzuci.* To zaś uczyni człowiek sprawiedliwy, wierząc, iż nie odrzuci Pan na wieki, bo go karząc doskonali, tego nie odrzuci.

32. *Caph.* quia si abjecit, et miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum.

33. *Caph.* Non enim humiliavit ex corde suo, et abjecit filios hominum,

34. *Lamed.* ut contereret sub pedibus suis omnes victos terrae,

35. *Lamed.* ut declinaret iudicium viri in conspectu vultus Altissimi.

36. *Lamed.* Ut perverteret hominem in iudicio suo, Dominus ignoravit.

37. *Mem.* Quis est iste, qui dixit, ut fieret, Domino non iubente? (*Amos. 3, 6*).

38. *Mem.* Ex ore Altissimi non egredientur nec mala nec bona?

39. *Mem.* Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis?

40. *Nun.* Scrutemur vias nostras, et quaeramus, et revertamur ad Dominum.

41. *Nun.* Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in coelos.

42. *Nun.* Nos inique egimus, et ad iracundiam provocavimus: idcirco tu inexorabilis es.

43. *Samech.* Operuisti in furore, et percussisti nos: occidisti, nec pepercisti.

44. *Samech.* Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio.

45. *Samech.* Eradicationem et abjectionem posuisti me in medio populorum.

46. *Phe.* Aperuerunt super nos os suum omnes inimici.

47. *Phe.* Formido et laqueus facta est nobis vaticinatio et contritio.

32. *Bo jeśli odrzucił.* Chociaż zdaje się, iż Bóg sprawiedliwego do czasu opuścił, jednakże znowu się ulituje, boć jest nieskończenie miłosierny.

33. *Bo nie uniżył z serca swego.* Nie trapi Bóg ludzi chętnie, jak gdyby w ich cierpieniu znajdował upodobanie, lecz to czyni w niejaki sposób zniewolony ich grzechami.

34. *Aby stał.* Co się mówi w tym wierszu i dwóch następnych, zależy od słowa *nie wiedział*, które jest na końcu wiersza 36, i powtórzyć je potrzeba na początku każdego wiersza, w ten sposób: *Pan nie wiedział, aby stał pod nogami wszystkie więźnie ziemskie:* nie podobało mu się zetrzeć, nie zdało się dlań rzeczą dobrą zetrzeć. — *Zetrzeć pod nogami,* znaczy straszliwie znękać i zupełnie zgubić. — *Więźnie ziemskie.* Żydów, pojmanyh i związanych przez Chaldejczyków.

35. *Aby nachylił.* Bóg nie umie niesprawiedliwie za usługi oceniać. — *Przed obliczem Najwyższego.* Przed sobą samym.

36. *Aby wyrzucił człowieka.* Bóg nie umie przekreślić sprawę i sąd człowieka. Albo, Bóg nie umie gubić człowieka, potępiając go przeciw sprawiedliwości. Tak więc cierpielśmy to co Bóg dopuścił i co widział, żeśmy na to zasłużyli.

37. *Któż to jest.* Gdy się tak rzeczy mają, któż śmie powiedzieć, że się coś dzieje bez rozkazania Boskiego, to jest bez woli i opatrności Boskiej?

38. *Z ust Najwyższego.* To zdanie łączy się z poprzedzającym, i trzeba powtórzyć: *Któż śmie powiedzieć, że Bóg ludziom nic ani dobrego, ani złego uczynić nie może?*

39. *Cóż szemrał.* Czegoż więc narzekają i szemrzą ludzie w niepowodzeniu, ponieważ wszystko dzieje się z Boskiej opatrności? Nic tyle w nieszczęściu pocieszysz

32. *Kaph.* bo jeśli odrzucił, y zmiłuię się według mnóstwa miłosierdzia swego.

33. *Kaph.* Bo nie uniżył z serca swego, y odrzucił syny człowiecze,

34. *Lamed.* aby zstąpił pod nogami swemi wszystkie więźnie ziemskie,

35. *Lamed.* aby nachylił sądu męża przed obliczem Nawyższego.

36. *Lamed.* Aby wyrzucił człowieka w sądzie jego, Pan nie wiedział.

37. *Mem.* Któż to jest, który rzekł, aby się stało, gdy Pan nie rozkazał?

38. *Mem.* Z ust Nawyższego nie wynidą ani złe, ani dobre?

39. *Mem.* Cóż szemrał człowiek żywy, mąż za grzechy swoje?

40. *Nun.* Dowiadujemy się dróg naszych, a szukamy, y nawróćmy się do Pana.

41. *Nun.* Podnieśmy serca nasze z rękoma, do Pana w niebo.

42. *Nun.* Myśmy nieprawie czynili, y ku gniewuśmy pobudzali: przetoś ty nieuproszony.

43. *Samech.* Nakryłeś w zapalczywości, y ubiłeś nas: pobileś, a nie zfolgowałeś.

44. *Samech.* Zastawiłeś się obłokiem, aby nie przeszła modlitwa.

45. *Samech.* Wykorzeniem y odrzuceniem uczyniłeś mię w pośrodku narodów.

46. *Phe.* Otworzyli na nas usta swe wszyscy nieprzyjaciele.

47. *Phe.* Strachem y sidłem stało się nam proctwo, y skruszeniem.

nas nie może, jak gdy pomyślimy, że wszystko dzieje się z boskich wyroków, i uznając winę własną i sprawiedliwość boską powiemy: *Poznałem Panie, że sprawiedliwość sądy twoje, a w prawdzie twojej uniżyłeś mię.* Psal. 118, 75. — *Mąż za grzechy swoje.* Czegoż człowiek narzeka ponosząc karę za grzechy swoje?

40. *Dowiadujemy się dróg naszych.* Roztrząsnijmy mowę, postęпки i myśli nasze.

41. *Podnieśmy serca nasze z rękami.* Módlmy się szczerze do Boga.

42. *Przetoś Ty nieuproszony.* Nie przebaczasz, lecz dalej chłoszczesz.

43. *Nakryłeś w zapalczywości.* Zapalczywością i gniewem okryłeś się jakby zasłoną, żebyś kogo nie poznał, nie zobaczył i proszącego nie słyszał; a to wszystko żebyś, nie dając się nikomu ubłagać, dalej mógł karać.

44. *Zastawiłeś się obłokiem.* Grzechów naszych, żeby modlitwa nasza do ciebie nie doszła. Nieprawości nasze stanęły między Bogiem a nami, jak mówi Izajasz w roz. 59, 2.

45. *Wykorzeniem i odrzuceniem.* Wydałeś lud twój, ażeby z ziemi ojczystej był wyrwany i rozproszony tu i ówdzie, jak rzekł wyżej w roz. 18: „*Nagle rzeknę przeciw narodowi i przeciw królestwu, abym je wykorzenił, zepsował i zagubił*“.

46. *Otworzyli na nas usta swe.* Mówili przeciwko nam, naśmiewali się z nas, lżyli nas, jak powiedziano w roz. poprzedz. w. 16.

47. *Strachem i sidłem.* Przyszedł na nas strach, zadziki i zaguba, jak nam przepowiedzieli prorocy; tak też Izajasz w roz. 24, 17, powiedział: *Strach i dół i sidło nad tobą, których mieszkaniem ziemi.* Albo ta jest myśl: Zapowiedziane kary przez Jeremiasza i proroków naprowadziły na nas strach, a ów strach przywiódł nas

48. *Phe.* Divisiones aquarum deduxit oculus meus, in contritione filiae populi mei.

49. *Ain.* Oculus meus afflictus est, nec tacuit, eo quod non esset requies,

50. *Ain.* donec respiceret et videret Dominus de coelis.

51. *Ain.* Oculus meus depraedatus, est animam meam in cunctis filiabus urbis meae.

52. *Sade.* Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis.

53. *Sade.* Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me.

54. *Sade.* Inundaverunt aquae super caput meum; dixi: Perii.

55. *Coph.* Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu novissimo.

56. *Coph.* Vocem meam audisti: ne avertas aurem tuam a singultu meo et clamoribus.

57. *Coph.* Appropinquasti in die, quando invocavi te; dixisti: Ne timeas.

58. *Res.* Judicasti, Domine, causam animae meae, redemptor vitae meae.

59. *Res.* Vidisti, Domine, iniquitatem illorum adversum me: judica iudicium meum.

60. *Res.* Vidisti omnem furem, universas cogitationes eorum adversum me.

61. *Sin.* Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me:

62. *Sin.* labia insurgentium mihi, et meditationes eorum adversum me tota die.

63. *Sin.* Sessionem eorum, et resurrectionem eorum vide, ego sum psalmus eorum.

64. *Thau.* Reddes eis vicem, Domine, juxta opera manum suarum.

65. *Thau.* Dabis eis scutum cordis laborem tuum.

66. *Thau.* Persequeris in furore, et conteres eos sub coelis, Domine.

do zguby. Lękając się bowiem owych kar i chcąc ich uniknąć, wbrew rozkazaniu Boga i Jeremiasza, porwaliśmy się do oręża przeciw Chaldejczykom i tak popadliśmy w niewolę i zagubę.

48. *Rozdziały wód.* Potoki łez.—*Oko.* Liczba pojedyncza zamiast mnogiej. *Córki ludu mego.* Jeruzolima. Patrz wyż. r. 1, 15.

49. *A nie umilkło.* Nie przestało łez wylewać. Patrz r. 2, 8.—*Przeto, że nie masz odpocznienia.* Nie ma przerwy w męczarniach, utrapieniach; nie ma też, toby przyność jaką ulgę lub pociechę.

50. *Ażby pójrział.* Nim się Bóg nie przebłaga.

51. *Oko moje złupilo duszę moję.* Oczy moje, ciągle łzy lejąc, strawiły wszystkie siły żywotne.—*Dla wszystkich córek miasta mego.* Widząc córki miasta mego, to jest miasta Judei, sąsiednie z Jeruzolimą, zupełnie zniszczone, oczy moje na tak smutny widok, od najwałtowniejszego płaczu wstrzymać się nie mogły.

52. *Łowem ulowili mię.* Z wyszukaną starannością mię ścigali, jako łowcy, gdy się za dzikim zwierzem upędzają, albo gdy łowią ptaka.—*Darmo.* Bez mojej winy. Chociaż zgrzeszyłem przeciw Bogu, w niczem jednak nie pokrzywdziłem Chaldejczyków.

53. *Wpadł w dół.* Wtrącony zostałem do więzienia.—*Przyłożyli mi kamieniem.* Otwór studni, dołu lub więzienia zawalił kamieniem. Zdaje się, iż Jeremiasz stosuje to do dołu, do którego wtrącił go książęta ludu, r. 38, 6.

48. *Phe.* Rozdziały wód wypuściło oko moje nad zstarcie córki ludu mego.

49. *Ain.* Oko moje utrapione iest, a nie umilkło, przeto że nie masz odpocznienia,

50. *Ain.* ażby pójrział, a ujrzał Pan z nieba.

51. *Ain.* Oko moje złupilo duszę moję, dla wszystkich córek miasta mego.

52. *Sade.* Łowem ulowili mię iako ptaka nieprzyjaciele moi darmo.

53. *Sade.* Wpadł w dół żywot mój, y przyłożyli mię kamieniem.

54. *Sade.* Zabrały wody nad głową moją, rzekłem: Zginałem.

55. *Koph.* Wzywałem imienia twego Panie z dołu ostatniego.

56. *Koph.* Głos mój usłyszałeś: nie odwracay ucha twego od wzdychania y od wołania mego.

57. *Koph.* Przybliżyłeś się w dzień, kiędym cię wzywał; rzekłeś: Nie bój się.

58. *Res.* Osadziłeś Panie sprawę duszy moięy, odkupicielu żywoła mego.

59. *Res.* Widziałeś Panie nieprawość ich przeciwko mnie: osadz sąd mój.

60. *Res.* Widziałeś wszystkę zapalczywość y wszystkie myśli ich przeciwko mnie.

61. *Sin.* Usłyszałeś uraganie ich Panie, wszystkie myśli ich przeciwko mnie:

62. *Sin.* wargi powstawiających na mię, y święgotania ich przeciw mnie wszystkie dzień.

63. *Sin.* Siadanie ich y wstawanie ich obeyrzy, iamci iest pieśnia ich.

64. *Thau.* Oddasz im zapłatę Panie, według uczynków rak ich.

65. *Thau.* Dasz im tarczę serca pracą twoię.

66. *Thau.* Gonić będziesz w zapalczywości, a skruszysz ie pod niebem Panie.

54. *Zebrały wody nad głową moją.* Wody lochu; lub przez metaforę tak nazywa nieszczęście: Psal. 68, 2. *Wybaw mię Boże, bo weszły wody aż do duszy mojęy.*

55. *Z dołu ostatniego.* Z najgłębszego więzienia.

56. *Usłyszałeś.* Może czas przeszły zamiast trybu rozkazującego: *usłysz głos mój.* Tak bowiem rozumieć można to co następuje: *przybliżyłeś się i t. d.* Albo właściwiej myśl jest: *usłyszałeś mię,* gdyś przez eunucha Abdemelecha uwolnił mię z więzienia. Jer. 38, 13.

57. *Przybliżyłeś się.* Przystąp do mnie i poratuj mię. Albo, przystąpiłeś i pomoc przyniosłeś.

58. *Osadziłeś.* Osadz, broń sprawę życia mego.—*Odkupicielu.* Który mię z nieszczęść wybawiasz.

59. *Osadz sąd mój.* Rozsądz między mną a nimi, i oświadczyć się za mną, który jestem niewinny.

61. *Uraganie ich.* Zniewagi, które mi wyrządzali.

62. *Wargi.* Słyszałeś.—*Święgotania ich.* Knowania, wrogie zamysły.

63. *Siadanie... i wstawanie.* Wszystko co robią, jak czytamy w psalmie 138, 2. *Tyś doznał siedzenia mego i wstawania mego.*—*Jam jest pieśnia ich.* Przedmiotem szycerzych piosnek i żartów.

65. *Tarczę serca.* Dasz im takie utrapienie, które jakby tarczą serce ich opasze, zamknie, ściśnie i przygniecie.—*Pracę twoję.* Pracę i udręczenie, któremi nieprzyjaciół swoich trapić zwykłeś.

66. *Pod niebem.* Zniesiesz ich z oblicza ziemi,

CAPUT IV.

1. *Aleph.* Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum?

2. *Beth.* Filii Sion inelyti, et amicti auro primo: quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli?

3. *Ghimel.* Sed et lamiae nudaverunt mammam lactaverunt catulos suos: filia populi mei crudelis, quasi struthio in deserto.

4. *Daleth.* Adhaesit lingua lactentis ad palatum ejus in siti; parvuli petierunt panem, et non erat, qui frangeret eis.

5. *He.* Qui vescebantur voluptuose, interierunt in viis; qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.

6. *Vau.* Et major effecta est iniquitas filiae populi mei peccato Sodomorum, quae subversa est in momento, et non ceperunt in ea manus. (*Gen. 19. 24.*)

7. *Zain.* Candidiores Nazaraei ejus nive, niidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.

8. *Heth.* Denigrata est super carbones facies eorum, et non sunt cogniti in plateis; adhaesit cutis eorum ossibus, aruit, et facta est quasi lignum.

9. *Teth.* Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame, quoniam isti extabuerunt consumti a sterilitate terrae.

10. *Jod.* Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos; facti sunt cibus earum in contritione filiae populi mei.

R. 4. — 1. *Jako.* Jaką zbrodnią ludzką, jakim gniewem Boskim.—*Pośniedziano złoto.* Oplakuje złupienie i zniszczenie kościoła. Przedtem kościół jaśniał złotem: po spaleniu zaś przez Nabuzardana, zamiast złota, widać było tylko same zgłiszczą, spalone i okopcone ściany.—*Zmieniła się barwa najlepsza.* Kolor złota znikł z samem złotem, zostały tylko odymione rumowiska.—*Rozmiotano kamienie świątyni.* Burząc kościół, rozrzucono kamienie.

2. *Synowie Syońscy.* Mieszkańcy Jeruzolimy.—*Szlachetni.* Od wszystkich poważani.—*Ubrani w przedniejsze złoto.* W suknie przytępane złotem najkosztowniejszem.—*Za naczynia skorupiane.* Jak gdyby byli niekczemnym jakimś garnkiem glinianym.

3. *Lecz i jędze odkryły piersi.* Co znaczy: Jeruzolima stała się okrutniejszą od samych dzikich zwierząt, gdyż same jędze, albo jak jest w hebrajskim, smoki odkrywając piersi karmią szczenięta swoje; córka zaś ludu mego, to jest Jeruzolima, stała się okrutną jakby struś w pustyni. — *Jędze.* Starożytni, acz fałszywie, wyobrażali sobie jędze jako jakie poczwary, do połowy mające postać kobiety a drugą połowę zwierzęcą. O nich wiele okrutnych rozpowiadano uczynków, jako to, iż przynęcały do siebie ludzi, a mianowicie dzieci. Myśl więc jest: srogie nawet zwierzęta mają litość nad swojemi dziećmi, matki zaś Jeruzolimskie nie miały. Powiedzieliśmy gdzieindziej, iż łaciński tłumacz w tłumaczeniu swoim robi aluzję do baśni pogańskich, ażeby dokładniej myśl tekstu s. wyraził: przykłady na to mamy u Hioba 21, 33, i 42, 14 i gdzie indziej. Są którzy utrzymują, iż jedzą było prawdziwe zwierzę, to mianowicie, które Arystoteles nazywa *manticora*; księga 3. Hist. zwierząt, Pliniusz ks. 8, r. 21.—*Struś.* Powiadają, iż struś zniósłszy jajka, nie dba o nie, jakby do

ROZDZIAŁ 4.

1. *Aleph.* Jako pośmiedziało złoto, zmieniła się barwa najlepsza, rozmiotano kamienie świątynie po rogach wszech ulic?

2. *Beth.* Synowie Syońscy szlachetni, y ubrani w przedniejsze złoto: iako poczytani są za naczynie skorupiane, za robotę rąk garnarczowych?

3. *Ghimel.* Lecz y jędze odkryły piersi, karmią szczenięta swe: córka ludu mego okrutna, iako struś na puszczy.

4. *Daleth.* Przysech język ssącego do podniebienia iego dla upragnienia; dzieci prosiły chleba, a nie było ktoby im ułamał.

5. *He.* Którzy iadali roskosznie, poginęli po drogach, którzy się wychowali w szarlacie, obla-piali layna.

6. *Vau.* Y stała się większa nieprawość córki ludu mego niżli grzech Sodomy, która wywrócona jest w okamgnieniu, a nie wzięły iey ręce.

7. *Zain.* Bielszy nad śnieg Nazareikowie iey, iaśniejszy nad mleko, rumiejszy niżli stare kości słoniowe, piękniejszy niżli szafir.

8. *Heth.* Szczerniało nad węgle oblicze ich, y nie poznano ich na ulicach; przyschła skóra ich do kości, wyschła y stała się iako drewno.

9. *Teth.* Lepiej było pobitym od miecza, niżli pozabianym od głodu, bo ci wywiedli, strawieni dla nieplodności ziemie.

10. *Jod.* Ręce niewiast litościwych warzyły dzieci swe; były im pokarmem w skruszeniu córki ludu mego.

niego nie należały. Patrz Hioba r. 39, 14 i 16.

5. *Po drogach.* Na ulicach, jak jest w hebrajskim, umorzoni głodem.—*Którzy się wychowali w szarlacie.* Którzy świetne, kosztowne suknie nosili. Albo którzy sypiali na łożkach szkarłatnych, chwytali za gnoj, to jest brudnego, podartego używają odzienia: albo mają za rozkosz i wielkie szczęście znaleźć gdzie kupę gnoju, na którejby znużone członki swoje złożyli. Albo też myśl jest: którzy jadali kosztowne potrawy, zaprawne rozmaitemi drogami rzeczami, teraz przyciśnieni głodem, poprzestają na gnoju, np. gołębim, jak się to przytrafiło w Samaryi za czasów Elizeusza.

6. *Nieprawość.* Kara za nieprawość Jeruzolimy. — *Niżli grzech.* Niżli kara za grzech Sodomy. — *Która jest wywrócona w ognieniu oka.* Lżejszą była kara Sodomitów; nie tak bowiem jest bolesną śmierć nagła.— *Nie wzięły jej ręce.* LXX. tłumacze przełożyli, *nie pracowały w niej ręce.* To jest nad jej zburzeniem lub obroną nie pracowały ręce długo; nagła bowiem przyszła zaguba.

7. *Bielsi nad śnieg Nazarejkowie jej.* Synowie jej, którzy się poświęcali Bogu, i którzy z tego powodu zwali się *nazarejczykami*, byli niegdyś bielsi nad śnieg, jaśniejsi nad mleko, rumiejsi niżli stare kości słoniowe, które farbowano purpurą, piękniejsi niżli szafir, teraz dla głodu, który ponoszą, wszystko to utracili.

8. *Szczerniało.* Czarniejszą od węgla jest ich twarz z powodu nędzy wycierpianej w niewoli, tak iż na ulicach jeden drugiego nie poznawał.

9. *Pobitym od miecza.* Którzy rychłą śmierć ponieśli. — *Pozabianym od głodu.* Którzy okropne bolesti głodu długo wytrzymali i nakoniec pomarli.—*Wywiedli.* Powoli gaśli, nim śmierć nastąpiła.

10. *Niewiast litościwych.* Które zazwyczaj pełne są

11. *Caph.* Complevit Dominus furorem suum, effudit iram indignationis suae, et succedit ignem in Sion, et devoravit fundamenta ejus.

12. *Lamed.* Non crediderunt reges terrae et universi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hostis et inimicus per portas Jerusalem,

13. *Mem.* propter peccata prophetarum ejus et iniquitates sacerdotum ejus, qui effuderunt in medio ejus sanguinem justorum.

14. *Nun.* Erraverunt caeci in plateis, polluti sunt in sanguine, cumque non possent, tenerunt lacinias suas.

15. *Samech.* Recedite polluti, clamaverunt eis, recedite, abite, nolite tangere: jurgati quippe sunt, et commoti dixerunt inter gentes: Non addet ultra, ut habitet in eis.

16. *Phe.* Facies Domini divisit eos, non addet, ut respiciat eos; facies sacerdotum non erubuerunt, neque senum miserti sunt.

17. *Ain.* Cum adhuc subsisteremus, defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, cum respireremus attenti ad gentem, quae salvari non poterat.

18. *Sade.* Lubricaverunt vestigia nostra in itinere platearum nostrarum, appropinquavit finis noster: completi sunt dies nostri, quia venit finis noster.

19. *Coph.* Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis coeli: super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis.

20. *Res.* Spiritus oris nostri, Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus.

21. *Sin.* Gaude et laetare, filia Edom, quae habet miłosierdzia dla swoich dzieci.—*W skruszeniu.* W czasie oblężenia, które przyniosło miastu zagubę.

11. *Wykonał.* Spełnił to czém groził przez Mojżesza, Deut. 28, 53.—*Ogień.* Którym spłonął kościół i miasto. Albo figurycznie, mówi o kłesce, która fundamenta, to jest królów i panów razem z ludem pożarła.

12. *Nie wierzyli.* Sąsiedni królowie i narody, wiedząc jak dobrze była uzbrojona Jerozolima, nie przypuszczali, żeby mogła być wzięta.

13. *Proroków.* Fałszywych.

14. *Błądzili ślepi.* Z prerażenia, dla brudów, krwi i mnóstwa trupów prosto chodzić nie mogli, lecz chodzili jak chodzą ślepi.—*Pomazali się krwią.* Której było pełno na drogach, ulicach i zaułkach.—*A gdy nie mogli.* Tak przejść, żeby się materyą z trupów płynącą nie zmazali.—*Trzymali się za szaty swoje.* Podnosili końce sukien swoich, żeby się krwią nie splamili i prawnej nieczystości nie zaciągali.

15. *Odstąpcie nieczysti.* Są słowa Żydów czystych, którzy wołali do nieczystych: odstąpcie, abymy i my nie zostali splugawieni.—*Bo się swarzyli.* Jedni mówili: odstąpcie, a drudzy ustępować nie chcieli.—*I wzruszeni.* Gdy poszedłszy w niewolę, pędzani byli z miejsca na miejsce, jak im przepowiedział w roz. 31, 17: *Dam was na wzruszenie wsem królestwom ziemskim.*—*Mówili między narody.* Którzykolwiek ich rozproszonych wśród pogan i blakających się widzieli, mówili.—*Nie przyjdą więcej mieszkać.* Nie wrócą już do kraju swego i w nim nie zamieszkają. Tak jest w hebrajskim. Lecz w Wulgacie: *Nie przyjdzie więcej.* To jest, już Bóg nie będzie z nimi.

16. *Oblicze Pańskie.* Gniew Boży, zagniewane oblicze Boga.—*Oddzieliło je.* Rozdzielił jednych od drugich i rozproszył.—*Aby wejrzał na nie.* Łaskawie i im

11. *Kaph.* Wykonał Pan popędliwość swoją, wylał gniew zapalczywości swej, y zapalił ogień na Syon, y pożarł fundamenty iéy.

12. *Lamed.* Nie wierzyli królowie ziemscy, y wszyscy obywatele świata, że był miał wnieść nieprzyjacieli y sprzeciwnik przez bramy Jeruzalem,

13. *Mem.* dla grzechów proroków jego, y dla nieprawości kapłanów jego, którzy wlewali w posrodku jego krew sprawiedliwych.

14. *Nun.* Błądzili ślepi po ulicach, pomazali się krwią, a gdy nie mogli, trzymali się za szaty swoje.

15. *Samech.* Odstąpcie nieczysti, wolali na nie, ustępujcie, idźcie precz, nie dotykajcie się: bo się swarzyli, y wzruszeni mówili między narody: Nie przyda więcej mieszkać między nimi.

16. *Phe.* Oblicze Pańskie oddzieliło je, nie przyda aby wejrzał na nie; oblicza kapłanów nie wstydziło się, ani się zlitowało nad starymi.

17. *Ain.* Gdyśmy jeszcze stali, ustały oczy nasze, na pomoc naszą prózną, gdyśmy się oglądali pilnie na naród, który zbawić nie mógł.

18. *Sade.* Ślizali się nogi nasze po drodze ulic naszych, przybliżył się koniec nasz: wypełniły się dni nasze, bo przyszedł koniec nasz.

19. *Koph.* Prędszy byli goniący nas niż orłowie powietrzni: po górach gonili nas, w puszczy zasadzkę czynili na nas.

20. *Res.* Duch ust naszych Chrystus Pan poyman jest w grzechach naszych, któremuśmy mówili: W cieniu twoim żyć będziemy między narody.

21. *Sin.* Raduj się a wesel się córko Edom, sprzyjał.—*Oblicza kapłanów nie wstydziło się.* Lecz ich bez względu na kapłaństwo i starość dręczyli i pozabijali, to jest Żydzi, którzy dopuszczali się okrucieństwa na prorokach i kapłanach, nawet wiekiem pochylonych.

17. *Gdyśmy jeszcze stali.* Gdyśmy jeszcze mieli rząd własny; gdyśmy z napięciem oczekiwali pomocy od Egipcjan, którzy mieli przyjść na odsiecz Chaldecykom, trzymającym nas w oblężeniu.—*Ustały oczy nasze.* Wyglądając pomocy Faraona, ale na próżno.—*Na naród.* Rozumie Egipcjan.

18. *Ślizgali się.* Nie mogliśmy po ulicach naszych bezpiecznie chodzić: albo przenośnie, każdy nasz zamiar na złe nam się obracał; nie mogliśmy nic pewnego postanowić. W hebr. *tsadu*, właściwie znaczy *zasadzkę czyniły*, lecz to na jedno wychodzi.—*Przybliżył się koniec nasz.* Ostatni kres, przeznaczony na zagładę Jerozolimy. Tak Ezechiel 7, 2: *Koniec przyszedł, przyszedł koniec na cztery strony ziemi.*

19. *Prędsi byli.* Powiadają, że jazda Chaldecyków była najbystrzejsza. Jer. 4, 13, i 48, 40. Ma w tém miejscu na myśli owych Chaldecyków, którzy gonili za uciekającym Sedecyaszem i dognawszy go pojmall IV. Król. 25, 5; Jerem. 39, 5 i 59, 89.

20. *Duch ust naszych.* Król nasz równie nam miły jak dech żywotny, i który nam życie zachowywał jak to powietrze, którem oddychamy. Rozumie Sedecyasz, o którym mówił w wierszu poprzedzającym. Dalej jednak sięga proroctwo i razem odnosi się do Jezusa Chrystusa, który był pojman i na śmierć wydany za grzechy nasze: co się nawet z tego pokazuje, iż Wulgata ma *Chrystus Pan*, a nie zaś, jak niektórzy tłumaczą *Chrystus Pana*.—*Któremuśmy mówili.* O którym powiadaliśmy, iż pod jego opieką żyć będziemy.

21. *Raduj się u wesel.* Ironia, albo pozwolenie takie

bitas in terra llus: ad te quoque perveniet calix, inebriaberis, atque nudaberis.

22. *Thau.* Completa est iniquitas tua, filia Sion; non addet ultra, ut transmigret te: visitavit iniquitatem tuam, filia Edom, discooperuit peccata tua.

Oratio Jeremiae Prophetae.

CAPUT V.

1. Recordare, Domine, quid acciderit nobis: in tuere, et respice opprobrium nostrum.

2. Hereditas nostra versa est ad alienos, domus nostrae ad extraneos.

3. Pupilli facti sumus absque patre, matres nostrae quasi viduae.

4. Aquam nostram pecunia bibimus: ligna nostra pretio comparavimus.

5. Cervicibus nostris minabamur, lassis non datur requies.

6. Aegypto dedimus manum et Assyriis, ut saturaremur pane.

7. Patres nostri peccaverunt, et non sunt, et nos iniquitates eorum portavimus.

8. Servi dominati sunt nostri: non fuit, qui redimeret de manu eorum.

9. In animabus nostris afferebamus panem noqis, a facie gladii in deserto.

10. Pellis nostra quasi clipeus exusta est a facie tempestatum flammis.

jak u Ekkleziasty 11, 9. *Weselze się tedy młodzieńcze w młodości twojej.* Albowiem Jeremiasz przepowiada tu zagładę Idumejczyków przez tychże Chaldejów, ponieważ oni natrzęsali się z Żydów i Chaldejczykom do ich pognebiań pomagali, jak się pokazuje z Ezech. 35, 5.—*Córko Edom.* Idumejczycy.—*Która mieszkasz w ziemi Hus.* Zjadł się pokazuje, że ziemia Hus, o której jest wzmianka u Iliada 1, 1, jest to samo, co Idumea, albo że ona w granicach swoich obejmowała Idumeę.—*Kielich.* Gniewu i pomsty Bożej, który wypijesz aż do dna, jak powiedział wyżej 51, 7; 39, 57.—*Obnażona będziesz.* Jak obnażać się zwykli pijani, jak to się przytrafiło Noemu, Gen. 9, 21; jakby rzekł: będziesz ogolona z dóbr twoich.

22. *Skonczyła się nieprawość twoja.* Kara za nieprawość twoją.—*Nie przyda więcej, aby cię zaprowadził.* Zburzenie Jerozolimy przez Rzymian nie miało tego skutku, żeby Żydzi w massie da jakiejś prowincyi byli zaprowadzeni, lecz jak po dziś dzień widzimy, po całym świecie zostali rozsypani i rozproszani.—*Nawiedził nieprawość twoją.* Po klęsce Żydów, Pan Bóg ukarze, jak zasłużyli, Idumejczyków.—*Odkrył grzechy twoje.* Z kar, które poniesiesz, widać będzie jak wielkie i ciężkie były grzechy twoje.

Roz. 5. *Molitwa Jeremiasza.* Siedmdziesięciu tłumaczy, zamiast treści, przydało ten nadpis, którego w hebrajskim nie masz.

1. *Co się nam przydało.* Których miasto zdobyte, zburzone i spalone, a lud zawiedzion w niewolę.—*Zelżywość.* Poníženie.

2. *Dziedzictwo nasze.* Ziemia obiecana.

3. *Sierotami zostaliśmy.* Nie mamy króla, któregośmy czcili jako ojca. Albo prorok ofukaje państwo żydowskie, pozbawione Boga, który oświadczył, że jest jego ojcem, mówiąc: *Syn mój pierworodny Izrael.* Exod. 4, 22, i Jerem. 3, 19. *Będziesz mię zwać oj-*

która mieszkasz w ziemi Hus: do ciebie też przydzie kielich, upiiesz się, y obnażona będziesz.

22. *Thau.* Skonczyła się nieprawość twoja córko Syon, nie przyda więcej, aby cię zaprowadził: nawiedził nieprawość twoją córko Edom, odkrył grzechy twoje.

Modlitwa Jeremiasza Proroka.

ROZDZIAŁ 5.

1. Wspomni Panie, co się nam przydało: wierz y obacz zelżywość naszą.

2. Dziedzictwo nasze obróciło się do cudzych, domy nasze do obcych.

3. Sierotami zostaliśmy bez oycy, matki nasze iako wdowy.

4. Wodę naszą piliśmy za pieniądze: drwa nasze za pieniądze kupowaliśmy.

5. Za szyje nasze gnaano nas, spracowanym nie dano odpoczynku.

6. Egypci daliśmy rękę y Assyriom, żebyśmy się naiedli chleba.

7. Oycowie naszy zgrzeszyli, a nie masz ich, a myśmy nieprawości ich nosili.

8. Niewolnicy panowali nad nami: nie był, kto by z rak ich wykupił.

9. W duszach naszych przynosiliśmy sobie chleba, przed mieczem w pusezy.

10. Skóra nasza iako piec wygorzała od gwałtu głodu.

cem i t. d. Albo stali się sierotami, ponieważ, gdy ojców pozabijano lub zaprowadzono w niewolę, żony ich pozostały samotne i stroskane jako wdowy, dzieci zaś jako sieroty.—*Matki nasze.* Można to jeszcze rozumieć o synagogach, które Bóg sobie był poślubił, a które opuszczone od Boga, były jako wdowy.

4. *Wodę naszą.* Opisuje nadzwyczajną drożyznę, jaka była w Jerozolimie podczas obłężenia, lub też w czasie niewoli babilońskiej: ponieważ, jak niektórzy świadczą, nie śmieli wyjść z miasta, ani z domu, żeby z rzeki wody zaczerpnąć.

5. *Za szyje nasze gnaano nas.* Prowadzono jako niewolników, włożywszy łańcuchy na szyje.

6. *Daliśmy rękę.* Wyciągnęliśmy, żądając pomocy.

7. *A nie masz ich.* Pominerali od tych klęsk.

8. *Niewolnicy.* Którzy nam służyli i byli holdownikami naszymi, jak Ammonici, Moabici i Idumejczycy. Albo rozumie Chaldejczyków, którzy jako potomkowie Chama, skazani byli przez Noego, Gen. 9, 27, na służenie Semowi i jego potomkom. Albo też jest myśl: niewolnicy Chaldejczyków panowali nad nami, z rozkazu panów swoich nad nami przełożeni, domagając się od nas, pod karą chłosty, spełnienia wyznaczonej na każdy dzień roboty, jak to niegdyś czynili niewolnicy Faraona w Egipcie. Exod. 1, 11.

9. *W duszach naszych.* Z wielkiem niebezpieczeństwem życia naszego, jak w czasie obłężenia, tak po zdobyciu już miasta, z powodu Chaldejczyków włączających się po polach i miejscach pustych.—*Przed mieczem.* Obawiając się miecza.—*W pusezy.* Który na polach grasuje.

10. *Wygorzała.* Zczerniała; skóra bowiem od ognia ściaga się i jakby u starych czernieje.—*Od gwałtu głodu.* Od gwałtownego głodu, który na nas napadł jak burza potężna.

11. Mulieres in Sion humiliaverunt, et virgines in civitatibus Juda.

12. Principes manu suspensi sunt; facies senum non erubuerunt.

13. Adolescentibus impudice abusi sunt, et pueri in ligno corruerunt.

14. Senes defecerunt de portis, juvenes de choro psallentium.

15. Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster.

16. Cecidit corona capitis nostri: vae nobis, quia peccavimus.

17. Propterea moestum factum est cor nostrum, ideo contenebrati sunt oculi nostri,

18. propter montem Sion, quia disperiit, vulpes ambulaverunt in eo.

19. Tu autem, Domine, in aeternum permanebis, solium tuum in generationem et generationem.

20. Quare in perpetuum oblivisceris nostri? derelinquens nos in longitudine dierum?

21. Convertete nos, Domine, ad te, et convertemur: innova dies nostros, sicut a principio.

22. Sed projiciens repulisti nos, iratus es contra nos vehementer.

11. Niewiasty na Syon poniżyli, y panny w mieściech Judzkich.

12. Książęta ręką są powieszane, nie wstydzili się oblicza sfarców.

13. Młodzieńców na psotę używali, a pacholegła podo drwy legli.

14. Starcy z bram ustali, młodzienicy z tańca śpiewających.

15. Ustało wesele serca naszego, odmienił się w żalobę taniec nasz.

16. Spadł wieniec głowy naszej, biada nam żeśmy zgrzeszyli.

17. Dla tego stało się smętne serce nasze, dla tego zaćmiły się oczy nasze.

18. Dla góry Syon, że zginęła, liszki chodziły po niej.

19. A ty Panie na wieki trwać będziesz, stolica twoja do narodu y narodu.

20. Czeniu nas na wieki zapominasz? opuszczasz nas na długość dni?

21. Nawróć nas Panie ku sobie, a nawrócimy się: odnow dni nasze jako z pierwu.

22. Ale odrzucając odrzuciłeś nas, rozgniewałeś się na nas barzo.

11. Poniżyli. Pogwałcili.

12. Ręką. Ręką ich, jak jest w hebr., to jest nieprzyjaciół.

13. Pacholegła podo drwy legli. Chodząc w kłódkach na nogach. Tak w Dziejach Apost. 16, 24 czytamy: *Wsadził je do wewnętrznego tarasu, a noży ich zamknął w kłode.*

14. Z bram. Nie widziano odtąd starców w bramach miasta, wkładali pospolicie wieniec na głowę; jakby rzekł: Znikły owe dni, w których, uwieńczywszy głowę, oddawaliśmy się roskoszom.—*Zgrzeszyliśmy*. Boga, sprawcę prawdziwej radości, grzechami naszymi zganięwaliliśmy.

16. Spadł wieniec. Żydzi na ucztach i weselszych zebraniach, wkładali pospolicie wieniec na głowę; jakby rzekł: Znikły owe dni, w których, uwieńczywszy głowę, oddawaliśmy się roskoszom.—*Zgrzeszyliśmy*. Boga, sprawcę prawdziwej radości, grzechami naszymi zganięwaliliśmy.

17. Zaćmiły się. Popadliśmy w nieszczęście. Świątością nazywa szczęście; ciemnościami—nieszczęście.

18. Zginęła. Gdy kościół i zamek królewski był zbu-

rzony.—*Liszki chodziły po niej*. Tak dalece opustoszała, iż szakale po niej się włóczą.

19. A ty. Chociaż Jeruzolima została zniszczoną, jednakże władza i królestwo twoje zaginać nie mogą, lecz trwają na wieki.

20. Na długość dni. Na długo.

21. Nawróć nas Panie ku sobie. Sprawiedliwie ś. Augustyn, jako też inni teologowie, z tego miejsca wyprowadzają wniosek, że do nawrócenia grzesznika, potrzebna jest łaska i wolna wola: lecz pierwój łaska, a potem wolna wola.—*Odnów dni nasze*. Wróc nas do pierwotnej łaski i dobroci twojej, którą niegdyś cieszył się lud nasz.

22. Ale odrzucając odrzuciłeś nas. Inni tłumaczą, ponieważ dosyć nas odrzuciłeś, dosyć już ukarałeś. Albo myśl jest: na cóż rozwolzę skargi daremne i niepożyteczne modły zanoszę? jestem przecie pewny, że kiedyś ostatki ludu będą ocalone, lecz też i o tem nie wątpię, że wszystkie prośby o wybawienie ludu z wygnania i tułactwa, przed czasem od ciebie naznaczone, będą daremne i nie u ciebie nie wyjedną.

Koniec księgi Trenów Jeremiasza.

Wprowadzenie do Księgi Barucha.

Tego Proroka acz Żydzi terazniejszy w księgach swych nie mają, i heretycy dzisiejszy z liczby te ksiąg świętych wyrzucają: wszakże Kościół powszechny, i starzy Doktorowie, a na imię Ś. Cypryan, Ś. Hilarius, Cyrillus, Clemens Alexandrinus, Ś. Ambroży, Theodoretus, Eusebius, i Concylium Trydentekie z nimi, między inne księgi święte i te policzają. A inni je pod imieniem Jeremiaszowem, przeto przywodzą, iż Baruch był pisarzem i uczniem Jeremiaszowym, jako jest rzecz jasna z Rozdz. 36 Jeremiasza Proroka. I dla tego te księgi Baruchowe, mieli za częśćkę Jeremiasza Proroka.

PROPHETIA BARUCH.

CAPUT I.

O postaniu księgi Baruchowej z Babilonu do Jeruzolimy i pieniędzy tam zebranych, i t. d.

1. Et haec verba libri, quae scripsit Baruch filius Neriae, filii Maasiae, filii Sedeciae, filii Sedei, filii Helciae in Babylonia,

2. in anno quinto, in septimo die mensis, in tempore, quo ceperunt Chaldaei Jerusalem, et succenderunt eam igni.

3. Et legit Baruch verba libri hujus ad aures Jechoniae filii Joakim regis Juda, et ad aures universi populi venientis ad librum;

4. et ad aures potentium filiorum regum, et ad aures presbyterorum; et ad aures populi, a minimo usque ad maximum eorum omnium habitantium in Babylonia, ad flumen Sodi.

5. Qui audientes plorabant, et jejunabant, et orabant in conspectu Domini.

6. et collegerunt pecuniam secundum quod potuit unusquisque manus,

7. et miserunt in Jerusalem ad Joakim filium Helciae filii Salom sacerdotem, et ad sacerdotes, et ad omnem populum, qui inventi sunt cum eo in Jerusalem;

8. cum acciperet vasa templi Domini, quae ablata fuerant de templo, revocare in terram Juda decima die mensis Sivan, vasa argentea, quae fecit Sedecias filius Josiae rex Juda,

9. posteaquam cepisset Nabuchodonosor rex Babylonis Jechoniam, et principes et cunctos potentes, et populum terrae ab Jerusalem, et duxit eos vinctos in Babylonem.

10. Et dixerunt: Ecce misimus ad vos pecunias, de quibus emite holocausta et thus, et facite manna, et offerte pro peccato ad aram Domini Dei nostri,

11. et orate pro vita Nabuchodonosor regis Ba-

Komentarz Menochiusza.

R. 1. — 1. *I te słowa.* Spójnik i nie zawsze jest w Piśmie ś. łączącym, lecz często jest zaczynającym. Tak się używa na wstępie do proroctwa Ezechielowego, i I. Mach., i indziej.

2. *Roku piątego.* Od wzięcia i spalania Jeruzolimy. — *Miesiąca.* Nie wyraża jakiego miesiąca; ztąd niektórzy słusznie rozumieją, że jest mowa o miesiącu pierwszym, który się nazywał *nizan*: albo jak rok tak też i miesiąc piąty rozumieć należy.

3. *Do uszu.* To jest publicznie, w obec Jechoniasza i ludu. — *Przychodzącego do ksiąg.* Który się schodził do słuchania téj księgi.

4. *Synów królewskich.* Tak nazywa książąt krwi królewskiej, którzy z Jechoniaszem byli zaprowadzeni do Babilonu, Dan. 1, 3. — *Nad rzeką Sodi.* Zdaje się Eufkrat rozumieć, który jako od Ezechiela nazywa się *Chobar* r. 1, 1, to jest, wielki, tak też zowie się Sodi, to jest pyszny; to bowiem oznacza wyraz *zud*, od którego pochodzi.

PROROCCTWO BARUCHA.

ROZDZIAŁ 1.

1. Y te słowa ksiąg, które napisał Baruch syn Nerie, syna Maasiaszowego, syna Sedeciaszowego, syna Sedei, syna Helciaszowego, w Babilonie,

2. roku piątego, siódmego dnia miesiąca, na ten czas gdy Chaldecyzycy dobyli Jeruzalem, y spalili ie ogniem.

3. Y czytał Baruch słowa tych ksiąg do uszu Jechoniasza syna Joakimowego, króla Judzkiego, y do uszu wszystkiego ludu przychodzącego do ksiąg;

4. y do uszu możnych synów królewskich, y do uszu starszych, y do uszu ludu od namniejszego aż do nawietszego tych wszystkich, którzy mieszkałi w Babilonie nad rzeką Sodi.

5. Którzy słyszac plakali, y pościli, y modlili się przed oczyma Pana.

6. Y zebrali pieniądze wedle tego iako każdego ręka przemóc mogła,

7. y posłali do Jeruzalem do Joakima syna Helciasza, syna Salom, kapłana, y do kapłanów, y do wszystkiego ludu, który się z nim naydował w Jeruzalem;

8. gdy był wziął do siebie naczynia kościoła Pańskiego, które były z kościoła zabrane, aby ie odniósł do ziemie Judzkiej, dziesiątego dnia miesiąca Siwan, naczynia srebne, które był sprawił Sedeciasz syn Jozyaszów król Judzki,

9. potym iako Nabuchodonosor król Babiloński poimał był Jechoniasza, y książęta, y wszystkie możne, y lud ziemie z Jeruzalem, y zaprowadził ie powiazane do Babilonu.

10. Y rzekli: Otośmy posłali do was pieniądze, za które nakupicie całopalenia y kadzidla, a naczynicie manny, y ofiaruyecie za grzech u oltarza Pana Boga naszego,

11. a módlcie się za zdrowie Nabuchodonozora

6. *Każdego ręka.* Wedle możności każdego.

7. *Do Joakima.* Który był książęciem kapłanów pozostałych w Jeruzolimie; dla tego bowiem posyłają się do niego pieniądze.

8. *Gdy był wziął.* To jest Baruch, który posyłał te naczynia do Jeruzolimy imieniem ludu. — *Naczynia kościoła Pańskiego.* Nie te same naczynia które były zabrane z kościoła; te bowiem zachowywał dla siebie Nabuchodonosor i potem Baltazar, jak się pokazuje z Dan. 5, 2; lecz srebrne, które na ich miejscu sporządził w Babilonie Sedecyasz. — *Sivan.* Wyraz jest syryjski, i oznacza trzeci miesiąc roku, który odpowiada naszemu Majowi.

10. *Rzekli.* Napisali. — *Manny.* To samo jest co *mincha*, to jest ofiara właściwie zwana. — *U oltarza Pana Boga.* Chociaż bowiem przez Chaldeczyków kościół był spalony i oltarz zburzony; jednak Żydzi na ruinach kościoła zbudowali byli nowy podręczny oltarz.

11. *I za zdrowie Baltazara.* Zdaje się mówić o Baltazarze jako o następcy Nabuchodonozora: nie czytamy

bylonis, et pro vita Balthasar filii ejus, ut sint dies eorum sicut dies coeli super terram:

12. et ut det Dominus virtutem nobis, et illuminet oculos nostros, ut vivamus sub umbra Nabuchodonosor regis Babylonis, et sub umbra Balthasar filii ejus, et serviamus eis multis diebus, et inveniamus gratiam in conspectu eorum.

13. Et pro nobis ipsis orate ad Dominum Deum nostrum, quia peccavimus Domino Deo nostro, et non est aversus furor ejus a nobis usque in hunc diem.

14. Et legite librum istum, quem misimus ad vos recitari in templo Domini, in die solemnium, et in die opportuno,

15. et dicetis: Domino Deo nostro justitia: nobis autem confusio faciei nostrae, sicut est dies haec omni Juda, et habitantibus in Jerusalem, (*Infr. 2, 6*).

16. regibus nostris et principibus nostris, et sacerdotibus nostris et prophetis nostris et patribus nostris.

17. Peccavimus ante Dominum Deum nostrum, et non credidimus, diffidentes in eum, (*Dan. 9, 5*).

18. et non fuimus subjectibiles illi, et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in mandatis ejus, quae dedit nobis.

19. A die, qua eduxit patres nostros de terra Aegypti, usque ad diem hanc eramus incredibiles ad Dominum Deum nostrum, et dissipati recessimus, ne audiremus vocem ipsius.

20. Et adhaeserunt nobis mulla mala et maledictiones, quae constituit Dominus Moysi servo suo, qui eduxit patres nostros de terra Aegypti, dare nobis terram fluentem lac et mel, sicut hodierna die. (*Deut. 28, 15*).

21. Et non audivimus vocem Domini Dei nostri secundum omnia verba prophetarum, quos misit ad nos,

22. et abivimus unusquisque in sensum cordis nostris maligni, operari diis alienis, facientes mala ante oculos Domini Dei nostri.

jednak żeby po nim nastąpił, lecz Ewilmerodach IV. Król. 25, 27, i Jer. 52, 31. Albo więc Ewilmerodach nazwany jest także Baltazarem, albo Nabuchodonozor oprócz Ewilmerodacha miał innego syna, któremu śmierć przedwczesna przeszkodziła objąć rządy po ojcu.—*Jako dni niebieskie*. To jest, długie: iżby żył aż póki niebo trwać będzie. Jest hiperbola. Tak Psal. 88, 30 mówi się: *I położę na wieki wieków nasienie jego, a stolice jego jako dni niebieskie*.

12. *Moc*. Do przenoszenia przykrości niewoli.—*Oświecił oczy nasze*. Dał nam używać pomysłności i przeniknął światłem łaski swojej, i pozwolił oglądać czasy lepsze i pomysłniejsze.—*Pod cieniem*. Pod opieką.—*Służyli im*. Nie proszą żeby im służyć, pragnęli bowiem raczej się uwolnić od ich niewoli; lecz oświadczają życzenie, iżby oni długo panowali, i żeby im raczej niż innym, może okrutniejszym służyć.

14. *W dzień sposobny*. W dniach uroczystych i wybranych.

króla Babilońskiego, y za zdrowie Balthazara syna iego, aby były dni ich jako dni niebieskie na ziemi:

12. a iżby nam dał Pan moc, a oświecił oczy nasze, abychmy żyli pod cieniem Nabuchodonozora króla Babilońskiego, y pod cieniem Balthazara syna iego, y służyli im na wiele dni, y naleźli łaskę przed oczyma ich.

13. Y za nas samych módlcie się do Pana Boga naszego: bociechmy zgrzeszyli Panu Bogu naszemu, y nie jest odwrócona zapaleczywość iego od nas aż do dnia tego.

14. Czytaycie też te księgi, któreśmy posłali do was, aby czytane były w kościele Pańskim, w dzień uroczysty, y w dzień sposobny,

15. y rzeczenie: Panu Bogu naszemu sprawiedliwość, a nam zawstyżenie twarzy naszej: iako jest ten dzień wszystkiemu Judzie, y mieszkającemu w Jeruzalem,

16. królóm naszym, y książętom naszym, y kapłanom naszym, y prorokóm naszym, y oycóm naszym.

17. Zgrzeszyliśmy przed Panem Bogiem naszym, a nie wierzyliśmy, nie ufając w nim:

18. y nie byliśmy mu poddani, aniśmy słuchali głosu Pana Boga naszego, abyśmy chodzili w przykazaniach iego, które nam podał.

19. Ode dnia, którego wywiódł oycie nasze z ziemi Egypckiej, aż do dnia tego bylibyśmy niewierni Panu Bogu naszemu: a rozproszeni odstąpiłiśmy, abyśmy nie słuchali głosu iego.

20. Y ięło się nas wiele złego, y przekłętwa które Pan nazaczył przez Moyzesza sługę swego, który wywiódł oycie nasze z ziemi Egypckiej, aby nam dał ziemię płynającą mlekiem y miodem: iako dnia dzisiejszego.

21. A nie słuchaliśmy głosu Pana Boga naszego według wszystkich słów proroków, które posyłał do nas,

22. y odeszliśmy każdy za umysłem serca swego złego, robić Bogom cudzym, czyniąc złość przed oczyma Pana Boga naszego.

15. *Sprawiedliwość*. Niech się przypisuje, przyznaje, jakby rzekł: słusznie cię Panie zowią sprawiedliwym.—*Zawstyżenie twarzy*. Należy się hańba.—*Jako jest ten dzień*. Aż do dnia obecnego: jakową hańbę i sromotę znosimy aż dotąd.

16. *Prorokom naszym*. Nawet prawdziwym, jakimi byli Ezechiel, Daniel, Baruch, którzy byli uczestnikami nieszczęścia i klęsk ludu.

17. *Nie ufając w nim*. Że albo niechce, albo nie może wybawić od Chaldejczyków. Przeto opuściwszy Boga uciekliśmy do Egipczyków.

20. *I ięło się nas*. Dla tej przyczyny ięło się nas: spójnik bowiem i oznacza przyczynę.—*Które... nazaczył*. Któremu groził. Deut. 8, 19, i 7, 14.—*Jako dnia dzisiejszego*. To jest widzimy, że się nas ięło wszelkie zło.

21. *A nie słuchaliśmy*. Gdyż nie słuchaliśmy.

22. *Za umysłem serca swego*. Czyniliśmy każdy co tylko złego pragnęło serce nasze.—*Robić bogom cudzym*. Służyć bogom cudzym.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O wyznaniu grzechów i prośbie o miłosierdzie.

1. Propter quod statuit Dominus Deus noster verbum suum, quod locutus est ad nos, et ad iudices nostros, qui iudicaverunt Israel, et ad reges nostros, et ad principes nostros, et ad omnem Israel et Juda,

2. ut adduceret Dominus super nos mala magna, quae non sunt facta sub coelo, quemadmodum facta sunt in Ierusalem, secundum quae scripta sunt in lege Moysi, (*Deut. 28, 53*).

3. ut manducaret homo carnes filii sui, et carnes filiae suae.

4. Et dedit eos sub manu regum omnium, qui sunt in circuitu nostro in improprium, et in desolationem in omnibus populis, in quibus nos dispersit Dominus.

5. Et facti sumus subti, et non supra, quia peccavimus Domino Deo nostro, non obaudiendo voci ipsius.

6. Domino Deo nostro iustitia: nobis autem et patribus nostris confusio faciei, sicut est dies haec. (*Supr. 1, 15*).

7. Quia locutus est Dominus super nos omnia mala haec, quae venerunt super nos,

8. et non sumus deprecati faciem Domini Dei nostri, ut reverteremur unusquisque nostrum a viis nostris pessimis.

9. Et vigilavit Dominus in malis, et adduxit ea super nos, quia justus est Dominus in omnibus operibus suis, quae mandavit nobis,

10. et non audivimus vocem ipsius, ut iremus in praeceptis Domini, quae dedit ante faciem nostram.

11. Et nunc, Domine Deus Israel, qui eduxisti populum tuum de terra Aegypti in manu valida, et in signis et in prodigiis, et in virtute tua magna et in brachio excelso, et fecisti tibi nomen, sicut est dies iste: (*Dan. 9, 15*),

12. peccavimus, impie egimus, inique gessimus, Domine Deus noster, in omnibus iustitiis tuis.

1. Dla czego utwierdził Pan Bóg nasz słowo swe, które mówił do nas, y do sędziów naszych, którzy sędzieli Izraela, y do królów naszych, y do książąt naszych, y do wszego Izraela, y Judy,

2. aby przywiódł Pan na nas wielkie nędze, które się pod niebem nie działy, iakie się stały w Jeruzalem, wedle tych które opisane są w zakonie Mojżeszowym,

3. że człowiek jadł ciało syna swego, y ciało córki swojej.

4. Y dał ie pod moc wszystkich królów którzy są około nas, na pohańbienie, y na spusłoszenie po wszystkich narodziech, między którymi nas Pan rozegnał.

5. Y staliśmy się na spodku, a nie na wierzchu: iżeśmy zgrzeszyli Panu Bogu naszemu, nie słuchając głosu jego.

6. Panu Bogu naszemu sprawiedliwość: a nam y oycóm naszym zawstydzenie twarzy, iako iest ten dzień.

7. Bo Pan wyrzekł na nas to wszystko złe które przyszło na nas:

8. a nie błagaliśmy oblicza Pana Boga naszego, żeby się był nawrócił każdy z nas od swych dróg bardzo złych.

9. Y czuł Pan we złym, y przywiódł ie na nas, bo iest sprawiedliwy Pan we wszystkich uczynkach swoich, które nam roszkał:

10. y nie słuchaliśmy głosu jego, żebyśmy chodzili w rozkazaniach Pańskich, które dał przed oczyma naszemi.

11. A teraz Panie Boże Izraelski, którzyś wywiódł lud twój z ziemi Egypckiej, można ręką, y w cudach, y dziwach, y w mocy twój wielkiej, y wyniosłym ramieniu, y uczyniłeś sobie imię, iako iest ten dzień.

12. Zgrzeszyliśmy, czyniliśmy niebożnie, niesprawiedliwieśmy się obchodzili, Panie Boże nasz, we wszech sprawiedliwościach twoich.

R. 2.—1. *Utwierdził... słowo swe.* Samym skutkiem. Sprawił żeby się stało co nam był przepowiedział.—*Które mówił do nas.* Którem nam groził w prawie, w miejscach wskazanych w. 20, roz. poprzedzający.—*Do sędziów naszych.* Przedniejszych panów rzeczypospolitej.

2. *Które się pod niebem nie działy.* Jakie się nie działy w żadnym miejscu pod niebem.—*Wedle tych które opisane są.* To co Bóg na nas przywiódł, podobnym jest do tego co jest napisanem w prawie Mojżeszowym, Deut. 27, 28, przeciwko tym którzy nie zachowują prawa.

3. *Ze jalt.* Że się to działo w Jerozolimie pod Chaldejczykami pokazuje się z Tren. 2, 20, i 4, 10.—*Człowiek.* Każdy.

4. *Wszystkich królów.* Gdyż niekiedy od Chaldejczyków, niekiedy od Assyryjczyków, niekiedy od Egipczyków byli trapieni wojnami.

5. *Na spodku, a nie na wierzchu.* Poddanymi i sługami, nie panami. Stosuje mowę do onych słów Deut.

28, 13: *Postawi cę Pan głowę a nie ogonem, i będziesz zawsze w wierzchu, a nie na spodku; jeśli jednak słuchać będziesz przykazania Pana Boga.*

6. *Panu Bogu naszemu sprawiedliwość.* Patrz r. 1, 15.

7. *Bo Pan wyrzekł.* Dla tego mu należy przyznać sprawiedliwość, że wprzódy nas upominał niż karał.

8. *A nie błagaliśmy oblicza.* Nie błagaliśmy Boga, pokornie upadliśmy przed obliczem jego.—*Żeby się był nawrócił.* Prosząc go żeby nas nawrócił.

9. *Czuję... we złem.* Przyspieszył zło, i rychlej przywiódł na nas aniżeliśmy się spodziewali.—*Które nam rozkał.* T. j. albo w przykazaniach, które nam dał niegdyś, albo w karach którymi był zagroził opornym.

10. *Które dał przed oczyma naszemi.* Które dał do naszej woli i wyboru, iżbyśmy albo je przyjęli, albo odrzucili. Patrz Deut. 30, 15.

11. *Jako iest ten dzień.* Którego jeszcze teraz żyje pamiętka.

12. *We wszystkich sprawiedliwościach twoich.* Przeciwno wszystkim przykazaniom twoim.

13. Avertatur ira tua a nobis, quia derelicti sumus pauci inter gentes, ubi dispersisti nos.

14. Exaudi, Domine, preces nostras et orationes nostras, et educ nos propter te, et da nobis invenire gratiam ante faciem eorum, qui nos abduxerunt.

15. ut sciat omnis terra, quia tu es Dominus Deus noster, et quia nomen tuum invocatum est super Israel, et super genus ipsius.

16. Respice, Domine, de domo sancta tua in nos, et inclina aurem tuam, et exaudi nos. (*Isai. 63, 15*).

17. Aperi oculos tuos, et vide, quia non mortui, qui sunt in inferno, quorum spiritus acceptus est a visceribus suis, dabunt honorem et justificationem Domino, (*Isai. 37, 17. Psal. 113, 17*).

18. sed anima, quae tristis est super magnitudine mali, et incedit curva et infirma, et oculi deficientes, et anima esuriens dat tibi gloriam, et justitiam Domino.

19. Quia non secundum justitias patrum nostrorum nos fundimus preces, et petimus misericordiam ante conspectum tuum, Domine Deus noster,

20. sed quia misisti iram tuam et furorem tuum super nos, sicut locutus es in manu puerorum tuorum prophetarum, dicens:

21. Sic dicit Dominus: Inclinate humerum vestrum et cervicem vestram, et opera facite regi Babylonis, et sedebitis in terra, quam dedi patribus vestris. (*Jer. 38, 17*).

22. Quodsi non audieritis vocem Domini Dei vestri operari regi Babyloniae, defectionem vestram faciam de civitatibus Juda, et a foris Jerusalem,

23. et auferam a vobis vocem jucunditatis et vocem gaudii, et vocem sponsi et vocem sponsae, et erit omnis terra sine vestigio ab inhabitantibus eam.

24. Et non audierunt vocem tuam, ut operarentur regi Babylonis, et statuerunt verba tua, quae

14. *Dla siebie.* Nie dla naszych wprawdzie zasług, które są żadne, lecz dla twojego miłosierdzia, które jest wielkie.—*Tych którzy nas zaprowadzili,* Chaldejczyków.

14. *Imię twoje wzywane jest nad Izraelem.* Aby wszyscy wiedzieli, iż się ty nie bez przyczyny nazywasz Bogiem Izraelskim i Żydowskim, i że się my nie naprzódo chlubiły ci ciebie Boga naszego. Albo sens jest: gdyż Izrael imię twoje, to jest, Ciebie wzywa, czci i prosi o miłosierdzie nad sobą.—*I nad rodem jego.* Synami Izraela, ludem hebrajskim.

16. *Z domu świętego twego.* Z nieba, albo z kościoła twój, czyli z miejsca zrujnowanego kościoła, gdzie ciebie jakby obecnego czcimy.

17. *Otwórz oczy twe.* Oznacza że Bóg w niejaki sposób zasypia.—*Obacz. Uwaz.*—*Żeć nie umarli.* Umarli nie mogą usty i językiem chwalić Boga, gdyż i usta i język, i całe ciało ich obróciło się w proch. Ani też mogą chwalić Boga z powodu nowych dobrodziejstw, które codziennie odbierają od niego, otrzymując cudowne wybaczenie z nędzy i utrapień, które ich zewsząd obejmują, co jednak żywi mogą.—*W piekle.* Piekłem nazywa wszelkie podziemne miejsce, gdzie wówczas przebywali umarli, właściwe piekło, bądź czyściec, bądź otchłań gdzie natenczas przebywali święci oj-

13. Niechże się odwróci gniew twój od nas: boć nas mało zostało między narodami, gdzieś nas rozproszył.

14. Wysłuchaj Panie prosby nasze y modlitwy nasze, a wywiedz nas dla siebie: a day nam należeć łaskę przed obliczem tych którzy nas zaprowadzili:

15. aby poznała wszelka ziemia, iż się ty iest Pan Bóg nasz, a iż imię twoje wzywane iest nad Izraelem y nad rodem iego.

16. Weyrzyj na nas Panie z domu świętego twego, y nakłoń ucha twego, a wysłuchaj nas.

17. Otwórz oczy twe, a obacz, żeć nie umarli, którzy są w piekle, których duch iest odień z wnętrzości ich, oddadzą część y usprawiedliwienie Panu,

18. ale dusza, która smutna iest dla wielkości złego, a chodzi skrzywiona y zemdlona, y oczy ustawiające, a dusza łaknąca oddaie chwale, y sprawiedliwość tobie Panu.

19. Bo nie wedle sprawiedliwości oyców naszych my wylęwamy modlitwy, y prosimy miłosierdzia przed obliczem twoim Panie Boże nasz,

20. ale iż się na nas spuścił gniew y zapalczywość twoją, iakoś mówił w ręce sług twoich proroków, rzekąc:

21. Tak mówi Pan: Nachylcie ramię wasze, y szyję wasze, a róbcie królowi Babilońskiemu: a będziecie siedzieć w ziemi którąm dał oycóm waszym.

22. Lecz jeśli nie usłuchacie głosu Pana Boga waszego, abyście robili królowi Babilońskiemu, ustanie wasze uczynię z miast Judzkich, y z zewnątrz Jeruzalem,

23. y odejmę od was głos radości, y głos wesela, y głos oblubieńców y oblubienice: a wszytka ziemia będzie bez śladu mieszkających w niej.

24. Y nie usłuchali głosu twego, aby byli robili królowi Babilońskiemu; y utwierdziłeś słowa twe,

14. *Dla siebie.* Nie dla naszych wprawdzie zasług, które są żadne, lecz dla twojego miłosierdzia, które jest wielkie.—*Tych którzy nas zaprowadzili,* Chaldejczyków.

14. *Imię twoje wzywane jest nad Izraelem.* Aby wszyscy wiedzieli, iż się ty nie bez przyczyny nazywasz Bogiem Izraelskim i Żydowskim, i że się my nie naprzódo chlubiły ci ciebie Boga naszego. Albo sens jest: gdyż Izrael imię twoje, to jest, Ciebie wzywa, czci i prosi o miłosierdzie nad sobą.—*I nad rodem jego.* Synami Izraela, ludem hebrajskim.

16. *Z domu świętego twego.* Z nieba, albo z kościoła twój, czyli z miejsca zrujnowanego kościoła, gdzie ciebie jakby obecnego czcimy.

17. *Otwórz oczy twe.* Oznacza że Bóg w niejaki sposób zasypia.—*Obacz. Uwaz.*—*Żeć nie umarli.* Umarli nie mogą usty i językiem chwalić Boga, gdyż i usta i język, i całe ciało ich obróciło się w proch. Ani też mogą chwalić Boga z powodu nowych dobrodziejstw, które codziennie odbierają od niego, otrzymując cudowne wybaczenie z nędzy i utrapień, które ich zewsząd obejmują, co jednak żywi mogą.—*W piekle.* Piekłem nazywa wszelkie podziemne miejsce, gdzie wówczas przebywali umarli, właściwe piekło, bądź czyściec, bądź otchłań gdzie natenczas przebywali święci oj-

19. Bo nie wedle sprawiedliwości oyców naszych zasługach ofiarują się modlitwy nasze.

20. *Ale iż się na nas spuścił.* Wylewamy modlitwy, gdyż jesteśmy zniewoleni utrapieniami zesłanemi od ciebie, one to nas zmuszają udać się do ciebie.

21. *Nachylcie ramię.* Poddajcie szyję i ramiona pod jarzmo króla Babilońskiego. Świadectwo, które tu przywodzi Baruch, znajduje się u Jer. 27, 8, 11 i 12.—*Róbcie. Służcie.*—*Siedzieć.* Mieszkać.

22. *Ustanie wasze uczynię.* Sprawię że ustaniecie, i będziecie wgnani z miast Judzkich.—*I zewnątrz Jeruzalem.* Tak nazywa przedmieścia Jeruzolimskie, a także wsie i miasta jej podległe.

23. *Odejmę od was głos radości.* Wzięte to świadectwo z Jer. 7, 34. Patrz co się tam rzekło.—*Wszytka ziemia będzie bez śladu.* To jest ludzkiego, gdyż nie będzie komu przez nią przechodzić.

24. *Aby byli robili.* Aby służyli.—*I utwierdziłeś.*

locutus es in manibus puerorum tuorum prophetarum, ut transferrentur ossa regum nostrorum, et ossa patrum nostrorum de loco suo:

25. et ecce projecta sunt in calore solis et in gelu noctis, et mortui sunt in doloribus pessimis, in fame et in gladio, et in emissione.

26. Et posuisti templum, in quo invocatum est nomen tuum in ipso, sicut haec dies, propter iniquitatem domus Israel et domus Juda.

27. Et fecisti in nobis, Domine Deus noster, secundum omnem bonitatem tuam, et secundum omnem miserationem tuam illam magnam,

28. sicut locutus es in manu pueri tui Moysi in die, qua praecepisti ei scribere legem tuam coram filiis Israel,

29. dicens: Si non audieritis vocem meam, multitudo haec magna convertetur in minimam inter gentes, quo ego eos dispergam: *

30. quia scio, quod me non audiet populus, populus est enim dura cervice; et convertetur ad cor suum in terra captivitatis suae,

31. et scient, quia ego sum Dominus Deus eorum, et dabo eis cor, et intelligent: aures, et audient. * (Deut. 28, 15).

Et laudabunt me in terra captivitatis suae, et memores erunt nominis mei.

32. Et avertent se a dorso suo duro et a malignitatibus suis, quia reminiscuntur viam patrum suorum, qui peccaverunt in me.

33. Et revocabo illos in terram, quam iuravi patribus eorum Abraham, Isaac et Jacob, et dominabuntur eis, et multiplicabo eos, et non minorabuntur.

34. Et statuam illis testamentum alterum semipiternum, ut sim illis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum, et non movebo amplius populum meum, filios Israel a terra, quam dedi illis.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O modlitwie Żydów zostających w niewoli Babilońskiej, wcieleniu Chrystusa i t. d.

1. Et nunc, Domine omnipotens, Deus Israel, anima in angustiis, et spiritus anxius clamat ad te:

Przeto uczyniłeś, że się spełniły groźby twoje zapowiadane przez proroków. Patrz r. 1, 20 i 21.—*Aby były przeniesione.* Aby nie były pogrzebione w grobie ojców twoich, lecz w ziemi obcej. Albo iżby były wykopane i zostawione bez pogrzebu, jak przepowiedział Jer. r. 8, 1 i 2, a uczynili to Chaldejczycy, jak sądzimy dla tego, żeby wydobyć skarby, z którymi jak im się zdawało, pochowani byli królowie żydowscy.

26. *I uczyniłeś kościół.* Doprowadziłeś kościół do tego stanu w jakim się obecnie znajduje, jest bowiem zburzony i spustoszony.—*W którym wzywano imienia.* W którym cię czczono.

27. *Według wszelkiej dobroci twej.* Ukarales nas łaskawie i dobrotliwie i ze wszelką powolnością; cięższych bowiem kar wymagały grzechy nasze.

28. *W ręce Mojżesza.* Przez Mojżesza.—*Przed syny Izraelskimi.* Przekładając synom Izraelskim, żeby go dobrowolnie przyjęli lub odrzucili.

29. *Mówiąc... to wielkie mnóstwo.* Stosuje mowę do

któres opowiadał w ręku sług twych proroków, aby były przeniesione kości królów naszych, y kości ojców naszych z miejsca swego:

25. a oto wyrzucone są na gorącość słoneczną, y na mróz nocny: y pomarli w nacieńszych boleściach, w głodzie, y przez miecz, y w wygnaniu.

26. *Y uczyniłeś kościół, w którym wzywano imienia twego, iako ten dzień:* dla nieprawości domu Izraelskiego, y domu Judzkiego.

27. *Y uczyniłeś z nami, Panie Boże nasz, według wszelkiej dobroci twej, y według wszęgo miłosierdzia twego, onęgo wielkiego,*

28. iakoś mówił w ręce Mojżesza sługi twęgo, przed syny Izraelskimi,

29. mówiąc: Jeśli głosu mego słuchać nie będziecie, to wielkie mnóstwo ludu obróci się w najmniejsze między narody, do których ia ie rozprosze:

30. bo wiem iż mię lud słuchać nie będzie: bo jest lud zatwardzialesgo karku; y nawróca się do serca swęgo w ziemi poimania swęgo,

31. y poznaią zem ia jest Pan Bóg ich, y dam im serce, y wyrozumieia, y uszy, y usłuchaia.

Y będę mię chwalić w ziemi poimania swęgo, y będą pamiętać na imię moie.

32. *Y odwróca się od grzbiętu swęgo twardego, y od złościwości swoich:* bo wspomnia na drogę ojców swych którzy grzeszyli przeciwko mnie.

33. *Y wróce ie do ziemi którąm przysięgał ojcóm ich, Abrahamowi, Izaakowi, y Jakobowi, y będą ię panować: y rozmnożę ie, y nie ubędzie ich.*

34. *Y postanowię z nimi inne przymierze wieczne, abych im był Bogiem, a oni mnie będą ludem: a nie ruszę więcéy ludu mego, synów Izraelskich z ziemi którąm im dał.*

1. A teraz, Panie wszechmocny, Boże Izraelski, dusza w ucisku y duch utraiony woła do ciebie:

onego miejsca Deut. 28, 62: *I zostaniecie w malęj liczbie i t. d.*

30. *Bo wiem iż mię lud słuchać nie będzie.* Przytacza nie słowa lecz sens, Deut. 31, 29.—*Zatwardzialesgo karku.* Uparty.—*Nawróca się do serca swęgo,* Upamiętają się, żałować będą; utrapienie bowiem da im wyrozumienie, Iz. 28, 19. Wyjęte to świadectwo z Lew. 26, 39, 40 i 41.

31. *Dam im serce.* Nowe i powolne: przywodzi nie słowa, lecz sens, Deut. 30, 6.—*I uszy, i usłuchają.* Uszy powolne rozkazom Bożym.

33. *Odwróca się od grzechu swęgo twardego.* Zaniechają obyczajów swoich.—*Którzy grzeszyli przeciwko mnie.* Którzy grzeszyli, lecz potem brzydząc się grzechami i za nie żałując, dostąpili zbawienia.

34. *Pstanowię.* Wzięte te słowa z Jer. 31, 33. Patrz co się tam rzekło.—*Inne przymierze.* Które zawarł z nami Chrystus, i które jest wieczne, to jest mające trwać jak Kościół na ziemi do końca świata.

2. audi, Domine, et miserere, quia Deus es misericors, et miserere nostri, quia peccavimus ante te.

3. Quia tu sedes in sempiternum, et nos perimus in aevum?

4. Domine omnipotens, Deus Israel, audi nunc orationem mortuorum Israel, et filiorum ipsorum, qui peccaverunt ante te, et non audierunt vocem Domini Dei sui, et agglutinata sunt nobis mala.

5. Noli meminisse iniquitatum patrum nostrorum, sed memento manus tuae et nominis tui in tempore isto,

6. quia tu es Dominus Deus noster, et laudabimus te, Domine,

7. quia propter hoc dedisti timorem tuum in cordibus nostris, et ut invocemus nomen tuum, et laudemus te in captivitate nostra, quia convertimur ab iniquitate patrum nostrorum, qui peccaverunt ante te.

8. Et ecce nos in captivitate nostra sumus hodie, qua nos dispersisti in improperium, et in maledictum et in peccatum, secundum omnes iniquitates patrum nostrorum, qui recesserunt a te, Domine Deus noster.

9. Audi, Israel, mandata vitae: auribus percipe, ut scias prudentiam.

10. Quid est Israel, quod in terra inimicorum es?

11. inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, deputatus es cum descendantibus in infernum.

12. Dereliquisti fontem sapientiae:

13. nam si in via Dei ambulasses, habitasses utique in pace sempiterna.

14. Disce, ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul, ubi sit longiturnitas vitae et victus, ubi sit lumen oculorum et pax.

15. Quis invenit locum ejus? et quis intravit in thesauros ejus?

2. wysluchay Panie, a zmiluy się, boś iest Bóg miłosierny, a zlituy się nad nami: bośmy zgrzeszyli przed tobą.

3. Abowiem ty siedzisz na wieki, a my zginieemy wiecznie.

4. Panie wszechmogący, Boże Izraelów, sluchay teraz modlitwy umarłych Izrael, y synów ich, którzy grzeszyli przed tobą, a nie sluchali głosu Pana Boga swego, y przylgnęło do nas złe.

5. Nie pamiętáy na nieprawości ojców naszych, ale pomni na rękę twoię, y na imię twe czasu tego,

6. boś ty iest Pan Bóg nasz, a ciebie Panie wysławiać będziemy,

7. boś dla tego dał bojaźń twoię w serca nasze, y abychmy zwywali imienia twego, y chwaliłi cię w poimaniu naszym: bo się nawracamy od nieprawości oyców naszych, którzy zgrzeszyli przed tobą.

8. A oto my iesteśmy dzisia w poymaniu naszym, którymeś nas rosproszył, ku uraganu, y ku zlorzeczeniu, y ku grzechowi, wedle wszystkich nieprawości oyców naszych, którzy odstąpili od ciebie Panie Boże nasz.

9. Sluchay Izraelu przykazania żywota, przyymi w uszy abyś wiedział madrości.

10. Co to iest Izraelu, żeś iest w ziemi nieprzyjacielskię?

11. starzałeś się w cudzey ziemi, splugawileś się umarłymi: policzonyś iest między te, którzy zstępuią do piekła.

12. Opuścileś źródło madrości:

13. bo byś był chodzil w drodze Bożę, mieszkałbyś był w pokoju wiecznym.

14. Uczże się kędy iest madrość, gdzie iest moc, kędy iest rozumienie: abyś zaraz wiedział gdzie iest przedłużenie żywota, y życie, gdzie iest światłość oczu, y pokój.

15. Kto znalazł miejsce ię? abo kto wszedł do skarbów ię?

R. 3.—2. Siedzisz. Trwasz.

4. *Umarłych Izrael.* Tych, którzy i za życia i teraz także po śmierci, nie przestają się modlić o zbawienie ludu tego. Albo *modlitwy umarłych*, to jest naszej, którzy tak jesteśmy udręczeni, iż się zdajemy być podobnymi do umarłych. — *I synów.* Modlitwy naszej, którzy jesteśmy ich synami, którzy wprawdzie przeciwko tobie grzeszyli, lecz w pokucie zeszl z tego świata. — *Przylgnęło do nas złe.* To jest tak dalece, że się z niego wyplatać nie możemy. Patrz r. 2, 20.

5. *Na rękę twoję.* Na potęgę twoję. Nie uważaj na nasze zasługi, lecz na twoję potęgę, i na to co przystało dla chwały twojej.

6. *Wystawiać będziemy.* Uwolnieni z tego nieszczęśliwego stanu.

7. *Dał bojaźń twoję.* Przeraziłeś licznemi klęskami, żęby nas nauczyć twojej bojaźni.

8. *Ku grzechowi.* Na karę grzechu. — *Wedle wszystkich nieprawości.* I nie bez przyczyny to cierpimy, gdyż odstępując od przykazań twoich, wyraziliśmy na sobie obyczaje ojców naszych, którzy grzeszyli.

9. *Przykazania żywota.* Przykazania i przestrogi

zbawienne, które przynoszą życie.

11. *Starzałeś się.* Długo i aż do starości byłeś na wygnaniu i w niewoli. — *Splugawileś się umarłymi.* Jakby rzekł: Przebywałeś w Babilonie jakby w grobie, jakbyś już był pomiędzy umarłymi, tak dalece jesteś plugawy i obrzydliwy. Umarli bowiem, czyli trupy, zostały splugawione bądź naturalnie, bądź moralnie według starego prawa. — *Policzonyś jest.* Jest powtórzenie tegoż samego zdawia. — *Do piekła.* Do grobu. Tak Psal. 27, 1: *Podobny zstępującym do dołu.*

12. *Opuścileś źródło mędrości.* To jest Boga. Odpowiada się w tym wierszu na zapytanie wyżej położone, w. 10: *Co to jest Izraelu, i t. d.*

14. *Uczże się.* Z twoją szkoda. — *Mac.* Do oparcia się nieprzyjaciolom. — *Rozumienie.* Rozumienie rzeczy tych, które się dziać mają. — *Światłość oczu.* Światłość która oświeca oczy umysłu. Niektórzy przez światłość oczu rozumieją rzeczy pomyślne.

15. *Kto znalazł miejsce jej?* Uczy że prawdziwej mędrości żadną sztuką wynaleść i żadną potęgą otrzymać nie można, chyba tylko będziemy jej szukali w Bogu, jako jedynem jej źródle.

16. Ubi sunt principes gentium? et qui dominantur super bestias, quae sunt super terram?

17. qui in avibus coeli ludunt?

18. qui argentum thesaurizant et aurum, in quo confidunt homines, et non est finis acquisitionis eorum? qui argentum fabricant et solliciti sunt, nec est inventio operum illorum?

19. Exterminati sunt, et ad inferos descendentur, et alii loco eorum surrexerunt.

20. Juvenes viderunt lumen, et habitaverunt super terram, viam autem disciplinae ignoraverunt,

21. neque intellexerunt semitas ejus, neque filii eorum susceperunt eam, a facie ipsorum longe facta est:

22. non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman.

23. Filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam, quae de terra est, negotiatores Merrhae et Theman, et fabulatores, et exquisitores prudentiae et intelligentiae: viam autem sapientiae nescierunt, neque commemorati sunt semitas ejus.

24. O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus?

25. Magnus est, et non habet finem: excelsus et immensus.

26. Ibi fuerunt gigantes nominati illi, qui ab initio fuerunt statura magna, scientes bellum.

16. *Gdzie są książęta.* Jakby rzekł: Nie zdołają jej dostąpić swoją mocą, chyba tylko będą jej prosili od Boga. Albo sens jest: co pomoże książętom, iż nie tylko nad ludźmi, ale także nad zwierzętami panują, że igrają z ptakami niebieskimi, i t. d., jeśli nie mają mądrości, i nie mogą jej dostąpić?

17. *Którzy grają ptaki powietrznymi.* W greckim jest najgrawający się, śpiewem lub jadłem oszukujący, jak czynią łowcy. Albo sens jest: którzy tak dalece są potężnymi, iż nie tylko nad zwierzętami ziemi, jak nieco przedtem powiedział, lecz także (co jest rzeczą trudniejszą) nad ptakami niebieskimi według swojej woli zdają się panować. Igrać bowiem jest to bez żadnej trudności i jakby się bawiąc co czynić: tak Przyp. 8, 30 się mówi: *Z nimem była wszystko składając, i kochałam się na każdym dzień, igrając przed nim na każdy czas, igrając na okręgu ziemi.*

18. *Nie masz należenia spraw ich.* To jest niema sposobu znaleźć czyli ocenić, jak są wyborne ich dzieła.

20. *Młodzieńcy widzieli światłość.* Urodzili się którzy po nich nastąpili, wydani zostali na świat. — *Nie poznali drogi umiejętności.* Nie sprawowali się z roztropnością i umiarkowaniem, lecz rozproszyli bogactwa zostawione przez rodziców.

21. *Ścieżek jej.* Roztropności i mądrości. — *Od oblicza ich oddaliła się.* Daleko ją odpędzili; daleko od niej odeszli.

22. *Nie słychano jej.* Zdanie jest, że mądrości Bożej nie widziano, ani słyszano nigdy na ziemi, nie iżby jej niektórzy niemieli, lecz że ją mieli nie z ziemi lecz z nieba. — *W ziemi Chananejskiej.* Jakby rzekł: W Chanaan (to jest w ziemi obiecanej między Hebrajczykami synami Jakóba) nie znajduje się, ani pomiędzy Idumejczykami synami Ezawa; a więc się nie znajduje na ziemi; bo gdyby się gdzie znajdowała, to zapewne pomiędzy tymi, którzy swój ród wyprowadzają od Izaaka i Abrahama mężów najmędrzych. Albo sens jest: imienia tej mądrości, której nie wynajduje zdolność ludzka, ani słyszano pomiędzy Chananejczykami, mężami prze-

16. Gdzie są książęta narodów, y którzy panują nad zwierzęty które są na ziemi?

17. którzy grają ptaki powietrznemi?

18. którzy skarbia srebro y złoto, w którym ludzie ufaia, a niemasz końca nabywania ich; którzy robia srebro, a staraia się, a niemasz należenia spraw ich.

19. Wytraceni są y zstapili do piekła, a inni na miejsce ich powstali.

20. Młodzieńcy widzieli światłość, y mieszkali na ziemi, ale nie poznali drogi umiejętności,

21. ani zrozumieli ścieżek iéy, ani synowie ich przyięli iéy, od oblicza ich oddaliła się:

22. nie słychano iéy w ziemi Chananejskiej, ani iéy widziano w Theman.

23. Synowie też Agar, którzy szukaia mądrości, która z ziemié iest, kupcy Merrhy y Theman, y baykowie, y szukaiaący roztropności y rozumienia: a drogi mądrości nie wiedzieli, ani pamiętali ścieżek iéy.

24. O Izraelu, iako wielki iest dóm Boży, y niezmierne miejsce osiadłości iego.

25. Wielkie iest, a nie ma końca: wysokie y niezmierne.

26. Tam byli olbrzymowie oni sławni, którzy byli od początku, wzrostu wielkiego, umieiaący wojnę.

myślnymi, i oddanymi handlowi, którzy wiele krajów zwiedzają; ani pomiędzy Temanitczykami, którzy się uważają za najmędrzych pomiędzy Idumejczykami. — *W Teman.* Teman była stolica Idumei; jak się pokazuje z Jer. 49, 20; tak nazwana od Temana syna Elifazowego, syna Ezawa, Gen. 36, 11 i 15.

23. *Synowie też Agar.* Izmaelici, którzy się trudnili handlem jak widać z Gen. 37, 25: Kupcy bowiem zwykli posiadać wiele mądrości ludzkiej, która się zasadza na oszukaństwie i podejściach. — *Którzy szukają mądrości która z ziemié iest.* I dla tego się uważają za nieobcych tej mądrości. — *Kupcy Merrhy.* Być może Merrha jest Moara Sydończyków, o której Joz. 13, 4; ci bowiem przedniejszymi byli kupcami, od których powstałi Tyryjczycy. — *Baykowie.* Trzymający się onego rodzaju teologii, która się zowie bajeczną, jakim bajkarzem był Heziod w Teogonii, i pospolicie inni poeci. Albo rozumie pisarzy i tłumaczy bajek wymyślonych dla zbudowania i nauki ludzi, jakiemi są bajki Ezopa, i inne tego rodzaju. O nich słusznie się mówi w Psal. 118, 85: *Powiadali mi złościcy baśni: ale nie jako twój zakon.* — *Szukający roztropności.* Poszukiwali naturalnej i świeckiej mądrości, i w niej się mieli za bardzo biegłych; lecz jednak nie poznali drogi prawdziwej i boskiej mądrości.

24. *O Izraelu.* Pokazawszy wprzód że mądrości nie można otrzymać żadną potęgą, żadną sztuką ludzką, zwraca mowę do Izraela, żeby przez porównanie do innych ludzi pokazać, jak to jest wielkie dobrodziejstwo, iż im raczej niż innym narodom oznajmiona była prawdziwa mądrość przez prawo i proroków. — *Dom Boży.* Pod imieniem domu Bożego rozumie cały okrąg ziemi.

25. *Niema końca.* Jest hyperbola, przez którą się oznacza, że przestrzeń ziemi jest największa i najobszerniejsza.

26. *Tam byli olbrzymowie.* Gdy cała ziemia jest Bożą, i tak szeroka, i tak wiele w niej było ludzi potężnych, szlachetnych i olbrzymiej postawy ciała; jednakoż nie innych Bóg wybrał jak Żydów, żeby ich obdarzyć mądrością, którzy przez porównanie do innych

27. Non hos elegit Dominus, neque viam disciplinae invenerunt; propterea perierunt.

28. Et quoniam non habuerunt sapientiam, interierunt propter suam insipientiam.

29. Quis ascendit in coelum, et accepit eam, et eduxit eam de nubibus?

30. Quis transfretavit mare, et invenit illam, et attulit illam super aurum electum?

31. Non est qui possit scire vias ejus, neque qui exquirat semitas ejus;

32. sed qui scit universa, novit eam; et adinvenit eam prudentia sua, qui praeeparavit terram in aeterno tempore, et replevit eam pecudibus et quadrupedibus;

33. qui emittit lumen, et vadit, et vocavit il-
lud, et obedit illi in tremore.

34. Stellae autem dederunt lumen in custodiis suis, et laetatae sunt;

35. vocatae sunt, et dixerunt: Adsumus; et luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas.

36. Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius adversus eum.

37. Hic adinvenit omnem viam disciplinae, et tradidit illam Jacob puero suo et Israel dilecto suo.

38. Post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.

27. Nie tych Pan obrał: ani znaleźli drogi umiejętności, przetoż poginęli.

28. A ponieważ nie mieli mądrości, poginęli dla swej nierostropności.

29. Kto wstąpił do nieba, a dostał ię, y wywiódł ją z obłoków?

30. Kto się przewiózł przez morze a znalazł ją: y przyniósł ją nad złoto wyborne?

31. Niemasz ktoby mógł wiedzieć drogi ię, ani ktoby wyszukał ścieżki ię;

32. ale który wszystko wie, zna ją, y znalazł ją rostropnością swoją: który ziemię zgotował na wieczny czas, y napelnił ją bydlety, y czworonogami;

33. który wypuszcza światłość, a idzie: y przyzwał ię, a posłuszna mu jest ze drzeniem.

34. A gwiazdy dały światłość na strażach swoich, y radowały się:

35. zawołano ich, y rzekli: Owośmy: y świecili mu z radością, kto ie stworzył.

36. Teści jest Bóg nasz, y nie będzie poczytan inny przeciw iemu.

37. Ten wynalazł wszystkie drogę umiejętności, y podał ją Jakóbowi słudze swemu, Izraelowi milemu swemu.

38. Potym na ziemi był widziany, y z ludźmi obcowal.

Wykłady miejsc trudniejszych X. Jakóba Wujka.

Roz. 3. w. 36. *Teści jest Bóg nasz.* Tu jasnie mówi prorok o Bogu Izraelskim, który dawszy zakon Żydomi na górze Synaj, potem na ziemi stał się widzianym, i mieszkał między ludźmi. Jakoż się stał widzianym nie inaczej jedno stawszy się człowiekiem widzianym, i między ludźmi jako człowiek prawdziwy mieszkając. Tak to wykładają: Cyprian. lib. 2. Contra Judaeos c. 5. Ambros. lib. 1, de fide c. 2. Chrisost. Homil. quod Christus sit Deus. Euseb. lib. 6, de Demonstrat. c. 19. August. 18, de Civit. c. 33, i inszy. Na to nie mając heretycy co odpowiedzieć, woła przeciw kościółowi z Żydami przestawać, z któremi się tego Proroka świętego zaprzeli. A toć pewny znak jest prawdy Chrześcijańskiej, kiedy przeciwko niej heretycy nic nie mogą, jedno z mówiący się z Żydami głównymi Chrystusa nieprzyjacióły, Pismo święte odrzucają.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O napominaniu Żydów do bojaźni Bożej i obietnicy pognębienia ich nieprzyjaciół, jeśli się nawrócą.

1. Hic liber mandatorum Dei, et lex, quae est in aeternum: omnes, qui tenent eam, perveniunt ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in morte.

ludzi byli tak dalece małej urody, iż się zdawali być szarańczą a nie ludźmi. Num. 13, 34.

27. *Nie tych Bóg wybrał.* Bóg bowiem nie urodę, nie siłę, nie liczbę wybrał, lecz obyczaj. Owszem przy pierwszym powołaniu do łaski nie obyczaje wybiera, lecz czyni, że je wybieramy i kształcimy na dobre.

29. *Kto wstąpił?* Człowiek nigdy ani na niebie ani na ziemi nie może znaleźć mądrości, lecz tylko u Boga, który jest źródłem i morzem mądrości.

32. *Ale który wszystko wie.* Sam Bóg tylko, który jest samą mądrością wieczną i niestworzoną, ją znajduje, i udziela komu chce.—*Ziemię zgotował.* Utwierdził, ustalił. — *Na wieczny czas.* Żeby trwała na wieczny czas, to jest, zawsze.

33. *Wypuszcza światłość.* Który czyni że słońce jego wschodzi na dobre i złe. Mat. 5, 45.—*Posłuszna mu jest ze drzeniem.* Natychmiast, najrychlejš, na skinienie, jak czynią słudzy, którzy się lękają swoich panów.

1. Te księgi przykazania Bożego, y zakon który jest na wieki: wszyscy którzy je trzymają, przydad żywota: a którzy je opuścili, do śmierci.

33. *Na strażach swoich.* Na swoich stanowiskach i miejscach od Boga przeznaczonych. Jest przenośnia wzięta od warty żołnierskiej; przeto często w Piśmie ś. gwiazdy zowią się *wojskiem niebieskiem*. — *Radowały się.* Jaśniały, albo skore i gotowe były ku posłuszeństwu.

35. *Rzekli.* Nie słowem, lecz czynem.—*Świecili mu z radością.* Jasno na rozkaz jego świecili, rozweselając swoją światłością oblicze nieba.

36. *Nie będzie poczytan inny przeciw jemu.* Nikt inny nie będzie się uważał za Boga, jeśli się z Bogiem porówna.

37. *I podał ją Jakóbowi.* Synom Jakóba, Izraelitom, to jest gdy dał prawo przez Mojżesza, i uczył drogi zbawienia przez proroków, i t. d.

38. *Potem na ziemi był widziany.* To jest sam prawodawca, co było największem dobrodziejstwem dla ludzi.

R. 4.—1. *Te księgi przykazania Bożego.* Mądrość, o której w powyższym rozdziale mówił, jest nie co in-

2. Convertere, Jacob, et apprehende eam, ambula per viam ad splendorem ejus contra lumen ejus.

3. Ne tradas alteri gloriam tuam, et dignitatem tuam genti alienae.

4. Beati sumus, Israel, quia, quae Deo placent, manifesta sunt nobis.

5. Anima equior esto, populus Dei, memorabilis Israel:

6. venundati estis gentibus non in perditionem, sed propter quod in ira ad iracundiam provocastis Deum, traditi estis adversariis.

7. Exacerbastis enim eum, qui fecit vos, Deum aeternum, immolantes daemones, et non Deo.

8. Obliti enim estis Deum, qui nutritivus vos, et contristastis nutricem vestram Jerusalem.

9. Vidit enim iracundiam a Deo venientem vobis, et dixit: Audite, confines Sion, adduxit enim mihi Deus luctum magnum:

10. vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum et filiarum, quam superduxit illis Aeternus.

11. Nutrivi enim illos cum jucunditate: dimisi autem illos cum fletu et luctu.

12. Nemo gaudeat super me viduam et desolatam: a multis derelicta sum propter peccata filiorum meorum, quia declinaverunt a lege Dei.

13. Justitias autem ipsius nescierunt, nec ambulaverunt per vias mandatorum Dei, neque per semitas veritatis ejus cum justitia ingressi sunt.

14. Veniant confines Sion, et memorentur captivitatem filiorum et filiarum mearum, quam superduxit illis Aeternus.

15. Adduxit enim super illos gentem de longinquo, gentem improbam et alterius linguae,

16. qui non sunt reveriti senem, neque pueros miseri sunt, et abduxerunt dilectos viduae, et a filiis unicum desolaverunt.

17. Ego autem quid possum adjuvare vos?

18. Qui enim adduxit super vos mala, ipse vos eripiet de manibus inimicorum vestrorum.

19. Ambulate, filii, ambulate: ego enim derelicta sum sola.

2. Nawróć się Jakobie a uymi się go, chodź droga przy jasności jego, przeciw światłu jego.

3. Nie oddawaj chwały twojej drugiemu, y godności twej narodowi cudzemu.

4. Błogosławieniśmy, Izraelu: iż co się Bogu podobna, nam iest wiadomo.

5. Bądź lepszy w myśli ludu Boży, pamiętaj Izrael:

6. zaprzędaniście poganóm, nie na zagubienie: ale dla tego iżeście w gniewie rozgniewali Boga, dla tegoście podani sprzeciwnikóm.

7. Boście rozdrażnili tego, który was stworzył, Boga wiecznego, ofiarując czartóm, a nie Bogu.

8. Boście zapomnieli Boga który was chował, y zasmuciliście mamkę waszą Jeruzalem.

9. Bo widziała gniew od Boga przychodzący na was, y mówiła: Słuchajcie pograniczni Sion, bo wielki smutek Bóg przywiódł na mię:

10. bom widziała poymanie ludu mego, synów moich, y córek, które na nie przywiódł wieczny.

11. Bom wychowała ie z radością: alem ie utraciła z żalem y z płaczem.

12. Niech się nikt nie raduje nademną wdową, y opuszczałą, mndzy mię opuścili dla grzechów synów moich, iż ustąpili od zakonu Bożego.

13. A nie znali sprawiedliwości jego, ani chodzili drogami przykazania Bożego, ani ścieżkami prawdy jego z sprawiedliwością chodzili.

14. Niechże przydą pograniczni Sion, a niech wspominaia poymanie synów y córek moich, które wieczny na nie przywiódł.

15. Bo przywiódł na nie naród zdaleka, naród zły, y innego języka,

16. którzy się nie wstydzili starca, ani się zmiłowali nad dziatkami, y wywiedli namilsze wdowy, a iedyną z córek osierocili.

17. A ia co wam pomoc mogę?

18. Bo który na was przywiódł złe, ten was wyrwie z rąk nieprzyjaciół waszych.

19. Idźcie dziatki, idźcie: bociem ia sama została.

nego jak księga przykazań Bożych.—*Zakon który jest na wieki.* Gdyż trwał przez bardzo długi czas, i że co do przepisów moralnych jest wieczny, chociaż ceremonialne miały być obalone; wieczny także, gdyż zawsze prawdziwy i sprawiedliwy, i zawierający prawdziwe, a nie zwodnicze obietnice.—*Przyjdą do żywota.* Wiecznego.

2. *Nawróć się Jakobie.* Tak nazywa wszystkich Izraelitów.—*Chodź drogą.* Prawą, prawa Bożego.—*Przeciw światłu jego.* W stronę, z kąd świeci światłość jego.

3. *Nie oddawaj chwały twojej drugiemu.* Niezaniebuduj czci prawa Bożego, lecz broń tej chwały twojej, żebyś był najreligijniejszym ze wszystkich narodów, i najprzysiężanym do przykazań Bożych.

4. *Iż co się Bogu podobna.* Gdyż objawił wolę swoją, przez prawo które nam dał.

6. *Zaprzędaniście poganom.* Wydani jesteście.—*Nie na zgubienie.* Nie żęby was i pamięć waszą zagubić; lecz iżby ukarać.—*W gniewie.*—*W gniewie.* dwa wyrazy są zbyteczne, z dyalektu hebrajskiego.

8. *Który was chował.* W greckim jest, który was zrodził, tak Mojżesz rzekł: Deut. 32, 18: *Boga który cię urodził, opuściłeś.*—*Mamkę waszą Jeruzalem.*—*Sy-*

nagogę czyli Kościoł rozumie, który ich duchem zrodził, i karmił mlekiem prawa Bożego.

9. *Widziała.* Jeruzolima, to jest, Kościoł. Widziała zaś przez proroków, którzy są jakby jej oczami.—*Pograniczni Syon.* To jest pograniczne miasta Syonu.

11. *Utraciła.* Przez niewolę.

12. *Nie raduje nademną.* Niech się nieurąga nademną.—*Wdową i opuszczoną.* Od Boga oblubienca jego.—*Mndzy mię opuścili.* Synowi moi.

13. *Nieznali.* Zaniedbali.

14. *Pograniczni Syon.* Patrz co się rzekło w. 9.—*Niech wspominają.* Płacząc ze mną niech rozpamiętywają niewolę synów moich.

15. *Innego języka.* Barbarzyński.

16. *Którzy się nie wstydzili starca.* Tak Deut. 28, 50: *Naród bardzo uszteczeni, który nieuczci starego, ani się ulituje nad matym.* Patrz Lam. 4, 16, i 5, 12.—*Najmilsze wdowy.* Synów moich, która jestem wdową.—*Jedyną z córek osierocili.* Pozbawioną synów, opuszczoną i jedną zostawili.

17. *Pomóż mogę.* Wam w niewoli zostającym synom moim.

19. *Idźcie dziatki.* Idźcie do niewoli, a ja sama po-

20. Exui me stola pacis, indui autem me sacco obsecrationis, et clamabo ad Altissimum in diebus meis.

21. Animatequiores estote, filii, clamate ad Dominum, et eripiet vos de manu principum inimicorum.

22. Ego enim speravi in aeternum, salutem vestram, et venit mihi gaudium a sancto super misericordia, quae veniet vobis ab aeterno salutari nostro.

23. Emisi enim vos cum luctu et ploratu: reducet autem vos mihi Dominus cum gaudio et jucunditate in sempiternum.

24. Sicut enim viderunt vicinae Sion captivitatem vestram a Deo, sic videbunt et in celeritate salutem vestram a Deo, quae superveniet vobis cum honore magno et splendore aeterno.

25. Filii, patienter sustinete iram, quae supervenit vobis: persecutus est enim te inimicus tuus, sed cito videbis perditionem ipsius, et super cervicibus ipsius ascendes.

26. Delicati mei ambulaverunt vias asperas: ducti sunt enim, ut grex direptus ab inimicis.

27. Animatequiores estote, filii, et proclamate ad Dominum: erit enim memoria vestra ab eo, qui duxit vos.

28. Sicut enim fuit sensus vester, ut erraretis a Deo: decies tantum iterum convertentes requiretis eum.

29. Qui enim induxit vobis mala, ipse rursus adducet vobis sempiternam jucunditatem cum salute vestra.

30. Animatequior esto, Jerusalem, exhortatur enim te, qui te nominavit.

31. Nocentes peribunt, qui te vexaverunt, et qui gratulati sunt in tua ruina, punientur:

32. civitates, quibus servierunt filii tui, punientur, et quae accepit filios tuos.

33. Sicut enim gavisa est in tua ruina, et lactata est in casu tuo, sic contristabitur in sua desolatione.

34. Et amputabitur exultatio multitudinis ejus, et gaudimonium ejus erit in luctum.

zostang, z mocą będę znosiła moje opuszczenie, iżbyście wy z mocą i spokojem znosili niewolę, dopóki Bóg z niej was nie wybawi, i nie wróci.

20. *Szate pokoju.* Szate wesela. — *Wór modlitwy.* Włosiennicę, która się modlącym przystoi. — *Będę wotuć do Najwyższego za dni moich.* Mówi jako niewiasta, mająca żyć siedemdziesiąt lat, przez które miała trwać niewola.

22. *W Wiecznym.* Bogu. — *Potkało mię wesele od świętego.* Czuję że się wlewa we mnie od Boga niezmierna radość, gdy rozważam łaskawość i miłosierdzie Boga zbawiciela i mściciela naszego.

23. *Wypuściła.* Do niewoli.

24. *Od Boga.* Do której niewoli zaprowadzeni zostaliście z woli Bożej. — *Zacnośćią wieczną.* Mającą trwać przez długi czas. Zowią bowiem niekiedy Żydzi wiecznym to co ma trwać długi czas.

25. *Gniew.* Boży, przez który was karze. — *Nieprzy-*

20. Zdięłam z siebie szatę pokoju, a oblokłam na się wór modlitwy, y będę wołać do Najwyższego za dni moich.

21. Bądźcie lepszy myśli synowie, wołaycie do Pana, a wyrwie was z ręki książąt nieprzyjacielskich.

22. Bom ia nadzieję miała w wiecznym o zbawieniu waszym: y potkało mię wesele od świętego dla miłosierdzia, które na was przydzie od wiecznego zbawiciela naszego.

23. Bom was wypuściła z żalością y z płaczem: ale mi was Pan zasię przywróci z weselem y z radością na wieki.

24. Bo iako widziały sąsiady Sion poymanie wasze od Boga, tak uyrzą a w rychle wybawienie wasze od Boga, które wam przydzie z wielką czcią y zacnością wieczną.

25. Działki, ciérpliwie znoście gniew który na was przyszedł: bo cię nieprzyjaciel twój przesła-dował, ale w rychle oglądasz zginienie iego: y wstąpisz na karki iego.

26. Kochankowie moi chodzili po drogach przykrych: bo zagnani są, iako trzoda od nieprzyjaciół rozchwycona.

27. Bądźcież lepszy myśli synowie, a wołaycie do Pana: bo będzie pamiętał na was ten który was zaprowadził.

28. Bo iako był zmysł wasz żebyście bładzili od Boga: dziesięć kroć tyle zasię nawróciwszy się szukać go będziecie.

29. Bo który na was złe przywiódł, ten wam zaś przywiedzie wesele wieczne ze zbawieniem waszym.

30. Bądźże lepszy myśli, o Jeruzalem, bo cię upomina ten który cię mianował.

31. Szkodnicy pogina, którzy cię trapili: a którzy się weselili z upadku twego, skarani będą:

32. miasta, którym służyli synowie twoi, będą pokarane, y które zabrało syny twoie.

33. Bo iako się weselilo z upadku twego, y radowało z przygody twiej: tak zasmucone będzie z spustoszenia swego.

34. Y będzie odcięte wesele mnostwa iego, a radowanie iego żalem będzie.

jaciel twój. Nabuchodonozor z Chaldeczykami.

26. *Kochankowie moi.* Synowie moi, wychowani i wypieszczeni przeze mnie.

28. *Zmysł.* Po grecku, myśl, pomysł i wola wasza. — *Dziesięćkroć tyle.* Z usiłowaniem dziesięćkroć razy większém szukajcie Boga, nawracając się do niego.

30. *Cię upomina.* Abyś był dobrej myśli, i miał nadzieję. — *Który cię mianował.* Którego imię nosisz, który ciebie nazwał swoim imieniem, miastem Boga Izraelskiego i miastem świętego, Iz. 52, 1, i 60, 14.

31. *Szkodnicy.* Którzy tobie szkodzili i ciebie trapili.

32. *Które zabrało.* Miasto Babilon, które uprowadziło do niewoli synów twoich.

34. *Będzie odcięte.* Będzie odjęte wesele, którem się raduje, z powodu wielkiej ludności którą posiada. — *Mnostwo jego.* Po grecku, wielkiego tłumy, wielkiej ludności. — *Radowanie.* Po grecku, pycha i wyniosłość, którą się zuchwale cieszy.

35. Ignis enim superveniet ei ab aeterno in longituris diebus, et habitabitur a daemoniis in multitudine temporis.

36. Circumspice, Jerusalem, ad orientem, et vide jucunditatem a Deo tibi venientem. (*Infr. 5, 5*).

37. Ecce enim, veniunt filii tui, quos dimisisti dispersos, veniunt collecti ab oriente usque ad occidentem, in verbo sancti gaudentes in honorem Dei.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O pocieszeniu Jerozolimy nadzieją powrotu jej synów, o świętości i chwale kościoła.

1. Exue te, Jerusalem, stola luctus et vexationis tuae, et indue te decore et honore ejus, quae a Deo tibi est sempiternae gloriae.

2. Circumdabit te Deus diploide justitiae, et imponet mitram capiti honoris aeterni.

3. Deus enim ostendet splendorem suum in te omni, qui sub coelo est.

4. Nominabitur enim tibi nomen tuum a Deo in sempiternum: Pax justitiae et honor pietatis.

5. Exsurge, Jerusalem, et sta in excelso, et circumspice ad orientem, et vide collectos filios tuos ab oriente sole usque ad occidentem, in verbo sancti gaudentes Dei memoria. (*Supr. 4, 36*).

6. Exierunt enim abs te pedibus ducti ab inimicis: adducet autem illos Dominus ad te portatos in honore sicut filios regni.

7. Constituit enim Deus humiliare omnem montem excelsum, et rupes perennes, et convalles replere in aequalitatem terrae, ut ambulet Israel diligenter in honorem Dei.

8. Obumbraverunt autem et silvae et omne lignum suaviter Israel ex mandato Dei.

35. *Ogień.* Albowiem Persowie wnieśli ogień do Babilonu, jak się pokazuje z Iz. 13, 19; Jer. 56, 40. Albo przenośnie przez ogień rozumie surowe karanie, które Bóg ma dopuścić na Babilon.—*Odwiecznego.* To jest Boga, jak wyż. w. 22.—*Na długie dni.* Na długi czas, tak iż przez długi czas nie będzie mógł być odbudowany.—*Czarci w nim mieszkać będą.* Satyrowie i fauni. Patrz Jer. 50, 39; i Iz. 34, 14.

37. *Od wschodu aż do zachodu.* Z Persji, Medji, Babilonii, które są na wschód od Jerozolimy (choć sam Babilon właściwie był na północ od Jerozolimy) powrócą Żydzi do Jerozolimy.—*Na słowo świętego.* Jako Bóg obiecał przez proroków. Albo na Boże przykazanie, gdyż Bóg przykazał i natchnął Cyrusa żeby uwolnił Żydów do ojczyzny Iz. 45, 1.

R. 5.—1. *Utrapienia twego.* Z szaty ostrzej, z włosenicy, która trapi ciało, i oznacza także utrapienie którego doznawała od nieprzyjaciół.—*Oblecz się pięknoscia.* Weż szatę ozdobną i uczciwą, tą uczciwością i chwałą która tobie przyjdzie od Boga, która i na wieki trwać będzie.

2. *Oblecze cię Bóg w dwojakie szaty.* Dwojaka szata czyli *diplois*, jest szata długa niewieścia, mówi bowiem prorok o Jerozolimie jako o matronie. Zowie się dwojaka, czyli podwójna, gdyż była podszyta materją lub szerścią.—*Sprawiedliwości.* Przez którą Bóg sprawiedliwie i wiernie, jak był obiecał, wynagrodził jej hańbę chwałą, smutek weselem, niewolę wolnością.—*Koronę.* Mitrę, która była ozdobą głowy u niewiast; jakby rzekł: Jako królowa, lub szlachetna matrona wkłada podwój-

35. Bo ogień przydzie na nie od wiecznego na długie dni, a czarci w nim mieszkać będą przez długi czas.

36. Obeyrzy się Jerozalem ku wschodu słońca, a obacz wesele któreś przychodzi od Boga.

37. Bo oto synowie twoi idą któreś wypuścilo rozprószone, idą zebrani od wschodu aż do zachodu na słowo świętego, weseląc się ku chwale Bogu.

1. Zwlecż się Jerozalem z szaty żaloby y utrapienia twego a oblecż się pięknoscia i paciwością chwały oney wieczney, którą masz od Boga.

2. Oblecze cię Bóg w dwojakie szaty sprawiedliwości y włożyć na głowę koronę chwały wieczney.

3. Bo okaże Bóg iasność swą na tobie każdemu który pod niebem jest.

4. Abowiem Bóg będzie cię nazywał imieniem na wieki: Pokoim sprawiedliwości, y chwałą pobożności.

5. Powstań Jerozalem, a stań na mieyscu wysokim, y pozrzy ku wschodu słońca, a obacz syny swe zebrane od wschodu słońca aż do zachodu słowem świętego, weselące się z pamiątki Bożey.

6. Bo od ciebie wyszli pieszo gnani od nieprzyjaciół. A Pan przyprowadzi ie do ciebie przyniesione ze czcią jako syny królestwa.

7. Bo postanowił Bóg zniżyć każdą górę wysoką, y skały wiecznie trwaiące, a doliny napelnić na wyrównanie ziemie: żeby Izrael szedł pilnie ku chwale Bożey.

8. A zaslonily cieniem y lasy, y wszelkie drzewo wdzięczne Izraela z roskazania Boskiego.

na szatę i mitrę; tak Jerozolimie, znowu się przyodzienie y przyozdobisz w chwałę i ozdobę twoję.

3. *Jasność swą.* Będziesz jaśniała, i będziesz sławną za łaską Bożą u wszystkich narodów; On bowiem ciebie oświeci, i uczyni słynną.

4. *Bóg będzie cię nazywał imieniem.* Bóg włoży tobie imię, to jest iżbyś się nazywała *pokojem sprawiedliwości, i chwałą pobożności.*—*Pokoim sprawiedliwości.* Miastem w którym obfituje pokój i sprawiedliwość.—*Chwałą pobożności.* Miastem którego pobożność względem Boga i religia wszyscy wychwalać będą.

5. *Powstań.* Ten wiersz wytłumaczony jest w roz. powyż. w. 36 i 37.—*Weselący się z pamiątki Bożey.* Czerpiący wielką radość z rozważania dobrodziejstwa Bożego, przez które z niewoli będą wybawieni.

6. *Wyszli.* Ktorzy byli prowadzeni do niewoli Babilońskiej.—*Przyniesione ze czcią.* Wiezionych ze czcią na wozach i koniach. Cyrus bowiem wracającym z Babilonu Żydom dostarczył koni, wielbłądów, złota i srebra: Dariusz zaś posłał nadto z nimi tysiąc jezdnych z muzyką, bębnami i trąbami. Patrz I. Ezdr. r. 2, 65, i 5, 2; i Józef Fl. lib. 11 Antiq. r. 4.—*Jako syny królestwa.* Jako synów królewskich. Patrz Iz. 66, 20.

7. *Zniżyć każdą górę.* Oznacza się, że Bóg ma usunąć wszelkie przeszkody, i łatwą drogę utworzyć do powrotu synom Izraelskim.—*Wiecznie trwaiące.* Które zawsze były.—*Pilnie.* Szybkim urokiem, po usunięciu wszelkiej zawady. W greckim jest, *bezpniecznie.*

8. *Zaslonily.* Zaslonią. Jest czas przeszły zamiast przyszłego. Lasy swoim cieniem osłonią Izraelitów, i

9. Adducet enim Deus Israel cum iucunditate in lumine majestatis suae, cum misericordia et justitia, quae est ex ipso.

CAPUT VI.

O odwodzeniu od bałwochwalstwa i próżności bałwanów.

Exemplar epistolae, quam misit Jeremias ad abducendos captivos in Babyloniam a rege Babyloniorum, ut annuntiaret illis secundum quod praeceptum est illi a Deo.

1. Propter peccata, quae peccastis ante Deum, abducemini in Babyloniam captivi a Nabuchodonosor rege Babyloniorum.

2. Ingressi itaque in Babylonem, eritis ibi annis plurimis, et temporibus longis usque ad generationes septem: post hoc autem educam vos inde cum pace. (*Jer. 25, 9*).

3. Nunc autem videbitis in Babylonia deos aureos et argenteos, et lapideos et ligneos in humeris portari, ostentantes metum gentibus. (*Isai. 44, 10*).

4. Videte ergo, ne et vos similes efficiamini factis alienis, et metuatis, et metus vos capiat in ipsis.

5. Visa itaque turba de retro et ab ante, adorantes, dicite in cordibus vestris: Te oportet adorari, Domine.

6. Angelus enim meus vobiscum est, ipse autem exquiram animas vestras.

7. Nam lingua ipsorum polita a fabro, ipsa etiam inaurata et inargentata falsa sunt, et non possunt loqui.

8. Et sicut virgini amanti ornamenta, ita accepto auro fabricati sunt.

9. Coronas certe aureas habent super capita sua dii illorum, unde subtrahunt sacerdotes ab eis aurum et argentum, et erogant illud in semetipsos.

10. Dant autem et ex ipso prostitutis, et meretricibus ornant, et iterum cum receperint illud a meretricibus, ornant deos suos.

11. Ii autem non liberantur ab aerugine et tineā.

12. Opertis autem illis veste purpurea, exter-

ochronią od upału, jak niegdyś wychodzących z Egiptu Izraelitów osłaniał słup ognisty. — *Drzewo wdrzeczne.* Osłoni Izraelitów.

9. *Światłości majestatu.* Stosuje mowę do słupa ognistego, który poprzedzał Izraelitów wracających z Egiptu, Excd. 13, 21. Światłością zaś majestatu zowie światłość uczynioną nie naturalnie, lecz Bożą mocą, tak iż się z niej okazywała chwala i majestat Boski. — *Z miłosierdziem.* Przez które wywabił Żydów z ciężkiego więzienia. — *I sprawiedliwości.* Przez którą ukarał nieprzyjaciół Izraelskich, i sprawiedliwie i wiernie wypełnił to co był obiecał ludowi swojemu. — *Która jest z niego.* Której on sam jest sprawcą, nie my, lub zasługi nasze. Albo która odpowiada jego obietnicom dobrowolnie uczynionym.

R. 6.—2. *Aż do siedmi pokolenia.* Wyraz grecki γενεα, rodzaj, oznacza przestrzeń dziesięciu lat, 70 bowiem lat trwała niewola Babilońska.

3. *Pokazujące postrach poganom.* Dla wrażenia lu-

9. Bo przywiedzie Bóg Izraela z weselem światłości majestatu swego, z miłosierdziem y sprawiedliwością, która jest z niego.

ROZDZIAŁ 6.

Wypis listu, który posłał Jeremiasz do tych, którzy poymawszy miano zagnać do Babilonu od króla Babilońskiego, aby im opowiedział wedle tego iako mu od Boga roskazano.

1. Dla grzechów któremiście przed Bogiem grzeszyli, będziecie zawiedzeni więźniami do Babilonu od Nabuchodonozora króla Babilońskiego.

2. Gdy tedy wnidziecie do Babilonu, będziecie tam przez wiele lat, y przez czasy długie, aż do siedmi pokolenia: potym wywiodę was ztamtąd w pokoiu.

3. A teraz uyrzycie w Babilonie, że bogi złote, y srebrne, y kamienne, y drzewiane, nosić będą na ramionach, pokazujące postrach poganóm.

4. Patrzcież tedy, abyście y wy nie stali się podobni sprawom obcym, y bali się, y strach was ział dla nich.

5. Gdy tedy uyrzycie tłum z tyłu y z przodku kłaniający się, mówcie w sercach waszych: Tobie Panie kłaniać się potrzeba.

6. Bo Anioł mój z wami jest: a sam będę szukał dusz waszych.

7. Abowiem język onych polerowany od rzemieślnika: sami też pozłoceni y posrebrzeni są fałszywi, a mówić nie mogą.

8. A iako pannie, która się w ubierze kocha: tak wziawszy złoto uczynili.

9. Mając iście korony złote na swych głowach bogowie ich: zkad kradną kapłani od nich złoto y srebro, a wydaia je sami na się.

10. Dawaia też z niego wszetecznicom, y nierządnicę przybieraia, y zaś wziawszy je od nierządnic ubieraią bogi swoje.

11. A ci nie są woźni ode rdze y od mółu.

12. A przybrawszy je w szatę szarlatową, ocię-

dziom religii i świętego jakiegoś strachu i uszanowania. Patrz Wujka.

4. *Sprawcom obcym.* Abyście się nie stali uczestnikami bałwochwalstwa Chaldejczyków.

5. *Kłaniający się.* Bałwanom. Rozumie Chaldejczyków.

6. *Bo anioł mój.* Niepowinniście się lękać tego czynić z powodu Chaldejczyków, bo anioł mój obroni was od nich. Rozumie anioła Michała stróża i obrońcy Żydów. Patrz Dan. 12, 1. — *Będę szukał dusz waszych.* Będę waszym mścicielem, pomścę się za śmierć waszą, jeśli ja kto wam zada.

8. *A jako pannie.* Z takim staraniem ich odziewają i ozdabiają, jak gdyby byli pannami, które się w strojach kochają. — *Wziawszy złoto.* Chaldejczycy biorąc złoto robią ozdoby.

9. *Kradną.* Z czego się dowodzi, że nie są bogami, gdy pozwalają iżby im porywano ich ozdoby.

10. *Z niego.* Ze złota, które wykradają bałwanom.

11. *A ci.* Bożkowie pogańscy, bałwany.

gunt faciem ipsorum propter pulverem domus, qui est plurimus inter eos.

13. Sceptrum autem habet ut homo, sicut iudex regionis, qui in se peccantem non interficit.

14. Habet etiam in manu gladium et securim, se autem de bello et a latronibus non liberat. Unde vobis notum sit, quia non sunt dii.

15. Non ergo timueritis eos. Sicut enim vas hominis contractum inutile efficitur, tales sunt et dii illorum:

16. constitutis illis in domo, oculi eorum pleni sunt pulvere a pedibus introeuntium.

17. Et sicut alieni, qui regem offendit, circumseptae sunt januae, aut sicut ad sepulcrum adductum mortuum, ita tutantur sacerdotes ostia clausuris et seris, ne a latronibus expolientur.

18. Lucernas accendant illis, et quidem multas, ex quibus nullam videre possunt; sunt autem sicut trabes in domo.

19. Corda vero eorum dicunt elingere serpentes, qui de terra sunt, dum comedunt eos et vestimentum ipsorum, et non sentiunt.

20. Nigrae sunt facies eorum a fumo, qui in domo fit.

21. Supra corpus eorum et supra caput eorum volant noctuae et hirundines, et aves etiam similiter et caecae.

22. Unde sciatis, quia non sunt dii. Ne ergo timueritis eos.

23. Aurum etiam, quod habent, ad speciem est. Nisi aliquis exterserit aeruginem, non fulgebunt, neque enim dum conflantur, sentiebant.

24. Ex omni pretio emta sunt, in quibus spiritus non inest ipsis.

25. Sine pedibus in humeris portantur, ostentantes ignobilitatem suam hominibus. Confundantur etiam, qui colunt ea. (*Isai. 46, 7*).

26. Propterea, si ceciderint in terram, a semetipsis non consurgunt; neque si quis eum statuerit rectum, per semetipsum stabit; sed sicut mortuis munera eorum illis apponentur.

27. Hostias illorum vendunt sacerdotes ipsorum, et abutuntur: similiter et mulieres eorum decerpentes, neque infirmo neque mendicanti aliquid impertiunt,

28. de sacrificiis eorum foetae et menstruae contingunt. Scientes itaque ex his, quia non sunt dii, ne timeatis eos.

13. *A ma sceptrum.* Bałwan.—*Nie zabija.* Nie może się pomścić nad tymi, którzy grzeszą przeciwko niemu.—*Od zbójców.* Obdzierających samych bałwanów.

16. *Z nóg wchodzących.* Powstałego.

17. *Odedrzwi zastąpiono.* Jako się strzeże w więzieniu ten, który się dopuścił obrazy majestatu królewskiego.—*Albo jako umarłego do grobu.* Jako trupa umarłego, gdy się przyprowadza do grobu, strzedz zwykli stróże, żeby go nieodarto z kosztownych ozdób; tak się strzegą ich bożkowie w świątyniach, żeby ich kto nie obdarł.

18. *Jako balki w domu.* Są bowiem drewnami, które światła widzieć nie mogą.

raią twarzy ich od prochu domowego, którego dosyć jest między nimi.

13. A ma sceptrum iako człowiek, iako sędzia krainy, który grzeszącego przeciw iemu nie zabija.

14. Trzyma też miecz w ręce, y siekiere, a sam siebie od woyny y od zbójców nie wyzwala. Zkąd wam niech wiadomo będzie, żeć nie są bogami.

15. A przetóż niebóycie się ich. Bo iako człowiecze naczynie ztluczone, niepożytecznem się staje, tacy są y bogowie ich:

16. gdy ie postawia w domu, oczy ich pełne są prochu z nog wchodzących.

17. A iako komu który króla obrazil ode drzwi zastąpiono: abo iako umarłego do grobu przyniesionego: tak opatruia ofiarownicy drzwi zamkami y klótkami, aby ich złodzieie nie odzierali.

18. Zapalaia im lampy, a iscie wiele, z których żadný widzieć nie mogą: a są iako balki w domu.

19. A serca ich powiadaia że liżą węże, którzy są z ziemie, gdy ie gryzą y szatę ich a nie poczuią.

20. Czarne się stawiaia szaty ich od dymu który w domu bywa.

21. Nad ciałem ich y nad głową ich lataia sowy, iaskółki, y ptacy też, także y kotki.

22. Skąd wieǳcie iż nie są bogowie. A przetóż się ich nie lękaicie.

23. Złoto też które maia, na pozór iest: iesli kto rdze nie otrze, nie beda się lsknieć: bo nie czuli gdy ie odlawano.

24. Za wszelkie pieniadze kupione są, w których tchu niemasz.

25. Bez nóg noszą ie na ramionach: pokazuiąc nizezemność swą ludzióm. Niech będą zawstyżeni, y ci którzy im słužia.

26. Przetóż iesli upadna na ziemie, same przez się nie wstaią: ani iesli go kto prosto postawi, sam przez się nie wstanie: ale iako martwym dary ich przed nimi položia.

27. Ofiary ich, ofiarownicy ich przedawiaia, y złe ie obracaią: także y żony ich obrawszy ie, ani choremu ani żebrakowi z nich nie udzielaia:

28. ofiar ich dotykaią się polożnice y miesiecznice. A tak zkąd, wieǳac że nie są bogami, nie bóycie się ich.

19. *A serca ich.* Niektóre bowiem bałwany byli wewnątrz z ziemii, albo z innej jakiej kruchej materyi, zewnątrz zaś byli miedzianymi lub złotymi, i tak węże, które jedzą ziemie, pożerały serca, to jest, wewnątrzności tych bożków. Można także przez serca ich rozumieć rdzeń drzewa z którego są uczynione, który wygryzuje robactwo.

21. *Kotki.* Kuny.

24. *Za wszelkie pieniadze kupione są.* Za najdroższą cenę są kupione, a jednak pozbawione są duszy.

27. *Obrawszy.* Z darów ofiarowanych bałwanom.

28. *Polożnice i miesiecznice.* Które ponieważ są nieczyste, usuwaja się od kościoła i świętych obrzędów, Lew. 12, 4; 15, 19; chociaź bowiem to prawo żydowskie

29. Unde enim vocantur dii? Quia mulieres apponunt diis argenteis, et aureis et ligneis;

30. et in domibus eorum sacerdotes sedent, habentes tunicas scissas, et capita et barbam rasam, quorum capita nuda sunt.

31. Rugiunt autem clamantes contra deos suos, sicut in coena mortui.

32. Vestimenta eorum auferunt sacerdotes, et vestiunt uxores suas et filios suos.

33. Neque si quid mali patiuntur ab aliquo, neque si quid boni, poterunt retribuere; neque regem constituere possunt, neque auferre.

34. Similiter neque dare divitias possunt, neque malum retribuere. Si quis illis votum voverit, et non reddiderit, neque hoc requirunt.

35. Hominem a morte non liberant, neque infirmum a potentiori eripiunt.

36. Hominem caecum ad visum non restituunt, de necessitate hominem non liberabunt.

37. Viduae non miserebuntur, neque orphanis beneficient.

38. Lapidibus de monte similes sunt dii illorum, lignei et lapidei, et aurei et argentei. Qui autem colunt ea, confundentur.

39. Quomodo ergo aestimandum est, aut dicendum, illos esse deos?

40. Adhuc enim ipsis Chaldaeis non honorantibus ea, qui cum audierint, mutum non posse loqui, offerunt illud ad Bel, postulantes ab eo loqui,

41. quasi possint sentire, qui non habent motum, et ipsi cum intellexerint, relinquent ea; sensum enim non habent ipsi dii illorum.

42. Mulieres autem circumdatae funibus in viis sedent, succedentes ossa olivarum.

43. Cum autem aliqua ex ipsis, attracta ab aliquo transeunte, dormierit cum eo, proximae suae exprobrat, quod ea non sit digna habita, sicut ipsa, neque funis ejus diruptus sit.

44. Omnia autem, quae illis fiunt, falsa sunt. Quomodo aestimandum, aut dicendum est, illos esse deos?

45. A fabris autem et ab aurificibus facta sunt. Nihil aliud erunt, nisi id quod volunt esse sacerdotes.

pogan nieobowiązywało, jednakże Żydzi uważali to za rzecz obrzydlivą.

30. *W domach ich.* W świątyniach bałwanów.— *Rozdarłe szaty.* Mając na sobie żałobne szaty, co było zabronionem kapłanom żydowskiem, Lew. 10, 6; 21, 5 i 10: mieli zaś zwyczaj starożytni podczas żałoby rozdzierać szaty, i ostrzygać brodę i włosy.

31. *Przeciw bogom swoim.* Przed bogami swoimi.— *Jako na wieczerzy umartego.* Jako się zwykły słyszeć żałobne wołania i wzdychania podczas wieczerzy pogrzebowej jakiego umartego, albo krewnych umartego, albo płatnych płaczków i płaczek.

32. *Ich. Bałwanów.*

33. *Uczynić króla.* Co jest właściwem Bogu, Job 12, 18: *Pas królewski rozwiązuje, i biodra ich powrozem przepasuje;* i Dan 4, 14: *Najwyższy panuje w królestwie ludzi, a komukolwiek zechce daje.*

34. *Nie upominają.* Nie mszczą się za to.

29. Bo skądże ie zowią bogami? Iż niewiasty kładą przed bogi srebrne, y złote, y drzewiane:

30. a w domach ich siedzą ofiarownicy mając rozdarłe szaty, a głowy y brodę ogoloną, których głowy nie przykryte.

31. Y ryczą wołaiac przeciw bogóm swoim, iako na wieczerzy umartego.

32. Szaty ich zeymuia kapłani, a przyoblczą żony y syny swoje.

33. Ani iesli co złego się im stanie od kogo, ani iesli co dobrego, będą mogli oddać: ani mogą uczynić króla, ani złożyć.

34. Także ani mogą dać bogactw, ani złego oddać. Jeśli im kto szlub szlubi a nie spełni, y tego się nieupominaią.

35. Człowieka od śmierci nie wybawia, ani słabszego od mocniejszego nie wyrwaią.

36. Człowieku ślepemu wzroku nieprzywracaią, z potrzeby człowieka nie wybawia.

37. Nie będą mieć litości nad wdową, ani sierotóm dobrze uczynia.

38. Kamienióm z góry podobni są bogowie ich drzewiani, y kamienni, y złoci, y srebrni. A którzy ie chwala, zawstydeni będą.

39. Jakóż tedy ma kto rozumieć, abo mówić, że oni są bogami?

40. Gdyż ieszcze y sami Chaldecyzcy nie czczą ich: którzy słysząc niemego że mówić nie może, ofiaruią ie Belowi, prosząc od niego mowy,

41. iakoby mogli czuć którzy się nie ruszaią: y sami gdy zrozumieią opuszczaią ie: bo zmysłu nie mairą sami bogowie ich.

42. A niewiasty opasane powrozami, siedzą na drogach, paląc pestki oliwne.

43. A gdy która z nich, przyciągniona od kogo mimo idącego, leżała z nim, tedy sąsiadce swę przygania, że onę nie miano za godną iako onę, a iż się powróz iey nie przerwał.

44. A wszystkie rzeczy które się około nich dzieia, fałszne są. Jakóż ma kto rozumieć abo mówić, że to są bogowie?

45. A rzemieślnicy y złotnicy urobili ie, nie innego nie będą iedno to czym ie chcieli mieć ofiarownicy.

40. *Gdyż ieszcze i sami Chaldecyzcy.* Zwłaszcza gdy nawet sami Chaldecyzcy pogardzają bałwanami swoimi; gdy bowiem niemi proszą o mowę u Bela również niemego bałwana swojego, i nie otrzymują, mają w pogardzie bałwanów swoich.

41. *Gdy zrozumieją.* Ze napróżno proszą bałwana niemego o dar mowy.

42. *Niewiasty opasane powrozami.* Rozmaici rozmaicie to miejsce tłumaczą; prawdopodobniejszém się zdaje tłumaczenie tych którzy powiadają, iż te niewiasty opasywały sznurem swe ciała dla tego żeby pokazać, iż są pannami, i że się powściągają przez miłość i cześć dla Wenery; i z tym znakiem siedząc przy drodze, pierwszego, który ich napotkał, prosily żeby sznur rozwiązał, i bezczności się z niemi dopuścił na cześć bogini, i tak przez nieprawy związek zawierały występne małżeństwa.— *Pestki oliwne.* Palily zaś te pestki oliwne dla tego, iż mniemały, że się w nich ukrywa siła miłostna, zdolna zapalić ogień požądliwości.

46. Artifices etiam ipsi, qui ea faciunt, non sunt multi temporis. Numquid ergo possunt ea, quae fabricata sunt ab ipsis, esse dii?

47. Reliquerunt autem falsa, et opprobrium postea futuris.

48. Nam cum supervenerit illis proelium, et mala; cogitant sacerdotes apud se, ubi se abscondant cum illis.

49. Quomodo ergo sentiri debeant, quoniam dii sunt, qui nec de bello se liberant, neque de malis se eripiunt?

50. Nam cum sint lignea, inaurata et inargentata, scietur postea, quia falsa sunt, ab universis gentibus et regibus: quae manifesta sunt, quia non sunt dii, sed opera manuum hominum, et nullum Dei opus cum illis.

51. Unde ergo notum est, quia non sunt dii, sed opera manuum hominum, et nullum Dei opus in ipsis est?

52. Regem regioni non suscitant, neque pluviam hominibus dabunt.

53. Iudicium quoque non discernent, neque regiones liberabunt ab injuria, quia nihil possunt, sicut corniculae inter medium coeli et terrae.

54. Etenim, cum inciderit ignis in domum deorum ligneorum, argenteorum et aureorum, sacerdotes quidem ipsorum fugient et liberabuntur: ipsi vero sicut trabes in medio comburentur.

55. Regi autem, et bello non resistent. Quomodo ergo aestimandum est aut recipiendum, quia dii sunt?

56. Non a furibus, neque a latronibus se liberabunt dii lignei et lapidei, et inaurati et inargentati, quibus hi, qui fortiores sunt,

57. aurum et argentum, et vestimentum, quo operiti sunt, auferent illis, et abibunt, nec sibi auxilium ferent.

58. Itaque melius est esse regem ostentantem virtutem suam; aut vas in domo utile, in quo gloriabitur, qui possidet illud; vel ostium in domo, quod custodit, quae in ipsa sunt, quam falsi dii.

59. Sol quidem, et luna, ac sidera, cum sint splendida et emissa ad utilitates, obaudiunt.

46. *Nie są długocześni.* Jakim więc sposobem mogą uczynić bogów nieśmiertelnych?

47. *Falszne.* Fałszywe bóstwa, bałwany.— *Sromota potomkom.* Które nareszcie będą pośmiewiskiem i wzgardą potomstwa, to jest gdy zrozumieją że w naglącej potrzebie dopomódz nie mogą, jak widać z tego co dalej następuje.

48. *Gdzieby się skryli z nimi.* Nie tylko że kapłanów wybawić z nieszczęść nie mogą, lecz nawet dla nich samych kryjówek szukać potrzeba.

49. *Jakóż tedy mają rozumieć że są bogami.* W greckim jest, *jakże więc nie rozumieć, iż nie są bogami?*

50. *Po tēm poznają.* Chociaż teraz odbierają cześć od wielu, doświadczenie nareszcie nauczy wszystkich królów i narodów, iż nie są czem innem jak dziełem rąk ludzkich. Stało się to za pomocą dobroczynnego światła Ewangelii.— *Żadnej sprawy Bożej z nimi nie masz.* To jest, nic nie mogą uczynić co jest właściwem Bogu.

51. *Zkąd tedy wiadomo jest.* Nie z kąd inąd jak z sa-

46. Sami też rzemieślnicy którzy je czynią, nie są długocześni. Izaliż tedy mogą rzeczy od nich uczynione, byź bogami?

47. A zostawili rzeczy faleszne y sromotę potomkom.

48. Bo gdy przydzie na nie woyna y złe, myślą ofiarownicy z sobą gdzieby się skryli z nimi.

49. Jakóż tedy mają rozumieć że są bogami, którzy się ani od woyny wybawiają, ani ze złego wyrwyają?

50. Bo gdyż są drzewiane, pozłoczone y pośrębrzone, potym poznają wszyscy narodowie, y królowie że są fałszywe: które iawno iest że nie są bogami, ale robotą rąk ludzkich, a żadney sprawy Bożej z nimi niemasz.

51. Skąd tedy wiadomo iest że nie są Bogami, ale dzielami rąk ludzkich, y żadney Boskiéy sprawy w nich niemasz?

52. Króla krainie nie daia, ani dźdza ludziom dadza.

53. Sadu też nie rozsądza, ani krain od krzywdy wybawia: a iż nic nie mogą iako wrony między niebem y ziemia.

54. Bo gdy ogień wpadnie w dóm bogów drzewianych, śrębrnych, y złotych, ofiarownicy ich ucieka y uydą, ale oni iako balci wpośrzedku zgoraia.

55. Królowi też y woynie się nie sprzeciwia. Jakóż tedy ma kto mniemać y przyiać że bogami są?

56. Nie obronia się od złodzieiów, ani od zbóyców bogowie drzewiani y kamienni, y pozłoceni, y pośrębrzeni,

57. którym złoto y śrębro y szatę, ci którzy mocniejszy są, odęyma, y odęydą, ani sobie rady dadza.

58. A przetoż lepię y iest byź królem, który moc swą pokazuie: abo naczyniem w domu pożytecznym, w którym się chępcie będzie który ie ma: abo drzwiami w domu, które strzegą tego co w nim iest, niżli bogami fałszywymi.

59. Słońce, y księżyc, y gwiazdy, będąc iasnými y wyslanými ku pożytku, posłuszne są.

mego doświadczenia; jakby rzekł: Po co dowody żeby to stwierdzać? W greckim jest: *Komu więc poznać potrzeba, że nie są bogami?* to jest, kto tak dalece tępy i gruby, żeby go trzeba było uczyć, że bałwany nie są bogami?— *Króla krainie.* Patrz w. 33.

53. *Sadu.... nierosządq.* Nie rozstrzygają sporów pomiędzy ludźmi przez okazanie cudu, tak jak Bóg rozstrzygnął spór Aarona z Kore, Datanem i Abironem, Num. 16, i indziej.— *Jako wrony.* Nie więcej mogą dopomódz jak wrony latające pomiędzy niebem i ziemią, które oprócz krzyku nic nie mają. Porównywa do wron, gdyż z ich lotu i krakania przesądnie odgadywano rzeczy przyszłe.

58. *Słońce i księżyc.* Lepsze są i pożyteczniejsze dla świata niż bałwany; albowiem z rozkazu Bożego rzucają światłość swoją ku pożytkowi i dobru ludzi; bałwany zaś na nic są nieprzydatne; owszem szkodliwie.

59. *Znaczna jest.* Jasna, świetna; gdy przeciwnie bałwany są sprośne, nikczemne i ciemne.— *To też.* Podobnie.— *Wiatr po każdej krainie wieje.* Z roz-

60. Similiter et fulgur, cum apparuerit, perspicuum est; id ipsum autem et spiritus in omni regione spirat.

61. Et nubes, quibus cum imperatum fuerit a Deo perambulare universum orbem, perficiunt, quod imperatum est eis.

62. Ignis etiam missus desuper, ut consumat montes et silvas, facit, quod praeceptum est ei. Haec autem neque speciebus, neque virtutibus eorum similia sunt.

63. Unde neque existimandum est, neque dicendum, illos esse deos, quando non possunt neque iudicium iudicare, neque quidquam facere hominibus.

64. Scientes itaque, quia non sunt dii, ne ergo timueritis eos.

65. Neque enim regibus maledicent, neque benedicent.

66. Signa etiam in coelo gentibus non ostendunt, neque ut sol lucebunt, neque illuminabunt ut luna.

67. Bestiae meliores sunt illis, quae possunt fugere sub tectum, ac prodesse sibi.

68. Nullo itaque modo nobis est manifestum, quia sunt dii: propter quod ne timeatis eos.

69. Nam sicut in cucumerario formido nihil custodit, ita sunt dii illorum lignei, et argentei et inaurati.

70. Eodem modo et in horto spina alba, supra quam omnis avis sedet. Similiter et mortuo projecto in tenebris similes sunt dii illorum lignei, et inaurati et inargentati.

71. A purpura quoque et murice, quae supra illos tineant, scietis itaque, quia non sunt dii. Ipsi etiam postremo comeduntur, et erunt opprobrium in regione.

72. Melior est homo justus, qui non habet simulacra, nam erit longe ab opprobriis.

60. Także y błyskawica, gdy się okaże, znaczna jest, toż téż y wiatr, po każdéy krainie wieie.

61. Y obłoki, którym gdy Bóg rozkaże, po wsze-mu światu przechodzić, czynią co im rozkazano.

62. Ogień téż spuszczoney zwiérzchu, aby spalił góry y lasy, czyni co mu rozkazano. A ci ani kształtem, ani mocą, iednemu z tych podobne nie są.

63. Przetóż niema żaden mniemać, ani mówić, że oni są bogami: gdyż ani sądu sądzić nie mogą, ani żadnéy rzeczy ludzióm uczynić.

64. A tak wiedząc że nie są bogami, nie bójcie się ich.

65. Bo ani będą złorzeczyć królóm, ani dobro-rzeczyć.

66. Nie okazują téż narodóm znaków na niebie, ani świecić będą iako słońce, ani oświecać iako księżyc.

67. Zwiérzeta są lepsze niż oni, które mogą uciec pod przykrycie, y pomoc sobie.

68. Żadnym tedy sposobem nie iest nam wiadomo, żeby byli bogami: przetóż się ich nie bójcie.

69. Bo iako w ogrodzie ogórkowym straszydło nie strzeże: tak są ich bogowie drzewiani, y śrębni, y pozloceni.

70. Tymże sposobem y w ogrodzie, oset biały, na którym wszelki ptak siada. Także bogowie ich drzewiani, y pozloceni, y pórśrębzeni, podobni są umarlemu wrzuconemu do ciemności.

71. Z szarlatu y z czerwony farby które na nich butwieją, poznacie że nie są bogami. Sami téż nakoniec zgryzieni bywają, y będą hańbą w krainie.

72. Lepszy iest człowiek sprawiedliwy, który niema bałwanów: bo daleki będzie od pohańbienia.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 3. *Ujrzenie w Babilonie, że bogi złote, i srebrne, i kamienne, i drzewiane nosić będą.* Co tu i na inszych miejscach w Piśmie świętém prorocy mówią przeciw bałwanom pogańskim, to heretycy na obrazy nasze Chrześcijańskie z wielkiém uraganiem obracają. Co jeśli słusznie czynią, może każdy łatwie téj prawdy ich doznać. Naprzód bowiem wielka się w tém nieumiejętność ich pokazuje, iż oni czytając pismo nie mogą się tego nauczyć jaka jest różność między obrazem, i bałwanem: gdyż Pismo święte obrazów dozwala, ale bałwanów zakazuje: i prorocy nie przeciw obrazom nie mówią tylko przeciw bałwanom. Tego ztąd dowieść możemy, iż prorocy widzieli w kościele Salomonowym obrazy Cherubinów złote, i inszych Aniołów obrazy po kościele były, a przecię prorocy nie przeciw tym obrazom nie mówili, ani ich bałwanami zwali: toć dobry znak, żeć obrazy mieć w kościele godzi się a bałwanami nie są, ponieważ ich tak Pismo ś. nie zowie. Zkądże tedy to heretykom przyszło, iż obrazy bałwanami zowią, gdyż tego w Piśmie ś. nie masz? Jeśli rzeką iż dla tego że także są srebrne, złote, kamienne i drzewiane, jako i bałwany pogańskie: tedy się im odpowiedzieć może, iż téż oni Cherubinowie w kościele Salomonowym były ze złota i srebra, a przecię nie były bałwanami: a tak nie wszystkie obrazy które są złote, albo srebrne, albo drzewiane są bałwanami. Aleć podobno heretycy nie tak z nieumiejętności, jako podobno z uporu i z złości to mówią, bo wiedzą oni z wyznania naszego, iż obrazów żadnych za bogi nie chwalimy, a przecię śmieją w tym Kościele Boży potwarzać. Potwarz jest kiedy mówią, iż obrazy nasze bogami zowiemy, a jeszcze większa kiedy twierdzą, iż obrazy za bogi mamy i chwalimy, to mówię potwarz jest, bo takiéj nauki nigdy w kościele Bożym nie słyszeli ani jęj czytali. Bo my nie dla czego inszego obrazów mamy, tylko dla czego w kościele Salomonowym były, tak i u nas są. A jeśli się modlimy przed obrazami, tedy się téż przed onemi Cherubinami i przed skrzynią Bożą modlono, a przecię ani Cherubim ani skrzynia nie były dla tego Bogiem. A chocia do niektórych obrazów wię-

maitych krajów rozmaicie wieje, i swoję korzyść światu przynosi.

64. Ani będą złorzeczyć... ani dobro-rzeczyć. Nie mogą ani dobrze, ani źle czynić.

69. W ogrodzie oset biały. Nie więcéj mają bóstwa

jak gałęz ciernia białego, na której bez bojaźni i strachu ptaszki siadają.

70. Z szarlatu. Który mół zjada, poznacie czém są bogowie, to jest iż są ze skały, z drzewa, a nie bogowie.

cój ludzie Chrześcijańscy nabożeństwo mają, dzieje się to iż Pan Bóg przy niektórych obrazach większe cuda czyni, i ludzi wysłuchywa i cieszy, i malowane są od ludzi świętych jako od ś. Łukasza i Nikodema i innych. A wszak i do onych cherubinów i do skrzynie chodzono ze wszystkiego Żydostwa, a wždy nie dla tego miano je za Bogi. Czemże tedy są różne obrazy nasze od bałwanów pogańskich? tém są różne, iż poganie onym bałwanom swoim bóstwo i chwałę Bogu własną przyczytali: jako masz Izaj. 40 i 46, a toć jest własne bałwochwalstwo: I dla tego często prorocy wołali na pogany iż w onych bałwanach ręką ludzką uczynionych, nie było Bóstwa żadnego, ani żadnej Boskiej mocy, i tak o nich mówi Apostoł ś. w Dziej. 19, w. 26. Nie są bogowie, którzy rękoma bywają uczynione. Naszym lepak obrazom, chwały samemu Bogu powinny nie wyrządzać, ani ich za bogi mamy ani chwalimy, jako się już powiedziało: przetoż nie są bałwanami. A tak słowa te prorockie które wołają przeciw bałwanom, żadnym obyczajem nie służą naszym obrazom. Czemż tedy heretycy tak bardzo wrzeszczą przeciw obrazom? Nie może być insza przyczyna, jedno że nie mogą Kościoła Bożego prawdą przekonać, muszą takienmi potwarzami narabiać. Czytaj też Exod. 20, w. 4.

Koniec Księgi Proroctw Barucha.

Wprowadzenie do księgi Ezechiela.

Prorok Ezechiel, syn Buzego, z pokolenia Lewi, był uprowadzony w niewolę do Mezopotamii z królem Jechoniaszem i dziesięciu tysiącami Żydów, przy powtórnem zdobyciu Jerozolimy przez Nabuchodonozora. W piątym roku swego wygnania, a siódmym przed zburzeniem Jerozolimy, to jest w roku 594 przed nar. Chrystusa, ujrzał nad sobą otwarte niebiosy (Ezech. roz. 1.), zaczął miewać objawienia Boskie, i prorokował przez lat dwadzieścia dwa. Uważany jest za męczennika, gdyż, według podania, został zabity przez jednego z sędziów Żydowskich za to, iż upominał go o bałwochwalstwo.

Ezechiel wielokrotnie miał tajemnicze widzenia; ztąd księga jego pełna jest wielkich i wspólnych obrazów, przedstawujących przyszłe losy narodu Żydowskiego, Chrystusowego Kościoła i całego świata. Proroctwa jego, mianowicie zawarte w pierwszych i ostatnich rozdziałach jego księgi, są bardzo ciemne. Przyczyna tego znajduje się nie w stylu, który jest prosty i łatwy, lecz we wzniosłości opisywanego przedmiotu i w jego sposobie wyrażenia przenośnym, symbolicznym i zagadkowym. Takż Pan Bóg częściej niż innym prorokom nakazywał mu wykonywanie rozmaitych czynności symbolicznych, żeby przez nie wyrażał na swojej osobie nędze ludu wybranego, lub Boskie zamiary względem tegoż ludu.

Ezechiel, w początkach swojego powołania współczesny Jeremiaszowi, wiele też ma z nim podobieństwa i co do treści swych przepowiedni. Współrodakom zostającym na wygnaniu przepowiadał zdobycie Jerozolimy ze wszystkimi okolicznościami, które wypadkowi temu towarzyszyły; potem pocieszając ich zapowiadał im powrót z niewoli, odbudowanie kościoła Jerozolimskiego, upadek nieprzyjaciół i sąsiednich ludów, które się cieszyły z ich nieszczęść; spustoszenie Egiptu, który już odtąd nie miał mieć królów ze krwi Egipskiej, co się stwierdza do dziś dnia. O przyszłym Messyaszu, między innymi obwieszcza, iż on będzie pochodził z rodu Dawidowego, do jednej owczarni przywiedzie wszystkie narody i sam zostanie ich pasterzem, uczyni z nimi nowe, doskonalsze przymierze i obmyje ich z nieprawości przez chrzest święty.

PROPHETIA EZECHIELIS.

PROROCTWO EZECHIELA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O widzeniu czterech zwierząt pośród ognia, tronu, i t. d.

1. **E**t factum est in trigesimo anno, in quarto, in quinta mensis, cum essem in medio captivorum juxta fluvium Chobar, aperti sunt coeli, et vidi visiones Dei.*

1. **Y** stało się trzydziestego roku, w czwartym, piątego dnia miesiąca, gdym był w pośródku poimanych nad rzeką Chobar, otworzyły się niebiosy, y widziałem widzenia Boże.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Trzydziestego roku.* Niewoli Babilońskiej, podług Maldonata; albo od początku panowania Nabopolassara ojca Nabuchodonozora, od którego Babilończycowie lata liczyli, jak sądzi Kornel. a Lapide, albo ży-

cia swego; albo od znalezienia księgi prawa przez Helcjasza, o czém IV. Król. r. 22, w. 10 i nast.—*W czwartym.* T. j. miesiącu, który prawie odpowiada naszemu Czerwcowi; gdyż od miesiąca Marca, Żydzi rok zaczęli, jak widać Exod. 12, 2.—*Rzeką Chobar.* Jest to

2. In quinta mensis, ipse est annus quintus transmigrationis regis Joachin,* (*Infr. 3, 23*).

3. factum est verbum Domini ad Ezechielem, filium Buzi sacerdotem in terra Chaldaeorum secus flumen Chobar; et facta est super eum ibi manus Domini.

4. Et vidi, et ecce ventus turbinis veniebat ab aquilone, et nubes magna et ignis involvens, et splendor in circuito ejus, et de medio ejus quasi species electri, id est de medio ignis;

5. et in medio ejus similitudo quatuor animalium; et hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis.

6. Quatuor facies uni, et quatuor pennae uni.

7. Pedes eorum pedes recti, et planta pedis eorum quasi planta pedis vituli, et scintillae quasi aspectus aeris candentis.

8. Et manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus; et facies et pennas per quatuor partes habebant.

9. Junctaeque erant pennae eorum alterius ad alterum; non revertebantur, cum incederent, sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur.

10. Similitudo autem vultus eorum: facies hominis, et facies leonis a dextris ipsorum quatuor;

Eufrat, albo jaki strumień jego. Nazywa się Chobar, dla obfitości wody; bo *chebir* znaczy obfitość, wielość.—*Otworzyły się niebiosy*. Zdawało się mnie, że się niebiosy otwierają; albo błyskawice migają.—*I widziałem*. Oczyma ducha, albo też i ciałą.—*Widzenia Boże*. Dziwne, wspaniałe, boskie. Żydzi, jakęś często pokazali, rzeczy wielkie wszystkie rzeczami boskimi nazywają, jako to: *góry Boskie* Ps. 35, 7; *cedry Boskie*. Ps. 79, 11.

2. *Przeprowadzenia króla Joachima*. Jest-to ten, którego zwykle nazywają drugim imieniem Jechoniasza I. Paral. 3, 16 i 17.

3. *Do Ezechiela*. Do mnie. Mówi o sobie w osobie trzeciej, jak to czynić zwykli niekiedy i świeccy pisarze.—*Ręka Pańska*. Potęgą, skutecznością, pobudzenie i przemożna siła, duch Pański proroczy.

4. *A oto*. Oto rzecz dziwna.—*Wiatr wichru*. Burzliwy, pobudzający wichry.—*Od północy*. Z Babilonu, który względem Judei, był na północy. Bo chociaż Ezechiel był w Chaldei i tam to widzenie odebrał, że jednakże mówi o Judei, więc tak się wyraża, jak gdyby się w Jerozolimie znajdował.—*Obłok wielki*. Wiatr przynosił.—*Ogień mieszający*. Wybiegający i znowu wracający. Patrz Wujka.

5. *W pośrodku jego*. Ognia.—*Podobieństwo czterech zwierząt*. Nazywa podobieństwem, gdyż nie były rzeczywiste zwierzęta, lecz tylko podobieństwo ich nosiły na sobie. Nadto, te czworo zwierząt oznaczały przedniejszych aniołów stojących przed Bogiem.—*Ta osoba*. Ta postać, w której były widzianemi. *Podobieństwo człowieka w nich*. Postać ich, była podobną do ludzkiej.

6. *Czworo oblicze u jednego*. Każde z nich miało cztery oblicza. Prądo i Perer rozumieją, że każde zwierzę miało jedną tylko głowę i twarz ludzką, postać zaś, t. j. formę cielca na nogach o rozdzielonych kopytach; postać lwa na piersiach, karku i łopatkach, bo na nich była grzywa na podobieństwo lwów; postać orła na ramionach, na których skrzydła się znajdowały. Inni jednak tłumacze tym zwierzętom czyli cherubinom dają cztery twarze i głowy, czyli połowy głów, tak, że z przo-

2. Piątego dnia miesiąca, ten jest rok piąty przeprowadzenia króla Joachina,

3. stało się słowo Pańskie do Ezechiela syna Buzi kapłana w ziemi Chaldejskiej, nad rzeką Chobar; y stała się tam nad nim ręka Pańska.

4. Y widziałem, a oto wiatr wichru przychodził od północy, y obłok wielki, y ogień mieszający, a jasność około niego, a z pośrodku jego jako kształt mosiądzu, to jest z pośrodku ognia;

5. a w pośrodku jego podobieństwo czterech zwierząt; a ta osoba ich, podobieństwo człowieka w nich.

6. Czworo oblicze u iednego, a cztery skrzydła u iednego.

7. Nogi ich nogi proste, a stopa nogi ich iako stopa nogi cielęcý, a iskiarki iako pozor miedzi rozpaloný.

8. Y ręce człowiecze pod skrzydły ich, po czterech stronach; a oblicze y skrzydła po czterech stronach miały.

9. A skrzydła ich złączone były iednego z drugim; nie wracały się gdy chodziły, ale każde przed obliczem swoim chodziło.

10. A podobieństwo twarzy ich: twarz człowiecza, y twarz lwia po prawicy tego czworga: a

du każda głowa miała twarz ludzką, jako pierwszą i wydatniejszą, do której z prawej strony była dodana twarz lwa, a z lewej cielca, wyżej twarz i głowa orła. To tłumaczenie jest prawdziwsze i zgodniejsze z tekstem świętym.—*Cztery skrzydła u jednego*. Każdy ze zwierząt miał cztery skrzydła, dwa do latania, a dwa do okrycia ciała. U Izajasza r. 6, 2, dodają się oprócz tych jeszcze dwa skrzydła do zakrycia ciała, bo tam stały przy tronie, tutaj zaś pod tronem. Niektórzy, w których liczbie i Maldonat, sądzą, że każde ze zwierząt miało szesnaście skrzydeł, i że do każdej twarzy, były cztery odpowiednie skrzydła.

7. *Nogi proste*. LXX.—*golenie proste*. Znaczy, że zwierzęta te miały piszczele i golenie proste, jak u ludzi, nie takie zaś jak u cielęcia i lwa wstecz wychylone, t. j. które zachylają się pod kolanami.—*Stopa nogi cielęcý*. Bo miały nogi okrągłe i kopyto rozdzielone, jak mają cielęta.—*A iskiarki jako pozor miedzi rozpaloný*. Znaczy, że nogi ich były zupełnie okrągłe, i żadnej nierówności nie miały, tak, że blask z nich, jakby z miedzi szlifowanej, zdawał się iskrami wypadać: iskirzyły się też i nogi, bo w środku ich był ogień, który deptały niejako racicami.

8. *I ręce człowiecze*. Każde zwierzę po cztery ręce miało, podobnie jak i skrzydła cztery, t. j. po jednej ręce pod każdym skrzydłem; bo te skrzydła okrywały i niejako odziewały ręce.—*Po czterech stronach*. Bo w którą stronę zwracały się skrzydła, tamże i ręce które pod niemi były, obracały się.

9. *Skrzydła... złączone były*. Gdy rozpościerały skrzydła do lotu, wtenczas lewe skrzydło cherubina, który był po prawej stronie, dotykało skrzydła prawego cherubina, który był z lewej strony.—*Nie wracały się gdy chodziły*. Lecz zawsze z wozem swoim naprzód się posuwały. Albo, *nie wracały się*, bo w którąkolwiek stronę pochód zmierzały, tam jedną którąkolwiek z twarzy miały obróconą.

10. *A podobieństwo*. Jak rozumieć należy ten wyraz, patrz w. 6.

facies autem bovis, a sinistris ipsorum quatuor, et facies aquilae desuper ipsorum quatuor.

11. Facies eorum et pennae eorum extensae desuper; duae pennae singulorum iungebantur, et duae tegebant corpora eorum;

12. et unumquodque eorum coram facie sua ambulabat; ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec revertabantur, cum ambularent.

13. Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, et quasi aspectus lampadarum. Haec erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, et de igne fulgur egrediens.

14. Et animalia ibant, et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis.

15. Cumque aspicerem animalia, apparuit rota una super terram iuxta animalia, habens quatuor facies;

16. et aspectus rotarum, et opus earum, quasi visio maris; et una similitudo ipsarum quatuor, et aspectus earum et opera, quasi sit rota in medio rotae.

17. Per quatuor partes earum euntes ibant, et non revertabantur, cum ambularent.

18. Statura quoque erat rotis, et altitudo, et horribilis aspectus; et totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quatuor. (*Infr. 10, 12*).

19. Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter et rotae iuxta ea, et cum elevarentur animalia de terra, elevabantur simul et rotae.

20. Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu et rotae pariter elevabantur, sequentes eum; spiritus enim vitae erat in rotis.

twarz wołowa po lewicy tego czworga, a twarz orłowa na wierzchu tego czworga.

11. Twarzy ich, y skrzydła ich rozciągnięte z wierzchu; dwie skrzydła każdego łączyły się, a dwie zakrywały ciała ich;

12. a każde z nich przed obliczem swym chodziło; dokąd duch pędził, tam chodziły y nie wracały się kiedy chodziły.

13. A podobieństwo zwierząt, osoba ich iako węgla ognistego gorącego, y iako kształt pochodni. Toć było widzenie przebiegające między zwierzętami iasność ogniowa, a z ognia wychodząca błyskawica.

14. A zwierzęta biegały, y wracały się naksztalt błyskawice błyskającej.

15. A gdym patrzył na zwierzęta, ukazało się koło jedno na ziemi wedle zwierząt, mając cztery twarzy;

16. a pozór kół y robotą ich iako widzenie morza; a podobieństwo iedno u wszystkich czterech, a pozór ich y robotą iakoby było koło w pośrodku koła.

17. Na cztery strony ich chodząc chodziły, a nie wracały się, gdy chodziły.

18. Miały też koła stan y wysokość, y weyżnienie straszne; a wszystko ciało pełne oczu w okół onych czterech.

19. A gdy chodziły zwierzęta, chodziły spółem y koła wedle nich, y gdy się podnosiły zwierzęta od ziemi, podnosiły się też y koła.

20. Gdziekolwiek szedł duch, tam gdy szedł duch, y koła się spółem podnosiły idąc za nim; bo duch żywota był w kołach.

11. *Twarzy ich.* Tak twarze jako i skrzydła cherubinów wystawały i były wyraźne.—*Dwie skrzydła każdego łączyły się.* Nie piórami drugiego cherubina, lecz pomiędzy sobą, jakby rzekł: oba skrzydła każdego równie były wyciągnięte i podniesione, i jakby łącznie rozpostarte i rozciągnięte, i wzajemnie się z pewnością strony dotykały.

12. *Przed obliczłem swém.* Najprzedniejszém, które ludzkim było.—*Duch pędził.* Siła, energia i pęd boski, który niemi władał. Albo, dokąd chciały, tam dokładnie szły. W hebr. jak Pagnin tłumaczy: *Dokąd miały wole iść, szły.*—*I nie wracały.* Patrz w. 9.

13. *Podobieństwo zwierząt.* Ich barwa.—*Jako węgiel ognistego gorącego.* Były barwy płomienistej tak, że ze wszech stron wydawały się ognistemi i paliły się jakby lampy.—*Toć było widzenie przebiegające.* Zdało się, że w pośrodku zwierząt blask ognia przebiegał i że płomień z ognia wychodził. I jak się pokazuje z tego miejsca, a także z r. 10 w. 2, 6 i 7, był w pośrodku zwierząt jakby piec, czyli ognisko, z którego wytryskało światło ognia.

14. *Biegały, i wracały się.* Gdy szły cherubiny nie oglądały się na strony, lecz prosto dążyły do zamierzonego miejsca, do którego przybywszy, wracały, t. j. zawracały się i szły dokądkolwiek Bóg rozkazywał.—*Naksztalt błyskawice.* Z największą szybkością.

15. *Koło jedno.* Po jedném kole przy każdym zwierzęciu.—*Na ziemi.* Na ziemi, po której wóz przebiegać zdawał się.—*Mając cztery twarzy.* Zwierząt; gdyż na każdym kole wyrznięta była twarz wołu, lwa, człowieka i orła.

16. *Robota ich.* Materyja z której zdało się że były

urobione.—*Jako widzenie morza.* Morskiej, lazuruwej barwy.—*Podobieństwo jedno u wszystkich czterech.* Wszystkich kół postać była podobna, rozmiar i barwa.—*Pozór ich i robota.* Pozorem nazywa ich postać, która pod oko podpadała; robotą zaś ich budowę, i jak nazywają, urządzenie.—*Jakoby było koło w pośrodku koła.* Bo każde koło składało się z dwóch obwodów, przecinających się pod kątami prostymi, w postaci krzyża, a całe koło składające się z tych dwóch obwodów, miało pozór jakby jakiegoś kręgu.

17. *Na cztery strony ich chodząc chodziły.* Na wszystkie cztery strony mogły się zwracać i toczyć, naprzód i w tył, na prawo i lewo, bo się z nich tworzyła jakby kula okrągła.—*Nie wracały się.* Nie zawracały, nie uchylały się, jak inne wozy zawracać się zwykły, gdy mają się toczyć w stronę przeciwną, bo jedno koło będąc w drugim bez żadnego powrotu w każdą stronę dążyć i obracać się mogły.

18. *Miały też koła stan.* Stanem kół nazywa przestrzeń i obwód ich, jakoby rzekł: Koła wielki obwód miały.—*I wejrzenie straszne.* Takić były wielkości, że trwoga i strachem przerażały.—*Wszystko ciało.* W hebr. *grzbiety*, t. j. zgięcie koła i zewnętrzny ich obwód.—*Pełne oczu.* Oczek najpiękniejszych, jakie są na ogonach pawich, przez zmieszanie blasku, barwy i cieniowanie.

20. *Gdziekolwiek szedł duch.* Ten wóz boski nie był ciągnionym przez zwierzęta, lecz toczył się sam przez się, jakby miał życie, gdy zwierzęta poprzedzały a koła szły z tyłu, poruszane przez się, siłą i popędem który Bóg i zwierzętom i kołom dawał, jakby woźnica boski obójgiem władający.

21. Cum euntibus ibant, et cum stantibus stabant, et cum elevatis a terra pariter elevabantur et rofae, sequentes ea, quia spiritus vitae erat in rotis.

22. Et similitudo super capita animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, et extenti super capita eorum desuper.

23. Sub firmamento autem pennae eorum rectae alterius ad alterum; unumquodque duabus alis velabat corpus suum, et alterum similiter velabatur.

24. Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei; cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, ut sonus castrorum; cumque starent, dimittebantur pennae eorum.

25. Nam, cum fieret vox super firmamentum, quod erat super caput eorum, stabant, et submittebant alas suas.

26. Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni, et super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper.

27. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinsicus ejus per circuitum; a lumbis ejus et desuper, et a lumbis ejus usque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu;

28. velut aspectum arcus, cum fuerit in nube in die pluviae: hic erat aspectus splendoris per gyrum.

22. *I podobieństwo.* Wyrazy poprzesławiane, które tak uszykować trzeba: a nad głowami zwierząt było podobieństwo utwierdzenia. Opisuje podnóże Boga na tronie siedzącego, i mówi, że to było wzniesione nad głowami cherubinów, rozciągnięte jak firmament, przezroczyście i jasne jakby kryształ, straszne też, t. j. wspaniałe i dziwne.

23. *Proste.* Prosto, do równej wysokości podniesione.—*Jednego ku drugiemu.* Każde skrzydło odpowiadające drugiemu skrzydłu parzystemu tegoż samego cherubina.—*A drugie.* Każde u innych zwierząt.

24. *Jako głos wód.* Jako głos strumienia: znaczy że gdy zwierzęta leciały, przez poruszenie skrzydeł i uderzenie wydawały szum wielki, lecz niewyraźny i pomieszany.—*Jako głos wysokiego Boga.* Jako głos gwałtowny, albo jako grzmot, który jest głosem Bożym: Ps. 28, 3. *Głos Pański nad wodami; Bóg majestatu zagrzmiął.*—*Jako głos obozu.* Jako szum i wrzawa wojska idącego.—*Spuszczaly się skrzydła ich.* Nie uderzały skrzydłami, miały jednak zawsze rozwarte i do lotu gotowe, jak powiedział w. 11.

25. *Gdy był głos.* Gdy Bóg dawał znak głosem żeby lot wstrzymały, zaraz stawały.

26. *Podobieństwo stolice.* Wyrazy przełożone, które tak uszykować trzeba: a na firmamencie, który wystawał nad ich głowami, było podobieństwo stolicy, jakby z szafiru urobionej, albo barwy kamienia szafirowego.—*Jako osoba człowieka.* Jakby rzekł: Zdało się mnie, że widzę człowieka postaci wspaniałej, na stolicy siedzącego. P. Wujka.

27. *Wewnątrz jego.* To jest owęj postaci mosiężnej, która ze wszech stron przedstawiała postać ludzką, widziałem ogień tak, że z dołu i z góry była ognistą i blask dokoła wydawała.

28. *Jako widzenie tęczy.* Jasność która się z téj ludzkiej postaci okazywała, rzucając promienie na blizką

21. Z idącymi chodzący, a z stojącymi stały, a z podniesionymi od ziemi wespół się y koła podnosiły, idąc za nimi, bo duch żywota był w kołach.

22. Y podobieństwo utwierdzenia nad głowami zwierząt, iako pozór kryształu strasznego y rozciągniętego nad głowami ich z wierzchu.

23. A pod utwierdzeniem skrzydła ich proste iednego ku drugiemu; każde dwiema skrzydłami zakrywało ciało swe, a drugie także się zakrywało.

24. Y słyszałem szum skrzydeł ich, iako głos wód wielkich, iako głos wysokiego Boga; gdy chodzący, był iako głos mnóstwa, iako głos obozu; a gdy stały, spuszczały się skrzydła ich.

25. Bo gdy był głos na utwierdzeniu, które było nad głową ich, stały y opuszczały skrzydła swe.

26. A nad utwierdzeniem, które wisiało nad ich głowami, iako pozór kamienia szafira, podobieństwo stolice, a na podobieństwie stolice, podobieństwo iako osoba człowieka na nięy.

27. Y widziałem iako kształt mosiądzu, iako widzenie ognia wewnątrz jego w okolo; od biodr jego y wyższyć, a od biodr jego aż na dół widziałem iako kształt ognia błyszczącego w okolo;

28. iako widzenie tęczy, gdy bywa na obłoku w dzień dżdżu: takie było widzenie blasku w okolo.

ciemną chmurę, miała podobieństwo tęczy. Dotąd widzenie Ezechielowo. A znaczenie jego zdaje się, że jest takie. Wiatr, wicher i ogień zdaje się, że oznaczają burzę, t. j. klęskę wielką grożącą Żydom i innym narodom od północy, t. j. od Chaldej. Chmura, wielkie wojsko Nabuchodonozora, nadbiegające z wielką gwałtownością i bystrością, z którego pioruny, deszcze i grady nieszczęście miały przywalić Żydom. Ogień oznacza gniew Boski, albo króla Babilońskiego, albo spaleniemiasta i świątyni. Wóz boski zdaje się że jest symbolem chwały i potęgi bożej, a także Opatrzności, władzy i królestwa, którym Bóg, jakby woźnica wszystkiemi zarządza. Otaczają go cherubiny i cały poczet aniołów, gotowych i chętnych do spełnienia rozkazów jego. Cztery koła, czworo zwierząt, i cztery twarze obójga, oznaczają Opatrzność wszystkiemi częściami świata równie, dzielnie i trwale zarządzającą. Skrzydła rozciągnięte oznaczają jej gotowość; które zaś ciało osłaniają, okazują iż wiele ukrytém jest przed nami, co się Opatrzności dotyczy. Sługami wozu są cherubiny, których nazwa pochodzi od wiedzy y mądrości. Bo mądrość w Opatrzności i zarządzie pierwszeństwo trzyma. Opatrzność zaś owa ma cztery oblicza, bo silną jest jak lew; szybką i przenikliwą jak orzeł; słodką i miłą, jak człowiek; wytrwałą i cierpliwą, jak wół. Koło wśród koła oznacza związek wzajemny wszystkiego, którym Bóg w nieprzerwanym porządku, na podobieństwo koła jednoczy. Świątłość oznacza teży Opatrzności jasność, która w zarządzie wszystkiemi, porządku i sposobie jaśnieje. Albo, ów dziwny wóz jest wojennym wozem Boga, który zaprzężonym okazuje się Ezechielowi, żeby zrozumiał prorok, że Bóg rozniewianym jest na Żydom i ościenne narody, i że na ich ukaranie pośpiesza. A tak z wozu tego gromi Żydów r. 2 i 3; szle księgę Trenów r. 2, w. 9, i przepowiada upadek Jeruzolimy r. 45, 3 i t. d. Inne tłumaczenia obszerne, czytaj u Kornel. a Lapide, i Patrz Wujka w. 26.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Ezechiel prorok, z Joachimem królem wzięty był w niewolę do Babilonu, i tamże prorokował Żydom, pospołu z nim w niewolę będącym. Trzydziestego roku swego, a piątego od zaprowadzenia począł prorokować, niemal tegoż czasu w Chaldejskiej ziemi, którego Jeremiasz w Judzkiej ziemi prorokował: kapłanem też był jako i Jeremiasz. Opisuje widzenia swoje, grzechy żydowskiego ludu, skazę i zaś naprawę miasta Jeruzalem: a pod tą figurą, postanowienie Kościoła po wszystkich świecie przez Pana Chrystusa. Lecz początek i koniec ksiąg jego, jest ku wyrozumieniu bardzo trudny, dla wykładu widzenia dziwnego i rozmaitego, jemu z nieba pokazanego.

Roz. 1. w. 4. *Jako kształt mosiądzu.* Słowo żydowskie *Chasmal*, LXX przełożyli *ηλεκτρον Electrum*, co znaczy mosiądz, inni to zowią bursztynem, wszakże *Electrum* właśnie znaczy kruszec który ze złota i srebra bywa zmieszany, tak iż ma podobieństwo złota i srebra, temu podobny jest mosiądz. Gdzie się przypatrz, iż na opisanie rzeczy duchownych i niebieskich, Duch ś. używa rzeczy widzianych i cielesnych, abyśmy z tych widzianych poznawali niebieskie, których widzieć okiem cielesnym nie możemy. Jako to pięknie wyklada Dionisius Areopagita libro de coelesti Hierarchia cap. ultimo.

26. *Jako osoba człowieka na nią.* Widzenie to pierwsze znaczyło wcielenie P. Chrystusowe, i insze tajemnice które się w niem zamykają. A tak czworo tych bydłał znaczą czterech Ewangelistów, sobie we wszystkim podobnych i zgodnych, z których każdy ma twarz człowieka i orła, i wołu, i lwa, iż każdy z nich Pana Chrystusowe człowieczeństwo, Bóstwo, Mękę, i Zmartwychwstanie opisuje: a to za sprawą i natchnieniem Ducha Bożego. Koła cztery są, cztery części świata, które opowiadanie Ewangelii przyjęły. Podobieństwa ognia i jasnych rzeczy, znaczą rzeczy niebieskie i miłość gorącą: skrzydła jest *contemplatio* albo widzenie i uważanie rzeczy niebieskich. Ręce robotę w uczynkach dobrych. Osoba człowieka na stolicy jest Pan Chrystus, mający ogień wnetrzny Bóstwo, i zwierzchni człowieczeństwo ozdobione wielkimi darami.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O poselstwie Ezechiela od Boga do Żydów.

1. Haec visio similitudinis gloriae Domini, et vidi, et cecidi in faciem meam, et audivi vocem loquentis. Et dixit ad me: Fili hominis, sta super pedes tuos, et loquar tecum.

2. Et ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi, et statuit me supra pedes meos, et audivi loquentem ad me,

3. et dicentem: Fili hominis, mitto ego te ad filios Israel, ad gentes apostatrices, quae recesserunt a me: ipsi et patres eorum praevaricati sunt pactum meum usque ad diem hanc.

4. Et filii dura facie et indomabili corde sunt, ad quos ego mitto te, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus:

5. Si forte vel ipsi audiant, et si forte quiescant, quoniam domus exasperans est, et scient, quia propheta fuerit in medio eorum.

6. Tu ergo, fili hominis, ne timeas eos, neque sermones eorum metuas, quoniam increduli et subversores sunt tecum, et cum scorpionibus habitas: verba eorum ne timeas, et vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est.

7. Loqueris ergo verba mea ad eos, si forte audiant et quiescant, quoniam irritatores sunt.

1. To widzenie podobieństwa chwały Pańskiej, y widziałem y upadłem na oblicze swe, y usłyszałem głos mówiącego. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, stań na nogi twe, a będę mówił z tobą.

2. Y wszedł w mię duch potym iako wyrzekł do mnie, y postawił mię na nogi moje, y słyszałem mówiącego do mnie,

3. y rzekącego: Synu człowieczy, posyłam ia ciebie do synów Izraelowych, do narodów odstępných, które odstąpiły odemnie: sami y oycowie ich przestąpili przymierze moje aż do dnia tego.

4. Y synowie twardey twarzy, y nieukróconego serca są, do których ia ciebie posyłam: a rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg:

5. Jeśli snadź abo ci usłuchają, y jeśli snadź zaniechają, bo domem drażniącym iest, y będą wiedzieć, że prorok był w pośrodku ich.

6. A tak ty synu człowieczy nie bój się ich, ani się mów ich lękay, bo niewiernicy y przewrótnicy są z tobą, a z niedźwiadkami mieszkasz: słów ich nie bój się, a oblicza ich nie strachay się, bo dóm drażniący iest.

7. A tak będziesz mówił słowa moje do nich, jeśli snadź usłyszą, a przestaną, bo drażniący są.

R. 2.—1. *Upadłem na oblicze.* Wielkim podziwem tak znakomitego widzenia przerażony, i żeby m uczył Pana na stolicy siedzącego. — *Głos mówiącego.* Boga z tronu przemawiającego. — *Synu człowieczy.* Jest toż samo, jak gdyby rzekł: O człowiecze! Tak nazwan Ezechiel dla różnicy, bo wtenczas był między aniołami. Inni sądzą, że dla tego nazwany synem człowieczym, żeby nie uważał siebie za coś wyższego od człowieka, z powodu wielkości widzenia. — *Stań na nogi twe.* Powstań, odzyszcz przytomność którąś utracił, żebyś zrozumiał, co ci mam powiedzieć. P. W.

2. *Wszedł w mię duch.* Nie tylko przytomność i siły odzyskałem, lecz i moc Boża wsparła mię.

3. *Do synów Izraelowych.* Do Żydów, którzy są w Chaldei niewolnikami, albo i do tych także, którzy

pozostali byli w Jeruzalem. Nie dla tego żeby miał udać się do Jerozolimy, lecz żeby z nimi przez pismo porozumiał się i oznajmił co Pan powiedziały. — *Do narodów odstępných.* Żydów przeniewierzonych i nieposłusznych prawu Bożemu i zbawiennym upomnieniem proroków.

5. *Drażniącym.* Lud buntowniczy i uparty, i przez to drażniący mię i do gniewu pobudzający. — *I będą wiedzieć że prorok.* Jeśli usłuchać nie zechcą, będą niewymówionymi, i zrozumieć będą mogli że z własnej winy giną; bo ja posłałem upominających proroków, którzyby ich od zbrodni odwoływali. P. W.

6. *Przewrótnicy.* Po innych złą nauka i przykładem skażonych obyczajów psują i gubią. — *Z niedźwiadkami mieszkasz.* Pomiedzy złośliwymi ludźmi żyjesz.

7. *Przestaną.* Grzeszyć zaprzestaną.

8. Tu autem, fili hominis, audi, quaecumque loquor ad te, et noli esse exasperans, sicut domus exasperatrix est: aperi os tuum et comede, quaecumque ego do tibi.

9. Et vidi, et ecce manus missa ad me, in qua erat involutus liber; et expandit illum coram me, qui erat scriptus intus et foris; et scriptae erant in eo lamentationes, et carmen, et vae. (*Apoc. 5, 1.*)

8. A ty synu człowieczy słuchaj co ja mówię do ciebie, nie bądź drażniącym, iako dóm drażniący jest: otwórz usta twoje, a jedz, co ja daję tobie.

9. Y użyżzałem, ano ręka ściagniona ku mnie, w których były zwinięte księgi; y rozwinęła je przedemna, które były popisane wewnątrz y z wierzchu; a napisano na nich narzekanie, y pieśń, y biadę.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Synu człowieczy.* Między inszemi proroki najczęściej Ezechiela zowie synem człowieczym, czego wiele przyczyn dają inszy, ale ta może być najsluszniejsza, którą Rabbi Abraham daje pisząc, iż Ezechiel zawždy z anioły gadał: aby go tedy rozeznać od aniołów, którzy się zdali człowiekiem być ale nie byli, zwali go synem człowieczym, bo nie on sam siebie, ale anieli go tak zwali.

5. *Jeśli snać usłuchają, i jeśli snać zaniechają.* Nie mówi tego Bóg, jakoby nie miał wiedzieć, jeśli Żydowie mieli proroka usłuchać, gdyż Bóg wszystko wie, i żadnej u niego wątpliwości nie masz. Ale używa podczas tych słów wątpliwych, dla dwu przyczyn, jako pisze Grzegorz ś. Homil. 9, in Ezechiel. Naprzód, aby pokazał że ludzie mają *liberum Arbitrium*, albo wolną wolą, i nikomu w tém Bóg gwałtu nie czyni, chocia wie co się ma dziać, przecię wolno każdemu czynić co chce. Przytym chciał to pokazać, iż niewiele tych miało być, którzyby proroka usłuchali. Tak uczą Chrisost. i Hieron. Comment. in Mat. 21.

9. *Napisano na nich narzekanie i pieśń i biadę.* W Piśmie ś. Lamentacye i płacz jest tych, którzy pokutują, jako Samuel Saula, i Paweł ś. Koryntyan płakali chcąc ich zbawić. Pieśń jest nad sprawiedliwymi. Psal. 95 i 97. *Vae*, albo biada tym którzy niechcąc pokutować w grzechach swoich idą na wieczne potępienie. Hieron. in Ezechiel.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O spożyciu księgi przez Ezechiela, posłannictwie jego do ludu, i t. d.

1. Et dixit ad me: Fili hominis, quodcumque inveneris, comede: comede volumen istud, et vadens loquere ad filios Israel.

2. Et aperui os meum, et cibavit me volumine illo,

3. et dixit ad me: Fili hominis, venter tuus comedet, et viscera tua complebuntur volumine isto, quod ego do tibi. Et comedi illud; et factum est in ore meo, sicut mel dulce. (*Apoc. 10, 9.*)

4. Et dixit ad me: Fili hominis, vade ad domum Israel, et loqueris verba mea ad eos.

5. Non enim ad populum profundi sermonis et ignotae linguae, tu mitteris ad domum Israel,

6. neque ad populos multos profundi sermonis et ignotae linguae, quorum non possis audire sermones: et si ad illos mittereris, ipsi audirent te.

7. Domus autem Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me: omnis quippe domus Israel atrita fronte est et duro corde.

8. *Drażniącym.* Sprzecznym, nie sprzeciwiaj się Duchowi ś. jak oni się sprzeciwiają. — *Dom drażniący.* Patrz w 5.—*Jedz.* T. j. co słyszysz i widzisz, przyjm do serca, i rozmyślaj, żebyś dobrze zrozumiał, a z uczuciem i gorącością ducha, potem ludowi ogłosił.

9. *Rozwinęła.* Żebym proroctwo w niej napisane zrozumiał. — *Popisane wewnątrz i z wierzchu.* Na obu stronach pargaminu. — *Biada.* Oznacza jęk głośny, i uderzenie w piersi z wyrzekaniem. P. W.

R. 3.—1. *Rzekł do mnie.* Pan, który na wozie siedział.—*Cokolwiek najdziesz.* W ręku mojem. Rozumie zwój, o którym powiedział.—*Zjedz.* P. W.

2. *Nakarmił mię onemi księgami.* Włożył je w usta i dał do przełknięcia.

3. *Brzuch twój jeść będzie.* Jeśli brzuch twój jeść będzie, wewnętrzności twoje nasyca się i tak się napełnią, że wystarczy ci przedmiotu do prorokowania; nic nie

1. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, cokolwiek najdziesz zjedz: zjedz te księgi, a szedłszy mów do synów Izraelowych.

2. Y otworzyłem usta moje, y nakarmił mię onemi księgami,

3. y rzekł do mnie: Synu człowieczy, brzuch twój jeść będzie, a trzewa twoje napełnią się temi księgami, które ja daję tobie. Y zjadłem ie; a były w usciech moich iako miód słodkie.

4. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, idź do domu Izraelowego, a będziesz mówił słowa moje do nich.

5. Bo nie do ludu głębokiéy mowy, a nieznaomego ięzyka, posyłaia cię do domu Izraelskiego,

6. ani do narodów mnogich głębokiéy mowy, y nieznaomego ięzyka, którychbyś mów słyszeć nie mógł: y choćbyś do nich był posłany, oniby cię usłuchali.

7. Lecz dóm Izraelów nie chcą cię słuchać, iż mnie słuchać nie chcą: bo wszystek dóm Izraelów jest przetarte go czola, y twardego serca.

pozostanie ci do pragnienia.—*Zjadłem.* Zdało się mnie żem zjadł.—*Były w usciech moich jako miód słodkie.* Zdaje się, że zamilcza drugą część myśli; jakoby rzekł: w ustach moich były słodkie jako miód; lecz we wnętrznościach moich były gorzkie jak żółć. Tak samo było i że ś. Janem, Objaw. 10, 9 i 10. Znaczy, że urząd proroczy z początku słodkim się wydaje, gdy się z rak Boskich przyjmuje; lecz później jest gorzkim i trudnym, gdy prorok albo bywa kamienowanym, albo piłowanym, albo mieczem zabitym.

5. *Głębokiéy mowy.* Patrz Wujka.

6. *Narodów mnogich.* Oddalonych, różnych i różnego języka. Zlekka wskazuje, że to miał kiedyś uczynić w powołaniu apostołów, i że znajdzie takich, którzy usłuchają.—*Mów słyszeć.* Rozumieć język, mowę.—*Cię usłuchali.* Żeby opowiadania twego słuchali, i uczyniłym też żeby mowę rozumieli.

8. Ecce, dedi faciem tuam valentorem faciebus eorum, et frontem tuam duriosem frontibus eorum.

9. Ut adamantem et ut silicem dedi faciem tuam, ne timeas eos, neque metuas a facie eorum, quia domus exasperans est.

10. Et dixit ad me: Fili hominis, omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, et auribus tuis audi,

11. et vade, ingredere ad transmigracionem, ad filios populi tui, et loqueris ad eos, et dices eis: Haec dicit Dominus Deus: Si forte audiant et quiescant.

12. Et assumpsit me spiritus, et audivi post me vocem commotionis magnae: Benedicta gloria Domini de loco suo;

13. et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, et vocem rotarum sequentium animalia, et vocem commotionis magnae.

14. Spiritus quoque levavit me, et assumpsit me, et abii amarus in indignatione spiritus mei; manus enim Domini erat mecum, confortans me.

15. Et veni ad transmigracionem, ad acervum novarum frugum, ad eos, qui habitabant juxta flumen Chobar, et sedi, ubi illi sedebant, et mansi ibi septem diebus moerens in medio eorum.

16. Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me, dicens:

17. Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, et audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me. (*Infr. 33, 7.*)

18. Si, dicente me ad impium: Morte morieris, non annuntiaveris ei, neque locutus fueris, ut avertatur a via sua impia, et vivat: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram.

19. Si autem tu annuntiaveris impio, et ille non fuerit conversus ab impietate sua et a via sua impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.

20. Sed et si conversus justus a justitia sua fuerit, et fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo: ipse morietur, quia non annuntiasti ei,

8. Otoż dałem twarz twoją większą niż twarze ich, y czoło twoje twardsze niż czoła ich.

9. Jako diament y jako krzemień dałem twarz twoją, nie bój się ich, ani się lękay twarzy ich, bo dóm drżący jest.

10. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, wszystkie mowy moje, które ja mówię do ciebie, bierz do serca swego, a słuchay uszyma swemi,

11. a idź wnidź do zaprowadzenia, do synów ludu twego, a rzeczesz do nich, y powiesz im: To mówi Pan Bóg: Jeśli snadź usłyszą a przestaną.

12. Y wziął mię duch, y usłyszałem za sobą głos wzruszenia wielkiego: Błogosławiona chwala Pańska z miejsca tego;

13. y głos skrzydeł zwierząt łukających iedno o drugie, y głos kół idących za zwierzęty, y głos wzruszenia wielkiego.

14. Duch też podniósł mię, y wziął mię, y poszedłem z gorzkością w rozniewaniu ducha mego: bo ręka Pańska była ze mną posilając mię.

15. Y przyszedłem do zaprowadzenia, do stogu nowego zboża, do tych, którzy mieszkali nad rzeką Chobar, y siadłem gdzie oni siedzieli: y mieszkalem tam siedm dni, smęcąc się w pośrodku ich.

16. A gdy minęło siedm dni, stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

17. Synu człowieczy, dałem cię stróżem domowi Izraelowemu, y będziesz słuchał z ust moich słowa, y powiesz im odemnie.

18. Jeśli gdy ja rzeknę niezbożnemu: Śmiercią umrzesz, nie opowiesz mu, ani mu rzeczesz aby się odwrócił od drogi swęj niezbożney, y żył: on niezbożny w niezbożności swęj umrze, a krwie jego z ręki twęj szukać będę.

19. A jeśli ty opowiesz niezbożnemu, a on się nie nawróci od niezbożności swoiey, y od drogi swęj niezbożney: on w nieprawości swęj umrze, a ty wybawileś duszę swoję.

20. Lecz y sprawiedliwy jeśli się nawróci od sprawiedliwości swęj, a będzie czynił nieprawość, położę zawadę przed nim; onci umrze, żeś mu nie

8. *Twardsze.* Żebyś był mocnym i nieustraszonym.

9. *Jako diament.* Którego twardość uważała się za niezłomną, zkąd i nazwę odebrał.

11. *Do zaprowadzenia.* Do twoich współobywateli, którzy z tobą przyszli do Babilonu. Albo raczej zaprowadzeniem nazywa przez antycypacyą tych, którzy jeszcze w Jeruzolimie byli, a wkrótce potem mieli wyjść do Babilonu.

12. *Wziął mię duch.* Moc boska, albo duch anielski zmusił, a może też ociągającego się zaniósł na miejsce, gdzie zostawił Żydów, którzy z nim wyszli byli do Babilonu.—*Wzruszenia wielkiego.* Szumu: już to wiatru burzliwego, który powietrze gwałtownie poruszał, już wreszcie cherubinów, którzy wielkim głosem wołali.

—*Błogosławiona chwala Pańska.* T. j. chwalebny wóz Boski i sama wielkość Boga, chwalebnie na nim zasiadająca.—*Z miejsca jego.* Która z miejsca swojego ustępuje, i więcej oglądać siebie nie dozwala.

14. *Podniósł mię, i wziął mię.*— Patrz w. 12. Nieoznacza żeby znowu był podniesionym, lecz to co powiedział był ogółowie i przez antycypacyą, teraz powtarza obszerniej i jaśniej.— *Z gorzkością w roznie-*

waniu ducha. Zapalony gorliwością Bożą, wnętrzością trawiając.—*Bo ręka Pańska.* Bo gwałtowny duch proctwa zmuszał mię. Albo, ręka Pańska, t. j. siła i pomoc Boża umęźniała mnie, żebym uległ i przepowiedać zaczął.

15. *Zaprowadzenia.* Patrz w. 11.— *Do stogu nowego zboża.* Jest-to imię własne miejsca, *tel abib*; i dla tego tłumacz chaldejski niezmienionem zostawił. Może w tém miejscu, blisko bojowiska zbożowego, byli zatrzymani Żydzi od Chaldejczyków.— *Siadłem.* Mieszkalem.— *Smęcąc się.* W hebr. *podziwiając*, t. j. tak wielką kłeskę, z takim uporem ludu.

17. *Stróżem.* Postanowiłem cię nauczycielem i prorokiem wśród Izraela, ażebyś słowa które posłyszysz ode mnie, w mojem imieniu im opowiedział.

18. *Gdy ja rzeknę niezbożnemu.* Jeśli rozkażę tobie, żebyś niezbożnemu powiedział.— *W niezbożności.* Dla niezbożności.— *Krwie.* T. j. śmierci, jakoby rzekł: jego zgubę na twojej pomszczę głowie.

20. *Wróci się od sprawiedliwości.* Wstecz się obróciwszy, sprawiedliwość porzuci.— *Położę zawadę przed nim.* Dozwolę żeby położoną była zawada przed nogami

in peccato suo morietur, et non erunt in memoria justitiae ejus, quas fecit: sanguinem vero ejus de manu tua requiram.

21. Si autem tu annuntiaveris justo, ut non peccet justus, et ille non peccaverit: vivens vivet, quia annuntias ei, et tu animam tuam liberasti.

22. Et facta est super me manus Domini, et dixit ad me: Surgens egredere in campum, et ibi loquar tecum.

23. Et surgens egressus sum in campum; et ecce ibi gloria Domini stabat quasi gloria, quam vidi juxta fluvium Chobar; et cecidi in faciem meam. (*Supr.* 1, 3).

24. Et ingressus est in me spiritus, et statuit me super pedes meos, et locutus est mihi, et dixit ad me: Ingredere, et includere in medio domus tuae.

25. Et tu, fili hominis, ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te in eis, et non egredieris de medio eorum.

26. Et linguam tuam adhaerere faciam palato tuo, et eris mutus, nec quasi vir objurgans, quia domus exasperans est.

27. Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat, et qui quiescit, quiescat, quia domus exasperans est.

opowiedział, w grzechu swoim umrze, a nie będą w pamięci sprawiedliwości jego, które czynił: lecz krwi jego z ręki twę szukać będę.

21. Ale jeśli ty opowiesz sprawiedliwemu, żeby nie grzeszył sprawiedliwy, a on nie będzie grzeszył: żywiąc żyć będzie, żeś mu opowiedział, a tyś wyzwolił duszę swoją.

22. Y stała się nademną ręka Pańska, y rzekł do mnie: Wstawszy wynidź na pole, a tam będę mówił z tobą.

23. Y wstawszy szedłem na pole, a oto tam stała chwała Pańska, iako chwała, którąm widział nad rzeką Chobar; y padłem na oblicze moje.

24. Y wstąpił w mię duch, y postawił mię na nogach moich, y mówił zemną, y rzekł mi: Wnidź, a zamknij się w pośrodku domu twego.

25. A ty synu człowieczy, oto dane są na cię powrozy, y zwiążą cię nimi, y nie wynidziesz z pośrodku ich.

26. A uczynię że język twój przylgnie do podniebienia twego, y będziesz niemy, a nie iako mąż strofujący: bo dóm drażniący iest.

27. A gdy z tobą mówić będę, otworzę usta twoie, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Kto słucha, niech słucha; a kto zaniechawa, niech zaniechawa; bo dóm drażniący iest.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. Zjedz te księgi. Dla tego mu kazał zjeść te księgi, aby dał znać, iż wszystko co w nich było, miał prorok mieć w dobrej pamięci; i aby nauczył, iż trzeba pierwéj słowo Boże umieć, i w żołądku pilnego rozmyślenia i zachowania to strawić, niż inszych poczniemy z rozkazania Bożego uczyć. Bo co komu nie smakuje, jako to ma drugiemu zalecić?

5. *Bo nie do ludu głębokiej mowy.* To jest, nie posyłam cię do ludzi uczonych i wymownych, jakowi byli Grekowie, którzy wielką i wymowną nauką słynełi, ale do Hebrejczyków, których mowy jesteś świadom.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O odrysowaniu Jerozolimy na cegle, pożywaniu chleba pieczonego na gnoju, i t. d.

1. Et tu, fili hominis, sume tibi laterem, et ponas eum coram te, et describes in eo civitatem Jerusalem.

jego, o którąby się potknął i w nieszczęście wpadł jakie. Zawada tutaj może oznaczać nie powód winy, lecz kary.—*Sprawiedliwości.* Uczynki sprawiedliwe.

21. *Żywiąc żyć będzie.* Zaiście żyć będzie, bezpieczny od śmierci.—*Tyś wyzwolił duszę swoją.* Dopełniłeś powinności swojej.

22. *Ręka Pańska.* Patrz r. 1, w. 3.

23. *Na pole.* Gdzie pokój, pustynia, milczenie i dla tego umysł zdolniejszy do rozmyślenia i widzenia. — *Chwała Pańska.* Znoum potwarza się toż samo widzenie, które w r. 1 opisał.

24. *Zamknij się w pośrodku domu twego.* To rozkazano uczynić, żeby naprzód usłyszał od Boga, co miał powiedzieć, zanim rozpocznie ludowi ogłaszać; i tak aż do r. 11 w. 24 nie nie ogłasza, lecz tylko słucha i patrzy co mu Bóg albo mówi, albo okazuje.

25. *Dane są na cię powrozy.* Wkładają się więzy na ciebie, żebyś z domu wyjść nie mógł, ani obcować z innymi, zanim ujrzyś wszystko co widzieć ci trzeba, i usłyszysz co słyszeć należy. Podobna do prawdy że łącznie z temi słowy, włożone zostały łańcuchy na proro-

1. A ty synu człowieczy, weźmi sobie cegłę, a położysz ją przed sobą, y wyrysujesz na niéj miasto Jeruzalem.

ka. Niektórzy mniemają, że krewni Ezechiela związali go dla tego, że go uznali za obłąkanego, widząc go tak zamyślonym, jakby odurzonym i unikającym ludzi.

26. *Język twój.* Nie tylko nogi twe zwiążę, żebyś wychodzić nie mógł, ale i język żebyś nie mógł ani rozmawiać z tymi którzy do domu twego przyjdą, ani strofować ich, nazywając ich narodem drażniącym Boga i do pomsty wyzywającym.

27. *A gdy z tobą mówić będę.* Gdy ci wskażę czas mówienia, i gdy usta zamknięte przeze mnie otworzę tobie, natenczas mówić zaczniesz, i powiesz, to coś widział i słyszał.—*Kto słucha, niech słucha.* Są to słowa Boga, i znaczą: Kto zechce tego słuchać, usłysz, a kto nie zechce, nie usłysz, lecz z własną szkodą.—*Bo dom drażniący.* Bo wiem iż wielu nie usłucha, gdyż dom drażniący jest, uporny i buntowny.

R. 4.—1. *Cegły.* Jeszcze nie wypaloną w ogniu i nie-stwardniałą, na której rylcem żelaznym narysuj miasto Jeruzalem, i w około niego obłężenie, t. j. obóz i narzędzia obłężnicze Chaldejczyków.

2. Et ordinabis adversus eam obsidionem, et aedificabis munitiones, et comportabis aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arietes in gyro.

3. Et tu sume tibi sartagine[m] ferream, et pones eam in murum ferreum inter te et inter civitatem, et obfirmabis faciem tuam ad eam, et erit in obsidionem, et circumdabis eam: signum est domui Israel.

4. Et tu dormies super latus tuum sinistrum, et pones iniquitates domus Israel super eo numero dierum, quibus dormies super illud, et assumes iniquitatem eorum.

5. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos et nonaginta dies, et portabis iniquitatem domus Israel.

6. Et cum compleveris haec, dormies super latus tuum dexterum secundo, et assumes iniquitatem domus Juda quadraginta diebus: diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. (*Num. 14, 34*).

7. Et ad obsidionem Jerusalem convertes faciem tuam, et brachium tuum erit extentum, et propheta[m] adversus eam.

8. Ecce, circumdedi te vinculis, et non te convertes a latere tuo in latus aliud, donec compleas dies obsidionis tuae.

2. Y sporządzisz przeciw niemu oblężenie, a zbudujesz baszty, y usypiesz wał, y położysz przeciwko niemu obozy, y postawisz tarany wkóło.

3. A ty weźmi sobie panew żelazną, y postawisz ją miasto muru żelaznego między tobą a między miastem, a umocnisz twarz twoją przeciw niemu, y będzie oblężone, y obtoczysz ie: znak iest domowi Izraelowemu.

4. A ty będziesz spał na bok twój lewy, y włożysz nieprawości domu Izraelowego nań, wedle liczby dniów, których spać będziesz na nim, y przyjmiesz nieprawości ich.

5. A ia dałem tobie lata nieprawości ich, wedle liczby dni, trzysta y dziewięćdziesiąt dni, y poniesiesz nieprawość domu Izraelowego.

6. A dokonawszy tego, będziesz spał na bok twój prawy powtórę, y weźmiesz nieprawość domu Judzkiego czterdzieści dni: dzień za rok, dzień mówię za rok dałem tobie.

7. A do oblężenia Jeruzalem obrócisz twarz twoją, a ramię twoje będzie wyciągnięone, y będziesz prorokował przeciw niemu.

8. Otom cię obtoczył powrozami, y nie obrócisz się z boku twego na drugi bok, aż wypełnisz dni oblężenia twego.

2. *Oblężenie.* Po hebr. *dig*, wyraz ten oznacza więź drewnianą, na której wierzchołku ustawiały się kusze i inne wojenne narzędzia.

3. *Weźmij sobie panew żelazną.* Zdaje się, że istotnie Ezechiel wziął panew, a nie na cegle rysował. Nadto panew pomiędzy prorokiem, osobą Boską wyobrażającym, i miastem środkującą, oznacza jakby mur żelazny, postawiony pomiędzy Bogiem i Żydami, i że wyrok zguby przeciw nim ogłoszony, bynajmniej odwołanym być nie może: zdaje się że oznaczają się też grzechy Żydów pomiędzy nimi i Bogiem środkujące, twardsze od żelaza i od sadzy brudniejsze. Tak Izajasz 59, 2 rzekł: *Nieprawości wasze rozdzieliły między wami a między Bogiem waszym.* Wreszcie panew żelazna oznacza, że miasto miało być spalonym, a obywatele najmocniej trapionymi i jakby skwarzonymi. — *Umocnisz twarz twoją przeciw niemu.* Z obliczem rozgniewanem będziesz patrzył tak na panew, jako i na miasto. Ta sroga surowość oblicza znaczy gniew Boga i nieprzyjaciół oblegających Jeruzolimę. — *Znak iest domowi Izraelowemu.* To wyobrażenie i rysunek Jeruzolimy oblężonej znaczy, że miasto to wkrótce rzeczywiście oblężonem zostanie. Pod imieniem Izraela rozumie Żydów, którzy jeszcze na ojczystej ziemi mieszkali; dzie sięć bowiem pokoleń które zwykle imieniem Izraela mianują się, pierwój do Assyrii uprowadzone zostały.

4. *Będziesz spał.* Będziesz leżał, położysz się; bardzo jest trudno i przyko na jednym i tymże boku zawsze leżeć; dla tegoż przez leżenie na boku rozumie się kara i więzienie; bo ci którzy są więźniami nie mogą się tu i ówdzie obracać. Znaczy też oblegających Chaldejczyków prace i utrapienia; bo prorok może przedstawiać osobę tak oblężonych, jako też i oblegających. Że rzeczywiście, a nie przez wyobraźnię widzenia, jak sądzą niektórzy, leżał Ezechiel, okazuje się z w, 12 następ. gdzie się pokazuje, że rzeczywiście on tak leżał przed ich oczyma. — *Bok lewy.* Oznacza Samaryą i dzie sięć pokoleń, które były w ziemi obiecanej po lewej stronie. Patrz niżej r. 16, w. 46. — Albo, bok lewy oznacza dzie sięć pokoleń, a prawy Judeę, że Judea była godniejszą, bo w niej znajdowało się królestwo i kapłaństwo. — *Włożysz nieprawości.* Żebyś tak leżąc zno-

sił przez dni 390, albo raczej znosząc przedstawiał karę grzechów Żydom należną, bo nieprawość, w przeźnośni, bierze się za karę nieprawości. — *Przyjmiesz nieprawości ich.* Zniesiesz, wytrzymasz karę ich grzechom należną, i razem błagać będziesz o wyjednanie przebaczenia dla nich.

5. *Dałem tobie lata.* Za 390 lat nieprawości Izraelitów, daję tobie karę leżenia przez dni 390; a za 40 lat grzechów Judy, leżeć będziesz na prawym boku tyleż, t. j. dni 40.

6. *Dzień za rok.* Patrz Wujka.

7. *Do oblężenia Jeruzalem.* W tém leżeniu twojem na cegle, na której wyrysowałeś oblężenie Jeruzolimy, wzrok utkwisz, żebyś okazał że to wszystko co czynisz, jest figurą najciślejszego oblężenia Jeruzalem, przez które zostanie zdobytym i spalonym. A tak dni 390, są dniami przez które trwało oblężenie Jeruzolimy: dni 40 oznaczają czas zburzenia i spustoszenia jej. Nadto dni 390 oznaczają tyleż lat grzechów i nieprawości Izraela, przez które gniew boski wyzywali. Tyle lat rachuje się od upadku Salomona, do uprowadzenia dziesięciu pokoleń przez Salmanasara, w skutek którego członkowie tych pokoleń przestali być narodem: dni zaś 40 oznaczają tyleż lat w ciągu których zbrodnie Manassesa króla Judzkiego trwały. — *Będzie wyciągnięone.* Zwycząjem walczącego, abyś oznaczył przyszlą walkę nieprzyjaciół przeciw Jeruzolimy. W hebr. *obnażone*, bo starożytni zwykli wojować z obnażonemi barkami, co i dziś czynią Afrykanie i inne dzikie narody. — *Będziesz prorokował.* Nie słowy, gdyż był niemym, jak pokazuje się z r. 3, w. 26, lecz temi sprawami, t. j. tobą samym, i twojem sprawowaniem się wyrazisz Boga walczącego przeciw Jeruzalem, przez Chaldejczyków.

8. *Otom cię otoczył powrozami.* Albo przez krewnych nałożonemi więzami, jakby na obłąkanego; albo z rozkazu Boga, żeby trwał nieruchomiej, jak chcą niektórzy. Wreszcie prorok przedstawia tu osobę miasta i obywateli, którzy mieli być rychło oblężonymi i związanymi. — *Dni oblężenia.* Rozumie owe dni 390 o których w. 5.

9. Et tu sume tibi frumentum et hordeum, et fabam et lentem, et milium et viciam, et mittes ea in vas unum, et facies tibi panes numero dierum, quibus dormies super latus tuum: trecentis et nonaginta diebus comedes illud.

10. Cibus autem tuus, quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die: a tempore usque ad tempus comedes illud.

11. Et aquam in mensura bibes, sextam partem hin: a tempore usque ad tempus bibes illud.

12. Et quasi subcineritium hordeaceum comedes illud, et stercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum.

13. Et dixit Dominus: Sic comedent filii Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas ejectionem eos. (*Osc. 9, 4*).

14. Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ecce, anima mea non est polluta, et morticinum et laceratum a bestiis non comedi ab infantia mea usque nunc, et non est ingressa in os meum omnis caro immunda.

15. Et dixit ad me: Ecce, dedi tibi fimum bouum pro stercore humanis, et facies panem tuum in eo.

16. Et dixit ad me: Fili hominis, ecce, ego conteram baculum panis in Jerusalem, et comedent panem in pondere et in sollicitudine, et aquam in mensura et in angustia bibent, (*Infr. 5. 16*).

17. ut deficientibus pane et aqua corrumpat unusquisque ad fratrem suum, et contabescant in iniquitatibus suis.

9. A ty nabierz sobie pszenice, y ięczmienia, y bobu, y soczewice, y iagiel, y wyki, y włożysz je w naczynie jedno, y naczynisz sobie chleba według liczby dni, przez które będziesz spał na boku twoim: przez trzysta y dziewięćdziesiąt dni będziesz ji iadł.

10. A strawa twoja, którą ieść będziesz, będzie ważyć dwadzieścia syklów na dzień: od czasu aż do czasu ieść to będziesz.

11. Y wody w miarę napijać się będziesz, szóstą część hinu: od czasu aż do czasu pić to będziesz.

12. A iako podpłomyk ięczmienny ieść ji będziesz, a łajnem, które wychodzi z człowieka nakryjesz ji przed ich oczyma.

13. Y rzekł Pan: Tak będą ieść synowie Izraelowi chleb swój nieczysty między narody, do których ie wyrzucę.

14. Y rzekłem: A, a, a, Panie Boże: Oto dusza moja nie iest splugawiona, a ścierwu y utarganego od zwierzów nie iadłem z dzieciństwa mego aż dotąd, ani wchodziło do ust moich żadne mięso nieczyste.

15. Y rzekł do mnie: Otoż dałem ci gnój wołowy miasto gnoiu czlowieczego, że uczynisz chleb twój w nim.

16. Y rzekł do mnie: Synu czlowieczy, oto ia złamię laskę chleba w Jerusalem, y będą ieść chleb pod wagą, y w frasunku, a wodę pod miarą, y w ucisku pić będą,

17. żeby gdy nie stanie chleba y wody, upadł każdy na brata swego, y poschnęli w nieprawościach swoich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 6. *Dzień za rok dałem tobie*. Nie zowie tu Pismo dnia rokiem, albo roku dniem, bochy tak był musiał leżeć na jeden bok lewy, przez lat 390. Ale to nie mogło być, bo nie żył Ezechiel tak długo. A tak tu rozumie prawdziwe dni nie lata: a gdy przydaje iż mu te dni za lata są dane, to się rozumie iż one dni 390, przez które spał Ezechiel, były znakiem onego spania Bożego, kiedy Bóg cierpliwie znosił grzechy Izraelitów przez lat 390.

9. *A ty nabierz*. To wszystko nic innego nie oznacza, jak głód, który ucierpi miasto obłożone. W miastach obłożonych nie pieką chleba z samej pszenicy, lecz z różnego ziarna zmieszanego, żeby na dłużej pokarmu wystarczyło.—*Liczby dni*. T. j. 390, stosownie do czasu przez który na lewym boku leżeć będziesz; przez 40 zaś, kiedy leżeć będziesz na prawym boku.

10. *Dwadzieścia syklów*. Które stanowią uncij dziesięć, pokarmem tym raczej tylko przeciągnąć można życie, nie zaś je utrzymywać.

11. *Szóstą część hinu*. Szósta część hinu stanowi czterdzieście uncij wody.

12. *A jako podpłomyk*. I to ściągą się do tego, żeby okazał największy niedostatek wszystkiego. Zwykli bowiem obłożeni, gdy są bardzo biednymi, używać chleba podpłomykowego, pieczonego nie na węglach drzewnych, lecz na gnoju wołów i innych zwierząt, co i dziś bywa w niektórych miejscach, dla braku dREW.—*Z łajnem które wychodzi*. Pod popiołem ludzkiego łajna.—*Przed ich oczyma*. Izraelitów, gdy oni obaczą, żeby pod tym znakiem widzieli przyszłą swoją nędzę.

13. *Chleb... nieczysty*. Skalani, bo gnojem upieczo-

ny.—*Między narody*. W niewoli.

14. *Dusza moja nie jest splugawiona*. Nigdy ja rzeczy tak plugawych nie jadłem, ani się pokarmem tak obrzydliwym nie skalałem.—*Ścierwu*. T. j. jak ś. Hieronim tłumaczy, co bez przelania krwi traci życie.—*Utarganego od zwierzów*. Oboje, t. j. tak ścierwo, jako i od zwierząt rozszarpane, nieczystym było według prawa Lewit. r. 11, 24, 17, 15.

15. *Dałem ci gnój wołowy*. Pozwalam, żebyś do upieczenia chleba używał zamiast łajna ludzkiego, wołowego gnoju.

16. *I rzekł*. Powyższą figurę chleba w gnoju pieczonego wyjaśnia.—*Złamię laskę chleba*. Wyrażenie hebrajskie, gązie chleb nazywa się kijem albo laską, gdyż jakby kijem, ciało chlebem się podtrzymuje. Myśl ta: odbiorę chleb, a głód zeszę.—*Chleb pod wagą*. Jak bywa zwykle przy obłożeniu.

17. *Upadł... na brata swego*. Jeden tu, drugi ówdzie obok współobywateli swoich, upadłby głodem wyniszczony.—*Poschnęli*. Od głodu poschnęli i zgnili, gdy z tego zaraza nastąpi.—*W nieprawościach*. Dla nieprawości.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O goleniu włosów na głowie i brodzie, i znaczeniu tego.

1. Et, tu fili hominis, sume tibi gladium acutum, radentem pilos, et assumes eum, et duces per caput tuum, et per barbam tuam, et assumes tibi stateram ponderis, et divides eos.

2. Tertiam partem igni combures in medio civitatis, juxta completionem dierum obsidionis, et assumes tertiam partem, et concides gladio in circuitu ejus: tertiam vero aliam disperges in ventum, et gladium nudabo post eos.

3. Et sumes inde parvum numerum, et ligabis eos in summitate pallii tui.

4. Et ex eis rursum tolles, et projicies eos in medio ignis, et combures eos igni, et ex eo egredietur ignis in omnem domum Israel.

5. Haec dicit Dominus Deus: Ista est Jerusalem: in medio gentium posui eam, et in circuitu ejus terras.

6. Et contempsit judicium meum, ut plus esset impia, quam gentes: et praecepta mea ultra, quam terrae, quae in circuitu ejus sunt: judicium enim meum projecerunt, et in praeceptis meis non ambulaverunt.

7. Idcirco haec dicit Dominus Deus: Quia superastis gentes, quae in circuitu vestro sunt, et in praeceptis meis non ambulastis, et judicium meum non fecistis, et juxta judicium gentium, quae in circuitu vestro sunt, non estis operati:

8. ideo haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, et ipse ego faciam in medio tui judicium in oculis gentium:

9. et faciam in te, quod non feci, et quibus

R. 5.—1. *Miecz... golący włosy.* Brzytwę, jak jest w hebr. — *Szale wagi.* Sprawiedliwej i doświadczonej wagi. Miecz oznacza gniew boski; waga zaś sąd i Opatrzność boską różnych ludzi różnymi sposobami karzącą.

2. *Trzecią część spalisz ogniem.* Ogień oznacza zarazę i głód, który część trzecią włosów, t. j. obywateli Jeruzolimskich, jakby ogień poczercił, spalił, pożarł, jak się tłumaczy w w. 12, zaraza bowiem fizycznie jest jakby ogniem trawiącym i zapalającym ciała. — *W pośrodku miasta.* Któreś na cegle narysował. — *Wedle wypełnienia dni oblężenia.* Z włosów pal codzień po trosze, aż upłyną dni 390 oblężenia. — *Albo gdy przemina dni oblężenia, jak tłumacza Rabbi Salomon i inni.* Albo oznaczać będzie to, co się stanie, dopóki oblężenie trwać będzie. — *Trzecią część.* Włosów. — *Zsiekasz mieczem.* Bo powiedziano w. 12: *Trzecia część ciebie od miecza połże około ciebie.* — *Około niego.* Około miasta na cegle wyrysowanego. — *Roztrzęsiesz na wiatr.* Żeby oznaczyć że Żydzi po różnych krajach zostaną rozproszonymi. — *A miecza dobędę za nimi.* Bo Chaldejczyk goniąc za Żydami do Egiptu uciekającymi, tam ich z Egiptyanami mordowali, jak im groził był Jerem. 42, 16.

3. *I weźmiesz z nich.* Z trzeciej części, która ani od głodu, ani od zarazy, ani od miecza nie zginie, lecz rozproszy się między narody. — *Małą liczbę.* Włosów. — *W końcu.* W brzegu, w końcu płaszcza twego. Oznacza, że przez łaskę i Opatrzność boską bardzo niewiele Żydów od zguby ocalało.

4. *Wrzucisz je w pośrodek ognia.* Który wznicięś

1. A ty synu człowieczy weźmi sobie miecz ostrzy, golący włosy, y weźmiesz ji, y będziesz powlęczał po głowie twojej, y po brodzie twojej, y weźmiesz sobie szale wagi, a rozdzieliś ie.

2. Trzecią część spalisz ogniem w pośrodku miasta wedle wypełnienia dni oblężenia, y weźmiesz trzecią część, y zsiekasz mieczem około niego: a drugą trzecią część roztrzęsiesz na wiatr, a miecza dobędę za nimi.

3. Y weźmiesz z nich małą liczbę, y zawiążesz ie w końcu płaszcza twego.

4. A z tych ieszcze weźmiesz y wrzucisz ie w pośrodku ognia, y spalisz ie w ogniu, a z niego wyndzie ogień na szYTEK dóm Izraelów.

5. To mówi Pan Bóg: To iest Jeruzalem: w pośrodku narodów położyłem ji, a w około niego ziemie.

6. Y wzgardziło sądy moje, że się stało niezbożniejsze niżli narodowie: y przykazanie moje więcéy niżli te ziemie, które są około niego: bo sądy moje porzucili, a w przykazaniu moim nie chodzili.

7. Przetoż to mówi Pan Bóg: żeście przewyższyli narody, które są około was, a nie chodziliście w przykazaniach moich, a sądów moich nie zachowaliście, wedle też sądów narodów, które są około was, nie czyniliście:

8. Przetoż to mówi Pan Bóg: Oto ia na cię, a ia sam uczynię w pośrodku ciebie sądy przed oczyma narodów:

9. a uczynię w tobie czegom nie uczynił, y która na środku cegły, na której Jeruzolima wyrysowana. Oznacza tych, którzy powróciwszy z niewoli Babilońskiej, znowu się pokalali występkami, i od ognia klęski przez Macedończyków z rozkazu Antyochoa, a potem przez Rzymian zadanej, wyginęli. — *Z niego.* Nielicznego ludu. — *Wyndzie ogień.* Pożar występków i kar od Boga zesłanych, który cały naród żydowski wyniszczy.

5. *To mówi Pan.* Zaczyna tłumaczyć powyższe proctwo. — *To jest Jeruzalem.* Patrz Wujka. Jeruzalem, mówię, które ja Bóg postawiłem niegdys jakby głową świata, i jakby królowę pośrodku narodów, żeby te dla niej były jakby sługami i stróżami; i żeby złąd brali dla siebie wzór pobożności Egiptyanie, Syryjczykwie, Afrykanie, Grecy i tak stopniowo inni. — *Wokoło niego ziemie.* Jakby pośrodku ziemi umieściłem je, i różnemi zewsząd krajami otoczyłem. Patrz Wujka.

6. *Sądy moje.* Prawo moje, podług którego sędziowie wyrokować powinni. — *I przykazanie moje.* T. j. wzgardziło, bardziej niż okoliczne narody bezbożne i bałwochwalstwu holdujące.

7. *Przewyższyli.* W grzechach i niezbożności. — *Wedle też sądów narodów.* Dobrych praw narodów i chwalebnych obyczajów, jeśli takie mają, nie naśladowaliście; lecz tylko szliście na wypródkę i zbrodniach. A mianowicie że nie byliście stałymi w wierze prawdziwej, jak oni są w przesądach swoich.

8. *Sądy.* Kary, jako mściiciel sprawiedliwy, zeszlę na cię.

9. *Uczynię w tobie czegom nie uczynił.* Zeszlę na cię klęski cięższe, niż na inne narody, a to dla obrzydliwych grzechów twoich.

similia ultra non faciam propter omnes abominationes tuas.

10. Ideo patres comedent filios in medio tui, et filii comedent patres suos, et faciam in te iudicia, et ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum.

11. Idecirco, vivo ego, dicit Dominus Deus, nisi pro eo, quod sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis et in cunctis abominationibus tuis, ego quoque confringam, et non parces oculus meus, et non miserebor.

12. Tertia pars tui peste morietur, et fame consumetur in medio tui, et tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo: tertiam vero partem tuam in omnem ventum dispergam, et gladium evaginabo post eos.

13. Et complebo furorem meum, et requiescere faciam indignationem meam in eis, et consolabor, et scient, quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum implevero indignationem meam in eis.

14. Et dabo te in desertum et in opprobrium gentibus, quae in circuitu tuo sunt, in conspectu omnis praetereuntis.

15. Et eris opprobrium et blasphemia, exemplum et stupor in gentibus, quae in circuitu tuo sunt, cum fecero in te iudicia in furore et in indignatione, et in increpationibus irae.

16. Ego Dominus locutus sum: Quando misero sagittas famis pessimas in eos, quae erunt mortiferae, et quas mittam, ut disperdam vos, et famem congregabo super vos, et conteram in vobis baculum panis. (*Supr. 4, 16. Infr. 14, 13.*)

17. Et immittam in vos famem et bestias pessimas usque ad interneconem, et pestilentia et sanguis transibunt per te, et gladium inducam super te. Ego Dominus locutus sum.

rzym rzeczam podobnych czynić nie będę więcej, dla wszech obrzydłości twoich.

10. Przeto oycowie będą ieść syny w pośrodku ciebie, a synowie będą ieść oycy swe, y będę czynił w tobie sady, y rozsypię wszystkie ostatki twoje na każdy wiatr.

11. Przeto żywe ja, mówi Pan Bóg, ieśli nie dla tego iżeś świątynię moję zgwałciło wszelakim obrażeniem twoim, y wszelakimi obrzydłościami twemi: ia też połamię, a nie przepuści oko moje, a nie zlitnie się.

12. Trzecia część ciebie morem pomrze, y głodem wyginie w pośrodku ciebie, a trzecia część ciebie od miecza poleże około ciebie: a trzecią część twoję na wszelki wiatr rozproszę, a miecza będąc za nimi.

13. Y wykonam zapalczywość moję y uspokoję rozgniewanie moie na nie, a ucieszę się, y doznają że ia Pan mówiłem w rzewności moięy, gdy wykonam rozgniewanie moie w nich.

14. Y dam cię na spustoszenie y na hańbę narodóm, które są około ciebie przed obliczem każdego mijaiącego.

15. Y będziesz hańbą, y bluźnieniem, przykładem, y zdumieniem między narodami, które są około ciebie, gdy uczynię w tobie sady w zapalczywości, y w rozgniewaniu, y w fukach gniewliwych.

16. Ja Pan mówiłem: Gdy wypuszczę strzały głodu złe na nie, które będą śmiertelne, a które wypuszczę abych was wytracił, y głód zbiorę na was, a połamię u was laskę chleba.

17. Y puszcę na was głód, y zwierzęta złe, aż do wytracenia, a powietrze y krew przechodzić będą przez cię, y miecz przywiode na cię. Ja Pan mówiłem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 5. *To jest Jeruzalem.* Przedniejszy mistrzowie dzisiejszych nowowierników chcąc podeprzeć swego niedowiarstwa, przeciw prawdziwej bytności ciała i krwi Pana Chrystusowej w Sakramencie najświętszym, powiadają, iż gdy tu mówi, to jest Jeruzalem, tak się ma rozumieć, jakoby rzekł: To malowanie albo napisanie znaczy Jeruzalem. Przetoż kiedy też mówi Pan Chrystus, to jest ciało moje, tak się wyklada, jakoby rzekł: Ten chleb znaczy ciało moje. I tak koniecznie chcą, iż jako tu prorok mówi o malowanym Jeruzalem, tak też i Pan Chrystus mówi o malowanym ciecie. Z którego jednego przykładu może każdy poznać, jako ci szczerze i prawdziwie Pismo ś. wykładają: ponieważ tak jasną prawdę w Ewangelii opisaną, chcą inszemi słowy z starego zakonu wziętemi, które do tego nie należą, lada jako je przylepiwszy, zaćmić. Spytałyby tych takich mistrzów, kto im to objawił, iż ono Pismo z Ewangelii ma się przez to wykladać, a nie

10. *Ojcowie będą ieść syny.* Jedno i drugie się przytrafiło przy zburzeniu przez Chaldejczyków i Rzymian. Patrz Tren. r. 2 i 20; i r. 4 i 10; i Baruch. 2 i 3.—*Rozsypię.* Rozproszę po wszystkich narodach tych, którzy przed głodem i zarazą ocaleją, a których oznacza trzecia część włosów na wiatr wyrzuconych.

11. *Przeto.* T. j. dla grzechów twoich — *Żywę ja.* Przysięgam na życie moje.—*Jeśli.* Połączyć trzeba ze słowem *połamię*, myśl ta: nie będę miany za Boga, jeśli nie połamię, i t. d.—*Wszelakieni obrzydłościami.* Bałwanami twemi, które jako rzekci obmierza i Boskie i ludzi pobożnych oczy i umysł obrażają.—*Połamię.* Przymierze moje, przez które obiecałem być z tobą, i dobrodziejstwy cię obspytwać. Owszem odrzucę cię, podług LXX.—*Nie przepuści oko moje.* Chociaż widzieć będzie, że cię największe nieszczęścia trapią.

12. *Na wszelki wiatr rozproszę.* Patrz wyżej w. 2.

13. *Uspokoję.* Zakończysz się gniew mój, ochłodnie gniew

mój, gdy się pomszczę na was.—*Ucieszę się.* Bo zemsta zwykła być ulgą w gniewie powziętym.—*Mówiłem w rzewności mojej.* W gniewie moim, który o tyle jest większym, o ile gorętszą była miłość oblubieńca, którą cię umiłowałem.

15. *Bluźnieniem.* T. j. że wszystkie narody widząc ciebie bluźnić będą, t. j. zlorzeczyć tobie, lżyć ciebie będą.—*Przykładem.* Równie nieszczęścia jako i złości.—*Zdumieniem.* Ze inni, widząc nieszczęścia twoje, zdumiewać się będą jakby przerażeni.—*Sady.* Ostateczne kary.—*W fukach gniewliwych.* W karze i pomście, jaką Bóg obrażony zsyła.

16. *Ja Pan mówiłem.* A więc najpewniej się sprawdzi to, com przepowiedział.—*Strzały głodu.* Strzałami głodu są: posucha, szarańcza, pożółknienie zbóż, ulewy, grad i t. p.—*Laskę chleba.* Patrz r. 4, w. 16.

17. *Powietrze i krew.* Mor i wojna.—*Przechodzić będą.* Pustoszyć.

przez insze. Jeśli się tak godzi pismo do pisma przylepiać: toć tedy kiedy Bóg Ojciec mówi, Ten jest Syn mój najmilszy: możemy przez toż pismo wykładać, iż tam o malowanym synu mówi: a któż kiedy o takim wykładzie słyszał? Nadto żeby się tym więcej zawstydzili, niechaj się lepiej przypatrzają, żeć tu prorok nie mówi o malowanym Jeruzalem, ale o samem prawdziwem mieście Jeruzolimskim, jako to i z samego tekstu i z wykładu Hieronima ś. każdy obaczyć może. Acz wyżej w rozdz. 4, kazano Ezechielowi wymalować ono miasto: wszakże w tym r. 5, nie mówi już więcej o onem malowaniem, ale właśnie o samém budowanym Jeruzalem, i dla tego przydaje: w pośród narodów położylem je, a w około jego ziemie, i wzgardziło sądy moje i t. d. Co się nie może wykładać jedno o samem mieście Jeruzalem: i przeto te słowa, to jest Jeruzalem, tak się rozumieć mogą. To miasto jest Jeruzalem. Zaczem upada wymysł heretycki: bo jako to mówi o prawdziwym nie o malowanym Jeruzalem: tak i Pan Chrystus mówi o prawdziwym cielem nie o malowanym. Heretykiem to przystoi nie mieć nic prawdziwego, tylko coś malowanego, przetoż ich wykład im samym służy, ale słowo Boże inaczej nas o cielem Pana Chrystusowem uczy.

5. *W pośród narodów położylem go, a w około niego ziemie.* Hieronim ś. to wykładając pisze, iż Jeruzalem jest w pośród ziemie albo świata, i przywodzi do tego słowa Psal. 77, sprawił zbawienie w pośród ziemie. I daje przyczynę: iż od wschodu słońca jest Azja, od zachodu Europa, od południa Afryka, na północy Scythia i Armenia: a tak w pośrodku tych narodów Jeruzalem leży. Także rozumie Cypr. Cathec. 13. Hilarius, Canon. 33, in Math. Beda de locis sanctis. Josephus lib. 3, de bello Judaico c. 2, pisze iż Jeruzalem było w pośrodku żydowskiej ziemie. Toż powtarza tenże Ezechiel niżej 38, v. 12. zowie Jeruzalem i Żydowską ziemie, śródkiem ziemie. Wszakże może się też to rozumieć względem tych części świata albo ziemie, w których na onczas ludzie mieszkali, bo względem tych było Jeruzalem we środku, i dla tego tu mówi, w pośród narodów: chociaż właśnie względem wszystkiego świata, nie ze wszelakiej miary Jeruzalem jest w pośród wszystkiej ziemie.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O klęskach, którym Żydzi za bałwochwalstwo ulegną.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, pone faciem tuam ad montes Israel, et prophetabis ad eos,
3. et dices: Montes Israel, audite verbum Domini Dei: haec dicit Dominus Deus montibus et collibus, rupibus et vallibus: Ecce, ego inducam super vos gladium, et disperdam excelsa vestra, *
4. et demoliar aras vestras, et confringentur simulacra vestra, et dejiciam interfectos vestros ante idola vestra. * (*Infr. 36, 1.*)
5. Et dabo cadavera filiorum Israel ante faciem simulacrorum vestrorum, et dispergam ossa vestra circum aras vestras
6. in omnibus habitationibus vestris. Urbes desertae erunt, et excelsa demolientur et dissipabuntur: et interibunt arae vestrae, et confringentur: et cessabunt idola vestra, et conterentur delubra vestra, et debebuntur opera vestra.
7. Et cadet interfectus in medio vestri, et scietis, quia ego sum Dominus.
8. Et relinquam in vobis eos, qui fugerint gladium in gentibus, cum dispersero vos in terris.
9. Et recordabuntur mei liberati vestri in gentibus, ad quas captivi ducti sunt, quia contrivi cor eorum fornicans et recedens a me, et oculos

R. 6.—2. *Obróć oblicze twoje.* Mów śmiało i swobodnie.—*Ku góróm Izraelskim.* Ku Syonowi, Morja, górze Oliwnój, na których Żydzi pomieścili i czcili bałwany.

3. *Słuchajcie.* Prozopopeja, bo góróm zmysł przypisuje; jak Mojżesz niebu i ziemi, Deut. 31, 1: *Słuchajcie niebios, co mówię,* i t. d. *Skałóm i dolinom.* W hebr. *potokóm i dolinom:* bo w tych miejscach zwykli bałwanom ofiary składać, jak wyjaśnia się niżej w. 13.

4. *Pobite wasze.* Obywateli waszych mieczem pobitych.

6. *We wszech mieszkaniach waszych.* We wszystkich miejscach w których mieszkacie.—*Spuustoszone.* Opuustoszone, bez mieszkańców.—*Zaginą ołtarze.* Z ziemią będą zrównane.—*Dzieła wasze.* Bałwany, ołtarze i bał-

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:
2. Synu człowieczy, obróć oblicze twoje ku góróm Izraelskim, a prorokować będziesz na nie,
3. y rzeczesz: Góry Izraelskie, słuchajcie słowa Pana Boga: to mówi Pan Bóg góróm y pagórkóm, skałóm y dolinom: Oto ia przywiodę na was miecz, y wytrące wyżyny wasze,
4. y rozwalę ołtarze wasze, y będą połamane bałwany wasze, y porzucę pobite wasze przed bałwany waszemi.
5. Y dam trupy synów Izraelowych przed bałwany waszemi, a rozrzucę kości wasze około ołtarzów waszych,
6. we wszech mieszkaniach waszych. Miasta spustoszone będą, a wyżyny zburzone y rozwalone: y zaginę ołtarze wasze, y połamane będą, y ustaną bałwany wasze, y skruszone będą zbory wasze, y wyglądzone będą dzieła wasze.
7. Y padnie zabity w pośrodku was, y dowiecie się żeć ia Pan.
8. A pozostawię z was te, którzy uydą miecza między narody, gdy was rozproszę po ziemiach.
9. Y wspomnią na mię wyzwoleni waszy, między narodami do których więźnie są zagnani: żeć skruszył serce ich cudzołożące, y odstępujące odewochwalnie im poświęcone, królestwie rękami swemi pobudowali.

7. *Zabity.* Liczba pojedyncza, zamiast mnogiej. U LXX: *i padną zabici.* — *I dowiecie się żeć ia Pan.* Mściciel występków, a bałwany wasze są czartami, które nikomu żadnej pomocy przynieść nie mogą.

9. *Wyzwoleni waszy.* Którzy zguby unikną.—*Migdy narodami.* Gdy zostaną więźniami i rozproszonymi pomiędzy narody.—*Żeć skruszył serce ich.* Czas przeszły zamiast przyszłego. Bo serce ich skruszy, t. j. uczynię, że za grzech pożałują, gdy będą utraپieni długą niewolą, bo cierpienie da im rozum.—*Cudzołożące.* Przez bałwochwalstwo, które często w Pismie cudzołóstwem się nazywa.—*Oczy ich cudzołożące.* Bo jak w prawdziwem cudzołóstwie oczy w miłości są przewodnikami; dla czego i Piotr ś. w II. liście r. II, w. 14

eorum fornicantes post idola sua, et displicebunt sibimet super malis, quae fecerunt in universis abominationibus suis.

10. Et scient, quia ego Dominus non frustra locutus sum, ut facerem eis malum hoc.

11. Haec dicit Dominus Deus: Percute manum tuam, et allide pedem tuum, et dic: Heu, ad omnes abominationes malorum domus Israel, quia gladio, fame et peste ruituri sunt.

12. Qui longe est, peste morietur: qui autem prope, gladio corruet: et qui relictus fuerit et obsessus, fame morietur, et complebo indignationem meam in eis.

13. Et scietis, quia ego Dominus, cum fuerint interfecti vestri in medio idolorum vestrarum, in circuitu ararum vestrarum, in omni colle excelso, et in cunctis summitatibus montium, et subtus omne lignum nemorosum et subtus universam quercum frondosam, locum, ubi accenderunt thurā redolentia universis idolis suis.

14. Et extendam manum meam super eos, et faciam terram desolatam et destitutam a deserto Deblatha in omnibus habitationibus eorum: et scient, quia ego Dominus.

CAPUT VII.

O zapowiedni Proroka, że cała Judea w pustynię się zamieni.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Et tu, fili hominis, haec dicit Dominus Deus terrae Israel: Finis venit, venit finis super quatuor plagas terrae.

3. Nunc finis super te, et immittam furorem meum in te, et iudicabo te juxta vias tuas, et ponam contra te omnes abominationes tuas.

4. Et non parceret oculus meus super te, et non miserebor, sed vias tuas ponam super te, et abominationes tuae in medio tui erunt: et scietis, quia ego Dominus.

5. Haec dicit Dominus Deus: Afflictio una, afflictio ecce venit:

6. finis venit, venit finis, evigilavit adversum te: ecce venit.

powiedział: *Oczy mają pełne cudzołóstwa*; tak w cudzołóstwie przenośnem, zewnętrzna postać i ozdoba bałwanów ujmowały Żydów i pociągały ich do czci bałwochwalczej.—*Omierzną sami sobie*. Potępiając chęć swoje i grzech bałwochwalcstwa swego.

10. *Niepróżnom*. Nie bez przyczyny, lecz żebym ich trapiąc poprawił, i przywiódł do rozważki i pokuty.

11. *Uderz rękę twoją*. Jedną z rąk lub biodra twoje. *Przytrąć nogę twoją*. O ziemię. Są to oznaki zdziwionego, bolejącego i obrażonego, wobec tak wielkich nieszczęść grożących Żydom.—*Na wszystkie obrzydłości*. Dla wszystkich obrzydliwości grzechów.

12. *Kto daleko jest*. Kto nie jest w Jeruzalemie, lecz daleko od ojczyzny się znajduje.—*Kto zostanie i obleżon będzie*. LXX. *kto będzie otoczonym*, t. j. w Jeruzalemie pojmanym, czyli obleżonym.

14. *Wyciągnę rękę moją*. Pobije ich przez Chaldeoów.—*Od puszczy Deblatha*. W hebr. *od puszczy aż do Deblatha*. Niektórzy sądzą że Deblatha jest ową samą, która u Jerem. r. 39, 5 i IV. Król 25, 6, nazy-

wanie, y oczy ich cudzołożące za bałwany swemi, y omierzną sami sobie dla złości, które czynili wszelakimi brzydkościami swemi.

10. Y doznaia że ia Pan nie próżnom mówił zem im to złe miał uczynić.

11. To mówi Pan Bóg: Uderz rękę twoją, a przytrąć nogę twoją, y mów: Ach na wszystkie obrzydłości złych domu Izraelowego, bo od miecza, od głodu y od moru polegą.

12. Kto daleko iest, morem umrze: a kto blisko, od miecza upadnie: a kto pozostanie y obleżon będzie, głodem umrze: y wykonam rozniewanie moje na nich.

13. A doznacie zem ia Pan, gdy będą pobici waszy między bałwanami waszymi, około ołtarzów waszych, na wszelkim pagórku wysokim, y po wszęch wierzech górnych, y pod każdym drzewem gajstym, y pod wszelkim dębem gałęzistym, na miejscu gdzie palili kadzidła wonne wszem bałwanóm swym.

14. Y wyciągnę rękę moją na nie, y uczynię ziemię spustoszoną y opuszczoną od puszczy Deblatha po wszęch mieszkaniach ich: a doznaia, zem ia Pan.

ROZDZIAŁ 7.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

2. A ty synu człowieczy, to mówi Pan Bóg ziemi Izraelowej: Koniec przyszedł, przyszedł koniec na cztery strony ziemie.

3. Teraz koniec na cię, y puszcę zapalczywość moją na cię, y będę cię sądził według dróg twoich, y położę przeciwko tobie wszystkie obrzydłości twoie.

4. Y nie sfolguie oko moje tobie, ani się zlituję, ale drogi twoje włożę na cię, a brzydliwości twoje będą w pośrodku ciebie, y doznacie zem ia Pan.

5. To mówi Pan Bóg: Utrapienie iedno, utrapienie oto idzie:

6. koniec przychodzi, przychodzi koniec, ocknął się przeciw tobie: oto przychodzi.

wa się Reblatha: znaczenie najwłaściwsze to, że bardzo spustoszę Judeę, nizeli jest Deblatha, pustynia Moabitska, o której wzmianka Num. 33 i 47; i Jerem. 48 i 22. Jest częścią owęj strasznej pustyni, o której wspomina Mojżesz Deut. 8 i 15.

R. 7.—2. *A ty*. Słuchaj i prorokuj to co następuje.—*Koniec przyszedł*. Zagaba, spustoszenie.—*Ziemi*. Judei.

3. *Będę cię sądził*. Ukarzę cię, podług zasług. *Podwójny hebraizm sądzić*, zamiast karać, i *dróg*, zamiast obyczajów i uczynków.—*Położę przeciwko tobie*. Wszystkie grzechy twoje na głowę twoją obróć.

4. *Obrzydliwości*. Kara obrzydliwości.—*Będą w pośrodku ciebie*. Kary dotkną obywateli twoich. Albo, wszystkim będą jawne i widoczne.

5. *Utrapienie*. Zupełne, szczególne, jakiego nie było nigdy, ani będzie. Podobne do tego I. Król. 26, 8: *Przebiej go teraz oszczepem do ziemie raz, a drugi raz nie będzie potrzeba*.

6. *Koniec*. Upadek, spustoszenie, zagłada.—*Ocknął*

7. Venit contritio super te, qui habitas in terra: venit tempus, prope est dies occisionis, et non gloriae montium.

8. Nunc de propinquo effundam iram meam super te, et complebo furorem meum in te, et iudicabo te iuxta vias tuas, et imponam tibi omnia scelera tua,

9. et non parces oculus meus, nec miserebor, sed vias tuas imponam tibi, et abominationes tuas in medio tui erunt: et scietis, quia ego sum Dominus percutiens.

10. Ecce dies, ecce venit: egressa est contritio, floruit virga, germinavit superbia:

11. iniquitas surrexit in virga impietatis, non ex eis, et non ex populo, neque ex sonitu eorum, et non erit requies in eis.

12. Venit tempus, appropinquavit dies: qui emit, non laetetur, et qui vendit, non lugeat, quia ira super omnem populum ejus.

13. Quia, qui vendit, ad id, quod vendidit, non revertetur, et adhuc in viventibus vita eorum: visio enim ad omnem multitudinem ejus non regridietur, et vir in iniquitate vitae suae non confortabitur.

14. Canite tuba, praeparentur omnes, et non est, qui vadat ad proelium: ira enim mea super universum populum ejus.

15. Gladius foris, et pestis et fames intrinsecus: qui in agro est, gladio morietur, et qui in civitate, pestilentia et fame devorabuntur.

16. Et salvabuntur, qui fugerint ex eis, et erunt in montibus quasi columbae convallium omnes trepidi unusquisque in iniquitate sua.

17. Omnes manus dissolventur, et omnia genua fluent aquis.

18. Et accingent se ciliciis, et operiet eos formido, et in omni facie confusio, et in universis capitibus eorum calvitium. (*Jer. 48, 37*).

19. Argentum eorum foras projicietur, et aurum eorum in sterquilinum erit. Argentum eorum, et aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Animam suam non saturabunt, et

się. Prędko przyjdzie, jakoby się przebudził bardzo rano, żeby wcześniej przybyć.

8. *Z blizka.* Prędko, wkrótce.

10. *Zakwitnęła laska.* Już się kwiaty okazują później, ale prędko nastąpią gorzkie owoce, t. j. ukaranie, które laska oznacza. Może też oznaczyć: kwitnęło pokolenie Judy, bo hebr. *matteh* oznacza i laskę i pokolenie.—*Splodziła pycha.* Jak grzechy rosły, tak też kara za nie pośpiesza żeby was dotknąć.

11. *Urosta w laskę.* Urosła na laskę, którąby byli bici; z korzenia nieprawości ich wyrodziła się różga, którąby chłostani byli.—*Nie z nich. Nic z nich nie pozostanie,* jak tłumaczy Watabl.—*Ani z głosu ich.* Z całego ich tłumu. Albo, zginie ich zarozumiałość i pycha głośna i zuchwała.—*Nie będzie odpoczynku.* W nieszczęściach, któremi ich utrapię.

12. *Kto kupuje, niech się nie raduje.* Bo nie długo używać będzie rzeczy kupionych, które Chaldejczycy zagrabia.

13. *Nie wróci się do tego co sprzedał.* Jak w roku jubileuszowym, Lewit. 25, gdyż w niewoli będzie.—

7. Przyszło skruszenie na cię, który mieszkasz w ziemi: przychodzi czas, blisko jest dzień zabiiania, a nie sławy gór.

8. Teraz z blizka wyleię gniew mój na cię, y wykonam zapalczywość moję na tobie, a osadzę cię według dróg twoich, y włożę na cię wszystkie złości twoie,

9. a nie sfolguie oko moje, ani się zlituie, ale drogi twoie włożę na cię, y obrzydłości twe w posródku ciebie będą: a doznacie, zem ia Pan który biję.

10. Oto dzień, oto przyszedł: wyszło skruszenie, zakwitnęła laska, splodziła pycha:

11. nieprawość urosła w laskę niebożności, nie z nich y nie z ludu, ani z głosu ich, y nie będzie odpoczynku między nimi.

12. Przyszedł czas, przybliżył się dzień: kto kupie, niech się nie raduje: a kto sprzedaie, niech nie żaluie, bo gniew na wszytek lud iego.

13. Bo kto sprzedaie, nie wróci się do tego co sprzedał, a ieszcze między żywymi żywot ich: bo widzenie do wszego gminu iego nie wróci się, a mąż w nieprawości żywota swego nie zmocni się.

14. Trąbcie w trąbę, niech się gotują wszyscy, a niemasz ktoby szedł ku bitwie: bo gniew mój na wszytek lud iego.

15. Miecz zewnątrz, a mór y głód wewnątrz: kto iest na polu, od miecza umrze, a którzy w mieście, morem y głodem pożarci będą.

16. Y uydą, którzy ucieką z nich, a będą na górach iako gołębiec dolin wszyscy drżący każdy w nieprawości swęy.

17. Wszystkie ręce zemdleia, a wszystkie kolana pocięka wodą.

18. Y przepaszą się włosienicami, a okryie ie lękanie, na każdęy też twarzy wstyd, a na wszech głowach ich łysina.

19. Srebro ich precz wyrzucac będą, a złoto ich gnoiem będzie. Srebro ich y złoto nie będzie ich mogło wybawić w dzień zapalczywości Pańskięy. Dusze swęy nie nasycą, y brzuchy ich nie

Jeszcze między żywymi żywot ich. Żyć będą wprawdzie, lecz do dóbr swoich sprzedanych nigdy nie wrócą.—*Widzenie.* To groźne prorocstwo.—*Nie wróci się.* Próżne i daremne.—*Nie wzmocni się.* Nie dozna powodzenia, lecz upadnie, ulegnie wrogom, i łupem ich zostanie.

14. *Trąbcie w trąbę.* Trąbcie ile się wam podoba, żeby zwołać żołnierzy, lecz żaden stawić się nie odważy.

16. *Jako gołębiec dolin.* Które się lękają jastrzębia lub burzy, i dla tego przebywają w dolinach, nie zaś na górach.—*W nieprawości swęy.* W uznaniu grzechu swego.

17. *Wszystkie ręce zemdleją.* Z przestraczu.—*Pocięka wodą.* Uryną ze strachu.

19. *Precz wyrzucac będą.* Chaldejczycy wszystko marnujący.—*Dusze.* Pragnienie duszy, głód swój.—*Bo obrażenie nieprawości ich stało się.* Nieprawością w tém miejscu nazywa chciwość, lichwę, łupieztwo, jakby rzekł: łakomstwo ich będzie na obrażenie, bo ci którzy cudze wydarli, swoje utracą.

ventres eorum non implebuntur, quia scandalum iniquitatis eorum factum est. (*Prov. 11. 4. Eccli. 5, 10. Soph. 1, 18*).

20. Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, et imagines abominationum suarum, et simulacrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eis illud in immunditiam,

21. et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, et impiis terrae in praedam, et contaminabunt illud.

22. Et avertam faciem meam ab eis, et violabunt arcanum meum, et introibunt in illud emisarii, et contaminabunt illud.

23. Fac conclusionem, quoniam terra plena est iudicio sanguinum et civitas plena iniquitate.

24. Et adducam pessimos de gentibus, et possidebunt domos eorum, et quiescere faciam superbiam potentium, et possidebunt sanctuaria eorum.

25. Angustia superveniente, requirent pacem, et non erit.

26. Conturbatio super conturbationem veniet, et auditus super auditum, et quaerent visionem de propheta, et lex peribit a sacerdote, et consilium a senioribus.

27. Rex lugebit, et princeps induetur moerore, et manus populi terrae conturbabuntur. Secundum viam eorum faciam eis, et secundum iudicia eorum iudicabo eos: et scient, quia ego Dominus.

będą napełnione, bo obrażenie nieprawości ich stało się.

20. Y ozdobę klejnotów swoich na pychę obróćci, y wyobrażenia obrzydłości swych y bałwanów z niego poczynili: dla tego dałem ią im ku nieczystości,

21. y dam ią w ręce obcych na rozchwycenie, y niezbożnikom ziemskim na korzyść y splugawią ią.

22. Y odwrócę oblicze moje od nich, y zgwałcą tajemnicę moję, y wnidą do niego łupieżnicy, y splugawią ią.

23. Uczyni zamknienie, ponieważ ziemia pełna jest sadu krwi, a miasto pełne nieprawości.

24. Y przywiędę naygorsze z pogan, y posiedzą domy ich, a uciszę pychę możnych, y posiedzą świątnice ich.

25. Gdy ucisk nadejdzie, będą szukać pokoju, a nie będzie.

26. Trwoga na trwogę przydzie, a słuch na słuch, y będą szukać widzenia u proroka, a zakon zginie od kapłana, a rada od starców.

27. Król będzie w żalobie, a książę oblecze się w smutek, y ręce ludu ziemskiego strwożą się. Według drogi ich uczynię im, a według sądów ich osądzę ie: a wiedzieć będą, że ja Pań.

CAPUT VIII.

O widzeniu Ezechiela w Jeruzalem obmierzłego bałwochwalstwa.

1. Et factum est in anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis; ego sedebam in domo mea, et senes Juda sedebant coram me, et cecidit ibi super me manus Domini Dei.

2. Et vidi, et ecce similitudo quasi aspectus ignis; ab aspectu lumborum ejus, et deorsum ignis; et a lumbis ejus, et sursum, quasi aspectus splendoris, ut visio electri.

3. Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinnis capitis mei, et elevavit me spiritus inter terram et coelum, et adduxit me in Jerusa-

1. Y stało się roku szóstego, w szóstym miesiącu dnia piątego, iam siedział w domu moim, a starszy Judycki siedzieli przedemną, y padła tam na mię ręka Pana Boga.

2. Y użyrzałem, ano podobieństwo iako widzenie ognia; od widzenia biodr iego, y niżey ogień; a od biodr iego y wyższy iako widzenie iasności, iako pozór mosiądzu.

3. Y spuszczone podobieństwo ręki uchwyciło mię za kędzierze głowy moięy, y podniósł mię duch między ziemię a niebo, y przywiódł mię do Jeru-

21. *Splugawią ją.* Na plugawy użytek obróć.

22. *Tajemnicę moję.* Miejsce najświętsze w Kościele.

23. *Uczyni zamknienie.* W hebr. i chald. *łanicuch*, t. j. na znak niewoli. Inni sądzą że znaczy: pogróżki i kary moje zawrzyj w krótkiej mowie, t. j. w tej która następuje w 24 i dalszych. Niektórzy sądzą że to rozkaz dla proroka, żeby się zamknął w domu, jak było zalecono wyżej r. 3, 24, i żeby wszystko co mu było nakazanem, spełnił.—*Sadu krwi.* Grzechów zasługujących na śmierć i krwawe ukaranie.

25. *Ucisk.* Obłężenia.

26. *Trwoga na trwogę.* Klęska jedna po drugiej.—*Widzenia.* Proroctwa, któremy się pocieszyli.—*Zakon zginie.* Wykład prawa. W chald. nauka; jakby rzekł: kapłan i starcy nie będą uczeni, którzyby mogli mądrością swoją klęskę odwrócić, albo dać radę pożyteczną w tak wielkich nieszczęściach. Albo, kapłani śród takich ucisków nie będą mogli świat uroczyństw obchodzić, nie będzie bydła, maki, wina i kadzidla.

27. *W smutek.* W płacz żaloby.—*Według drogi.* Podług spraw i zbrodni ich.—*Według sądów.* Podług zasług, w miarę których sąd i wyrok się ogłasza. Albo, jak sądzili i dręczyli innych, ich udręczę, lecz sprawiedliwie.

R. 8.—1. *Roku szóstego.* Od przeprowadzenia Joachima, jak się okazuje z r. 1, 2.—*W szóstym miesiącu.* Elul, który odpowiada naszemu Sierpniowi.—*Siedzieli przedemną.* Radząc się mnie w największem niebezpieczeństwie.—*Padła tam na mię ręka Pana Boga.* Ukazało się mi straszne i dziwne widzenie.

2. *Podobieństwo.* U LXX. *podobieństwo męża.* Widział więc tu prorok, jako i w r. 1, 27, męża od leżdzi w dół ognistego i płomienistego, jakby w piecu ognia; a od leżdzi w górę jaśniejącego jako złoto, t. j. jakby mosiądz.

3. *I spuszczone podobieństwo ręki.* I zdało się, że ów człowiek rękę mi podaje, i za włosy chwytając i unosi do Jeruzalem.—*W widzeniu Bożem.* Wielkiem i zadzi-

lem in visione Dei juxta ostium interius, quod respiciebat ad aquilonem, ubi erat statutum idolum zeli ad provocandam emulationem. (*Dan. 14, 35*).

4. Et ecce, ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo.

5. Et dixit ad me: Fili hominis, leva oculos tuos ad viam aquilonis. Et levavi oculos meos ad viam aquilonis; et ecce ab aquilone portae altaris idolum zeli in ipso introitu.

6. Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vides tu, quid isti faciunt, abominationes magnas, quas domus Israel facit hic, ut procul recedam a sanctuario meo? Et adhuc conversus videbis abominationes majores.

7. Et introduxit me ad ostium atrii; et vidi, ecce, foramen unum iu pariete.

8. Et dixit ad me: Fili hominis, fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit ostium unum.

9. Et dixit ad me: Ingredere, et vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.

10. Et ingressus vidi, et ecce, omnis similitudo reptilium et animalium, abominatio, et universa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum.

11. Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, et Jezonias filius Saphan stabat in medio eorum stantium ante picturas; et unusquisque habebat thuribulum in manu sua, et vapor nebulae de thure consurgebat.

12. Et dixit ad me: Certe vides, fili hominis, quae seniores domus Israel faciunt in tenebris, unusquisque in abscondito cubiculi sui; dicunt enim: Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.

13. Et dixit ad me: Adhuc conversus videbis abominationes majores, quas isti faciunt.

14. Et introduxit me per ostium portae domus Domini, quod respiciebat ad aquilonem; et ecce, ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.

15. Et dixit ad me: Certe vidisti, fili homi-

wiającem. Z tego się pokazuje, że to się przedstawiło oczom duszy Ezechiela, nie zaś ciała.—*Bramy wewnętrznej.* U drzwi bramy wewnętrznej przysionka kościoła, t. j. przysionka kapłanów, w którym znajdował się ołtarz całopalenia.—*Bałwan rzewliwości.* Bałwan Baala, który w kościele postawił był Manasses, a później uprzętnął Joziasz, II. Paral. 34, 4, a postawiono znowu za Joakima i Sedeciasza, jak widać z IV. Król. 24, 37; II. Paral. 36, 14. Nazywa się *bałwanem rzewliwości*, t. j. pobudzającym Boga do niechęci i gniewu, jak pobudzać zwykła nierządnica męża.

5. *Którym widział na polu.* Podobne do owego, którym widział, gdy mię Bóg w pole wyprowadził r. 3, 22.

6. *Mniemaszli że widzisz ty?* Nie widzisz wszystkich obrzydliwości Izraela, bo więcej i większe ujrzysz.—*Abym daleko odstąpił.* Te są przyczyna, żem postanowił odstąpić od tego kościoła, gdyż znieść ich nie mogę.—*Jeszcze obróciwszy się.* Znowu ujrzysz większe obrzydliwości.

8. *Ukazały się drzwi jedne.* Zrobione przez Ezechiela po rozszerzeniu otworu. Z tego się pokazuje, że bałwochwalcy drzwi te zakrywwszy, otworzyli inne wej-

zalem w widzeniu Bożym podle bramy wewnętrznej patrzącý ku północy, gdzie był postawion bałwan rzewliwości ku pobudzeniu zawiści.

4. A oto tam chwala Boga Izraelowego, według widzenia, którym widział na polu.

5. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, podnieś oczy twe na drogę północną. Y podniosłem oczy moje na drogę północną, a oto z północy bramy ołtarzowój bałwan rzewliwości w samym weszciu.

6. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, mniemaszli że widzisz ty co ci czynią, obrzydłości wielkie, które tu działa dóm Izraelski, abych daleko odstąpił od świątynicy moiej? A jeszcze obróciwszy się ujrzysz obrzydliwości większe.

7. Y wwiódł mię do drzwi sieni: y ujrziałem, ano dziura iedna w ścienie.

8. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, przekopay ścianę. A gdym przekopał ścianę, ukazały się drzwi iedne.

9. Y rzekł do mnie: Wnidź, a obacz obrzydłości bardzo złe, które tu ci działaia.

10. Y wszedłszy ujrziałem, ano wszelkie podobieństwo płazów y zwierzów obrzydliwość, y wszelakie bałwany domu Izraelskiego wymalowane były na ścienie w około wszędy.

11. A siedmdziesiąt mężów z starszych domu Izraelowego, y Jezoniasz syn Saphan stał w pośrodku onych stojących przed malowaniem; a każdy miał kadzielnicę w ręku swoich, a kurzawa obłoczna z kadzidla wstępowała.

12. Y rzekł do mnie: Iście widzisz synu człowieczy, co starszy domu Izraelowego działaia w ciemności, każdy w skrytości komory swęj; bo mówią: nie widzi nas Pan, opuścił Pan ziemię.

13. Y rzekł do mnie: Jeszcze się obróciwszy ujrzysz obrzydłości większe, które ci działaia.

14. Y wwiódł mię przez drzwi bramy domu Pańskiego, które patrzyły ku północy; a oto tam niewiasty siedziały płacząc Adonida.

15. Y rzekł do mnie: Iście widziałeś synu czło-

ście przez które pokryjomy wchodzili, w celu oddawania czci bałwanom.

10. *Wymalowane.* Maldonat sądzi, że się to przez widzenie ukazało prorokowi, nie zaś żeby rzeczywiście takie malowidła były na ścianach. Kornel. a Lapide mniema, że prawdziwie ściany były takimi obrzydliwościami pomalowane; zgadza się z tém tłumaczeniem, co jest u Jerem. r. 7, 30, i 32, 34.

11. *Siedmdziesiąt mężów.* Zdaje się że ci 70 mężowie byli senatorami rady sanedrim, która składała się z siedmdziesięciu mężów, i była najwyższym senatem żydowskim. Podobna do prawdy, że niektórych brakowało; bo niepodobieństwo, żeby cała rada od Boga odstąpiła.—*Jezoniasz syn Saphan.* Inni sądzą, że to był Sofoniasz kapłan, który był jakby na sędziego danym, Jerem. 29, 25. — *W pośrodku onych.* Jakby kapłan owych tajemnic niegodziwych. — *Obłoczna z kadzidla.* Dym kadzidla.

14. *Wwiódł mię przez drzwi bramy.* Prowadził mię przez bramę przysionka zewnętrznego, bo tam były niewiasty i sairy, nie zaś w wewnętrznym przysionku.— *Płaczące Adonisa.* Kochanka Wenery. Wierzyły, że tym płaczem Wenere ublagają dla siebie.

nis: adhuc conversus videbis abominationes maiores his.

16. Et introduxit me in atrium domus Domini interius; et ecce, in ostio templi Domini inter vestibulum et altare, quasi vigintiquinque viri, dorsa habentes contra templum Domini et facies ad orientem, et adorabant ad ortum solis.

17. Et dixit ad me: Certe vidisti, fili hominis: numquid leve est hoc domui Juda, ut facerent abominationes istas, quas fecerunt hic, quia replentes terram iniquitate conversi sunt ad irritandum me? Et ecce, applicant ramum ad nares suas.

18. Ergo et ego faciam in furore: non parcet oculus meus, nec miserebor, et cum clamaverint ad aures meas voce magna, non exaudiam eos.

CAPUT IX.

O sześciu mężach zabijających tych, którzy nie mieli znaku Thau na sobie.

1. Et clamavit in auribus meis voce magna, dicens: Appropinquaverunt visitationes urbis, et unusquisque vas interfectionis habet in manu sua.

2. Et ecce, sex viri veniebant de via portae superioris, quae respicit ad aquilonem; et uniuscujusque vas interitus in manu ejus; vir quoque unus in medio eorum vestitus erat lineis, et atramentarium scriptoris ad renes ejus; et ingressi sunt, et steterunt juxta altare aereum.

3. Et gloria Domini Israel assumpta est de Cherub, quae erat super eum ad limen domus, et vocavit virum, qui indutus erat lineis, et atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis.

4. Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam civitatem in medio Jerusalem, et signa thau super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis abominationibus, quae fiunt in medio ejus. (*Exod. 12, 7. Apoc. 7, 3*).

5. Et illis dixit, audiente me: Transite per ci-

15. *Sieni... wewnętrznej.* Przynionka kapłańskiego.— *Tyły mające ku kościołowi.* Którzy tyłem zawracali się do skrzyni przymierza, i kłaniali się ku wschodowi, zwyczajem pogan wtenczas, kiedy Żydzi zwykli modlić się ku zachodowi zwróceniu.

17. *Widziałeś.* Zbrodnię ku wschodowi się modlących.— *Obrócili się.* Nie przestając na innych zbrodniach, znowu mię obrażali nowym rodzajem bezbożności.— *Przykładają gałązkę do nosa.* T. j. gałązkę, którą się bałwanów dotykali; bo to był pewny rodzaj czci. Tak Job r. 31, 26 i 27 pochwała się, że nie całował ręki swojej, gdy patrzył na słońce i księżyc.

18. *I ja będę czynił.* Postąpię z nimi surowie, stosownie do ich zasług.— *Nie sfolguje oko moje.* Nie wzruszę się politowaniem, gdy widzieć będę że wszelkie nieszczęścia naród trapią.

R. 9.—1. *Wolał.* Tenże Pan, woźnica wozu cherubinów, o którym r. 10, 18.— *Nawiedzenia.* Groźby i kary. Nawiedzeniami nazywa owych sześciu mężów, o których mówi wiersz nast. i jest toż samo jak gdyby rzekł: blisko już są wrogowie, którzy miasto zniszczyć mają.— *Naczynie zabijania.* Narzędzie do zabijania, t. j. miecz lub siekiera.

2. *Sześciu mężów.* Sześciu aniołów w ludzkiej postaci.— *Z drogi bramy wyższej.* Drogą, która wiedzie ku bramie wyższej, t. j. wewnętrznej, do której ponieważ

wieczny: jeszcze obróciwszy się ujrzą obrzydliwość większą niżli te.

16. Y wwiódł mię do sieni domu Pańskiego wewnętrznej; a oto u drzwi domu Pańskiego między przysionkiem a ołtarzem, iakmiarz dwadzieścia y pięć mężów tyły mające ku kościołowi Pańskiemu, a twarzy na wschód, a kłaniali się na wschód słońca.

17. Y rzekł do mnie: Iście widziałeś synu człowieczy: izali to lekka iest domowi Judzkiemu czynnie obrzydłości te, które tu czynią, bo napełniwszy ziemię nieprawości, obrócili się ku drażnieniu mnie? A oto przykładają gałązkę do nosa swego.

18. Przetóż y ia będę czynił w zapalczywości: nie sfolguie oko moje, ani się zmiłuie, a gdy będą wolać do uszu moich głosem wielkim, nie wyslucham ich.

ROZDZIAŁ 9.

1. Y wolał do uszu moich głosem wielkim, mówiąc: Przybliżyły się nawiedzenia miasta, a każdy ma naczynie zabijania w ręce swęy.

2. A oto sześć mężów przyszli z drogi bramy wyższej, która patrzy ku północy: a każdego naczynie zginienia w ręce swęy; ieden też mąż w pośrodku ich obleczon był w płócienne szaty, a kałamarz pisarski na biodrach iego; y wesli y stanęli podle ołtarza miedzianego.

3. A chwala Pana Izraelowego wzięta iest z Cherub, która była na nim do progu domu, y zawołał męża, który był obleczony w płócienne szaty, a miał kałamarz pisarski na biodrach swoich.

4. Y rzekł Pan do niego: Przeydzi przez pośrodek miasta w pół Jeruzalem, a naznacz Thau na czołach mężów wdychających, y żałujących nad wszystkimi obrzydłościami, które się dzieją w pośrodku iego.

5. A onym rzekł, gdym ia słyszał: Idźcie po

wchodziło się po stopniach, dla tego wyższą się nazywa, a przez którą wchodziło się do przysionka kapłańskiego.— *Naczynie zginienia.* W hebr. *narzędzia wojenne.* LXX *siekiera.*— *Jeden też mąż.* Inny anioł.— *Obleczon był w płócienne szaty.* LXX *podera*, t. j. suknią lnianą długą po kostki.— *Kałamarz pisarski.* Dla naznaczenia tych, którzy mieli być ocalonymi.— *Ołtarza miedzianego.* Ołtarz całopalenia, bo ołtarz kadzenia był złoty.

3. *Chwała Pana.* Rozumie ów obraz Boga ogniem i mosiądzem błyszczący, który widział na wozie cherubinów r. 1, 26; 2, 1 i 3, 23.— *Wzięta iest z cherub.* W hebr. *odstąpiła od cherub.* Na podobieństwo niejako tego, jak księżęta, przyjechawszy na powozie aż do pałacu, złażą z niego i idą przez schody i pokoje pieszo.

4. *Naznacz Thau.* Napisz na czołach ich głoskę thau, która w owym czasie, jak uczy ś. Hieronim, była do krzyża podobną; bo była podobną do łacińskiego i greckiego T i oznaczało się tym symbolem, że prawdziwe zbawienie da krzyż Chrystusowy.— *Wdychających i żałujących.* Którzy, podług ś. Hieronima, nie tylko nie zgodzili się na złe uczynki, ale też i cudze grzechy oplakiwali. P. W.

5. *Onym rzekł.* T. j. sześciu mężom, z których każdy miał narzędzie do zabijania w ręku, jak powiedział w. 1.— *Za nim.* Który atramentem na czołach głoskę

vitatem sequentes eum, et percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini.

6. Senem, adolescentulum et virginem, parvulum et mulieres interficite usque ad interneccionem: omnem autem, super quem videritis thau, ne occidatis, et a sanctuario meo incipite. Coeperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus.

7. Et dixit ad eos: Contaminate domum, et implete atria interfectis: egredimini. Et egressi sunt, et percutiebant eos, qui erant in civitate.

8. Et caede completa, remansi ego, ruique super faciem meam, et clamans ajo: Heu, heu, heu, Domine Deus: ergone disperdes omnes reliquias Israel, effundens furorem tuum super Jerusalem?

9. Et dixit ad me: Iniquitas domus Israel et Juda magna est nimis valde, et repleta est terra sanguinibus, et civitas repleta est aversione; dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt.

10. Igitur et meus non parcat oculus, neque miserebor: viam eorum super caput eorum reddam.

11. Et ecce, vir, qui erat indutus lineis, qui habebat atramentarium in dorso suo, respondit verbum, dicens: Feci, sicut praecepisti mihi.

mieście za nim a zabijajcie: niech nie folguie oko wasze, ani się zmiłujcie.

6. Starego, młodzieniaszka, y pannę, maluczkiego y niewiasty zabijcie aż do szcztu: a każdego na którym uyrzycie Thau, nie zabijajcie, a od swiatynie moiej pocznicie. A tak poczeli od mężów starszych, którzy byli przed obliczem domu.

7. Y rzekł do nich: Splugawcie dóm, a napełnicie sieni zabitymi: wynidźcież. Y wyszli, y zabili te, którzy byli w mieście.

8. A gdy się zabijanie skończyło, zostałem ia, y upadłem na oblicze moje, y wołając rzekłem: Ach, ach, ach, Panie Boże: a więc wytracisz wszytek ostatek Izraela, wylewając zapalczywość twoją na Jeruzalem?

9. Y rzekł do mnie: Nieprawość domu Izraelskiego y Judzkiego wielka iest bardzo wielce, y ziemia się krwie napełniła, y miasto pełne iest odwrócenia; bo mówili: Opuścił Pan ziemię, y Pan nie widzi.

10. Przeto też oko moje nie sfolguie, ani się zmiłuie: drogę ich na głowę ich oddam.

11. A oto mąż, który był obleczony w płócienne szaty, który miał kałamarz na grzbiecie swoim, odpowiedział słowo, rzekac: Uczyniłem, iakoś mi rozkazał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 4. *A naznacz Thau.* To słowo Thau znaczy w Żydowskim znak, i temże jmieniem zowią ostatnią literę Żydowską, przetoż Hieronim ś. pisze iż ten znak był znak litery Thau: nie Greckiej litery, bo prorok nie po grecku mówił, ale po żydowsku; ani też takiej litery jakiej teraz Żydowie używają na końcu abecadła, boć teraz Thau żydowskie niema figury krzyża: ale one Thau był znak litery, której Żydowie używali czasu Ezechiela proroka, to jest, T nakształt krzyża, jako i Grecy i Łacinnicy piszą. Onego bowiem czasu i Samarytanowie i Hebrejczycyowie tychże liter używali: ale po Babilońskiej niewolej Ezdrasz odmienił litery, iż Samarytanowie byli heretykami: przetoż aby różność była między Hebrajczykami i Samarytany, Ezdrasz wynalazł te litery których teraz Żydowie używają. A tak ta litera T według Ezechiela znaczyła znak krzyża ś. który na czole kładziemy, bo Ezechiel tu mianuje czolo, na którym ten znak Aniołowie kładli, jako my dzisiaj znak krzyża ś. kładziemy na czole: który też znak zwierzchni, jest znakiem onego wewnętrznego znaku, iż na chrzcie przez Ducha ś. jesteśmy na duszach naszych naznaczeni krwią Syna Bożego. To znaczy i ono znaczenie podwójów krwią baranka. Exod. 12. O tym znaku masz Apoc. 7, i Ephes. 4. Tertulian. lib. 3, contra Marcio. Augustyn. lib. de Altercat. Synagogae et Ecclesiae. Hieron. in Ezechiel. et Epist. 128. Cyprian. ad Demetrianum. Origen. Hom. 8, in diversis Evangel. locis.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O mężu, któremu kazano ogień wysypać na miasto, i t. d.

1. Et vidi, et ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis solii, apparuit super ea.

thau napisuje.—*Niech nie folguje oko wasze.* Patrz r. poprzedz. wiersz 18.

6. *Aż do szcztu.* Koniecznie zabijajcie, i w żaden sposób nie przepuszczajcie.—*Od swiatynie. . . pocznicie.* Od kapłanów i lewitów, którzy są w kościele moim; bo oni ciężej zgrzeszyli. Tak I. Piotr 4, 17 powiedziano *Gdyż czas jest, aby się sąd począł od domu Bożego.*

7. *Od mężów starszych.* Od owych dwudziestu pięciu mężów, którzy byli we drzwiach kościoła, pomiędzy przysionkiem i oltarzem, obrócenii tyłem do kościoła Pańskiego, a twarze ku wschodowi, jak rzekł r. 8, 16.—*I rzekł Pan.—Do nich.* Szczęściu mężów.—*Splugawcie dom.* Napełnijcie dom trupami pobitych.—*Wynidźcież.* Rozumie się, i spełnił, a potem rzekł do nich, *wynidźcie.*—*I wyszli.* Sama figura mowy przerwanej oznacza, że z największym pośpiechem wyrok

1. Y widziałem, a oto na utwierdzeniu, które było nad głową Cherubim, iako kamień sapphir, iako kształt podobieństwa stolice, ukazało się nad nimi.

boski spełnił, i co powiedziano, to wykonano.

8. *Zostałem ja.* Sam ocalony z oznamionowanymi. Albo, sam jeden z kapłanów w kościele; bo zdaje się, że wszyscy owi pobici zostali.—Dla tegoż aniołowi kazano naznaczyć niektórych w mieście, lecz w kościele nikogo.

9. *Domu Izraelskiego.* Tych nazywa, którzy z dziesięciu pokoleń, zamieszkali w pokoleniu Judy.—*Krwie.* W chald. *zabójstwo.* LXX *nieprawością i nieczystością.* Pod imieniem krwi, Pismo ś. oznacza wszystkie grzechy wielkie.—*Odwrócenia.* Odstępstwa od Boga do bałwanów.—*Opuścił Pan.* Nie dba o potrzeby ludzkie, a to przyknanie jest początkiem wszystkich zbrodni.

11. *Uczyniłem iakoś mi rozkazał.* Wzdychających, niewinnych i pobożnych naznaczyłem głoską thau, iakoś rozkazał, w. 4.

2. Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, et ait: Ingredere in medio rotarum, quae sunt subtus Cherubim, et imple manum tuam prunis ignis, quae sunt inter Cherubim, et effunde super civitatem. Ingressusque est in conspectu meo;

3. Cherubim autem stabant a dexteris domus, cum ingrederetur vir, et nubes implevit atrium interius.

4. Et elevata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus; et repleta est domus nube, et atrium repletum est splendore gloriae Domini.

5. Et sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius, quasi vox Dei omnipotentis loquentis.

6. Cumque praecepisset viro, qui indutus erat lineis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quae sunt inter Cherubim; ingressus ille stetit iuxta rotam.

7. Et extendit Cherub manum de medio Cherubim ad ignem, qui erat inter Cherubim; et sumsit, et dedit in manus ejus, qui indutus erat lineis; qui accipiens egressus est.

8. Et apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum;

9. et vidi, et ecce, quatuor rotae iuxta Cherubim: rota una iuxta Cherub unum, et rota alia iuxta Cherub unum; species autem rotarum erat quasi visio lapidis chrysolithi.

10. Et aspectus earum similitudo una quatuor, quasi sit rota in medio rotarum.

11. Cumque ambularent, in quatuor partes gradiebantur, et non revertebantur ambulantes, sed ad locum, ad quem ire declinabat, quae prima erat, sequebantur et ceterae; nec convertebantur.

12. Et omne corpus earum, et colla et manus, et pennae et circuli plena erant oculis, in circuitu quatuor rotarum. (*Supr. 1, 18*).

13. Et rotas istas vocavit volubiles, audiente me.

14. Quatuor autem facies habebat unum; facies una, facies Cherub, et facies secunda, facies hominis; et in tertio facies leonis; et in quarto facies aquilae.

15. Et elevata sunt Cherubim; ipsum est animal, quod videram iuxta fluvium Chobar.

16. Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter et rotae iuxta ea; et cum elevarent Cherubim alas suas, ut exaltarentur de terra, non residebant rotae, sed et ipsae iuxta erant.

17. Stantibus illis, stabant, et cum elevatis elevabantur; spiritus enim vitae erat in eis.

R. 10.—2. *Wnidź w pośrodek kół.* Bóg widział na tronie w ten sposób, jak na skrzyni przymierza. I jako przed skrzynią przymierza był ołtarz kadzenia, tak przed Bogiem siedzącym na wozie był piec, czyli ognisko, z którego Bóg każe brać rozpalone węgle i rozsypywać po mieście. — *Napełni rękę twoją węgla.* Węgla po mieście rozrzucone zapowiadały przyszły pożar miasta. Że zaś z pośrodku kół, i od anioła, z rozkazu boskiego były brane, oznacza że pożar miasta nie z przypadku, ani z rady złych ludzi, lecz z przewidzenia i rozkazu Boga miał nastąpić.

3. *Po prawicy domu.* Domu Bożego, kościoła.

2. Y rzekł do męża, który obleczone był w płócienne szaty, y rzekł: Wnidź w pośrodek kół, które są pod Cherubim, a napełni rękę twoją węglą ognistego, które iest między Cherubim, a wysyp na miasto. Y wszedł przed oczyma memi;

3. a Cherubim stali po prawicy domu, gdy mąż wchodził, a obłok napełnił sien wewnętrzną.

4. Y podniosła się chwala Pańska od wierzchu Cheruba do progu domu; y napełnił się dóm obłokiem, a sien napełniła się światłości chwały Pańskiej.

5. A szum skrzydeł Cherubim słyszany był aż do sieni zewnętrznej, iako głos Boga wszechmogącego mówiącego.

6. A gdy rozkazał mężowi, który obleczone był w płócienne szaty, mówiąc: Weźmi ognia z pośrodku kół, które są między Cherubami; wszedłszy on stanął pod koła.

7. Y ściągnął Cherub rękę z pośrodku Cherubim do ognia, który był między Cherubim; y wziął, y dał w rękę tego, który był obleczone w płócienne szaty; który wzięwszy wyszedł.

8. Y ukazało się w Cherubim podobieństwo ręki człowieczej pod skrzydłami ich;

9. y widziałem, a oto cztery koła pod Cherubim: koło jedno pod Cheruba iednego, a koło drugie pod Cheruba iednego; a kształt kół było iako widzenie kamienia chrysolita.

10. A widzenie ich podobieństwo iedno czterech, iakoby było koło w pośrodku koła.

11. A gdy chodziły, na cztery części chodziły, a nie nawracały się gdy chodziły, ale na miejsce na które skłaniało się iść które pierwsze było, szły y drugie, a nie obracały się.

12. A wszystko ciało ich, y szyje, y ręce, y skrzydła, y koła, pełne były oczu w okolo czterech kół.

13. A te koła nazwał potoczyste, gdym ja słyszał.

14. A cztery oblicza miało iedno, oblicze iedno oblicze Cheruba, a oblicze wtóre oblicze człowiecze, a w trzecim oblicze lwie, a czwarte oblicze orłowe.

15. Y podnieśli się Cherubim: to iest zwierzę, którem widział nad rzeką Chobar.

16. A gdy chodzili Cherubim, szły wspólnie przy nich y koła; a gdy podnosili Cherubowie skrzydła swe, aby się wywyższyli od ziemi, nie zostawały koła, ale y one podłe były.

17. Gdy oni stali, stały; a z podniesionymi podnosiły się: bo duch żywota był w nich.

4. *I podniosła się.* Patrz r. 9, w. 3.

5. *Głos Boga wszechmogącego.* T. j., jak Symmach i Teodocjusz tłumaczą, jakby gromu Bożego.

13. *Nazwał potoczyste.* Koła te z powodu ich szybkości, nazwał Bóg potoczystymi.

15. *Podnieśli się cherubini.* Na skrzydłach, jakby lecąc w górę.—*To jest zwierzę.* Jest to Enallaga, liczba pojedyncza zamiast mnogiej; jakby rzekł: te są czworo zwierząt, którem widział nad rzeką Chobar r. 1, 13.

17. *Bo duch żywota.* Tenże sam duch Boży popędzał koła, który i zwierzęta, jak rzeczone r. 1, 20,

18. Et egressa est gloria Domini a limine templi, et stetit super Cherubim.

19. Et elevantia Cherubim alas suas, exaltatae sunt a terra coram me; et illis egredientibus, rotae quoque subsecutae sunt; et stetit in introitu portae domus Domini orientalis; et gloria Dei Israel erat super ea.

20. Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel juxta fluvium Chobar; et intellexi, quia Cherubim essent. (*Supr. 1, 1*).

21. Quatuor vultus uni, et quatuor alae uni; et similitudo manus hominis sub alis eorum.

22. Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus, quos videram juxta fluvium Chobar, et intuitus eorum, et impetus singulorum ante faciem suam ingredi.

18. Y wyszła chwala Pańska od progu kościoła, a stała nad Cherubim.

19. A podniósłszy Cherubim skrzydła swe, wzniesli się od ziemi przedemną; a gdy oni wychodzili, koła też szły za nimi; y stanął w weszciu bramy wschodniéj domu Pańskiego; a chwala Boga Izraelowego była nad nimi.

20. Toć iest zwierzę, którem widział pod Bogiem Izraelowym nad rzeką Chobar; y rozumiałem że Cherubim byli.

21. Cztery twarze u iednego, y cztery skrzydła u iednego; a podobieństwo ręki człowieczey pod skrzydły ich.

22. Y podobieństwo twarzy ich, one twarze, którem widział nad rzeką Chobar, a widzenia ich, y pochop każdego przed twarzą swą chodźć.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O dwódziesięciu pięciu złych mężach i śmierci Feltyasza.

1. Et elevavit me spiritus, et introduxit me ad portam domus Domini orientalem, quae respicit ad solis ortum; et ecce, in introitu portae viginti quinque viri; et vidi in medio eorum Jezoniam filium Azur, et Pheltiam filium Banajae, principes populi.

2. Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, et tractant consilium pessimum in urbe ista,

3. dicentes: Nonne dudum aedificatae sunt domus? haec est lebes, nos autem carnes.

4. Idecirco vaticinare de eis, vaticinare, fili hominis.

5. Et irruit in me spiritus Domini, et dixit ad me: Loquere: Haec dicit Dominus: Sic locuti estis, domus Israel, et cogitationes cordis vestri ego novi.

6. Plurimos occidistis in urbe hac, et implestis vias ejus interfectis.

7. Propterea haec dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio ejus, hi sunt carnes, et haec est lebes, et educam vos de medio ejus.

18. *Stata nad Cherubim.* Pan wstąpił na wóz i zasiadł na tronie.

19. *Stanął u miejsca.* Stanął gdzie wyjście było, żeby dać do zrozumienia, iż kościół zupełnie opieka boska opuściła.

20. *Zrozumiałem że cherubini byli.* W pierwszym widzeniu nad rzeką Chobar, widział Ezechiel też postaci, lecz nie mógł zaraz, dla nowości rzeczy, powziąć o nich dokładnego wyobrażenia; i prosto widząc z ruchu że są żyjące, nazwał ogólnem imieniem zwierząt; teraz zaś widząc to częściej i spokojnie się przypatrując powiada, że rozumiał iż są cherubinami.

R. 11.—1. *Wwiódł.* Od sieni kapłanów do bramy wschodniéj sieni laików, gdzie stanęła była chwala Pańska.—*Dwadziesięć i pięć mężów.* Maldonat mniema że to byli kapłani na zabicie przeznaczeni od Boga. Korneliusz i Prado sądzą, że to byli przełożeni dwudziestu czterech dzielnic, na które Jeruzalem było rozdzielone, a dwudziesty piąty był przełożonym wszystkich i rządzącą miasta, a zesłi się do bramy kościelnej, ażeby się naradzać o dobru ogólném.—*Jezoniasza synu Azur.* Zdaje się że był innym jak Jezoniasz, o któ-

1. Y podniósł mię duch, a wwiódł mię do bramy domu Pańskiego wschodniéj, która patrzy na wschód słońca: a oto w weszciu bramy dwadziesięć i pięć mężów: y użyżrałem w pośrodku ich Jezoniasza syna Azur, y Pheltiasza syna Banaiasza, książęta ludu.

2. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, ci są mężowie, którzy myślą nieprawość, a radzą złą radę w mieście tym,

3. mówiąc: Izaż nie dawno zbudowane są domy? Toć iest kociel, a myśmy mięso.

4. Przetó prorokuy o nich, prorokuy synu człowieczy.

5. Y napadł na mię duch Pański, y rzekł do mnie: Mów: To mówi Pan: Takeście rzekli domie Izraelów, a myśli serca waszego ia znam.

6. Barzo wieleście pobili w mieście tym, y napełniliście ulice jego pobitymi.

7. Przetóż to mówi Pan Bóg: Pobici waszy którzyście nakładli w pośrodek jego, ci są mięsem, a to iest kotlem, y wywiodę was z pośrodku jego.

rym wzmianka r. 8, 11. Który jak powiedziano, nie Azura lecz Saphana był synem.

2. *I rzekł do mnie.* T. j. duch.—*Złą radę.* Jaka to była rada, niżej powiedziano, lecz niejasno.

3. *Izaż niedawno zbudowane są domy?* Niektórzy z hebr. tłumaczą: *nie blizkie jest zrujnowanie, budujmy więc domy.* Tak Watabl. i Pagnin. Ci więc, którzy źle radzili, starali się oddalić bojaźń od narodu, żeby się nie lękali zuby grozącej miastu, którą groziły zapowiednie proroków.—*Toć iest kociel.* Zdaje się że myśl ta: niech sobie prawdą będzie to czém nam grozą, chcemy jednak jeszcze bronią osłonić ojczyznę przeciw wrogom, i jeżeli pośród niej zostaniemy obłożonymi, chcemy usychać i być trapiionymi, i umrzeć, jak mięso gdy jest w garnku, i na podłożonym ogniu smaży się i niszczy.

4. *O nich.* O tych mężach źle radzących.

6. *Barzo wieleście pobili.* Potępiając niewinnych przez sądy niegodziwe, jak wyżej r. 7, 23, i 9, 9.

7. *Pobici waszy... są mięsem.* Jakoby rzekł: nie wy jesteście mięsem, w Jeruzalem, jakby w garnku mającém być pieczoném i pogrzebijoném, jak chcecie, o Ży-

8. Gladium metuistis, et gladium inducam super vos, ait Dominus Deus.

9. Et ejiciam vos de medio ejus, daboque vos in manu hostium, et faciam in vobis judicia.

10. Gladio cadetis: in finibus Israel judicabo vos, et scietis, quia ego Dominus.

11. Haec non erit vobis in lebetem, et vos non eritis in medio ejus in carnes: in finibus Israel judicabo vos.

12. Et scietis, quia ego Dominus: quia in praeceptis meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis, sed juxta judicia gentium, quae in circuitu vestro sunt, estis operati.

13. Et factum est, cum prophetarem, Pheltias filius Banajae mortuus est; et cecidi in faciem meam, clamans voce magna, et dixi: Heu, heu, heu, Domine Deus: consummationem tu facis reliquiarum Israel?

14. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

15. Fili hominis, fratres tui, fratres tui, viri propinqui tui, et omnis domus Israel, universi, quibus dixerunt habitatores Jerusalem: Longe recedite a Domino, nobis data est terra in possessionem.

16. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quia longe feci eos in gentibus, et quia dispersi eos in terris, ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerunt.

17. Propterea loquere: Haec dicit Dominus Deus: Congregabo vos de populis, et adunabo de terris in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel.

18. Et ingredientur illuc, et auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes ejus de illa.

19. Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum, et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, (*Infr. 36, 26*).

20. ut in praeceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea: et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum.

8. Mieczaćcie się bali, a miecz przywiodę na was, mówi Pan Bóg.

9. Y wypędzę was z pośrodku jego, a dam was w rękę nieprzyjaciół, y uczynię z wami sady.

10. Od miecza poleżecie: na granicach Izraelowych osadzę was: a wiedzieć będziecie zem ia Pan.

11. Ono wam nie będzie kotłem, a wy nie będziecie w pośrodku jego mięsem: na granicach Izraelskich osadzę was.

12. Y wiedzieć będziecie zem ia Pan: iżeście w przykazaniach moich nie chodzili, a sądoweście moich nie czynili: ale według sądów poganów którzy około was są, czyniliście.

13. Y stało się, gdym prorokował, że Pheltias syn Banaiaszów umarł: y padłem na oblicze swe, wołając wielkim głosem, y rzekłem: Ach, ach, ach Panie Boże, dokonanie ty czynisz ostateków Izraela?

14. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

15. Synu człowieczy, bracia twoi, bracia twoi, mężowie powinowaci twoi, y wszytek dóm Izraelski wszyscy do których mówili obywatele Jeruzolimscy: Oddalcie się od Pana, nam dana iest ziemia, abyśmy ia posiadli.

16. Przeto to mówi Pan Bóg: iżem ie oddalił między narody, a iżem ie rozprószył po ziemiach, będą im świątynią małą w ziemiach do których zaszli.

17. Przeto mów: To mówi Pan Bóg: Zbiore was z narodów, y skupię z ziem po którychście rozproszeni, a dam wam ziemię Izraelową.

18. Y wnida tam, y zniosa wszystkie urazy, y wszystkie obrzydłości iey z nię.

19. Y dam im serce iedno, y ducha nowego dam do wnętrzości ich, y odeymę serce kamienne z ciała ich, y dam im serce mięsiste,

20. żeby chodzili w przykazaniach moich, a strzegli sądów moich, y czynili ie: aby mi byli ludem, a ia im był Bogiem.

dzi! lecz mięsem są prorocy, których jako ofiary boże pomordowaliście: wy zaś z Jeruzolimy będziecie wyprowadzeni, nie warci tego żebyście w niej byli pogrzebionymi, mając być w Reblatha pobici, w. 10.

12. *Sądów poganów.* Obyczajów i zabobnych obrzędów.

13. *Gdym prorokował.* Gdy duchem proroczym podniesiony, widziałem to co mówiłem.—*Pheltias.* Który był jednym z owych dwudziestu pięciu. Rzekłem: Ach, ach, ach! Bo chociaż Pheltias był bezbożnym, i że śmierci jego cieszyć się trzeba było, jednak zajączał prorok, lękając się żeby to, co się przytrafiło Pheltiaszowi, nie spotkało całego narodu.—*Dokonanie czynisz.* T. j. czyli tak chcesz wszystkich zgubić, jak tego Pheltiasza?

15. *Bracia twoi.* Którzy już są więźniami w Babilonie, niech będą dobrej myśli, bo im sprzyjać będą.—*Obywatele Jeruzolimscy.* Których jeszcze do niewoli nie uprowadzono, lecz w ojczyźnie pozostali.—*Oddalcie się.* Odchodząc od Chaldej.—*Od Pana.* Od Kościoła, gdzie Pan przebywa.—*Nam dana jest ziemia.* Daleko lepszą jest dola nasza, którzy w ojczyźnie zostajemy

i posiadamy Judeę?

16. *Iżem je oddalił.* Dozwalając żeby w niewole uprowadzonymi zostali.—*Będę im świątynią małą.* Watabl tłumaczy: *niewielu*, będzie mała i utrapiona trzoda, lecz mnie miła. Bo od czasu uprowadzenia, nie mają kościoła; ja jestem dla nich zamiast kościoła; w skrytości serca czcić mnie będą, jak kiedyś uczynią chrześciance.

17. *Mów.* Do Żydów uwiezonych w Babilonie, żebyś ich pocieszył.—*Skupię.* Pod Zorobabelem, Nehemiaszem, Ekdrazsem, i odprowadzę was z Babilonu do ziemi Izraelskiej.

18. *Wnijdą tam.* Do ojczyzny i do Jeruzalem.—*Urazy.* Bałwany, przez które Boga obrażali.

19. *Serce jedno.* Jednomysłne i zgodne, względem przywrócenia ojcowskiej czci i religii prawdziwej.—*Ducha nowego.* Nowy umysł i wole.—*Serce kamienne.* Twarde, zapamiętałe w złém.—*Serce mięsiste.* Łagodne, posłuszne, skłonne do dobrego.

20. *Aby mi byli ludem.* Żeby oni byli dla mnie narodem moim wybranym i miłym, a ja dla nich jedynym Bogiem.

21. Quorum cor post offendicula et abominatio-
nes suas ambulat, horum viam in capite suo po-
nam, dicit Dominus Deus.

22. Et elevaverunt Cherubim alas suas, et ro-
tae cum eis, et gloria Dei Israel erat super ea.

23. Et ascendit gloria Domini de medio civita-
tis, stetitque super montem, qui est ad orientem
urbis.

24. Et spiritus levavit me, adduxitque in Chal-
daeam ad transmigratiorem in visione in spiritu
Dei; et sublata est a me visio, quam videram.

25. Et locutus sum ad transmigratiorem omnia
verba Domini, quae ostenderat mihi.

21. Których serce za urazami y za obrzydłościa-
mi swemi chodzi, tych drogę położę na głowę ich,
mówi Pan Bóg.

22. Y podnieśli Cherubim skrzydła swe, y koła
z nimi: a chwala Boga Izraelowego była nad nimi.

23. Y wstąpiła chwala Pańska z pośrodku mia-
sta, y stanęła na górze która iest na wschód mia-
sta.

24. A duch podniósł mię, y przywiódł mię do
Chaldejskięj ziemie do zaprowadzenia w widzeniu,
w duchu Bożym: y odjęte było odemnie widzenie
którem widział.

25. A mówiłem do zaprowadzenia wszystkie słowa
Pańskie, które mi był okazał.

CAPUT XII.

O czynnościach Ezechielowych, zapowiadających nieszczęścia dla Żydów.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, in medio domus exasperantis tu
habitas, qui oculos habent ad videndum, et non
vident, et aures ad audiendum, et non audiunt, quia
domus exasperans est.

3. Tu ergo, fili hominis, fac tibi vasa transmi-
grationis, et transmigrabis per diem coram eis:
transmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum
in conspectu eorum, si forte aspiciant, quia domus
exasperans est.

4. Et efferes foras vasa tua quasi vasa transmi-
grantis per diem in conspectu eorum: tu autem
egredieris vespere coram eis, sicut egreditur mi-
grans.

5. Ante oculos eorum perfode tibi parietem, et
egredieris per eum.

6. In conspectu eorum in humeris portaberis, in
caligine effereris, faciem tuam velabis, et non vi-
debis terram, quia portentum dedi te domui Israel.

7. Feci ergo sicut praeceperat mihi Dominus;
vasa mea protuli quasi vasa transmigrantis per

21. Położę na głowę ich. Na głowie ich pomszczę
się, karząc podług zasług.

23. Na górze. Rozumiał górę Oliwną, na której sta-
nęła, izby ztamtąd jako z miejsca wyniosłego, patrzyła
na pożar miasta, i ztamtąd do nieba poszła.

24. I przywiódł. Odprowadził mię duch z Jeruza-
lem.—*W widzeniu.* To wszystko się stało przez wi-
dzenie w umyśle i duszy, bo Ezechiel z Chaldei nie
wychodził.

25. Do zaprowadzenia. Do więźniów którzy upro-
wadzeni byli do Babilonu, z którymi tamże zostawał.
Bo r. 8, w. 1 powiedział: *«Jam siedział w domu mo-
im, a starszy Judyzy siedzieli przedemną.»*

R. 12.— 2. *Domu drażniącego.* Buntowniczego: tak
nazywa naród żydowski, jakby rzekł: mieszkasz po-
między ludźmi buntowniczymi i nieposłusznymi.—*Którzy
oczy mają.* Których grzeszą ze złości, bo rozumie-
ją dostatecznie i widzą, co czynić powinni.

3. *Naczynia zaprowadzenia.* Przygotuj sobie narzę-
dza podróżne, np. kij, obuwie, opończe, torby, skrzynki,
wozy i t. p., których potrzebują ci, którzy zmie-
niają mieszkanie, i sprzęty mają przenieść gdzie in-
dzie.—*Przeprowadzisz się we dnie.* Przeniesiesz owe tło-
moki i sprzęty w dzień jasny, gdy oni widzieć będą,

ROZDZIAŁ 12.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy w pośrodku domu drażnią-
cego ty mieszkasz: którzy oczy mają do widzenia,
a nie widzą: y uszy do słuchania, a nie słyszą: bo
dóm drażniący iest.

3. A tak ty synu człowieczy, uczyni sobie na-
czynia zaprowadzenia, a przeprowadzisz się we dnie
przed nimi: a przeprowadzisz się z miejsca twego
na inne miejsce przed ich oczyma: ieśli sądzą
obaczą że dóm drażniący iest.

4. Y wyniesiesz precz naczynia twoje, iako na-
czynia prowadzącego się we dnie przed ich oczyma:
a ty wynidziesz wieczór przed nimi, iako wychodzi
ten co się prowadzi.

5. Przed oczyma ich przekopay sobie ścianę, a
wynidziesz przez nią.

6. Przed oczyma ich na ramionach wyniesion
będziesz, zmierzkiem wyniesion będziesz: twarz
swoię zakryiesz, a na ziemię patrzeć nie będziesz:
bo dziwem dałem cię domowi Izraelowemu.

7. Uczynilem tedy iako mi był Pan rozkazał:
naczynia moje wyniosłem iako naczynia prowadzą-

i tak rzecz która im się przytrafi, w znakach wy-
razisz.

4. *Naczynia twoje.* Sprzęty twe.—*Wynidziesz wie-
ieczór.* Żebyś tém samém przepowiedział, że Sedecyasz
wieczorem, a nawet w nocy, po zdobyciu miasta, ucie-
kać będzie, jak widać IV. Król. 25, 4; Jerem. 39, 4;
i 52, 7.—*Jako wychodzi ten co się prowadzi.* Zwykli
ci, którzy się z domu do domu przenoszą, przez dzień
sprzęty przenosic, a sami, gdy już wszystko przenie-
siono, wieczorem, albo w nocy przechodzą.

5. *Przekopaj sobie ścianę.* Domu, i wyjdź przez nią,
żebyś okazał że Chaldecyasz po zrujnowaniu murów
wnijdą do miasta, że i Sedecyasz przez otwór w murze
wynidzie, jako też i uczynił. Jerem. 39, 4; i IV. Król.
25, 4.

6. *Na ramionach wyniesion będziesz.* Od domowni-
ków do tego przeznaczonych, t. j. żebyś wyobraził spos-
ób ucieczki Sedeciasza, który uciekł niesiony na bar-
kach swoich domowników.—*Zmierzkiem.* W nocy.—
Twarz swoję zakryjesz. Jak czynią ci, którzy ze wsty-
du nie chcą być widziani i poznani.—*Bo dziwem da-
łem cię.* Postawiłem cię jakby obraz i zwierciadło
rzeczy przyszłych, rabunku miasta, ucieczki obywateli
i pojmania króla.

diem, et vespere perfodi mihi parietem manu; et in caligine egressus sum, in humeris portatus in conspectu eorum.

8. Et factus est sermo Domini mane ad medicens:

9. Fili hominis, numquid non dixerunt ad te domus Israel, domus exasperans: Quid tu facis?

10. Dic ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Super duces onus istud, qui est in Jerusalem, et super omnem domum Israel, quae est in medio eorum.

11. Dic: ego portentum vestrum: quomodo feci, sic fiet illis: in transmigratorem et in captivitatem ibunt.

12. Et dux, qui est in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient, ut educant eum: facies ejus operietur, ut non videat oculo terram.

13. Et extendam rete meum super eum, et capietur in sagena mea, et adducam eum in Babylonem in terram Chaldaeorum: et ipsam non videbit, ibique morietur. (*Infr. 17, 20*).

14. Et omnes, qui circa eum sunt, praesidium ejus et agmina ejus dispergam in omnem ventum, et gladium evaginabo post eos.

15. Et scient, quia ego Dominus, quando disperero illos in gentibus, et disseminavero eos in terris.

16. Et relinquam ex eis viros paucos a gladio et fame et pestilentia, ut enarrent omnia scelera eorum in gentibus, ad quas ingredientur: et scient, quia ego Dominus.

17. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, panem tuum in conturbatione comede, sed et aquam tuam in festinatione et moerore bibe.

19. Et dices ad populum terrae: Haec dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Jerusalem in terra Israel: Panem suum in sollicitudine comedent, et aquam suam in desolatione bibent, ut desoletur terra a multitudine sua, propter iniquitatem omnium, qui habitant in ea.

20. Et civitates, quae nunc habitantur, desolatae erunt, terraque deserta: et scietis, quia ego Dominus.

21. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

9. *Izali nie mówili?* Izali nie powiedzą? jakby rzekł: powiedzą zapewne.

10. *Książę.* Króla Sedeciasza.— *Brzemię.* Ciężkie i smutne prorocstwo.— *Wszystek dóm Izraelów.* Wszystkich Izraelitów w Jeruzalem mieszkających. Inni rozumieją o Izraelitach tych tylko, którzy byli z dziesięciu pokoleń i pomiędzy Żydami mieszkali.

12. *Książę.* Król Sedeciasz.— *Który jest w pośrodku ich.* Który pomiędzy swoimi blaznuje, nie bojąc się niczego.— *Oblicze jego zakryte będzie.* Slepota. Tak się stało gdy był widzian do Babilonii, co przepowiedział Jeremiasz; i nie widział jęj, co powiedział Ezechiel. Ponieważ sądził Sedeciasz, że te dwie zapowiedzi są sprzeczne z sobą, dla tego prorokom nie wierzył, jako uważa Józef.

13. *Zastawię nań sieć moję.* Przebiegłością, dowcipem i sztuką Chaldejczyków przesładujących ułowio-

wego się we dnie: a wieczór przebiłem sobie ścianę ręką: y wyszedłem zmiérkiem, na ramionach niesiony przed ich oczyma.

8. Y stała się mowa Pańska rano do mnie, mówiąc:

9. Synu człowieczy, izali nie mówili do ciebie dóm Izraelski, dóm drażniący: Co ty czynisz?

10. Mów do nich: To mówi Pan Bóg: To brzemię na książę które iest w Jeruzalem, y na wszystkie dóm Izraelów który iest w pośrodku ich.

11. Mów: Jam dziw wasz: iakom uczynił, tak się im stanie, w zaprowadzenie y w niewolą pódydą.

12. A książę które iest w pośrodku ich, na ramionach poniosą: zmiérkiem wynidzie: ścianę przebią aby go wynieśli: oblicze jego zakryte będzie, y okiem nie widział ziemię.

13. Y zastawię nań sieć moję, y poyman będzie niewodem moim: y przywiodę go do Babilonu do ziemi Chaldejskię: y téy nie uyrzy, y tam umrze.

14. A wszystkie którzy są około niego, pomoc iego, y ufy iego rozprzszę na wszelaki wiatr, y miecza dobdę za nimi.

15. Y wiedziéć będą zem ia Pan, gdy ie rozprzszę między narody, y rozsieię ie po ziemiach.

16. Y zostawię z nich trochę mężów od miecza, od głodu, y moru: aby opowiadali wszystkie złości ich między narody do których wnidą: y wiedziéć będą zem ia Pan.

17. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

18. Synu człowieczy, chléb twój w zatrwozeniu iedz, ale y wodę twoię z kwapieniem y z frasunkiem piy.

19. Y rzeczesz do ludu ziemi: To mówi Pan Bóg do tych, którzy mieszkają w Jeruzalem w ziemi Izraelskię: Chléb swój w kłopotcie ięść będą, a wodę swą w pustoszeniu pić będą: że spustoszeie ziemia od mnóstwa swego, dla nieprawości wszech mieszkających w nięy.

20. Miasta téż w których teraz mieszkają, spustoszone będą, a ziemia pusta: y wiedziéć będziecie zem ia Pan.

21. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

nym zostanie.— *I téj nie ujrzy.* Bo oczy mu wyłupi król Babiloński w Reblatha, IV. Król. 25, 7, i Jer. 39, 7, i 52, 11.

14. *Na wszelki wiatr.* Do wszystkich krajów i narodów.— *I miecza.* Sprawię, że dokądkolwiek pójdą, wróg przesładować ich będzie, r. 5, 2 i 12.

16. *Aby opowiadali.* Żeby się pomiędzy ludy barbarzyńskimi okazała sprawiedliwość moja, żeby gdy posłyszą o ich zbrodniach, poznali też zem sprawiedliwie ich ukarał.

18. *Chléb twój w zatrwozeniu iedz.* Jeść chleb w zatrwozeniu i pić wodę ze skwapliwością oznacza, że Żydzi czasu oblężenia mają jeść z frasunkiem i bojaźnią z powodu nadchodzących wrogów.

19. *W spustoszeniu.* Chald. w zdumienie, LXX w zgubie, t. j. w rozpaczcy.

22. Fili hominis, quod est proverbium istud vobis in terra Israel? dicentium: in longum differentur dies, et peribit omnis visio.

23. Ideo dic ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Quiescere faciam proverbium istud, neque vulgo dicetur ultra in Israel: et loquere ad eos, quod appropinquerint dies, et sermo omnis visionis.

24. Non enim erit ultra omnis visio cassa, neque divinatio ambigua in medio filiorum Israel.

25. Quia ego Dominus loquar, et quodcumque locutus fuero verbum, fiet, et non prolongabitur amplius, sed in diebus vestris domus exasperans loquar verbum, et faciam illud dicit Dominus Deus.

26. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

27. Fili hominis, ecce, domus Israel dicentium: Visio, quam hic videt, in dies multos et in tempora longa iste prophetat.

28. Propterea dic ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Non prolongabitur ultra omnis sermo meus: verbum, quod locutus fuero, complebitur, dicit Dominus Deus.

22. Synu człowieczy, co to za przypowieść u was w ziemi Izraelowej? mówiących: W długą pójda dni, a zginie wszelakie widzenie.

23. Przeto mów do nich: To mówi Pan Bóg: Uczynię że ustanie ta przypowieść, ani pospolicie mówić będą więćy w Izraelu, y mów do nich że się przybliżyły dni, y mowa każdego widzenia.

24. Bo nie będzie więćy żadnego widzenia próżnego, ani prorocstwa wątpliwego w pośrzedku synów Izrael.

25. Bo ia Pan mówić będę: a którekolwiek słowo wyrzekę, stanie się, y nieodwlecze się dalej: ale za dni waszych, domie drażniący mówić będę słowo, y uczynię ie, mówi Pan Bóg.

26. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

27. Synu człowieczy, oto dóm Izraelów mówiących: Widzenie które ten widzi, na wiele dni y na czasy długie ten prorokuie.

28. Przeto mów do nich: To mówi Pan Bóg: Nie przewlecze się dalej wszelka mowa moia, słowo które wymówię wypełni się, mówi Pan Bóg.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O pogrózkach Bożych względem fałszywych proroków.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant, et dices prophetantibus de corde suo: Audite verbum Domini:

3. haec dicit Dominus Deus: Vae prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident. (*Jer. 23, 1. Infr. 14, 9.—34, 2.*)

4. Quasi vulpes in desertis, prophetae tui, Israel erant.

5. Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in praedio in die Domini.

6. Vident vana, et divinant mendacium, dicentes: Ait Dominus: cum Dominus non miserit eos; et perseveraverunt confirmare sermonem.

7. Numquid non visionem cassam vidistis, et divinationem mendacem locuti estis? et dicitis, ait Dominus, cum ego non sim locutus.

8. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quia locuti estis vana, et vidistis mendacium, ideo ecce, ego ad vos, dicit Dominus Deus:

9. et erit manus mea super prophetas, qui vi-

22. *Przypowieść.* Mowa której zwykle używacie i z niej się chęlpicie.— *Dni.* Utrapienia i spustoszenia od proroków przepowiedzianego.— *Zginie wszelakie widzenie.* Ukazą się próżne i kłamliwe prorocstwa.

24. *Prorocstwa wątpliwego.* Bo wszystko co przepowiedzieli prorocy, tak oczywiście się sprawdzi, iż nikt wątpić nie będzie mógł, azali się prorocstwo spełniło?

25. *Za dni waszych...* mówić będę słowo, i uczynię. Co za dni waszych przez proroków moich przepowiem, sprawdzi się, zanim pomrzcie.

27. *Na wiele dni.* O rzeczach które nie za naszych czasów, lecz daleko później mają się dokonać.

R. 13.—1. *Z serca swego.* Własne wymysły, nie zaś słowa Boże.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, prorokuy do proroków Izraelskich którzy prorokuia: y rzeczesz prorokuiącym z serca swego: Słuchaycie słowa Pańskiego:

3. to mówi Pan Bóg: Biała prorokom głupim, którzy idą za duchem swoim, a nie nie widza.

4. Jako liszki na puscy, prorocy twoi Izraelu byli.

5. Nie wstępowaliście na przeciw, aniście zastawili muru dla domu Izraelowego, abyście stali w bitwie w dzień Pański.

6. Widzą próżności, a prorokuia kłamstwo, mówiąc: Mówi Pan: gdyż ich Pan nie posłał: y nie przestali twierdzić mowy.

7. Azaście nie widzenie próżne widzieli, a prorocstwo kłamliwe mówili? Y mówicie: Mówi Pan gdyżem ia nie mówił.

8. Przetoż to mówi Pan Bóg: Ponieważście mówili próżności, a widzieliście kłamstwo: przeto oto ia na was, mówi Pan Bóg:

9. y będzie ręka moia na proroki, którzy widza

3. *Idą za duchem swoim.* Którzy chociaż żadnego objawienia od Boga nie odebrali, przepowiadają zachwałę wszystko cokolwiek im na myśl i do gęby przyjdzie.

4. *Jako liszki na puszczy.* Bo skrycie i zdradliwie naród pustosza, udając, że mówią rzeczy wygodne i pożyteczne dla ludu, ażeby ztąd korzyść jaką odnieśli. Ze też bojaźliwi gdy niebezpieczeństwo grozi, i lękają się wystąpić przeciwko wrogowi, lecz jakby liszki w jamach swoich się ukrywają.

5. *Nie wstępowaliście na przeciw.* Wy prorocy fałszywi nie zastawialiście się przed Bogiem modlitwami, który srogich Chaldeów wpuszczał w rozwaliny muru, t. j. w rozpadliny zrujnowanej Jerozolimy.

9. *Ręka moja.* Pomsta moja. Chald. *kłeska potęgi*

dent vana, et divinant mendacium: in consilio populi mei non erunt, et in scriptura domus Israel non scribentur, nec in terram Israel ingredientur, et scietis, quia ego Dominus Deus:

10. eo quod deceiverint populum meum, dicentes: Pax, et non est pax: et ipse aedificabat parietem, illi autem linebant eum luto absque paleis.

11. Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura, quod casurus sit: erit enim imber inundans, et dabo lapides praegrandes desuper irruentes, et ventum procellae dissipantem.

12. Siquidem ecce cecidit paries; numquid non dicitur vobis: Ubi est litura, quam liniistis?

13. Propterea haec dicit Dominus Deus: Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, et imber inundans in furore meo erit, et lapides grandes in ira in consumptionem.

14. Et destruam parietem, quem liniistis absque temperamento, et adaequabo eum terrae, et revelabitur fundamentum ejus, et cadet, et consumetur in medio ejus: et scietis, quia ego sum Dominus.

15. Et complebo indignationem meam in pariete, et in his, qui liniunt eum absque temperamento, dicamque vobis: Non est paries, et non sunt qui liniunt eum.

16. Prophetae Israel, qui prophetant ad Jerusalem, et vident ei visionem pacis: et non est pax, ait Dominus Deus.

17. Et tu, fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quae prophetant de corde suo, et vaticinare super eas,

18. et dic: Haec dicit Dominus Deus: Vae quae consuunt pulvillos sub omni cubito manus, et faciunt cervicalia sub capite universae aetatis ad capiendas animas, et cum caperent animas populi mei, vivificabant animas eorum.

19. Et violabant me ad populum meum propter pugillum hordei et fragmen panis, ut interficerent animas, quae non moriuntur, et vivificarent animas, quae non vivunt, mentientes populo meo credenti mendaciis.

mój.—*Proroki.* Falszywe.—*W radzie.* W zgromadzeniu ludu z niewoli wracającego.—*Do pisma.* W spisie Izraelitów żyjących i wracających z niewoli nie będą zamieszczeni, bo pomrą.

10. *Mówiąc: Pokój.* Prózne bezpieczeństwo i pomyślność ludowi obiecując.—*A ten.* Lud.—*Budował ścianę.* Obiecywał sobie bezpieczeństwo; ściana bowiem domu zabezpiecza nas od nieprzyjaciół.—*A ci.* Falszywi prorocy.—*Polepiali ją gliną.* Utwierdzali bezpieczeństwo ludu kłamliwymi i słabymi dowodami. W hebr. *namazują tyńkiem.* Chcą sprawić, żeby się nieokazywała obrzydliwość występków, lecz napróżno.—*Bez plew.* Bo plewy glinę, któraby się inaczej rozplynęła, zatrzymują, ścieśniają i spajają.

11. *Bez przysady.* Bez domieszkania plew. Tłumacz powiedział: *bez przysady*, dla różnitości.—*Deszcz zalévający.* Znaczy, że żadna siła ludzka, żaden rozum, nie oprze się pomocy Bożej, lecz że on mściwą potęgą swą wszystko wywróci i zniszczy.

12. *Izali wam nie rzekę.* Azali wtenczas wrogi sztydzić z was nie będą, czy pytać nie będą sztydząc, gdzie jest bezpieczeństwo i ufność wasza?

13. *Wiatr burzýy.* Wiatr gwałtowny i burzliwy.—

próżności, a prorokią kłamstwo: w radzie ludu mego nie będą, a do pisma domu Izraelowego nie będą wpisani, ani do ziemie Izraelskiej wnidą: a wiedziéć bédziecie żem ia Pan Bóg:

10. przeto że zwiedli lud mój, mówiąc: Pokój, a niemasz pokoju, a ten budował ścianę, a ci polepiali ją gliną bez plew.

11. Mów do tych, którzy polepiają bez przysady, że upadnie: bo będzie deszcz zalévający, y dam kamienie wielkie zwierzchu padające, y wiatr wichru rozwalający.

12. Bo oto upadła ściana, izali wam nie rzekę: Gdzież lepienie któreście lepili?

13. Przetoż to mówi Pan Bóg: y uczynię że w wtrze wiatr burzýy w zagniewaniu moim, y deszcz zalévający będzie w zapaleczywości moiej: a kamienie wielkie w gniewie na zniszczenie.

14. Y obalę ścianę którąście lepili bez przysady, y zrównam ją z ziemią, y odkryje się fundament iéy: y upadnie, y zepsuie się w pośrodku iéy: a wiedziéć bédziecie żem ia Pan.

15. Y wykonam rozgniewanie moie nad ścianą, y nad tymi którzy ją lepia bez przysady, a rzekę wam: Niemasz ściany, y niemasz którzy ją lepia.

16. Prorocy Izraelscy, którzy prorokią do Jeruzalem, y widzą mu widzenie pokoju: ano niemasz pokoju, mówi Pan Bóg.

17. A ty synu człowieczy postaw oblicze twoie przeciw córkom ludu twego, które prorokią z serca swego: a prorokuy na nie,

18. y mów: To mówi Pan Bóg: Biada które szyją wezglówka pod wszelki łokieć ręki: a czynią poduszki pod głowy każdego wieku na ułowienie dusz: a gdy łowiły dusze ludu mego, ożywiały dusze ich.

19. Y gwałciły mię u ludu moiego dla garści ięczmienia, dla sztuki chleba, aby zabiwały dusze które nie umieraia. a ożywiały dusze, które nie żywia, kłamiąc ludowi memu wierzącemu kłamstwam.

Na zniszczenie. Na waszą zgubę. Przez deszcz, kamienie, wicher i t. p. rozumie Chaldejczyków, przez których Jeruzalem miał zburzyć.

15. *Wykonam.* Nasycę gniew mój, obalając ścianę którąście zbudowali, i wywrę gniew mój przeciw prorokom, którzy ją namazują.—*Nie masz ściany.* Upadł mur współ z budującymi i namazującymi.

16. *Prorocy Izraelscy.* Nie masz, powiadam, proroków Izraelskich.—*Widzenie pokoju.* Proroctwa pomyślność obiecujące.

17. *Przeciw córkom ludu twego.* P. Wujka.

18. *Które szyją.* Proroctwa, które zmyślają.—*Szyją wezglówka.* Pochlebają, żeby sumienia, jakby na podłożonych ze wszech stron poduszkach, były spokojne, i nie doznawały żadnych zgrzyot.—*Każdego wieku.* Każdego stanu i wieku ludziom.—*Na ułowienie dusz.* Dla oszukiwania fałszywą nadzieją pokoju.—*A gdy łowiły.* Gdy gubiły.—*Ożywiały dusze ich.* Obiecując duszom. t. j. ludziom życie i ocalenie, lecz fałszywie.

19. *Gwałciły mię u ludu moiego.* Wykraczali przeciwko mnie, wobec ludu mego, mówiąc: *to mówi Pan*, chociaż ja nie mówiłem, i czyniąc mię kłamcą niejako.—*Dla garści ięczmienia.* Dla nadziei najmniejszego

20. Propter hoc haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis animas volantes, et dirumpam eos de brachiis vestris, et dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum.

21. Et dirumpam cervicalia vestra, et libera bo populum meum de manu vestra, neque erunt ultra in manibus vestris ad praedandum: et scietis, quia ego Dominus.

22. Pro eo quod moerere fecistis cor justi mendaciter, quem ego non contristavi, et confortastis manus impii, ut non reverteretur a via sua mala, et viveret,

23. propterea vana non videbitis, et divinationes non divinabitis amplius, et eruam populum meum de manu vestra: et scietis, quia ego Dominus.

20. Przetóż to mówi Pan Bóg: Oto ia do wez-główek waszych, któremi wy łowicie dusze lata-jące: y rozedrę ie z ramion waszych: a wypusczę dusze które wy łowicie dusze ku lataniu.

21. Y rozedrę poduszki wasze, a wyswobodzę lud mój z ręki waszój, ani będą więcéy w rękach waszych na łup: a wiedziéć będziecie żem ia Pan.

22. Za to żeście zasmucały serce sprawiedliwego kłamliwie, któregom ia nie zasmucił: a zmniejszałyście ręce niezbożnego, aby się nie nawrócił od drogi swój zły, a żył,

23. przeto próżności nie użyżycie, y prorocтва prorokować nie będziecie: y wyrwę lud mój z ręki waszój: a będziecie wiedziały żem ia Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 13. w. 17. *Przeciw córkom ludu twego które prorokują.* Taka śmiałość zawždy była i jest niewiast heretyckich, że te ducha prorockiego sobie przypisują i drugich uczyć śmieją. Na które tu prorok ś. woła. Albo też zowie niewiastami wszystkie heretyki, którzy jako niewiasty, są tak odmienni i rozkoszni, że się nowych nauk radzi chwytają, a pospolicie na takich naukach najrychlej polegają, które ciału są miłe. Tak widzimy dzisiejszy heretycy od swoich hersztów są ułowieni, gdy im rozpustne i cielesne nauki zasmakowały.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O zabronieniu prorokom przepowiadania obłudnikom i t. d.

1. Et venerunt ad me viri seniorum Israel, et sederunt coram me.

2. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

3. Fili hominis, viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, et scandalum iniquitatis suae statuerunt contra faciem suam: numquid interrogatus respondebo eis?

4. Propter hoc loquere eis, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Homo, homo de domo Israel, qui posuerit immunditias suas in corde suo, et scandalum iniquitatis suae statuerit contra faciem suam, et venerit ad prophetam, interrogans per eum me, ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum,

5. ut capiantur domus Israel in corde suo, quo recesserunt a me in cunctis idolis suis.

zysku.—*Aby zabijały.* Żeby przepowiadały zgubę pro-
rokom prawdziwym i świętym, którzy nie zasłużyli na śmierć, a obiecywały życie Żydom i fałszywym pro-
rokom, którzy mieli być zabici. LXX: *Żeby zabijały du-
sze, którym nie trzeba było umrzeć, a ożywiały du-
sze, którym żyć nie należało było.*

20. *Dusze latające.* T. j. jak ptaki.—*Rozedrę je.* Odejmę i rozszarpie węzłowie.—*Z ramion waszych.* Mówi waszych, nie zaś ich, bo ci których oszukiwano, byli w ich władzy.—*Wypuszczę dusze.* Wolno z sieci waszych, żeby mogły latać kędy zechcą.

22. *Żeście zasmucały.* Przepowiadając im rzeczy smutne, chociaż ja nic takiego nie powiedziałem.—*Zmniejszałyście.* Przepowiadając jemu rzeczy wesołe i życie, dla tego że wam podarki dawał.

23. *Próżności nie użyżycie.* Prorokować więcéj nie będziecie, bo was pozabijam, już to zaraza, już mie-
czem Chaldejczyków.

R. 14.—1. *Mężowie z starszych.* T. j. niektórzy ze starszych czyli przedniejsi obywatele i urzędnicy; bo

1. Y przyszli do mnie mężowie z starszych Izraelskich, y siedzieli przedemną.

2. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

3. Synu człowieczy, ci mężowie położyli nieczystości swe w sercach swych a obrażę nieprawości swój postawili przed obliczem swoim: izali spytany mam im odpowiadać?

4. Przeto mów im, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Człowiek, człowiek z domu Izraelowego, któryby położyl nieczystości swe w sercu swoim, a urażę nieprawości swój postawiłby przed obliczem swoim, a przyszedłby do proroka pytaiąc mię przezeń, ia Pan odpowiem mu w mnóstwie nieczystości jego,

5. aby był poyman dóm Izraelów w sercu ich, którym odstąpili odemnie w wszystkich bałwanach swoich.

ci zawsze prawie byli obierani ze starych.

3. *Położyli nieczystości swe.* Noszą w sercach utkwione bałwany: zupełnie oddani bałwochwalstwu. Akwila tłumaczy: *poświęcili bałwany w sercu swoim.*—*Obrażę nieprawości.* Tak nazywa bałwany, dla tego że dla swych czcicieli są obrażeniem, t. j. że są powodem do obrazy i upadku oraz wszelkiej nieprawości.—*Postawili przed obliczem swoim.* A żeby niemi oczy i duszę napaśli.

4. *Człowiek, człowiek.* Hebraizm, znaczy: każdy człowiek.—*Odpowiem mu w mnóstwie.* Podług wielości nieczystości jego, jak zasługują nieczystości i grzechy jego. Tak odpowiem przez proroków, żeby widząc nie widzieli, a słysząc nie zrozumieli, co odpowiedzą prorocy, i żeby ztąd powód do błędu brali.

5. *Aby był pojman.* Żeby posłuszny swemu pragnieniu i uczuciu, i tłumacząc podług tego odpowiedzi, został przez nie jakby w sieci ułowiony i oszukany.—*W sercu ich.* W uczuciu i woli swój.—*W wszystkich bałwanach swoich.* Żeby przywiązali się do bałwanów swoich.

6. Propterea dic ad domum Israel: Haec dicit Dominus Deus: Convertimini, et recedite ab idolis vestris, et ab universis contaminationibus vestris avertite facies vestras.

7. Quia homo, homo de domo Israel, et de proselytis quicumque advena fuerit in Israel, si alienatus fuerit a me, et posuerit idola sua in corde suo, et scandalum iniquitatis suae statuerit contra faciem suam, et venerit ad prophetam, ut interroget per eum me: Ego Dominus respondebo ei per me.

8. Et ponam faciem meam super hominem illum, et faciam eum in exemplum et in proverbium, et disperdam eum de medio populi mei: et scietis, quia ego Dominus.

9. Et propheta cum erraverit et locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi prophetam illum, et extendam manum meam super illum et delebo eum de medio populi mei Israel. (*Supr. 13, 3*).

10. Et portabunt iniquitatem suam: juxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetae erit,

11. ut non erret ultra domus Israel a me, neque polluat in universis praevaricationibus suis, sed sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum, ait Dominus exercituum.

12. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

13. Fili hominis, terra cum peccaverit mihi, ut praevaricetur praevaricans, extendam manum meam super eam, et conteram virgam panis ejus, et immittam in eam famem, et interficiam de ea hominem et jumentum. (*Supr. 5, 16*).

14. Et si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel et Job, ipsi justitia sua liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum.

15. Quodsi et bestias pessimas induxero super terram, ut vastem eam: et fuerit in via, eo quod non sit pertransiens propter bestias,

16. tres viri isti si fuerint in ea: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios nec filias liberabunt, sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur.

7. *I z nowo-nawróconych.* Prozelitami, t. j. przychodnikami nazywają się poganie zkaąd inąd przybyli, ażeby zostać członkami religii żydowskiej i narodu Bożego. Pagniu. tłumaczy: *i o przychodniu, który pielgrzymować będzie w Izraelu.* Bo przychodnie nawet, którzy mieszkali między Żydami, chociażby się zakonowi nie poddali, musieli jednak wstrzymać się od czci bałwochwalczej.—*Przez mię.* Nie przez słowo proroka, lecz przeze mnie i kary moje które nań zesłał. Albo, ja sam ogłosił wyrok mój przeciw niemu.

8. *Położę oblicze moje na człowieka.* Powezmę przeciw niemu nieprzyjaźń, i będę przeciwnikiem jego.—*Dam go na przykład.* Uczynię, aby ukaranie jego innym za przykład służyło.—*I na przypowieść.* Na przyszłość, któreby w ustach wszystkich było, ażeby, gdy zechcą wielką pomstę wyrazić, wymieniali jego karę.

9. *I prorok.* Fałszywy.—*Zwiódłem.* Dozwoliłem być zwiedzionym. P. W.

10. *Poniosą nieprawość swoje.* Cierpieć będą karę za nieprawość swoje.—*Według nieprawości pytającego.* Równą karę odniesie i fałszywy prorok i ten kto się go radzi.

6. Przeto mów do domu Izraelowego: To mówi Pan Bóg: Nawróćcie się, a odstąpcie od bałwanów waszych, y ode wszech plugastw waszych: odwróćcie twarze wasze.

7. Bo człowiek, człowiek z domu Izraelowego, y z nowo nawróconych ktokolwiek jest przychodniem u Izraela, jeśli się odłączy odemnie, a położy bałwany swe w sercu swoim, y obrazę nieprawości swéy postawi przed obliczem swoim, a przydzie do proroka aby mię przezeń zapytał: ia Pan odpowiem mu przez mię.

8. Y położę oblicze moje na człowieka onego, y dam go na przykład, y na przypowieść, y wygubię go z pośrodku ludu mego: a wiedziéć będziecie żem ia Pan.

9. Y prorok gdyby zbłądził, a powiedział słowo: ia Pan zwiódłem proroka onego: y wyciągnę rękę moię nań, y wygladzę go z pośrodku ludu mego Izraelskiego.

10. Y poniosę nieprawość swoię: według nieprawości pytającego, tak nieprawość proroka będzie,

11. aby więcéy dóm Izraelów nie błądził odemnie, ani się mazał wszemi występkami swimi: ale aby mi był ludem, a ia im był Bogiem, mówi Pan zastępów.

12. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

13. Synu człowieczy, ziemia gdy zgrzeszy przeciwko mnie, że występując występuje, wyciągnę rękę moię na nią, y złamię laskę chleba iéy, y wpuscę na nią głód, y wybię z niéy człowieka y bydłę.

14. A jeśli będą ci trzëy mężowie w pośrodku iéy, Noe, Daniel, y Job, ci sprawiedliwością swą wybawią dusze swe, mówi Pan zastępów.

15. Jeśli też zły zwierz przywiodę na ziemię żebych ia spustoszył, y byłaby bezdrożna, dla tego że niemasz przychodzącego dla zwierzów,

16. ci trzëy mężowie jeśli będą w niéy, żywë ia, mówi Pan Bóg, że ani synów, ani córek nie wybawia: ale oni sami wybawieni będą, lecz ziemia będzie spustoszona.

11. *Aby... nie błądził.* Widząc że inni, którzy odstąpili odemnie, zbłądzili i ukaranymi zostali; jakby rzekł: abym tym sposobem odwiódł Izraela od słuchania fałszywych proroków.

13. *Ziemia.* Mieszkańcy ziemi. *Złamię laskę chleba.* Nieurodzaj i głód zesze; bo ciało chlebem, jakby kim jest się wspiera.

14. *W pośrodku jéy.* Ziemi którą głód trapi.—*Noe, Daniel i Job.* Tych szczególniej wymienia, bo ci trzëj czasu swego jakby słońca jasne światu przyswiecali, i byli najtroskliwsiymi o zbawienie innych, i przeto najmilszymi Bogu, a modlitwy ich były najskuteczniejsze. Szczególnie Noe ósmioro ludzi, mających być nasieniem dla rodu ludzkiego, od potopu wybawił. Daniel magów Chaldejskich od niebezpieczeństwa śmierci uwolnił. Job wyjednał przebaczenie dla tych, którzy go obrażili.—*Dusze swe.* Siebie tylko, nie zaś innych.

15. *I była bezdrożna.* Pagnin. i Watabl. tłumaczają opustoszała.

16. *Ani synów.* Ani synów nawet własnych lub córek wybawić nie będą mogli.

17. Vel si gladium induxero super terram illam, et dixero gladio: Transi per terram: et interfecero de ea hominem et jumentum,

18. et tres viri isti fuerint in medio ejus: Vivo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios neque filias, sed ipsi soli liberabuntur.

19. Si autem et pestilentiam immisero super terram illam, et effudero indignationem meam super eam in sanguine, ut auferam ex ea hominem et jumentum,

20. et Noe, et Daniel et Job fuerint in medio ejus: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium, et filiam non liberabunt, sed ipsi justitia sua liberabunt animas suas.

21. Quoniam haec dicit Dominus Deus: Quod et si quatuor judicia mea pessima, gladium et famem, ac bestias malas et pestilentiam immisero in Jerusalem, ut interficiam de ea hominem et pecus,

22. tamen relinquetur in ea salvatio educantium filios et filias: ecce, ipsi ingredientur ad vos, et videbitis viam eorum et adinventiones eorum, et consolabimini super malo, quod induxi in Jerusalem in omnibus, quae importavi super eam.

23. Et consolabuntur vos, cum videritis viam eorum et adinventiones eorum, et cognoscetis, quod non frustra fecerim omnia, quae feci in ea, ait Dominus Deus.

17. Abo ieśli miecz przywiodeę na oneę ziemię, y rzeknę mieczowi: Przeydzi po ziemi: y wytracę z nięę człowieka y bydłę,

18. a trzëę mężowie ci byliby w pośrodku ięę: żywę ia, mówi Pan Bóg, nie wybawią synów ani córek: ale oni sami wybawieni będą.

19. Jeśli też puszcę mór na oneę ziemię, a wyięę roznigniewanie moie na nięę we krwi, że wygubię z nięę człowieka y bydłę,

20. a Noe, y Daniel, y Job, byliby w pośrodku ięę: żywę ia, mówi Pan Bóg, że syna y córki nie wybawią: ale sami sprawiedliwością swą wybawią dusze swe.

21. Bo to mówi Pan Bóg: Że choć cztery sądy moie nagorsze, miecz, y głód, y złe zwięę, y mór puszcę na Jeruzalem, abych pozabiiał z niego człowieka y bydłę,

22. wszakże zostanie w nim wybawienie wywodzących syny y córki: oto oni przydą do was, a oglądacie drogę ich, y wynalazki ich, a pocieszeni będziecie we złym, którem przywiódł na Jeruzalem, we wszystkim com przywiódł na nie.

23. Y pocieszą was, gdy użyżycie drogę ich, y wynalazki ich: a poznacie że nie próżno czynił wszystko com uczynił w nim, mówi Pan Bóg.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 9. *Ja Pan zwiódłem proroka onego.* Mówi tu o fałszywych prorokach, którym Bóg sprawiedliwym sądem swoim dopuszcza błądzić i fałszów uczyć, na skaranie tych którzy się ich radzą i słuchają, aby przez nie byli zwiedzeni, iż to grzechami swoimi zasłużyli. Tak czytamy o Achabie 3. Król. 22, który iż niechciał słuchać Micheasza prawdziwego proroka, dopuścił Bóg na niego fałszywe proroki którzy go zwiedli. A to wszystko Pismo ś. powiada, aby tego nikt mocy i umiejętności fałszywych proroków nie przypisował, kiedy się im ludzie zwodzić dają, wolać kłamstwu niż prawdziwie wierzyć: gdyż to raczej z gniewu i dopuszczenia Bożego na skaranie złych i niewiernych pochodzi, i przetoż to sobie Bóg przypisuje. Hieron. in Ezechiel. Czytaj też 2 Król. 22.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O surowym wyroku Bożym na Jerozolimę.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, quod fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quae sunt inter ligna silvarum?

3. Numquid tolletur de ea lignum, ut fiat opus: aut fabricabitur de ea paxillus, ut dependeat in eo quodcumque vas?

4. Ecce, igni datum est in escam, utramque partem ejus consumsit ignis, et medietas ejus reducta est in favillam: numquid utile erit ad opus?

19. *We krwi.* Do wylania krwi, do rzezi, katowania, i żeby krew, t. j. życie się wylało.

21. *Cztery sądy moje nagorsze.* Najsurowsze kary i bicze których używać zwykłem. Bierze się sąd zamiast kary przez sąd uchwalonej.

22. *Zostanie w nim wybawienie.* Niektórzy ujdą klęski i ocalają, którzy też wywiódą z tejsz klęski synów i córki, ażeby przez nich zachował się i rozmnożył ród Abrahama. — *Oto oni przydą do was.* Będą uprowadzeni więźniami do Babilonu, gdzie wy jesteście. — *Oglądacie drogę ich.* Ich obyczaje dla których innych ukarałem, lecz ich ocalałem z miłosierdzia. — *Po-*

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

2. Synu człowieczy, co będzie z drzewa winnego ze wszystkich drzew gajowych, które są między drzewy lesnemi?

3. Izali wezmą z niego drewno, aby było dzieło, abo ucieszą z niego kolek, aby na nim wisiało którekolwiek naczynie?

4. Oto ogniewi dane iest na strawę, oboię część iego strawił ogień, a sżrodek iego obrócił się w pęrz: aza się zgodzi, na robienie?

cieszeni będziecie, Widząc Jeruzalem słusznie zdobyte i spalone, a obywateli, za ich zbrodnie, w niewole zaprowadzonych.

R. 15.—2. *Co będzie z drzewa winnego.* Bóg często zwykł naród żydowski winnicą nazywać, jako gdy mówi Jerem. 2, 21: *Jam cię nasadził winnicą wyborną.* A ponieważ czekał żeby zrodziła jagody, a wydała agrest, porównywa ją przeto do płońskiego drzewa, które na nic się nie zdało, jeno na ogień. — *Ze wszystkich drzew gajowych.* Nad wszystkie drzewa lesne i owocowe.

4. *Oboję część.* W hebr. obu końce, t. j. że nietylko

5. Etiam, cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis, cum illud ignis devoraverit et combusserit, nihil ex eo fiet operis?

6. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quomodo lignum vitis inter ligna silvarum, quod dedi igni ad devorandum: sic tradam habitatores Jerusalem.

7. Et ponam faciem meam in eos: de igne egredientur, et ignis consumet eos: et scietis, quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos,

8. et dederō terram inviam, et desolatam, eo quod praevaricatores extiterint, dicit Dominus Deus.

5. Gdy ieszcze całe było, nie zgodziło się na robbienie, iakoż daleko więcéy gdy ie ogień pożarł y spalił, nie będzie z niego żadne dzieło?

6. Przetoż to mówi Pan Bóg: Jako drzewo winne między drzewy leśnemi, którem dał ogniewi na pożarcie, tak podam obywatela Jeruzalem.

7. Y postawię oblicze moje na nie: z ognia wygnida, a ogień ie pożrze: y poznacie zem ia Pan, gdy postawię oblicze moje na nie,

8. y uczynię ziemię bezdrożną y spustoszoną, przeto iż przestępcami byli, mówi Pan Bóg.

CAPUT XVI.

O większych grzechach Jeruzolimy, niżeli Sodomy i Gomory, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, notas fac Jerusalem abominationes suas,

3. et dices: Haec dicit Dominus Deus Jerusalem: Radix tua et generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorrhaeus, et mater tua Cethaea.

4. Et quando nata es, in die ortus tui non est praecisus umbilicus tuus, et aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec involuta pannis.

5. Non pepercit super te oculus, ut faceret tibi unum de his, misertus tui, sed projecta es super faciem terrae in abjectione animae tuae, in die qua nata es.

6. Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo, et dixi tibi, cum esses in sanguine tuo: Vive; dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo vive.

7. Multiplicatam quasi germen agri dedi te, et

srodek, jak w innych drzewach spalił, ale nawet końce. Bo z innych drzew końce i głównie pozostawać zwykły, z których coś zrobić albo kołek jaki urządzić można, lecz z winnej latorośli, która się najłatwiej pali, nic nie pozostaje.

7. Z ognia wynijdą, a ogień je pożre. Jeśliby z ognia wyszli, znowu ich w ogień wrzucę, żeby się zupełnie spalili; jako winnej latorośli końce, gdy po strawieniu od ognia srodka jeszcze zostają, znowu w ogień wrzucamy, dopóki zupełnie nie spłoną. Ogniem nazywam utrapienia i kłeski, jak Ps. 65, 12: *Przeszlismy przez ogień i przez wodę: i wywiodles nas na ochłodę.*

R. 16.—2. *Oznajmij Jeruzalem.* Przez pismo; bo prorok był w Babilonie. Tak rozkazano Izai. 58. 1: *Opowiadaj ludowi memu złości ich i t. d.*

3. *Korzeń twój i narodzenie twoje.* Pochodzenie twoje zdaje się dyc Chananejskiem, z powodu podobieństwa obyczajów i bezbożności.—*Ojciec twój Amorejczyk.* Jeruzalem! chociaź jesteś córka przyrodzoną Abrahamą i Sary, jednak przez naśladowanie i obyczaje, pokazuje się być córka Amorejczyków i Hetejczyków, bo naśladujesz ich bezbożność.

4. *Gdyś się urodziła.* Izrael powstał pó śmierci Józefa: bo wtenczas rozmnożył się w Egipcie, tak iż zaczął być nie rodzina Izraelską, lecz narodem. — *Nie urźnięto pępka twego.* Zaniedbaną i odrzuconą byłaś, jak płód poroniony, pępek nie urźnięty, nie umyta i t. d. To spotkało naród Izraelski, gdy pod Faraonem

ROZDZIAŁ 16.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, oznajmi Jeruzalem obrzydłości jego,

3. y rzeczesz: To mówi Pan Bóg Jeruzalem: Korzeń twój y narodzenie twoje z ziemie Chanaan-skiej: oćiec twój Amorrhczyk, a matka twoja Cetheyka.

4. A gdyś się urodziła, w dzień narodzenia twego nie urzniono pępka twego, y wodą cię nie zmyto na zdrowie, ani cię solą solono, ani w pieluchy powito.

5. Nie zfolgowało oko, abyć uczyniło iedno z tych ulitowawszy się ciebie, ale cię porzucono na ziemię, w odrzuceniu dusze twojej, w dzień, któregoś się urodziła.

6. A idąc mimo cię uyrzałem że cię deptano we krwi twojej, y rzekłem ci gdyś była we krwi twojej: Żyw; rzekłem, mówię tobie: We krwi twojej żyw.

7. Rozmnożoną iako urodzaj polny uczyniłem

ciemniżony był.—*Wodą cię nie zmyto na zdrowie.* Żadną cię wodą zdrową nie umyto; zwykle bowiem nowonarodzone dzieci umywają, dla oczyszczenia z brudów pologu.—*Ani cię solą osolono.* Starożytni mieli zwyczaj ciała nowonarodzonych niemowląt solą posypywać, żeby były trwalszemi i czerstwiejszemi.

5. *Nie pofolgowało oko.* Nie było nikogo, żeby się ulitował nad tobą, widząc cię odrzuconą. Watabl. tłumaczy: *Nie ulitowało się nad tobą oko człowieka.* Uważa iż Egipcyanie, którzyby powinni być jakby rodzicami dla Żydów, z przyczyny zasług Józefa, jednak obchodzili się z nimi surowie i niemilosiernie.—*Cię porzucono na ziemię.* Jak podrzutki zwykły być wyrzucane.—*W odrzuceniu dusze twojej.* Życia twego. Wyrzucona, żebyś umarła.—*W dzień, któregoś się urodziła.* Bo Izraelci w Egipcie zaczęli być narodem.

6. *Idąc mimo.* Jakby król, który idzie na polowanie, i w polu natrafia na dziecię podrzucone.—*Ujrzałem że cię deptano we krwi twojej.* Widziałem że okrwawiona leżysz na ziemi, tak że od przechodzących mogłaś być podeptana. Widziałem cię brudną, nieokrzesaną, godną litości, pozbawioną wiary, prawa, łaski, zbawienia i wszystkich darów bożych.—*Żyw; rzekłem tobie.* Dałem ci życie, gdy byłaś pozbawioną wszelkiej pomocy, i na śmierć wystawioną.—*We krwi twojej żyw.* LXX ze krwi twój życie. Chociaź we krwi swej się tarzasz, jednak będziesz do życia wskrzeszoną.

7. *Rozmnożoną jako urodzaj polny.* Niedouwierzenia,

multiplicata es, et grandis effecta, et ingressa es, et pervenisti ad mundum muliebrem: ubera tua intumuerunt, et pilus tuus germinavit, et eras nuda et confusione plena.

8. Et transivi per te, et vidi te, et ecce, tempus tuum, tempus amantium, et expandi amictum meum super te, et operui ignominiam tuam. Et juravi tibi, et ingressus sum pactum tecum, ait Dominus Deus, et facta es mihi.

9. Et lavi te aqua, et emundavi sanguinem tuum ex te, et unxi te oleo.

10. Et vestivi te discoloribus, et calceavi te ianthino, et cinxi te bysso, et indui te subtilibus.

11. Et ornavi te ornamento, et dedi armillas in manibus tuis, et torquem circa collum tuum.

12. Et dedi in aurem super os tuum, et circulos auribus tuis, et coronam decoris in capite tuo.

13. Et ornata es auro et argento, et vestita es bysso et polymito, et multicoloribus: similam, et mel et oleum comedisti, et decora facta es vehementer nimis, et profecisti in regnum.

14. Et egressum est nomen tuum in gentes propter speciem tuam, quia perfecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit Dominus Deus.

15. Et habens fiduciam in pulchritudine tua, fornicata es in nomine tuo, et exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut ejus fieres.

16. Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta, et fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est.

cię, y rozmnożyłaś się, y urosłaś, y chodziłaś, y przyszłaś do ochędóstwa białogłowskiego: piersi twe urosły, y włos twój porósł, a byłaś naga y sromoty pełna.

8. Y szedłem mimo cię, y uyrzrałem cię, ano czas twój, czas miłujących, y rozciągnąłem odzienie moje na cię, y nakryłem sromotę twoją. Y przysiągłem ci, y wszedłem w przymierze z tobą, mówi Pan Bóg, y zostałaś moja.

9. Y omyłem cię wodą, y ochędożyłem krew twoją z ciebie, y pomazałem cię oleykiem.

10. Y ubrałem cię w różney farby szaty, y obułem cię w modre obuwie, y opasałem cię bisiorem, y przydziałem cię subtelnym odzieniem.

11. Y przybrałem cię ochędóstwem, y dałem manelle na ręce twoie, a łańcuch około szyje twojej.

12. Y dałem nausznice nad usta twoie, a kolca na uszy twoie, y wieniec ozdoby na głowę twoją.

13. Y ozdobiłaś się złotem y srebrem, a oblokłaś się w bisior y w szatę wzorzystą y w rozmaite farby: iadłaś żemle, y miód, y oliwę, y stałaś się piękna bardzo wielce, y postąpiłaś do królestwa.

14. Y wyszło imię twoie między narody, dla piękności twój, boś była doskonała w ozdobności mojej, którąm był włożył na cię, mówi Pan Bóg.

15. A ufając w piękności twojej, cudzołożyłaś na imię twoie, y wystawiłaś wszeteczeństwo swoje każdemu miłaiacemu, abyś jego była.

16. A nabrawszy szat twoich, uczyniłaś sobie wyżyny z tego y z owego zszyle, y cudzołożyłaś na nich, iako nie było, ani będzie.

niezmiernie cię rozmnożyłem.—Przyszłaś. Postąpiłaś, wyrosłaś i doszłaś do dojrzałości, żebyś się stała zdolną do zamęścia.—Ochędóstwa białogłowskiego. Tak nazywa ubranie, w które się stroją dziewczęta na wydaniu, żeby się oblubienicom podobały. Słowem, wyobraza tu Jerozolimę pod postacią dorosłej panny, ale dla ubóstwa swego opuszczonęj. Byłaś naga. W hebr. naga i odkryta. t. j. bez odzieży, albo lichy odziana. Tak przedstawia tu nędzę narodu w Egipcie.

8. Ano czas twój, czas miłujących. Wiek twój, w którym panienki od zalotników zwykły być poszukiwane. Już byłaś na wydaniu, ale żeś była naga i nędzna, nikt cię pojąć nie chciał.—Rozciągnąłem odzienie moje na cię. W hebr. skrzydło moje, t. j. brzeg odzienia mego; jakby rzekł: poślubiłem cię za żonę. Bo u Żydów mąż przez rozciągnięcie brzegu szaty nad niewiastą, tym znakiem i obrzędem brał ją za żonę, jak widać Rut. r. 3, 9.—Nakryłem sromotę twoją. Nagość, o której w 7, okryłem szatą i łupami Egipcyan. Także, przez danie ci prawa, pomocy i opieki mojej. — Wszedłem w przymierze z tobą. Zawarłem z tobą małżeńskie przymierze, chociaż byłaś ubogą i nędzną.—Zostałaś moja. Oblubienicą i żoną.

9. Omyłem cię wodą. Oczyszcilem brudy ubóstwa i pochodzenia twego i uczyniłem cię piękną mistycznie, obmyłem cię z grzechów w wodzie łaski mojej. Zdaje się, że odwołuje się tu do Exod. 19, 10, gdzie przed zawarciem przymierza z Bogiem, kazano ludowi pomyć szaty i oczyścić się i przygotować się do przyjęcia prawa i przymierza od Boga.—Pomazałem cię. Nowe męzki zwykły być umywane i namaszczone, a wreszcie odziewać się w szaty kosztowne, jak okazuje się z Ester 2, 12; Rut 3, 3; Judyt 10, 3. Zdaje się, że

oznacza namaszczenie Aarona, przez które poświęcił go na arcykapłana.

10. Ubrałem cię w różnej farby szaty. Wyszywane i haftowane. Oznacza, że synagogę, oblubienicę swoją, udarował wszelkiego rodzaju ozdobami.

12. Wieniec ozdoby. T. j. najpiękniejszy. Bo oblubienice wieńczonemi bywać zwykły. Dla tego w Pieśni nad Pieśn. 4, 8: Pódźże z Libanu oblubienico moja, pódź z Libanu, pódź będziesz koronowana; i o oblubienicu Izai. 61, 10: Jako oblubienica, ozdobionego koroną.

13. Żemle i miód. Nie żołądzie, nie cebule egipskie, jak wtenczas kiedyś jeszcze była dzika i nieokrzesana, lecz pokarm wytworny, jako uznacniona. — Postąpiłaś na królestwo. W hebr. poszczęściło się ci na królestwo, t. j. tak ci się z opatrności mojej powiodło wszystko, żeś wyszła za króla za mąż, i stałaś się królową. Bo kiedy przedtém nie miałaś królów, dałem ci ich: a ty, Jeruzalem wyniesionaś na stolicę królestwa i głowę.

14. Wyszło imię twoje. Stałaś się chwalebna, i sława chwały twojej daleko się rozeszła.—Dla piękności twojej. Pięknością nazywa rzeczpospolitą i dobry zarząd wewnętrzny, nad którym królowa Saby bardzo się zdumiewała.

15. Ufając piękności swojej. Pyszniąc się z piękności swojej, mną pogardziłaś.—Cudzołożyłaś. Czcząc bałwany.—Na imię twoje. Jak żebyś była wolną, mogącą rozporządzać sobą, nie zaś mi zaślubioną.—Abyś jego była. Nałożnica. Jakiekolwiek bożyszcze nowe ci się przedstawiło, czciłaś je, i unosiłaś się doń żądzą gorącą.

16. A nabrawszy szat. Sukni bogatęj użyłaś na ozdobienie bałwanów i wyżyn, na których niecne ich wyo-

17. Et tulisti vasa decoris tui de auro meo atque argento meo, quae dedi tibi, et fecisti tibi imagines masculinas, et fornicata es in eis.

18. Et sumstisti vestimenta tua multicoloria, et operuisti illas, et oleum meum et thymiana meum posuisti coram eis.

19. Et panem meum, quem dedi tibi, similam, et oleum et mel, quibus enutriui te, posuisti in conspectu eorum in odorem suavitatis: et factum est, ait Dominus Deus.

20. Et tulisti filios tuos et filias tuas, quas generasti mihi, et immolasti eis ad devorandum. Numquid parva est fornicatio tua?

21. Immolasti filios meos, et dedisti, illos consecrans, eis.

22. Et post omnes abominationes tuas et fornicationes, non es recordata dierum adolescentiae tuae, quando eras nuda et confusione plena, conculcata in sanguine tuo.

23. Et accidit post omnem malitiam tuam (vae, vae tibi, ait Dominus Deus),

24. et aedificasti tibi lupanar, et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis.

25. Ad omne caput viae aedificasti signum prostitutionis tuae, et abominabilem fecisti decorem tuum, et divisisti pedes tuos omni transeunti, et multiplicasti fornicationes tuas.

26. Et fornicata es cum filiis Aegypti vicinis tuis magnarum carnum, et multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me.

27. Ecce, ego extendam manum meam super te, et auferam justificationem tuam, et dabo te in animas odientium te filiarum Palaestinarum, quae erubescunt in via tua scelerata.

28. Et fornicata es in filiis Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta, et postquam fornicata es, nec sic es satiata.

29. Et multiplicasti fornicationem tuam in ter-

17. Y nabrałaś naczynia ozdoby twój ze złota mego, y ze srebra mego, którem ci dał, y naczyni-
łaś sobie obrazów męzkich, y cudzołożyłaś z nimi.

18. Y wzięłaś szaty swoje rozlicznych maści, a przykrywałaś je, y olejek mój a kadzenie moje kładłaś przed nie.

19. Y chleb mój, którym ci dał, żemle, y oliwę, y miód, którym cię wychował, postawiłaś przed oczyma ich na zapach wonności: y stało się, mówi Pan Bóg.

20. Y wzięłaś syny twoje y córki twoje, którycheś mi narodziła, y ofiarowałaś im na pożarcie. A więc male jest wszeteczeństwo twoje?

21. Ofiarowałaś syny moje, y dałaś im poświęcając je.

22. A po wszystkich obrzydłościach twoich, y wszeteczeństwach, nie pamiętałaś na dni młodości twój, gdyś była naga a sromoty pełną, zmazaną we krwi twojej.

23. Y stało się po wszystkiej złości twojej (biada, biada tobie, mówi Pan Bóg),

24. y zbudowałaś sobie dóm nierządny, y uczyniłaś sobie zły dóm na wszystkich ulicach.

25. Na każdym rogu drogi zbudowałaś znak wszeteczeństwa twego, y uczyniłaś obrzydłą piękność twoją, y rozkładałaś nogi twoje każdemu mimo idącemu, y namnożyłaś wszeteczeństw twoich.

26. Y cudzołożyłaś z synmi Egypckimi sąsiady twemi wielkich ciał, y namnożyłaś wszeteczeństwa twego, abyś mię drażniła.

27. Oto ja ściągnę rękę moją na cię, y odejmę usprawiedliwienie twoje, y dam cię na dusze nienawidzących cię córek Palestyńskich, które się wstydzą drogi twój złośliwej.

28. Cudzołożyłaś też z syny Assyrijskimi, przeto żeś jeszcze nie była syta, a nacudzołożywszy się, y takeś się nie nasyciła.

29. Y namnożyłaś wszeteczeństwa twego w zie-

brażenia czciłaś. Może rozumie tu obrzędy i ceremonie, które Bóg do czczenia siebie podał, a które zostały użyte do bezbożnej czci bałwanów. — *Wyżyny.* LXX tłumaczy: *bałwany.*

17. *Naczynia ozdoby twój.* Przybory twojej piękności. Tak nazywa zausznice, łańcuszki, naramienniki i inne ozdoby niewieście, z których robiono i ozdabiano bałwany. Albo, rozumiej naczynia kościelne, które bezbożny Achaz na bałwany obrócił. II. Paral. 28, 24.

18. *Olejek mój.* Który ci dałem, i który przepisałem, żebyś do lamp moich wylała. — *Kadzenie moje.* Któreś powinna była mnie ofiarować. — *Kładłaś przed nie.* Pałac je na ich uczczenie.

19. *Na zapach wonności.* Jako ofiarę najmiłszą bałwanowi i woni najprzyjemniejszej. — *I stało się.* Tak się rzecz ma, jakem powiedział, ani zaprzeczyć tego nie możesz, bo ja Pan znam wszystko.

20. *Którycheś mi narodziła.* Jako żona mężowi. — *Ofiarowałaś im.* Bałwanom. — *Na pożarcie.* Żeby spalone zostały; tak bowiem zwykle dzieci ofiarowano. IV. Król. 16, 3; i 17, 17 i gdzie indziej.

21. *Dałaś im w poświęcając je.* Pagnin tłumaczy: *dałaś ich żebyś przeprowadziła ich przez ogień, dla nich.*

24. *Dom nierządny.* Rozumie wyżyny i świątynie bałwanów.

25. *Na każdym rogu drogi.* Na wszystkich drogach rozstajnych. Porównywa do zwyczaju publicznych nierządnic, które przy rozstajnych drogach siadały, żeby przechodniów wszystkich do rozpusty wzywać. Tak czytamy, że Tamar zwyczajem nierządnic siedziała przy drogach rozstajnych, kiedy Judas miał przechodzić, Gen. 38, 14. — *Zbudowałaś znak wszeteczeństwa.* Jakaś budkę, ze znakiem podniesionym, ażeby przechodzący zrozumieli, że tam jest nierządnic. Rozumie bałwochwalnię. — *Uczyniłaś obrzydłą piękność twoją.* Jak nierządnicę, które ze zbytecznej i długiej rozpusty zostają najszpetniejszemi.

27. *Ściągnę rękę moją.* Uderzę, utrapię, ukarzę ciebie. — *Odejmę usprawiedliwienie twoje.* Uświęcenie twoje, to znaczy wyraz hebr. *chunquech*, jakby rzekł: ja cię ozdobiłem jako świętą oblubienicę moją, srebrem, bisiorem i wszystkimi dobrami, i przez nie niejako uświęciłem cię, uposażyłem, ozdobiłem. Więc wszystko to odejmę. — *Na duszę.* Na żądze, żeby ciebie podług chęci swych nadużywali. — *Córek Palestyńskich.* Rozumie miasteczka, albo obywateli palestyńskich, pomiędzy którymi i żydami zastarzała była nienawiść. — *Wstydzą się.* Niech się ciebie wstydzą; bo chociaż one są bezwstydne, jednak wstydlwsze od ciebie.

29. *W ziemi Chanaanській.* Dokąd cię z Egiptu przenieśli, i gdzie mieszkasz.

ra Chanaan cum Chaldaeis, et nec sic satiat es.

30. In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus, cum facias omnia haec opera mulieris meretricis et procacis?

31. Quia fabricasti lupanar tuum in capite omnis viae, et excelsum tuum fecisti in omni platea, nec facta es quasi meretrix fastidio augeus pretium,

32. sed quasi mulier adultera, quae super virum suum inducit alienos.

33. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et dona donabas eis, ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum.

34. Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, et post te non erit fornicatio: in eo enim, quod dedisti mercedes, et mercedes non accepisti, factum est in te contrarium.

35. Propterea, meretrix, audi verbum Domini:

36. Haec dicit Dominus Deus: Quia effusum est aes tuum, et revelata est ignominia tua in fornicationibus tuis super amatores tuos, et super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis:

37. ecce, ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, et omnes, quos dilexisti cum universis, quos oderas: et congregabo eos super te undique, et nudabo ignominiam tuam coram eis, et videbunt omnem turpitudinem tuam. (*Infr. 23, 10.*)

38. Et iudicabo te iudiciis adulterarum et effundentium sanguinem, et dabo te in sanguinem furoris et zeli.

39. Et dabo te in manus eorum, et destruent lupanar tuum, et demolientur prostibulum tuum et denudebunt te vestimentis tuis, et auferent vasa decoris tui, et derelinquent te nudam plenamque ignominia:

40. et adducet super te multitudinem, et lapidabunt te lapidibus, et trucidabunt te gladiis suis.

41. Et comburent domos tuas igni, et facient in te iudicia in oculis mulierum plurimarum, et desines fornicari, et mercedes ultra non dabis. (*4. Reg. 25, 9.*)

30. *Czemże.* Jakim sposobem ciebie oczyszczę?

31. *Dla uprzykrzenia podnosząca zapłatę.* Która zbytkiem rozpusty przesycona, opłatę powiększa. Z hebr. jako nierządnicą, która się upadła dla zapłaty. Nie dla tego wydałaś ciało, żebyś miała żyć z czego, lecz z rozpusty.

32. *Nad męża swego.* Na którym nie przestaje, będąc nienasyconej lubieżności.

36. *Sromota twoja.* Nagość twoja, członki wstydlive.—*I ku bałwanom.* Dwoma sposoby objawiona jest hańba i obrzydliwość twoja: 1) żeś czciła bałwany obrzydliwe, 2) żeś bałwanom krew synów twych na ofiarę oddawała.

37. *Zgromadzę wszystkie miłośniki twoje.* Przez samych miłośników twoich pomszczę się nad tobą, t. j. uczynię żeby Chaldejczycy, których przyjaźni, a ztąd bałwany czciłaś, zgromadzili sąsiednie narody na ciebie, równie przyjaźne jak i nieprzyjaźne, połączyli z sobą i ciebie oblegli.—*Odkryję sromotę twoją.* Człon-

mi Chanaanicki y z Chaldecyzyki, y ani tak nie nasycałaś się.

30. Czymże oczyścisz serce twoje, mówi Pan Bóg, gdy czynisz wszystkie te uczynki niewiasty nierządnej y wszetecznej?

31. Gdyż budowała dóm nierządny twój na początku każdej drogi, a wyżynę twoją stawiałaś na wszelkiej ulicy, a nie stałaś się jako wszetecznicą dla uprzykrzenia podnosząca zapłatę,

32. ale jako niewiasta cudzołożąca, która nad męża swego nawodzi obce.

33. Wszystkim wszetecznicom dawaia zapłaty: a tyś dawała zapłaty wszem gamratóm swym, y daryś im dawała, żeby wchodzili do ciebie zewszad na wszeteczństwa z tobą.

34. Y działo się z tobą przeciwko zwyczajowi niewiast w twoich wszeteczństwach, y po tobie nie będzie wszeteczństwa: bo w tym żeś dawała zapłatę, a zapłatyś nie brała, działo się w tobie rzecz przeciwna.

35. *Przezo wszetecznicę,* sluchay słowa Pańskiego.

36. To mówi Pan Bóg: Ponieważ wyspane są pieniądze twoje, y odkryła się sromota twoja w twoich wszeteczństwach ku miłośnikom twoim, y ku bałwanóm obrzydłości twych, we krwi synów twych, któreś im dała:

37. oto ja zgromadzę wszystkie miłośniki twoje z którymiś się złączała, y wszystkie, któreś miłowała ze wszemi którycheś nienawidziła, y zgromadzę ie na cie zewszad, a odkryję sromotę twoją przed nimi, y oglądaią wszystkie szkaradność twoją.

38. Y będę cię sadił sadami cudzołożnic y rozlewających krew, y dam cię na krew zapalczywości y rzewniwości.

39. Y dam cię w ręce ich, y zepsuia dóm nierządny twój, y zburza zły dóm twój, y obnażą cię z szat twoich, y pobiorą naczynia ozdoby twojej, a zostawia cię naga y zelżywości pełną:

40. y przywiodą na cię gmin, y ukamionia cię kamieniem, y zamorduia cię mieczami swemi.

41. Y spala domy twe ogniem, a uczynia na cię sądy przed oczyma niewiast mnogich, y przestaniez wszeteczństwa płodzić, y zapłaty więcey dawać nie będziesz.

ki wstydlive, ażebyś na tém była ukarana, czém grzeszyłaś. Rozumie publiczną wzgardę i niesławę, w jakiej została Jeruzolima, gdy się dowiedziały wszystkie narody, iż została zrujnowaną za obrzydliwe zbrodnie, które popełniła.

38. *Sądami cudzołożnic.* Pomszczę się nad tobą przez karę ukamienowania, jakby cudzołożnicy: także miecza, jak mężobójcy; boś zabijała dzieci swoje, paląc i składając je na ofiarę bałwanowi Moloch.—*Rozlewających krew.* Zbójców.—*Na krew.* Na zabicie. Okrutną i męczącą śmiercią ukarzę ciebie, jak zwykli mężowie zapalení gniewem i zazdrością zabijac cudzołożne żony.

40. *Przywiodę na cię gmin.* Wydadzą cię gminie do ukamienowania.

41. *I spala domy.* To była druga kara dla cudzołożnic, jak mówią Żydzi, t. j. ogień, którym je palili, chociaż przykład tego widzimy na jednej Tamar. Gen. 38, 24; Deut. 13, 16, rozkazano domy i miasta bałwochwalców palić.—*Uczynię na cię sądy.* Pomstę spraw-

42. Et requiescet indignatio mea in te, et auferetur zelus meus a te, et quiescam, nec irascar amplius.

43. Eo, quod non fueris recordata dierum adolescentiae tuae, et provocasti me in omnibus his: quapropter et ego vias tuas in capite tuo dedi, ait Dominus Deus, et non feci juxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis.

44. Ecce, omnis, qui dicit vulgo proverbium, in te assumet illud, dicens: Sicut mater, ita et filia ejus.

45. Filia matris tuae es tu, quae projecit virum suum et filios suos, et soror sororum tuarum es tu, quae projecerunt viros suos et filios suos: mater vestra Cethea, et pater vester Amorrhaeus.

46. Et soror tua major, Samaria ipsa et filiae ejus, quae habitant ad sinistram tuam: soror autem tua minor te, quae habitat a dextris tuis, Sodoma et filiae ejus.

47. Sed nec in viis earum ambulasti, neque secundum scelera earum fecisti pauxillum minus: pene sceleratiora fecisti illis in omnibus viis tuis.

48. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa et filiae ejus, sicut fecisti tu et filiae tuae.

49. Ecce, haec fuit iniquitas Sodomae sororis tuae: superbia, saturitas panis et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus, et manum egeno et pauperi non porrigebant.

50. Et elevatae sunt, et fecerunt abominationes coram me, et abstuli eas, sicut vidisti.

51. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccavit, sed vicisti eas sceleribus tuis, et justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es.

wiedliwą.—*Niewiast mnogich.* Narodów wielu. Wprowadza tutaj Jeruzalem jako cudzołożnicę, mającą ponieść karę w obec innych niewiast, ażeby z cudzego nieszczęścia nauczyły się być wiernymi dla mężów swoich i unikać cudzołóstwa, t. j. bałwochwaltwa.

42. *Przestanie.* Nasycę gniew mój karząc ciebie.—*Odstąpi rzewnicę moją.* Nie doznam więcej zazdrości, gdy z tobą wezmę rozłąkę, i podług winy ciebie ukarzę.—*I nie będę się dalej gniewał.* Bo gdy cię opuszczę, nie będę się gniewał na ciebie żeby cię strofować, gdyż się poprawi niechcesz, lecz tylko w celu pomszczenia się za grzechy. Albo, nie będę się więcej gniewał na ciebie, bo gniew mój przeciw tobie raz jeden nasycę.

43. *Dla tego żeś nie pamiętała.* Tych wielu dobrodziejstw, którem zlał na ciebie, gdy cię na oblubienicę wybrał.—*Na głowę twoją.* Żeby na głowę twoją spadły, i głową za zbrodnię odpowiedziała.—*A nie uczyniłem.* Mało cię za bezbożność ukarałem, zasługiwałaś na większą karę.

44. *Oto wszelki, kto przypowieść... mówi.* Ktokolwiek zechce używać pięknego i prawdziwego przysłowia, nie znajdzie lepszego i prawdziwszego, jak gdy powie o tobie: jaką była matka, taką jest córka, t. j. takim jest Jeruzalem, jakim było zawsze, t. j. pełnem bezbożności i zbrodni. Matką nazywa stare, a córką nowe Jeruzalem, bo to z tamtego się urodziło, tak mówi Maldonat. Albo raczej: jak matka twoja Cetejka i Chana-

42. Y przestanie rozgniewanie moje na cię, y odstąpi rzewnicę moja od ciebie, y przestanę, y nie będę się dalej gniewał.

43. Dla tego żeś nie pamiętała na dni młodości twojej, a drażniłaś mię tym wszystkim: przetoż y ia drogi twoje dałem na głowę twoją, mówi Pan Bóg, a nie uczyniłem według złości twoich we wszech obrzydłościach twoich.

44. Oto wszelki, kto przypowieść pospolicie mówi, na cię ją obróci, mówiąc: Jako matka, tak y córka ięy.

45. Córka matki twej iestes ty, która porzuciła męża swego y syny swe, y siostrą siostr twych iestes ty, które porzuciły mężę swe y syny swe: matka wasza Cetheyka, a ociec wasz Amorrheczyk.

46. A siostra twoja starsza, Samaria ona y córki ięy, które mieszkają po lewicy twojej: a siostra twoja mniejsza niż ty, która mieszka po prawicy twojej, Sodoma y córki ięy.

47. Lecz ani drogami ich nie chodziłaś, aniś według złości ich czyniła, troszkę mniej: niemal gorszeż rzeczy czyniła niżli one, we wszech drogach twoich.

48. Żywę ia, mówi Pan Bóg, że nie czyniła Sodoma siostra twoja, ona y córki ięy, iakoś czyniła ty y córki twoje.

49. Oto ta była nieprawość Sodomy siostry twej: pycha, sytość chleba, a dostatek y próżnowanie ięy, y córek ięy: a ręki niedostatecznemu y ubogiemu nie podawały.

50. Y podniosły się, y czyniły obrzydłości przedemną, y zdiałem ie iakoś widziała.

51. A Samaria połowicę grzechów twoich nie zgrzeszyła, aleś ie zwyciężyła złościami twemi, y usprawiedliwiłaś siostry twe wszemi obrzydłościami twemi, któreś czyniła.

nejka była zbrodniarką, i za grzechy spustoszoną została; tak ty ją naśladowując, teźże zgubie ulegniesz. Patrz w. 2.

45. *Córka matki twej jesteś.* Jako Chananejczycy i Cetejczycy męża swego, t. j. Boga opuścili czcząc bałwany, i synów poświęcając bałwanom; tak i ty, jakby córka i naśladowczyni ich, uczyniłaś.

46. *Siostra twoja starsza Samaryja.* Bo jak Jeruzalem było stolicą królestwa Judy; tak Samaryja była stolicą królestwa Izraela, czyli dziesięciu pokoleń, ztąd nazywa ją starszą, bo w Judei były tylko dwa pokolenia.—*Które mieszkają po lewicy twojej.* Bo dla patrzących na wschodzące słońce w Jeruzalem, jak pisze ś. Hieronim, Samaryja była po lewej, a Sodoma po prawej stronie. Patrz 4, 4.

48. *Żywę ja.* Świadczę i przysięgam przez życie moje.

49. *Sytość chleba.* Pokarmów i rozkoszy, t. j. jedzenia i picia.—*Dostatek.* Wszystkiego, z czego zbytek i rozkosze.

50. *Podniosły się.* Pychą nadętą Sodoma i córki jej, t. j. miasta okoliczne.—*Przedemną.* Przeciwno mnie, albo gdy ja patrzę.—*Jakoś widziała.* Jakaś słyszała, i w skutku widzisz, t. j. na pozostałem morzu Martwem.

51. *Uprawiedliwiłaś.* Pokazałaś, że one są sprawiedliwsze od ciebie, gdyż się dopuszczałaś większych zbrodni. Patrz Jerem, 2, 5.

52. Ergo et tu porta confusionem tuam, quae viciis sorores tuas peccatis tuis, sceleratius agens ab eis: justificatae sunt enim a te: ergo et tu confundere, et porta ignominiam tuam, quae iustificasti sorores tuas.

53. Et convertam restituens eas conversione Sodomorum cum filiabus suis, et conversione Samariae et filiarum ejus, et convertam reversionem tuam in medio earum,

54. ut portes ignominiam tuam, et confundaris in omnibus, quae fecisti consolans eas.

55. Et soror tua Sodoma et filiae ejus revertentur ad antiquitatem suam, et Samaria et filiae ejus revertentur ad antiquitatem suam, et tu et filiae tuae revertemini ad antiquitatem vestram.

56. Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo, in die superbiae tuae,

57. antequam revelaretur malitia tua: sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriae et cunctarum in circuitu tuo filiarum Palaestinarum, quae ambiunt te per gyrum.

58. Scelus tuum et ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus.

59. Quia haec dicit Dominus Deus: Et faciam tibi, sicut despexisti juramentum, ut irritum faceres pactum:

60. et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiae tuae, et suscitabo tibi pactum sempiternum.

61. Et recordaberis viarum tuarum; et confundaris, cum receperis sorores tuas te majores cum minoribus suis, et dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo.

52. A tak y ty ponieś sromotę twoię, któraś przeszła siostry twoje grzechami twemi, złośliwiej czyniąc niżli one: bo sa usprawiedliwione od ciebie, przetoż y ty zawstydz się, a nieś sromotę twoię, któraś usprawiedliwiła siostry twe.

53. Y nawrócę przywróciwszy ie nawróceniem Sodomy z córkami iéy, y nawróceniem Samariéy y córek iéy, y nawrócę obrócenie twoie w pośrodku ich,

54. abyśniosła sromotę swoię, y wstydzila się we wszem coś czyniła, ciesząc ie.

55. Y siostra twoja Sodoma y córki iéy wróca się do dawności swéy, y Samaria y córki iéy wróca się do dawności swoięy, y ty y córki twoie wrócićie się do dawności swéy.

56. Lecz nie była Sodoma siostra twoja słyszana w uściech twoich w dzień pychy twoięy,

57. piérwéy niż odkryto złość twoię: iako tego czasu na uraganie córek Syryjskich, y wszystkich w okolicy twoięy córek Palestyńskich, które cię okrażaia wkoło.

58. Niecnotę twoię y sromotę twoię tyś nosiła, mówi Pan Bóg.

49. Bo to mówi Pan Bóg: Y uczynię tobie iakoś wzgardziła przysięgą, abyś zgwałciła przymierze:

60. y wspomnię ia na przymierze moje z tobą, we dni młodości twoięy: y wzbudzić przymierze wieczne.

61. Y wspomnisz na drogi twoie, y zasromasz się, gdy wezmiesz siostry twoie starsze ciebie, z młodszemi twemi, a dam ci ie za córki, ale nie z przymierza twoego.

52. *Ponoś sromotę. LXX. znoś męczarnię.*

53. *Nawróć.* Całego wiersza myśl ta: wywiode cię, Jeruzalem, z niewoli, żebyś z Sodomą i Samaryą do ojczyzny wróciło. Nawrócić nawrócenie jest to samo, co odprowadzić w niewolę, t. j. niewolników.—*Przywróciwszy je.* Siostry twoje, Sodomę i Samaryą, t. j. niewolników z Sodomy i Samaryi, rodzicom i ojczyźnie przywrócić.—*Nawróceniem. LXX. nawrócenie,* co myśl jaśniejszą czyni.—*Sodomy.* Przez Sodomę rozumie wszystkie pięć miast z ich okolicami, które córkami nazywa. Z tych zaś Segor uszło spalenia. Oprócz tego sąsiadnych Moabitów i Ammonitów, którzy z Sodomy pochodzili, urodziwszy się z kazirodnego związku córek Lota z ojcem, który przedtem z rodziną mieszkał w Sodomie.—*Obrócenie.* Jeńców, którzy powrócą.—*W pośrodku ich.* Wspólnie z niemi, nie jak gdybym one dla ciebie, lecz ciebie dla nich okazał się wybawiającym. Oznacza nawrócenie pogan do Kościoła Chrystusowego, do którego ochotniej i gromadniej przyszli poganie, niżli Żydzi.

54. *Abyśniosła sromotę swoję.* Widząc że inni przychodzą ze wschodu i z zachodu i zasiadają z Abrahamem i Izaakim w królestwie Bożem; a ty precz wyrzuconą jesteś: jak Chrystus powiada Mat. 8, 11 i 12. I tym sposobem pocieszysz siostry swoje, bo z kar twoich zrozumieją, że mniej niżeli ty, zgrzeszyły.

55. *Do dawności swéy.* Do pierwotnej wolności i dawnej posiadłości swoję, t. j. do kościoła; nie dla tego to się mówi, żeby już przedtem one zostawały w kościele, lecz że stan kościoła jest wolności stanem, jaki one niedgdy posiadały.—*I ty i córki twoje wrócićie się.* Po innych narodach, przy końcu świata, gdy już wejdą

do kościoła wszystkie narody, Rzym. 11, 25.

56. *Nie była... słyszana w uściech twoich.* Za dnia pychy, t. j. szczęśliwości i dostatku twoego, gdy się pyszniłaś z darów moich, nie raczyłaś ani wymienić grzesznicy Sodomy, jakbyś ty sprawiedliwą była i szczęśliwą z mojego kościoła; lecz teraz widzisz że ona sprawiedliwsza od ciebie, gdy się już wyjawia złość twoja, tak iż została obrzydlivością dla Syryjczyków i Filistinów, sąsiadów twoich.

57. *Jako tego czasu. LXX. jako teraz wzgardę jesteś córek Syryi i t. d.*

58. *Niecnotę twoję.* Karę za występki. — *Nosiła.* Nieś będziesz: czas przeszedł zamiast przyszłego.

59. *Jakoś wzgardziła.* W hebr. *jak uczyniłaś,* tak samo i LXX., t. j. jak ty unieważniłaś przymierze moje, którym czcił mię obiecałaś; tak ja unieważnił przymierze moje przez które dobrodziejstwo ci okazywałem obiecałem.

60. *Wspomnę ja na przymierze moje.* Ukarzę cię podług przymierza mego, bo w przymierzu zawierały się nie tylko obietnice nagród; ale i pogroźki kar przeciw przestępcom. Albo, chociaż wzgardzony od ciebie, wspomnę jednak o przymierzu i obietnicy moję, i dopełnię jęj zsyłając Chrystusa Zbawcę. Prorocy zwykli rzeczy wesołe mieszać ze smutnemi.—*Przymierze wieczne.* Nowe przymierze, Ewangelija.

61. *Wspomnisz na drogi twoje.* Z owego wiecznego przymierza poznasz dawne grzechy twoje: bo przez Ewangeliją grzechy się poznają.—*Zasromasz się.* Siebie się wstydzić będziesz, i dawne obyczaje swoje potępisz.—*Gdy wezmiesz siostry twoje.* Dziesięć pokoleń i wszystkie inne narody: bo uczynię je z siostr córkami;

62. Et suscitabo ego pactum meum tecum: et scies, quia ego Dominus,

63. ut recorderis, et confundaris, et non sit tibi ultra aperire os prae confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quae fecisti, ait Dominus Deus.

62. Y wzbudzę ia przymierze moje z tobą: a będziesz wiedziała, że ja Pan,

63. abyś wspomniała y wstydziła się, y nie mogłabyś dalej otworzyć ust dla sromoty twéy, gdy będę ublagany tobie za wszystko coś czyniła, mówi Pan Bóg.

CAPUT XVII.

O znaczeniu figur orla i winnicy, królestwie Messyasza, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, propone aenigma, et narra parabolas ad domum Israel,

3. et dices: Haec dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate, venit ad Libanum, et tulit medullam cedri.

4. Summitatem frondium ejus avulsit, et transportavit eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam.

5. Et tulit de semine terrae, et posuit illud in terra pro semine, ut firmaret radicem super aquas multas: in superficie posuit illud.

6. Cumque germinasset, crevit in vineam latiore humili statura, respicientibus ramis ejus ad eam, et radices ejus sub illa erant; facta est ergo vinea, et fructificavit in palmites, et emisit propagines.

7. Et facta est aquila altera grandis magnis alis multisque plumis; et ecce, vinea ista quasi

z ciebie się bowiem przez chrzest narodziła. Mówi o Kosciółce pod imieniem Jeruzalem.—*Nie z przymierza twojego. Nie dla owego dawnego, lecz dla nowego przymierza.*

62. *Wzbudzę ja przymierze.* Zawrę przymierze.
63. *Wstydziła się.* Widząc że tak wiele dobrodziejstw zgromadza się w tobie, która byłaś niewdzięczną, i gniew raczej niżeli łaskawość wyzywałas.—*Nie mogłabyś dalej otworzyć ust.* Nie odważysz się więcej przeciwko mnie ani słówka wyrzec, nie będziesz miała powodu do żadnej skargi; ale raczej mnóstwem i ogromem dobrodziejstw przywalona, ośłupiejesz i zaniebiesz niejako.

R. 17.—2. *Gadkę.* Podobieństwo ciemne, albo, jak następuje, przypowieść.

3. *Orzeł wielki.* T. j. Nabuchodonozor wielki Chaldejczyków król, który i z powodu szybkości, i z powodu łupieżstwa, którym się zajmował, zwykle był nazywanym orłem, jak u Jerem. 48, 40; i 49, 22.—*Z wielkimi skrzydłami.* Wiele mający pod sobą narodów i liczne wojska, które z sobą ciągnął. Te to są bowiem skrzydła wojenne.—*Długim powłokiem członków.* LXX *rozpostarte,* przez co oznacza się moc i potęga, i obszerność państwa w którym rozlegle panował.—*Pelen pierza.* W dostatki obfity.—*I pstrocin.* Narody różne mową i odzieżą, podwładne w wojsku, pod znamionami mający.—*Przyleciał na Liban.* Przyszedł do Judei, którego granicą była góra Liban. Albo, przez Liban rozumie się kościół i samo miasto Jeruzalem. Patrz w. 12.—*Wziął drzeń cedru.* Żydzi tłumaczą: *wierzchołek cedru, LXX wszelkie najwyborniejsze cedry.* Przez wierzchołek, albo rdzeń cedru, rozumie Joachima i książąt, którzy byli jakby wierzchołkiem i szczytem narodu.

4. *Wierzch gałęzi.* Górne wilki drzewne; wzmiankuje o wilkach drzewnych, które ucinają z drzewa, żeby wszczepić w inne, albo przesadzić. Rozumie Jecho-

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiac:
2. Synu człowieczy, zadaj gadkę, a powiedz przypowieść do domu Izrael,

3. y rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Orzeł wielki z wielkimi skrzydłami, z długim powłokiem członków, pelen pierza y pstrocin, przyleciał na Liban, y wziął drzeń cedru.

4. Wierzch gałęzi jego ulamał, y przeniósł ji do ziemie Chananejskiéy, w mieście kupieckim położył ji.

5. Y wziął nasienia ziemie, y włożył ie w ziemię za nasienie, aby umocnił korzenie nad wodami wielkimi: na wierzchu położył ie.

6. A gdy się puściło, urosło w winnicę szeroką nizkiego wzrostu, a gałęzi iéy patrzyły na nią, a korzenie iéy pod nią były; stała się tedy winnica, y wyrosła w gałęzie, y wypuściła lato-rośli.

7. Y był drugi orzeł wielki, z wielkimi skrzydłami, y z wielą pierza: a oto winnica ta iakoby

niasza króla, mającego tylko ośmnaście lat wieku.—*Do ziemie Chananejskiéy.* Chanaan w tém miejscu nie jest imię własne, lecz pospolite, które oznacza handel, jak zaraz wyklada: *w mieście kupieckim,* t. j. w Babilonie, które w kupców bardzo obfitowało.

5. *Wziął nasienie ziemie.* Gdy wilki drzewne przesadził, t. j. Joachima i książąt do Babilonu przeniósł, wziął z nasienia cedrów Judzkiéy ziemie, t. j. wziął Sedeciasza, który był z królów żydowskich rodu, a mianowicie stryjem Joachina.—*Włożył je w ziemię.* Ustanowił królem Judei.—*za nasienie.* Zeby trwało w nim nasienie rodu królewskiego.—*Nad wodami wielkimi.* Przez tę przenośnię zdaje się że wyraża naród żydowski, nad którym król Babiloński postanowił zwierzchnikiem Sedeciasza.—*Na wierzchu położył go.* W niebardzo silném państwie.

6. *Urosła w winnicę szeroką.* W hebr. *przekwitująca, LXX słabą.*—*Nizkiego wzrostu.* Nie wzrosło królestwo Sedeciasza w górę, gdyż było pod Babilońskim królem, i jemu haracz płaciło; lecz wzrosło w szerokość, bo co przedtém zajmowało, posiadało i potem. Królestwo żydowskie, które za Joachina było jak cedr wysokiem, za Sedeciasza zniżyło się, jak latorośl.—*Gałęzie jej patrzyły na nią.* Zdaje się że to metafora wzięta od drzew, które są pod dachem, albo inną przeszkodą są utrudnione, których gałęzie nie mogą iść w górę, wykrzywiają się i do drzewa się zwracają.—*Korzenie jej pod nią były.* T. j. siła królestwa jego, od Babilońskiego zawisła.—*Wyrosła w gałęzie.* Korzeniem nazywa króla Sedeciasza, albo królestwo jego; gałęzi jego synów i dostojników, którzy się codziennie mnożyli.—*Puściła latorośli.* Cieńsze gałęzie obywateli i narodu wzrastającego.

7. *Drugi orzeł.* Rozumie króla Egiptu, który wielkim był wprawdzie, lecz mniejszym niżeli król Babiloński.—*Puściła korzenie swe ku niemu.* Korzeniami

mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, ut irrigaret eam de areolis germinis sui.

8. In terra bona super aquas multas plantata est, ut faciat frondes, et portet fructum, ut sit in vineam grandem.

9. Dic: Haec dicit Dominus Deus: Ergone prosperabitur? nonne radices ejus evellat, et fructus ejus stringet, et siccabit omnes palmites germinis ejus, et arescet, et non in brachio grandi, neque in populo multo, ut evelleret eam radicibus?

10. Ecce, plantata est: ergone prosperabitur? nonne, cum tetigerit eam ventus urens, siccabitur, et in areis germinis sui arescet?

11. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

12. Dic ad domum exasperantem: Nescitis, quid ista significant? Dic: Ecce, venit rex Babylonis in Jerusalem, et assumet regem et principes ejus, et adducet eos ad semetipsum in Babylonem. (*4. Reg. 24, 15.*)

13. Et tollet de semine regni, ferietque cum eo foedus, et ab eo accipiet jusjurandum: sed et fortes terrae tollet,

14. ut sit regnum humile, et non elevetur, sed custodiat pactum ejus, et servet illud.

15. Qui recedens ab eo misit nuntios ad Aegyptum, ut daret sibi aequos et populum multum. Numquid prosperabitur, vel consequetur salutem, qui fecit haec? et qui dissolvit pactum, numquid effugiet?

16. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in loco regis, qui constituit eum regem, cujus fecit irritum juramentum, et solvit pactum, quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur.

17. Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharaon proelium: in jactu aggeris, et in extruptione vallorum, ut interficiat animas multas.

18. Spreverat enim juramentum, ut solveret foedus: et ecce, dedit manum suam, et cum omnia haec fecerit, non effugiet.

nazywa posłów, których Sedeciasz wysłał do króla Egiptu żeby u niego o pomoc prosili. Jerem. 2, 18, i niżej w. 15. — *Z brózd płodu swego.* Żeby z jego ogrodów, które dla zwilżania na brózdki porznęte były, cokolwiek z wód w które obfitował, do siebie sprowadził. Wody zaś, są to wojska liczne.

8. *Na ziemi dobrej nad wodami wielkimi.* Judea była urodzajną, i królestwo jej kwitnąć mogło, tylko zdaje się że brakło żołnierzy, o których dla tego Sedeciasz u króla Egipskiego prosił. Albo, Sedeciasz udaje się do Faraona nie z niedostatku, albo ucisku królestwa, bo Nabuchodonozor był dlań łaskawym, i ziemia Judzka była urodzajną i bogatą, lecz przez próżność, niechcąc uleż Nabuchodonozorowi.

9. *A więc się jej powiedzie?* Bynajmniej jej się nie powiedzie, chociażby prosiła o pomoc Egipcyan. — *Izali korzenia jej nie wyrwie?* Pierwszy ów orzeł, t. j. Nabuchodonozor, korzeń, t. j. siłę królestwa Judzkiego wyrwie, i Sedeciasza z królestwa wykorzeni. — *Owocu.* Synów jego, jakby wałę jagody oliwne pozrywa, oberznie, zgubi, zabije. — *Posuszy wszystkie latorośli.* Książąt wyda na zabicie, i obróci ich, jakby w latorośle psychające. — *Nie ramieniem wielkiem.* Nie trzeba bę-

puściła korzenie swe k niemu, latorośli swe ściągnęła do niego, aby ją polewał z brózd płodu swego.

8. Na ziemi dobrej nad wodami wielkimi nasadzona jest, aby czyniła gałęzie, y rodziła owoc, aby była winnicą wielką.

9. Mów: To mówi Pan Bóg: A więc się iéy powiedzie? izali korzenia iéy nie wyrwie, a owocu iéy nie oberwie, y posuszy wszystkie latorośli urodzaju iéy, y uschnie: a nie ramieniem wielkim, ani ludem obfitym, aby ją wytargał z korzeniem?

10. Oto jest wsadzona: a więc się iéy powiedzie? izali skoro się iéy dotknie wiatr pałacy, nie uschnie, y na brózdach wschodzenia swego uschnie?

11. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

12. Mów do domu drażniącego: Nie wiecie, co się to znaczy? Mów: Oto idzie król Babiloński do Jeruzalem, y wezmie króla y książęta jego, y zawiedzie ie do siebie do Babilonu.

13. Y wezmie z nasienia królestwa, y postanowi z nim przymierze, y wezmie od niego przysięgę: lecz y mocne ziemie zabierze,

14. aby było królestwo nizkie, y nie podnosiło się, ale żeby strzegło przymierza jego, y zachowało ie.

15. Który odstąpiwszy od niego, posłał posły do Egiptu, aby mu dał koni, y ludu wiele. A więc się mu powiedzie, albo dójdzie wybawienia, który to uczynił? a kto zrucza przymierze, izali ujdzie?

16. Żywe ia, mówi Pan Bóg, że na mieyscu króla, który go królem uczynił, którego złamał przysięgę, y zrzucił przymierze, które miał z nim, w pośrodku Babilonu umrze.

17. A nie z wielkim woyskiem, ani z wielkim ludem zwiedzie z nim Pharaon bitwę: w usypaniu groble, y w zbudowaniu wałów, aby pobił wiele dusz.

18. Bo wzgardził był przysięgę, aby zrzucił przymierze: a oto dał rękę swoję, a gdy to wszystko uczyni, nie wybiega się.

dzie wielkiej siły albo żołnierza, do zwyciężenia Żydów i Egipcyan; bo za pierwszą walką to uczyni Nabuchodonozor. Albo, nie będzie mógł król Egipski Żydów i Sedeciasza od Chaldejczyków uwolnić, choćby z wielkimi wojskami przyszedł.

10. *A więc się jej powiedzie?* W żaden sposób. — *Wiatr pałacy.* Tak króla Babilońskiego nazywa. — *Na brózdach wschodzenia swego.* W temże mieyscu gdzie rośła, w samęj Judei, bo Sedeciasz i jego książęta pojmani zostali na polach Jerychońskich. IV. Król. 25, 5, i Jerem. 52, 7 i 8.

12. *Domu drażniącego.* Opornych i wyzywających mnie do gniewu Żydów. — *Mów.* Nie wiemy, wyjaśnij nam przypowieść.

17. *A nie z wielkiem woyskiem.* Nie Faraona, lecz Chaldejczyków; niewielkie będzie wojsko Chaldejczyków, przeciw któremu walczyć będzie Faraon, a jednak zwyciężonym zostanie. — *W usypaniu groble.* Gdy usypie groble Nabuchodonozor, nie będzie mógł Faraon pomódz Sedeciaszowi.

18. *Wzgardził.* Sedeciasz. — *Przysięgę.* Wykonaną na wierność Nabuchodonozorowi. — *A oto dał rękę swoję.* Zawarł przymierze z Faraonem.

19. Propterea haec dicit Dominus Deus: Vivo ego, quoniam juramentum, quod sprevit, et foedus, quod praevaricatus est, ponam in caput ejus.

20. Et expandam super eum rete meum, et comprehendetur in sagena mea, et adducam eum in Babylonem, et judicabo eum in praevaricatione, qua desepit me. (*Supr. 12, 13. Infr. 32, 3*).

21. Et omnes proflugi ejus cum universo agmine suo, gladio cadent, residui autem in omnem ventum dispergentur: et scietis, quia ego Dominus locutus sum.

22. Haec dicit Dominus Deus: Et sumam ego de medulla cedri sublimis, et ponam: de vertice ramorum ejus tenerum dstringam, et plantabo super montem excelsum et eminentem.

23. In monte sublimi Israel plantabo illud, et erumpet in germen, et faciet fructum, et erit in cedrum magnam, et habitabunt sub ea omnes volucres; et universum volatile sub umbra frondium ejus nidificabit. (*Matth. 13, 32*).

24. Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum sublime, et exaltavi lignum humile, et siccavi lignum viride, et frondere feci lignum aridum. Ego Dominus locutus sum, et feci.

19. Przetoz to mówi Pan Bóg: Żywe ia, że przysięgę którą wzgardził, y przymierze które przestąpił, włożę na głowę iego.

20. Y zarzucę nań sieć moję, y пойman będzie niewodem moim, y przywiodę go do Babilonu, a tam go sądzić będę z przestępstwa, którym mię wzgardził.

21. A wszyscy zbiegowie iego, ze wszemi ludziami iego od miecza polegą, a pozostali na każdy wiatr rozproszeni będą: y poznacie, że ia Pan mówiłem.

22. To mówi Pan Bóg: Y wezmę ia ze drzenia cedru wysokiego, y położę: z wierzchu gałązek iego młodą ulamię, y wsadzę na górze wysokię y wyniesionę.

23. Na górze wysokię Izraelskię wsczępię ia, y wyniknie w gałązki, a uczyni owoc, y będzie cedrem wielkim, y będą mieszkac pod nim wszystko ptastwo, y wszelkie co lata pod cieniem gałęzi iego, gnieździć się będzie.

24. Y wiedziec będą wszystkie drzewa pola, że ia Pan zniżyłem drzewo wysokie, a wywyższyłem drzewo nizkie, y ususzyłem drzewo zielone, a drzewo suche uczyniłem że puściło gałęzie. Ja Pan rzekłem, y uczyniłem.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O potrzebie pokuty i odnowienia serca, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: * (*Jer. 31, 29*).

2. Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbium istud in terra Israel, dicentes: Patres comederunt uvam accerbam, et dentes filiorum obstupescunt? *

3. Vivo ego, dicit Dominus Deus, si erit ultra vobis parabola haec in proverbium in Israel.

4. Ecce, omnes animae meae sunt: ut anima patris, ita et anima filii mea est: anima, quae peccaverit, ipsa morietur.

20. *Z przestępstwa.* W hebr. dla przestępstwa. — *Ktorem mię wzgardził.* Pogwałciwszy przysięgę w imię moje uczynioną.

22. *Wezmę ja.* Zaimek ja zawiera emfazę, Bóg bowiem stawi siebie przeciw Nabuchodonozora, którego wziął z wierzchołka cedrowego, żeby zaszczyć królestwo Judy, jak powiedziano w 5; lecz nie powiodło się: Bóg mówi, że toż samo uczyni, i dobrze się powiedzie; weźmie bowiem z rdzeni cedru, t. j. z najznakomitszego rodu królewskiej rodziny delikatną różczkę, t. j. Chrystusa, i zasadzi go na górze Syon, t. j. w Kościele, i t. d.

23. *Uczyni owoc.* Uczyni ludzi wiernymi i świętymi. — *Wszystko ptastwo.* Królowie i ludy a szczególniej święci, którzy myślą o rzeczach niebieskich, i z ziemi ku niebu ulatują. — *Pod cieniem gałęzi iego.* Pod władzą i opieką.

24. *Wszystkie drzewa pola.* Wszystkie narody, nawet dzikie, nie tylko Żydzi, którzy są domownikami i jakby ogrodowemi drzewami. — *Drzewo wysokie.* Sedeciasza, który zgwałciwszy przymierze, zbyt nie się był wyniósł i zbuntował. — *Wywyższyłem drzewo nizkie.* Chrystusa Pana. — *Ususzyłem drzewo zielone.* Sede-

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiac:

2. Co iest że między sobą podobieństwo w tę przypowieść obracacie w ziemi Izraelskię, mówiac: Oycowie ziedli jagodę winną y niedożrzałą, a zęby synów drętwieią?

3. Żywe ia, mówi Pan Bóg, ieśli wam będzie dalęy to podobieństwo za przysłowie w Izraelu.

4. Oto wszystkie dusze moie są: iako dusza oycowa, tak y dusza synowa moia iest: dusza która zgrzeszyła, ta umrze.

ciasza i królestwo jege, które zdawało się, że żyje i kwitnie. — *Drzewo suche.* Jeruzolima; co było zniszczone, przywrócę, a im dam dostatki. W znaczeniu wyższem, rozumie królestwo Dawida w Chrystusie, które zdawało się że wyszło jakby drzewo, lecz korzeń Jessego trwał jeszcze w ukryciu.

R. 18. — 2. *Podobieństwo w tę przypowieść obracacie.* W hebr. z podobieństwa tworzyć podobieństwa, t. j. powtarzac między sobą zwyklicie te przysłowia. — *Ojcowie zjedli.* Ojcowie zgrzeszyli, a my ich synowie, za ich grzechy karę znosimy.

3. *Żywe ja.* Przysięgam na życie moje, że sprawię, iż nadal podobieństwa tego używac nie będziecie; bo sprawię to, iż każdy albo umrze z powodu swęj nieprawości, albo dla sprawiedliwości swojej zbawion będzie. Synowie dla grzechów rodziców, chyba że i oni je popełniają, nie na duszy, lecz na ciele karanymi bywają, ponieważ z ciała rodziców biorą początek, przeto aż do trzeciego i czwartego pokolenia Bóg ich karze. Exod. 20, 5, bo aż do czwartego pokolenia są uważani jakby za własność ojca.

4. *Wszystkie dusze moie są.* Wszystki ludzie i życie ich są w mojej władzy: ja mam władzę życia i śmier-

5. Et vir si fuerit justus, et fecerit iudicium et iustitiam,

6. in montibus non comederit, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non violaverit, et ad mulierem menstruatam non accesserit,

7. et hominem non contristaverit, pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit, panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento, (*Isai. 58, 7. Matth. 25, 35*).

8. ad usuram non commodaverit, et amplius non acceperit, ab iniquitate averterit manum suam, et iudicium verum fecerit inter virum et virum,

9. in praeceptis meis ambulaverit, et iudicia mea custodierit, ut faciat veritatem: hic justus est, vita vivet, ait Dominus Deus.

10. Quod si genuerit filium latronem effundentem sanguinem, et fecerit unum de istis,

11. et haec quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem, et uxorem proximi sui pollutentem,

12. egenum et pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, et ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem,

13. ad usuram dantem, et amplius accipientem: numquid vivet? non vivet, cum universa haec detestanda fecerit: morte morietur, sanguis ejus in ipso erit.

14. Quodsi genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui, quae fecit, timuerit, et non fecerit simile eis,

15. super montes non comederit, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non violaverit,

16. et virum non contristaverit, pignus non retinuerit, et rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento,

17. a pauperis injuria averterit manum suam, usuram et superabundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit, in praeceptis meis ambulaverit: hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita vivet.

18. Pater ejus, quia calumniatus est, et vim

5. A mąż będzie sprawiedliwy, a czynić będzie sąd y sprawiedliwość,

6. na górach iść nie będzie, a oczu swych nie podniesie do bałwanów domu Izraelowego, y żony bliźniego swego nie zgwałci, a do niewiasty miesięczny nie przystąpi,

7. y człowieka nie zasmuci, zastawę dłużnikowi wróci, gwałtem nic nie weźmie, chleba swego głodnemu da, a nagiego przykryje odzieniem,

8. na lichwę nie pożyczycy, y przydatku nie weźmie, od nieprawości odwróci rękę swoją, a sąd prawdziwy uczyni między mężem a mężem,

9. y w przykazaniach moich chodzić, a sądów moich strzedz będzie, aby czynił prawdę: ten sprawiedliwy jest, żywotem żyć będzie, mówi Pan Bóg.

10. A jeśli urodzi syna lotra, wylewającego krew, a uczyni jedno z tych,

11. a tych wszystkich rzeczy nie czyniącego, ale na górach iadaiącego, y żonę bliźniego swego plugawiącego,

12. niedostatecznego y ubogiego zasmucającego, wydzierającego drapież, zastawy nie wracającego, a do bałwanów oczy swe podnoszącego, obrzydłość czyniącego,

13. na lichwę dającego, y przydatek biorącego: izali żyć będzie? nie będzie żyć, ponieważ te wszystkie rzeczy brzydlive czynił: śmiercią umrze, krew jego na nim będzie.

14. A jeśli by spłodził syna, który widząc wszystkie grzechy ocy swego, które czynił, bałby się, y nie czyniłby nic im podobnego,

15. na górachby nie iadał, a oczuby swych nie podnosił do bałwanów domu Izraelowego, y żony bliźniego swego nie gwałciłby,

16. y mężaby nie zasmucił, zastawyby nie zadzierzał, y nie wydzierałby drapież, chleba swego dawałby lękającemu, a nagiego przyodziałby odzieniem,

17. od krzywdy ubogiego odwróciłby rękę swą, lichwy y przydatku nie brałby, czyniłby sady moje, chodziłby w przykazaniach moich: ten nie umrze w nieprawości ocy swego, ale żywotem żyć będzie.

18. Ociec jego iż potwarzał, y gwałt czynił bra-

ci. — *Dusza która grzeszyła.* Człowiek który zgrzeszył. Nie jest to zdanie o wszystkich w ogóle osobach i czasach, lecz zastosowane do tego o czem mowa była; a była rzecz o grzechach Manasses, za które cierpieli Żydzi i o to się uskarżali. Odpowiada Bóg, że więcej za grzechy Manasses nie będą karani, lecz każdy za własne grzechy; albo, że dość już za grzechy Manasses pokutowano, albo że dość sami własnych mieli grzechów, żeby Bóg sprawiedliwie najcięższe kary na nich mógł zsyłać.

6. *Na górach iść nie będzie.* Mięso bałwanom poświęcone. — *Oczu swych nie podniesie.* Dla pokłonu i wzywania. Bo podnosić oczy, znaczy właśnie o pomoc prosić, jak Ps. 120, 1: *Podnositem oczy moje na góry; zktąd mi przyjdzie pomoc.* — *Domu Izraelskiego.* Co Izraelici czczą przesądnie. — *Do niewiasty miesięcznej.* Co prawem było wzbronione. Lewit. 20, 18.

7. *Zasmuci.* W hebr. *pognębi*, jak i u LXX. — *Za-*

stawę dłużnikowi wróci. Który jest ubogim. Bo temu z miłości wrócić zastaw prawo nakazuje. Exod. 22, 26.

9. *Aby czynił prawdę.* Obowiązek i powinność cnoty. Żeby do prawidła prawa mojego czynności swoje stosował. Żydzi wszystko nazywają prawdą, co jest dobrem. — *Żywotem żyć będzie.* Pewno żyć będzie, nie umrze dla grzechów Manasses.

10. *Uczyni.* Syn. — *Jedno z tych.* Rzeczy złych, którem dopiero wspomniał.

13. *Śmiercią umrze.* Ulegnie śmierci nieszczęśliwej, ani mu cnota ojcowska pomoże. — *Krew jego na nim będzie.* Krwią odpłaci, t. j. śmiercią, zbrodnie przez które zaskrzył na śmierć. Sam sobie stanie się przyczyną śmierci. Albo, poniesie karę krwi, t. j. zabójstw które popełnił: jak innych krew wylewał, tak jego wylaną będzie.

18. *Umarł.* Umrze, z powodu nieprawości swoich.

fecit fratri, et malum operatus est in medio populi sui, ecce mortuus est in iniquitate sua.

19. Et dicitis: Quare non portavit filius iniquitatem patris? Videlicet, quia filius iudicium et justitiam operatus est, omnia praecepta mea custodivit, et fecit illa, vivet vita.

20. Anima, quae peccaverit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii: justitia justi super eum erit, et impietas impii erit super eum. (*Deut. 24, 16*).

21. Si autem impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea, et fecerit iudicium et justitiam: vita vivet, et non morietur.

22. Omnium iniquitatum ejus, quas operatus est, non recordabor: in justitia sua, quam operatus est, vivet.

23. Numquid voluntatis meae est mors impii, dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis, et vivat? (*Infr. 33, 11, II. Petr. 3, 9*).

24. Si autem averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abominaciones, quas operari solet impius, numquid vivet? omnes justitiae ejus, quas fecerat, non recordabuntur: in praevaricatione, qua praevaricatus est, et in peccato suo, quod peccavit, in ipsis morietur.

25. Et dixistis: Non est aequa via Domini. Audite ergo, domus Israel: Numquid via mea non est aequa, et non magis viae vestrae pravae sunt? (*Infr. 33, 20*).

26. Cum enim averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem, morietur in eis: in injustitia, quam operatus est, morietur.

27. Et cum averterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, et fecerit iudicium et justitiam: ipse animam suam vivificabit.

28. Considerans enim, et avertens se ab omnibus iniquitatibus suis, quas operatus est, vita vivet, et non morietur.

29. Et dicunt filii Israel: Non est aequa via Domini. Numquid viae meae non sunt aequae, domus Israel, et non magis viae vestrae pravae?

30. Idecirco unumquemque juxta vias suas iudicabo, domus Israel, ait Dominus Deus. Convertimini, et agite poenitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, et non erit vobis in ruinam iniquitas. (*Matth. 3, 2*).

31. Projicite a vobis omnes praevaricationes

19. *I mówicie.* Jeśli powiecie, jeżeli z was kto mnie zapyta, czemu syn za nieprawość ojca karany nie będzie? odpowiem: *bo sąd i sprawiedliwość uczynił.*

20. *Dusza która zgrzeszy.* Człek który zgrzeszy.— *Sprawiedliwość sprawiedliwego na nim będzie.* Sprawiedliwy odbierze nagrodę za sprawiedliwość swoją, t. j. żywot, jak bezbożny śmierć, jako karę niesprawiedliwości. Patrz Wujka.

23. *Izali z woli mojej jest?* Czy ja się raduję ze śmierci bezbożnego?

24. *Nie będą wspomniane.* Żeby go przed Bogiem

tu, y źle czynił w pośrodku ludu swego, oto umarł w nieprawości swojej.

19. Y mówicie: Czemu nie poniósł syn nieprawości oycowey? Dla tego, iż syn czynił sąd y sprawiedliwość, wszystkiego przykazania moiego strzegł y czynił je, żywotem żyć będzie.

20. Dusza, która zgrzeszy, ta umrze: syn nie poniesie nieprawości oycowey, y ociec nie poniesie nieprawości synowey: sprawiedliwość sprawiedliwego na nim będzie, a niezbożność niezbożnego na nim będzie.

21. Lecz jeśli niezbożny będzie pokutował ze wszech grzechów swoich, które czynił, a będzie strzegł wszech przykazań moich, a będzie czynił sąd y sprawiedliwość: żywotem żyć będzie, a nie umrze.

22. Wszystkich nieprawości jego które czynił, pamiętać nie będę: w sprawiedliwości swey która czynił, żyć będzie.

23. Izali z wolej moiej iest śmierć niezbożnego, mówi Pan Bóg, a nie aby się nawrócił od dróg swoich, a żył?

24. A jeśli się odwróci sprawiedliwy od sprawiedliwości swey, a czynić będzie nieprawość, według wszystkich obrzydłości, które niezbożny zwykł czynić, izali żyć będzie? wszystkie sprawiedliwości jego, które czynił, nie będą wspomniane: w przestępstwie którym przestępował, y w grzechu swym który zgrzeszył, w nich umrze.

25. Y rzeklicie: Nie iest prosta droga Pańska. Słuchaycież tedy domie Izraelów: Izali droga moja nie iest prosta, a nie raczy drogę waszą krzywą sa?

26. Bo gdy się odwróci sprawiedliwy od sprawiedliwości swey, a będzie czynił nieprawość, umrze w nich: w niesprawiedliwości, którą czynił, umrze.

27. A gdy się odwróci niezbożny od niezbożności swey, którą czynił, a będzie czynił sąd y sprawiedliwość: ten duszę swą ożywi.

28. Bo uważwszy y odwróciwszy się od wszech nieprawości swych które czynił, żywotem żyć będzie, a nie umrze.

29. Y mówia synowie Izraelowi: Nie iest prosta droga Pańska. Izali drogi moje nie są proste, domie Izraelów, a nie raczy drogi wasze krzywe?

30. Przeto każdego według drogi jego sędzić będę, domie Izraelów, mówi Pan Bóg. Nawróćcie się, a czynicie pokutę ze wszech nieprawości waszych, a nie będzie wam nieprawość na upad.

31. Odrzućcie od siebie wszystkie przestępstwa

czyniły sprawiedliwym i miłym, i godnym żywota.

25. *Nie jest prosta droga Pańska.* Tak się bezbożnym zdaje; bo choremu podniebieniu i najlepszy pokarm nie smakuje.

27. *Ożywi.* LXX strzedz będzie i zachowa w życiu.

29. *I mówią.* A jednak mówią. Albo, jeśli powiedzą.

30. *Według drogi jego.* Uczynków jego. — *Nie będzie... na upad.* Grzech nie będzie dla was przyczyną upadku i śmierci.

31. *Czemu macie umrzeć?* Jeśli to uczynicie, nie będzie żadnej przyczyny, żebyście mieli umrzeć.

vestras, in quibus praevaricati estis, et facite vobis cor novum, et spiritum novum: et quare moriemini, domus Israel?

32. Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, revertimini, et vivite. (*Supr. v. 23*).

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 18. w. 20. *Syn nie poniesie nieprawości ojców.* To jest, każdy według zasług swoich weźmie zapłatę wieczną, a syn za rodzice, ani rodzice za dzieci swoje nie będą potępieni. Toż mówi Deut. 24. 4 Król. 14. 2 Paral. 25, wszakże mówi też Exod. 20, v. 5. Jam jest Bóg mocny, nawiedzający nieprawość ojców na syniech, aż do trzeciego i czwartego pokolenia. Przetoż wątpić nie trzeba, iż dla grzechów rodziców synowie i córki bywają docześnie karani, albo chorobami albo szkodami albo też i śmiercią prędką, jako się Dawidowi stało. A to dla tego aby rodzicy na syniech sobie bardzo miłych byli karani. I owszem zwykł Pan Bóg grzechy jakie dopuszczać na syny, a zatem i wieczne potępienie, aby ztąd rodzice też więcej utraپieni byli. Bo niemniej był od Boga skarany Dawid przez grzechy i potępienie Absaloma, niż przez inne krzywdy które od niego wycierpiał, jako to znać z płaczu i lamentu Dawidowego nad Absalomem Hieron. in Ezech. Augustyn in Psal. 108, v. 14. Chrysost. Hom. 29, in Genesisim et Hom. 75, in Math.

24. *Dusza która zgrzeszy ta umrze.* Duszą Pismo ś. podczas zowie człowieka. Gen. 14, podczas zowie duszą żywot człowieczy, w Dzie. 20. Levit. 17. Zowie też duszą trupa w którym była dusza. Num. 9. Ale właśnie dusza znaczy ducha człowieczego, który i po śmierci zostaje, czytaj o tym Levit. 17 i Eccles. 12. Gen. 2.

CAPUT. XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O znaczeniu przypowieści o lwicy i lwiatkach, i winnicy kwitnącej.

1. Et tu assume planctum super principes Israel,

2. et dices: Quare mater tua leaena inter leones cubavit, in medio leunculorum enutrivit catulos suos?

3. Et eduxit unum de leunculis suis, et leo factus est, et didicit capere praedam, hominemque comedere.

4. Et audierunt de eo gentes, et non absque vulneribus suis ceperunt eum, et adduxerunt eum in catenis in terram Aegypti.

5. Quae cum vidisset, quoniam infirmata est, et periit exspectatio ejus, tulit unum de leunculis suis, leonem constituit eum.

6. Qui incedebat inter leones, et factus est leo, et didicit praedam capere, et homines devorare,

7. didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum adducere; et desolata est terra, et plenitudo ejus a voce rugitus illius.

R. 19.—1. *Weźmij żałośny płacz.* Oplakuj kłeskę książąt Izraelskich.

2. *Matka twoja.* Jerozolima, która się lwicą nazywa dla szlachetności, odwagi i srogości swoich mieszkańców.—*Między lwy legata.* Rozumie królów sąsiednich narodów, jakby rzekł: dawniej Jeruzalem bez żadnej bojaźni znajdowało się pomiędzy królami narodów, podobnie jak lwica nietruwona pomiędzy lwami.—*Wychowała.* W hebr. *rybbeta*, t. j. *mnóżyła* lwiatka swoje, w krótkim czasie wielu królów zrodziła, bo w małym przeciągu czasu byli królowie: Joachaz, Eliakim, Joachin, Sedeciasz. Patrz I. Paral. 3, 15. Nazywają się też lwiatkami, gdyż byli młodymi, i że w porównaniu z Dawidem, Salomonem, Joziaszem i innymi królami dawnymi, byli małymi, i za nich królestwo upadła zaczęło.

3. *Wypuściła.* W chald. *wyniosła*, t. j. aż do królewskiej godności rozumie Joachaza, który się i Sellumem nazywa, czwartego syna Joziasza, którego naród, po śmierci Joziasza królem swoim postanowił.—*Stał się lwem.* Został królem, mającym władzę zabijania ludzi; razem oznacza że został okrutnym, który naród dręczył, i wieluniewinnych zabijał, jak widać z IV. Król. 23, 32: *I czynił*

wasze, któremiście przestępowali, a uczynicie sobie serce nowe y ducha nowego: czemu macie umrzeć domie Izraelów?

32. Bo nie chce śmierci umierającego, mówi Pan Bóg, nawróćcie się, a żyćcie.

1. A ty weźmi żałośny płacz nad książętami Izrael,

2. y rzeczesz: Czemu matka twoja lwica między lwy legata, w pośrodku lwiat wychowała szczeniata swoje?

3. Y wypuściła iednego ze lwiat swoich, y stał się lwem, y nauczył się chwytac obłowu y człowieka iesc.

4. Y uslyszeli o nim narodowie, a nie bez ran swoich poimali go, y przywiedli go w łańcuchach do ziemie Egypckiej.

5. Która obaczywszy iż zaniemogła, a zginęła nadzieja iey: wzięła iednego ze lwiat swoich, lwem go uczyniła.

6. Który chodził między lwami, y stał się lwem, y nauczył się łapac obłowu, y ludzie pożerać,

7. nauczył się wdowy czynić, a miasta ich w pustynie obracać; y spustoszona iest ziemia y napełnienie iey od głosu ryku iego.

złość przed Panem, według wszystkiego, co byli uczynili ojcowie jego.—I człowiekajesc. W chald. *zabić.*

4. *Uslyszeli o nim.* Slyszeli jego sławę, t. j. że był srogim i skłonnym do zawiązywania wojen. Przymawia do zwyczajn ludów; gdy bowiem slyszą że lew, albo inny zwierz dziki znajduje się w polu i robi szkody, umawiają się wspólnie, żeby go zabić, albo ulowić.—*Narodowie.* Egipcyanie.—*Nie bez ran swoich.* T. j. tych narodów; gdyż bez wielkiego niebezpieczeństwa lwy łowić się nie dają.—*Przywiedli go w łańcuchach.* To co powiedziano IV. Król. 23, 33: *Związał go* (t. j. Joachaza) *Farao Nechao w Rebli.*

5. *Która.* Lwica, t. j. Jeruzalem.—*Zaniemogła.* Osierocona po synie swoim i królu Joachazie.—*Zginęła nadzieja jej.* Gdy ujrziała że nie tak się powiodło, jak się spodziewała.—*Wzięła iednego.* Drugie lwiatko, t. j. Eliacima, który się też Joakimem nazywa, ojca Joachima. Patrz w. 3.

6. *Chodził między lwami.* Zostawszy królem, i otrzymał władzę podobną innym królów władzy.

7. *Wdowy czynić.* Zabiwszy ich mężów i dobra zagarnawszy.—*Miasta ich.* Tych ludzi, których pozabijał.—*Napełnienie jej.* I co było na ziemi; mieszkań-

8. Et convenerunt adversus eum gentes undique de provinciis, et expanderunt super eum rete suam; in vulneribus earum captus est.

9. Ei miserunt eum in caveam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem, ne audiretur vox ejus ultra super montes Israel.

10. Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata est; fructus ejus et frondes ejus creverunt ex aquis multis.

11. Et factae sunt ei virgae solidae in scepra dominantium, et exaltata est statura ejus inter frondes, et vidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum.

12. Et evulsa est in ira, in terramque projecta, et ventus urens siccavit fructum ejus; marcuerunt, et arefactae sunt virgae roboris ejus; ignis comedit eam. (Ose. 13, 15).

13. Et nunc transplantata est in desertum, in terra invia et sitienti.

14. Et egressus est ignis de virga ramorum ejus, qui fructum ejus comedit; et non fuit in ea virga fortis, sceptrum dominantium. Planctus est, et erit in planctum.

8. Y zesli się przeciw niemu narodowie zewsząd z krain, y zarzucili nań sieć swoię; w ranach ich poymany iest.

9. Y wsadzili go w klatkę, w łańcuchach przywiedli go do króla Babilońskiego, y wpuścili go do ciemnicy, aby nie było słyszeć więcý głosuiego na górach Izraelskich.

10. Matka twoia iako winnica we krwi twoięy przy wodzie nasadzona; owoce ięy, y gałęzie ięy urosły od wód mnogich.

11. Y były u nięy laski mocne na sceptry panujących, y podniósł się wzrost ięy między gałęziami, y obaczyła wysokość swą w mnóstwie latorośli swych.

12. Y wyrwana iest w gniewie, y na ziemię porzucona, a wiatr palący wysuszył owoc iego: powiędły y poschły różgi mocy iego: ogień ią pożarł.

13. A teraz przesadzona iest na puszczę w ziemi bezdrożney y pragnacęy.

14. Y wyszedł ogień z różgi gałęzi ięy, który owoc ięy pożarł, nie było na nięy różgi mocney, ani sceptry panujących. Żałośny płacz iest, y będzie żałośnym płaczem.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

Oniedawaniu przez Boga odpowiedzi grzesznikom, założeniu Kościoła, nawróceniu Żydów, i t. d.

1. Et factum est in anno septimo, in quinto, in decima mensis; venerunt viri de senioribus Israel, ut interrogarent Dominum, et sederunt coram me.

2. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

3. Fili hominis, loquere senioribus Israel, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Numquid ad interrogandum me vos venistis? Vivo ego, quia non respondebo vobis, ait Dominus Deus.

4. Zesli się przeciw niemu. — *Od głosu.* Dla głosu, bo gdy on groził i srożył się, wielu miasta swe opuszczało, i przenosiło się gdzie indziej, ucieczką zaradzając życiu swemu.

5. Zesli się przeciw niemu. Babilończycy wojskami swojemu, jakby siecią pojмали Joakima, i uprowadzili go do Babilonu. — *W ranach ich.* Tak czynnych jako i biernych, t. j. raniący i raniony.

6. Y wsadzili go w klatkę. W hebr. i postali go do więzienia w kajdanach, jak tłumacza Pagnin. i Watabl. LXX w widziale i w klatce. — *Abymie było słyszeć więcý głosu jego.* Używa przenośni o lwie, który zwykły ryczeć na górach i wszystkie zwierzęta przestraszać.

7. Matka twoja. Jeruzalem, matka wasza, o królowie Judzey. — *We krwi twojęy.* W twoim królewskim rodzie; jakby rzekł: matka twoja ze krwi królewskiej najplodniejszą jest i wielu synów królewskich urodziła. — *Przy wodzie nasadzona.* Bo drzewa które mają wilgoć, bujniej rosną.

8. Laski mocne na sceptry. Żeby z nich być mogły królewskie berła, jakby rzekł: bo wielu było ze krwi królewskiej, którzy królami być mogli. — *Podniósł się wzrost jej.* Stała się wysoką, i inne drzewa wysokością przewyższająca. — *I obaczyła.* Widząc upodobła siebie i pyszniła się.

9. Wyrwana jest w gniewie. Winnica Jeruzalem

1. Y stało się roku siódmego, w piątym miesiącu dziesiątego dnia miesiąca: przyszli mężowie z starszych Izraelskich, aby pytali Pana, y siedli przedemną.

2. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

3. Synu człowieczy, mów starszym Izraelskim, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Izaliście wy pytać się mnie przyszli? Żywę ja, że wam nie odpowiem, mówi Pan Bóg.

4. Zesli się przeciw niemu. — *W gniewie Bożym wycięta,* i jak latorośl odcięta od korzenia, za Sedeciasza. — *Wiatr palący.* Napad wrogów chaldejskich. — *Wysuszył owoc jego.* Synów i bogactwa Jeruzalem wyniszczył. — *Ogień.* Pomsty Bożęy.

5. Przesadzona jest na puszczę. Przeniesiona do Babilonu, gdzie jej na wszystkim zbywa, jak gdyby była na ziemi wyschłęj i w pustyni. — *Pragnacęy.* Bez wody.

6. Wyszedł ogień. Niektórzy to rozumieją o Izmaelu, który z różgi, albo pnia gałęzi jego wyszedł, t. j. ze krwi królewskiej urodzony, Godoliasza i wszystkich Żydów, którzy z nim y Judei zostali pozabijał, i jak ogień pożarł, Jerem. 41, 2 i 3; IV. Król. 25, 25. — *Różgi mocnej, ani sceptry panujących.* Któryby na królestwo nastąpił; bo do niewoli uprowadzeni zostali, którzy do królestwa mieli prawo. — *Żałośny płacz jest i będzie żałośnym płaczem.* Jeruzalem płacze żałośnie i płakać będzie; jakby rzekł: płacz ten Jeruzolimy długo potrwą, i będzie ciągłym, bez przerwy.

7. 20.—1. Roku siódmego. Przeprowadzenia Jechoniasza. — *W piątym.* Miesiącu, t. j. lipcu: bo ten jest piątym po marcu, który był pierwszym u Żydów miesiącem, Exod. 12, 2. — *Mężowie z starszych.* Owi posłowie od Sedeciasza wysłani, o których wyżęj r. 14. — *Abymie pytali Pana.* Żeby przeze mnie, proroka, Pana się radzili.

3. Izaliście wy pytać się mnie przyszli? Zaimek

4. Si iudicas eos, si iudicas, filii hominis, abominaciones patrum eorum ostende eis.

5. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: In die, qua elegi Israel, et levavi manum meam pro stirpe domus Jacob, et apparui eis in terra Aegypti, et levavi manum meam pro eis, dicens: Ego Dominus Deus vester:

6. in die illa levavi manum meam pro eis, ut educerem eos de terra Aegypti, in terram, quam provideram eis, fluentem lacte et melle, quae est egregia inter omnes terras.

7. Et dixi ad eos: Unusquisque offensiones oculorum suorum abiciat, et in idolis Aegypti nolite pollui: Ego Dominus Deus vester.

8. Et irritaverunt me, nolueruntque me audire: unusquisque abominaciones oculorum suorum non projecit, nec idola Aegypti reliquerunt, et dixi, ut effunderem indignationem meam super eos, et implerem iram meam in eis in medio terrae Aegypti.

9. Et feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus, in quarum medio erant, et inter quas apparui eis, ut educerem eos de terra Aegypti.

10. Ejeci ergo eos de terra Aegypti, et eduxi eos in desertum.

11. Et dedi eis praecepta mea, et iudicia mea ostendi eis, quae faciens homo vivet in eis. (*Lev. 18, 5. Rom. 10, 5*).

12. Insuper et sabbata mea dedi eis, ut essent signum inter me et eos, et scirent, quia ego Dominus sanctificans eos. (*Exod. 20, 8*).

13. Et irritaverunt me domus Israel in deserto, in praeceptis meis non ambulaverunt, et iudicia mea projecerunt, quae faciens homo vivet in eis, et sabbata mea violaverunt vehementer: dixi ergo, ut effunderem furorem meum super eos in deserto, et consumerem eos.

14. Et feci propter nomen meum, ne violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in conspectu earum.

15. Ego igitur levavi manum meam super eos in deserto, ne inducerem eos in terram, quam de-

wy, jest emfaza; jakby rzekł: wy, ludzie zbrodniczy. Podobne miejscu w r. 14, 3 i 4.

4. *Jeśli je sądzisz.* Czy sądzisz, t. j. czemu zwlekaś osądzenie i strafowanie ich? okaż im obrzydliwość ojców ich.

5. *Dnia któregoś wybrał.* W którym czasie wybrałem Izraela, żeby był dla mnie szczególnym narodem, jak mówi Deut. 7, 6.—*I podniosłem rękę moją.* Okazując potęgę i pomoc moją Mojżeszowi i Żydom, uderzając ręką moją Faraona i Egipcyan, a uwalniając od ich przemocy i wywodząc Żydów.—*Ukazałem się im w ziemi Egipskiej.* W hebr. znano mię w ziemi Egipskiej, bo licznymi cudów rodzajami, potęgę moją okazałem Żydom i Egipcyanom, którzy mnie nie znali.

7. *Obrażenie oczu swoich niech odrzuci.* W hebr. obrzydliwości oczu, bałwany, które są obrzydliwe, i które są obrażeniem i zgorszeniem dla czczących je; do których jednak naród głupio oczy wznosi, spodziewając się od nich pomocy. Tak wyżej r. 18, 6: *A oczu swych nie podniesie, do bałwanów domu Izraelowego.*

8. *I mówiłem.* Prawie postanowiłem, myślałem ich

4. Jeśli ie sądzisz, jeśli sądzisz synu człowieka, obrzydłości ojców ich ukazać im.

5. Y rzecesz do nich: To mówi Pan Bóg: Dnia, któregoś wybrał Izraela, y podniosłem rękę moją za nasieniem domu Jakóbowego, y ukazałem się im w ziemi Egipskiej, y podniosłem rękę moją za nimi, mówiąc: Ja Pan Bóg wasz:

6. onego dnia podniosłem rękę moją za nimi, a bych ie wywiódł z ziemi Egipskiej, do ziemi którą im był upatrzył, opływającą mlekiem y miodem, którą iest przednia między wszystkimi ziemiami.

7. Y mówiłem do nich: Każdy obrażenia oczu swoich niech odrzuci, a bałwanami Egipskimi nie maczcie sie: Jam Pan Bóg wasz.

8. Y rozdrażnili mię, y nie chcieli mię słuchać: żaden obrzydłości oczu swych nie porzucił, ani bałwanów Egipskich nie opuścili, y rzekłem, żem miał wylać rozgniewanie moje na nie, y wypełnić gniew mój nad nimi, w pośrodku ziemi Egipskiej.

9. Y uczyniłem dla imienia mego, aby nie było zgwałcono przed narody, w których pośrodku byli, y między którymi ukazałem się im, abych ie wywiódł z ziemi Egipskiej.

10. A tak wyrwałem ie z ziemi Egipskiej, y wywiódłem ie na puszczę.

11. Y dałem im przykazania moje, y sady moje pokazałem im, które czyniąc człowiek, będzie żył w nich.

12. Nadto y szabbaty moje dałem im, aby były znakiem między mną a między nimi, a iżby wiedzieli, iż ja Pan poświęcający ie.

13. Y drażnili mię dóm Izraelów na puszczy, w przykazaniach moich nie chodzili, y sady moje porzucili, które czyniąc człowiek żyć będzie w nich, szabbaty też moje gwałcili bardzo: rzekłem tedy, żem miał wylać zapalczywość moją na nie na puszczy, y zniszczyć ie.

14. Y uczyniłem dla imienia mego, aby nie było gwałcono przed pogany, z którychem ie wywiódł przed ich oczyma.

15. A tak ia podniosłem rękę moją na nie na puszczy, żebych ich nie wprowadził do ziemi, któ-

zupełnie zgładzić, gdy jeszcze byli w Egipcie. To znaczy gniew wylewać.—*Wypełnić.* Nasyciłbym gniew mój.

9. *I uczyniłem.* Nie to co zamysliłem uczynić, lecz co uczyniłem, żebym ich wybawił z niewoli Egipskiej.—*Aby nie było zgwałcono.* Żeby imię moje nie było pomiędzy narody zniesławionem, jeśli bym ich nie wybawił, których wybawić obiecałem, gdy słyszały wszystkie narody.

11. *Przykazania moje i sady.* Albo te dwa wyrazy znaczą też samo, albo przez *przykazania* rozumie się prawo dziesięciu przykazań; a przez *sady* reszta przykazań od Boga ludowi podanych.

12. *Szabbaty moje.* Mówi w liczbie mnogiej *szabbaty*, które często, t. j. każdego tygodnia przypadają; i pod imieniem szabatów inne też uroczystości obejmuje.—*Aby były znakiem.* Żeby pamiętali o świecie przezemnie stworzonym, i czcili mię świętym wypoczynkiem, i rozważali, że ja jestem ich Bogiem który ich uświęcić może.

15. *Podniosłem rękę moją.* T. j. ja więc przysiągłem, podług owego Ps. 94, 11: *Jakom przysiągł w gniewie moim, jeśli uniją do pokoju mego.*

di eis fluentem lacte et melle, praecipuam terrarum omnium,

16. quia iudicia mea projecerunt, et in praeceptis meis non ambulaverunt, et sabbata mea violaverunt: post idola enim cor eorum gradiebatur.

17. Et pepercit oculus meus super eos, ut non interficerem eos, nec consumsi eos in deserto.

18. Dixi autem ad filios eorum in solitudine: in praeceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum pollutamini.

19. Ego Dominus Deus vester, in praeceptis meis ambulate, iudicia mea custodite, et facite ea,

20. et sabbata mea sanctificate, ut sint signum inter me et vos, et sciatis, quia ego sum Dominus Deus vester.

21. Et exacerbaverunt me filii, in praeceptis meis non ambulaverunt, et iudicia mea non custodierunt, ut facerent ea: quae cum fecerit homo, vivet in eis, et sabbata mea violaverunt, et comminatus sum, ut effunderem furorum meum super eos, et implerem iram meam in eis in deserto.

22. Averti autem manum meam, et feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in oculis earum.

23. Iterum levavi manum meam in eos in solitudine, ut dispergerem illos in nationes, et ventilarem in terras,

24. eo quod iudicia mea non fecissent, et praecepta mea reprobassent, et sabbata mea violassent, et post idola patrum suorum fuissent oculi eorum.

25. Ergo et ego dedi eis praecepta non bona, et iudicia, in quibus non vivent.

26. Et pollui eos in muneribus suis, cum offerrent omne, quod aperit vulvam, propter delicta sua: et scient, quia ego Dominus.

27. Quamobrem loquere ad domum Israel filii hominis, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Adhuc et in hoc blasphemaverunt me patres vestri, cum sprevissem me contemnentes,

28. et induxissem eos in terram, super quam levavi manum meam, ut darem eis: viderunt omnem collem excelsum et omne lignum nemorosum, et immolaverunt ibi victimas suas, et dederunt ibi irritationem oblationis suae, et posuerunt ibi odorem suavitatis suae, et libaverunt libationes suas.

29. Et dixi ad eos: Quid est excelsum, ad quod vos ingredimini? et vocatum est nomen ejus Excelsum usque ad hanc diem.

23. Podniosłem rękę moją. Abym przysiągł, albo żębym groził.

25. Dałem im przykazania nie dobre. Nazywa przykazaniami nie dobrymi, prawa, obrzędy i ceremonie zachowujące się we czci bałwanów, przez pogan wymyślone, które powiada że Bóg dał, dla tego że dozwolił im wpaść w bałwochwalstwo, i przyjąć obowiązki zachowania ich. Albo, wydałem ich w ręce wrogów, którzy im nakazali daninę i inne bardzo trudne i przykre powinności na nich włożyli. P. W.

26. Splugawiłem je. Dozwoliłem żeby się splugawili ofiarami swemi przesądnymi i zbrodniczemi.—Gdy ofiarowali. Bałwanom, a szczególnie Molochowi paląc sy-

ram im dał opływająca mlekiem y miodem, nayprzedniejszą ze wszystkich ziem,

16. ponieważ sądy moje porzucili, a w przykazaniach moich nie chodzili, y soboty moje gwałcili: bo za bałwany serce ich chodziło.

17. Y sfolgowało im oko moje, żem ich nie po bił, anim ich wytracił na puszczy.

18. Alem mówił do synów ich na puszczy: w przykazaniach oyców waszych nie chodźcie, ani sądów ich nie strzeżcie, ani się bałwany ich plugawcie.

19. Jam Pan Bóg wasz, w przykazaniach moich chodźcie, sądów moich strzeżcie y czynicie ie,

20. y soboty moje święćcie, aby były znakiem między mną a między wami, y abyście wiedzieli, żem ia Pan Bóg wasz.

21. Y rozdrażnili mię synowie, w przykazaniach moich nie chodzili, y sądów moich nie strzegli żeby ie czynili: które gdy uczyni człowiek, będzie żył w nich, y soboty moje zgwałcili, y groziłem żem miał wylać zapalczywość moją na nie, y wykonać gniew mój nad nimi na puszczy.

22. Alem pohamował rękę moją, y uczyniłem dla imienia mego, aby nie było zgwałcone przed narody, z którychem ie wywiódł przed ich oczyma.

23. Zaś podniosłem rękę moją na nie na puszczy, żem ie miał rozproszyć między narody, y rozwiąć po ziemiach,

24. dla tego że sądów moich nie czynili, a przykazania moje wzgardzili, y soboty moje zgwałcili, a za bałwany oyców swych były oczy ich.

25. Przetóż y ia dałem im przykazania nie dobre, y sądy w którychby nie żyli.

26. Y splugawiłem ie w darach ich, gdy ofiarowali wszelkie otwarzające żywot dla grzechów ich: a poznaia żem ia Pan.

27. Przetóż mow do domu Izraelowego, synu człowieczy, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Jeszcze y w tym bluźnili mię oycowie waszy, gdy mię wzgardzając wzgardzili,

28. y wprowadziłem ie do ziemie, o którąm podniosł rękę moją żem ia im dać miał: użyżeli wszelki pagórek wysoki y wszelkie drzewo gaiste, y ofiarowali tam ofiary swe, y dali tam drażnienie ofiary swęy, y położyli tam zapach wonności swęy, y ofiarowali mokre ofiary swoie.

29. Y mówiłem do nich: Cóż iest wyżyna, do który wy wchodzicie? y nazwano imię iey Wyżyna aż do dnia tego.

nów swoich.—Wszelkie otwarzające żywot. Wszelkie pierwotne, które sobie ofiarować kazałem. Exod. 13, 3.—Dla grzechów ich. Żeby własnymi rękami paląc synów swoich, sami z siebie, za grzechy swe pomstę brali.

27. Jeszcze i w tym. Niezadowoleni tém co czynili, większych dopuścili się.—Bluźnili. W hebr. zelżyli. LXX do gniewu mnie wyzywali.—Gdy mię wzgardzając wzgardzili. Gdy nie przestając na obelgach, grzechach i zbrodniach, inne dodali.

29. Cóż jest wyżyna. Co znaczy ta nazwa, albo zkąd wyszła? bo mój ołtarz nie tak się nazywa. Tak Bóg zapytuje, żeby oni cicho w myśli sobie odpowie-

30. Propterea dic ad domum Israel: Haec dicit Dominus Deus: Certe in via patrum vestrorum vos polluimini, et post offendicula eorum vos fornicamini,

31. et in oblatione donorum vestrorum, cum traducitis filios vestros per ignem, vos polluimini in omnibus idolis vestris usque hodie: et ego respondebo vobis, domus Israel? Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis.

32. Neque cogitatio mentis vestrae fiet, dicentium: Erimus sicut gentes, et sicut cognationes terrae, ut colamus ligna et lapides.

33. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos.

34. Et educam vos de populis, et congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis: in manu valida, et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos.

35. Et adducam vos in desertum populorum, et judicabor vobiscum ibi facie ad faciem.

36. Sicut iudicio contendi adversum patres vestros in deserto terrae Aegypti, sic iudicabo vos, dicit Dominus Deus.

37. Et subiciam vos sceptro meo, et inducam vos in vinculis foederis.

38. Et eligam de vobis transgressores et impios, et de terra incolatus eorum educam eos, et in terram Israel non ingredientur: et scietis, quia ego Dominus.

39. Et vos, domus Israel, haec dicit Dominus Deus: Singuli post idola vestra ambulate, et servite eis. Quod si et in hoc non audieritis me, et nomen meum sanctum pollueritis ultra in muneribus vestris et in idolis vestris:

40. in monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi serviet mihi omnis domus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua pla-

dzieli: że ta nazwa z bałwochwaltwa naszego powstała. W tenże sposób zapytał Bóg Adama, Gen. 3, 11: *A któż ci pokazał żeś jest nagim?* Albo, dla czego raczej na wyżyny idziecie, niżeli do mego kościoła? cóż dobrego na wyżynach widzicie?

29. *I nazwano imię jej wyżyna.* Ze zwyczaju Żydów.

30. *Wy się plugawicie.* Nie wy co mię tutaj prosicie, więźniowie w Babilonie, lecz bracia wasi, którzy są w Jerozolimie; za których, wnet mających być spustoszonymi, prosicie i radzicie się Boga.—*Urazami.* Bałwanami.—*Cudzołóżyście.* Zajmujecie się bałwochwaltstwem.

32. *Ani się stanie myśl serca waszego.* Nie powiedzie się wam rada wasza.—*Będziemy jako narodowie.* Będziemy bałwochwalcami, jakimi są poganie, a i nam, jak im, dobrze będzie.

33. *Ręką mocną.* Zechcecie czy nie zechcecie, królować będą nad wami, i rządzić wami będą berłem żelaznym. To oznaczają trzy frazy, które tu położone; ręka mocna, ramię wyciągnięte, zapalczliwość wylana.

34. *Wywiodeł was z narodów.* Pomiędzy któremi, uciekając od Chaldejczyków rozproszeni jesteście. Ściągnę was z ucieczki, wydam Chaldejczykowi, i tak w gniewie panować nad wami będzie.

35. *Do puszczy narodów.* Gdzie nie masz narodów.—*Będę się tam sądził z wami.* In hebr. *będę się rozprawał z wami, a przekonanych was ukarzę.—Obliczem*

30. Przekoń do domu Izraelowego: To mówi Pan Bóg: Zaiste drogą ojców waszych wy się plugawicie, a za urazami ich wy cudzołóżyście,

31. y w ofiarowaniu darów waszych, gdy przewodzicie syny wasze przez ogień, wy maciecie się wszemi bałwanami waszemi aż do dzisiejszego dnia: a ia wam odpowiadać mam domie Izraelski? Żywie ia, mówi Pan Bóg, że wam nie odpowiem.

32. Y ani się stanie myśl serca waszego, gdy mówicie: Będziemy iako narodowie, y iako pokolenia ziemskie, że będziem chwalić drzewo y kamienie.

33. Żywie ia, mówi Pan Bóg, że ręką mocną y ramieniem wyciągnięnym, a w zapalczowości wylanęj będę królował nad wami.

34. Y wywiodeł was z narodów, y zgramadzę was z ziem, do którychście rozproszeni: w ręce dużej y w ramieniu wyciągnięnym y w zapalczowości wylanęj będę królował nad wami.

35. Y przywiodeł was do puszczy narodów, a będę się tam sądził z wami obliczem w oblicze.

36. Jakom się sądem rozpięrał przeciw oycom waszym na puszczy ziemi Egypckięj, tak was sądzić będę, mówi Pan Bóg.

37. Y podbiję was pod scepter mój, a przywiodeł was w okowach przymierza.

38. Y wybiorę z was przestępcę y niezbożne, a z ziemie mieszkania ich wywiodeł ie, a do ziemie Izrael nie wnidą: a doznacie żem ia Pan.

39. A wy, domie Izraelów, to mówi Pan Bóg: Każdy za bałwanami swemi idźcie, y służcie im. A jeśli y w tym nie usłuchacie mię, a imię moje święte plugawić dalej będziecie przez dary wasze, y przez bałwany wasze:

40. na górze świętęj moięj, na górze wysokięj Izraelskięj, mówi Pan Bóg, tam mi służyć będzie wszytek dóm Izraelów, wszyscy mówię w ziemi,

w oblicze. Jakby równy z równym, ufny w sprawiedliwość mojęj sprawy. Albo, sam na sam, bez pośredników, żeby narody nie widziały kar, którym was poddam, i nie radowały się.

36. *Jakom się sądem rozpięrał.* Jako przestępców praw moich, ojców waszych ukarałem niegdys na puszczy, ani dozwoliłem żeby tknęły nogą ziemi obiecanej, na karę za grzechy, jak przysiągłem w gniewie moim, Ps. 94, 11.

37. *Przywiodeł was w okowach przymierza.* Poddam was pod prawa moje, od których, zdaje się wam że wolnymi jesteście; i zmuszę was zachować przymierze moje. Albo, zawrę z wami nowe przymierze, jak powiedział Jerem. 31, 31, tak iż to się odnosiło do prawa ewangelicznego i nowego Przymierza.

38. *Wybiorę.* Na karę.—*Z ziemie mieszkania ich.* Gdzie czasowie mieszkają. Z Judei, z której przechwalali się, że w niej zawsze mieszkać będą.

39. *Idźcie.* Zgodzenie się; jakby rzekł: idźcie za obyczajami waszemi, które was wreszcie zgubią. Idźcie, służcie bałwanom, jeśli mnie nie słuchacie.—*A jeśli i w tém.* Wolę żebyście otwarcie czcili bałwanów, niżbyście plugawili imię moje, gdy mię czcicie razem z bałwanami, i temi usty któremi bałwanów zwywacie, imię moje wymawiacie.

40. *Na górze świętęj mojęj.* Idźcie, jeśli chcecie, słuźcie bałwanom; bo mnie cześć wasza niepotrzebna, albowiem przyjdzie czas, kiedy dóm Izraela, to jest ci którzy nie zgrzeszyli, i którzy w tój klęsce oca-

cebunt mihi, et ibi quaeram primitias vestras, et initium decimarum vestrarum in omnibus sanctificationibus vestris.

41. In odorem suavitatis suscipiam vos, cum eduxero vos de populis, et congregavero vos de terris, in quas dispersi estis, et sanctificabor in vobis in oculis nationum.

42. Et scietis, quia ego Dominus, cum induxero vos ad terram Israel, in terram, pro qua levavi manum meam, ut darem eam patribus vestris.

43. Et recordabimini ibi viarum vestrarum, et omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis, et displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitiis vestris, quas fecistis.

44. Et scietis, quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum, et non secundum vias vestras malas, neque secundum scelera vestra pessima, domus Israel, ait Dominus Deus.

45. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

46. Fili hominis, pone faciem tuam contra viam austri, et stilla ad africanum, et propheta ad saltum agri meridiani.

47. Et dices saltui meridiano: Audi verbum Domini, haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego succendam in te ignem, et comburam in te omne lignum viride, et omne lignum aridum: non extinguetur flamma succensionis, et comburetur in ea omnis facies ab austro usque ad aquilonem.

48. Et videbit universa caro, quia ego Dominus succendi eam, nec extinguetur.

49. Et dixi: A, a, a, Domine Deus; ipsi dicunt de me: Numquid non per parabolas loquitur iste?

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 20. w. 25. *Dałem im przykazania nie dobre.* Przykazania to jest Ceremonie i obrzędy starego zakonu były jakoby nie dobre, względem lepszych, które są dane w nowym zakonie, bo te daleko są doskonalsze, i zacniejsze, tak rozumie Gregorius lib. 28. Moral. c. 17. Pisze też Irenaeus lib. 4, c. 29. Justinus Martyr in Colloquio Triphonis. Ambrosius serm. 16, in Psal. 118, iż słabym nie miały być dane przykazania doskonałe, jakie są dane w zakonie Ewangelii świętej, ludziom i mocniejszym i doskonalszym.

CAPUT XXI.

O kłeskach, które miał zadać Jerozolimie król Babiloński, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, pone faciem tuam ad Jerusalem, et stilla ad sanctuaria, et propheta contra humum Israel,

leli i wszyscy chrześcijanie prawdziwi Izraelici, którzy oznaczeni przez dom Izraela, czcic mnie będą.— *Wziemi.* Świętej, albo obiecanej, t. j. w Kościele który dawna ziemia obiecana wyobrażała.— *We wszech świętościach waszych.* We wszystkich świętych ofiarach waszych, dziesięcinach i darach miłych mi będziecie jakby kadzenie najprzyjemniejszej woni.

41. *Poświęconie będę.* Święcie czczonym będę.

43. *Omierzniecie sobie.* Żałować będziecie.

44. *Poznacie.* Z doświadczenia; bo sam Bóg tylko grzechy odpuszcza. Doświadczycie, że ja grzechy i kary za nie odpuszczam.

46. *Postaw oblicze twoje.* Z obliczem śmiałem, swobodnie i odważnie prorokuj.— *Na drogę południa.* Przeciw Jeruzalem, które względem Babilonu, gdzie prorok mieszkał, było od południa.— *Krop.* Ciągłe i płynąca mowa mów, jak Deut. 32, 2: *Niechaj się zro-*

kówy mi się podobać będą, y tam się pytać będę o pierwiastkach waszych, y o początku dziesięcin waszych, we wszech świętościach waszych.

41. *Za wonia wdzięczną przyjmę was,* gdy was wywiode z narodów, y zgramadzę was z ziem do którychście byli rozproszeni, y poświęcon będę wami przed oczyma narodów.

42. *A poznacie żem ia Pan,* gdy was wwiode do ziemi Izrael, do ziemi, o której podniosłem rękę moją, żem ia dać miał oycóm waszym.

43. *Y wspomnicie tam na drogi wasze,* y na wszystkie złości wasze, któremiście się zmazali y omierzniecicie sobie przed obliczem waszym, dla wszech złości waszych, któreście czynili.

44. *A poznacie, żem ia Pan,* gdy wam dobrze uczynię dla imienia mego, a nie według waszych dróg złościwych, ani według sprośnych grzechów waszych, domie Izraelów, mówi Pan Bóg.

45. *Y stała się mowa Pańska do mnie,* rzekąc:

46. *Synu człowieczy,* postaw oblicze twoje na drogę południa, a krop ku Afrikowi, y prorokuy ku lasu pola południowego.

47. *Y rzeczesz lasowi południowemu:* Słuchaj słowa Pańskiego, to mówi Pan Bóg: Oto ia zapalę w tobie ogień, i spalę w tobie wszelkie drzewo zielone, y wszelkie drzewo suche: nie będzie ugason płomień zapalenia, y zgre w nim wszelkie oblicze od południa aż na północy.

48. *Y użyrzy wszelkie ciało,* że ia Pan zapaliłem ji, a nie będzie ugason.

49. *Y rzekłem:* A, a, a, Panie Boże: Oni mówią o mnie: Aza nie w przypowieściach ten mówi?

ROZDZIAŁ 21.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:
2. Synu człowieczy, postaw oblicze twoje ku Jeruzalem, a krop na świątynię, y prorokuy przeciwko ziemi Izraelskiej,

ście jako deszcz nauka moja.— *Ku Afrykowi.* To samo znaczy, co ku południowi.— *Ku lasu pola południowego.* Tak nazywa ziemię Izraela, dla tego że jest górzystą, leśną i południową względem Babilonu.

47. *Wszelkie drzewo.* Nie wyjmując żadnego. Przez drzewo zielone, rozumie dobrych obywateli; przez suche, złych. Znaczy pożar miasta. Patrz IV. Król. 25, 9.— *Płomień zapalenia.* Gwałtowny płomień, ogień mocno rozpalony. Przez płomień rozumie miecz, i wszelką inną kłeskę na miasto cudownie zesłane.— *Wszelkie oblicze.* Cokolwiek jest pięknego.

49. *A, a, a.* W hebr. jestto jedno wyrażenie bolejącego, albo zdziwionego. Patrz Jerem. 1, 6.— *W przypowieściach ten mówi?* Mówią żem nieprzytomny, i dla tego przypowieści mówię, których zrozumieć nie można i które nie mają związku z sobą.

2. *Postaw oblicze twoje.* Patrz r. pop. w. 46.— *Na*

3. et dices terrae Israel: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, et eiciam gladium meum de vagina sua, et occidam in te justum et impium.

4. Pro eo autem, quod occidi in te justum et impium, idcirco egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem ab austro usque ad aquilonem,

5. ut sciat omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irrevocabilem.

6. Et tu, fili hominis, ingemisce in contritione lumborum, et in amaritudinibus ingemisce coram eis.

7. Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis? dices: Pro auditu, quia venit, et tabescet omne cor, et dissolventur universae manus, et infirmabitur omnis spiritus, et per cuncta genua fluent aquae: ecce venit, et fiet, ait Dominus Deus.

8. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

9. Fili hominis, propheta, et dices: Haec dicit Dominus Deus, loquere: Gladius, gladius exacutus est et limatus.

10. Ut caedat victimas, exacutus est, ut splendeat, limatus est: qui movet sceptrum filii mei, succidisti omne lignum.

11. Et dedi eum ad levigandum, ut teneatur manu: iste exacutus est gladius, et iste limatus est, ut sit in manu interficientis.

12. Clama et ulula, fili hominis, quia hic factus est in populo meo, hic in cunctis ducibus Israel, qui fugerant: gladio traditi sunt cum populo meo, idcirco plaude super femur,

13. quia probatus est: et hoc, cum sceptrum subverterit, et non erit, dicit Dominus Deus.

14. Tu ergo, fili hominis, propheta, et percute manu ad manum, et duplicetur gladius, ac tripli-

świątynie. Dla tego mówi w liczbie mnogiej, że były trzy części kościoła, z których każda nazywała się kościołem, t. j. święte, święte świętych, i przysionek.

3. *Owo ja do ciebie.* T. j. przychodzę. Oto ja gniew mój przeciwko tobie wysyłam.— *Sprawiedliwego i niebożnego.* Bo Bóg przy powszechnej klęsce, jakiej uległa Jerozolima, dotyka i dobrych i złych; lecz nie czyni tego przy klęsce szczegółowej, jak rzekł r. 18, 4; w ten sposób te dwa miejsca na pozór przeciwne sobie, pogodzić się mogą. Albo, przez sprawiedliwego rozumiej tego, który się za sprawiedliwego uważa, i tём się przechwala, chociaż jest niesprawiedliwym.

4. *Dla tego żem zabił.* Ponieważ postanowiłem zabić sprawiedliwego i niebożnego, przeto wyndzie miecz mój ze swojej pochwy.— *Od południa aż do północy.* Żeby plądrować po całej Judei.

5. *Nie może być wrócon.* Którego nikt wrócić ani wstrzymać nie będzie mógł, póki nie pobije wszystkich narodów, które się od północy aż do południa znajdują.

6. *W skruszeniu biodr.* Wzdychaj gwałtownie, tak, żeby się zdawało, iż od westchnień twoich biodra twoje kruszą się i rozrywają.— *W gorzkościach.* Bóg rozkazuje prorokowi krzyczeć, nie tylko słowy, lecz i poruszeniami ciała i postępkami prorokować.

7. *Dla słuchu.* Dla rzeczy słyszanej, dla tego iż od Boga słyszałem co ma rychło przyjść na Jeruzalem.

9. *Miecz, miecz.* Powtórzenie wyrazu wyrok umacnia i boleść okazuje; zwykli bowiem cierpiący wyrazy powtarzać, jak Jerem. 4, 19: *Brzuch mój, brzuch mój boli mię,* i IV. Król. 4, 19: *Głowa mię boli, głowa mię*

3. y rzeczesz ziemi Izraelskiéy: To mówi Pan Bóg: Owo ia do ciebie, y dobędę miecza mego z poszew iego, y zabiję w tobie sprawiedliwego y niebożnego.

4. A dla tego żem zabił w tobie sprawiedliwego y niebożnego, przeto wyndzie miecz mój z poszew swoich na wszelkie ciało od południa aż na północy.

5. Aby wiedziało wszelkie ciało, że ia Pan dobyłem miecza mego z poszew iego, który nie może być wrócon.

6. A ty synu człowieczy, wzdychay w skruszeniu biodr, y w gorzkościach wzdychay przed nimi.

7. A gdy rzeka do ciebie: Dla czego ty wzdychasz? rzeczesz: Dla słuchu, bo idzie, a struchleie każde serce, y osłabiają wszelkie ręce, y omdleie każdy duch, y po wszystkich kolanach pocieką wody: oto idzie, y stanie się, mówi Pan Bóg.

8. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

9. Synu człowieczy prorokuy, y rzeczesz: To mówi Pan Bóg, mów: Miecz, miecz naostrzon iest y wypolerowan.

10. Aby siekł ofiary, wyostrzon iest, aby się lskniał, wypolerowan iest: który ruszasz sceptrsyna mego, wysiekleś wszelkie drzewo.

11. A dałem ji wypolerować, aby był ręką trzymany: ten miecz iest wyostrzon, y ten iest wypolerowan, aby był w ręce zabiaiącego.

12. Wołay y wyy synu człowieczy, bo ten uczyinion iest na lud mój, ten na wszystkie książęta Izraelskie, którzy byli uciekli: pod miecz dani są z ludem moim, przeto biy się po biodrze,

13. bo doświadczon iest: y to gdy sceptr wywróci, y nie będzie, mówi Pan Bóg.

14. Ty tedy synu człowieczy, prorokuy, a biy rękę w rękę, a niech będzie dwoisty miecz, a niech

boli.— *Wyostrzon jest i wypolerowan.* Znamię blizkiéj wojny; bo żołnierze za zbliżeniem się walki, ostrzą zwykle i polerują miecze.

10. *Aby siekł ofiary.* Żeby obywatele Jerozolimy padli ofiarą gniewu Bożego.— *Aby się lskniał.* I połykiem swoim wrogów przerażał.— *Który ruszasz sceptrsyna mego.* Jest to apostrofa do samego miecza, jak mówi ś. Hieronim; jakby rzekł: ty mieczu Nabuchodonozora jesteś tym, który odbierasz berło syna mego, t. j. gubisz królestwo Judy i syna mego Izraela.— *Wysiekleś wszelkie drzewo.* T. j. wszystkich ludzi w całym królestwie Judy mordujesz.

12. *Ten. Miecz.*— *Uczyinion jest.* Czas przeszły zamiast przyszłego. Splondruje naród mój.— *Na wszystkie książęta... którzy byli uciekli.* Na Sedeciasza i książąt Jerozolimskich, którzy uciekając z nim, byli zabici. Jerem. 52, 10. Inni rozumieją o tych, którzy do Egiptu uciekli. Jerem. 43, 11.— *Biy się po biodrze.* Bij biodra twe, jak zwykli ludzie zdziwieni i bolejący.

13. *Bo doświadczon jest.* Bo doświadczony i miły mnie ten miecz. Albo, że jest dobry, polerowany i zdalny do rąbania i zabijania.— *I to gdy sceptr wywróci.* Miecz ten okaże swe zalety, gdy królestwo Judzkie zrabie.

14. *A biy rękę w rękę.* Jak bolejący i zdziwiony, kłasnij w ręce raz jeden, drugi i trzeci. Sądzi ś. Hieronim, że miecz potrójny, oznacza trzykrotne przyjście Nabuchodonozora: pierwsze, kiedy Joakima uczynił swoim lennikiem, IV. Król. 24, 1; drugie, gdy Jechoniasza do niewoli zaprowadził, tamże w 15; trze-

cetur gladius interfectorum: hic est gladius occisionis magnae, qui obstupescere eos facit, et corde tabescere, et multiplicat ruinas.

15. In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladii acuti et limati ad fulgendum, amicti ad caedem.

16. Exacuere, vade ad dexteram, sive ad sinistram, quocumque faciei tuae est appetitus.

17. Quin et ego plaudam manu ad manum, et implebo indignationem meam: Ego Dominus locutus sum.

18. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

19. Et tu fili hominis, pone tibi duas vias, ut veniat gladius regis Babylonis, de terra una egredientur ambae: et manu capiet conjecturam, in capite viae civitatis conjiciet.

20. Viam pones, ut veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon et ad Judam in Jerusalem munitissimam.

21. Stetit enim rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum, divinationem quaerens, commiscens sagittas: interrogavit idola, exta consuluit.

22. Ad dexteram ejus facta est divinatio super Jerusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in caede, ut elevet vocem in ululatu, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut aedificet munitiones.

23. Eritque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, et sabbatorum otium imitans: ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.

24. Idecirco haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod recordati estis iniquitatis vestrae, et revelastis praevercationes vestras, et apparuerunt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris: pro eo, inquam, quod recordati estis, manu capiemi.

25. Tu autem, profane, impie dux Israel, cujus venit dies in tempore iniquitatis praefinita,

cie, gdy Sedeciasza oczu pozbawionego przeniosł do Babilonu, IV. 25, 7.— *Toć jest miecz pobicia wielkiego.* Przez ten miecz troisty stanie się wielka rzeź, szczególnie za Sedeciasza.— *Czyni.* Uczyni.

15. *Rozmnaża upadki.* Trupy umarłych, upadających na ziemię.— *We wszech bramach...* dałem trwoję. Wielu w bramach szukają zręczności do ucieczki, lecz wpadną na nieprzychyłość, którzy ich porażą i zabiją.— *Pokrytego na zabijanie.* Miecz już na pasie zawiesił żołnierz, żeby był do zabijania gotowym.

16. *Zaostrz się.* Bóg daje swobodę mieczowi Nabuchodonozora, żeby szedł dokądkolwiek zechce, czy to na prawo, czy też na lewo.— *Oblicza twego.* Ostrza twego.

17. *Klaskał ręką w rękę.* Radując się i urągając Żydom, i z gniewu na nich klaskając w dłonie.

19. *Polóż sobie dwie drodże.* Oznacz na karcie, cegle lub tablicy jakiejś dwie drogi, któremi Nabuchodonozor i wojsko jego do Judei przyjsć może. P. W.

20. *Drogę położysz.* Jedną oznaczysz która do Rabbath, a drugą która do Jeruzalem prowadzi.

21. *Mieszając strzały.* Oznacza rodzaj losowania, którego wiele natenczas używało narodów; wrzuciwszy strzały do sajdaku, spisawszy nazwę tych rzeczy, które się miały wybierać, chłopiec jakiś jedną wyciągał, i ta rzecz się wybierała, której nazwę miała wypisaną.

22. *Po prawicy jego była wieszczba.* Los padł na

troisty będzie miecz zabitych: toć jest miecz pobicia wielkiego, które ie czyni zdumiałe, y struchlałe na sercu, y rozmnaża upadki.

15. We wszech bramach ich dałem trwoję miecza ostrego, y wypolerowanego dla błyskania pokrytego na zabijanie.

16. Zaostrz się, idź na prawą lub na lewą stronę, gdziekolwiek jest chuć oblicza twego.

17. Aleć y ia będę klaskał ręką w rękę, y wypełnię rozgniewanie moje: ia Pan mówilem.

18. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

19. A ty synu człowieczy, polóż sobie dwie drodże, aby przyszedł miecz króla Babilońskiego, z ziemi iedney wyidą obiedwie: y z ręki się dorozumiewać będzie: na początku drogi miejskię dorozumiewać się będzie.

20. Drogę położysz, aby przyszedł miecz do Rabbatha syuów Ammou, y do Judy do Jeruzalem nayobronniejszego.

21. Bo stanął król Babiloński na rozstaniu, na początku dwu dróg, wróżki szukając, mieszając strzały: pytał się bałwanów, radził się trzew.

22. Po prawicy iego była wieszczba na Jeruzalem, aby stawał tarany, aby otworzył usta na bicie, aby podniósł głos w okrzyku, aby stawał tarany przeciw bramam, aby usypał grobla, aby zbudował baszty.

23. Y będzie iakoby radzący się próżno odpowiedzi bogów przed ich oczyma, y próżnowania sobotniego naszladujący: ale on wspomni na nieprawość ku poymaniu.

24. Przełoż to mówi Pan Bóg: Dla tego żeście wspomnieli na nieprawość waszę, y odkryliście występstwa wasze, y pokazały się grzechy wasze we wszech myślach waszych: dla tego mówię, żeście wspomnieli, ręką poymani będziecie.

25. Y ty przeklęty, niezbóżny wodzu Izraelski, którego dzień przyszedł czasu nieprawości zamierzony, Jeruzalem. Wszystkie rodzaje wieszczby, ze zrządzenia Boskiego, doradzać będą, żeby trzymał się drogi prawej i szedł do Jeruzalem i zrobił to, co następuje.

23. *I będzie iakoby radzący się próżno odpowiedzi bogów.* Zdawać się będzie Żydom, że Nabuchodonozor nic nie dokaże, i że daremnie się radził swoich bałwanów, nie wiedząc, że nie bałwany, lecz Bóg tak losy rozrządził, żeby Nabuchodonozor wybrał zdobycie Jerozolimy.— *Próżnowania sobotniego naszladujący.* Zdawać się im będzie że nic nie robi, jak nie robią nic ci, którzy szabat zachowują.— *Wspomni na nieprawość.* Pamiętny przysięgi od Sedeciasza złamanej, przyspieszy obłężenie, żeby Jeruzalem zdobył.

24. *Dla tego żeście wspomnieli.* Watabł z hebr. tłumaczy: *dla tego żeście na pamięć przywiedli nieprawość waszą.* Myśl ta: ponieważście przypominali, rozgłaszali, chlubiliscie się z nieprawości (tak że nawet nieprzyjaciele słyszeli i brzydzili się), sprawiedliwa jest, żebym was wydał im. Bo publiczne kłeski zysła Bóg za zbrodnie publiczne.

25. *I ty przeklęty.* W hebr. *chalał*, t. j. plugawy, godny śmierci, podług chal. i hebr. Tak nazywa Sedeciasza pogwałciciela przymierza.— *Którego dzień przyszedł.* Ukarania.— *Czasu nieprawości zamierzony.* Zamierzonej od Boga, kiedy ty zbrodniczo przymierze pogwałcites.

26. haec dicit Dominus Deus: Aufer cidarim, tolle coronam: nonne haec est, quae humilem sublevavit, et sublimem humiliavit?

27. Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: et hoc non factum est, donec veniret, cuius est iudicium, et tradam ei.

28. Et tu, fili hominis, propheta, et dic: Haec dicit Dominus Deus ad filios Ammon et ad opprobrium eorum, et dices: Mucro, mucro, evaginate ad occidendum, limate, ut interficias et fulgeas,

29. cum tibi viderentur vana, et divinantur mendacia, ut dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis praefinita.

30. Revertere ad vaginam tuam in loco, in quo creatus es, in terra nativitatis tuae iudicabo te,

31. et effundam super te indignationem meam: in igne furoris mei sufflabo in te, daboque te in manus hominum insipientium et fabricantium interitum.

32. Igni eris cibus, sanguis tuus erit in medio terrae, oblivioni traderis: quia ego Dominus locutus sum.

26. to mówi Pan Bóg: Odeymi czapkę, weźmi koronę: izali nie ta iest, która zniżonego wywyższyła, a wywyższonego zniżyła?

27. Nieprawością, nieprawością, nieprawością położę ją: a oto się nie stało aż przyszedł, którego iest sąd, y dam mu.

28. A ty synu człowieczy prorokuy, a mów: To mówi Pan Bóg do synów Ammon, y do zelżenia ich, y rzeczesz: Mieczu, mieczu wynidź z poszew na zabiianie, wypoleruy się abyś zabijał a błyskał się,

29. gdy tobie upatrowano próżności, prorokowano kłamstwa, abyś był dany na szyję poranionych niezbożników, których przyszedł dzień czasu nieprawości zamierzony.

30. Wróc się do poszew twoich, na mieyscu, na którymeś stworzony, w ziemi narodzenia twego sądzić cię będę.

31. Y wyleję na cię rozgniewanie moje: w ogniu zapalczywości moiej dmuchnę na cię, y dam cię w ręce ludzi głupich, robiących zginienie.

32. Ogniovi będziesz potrawą, krew twoia będzie w pośrodku ziemi, zapomni cię, bo ia Pan mówiłem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 19. Połóż sobie dwie drodże. Opisuje tu wywrócenie Jeruzalem przez króla Babilońskiego za czasu Sedecyasza które się tak stało: Król Babiloński Nabuchodonozor wyjechawszy z wojskiem, stanął tam gdzie się dwie drodże poczynały, jedna do Jeruzalem, druga do Ammonitów. Tamże według obyczaju Babilończyków, którzy się wieszczkami bawili, wystrzelili strzały, gdzieby te padły, tą drogą miał się pusić: Padły tedy na drodze Jerozolimskiej, przeto tam zaraz z wojskiem jechał. A wszakże niż się to stało, Ezechiel tu przepowiedział że tak miało być, za Boskiem dopuszczeniem, które je chciał skarać. Toż mu radzili i drudzy, którzy na wątroby bydła patrząc wróżyli, i bałwanowie także mu opowiadali.

CAPUT XXII.

O skażeniu kapłanów, książąt, proroków, narodu, i karach na nich.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Et tu, fili hominis, nonne iudicas, nonne iudicas civitatem sanguinum?

26. *Odejmij czapkę, weźmij koronę.* Albo czapkę i koronę bierze za jedno; albo czapkę za czapkę, a koronę za diadem około czapki oprowadzony.—*Izali nie ta jest.* Ta czapka, ta korona, która nic nie uczyniła sprawiedliwie? Ś. Hieronim tłumaczy: *lecz nizkiego*, t. j. tego który unizonym być był powinien, *wyniosł*, i *wysokiego*, t. j. tego którego wywyższyć trzeba było, *poniżył*. Albo, ta korona nizkiego Jechoniasza wywyższyła, który gdy był więzionym, z więzienia wyprowadzony został przez Ewilmerodacha, żeby panował, IV. Król. 25, 24; Jerem. 52, 31.

27. *Nieprawością, nieprawością.* Przedstawię i ukazę wszystkim jej liczne nieprawości, tém samem że ją ukarzę przez Chaldeoów, strącę i do ziemi nachyłę.—*A oto się nie stało.* Tego nie będzie, nie zupełnie będzie zrzuconą korona królestwa żydowskiego.—*Którego jest sąd.* Nabuchodonozor, któremu sąd oddałem, t. j. którego uczyniłem wykonawcą sądu i pomsty mojej.

28. *Do synów Ammon.* Prorokuje przeciw Ammonitom, którzy Żydów spokrewnionych z nimi i sąsiadów, wyszydali, kiedy ich Chaldejcykowie trafil. Patrz Jerem. 49, 1.—*Zelżenia ich.* Którém Żydów pokryli, wyrzucając Żydom i ich Bogu jakby niedołącznemu, że Nabuchodonozor, (patrz w. 21) do nich się udał, jakby nie mając śmiałości najść Ammonitów.—*Wynidź.* W hebr. *wyszedł do mordowania*, t. j. miecz już przygotowany i naostrzony do zabijania Ammonitów; wy-

ROZDZIAŁ 22:

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, rzekac:

2. A ty, synu człowieczy, izali nie sądzisz, izali nie sądzisz miasta krwawego?

y okażesz im wszystkie obrzydłości jego,

polerowany jest żeby błyszczał, i do zabijania był zdany. Ta kłeska spotkała Ammonitów w lat pięć po zburzeniu Jeruzolimy. IV. Król. 25, 25; Jer. 41, 15.

29. *Gdy tobie upatrowano próżności.* I kiedy zapytwane bałwany i wróżki twoje odpowiadały że miecz nie przyjdzie na cię, miecz przeciwko tobie był przygotowany.—*Abys był dany.* O mieczu.—*Na szyję poranionych niezbożników.* Ammonitów, równie jak przedtém danym byłęś na szyje Żydów.

30. *Wróc się do poszew twoich.* Powróć, królu Babiloński, do ziemi twojej zwyciężcą, dokonawszy rzezi na Żydach; tam bowiem ciebie ukarzę.

31. *W ogniu zapalczywości mojej dmuchnę na cię.* Mieczu, w piecu jakby ognistym, i przez dmuchanie rozpalonym, wrzucę cię w ogień, żebyś się spalił: tak ś. Hieronim.—*Głupich.* Barbarzyńców, którzy żadnego względu na osoby nie mają.—*Robiących zginienie.* Spiskujących na zgubę, srogich, którzy o niczem nie myślą, oprócz zabijania i krwi; którzy w zamięsle zabijania biegłymi są i doświadczonymi.

32. *Ogniovi będziesz potrawą.* Od ognia i miecza zginiesz, tak, że po tobie żadnej pamięci nie zostanie.

R. 22.—2. *Izali nie sądzisz.* Czemu ociągasz się z sądzeniem, czemu nie strofujesz i nie gromisz miasta? Patrz r. 20, 4.—*Miasta krwawego?* Jeruzalem przelewającego krew, zabójstw pełnego.

3. et ostendes ei omnes abominationes suas et dices: Haec dicit Dominus Deus: Civitas effundens sanguinem in medio sui, ut veniat tempus ejus, et quae fecit idola contra semetipsam, ut pollueretur.

4. In sanguine tuo, qui a te effusus est, deliquisti, et in idolis tuis, quae fecisti, polluta es, et appropinquare fecisti dies tuos, et adduxisti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium gentibus, et irrisionem universis terris.

5. Quae juxta sunt et quae procul a te, triumphabunt de te, sordida, nobilis, grandis interitu.

6. Ecce, principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem.

7. Patrem et matrem contumeliis affecerunt in te, advenam calumniati sunt in medio tui, pupillum et viduam contristaverunt apud te:

8: Sanctuaria mea sprevisi, et sabbata mea poluisti.

9. Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem, et super montes comederunt in te, scelus operati sunt in medio tui.

10. Verecundiora patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatam humiliaverunt in te.

11. Et unusquisque in uxorem proximi sui operatus est abominationem, et socer nurum suam poluit nefarie, frater sororem suam, filiam patris sui, oppressit in te. (*Jer. 5, 8*).

12. Munera acceperunt apud te ad effundendum sanguinem: usuram et superabundantiam acceperunt, et avare proximos tuos calumniabaris, meique oblita es, ait Dominus Deus.

13. Ecce, complosi manus meas super avaritiam tuam, quam fecisti, et super sanguinem, qui effusus est in medio tui.

14. Numquid sustinebit cor tuum, aut praevallebunt manus tuae in diebus, quos ego faciam tibi? Ego Dominus locutus sum, et faciam.

15. Et dispergam te in nationes, et ventilabo te in terras, et deficere faciam immunditiam tuam a te.

16. Et possidebo te in conspectu gentium: et scies, quia ego Dominus.

17. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

3. *W pośrodku siebie.* Publicznie i bezkarnie.—*Aby przyszedł czas.* Żeby zabójstwami swemi ściągnęło karę na siebie.—*Przeciw samemu sobie.* Na zgubę swoje.

4. *Przybliżył dni twoich.* W chald. dzień zaguby twojej. Jakoby rzekł: przymuszając zbrodni z niewolności, żebym przedźję cię ukarał, niżelim zamierzył; bo jak powiedziano Ps. 54, 24: *Mężowie krwawi i zdradliwi nie dają do połowice dni swoich.*

5. *Które blisko są.* Tak blizkie jako i oddalone narody tryumfować nad tobą będą.—*Smrodliwe, sławne.* Słynie bezwstydnę, głośne nieprawościami.—*Wielkie w zatraceniu.* W hebr. *wielkiego skruszenia*, które przez wiele klęsk, t. j. głód, miecz i zarazę zostaniesz skruszonym i zginięsz.

6. *Każde w ramieniu swém.* Każdy podług władzy i siły swęj, starał się w tobie zabójstwa spełniać.

9. *Mężowie obmowcy.* W hebr. *mężowie zdrady*, fałszywi świadkowie, którzy pieniędzmi podkupieni, prze-

3. y rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Miasto przelewające krew w pośrodku siebie, aby przyszedł czas jego, y które czyniło bałwany przeciw same-mu sobie, żeby splugawione było.

4. We krwi twęj która od ciebie jest wylana, zgrzeszyłość: a bałwany twemi któreś czyniło umazało się: y przybliżyło dni twoich, y przywiodło czas lat twoich: dla tegom cię dał zelżeniem narodom, y naśmiewiskiem wszem ziemiam.

5. Które blisko są y które daleko od ciebie tryumfować będą z ciebie: smrodliwe, sławne, wielkie w zatraceniu.

6. Oto książęta Izraelskie każde w ramieniu swym było w tobie na wylewanie krwi.

7. Oycy y matkę sromocili w tobie, przychodnia potwarzali w pośrodku ciebie, sierotę y wdowę zasmucili u ciebie?

8. Świątyniami moimi gardziłoś, a soboty moje splugawiloś.

9. Mężowie obmowcy byli w tobie na wylewanie krwi, y na górach iadali w tobie, niecnotę płodzili w pośrodku ciebie.

10. Sromotę oycowską odkrywali w tobie, sprośność miesięcznice ponizali w tobie.

11. Y każdy z żoną bliźniego swego czynił obrzydłość, y świekier niewiastkę swoię mazał niecnotliwie, brat siostrę swoię, córkę oycy swego gwałcił w tobie.

12. Podarki brali w tobie na wylewanie krwi: lichwę y naddatek brałoś, y łakomie potwarzałoś bliźnie twoie: a mnieś zapomniało, mówi Pan Bóg.

13. Otożem klasnął rękoma swemi na łakomstwo twoie któreś czyniło, y na krew, która rozlana jest w pośrodku ciebie.

14. Izali wytrzyma serce twoie, abo przemogą ręce twoie we dni które ia uczynię tobie: ia Pan mówilem y uczynię.

15. Y rozproszę cię między narody, y rozwieję cię po ziemiach, y uczynię że ustanie nieczystość twoja od ciebie.

16. Y posiędę cię przed oczyma narodów, a poznasz że ia Pan.

17. Y stało się słowo Pańskie do mnie, rzekac:

ciw niewinnym fałszywe świadectwa dają, z powodu których krew się ich rozlewa.

12. *Podarki brali.* Sędziowie darami ujęci, niewinnych na śmierć sądzili.—*Naddatek.* Cós nad słusność, jak czynią lichwiarze.—*Łakomie.* Z powodu łakomstwa, żebyś z tego jakąś korzyść odniosło.

13. *Klasnął rękoma swemi.* Zdziwiłem się, i bolałem z powodu łakomstwa twego. Albo, okazując, że się gniewam na ciebie, i zemstą grożąc.

14. *Izali wytrzyma serce twoje.* Jakby rzekł: nędnico, pyszna, trafiszże znieść przyszłe biedy?—*Ręce twoje.* Siły twoje.—*W dni.* Utrapienia.

15. *Rozwieję.* Patrz 20, 23.—*Uczynię że ustanie.* Położę koniec nieczystości twojej, t. j. oczyszczę karami zbrodnie twoje.

16. *Posiędę cię przed oczyma narodów.* Tak oczyszczoną, jakby dziedzictwo y własność moję, odwołam do siebie i z niewoli odprowadzę.

18. Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriani: omnes isti aes et stannum, et ferrum et plumbum in medio fornacis: scoria argenti facti sunt.

19. Propterea haec dicit Dominus Deus: Eo quod versi estis omnes in scoriam, propterea, ecce, ego congregabo vos in medio Jerusalem,

20. congregatione argenti, et aeris et stanni, et ferri et plumbi in medio fornacis, ut succendam in ea ignem ad conflandum: sic congregabo in furore meo et in ira mea, et requiescam, et conflagabo vos.

21. Et congregabo vos, et succendam vos in igne furoris mei, et conflagabimini in medio ejus.

22. Ut conflatur argentum in medio fornacis, sic eritis in medio ejus: et scietis, quia ego Dominus, cum effuderim indignationem meam super vos.

23. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

24. Fili hominis, dic ei: Tu es terra immun-da, et non compluta in die furoris.

25. Conjuratio prophetarum in medio ejus, sicut leo rugiens rapiensque praedam, animas devoraverunt, opes et pretium acceperunt, viduas ejus multiplicaverunt in medio illius.

26. Sacerdotes ejus contemserunt legem meam: et polluerunt sanctuaria mea: inter sanctum et profanum non habuerunt distantiam, et inter pollutum et mundum non intellexerunt, et a sabbatis meis averterunt oculos suos, et coinquinabar in medio eorum.

27. Principes ejus in medio illius quasi lupi rapientes praedam ad effundendum sanguinem et ad perdendas animas, et avarae ad sectanda lucra. (*Soph. 3, 3*).

28. Prophetae autem ejus liniebant eos absque temperamento, videntes vana et divinantes eis mendaciam, dicentes: Haec dicit Dominus Deus; cum Dominus non sit locutus.

29. Populi terrae calumniabantur calumniis, et

18. *Obrócił mi się... w żużlicę.* Izrael był przedtém jakby srebrem, bo krwią szlachetny, obyczajami czysty, religią jaśniejący, bogaty też i obfitujący w dostatek: teraz zamienił się w żużel, bo przez bałwochwaltwo swoje i występki, wszystkie te dobra przyćmił, albo utracił. — *Wszyscy ci miedź i cyna.* Nie są już srebrem drogiem, lecz w pośledniejszy metal i w żużle się zamienił.

20. *Zgromadzeniem srebra i miedzi.* Uczynię, co rzemieślnicy rzeczy srebrnych czynić zwykli, wrzucę was w piec, żebyście się oczyścili, jako nieczyste srebro wrzuconem bywa. — *Uciszę się.* Przeszanę was karać, gdy zupełnie przetopię i oczyszczę was.

21. *W pośrodku jego.* W pośrodku Jeruzalem, w którym jak w piecu ztopieni będziecie.

24. *Mów do niego.* Do Jeruzalem albo Judei, tu odnosi się, co powiedział w 19: *Zgromadzę was w pośrodku Jeruzalem.* — *Tyś jest ziemia nieczysta.* Ziemią nieczystą nazywa skały i to co do żadnego użytku nie służy. Do tego porównani ludzie bez żadnej wartości. — *Nie pokropiona w dzień zapalczywości.* Na którą Bóg deszczu nie zsyła, albo nie zesze. Albo deszczu nie przyjął, przez który prorocтво rozumie. Patrz r. 21, 2.

18. Synu człowieczy, obrócił mi się dóm Izrael-ski w żużlicę: wszyscy ci miedź, y cyna, y żelazo, y ołów w pośrodku pieca: żużlicą z srebra stali się.

19. Przetóż to mówi Pan Bóg: Dla tego źęście się wszyscy obrócili w żużlicę, przeto oto ia zgromadzę was w pośrodku Jeruzalem,

20. zgromadzeniem srebra, y miedzi, y cyny, y żelaza, y ołowu do śródku pieca: abych w nim ogień zapalił dla zlania, tak zgromadzę w zapalczywości moiej, y w gniewie moim, y uciszę się: y zleję was.

21. Y zgromadzę was, y podpalę was ogniem zapalczywości moiej, y zlni będziecie w pośrodku jego.

22. Jako się zléwa srebro w pośrodku pieca, tak będziecie w pośrodku jego: a poznacie zem ia Pan, gdy wyleję rozgniewanie moie na was.

23. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

24. Synu człowieczy, mów do niego: Tyś iest ziemia nieczysta, a dżdżem nie pokropiona w dzień zapalczywości.

25. Zprzysiężenie proroków w pośrodku iey iako lew ryczący, y chwyłaiący obłów, dusze pożerali, bogactwa y drogie rzeczy zabierali, wdów iey namnożyli w pośrodku iey.

26. Kapłani iey wzgardzili zakon mój, y splugawili Świątynie moie: między świętą rzeczą a nie świętą nie mieli różności: a między plugawym a czystym nierozumieli: a od sobot moich odwracali oczy swoje, y byłem splugawiony w pośrodku ich.

27. Książęta iey w pośrodku niego, iako wilcy łapaiący obłów na wyléwanie krwi, y na tracenie dusz, a na szukanie zysków łakomie.

28. A prorocy iey polepiali ie bez przysady u-patrując próżności, a prorokując im kłamstwa, mówiąc: To mówi Pan Bóg, gdyż Pan nie mówił.

29. Lud ziemski potwarzali potwarzą, y lupili

25. *Sprzysiężenie proroków.* Zaczyna wylizcać zbrodnie wszystkich stanów, a na pierwszym miejscu proroków, których takie były zbrodnie, iż zdawało się, że do popełnienia zabójstw w mieście sprzysięgli się; bo gdy pokój i pomyślność obiecywali narodowi, byli powodem, że prorocy prawdziwi, którzy wojnę, niewolę, śmierć, pożar miasta i świątyni przepowiadali, byli zabijani. — *Dusze pożerali.* Wielu życie odjęli. — *Bogactwa i drogie rzeczy zabierali.* Żeby prorokowali podług chęci narodu. — *Wdów jej.* Byli powodem, że po zabiciu wielu mężów, liczba wdów wzrastała.

26. *Między świętą rzeczą a nie świętą.* Rzeczy ofiarowane Bogu i inne. — *Między plugawym a czystym.* Pomiedzy pokarmami czystym i nieczystym, a zbrodniami prawem, nie robili różnicy. — *Od sobot moich.* T. j. zaniedbali zachowanie szabatu. Albo, widząc że naród szabaty pogwałca, i nosi ciężary w dzień sobotni, jak mówi Jerem. 17, 27, milczeli. — *Byłem splugawiony.* Niegodnie się ze mną obchodzono.

29. *Lud ziemski.* Pospólstwo. — *Potwarzali potwarzą.* Bardzo byli oddani zdradom i potwarzom. — *Bez sądu.* niesprawiedliwie, przeciw prawu i godziwości.

rapiebant violenter: egenum et pauperem affligebant, et advenam opprimebant calumnia absque iudicio.

30. Et quaevisi de eis virum, qui interponeret sepem, et staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam: et non inveni.

31. Et effudi super eos indignationem meam, in igne irae meae comsumsi eos: viam eorum in caput eorum reddidi, ait Dominus Deus.

CAPUT XXIII.

O dwóch siostrach Oolli i Oolibie, oznaczających Samaryę i Jeruzalem, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, duae mulieres filiae matris unius fuerunt,

3. et fornicatae sunt in Aegypto, in adolescentia sua fornicatae sunt: ibi subacta sunt ubera earum, et fractae sunt mammae pubertatis earum.

4. Nomina autem earum: Oolla major, et Ooliba, soror ejus minor: et habui eas, et pepererunt filios et filias. Porro earum nomina: Samaria, Oolla: et Jerusalem, Ooliba.

5. Fornicata est igitur super me Oolla, et insanivit in amatores suos, in Assyrios propinquantem,

6. vestitos hyacintho, principes et magistratus, juvenes cupidinis, universos equites, ascensores equorum.

7. Et dedit fornicationes suas super eos, electos filios Assyriorum universos, et in omnibus, in quos insanivit, in immunditiis eorum polluta est.

8. Insuper et fornicationes suas, quas habuerat in Aegypto, non reliquit: nam et illi dormierunt cum ea in adolescentia ejus, et illi confregerunt ubera pubertatis ejus, et effuderunt fornicationem suam super eam.

9. Propterea tradidi eam in manus amatorum

30. *Któryby zastawił płot.* Któryby na podobieństwo płotu stanął pomiędzy mną i narodem, żebym go nie zatracił, jak niegdyś Aaron się zastawiał. Num. 16, 48; i Mojżesz, Exod. 32, 11. Mówi tu o tych mianowicie, których strofuje, bo zkądną Jeremiasz, Baruch i inni mężowie święci wstawiali się, modlitwami Boga przebłagać starali się, i dla nich zwłoczona i złagodzona była klęska Żydów.

31. *Wylałem.* Wyleję.—*Drogę ich oddałem na głowę ich.* Grzechy ich na ichże zgubę obrócę, ażebym wziął z nich pomstę godną, jako wyżej 9, 10.

R. 23.—2. *Dwie niewieście.* Dwie niewiasty, oznaczają dwa narody, dwa królestwa, t. j. Judy i Izraela.—*Jednej matki.* Synagogi, albo Sary żony Abrahama, od której tak dziesięć pokoleń, które królestwo Izraela, jak i dwa ostatnie, które królestwo Judy stanowiły, początek brały.

3. *Dopuszcili się nierządu w Egipcie.* Czcili bałwany.—*W młodości.* Za Mojżesza, gdy rzeczpospolita Żydowska wzrastała.—*Zgniecione są piersi ich.* Dziewictwo utraciły. Bo piersi twarde i wypęczniałe są dziewictwa oznaką; miękkie zaś i starte niejako zgniecione, oznaczają zepsucie.—*Cycki młodości.* Które czasu dojrzałości pęcznić zaczynały.

4. *Oolla starsza.* Wyras hebr. *aholah*, znaczy mieszkanie swoje. Tak są nazwane dziesięć pokoleń, dla tego że Bóg w nich nie mieszkiał, lecz one dla siebie mieszkanie zrobiły, w których czciły złotego cielca. Na-

gwałtownie: niedostatecznego y ubogiego trapili, y przychodnia tłumili potwarzą bez sądu.

30. Y szukałem z nich męża, któryby zastawił płot, y stanął zastawiony przeciwko mnie za ziemią, abych ięć nie rozproszył: a nie znalazłem.

31. Y wylałem na nie rozgniewanie moje, ogniem gniewu mego strawiłem ie: drogę ich oddałem na głowę ich, mówi Pan Bóg.

ROZDZIAŁ 23.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:
2. Synu człowieczy, były dwie niewieście córki iedny matki,

3. y dopuścili się nierządu w Egypcie, w młodości swęć nierządu się dopuścili: tam zgniecione są piersi ich, y zstarte są cycki młodości ich.

4. A imiona ich Oolla starsza, a Ooliba siostra ięć młodsza, y miałem ie, y urodziły syny y córki. Lecz imiona ich, Samaria Oolla, a Jeruzalem Ooliba.

5. A tak cudzołożyła Oolla przy mnie, y szalała ku miłośnikom swoim, ku Assyryczykom przybliżającym się,

6. obleczonym w hiacynth, książęćóm, y urzędnikóm, młodzieńćóm poządliwości, wszystkim iednym, którzy wsiadała na konie.

7. Y dała wszeteczeństwa swoje ku nim, wybrane syny Assyryjskie wszystkie, y ku wszystkim ku którym szalała, w nieczyściach ich umazała się.

8. Nad to y wszeteczeństw swoich, które miała w Egypcie, nie opuściła: bo y oni sypiali z nią w młodości ięć, oni też zstarli cycki młodości ięć, y wylali wszeteczeństwo swe na nie.

9. Przeżołem ją wydał w ręce miłośników ięć,

zywa się *starszą*, bo liczniejsza, zawierająca dziesięć pokoleń, a druga dwa tylko obejmowała.—*Ooliba.* Po hebr. *ahlibach*, wyraz ten oznacza: *przybytek mój w niej*, co przypada dobrze królestwu Judy, które miało u siebie kościół i cześć Boga prawdziwego.—*Miałem je.* W małżeństwie, zanim cudzołożstwo popełniły, t. j. za czasów Abrahama, Izaaka, Jakóba i później.—*Urodziły syny i córki.* Bardzo się rozmnożyły.—*Samaryja.* Dziesięć pokoleń, których Samaryja stolica była.

5. *Assyryczykom przybliżającym się.* Przychodzącym do niej, jak niżej, w. 12, i z nią sprzymierzonym Tak mówi, nie żeby ich kochała, lecz że kłaniała się ich bałwanom; bo co mówi o Assyryczykach, o bałwanach rozumieć należy.

6. *Obleczonym w hiacynth.* Jak niewiasty roznamiętniać się zwykły zbytkiem ubiorów, nazwą dostojestw, młodością, ciata czerzwością; tak Izraelitów pociągała potęga Assyryczyków. Patrz IV. Król. 8, 24; Izai. 10, 1.—*Młodzieńćóm poządliwości.* Miłym, pięknym.

7. *Ku wszystkim ku którym szalała.* Splugawiła się bałwanami tych wszystkich, których pokochała.

8. *Nadto i wszeteczeństwo swych.* Razem z bałwanami Assyryczyków które przyjęła, zatrzymała bałwochwalstwo przyniesione z Egiptu.—*Sypiali z nią.* Popowoli ją gdy była dziewicą, i nieznaną przesadu.—*Wylali.* Wszystkie narody nauczyły ją bałwochwalstwa swego.

9. *Wydał w ręce.* T. j. żeby sprawiedliwie ukaraną zo-

suorum, in manus filiorum Assur, super quorum insanivit libidine.

10. Ipsi discooperuerunt ignominiam ejus, filios et filias ejus tulerunt, et ipsam occiderunt gladio, et factae sunt famosae mulieres, et judicia perpetraverunt in ea. (*Supr. 16, 37*).

11. Quod cum vidisset soror ejus Ooliba, plus quam illa insanivit libidine, et fornicationem suam super fornicationem sororis suae

12. ad filios Assyriorum praebuit impudenter, ducibus et magistratibus ad se venientibus indutis veste varia, equitibus, qui vectabantur equis, et adolescentibus forma cunctis egregia.

13. Et vidi, quod polluta esset via una ambarum.

14. Et auxit fornicationes suas: cumque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldaeorum expressas coloribus,

15. et accinctos balteis renes, et tiaras tinctas in capitibus eorum, formam ducum omnium, similitudinem filiorum Babylonis, terraeque Chaldaeorum, in qua orti sunt,

16. insanivit super eos concupiscentia oculorum suorum, et misit nuntios ad eos in Chaldaeam.

17. Cumque venissent ad eam filii Babylonis ad cubile mammaram, polluerunt eam stupris suis, et polluta est ab eis, et saturata est anima ejus ab illis.

18. Denudavit quoque fornicationes suas, et discooperuit ignominiam suam, et recessit anima mea ab ea, sicut recesserat anima mea a sorore ejus.

19. Multiplicavit enim fornicationes suas, recordans dies adolescentiae suae, quibus fornicata est in terra Aegypti.

stała od tych, których kochała. Zdobył bowiem król Assyryjski Samaryą, i dziesięć pokoleń do niewoli zaprowadził. IV. Król. 17, 6, i 18, 10.

10. *Oni. Assyryjczycy.* — *Odkryli sromotę jej.* W chald. *nagość*, t. j. złupili, podobnie jak gdyby miłośnik cudzołożnicy przesywszy się rozpusztą obdarł ją, i nagą zostawił. Może stosuje do niewoli; bo zwycięzcy zwykli wpołnagie niewiasty wlec do niewoli, gdy ich nadużywają. — *Samę. Samaryą.* — *Mieczem zabili.* Spuścili, spalili, wybili. — *Stali się. . . zły sławy.* Niewiasty Samaryjskie zostały sławne nieszczęściami i karami. — *Sądy czynili.* Assyryjczycy jakby służy boscy, sąd nad nią spełnili, godne z niej ukaranie wzięli.

12. *Ku synóm Assur. . . podawata.* Wydała się na nierząd synom Assyryjczyków. Jak ostrzegłem wyżej w. 5, że co o Assyryjczykach mówi się, to o bałwanach Assyryjczyków rozumieć trzeba.

13. *I ujrzałem że się zmaszala.* Widziałem że się Jeruzalem zmaszało jak i Samaryą, i że ich obyczaje podobne.

14. *Przyczyniła do wszeteczeństw.* Jak powiedział też w. 11. Nie tylko naśladowała siostrę swoją, ale nawet przeszła w nieprawościach. — *I gdy ujrzała mężę.* Nie dla tego żeby istotnie widziała, lecz okazuje zbytętną skłonność do bałwochwalstwa, przez podobieństwo niewiasty namiętnej, która nie tylko obecnych, lecz tych nawet mężczyzn, których widzi gdzieś na ścianie lub tablicy jakiej pięknie wymalowanych, kochać zwykła; tak Jeruzalem, chociaż nigdy Chaldejczyków nie

w ręce synów Assur, na których wszeteczeństwo szalała.

10. Oni odkryli sromotę iéy, syny y córki iéy pobrali, a samę mieczem zabili: y stały się niewiastami zléy sławy: y sądy czynili o niéy.

11. Co gdy uyrzała siostra iéy Ooliba, iesze więcéy niż ona szalała nierzadem: y wszeteczeństwo swe nad wszeteczeństwo siostry swéy

12. ku synóm Assur nie wstydliwie podawata książętóm y urzędnikóm do niéy przychodzącym, ubranym w rozmaite szaty, ku iednym którzy iedzili na koniach, y młodzieńcóm wszystkim piękny urody.

13. Y uyrzałem że się zmaszala droga iedna obudwu.

14. Y przyczyniła do wszeteczeństw swoich: y gdy uyrzała mężę na ścienie malowane, obrazy Chaldejczyków farbami wyrażone,

15. y rycerskim pasem na biodrach przepasane, y czapki farbowane na głowieh ich, osoby książęce wszystkich, podobieństwo synów Babilońskich, y ziemie Chaldejskiéy, w któręy się rodzili,

16. szalała ku nim pożądliwością oczu swych, y posyłała do nich posly do Chaldejskiéy ziemie.

17. A gdy weszli do niéy synowie Babilońscy do komory piersi, zmaszali ia wszeteczeństw y swemi, y splugawiona iest od nich, y nasyciła się dusza iéy od nich.

18. Odkryła téż wszeteczeństwa swe, y obnażyła sromotę swą: y odstąpiła dusza moja od niéy, iako była odstąpiła dusza moja od siostry iéy.

19. Rozmnożyła téż wszeteczeństwa swe wspominając dni młodości swéy, których nierządu patrzała w ziemi Egypckiéy.

widziała, jak Samaryą, która z nimi była sprzymierzona, słysząc tylko o ich bałwochwalstwie, naśladowała ją.

15. *Rycerskim pasem. . . przepasane.* Opisuje odzież Chaldeów. — *Czapki farbowane.* Chald. *przyłbice farbowane*, rozumie się różnemi pióry ozdobione.

17. *Do komory piersi.* Hebr. *wyraz dedim*, znaczy i piersi i miłostki; znaczy więc izbę nierządnic, gdzie zwykła przyjmować miłośników; tak nazywa świątynie i bałwochwalnie, w których Żydzi nauczyli się od Chaldejczyków składać ofiary bałwanom.

18. *Odkryła téż wszeteczeństwa swe.* Jawnie i publicznie bałwanów czciła. — *Odstąpiła dusza moja od. . . jej.* Widząc że się ona tak bezwstydnie na nierząd wydała, zacząłem brzydzić się nią, i ją znienawidziałem.

20. *Szalała pożądliwością ku leżeniu z nimi.* Przez tę przenośnię okazuje, że największe bałwochwalstwo było u Chaldeów, a Żydzi do naśladowania ich byli najskłonniejszymi. Patrz r. 16, w. 26.

21. *Nawiedziłaś.* Odnowiłaś dawne w Egipcie bałwochwalstwo swoje, ażeby Bóg ukarał występki młodości twojej.

24. *Dam przed nie sąd.* Dam im władzę ukarania ciebie. — *Będą cię sądzić sądami swemi.* Ukarzą cię podług swego upodobania, bo w ich mocy będziesz.

25. *Dam rzewniwość moję na cię.* Rzewniwością nazywa zemstę zazdrośną, czyli ukaranie z zazdrości pochodzące. — *Czynią.* Uczynią. W hebr. *uczynią z tobą ze wściekłością* — *Nos twój i uszy twoje obrzeją.* Co nieraz cudzołożnice od mężów, i nierządnic od zaginionych zalotników cierpieć zwykły, iżby zamiast

20. Et insanivit libidine super concubitum eorum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum, et sicut fluxus equorum fluxus eorum.

21. Et visitasti scelus adolescentiae tuae, quando subacta sunt in Aegypto ubera tua, et confractae sunt mammae pubertatis tuae.

22. Propterea, Ooliba, haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua, et congregabo eos adversum te in circuitu:

23. Filios Babylonis, et universos Chaldaeos, nobiles, tyrannosque, et principes: omnes filios Assyriorum, juvenes forma egregia, duces et magistratus universos, principes principum, et nominatos ascensores equorum,

24. et venient super te instructi curru et rota, multitudo populorum: lorica, et clypeo et galea armabuntur contra te undique, et dabo coram eis iudicium, et iudicabunt te iudiciis suis.

25. Et ponam zelum meum in te, quem exercent tecum in furore: nasum tuum et aures tuas praecedent, et quae remanserint, gladio concident: ipsi filios tuos et filias tuas capient, et novissimum tuum devorabitur igni.

26. Et denudabunt te vestimentis tuis, et tolent vasa gloriae tuae.

27. Et requiescere faciam scelus tuum de te, et fornicationem tuam de terra Aegypti, nec levabis oculos tuos ad eos, et Aegypti non recordaberis amplius.

28. Quia haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego tradam te in manus eorum, quos odisti, in manus, de quibus satiata est anima tua.

29. Et agent tecum in odio, et tollent omnes labores tuos, et dimittent te nudam et ignominia plenam, et revelabitur ignominia fornicationum tuarum, scelus tuum et fornicationes tuae.

30. Fecerunt haec tibi, quia fornicata es post gentes, inter quas polluta es in idolis earum.

31. In via sororis tuae ambulasti et dabo calicem ejus in manu tua.

32. Haec dicit Dominus Deus: Calicem sororis tuae bibes profundum et latum: eris in derisum et in subsannationem, quae est capacissima.

33. Ebrietate et dolore repleberis: calice moeroris et tristitiae, calice sororis tuae Samariae.

piękności, którą podobać się chciały, zostały najszeptniejszemi po obcięciu uszu i nosa. Znaczy, że Chaldejczycy wszelkiego rodzaju nadużyć względem Jerozolimy i jej obywateli się dopuszczają.—*A co zostanie.* Reszta ciała. — *Ostatek twój.* Rozumie miasta ostatki, kościoł, pałace, ratusz, pałace królewskie i t. d.

26. *Obnażą cię.* Ogołocą cię, zabiorą od cię wszystkie skarby i drogie sprzęty.—*Naczynia chwały.* Tak nazywa stroje niewiast, z których się one chlubią.

27. *Egiptu.* T. j. bałwochwalstwa, którego się w Egipcie nauczyłaś. Odnieść to należy do Kościoła katolickiego, w którym właściwie to proroctwo się spełniło.

29. *Będą z tobą czynić w nienawiści.* Po nieprzyjacielsku.—*Zabiorą.* Złupią cię ze wszystkich dóbr, które przez wielką pracę i długi czas przygotowałaś. —

20. Y szalala pożądliwością ku leżeniu z nimi, których ciała są jako ciała osłowe: a jako cieczenie końskie cieczenie ich.

21. Y nawiedziłaś złość młodości swéy, gdy zgniecione są w Egypcie piersi twoie, y zstarcie cycki młodości twoiéy.

22. Przetóż Oolibo, to mówi Pan Bóg: Oto ia pobudzę wszystkie miłośniki twoie na cię, których się nasycała dusza twoja: y zgromadzę ie w okolicy.

23. Syny Babilońskie y wszystkie Chaldecyzyki, szlachtę y tyrany, y książęta: wszystkie syny Assyrijskie, młodzieńce urodziwe, rotmistrze y urzędniki wszystkie, książęta książąt, y sławne wsiadacze na konie,

24. y przydą na cię gotowi z wozy, y z kołami, mnostwo narodów: pancérzem, y tarczą, y przyłbicą uzbroją się na cię zewsząd: y dam przed nie sąd, a będą cię sądzić sądami swemi.

25. Y dam rzewniwość moję na cię, która czynią z tobą w zapalczywości: nos twój y uszy twoie obrzeżą, a co zostanie, mieczem rozsiekaia: oni syny twoie, y córki twoie poymaia, a ostatek twój ogniem pożarty będzie.

26. Y obnażą cię z szat twoich, a pobiorą naczynia chwały twéy.

27. Y uczynię że ustanie niecnota twoja od ciebie, y wszeteczeństwo twoie od ziemi Egypckiej: ani podniesiesz oczu twoich do nich, ani będziesz więcej Egiptu wspominać.

28. Bo to mówi Pan Bóg: Oto ia dam cię w ręce tych których nienawidzisz: w ręce których była syta dusza twoja.

29. A będą z tobą czynić w nienawiści, y zabiorą wszystkie prace twoie, a zostawią cię nagą, y zelżywości pełną, y odkryje się smrota wszeteczeństw twoich, niecnota twoja, y nierządy twoie.

30. Uczynili to tobie, żeś nierząd płodziła z pogany, między którymiś się pomazała bałwany ich.

31. Droga siostry twoiéy chodziłaś, y dam kielich iéy w ręce twoię.

32. To mówi Pan Bóg: Kielich siostry twéy pić będziesz głęboki y szeroki, będziesz na pośmiewisko y na natrzasanie które nawięcý bierze w się.

33. Pijaństwem y boleścią napelniona będziesz, kielichem żalości y smętku, kielichem siostry twéy Samariéy.

I odkryje cię. Wszystkie narody poznają, że za grzech bałwochwalstwa karę ponosisz.

31. *Drogą siostry twéj.* Naśladowałaś obyczaje siostry twéj Oolii, t. j. bałwochwalstwo dziesięciu pokoleń.—*Dam kielich jej.* Temiż cię utrapię karami, które mi ja utrapię, będziesz zaprowadzoną w niewolę, jak ona zaprowadzoną była.

32. *Głęboki i szeroki.* Ten kielich głęboki i szeroki, bo wiele kar obejmuje; jakby rzekł: największe kary cię dotkną.—*Na pośmiewisko.* Na wygizdanie i zdumienie, jak w inném miejscu mówi Pismo, gdy wszyscy podziwiać będą klęskę twoję, a nie ulitują się.

33. *Pijaństwem.* Hojnie pojona będziesz z tego kielicha goryczy, boleści i smutku.

34. Et bibes illum, et epotabis usque ad faeces, et fragmenta ejus devorabis, et ubera tua lacera-bis: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

35. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quia oblita es mei, et projecisti me post corpus tuum, tu quoque porta scelus tuum et fornicationes tuas.

36. Et ait Dominus ad me, dicens: Fili hominis, numquid judicas Oollam et Oolibam, et annuntias eis scelera earum?

37. Quia adulteratae sunt, et sanguis in mani-bus earum, et cum idolis suis fornicatae sunt: in-super et filios suos, quos genuerunt mihi, obtu-lerunt eis ad devorandum.

38. Sed et hoc fecerunt mihi: polluerunt san-ctuarium meum in die illa, et sabbata mea profa-naverunt.

39. Cumque immolarent filios suos idolis suis, et ingrederentur sanctuarium meum in die illa, ut polluerent illud, etiam haec fecerunt in medio do-mus meae.

40. Miserunt ad viros venientes de longe, ad quos nuntium miserant: itaque ecce, venerunt qui-bus te lavisti, et circumlinisti stibio oculos tuos, et ornata es mundo muliebri.

41. Sedisti in lecto pulcherrimo, et mensa orna-ta est ante te: thimiama meum et unguentum meum posuisti super eam.

42. Et vox multitudinis exultantis erat in ea, et in viris, qui de multitudine hominum adduce-bantur, et veniebant de deserto, posuerunt armillas in manibus eorum, et coronas speciosas in capi-tibus eorum.

43. Et dixi ei, quae attrita est in adulteriis: Nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam haec.

34. Y będziesz ji piła, a wypieesz ji aż do drożdży, y skorupy iego pożrzesz: y piersi swoje po-drzesz: bo ia mówilem, mówi Pan Bóg.

35. Przeto tak mówi Pan Bóg: ponieważż się zapomniała, a zarzuciłaś mię za ciało twoje: ty też poniesz złość twoję y cudzołóstwa twoje.

36. Y rzekł Pan do mnie mówiac: Synu czło-wieczy, będzieszli sadzić Oollę y Oolibę, y oznay-misz im niecnoty ich?

37. Bo cudzołożyły, a krew w ręku ich, y z bał-wany swemi cudzołożyły: nad to y syny swe, któ-rych mi narodziły, ofiarowały im na pożarcie.

38. Ale y to mi uczyniły: Splugawiły świątnicę moję onego dnia, y soboty moie zgwałciły.

39. A ofiarowawszy syny swe bałwanóm swym, y wszedłszy do świątnice moięy onego dnia, aby ia zmazały: też to czyniły w pośrodku domu mego.

40. Posłały do mężów przychodzących z daleka, do których poselstwo były wyprawiły, a tak oto przyszli, którymeś się umyła, y umalowałaś bar-wiczką oczy swe, ochędożyłaś się ochędostwem bia-łogłowskim.

41. Usiadłaś na łożu barzo pięknym, a stół, przygotowan był przed tobą: kadzenie moie y ole-iek mój położyłaś na nim.

42. A głos mnóstwa wykrzykaiącego był przy nim: y przy mężach których z mnóstwa ludzi przywo-dzono, a przychodzili z puszczy, kładli manelle na ręce ich, y wieńce nadobne na głowy ich.

43. Y mówilem oney która wytarta iest w cu-dzołóstwiech: Teraz będzie rozpustę płodziła w wsze-teczestwie swoim też y ta.

34. *Wypieesz go aż do drożdży.* Zupełnie wypieesz, t. j. największe nieszczęścia cierpieć będziesz.— *Skorupy jego pożrzesz.* Tak zeszę na ciebie kielich kłesk i nieszczęść, że nietylko płyn który się w nim zawiera, ale nawet sam kielich zmuszę cię pożreć.— *Piersi swoje podrzesz.* Bijąc się w piersi z boleści, i skórę podrzesz.

35. *Zarzuciłaś mię za ciało twoje.* Za plecy, jak zwykliśmy rzucać za siebie to, o czem zapomnieć chcemy.— *Złość twoję.* Karę występków i cudzołóstw twoich, t. j. bałwochwalstwa.

36. *Będzieszli sądzić?* Czemu nie sądzisz, czemu o-ciągasz się sądzić? t. j. wyrok przeciwko niej ogłaszać? tak wyżej r. 20, 4, i 22, 2.

37. *Cudzołożyły.* Przez bałwochwalstwo. — *Krew w ręku ich.* Okrwawione jeszcze mają ręce, krwią pro-roków i mężów sprawiedliwych, których zabiły.— *Któ-rych mi narodziły.* Których mi jako żony mężów uro-dzić były powinny, ofiarowały bałwanom, i na ich cześć w ogniu spaliły.

38. *Splugawiły świątnicę moję.* Już innemi grzechami, już stawiać w kościele Baala i bałwanów.— *Soboty moie zgwałciły.* Bo nie moje soboty i uroczystości obchodzily, lecz Baalowe.

39. *Onego dnia.* Tegóż samego dnia, którego synów swych spaliły bałwanowi Mołochowi, ośmieliły się wniść do kościoła mego, znieważać go i mnie do gniewu pobudzać.— *Też to czyniły.* Nawet w kościele moim bałwanom ofiary składały, tak były bezwstydne. Że tak było, okazuje się z r. 8, 10; Jerem. 7, 30, i 23, 11.

40. *Posłały.* Posłów, albo pismo.— *Przychodzących z daleka.* Do Chaldeów, Assyryjczyków, Egipcyan, od których się bałwochwalstwa nauczyły.— *Przyszli.* Już nie kochankami, lecz sprzysiężonymi wrogami, wście-kając się i pośpieszając na zgnęb twoję.— *Którymeś się umyła.* Dla przypodobania się którym umyłaś się i t. d. jak robią nierządnice, które lubownikom swo-im podobać się starają.

41. *Stół.* Niewiasty troskliwie o wdzięki, zwykły przy łożku stawiać stół z olejkami swojami i strojami nie-wieściami, przy którym się ubierają.— *Kadzenie moje.* Które dla mnie palić powinnaś była.

42. *Głos mnóstwa wykrzykaiącego.* Wyśpiewującego hymny i chwałę bożyszcz swoich.— *Był przy nim.* O-oliba, t. j. w Jeruzalem.— *I przy mężach.* Cudzołóżni-kiem, którzy schodzili się do niej, były wkładane na ręce manelle.— *Przychodzili z puszczy.* Nietylko pięknych i szlachetnych Assyryjczyków, lecz szpetnych na-wet Etiopów i Agarenów, mieszkaiących pustyni, poko-chała Ooliba, i ich przesady przyswoiła.— *Kładli manelle.* Co wykazuje nieumiarkowanie Ooliby i Oolli w czeniu bałwanów; bo się stały podobnemi do nierządni-cy, która manelle i inne ozdoby gachom swoim rozdaje.

43. *Oney, która wytarta jest w cudzołóstwach.* W hebr. która zadawionia jest, t. j. Ooli, która pier-wsza grzeszyć zaczęła. Albo rozumie Oolibę, jakby rzekł: która już od dawna cudzołóstwom jest oddana.— *Teraz będzie rozpustę płodziła.* Tak ją ukarzę, iżby już więcej nie cudzołożyła, nie czciła bałwanów; pójdzie w niewolę.

44. Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem: sic ingrediebantur ad Oollam et Oolibam, mulieres nefarias.

45. Viri ergo justi sunt: hi iudicabunt eas iudicio adulterarum et iudicio effundentium sanguinem, quia adulterae sunt, et sanguis in manibus earum.

46. Haec enim dicit Dominus Deus: Adduc ad eas multitudinem, et trade eas in tumultum et in rapinam,

47. et lapidentur lapidibus populorum, et confodiantur gladiis eorum: filios et filias earum interficient, et domos earum igne succendent.

48. Et auferam scelus de terra, et discent omnes mulieres, ne faciant secundum scelus earum.

49. Et dabunt scelus vestrum super vos, et peccata idolorum vestrorum portabitis: et scietis, quia ego Dominus Deus.

44. Y weszli do niéy iako do niewiasty nierządny: tak wchodzili do Oolle y do Ooliby niewiast niecnotliwych.

45. A tak mężowie sprawiedliwi są: ci ie osądzą sądem cudzołożnic, y sądem wyléwających krew: bo są cudzołożnice, a krew w ręku ich.

46. Bo to mówi Pan Bóg: Przywiedz do nich gromadę, a wyday ie na rozruch, y na szarpaninę,

47. a niech będą ukamienowane kamieniami narodów, a niech będą przebite mieczmi ich: Syny y córki ich pobiją, a domy ich ogniem spala.

48. Y zniósę niecnotę z ziemi: a nauczą się wszystkie niewiasty aby nie czyniły podług niecnoty ich.

49. Y dadzą niecnotę waszą na was, a grzechy bałwanów waszych poniesiecie. A wiedzieć będziecie żem ia Pan Bóg.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O karach na Izraelitów pod obrazem garnka wypalonego, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me in anno nono, in mense decimo, decima die mensis, dicens:

2. Fili hominis, scribe tibi nomen diei hujus, in qua confirmatus est rex Babylonis adversum Jerusalem hodie.

3. Et dices per proverbium ad domum irritatricem parabolam, et loqueris ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Pone ollam: pone inquam, et mitte in eam aquam.

4. Congere frusta ejus in eam, omnem partem bonam, femur et armum, electa et ossibus plena.

5. Pinguissimum pecus assume, compone quoque strues ossium sub ea: efferbit coctio ejus, et discocata sunt ossa illius in medio ejus.

45. A tak mężowie sprawiedliwi są. Mężami sprawiedliwymi nazywa Chaldeoów, którzy Jerozolimę, i Assyryczyków, którzy Samaryą zdobyli, nie dla tego żeby sprawiedliwymi byli istotnie, lecz że w tym razie stali się wykonawcami sprawiedliwości Bożej. — *Sądem cudzołożnic.* Ową karą, którą zwykle cudzołożnice są karane, t. j. żeby zostały ukamienowane, lub spalone. Patrz r. 16, 38. — *Krew w ręku ich.* Patrz w. 37.

46. *Przywiedz do nich gromadę.* Przepowiedz, że do nich wielkie wojsko Chaldejczyków przyjdzie. — *Wyday.* Przepowiedz, że będą wydane. — *Na rozruch.* W hebr. na wzruszenie, t. j. na rozproszenie, na wygnanie, podług grózb. Deut. 28, 25; i Jerem. 34, 17.

47. *Kamieniami narodów.* T. j. kłęska, którą Chaldejczykowie jéj zadadzą, będzie zamiast ukamienowania, na które jako cudzołożnica zasłużyła. Stosuje do kamieni, które Chaldejczycy machinami oblężniczemi do Jerozolimy rzucali.

48. *Zniósę.* Mocą kar i utrapień. — *Niecnotę.* Bałwochwaltwa. — *Z ziemi.* Judy i Izraela. — *Wszystkie niewiasty.* Wszystkie miasta i prowincye.

49. *Niecnotę waszą.* Karę niecnoty waszój. — *Grzech.* Karę grzechów; ukarzę was według zasługi niecnot waszych.

R. 24.—1. *Roku dziewiątego.* Od zaprowadzenia Joachina, który i Jechoniaszem nazywa się; stało się to objawienie Ezechielowi tego samego nawet dnia, w któ-

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie roku dziewiątego, w dziesiątym miesiącu, dziesiątego dnia miesiąca, mówiąc:

2. Synu człowieczy napisz sobie imię dnia tego, w którym potwierdzony iest król Babiloński przeciwko Jeruzalem dzisiaj.

3. A rzeczesz przez przypowieść do domu drażniącego przypowieść, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Postaw garniec; postaw mówię, a wleń weń wody.

4. Pozbieray sztuki iego do niego, każda sztukę dobrą, udziec y mostek, wyborne y kości pełne.

5. Co natłustsze bydlę weźmi, ułóż téż stosy kości pod nim: wykpiąla warza iego, y rozewrzały kości iego w pośrodku iego.

rych Nabuchodonozor Jerozolimę oblegać zaczął, jak się okazuje z IV. Król. 25, 1.—*Miesiąca dziesiątego.* Który naszemu grudniowi odpowiada.

2. *Napisz sobie imię.* Zapisz starannie dzień ten, w którym Nabuchodonozor oblężenie Jerozolimy rozpoczyna, aby Żydzi, którzy z tobą są w niewoli, widząc że ty aż w Chaldei będąc, widzisz co się w Jeruzalem dzieje, uwierzyli że prawdziwym jesteś prorokiem i słowem twoim wierzyli. — *Potwierdzony jest.* Watabl: *umocnił siebie,* t. j. obóz swój założył i umocnił król Babiloński przeciw Jerozolimie.

3. *Postaw garniec.* Rzeczywiście kazano Ezechielowi postawić garnec, żeby nie tylko słowy, ale i czynkami prorokował. Garnec jest to Jerozolima, ciała, obywatele; kucharze, Chaldejczyki.

4. *Pozbieraj sztuki.* T. j. mięsa. — *Każdą sztukę dobrą.* Oznacza, że każdy żołnierz najlepszy i najznakomitszy obywatel ma być zamordowanym. — *Wyborne i kości pełne.* Wszelkie największe sztuki, które zwykle są pełne kości.

5. *Najtłustsze bydle.* Oznacza najbogatszych mieszkańców. — *Ułóż téż.* Kości tutaj zajmują miejsce drew, i wspólnie z drwami palą się i mięso warzą; przez co oznacza się, że kości niewinnych pobitych Żydów w miescie (które przez garnec wyrażone) zamkniętych przesładują i warzą ich pożarem oblężenia. — *Wykpiąla warza.* Woda zagotowała się i wystąpiła. — *Rozewrza-*

9. Propterea haec dicit Dominus Deus: Vae civitati sanguinum, ollae, cuius rubigo in ea est, et rubigo ejus non exivit de ea: per partes et per partes suas ejice eam, non cecidit super eam sors.

7. Sanguis enim ejus in medio ejus est, super limpidissimam petram effudit illum: non effudit illum super terram, ut possit operiri pulvere.

8. Ut superinducerem indignationem meam, et vindicta ulciscerer, dedi sanguinem ejus super petram limpidissimam, ne operiretur.

9. Propterea haec dicit Dominus Deus: Vae civitati sanguinum, cuius ego grandem faciam pyram. (*Nahum 3, 1. Hab. 2, 12.*)

10. Congere ossa, quae igne succendam: consumentur carnes, et coquetur universa compositio, et ossa tabescent.

11. Pone quoque eam super prunas vacuum, ut incalescat, et liquefiat aes ejus, et conflatur in medio ejus inquinamentum ejus, et consumatur rubigo ejus:

12. multo labore sudatum est, et non exivit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem.

13. Immunditia tua execrabilis, quia mundare te volui, et non es mundata a sordibus tuis, sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te.

14. Ego Dominus locutus sum: veniet, et faciam, non transeam, nec parcam, nec placabor: juxta vias tuas et juxta adinventiones tuas judicabo te, dicit Dominus.

15. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

16. Fili hominis, ecce, ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga, et non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymae tuae.

17. Ingemisce tacens, mortuorum luctum non facies: corona tua circumligata sit tibi, et calcea-

ty. Znaczy że ucisk obłężenia tak się wzmocił, iż nawet kości się przewarzą, t. j. że najsilniejsi i najbogatsi z Żydów wyginą od głodu, zarazy i wojny. — *W pośrodku jego.* T. j. garnka. Śród Jerozolimy.

6. *Którego rdza jego jest w nim.* Garnek ten pełny rdzy, oznacza że Jeruzalem napełnione rozbojami i zbrodniami, nie może się inaczej, jak tylko ogniem oczyścić, i dla tego ono i obywatele w niem przez Chaldeów mają być spaleni. — *Rdza jego.* Bezbożność i upór. — *Po sztukach, a po sztukach.* Częściowo i pojedynczo garnek wypróżniaj. Znaczy, że trupy obywateli nie wszystkie razem i nie jednocześnie, lecz stopniowo jedne po drugich będą wyrzucane, tak że wreszcie nikt żywym nie zostanie. — *Nie padł nań los.* Nie będą zabijani podług losu, jak niekiedy bywać zwykło, że dziesiąty, lub setny umrzeć musi, lecz wszystkich bez żadnego wyjątku ta klęska ogarnie.

7. *Krew jego.* Którą wylała. — *Jest w pośrodku jego.* Jawna; rozbojów i zbrodni dopuszczano się tak, że w żaden sposób ukrytymi być nie mogą. — *Na przezroczywą skałę.* Na twardą skałę albo marmur, który krwi nie wciąga, i dla tego ślady jej dłużej trwają.

8. *Abych przywiódł.* Stąd to się stało, żem gniew mój sprowadził na nie. — *Krew jej.* Karę za krew przez nią wylaną. — *Na przezroczywą skałę.* Jakby rzekł: jak publicznie grzeszyła, tak publicznie karana będzie przeze mnie.

9. *Miastu krwi.* Miastu krwawemu i zbojeckiemu. — *Którego ja uczynię wielki stós.* Po spaleniu jego.

6. Przetóż to mówi Pan Bóg: Biada miastu krwawemu, garncowi, którego rdza jego jest w nim, a rdza jego nie wyszła z niego: po sztukach a po sztukach swoich wypróżni go: nie padł nań los.

7. Bo krew jego jest w pośrodku jego, na przezroczywą skałę wylał ją: nie wylał ię na ziemię, żeby mogła być zakryta prochem.

8. Abych przywiódł zagniewanie moje, a pomstą się pomścił; dałem krew ię na przezroczywą skałę, żeby nie była zakryta.

9. Przetóż to mówi Pan Bóg: Biada miastu krwi, którego ja uczynię wielki stós na ogień.

10. Zgromadź kości, które ogniem podpale, rozewre mięso, y uwre wszystko przyprawa, a kości się zeschną.

11. Wstaw go też na węgle próżny, że się rozпали, y rozpuści miedź jego: a rozplynie się w nim nieczystość jego, y strawi się rdza jego:

12. z wielką pracą pocono się, a nie wyszła z niego zbytnia rdza jego, ani przez ogień.

13. Nieczystość twoja obrzydła: bom cię chciał oczyścić, a nie iesteś oczyszczona od plugawstw twych, ale ani oczyszczona będziesz pierwéy aż uspokoię rozgniewanie moje na tobie.

14. Ja Pan mówiłem: Przydzie, a uczynię: nie minę ani sfolguię, ani się dam uprosić: według dróg twych, y według wynalazek twych sądzić cię będę, mówi Pan.

15. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

16. Synu człowieczy, oto ja biorę od ciebie kochanie oczu twoich plagą: a nie będziesz żałował, ani płakał, ani pocieką łzy twoje.

17. Wzdychaj milcząc: żaloby umarłych nie uczynisz: wieniec twój niech cię obwiąże, y bóty

10. *Zgromadź kości.* W hebr. i chald. *po mnoż drwa zapal ogień.* Wyżej w. 5, widzieliśmy, że kości z drwami były użyte do rozpalenia garnka i gotowania ciał. — *Wszystka przyprawa.* Pomieszenie ciał w garnku. — *Kości się zeschną.* I same kości tak się ugotują, że się na części rozpadną.

11. *Wstaw go też.* Po wybraniu i spożyciu mięsa, sama miedź garnka w ogniu stopnieje, i garnek ze swoją rdzą spali się, t. j. po zabiciu obywateli, samo miasto Jeruzalem zniknie w pożarze.

12. *Nie wyszła... rdza.* Złość Żydów przez ogień nawet nie dała się zniszczyć.

13. *Aż uspokoję.* Póki nie wyczerpnę całego gniewu mego, i nie uspokoję zapalczywości jego, przez wylanie jej na głowę jego.

14. *Przydzie.* Już przyszedł, zemsty i ukarania dzień naznaczony. — *Nie minę.* Nie zaniecham przywieść do skutku, co słowy groziłem.

16. *Oto ja.* Stawi drugą przypowieść, przez którą oznacza, że będzie taka trwoga i przerażenie wszystkich, iż ani nad zagładą miasta, ani nad zgubą żony swej i dzieci nie zapłaczą. — *Kochanie oczu twoich.* Co było ci najmilszem do widzenia, tak żonę nazywa, jak tłumaczy w. 18. — *Plaga.* Raptowną zgubą: bo większą boleść sprawuje śmierć niespodziewana, niżeli ta, która dla długiej choroby już była przewidywaną.

17. *Wzdychaj milcząc.* Żeby nikt cię nie słyszał. — *Żaloby umarłych.* Nabożeństwo żałobne. — *Wieniec twój niech cię obwiąże.* Rozumie wieniec, którym ka-

menta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.

18. Locutus sum ergo ad populum mane, et mortua est uxor mea vespere: fecique mane, sicut praeceperat mihi.

19. Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis quid ista significant, quae tu facis?

20. Et dixi ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens:

21. Loquere domui Israel: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperii vestri, et desiderabile oculorum vestrorum, et super quo pavet anima vestra: filii vestri et filiae vestrae, quas reliquistis, gladio cadent.

22. Et facietis, sicut feci: ora amictu non velabitis, et cibos lugentium non comedetis.

23. Coronas habebitis in capitibus vestris, et calceamenta in pedibus: non plangetis, neque flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris, et unusquisque gemet ad fratrem suum.

24. Eritque Ezechiel vobis in portentum: juxta omnia, quae fecit, facietis, cum venerit istud: et scietis, quia ego Dominus Deus.

25. Et tu, fili hominis, ecce, in die, qua tolram ab eis fortitudinem eorum, et gaudium dignitatis, et desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animae eorum, filios et filias eorum:

26. in die illa, cum venerit fugiens ad te, ut annuntiet tibi,

27. in die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit, et loqueris, et non silebis ultra, et risque eis in portentum: et scietis, quia ego Dominus.

two będą na nogach twoich, ani odzieniem ust zastłaniaj, ani potraw żałujących nie iedz.

18. A tak mówilem do ludu poranu, y umarła żona moja w wieczór: y uczynilem rano iako mi roszkał.

19. Y mówił do mnie lud: Czemu nam nie powiesz co te rzeczy znacza, które ty czynisz?

20. Y rzekłem do nich: Mowa Pańska stała się do mnie, mówiąc:

21. Mów domowi Izraelowemu: To mówi Pan Bóg: Oto ja splugawię Świątnię moję, pychę panowania waszego, y kochanie oczu waszych, y o co się lęka dusza wasza: synowie waszy y córki wasze któreście zostawili, od miecza polegą.

22. A uczynicie iakom uczynił: ust odzieniem nie nakryjecie, y potraw żałujących iedź nie będziecie.

23. Wieciec będziecie mieć na głowach waszych, y bóty na nogach: nie będziecie żałować ani płakać, ale będziecie schnać w nieprawościach waszych, a każdy będzie wzdychał ku bratu swemu.

24. Y będzie wam Ezechiel dziwem: wedle wszystkiego, co uczynił, czynićc będziecie, gdy to przydzie: a poznacie żem ja Pan Bóg.

25. A ty synu człowieczy, oto w dzień, którego wezmę od nich moc ich, y wesele powagi, y pożądanie oczu ich, na którym odpoczywaią dusze ich, syny, y córki ich:

26. onego dnia gdy przydzie do ciebie uciekający, aby oznaymł tobie,

27. onego dnia, mówię, otworzą się usta twoie z tym który uciekł: y będziesz mówić, y nie będziesz dalej milczec: y będziesz im dziwem, a wiedziec będziecie żem ja Pan.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O groźbie Bożej przeciw krainom: Ammon, Moab, Idumei i Palestynie.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Filii hominis, pone faciem tuam contra filios Ammon, et prophetabis de eis.

płani czapkę otaczali. Inni rozumieją włosy, których nie pozwała na wzór płaczących, rozpuszczać, ani golić. — *Bóty twoe będą na nogach twoich.* Nie będziesz chodził boso, podług zwyczaju tych, którzy żałobę odbywają. — *Ani odzieniem ust zastłaniaj.* Jak czynią ci, którzy żałobę noszą. — *Ani potraw żałujących.* Ani przygotujesz uczyt pogrzebowej, ani się na niej znajdować będziesz.

18. *Mówilem.* To mianowicie, co mi Bóg powiedział, i żeby skutek prawdy tego okazał, tegoż wieczora żona moja umarła.

21. *Oto ja splugawię.* Przez wnijscie Chaldeów. — *Pychę panowania waszego.* Z przyczyny którego zwykliście się pysznić i chlubić. — *Kochanie oczu waszych.* Z oglądania czego najwięcej macie przyjemności, patrz w. 16. — *O co się lęka dusza wasza.* O co się lękacie żeby nie zginęło, nie opustoszało, zgorzało; bo miłość jest powodem bojaźni. — *Któreście zostawili.* W Jeruzalem; mówił bowiem do tych, którzy byli w Babilonie.

22. *Uczynicie iakom uczynił.* Dla przerażenia i trwogi, i ponieważ w niewoli jesteście, gdzie obrzędów waszych dopełniać nie możecie, a nawet ani żałoby obchodzić wygodnie.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy postaw oblicze twoje przeciw synóm Ammon, y będziesz prorokował o nich.

23. *Każdy będzie wzdychał ku bratu swemu.* Milcząc w sobie, jedni na drugich patrząc wzdychać będą w milczeniu, i oglądanie wzajemnej boleści boleść powiększy.

24. *Będzie wam... dziwem.* Na znak tego co się stać ma; bo co on uczynił, to i wy czynićc będziecie, jako powiedziano w. 22.

25. *Moc ich.* Rozumie kościół, który był najsilniej umocnionym: tak w. 21 nazwał: *pychę mocy ich*, jak tłumaczy ś. Hier. i LXX. — *Wesele powagi.* Z którego godności, okazałości i czci radujecie się. — *Pożądanie oczu.* Patrz w. 16 i 21. — *Odpoczywaję.* W nim ufają.

26. *Gdy przydzie do ciebie uciekający.* Zwiastun z Jeruzalem, który śród kłeski jego ocalał.

27. *Otworzą się usta twoje.* Gdy posłaniec powie, że wszystko sprawdziło się co do joty, jakeś był przepowiedział, wtedy ufniejc będzieś mówił do swoich obywateli, i nowe proroctwa wiarę zyszcza. — *I będziesz im dziwem.* Zrozumieją żeś był na podziw. Albo, cokolwiek potem powiesz, uważaćc będą za dziw, nauczeni już z doświadczenia swego i nieszczęścia.

R. 25.—2. *Postaw oblicze twoje.* LXX *umocnij twarz*, t. j. silnëm, srogim i groźnëm obliczem, poglądj cią-

3. Et dices filiis Ammon: Audite verbum Domini Dei: haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod dixisti: Euge, euge, super sanctuarium meum, quia pollutum est, et super terram Israel, quoniam desolata est, et super domum Juda, quoniam ducti sunt in captivitatem:

4. idcirco ego tradam te filiis orientalibus in hereditatem, et collocabunt caulas suas in te, et ponent in te tentoria sua: ipsi comedent fruges tuas, et ipsi bibent lac tuum.

5. Daboque Rabbath in habitaculum camelorum, et filios Ammon in cubile pecorum: et scietis, quia ego Dominus.

6. Quia haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod plausisti manu, et percussisti pede, et gavisus es ex toto affectu super terram Israel:

7. idcirco, ecce, ego extendam manum meam super te, et tradam te in direptionem gentium, et interficiam te de populis, et perdam de terris, et conteram: et scies, quia ego Dominus.

8. Haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod dixerunt Moab et Seir: Ecce, sicut omnes gentes, domus Juda:

9. idcirco, ecce, ego aperiam humerum Moab de civitatibus: de civitatibus, inquam, ejus et de finibus ejus inclitas terrae Bethiesimoth, et Beelmeon, et Cariathaim.

10. filiis Orientis cum filiis Ammon, et dabo eam in hereditatem, ut non sit ultra memoria filiorum Ammon in gentibus.

11. Et in Moab faciam judicia, et scient, quia ego Dominus.

12. Haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod fecit Idumaea ultionem, ut se vindicaret de filiis Juda, peccavitque delinquens, et vindictam expetivit de eis:

13. idcirco haec dicit Dominus Deus: Extendam manum meam super Idumaeam, et auferam de ea hominem et jumentum, et faciam eam desertam ab austro, et qui sunt in Dedan, gladio cadent.

14. Et dabo ultionem meam super Idumaeam per manum populi mei Israel, et facient in Edom gle na Ammonitów, i z obliczem nieulekniómem przemawiaj do nich.

3. *Hej, hej.* T. j. *dobrze, dobrze*, ucieszyliście się z kłeski i zburzenia kościoła Żydów; podobne do tego w Ps. 34, 12.

4. *Synom wschodnim.* Chaldeoim, od których zostali spustoszeni.—*W dziedzictwo.* W posiadłość.

5. *Rabbath.* Najprzedniejsze miasto Ammonitów, które potem Filadelfią nazwano.

6. *Żeś klaskał ręką i biłeś nogą.* Z radości; tak r. 6, 11: *Uderz ręką twoją, i przytrąć nogę twoją*, lecz z odmiennego uczucia; bo jedno i drugie czynić zwykliśmy przeciwnych uczuć doznając, i gdy gwałtownie jesteśmy uradowani, i gdy gwałtownie bolejemy.

7. *Narodów.* Narodom.—*Wytnę cię z ludzi.* Zniosę cię z liczby narodów, tak cię wygładzę, że już więcej narodem nie będziesz; zniszczę pamięć o tobie.

8. *Seir.* Idumea. O kłeskach Idumejczyków, patrz Jerem. 49, 3. O Moabitach tamże w. 7.—*Oto jako wszyscy narodowie.* Ani Boga, ani coś osobliwszego mają Żydzi przed innymi narody, lecz jak inne kłeskom podlegają, i są poddanyimi Chaldeów.

3. Y rzeczesz synóm Ammon: Słuchaycie słowa Pana Boga: To mówi Pan Bóg: Dla tego żeś mówił: Héy, héy, nad świątynią moia, że splugawiona iest, y nad ziemią Izraelską, że spustoszona, y nad domem Judzkim, że zaprowadzeni są w niewolą:

4. przeto ia ciebie dam synóm wschodnim w dziedzictwo, y postawią chłewy swoje w tobie, y rozbiją w tobie namioty swoje: oni ieść będą zboże twoie, y oni pić będą mleko twoie.

5. Y uczynię Rabbath mieszkaniem wielbłądów, a syny Ammon chłewem bydła: a poznacie żem ia Pan.

6. Bo to mówi Pan Bóg: Dla tego żeś klaskał ręką, y biłeś nogą, y radowałeś się ze wszytkiey chęci nad ziemią Izraelską:

7. przeto oto ia wyciągnę rękę moię na cię, a dam cię na rozchwycenie narodów, a wytnę cię z ludzi, y wytracę cię z ziem, y zetnę: a poznasz żem ia Pan.

8. To mówi Pan Bóg: Za to że mówili Moab y Seir: Oto iako wszyscy narodowie, dóm Judzki:

9. przeto oto ia otworzę ramię Moabowe od miast, od miast mówię iego, y od granic iego znamienite ziemie Bethiesimoth, y Belmeon, y Kariathaim,

10. synom wschodnim z synami Ammon, y dam ią za dziedzictwo: żeby nie było więcej pamiętki synów Ammon między narody.

11. Z Moabem też uczynię sądy, y poznaią żem ia Pan.

12. To mówi Pan Bóg: Za to, że Idumea uczyniła pomstę, aby się pomściła nad synmi Judzkimi, y występując zgrzeszyła, y pomsty żądała nad nimi.

13. Przetóż to mówi Pan Bóg: Wyciągnę rękę moię nad Idumęą, a zniosę z nięý człowieka y bydłę, y uczynię ią pustą od południa, a którzy są w Dedan, od miecza polegą.

14. Y uczynię pomstę moię nad Idumęą, ręką ludu mego Izraelskiego: y uczynią w Edom według

9. *Otworzę ramię Moabowe.* Ramię, albo bok otworzyć, znaczy dać przystęp do miejsc najmocniejszych i najwarowniejszych, żeby dla wrogów stały otworem.—*Od granic jego.* Od miast, które są na granicach jego; bo te zwykły być najobronniejsze.

10. *Synom wschodnim.* Chaldeoim, albo Arabom, t. j. otworzę ramię, drogę odkryję, ażeby do kraju Moabitów się wdarli. Albo, synów wschodnich przyzwę.—*Z synami Ammon.* Jak przywiodłem wschodnich przeciw Ammonitom, tak i przeciw Moabitom przywiodę.—*Dam ją.* Kraj Ammonitów: mówi łącznie o Ammuitach i Moabitach, dla tego zaraz do Moab wraca.

11. *Uczynię sądy.* Ukarzę Moabitów.

12. *Idumea uczyniła pomstę.* Idumejczycy, kiedy Judea była plondrowana przez Chaldeów, uciekających Żydów zabijali, jak pisze Abdiasz r. 1, w. 14, i uprowadziwszy, lub pozabijawszy Żydów, Idumejczycowie zajęli Judeę, jak mówi Jerem. 49, 2.

13. *Wyciągnę rękę moję.* Uderzę ją, kłeskę jej zadam.

14. *Ręką ludu mego.* Zdaje się, że to stało się po powrocie z Babilonu, chociaż w Piśmie o tём nie powie-

juxta iram meam et furorem meum: et scient vindictam meam, dicit Dominus Deus.

15. Haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod fecerunt Palaestini vindictam, et ulti se sunt toto animo, interficientes, et implentes inimicitias veteres:

16. propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego extendam manum meam super Palaestinos, et interficiam interfectores, et perdam reliquias maritimae regionis,

17. faciamque in eis ultiones magnas, arguens in furore, et scient, quia ego Dominus, cum dero vindictam meam super eos.

CAPUT XXVI.

O zburzeniu Tyru i t. d.

1. Et factum est in undecimo anno, prima mensis; factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pro eo, quod dixit Tyrus de Jerusalem: Euge contrae sunt portae populorum, conversa est ad me: implebor, deserta est:

3. propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego super te, Tyre, et ascendere faciam ad te gentes multas, sicut ascendit mare fluctuans.

4. Et dissipabunt muros Tyri, et destruent turres ejus, et radam pulverem ejus de ea, et dabo eam in limpidissimam petram.

5. Siccatio saganarum erit in medio maris, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus, et erit in direptionem gentibus.

6. Filiae quoque ejus, quae sunt in agro, gladio interficientur: et scient, quia ego Dominus.

7. Quia haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis ab aquilone, regem regum cum equis, et curribus et equitibus, et coetu populoque magno.

8. Filias tuas, quae sunt in agro, gladio interficiet, et circumdabit te munitionibus, et comportabit aggerem in gyro, et elevabit contra te clypeum.

9. Et vineas et arietes temperabit in muros tuos, et turres tuas destruet in armatura sua.

10. Inundatione equorum ejus operiet te pulvis.

dziano. Może przez Machabejczyków. Patrz I. Machab. 5, 3.—*Poznają.* Doświadczą.

15. *Palestynowie.* Od Idumeów przechodzi do Filistyńczyków, dawnych Żydowskich wrogów.—*Napelniając nieprzyjaźni.* W dodatek do dawnych nienawiści i złości.

16. *Zabijacze.* Filistyńczyków, którzy się srożyli przeciw ludowi mojemu.—*Ostatek krainy pomorskiej.* Filistyńczyków, którzy mieszkali nad morzem Śródziemnym.

R. 26.—2. *Potamano bramy narodów.* Bramy Jeruzolimy, przez które wszystkie zewsząd do miasta napływały narody. Jakoby rzekł: handel żydowski upadł. Albo nazywa narodami samych obywateli Jeruzolimskich, z powodu wielkiej ich liczby.—*Obróciła się do mnie.* Owa wielka liczba narodu i handel.—*Napelniają cię.* Jej dostatkami i towarami; bo Jeruzalem opustoszone i zburzone.

3. *Na cię.* Przeciw tobie przyjdą, albo ściagnę mściwą rękę.—*Narody wielkie.* Rozumie Chaldeów, jak wyłożono w. 7.—*Jako się wzdyma morze igrające.*

gniewu mego, y zapalczywości moiej, y poznaia pomstę moję, mówi Pan Bóg.

15. To mówi Pan Bóg: Za to że czynili pomstę Palestynowie, y mścili się wszystkim umysłem, zabiiając, y napelniając nieprzyjaźni stare:

16. przeto to mówi Pan Bóg: oto ja wyciągnę rękę moję na Palestyny, a pobiję zabijacze, y wytracę ostatek krainy pomorskiej:

17. y uczynię nad nimi pomsty wielkie karząc w zapalczywości: a poznaiażem ja Pan, gdy uczynię pomstę moję nad nimi.

ROZDZIAŁ 26.

1. Y stało się iedenastego roku, pierwszego dnia miesiąca, stała się mowa Pańska do mnie, mówiac:

2. Synu człowieczy, za to że mówił Tyr o Jeruzalem: Hey, polamano bramy narodów, obróciła się do mnie: napelnię się, spustoszona jest:

3. przetoż to mówi Pan Bóg: Owo ja na cię Tyrze, y przywiędę na cię narody wielkie, iako się wzdyma morze igrające.

4. Y rozwałą mury Tyrskie, y pokażą wieże iego, y wyskrobię proch iego z niego, y uczynię jii iako nayprzezcystsza skalę.

5. Suszenie niewodów będzie w pośród morza, bom ja rzekł, mówi Pan Bóg, y będzie na rozchycenie narodów.

6. Córki też iego, które są po polu, mieczem pobite będą: a poznaiaż, zem ja Pan.

7. Bo to mówi Pan Bóg: Oto ja przywiędę na Tyr Nabuchodonozora króla Babilońskiego od północy, króla królów, z konimi, y z wozami, y z iezdnyimi, z zgraią, y z ludem wielkim.

8. Córki twoje, które są po polu, mieczem pobije, y obtoczy cię basztami, y usypie groblą w okolo, a podniesie na cię tarz.

9. Y tarany postawi przeciw murom, a wieże twoje zburzy orężem swoim.

10. Od gwałtu koni iego okryje cię proch ich: Wojsko porównywa do fal, z powodu wielkiej liczby i srogości, jak u Jerem. 46, 8; i 51, 42.

4. *Wyskrobię proch jego.* Hyperbola; uczynię, że ani proch jego nie pozostanie.—*Nayprzezcystsza skalę.* Żeby naga skalą pozostała.

5. *Suszenie niewodów.* Na nic się nie przyda, chyba na to żeby rybacy sieci swe na niem rozwieszali do suszenia.—*W pośród morza.* Bo Tyr był wyspą blisko lądu.

6. *Córki też jego.* Rozumie pomniejsze miasteczka jemu przyległe; bo Żydzi miasto stołeczne nazywali matką, a mniejsze jemu podległe, córkami nazywać zwykli.

7. *Króla królów.* Tak nazywa króla Babilońskiego dla tego, że wielu królów miał pod sobą, jak pokazuje się u IV. Król. 25, 28, i Jerem. 52, 52. Inni rozumieją Aleksandra Wielkiego, który po Nabuchodonozorze Tyr zawojował.

10. *Od gwałtu koni.* Od mnogości jezdców.—*Okryje cię proch.* Który od kopyt końskich wzniesie się chmurą.—*Poruszą się mury twoje.* Domy zwykle drżą,

eorum: a sonitu equitum, et rotarum et curruum movebuntur muri tui, cum ingressus fuerit portas tuas quasi per introitum urbis dissipatae.

11. Ungulis equorum tuorum conculcabit omnes plateas tuas, populum tuum gladio caedet, et staturae tuae nobiles in terram corruent.

12. Vastabunt opes tuas, diripient negotiationes tuas, et destruent muros tuos, et domos tuas praeclaras subvertent, et lapides tuos, et ligna tua, et pulverem tuum in medio aquarum ponent.

13. Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum, et sonitus cithararum tuarum non audietur amplius. (*Jer. 7, 34.*)

14. Et dabo te in limpidissimam petram: siccatio sagenarum eris, nec aedificaberis ultra, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

15. Haec dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non a sonitu ruinae tuae et gemitu interfectorum tuorum, cum occisi fuerint, in medio tui commovebuntur insulae?

16. Et descendent de sedibus suis omnes principes maris, et auferent exuvias suas, et vestimenta sua varia abjicient, et induentur stupore: in terra sedebunt, et attoniti super repentino casu tuo admirabuntur.

17. Et assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo periisti, quae habitas in mari, urbs inclitya, quae fuisti fortis in mari cum habitatoribus tuis, quos formidabant universi?

18. Nunc stupebunt naves in die pavoris tui, et turbabuntur insulae in mari, eo quod nullus egrediatur ex te.

19. Quia haec dicit Dominus Deus: Cum dedero te urbem desolatam sicut civitates, quae non habitantur: et adduxero super te abyssum, et operuerint te aquae multae,

20. et detraxero te cum his, qui descendunt in lacum ad populum sempiternum, et collocavero te in terra novissima sicut solitudines veteres cum his, qui deducuntur in lacum, ut non habiteris, porro cum dedero gloriam in terra viventium:

21. in nihilum redigam te, et non eris, et requisita non invenieris ultra in sempiternum, dicit Dominus Deus.

kiedy konie i wozy mimo przechodzą. — *Jako przez wejście do miasta zburzonego.* Które już spustoszone jest i od nikogo nie strzeżone; jakby rzekł: wnijdą bez żadnego oporu.

11. *Stupy two zacne.* Twoje znaki zwycięzkie, albo wizerunki mężów znakomitych.

12. *Kamienie twoje i drzewo twoje.* Materiał z rozwalonych i zburzonych domów do morza wrzuca.

16. *Zstąpią z stolic swoich.* Ażeby na wzór płaczących na ziemi usiedli. Patrz Job 2, 13. — *Książęta morskie.* Książęta wysp sąsiednich, które są na morzu.

17. *Wziąwszy... narzekanie.* Zaczynając skargi żalność.

18. *Okrety. Wysp,* jak tłumaczą LXX, ale to samo znaczy, bo rozumie mieszkańców wyspy, którzy na lo-

od tętu iezdnych, y kół, y wozów poruszają się murry twoje, gdy wnidzie bramami twemi, iako przez weszcie do miasta zburzonego.

11. Kopytami koni swych zdepcze wszystkie ulice twoje, twóy lud mieczem siec będzie, a słupy twoje zacne na ziemię upadną.

12. Spustoszą majątności twoje, rozchwycą kupiectwa twoje, y rozwalą mury twoje, a domy twe okazałe wywróca, y kamienie twoje, y drzewo twoje, y proch twóy w pośrodek wody wrzuca.

13 Y uczynię że ustanie mnóstwo pieśni twoich, a głos cytr twoich nie będzie więcý słyszany.

14. Y postawię cię naprzeczoczystsza skała: suszeniem niewódów będziesz, ani cię zbudują więcý, bom ia rzekł, mówi Pan Bóg.

15. To mówi Pan Bóg Tyrowi: Izali od głosu walenia twego, y od wzdychania pobitych twoich, gdy będą zabiiani w pośrodku ciebie, nie zachwieją się wyspy?

16. Y zstąpią z stolic swych wszystkie książęta morskie, y zwłoka odzienie swoje, a rozmaitych farb szaty swoje odrzuca, a obloką się zdumieniem: na ziemi usiedą, a zdumiewszy się z nagłego upadku twego dziwować się będą.

17. A wziąwszy o tobie narzekanie, rzekną tobie: Jakos zginęło, które mieszkasz na morzu, miasto znamenite, któreś było mocne na morzu z obywatelami swemi, których się bali wszyscy?

18. Teraz zdumieją się okrety w dzień strachu twego, a zatrwóza się wyspy na morzu, przeto iż żaden nie wychodzi z ciebie.

19. Bo to mówi Pan Bóg: Gdy cię uczynię miastem spustoszoným, iako miasta, w których nie mieszkaia: a przywiodę na cię przepaść, y okryia cię wody mnogie,

20. a ściagnę cię z temi, którzy zstępuia do dołu, do ludu wiecznego, a polożę cię w ziemi spodniéy, iako pustynie dawne, z temi, którzy bywiaia sprowadzeni do dołu, aby w tobie nie mieszkano, lecz gdy okażę chwałę w ziemi żywiciach:

21. w niwecz cię obróce, y nie będzie cię, a gdy cię szukać będą, nie naydą cię więcý na wieki, mówi Pan Bóg.

działach do Tyru przybywali. — *Strachu twego.* LXX *upadku twego.*

19. *Uczynię miastem spustoszoným.* W pustynię zamienię. — *Przepaść.* Wojsko niezliczone. — *Wody mnogie.* Wojsko najliczniejsze. Patrz w. 3.

20. *Ściagnę.* W hebr. *uczynię że zstąpisz.* — *Do dołu.* Do mogilnego, lub piekielnego dołu. — *Do ludu wiecznego.* Do wielkiej liczby umarłych, którzy aż do końca świata nie będą wskrzeszeni. — *Jako pustynie dawne.* Podobnym do starych rozwalin, których prawie śladów nie dojrzeć. — *Gdy okażę chwałę w ziemi żyjących.* Gdy krainę Izraela do dawniej chwały przywrócę. Ziemię izraelską nazywa ziemią żyjących, dla tego, że na niej czczono Boga prawdziwego i żywego, i że w niej pogrzebieni wierni i sprawiedliwi, w swoim czasie zostaną do życia wiecznego przywrócenii.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O ubolewaniu i żałobie nad upadkiem miasta Tyru.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
2. Tu ergo, fili hominis, assume super Tyrum lamentum,

3. et dices Tyro, quae habitat in introitu maris, negotiationi populorum ad insulas multas: Haec dicit Dominus Deus: O Tyre, tu dixisti: Perfecti decoris ego sum,

4. et in corde maris sita. Finitimi tui, qui te aedificaverunt, impleverunt decorem tuum:

5. abietibus de Sanir exstruxerunt te cum omnibus tabulatis maris: cedrum de Libano tulerunt, ut facerent tibi malum.

6. Quercus de Basan dolaverunt in remos tuos, et transtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico, et praetoriola de insulis Italiae.

7. Byssus varia de Aegypto texta est tibi in velum, ut poneretur in malo: hyacinthus et purpura de insulis Elisa facta sunt operimentum tuum.

8. Habitatores Sidonis et Aradii fuerunt remiges tui: sapientes tui, Tyre, facti sunt gubernatores tui.

9. Senes Giblii, et prudentes ejus habuerunt nautas ad ministerium variae suppellectilis tuae: omnes naves maris, et nautae earum fuerunt in populo negotiationis tuae.

10. Persae, et Lydii et Libyes erant in exercitu tuo viri bellatores tui: clypeum et galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo.

11. Filii Aradii cum exercitu tuo erant super muros tuos in circuito, sed et Pigmaei, qui erant in turribus tuis, pharetras suas suspenderunt in muris tuis per gyrum: ipsi compleverunt pulchritudinem tuam.

12. Carthaginenses negotiatores tui, a multitu-

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
2. A tak ty synu człowieczy, weźmi nad Tyrem narzekanie,

3. y rzeczesz Tyrowi, który mieszka na weszcju morskim, kupiectwu narodów, do wysep mnogich: To mówi Pan Bóg: O Tyrze, tyś mówił: Jam jest doskonały piękności,

4. a w sercu morza położony. Pograniczni twoi, którzy cię zbudowali, wykonali piękność twoję:

5. iodłami z Sanir zbudowali cię ze wszystkim narzędem z drzewa na morze: cedrowe drzewo z Libanu wzięli, aby tobie maszt uczynili.

6. Dęby z Basan ciosali na wiosła twoje, okrętowych ławek naczynili tobie z słoniowey kości Indyjskiy, a komory z wysep Włoskich.

7. Bisiór rozmaity z Egiptu tkano tobie na żagle, aby były na maszcie zawieszzone: hiacynt y szarłat z wysep Elisa były przykryciem twoim.

8. Obywatele Sidonu, y Aradzcyzy byli żeglarzami twemi: mędrcey twoi Tyrze byli stérnikami twemi.

9. Starszy Gybliscy y mędrcey iego mieli żeglarze na posługę rozlicznego naczynia twego: wszystkie okręty morskie, y żeglarze ich byli między ludem kupiectwa twego.

10. Persowie, y Lidianie, y Libianie byli w wojsku twoim mężowie waleczni twoi: tarcz y przyłbicę wieszali w tobie dla ozdoby twoiey.

11. Synowie Aradzcyzy z woyskiem twoim byli na murzech twoich w okolo, lecz y Pigmeowie, którzy byli na wieżach twoich, saydaki swoje rozwieszali na murzech twoich w okolo: oni wykonali piękność twoję.

12. Karthagińcycy kupcy twoi, mnóstwem wsze-

R. 27.—2. *Weźmij... narzekanie.* Rozpocznij narzekanie żałośne, przez współczucie nad taką kłeską Tyru.

3. *Na wejściu morskim.* W hebr. który mieszkaśz u drzwi, t. j. u morskich przystani.—*Kupiectwu narodów.* Powierz Tyrowi, kupiectwu narodów, t. j. który handluje ze wszystkimi narodami, aż do wysp najodleglejszych.—*Tyś mówił: jam jest doskonałej piękności.* Żybit podobał się w sobie, zdało się ci, żeś najpiękniejsze z miast wszystkich.

4. *A w sercu morza położony.* I dla tego najwarowniejszy i niezdołbyty.—*Wykonali piękność twoję.* Sydończykowie, którzy cię zbudowali, we wszelkie rodzaje ozdób cię opatrzyli.

5. *Jodłami.* Mówi o mieście Tyrze jakby o okręcie z jodeł zbudowanym.—*Z Sanir.* Sanir, albo Sarion, jest to góra Hermon, która nazywa się Sanir, t. j. śnieżna, dla tego że zawsze pokryta śniegiem.—*Maszt.* Niektórzy rozumieją przez to kościół Jowisza Olimpijskiego, i inne w Tyrze zbudowane.

6. *Z wysep Włoskich.* Z drogiego bławatu, sprowadzonego z krajów zamorskich, do których łodzie Tyrskie chodziły, odbijając naprzeciw Włoch. Takimi wyspami i krajami są: Cypr, Kréta, Sycylia i same Włochy.

8. *Aradzcyzy.* Mieszkańcy wyspy Arados blisko Ty-

ru, o której wspominają Ptolomeusz, Pliniusz, Arian i Stefan o miastach; nazwana od Aradiusza, który był dziewiątym synem Chanaana, Gen. 10, 18. Znaczy, że sternnikami okrętów byli Tyryjczykowie, ludzie mądry, i że ludzi obcych do zarządu okrętami nie potrzebowano; do wiosłowania zaś i innych prac służebnych zwykle używano cudzoziemców, jakimi byli Sydończycy i Aradzcyzy.

9. *Starcy Gybliscy.* W hebr. starcy Gebal. Gebal jest miasto Fenicyi, o którym wzmianka w. Ps. 82, 8: *Gebalczyzy, Ammonitowie i Amalekitowie;* Gebalczyzy byli sławnymi cieślami; bo gdy budowano kościół Salomona, oni przygotowywali drzewo, III. Król. 5, 18.—*Mędrcey jego.* T. j. Gebal.—*Mieli żeglarze.* T. j. sami byli zwierchnikami, i mieli pod swojemi rozkazami żeglarzy, którzy używali sprzętów i narzędzi okrętowych, stosownie do rozkazu zwierchników.—*Wszystkie okręty.* Nie trzeba ci było daleko chodzić dla handlu; bo z całego morza do ciebie zbiegali się żeglarze i kupcy, i towary do składu znosili.

10. *Persowie i Lidianie.* Wszystkie narody tobie służyły.

11. *Na murzech twoich.* Strzegli cię, jako Szwajcary teraz wiele miast obcych narodów strzedz zwykli.—*Pigmeowie.* T. j. walczyzy. Patrz Wujka.

12. *Karthagińcycy.* Bo Kartago było kolonią Tyru,

dine cunctarum divitiarum, argento, ferro, stanno plumboque repleverunt nundinas tuas.

13. Graecia, Thubal et Mosoch, ipsi institores tui, mancipia et vasa aerea advexerunt populo tuo.

14. De domo Thogorma equos, et equites et mulos adduxerunt ad forum tuum.

15. Filii Dedan negotiatores tui, insulae multae negotiatio manus tuae, dentes eburneos et ebeninos commutaverunt in pretio tuo.

16. Syrus, negotiator tuus propter multitudinem operum tuorum, gemmam et purpuram, et scutulata et byssum, et sericum et chodchod proposuerunt in mercatu tuo.

17. Juda et terra Israel, ipsi institores tui in frumento primo, balsamum et mel, et oleum et resinam proposuerunt in nundinis tuis.

18. Damascenus, negotiator tuus in multitudine operum tuorum, in multitudine diversarum opum, in vino pingui, in lanis coloris optimi.

19. Dan, et Graecia et Mosel in nundinis tuis proposuerunt ferrum fabrefactum: stacte et calamus in negotiatione tua.

20. Dedan institores tui in tapetibus ad sedendum.

21. Arabia et universi principes Cedar, ipsi negotiatores manus tuae: cum agnis, et arietibus et hoedis venerunt ad te negotiatores tui.

22. Venditores Saba et Reema, ipsi negotiatores tui, cum universis primis aromatibus, et lapide pretioso et auro, quod proposuerunt in mercatu tuo.

23. Haran, et Chene et Eden negotiatores tui: Saba, Assur et Chelmad venditores tui:

24. ipsi negotiatores tui multifariam involucris hyacinthi, et polymitorum gazarumque pretiosarum, quae obvolutae et astrictae erant funibus: cedros quoque habebant in negotiationibus tuis.

25. Naves maris, principes tui in negotiatione tua, et repleta es et glorificata nimis in corde maris.

laczego bogactwa, srebrem, żelazem, cyną, y oliwem napełnili iarmarki twoje.

13. Grecka ziemia, Thubal y Mosoch, oni kupcy twoi: niewolniki, y naczynia miedziane przywieźli ludowi twemu.

14. Z domu Thogorma konie, y iezdne, y muły przywodzili na targ twój.

15. Synowie Dedan kupcy twoi, wyspy rozmaite kupiectwo ręki twojej, zęby sloniowe, y hebanowe zamieniały w kupiectwie.

16. Syryanin kupiec twój dla mnóstwa robót twoich, kamienie drogie, y szarłat, y sztuki wzorzyste, y bisiór, y iedwab, y chodchod wykładali na targu twoim.

17. Juda, y ziemia Izrael, oni kupcy twoi, pszenicą przedniejszą, balsam, y miód, y oliwę, y resinę wykładali na iarmarkach twoich.

18. Damascenczyk kupiec twój w mnóstwie robót twoich, w mnóstwie rozmaitych bogactw, w winie gęstym, w wełnach najlepszy farby.

19. Dan, y Grecka ziemia, y Mosel na iarmarkach twoich wykładali żelazo robione: staktę, y cynamon na kupowanie twoje.

20. Dedan kupcy twoi z kobiercami na siadanie.

21. Arabska ziemia, y wszystkie książęta Cedar, ci kupcami ręki twojej: z iagnięty, y z barany, y z kozłety przychodzili do ciebie kupcy twoi.

22. Przedawacze Saba, y Reema, oni kupcami twemi, ze wszelakim przedniejszym korzeniem, y z drogim kamieniem, ze złotem, które wykładali na targu twoim.

23. Haran, y Chene, y Eden kupcy twoi: Saba, Assur, y Chelmad przedawacze twoi:

24. ci kupcy twoi byli rozmaicie płaszczów hiacyntowych, y wzorzystych, y rzeczy drogich, które były obwinione, y związane powrozmi: cedry też miewali w kupiach twoich.

25. Okręty morskie, książęta twoi w kupiectwie twoim, y napełniłaś się, y uwielbila barzo w sercu morza.

a więc i handel trwał ciągly pomiędzy temi dwoma miastami.

13. *Thubal*. T. j. Hiszpani, którzy się urodzili z Thubal, syna Jafetowego. Inni sądzą, że Włosi. Patrz Gen. 10, 2.—*Mosoch*. Kapadoczczy od syna Jafeta, tak nazwani Gen. 10, 2.

14. *Z domu*. Urodzeniem i narodowością.—*Thogorma*. T. j. Frygijczycy. Inni rozumieją Germanów.—*Jezdne*. Tak jezdcy, jako i woźnice, którzy zarządzają końmi i wozami.

15. *Synowie Dedan*. LXX *synowie Rodyjczyków*.—*Kupiectwo ręki twojej*. Z tobą handlują.—*Hebanowe*. Z hebanu zrobione, który to rodzaj drzewa drogiego powszechnie znajomy.

16. *Dla mnóstwa robot*. Żeby sobie nabyć towarów, które u ciebie z dziwną sztuką robiono.—*Chodchod*. Ś. Hieronim wyznaje, że niewie co właściwie ten wyraz znaczy, i dla tego nie przetłumaczył go, lecz zostawił w całości, co i LXX uczynili Patrz Wujka.

18. *W mnóstwie robot twoich*. Patrz w. 16.—*W mnóstwie*. Dla wielości bogactw różnego rodzaju, które posiadasz u siebie, przyjdą do ciebie kupcy damascen-

scy; albo: Damascenczyk handluje z tobą wszystkimi towary.

20. *Dedan*. Patrz w. 15.—*Z kobiercami na siadanie*. Rozumie kobierce, któremi wozy pokrywano; dla tego w hebr. w *suknach drogich dla wozów*.

21. *Cedar*. Kraina Arabii w pustyni agareńskiej, tak się nazywa od Cedara syna Izmaelowego.—*Kupcami ręki twojej*. LXX *oni kupcami twoimi przez rękę twoją*, t. j. z tobą handel prowadzą, z rąk twoich biorą towary Tyrskie, a oni wzajem w ręce twe oddają owce, barany i t. d. które tobie sprzedają jako pastersze.

22. *Saba i Reema*. Naród Sabejczyków, bogaty w kadzidło i pachnidła. Reema zaś, jest miasto Arabii szczęśliwej.—*Przedniejszym korzeniem*. Najlepszymi, najdroższymi.

24. *Rozmaicie*. W towarach wszelakiego rodzaju.—*Wzorzystych*. Odzieży, albo sukien z nici różnobarwnych utkanych i upstrzonych.

25. *Okręty morskie*. Okręty twoje pomiędzy innemi, które tu i ówdzie po morzu przebiegają, najznaczniejsze są. Myśl Wulgaty może być taka: okręty twoje są

26. In aquis multis adduxerunt te remiges tui, ventus auster contrivit te in corde maris.

27. Divitiae tuae et thesauri tui, et multiplex instrumentum tuum: nautae tui et gubernatores tui, qui tenebant supellectilem tuam, et populo tuo praeerant: viri quoque bellatores tui, qui erant in te cum universa multitudine tua, quae est in medio tui, cadent in corde maris in die ruinae tuae.

28. A sonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur classes,

29. et descendent de navibus suis omnes, qui tenebant remum: nautae et universi gubernatores maris in terra stabunt,

30. et ejulabunt super te voce magna, et clamabunt amare, et superjacent pulverem capitibus suis, et cinere conspergentur.

31. Et radent super te calvitium, et accingentur ciliciis, et plorabunt te in amaritudine animae ploratu amarissimo.

32. Et assument super te carmen lugubre, et plangent te: Quae est ut Tyrus, quae obmutuit in medio maris?

33. Quae in exitu negotiationum tuarum de mari implesti populos multos: in multitudine divitiarum tuarum et populorum tuorum distasti reges terrae.

34. Nunc contrita es a mari: in profundis aquarum opes tuae et omnis multitudo tua, quae erat in medio tui, ceciderunt.

35. Universi habitatores insularum obstupuerunt super te, et reges earum omnes tempestate percussi mutaverunt vultus.

36. Negotiatores populorum sibilaverunt super te: ad nihilum deducta es, et non eris usque in perpetuum.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 27. w. 11. *Lecz i Pigmaeowie, którzy byli na wieżach.* Słowo żydowskie *Gammadim*, rozmaicie przekładają, LXX zowią stróżami, którzy strzegli na wieżach. Akwila zowie Pigmeami, którzy są ludzie bardzo małego wzrostu, zamorscy jako pisze Plinius lib. 7, c. 2. Wszakże Hieronim ś. powiada, iż Pigmeus wyklada się waleczny, od słowa greckiego *ἄπο τῆ πύργου*, to jest, na wojnę albo na potykanie.

16. *I jedwab i chodchod.* Chodchod jest słowo Żydowskie, które tłumacze wszyscy tak zostawili. Powiadają niektórzy iż znaczy drogie kupie, drudzy mniemają, iż jest karbunkulus kamień drogi, inszy też perłę drogą.

osobliwościami twojemi, t. j. szczególne i pierwsze miejsce zajmują w twoim handlu, tak iż zdaje się, że są królami twojego handlu.— *Napełniła się.* Handlem morskim. Hebr. *w pośrodku mórz*: bo Tyr był wyspą.

26. *Na wielkie wody.* T. j. na głębokie morze, i na niebezpieczeństwa jego wprowadzili cię żeglarze twoi, t. j. obywatele twoi, którym się zdawało że powiększają twoją pomyślność.— *Wiatr od południa.* Rozumie Nabuchodonozora, który oznacza się tu przez wiatr południowy burzliwy. Albo rozumie się południe, bo po zdobyciu Jeruzalem, które względem Tyru było od południa, do opanowania Tyru samego poszedł Nabuchodonozor.

28. *Zatrwożą się okręty.* Które daleko stać będą na morzu.

29. *Wystąpią z okrętów.* Nie będą mogli więcej żeglować; albo winyjadą żeby leżeć na ziemi z powodu żałoby, jak widać z następnych wierszy.

32. *Wezmą... pieśń żałobną.* Rozpoczną treny po-grzebowe.— *Które jest jako Tyr?* Któreż miasto jest

26. Na wielkie wody zaprowadzili cię żeglarze twoi, wiatr od południa zstarł cię w sercu morza.

27. Bogactwa twe y skarby twoie, y rozmaite naczynie twoie, żeglarze twoi y rotmanowie twoi, którzy trzymali sprzęty twoie, y byli przełożeni nad ludem twoim: mężowie też waleczni twoi, którzy byli w tobie, ze wszystkim gminem twoim, który jest w pośród ciebie, polegą w sercu morza w dzień upadku twego.

28. Od głosu wołania żeglarzów twoich zatrwożą się okręty,

29. y wystąpią z okrętów swych wszyscy, którzy trzymali wiosło: żeglarze, y wszyscy rotmanowie morskcy na ziemi staną,

30. y będą narzekać nad tobą głosem wielkim, y będą wołać gorzko, y nasypą prochu na głowy swe, a popiołem się posypią.

31. Y ogolą łysiny dla ciebie, a opaszą się włosienicami, y będą cię płakać w gorzkości dusze płaczem barzo gorzkim.

32. Y wezmą nad tobą pieśń żałobną, y będą cię żałośnie płakać: Które jest jako Tyr, który umilkł w pośrodku morza?

33. Który wychodzeniem towarów twoich z morza, napełniałeś narodów wiele: mnóstwem bogactw twoich, y ludzi twoich zbogacałeś króle ziemskie.

34. Teraz zstartes z morza: w głębokości wód bogactwa twoie, y wszystko mnóstwo twoie, które było w pośrodku ciebie upadło.

35. Wszyscy obywatele wysep zdumieli się nad tobą, a królowie ich wszyscy nawałnością porażeni zmienili twarze.

36. Kupey narodów świstali nad tobą: w niweczęś obrócony, a nie będzie cię aż na wieki.

tak godnem pożałowania jak Tyr, który był najwarszniejszym i zewsząd morzem oblany, a jednak zburzony.— *Umilkł.* Zniszczony, zginął. U żydów milczeć, zamilknąć, znaczy tak zginąć, żeby i pamięć nie pozostała. Mamy przykłady Izai. 51, 1; Jerem. 25, 37.

33. *Wychodzeniem towarów twoich.* Wywożeniem towarów morzem, napełniałeś narody. Albo jak w hebr. *nasycates.*

34. *Teraz zstartes.* Zdawało się tobie, żeś na morzu niepokonany, lecz Chaldecy do morza wrzucili i obywateli i bogactwa twoje.

35. *Nawałnością porażeni.* Twoją klęską przerażeni, lękali się żeby i ich toż samo niespotkało.— *Zmienili twarze.* Pobledli ze strachu.

36. *Świstali.* Albo jakby zdumieni, albo raczej jakby wyszydiali.— *Nie będzie cię aż na wieki.* Na długo, t. j. do 70 lat, jak powiedziano Izai. 23, 15. Albo, nigdy do uprzedniej chwały i bogactw nie wrócisz.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O pogrózkach Bożych przeciw władcom Tyru i Sydonu, o Lucyferze, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, dic principi Tyri: Haec dicit Dominus Deus: Eo, quod elevatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris; cum sis homo, et non Deus, et dedisti cor tuum quasi cor Dei.

3. Ecce, sapientior es tu Daniele: omne secretum non est absconditum a te.

4. In sapientia et prudentia tua fecisti tibi fortitudinem, et acquisisti aurum et argentum in thesauris tuis.

5. In multitudine sapientiae tuae, et in negotiatione tua multiplicasti tibi fortitudinem, et elevatum est cor tuum in robore tuo.

6. Propterea haec dicit Dominus Deus: Eo, quod elevatum est cor tuum quasi cor Dei,

7. idcirco, ecce, ego adducam super te alienos robustissimos gentium, et nudabunt gladios suos super pulchritudinem sapientiae tuae, et polluent decorem tuum.

8. Interficiet et detrahent te, et morieris in interitu occisorum in corde maris.

9. Numquid dicens loqueris: Deus ego sum, coram interficientibus te; cum sis homo, et non Deus, in manu occidentium te?

10. Morte incircumcisorum morieris in manu alienorum: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

11. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, leva planctum super regem Tyri,

12. et dices ei: Haec dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia et perfectus decore,

13. in deliciis paradisi Dei fuisti, omnis lapis pretiosus operimentum tuum: sardius, topazius et jaspis, chrysolithus, et onyx et berillus, sapphirus et carbunculus et smaragdus, aurum opus decoris tui, et foramina tua in die, qua conditus es, praeparata sunt.

R. 28.—2. *Książęciu Tyrskiemu.* To mówi się dosłownie o królu Tyrskim, ale tak, że stosuje się do upadku Lucyfera którego w pysze król naśladował.— *Ze się podniosło serce twoje.* Zdanie zawieszono, i aż w 7 wierszu uzupełnia się.— *Rzekłeś.* W sobie, t. j. pomyśliłeś, żeś do Boga podobny.— *Na stolicy Bożej siadłem.* Na miejscu wyniosłem i niedostępnem, na tej wysokości stolicy wyniosłej skały zewsząd morzem otoczonej, jakby Bóg na niebie, dokąd nikt dojść nie może.— *Uczyłeś serce swe jako serce Boże.* Wyniosłeś chęci zwiłyś w sobie, jakbyś był Bogiem.

3. *Otoś ty mędrszy od Daniela.* T. j. w twojem mniemaniu. Z tego się okazuje, że mądrość Daniela, szczególnie w Chaldej gdzie Ezechiel prorokował, tak była sławną, że w sposób przystawia mówiono o człowieku najmędrszym, mędrzy od Daniela.

4. *Mądrością.* Mądrością i rozumem twoim, jak ci się zdaje.— *Moc.* Bogactwa, dostatki.— *Do skarbów twoich.* Które złożyłeś do skarbów twoich.

5. *W mocy twojej.* W dostatkach twoich, dla dostatków. Niektórzy przez moc roznamięniają wojsko.

7. *Obce.* Narody dzikie, Chaldeów, którzy są naj-

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:
2. Synu człowieczy, mów książęciu Tyrskiemu: To mówi Pan Bóg: Za to, że się podniosło serce twoje, y rzekłeś: Bogiem ia, a na stolicy Bożey siadłem w sercu morza: gdyżes człowiekiem a nie Bogiem, a czyniłeś serce swe iako serce Boże.

3. Otoś ty mędrszy nad Daniela: żadna tajemnica nie iest zakryta od ciebie.

4. Mądrością y roztropnością twoią sprawiłeś sobie moc, y nabyłeś złota y śrębra do skarbów twoich.

5. Mnóstwem mądrości twęy, y kupiectwem twym, namnożyłeś sobie mocy, y podniosło się serce twoie w mocy twoięy.

6. Przeto to mówi Pan Bóg: Przeto że się podniosło serce twe iako serce Boże,

7. przeto oto ia przywiode na cię obce naymnieysze z narodów, y dobedą mieczów swych na piękność mądrości twęy, y splugawią piękność twoięy.

8. Zabiją y ściagną cię, y umrzesz śmiercią zabitych w sercu morza.

9. Izali rzekąc rzeczesz: Bogiem ia, przed tymi, którzy cię zabiać będą; gdyżes człowiek a nie Bóg, w rękę zabiających cię?

10. Śmiercią nie obrzezanych umrzesz od ręki obcych: bom ia rzekł, mówi Pan Bóg.

11. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc: Synu człowieczy, podnieś placz nad królem Tyrskim,

12. y rzeczesz mu: To mówi Pan Bóg: Tyś pieczęć podobieństwa, pełen mądrości, y doskonałey piękności,

13. byłeś w roskoszach raju Bożego, wszelaki kamień drogi przykrycie twoie: sardius, topazius, y iaspis, chrisolit, y onix, y berillus, szafir, y karbunkulus, y smaragd: złoto dzieło ozdoby twoięy, y dziury twoie w dzień, któregoś stworzon, są zgotowane.

silniejsi z pomiędzy wszystkich narodów.— *Na piękność.* Przeciw piękności twojej, żeby odjęli od ciebie cokolwiek pięknego i drogiego mądrością twoją nabyłeś, jak ci się zdaje, i żeby zespecili ozdobę twoję.

8. *Zabiają i ściagną cię.* W hebr. *uczynią że zstąpisz do dołu.* W przepaść morza twego zanurzą ciebie.— *Śmiercią zabitych.* Śmiercią gwałtowną, wielą ranami okryty.

10. *Śmiercią nie obrzezanych.* Zabiją cię nieobrzezani, co u Żydów było najhaniańszą rzeczą: tak powiedział Saul do giermka swego, I. Król. r. 31, w. 4: *Dobądź miecza swego a zabij mię, aby snac nie przysłał ci nieobrzezańcy, a nie zabili mię, urągając mi.*

12. *Tyś pieczęć podobieństwa.* P. Wujka.

13. *W roskoszach raju.* Tak dalece byłeś szczęśliwym, i tak opływałeś we wszelkie dobro, że się ci zdawało iżes w raju ziemskim, przystrojony we wszystkie gatunki drogich kamieni.— *Złoto dzieło ozdoby twojej.* Złotem sztucznie i pięknie wypracowanem ozdabiałeś siebie.— *Dziury twoje.* W hebr. *dzieło tympanów two-*

14. Tu Cherub extensus et protegens, et posui te in monte sancto Dei: in medio lapidum ignitorum ambulasti.

15. Perfectus in viis tuis a die conditionis tuae, donec inventa est iniquitas in te.

16. In multitudine negotiationis tuae repleta sunt interiora tua iniquitate, et peccasti, et ejeci te de monte Dei, et perdidisti te, o Cherub protegens, de medio lapidum ignitorum.

17. Et elevatum est cor tuum in decore tuo, perdidisti sapientiam tuam in decore tuo: in terram projeci te, ante faciem regum dedi te, ut cernerent te.

18. In multitudine iniquitatum tuarum et iniquitate negotiationis tuae polluisti sanctificationem tuam: producam ergo ignem de medio tui, qui comedat te, et dabo te in cinerem super terram in conspectu omnium videntium te.

19. Omnes, qui viderint te in gentibus obstupescent super te: nihili factus es, et non eris in perpetuum.

20. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

21. Fili hominis, pone faciem tuam contra Sidonem, et prophetabis de ea,

22. et dices: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, Sidon, et glorificabor in medio tui, et scient, quia ego Dominus, cum fecero in ea iudicia, et sanctificatus fuero in ea.

23. Et immittam ei pestilentiam et sanguinem in plateis ejus, et eruent interfecti in medio ejus gladio per circuitum: et scient, quia ego Dominus.

24. Et non erit ultra domui Israel offendiculum amaritudinis, et spina dolorem inferens undique per circuitum eorum, qui adversantur eis: et scient, quia ego Dominus Deus.

ich i surm twoich w tobie, w dniu w którym jesteś stworzon przygotowane były. T. j. urodziłeś się przy dźwięku wszystkich instrumentów muzycznych, w domu twoim; albo zostawszy królem. I nasz tłumacz zamiast piszczałek i surm, użył wyrazu dziury, dla tego że instrumenta te, wiele otworów czyli dziurek w sobie mają.

14. *Tyś cherub.* Podobnym byłeś do cheruba, z powodu wiedzy i ozdoby, gdyż byłeś pieczęcią podobieństwa, pełen mądrości i doskonałej piękności, jak powiedział w 12. Porównywał też do cheruba, że jakby skrzydłami naród swój osłaniał, i zaraz dwoma przymiotnikami objaśnia, rozciągnięty i nakrywający. Stosuje też do cherubów, które były w kościele Salomonowym i które wyciągnionemi skrzydłami osłaniały. — *Na górze świętej Bożej.* Tyr znajdował się w granicach ziemi świętej, t. j. w pokoleniu Aser, chociaż nigdy nie był w posiadaniu Żydów. Dla tego nazywa górą świętą Bożą. Albo, jak Cheruby były na ołtarzu świątyni jerozolimskiej, która się górą świętą nazywała, tak tu w miejscu, które zdawało się niedostępnym dla wszelkiej siły. — *Kamieni ognistych.* Perły błyszczących, i jakby płomienistych, którymi się przystajęś.

15. *Doskonały w drogach twoich.* Byłeś moznym, i cokolwiek chciałeś, do skutku przywodziłeś; albo że wszystko było na skiniene twoje. Tak Maldonat. LXX niepokalanym byłeś za dni twoich. Od niemowlęctwa umiałeś żyć dobrze i doskonale, i trzymałeś się drogi cnoty przez czas niejakiś.

16. *Dla mnóstwa kupiectwa.* Z powodu wielkiego han-

14. Tyś Cherub rozciągnięty i nakrywający, a postawiłem cię na górze świętej Bożej, w pośrodku kamieni ognistych chodziłeś.

15. Doskonały w drogach twoich ode dnia stworzenia twego, aż się znalazła nieprawość w tobie.

16. Dla mnóstwa kupiectwa twego napełniły się wnętrzności twe nieprawością, y zgrzeszyłeś, y zrzuciłem cię z góry Bożej, y wytraciłem cię o Cherubie nakrywający z pośrodku kamieni ognistych.

17. Y podniosło się serce twe w piękności twój, straciłeś mądrość twoją w piękności twój: na ziemię porzuciłem cię, dałem cię przed oblicze królów, żeby cię oglądali.

18. W mnóstwie nieprawości twych, y w nieprawości kupiectwa twego splugawiłeś poświęcenie twoje: a tak wywiode ogień z pośrodku ciebie, który cię pożrze: y obróć cię w popiół na ziemi przed oczyma wszech widzących cię.

19. Wszyscy, którzy cię ujrzą między narody, zdumieją się nad tobą: w niweczę obrócony, a nie będzie cię na wieki.

20. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

21. Synu człowieczy, postaw oblicze twoje przeciw Sydonowi, a będziesz prorokował o nim,

22. y rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Oto ja na cię Sydonie, y wsławię się w pośród ciebie, a poznaia żem ja Pan, gdy uczynię w nim sądy, a poświęcon będę w nim.

23. Y puszcę nań mór, y krew na ulice jego, y będą padać zabici w pośrodku jego mieczem w okolo: a poznaia, żem ja Pan.

24. Y nie będzie więćy domowi Izraelskiemu obrażeniem gorzkim, y cierniem boleś przynoszącym zewsząd okolo tych, którzy się im przeciwiaia a poznaia żem ja Pan Bóg.

dlu i bogactw, które z handlu zbierają się; jakby rzekł: handel i bogactwa były powodem dla ciebie do chciwości, niesprawiedliwości, zbytku, pychy i wszystkich występków. — Z pośrodku kamieni ognistych. Zdzierając z ciebie odzienie kamieniami drogiemi ozdobne, i wszelki szacunek i ozdobę królewską.

17. *W piękności twój.* Z powodu piękności swojej wzbiłeś się w pychę. — *Dałem cię przed oblicze królów.* Uczynię, że przed oblicze królów jako więzien będziesz prowadzon, jak Sedeciasz przed oblicze króla Babilońskiego był stawionym. IV. Król. 25, 26. — *Żeby cię oglądali.* LXX *żebyś był zelżon.*

18. *Splugawiłeś poświęcenie twoje.* Górę świętą Bożą, na której zdało się tobie żeś był jakby cherub. — *Wywiode ogień.* Uczynię że z grzechów twoich kara się wyrodzi, którą strawionym będziesz; jak niekiedy domy się palą od ognia w nich się ukrywającego.

19. *Wniweczę obrócony.* W hebr. *strachem będziesz,* t. j. wszyscy którzy cię ujrzą, z przykładu twego bożajni doznają.

21. *Postaw oblicze twoje.* Zwróć ku Sydonowi mowę swoje, i mów przeciw niemu swobodnie i odważnie.

22. *Wsławię się.* Karząc ciebie, chwale moje okażę. — *Gdy uczynię w nim sądy.* Gdy tobie sprawiedliwą karę domierzę. Zmienia osobę, jakby do słuchaczy moję zwracając. — *A poświęcon będę.* Gdy karząc go okażę, żem jest sprawiedliwy i święty.

23. *Krew.* Miecz nieprzyjacielski, którym krew się przeleje.

24. *Obrażeniem gorzkim.* Sprawującym gorycz i bo-

45. Haec dicit Dominus Deus: Quando congregavero domum Israel de populis, in quibus dispersi sunt, sanctificabor in eis coram gentibus, et habitabunt in terra sua, quam dedi servo meo Jacob.

26. Et habitabunt in ea securi, et aedificabunt domos, et plantabunt vineas, et habitabunt confidenter, cum fecero judicia in omnibus, qui adversantur eis per circuitum: et scient, quia ego Dominus Deus eorum.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 12. *Tys pieczęć podobieństwa.* Jest ten obyczaj proroków świętych, iż mówiąc o grzesznych, którzy są członkami szatana, mówi też wspólnie o samym szatanie, także i tu Ezechiel mówiąc o królu Tyńskim, który dla zbytnej pychy skarany jest, opisuje zaraz Lucypera króla wszystkich pyśnych, który pierwszy przez pychę upadł. Tenże Lucyper był jako pieczęć podobieństwa Bożego, iż był doskonałym obrazem i podobniejszym Bogu niż które stworzenie. Miał też wielkie ozdoby duchowne które tu przez drogie kamienie znaczy. Tenże Cherubim nazwany, co znaczy wielką mądrość i naukę, jako Seraphim gorącą miłość, bo szatan ma naukę, ale bez miłości Bożej. Przeto pisze Augustyn lib. 9 de civit. iż szatan ma naukę bez miłości Bożej, dla tego jest pyszny i nadęty. Cyrillus In Joan. lib. 6, c. 6.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O pogródkach Bożych przeciw Egipcjowi.

1. In anno decimo, decimo mense, undecima die mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pone faciem tuam contra Pharaonem regem Aegypti, et prophetabis de eo et de Aegypto universa:

3. Loquere, et dices: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, Pharaon rex Aegypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, et dices: Meus est fluvius, et ego feci memetipsam.

4. Et ponam frenum in maxillis tuis, et agglutinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis, et extraham te de medio fluminum tuorum, et universi pisces tui squamis tuis adhaerebunt.

5. Et projiciam te in desertum, et omnes pisces fluminis tui: super faciem terrae cades, non colligeris, neque congregaberis, bestiis terrae et volatilibus coeli dedi te ad devorandum:

leść. Bo Sydończycy i sąsiednie narody, złym przykładem i namowami do bałwochwalstwa zachęcały.—*Zewsząd około.* Będą wyrzucone wszystkie ciernie, które dokopa Izraela są, i boleść mu sprawią, Sydończycy, Tyryjczycy, Moabici, Ammonici, Idumejczycy, przeciw którym prorokował r. 25, w. 26 i 27.

25. *Gdy zgromadzę.* Wszystkie narody poznają zemnię świętą i sprawiedliwą, gdy ujrzą, że naród mój ukarał długą, za ich grzechy, niewolą; a ukarany i naprawiony, przywrócił do dawnego stanu i posiadłości.—*Studzę memu Jakobowi.* Narodowi mojemu Izraelskiemu.

26. *Gdy uczynię sądy.* Gdy słuszną pomstę wezmę ze wszystkich nieprzyjaciół ich.

R. 29.—1. *Roku dziesiątego.* Przeprowadzenia Jechoniasza i królestwa Sedeciasza. Poprzednie prorocтва przeciw Tyrowi ogłoszone były później, t. j. roku jedynastego Sedeciasza, jak okazuje się z r. 26, 1. A więc nie zachowuje się porządek co do czasu, co i gdzieindziej nie raz zauważaliśmy już w innych prorocत्वach, —*W dziesiątym miesiącu.* W grudniu. Bo Zydzi rok zaczynali od paschy i miesiąca paschalnego, t. j. nisan, który jest marcem. Exod. 12, 2.

2. *Królowi Egipskiemu.* Który w owym czasie nazywał się Wafres, Ten panował lat 25 podług Hero-

25. To mówi Pan Bóg: Gdy zgromadzę dom Izraelów z narodów do których się rozproszyli, poświęcon będę w nich przed narodami, y będą mieszkać w ziemi swej, którąm dał słudzememu Jakobowi.

26. Y będą mieszkać w niej bezpiecznie, y będą budować domy y sadzić winnice, a będą mieszkać bezpiecznie, gdy uczynię sądy ze wszemi, którzy się im sprzeciwiają w około: a poznaią, że ja Pan Bóg ich.

1. Roku dziesiątego, w dziesiątym miesiącu, jedenastego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, postaw oblicze twoje przeciw Pharaonowi królowi Egipskiemu, a będziesz prorokował o nim, y o wszystkim Egypcie.

3. Mów, a rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Owo ia na cię Pharaonie królu Egipski, smoku wielki, który leżysz w pośrodku rzek twoich, a mówisz: Moja jest rzeka, a iam uczynił sam siebie.

4. Y włożę wędzidło na czeluści twoje, y przyłepię ryby rzek twoich do łusk twoich, y wywlokę cię z pośrodku rzek twoich, a wszystkie ryby twoje przylgną do łusk twoich.

5. A wyrzucę cię na puszcza, y wszystkie ryby rzeki twojej: na ziemię padniesz, nie będą cię zbierać ani zgromadzać: zwierzowi ziemnemu, y ptastwu powietrznemu dałem cię ku pożarciu:

dota, i tak wielką była jego pycha, iż mówił, że go ani sam Bóg nie może królestwa pozbawić.

3. *Oto ja na cię.* Patrz r. pop. w. 22.—*Smoku wielki.* Smokiem wielkim nazywa wieloryba, albo krokodyla, bo inne narody, jako wielka ryba małe pożerał, jak okazuje w. 4; a razem ma na myśli Nil, największą rzekę Egiptu, gdzie wiele jest krokodyli.—*Który leżysz w pośrodku rzek twoich.* Pomiędzy strumieniami Nilu, który długą przestrzeń przebywszy o jednym korycie, przy wyspie Delcie na dwa się ramiona rozdziela.—*Moja jest rzeka.* Mój jest Nil i mój Egipt, ani znam innego pana; jakby rzekł z owym innym Pharaonem, Exod. 5, 2: *Nie znam Pana.* —*Jam uczynił sam siebie.* T. j. królem wielkim, jakim jestem, przez własną mądrość.

4. *Wędzidło.* Mówi o Faraonie jako o wielkiej jaskółce rybie, jak o lewiatanie u Job. 40, 19 i 20. Wędzidłem zaś nazywa w tém miejscu króla babilońskiego i wojsko jego, przez które Egipt zniszczony został.—*Przyłepię ryby.* T. j. żeby poddani twoi Egipcianie, tak książęta jak obywatele i gminy, byli uczestnikami kłeski i niewoli, które ci sprawią Chaldejczycy. Robi zastosowanie do ryb towarzyskich, które mają swego króla, idą z nim i z nim ulowione bywają.

5. *Wyrzucę cię na puszcza.* Mówi dalej do allego-

6. et scient omnes habitatores Aegypti, quia ego Dominus, pro eo, quod fuisti baculus arundineus domui Israel. (*Isai. 36, 6*).

7. Quando apprehenderunt te manu, et confractus es, et lacerasti omnem humerum eorum, et innitentibus eis super te, comminutus es, et dissolvisti omnes renes eorum.

8. Propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego adducam super te gladium, et interficiam de te hominem et jumentum.

9. Et erit terra Aegypti in desertum et in solitudinem: et scient, quia ego Dominus, pro eo, quod dixeris: Fluvius meus est, et ego feci eum.

10. Idecirco, ecce, ego ad te et ad flumina tua, daboque terram Aegypti in solitudines, gladio dissipatam, a turre Syenes usque ad terminos Aethiopiae.

11. Non pertransibit eam pes hominis, neque pes jumenti gradietur in ea, et non habitabitur quadraginta annis.

12. Daboque terram Aegypti desertam in medio terrarum desertarum, et civitates ejus in medio urbiurum subversarum, et erunt desolatae quadraginta annis, et dispergam Aegyptios in nationes, et ventilabo eos in terras.

13. Quia haec dicit Dominus Deus: Post finem quadraginta annorum congregabo Aegyptum de populis, in quibus dispersi fuerant.

14. Et reducam captivitatem Aegypti, et collocabo eos in terra Phathures, in terra nativitatis suae, et erunt ibi in regnum humile:

15. inter cetera regna erit humillima, et non elevabitur ultra super nationes, et imminuam eos, ne imperent gentibus.

16. Neque erunt ultra domui Israel in confidentia, docentes iniquitatem, ut fugiant, et sequantur eos: et scient, quia ego Dominus Deus.

ryą ryby, która wydobyta z wody i na łąd wyrzucona, natychmiast żyć przestaje. Znaczy więc, iż król Egipski z Nilu jakby ryba zostanie wydobytym, i do Chaldei na łąd do niewoli zostanie uprowadzonym, i tam umrze, ani będzie zebrany, jak zwykle zbierają dobre ryby, t. j. nie będzie pogrzebionym, lecz zostanie pożartym od zwierząt i ptaków. Podobne miejsce jest r. 32, 4.

6. *Przeto żeś był laską trzcinianą.* Laska trzciniowa była w przysłowiu, i mówiono o człowieku, który chcąc dopomódz szkodził; jak trzcina, na której gdy się opieramy, złamawszy się ręką kaleczy. Patrz Izai. 36, 6.

7. *Gdy cię ręką uchwycili.* Gdy Żydzi pomocy twój użyć chcieli.—*Złamałeś się.* Nie chciałeś, albo nie mogłeś im dać pomocy; bo kiedy wojsko Faraona z Egiptu na pomoc Żydom wyszło, czy to ze strachu, czy od Chaldeów pokonane wróciło do Egiptu, jak przepowiedział był Jeremiasz r. 37, 6. —*Zranileś wszystkie ramie.* Całe barki aż do ramienia; mówiąc w ten sposób okazuje że Żydzi zupełnie zaufali Egipcyanom, i że ta zawiedziona nadzieja bardzo mocno im zaszkodziła.—*Oslabiłeś wszystkie nerki ich.* Uczyniłeś, że po złamaniu się laski upadli, a nerki ich osłabiły się i omdlały; bo którzy mają nerki chore, nie mogą stać bez laski. Nerki oznaczają siły; jakby rzekł: gdy nie dałeś im pomocy którąś obiecał, nie mogli stać, i oprzeć się królowi babilońskiemu.

6. y poznaią wszyscy obywatele Egypscy żeś i Pan: przeto żeś był laską trzcinianą domowi Izraelskiemu.

7. Gdy cię ręką uchwycili, y złamałeś się, y zranileś wszystko ramię ich, a gdy się wspierali na tobie, skruszyłeś ie, y osłabiłeś wszystkie nerki ich.

8. Przeto to mówi Pan Bóg: Oto ia przywiędę na cię miecz, y wybię z ciebie człowieka y bydłę.

9. Y będzie ziemia Egypaska pustynią, y spustoszeniem: a poznaia żeś ia Pan, za to żeś mówił: Moia iest rzeka, y iam ia uczynił.

10. Przeto, owo ia na cię y na rzeki twoie, y obrócę ziemię Egypaską w pustynię spustoszoną, mieczem zburzoną, od wieże Syenes aż do granic Murzyńskich.

11. Nie przejdzie po nię noga człowieka, ani noga bydłca będzie chodziła po nię, ani będą w nię mieszkac przez czterdzieści lat.

12. Y dam ziemię Egypaska pustą w pośrodku ziem pustych, a miasta ię w pośrodku miast zburzonych, y będą puste czterdzieści lat, a Egypciany rozproszę między narody, y rozwieję ie po ziemiach.

13. Bo to mówi Pan Bóg: Gdy się skończy czterdzieści lat, zgromadzę Egipt z narodów, do których byli rozproszeni.

14. Y nawrócę poymanie Egypskie, y posadzę ie w ziemi Phathures, w ziemi narodenia ich: y będą tam królestwem podłym:

15. między innymi królestwy będzie napodleyszym, a nie podniesie się więcý nad narody, y umnieyszę ich aby nie panowali nad narody.

16. A nie będą więcý domowi Izraelowemu ufnością, nauczając nieprawości, aby uciekli, a szli za nimi: y poznaia, żeś ia Pan Bóg.

10. *Owo ja na cię.* Idę przeciw tobie mścicielem zbrodni twoich; tak wyjdę w 3.—*Od wieże Syenes.* Od początku aż do końca; bo Syene było początkiem królestwa Egipskiego, jak mówi Solinus r. 45, pomiędzy morzem Czerwonym a Nilem; Etiopia zaś była na granicy Egiptu ku zachodowi południowemu.

12. *W pośrodku ziem pustych.* Uczynię ją podobną do innych ziem pustych; jest to hebraizm, jak ów Łuk. 22, 27: *A jam jest w pośrodku was, jako który służy;* t. j. podobny wam; bo kto jest w tłumie innych, podobnym jest do nich.—*Będą puste.* Hebr. *będą samem spustoszeniem przez lat czterdzieście.* O tych latach, t. j. kiedy i od kogo przywróconym jest Egipt, ani w Piśmie, ani u Józefa, ani u innych historyków nic nie czytamy.—*Rozwieję.* Znaczy to samo co rozproszę, bo kto wieje np. pszenicę, rozsypuje ją.

14. *Poymanie.* Egipcyan niewolników. — *W ziemi Phathures.* Patrz Jerem. 45, 1. Było miasto naprzeciw południowych granic Egiptu, najodleglejsze od Chaldei. I znaczy, że ich odprowadzi aż do ostatniej części Egiptu.

15. *Będzie najpodleyszym.* Po zniszczeniu sił, upadku potęgi.—*Nie podniesie się więcý.* T. j. przez czas długi. Bo po dwiestu latach Egipt powrócił do pierwastkowej potęgi i chwały za Ptolomeuszów, którzy z Antyochami o władzę się spierali.

16. *A nie będą więcý.* Nie zaufa im więcý dóm Izraela, gdy ujrzy ich poniżonych i połamanych, podobnie jak nie ufamy lasce, gdy się złamała. — *Nauczając*

17. Et factum est in vigesimo et septimo anno, in primo, in una mensis; factum est verbum Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversus Tyrum; omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus est, et merces non est reddita ei, neque exercitui ejus de Tyro pro servitute, qua servivit mihi adversus eam.

19. Propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego dabo Nabuchodonosor regem Babylonis in terra Aegypti, et accipiet multitudinem ejus, et depraedabitur manubias ejus, et diripiet spolia ejus, et erit merces exercitui illius, (*Jer. 46, 2*).

20. et operi, quo servivit adversus eam: dedi ei terram Aegypti pro eo, quod laboraverit mihi, ait Dominus Deus.

21. In die illo pullulabit cornu domui Israel, et tibi dabo apertum os in medio eorum: et scient, quia ego Dominus.

17. Y stało się dwudziestego y siódmego roku, w pierwszym miesiącu, pierwszego dnia miesiąca; stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

18. Synu człowieczy, Nabuchodonosor król Babiloński zniewolił wojsko swe niewolą wielką przeciw Tyrowi: każda głowa obłysiała, z każdych plec włosów spadł, a zapłaty mu nie dano, ani wojsku jego z Tyru za służbę, którą mi służył przeciw iemu.

19. Przeto to mówi Pan Bóg: Oto ia dam Nabuchodonozora króla Babilońskiego do ziemie Egiptyskiej, y wezmie mnóstwo iéy, y złupi korzyści iéy, rozechwyci łupy iéy, y będzie zapłata wojsku jego,

20. y robocie, którą służył przeciw iemu: dałem mu ziemie Egiptyską za to, że mi robił, mówi Pan Bóg.

21. Onego dnia wyroście róg domowi Izraelowemu, a tobie dam usta otworzone w pośrodku ich: a poznają żem ia Pan.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O spustoszeniu wszystkich miast Egiptyskich przez króla Babilońskiego.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, propheta, et dic: Haec dicit Dominus Deus: Ululate, vae, vae diei,

3. quia juxta est dies, et appropinquat dies Domini: dies nubes, tempus gentium erit.

4. Et veniet gladius in Aegyptum, et erit pavor in Aethiopia, cum ceciderint vulnerati in Aegypto, et ablata fuerit multitudo illius, et destructa fundamenta ejus.

5. Aethiopia, et Libya et Lidi, et omne reliquum vulgus, et Chub et filii terrae foederis cum eis gladio cadent.

6. Haec dicit Dominus Deus: Et corruent fulciantes Aegyptum, et destruetur superbia imperii

nieprawości. Żeby Egipcyanie uczyli ich nieprawości, zostając z nimi w przyjaźni.—*Aby uciekli.* Żydzi do Egiptu. Powtórzyć należy poprzednie zaprzeczenie w tém znaczeniu: nie będą w zażyłości, do której się uciekają. A całego wiersza myśl ta: poamię siły Egipcyan, którzy nuczają Żydów bałwochwaltwa i innych nieprawości, iżby im nadal Izraelici nie ufali, ani uciekali się do nich.

18. *Niewolą wielką.* Z wielką pracą, tak iż żadnego nie było żołnierza, któryby od ciągłego noszenia hełmu nie został bez łysiny, a od noszenia drzewa i innych rzeczy do zdobywania potrzebnych, nie miał bark przygniecionych.—*Z Tyru.* Bo kiedy zagrażało zwycięzcy Tyrowi, Tyryjczycy bogactwa swoje albo niszczyli, żeby nie wpadły w ręce nieprzyjacielskie, albo wysłali do Kartaginy i gdzie indziej na łodziach.

19. *Dam.* Ustanowią w ziemi Egiptyskiej.—*Weźmie mnóstwo.* Wielką liczbę Egipcyan od niewoli zaprowadzi.—*Zapłata.* Za służbę, o której w. pop. wspomina.

20. *Robocie.* Służbie, pracy.—*Datem mu.* T. j. wynagrodzenie za pracę.

21. *Onego dnia.* Po spustoszeniu Egiptu, uczynię, iż róg, t. j. królestwo Izraelskie znou zakwitnie, gdy Cyrus Żydów do ojczyzny uwolni. Albo, że do wielkiej godności podniesionym zostanie Daniel, na podobieństwo Józefa. Patrz Daniel 6, 2.—*Tobie dam usta otworzone.* Wolność mówienia między nimi; bo gdy ujrzą że

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, prorokuy, a mów: To mówi Pan Bóg: Wyycie, biada, biada dniowi,

3. bo blisko iest dzień, y przybliża się dzień Pański, dzień obłoku, czas narodów będzie.

4. Y przydzie miecz do Egiptu, y będzie strach w Etyopskiej ziemi, gdy polegą zranieni w Egiptcie, y wzięte będzie mnóstwo jego, y skażone fundamenty jego.

5. Etyopska ziemia, y Libia, y Lydyanie, y wszystkie ostatek pospółstwa, y Chub, y synowie ziemie przymierza, z nimi od miecza polegą.

6. To mówi Pan Bóg: Y upadną podpierający Egipt, y będzie skażona pycha panowania jego:

wszystko się spełniło, coś przepowiedział, uwierzą ci, będziesz też mógł mówić otwarcie i swobodnie, nie tak jak dotąd przez przypowieści.

R. 30.—2. *Wyycie.* Egipcyanie i inni, których klęskę tu przepowiadam.—*Biada dniowi.* T. j. biedny i zgubny ten dzień w którym Egipt spustoszoną zostanie.

3. *Dzień Pański.* W którym Pan pomści się na Egipcyanach.—*Dzień obłoku.* Dzień smutny, nudny, żalobny. Tak łacinnicy dzień nieszczęśliwy, dniem czarnym nazywają.—*Czas narodów.* Chaldeów: t. j. w którym czasie Chaldejczycy potęgę swoją w Egipcie pokażą, i cokolwiek zechcą, zrobią.

4. *W Etyopskiej ziemi.* Etyopia z Egiptem graniczyła od południa i zachodu; znaczy więc, iż taka klęska dotknie Egipt, że wszystkie sąsiednie zadrżą narody; bo zamiast wszystkich, jeden naród tu się kładzie.—*Skażone fundamenty jego.* Tak nazywa miasta i zamki dobrze zbudowane i uzbrojone. Inni rozumieją książąt, inni prawa, bo pierwsi i drugie się podwalinami kraju i bezpieczeństwa.

5. *I synowie ziemie przymierza.* Inni wszyscy, którzy są z Egiptem sprzymierzeni.

6. *Podpierający Egipt.* Wszystkie narody które Egiptowi pomagać zwykły.

ejus: a turre Syenes gladio cadent in ea, ait Dominus Deus exercituum,

7. et dissipabuntur in medio terrarum desolata- rum, et urbes ejus in medio civitatum desertarum erunt:

8. et scient, quia ego Dominus, cum dederō ignem in Aegypto, et attriti fuerint omnes auxilia- tores ejus.

9. In die illa egredientur nuntii a facie mea in trieribus ad conterendam Aethiopiae confidentiam, et erit pavor in eis in die Aegypti, quia absque dubio veniet.

10. Haec dicit Dominus Deus: Cessare faciam multitudinem Aegypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis. (*Supr. 29, 19*).

11. Ipse et populus ejus cum eo fortissimigen- tium adducentur ad disperdendam terram, et evagi- nabunt gladios suos super Aegyptum, et implebunt terram interfectis.

12. Et faciam alveos fluminum aridos, et tradam terram in manus pessimorum, et dissipabo terram et plenitudinem ejus manu alienorum: Ego Dominus locutus sum.

13. Haec dicit Dominus Deus: Et disperdam si- mulacra, et cessare faciam idola de Memphis, et dux de terra Aegypti non erit amplius, et dabo terrorem in terra Aegypti. (*Zach. 13, 2*).

14. Et disperdam terram Phatures, et dabo i- gnem in Thaphnis, et faciam judicia in Alexandria.

15. Et effundam indignationem meam super Pe- lusion, robur Aegypti, et interficiam multitudinem Alexandriae,

16. et dabo ignem in Aegypto: quasi parturiens dolebit Pelusion, et Alexandria erit dissipata, et in Memphis angustiae quotidianae.

17. Juvenes Heliopoles et Bubasti gladio cadent, et ipsae captivae ducentur.

18. Et in Taphnis nigrescet dies, cum contri- vero ibi scepra Aegypti, et defecerit in ea super- bia potentiae ejus, ipsam nubes operiet, filiae autem ejus in captivitate ducentur.

19. Et judicia faciam in Aegypto: et scient, quia ego Dominus.

20. Et factum est in undecimo anno, in primo

8. *Gdy dam ogień.* Gdy dopuszczę żeby Chaldejczy- cy cały Egipt spalili.

9. *Wynijdą posłowie.* Pójdą posłowie z Egiptu przez Nil do Etyopii, którzy rozgłaszając spustoszenie i klę- skę Egiptu, Etyopiją zbytnie spokojną i ufną w siebie, strachem przerażą.—*Od oblicza mego.* Mówi Bóg, że wyjdą od jego oblicza, bo z jego woli i opatrności wyjść mieli.—*W dzień Egipski.* Klęski egipskiej.

10. *Wyniszczę.* Uczynię, że Nabuchodonozor cały naród Egipski do niewoli zaprowadzi, tak iż ziemia pusta zostanie.—*Ręką Nabuchodonozora.* Hebraizm, znaczy: przez Nabuchodonozora.

11. *Będą przywiezieni.* Z mojej woli i rozkazu.

12. *Łożyska rzek.* Rozumie kanały, przez które wo- da nilowa sztucznie sprowadzana była dla zwilżania gruntów.—*Złośliwych.* Srogich Chaldejczyków.

13. *Z Memphis.* Najślawniejsze i najwięcej znane miasto Egiptu, nie daleko od ujścia Nilu, które się

od wieże Syenes mieczem polegą w nim, mówi Pan Bóg zastępów,

7. y będą rozproszeni w pośrodku ziem spusto- szonych, y miasta iego między miasty spustoszone- mi będą:

8. y poznaią, żem ia Pan, gdy dam ogień w E- gyptcie, y starcy będą wszyscy pomocnicy iego.

9. Onego dnia wynidą posłowie od oblicza mego na galerach, na zstarcie dufności Etyopskiéy zie- mie, y będzie strach u nich w dzień Egipski, bo bez wątpienia przydzie.

10. To mówi Pan Bóg: Wyniszczę lud Egipski ręką Nabuchodonozora króla Babilońskiego.

11. On y lud iego z nim, namocniejszy z na- rodów będą przywiezieni na wytracenie ziemié, y dobędą mieczów swych na Egipt, a napelnią ziemię pobitymi.

12. Y uczynię łożyska rzek wyschłe, y podam ziemié w ręce złośliwych, y spustoszą ziemię, y napelnienie iéy ręką cudzych. Ja Pan mówiłem.

13. To mówi Pan Bóg: Y wygubię wyobrażenia, a wytracę balwany z Memphis, a książe z ziemié Egipskiéy nie będzie więcéy, y dam strach na ziemię Egipską.

14. Y zagubię ziemię Phatures, y dam ogień na Thaphnis, y uczynię sądy w Alexandriéy.

15. Y wyleię rozgniewanie moje na Pelusion siłę Egiptu, y wybię mnóstwo Alexandriyskie,

16. y dam ogień na Egipt: iako rodząca boleć będzie Pelusion, y Alexandrya będzie rozwalona, a w Memphis uciski na każdy dzień.

17. Młodzienicy Heliopolea, y Bubasty, od miecza polegą, a same w niewoli zawiodą.

18. A w Taphnis zaćmi się dzień, gdy tam łamać będę scepra Egipskie, a ustanie w nim pycha mocy iego, obłok ji przykryie, a córki iego w nie- wolą będą zawiedzione.

19. A uczynię sądy w Egypcie: a poznaią, żem ia Pan.

20. Y stało się iedenastego roku, w pierwszym

dziś Kairem nazywa.—*Nie będzie więcéj.* Na długo, t. j. lat 40, jak powiedział r. pop. w. 13.

14. *Dam ogień na Thafnis.* Spalę Taphnis, albo Tanis najstarszytniejsze miasto Egipskie, jak pokazuje się z Num. 13, 23.—*Uczynię sądy.* Aleksandryą suro- wie ukarzę.

15. *Pelusion siłę Egiptu.* Bo Pelusion było miasto najwarowniejsze, mające przystań obszerną i bezpieczną i dla tego najczęściej miało u siebie okręty.

17. *Heliopolea.* Heliopolis miasto Egipskie, toż samo co Teby. Heliopolis znaczy *miasto słońca*, dla tego że w niem było bożyszczé i świątynia słońca.—*Bubasty.* Albo raczej Pubasty; bo po hebr. *Pibeset*, miasto blisko Pelusion, przy wschodniem ujściu Nilu.—*Same.* A żo- ny ich, jak tłumaczy Pagnin.

18. *Zaćmi się dzień.* W noc się zamieni dla smutku ludzi; tak Amos 8, 9 mówi: *Zajdzie słońce w po- łudnie.*—*Obłok . . . przykryje.* Smutek i boleść, jak w. 3: *Dzień obłoku, czas narodów.*

mense, in septima mensis; factum est verbum Domini ad me, dicens:

21. Fili hominis, brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, et ecce, non est obvolutum, ut restitueretur ei sanitas, ut ligaretur pannis, et fasciaretur linteolis, ut recepto robore posset tenere gladium.

22. Propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad Pharaonem regem Aegypti, et comminam brachium ejus forte sed contractum, et dejiciam gladium de manu ejus,

23. et dispergam Aegyptum in gentibus, et ventilabo eos in terris.

24. Et confortabo brachia regis Babylonis, da-boque gladium meum in manu ejus, et confringam brachia Pharaonis, et gement gemitibus interfecti coram facie ejus.

25. Et confortabo brachia regis Babylonis, et brachia Pharaonis concident: et scient, quia ego Dominus, cum dederam gladium meum in manu regis Babylonis, et extenderit eum super terram Aegypti.

26. Et dispergam Aegyptum in nationes, et ventilabo eos in terras: et scient, quia ego Dominus.

miesiącu, siódmego dnia miesiąca; stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

21. Synu człowieczy, ramię Pharaona króla Egiptyskiego złamałem, a oto nie zwiniono go, aby mu zdrowie przywrócono, aby ie związano chustami, y ściagniono bindami, aby zaś wziawszy moc mógłby trzymać miecz.

22. Przeto to mówi Pan Bóg: Owo ia do Pharaona króla Egiptyskiego, y skruszę ramię iego mocne, ale złamane: y wytrączę miecz z ręki iego,

23. y rozproszę Egipt między narody, a rzowieie ie po ziemiach.

24. Y zmocnię ramiona króla Babilońskiego, y dam miecz mój w rękę iego, y złamię ramię Pharaonowe, y stękać będą stękauiem zabici przed oczyma iego.

25. A zmocnię ramiona króla Babilońskiego, a a ramiona Pharaonowe upadną: y poznaia, zem ia Pan, gdy dam miecz mój w rękę króla Babilońskiego, y wyciągnie ji na ziemię Egiptyską.

26. Y rozproszę Egipt między narody, a rzowieie ie po ziemiach: y poznaia, zem ia Pan.

CAPUT XXXI.

O upokorzeniu króla Egiptu, tak jak niegdyś Assyryjskiego.

1. Et factum est in anno undecimo tertio mense, una mensis; factus est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, dic Pharaoni regi Aegypti, et populo ejus: Cui similis factus es in magnitudine tua?

3. Ecce, Assur quasi cedrus in Libano, pulcher ramis, et frondibus nemorosus, excelsusque altitudine, et inter condensas frondes elevatum est cacumen ejus.

4. Aquae nutrierunt illum, abyssus exaltavit illum, flumina ejus manabant in circuitu radicum ejus, et rivos suos emisit ad universa ligna regionis.

5. Propterea elevata est altitudo ejus super om-

21. *Ramię... złamałem.* Już złamałem siły Faraona Nechao, gdy walczył w Charkamach przeciw Chaldeom, 4 roku Joakima króla Judzkiego, II. Paral. 35, 20; jakby rzekł: król Egipski nie mógł się oprzeć Chaldeom, bo z wyżej wspomnionój walki osłabione i złamane ma ramię, t. j. siły osłabione, żeby miecza trzymać nie mógł.— *Oto nie zwiniono.* Przez allegoryę, rany niezagojone oznacza, że siły Egiptu jeszcze nie powrócone.

22. *Skruszę ramię jego.* Myśl ta: złamię oba ramiona jego; bo jedno już złamane, którym jest część królestwa odjęta mu od strumienia Egiptu aż do rzeki Eufratu. Drugie zaś w innej wojnie złamię, t. j. że co zostało z królestwa odejmę, tak żeby już żadną ręką miecza trzymać niemógł.

24. *Zmocnię ramiona.* Pomogę mu, sił mu dodam.— *Miecz mój.* Któremu nikt się nie może oprzeć. Nazywa swoim, bo był wykonawcą sprawiedliwości jego, y mścicielem krzywd jego.— *Stękać będą.* Trzeba połączyć z wyrazem *zabici*, t. j. śmiertelnie ranieni Egipcyanie stękać i jęczeć będą. *Przed oczyma jego.* Już Faraona, już króla Babilońskiego.

ROZDZIAŁ 31.

1. Y stało się roku iedenastego, w trzecim miesiącu, pierwszego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, rzecz Pharaonowi królowi Egiptyskiemu y ludowi iego: Komuś się stał podobnym w wielkości twoiój?

3. Oto Assur iako cedr na Libanie, piękny w gałęzi y oganisty, y wysokiego wzrostu, a między gęstym gałęziem podniósł się wierzch iego.

4. Wody go wychowały, głębokość go wywyższyła, rzeki iéy płynęły około korzenia iego, y strumienie swe puściła do wszech drzew polnych.

5. Dla tego się wyniosła wysokość iego nad

R. 31.— 2. *Komuś się stał podobnym.* Do kogo się przyrównać będziemy mogli? zdało się ci, Faraonie, żeś bardzo wielki.

3. *Oto Assur.* Sam Faraon i Egipcyanie nazywają się tu Assur, jak i u Izai. 52, 4. Patrz tam. Albo, co pewniej, rozumie się sam król Assyryjczyków.— *Jako cedr.* Jak cedr libański inne drzewa przewyższa wzrostem, tak Assur innych królów chwałą, bogactwy i potęgą.— *Piękny w gałęzi.* Przez piękność gałęzi, oznacza się rozległość państwa.

4. *Wody.* Przez wody i rzeki zdaje się że rozumie Nil, z którego dla Egiptu pomyślnie i bogactwa wypływały. Albo, przez wody rozumie bogactwa króla Assyryjskiego, w które opływał, i które go tak wysoko postawiły.— *Strumienie swe.* Bogactwa swoje; bo gdy odebrał co dla siebie było potrzebnem, wylewał co pozostawało na inne królestwa, tak jak od drzewa największego, gdy już ono zwilżonem zostanie, wody do innych drzew mniejszych odpływać zwykły.

5. *Nad wszystkimi drzewa polne.* Stał się większym od innych królów.

nia ligna regionis, et multiplicata sunt arbusta ejus, et elevati sunt rami ejus prae aquis multis.

6. Cumque extendisset umbram suam, in ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia coeli, et sub frondibus ejus genuerunt omnes bestiae saltuum, et sub umbraculo illius habitabat coetus gentium plurimarum. (*Supr. 17, 23*).

7. Eratque pulcherrimus in magnitudine sua, et in dilatatione arborum suorum: erat enim radix illius juxta aquas multas.

8. Cedri non fuerunt altiores illo in paradiso Dei, abietes non adaequaverunt summitatem ejus, et platani non fuerunt aequae frondibus illius: omne lignum paradisi Dei non est assimilatum illi et pulchritudini ejus,

9. quoniam speciosum feci eum, et multis, condensisque frondibus: et aemulata sunt eum omnia ligna voluptatis, quae erant in paradiso Dei.

10. Propterea haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod sublimatus est in altitudine, et dedit summitatem suam virentem atque condensam, et elevatum est cor ejus in altitudine sua,

11. tradidi eum in manu fortissimi gentium: faciens faciet ei: juxta impietatem ejus ejeci eum.

12. Et succident eum alieni et crudelissimi nationum, et projicient eum super montes, et in cunctis convallibus corruent rami ejus, et confringentur arbusta ejus in universis rupibus terrae, et recedent de umbraculo ejus omnes populi terrae, et relinquent eum.

13. In ruina ejus habitaverunt omnia volatilia coeli, et in ramis ejus fuerunt universae bestiae regionis.

14. Quam ob rem non elevabuntur in altitudine sua omnia ligna aquarum, nec ponent sublimitatem suam inter nemorosa atque frondosa, nec stabunt in sublimitate sua omnia, quae irrigantur aquis, quia omnes traditi sunt in mortem ad terram ultimam in medio filiorum hominum ad eos, qui descendunt in lacum.

6. *Na gałęziu jego.* Wszystkie narody mieszkały w posiadłości jego, i zostawały pod osłoną jego opieki; podobne mamy u Dan. 4, 18.—*Płastwo powietrzne.* Przez płastwo rozumie magnatów; przez *bestye lesne*, lud i narody dzikie i barbarzyńskie, które Faraon albo Assyryjczyk podbił.

8. *W raju Bożym.* Który Bóg zasadził, jak powiedziano Gen. 2, 8, gdzie jak można sądzić, były najwyższe cedry.—*Jodły.* Ta allegoryja jodeł i jaworów znaczy, że nie było żadnego króla, któryby królowi Assyryjskiemu, czy rozległością państwa, czy chwałą dorównał.

9. *Zajrzały mu.* Zazdrościły mu wszyscy książęta i królowie, którzy byli w raju Bożym, t. j. którzy kwitnęli bogactwami, dostojenstwami i t. p.

10. *Postawił wierzech swój.* T. j. jak tłumaczy Watabl, *położył* przez pychę *wierzchołek swój pomiędzy gęstwiniami*, t. j. otoczony był wielu królmi i znakomitościami.

11. *Dałem.* Dam.—*Najmocniejszego.* Króla Nabuchodonozora.—*Czyniąc uczyni.* Co zechce uczyni; bo

wszystkie drzewa polne, y rozmnożyły się wszystkie gałązki jego, y podniosły się gałęzie jego dla wielkich wód.

6. A gdy rozciągnął cień swój, na gałęziu jego poczyniło gniazda wszelkie płastwo powietrzne, a pod gałęziem jego rodziły wszystkie bestie lesne, a pod cieniem jego mieszkała zgraja bardzo wielu narodów.

7. Y był bardzo piękny w wielkości swęy, y w rozszerzeniu gałęzek swych: bo korzeń jego był przy wodach obłych.

8. Cedry nie były wyższe nadeń w raju Bożym, iodły nie zrównały z wysokością jego, a iawory nie były równe gałęziom jego: żadne drzewo raju Bożego nie iest do niego przypodobane, y do piękności jego,

9. bom go ozdobnym uczynił, y z wielką y gęstych gałęzi: y zayrzały mu wszystkie drzewa roskoszne, które były w raju Bożym.

10. Przeto to mówi Pan Bóg: Za to, że się wywyższył wysokością, a postawił wierzech swój zielony y gęsty, y podniosło się serce jego wysokością swą,

11. dałem go w rękę namocniejszego między narody, czyniąc uczyni mu: według niezbożności jego wyrzucilem go.

12. Y wysięka go cudzy, a nayokrutniejszy z narodów: y porzucą go na górach, y na wszech dolinach opadnie gałęzie jego, y połamią się latorośli jego na wszech skalach ziemie: y odstąpią z cienia jego wszyscy ludzie ziemscy, y opuszczą go.

13. Na obaleniu jego mieszkało wszelkie płastwo powietrzne, a na gałęziu jego był wszytek zwierząt polny.

14. Przeto nie wyniosą się wysokością swoją wszystkie drzewa wodne, a nie wystawią wysokości swęy między oganistym y gałęzistym, y nie będą stać z wysokością swą wszystkie, które się odwilżają wodami, bo wszyscy podani są na śmierć do ziemi ostatnięy, w pośrodku synów człowieczych do tych, którzy zstępują do dołu.

go będzie miał podwładnym.—*Według niezbożności.* Jak niezbożność zasłużyła.—*Wyrzucilem go.* Z królestwa i życia.

13. *Na obaleniu jego.* Na pniu tego obalonego cedru. —*Mieszkało.* Mieszkać będzie.—*Płastwo powietrzne.* Magnaci i książęta podwładni i sprzymierzeńcy Assyryjczyka.—*Zwierz.* T. j. lud, patrz w. 6. Przedtem płastwo i zwierzęta, t. j. książęta i ludy, ukrywały się pod cieniem jego; teraz zaś upadłym, t. j. Assyryjczykiem obalonym, pogardzą, zdepcą i złupią.

14. *Przeto.* Tym przykładem przerażeni inni królowie nie będą się wynosili, żeby nie upaść tak samo. Albo, tak bowiem karzę niezbożnych i zbrodniarzy, i chociaż się oni wynoszą, jednak ich spycham i strącam.—*Drzewa wodne.* Które w wodę, t. j. w bogactwa obfitują.—*Do ziemi ostatnięy.* Hebr. *najniższej*, t. j. do grobu i piekła są wtrąceni.—*W pośrodku synów człowieczych.* Żydzi *synami męża* nazywają znakomitszych, a *synami człowieczymi*, nazywają gmin, pospólstwo.—*Do dołu.* Do grobu, lub piekła.

15. Haec dicit Dominus Deus: In die, quando descendit ad inferos, induxi luctum, operui eum abyssu, et prohibui flumina ejus, et coercui aquas multas: contristatus est super eum Libanus, et omnia ligna agri concussa sunt.

16. A sonitu ruinae ejus commovi gentes, cum deducerem eum ad infernum cum his, qui descendebant in lacum, et consolata sunt in terra infima omnia ligna voluptatis egregia atque praecleara in Libano: universa, quae irrigabantur aquis.

17. Nam et ipsi cum eo descendunt in infernum ad interfectos gladio, et brachium uniuscujusque sedebit sub umbraculo ejus in medio nationum.

18. Cui assimilatus es, o inelyte atque sublimis inter ligna voluptatis? Ecce, deductus es cum lignis voluptatis ad terram ultimam: in medio incircumcisorum dormies, cum eis, qui interfecti sunt gladio, ipse est Pharaon et omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus.

15. To mówi Pan Bóg: W dzień, którego zstąpił do piekła, przywiódłem żalobę, okryłem go głębokością, y zahamowałem rzeki jego, a powściągnąłem wody wielkie: zasmucił się nad nim Liban, y wszystkie drzewa polne zachwiały się.

16. Głosem obalenia jego strwożyłem narody, gdy m go dowiódł do piekła z tymi, którzy zstępowali do dołu, y pocieszone są na ziemi spodnię wszystkie drzewa roskoszy, wyborne, y osobliwe na Libanie: wszystkie, które się odwilżały wodą.

17. Bo y oni z nim zstąpią do piekła, do pobitych mieczem, y ramię każdego będzie siedziało pod cieniem jego, w pośrodku narodów.

18. Do kogoż był przyrównany, o zacny, a wysoki między drzewy roskosznemi? Otoś dowiedziony iest z drzewy roskosznemi do ziemi ostatnię: w pośrodku nieobrzezańców spać będziesz, z tymi, które pobito mieczem, tenci iest Pharaon, y wszystka zgraia jego, mówi Pan Bóg.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O płaczu proroka nad upadkiem Faraona.

1. Et factum est, duodecimo anno, in mense duodecimo, in una mensis; factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, assume lamentum super Pharaonem regem Aegypti, et dices ad eum: Leoni gentium assimilatus es, et draconi, qui est in mari, et ventilabas cornu in fluminibus tuis, et conturbabas aquas pedibus tuis, et conculcabas flumina earum.

3. Propterea haec dicit Dominus Deus: Expandam super te rete meum in multitudine populorum multorum, et extraham te in sagena mea. (*Supr. 17, 20*).

4. Et projiciam te in terram, super faciem agri abjiciam te, et habitare faciam super te omnia volatilia coeli, et saturabo de te bestias universae terrae.

1. Y stało się dwunastego roku, w miesiącu dwunastym, pierwszego dnia miesiąca; stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, weź lament nad Pharaonem królem Egypckim, y rzeczesz do niego: Lwowi narodów przyrównany iestes, y smokowi, który iest w morzu, a miotałeś rogim w rzekach twoich, y maciłeś wody nogami swemi, a deptałeś rzeki ich.

3. Przeto to mówi Pan Bóg: Zarzucę na cię sieć moję, w mnóstwie narodów mnogich, y wyciągnę cię niewodem moim.

4. Y wyrzucę cię na ziemię, na oblicze pola porzucę cię, y każę mieszkać na tobie wszemu ptastwu powietrznemu, a nakarmię tobą zwierzytkię ziemię.

15. *Żalobę.* Z powodu śmierci Assyryjczyka sprowadzę płacz na jego przyjaciół i cały kraj jego.—*Okryłem go głębokością.* Mnóstwem kłesk i samą przepaścią, t. j. piekłem.—*Zahamowałem rzeki jego.* O których w 4, t. j. żeby go niezwilżały, jakby rzekł: wysuszyłem go, pozbawiłem go dóbr wszelkich.—*Zasmucił się nad nim.* W hebr. *uczyniłem że poczerniał dłoń,* t. j. przydziałem w suknią żalobną Liban, na którym był ów cedr, czyli król Assyryjski. Przez Liban całe królestwo rozumie, jakby rzekł: przyoblokę całe królestwo w odzież żalobną, z przyczyny śmierci jego.—*Wszystkie drzewa polne.* Inni wszyscy królowie, odebrawszy wiadomość, zatruwają się. Patrz w. 14.

17. *Bo i oni z nim zstąpią.* W hebr. *i oni też zstąpili z nim do piekła.* Tak samo LXX: oboje prawdziwe, bo przeszli tyrani zstąpili, a przyszli zstąpią do piekła.—*I ramię każdego.* T. j. każdy z nich, którzy w piekle będą, odpocznie, t. j. jakiejś radości dozna z obecności jego, jakby z cienia. Jakby rzekł: jak w tém życiu pod cieniem jego, t. j. pod powagą jego spoczywali, tak w piekle karą jego jakby cieniem się ochładzą.

18. *Do kogoż był przyrównany?* Jakby rzekł: chciałeś, Faraonie, być podobnym do Assyryjczyka i cedru:

lecz nie dostałeś chwały żadnego, i z obudwoma upadającymi upadłeś.—*Drzewy roskosznemi.* Z innymi królami.—*W pośrodku nieobrzezańców.* T. j. zwyczajem niewiernych. Chald. *grzeszników.* Patrz r. 28, 10.—*Tenci jest Faraon.* Jakby rzekł: taki koniec i smutna zaguba będzie Faraona, książąt i całego narodu jego.

R. 32.—2. *Weź lament.* Rozpocznij pieśń żaloby.—*Lwowi narodów.* Jakby rzekł: czém jest lew między zwierzętami, tém ty między narodami.—*Smokowi.* Wielorybowi.—*Miotałeś rogim.* Srożyłeś się, i jakby rogim miotałeś i rzucałeś tych, którzy słabszymi od ciebie byli.

3. *Zarzucę na cię sieć.* Mówi jakby olwie, i smoku; dla tego używa nazwy sieci, którą zwierzęta, i niewodu, którym łowią się ryby; jak wyż. r. 12, 13; r. 17, 20, i r. 19, 8.—*W mnóstwie narodów.* Zwykło bowiem wiele zbierać się ludzi dla złowienia lwa lub smoka morskiego. Przez narody, Chaldejczyków rozumie.

4. *Wyrzucę cię na ziemię.* Stosuje do ryb, które złowione, wyrzucają się na ziemię, żeby usnęły, bo bez wody żyć nie mogą. Podobne miejsce r. 29, 5.—*Każę mieszkać na tobie.* Siedzieć na twoim trupie, jak ptastwo na trupach siada.

5. Et dabo carnes tuas super montes, et implebo colles tuos sanie tua.

6. Et irrigabo terram foetore sanguinis tui super montes, et valles implebuntur ex te.

7. Et operiam, cum extinctus fueris, coelum, et nigrescere faciam stellas ejus, solem nube tegam, et luna non dabit lumen suum.*

8. Omnia luminaria coeli moerere faciam super te, et dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus Deus, cum ceciderint vulnerati tui in medio terrae, ait Dominus Deus.* (*Isai. 13, 10*).

9. Et irritabo cor populorum multorum, cum induxero contritionem tuam in gentibus super terras, quas nescis.

10. Et stupescere faciam super te populos multos, et reges eorum horrore nimio formidabunt super te, cum volare coeperit gladius meus super facies eorum, et obstupescunt repente singuli pro anima sua in die ruinae tuae.

11. Quia haec dicit Dominus Deus: Gladius regis Babylonis veniet tibi,

12. in gladiis fortium dejiciam multitudinem tuam: inexpugnabiles omnes gentes hae, et vastabunt superbiam Aegypti, et dissipabitur multitudo ejus.

13. Et perdam omnia jumenta ejus, quae erant super aquas plurimas, et non conturbabit eas pes hominis ultra, neque ungula jumentorum turbabit eas.

14. Tunc purissimas reddam aquas eorum, et flumina eorum quasi oleum adducam, ait Dominus Deus,

15. cum dederō terram Aegypti desolatam: deseretur autem terra a plenitudine sua, quando percussero omnes habitatores ejus: et scient, quia ego Dominus.

16. Planctus est, et plangent cum: filiae gentium plangent eum, super Aegyptum et super multitudinem ejus plangent eum, ait Dominus Deus.

17. Et factum est in duodecimo anno, in quinta decima mensis; factum est verbum Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, cane lugubre super multitudinem Aegypti, et detrahe eam ipsam, et filias gentium robustarum ad terram ultimam cum his, qui descendunt in lacum.

5. Y położę mięso twoje na górach, a napelnę pagórki twe ropą twoją.

6. Y namoczę ziemię smrodem krwi twojej po górach, a doliny napelnia się tobą.

7. A gdy zgaśniesz, zakryję niebo, y ciemne uczynię gwiazdy jego: słońce oblokami zakryję, a księżyc nie da światła swego.

8. Wszystkie światła niebieskie smutnemi poczynię nad tobą, y dam ciemność na ziemię twoją, mówi Pan Bóg, gdy polegą zranieni twoi w posród ziemi, mówi Pan Bóg.

9. A rozdrażnię serce narodów mnogich, gdy przywiędę skruszenie twoje między narody na ziemi, o których nie wiesz.

10. Y uczynię, że się zdumieją nad tobą narodowie mnowzy, y królowie ich strachem wielkim będą się lękać nad tobą, gdy pocznie latać miecz mój po twarzach ich: y zdumieją się nagle każdy o duszę swą w dzień upadku twego.

11. Bo to mówi Pan Bóg: Miecz króla Babilońskiego przydzie na cię,

12. mieczami mocarzów obalę zgraie twoje: niezwyciężone to wszystko narody, y zburzą pychę Egiptką, y rozproszy się zgraią jego.

13. Y wygubię wszystko bydło jego, które było nad wodami wielkimi, a nie będzie ich więćcy macić noga człowieka, ani kopyta bydłce nie będą ich macić.

14. Tędy czyściuchne uczynię wody ich, a rzeki ich jako oliwę przywiędę, mówi Pan Bóg,

15. gdy uczynię ziemię Egiptką spustoszoną: a pusta będzie ziemia od pełności iey, gdy wybię wszystkie obywatele iey: a poznaia, że ja Pan.

16. Płacz jest, y plakać go będą: córki narodów plakać go będą, nad Egiptem y nad zgraiami jego, będą go plakać, mówi Pan Bóg.

17. Y stało się dwunastego roku, piętnastego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

18. Synu człowieczy, śpiewaj żalobnie nad zgraią Egiptką, a zściagnij ją samę, y córki narodów dużych do ziemi ostatniej z tymi, którzy zstępnia do dołu.

5. *Ropą twoją.* Bo ryby nie mają krwi, ale ropę.

7. *Zakryję.* Gdy zgaśniesz, taki wszędzie płacz będzie, że niebo, słońce, ziemia i wszystkie gwiazdy zdawać się będą ściemniałemi, jak gdybyś ty pierwiej światłością swoją to wszystko oświecał.

8. *Zranieni twoi.* Wojsko twoje ranami okryte.

9. *Rozdrażnię.* Nie tyle gniewem, jak bojaźnią przerażę.—*Gdy przywiędę skruszenie.* Gdy rozgłos kłeski i upadku twego rozniósę aż do narodów, z imienia nawet swego nieznanymy tobie.

10. *Nad tobą.* Z twojej przyczyny, z przykładu zgruby twojej, lękając tego i dla siebie. Patrz r. 30, 9.—*Latać.* Ostrzyć się, błyskać.—*Po twarzach ich.* Przed ich oczyma.—*O duszę swą.* Lękając się o życie swoje.

12. *Mocarzów.* Chaldeów.—*Niezwyciężone to wszystko narody.* W hebr. ci wszyscy są najmocniejszymi z narodów, jak r. 30, 11.

13. *Które było nad wodami wielkimi.* Które się pasły na łąkach i polach, zwilżonych wodą z Nilu wypływającą.—*Nie będzie więćcy macić.* Nie będzie nadal ani człowieka, ani bydłęcia, któreby mogło macić, jak bywa przy wodopoju.

14. *Czyściuchne uczynię.* Bo nie będzie nikogo, co by je macił.—*Jako oliwę.* Przezroczyste, czyste, i ciche jak oliwę.

16. *Płacz jest.* T. j. lament i pieśń żalobna, którą Egipt oplakiwać będą.—*Córki narodów,* poganie, Egipt i państwa ościennie z Egiptem.

18. *Żalobnie.* Pieśń, która się zwykle śpiewa tym, których do grobu spuszczaają.—*Zściagnij ją.* Zrzuc, zepchnij do piekła, t. j. przepowiedz, że będzie do piekła straconą.—*I córki.* Miasta innych sąsiednich narodów.—*Do ziemi ostatniej.* P. Wujka.

19. Quo pulchrior es? descende, et dormi cum incircumcisis.

20. In medio interfectorum gladio cadent, gladius datus est: attraxerunt eam, et omnes populos ejus.

21. Loquentur ei potentissimi robustorum de medio inferni, qui cum auxiliatoribus ejus descenderunt, et dormierunt incircumcisi, interfecti gladio.

22. Ibi Assur, et omnis multitudo ejus, in circuitu illius sepulcra ejus: omnes interfecti, et qui ceciderunt gladio,

23. quorum data sunt sepulcra in novissimis laci, et facta est multitudo ejus per gyrum sepulcri ejus: universi interfecti, cadentesque gladio, qui dederunt quondam formidinem in terra viventium.

24. Ibi Aelam, et omnis multitudo ejus per gyrum sepulcri sui: omnes hi interfecti ruentesque gladio, qui descenderunt incircumcisi ad terram ultimam, qui posuerunt terrorem suum in terra viventium, et portaverunt ignominiam suam cum his, qui descendunt in lacum.

25. In medio interfectorum posuerunt cubile ejus in universis populis ejus in circuitu ejus sepulcrum illius: omnes hi incircumcisi interfectique gladio, dederunt enim terrorem suum in terra viventium, et portaverunt ignominiam suam cum his, qui descendunt in lacum: in medio interfectorum positi sunt.

26. Ibi Mosoch et Thubal, et omnis multitudo ejus, in circuitu ejus sepulcra illius: omnes hi incircumcisi, interfectique et cadentes gladio, quia dederunt formidinem suam in terra viventium.

27. Et non dormient cum fortibus, cadentibusque et incircumcisis, qui descenderunt ad infernum cum armis suis, et posuerunt gladios suos sub capitibus suis, et fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum, quia terror fortium facti sunt in terra viventium.

28. Et tu ergo in medio incircumcisorum contereris, et dormies cum interfectis gladio.

29. Ibi Idumaea, et reges ejus, et omnes duces ejus, qui dati sunt cum exercitu suo, cum in-

20. *W pośrodku zabitych.* Na podobieństwo mieczem pobitych, jak wyżej r. 29, 12.—*Miecz dany jest.* Nabuchodonozorowi i Chaldeom. Albo, *nieczowi dany jest*, jak tłumaczy Pagnin, a rozumie się Egipt.—*Przyciągnęli.* Zciągną, obalą.

21. *Mówić... będą.* Jakby dla powinszowania, bo cieszyć się będą z jego upadku do piekła, jak powiedział r. pop. w. 16. Słowa które mówić będą opuszcza, lecz je rozumieją z Izai. 14, 10, może te albo tym podobne: *i tyś zraniony, Faraonie, jak my, do nas zstąpiłeś i t. p.*

23. *Na ostatku dołu.* W najgłębszym dole; w ziemi ostatniej, jak powiedział w. 18.—*A była zgraja.* Asyryjczycy obok króla swego pogrzebani są w piekle; którzy w tém życiu dla wszystkich postrachem byli.

25. *Postawili.* Którzy ich pozabijali; albo czarci, którzy ludzi bezbożnych do piekła prowadzą.—*Łoże jego.* Króla perskiego i zgrai, która z nim do piekła zstąpiła.

19. Czymeś piękniejszy? znidź, a śpi z nieobrzezanymi.

20. W pośrodku zabitych mieczem polegą, miecz dany iest: przyciągnęli się, y wszystkie ludzie ięy.

21. Mówić do niego będą między mocarzami namocniejszy z pośrodku piekła, którzy z pomocniki iego zstapili, y zasnęli nieobrzezańcy mieczem pobici.

22. Tam Assur, y wszytka zgraja iego, około niego groby iego: wszyscy pozabiani, y którzy polegli od miecza,

23. których groby są położone na ostatku dołu, a była zgraja iego około grobu iego: wszyscy pozabiani, y polegli od miecza, którzy niegdy puszczali strach na ziemi żywiących.

24. Tam Aelam, y wszytka zgraja iego około grobu iego, ci wszytscy pozabiani y padający od miecza, którzy zstapili nieobrzezani do ziemi ostatniej, którzy dawali strach swój na ziemi żywiących, y ponieśli sromotę swą z tymi, którzy zstępują do dołu.

25. W pośrodku pobitych postawili łożę iego na wszytek lud iego około niego grób iego: ci wszytscy nieobrzezani y pozabiani mieczem, bo puszczali strach swój na ziemi żywiących, y ponieśli sromotę swą z tymi, którzy stępują do dołu: w pośrodku zabitych położeni są.

26. Tam Mosoch y Thubal, y wszytka zgraja iego, około niego groby iego: ci wszytscy nieobrzezańcy, y pozabiani y upadli mieczem, bo puszczali strach swój na ziemi żywiących.

27. A nie będą spać z mocarzmi, y z upadłymi, y z nieobrzezańcy, którzy zstapili do piekła z orężem swym, y położyli miecze swe pod głowami swemi, y były nieprawości ich na kościach ich: bo strachem mocarów byli na ziemi żywiących.

28. A tak y ty w pośrodku nieobrzezańców zstart będziesz, y zaśniesz z pobitymi mieczem.

29. Tam Idumaea, y królowie ięy, y wszytkie książęta ięy, którzy dani są z woyskiem swym

26. *Mosoch.* Kappadok.—*Thubal.* Iberyjczyk. Patrz wyżej r. 27, 13.—*Bo puszczali.* Ponieważ innych mieczem zabijali, od miecza też są pobici.

27. *Nie będą spać.* Nie będą pogrzebionymi.—*Z mocarzmi.* Z owymi nieobrzezańcami i silnymi mężami, którzy nie sromotnie, lecz chwalebnie i mężnie w boju polegli. Porównywa ich nie ze sprawiedliwymi i tymi którzy naturalną śmiercią umierają, lecz z tymi, którzy chociaż są niezbożni, chwalebnie jednak polegli; jakby rzekł: stanie się, że los ich gorszym będzie niż tamtych.—*Z orężem swym.* Z którym było we zwyczaju przynosić do grobu i grzebać. Czytamy że Jonatan tak był pogrzebionym. I. Machab. 13, 29. — *I były nieprawości ich.* Którzy mieczem aż do kości zranieni, za nieprawości swoje pokutowali, zresztą zaś chwalebnie i mężnie polegli.

28. *A tak i ty.* Faraonie, tych tyranów i pobitych również w karze i winie i tyranstwie spółnik, w najgłębszem piekle z nimi pogrzebionym będziesz.

interfectis gladio, et qui cum incircumcisis dormierunt, et cum his, qui descendunt in lacum.

30. Ibi principes aquilonis omnes, et universi venatores; qui deducti sunt cum interfectis, paventes et in sua fortitudine confusi, qui dormierunt incircumcisi cum interfectis gladio, et portaverunt confusionem suam cum his, qui descendunt in lacum.

31. Vidit eos Pharaos, et consolatus est super universa multitudinem suam, quae interfecta est gladio, Pharaos et omnis exercitus ejus, ait Dominus Deus:

32. quia dedi terrorem meum in terra viventium, et dormivit in medio incircumcisorum cum interfectis gladio Pharaos et omnis multitudo ejus, ait Dominus Deus.

z pobitymi mieczem, y którzy z nieobrzezanymi zasnęli, y z tymi, którzy zstępują do dołu.

30. Tam książęta północne wszystkie, y wszystkie łowcy, którzy zawiedzeni są z pobitemi lękającymi się, y od męstwa swego zawstydzeni, którzy zasnęli nieobrzezani z zabitymi mieczem, y ponieśli sromotę swą z tymi, którzy zstępują do dołu.

31. Widział ie Pharaos, a ucieszył się ze wszystkiemi zgraia swę, która iest mieczem pobita, Pharaos y wszystkie wojsko iego, mówi Pan Bóg:

32. bo dałem strach mój na ziemi żywujących, y zasnął w pośrodku nieobrzezańców, z pobitymi mieczem Pharaos y wszystka zgraia iego, mówi Pan Bóg.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 32. w. 18. *Do ziemi ostatniej, z tymi którzy zstępują do dołu.* Ziemią ostatnią tu często zowie piekło, które jest w niskościach ziemi, dla tego też Psal. 62 mówi, wnijdą do niskości ziemi: i chcąc to lepiej wyrazić Ezechiel przydaje, którzy zstępują do dołu, i potem mianuje ten dół w. 21, mówić do niego będą z pośród piekła. Także i wyżej 26, o królu Tyryskim mówiąc pisze: Gdy cię zściągną z tymi którzy zstępują do dołu, do dołu wiecznego, i postawię cię w ziemi ostatecznej. Co tam zwal ziemią ostateczną, to tu zowie ostatnią i ziemią najniższą. A Izajasz 14, zowie piekłem i głębokością dołu.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O stróżu zwiastującym przez trąbę najście nieprzyjaciół, nawróceniu grzesznika, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, loquere ad filios populi tui, et dices ad eos: Terra, cum induxero super eam gladium, et tulerit populus terrae virum unum de novissimis suis, et constituerit eum super se speculatorem,

3. et ille viderit gladium venientem super terram, et cecinerit buccina, et annuntiaverit populo:

4. audiens autem, quisquis ille est, sonitum buccinae, et non se observaverit, veneritque gladius, et tulerit eum: sanguis ipsius super caput ejus erit.

5. Sonum buccinae audivit, et non se observavit, sanguis ejus in ipso erit: si autem se custodierit, animam suam salvabit.

6. Quosdam speculator viderit gladium venientem, et non insonuerit buccina, et populus se non custodierit, veneritque gladius, et tulerit de eis animam: ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem ejus de manu speculatoris requiram.

7. Et tu, fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel: audiens ergo ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me. (*Supr. 3, 17*).

30. *Książęta północne.* Jedni rozumieją o Babilończykach, drudzy o Syryjczykach i Sydończykach, którzy względem Egiptu byli od północy; inni o wszystkich.—*Łowcy.* Tyrani, których ojcem był Nemrod wielki łowiec przed Panem. Gen. 10, 9.—*Od męstwa swego zawstydzeni.* To znaczy, co mówi wier. 24: *ponieśli sromotę swą.*

31. *Ucieszył się.* Gdy ujrzał, że tak wielu i tak wielkich ma współników kar swoich, jak r. pop. w. 16.

32. *Bo dałem strach mój.* Gdyż ja, Bóg, jak niegdyś zesłałem przez nich strach na Żydów i innych żyjących, których trapił; tak teraz ich karząc i strącając do piekła, jego i wszystkich tyranów również przestraszę.

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, mów do synów ludu twego, y rzeczesz do nich: Ziemia, gdy przywiodę na nią miecz, a lud ziemi weźmie męża iakiego z granic swoich, y postawi go stróżem nad sobą:

3. a onby uyrzał miecz przychodzący na ziemię, a zatrąbiłby w trąbę, y dałby znać ludowi:

4. y usłyszawszy, ktokolwiek on iest, głos trąby, a nie strzegłby się, a przyszedłby miecz y wziąłby go: krew iego na głowie iego będzie.

5. Głos trąby słyszał, a nie strzegł się, krew iego na nim będzie: lecz ieśli się przestrzegł, duszę swoją zbawi.

6. Ale ieśli stróż uyrzy miecz przychodzący, a nie zatrąbi w trąbę, a lud się nie podstrzeże, y przydzie miecz, a weźmie duszę z nich: onci w nieprawości swę poyman iest, ale krwie iego z rękę stróżowę szukać będą.

7. A ty, synu człowieczy, dałem cię stróżem domowi Izraelowemu: a tak gdy usłyszysz z ust moich mowę, opowiesz im odemnie.

R. 33.—2. *Synów ludu twego.* Żydów współrodaków swoich.—*Z granic.* Z najniższego gminu.

3. *Miecz.* Wrogów zbrojnych.—*Zatrąbiłby w trąbę.* Żeby przez ten znak zrozumieli obywatele przyjście nieprzyjaciół.

4. *I usłyszawszy, ktokolwiek on iest.* I ktokolwiek usłyszcy.—*Krew jego.* Sam będzie przyczyną swojej śmierci, zginie przez własną winę.

6. *Weźmie duszę z nich.* Kogoś z nich zabije.—*Onci w nieprawości.* Kto mieczem zabity, słusznie i dla nieprawości swojej od miecza zginął, bo dla grzechów Bóg zysła miecz nieprzyjacielski.—*Ale krwie jego.* Stróża jako mężobójcę, za śmierć jego ukarze.

7. *Dałem cię stróżem.* Ażby, gdy jakie niebezpie-

8. Si me dicente ad impium: Impie, morte morieris; non fueris locutus, ut se custodiat impius a via sua: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram.

9. Si autem annuntiante te ad impium, ut a viis suis convertatur, non fuerit conversus a via sua: ipse in iniquitate sua morietur, porro tu animam tuam liberasti.

10. Tu ergo, fili hominis, dic ad domum Israel: Sic locuti estis, dicentes: Iniquitates nostrae et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabescimus: quomodo ergo vivere poterimus?

11. Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Deus, nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis: et quare moriemini, domus Israel? (*Supr. 18, 23.*)

12. Tu itaque fili hominis, dic ad filios populi tui: Justitia justi non liberabit eum, in quacumque die peccaverit, et impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua, et justus non poterit vivere in justitia sua, in quacumque die peccaverit.

13. Etiam si dixerit justus, quod vita vivat, et confisus in justitia sua fecerit iniquitatem: omnes justitiae ejus oblivioni tradentur, et in iniquitate sua, quam operatus est, in ipsa morietur.

14. Si autem dixerit impio: Morte morieris: et egerit poenitentiam a peccato suo, feceritque judicium et justitiam,

15. et pignus restituerit ille impius, rapinamque reddiderit, in mandatis vitae ambulaverit, nec fecerit quidquam injustum: vita vivet, et non morietur.

16. Omnia peccata ejus, quae peccavit, non imputabuntur ei: judicium et justitiam fecit, vita vivet.

17. Et dixerunt filii populi tui: Non est aequi ponderis via Domini; et ipsorum via injusta est.

18. Cum enim recesserit justus a justitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis.

19. Et cum recesserit impius ab impietate sua, feceritque judicium, et justitiam vivet in eis;

20. et dicitis: Non est recta via Domini. Unumquemque juxta vias suas judicabo de vobis, domus Israel. (*Supr. 18, 25.*)

częństwo grożące narodowi ujrzyysz, ostrzegł go, podnosząc jakby trąbą głos swój, jak pow. Izai. 58, 1. — *Olewnie.* Mojem imieniem.

10. *Takeście rzekli, mówiąc.* T. j. tak zwykliście mówić.—*Są na nas.* Trapią nas do śmierci, przywalają nas.—*Jakoż tedy żyć będziemy?* Zdaje się, że Żydzi z jakiejś rozpaczki to mówili; a więc następni słowy Bóg ich do nadziei podnosi.

11. *Niechaj śmierci.* Nie chciałbym, jeśliby to być mogło.

12. *Przeć macie umrzeć.* Dla czego wolicie umrzeć,

8. Jeśli gdy ja rzekę do niebożnika: Niebożniku, śmiercią umrzesz; nie będziesz mówił, aby się strzegł niebożnik drogi swojej: on niebożny w nieprawości swej umrze, ale krwie jego z ręki twej szukać będę.

9. Lecz jeśli, gdy ty opowiesz niebożnikowi, aby się od dróg swoich nawrócił; nie nawróciłby się od drogi swojej: on w nieprawości swej umrze, a tyś wyzwolił duszę swoją.

10. A tak ty synu człowieczy, mów do domu Izraelowego: Takeście rzekli, mówiąc: Nieprawości nasze, y grzechy nasze, są na nas, a od nich my schniemy: iakoż tedy żyć będziemy mogli?

11. Rzecz do nich: Żyję ja, mówi Pan Bóg, nie chcę śmierci niebożnego, ale żeby się nawrócił niebożny od drogi swej, a żył. Nawróćcie się, nawróćcie się od dróg waszych bardzo złych: a przeć macie umrzeć, domie Izraelów?

12. Ty tedy synu człowieczy mów do synów ludu twego: Sprawiedliwość sprawiedliwego nie wyzwoli go, w którykolwiek dzień zgrzeszy: a niebożność niebożnego nie zaszkodzi mu, któregokolwiek dnia nawróci się od niebożności swej: y sprawiedliwy nie będzie mógł żyć w sprawiedliwości swej, któregokolwiek dnia zgrzeszy.

13. Chociażbym rzekł sprawiedliwemu, że żywotem żyć będzie, a ufając sprawiedliwości swej uczyniłby nieprawość: wszystkie sprawiedliwości jego zapomniane będą a w nieprawości swej, którą czynił, w onej umrze.

14. Lecz jeśli rzekę niebożnemu: Śmiercią umrzesz; a będzie pokutę czynił z grzechu swego,

15. a będzie czynił sąd y sprawiedliwość, y wróci zastawę on niebożnik, y łupież odda, w przykazaniach żywota chodzić będzie, ani czynić nic niesprawiedliwego: żywotem żyć będzie, a nie umrze.

16. Wszystkie grzechy jego, któremi grzeszył, nie będą mu poczytane: sąd y sprawiedliwość czynił, żywotem żyć będzie.

17. Y rzekli synowie ludu twego: nie iest równy wagi droga Pańska: a samych droga iest niesprawiedliwa.

18. Bo gdy odstąpi sprawiedliwy od sprawiedliwości swej, a czynić będzie nieprawości, umrze w nich.

19. A gdy odstąpi niebożny od niebożności swej, a czynić będzie sąd y sprawiedliwość, żyć będzie w nich;

20. a mówicie: Nie iest prawa droga Pańska. Każdego z was według drogi jego sądzić będę, domie Izraelów.

mogąc przez poprawę życie swe zachować.

15. *Będzie czynić sąd i sprawiedliwość.* Niewinnie i sprawiedliwie żyć będzie.—*Łupież odda.* Kładzie dwa uczynki sprawiedliwości, pod któremi i inne się rozumieją.—*W przykazaniach żywota.* Które terazniejsze i przyszłe życie dają.

17. *Nie iest równy wagi.* Niesłusznie, niesprawiedliwie z nami Bóg postępuje. Ktorzy są źle usposobieni, najsprawiedliwszych nawet wyroków nie pochwalają.—*A samych droga.* Gdy raczej ich droga prosta, nie iest.

21. Et factum est in duodecimo anno, in decimo mense, in quinta mensis transmirationis nostrae, venit ad me, qui fugerat de Jerusalem, dicens: Vastata est civitas.

22. Manus autem Domini facta fuerat ad me vespere, antequam veniret, qui fugerat, aperuitque os meum, donec veniret ad me mane, et aperto ore meo non silui amplius.

23. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

24. Fili hominis, qui habitant in ruinosis his super humum Israel, loquentes ajunt: Unus erat Abraham, et hereditate possedit terram, nos autem multi sumus, nobis data est terra in possessionem.

25. Idcirco dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias vestras, et sanguinem funditis: numquid terram hereditate possidebitis?

26. Stetistis in gladiis vestris, fecistis abominationes, et unusquisque uxorem proximi sui poluit: et terram hereditate possidebitis?

27. Haec dices ad eos: Sic dicit Dominus Deus: Vivo ego, quia, qui in ruinosis habitant, gladio cadent, et qui in agro est, bestiis tradetur ad devorandum, qui autem in praesidiis et speluncis sunt, peste morientur.

28. Et dabo terram in solitudinem et in desertum, et deficiet superba fortitudo ejus, et desolabuntur montes Israel, eo quod nullus sit, qui per eos transeat.

29. Et scient, quia ego Dominus, cum dedero terram eorum desolatam et desertam propter universas abominationes suas, quas operati sunt.

30. Et tu, fili hominis: Filii populi tui, qui loquuntur de te juxta muros et in ostiis domorum, et dicunt unus ad alterum, vir ad proximum suum, loquentes: Venite, et audiamus, quis sit sermo egrediens a Domino.

31. Et veniunt ad te, quasi si ingrediatur populus, et sedent coram te populus meus, et audiunt sermones tuos, et non faciunt eos, quia in canticum oris sui vertunt illos, et avaritiam suam sequitur cor eorum.

21. *W dziesiątym miesiącu.* W grudniu.— *Przeprowadzenia naszego.* Z Jechoniaszem, IV. Król. 24, 12.— *Przyszł do mnie, który był uciekł.* Po zdobyciu już miasta, jak mu przepowiedział Bóg wyżej r. 24, 26. To miejsce trzeba przejrzeć, żeby zrozumieć co teraz tłumaczmy.

22. *A ręka Pańska.* Utwierdził i umocnił mię Pan. Albo natchnął mię Pan duchem proroczym.— *I otworzył usta moje.* Dał mi wolność mówienia, jak był obiecał.— *Aż przyszedł do mnie rano.* Ażby jeśli wiadomość o zdobyciu miasta doszła do mnie rano, już napełniony duchem Bożym swobodnie mówiłbym do narodu.

24. *Którzy mieszkają w tych rozwalinach.* W gruzach Jeruzolimy i Judei, przez Chaldejów zburzonej; jakby rzekł: ci zostawieni przez Chaldejczyków w Judei, gdy boleć byli powinni, cieszą się, że w tak małej liczbie Judeę odziedziczą, i mówią że to nie dziw, dla tego że jednemu Abrahamowi Bóg ją obiecał; oni zaś liczniejsi od Abrahama. Jakby rzekł: jeżeli Abraham z trzystu niewolnikami, mógł się ubezpieczyć pomiędzy tylu nieżyczliwych ludzi, tém bardziej my, daleko liczniejsi, prawo nasze zachowamy.

Bib. St. Test. T. III.

21. Y stało się dwunastego roku, w dziesiątym miesiącu, piątego dnia miesiąca przeprowadzenia naszego, przyszedł do mnie, który był uciekł z Jeruzalem, mówiąc: Zburzone jest miasto.

22. A ręka Pańska stała się była nademną w wieczór, niż był przyszedł, który był uciekł, y otworzył usta moje, aż przyszedł do mnie rano, a otworzywszy usta moje nie milczałem dalej.

23. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

24. Synu człowieczy, którzy mieszkają w tych rozwalinach na ziemi Izraelskiej, mówią: Jeden był Abraham, a dziedzictwem posiadał ziemię, a nas jest wiele, nam dana jest ziemia za dziedzictwo.

25. Przeto rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Którzy ze krwią iadacie, a oczy wasze podnosicie do plugawstw waszych, y krew wylewacie: izali ziemię dziedzictwem posiadzecie?

26. Stańliście na mieścach waszych, czyniliście obrzydłości, y każdy żonę bliźniego swego mał: a mielibyście dziedzictwem posiéć ziemię?

27. To rzeczesz do nich: Tak mówi Pan Bóg: Żywe ia, że co na rozwalinach mieszkają, od miecza polegą: a kto na polu iest, zwierzóm dan będzie na pożarcie, lecz którzy są na zamkach, y w iaskiniach, morem pomrą.

28. Y dam ziemię na pustki y spustoszenie, y ustanie pyszna moc iéy: y spustoszeią góry Izraelskie, dla tego że niemasz żadnego, ktoby po nich przechodził.

29. A poznaią, że ja Pan, gdy uczynię ziemię ich spustoszoną y pustą dla wszech obrzydłości ich, które czynili.

30. A ty, synu człowieczy: Synowie ludu twego, którzy mówią o tobie podle murów, y w drzwiach domowych, y mówią jeden do drugiego, mał do bliźniego swego rzekąc: Pódcie, a posłuchajmy co za mowa iest wychodząca od Pana.

31. Y przychodzą do ciebie, iako gdyby przychodził lud, a siedzą przed tobą lud mój, y słuchają mów twoich, a nie czynią ich, w pieśń ust swoich obracają ie, a za łakomstwem swym serce ich chodzi.

25. *Którzy ze krwią iadacie.* Którzy jecie krew z mięsem; bo jedzenie krwi prawem było wzbronione, Lewit. 19, 26.— *Oczy wasze podnosicie do plugawstw.* Wznosicie do bałwanów oczy, z powodu modlenia się. Patrz r. 18, 6.— *Krew wylewacie.* Popelniając męźobójstwa.

27. *Co na rozwalinach mieszkają.* W Jeruzalem i innych miasteczkach i wsiach, od Chaldejczyków na w pół rozwalonych.— *Od miecza polegą.* Bo Godoliasza i towarzyszyów jego zabił Izrael, a po nim wielu innych Chaldejów.

28. *Dla tego.* Tak iż.

30. *Mówią o tobie.* Obmawiają i wysmiewają ciebie, jak uliczniki i błazny czynić zwykli na placu, i przy murach, dokąd się schodzą dla bajania, bo to miejsce po temu.

31. *Jako gdyby przychodził lud.* Przychodzą do ciebie tłumnie, jak gdyby cały lud zbiegał się do ciebie.— *W pieśń ust swoich obracają je.* Śmieją się, pogardzają, zamieniają w śmiech i piosnkę twoje pogroźki i nauczania.

32. Et es eis quasi carmen musicum, quod suavi dulcique sono canitur: et audiunt verba tua, et non faciunt ea.

33. Et cum venerit, quod praedictum est (ecce enim venit), tunc scient, quod prophetae fuerit inter eos,

32. A iesteś im iako pieśń muzycka, która wdzięcznym a pięknym głosem śpiewają: y słuchają słów twoich, a nie czynią ich.

33. A gdy przydzie co opowiedziano, (bo oto przychodzi), tedy doznają, że prorok był między nimi.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O pasterzach niedbałych, o przyjściu Chrystusa, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, propheta de pastoribus Israel: propheta, et dices pastoribus: Haec dicit Dominus Deus: Vae pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges a pastoribus pascuntur? *

3. Lac comedebatis, et lanis operiebamini, et quod crassum erat, occidebatis: gregem autem meum non pascebatis. * (*Supr. 13, 3*).

4. Quod infirmum fuit, non consolidastis, et quod aegrotum, non sanastis, quod contractum est, non alligastis, et quod abjectum est, non reduxistis, et quod perierat, non quaesistis, sed cum austeritate imperabatis eis et cum potentia. *

5. Et dispersae sunt oves meae, eo quod non esset pastor, et factae sunt in devorationem omnium bestiarum agri, et dispersae sunt. * (*Zach. 11, 16*).

6. Erraverunt greges mei in cunctis montibus et in universo colle excelso, et super omnem faciem terrae dispersi sunt greges mei, et non erat, qui requireret, non erat, inquam, qui requireret.

7. Propterea, pastores, audite verbum Domini.

8. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia pro eo, quod facti sunt greges mei in rapinam et oves meae in devorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor (neque enim quaesierunt pastores mei gregem meum, sed pascebant pastores semetipsos, et greges meos non pascebant):

9. propterea, pastores, audite verbum Domini:

10. haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos, ut ultra non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos, et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultra eis in escam.

11. Quia haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas.

32. *A iesteś im jako pieśń muzycka.* Słuchają cię dla przyjemności, a nie dla tego żeby z mów twoich korzystali i naprawili obyczaje.

R. 34.—2. *O pasterzach.* Tak świeckich, jakimi są królowie, książęta, urzędnicy; jako i duchownych, jakimi byli w starym zakonie najwyżsi kapłani, skrybowie i kapłani.—*Którzy paśli samych siebie.* Młkiem i mięsem trzody mojej, t. j. którzy swojej a nie narodu mojego korzyści szukali.

2. *Mlekoście jadali.* Przez młko można rozumieć żołąd kapłanów i proroków; bo pasterz słusnie się karmi młkiem trzody; gdyż mówi Paweł ś. I do Kor. 9, 7: *Kto trzodę pasie, a mleka trzody nie pożywa?*—*Wetnęście się przyodziewali.* Przez wełnę można rozumieć cokolwiek nad żołąd swój wydzierając narodowi brali: przez mięso, dziedzictwa które przez mężobójstwa i sądy nie-

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, prorokuy o pasterzach Izraelskich: prorokuy, a rzechez pastérzóm: To mówi Pan Bóg: Biada pastérzóm Izraelskim, którzy paśli samych siebie: izali trzód nie pasą pastérzowie?

3. Mlekoście iadali, a wełnąście się przyodziewali: a co tłustego było, zabijałście: a trzody moiey nie paśliście.

4. Co niemocnego było, nie posilaliście, a co chorego, nie leczyliście, co połamanego było, nie powiazaliście, a co się oderwało, nie przywiedliście, a co było zginęło, nie szukaliście, aleście z surowością rozkazowali im, y z mocą.

5. Y rozproszyły się owce moje dla tego że nie było pasterza, y stały się na pożarcie wszech zwierzów polnych, y rozpierzchnęły się.

6. Błądziły trzody moie po wszystkich górach, y po każdym pagórku wysokim, y po wszem obliczu ziemi rozproszyły się trzody moie, a nie był ktoby szukał, nie było mówię, ktoby szukał.

7. Przeto pastérzowie, słuchaycie słowa Pańskiego.

8. Żywę ia, mówi Pan Bóg, za to, że trzody moie stały się łupiestwem, y owce moie stały się na pożarcie wszech zwierzów polnych, że nie było pastérza (bo nie szukali pastérzowie moi trzody moiey, ale pastérzowie samych siebie paśli, a trzód moich nie paśli):

9. przeto pastérzowie, słuchaycie słowa Pańskiego:

10. to mówi Pan Bóg: Oto ia sam na pastérze, będę szukał trzody moiey z rąk ich, y uczynię że przestaną aby więcéy nie paśli trzody, y aby nie paśli więcéy pastérzowie samych siebie, a wyzwolę trzodę moię z gęby ich, y nie będzie im daléy strawa.

11. Bo to mówi Pan Bóg: Oto ia sam będę szukał owiec moich, y nawiedzę ie.

sprawiedliwe nabywali. Dla tego dodaje: co tłustego było zabijałście i t. d.—*Co tłustego było zabijałście.* Śmierć zadawaliście bogatym, żeby ich bogactwa zabrać.

6. *Błądziły trzody moie po wszystkich górach.* Już uciekając się do bałwanów na górach, już uchodząc przed srogością książąt: wszystkimi grzechami schodząc z drogi prostej prawa Bożego, przez nieczułość i niedbalstwo pasterzy.

10. *Oto ja.* Rozumie się idę, albo coś podobnego. Chald. *na rzędców zeszę gniew mój.* — *Na pastérze.* Przeciw pasterzom.—*Będę szukał trzody moiej.* Wymagać będę rachunku, dla czego trzoda moja zgubiona i rozproszona, i wymagać będę żeby pasterze karę ponieśli.—*Uczynię że przestaną.* Usunę ich od obowiązku pasterzy.

11. *Oto ja.* Mówi Chrystus, i przyjść obiecuje do owiec

12. Sicut visitat pastor gregem suum in die, quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum: sic visitabo oves meas, et liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersae fuerant in die nubis et caliginis.

13. Et educam eas de populis, et congregabo eas de terris, et inducam eas in terram suam, et pascam eas in montibus Israel, in rivis et in cunctis sedibus terrae.

14. In pascuis uberrimis pascam eas, et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum: ibi requiescent in herbis virentibus, et in pascuis pinguis pascentur super montes Israel.

15. Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus.

16. Quod perierat, requiram, et quod abjectum erat, reducam, et quod contractum fuerat, alligabo, et quod infirmum fuerat, consolidabo, et quod pingue et forte, custodiam, et pascam illas in iudicio.

17. Vos autem, greges mei, haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego iudico inter pecus et pecus, arietum et hircorum.

18. Nonne satis vobis erat, pascua bona depasci? insuper et reliquias pascuarum vestrarum conculcastis pedibus vestris, et cum purissimam aquam biberetis, reliquam pedibus vestris turbabatis.

19. Et oves meae his, quae conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur, et quae pedes vestri turbaverant, haec bibebant.

20. Propterea haec dicit Dominus Deus ad vos: Ecce, ego ipse iudico inter pecus pingue et macilentum,

21. pro eo quod lateribus et humeris impingebatis, et cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras:

22. salvabo gregem meum, et non erit ultra in rapinam, et iudicabo inter pecus et pecus.

23. **Et suscitabo super eas pastorem unum**, qui pascet eas, servum meum David: ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem. (*Isai. 40, 11*).

24. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et ser-

12. Jako nawiedza pastérz trzodę swoię w dzień, gdy bywa w pośrodku owiec swoich rozproszonych: tak nawiedzę owce moje, y wybawię ie ze wszzech mieysc, do których były rozproszone w dzień obłoku y chmury.

13. Y wywiodeę ie z narodów, y zgromadzę ie z ziem, y przywiodeę ie do ziemie ich, y będę ie pasł po górach Izraelskich, nad strumieniami, y na wszzech mieszkaniach ziemie.

14. Na pastwiskach naobfitszych paść ie będę, a po górach wysokich Izraelskich będą pastwiska ich: tam będą odpoczywać w trawach zielonych, a na pastwiskach tłustych paść się będą po górach Izraelskich.

15. Ja będę pasł owce moje, a ia im dam leżec, mówi Pan Bóg.

16. Co było zginęło, szukać będę, y co się było oderwało, przywiodeę, co było połamano, pozwięzię, co było chore, zmcnię, a co tłuste y mocne, strzedz będę, a będę ie pasł w sądzie.

17. A wy trzody moje, to mówi Pan Bóg: Oto ia rozsądzam między bydlęciami a bydlęciami, baranów y kozłów.

18. Aza wam nie dosyć było paść się na dobrej paszcy? żeście ieszcze y ostatki pasze waszcy podeptali nogami swemi, a gdyście czystą wodę pili, ostatekeście nogami swemi macili.

19. A owce moje tym co było podeptano nogami waszemi, tym się pasły, a co nogi wasze pomacili, to piwały.

20. Przeto to mówi Pan Bóg do was: Oto ia sam sądzę między bydlęciami tłustym a chudym,

21. za to żeście boki y plecami tręcali, a rogami waszemi rzucaliście wszystkie niemocne bydlęta, aż się precz rozpierzchnęły:

22. wybawię trzodę moię, y nie będzie dalęj łupiestwem: a rozsądzę między bydlęciami a bydlęciami.

23. **Y wzbudzę nad nimi pastérza ieduego**, który ie będzie pasł, słuę mego Dawida: on ie paść będzie, y on im będzie pastérzem.

24. A ia Pan będę im Bogiem, a słuęa mój

które zginęły z domu Izraela, Mat. 15, 24.—*Nawiedzę je.* Hebr. *szukać ich będę.*

12. *W dzień obłoku i chmury.* W czasie klęski i niewoli.

13. *Wywiodeę je z narodów.* Z niewoli babilońskiej, także z Ammon, Idumei, Egiptu i t. d. dokąd się Żydzi uciekając rozproszyli.—*Przywiodeę je do ziemie ich.* Przez Zorobabela i Ezdrasza, albo, w znaczeniu wyższem, przez Chrystusa na wesołe pastwiska Kościoła.—*Po górach Izraelskich, nad strumieniami.* Wszędzie, tak na górach, jak i na padołach. Znaczy, że Kościół ma się po całym świecie rozszerzyć.

14. *Na pastwiskach najobfitszych.* Sakramentów, słowa Bożego i t. p.

15. *Dam leżec.* Odpoczywać, podług LXX.

16. *W sądzie.* Sprawiedliwie i mądrze.

17. *Między bydlęciami a bydlęciami,* Między dobrymi i złymi; między baranami i kozłami.

18. *Aza wam nie dosyć.* Mówi przeciw bogaczom,

którzy żyjąc hojnie, to co im pozostawało woleli stracić, niżeli rozdać ubogim: wspomina o samej jałmużnie zaniechanęj, który grzech kładzie zamiast wszystkich, jak Chrystus Mat. 25, 42: *Zaknąłem bowiem, a nie daliście miie jeść, i t. d.*

19. *Co było podeptane nogami waszemi.* Okazuje ichże chciwość, którzy nic ubogim nie dawali, chyba co zepsutego, zdartego, nieużytecznego.

20. *Bydlęciami tłustem.* Bydlę tłuste są bogacze a chude ubodzy.

21. *Boki.* Bokami i plecami tręcaliście, i rogami rzucaliście inne owce, aż je za pastwiska wyrzuciliście. Przenosią wzięta od wołów, które słabszych rogami bość, i z miejsca pastwiska wyrzucac zwykły.

23. *Pasterza jednego.* Nie wielu, jak przedtem; bo dotąd wielu pasterzów zniszczyło winnicę moję. Teraz zaś poszę im Chrystusa, dobrego pasterza, który duszę swą poloży za owce swoje. Jan 10, 11.—*Słuę mego Dawida.* Chrystusa, syna Dawidowego. P. Wujka.

vus meus David princeps in medio eorum: Ego Dominus locutus sum.

25. Et faciam cum eis pactum pacis, et cessare faciam bestias pessimas de terra, et qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus.

26. Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionem, et deducam imbrem in tempore suo: pluviae benedictionis erunt.

27. Et dabit lignum agri fructum suum, et terra dabit germen suum, et erunt in terra sua absque timore: et scient, quia ego Dominus, cum contrivero catenas jugi eorum, et erubro eos de manu imperantium sibi.

28. Et non erunt ultra in rapinam in gentibus, neque bestiae terrae devorabunt eos, sed habitabunt confidenter absque ullo terrore.

29. Et suscitabo eis germen nominatum, et non erunt ultra imminuti fame in terra, neque portabunt ultra opprobrium gentium.

30. Et scient, quia ego Dominus Deus eorum cum eis, et ipsi populus meus, domus Israel, ait Dominus Deus.

31. Vos autem greges mei, greges pascuae meae, homines estis, et ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus. (*Joan. 10, 11*).

Dawid książęciem w pośrodku ich: Ja Pan mówilem.

25. Y uczynię z nimi przymierze pokoju, y uczynię że ustaną bestye złe z ziemi: a ci którzy mieszkają na puszczy, bezpiecznie będą spać w lesiech.

26. Y postawię ie około pagórku mego błogosławieństwem, y spuszczać będę dęszc czasu swego: dęszce błogosławieństwa będą.

27. Y da drzewo polne owoc swój, a ziemia wydawać będzie urodzaj swój, y będą w ziemi swęby bez bojaźni: a poznaią żem ia Pan, gdy polamię łańcuchy iarzma ich, a wyrwę ie z ręki rozkazujących im.

28. Y nie będą więcący łupiestwem narodów, ani pożrą ich bestye ziemi, ale będą mieszkać bezpiecznie bez żadnego strachu.

29. Y wzbudzę im plód mianowany, a nie będą więcący umnieyszeni głodem w ziemi, ani poniosą więcący smroty narodów.

30. Y poznaią, żem ia Pan Bóg ich z nimi, a oni lud mój dom Izraelów, mówi Pan Bóg.

31. A wy trzody moje, trzody pastwiska mego, ludzie iesteście, a ia Pan Bóg wasz, mówi Pan Bóg.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 34. w. 23. *Slugę mego Dawida.* Dawidem tu zowie Chrystusa, bo ten jest zwyczaj w Piśmie ś., iż imię figury dają rzeczy tej którą figuruje. A iż Dawid był figurą Chrystusa, który się miał z niego narodzić: i niż się narodził, osobę jego na sobie z potomstwem nosił: ztąd się stało że go prorocy Dawidem zowią, jako tu masz i niżej 37, v. 24. Ose. 3, v. 5. Jer. 30, v. 9. Co też wykłada Paweł ś. do Rzymian 11. Na to jednak trzeba pamiętać, iż chocia Chrystus jest z Dawida według ciała, i według tego zowie go Bóg Ojciec slugą swoim, wszakże tenże jest Jehowa i Bogiem nad wszystko błogosławionym, jako go też Paweł ś. zowie do Rzym. 9.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O spustoszeniu Idumei, czyli góry Seir i miast jej.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, pone faciem tuam adversum montem Seir, et prophetabis de eo, et dices illi:

3. Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, mons Seir, et extendam manum meam super te, et dabo te desolatum atque desertum.

4. Urbes tuas demoliar, et tu desertus eris, et scies, quia ego Dominus:

5. eo quod fueris inimicus sempiternus, et con-

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc: 2. Synu człowieczy, postaw oblicze swe przeciw górze Seir, y będziesz prorokował o niéy, y rzeczesz iéy:

3. To mówi Pan Bóg: Oto ia do ciebie góra Seir, a wyciągnę rękę moję na cię, y uczynię cię spustoszoną y pustą.

4. Miasta twoie zburzę, a ty pustą będziesz, a poznasz, żem ia Pan:

5. Dla tego żeś była nieprzyjacielem wiecznym,

25. *Przymierze pokoju.* Nowe przymierze; przez które Chrystus rodzaj ludzki z Bogiem pojednał. — *Bestye złe.* Występkę, oraz złych ludzi i czartów władzę; odejmę czartu władzę, którą miał nad ludźmi.

25. *Postawię je.* Uczynię, że wszystkie narody, które są dokoła góry mojęj, t. j. w Jerozolimie mieszkają, błogosławionymi ich zwać będą. — *Deszcze błogosławieństwa.* Sprowadzające urodzajność i obfitość. To może się rozumieć o deszczu nauki Ewangelicznój.

27. *Łańcuchy jarczma ich.* Które czart i grzech na ludzi włożyli. — *Z ręki rozkazujących.* Czarta, świata, ciała, grzechu. Stosuje do niewoli babilońskiej, która była symbolem niewoli grzechu i występku.

29. *Plód mianowany.* Zacny, który uświetni cały naród Żydowski; Chrystusa, który wynijdzie z korzenia Jessego, Izai. 11, 1. — *Umnieyszeni głodem.* Nie zmniejszy się od głodu liczba ich. Nie umrze wielu z nich

od głodu, jak przedtém, ani znosić nie będą zelżywości narodów. W Kościele pokarm jest wieloraki, a mianowicie Eucharystyi i nauki zbawiennój.

31. *A wy.* Porządek słów pomieszany, który tak trzeba urządzić: wy, ludzie, jesteście trzodą moją i pastwiskami memi; a pasterzem waszym ja jestem Pan Bóg wasz.

R. 35. — 2. *Przeciw górze Seir.* T. j. Idumei; część wzięta za całość. Bogóra Seir była w Idumei, nazwana od Ezawa, który tam mieszkał, i był Seir, t. j. kosmatym. Gen. 36, 8, 9.

3. *Oto ja do ciebie.* Chald. *oto ja szlę zapalczywość moję na ciebie.*

5. *Dla tego żeś była nieprzyjacielem.* Żeś była wiecznie nieprzyjazną dla ludu mego; dziedziczka nieprzyjaźni Ezawa ku Jakóbowi. — *Zawarłaś . . . w rękach mie-*

cluseris filios Israel in manus gladii in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremae.

6. Propterea: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam sanguini tradam te, et sanguis te persequetur, et cum sanguinem oderis, sanguis persequetur te.

7. Et dabo montem Seir desolatam atque desertum, et auferam de eo euntem et redeuntem.

8. et implebo montes ejus occisorum tuorum: in collibus tuis et in vallibus tuis atque in torrentibus interfecti gladio cadent.

9. In solitudines sempiternas tradam te, et civitates tuae non habitabuntur: et scietis, quia ego Dominus Deus.

10. Eo quod dixeris: Duae gentes et duae terrae meae erunt, et hereditate possidebo eas, cum Dominus esset ibi,

11. propterea: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia faciam juxta iram tuam et secundum zelum tuum, quem fecisti odio habens eos, et notus efficiar per eos, cum te judicavero.

12. Et scies, quia ego Dominus audivi universa opprobria tua, quae locutus es de montibus Israel, dicens: Deserti, nobis ad devorandum dati sunt.

13. Et insurrexistis super me ore vestro, et degastatis adversum me verba vestra: Ego audivi.

14. Haec dicit Dominus Deus: Laetante universa terra in solitudinem te redigam.

15. Sicuti gavisus es super hereditatem domus Israel, eo quod fuerit dissipata, sic faciam tibi: dissipatus eris, mons Seir et Idumaea omnis: et scient, quia ego Dominus.

y zawarłaś syny Izraelowe w rękach miecza czasu ich utrapienia, czasu nieprawości ostatecznéy.

6. Przeto: Żywe ja, mówi Pan Bóg, że cię podam krwi, a krew cię gonić będzie, a gdy krwie nienawidzisz, krew cię gonić będzie.

7. Y uczynię górę Seir spustoszoną y pustą, y zniosę z nięj idącego y wracającego się.

8. Y napelnię góry ięy pobitymi ięy, na pagórkach twoich, y na dolinach twoich, y na potokach pobici mieczem polegą.

9. Na pustki wieczne dam cię, a w mieściech twoich mieszkać nie będą: a poznacie, że ja Pan Bóg.

10. Dla tego żeś rzekła: Dwa narody, y dwie ziemi moje będą, y dziedzictwem ie posiędę, gdyż tam był Pan,

11. przetoż: Żywe ja, mówi Pan Bóg, że uczynię według gniewu mego: y według zawiści twęy, którąś czyniła nienawidząc ich, a będę znaiomy przez nie, gdy cię sądzić będę.

12. A poznasz, że ja Pan słyshałem wszystkie hanby twoie, któreś mówiła o górach Izraelskich, rękąc: Spustoszały, nam na pożarcie dane są.

13. Y powstaliście na mię usta swemi, y uwłaczaliście przeciw mnie słowy swemi: Jam słyshał.

14. To mówi Pan Bóg: Z weselem wszystkiey ziemi w pustynią cię obrócę.

15. Jakoś się weseliła nad dziedzictwem domu Izraelowego, że było rozpozzone, tak uczynię tobie: spustoszoną będziesz góra Seir, y wszytka Idumaea: a poznaia, że ja Pan.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O powrócie Żydów do ojczyzny, założeniu Kościoła, o chrzcie ś., i t. d.

1. Tu autem, fili hominis, propheta super montes Israel, et dices: **Montes Israel**, audite verbum Domini: (*Supr. 6, 3*).

2. haec dicit Dominus Deus: Eo quod dixerit inimicus de vobis: Euge, altitudines sempiternae in hereditatem datae sunt nobis;

cza. Zawierać w rękach miecza, jest to wydać w ręce i władzę miecza, t. j. żeby przezeń byli zabijany. To uczynili Idumejczycy, zabijając Żydów, którzy będąc przesładowani od Chaldejczyków, do nich uciekali.— Nieprawości. Kary za nieprawość, którą ponosili.

6. *Krwii. Zabójstwu, albo ludziom krwiżadnym. W hebr. krwią uczynię ciebie, t. j. krwią twoją zewsząd cię okrawię.— Krew cię gonić będzie. Krew którą wylałaś, pomsty przeciw tobie wzywać będzie.*

10. *Dwa narody. Idumaea która jest moja, i Izraelska ziemia, którą teraz po wyjściu Żydów zabiorę. Albo przez dwa narody rozumie królestwo Judy i Izraela.— Dziedzictwem je posiędę. Najdę na Judeę pustą, po uprowadzeniu do niewoli jej posiadaczy. Patrz co powiedziano w Jerem. 49, 1, gdzie jest rzecz o narodach ościennych, kuszących się zająć Judeę spustoszoną.— Gdyż tam był Pan. Gdy tymczasem ziemia ta była święta, i jakby mieszkaniem Bożem, z przyczyny kościoła, który był w Jeruzalem.*

11. *Według gniewu twego. Gniewać się będę na ciebie, jak ty gniewałaś się na synów Izraela; i rozgniewany tak postąpię z tobą, jak ty z nimi postępowałaś.—*

1. A ty synu człowieczy, prorokuy na góry Izraelskie, a rzeczesz: Góry Izraelskie słuchajcie słowa Pańskiego:

2. to mówi Pan Bóg: Przeto że rzekł nieprzyjacieli o was: Hey, wysokości wieczne dostały się nam w dziedzictwo;

Zawiści twęj. Zazdrości i nienawiści przeciw braciom twym, Żydom.— Którąś uczyniła. Którąś wywarła.— Będę znajomy. Chwałą się okryje.— Gdy cię sędzić będę. Gdy cię ukarze.

12. *Spustoszały. T. j. góry Judei, gdy Żydów pobito, lub uprowadzono.*

13. *Powstaliście. Pysznieście przeciw mnie mówili.— Uwłaczaliście. Słowy waszemi przeciw mnie, któreście zuchwale przeciw mnie mówili, i któremi ubliżaliście chwałę mojęj.*

14. *Z weselem wszystkiey ziemi. Jak ty cieszyłaś się, gdy Judeę spustoszono; gdy ty będziesz spustoszoną, ucieszą się wszystkie narody. To tłumaczy w w. nast.*

R. 36.— 1. *Na góry. O górach, albo do gór. Przenośnie górami nazywa cały kraj Judzki. Albo też przenośnie góry bierze za mieszkańców górzystego kraju Judei.*

2. *Nieprzyjacieli. Idumejczyk, Ammonita, Moabita, jak powiedział wyżej r. 24, 3.— Wysokości wieczne. Starożytne góry Izraela, które się nigdy nie płaszczą, lecz zawsze trwają w jednakim stanie; i które wreszcie zawsze naszemi będą.— Dostały się nam w dziedzictwo*

3. propterea vaticinare, et dic: Haec dicit Dominus Deus: Pro eo quod desolati estis et conculcati per circuitum, et facti in hereditatem reliquis gentibus, et ascendistis super labium linguae et opprobrium populi,

4. propterea, montes Israel, audite verbum Domini Dei: Haec dicit Dominus Deus montibus et collibus, torrentibus, vallibusque et desertis, parietinis, et urbibus derelictis, quae depopolatae sunt et subsannatae a reliquis gentibus per circuitum.

5. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quoniam in igne zeli mei locutus sum de reliquis gentibus, et de Idumea universa, quae dederunt terram meam sibi in hereditatem cum gaudio et toto corde et ex animo, et ejecerunt eam, ut vastarent:

6. idcirco vaticinare super humum Israel, et dices montibus et collibus, jugis et vallibus: Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego in zelo meo et in furore meo locutus sum, eo quod confusionem gentium sustinueritis.

7. Idcirco haec dicit Dominus Deus: Ego levari manum meam, ut gentes, quae in circuitu vestro sunt, ipsae confusionem suam portent.

8. Vos autem, montes Israel, ramos vestros germinetis, et fructum vestrum afferatis populo meo Israel, prope enim est, ut veniat:

9. quia, ecce, ego ad vos, et convertar ad vos, et arabimini, et accipietis sementem.

10. Et multiplicabo in vobis homines omnemque domum Israel, et habitabuntur civitates, et ruinosae instaurabuntur.

11. Et replebo vos hominibus et jumentis, et multiplicabuntur, et crescent, et habitare vos faciam sicut a principio, bonisque donabo majoribus quam habuistis ab initio: et scietis, quia ego Dominus.

12. Et adducam super vos homines populum meum Israel, et hereditate possidebunt te, et eris eis in hereditatem, et non addes ultra, ut absque eis sis.

13. Haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod dicunt de vobis: Devoratrix hominum es, et sufficiens gentem tuam;

Idumejczycy i Moabici byli kręwnymi Żydów, bo Idumejczycy od Ezawa, a Ammonici i Moabici od Lota ród swój wywodzili; dla tegoż sądzili, że po śmierci lub uprowadzeniu Żydów do niewoli, jakby prawem dziedzictwa, posiadłości ich odziedziczą, jak pokaz. Jer. 49, 1.

3. *I podeptane.* Wy, góry Izraelskie! W hebr. *po-chłongły was ościenne narody.* — *Przyszłyście na wargę.* Stałyście się bajką narodu, i byłyście przedmiotem mów dla wszystkich narodów, przypowieścią, jak przep. Jerem. 25, 9.

5. *W ogniu rzewnności.* W zapalczowości gniewu i oburzenia groziłem Idumejczykom i innym narodom zgubą, dla tego że one z kłęski Żydów natrząsały się, i Judeę jakby swoją naszły. — *Wyrzucili ją.* Mieszkańców jej.

6. *Mówiłem.* Przeciw narodom dla was nieprzyjaznym; co mówi dla pociechy Żydów.

7. *Jam podniosł rękę.* Przysiągłem, jakby z ręką podniesioną; jakby rzekł: święcie przysięgam, iż uczynię, że narody wam nieprzyjazne poniosą zelżywość swoją, i odbiorą karę za zniewagę, którą wam Żydom uczyniły.

8. *Gałązki swe wypuszczajcie.* Oznacza kwitnący stan Żydów po powrocie z niewoli, i Kościoła po przyjściu

3. przeto prorokuy, a mów: To mówi Pan Bóg: Dla tego żeście spustoszone y podeptane w okolo, y stałyście się dziedzictwem innym narodom, y przyszłyście na wargę ięzyka, y hańbę ludu,

4. przeto góry Izraelskie, słuchajcie słowa Pana Boga: To mówi Pan Bóg góróm, y pagórkóm, potokóm, y dolinóm, y puszcóm, obalinóm, y miastóm opuszczonym, które zburzone są, y wysmiane od innych narodów okolicznych.

5. Przeto to mówi Pan Bóg: Że w ogniu rzewnności moiej mówiłem o innych narodziech, y o wszystkiey Idumeiej, którzy dali ziemię moiej sobie za dziedzictwo z weselem, y ze wszęgo serca y z umysłu, y wyrzucili ją aby spustoszyli:

6. przeto prorokuy na ziemię Izraelską, y rzeczesz góróm, y pagórkóm, wierzchóm gór, y dolinóm: To mówi Pan Bóg: Oto ia w rzewnności moiej, y w zapalczowości moiej mówiłem, dla tego żeżenie narodów nosiłyście.

7. Przeto tak mówi Pan Bóg: Jam podniosł rękę, aby narodowie, którzy okolo was są, same swą sromotę nosiły,

8. A wy góry Izraelskie gałązki swe wypuszczajcie, a owoc wasz przynoscie ludowi memu Izraelskiemu, bo blisko iest, żeby przyszedł:

9. bo owo ia do was, a nawrócę się do was, y będą was orać, y przyymiecie siew.

10. Y rozmnożę w was ludzie, y wszytek dóm Izraelski, y będą mieszkać w mieściech, a miesca obalone naprawione będą.

11. Y napełnię was ludźmi y bydłem, y rozmnożą się y urosną, y osadzę was iako z przodku, y obdarzę większymi dobrami, niżliście mieli z pierwu, a poznacie, że ia Pan.

12. Y przywiędę na was ludzie, lud mój Izraelski, y dziedzictwem was posiadę, y będziez im dziedzictwem, y nie przydasz więcéy bydź bez nich.

13. To mówi Pan Bóg: Za to, że mówią o was: Pożeraczką ludzi iesteś, y dająca naród swój;

Chrystusa. — *Blizko jest żeby przyszedł.* Nadchodzi czas wybawienia z niewoli.

9. *Owo ja do was.* T. j. przyjdę o Żydz! jak w chald. *ukażę się*, nie jako mściciel, lecz jako ojciec łaskawy, żebym dał wam wszystko potrzebne, jak wykłada niżej w 25. — *Będą was orać.* Przemawia do gór Izraela, którym obiecał pooranie i zasiew; gdy przedtém były nieuprawnemi i pustemi. Ta przeniósłnia oznacza duchowną serc uprawę, która się dokonywała w Kościele.

11. *Z pierwu.* Gdywam wprowadził z ziemi Egipskiej i odprowadził do Judzkiej. Albo, za nim poszliście do niewoli. — *Obdarzę większymi dobrami.* Duchowemi, których większa jest cena niżeli doczesnych.

12. *Na was.* Góry Izraelskie! — *Ludzie.* Wiernych, którzy wierzą w Chrystusa. — *Nie przydasz więcéy być bez nich.* Bo Kościół nigdy nie skończy się, i swoich wyznawców mieć będzie. Zkądinaż Judea po tęp proctwie zupełnie przez Tytusa spustoszoną została.

13. *Pożeraczką ludzi.* Mówi o ziemi Izraelskiej jako o niewieście, którą obwiniają o zbrodnie pożerania swych dzieci, o duszenie w łóżku, dla tego że pozwalala zabijać swoich obywateli i trapić wrogóm. Zdaje się stosuje do tego, co pow. Num. 13, 33.

14. propterea homines non comedes amplius, et gentem tuam non necabis ultra, ait Dominus Deus:

15. nec auditam faciam in te amplius confusionem gentium, et opprobrium populorum nequam portabis, et gentem tuam non amittes amplius, ait Dominus Deus.

16. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

17. Fili hominis, domus Israel habitaverunt in humo sua, et polluerunt eam in viis suis et in studiis suis, juxta immunditiam menstruatae facta est via eorum coram me.

18. Et effudi indignationem meam super eos pro sanguine, quem fuderunt super terram, et in idolis suis polluerunt eam.

19. Et dispersi eos in gentes, et ventilati sunt in terras: juxta vias eorum et ad inventiones eorum judicavi eos.

20. Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis: Populus Domini iste est, et de terra ejus egressi sunt. (*Isai. 52, 5. Rom. 2, 24.*)

21. Et peperci nomini sancto meo, quod polluerat domus Israel in gentibus, ad quas ingressi sunt.

22. Idcirco dices domui Israel: Haec dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam, domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in gentibus, ad quas intrastis.

23. Et sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter gentes, quod polluistis in medio earum, ut sciant gentes, quia ego Dominus, ait Dominus exercituum, cum sanctificatus fuero in vobis coram eis:

24. tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram.

25. Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos.

26. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. (*Supr. 11, 19.*)

14. przeło nie będziesz więcéy ieść ludzi, y narodu swego nie będziesz daléy zabiać, mówi Pan Bóg:

15. a nie dam w tobie więcéy słyszeć sromoty od narodów, y hańby od ludzi nie poniesiesz, y narodu twego więcéy nie utracisz, mówi Pan Bóg.

16. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

17. Synu człowieczy, dóm Izraelów mieszkali w ziemi swéy, y zmazali ją drogami swemi, y sprawami swemi, wedle nieczystoty miesięcznice była droga ich przedemną.

18. Y wylałem rozgniewanie moje na nie, dla krwi, którą rozlewali po ziemi, y bałwanami swemi zmazali ją.

19. Y rozproszyłem ie między narody, a rozwiani są po ziemiach: według dróg ich y wynalazek ich, osadziłem ie.

20. Y weszli do narodów, do których weszli, y zmazali imię święte moje, gdy mówiono o nich: Lud to Pański iest, a z ziemié jego wyszli.

21. Y zfolgowałem imieniu świętemu memu, które był zmazal dóm Izraelów między narody, do których weszli.

22. Przeło powiesz domowi Izraelowemu: To mówi Pan Bóg: Nie dla was ia uczynię, domie Izraelów, ale dla imienia mego świętego, któreście zmazali między narody, do którychście weszli.

23. Y poświęcę imię moje wielkie, które zmazane iest między narody, któreście zmazali w pośrodku ich: aby poznali narodowie, że ia Pan, mówi Pan zastępów, gdy się poświęcę wami przed nimi:

24. bo zabiorę was z narodów, y zgromadzę was ze wszystkich ziem, y przywiodę was do ziemi waszéy.

25. Y wyleję na was wodę czystą, y będziecie oczyszczeni od wszech nieczystot waszych, y od wszech bałwanów waszych oczyścę was.

26. Y dam wam serce nowe, y ducha nowego polożę w pośród was, a wymę serce kamienne z ciała waszego, y dam wam serce mięsne.

14. Nie będziesz więcéy jeść. Nie będziesz miała zarzutu, że ludzi zjadasz, i że jesteś jakby przepaścią ludzi, bo nie zniosę żeby mieszkańców twoich w tobie zabijać.

17. Dóm Izraelów. Izraelici, Żydzi.—W ziemi swéy. W Judei.—Drogami swemi. Swemi obyczajami zepsutemi.—Wedle nieczystoty. Była u mnie podobną do niewiasty cierpiącej niemoc peryodyczną. Jak mąż wstręt czuje do żony, gdy podlega peryodycznemu cierpieniu, dla tego że jest nieczystą; tak ja brzydziłem się narodem Izraelskim, dla jego nieczystoty, bałwochwalstwa, mężobójstw i t. p.

19. Wynalazek. Uczynków.—Osadziłem. Ukaralem.

20. I weszli. Gdy przyszli do narodów, do których w niewole przybyli.—Zmazali. Dali powód żeby narody imię moje szpecili i spotwarzyli mówiąc, że nie mogłem was z rąk nieprzyjaciół wybawić, nie rozumiejąc że wy nie siłą nieprzyjaciół, lecz z mego zezwolenia i sprawiedliwego sądu pokonanymi jesteście.—Gdy mówiono o nich. Gdy jednak mówiono o nich: ten naród jest Pań-

skim, i powiadają że idzie z ziemi świętęj; co dla nich powinno było być pobudką do świętości. Albo, jak gdyby tak rozumowały narody: ten naród jest Boskim, a jednak z kraju swegoj wygnany i do niewoli jest zaprowadzony; a więc Pan Bóg ich nie tak potężny, jak oni mniemają.

21. Sfolgowałem. Przepuszczę.—Imieniu świętemu memu. Będę miał wzgląd na imię moje święte, nie ścierpię żeby długo od narodów było znieważane; lecz odprowadzę ich z niewoli do ziemi ich, nie dla ich zasług, lecz dla imienia mego, żebym dłużej nie był znieważany i uważany za niesilnego.

23. Poświęcę. Okażę je świętém i cudowném.—Gdy się poświęcę. Gdy w obec nich, przez wybawienie was, okażę że imię moje jest świętém.

25. Wyleję na was wodę czystą. Oznacza wodę chrztu, przez którą Chrystus Kościół oczyścił, przez omycie odrodzenia, do Tyt. 3, 5.

26. Serce kamienne. Twarde i w występkach zażwiadłe, które żadnych wrażeń świętęj i zbawiennej nauki nie przyjmują.

27. Et spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam, ut in praeceptis meis ambuletis, et iudicia mea custodiatis et operemini.

28. Et habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.

29. Et salvabo vos ex universis inquinamentis vestris, et vocabo frumentum, et multiplicabo illud, et non imponam vobis famem.

30. Et multiplicabo fructum ligni et genimina agri, ut non portetis ultra opprobrium famis in gentibus.

31. Et recordabimini viarum vestrarum pessimaram, studiorumque non bonorum, et displicebunt vobis iniquitates vestrae et scelera vestra.

32. Non propter vos ego faciam, ait Dominus Deus, notum sit vobis: confundimini, et erubescite super viis vestris, domus Israel.

33. Haec dicit Dominus Deus: In die, qua mundavero vos ex omnibus iniquitatibus vestris, et inhabitari fecero urbes, et instauravero ruinosas,

34. et terra deserta fuerit exculta, quae quondam erat desolata in oculis omnis viatoris,

35. dicent: Terra illa inculta, facta est ut hortus voluptatis, et civitates desertae, et destitutae atque suffossae, munitae sederunt.

36. Et scient gentes, quaecumque derelictae fuerint in circuitu vestro, quia ego Dominus aedificavi dissipata, plantavique inculta, ego Dominus locutus sum, et fecerim.

37. Haec dicit Dominus Deus: Adhuc in hoc inveniet me domus Israel, ut faciam eis: multiplicabo eos sicut gregem hominum,

38. ut gregem sanctum, ut gregem Jerusalem in solemnitatibus ejus: sic erunt civitates desertae, plenae gregibus hominum: et scient, quia ego Dominus.

27. A ducha mego położę w pośrodku was, a uczynię żebyście w przykazaniach moich chodzili, y sądów moich strzegli, y czynili.

28. Y będziecie mieszkać w ziemi, którąm dał oycóm waszym, y będziecie mi ludem, a ia wam będę Bogiem.

29. Y zbawię was wszech nieczystót waszych, a przyzwę zboża, y rozmnożę ie, a nie włożę na was głodu.

30. Y rozmnożę owoc drzew, y urodzaię polne, żebyście nie nosili więcý hańby głodu między narody.

31. Y wspomniecie na drogi wasze złościwe, y na sprawy niedobre, y omierzną wam nieprawości wasze, y niecoty wasze.

32. Nie dla was ia uczynię, mówi Pan Bóg, niech wam wiadomo będzie: wstydyacie się a sromaycie się za drogi wasze, domie Izraelów.

33. To mówi Pan Bóg: W dzień, którego was oczyścię ze wszech nieprawości waszych, a uczynię że będą mieszkać w mieściech, y znowu zbuduję rozwaliny,

34. a ziemia spustoszała będzie sprawiona, która była piérwý spustoszona przed oczyma każdego podróznego,

35. rzekną: Ziemia ona niesprawna, stała się iako ogród roskoszny, a miasta puste opuszczone, y wywrócone, usiadły obronne.

36. Y poznaia narodowie, którzykolwiek zostaną około was, że ia Pan zbudowałem rozwalone, y nasadziłem niesprawione, ia Pan mówiłem, y uczyniłem.

37. To mówi Pan Bóg: Jeszcze w tym naydą mię dóm Izraelów, że im uczynię: rozmnożę ie iako trzodę ludzi,

38. iako trzodę świętą, iako trzodę Jeruzalem, na świętą uroczyste iego: tak będą miasta spustoszone, napełnione trzodami ludzi: a poznaia, zem ia Pan.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O powszechném zmartwychwstaniu, królestwie Chrystusa, i t. d.

1. Facta est super me manus Domini, et eduxit me in Spiritu Domini, et dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus,

27. *W pośrodku was.* W sercu waszém, albo we wnętrznościach waszych.

29. *Przyzwę zboża.* Rozkażę żeby zboże obficie rodziło, nie tyle materyalne, jak duchowe. Dam wam dostatek łaski, Sakramentów, a szczególnie Eucharystyi, czém dusza pasłaby się i rozkoszowała. — *Nie włożę na was głodu.* Głodu na was nie zeszę.

30. *Hańby głodu między narody.* Żeby wam narody nie wyrzucały iż z głodu umieracie.

31. *Wspomniecie.* Częścią klęskami ukarani, częścią ujęci nowém dobrodziejstwem wyzwolenia, za grzechy swoje żałować będziecie.

32. *Nie dla was.* Lecz dla imienia mego, jak powiedział w. 22.

33. *Rozwaliny.* Domy nawpół rozwalone, przez co można rozumieć dusze, które w grzechy upadły.

34. *Spustoszona przed oczyma.* Jak widział każdy przechodzący.

1. Stała się nademną ręka Pańska, y wyprowadził mię w duchu Pańskim, y postawił mię w pośród pola, które było pełne kości,

35. *Usiadły obronne.* Teraz są zbrojne i bezpieczne.

36. *Narodowie.* Ammonici, Moabici, Idumejczycy, Tyryczykowie i Sydończykowie. — *Ja Pan mówiłem i uczyniłem.* Wiedzieć będą narody, że jak powiedziałem i obiecałem wam, tak rzeczywiście uczyniłem.

37. *Naydą mnie.* Będzie mię prosił dóm Izraela, wysłucham ich, i otrzymają odemnie o co prosić będą. — *Jako trzodę ludzi.* Wzrośnie ich liczba, jak wzrastać zwykła trzoda owiec.

38. *Jako trzodę Jeruzalem, na świętą uroczyste jego.* Jako Jeruzalem w trzy uroczyste święta pełne jest trzód owczych, które przyprowadzają się na ofiarę (którą trzodę świętą nazywa); tak wszystkie miasta, przedtém zrujnowane i opustoszone, będą napełnione trzodami ludzi.

R. 37.—1. *Ręka Pańska.* Zdaje się że tu nieoznaczają tylko prorocstwo, jak wyżej r. 32, 22 i indziej; lecz samą rękę Bożą, która jak zdało się prorokowi, ujęła go i w pole

2. et circumduxit me per ea in gyro; erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer;

3. et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vivunt ossa ista? Et dixi: Domine Deus, tu nosti.

4. Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini;

5. haec dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce, ego intromittam in vos spiritum, et vivetis.

6. Et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes, et superextendam in vobis cutem, et dabo vobis spiritum, et vivetis: et scietis, quia ego Dominus.

7. Et prophetavi, sicut praeceperat mihi; factus est autem sonitus, prophetante me, et ecce commotio; et accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad juncturam suam.

8. Et vidi, et ecce, super ea nervi et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper, et spiritum non habebant.

9. Et dixit ad me: Vaticinare ad spiritum, vaticinare, fili hominis, et dices ad spiritum: Haec dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni, spiritus, et insuffla super interfectos istos, et reviviscant.

10. Et prophetavi, sicut praeceperat mihi, et ingressus est in ea spiritus, et vixerunt, steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde.

11. Et dixit ad me: Fili hominis, ossa haec universa, domus Israel est; ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra, et abscissi sumus.

12. Propterea vaticinare, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus, et inducam vos in terram Israel.

13. Et scietis, quia ego Dominus, cum aperuerit sepulcra vestra, et eduxero vos de tumulis vestris, popule meus,

14. et dederit spiritum meum in vobis, et vixeritis, et requiescere vos faciam super humum vestram: et scietis, quia ego Dominus locutus sum, et feci, ait Dominus Deus.

15. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

zaprowadziła, jak jemu się przytrafiło r. 8, 3: było to bowiem widzenie w duchu, nie rzeczywiście zaprowadzenie.—*W duchu Pańskim*. Oznacza cośmy mówili, t. j. że nie co do ciała, lecz w duchu był od Boga wyprowadzonym. Albo, *w duchu*, jest też samo co mocą, albo przynagleniem Pańskiem.

3. *Mniemaszże żyć będą te kości?* Nie pyta, czy będą wskrzeszone przy powszechném zmartwychwstaniu, ale czy zaraz ożyją.—*Ty wiesz*. Któremu wszystko jest jawném; ja nie wiem.

5. *Ducha*. Duszę.

7. *Szum*. Szelest kości, które się poruszały, i jedne do drugich się zbliżały.—*Gdym ja prorokował*. Gdym jeszcze prorokował. Jeszczem nie skończył mówić, gdy już skutek proroctwa nastąpił.—*Poruszenie*. Kości, albo ziemi wyrzucającej kości, które przedtém pogrzebionemi były.

9. *Do ducha*. Rozkazując ażeby duch wstąpił do stosów kości. Mówi tak, jak gdyby dusza wiatrem była; nie dla tego żeby była wiatrem, lecz że wiatrem, t. j. oddychaniem żyjemy; jak mówi się że dusza

2. y obwiódł mię po nich w okolo: a było ich bardzo wiele po polu, y bardzo suchych;

3. y rzekł do mnie: Synu człowieczy, mniemaszże żyć będą te kości? Y rzekłem: Panie Boże, ty wiesz.

4. Y rzekł do mnie: Prorokuy o tych kościach, y rzeczesz im: Kości suche, słuchaycie słowa Pańskiego:

5. to mówi Pan Bóg tym kościom: Oto ia wpuszę w was ducha, y żyć będziecie.

6. Y dam na was żyły, y uczynię że poroście na was mięso, a powlokę was skóra, y dam wam ducha, y żyć będziecie, a poznacie, że ia Pan.

7. Y prorokowałem, iako mi był rozkazał: y stał się szum, gdym ia prorokował, a oto poruszenie; y przystąpiły kości do kości, każda do stawu swego.

8. Y użyźrzałem, a żyło po nich żyły, y ciało wstąpiło, y rozciągnęła się na nich skóra po wierzchu, a ducha nie miały.

9. Y rzekł do mnie: Prorokuy do ducha, prorokuy synu człowieczy, a rzeczesz do ducha: To mówi Pan Bóg: Od czterech wiatrów przyjdzie duchu, a natchni te pobite, a niech ożyją.

10. Y prorokowałem, iako mi był rozkazał, y przyszedł w nie duch, a ożyły: y stanęły na nogach swych, wojsko wielkie bardzo wielce.

11. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, kości te wszystkie sąc dóm Izraelski; oni mówią: Wyszły kości nasze, y zginęła nadzieia nasza, y iesteśmy odcięci.

12. Przeto prorokuy, a mów do nich: To mówi Pan Bóg: Oto ia otworzę groby wasze, a wywiodę was z grobów waszych ludu mój, y wwiodę was do ziemie Izraelskiej.

13. A poznacie, że ia Pan, gdy otworzę groby wasze, y wywiodę was z grobów waszych, ludu mój,

14. y gdy dam ducha mego w was, y gdy ożywiecie, y gdy wam dam odpoczynać w ziemie waszej: a doznacie, że ia Pan mówiłem y uczyniłem, mówi Pan Bóg.

15. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

jest we krwi, dla tego że najwięcej z powodu krwi żyjemy.—*Od czterech wiatrów*. Ze wszystkich stron.

11. *Dóm Izraelski*. Dóm Izraelski, który w niewoli babilońskiej, jakby w grobie był umarły. Stosuje przypowieść do Żydów w Babiloniu uwięzionych, którzy o sobie i powrócie swoim nadzieję stracili, i nie mieli więcej nadziei o swoim wyzwoleniu i powrocie do ojczyzny, jak żeby kości umarłych wyschły i zginęły ożyć miały.—*Wyszły kości nasze*. Jużemy zginęli, jakaż nadzieja nam pozostać może? Tak mówiła Marta: *Już cuchnie, bo mu już czwartą dzień*, Jan 11, 39, jakby już żadna nadzieja nie została wskrzeszenia takiego nieboszczyka.—*Jesteśmy odcięci*. Jak drzewa z korzenia odcięte.

12. *Groby wasze*. Mówi według ich mniemanja, bo uważali siebie jakby umarłych, których kości wyschły. Dla tegoż mówi Bóg, że choćby w grobach byli, ztamtąd ich wyprowadzi. Albo przenośnie grobami nazywa niewolę, miasta, więzienia, gdzie ich trzymano.

14. *Ducha mego*. Ducha nowego (którego im dać obiecał w r. pop. w. 26 i 27), jak dałem ducha mego, t. j. wiatr tym kościom.—*W ziemie waszej*. W Judei.

16. Et tu, fili hominis, sume tibi lignum unum, et scribe super illud: Judae, et filiorum Israel sociorum ejus; et tolle lignum alterum, et scribe super illud: Joseph ligno Ephraim, et cunctae domui Israel sociorumque ejus.

17. Et adjuget illa, unum ad alterum, tibi in lignum unum, et erunt in unionem in manu tua.

18. Cum autem dixerint ad te filii populi tui loquentes: Nonne indicas nobis, quid in his tibi vellis?

19. loqueris ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego assumam lignum Joseph, quod est in manu Ephraim, et tribus Israel, quae sunt ei ad junctae, et dabo eas pariter cum ligno Juda, et faciam eas in lignum unum, et erunt unum in manu ejus.

20. Erunt autem ligna, super quae scripseris, in manu tua in oculis eorum.

21. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt, et congregabo eos undique, et adducam eos ad humum suam.

22. Et faciam eos in gentem unam in terra in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans, et non erunt ultra duae gentes, nec dividetur amplius in duo regna. (*Joan. 10, 16.*)

23. Neque polluentur ultra in idolis suis et abominationibus suis, et cunctis iniquitatibus suis, et salvos eos faciam de universis sedibus, in quibus peccaverunt, et emundabo eos, et erunt mihi populus, et ego ero eis Deus.

24. Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum: in judiciis meis ambulabunt, et mandata mea custodient, et facient ea. (*Jer. 23, 5. Supr. 34, 23.*)

25. Et habitabunt super terram, quam dedi servo meo Jacob, in qua habitaverunt patres vestri, et habitabunt super eam ipsi et filii eorum, et filii filiorum eorum usque in sempiternum: et David servus meus princeps eorum in perpetuum. * (*Psal. 109, 4.*)

26. Et percuciam illis foedus pacis: pactum

16. *Drewno jedno.* LXX *laszkę jedną.* Przez dwie laski o których tu wzmianka, rozumieją się dwa berła i dwa królestwa, t. j. Judy i Izraela. — *Judy.* Berła, królestwo pokoleń Judy, Benjamina i Lewi, które pokolenia poszły za domem Dawida. — *Józefowi drzewu Efraimowemu.* T. j. jak w chald. *Józefowi który jest pokoleniem,* albo *królestwem Efraima.* Przez Józefa zaś i Efraima, rozumie dziesięć pokoleń, albo samo pokolenie Efraima, które było powodem odstępstwa; bo Jeroboam sprawca tego był z pokolenia Efraima, a Efraim synem Józefa: przez dóm zaś Izraela, rozumie ostatnie dziewięć pokoleń, które się z nim połączyły.

17. *W jedno drzewo.* Tak, żeby się jednym drewnem wydawały. Przez podobieństwo połączenia dwóch drzew w jedno, przepowiedział przyszłe pojednanie dwóch i dziesięciu pokoleń; Chrystus bowiem *oboje jednym uczynił,* do Efez. 2, 14, nie tylko Judę i Izraela, ale i Żydów i pogan, jak uczy ś. Paweł do Galat. 3, 28; Kolos. 3, 11.

19. *Drewno Józefowe.* Pokolenie i królestwo Józefa, czyli dziesięciu pokoleń. — *Które jest w ręce Efraim.*

16. A ty synu człowieczy, weźmi sobie drewno iedno, a napisz na nim: Judy, y synów Izraelowych towarzyszków iego; y weźmi drewno drugie, a napisz na nim: Jozephowi drzewu Ephraimowemu, y wszystkim domowi Izraelowemu, y towarzyszków iego.

17. Y złóż ie, iedno do drugiego sobie w iedno drewno, y będą na ziednoczenie w ręce twoiéy.

18. A gdy rzeką do ciebie synowie ludu twe-go, mówiąc: Izali nam nie oznaymisz, co przez to znaczysz?

19. będziesz mówił do nich: To mówi Pan Bóg: Oto ia wezmę drewno Jozephowe, które iest w ręce Ephraim, y pokolenia Izraelowe, które z nim są złączone, y dam ie wspólnie z drewnem Judy, y uczynię ie drewnem iednym, y będą iedno w ręce iego.

20. A będą drewna, na których napiszesz w ręce twej przed ich oczyma.

21. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Oto ia wezmę syny Izraelowe z pośrodku narodów do których zaszli, y zgromadzę ie zewsząd, a przywiodę ie do ziemie ich.

22. Y uczynię ie narodem iednym w ziemi na górach Izraelskich, y król ieden będzie wszystkim rozkazujący, a nie będą dalej dwa narodowie, ani się więcej dzielić będą na dwoie królestwo.

23. Ani się więcej mazać będą bałwany swemi, y obrzydłościami swemi, y wszemi nieprawościami swemi, y wybawię ie ze wszech mieszkań, na których grzeszyli, y oczyścę ie, y będą mi ludem, a ia im będę Bogiem.

24. A sługa mój Dawid królem nad nimi, y pasterz ieden będzie ich wszystkich: w sądziech moich chodzić będą, y przykazania mego przestrzegać, y czynić ie będą.

25. Y będą mieszkańca na ziemi, którym dał słudze memu Jakóbowi, w której mieszkali oycowie waszy, y będą na niéy mieszkac sami y synowie ich, y synowie synów ich aż na wieki: a Dawid sługa mój księżciem ich na wieki.

26. Y uczynię z nimi przymierze pokoju, przy-

Bo pierwszy król Izraelski i prawie wszyscy następni byli z pokolenia Efraima. — *Dam.* Ustanowię, złączę. — *W ręce jego.* Boga. To Chrystus uczynił, który pomiędzy Żydami i Samarytanami zniósł zawieść, i jednych i drugich zgodnych sercem do kościoła przyłączył.

22. *Narodem jednym.* W lud jeden chrześcijański, w którym niema różnicy Żyda i poganina, ale wszystkich wierzących jedno jest serce i jedna dusza. — *Na górach Izraelskich.* W Kościele katolickim, który na górze postawiony skryć się nie będzie mógł. — *Król jeden.* Jezus Chrystus, król żydowski.

24. *Sługa mój Dawid królem nad nimi.* Chrystus syn Dawidowy, jak wyżej r. 34, 23 i 24. Nazywa sługą swoim, bo mówi o nim jako o człowieku synie Dawida. — *Pasterz jeden będzie ich wszystkich.* Bo stanie się jedna owczarnia i jeden pasterz, którym będzie Chrystus Pan.

25. *Na ziemi.* W Kościele katolickim, który wyobrażała owa cała ziemia. — *Aż na wieki.* Bo królestwu Chrystusowemu końca nie będzie. Łuk. 1, 33. — *Dawid sługa mój.* Chrystus, jak wyżej w. 24.

26. *Przymierze pokoju.* Nowe przymierze, przez któ-

sempiternum erit eis, et fundabo eos, et multiplicabo, et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum.*

27. Et erit tabernaculum meum in eis, et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus.

28. Et scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israel, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.

CAPUT XXXVIII.

O tém, co spotka Żydów po powrocie z niewoli, o Gogu i Magogu, Antychryście, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog, terram Magog, principem capitis Mosoch et Thubal, et vaticinare de eo, (*Infr. 39, 1. Apoc. 20, 7*).

3. Et dices ad eum: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, Gog, principem capitis Mosoch et Thubal,

4. et circumagam te, et ponam frenum in maxillis tuis, et educam te, et omnem exercituum tuum, equos et equites vestitos loriceis uniuersos, multitudinem magnam, hastam et clypeum arripientium et gladium.

5. Persae, Aethiopes et Libyes cum eis, omnes scutati et galeati:

6. Gomer et uniuersa agmina ejus, domus Thogorma, latera aquilonis, et totum robur ejus, populi que multi tecum.

7. Praepara, et instrue te et omnem multitudinem tuam, quae coacervata est ad te, et esto eis in praeceptum.

8. Post multos dies visitaberis, in novissimo annorum venies ad terram, quae reversa est a gladio, et congregata est de populis multis ad montes Israel, qui fuerunt deserti jugiter: haec de populiseducta est, et habitabunt in ea confidenter uniuersi.

re Chrystus wszystko uspokoił krwią na krzyżu, Kolos. 1, 20.

27. *I będzie przybytek mój między nimi.* Zamieszkać w sercach ich; bo chrześcijanie są kościołem Bożym, jak mówi ś. Paweł I. Kor. 3, 16 i 17. Jest też w wiernych przybytek Boży, bo w kościołach chrześcijańskich ukrywa się Bóg pod postaciami najświętszej Eucharystyi.

R. 38.—2. *Postaw oblicze swe.* P. Wujka.

4. *Będę obracał.* Przenośnia, zamiast włożę wędzidło w usta twoje i kierować będę tobą jak zechcę; poprowadzę i zawracać będę dokąd zechcę, uczynię z ciebie co się mnie podobać będzie. — *Wywiodę cię.* Z ziemi twojej, jakby rybę z wody wrzuciwszy wędę; albo jak konia ze stajni okiełznawszy, abym zgubił cię za granicą twój ziemi. Bo Gog będzie zabitym z Antychrystem blisko Jeruzalem, jak okazuje się z Objaw. 20, 8 i 9. — *Ubrane w pancerze wszystkie.* Watabl. *przypodzielane w kirys,* t. j. we wszystkie rodzaje broni, od głowy do nóg.

6. *Gomer.* Galatowie; tak nazwani od Gomera syna Jafetowego, Gen. 10, 2, jak tłumaczy Józef, ks. I. Starożyto. r. 6.—*Thogormy.* Frygijczykwowie. Inni rozumieją Germanów, Armenów, lub Kappadoków. — *Strony północne.* Mieszkańcy północy.

mierze wieczne będzie im, y ugruntuję ie, y rozmnożę, y dam świątynię moją w pośrodku ich na wieki.

27. Y będzie przybytek mój między nimi, a będę im Bogiem, a oni będą mi ludem.

28. Y poznaia narodowie, że ia Pan poświęcający Izraela, gdy będzie świątynia moja w pośrodku ich na wieki.

ROZDZIAŁ 38.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, postaw oblicze swe przeciw Gog, ziemi Magog, książęciu głowy Mosoch y Thubal, a prorokuy o nim,

3. y rzeczesz do niego: To mówi Pan Bóg: Oto ia do ciebie Gog, książęcia głowy Mosoch y Thubal,

4. y będę cię obracał, y włożę wędzidło na czeluści twoje, y wywiodę cię, y wszystko wojsko twoje, konie, y iezdne ubrane w pancerze wszystkie, mnóstwo wielkie porywających kopii, y tarcz, y miecze.

5. Persowie, Etyhopianie, y Lybianie z nimi, wszyscy z tarczami y w przyłbicach.

6. Gomer, y wszystkie ufy jego, dóm Thogormy, strony północne, y wszystka siła jego, y narodowie mnodzy z toba.

7. Spraw się, a zgotuy się, y wszystko mnóstwo twoje, które się zgromadziło do ciebie, a bądź im za przykazanie.

8. Po długim czasie nawiedzony będziesz, w ostateczne lata wnidziesz do ziemi, która się wróciła od miecza, a zebrana jest z ludzi mnogich na góry Izraelskie, które były puste ustawicznie: ta z narodów jest wywiedziona, y będą mieszkać w niej bezpiecznie wszyscy.

7. *Zgotuy się.* Uragowisko; jakby rzekł: przygotuj się i sam i wojsko swoje, żebyście razem zginęli.—*Bądź im za przykazanie.* Bądź ich wodzem i władcą.

8. *Po długim czasie.* Przy końcu świata, co ś. Jan w Objaw. 20, 7, wyraził: po tysiącu lat, kładąc liczbę określną za nieokreślną.—*Nawiedzony będziesz.* Będziesz ukaranym od Boga.—*W ostateczne lata.* Blisko dnia sądnego.—*Wnidziesz do ziemi.* Przeciwi Kościołowi.—*Która się wróciła od miecza.* Wybawiona od zabójstwa i przesładowania, które zniosła od dręczycieli. Przyjdiesz do tych, których miecz Chaldejczyków zostawił. Do Kościoła krwią męczenników skropionego. Stosuje do Jeruzalem, t. j. do Żydów, którzy z Babilonu powrócili; bo Jeruzalem jest symbolem Kościoła. Dodaj, że prawdziwie Antychryst i Gog przyjdzie do Jeruzalem, bo w niem umieści swoje królewską stolicę Antychryst, i blisko Jeruzalem stoczy bój z wiernymi i zabitym zostanie.—*Na góry Izraelskie.* Do ziemi świętej.—*Które były puste ustawicznie.* Przez lat siedm dziesiąt niewoli, a nawet dłużej, t. j. od Chrystusa i Tytusa, aż do Antychrysta. *Ta.* Ziemia, t. j. ludzie, mieszkańcy ziemi.—*Wywiedziona.* Wyprowadzona z pośrodku narodów, wyzwolona z pod władzy Chaldejczyków, i innych narodów i królów niewiernych, tak że w niej obywatele śmiało i bezpiecznie zamieszkują.

9. Ascendens autem quasi tempestas venies, et quasi nubes, ut operias terram tu, et omnia agmina tua, et populi multi tecum.

10. Haec dicit Dominus Deus: In die illa ascendet sermones super cor tuum, et cogitabis cogitationem pessimam,

11. et dices: Ascendam ad terram absque muro, veniam ad quiescentes habitantesque secure: hi omnes habitant sine muro, vectes et portae non sunt eis,

12. ut diripias spolia, et invadas praedam, ut inferas manum tuam super eos, qui deserti fuerant et postea restituti, et super populum, qui est congregatus ex gentibus, qui possidere coepit et esse habitator umbilici terrae.

13. Saba et Dedan, et negotiatores Tharsis, et omnes leones ejus dicent tibi: Numquid ad sumenda spolia tu venis? Ecce, ad diripiendam praedam congregasti multitudinem tuam, ut tollas argentum et aurum, et auferas supellectilem atque substantiam, et diripias manubias infinitas.

14. Propterea vaticinare, fili hominis, et dices ad Gog: Haec dicit Dominus Deus: Numquid non in die illo, cum habitaverit populus meus Israel confidenter, scies?

15. Et venies de loco tuo a lateribus aquilonis tu et populi multi tecum ascensores equorum universi, coelus magnus, et exercitus vehemens.

16. Et ascendes super populum meum Israel quasi nubes, ut operias terram. In novissimis diebus eris, et adducam te super terram meam, ut sciant gentes me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog.

17. Haec dicit Dominus Deus: Tu ergo ille es, de quo locutus sum in diebus antiquis in manu servorum meorum prophetarum Israel, qui prophetaverunt in diebus illorum temporum, ut adducerem te super eos.

18. Et erit in die illa, in die adventus Gog super terram Israel, ait Dominus Deus, ascendet indignatio mea in furore meo.

9. *Jako burza... i jako obłok.* Przez te dwie przenośnie oznacza bystrość i mnogość wojska antychrystowego. Podobne jest u Dan. 11, 40; Jerem. 4, 13.

10. *Wstąpią mowy.* Hebraizm, t. j. weźmiesz do serca, myśleć będziesz.

11. *Do ziemi bez muru.* Do kościoła, żebym go zdobył, o którym powiedziano że jest bez muru i zapór: bo broń żołnierstwa naszego nie jest cielesna II. Kor. 10, 4. I do Jeruzalem, które w owym czasie będzie pozbawionem murów i baszt.

12. *Abys ściągnął rękę.* Żebyś trapił chrześcian, którzy w Judei od Turków uciemiężeni, i jakby opustoszeni mieszkali; lecz później po zrzuceniu jarzma wolność odzyskali; zkadż zdaje się, że tuż przed Antychrystem ziemia święta przez chrześcian odzyskaną będzie.

13. *Saba i Dedan.* Sabejczykowie i Idumejczycy; bo Dedan jest miastem Idumejskiem, jak okazuje się z r. 25, 13; i 27, 15. — *Kupcy Tharsis.* Morscy, albo Kartagińscy, albo Tarsu w Cylicyi. — *Lwi jej.* Wszyscy książęta, których pod przenośnią lwami nazywa. Oznacza, iż heretycy wszyscy, którzy zastarzałą ku Kościołowi nieprzyjaźń zachowywali, połączą się z Antychrystem,

9. A wstępując iako burza przydziesz, y iako obłok, abys zasłonił ziemię ty y wszystkie ufy twoie, y narodów wiele z toba.

10. To mówi Pan Bóg: Onego dnia wstąpią mowy na serce twoie, y umyślisz myśl bardzo złą,

11. y rzeczesz: Wtargnę do ziemi bez muru, przyjdę na spokojne a mieszkające bezpiecznie: ci wszyscy mieszkają bez muru, a zawór y bram nie mają,

12. abys zdzierał łupy, y przypadał na korzyści, abys ściągnął rękę twoię na te, którzy spustoszeni byli, a potom przywróceni, y na lud, który jest zebrany z narodów, który począł posiadać y bydź obywatelem śródkiu ziemi.

13. Saba y Dedan, y kupcy Tharsis, y wszyscy lwi iey rzeką tobie: Izali na branie łupów ty idziesz? Oto, na rozehwywanie korzyści zebrales mnóstwo twoie, abys zabrał srebro y złoto, y wyniósł statek y majątność, ażebyś złupił łupy niezliczone.

14. Przeto prorokuy synu człowieczy, a mów do Gog: To mówi Pan Bóg: Aza nie onego dnia, gdy będzie mieszkał lud mój Izraelski bezpiecznie, wiedzieć będziesz?

15. Y przydziesz z mieysca twego, z stron północnych, ty y narodów wiele z toba wsiadający na konie wszyscy, lud wielki, y woysko gwałtowne.

16. Y przyciagniesz na lud mój Izraelski iako obłok, abys pokrył ziemię. W ostateczne dni będziesz, y przywiodę cię do ziemi moiej, żeby mię poznali narodowie, gdy będę poświęcon w tobie przed oczyma ich, o Gog.

17. To mówi Pan Bóg: Tyś tedy jest on, o którym mówił czasów dawnych w ręce sług moich proroków Izraelskich, którzy prorokowali we dni onych czasów, żem cię miał przywieść na nie.

18. Y będzie w on dzień, w dzień przyszcia Gog na ziemię Izraelską, mówi Pan Bóg, wstąpi rozniewanie moje w zapalczywość moiej.

i zachęcać będą do łupieży Kościoła; bo ci których wymienia, byli wrogami Żydów, jak okazuje się z r. 25 i 27.

14. *Gdy będzie mieszkał lud mój Izraelski.* Gdy chrześcijanie spokojnie w ziemi świętej będą mieszkali, — *Wiedzieć będziesz.* Wtenczas dowiesz się i obaczysz, Gogu, że spełnia się, com tutaj o tobie przepowiedział. Chald. *poznasz zemstę potęgi mojej.* LXX: *powstaniez przeciw niemu,* t. j. Izraelowi.

15. *Z stron północnych.* Ze Scytyi, inni z Babilonu. 16. *W ostateczne dni.* Przed dniem sądnym. Patrz w. 8. — *Ziemi mojej.* Judei. — *Żeby mię poznali narodowie.* Żeby zrozumiały wszystkie narody, żem Bóg, gdy okaże się świętym i sprawiedliwym, zabijając ciebie. Patrz r. 28, 22; i 36, 23.

17. *W ręce... proroków.* Przez proroków moich. Daniel bowiem r. 7, 8 i 9; Izai. i Jerem. i wielu innych, których pisma zaginęły, prorokowali o Antychryście i jego wojsku.

18. *Rozniewanie moje w zapalczywość mojej.* Gwałtownie, aż do zapalczywości się rozniewam. Mówi Pan, że ponieważ gwałtowny gniew przeciw Kościołowi, bo dozwoli żeby go Antychryst bardzo trapił.

19. Et in zelo meo, in igne irae meae locutus sum: Quia in die illa erit commotio magna super terram Israel,

20. et commovebuntur a facie mea pisces maris et volucres coeli, et bestiae agri et omne reptile, quod movetur super humum, cunctique homines, qui sunt super faciem terrae, et subvertentur montes, et cadent sepes, et omnis murus curruet in terram. (*Matth. 24, 29*).

21. Et convocabo adversus eum in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: gladius uniuscujusque in fratrem suum dirigetur.

22. Et judicabo eum peste, et sanguine et imbre vehementi, et lapidibus immensis: ignem et sulphur pluam super eum, et super exercitum ejus, et super populos multos, qui sunt cum eo.

23. Et magnificabor et sanctificabor, et notus ero in oculis multarum gentium: et scient, quia ego Dominus.

19. A w rzewniwości moiej, w ogniu gniewu mego mówilem: Bo dnia onego będzie wielki rozruch w ziemi Izraelskiej,

20. y porusza się od oblicza mego ryby morskie, y ptastwo powietrzne, y zwierz polny, y wszelki płaz, który się rusza po ziemi, y wszyscy ludzie, którzy są na obliczu ziemi, y poprzewracają się góry, y poupadają płoty, y każdy mur na ziemię upadnie.

21. Y zwołam przeciwko niemu ze wszystkich gór moich miecz, mówi Pan Bóg: miecz każdego obróci się na brata iego.

22. A osadzę go mórem, y krwią, y desczem gwałtownym, y kamieniem wielkim: ogniem y siarką dżdżyć będę nań, y na woysko iego, y na narodów wiele, które są z nim.

23. Y uwielmożę się, y poświęcę się, a znaiomy będę przed oczyma wielu narodów, y poznaia żem ia Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 39. w. 2. *Postaw oblicze swe przeciw Gog, ziemi Magog.* Iż przez wszystkie księgi swe Ezechiel prorokował o Chrystusie i królestwie jego, teraz też wspomina przeciwnego Antychrysta i okrucieństwa jego. I aczkolwiek, o tém Gog i Magog rozmaite są mniemania, ponieważ ich Pismo ś. nie wspomina, tylko tu Ezechiel, a Jan ś. Apoc. 20. Wszakże tak się zda niektórym, iż ci dwaj będą przedniejsi królowie z onych dziesięci królów którzy Antychrystowi hołdować i służyć będą, a tych dwu tu największą mianuje, iż możliwością i okrucieństwem inszych przechodzić będą. Piszę też Gen. 10, iż Magog był jeden z synów Japheta, i od tego Scythia, gdzie panował Magog nazwana jest ziemia Magog jako pisze Jozephus, ztądże rozumieją Theodoretus i Hieronim ś. iż Gog i Magog są narodowie Scytów albo Tatarów. Z tychże będą ci królowie którzy Antychrystowi z wojskami swoimi służyć będą przeciw chrześcianom.

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O zabiciu Goga i Magoga, powrócie ludu z niewoli, i t. d.

1. Tu autem, filii hominis, vaticinare adversum Gog, et dices: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego super te, Gog, principem capitibus Mosoch et Thubal: (*Supr. 38, 2*).

2. et circumagam te, et educam te, et ascendere te faciam de lateribus aquilonis, et adducam te super montes Israel.

3. Et percutiam arcum tuum in manu sinistra tua, et sagittas tuas de manu dextera tua dejiciam.

4. Super montes Israel cades tu, et omnia agmina tua et populi tui, qui sunt tecum: feris, avibus, omnique volatili, et bestiis terrae dedi te ad devorandum.

5. Super faciem agri cades, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

6. Et immittam ignem in Magog, et in his, qui habitant in insulis confidenter: et scient, quia ego Dominus.

1. A ty synu człowieczy prorokuy przeciw Gog, y rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Owo ia do ciebie Gog, książęcia głowy Mosoch y Thubal:

2. y obracać cię będę, y wywiodę cię, y uczynię że wyciągniesz z stron północnych, a przywiodę cię na góry Izraelskie.

3. Y wytracę luk twój w lewój ręce twoiej, y strzały twoje z prawój ręki twój wyrzucę.

4. Na górach Izraelskich upadniesz ty y wszystkie ufy twoje, y lud twój, który iest z tobą: zwierzóm, ptakóm y wszem latającym, y zwierzowi ziemskiemu dałem cię na pożarcie.

5. Na obliczu pola upadniesz, bom ia rzekł, mówi Pan Bóg.

6. Y puszcę ogień na Magog, y na te, którzy mieszkają na wyspach bezpiecznie: a poznaia, żem ia Pan.

19. *Mówilem.* Powiedziałem i postanowiłem.—*Wielki rozruch.* Opisuje koniec świata za Antychrysta, jak Mat. 24, 21: *Albowiem na on czas będzie wielki ucisk, jaki nie był od początku świata aż dotąd, ani będzie.*

21. *Niemu.* Gogowi. Jakby rzekł: poburzę inne narody, albo raczej samych jego żołnierzy zbuntowanych między sobą przeciw Gogowi, którzy go zabiją.—*Miecz każdego.* Uczynię że sami nawzajem zabijają się będą.

22. *Osądzę.* Ukarzę.—*Krwia.* Rzezią i porażką.

23. *Uwielmożę się.* Poznaia żem święty i stanę się

rozgłośnym przez świętą zemstę nad niebożnymi.—*Znajomy będę.* Chald. *okażę potęgę moją.*

R. 39.—1. *A ty.* Ty więc często wraźaj to samo, ażeby tém głębiej to w umysły się wraziło.—*Książęcia głowy.* T. j. najwyższego książęcia, który jesteś głową Mozoch, czyli Kappadocyi, i Thubal, t. j. Iberyi.

2. *Obracać cię będę.* Patrz co powiedziano w roz. pop. w. 4.—*Wywiodę cię.* Inni tłumaczą *wytnę cię.*

3. *Luk twój.* Potęgę twoję.

6. *Na Magog.* Na kraj, ziemię i wojsko Goga, i wyspy podległe lub sprzymierzone z Magogiem.

7. Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel, et non polluam nomen sanctum meum amplius: et scient gentes, quia ego Dominus, sanctus Israel.

8. Ecce venit, et factum est, ait Dominus Deus: haec est dies, de qua locutus sum.

9. Et egredientur habitatores de civitatibus Israel, et succendent et comburent arma, clypeum et hastas, arcum et sagittas, et baculos manuum et contos, et succendent ea igni septem annis.

10. Et non portabunt ligna de regionibus, neque succident de saltibus, quoniam arma succendent igni, et depraedabuntur eos, quibus praedae fuerant, et diripient vastatores suos, ait Dominus Deus.

11. Et erit in die illa: dabo Gog locum nominatum sepulcrum in Israel, vallem viatorum ad orientem maris, quae obstupescere faciet praetereuntes, et sepelient ibi Gog, et omnem multitudinem ejus, et vocabitur vallis multitudinis Gog.

12. Et sepelient eos domus Israel, ut mudent terram, septem mensibus.

13. Sepeliet autem eum omnis populus terrae, et erit eis nominata dies, in qua glorificatus sum, ait Dominus Deus.

14. Et viros jugiter constituent lustrantes terram, qui sepeliant, et requirant eos, qui remanseant super faciem terrae, ut emudent eam: post menses autem septem quaerere incipient.

15. Et circuibunt peragrantes terram, cumque viderint os hominis statuent juxta illud titulum, donec sepeliant illud pollinctores in vale multitudinis Gog.

16. Nomen autem civitatis: Amona; et mudent terram.

17. Tu ergo, fili hominis, haec dicit Dominus Deus, dic omni voluceri, et universis avibus cunctisque bestiis agri: Convenite, properate, concurrite undique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel, ut comedatis carnem, et bibatis sanguinem.

18. Carnes fortium comedetis, et sanguinem principum terrae bibetis, arietum et agnorum, et

7. *Nie zmażę.* Zmazać nie dozwolę, t. j. żeby imię moje nadal było znieważanem i bluźnionem, jak dotąd dozwolilem przez zwycięstwa i bezbożność Goga i Antychrysta.

8. *Oto przyszedł i stało się.* Prędko spełni się com przepowiedział. A mówi że blisko, bo u Boga tysiąc lat, jako dzień jeden, jak wykłada ś. Piotr w liście II, r. 3, 8; jako ś. Jan powiedział, że jest ostatnia godzina, list I. r. 2, 18.

9. *I będą wychodzić.* Po zabicu Antychrysta, Goga i całego wojska jego, tak wiele zostanie łupów po zabitych, włóczni i broni, że Żydzi ze wszystkich miast przyjdą, żeby je rozebrać, i na lat siedm wystarczą, żeby je spalić, tak iż zkad inąd nie będą potrzebowali drew szukać.—*Kije ręczne.* Które żołnierze w rękach noszą do walki, twarde i opalone w ogniu, albo żelazem okute.

11. *Dam Gog miejsce mianowane.* Które od jego grobu i wielkiej liczby ludzi z nim pogrzebionych, otrzyma nazwę i będzie sławnem, bo będzie nazwane *doliną mnóstwa Gog.*—*Dolinę podróżnych.* Ludną i sławną, że od wielu będzie widziana, t. j. dolinę którą pątnicy

7. A imię święte moje oznaymię w pośrodku ludu mego Izraelskiego, a nie zmażę więcéy imienia mego świętego: y poznaią narodowie, że ja Pan, święty Izraelski.

8. Oto przyszedł, y stało się, mówi Pan Bóg: Tenci jest dzień, o którymem mówił.

9. Y będą wychodzić obywatele z miast Izraelskich, y palić będą y spalać oręża, tarcz y drzewca, łuk y strzały, y kije ręczne y włócznie, będą ie palić ogniem siedm lat.

10. A nie będą nosić drew z pola, ani rąbać z lasów, bo oręża palić będą ogniem, a złupią te, którym były łupem, y rozchwycą rozchwytacze swe, mówi Pan Bóg.

11. Y będzie onego dnia: dam Gog miejsce mianowane za grób w Izraelu, dolinę podróżnych na wschód morza, która uczyni, że się zdumieią y miłaiący, a pogrzebą tam Gog y wszystkie zgraie jego, y będzie nazwana doliną mnóstwa Gog.

12. A pogrzebą ie dom Izraelów, aby oczyścili ziemię, przez siedm miesięcy.

13. A pogrzebie go wszytek lud ziemię, y będzie im sławny dzień, któregom się wślawił, mówi Pan Bóg.

14. Y mężę ustawicznie postanawiać będą, przeglądaiące ziemię, którzyby grzebli y szukali tych, którzy byli pozostali na obliczu ziemię, aby ią oczyścili: a po siedmi miesiącach szukać poczną.

15. Y obeydą przechodzący po ziemi, a użyżawszy kość człowieka postawią podle nię słup, aż ią pogrzebą grubarze w dolinie mnóstwa Gog.

16. A imię miasta: Ammona; y oczyścią ziemię.

17. A tak ty synu człowieczy, to mówi Pan Bóg: Mów wszemu latającemu, y wszystkim ptakóm, y wszemu zwierzowi polnemu: Zeydźcie się, śpieszcie się, zbieżcie się zewsząd na rzeż moję, którą ia wam rzeżę, rzeż wielką na górach Izraelskich, żebyście iedli mięso, a krew pili.

18. Mięso mocarzów ieść będziecie, a krew książąt ziemskich pić będziecie, baranów, y ia-

od wschodu idą, ku morzu Genezaret. —*Która uczyni że się zdumieją.* Która dolina wielością moglił zdumiewać będzie pielgrzymów.

12. *Dóm Izraelów.* Izraelitów. —*Aby oczyścili ziemię.* Z trupów i swądu.—*Przez siedm miesięcy.* Przez wiele miesięcy.

13. *Któregom się wślawił.* Porażką wojska nieprzyjacielskiego. I dzień ten uroczysty będzie dla chrześcijan.

14. *Szukać poczną.* Bo przez pierwsze siedm miesięcy trupy często dadzą się napotykać, i nie trzeba będzie szukać, żeby je znaleźć.

15. *Postawią podle nię słup.* Żeby poznać że to kość człowieka i pogrześć. —*Grabarze.* Którzy pilnują pogrzebów i trupów grzebią.

16. *A imię miasta.* Przy którym Gog będzie pogrzebionym z towarzyszymi swoimi, będzie nazwane *Amona*, który wyraz znaczy *mnóstwo jego*.

17. *Rzeż moję.* Ofiarą Bóg nazywa wielką porażkę wrogów, którą sprawiedliwości swojej jakby poświęcił.

18. *Jagniąt i kozłów.* Panujących i książąt, jakimi są barany pomiędzy trzodą, a byki pomiędzy oborą; i

hircorum taurorumque, et altilium et pinguium omnium.

19. Et comedetis adipem in saturitatem, et bibetis sanguinem in ebrietatem, de victima, quam ego immolabo vobis,

20. et saturabimini super mensam meam de equo et equite forti, et de universis viris bellatoribus, ait Dominus Deus.

21. Et ponam gloriam meam in gentibus, et videbunt omnes gentes iudicium meum, quod fecerim, et manum meam, quam posuerim super eos.

22. Et scient domus Israel, quia ego Dominus Deus eorum a die illa et deinceps.

23. Et scient gentes, quoniam in iniquitate sua capta sit domus Israel, eo quod dereliquerint me, et absconderim faciem meam ab eis, et tradiderim eos in manus hostium, et ceciderint in gladio universi.

24. Juxta immunditiam eorum et scelus feci eis, et abscondi faciem meam ab illis.

25. Propterea haec dicit Dominus Deus: Nunc reducam captivitatem Jacob, et miserebor omnis domus Israel, et assumam zelum pro nomine sancto meo.

26. Et portabunt confusionem suam et omnem praevaricationem, qua praevaricati sunt in me, cum habitaverint in terra sua confidenter neminem formidantes:

27. et reduxero eos de populis, et congregavero de terris inimicorum suorum, et sanctificatus fuero in eis, in oculis gentium plurimarum.

28. Et scient, quia ego Dominus Deus eorum, eo quod transtulerim eos in nationes, et congregaverim eos super terram suam, et non dereliquerim quemquam ex eis ibi.

29. Et non abscondam ultra faciem meam ab eis, eo quod effuderim spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus.

gniąt, y kozłów, y byków, y karmnych, y wszech tłustych.

19. Y naiecie się tłustości do sytości, a pić będziecie krew do upicia, z rzezi której ja narzeże wam,

20. y nasycicie się u stołu moiego koni y iednych mocnych, y wszech mężów walecznych, mówi Pan Bóg.

21. Y położę sławę moię między narody, y uyrzra wszyscy narodowie sąd mój, którym uczynił, y rękę moię, którą na nie włożył.

22. A poznaią domy Izraelów, że ja Pan Bóg ich ode dnia onego, y na potym.

23. Y poznaią narodowie, że w nieprawości swęy był poyman dóm Izraelów, dla tego że mię opuścili, y zakryłem oblicze moie od nich, y podałem ie w ręce nieprzyaciół, y wszyscy poległi od od miecza.

24. Według nieczystoty ich a złości uczynilem im, y zakryłem oblicze moie od nich.

25. Przeto to mówi Pan Bóg: Teraz przywróce poymanie Jakóbowe, y zmiłnie się nad wszystkim domem Izraelowym, y wezmę rzewniwość dla imienia mego świętego.

26. Y poniosą sromotę swą, y wszelaki występpek, którym występowali przeciwko mnie, gdy mieszkać będą w ziemi swęy bezpiecznie, nikogo się nie bojąc:

27. a gdy ie wróce z narodów, a zgromadzę ie z ziem nieprzyaciół ich, a poświęcon będę w nich przed oczyma wielu narodów.

28. Y poznaią, że ja Pan Bóg ich, przeto że ja ie przeniósł do narodów, y zebrał ie do ziemi ich, a nie zostawiłem tam żadnego z nich.

29. Y nie zakryję więcéy oblicza mego od nich dla tego, że ja wylał ducha mego na wszytek dóm Izraelów, mówi Pan Bóg.

żołnierzy pojedynczych, których wyraża pod nazwą baranów i kozłów.—*Karmnych i... tłustych.* Tychże rozumie panujących i książąt, którzy się tłustymi i karmnymi nazywają; bo obfitują w dostatek i powodzenie.

20. *U stołu mojego.* Stołem swoim Bóg nazywa ową dolinę mnóstwa Gog, pełną trupów, o której w. 11.

21. *Położę. Okażę.—Sąd. Karę.—Rękę moję.* Porażkę, którą wrogów dotknąłem. Potęgę ramienia mego, którą okazałem.

22. *A poznają.* A od dnia owego i na przyszłość wiedzieć będą Izraelici, t. j. wierni, że ja Bóg ich wszechmocny, który ich od złego wybawiłem.

23. *W nieprawości.* Dla nieprawości ich.—*Był poyman.* Do niewoli zaprowadzony.

25. *Przywróce poymanie Jakóbowe.* Na wolność wywiodę synów Jakóba i Izraela, którzy są w niewoli; zgromadzę Kościół mój i od prześladowania wrogów uwolnię.—*Wezmę rzewniwość.* Będę gorliwym o zbawienie ludu mego Izraelskiego, nie dla ich zasług, lecz dla siebie i dla imienia mego, żebym był nazwany ojcem wiernym i miłosiernym.

26. *Poniosą.* Przydzie im na myśl wielość grzechów

ich, i będą żalowali za nie, i pokutę której nie czynili niewolą uciśnieni, czynić będą powodowani dobrodziejstwem wyzwolenia: gdy do wiary powrócą, zawstydzą się, pokutując za grzechy popełnione przed poznaniem prawdy.

27. *Gdy je wróce z narodów.* Pomiedzy którymi Żydzi byli rozproszeni, już przez Tytusa, już przez Antychrysta, wróce ich do siedzib własnych i do Judei, tak ziemskiej, jako bardziej do duchownej, t. j. do Kościoła Chrystusowego.—*Poświęcon będę.* Gdy pokażę że ja Bóg; Bóg bowiem absolutnie świętym się nazywa, dla tegoż poświęcić się, jest to okazać się że jest Bogiem, jak w r. pop. w. 16 i 23.

28. *A nie zostawiłem tam żadnego z nich.* Mówi o wybranych swoich. Tak mówił Chrystus, Jan 18, 9: (Ojcie) *żeś mi dał, żadnego z nich nie stracił.*

29. *Nie zakryję.* Nie opuszczę Kościoła. — *Dla tego że ja wylał ducha mego.* Dla tego że ja całą duszą kochał Kościół, dla tego że ja najgoręcej Kościół umiłował. Albo rozumiej ducha łaski, sprawiedliwości, świętości, albo Ducha świętego: *Iż miłość Boża rozlana jest w sercach naszych, przez Ducha ś. który nam jest dan.* Rzym. 5, 5.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

O rozmierzaniu Jerozolimy, będącej figurą Kościoła.

1. In vigesimo quinto anno transmirationis nostrae in exordio anni, decima mensis, quartodecimo anno, postquam percussa est civitas; in ipsa hac die facta est super me manus Domini, et adduxit me illuc.

2. In visionibus Dei adduxit me in terram Israel, et dimisit me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi aedificium civitatis vergentis ad austrum.

3. Et introduxit me illuc; et ecce, vir cujus erat species quasi species aeris, et funiculus lineus in manu ejus, et calamus mensurae in manu ejus; stabat autem in porta.

4. Et locutus est ad me idem vir: Fili hominis, vide oculis tuis, et auribus tuis audi, et pone cor tuum in omnia, quae ego ostendam tibi, quia, ut ostendantur tibi, adductus es huc: annuntia omnia, quae tu vides, domui Israel.

5. Et ecce, murus forinsecus in circuitu domus undique, et in manu viri calamus mensurae sex cubitorum, et palmo; et mensus est latitudinem aedificii calamo uno, altitudinem quoque calamo uno.

6. Et venit ad portam, quae respiciebat viam orientalem, et ascendit per gradus ejus, et mensus est limen portae calamo uno latitudinem, id est, limen unum calamo uno in latitudine;

7. et thalamum uno calamo in longum, et uno calamo in latum, et inter thalamos quinque cubitos;

8. et limen portae juxta vestibulum portae intrinsecus, calamo uno.

9. Et mensus est vestibulum portae octo cubitorum, et frontem ejus duobus cubitis; vestibulum autem portae erat intrinsecus.

10. Porro thalami portae ad viam orientalem, tres hinc et tres inde; mensura una trium, et mensura una frontium ex utraque parte.

11. Et mensus est latitudinem liminis portae, decem cubitorum, et longitudinem portae, tredecim cubitorum;

12. et marginem ante thalamos cubiti unius,

1. Dwudziestego y piątego roku zaprowadzenia naszego, na początku roku, dziesiątego dnia miesiąca, czternastego roku potym iako zburzone jest miasto, tegoż samego dnia stała się nademną ręka Pańska, y przywiódł mię tam.

2. W widzeniach Boskich przywiódł mię do ziemi Izraelskiéy, y zostawił mię na górze bardzo wysokiéy, na któręy było iakoby budowanie miasta leżącego ku południu.

3. Y wwiódł mię tam: a oto mąż, którego kształt był iako kształt miedzi, a sznur lniiany w ręce iego, y trzcina miary w ręce iego, a stał w bramie.

4. Y mówił do mnie tenże mąż: Synu człowieczy, patrz oczyma swemi, y uszyma swemi słuchaj, a przyłóż serce swe do wszystkiego co ia ukazę tobie, bo abyć to ukazano, iesteś tu przywiedzion: oznaymi wszystko, co ty widzisz domowi Izraelowemu.

5. A oto mur zewnątrz około domu wszędy, a w ręce męża trzcina miary na sześć łokiet, y na dłoni; y zmierzyl szerokość budowania trzcina iedną, wysokość też trzcina iedną.

6. Y przyszedł do bramy, która patrzała ku drodze wschodniéy, y wstąpił po wschodach iéy, y wymierzyl próg bramy trzcina iedną szerz, to jest, próg ieden trzcina iedną na szerz;

7. y komorę trzcina iedną na dłuż, a trzcina iedną na szerz, a między komorami pięć łokiet;

8. a próg bramy wedle przysionka bramy wewnątrz trzcina iedną.

9. Y wymierzyl przysionek bramy na ośm łokci, a czoło iego na dwa łokcia, a przysionek bramy był wewnątrz.

10. A komory bramy ku drodze wschodniéy trzy ztał, a trzy z onąd, miara iedna trzech, y miara iedna czoł z obu stron.

11. Y wymierzyl szerzą progna bramy, dziesięć łokiet, a dłuż bramy trzynaście łokiet;

12. a kray przed komorami na ieden łokieć, a

R. 40.—2. *W widzeniach Boskich.* Duchem proroczym, albo przez wysokie jakieś i cudowne widzenie.—*Na górze bardzo wysokiej.* Na górze Morya, na któręj Salomon kościół zbudował.—*Jakoby budowanie miasta.* Rozumie kościół Jerozolimski, który dla swych obszernych przysionków, i obszernych rozmiarów architektonicznych, miał podobieństwo niejakie miasta. Czy kościół Jerozolimski był pokazany Ezechielowi, czy też co innego, wielki zachodzi spór między wykładaczami tego miejsca. Zdaje się tych zdanie jest więcej prawdopodobnym, że tu opisane postać i rozmiary kościoła Jerozolimskiego. A jeżeli niektóre części nazywa mniejszemi, niżby miały stosować się do kościoła Salomona lub Zorobabela, to dzieje się dla tego, że mięsza typ z antypem, t. j. kościół Salomona z Kościołem Chrystusowym, do którego często zbacza, podług prorockiego zwyczaju. Wreszcie okazano tu do opisanja Eze-

chielowi kościół Salomona, żeby naród przypomnieniem owego kościoła pobudził się do pokuty, wiedząc że go utracił z przyczyny grzechów swoich, i żeby pokrzepił się nadzieją jego odnowienia.—*Leżącego ku południu.* Bo Ezechielowi idącemu od północy, t. j. od Babilonu, Judea i kościół były od południa.

3. *A oto mąż.* Anioł mający postać człowieka; a tym był albo Michał, naczelnik świątyni i kościoła, albo Gabryel, o którym Dan. 9, 21.—*Sznur lniiany.* LXX. sznur mularski, którego używać zwykli architekci i mularze, dla doświadczenia czy prosta ściana.—*Trzcina miary.* Miernicza.

4. *Patrz oczyma swemi.* Pilnie patrz, i uważnie słuchaj wszystkiego co ci pokażę. Szczegółowe objaśnienie opisywanych tu części miasta i kościoła, patrz Kor-nel, a Lap.

et cubitus unus finis utrinque; thalami autem, sex cubitorum erant hinc et inde.

13. Et mensus est portam a tecto thalami usque ad tectum ejus, latitudinem viginti quinque cubitorum; ostium contra ostium.

14. Et fecit frontes per sexaginta cubitos, et ad frontem atrium portae undique per circuitum;

15. et ante faciem portae, quae pertingebat usque ad faciem vestibuli portae interioris, quinquaginta cubitos;

16. et fenestras obliquas in thalamis et in frontibus eorum, quae erant intra portam undique per circuitum; similiter autem erant et in vestibulis fenestrae per gyrum intrinsecus, et ante frontes pictura palmarum.

17. Et eduxit me ad atrium exterius, et ecce, gazophylacia, et pavimentum stratum lapide in atrio per circuitum; triginta gazophylacia in circuitu pavimenti.

18. Et pavimentum in fronte portarum secundum longitudinem portarum erat inferius.

19. Et mensus est latitudinem a facie portae inferioris usque ad frontem atrii interioris extrinsecus, centum cubitos ad orientem et ad aquilonem.

20. Portam quoque, quae respiciebat viam aquilonis atrii exterioris, mensus est tam in longitudine, quam in latitudine;

21. et thalamos ejus tres hinc, et tres inde, et frontem ejus et vestibulum ejus secundum mensuram portae prioris, quinquaginta cubitorum longitudinem ejus, et latitudinem viginti quinque cubitorum.

22. Fenestrae autem ejus, et vestibulum, et sculpturae secundum mensuram portae, quae respiciebat ad orientem; et septem graduum erat ascensus ejus, et vestibulum ante eam.

23. Et porta atrii interioris contra portam aquilonis et orientalem; et mensus est a porta usque ad portam centum cubitos.

24. Et eduxit me ad viam australem, et ecce, porta, quae respiciebat ad austrum; et mensus est frontem ejus et vestibulum ejus juxta mensuras superiores.

25. Et fenestras ejus, et vestibula in circuitu, sicut fenestras ceteras, quinquaginta cubitorum longitudine, et latitudine viginti quinque cubitorum.

26. Et in gradibus septem ascendebatur ad eam; et vestibulum ante fores ejus; et caelatae palmae erant, una hinc, et altera inde in fronte ejus.

27. Et porta atrii interioris in via australi; et mensus est a porta usque ad portam in via australi, centum cubitos.

28. Et introduxit me in atrium interius ad portam australem, et mensus est portam juxta mensuras superiores;

29. thalamum ejus et frontem ejus, et vestibulum ejus eisdem mensuris; et fenestras ejus et vestibulum ejus in circuitu quinquaginta cubitos longitudinis, et latitudinis viginti quinque cubitos;

30. et vestibulum per gyrum longitudine viginti quinque cubitorum et latitudine quinque cubitorum;

łokieć drugi końca z obu stron; a komory na sześć łokiet były ztąd y z owąd.

13. Mierzył też bramę od dachu komory aż do dachu iéy, szerokość na dwadzieścia y pięć łokiet; drzwi przeciw drzwiom.

14. Y uczynił czoła na sześćdziesiąt łokiet, a u czoła sieni bramy zewsząd w okolo;

15. a przed obliczem bramy, która przychodziła aż do oblicza przysionka bramy wewnętrzny, pięćdziesiąt łokiet;

16. y okna pochodziste w komorach, y w czołach ich, które były wewnątrz bramy zewsząd w okolo; także też były w przysionkach okna w okolo wewnątrz, a przed czołami malowanie palm.

17. Y wywiódł mię do sieni zewnętrzny, a oto skarbnice, y tło położone kamieniem w sieni w okolo; trzydzieści skarbnic w okolo tła.

18. A tło na czele bram według długości bram było na dole.

19. Y wymierzył szerokość od oblicza bramy niższy, aż do czoła sieni wewnętrzny znadworza, sto łokiet na wschód, y na północy.

20. Bramę też, która patrzyła ku drodze północny sieni zewnętrzny, wymierzył tak na dłuź, iako y na szerz;

21. y komory iéy trzy ztąd, a trzy z onąd, y czoło iéy, y przysionek iéy według miary bramy piérwszej, pięćdziesiąt łokiet dłuźa iéy, a szerz dwadzieścia y pięć łokiet.

22. A okna iéy, y przysionek, y rzezania według miary bramy, która patrzyła na wschód; a na siedm stopniów było wstepowanie do niéy, a przysionek przed nią.

23. A brama sieni wewnętrzny przeciw bramie północny y wschodniéy, y wymierzył od bramy aż do bramy sto łokiet.

24. Y wywiódł mię na drogę południową, a oto brama, która patrzyła na południe, y zmierzył czoło iéy, y przysionek iéy, wedle miar wyższych.

25. Y okna iéy, y przysionki w okolo, iako inne okna, pięćdziesiąt łokiet wzduź, a w szerz dwadzieścia y pięć łokiet.

26. A siedmią stopniów wstepowano na nią, a przysionek przede drzwiami iéy; y palmy wyrzeczane były, iedna ztąd, a druga z onąd, na czele iéy.

27. Y brama sieni wewnętrzny na drodze południowy; y wymierzył od bramy aż do bramy na drodze południowy sto łokiet.

28. Y wwiódł mię do sieni wewnętrzny do bramy południowy, y wymierzył bramę według miar wyższych;

29. komorę iéy, y czoło iéy, i przysionek iéy temiz miarami; y okna iéy, y przysionek iéy w okolo pięćdziesiąt łokiet wzduź, a w szerz dwadzieścia y pięć łokiet;

30. A przysionek w okolo na dłuź dwadzieścia y pięć łokiet, a na szerz pięć łokiet;

31. et vestibulum ejus ad atrium exterius, et palmas ejus in fronte et octo gradus erant, quibus ascendebatur per eam.

32. Et introduxit me in atrium interius per viam orientalem, et mensus est portam secundam mensuras superiores;

33. thalamum ejus et frontem ejus, et vestibulum ejus sicut supra; et fenestras ejus et vestibula ejus in circuitu, longitudine quinquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum;

34. et vestibulum ejus, id est atrii exterioris; et palmae celatae in fronte ejus hinc et inde; et in octo gradibus ascensus ejus.

35. Et introduxit me ad portam, quae respiciebat ad aquilonem, et mensus est secundum mensuras superiores;

36. thalamum ejus et frontem ejus, et vestibulum ejus, et fenestras ejus per circuitum, longitudine quinquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum.

37. Et vestibulum ejus respiciebat ad atrium exterius; et caelatura palmarum in fronte ejus hinc et inde; et in octo gradibus ascensus ejus.

38. Et per singula gazophylacia ostium in frontibus portarum; ibi lavabant holocaustum.

39. Et in vestibulo portae duae mensae hinc et duae mensae inde, ut immoletur super eas holocaustum et pro peccato et pro delicto.

40. Et ad latus exterius, quod ascendit ad ostium portae, quae pergit ad aquilonem, duae mensae; et ad latus alterum ante vestibulum portae, duae mensae.

41. Quatuor mensae hinc, et quatuor mensae inde; per latera portae octo mensae erant, super quas immolabant.

42. Quatuor autem mensae ad holocaustum de lapidibus quadris extractae; longitudine cubiti unius et dimidii, et latitudine cubiti unius et dimidii, et altitudine cubiti unius; super quas ponant vasa, in quibus immolatur holocaustum et victima.

43. Et labia earum palmi unius, reflexa intrinsecus per circuitum; super mensas autem carnes oblationis.

44. Et extra portam interiorem gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portae respicientis ad aquilonem; et facies eorum contra viam australem, una ex latere porta orientalis, quae respiciebat ad viam aquilonis.

45. Et dixit ad me: Hoc est gazophylacium, quod respicit viam meridianam, sacerdotum erit, qui excubant in custodiis templi.

46. Porro gazophylacium, quod respicit ad viam aquilonis, sacerdotum erit, qui excubant ad ministerium altaris: isti sunt filii Sadoc, qui accedunt de filiis Levi ad Dominum, ut ministrent ei.

47. Et mensus est atrium longitudine centum cubitorum, et latitudine centum cubitorum per quadrum; et altare ante faciem templi.

48. Et introduxit me in vestibulum templi, et mensus est vestibulum quinque cubitis hinc, et

31. a przysionek iéy ku sieni zewnętrzney, a palmy iéy na czele, y ósm stopniów było, któremi wstępowano po niéy.

32. Y wwiódł mię do sieni wewnętrzney drogą wschodnią y wymierzył bramę wedle miar przeznaczonych;

33. komorę iéy, y czoło iéy, y przysionek iéy, iako wyższey; y okna iéy, y przysionki iéy w okóło na dłużą pięćdziesiąt łokiet, a na szerżą dwadzieścia y pięć łokiet;

34. a przysionek iéy, to iest sieni zewnętrzney; a palmy wyrzezane na czele iéy zład y z onąd; a po ósmi stopniach wstępowanie na nie.

35. Y wwiódł mię do bramy, która patrzyła na północy, y wymierzył według miar wyższych;

36. komorę iéy y czoło iéy, y przysionek iéy, y okna iéy w okóło, na dłużą pięćdziesiąt łokiet, a na szerżą pięć y dwadzieścia łokiet.

37. A przysionek iéy patrzył ku sieni zewnętrzney; y rycie palm na czele iéy zład y z owad: a po ósmi stopniach wstępowanie do niéy.

38. A przy każdéy skarbniicy drzwi na czołach bram; tam omywano całopalenie.

39. A w przysionku bramy dwa stoły po iednéy, a dwa stoły po drugiéy stronie; aby ofiarowano na nich całopalenia, y za grzech, y za występ.

40. A przy boku zewnętrznym, który wstępuje do drzwi bramy, która iest ku północy, dwa stoły, a przy drugiéy stronie przed przysionkiem bramy dwa stoły.

41. Cztery stoły zład, a cztery stoły z onąd; po bokach bramy ósm stołów było, na których ofiarowano.

42. A cztery stoły do całopalenia z kamienia kwadratowego uczynione; wzdłuż na półtora łokcia, y wszérz na półtora łokcia, a na zwyż łokieć ieden; na którychby kładziono naczynie, którym ofiarują całopalenie y ofiarę.

43. A kraie ich na iednę dłoń zakrzywione wewnątrz; a na stolech mięso na ofiarę.

44. A przed bramą wnątrzną komory śpiéwaków w sieni wewnętrzney, która była w boku bramy patrzącéy na północy; a oblicza ich ku drodze południowéy, iedna przy boku bramy wschodniey, która patrzyła ku drodze północney.

45. Y rzékł do mnie: Ta komora, która patrzy ku drodze południowéy, będzie kapłańska, którzy strzegą na strażéy kościelney.

46. A komora, która patrzy ku drodze północney, będzie dla kapłanów, którzy strzegą służby ołtarzowéy: ci są synowie Sadok, którzy przystępują z synów Lewi do Pana, aby mu służyli.

47. Y wymierzył sień na dłużą sto łokiet, y na szerżą sto łokiet, na cztery granie; y ołtarz przed kościołem.

48. Y wwiódł mię do przysionku kościelnego, a wymierzył przysionek pięć łokci zład, a pięć łokci

quinque cubitis inde; et latitudinem portae trium cubitorum hinc, et trium cubitorum inde.

49. Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum et latitudinem undecim cubitorum: et octo gradibus ascendebatur ad eam. Et columnae erant in frontibus, una hinc et altera inde.

CAPUT. XLI.

O rozmierzaniu kościoła i wszystkiego co do kościoła należy.

1. Et introduxit me in templum, et mensus est frontes, sex cubitos latitudinis hinc, et sex cubitos latitudinis inde, latitudinem tabernaculi.

2. Et latitudo portae decem cubitorum erat; et latera portae, quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde; et mensus est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, et latitudinem viginti cubitorum.

3. Et introgressus intrinsecus mensus est in fronte portae duos cubitos, et portam sex cubitorum, et latitudinem portae septem cubitorum.

4. Et mensus est longitudinem ejus viginti cubitorum et latitudinem ejus viginti cubitorum, ante faciem templi, et dixit ad me: Hoc est Sanctum sanctorum.

5. Et mensus est parietem domus sex cubitorum, et latitudinem lateris quatuor cubitorum undique per circuitum domus.

6. Latera autem, latus ad latus, bis triginta tria; et erant eminentia, quae ingrederentur per parietem domus, in lateribus per circuitum, ut confinerent, et non attingerent parietem templi.

7. Et platea erat in rotundum, ascendens sursum per cochleam, et in coenaculum templi deferebat per gyrum; idcirco latius erat templum in superioribus, et sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium.

8. Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera ad mensuram calami sex cubitorum spatio,

9. et latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum: et erat interior domus in lateribus domus.

10. Et inter gazophylacia latitudinem viginti cubitorum in circuitu domus undique,

11. et ostium lateris ad orationem; ostium unum ad viam aquilonis, et ostium unum ad viam australem; et latitudinem loci ad orationem quinque cubitorum in circuitu.

12. Et aedificium, quod erat separatam versusque ad viam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum; paries autem aedificii quinque cubitorum latitudinis per circuitum; et longitudo ejus nonaginta cubitorum.

13. Et mensus est domus longitudinem centum cubitorum, et quod separatam erat aedificium, et parietes ejus, longitudinis centum cubitorum.

14. Latitudo autem ante faciem domus, et ejus, quod erat separatam contra orientem, centum cubitorum,

z onąd; a szerokość bramy trzy łokcie ztąd, a trzy łokcie z onąd.

49. Długość zaś przysionka dwanaście łokiet, a szerokość iedenaste łokiet; a po ośmi stopniach wstępowano do nię. A słupy były na czołach, ieden ztąd, a drugi z onąd.

ROZDZIAŁ 41.

1. Y wwiódł mię do kościoła, y zmierzył czoła, sześć łokiet w szerz ztąd, a sześć łokiet z onąd, szerzą przybytku.

2. A szerokość bramy dziesięć łokiet była; a boki bramy, pięć łokiet ztąd, a pięć łokiet z onąd; y wymierzył długości iego czterdzieści łokiet, a szerokości dwadzieścia łokiet.

3. A wszedłszy wewnątrz wymierzył na czele bramy dwa łokcia, a bramy na sześć łokiet, a szerokość bramy siedm łokiet.

4. Y zmierzył długość iego dwadzieścia łokiet, a szerokości iego dwadzieścia łokiet, przed obliczem kościoła, y rzekł do mnie: To jest święte świętych.

5. Y wymierzył ścianę domu sześć łokiet; a szerokość boku cztery łokcie zewsząd około domu.

6. A boki, bok do boku, dwa kroć trzydzieści y trzy: a były wychodzące, któreby wchodziły przez ścianę domu na bokach w około, żeby dzierżały, a nie dotykały się ściany kościelney.

7. A plac był w okrąg wstępujący wzgórze kręconym wschodem, a na salę kościelną prowadził w około; przeto szerszy był kościół wzgórze: a tak ze spodku chodzono ku górze na szrodek.

8. Y widziałem w domu wysokość w około, y założone boki pod miarą trzeciny na sześć łokiet,

9. a szerokość ściany poboczney zewnątrz pięć łokiet; y był wewnętrzny dóm w bokach domowych.

10. A między skarbnicami szerokości dwadzieścia łokiet około domu zewsząd,

11. a drzwi boku na modlitwę; drzwi iedne ku drodze północney, a drzwi iedne ku drodze południowey; a szerokość miejsca na modlitwę pięć łokiet w około.

12. A budowanie, które było odłączone y obrócone ku drodze patrzący ku morzu w szerz siedm dziesiąt łokiet; a ściana budowania pięć łokiet na szerzą w około; a dłuż ię dziewięćdziesiąt łokiet.

13. Y zmierzył długość domu sto łokiet; y budowanie, które było odłączone, y ściany iego wzdłuż sto łokiet.

14. A szerokość przed obliczem domu, y onego, które było odłączone na wschód sto łokiet.

15. Et mensus est longitudinem aedificii contra faciem ejus, quod erat separatum ad dorsum; et thecas ex utraque parte centum cubitorum, et templum interius, et vestibula atrii.

16. Limina, et fenestras obliquas, et ethecas in circuitu per tres partes, contra uniuscujusque limen, stratumque ligno per gyrum in circuitu; terra autem usque ad fenestras, et fenestrae clausae super ostia.

17. Et usque ad domum interiorem, et forinsecus per omnem parietem in circuitu, intrinsecus et forinsecus, ad mensuram.

18. Et fabrefacta Cherubim et palmae; et palma inter Cherub et Cherub, duasque facies habebat Cherub.

19. Faciem hominis juxta palmam ex hac parte, et faciem leonis juxta palmam ex alia parte; expressam per omnem domum in circuitu.

20. De terra usque ad superiora portae, Cherubim et palmae caelatae erant in pariete templi.

21. Limen quadrangulum, et facies sanctuarii, aspectus contra aspectum,

22. Altaris lignei trium cubitorum altitudo, et longitudo ejus duorum cubitorum; et anguli ejus, et longitudo ejus, et parietes ejus lignei. Et locutus est ad me: Haec est mensa coram Domino.

23. Et duo ostia erant in templo, et in sanctuario.

24. Et in duobus ostiis ex utraque parte bina erant ostiola, quae in se invicem plicabantur; bina enim ostia erant ex utraque parte ostiorum.

25. Et caelata erant in ipsis ostiis templi Cherubim et sculpturae palmarum, sicut in parietibus quoque expressae erant; quam ob rem et grossiora erant ligna in vestibuli fronte forinsecus.

26. Super quae fenestrae obliquae, et similitudo palmarum hinc atque inde in humerulis vestibuli, secundum latera domus latitudinemque parietum.

15. Y zmierzyl długość budowania przeciw o-nemu, które było odłączone na zadzie; ganki z obu stron na sto łokiet, y kościół wewnętrzny y przysionki sieni.

16. Progi y okna pochodziste, y ganki w okolo po trzech stronach przeciwko progu każdego, y położone drzewem w okolo, w okrag: a ziemia aż do okien, a okna zamknięte nade drzwiami.

17. Y aż do domu wewnętrznego, y z nadworza po każdej ścianie w okolo wewnątrz y zewnątrz, podług miary.

18. Y uczynione Cheruby y palmy; a palma między Cherubem a Cherubem, a dwoje oblicze miał Cherub.

19. Oblicze człowieka podle palmy z téy strony, a oblicze lwie podle palmy z drugiey strony; wyrażone po wszystkim domu w okolo.

20. Od ziemi aż do wierzchu drzwi, Cherubim y palmy wyrażone były na ścianie kościelney.

21. Próg na cztery granie, a oblicze świątyni, weyżnienie przeciwko weyżnieniu.

22. Ołtarza drzewianego wysokość na trzy łokcie, a długość iego na dwa łokcie; a węgły iego, y długość iego, y ściany iego drzewiane. Y mówił do mnie: Toć iest stół przed Panem.

23. A dwoje drzwi były w kościele y w świątyni.

24. A we dwoygu drzwi z obudwu stron dwoie drzewiczki były, które się społem zwierały; bo dwoie drzwi było z oboihey strony wrót.

25. A były wybite na samych drzwiach kościelnych Cherubim, y rycie palm, iako y na ścianach téż były wyrażone; przeto y mięjsze były drzewa na czele przysionka zewnątrz.

26. Nad którymi okna pochodziste, y podobieństwo palm zład y z owad na filarkach przysionku, według boków domu y szerokości ścian.

CAPUT XLII.

ROZDZIAŁ 42.

O budowach należących do kościoła, jak mają być urządzone.

1. Et eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad aquilonem, et introduxit me in gazophylacium, quod erat contra separatum aedificium, et contra aedem vergentem ad aquilonem.

2. In facie longitudinis centum cubitos ostii aquilonis, et latitudinis quingaginta cubitos,

3. contra viginti cubitos atrii interioris, et contra pavimentum stratum lapide atrii exterioris, ubi erat porticus juncta porticui triplici.

4. Et ante gazophylacia deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viae cubiti unius. Et ostia eorum ad aquilonem:

5. ubi erant gazophylacia in superioribus humiliora, quia supportabant porticus, quae ex illis eminebant de inferioribus et de mediis aedificii.

6. Tristega enim erant, et non habebant colum-

1. Y wywiódł mię do sieni zewnętrzney drogą wiodącą ku północy, y wwiódł mię do skarbnice, która była przeciw odłączonemu budowaniu, y przeciw domowi leżącemu ku północy.

2. Przed obliczem długości, sto łokiet drzwi północnych, a szerokości pięćdziesiąt łokiet,

3. przeciwko dwódziesciu łokiet sieni wewnętrzney, y przeciw tłu położonemu kamieniem sieni zewnętrzney, gdzie był ganek złączony z gankiem trojakim.

4. A przed skarbnicami przechodzenie na dziesięć łokiet na szerzą, do wnętrzości patrząc drogi na ieden łokieć. A drzwi ich na północy;

5. gdzie były skarbnice na wierzchu niższe, bo trzymały na sobie ganki, które z nich wychodziły, ze spodnich y ze średnich budowawia.

6. Bo były trzy piętra, a nie miały słupów,

nas, sicut erant columnae atriorum; propterea eminebant de inferioribus et de mediis a terra cubitis quinquaginta.

7. Et peribolus exterior secundum gazophylacia, quae erant in via atrii exterioris ante gazophylacia; longitudo ejus quinquaginta cubitorum,

8. quia longitudo erat gazophylaciorum atrii exterioris quinquaginta cubitorum, et longitudo ante faciem templi centum cubitorum.

9. Et erat subter gazophylacia haec introitus ab oriente ingredientium in ea de atrio exteriori.

10. In latitudine periboli atrii, quod erat contra viam orientalem, in faciem aedificii separati, et erant ante aedificium gazophylacia.

11. Et via ante faciem eorum juxta similitudinem gazophylaciorum, quae erant in via aquilonis; secundum longitudinem eorum, sic et latitudo eorum, et omnis introitus eorum, et similitudines, et ostia eorum;

12. secundum ostia gazophylaciorum, quae erant in via respiciente ad notum: ostium in capite viae, quae via erat ante vestibulum separatum per viam orientalem egredientibus.

13. Et dixit ad me: Gazophylacia aquilonis et gazophylacia austri, quae sunt ante aedificium separatum, haec sunt gazophylacia sancta, in quibus vescuntur sacerdotes, qui appropinquant ad Dominum in Sancta sanctorum, ibi ponent Sancta sanctorum, et oblationem pro peccato et pro delicto, locus enim sanctus est.

14. Cum autem ingressi fuerint sacerdotes, non egredientur de sanctis in atrium exterius, et ibi reponent vestimenta sua, in quibus ministrant, quia sancta sunt, vestienturque vestimentis aliis, et sic procedent ad populum.

15. Cumque complisset mensuras domus interioris, eduxit me per viam portae, quae respiciebat ad viam orientalem, et mensus est eam undique per circuitum.

16. Mensus est autem contra ventum orientalem calamo mensurae quingentos calamos in calamo mensurae per circuitum.

17. Et mensus est contra ventum aquilonis quingentos calamos in calamo mensurae per gyrum.

18. Et ad ventum australem mensus est quingentos calamos in calamo mensurae per circuitum.

19. Et ad ventum occidentalem mensus est quingentos calamos in calamo mensurae.

20. Per quatuor ventos mensus est murum ejus undique per circuitum, longitudinem quingentorum cubitorum, et latitudinem quingentorum cubitorum, dividentem inter sanctuarium et vulgi locum.

iako były słupy w sieniach; przetoż wychadzały ze spodnich y ze średnich od ziemi pięćdziesiąt łokiet.

7. A ganek w koło podle skarbnic, które były na drodze sieni zewnętrzny przed skarbnicami; długość jego pięćdziesiąt łokiet,

8. bo długość była skarbnic sieni zewnętrzny pięćdziesiąt łokiet, a długość przed obliczem kościoła, sto łokiet.

9. A pod skarbnice one było wchodzenie od wschodu słońca, gdy kto chodził do nich z sieni zewnętrzny.

10. Na szerokości ganku okrągłego sieni, która była ku drodze wschodniy, przed budowaniem osobnym, a były przed budowaniem skarbnice.

11. A droga przed obliczem ich według podobieństwa skarbnic, które były na drodze północny; według długości ich, tak y szerokość ich, y wszystko weszcie do nich, y podobieństwa, y drzwi ich;

12. według drzwi skarbnic, które były na drodze patrzący ku wiatru z południa; drzwi na początku drogi, która droga była przed przysionkiem odłączonym wchodzącym drogą wschodnią.

13. Y rzekł do mnie: Skarbnice północne, y skarbnice południowe, które są przed budowaniem odłączonym, te są skarbnice święte, w których iadaia kapłani, którzy przystępuia do Pana do świątynie świętych: tam będą klasz święte świętych, y ofiarę za grzech, y za występ, bo miejsce święte iest.

14. A gdy wnida kapłani, nie wynida z świątynie do sieni zewnętrzny, a tam schowaią szaty swe, w których słuza, bo święte są, y obloka się w insze szaty, a tak wynida do ludu.

15. A gdy dokonał miar domu wewnętrznego, wywiódł mię drogą bramy, która patrzała ku drodze wschodniy, y zmierzył ją zewszad w około.

16. A zmierzył przeciw wiatru wschodniemu, trzcina pomiary pięćset trzcin, trzcina pomiary w około.

17. Y zmierzył też przeciw wiatru północnemu pięćset trzcin trzcina pomiary w około.

18. Y ku wiatru południowemu wymierzył pięćset trzcin trzcina pomiary w około.

19. A ku wiatru zachodniemu wymierzył pięćset trzcin trzcina pomiary.

20. Na cztery wiatry wymierzył mur iey zewszad w około, długość na pięćset łokiet, y szerokość na pięćset łokiet dzielącą między świątynią a miejscem ludu spopolitego.

CAPUT XLIII.

ROZDZIAŁ 43.

O widzeniu przez Proroka Boga w majestacie do kościoła wchodzącego.

1. Et duxit me ad portam, quae respiciebat ad viam orientalem.

1. Y wwiódł mię do bramy, która patrzała na drogę wschodu słońca.

2. Et ecce, gloria Dei Israel ingrediebatur per viam orientalem; et vox erat ei quasi vox aquarum multarum, et terra splendebat a maiestate ejus.

3. Et vidi visionem secundum speciem, quam videram, quando venit, ut disperderet civitatem; et species secundum aspectum, quem videram juxta fluvium Chobar; et cecidi super faciem meam. (*Supr. 9, 1. Supr. 1, 1.*)

4. Et majestas Domini ingressa est templum per viam portae, quae respiciebat ad orientem.

5. Et elevavit me spiritus, et introduxit me in atrium interius; et ecce, repleta erat gloria Domini domus.

6. Et audivi loquentem ad me de domo, et vir, qui stabat juxta me,

7. dixit ad me: Fili hominis, locus solii mei, et locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in aeternum, et non pollutent ultra domus Israel nomen sanctum meum, ipsi et reges eorum, in fornicationibus suis, et in ruinis regum suorum et in excelsis.

8. Qui fabricati sunt limen suum juxta limen meum, et postes suos juxta postes meos, et murus erat inter me et eos, et polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus, quas fecerunt: propter quod consumsi eos in ira mea.

9. Nunc ergo repellant procul fornicationem suam et ruinas regum suorum a me, et habitabo in medio eorum semper.

10. Tu autem, fili hominis, ostende domui Israel templum, et confundantur ab iniquitatibus suis, et metiantur fabricam,

11. et erubescant ex omnibus, quae fecerunt: figuram domus, et fabricae ejus exitus et introitus,

R. 43. 2.—*Chwała Boga.* Owa postać chwałę Boską wyobrażająca, którą widział i opisał r. 1, 8 i 10.—*Szta drogą wschodową.* Bo Pan Bóg jest słońcem sprawiedliwości, nazywa się wschodem; i że drogą wschodnią prosto się szło do świętego świętych, gdzie jego stolica była.—*Głos miała.* Nie Bóg, lecz chwała jego, t. j. cheruby; jakby rzekł: cherubiny gdy wóz ów chwalebny Boga, i samego Boga na nim siedzącego niosły, uderzeniem skrzydeł wydawały szelest, podobny do szumu wód falujących.—*A ziemia się świeciła.* Światłem jego oświecona.

3. *Ktorem widział.* T. j. w r. 1, 8 i 10.—*Padłem.* Zdumiony jasnością chwały Pańskiej.

6. *I usłyszałem.* Boga mówiącego do mnie ze świętego świętych.—*A mąż.* Anioł jakiś, może ów, którego widział r. 1, w. 7, którego postać była jako *pożór miedzi rozpalonej*, co bardzo jest prawdopodobnym, bo zaraz w nast. w. osobę Boską na sobie przedstawia; Kornel. a Lapide sądzi, że słowa te: *miejsce stolicy mojej*, i t. d. przez Boga wymówione, zostały powtórzone Ezechielowi przez anioła, który był przy nim, dla tego że Ezechiel z powodu szumu, który sprawiły cheruby i ze zdumienia nad tem co widział, nie rozumiał dobrze.

7. *Miejsce stolicy mojej.* Tutaj, t. j. w kościele, a szczególnie w ubłagalni.—*Miejsce stóp nóg.* Bo Bóg siedział na skrzydłach cherubów, a nogi trzymał na ubłagalni, jak często mówi Pismo, Ps. 79, 2: *Który siedział na cherubinach, i t. d.*—*Mieszkać.* W hebr. *mieszkać będą.* Gdzie mieszkać zamierzylem, żebym był pośród synów Izraela.—*A nie zmażę więcej.* Bo po powrocie z Babilonu, już nie czcili bałwanów Ży-

2. A oto chwała Boga Izraelskiego szła drogą wschodową; a głos miała jako głos wód wielkich, a ziemia się świeciła od maiestatu jego.

3. Y widziałem widzenie na kształt widzenia, którem widział, gdy był przyszedł, aby zatracił miasto; a kształt wedle widzenia, którem widział u rzeki Chobar; y padłem na oblicze swoje.

4. A maiestat Pański wszedł do kościoła drogą bramy, która patrzyła na wschód słońca.

5. Y podniósł mię duch, y wwiódł mię do sieni wnętrznęj; a oto pełen był dóm chwały Pańskięj.

6. Y usłyszałem mówiącego do mnie z domu a mąż, który stał podle mnie,

7. rzekł do mnie: Synu człowieczy, miejsce stolice moięj, y wyszedł stóp nóg moich, gdzie mieszkam w pośrodku synów Izraelowych na wieki, a nie zmażę więcej dóm Izraelski imienia mego świętego, sami y królowie ich wszeteczeństwy swe, y upadlinami królów swych, y wyżynami swemi.

8. Którzy zbudowali próg swój podle progu mego, y podwoie swe podle podwoiów moich, a mur był między mną a nimi, y zmazali imię święte moię obrzydłościami, które czynili: przetom ie wyniszczył w gniewie moim.

9. A tak teraz niech oddalą wszeteczeństwo swe, y upadliny królów swych odemnie, a będę mieszkał w pośrodku ich zawsze.

10. A ty synu człowieczy, ukaż domowi Izraelskiemu kościół, a niechay się wstydzą nieprawości swych, a niech zmierzają budowanie,

11. a niech się zasromiają wszego, co czynili: wizerunek domu, y budowania tego wyszcia, y

dzi.—*Wszeteczeństwo.* Bałwochwalstwem.—*I upadlinami królów swych.* Trupami królów. Kościół bowiem i miejsca święte stawały się nieczystymi przez dotknięcie trupów. Stosuje do Amona i Manasses, królów, którzy pogrzebionymi zostali w ogrodach, swoich, blisko kościoła. IV. Król 21, 18. Nasz tłumacz trupy nazywa upadlinami, a tak i grecy nazywają.—*Wyżyny.* Na których wykonywano obrzędy bałwochwalcze.

8. *Zbudowali.* Zdaje sprawę dla czego kościół zmazali, bo mając przy kościele domy swoje, zbrodnie które w domu swym popełniali, uważano za popełnione w kościele. Inni ze ś. Hieron. tak tłumaczają: mieszkać przy kościele moim, nie byli od innych lepszymi, ale raczej zmazali imię święte moje, przetom wyniszczył je w gniewie moim. Nie każdy który grzeszy czyni zmaż imieniowi Pańskiemu; a nawet ani każdy który ciężko grzeszy; lecz ten maże, który wyznając imię jego, y trzymając się wiary jego, nie żyje jednak tak, jak religia prawdziwa żyć nakazuje. Szczególnie zaś ci znieważają, których stan jest świętszym, a wcale nie żyją podług świętości jego.

9. *Wszeteczeństwo.* Bałwochwalstwo.—*Upadliny.* Trupy, jak wyjaśniłem w. 7.

10. *Ukaż domowi Izraelskiemu kościół.* Zapowiedź im odnowienie kościoła, wyjaśnij wielkość i kształt, kaź żeby własnymi rękami go zmierzyl, ażeby gdy zrozumieją wielkość jego, zawstydzili się nieprawości swoich, którzy za tyle grzechów, tyle i tak wielkich dobrodziejstw odebrali.

11. *Wyjścia i wchodzenia.* Cały kształt, styl i po-

et omnem descriptionem ejus, et universa praecepta ejus, cunctumque ordinem ejus, et omnes leges ejus ostende eis, et scribes in oculis eorum, ut custodiant omnes descriptiones ejus et praecepta illius, et faciant ea.

12. Ista est lex domus in summitate montis: Omnis finis ejus in circuitu Sanctum sanctorum est: haec est ergo lex domus.

13. Istae autem mensurae altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum et palmum; in sinu ejus erat cubitus, et cubitus in latitudine, et definitio ejus usque ad labium ejus, et in circuitu, palmus unus; haec quoque erat fossa altaris.

14. Et de sinu terrae usque ad crepidinem novissimam duo cubiti, et latitudo cubiti unius; et a crepidine minore usque ad crepidinem majorem quatuor cubiti, et latitudo cubiti unius.

15. Ipse autem Ariel quatuor cubitorum; et ab Ariel usque ad sursum, cornua quatuor.

16. Et Ariel duodecim cubitorum in longitudine per duodecim cubitos latitudinis; quadrangulatum aequis lateribus.

17. Et crepido quatuordecim cubitorum longitudinis per quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis ejus; et corona in circuitu ejus dimidii cubiti, et sinus ejus unius cubiti per circuitum; gradus autem ejus versi ad orientem.

18. Et dixit ad me: Fili hominis, haec dicit Dominus Deus: Hi sunt ritus altaris in quacumque die fuerit fabricatum, ut offeratur super illud holocaustum, et effundatur sanguis.

19. Et dabis sacerdotibus et Levitis, qui sunt de semine Sadoc, qui accedunt ad me, ait Dominus Deus, ut offerant mihi vitulum de armento pro peccato.

20. Et assumens de sanguine ejus, pones super quatuor cornua ejus, et super quatuor angulos crepidinis, et super coronam in circuitu, et mundabis illud, et expiabis.

21. Et tolles vitulum, qui oblatu fuerit pro peccato, et combures eum in separato loco domus extra sanctuarium.

22. Et in die secunda offeres hircum caprarum rzadek fabryki. Jest to hebraizm. Patrz r. 42, 11.— *Przykazania jego.* Prawa i obrzedy ofiarne.

12: *Ten jest zakon domu.* Takie jest opisanie i rysunek domu.— *Wszystka granica.* Te sa granice, taki rozmiar kościelny, który podalem r. 42, 16 i nast. który wierzchołek góry opasywał, a nawet i miejsca do góry przyległe. — *Świątynia świętych.* To miejsce jest najświętszem.

15. *A sam Ariel.* Ariel jest to najwyższa część ołtarza, wsparta na obu pomienionych obwodach. W hebr. *harel*, t. j. *góra Boska*, gdyż w sieni kapłanów przed kosciółem wydawała się jakby górka.— *Cztery łokcie.* Wysokości.— *Od Ariela.* W hebr. nie napisano jak wyżej Ariel, lecz *Hariel*, t. j. *lew Boski*, dla tego że na nim były rzezane czworo zwierząt, lwy, orły i t. d. Albo, że na podobieństwo lwa krwiożerczego, owce, byki i t. d. które były ofiarowane, niejako pożerał.

18. *Te są ustawy ołtarza.* Te obrzędy przy ofiarowaniu na ołtarzu zachowacie, żebyście go oczyścili i uświęcili. Obrzędy te dalej opisuje, i z Lewityku powtarza. Tutaj więc właściwie stanowi obrzęd przy po-

wchodzenia, y wszystko opisanie iego, y wszystkie przykazania iego, y wszystkie porządki iego, y wszystkie ustawy iego ukaz im, y napiszesz przed ich oczyma, aby strzegli wszystkiego opisania iego, y przykazania iego, y czynili ie.

12. Ten jest zakon domu na wierzchu góry: Wszystka granica iego w okolo, iest świątynia świętych: ten tedy jest zakon domu.

13. A te miary ołtarza łokciem naprawdźwyszym, który miał łokieć y dłoń; łona iego był łokieć, y łokieć na szerza, a granica iego aż do kraiu iego, y w okolo, dłoń iedna, to też była wysokość ołtarza.

14. A od łona ziemie aż do kraiu najniższego dwa łokcia, a szerokości łokieć ieden; a od kraiu mniejszego, aż do kraiu większego cztery łokcie, a szerz na ieden łokieć.

15. A sam Ariel na cztery łokcie; a od Ariela aż ku górze cztery rogi.

16. A Ariel dwanaście łokiet wzdluz, na dwanaście łokiet w szerz czworogranisty; y na równe granie.

17. A kray czternaście łokiet na dluzą y czternaście na szerza, na cztery granie iego; a korona okolo niego na pół łokcia, a łono iego na łokciu w okolo; a stopnie iego obrócone na wschód słońca.

18. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, to mówi Pan Bóg: Te są ustawy ołtarza, w którykolwiek dzień zbudowany będzie, aby na nim ofiarowano całopalenie, y krew wylewano.

19. Y dasz kapłanom y Lewitom, którzy są z nasienia Sadoc, którzy przystępują do mnie, mówi Pan Bóg, aby mi ofiarowali cielca z stada za grzech.

20. A wziawszy ze krwi iego, włożysz na cztery rogi iego, y na cztery węgly kraiu, y na koronę w okolo, y oczyścisz ji, y poświęcisz.

21. Y wezmiesz cielca, który będzie ofiarowan za grzech, a spalisz go na miejscu odłączonym domu za świątynią.

22. A wtórego dnia ofiarujesz kozła kóz niepoświęceniu ołtarza.— *Aby na nim ofiarowano całopalenie.* Zeby świętym był, i godziło się na nim ofiarować całopalenie.

19. *Dasz.* Te obrzędy przeze mnie przepisane.— *Przystępują do mnie.* Do ołtarza mojego, żeby służyli mi i ofiarowali.

21. *Spalisz.* W hebr. *spalę*, t. j. kapłani, bo sam Ezechiel wszystkiego zrobić nie mógł.— *Na miejscu odłączonym.* Albowiem których bydląt krew bywa wnoszona do świątynicy przez najwyższego kapłana, tych ciała bywają palone za obozem, jak mówi ś. Paweł do Żyd. 13, 11. Patrz Lewi. 4, 12; 6, 30 i 16, 17; było to bowiem publiczne oczyszczenie ołtarza i miejsca od Chaldejczyków znieważonego, przez ofiarowanie cielca według obrzędu przepisanego Lewit. 16, 27.— *Za świątynią.* Za sieni kapłanów, która się nazywa świątynią, bo była poświęconą krwią zabitego cielca.

22. *Kozła kóz.* Małego i jeszcze ssącego. To była druga ofiara oczyszczająca i poświęcająca ołtarz.—

immaculatum pro peccato, et expiabant altare, sicut expiaverunt in vitulo.

23. Cumque compleveris expians illud, offeres vitulum de armento immaculatum, et arietem de grege immaculatum.

24. Et offeres eos in conspectu Domini, et mittent sacerdotes super eos sal, et offerent eos holocaustum Domino.

25. Septem diebus facies hircum pro peccato quotidie: et vitulum de armento, et arietem de pecoribus immaculatos offerent.

26. Septem diebus expiabant altare, et munda-bunt illud, et implebunt manum ejus.

27. Expletis autem diebus, in die octava et ultra facient sacerdotes super altare holocausta vestra, et quae pro pace offerunt, et placatus ero vobis, ait Dominus Deus.

kalanego za grzech, y oczyścią ołtarz, iako oczyścili cielcem.

23. A gdy dokonasz oczyścić iego, ofiarujesz cielca z stada niepokalanego, y barana z trzody niepokalanego.

24. Y ofiarujesz ie przed obliczem Pańskim, y wrzucasz kapłani na nią soli, y ofiarują ie całopaleniem Panu.

25. Siedm dni uczynisz kozła za grzech na każdy dzień: y cielca z stada, y barana z bydła niepokalane ofiarować będą.

26. Siedm dni oczyścić będą ołtarz, y ochędożą ji, y napelnią rękę iego.

27. A wypełniwszy dni, ósmego dnia y dalej uczynią kapłani na ołtarzu całopalenia wasze, y co za pokój ofiarują, a będą wam miłościw, mówi Pan Bóg.

CAPUT XLIV.

ROZDZIAŁ 44.

O zabronieniu wstępu do kościoła ludziom obcym, i t. d.

1. Et convertit me ad viam portae sanctuarii exterioris, quae respiciebat ad orientem; et erat clausa.

2. Et dixit Dominus ad me: Porta haec clausa erit, non aperietur, et vir non transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa

3. principi. Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino: per viam portae vestibuli ingrediatur, et per viam ejus egrediatur.

4. Et adduxit me per viam portae aquilonis in conspectu domus, et vidi, et ecce, implevit gloria Domini domum Domini, et cecidi in faciem meam.

5. Et dixit ad me Dominus: Fili hominis, pone cor tuum, et vide oculis tuis, et auribus tuis audi omnia, quae ego loquor ad te de universis ceremoniis domus Domini, et de cunctis legibus ejus, et pones cor tuum in viis templi per omnes exitus sanctuarii.

1. Y obrócił mię ku drodze bramy świątynie zewnętrznej, która patrzała na wschód słońca; a była zamknięta.

2. Y rzekł Pan do mnie: Ta brama zamknięta będzie, nie będzie otworzona, y maż nie wnidzie przez nią, bo Pan Bóg Izraelski wszedł przez nią, y będzie zamknięta

3. książęciu. Książę samo będzie siedzieć w niej, aby iadło chleb przed Panem: drogą bramy przysionka wchodzić będzie, a drogą ię wychodzić.

4. Y przywiódł mię drogą bramy północnej przed oblicze domu, y użyżzałem, ano napelniła chwala Pańska dóm Pański, y padłem na oblicze moje.

5. Y rzekł do mnie Pan: Synu człowieczy, połóż serce twoje, a patrz oczyma twemi, y uszyma twemi sluchay wszystkiego, co ia mówię do ciebie o wszystkich ceremoniach domu Pańskiego, y o wszech zakonach iego, y połóżysz serce twoje na drogach kościelnych po wszystkich wyszeiach świątynie.

Niepokalanego. Nie ślepego, nie chromego, bez żadnego kalectwa, nie parszywego i t. p.

26. *Napelnią rękę jego.* Poświęcą go. Przenośnia wzięta od poświęcenia kapłanów, których albo olejem którym byli poświęceni, ręce napelniano, albo rzeczą ofiarowaną, którą gdy brali w ręce i Bogu ofiarowali, stawali się kapłanami.

27. *Uczynią.* Ofiarują.—*I co za pokój.* Ofiary zapokojne, które za wyjednanie na przyszłość pokoju i zdrowia, albo za odebrane już dziękując, ofiarowali przez kapłanów.

R. 44.—1. *I obrócił mię.* Miernik i budowniczy, t. j. anioł o którym r. 40, 3.—*Świątyni zewnętrznej.* T. j. sieni. Bo świątynią wewnętrzną był sam kościół, t. j. święte i święte świętych.—*A była zamknięta.* Gdy chwala Boska weszła była przez nią. Bo prorok widział Boską chwałę przez otwartą bramę wchodzącą, r. 4, 3, 2.

2. *Zamknięta będzie.* T. j. ludowi. Bo kapłani przez nią mogli przechodzić.—*Nie będzie otworzona.* Przez sześć dni w tygodniu, lecz tylko w sobotę. I tak r.

46, 1. czytamy: *Będzie zamknięta przez sześć dni w które robią. A w dzień soboty będzie otworzona.— I będzie zamknięta książęciu.* T. j. dla użytku księcia, nie dla tego żeby przez nią nie wchodził, lecz żeby w niej siedział, jak zaraz dodano.

3. *Książę.* Gdy się będzie znajdował na nabożeństwie.—*Będzie siedzieć.* Będzie stał na progu tej bramy; bo jemu pozwala się z przywileju, żeby do miejsca świętego bliżej przystępował niżeli lud. U Żydów siedzieć znaczy to samo co zostawać, mieszkać.—*Aby jadło chleb.* Gdzie będzie jadł części ofiarne, których za kościołem jeść nie wolno było.—*Drogą bramy przysionka.* Przez bramę wspólną osób świeckich, z nimi wejdzie i wyjdzie. Patrz niżej r. 46, 3. O miejscu królewskim w kościele, patrz com powiedział III. Król. 8, 14.

5. *Połóż serce twoje.* Uważaj pilnie i bacznie.—*Na drogach kościelnych.* Żebyś dobrze zrozumiał co robić trzeba w kościele, na których miejscach, z jakimi obrzędami, któredy kapłanom wchodzić i wychodzić trzeba, aż do którego miejsca trzeba przychodzić ludowi i książęciu, i t. d.

6. Et dices ad exasperantem me domum Israel: Haec dicit Dominus Deus: sufficient vobis omnia scelera vestra, domus Israel,

7. eo quod inducitis filios alienos, incircumcisos corde et incircumcisos carne, ut sint in sanctuario meo, et pollutum domum meam, et offeritis panes meos, adipem et sanguinem, et dissolvitis pactum meum in omnibus sceleribus vestris.

8. Et non servastis praecepta sanctuarii mei, et posuistis custodes observationum mearum in sanctuario meo vobismetipsis.

9. Haec dicit Dominus Deus: Omnis alienigena, incircumcisos corde et incircumcisos carne, non ingredietur sanctuarium meum: omnis filius alienus, qui est in medio filiorum Israel.

10. Sed et Levitae, qui longe recesserunt a me in errore filiorum Israel, et erraverunt a me post idola sua, et portaverunt iniquitatem suam,

11. erunt in sanctuario meo aeditui et janitores portarum domus, et ministri domus: ipsi mactabunt holocausta et victimas populi, et ipsi stabunt in conspectu eorum, ut ministrent eis.

12. Pro eo, quod ministraverunt illis in conspectu idolorum suorum, et facti sunt domui Israel in offendiculum iniquitatis, idcirco levavi manum meam super eos, ait Dominus Deus, et portabunt iniquitatem suam,

13. et non appropinquabunt ad me, ut sacerdotio fungantur mihi, neque accedent ad omne sanctuarium meum juxta Sancta sanctorum, sed portabunt confusionem suam et scelera sua, quae fecerunt.

14. Et dabo eos janitores domus in omni ministerio ejus, et in universis, quae fiunt in ea.

15. Sacerdotes autem et Levitae filii Sadoc, qui custodierunt ceremonias sanctuarii mei, cum errarent filii Israel a me, ipsi accedent ad me, ut ministrent mihi, et stabunt in conspectu meo, ut offerant mihi adipem et sanguinem, ait Dominus Deus.

16. Ipsi ingredientur sanctuarium meum, et ipsi accedent ad mensam meam, ut ministrent mihi, et custodiant ceremonias meas.

6. *Do drażniącego.* Obrażającego mnie zbrodniami. — *Miejcie dosyć.* Dość wam, żeście aż dotąd zbrodniczo postępowali.

7. *Nieobrzezane.* I dla tego nie święte, którym nie godzi się wchodzić do miejsca świętego. Przez nieobrzezanych na sercu, zbrodniarzy rozumie. — *Ofiarujecie chleby moje.* Ofiarujecie mi chleby i ofiary, któreście od cudzoziemców wzięli; to bowiem zakazano było Lewit. 22, 25: *Z ręki cudzoziemca nie będziecie ofiarowali chleba Panu Bogu waszemu, i cokolwiekby inszego chciał dać: bo są wszystkie skażone i pomazane.*

8. *Przykazania świątyni mojej.* Żeby żaden cudzoziemiec nie wszedł do świątyni mojej. Deut. 23, 3. — *Obrzędów moich.* W hebr. *straży mojej*, t. j. dla straży kościoła i sieni moich. — *Sami sobie.* Podług swego upodobania, a nie podług woli mojej.

9. *Syn obcy.* Kto nie jest synem Izraela.

10. *W błędzie synów Izraelskich.* I sami pociągnieni przykładem innych Izraelitów do czci bałwanów. — *I nieśli nieprawość swoją.* I użyto zamiast *dla tego*; jakby

6. Y rzeczesz do drażniącego mnie domu Izraelowego: To mówi Pan Bóg: mieycie dosyć na wszech złościach waszych domie Izraelów,

7. przeto że wwodzicie syny obce, nieobrzezane na sercu, y nieobrzezane na ciele, żeby byli w świątynię moięy, y mazali dóm mój, y ofiarujecie chleby moie, tłustość y krew, y łamiecie przymierze moie wszemi złościami waszemi.

8. A nie strzeżliście przykazania świątyni moięy, y postawiliście stróże obrzędów moich w świątyni moięy sami sobie.

9. To mówi Pan Bóg: Żaden cudzoziemiec nieobrzezany na sercu, y nieobrzezany na ciele, nie wnidzie do świątyni moięy: żaden syn obcy, który jest w pośrzedku synów Izraelowych.

10. Ale y Lewitowie, którzy daleko odstąpili odemnie w błędzie synów Izraelskich, y zbłądzili odemnie za bałwany swemi, y nieśli nieprawość swoię,

11. będą w świątynię moięy stróżmi y wrotnymi bram domu, y sługami domu: oni będą bić całopalenia, y ofiary ludu, y oni stać będą przed nimi, aby im służyli.

12. Przeto, iż służyli im przed oczyma bałwanów ich, y byli domowi Izraelowemu zgorszeniem nieprawości, przeto podniósł rękę moię na nie, mówi Pan Bóg, y poniosą nieprawość swoię,

13. a nie przybliżą się do mnie, aby mi sprawowali urząd kapłański, ani przystąpią do żadnej świątyni moięy podle świątyni świętych, ale poniosą sromotę swoię, y złości swe, które czynili.

14. Y poczynię ie odźwiernymi domu na wszelkię posłudze jego, y na wszystko, co się dzieć będzie w nim.

15. Lecz kapłani y Lewitowie synowie Sadoc, którzy strzeżli obrzędów świątyni moięy, gdy zbłądzili synowie Izraelowi odemnie, ci przystąpią do mnie, aby mi służyli, y stać będą przed oczyma memi, aby mi ofiarowali tłustość y krew, mówi Pan Bóg.

16. Ci wnidą do świątyni moięy, ci też przystąpią do stołu mego, aby mi służyli, y strzeżli obrzędów moich.

rzekł: dla tegoż ponieśli niewolę jako ukaranie za nieprawość swoję, a jeszcze poniosą odemnie inny rodzaj kary.

11. *Będą w świątyni mojej stróżami.* Służyć będą wprawdzie w kościele, lecz odbywać będą posługi niższe, jako to stróżowskie, odźwiernych i t. p. — *Oni będą bić całopalenia.* Z tego się okazuje, że kapłani i lewici mieli pomoc w tym obowiązku; bo kapłani nie podołaliby tej pracy, szczególnie kiedy była wielka liczba całopaleń, jak przy poświęceniu kościoła za Salomona.

12. *Przeto iż służyli.* Ponieważ ludowi w bałwochwaltwie służyli, dla tego kiedy ten lud nawróci się od bałwochwaltstwa, do ciągłej posługi obowiązani będą. — *Zgorszeniem nieprawości.* Przyczyną nieprawości. — *Podniósł rękę moję.* Z ręką wzniesioną przysięgłem.

13. *Nie przybliżą się.* Będą wyłączonymi od kapłaństwa i jego obowiązków. — *Poniosą sromotę swoję.* Sromotą napiętnowani, i niskimi obowiązkami zajęci. — *Złości swe.* Karę za zbrodnie.

17. Cumque ingredientur portas atrii interioris, vestibum lineis induentur, nec ascendet super eos quidquam laneum, quando ministrant in portis atrii interioris et intrinsecus.

18. Vittae lineae erunt in capitibus eorum, et feminalia linea erunt in lumbis eorum, et non accingentur in sudore.

19. Cumque egredientur atrium exterius ad populum, exuent se vestimentis suis, in quibus ministraverant, et reponent ea in gazophylacio sanctuarii, et vestient se vestimentis aliis, et non sanctificabunt populum in vestibus suis.

20. Caput autem suum non radent, neque comam nutriant, sed tondentes attendent capita sua.

21. Et vinum non bibet omnis sacerdos, quando ingressurus est atrium interius. (*Lev. 10, 9.*)

22. Et viduam et repudiatam non accipient uxores, sed virgines de semine domus Israel, sed et viduam, quae fuerit vidua a sacerdote, accipient. (*Lev. 21, 14.*)

23. Et populum meum docebunt, quid sit inter sanctum et pollutum et inter mundum et immundum, ostendent eis.

24. Et cum fuerit controversia, stabunt in iudiciis meis, et iudicabunt: leges meas et praecepta mea in omnibus solemnitatibus meis custodient, et sabbata mea sanctificabunt.

25. Et ad mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur, nisi ad patrem et matrem, et filium et filiam, et fratrem et sororem, quae alterum virum non habuerit, in quibus contaminabuntur.

26. Et postquam fuerit emundatus, septem dies numerabuntur ei.

27. Et in die introitus sui in sanctuarium ad atrium interius, ut ministret mihi in sanctuario, offerret pro peccato suo, ait Dominus Deus. * (*Deut. 18, 1.*)

28. Non erit autem eis hereditas: ego hereditas eorum, et possessionem non dabitis eis in Israel, ego enim possessio eorum. *

29. Victimam et pro peccato et pro delicto ipsi comedent, et omne votum in Israel ipsorum erit.

30. Et primitiva omnium primogenitorum, et omnia libamenta ex omnibus, quae offeruntur, sacerdotum erunt: et primitiva ciborum vestrorum dabitis sacerdoti, ut reponat benedictionem domui tuae. (*Exod. 22, 29.*)

31. Omne morticinum et captum a bestia, de avibus et de pecoribus, non comedent sacerdotes. (*Lev. 22, 8.*)

17. A gdy będą wchodzić do bram sieni wewnętrznej, obloką szaty lniane, a nie wnidzie na nie nic welnianego, gdy służą w bramach sieni wewnętrznej, y wewnątrz.

18. Czapki lniane będą na głowach ich, y ubranie płócienne będzie na biodrach ich, a nie będą się opasać w pocie.

19. A gdy wyidą do sieni zewnętrznej do ludu, zewloką szaty swe, w których służyli, y położą je w skarbnicy świątynie, a obloką się w inne szaty, a nie poświęcą ludu szatami swemi.

20. Głowy też swej golić nie będą, ani włosów zapuszczać, ale niech strzygąc przystrzygają głów swoich.

21. Y wina niech nie piie żaden kapłan, kiedy ma wnieść do sieni wewnętrznej.

22. Y wdowy y porzucone niech nie poymią za żony, ale panny z nasienia domu Izraelowego, ale y wdowę, która będzie wdową po kapłanie, poymą.

23. A lud mój uczyć będą, co za różność między rzeczą świętą a splugawioną, y między rzeczą czystą a nieczystą, okażą im.

24. A gdy będzie spór, stać będą na sądziech moich, y sędzię będą: praw moich y przykazania mego we wszech świętach uroczystych strzedz będą, y szabaty moje święcić będą.

25. A do umarłego człowieka nie wnida, aby się nie zmazali: chyba do oycy y do matki, y do syna y do córki, y do brata y do siostry, która drugiego męża nie miała, któremi się mazać będą.

26. A gdy będzie oczyszczony, naliczą mu siedm dni.

27. A w dzień weszcia swego do świątynie, do sieni wewnętrznej, aby mi służył w świątyni, ofiaruje za grzech swój, mówi Pan Bóg.

28. A nie będą mieć dziedzictwa, iam dziedzictwo ich, y osiadłości nie dacie im w Izraelu, bom ia osiadłość ich.

29. Ofiarę y za grzech y za występ oni ieść będą, y każdy szlub w Izraelu ich będzie.

30. Y pierwiastki wszech pierworodnych, y wszystkie mokre ofiary ze wszech, które ofiarują, kapłańskie będą: y pierwiastki pokarmów waszych dawać będziecie kapłanowi, aby oddał błogosławieństwo domowi twemu.

31. Żadny zdechliny, ani poimanego od zwierców, z ptaków, y z bydła, nie będą ieść kapłani.

19. Nie poświęcą ludu. Ażebym lud, któremu nie godzi się dotykać szat świętych, nie zgrzeszył przez dotknięcie.

22. Ale i wdowę. Wdowę jednak.

24. Stać będą na sądziech moich. Stać będą przy prawach i przykazaniach moich, żeby podług przepisów sądzili i spory rozstrzygali.

28. Nie będą mieć dziedzictwa. Jak przepisano Deut. 8, 11 i Num. 18, 20.—Jam dziedzictwo ich. Bo mnie posiadać będą, i będą mieli ofiary i pierwociny, które się mnie ofiarują.

29. Za grzech. Ofiarę za grzech złożoną.—Každy szlub. Cokolwiek Bogu byłoby poświęconem. Patrz Num. 18, 28 i 29.

30. I pierwiastki wszech pierworodnych. Jakby rzekł: wszystkie pierwociny czy to zwierząt, czy owoców i zbóż ziemskich kapłani otrzymają.—Pierwiastki pokarmów waszych. T. j. chlebów zrobionych z pierwocin zbóż waszych. Pierwiastki bowiem chlebów ofiarowali kapłanowi na Zielone świątki.—Aby oddał błogosławieństwo. Żeby Pan Bóg błogosławił domowi twemu, dając dostatek wszelkiego dobra.

CAPUT XLV.

ROZDZIAŁ 45.

O podziale ziemi świętej, wagach, ofiarach, i t. d.

1. Cumque coeperitis terram dividere sortito, separate primitias Domino, sanctificatum de terra, longitudine viginti quinque millia, et latitudine decem millia: sanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum.

2. Et erit ex omni parte sanctificatum quingentos per quingentos, quadrifariam per circuitum, et quinquaginta cubitis in suburbana ejus per gyrum.

3. Et a mensura ista mensurabis longitudinem viginti quinque millium, et latitudinem decem millium: et in ipso erit templum, Sanctumque sanctorum.

4. Sanctificatum de terra erit sacerdotibus ministris sanctuarii, qui accedunt ad ministerium Domini, et erit eis locus in domos, et in sanctuarium sanctitatis.

5. Viginti quinque autem millia longitudinis, et decem millia latitudinis erunt Levitis, qui ministrant domui: ipsi possidebunt viginti gazophylacia.

6. Et possessionem civitatis dabitis quinque millia latitudinis, et longitudinis viginti quinque millia secundum separationem sanctuarii, omni domui Israel.

7. Principi quoque hinc et inde in separationem sanctuarii, et in possessionem civitatis, contra faciem separationis sanctuarii, et contra faciem possessionis urbis, a latere maris usque ad mare, et a latere orientis usque ad orientem: longitudinis autem juxta unamquamque partem a termino occidentali usque ad terminum orientalem.

8. De terra erit ei possessio in Israel, et non depopulabuntur ultra principes populum meum, sed terram dabunt domui Israel secundum tribus eorum.

9. Haec dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis, principes Israel, iniquitatem et rapinas intermittite, et judicium et justitiam facite, separate confinia vestra a populo meo, ait Dominus Deus.

1. A gdy poczniecie ziemię losem dzielić, oddzielcie pierwiastki Panu poświęćne z ziemi, na dłużą pięć y dwadzieścia tysięcy, a na szerżą dziesięć tysięcy: poświęćnym to będzie we wszęć granicy iego w około.

2. A będzie z każdéj strony poświęćcone pięćset a pięćset na cztery strony w około, a pięćdziesiąt łokci na przedmieście iego w około.

3. A od téj miary wymierzysz wzdłuż dwadzieścia y pięć tysięcy, a w szerż dziesięć tysięcy: a a na tym będzie kościół y świątynia świętych.

4. Poświęćne z ziemi będzie kapłanom sługóm świątyni, którzy przystępują do służby Pańskiej, y będzie im miejsce na domy, y na świątynią świętości.

5. A dwadzieścia y pięć tysięcy wzdłuż, a dziesięć tysięcy w szerż będzie dla Lewitów, którzy posługują w domu: ci posiędą dwadzieścia skarbnic.

6. A na osiadłość miasta dacie pięć tysięcy w szerż, a wzdłuż dwadzieścia y pięć tysięcy, podług oddzielenia świątyni, na wszytek dóm Izraelski.

7. Książęciu téż ztąd y z owąd na oddzielenie świątyni, y na osiadłość miasta, przed oddzieleniem świątyni, y przed osiadłością miasta od boku morza aż do morza, a od boku wschodniego aż do wschodu słońca: a długość według każdéj strony od granicy zachodniéj, aż do granicy wschodniéj.

8. Z ziemi będzie miał osiadłość w Izraelu, y nie będą daléj pustoszyć książęta ludu mego, ale ziemię dadzą domowi Izraelskiemu według pokolenia ich.

9. To mówi Pan Bóg: Dosyć mieycie na tym książęta Izraelskie, nieprawości y łupieztwa zaniechajcie, a sądy y sprawiedliwości czynicie, oddzielcie granice wasze od ludu mego, mówi Pan Bóg.

R. 45.—1. *Ziemię losem dzielić.* T. j. po wyzwoleńiu z niewoli Babilońskiéj. Nie dla tego użyto wyrazu *losem*, że przy jéj rozdziale używano losowania, gdyż rozdzieloną została podług woli i rozkazu Bożego, lecz że nazwał *dziedzictwem*; a dziedzictwo zwykle przez losowanie było dzielone.—*Oddzielcie pierwiastki Panu.* Oddzielcie część ziemi, któraby Bogu była oddaną i poświęćoną.—*Poświęćne.* Żeby ta część była Panu poświęćoną i oddaną.—*Pięć i dwadzieścia tysięcy.* Trzcin; jakiej długości była jedna trzcina, masz r. 40, 5. To co powiedziano o tych wielkich działach ziemi dla kościoła, kapłanów, lewitów, świeckich, obywateli i t. d. mających się wyznaczyć, nigdy Żydzi do skutku nie przyprowadzili, albo z powodu sąsiednich napadów, albo przez bojaźń Cyrusa, albo z innych podobnych przyczyn. Albo zapewne trzeba to brać przenośnie o kościele wojującym i tryumfującym.—*Poświęćnym to będzie na wszęć granicy.* Cała ta przestrzeń ziemi świętą będzie, nie tak wprawdzie jak kościół, ani jak obwód kościelny, lecz tak jak ziemia kapłanów, dla których téż użytku i pomieszkania kazano tę pierwszą część odłączyć. Bo przestrzeń kościoła, który leżał w środku téj pierwszej części, miała tylko pięćdziesiąt trzcin z każdéj

strony, jak się okazuje z r. 42, 16 i nast.

2. *A będzie z każdéj strony poświęćcone.* T. j. na całej przestrzeni większej, wyznaczysz przestrzeń ze wszech stron kwadratową, która ma być dla świętości, t. j. na kościół i przysionki jego.—*Pięćset a pięćset.* Przestrzeń pięćset trzcinową z każdéj strony.—*Na przedmieście jego.* Znaczy że pomiędzy obrębem kościoła a mieszkaniem kapłanów była przestrzeń pięćdziesiąt łokci do koła, na którój i dla przyswoitości i dla świętości, i żeby piękność kościoła widoczniejszą była, nie znajdowała się żadna budowa.

8. *Z ziemi będzie miał osiadłość.* Książę żyć będzie z ziemi, którą szczegółowo wyznaczyc dlań rozkazuje, żeby nie wdzierał się w grunta ludu, ani uciskał go podatkami.—*Ale ziemię dadzą.* Sami książęta, albo ci którzy ziemię rozdziałać będą, po wyłączeniu działów kapłanów, lewitów i książęcia, resztę ziemi ludowi oddadzą.

9. *Do yć mieycie na tém książęta Izraelskie.* Żeście dotąd lud mój uciskali.—*Oddzielcie granice wasze.* Żebyście przestając na waszych granicach, nie nachodzili granic ludu waszego.

10. Statera justa, et ephi justum, et batus justus erit vobis.

11. Ephi et batus aequalia et unius mensurae erunt, ut capiat decimam partem cori batus, et decimam partem cori ephi: juxta mensuram cori erit aequa libratio eorum.

12. Siclus autem viginti obolos habet. Porro viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli unam faciunt. (*Exod. 30, 13*).

13. Et haec sunt primitiae, quas tolletis: sextam partem ephi de coro frumenti, et sextam partem ephi de coro hordei.

14. Mensura quoque olei, batus olei, decima pars cori est, et decem bati eorum faciunt, quia decem bati implent eorum.

15. Et arietem unum de grege ducentorum de his, quae nutriunt Israel in sacrificium, et in holocaustum et in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus.

16. Omnis populus terrae tenebitur primitiis his principi in Israel.

17. Et super principem erunt holocausta, et sacrificium et libamina in solemnitatibus, et in Calendis et in Sabbatis, et in universis solemnitatibus domus Israel: ipse faciet pro peccato sacrificium, et holocaustum et pacifica ad expiandum pro domo Israel.

18. Haec dicit Dominus Deus: In primo mense, una mensis sumes vitulum de armento immaculatum, et expiabis sanctuarium.

19. Et tollet sacerdos de sanguine, quod erit pro peccato, et ponet in postibus domus, et in quatuor angulis crepidinis altaris, et in postibus portae atrii interioris.

20. Et sic facies in septima mensis pro unoquoque, qui ignoravit, et errore deceptus est, et expiabis pro domo.

21. In primo mense, quartadecima die mensis erit vobis Paschae solemnitas: septem diebus azyrna comedentur.

22. Et faciet princeps in die illa pro se et pro universo populo terrae vitulum pro peccato.

23. Et in septem diebus solemnitate faciet holocaustum Domino septem vitulos et septem arie-

10. Waga sprawiedliwa, y ephi sprawiedliwe, y bat sprawiedliwy będzie u was.

11. Ephi y bat równe y w iedną miarę będą, żeby bat brał dziesiątą część korca, a ephi dziesiątą część korca, według miary korca, będzie pomierzanie ich.

12. A sykiel dwadzieścia pieniędzy ma. A dwadzieścia syklów, y pięć y dwadzieścia syklów, y piętnaście syklów, grzywnę czynią.

13. Y te są pierwiastki, które weźmiecie: szóstą część ephi z korca pszenice, y szóstą część ephi z korca ięczmienia.

14. Miara też oliwy, bat oliwy, dziesiąta część korca jest: a dziesięć batów korzec czynią, bo dziesięć batów napelniają korzec.

15. Y barana iednego z trzody dwu set z tych, które chowają Izrael na ofiarę, y na całopalenie, y na zapokoyne dla oczyszczenia za nie, mówi Pan Bóg.

16. Wszytek lud ziemski będzie powinien ten podatek książęciu Izraelskiemu.

17. A na książęciu będą całopalenia y ofiara, y mokre ofiary, na uroczyste święta, y na soboty, y na wszystkie uroczyste święta domu Izraelowego: on będzie czynił za grzech ofiarę, y całopalenie, y zapokoyne ofiary na oczyszczenie za dom Izraelski.

18. To mówi Pan Bóg: Pierwszego miesiąca, pierwszego dnia miesiąca wezmiesz cielca z stada niepokalanego, a oczyścisz świątynią.

19. A weźmie kapłan ze krwi, która będzie za grzech, y włoży na podwoje domu, y na cztery węgły kraiu ołtarza, y na podwoje bramy y sieni wnętrznę.

20. Y tak uczynisz siódmego dnia z mieysca za każdego, który nie wiedział, a błędem zwiedzion jest, y oczyścisz za dom.

21. W pierwszym miesiącu, czternastego dnia miesiąca będziecie mieć uroczyste święto Paschy: siedm dni przasniki iedzione będą.

22. Y uczyni książę dnia onego za się y za wszytek lud ziemski, cielca za grzech.

23. A w święto siedmiu dni, będzie czynił całopalenie Panu siedm cielców, y siedm baranów

10. *Waga sprawiedliwa.* Zaleca książętom sprawiedliwość miar i wag, bo oni mają prawo powiększyć je lub zmniejszyć.

13. *Te są pierwiastki.* Ocenia pierwiastki zbóż, np. pszenicy, jęczmienia i t. p. które się mają ofiarować Bogu i kapłanom, żeby albo chciwość kapłanów więcej nie wymagała, ani świeccy nie dawali mniej, niż należało słuszenie. Rozkazuje więc żeby część sześćdziesiąta zbóż oddana była Bogu jako pierwiastki: rozkazuje dawać szóstą część ephu, który jest sześćdziesiątą częścią korca. Stwierdza to podanie żydów, które uczy że za pierwiastki nie można dać ani mniej jak sześćdziesiątą część, ani więcej jak czterdziestą.

15. *Z trzody dwu set.* Ktoby miał owiec dwieście, jednę ma oddać Bogu na ofiarę.— *Z tych, które chowają Izrael na ofiarę.* Z tłustszych, jakimi być powinny na ofiarę przeznaczone, jak nakazano Num. 18, 19 i 32.

16. *Będzie powinien ten podatek książęciu.* Kapłanowi te pierwiastki dać, ażeby on ponosił obowiązek ofiarowania całopalenia i ofiar w szabaty, pierwsze dni miesiąca i w inne uroczystości za cały naród. Tak rozumie Kornel. a Lapide. Ale zdaje się że raczej stosuje do książęcia panującego, do którego należało przygotowywać ustanowione ofiary na szabat, pierwsze dni miesiąca i resztę uroczystości, biorąc przykład z Salomona, III. Król, 9, 35 i innych królów. IV. Król, 16, 15.

17. *A na książęciu będą całopalenia.* Ten ciężar ponosić będzie książę kapłanów, iżby on z pierwiastków od ludu ofiarowanych, ofiar, mających się we właściwym czasie składać dostarczał.

21. *W pierwszym miesiącu.* Patrz w. 18.—*Siedm dni przasniki iedzone będą.* Podług prawa Exod. 12, 15.

22. *Uczyni.* Ofiaruje książę nie sam przez siebie, lecz za pośrednictwem kapłanów, jak pokazuje się z tego powiedziano w roz. nast. w. 2.

tes immaculatos quotidie septem diebus, et pro peccato hircum caprarum quotidie.

24. Et sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem faciet, et olei hin per singula ephi.

25. Septimo mense, quintadecima die mensis in solemnitate faciet, sicut supra dicta sunt per septem dies: tam pro peccato, quam pro holocausto, et in sacrificio et in oleo.

CAPUT XLVI.

O wejściu do kościoła i wyjściu

1. Haec dicit Dominus Deus: Porta atrii interioris, quae respicit ad orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit: die autem sabbati aperietur, sed et in die Calendarum aperietur.

2. Et intrabit princeps per viam vestibuli portae deforis, et stabit in limine portae, et facient sacerdotes holocaustum ejus et pacifica ejus, et adorabit super limen portae, et egredietur: porta autem non claudetur usque ad vesperam.

3. Et adorabit populus terrae ad ostium portae illius in sabbatis, et in Calendis coram Domino.

4. Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino in die sabbati: sex agnos immaculatos et arietem immaculatum,

5. et sacrificium ephi per arietem: in agnis autem sacrificium quod dederit manus ejus, et olei hin per singula ephi.

6. In die autem Calendarum vitulum de armento immaculatum, et sex agni et arietes immaculati erunt.

7. Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet sacrificium: de agnis autem, sicut invenerit manus ejus, et olei hin per singula ephi.

8. Cumque ingressurus est princeps, per viam vestibuli portae ingrediatur, et per eandem viam exeat.

9. Et cum intrabit populus terrae in conspectu Domini in solemnitatibus: qui ingreditur per portam aquilonis, ut adoret, egredietur per viam portae meridiana: porro qui ingreditur per viam portae meridiana, egredietur per viam portae aquilonis: non revertetur per viam portae, per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur.

10. Princeps autem in medio eorum cum ingredientibus ingrediatur, et cum egredientibus egredietur.

11. Et in nundinis et in solemnitatibus erit sacrificium ephi per vitulum et ephi per arietem:

25. *Siódmego miesiąca.* Września.—*W święto.* Namiotów. Patrz Lewit. 23, 39.

R. 46. —1. *Sieni wewnętrznej.* Sieni kapłanów. Ta jest brama zamknięta, o której powiedział r. 44, 2 i 3. Każę ją otwierać dla księżęcia w szabaty i pierwsze dni miesiąca.

2. *Książę.* Król.—*Drogą przysionku bramy zewnątrz.* Bramą wschodnią, sieni zewnętrzną, bo to było przywilejem księżęcia, iż przez nią wchodził; naród zaś wchodził i wychodził przez bramę południową i północną.—*Stać będzie u progu bramy.* Jak powiedziano r. 44, 2 i 3.—*Będą czynić kapłani.* Ofiary składać

niepokalanych na każdy dzień przez siedm dni, a za grzech kozła kóz na każdy dzień.

24. Y ofiarę ephi do cielca, a ephi do barana uczyni, y oliwy hin przy każdym ephi.

25. Siódmego miesiąca, piętnastego dnia miesiąca, w święto uroczyste, uczyni iako wyższyć powiedziano przez siedm dni: tak za grzech, iako za całopalenie, y ofiarę, y oliwę.

ROZDZIAŁ 46.

zeń, a także o różnych ofiarach.

1. To mówi Pan Bóg: Brama sieni wewnętrznej, która patrzy na wschód, będzie zamknięta przez sześć dni, w które robią: a w dzień sobotni będzie otworzona: ale y w dzień pierwszy miesiąca będzie otworzona.

2. Y wnidzie książę drogą przysionku bramy z zewnątrz, y stać będzie u progu bramy, a będą czynić kapłani całopalenie iego y zapokoyne ofiary iego: a będzie się modlił na progu bramy, y wnidzie: lecz brama nie będzie zamknięta aż do wieczora.

3. Y będzie się modlił lud ziemski u drzwi onej bramy w soboty, y na nowie przed Panem.

4. A całopalenie to ofiaruie książę Panu w dzień sobotny: sześć baranków niepokalanych, y barana niepokalanego,

5. a obiaty ephi do barana: a do baranków obiatę którą da ręka iego, a oliwy hin do każdego ephi.

6. A na dzień nowego miesiąca cielca z stada niepokalanego, y sześć baranków y baranów będą niepokalane.

7. Y ephi do cielca, ephi też do barana uczyni obiaty: a do baranków, iako naydzie ręka iego, a oliwy hin do każdego ephi.

8. A gdy ma wnieść książę, drogą przysionku bramy niech wnidzie, y też drogą niechay wynidzie.

9. Lecz gdy będzie wchodził lud ziemski przed Pana na dni uroczyste: który wnidzie bramą północną, aby się kłaniał, niech wynidzie drogą bramy południowey: a kto wchodzi drogą bramy południowey, niech wynidzie drogą bramy północney, nie wraca się drogą bramy którą wszedł, ale przeciwko nię wynidzie.

10. A książę w pośrodku ich z wchodzącymi wnidzie, a z wychodzącymi wynidzie.

11. A w iarmarki, y na uroczyste dni, będzie obiata ephi do cielca, y ephi do barana: a ia

będą.—*Nie będzie zamknięta aż do wieczora.* Lecz otwartą pozostanie, ażeby widok był odkrytym dla ludu chcącego modlić się przed kościołem.

9. *Przed Pana.* W sieni.—*Wynidzie drogą bramy południowey.* Tak postanowiono, żeby przy wielkim napływie ludności, przejście było łatwiejszem.

10. *W pośrodku ich.* Wchodzić będzie przez bramę wschodnią, która pomiędzy południową a północną środkuje.—*Z wchodzącymi wynidzie.* W tymże czasie, kiedy inni wchodzić będą, i on wnidzie, i w tym czasie wyjdzie, kiedy inni będą wychodzili.

11. *W jarmarki.* W uroczystości, jak w hebr.—*Ile da ręka jego.* Podług możności swojej. Patrz w. 5,

agnis autem erit sacrificium, sicut invenerit manus ejus, et olei hin per singula ephi.

12. Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustum aut pacifica voluntaria Domino, aperietur ei porta, quae respicit ad orientem: et faciet holocaustum suum et pacifica sua, sicut fieri solet in die sabbati, et egredietur, claudeturque porta, postquam exierit.

13. Et agnum ejusdem anni immaculatum faciet holocaustum quotidie Domino, semper mane faciet illud.

14. Et faciet sacrificium super eo cata mane sextam partem ephi, et de oleo tertiam partem hin, ut misceatur similiae, sacrificium Domino legitimum, iuge atque perpetuum.

15. Faciet agnum, et sacrificium et oleum cata mane, holocaustum sempiternum.

16. Haec dicit Dominus Deus: Si dederit princeps donum alicui de filiis suis, hereditas ejus filiorum suorum erit: possidebunt eam hereditarie.

17. Si autem dederit legatum de hereditate sua uni servorum suorum, erit illius usque ad annum remissionis, et revertetur ad principem, hereditas autem ejus filiis ejus erit.

18. Et non accipiet princeps de hereditate populi per violentiam et de possessione eorum, sed de possessione sua hereditatem dabit filiis suis, ut non dispergatur populus meus unusquisque a possessione sua.

19. Et introduxit me per ingressum, qui erat ex latere portae, in gazophylacia sanctuarii ad sacerdotes, quae respiciebant ad aquilonem; et erat ibi locus vergens ad occidentem.

20. Et dixit ad me: Iste est locus, ubi coquent sacerdotes pro peccato et pro delicto, ubi coquent sacrificium, ut non efferant in atrium exterius, et sanctificetur populus.

21. Et eduxit me in atrium exterius, et circumdixit me per quatuor angulos atrii; et ecce, atriolum erat in angulo atrii, atriola singula per angulos atrii.

22. In quatuor angulis atrii atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, et triginta per latum; mensurae unius quatuor erant.

23. Et paries per circuitum ambiens quatuor atriola; et culinae fabricatae erant subter porticus per gyrum.

24. Et dixit ad me: Haec est domus culinarum, in qua coquent ministri domus Domini victimas populi.

gnięty będzie ofiara, ile da ręka iego, a oliwy hin do każdego ephi.

12. A gdy czynię będzie książę dobrowolne całopalenie, abo zapokoyne dobrowolne Panu, otworzą mu bramę, która patrzy na wschód: y będzie czynił całopalenie swe, y zapokoyne swe, iako zwykło bywać w dzień sobotny: a wynidzie, y zawrą bramę, gdy wynidzie.

13. Y baranka tegorocznego niepokalanego będzie czynił całopaleniem co dzień Panu: zawsze rano czynię ie będzie.

14. Y uczyni obiatę nań co poranek, szóstą część ephi, a oliwy trzecią część hin, aby była zmieszana z białą mąką, obiata Panu zakonna ustawiczna y wieczna.

15. Uczyni baranka, y obiatę, y oliwę co poranek, całopalenie wieczne.

16. To mówi Pan Bóg: Jeśli da książę dar któremu z synów swych, dziedzictwo iego będzie z synów iego: posiądą ie dziedzicznym prawem.

17. A jeśli co odkaże z dziedzictwa swego któremu z sług swoich, będzie iego aż do roku odpustu, y wróci się do książęcia: lecz dziedzictwo iego, synóm iego będzie.

18. A nie weźmie książę z dziedzictwa ludu gwałtem, y z osiadłości ich, ale z osiadłości swęy da dziedzictwo synóm swym, żeby się nie rozpraszał lud mój każdy od osiadłości swęy.

19. Y wwiódl mię przez weszcie, które było z boku bramy do skarbnic świątnice do kapłanów, które patrzyły na północy, a było tam miejsce patrzące na zachód.

20. Y rzekł do mnie: To iest miejsce, gdzie będą warzyć kapłani za grzech y za występ, gdzie będą warzyć obiatę, aby nie wynosili do sieni zewnętrzney, y aby był poświęcony lud.

21. Y wywiódl mię do sieni zewnętrzney, y obwiódl mię po czterech kątach sieni; a oto sionka była w kącie sieni każdej, sionka w każdym kącie sieni.

22. We czterech kąciech sieni, sionki rozłożone, czterdzieści łokiet wzdłuż, a trzydzieści w szerz iedny; miary cztery były.

23. A ściana w około obtaczająca cztery sionki; y kuchnie poczynione były pod gankami w około.

24. Y rzekł do mnie: Ten iest dóm kuchen, w którym warzyć będą słudzy domu Pańskiego ofiary ludu.

16. *Dziedzictwo iego.* Syna iego, któremu je dał; jakby rzekł: przekaże syn następcom swoim tę część dziedzictwa, od ojca książęcia w darze wziętą. Mówi o części dóbr królewskich, jak się z w. nast. okazuje.

17. *Aż do roku odpustu.* Aż do roku jubileuszowego, w którym czasie własności do dawnych panów wracały, Lewit. 25, 13. Kładzie różnicę pomiędzy po-

siadłościami oddanemi synom królewskim, i poddanym; dane zaś poddanym (których przez uszanowanie dla królów sługami nazywa) nie przekazywały się, lecz w roku jubileuszowym do króla wracały, jak powiedziano.

18. *Gwałtem.* Przemocą podwładnych uciemężając. — *Żeby się nie rozpraszał.* Żeby osoby prywatne nie odpadały od posiadania dóbr swoich.

CAPUT XLVII.

ROZDZIAŁ 47.

O wodzie wypływającej z kościoła, która była wyobrażeniem chrztu, i podziale ziemi.

1. Et convertit me ad portam domus, et ecce, aquae egrediebantur subter limen domus ad orientem, facies enim domus respiciebat ad orientem; aquae autem descendebant in latus templi dextrum ad meridiem altaris.

2. Et eduxit me per viam portae aquilonis, et convertit me ad viam foras portam exteriorem, viam quae respiciebat ad orientem; et ecce, aquae redundantes a latere dextro.

3. Cum egrederetur vir ad orientem, qui habebat funiculum in manu sua, et mensus est mille cubitos, et traduxit me per aquam usque ad talos.

4. Rursumque mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad genua;

5. et mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad renes. Et mensus est mille, torrentem, quem non potui pertransire, quoniam intumuerant aquae profundi torrentis, qui non potest transvadari.

6. Et dixit ad me: Certe vidisti, fili hominis. Et eduxit me, et convertit ad ripam torrentis.

7. Cumque me convertissem, ecce, in ripa torrentis ligna multa nimis ex utraque parte.

8. Et ait ad me: Aquae istae, quae egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, et exhibunt, et sanabuntur aquae.

9. Et omnis anima vivens, quae serpit, quocumque venerit torrens, vivet, et erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquae istae, et sanabuntur et vivent omnia, ad quae venerit torrens.

10. Et stabunt super illas piscatores, ab Engad-

1. Y obrócił mię ku drzwióm domu, a oto wody wychodziły z pod proga domu na wschód słońca, bo oblicze domu patrzyło na wschód słońca; a wody schodziły na prawy bok kościoła na południe ołtarza.

2. Y wywiódł mię drogą bramy północnej, a obrócił mię ku drodze przed bramą zewnętrzną, na drogę która patrzyła na wschód słońca, a oto wody wylewające z boku prawego.

3. Gdy wychodził mąż na wschód słońca, który miał sznur w ręce swęý, a wymierzył tysiąc łokiet, y przewiódł mię przez wodę aż do kostek.

4. Y zaś wymierzył tysiąc, y przewiódł mię przez wodę aż do kolan;

5. y wymierzył tysiąc y przewiódł mię przez wodę aż do nerek. Y wymierzył tysiąc, potoku, któregom nie mógł przebrnąć, bo się podniosły były wody głębokiego potoku, który nie może być przebrniony.

6. Y rzekł do mnie: Zaisieś widział synu człowieczy. Y wywiódł mię, y obrócił do brzegu potoku.

7. A gdym się obrócił, alieć po brzegu potoku, drzewa bardzo wiele z obudwu stron.

8. Y rzekł do mnie: Te wody, które wychodzą do mogił piasku wschodniego, a schodzą na równinę puszcy, wnidą do morza, y wynidą, a będą uzdrowione wody.

9. A wszelka dusza żywiaca, która płaza, gdziekolwiek przydzie potok, będzie żywa, y będzie ryb dosyć wiele: gdy tam przidą te wody, y będzie uzdrowiono, y żyć będzie wszystko, dokąd przydzie potok.

10. Y będą stać nad nimi rybitwi, od Engaddi

R. 47.—1. *Ku drzwióm domu.* Wschodnim drzwióm kościoła.—*Oto wody wychodziły.* Willalpand, powiada, że te wody w kościele były pod ziemią, przeprowadzone kanałami do przysionka kapłanów, które były przeznaczone do obmywania ofiar zakrwawionych. W wyższym jednak i właściwszym znaczeniu, zdaje się, że te wody wyobrażały chrzest, łaskę i naukę Chrystusa.—*Na wschód.* Płynęły ku wschodowi.

2. *Drogą bramy północnej.* Przez bramę północną. *A oto... wylewające.* Te same, które widział w pop. przepływające przez prawą stronę kościoła, i obiegające kościół w około, ku bramie wschodniej powracały.

3. *Gdy wychodził mąż.* Anioł w postaci budowniczego, którego widział, r. 40, 3.

5. *Wody głębokiego potoku.* W hebr. *wody pływania*, t. j. które płynąć tylko przebyć można było. Przez to przybywanie wód oznacza się, że pomysłność Żydów po odbudowaniu kościoła, albo raczej że wzrost Kościoła Chrystusowego, powstającego z małych początków, wielce miał się rozszerzyć i podnieść.

6. *Zaisieś widział.* W hebr. *czyś widział?* t. j. czyś troskliwie obejrzał ten potok, żebyś mógł zrozumieć jego znaczenie, które ci wytłumaczę? jeśli nie przejrzałeś się dobrze, to się wpatrz: jeśliś uważał, słuchaj tajemnicy, którą te wody oznaczają.

7. *Drzewa bardzo wiele.* Wiele drzew. W znaczeniu mistycznym dosłownie wziętém, drzewami są chrze-

ścięcie przez wody chrztu odrodzeni, i zasadzeni przy ścieku wód, ażeby owoc swój we właściwym czasie wydali, Ps. 1, 3. Albo drzewami są cnoty: wiara, nadzieja, miłość i t. p. które zwilżone wodą nauki Chrystusowej owoce rodzą.

8. *Które wychodzą do mogił.* Wody te, które wyszedłszy z kościoła płyną na wschód, a swoją bystrością unoszą piasek i z niego tworzą w korycie swoim kurhany, y spadają na równinę pustyni, wpadną do morza Martwego, i wypłyną zeń, tak że wody morskie przez dobrodziejstwo wód potoku stają się zdrowemi, a to co było przedtem martwym, odżywa. Stosuje do Jordanu; bo ten z jednej strony wpada do morza Martwego, a z drugiej wypływa i jego wody w części osładza, a razem robi kurhany piaszkowe. Morzem Martwym są niewierni i grzesznicy, którzy przez wody chrztu odbierają uzdrowienie i nowe życie.

9. *Pełza.* Wyras hebr. *scharats*, znaczy i pełzać po ziemi i pływać w wodzie, jak tutaj; bo mówi o rybach. — *Dokąd przydzie potok.* Jeśli wodami twojemi potok ją obleje, żyć będzie; bo woda chrztu odebrała z boku Chrystusowego siłę ożywiania człowieka; *ciao bowiem dotyka*, jak mówi ś. August. w trakt. 80 na Jana, *a serce obmywa.*—*Będzie ryb dosyć wiele.* Chrześcijan, którzy się z wody i Ducha ś. odrodzą.

10. *Rybitwi.* Apostołowie, do których Chrystus powiedział: *Pódcie za mną: a uczynię was że się sta-*

di usque ad Engallim siccatio sagenarum erit: plurimae species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiae:

11. in littoribus autem ejus, et in palustribus non sanabuntur, quia in salinas dabuntur.

12. Et super torrentem orietur in ripis ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum: non defluet folium ex eo, et non deficiet fructus ejus: per singulos menses afferet primitiva, quia aquae ejus de sanctuario egredientur, et erunt fructus ejus in cibum, et folia ejus ad medicinam.

13. Haec dicit Dominus Deus: Hic est terminus, in quo possidebitis terram in duodecim tribubus Israel, quia Joseph duplicem funiculum habet.

14. Possidebitis autem eam singuli aequae ut frater suus, super quam levavi manum meam, ut darem patribus vestris, et cadet terra haec vobis in possessionem.

15. Hic est autem terminus terrae: ad plagam septentrionalem, a mari magno via Hethalon, venientibus Sedada.

16. Emath, Berotha, Sabarim, quae est inter terminum Damasci et confinium Emath, domus Tichon, quae est juxta terminum Auran.

17. Et erit terminus a mari usque ad atrium Enon terminus Damasci, et ab aquilone ad aquilonem: terminus Emath plaga septentrionalis.

18. Porro plaga orientalis de medio Auran, et de medio Damasci et de medio Galaad, et de medio terrae Israel, Jordanis disterminans ad mare orientale, metiemini etiam plagam orientalem.

19. Plaga autem australis meridiana, a Thamar usque ad aquas contradictionis Cades, et torrens usque ad mare magnum: et haec est plaga ad meridiem australem.

20. Et plaga maris, mare magnum a confinio per directum, donec venias Emath: haec est plaga maris.

niecie rybitwami ludzi. Mat. 4, 19. Apostołowie zaś łowia swojemi niewodami dobrych i złych; aż przyjdą, aniolowie którzy dobrych wybiorą i od złych oddziela, jak opowiada ewangeliczna przypowieść. Mat. 13, 47.— *Od Engaddi aż do Engallim.* Engallim, jak mówi ś. Hieronim, jest na początku morza Martwego, gdzie Jordan wpada, a Engaddi, gdzie się kończy.— *Suszenie niewodów będzie.* Przez ten cały przeciąg czasu będą łowili rybę, a po rybołowi rozciągną sieci przed słońcem, żeby wyschły.

11. *Lecz na brzegach.* W hebr. dosłownie tak: *trzęsawice jego i bagna jego nie ozdrowieją.* Nie osłodną wody, które nie będą w potoku i w morzu, dokąd wody kościoła przyjdą: bo za kościołem nie masz zbawienia, a cała nauka filozofów i kacerzy jest gorzką. Trzęsawiska i bagna oznaczają ludzi zatwardziałych w grzechach i występkach swoich; bo ci nie łatwo dają się uleczać.— *W solne żupy obróć.* Wody owe zastają i błotniste przydadzą się na żupy solne. Gdy heretycy i grzesznicy karę ponoszą, stają się solą dla innych, bo *gdy zaraźliwego ubijesz, głupi mędrszym będzie.* Przyp. 19, 25.

12. *Nie opadnie liść z niego.* Stosuje do Ps. 1, 4: *a liście jego nie opadnie.—Na każdy miesiąc.* Każdego miesiąca nowe owoce przyniesie. — *I będzie owoc jego na pokarm.* Zdadzą się na pokarm zbawienny. Ś. Hieronim stosuje to do Pisma Ś., którego sens history-

aż do Engallim suszenie niewodów będzie: wiele rodzajów będą ryby jego, iako ryby morza wielkiego, mnóstwa zbytniego:

11. lecz na brzegach jego, y na błotach nie będą uzdrowione, bo się w solne żupy obróca.

12. A nad potokiem wyroście na brzegach jego z obudwu stron wszelkie drzewo owoc rodzące: nie opadnie liść z niego, y nie ustanie owoc jego: na każdy miesiąc przyniesie nowy owoc, bo wody jego z świętńce wynidą, y będzie owoc jego na pokarm, a liście jego na lekarstwo.

13. To mówi Pan Bóg: Ta jest granica, w której posiedziecie ziemię dwoienastie pokolenie Izraelowe, bo Jozeph dwoiaki sznur ma.

14. A posiedziecie ją każdy równie iako y brat jego, nad którą podniosłem rękę moję, żebym dał oycóm waszym, y dostanie się wam ta ziemia w osiadłość.

15. A ta jest granica ziemie: ku stronie północnej od morza wielkiego drogą Hethalon, idącym do Sedada.

16. Emath, Berotha, Sabarim, które jest między granicą Damaszku a między granicą Emath, dóm Tychon, który jest podłe granice Auran.

17. Y będzie granica od morza aż do sieni Enon, granicą Damaszku, y od północy do północy: granicą Emath strona północna.

18. A strona wschodnia z pośród Auran, y z pośród Damaszku, y z pośród Galaad, y z pośród ziemie Izraelskiej, Jordan rozgraniczający do morza wschodniego, będziecie też mierzyć stronę wschodnią.

19. A strona południowa na południe od Thamar aż do wód przeciwieństwa Kades, a potok aż do morza wielkiego: a to jest strona południowa na południe.

20. A strona morza, morze wielkie od granice na prost, aż przydziesz do Emath: ta jest strona morza.

czny staje się na pokarm, a duchowny na lekarstwo, bo poprawia obyczaje.

13. *Ta jest granica.* Taka jest miara i sposób podziału ziemi, przepisana w w. nast.— *Józef.* Pokolenie Józefa, które rozdziela się na dwa, bo zawiera pokolenia Efraima i Manasses.— *Dwojaki sznur.* Podwójny los, albo dziedzictwo. Znajome wyrażenie, wzięte z dawnego zwyczaju mierzenia ziemi sznurem, dla tego w Ps. 15, 6: *sznury przypadły mi na osobliwych.*

14. *Każdy równie jako i brat jego.* T. j. dział równy; inaczej było za Jozuego przy podziale ziemi, bo pokolenia większe i więcej osób liczące więcej ziemi dostały.— *Nad którą podniosłem rękę moję.* O której przysięgłem że dam ojcom waszym. Przysięgający zwykli rękę podnosić, jakby świadcząc się Bogiem że prawdę mówili.— *Dostanie się.* Przez losowanie, nie zaś przez wybór czyj, jak powiedział r. 45, 1.

15. *A ta jest granica.* Ten jest obszar, albo, że są granice ziemi rozdzielić się mającej. Opisuje naprzód i określa granice całej ziemi, żeby potem była na równe części rozdzieloną, jak uczynił Jozue, 13, 3.— *Od morza wielkiego.* Od strony północnej morza Śródziemnego; bo tę stronę teraz opisuje.— *Droga Hethalon.* Idąc od Hethalonu do Sedada: bo oba te miasta były na granicach pokolenia Judy, Numer. 34, 8, i w roz. nast. w. 1.

21. Et dividetis terram istam vobis per tribus Israel,

22. et mittetis eam in hereditatem vobis, et advenis, qui accesserint ad vos, qui genuerint filios in medio vestrum, et erunt vobis sicut indigenae inter filios Israel: vobiscum divident possessionem in medio tribuum Israel.

23. In tribu autem quacumque fuerit advena, ibi dabitis possessionem illi, ait Dominus Deus.

21. Y podzielicie sobie tę ziemię według pokoleń Izraelowych,

22. Y weźmiecie ją w dziedzictwo sobie, y przychodnióm, którzy przystaną do was, którzy spłodzą syny w pośrodku was, a będą wam iako tu rodzicy między synmi Izraelowymi: z wami będą się dzielić osiadłością w pośrodku pokoleni Izraelowych.

23. A przy którymkolwiek pokoleniu przychodzień będzie, tam mu dacie osiadłość, mówi Pan Bóg.

CAPUT XLVIII.

O rozmiarze ziemi dla dwunastu pokoleń, dwunastu bramach miasta, i t. d.

1. Et haec nomina tribuum a finibus aquilonis juxta viam Hethalon pergentibus Emath, atrium Enan terminus Damasci ad aquilonem juxta viam Emath, et erit ei plaga orientalis maris, Dan una.

2. Et super terminum Dan, a plaga orientali usque ad plagam maris, Aser una.

3. Et super terminum Aser, a plaga orientali usque ad plagam maris, Nephthali una.

4. Et super terminum Nephthali, a plaga orientali usque ad plagam maris, Manasse una.

5. Et super terminum Manasse, a plaga orientali usque ad plagam maris, Ephraim una.

6. Et super terminum Ephraim, a plaga orientali usque ad plagam maris, Ruben una.

7. Et super terminum Ruben, a plaga orientali usque ad plagam maris, Juda una.

8. Et super terminum Juda, a plaga orientali usque ad plagam maris, erunt primitiae, quas separabitis, viginti quinque millibus latitudinis et longitudinis, sicuti singulae partes a plaga orientali usque ad plagam maris, et erit sanctuarium in medio ejus.

9. Primitiae, quas separabitis Domino, longitudo viginti quinque millibus, et latitudo decem millibus.

10. Hae autem erunt primitiae sanctuarii sacerdotum: ad aquilonem longitudinis viginti quinque millia, et ad mare latitudinis decem millia, sed et ad orientem latitudinis decem millia, et ad meridiem longitudinis viginti quinque millia, et erit sanctuarium Domini in medio ejus.

11. Sacerdotibus sanctuarium erit de filiis Sadoc, qui custodierunt ceremonias meas, et non errave-

ROZDZIAŁ 48.

1. Y te imiona pokoleń od granic północnych podle drogi Hethalon idącym do Emath, sien Enan granica Damaszku ku północy podle drogi Emath, y będzie mu strona wschodnia morza, Danowi iedna.

2. A przy granicy Danowéy, od strony wschodniéy aż do strony morza, Asserowi iedna.

3. A przy granicy Asserowéy, od strony wschodniéy aż do strony morza, Nephthalemu iedna.

4. A przy granicy Nephthali, od strony wschodniéy aż do strony morza, Manassemu iedna.

5. A przy granicy Manasse, od strony wschodniéy aż do strony morza, Ephraimowi iedna.

6. A przy granicy Ephraimowéy, od strony wschodniéy aż do strony morza, Rubenowi iedna.

7. A przy granicy Rubenowéy, od strony wschodniéy aż do strony morza, Judzie iedna.

8. A przy granicy Judy, od strony wschodniéy aż do strony morza, będą pierwociny, które odłączycie, pięć y dwadzieścia tysiacy na szerzą y na dłużą, iako każda część od strony wschodniéy aż do strony morza, a będzie świątynia w pośrodku iéy.

9. Pierwociny, które odłączycie Panu, wzdłuż na dwadzieścia i pięć tysiacy, a w szerz na dziesięć tysiacy.

10. A te będą pierwociny świątyni kapłanów: na północy wzdłuż dwadzieścia y pięć tysiacy, a ku morzu w szerz dziesięć tysiacy, ale y na wschód w szerz dziesięć tysiacy, a na południe wzdłuż dwadzieścia y pięć tysiacy, a świątynia Pańska będzie w pośrodku ich.

11. Kapłanom świątynia będzie z synów Sadoc, którzy przysrzegali ceremonii moich, a nie błą-

22. *Weźmiecie ją w dziedzictwo.* Po wylosowaniu, rozdzielicie i w posiadłość weźmiecie.—*I przychodnióm.* Prozelitom, którzy się z ludem Bożym połączyć zechcą. Okazuje się, że mowa jest tu o Kościele; bo Ezdrasz i Nehemiasz, prozelitów do uczestnictwa własności izraelskiej nie dopuścili, a Ezdrasz wyłączył od kapłaństwa cudzoziemców, którzy się do Żydów przyłączyli. II. Ezdr. 7, 61.

R. 48.—1. *Imiona pokoleń.* Nazwa posiadłości każdego z pokoleń.—*Od granic północnych.* Od ostatniego krańca i granicy Chananei od północy.—*Będzie mu strona wschodnia morza.* Będzie miał te granice, t. j. strona wschodnia i morze. T. j. będzie długość jego od

wschodu na zachód.—*Danowi jedna.* Dan będzie pierwszém pokoleniem i pierwszym działem.

2. *A przy granicy.* Zaraz po granicy i dziale Dan, drugą część Aser dostanie. Tak też tłumaczyć trzeba co następuje, aż do w. 8.

8. *Przy granicy Judy.* Po dziedzictwie pokoleniu Judy wyznaczoném.—*Od strony wschodniéy aż do strony morza.* Od wschodu na zachód na długość dwudziestu pięciu tysiacy trzecin, albo łokci, będą kościelne działy dla lewitów i miasta wyznaczone,

9. *Pierwociny.* Rozumie dział kapłanów, o którym r. 45, 4.

11. *Kapłanom świątynia będzie.* T. j. poświęconą całą ta przestrzeń, która w w. pop. opisana.

runt, cum errarent filii Israel, sicut erraverunt et Levitae.

12. Et erunt eis primitiae de primitiis terrae Sanctum sanctorum, juxta terminum Levitarum.

13. Sed et Levitis similiter juxta fines sacerdotum viginti quinque millia longitudinis, et latitudinis decem millia. Omnis longitudo viginti et quinque millium, et latitudo decem millium.

14. Et non venundabunt ex eo, neque mutabunt, neque transferentur primitiae terrae, quia sanctificatae sunt Domino.

25. Quinque millia autem, quae supersuat in latitudine per viginti quinque millia, profana erunt urbis in habitaculum et in suburbana, et erit civitas in medio ejus.

16. Et hae mensurae ejus: ad plagam septentrionalem quingenta et quatuor millia, et ad plagam meridianam, quingenta et quatuor millia, et ad plagam orientalem, quingenta et quatuor millia, et ad plagam occidentalem, quingenta et quatuor millia.

17. Erunt autem suburbana civitatis ad aquilonem ducenta quinquaginta, et ad meridiem ducenta quinquaginta, et ad orientem ducenta quinquaginta, et ad mare ducenta quinquaginta.

18. Quod autem reliquum fuerit in longitudine secundum primitias sanctuarii, decem millia in orientem, et decem millia in occidentem, erunt sicut primitiae sanctuarii, et erunt fruges ejus in panes his, qui serviunt civitati.

19. Servientes autem civitati, operabuntur ex omnibus tribubus Israel.

20. Omnes primitiae, viginti quinque millia, per viginti quinque millia in quadrum, separabuntur in primitias sanctuarii et in possessionem civitatis.

21. Quod autem reliquum fuerit, principis erit ex omni parte primitiarum sanctuarii et possessionis civitatis e regione viginti quinque millium primitiarum usque ad terminum orientalem: sed et ad mare e regione viginti quinque millium usque ad terminum maris, similiter in partibus principis erit, et erunt primitiae sanctuarii, et sanctuarium templi in medio ejus.

22. De possessione autem Levitarum et de possessione civitatis in medio partium principis erit inter terminum Juda et inter terminum Benjamin, et ad principem pertinebit.

26. Et reliquis tribubus: a plaga orientali usque ad plagam occidentalem, Benjamin una.

24. Et contra terminum Benjamin, a plaga orientali usque ad plagam occidentalem, Simeon una.

25. Et super terminum Simeonis, a plaga orientali usque ad plagam occidentalem, Issachar una.

dzili gdy błądzili synowie Izraelowi, iako błądzili y Lewitowie.

12. Y będą ich pierwociny z pierwocin ziemie święte świętych, przy granicy Lewitów.

13. Lecz y Lewitóm także przy granicy kapłanów dwadzieścia y pięć tysięcy wzdłuż, a w szerz dziesięć tysięcy. Wszystkie długości dwadzieścia y pięć tysięcy, a szerokości dziesięć tysięcy.

14. A nie przedadzą z tego, ani zamienia, ani przenoszone będą pierwociny ziemie, bo są poświęcone Panu.

15. A pięć tysięcy, które zbywają w szerokości przez dwadzieścia i pięć tysięcy, nie poświęcone będą miastu na mieszkanie, y na przedmieście, y będzie miasto w pośrodku iego.

16. A to wymierzenie iego: na stronę północną pięćset y cztery tysiące, a na stronę południową pięćset y cztery tysiące, a na stronę wschodnią pięćset y cztery tysiące, a na stronę zachodnią pięćset y cztery tysiące.

17. A będzie przedmieścia mieyskiego na północy dwieście y pięćdziesiąt, a na południe dwieście y pięćdziesiąt, y ku morzu dwieście y pięćdziesiąt, a na zachód dwieście y pięćdziesiąt.

18. A co będzie zbywać wzdłuż, według pierwocin świątynie, dziesięć tysięcy na wschód słońca, y dziesięć tysięcy na zachód, będą iako pierwociny świątynie, a będzie zboże z niego na chleb tym, którzy służą miastu.

19. A ci, którzy służą miastu, będą robić ze wszech pokoleni Izraelowych.

20. Wszystkie pierwociny, dwódziesiąt y pięć tysięcy, po dwódziesiąt y pięć tysięcy na cztery granie, będą odłączone na pierwociny świątynie, y na osadę miasta.

21. A to co zostanie, książęce będzie z każdej strony pierwocin świątynie, y osady miasta naprzeciwko dwódziesiąt y pięć tysięcy pierwocin aż do granice wschodniéy: ale y ku morzu przeciw dwódziesiąt y pięć tysięcy aż do granice morza: także między częściami książęcemi będzie, y będą pierwociny świątynie y świątynia kościoła w pośrodku iego.

22. A z osiadłości Lewitów, y z osiadłości miasta w pośrodku części książęcych będzie między granicą Judy y między granicą Beniamina, y książęciu należeć będzie.

23. Y innym pokoleniom: od strony wschodniéy aż do strony zachodniéy, Benjaminowi iedna.

24. A przeciw granicy Beniaminowéy, od strony wschodniéy aż do strony zachodniéy, Simeonowi iedna.

25. A przy granicy Simeonowéy, od strony wschodniéy aż do strony zachodniéy, Isachar iedna.

12. *I będą ich pierwociny.* Będzie im dana część całej ziemi największej, gdzie kościół będzie.— *Przy granicy lewitów.* Bo część kapłanów stykała się z częścią lewitów.

16. *Wymierzenie iego.* T. j. miasta.— *Pięćset i cztery tysiące.* Trzcin, tyle i inne strony miały; tak że

cała przestrzeń miasta ósmnaście tysięcy trzcin zajmowała.

20. *Wszystkie pierwociny.* Wszystkie części kapłanów, lewitów i miasta razem wzięte, mają z każdej strony w kwadrat 25 tysięcy trzcin.

26. Et super terminum Issachar, a plaga orientali usque ad plagam occidentalem, Zabulon una.

27. Et super terminum Zabulon, a plaga orientali usque ad plagam maris, Gad una.

28. Et super terminum Gad, ad plagam austri in meridie, et erit finis de Thamar usque ad aquas contradictionis Cades, hereditas contra mare magnum.

29. Haec est terra, quam mittetis in sortem tribus Israel, et hae partitiones earum, ait Dominus Deus.

30. Et hi egressus civitatis: a plaga septentrionali quingentos et quatuor millia mensurabis.

31. Et portae civitatis ex nominibus tribuum Israel, portae tres a septentrione: porta Ruben una, porta Juda una, porta Levi una.

32. Et ad plagam orientalem, quingentos et quatuor millia et portae tres: porta Joseph una, porta Benjamin una, porta Dan una.

33. Et ad plagam meridianam, quingentos et quatuor millia metieris, et portae tres: porta Simeonis una, porta Issachar una, porta Zabulon una.

34. Et ad plagam occidentalem, quingentos et quatuor millia, et portae eorum tres: porta Gad una, porta Aser una, porta Nephthali una.

35. Per circuitum, decem et octo millia, et nomen civitatis ex illa die: Dominus ibidem.

30. *Wychodzenie miasta.* Cztery strony miasta, w których były bramy do wyjścia.

35. *A imię miasta.* Nazwa miasta od dnia w którym zostanie zbudowane, będzie: *Pan tamże*, t. j. miasto

26. A wedle granice Isacharowéy, od strony wschodniéy aż do strony zachodniéy, Zabulonowi iedna.

27. A przy granicy Zabulonowéy, od strony wschodniéy aż do strony morskiéy, Gadowi iedna.

28. A wedle granicy Gadowéy, ku stronie południowéy na południe, y będzie granica od Thamar aż do wód przeciwieństwa Kades, dziedzictwo przeciw morzu wielkiemu.

29. Tać iest ziemia, którą puścicie na los pokoleniom Izrael: y te rozdziały ich, mówi Pan Bóg.

30. A te wychodzenia miasta: od strony północnéy pięćset y cztery tysiące namierzysz.

31. A bramy mieyskie imionami pokoleni Izraelowych, trzy bramy od północy: brama Rubenowa iedna, brama Judowa iedna, brama Lewi iedna.

32. A na stronie wschodniéy pięćset y cztery tysiące, a trzy bramy: brama Jozephowa iedna, brama Beniaminowa iedna, brama Danowa iedna.

33. A na stronę południową pięćset y cztery tysiące namierzysz, y trzy bramy: bramą Simeonową iedną, bramą Isacharową iedną, bramą Zabulonową iedną.

34. Y ku stronie zachodniéy pięćset y cztery tysiące, a bram ich trzy: brama Gadowa iedna, brama Asserowa iedna, brama Nephthali iedna.

35. W okolo ośmnaście tysięcy, a imię miasta od onego dnia: Pan tamże.

Pańskie, w którym jest Pan. Takim jest Kościół, do którego powiedziano: *oto ja z wami jestem, po wszystkie dni aż do skończenia świata.* Mat. 28, 20.

Koniec Księgi Proroctw Ezechlela.

Wprowadzenie do księgi Daniela.

Daniel pochodził z pokolenia Judy, z rodu Dawida króla. Podczas pierwszego oblężenia Jerozolimy, w czwartym roku panowania króla Judzkiego Joachima, to jest na osiemnaście lat przed zburzeniem Jerozolimy, został uprowadzony w niewolę Babilońską wespół z wielu innymi najznakomitszymi rodakami. Był jednym z owych młodzieńców, których wychowano na dworze Nabuchodonozora i uczono języka Chaldejskiego, i miał sobie nadane Chaldejskie imię Baltazara. Bóg wynagradzając jego wstrzemięźliwość i posłuszeństwo Mojżeszowemu prawu w używaniu pokarmów, obdarzył go w pierwszój jego młodości szczególniejszą mądrością i darem proroctwa. Od czasu, kiedy zostając jeszcze z innymi pacholętami na dworze króla Babilońskiego, wykrył, z natchnienia Bożego, zdradę uknutą na niewinność i śmierć Zuzanny, stał się wielkim w oczach swojego ludu, i zaraz coraz więcej począł słynąć z mądrości i daru przewidywania przyszłości u Babilończyków, tak iż od Nabuchodonozora i jego następców został umieszczony w liczbie mędrców Chaldejskich i był szacowany najpiérwszemi godnościami w państwie. Po dwakroć najniewinniej był osądzony na śmierć i skazany na pożarcie lwów, lecz Bóg cudownie go wybawiał z niebezpieczeństw. Za panowania Cyrusa, przyczynił się u tego króla do ogłoszenia wyroku pozwalającego Żydom powracać do Judei. Kiedy pierwsza z nich połowa udała się do rodzinnego kraju, on pozostał w Babilonie, i tamże, mając wieku lat przeszło ośmdziesiąt, umarł około roku świata 3474, przed narodz. Chrystusa 530.

Księgę Daniela w ogólności można poddzielić na trzy części. Pierwsza z nich, obejmująca piérwsze sześć rozdziałów, zawiera historiją, w której Daniel pisze o sobie samym

w osobie trzeciej. Druga część, od roz. 7—12, jest prorocza, i w niej Daniel mówi o sobie samym w osobie pierwszej. Część zaś trzecia, składająca się z dwóch ostatnich rozdziałów 13 i 14, zawiera historią Zuzanny, bałwana Bela i Smoka, i zaliczona była do ksiąg *wtórkanonicznych*; o czém patrz *Wstępu § 2. tom I. str. IX.*

W szczególności zaś, Daniel wykładając tajemniczy sen Nabuchodonozora o wielkiej stali przepowiada następstwo czterech wielkich monarchij, jako to: Assyryjskiej, Medo-Perskiej, Greckiej i Rzymskiej, które po kolei miały upaść dla ustąpienia miejsca nowemu królestwu Kościoła Chrystusowego, które trwać będzie na wieki. Siedmdziesiąt tygodni lat, to jest, lat 490 od odbudowania murów Jerozolimy za Artaxerxesa Longimana, przepowiada do czasu narodzenia Messyasza. Takż odznacza charakter i szczegółowe okoliczności przyszłego panowania Alexandra Wielkiego, jego następców, i wiele innych podaje prorocत्व, jak o tém się wskazuje w załączonym Komentarzu Menochiusza i objaśnieniach Wujka.

Daniel tak dalece słynał ze swęj pobożności i mądrości, iż już od współczesnych uważany był za świętego i *najmędrszego*, jak o tém znajduje się świadectwo u Ezechiela rozdz. 14, w. 14, i rozdz. 28, w. 3.

Babilon był stolicą całego prawie wówczas świata. Gdy przeto Daniel uważany był w Babilonie za czoło Chaldejskich mędrców, to tém samém sława jego mądrości i religij przezeń wyznawanej musiała się rozchodzić szeroko i daleko. W Egipcie, już Abraham, Józef i Mojżesz rozgłaszali wyroki prawdy objawionęj. Salomon był podziwiany przez najodleglejszych królów i ludów. Żydzi rozproszeni po całej Azji roznosili z sobą podania i księgi praw Bożych. Ztąd—jeżeli kapłani Egipscy, magowie Chaldejscy, prawodawcy Perscy i Chińscy, i filozofowie Grecy i Rzymscy zostawili w pismach swoich wiele myśli prawdziwych i wzniosłych o Bogu, człowieku i świecie, to może jedynie dla tego, że mieszkając albo podróżując na Wschodzie, muięj więcęj poznali naukę objawionęj religij w narodzie Żydowskim.

Najdawniejsi z mędrców starożytnych byli współczesni Danielowi, albo późniejsi od niego i innych proroków Żydowskich. Tak: 1) Konfucyusz urodził się przed nar. Chrystusa r. 551. 2) Zoroaster (według niektórych był on uczniem Daniela, patrz *hist. univ. Rohrbach. t. 3, str. 196*) r. 500. 3) Tales, założyciel szkoły Jońskiej, r. 639. 4) Pytagoras, założyciel szkoły Włoskiej, r. 580. 5) Xenofon, założyciel szkoły Eleatyckiej, r. 536. 6) Sokrates, r. 570. 7) Platon, r. 430. 8) Arystoteles, r. 384. i t. d.

PROPHETIA DANIELIS.

PROROCTWO DANIELA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O rozkazie Nabuchodonozora danym marszałkowi dworu, względem jeńców Izraelskich i t. d.

1. Anno tertio regni Joakim regis Juda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis in Jerusalem, et ob-sedit eam;

2. et tradidit Dominus in manu ejus Joakim regem Juda, et partem vasorum domus Dei; et asportavit ea in terram Sennaar in domum dei sui, et vasa intulit in domum thesauri dei sui. (2. Par. 36, 6).

1. Roku trzeciego królestwa Joakima króla Judzkiego, przyszedł Nabuchodonozor król Babiloński do Jeruzalem, y obległ ie;

2. y dał Pan w ręce iego Joakima króla Judzkiego, y część naczyńia domu Bożego, y zawiózł ie do ziemie Sennaar, do domu Boga swego, y wniósł naczyńie do domu skarbu Boga swego.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. Roku trzeciego. Lecz u Jerem. 25, 1 i nast. powiedziano, że to się stało roku czwartego Joakima; a więc nie trzeciego. Kornel. a Lapide odpowiada, że rok pierwszy panowania Nabuchodonozora zaczął się w roku trzecim, a skończył się w czwartym Joakima. Dla tego o tém, co uczynił Nabuchodonozor w pierwszym roku swojego panowania, powiedziano że stało się już to w roku trzecim już w czwartym Joakima, gdyż wyprawę przygotować zaczął w roku trzecim, a w czwartym dokończył. Salian roku od stworzenia świata 3428, wiersz 20 i dalej z Beroza i Józefa księga 10, Starożyty. rozdział 11 przy końcu, mówi że Nabuchodonozor młodszy rokiem przed pa-

nowaniem swoim rozpoczął wyprawę do Syrii przeciw Żydom, rok ten był trzecim rokiem Joakima, jak tutaj powiada Daniel. Twierdzi powtórę, że nie zaraz po śmierci ojca nastąpił na królestwo, dla tego, że się w Babilonie nie znajdował, i dla tego aż w czwartym roku Joakima panować zaczął.

2. Część naczyńia. Mówi to z powodu skrzyni przy-mierza, którą skrył Jeremiasz, II. Machab. 2, i że ostatek naczyńia zabrano za Jechoniasza i Sedeciasza królów.—*Do ziemie Sennaar.* Do Babilonu, bo *sinhar* oznacza wybiecie zębów, a dla tego kraj ten tak nazwano, że zębaci, t. j. pyszni ludzie budujący Babel, zębów swoich, t. j. języka tam pozbawionymi zostali, jak Rupert i ś. Grzegorz tłumaczą ną Ps. 4, pokutny.

3. Et ait rex Asphenez praeposito eunuchorum, ut introduceret de filiis Israel et de semine regio et tyrannorum

4. pueros, in quibus nulla esset macula, decoros forma, et eruditos omni sapientia, cautos scientia, et doctos disciplina, et qui possent stare in palatio regis, ut doceret eos litteras et linguam Chaldaeorum.

5. Et constituit eis rex annonam per singulos dies de cibis suis, et de vino, unde bibebat ipse, ut enutriti tribus annis postea starent in conspectu regis.

6. Fuerunt ergo inter eos de filiis Juda: Daniel, Ananias, Misael et Azarias.

7. Et imposuit eis praepositus eunuchorum nomina: Danieli, Baltassar; Ananiae, Sidrach; Misaeli, Misach; et Azariae, Abdenago.

8. Proposuit autem Daniel in corde suo, ne polueretur de mensa regis, neque de vino potus ejus, et rogavit eunuchorum praepositum, ne contaminaretur.

9. Dedit autem Deus Danieli gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum.

10. Et ait princeps eunuchorum ad Danielelem: Timeo ego dominum meum regem, qui constituit vobis cibum et potum, qui si viderit vultus vestros macilentiores prae ceteris adolescentibus coevis vestris, condemnabit caput meum regi.

11. Et dixit Daniel ad Malasar, quem constituerat princeps eunuchorum super Danielelem, Ananiam, Misaelem et Azariam:

12. Tenta nos, obsecro, servos tuos diebus decem, et dentur nobis legumina ad vescendum, et aqua ad bibendum:

3. Y rzekł król Asphenezowi przełożonemu trzebieńców, aby wwiódł z synów Izraelowych, a z nasienia królewskiego y pańskiego,

4. pacholeta, w którychby nie było żadney zmaży, pięknych uroda, y wyćwiczone we wszelakię mądrości, ostrożne w umiejętności, y uczone w nauce, a którzyby mogli stać w pałacu królewskim, aby ich uczył pisma y języka Chaldeyskiego.

5. Y postanowił im król obrok na każdy dzień z potraw swoich, y z wina, z którego sam pił, aby wychowani przez trzy lata, potym stali przed obliczem królewskim.

6. Byli tedy między nimi z synów Judzkich, Daniel, Ananiasz, Misael y Azariasz.

7. Y dał im przełożony trzebieńców imiona: Danielowi, Balthassar, Ananiaszowi, Sydrach; Misaelowi, Misach; a Azariaszowi, Abdenago.

8. Lecz Daniel postanowił w sercu swoim żeby się nie mazał z stołu królewskiego, ani winem picia tego, y prosił przełożonego rzezańców żeby się nie zmazał.

9. Y dał Bóg Danielowi łaskę y miłosierdzie przed obliczem przełożonego rzezańców.

10. Y rzekł przełożony rzezańców do Daniela: Boję się ja Pana mego króla, który wam postanowił iadło y picie; który ieśli użyrzy twarzy wasze chudsze niż innych młodzieńców rówieśników waszych, potępicie głowę moję królowi.

11. Y rzekł Daniel do Malasara, którego był postanowił przełożony rzezańców nad Danielelem, Ananiaszem, Misaelem, y Azariaszem.

12. Doświadcz nas proszę cię sług twoich przez dziesięć dni, a niech nam dawaia iarzyiny ku iedzeniu, a wodę ku piciu:

3. *Przełożonemu trzebieńców.* Który był przełożonym nad chłopcami królewskimi; jak i teraz na dworach królewskich jest ktoś, który ma zwierzchność nad młodzieżą znajdującą się na dworze. Nazywa zaś trzebieńcami, nie dla tego żeby wszyscy takimi byli, lecz że nazwa trzebieńca często w Piśmie oznacza sługę królewskiego. — *Z nasienia królewskiego.* Jak przepowiedział Izajasz r. 39, 7; z tego się okazuje, że Daniel był rodu królewskiego, i jak podają Żydzi, potomkiem Dawida.

4. *Pacholeta.* LXX. *młodzieńców.* — *Wyćwiczone.* W tych umiejętnościach, których w Judei nabyć można było. — *Ostrożne w umiejętności.* Bystrych w badaniu przyczyny wszystkich rzeczy. — *Którzyby mogli stać.* Bez wstydu i hańby, byli godnymi królewskiego oblicza. — *Pisma i języka chaldejskiego.* Pisać i mówić po chaldejsku, ażeby z królem rozmawiać mogli, i żeby król od nich mógł coś posłyszeć o nauce Żydów, która najslawniejszą w świecie była. Język chaldejski od hebrajskiego nie mało się różnił. Patrz IV. Król. 18, 26.

5. *Z potraw swoich.* Żeby ich piękność, albo przez wychudnienie, albo przez użycie lichych potraw, nie ucierpiała. — *Wychowani przez trzy lata.* W którym czasie uczyli się mówić po chaldejsku.

6. *Między nimi.* Z tego się pokazuje, że ich więcej niż czterech było.

7. *Imiona.* Chaldejские zamiast hebrajskich, albo dla tego, że imiona hebrajskie z trudnością chaldejczycy wymawiali; albo żeby młodzieńcy żydowscy razem z imieniem i sposobu myślenia chaldejskiego nabyli. — *Danielowi.* Imię to oznacza sąd Boży. — *Baltassar.* Jakby rzekł: Baal albo ukrzyty skarb Bela, t. j. mądrość Bela.

Ananiaszowi Sydrach. Ananiasz oznacza opiekę Boską, Sydrach znaczy to samo co mogący być postanym, jako zdolny do postania dla załatwienia spraw. — *Misaelowi Misach.* Misael znaczy, ktoś domagający się, albo ktoś wymagany, albo Bóg odjął. Misach znaczy miernika ziemi, lub roli. — *Azaryaszowi, Abdenago, Azariasz znaczy:* pomocnik Bóg. Abdenago oznacza sługę, który wchodzi i wychodzi wobec króla, t. j. pokojowiec i najbliższy króla. Albo, jak tłumaczą niektórzy, przełożony nad kuchnią, albo nad ważniejszemi potrawami króla. Okazuje się z nadania imion, że te trzy obowiązki, które ich nazwy oznaczają, albo im były nadane, albo przeznaczone.

8. *Żeby się nie mazał.* Tak postanowił, albo dla tego że Żydom nie wolno było z innymi narodami mieć wspólnego stołu, jak wskazuje ś. Paweł do Galat. 2, 12. Albo, że ieśli nie wszystkie, to pewno wiele pokarmów z tych, które się na stół królewski zastawiały, były prawem zabronione, jako to: wieprzowina i mięsiwo wielu ptaków i zwierząt, które Lewit. 11 i Deut. 14 są wymienione. Albo, że często wiele rzeczy bałwanom poświęconych na królewski stół przynoszono.

9. *I dał Bóg Danielowi łaskę.* Uczynił go miłym przełożonemu trzebieńców. A mówi to dla tego, żeby okazał przyczynę, dla czego się nie gniewał przełożony trzebieńców na Daniela, że potrawy królewskimi pomiatał, i za nieczysto uważał.

10. *Potępicie głowę moję królowi.* Będziecie powodem, że mię król uzna godnym kary śmierci, sądząc że wam ujmując pokarmów, sobie je zachowywałem, 12. *Niech nam dawaia jarzyny.* Z dwóch powodów

13. et contemplare vultus nostros et vultus puerorum, qui vescuntur cibo regio, et sicut videris, facies cum servis tuis.

14. Qui, audito sermone hujuscemodi, tentavit eos diebus decem.

15. Post dies autem decem apparuerunt vultus eorum meliores et corpulentiores prae omnibus pueris, qui vescebantur cibo regio.

16. Porro Malasar tollebat cibaria et vinum potus eorum, dabatque eis legumina.

17. Pueris autem his dedit Deus scientiam et disciplinam in omni libro et sapientia; Danieli autem intelligentiam omnium visionum et somniorum.

18. Completis itaque diebus, post quos dixerat rex, ut introducerentur, introduxit eos praepositus eunuchorum in conspectu Nabuchodonosor.

19. Cumque eis locutus fuisset rex, non sunt inventi tales de universis, ut Daniel, Ananias, Misael et Azarias; et steterunt in conspectu regis.

20. Et omne verbum sapientiae et intellectus, quod seiscitatus est ab eis rex, invenit in eis decuplum super cunctos ariolos et magos, qui erant in universo regno ejus.

21. Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis. (*Infr. 6, 28*).

13. a przypatruy się twarzóm naszym, y twarzóm pacholat, które iedzą potrawy królewskie: a iako uyrzysz uczynisz z slugami twymi.

14. Który, uslyszawszy mowę takową, doświadczal ich przez dziesięć dni.

15. A po dziesięci dni pokazały się twarży ich lepsze y cielistsze niżli wszech pacholat, które iadły potrawy królewskie.

16. Tedy Malasar brał potrawy y wino napoiu ich; a dawał im iarzyn.

17. A tym pacholełtam dał Bóg umiejętność, y naukę we wszelakich księgach y w mądrości; a Danielowi dał wyrozumienie wszelakiego widzenia y snów.

18. A tak gdy się wypełniły dni, po których był król rzekł, aby ie wprowadzono, przywiódł ie przelożony rzezańców przed oczy Nabuchodonozora.

19. A gdy z nimi król rozmawiał, nie należli się tacy ze wszystkich, iako Daniel, Ananiasz, Misael y Azariasz: y stawali przed królem.

20. A wszelkie słowo w mądrości y w rozumie którego pytał się król u nich, nalazł w nich dziesięciorako nad wszystkie wieszczki y czarnoksiężniki którzy byli we wszystkim królestwie iego.

21. Y był Daniel aż do pierwszego roku Cyrusa króla.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Księgi Danielowe, częścią historią rzeczy przeszłych opisują, częścią proroctwa przyszłych: a zwłaszcza pewny czas zacność i wielkość Królestwa Pana Chrystusowego, i przyjście Antychrystowe. Tych ksiąg niektóre części, jako pieśń trzech młodzieńców, historią Zuzanny, Bela i smoka którego zabił Daniel, Żydzki i odszczeplęcy z liczby ksiąg świętych odcinają. Ale je Kościół ś. powszechny i starzy doktorowie, a na imię ś. Ignacyus uczeń apostołski, Tertulianus, Ciprianus, Basilius, Epiphanius, Origenes, Athanasius, Chrisostomus, Theodoretus, Ambrosius, Augustinus, i Concilium Trydentskie z nimi, za Boskie Piśmo, jako i inne części tegoż proroka mają.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O chwale Daniela, której dostąpił u Nabuchodonozora przez wykład snu o posągu.

1. In anno secundo regni Nabuchodonosor vidit Nabuchodonosor somnium, et conferritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo.

2. Praecepit autem rex, ut convocarentur arioli et magi, et malefici et Chaldaei, ut indicarent regi somnia sua; qui cum venissent, steterunt coram rege.

3. Et dixit ad eos rex: Vidi somnium, et mentem confusus ignoro, quid viderim.

o jarzyny i wodę proszą; raz dla obowiązku poszczenia, podczas którego powściągali się od mięsiwa i wina; a powtóre dla tego, żeby Malazar nie mógł wydatkami się wymawiać.

15. Cielistsze. Pochodziło to ze szczególnej łaski Bożej.

17. Umiejętność i naukę we wszelakich księgach. Tak że wszelkie charaktery czytać, rozumieć i pisać mogli; bo chciał król, żeby szczególnie uczono ich języka chaldejskiego. — A Danielowi... wyrozumienie. Dar szczególny wykładania snów i widzeń, t. j. ducha prorockiego.

20. Wszelkie słowo w mądrości. Wszelkie pytanie

1. Roku wtórego królestwa Nabuchodonozora, widział Nabuchodonozor sen, y zlekł się duch iego, a sen iego odszedł od niego.

2. Y rozkazał król, aby przyzwano wieszczków, y czarnoksiężników, y czarowników y Chaldecyzyków, żeby oznaymili królowi sny iego: którzy gdy przyszli, stanęli przed królem.

3. Y rzekł do nich król: Widziałem sen, a na myśli będąc zatrwożony, nie wiem com widział.

poważne i trudne, któreby wymagało przenikliwości umysłu i nauki.

21. *I był Daniel.* Myśl ta, że Daniel był w Babilonie, aż do pierwszego roku Cyrusa króla, w wielkiej chwale u wszystkich królów, w powadze i sławie mądrości.

R. 2.—1. *Sen jego odszedł od niego.* Zapomniał co we śnie widział.

2. *Czarowników.* Tych, którzy z trupów i trzewów zwierzęcych, z wzywania dusz umarłych odgadują przyszłość.

3. *Na myśli... zatrwożony.* Skruszony, jak tłumaczą Watabl. i Pagnin., znużony i troszczący się żeby sen znikający przypomniał.

4. Responderuntque Chaldaei regi syriace: Rex in sempiternum vive: dic somnium servis tuis, et interpretationem ejus indicabimus.

5. Et respondens rex ait Chaldaeis: Sermo recessit a me: nisi indicaveritis mihi somnium et conjecturam ejus, peribitis vos, et domus vestrae publicabuntur.

6. Si autem somnium, et conjecturam ejus narveritis, praemia et dona, et honorem multum accipietis a me: somnium igitur et interpretationem ejus indicate mihi.

7. Responderunt secundo, atque dixerunt: Rex somnium dicat servis suis, et interpretationem illius indicabimus.

8. Respondit rex, et ait: Certe novi, quod tempus redimitis, scientes, quod recesserit a me sermo.

9. Si ergo somnium non indicaveritis mihi, una est de vobis sententia, quod interpretationem quoque fallacem et deceptione plenam composueritis, ut loquamini mihi, donec tempus pertrauseat. Somnium itaque dicite mihi, ut sciam, quod interpretationem quoque ejus veram loquamini.

10. Respondentes ergo Chaldaei coram rege, dixerunt: Non est homo super terram, qui sermonem tuum, rex, possit implere, sed neque regum quisquam magnus et potens verbum hujuscemodi sciscitatur ab omni ariolo, et mago et Chaldaeo.

11. Sermo enim, quem tu quaeris, rex, gravis est, nec reperietur quisquam, qui indicet illum in conspectu regis, exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio.

12. Quo audito, rex in furore et in ira magna praecipit, ut perirent omnes sapientes Babylonis.

13. Et egressa sententia, sapientes interficiebantur; quaerebanturque Daniel et socii ejus ut perirent.

14. Tunc Daniel requisivit de lege atque sententia ab Arioch principe militiae regis, qui egressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis.

15. Et interrogavit eum, qui a rege potestatem acceperat, quam ob causam tam crudelis sententia a facie regis esset egressa. Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli,

4. *Po Syryjsku.* T. j. po chaldejsku, który język był ich ojczystym, a który niegdyś nazywano syryjskim, dla różnicy od hebrajskiego.

5. *Mowa odeszła odemnie.* To co się śniło, t. j. zapomniana co mi się śniło.—*Zginiecie wy.* Po chald. który jest tekstem pierwiastkowym, *sztukami się stanicie*, t. j. na sztuki będziecie zrąbani.—*Domy wasze popolite będą.* Chald. *będą obrócone na przewety*, jak tłumaczy Pagnin. Dawniej domy które na ukaranie ich panów wywracano, na przewety zamieniano. Patrz IV. Król. 10, 27, i I. Ezdr. 6. 11, i co tam powiedziano.

8. *Czas odkupujecie.* Przeciagacie, żebyście jakkolwiek sobie doradzili.—*Mowa.* Rzecz, sen, i pamięć jego, jak wyżej w. 3.

9. *Jeden jest wyrok o was.* Zdanie które o was pozwałem utwierdzić, żeście mnie dali wykład fałszywy. Albo, wyrok waszój zguby trwa niezmienny, który przedtem ogłosiłem.

4. Y odpowiedzieli Chaldecyzyce królowi po Syryjsku: Królu, żyj na wieki: powiedz sen sługóm swym, a wykład jego oznaymiemy.

5. A odpowiadając król rzekł Chaldecyżkóm: Mowa odeszła odemnie, ieśli mi nie oznaymicie snu y wykładu jego, zginiecie wy, a domy wasze popolite będą.

6. Lecz ieśli sen y wykład jego powiecie, zapłaty y dary y cześć wielką odniesiecie odemnie: sen tedy y wykład jego pokażcie mi.

7. Odpowiedzieli powtóre, y rzekli: król niech powie sen sługom swoim, a wykład jego pokażemy.

8. Odpowiedział król y rzekł: Zaiste wiem że czas odkupiecie, wiedząc iż odeszła mowa odemnie.

9. A tak ieśli mi snu nie oznaymicie, ieden iest wyrok o was, żebyście wykład faleszny y zdrady pelny złożyli, abyście mówili przedemną ażby czas przeminał. Przeto sen powiedzcie mi, abych wiedział, że téż wykład jego prawdziwy powiadacie.

10. Tedy odpowiadając Chaldecyzyce przed królem, rzekli: Niemasz człowieka na ziemi, któryby mowę twą królu mógł wypełnić, lecz ani żaden z królów wielki y możny, o słowo takowe nie pyta się od żadnego wieszczka, y czarownika y Chaldecyżka,

11. Bo mowa, o którą się ty pytasz królu, ciężka iest, ani się naydzie żaden, ktoby ją oznaymił przed obliczem królewskim, oprócz bogów, których obcowanie nie iest z ludźmi.

12. Co usłyszawszy, król w zapalczywości y w gniewie wielkim rozkazał, aby zginęli wszyscy mędrce Babilońscy.

13. A gdy wyszedł dekret, zabijano mędrce, y szukano Daniela y towarzyszów jego, aby zginęli.

14. Tedy Daniel pytał się o prawie, y o wyroku od Ariocha hetmana żołnierstwa królewskiego, który był wyszedł, aby pobił mędrce Babilońskie.

15. Y pytał onego, który był wziął moc od króla, dla czego tak srogi wyrok od oblicza królewskiego wyszedł. Gdy tedy Arioch rzecz oznaymił Danielowi,

11. *Oprócz bogów.* Jakby rzekli: owych czartów, czyli bogów które z ludźmi stosunki mają, tak daleko wiadomość nie sięga. To jest własnością większych bogów.

13. *Zabijano mędrce.* Z tego widać że niektórzy pobici byli.—*I szukano Daniela.* Pospółstwo bowiem, z powodu ich wielkiej nauki, zaliczało do grona przesądnych wieszczków chaldejskich.

14. *Pytał się o prawie i o wyroku.* Dla czego król tak postanowił i rozkazał.

15. *Pytał onego.* T. j. Ariocha, którego tłumacz Wulgaty *naczelnikiem wojska* nazywa, a tekst chald. *naczelnikiem oprawców*, t. j. spraw kryminalnych. — *Dla czego.* W chald. *dla czego prawo kwapi się od oblicza króla*, t. j. dla czego król płocho i skwapliwie ustanowił prawo, i nie wysłuchawszy wszystkich, wszystkich jednak pozabijając rozkazał.

16. Daniel ingressus rogavit regem, ut tempus daret sibi ad solutionem indicandam regi.

17. Et ingressus est domum suam, Ananiaeque, et Misaeli et Azariae sociis suis indicavit negotium,

18. ut quaererent misericordiam a facie Dei coeli super sacramento isto, et non perirent Daniel et socii ejus cum caeteris sapientibus Babylonis.

19. Tunc Danieli mysterium per visionem nocte revelatum est; et benedixit Daniel Deum coeli,

20. et locutus ait: Sit nomen Domini benedictum a saeculo et usque in saeculum, quia sapientia et fortitudo ejus sunt.

21. Et ipse mutat tempora et aetates: transfert regna, atque constituit: dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam:

22. ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est. (*Joan. 1, 9. I. Cor. 4, 5*).

23. Tibi, Deus patrum nostrorum, confiteor, teque laudo, quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi, et nunc ostendisti mihi, quae rogavimus te, quia sermonem regis aperuisti nobis.

24. Post haec Daniel ingressus ad Arioch, quem constituerat rex, ut perderet sapientes Babylonis, sic ei locutus est: Sapientes Babylonis ne perdas, introduce me in conspectu regis, et solutionem regi narrabo.

25. Tunc Arioch festinus introduxit Daniele ad regem, et dixit ei: Inveni hominem de filiis transmigrationis Juda, qui solutionem regi annuntiet.

26. Respondit rex, et dixit Danieli, cujus nomen erat Baltassar: Putasne, vere potes mihi indicare somnium, quod vidi, et interpretationem ejus?

27. Et respondens Daniel coram rege, ait: Mysterium, quod rex interrogat, sapientes, magi, arioli et aruspices nequeunt indicare regi.

28. Sed est Deus in coelo revelans mysteria, qui indicavit tibi rex Nabuchodonosor, quae ventura sunt in novissimis temporibus. Somnium tuum et visiones capitis tui in cubili tuo hujuscemodi sunt:

18. *Aby szukali miłosierdzia.* Żeby się wszyscy modlili do Boga, aby przez miłosierdzie swoje odkrył tę tajemnicę, iżby z winny nie niewinni nie zginęli. Żeby odkrywszy tajemnicę, zmiłował się nad ich życiem w niebezpieczeństwie zostającym.

20. *Mądrość.* Która przyszłe rzeczy przewiduje i tłumaczy. Która przyszłość mądrze przez sny i osłony podobieństw pokazuje.— *Bo jego jest mądrość i moc.* Daniel wychwała nie tylko mądrość Bożą ale i potęgę; bo gdy mu Pan wskazał snu wykład, potęgę boską w przenoszeniu królestw podziwiał i wychwalał.

21. *Odmienia czasy i wieki.* Wypadki z czasami i wiekami ludzkiemi.— *Rozumiejącym naukę.* Znającym wyrozumienie, podług Pagnina i Watabla.

22. *Rzeczy w ciemności postanowione.* Nic nie masz dlań ciemnego; bo on jest światłością przenikającą i oświecającą wszystko.

16. Daniel wszedłszy prosił króla, żeby mu dał czas na oznajmienie wykładu królowi.

17. Y wszedł do domu swego, y oznajmił rzecz Ananiaszowi, y Misaelowi, y Azariaszowi towarzyszom swoim,

18. aby szukali miłosierdzia od oblicza Boga niebieskiego, około téy tajemnicy, a nie zginęli Daniel y towarzysze jego, z innymi mędrkami Babilońskimi.

19. Tedy Danielowi tajemnica przez widzenie w nocy iest objawiona; y błogosławił Daniel Boga niebieskiego,

20. y mówiąc rzekł: Niech będzie imię Pańskie błogosławione od wieku aż do wieku, bo jego iest mądrość y moc.

21. Y on odmienia czasy y wieki: przenosi królestwa y stanowi: daie mądrość mądrym, y umiejętność rozumiejącym naukę:

22. on odkrywa głębokości y skrytości, y wie rzeczy w ciemności postanowione, a światłość z nim mieszka.

23. Tobie Boże oyców naszych wyznawam, y chwaleę cię, żeś mi dał mądrość y moc, y teraz oznajmiłeś mi o cośmy cię prosili, żeś nam mowę królewską otworzył.

24. Potym Daniel wszedłszy do Ariocha, którego był naznaczył król, aby wytracił mędrce Babilońskie, tak mu rzekł: Mędrców Babilońskich nie trać, wiedz mię przed oblicze królewskie, a wykład królowi powiem.

25. Tedy Arioch z kwapieniem wwiódł Daniela do króla, y rzekł mu: Nałazłem człowieka z synów przeprowadzenia Judzkiego, który wykład królowi oznaymi.

26. Odpowiedział król, y rzekł Danielowi, któremu imię było Balthazar: Co mniemasz, możeszli mi prawdziwie oznaymić sen, którym widział, y wykład jego?

27. A odpowiadając Daniel przed królem, rzekł: Tajemnice, którzy król pyta, mędrcey, czarnoksiężnicy, wieszczkowie y praktykarze nie mogą oznaymić królowi.

28. Ale iest Bóg na niebie, który odkrywa tajemnice, który oznajmił tobie królu Nabuchodonosorze, co ma przyyść czasów ostatecznych. Sen twóy, y widzenie głowy twoięy na łożu twym, takowe są:

23. *Tobie...wyznawam.* Chwaleę cię.— *Żeś mi dał mądrość i moc.* Mądrość i potęgę swoją, przez wtyłumaczenie snu królewskiego, mnie okazałeś.

24. *Wiedz mię przed oblicze królewskie.* Daniel pierwój nie był wezwany przez króla, bo chociaż znakomita zdolność jego poznał król, nie sądził jednak żeby posiadał umiejętność przepowiadania przyszłości, w którą to naukę Żydzi nie tylko nie wierzyli, lecz nawet potępiali.

27. *Czarnoksiężnicy.* Byli i u Chaldejczyków, którzy trzewów do przepowiadania używali.

28. *Oznajmił tobie.* Okazuje że sen jemu nie przytrafił się przypadkiem, lub z przyczyny naturalnej, lecz z woli Bożej.— *Czasów ostatecznych.* Czasami ostatecznymi nazywa, które aż do skończenia świata po sobie następować będą, t. j. wieczne królestwo Chrystusa, jak okazuje niżej w. 44.

29. Tu rex cogitare coepisti in strato tuo, quid esset futurum post haec, et qui revelat mysteria, ostendit tibi, quae ventura sunt.

30. Mihi quoque non in sapientia, quae est in me plus quam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est, sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et cogitationes mentis tuae scires.

31. Tu rex videbas, et ecce, quasi statua una grandis: statua illa magna et statura sublimis stabat contra te, et intuitus ejus erat terribilis.

32. Hujus statuae caput ex auro optimo erat, pectus autem et brachia de argento, porro venter et femora ex aere:

33. tibiae autem ferreae, pedum quaedam pars erat ferrea, quaedam autem fictilis.

34. Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, et percussit statuam in pedibus ejus ferreis et fictilibus, et comminuit eos.

35. Tunc contrita sunt pariter ferrum, testa, aes, argentum et aurum, et redacta quasi in favillam aestivae areae, quae rapta sunt vento, nullusque locus inventus est eis: lapis autem, qui percusserat statuam, factus est mons magnus, et implevit universam terram.

36. Hoc est somnium: interpretationem quoque ejus dicemus coram te, rex.

37. Tu rex regum es, et Deus coeli regnum et fortitudinem, et imperium et gloriam dedit tibi,

38. et omnia, in quibus habitant filii hominum et bestiae agri, volucres quoque coeli dedit in manu tua, et sub ditione tua universa constituit: tu es ergo caput aureum.

39. Et post te consurget regnum aliud minus te argenteum, et regnum tertium aliud aereum, quod imperabit universae terrae.

40. Et regnum quartum erit velut ferrum: quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia haec.

41. Porro, quia vidisti pedum et digitorum partem testae figuli, et partem ferream: regnum divisum erit, quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mistum testae ex luto.

29. *Ty królu począłeś myślić.* Albo znaczy, że król zanim zasnął troszczył się i zaczął rozmyślać, jakich powodzeń dozna królestwo chaldejskie, i że mu Bóg wskazał przez sen przewrót państw różnych: albo że król zaczął myślić, t. j. marzyć we śnie; bo w w. nast. sny myślamy nazywamy.

30. *Nie mądrością.* Nie dla mądrości, którąbym innych ludzi przewyższał.

31. *Widziałeś.* We śnie. Zdało się tobie żeś widział. Nabuchodonozorowi pokazują się królestwa w postaci ludzkiej i okazałej, dla tego że on państwa cenił bardzo; a Danielowi przedstawują się pod postaciami zwierząt, gdyż były bałwochwalcami, i w wielkiej części uciemiężającymi.

33. *Nóg część niektóra.* Nogi były w części gliniane, albo skorupiane, a w części żelazne. Nie jedna żelazna a druga gliniana; lecz obie w części żelazne a w części gliniane. Patrz co się mówi niżej w. 41.

34. *Bez rąk.* Bez ludzkiej roboty.

35. *W proch letniego bojowiska.* „Jako śmiecie z bo-

29. Ty królu począłeś myślić na pościeli twój coby miało być na potym, a który odkrywa tajemnice, pokazał tobie co ma przysść.

30. Mnie też nie mądrością, któraby była we mnie większa niżli we wszystkich żywiących, tajemnica ta jest objawiona, ale aby wykład królowi oznaymion był, ażebyś wiedział myśli serca twego.

31. Ty królu widziałeś, a oto iakoby obraz ieden wielki: obraz on wielki, y obraz wysoki stał przeciw tobie, a poyzrzenie iego było straszne.

32. Tego obrazu głowa była ze złota co lepszego, a piersi y ramiona ze śrebra, brzuch lepak y biodra z miedzi:

33. a goleni żelazne, nóg część niektóra była żelazna, a niektóra gliniana.

34. Takeś widział, aż odcięty jest kamień z góry bez rąk, y uderzył obraz w nogi iego żelazne y gliniane, y skruszył ie.

35. Tedy skruszyło się społem żelazo, skorupa, miedz, śrebro y zloto, y obróciło się iako w proch letnego boiowiska, które zaniósł wiatr, y nie nalezło się im żadne miejsce, a kamień, który był uderzył w obraz, stał się górą wielką, y napelnił wszystkú ziemię.

36. Ten jest sen: wyklad też iego powiemy przed tobą, królu.

37. Tyś jest królem królów, a Bóg niebieski królestwo, y moc, y panowanie, y sławę dał tobie,

38. y wszystko, w czym mieszkają synowie ludzcy, y zwierzęta polne, ptastwo też powietrzne dał w rękę twą, a pod mocą twoją wszystko postanowił: a tak tyś jest głową złotą.

39. A po tobie powstanie królestwo insze mniejsze niżli ty, srebrne, y trzecie królestwo insze miedziane, które będzie panowało po wszystkiéy ziemi.

40. A królestwo czwarte będzie iako żelazo: iako żelazo kruszy y króci wszystko, tak połamie y pokruszy to wszystko.

41. A iżeś widział nóg y palców część skorupy garncarskiej, a część żelazną: królestwo rozdzielone będzie, które iednak z duzości żelaza wynidzie, wedle tego, iakoś widział żelazo zmieszane z skorupą z gliny.

„jowisk letnich“, podług Pagnina i Watabla, t. j. zniknęły.

38. *I wszystko.* Wszelkie miejsce, ziemię całą. — *Tyś jest głową złotą.* Królestwo twoje przez głowę złotą oznaczone. Patrz Wujka.

39. *Królestwo insze mniejsze niżli ty.* Mniejsze od twego, nie bogactwy i siłą, lecz co do czasu, bo mniej długotrwałe, i mniejsze też z powodu złych i skażonych obyczajów. Tém drugim królestwem, jest królestwo Perskie. — *Trzecie królestwo insze miedziane.* Państwa Greków i Macedonów, które nazywa się miedzianem, z przyczyny broni, która po większej części była miedzianą i dla sławy, bo miedz jest dźwięczną; albo, jak tłumaczy ś. Hieron, z powodu wymowy. — *Wszystkiéy ziemi.* Przez hyperbolę. Znaczy że to państwo najrozleglejsze będzie.

40. *Królestwo czwarte.* Państwo rzymskie, które wszystkie królestwa miedziane skruszyło i pokonało.

41. *Nóg i palców część.* Oznacza, że też część nóg, albo raczej całe nogi były ulane z gliny złe pomie-

42. Et digitos pedum ex parte ferreos, et ex parte fictiles: ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum.

43. Quod autem vidisti ferrum mistum testae ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhaerebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest testae.

44. In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus coeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur: comminetur autem, et consumet universa regna haec, et ipsum stabit in aeternum.

45. Secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit testam et ferrum et aes, et argentum et aurum: Deus magnus ostendit regi, quae ventura sunt postea: et verum est somnium, et fidelis interpretatio ejus.

46. Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Daniele adoravit, et hostias et incensum praecepit, ut sacrificarent ei. (4. Reg. 1, 13. Actor. 14, 12).

47. Loquens ergo rex, ait Danieli: Vere Deus vester Deus deorum est, et Dominus regum, et revelans mysteria, quoniam tu potuisti aperire hoc sacramentum.

48. Tunc rex Daniele in sublime extulit, et munera multa et magna dedit ei, et constituit eum principem super omnes provincias Babylonis, et praefectum magistratum super cunctos sapientes Babylonis.

49. Daniel autem postulavit a rege; et constituit super opera provinciae Babylonis, Sidrach, Misach, et Abdenago; ipse autem Daniel erat in foribus regis.

42. A palce nóg częścią żelazne, a częścią gliniane, królestwo częścią będzie mocne, a częścią skruszone.

43. A żeś widział żelazo zmieszane z skorupą z gliny, pomieszają się wprawdzie nasieniem człowieczym, ale się z sobą nie spoją, iako żelazo nie może się mieszać z skorupą.

44. A we dni onych królestw wzbudzi Bóg niebieski królestwo, które się na wieki nie rozproszy: a królestwo jego nie będzie dane ludowi innemu: a połamie i zniszczy te wszystkie królestwa, a samo stać będzie na wieki.

45. Wedle tego żeś widział, że z góry odcięty jest kamień bez rąk, y pokruszył skorupę y żelazo, y miedź, y srebro, y złoto: Bóg wielki pokazał królowi co ma przysć potym, a prawdziwy jest sen, y wierny wykład jego.

46. Tedy król Nabuchodonosor padł na oblicze swe, y poklonił się Danielowi, y ofiary y kadzenia kazał, aby mu ofiarowali.

47. Mówiąc tedy król, rzekł Danielowi: Prawdziwie Bóg wasz jest Bogiem bogów, y panem królów, y odkrywaczem tajemnic, ponieważś ty mógł otworzyć tę tajemnicę.

48. Tedy król wyniósł wysoko Daniela, y darów wiele y wielkich dał mu, y uczynił go książęciem nad wszystkimi krainami Babilońskimi, y przełożonym nad urzędnikami, nad wszystkie mędrce Babilońskie.

49. A Daniel prosił u króla, y przełożył nad sprawami krainy Babilońskiej, Sydracha, Misacha y Abdenega; a sam Daniel był we drzwiach królewskich.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 2. w. 38. *Tyś jest głową złotą.* Opisuje sukcesyą przedniejszych królestw aż do skończenia świata, a to w niej jakim obrazie, którego głowa złota znaczyła pierwsze królestwo Assyryjskie. Piersi srebrne, jest królestwo wtóre Perskie. Brzecie miedziany, trzecie królestwo Greckie: Goleni żelazne, królestwo czwarte Rzymskie, które długo dwie części miało, i wschodnie Greckie, i zachodnie Łacińskie, jako goleni są dwie i długie. Ale z tych dwu goleni wyrosło dziesięć palcy, i na nich się on wszystek słupek albo obraz wspierał: iż królestwo Rzymskie naostatek na dziesięć królów ma być rozdzielone, z których żaden Rzymskim królem nie będzie, jako żaden palec nie jest golenią, i to naostatek będzie bardzo słabe, i jakoby skorpioniane

szanej z żelazem. — *Królestwo rozdzielone będzie.* Bo w ostatnich czasach na miejsce możnowładztwa nastąpiła przemoc, i z niem się pomieszała, i zaczęło być rządzone państwo częścią przez konsulów, a częścią przez imperatorów.

42. *Królestwo częścią będzie mocne.* Było mocnym, gdzie miało rząd możnowładczy, słabem zaś, gdzie było rządzone przemocą, bo przemoc z rodzaju swego jest najszabszą i nietrwałą; gdyż nie jest trwałem co gwałtowne.

43. *A żeś widział.* W hebr. *żeś widział żelazo zmieszane ze skorupą glinianą i t. d.* — *Pomieszają się wprawdzie nasieniem człowieczym.* Chociaż ciemięzców, jakimi są Cezar i Pompejusz, pokrewieństwo i powinowactwo łączyły, nie mogli nigdy jednak się zjednoczyć, i dla tego cały ogrom państwa upadł wreszcie.

44. *A we dni onych królestw.* Gdy miną czasy i wieki dla tych królestw udzielone. — *Królestwo które się na wieki nie rozproszy.* Piąte królestwo Chrystusowe, duchowe i wieczne. — *A połamie i zniszczy.* Królestwo Chrystusa połamało wszystkie owe królestwa, bo złamało państwo rzymskie; a rzymskie złamało Mace-

donią; macedońskie Persyą, perskie zaś złamało królestwo babilońskie. A królestwo Chrystusowe złamało imperium rzymskie, bo je do prawdziwej religii pociągnęło: więcej męczenników krew i cierpliwość do rozszerzenia królestwa Chrystusowego się przyłożyła, niżeli żelazo, ogień, dzięki zwierzęta i cała srogość Rzymian zdołała je ucisnąć.

45. *Wedle tego żeś widział.* Jakoś widział. — *Z góry odcięty jest kamień bez rąk.* T. j. Chrystus Pan z dziewicy narodzony bez sprawy ludzkiej, lecz z Ducha ś. Dla tego nazywa się Panna Najświętsza góra, że wszystkie cnoty w najwyższym stopniu posiadała. P. W.

46. *Ofiary i kadzenie.* Żeby uczył jak Boga. Podobny przykład masz Dzieje Ap. 14, 10 o Lykaonczykach chcących ofiary składać Pawłowi i Barnabie, której czi przyjąć nie chcieli, jako i Daniel, o czém wątpić nie należy, chociaż wyraźnie tego niema w Pismie ś.

49. *Nad sprawami.* Powierzył im zarząd królestwa swego. — *We drzwiach królewskich.* Po grec. w przyśionku królewskim, t. j. na dworze króla. Na dwór królewski uczęszczał.

albo gliniane. A to wszystkim znakiem jest, iż Bóg który oblecował przyjście syna swego na świat, rządził wszystkim światem: aż za czasu monarchii Rzymskiej, wzbudził Bóg królestwo swoje wieczne, to jest, Kościół swój ś. który trwa na wieki.

45. *Z góry odcięty jest kamień bez rąk.* To mówi o pierwszym przyjściu Pana Chrystusowem, bo kamień znaczy w Piśmie ś. Chrystusa, Ps. 117. Isai. 28. Zach. 3. Ten kamień odcięty bez rąk, iż się narodził z Panny bez sprawy ludzkiej, Irenaeus lib. 3, c. 28. Augustin. Tract. 9, in Joan. Hieron. in Dan. Był ten kamień mały, iż był dziecieniem małym, i żywot pokorny i ubogi prowadził: wszakże urosł wielkim i wszystko napelnił, iż za przyjściem swoim błędy i grzechy wywrócił, a królestwo sobie wieczne zgotował. O którym Łuk. 1; Mat. 27 i 28, które nie insze jest, jedno królestwo Kościoła jego świętego, który częścią już jest w niebie, częścią tu na ziemi jeszcze wujuje.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O trzech młodzieńcach Żydowskich w piecu Babilońskim.

1. Nabuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex, et statuit eam in campo Dura provinciae Babylonis.

2. Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus, et iudices, duces, et tyrannos, et praefectos, omnesque principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statucae, quam exererat Nabuchodonosor rex.

3. Tunc congregati sunt satrapae, magistratus, et iudices, duces, et tyranni et optimates, qui erant in potestatibus constituti, et universi principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statucae, quam exererat Nabuchodonosor rex: stabant autem in conspectu statucae, quam posuerat Nabuchodonosor rex;

4. et praeco clamabat valenter: Vobis dicitur populus, tribus, et linguis:

5. In hora, qua audieritis sonitum tubae, et fistulae et citharae, sambucae et psalterii, et symphoniae et universi generis musicorum, cadentes adorante statuam auream, quam constituit Nabuchodonosor rex.

6. Si quis autem non prostratus adoraverit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis.

7. Post haec igitur statim, ut audierunt omnes populi sonitum tubae, fistulae et citharae, sambucae et psalterii, et symphoniae et omnis generis musicorum, cadentes omnes populi, tribus et linguae adoraverunt statuam auream, quam constituerat Nabuchodonosor rex.

8. Statimque in ipso tempore accedentes viri Chaldaei accusaverunt Iudaeos,

9. dixeruntque Nabuchodonosor regi: Rex in aeternum vive:

R. 3.—1. *Uczynił bałwan złoty.* Pismo ś. nie wyraża z jakiego powodu posąg był postawiony. Może sam chciał być czczonym w tym posągu, albo przeznaczył go któremu z przodków swoich, a szczególniej ojcu; bo mieli zwyczaj królowie przyznawać rodzicom swoim część boską, do czego posągi służyły. Albo został urządzony z rady chaldejskich kapłanów, którzy zauważyli w królu skłonność do czci Boga prawdziwego, potem jak Daniel sen wytłumaczył; z nastawiania też królewskich urzędników, którzy widzieli, że inaczej nie pozbędą się Daniela, jak przez uczyniony mu zarzut, że religią chaldejską gardzi.—*Złoty.* Nie na skrót lecz na grubość np. palca, wstawiając dla mocy do środka inny posąg drewniany.—*Na polu Dura.* Miejsce płaskie w kraju babilońskim, i dla tego

1. Nabuchodonosor król uczynił bałwan złoty na wwyż sześćdziesiąt łokiet, a na rzęzą sześć łokiet, y postawił ji na polu Dura krainy Babilońskiej.

2. A tak król Nabuchodonosor posłał, aby zebrano przednie pany, urzędniki, y sędzie, książęta, y tyranny, y starosty, y wszystkie przelozone krain, aby się zeszli na poświęcanie bałwana, który był wystawił król Nabuchodonosor.

3. Tedy się zgromadzili przedni panowie, urzędnicy, y sędziowie, y książęta, y tyranni, y przedni ludzie, którzy byli na władzach postanowieni, y wszyscy przedniejszy z krain, aby się zeszli na poświęcenie bałwana, który był podniósł król Nabuchodonosor, y stali przed bałwanem, który był postawił król Nabuchodonosor;

4. a woźny wołał duże: Wam mówią ludom narodóm, y językóm:

5. W godzinę, którzy usłyszycie głos trąby, y piszczałki, y cytry, fletnie, y harfy, y symfonała, y wszelakiéy muzyki, padłszy pokłońcie się bałwanowi złotemu, który postawił król Nabuchodonosor.

6. A kto by upadłszy nie pokłonił się, ten teyże godziny będzie wrzucon w piec ognia palającego.

7. Potym tedy skoro usłyszeli wszyscy narodowie głos trąby, piszczałki, y cytry, fletni, y harfy, y symfonału, y wszelakiéy muzyki, upadłszy wszyscy narodowie, pokolenia, y języki, kłaniali się bałwanowi złotemu, który postawił król Nabuchodonosor.

8. A wnet tegoż czasu przystąpiwszy mężowie Chaldejscy oskarżyli Żydy,

9. y rzekli Nabuchodonosorowi królowi: Królu żyj na wieki:

na ten przedmiot wybrane, żeby najwięcej narodu zebrać się mogło, i wzniesiony nad wszystkimi posąg oglądać.

2. *Aby zebrano przednie pany.* Myśl tę królowi podali Chaldejczycy, już dla tego, żeby tém większą była uroczystość poświęcenia, już dla tego, żeby znajdować się musieli Sydrach, Misach i Abdenago, na których oni się zasadzali.—*Tyrany.* Wyraz chald. oznacza pieniądze wydających, kwestorów, podskarbiech.

4. *Narodom i językom.* Wszystkim narodom, różnej mowy.

8. *A wnet.* Z tego się pokazuje, że Chaldejczycy przygotowali zasadzkę dla trzech młodzieńców.

10. tu rex posuisti decretum, ut omnis homo, qui audierit sonitum tubae, fistulae et citharae, sambucae et psalterii, et symphoniae et universi generis musicorum, prosternat se, et adoret statuam auream:

11. si quis autem non procidens adoraverit, mittatur in fornacem ignis ardentis.

12. Sunt ergo viri Judaei, quos constituisti super opera regionis Babylonis, Sidrach, Misach et Abdenago, viri isti contemserunt, rex, decretum tuum: deos tuos non colunt, et statuam auream, quam erexisti, non adorant.

13. Tunc Nabuchodonosor in furore et in ira praecepit, ut adducerentur Sidrach, Misach et Abdenago, qui confestim adducti sunt in conspectu regis.

14. Pronuntiansque Nabuchodonosor rex, ait eis: Verene, Sidrach, Misach et Abdenago, deos meos non colitis, et statuam auream, quam constitui, non adoratis?

15. Nunc ergo si estis parati, quacumque hora audieritis sonitum tubae, fistulae, citharae, sambucae, et psalterii et symphoniae, omnisque generis musicorum, prosternite vos, et adorare statuam, quam feci: quod si non adoraveritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis: et quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea?

16. Respondentes Sidrach, Misach et Abdenago, dixerunt regi Nabuchodonosor: Non oportet nos de hac re respondere tibi.

17. Ecce enim, Deus noster, quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis, et de manibus tuis, o rex, liberare.

18. Quodsi noluerit, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, et statuam auream, quam erexisti, non adoramus.

19. Tunc Nabuchodonosor repletus est furore; et aspectus faciei illius immutatus est super Sidrach, Misach et Abdenago, et praecepit, ut succenderetur fornax septuplum, quam succendi consueverat.

20. Et viris fortissimis de exercitu suo iussit, ut ligatis pedibus Sidrach, Misach et Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis.

21. Et confestim viri illi vincti cum braccis suis et tiaris, et calceamentis et vestibus missi sunt in medium fornacis ignis ardentis,

22. nam iussio regis urgebat; fornax autem succensa erat nimis. Porro viros illos, qui miserant Sidrach, Misach et Abdenago, interfecit flamma ignis.

23. Viri autem hi tres, id est, Sidrach, Misach et Abdenago, ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati.

10. ty królu dałeś wyrok, aby każdy człowiek, któryby usłyszał głos trąby, piscołki, y cytry, fletni, y harfy, y symfonału, y wszelakiéy muzyki, aby upadł y pokłonił się obrazowi złotemu:

11. a ktoby upadłszy nie pokłonił się, żeby był wrzucon w piec ognia goraiącego.

12. Są tedy mężowie Żydowie, któreś postanowił nad sprawami krain Babilońskich, Sydrach, Misach y Abdenago, ci mężowie wzgardzili, królu, wyrokiem twóim; bogóm twym nie służą, y bałwanowi złotemu, któryś podniósł, nie kłaniaią się.

13. Tedy Nabuchodonosor w zapaleczywości y w gniewie rozkazał, aby byli przywiedzeni Sydrach, Misach y Abdenago, które wnet przywiedziono przed oblicze króla.

14. Y mówiąc Nabuchodonosor król, rzekł im: Poprawdzili Sydrach, Misach y Abdenago, bogóm moim nie służycie, y bałwanowi złotemu, którym postanowił, nie kłaniać się?

15. Przeto teraz ieśliście gotowi, któreykolwiek godziny usłyszycie głos trąby, piscołki, cytry, fletni, y harfy, y symfonału, y wszelakiéy muzyki, padniycie y pokłóńcie się bałwanowi, którym uczynił: a ieśli się nie pokłonicie, teyże godziny będziecie wrzuceni w piec ognia goraiącego; a któryż jest Bóg, który was wyrwie z ręki moięy?

16. Odpowiadając Sydrach, Misach y Abdenago, rzekli królowi Nabuchodonosorowi: nie trzeba nam o téy rzeczy odpowiadać tobie.

17. Bo oto Bóg nasz, któremu służymy, może nas wyrwać z pieca ognia palaiącego, y z ręk twoich, o królu, wybawić.

18. A ieśliby nie chciał, niech będzie wiadomo tobie królu, że bogóm twoim nie służymy, y bałwanowi złotemu, któryś wystawił, nie kłaniamy się.

19. Tedy Nabuchodonosor napełniony iest zapaleczywością, y poyżrzenie twarzy iego odmieniło się na Sydrach, Misach y Abdenago, y rozkazał, żeby rozpalono piec siedmkroć więcey niżli był zwyczaj palić.

20. A mężóm co mocniejszy z woyska swego rozkazał, aby związawszy nogi Sydrach, Misach y Abdenago, wrzucili ie w piec ognia goraiącego.

21. Y natychmiast oni mężowie związani, z ubraniami swemi, y z czapkami, y bótami, y szatami, wrzuceni są w pośród pieca ognia palaiącego,

22. bo rozkazanie królewskie przynaglało; a piec był bardzo rozpalony. Lecz męże one, którzy byli wrzucili Sydrach, Misach y Abdenago, pobit płomień ogniowy.

23. A ci trzëy mężowie, to iest, Sydrach, Misach y Abdenago, wpadli w pośród pieca ognia palaiącego związani.

16. Nie trzeba nam o téj rzeczy odpowiadać tobie. Nie potrzebujemy namysłu, żebyśmy tobie odpowiedzieli na: dość jasnym i pewnym dla nas jest, co mamy odpowiedzieć.

17. Bo oto Bóg nasz. Stosują do słów królewskich, który w. 15 twierdził, iż żaden Bóg nie może ich wyrwać z rąk jego. Przëciw temu mówią: Oto Bóg

nasz może nas z rozpalonego pieca nieuszkodzonych wyprowadzić.

18. A ieśliby nie chciał. A czy zechce wybawić, czy postanowił dozwoić żeby nas ogień strawił, my zawsze takimi zostaniemy, ani zdradzimy prawdziwëj religii, przez bojaźń ognia.

Quae sequuntur, in Hebraeis voluminibus non reperi.

24. Et ambulabant in medio flammae, laudantes Deum et benedicentes Domino.

25. Stans autem Azarias oravit sic, aperiensque os suum in medio ignis, ait:

26. Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile et gloriosum nomen tuum in saecula,

27. quia justus es in omnibus, quae fecisti nobis, et universa opera tua vera, et viae tuae rectae, et omnia judicia tua vera.

28. Judicia enim vera fecisti juxta omnia, quae induxisti super nos, et super civitatem sanctam patrum nostrorum Jerusalem, quia in veritate et in iudicio induxisti omnia haec propter peccata nostra.

29. Peccavimus enim, et inique egimus recedentes a te, et deliquimus in omnibus,

30. et praecepta tua non audivimus, nec observavimus, nec fecimus, sicut praeceperas nobis, ut bene nobis esset:

31. omnia ergo, quae induxisti super nos, et universa, quae fecisti nobis, in vero iudicio fecisti,

32. et tradidisti nos in manibus inimicorum nostrorum, iniquorum et pessimorum, praevicatorumque, et regi injusto et pessimo ultra omnem terram.

33. Et nunc non possumus aperire os: confusio et opprobrium facti sumus servis tuis et his, qui colunt te.

34. Ne, quaesumus, tradas nos in perpetuum propter nomen tuum, et ne dissipes testamentum tuum,

35. neque auferas misericordiam tuam a nobis propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israel sanctum tuum,

36. quibus locutus es pollicens, quod multiplicares semen eorum sicut stellas coeli, et sicut arenam, quae est in littore maris:

37. quia, Domine, imminuti sumus plus quam omnes gentes, sumusque humiles in universa terra hodie propter peccata nostra.

38. Et non est in tempore hoc princeps, et dux,

Tego, co idzie potym, nie znalazłem w księgach Żydowskich.

24. Y chodzili w pośród płomienia chwalać Boga, y błogosławiąc Panu.

25. A stojąc Azariasz tak się modlił, y otwyrwszy usta swe w pośród ognia, rzekł:

26. Błogosławionyś jest Panie Boże oyców naszych, y chwalebne y sławne imię twoie na wieki,

27. boś sprawiedliwy jest we wszystkich rzeczach, któreś nam uczynił, y wszystkie sprawy twe prawdziwe, a drogi twoie proste, y wszystkie sądy twoie prawdziwe.

28. Abowiem sądy swoje prawdziwe uczyniłeś według wszego, coś na nas dopuścił, y na miasto święte oyców naszych Jeruzalem, boś w prawdzie y w sądzie przywiódł to wszystko dla grzechów naszych.

29. Bośmy zgrzeszyli, y złeśmy czynili odstępując od ciebie, y wystąpiliśmy we wszystkim,

30. a nie słuchaliśmy, aniśmy strzegli przykazania twego, aniśmy czynili iakoś nam rozkazał, aby się nam dobrze działo:

31. a tak wszystko coś przywiódł na nas, y wszystko coś nam uczynił, sprawiedliwymes sądem uczynił,

32. y dałeś nas w ręce nieprzyjaciół naszych niesprawiedliwych y złościwych, y przestępników, y królowi niesprawiedliwemu, y nagorszemu nad wszystkę ziemię.

33. A teraz nie możemy ust otworzyć: sromota y hańbą staliśmy się sługom twoim, y tym, którzy cię chwala.

34. Prosimy cię, abyś nas na wieki nie podawał dla imienia twego, a nierozruszał przymierza twego,

35. a nie oddalaj od nas miłosierdzia twego, dla Abrahama umiłowanego twego, y Izaaka sługi twego, y Izraela świętego twego,

36. do którychś mówił obiecując, żeś miał rozmnożyć nasienie ich iako gwiazdy niebieskie, y iako piasek, który jest na brzegu morskim:

37. bo nas ubyło Panie, więcéy niżli wszystkich narodów, y iesteśmy dziś podli na wszystkiéy ziemi, dla grzechów naszych.

38. Y nie mamy tego czasu książęcia, y het-

24. *I chodzili.* Jest tu hysterologia; gdyż to stało się później, t. j. gdy anioł rozwiązał więzy, którymi byli skrupowanymi.

28. *W prawdzie, i w sądzie.* W prawdziwości sądu, czyli w prawdziwym i sprawiedliwym sądzie. — *Dla grzechów naszych.* Zwyczajna to rzecz ludziom świętym; że nie tylko osobiste nieszczęścia które ponoszą, ale ogólne nawet klęski przypisują własnym grzechom i grzechom narodu.

29. *Odstępując.* Przez bałwochwalstwo i inne grzechy, którymi się naród skalał.

30. *Nie słuchaliśmy.* Nie byliśmy posłusznymi przykazom twoim. — *Aby się nam dobrze działo.* Które jeślibyśmy wypełniali, dobrzeby nam było.

32. *Nad wszystkę ziemię.* Najgorszemu z tych, jakich ziemia nosi.

33. *Nie możemy ust otworzyć.* Z wielkości kary tak się okazuje wielkość grzechów naszych, że nawet nie śmiemy ust otworzyć dla wymawiania się lub zmniej-

szania winy. *Hańbą staliśmy się sługom twoim.* Ludowi twojemu szczególnie wybranemu, który wyrzut odbiera, że nie czci Boga prawdziwego, kiedy ten dopuszcza na nich tak wielkie klęski.

34. *Podawał.* Narodom i tym płomieniom na pożarcie. — *Nie rozruszał.* Zebyś nie zmieniał i nie rozrywał przymierza, przez które obiecałeś że będziesz na przyszłość naszym orędownikiem i Bogiem, a z przeciwności wybawicielem.

35. *Dla Abrahama umiłowanego twego.* Któregoś wybrał, i z Chaldei i bałwochwalstwa wywiódł i postanowił ojcem wierzącym i Chrystusa. — *Izaak sługi twego.* Tak nazywa Izaaka z przyczyny postuszeństwa, skutkiem którego oddał się Bogu na ofiarę przez ręce ojcowskie. — *Izraela świętego twego.* Jakóba nazywa świętym w powodu niewinności, i że jest ojcem narodu Izraelskiego, któremu dał nazwę, i Chrystusa, który jest świętym nad świętymi.

38. *I proroka.* Rozumie o Judei; bo i on sam i Eze-

et propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te,

39. ut possimus invenire misericordiam tuam, sed in animo contrito et spiritu humilitatis suscipiamur.

40. Sicut in holocausto arietum et taurorum, et sicut in millibus agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, ut placeat tibi, quoniam non est confusio confidentibus in te.

41. Et nunc sequimur te in toto corde, et timemus te, et quaerimus faciem tuam.

42. Ne confundas nos, sed fac nobiscum juxta mansuetudinem tuam, et secundum multitudinem misericordiae tuae.

43. Et erue nos in mirabilibus tuis, et da gloriam nomini tuo, Domine,

44. et confundantur omnes, qui ostendunt servis tuis mala, confundantur in omni potentia tua, et robur eorum conteratur:

45. et sciant, quia tu es Domine Deus solus et gloriosus super orbem terrarum.

46. Et non cessabant, qui miserant eos ministri regis succendere fornacem, naphtha et stuppa, et pice et malleolis;

47. et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novem;

48. et erupit, et incendit, quos reperit juxta fornacem de Chaldaeis.

49. Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem, et excussit flammam ignis de fornace,

50. et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem; et non tetigit eos omnino ignis, neque contristavit, nec quidquam molestiae intulit.

51. Tunc hi tres quasi ex uno ore laudabant, et glorificabant, et benedicebant Deum in fornace, dicentes:

52. Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabilis, et gloriosus, et superexaltatus in

mana, y proroka, ani całopalenia, ani ofiary, ani obiary, ani kadzenia, ani mieysca pierwoicin przed tobą,

39. żebyśmy mogli znaleźć miłosierdzie twoie, ale z umysłem skruszonym y z duchem upokorzonym niech będziem przyjęci.

40. Jako w całopaleniu baranów y wołów, y iako w tysiącach baranków tłustych, tak niechay będzie ofiara nasza dzisiaj przed tobą, abyć się podobala, bo niemasz zawstydzienia ufaiącym w tobie.

41. A teraz idziem za tobą ze wszystkiego serca, y boiemy się ciebie, y szukamy oblicza twego.

42. Nie zawstydzaj nas, ale uczyni z nami według łaskawości twoięy, y według mnóstwa miłosierdzia twego.

43. A wyrwi nas według dziwów twoich, a day chwałę imieniowi twemu Panie,

44. a niech będą zawstydzeni wszyscy, którzy pokazują sługóm twóm złości, niech będą zawstydzeni wszelką mocą twoią, a siła ich niechay będzie pokruszona:

45. a niech wiedzą, żeś ty iest Pan Bóg sam, y chwalebny na okregu ziemie.

46. A słudzy królewscy, którzy ie byli wrzucili, nie przestawali podpalać pieca naphlą, y zgrzebiami, y smołą, y winnym chróstem;

47. A płomień wychodził nad piecem na czterdzieści y dziewięć lokci:

48. y wypadł y popalił które nalazł podie pieca z Chaldeczyków.

49. A Aniol Pański stąpił z Azariaszem y z towarzyszmi iego w piec, y wyrzucił płomień ogniowy z pieca,

50. y uczynił śród pieca iakoby wiatr rosisty przewiewaiący, y nie dotknął się ich zgoła ogień ani zasmucił, ani żadney przykrości nie uczynił.

51. Tedy ci trzëy iakoby iednymi usty chwaili, y wysławiali, y błogosławili Boga w piecu, mówiąc:

52. Błogosławiony iestes Panie Boże oyców naszych, y chwalebny y sławny, y wywyższony na

chiel w Babilonie byli. Daniel był raczëj wykładczem snów królewskich, niżeli narodowym prorokiem. A więc niema proroka, oznacza, że prawie nie masz żadnego.— Ani całopalenia, ani ofiary. Bo kościół i ołtarz były obalone, i chociaż późniëj Żydzi nowy ołtarz zbudowali, jak okazuje się z Barucha 1, 10; jednakże bardzo ubogo i bardzo rzadko go używano w czasie opustoszenia miasta.

39. Z umysłem skruszonym. Jak przymujesz całopalenie z barana, tak przyjmij umysł skruszony i ducha pokornego, którym nas tobie ofiarujemy dla oczyszczenia przez męczeństwo i naszych i narodu naszego grzechów.

40. Nie masz zawstydzienia ufaiącym w tobie. Ufaiącym tobie nie zawodzi nadzieja.

41. Szukamy oblicza twego. Ku tobie się zwracamy; bo przedtëm odwrócenia od ciebie, zawracaliśmy się niejako grzbietem do ciebie.

42. Nie zawstydzaj nas. Odmawiając tego, o co prosimy.

43. Dziwów twoich. Przez uczynienie cudów, które okazywać zwykłeś, dla wybawienia ludu twego, jako gdy lud twój z Egiptu wybawiłeś.— Daj chwałę imieniowi twemu. Uczyni chwalebny i znakomitë imię twoje, przez uczynienie jakiego wielkiego cudu.

44. Pokazują sługóm twóm złości. Dręczą sług twoich i źle im czynią. Tak Ps. 59, 5: Okazałeś ludowi twemu ciężkości. — Wszelką mocą twoją. Przez twoję potęgę, niechaj się słabymi i bezsilnymi staną.

46. Naphtha. Kwiat kleisty, który się najłatwiej zapala, podług Plin. ks. 2, r. 105. Inni, mówi ś. Hieronim, sądzą że się naftą nazywa fuz, który się wyrzuca z pestkami oliwnymi.

49. Zstąpił z Azaryaszem. T. j. gdy do pieca wrzucenymi zostali. — Wyrzucił. Usuwał płomień i ciskał z pieca na Chaldeczyków.

50. Jakoby wiatr rosisty przewiewający. Tak dalece nie czuli goręcości ognia, że raczëj jakby wiatrem lecestem się ochładzali.

52. Imię chwały twojëj. Chwalebne imię twoje.

saecula: et benedictum nomen gloriae tuae sanctum, et laudabile et superexaltatum in omnibus saeculis.

53. Benedictus es in templo sancto gloriae tuae, et superlaudabilis et supergloriosus in saecula.

54. Benedictus es in throno regni tui, et superlaudabilis et superexaltatus in saecula.

55. Benedictus es, qui intueris abyssos, et sedes super Cherubim, et laudabilis et superexaltatus in saecula.

56. Benedictus es in firmamento coeli, et laudabilis et gloriosus in saecula.

57. Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

58. Benedicite Angeli Domini Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

59. Benedicite coeli Domino, laudate et superexaltate eum in saecula. (*Psal. 148, 4*).

60. Benedicite aquae omnes, quae super coelos sunt Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

61. Benedicite omnes virtutes Domini Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

62. Benedicite sol et luna Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

63. Benedicite stellae coeli Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

64. Benedicite omnis imber et ros Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

65. Benedicite omnes spiritus Dei Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

66. Benedicite ignis et aestus Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

67. Benedicite frigus et aestus Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

68. Benedicite rores et pruina Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

69. Benedicite gelu et frigus Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

70. Benedicite glacies et nives Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

71. Benedicite noctes et dies Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

72. Benedicite lux et tenebrae Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

53. *Przenajchwalebniejszy i przenajślawniejszy.* T. j. który przewyższasz wszelką chwałę i sławę, które ci stworzenia oddawać mogą.

54. *Na stolicy królestwa twego.* Na królewskiej stolicy twojej.

55. *Wypatrujesz przepaści.* Który widzisz wszystko; któremu widome i to wszystko co głębiny morskie ukrywają.— *Siedzisz na Cherubim.* Tak nad aniołami cherubami, którzy są w niebie, jak i na wyobrażeniach cherubów, które są nad skrzynią przymierza i błagalni. Patrz Exod. 25, 22; bo do tych cherubów się odwołuje.

56. *Na utwierdzeniu niebieskiem.* Boś utwierdzenie nieba czynił i gwiazdami odznaczył, z czego wyświeca się chwała twoja.

57. *Błogosławcie wszystkie sprawy.* Wzywają wszystkie stworzenia do chwalenia Boga; co one spełniają

wieki: y błogosławione imię chwały twojej, y chwalebne y wywyższone po wszystkie wieki.

53. Błogosławiony jest w kościele świętym chwały twojej, y przenajchwalebniejszy y przenajślawniejszy na wieki.

54. Błogosławiony jest na stolicy królestwa twego, y przenajchwalebniejszy, y przenajwyższy na wieki.

55. Błogosławiony jest, który wypatruiesz przepaści, a siedzisz na Cherubim, y chwalebny y najprzewyższniejszy na wieki.

56. Błogosławiony jest na utwierdzeniu niebieskim, y sławny, y chwalebny na wieki.

57. Błogosławcie wszystkie sprawy Pańskie Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

58. Błogosławcie Aniołowie Pańscy Panu, chwalcie y wywyższajcie go na wieki.

59. Błogosławcie niebiosa Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

60. Błogosławcie wody wszystkie, które są na niebie Panu, chwalcie y wywyższajcie go na wieki.

61. Błogosławcie wszystkie mocy Pańskie Panu, chwalcie y wywyższajcie go na wieki.

62. Błogosławcie słońce y miesiącu Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

63. Błogosławcie gwiazdy niebieskie Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

64. Błogosławcie wszelki dżdżu y rosso Pana, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

65. Błogosławcie wszystkie wiatry Boże Pana, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

66. Błogosławcie ogniu y gorąco Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

67. Błogosławcie zimno y ciepło Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

68. Błogosławcie rosy y śrzon Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

69. Błogosławcie mróz y zimno Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

70. Błogosławcie lody y śniegi Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

71. Błogosławcie nocy y dni Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

72. Błogosławcie światłość y ciemności Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

nie usta ani głosem, lecz czynem, t. j. okazując piękność i użyteczność, i odpowiadając celowi do którego przeznaczonemi zostały. Jestto zwrot poetyczny, dla obudzenia większego wrażenia, przez który istotom nieorganicznym przypisuje się uczucie i głos.

59. *Błogosławcie niebiosa Panu.* Bo niebiosa, jak mówi Psalmista, *rozповідаją chwałę Bożą*, Ps. 18, 2.

60. *Wody wszystkie które są na niebie.* Patrz co powiedziano Gen. 1, 6.

61. *Mocy.* Albo w ogólności wszystkich aniołów rozumie, albo szczególnie ten chór, który się *Mocami* nazywa. Rozumieć się też może o wpływach niebieskich, albo o siłach czynnikowych w zwierzętach, nasionach, kamieniach i t. d.

68. *Szrony.* W greck. *śniegi*.

73. Benedicite fulgura et nubes Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

74. Benedicat terra Domini, laudet et superexaltet eum in saecula.

75. Benedicite montes et colles Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

76. Benedicite universa germinantia in terra Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

77. Benedicite fontes Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

78. Benedicite maria et flumina Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

79. Benedicite cete et omnia, quae moventur in aquis Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

80. Benedicite omnes volucres coeli Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

81. Benedicite omnes bestiae et pecora Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

82. Benedicite filii hominum Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

83. Benedicat Israel Dominum, laudet et superexaltet eum in saecula.

84. Benedicite sacerdotes Domini Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

85. Benedicite servi Domini Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

86. Benedicite spiritus, et animae justorum Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

87. Benedicite sancti, et humiles corde Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

88. Benedicite Anania, Azaria, Misael Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

Quia eruit nos de inferno, et salvos fecit de manu mortis, et liberavit nos de medio ardentis flammae, et de medio ignis eruit nos.

89. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus.

90. Benedicite omnes religiosi Domino Deo deorum, laudate et confitemini ei, quia in omnia saecula misericordia ejus.

Hucusque in Hebraeo non habetur; et quae possumus, de Theodotionis editione translata sunt.

91. Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, et surrexit prope, et ait optimatibus suis: Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos? Qui respondentibus regi, dixerunt: Vere, rex.

92. Respondit et ait: Ecce, ego video quatuor viros solutos et ambulantes in medio ignis, et nihil corruptionis in eis est, et species quarti similis filio Dei.

93. Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, et ait: Sidrach, Misach et Abdenago, servi Dei excelsi, egredimini, et venite.

73. Błogosławcie błyskawice y obłoki Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

74. Niech błogosławi ziemia Pana, niech chwali y wywyższa go na wieki.

75. Błogosławcie góry y pagórki Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

76. Błogosławcie wszystko rodzące na ziemi Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

77. Błogosławcie źródła Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

78. Błogosławcie morza y rzeki Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

79. Błogosławcie wielorybowie y wszystko co się rusza w wodach Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

80. Błogosławcie wszyscy ptacy powietrzni Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

81. Błogosławcie wszystkie bestyie y bydła Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

82. Błogosławcie synowie ludzcy Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

83. Niech błogosławi Izrael Pana, niech go chwali, a wywyższa go na wieki.

84. Błogosławcie kapłani Pańscy Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

85. Błogosławcie słudzy Pańscy Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

86. Błogosławcie duchowie y dusze sprawiedliwych Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

87. Błogosławcie święci a pokornego serca Pana, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

88. Błogosławcie Ananiaszu, Azariaszu, Misaelu Panu, chwalcie a wywyższajcie go na wieki.

Bo wydarł nas z piekła, y wybawił z ręki śmierci, y wyjął nas z pośrodku płomienia palającego, y z pośród ognia wyrwał nas.

89. Wyznawajcie Panu, bo dobry, bo na wieki miłosierdzie jego.

90. Błogosławcie wszyscy chwalczy Panu Bogu bogów, chwalcie y wyznawajcie mu, bo na wszystkie wieki miłosierdzie jego.

Póty w Żydowskim niemasz, a cośmy položyli z edycyji Theodotiona przelożono jest.

91. Tedy król Nabuchodonosor zdumiał się, y wstał prędko, y rzekł panóm swoim: Izaliśmy nie trzech mężów wrzucili w pośrodek ognia spętanych? Którzy odpowiadając królowi, rzekli: Prawdziwie królu.

92. Odpowiedział y rzekł: Oto ja widzę czterech mężów rozwiązanych y chodzących w pośrodku ognia, a żadnego naruszenia niemasz w nich: a osoba czwartego podobna synowi Bożemu.

93. Tedy przystąpił Nabuchodonosor do drzwi pieca ognia palającego, y rzekł: Sydrachu, Misachu y Abdenagu, słudzy Boga wysokiego, wynidź.

79. *Wielorybowie.* Rozumie ogromne ryby morskie.

81. *Bestyie i bydła.* Przez pierwsze rozumie dzikie zwierzęta; a przez drugie swojskie, jak owce, woły i t. d.

82. *Synowie ludzcy.* Cały ród człowieczy.

83. *Izrael.* Szczególnie Izraelici.

88. *Wydarł nas z piekła.* Wyrwał ze śmierci pa-szczęki.— *Z ręki.* Z mocy widocznej śmierci, na którąśmy wydani byli.

92. *Podobna synowi Bożemu.* T. j. do aniota podobna, jak w gree.

Stalimque egressi sunt Sidrach, Misach et Abdenago de medio ignis.

94. Et congregati satrapae et magistratus, et iudices et potentes regis contemplabantur viros illos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, et capillus capitis eorum non esset adustus, et sarabala eorum non fuissent immutata, et odor ignis non transisset per eos. (*Luc. 21, 18.*)

95. Et erumpens Nabuchodonosor, ait: Benedictus Deus eorum, Sidrach videlicet, Misach et Abdenago, qui misit Angelum suum, et eruit servos suos, qui crediderunt in eum, et verbum regis immutaverunt, et tradiderunt corpora sua, ne servirent, et ne adorarent omnem deum, excepto Deo suo.

96. A me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus et lingua, quaecumque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sidrach, Misach et Abdenago, dispereat, et domus ejus vastetur, neque enim est alius Deus, qui possit ita salvare.

97. Tunc rex promovit Sidrach, Misach et Abdenago in provincia Babylonis.

98. Nabuchodonosor rex, omnibus populis, gentibus et linguis, qui habitant in universa terra: Pax vobis multiplicetur.

99. Signa et mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi praedicare

100. signa ejus, quia magna sunt, et mirabilia ejus, quia fortia, et regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus in generationem et generationem. (*Infr. 4, 31.—7, 14.*)

cie a przydźcie. Y natychmiast wyszli Sydrach, Misach y Abdenago z pośrodku ognia.

94. A zgromadziwszy się książęta, urzędnicy, y sędziowie, y możni królewscy, oględowali meże one, iż żadney mocy nie miał ogień nad ciała ich, y włos głowy ich nie przypalił się, y szarawary ich nie odmieniły się, ani zapach ognia nie przeszedł przez nie.

95. Tedy krzyknawszy Nabuchodonosor, rzekł: Błogosławiony Bóg ich, to jest, Sydracha, Misacha y Abdenaga, który posłał Anioła swego, a wybawił sługi swe, którzy weni wierzyli, a słowo królewskie odmienili, y wydali ciała swe, aby nie służyli ani się kłaniali żadnemu bogu, wyjąwszy Bogu swemu.

96. Przetoż odemnie wydan iest ten wyrok, aby wszelki naród, pokolenie, y ięzyk, którybykolwiek mówił bluźnierstwo przeciw Bogu Sydracha, Misacha y Abdenaga, zgiął, a dóm iego aby był zburzony: bo niemasz innego Boga, któryby tak mógł wybawiać.

97. Tedy król podwyższył Sydracha, Misacha y Abdenaga w krainie Babilońskię.

98. Nabuchodonosor król, wszem ludzióm, narodóm y ięzykóm, którzy mieszkają po wszytkiędziemi: Pokóy wam niech się rozmnaża.

99. Znaki y dziwy uczynił u mnie Bóg wysoki. A tak podobało mi się opowiadać

100. znaki iego, bo wielkie są, y cuda iego, bo mocne, a królestwo iego, królestwo wieczne, y władza iego do rodzaju y rodzaju.

CAPUT IV.

O drugim śnie Nabuchodonozora, o drzewie i wykładzie Daniela.

1. Ego Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo:

2. somnium vidi, quod perterruit me, et cogitationes meae in strato meo et visiones capitis mei conturbaverunt me.

3. Et per me propositum est decretum, ut introducerentur in conspectu meo cuncti sapientes Babylonis, et ut solutionem somni indicarent mihi.

4. Tunc ingrediebantur arioli, magi, Chaldaei et aruspices, et somnium narraui in conspectu eorum, et solutionem ejus non indicaverunt mihi,

5. donec collega ingressus est in conspectu meo, Daniel, cui nomen Baltassar secundum nomen dei

95. Słowo królewskie odmienili. T. j. lekceważyli, dając pierwszeństwo prawu Bożemu.

96. Mówił bluźnierstwo. Zdaje się, że ten cud nie nawrócił króla zupełnie; bo cześć bałwanów nie wzbrania, ani nakazuje kłaniać się jednemu Bogu Izraelskiemu, lecz tylko zabrania, żeby nikt jemu nie bluźnił.

97. Podwyższył. Nie tylko dawną godność im przywrócił, lecz nawet udarował ich większą czcią.

98. Nabuchodonosor król. Tu jest nowe opowiadanie nowęj rzeczy; bo to jest zagłówek pisma królewskiego, które następuje w r. 4.—*Pokój*. Szczęście, pomyślność.

100. Mocne. Silną i potężną ręką Bożą zdziałane.

ROZDZIAŁ 4.

1. Ja Nabuchodonosor byłem spokojnym w domu moim, y kwitnący na palacu moim:

2. widziałem sen, który mię przestraszył, y myśli moje na łożu moim, y widzenia głowy moięj strwożyły mię.

3. Y przez mię wydan iest wyrok, żeby przywiedziono przed oczy moje wszystkie mędrce Babilońskie, ażeby mi wykład snu oznaymili.

4. Tedy przychodzili wieszczowie, czarnoksiężnicy, Chaldecyzy, y praktykarze, y powiedzialem sen przed nimi, a wykładu iego nie pokazali mi,

5. aż towarzysz Daniel wszedł przed oczy moje, któremu imię Baltassar, wedle imienia boga mego,

R. 4.—1. *Ja Nabuchodonosor*. Zaimek *ja* i imię Nabuchodonosor, kładzie się dla zyskania większēj wiary.—*Spokojnym*. Cichym i szczęśliwym.—*Kwitnący*. Potęgą, bogactwy i chwałą.

2. *Myśli moje*. Albo sam sen myślami nazywa, jak w r. pop. 2, 29 i 30; albo mówi o myślach, które trapiły go i niepokoily po przebudzeniu się.—*Widzenia głowy mojęj*. Sny moje.

5. *Towarzysz*. Tak król nazywa Daniela, dla tego iż go uczynił współnikiem w zarządzie państwem.—*Wedle imienia Boga mego*. Bo imię Baltazar było wziętem od Beli, chaldejskiego bożyszczca. Patrz r. 1, 7.—*Ducha*

mei, qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso, et somnium coram ipso locutus sum.

6. Baltassar princeps ariolorum, quoniam ego scio, quod spiritum sanctorum deorum habeas in te, et omne sacramentum non est impossibile tibi, visiones somniorum meorum, quas vidi, et solutionem earum narra.

7. Visio capitis mei in cubili meo: Videbam, et ecce, arbor in medio terrae, et altitudo ejus nimia.

8. Magna arbor, et fortis, et proceritas ejus contingens coelum, aspectus illius erat usque ad terminos universae terrae.

9. Folia ejus pulcherrima, et fructus ejus nimius, et esca universorum in ea: subter eam habitabant animalia et bestiae, et in ramis ejus conversabantur volucres coeli, et ex ea vescebatur omnis caro.

10. Videbam in visione capitis mei super stratum meum, et ecce, vigil et sanctus de coelo descendit.

11. Clamavit fortiter, et sic ait: Succidite arborem, et praecidite ramos ejus, excutite folia ejus, et dispergite fructus ejus: fugiant bestiae, quae subter eam sunt, et volucres de ramis ejus.

12. Verumtamen germen radicem ejus in terra sinite, et alligetur vinculo ferreo et aereo in herbis, quae foris sunt, et rore coeli tingatur, et cum feris pars ejus in herba terrae.

13. Cor ejus ab humano commutetur, et cor ferreae detur ei, et septem tempora mutantur super eum.

14. In sententia vigilum decretum est, et sermo sanctorum et petitio, donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum: et cuiuscumque voluerit, dabit illud, et humillimum hominem constituet super eum. (1. Reg. 16, 11.)

15. Hoc somnium vidi ego Nabuchodonosor rex: tu ergo, Baltassar, interpretationem narra festinus, quia omnes sapientes regni mei non queunt solutionem edicere mihi: tu autem potes, quia spiritus deorum sanctorum in te est.

bogów. Ducha prorockiego. Mówi bogów, bo powiada jako bałwochwalca.

6. *Przedniejszy z wieszczków.* Nie dla tego że on sam był wieszczkiem, lecz że go król, za wykład snu pierwszego, uczynił przełożonym nad wieszczkami, jak mamy r. 2, 48.—*Nie jest tobie niepodobna.* To odkryć i wytłumaczyć.

8. *Wielkie drzewo i mocne.* Jakim jest dąb. Oznacza państwo Nabuchodonozora, i sławą wzniosłe i rozległością przestronne i potężne siłą.—*Widzenie jego.* Postać jego.

9. *Pokarm wszystkich na niem.* Tak wiele na niem było owoców, że wystarczyły do nakarmienia wszystkich stworzeń. Znaczy że wszyscy ludzie mogli żyć bogactwami Nabuchodonozora.

10. *Widziałem w widzeniu głowy mojej.* Gdy spoczywał, we śnie.—*Oto czujący.* Anioł stróż, sługa, że tak powiem, opatrności i czujności Bożej. Albo czującym nazywa się dla tego, że ciała nie mając, potrzeby snu nie doznaje.

12. *Pnia korzenia jego w ziemi zaniechajcie.* Zostawcie mu korzenie, żeby mógł rosnąć.—*Niech będzie*

który ma ducha bogów świętych sam w sobie, y powiedziałem przed nim sen.

6. Baltassarze przedniejszy z wieszczków, gdyż ja wiem iż ducha bogów świętych masz w sobie, a wszelka tajemnica nie jest tobie niepodobna, widzenia snów moich którem widział, y wykład ich powiedz.

7. Widzenie głowy moiej na łożu moim: Widziałem, ano drzewo na śród ziemie, a wysokość jego zbytnia.

8. Wielkie drzewo y mocne, a wysokość jego dosięgająca nieba, widzenie jego było aż do granicy wszytkiej ziemie.

9. Liście jego bardzo piękne, a owoc jego zbytni, y pokarm wszytkich na nim: pod nim mieszkały zwierzęta y bestyie, na gałęziu jego mieszkali ptacy powietrzni, a z niego iadło każde ciało.

10. Widziałem w widzeniu głowy moiej na poscieli moiej, a oto czujący y święty z nieba zstąpił.

11. Wolał mocno, y tak mówił: Porąbajcie drzewo, a obetnijcie gałęzie jego, otrzęście liście jego, a rozproszcie owoce jego: niech uciekają bestyie, które pod nim są, y ptacy z gałęzia jego.

12. Wszakże jednak pnia korzenia jego w ziemi zaniechajcie, a niech będzie związany łańcuchem żelaznym y miedzianym na trawach, które na polach są, a rosą niebieską niech będzie skropiony, a z zwierzęty część jego w trawie ziemnej.

13. Serce jego od czlowieczego niech się zmieni, a serce zwierzęce niech mu będzie dane, a niech siedm czasów odmieni się nad nim.

14. W wyroku czujących postanowiono jest, a mowa świętych y żądanie, aż poznaią żywiący, iż Naywyższy panuje w królestwie ludzi: a komukolwiek zechce, da ię, a naypodlejszego czlowieka stanowi nad nim.

15. Ten sen widziałem ja król Nabuchodonozor: a tak ty Baltassarze powiedz corychlę wykład, bo wszyscy mędrycy królestwa mego nie mogą mi wykładu powiedzieć: ale ty możesz, bo duch bogów świętych jest w tobie.

związany. Ten, którego to drzewo oznacza, Nabuchodonozor.—*Na trawach.* Na łąkach lub polach pod odkrytym niebem, pomiędzy trawami które rosa skrapia.—*A z zwierzęty.* Pokarmem jego będą trawy, któremi się zwierzęta pasą. Albo, niech żyje ze zwierzętami, trawę jedząc.

13. *Serce jego od czlowieczego niech się zmieni.* W niejaki sposób Nabuchodonozor w bydłę się zamienił: 1) przez wyobrażenie i własne mniemanie, bo siebie miał za bydłę; 2) ponieważ skłonności serca i ciała tak się zmieniły i zbydłęcały, że stały się podobne do bydłęcych; 3) ponieważ został pozbawionym użycia rozumu, a miał tylko popęd i fantazyę zwierzęce, jak niedźwiedz albo żubr. Najpodobniej do prawdy, że niekiedy przynajmniej, miał niejakiś poczucie uprzedniego rozumu i godności, ażeby czuł boleść z tej kary, i rozumiał że jest podległym potędze Bożej, co zdają się to słowa okazywać w. 22: *Aż doznasz że najwyższy panuje.*—*Siedm czasów.* Lat siedm.

14. *W wyroku czujących.* Tak stanowią czujący, t. j. aniołowie, z rozkazu Boga, na słowa i prośbę świętych; tak ś. Hieron.

16. Tunc Daniel, cujus nomen Baltassar, coepit infra semetipsum tacitus cogitare quasi una hora, et cogitationes ejus conturbabant eum. Respondens autem rex ait: Baltassar, somnium et interpretatio ejus non conturbent te. Respondit Baltassar, et dixit: Domine mi, somnium his, qui te oderunt, et interpretatio ejus hostibus tuis sit.

17. Arborem, quam vidisti sublimem, atque robustam, cujus altitudo pertingit ad coelum, et aspectus illius in omnem terram,

18. et rami ejus pulcherrimi, et fructus ejus nimius, et esca omnium in ea, subter eam habitantes bestiae agri, et in ramis ejus commorantes aves coeli:

19. Tu es rex, qui magnificatus es, et invaluiti: et magnitudo tua crevit, et pervenit usque ad coelum, et potestas tua in terminos universae terrae.

20. Quod autem vidit rex vigilem et sanctum descendere de coelo, et dicere: Succidite arborem, et dissipate illam: attamen germen radicum ejus in terra dimittite, et vinciatu ferro et aere in herbis foris, et rore coeli conspergatur, et cum feris sit pabulum ejus, donec septem tempora mutantur super eum:

21. Haec est interpretatio sententiae Altissimi, quae pervenit super dominum meum regem:

22. Ejicient te ab hominibus, et cum bestiis ferisque erit habitatio tua, et foenum ut bos comedes, et rore coeli infunderis: septem quoque tempora mutabuntur super te, donec scias, quod dominetur Excelsus super regnum hominum, et cuicumque voluerit, det illud. (*Infr. 5, 21*).

23. Quod autem praecepit, ut relinqueretur germen radicum ejus, id est, arboris: regnum tuum tibi manebit, postquam cognoveris potestatem esse coelestem.

24. Quam ob rem, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum: forsitan ignoscet delictis tuis. (*Eccli. 3, 33*).

25. Omnia haec venerunt super Nabuchodonosor regem.

26. Post finem mensium duodecim in aula Babylonis deambulabat;

27. responditque rex, et ait: Nonne haec est Babylon magna, quam ego aedificavi in domum regni, in robore fortitudinis meae, et in gloria decoris mei?

28. Cumque sermo adhuc esset in ore regis, vox de coelo ruit: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex: Regnum tuum transibit a te.

16. *Myśli jego trwożyły go.* Bo cierpiał Daniel nad tēm, że król przyjazny jemu miał być dotkniętym tak wielką karą.

17. *Widzenie jego po wszęej ziemi.* LXX. szerokość jego na całą ziemię, t. j. które zdaje się, że na całą ziemię gałęzie rozszerzyły.

18. *Zbytńi.* Najobfitszy.

24. *Grzechy twoje jałmużnami odkupuj.* P. Wujka.

26. *Po skończeniu dwunastu miesięcy.* Ś. Hieron. i inni sądzą, że król dawał jałmużny, i dla tego do dwu-

16. Tedy Daniel, którego imię Baltassar, począł sam w sobie milcząc myśleć iakoby przez iednę godzinę, y myśli jego trwożyły go. A odpowiadając król, rzekł: Baltassarze, sen y wykład iego niech cię nie trwoży. Odpowiedział Baltassar, y rzekł: Panie mój, sen tym, którzy cię nienawidzą, a wykład iego nieprzyjaciółom twoim niech będzie.

17. Drzewo, któreś widział wysokie y mocne, którego wysokość sięga aż do nieba, a widzenie iego po wszęej ziemi,

18. a gałęzie iego bardzo piękne, y owoc iego zbytńi, a pokarm wszystkich na nim, pod nim mieszkające bestyie polne, a na gałęziach iego przebywający ptacy powietrzni:

19. Tyś iest królu, którzyś się rozwielmżył y rozmógł, a wielmożność twoia urosła, y dosięgła aż do nieba, a władza twoja do granic wszytkiey ziemi.

20. A iż widział król czuiącego y świętego zstępującego z nieba, y mówiącego: Porąbcie drzewo, a skażcie ie: wszakoż pnia korzenia iego w ziemi zaniechaycie, a niech będzie związany żelazem y miedzią na trawie w polu, a rosą niebieską niech będzie kropiony, a z zwierzęty niech będzie pokarm iego, aż siedm czasów przemieni się nad nim:

21. Ten iest wykład wyroku Naywyższego, który przyszedł na pana mego króla:

22. Wyrzuca cię od ludzi, a z bydlem y z bestyiami, y z zwierzem będzie mieszkanie twoie, y trawę iako wół ięść będziesz, a rosą niebieską kropion będziesz: siedm też czasów odmienia się nad tobą, aż doznasz że Naywyższy panuje nad królestwem ludzi, a komukolwiek zechce, dawa ie.

23. A iż rozkazał, aby zostawiono pień korzenia iego, to iest drzewa: królestwo twoie zostanie się tobie, gdy poznasz że władza iest niebieska.

24. Przeto królu, niech ci się podoba rada moia, a grzechy twoie jałmużnami odkupuy, a nieprawości twe miłosierdziem nad ubogimi: podobno odpuści grzechy twoie.

25. Wszytko to przyszło na Nabuchodonozora króla.

26. Po skończeniu dwónastu miesięcy przechoził się na pałacu Babilońskim;

27. y odpowiedział król, y rzekł: Izali nie to iest Babilon wielki, którym ia zbudował na dóm królestwa w sile mocy moięy, y w sławie ozdoby moięy?

28. A gdy iesze mowa była w uściech królewskich, glos spadł z nieba: Tobie mówią, Nabuchodonozorze królu: Królestwo twe odehydzie od ciebie.

nastu miesięcy odroczoney został wyrok, aż znowu dar miłosierdzia przez grzech pychy utracił.

27. *Którym ja zbudował na dóm królestwa.* Który ja z wielką pracą powiększyłem, żeby był godnym, aby w nim królewski tron się znajdował. Babilon zbudował Nemrod, albo Belus ojciec Nina, powiększyła go potem Semiramida, a Nabuchodonozor wspaniałej ozdobił. To wyrzekł Nabuchodonozor z wielką dumą, zapomniawszy o snu wykładzie, albo go lekceważąc.— *W mocy.* Siłą moich bogactw i dla sławy imienia mego.

29. Et ab hominibus ejicient te, et cum bestiis et feris erit habitatio tua: foenum quasi bos comedes et septem tempora mutabuntur super te, donec scias, quod dominetur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, det illud.

30. Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor; et ex hominibus abjectus est, et foenum ut bos comedit, et rore coeli corpus ejus infectum est, donec capilli ejus in similitudinem aquilarum crescerent, et unguis ejus quasi avium.

31. Igitur post finem dierum ego Nabuchodonosor oculos meos ad coelum levavi, et sensus meus redditus est mihi; et Altissimo benedixi, et viventem in sempiternum laudavi, et glorificavi, quia potestas ejus potestas sempiterna, et regnum ejus in generationem et generationem; (*Supr. 3, 100*).

32. et omnes habitatores terrae apud eum in nihilum reputati sunt, juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus coeli quam in habitatoribus terrae; et non est qui resistat manui ejus, et dicit ei: Quare fecisti?

33. In ipso tempore sensus meus reversus est ad me, et ad honorem regni mei decoremque perveni; et figura mea reversa est ad me, et optimates mei, et magistratus mei requisierunt me, et in regno meo restitutus sum; et magnificentia amplior addita est mihi.

34. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico regem coeli, quia omnia opera ejus vera, et viae ejus judicia; et gradientes in superbia potest humiliare.

29. Y od ludzi wyrzucają cię, a z bydłem y z zwierzętą będzie mieszkanie twoje: trawę jako wół iść będziesz, a siedm czasów odmienia się nad tobą, aż doznasz, że Nawyższy panuje w królestwie człowieczym, a komukolwiek zechce dawać ie.

30. Tęże godziny wypełniła się mowa nad Nabuchodonozorem, y od ludzi wyrzucony iest, y trawę iadł jako wół, y rosą niebieską ciało iego zmoczono iest, aż włosy iego na kształt orłów urosły, a paznogie iego jako ptaków.

31. A tak po skończeniu dni ia Nabuchodonozor podniosłem w niebo oczy moje, a rozum mój był mi przywrócon, y błogosławiłem Nawyższego, a żywiącego na wieki chwaliłem y słauiłem, bo władza iego władza wieczna, a królestwo iego na naród y naród.

32. Y wszyscy obywatele ziemscy u niego za nic są poczytani: bo według wolę swę czyni tak z wojskiem niebieskim, jako y z obywatelmi ziemskimi, a niemasz ktoby się sprzeciwił ręce iego, a mówił mu: Przecześ uczynił?

33. Tęż czasu zmysł mój wrócił się do mnie, y przyszedłem do czci y ozdoby królestwa mego, y osoba moja wróciła się na mię, a panowie moi, y urzędnicy moi szukali mię, y przywróconem iest na królestwo moje, y wielmożność większa mi była przydana.

34. A tak teraz ia Nabuchodonozor chwale y wielbie, y wysławiam króla niebieskiego, bo wszystkie sprawy iego prawdziwe, a drogi iego sądy, y chodzące w pysze unżyć może.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 24. *Grzechy twoje jałmużnami odkupuj.* Temi słowy jaśnie Daniel ś. uczy, iż grzechy nasze możemy dobremi uczynkami odkupić, przetoż niechaj się nie dziwuje heretyk, kiedy Kościół Boży nas uczy, iż mamy za grzechy nasze dosyć czynić i odkupować, ponieważ tak uczy Pismo ś. toż masz Przypow. 16, w. 6, i Tob. 4. Co abyś rozumiał, masz wiedzieć, iż grzechów odpuszczenie darmo mamy z łaski i miłosierdzia Bożego, a to dla śmierci i zasług Pana Chrystusowych, który nas drogo odkupił. Wszakże jałmużna i inne uczynki dobre dosyć czyniące za grzechy nasze, dwojako nas odkupują z grzechów. Naprzód człowiek w grzechu będący, jeśli się chce nawrócić i pokutować, i w tém czyni jałmużny aby sobie Boga ublażał, takie jałmużny pomagają mu do odpuszczenia grzechów: nie żeby one jałmużny odpuszczały grzechy, bo to sam Pan Bóg czyni, który łaskę swoją człowiekowi wlewa, ale iż ona jałmużna przygotowuje człowieka i sposobnego czyni, aby z łaski Bożej otrzymał odpuszczenie grzechów przez zasługi Pana Chrystusowe. A wszakże bez wiary i pokuty albo miłości Bożej, żadne jałmużny do odpuszczenia grzechów nie pomoga, jako masz do Żydów 11, b. 6. Łuk. 13, a. 3, 5, 1. Cor. 13, a. 2. Drugi sposób którym jałmużny i inne uczynki dobre odkupują grzechy jest, kiedy człowiek już otrzymawszy odpuszczenie grzechów jest usprawiedliwiony, i już nie jest winien wiecznej męki, ale mu zostaje karanie doczesne, które ma wycierpieć za grzechy swoje, o czém masz, 2 Król. 12, v. 15. Deut. 32, v. 51, od takiego karania odkupuje jałmużna i dosyć czyni za nie, aby człowiek od takiego karania doczesnego był wolen, jako pisze o Niniwitach Jonae 4, 2. Par. 7, v. 13. Także i tu gdy wyłożył królowi widzenie, w którym widział jego doczesne karanie, które on za grzechy zasłużył, zaraz przydaje: Grzechy twoje jałmużnami odkupuj: gdzie ukazuje, iż karanie za grzechy może być dobremi uczynkami odkupione. Przetoż też w Piśmie ś. to słowo, grzech, znaczy karanie za grzech. Zachar. 14, w. 19. Thren. 4, v. 22. Heretyk te słowa prorockie wywracając, powiada iż tu prorok tylko upomina króla, aby to wrócił co był niesłusznie komu wzięty. Ale to jasne fałszowanie pisma. Bo grzech przedniejszy Nabuchodonozora dla

30. *Od ludzi wyrzucony jest.* Zdaje się, że od początku kiedy zaczął gniewem się unosić, został kajdanami związany, i jak można mniemać miękkimi, lecz gdy je połał, zakutym został w silniejsze i dla tego żelazne; bo było powiedziano w. 12: *niech będzie związany łańcuchem żelaznym i miedzianym.* Lecz gdy w kajdanach szaleństwo się wzmagało, i sam siebie uważając za zwierzę, najmocniej starał się uciec, jak inne zwykły zwierzęta, zdaje się że domownicy, za radą Daniela, wypuścili go na pole nie bez żalu i łez życzliwych.

32. *U niego.* Z nim porównani.

33. *Zmysł mój.* Użycie rozumu.—*Przyszedłem.* Po-

wróciłem, podług Pagnina. — *Osoba moja wróciła się na mię.* Po oczyszczeniu się z brudów, obcięciu paznogi i kudłów, które mię wstrętnym czyniły. — *Wielmożność większa.* To samo Joba spotkało po największych klęskach r. 42, do której ta historia podobna. T. j. tak będzie radość w niebie nad jednym grzesznikiem pokutę czyniącym, więcej niż nad dziewięćdziesięciu dziewięćciu sprawiedliwymi, którzy pokuty nie potrzebują.

34. *Chwałę i wielbie.* Z tego wyrażenia wnoszą najpoważniejsi pisarze, że się Nabuchodonozor do Boga nawrócił i otrzymał zbawienie.

którego miał być karany, nie było cudzego branie, ale pycha i serce wyniosłe, jako pisze v. 27. A nadto chociażby grzech tego króla był cudzych rzeczy wydzieranie niesprawiedliwe, wszakże nie tylko ten grzech miał Nabuchodonozor, ale i wiele inszych, a Daniel wszystkie grzechy każde jałmużną odkupić. Co także mówi Tobiasz w rozdz. 4. Jałmużna od wszelkiego grzechu i od śmierci wybawia. Tymże sposobem i Daniel mówi o jałmużnie, nie żęby tylko cudze rzeczy przywracała, ale iż Pana Boga błaga, aby nam miłościwie karanie za grzechy odpuścił.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O uczcie Baltazara i wyrazach napisanych ręką niewidomą.

1. Baltassar rex fecit grande convivium optimibus suis mille; et unusquisque secundum suam bibebat aetatem.

2. Praecepit ergo jam temulentus, ut afferrentur vasa aurea et argentea, quae asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo, quod fuit in Jerusalem, ut biberent in eis rex et optimates ejus, uxoresque ejus et concubinae.

3. Tunc allata sunt vasa aurea et argentea, quae asportaverat de templo, quod fuerat in Jerusalem; et biberunt in eis rex et optimates ejus, uxores et concubinae illius.

4. Bibebant vinum, et laudabant deos suos aureos et argenteos, aereos, ferreos, ligneosque et lapideos. (*Jerem. 51, 39*).

5. In eadem hora apparuerunt digiti, quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulae regiae; et rex aspiciebat articulos manus scribentis.

6. Tunc facies regis commutata est, et cogitationes ejus conturbabant eum; et compages renum ejus solvebantur, et genua ejus ad se invicem collidebantur.

7. Exclamavit itaque rex fortiter, ut introducerent magos, Chaldaeos et aruspices. Et proloquens rex ait sapientibus Babylonis: Quicumque legerit scripturam hanc, et interpretationem ejus manifestam mihi fecerit, purpura vestietur, et torquem auream habebit in collo, et tertius in regno meo erit.

8. Tunc ingressi omnes sapientes regis non potuerunt nec scripturam legere, nec interpretationem indicare regi.

9. Unde rex Baltassar satis conturbatus est, et vultus illius immutatus est; sed et optimates ejus turbabantur.

R. 5.—1. *Baltazar*. Niektórzy chcą go uważać za Ewilmerodacha, syna Nabuchodonozorowego; inni za młodszego brata Ewilmerodacha i następcę tronu. — *Król uczynił ucztę wielką*. Gdy już obłożonem i prawie zdobytém miasto było. Powodu ucztę Pismo ś. nie wyraża. To tylko pewna, że królowie wschodni mieli zwyczaj takie ucztę wyprawiać, jak się okazuje z Herodota ks. 1. i Xenofonta ks. 7. — *Każdy z nich pił podług swego wieku*. Bo każdy podług wieku swego zajmował miejsce, a kielich prężej lub później odbierał podług wieku, starsi pierwiej a młodszy później.

2. *Abey przyniesiono naczynia*. Które Nabuchodonozor w świątyni Bela złożył pomiędzy skarbami.

5. *Tejże godziny*. Okazuje z jakiego powodu kara spada, t. j. z powodu zniewagi Bogu uczynionej, i za niecie i bezbożne użycie naczynia świętego. — *Jako ręki człowieka*. Bo nie była rzeczywistą ręką, lecz

1. Baltassar król uczynił ucztę wielką na tysiąc przednich panów swych, a każdy z nich pił podług swego wieku.

2. Rozkazał tedy już piiany, aby przyniesiono naczynia złote y śrebrne, które był zabrał Nabuchodonozor ociec iego z kościoła, który był w Jeruzalem, żeby pili z nich król y panowie przedni iego, y żony iego, y nałożnice.

3. Tedy przyniesiono naczynia złote y śrebrne, które był zabrał z kościoła, który był w Jeruzalem, y pili nimi król y przedni panowie iego, żony y nałożnice iego.

4. Pili wino, y chwalili bogi swe złote y śrebrne, miedziane, żelazne, y drewniane, y kamienne.

5. Tejże godziny ukazały się palce iako ręki człowieka piszącej przeciw lichtarzowi na ścianie sale królewskiej, a król patrzył na członki ręki piszącej.

6. Tedy twarz królewska zmieniła się, a myśli iego trwożyły go, a spoienia nerek iego słabiały, a kolana iego iedno o drugie się tłukły.

7. A tak zawołał król mocno, aby przywiedziono czarnoksiężniki, Chaldecyzyki, y praktykarze. A mówiąc król, rzekł do mędrców Babilońskich: którykolwiek to pismo wyczyta, a wykład iego mi oznaymi, w szarłat ubran będzie, a łańcuch złoty będzie miał na szyję, a trzecim w królestwie moim będzie.

8. Tedy wszedłszy wszyscy mędrzy królewscy, nie mogli ani pisma wyczytać, ani wykładu królowi pokazać.

9. Z czego król Baltassar bardzo się zafrasował, y zmieniła się twarz iego: lecz y panowie przedni iego trwożyli się.

do niej podobną.— *Piszącej przeciw lichtarzowi*. Tak żeby przy świetle blizko stojącego lichtarza, czytać można było pismo.

6. *Spoienia nerek jego słabiały*. Hebrajska fraza, która wielki przestрах wyraża; bo zwykle u przestraszonych nerki niejako słabną i mocz płynie.

7. *W szarłat ubran będzie*. Szarłat i łańcuch były oznakami królewskimi, jak widać z ksiąg Machab. I. r. 8, 14 i indziej. W szarłat ubierał się król i mała liczba tych, którym król tego szczególnego zaszczytu dozwolił.— *Trzecim w królestwie*. Pierwszym po królu i królowej, lub po królewskim synie.

8. *Nie mogli ani pisma wyczytać*. Bo nie całe wyrazy, ale tylko początkowe głoski były napisane, t. j. M. T. P. które w połączeniu nic nie znaczą, a nawet ani przeczytane być nie mogą.

10. Regina autem pro re quae acciderat regi et optimatibus ejus, domum convivii ingressa est, et proloquens ait: Rex in aeternum vive: non te conturbent cogitationes tuae, neque facies tua immutetur.

11. Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se, et in diebus patris tui scientia et sapientia inventae sunt in eo: nam et rex Nabuchodonosor pater tuus principem magorum, incantatorum, Chaldaeorum et aruspicum constituit eum: pater, inquam, tuus, o rex,

12. quia spiritus amplior et prudentia, intelligentiaque et interpretatio somniorum, et ostensio secretorum ac solutio ligationum inventae sunt in eo, hoc est, in Daniele, cui rex posuit nomen Baltassar: nunc itaque Daniel vocetur, et interpretationem narrabit.

13. Igitur introductus est Daniel coram rege. Ad quem praefatus rex ait: Tu es Daniel de filiis captivitatis Judae, quem adduxit pater meus rex de Judaea?

14. Audivi de te, quoniam spiritum deorum habes, et scientia, intelligentiaque ac sapientia amplexiores inventae sunt in te.

15. Et nunc introgressi sunt in conspectu meo sapientes magi, ut scripturam hanc legerent, et interpretationem ejus indicarent mihi, et nequiverunt sensum hujus sermonis edicere.

16. Porro ego audivi de te, quod possis obscura interpretari et ligata dissolvere: si ergo vales scripturam legere, et interpretationem ejus indicare mihi, purpura vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et tertius in regno meo princeps eris.

17. Ad quae respondens Daniel, ait coram rege: Munera tua sint tibi, et dona domus tuae alteri da: scripturam autem legam tibi, rex, et interpretationem ejus ostendam tibi.

18. O rex, Deus altissimus regnum et magnificentiam, gloriam et honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo.

19. Et propter magnificentiam, quam dederat ei, universi populi, tribus et linguae tremebant, et metuebant eum: quos volebat, interfecit, et quos volebat, percutebat, et quos volebat, exaltabat, et quos volebat, humiliabat.

20. Quando autem elevatum est cor ejus, et spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui, et gloria ejus ablata est:

21. et a filiis hominum ejectus est, sed et cor ejus cum bestiis positum est, et cum onagris erat habitatio ejus: foenum quoque ut bos comedebat, et rore coeli corpus ejus infectum est, donec co-

10. A królowa dla rzeczy, która się przydała królowi y przednim panóm iego, weszła do domu uczy, a przemówiwszy rzekła: Królu żyj na wieki: niech cię nie trwożą myśli twoie, y niech się nie mieni twarz twoja.

11. Jest mąż w królestwie twoim, który ducha bogów świętych ma w sobie; a za dni oycy twego umiejętność y mądrość znalazły się w nim, bo y król Nabuchodonosor ociec twój uczynił go przedniejszym nad czarnoksiężnikami, czarownikami, Chaldecyzkami y praktykarzami, ociec mówię twój królu,

12. iż duch większy, y roztropność, y rozum, y wykład snów, y objawienie tajemnic, y rozwiązanie zawiązanych rzeczy znalazły się w nim, to jest, w Danielu, któremu król dał imię Baltassar. Teraz tedy niech przyzwą Daniela, a powie wykład.

13. Wprowadzony tedy jest Daniel przed króla. Do którego przemowę uczyniwszy król, rzekł: Tyś jest Daniel z synów pojmania Judzkiego, którego przywiódł ociec mój król z żydowskiéy ziemie?

14. Słyszałem o tobie że masz ducha bogów, a iż nauka, y wyrozumienie, y mądrość większe znalazły się w tobie.

15. A teraz weszli przed mię mądrzy czarnoksiężnicy, aby to pismo czytali, y wykład iego aby mi ukazali, y nie mogli wykładu mowy téy wypowiedzieć.

16. A iam slyszal o tobie, że możesz wykladać trudne rzeczy, y zawiązałe rozwiązać: a tak ieśli możesz pismo wyczytać, y wykład ni iego oznaczyć, w szarlat ubran będziesz, y złoty łańcuch będziesz miał na szyję, y trzecim w królestwie moim książęciem zostaniesz.

17. Na co odpowiadaiac Daniel, rzekł przed królem: Dary twoie tobie niech będą, a upominki domu twego innemu day: wszakże pismo przeczytam tobie królu, y wykład iego pokażę tobie.

18. O królu, Bóg naywyższy dał Nabuchodonosorowi oycy twemu królestwo, y wielmożność, sławę y честь.

19. A dla wielmożności, którą mu był dał, wszyscy narodowie, pokolenia, y ięzyki drżały, y bały się go: które chciał zabiiał, a które chciał ubiiał; które téż chciał wywyższał a które chciał zniział.

20. Lecz gdy się podniosło serce iego, y duch iego zatwardział na pychę, złożon jest z stolice królestwa swego, y odięta jest sława iego.

21. Y wygnan był od synów ludzkich, ale y serce iego między zwierzęty położono było, y z osły leśnymi było mieszkanie iego: trawę téż iadł iako wół, y rosą niebieską ciało iego zmoczzone było,

10. *A królowa.* Nie żona Baltazara, bo wiersz 23 okazuje, iż żony obok niego siedziały, lecz matka jego.

11. *Jest mąż w królestwie twojem.* Z tego się pokazuje, że Daniel po śmierci Nabuchodonozora nie był blizkim dla królów, i mniejszą miał powagę; bo królowa mówi o nim jak o nieznanym królowi człowieku.

12. *Rozwiązanie zawiązanych.* Wyjaśnienie rzeczy zawiązanych.

17. *Upominki domu twego.* Które masz w domu twoim, jako szaty szarłatne i łańcuchy złote. Nie chce Daniel sprzedać daru prorockiego, lecz dawać darmo, co z łaski dostał.

gnosceret, quod potestatem haberet Altissimus in regno hominum, et quemcumque voluerit, suscitabit super illud. (*Supr. 4, 22*).

22. Tu quoque filius ejus, Baltassar, non humiliasti cor tuum, cum scires haec omnia,

23. sed adversum Dominatorem coeli elevatus es, et vasa domus ejus allata sunt coram te, et tu et optimates tui, et uxores tuae et concubinae tuae vinum bibistis in eis: deos quoque argenteos et aureos, et aereos, ferreos, ligneosque et lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque sentiunt, laudasti; porro Deum, qui habet flatum tuum in manu sua et omnes vias tuas, non glorificasti.

24. Idcirco ab eo missus est articulus manus, quae scripsit hoc, quod exuratum est.

25. Haec est autem scriptura, quae digesta est: **Mane, Thecel, Phares.**

26. Et haec est interpretatio sermonis. **Mane:** numeravit Deus regnum tuum, et complevit illud;

27. **Thecel:** appensus es in statera, et inventus es minus habens;

28. **Phares:** divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis.

29. Tunc jubente rege indutus est Daniel purpura, et circumdata est torques aurea collo ejus; et praedicatum est de eo, quod haberet potestatem tertius in regno suo.

30. Eadem nocte interfectus est Baltassar rex Chaldaeus.

31. Et Darius Medus successit in regnum, annos natus sexaginta duos.

aż poznał, że Najwyższy ma moc w królestwie ludzkim, a kogokolwiek zechce postanowi na nim.

22. Ty też Baltassarze synu iego, nie unizyłes serca twego, gdyżęś to wszystko wiedział:

23. aleś się podniósł przeciw Panu niebieskiemu, y naczynie domu iego przyniesiono przed cię, a ty, y panowie twoi, y żony twoie, y nalożnice twoie, piliście wino z nich: a k temu bogi srebne, y złote, miedziane, zelazne, kamienne, y drewniane, którzy nie widzą, ani słyszają, ani czują, chwaliłeś: a Boga, który ma technienie twe w ręce swę, y wszystkie drogi twoie, nie uczyleś.

24. Przeto od niego poslan iest członek ręki, która to pisała, co iest wyrażono.

25. A toć iest pismo, które iest rozłożone: **Mane, Thecel, Phares.**

26. A ten iest wyklad mowy. **Mane:** przeliczył Bóg królestwo twoie, y dokonał go;

27. **Thecel:** zważonyś na wadze, y znalezionyś mnię, mającym;

28. **Phares:** rozdzielone iest królestwo twoie, y dano ie Medóm y Persóm.

29. Tedy z rozkazania królewskiego obleczony iest Daniel w szarlat, y włożono łańcuch złoty na szyję iego; y obwołano o nim, że miał władzę trzeci w królestwie iego.

30. Teżę nocy zabit iest Baltassar król Chal-deyski.

31. A Darius Medczyk nastąpił na królestwo, gdy mu było sześćdziesiąt lat y dwie.

CAPUT VI.

O Danielu we łwię, jamie i jego cudownę, wybawieniu.

1. Placuit Dario, et constituit super regnum satrapas centum viginti, ut essent in toto regno suo.

2. Et super eos principes tres, ex quibus Daniel unus erat, ut satrapae illis redderent rationem, et rex non sustineret molestiam.

25. *Mane, Thecel, Phares.* W hebr. *mane, mane, thequel, upharsin.* Pierwszy wyraz *mane* jest podwojony, t. j. *policzył, policzył*; jakby rzekł: Najdokładniej i najpewniej policzył, rozamie się dni królestwa twego.

26. *Dokonał.* Policzywszy znalazł, że są dokonane. Albo, wyrokiem swoim postanowił aby się dokonały i skończyły.

27. *Thecel.* Co to oznacza zaraz dodano: *zważonyś jest.—Znalezionyś jest mnię.* Mnię poczciwości i dobrych uczynków; więć zaś pychy, opilstwa, nieprawości, przetoś nie wart dłużej panować i żyć.

28. *Rozdzielone jest królestwo twoje.* Wojna była prowadzona w imieniu Daryusza, króla Medów, przez wnuka jego Cyrusa, króla Perskiego; po zdobyciu więc Babilonu królestwem tém oni się podzielili, aż nareszcie gdy Dariusz umarł bezdzietnym, trzy królestwa Babilońskie, Medów i Persów przeszły pod władzę jednego Cyrusa.

29. *Obleczony jest Daniel w szarlat.* Daniela tłumacza tak niepomysłnej wieści obdarza, dla tego że przedtęm obiecał, a słuszna rzecz żeby obietnica królewska była wierną i świętą. Albo, czcząc proroka Bo-

ROZDZIAŁ 6.

1. Podobało się Dariuszowi, y postanowił nad królestwem sto y dwadzieścia panów, aby byli we wszystkim królestwie iego.

2. A nad nimi troie książąt, z których był iednym Daniel, aby im panowie czynili liczbę, a król nie miał trudności.

żego, sądził że grożącęj klęski uniknie. Daniel zaś, który od początku wzbraniał się przyjąć dary, żeby nie sądzono że za nie pismo tłumaczy, teraz po wytłumaczeniu, i po usunięciu podejrzenia o dumę i chęć zysku, nie pogardził hojnością królewską, nie tak dla siebie, jak dla narodu uwięzionego, dla którego chciał pozyskać względy Daryusza.

30. *Teżę nocy.* Jak został zdobyty Babilon, patrz u Herodota ks. 1. Xenofonta w historii Cyrusa ks. 7. Perrera i Kornela na Daniela w wykładzie tego miejsca i u Saliana, roku świata 3516 w. 28 i nast.

R. 6.—1. *Podobało się Daryuszowi.* Zamierzył Daryusz nad królestwem swięm ustanowić sto dwudziestu satrapów.—*Aby byli we wszystkich królestwie iego.* Żeby mieli zwierzchnictwo nad całym jego królestwem.

2. *Z których był jednym Daniel.* Z tego miejsca i z Józefa ks. 10, r. 12 pokazuje się, że Daryusz do Medyi zaprowadził z sobą Daniela, i że go bardzo wysoko cenil.—*A król nie miał trudności.* Nawalu zatrudnień; bo jego państwo pomoznońem zostało przez połączenie królestwa Babilońskiego.

3. Igitur Daniel superabat omnes principes et satrapas, quia spiritus Dei amplior erat in illo.

4. Porro rex cogitabat constituere eum super omne regnum; unde principes et satrapae quaerebant occasionem, ut invenirent Danieli ex latere regis; nullamque causam et suspicionem reperire potuerunt, eo quod fidelis esset, et omnis culpa et suspicio non inveniretur in eo.

5. Dixerunt ergo viri illi: Non inveniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui.

6. Tunc principes et satrapae surripuerunt regi, et sic locuti sunt ei: Dari rex, in aeternum vive:

7. consilium inierunt omnes principes regni tui, magistratus et satrapae, senatores et iudices, ut decretum imperatorum exeat et edictum: Ut omnis, qui petierit aliquam petitionem a quocumque deo et homine usque ad triginta dies, nisi a te, rex, mittatur in lacum leonum.

8. Nunc itaque, rex, confirma sententiam, et scribe decretum, ut non immutetur, quod statutum est a Medis et Persis, nec praevaricari cuiquam liceat. (*Esth. 1, 19*).

9. Porro rex Darius proposuit edictum, et statuit.

10. Quod cum Daniel comperisset, id est, constitutam legem, ingressus est domum suam, et fenestris apertis in coenaculo suo contra Jerusalem tribus temporibus in die flectebat genua sua, et adorabat, confitebaturque coram Deo suo, sicut et ante facere consueverat.

11. Viri ergo illi curiosius inquirentes invenerunt Daniele orantem et obsecrantem Deum suum.

12. Et accedentes locuti sunt regi super edicto: Rex, numquid non constituisti, ut omnis homo, qui rogaret quemquam de diis et hominibus usque ad dies triginta, nisi te, rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos respondens rex, ait: Verus est sermo juxta decretum Medorum atque Persarum, quod praevaricari non licet.

13. Tunc respondentes dixerunt coram rege: Daniel de filiis captivitatis Juda non curavit de lege tua et de edicto, quod constituisti, sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua.

3. *Przewyższał wszystkie.* Lepiej od wszystkich obowiązek swój wypełniał.—*Duch Boży.* Roztropności, mądrości, modlitwy, sprawiedliwości, gorliwości i innych cnót.

4. *A król myślał.* Dla tego król myślał uczynić go zwierzchnikiem nad całym królestwem.—*Z strony króla.* Pagnin tłumaczy: *ze strony królestwa*, t. j. w sprawach królewskich.

5. *Chyba snąć w zakonie Boga jego.* Chyba że mu zarzucimy jako zbrodnię, zachowanie prawa Bożego. Wielkie to zaiste świadectwo dla jego cnoty i świętości.

6. *Podchwycili króla.* Nieznacznie podszedłszy króla, zdradliwie doń przemówili. Zdrada i podejście otrzymał od króla i t. d.

9. *Wydał dekret i postanowił.* Powodowany chęcią czci najwyższej, którą mu prawo jakby Bogu przyznawało, za upoważnieniem i zgodą książąt, przez ludzką roztropność, ażeby doświadczyć usposobienia nowych poddanych, czy będą dostatecznie posłusznymi rozkazowi.

3. A tak Daniel przewyższał wszystkie książęta y pany, bo duch Boży duższy był w nim.

4. A król myślał go postanowić nad wszystkim królestwem; dla czego książęta y panowie szukali przyczyny, aby należli na Daniela z strony króla, a żadney przyczyny ani podeyrzenia należeć nie mogli, ponieważ był wierny, a żadna wina, ani podeyrzenie nie naydowało się w nim.

5. Rzekli tedy mężowie oni: Nie naydziemy na Daniela tego żadney przyczyny, chyba snadź w zakonie Boga jego.

6. Tedy książęta y panowie podchwycili króla, y tak mu rzekli: Dariuszu królu, żyj na wieki:

7. uradziły wszystkie książęta królestwa twego, urzędnicy y panowie, rada y sędziowie, aby wyszedł dekret y wyrok królewski: Aby każdy, ktoby prosił iakiéy próśby od któregożkolwiek boga abo człowieka, aż do trzydziestu dni, iedno ciebie królu, był wrzucon do dołu lwiego.

8. A tak teraz królu, potwierdź wyrok, a napisz dekret, aby się nie odmieniło co iest postanowiono od Medów y Persów, ani się godziło przestąpić nikomu.

9. Król tedy Dariusz wydał dekret y postanowił.

10. Czego gdy się Daniel dowiedział, to iest, iż prawo postanowione, wszedł do domu swego, a otworzywszy okna na sali swéy przeciw Jeruzalem, trzech czasów w dzień kłękał na kolana swoje, y chwalił, y wyznawał przed Bogiem swoim, jako y przedtym był zwykł czynić.

11. Tedy mężowie oni dworniey się wywiadując należli Daniela modlącego się y proszącego Boga swego.

12. Y przystąpiwszy mówili królowi o wyrok: Królu, azas nie postanowił, aby każdy człowiek, któryby prosił którego z bogów y z ludzi aż do trzydzięści dni, oprócz ciebie królu, był wrzucon do lwiego dołu? Którym odpowiadając król, rzekł: Prawdziwa iest mowa według dekretu Medów y Persów; którego się przestąpić nie godzi.

13. Tedy odpowiadając rzekli przed królem: Daniel z synów poymania Judyckiego niedbał na twój dekret y na wyrok, któryś postanowił, ale trzech czasów na dzień modli się modlitwą swoją.

10. *Otworzywszy okna.* Nie oznacza, iż dla tego okna otworzył, żeby od Chaldejczyków był widzianym i żeby ich miał do tém większej nienawiści wyzywać; ale znaczy, że nie ani z modlitwy swojej, ani z obrządku modlenia się, którego przedtém używał, nie opuścił przez bojaźń króla: zwykł zaś był przedtém modlić się przy oknach otwartych, tych, które zwrócone były ku Jeruzolimie. Zdaje się, iż Salomon to przepowiedział, że więźniowie tak się modlić będą, III. Król. 8, 44 i 48.—*Na sali.* Wierchnia część domu, która się wierzchnikiem nazywa dla tego, że w niej zwykle wierzczano.—*Trzech czasów w dzień.* Z rana, w południe i wieczorem, t. j. o godzinie trzeciej, szóstej i dziesiątej (to jest 9, 12 i 3); że to był czas modlitwy, uczymy się z Dz. Ap. r. 2, 15; 3, 1 i 10, 9.—*Wyznawał przed Bogiem.* Chwalił Boga zwrócony ku kościołowi Jeruzolimskiemu.

14. *Starat się aby go wybawił.* „Niechcąc powagą królewską, lecz przez rozumny namysł, wybawić go z tak wielkiego niebezpieczeństwa“, mówi ś. Hieronim.

14. Quod verbum cum audisset rex, satis contristatus est, et pro Daniele posuit cor, ut liberaret eum, et usque ad occasum solis laborabat, ut erueret illum.

15. Viri autem illi, intelligentes regem, dixerunt ei: Scito, rex, quia lex Medorum atque Persarum est, ut omne decretum, quod constituerit rex, non liceat immutari.

16. Tunc rex praecepit; et adduxerunt Danielem, et miserunt eum in lacum leonum. Dixitque rex Danieli: Deus tuus, quem colis semper, ipse liberabit te.

17. Allatusque est lapis unus, et positus est super os laci, quem obsignavit rex annulo suo et annulo optimatum suorum, ne quid fieret contra Danielem.

18. Et abiit rex in domum suam, et dormivit incoenatus; cibique non sunt allati coram eo, in super et somnus recessit ab eo.

19. Tunc rex primo diluculo consurgens, festinus ad lacum leonum perrexit;

20. appropinquansque lacui, Daniele voce lacrymabili inclamavit, et affatus est eum: Daniel, serve Dei viventis, Deus tuus, cui tu servis semper, putasne valuit te liberare a leonibus?

21. Et Daniel regi respondens ait: Rex, in aeternum vive:

22. Deus meus misit Angelum suum, et conclusit ora leonum, et non nocuerunt mihi, quia coram eo justitia inventa est in me, sed et coram te, rex, delictum non feci. (1. Machab. 2, 60. Heb. 11, 33).

23. Tunc vehementer rex gavisus est super eo, et Daniele praecepit educi de lacu; eductusque est Daniel de lacu, et nulla laesio inventa est in eo, quia credidit Deo suo.

24. Jubente autem rege, adducti sunt viri illi, qui accusaverant Daniele, et in lacum leonum missi sunt, ipsi, et filii et uxores eorum, et non pervenerunt usque ad pavimentum laci, donec arriperent eos leones, et omnia ossa eorum comminnerunt.

25. Tunc Darius rex scripsit universis populis, tribubus et linguis habitantibus in universa terra: Pax vobis multiplicetur.

15. *Zrozumiawszy króla.* Czego król żądał. — *Godziło się odmienić.* Nie znaczy że król wyroku przez siebie postanowionego cofnąć nie może, ale że wyrok królewski święcie zachowanym być powinien, i dla tego ten który go przestąpił, słusnie ukaranym być musi: tak to miejsce Ezliusz wykłada.

16. *Tedy król rozkazał.* Z tego się okazuje, że w królu była jakaś cnota, lecz słaba i ustępująca ludzkiej niegodziwości, jaką też była w Piłacie i Herodzie, który kazał Janowi głowę uciąć, chociaż go kochał i cenił — *Do lwiego dołu.* Do jamy w której lwów trzymano. — *Cię wybawi.* To mówi król do Daniela, już to żeby go pocieszył, już żeby siebie usprawiedliwił. Nie tracił nadziei że z nim Bóg będzie, jak był z trzema towarzyszami jego w piecu babilońskim.

17. *Sygnetem swoim i sygnetem przednich panów.* Sygnetem królewskim, żeby panowie nie wydobyli go i nie zabili, gdy od lwów ocalaje, sygnetem zaś panów, żeby go król dla ocalenia wydobyć nie mógł.

14. Które słowo król usłyszawszy, zasmucił się barzo, y usadził serce za Daniele, żeby go wyzwolił, y aż do zachodu słońca starał się, aby go wybawił.

15. Ale mężowie oni rozumiawszy króla, rzekli mu: Wiedz królu, że prawo iest Medów y Persów, aby żadnego wyroku, który król postanowi, nie godziło się odmienić.

16. Tedy król rozkazał, y przywiedziono Daniela, y wrzucono go do lwiego dołu. Y rzekł król Danielowi: Bóg twój, którego zawsze chwalisz, ten cię wybawi.

17. Y przyniesiono kamień ieden, y położono ji na dziurze dołu, który król zapieczętował sygnetem swym, y sygnetem przednich panów swych, żeby czego nie uczyniono przeciw Danielowi.

18. Y poszedł król do domu swego, y spał nie wieczerawszy, y potraw przedem nie noszono, nad to y sen odstąpił od niego.

19. Tedy król bardzo rano poszedł kwapliwie do lwiego dołu;

20. a przybliżywszy się do dołu, zawołał na Daniela płacziwym głosem: Danielu, sługo Boga żywego, Bóg twój, któremu ty zawždy służysz, co mniemasz mógł cię ode lwów wybawić?

21. A Daniel odpowiadając królowi rzekł: Królu, żyj na wieki:

22. Bóg mój posłał Anioła swego, y zamknął pasczki lwóm, y nie zaszkożdzi mi, ponieważ przed nim sprawiedliwość należona iest we mnie, lecz y przed tobą królu występku nie uczyniłem.

23. Tedy król bardzo się uradował z tego, y kazał Daniela wyciągnąć z dołu; y wyciągniono Daniela z dołu, a żadnego obrażenia nie należono na nim, iż wierzył Bogu swemu.

24. A z rozkazania królewskiego przywiedziono one męże, którzy byli oskarżyli Daniela, y wrzucono ie do lwiego dołu, same, y syny, y żony ich, a nie dolecieli aż do dna dołu, gdy ie lwi pochwycili, y wszystkie kości ich podruzgotali.

25. Tedy Dariusz król pisał do wszęch narodów, do pokolenia, y do ięzyków mieszkających po wszystkiej ziemi: Pokóy wam niech będąże rozmnożony.

20. *Co mniemasz mógł cię ode lwów wybawić?* Nie dziw że człowiek nieoświecony w prawdziwej religii, chwał się pomiędzy wiarą i niedowiarstwem, i raz do brze, drugi raz zle mówił o potędze Bożej.

22. *Przed nim.* Bo ani przeciw niemu, ani przeciw tobie w niczem nie zgrzeszyłem.

23. *Wierzył Bogu swemu.* Zaufał Bogu i jego opatrności i wszechmocy całego siebie porucił. Inni: bo wiernym był Bogu swojemu.

24. *A z rozkazania królewskiego.* Król wymierza karę odwetu, która najsluszniejsza była. Bo rzecz zbadawszy, zrozumiał król, że wrogi Daniela zdradnie wyrok wymogli, żeby Daniela najwierniejszego sobie, życia pozbawił. — *I syny i żony ich.* Bo oni byli uczestnikami zbrodni, przez zachęcanie rodziców i mężów przeciw Danielowi. — *A nie dolecieli aż do dna.* T. j. zanim na dno upadli, byli już od lwów rozszarpanymi.

25. *Języków.* Narodów, bo każdy naród ma język udzielny, przynajmniej dialektem różniący się od innych,

26. A me constitutum est decretum, ut in universo imperio et regno meo tremiscant, et paveant Deum Danielis: ipse est enim Deus vivens et aeternus in saecula, et regnum ejus non dissipabitur, et potestas ejus usque in aeternum. (*Supr. 3, 96*).

27. Ipse liberator atque salvator, faciens signa et mirabilia in coelo et in terra: qui liberavit Danielem de lacu leonum.

28. Porro Daniel perseveravit usque ad regnum Darii, regnumque Cyri Persae. (*Supr. 1, 21*).

26. Odemnie postanowiony jest dekret, aby po wszem państwie y królestwie moim drżeli y lękali się Boga Danielowego; bo on jest Bóg żywy, y wieczny na wieki, y królestwo jego nie skazi się, a władza jego aż na wieki.

27. Ten wybawiciel y zbawiciel, czyniący znaki y dziwy na niebie y na ziemi, który wybawił Daniela ze lwiego dołu.

28. A Daniel trwał aż do królestwa Dariusza, y do królestwa Cyrusa Persa.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O widzeniu czterech bestyj, Antychryście, dniu sądnym, i t. d.

1. Anno primo Baltassar regis Babylonis, Daniel somnium vidit; visio autem capitis ejus in cubili suo; et somnium scribens, brevi sermone comprehendit, summatimque perstringens, ait:

2. Videbam in visione mea nocte, et ecce, quatuor venti coeli pugnabant in mari magno.

3. Et quatuor bestiae grandes ascendebant de mari, diversae inter se.

4. Prima quasi leaena, et alas habebat aquilae; aspiciebam, donec evulsae sunt alae ejus, et sublata est de terra, et super pedes quasi homo stetit, et cor hominis datum est ei.

5. Et ecce, bestia alia similis urso in parte stetit; et tres ordines erant in ore ejus et in dentibus ejus, et sic dicebant ei: Surge, comede carnes plurimas.

1. Roku pierwszego Baltassara króla Babilońskiego, Daniel widział sen; a widzenie głowy jego na łożu jego, y opisując sen krótką mową zamknął, a krótko dotykając, rzekł:

2. Widziałem w widzeniu moim w nocy, ano cztery wiatry niebieskie potykały się na morzu wielkim.

3. A cztery bestyie wielkie występowały z morza różne od siebie.

4. Pierwsza jako lwica, a miała skrzydła orle; patrzyłem aż wyrwane są skrzydła iey, y zdjęta jest z ziemie, a na nogi stanęła jako człowiek, y dano iey serce człowiecze.

5. A oto bestyia druga podobna niedźwiedziowi stanęła na stronie; a trzy rzędy były w gębie iey y między zębami iey, y tak iey mówiono: Wstań, iedz mięsa bardzo wiele.

—*Po wszystkichj ziemi. W całej posiadłości mojej: tak w w. nast. dodano: po wszem państwie i królestwie mojem.—Pokój wam niech będzie rozmnożony. Szczęście i pomyślność. Forma wyroków chaldejskich, przez które królowie naród pozdrawiali. Tęj formy użył i Nabuchodonozor r. 3, 98, której użył i Piotr ś. w I. liście r. 1, 2.*

27. *Na niebie i na ziemi.* Wyznaje więcej niż widział, bo każdego cudu na niebie nie widział: lecz ocalenie Daniela za taki cud uważał, iż uwierzył już że nic takiego nie masz, częgoby Bóg zrobić nie mógł.

28. *Trwał aż do królestwa Daryusza.* Był we czci wielkiej dopóki trwało królestwo Daryusza, albo dopóki Daryusz królował; aż Cyrus zaczął królować, za którego znowu oskarżonym i do lwiej jamy wrzuconym został.

R. 7.—1. *Roku pierwszego Baltazara króla.* Nieraz ostrzeżliśmy wyżej, że w prorocत्वach nie zachowuje się porządek czasu. Okazuje się z tego że to, co w tym rozdziale opowiada się, daleko przedtém zdarzyło się, niżeli to co opowiadają dwa rozdziały powyższe.—*Widział sen.* Nie zwyczajny, lecz proroczy i z nieba zesłany.—*A widzenie głowy jego na łożu jego.* T. j. przedstawił się jemu wtenczas kiedy spał na łożu.

2. *Cztery wiatry niebieskie potykały się na morzu wielkiem.* Cztery wiatry znaczą to samo, co czworo zwierząt o których niżej. I jak okazuje się z w. 17, czworo zwierząt tyleż królestw oznacza.—*Na morzu wielkiem.* Zdaje się, że morzem wielkiem Żydzi nazywać zwykli morze Śródziemne, które jest wielkiem w porównaniu z morzem Martwym, i jeziorami, które oni morzami nazywają zwykli.

3. *Cztery bestyie wielkie występowały z morza.* Patrz Wujka.

4. *Pierwsza jako lwica.* Lwica oznacza pierwszą, t. j. chaldejską monarchią, a szczególnie królestwo Nabuchodonozora, który je o wiele powiększył. Nazywa lwicą z powodu siły i srogości. Bo lwica sroższą jest od lwa, osobliwie gdy karmi szczenięta; tak i Jerem. 4, 7 i Izai. 5, 29. Nabuchodonozor do lwa porównany.

—*Miała skrzydła orle.* Pokazuje że król babiloński był potworem, w części lwem i orłem: lwem z powodu siły i dzikości, orłem zaś z powodu chyżości w prowadzeniu wojen. Tak Jerem. 4, 13, tak o nim powiedziano: *Prędsze niż ortowie konie jego; i 48, 40: Oto jako orzeł przyleci.—Wyrwane są skrzydła jej.* Gdy po odjęciu władzy królewskiej, do zwierząt odesłanym został r. 4, 30.—*Zdjęta jest z ziemie.* Bo przestał z ludźmi obcować, i wyszedł do lasów, żeby zostawać ze zwierzęty.—*Na nogi stanęła jako człowiek.* Stał na nogi jako człowiek, i dano mu serce człowiecze, a po odzyskaniu rozumu ludzkiego, przywrócon jest na królestwo, r. 4, 33; bo pierwój chodził jakby zwierzę czworonożne.

5. *Bestyia druga podobna niedźwiedziowi.* Jest to monarchia Perska; dla czego jest przyrównaną do niedźwiedzia, nie trzeba troskliwie badać, ostrzeżga Maldonat: niektóre podobieństwa przywodzi Kornel. a Lapide, które u niego, jeśli chcesz, przeczytaj.—*Trzy rzędy były w gębie jej.* Watabl tłumaczy *trzy kęsy.* Oznacza trzy państwa: Babilońskie, Medyjskie i Perskie, które Cyrus w jedno państwo złączył, w części prawem następstwa, częścią bronią jakby zębami pokromione.—*I tak jej mówiono.* Te słowa oznaczają dopuszczenie Boże, bez którego nie mógłby Cyrus tyle królestw pod panowanie swoje zagarnąć.—*Jedz mięsa bardzo wiele.* Znaczy że Cyrus, z dopuszczenia albo z woli Bożej, mieczem zniszczył wiele ciał ludów ujarzmionych.

6. Post haec aspicebam, et ecce, alia quasi pardus, et alas habebat quasi avis quatuor super se, et quatuor capita erant in bestia, et potestas data est ei.

7. Post haec aspicebam in visione noctis, et ecce, bestia quarta terribilis, atque mirabilis, et fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans; dissimilis autem erat ceteris bestiis, quas videram ante eam, et habebat cornua decem.

8. Considerabam cornua, et ecce, cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum, et tria de cornibus primis evulsa sunt a facie ejus, et ecce, oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto, et os loquens ingentia.

9. Aspicebam, donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit; vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana munda, thronus ejus flammae ignis, rotae ejus ignis accensus.

10. Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus: millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei, iudicium sedit, et libri aperti sunt. (*Apoc. 5, 11*).

11. Aspicebam propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur, et vidi, quoniam interfecta esset bestia, et perisset corpus ejus, et traditum esset ad comburendum igni;

6. Potymem patrzal, a ono druga iako ryś, a miała skrzydła iako ptak cztery na sobie, a cztery głowy były u bestyicy, a władzę iey dano.

7. Potym patrzałem w widzeniu nocnym, ano bestyia czwarta straszna y dziwna, a bardzo mocna, zęby żelazne miała wielkie, iedząc y krusząc, a ostatek nogami swemi depcąc; a była różna od innych bestyiy, którém przed nią widział, y miała dziesięć rogów.

8. Przypatrowałem się rogóm, a oto róg inszy mały wyrósł z pośrodku ich, a trzy z rogów pierwszych wylomione są od oblicza iego; a oto oczy, iako oczy czlowiecze, były w onym rogu, y usta mówiące zbytnie wielkie rzeczy.

9. Przypatrowałem się aż postanowiono stolki, a starowieczny usiadł: szata iego biała iako śnieg, a włosy głowy iego iako wełna czysta, stolica iego płomienie ogniste, koła iey ogień rozpalony.

10. Rzeka ognista a bystra wychodziła od oblicza iego: tysiac tysięcy służyło mu, a po dziesięć tysięcy kroć sto tysięcy stało przy nim, zasiadł sąd, y księgi otworzono.

11. Patrzyłem dla głosu mów wielkich, które on róg mówił, y widziałem, że była zabita bestyia, y zginęło ciało iey, y dano ie na spalenie ogniem;

6. *Druga jako ryś.* Pzez rysia, albo podług niektórych przez panterę, wszyscy sądzą, że królestwo Macedońskie się wyraża.—*Miała skrzydła jako ptak cztery.* Przez te cztery skrzydła zdaje się, że wyrażona owa nadzwyczajna prędkość, z jaką Macedończykowie pod powództwem Alexandra w przeciągu lat sześciu całą Azję i wielką część Afryki i Europy pod panowanie swoje podbili.—*Cztery głowy.* Przez cztery głowy wszyscy tłumacze rozumieją czterech wodzów, którzy po śmierci Alexandra, królestwo jego pomiędzy siebie rozdzielili, t. j. Ptolomeusza, Seleuka, Filipa i Antygonę, z których pierwszy Egipt, drugi Syryę, trzeci Grecję i Macedonię, a czwarty Azję objął.—*A władzę jej dano.* Okazuje że Alexander nie tyle przez własne siły i rozum, jak raczej z woli Bożej i pomocy jego, miał państwo swoje ustanowić.

7. *W widzeniu nocnem.* We śnie nocnym.—*Bestyia czwarta.* Przez którą rzymskie imperyum rozumie.—*Dziwna.* Przerazająca i dziwnej postaci.—*Zęby żelazne.* Rozumie zastępy wojenne, w żelazo zbrojne.—*Jedząc a krusząc.* Tak że się zdawało, iż ludzi i państwa pożera niejako.—*Nogami swemi depcąc.* Jak czynią niekiedy zwierzęta, które nie zabijają ludzi, ani pożerają, lecz nogami depcą i gruchoczą: znaczy, że rzymianie kogo nie zabijają, podatkami ucisną.—*Miała dziesięć rogów.* Które oznaczają dziesięciu królów możnych (jak powiada Anioł w. 24, i Jan Objaw. r. 17, 12.), którzy będą ku końcowi świata, przed sądem ostatecznym.

8. *Róg inszy mały wyrósł.* To Antychryst, który urodził się z niskiego stanu, i który zwolna wzrastając, trzech z owych dziesięciu królów pokona, t. j. króla Egiptu, Afryki i Etyopii, jak tłumaczy ś. Hieronim.—*Oczy, jako oczy czlowiecze.* Oczy czlowiecze oznaczają mądrość ludzką i roztropność Antychrysta, przez którą wielu uwiedzie. Inni rozumieją pychę, która się w oczach odbija.—*Usta mówiące zbytnie wielkie rzeczy.* Pyszenie myśleć i mówić będzie, jak o nim pisze

Paweł ś.: *Który się sprzeciwia i wynosi się nad to wszystko co zowią Bogiem, albo co chwala.* II. Tessal. 2, 4.

9. *Przypatrywałem się aż.* Daniel opisuje tu Boga w jego majestacie, wydającego wyrok o Antychryście, i oddającego królestwo Chrystusowi.—*Starowieczny usiadł.* Patrz Wujka.

10. *Rzeka ognista a bystra.* Z Boga, jakby ze źródła ognistego rzeka ognista wypływała, która oznacza nietylko chwale ale i prędkość kary, tak Ps. 96, 3. powiedziano: *Ogień przed nim uprzedzi, i zapali w okolo nieprzyjacioly jego.* — *Tysiąc tysięcy służyło mu.* Wiele tysięcy Aniołów Bogu służyło.— *Dziesięć tysięcy kroć sto tysięcy.* Dziesięć milionów, t. j. liczba bardzo wielka.—*Stało przy nim.* Nie oznacza szczególnych obowiązków aniołów, jakimi są stać i służyć; lecz jeden i tenże sam, bo to jest powtórzenie powyższego półwiersza; zwykli bowiem służący stać przy panu swoim, i oczy mieć nań zwrócone, żeby rozkazy wyrozumieć.—*Zasiadł sąd.* Bóg i całe grono sędziów, t. j. aniołowie jego, jakby współzasiadający.—*Księgi otworzono.* Rozumieją się zarzuty oskarżycieli i odpowiedzi broniących rzeczników. Okazuje więc że na sądzie Boskim w obec stojących aniołów, o czwartej bestyi i jej rogu jedenastem, t. j. o rzymskiem państwie i Antychryście była rozprawa, i że księgi były rozkryte, t. j. z obu stron przywiedzone dowody. Wreszcie po użyciu największej półności, i po zachowaniu formy sądu, zawyroковано żeby czwarta bestyja zgładzić z ziemi, a królestwo wieczne oddać Chrystusowi. Podobna forma sądu opisana r. 4, 14.

11. *Patrzyłem dla głosu.* Uważałem jakie powodzenie mieć będą owe słowa pełne pychy i wzgardy względem Boga, które mówił do czwartej bestyi róg jednasty, rozumie się Antychryst, i przedko potem widziałem że czwarta bestyia jest zabita i w ogień wrzucona, t. j. widziałem że państwo rzymskie zupełnie upadła i jakby w proch się zamienia.

12. aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas, et tempora vitae constituta essent eis usque ad tempus et tempus.

13. Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce, cum nubibus coeli quasi filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum.

14. Et dedit ei potestatem, et honorem et regnum, et omnes populi, tribus et linguae ipsi servant; potestas ejus, potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur. (*Supr. 3, 100. Mich. 4, 7. Luc. 1. 32*).

15. Horrui spiritus meus, ego Daniel territus sum in his; et visiones capitis mei conturbaverunt me.

16. Accessi ad unum de assistentibus, et veritatem quaerebam ab eo de omnibus his. Qui dixit mihi interpretationem sermonum, et docuit me:

17. Hae quatuor bestiae magnae, quatuor sunt regna, quae consurgent de terra.

18. Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi, et obtinebunt regnum usque in saeculum et saeculum saeculorum.

19. Post hoc volui diligenter discere de bestia quarta, quae erat dissimilis valde ab omnibus et terribilis nimis; dentes et unges ejus ferrei; comedebat, et comminuebat, et reliqua pedibus suis conculcabat;

20. et de cornibus decem, quae habebat in capite, et de alio, quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua; et de cornu illo, quod habebat oculos et os loquens grandia, et majus erat ceteris.

21. Aspiciebam, et ecce, cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et praevalebat eis, (*Apoc. 11, 7*).

22. donec venit antiquus dierum, et iudicium dedit sanctis Excelsi, et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti.

23. Et sic ait: Bestia quarta, regnum quartum erit in terra; quod majus erit omnibus regnis, et devorabit universam terram, et conculcabit, et comminet eam.

24. Porro cornua decem ipsius regni, decem reges erunt, et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus, et tres reges humiliabit.

25. Et sermones contra Excelsum loquetur, et

12. *Inszych też bestyj.* Widziałem też, że trzy pierwsze państwa, t. j. Babilońskie, Perskie i Greckie zginęły. Inne bestye pozabijane były pierwiej niż czwarta, lecz dla tego prorok mówi naprzód o zabiciu czwartej, że o nią najwięcej rzecz chodziła, i że na nią zdumiony całą uwagę zwrócił, z powodu słów pełnych pychy. — *Czasy żywota.* Widziałem że inne bestye poginęły w czasie od Boga postanowionym, i nie przeszły granic od Boga zakreślonych. — *Czasu i czasu.* Czas każdemu państwu właściwy.

13. *Jako syn człowieczy.* Mający postać człowieka; bo Chrystus jest prawdziwym Bogiem i rzeczywistym człowiekiem. — *Do starowiecznego.* Do tronu Boga Ojca. — *Stawili go.* Aniołowie do tronu Boga Ojca przywieśli.

14. *I dał mu władzę.* Sądzenia i królowania.

15. *Złakł się duch mój.* Z powodu tak cudownego widzenia, jak wyżej r. 4, 16. i niżej r. 10, 16.

12. inszych też bestiy władzę odjęto, y zamierzono im czasy żywota aż do czasu y czasu.

13. Patrzyłem tedy w widzeniu nocnym, a oto z obłoki niebieskimi iako syn człowieczy przychodził, y aż do starowiecznego przyszedł, y stawili go przed oblicze iego.

14. Y dał mu władzę, y cześć, y królestwo, y wszyscy narodowie pokolenia y ięzyki służyć mu będą; władza iego, władza wieczna, która nie będzie odjęta, a królestwo iego, które się nie skazi.

15. Złakł się duch mój, ia Daniel byłem przestraszony temi rzeczami; a widzenia głowy moiej strwożyły mię.

16. Przystąpiłem do iednego z stojących, y pytałem się u niego prawdy o tym wszystkim. Który mi powiedział wykład mój, y nauczył mię:

17. Te cztery bestye wielkie, są cztery królestwa, które powstaną z ziemie.

18. A przijmą królestwo świętego Boga najwyższego, y odzierzą królestwo aż na wieki, y na wiek wieków.

19. Potym chciałem się pilnie wywieździeć o bestyię czwartej, która była bardzo różna od wszystkich, y nazbyt straszna; zęby y paznokcie iey żelazne, iadła y kruszyła, a ostatek nogami swimi deptała;

20. y o dziesięci rogach, które miała na głowie, y o drugim, który był urósł, przed którym upadły trzy rogi; y o onym rogu, który miał oczy y usta mówiące wielkie rzeczy, a był większy nad inne.

21. Patrzyłem, ano on róg walczył przeciw świętym, y przemagał ie,

22. aż przyszedł starowieczny, y dał sąd świętym Wysokiego, y czas przyszedł, y święci odzierżeli królestwo.

23. Y tak rzekł: Bestyia czwarta, królestwo czwarte będzie na ziemi, które będzie większe niż wszystkie królestwa, y pożrze wszystkę ziemię, y podepce y zetrze ją.

24. A dziesięć rogów tego królestwa, dziesięć królów będzie, a drugi powstanie po nich, a on będzie mocniejszy nad pierwsze, y trzech królów zniży.

25. A będzie mówił mowy przeciw Wysokiego,

16. *Z stojących.* Aniołów.

17. *Powstaną.* Trzy ostatnie, gdyż pierwsze, t. j. królestwo Chaldejskie już się znajdowało.

18. *Przijmą królestwo.* Królestwa nabędą. — *Świętego Boga najwyższego.* Znaczy to szczęśliwe i błogosławione królestwo, do którego wstąpią święci, gdy Antychryst zabitym zostanie, po dniu sądu ostatecznego.

21. *Walczył przeciw świętym.* Królestwo Antychrysta, z dopuszczenia Bożego, czasowie zwyciężało świętych. Gdy prosi anioła o wytłumaczenie tego co widział, inne rzeczy wspomina o jedenastym rogu, czego przedtem nie powiedział był.

22. *Dał sąd świętym.* Władzę sądowniczą. Albo, że się za świętymi oświadczył. — *Czas przyszedł.* W którym mają otrzymać dziedzictwo królestwa niebieskiego.

24. *Drugi powstanie.* Antychryst.

25. *Aż do czasu.* Czas oznacza rok; czasy, dwa lata;

sanctos Altissimi conteret, et putabit, quod possit mutare tempora et leges, et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora et dimidium temporis.

26. Et judicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et disperat usque in finem.

27. Regnum autem, et potestas et magnitudo regni, quae est subter omne coelum, delur populo sanctorum Altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient.

28. Hucusque finis verbi. Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar, et facies mea mutata est in me; verbum autem in corde meo conservavi.

y święte Najwyższego skruszy, y będzie się mu zdało, że może odmienić czasy y prawa, a będą podani w ręce iego aż do czasu, y czasów, y pół czasu.

26. Y zasiędzie sąd, aby była odjęta moc, y był zstąpił, y zgiął aż do końca.

27. A królestwo, y władzę y wielkość królestwa, która iest pod wszystkim niebem, żeby dano ludowi świętych Najwyższego, którego królestwo, królestwo wieczne iest, a wszyscy królowie będą mu służyć, y słuchać go.

28. Póły koniec słowa. Ja Daniel wielcem się myślami nemi trwożył, y oblicze moje zmieniło się na mnie; a słowo zachowałem w sercu moim.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 7. w. 3. *Cztery bestye wielkie występowały z morza.* Te bestye toż znaczą co ón obraz wyżej 2, v. 38, cztery przedniejsze królestwa, Assyryjskie, Perskie Greckie i Rzymskie, które tymże porządkiem sobie następowały. Przytém opowiada iż Rzymskie królestwo, miało się rozdzielić na dziesięć królów, bo mówi: rogów dziesięć, dziesięć królów są, którzy się wyżej roz. 2, znaczyli przez dziesięć palców, a tu przez dziesięć rogów, co także pod témże podobieństwem opisuje Apocal. 13. Przydaje zatem, iż po onych dziesięciu królach powstanie inszy róg maluczki, to jest, jeden król który będąc małym tak urosł, że sobie insze podbił, i o tym powiada iż ma podnieść wojnę przeciw świętym, co wszystko doktorowie święci rozumieją o Antychrystie. Hieron. i Theodoretus in Daniele, Irenaeus lib. 5, contra haereses. August. 20, de Civit. c. 23. A tak z tego prorocтва to naprzód mamy, iż Antychryst jest ostateczny król między wszystkimi królmi ziemskimi, i przeto też po nim nie opisuje Daniel, ani Jan ś in Apoc. inszego króla ziemskiego któryby jemu nastąpił, ale po nim sąd Boży i wieczne królestwo świętych. Jeszcze i to ztąd pewna, że Antychryst nie będzie królował, aż pierwej królestwo Rzymskie będzie rozdzielone na wiele części, i tak upadnie. I z tego samego pokazał się może szaleństwo dzisiejszych nowowierników, którzy śmieją Biskupa Rzymskiego zwać Antychrystem. Gdyż do tego czasu Rzymskie królestwo jeszcze stoi: bo chocia się rozdzieliło na kilka części, wszakże i imię i zacność Rzymskiego państwa, jeszcze trwa. A do tego jeszcze nie był żaden jeden król, któryby te wszystkie królestwa które się od Rzymskiego państwa oderwały, sobie podbił i posiadał. A tak znak pewny jest, iż Antychryst jeszcze nie zaczął królować. A na większy znak tego przydaje w 24. Trzech królów niży. I wykładając którzy to są trzej królowie, pisze niżej 11. Król Egiptu, Libii i Ethyopii. Tych tedy trzech i inszych siedm królów, podbije sobie mocą Antychryst, i będzie miał wszystkę monarchią Rzymską, i to zowią ustanienim i końcem państwa Rzymskiego, 2 Thes. 2. Niechajże heretyk ukaże kiedy Biskup Rzymski onych trzech królów zwojował i królestwa ich posiadał, albo kiedy monarchą był wszystkiego państwa Rzymskiego: ale jako to fałsz, tak też i to co mówią, żeby już Antychryst miał królować.

9. *Starowieczny usiadł, szata jego biała.* Widzisz tu jako się Bóg sam wymalował, w stariej osobie, w szacie białej, włosy jako wełna, siedzący. Toż i na inszych miejscach Pismo ś. wspomina, mianując głowę, ręce, nogi, i insze członki człowiecze które Bogu przypisuje. A tak nie jest przeciw Pismu, i owszem jest według Pisma, kiedy tak malują Boga, jako go pismo maluje. Bo chocia Bóg nie może właśnie jako jest w istności swojej być wymalowany, jako i samże powiada, Isai. 40. Komuście podobnym uczynili Boga, albo jaki obraz postawicie mu: dając znać, iż Bóg nie ma ciała, i przeto też nie może być żadnym cielesnym obrazem właśnie wyrażony. Wszakże niejakiem, chocia nie własnem podobieństwem może być wymalowany: jako też i anioły, chocia ciała nie mają, malujemy. A zwłaszcza iż tak samo Pismo powiada, iż się Bóg pod takimi podobieństwem widomemi pokazywał, w jakich go spozpolice teraz malują. Nie dla tego aby takie obrazy chwalono, ale, albo dla przypomnienia jakiej historyi i dobrodziejstwa Bożego: albo dla wyznania naszej wiary takimi zwierzchnimi znakami, i dla inszych słusznych i przystojnych przyczyn.

25. *Aż do czasu i czasów i półczasu.* To jest, przez rok i dwie lecie, i półroka, tak bowiem mówił prorok dla zatajenia prorocтва. Wszakże samże to wyklada, niżej 12. Tysiąc dni, dwieście i dziewięćdziesiąt: zkąd znać, iż ten czas rachuje, odtąd kiedy już opanuje Antychryst monarchią Rzymską. A przydaje tu do onych lat Daniel dwanaście dni, aby dał znać iż one lata mają się rozumieć właśnie jako je zamierzyl, chocia kilka dni nie dostaje, albo zbyswa. Tymże sposobem Jan ś. Apoc. 11, pisze: przez miesiące czterdzieści i dwa, które uczynią półczwarta lata, niewspominając dni dwanaście, iż nie wypełnią miesiąca. A tak to pewna, iż Antychryst krótko bardzo będzie królował, a nie dłużej, tylko przez półczwarta lata: co się rozumie o tym czasie, kiedy już wszystkie monarchią opanuje: bo jako długo przedtém będzie się na to państwo zdobywał, o tém tu nie wspomina, tylko o tym czasie którego monarchą zostanie, co nie będzie dłużej tylko lat półczwarta. Tak rozumie Hyppolitus martyr de consumm. mundi, Irenaeus lib. 5. Hieron. in 7. Dani. Cyrillus Catechesi 25.

pół czasu, pół roku, t. j. przez trzy lata i pół. Patrz Wujka.

26. *Zasiędzie sąd.* Sędziowie zasiadać będą, jak wyżej w. 10. — *Odjęta moc.* Czwartego królestwa i Antychrysta. — *Zgiął aż do końca.* Z gruntu obalone zostało.

27. *Wielkość królestwa, która jest pod wszystkim niebem.* Obszerne królestwo Kościoła, które się rozprzestrzeni na wszystkie części świata. — *A żeby dano*

ludowi świętych Najwyższego. Bo obywatele kościoła wojującego, zostaną obywatelami kościoła tryumfującego, i tam zapisanymi będą.

28. *Póły koniec słowa.* T. j. anielskiego; jakby rzekł: tutaj anioł mówić przestał. Albo, dotąd widzenie, które mię bardzo zajmowało. — *A słowo.* Wszystkie rzeczy którem widział pilnie uważałem, żebym innym mógł opowiedzieć. Dotąd Daniel pisał po chaldejskn, a co następuje po hebrajsku.

August, 20, de civit. c. 23, i inszy. Co się i zład potwierdza, iż Pismo ś. ten czas królowania Antychrysta zowie krótkim. Mat. 24. Apoc. 12 i 20. I przystało, aby jako Pan Chrystus przez lat półczwarta uczył, tak też długo i Antychryst kościół Chrystusów prześladował. Jeszcze tedy nie było dotąd żadnego Monarchy któryby sobie insze króle shołdował, i przez lat pół czwarta panował. Ani o żadnym królu, tyranie i prześladowcy Kościoła Bożego nie możemy twierdzić, jako się z historyi sprawić każdy może. I owszem jeszcze żadnego nie było tak okrutnego prześladowania, jakie ma być Antychrystowe. A tak i to znak jest, że jeszcze nie przyszedł.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O przyszych losach państwa Perskiego i Greckiego, o Antyocho, i t. d.

1. Anno tertio regni Baltassar regis, visio apparuit mihi. Ego Daniel post id, quod videram in principio,

2. vidi in visione mea, cum essem in Susis castro, quod est in Aelam regione: vidi autem in visione, esse me super portam Ulai.

3. Et levavi oculos meos, et vidi; et ecce, aries unus stabat ante paludem, habens cornua excelsa, et unum excelsius altero atque succrescens. Postea

4. vidi arietem cornibus ventilantem contra occidentem, et contra aquilonem et contra meridiem; et omnes bestiae non poterant resistere ei, neque liberari de manu ejus; fecitque secundum voluntatem suam, et magnificatus est.

5. Et ego intelligebam; ecce autem hircus caprarum veniebat ab occidente super faciem totius terrae, et non tangebatur terram; porro hircus habebatur cornu insigne inter oculos suos.

6. Et venit usque ad arietem illum cornutum, quem videram stantem ante portam, et cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suae.

7. Cumque appropinquasset prope arietem, effertus est in eum, et percussit arietem, et comminuit duo cornua ejus, et non poterat aries resistere ei; cumque eum misisset in terram, coculcavit, et nemo quibat liberare arietem de manu ejus.

8. Hircus autem caprarum magnus factus est

R. 8.—2. *Potem com był widział na początku.* Po widzeniu czterech bestyj, o którym w r. poprzedz. Okazuje że widzenie to należy do pierwszego, i jest jakby dalszym ciągiem jego.—*Gdym był na Susis.* Watabł tłumaczy: *i oglądając się podczas widzenia, zdało się mnie że był w Susis.* Suza było miasto królewskie w Persyi.—*Zamku.* Suza było to miasto bardzo wielkie: tu jednak nazywa się zamkiem, dla tego, że ze wszech stron było obwarowane, jakby zamek, najmocniejszymi murami i basztami.—*W krainie Elam.* W Persyi, zład Persów Elamitami nazywają.—*Nad bramą Ulai.* Niektórzy, jako i Pagnin i Watabł tłumaczy, *wedle rzeki Ulai.* Jedno i drugie prawdziwe być może; bo prawie zawsze bramy, które są przy rzekach, od tych ostatnich nazwę przybierają.

3. *Ano baran jeden stat.* Jest to król Medów i Persów, jak Anioł tłumaczy w. 20.—*Nad błotem.* Przed bramą albo rzeką Ulai i błotem, które się z niej tworzy.—*Rogi wysokie.* Dwa rogi jak widać z hebr. A dwa rogi są dwoma królestwami, mianowicie: Medów i Persów.—*Jeden wyższy niż drugi.* Bo róg t. j. państwo Persów, większym było od królestwa Medów.

4. *Rzucającego na zachód.* Bo Cyrus i jego następcy w Babilonii, Azji mniejszej, Grecyi i innych krajach które stanowią Persyą wschodnią, wojny prowadził; i na północy, bo narody Pontu; i na południe,

1. Roku trzeciego królestwa Baltassara króla, ukazało mi się widzenie. Ja Daniel po tym com był widział na początku,

2. widziałem w widzeniu moim, gdym był na Susis zamku, który jest w krainie Elam; a widziałem w widzeniu, że był nad bramą Ulai.

3. Y podniosłem oczy moje, a ujrzałem, ano baran ieden stał nad błotem, mający rogi wysokie, a ieden wyższy niż drugi, a podrastający. Potym

4. widziałem barana rogami rzucającego na zachód, y na północy, y na południe, a wszystkie bestyie nie mogły się mu sprzeciwić, ani się wyzwolić z ręki jego; y czynił według woli swęj, y stał się wielkim.

5. A iam uważał; alie oto kozieł kóz przychodził od zachodu na wszystką ziemię, a nie dotykał się ziemi; a kozieł miał róg znaczny między oczyma swemi.

6. Y przyszedł aż do barana onego rogatego, któremog widział stojącego przed bramą, y skoczył do niego w popędliwości siły swęj.

7. A gdy się przybliżył blisko barana, roział się nań, y uderzył barana, y zdruzgotał dwa rogi jego, a nie mógł się mu baran sprzeciwić; y obaliwszy go na ziemię, zdeptał; a żaden nie mógł wybawić barana z ręki jego.

8. A kozieł kóz stał się bardzo wielkim; a gdy

bo Egipt, Etiopią, i Libią Kamybes i inni podbili.—*Wszystkie bestyie.* Królowie i książęta wyliczonych krajów.

5. *A jam uważał.* Gdym uważał i bacznie rozpatrywał.—*Kozieł kóz.* Alexander Macedończyk, który się koziołkiem nazywa, bo młody, t. j. w dwudziestym roku życia królować zaczął.—*Od zachodu.* Z Macedonii i Grecyi, która względem Persyi leży na zachód.—*A nie dotykał się ziemi.* Oznacza nadzwyczajną prędkość Alexandra Wielkiego w prowadzeniu wojny.—*Miał róg znaczny.* W hebr. dziwny, znaczny, widoczny, dziwniej wielkości. Róg ten dziwny oznacza zadziwiającą moc i potęgę Alexandra Wielkiego. A nawet, jak pokazuje się z odpowiedzi Anioła w 21, oznacza samego Alexandra; bo kozioł oznacza królów Greckich wspólnie, a ten róg szczególnie Alexandra.—*Między oczyma swemi.* Zdaje się że oznacza, iż Macedończyków i Alexandra potęga była sprawiedliwą z przyczyny rady i roztropności; bo zdaje się że róg pomiędzy oczyma to oznacza.

6. *Aż do barana.* Daryusza króla Perskiego.—*W popędliwości siły swęj.* Z pędem najmocniejszym i najgwałtowniejszym.

7. *Zdruzgotał dwa rogi.* Dwa królestwa t. j. Macedońskie i Perskie.—*Zdeptał.* Podbił i lenniczemi uczynił.

8. *Stal się bardzo wielkim.* Przyłączając do swego państwa Persów, Medów i Babilończyków, zdaje się że sto-

nimis; cumque crevisset, fractum est cornu magnum; et orta sunt quatuor cornua subter illud per quatuor ventos coeli.

9. De uno autem ex eis egressum est cornu unum modicum; et factum est grande contra meridiem, et contra orientem, et contra fortitudinem. (*Supr. 7, 8*).

10. Et magnificatum est usque ad fortitudinem coeli, et deiecit de fortitudine et de stellis, et conculcavit eas.

11. Et usque ad principem fortitudinis magnificatum est, et ab eo tulit iuge sacrificium, et deiecit locum sanctificationis ejus.

12. Robur autem datum est ei contra iuge sacrificium propter peccata; et prosternetur veritas in terra; et faciet, et prosperabitur.

13. Et audivi unum de sanctis loquentem; et dixit unus sanctus alteri, nescio cui loquenti: Usquequo visio, et iuge sacrificium, et peccatum desolationis, quae facta est, et sanctuarium, et fortitudo conculcabitur?

14. Et dixit ei: Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti, et mundabitur sanctuarium.

15. Factum est autem, cum viderem ego Daniel visionem, et quaererem intelligentiam, ecce stetit in conspectu meo quasi species viri.

16. Et audivi vocem viri inter Ulai; et clamavit, et ait: Gabriel, fac intelligere istum visionem.

suje do nazwy Alexandra, który z powodu wielkich czynów, wielkim jest nazwanym.—*Złamał się róg wielki.* Umarł Aleksander. A że mówi *złamał się*, przez to oznacza śmierć gwałtowną, którą umarł.—*Cztery rogi.* Cztery królowie, których w r. pop. w. 6. wspominałem.—*Na cztery wiatry niebieskie.* Na cztery strony świata: wschód, zachód, południe i północ.

9. *A z jednego z nich.* Z Seleuka, który po śmierci Aleksandra objął królestwo Syryjskie.—*Róg jeden mały.* Tym rogiem jest Antyoch Epifanes, który po Seleuku był ósmym. Nazywa małym rogiem, bo był młodszym synem Antyocha wielkiego, który z Hannibalem walczył przeciw rzymianom, także nazywa się rogiem małym, w porównaniu z Alexandrem Macedończykiem.—*Stał się wielkim na południe.* Po zwyciężeniu Ptolemeusza Filometora, króla egipskiego.—*Na wschód.* Po zwyciężeniu Artaxiasza króla Armenii.

10. *Aż do siły niebieskiej.* Żydów nazywa wojskiem albo siłą niebieską, bo pod dowództwem Boga wojny prowadził. Znaczy więc że Antyoch nie tylko ludzkie ale i Boskie wojska zwyciężył, nie dla tego żeby silniejszym był od Boga, lecz że Bóg wojska swego, obrażony jego grzechami, bronił niechciał.—*Zrzucił z siły.* Wielu z wojska żydowskiego poraził. Wielu też zmusił do bałwochwalstwa. I. Machab. 1, 45; i II. Machab. 4, 14.—*Z gwiazd.* Gwiazdami nazywa Żydów znakomitych z urodzenia, nauki i pobożności, których Antyoch pogrozkami odprowadził od prawa ojczystego, albo wytrwałych w niem pomordował.—*Podeptał.* Uciął imi prawami ugniatał.

11. *I aż do księżycia siły.* Nietylko przeciw Żydom, ale i przeciw Bogu, królowi ich powstać odważył się. Bo starał się obalić religij prawdziwą, a bałwochwalstwo zaprowadzić. Albo rozumie Oniasza najwyższego kapłana, którego z dostojęstwa arcykapłańskiego wyrzucił, a najwyższe kapłaństwo sprzedał. II. Machab. 4, 10.—*Odjął od niego ofiarę ustawiczną.* Zabronił rano

urósł złamał się róg wielki, y wyrosły pod nim cztery rogi na cztery wiatry niebieskie.

9. A z iednego z nich wyszedł róg ieden mały, y stał się wielkim na południe, y na wschód, y na moc.

10. Y rozwielmżył się aż do siły niebieskiej, y zrzucił z siły, y z gwiazd, y podeptał ie.

11. Y aż do księżycia siły rozwielmżył się, y odjął od niego ofiarę ustawiczną, y zrzucił mieysce świątynie iego.

12. Y dano mu moc przeciw ustawicznej ofierze dla grzechów; y porzucona będzie prawda na ziemi; y będzie czynił a zdarzy mu się.

13. Y slyszalem iednego z świętych mówiącego; y rzekł iedeu z świętych drugiemu, nie wiem któremu mówiącemu: Dokądże widzenie, y ustawiczna ofiara, y grzech spustoszenia, które się stało, a świątynia y siła będzie podeptana?

14. Y rzekł mu: Aż do wieczora y do poranku dni dwa tysiące trzysta, a będzie oczyszczona świątynia.

15. Y stało się, gdym ja Daniel widział widzenie, y wywiadowałem się wyrozumienia, oto stanęła przed oczyma memi iako osoba męża.

16. Y slyszalem głos męża między Ulai; y wołał, a rzekł: Gabrielu, uczyni że zrozumie ten widzenie.

i w wieczor barana ofiarować Bogu, co było ofiarą ustawiczną.—*Zrzucił mieysce świątyni.* Antyoch nie spalił, ani zburzył kościoła, lecz strącił go ze stopnia właściwego i czci, żeby przestał być kościołem, bo go znieważył i Jowiszowi poświęcił.

12. *I dano mu moc.* Dozwolono było Antyochowi, żeby odjął Bogu ofiarę ustawiczną, znieważył kościół, z przyczyny grzechów narodu.—*Porzucona będzie prawda.* Prawdą nazywa prawo boskie, które całe prawie zniósł Antyoch.—*Będzie czynił i zdarzy mu się.* Cokolwiek zechce uczyni, i z dopuszczenia Bożego wszystko mu się powiedzie.

13. *I slyszalem jednego z świętych.* Któregoś z aniołów owych, o których powiedział, że stoją przed Bogiem w r. pop. w. 9 i 10.—*Niewiem któremu mówiącemu.* Któremuś, który z nim rozmawiał, innemu aniołowi, którego imienia niewiem.—*Dokądże widzenie, i ustawiczna ofiara.* Dopóki ofiara ustawiczna, którą Daniel widział zniesioną przez Antyocha, będzie w zawieszeniu.—*I grzech spustoszenia.* Spustoszenie miasta, które stało się dla grzechów narodu.—*Siła.* Naród i wojsko izraelskie dopóki będzie ugniecione i zdeptane.

14. *Aż do wieczora i do poranku.* Aż do dnia owego, w którym się skończy spustoszenie Antyocha, będzie dni 2300; bo dzień zwykły przez wieczor i poranek, jakby przez koniec i początek, opisuje się Gen. 1, 5. Stosuje też do ofiary ustawicznej, która tego dnia przywróconą zostanie; ona bowiem składaną była co wieczor i każdego poranku, dla tego raczej mówi *aż do wieczora i do poranku*, niżeli *aż do dnia owego*.—*Dni dwa tysiące trzysta.* Lat sześć, cztery miesiące i dni dwadzieście.

15. *Jako osoba męża.* Anioła w ludzkiej postaci. Żydzi sądzą, że to był Gabryel. Patrz niżej r. 9, 21.

16. *Slyszalem głos męża.* Anioła w ludzkiej osobie i głos człowieczy mającego; Żydzi sądzą, że to był Mi-

17. Et venit, et stetit juxta, ubi ego stabam; cumque venisset, pavens corrui in faciem meam; et ait ad me: Intellige, fili hominis, quoniam in tempore finis complebitur visio.

18. Cumque loqueretur ad me, collapsus sum pronus in terram; et tetigit me, et statuit me in gradu meo,

19. dixitque mihi: Ego ostendam tibi, quae futura sunt in novissimo maledictionis, quoniam habet tempus finem suum.

20. Aries, quem vidisti habere cornua, rex Medorum est atque Persarum.

21. Porro hircus caprarum rex Graecorum est, et cornu grande, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus.

22. Quod autem fracto illo surrexerunt quatuor pro eo: quatuor reges de gente ejus consurgent, sed non in fortitudine ejus.

23. Et post regnum eorum, cum creverint iniquitates, consurget rex impudens facie, et intellegens propositiones,

24. et roborabitur fortitudo ejus, sed non in viribus suis: et supra quam credi potest, universa vastabit, et prosperabitur; et faciet. Et interficiet robustos et populum sanctorum (*I. Machab. 1, 52*).

25. secundum voluntatem suam, et dirigetur dolus in manu ejus, et cor suum magificabit, et in copia rerum omnium occidet plurimos, et contra principem principum consurget, et sine manu conteretur. (*2. Mach. 9, 5*).

26. Et visio vespere et mane, quae dicta est, vera est: tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. (*Jer. 32, 14. Apoc. 22, 10*).

17. Y przyszedł, y stanął podle gdzie ja stał; a gdy przyszedł, zlekkszy się padłem na oblicze moje, y rzekł do mnie: Rozumię synu człowieczy, bo czasu końca wypełni się widzenie.

18. A gdy mówił do mnie, padłem twarzą na ziemię; y dotknął się mnie, y postawił mię na nogach moich,

19. y rzekł mi: Ja pokażę tobie co będzie na końcu przeklęstwa; bo czas ma koniec swój.

20. Baran, któregoś widział mającego rogi, jest król Medzki y Perski.

21. A kozieł kóz jest król Grecki, a róg wielki, który był między oczyma jego, ten jest król pierwszy.

22. A iż po złamaniu jego urosły cztery miasta niego; czterzy królowie z narodu jego powstają; ale nie w mocy jego.

23. A po królestwie ich, gdy urosła nieprawość, powstanie król niewstydliwý twarzy, a rozumiejący gadki,

24. y zmocni się siła jego, ale nie swemi siłami; a więcéy niż kto wierzyć może wszystko zburzy, y zdarzy się mu, y czynić będzie, y pobije mocarze y lud świętych

25. według wolý swey, y zdarzy się zdrada w ręce jego; a serce swe uwielbi, a w dostatku wszech rzeczy pozabiia wielu; y przeciw książęciu książąt powstanie, a bez ręki skruszon będzie.

26. A widzenie wieczorne y ranne, które powiedziano, prawdziwe jest: przeto ty zapieczętuy widzenie, bo po wielu dni będzie.

chał.—*Między Ulai.* Między bramami, albo brzegami Ulai, gdzie się duchem znajdował Daniel, jak powiedziano w. 2.—*Uczyń że zrozumie ten widzenie.* Uczyń, żeby Daniel następczone widzenie zrozumiał.

17. *Do czasu końca.* W czasie od Boga zamierzonym.

18. *Padłem.* Zdaje się, że Daniel dwakroć upadł na ziemię, raz z powodu obecności anioła, a drugi raz na głos jego.—*Dotknął się mnie.* Przez samo dotknięcie siły mi przywrócił.

19. *Co będzie na końcu przeklęstwa.* W hebr. co będzie w końcu gniewu; t. j. gdy gniew Boży, który on teraz hamuje, grzechami jąttrzony dojdzie do najwyższego stopnia i w zemstę się przemieni. *Bo czas ma koniec swój.* Czas bowiem w którym się to stać ma, od niego jest naznaczony, i ma swój pewny zakres.

21. *Król pierwszy.* Znakomity potęgą królestwa.

22. *Ale nie w mocy jego.* W żaden sposób nie będą mogli w potędze z nim się porównywać.

23. *Po królestwie ich.* Czterech pierwszych, którzy zaraz po Aleksandrze nastąpili.—*Gdy urosną nieprawości.* Żydów, tak że gdy się ich miara dopełni, Bóg dozwoli Antyochowi srożyć się przeciw żydom. O grzechach tych, patrz I. Machab. 1, 12 i nast.—*Powstanie.* Nie zaraz lecz później, bo sześciu królów śródkowało, i dłużej niżeli przez lat sto panowali.—*Król niewstydliwý twarzy.* Antyoch człowiek bezbożny, który się ani ludzi ani Boga nie wstydział.—*Rozumiejący gadki.* T. j. zdradny, chytry, bystry, jak powiedziano w Przyp. 1, 6: *Wyrozumie przypowieść i wykład, słowa wądrych i gadki ich.* Wiedział Antyoch, przez jakie sztuki

ki wielu z żydów od prawdziwej religii dadzą się od prowadzić.

24. *Zmocni się.* Wzrosnie potęga jego, bo z człowieka prywatnego królem został i królestwo nabywszy, wzduł i w szerz je rozprzestrzenił.—*Nie swemi siłami.* Lecz z dopuszczenia Boga, chcącego przezeń ukarać grzechy żydów, jak rzekł w. 12.—*I czynić będzie.* Dopuści się zbrodni, które zamierzył, równą będzie miał rękę jak i zdolność, i sprawy odpowiednie chytrości.—*Mocarze.* Żydów, naród najsilniejszy, którego nie zwyciężyłby, żeby się Bóg nań nie zagniewał.

25. *Według woli swój.* Połącz z tem co poprzedziło, żeby myśl ta była: pobije mocnych podług chęci swojej, t. j. podług upodobania.—*Zdarzy się zdrada w ręce jego.* Jakąkolwiek zbrodnię zamyśli, łatwo do skutku przyprowadzi.—*A w dostatku wszech rzeczy.* Bo opływać będzie we wszystko, co potrzebne do dokonania złego.—*Przeciw książęciu książąt.* Przeciw Bogu samemu i jego Kościołowi, przeciw królowi królów i Panu panujących. Książęciem książąt może się nazywać najwyższy kapłan, któremu książęta i naczelnicy rodzin kapłańskich ulegali.—*Bez ręki skruszon będzie.* Nie będzie od ludzi zabitym, lecz od Boga. Patrz II. Machab. 9, 5, gdzie powiedziano, że został dotkniętym od Boga chorobą nieuleczoną.

26. *A widzenie wieczorne i rano.* Jakby rzekł: widzenie to dwuch tysięcy trzechset dni, o którym powiedziałem w. 14, będzie prawdziwem.—*Zapieczętuy widzenie.* Zachowaj w sobie, i naznacz, ani wątp o niem, chociażbyś widział że spełnienie jego na długo się odwłoczy; bo spełni się w swoim czasie.

27. Et ego Daniel langui, et aegrotavi per dies; cumque surrexissem, faciebam opera regis, et studebam ad visionem; et non erat, qui interpretaretur.

CAPUT IX.

O końcu niewoli Babilońskiej, o siedmdziesięciu tygodniach do przyścia Messyjasza.

1. In anno primo Darii filii Assueri de semine Medorum, qui imperavit super regnum Chaldaeorum,

2. anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni. (*Jer. 25, 11, 29, 10*).

3. Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare et deprecare in jejuniis, sacco et cinere.

4. Et oravi Dominum Deum meum, et confessus sum, et dixi: Obsecro, Domine Deus magne et terribilis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus te, et custodientibus mandata tua: (*2. Esdr. 1, 5*).

5. peccavimus, iniquitatem fecimus, impie egimus, et recessimus, et declinavimus a mandatis tuis ac judiciis. (*Baruch. 1, 17*).

6. Non obedivimus servis tuis prophetis, qui locuti sunt in nomine tuo regibus nostris, principibus nostris, patribus nostris, omnique populo terrae.

7. Tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei, sicut est hodie viro Juda, et habitatoribus Jerusalem et omni Israel, his qui prope sunt, et his, qui procul in universis terris, ad quas eiecisti eos propter iniquitates eorum, in quibus peccaverunt in te.

8. Domine, nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, et patribus nostris, qui peccaverunt.

9. Tibi autem Domino Deo nostro misericordia et propitiatio, quia recessimus a te,

27. *Zemlałem i chorzałem.* Utraciwszy siły z powodu wielkości widzenia. — *A gdym wstał.* Z łóżka, gdym ozdrowiał. — *Nie było ktoby wyłożył.* W szczególności, imiona, czas i inne okoliczności mojego widzenia, które było o rzeczach przyszłych, bo w ogólności tylko anioł był wytłumaczył w. 20. Watał z hebr. tłumaczy a nie było ktoby rozumiał; i myśl taka być może: nikt nie wiedział dla czego się zdumiał, co miałem w sercu, jaka była choroby przyczyna i t. d.

R. 9.— 1. *Roku pierwszego Daryusza.* W którym zdobywszy Babilon zaczął panować samowładnie, i który był 70 i ostatnim niewoli babilońskiej, rok zaś od stworzenia świata 3467, a przed narodzeniem Chrystusa 537. W tym więc roku Daniel dowiedział się że 70 tygodni do Chrystusa woda, t. j. do chrztu Chrystusa pozostawało. — *Aswerowego.* Asverus nie było to imię własne, ale raczej nazwisko wspólne, które znakomity niektórym królom Medów i Persów nadawano. Ten przeto Asverus ojciec Daryusza Medyjskiego był Astyagesem, dziadem Cyrusa. — *Który panował nad królestwem Chaldejkiem.* Które objął po zdobyciu Babilonu i zabiciu króla Baltazara.

2. *Zrozumiałem w księgach.* Dowiedziałem się z czy-

27. A ia Daniel zemlałem, y chorzałem przez dni; a gdym wstał, odprowałem sprawy królewskie, y zdumiałem się nad widzeniem; a nie było, ktoby wyłożył.

ROZDZIAŁ 9.

1. Roku pierwszego Dariusza syna Asuerowego z nasienia Medów, który panował nad królestwem Chaldejckim,

2. roku pierwszego królestwa iego, ia Daniel wyrozumiałem w księgach liczbę lat, o której stała się mowa Pańska do Jeremiasza proroka, aby się wypełniło siedmdziesiąt lat spustoszenia Jeruzalem.

3. Y obróciłem oblicze moje do Pana Boga mego, abym prosił y modlił się w pościech, w worze, y w popiele.

4. A modliłem się Panu Bogu memu, y wyznawałem, a rzekłem: Proszę Panie Boże wielki, y straszny, który strzeżesz przymierza y miłosierdzia miłującym ciebie, y strzegącym przykazania twego:

5. zgrzeszyliśmy, nieprawość czyniliśmy, nie-zbożniemy się sprawowali, odwróciliśmy się, y odstąpiliśmy od przykazań twoich, y sądów.

6. Nie byliśmy posłuszni sług twoich proroków, którzy mówili w imię twoie królom naszym, książętom naszym, oycóm naszym, y wszemu ludowi ziemie.

7. Tobie, Panie, sprawiedliwość, a nam zawstydzienie twarzy, iako iest dzisia mężowi Juda, y obywatelóm Jeruzalem, y wszemu Izraelowi, tym którzy blisko są, y tym, którzy daleko we wszech ziemiach, do którychś ie wygnał, dla nieprawości ich, któremi grzeszyli przeciw tobie.

8. Panie, nam zawstydzienie twarzy, królom naszym, książętom naszym, y oycóm naszym, którzy zgrzeszyli.

9. A tobie Panu Bogu naszemu miłosierdzie y zlitowanie; bośmy odstąpili od ciebie,

tania Jeremiasza r. 25, 11 i 12, i r. 20, 10; tak wielki prorok, chociaż rozmawiał z aniołami, niezaniebdał jednak czytania pisma innego proroka. — *Abd się wypełniło... spustoszenie i t. d.* Okazuje iż Jeruzolim spustoszenie się skończy, i znowu się ona odbuduje.

3. *Obróciłem oblicze moje do Pana.* Zwróciłem twarz moją ku Jeruzalem i kościołowi w którym Bóg mieszkać zwykł.

4. *Wyznawałem.* Tak moje grzechy jako i narodu, oraz miłosierdzie Boże, i wzywałem go. — *Strzeżesz przymierza.* Wiernyś w obietnicach. Wiernie strzegąc i okazując miłosierdzie przymierzem obiecane.

7. *Tobie Panie sprawiedliwość.* Przystoi, tyś sprawiedliwy, i za grzechy nasze najsprawiedliwiej nas karzesz. — *A nam zawstydzienie twarzy.* Nam przystało zawstydzienie i hańba, dla grzechów naszych. Słusznie ponosimy hańbę, bośmy nędzni i pogardzeni dla grzechów naszych. — *Jako jest dzisiaj mężowi Juda.* Jak się dzisiaj rzecz wyjaśnia, że za zbrodnie karę ponosimy.

9. *Tobie... miłosierdzie i zlitowanie.* Przystało; tobie przystało litować się nad nami.

10. et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularem in lege ejus, quam posuit nobis per servos suos prophetas.

11. Et omnis Israel praevaricati sunt legem tuam, et declinaverunt, ne audirent vocem tuam, et stilavit super nos maledictio et detestatio, quae scripta est in libro Moysi servi Dei, quia peccavimus ei. (*Lev. 26, 16*).

12. Et statuit sermones suos, quos locutus est super nos et super principes nostros, qui judicaverunt nos, ut superinduceret in nos magnum malum, quale nunquam fuit sub omni coelo, secundum quod factum est in Jerusalem.

13. Sicut scriptum est in lege Moysi, omne malum hoc venit super nos, et non rogavimus faciem tuam, Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, et cogitaremus veritatem tuam. (*Deut. 27, 14*).

14. Et vigilavit Dominus super malitiam, et adduxit eam super nos: justus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis, quae fecit, non enim audivimus vocem ejus.

15. Et nunc, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Aegypti in manu forti, et fecisti tibi nomen secundum diem hunc: peccavimus, iniquitatem fecimus. (*Baruch. 2, 11. Exod. 14, 22*).

16. Domine, in omnem justitiam tuam: avertatur, obsecro, ira tua et furor tuus a civitate tua Jerusalem et monte sancto tuo. Propter peccata enim nostra et iniquitates patrum nostrorum, Jerusalem et populus tuus in opprobrium sunt omnibus per circuitum nostram.

17. Nunc ergo exaudi, Deus noster, orationem servi tui et preces ejus, et ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est propter temetipsum.

18. Inclina, Deus meus, aurem tuam et aperi oculos tuos, et vide desolationem nostram, et civitatem, super quam invocatum est nomen tuum, neque enim in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.

19. Exaudi Domine, placare Domine, attende et fac, ne moreris propter temetipsum, Deus meus, quia nomen tuum invocatum est super civitatem et super populum tuum.

20. Cumque adhuc loquerer, et orarem, et confiterer peccata mea et peccata populi mei Israel,

10. y nie sluchaliśmy głosu Pana Boga naszego, żebyśmy chodzili w zakonie jego, który nam dał przez sługi swoje proroki.

11. Y wszystkie Izrael przestąpili zakon twój, y ustąpili aby nie słuchali głosu twego; y kropiło na nas przeklęstwo, y kłatwa, którą napisano w księgach Mojżesza slugi Bożego, bośmy mu zgrzeszyli.

12. Y utwierdził mowy swoje, które mówił na nas, y na książęta nasze, którzy nas sadzili, że miał przywieść na nas złe wielkie, iakie nigdy nie było pode wszem niebem, wedle tego, co się stało w Jeruzalem.

13. Jako napisano w zakonie Mojżeszowym, to wszystko złe przyszło na nas, a nie prosiłiśmy oblicza twego Panie Boże nasz, abyśmy się nawrócili od nieprawości naszych, a myślili o prawdzie twojej.

14. Y czuł Pan nad złością, y przywiódł ją na nas; sprawiedliwy Pan Bóg nasz we wszech uczynkach swych, które uczynił; bośmy nie słuchali głosu jego.

15. A teraz, Panie Boże nasz, któryś wywiódł lud twój z ziemi Egypcijskiej ręką mocną, y uczyniłeś sobie imię wedle dnia tego; zgrzeszyliśmy, nieprawościśmy czynili.

16. Panie, przeciw wszelakięj sprawiedliwości twojej; niech się proszę odwróci gniew twój y zapalczywość twoia od miasta twego Jeruzalem, y od góry świętej twojej. Bo dla grzechów naszych, y dla nieprawości ojców naszych Jeruzalem y lud twój są na pośmiewisko wszystkim około nas.

17. Teraz tedy wysłuchaj Boże nasz modlitwę slugi twego, y prośby jego; a okaż oblicze twoje nad świątynią twoją, która spustoszona iest, dla ciebie samego.

18. Nakłoń, Boże mój, ucha twego, a usłysz: otwórz oczy twoje, a obacz spustoszenie nasze, y miasto nad którym wzywano imienia twego, bo nie na sprawiedliwościach naszych pokładamy modlitwę przed obliczem twoim, ale na litościach twoich mnogich.

19. Wysłuchaj Panie, ublagaj się Panie, obacz, a uczyni, nie omieszkał sam dla siebie Boże mój, bo imienia twego wzywano nad miastem y nad ludem twoim.

20. A gdym ieszcze mówił, y modlił się, a wyznawałem grzechy moje, y grzechy ludu mego Izra-

11. Kropiło na nas przeklęstwo. Przyszło na nas przeklęstwo, podług LXX. Zwraca uwagę na pogróżki i kłatwy, które się znajdują w prawie Mojżesza przeciw przestępcom, Lewit. 26, 16; Deut. 27, 14.

12. I utwierdził. Potwierdził zsyłając kary, któremi groził.— Którzy nas sadzili. Rządzili nami.

14. Czuł Pan nad złością. Przyspieszył ukaranie, na podobieństwo tych, którzy coś troskliwie czynią: złość nie oznacza tutaj winy, lecz karę za nią.

16. Wszelakięj sprawiedliwości twojej. Zgrzeszyliśmy. Albo, podług wszelkiej sprawiedliwości twojej karę znosimy i cierpimy sprawiedliwie nieszczęścia tej niewoli.— Góry świętej. Syonu.

17. Okaż oblicze twoje. W hebr. objaśnij, oświeć oblicze twoje, t. j. łaskawem obliczem spojrzij na kościół twój, żebyś go odnowił.— Dla ciebie samego. Dla niezmiernęj dobroci i łaskawości twojej, nie dla naszych zasług.

18. Nad którym wzywano imienia twego. W którym był kościół, gdzie imienia twego wzywano. Albo, które od twego imienia nazywało się miastem Bożem, jak Ps. 47, 2, i 100, 8.

19. Obacz a uczyni. Usłysz i wysłuchaj.— Nie omieszkał. Nie przedłużaj czasu niewoli naszej, chociaż grzechy nasze na to zasługują; lecz wybaw nas dla siebie samego, t. j. przez dobroć i łaskawość twoją.

et prosternerem preces meas in conspectu Dei mei pro monte sancto Dei mei;

21. adhuc me loquente in oratione, ecce, vir Gabriel, quem videram in visione a principio, cito volans teligit me in tempore sacrificii vesperini. (*Supr. 8, 16*).

22. Et docuit me, et locutus est mihi, dixitque: Daniel, nunc egressus sum, ut docerem te, et intelligeres.

23. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo: ego autem veni, ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es: tu ergo animadvertite sermonem, et intellige visionem.

24. Septuaginta hebdomades abbreviatae sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur iustitia sempiterna, et impleatur visio et propheta, et ungatur Sanctus sanctorum.

25. Scito ergo, et animadvertite: Ab exitu sermonis, ut iterum aedificetur Jerusalem, usque ad Christum ducentem hebdomades septem et hebdomades sexaginta duae erunt: et rursus aedificabitur platea, et muri in angustia temporum.

26. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio.

27. Confirmabit autem pactum hebdomada una, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium, et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. (*Matth. 24, 15*).

elskiego, y pokładałem prośby moje przed obliczem Boga mego o górę świętą Boga mego;

21. gdym ja ieszce mówił w modlitwie, oto maż Gabriel, którego widział w widzeniu z początku, prędko lecący dotknął się mnie czasu ofiary wieczornej.

22. Y nauczył mię a mówił ze mną, y rzekł: Danielu, terazem wyszedł abych cię nauczył, ażebyś zrozumiał.

23. Od początku modlitw twoich wysła mowa: a iam przyszedł oznaymić tobie, boś maż pożądanja jest, ty tedy obacz mowę, a zrozumiey widzenie.

24. Siedmdziesiąt tygodni ukrócone są na lud twóy, y na miasto święte twoie, aby się dokonało przestępstwo, a grzech aby wziął koniec, ażeby nieprawość była zgładzona, a przywiedziona sprawiedliwość wieczna, y aby się spełniło widzenie y proctwo, a był pomazany Święty świętych.

25. A tak wiedz a obacz: Od wyszcia mowy, aby zaś bylo zbudowane Jeruzalem aż do Chrystusa wodza, tygodniów siedm, y tygodniów sześćdziesiąt y dwa będą: a znowu będzie zbudowana ulica, y mury w ciasności czasów.

26. A po tygodniów sześćdziesiąt y dwu będzie zabit Chrystus, a nie będzie ludem iego, który się go zaprzy. A miasto y świątynia skazi lud z wodzem, który przydzie, a koniec iego spustoszenie, a po skończeniu woyny postanowione spustoszenie.

27. A zmocni przymierze z mnogimi tydzień jeden, a w pół tygodnia ustanie ofiara y ofiarowanie, y będzie w kościele obrzydłość spustoszenia, y aż do skończenia y końca będzie trwać spustoszenie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 24. *Siedmdziesiąt tygodni ukrócone są.* To proctwo nie może się o kim inszym rozumieć, tylko o Chrystusie prawdziwym Messyaszu, bo go i mianuje Messyaszem, i jemu samemu to właśnie służy co tu o nim pisze. Gdzie Anioł ś. mówiąc o Chrystusie, naprzód przepowiada jego przyjście, zamierzając czas przyjścia, siedmdziesiąt tygodni. Przez tygodnie nie rozumie tygodniów dni, ale tygodnie lat, o jakich też mówi Levit. 25, w każdy tydzień siedm lat licząc. A tak siedmdziesiąt tygodni lat, uczynią lat

21. *Maż Gabriel.* Anioł Gabriel w meżkiej postawie. *Któregom widział w widzeniu z początku.* W pierwszym widzeniu, w którym ujrzałem cztery bestye, o których on mię objaśnił r. 8, 15 i 16.—*Prędko lecący.* O tym, którego meżem nazwał, teraz mówi, że prędko leciał; pokazuje więc, że on w osobie człowieka będąc miał skrzydła, jak zwykli aniołów malować Kościół, i jak Salomon w świątyni cherubów wymalował, Exod. 25. Skrzydła wyrażają gotowość i pośpiech w służbie.—*Dotknął się mnie.* Żeby mnie pobudzić do uważania.—*Czasu ofiary wieczornej.* Wieczorem, w oym czasie kiedy zwykle w kościele ofiarę wieczorną składano.

23. *Wysła mowa.* Zarządzone jest poselstwo od Boga, żebyś się nauczył, i żebyś przyszedł do ciebie i oznajmił ci czas przyjścia Chrystusa.—*Boś maż pożądanja.* Symmach tłumaczy: maż pożądan, godny miłości. Boś miłym jest Bogu. Albo, że masz wielką chęć i staranie o szczęście narodu.

24. *Siedmdziesiąt tygodni ukrócone są.* P. Wujka. 25. *Od wyszcia mowy.* Od tego czasu w którym wyjdzie rozkaz od króla Perskiego, którym pozwoli Nehemiaszowi i Żydom Jeruzalem odbudować.—*A znowu będzie zbudowana ulica i mury.* Odnieść to należy nie do tego co dopiero, ale trochę wyżej powiedziano.

— *W ciasności czasów.* Bo zazdrośni nieprzyjaciele trapić będą budujących.

26. *Po tygodniów sześćdziesiąt i dwu.* Po tygodniach siedmiu i tygodniach sześćdziesięciu dwuch, t. j. po 69 tygodniach Chrystus zabit będzie: bo inaczej wiersz ten przeciwilby się poprzedzającemu.—*Będzie zabit Chrystus.* Ukrzyżowanym od Żydów — *Nie będzie ludem jego.* To jest co mamy u Ozeasza 1, 9.—*Nazow imię jego: Nie lud mój, boście wy nie lud mój, i ja nie będę waszym.—Który się go zaprzy.* Co uczynili Żydzi krzyżując: *Nie mamy króla jedno cesarza: ukrzyżuj, ukrzyżuj.*—*Lud.* Rzymski.—*Z wodzem który przydzie.* Tytusem, synem Wespaziana cesarza.—*Postanowione spustoszenie.* Od Boga postanowione spustoszenie narodu, nie mającego kościoła, proroków, meżów uczonych, tułającego się po świecie i spodlonego, i który nigdy do stanu pierwotnego nie wróci.

27. *A zmocni przymierze.* Chrystus utwierdzi nowe przymierze i prawo ewangeliczne.—*Mnogimi.* Cudami, proctwy, życiem najświętszym i niepodległym winie, i t. d.—*Tydzień jeden.* W tygodniu siedmdziesiątym, w którego pierwszych trzech latach ewangelia opowiadał.—*W pół tygodnia ustanie ofiara i ofiarowanie.* Patrz Wujka,

490. Tenże Anioł początek tych tygodni mianuje mówiąc: Od wyjścia mowy aby zaś było budowane Jeruzalem. Co się stało dwudziestego roku panowania Artaxerxes Longimana, siódmego po Cyrusie króla Perskiego, który Nehemiaszowi podczasem swemu, dozwolił do ziemie swęj Judzkiej jechać i miasto Jeruzalem budować. 2 Esdrae 2, i 4, 6. Jeszcze Anioł te 70 tygodni, na trzy części rozdzielił, t. j. na siedm tygodni, sześćdziesiąt i dwa, i jeden, chcąc według zwyczaju prorockiego tajemnice Boże zakryć. Ale podobno więcej dla tego, że się siła rzeczy znacznych w tych tygodniach tak rozdzielonych stało, które też przynależą do odkupienia ludzkiego, o którym tu Anioł mówi. Albowiem na początku pierwszych siedmiu tygodni zbudowane jest Jeruzalem: ku końcowi ich Esther Asswerusa jedenastego po Cyrusie króla Perskiego żona, i Mardocheus jęj stryj sławni byli, lud od wytracenia wybawiwszy: pod czasem też sześćdziesiąt i dwu tygodniów, Alexander wielki roku czwartego panowania swego, przyjechawszy do Jeruzalem, pokłonił się kapłanowi najwyższemu, kościół uczcił, ofiary swe Bogu oddał Joseph. lib. 11 Antiquit. Rychło potem powstał Antiochus Epiphanes, okrutny Żydów przesławca, i Machabejczykowie waleczni Hetmani. Ku końcowi zaś sześćdziesiąt i dziewięć tygodni (siedm pierwszych przyłączywszy do sześćdziesiąt i dwu, jako je pierwęj Anioł złączył) ustała laska królewska i przodkowanie pokolenia Judy, za Heroda cudzoziemca, i przyszedł Messyasz narodziwszy się z najczystszej Panny roku szóstego, w sześćdziesiątym i piątym tygodniu, za panowania Augusta Cesarza roku 42. Na końcu tych sześćdziesiąt i dziewięć tygodniów, piętnastego roku Tyberyusza Cesarza, Pan Chrystus gdy poczynał być jakoby we trzydziestu lat, ochrzczone jest, Łuk. 3, w pierwszeli lepak siedmdziesiątego tygodnia połowicy, to jest, przez trzy lata i co więcej, Messyasz urząd wodza odprawił, Ewangelią przepowiadając, i cudami potwierdzając. W półtygodnia siedmdziesiątego pierwsze, to jest we trzy lata i kilka miesięcy po chrzcie zabit jest Messyasz, przez którą śmierć wszystkie ofiary starozakonne są umorzone. W drugie zaś półtygodnia siedmdziesiątego, Pan Chrystus Ewangelią swoje przez apostoły dawszy im Ducha Ś. utwierdzał. Po tych tygodniach w kilka i trzydzieści lat zburzone jest Jeruzalem i Żydowie ślepotą i niewolą skarani.

27. *Ustanie ofiara i ofiarowanie.* Tu się przypatrz wielkiej opatrności Ducha Ś. iż gdy mówi o naszej ofierze Chrześcijańskiej wyżęj 8, i niżęj 12, zowie ją *juge sacrificium*, to jest, ustawiczną ofiarą, i powiada iż gwałtem przez złych ludzi będzie odjęta. Ale kiedy mówi o ofiarach Żydowskich, nie zowie ich, ustawiczną ofiarą, ale prosto ofiarą, i nie będzie gwałtem odjęta, ale sama raczęj ustanie: bo prawdziwie ustała, i moc i skutek swój utraciwszy, ani Bogu jest przyjemna, ani ludziom pożyteczna.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O widzeniu przez Daniela Anioła w szacie białej, i t. d.

1. Anno tertio Cyri regis Persarum verbum revelatum est Danieli, cognomento Baltassar, et verbum verum et fortitudo magna; intellexitque sermonem, intelligentia enim est opus in visione.

2. In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadarum diebus,

3. panem desiderabilem non comedi; et caro et vinum non introierunt in os meum, sed neque unguento unctus sum, donec complerentur trium hebdomadarum dies.

4. Die autem vigesima et quarta mensis primi eram juxta fluvium magnum, qui est Tigris.

5. Et levavi oculos meos, et vidi; et ecce, vir unus, vestitus lineis, et renes ejus accincti auro obrizo;

6. et corpus ejus quasi chrysolithus, et facies ejus velut species fulguris, et oculi ejus ut lampas ardens; et brachia ejus, et quae deorsum sunt usque ad pedes, quasi species aeris caudentis; et vox sermonum ejus ut vox multitudinis. (*Matth. 28, 3. Ezech. 1, 7*).

1. Roku trzeciego Cyrusa króla Perskiego, objawione jest słowo Danielowi przezwiskiem Baltassar, a słowo prawdziwe i moc wielka, y wyrozumiał mowę, bo wyrozumienia potrzeba w widzeniu.

2. W one dni ia Daniel płakałem przez dui trzech tygodniów,

3. chleba požadanego nie iadłem, a mięso y wino nie weszło w usta moje, ale ani oleykiem mazałem się, aż się wypełniły dni trzech tygodniów.

4. A dwódziesiątego y czwartego dnia miesiąca pierwszego byłem nad rzeką wielką, która iest Tygris.

5. Y podniosłem oczy moje, y ujrzałem, a ono maż ieden obleczony w płócienne szaty, a nérki iego przepasane złotem nacyzyszym;

6. a ciało iego iako chrysolit, a oblicze iego iako pozór błyskawice, a oczy iego iako lampa goraiąca, a ramiona iego, y co poniż iest aż do nóg, iako pozór miedzi błyszczące się; a głos mów iego, iako głos mnóstwa.

R. 10.—1. *Słowo prawdziwe.* Nie próżne proctwa, jakimi być zwykły u fałszywych proroków.—*Moc wielka.* W hebr. wojsko wielkie przedstawiło się oczom duszy jego.—*Mowę.* Rzecz widzianą, przy tłumaczeniu anioła, r. 11, w. 2.—*Bo wyrozumienia potrzeba.* Widzenie zawikłane i bez wykładu anioła nie mógłbym go zrozumieć.

2. *Płakałem.* Że odnowieniu kościoła przeszkadzają sąsiednie narody, a nowego rozkazu nie mogą od króla wyjednać na dalszą robotę, bo Cyrus wyszedł na wojnę scytyjską, a Kambyzes syn jego, który objął zarząd nad królestwem, Żydów nie lubił.

3. *Chleba požadanego.* Jakiegoś delikatnego pokarmu, lecz który jedzą ludzie poszczący.—*Ani oleykiem*

mazałem się. Bo zwykli poszczący wstrzymywać się od wszelkiego rodzaju rozkoszy, do których wchodziły olejki pachnące i łaźnie używane od wschodnich narodów.

4. *Miesiąca pierwszego.* Który się nazywa Nisan i odpowiada Marcowi naszemu, jak nieraz powiedziano wyżęj.—*Byłem nad rzeką.* Albo istotnie, albo przez widzenie wyobraźni: pierwsze podobniejsze do prawdy, jak okazuje się z w. 7.

5. *Maż jeden.* Anioł, którego mężem nazywa dla tego, że się w ludzkiej postaci ukazywał.—*Obleczony w płócienne szaty.* W sukni białej, jaką zwykle aniołowie przybierali; tak okazuje się Mat. 28, 3; i Łuk. 24, 4.—*Przepasane złotem.* Pasem złotym.

7. Vidi autem ego Daniel solus visionem, porro viri, qui erant mecum, non viderunt; sed terror nimius irruit super eos, et fugerunt in absconditum.

8. Ego autem relictus solus vidi visionem grandem hanc; et non remansit in me fortitudo, sed et species mea immutata est in me, et emarcui, nec habui quidquam virium. (*Luc. 24, 16. Act. 9, 7.*)

9. Et audiui vocem sermonum ejus, et audiens jacebam consternatus super faciem meam, et vultus meus haerebat terrae.

10. Et ecce, manus tetigit me, et erexit me super genua mea, et super articulos manuum mearum.*

11. Et dixit ad me: Daniel, vir desideriorum, intellige verba, quae ego loquor ad te, et sta in gradu tuo: nunc enim sum missus ad te. Cumque dixisset mihi sermonem istum, steti tremens. (*Supr. 8, 18.*)

12. Et ait ad me: Noli metuere, Daniel, quia ex die primo, quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut te affigeres in conspectu Dei tui, exaudita sunt verba tua, et ego veni propter sermones tuos.

13. Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti et uno diebus, et ecce, Michael unus de principibus primis venit in adiutorium meum, et ego remansi ibi juxta regem Persarum.

14. Veni autem, ut docerem te, quae ventura sunt populo tuo in novissimis diebus, quoniam adhuc visio in dies.

15. Cumque loqueretur mihi hujuscemodi verbis, dejeci vultum meum ad terram, et tacui.

16. Et ecce, quasi similitudo filii hominis tetigit labia mea; et aperiens os meum locutus sum, et dixi ad eum, qui stabat contra me: Domine mi, in visione tua dissolutae sunt compages meae, et nihil in me remansit virium. (*Isai. 6, 7.*)

17. Et quomodo poterit servus Domini mei loqui cum Domino meo? nihil enim in me remansit virium, sed et halitus meus intercluditur.

18. Rursum ergo tetigit me quasi visio hominis, et confortavit me,

19. et dixit: Noli timere, vir desideriorum: pax tibi, confortare, et esto robustus. Cumque loque-

7. *Ale strach zbytni.* Bo chociaż anioła nie widzieli, jasność jednak jakąś i szmer głosu słyszeli.

8. *Nie zostało we mnie siły.* Dawniej bowiem, w starym zakonie, który był zakonem bojaźni i trwogi, Bóg przez anioła ludziom nawet świętym i prorokom, okazywał się potężnym i straszonym. — *Struchlałem.* Zemdlałem.

11. *Stanąłem drżąc.* Podniosłem się na nogi wprawdzie głosem jego nieco wzmocniony, lecz jeszcze drżąc z bojaźni.

12. *Abyś się dręczył.* Przez posty i wzdychania. — *Słowa twoje.* Prośby twoje.

13. *Lecz książę królestwa Perskiego.* Wymawia się anioł ze swojego opóźnienia, że dnia pierwszego wysłany do Daniela, przyszedł dnia dwudziestego czwartego. A książę Perski, jest to anioł opiekuńczy Persyi. — *Przeciwno mi się.* Bo chciał Gabryel i prosił Boga, żeby wszyscy Żydzi z niewoli do ojczyzny powrócili. Przeciwnie anioł Persyi chciał żeby niektórzy, albo i wielu z żydów w Persyi pozostało, a żeby z ich wzoru

7. A widziałem ja Daniel sam widzenie, lecz mężowie, którzy byli ze mną nie widzieli, ale strach zbytni przypadł na nie, y pouciekali do tajemnych mieysc.

8. A ja sam zostawszy widziałem to widzenie wielkie; a nie zostało we mnie siły, ale y osoba moia zmieniła się we mnie, y struchlałem y nie miałem nic siły.

9. Y usłyszałem głos mów jego, a usłyszawszy leżałem przestraszony na oblicze moje, a twarz moia przyłgnęła do ziemi.

10. A oto, ręka tknęła mię, y wzniosła mię na kolana moje, y na członki rąk moich.

11. Y rzekł do mnie: Danielu, mężu pożądania, rozumiéy słowa, które ja mówię do ciebie, a stań na nogach twoich, bom teraz posłan jest do ciebie. A gdy mi rzekł tę mowę, stanąłem drżąc.

12. Y rzekł do mnie: Nie bój się Danielu, bo ode dnia pierwszego, któregoś podał serce twoie ku wyrozumieniu, abyś się dręczył przed obliczem Boga twego, wysłuchane są słowa twoie, a iam przyszedł dla mów twoich.

13. Lecz książę królestwa Perskiego, przeciwilo mi się ieden y dwadzieścia dni; a oto Michael ieden z książąt przedniejszych przyszedł na pomoc moję, a iam tam został przy królu Perskim.

14. A przyszedłem abych cię nauczył, co ma przyść na lud twój we dni ostateczne, bo ieszcze widzenie na dni.

15. A gdy mi mówił takimi słowy, spuścilem oblicze moje ku ziemi, y milczałem.

16. A oto iakoby podobienstwo syna człowieczego dotknął się warg moich; y otworzywszy usta moje mówilem, y rzekłem do tego, który stał przeciwko mnie: Panie mój, uyrzawszy cię rozstąpiły się stawy moje, a nie zostało we mnie nic siły.

17. A iakóż będzie mógł sługa Pana mego mówić z Panem moim? bo nic we mnie sił nie zostało, ale y dech mój ustawa.

18. Zaś tedy dotknęło się mnie iako widzenie człowieka, y posilił mię,

19. y rzekł: Nie bój się mężu pożądania: pokój tobie, zmocniy się, a bądź mocny. A gdy mówił

w dobrych Byczajach Persowie postąpili, i jeśli można przez żydów Boga prawdziwego poznali. — *Michał jeden z książąt.* T. j. pierwszy między książętami. — *Na pomoc moje.* Żebyśmy po przytoczeniu wielu dowodów, z większą siłą otrzymali to czegośmy żądali. — *A jam tam został.* Taka jest opóźnienia przyczyna.

14. *We dni ostateczne.* Po przyjściu Chrystusa, gdy przyjdzie ostatnia godzina, I. Jan 2, 18. — *Bo ieszcze widzenie na dni.* Po długim czasie ma się wypełnić.

15. *Spuścilem oblicze moje ku ziemi i milczałem.* Z uszanowania ku obecnemu aniołowi.

16. *Jakoby podobienstwo syna człowieczego.* Któs do ludzi podobny. Prawdopodobnie że to był tenże sam anioł, który z nim rozmawiał. — *Dotknął się warg moich.* Okazując że usta prorokowi Bóg otwiera, żeby ochoczo i śmiało mówił. — *Panie mój.* Panem, nie jako Boga, lecz jako anioła wyższego od siebie nazywa, i dla tego że jest aniołem, i dla tego że od Boga był posłanym.

19. *Pokój tobie.* Nie masz żadnego niebezpieczeń-

retur mecum, convalui, et dixi: Loquere, Domine mi, quia confortasti me.

20. Et ait: Numquid scis, quare venerim ad te? et nunc revertar, ut proeliet adversum principem Persarum: cum ego egrederer, apparuit princeps Graecorum veniens.

21. Verumtamen annuntiabo tibi, quod expressum est in scriptura veritatis, et nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester. (*Apoc. 12, 7.*)

CAPUT XI.

Dalszy ciąg widzenia o królach Perskich i Greckich, i o Antychryście.

1. Ego autem ab anno primo Darii Medi stabam, ut confortaretur et roboraretur.

2. Et nunc veritatem annuntiabo tibi. Ecce, adhuc tres reges stabunt in Perside, et quartus ditabitur opibus nimis super omnes, et cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversum regnum Graeciae.

3. Surget vero rex fortis, et dominabitur potestate multa, et faciet quod placuerit ei.

4. Et cum steterit, conteretur regnum ejus, et dividetur in quatuor ventos coeli, sed non in posterios ejus, neque secundum potentiam illius, qua dominatus est: lacerabitur enim regnum ejus etiam in externos, exceptis his.

5. Et confortabitur rex austri, et de principibus ejus praevalebit super eum, et dominabitur ditione; multa enim dominatio ejus.

6. Et post finem annorum foederabuntur, filiaque regis austri veniet ad regem aquilonis, facere amicitiam, et non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus, et tradetur ipsa, et

stwa, bo Żydzi mieli to uprzedzenie, że jeśli czy Boga czy też anioła obaczą, umrą, jak pokazuje się z ks. Sędz. r. 13, 21 i 22. Zdaje się, że tu anioł do tego mniemania się stosuje.

20. *Wróćę abym walczył.* Żebym rozprawiał i siłą dowodów pokonał; bom tu dla tego przyleciał, żebym okazał tobie co ma nastąpić; lecz ponieważ sprawę jeszcze niedokonaną zostawiłem, i wiele do zrobienia pozostaje, wróćę żeby walczyć. — *Gdy ja wychodził.* Żeby przyjsć do ciebie. — *Książę Grecki.* Anioł opiekuńczy Grecyi i Macedonii. Czego chciał i domagał się ten książę niewiadomo; sądziłbym że chciał tegoż co i anioł Persyi, t. j. żeby do ojczyzny żydzi nie wrócili; spodziewał się bowiem że jaki pożytek duchowny kiedyś Grecy odniosą, gdy Persya (co dlań nie było tajemnem) przejdzie pod władzę Macedończyków.

21. *Co jest wyrażono w piśmie prawdy.* Pismem prawdziwem nazywa wyrok Boski. — *Michael książę wasz.* Orędownik narodu żydowskiego.

R. 11.—1. *A ja.* To słowa anioła; myśl ta: starałem się od początku żeby królestwo od Chaldeów przeniosło się do Medów i Persów; bo wiedziałem, że oni będą łaskawymi na Żydów i pozwolą im powrócić do ojczyzny. — *Stalem aby był zmocnion.* Pomagałem Daryuszowi żeby się na królestwie babilońskiem umocnił.

2. *Jeszcze trzej królowie będą stać.* T. j. Kambyzes syn Cyrusa, Smerdes Mag i Daryusz Hystaspis. — *Czwarty.* Xerxes, który z Grecyą wojował.

ze mną, wzięłem siłę, y rzekłem: Mów Panie mój, boś mię posilił.

20. Y rzekł: Wieszli przeczem przyszedł do ciebie? a teraz wróć się, abych walczył przeciw książęciu Perskiemu, gdy ja wychodził, ukazało się książę Greckie przychodzące.

21. Wszakże opowiem ci, co jest wyrażono w piśmie prawdy, a żaden nie jest pomocnikiem moim w tym wszystkim, iedno Michael książę wasze.

ROZDZIAŁ 11.

1. A ia od pierwszego roku Dariusza Meda stalem, aby był zmocnion y posilon.

2. A teraz prawdę oznaymię tobie. Oto, ieszcze trzedy królowie będą stać w Perskiy ziemi, a czwarty z bogaci się bogactwy zbytniemi nadewszystkie, a gdy się zmocni bogactwy swemi, pobudzi wszystkie na królestwo Greckie.

3. Lecz powstanie król mocny, y będzie panował panowaniem wielkim, a czynić będzie co mu się podoba.

4. A gdy stanie, będzie skruszone królestwo iego, y będzie rozdzielone na cztery wiatry niebieskie, ale nie między potomki iego, ani według mocy iego, którą panował: bo będzie szarpane królestwo iego też między obce, oprócz tych.

5. Y zmocni się król z południa, a z książąt iego przemoże go, y będzie panował panowaniem; bo wielkie panowanie iego.

6. A po skończeniu lat uczynią z sobą przy mierze, y córka króla z południa przydzie do króla północnego czynić przyiaźń, y nie otrzyma siły ramienia, ani się ostoi nasienie iego, y bę-

3. *Król mocny.* Aleksander Macedończyk, wielkim nazwany.

4. *Gdy stanie.* Gdy szczytu dosięgnie tak, że już zdawać się będzie, że więcej rosnąć nie może. — *Będzie rozdzielone na cztery wiatry niebieskie.* Bo królestwo egipskie, które jest od południa, zabierze Ptolomeusz; Syryjskie i Babilońskie, które jest od północy, Seleukus; Azyą i Pont które są od wschodu, Antygon; Macedońskie, które jest od zachodu, Filip nazwany Arideuszem. — *Ale nie między potomki jego.* Bo po nim nie królowali synowie jego, lecz naprzód dwunastu książąt, z których potem czterej silniejsi, których wymieniliśmy, całe państwo do siebie zagarnęli z władzą królewską, przybrawszy sobie nawet godła królewskie. — *Ani według mocy jego.* Mniej potężni niżeli Aleksander. — *Oprócz tych.* Oprócz wymienionych, którzy byli głównymi; bo część imperyum Aleksandra posiadali Lizymach i inni.

5. *Król z południa.* Ptolomeusz, który naprzód objął Egipt, jakośmy powiedzieli, a później królestwo swoje bardzo powiększył. — *A z książąt jego.* Jeden z książąt Aleksandra, t. j. Antyoch, Teosem nazwany t. j. Bogiem. — *Przemoże go.* Króla z południa, t. j. egipskiego, Ptolomeusza Filadelfa. — *Będzie panował panowaniem.* Szeroko panować będzie.

6. *A po skończeniu lat.* Pewnych. — *I córka króla z południa.* Berenika córka króla egipskiego, poślubi Antyocha króla Syryjskiego. — *Nie otrzyma siły ramienia.* Berenika nie pozostanie w królestwie Syryj-

qui adduxerunt eam, adolescentes ejus, et qui confortabant eam in temporibus.

7. Et stabit de germine radicum ejus plantatio, et veniet cum exercitu, et ingredietur provinciam regis aquilonis, et abutetur eis, et obtinebit.

8. Insuper et deos eorum, et sculptilia, vasa quoque pretiosa argenti et auri captiva ducet in Aegyptum: ipse praevalebit adversus regem aquilonis.

9. Et intrabit in regnum rex austri, et revertetur ad terram suam.

10. Filii autem ejus provocabuntur, et congregant multitudinem exercituum plurimorum, et veniet properans et inundans, et revertetur, et concitabitur, et congregietur cum robore ejus.

11. Et provocatus rex austri egredietur, et pugnet adversus regem aquilonis, et praeparabit multitudinem nimiam, et dabitur multitudo in manu ejus.

12. Et capiet multitudinem, et exaltabitur cor ejus, et dejiciet multa millia, sed non praevalebit.

13. Convertetur enim rex aquilonis, et praeparabit multitudinem multo majorem quam prius, et in fine temporum annorumque veniet properans cum exercitu magno et opibus nimis.

14. Et in temporibus illis multi consurgent adversus regem austri: filii quoque praevicatorum populi tui extollentur, ut impleant visionem, et corruent. (*Isai. 19, 16.*)

15. Et veniet rex aquilonis, et comportabit agerem, et capiet urbes munitissimas, et brachia austri non sustinebunt, et consurgent electi ejus ad resistendum, et non erit fortitudo.

skiem, gdyż Laodyka, pierwsza żona Antyocho, nie znosząc pierwszeństwa Bereniki, zdradliwie ją z synami jej zabije; i to jest co powiedziano *ani się ostoi nasienie jego*, bo synowie jej na królestwo Syryjskie nie nastąpiłi. — *Będzie wydana sama*. Na śmierć Berenika. — *I którzy ją przyprowadzili*. Którzy jej towarzyszyli do Syrii, t. j. słudzy i dworscy. — *Młodzieńcy jej*. Giermkowie. — *Którzy ją zmacniali w czasiech*. Bo od dawna byli dla niej przyjaznymi, którzy z nią od dzieciństwa wychowywali się i swoją obecnością i towarzystwem ją pocieszali.

7. *A stanie*. Na królestwo wrośnie, królem zostanie. — *Z latorośli korzenia jej*. Ptolomeusz Ewergetes, następca Ptolomeusza Filadelfa, który był z tegoż rodu, bo jego bratem. Ten pomścił krzywdę bratu swojemu Filadelfowi wyrządzoną, a razem i śmierć synowicy swojej Bereniki. — *Krainy króla północnego*. Królestwo Syryjskie, w którym Seleukus Kallinik panował. — *Otrzyma*. W hebr. *umocni siebie*, jak tłumaczy Watabl, albo umocniony będzie, podług Pagnina.

9. *I wejdzie... i wróci się*. T. j. bez żadnej szkody swojej i niebezpieczeństwa przyjdzie do Syrii, i nieuszkodzony wróci do królestwa swojego egipskiego.

10. *A synowie jego*. T. j. króla północnego Seleuka Kallinika. — *Będą pobudzeni*. Będą rozdrażnieni. — *I przyjdzie*. Powiedział: *będą pobudzeni*, liczba mnoga, gdyż obaj bracia Seleuka, t. j. Ceranniusz i Antyoch, Seleuka Kallinika synowie, wojnę rozpoczęli lecz Seleukus czasu samęj wyprawy wojennej umarł, a prowdził ją Antyoch. — *Kwapiąc się a zalewając*. Jakby rzeka pokrywająca ziemię mnóstwem wojska. — *Wróci*. Do królestwa Syryjskiego zajętego przez Egipskiego

dzie wydana sama, y którzy ją przyprowadzili młodzieńcy iéy, y którzy ją zmacniali w czasiech.

7. A stanie z latorośli korzenia iéy szejpek, y przyjdzie z woyskiem, a wnidzie do krainy króla północnego, y będzie czynił z nimi po swéy woléy, y otrzyma.

8. Nadto y bogi ich, y ryciny, naczynia téż drogie, srebro y złota pobrane, zawiezie do Egiptu: ten przemoże króla północnego.

9. Y wjedzie w królestwo król z południa, y wróci się do ziemie swéy.

10. A synowie iego będą pobudzeni, y zbiorą mnóstwo woysk wiela, y przyedzie kwapiąc się a zalewając, y wróci się, y zapędzi się, y potka się z mocą iego.

11. Y rozdrażniony król południowy wynidzie, a z królem północnym walczyć będzie, y nagotuie mnóstwo zbytnie, y będzie podane mnóstwo w ręce iego.

12. Y poima mnóstwo, a wywyższy się serce iego, y porazi wiele tysięcy, ale nie przemoże.

13. Bo się wróci król północny, y nagotuie mnóstwo daleko większe niż pierwéy, a na końcu czasów y lat przyedzie kwapiąc się z woyskiem wielkim, y z bogactwy zbytniemi.

14. A onych czasów mnodzy powstaną przeciw królowi południowemu, synowie téż przestępników ludu twego podniosą się, aby wypełnili widzenie, y upadną.

15. Y przyedzie król północny, y usypie wał, y weźmie miasta bardzo obronne, a ramiona południowe nie zniosą, y powstaną wybrani iego, aby się oparli, a nie będzie siły.

króla. — *Z mocą jego*. Z wojskiem jego, t. j. króla Egipskiego, Ptolomeusza Filopatora, syna Ptolomeusza Ewergeta.

11. *I rozdrażniony król południowy wynidzie*. Mówi *rozdrażniony wynidzie*, bo nie pierwéj wyszedł na spotkanie nieprzyjaciela, aż wprzód Syryą Antyoch odzyskał, i przyszedł aż do miasta Rafii, które jak mówi ś. Hieronim, u drzwi Egiptu było. — *Będzie podane mnóstwo*. Mnóstwo wojska Antyocho podda się Ptolomeuszowi, bo zwyciężył po sprowadzeniu wielkiego wojska z Grecyi.

12. *Wiele tysięcy*. W hebr. *dwadzieście tysięcy*. — *Nie przemoże*. Nie zwojuje zupełnie, bo Antyoch ucieczką się ocalił.

13. *Na końcu czasów*. Po pewnych latach, patrz wyżéj w. 6.

14. *Synowie téż przestępników*. Żydzi przestępcy prawa. — *Podniosą się aby wypełnili widzenie*. Wzbią się w pychę, i budować będą kościoł w Heliopolu w Egipcie, i to pod pozorem żeby się wypełniło proctwo Izaiasza r. 19, 19, gdzie powiedział: *Będzie ołtarz Pański w pośród ziemi Egipskiej*; źle rozumiejąc proroka, który o kościołach chrześcijańskich prorokował; i grzesząc przeciw prawu, które nakazywało żeby kościoł był tylko w Jerozolimie. — *Upadną*. Zginą, po zdobyciu miasta.

15. *Król północny*. Antyoch. — *Usypie wał*. Obłęże. — *Ramiona południowe nie zniosą*. Siły Egipskie oprzeć się nie zdołają. — *Wybrani jego*. Wybrane mnóstwo żołnierzy. — *Nie będzie siły*. Któbrzy oprzeć się była zdolną.

16. Et faciet veniens super eum juxta placitum suum, et non erit, qui stet contra faciem ejus, et stabit in terra inclyta, et consumetur in manu ejus.

17. Et ponet faciem suam, ut veniat ad tenendum universum regnum ejus, et recta faciet cum eo, et filiam feminarum dabit ei, ut evertat illud, et non stabit, nec illius erit.

18. Et convertet faciem suam ad insulas, et capiet multas, et cessare faciet principem opprobrii sui, et opprobrium ejus convertetur in eum.

19. Et convertet faciem suam ad imperium terrae suae, et impinget, et corruet, et non invenietur.

20. Et stabit in loco ejus vilissimus et indignus decore regio, et in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in proelio.

21. Et stabit in loco ejus despectus, et non tribuetur ei honor regius, et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulentia.

22. Et brachia pugnantis expugnabuntur a facie ejus, et conterentur, insuper et dux foederis.

23. Et post amicitias cum eo faciet dolum, et ascendet, et superabit in modico populo.

24. Et abundantes et uberes urbes ingredietur, et faciet, quae non fecerunt patres ejus et patres patrum ejus; rapinas, et praedam et divitias eorum dissipabit, et contra firmissimas cogitationes inibit, et hoc usque ad tempus.

25. Et concitabitur fortitudo ejus et cor ejus adversum regem austri in exercitu magno, et rex

16. A uczyni przyszedłszy nań według upodobania swego, a nie będzie, koby stał przeciw obliczu jego, y będzie stał w zacnej ziemi, y będzie zniszczona w ręce jego.

17. Y położy oblicze swoje, żeby przyszedł ku otrzymaniu wszystkiego królestwa jego, y uczyni z nim porównania; y córkę z białychgłów da mu, aby ie wyrócił: ale się nie ostoi, ani go będzie.

18. A obróci oblicze swe ku wyspóm, y wezmie ich wiele, y uczyni że przestanie hetman urągania swego, a urąganie jego obróci się nań.

19. Y obróci oblicze swe ku państwu ziemie swéy, y potknie się y upadnie, a nie naydzie się.

20. Y stanie na mieyscu jego napodlejszy, y niegodny dostoięństwa królewskiego, a za mało dni zstart będzie, nie w zapalczywości ani w bitwie.

21. Y stanie na mieyscu jego wzgardzony, a nie dadzą mu czci królewskiéy, y przydzie potaiemnie, y otrzyma królestwo zdrada.

22. A ramiona wojującego będą zwalczone od oblicza jego, y zstarte będą, nadto y wódz przymierza.

23. A po przyjacielstwie uczyni zdradę, y przyciągnie, a zwycięży małym ludem.

24. Y do obitých a bogatých miast wnidzie, y uczyni czego nie czynili oycowie jego, y oycowie oyców jego; wydartki y korzyści y bogactwa ich rozproszy, a przeciw naymocniejszym myślić będzie, a to aż do czasu.

25. Y wzbudzi się siła jego, y serce jego przeciw królowi południowemu z woyskiem wielkim, a

16. *Uczyni. Antyoch. — Nań. Na króla Egiptu. — W zacnej ziemi. W ziemi požądanej: tak zwykle nazywano Judeę, jak wyżej r. 3, 9; i II. Król. 1, 19. — Będzie zniszczona w ręce jego. Potęgą swoją zniszczy Judeę.*

17. *Położy oblicze swoje. Uwagę zwróci. — Królestwo jego. Ptolomeusza. — Uczyni z nimi porównanie. Połączy się z nim przymierzem na słusznych warunkach. — Córkę z białychgłów da mu. Sposób mówienia Żydów, który znaczy, że da córkę najpiękniejszą. Antyoch dał w małżeństwo Ptolomeuszowi Epifanowi córkę swoją Kleopatę. — Aby je wyrócił. Spodziewając się że córka nieostróznego króla albo oszuka, albo zabije, a tym sposobem on sam królestwo Egipskie otrzyma. — Nie ostoi. Nie uda się jemu zdrada, bo Kleopatra życzliwszą była dla męża niżeli dla ojca. — Ani go będzie. T. j. córka nie będzie jego, lecz męzowska; będzie raczej sprzyjała mężowi, niżeli ojcu.*

18. *Obróci oblicze swe ku wyspóm. Bo widząc Antyoch że zdrada jemu nie powiodła się w Egipcie, zwrócił się indziej, zdobył Rodus, Samos, Kolofon, Tocce i inne wyspy. — I uczyni że przestanie hetman urągania swego. Ułagodzi przez podanie warunków pokoju L. Scypiona, którego nazywa hetmanem urągania swego, bo od niego zwyciężonym został.*

19. *Obróci oblicze swe. Powróci do królestwa Syryjskiego, które jedno tylko jemu Rzymianie zostawili. — Potknie się i upadnie. Umrze nieszczęśliwie, zabity od mieszkanców, gdy chciał kościół Jowisza złupić.*

20. *Stanie na mieyscu jego. Nastąpi po nim na królestwo. — Najpodlejszy i niegodny dostoięństwa królewskiego. Rozumie o Seleuku Filopatorze, starszym synie Antyocha wielkiego, który po ojcu nastąpił i lat dwańście panował niegodny chwały, chciwy i świętokradca. — Start będzie. Od Heliodora wodza swego zabity. —*

Nie w zapalczywości ani w bitwie. Nie w zapędzie i ogniu wojny ani na placu.

21. *Wzgardzony. Antyoch Epifanes, brat Seleuka Filopatora. Patrz Wyjka.*

22. *A ramiona wojującego będą zwalczone od oblicza jego. Ramionami nazywa siły i wojska tych, którzy walczyli przeciw Antyochowi za dziedzicznego króla Demetriusza, lecz przez Antyocha pokonanymi zostali. — Nadto i wódz przymierza. Ptolomeusz Filometor, który się wodzem przymierza nazywa, tak dla tego, że z Antyochem Epifanem stryjem swoim zawarł przymierze, jako i dla tego, że był synem Kleopatry siostry Antyocha Epifana, którą Antyoch wielki, ojciec Antyocha Epifana, Ptolomeuszowi Epifanowi Filometora ojcu poślubił, dla zawarcia przymierza. Dla tego Ptolomeusz Filometor z tego związku urodzony, był jakby wędzem i książęciem przymierza. Tego więc Filometora Antyoch zgnoił, bo wodzowie Filometora między Peluzium i górą Kazią przez Antyocha Epifana w walce pokonanymi zostali.*

23. *Po przyjacielstwie, uczyni zdradę. Bo Antyoch po odniesieniu zwycięstwa, dla Filometora młodego przyjaźń udawał. — Przyciągnie. Do Memfis, udając że chce młodego Filometora sprawy uporządkować. — Zwycięży małym ludem. Z małym wojskiem zajmie główne miasta egipskie.*

24. *Czego nie czynili ojcowie jego. Czego nikt z przodków jego nie zrobił. — Wydartki i korzyść. Rozumie wszelki rodzaj bogactw, czy to przez wojnę, czy w pokoju sztucznie nabytych. — A przeciw naymocniejszym myślić będzie. Będzie myślił o zajęciu największych sił Egiptu. — A to aż do czasu. Zamysły swoje w sobie ukrywając, zanim zręczność się nadarzy; bo wtenczas najdzie na królestwo egipskie z otwartą wojną. —*

15. *I wzbudzi się siła jego. Antyocha Epifana. —*

austri provocabitur ad bellum multis auxiliis et fortibus nimis, et non stabunt, quia inibunt adversus eum consilia.

26. Et comedentes panem cum eo, conterent illum, exercitusque ejus opprimeret, et cadent interfecti plurimi.

27. Duorum quoque regum cor erit, ut malefiant, et ad mensam unam mendacium loquentur, et non proficient, quia adhuc finis in aliud tempus.

28. Et revertetur in terram suam cum opibus multis, et cor ejus adversum testamentum sanctum, et faciet, et revertetur in terram suam.

29. Statuto tempore revertetur, et veniet ad austrum, et non erit priori simile novissimum.

30. Et veniet super eum Trieres et Romani, et percutietur, et revertetur, et indignabitur contra testamentum sanctuarii, et faciet, reverteturque et cogitabit adversum eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarii. (*Num. 24, 24*).

31. Et brachia ex eo stabunt, et polluent sanctuarium fortitudinis; et auferent iuge sacrificium, et dabunt abominationem in desolationem.

32. Et impii in testamentum simulabunt fraudulentem: populus autem, sciens Deum suum, obtinebit et faciet.

33. Et docti in populo docebunt plurimos, et ruent in gladio et in flamma, et in captivitate et in rapina dierum.

Przeciw królowi południowemu. Przeciw Filometorowi, z którym już nie będzie postępował zdradą, ale otwarcie wojować będzie. Wojnę tę opisuje I. Machab. r. 1. 19.—*Pobudzon będzie.* Rozdrażniony i zmuszony wojować będzie.—*Lecz się nieostoją.* T. j. wojska i posiłki króla egipskiego, bo go zdradliwie Antyoch podejdzie, i od swoich wydanym zostanie.

26. *Którzy z nim chleb jedzą.* Książęta, i dopuszczeni do zaszczytu zasiadania u stołu królewskiego, króla zdradzą.—*Zetrą go.* Zgubie dlań zgotują.

27. *Serce będzie aby źle czynili.* Będą się starali szkodzić sobie nawzajem, i zasadzki zgotują.—*U stołu jednego kłamstwo mówić będą.* U jednegoż stołu gdzie jest miejsce dla przyjaźni i ufności, będą knuć zdrady na siebie.—*Nie zdarzy się.* Bo zdrady się nie powiodą.—*Bo jeszcze koniec na inny czas.* Bo jeszcze nie przyszedł koniec życia dla obu królów, od Boga zakreślony.

28. *Wróci się.* Antyoch.—*Z wielkimi bogactwami.* Po spłodowaniu Egiptu, pod pozorem opieki nad królem młodzieńcem.—*A serce jego przeciw przymierzem świętemu.* Zamyśli też Antyoch spustoszyć Judeę, Jerozalem i kościół, gdzie prawo Boże, które się nazywa Boskiem przymierzem świętem, było przechowywanem.—*I uczyni, a wróci się.* Jakby rzekł: chęć swoją urzeczywistniwszy, t. j. spłodrowawszy Judeę, Jerozalem i kościół, do Syrii powróci.

29. *Zamierzonego czasu.* W hebr. *do czasu*, t. j. po jakimś czasie.—*Przyjdzie na południe.* Przyjdzie do Egiptu.—*A nie będzie pierwszemu podobne ostateczne.* Ta druga wyprawa nie będzie do pierwszej podobną.

30. *Galery i Rzymianie.* Rzymianie z flotą i galarami.—*Porażon będzie.* Rzymianie nie żelazem, lecz bojaźnią Rzymian. Popiliusz bowiem Lenas wódz rzym. gdy Antyoch zwlekał, laską określił około niego koło i kazał odpowiedzieć zanim z zakreślonego koła wyjdzie, czy chce broń złożyć w wrócić do Egiptu. Takim zuchwalstwem wodza rzymskiego przestraszony

król południowy, pobudzon będzie ku bitwie z wielkimi pomocami, y mocnymi bardzo, lecz się nie ostoja, bo umyślą nań radę.

26. A ci, którzy z nim chleb jedzą, zetrą go, wojsko też jego zatłumione będzie, y poleże zabitych bardzo wiele.

27. Dwu też królów serce będzie aby źle czynili, a u stołu jednego kłamstwo mówić będą, y nie zdarzy się im; bo ieszcze koniec na inny czas.

28. Y wróci się do ziemie swęj z wielkimi bogactwami, a serce jego przeciw przymierzem świętemu, y uczyni, a wróci się do ziemie swęj.

29. Zamierzonego czasu wróci się, a przyjdzie na południe, a nie będzie pierwszemu podobne ostateczne.

30. Przyjdą też nań Galery y Rzymianie, y porażon będzie, a wróci się, y rozgiewa się przeciwko przymierzem świątynie, y uczyni, y wróci się y będzie myślił przeciwko tym, którzy opuścili przymierze świątynie.

31. Y ramiona od niego słać będą, y zgwałcą świątynią mocy, y odeymą ustawiczną ofiarę, a dadzą obrzydłość na spustoszenie.

31. A niezbożni przeciw przymierzem zmyślać będą zdradliwie; lecz lud znający Boga swego otrzyma y uczyni.

33. A uczeni między ludem, będą nauczać wielu, y polegą od miecza y od ognia, y od poimania, y od łupienia dni.

Antyoch, spełnił rozkaz rządu rzymskiego.—*Rozgniewa się przeciwko przymierzem świątyni.* Gniew którego wyrweć nie mógł w Egipcie, wyrwe na kościół i naród żydowski.—*Przymierzem świątyni.* Świątynia Przymierza, kościół święty, w którym przechowywało się przymierze, t. j. prawo Boże, i tablice na których napisanem było.—*Będzie myślił przeciwko tym.* Żydzi niektórzy zdradcy ojczyzny i prawa świętego, pobudzali Antyocha przeciw obywatelom, ojczyźnie i prawu swojemu, lecz ich później jako zdradców również zdradliwie wygnał i sprzątnął Antyoch; takimi byli: Symon, Jason i Menelaus, o których II. Machab. r. 4 i nast.

31. *I ramiona.* Ramionami nazywa wodzów i książąt, których Antyoch wysłał przeciw Żydom. Okazuje więc, że Antyocha siłom i staraniem dobrze się powiedzie.—*Świątynią mocy.* Tak nazywa kościół, w którym Żydzi czcili prawdziwego wszechmocnego Boga i potęgę jego. Albo dla tego, że kościół sam był najwzorniejszym, nakształt zamku.—*Ustawiczną ofiarę.* Patrz co powiedziano w r. 8, 11.—*Daszą.* Umieszczą.—*Obrzydłość.* Posąg Jowisza olimpijskiego. Bo Żydzi posągi obrzydłością nazywają.—*Na spustoszenie.* W kościele spustoszonym i znieważonym. Patrz II. Machab. 6, 1 i 2.

32. *A niezbożni przeciw przymierzem.* Niektórzy z wiarołomnych Żydów, udając że są gorliwymi o cześć Boską i przymierze, t. j. o prawo, wydadzą religią, ojczyznę i naród Antyochowi. Patrz II. Machab. 1, 12.—*Lecz lud znający Boga.* Którzy nietylko w sercu i słowach, lecz w czynach Boga poznawali, i wiare y uczynkami łączyli.—*Otrzyma i uczyni.* Watabl. *zmocni serce swoje i uczyni.* Będą wytrwałymi i zwyciężąc, nie bronią walcząc, lecz umierając. Bo i sam Antyoch uznał siebie pokonanym od owych siedmiu braci, gdy już umierał. II. Machab. r. 7, 24. 39.

33. *A uczeni między ludem.* Których w r. pop. nazwał znającymi Boga swego, teraz uczynymi mianuje. Bo kto zna dobrze Boga i czci Go święcie, ten najsluszniej

34. Cumque corruerint, sublevabuntur auxilio parvulo, et applicabuntur eis plurimi fraudulententer.

35. Et de eruditissimis ruerint, ut consentiant, et eligantur, et dealbentur usque ad tempus praefinitum, quia adhuc aliud tempus erit.

36. Et faciet iuxta voluntatem suam rex, et elevabitur, et magnificabitur adversus omnem deum, et adversus Deum deorum loquetur magna, et dirigetur, donec compleatur iracundia: perpetrata quippe est definitio. (*Supr.* 8, 4).

37. Et Deum patrum suorum non reputabit, et erit in concupiscentiis feminarum, nec quemquam deorum curabit, quia adversus universa consurget.

38. Deum autem Maozim in loco suo venerabitur, et Deum, quem ignoraverunt patres ejus, collet auro et argento, et lapide pretioso, rebusque pretiosis.

39. Et faciet, ut muniat Maozim cum deo alieno, quem cognovit, et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito.

40. Et in tempore praefinito proeliabitur adversus eum rex austri, et quasi tempestas veniet contra illum rex aquilonis in curribus et in equitibus, et in classe magna, et ingredietur terras, et conteret, et pertransiet.

41. Et introibit in terram gloriosam, et multae corrueunt: hae autem solae salvabuntur de manu ejus, Edom et Moab, et principium filiorum Ammon.

uczonym nazywać się może.—*Polegną od miecza.* Mieczem zranionymi, w płonieniach spalonymi i do niewoli zaprowadzonymi zostaną.—*I od łupienia dni.* W hebr. i łupem przez wiele dni, t. j. będą.

34. *A gdy upadną.* LXX i *gdy osłabną*, trapieni od nieszczęść, gdy wielu od prawdziwej religii odstąpi.—*Wspomożeni będą pomocą małuczka.* Słabą ręką i nielicznem wojskiem Judy Machabejskiego i jego braci, którzy największe wojska Antyocho, wsparci pomocą Boską pokonali.—*Przyłączą się do nich mnodzy zdradliwie.* O tem namieniają i księgi Machabejskie, że wielu Żydów, dla wybawców swoich Machabejczyków, sidła zastawiali.

35. *I z uczonych.* Znających Boga, jak rzekł wiersz 32.—*Aby byli wypławieni.* Jak złoto w ogniu stopieni, oczyszczeni i doświadczeni.—*Wybrani.* Jako dusze czyste.—*Wybieleni.* Oczyszczeni, żeby błyszczeli.—*Aż do czasu zamierzonego.* Aż burza ta w czasie od Boga zamierzonym ucinie.—*Inny czas będzie.* T. j. wypoczynku i radości, po tylu łzach i żalobie.

36. *Będzie czynił.* Prorok opowiada dzieje Antyocho, ale tak, że ich tylko pobieżnie i lekko dotyka, a w istocie pod typem Antyocho opisuje Antychrysta i obyczaje jego.—*Będzie mówił wielmożne rzeczy.* Pyszenie i bluźnierczo.—*Zdarzy się mu.* Dozna powodzenia, i co zamyśli dokona; jakby rzekł: że Boga samego niejako pokona Antyoch, a po nim Antychryst, nie własnymi siłami, ale że tak Bóg dozwoli, dla grzechów narodu.—*Aż się dokona gniew.* Aż się stanie zadość gniewowi Boskiemu, za grzechy lud karzącemu.—*Wyszła sententya.* Pagnin tłumaczy: *bo uczyniony jest wyrok.* Bóg przeczynał pewny czas, w którym lud ma być karany.

37. *Boga ojców swoich nie będzie miał niszcz.* Wzgardzi Antyoch Bogiem żydowskim, którego królowie Syryjsey, rodzice jego czcili darami, jak okazuje się z II. Machab. 3, 2. To słuszniej stosuje się do Antychry-

34. A gdy upadną, wspomoczeni będą pomocą małuczka, y przyłącza się do nich mnodzy zdradliwie.

35. Y z uczonych upadną, aby byli wypławieni, y wybrani, y wybieleni, aż do czasu zamierzonego, bo jeszcze inny czas będzie.

36. A król będzie czynił według wolę swojej, y podniesie się, y rozwiemoży się przeciw każdemu bogu, y przeciw Bogu bogów będzie mówił wielmożne rzeczy; y zdarzy się mu, aż się dokona gniew; bo już wyszła sententya.

37. A Boga ojców swoich nie będzie miał niszcz, y będzie w pożądlivościach niewiast; ani będzie dbał na żadnego boga, bo przeciw wszemu powstanie.

38. Lecz Boga Maozim na mieyscu swoim chwalić będzie, a Boga, którego nie znali oycowie jego, będzie czcił złotem, y srebrem, y drogim kamieniem, y rzeczami kosztownymi.

39. Y uczyni, że obwaruje Maozim z bogiem cudzym, którego poznał, y rozmnoży sławę, y da im moc w wielu rzeczach, y ziemię podzieli darmo.

40. A czasu zamierzonego będzie przeciwko niemu walczył król południowy, a iako burzą przydzie nań król północny, z wozy, y z iezdnyimi, y z okrętami mnogimi; a wnidzie w ziemię, y zetrze, y przydzie.

41. Y wnidzie do ziemi chwalebnej, a wiele upadnie. Lecz te same uydą ręki jego, Edom y Moab, a początek synów Ammon.

sta, który siedzieć będzie w kościele, i będzie chciał żeby go czczono jak Boga.—*I będzie w pożądlivościach niewiast.* Antyoch bowiem był nierządny, jakim też i Antychryst będzie.—*Ani będzie dbał na żadnego Boga.* Bo chociaż Antyoch w kościele żydowskim kazał umieścić posąg Jowisza Olimpijskiego, nie uczynił tego jednak przez religij i pobożność ku Jowiszowi, jak raczej dla znieważenia kościoła żydowskiego, i dla pobudek politycznych, jak zwykle Ateusze. Patrz w. 39. Patrz Wujka.

38. *Lecz boga Maozim.* Może przez to rozumie Jowisza lub Marsa. P. W.

39. *I uczyni.* To uczyni, cośmy powiedzieli.—*Że obwaruje Maozim z bogiem cudzym.* Że zamki swoje obwaruje bałwanami opiekuńczymi, i przywiedzie żydów do swoich przesądów. Patrz I. Machab. 1, 57. Maozim więc nie jest imieniem własnem, lecz pospolitem, oznaczajacem zamki i miejsca warowne. Albo znaczy, że Antychryst będzie chował bałwana swego w skrytym jakim mieyscu, które nazwie Maozim.

40. *Zamierzonego.* Od Boga.—*Król południowy.* Ptolomeus Filometor. Tu anioł powraca do wojny Antyocho z Filometorem, powtarzając to, co powiedział w. 29. Albo, co prawdziwiej, mówi o Antychryście, który króla Egipskiego, Libijskiego i Etyopskiego, które to kraje są od południa, zwalczy.

41. *Do ziemi chwalebnej.* Judei.—*Wiele upadnie.* Miast.—*Lecz te same uydą.* Bo jak mówi s. Hieronim. *Antyoch spiesząc przeciw Ptolomeuszowi królowi południowemu, Idumejczyków, Moabitów i Ammonitów, którzy byli obok Judei, nie tknął, ażeby inną będąc wojną zajęty nie wzmocnił Ptolomeusza.* Antychryst też Idumej, Moabitów i synów Ammon, to jest Arabię zostawi nieatkniętą, bo tam święci na puszczy się zbierają. Możemy też powiedzieć, że Idumejczyków, Moabitów i Ammonitów Antyoch i Antychryst nie tknęli, bo oni będąc skłonnymi do bałwochwalstwa, do zmiany religii gotowymi się okazali.

42. Et mittet manum suam in terras, et terra Aegypti non effugiet.

43. Et dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Aegypti: per Libyam quoque, et Aethiopiam transibit.

44. Et fama turbabit eum ab oriente ut ab aequilone, et veniet in multitudine magna, ut conterat et interficiat plurimos.

45. Et figet tabernaculum suum Apadno inter maria super montem inclytum et sanctum, et veniet usque ad summitatem ejus, et nemo auxiliabitur ei.

42. Y pośle rękę swoją na ziemię, y ziemia Egypcka nie wybiega się.

43. Y opanuie skarby złota y srebra, y wszystkie rzeczy kosztowne Egypckie: przez Lybię też y Ethiopię przejdzie.

44. Y wieść od wschodu słońca y od północy zatrwoży go, y przydzie z mnóstwem wielkim, aby zstąpił y pobił wielu.

45. Y postawi namiot swój Apadno między morzami, na górze zacnej y świętej, y przydzie aż na wierzch ię, a żaden mu nie pomoże.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 11. w. 21. I stanie na miejscu jego wzgardzony. To wykładając ś. Hieronim pisze, iż chocia się rozumieć może niejako o Antyochu, wszakże doskonale się wypełnić ma w Antychrystie. jako co pisze Ps. 71, o Salomonie, chocia się rozumie o Salomonie, przecię doskonalej się wypełniło w Chrystusie. Także i tu co mówi, że ma być z przodku wzgardzony i bez czci, i zdradą ma otrzymać królestwo; taki właśnie Antychryst będzie. Przetoż go wyżej 7. przyrówna do rogu maluczkiego, dla podłego i nieznacznego jego początku. A toć żadnym sposobem służyć nie może katedrze Piotra ś. bo ta zaraz z początku znaczna i pierwsza w godności i przełożeniu była, jako o tém pisze Augustin. epist. 162. Prosper lib. 2, de vocatione gentium c. 6, i pogański historik Ammianus Marcellinus lib. 27.

37. *Ani będzie dbał o żadnego Boga.* To samo jaśnie wyświadcza, iż Papież nic nie ma z Antychrystem podobnego, ponieważ Antychryst na żadnego Boga dbać nie będzie, a Papież jednego Boga Ojca, Syna, i Ducha Ś. chwali. A przecię heretycy ustawicznie Antychrysta w gębie mają, na kogo inszego to kładąc, co im samym służy, bo oni chwałę Bożą niszczą, i Bóstwo Chrystusowi odejmują.

37. *I będzie w pożądliwościach niewiast.* W żydowskim lepak tak pisze: W pożądliwościach niewiast, nie przydając żadnego słowa, z któregoby poznać jeźliż będzie albo nie będzie. Przetoż heretycy wołają tak przekładając: nie będzie w pożądliwościach niewiast, aby tém więcej czystość zganili. Aleć sama rzecz pokazuje iż dobrze czyta Hieronim ś. *bedzie*. Bo Antyoch o którym tu Daniel mówi, i który figurował Antychrysta, aż nazbyt był w pożądliwościach niewiast, jako pisze Hier. in Daniel. Jakożby o takim miał Daniel mówić. Nie będzie w pożądliwościach niewiast? Aleć i Żydowie takiego messyasza czekają, którzyby im żon wiele dopuścił: przeto nie jest to podobna aby Antychryst miał czystość chwalić. A jeśliby to miał być znak Antychrysta, uczyć czystości, toćby tak i Pana Chrystusa, i Apostoły, którzy czystości uczyli, i sami w niej żyli, uczynili Antychrystami: patrz do czego ci nowowiernicy swoimi wykłady przychodzą.

38. *Lecz boga Maozim na miejscu swoim chwalić będzie.* Acz już przedtém Daniel powiedział, iż Antychryst wszystkie bałwany wygubi, i niedopusci inszego Boga oprócz siebie samego chwalić: wszakże iż Antychryst będzie czarnoksiężnikiem, potajemnie też djabła, którego mocą wszystko ma czynić, chwalić będzie za boga: i albo go zwąc będzie Maozim, to jest moc albo wspomnienie, (bo w nim wszystka jego nadzieja będzie), albo ten jego bałwan będzie na jakim miejscu obronem i potajemnem, które nazowie Maozim: co też znaczy zamek mocny, gdzie będzie chował skarby swoje. Bo o nimże zaraz przydaje Daniel: I uczyni że obrwaru Maozim z bogiem cudzym, którego poznał. Lecz dzisiejszy nowowiernicy, tak mądrze wykładają Piśmo ś. że też śmieją zwąc Pana Chrystusa, Bogiem Maozim. W kościoły wszystkie kosztownie zbudowane i ozdobione, któż nie wie iż Panu Chrystusowi są poświęcone? A tak jeźliż ten, który w kościołach Chrześcijańskich bywa chwalony jest Bóg Maozim, jako to heretycy bluźnią, toć tedy Pan Chrystus, którego chwalimy jest Bóg Maozim, któreż nad to większe bluźnierstwo być może? a przecię to u heretyków za Ewangelię ujdzie.

39. *Da im moc w wielu rzeczach, i ziemię podzieli darmo.* Kładą też to heretycy na Papieża za jeden znak, iż ubogaca swoje pomocniki: wszakże siła takowych jest, co się za kościół Boży przeciw heretykom zastawiają, którzy nic za to nie biorą. A jeśli co Kardynałom i Biskupom dawa, tedyć pewnie nie swoje daje, ale to co wierni Chrześcijanie z nabożeństwa swego na chwałę Bożą fundują, albo do nóg apostołskich rzucają, w Dziejach 4, w. 35. Rychlęj się to pokazać może, iż dzisiejsze heretyki, Luter i Kalwin, z bogaci li się z kościołów i klasztorów, które połupili. A tak pewniejszy to na nich znak Antychrysta, który także gwałtem będzie brał i łupił, swoje bogacąc.

42. *I pośle rękę swoją.* Narzuci rękę swoją, na różne ziemię nadchodząc.

43. *Przejdzie.* Depczą je jako zwycięzca.

44. *Wieść od wschodu słońca...* zatrwoży go. Wieść o odstępstwie Żydów zatrwoży Antyocha. Patrz II. Machab. 5, 11. Antychryst też gdy Egipcyan i Libijczyków pokona, słysząc że na wschodzie i północy wojny przeciw niemu się gotują, tam się obróci, jak wyklada ś. Hieronim i inni.

45. *Postawi namiot swój Apadno.* Pagnin i Watabl tłumaczą: *zasadzi namioty pałacu swojego między morzami*, bo, jak uczy ś. Hieron., *Apadno* nie jest wła-

ściwą nazwą miejsca, lecz pospolitým imieniem, oznaczającym pałac jego, albo stolicę. Inni sądzą że Apadno jest imieniem własným miejsca, które tak będzie się nazywało za czasów Antychrysta, gdy na niem pałac i namiot swój założy. — *Między morzami.* Martwem i Śródziemnem, pomiędzy którymi Jeruzalem położone. — *Górze zacnej i świętej.* Syon, na której był kościół. — *A żaden mu nie pomoże.* Górze świętej, bo Antyoch i Antychryst Jeruzolimę zdobędą i górę świętą z kościołem. Inni, *żaden nie pomoże*, rozumieją o Antychrystie, któremu nikt nie pomoże, gdy będzie zabijany.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O prześladowaniu Antychrysta, zmartwychwstaniu złych i dobrych, i t. d.

1. In tempore autem illo consurget Michael, princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, et veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse coeperunt usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus, omnis, qui inventus fuerit scriptus in libro.* (*Matth. 25, 46*).

2. Et multi de his, qui dormiunt in terrae pulvere, evigilabunt: alii in vitam aeternam, et alii in opprobrium, ut videant semper.*

3. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates. (*Sap. 3, 7*).

4. Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum usque ad tempus statutum: plurimi pertransibunt, et multiplex erit scientia.

5. Et vidi ego Daniel, et ecce, quasi duo alii stabant; unus hinc super ripam fluminis, et alius inde ex altera ripa fluminis.

6. Et dixi viro, qui erat indutus lineis, qui stabat super aquas fluminis: Usquequo finis horum mirabilium?

7. Et audivi virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum elevasset dexteram et sinistram suam in coelum, et jurasset per viventem in aeternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis. Et cum completa fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur universa haec. (*Apoc. 10, 5*).

8. Et ego audivi, et non intellexi. Et dixi: Domine mi, quid erit post haec?

9. Et ait: Vade, Daniel, quia clausi sunt signatique sermones usque ad praefinitum tempus.

R. 12.—1. *A czasu onego.* Czasu Antychrysta, o którym dopiero powiedziano. W tym rozdz. anioł otwarcie i wyraźnie mówi o czasach ostatnich Antychrysta. — *Książę wielki.* Wojsk niebieskich. — *Który stoi za synmi ludu twego.* Który niegdyś był stróżem synagogi, a teraz Kościoła. — *Przyjdzie czas.* Utrapienia. *Albowiem na on czas będzie wielki ucisk, jaki nie był od początku świata aż dotąd, ani będzie, jak wyrzekł Chrystus Mat. 24, 21.* — *Będzie wybawion lud twój.* Żydzi na końcu świata nawrócą się, szczególnie gdy obaczą że Antychrysta, w którego uwierzyli, Chrystus zwycięży i do piekieł wtrąci. — *W księgach napisano.* Przeznaczenia do chwały.

2. *A mnodzy z tych którzy śpią.* I śpiący, t. j. umarli, których jest wiele, bo wszyscy zmartwychwstaną. — *Na hanbę.* Na wieczną karę, śmierć haniebną, — *Aby widzieli zawždy.* Hanbę swoją, zawsze doświadczali śmierci, żeby wiecznie umierali.

3. *A którzy uczeni będą.* T. j. będą nauczycielami, którzy przykładem swoim wiary, pobożności i dobrych obyczajów uczyć będą. — *Świecić będą.* Tak Chrystus Mat. 13, 43 powiedział: *Tedy sprawiedliwi świecić będą jako słońce, w królestwie ojca ich.* — *Ku sprawiedliwości uprawiają.* Ku prawdziwej wierze i dobrym obyczajom. — *Na wieki wieczne.* W hebr. *na wieki i dalej.* T. j. zawsze, na wieki, na wieczność całą.

4. *Zamknij mowy i zapieczętuj księgi.* Rozkazując zamknąć księgę, i zapieczętować pieczęcią, oznacza że prorocwo ma się nieprędko spełnić, a razem jego ciemność i pewność. — *Mnody przyjdą.* Przeczytają, prze-

1. A czasu onego powstanie Michael książę wielki, który stoi za synmi ludu twego; y przydzie czas, iaki nie był otdąd, iako narody bydź poczęły aż do onego czasu. A czasu onego będzie wybawion lud twój, każdy kto będzie nalezion w księgach napisany.

2. A mnodzy z tych, którzy śpią w prochu ziemie, ocuć się; iedni do żywota wiecznego, a drudzy na hanbę, aby widzieli zawždy.

3. A którzy uczeni będą, świecić będą iako światłość utwierdzenia; a którzy ku sprawiedliwości uprawiają wielu, iako gwiazdy na wieki wieczne.

4. A ty Danielu zamknij mowy, y zapieczętuj księgi aż do czasu zamierzonego; mnody przydą, y będzie rozmaita umiejętność.

5. Y widziałem ia Daniel, a oto iakoby drudzy dwa stali; ieden ztąd na brzegu rzeki, a drugi z onąd na drugim brzegu rzeki.

6. Y rzekłem mężowi, który był obleczony w płócienne szaty, który stał nad wodami rzeki: Dokądże koniec tych dziwów?

7. Y słyszałem męża, który był obleczony w płócienne szaty, który stał nad wodami rzeki, gdy podniósł prawicę y lewicę swą ku niebu, y przysiągł przez żywiącego na wieki, iż do czasu y czasów y do połowice czasu. A gdy się dokona rozproszenie ręki ludu świętego, wypelni się wszystko to.

8. A iam słyszał, a nie rozumiałem: y rzekłem: Panie mój, co będzie potym?

9. Y rzekł: Idź Danielu, bo zawarte są y zapieczętowane mowy aż do zamierzonego czasu.

biegną te prorocwa, i rozumienia jego śledzić będą. — *Będzie rozmaita umiejętność.* Podawać będą rozmaite ich rozumienie i wykład.

5. *Jakoby drudzy dwa stali.* Podobnie do prawdy, jak powiedział ś. Hieron. że jeden był aniołem stróżem Greków a drugi Persów, o których wzmianka r. 10, 20. — *Rzeki.* Tygru.

6. *I rzekłem mężowi.* Aniołowi mającemu postać mężką, odzianemu w szatę płócienną, który ze mną rozmawiał. Patrz r. 10, 5. — *Dokądże koniec tych dziwów.* Kiedy się staną te rzeczy dziwne, któreś przepowiedział. Podobne pytanie jest u Mat. 24, 3: *Powiedz nam kiedy to będzie? a co za znak przyjscia twego i t. d.*

7. *I przysiągł.* Przysięgata oznacza, że wyrok Boski o tych przepowiedniach i rzeczach przyszłych jest niezmiennym i nieodwołalnym. — *Do czasu i czasów.* Odnies te wyrazy do *słyszałem*, jakby rzekł: *słyszałem anioła gdy przysięgał, mówiącego: do czasu i czasów, i do połowicy czasu, t. j. przez rok i dwa lata i pół roku, t. j. przez trzy lata i pół trwać będzie prześladowanie Antychrysta, o które pytasz. — Gdy się dokona.* Gdy wielu chrześcijan rozproszy się po pustyniach i jaskiniach, żeby ująć przed zapalczywością Antychrysta, Objaw. 12, 6, wtenczas spełni się to, co przepowiedam. — *Ręka ludu.* Wielu z ludu.

8. *A nie rozumiałem.* Szczególnie tego o com pytał wiersz 6.

9. *Zawarte są.* Nikt tego nie zrozumie dokładnie

10. Eligentur, et dealbabuntur, et quasi ignis probabuntur multi, et impie agent impii, neque intelligent omnes impii: porro docti intelligent.

11. Et a tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta.

12. Beatus, qui exspectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque.

13. Tu autem vade ad praesinitum, et requiesces, et stabis in sorte tua in finem dierum.

Hucusque Daniele in Hebraco volumine legimus. Quae sequuntur usque ad finem libri, de Theodotionis editione translata sunt.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 11. *A od czasu gdy będzie odjęta ustawiczna ofiara.* Ofiara ustawiczna w zakonie starym była, którą codziennie ofiarowano, Num. 28, v. 3. Exod. 29, v. 38, dwu baranków na każdy dzień, jednego poranu, drugiego odwieczór: a przytęm miarę mąki oliwą zaczynionę, i wina także miarę. Która to ofiara znaczyła ustawiczną ofiarę, która się dzieje w Sakramencie ciała i krwi Pana Chrystusowej w Kościele Chrześcijańskim. Bo baranek jest Pan Chrystus, który miał być na krzyżu ofiarowany za wszystkie, tak za te którzy rano od początku świata byli, jako i za te, którzy w wieczór na końcu świata będą. Mąkę i wino ofiarowano z barankiem, iż Pan Chrystus nie tylko miał być zabity: ale też tegoż poranka ciało i krew pod osobą chleba i wina miało być ofiarowane, co się wypełnia każdy dzień w kościele naszym. Przetoż Daniel Duchem ś. oświecony będąc, prorokuje o Antychryście pod figurą Antyocho (bo Antyoch figuruje Antychrysta, jako każdy doczytać się może, stosując co Jan ś. Apoc. 13 pisze), iż Antychryst ma odjąć tę ofiarę, którą znaczyła ona ofiara ustawiczna, baranek z chlebem i winem ofiarowany: która nie insza jest tylko Pan Chrystus pod osobą chleba i wina ofiarowany. Toż prorokował wyżej 8, i 9. Zkąd do wiedzied trzech rzeczy przeciw dzisiejszym heretykom. Naprzód iż Antychryst jeszcze nie przyszedł, ponieważ jeszcze trwa ofiara ustawiczna ciała i krwi Pana Chrystusowej pod osobą chleba i wina. Nadto, iż Biskup Rzymski nie jest Antychrystem jako heretycy bluźnią, ale owszem Antychrystowi przeciwny, gdyż ofiarę, którą ma Antychryst zagubić, Papież najwięcej zachowuje i broni. Naostatek iż dzisiejszy heretycy są Antychrystowi przeszańcy, ponieważ nie więcej nieusiłują, jako żeby tę ofiarę ustawiczną ciała i krwi Pana Chrystusowej wygładzili, co własna jest Antychrystowi.

10. Będą wybrani, y wybieleni, y jako ogień doświadczeni mnodzy; a niezbożni niezbożnie czynić będą, ani zrozumieją wszyscy niezbożnicy, ale uczeni zrozumieją.

11. A od czasu, gdy będzie odjęta ustawiczna ofiara, a postanowiona będzie obrzydłość na spustoszenie, dni tysiąc dwieście y dziewięćdziesiąt.

12. Błogosławiony który czeka, y doszedł aż do dni tysiąc trzechset trzydzieści y pięci.

13. A ty idź do zamierzonego, a odpoczyniesz, y staniesz na losie twoim na końcu dni.

Aż dotąd Daniela w żydowskich księgach czytamy. Co za tym idzie do końca ksiąg, z Theodocyonowego wydania jest przełożono.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O potwarzy starców przeciw Zuzannie i jej ocaleniu od śmierci przez Daniela.

1. Et erat vir habitans in Babylone, et nomen ejus Joakim;

2. et accepit uxorem nomine Susannam, filiam Helciae, pulchram nimis et timentem Deum;

3. parentes enim illius, cum essent justi, erudierunt filiam suam secundum legem Moysi.

4. Erat autem Joakim dives valde, et erat ei pomarium vicinum domui suae; et ad ipsum confluebant Judaei, eo quod esset honorabilior omnium.

5. Et constituti sunt de populo duo senes iudices in illo anno, de quibus locutus est Dominus:

aż przyjdzie czas od Boga naznaczony, kiedy się to urzeczywistni.

10. *Będą wybrani i wybieleni.* W utrapieniu, jakby w ogniu będą wybieleni i oczyszczeni, jak powiedział r. 11, 35.—*Ani zrozumieją wszyscy niezbożnicy.* Wiedząc nawet że wszystko się spełnia, proroctwa tego nie rozumieją, bo wszystko odnosią do przyczyn przyrodzonych, albo do ludzkich rad i mocy.—*Uczeni zrozumieją.* Pobożni i mądry chrześcijanie rozumieją tajemnicę tego proroctwa, gdy ujrzą że się wypełnia.

11. *Gdy będzie odjęta ustawiczna ofiara.* Od owego czasu, w którym Antychryst znieśnie ofiarę mszy ś. tak że nikt jawnie spełniać jej nie odważy się.—*Postanowiona będzie obrzydłość.* Bałwan. Rozumiej samego Antychrysta, który zechce być jak Bóg czczonym. Patrz Wujka.

12. *Aż do dni tysiąc trzechset trzydzieści i pięć.* Gdy Antychryst po dniach 1290 zostanie zabitym, po-

1. Y był mąż mieszkający w Babilonie, a imię jego Joakim;

2. y pojął żonę imieniem Zuzannę, córkę Helciasza, bardzo piękna y bojąca się Boga:

3. bo rodzicy ięy, będąc sprawiedliwi, wywcielili córkę swą według zakonu Mojżeszowego.

4. A Joakim był bardzo bogaty, y miał sad podle domu swego, a do niego się Żydowie schodzili, iż był ze wszystkich napoczywszy.

5. A postanowieni są dwa starcy z ludu sędziami onego roku, o których Pan powiedział: Iż wyszła

kój y wypoczynek niejaki będzie przez dni 45, błogosławieni przeto, którzy przez tyle kłesk dójdą do tego czasu; bo będą mogli odetchnąć, a upadłym zostanie czas do upamiętania się i pokuty.

13. *A ty, Danielu.*—*Idź do zamierzonego.* Pójdiesz do śmierci dla wszystkich wspólnej, zanim to się stanie.—*Staniesz na losie twoim.* Zmartwychwstaniesz w swoim czasie i staniesz pomiędzy wybranymi na stopniu chwały, który ci będzie danym w miarę zasług twoich.

R. 13.—5. *Postanowieni są dwa starcy z ludu sędziami.* Było to z nadania królów Chaldejskich, pozwalających ażeby sprawy należące do prawa żydowskiego były rozpatrywane przez sędziów z tegoż narodu.—*O których Pan powiedział.* Gdzie i jak, czy na piśmie, czy żywym głosem jakiego proroka to powiedział Bóg, nie wiadomo. Maldonat sądzi, że nie słowa, lecz myśl jakiejś księgi Pisma ś. tu się przywoździ; taką jest owe słowa Jerem. 23, 14: *W proroczech Jeruzalem widzia-*

Quia egressa est iniquitas de Babylone a senioribus iudicibus, qui videbantur regere populum.

6. Isti frequentabant domum Joakim, et veniebant ad eos omnes, qui habebant iudicia.

7. Cum autem populus revertisset per meridiem, ingrediebatur Susanna, et deambulabat in pomario viri sui.

8. Et videbant eam senes quotidie ingredientem et deambulantem, et exarserunt in concupiscentiam ejus;

9. et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos, ut non viderent coelum, neque recordarentur iudiciorum iustorum.

10. Erant ergo ambo vulnerati amore ejus, nec indicaverunt sibi vicissim dolorem suum;

11. erubescabant enim indicare sibi concupiscentiam suam, volentes concumbere cum ea;

12. et observabant quotidie sollicitius videre eam. Dixitque alter ad alterum:

13. Eamus domum, quia hora prandii est. Et egressi recesserunt a se.

14. Cumque revertissent, venerunt in unum, et sciscitantes ab invicem causam, confessi sunt concupiscentiam suam; et tunc in communi statuerunt tempus, quando eam possent invenire solam.

15. Factum est autem, cum observarent diem aptum, ingressa est aliquando sicut heri et nudistertius cum duabus solis puellis, voluitque lavari in pomario, aestus quippe erat;

16. et non erat ibi quisquam, praeter duos senes absconditos et contemplantes eam.

17. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleum et smigmata, et ostia pomarii claudite, ut laver.

18. Et fecerunt sicut praeceperat, clauseruntque ostia pomarii, et egressae sunt per posticum, ut afferent, quae jusserat; nesciebantque senes intus esse absconditos.

19. Cum autem egressae essent puellae, surrexerunt duo senes, et accurrerunt ad eam, et dixerunt:

20. Ecce, ostia pomarii clausa sunt, et nemo nos videt, et nos in concupiscentia tui sumus: quam ob rem assentire nobis, et commiscere nobiscum:

21. quod si nolueris, dicemus contra te testimonium, quod fuerit tecum juvenis, et ob hanc causam emiseris puellas a te.

22. Ingemuit Susanna, et ait: Angustiae sunt mihi undique: si enim hoc egero, mors mihi est, si autem non egero, non effugiam manus vestras.

nieprawość z Babilonu od starszych sędziów, którzy się zdali żeby lud rządili.

6. Ci często bywali w domu Joakimowym, y przychodzili do nich wszyscy którzy mieli sądy.

7. A gdy się lud wracał w przypołudnie, wchodziła Zuzanna, y przechadzała się po sadu męża swego.

8. Y widali ją starcy na każdy dzień wchodzącą y przechodzącą się: y zapalili się pożądliwością iéy;

9. y wyrócili rozum swój, y odwrócili oczy swe aby nie patrzyli w niebo, ani pamiętali na sądy sprawiedliwe.

10. Byli tedy obadwa zranieni miłością iéy, a ieden drugiemu nieoznaymił bolu swego;

11. bo się wstydzali ieden drugiemu oznaymić pożądliwości swéy, chcąc z nią grzech popełnić;

12. y strzegli na każdy dzień tym pilniéy aby ją widzieli. Y rzekł ieden do drugiego:

13. Póđźmy do domu, bo godzina obiadu iest, y wyszedzsy rozeszli się.

14. A wróciwszy się przyszli na iedno miejsce: a pytając się ieden do drugiego przyczyny, wyznali pożądliwość swoię, a tedy spółem postanowili czas, kiedyby ją samę zastać mogli.

15. Y przydało się gdy pilnowali dnia sposobnego, weszła niekiedy, iako wczora, y dziś trzeci dzień ze dwiema samemi dziewczkami, y chciała się myć w sadzie: bo gorąco było;

16. a nie był tam nikt oprócz dwu starców zataionych, y przypatrujących się iéy.

17. Rzekła tedy dziewczkom: Przynieście mi oleyku y mydła, a drzwi u sadu zamknicie, abych się zmyła.

18. Y uczyniły tak iako była kazała: y zamknęły drzwi u sadu, y wyszły tyłem, aby przynieśli co była rozkazała. A niewiedzieli iż się tam byli skryli starcy.

19. A gdy wyszły dziewczki, powstali dwa starcy, y przybiegli do niéy, y rzekli:

20. Oto drzwi sadu są zamknięte, a nikt nas niewidzi, a my w pożądliwości twoiéy iesteśmy: przetoż przyzwól nam, a spi z nami:

21. a jeśli nie będziesz chciała, damy przeciw tobie świadectwo, że był z tobą młodzieniec, a żeś dla tego wypuściła dziewczki od siebie.

22. Westchnęła Zuzanna y rzekła: Ciasno na mię zewsząd: bo jeśli to uczynię, śmierć mi iest: a jeśli nie uczynię, nie uydę rąk waszych.

tem podobieństwo cudzołożących, i drogę klanstwa.— Którzy się zdali żeby lud rządili. Na których cnocie i mądrości zdało się że lud polegał.

6. Którzy mieli sądy. W grec. którzy byli sądzeni, t. j. processujący się.

8. I widali ją. Bo po odejściu narodu, czas jakiś tam pozostawali dla narady.

9. Wyrócili rozum swój. Ogłupieli z miłości ku niéy, bo miłość zwykła rozum wywracać.— *Odwrocili oczy.* T. j. tak dalece zgłupieli, że nie mieli na względzie bojaźni Bożej.— *Aby nie patrzyli w niebo.* Zeby o Bogu nie wspomnieli.— *Sądy sprawiedliwe.* Sądy Boskie, i karę którą Bóg mści się za występki.

13. Póđźmy do domu. Jeden drugiego chciał się pozbyć, i zostac sam, żeby na wstydlivość Zuzanny zasadzkę zrobic.— *Wyszedzsy.* Udając że idą do domu, inną drogą na toż miejsce wrócili.

15. Jako wczora i dziś trzeci dzień. Jak innych dni czynić zwykła. Znany hebraizm, jak Gen. 31, 2; i Exod. 4, 10.

18. Tyłem. Rozumieją się drzwi w tylnej stronie domu, albo ogrodu, jak tutaj; drzwi sekretnejsze, któremi się do ogrodu wchodziło.

22. Śmierć mi jest. Zasłużę na śmierć ciała bo cudzołożników podług prawa kamienowano, i, czego się bardziej boję, ulegnę przez grzech śmierci wiecznej.

23. Sed melius est mihi absque opere iucidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini.

24. Et exclamavit voce magna Susanna; exclamaverunt autem et senes adversus eam.

25. Et cucurrit unus ad ostia pomarii, et aperuit.

26. Cum ergo audissent clamorem famuli domus in pomario, irruerunt per posticum, ut viderent, quidnam esset.

27. Postquam autem senes locuti sunt, erubuerunt servi vehementer, quia nunquam dictus fuerat sermo hujuscemodi de Susanna. Et facta est dies crastina.

28. Cumque venisset populus ad Joakim virum ejus, venerunt et duo presbyteri pleni iniqua cogitatione adversus Susannam, ut interficerent eam.

29. Et dixerunt coram populo: Mittite ad Susannam filiam Helciae, uxorem Joakim. Et statim miserunt.

30. Et venit cum parentibus et filiis, et universis cognatis suis.

31. Porro Susanna erat delicata nimis et pulchra specie.

32. At iniqui illi jusserunt, ut discooperiretur (erat enim cooperta), ut vel sic satiarentur decore ejus.

33. Flebant igitur sui, et omnes qui noverant eam.

34. Consurgentes autem duo presbyteri in medio populi, posuerunt manus suas super caput ejus.

35. Quae flens suspexit ad coelum; erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino.

36. Et dixerunt presbyteri: Cum deambularem in pomario soli, ingressa est haec cum duabus puellis, et clausit ostia pomarii et dimisit a se puellas.

37. Venitque ad eam adolescens, qui erat absconditus, et concubuit cum ea.

38. Porro nos, cum essemus in angulo pomarii videntes iniquitatem, concurrimus ad eos, et vidimus eos pariter commisceri.

39. Et illum quidem non quivimus comprehendere, quia fortior nobis erat, et apertis ostiis exsilivit:

40. hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus, quisnam esset adolescens, et noluit indicare nobis: hujus rei testes sumus.

41. Credidit eis multitudo quasi senibus et iudicibus populi, et condemnaverunt eam ad mortem.

42. Exclamavit autem voce magna Susanna, et dixit: Deus aeternae, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia, antequam fiant,

24. *Zawołała głosem wielkim.* Wzywając obrony przeciw starcom lubieżnym.—*Zawołała.* Jako zdradzeni krzykiem Zuzanny.

25. *Bieżał jeden do drzwi sadu.* Jeden ze starców, żeby się zdało że tutaj wchodzi; albo żeby skłamał, że młodzieniec z którym tam Zuzannę zdybali, jak mieli twierdzić, uciekał tędy.

27. *I było nazajutrz.* Hebraizm, że gdy dnia następnego lud się zgromadził.

23. Ale mi lepiéy bez uczynku wpaść w ręce wasze: niżli zgrzeszyć przed obliczem Pańskim.

24. Y zawołała głosem wielkim Zuzanna: zawołałi téż y starcowie przeciwko niéy.

25. Y bieżał ieden do drzwi sadu, y otworzył.

26. A czeladź domowa usłyszawszy wołanie w sadu, werwali się tyłem, chcąc widzieć coby to było.

27. A gdy starcy powiedzieli, zawstydziłi się słudzy bardzo: bo nigdy nie była mówiona taka mowa o Zuzannie. Y było nazajutrz.

28. Gdy się lud zszedł do Joakima, męża iéy, przyszi y dwa starcy, pełni myśli złościwéy przeciw Zuzannie, aby ją stracili.

29. Y rzekli przed ludem: Poślicie do Zuzanny córki Helciaszowéy żony Joakimowéy. Y wnet posłali.

30. Y przyszła z rodziami y z synami, y ze wszystkimi krewnymi swymi.

31. A była Zuzanna subtelną y pięknego weyzrenia.

32. A oni złośliwi kazali ją odkryć, (bo była zakryta) żeby się przynajmniéy tak nasycili piękności iéy.

33. A tak płakali przyjaciele iéy, y wszyscy którzy ją znali.

34. Y powstawszy dwa starcy w pośród ludu, włożyli ręce swe na głowę iéy.

35. Która płacząc weyrzała w niebo: bo serce iéy było ufanie mające w Panu.

36. Y rzekli starcy: Gdyśmy się sami przechodzili w sadzie, weszła ta ze dwiema dziewczkami: y zamknęła drzwi sadu, y odesłała dziewczki od siebie.

37. Y przyszedł do niéy młodzieniec, który się był skrył, y spał z nią.

38. A my gdyśmy byli w kącie sadu, widząc nieprawość, bieżeliśmy do nich, y widzieliśmy je mające sprawę z sobą.

39. A onegośmy poymać nie mogli, iż był moneniejszy niżli my, a otworzywszy drzwi wyskoczył:

40. ale tę poymawszy, pytaliśmy iéy coby to był za młodzieniec, y nie chciała nam oznaymić: téy rzeczy iesteśmy świadkami.

41. Uwierzyło im pospólstwo, iako starcom y sędziom ludu, y skazali ją na śmierć.

42. A Zuzanna zawołała głosem wielkim, y rzekła: Boże wieczny, który znasz skryte rzeczy, który wiész wszystko piérwéy niżli się stanie,

34. *Włożyli ręce swe na głowę jej.* Kto oskarżał innego o zbrodnię kryminalną, przysięgał położywszy ręce na głowie jego. Lewit. 24, 14.

41. *Skazali ją na śmierć.* Nie powagą sądową, której lud nie miał, lecz prywatną, wyrokiem cichym, bo wiedzieli, że cudzołóstwo śmiercią się karze. Lewit. 20, 10, i Dent. 22, 22. Wierzyć należy, że od sędziów prawnym sposobem została skazaną na śmierć.

42. *Pierwej niżli się stanie.* Jakby rzekła: a tem bardziéj kiedy się już stało.

43. tu scis, quoniam falsum testimonium tulerunt contra me, et ecce, morior, cum nihil horum fecerim, quae isti malitiose composuerunt adversum me.

44. Exaudivit autem Dominus vocem ejus.

45. Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Dominus spiritum sanctum pueri junioris, cujus nomen Daniel;

46. et exclamavit voce magna: Mundus ego sum a sanguine hujus.

47. Et conversus omnis populus ad eum, dixit: Quis est iste sermo, quem tu locutus es?

48. Qui cum staret in medio eorum, ait: Sic fatui, filii Israel, non judicantes, neque quod verum est, cognoscentes, condemnastis filiam Israel?

49. Revertimini ad iudicium, quia falsum testimonium locuti sunt adversus eam.

50. Reversus est ergo populus cum festinatione, et dixerunt ei senes: Veni, et sede in medio nostrum, et indica nobis, quia tibi Deus dedit honorem senectutis.

51. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos ab invicem procul, et dijudicabo eos.

52. Cum ergo divisi essent alter ab altero, vocavit unum de eis, et dixit ad eum: Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua, quae operaberis prius:

53. iudicans iudicia injusta, innocentes opprimens et dimittens noxios, dicente Domino: Innocentem et iustum non interficies.*

54. Nunc ergo si vidisti eam, dic sub qua arbore videris eos colloquentes sibi. Qui ait: Sub schino.* (*Exod. 23, 7*).

55. Dixit autem Daniel: Recte mentitus es in caput tuum: ecce enim Angelus Dei, accepta sententia ab eo, scindet te medium.

56. Et amoto eo, iussit venire alium, et dixit ei: Semen Chanaan et non Juda, species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum:

57. sic faciebatis filiabus Israel, et illae timentes loquebantur vobis, sed filia Juda non sustinuit iniquitatem vestram.

58. Nunc ergo dic mihi, sub qua arbore comprehenderit eos loquentes sibi? Qui ait: Sub prino.

45. *Wzbudził Pan ducha świętego.* Ducha świętego, który był w Danielu młodzieńcym chłopczyku; ducha prorocstwa i ducha zbawiennęj odwagi i mądrości, którzyby w niebezpieczeństwie zostającej Zuzannie podał ratunek.

46. *Czystym ja jest.* T. j. na śmierć jej ja się nie zgadzam.

50. *Wrócił się.* Dziwną się rzeczą wydawać może, że głos chłopięcia cały lud przywołał do rozwagi. Lecz prawdopodobna, że albo już pierwój, albo wtenczas lud poznał, że Daniel ma ducha proroczego.—*Pójdź a siądź.* To mówią starcy, szycząc z Daniela i przez pogardę; albo przez pochlebstwo sądząc, że okazaniem szacunku zjedną dla siebie, żeby ich zbrodni nie wydał.—*Cześć starości.* Godność starości, t. j. żebyś jak starzec, był szedzia.

51. *Do nich.* Do ludu.—*Będę ich sądził.* Prześledzę.

43. ty wiesz że fałszywe świadectwo wydali przeciwko mnie: a oto umieram, gdyżem nie uczyniła nic z tych rzeczy, które ci na mię złościwie zmyślili.

44. Y wysłuchał Pan głosu ięy.

45. A gdy ją wiedziono na śmierć, wzbudził Pan ducha świętego pacholęcia młodego, któremu imię Daniel;

46. y zawołał głosem wielkim: Czystym ia iest od krwi tęy.

47. Y obróciwszy się wszytek lud do niego, rzekł: co to za mowa, którąś ty powiedział?

48. Który gdy stanął w pośrodku ich, rzekł: tak szaleni synowie Izrael? nie rozsądziwszy, ani się prawdy dowiedziawszy, skazaliście na śmierć córkę Izraelską?

49. Wróćcie się do sadu, bo fałszywe świadectwo mówili przeciwko nięy.

50. Wrócił się tedy lud z kwapliwością, y rzekli mu starszy: Późdz a siądź w pośród nas, a ukaż nam: ponieważci Bóg dał cześć starości.

51. Y rzekł do nich Daniel: Rozłączcie ie precz, iednego od drugiego, a będę ich sądził.

52. Gdy tedy byli rozłączeni ieden od drugiego, zawołał iednego z nich, y rzekł do niego: Zastarzały we złych dniach, teraz przyszyły grzechy twe któreś czynił przed tym:

53. sądząc sądy niesprawiedliwe, tłumiąc niewinne, a wypuszczając winne, gdyż Pan mówi: Niewinnego y sprawiedliwego nie będziesz zabiiał.

54. Teraz tedy ieśliś ją widział, powiedz pod którym drzewem widziałeś ie rozmawiające z sobą. Który rzekł: pod trzmiem.

55. Y rzekł Daniel: Prawieś skłamał na głowę twoię: bo oto Aniół Boży wzięwszy od niego skazanie, rozetnie cię na poły.

56. Y odwiódszy go kazał przyść drugiemu: y rzekł mu: Nasienie Chanaan, a nie Judzkie, piękność cię uwiodła, y pożądliwość wywróciła serce twoie:

57. takeście czyniaali córkom Izraelskim, a one boiaie się mówiły wam, ale córka Judzka nie zcierpiała niecnoty waszęy.

58. Teraz tedy powiedź mi pod którym drzewem poymałeś ie mówiące z sobą? który rzekł: pod iodłą.

52. *Zastarzały we złych dniach.* Pełen dni złych, zły i zbrodniczy starzec, których życie swoje niegodnie w grzechach strawił. — *Teraz przyszyły grzechy twe.* Dobrały miary, dojrzały; bo już należną grzechom twoim karę poniesiesz.

55. *Prawieś skłamał.* Stosownie, żebyś sam siebie własnymi słowy potępił.

56. *Nasienie Chanaan.* Człowieku, w obyczajach chanaaneyczyku raczěj, niżeli Żydzie, jak Ezech. 16, 45: *Matka wasza Cetejka, a ojciec wasz Amorejczyk.*

57. *Takeście czynili córkom Izraelskim.* Sądziliście że Zuzanna z pokolenia Judy, święcie i pobożnie wychowana, podobną będzie do niewiast izraelskich, t. j. z dziesięciu pokoleń, jakich wiele jest pomiędzy nami tutaj niewolnic, które do popełnienia zbrodni łatwo się skłaniają. — *Mówiły wam.* Przystojnie wyraża rzecz szpetną.

59. Dixit autem ei Daniel: Recte mentitus es et tu in caput tuum, manet enim Angelus Domini, gladium habens, ut secet te medium, et interficiat vos.

60. Exclamavit itaque omnis coetus voce magna, et benedixerunt Deum, qui salvat sperantes in se.

61. Et consurrexerunt adversus duos presbyteros (convicerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimonium), feceruntque eis, sicut male exegerant adversus proximum,

62. ut facerent secundum legem Moysi, et interfecerunt eos; et salvatus est sanguis innocuus in die illa. (*Deut. 19. 18.*)

63. Helcias autem et uxor ejus laudaverunt Deum pro filia sua Susanna cum Joakim marito ejus et cognatis omnibus, quia non esset inventa in ea res turpis.

64. Daniel autem factus est magnus in conspectu populi a die illa, et deinceps.

65. Et rex Astyages appositus est ad patres suos, et suscepit Cyrus Perses regnum ejus.

59. Y rzekł mu Daniel: y tyś czyście skłamał na twą głowę, bo czeka Anioł Pański mający miecz aby cię rozciął na poly, a zabił was.

60. Tedy wszystko zgromadzenie zawołało głosem wielkim, y błogosławili Boga, który wybawia pokładające w nim nadzieję.

61. Y powstałi przeciw dwiema starcóm (bo ie był przekonał Daniel z ust ich, iż fałszywe świadectwo dali) y uczynili im iako byli źle uczynili przeciw bliźniemu,

62. aby uczynili według zakonu Moyżeszowego y zabili ie, a krew niewinna dnia onego była wybawiona.

63. A Helciasz y żona iego chwalili Boga, za córkę swą Zuzannę z Joakimem mężem iéy, y ze wszemi powinowatymi, że się nie znalazła w niéy rzecz sprośna.

64. A Daniel stał się wielki w oczach ludu, od onego dnia y na potom.

65. A król Astyages przyłożon iest do oyców swoich, y przyjął Cyrus Persa królestwo.

CAPUT XIV.

O bałwanie Bela, Smoku, i powtórném skazaniu Daniela do lwiej jamy.

1. Erat autem Daniel conviva regis, et honoratus super omnes amicos ejus.

2. Erat quoque idolum apud Babylonios nomine Bel; et impendebantur in eo per dies singulos similiae artabae duodecim, et oves quadraginta, vini que amphorae sex.

3. Rex quoque colebat eum, et ibat per singulos dies adorare eum; porro Daniel adorabat Deum suum. Dixitque ei rex: Quare non adoras Bel?

4. Qui respondens, ait ei: Quia non colo idola manufacta, sed viventem Deum, qui creavit coelum et terram, et habet potestatem omnis carnis.

5. Et dixit rex ad eum: Non videtur tibi esse Bel vivens Deus? An non vides, quanta comedat et bibit quotidie?

6. Et ait Daniel arridens: Ne erres, rex: iste enim intrinsecus luteus est et forinsecus aereus, neque comedit aliquando.

7. Et iratus rex vocavit sacerdotes ejus, et ait eis: Nisi dixeritis mihi, quis est qui comedat impensas has, moriemini.

8. Si autem ostenderitis, quoniam Bel comedat haec, morietur Daniel, quia blasphemavit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat juxta verbum tuum.

60. *Zawołało.* Odkrywszy kłamstwo starców.

61. *I uczynili im jako byli źle uczynili.* Ukarano ich karą odwetu, jak przepisał Mojżesz, Deut. 19, 16, 19.

65. *A król Astyages.* Te słowa odnieść należy do początku następującej historii o Belu i smoku. To pokazuje się z greckich poprawniejszych biblij, które od tych słów zaczynają rozdział 14; tu więc jest jakby zagłówek chronologiczny następującej historii, żebyśmy wiedzieli w którym czasie to się zdarzyło, t. j. po śmierci Astyaga, za Cyrusa, tak Kornel. a Lapide. Maldonat mniema że myśl ta: *Daniel stał się wielkim*

ROZDZIAŁ 14.

1. A Daniel iadał z królem, y był we czci nad wszystkie przyjacióły iego.

2. Był też bałwan u Babilończyków imieniem Bel: a wydawano nań na każdy dzień dwanaście czwiercień białej mąki, y czterdzieści owiec, y sześć bareł wina.

3. Król też chwalił go, y chodził na każdy dzień kłaniać się mu; ale Daniel chwalił Boga swego. Y rzekł mu król: Przecz nie chwalisz Bela?

4. Który odpowiadając, rzekł mu: Iż nie chwale bałwanów ręką uczynionych, ale Boga żywiącego, który stworzył niebo y ziemię, y ma moc nad wszelkim ciałem.

5. Y rzekł król do niego: niezda się tobie Bel byż Bogiem żywiacym? Aza nie widzisz iako wiele iada y pija na każdy dzień.

6. Y rzekł Daniel, uśmiechnąwszy się: Nie myl się królu: Bo ten we wnątrz iest gliniany, a z wierzchu miedziany, a nie iada nigdy.

7. Y rozgniewawszy się król, przyzwał ministrów iego, y rzekł im: Jeśli mi nie powiecie kto iest co iada te nakłady, pomrzecie.

8. A ięśli pokażecie iż to Bel iada, umrze Daniel, iż bluźnił przeciw Belowi. Y rzekł Daniel królowi: Niech tak będzie według słowa twego.

w obliczu ludu, a Astyages położon jest przy ojcach swoich, t. j. aż do śmierci Astyaga i królestwa Cyrusa.

R. 14.— 1. *Z królem.* Baltazarem, albo Ewilmerodachem.

2. *Bel.* Albo Belus jest to Nemrod, który zbudował Babilon, i pierwszym był jego królem. Patrz Gen. r. 10, 10.

4. *Nie chwałę.* Nie chcę czcić.—*Ma moc nad wszelkim ciałem.* Który jest panem wszystkich żyjących, czyli wszystkich ludzi.

9. Erant autem sacerdotes Bel septuaginta, exceptis uxoribus, et parvulis et filiis. Et venit rex cum Daniele in templum Bel.

10. Et dixerunt sacerdotes Bel: Ecce nos egredimur foras, et tu rex pone escas, et vinum misce, et claude ostium, et signa annulo tuo:

11. et cum ingressus fueris mane, nisi inveniatis omnia comesta a Bel, morte moriemur, vel Daniel, qui mentitus est adversum nos.

12. Contemebant autem, quia fecerant sub mensa absconditum introitum, et per illum ingrediebantur semper, et devorabant ea.

13. Factum est igitur, postquam egressi sunt illi, rex posuit cibos ante Bel; praecepit Daniel pueris suis, et attulerunt cinerem, et cribravit per totum templum coram rege; et egressi clausurunt ostium, et signantes annulo regis abierunt.

14. Sacerdotes autem ingressi sunt nocte juxta consuetudinem suam, et uxores et filii eorum, et comederunt omnia, et biberunt.

15. Surrexit autem rex primo diluculo et Daniel cum eo.

16. Et ait rex: Salvane sunt signacula, Daniel? Qui respondit: Salva, rex.

17. Statimque cum aperisset ostium, intuitus rex mensam, exclamavit voce magna: Magnus es Bel, et non est apud te dolus quisquam.

18. Et risit Daniel, et tenuit regem, ne ingrederetur intro, et dixit: Ecce pavimentum, animadvertite, cujus vestigia sint haec.

19. Et dixit rex: Video vestigia virorum, et mulierum et infantium. Et iratus est rex.

20. Tunc apprehendit sacerdotes, et uxores et filios eorum; et ostenderunt ei abscondita ostiola, per quae ingrediebantur, et consumebant, quae erant super mensam.

21. Occidit ergo illos rex, et tradidit Bel in potestatem Danielis, qui subvertit eum et templum ejus.

22. Et erat draco magnus in loco illo, et colebant eum Babylonii.

23. Et dixit rex Danieli: Ecce, nunc non potes dicere, quia iste non sit Deus vivens: adora ergo eum.

24. Dixitque Daniel: Dominum Deum meum adoro, quia ipse est Deus vivens, iste autem non est Deus vivens.

25. Tu autem, rex, da mihi potestatem, et interficiam draconem absque gladio et fuste. Et ait rex: Do tibi.

26. Tulit ergo Daniel picem, et adipem et pilos, et coxit pariter, fecitque massas, et dedit in os draconis, et diruptus est draco. Et dixit: Ecce, quem colebatis.

27. Quod cum audissent Babylonii, indignati

9. A było ministrów Belowych siedmdziesiąt, oprócz żon y dzieci y synów. Y przyszedł król z Danielem do zboru Bel.

10. Y rzekli ministrowie Belowi: Oto my wychozimy precz, a ty królu połóż potrawy, y nalej wina: a zamkni drzwi, y zapieczętu sygnetem twoim:

11. a gdy wnidziesz rano, jeśli nie naydziesz że wszystko Bel poiadł, śmiercią pomrzemy, abo więc Daniel, który kłamał przeciwko nam.

12. A niedbali bo byli uczynili tajemne wszecie pod stołem, y przez nie zawždy wchodzili, a ono pożerali.

13. Stało się tedy gdy oni wyszli, król postawił potrawy przed Belem: Daniel rozkazał sługom swym y przynieśli popiołu, y przesiał po wszystkim zborze przed królem: y wyszedszy zamknęli drzwi, a zapieczętowawszy sygnetem królewskim, odeszli.

14. Tedy ministrowie weszli w nocy wedle zwyczaju swego, y żony, y synowie ich: y wszystko ziedli y spili.

15. A król wstał rano, y Daniel z nim.

16. Y rzekł król: Całeli są pieczęci Danielu? który odpowiedział: Całe królu.

17. A zaraz gdy drzwi otworzył, poyrzawszy król na stół, zawołał głosem wielkim: Wielkiś iest Belu, a niemasz u ciebie żadney zdrady.

18. Y rozśmiał się Daniel: y zadziérzał króla aby nie wchodzil we wnątrz, y rzekł: Oto tło, obacz czyje to są stopy.

19. Y rzekł król: Widzę stopy mężów, y niewiast, y dzieci. Y rozgniewał się król.

20. Tedy poymał ministry, y żony, y syny ich, y ukazali mu skryte drzwiczki któremi wchodzili, y ziadali to co bywało na stole.

21. A tak pomordował ie król, y dał Bela w moc Danielowi: który go wywrócił y zbór iego.

22. Y był smok wielki na onym mieyscu, y chwalił go Babilończycy.

23. Y rzekł król Danielowi: Oto teraz rzec nie możesz, żeby ten nie był Bóg żyjący: Przetóż kłaniay się mu.

24. Ale Daniel rzekł: Panu Bogu memu się kłaniam: bo on iest Bóg żyjący, a ten nie iest Bóg żyjący.

25. Ale ty królu day mi moc, a zabiję smoka bez miecza y kiia. Y rzekł król: Daięć.

26. Wziął tedy Daniel smoly, y sadła, y sierści, y zwarzył ie spolu: a naczynił sztuk, y dał w gębę smokowi, y rozpukł się smok. Y rzekł: Oto kogoście chwaliłi.

27. Co uslyszawszy Babilończycy, rozgniewali

12. *Niedbali.* O niebezpieczeństwo, na które się przez zdradę swoją narażali.

20. *Ukazali.* Po użyciu postrachu i ciężkich pogróżek, żeby oszustwo wyjawili.

22. *I był smok.* Tak Rzymianie czasu zarazy przywieźli do Rzymu i czcili węża Epidariusza, o czém

patrz Wal. Max. ks. 1 r. 8. Uważa ś. Augustyn ks. 11 o Genezie dosłownie, że czart zwykł przybierać postać wężową dla oszukania ludzi.

26. *Rozpukł się smok.* Nie dla tego żeby smoła albo sierść były zatrute, lecz że kawałki masy i smoła w szczękach uwięzły i oddech zatamowały.

sunt vehementer, et congregati adversum regem, dixerunt: Judaeus factus est rex: Bel destruxit, draconem interfecit, et sacerdotes occidit.

28. Et dixerunt cum venissent ad regem: Trade nobis Daniele, alioquin interficiemus te et domum tuam.

29. Vidit ergo rex, quod irruerent in eum vehementer, et necessitate compulsus tradidit eis Daniele.

30. Qui miserunt eum in lacum leonum; et erat ibi diebus sex. * (*Supr. 6, 16*).

31. Porro in lacu erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidie, et duae oves; et tunc non data sunt eis, ut devorarent Daniele.

32. Erat autem Habacuc propheta in Judaea, et ipse coxerat pulmentum, et intriverat panes in aleo; et ibat in campum, ut ferret messoribus. *

33. Dixitque Angelus Domini ad Habacuc: Fer prandium, quod habes, in Babylonem Danieli, qui est in lacu leonum.

34. Et dixit Habacuc: Domine, Babylonem non vidi, et lacum nescio.

35. Et apprehendit eum Angelus Domini in vertice ejus, et portavit eum capillo capitis sui, posuitque eum in Babylone supra lacum in impetu spiritus sui. (*Ezech. 8, 3*).

36. Et clamavit Habacuc, dicens: Daniel, serve Dei, tolle prandium, quod misit tibi Deus.

37. Et ait Daniel: Recordatus es mei, Deus, et non dereliquisti diligentes te.

38. Surgensque Daniel comedit. Porro Angelus Domini restituit Habacuc confestim in loco suo.

39. Venit ergo rex die septimo, ut lugeret Daniele, et venit ad lacum, et introspexit, et ecce, Daniel sedens in medio leonum.

40. Et exclamavit voce magna rex, dicens: Magnus es, Domine Deus Danielis. Et extraxit eum de lacu leonum.

41. Porro illos, qui perditionis ejus causa fuerant, infromisit in lacum; et devorati sunt in momento coram eo.

42. Tunc rex ait: Paveant omnes habitantes in universa terra Deum Danielis, quia ipse est Salvator, faciens signa et mirabilia in terra, qui liberavit Daniele de lacu leonum. (*Supr. 6, 27*).

się bardzo: a zebrawszy się na króla, rzekli: Król się stał Żydem: Bela zepsował, smoka zabił, y ministry pomordował.

28. A gdy przyszli do króla, rzekli: Wyday nam Daniela: bo inaczej, zabiemy cię, y dóm twój.

29. Widząc tedy król że gwałtownie nań nalęgał: gwałtem przymuszony, wydał im Daniela.

30. Którzy go wrzucili w dół lwi, y był tam przez sześć dni.

31. A w dole było lwów siedm, y dawano im na każdy dzień dwoje ciała, y dwie owcy: a na ten czas nie dano im, aby pożarli Daniela.

32. A był Habakuk prorok w Judzkiej ziemi, a on był uwarzył potrawę y nadrobił był chleba na miś, y szedł na pole, aby zaniósł żenićóm.

33. Y rzekł Aniół Pański do Habakuka: Zanieś obiad który masz, do Babilonu Danielowi, który iest we lwim dole.

34. Y rzekł Habakuk: Panie, Babilonum nie widział, a o dole nie wiem.

35. Y ujął go Aniół Pański za wierzch głowy, a niósł go za włos głowy iego, y postawił go w Babilonie nad dołem w pędzie ducha swego.

36. Y zawołał Habakuk, mówiąc: Danielu sługo Boży, weźmi obiad któryć Bóg posłał.

37. Y rzekł Daniel: Wspomniałeś na mię Boże, a nieopuściłeś tych którzy cię miłują.

38. Y wstawszy Daniel, iadł. A Aniół Pański natychmiast postawił zaś Habakuka na mieyscu iego.

39. Przyszedł tedy król dnia siódmego, aby płakał Daniela: y przyszedł do dołu, y weyrzał wni: a oto Daniel siedzący między lwami.

40. Y zawołał król głosem wielkim rzekąc: Wielki iest Panie Boże Danielów. Y wyciągnął go z dołu lwiego.

41. A one którzy byli przyczyną zatracenia iego, wrzucił w dół, y pożarci są we mgnieniu oka przed nim.

42. Tedy król rzekł: wszyscy mieszkający po wszędy ziemi niech się boją Boga Danielowego: bo on iest zbawiciel, czyniący znaki y cuda na ziemi: który wybawił Daniela z dołu lwiego.

30. *W dół lwi.* W jamę, albo w klatkę gdzie lwów chowano.

31. *Dwoje ciała i dwie owce.* Albo znaczy, dwa całe ciała dwóch owiec. Albo znaczy że dawano dwa ciała zwierząt zabitych, albo ludzi na śmierć skazanych, i nadto dwie owce.

32. *Habakuk prorok w Judzkiej ziemi.* Bo niektórzy Żydzi nawet po niewoli babilońskiej pozostali w Judei. Nie jest to ten Habakuk, który liczy się pomiędzy prorokami mniejszymi; bo ten o którym tu mowa żył

po niewoli babilońskiej, a tamten przedtém. Są jednak poważni pisarze, którzy obu uważają za jednego i tegoż.

35. *Włos głowy.* Pochwyconego za włosy.— *W pędzie ducha swego.* Z anielską szybkością.

41. *A one.* Ukarał karą odwetu, jako Daryusz pokarał tych, którzy Daniela byli oskarżyli i starali się żeby do lwów był wrzucony.

42. *Niech się boją.* Niech szanują ze czcią.

Wprowadzenie do księgi Ozeasza.

Ozeasz wykląda się, zbawiciel. Ten strofuje wszystkie pokolenia Żydowskie z bałwochwalstwa iż bogi pogańskie chwalili, i upomina, aby się ku swemu Bogu nawrócili. Ten jest pierwszy ze dwunastu proroków mniejszych, z których wszystkich Żydzi jedne księgi czynią. A ci nie przeto mniejszemi są nazwani, żeby byli podlejsi niżli oni więksi, ale iż mniej i krócej pisali. Był ten Ozeasz o tychże czasiech kiedy i Izajasz, Joel, Abdiasz, Amos, Jonasz i Micheasz, bo ci wszyscy mało nie jednegoż czasu prorokowali.

PROPHETIA OSEE.

CAPUT I.

O żonie Ozeasza, imionach jego dzieci,

1. Verbum Domini, quod factum est ad Osee filium Beerii, in diebus Oziaze, Joathan, Achaz, Ezechiae, regum Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel.

2. Principium loquendi Domino in Osee; et dixit Dominus ad Osee: Vade, sume tibi uxorem fornicationum, et fac tibi filios fornicationum, quia fornicans fornicabitur terra a Domino.

3. Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaim; et concepit, et peperit ei filium.

4. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrahel, quoniam adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu, et quiescere faciam regnum domus Israel.

5. Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrahel.

6. Et concepit adhuc, et peperit filiam. Et dixit ei: Voca nomen ejus: Absque misericordia; quia non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum.

7. Et domui Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo, et non salvabo eos in arcu et gladio, et in bello, et in equis et in equitibus.

8. Et ablactavit eam, quae erat Absque misericordia; et concepit, et peperit filium.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Słowo Pańskie.* Wyrok, prorocstwo, mowa Pańska, jak w chald.—*Za dni Ozyasza, Joatana.* Wymienia królów tak Judzkich jako i Izraelskich, bo tak przeciw Judzie jako i przeciw Izraelowi, t. j. dwunastu pokoleniom prorokuje, lecz więcej przeciw Izraelowi. Żydzi twierdzą, że Ozeasz 90 lat prorokował.

2. *Początek mówienia Panu.* T. j. pierwiej przez Ozeasza mówił Pan, niżeli przez innych; tak pisze s. Hieron. Albo, gdy zaczął mówić przez Ozeasza, to był jego początek. Oba znaczenia prawdziwe, lecz pierwsze zdaje się że prawdziwsze.—*Pojmij sobie żonę wszeteczną.* Patrz Wujka.

4. *Nawiedzę krew Jezrahel.* P. Wujka.

5. *Złamię łuk.* Łukiem nazywa moc, siły, broń, żołnierzy izraelskich, albo dziesięciu pokoleń.—*W doli-*

PROROCSTWO OZEASZA.

ROZDZIAŁ 1.

nawróceniu pogan, jednym pasterzu.

1. Słowo Pańskie, które się stało do Ozee syna Beerii, za dni Ozyasza, Joathana, Achaza, Ezechiasza królów Judzkich, a za dni Jeroboama syna Joas, króla Izrael.

2. Początek mówienia Panu w Ozee; y rzekł Pan do Ozee: Idź, poymi sobie żonę wszeteczną, a splódź sobie syny wszeteczne, bo cudzołóżąc cudzołóżyć będzie ziemia od Pana.

3. Y szedł, a pojął Gomer córkę Debelaim; y poczęła y porodziła mu syna.

4. Y rzekł Pan do niego: Nazów imię jego Jezrahel; bo ieszcze mało, a nawiedzę krew Jezrahel nad domem Jehu, y uczynię, że ustanie królestwo domu Izraelskiego.

5. A dnia onego złamię łuk Izraelów w dolinie Jezrahel.

6. A poczęła ieszcze y porodziła córkę. Y rzekł mu: Nazów imię iey: Bez miłosierdzia; bo nie przydam więcej zmiłować się nad domem Izraelskim, ale zapomnieniem zapomnie ich.

7. A nad domem Juda zmiłuję się, y zbawię ich w Panu Bogu ich, a nie zbawię ich przez łuk, y przez miecz, y przez wojnę, y przez konie, y przez iezdne.

8. Y ostawiła tę, która była Bez miłosierdzia; y poczęła, a porodziła syna.

nie Jezrahel. Z tego miejsca pokazuje się, że przed zburzeniem Samaryi, Izraelici na tej dolinie Jezrahel z Assyryjczykami bój stoczyli, i zwyciężonymi zostali.

6. *Porodziła córkę.* Żeby okazać że tak mężczyźni jak równie i niewiasty, jako uczestniczki w bałwochwalstwie, tej klęsce ulegną.—*Bez miłosierdzia.* Po hebr. *to rachema;* takie imię było córki, co po łacinie znaczy *bez miłosierdzia.*—*Nie przydam więcej zmiłować się.* Patrz Wujka.

7. *Nad domem Juda zmiłuję się.* Bo nie będą pojmami od Sennacheryba, i pojmani, będą wreszcie od babilończyków uwolnionymi.—*Zbawię ich w Panu Bogu ich.* Mocą moją, bez ich walki; co się stało za Cyrusa. Patrz Wujka.

8. *Y ostawiła.* To odłączenie od piersi oznaczało, że Żydzi będą pozbawionymi mléka nauki i słowa Bożego, prorocत्व, łaski Bożej i pociechy.

9. Et dixit: Voca nomen ejus: Non populus meus; quia vos non populus meus, et ego non ero vester.

10. Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quae sine mensura est, et non numerabitur. Et erit in loco, ubi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filii Dei viventis. (Rom. 9. 26).

11. Et congregabuntur filii Juda, et filii Israel pariter, et ponent sibimet caput unum, et ascendent de terra; quia magnus dies Jezrahel.

9. Y rzekł: Nazów imię jego: Nie lud mój; boście wy nie lud mój, y ia nie będę waszym.

10. Y będzie liczba synów Izraelskich iako piasek morski, który jest bez miary, a policzon nie będzie. A będzie na miejscu gdzie im rzeką: Nie lud mój wy; rzeką im: Synowie Boga żywiącego.

11. Y zgromadzą się synowie Judzey, y synowie Izraelscy pospółu, a postanowią sobie głowę jedną, y wynidą z ziemie; bo wielki dzień Izraela.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 2. *Idź pojmiij sobie żonę wszeteczną, a splódź sobie syny wszeteczne.* Kazał mu pojąć wszeteczność, aby tém pokazał wielkie i ustawiczne bałwochwalstwo Żydów izraelskich; Zowie i syny wszeteczne chociaż prawdziwie żoną była, iż ci synowie znaczyli wszeteczności z bogi pogańskimi synów izraelskich. Zda się niektórym iż takie sprawy proroków, które się albo nieuczciwie zdadzą, albo nie podobne, tylko się w widzeniu i w duchu działa miały. Ale nie trzeba wątpić o tém, iż się to w rzeczy samej działo, bo nie masz nic nieuczciwego albo niepodobnego eo Bóg rozkazuje: i owszem wziąć wszeteczną w małżeństwo, i z nieuczciwej uczciwą uczynić jest rzecz dobra i uczciwa. Jako też mamy o Izajaszu że nago po Jeruzalem chodził. Isai. 20. O Ezechielu, że na jednym boku przez 390 dni miał leżeć, że gnój ludzki albo bydłowy miał jeść. Ezech. 4 i wiele innych jest dziwów prorockich, o których nie możemy wątpić iż w rzeczy się samej działy: Bo jakożby takie sprawy mogły wzruszać ludzi, kiedyby tylko w duchu to prorok widział? Także i o tém tu rozumie Hieron. in Oseam. August. 22, contra Faustum c. 80. Irenaeus lib. 4. c. 37. Basilius in Isai. Cyrillus in Oseam. Przetóż niesłusznie i owszem fałszywie niektórzy heretycy ztąd dowodzą, jakoby wszeteczność nie miała być grzechem: ponieważ to małżeństwem było, i prorok nie jako z wszeteczną, ale jako z żoną mieszkał: i dla tego tę która przed tém wszeteczna była, zowie żoną, iż w małżeństwo wzięta była. A to się dla tego stało, iż Bóg zwykł przez proroki nie tylko słowy, ale i znakami rozmaitemi ludzkie upominać, aby ponieważ na słowa niedbali, wdy się rzeczy tak dziwnych przelekli. A tak i tém małżeństwem prorockiem dawał znać, iż wielce byli pomazani wszetecznością i pogańskiem bałwochwalstwem: a przecię ich Bóg znośli, i owszem umiłował, czego oni iż niewdzięczni byli, miał je podać w niewolę, i to im daje znać temi imionami dzieci prorockich.

2. *Bo cudzołóżć cudzołóżć będzie.* To jest, bogom pogańskimi służyć będzie: Cudzołóstwem często prorocy zowią, bogów pogańskich bałwochwalstwo: bo ludzie w nadzieję bogactw, i rozkoszy, i żywota rozpustnego, będąc też wszetecznymi pożądliwościami zaślepieni, od Boga prawdziwego do bogów pogańskich jakoby swych miłośników przystają.

4. *Nazów imię jego Jezrahel.* Iż Bóg chciał aby i dzieci tego proroka, były znakiem Izraelczykom przyszłej niewoli, dla tego nazwał jednego syna Jezrahel: aby ile króć to dziecko widzieli, zawždy na karanie swoje wspominali.

4. *Bo jeszcze mało, a nawiedzę krew.* Jeszcze mało: takich słów Pismo ś. używa, kiedy o czasie mówi, jakoby rzekł, Po małym czasie. A nawiedzę krew, to jest, pomścę się krwi rozlanej od Jehu w Izrael, bo chociaż mu był Bóg rozkazał Achaba skarać, ale jako niektórzy rozumieją, uczynił to więcej, aby królował, nie żeby wolał Bożą wóć czynić. A wszakże 4 Król. 10, daje znać iż się uczynek jego podobał Bogu: przetóż raczej prorok krwią wóć grzechy i bałwochwalstwo, któremi Jehu gorszył i zabijał dusze ludzkie, naśladowując w tém Jeroboama heretyka króla Izraelskiego: dla których grozi iż miał skończyć królestwo Izraela, i pomścić się krwi Izraela, to jest, zatracenia dusz ludu Bożego. Za co we czternaście lat po tém proroctwie wszystko potomstwo Jehu wyginęło: a w pięćdziesiąt i sześć lat królestwo wszystko Izraelskie ustało. IV Król. 15 i 17.

6. *Nie przydam więcej zmiłować się nad domem Izraelskim.* Domem Izraelskim zowie dziesięć pokolenia, które bez miłosierdzia zabrane są w niewolę od Assyryjczyków, ani się potem wrócili, jako masz 4 Król. 17 i pisze ś. Hieronim, iż one pokolenia, podziśdzien są w niewoli królów Perskich. A Josephus 11. Antiq. c. 5 pisze, iż dwoje tylko pokolenia rozproszo się po Azji i Europie w państwie Rzymskim, a insze dziesięć są u Medów i Persów w niewoli. Tylko tedy Pan Bóg z miłosierdzia swego wyprowadził z niewoli dom Juda, a przy tém Benjamin: wszakże przy nich byli też niektórzy z inszych pokolenia, którzy się z czasu Jeroboama heretyka od Izraela wprowadzili do Jeruzalem gdzie Juda królował, i kiedy Juda był wzięty w niewolę Babilońską, i ci też drudzy z nimi są zabrani. A potem kiedy się Juda z niewoli wrócił, i ci też przy nich wrócili się do Jeruzalem. Z tychże potem namnożyło się wielkość ludu, aż do przyjścia Pana Chrystusowego. Wszakże od przedniejszego pokolenia zwano potem wszystkie imieniem Juda, o czém też masz Gen. 49. Z tychże teraz ci są rozproszeni po świecie po spustoszeniu Jeruzalem przez Tytusa.

9. *Nie lud mój.* Co to ma znaczyć, zaraz dodaje, *boście wy nie lud mój, a ja nie będę waszym,* Bogiem, rządzącą, opiekunem, ojcem i t. p. jak dotąd byłem.

10. *I będzie liczba synów Izraelskich.* Od rzeczy smutnych prorok przechodzi do wesolych, i przepowiada, że prawdziwych, duchownych izraelitów, t. j. synów Kościoła chrześcijańskiego, czy to z Żydów nawróconych, czy z pogan, będzie bardzo wielu, a nawet nie policzeni, jakby piasek morski. P. W.

11. *Synowie Judzey, i synowie Izraelscy pospółu.* A nawet i poganie, którzy wszyscy jeden Kościół Chrystusowy stanowią będą. — *Postanowią sobie głowę je-*

dnę. To jest Chrystusa i jego zastępcę rzymskiego Biskupa. — *Wynijdą z ziemi.* Stosuje do niewoli babilońskiej; jakby rzekł: jak oni z Chaldej uwolnieni zostali, gdzie prowadzili życie nędzne i niewolnicze, tak tamci z niewoli czarta i grzechu, przez Chrystusa oswobodzeni zostaną. — *Wielki dzień.* T. j. czas najuroczystszy. — *Jezrahela.* Jezrahel znaczy nasienie Boże; wielki więc dzień nasienia Bożego, t. j. gdy Chrystus jednorodzony syn Boży, przyjąwszy ciało na się, narodzi się, ewangelią opowiadać będzie i umrze na krzyżu, a Kościół swój założy, w którym pomieści się nasienie Boże, t. j. chrześcijanie, którzy są boskimi synami przez przysposobienie. P. W.

7. *I zbawię ich w Panu Bogu ich.* To jest, mocą moją Boską, bo to sam Bóg mówi. Iż ten jest obyczaj w żydowskim języku, że mówiąc kto o sobie, mówi jakoby o kim trzecim. Tak Mojżesz Num. 12, v. 3. Gregor. in praefat. Moral. c. 2. Albo też rozumie tu syna Bożego, jakoby rzekł: Zbawię je mocą syna mojego, który się z nich według ciała narodził, wszakże Bogiem jest. I przeto Chaldee tak przełożył. Zbawię je przez słowo Pana Boga ich. Hieronim i Hilarius lib 4. de Trinit.

10. *I będzie kilka synów Izraelskich.* Tu prorokuje o Chrześcijanach których niezliczona moc miała być. Bo ten jest obyczaj proroków, iż mówiąc przeciw grzechom ludzkim, wtrącają prorocтва o Chrystusie, a potem od Chrystusa wracają się do obyczajów ludzkich, tak masz Isai. 7, i 10, i 11 i indziej. Także i tu powiedziawszy iż Izraelitowie, którzy są według ciała synimi Abrahamowemi, mieli być od Boga opuszczeni, przydaje iż inszy nastąpią, którzy są według ducha, a ci wiary i bogobojności Abrahamowej naśladować będą, i rozmnożą się wielce, A ci będą zgromadzeni do jednej wiary i kościoła, tak synowie Judy to jest Żydowie, jako i Izraelitowie, to jest, poganie, i rozszerzą się na ziemi. A postanowią sobie głowę jedną, co się ziściło według onych słów Pańskich. Joan. 10. *I będzie jedna owczarnia i jeden pasterz.*

12. *Wielki dzień Izraela.* Wielki dzień w Piśmie bywa zwany, w który Bóg co wielkiego sprawił, także i tu szczęśliwy czas przyjścia Chrystusowego i przepowiadania Ewangelii zowie Dniem wielkim.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O pogroźkach przeciw Żydom, pokucie, powołaniu do Kościoła Chrystusowego.

1. Dicite fratribus vestris; Populus meus; et sorori vestrae: Misericordiam consecuta.

2. Judicate matrem vestram, judicate, quoniam ipsa non uxor mea, ego non vir ejus: auferat fornicationes suas a facie sua, et adulteria sua de medio uberum suorum.

3. Ne forte exspoliam eam nudam, et statuam eam secundum diem nativitatis suae, et ponam eam quasi solitudinem, et statuam eam velut terram inviam, et interficiam eam siti.

4. Et filiorum illius non miserebor, quoniam, filii fornicationum sunt,

5. quia fornicata est mater eorum; confusa est, quae concepit eos, quia dixit: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi et aquas meas, lanam meam et linum meum, oleum meum et potum meum.

6. Propter hoc, ecce, ego sepiam viam tuam spinis, et sepiam eam maceria, et semitas suas non inveniet.

7. Et sequetur amatores suos, et non apprehendet eos, et quaeret eos, et non inveniet, et dicet:

R. 2.—1. *Mówcie.* Wy prorocy i mężowie wierni.—*Braci waszcy.* T. j. tym którzy są prawdziwymi czcicielami Boga i prawdziwymi izraelitami, a którzy dla tego są *ludem moim.*—*A siostrze waszcy.* Niewiastom, które są izraelitkami prawdziwymi, i dla tego nazywają się: *miłosierdzia dostąpiła.* Patrz Wujka.

2. *Sądźcie matkę waszą.* Prawujcie się, processujcie się z matką waszą; t. j. z synagoga dziesięciu pokoleń, oskarżcie ją o zbrodnię i przekonajcie.—*Nie żona moja.* Nie postępuje jak żona, lecz jak cudzołożnica.—*Niech odejmie wszeteczeństwa swe od oblicza swego.* Ubior nierządnicę z twarzy swojej.—*Cudzołóstwa swe z pośród piersi swoich.* Bo nierządnicę mają zwyczaj okazywać piersi obnażone, przystrojone w kwiaty i w drogie kamienie. Te stroje prorok nazywa wszeteczeństwem i cudzołóstwem; i pod przenośnią ich, wyrażona chęć czczenia bałwanów i przesadny zwyczaj noszenia obrazków bałwanów, powieszonych na szyi i na piersiach.

3. *Abym jej snąć.* Rozgniewawszy się na nią.—*Nie zewłókt nago.* Przez ogołocenie z ozdób duchowych i doczesnych, w które ją ustroiłem.—*Postawił.* LXX *przywócił.*—*Wedle dnia narodzenia jej.* Jaką była przedtem, zanim ją na oblubienie sobie wybrałem. Jaka była przy narodzeniu swoim, obszerne naucza Ezech. r. 16.—*Postawił ją.* T. j. ziemię. Bo w tymże

1. *Mówcie braciéy waszcy:* Lud mój, a siostrze waszcy: *Miłosierdzia dostąpiła.*

2. *Sądźcie matkę waszą, sądźcie,* bo ona nie żona moja, i ja nie mąż jej: *niech odejmie wszeteczeństwa swe od oblicza swego, y cudzołóstwa swe z pośród piersi swoich.*

3. *Abych jej snadź nie zewłókt nago, a nie postawił jej wedle dnia narodzenia jej, y uczynił ją iako pustynia, y postawił ją iako ziemię bezdrożną, a umorzył ją pragnieniem.*

4. *Y nad synmi też jej nie zmiłuję się, bo synowie wszeteczeństwa są,*

5. *bo wszeteczeństwa płodziła matka ich, wstydziła się, która ie poczęła, bo mówiła: Pójdę za miłośnikami moimi, którzy mi dawaia chleb y wodę moję, wełnę moję y len mój, oliwę moję y napój mój.*

6. *Przełoż oto ja zagrodzę drogę twoję cierniem, a zagrodzę ją parkanem, y ścieżek swych nie znajdzie.*

7. *Y pójdzie za miłośniki swymi, a nie dogoni ich, y szukać ich będzie, a nie znajdzie, y rzecze:*

w. dodaje: *Postawił ją jako ziemię bezdrożną.* Raz mówi prorok o Izraelu jako o narodzie, a drugi raz jako o ziemi i kraju.—*Jako pustynią.* Tak że w niej nie ma co by się podobać mogło.—*Bezdrożną.* Powtórzenie; bo ziemia bezdrożna też samo oznacza, co pustynia. LXX *bez wody; chald. pustą.*—*Umorzył ją pragnieniem.* Jak zwykle bywa w miejscach pustych, wody nie mających. Przenośnia pragnienia oznacza pragnienie tego, czego otrzymać nie będzie mogła, a szczególnie szczęścia, którego pragną wszyscy, a otrzymują tylko sprawiedliwi.

5. *Bo wszeteczeństwa płodziła.* Jakby rzekł: nawet matka ich synagoga czciła bałwany, a synowie ją naśladowali.

6. *Przełoż.* Jakby rzekł: jeśli ona taki do miłośników ma pociąg, postaram się żeby celu swych życzeń nieosiągnęła.—*Zagrodzę drogę twoję cierniem.* Wielu kłeskami utrapię ciebie; uczynię że do nich nie będziesz mogła iść, chyba z wielkim trudem i boleścią.—*Ścieżek swych.* Któreymi biegłaś do bałwanów i bałwochwalców.

7. *Pójdzie za miłośniki swemi.* Wzywać będzie pomocy bałwanów i pogan, z którymi religią i przymierzem się połączyła.—*Nie dogoni ich.* Pomocy żądanej nie otrzyma.—*I rzecze.* Gdy ujrzy że się jej nadzieje

Vadam, et revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quam nunc.

8. Et haec nescivit, quia ego dedi ei frumentum et vinum, et oleum et argentum multiplicavi ei, et aurum, quae fecerunt Baal.

9. Idcirco convertar, et sumam frumentum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et liberabo lanam meam et linum meum, quae operiebant ignominiam ejus.

10. Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus, et vir non eruet eam de manu mea,

11. et cessare faciam omne gaudium ejus, sollemnitatem ejus, Neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus.

12. Et corrumpam vineam ejus: et ficum ejus, de quibus dixit: Mercedes hae meae sunt, quas dederunt mihi amatores mei; et ponam eam in saltum, et comedet eam bestia agri.

13. Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur inaure sua et monili suo, et ibat post amatores suos, et mei obliviscebatur, dicit Dominus.

14. Propter hoc, ecce, ego lactabo eam, et ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.

15. Et dabo ei vinitores ejus ex eodem loco, et vallem Achor ad aperendam spem: et canet ibi juxta dies juventutis suae, et juxta dies ascensionis suae de terra Aegypti.

16. Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me: Vir meus, et non vocabit me ultra, Baali.

17. Et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum.

18. Et percutiam cum eis foedus in die illa, cum bestia agri, et cum volucre coeli et cum reptili terrae, et arcum et gladium, et bellum conteram de terra, et dormire eos faciam fiducialiter.

19. Et sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et in miserationibus.

20. Et sponsabo te mihi in fide: et scies, quia ego Dominus.

zawodzą.—*Do męża mego.* Do Boga.—*Bo mi lepiej było.* Gdym Boga wiernie czciła.

8. *A ona nie wiedziała.* Synagoga, która jak powiedziano w 5, uważała bożyszczą fałszywe za sprawców pomyślności, nie postrzegła, jak należało, że jest w wielkim błędzie, bo Pan Bóg jest dawcą dóbr wszystkich, nie zaś bałwany.

9. *Wróć się.* Zmienię zdanie, i zupełnie inaczej z nią postępować będę. Od miłości zwrócę do nienawiści, od dobroczynności do zemsty.—*Zabiorę.* Odejmę.—*Czasu swego.* Czasu żniwa i winobrania. — *Wyzwolę wełnę moją.* Jakby z niewoli, w której nieprawni posiadacze trzymają.

10. *Odkryję głupstwo jej.* Ogromem kary okażę jak nierozumnie uczyniła odstępując ode mnie, który ją tak wielu dobrami ozdobiłem.—*Maż nie wydrze.* Nikt nie wydrze.

13. *Nawiedzę nad nią dni Baalim.* Poniesie karę za dni ku czci Baalim strawione. — *Kadzidła zapalała.* Na cześć bałwanów.—*Nausznicą swą i klejnotami swymi.* Jak bywać zwykło w dni uroczyste, w które mężczyźni i niewiasty w lepszą odzież się ubierają.—*Miłośniki swymi.* Bałwanami które czciła.

Pójdę y wróć się do męża mego pierwszego, bo mi lepiej było na on czas, niżli teraz.

8. A ona nie wiedziała, że ja ię dał zboże, y wino, y oliwę, y srebro namnożyłem ię, y złota, które obrócili na Baala.

9. Przeto wróć się a zabiorę zboże moje czasu swego, y wino moje czasu swego, y wyzwolę wełnę moją, y len mój, które okrywały sromotę ię.

10. A teraz odkryję głupstwo ię przed oczyma miłośników ię, a maż nie wydrze ię z ręki mojej,

11. y uczynię, że ustanie wszelkie wesele ię, uroczyste święto ię, nów ię, sobota ię, y wszystkie święte czasy ię.

12. Y zepsuję winnice ię, y figi ię, o których mówiła: Moje to zapłaty, które mi dali miłośnicy moi; y uczynię ją lasem, y będzie ją ieść zwierzę polny.

13. Y nawiedzę nad nią dni Baalim, którym kadzidła zapalała, y stroiła się nausznicą swą, y klejnotami swymi, chodziła za miłośniki swymi, a mnie zapomniała, mówi Pan.

14. Przetoż oto ja ludzi nią będę, y zawiodę ją na puszcza, y będę mówił do serca ię.

15. Y dam ię winogrodniki ię z tegoż miejsca, y dolinę Achor ku otworzeniu nadziei, y będzie tam spiewać wedle dni młodości swę, y wedle dni wyszcia swego z ziemie Egypckiej.

16. Y będzie dnia onego, mówi Pan, będzie mię zwała: Maż mój, a nie nazowie mię więcý Baal.

17. Y odejmę imiona Baalim z ust ię, y więcý wspominać nie będzie imienia ich.

18. Y postawię z nimi przymierze dnia onego, że zwierzęm polnym, y z ptastwem powietrznym, y z płazem ziemskim, a łuk y miecz, y wojnę wyglądę z ziemie, y dam im spać bezpiecznie.

19. Y poślubię cię sobie na wieki, a poślubię cię sobie w sprawiedliwości y w sędzie, y w miłosierdziu, a w litościach.

20. Y poślubię cię sobie w wierze: a poznasz, że ja Pan.

14. *Przetoż.* Bo trapiąca nieszczęściami upamięta się i powie: *Pójdę i wróć się do męża mego* i t. d. jak pow. w. 7, zdaje się że co tu powiedziano, odnosi się do rzezczonego wiersza.—*Zawiodę ją na puszcza.* Odłączając ją od towarzystwa z grzechem i grzesznikami, prowadząc od przesądu bałwochwalstwa do Kościoła. P. W.

15. *Winogrodniki.* T. j. apostołów i kaznodziejów. W chald. *rządzców jej.*—P. W.—*I będzie tam spiewać,* Jak niegdys synagoga izraelska wyzwolona od Faraona, który utonął w morzu Czerwonym, spiewała Bogu hymn dziękczynienia, tak również spiewać będzie, gdy z niewoli grzechu i czarta przez Chrystusa wyzwolona, wnijdzie do kościoła, ażeby zdążyć do ojczyzny niebieskiej Jerozolimy.

16. *Będzie mię zwała: maż mój.* Używać będzie słowa miłości, nie zaś bojaźni. P. W.

17. *I odejmę.* Tak dalece zarzucą cześć bałwanów, że o nich ani wspomną nawet.

18. *Ze zwierzem polnem.* P. Wujka.

19. *Poślubię cię sobie.* Z synagogą wziąłem rozwód z powodu jej cudzołóstwa, ale z Kościołem nigdy się nie rozwiodę, lecz przymierze małżeńskie wiecznym będzie, Patrz Wujka.

21. Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam coelos, et illi exaudient terram.

22. Et terra exaudiet triticum, et vinum et oleum, et haec exaudient Jezrahel.

23. Et seminabo eam mihi in terra, et miserebor ejus, quae fuit Absque misericordia.

23. Et dicam Non populo meo: Populus meus es tu, et ipse dicet: Deus meus es tu. (Rom. 9, 25).

21. Y będzie dnia onego: Wysłucham, mówi Pau, wysłucham niebios, a one wysłuchają ziemię.

22. A ziemia wysłucha pszenice, y wino y oliwę, a te wysłuchają Jezrahela.

23. Y posieie ją sobie w ziemi, y zmiłuję się nad tą, która była Bez miłosierdzia.

24. Y rzekę Nie ludowi memu: Lud mój iesteś ty, a on rzecze: Bóg mój iesteś ty.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Mówcie bracięj waszej.* Mówi to do pokolenia Judy, jakby rzekł: Wam obiecałem wybawienie, bo z pokolenia Judy miał się narodzić Chrystus. A bracią waszą Izraelity i pogany odrzuciłem: a wszakże nie do końca opuszczę ich, możecie je zwać bracią swoją, bo się swego czasu nad nimi zmiłuję. A wy tym czasem patrzcie na matkę waszą, aby się jej nie stało co inszych potkało. Zowie tu matką synagogę Juda, bo każdy z osobna był synem jej: jako wszyscy Chrześcijańskie jesteście jeden Kościół, a każdy z osobna jest synem Kościoła, a Kościół matką naszą.

14. *Oto ja ludzić ją będę.* Wylicza tu co miało dobre być za przyjściem Chrystusa na świat. Naprzód tedy słowo łacińskie, *lactabo*, znaczy tu łudzenie albo oszukanie, bo i żydowskie i greckie także znaczy, i w Przypow. 1 i 16, iż zda się być jakieś łudzenie i oszukanie, gdy kto za czyją namową odstąpi swego przedsięwzięcia. A toć się właśnie stało przez opowiadanie Ewangelii ś, gdy żydowie opuścili swój zakon, Chrystusa i jego naukę przyjęli, słodkością ducha jego i nauki uwiędzeni.

14. *Zawiodę ją na puszczy.* Kościół swój Chrześcijański zowie puszczą, naprzód dla tego, iż jako przed tém lud swój z Egiptu wyprowadziwszy na puszczy tamże ich bronił i karmił, tak i Kościół Chrześcijański odłączył od niewiernych, i karmi ich ciałem swoim i od nieprzyjaciół broni. Nadto w tymże Kościele trzeba wiele prace podjąć, chcemyli przyjść do onęj ziemi obiecanęj królestwa niebieskiego. Naostatek w samym tylko Kościele Chrześcijańskim, gdy się człowiek w wierze świętej uspokoi, Bóg do dusze jego wolno i wdzięcznie mówi. Dla tego przydaje: I będę mówił do serca, to jest będę jej mówił słowo łagodne i pocieszne. Bo w Piśmie ś. mówić do serca, znaczy, wdzięcznie cieszyć. Tak Bóg z wiernymi swoimi mówi gdy je we wszystkim utrapieniu cieszysz. Rzym. 5, 2. Cor. 1. Zyd. 10.

15. *I dam jej winogrodniki.* W żydowskim teraz jest: Dam jej winnice, wszakże przed tém niż swoje punkty żydowie do Pisma przydali, tak czytano jako ma nasza łacińska, co ztąd znać że też i chaldejscy tłumacze przełożyli tak, Dam jej rządząciele. Co się tak rozumie: iż kiedy wyszła z Egiptu dałem jej przełożone z ichże narodu, Mojżesza i Aarona: tak też z tegoż narodu dam apostoły i uczniu ich. A wszakże też Isai. 61, powiada, iż mieli być cudzoziemcy przełożonymi i nauczycielami. Co się rozumie o tym czasie gdy się już Kościół rozmnożył.

15. *I dolinę Achor.* To jest, jako przedtém po onym zamieszanu, które był uczynił Achan, co opisuje Jozue 7, nastąpiło szczęście skarawszy Achana, tak też tu, po utrapieniu będzie dobra nadzieja pociechy.

16. *Baali.* Obiecuje tu iż tak daleko mieli być od bałwanów pogańskich, że też i imion ich wspominać nie mieli. A tak iż u Żydów żony mężu swoje zwały tém imieniem Baali, to jest, mężu mój, albo panie mój: a tymże przezwiskiem pogani zwali bałwana swojego Baal, nie chce Bóg aby tego słowa napotem żony używały, chcąc i imiona bałwanów wygładzić. Także i słowa niektóre heretyckie nie mają być w używaniu u Chrześcijań, dla tego samego iż heretycy swoje błędy temiż słowy zowią, jako są zbory, wieczery, ministry i t. d.

18. *Ze zwierzem polnym.* Nie mówi tu o bestyach niemych, ale o ludziach okrotnych, bestyom podobnych. Zwierzem zowie okrotne tyranny: piastwem pyszne, płazem chytre i zdradliwe. Ci za opowiadaniem Ewangelii ś. ludzkimi się i cichymi stali: i przyłączyli się do Apostołów i Chrześcijań, którzy pierwszy z żydostwa byli, i z nimi wieczne przymierze uczynili. Tak to wyklada Piotr ś. w Dziej. 4, gdzie miał widzenie o rozmaitych bestyach, które pogaństwo znały.

19. *Poślubię cię sobie w sprawiedliwości.* Poślubienie z Bogiem znaczy miłość Bożą, ale Bóg nikogo nie miłuje tylko sprawiedliwego, przetoż usprawiedliwienie jest niejako poślubienie z Bogiem w którym sobie miłość obiecują. W sądzie, to jest przez pokutę, którą się człowiek oskarża i karze, chcieli aby mu grzechy odpuszczono. W miłosierdziu, bo z tego pochodzi usprawiedliwienie bez zasług naszych. W wierze, bo nie przez zakon Mojżeszów, ale przez wiarę w Pana Chrystusa bywamy poślubieni albo usprawiedliwieni. Nie żeby sama wiara dosyć była, ale iż ta jest początkiem i fundamentem usprawiedliwienia, które w sobie zamyka wiarę i uczynki. Galat. 5, v. 6.

21. *Wysłucham niebios.* Jakby rzekł: Dam niebu dostatek deszczu, a to da ziemi, a ta przyniesie wielki pożytek. Temi słowy daje znać o wielkiej łasce i darach Ducha Ś. które dał Kościołowi swemu. Ztądże czytamy często w Dziejach Apostolskich, iż Apostołowie i wierni Chrześcijańskie byli pełni Ducha świętego. I posieję ją, powiada, w ziemi, to jest rozmnoży się wszędzie Kościół Boży, jakoby posiał wierne po wszystkim świecie, a ci byli z tych pogan, którzy przed tém byli bez miłosierdzia.

21. *Wysłucham niebios.* P. Wujka.

22. *Wysłuchaj pszenice.* Która dla pożytku ludzi zdaje się że z ziemi wyrwać się chce niejako.—*Wysłuchaj Jezrahela.* Uczynią czego chce lud Boży, t. j. dobrami go napełnią. Jezrahel znaczy *nasienie Boże*, t. j.

lud Boży.

23. *Posieję ją sobie.* Rozsypię tę synagogę, już zamienioną w Kościół mój, po świecie, ażeby wszędzie opowiadała i okazywała chwałę moję; co też i stało się przez apostołów, a potem przez mężów apostołskich.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O odrzuceniu Żydów, i nawróceniu ich przy końcu świata.

1. Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, et dilige mulierem dilectam amico, et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel, et ipsi respiciunt ad deos alienos, et diligunt vinacia uvarum.

2. Et fodi eam mihi quidecim argenteis, et coro hordei, et dimidio coro hordei.

3. Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, et non eris viro, sed et ego expectabo te,

4. quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege et sine principe, et sine sacrificio et sine altari, et sine ephod et sine theraphim.

5. Et post haec revertentur filii Israel, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum, et pavebunt ad Dominum, et ad bonum ejus in novissimo dierum. (*Ezech. 34, 23*).

1. Y rzekł Pan do mnie: Jeszcze idź, a miłą niewiastę umiłowaną przyjacielowi, a cudzołożnicę, iako miłnie Pan syny Izraelowe, a oni patrzą na cudze, a miłują skórki jagód winnych.

2. Y wykopałem ją sobie za piętnaście srebrników, y za korzec ięczmienia, y za półkorca ięczmienia.

3. Y rzekłem do nię: Przez wiele dni będziesz mię czekała, nie będziesz nierządu patrzała, ani będziesz z mężem, ale y ia ciebie czekać będę.

4. Bo przez wiele dni będą siedzieć synowie Izraelowi bez króla, y bez książećcia, y bez ofiary, y bez ołtarza, y bez ephod, y bez Theraphim.

5. A polym nawrócą się synowie Izraelowi, y szukać będą Pana Boga swego, y Dawida króla swego; y będą się lękać na Pana, y na dobro jego, na ostatku dni.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *Jeszcze idź a miłą niewiastę.* Była to żona Ozeaszowa, o której masz w przeszłym rozdziale, ta potem cudzołożyła, wszakże Bóg każe mu jęj nie opuszczać, i owszem miłować, jakby rzekł: miłuj cudzołożnicę chocia tego godna nie jest. Jako Bóg umiłował Izraelity, chocia oni cudzołożyli bogi cudze chwalać.

1. *A miłuj skórki jagód winnych.* Nowotni zaś tak to przekładają, i miłują flaszę wina. Ale na to trzeba pamiętać, iż pośledniejszy Żydy siła słów żydowskich nie rozumieją co właśnie znaczą. Mamy stare tłumacze, którzy są w tém godniejszy wiary, tak przedtem przełożył Akwila i Simmachus, jako i nasz Hieronim ś. Skórki jagód winnych z których wino wytłóczono, tak zowiąc bałwany, iż są próżni i niepożyteczni.

2. *I wykopałem ją sobie za piętnaście srebrników.* To jest kupilem ją: bo łaciński tłumacz, często słów żydowskich naśladował, przetoż iż żydowie w swym języku, wykopać mówią, miasto kupić, dla tego i w łacińskim toż zachował, i my także przełożyli. Bo był ten obyczaj, że mąż żonę kupował a żona także męża za posag, który brał, jakoż i teraz jest obyczaj, że mężowie dają upominki żonom, i spótecznie sobie posagi zapisują. Za piętnaście srebrników, to jest, półtalerków.

2. *Za korzec ięczmienia i za półkorca.* Corus, miara jest żydowska większa, imię też samo jest chaldejskie Chor. Ten korzec wielki, miał w sobie korcy mniejszych 30, a półkorca wielkie, 15 mniejszych. A tak dał prorok za żonę 45 korców mniejszych, a do tego półtalerków 15. To wszystko znaczy, iż Żydy jako zła żona czekając aż się Bóg zmiluje nad niemi i przyjmie je za własne, tym czasem aby się do bogów pogańskich nie wracali, wzięli od Boga trochę doczesnej majętności, którą pilno robiąc mogą się pożywić.

4. *Bez króla, i bez książećcia, i bez ofiary.* Acz to niektórzy rozumieją o onym czasie, kiedy byli w niewoli babilońskij, wszakże i na tenczas nie byli bez króla, bo Joachin król żył długo w Babilonie 4 Król. 25. Ten zrodził Salatyela, a z tego był Zorobabel książę ludu, onychże czasów mieli swoje sądy, co znać z onęj historyi Zuzanny. Dan. 13. Naostatek zawždy mieli, albo króla, albo książe, według przepowiedzenia Jakóba Gen. 49. A tak wypełniło się to właśnie, kiedy Tytus spustoszył Jeruzalem, bo od onego czasu to wszystko Żydy cierpią, będąc w niewoli u cudzych królów, iż króla nad królmi nie przyjęli. Za co teraz tak opuszczeni siedzą, że ani Boga prawdziwego chwala, bo mu nie mogą ofiarować, ani też bogów pogańskich naśladowują, według tego jako tu prorok przepowiedział.

4. *Bez Theraphim.* Zostawiają pospolicie tłumacze to słowo żydowskie nie przekładając go, iż rzecz wątpliwa jest, co to znaczy. Bo iż znaczy wyobrażenie i figury wszelakie o czem masz Gen. 31, v. 19, możem tu rozumieć, albo obrazy Cherubim i Seraphim i insze malowania, które były w kościele Salomonowym, bez których i teraz żydowie są, jako też tu Hieronim ś. rozumie. Albo więc fałszywe bogi pogańskie, bo się tak to słowo pospolicie rozumie Gen. 31, Sędz. 17. Ezech. 21. Zach. 10, bo im tu prorok przepowiada, iż jako bez Boga prawdziwego, któremu nie ofiarują mieli zostać, tak też ani fałszywych bogów pogańskich nie mieli chwalić.

5. *A potem nawrócą się.* Na końcu świata wrócą się do Chrystusa, którego byli odrzucili. Dawid tu Chrystusa znaczy, iż był jego figurą, iż i Piśmie ś. jest zwyczaj, iż imię figury dają rzeczy przepowiedzianej, tak masz Ezech. 34 i 37. Tegoż Chrystusa zowie tu Jehową, powiadając, że go z wielką uczciwością chwalić mieli.

R. 3.—1. *Miłuj.* Jeszcze ci innę żony szukać i inne śluby zawrzeć trzeba. — *Umiłowaną przyjacielowi, cudzołożnicę.* Teraz wolną od związku małżeńskiego, ale zniesławioną cudzołóstwami, za życia męża. Patrz Wujka.

2. *Wykopałem ją.* Patrz Wujka.

3. *Będziesz mię czekała.* Ani miłośnikóm nie oddasz się obrzydliwie, ani ze mną, który cię jako mąż pojąłem, prawnie się nie połączysz, i żebyś nie sądziła że sięm krzywdza dzieje i ja ciebie czekać będę. — *Nie będziesz nierządu patrzała.* Będziesz się musiała wstrzymać i od nieprawego i od prawego spółkowania.

4. *Bo przez wiele dni.* Jest to wytłumaczenie tego

małżeństwa i małżeńskiej powściągliwości; jakby rzekł: jak żona, którą pojąłem, małżeńskich stosunków będzie pozbawioną, i będzie jakby wdową, tak synagoga będzie długo wdowieć bez króla, książećcia. Patrz Wujka. — *Bez Efad.* Efad czyli naramiennik był najzuamiętnitszą szatą arcykapłana. Przez to oznacza, że arcykapłaństwo i kapłaństwo miało być odjętóm od Żydów.—*Bez theraphim.* Patrz Wujka.

5. *Potem.* Na końcu świata, na ostatku dni, jak powiedziano w tymże wier., t. j. czasu Antychrysta.—*Dawida.* T. j. Chrystusa syna Dawidowego, i w królestwie nie doczesném, lecz w duchowym Kościele następcę. Patrz Wujka.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O skażeniu ludu i kapłanów Izraelskich, i karach za ich grzechy.

1. Audite verbum Domini, filii Israel, quia iudicium Domino cum habitatoribus terrae; non est enim veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra.

2. Maledictum et mendacium, et homicidium et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit.

3. Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis, qui habitat in ea, in bestia agri et in voluere coeli, sed et pisces maris congregabuntur.

4. Verumtamen unusquisque non iudicet, et non arguatur vir: populus enim tuus sicut hi, qui contradicunt sacerdoti.

5. Et corrues hodie, et corruet etiam propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam.

6. Conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam, quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi, et oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum et ego.

7. Secundum multitudinem eorum sic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo.

8. Peccata populi mei comedent, et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum.

9. Et erit sicut populus, sic sacerdos, et visitabo super eum vias ejus, et cogitationes ejus reddam ei. (*Isai. 24, 2*).

10. Et comedent, et non saturabuntur: fornicati sunt, et non cessaverunt, quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiendo.

11. Fornicatio, et vinum et ebrietas auferunt cor.

12. Populus meus in ligno suo interrogavit, et

R. 4.—1. *Synowie Izraelowi.* Przemawia do dziecięciu pokoleń. — *Sąd.* Oskarżenie i dopominanie się kary; jakby rzekł: ma Bóg o co oskarżać na sądzie, i sprawiedliwie śpierać się będzie z mieszkańcami Samaryi. — *Prawdy.* Wierności w obietnicach i uczynkach. — *Znajomości Boga.* Mówi szczególnie o znajomości praktycznej, przez którą poznajemy i szanujemy imię Boże, opatrność, sprawiedliwość i t. d.

2. *Wylało.* Obfituje; wszystko zbrodniami zalano. — *Krew się krwi dotknęła.* Dodają grzech do grzechu. Zabójstwo po zabójstwie następuje. Krwią Pismo ś. nazywa mężobójstwo, i grzech który duszę zabija.

3. *Plakać będzie ziemia.* Będzie spustoszoną tak, iż się będzie zdawało że płacze. — *Zachoruje.* Omdleje, głodem trawiony będzie, wyschnie i umrze. — *Zbiorą się.* T. j. umarli, LXX ustang. Zebrać się, niekiedy znaczy w Piśmie ś. umrzeć: bo ci którzy umierają, przychodzą do mnóstwa umarłych.

4. *Żaden niech nie sądzi.* Niechaj nikt tego narodu nie upomina, bo nic nie pomoże; gdyż upominającym opierać się będą. — *Jako ci którzy się sprzeciwiają kapłanowi.* Jakby rzekł: naród twój niecierpi upomnienia, a nawet ośmiela się kapłanowi przeciwiać.

5. *Upadniesz.* W największą klęskę wpadniesz. Zdaje się że oznacza niewolę Assyryjską. — *Dzisiaj.* Prędko. — *Prorok.* W chald. *fatszjwy* prorok — *W nocy kazalem milczeć.* Gdy nadejdzie noc utrapienia i niewoli, matka twoja synagoga zawstydzona, zwyciężona i zbo-

1. Słuchajcie słowa Pańskiego synowie Izraelowi, bo sąd Panu, z obywatelmi ziemie: abowiem niemasz prawdy, y niemasz miłosierdzia, y niemasz znaiomości Boga na ziemi.

2. Złorzeczeństwo, y kłamstwo, y mężobójstwo, y kradziewstwo, y cudzołóstwo wylało z brzegów, a krew się krwi dotknęła.

3. Dla tego plakać będzie ziemia, y zachorzeie każdy, który mieszka na nięy, ze zwierzem polnym y z ptastwem powietrznym; lecz y ryby morskie zbiorą się.

4. Wszakó żaden niech nie sądzi, y niech nie będzie strofowan mąż: bo lud twóy iako ci, którzy się sprzeciwiaią kapłanowi.

5. Y upadniesz dzisiaj, y upadnie téż prorok z tobą: w nocy kazalem milczeć matce twoięy.

6. Umilknął lud mój, że nie miał umiętności: iżes ty odrzucił umiętność, odrzucę cię, a byś mi w kapłaństwie nie służył, a zapomniales zakonu Boga twego, zapomnę y ja synów twoich.

7. Wedle mnóstwa ich, tak grzęszyli przeciwko mnie: sławę ich w sromotę odmienię.

8. Grzęchy ludu mego ięśc będą, a do nieprawości ich, podnosić będą dusze ich.

9. Y będzie iako lud, tak kapłan, a nawiedzę na nim drogi iego, y myśli iego oddam mu.

10. Y będą ięśc, a nie naiedzą się: nierząd płodzili, a nie przestali, bo opuścili Pana w tym że nie strzegli.

11. Wszeteczeństwo, a wino y pijaństwo oedywią serce.

12. Lud mój pytał się drewna swego, a kiy ielała milczeć będzie, bo zrozumie że na kary te zaśluguje.

6. *Umilknął lud mój.* Pokonany i zawstydzony. — *Że nie miał umiętności.* Umiętnością nazywa znajomość i naukę prawa Bożego. — *Iżes ty odrzucił umiętność.* Patrz Wujka.

7. *Wedle mnóstwa.* Im więcej ich było, tém więcej i ciężej grzęszyli.

8. *Grzęchy ludu mego.* Patrz Wujka.

9. *I będzie jako lud, tak kapłan.* Naród jest i będzie do kapłana podobnym, a kapłan do ludu: jaki kapłan, taki lud i wzajemnie. — *Nawiedzę.* Uczynki i grzechy jego ukarzę. — *I myśli jego oddam mu.* Wymierzę karę za ich zamysły i chytrósci.

10. *A nie naiedzą się.* Wzięta przenośnia od pokarmów w małej ilości; bo jak powiedział ś. Hieronim: *rozkosz jest nienasyconą, i im więcej używa się, tém większy głód sprawuje dla używających.* — *Nierząd płodzili.* I tutaj i dalej nierządem bałwochwalstwo nazywa. — *Nie przestali.* Wskazuje przyczynę dla czego jedząc nasycić się nie mogli, bo bałwochwalstwem, jakby pokarmem, chcieli głód swój zaspokoić; ale pokarm tego rodzaju nie może duszy napęścić.

11. *Wszeteczeństwo.* Rozpusta, tak cielesna, bo łączy się z winem i pijaństwem; jak i ta która ztąd następować zwykła duchowa, t. j. niewierność i bałwochwalstwo *odejmują serce,* t. j. ducha, rozum, rozsądek.

12. *Pytał się drewna swego.* Od drzewa żądał wy-

baculus ejus annuntiavit ei, spiritus enim fornicationum decepit eos, et fornicati sunt a Deo suo.

13. Super capita montium sacrificabant, et super colles accendebant thymiana: subtus quercum, et populum et terebinthum, quia bona erat umbra ejus: ideo fornicabuntur filiae vestrae, et sponsae vestrae adulterae erunt.

14. Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatae, et super sponsas vestras, cum adulteraverint, quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur, et cum effeminatis sacrificabant, et populus non intelligens vapulabit.

15. Si fornicaris, tu Israel, non delinquat saltem Juda, et nolite ingredi in Galgala, et ne ascenderitis in Bethaven, neque juraveritis: Vivit Dominus.

16. Quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel: nunc pascet eos Dominus, quasi agnum in latitudine.

17. Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum.

18. Separatum est convivium eorum, fornicatione fornicati sunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus.

19. Ligavit eum spiritus in alis suis, et confundentur a sacrificiis suis.

go opowiadał mu, bo duch wszeteczeństw zwiódł ie, y wszeteczeństwo płodzili od Boga swego.

13. Na wierzchach gór ofiarowali, a na pagórkach zapalili kadzenie pod dębem, y topolą, y terebintem, bo dobry był cień tego; przeto będą rozpustne córki wasze, y oblubienie wasze cudzołożnice będą.

14. Nie nawiedzę córek waszych, gdy nierząd płodzić będą, ani oblubienie waszych, gdy cudzołożyć będą, bo sami z nierządnicami obcowali, y z niewiściami ofiarowali, a lud nierozumiejący karan będzie.

15. Jeśli nierząd płodzisz ty Izraelu, niech wždy nie występuje Juda: a nie wchodźcie w Galgala, a nie wstępuycie do Bethawen, ani przysięgajcie: żywie Pan.

16. Bo jako krowa gżaca się wystąpił Izrael: teraz będzie ie Pan pasł jako baranka na przestrzeństwie.

17. Uczestnik bałwanów Ephraim, zaniechaj go.

18. Odłączona iest uczta ich, nierządem nierząd płodzili, umiłowali przynosić sromotę obronicieli iey.

19. Związał go duch na skrzydłach swoich, a zawstydzeni będą od ofiar swoich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 6. *Iżes ty odrzucił umiejętność.* Grozi ludowi odjęciem kapłanów, dla tego iż się niechcieli od nich uczyć znać Pana Boga i przykazania jego. Przetoż i w Babilonie byli bez kapłanów i ofiar: ale tém więcej po męce Pańskiej, gdy kapłaństwo przeniesione jest do chrześcijan. A gdy kapłaństwo bywa odjęte, wszystkie zatém dobra duchowne giną, do Żyd. 7 i 8. Tymże Bóg skarał i dzisiejsze heretyki, iż porzuciwszy kapłany, lada chłopca sobie ministrem uczynią. Za czem ani prawdziwej nauki, ani Sakramentów mają.

8. *Grzechy ludu mego jeść będą.* Grzechami tu zowie ofiary które za grzech ofiarują, bo tych kapłani pożywali, przetoż co w łacińskim Lew. 10 mówi. Czemuście nie jedli ofiary za grzech? to w żydowskim tak właśnie stoi: Czemuście nie jedli grzechu? to jest ofiary za grzech. Tak wykłada Cyrillus, Theophilactus i Theodo. Albo też dla tego kapłani grzechy ludzkie jedzą, iż modlitwami i ofiarami swemi zgładzają grzechy, tak Alexander papa 1, in Epist. 2. A Hieronim ś. powiada, iż kapłani jedzą cudze grzechy, kiedy żyjąc z jałmużny albo dochodów kościelnych, nie starają się aby ludzie od grzechów odwodzili, by tylko swoje dochody mieli,

roczni; z kija chciał przyszłość poznać. Był bowiem pewny rodzaj odgadywania przyszłości przez kij i strzałę, o czem powiedzieliśmy Ezech. 21, 21 — *Bo duch wszeteczeństw.* Tak ich cześć bałwanów i zamiłowanie przesądów odurzyło.— *Wszeteczeństwa płodzili od Boga swego.* Odstąpiwszy od czci Boga prawdziwego, bałwany czcili.

13. *Dobry.* Przyjemny, miły. — *Cudzołożnice będą.* Bo ja dopuszczę na ukaranie grzechów waszych i ukarzę cudzołóstwo wasze duchowe, t. j. bałwochwalstwo, przez cudzołóstwa cielesne córek i oblubienie waszych.

14. *Nie nawiedzę.* Puszczę bezkarnie grzechy wasze w tém życiu. Nie ukarzę tak surowie was, jak wy waszych córek i oblubienie, gdy cudzołożyc będą.— *Bo sami z nierządnicami.* Bo złym przykładem im przodkujecie, i dla tego ciężej grzeszycie. — *Z niewiściami.* Rozpustnymi mężczyznami, albo rzezańcami Beelfegerowi poświęconymi, i jego kapłanami. — *Lud nierozumiejący.* Niechęcy rozumieć.

15. *Nierząd płodzisz ty Izraelu.* Od Izraela mowę zwraca do Judy, i upomina go żeby pomnąc na kościół i królestwo Boże (bo w król. Judz. Bóg królował przez potomków Dawida i tam miał dom swój i kościół) nie naśladował Izraela czcząc bałwany. — *Nie wchodźcie w Galgala.* Gdzie podług miejscowej zadawnionej religii, czczono bałwany przesądniej niżeli gdzie indziej. — *Do Bethawen.* Patrz Wujka. — *Ani przysięgajcie, żywie Pan.* Nie przysięgajcie przez życie bałwana, któ-

ry jest w Galgala albo w Betel, przypisując mu imię Pan, bo nie są bogami, lecz kamieniami albo drzewem.

16. *Bo jako krowa gżaca się.* Strzeżcie się żebyście nie naśladowali Izraelitów, którzy jakby krowa biegnąca się, gżaca i jarmzo zrzucająca z siebie od Boga odstąpili.— *Jako baranka na przestrzeństwie.* Na miejscu przestronnem; jakby rzekł: jako baran tuczający się swobodnie pasie się na pastwiskach przestronnych, żeby był zabitym, tak Bóg dozwala Izraelitom opływać w dobra i swawolić, żeby łupem Assyryjczyków zostali.

17. *Uczestnik bałwanów Efraim.* Judo, zostaw Efraima, t. j. dziesięć pokoleń i uciekaj, żebyś przez stosunki z nim nie popsuł się; bo on czci bałwany.

18. *Odłączona iest uczta ich.* Ich cześć, religia i pokarm różnią się od twoich; nie bądź ich towarzyszem. — *Nierządem nierząd płodzili.* Bez miary grzeszą bałwochwalstwem. — *Umiłowali przynosić sromotę.* Czynili rzeczy sromotne. — *Obronicieli.* Chald. *panowie*, t. j. książęta i kapłani, którzy naród oszukali, i zamiast czci Bożej bałwochwalstwa nauczyli, z którego idzie sromota i hańba.

19. *Związał go duch.* Wiatr związał Izraela na skrzydłach swoich, żeby po ziemi Assyryjczyków i wszystkich częściach świata, mógł go pośpiesznie rozproszyć. — *Zawstydzeni będą od ofiar swoich.* Gdy utrapieni kłeskami obaczą, że żadnej im pomocy bałwany nie przynoszą.

o dusze niedbają; bo dla tego przydaje. Do nieprawości ich, podnosić będą dusze ich, to jest, czynią je śmielszemi do grzechu, kiedy ich kapłani nie karzą. Gregor. Homil. 17, in Evan. Bernar. Serm. 77. in Cantic.

15. *Nie wstępujcie do Bethawen.* Bethawen tu zowie Bethel, bo iż się tam namnożyło bałwochwalstwa, od onego czasu gdy tam Jeroboam ciela złotego postawił, dla tego nie zowie Bethel, co znaczy dom Boży, ale Bethawen, to jest, dom nieprawości.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O pogroźkach na Izraelitów za ich bałwochwalstwa.

1. Audite hoc, sacerdotes, et attendite, domus Israel, et domus regis, auscultate, quia vobis iudicium est, quoniam laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor.

2. Et victimas declinastis in profundum, et ego eruditor omnium eorum.

3. Ego scio Ephraim, et Israel non est absconditus a me, quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel.

4. Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt.

5. Et respondebit arrogantia Israel in facie ejus, et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis.

6. In gregibus suis et in armentis suis vadent ad quaerendum Dominum, et non invenient: ablati sunt ab eis.

7. In Dominum praevaricati sunt, quia filios alienos genuerunt, nunc devorabit eos mensis cum partibus suis.

8. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: ululate in Bethaven, post tergum tuum, Benjamin.

1. Słuchajcie tego kapłani, a pilnujcie domie Izraelski, y domie królewski słuchajcie, bo wam sąd iest, iżście się stali sidłem strażey, a siecią roztoczoną na Thabor.

2. A ofiary potłoczyliście w głębią, a ia nauczyciel ich wszystkich.

3. Ja znam Ephraima, Izrael też nie skrył się przedemną, bo teraz nierząd płodził Ephraim, splugawił się Izrael.

4. Nie udadzą myśli swoich żeby się nawrócili do Boga swego, bo duch wszeteczeństw w pośródku ich, a Pana nie poznali.

5. Y odpowie hardość Izraelowa przed oczyma iego, a Izrael y Ephraim upadną w nieprawości swoich: upadnie też y Juda z nimi.

6. Z trzodami swemi y z bydłem swym pódą szukać Pana, a nie znajdą: odstąpił od nich.

7. Przeciw Panu wystąpili, że synów cudzych napłodzili; teraz poźrze ie miesiąc z częściami ich.

8. Trąbcie w trąbę w Gabaa, w trąbę w Rama: krzyczcie w Bethawen, za tobą Beniaminie.

R. 5.—1. *Kapłani.* Nazywa kapłanami, którzy za takich uchodzili, chociaż prawdziwymi kapłanami nie byli, bo nie byli ani potomkami Aarona, ani z pokolenia Lewi.—*Domie Izraelski.* Naród jest oskarżanym, żeby nie uważał siebie za wolnego od zbrodni, dla tego że do grzechu był wciągnięty przez królów i kapłanów.—*Domie królewski.* Tak nazywa króla, jego domowników i radców.—*Bo wam sąd jest.* Jest potępienie.—*Iżście się stali sidłem.* Zgorzeniem przez wasz zły przykład.—*A siecią roztoczoną na Tabor.* Staliście się sidłem i podobniście do sieci nad górą rozpiętą, która łowi ptastwo i zwierzęta. Tak lud przez waszą zdradę i złość ulowiony jest. P. W.

2. *Ofiary potłoczyliście.* Odwróciliście od Boga i jego ołtarza.—*W głębią.* Bardzo, zupełnie opuszczając część Boga, a upadłszy w głębią bałwochwalstwa. Albo, wspomina o zwyczaju bałwochalców, którzy ofiary po bote wrzucali do dołu, w którym był ogień.—*A ja nauczyciel ich wszystkich.* Bardzo grzeszą, chociaż ja nigdy nie przestałem gromić ich przez proroków i nauczycieli, żeby się tak wielkiej zbrodni nie dopuszczali.

3. *Ja znam Efraima.* Znam usposobienie Efraima i dziesięciu pokoleń; wiem jak jest do bałwochwalstwa skłonny, a mnie przeciwnym.—*Bo teraz nierząd płodzi.* Widzę co teraz robi, i jak obrzydliwie kała się zbrodnią bałwochwalstwa.

4. *Nie udadzą myśli swoich.* Nie zechcą szczerze. Albo jak z hebr. można wytłumaczyć: *nie dozwolą sprawy ich (bezbożne, które teraz czynią), ażeby się do Boga nawrócili.*—*Bo duch wszeteczeństw.* Bo gwałtowny pośpęd prze ich do czci bałwanów tak iż szaleją—*Pana nie*

poznali. Nie znają Boga, ani go czczą jak należy.

5. *I odpowie.* Patrz Wujka.

6. *Z trzodami swemi i z bydłem.* Przywaleni kłeskami szukać będą Boga przez ofiary z trzód i z bydła, ale napróżno, bo go nie znajdują; bo jako tych którzy go opuścili, również opuści.—*Odstąpił od nich.* Chald. *usunął się.* LXX. *uchylił się.*

7. *Że synów cudzych napłodzili.* Których ja nie uznaję za swoich, bo w bałwochwalstwie się porodzili i przez ogień bałwanom ofiarowani, albo z niewiast cudzoziemskich spłodzeni.—*Poźre je miesiąc.* Każdego miesiąca spadnie na nich wróg i kłeska, i pobije ich i spustoszy. Albo, miesięczny podatek, który król włoży na lud, żeby wynagrodzić szkodę, którą poniósł przez wypłatę wielkich kapitałów królowi Assyryjskiemu Phuli, zniszczy ich. Patrz IV. Król. 15, 19, 20: i niżej 8. 10.—*Z częściami ich.* Z posiadłościami, które dostali przy podziale ziemi; bo z tych będą ogołoceni.

8. *Trąbcie.* Przemawia do dwóch pokoleń o których wyż. w. 5: *upadnie też i Juda z nimi;* jakoby rzekł: widzę że upadek grozi dziesięciu pokoleniom, widzę też że Judzie i Benjaminowi zguba grozi: a więc trąbcie w trąbę i t. d.—*W Gabaa.* Gabaa i Rama były znakomite miasta w pokoleniu Beniamina, sąsiednie i położone na górze, zjadł i nazwę odebrały; bo Rama znaczy wyżynę, a Gabaa górę.—*Krzyczcie.* Jak bywał zwyczaj w rozpacy.—*W Bethawen.* W Bethel.—*Za tobą Beniaminie.* Krzycz i ty Beniaminie; bo po Bethawen, które jest za tobą, wpadnie wróg na ciebie jak płomień, i ciebie również zagarnąwszy do tego pożaru wtrąci.

9. Ephraim in desolatione erit in die correptionis, in tribubus Israel ostendi fidem.

10. Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum: super eos effundam quasi aquam iram meam.

11. Calumniam patiens est Ephraim, fractus iudicio, quoniam coepit abire post sordes.

12. Et ego quasi tineam Ephraim, et quasi putredo domui Juda.

13. Et vidit Ephraim languorem suum, et Juda vinculum suum, et abiit Ephraim ad Assur, et misit ad regem Ultorem: et ipse non poterit sanare vos, nec solvere poterit a vobis vinculum.

14. Quoniam ego quasi laena Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda: Ego, ego capiam, et vadam: tollam, et non est, qui eruat.

15. Vadens revertar ad locum meum, donec deficiatis, et quaeratis faciem meam.

9. Ephraim w spustoszeniu będzie w dzień strofowania, między pokoleńmi Izraelowemi ukazałem wiarę.

10. Stały książęta Judzkie iako przenoszący granicę: wyleję na nie iako wodę gniew mój.

11. Potwarz cierpiący jest Ephraim przekonany sądem, iż począł chodzić za smrody.

12. A ja iako mól Ephraimowi, a iako spróchnienie domowi Judzkiemu.

13. Y ujrzał Ephraim młodość swoją, a Juda związkę swoją, y poszedł Ephraim do Assur, y posłał do króla Mściciela: a on nie będzie mógł uleczyć was, ani będzie mógł rozwiązać z was związek.

14. Bo ja iako lwica Ephraimowi, a iako szczenię lwie domowi Juda: Ja, ja porwę y pódyę: wezmę, a niemasz ktoby wydarł.

15. Idąc wróćę się na miejsce moje, aż ustaniecie, a szukać będziecie oblicza mego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 1. *Sidłem straży.* To jest, tym którzy waszję straży są poruczeni. Nowotni Żydzi powiadają, iż tu słowo żydowskie *Mispha* znaczy górę, jako i *Thabor*. Aleć my mamy lepsze tłumacze stare, i Hieronim i LXX tłumacze i chaldejski tak przełożyli straży: którzy zostawiliby także słowo *Mispha*, kiedyby to własne imię góry było, jako zostawili *Thabor*.

5. *I odpowie hardość.* To jest, nie ujdzie karania, ale pycha jego będzie upokorzona: bo karanie za grzech, stoi za odpowiedź: jako też odpłatę dobrego uczynku zowie odpowiedzią, Gen. 31. Ten sposób mówienia wzięty jest od oraczków, którym też ziemia odpowiada, gdy im to oddaje co posiadają. Tak i Bóg płacąc każdemu co zasłuży, jakoby nam na uczynki nasze odpowiedział.

CAPUT VI.

O nawróceniu Żydów do Boga, o miłosierdziu Bożem, i t. d.

1. In tribulatione sua mane consurgent ad me: Venite, et revertamur ad Dominum,

2. quia ipse cepit et sanabit nos: percutiet, et curabit nos.

3. Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Scie-

9. *W dzień strofowania.* Kary, pomsty i zagłady dziesięciu pokoleń.—*Ukazałem wiarę.* Okażę że prawdziwymi są moje pogroźki, któremi straszylem.

10. *Jako przenoszący granicę.* Chald.: *Zmieniający granicę.* T. j. sąsiada, ażeby sobie dobrać coś z cudzej roli.—*Jako wodę.* Która tak się z naczynia wylewa, że nic w niem nie pozostaje; co nie dzieje się z innemi płynami, jak z miodem, olejem. Myśl więc ta: zupełnie wyleję gniew mój na nich.

11. *Potwarz cierpiący jest Efraim.* Cierpieć będzie; bo od wrogów będzie uciśniony i dozna niesprawiedliwości z dopuszczenia Bożego, dla sprawiedliwego ukarania zbrodni.—*Przekonany sądem.* Już sprawiedliwym Pana Boga, już niesłusznym Assyryjczyków.—*Smrody.* Bałwany.

12. *Jako mól Efraim.* Pomału podgryzę przez Assyryjczyków, zniszczę i zatracę dziesięć pokoleń.—*Jako spróchnienie.* Zwolna zniszczę Izraela, jak mól odzienie, przez częste napady nieprzyjaciół: i zniszczę Judę jak próchnienie drzewa, ale rychlęj Izraela; bo mól prędzej niszczy niżeli gnicie.

13. *Młodość swoją.* Że państwo jego słabnie, mdleje, i do upadku się chyli.—*Związkę swoją.* Ranę swoją jeszcze otwartą, chociaż obwinęta i obwiązana.—*Posłał do króla mściciela.* Do króla Assyryjskiego, któryby go bronił i pomścił. Ma na myśli historją IV. Król. 16. 7, gdzie powiedziano że Achaz król Judzki

ROZDZIAŁ 6.

1. W utrapieniu swym rano wstaną do mnie, mówiąc: Pójdźcie, a nawróćmy się do Pana,

2. bo on poimał y uleczy nas: ubicie, a uzdrowi nas.

3. Ożywi nas po dwu dniu, dnia trzeciego wzbudzi nas, y żyć będziemy przed obliczem iego. Po-

ucisniony i jakby obłożony przez Razina króla Syryjskiego i Phacea króla Izraelskiego, wysłał posłów z darami, dla wyjednania pomocy od Teglatfalazara króla Assyryjskiego.—*Uleczyć.* Dać pomoc; bo pokonani wreszcie, w niewolę pójdziecie.

14. *Ja jako lwica.* Jestem wrogiem waszym, który jako lwica napadam na Izraela.—*Jako szczenię lwie.* Te zwykle bywają drapieżniejsze i śmielsze, jako nieznające niebezpieczeństw y zasadzek.—*Ja, ja porwę.* Ja, a nie kto inny. Ja niewątpliwie, jak lew pochwycę zdobycz, i nikt mi jej nie wydrze.

15. *Wróćę się na miejsce moje.* Jak czynią lwy po zdobyciu łupu.—*Aż ustaniecie.* Póki was nie zniszczę zupełnie; tak zwykle lwy zdobywszy łup powracają do jaskini, i zjadają go ze szczenięty swemi.—*A szukać będziecie oblicza mego.* Aż ugnieceniu wielu i ciężkimi niepomyślnościami, poznacie grzechy wasze i przez pokutę do mnie powróciecie.

R. 6.—1. *W utrapieniu swem.* Gdy będą nieszczęściami trapieni, skoro im zajaśnieje światło pokuty, śpiesznie przyjdą do mnie i Chrystusa poznają.—*Rano wstanę.* Rychło, skwapliwie, uciekną się do mnie.

2. *On poimał.* Jak powiedział w. r. pop. w. 14. *ja porwę,* zwyciężam lwa.—*Ubije.* Chociaż zada ranę, jednak i uzdrowi nas.

3. *Ożywi nas po dwu dniu.* Patrz Wujka.—*Wzbudzi nas.* Podniesie nas z ńędzy w którejsmy leżeli.

mus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum: quasi diluculum praeparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus, et serotinus terrae. (1. Cor. 15, 4.)

4. Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra quasi nubes matutina, et quasi ros mane petransiens.

5. Propter hoc dolavi in prophetis, occidi eos in verbis oris mei, et judicia tua quasi lux egredientur.

6. Quia misericordiam volui, et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam holocausta. (Eccles. 4, 17. Matth. 12, 7.)

7. Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ibi praevaricati sunt in me.

8. Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine.

9. Et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem, quia scelus operati sunt.

10. In domo Israel vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israel.

11. Sed et Juda pone messem tibi, cum converterto captivitatem populi mei.

znany, a będziem naśladować, abyśmy poznali Pana: iako zorza zgotowane iest wyszeie iego, y przydzie nam iako deszcz ranny y pozdny ziemi.

4. Co uczynię tobie Ephraimie? co uczynię tobie Juda? miłosierdzie wasze iako obłok poranny, a iako rosa rano przemiiłająca.

5. Dla tego heblowałem przez proroki, pobilem ie słowy ust moich, a sądy twoie iako światłość wyniada.

6. Bom miłosierdzia żądał, a nie ofiary, a znaiomości Bożey więcey niż całopalenia.

7. Ale oni iako Adam przestąpili przymierze, tam wykroczyli przeciwko mnie.

8. Galaad miasto działających bałwana, podchwyczone dla krwi.

9. A iako gardła mężów rozbojników, uczestnik kapłanów, na drodze zabiiających idące z Sychem, bo niecnotę działali.

10. W domu Izraelowym widziałem rzecz straszna: tam wszeteczeństwa Ephraim, zmazał się Izrael.

11. Ale y Judo położy sobie żniwo, gdy nawrócę poymanie ludu moiego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 3. *Ożywi nas po dwu dniu.* Te słowa rozumieją o Messyaszu, tak nasz doktorowie, jako i żydowscy, tak pisze na to Hieronim, i wykładają to o zmartwychwstaniu jego trzeciego dnia. Jakby rzekł prorok: Nawróćmy się do Pana, bo chocia nas skarże, wszakże uzdrowi nas przez Syna swego, którego zesła na świat, ten umarłszy śmierć naszą zwycięży, i trzeciego dnia zmartwychwstawszy nas z sobą ożywi. Theodoret. Tertuli. lib. adversus Iudaeos. Lactant. lib. 4, c. 19, Cypr. lib. 2. con. Iudaeos. August. 18 de civit. c. 28. Origen. Hom. 5, in Exod.

3. *Jako zorza zgotowane jest wyjście jego.* O narodzeniu Chrystusowem tu mówi: Jako po nocy bywa zorza, tak po tych ciemnościach ukaże się prawdziwa światłość. Może się tedy to wyjście jego rozumieć, tak o przedwiecznym narodzeniu z ojca, jako i o doczesnym z matki. A co przydaje: I przydzie nam jako deszcz i t. d. daje znać, iż nauka Chrystusowa miała wielki pożytek w ludziach uczynić.

6. *Bom miłosierdzia żądał a nie ofiary.* Nieodrzucać tu ofiary, ale jej niechce mieć bez miłosierdzia, jako sam Pan Chrystus daje znać Mat. 5, gdzie się każe pierwój pojednać z bratem, a potem ofiarować. Zkąd znać iż

Chrystus też zmartwychwstając wzbudził nas, dając nam prawo na ciało zmartwychwstanie.—*Żyć będziem.* W łasce jego, pod jego opieką i opatrnością bezpieczni i szczęśliwi.—*Poznamy.* Pana wiarą i uczynkami.—*Będziem naśladować.* Żebyśmy potem twarzą w twarz poznali. Albo, żebyśmy codzień bardziej go kochali i czcili.—*Jako zorza zgotowane jest wyjście jego.* P. W.

4. *Co uczynię tobie Ephraimie.* Okazuje uczucie ojca względem synów niegodnych, według Izai. 5, 4: *Co jest com miał czynić winnicy mojej, a nie uczynilem jej.*—*Miłosierdzie wasze jako obłok poranny.* Dobroczynność wasza względem bliźnich, przez którą mogliście się mnie przysłużyć, prędko zniknęła. Albo, prędko przeminęło miłosierdzie, którem zlitować się nad wami postanowiłem, jakby grzechami waszemi wysuszone.

5. *Dla tego heblowałem przez proroki.* Często was upominałem przez proroków, i silnemi razy was zaciąnam, żebym wyglądził i do prawości doprowadził.—*Pobitem je słowy ust moich.* Przez ciągłe upomnienia i pogroźki proroków wywodziłem, znużyłem ale nie zabiłem.—*A sądy twoje.* Dla tego sądy twoje, t. j. potępienie i ukaranie.—*Jako światłość wyniada.* Jak przy świetle okażą się wszystkim że są sprawiedliwe, a zbrodnia twoja nie dająca się wymówić.

6. *Bom miłosierdzia żądał a nie ofiary.* P. Wujka.

7. *Jako Adam przestąpił przymierze.* Naśladowali nieposłuszeństwo Adama. Albo, oni czczą mnie ofiarami zewnętrznymi, jakby mieli rzecz z ludźmi, którzy serca nie widzą. Lecz myślą się, bo ja chcę wewnętrznej po-

bożności i miłosierdzia, a nie ofiary.—*Tam.* Przystępstwem, którem przymierze moje przestąpili. Albo, *tam,* t. j. w owę ziemi najlepszej którą im dałem. W owę ziemi, która się równa z rajem ziemskim Gen. 13, 10; Izai. 51, 3. jako i miejsca blizkie z nią, Ezech. 26, 18.—*Wykroczyli przeciwko mnie.* Bo to przymierze moje, nie z człowiekiem, nie z aniołem zawarli.

8. *Galaad miasto działających bałwana.* Galaad miasto kapłańskie i święte, stało się stolicą bałwochwaltwa i nieprawości.—*Podchwyczone dla krwi.* P. W.

9. *A jako gardła mężów rozbojników.* Pragnące zawsze krwi i rozbojów.—*Uczestnik kapłanów.* P. W.—*Bo niecnotę działali.* Galaadczycy robią zasadzki na czcieli Bożych i zabijają ich, bo się zupełnie na zbrodni wyleli.

10. *W domu Izraelowym.* W królestwie dziesięciu pokoleń.—*Widziałem rzecz straszna.* Rzecz która wszystkich przeraża i zdumiewa.—*Zmazał się Izrael.* Bałwochwaltwem.

11. *Ale i Judo.* Słowa połączyć trzeba z poprzedzającymi, w ten sposób: zmazał się Izrael, lecz i Juda; tak Hebr. Chald. i LXX, bo Juda naśladował Izraela w bałwochwaltwie.—*Położy sobie żniwo.* Tryb wskazujący, zamiast czasu przyszłego; położysz sobie żniwo i t. d. jakby rzekł: Judo, bezpiecznym byłęś i mniamałęś, że możesz siać i żąć w ziemi twojej, t. j. żyć spokojnie: będziesz wprawdzie to robił, lecz nie teraz, ale wtenczas, gdy cię z Babilonu wyprowadzę; bo pierwój nie wolno ci będzie.

oboje mu się podoba, ale jedno bez drugiego nic. Jakby rzekł: Niepodobają mi się wasze ofiary, iż im niedostaje miłosierdzia, którego najwięcej chcę. Tak to rozumie Ireneaeus lib. 4, contra haereses, c. 32. Aug. 10 de civit. c. 5. Chrisost. in Mat. 5.

6. *A znajomości Bożej.* Znajomością Bożą Pismo ś. zowie, bojaźń Bożą, i zachowanie przykazania, to jest, wiarę z uczynkami: według onego I. Joan. 2. Kto powiada iż zna Boga a przykazania jego nie chowa, kłamca jest i t. d.

8. *Podchwyczone dla krwi.* To jest, dla krwi niesłusznie wylanęj, upadnie jako zwykli podchwyceni upadać.

9. *A jako gardła rozbojników.* To jest, pragnący zawždy krwi i morderstwa.

9. *Uczestnik kapłanów.* Pomagając rady kapłanów fałszywych w Bethel, którzy idące od Sichem do Jerozalem na Wielkanoc i świątki, zasadziwszy łotry zabijali.

CAPUT VII.

O złości Efraima i pomście Bożej nad ludem grzesznym.

1. Cum sanare vellem Israel, revelata est iniquitas Ephraim et malitia Samariae, quia operati sunt mendacium; et fur ingressus est spolians, latrunculus foris.

2. Et ne forte dicant in cordibus suis omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos adinventiones suae, coram facie mea factae sunt.

3. In malitia sua lactificaverunt regem, et in mendaciis suis principes.

4. Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus a coquente: quievit paululum civitas a commitione fermenti, donec fermentaretur totum.

5. Dies regis nostri: coeperunt principes furere a vino; extendit manum suam cum illusoribus.

6. Quia applicuerunt quasi clibanum cor suum, cum insidiaretur eis; tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus quasi ignis flammae.

7. Omnes calefacti sunt quasi clibanus, et devoraverunt iudices suos; omnes reges eorum ceciderunt; non est qui clamet in eis ad me.

R. 7.—1. *Gdym chciał zleczyć Izraela.* Mówi o czasie Jehu, przez którego Bóg chciał uleczyć Izraela i bałwochwalstwo wytepić; i IV. Król. 9, 7. kazano mu o balić Baala i dóm Achaba, a proroków jego pozabijać, co i uczynił Jehu na początku panowania.—*Odkryta się nieprawość Efraim.* Bo Samarya która była stolicą Efraima, t. j. doradcy królewscy i politycy radzili królowi, żeby dla ustalenia królestwa, nie niszczył bałwochwalstwa, a żeby dziesięć pokoleń nie były zmuszone przejść pod panowanie królów z rodu Dawidowego. A tak bałwochwalstwo przedtem stłumione, gdy w skutek niecnęj rady znowu się wydobyło, Jehu część cielców przywrócił i zatwierdził.—*Bo działali kłamstwo.* Część fałszywą bałwanów, i samego bałwana którego czcili.—*I złodziej wszedł odzierając.* LXX. i *złodziej wejdzie do niej, łotr odbierający na drodze jej.* Myśl ta: przeto tak od domowników jak i od postronnych trapiiony i wyniszczony będzie dóm Izraela.

2. *A żeby snuć nie mówili.* Żeby nie mówili że dawne grzechy przypominam, i że oni większą niż grzechy karę ponoszą: wypowiem co oni bezwstydnie czynili pod okiem mojem.

3. *Złością swą.* Swoją złośliwą i bezbożną wolą, czcią bałwanów.—*Uweselali króla.* Przyklaskując Jehu i książętom jego i zgadzając się na ich chęci i bezbożność.

4. *Wszyscy cudzołóżcy.* Przez bałwochwalstwo.—*Jako piec.* Na podobieństwo pieca rozpalonego, goreją żądzą czczenia bałwanów. Jak z pieca zle strzeżonego płomień wybiegł dóm zapala, tak naród z zachęty Jehu płonie żądzą bałwochwalstwa.—*Uspokoilo się na mały czas miasto.* Bo przy początku panowania Jehu

ROZDZIAŁ 7.

1. Gdym chciał zleczyć Izraela, odkryła się nieprawość Ephraim, y złość Samariitów, bo działali kłamstwo: y złodziey wszedł odzierając, łotrzyk na dworze.

2. A żeby snadź nie mówili w sercach swych, że ia pomnię każdą złość ich, teraz ogarnęły ie wynalaski ich, działają się przed obliczem moim.

3. Złością swą uweselali króla: a kłamstwymi książętami.

4. Wszyscy cudzołóżcy iako piec rozpalony od piekarza: uspokoiło się na mały czas miasto od zamieszania kwasu, a żeby się zakwasilo wszystko:

5. Dzień króla naszego: poczęły książęta szaleć od wina: wyciągnął rękę swą z szyderzmi.

6. Bo przyłożyli iako piec serce swe, gdy na nie czynił zasadzki: cała noc spał pieczący ie, rano sam zapalony, iako ogień płomienisty.

7. Wszyscy rozgrzali się iako piec, a pożarli sędzię swe: wszyscy królowie ich upadli: niemasz między nimi wołającego do mnie.

nie psuto narodu, ani do bałwochwalstwa nie zmuszano; lecz dozwolił bałwochwalcom pomału i skrycie zarazę bałwochwalstwa rozszerzać pomiędzy ludem, aż się cały naród zarazi i zepsuje.

5. *Dzień króla naszego.* Jest to głos ludu już oszukanego i zepsutego zarazą bałwochwalstwa, wołającego i przyklaskującego i Jehu królowi i bałwanom. Myśl ta: uroczystość króla naszego, którą ustanowił dla nas, żebyśmy się w niej radowali, i czcili cielców złotych. Jest to dzień wesoly i pomyślny, któregośmy długo żądali.—*Poczęły książęta szaleć od wina.* Gdy to posłyszeli, zaczęli szaleć jakby pijani i biedz do bałwanów, żeby się królowi przypodobać.—*Wyciągnął rękę swą.* Sam król czynił toż samo co oni, i wyciągnął ręce do kielichów, i zaczął pić, ucztować, chwalić bałwanów a Bogiem gardzić.—*Z szyderzmi.* Szyderz, albo szyderca, oznacza człowieka pysznego, wśmiewacza, który szydzi ze wszystkiego co boskie i ludzkie, zupełnie zepsutego, i trującego innych jak zaraza.

6. *Bo przyłożyli jako piec serce swe.* Stali się ochotnymi i skłonnymi do przyjęcia i krzewienia bałwochwalstwa, do którego przywiązaniem płonęli jak piec.—*Całą noc spał.* Gdy ujrzał że oni szaleją, zaczął być spokojnym, ani się lękał żeby zamiaru odstąpił.—*Rano sam zapalony.* Sam Jehu nie tylko jakby piekarz płomień bałwochwalstwa, którymby bałwochwalców przepiekł, zapalił, lecz rano, t. j. zaraz, skoro się pierwsza złość nastęrczyła, jakby sam zamieniwszy się w płomień, wszystkich Izraelitów zapalił.

7. *Pożarli sędzię swe.* Wszystkich sędziów swoich

8. Ephraim in populis ipse commiscebatur, Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reversatur.

9. Comederunt alieni robur ejus, et ipse nescivit, sed et cani effusi sunt in eo, et ipse ignoravit.

10. Et humiliabitur superbia Israel in facie ejus, nec reversi sunt ad Dominum Deum suum, et non quaesierunt eum in omnibus his.

11. Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor: Aegyptum invocabant, ad Assyrios abierunt.

12. Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum; quasi volucrum coeli detraham eos, caedam eos secundum auditionem coetus eorum.

13. Vae eis, quoniam recesserunt a me: vastabuntur, quia praevericati sunt in me, et ego redemi eos, et ipsi locuti sunt contra me mendacia.

14. Et non clamaverunt ad me in corde suo, sed ululabant in cubilibus suis: super triticum et vinum ruminabant, recesserunt a me.

15. Et ego erudivi eos, et confortavi brachia eorum, et in me cogitaverunt malitiam.

16. Reversi sunt, ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus: cadent in gladio principum eorum, a furore linguae suae. Ista subsannatio eorum in terra Aegypti.

8. Ephraim ten się z narodami mieszał: Ephraim stał się podpłomykiem, którego nie przewracaia.

9. Iedli cudzy siłę iego, a on nie wiedział: ale y szedziwość wystąpiła nań, a on nie wiedział.

10. Y zniżoną będzie pycha Izraelowa przed obliczem iego: a nie wrócili się do Pana Boga swego, y nie szukali go w tym wszystkim.

11. Y stał się Ephraim iako gołębicą zwiedziona niemająca serca: Egiptu przyzywali, do Assyryjczyków szli.

12. A gdy pójda, zastawię na nie sieć moją: iako ptaka powietrznego potargnę ie, skarzę ie według słuchania zgromadzenia ich.

13. Biada im że odstąpili odemnie: spustoszeni będą, bo wystąpili przeciw mnie: a iam ie odkupił: a oni mówili przeciwko mnie kłamstwa.

14. A nie wolali do mnie z serca swego: ale wyli w łożnicach swoich: nad pszenicą y winem przeżuwali, odstąpili odemnie.

15. A iam ie nauczył, y zmocniałem ramiona ich: a przeciw mnie złość myśleli.

16. Wrócili się aby byli bez iarzma: stali się iako łuk zdradliwy: y upadną od miecza księżęta ich, dla zapalczywości języka swego. To pośmiewisko ich w ziemi Egypcie.

CAPUT VIII.

O zniszczeniu Samaryi i miast Judzkich za ich grzechy.

1. In gutture tuo sit tuba quasi aquila super domum Domini, pro eo quod transgressi sunt foedus meum, et legem meam praevericati sunt.

wciągnęli do uczestnictwa teje zbrodni.—*Wszyscy królowie ich.* Bo inni królowie w tenże dół powpadali idąc za przykładem Jehu.—*Wolającego do mnie.* Któryby mię uznał za Boga i wzywał.

8. *Ephraim ten się z narodami mieszał.* Naśladował obyczaje narodów i bałwochwalstwo.—*Stał się podpłomykiem którego nie przewracaia.* I dla tego spala się. Tak i Izrael, trwając w popiołach i brudach bałwochwalstwa, i nie nawracając się do Boga przez pokutę, spali się i będzie przez wrogów zniszczonym, a klęska ta niespodziewanie nań spadnie, jak podpłomyk się spala, jeżeli ten kto go położył na węglach, czem innym zajęty, jego nie przewróci.

9. *Cudzy.* Assyryjczycy.—*Siłę jego.* Zboże i dostatki umacniające go.—*Ale i szedziwość wystąpiła nań, a on nie wiedział.* Już blizkim jest niewoli i zaguby, jak człowiek zupełnie osiwiał blizkim jest śmierci: a jednak ciągle trwa w niewiadomości i uporze.

10. *Zniżoną będzie pycha Izraelowa przed obliczem jego.* Ujrzy Izrael, albo będzie mógł widzieć, że pycha jego upokorzona, ale to utrapienie nie wróci rozumowi, ani się do Boga nawróci.

11. *Gołębicą zwiedziona niemająca serca.* Bo gołębicą łatwo się daje oszukać, gdyż jest prostą i zęgo ustrzedz się nie umie.—*Niemająca serca.* Niemająca zmysłu i przezorności, bez rozumu i mądrości.—*Egiptu.* Nie uciekali się do Boskiej pomocy, lecz do Egipcjan lub Assyryjczyków. Patrz IV. Król: 17, 4.

12. *A gdy pójda.* Lecz gdy teje pomocy szukać będą, nie im nie pomoże: gdyż rozciągnę nad nimi sieć moją, i jak ptastwo latające zachwyć i wydam w ręce wrogów.—*Według słuchania zgromadzenia ich.* Jak niegdys słyszał i upominanym był Izrael przez

ROZDZIAŁ 8.

1. W gardle twoim niech będzie trąba, iako orzeł na dóm Pański: dla tego że przestąpili przymierze moje, a zakon mój zgwałcili.

Mojżesza, Deut: 27 i 28, że będzie karanym od Boga, jeśli od niego do bogów pogańskich przejdzie; tak teraz od niego będzie ukaranym i pobitym. Patrz IV. Król. 17, 13.

13. *Odstąpili odemnie.* Zgrzeszyli przeciwko mnie.—*Jam je odkupił.* Często ich wybawiałem, a jednak wybawienia swego nie przyznawali mnie, ale bałwanom swoim.—*Mówili przeciwko mnie kłamstwa.* Tak Żydzi czczący ciela złotego, za Mojżesza mówili: *Ci są bogowie twoi, Izraelu, którzy cię wywiedli z ziemi Egypciekiej.* Exod. 32, 8.

14. *Wyli.* Izraelici wyli z powodu klęsk i niechęść, nieumiejąc ode mnie pomocy prosić. Albo, wyli jak poganie wzywając bałwanów.—*Nad pszenicą y winem przeżuwali.* Gdy dawał im dostatek dóbr doczesnych, używali ich jak zwierzęta, nie poznając dawcy, ani patrząc na niego.

15. *Jam je nauczył.* Przez prawo.—*Ramiona.* T. j. siły przeciw wrogom.—*Złość myśleli.* Żeby się buntować przeciw mnie a iść za bogami pogańskimi.

16. *Wrócili się.* Do sposobu myślenia i obyczajów dawniejszych.—*Jako łuk zdradliwy.* Który wtenczas się łamie, gdy go naciągają do wyrzucenia strzały, albo wyrzuca strzałę nie tam gdzie łucznik: a wreszcie niestosuje się do chęci łucznika. Tak Ps. 77, 57: *Wywrócili się jako łuk opaczny.—Upadną od miecza.* Assyryjczyków.—*Dla zapalczywości języka swego.* Dla szalenstwa języka swego, którym bałwanów bogami nazywali.—*To pośmiewisko ich.* Co teraz czynią, jest tem co niegdys czynili w Egipcie, przypisując bałwanom imię i cześć moją.

R. 8.—1. *W gardle twojem niech będzie trąba.* Tak

2. Me invocabunt: Deus meus, cognovimus te, Israel.

3. Projecit Israel bonum, inimicus persecutetur eum.

4. Ipsi regnaverunt, et non ex me, principes extiterunt, et non cognovi: argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent:

5. projectus est vitulus tuus, Samaria, iratus est furor meus in eos; usquequo non poterunt emundari?

6. Quia ex Israel et ipse est; artifex fecit illum, et non est Deus, quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariae.

7. Quia ventum seminabunt, et turbinem metent: culmus stans non est in eo, germen non faciet farinam: quod etsi fecerit, alieni comedent eam.

8. Devoratus est Israel, nunc factus est in nationibus quasi vas immundum.

9. Quia ipsi ascenderunt ad Assur, onager solitarius sibi, Ephraim munera dederunt amatoribus.

10. Sed et cum mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos, et quiescent paulisper ab onere regis et principum.

11. Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum, factae sunt ei arae in delictum.

12. Scribam ei multiplices leges meas, quae velut alienae computatae sunt.

13. Hostias offerent, immolabunt carnes, et comedent, et Dominus non suscipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum, et visitabit peccata eorum: ipsi in Aegyptum convertentur.

2. Mnie wzywać będą: Boże mój poznaliśmy cię Izrael.

3. Porzucił Izrael dobro, nieprzyjaciel go przeszladować będzie.

4. Oni królowali a nie zemnie: książęty byli, a nie znałem: ze srebra swego, y ze złota swego naczynili sobie bałwanów, aby zaginęli.

5. Porzucon iest cielec twój, Samaria: rozgniewała się zapalczywość moja na nie, a dokądże nie będą mogli bydź oczyszczeni?

6. Bo y ten iest z Izraela: rzemieślnik uczynił ji, a nie iest Bogiem: bo w pajęcze siatki obrócił się cielec Samaryjski.

7. Bo wiatr siać będą, a wicher poźną: źdźbła stojącego niemasz w nim, urodzay nie uczyni maki: a ięśli uczyni, cudzy ia ziedza.

8. Pożart iest Izrael: teraz się stał między narody iako naczynie plugawe.

9. Bo oni zaszli do Assur, osieł dziki osobny sobie: Ephraim dary dali miłośnikom.

10. Ale y choć naymem naięli narody, teraz zbiorę ie, a odpoczyna trochę od brzemienia królewskiego y książąt.

11. Bo namnożył Ephraim ołtarzów ku grzeszeniu: stały mu się ołtarze na grzech.

12. Napiszę mu rozliczne prawa moje, które były poczytane iako obce.

13. Ofiary przynosić będą, będą ofiarować mięso, y ięś, a Pan nie przyjmie ich, teraz wspomni na nieprawości ich, y nawiedzi grzechy ich: oni się do Egiptu wróca.

powiedziano Izai 58, 1: *Wołaj, nieprzestawaj, jako trąba wyнос glos swój. — Jako orzeł na dóm Pański.* Przyjdą nieprzyjaciele pospiesznie, jak orzeł na łup lejący. Mówi w ogólności o nieprzyjaciółach, jakimi byli Assyryjczycy i Chaldeoowie. Albo: *niech będzie w gardle twojem trąba, jakby orzeł,* t. j. brzmij w trąbę i wyнос glos twój nad domem Pańskim. — *Dla tego że przestąpili.* Grozi klęską za to, że prawo Boskie przestąpili. Albo, wołaj przeciw prawa Bożego przestępcom.

2. *Mnie wzywać będą.* Gdy nadejdzie niewola i utrapienie, wtenczas zechcą żebym im dopomógł, i powiedzą że są Izraelitami, i że znają mnie i prawo moje. Mówi o dziesięciu pokoleniach.

3. *Porzucił Izrael dobro.* T. j. Boga, jego religię i wiarę. Albo, porzucił dobro cnoty, t. j. samę cnotę i sprawiedliwość. — *Nieprzyjaciel.* Assyryjczyk.

4. *Oni królowali a nie ze mnie.* Patrz Wujka.

5. *Porzucon jest cielec.* Będzie zarzucony od nieprzyjaciół cielec twój, Samaryo! — *Na nie.* Na cielców lub ich czcicieli. — *Być oczyszczeni.* Od bałwochwaltwa.

6. *Bo i ten jest z Izraela.* Wymysłem i robotą Izraela jest ten bałwan cielca. — *W pajęcze siatki obróci się.* Tak będzie zniweczony, jak się pajęcza.

7. *Wiatr siać będą.* Próżno pracować będą; daremnie czczą bałwanów i koszta na nie kładą. — *Wicher poźną.* Klęskę. — *Źdźbła stojącego niemasz w nim.* Żadne źdźbło niema kłosa, ani ziarna. Znaczy, że z pracy którą ponoszą i z posiewu który czynią, żadnego owocu nie odbiorą. — *Urodzaj nie uczyni maki.* Znaczy toż samo, t. j. że z ich posiewu, czyli ze złych uczynków i starań, żadnego pożytku nie odbiorą.

8. *Pożart jest Izrael.* Zamiast: od wrogów pożartym będzie.

9. *Bo oni zaszli do Assur.* Pójdą więźniami. — *Osobny sobie.* Błakając się w pustyni, bez jarzma. — *Ephraim.* Izraelici, dziesięć pokoleń. — *Miłośnikom.* Assyryjczykom, o których przyjaźń i pomoc starali się i dla tego bałwany ich czcili. Tak bowiem Phulowi, królowi Assyryjskiemu dali tysiąc talentów daniny, i dla tego Marahem, król Izraelski, dla wszystkich zaprowadził daninę pięćdziesięciu syklów. IV. Król. 15. 19 i 20.

10. *Ale choć i najmem.* Gdy inne narody, a mianowicie Egipcjan najęli do obrony swęj. — *Zbiorę je.* Izraelitów do Samaryi i innych miast. — *Odpoczyna trochę od brzemienia królewskiego i książąt.* Czas jakiś nie będą płacili daniny królowi Assyryjskiemu i jego książętom, t. j. gdy będą u nich w niewoli. Powiedziano przez ironię.

11. *Bo namnożył.* Bo dodali ołtarze do tych ołtarzy, które ojcowie ich pobudowali; dla tegoż pomstę i zgubę na siebie ściągęli. — *Ku grzeszeniu.* Na grzech i karę grzechu.

12. *Napiszę mu rozliczne prawa moje.* Czy mam pisać dla nich inne prawo, ktoremy również wzgardzili jak tam, które przez Mojżesza podałem?

13. *Ofiary przynosić będą.* Składać będą ofiary nie tylko bałwanom, ale i mnie; lecz nie dla tego żeby mi uczcili, ale żeby tem hojniej ucztować, dla tegoż ofiar tych nie przyjmę. — *Nawiedzi.* Ukarze. — *Do Egiptu wróca.* Bo wielu po zdobyciu Samaryi, uniknęło rąk Assyryjczyków i do Egiptu uciekło. Dla tegoż w r. nast. w. 6. powiedziano: *Bo oto poszli dla spustoszenia; Egipt je zgromadzi.*

14. Et oblitus est Israel factoris sui, et aedificavit delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas: et mittam ignem in civitates ejus, et devorabit aedes ilius.

14. Y zapomniał Izrael stwórcy swego a nabudował zborów, y Judas też namnożył miast obronnych: y puszcze ogień na miasta iego, y porzrze domy iego.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 8. w. 4. *Oni królowali a nie ze mnie.* To był pierwszy grzech Izraelitów, kiedy sobie insze króle oprócz Judy stanowili, począwszy od Jeroboama, który dziesięć pokoleń po Salomone opanował. Jeśli rzeczesz że sam Bóg podał królestwo Jeroboamowi przez Ahiasza proroka III. Król. 11 i 12, odpowiada Hieronim: Chocia Bóg rozgniewany na Salomona, królestwo jego chciał rozerwać, nie dla tego Izraelitowie dobrze uczynili, przyjąwszy inszego króla: mieli się bowiem spytać Pana, jeśli to jego wola była. A Cyrillus i Theophilactus zdąd ucza, iż Bóg niektóre rzeczy czyni z własnej wolej swj, a niektóre tylko dopuszcza aby skarał. Jako że Salomon budował kościół, wola to Boża była: ale aby królestwo było rozerwane, nie tak chciał jako dopuścić aby Salomonowe i Roboamowe grzechy były skarane. A tak słusznie mówi: Oni królowali a nie ze mnie. To jest, nie pytali się mnie, i bez rady mojej odstąpili od domu Dawidowego, i nowi królowie nad dziesięcią pokolenia powstałi. A tak strofuje tu naprzód lud, bo bez jego zezwolenia nikt królem być niemógł: strofuje i króle, iż niektórzy gwałtem królestwo opanowali, jako Sellum i Manahem, IV. Król. 15, drudzy też chocia od Boga byli obrani, nieoznajmili ludowi wolę Bożę, ale jako-by swą własną mocą królami zostali, i niesprawiedliwie rządziłi.

4. *Ze złota swego naczyniili sobie bałwanów.* To był drugi grzech Izraelitów, gdy sobie nowe bogi uczynili, to jest, cielec złote, i insze bałwany.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O nieszczęściach mających spaść na Izraela, i odrzuceniu jego od Boga.

1. Noli laetari, Israel, noli exultare sicut populi, quia fornicatus es a Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici.

2. Area et torcular non pascet eos, et vinum mentietur eis.

3. Non habitabunt in terra Domini; reversus est Ephraim in Aegyptum, et in Assyriis pollutum comedit.

4. Non libabunt Domino vinum, et non placebunt ei; sacrificia eorum quasi panis lugentium; omnes, qui comedent eum, contaminabuntur, quia panis eorum animae ipsorum, non intrabit in domum Domini.

5. Quid facietis in die solemni, in die festivitatis Domini?

14. *Judas też namnożył miast obronnych.* Żeby bezpieczniejszym być od wrogów, i nie być pojmanym jak dziesięć pokoleń; chociaż we mnie raczej powinien był nadzieję położyć. — *Puszcze ogień na miasta jego.* Tak się i stało, jak opisuje Ks. IV. Król. r. 25.

R. 9.—1. *Jako narodowie.* Które zaprowadzają uroczystości i igrzyska na cześć bałwanów. Albo, nie raduj się jak inne narody, bo ty rozproszony w skutek niewoli, przestałeś być narodem, a jesteś niewolnikiem i wzgardą wszystkich narodów. — *Wszeteczeństwo płodził.* Przez bałwochwalstwo. — *Od Boga twego.* Odstępując. — *Rozmiltowałeś się datku nad wszystkie bojowiska pszenicy.* — *Cudzołożyłeś z bałwanami,* jak nierządnicą, za nagrodę pszenicy, t. j. żeby obfitość jej tobie bałwany dały.

2. *Bojowisko i prasa.* Wszystko to straciecie, z powodu czego bałwany czciliście. Przepowiada nieurodzaj i niewolę. — *Wino omyli ich.* Winnice nie wydadzą spodziewanych korzyści.

3. *Nie będą mieszkać w ziemi Pańskiej.* W Chananei niegdyś obiecanęj i danęj Izraelowi. — *Wrócił się.* Powróci. — *Ephraim.* Izrael rozproszony, i zbiegły do Egiptu. — *W Assyrii.* Niewolnik. — *Jadł nieczyste rzeczy.* Będzie jadł pokarmy bałwanom ofiarowane, i prawnem wzbudzone, z powodu głodu. Albo, nazywa nie-

1. Nie wesel się Izraelu, nie raduj się iako narodowie: boś wszeteczeństwo płodził od Boga twego, rozmiltowałeś się datku nad wszystkie boiowiska pszenice.

2. Boiowisko y prasa nie będzie karmiła ich, y wino omyli ich.

3. Nie będą mieszkać w ziemi Pańskiej: wrócił się Ephraim do Egiptu, a w Assyrii jadł nieczyste rzeczy.

4. Nie będą ofiarować Panu wina, y nie spodobaia się mu: ofiary ich iako chleb płaczących. Wszyscy którzy ji ieść będą, zmażą się: bo chleb ich duszy ich, nie wnidzie do domu Pańskiego.

5. Cóż będziecie czynić w dzień uroczysty, w dzień święta Pańskiego?

czystemi pokarmy nieczyste i podłe, do których jedzenia głód ludzi zmusza.

4. *Nie będą ofiarować Panu wina.* Ukarzę ich nieurodzajem i głodem, żeby na ofiarę nawet Bogu wina nie mieli. Postanowiono było bowiem Numer, 15. 4 i 5. żeby przy każdej ofierze z mięsa np. wołowego, lub owczego, dodawać ofiarę mąki, soli, oleju i wina. — *Nie spodobaia się mu.* Ofiary Izraela, gdy zabraknie libaminu, t. j. wina, nie podobają się Bogu, gdyż będą nieprawdami i niedoskonałami jakie i bałwochwalcy składają, i za obrębem Jeruzolimy, w której jedynie wolno było składać ofiary. — *Jako chleb płaczących.* Który zwykle pożywa się przy modłach za umarłych i na pogrzebach. I ten chleb był nieczystym u Żydów; Num: 19. 11, 14 i 16. — *Bo chleb ich duszy ich.* Pagnin, Watabl i LXX tłumaczy: *duszym ich.* Chleb, który nie tyle mnie ile sobie ofiarują, t. j. obżarstwu i brzuchowi swojemu, i dla tego nie wejdzie do domu Pańskiego: niemilym dla mnie będzie. Żadna ofiara nie była miłą Bogu, oprócz tej, którą w kościele czyniono. Albo znaczy, chleby swoje niechaj przy sobie zatrzymają. — *Nie wnidzie.* Chleb. LXX: *nie wnidą.*

5. *Cóż będziecie czynić w dzień uroczysty.* T. j. gdy przyjdą dni uroczyste, a nie będziecie mogli, jako więźniowie, iść do kościoła. Będzie dla was smutna Pa-

6. Ecce enim profecti sunt a vastitate: Aegyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos, desiderabile argentum eorum urtica hereditabit, lappa in tabernaculis eorum.

7. Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis: scitote, Israel, stultum prophetam, insaum virum spirituale, propter multitudinem iniquitatis tuae et multitudinem amentiae.

8. Speculator Ephraim cum Deo meo, propheta laqueus ruinae factus est super omnes vias ejus, insania in domo Dei ejus.

9. Profunde peccaverunt, sicut in diebus Gabaa; recordabitur iniquitatis eorum, et visitabit peccata eorum. (*Judic. 19, 25*).

10. Quasi uvas in deserto inveni Israel, quasi prima poma ficulneae in cacumine ejus vidi patres eorum; ipsi autem intraverunt ad Beelphegor, et abalienati sunt in confusione, et facti sunt abominabiles, sicut ea, quae dilexerunt.

11. Ephraim quasi avis avolavit, gloria eorum a partu, et ab utero et a conceptu.

12. Quod etsi enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus: sed et vae eis, cum recessero ab eis.

13. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine, et Ephraim educet ad interfectorem filios suos.

14. Da eis, Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia.

scha, Zielone Świątki i Kuczki. Albo, co robić będziecie w czasie niewoli, która jest jakby uroczyością Boga karzącego, i zabijającego ofiary? Tak powiedział Izai. 34, 6: *Bo ofiara Pańska w Bosra, a pobiecie wielkie w ziemi Edom i t. d. Bo dzień pomsty Pańskiej, rok odpłaty sądu Syon.*

6. *Poszli dla spustoszenia.* Pójdą i uciekną do Egiptu, z powodu upadku i spustoszenia Samaryi.—*Zgromadzi.* Pomrą w Egipcie: bo niekiedy w piśmie ś. wyraz *zgromadzić się* znaczy umrzeć, jak i w rozdz. 4. 3: *ryby morskie zbiorą się.*—*Memfis.* Miasto wielkie w Egipcie, które się dzisiaj Kairem nazywa.—*Pożądane srebro ich.* Domy okazałe, wielkim nakładem pobudowane.—*Pokrzywa.* Rosnąca na zwaliskach ich.

7. *Dni nawiedzenia.* Ukarania i odpłaty, w których podług miary zbrodni, kara się domierza.—*Znajcie.* Wiedziecie, albo dowiedcie się Izraelci, że byli głupimi, szalonymi i kłamliwymi ci prorocy, którzy wam pochlebiali i pomyślność obiecywali. Albo, patrzcie Izraelci, kto był szalonym i kłamcą, czy prorok, który wam te kłeksy zapowiadał, czy wy, którzyście sądzili że to nigdy się nie sprawdzi.—*Meża duchownego.* Proroka. Żydzi proroka nazywają *meżem ducha*, t. j. natchnionym duchem Bożym. Tak mówił Micheasz, r. 2. 11: *Daj Boże bych nie był meżem mającym ducha.* P. W.

8. *Stróż Efraim.* Prorocy którzy śledzą i przepowiadają przyszłość.—*Z Bogiem moim: prorok.* Który powinien był przepowiadać według Boga, i prawdy nauczać.—*Sidłem upadku.* Stali się sidłem i nierozumem, t. j. przywiedli Izraela do upadku w grzechy i bezrozumnego popełnienia zbrodni.—*W domu Boga jego.* W świątyni bałwana, którego on czci, jak Boga swojego.

9. *Głęboko zgrzeszyli.* Ciężko, bardzo zgrzeszyli.—*Jako za dni Gabaa.* Stosuje do historii Sędz. 19 i 20; jakby rzekł: jako zgrzeszyli mężowie Gabaa i Benjamici zgwałceniem żony Lewity, a obroną zbrodni przeciw innym pokoleniom; tak Izraelci zgrzeszyli gwałtem du-

6. Bo oto poszli dla spustoszenia: Egipt ie zgromadzi, Memphis ie pogrzebie: pożądane srebro ich pokrzywa odziedziczy, łopian w przybytkach ich.

7. Przyszły dni nawiedzenia, przyszły dni oddania: znajcie Izraela głupiego proroka, szalonego meża duchownego, dla mnóstwa nieprawości twój, y dla mnóstwa szaleństwa.

8. Stróż Ephraim z Bogiem moim: prorok sidłem upadku stał się po wszec drogach jego, szaleństwo w domu Boga jego.

9. Głęboko zgrzeszyli iako za dni Gabaa: wspomni na nieprawość ich, y nawiedzi grzechy ich.

10. Iako jagody winne w pustyni znalazłem Izraela: iako pierwszy owoc drzewa figowego, na wierzchu iéy użyrzałem oycie ich: a oni weszli do Beelphegor, y odłączyli się do sromoty, y stali się obrzydłymi iako to co miłowali.

11. Ephraim iako ptak uleciał, sława ich od prozodzenia, y od żywota, y od poczęcia.

12. A choćby wychowali syny swoje, uczynię ie bez dzieci między ludźmi: lecz y biada im, gdy odstąpię od nich.

13. Ephraim, iakom widział, był Tyr założony na piękności: a Ephraim będzie wywozić na zabijanie syny swe.

14. Day im Panie. Cóż im dasz? Day im żywot bez dzieci, a piersi suche.

chowym, t. j. bałwochwalstwem i uporem, bo chociaż przez proroków upominani, w grzechu trwają.—*Wspomni.* Bóg.—*Nawiedzi.* Ukarze.

10. *Jako jagody winne w pustyni znalazłem Izraela.* Był najmilszym dla mnie, jak bywają winne jagody, znalezione przez zgłodniałego i spragnionego pielgrzyma.—*Jako pierwszy owoc drzewa figowego.* Jako owoc ranny figi chciwie jest poszukiwanym.—*Weszli do Beelphegor.* Czciłi Beelfegora bałwana Moabitów.—*Odłączyli się do sromoty.* Obrócili się do czczenia bezwstydne go bałwana Priapa, przez haniebną rozpustę.

11. *Efraim jako ptak uleciał, sława ich od prozodzenia.* Jest to sposób mówienia u Żydów z przełożeniem wyrazów, które tak uporządkować należy: chwała Efraima jakby ptak uleciała. *Od prozodzenia.* Razem z narodzeniem niewowłta do grobu się wynoszą.—*Od żywota.* Przed zwykłym czasem narodzenia.—*Od poczęcia.* Zanim się w żywocie ukształca, bo stoi na zawadzie ksztaczeniu się niepłodność żywotów.

12. *A choćby wychowali syny.* Jeśliby spłodzili i wychowali pewną liczbę synów, to ich pobije albo mieczem nieprzyjacielskim, albo głodem i chorobą, żeby nie doszli do wieku dojrzałego.—*Gdy odstąpię od nich.* Gdy ich zupełnie opuszczę, żeby wydanymi byli wrogowi.

13. *Efraim, iakom widział, był Tyr.* Izrael i pokolenie Efraima, jak sam własnymi oczyma widziałem, w szczęściu, w dostatku, pomyślności, sile, warowniach, i wszelkiej ozdobie i chwale był Tyrowi podobnym.—*Będzie wywozić na zabijanie syny swoje.* Ponieważ nie poznał ani uczyć sprawcę tej szczęśliwości, będzie zmuszonym synów swoich prowadzić na wojnę, gdzie od nieprzyjaciół pobitymi zostaną.

14. *Daj im, Panie.* Kary i męki na które zastępują. *Lecz jakie? Daj im żywot bez dzieci.* Żeby się nie poczynęły, albo poumierwały dla braku mleka, żeby darów twoich nie nadużywali ku pysze. Albo, żeby synowie

15. Omnes nequitiae eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos: propter malitiam adinventionum eorum de domo mea ejiciam eos, non addam, ut diligam eos, omnes principes eorum recedentes.

16. Percussus est Ephraim, radix eorum excicata est, fructum nequaquam facient. Quod etsi genuerint, interficiam amantissima uteri eorum.

17. Abjiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum, et erunt vagi in nationibus.

15. Wszystkie złości ich w Galgal, bom ich tam nienawidział: dla złości wynalazek ich z domu mego wyrzucę ie: nie przydam ich więcéy miłować, wszystkie książęta ich odstępuiący.

16. Porażon jest Ephraim, korzeń ich usechl: owocu nie uczynią. A choćby zrodzili, wybięą namlsze żywota ich.

17. Odrzuci ie Bóg mój, bo go niesłuchali: y będą tułakami między narody.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 7. Znajcie Izraela głupiego proroka. W terażniejszych żydowskich księgach jest, pozna Izrael. Ale Hieronim przełożył, znajcie, a słuszniejcy ci nowotni tłumacze mieli naśladować Hieronima, bo miał lepsze exemplarze onych czasów, w których tak czytał, znajcie; jakby rzekł: Znajcie iż Izrael był prorokiem głupim, który sobie szczęście obiecał, i mężem duchownym, to jest, który się powiadał mieć ducha Bożego, alic nieprawdę powiedział, bo go wszystko nieszczęście potkało.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O zbrodniach Izraelitów i karach za nie.

1. Vitis frondosa Israel, fructus adaequatus est ei; secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria, juxta ubertatem terrae suae exuberavit simulacris.

2. Divisum est cor eorum, nunc interibunt; ipse confringet simulacra eorum, depopulabitur aras eorum.

3. Quia nunc dicent: Non est rex nobis, non enim timemus Dominum: et rex quid faciet nobis?

4. Loquimini verba visionis inutilis, et ferietis foedus; et germinabit quasi amaritudo judicium super vulcos agri.

5. Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariae, quia luxit super eum populus ejus, et aeditui ejus super eum exultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo.

1. Winne drzewo gałęziste Izrael, owoc zrównał się z nim: według mnóstwa owocu swego namnożył ołtarzów: według obfitości ziemie swęy, obfitował w bałwaniech.

2. Rozdzieliło się serce ich, teraz zginą: on polamie bałwany ich, spustoszy ołtarze ich.

3. Bo teraz rzekną: Niemamy króla: bo się nie bojemy Pana: a król co nam uczyni?

4. Mówcie słowa widzenia niepożytecznego, a postanowicie przymierze: y zrodzi się iako gorzkosć sąd na zagoniech polnych.

5. Krowy Bethawen chwaliły obywatele Samarijscy: bo płakał nad nim lud iego, y zborowi słudzy iego, nad nim radowali się z slawy iego, iż się wyprowadziła od niego.

narodzeni nie ponosili od nieprzyjaciół tyle nieszczęść. Tak Łuk. 23. 29 powiedziano: *Błogostawione nieplodne i t. d.* Pierwsze rozumienie prawdziwsze.

15. *Wszystkie złości ich w Galgal.* Bo tam Izraelici odrzucili wszelki rząd Boży, tak polityczny, jako i święty: polityczny, bo nie chcąc być rządzonymi od Boga, prosili w Galgal u Samuela żeby im dał króla, który też dał im Saula; święty zaś, bo w Galgal postawili bałwanów, którym się kłaniali, Bogiem wzgardziwszy. Patrz r. 4. w. 15. Sędz. 3. 7 i 19.—*Bom ich tam nienawidział.* Dla tego ich tam zacząłem nienawidzić i sprzeciwić się im.—*Z domu mego.* Z ziemi obiecanej, która cała była domem i jedną rodziną bożą, wyrzucę ich, i oddam w niewolę.

16. *Porażon jest Ephraim.* Usechl jak drzewo. Tak Ps. 101, 5: *Zwiędłem jako siano, i wyschło serce moje.—Korzeń ich.* Płodność od Boga jemu nadana. — *Owocu nie uczynią.* Potomstwa mieć nie będą.—*Najmilsze żywota ich.* Synowie, których nad wszystko ukochają.

17. *Odrzuci je.* Z ziemi obiecanej.— *Bóg mój.* Nie ich, od których stroni z przyczyn grzechów.

R. 10.—1. *Winne drzewo gałęziste Izrael.* W hebr. *wyniszczające*, t. j. które się całe w gałęzie rozkłada. — *Owoc zrównał się z nim.* Wydało taki owoc, jaki obiecywała jedność gałęzek winnych, t. j. żadnego prawdziwego i trwałego.— *Według mnóstwa owocu swego.* Im więcej obfitował w ludzi i dostatki, tém więcej nastawił ołtarzy dla bałwanów.

2. *Rozdzieliło się serce ich.* Patrz Wujka.— *Teraz zginą.* Bo rozdział i odszczepieństwo są przyczyną upadku i zguby.— *On. Bóg.—Polamie.* Przez Assyryjczyków.— *Bałwany ich.* Izraelitów.

3. *Nie mamy króla.* Otoczeni od wrogów, ujrzą że niemają żadnej pomocy od króla swego i rzekną: króla niemamy, a to dla tego, że nie czciliśmy Boga, króla prawdziwego: jakże nam pomódz może król, pozbawiony pomocy bożej?

4. *Mówcie słowa widzenia niepożytecznego.* Naśmiewa się z nich prorok, mówiąc: mówcie i powtarzajcie często słowa, które wam fałszywi prorocy mówili, pomysłność obiecując. Próżne jest ich prorocтво, i stanie się inaczej niż oni prorokowali.— *A postanowicie przymierze.* Namawiają żebyście z nieprzyjaciół weszli w przymierze, jeśli przyjdą; albo przepowiadają iż przymierze zawrzecie, ażeby z wami po nieprzyjacielsku postępowali.— *Zrodzi się.* Wyniknie.— *Gorzkosć.* Szkodliwa, gorzka, albo zatruta roślina.— *Sąd.* Potępienie Izraela.— *Na zagonach polnych.* Jak rośliny szkodliwe na roli uprawnej obficie rosną; tak wielka liczba nieszczęść wyrośnie w Izraelu, który na roli serca swego, porobił zagony bezbożności.

5. *Krowy Bethawen.* Cielców przez szyderstwo *krowami* nazywa, jak mówi ś. Hieronim; bo ten gatunek jest pośredniejszy, i do szyderstwa zdatniejszy.— *Bethawen.* Rozumie obu cielców, i tego który był postawiony w Betel i tego co w Dan. Oba miejsca słusznie

6. Siquidem et ipse in Assur delatus est, minus regi Ultori; confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua.

7. Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquae.

8. Et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel; lappa et tribulus ascendet super aras eorum, et dicent montibus: Operite nos; et collibus: Cadite super nos. (*Luc. 23, 30*).

9. Ex diebus Gabaa peccavit Israel, ibi steterunt; non comprehendet eos in Gabaa proelium super filios iniquitatis. (*Supr. 9, 9*).

10. Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates suas.

11. Ephraim vitula docta diligere trituram, et ego transivi super pulchritudinem colli ejus, ascendam super Ephraim: arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob.

12. Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiae, innovate vobis novale; tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos justitiam. (*Jer. 4, 3*).

13. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii, quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum.

się nazywają Bethanem, t. j. Dóm nieprawości, albo dóm bałwana.—*Bo płakał nad nim lud jego.* Zapłaczcie lud nad cielcem, bogiem swoim, gdy ujrzysz że go zbiorą Assyryjczycy, i uwiożą w niewolę do Assyrii.—*Studysz jego.* Kapłani i stróże cielca i jego świątyni, którzy przedtem radowali się z chwały jego gdy był czczony od ludzi, płakać będą, bo chwała ta zniknęła i odjęta jemu została.

6. *I on.* Cielec.—*Do Assur.* Do Assyrii.—*Królowi Mścicielowi.* Patrz r. 5, 13.—*Efraima pojma.* Efraimów, Izraelitów i Samarytów. Natenczas pokolenie Efraima, sprawa bałwochwaltwa, będzie pohanbioném, a razem cały ród Izraela, że chcieli wybrać takich bogów; bo to znaczy co mówi: *w swój woli.*

7. *Uczyniła... że przyszedł.* Samaryja zgadzając się na bałwochwaltwo królów swoich to uczyniła, że królestwo dziesięciu pokoleń rychło się rozproszyło, jak piana wodna, i samego też króla do zguby popchnęła.

8. *Przykryjcie nas.* Żebyśmy grożących nam nieszczęście nie widzieli.

9. *Odedni Gabaa zgrzeszył Izrael.* Przez zaniedbanie przytłumienia rodzącego się bałwochwaltwa. Pomścić wprawdzie Izrael śmierć żony lewity; lecz Michasa, który miał w domu bałwany i kapłana bałwanów, nie ukarał. Patrz Sędz. 17, 5; i 18, 30 i 31.—*Tam stali.* Przesłali chodząc drogami Pańskiemu. Albo, w bałwochwaltwie Michasa wytrwali statecznie, i powiększyli je.—*Nie zachwyci ich w Gabaa.* Nie przyjdzie na nich wojna taka jak owa, która przysłała na owych nieszczęśliwych obywateli Gabaa (bo to jest co nazywa *synem nieprawości*), którzy chociaż zostali pokonanymi, pierwiej jednak zwyciężyli sami, i umarli pomściwszy śmierć swoje; lecz powstanie wojna straszna przez Assyryjczyków naniesiona, którym się oprzeć nie będą mogli nigdy, i która Samaryję zupełnie zniszczy.

10. *Według chuci mojej.* Ja Bóg, mściciel zbrodni, uczynię zadość zapalczywości mojej i chęci ukarania ich.—*Na nie.* Przeciwo nim.—*Narodowie.* Assyryjczycy.—*Dla dwu nieprawości swoich.* Z powodu dwóch cielców, których postawili, i na uczczenie ludowi przeznaczili, jednego w Dan, a drugiego w Betel.

6. Abowiem y on do Assur zanesion iest za dar królowi Mścicielowi zelżywość Ephraima poima, a zawstydzon będzie Izrael w swéy wołéy.

7. Uczyniła Samaria że przyszedł król iéy iako piana na wierzchu wody.

8. Y będą wytracone wyżyny bałwana, grzech Izraelski: łopian y osęł wyroście na ich ołtarzach: y rzeką góróm: Przykryjcie nas: a pagórkóm, Upadnijcie na nas.

9. Odedni Gabaa zgrzeszył Izrael, tam stali: nie zachwyci ich w Gabaa bitwa przeciw synóm nieprawości.

10. Według chuci moiej skarzę ie: zbiorą się na nie narodowie, gdy będą karani dla dwu nieprawości swoich.

11. Ephraim iałowica nauczona kochać się w mlóceniu: y ia przeszedłem po cudności szyi iéy: wsięde na Ephraim, będzie orał Judas, bronować sobie będzie zagony Jakob.

12. Sięycie sobie ku sprawiedliwości, a źnicie do ust miłosierdzia, odnówcie sobie nowinę, a czas szukać Pana, gdy przydzie który was będzie uczył sprawiedliwości.

13. Oraliscie niezbożność, żeliście nieprawość, iedliście owoc kłamstwa: iżeś ufal w drogach twoich, w mnóstwie mocarzów twoich.

11. *Efraim iałowica nauczona kochać się w mlóceniu.* Iałowice zachęcają się do pracy przy mlóceniu pokarmem, który zjadają z kłosów mających się mlócić: podobni do nich Izraelici, którzy dobrowolnie biegną do czezenia bałwanów, bo sądzą że się przez to zzbogacą mogą; ztąd trudów i przykrości, które ponoszą przy czezeniu bałwanów, albo nie czują, albo łatwo je pokonywają.—*I ja przeszedłem po cudności szyi iéy.* Kark iéy pyszny i uporny uśmierzę. Przeprowadziłem jarzmo przez piękny kark iéy.—*Wsięde na Ephraim.* Jak na konia; bo go zupełnie podbiję sobie i wydam Assyryjczykom.—*Będzie orał Judas.* Gdy ujrzysz Judas kłęski Izraela, poruci mlócenie bałwochwaltwa, i orać będzie, t. j. wezmie znowu pług prawa, i dla tego zostanie w ziemi swojej i będzie tam czcił Boga prawdziwego.—*Bronować sobie będzie zagony Jakob.* T. j. bryły na zagonach, żeby ziemia była pod zasiew przydatną. Znaczą że i Judas i Jakob albo Izrael, pilnie Bogu służyć będą. Jakóblem nazywa ludzi z dziesięciu pokoleń, którzy upomnieli przez posłańców od Ezechiasza, porzucili bałwany i do Jeruzalem przysli. 11. Paral. 30, 1.

12. *Sięycie sobie ku sprawiedliwości.* Przetrawjacie w sprawieidliwości, jakieście zaczęli, i tak sięjcie, żeby wiele sprawieidliwości i świętości w was się zrodziło.—*A źnicie do ust miłosierdzia.* Żać będziecie podług ust, t. j. podług miary miłosierdzia i dobroczynności, którą używalscie; jakby rzekł: jak posieliscie, tak i żać będziecie.—*Odnówcie sobie nowinę.* Wyniszczywszy ciernie, zrównawszy i pokruszywszy bryły, orzcie ziemie. Nowiną nazywa się rola pierwszy raz zaorana; jakby rzekł: powyrwyjacie występłków ciernie, żebyście odnowieni, jak rola świeża, przyjęli nasienie boskie łaski i cnót.—*Gdy przydzie który was będzie uczył sprawieidliwości.* T. j. Chrystus Pan. Inni rozumieją Ezechiasza, który lud przywiódł do czci Bożej i tak został nauczycielem sprawieidliwości, lecz tylko początkowo i niedoskonale, jakby przyobrażając Chrystusa, który to doskonale uczynił.

13. *Oraliscie niezbożność.* Ziemia na której pracowaliscie, była niezbożnością.—*Żeliście nieprawość.* Posiewowi odpowiedział obfity owoc nieprawości; bo w was

14. Consurget tumultus in populo tuo: et omnes munitiones tuae vastabuntur, sicut vastatus est Salmana a domo ejus, qui judicavit Baal in die proelii, matre super filios allisa. (*Judic. 8, 12*).

15. Sic fecit vobis Bethel a facie malitiae nequitiarum vestrarum:

14. Powstanie rozruch między ludem twym, a wszystkie zamki twoje zburzone będą, iako zburzon jest Salmana od domu onego który osądził Baala w dzień bitwy, matkę o syny roztraciwszy.

15. Tak wam uczynił Bethel, dla złości niecnot waszych.

Wykład X. J. Wulka.—Roz. 10. w. 2. *Rozdzieliło się serce ich, teraz zging.* Cyrillus i Theofilactus tak to wykładają, jakby rzekł: Siła rozlicznych bogów mają, rozerwali się, jedni tego boga, drudzy owego chwałą, a tak rychło pogina. Toż właśnie służy heretykom, którzy się na rozmaite sekty rozerwali, bo to samo ich sprawiedliwym sądem Bożym zagubi, gdy sami przeciw sobie walczą.

14. *Jako zburzon jest Salmana.* Doktorowie starzy tak rozumieją, iż tu prorok wspomina historią onego Salmana, który był zwyciężony od Gedeona i zabity, w której bitwie matki się o syny roztrącały. Sędz. 8. Tenże Gedeon nazwany jest Jerobaal, iż wyrzucił bałwan Baalów, Sędz. 8. Tak Hieronim, Cyrillus, Theofilactus.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O upadku królestwa Izraelskiego, nawróceniu Żydów, i t. d.

1. Sicut mane transiit, pertransiit rex Israel. Quia puer Israel, et dilexi eum, et ex Aegypto vocavi filium meum. (*Matth. 2, 15*).

2. Vocaverunt eos, sic abierunt a facie eorum: Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant.

3. Et ego, quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis, et nescierunt, quod curarem eos.

4. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum, et declinavi ad eum, ut vesceretur.

5. Non revertetur in terram Aegypti, et Assur ipse rex ejus, quoniam noluerunt converti.

6. Coepit gladius in civitatibus ejus, et consumet electos ejus, et comedet capita eorum.

7. Et populus meus pendebit ad reditum meum: jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.

1. Jako zaranie przeminęło, przeminął król Izraelski. Bo Izrael pacholę, y umiłowalem go, z Egiptu wezwałem syna mego.

2. Wyzwali ie, tak poszli od oblicza ich: Baalim ofiarowali, a bałwanóm ofiary czynili.

3. A ja iako piastun Ephraim nosilem ie na ramionach swoich, a nie widzieli żem ie leczyl.

4. Powrozami Adamowemi pociagnę ie, związkami miłości: y będę im iako podnoszący iarzmo na czeluści ich: y skłoniłem się do niego aby iadł.

5. Nie wróci się do ziemi Egypskiéy, a sam Assur król iego: bo się niechcieli nawrócić.

6. Począł miecz w mieściech iego, y strawi wybrane iego, y poię głowy ich.

7. A lud mój będzie zawieszony do nawrócenia mego: ale iarzmo będzie na nie pospolu włożone, które nie będzie odjęte.

mnożyły się zbrodnie, jak w roślinach sadzonych z jednego grona wiele wyrasta.—*Jedliście owoc kłamstwa.* Zwodniczy i oczekiwanego owocu niewydający; jakby rzekł: żądnościę pożytku z nieprawości waszych nie odebrali.—*W drogach twoich.* W uczynkach twoich bezbożnych, a szczególnie we czci bałwanów.—*W mnóstwie moczarów twoich.* Już to obywateli, już przyjaciół pogan, już bałwanów wreszcie.

14. *Powstanie rozruch.* Przeto powstanie rozruch pomiędzy ludem twoim, gdy za nadejściem na ciebie Assyryjczyków wielu na wojnie polegnie, albo ucieknie.—*Jako zburzon jest Salmana.* Będziecie zburzeni tak okropnie od Assyryjczyków, jak Gedeon zburzył Salmana króla Madianitów. Sędz. 8. P. W.

15. *Tak wam uczynił Bethel.* Tak wam uczyni Bethel i bałwochwaltwo, któremuście się tam oddawali; bo stanie się przyczyną waszjęj zguby.

R. 11.—1. *Jako zaranie przeminęło.* Czas zarania, który łączy powieży nocą i wschodem słońca, najrychlej przemija; a tak prędko skończy się królestwo Izraela, i król będzie królestwa pozabawionym.—*Bo Izrael pacholę.* Jakby rzekł: przyczyną tak wielkiego nieszczęścia jest niewdzięczność ludu; bo w Egipcie naród Izraelski był słabym; bo mało co przedtem zaczęła istnieć w synach Jakóba, i jak pacholę nie posiadał znajomości rzeczy pożytecznych i brakło mu siły: a jednak ukochałem go wtedy, i zawsze czyniłem jemu dobrze;

a on niewdzięcznością mnie się odplacił.—*Z Egiptu wezwałem syna mego.* P. W.

2. *Wyzwali je.* Mojżesz i Aaron wyzwali i wyprowadzili z Egiptu, i odwieśli od bałwochwaltwa, gdy w nie wpadali.—*Tak poszli.* Jak ich wzywali, tak oni obrócili się tyłem i słuchać niechcieli.—*Baalim ofiarowali.* Bo w drodze samęj ofiarowali Beelfegorowi, Num: 25, 1. i cielca czcili, Exod: 32, 4.

3. *A ja jako piastun Efraim.* Jak o niemowlę troszczyłem się pilnie i na rękach moich nosilem. Jak mamy w Deut: 1. 31.—*Nie wiedzieli.* Nie zwrócili uwagi, albo przez niewdzięczność nie troszczyli się.

4. *Powrozami Adamowemi.* Które mi zwykle można zobowiązywać ludzi, t. j. miłością, dobrodziejstwem. Adam w tem miejscu nie jest imieniem własnym, lecz ogólnem, które oznacza: człowieka. P. W.

5. *Nie wróci się do ziemi Egypskiéy.* Nie będzie wprawdzie znowu służył Egipcjanom, ale Assyryjczykom.

6. *Począł miecz.* Już Assyryjczykowie przez częste wtargania zaczęli niszczyć i pustoszyć kraj a Izraelitów zabijać.—*Wybrane.* Książąt, możnych i siłę wojenną.—*Głowy ich.* W hebr.: *doradców*, t. j. tych, których radą i chęcią są rządzonymi.

7. *Będzie zawieszony do nawrócenia mego.* Z niepewnością w duszy będzie wyczekiwał Izrael obecności i pomocy mojej, gdy wrogowie wszystko pustoszyć będą; ale się zawiedzie.—*Jarzmo.* Niewoli.—*Pospolu.* Nikogo nie wyjmując; bo wszyscy będą uczestnikami niedoli.

8. Quomodo dabo te, Ephraim, protegam te, Israel? quomodo dabo te sicut Adama, ponam te, ut Seboim? Conversum est in me cor meum, pariter conturbata est poenitudo mea.

9. Non faciam furorem irae meae, non convertam, ut disperdam Ephraim, quoniam Deus ego, et non homo: in medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem.

10. Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet, quia ipse rugiet, et formidabunt filii maris.

11. Et avolabunt quasi avis ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum, et collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus.

12. Circumdedit me in negatione Ephraim, et in dolo domus Israel: Judas autem testis descendit cum Deo, et cum sanctis fidelis.

8. Jakoż cię podam Ephraimie, obronię cię Izraelu? iako cię dam by Adamę, polożę cię iako Seboim? Nawróciło się we mnie serce moje, zaraz wzruszyła się żalność moja.

9. Nie uczynię zapalczywości gniewu mego: nie wrócę się abym zagubił Ephraim: bom ja Bóg a nie człowiek: w pośrodku ciebie święty, a nie wnijdę do miasta.

10. Za Panem chodzić będą, iako lew zaryczy: bo on ryczyć będzie, y zleknią się synowie morza.

11. Y ulecą iako ptak z Egiptu, a iako gołębi-ca z ziemi Assyryjskię: y posadzę ie w domiech ich, mówi Pan.

12. Ogarnął mię zaprzeniem Ephraim, a zdrada dóm Izraelski: lecz Judas świadek zstąpił z Bogiem, y z świętymi wierny.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 11. w. 1. *Z Egiptu wyzwałem syna mego.* Ewangelista s. Mat. 2, wyklada to o Chrystusowem wróceniu z Egiptu, dla tego iż lud izraelski był figurą Chrystusa Pana i wiernych jego. A tak tu Ozeasz pod imieniem ludu Izraelskiego prorokuje o Chrystusie. Jako bowiem lud Izraelski przyszedł do Egiptu czasu głodu, i tamże mieszkał aż wyzwany jest od Boga przez anioła mówiąc w onym krzaku do Mojżesza, tak Chrystus dla prześladowania Herodowego był w Egipcie, aż anioł Józefa o wróceniu upomniał.

5. *Powrózkami Adamowemi.* Aquila, Symmachus, i LXX, i Theodotio, przełożyli, człowieczemi: Jakby rzekł: Pociągnie je powrózkami, któremi się ludzie ciągną, to jest, miłością i dobrodziejstwami: nie karaniem ani bojaźnią, dla tego przydaje, związkami miłości. To jest, takie moje będą przeciwko nim dobrodziejstwa, że ich jako powrózkami łagodnie przyciągnę do siebie.

CAPUT XII.

O dobrodziejstwach Bożych dla Jakóba, i niewdzięczności jego potomków.

1. Ephraim pascit venter, et sequitur aestum; tota die mendacium et vastitatem multiplicat; et foedus cum Assiriis iniiit, et oleum in Aegyptum ferebat.

2. Judicium ergo Domini cum Juda, et visitatio super Jacob; juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet ei.

8. *Cię podam.* Postąpię z tobą. — *Obronię cię Izraelu?* Czy cię obronię przed klęską przyjsz mającą? W żaden sposób. Raczęj ukarzę cię jak Adamę i Seboim, miasta bliskie położeniem i zbrodnią Sodomie i Gomorze. — *Wróciło się we mnie serce moje.* Żaluję iż groziłem tobie tak ciężką karą; już zdanie zmieniłem, obudziła się boleść we wnętrzościach moich, uczucie miłosierdzia i pożałowania.

9. *Nie uczynię zapalczywości.* Nie uczynię tego, do czego mię zapalczywość nagli. — *Nie wrócę się.* Nie dopuszczę. — *Bom ja Bóg a nie człowiek.* Nie tak ja karzę jak ludzie, którzy rozniewani srożą się przeciw nieprzyjaciołom, żeby ich zgubić; ja zaś chłoczę żęby nim naprawić. Patrz Exod: 34. 6. — *W pośrodku ciebie święty, a nie wnijdę do miasta.* Wrogi złośliwie gdy zdobędą miasto obleżone, wchodzą do niego i rabują, lecz ja nie tak, nie wnijdę do miast twoich żeby je pustoszyć, bom święty i mieszkam pośród ciebie, i dla tego chcę cię naprawić, a naprawione zbawić.

10. *Za Panem chodzić będą.* Pilnując jego nauki, praw i ustaw. — *Jako lew zaryczy.* Pan Bóg. Bo Chrystus przez siebie i przez apostołów daleko słyszany będzie, a głos jego potężnie zadźwięczy i wzruszy grzeszników. — *Synowie morza.* Którzy byli na morzu święta, zostali pojmani niewiedom ewangelicznym; tak s. Hieron. Albo, wyspiarze, t. j. narody dalekie.

11. *I uleccą.* Owym głosem lwa przerażeni, przybiegną prędko do Ewangelji, jak ptastwo szybko leci gdy je przestraszą; i jakby gołąb, którego lot jest naj-

ROZDZIAŁ 12.

1. Ephraim pasie wiatr, chodzi za gorącym: cały dzień kłamstwo i spustoszenie mnoży, a przy mierze z Assyryjczykami stanowił, y oliwę do Egiptu wozil.

2. A tak prawo Pańskie z Judą y nawiedzenie nad Jakóblem, według dróg jego, y według wynalazek jego odda mu.

wytrwalszym; dla tego powiedziano w Ps. 54. 7: *Kto mi da skrzydła jako gołębię?* — *Posadzę je w domiech ich.* W kościołach ich szczególnych po świecie rozrzuconych.

12. *Ogarnął mię zaprzeniem.* Zwraca się prorok do swoich czasów, do pogroźek uprzednich, i myśl ta: chcęcie wiedzieć przyczynę dla czego pomimo tak wielkiej miłości i miłosierdzia, Ephraim ma być skazanym na wieczną niewolę, jak już tylekroć powtarzam. Na pogotowiu jest ona, bo podszedł mnie swoim kłamstwem i odmówił czci mnie należnej. Przystępował do mnie wprawdzie, zdawało się że chciał mnie uzczyć; lecz to było zaprzanie, a nie cześć, bo razem czcił i bałwany. — *Lecz Judas świadek.* Nie tak postępował Judas, lecz słowy i czynem wyznając żem ja Bóg, porzucił bałwany i z Bogiem zstąpił, t. j. trzymał się strony Boga opuszczonej przez Izraela. *Z świętymi wierny.* Wytrwały w religji prawdziwej, niewzruszony z prorokami, patriarchami i prawdziwymi sługami Boga. Albo, z *świętymi:* wspólnie z kapłanami.

R. 12. — 1. *Ephraim pasie wiatr.* Patrz Wujka. — *Oliwę do Egiptu wozil.* Najlepszą oliwę, w którą Chananea obfituje, t. j. posyła dary Egypcjansom, w celu otrzymania od nich pomocy. Patrz IV. Król. 17, 4.

2. *I nawiedzenie nad Jakóblem.* Bóg grozi Jakóbowi procesem, a Izraelowi nawiedzeniem, t. j. pewną karą; bo obaj winni bałwochwalstwa, lecz Izrael bardziej. — *Według dróg jego.* Uczynków i obyczajów; co też wyraża się przez wyraz *wynalazki.*

3. In utero supplantavit fratrem suum; et in fortitudine sua directus est cum Angelo. (*Gen. 25, 25.—32, 24*).

4. Et invaluit ad Angelum, et confortatus est; flevit, et rogavit eum; in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum.

5. Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus.

6. Et tu ad Deum tuum converteris; misericordiam et iudicium custodi, et spera in Deo tuo semper.

7. Chanaan, in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit.

8. Et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi: omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem, quam peccavi.

9. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Aegypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis.

10. Et locutus sum super prophetas, et ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum.

11. Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes, nam et altaria eorum quasi acervi super sulcos agri;

12. fugit Jacob in regionem Syriae, et servivit Israel in uxorem, et in uxorem servavit. (*Gen. 28, 5*).

13. In propheta autem eduxit Dominus Israel de Aegypto, et in propheta servatus est. (*Exod. 14, 21*).

14. Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis, et sanguis ejus super eum veniet, et opprobrium ejus restituit ei Dominus suus.

3. *W żywocie.* Przypomina dobrodziejstwa swoje względem Jakóba, i cześć i nabożeństwo Jakóba ku Bogu, ażeby tem pobudzili się jako przykładem, i zrozumieli miłość jego ku nim.—*Podchwycił brata.* Trzymając stopę jego, przez co oznaczono, że go prawdziwie ma podchwycić, t. j. odbierając mu pierworodztwo i błogosławieństwo.—*Zdarzyło mu się z aniołem.* Pokonał anioła, z którym szedł w zapasy. *Gen. 32, 24.*

4. *Tam mówił z nami.* Bóg przez anioła, obiecując nam Chananeę w ojcę naszym Jakóbie i rozmnożenie nasienia. Albo: Jakób mówił z nami; bo rozkazał całemu domowi swemu, żeby bałwany odrzucił, a czcił Boga tylko. *Gen. 35, 2.*

5. *Pamiętka jego.* Którego w pamięci miał i przed oczyma.—*Nawróć się.* Nawróć się.—*Miłosierdzia i sądu przestrzegaj.* Bądź miłosiernym i sprawiedliwym.

7. *Chanaan.* Z powodu ich nieczystości, dziesięć pokoleń Chanaanem nazywa.—*W ręce jego szala zdradliwa.* Grzeszy oszukaństwem i wagą fałszywą.—*Potwarz umiłował.* Przez potwarze niewinnych uciska.

8. *Wszakżem się zbgacił.* Jakby rzekł: prorocy mi grożą i wołają przeciw nabytkowi nieprawemu, lecz nie zwracam uwagi na ich wołania, mniejsza o tożkąd lub jak nabyłem, byłem nabył.—*Nalazłem bałwan sobie.* Niech inni inne czczą bałwany, ja dobrego bałwana, pieniądze mam przy sobie; i innego nie potrzebuję.—*Wszystkie prace moje.* W bogactwach które pracą moją nabyłem, nie okaże się żadna nieprawość którejbym się dopuścił, nikt mi nic nie zarzuci. Tak mówią często nawet niesprawiedliwi i lichwiarze, albo dla tego, że przy zaślepionym rozumie nie widzą dokładnie nieprawości swoich, albo sądzą, że ich nikt strofować nie odważy się, jako bogatych i możnych.

9. *Z ziemi Egipskiej.* Od owego czasu, jakem się

3. W żywocie podchwycił brata swego, a mocą swą zdarzyło mu się z Aniołem.

4. Y przemógł Anioła, y był posilon: płakał, y prosił go: in Bethelu znalazł go, a tam mówił z nami.

5. A Pan Bóg zastępów, Pan pamiętka iego.

6. A ty nawróć się do Boga twego: miłosierdzia y sądu przestrzegaj, a miéy nadzieię w Bogu twoim zawždy.

7. Chanaan, w ręce iego szala zdradliwa, potwarz umiłował.

8. Y rzekł Ephraim: Wszakżem się zbgacił, nalazłem bałwan sobie: wszystkie prace moje nie nądą mi nieprawości którąm zgrzeszył.

9. A ia Pan Bóg twój z ziemi Egipskiej, ieszcze cię posadzę w namiociech, iako za dni uroczystego święta.

10. Y mówiłem do proroków, iam téż widzenie rozmnożył, y w ręce proroków iestem przypodoban.

11. Jeśli Galaad bałwan, tedyć próżno byli w Galgalu woły ofiarujący: bo y oltarze ich iako stogi na zagoniech polnych.

12. Uciekł Jakób do krainy Syrijskiej, y służył Izrael dla żony i dla żony strzegł.

13. A przez proroka wywiódł Pan Izraela z Egiptu: y przez proroka zachowan iest.

14. Ku gniewu mię pobudził Ephraim gorzkosciami swemi: a krew iego przydzie nań, y zhańbienie swoje odda mu Pan iego.

3. *Do Egiptu wyprowadził.*—*Jeszcze cię posadzę w namiociech.* Dozwolę żebyś obchodził uroczystość namiotów, i inne święta Izraelskie, jeśli się upamiętasz.

10. *Do proroków.* Z prorokami, jak w hebr.—*Widzenie rozmnożył.* Przez wiele widzeń mówiłem prorokom. Chald: *rozmnożyłem prorocstwa.*—*W ręce proroków.* Przez proroków.—*Jestem przypodoban.* Użyłem podobieństw i porównań.

11. *Jeśli Galaad bałwan.* Chociaż w Galaad były bałwany, jednak nie uratowały Galaaditów, nie mają więc żadnego pożytku ci, którzy naśladować Galaaditów, składają ofiary wołom w Galgala; bo i ich czeka zguba, przed którą bałwany ich nie ochronią.—*Oltarze ich.* Oltarze które Galaadyci dla bałwanów zbudowali, wyrócone zostały.—*Jako stogi na zagoniech polnych.* Podobne są do stosów kamieni, które widzieć można przy rolach pooranych.

12. *Uciekł Jakób.* Przechodzi do opowiadania dziejów Jakóba, bo to co teraz powiedział, trzeba czytać i rozumieć, jakby rzecz w nawiasie zawartą. Uciekł zaś Jakób od oblicza Ezawa brata swego, rozniewnanego za wydarcie mu prawa pierworodztwa. *Gen. 27, 43. Służył Izrael dla żony.* Za żonę Rachel służył Labanowi lat siedm.—*I dla żony strzegł;* dla dostania żony strzegł, t. j. strzegł i pasł trzody teścia swojego Labana.

14. *Ku gniewu.* Za te dobrodziejstwa tak mi dziękują Izraelci, iż mnie, który słodkim jestem, przez grzechy swoje przywodzą do goryczy i do boleści pobudzają.—*Krew jego przydzie nań.* Sam będzie przyczyną swęj zguby.—*Zhańbienie swoje odda Pan jemu.* Efraim uczynił hańbę Bogu, że przez grzechy swoje stał się przyczyną iż imię Pańskie bluźnionem było; karę przeto należną téj hańbie słusznie Pan zwał na głowę jego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 1. *Ephraim pasie wiatr*. Jest to przypowieść, która znaczy próżną pracę, kiedy kto co niepożytecznego robi; iż tedy Ephraim próżno szukał pomocy u pogan, pasł wiatr, to jest, próżno pracował. Albo też kiedy kto omylną się nadzieją karmi, jakoby wiatr jadł, który nienasyca: tak ci którzy na pomoc pogan wzywali.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O bałwochwalstwie Efraima i karze za nie, o odkupieniu przez Chrystusa.

1. Loquente Ephraim, horror inuasit Israel, et deliquit in Baal, et mortuus est.

2. Et nunc addiderunt ad peccandum, feceruntque sibi conflatile de argento suo quasi similitudinem idolorum; factura artificum totum est; his ipsi dicunt: Immolate homines, vitulos adorantes.

3. Idecirco erunt quasi nubes matutina, et sicut ros matutinus praeteriens, sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de fumariorum.

4. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Aegypti: et Deum absque me nescies, et salvator non est praeter me. (*Isai. 43, 11*).

5. Ego cognovi te in deserto, in terra solitudinis.

6. Juxta pascua sua adimpleti sunt, et saturati sunt, et levaverunt cor suum, et oblitii sunt mei.

7. Et ego ero eis quasi laena, sicut pardus in via Assyriorum.

8. Occurram eis quasi ursus raptis catulis, et dirumpam interiora jecoris eorum, et consumam eos ibi quasi leo: bestia agri scindet eos.

9. Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxiliium tuum.

10. Ubi est rex tuus? maxime nunc salvet te in omnibus urbibus tuis; et iudices tui, de quibus dixisti: Da mihi regem et principes. (*1. Reg. 8, 5*).

11. Dabo tibi regem in furore meo, at auferam in indignatione mea.

12. Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus.

13. Dolores parturientis venient ei; ipse filius non sapiens; nunc enim non stabit in contritione filiorum.

R. 13.—1. *Gdy mówił Efraim*. Przez Efraima, Jeroboama rozumie, który był z tego pokolenia. Myślał ta: zaledwie zaczął mówić Jeroboam o czci cielców, już cały lud izraelski lękając się sprzeciwić królowi, przyjął chęć ową.—*I umarł*. T. j. duchem, pozbawiony życia, którym jest Bóg; bo od owego też czasu podlegał niewoli i klęskom, które dla wielu śmierć przyniosły.

2. *Tym oni mówią*. Bezbożni kapłani mówią do ludu: jeśli chcecie porządnie i pobożnie czcić cielców, ofiarujcie im ludzi: Ps. 105. 37: *I ofiarowali syny swoje i córki swoje czartom*.

3. *Będą jako obłok zaranny*. Który prędko wschodzące słońce rozprasza.—*Jako rosa ranna*. Którą zaraz ciepło słoneczne wysusza i usuwa.—*Dym z dymnika*. Przez komin wychodzący, który wiatr natychmiast rozprasza.

4. *Z ziemi Egipskiej*. Z Egiptu, z którego cię przez tyle cudów wyprowadziłem.—*Nie będziesz znał*. Nie uznasz ani uczisz innego, oprócz mnie, Boga.

5. *Jam cię znał*. LXX. *pastem ciebie*. Kochałem cię, rządziłem tobą.

6. *Według pastwisk swoich*. Według obfitości pastwisk, t. j. pokarmów które hojnie dałem, spuszczać manę i przepiórki zsyłając, byli nasyceni, i dla tego zapomnieli o mnie.

BIB. ST. TEST. T. III,

1. Gdy mówił Ephraim, strach padł na Izraela: y zgrzeszył Baalem, y umarł.

2. A teraz przydali ku grzeszeniu: y uczynili sobie licinę ze srebra swego iako podobieństwo bałwanów, dzieło rzemieślnicze wszystko iest: tym oni mówią: Ofiarujcie ludzie, kłaniając się cielcom.

3. Przeto będą iako obłok zaranny, y iako rosa ranna przechodząca, iako proch od wichru porwany z boiowiska, y iako dym z dymnika.

4. A iam Pan Bóg twój, z ziemi Egypckiej: a Boga oprócz mnie nie będziesz znał: y zbawiciela niemasz oprócz mnie.

5. Jam cię znał na puszczy, w ziemi pustej.

6. Według pastwisk swoich napelnili się, y naidli się: y podnieśli serce swoje, y zapomnieli mię.

7. A ia im będę iako lwica, iako ryś na drodze Assyryjskiej.

8. Zabięnę im iako niedźwiedzica, gdy zabiorą dzieci, y rozlęgam wnętrza wątroby ich, a pozrę ie tam iako lew, bestyia polna rozlęga ie.

9. Zatrącenie twoie Izraelu: tylko we mnie ratunek twój.

10. Gdzież iest król twój? teraz naywięcey niech cię wybawi we wszęch mieściech twoich: y sędziowie twoi, o któryches mówił: Day mi króla y książęta.

11. Dam ci króla w zapalczywości moiej, y wezmę w zagniewaniu moim.

12. Zawiazana iest nieprawość Ephraim, skryty grzech iego.

13. Boleści rodzącej przydą nań: on syn niemądry: bo teraz nie ostoi się w zniszczeniu synów.

7. *Im będę jako lwica*. Doznają, że jest surowym i strasznym mścicielem ich grzechów.—*Na drodze Assyryjskiej*. Które zwykły plądrować po puszczy, przez którą z Samaryi i Judei idzie się do Assyrii.

9. *Zatrącenie twoje Izraelu*. Patrz Wujka.

10. *Gdzież jest król twój?* Jakby rzekł: królowie, o których prosiłeś dla siebie i postanowiłeś, nie mogą ani siebie, ani miast twoich wybawić i zachować przed grożącym napadem Assyryjczyków; ale ja sam tylko, którym pomiatasz i gardzisz.—*I sędziowie*. Doradcy i książęta, którzy narodem rządzą, gdy król był wojnami zajęty. Z tego miejsca się okazuje, że gdy żydzi prosili o króla, żądali też i sędziów tych, jako doradców królewskich, chociaż to nie wyrażono w historii królów, dość jednak było jasnym; bo królowie bez niższych sędziów, rządzców i doradców bywać nie zwykli.

11. *Dam ci króla w zapalczywości mojej*. Rozumie najgorszych królów, nad których nie masz oczywistszego dowodu gniewu Boga.—*Wezmę w zagniewaniu moim*. Zniecierpliwiony grzechami ich, prędko przez śmierć sprzątnę.

12. *Zawiazana jest nieprawość*. Wraziła się wamięć zbrodni Izraela.

13. *Boleści rodzącej*. Izrael zabolil i będzie jako rodząca.

14. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne; consolatio abscondita est ab oculis meis. (1. Cor. 15, 54. Hebr. 2, 14).

15. Quia ipse infer fratres dividet, adducet uerentem ventum Dominus de deserto ascendentem, et siccabit venas ejus, et desolabit fontem ejus, et ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis. (Ezech. 19, 12).

14. Z ręki śmierci wybawię ie, od śmierci wykupię ie: będę śmiercią twoją o śmierci, ukaszaniem twoim będę, o piekło: pociecha skryła się od oczu moich.

15. Bo on między bracia dzielić będzie: przywiedzie wiatr pałacy Pan z puszczy przychodzący: y wysuszy źródła jego, y zagubi źródy jego, a on rozchwyci skarb wszego naczynia pożądanego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 13. w. 9. *Zatrącenie twoje Izrael: tylko we mnie ratunek.* W tych słowach dwu rzeczy nas uczy: naprzód z nas samych to mamy, iż grzeszymy i giniemy: druga od Boga tylko wspomnienie nasze, który do nas kołacze i miłosierne nas szuka. A tak przymawia tu Bóg Żydom, ukazując im to, iż oni sami byli przyczyną utrapienia i zatrącenia swego, a to nie zachowując przykazania Bożego: gdyż Bóg z swej strony chciał ich zawždy ratować, i dla tego ich od grzechów odwoził, aby w nich nie zginęli. Tylko we mnie, powiada, ratunek twój: to jest, chciałem cię ratować i zbawić, a nie zatracić. A tu obacz sprostny błąd heretycki, którzy z tych słów źle wyrozumianych, śmieją to twierdzić, iż człowiek nie może nic dobrego czynić ku zbawieniu swemu, tylko grzeszyć. Aleć to jasny fałsz jest, bo tu nie mówi, że nic innego czynić nie możemy, tylko grzeszyć: ale mówi, iż gdy grzeszymy i giniemy, z nas to samych mamy, wszakże za pomocą Bożą to mamy, iż gdy Jego ratunku i pomocy używamy, możemy wiele dobrego ku zbawieniu czynić. Dla tegoż niżej 14, v. 2, tenże prorok mówi: Nawróć się Izraelu do Pana Boga swego, boś upadł w nieprawości twojej. Gdyby to na woli człowieczej nie należało, czemużby go do tego namawiał? jedno iż Bóg nie zbawi człowieka, aż kiedy człowiek sam się do tego ma, i ratunku Bożego dobrze używa. Nowotni tłumacze nie mówią, zatrącenie, ale zatracić cię: rozumiejąc, cielec twój którego chwaliłsz. Ale i LXX tłumacze mają, zatrącenie, i sama rzecz pokazuje że tak ma być.

14. *Z ręki śmierci wybawię je.* W żydowskim i greckim jest, z ręki piekła: bo żydowskie *Scheol*, a greckie *ades* znaczą piekło, abyśmy rozumieli śmierć nie cielesną ale onę wieczną w piekle, jakby rzekł: Gdy raz umrą i do otchłani piekielnej zstąpią, wyrwę tam ztąd ich dusze, i złączę z ciałem, aby ich nie na wieki śmierć i piekło trzymało. A tak jednoż tu znaczą śmierć i piekło, jako też Psal. 17, v. 6, dla tego często się w Pismie jedno za drugie kładzie: bo chocia różna jest śmierć od piekła, wszakże przed śmiercią Pana Chrystusa wspolek to chodziło, umrzeć i zstąpić do piekła, przeto też jedno przez drugie rozumiano, jako też masz w Dziejach r. 2, w. 24.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O obietnicach Bożych dla Izraela, jeśli się nawróci.

1. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum, in gladio pereant; parvuli eorum elidantur, et foetae ejus discendantur.

2. Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate tua.

3. Tollite vobiscum verba, et convertimini ad Dominum, et dicite ei: Omnem aufer iniquitatem,

ca, gdy ujrzy, że Assyryjczycy synów jego zabijają i niszczą.—*On syn niemądry.* Nie troszczy się o przyszłość, ani się ubezpiecza, chociaż najcięższe klęski wiszą nad głową jego.—*Nie ostoi się w zniszczeniu synów.* Nie będzie mógł znieść ani się oprzeć przeciwnikom, gdy synów jego zabiją będą.

14. *Z ręki śmierci wybawię je.* Przez Cyrusa, który niewolników Izraelitów wspólnie z Judejczykami przywróci do dawniej wolności, a więc jakby de życia. W wyższem i prawdziwszem rozumieniu to się odnosi do Chrystusa, do którego przebiega Ozeasz zwracając proroków; i po surowey pogroźce znowu pociesza swoich, obiecując swobodę, którą przez Chrystusa otrzymać mieli. Bo Chrystus ojców z piekła, t. j. z otchłani i śmierci wybawił; a powstając z martwych sam, ich też do życia przywrócił i przy końcu świata wszystkich również do życia przywoła, po powszechnem zmartwychwstaniu.—*Będę śmiercią twoją o śmierci!* Bo śmierć zniszczy zupełnie w wybrańcach twoich aż do nazwy.—*Ukaszaniem twojem będę, o piekło!* Ukaszę piekło przez odjęcie własności jego, t. j. ojców, którzy z otchłani przez Chrystusa wybawieni będą.—*Pociecha skryła się.* Gdy rozważam, że wszyscy ludzie

1. Niech zginie Samaria, iż ku gorzkości pobudziła Boga swego: od miecza niech zginą, dzieci ich niech będą roztracone, a brzemiennie ich niech będą rozcięte.

2. Nawróć się Izraelu do Pana Boga swego: boś upadł w nieprawości twojej.

3. Weźmicie z sobą słowa, a nawróćcie się do Pana: y mówcie mu: Wszytkę nieprawość odeymi,

umierają i zstępują do piekła; gdy widzę że śmierć wszystko niweczy, braci od braci oddziela, bardzo się wzruszam i boleję; ale się pocieszam i boleść łagodzę, gdy zwracam oczy na Chrystusa, pogromcę śmierci.

15. *On. Piekło.—Przywiedzie wiatr pałacy Pan.* Przez wiatr pałacy Chrystusa rozumie, którego Bóg na świat wprowadził, gdy go z nieuprawnnej świata tego puszczy, równie jak z niepokalanego żywota Dziewicy Najświętszej, jakby z puszczy wzbudził, ażeby zdroje śmierci, t. j. grzechy, przez które do śmierci i piekła zdążamy, osuszył i zniszczył, a samo źródło, t. j. śmierć i piekło zburzył, i wyrwał dusze ojców świętych, które śmierć i piekło, jakby sprzęt drogi w skarbcach swoich złożone miały. Patrz Wujka.

R. 14.—1. *Niech zginie Samaryja.* Podług LXX. *zginie Samaryja.* Albo, godna zguby.—*Ku gorzkości.* Do gniewu.—*Niech zginą.* LXX. *upadną.*—*Niech będą roztracone.* Będą roztracone o skały i mury i pozabijane. Ps. 136. 9: *Błogostawiony, który pochwyaci, i roztruci dzieci twe o opokę.*

2. *Boś upadł w nieprawości twojej.* Dla grzechów twych upadłeś w tyle klęsk.

3. *Weźmicie z sobą słowa.* Wyznania grzechów i

accipe bonum, et reddemus vitulos laborum nostrorum.

4. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nec dicemus ultra: Dii nostri opera manuum nostrarum, quia ejus, qui in te est, miseraberis pupilli.

5. Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontaneę, quia aversus est furor meus ab eis.

6. Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium, et erumpet radix ejus ut Libani.

7. Ibunt rami ejus, et erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani.

8. Convertentur sedentes in umbra ejus; vivent tritico, et germinabunt quasi vineę; memoriale ejus sicut vinum Libani.

9. Ephraim, quid mihi ultra idola? Ego exaudiam, et dirigam eum ego ut abietem virentem: ex me fructus tuus inventus est.

10. Quis sapiens et intelliget ista? intelligens, et sciet haec? quia rectae viae Domini, et justii ambulabunt in eis, praevaricatores vero corruent in eis.

weźmi dobroć: a oddawać będziemy cielce warg naszych.

4. Assur nie zbawi nas, na koni nie wsiędziemy, ani więcý rzeczymy: Bogowie naszy, uczynki rak naszych: bo się nad tym, który u ciebie jest, osierociałym zmiłujesz.

5. Złęczę rany ich, umiłuę ie dobrowolnie: bo się odwróciła zapalczywość moja od nich.

6. Będę iako rosa, Izrael wypuści się iako Lilia, y puści się korzeń jego iako Libanu.

7. Pójdą gałęzie jego, y będzie iako oliwa chwala jego, a wonia jego iako Libanu.

8. Nawrócą się siedzący pod cieniem jego: będą żyć pszenicę, a puszcza się iako winnica: pamiątka jego iako wino Libańskie.

9. Ephraim: na co mi więcý balwany? ia wysłucham, y ia go naprostuję iako iodłę zieloną, ze mnie owoc twój znalazł się.

10. Kto mądry, a zrozumie to? rozumny, a pozna to? bo proste drogi Pańskie, a sprawiedliwi będą nimi chodzili: ale przestępcę poupadaia na nich.

chwaly Bożę.—*Weźmij dobroć.* Przyjmij pobożne modły nasze, i serce skruszone i bolejące za grzechy.—*Cielce warg.* Ofiary ust. t. j. chwałę i modlitwę, którą do ciebie zanosimy. Tak Ps. 49, 23: *Ofiara chwaly uczi mię.*—Ofiary i całopalenia, któreśmy usty naszymi przyrzekli, oddamy: tak Estiusz.—Podobne wyrażenie jest w Ps. 65, 13.

4. *Assur nie zbawi nas.* Nie będziemy na przyszłość nadziei naszej pokładać w pomocy Assyryjczyków.—*Na koni nie wsiędziemy.* Nie będziemy ufali w jazdę Egipską.—Albo, w koniach i broni naszym.—*Bogowie nasi, uczynki rak naszych.* LXX. już nie powiemy nadal wyrobom rak naszych: *Bogowie nasi.* — *Który u ciebie jest.* Który tobie i staraniom twoim jest poruczony. Tak I. Piotra 5. powiedziano: *Paście trzodę.* . . która jest między wami t. j. która wam powierzona: o której ty pamiętasz, z chęcią szczerą czynienia dobrze.—*Osierociałym.* Sierotą Jeruzolimę nazywa, którą jeśli Bóg opuści, to bez ojca pozostanie.

5. *Złęczę.* Są to słowa Pańskie, odpowiadające na proźby Izraelitów.—*Dobrowolnie.* Bez zasług ich.

6. *Będę jako rosa.* Bo jak rosa zlekką zwilża i użyznia, tak łaska moja, prawem i nauką łagodnie zwilżając Izraela, ubogacę go w dobra niebieskie. Niektórzy to stosują do rodzącego się Chrystusa, według owych słów Izai. 45, 8: *Spuście rosę niebiosą z wierzchu, a obłoki niech spuszcza z dżdżem sprawiedliwego i t. d.* Inni o Eucharystyi, do której Chrystus w milczeniu i tajemniczo wstępuje i wydaje lilje dziewictwa.—*Wypuści się.* Zakwitnie jak lilja, podług LXX; pięknoscą cnót i darów.—*Puści się korzeń jego.* Głęboko się zakorzeni, przeniknie w głąbią ziemi, ażeby żadna przeciwność burz wyrzucić go nie mogła.—*Jako Libanu.* Jak cedry i inne drzewa na Libanie.

7. *Pójdą gałęzie jego.* Szeroko wyrosną i rozlegną się gałęzie jego. Wielka liczba wrośnie dzieci duchowych.—*I będzie jako oliwa chwala jego.* Będzie uro-

dżajny, piękny, zacny nakształt drzewa oliwnego, otoczonego zewsząd owocem i gałęziami, i jakby uwieńczonego.—*Wonia jego jako Libanu.* T. j. drzew wonnych, które na Libanie wyrastają.

8. *Nawrócą się siedzący pod cieniem jego.* Nawrócą się do Chrystusa i w cieniu jego zasięda, t. j. pod jego strażą i opieką.—*Będą żyć pszenicę.* W obfitość wszystkiego opływać będą. Obfitować będą w żywność duchową, a szczególnie używać będą Eucharystyi, pokarmu najśodszego, który ukrywa się pod postacią chleba pszennego.—*Puszcza się jako winnica.* Bo Chrystus wyrzekł prawdziwie: *Jam jest winna macica, wy latorośle.* Albo znaczy, że Kościół gałęzie swoje szeroko rozpuści, jak dzieje się z winokrzewem.—*Pamiątka jego.* Gdziekolwiek wzmianka zajdzie o tym narodzie, będzie dla wszystkich najmiłszą i najprzyjemniejszą woni, jako wino Libańskie, które jest najlepszym.

9. *Ephraim.* Powie nawrócony: *na co mi więcý balwany?* — *Wysłucham i ja go naprostuję.* Dam o co proszę, i poprowadzę prostą drogą, żeby obrażenia nie doznał.—*Jako iodłę zieloną.* Uczynię go: bo jodła zawsze się zieleni.—*Ze mnie owoc twój.* Nie będziesz jak jodła bez owocu; lecz wydasz owoc obfity, nie sam z siebie, lecz ze mnie.

10. *Kto mądry, a zrozumie to?* Kto dotyla mądrym będzie, żeby to co mówię zrozumiał, i stał się uczestnikiem dóbr tak wielkich, wierzując w Chrystusa? Pokazuje, że będzie takich mało.—*Bo proste drogi Pańskie.* T. j. co rozumieć i dobrze pojąć należy, że mianowicie proste są drogi Pańskie: bo wszystko jest świętym, cokolwiek Pan względem ludzi czyni i nakazuje.—*Ale przestępcę poupadają na nich.* Niewierni i bezbożni zgorszą się z przyczyny niewierności swojej, i będzie dla nich przyczyną upadku to, co dla innych było życia przyczyną.—Tak powiedziano o Chrystusie. Luk. 2, 34: *Oto ten położon jest na upadek, i na powstanie wielu w Izraelu.*

Wprowadzenie do Księgi Joela.

Joel wykłada się poczynający, albo Pan Bóg. Ten prorokuje o spustoszeniu ziemi Judzkiej czterema plagami, napominając, aby się ku Panu Bogu nawrócili, i o przyszłym sądzie. Cieszy przytém przyjściem Messyasza, i zesłaniem Ducha Świętego.

PROPHETIA JOEL.

CAPUT I.

O czterech kłeskach spaść mających na Judę, o pokucie, i t. d.

1. Verbum Domini, quod factum est ad Joel filium Phatuel.

2. Audite hoc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terrae, si factum est istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum?

3. Super hoc filiis vestris narrate, et filii vestri filiis suis, et filii eorum generationi alterae.

4. Residuum erucae comedit locusta, et residuum locustae comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo.

5. Expergiscimini ebrii, et flete, et ululate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine, quoniam periit ab ore vestro.

6. Gens enim ascendit super terram meam, fortis et innumerabilis; dentes ejus ut dentes leonis, et molares ejus ut catuli leonis.

7. Posuit vineam meam in desertum, et ficum meam decorticavit: nudans spoliavit eam, et projecit: albi facti sunt rami ejus.

8. Plange quasi virgo accincta sacco super virum pubertatis suae.

9. Periit sacrificium, et libatio de domo Domini, luxerunt sacerdotes ministri Domini.

10. Depopulata est regio, luxit humus, quoniam

PROROCSTWO JOELA.

ROZDZIAŁ I.

1. Słowo Pańskie, które się stało do Joel syna Phatuel.

2. Słuchajcie tego starcy, a bierzcie w uszy wszyscy obywatele ziemie: jeśli się to stało za dni waszych, albo za dni ojców waszych?

3. O tym synom waszym powiadajcie, a synowie waszy synom swoim, y synowie ich rodzaiewi drugiemu.

4. Ostatek gąsienice zjadła szarańcza, a ostatek szarańczęy, zjadł chrząszcz, a ostatek chrząszcza, zjadła rdza.

5. Ocućcie się piiani, a płaczcie, y wyście wszyscy którzy piiecie wino z słodkością: bo zginęło od gęby waszey.

6. Abowiem naród przyciągnął na ziemię moję mocny y niezliczony: zęby jego iako zęby lwie: y trzonowe zęby jego, iako szczyenięcia lwiego.

7. Położył winnicę moję spustoszeniem, a figę moję obłupił: obnażając obnażył ie, y porzucił: zbieleły gałęzi ich.

8. Narzekaj iako panna przepasana worem nad mężem młodości iey.

9. Zaginęła obiata y mokra ofiara z domu Pańskiego: płakali kapłani słudzy Pańscy.

10. Spustoszona iest kraina, smęciła się zie-

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—2. *Słuchajcie tego starcy.* Którym wiek dozwala przypominać wiele rzeczy.

3. *Synon waszym powiadajcie.* Podług nakazu Mojżesza, Exod. 10. 2: *Ażebyś powiadał w uszy syna twego i wnuków twoich i t. d.*; i Ps. 77. 6: *Jako wielkie rzeczy rozkazał ojcom naszym, aby je oznajmili synom swoim i t. d.*

4. *Ostatek.* Zapowiada tu cztery kłeski, które miały dotknąć pola i zboża Judei w skutek wojny z Chaldejczykami.

5. *Pijani.* Roskoszami. — *Pijecie.* Pić zwykliście. — *Zginęło.* Zginie, odjętem od was będzie.

6. *Naród.* Wojsko Chaldejczyków. Bo przez szarańczę, y przenośni, Chaldejczyków rozumie, którzy liczbą do szarańczy, a dzikością i srogością do lwów byli podobni.

7. *Winnicę moję.* Judeę. Albo winnicę religji mo-

jéj.—*Figę moję obłupił.* To zwykle robi szarańcza że korę z drzew objada. Znaczy, że Chaldejczycy wszystko spustosza, a drzewa figowe i inne wytną w Judei. Albo, przez drzewo figowe rozumie się naród żydowski, na którem to drzewie szukał Pan owocu i nie znalazł, Mat. 21. 19.—*Zbieleły.* Po obłupieniu z kory.

8. *Narzekaj.* Jerozolimo! żeś spustoszona i wydana Chaldejczykom przez Boga oblubienca twego, którego zostałaś małżonką w młodości i dziewictwie twojem.—*Mężem młodości jéj.* Którego została oblubienicą w dziewictwie, gdy była dojrzewającą dziewczką.

9. *Zaginęła obiata.* Zamiast: ofiara z mąki lub chleba, o której Lewit. 2.—*Mokra ofiara.* Była to ofiara z wina i oliwy, któremi zaprawiano ofiary i mączne i mięsne. Ustały więc te ofiary, bo Chaldejczycy spustoszyli role, winnicę i ogrody oliwne, gdzie zbierano mąkę, wino i oliwę.—*Płakali kapłani.* Zubożali i bezczynni z powodu ofiar przerwaných.

10. *Smęciła się ziemia.* Opustoszona i pozbawiona

devastatum est triticum, confusum est vinum, elanguit oleum.

11. Confusi sunt agricolae, ululaverunt vittores super frumento et hordeo, quia periit messis agri.

12. Vineae confusa est, et ficus elanguit: malogranatum, et palma et malum: et omnia ligna agri aruerunt, quia confusum est gaudium a filiis hominum.

13. Accingite vos, et plangite, sacerdotes, ululate ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei, quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium et libatio.

14. Sanctificate jejunium, vocate coetum, congregate senes, omnes habitatores terrae, in domum Dei vestri, et clamate ad Dominum: (*Infr. 2, 15*).

15. A a a, diei: quia prope est dies Domini, et quasi vastitas a Potente veniet. (*Ezech. 4, 14*).

16. Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt de domo Dei nostri, laetitia, et exultatio?

17. Computruerunt iumenta in stercore suo, demolita sunt horrea, dissipatae sunt apothecae, quoniam confusum est triticum.

18. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? Quia non est pascua eis; sed et greges pecorum disperierunt.

19. Ad te, Domine, clamabo, quia ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna regionis.

20. Sed et bestiae agri, quasi area sitiens imbrem, suspexerunt ad te, quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti.

nia: bo zepsowana iest pszenica, zawstydziło się wino, zemdląła oliwa.

11. Zawstydziło się oracze, wyli winiarze, dla pszenice y ięczmienia, y zginęło żniwo polne.

12. Winnica zawstydziła się, a figa zemdląła: iablko granatowe, y palma y jabłoni, y wszystkie drzewa polne poschły: że zawstydziło się wesele od synów człowieczych.

13. Przepaszcie się, a płaczcie kapłani, wyście słudzy oltarzowi: wnidźcie, leżcie w worzech słudzy Boga mego: bo zginęła z domu Boga waszego obłata, y mokra ofiara.

14. Poświęćcie post, zwołajcie gromadę, zbierzcie starce, y wszystkie obywatele ziemskie do domu Boga waszego, a wołajcie do Pana:

15. A, a, a, dniowi: bo blisko iest dzień Pański, a iako spustoszenie od Wszehmocnego przydzie.

16. Izali nie przed oczyma waszemi żywność zginęła z domu Boga naszego, radość y wesele?

17. Pogniły dobytki w gnoiu swoim, obalone są gumna, pokażone są spichlerze: bo zawstydzona iest pszenica.

18. Przecz wdycha bydło, ryczały stada skotu? Że nie mają pastwiska: lecz y trzody owiec wyginęły.

19. K tobie Panie wołać będę: bo ogień pożarł ozdobę puszczy, a płomień popalił wszystkie drzewa polne.

20. Lecz y bystie polne iako pole pragnące dżdża poglądały do ciebie: bo wyschły źródła wodne, a ogień pożarł ozdoby puszczy.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O przyszłym spustoszeniu przez nieprzyjaciół, uciekaniu się do Boga przez pokutę, i t. d.

1. Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terrae, quia venit dies Domini, quia prope est

2. Dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis; quasi mane expansum super montes po-

owoców swoich.—*Zawstydziło się wino.* Jest to propopea; jakby rzekł: sromało się wino widząc że nie odpowiada chęćmi y nadziejom swych uprawiaczy.—*Zemdląta oliwa.* Zginęła, LXX. *wniejszyła się.*

11. *Zawstydziło się oracze.* Widząc nadzieje swe zawiedzione.

12. *Zawstydziło się wesele.* Zaczęło się okazywać, lecz odstąpiło pod naciskiem klęski, i jakby się zawstydziło że pojawiło się ludziom.

13. *Przepaszcie się.* Worami albo włosiennicami, jak powiedział w 8.—*Płaczcie kapłani.* Bo do was należy ubłagać Boga dla narodu, modłami i pokutą.

14. *Poświęćcie post.* Post nakazacie.—*Zwołajcie gromadę.* Na modlitwę.

15. *A, a, a, dniowi:* Biada dniowi, w którym Jerozalem spustoszonem zostanie od Chaldejczyków! biada Jerozolimie, biada żydom w dniu owym!—*Dzień Pański.* W którym Pan pomści zbrodnie żydów.—*Jako spustoszenie od wszehmocnego.* Wielka klęska od wszehmocnego i rozniewanego Boga zesłana.

16. *Żywność.* Ofiary z których żyją kapłani.—*Ra-*

1. Trąbcie w trąbę na Sionie, a krzyczcie na górze świętej mojej, niech się lękają wszyscy obywatele ziemscy: bo przychodzi dzień Pański, bo blisko iest

2. dzień ciemności, y mroku, dzień obłoku y wichru: iako zaranie rozciągnięne po górach lud

dość i wesele? Jakiej zwykli doznawać w uroczystości i przy ofiarach, czcząc Boga uroczyście w psalmach, hymnach, na instrumentach muzycznych i t. p.

17. *Pogniły dobytki.* Bo gdy z powodu nieurodzaju nie było podściółki, a żadnego pokarmu nie znajdowały za oborą, wracały do żłobów i tam zdychały.

19. *Ogień.* Chaldejczycy spalili okazałe dwory, ogrody, drzewa, zboża i t. p.

20. *Pole pragnące dżdżu.* Pole na którym coś posiano.—*Wyschły.* Przez wrogów, którzy zatamowali lub przecięli źródła.

R. 2.—1. *Trąbcie w trąbę.* Wzywając lud do pokuty.—*Krzyczcie.* Zatrąbicie na trwogę; wygrywajcie na trąbach smutne i przerażające dźwięki, jak bywa przy najściu wroga, w walce i porażce.—*Na górze świętej mojej.* W kościele i zamku Syońskim — *Niech się lękają.* Gwałtowną bojaźnią.—*Dzień Pański.* Dzień zdobycia Jerozolimy przez chaldejczyków; chociaż pod tą figurą zapowiada okropność dnia sądnego.

2. *Dzień ciemności.* Największej żaloby, smutny, pochmurny i zębny.—*Jako zaranie rozciągnięne.* Jak

pulus multus et fortis; similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque in annos generationis et generationis.

3. Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma; quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti; neque est, qui effugiat eum.

4. Quasi aspectus equorum aspectus eorum; et quasi equites sic current.

5. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsillent, sicut sonitus flammae ignis devorantis stipulam, velut populus fortis praeparatus ad proelium.

6. A facie ejus cruciabuntur populi; omnes vultus redigentur in ollam.

7. Sicut fortes current, quasi viri bellatores ascendent murum; viri in viis suis gradientur, et non declinabunt a semitis suis.

8. Unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt; sed et per fenestras cadent, et non demolientur.

9. Urbem ingredientur, in muro current, domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur.

10. A facie ejus contremuit terra, moti sunt coeli; sol et luna obtenebrati sunt, et stellae retraxerunt splendorem suum. (*Isai. 13, 10. Matth. 24, 29*).

11. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia et facientia verbum ejus; magnus enim dies Domini, et terribilis valde; et quis sustinebit eum? (*Jerem. 30, 17. Amos. 5, 18. Soph. 1, 15*).

12. Nunc ergo dicit Dominus: Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejuniis, et in fletu, et in planctu.

13. Et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum, quia benignus et misericors est, patiens et

w zaraniu światło wschodu wszędzie się rozlewa, i zaraz promieniami swemi wszystko oświeca, tak szybko przybędzie wielkie wojsko Chaldeów.—*Aż do lat rodu i rodu.* Przez dwa, albo przez wiele pokoleń i wieków, nie będzie przykrzejszego i szkodliwszego nieprzyjaciela dla Judei, nad Chaldeów. Bo po wielu wiekach ciężej szkodzili żydom rzymianie, którzy zdobyli i zrujnowali Jerozolimę, a Żydzi do dziś dnia pozbawieni są ziemi ojczystej.

3. *Przed obliczem jego.* Czegokolwiek się dotyka ten ród szarańczy, t. j. Chaldejczycy, wszystko jak płomień pożerzy zniszczy, i nic po sobie niezostawi całego i nietkniętego.—*Jako ogród.* Ziemia, która przed przyjściem jego była jakby ogrodem, rajem ziemskim, skoro Chaldejczyk przyjdzie, zostanie opustoszoną.—*Przed nim.* Przed nadejściem Chaldejczyków.

4. *Jako widzenie koni, widzenie ich.* Te tłumy szarańczy wyobrażające wojska Chaldejskie, podobne będą do jeźdźców; bo szarańcza podobną jest do człowieka zbrojnego i konia w kirysie. Tak w Objaw. 9. 7: *Podobieństwo szarańczy, podobne koniom gotowym na wojnę.*

5. *Szum płomienia.* Trzask płomienia. Takimi będą Chaldejczycy przy pładrowaniu Judei.

6. *Dręczeni będą narodowie.* Trwogą i boleścią.—*Obróć się w garniec.* Chald. *poczernięją jak garnki,* gdy ze strachu krew do serca odbiegnie. Tak Izai. powiedział: 13. 8: *Lica opalone oblicza ich.*

wielki a mocny: podobnego mu nie było od początku, y nie będzie po nim, aż do lat rodu y rodu.

3. Przed obliczem jego ogień pożerający, a za nim płomień palący: iako ogród rokoszny ziemia przed nim, a po nim pustynia pusta, y niemasz ktoby uszedł przed nim.

4. Jako widzenie koni, widzenie ich: a iako iezdni tak pobieżą.

5. Jako grzmot poczwornych po wierzchu gór skać będą, iako szum płomienia ognistego pożerającego słomę, iako lud mocny zgotowany ku bitwie.

6. Przed obliczem jego dręczeni będą narodowie, wszystkie twarze obróca się w garniec.

7. Jako moczarze biegać będą: iako mężowie walczeni włożą na mur: mężowie drogami swemi pójdą, a nie ustąpią z ścieżek swoich.

8. Żaden brata swego nie ściśnie, każdy ścieżką swoją pójdą, ale y okny wypadać będą, a nie stłuka się.

9. Do miasta wnida, po murze biegać będą: na domy wstąpią, okny iako złodziey włożą.

10. Przed obliczem jego zdrząła ziemia, poruszyły się niebiosy, słońce i księżyc zaćmiły się, a gwiazdy zahamowały jasność swoje.

11. A Pan dał głos swój przed wojskiem swem, bo wiele barzo obozów jego: bo mocne a czyniące słowo jego: abowiem wielki dzień Pański, y straszny barzo, a kto ji zniesie?

12. Przetoż teraz mówi Pan: Nawróćcie się do mnie ze wszystkiego serca waszego, w poście, y w płaczu, y w żalu.

13. Y rozdzierajcie serca wasze, a nie szaty wasze, a nawróćcie się do Pana Boga waszego: bo dobrotliwy y miłosierny jest, cierpliwy, y mnogiego

7. *Jako moczarze biegać będą.* Pobiegną szybko, bo silni; bo z siłą szybkość się łączy. Mówi o Chaldejczykach.—*Mężowie drogami swemi pójdą.* Pilnując się miejsca przeznaczonego w tłumie, i nieopuszczając go lekkomyślnie.

8. *Nieściscie.* Nie będą się ścisnąć na placu walki i szeregów nie zmieszają.—*Okny wypadać będą a nie stłuką się.* Tak wielka będzie ich zręczność, że choćby z okna na ziemię upadli, albo zeskoczyli, nie uszkodzą sobie.

10. *Przed obliczem jego zdrząła ziemia.* Od łoskotu koni, wozów i wojsk.—*Poruszyły się niebiosy.* Zdało się że niebo się wzrusza.—*Słońce i księżyc zaćmiły się.* Gdy wojsko pył podniosło jak chmurę, która widok słońca zasłania.—*Zahamowały jasność su oję.* Zdało się iż zahamowały, dla wielkich chmur pyłu.

11. *Dał. Da.*—*Głos swój.* Znak do wojny, jak wódz. Może się rozumie że wtenczas będzie grzmot słyszalnym, który Chaldejczyków rozzuchwali, a Żydów przerazi.—*Bo wiele barzo obozów jego.* Liczne wojsko, zajmujące pod oboz rozległe pola.—*Słowo jego.* Rozkaz jego.—*Abowiem wielki dzień.* Straszny, groźny.

12. *Nawróćcie się do mnie.* Zebyscie tak wielkich nieszczęść uniknęli, a boleść serca okażcie w postach, łzach i płaczu.

13. *Rozdzierajcie serca wasze.* Niech serca wasze wzruszy i rozedrze niejako boleść.—*A nie szaty wasze.* Tylko.—*Łacny do ubłagania nad złością.* W hebr.

multae misericordiae, et praestabilis super malitia. (*Psal. 85, 5. Joan. 4, 2.*)

14. Quis scit, si convertatur, et ignoscat, et relinquat post se benedictionem, sacrificium, et libamen Domino Deo vestro? (*Jon. 3, 9.*)

15. Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium, vocate coetum, (*Supr. 1, 14.*)

16. congregate populum, sanctificate ecclesiam, coadunate senes, congregate parvulos et sugentes ubera: egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo.

17. Inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, et dicent: Parce, Domine, parce populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominantur eis nationes; quare dicunt in populis: Ubi est Deus eorum?

18. Zelatus est Dominus terram suam, et pepercit populo suo,

19. et respondit Dominus, et dixit populo suo: Ecce, ego mittam vobis frumentum, et vinum et oleum, et replebimini eis, et non dabo vos ultra opprobrium in gentibus.

20. Et eum, qui ab aquilone est, procul faciam a vobis, et expellam eum in terram inviam et desertam; faciem ejus contra mare orientale, et extremum ejus ad mare novissimum; et ascendet foetor ejus, et ascendet putredo ejus, quia superbe egit.

21. Noli timere terra, exulta et laetare, quoniam magnificavit Dominus, ut faceret.

22. Nolite timere, animalia regionis, quia germinaverunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum suum: ficus et vinea dederunt virtutem suam.

bolejący nad złem, t. j. nad utrapieniem i karą, którą grzesznikom grozi.

14. *Kto wie jeśli się nawróci.* Patrz Wujka.

16. *Poświęćcie kościół.* Zwołajcie gminę, i przygotujcie ją, ażeby w duchu pokuty stanęła przed obliczem Pańskim. — *Zbierzcie dzieci.* Ażeby kwileniem przywoły Boga do litości, jak stało się Judyt. 4, 6. — *Niech wynidzie oblubieniec.* Bo czasu pokuty, od godziwych nawet przyjemności powściągnąć się trzeba.

17. *Między przysionkiem a oltarzem.* Pomiedzy o wym przysionkiem, który był przed częścią kościoła, co się nazywała *święte* i oltarzem całopalenia, który się znajdował w sieni kapłańskiej, przed samym kościołem. To miejsce było przeznaczone dla kapłanów do modlenia się; im bowiem wolno było więcej zbliżyć się do kościoła, gdy tymczasem ludowi dalej jak do przysionka nie godziło się wchodzić. — *Dziedzictwa twego.* Ludu twego, o którym rzekł Deut. 32, 9: *Cześć Pańska lud jego: Jakób sznur dziedzictwa jego.* — *Na hańbę.* Bo wielką jest hańba, jeśli dziedzictwo Pańskie służyło narodom obcym, a ludyby rzekły: gdzież jest Bóg ich, z którego się przechwalali, że jest ich naczelnikiem i obrońcą? Tak powiedziano Ps. 113, 2: *Aby snadź nie rzekli poganie: Gdzież jest Bóg ich.*

18. *Zalem zjęty jest Pan nad ziemią swoją.* Wzruszył się zalem i zagniewał, że tak cierpko z nią obchodzą się nieprzyjaciele; jest bowiem żal pewnem oburzeniem z miłości pochodzącem, gdy rzecz, którą lubimy, widzimy pogardzaną, albo na przykrość narazoną. — *Przepuścił ludowi swemu.* Przepuści, gdy zmiekczył Cyrusa, aby ich z Babilonu do Judei wolno wypuścił.

miłosierdzia, y lacny do ublagania nad złością, y kaicacy się zlego.

14. Kto wie jeśli się wróci, y odpuści, y zostawi po sobie błogosławieństwo, obiatę, y mokrą ofiarę Panu Bogu waszemu?

15. Trąbcie w trąbę na Sionie, poświęćcie post, zwołajcie gromadę,

16. zgromadźcie lud, poświęćcie kościół, zbierzcie starce, zbierzcie dzieci y ssące piersi: niech wynidzie oblubieniec z komory swęy: a oblubienica z komnaty swoięy.

17. Między przysionkiem a oltarzem będą płakać kapłani sładzy Pańscy, a będą mówić: Przepuść Panie, przepuść ludowi twemu: a nie day dziedzictwa twego na hańbę, żeby nad nim poganie panowali. Przecz mówią między narody: Gdzież iest Bóg ich?

18. Zalem zięty iest Pan nad ziemią swoją, a przepuścił ludowi swemu.

19. Y odpowiedział Pan, y rzekł ludowi swemu: Oto ia pošlę wam pszenicę, y wino, y oliwę, y nasycicie się imi: a nie dam was więcey pošmiwiskiem między narody.

20. Y tego który iest od północy oddalę od was: y wypędzę go do ziemie bezdrożney y pustey: oblicze ięgo ku morzu wschodniemu, a ostatek ięgo ku morzu ostatecznemu: y wynidzie smród ięgo, wystapi zgniłość ięgo, bo się pyszno sprawował.

21. Nie bój się ziemio, raduy się a wesel się bo uwielmożył Pan aby uczynił.

22. Nie bójcie się bydło polne: bo zrodziły ozdoby pustynie, bo drzewo przyniosło owoc swóy, figa y winnica podały moc swoię.

19. *Odpowiedział Pan.* Przeze mnie Joela w tem miejscu. — *Posłę wam pszenicę.* Którą odjąłem wam przez gąsienice, szarańczę, robactwo i rdzę szkodliwą, 1, 4. To się stało gdy powróciły z niewoli babilońskię; bo wtenczas lud przez urodzaje wzmógł się i zbogacił. — *Nie dam was więcej.* Chyba że mię do gwałtowniejszego gniewu przyprawdzicie, to jest gdy Syna moje-go zabijecie.

20. *I tego który jest od północy.* Rozumie Holofernesa, który wysłany przez Nabuchodonozora panującego w Niniwie, napadł na żydów po ich powrocie z Babilonu, i któremu Judyta głowę ucięła. — *Wypędzę go do ziemi bezdrożnej.* Bo po zabiciu Holofernesa żołnierze Assyryjscy uciekli na miejsca bezdrożne i rozproszyli się ku morzu zachodniemu i wschodniemu. A którzy wracali do Assyrii, przechodzili przez puszcza; dla tego u Ozeasza 13, 7. powiedziano: *Ja im będę jako lwica, jako rys na drodze Assyryjskiej.* — *Oblicze jego.* Wojska Holofernesa będą tak liczne, że gdy pierwszy pułk (który tutaj *obliczem* nazywa) dotknie morza Martwego, ostatni dotykać będzie aż do morza Sroziemnego, to jednak mnóstwo pobije, zatrąca, albo rozproszę. — *Morzu ostatecznemu.* Morze Sroziemne, które dla żydów jest ostatniem od strony zachodniej. — *Smród.* Trupów. — *Bo się pyszno sprawował.* Co będzie karą godną zuchwalstwa i rozumienia że się mu sprzeciwić nikt nie może.

21. *Nie bój się ziemio!* Judzka. — *Uwielmożył Pan aby uczynił.* Wielmożnie Pan z tobą postąpił, t. j. postąpi; wielkie szkody któreś poniosła, większemi dobrami wynagrodzi.

22. *Nie bójcie się bydło polne.* Z powodu głodu i

23. Et filii Sion, exultate, et laetamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiae, et descendere faciet ad vos imbrem matutinum et serotinum sicut in principio.

24. Et implebuntur arcae frumento, et redundabunt torcularia vino et oleo.

25. Et reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, et rubigo et eruca: fortitudo mea magna, quam misi in vos.

26. Et comedetis vescentes, et saturabimini; et laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum; et non confundetur populus meus in sempiternum.

27. Et scietis, quia in medio Israel ego sum, et ego Dominus Deus vester, et non est amplius, et non confundetur populus meus in aeternum.

28. Et erit post haec: effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae: senes vestri somnia somniant, et juvenes vestri visiones videbunt. (*Isai. 44, 3. Act. 2, 17*).

29. Sed et super servos meos et ancillas in diebus illis effundam spiritum meum.

30. Et dabo prodigia in coelo et in terra, sanguinem, et ignem et vaporem fumi.

31. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. (*Supr. 2, 10*).

32. Et erit: omnis, qui invocaverit nomen Domini, salvus erit, quia in monte Sion et in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus, et in residuis, quos Dominus vocaverit. (*Rom. 10, 13*).

braku pastwiska wychudłte i wyschłte, jak powiedział r. 1, w ostat.—*Zarodziły ozdoby pustyni*. Znowu miejsca puste zarodzą, i dadzą trzodom i dobytкови pastwiska wesole.—*Podaly moc swoje*. Owoc czerstwości swojej, jak w Chald.; t. j. smaczne i soczyste jagody i figi.

23. *Ranny*. W miesiącu Pazdzierniku, w którym się posiewy odbywają, i jest deszczem wczesnym i pierwszym.—*Pozny*. Który w Marcu pada, żeby owoce dojrzały. Rozumie łaskę poprzedzającą i współdziałającą, a także obfitość nauki i pomocy Bożych.—*Jako na początku*. Gdy o wasze zbawienie najgorliwiej się starał.—*Nauczyciela sprawiedliwości*. T. j. Chrystusa, który z władzą będzie nauczał i stanowił prawa.

24. *Napełnią się gumna zbożem*. Rozumie wielką obfitość łask i darów nadaną przez Chrystusa gumnom, rodom, ogrodom oliwnym i winnicom, t. j. szczególnie kościołom.—*Prasy*. W których się tłoczy wino i oliwa, jakimi są: szkoły, klasztory, zgromadzenia i inne asceterja; oraz przesładowania i utrapienia, które wyprasowują wino mądrości i mocy, oraz olej pociechy Bożej.

25. *Oddam wam lata*. Wszystkie szkody duchowe, które wam przedtem czarci zadali obfitością darów prawa łaski wynagrodzę.—*Wojsko moje wielkie*. Gąsienice, szarańcza i t. p. są moją wielką siłą, albo jak w hebr.: *wojsko moje silne*. Czarci też są wojskiem Bożem, przez nich bowiem złych karze, jakby przez oprawców; oraz dozwala żeby nas gwałtownie przez pokusy doświadczali, a przez to żeby się w nas cnota udoskonalała.

26. *Jesć będziecie*. Używać tych dóbr będziecie.

27. *A niemasz innego*. LXX: *a niemasz innego oprócz mnie*.—*Nie będzie zawstydzon lud mój*. Bo nikt od niego dóbr tych nie odbierze.

28. *Wyleję ducha mego*. W dzień Zielonych świą-

23. Y synowie Sion weselcie się, a radycie się w Panu Bogu waszym: bo wam dał Nauczyciela sprawiedliwości, y uczyni, że spadnie na was deszcz ranny y pozny iako na początku.

24. Y napełnią się gumna zbożem, a prasy opływać będą winem y oliwą.

25. Y oddam wam lata które ziadła szarańcza, chrząszcz, y rdza, y gąsienica: wojsko moje wielkie, którem był posłał na was.

26. A tak iedząc iesć będziecie, y naiecie się a chwalić będziecie imię Pana Boga waszego, który uczynił dziwy z wami, a nie zawstydzi się lud mój na wieki.

27. Będziecie wiedzieć że ia w pośrodku Izraela iestem, ia Pan Bóg wasz, a niemasz inszego: nie będzie zawstydzon lud mój na wieki.

28. Y będzie potym: wyleję ducha mego na wszelkie ciało, a prorokować będą synowie waszy, y córki wasze: starcom waszym sny się śnić będą, a młodzieńcy waszy widzenia widzieć będą.

29. Lecz y na sługi moje, y na służebnice w one dni wyleję ducha mego.

30. Y dam cuda na niebie y na ziemi, krew y ogień, y parę dymowa.

31. Słońce obróci się w ciemność, a księżyc w krew, niż przydzie dzień Pański wielki a straszny.

32. Y będzie: każdy któryby wzywał imienia Pańskiego, zbawion będzie: bo na górze Sionskiéy y w Jeruzalem będzie wybawienie, iako rzekł Pan, y w ostatkach, których Pan wezwie.

tek, Dzie. Ap. 2.; najobficiej bowiem zstąpił na ludzi wszelkich stanów, bez wyjątku płci i wieku.—*Prorokować będą synowie wasi*. Jak to spełniło się na Apostołach, Najśw. Pannie, Łuk. 1, 46; Zacharjaszu, Annie i Elźbiecie, Łuk. 1, i 2; Filipie, Dzie. Apost. 21, 8; Agabie, tamże w. 10; S. Janie w Obj. i innych w pierwiastkowym kościele.—*Starcom waszym sny się śnić będą*. Starcom i młodzieńcom waszym śnić się będą sny z nieba zsyłane przyszłość przepowiadające, i widzenia cudowne im się ukaza.

29. *Lecz i na sługi moje*. Nie tylko na synów waszych i plemię Abrahamowe, ale i na pogan którzy we mnie uwierzą, wyleję ducha mego.

30. *I dam cuda*. Mówi o znakach sąd ostateczny zapowiadających; jakby rzekł: gdy zesłę Ducha świętego, nie trzeba będzie czekać innego prawa, lecz ma być przyjęte to, które Apostołowie ogłaszać będą: i po zesłaniu tego Ducha nic innego nie pozostanie jak albo przyjęcie tego prawa, albo pomsta dnia sądu bożego. To samo mówi Paweł ś. do Żyd. 10, 26: *Bo jeśli by umyślnie grzeszyli po wzięciu znajomości prawdy, już nie zostawa ofiara za grzech: lecz straszliwe jakieś oczekiwanie sądu i t. d.*—*Krew*. Bo księżyc okaże się krwawym Izai: 24, 23; a także i morze, Obj. 8, 8. Wiele też krwi Antychryst wyleje.—*Ogień*. Błyskawic i piorunów, gwiazd z nieba spadających i ogień spustoszenia świata.

31. *Słońce obróci się w ciemność*. Te to są cuda, o których powiedział Chrystus, Mat. 24, 29: *Słońce się zaćmi i księżyc nie da światłości swojej: a gwiazdy będą padać z nieba; i Łuk. 21, 25: Będą znaki na słońcu, i księżycu i gwiazdach*.

32. *I będzie: każdy*. Nie można inaczej uniknąć tego strasznego sądu, jak przez poznanie i wzywanie imie-

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

Roz. 2. w. 14 *Kto wie jeśli się nawróci i odpuści.* Te i tym podobne słowa Pisma ś. które znaczą nie⁴ pewność odpuszczenia grzechów, nie czynią wątpliwości o obietnicach Bożych, który obiecał prawdziwie pokutującym odpuszczenie. Ale pokazują niepewność naszego przygotowania, żeśmy podobno nie dobrze wypełnili to czego potrzeba do odpuszczenia grzechów, i przeto nigdy człowiek nie ma być tak bezpieczny, aby nie miał zawždy pokutować i odpuszczenia grzechów prosić. A toć jest przeciwko dziesięjszym nowowiernikom, którzy sobie pewność zbawienia swego bez Pisma ś. i owszem przeciw Pismu obiecują. Nadto mówi tu jakoby pod wątpliwością: iż nie zawždy Bóg odpuszcza karania, chocia kto pokutuje, i owszem często karze do-
ceźnie.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O pogrózkach przeciw nieprzyjaciołom Żydów i sądzie ostatecznym na Jozafatowej dolinie.

1. Quia ecce in diebus illis et in tempore illo, cum convertere captivitatē Juda et Jerusalem,

2. congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis ibi super populo meo et hereditate mea Israel, quos dispererunt in nationibus, et terram meam diviserunt.

3. Et super populum meum miserunt sortem, et posuerunt puerum in prostibulo, et puellam venderunt pro vino, ut biberent.

4. Verum quid mihi et vobis, Tyrus et Sidon, et omnis terminus Palaestinarum? numquid ultionem vos reddetis mihi? et si ulciscimini vos contra me, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum.

5. Argentum enim meum et aurum tulistis, et desiderabilia mea et pulcherrima intulistis in delubra vestra.

6. Et filios Juda et filios Jerusalem vendidistis filiis Graecorum, ut longe faceretis eos de finibus suis.

7. Ecce, ego suscitabo eos de loco, in quo vendidistis eos, et convertam retributionem vestram in caput vestrum.

nia Chrystusowego, oraz poddanie się jego prawu.—*Bo na górze Syońskiej.* I nie będzie zbawienia gdzieindziej, jedno na górze Syońskiej w Jeruzolimie, t. j. w Kościele Chrystusowym, którego godłem było Jeruzalem i Syon.—*Jako rzekł Pan.* Tak mnie tutaj, jako Izaiaszowi r. 4. 3 i 2. 3; i innym prorokom.—*I w ostatekach.* Będzie zbawienie, jakby rzekł: w dzień sądu ci tylko będą zbawionymi, którzy na Syonie, t. j. w Kościele Boga zwać będą, i święcie uczęzą, a także resztki, t. j. szczątki Żydów, którzy przy końcu świata od Boga wezwani i wybrani, złączą się z Kościołem Chrystusowym.

R. 3.—*1. W one dni.* W czasie sądu ostatecznego.—*Gdy nawrócę.* Gdy żydów w niewoli czarta zostających nawrócę, i do Kościoła Chrystusowego wprowadzę.

2. *Wszystkie narody.* Cały rodzaj ludzki na sąd zgromadzę.—*Na dolinę Jozafat.* Która się znajduje pomiędzy Jeruzolimą i górą Oliwną, i przez którą potok Cedron przepływa.—*Imię zwycięża dolina ta od Jozafata króla,* dla tego że ją ozdobił bramą tryumfalną po odniesieniu zwycięstwa nad Ammonitami i Idumejczykami; albo że dlań grobowiec tam był zbudowany, z dodatkiem piramidy, jak podają Beda i Saligniak; chociaż Jozafat pogrzebiony był na Syonie, jak powiedziano II. Paral. 21, 1; jednak grobowiec mógł być dlań zbudowanym na tej dolinie, do którego może i kości jego przeniesionemi zostały. *Będę się tam z nimi sądził.* Powiem co one przeciwko mnie uczyniły, a one wzajemnie, powiedzą jeśli co będą miały na swoje obronę.—*O lud mój.* Będę rozprawiał z niewiernymi i bezbożnymi, którzy lud mój Izraelski, t. j. wier-

1. Bo oto w one dni, y czasu onego gdy nawrócę poimanie Juda y Jeruzalem.

2. Zgromadzę wszystkie narody, y sprowadzę ie na dolinę Jozaphat: y będę się tam z nimi sądził o lud mój, y o dziedzictwo moje Izraelskie, które rozproszyli między narody, a ziemię moję podzielili.

3. O lud też mój rzucali los: y dawali pacholę na nierząd, a dziewczeczkę sprzedawali za wino, aby pili.

4. Ale co mnie y wam Tyrze y Sydonie, y wszytka granico Palestyńska? izali wy mnie pomstę oddacie? a ieśli się wy nademną mścicie, bardzo prędko wzaiem oddam wam na głowę waszę.

5. Abowiem srebro moje y złoto zabraliście, a požądane rzeczy moje, y co piękniejsze rzeczy wnieśliście do zborów waszych.

6. Y syny Judzkie, y syny Jeruzalem sprzedawaliście synóm Greków, żebyście ie oddalili od ich granic.

7. Otoż ia wzbudzę ie z mieysca na któreście ie przedali: a oddam zapłatę waszę na głowę waszę.

nych izraelitów, nie ciałem ale duchem, i prawdziwych czcicieli Bożych trapił.—*Stosuje do niewoli babilońskiej i spustoszenia Judei przez Chaldejczyków,* które były wyobrażeniem klęsk i spustoszeń zadanych wiernym przez nieprzyjaciół kościoła. *Które rozproszyli między narody.* Których przesładowali i na wygnanie wyrzucili.—*Ziemię moję.* Ziemię ludu mego i dla tego moję, który wygnawszy, pomiędzy siebie rozdzieliłi.

3. *Rzucali los.* Dzielać się na los tak nim samym, jako i dobrami jego. Stosuje do losowania przez Ammana uczynionego względem Żydów, żeby wybrać miesiąc i dzień, którego by Żydów wymordować. Ester r. 3, 7. Zwyczaj jest równie więźniów jak i łupy losowaniu poddawać.—*Dawali pacholę na nierząd.* Żeby mieć zysk z ciała jego oddanego na nierząd. *Dziewczeczkę sprzedawali za wino.* Wydając ją na nierząd, jak wszetecznicę, i to za zysk najmniejszy.

4. *Ale co mnie.* Jak z wielu zbrodni, które w owym dniu ostatecznym mają być sądzonemi, niewiele na przykład tylko wylczył; tak z wielu narodów, które sądzonemi będą, przywodzi tylko niektóre więcej znane żydom ze sławy, sąsiedztwa i zbrodni. *Co mnie i wam.* Sposób mówienia zagniewanego i potępiającego.—*Wszystka granica.* Cała posiadłość.—*Izali wy mnie pomstę oddacie?* Czy będziecie mogli powiedzieć, że się pomścicie na mnie? t. j. na moich wybranych, gdy im krzywdy domierzacie? jakby rzekł: bynajmniej, nigdy was nie obrazili.

6. *Synom Greków.* Poganom.

7. *Wzbudzę je.* Odwołam.—*Oddam zapłatę.*—*Prawem odwetu was ukarze.*

8. Et vendam filios vestros et filias vestras in manibus filiorum Juda, et venundabunt eos Sabaeis, genti longinqua, quia Dominus locutus est.

9. Clamate hoc in gentibus, sanctificate bellum, suscite robustos: accedant, ascendant omnes viri bellatores.

10. Concidite aratra vestra in gladios, et ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat: Quia fortis ego sum.

11. Erumpite et venite, omnes gentes de circuitu, et congregamini; ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos.

12. Consurgant et ascendant gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo, ut judicem omnes gentes in circuitu.

13. Mittite falces, quoniam maturavit messis: venite, et descendite, quia plenum est torcular; exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum. (*Apoc. 14, 15*).

14. Populi, populi in Valle concisionis, quia juxta est dies Domini in Valle concisionis.

15. Sol et luna obtenebrati sunt, et stellae retraxerunt splendorem suum. (*Supr. 2, 10*).

16. Et Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam; et movebuntur coeli et terra; et Dominus spes populi sui, et fortitudo filiorum Israel. (*Jer. 25, 30. Amos 1, 2*).

17. Et scietis, quia ego Dominus Deus vester habitans in Sion, monte sancto meo; et erit Jerusalem sancta, et alieni non transibunt per eam amplius.

18. Et erit in die illa: stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, per omnes

8. Y zaprzadam syny wasze y córki wasze w ręce synów Judzkich, y zaprzadzą je Sabeczykóm narodowi dalekiemu, bo Pan mówił.

9. Rozwołajcie to między narody, poświęćcie wojnę, pobudźcie mocarze: niech przystąpią, niech wyciągną wszyscy mężowie waleczni.

10. Potłuczcie plugi wasze na miecze, a motyki wasze na włocznie. Słaby niech mówi żem ia mocny.

11. Wyrwiecie się, a przydźcie wszyscy narodowie z okolice, a zgromadźcie się: tam uczyni Pan że polegą mocarze twoi.

12. Niech powstaną a przyciągną narodowie na dolinę Jozaphat: bo tam siedzieć będę a bych sądził wszystkie narody okoliczne.

13. Zapuscźcie sierpy, bo się dostało żniwo: pódźcie a zstąpcie, bo pełna jest prasa y opływają prasy: bo się rozmnożyła złość ich.

14. Ludowie, ludowie w dolinie posiecenia: bo blisko jest dzień Pański w dolinie posiecenia.

15. Słońce y księżyc zaćmiły się, a gwiazdy zawściagnęły światłość swoię.

16. A Pan z Sion zaryczy, a Jeruzalem da głos swój: y poruszą się niebiosa y ziemia: a Pan nadzieia ludu swego, y moc synów Izraelowych.

17. A poznacie żem ia Pan Bóg wasz, mieszkający na Sionie górze świętey moięy: y będzie Jeruzalem święte, a obcy nie przejdą przez nie więcý.

18. Y będzie dnia onego: będą kropić góry słodkość, a pagórki popłyną mlękiem: a wszystkimi

8. *Zaprzadam syny wasze.* Chociaż nie czytamy w Pismie, żeby to było, lecz ponieważ to zapowiedziano, nie możemy wątpić, że tak rzeczywiście się przytrafiło. — *Sabejczykom.* Sabejczykowie są Etyopami, albo Arabami z Arabii szczęśliwej, bo podwójne jest Saba; jedno w Etyopii, drugie w Arabii. A to zaprzędanie Sabejczykom, oznacza wydanie zbrodniarzy czarotom na wieczną niewolę i mękę.

9. *Rozwołajcie to między narody.* Rozgłoście to pomiędzy narodami głosem wojennym. — *Poswięćcie wojnę.* Wypowiedźcie wojnę. Patrz co powiedziano r. 1: 14. *Pobudźcie mocarze.* Zachęćcie możnych, wojowników waszych, żeby się za broń wzięli.

11. *Wyrwiecie się.* W hebr. i LXX. *zgromadźcie się.*—*Zgromadźcie się.* Żeby przeciw mnie walczyć.

13. *Zapuscźcie sierpy.* Bo żniwo dojrzało. Chrystus rozkaże aniołom przy końcu świata, żeby zgromadzili wszystkich złych ludzi na jedno miejsce, jakby snopy pożęte do jednego brogu.—*Toż samo mamy w Objaw. 14, 15. Zapuscź sierp twój, a żnij gdyż przyszła godzina żęcia, ponieważ uszło żniwo ziemi.* Stosownie do tego mówi Chrystus Mat. 13, 39: *Żniwo jest dokonanie świata. A żęncy są aniołowie: i znowu w 41: Pośle syn człowieczy anioły swoje, a zbiorą z królestwa jego wszystkie pogorszenia, i te którzy czynią nieprawość, i wrzucą je w piec ognisty.*—*Pełna jest prasa.* Gron i jagód; zstąpcie więc na nią anioły i tłóćcie te jagody. Prasa do tłócenia jagód pełna, oznacza piekło, gdzie ludzie występni będą trapieni wiecznymi mękami.—*Opływają prasy.* Bo grzeszników mających karę ponieść, liczba bardzo wielka.

14. *Ludowie, ludowie.* Wiele narodów. *W dolinie posiecenia.* Będą na dolinie Jozafata, gdzie zostaną

posieczeni, t. j. zgina bezbożni, podług Ps. 128, 4. *Pan sprawiedliwy uciął szyję grzeszników.*

15. *Słońce i księżyc zaćmiły się.* Nie mówi tutaj o znakach poprzedzających dzień sądny, bo o tych mówił r. 2, 30, ale o samym sądzie; i okazuje, że dzień ów będzie tak straszliwym, iż ludziom przerażonym nim, zdawać się będzie, że słońce, księżyc i gwiazdy ciemnieją i nikną. Bo smutnym i bojaźliwym wszystko się wydaje smutnym, nudnym i czarnym. Podobne wyrażenie u Izaj; 13, 10; Amos, 8, 9 i indziej.

16. *Pan z Syonu zaryczy.* Chrystus, który jest lwem z pokolenia Judy, Obj. 5, 5, ogłosi straszliwy wyrok na bezbożnych.—*Z Jeruzalem.* Z doliny Jozafata, która jest blisko Jeruzalem, jak wyżej powiedziano.—*Poruszą się niebiosa i ziemia.* Od przerażenia tego głosu strasznego, jak wyklada s. Hieron; znaczy przez hyperbolę, że całe przyrodzenie niejako drżeć będzie. Albo, *niebiosa*, t. j. anioły niebieskie zdumieją się widząc tak nadzwyczajne rzeczy; *i ziemia*, t. j. ludzie na ziemi żyjący z tężę przyczyną zdrążą.—*A Pan nadzieja ludu swego.* Gdy wszyscy drzeć będą, sprawiedliwi pokładając nadzieję w Chrystusie będą się wesełili, i napełni ich Chrystus mocą i ufnością.

17. *A poznacie.* T. j. wybrani; jakby rzekł: wtedy jasno ujrzycie.—*Mieszkający na Syonie.* W kościele, który wtenczas będzie triumfującym; bo tu jest wojującym.—*Jeruzalem.* Niebieskie.—*Święte.* Niemające wcale żadnej plamy i zmarszczki.—*Obcy.* Grzesznicy, bo, jak powiedziano Obj. 22, 15: *Na dworze psi.*

18. *I będzie dnia onego: będą kropić.* Wtedy zaś dopełni się uroczysta owa obietnica o ziemi mlekiem i miodem płynącej; bo życie najprzyjemniejsze będzie.—

rivos Juda ibunt aquae, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum. (*Amos 9, 13*).

19. Aegyptus in desolationem erit, et Idumaea in desertum perditionis, pro eo quod inique egerint in filios Juda, et effuderint sanguinem innocentem in terra sua.

20. Et Judaea in aeternum habitabitur, et Jerusalem in generationem et generationem.

21. Et mundabo sanguinem eorum, quem non mundaveram: et Dominus commorabitur in Sion.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 18. Obłeję potok cierznia. W żydowskim jest potok Setim. A Setim drzewo jest między cedrami najlepsze, rodzi się na puszczy Arabskiej, i jest wielkie i piękne i niepruchniejące, z niego też była zbudowana skrzynia Boża, wszakże iż to Setim jest podobne farbą i liściem, krzakowi który zowią *Spina alba*, to jest, cierznie białe, tém się stało iż tłumacze drzewo Setim zowią cierzniem, i miejsce gdzie się rodziło za morzem Martwym, zwano potokiem cierznia. Przez to drzewo Setim, iż nie pruchnieje, znaczy się nieśmiertelność ludzi błogosławionych w królestwie niebieskiem, czytaj Apoc. 22.

Judzkimi. Ziemi żyjących i błogosławionych.—*Pójdą.* Wieknie.—*Wody.* Łask i roskoszy niebieskich.—*A źródło z domu Pańskiego.* Z tronu Bożego.—Zródło to, czyli jak Obj. 22, 1, Jan ś. nazywa: rzeka płynąca ze stolicy Boga i baranka, jest wylewem dóbr, które Bóg sprowadza na błogosławionych, dając się im oglądać.—*Potok cierznia.* Patrz Wujka.

19. *Egipt.* Przez Egipt, równie jak i przez Idumęę potępieni się rozumieją.—*Przeciw synom Juda.* Synom Kościoła.—*Krew niewinną.* Świętych męczenników.

strumieniami Judzkimi póyda wody: a źródło z domu Pańskiego wynidzie, y obleje potok cierznia.

19. Egipt spustoszeniem będzie, a Idumaea pustynią wygubienia, za to że niesprawiedliwie czynili przeciw synóm Juda, y wylali krew niewinną w ziemi ich.

20. A Judzka ziemia na wieki mieszkana będzie, a Jeruzalem do rodu y rodu.

21. Y oczyścić krew ich, którým był nie oczyścił, a Pan będzie mieszkał na Sionie.

Koniec księgi prococtw Joela.

Wprowadzenie do księgi Amosa.

Amos wykłada się noszący, albo lud oderwany. Ten opisuje złości Żydowskie i pogańskie, i przyszły gniew i pomstę Bożą: namawia ku pokucie i opowiada konieczne naprawienie ludu Żydowskiego.

PROPHETIA AMOS.

CAPUT I.

O pomście Pańskiej nad krajami: Damaszku, Filistynów, Tyru, Idumei i Ammonitów.

1. Verba Amos, qui fuit in pastoribus de Thecue, quae vidit super Israel in diebus Oziae regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel ante duos annos terrae motus. (*Zach. 14, 5*).

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Słowa Amos.* Prococtwo Amosa. *Który był między pasterzami.* Który był w okolicy Tekue, z liczby pasterzy, którzy w owęj pustyni mieszkają.—*Z Tekue.* Wieś Judzka o sześć tysięcy kroków od Betelemu odległa.—*Który widział.* Zrozumiał z objawienia Bożego.—*Nad Izraelem.* Ściągające się do Izraela. *Za dni Ozyasza.* Który jeszcze Azaryaszem się nazywa. *I za dni Jeroboama.* Ten Jeroboam nie jest synem Na-

PROROCTWO AMOSA.

ROZDZIAŁ I.

1. *Słowa Amos,* który był między pasterzmi z Thekue: które widział nad Izraelem za dni Oziasza króla Judzkiego, y za dni Jeroboama syna Joas króla Izraelskiego, przed dwiema laty trzęsienia ziemi.

bata, który przywiódł do grzechu Izraela przez postawienie cielców złotych, lecz jest synem Joasa syna Joatana, syna Jehu, a następnie prawnukiem tegoż Jehu, za którego też prorokowali Ozeasz i Joel.—*Przed dwiema laty trzęsienia ziemi.* Które się przytrafiło, kiedy Ozyasz król Judzki usiłował przywłaszczyć obowiązek kapłański, i dla tego cudownie trądem dotkniętym został II. Paral. 26, 20. Tak podają Żydzi i Józef ks. 9. Starożyt. r. 11, za którymi idą ś. Hiëron, i prawie wszyscy inni tłumacze tego miejsca.

2. Et dixit: Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam, et luxerunt speciosa pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli. (Joel 3. 16).

3. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum, eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad.

4. Et mittam ignem in domum Azael, et devorabit domos Benadad.

5. Et conteram vectem Damasci, et disperdam habitatorem de campo idoli, et tenentem sceptrum de domo voluptatis, et transferetur populus Syriae Cyrenen, dicit Dominus.

6. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Gazae, et super quatuor non convertam eum, eo quod transtulerint captivitatem perfectam, ut concluderent eam in Idumaea.

7. Et mittam ignem in murum Gazae, et devorabit aedes ejus.

8. Et disperdam habitatorem de Azoto, et tenentem sceptrum de Ascalone, et convertam manum meam super Accaron, et peribunt reliqui Philistinorum, dicit Dominus Deus.

9. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Tyri, et super quatuor non convertam eum, eo quod concluderint captivitatem perfectam in Idumaea, et non sint recordati foederis fratrum.

10. Et mittam ignem in murum Tyri, et devorabit aedes ejus.

11. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Edom, et super quatuor non convertam eum,

2. *Pan z Syonu zaryczy.* W mowie pasterskiej straszliwy głos Pański rykiem lwim nazywa, jak mówi ś. Hieronim; myśl ta: Bóg, który część na Syonie odbiera, ztamtąd jako lew ryczący rzuci się surowym mścicielem na wrogów swoich, t. j. niezbożnych, którzy część jego i władzę czy to bałwochwaltwem, czy innymi zbrodniami znieważyli.—*Plakały.* Zaplaczą.—*Ozdoby pasterczów.* Pałastwa, przez które w przenośni rozumie miasta i pałace, równie jak role i łąki Judei.—*Usecht wierzch Karmela.* Karmel był najurodzajniejszą górą, z tej przyczyny wszelką rolę urodzajną i wesołą Karmelem nazywano: oznacza więc, że zginie urodzaj i dostatek Izraela, albo też innych narodów, przeciw którym również prorokuje.

3. *Dla trzech występków.* P. Wujka.—*Nie nawrócę go.* Do mnie, przebaczącemu jemu, lecz ukarzę, jak zasługuje.—*Iż pomłócili wozni żelaznami Galaad.* To zaszło za Azaela króla Syryjskiego, i oplakując tę klęskę przepowiedział Elizeusz, gdy mu królestwo obiecywał, IV. Król. 8, 12: *Miasto ich obronne, rzekł, ogniem spalisz, i młodzieńce ich mieczem pomordujesz i dzieci ich poroztrącasz, a brzemienne porozcinasz.* Tak Dawid na Ammonitów używał *pił*, jak mamy w II. Król. 12, 31. Szczególnie za tę okropną zbrodnię grozi Bóg, że się pomści, i wymienia ją, inne milczeniem pomijając.—*Galaad.* Mieszkańców Galaad.

4. *I poślę ogień.* Albo prawdziwy, jak bywa przy zdobywaniu miast, gdy go na dachy rzucają; albo w przenośni ogień klęsk i mordów, który jak pożar wszystko niszczy.—*Do domu Azael.* Bo już Azael był umarł, a po nim syn jego Benadad nastąpił.—*Domy.* Pałace.

5. *Zaworę Damaszk.* Albo rozumie bramy, które się ryglami zakładają, albo siły, t. j. wodzów, żołnierzy, broń i t. d. Damaszców, któremi się przed nie-

2. Y rzekł: Pan z Sion zaryczy, a z Jeruzalem da głos swój: y plakały ozdoby pasterczów, a usecht wierzch Karmela.

3. To mówi Pan: Dla trzech występków Damaszk, y dla czterzech nie nawrócę go: iż pomłócili wozni żelaznymi Galaad.

4. Y poślę ognia do domu Azael, y požrże domy Benadad.

5. Y skruszę zaworę Damaszk, y wytracę obywatela z pola bałwańskiego, y trzymającego berło z domu roskoszy: y będzie zaprowadzon lud Syryjski do Cyreny, mówi Pan.

6. To mówi Pan: Dla trzech występków Gazy, y dla czterzech nie nawrócę go: iż przeniesli poymanie doskonałe, aby ie zamknęli w Idumei.

7. A puszcę ogień na mury Gazy, y požrże domy iey.

8. Y wytracę obywatela z Azotu, y trzymającego berło z Askalonu, y obrócę rękę moję na Akkaron, y zginą pozostali z Philistynów, mówi Pan Bóg.

9. To mówi Pan: Dla trzech złości Tyru, y dla czterzech nie nawrócę go, dla tego że zamknęli poymanie doskonałe w Idumei, a nie wspomnieli przymerza braterskiego.

10. Y puszcę ogień na mur Tyrski, y požrże domy iego.

11. To mówi Pan: Dla trzech złości Edom y dla czterzech nie nawrócę go: przeto iż przesładował

przyjacioły zastawiali.—*Z pola bałwańskiego.* Równiny Damasczeńskiej czczącój bałwany.—*Trzymającego berło.* Króla Damasczeńskiego.—*Z domu roskoszy.* T. j. rozproszę.—Damaszek i równinę jego nazywa domem roskoszy, dla tego, że były najprzystojniejsze i najwesełsze.—*Będzie przyprowadzon lud Syryjski do Cyreny.* Nie mówi tu o Cyrenie, która jest w Afryce, lecz o innéj w Medyi, dokąd Assyryjczykwie zwyciężonych Damascenów przeprowadzili, IV. Król. 16, 9.

6. *Gazy.* Prorokuje przeciw Palestyńczykom, którzy mieli pięć wielkorządztw i tyleż miast głównych; cztery tutaj wymienione, a piąte było Geth.—*Poymanie doskonałe.* Bez wyjątku Żydów których w niewolę doprowadzili, w sądytęk Żydów sprzedali i sprzedali do Idumei, żeby dalej byli od ojczyzny, i więcéj po nieprzyjacielsku z nimi się obchodzono. Kiedy tych niewolników z Judei wyprowadzili Filistyńczycy, nie wiadomo ani z Pisma ś, ani z Józefa.

9. *Przymerza braterskiego.* Które zawartém było pomiędzy Salomonem i Hiramem, królem Tyru, II. Król. r. 5. tak że się wzajemnie bracią nazywali, III. Król. 9, 13; albo, które powinno było być między braćmi, t. j. między Jakóbem i Ezawem i ich potomkami Izraelitami i Idumejczykami; jakby rzekł: Tyryjczykwie pomiędzy bracią nienawiść zapalali podburzając Idumejczyków przeciw Żydom, gdy im Żydów na niewolników sprzedali, która zbrodnia bardzo mnie się niepodobała, i bezkarnie nie minie.

10. *Puszcę ogień.* Patrz co powiedziano w: 4 i 7. Uczynił to Nabuchodonozor, jak Ezechieł przepowiedział r. 29 i 36, a później Aleksander Wielki, który Tyr przemocą zdobył, a zdobywszy spustoszył.

11. *Edom.* Idumei.—*Brata twego.* Synów Izraela czyli Jakóba brata Ezawa, których zawsze z największą nienawiścią przesładowali Idumejczycy. Mamy

eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit misericordiam ejus, et tenerit ultra furorem suum, et indignationem suam servaverit usque in finem.

12. Mittam ignem in Theman, et devorabit aedes Bosrae.

13. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus filiorum Ammon, et super quatuor non convertam eum, eo quod dissecuerit praegnantem Galaad ad dilatandum terminum suum.

14. Et succendam ignem in muro Rabba, et devorabit aedes ejus in ululatu in die belli, et in turbine in die commotionis.

15. Et ibit Melchom in captivitate, ipse et principes ejus simul, dicit Dominus.

mieczem brata swego, y zgwalcil miłosierdzie swoje, y trzymal dluzey zapalczywość swoię, y zagniewanie swe zachowal aż do końca.

12. Puszczę ogień na Theman: y pożrze domy Bosry.

13. To mówi Pan: Dla trzech złości synów Ammon, y dla czterech nie nawrócę go: dla tego, bo rozcinał brzemienne Galaad, żeby rozszerzył granice swe.

14. A rozniecę ogień na murze Rabba, y pożrze domy ię w krzyku w dzień wojny, y z wichrem w dzień ruszenia.

15. Y poydzie Melchom w niewolę, on y książęta iego społem, mówi Pan.

Wykład trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. I. w. 3. *Dla trzech występków i dla czterech.* To jest, dla wielkich grzechów, bo jest ten zwyczaj w Piśmie świętym, iż takiej liczby używa, kiedy wielkość jakich rzeczy znaczy. A tak trzy grzechy, znaczą wiele grzechów, a gdy nadto przydaje czwarty, znaczy wielką wielość grzechów.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O groźbie Pańskiej na niewdzięcznych za dobrodziejstwa odebrane.

1. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Moab, et super quatuor non convertam eum, eo quod incenderit ossa regis Idumeae usque ad cinerem.

2. Et mittam ignem in Moab, et devorabit aedes Carioth, et morietur in sonitu Moab, in clangore tubae:

3. et disperdam iudicem de medio ejus, et omnes principes ejus interficiam cum eo, dicit Dominus.

4. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Juda et super quatuor non convertam eum, eo quod abjecerit legem Domini, et mandata ejus non custodierit; deceperunt enim eos idola sua, post quae abierant patres eorum.

5. Et mittam ignem in Juda, et devorabit aedes Jerusalem.

6. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Israel, et super quatuor non convertam eum, pro eo quod vendiderit pro argento justum, et pauperem pro calcamentis.

w Ps. 136, 7: *Pomnij Panie na syny Edom, w dzień Jeruzalem: którzy mówią: spustoszcicie, spustoszcicie aż do gruntu w niem. — Miłosierdzie swoje. Należne jemu. — Dłużęj. Chald. na wieki.*

13. *Rozcinał brzemienne Galaad.* Zdaje się że to uczynił Naas król Ammonitów za czasów Saula, t. j. gdy Naas spłądował Jabes Galaad, I. Król. 11, chociaż tam niema wzmianki o rozcinaniu brzemiennych. — *Żeby rozszerzył granice swoje.* Ażebym wytypiwszy Galaaditów, żaden z nich nie pozostał, i żeby tym sposobem Ammonici mogli kraj ten dołączyć do posiadłości swoich.

11. *W krzyku.* Już to trąb i surm dzwiczących, już żołnierzy zabijających i zabijanych. — *Z wichrem.* Z wielkiem i nagłem najściem wrogów. — *W dzień poruszenia.* Gdy przerażeni i wzruszeni nie będą wiedzieli dokąd się obrócić.

15. *Melchom.* Który się też nazywał Melechem i Molochem, było to bożyszcze Ammonitów, mające postać

1. To mówi Pan: Dla trzech złości Moab, y dla czterech nie nawrócę go: dla tego że spalił kości króla Idumejskiego aż na popiół.

2. Y puszczę ogień na Moab, y spali domy Karioth, y umrze w grzmocie Moab, w brzmieniu trąby:

3. Y wytracę sędziego z pośrodku iego, y wszystkie książęta iego pobiją z nim, mówi Pan.

4. To mówi Pan: Dla trzech złości Judy, y dla czterech nie nawrócę go: przeto że odrzucił zakon Pański, a przykazania iego nie zachował: bo ie zwiodły bałwany ich, za którymi chodzili oycowie ich.

5. Y puszczę ogień na Judę, y pożrze domy Jeruzalem.

6. To mówi Pan: Dla trzech złości Izraelowych, y dla czterech nie nawrócę go: dla tego że sprzedał za srebro sprawiedliwego, a ubogiego za boby.

króla. Naśmiewa się z ich boga, którego razem wzięli w niewolę nieprzyjaciele, bo nie mógł nawet siebie samego obronić. — *Książęta.* LXX. kapłani i książęta; t. j. osoby znakomite Ammonitów.

R. 2, — 1. *Dla tego że spalił kości.* Króla Idumei, który z Joramem i Jozafatem wojował przeciw nim, IV. Król. r. 3, dzikość swoją po śmierci nawet wywierając przeciw niemu; chociaż tego nie mamy ani w Piśmie, ani u Józefa, że jednak tak było, z tego się miejsca pokazuje.

2. *Puszczę ogień.* Patrz co powiedziano w r. pop. w. 4. — *Karioth.* Wyraz Karioth znaczy miasta; dla tego niektórzy uważają nie za imię własne, lecz za pospolite. — Lepiej jednak tłumacz Wulgaty i inni sądzą, że to imię własne miasta, i stolicy Moab; bo tak bierze Jerem. 48, 24.

3. *Sędziego.* Króla.

6. *Ze sprzedał za srebro sprawiedliwego.* Ze uwiedzeni najmniejszym datkiem, za który ledwie trzewiki

7. Qui conterunt super pulverem terrae capita pauperum, et viam humilium declinant, et filius ac pater ejus ierunt ad puellam, ut violarent nomen sanctum meum.

8. Et super vestimentis pignoris accubuerunt juxta omne altare, et vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui.

9. Ego autem exterminavi Amorrhaeum a facie eorum, cujus altitudo, cedrorum altitudo ejus, et fortis ipse quasi quercus; et contrivi fructum ejus desuper, et radices ejus subter. (*Num. 21, 24. Deut. 2, 24*).

10. Ego sum, qui ascendere vos feci de terra Aegypti, et duxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorraei.*

11. Et suscitavi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris Nazaraeos: numquid non ita est, filii Israel? dicit Dominus.* (*Deut. 8, 2*).

12. Et propinabitis Nazaraeis vinum, et prophetis mandabitis, dicentes: Ne prophetetis.

13. Ecce, ego stridebo subter vos, sicut stridet plastrum onustum foeno.

14. Et peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam;

15. et tenens arcum non stabit, et velox pedibus suis non salvabitur, et ascensor equi non salvabit animam suam,

16. et robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.

7. Którzy trą barzięy niż proch ziemski głowy ubogich, a drogę poniżonych miaią: y syn, y ociecie jego chodzili do dziewki, aby gwałcili imię święte moie.

8. Y na szatach zastawnych siadali podle każdego ołtarza, a wino skazanych pili w domu Boga swego.

9. A iam wygładził Amorrheczyki od oblicza ich: którego wysokość, cedrów wysokość: a on duży iako dąb: y starłem owoc jego zwierzchu, a korzenie jego ze spodku.

10. Iam jest którym uczynił żeście wyszli z ziemi Egypskięy, a wodziłem was po puszczu czterdzieści lat, żebyście posiadli ziemię Amorrheczyka.

11. Y wzbudziłem z synów waszych proroki, a z młodzieńców waszych Nazareczyki: izali nie tak jest synowie Izraelowi, mówi Pan?

12. A będziecie Nazareczykóm podawać wino, a prorokóm roskażecie, mówiąc: Nie prorokujecie.

13. Otoż ia będę skrzyppiał pod wami iako skrzyppią wóz nałożony siano.

14. Y zginie ucieczka od prędkiego, a mocny nie otrzyma siły swoięy: y mocarz nie wyzwoli dusze swoięy.

15. Y dzierzący łuk nie ostoi się: a prędkie nogami swymi nie będzie wybawion: a kto wsiada na koń, nie zachowa dusze swęy:

16. y kto mężnego serca między mocarzmi, na-go uciekać będzie dnia onego, mówi Pan.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O karach na Izraelitów za opuszczenie Boga, i t. d.

1. Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, filii Israel; super omnem cognationem, quam eduxi de terra Aegypti, dicens:

kupić można, sprawiedliwość, która stała w obronie niewinnego i ubogiego, sprzedawali, wzięwszy od bogatych zapłatę nieprawości. Bardzo dobrze to się stosuje do Żydów sprzedających Chrystusa za trzydzieści srebrników.

7. *Trą.* W hebr. *depca*, uciskają nieludzko i pomiatają.—*Drogę poniżonych mijają.* Pokornych ludzi przemocą uciskają, albo rzucając się na nich, albo pogwałcając ich prawo, i tak ich mijają, t. j. z góry pochylają, rzucają o ziemię i *depca*: podobne do tego Job. 24, 4: *Wywróćili drogę ubogich, i uciśnęli spolem ciche ziemi.*—*Aby gwałcili Imię święte moie.* To było powodem, że gwałconém było z ich przyczyny moje święte Imię; bo ci którzy takie grzechy popełniają, wystawują je na szyderstwo pogan, brzydzących się nieczystością izraelitów.

8. *Na szatach zastawnych.* Rzeczy na zastawę oddanej, która się przez użycie psuje, nie wolno używać temu, u którego w zastawie zostaje. Tém grzeszyli ci bezbożni czciciele bałwanów, a nawet gorzej, bo rzeczy w zastawę nie były dobrowolnie oddane, lecz wdarł tym, którzy się wymawiali od bezbożnej czci bałwanów, ażeby je wyprzedawszy, ceną ich nabyć ofiary i ucztę urządzić.—*Podle każdego ołtarza.* Bałwanów.—*Wino skazanych pili.* LXX. *wino z potwarz pili.* Chald. *pili wino z wydzierstwa*, zdobyte z ucisku i podeptania ubogich.—*W domu Boga swego.* Pagnin

1. Słuchajcie słowa, które Pan mówił na was synowie Izraelowi, na wszystkie rodzy, którym wywodził z ziemi Egypskięy, mówiąc:

i Watabl tłumaczą: *w domu bogów swoich.*

9. *Jam wygładził Amorreczyki.* Usunąłem silne narody, które ziemię wam obiecaną posiadały.—*Starłem owoc jego.* Zupelnie zatraciłem, z gruntu wyróciłem, jakby cedr, którego u góry gałęzie a u spodu korzenie się podcinają.

11. *Wzbudziłem z synów waszych proroki.* Synów waszych duchem proroczym napełniłem.—*A z młodzieńców waszych Nazareczyki.* Bogu poświęconych, co słusznie kładzie w rzedzie wielkich dobrodziejstw. O Nazareczykach patrz Num. r. 6.

12. *A będzie Nazareczykom podawać wino.* Co im prawem zabroniono, Num. 6, 3.—*Nie prorokujecie.* Nie znosząc prawdy i pogrózek proroczych.

13. *Będę skrzyppiał pod wami.* Duch proroczy zastosowuje się do mówiącego, i ponieważ Amos był pastierzem, bierze podobieństwa odpowiednie.

14. *Zginie uciezka od prędkiego.* Wtenczas ani prędcy uciec nie będą mogli, ani mocni walczyć.—*Duszy swojęy.* Życia swego.

15. *Nie ostoi się.* Napadu nieprzyjaciół nie wytrzyma.

16. *Mężnego serca między mocarzmi.* Mężowie ciałem i duchem silni, nie wytrzymają natarczywości wrogów, lecz upadną na ducha, i broń porzuciwszy uciekać będą.

R. 3.—1. *Słuchajcie słowa.* Opuszczywszy inne narody, zwraca mowę do Izraela, chociaż ś. Hieronim dowodzi,

2. Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terrae, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.

3. Numquid ambulabunt duo pariter, nisi con-
venerit eis?

4. Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit
praedam? numquid dabit catulus leonis vocem de
cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?

5. Numquid cadet avis in laqueum terrae absque
aucupe? numquid auferetur laqueus de terra, an-
tequam quid ceperit?

6. Si clanget tuba in civitate, et populus non
expavescet? si erit malum in civitate, quod Do-
minus non fecerit?

7. Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi
revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas.

8. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus
loculus est, quis non prophetabit?

9. Auditum facite in aedibus Azoti, et in aedi-
bus terrae Aegypti, et dicite: Congregamini super
montes Samariae, et videte insanias multas in me-
dio ejus, et calumniam patientes in penetralibus
ejus.

10. Et nescierunt facere rectum, dicit Dominus,
thesaurizantes iniquitatem, et rapinas in aedibus
suis.

11. Propterea haec dicit Dominus Deus: Tri-
bulabitur, et circuietur terra, et detrahetur ex te
fortitudo tua, et diripientur aedes tuae.

12. Haec dicit Dominus: Quomodo si eruat pas-
tor de ore leonis duo crura, aut extremum auri-
culae, sic eruentur filii Israel, qui habitant in
Samaria in plaga lectuli, et in Damasci grabato.

13. Audite, et contestamini in domo Jacob, dicit
Dominus Deus exercituum,

14. quia in die, cum visitare coepero praeva-
ricationes Israel, super eum visitabo, et super al-
taria Bethel, et amputabuntur cornua altaris, et
cadent in terram.

że mówi i do Judy, z owych słów: *na wszystkich rodzaj, którym wywiódt z ziemi Egipskiej.*

2. *Tylkom was poznał.* Was tylkom wybrał, jako
naród szczególny. — *Dla tego nawiedzę.* Ukarzę, bo-
ście i godni większej kary, i żebyście się przez pokutę
do mnie nawrócili.

3. *Izali pójdą.* Patrz Wujka.

4. *Izali ryknie lew.* Patrz Wujka.

5. *Izali upadnie ptak?* Jak ptak nie ułowi się w si-
dło, jeśli go łowiec nie postawi; tak i wy będziecie
pojmani przez wrogów, jedynie za sprawą Boga, który
Assyryjczyków jak sidło na was ustawił. — *Izali wezmą.*
Jak sidła nie odejmuje łowiec, zanim ptastwo się
w nióm nie uwikła: tak ja Assyryjczyków nie odda-
ję Samaryi, dopóki jej nie zdobędą i nie spustoszą.

6. *Aza zabrzmi trąba.* Patrz Wujka.

7. *Bo nie czyni Pan.* Nie masz klęski w mieście, któ-
réjby Pan niedopuscił, bo on wszystkie nieszczęścia
mające przyjść na miasto prorokom objawia, ażeby
widząc ich sprawdzenia, zrozumieli że sprawcą tego
jest Pan. — *Słowa.* Rzecz.

9. *Dajcież słyszeć w domiech Azotu.* Którzy mi-
e słuchacie, wezwijcie Palestyńczyków i Egipcyan, ażeby
będąc świadkami dobrodziejstw moich dla tego naro-

2. Tylkom was poznał ze wszech rodzajów ziem-
skich: dla tego nawiedzę na was wszystkie niepra-
wości wasze.

3. Izali pójdą dwa spólem jeśli się nie zgo-
dzą?

4. Izali ryknie lew w lesie, jeśli obłowu mieć
nie będzie? izali szcenię lwie wypuści głos swój
z legowiska swego, jeśli czego nie ułapi?

5. Izali upadnie ptak do sidła na ziemi bez
ptasznika? Izali wezmą sidło z ziemi pierwéy ni-
żli co ułapi?

6. Aza zabrzmi trąba w mieście, a lud się nie
złęknie? aza będzie złe w mieście któregoby Pan
nie uczynił?

7. Bo nie czyni Pan Bóg słowa, jeśli by nie-
objawił tajemnice swéy sługóm swoim prorokóm.

8. Lew zaryknie, któż się nie złęknie? Pan Bóg
mówił, któż prorokować nie będzie?

9. Dajcież słyszeć w domiech Azothu, y w do-
miech ziemi Egypckiej, a rzeczenie: Zbierzcie się
na góry Samaryjéy, a obaczcie szaleństwa wielkie
w pośrodku iéy, y potwarz cierpiące w skrytościach
iéy.

10. Y nie umieli czynić prawości, mówi Pan,
skarbiąc nieprawość y łupiestwo w domach swo-
ich.

11. Przetóż to mówi Pan Bóg: Będzie uciśniona
y okrażona ziemia: y zdarta będzie z ciebie moc
twoja, rozchwyca domy twoje.

12. To mówi Pan: Jako gdyby wyrwał pasterz
z pasczki lwiejéy dwie nogi, albo koniec ucha: tak
wrywani będą synowie Izraelowi, którzy mieszkają
w Samaryjéy na stronie łóżka, y na łożu Damazku.

13. Słuchajcie, a oświadczajcie w domu Jako-
bowym, mówi Pan Bóg zastępów:

14. Bo w dzień gdy nawiedzać poczną przestęp-
stwa Izraelowe, nawiedzę go, y ołtarze Bethel: y
obcięte będą rogi ołtarzowe, y upadną na ziemię.

du, widzieli też jego ukaranie; a lud mój buntowniczy
i uparty niech bardziej boleje, że jest wystawionym
przed oczyma nieprzyjaciół na szyderstwo i wzgardę.
Niech widzą kary domierzone, lecz niech pierwéy uwa-
żają jak ciężkimi były grzechy narodu, żeby zrozu-
mieli jak słusznie się gniewam. — *Szaleństwa wielkie.*
Popęd, który do bałwochwalstwa i grzechów unosi. —
Potwarz cierpiące. Uciśnione, jak w hebr. — *W skry-
tościach jej.* W pośrodku niej, t. j. Samaryi, jak Pa-
gnin i Watabl tłumaczają.

12. *Jako gdyby wyrwał pasterz.* Bardzo mało zosta-
nie ocalonych; a i ci słabsi i nędzniejsi, których nie-
przyjacieli zabić nie raczy, jak kiedy z lwiejéy pasczki
wyrwałyby szczątki owcy, uszy np. lub nogi, które za-
dnej wartości nie mają, i sam lew prawieby je dobro-
wornie zostawił. Oto Amos jako pasterz, często bierze
podobieństwa z życia pasterskiego. — *Na stronie łóżka.*
Patrz Wujka.

13. *Słuchajcie, a oświadczajcie.* Słuchajcie wszyscy,
a szczególnie wy prorocy, i opowiadajcie, Boga na
świadka wzywając, i zapowiedźcie grożącą im zgubę,
jeśli się nie upamiętają w bałwochwalstwie i grze-
chach.

14. *Nawiedzać.* Karać. — *Nawiedzę go i ołtarze Be-
thel.* Wywracając je.

15. Et percuciam domum hiemalem cum domo aestiva, et peribunt domus eburneae, et dissipabuntur aedes multae, dicit Dominus.

15. Y porażę dóm zimny z domem letnym: a zginą domy z kości słoniowéy, y będą rozwalone domy mnogie, mówi Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 3. *Izali pójdą dwa.* Jakoby rzekł: nie zgadzacie się ze mną, przeto nie będę za wami chodził, ale was opuszcze.

4. *Izali ryknie lew.* To jest, nie darmo wołam przez proroki, bo wy nie widzicie gniewu mego, jako gdy lew co ułowi ryczy, tak was pewnie ułowie.

6. *Aza będzie złe w mieście któregoby Bóg nieuczynił.* Złém często Pismo zowie plagi i karanie za grzech, tak masz Jonae 1. Mat. 6 i indziej. A tak tu przypomina iż wszystko złe, to jest, plagi i utrapienia onego ludu, były od Boga, który to słusznie dla grzechów na nie przepuszczał.

12. *I na łożu Damasku.* Inaczej to inszy przekładają: W kącie łoża. Ale się ci nie baczą, iż żydowie w swych punktach, które potem przydali często pobłądzili, bo tłumacze starszy wszyscy tu mianują Damazek. Tak mają LXX, Chaldejski, Hieron. Theodor. lepiej starym doktorom wierzyć, niż tym nowym Żydom. A tak tu prorok przygania Żydom, iż na pomocy Damasku polegali, na którym odpoczywali jako na łożu.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O pogroźkach przeciwko książętom Samaryjskim, bałwochwalstwu Izraelitów, i t. d.

1. Audite verbum hoc, vaccae pingues, quae estis in monte Samariae; quae calumniis facitis egenis, et confringitis pauperes; quae dicitis dominis vestris: Afferte, et bibemus.

2. Juravit Dominus Deus in sancto suo: Quia ecce dies venient super vos, et levabunt vos in contis, et reliquias vestras in ollis ferventibus.

3. Et per aperturas exhibitis altera contra alteram, et projiciemini in Armon, dicit Dominus.

4. Venite ad Bethel, et impie agite, ad Galgalam, et multiplicatē praevagationem, et afferite mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras.

5. Et sacrificatē de fermentato laudem, et vocatē voluntarias oblationes, et annuntiate: sic enim voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus.

6. Unde et ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris, et non estis reversi ad me, dicit Dominus.

7. Ego quoque prohibui a vobis imbrem, cum

15. *Dom zimny.* Bo królowie i obywatele zamożniejsi miewali pałace zimowe i letnie; pierwsze w miejscach gdzie słońce dochodzi, drugie zaś w miejscach zimniejszych, ażeby nie czuć przykrości zimna i upału. — *Domy z kości słoniowój.* Ozdobione kością słoniową; że taki dom miał Achab, dowiadujemy się z III. Król. 22, 39.

R. 4.—1. *Krowy tłuste.* Magnatów tak nazywa, dla tego, że się o nic nie troszcza, tylko o roskosz i tużenie się, i że oni nie do pluga przeznaczeni, ale na rzeź, t. j. niewolę i śmierć. — *Potwarz czynicie.* Nieślusznemi sądy i skargami ubogich odbierzacie. — *Które mówicie panom swym.* Królom i książętom waszym. — *Przyniesicie a będziem pić.* Wy, którzyście możniejsi, ogołocicie i potępicie ubogich i sprawiedliwych, żebyśmy mogli z wami hojniej ucztować. LXX. *dajcie zębyśmy piłi.* — *Rozkażcie tylko,* jak mówi ś. Hieronim, *a my wszystko opustoszymy.*

2. *Na świętobliwość swoją.* Przez siebie samego, który jest świętym. — *Wynosą głowy na drzewcach.* — Assyryjczykowie uradowani głową wasze na drzewcach utkwione obnosić będą. — *W garncach warzących.* Gotować, t. j. najciężej trapić nas będą.

3. *Dziurami.* Murów Samaryi, które oblegający As-

1. Słuchajcie słowa tego krowy tłuste, które ieseście na górze Samaryjskiej, które potwarz czynicie nędznikom, a niszcycie ubogie: które mówicie panom swym: Przyniesicie, a będziem pić.

2. Przysiął Pan Bóg na świętobliwość swoją: że oto dni przydą na was, a wyniosą was na drzewcach, a ostatki wasze w garncach warzących.

3. Y dziurami wyndzicie, iedna przeciw drugiej, a będziecie zarzucone do Armon, mówi Pan.

4. Chodźcież do Bethel, a nieźbożnie czynicie: do Galgal, a rozmnażajcie przestępstwo: a przyńocicie poranu ofiary wasze, przez trzy dni dziesięciny wasze.

5. Y ofiarujcie z kwaszonego chwałę: a nazywajcie dobrowolne ofiary: a opowiadajcie: boście tak chcieli synowie Izraelscy, mówi Pan Bóg.

6. Zładże y ia dałem wam strętwienie zębów we wszech miejscach waszych, y niedostatek chleba po wszech miejscach waszych, a nie nawróciliście się do mnie, mówi Pan.

7. Jam też zahamował od was dęsz, gdy ieszryjczykowie taranami rozbiją. — *Jedna przeciw drugiej.* Wyjdziecie, krowy Samaryjskiej jedna z drugą, albo jedna za drugą, t. j. pojedynczo albo po dwóch, lub po trzech. Albo, gdy będą rozbite i podziurawione mury w wielu miejscach, jedną wyprowadzą przez ten, drugą przez inny otwór; wyprowadzą współcześnie, a jednak wspierac siebie nie będziecie mogli. — *Będziecie zarzucone do Armon.* Uprowadzą was do Armenii; tak wyraz *Armon* wykładają tłumacze tego miejsca.

4. *Chodźcież do Bethel.* Szyderstwo, równie jak i to co następuje; jakby rzekł: pospieszajcie, czcicie bałwany, ucztujcie, nie ujdziecie kary. *Przez trzy dni dziesięciny wasze.* Patrz Wujka.

5. *Z kwaszonego chwałę.* Ofiara chwały z chleba kwaszonego, co było przeciw prawu, nakazującemu Lewit. 2, 11; i 7, 12. ofiarować prażniki. Jest to ironija; bo się naśmiewa z ich ofiar kwaszonych i tém samém nieczystych. — *Nazywajcie.* Nakazujcie, albo nazywajcie i uroczystujcie chępliwie. — *Dobrowolne.* Z własnej chęci ofiarowane, bez nakazu prawa. — *Boście tak chcieli.* Jeśli tak chcecie.

6. *Strętwienie zębów.* Rozumie się z głodu; bo jakby rzecz wyjaśniając dodaje: *i niedostatek chleba we wszech miejscach waszych.*

7. *Gdy jeszcze były trzy miesiące.* W miesiącu Kwie-

adhuc tres menses superessent usque ad messem, et plui super unam civitatem, et super alteram civitatem non plui: pars una compluta est, et pars, super quam non plui, aruit.

8. Et venerunt duae et tres civitates ad unam civitatem, ut biberent aquam, et non sunt satiatæ, et non redistis ad me, dicit Dominus.

9. Percussi vos in vento urente, et in aurigine multitudinem hortorum vestrorum et vinearum vestrarum; olivæ vestra et ficifera vestra comedit eruca, et non redistis ad me, dicit Dominus. (*Agg. 2, 18.*)

10. Misi in vos mortem in via Aegypti, percussi in gladio juvenes vestros usque ad captivitatem equorum vestrorum, et ascendere feci putredinem dastrorum vestrorum in nares vestras, et non recistis ad me, dicit Dominus.

11. Subverti vos, sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrhā, et facti estis quasi torris raptus ab incendio, et non redistis ad me, dicit Dominus.

12. Quapropter haec faciam tibi, Israel, postquam autem haec fecero tibi, praeparare in occursum Dei tui, Israel.

13. Quia ecce formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terrae: Dominus Deus exercituum nomen ejus.

szcze były trzy miesiące do żniwa: a spuszczałem deszcz na jedno miasto, a na drugie miasto nie spuszczałem: część jedna dżdżem polana była, a część na którą nie spuszczałem dżdżu wyschła.

8. Y przysłyły dwie i trzy miasta do iednego miasta aby wodę piły, y nie napiły się: a nie nawróciliście się do mnie, mówi Pan.

9. Karalem was wiatrem palącym, y suszą, mnostwo ogrodów waszych, y winnice waszych: oliwnice wasze y figownice wasze pożerała gasienica: a nie wróciliście się do mnie, mówi Pan.

10. Puściłem na was śmierć na drodze Egypcijskiej, pozabiałem mieczem młodzieńce wasze aż do poymania koni waszych: y uczyniłem że przysłała zgnilość obozów waszych w nozdrze wasze: a nie wróciliście się do mnie, mówi Pan.

11. Wywróciłem was iako wywrócił Bóg Sodomę y Gomorrę; y staliście się iako głównia porwana z ognia: a nie wróciliście się do mnie, mówi Pan.

12. Przetóż to uczynię tobie Izraelu: a gdyć to uczynię, przygotuy się na zabiezenie Panu Bogu twemu Izraelu.

13. Bo oto tworzący góry y stwarzający wiatr, y oznajmujący człowiekowi mowę swoją, czyniący mgłę poranną, a chodzący po wysokościach ziemi: Pan Bóg zastępów imię jego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 4. Przez trzy dni kroć do roku wszyscy chodzili do kościoła. Exod. 23, tamże pożywali z kapłany Deut. 14. Tegoż zwyczaju naśladowali Izraelitowie heretycy chodząc trzy kroć do roku do zborów cielców od Jeroboama postawionych, jadali, i z tego się tu śmieje prorok.

11. Wywróciłem was, jako Bóg wywrócił Sodomę. pisze na to Eusebius lib. 5. Demonst. Evangel. c. 23. Sodomę i t. d. iż syn jest druga persona w Bóstwie, 19. Dżdżył Pan od Pana i t. d. Czytaj tamże.

tniu, w którym pada deszcz wieczorny, najpotrzebniejszy do wzrostu i dojrzwania ziarna. — Nie spuszczałem. Żebyście nie sądzili, że się to dzieje koleją naturalną, lub w skutek wpływu ciała niebieskich.

10. Puściłem na was śmierć. Gdy głód zmagał się, posłano wielu z oddziałem żołnierzy i pieniędzmi, dla zakupienia zboża w Egipcie: tych wszystkich Pan pozabijał w części głodem, a w części przez napaści zbójców; a gdy nie wracali, posłano innych, którzy widzieli trupy ich niepogrzebione i swąd czuli. Albo, puściłem na was śmierć, gdy Joachaz król izraelski pokonanym został od króla syryjskiego; a porażka ta była tak wielką, że z całego wojska izraelskiego, pięćdziesięciu tylko jeźdźców ocalało, IV. Król. 13, 7.—Na drodze egipskiej. Według drugiego tłumaczenia, które jest pewniejszem, dorozumiewać się należy cząstki jako i podług Chald. tak się tłumaczy: puściłem na was zarazę jako na drodze egipskiej, t. j. gdy na puszczy ojców waszych idących z Egiptu do Chauanei, z powodu szemrania ich, głodem i innymi klęskami ukarałem i pobiliem, np. kiedy zesłałem węzów ognistych, które ukąszeniem swoim zabójczą gorączkę sprawiały. Num. 21, 6. Albo, na podobieństwo tego jak zaraza przez Mojżesza zesłana w Egipcie się srożyła. Exod. 9, 3 i 6.

11. Wywróciłem was. Patrz Wujka.

dziesięciny wasze. Żydowie mieli ten obyczaj, iż trzy i tychże dni nieśli z sobą drugą dziesięcinę, którą naśladowali Izraelitowie heretycy chodząc trzy kroć do bo i dziesięciny nosili, i tamże z swymi ministrami

Tu mówiąc Bóg o sobie, jakoby o kim inszym mówi, i iż tu Bóg Ojciec mówi o synie, jako Bóg wywrócił jako i przy wywracaniu Sodomy powiedziano Gen.

12. To uczynię tobie Izraelu. Wyżej pomienione klęski znowu na ciebie sprowadzę.— Przygotuj się na zabiezenie Panu Bogu twemu. Jeśli klęski minione lekkością się tobie wydadają, ani zmiękczają ciebie, uzbrój się w odwagę, przygotuj się na przyjęcie innych tego rodzaju; znowu napadnę na cię mścicielem grzechów. Albo, gdy będziesz u Assyryjczyków, nie trać odwagi, a później gdy opowiadanie ewangelii posłyszysz, przyjmij Chrystusa.

13. Bo oto tworzący góry. Jakby rzekł: i pomysł że sprawę masz ze Wszchemocnym. Albo, przyjmij Chrystusa Wszchemocnego, który cię od wszelkiego złego wybawić może.— Oznajmujący człowiekowi mowę swoją. Który przez proroków zamysły i wyroki swoje oznajmuje ludziom. Można też wytłumaczyć podług ś. Hieronima: oznajmujący człowiekowi mowę jego, t. j. oznajmujący człowiekowi to, co sam człowiek myśli: co jest dowodem wszchemocności Bożej, badającej serca i nerki; albo oznajmujący ludziom Chrystusa swojego, podług LXX. Bo Chrystus jest jedynym Synem Ojca, jedynem Słowem, przez które wszystko mówi, stwarza, rozkazuje i rządzi.— Czyniący mgłę poranną. Który mocen jest w poranku zesłać światło, i natychmiast mgłą zesłane światło zaćmić.— Chodzący po wysokościach ziemi. Nic bowiem nie masz na ziemi tak wysokiego, żeby pod jego nogami nie było.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O unikaniu kar Bożych przez upamiętanie się i pokutę.

1. Audite verbum istud, quod ego levo super vos planctum. Domus Israel cecidit, et non adjiciet, ut resurgat.

2. Virgo Israel projecta est in terram suam; non est, qui suscitet eam.

3. Quia haec dicit Dominus Deus: Urbs, de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, et de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel.

4. Quia haec dicit Dominus domui Israel: Quae-rite me, et vivetis.

5. Et nolite quaerere Bethel, et in Galgalam nolite intrare, et in Bersabee non transibitis, quia Galgala captiva ducetur, et Bethel erit inutilis.

6. Quaerite Dominum, et vivite, ne forte comburatur ut ignis domus Joseph, et devorabit, et non erit qui extinguat Bethel.

7. Qui convertitis in absinthium judicium, et justitiam in terra relinquitis.

8. Facientem Arcturum et Orionem, et conver- tentem in mane tenebras, et diem in noctem mutantem, qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terrae: Dominus nomen est ejus, (*Infr. 9, 6*).

9. qui subridet vastitatem super robustum, et depopulationem super potentem affert.

10. Odio habuerunt corripientem in porta, et loquentem perfecte abominati sunt.

11. Idcirco, pro eo, quod diripiebatis pauperem, et praedam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide aedificabitis, et non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas, et non bibetis vinum earum. (*Soph. 1, 13.*)

1. Słuchajcie słowa tego, które ja wznoszę na was narzekanie. Dóm Izraelów upadł, a więcej nie powstanie.

2. Panna Izraelska porzucona jest na ziemię swoją, niemasz kto by ją podniósł.

3. Bo to mówi Pan Bóg: W mieście, z którego wychodziło tysiąc, zostanie się w nim sto, a z którego wychodziło sto, zostanie w nim dziesięć w domu Izraelowym.

4. Bo to mówi Pan domowi Izraelowemu: Szukajcie mię, a żyć będziecie.

5. A nie szukajcie Bethela, do Galgala nie chodźcie, y do Bersabeię nie przejdziecie, bo Galgala w niewolę zaprowadzona będzie, a Bethel będzie niepożyteczną.

6. Szukajcie Pana, a żyycie, aby snadź nie zagorzał iako ogień dóm Jozephów, y pożrze, a nie będzie kto by ugasił Bethel.

7. Który sąd w piołun obracacie, a sprawiedliwość na ziemi opuszczacie.

8. Tego, który uczynił Wóz niebieski y Kosę, y który obraca ciemności w zaranie, y dzień w noc odmienia, który woła wód morskich, y wylewa je na oblicze ziemie: Pan imię jego,

9. który się uśmiecha zburzeniu mocnego, y spustoszenie na mocarza przywodzi.

10. Nienawidzieli strofującego w bramie, a mówiącym doskonale brzydili się.

11. Przetoż ponieważście lupili ubogiego, a korzyść wyborna braliście od niego, domy z kamienia kwadratowego zbudujecie, a nie będziecie mieszkać w nich: winnic barzo miłych nasadzicie, a wina ich pić nie będziecie.

R. 5.—1. *Słuchajcie słowa.* Inni tak tłumaczą: *słuchajcie mowy tej, domie Izraela, którą o was przedsiębiorę t. j. pieśni żałobnej.* Inni: *którą ja wnoszę nad wami na płacz i narzekanie.* — *Upadł.* Upadnie. *A więcej nie powstanie.* Bo dziesięć pokoleń z niewoli nie powróciło.

2. *Panna izraelska.* Królestwo izraelskie; mają bowiem zwyczaj Żydzi nazywać pannami miasta i królestwa dla ich chwały, dostatków i piękności. — *Albo też, jak chcą niektórzy, dla tego, że troskliwie i starannie są strzeżonemi, jak panny.* — *Porzucona jest na ziemię.* Od porażki i głodu na własnej ziemi nędznie rzucona i opuszczona. — *Ktoby ją podniósł.* Ktoby ją do pierwotkowego stanu przywrócił.

3. *W mieście, z którego.* Tyle klęsk zadadzą Izraelitom Assyryjczykowie, tak przy oblężeniu trzyletniemi Samaryi, IV. Król. 17, 5, jako też przed i po niem, iż od miecza, głodu i zarazy prawie wszyscy wyginęli, i zaledwie dziesiąta część ich ocalała. — *W domu Izraelowym.* W dziesięciu pokoleniach, w rzeczywospolité izraelskiej.

5. *Nie szukajcie Bethela.* Nie bądźcie bałwochwalcami i niechodźcie do Bethel, Galgali i Bersabei. — *Galgala w niewolę zaprowadzona będzie.* Bo chociaż jest z pokolenia Judy, lecz ze sąsiaduje z dziesięciu pokoleniami, będzie pojmaną, i z niemi zburzoną zostanie. — *Bethel będzie niepożyteczną.* Bethel, króre przez szyderstwo nazwano Bethawen, t. j. domem bałwana, albo próżności, będzie niepożyteczną, t. j. istotnie taką jak

ją nazwano, będzie Bethawen, t. j. domem próżności i nieużyteczności.

6. *A żyćcie.* A żyć będziecie, albo, żebyście żyli. — *Aby snadź nie zagorzał.* Żeby nie wpadł w płomienie klęsk. — *Dom Jozefów.* Przez Józefa rozumie Efraima, który był synem Józefa; a przez Efraima, dziesięć pokoleń; bo Jeroboam pierwszy założyciel królestwa izraelskiego był z pokolenia Efraima. — *Ktoby ugasił Bethel.* Od Boga zesłany ogień na Bethel.

7. *Który ... obracacie.* Albo, szukajcie Pana, y którzy obracacie i t. d. Albo, ogień was pozrze, którzy obracacie i t. d. — *Sąd w piołun obracacie.* Zamiast sprawiedliwości, i świętości, wydajecie gorycz grzechów. Sądy niesprawiedliwe wydajecie. — *Na ziemi opuszczacie.* Dozwalacie leżeć, zaniedbujecie, albo nawet nogami pomiatacie.

8. *Który uczynił wóz niebieski i kosę.* Patrz Wujka.

9. *Który się uśmiecha.* Uśmiechając się grozi, albo zsyła wielkie nieszczęścia na możnych; naśmiewa się bowiem ze wszelkiej siły ludzkiej, i nią pogardza. — *Spustoszenie.* LXX. *nędze.*

10. *Nienawidzieli strofującego w bramie.* Proroków, którzy byli posyłanymi do ich zgromadzeń, zwykle w bramach odbywanych. — *Mówiącym doskonale.* LXX. *słowem świętym brzydili się.* Świętymi i zbawiennymi napomnieniami proroków.

11. *Korzyść wyborna.* Cokolwiek było pięknego i drogiego. — *Domy z kamienia kwadratowego zbuduje-*

12. Quia cognovi multa scelera vestra et fortia peccata vestra: hostes justi accipientes munus, et pauperes deprimentes in porta.

13. Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.

14. Quaerite bonum, et non malum, ut vivatis, et erit Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixistis.

15. Odite malum, et diligite bonum, et constituite in porta iudicium, si forte misereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Joseph. (*Psalm. 96, 10. Rom. 12, 9*).

16. Propterea haec dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus, et in cunctis, quae foris sunt, dicetur: Vae, vae; et vocabunt agricolam ad luctum, et ad planctum eos, qui sciunt plangere.

17. Et in omnibus vineis erit planctus, quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus.

18. Vae desiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? dies Domini ista tenebrae, et non lux. (*Joel. 2, 11*).

19. Quomodo, si fugiat vir a facie leonis, et occurrat ei ursus, et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietem, et mordeat eum coluber.

20. Numquid non tenebrae dies Domini, et non lux: et caligo, et non splendor in ea?

21. Odi et projecit festivitates vestras, et non capiam odorem coetuum vestrorum. (*Isai. 1, 11*).

22. Quodsi obtuleritis mihi holocaustomata et munera vestra, non suscipiam, et vota pinguium vestrorum non respiciam.

23. Aufer a me tumultum carminum tuorum, et cantica lyrae tuae non audiam.

24. Et revelabitur quasi aqua iudicium, et iustitia quasi torrens fortis.

12. Bom poznał mnogie złości wasze, y mocne grzechy wasze: nieprzyjaciele sprawiedliwego biorący dar, a ubogie tłumiący w bramie.

13. Przeto roztropany czasu onego milczeć będzie: bo czas zły jest.

14. Szukajcie dobra a nie złości, żebyście żyli, a będzie Pan Bóg zastępów z wami, iakoście mówili.

15. Mieycie złość w nienawiści, a miłujcie dobro, y postanówcie w bramie sąd, owa się Pan Bóg zastępów zmiłuje nad ostatkiem Jozepha.

16. Przetoż to mówi Pan Bóg zastępów panujący: Po wszech ulicach narzekanie, a po wszech mieyscach, które po stronach są, rzeką: Biada, biada; y będą przyzywać oracze na płacz, a do narzekania tych, którzy umieją narzekać.

17. Y po wszech winnicach będzie narzekanie, bo pójdę przez pośród ciebie, mówi Pan.

18. Biada żądającym dnia Pańskiego: cóż wam po nim? dzień ten Pański ciemność, a nie światłość.

19. Jako gdyby uciekał mąż przede lwem, a zabiegł mu niedźwiedz, a wszedłby do domu y podpisał się ręką swą na ścienie, a ukąsiłby go wąż.

20. Izali nie ciemność dzień Pański, a nie światłość: y mrok, a nie jasność w nim?

21. Mam w nienawiści y odrzuciłem święta wasze, ani przyjmę woni gromad waszych.

22. A jeśli mi ofiarować będziecie całopalenia y dary wasze, nie przyjmę, y na śluby tłustych rzeczy waszych nie weyżrę.

23. Odeymi odemnie zgiełk pieśni twoich, y piosnek liry twoięy słuchać nie będę.

24. Y odkryje się sąd iako woda, a sprawiedliwość iako potok gwałtowny.

cie. Z bogactw przez wydzierstwo nabytych; ale mieszkać w nich nie będziecie, bo was nieprzyjaciele zajmą. Sprawiedliwe to ukaranie grzechu, ażeby ten kto cudze wydarł, swoje utracił.

12. *Mocne grzechy wasze.* Ciężkie, wielkie, straszliwe i litość moję przewyższające, jakby gwałtem chłostę i klęskę wyzywające.— *Nieprzyjaciele sprawiedliwego.* Ciemiężyciele ludzi sprawiedliwych.— *Tłumiący w bramie.* Uciskający w sądach.

13. *Roztropany czasu onego milczeć będzie.* Kiedy niesprawiedliwość szerzy się, roztropany musi wtenczas milczeć, żeby nie naraził się, chcąc coś powiedzieć i grzeszących upomnieć. Albo, nie będzie już bolał nad tēm, że nieprawość panuje, obyczaje się popsowały, a niewinnych grzesznicy uciskają; bo widzieć będą, że bezbożni odnoszą karę i giną.

14. *Jakoście mówili.* Boście zawsze mawiali, że Bóg jest z wami, jako z synami Abrahamowymi; tak ś. Hieronim.

15. *Postanówcie w bramie sąd.* Sprawiedliwy, t. j. sędziów sprawiedliwych, którzyby darów nie brali, lecz ubogich i niewinnych bronili.— *Ostatkiem Józepha.* Królestwem Izraelskiem, którego założycielem był Jeroboam, urodzony z Efraima syna Józepha.

16. *Po wszech ulicach narzekanie.* T. j. będzie. —

Po wszech mieyscach które są po stronach. We wszystkich miasteczkach, wsiach i okolicach.— *Będą przyzywać oracze.* Wieśniaków do miasta przychodzących wzywając będą do wspólnego płaczu; co jest rzeczą zwycajną bolejącym, którzy wszystkich do współboleści wzywają.— *Tych którzy umieją narzekać.* Mówi o płaczkach, które najmowano do płakania nad umarłymi. Te nazywa *umiejacemi płakać*, bo znały formy, których używać przy płakaniu należało, podług zwyczaj u przyjętego.

17. *Po wszech winnicach.* Gdzie się wesołe piosnki rozlegały.— *Pójdę przez pośrodek ciebie.* Jakby piorun w chwili jednej wszystko przenikający i obalający.

18. *Żądającym.* Mówiącym, jak gdyby żądali: niechże przyjdzie ten dzień, który tylekroć jest zapowiedzianym.— *Cóż wam po nim?* Na cóż go żądacie? — *Ciemność.* Przyniesie z sobą ciemności klęsk, nie zaś światło pomyślności.

19. *Jako gdyby uciekał.* Uciekając od jednej, drugą klęskę napotka.

20. *Izali nie ciemność.* Niezawodnie dzień pomsty Pańskiej sprowadzi ciemności niepowodzenia, klęski i boleści.

24. *Odkryje się sąd jako woda.* Przyjdzie na cię wielka kara, jako woda wezbrana, kiedy się zupełnie lekąć nie będziesz.

25. Numquid hostias et sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? (*Act. 7. 42*).

26. Et portastis tabernaculum Moloch vestro, et imaginem idolorum vestrorum, sidus Dei vestri, quae fecistis vobis.

27. Et migrare vos faciam trans Damascum, dicit Dominus: Deus exercituum nomen ejus.

25. Izaliście mi ofiary y obiatę ofiarowali na puszczy przez czterdzieści lat, domie Izraelski?

26. Y nosiliście namiot Molochowi waszemu, y obraz bałwanów waszych, gwiazdę Boga waszego, któreście działali sobie.

27. Y uczynię, że się przeprowadzicie za Damaszek, mówi Pan: Bóg zastępów imię jego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 5. *Który uczynił wóz niebieski i kosę* Wóz niebieski który zowią *Arcturus*, znaczy gwiazdy północne: *Orion*, to jest kosa, znaczy gwiazdy południowe. A tak tu chce rzec, iż Bóg stworzył gwiazdy północne i południowe, i wszystkie inne.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O pogrózkach Pańskich przeciwko pysznym i roskoszny oddanym.

1. Vae, qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariae; optimates capita populorum, ingredientibus pompaticis domum Israel. (*Luc. 6, 24*).

2. Transite in Chalane, et videte, et ite inde in Emath magnam, et descendite in Geth Palaestinarum, et ad optima quaeque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est.

3. Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis:

4. qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti:

5. qui canitis ad vocem psalterii; sicut David putaverunt se habere vasa cantici.

25. *Izaliście. . . na puszczy przez czterdzieści lat?* Jakby rzekł: nie; bo gdy byli w ciągłym pochodzie, i nie byli pewnymi wypoczynku ani na jeden dzień, gdyż kiedy się obłok poruszał, powinien był cały obóz i lud postępować; dla tegoż nie składali ofiar przez ten czas, jak również wstrzymywali się od obrzezania, jak mamy Jozue: 5, 7. Roku jednak drugiego od wyjścia z Egiptu, pierwszego miesiąca przybytek poświęcili i ofiary składali, Exod. 40; Lewit. 9. 10 i 18; Num. 7: tutaj jednak powiedziano, że przez lat 40 nie składano ofiar, bo Pismo ś. zwykle oznaczać całe liczby, choćby czegoś im niedostawało, lub przewyższało, i według tego zwyczaju 40 lat tutaj położono, chociaż nie było więcej jak trzydzieści osm.

26. *I nosiliście namiot Molochowi.* Myśl ta: przez ten czas kiedyście na puszczy byli, niekiedy nosiliście na barkach namiot Molocha. Zdaje się że to zdarzyło się Num. 25, 1, kiedy cudzołożąc z córkami Moabitkami, czcili Beelfegora; bo Józef ks. 6. Starożyt. r. 6 powiada, że oni wtenczas nie jednego lecz wielu bogów czcili, a Ammonici byli sąsiadami i pokrewnymi Moabitów; ztąd od nich przyjęli bałwana i część Molocha.—*Obraz. Posąg.*—*Gwiazdę Boga waszego.* Ribera sądzi, że to był Jowisz, który miał gwiazdę na wierzchołku głowy. S. Hieronim i wielu rozumieją, że to była gwiazda Wenery, która zrana słońce poprzedza i nazywa się gwiazdą zarania, albo Lucyferem, a wieczorem po zachodzie słońca ukazując się nazywa się zorzą wieczorną.

27. *Za Damaszek.* Do Assyrii, jak widać IV. Król. 17, 6.

R. 6.—1. *Biada, którzyście bogaci na Syonie.* Zda się że do tego stosował się Chrystus, gdy rzekł Łuk. 6, 34: *Biada wam bogaczom: bo macie pociechę waszą. Biada wam, którzyście się nasycili: albowiem*

1. Biada, którzyście bogaci na Syonie, a ufacie w górze Samaryjskiej; co celniejszy głowy ludów, chodzący z pompą do domu Izraelskiego.

2. Zaydźcie do Chalane, a obaczcie, a z onąd idźcie do Emath wielkiego, y znidźcie do Geth Palestynskiego, i do co lepszych królestw tych, iesli szersza iest granica ich, niż granica wasza.

3. Którzyście odłączeni na dzień zły, a przybliżacie się do stolice nieprawości:

4. którzy sypiacie na łożach słoniowych, a rospustuicie na pościelach waszych: którzy iadacie baranka z trzody, i cielce z pośrodku stada:

5. którzy śpiewacie przy dźwięku arfy: mniemali, że mieli iako Dawid naczynia śpiewania.

Waknąć będziecie.—*Na Syonie.* Bo nie zbytkować ani rozkoszować się byli powinni mieszkający na Syonie, gdzie szczególnie Boga czczono, i było tylu ubogich, których Bóg opatrywać nakazywał. *Ufacie w górze Samaryjskiej.* W potęgde i sile królestwa izraelskiego, sądząc że ono nigdy nie zginie, równie jak bogactwa wasze.—*Głowy ludów.* Moźni królestwa, i którzy władzę nad innymi macie.—*Chodzący z pompą.* Pysnie, z zarozumiałością.—*Domu Izraelskiego.* Zgromadzenia ludu.

2. *Zaydźcie do Chalane.* Patrzenie, że w posiadłościach ziemskich, ani w dobroci i urodzajności kraju nie przemieszono nad was narodów, które uważają się za najbogatsze i najszczęśliwsze. Chalane było to miasto znakomite i silne Babilonu, o którym wzmianka w Gen. 10, 10. Potem nazwanem zostało Ktezifonem.—*Emath wielkiego.* Antyochia nie daleko od Damaszkuj, i nazywa się *wielkiem*, jak uważa ś. Hieronim, żeby odróżnić od Emath mniejszego, które później od Antyocha Epifana, zostało Epifanią nazwanem.—*Geth.* Jedno z pięciu wielkorządztw Filistyńskich.—*I do co lepszych.* Idźcie i rozpatrzyć najlepsze miasta w Syrii, a obaczycie że Samaryja i Syon przewyższa je.—*Granica ich.* Krańce ich.

3. *Odłączeni na dzień zły.* Zachowani i jakby odłączeni na dzień niewoli.—*Stolice nieprawości.* Żebyście byli poddanyymi występniemu królowi Assyryjskiemu.

4. *Baranka z trzody.* Najlepszego i najtłustszego, wybranego z trzody. Toż samo znaczy: *cielce z pośrodku stada.*

5. *Dźwięku arfy.* Przy dźwięku instrumentu muzycznego, który się arfą czyli psalterionem nazywa.—*Mniemali. . . jako Dawid.* Chcą się bronić przykładem Dawida, chociaż on czynił na chwałę Boga, a oni dla przyjemności ciała.—*Naczynia śpiewania.* Narzędzie muzyczne.

6. Bibentes vinum in phialis, et optimo unguento delibuti, et nihil patiebantur super contritione Joseph.

7. Quapropter nunc migrabunt in capite trans migrantium, et auferetur factio lascivientium.

8. Juravit Dominus Deus in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum: Detestor ego superbiam Jacob, et domos ejus odi, et tradam civitatem cum habitatoribus suis. (*Jer. 51, 14*).

9. Quodsi reliqui fuerint decem viri in domo una, et ipsi morientur.

10. Et tollet eum propinquus suus, et comburet eum, ut efferat ossa de domo, et dicet ei, qui in penetralibus domus est: Numquid adhuc est penes te?

11. Et respondebit: Finis est. Et dicet ei: Tace, et non recorderis nominis Domini:

12. quia ecce Dominus mandabit, et percutiet domum majorem ruinis, et domum minorem scissionibus.

13. Numquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis, quoniam convertistis in amaritudinem iudicium, et fructum justitiae in absinthium?

14. Qui laetamini in nihilo, qui dicitis: Numquid non in fortitudine nostra assumimus nobis cornua?

15. Ecce enim suscitabo super vos, domus Israel, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: et conferet vos ab introitu Emath usque ad torrentem deserti.

6. Którzy piją czasami wino, a przedniejszym się oleykiem namazuia, a nie się nie użalili skruszenia Jozefowego.

7. Przeto teraz wyprowadzą się na przodku prowadzących się: a będzie odięte spiknienie rozpustnych.

8. Przysiął Pan Bóg na duszę swoją, mówi Pan Bóg zastępów: Brzydę się ja pychą Jakóbową, a domów jego nienawidzę, y wydam miasto z obywatelmi jego.

9. A jeśli się zostanie dziesięć mężów w domu jednym, y ci pomrą.

10. Y weźmie go bliski jego, y spali go, aby wyniósł kości z domu: y rzecze temu, który jest wewnątrz domu: Jestli ieszcze u ciebie?

11. A on odpowie: Już koniec. Y rzecze mu: Milcz, a nie wspominaj imienia Pańskiego:

12. bo oto Pan rozkaże, y skarże dóm większy obaleniem, a dóm mniejszy porysowaniem.

13. Izali biegać mogą konie po skałach, abo mogą orać bawołami: żeście przemienili sąd w gorzkość, a owoc sprawiedliwości w piołun?

14. Którzy się raduiecie w niczym, którzy mówicie: Izali nie mocą naszą wzięliśmy sobie rogi?

15. Bo oto wzbudzę na was domie Izraelów, mówi Pan Bóg zastępów, naród: y skruszy was od weszcia do Emath, aż do potoku puszcze.

6. *Nic się nie użalili.* Bynajmniej się nie wzruszyli miłosierdziem, widząc ziomków swoich w niedostatku. — *Józefowego.* Izraelitów braci swoich.

7. *Na przodku prowadzących się.* Tak, że którzy przodkują bogactwy, pierwsi jarzmo niewoli dźwigać będą. — *Spiknieniem rozpustnych.* Którzy razem zbierali się na uciechy i uczty, wspólnie będą uprowadzonymi, a żeby jednakowa wszystkich rozpusta, jednostrajną też karę odebrała.

8. *Przysiął Pan Bóg na duszę swoją.* Przez życie swoje, mówiąc: *żyję ja,* t. j. przysięgam przez życie moje. — *Pychą Jakóbową.* Albo dziesięciom pokoleń, albo całego Izraela. W ten dwojaki sposób tłumaczy ś. Hieronim. — *Domów jego.* Które wielkością i przepychem swoim pychę panów zdradzają. — *Wydam miasto.* Assyryjczykom.

9. *Jeśli się zostanie.* Jeśli się niewielu do jednego domu uciekna, żeby uniknąć śmierci miasto opustoszejaczej, jednakże ani ci jej nawet nie ujdą.

10. *I weźmie go.* Umrą, i każdy zostanie spalonym przez krewnego swojego, a żeby kości przynajmniej pogrześć; bo całych ciał nie można będzie wynieść z powodu wielkiej liczby umierających. — *I rzecze.* Ten, który trupów pali. — *Temu który jest wewnątrz domu.* I płacze po umarłych.

11. *Już koniec.* Nie masz już żadnego trupa wewnątrz. — *Rzecze.* Ten który jest wewnątrz domu, rzecze grzebiącemu umarłych. — *Milcz.* Nie zachęcaj mię żebym wzywał Boga; bo on jest sprawcą tak wielkiej klęski. Tak niektórzy gdy tracą żonę, dzieci, lub krewnych, język swój na Boga uzbrajają.

12. *Bo oto Pan.* Takie klęski grożą, bo Pan sprawiedliwy mściciel niesprawiedliwości sobie uczynionych, *ukarże dóm większy,* i t. d. — *Rozkaże.* Urządził, postanowił, i jak postanowił, tak się też i stanie. — *Dóm większy.* Królestwo dziesięciu pokoleń izraelskich. — *Obaleniem.* Wieczną niewolą. — *Dóm mniejszy.* Królestwo mniejsze, bo z dwóch tylko pokoleń złożone. — *Porysowaniem.* Niewolą siedmudziesięcioletnią, t. j. szkodą mogącą się naprawić; bo dom porysowany i mający szpary może być naprawionym, a który już upadł, nie daje się naprawić.

13. *Izali biegać mogą konie po skałach?* Jak w miejscach skalistych i po urwiskach konie biegać nie mogą, i jak zwierzęta lesne jarzma nie cierpią; tak być nie może żebyście wy przy obyczajach terażniejszych swoich szli drogą przykazania Bożych, albo żebyście jarzmo moje na siebie przyjąli. — *Żeście przemienili sąd w gorzkość.* Gorzkością w Pismie ś. niekiedy grzech się nazywa, jak gdy mówi Ozeasz 12, 14: *Ku gniewu mię pobudził Efraim gorzkościami swemi.* — *A owoc sprawiedliwości w piołun.* A słodki owoc sprawiedliwości i świętości zamienianie w gorycz grzechową, z którą żadnego piołunu porównać nie można.

14. *Którzy się raduiecie w niczym.* W waszych bałwanach które nic nie warte, albo w próżnych i nikłych dostatkach i roskoszach, a szczególnie podobacie w sobie dla potęgi i sił waszych. — *Wzięliśmy sobie rogi.* Któremi nieprzyjaciół naszych na wiatr puściliśmy, t. j. mocą naszą zwyciężyliśmy królów i oborniliśmy królestwo nasze.

15. *Naród.* Assyryjczyków, którzyby pustoszyli Samaryą, i Chaldejczyków, którzyby pustoszyli Jeruzalem.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O niewoli narodu Izraelskiego i odpowiedzi danej przez proroka kapłanowi bałwochwalskiemu.

1. Haec ostendit mihi Dominus Deus; et ecce, factor locustae in principio germinantium serotini imbris, et ecce, serolinus post tonsionem regis.

2. Et factum est, cum consummasset comedere herbam terrae, dixi: Domine Deus, propitius esto, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?

3. Misertus est Dominus super hoc: Non erit, dixit Dominus.

4. Haec ostendit mihi Dominus Deus; et ecce, vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus; et devoravit abyssum multam, et comedit simul partem.

5. Et dixi: Domine Deus, quiesce, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?

6. Misertus est Dominus super hoc: Sed et istud non erit, dixit Dominus Deus.

7. Haec ostendit mihi Dominus; et ecce, Dominus stans super murum litum, et in manu ejus trulla caementarii.

8. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Trullam caementarii. Et dixit Dominus: Ecce, ego ponam trullam in medio populi mei Israel: non adjiciam ultra superinducere eum.

9. Et demolientur excelsa idoli, et sanctificationes Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jeroboam in gladio.

10. Et misit Amasias, sacerdos Bethel, ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere universos sermones ejus.

11. Haec enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam, et Israel captivus migrabit de terra sua.

R. 7.—1. *Oto twórca szarańczy.* Widziałem Boga jakby lepiącego ogromny rój szarańczy, i że ten rój wypuszcza się na ziemię izraelską. Przez to mnóstwo szarańczy oznacza się wielkie wojsko Assyryjskie.—*Na początku wyrastających rzeczy ode dżdżu poźdniego.* Na początku wiosny, gdy wszystkie zwykle wzrasta przez deszcz późny, t. j. wiosenny.—*A oto poźdny po postrzyżeniu królewskim.* Patrz Wujka.

2. *Gdy dokonata.* Szarańcza, t. j. gdym widział że wojsko nieprzyjacielskie wszystko niszczy, tak że już się zdało, iż więcej nic nie robi.—*Któż wznieśie Jakóba.* Któż po takiej klęsce i zniszczeniu Izraela podniesie? — *Bo jest maluczki.* Umniejszony i przywieziony do małej liczby.

3. *Nie będzie.* Nie zginie zupełnie.

4. *To mi ukazał Pan Bóg.* To drugie widzenie, które miał prorok. — *Wołał sądu.* Zemsty. — *Do ognia.* Żeby wzięwszy ogień pomścić się krzywd Bożych. Przez ogień ten rozumie się Teglatfalazar król Assyryjski, który po Phulu, jakby ogień z wielkim zapątem i dzikością napadł na izraelitów, i przepaść wielką, t. j. niepoliczony tłum ludu, pokolenia Rubena i Gad, oraz potęgę pokolenia Manassa mieszkające za Jordanem w niższej miejscowości jakby w przepaści, a także ową część znaczną izraelitów przed Jordanem leżącą, t. j. pokolenia Neftali, Asera i Zabulon do Assyrii uprowadził, IV. Król. 15, 29. Ten i pozostałe wszystkie pokolenia również uprowadził i Samaryą razem z królestwem

1. To mi ukazał Pan Bóg; a oto twórca szarańczy na początku wyrastających rzeczy ode dżdżu poźdniego, a oto poźdny po postrzyżeniu królewskim.

2. Y stało się, gdy dokonata ięć trawy ziemie, rzekłem: Panie Boże, bądź miłościw proszę: któż wznieśie Jakóba, bo jest maluczki.

3. Zmiłował się Pan nad tym: Nie będzie, rzekł Pan.

4. To mi ukazał Pan Bóg; a oto, wołał sądu do ognia Pan Bóg, y pożarł przepaść wielką, y ziadł część pospołu.

5. Y rzekłem: Panie Boże, przestań proszę: kto wznieśie Jakóba, bo maluczki iest?

6. Zmiłował się Pan nad tym: Lecz y to nie będzie, rzekł Pan Bóg.

7. To mi ukazał Pan: A oto Pan stoiący na murze potynkowanym, a w ręce iego kielnia murarżka.

8. Y rzekł Pan do mnie: Co ty widzisz Amos? Y rzekłem: Kielnię murarżka. Y rzekł Pan: Oto ia położe kielnię w pośrzedku ludu mego Izraelskiego: nie przydam więcej tynkować go.

9. Y obalone będą wyżyny bałwańskie, a świątynie Izraelowe spustoszone będą, y powstanę na dóm Jeroboama z mieczem.

10. Y posłał Amasiasz, kapłan Bethel, do Jeroboama króla Izraelskiego, mówiąc: Powstał przeciw tobie Amos w pośrzedku domu Izraelowego: nie będzie mogła ziemia znieść wszystkich mów iego.

11. Bo to mówi Amos: Od miecza umrze Jeroboam, a Izrael poymany przeprowadzi się z ziemi swej.

izraelskiem obalił, żeby Bóg modłami Amosa ubłagany, nie powściągnął jego zapędu, i nie zachował reszek Izraelitów.

5. *Przestań.* Przebacz.

6. *To nie będzie.* Nie zginie zupełnie, jak w. 3.

7. *To mi ukazał.* To jest, inne widzenie proroka.

8. *Położe kielnię.* Przestaną tynkować, t. j. naprawować rozwaliny narodu przez mur wyobrazonego.

9. *Jeroboama,* Nie jest to Jeroboam syn Nabota, założyciel królestwa i odszczepieństwa izraelskiego, lecz inny tego imienia syn Joasa, wnuk Jehu, ojciec Zacharyasza.—*Z mieczem.* Tak rzeczywiście było, bo Zacharyasz syn Jeroboama zabitym został od Selluma, który królestwo z jego rodziny do swojej przeniósł, IV. Król. 15, 13.

10. *Kapłan Bethel.* Cielca, którego w Betel czczono.—*Powstał przeciw.* W hebr. *sprzysiął się.* LXX *zbiegowiska robi,* rokosz podnosi, pokój publiczny zakłóca.—*Nie będzie mogła ziemia znieść wszystkich mów iego.* Mówi o tēm czego znieść nie można; i jeśli ty królu nie zaradzisz, lud zniecierpliwiony rzuci się na niego, bo już dłużej słów jego znieść nie może.

11. *Od miecza umrze Jeroboam.* Kłamie Amasiasz, bo nie powiedział Amos: *od miecza umrze Jeroboam:* lecz *powstanę na dóm Jeroboama z mieczem,* t. j. nie zabijając samego Jeroboama, ale syna jego Zacharyasza, jak objaśniliśmy w. 9.

12. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, grade, fuge in terram Juda, et comede ibi panem, et prophetabis ibi,

13. et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes, quia sanctificatio regis est, et domus regni est.

14. Responditque Amos, et dixit ad Amasiam: Non sum propheta, et non sum filius prophetae, sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros.

15. Et tulit me Dominus, cum sequerer gregem; et dixit Dominus ad me: Vade, propheta ad populum meum Israel.

16. Et nunc audi verbum Domini: Tu dicis: Non prophetabis super Israel, et non stillabis super domum idoli.

17. Propter hoc haec dicit Dominus: Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui et filiae tuae in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur, et tu in terra polluta morieris, et Israel captivus migrabit de terra sua.

12. Y rzekł Amasiasz do Amos: Który widzisz idź, uciecz do ziemie Judzkiej, a iedz tam chleb, y tam prorokuy,

13. a w Bethel nie przyczyniay więcey prorokować, bo świątynią iest królewską, y domem królestwa iest.

14. Y odpowiedział Amos, y rzekł do Amasiasza: Nie iestem prorokiem, y nie iestem synem proroka, alem ia skotarz obrywający lesne figi.

15. Y wziął mię Pan, gdym chodził za bydłem; y rzekł Pan do mnie: Idź, prorokuy do ludu mego Izraelskiego.

16. A teraz sluchay słowa Pańskiego: Ty mówisz: Nie będziesz prorokował na Izraela, a nie będziesz kropił na dóm bałwana.

17. Przetoż to mówi Pan: Żona twoia w mieście nierząd płodzić będzie, a synowie twoi, y córki twoie od miecza polegą, a ziemia twoja sznurem pomierzona będzie, a ty w ziemi splugawionéy umrzesz, a Izrael poimany przeniesie się z ziemie swéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 1. *Po postrzyżeniu królewskim.* To jest, po spustoszeniu pierwszem które się stało przez króla Assyryjskiego, kiedy część Izraela wzięto w niewolę, IV. Król. 15, po tém spustoszeniu zakwitnął lud Boży, czasu króla Ezechiasza, jako po dżdżu rośnie trawa. Ale przecież znowu Senacherib czternastego roku króla Ezechiasza, ostatek ziemie spustoszył, tak że samo Jeruzalem zostało, IV. Król. 18. Przeto prosi prorok aby do końca Izraela nie wyglądał.

14. *Nie jestem prorokiem i synem proroka.* Jakby rzekł: chocia teraz prorokuję, wszakże nie był to mój urząd, ale paść trzody: a Pan mię posłał, gdym ja o tém nie myślał. To mówi, aby wiedzieli żeć nie sam się uczynił prorokiem, ale go Bóg posłał aby był prorokiem.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O pomście Bożej przeciw łakomym, głodzie słowa Bożego, i t. d.

1. Haec ostendit mihi Dominus Deus; et ecce, uncinus pomorum.

2. Et dixit: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Uncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israel: non adjiciam ultra, ut pertranseam eum.

3. Et stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur, in omni loco projicietur silentium.

4. Audite hoc, qui conteritis pauperem, et deficere facitis egenos terrae,

5. dicentes: Quando transibit mensis, et vendubimus merces: et sabbatum, et aperiemus frumentum, ut imminuamus mensuram, et augeamus siclum, et supponamus stateras dolosas,

12. *Który widzisz.* Widzący, proroku! mianuje go pochlebnie, żeby ochotniej odszedł. — *Jedz tam chleb.* Tam cię karmić i szanować będą, jako od Boga posłanego, tam ile zechcesz będziesz mógł prorokować.

13. *Świątynią jest królewską.* Miejsce na które król uczęszcza i które pobożnie szanuje; albo, które pierwszy Jeroboam król dla cielca wyznaczył i poświęcił. — *Domem królestwa.* Jest królewskim dworcem; a więc nie wypada żebyś robił te zamieszania, co się królowi nie podoba, i bezkarnie tego nie puści.

14. *Nie jestem prorokiem.* P. Wujka.

16. *Nie będziesz kropił na dóm bałwana.* Nie przepowiadaj rzeczy smutnych przeciwko Betel.

17. *Nierząd płodzić będzie.* Albo z obywatelami,

1. To mi ukazał Pan Bóg; a oto hak owocu.

2. Y rzekł: Co ty widzisz Amos? Y rzekłem: Hak owocu. Y rzekł Pan do mnie: Przyszedł koniec na lud mój Izraelski, nie przydam więcey abym go minął.

3. A będą skrzypiec zawiasy kościelne w on dzień, mówi Pan Bóg: wiele ich poruże, na każdym miejscu milczenie rozrzucone będzie.

4. Sluchajcie tego, którzy trapiacie ubogiego, a czynicie że giną niedostateczni na ziemi,

5. mówiąc: Kiedy minie miesiąc, y będziem przedawali towary: y sobota, y otworzymy zboże, abyśmy umniejszali miary, a przyczyniali sykla, y podrzucali szale zdradliwe,

albo co więcéj się zgadza, ze zwyczajkami Assyryjczykami, iżby choć tym sposobem życie ocalić mogła. — *Ziemia twoja sznurem pomierzona będzie.* Pole które posiadasz Assyryjczycykwie rozdziela pomiędzy innych, dawniej bowiem ziemie zwykle za pomocą sznuru rozdzielano. — *W ziemi splugawionéj.* Czcią bałwanów, t. j. w Assyrii.

R. 8.—1. *Hak owocu.* Patrz Wujka.

3. *Będą skrzypiec zawiasy kościelne.* P. W.

5. *Kiedy minie miesiąc.* T. j. nów miesiąca i Sabbat, żebyśmy mogli pszenicę sprzedawać; bo wam się zdaje przez chciwość że dni uroczyste nigdy nie przechodzą.

6. ut possideamus in argento egenos et pauperes pro calceamentis, et quisquilias frumenti vendamus?

7. Juravit Dominus in superbiam Jacob: Si oblitus fuero usque ad finem omnia opera eorum.

8. Numquid super isto non commovebitur terra, et lugebit omnis habitator ejus; et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Aegypti?

9. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus: Occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis:

10. et convertam festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum, et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvitium, et ponam eam quasi luctum unigeniti, et novissima ejus quasi diem amarum. (*Tob. 2, 6. I. Mach. 1, 41.*)

11. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem in terram: non famem panis, neque sitim aquae, sed audiendi verbum Domini.

12. Et commovebuntur a mari usque ad mare et ab aquilone usque ad orientem: circumibunt quaerentes verbum Domini, et non inveniet.

13. In die illa deficient virgines pulchrae, et adolescentes in siti;

14. qui jurant in delicto Samariae, et dicunt: Vivit Deus tuus Dan, et vivit via Bersabee: et cadent, et non resurgent ultra.

6. abyśmy dostali za srebro nędzników, a ubogich za bóty, ażebyśmy plewy pszeniczne przedali?

7. Przysięgł Pan przeciw pysze Jakóbowej: Jeśliż zapomnię aż do końca wszystkich uczynków ich.

8. Izali dla tego nie poruszy się ziemia, a płakać będzie wszelki obywatel iéy, y wzbierze wózek iako rzeka, y będzie wygnany, y zbieży iako potok Egypcki?

9. Y będzie dnia onego, mówi Pan Bóg: Zaydzie słońce w południe, y uczynię że się zaćmi ziemia w dzień iasności:

10. y obrócę święta wasze w płacz, a wszystkie pieśni wasze w narzekanie, y oblokę wór na wszelki grzbiet wasz, a na każdą głowę obłysienie, y położę ią iako żalobę iednorodzonego, a ostateczne rzeczy iéy iako dzień gorzki.

11. Oto dni idą, mówi Pan, y puszcę głód na ziemię: nie głód chleba, ani pragnienie wody, ale słuchania słowa Pańskiego.

12. Y wzruszą się od morza aż do morza, y od północy aż na wschód: będą obchodzić szukając słowa Pańskiego, a nie znajdą.

13. Onego dnia zemdleją panienki piękne, y młodzieńcy dla pragnienia;

14. którzy przysięgali przez grzech Samaryjczy, a mówią: Żywie Bóg twój Dan, y żywie też droga w Bersabeiéy: y upadną a nie powstaną więcéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 1. Oto hak owoc. To jest, jako gdy owoce zbierają, gałęzi wysokie, których dosięż nie mogą, hakiem przyciągają: tak też i lud, który po przeszłych wojnach został i krył się po ziemi, miał być w niewolę gwałtem jako hakiem przyciągniony, i przeto samże wykłada co ten hak znaczy, mówiąc: Przyszedł koniec na lud mój. Co tu Hieronim zowie hakiem, to inszy przekładają koszem. Lecz i LXX

6. *Abyśmy dostali za srebro.* Żebyśmy temi sztukami naszymi przywiedli ubogich do nędzy ostatecznej, tak żeby się musieli zaprzędać nam na niewolników, i żebyśmy ich mogli mieć, aby nam jak bydłęta służyli i to za małą cenę, jaką jest para trzewików.—*Żebyśmy plewy pszeniczne przedali.* Wypylki zbożowe i plewy z pszenicy mieszając.

7. *Przeciw pysze Jakóbowej.* Przez którą panuje nad ubogimi i obdziera ich.—*Jeśliż zapomnę.* Nie zapomnę nigdy.—*Aż do końca.* Na zawsze.—*Uczynków ich.* Występnych i niesprawiedliwych.

8. *Izali dla tego nie poruszy się ziemia.* Tak liczne i tak ciężkie są grzechy Izraela, i tak wiele za nie klęsk mu grozi, że ziemia znosząc je i czując, słuszenie jakby trwogą przerażona drzęć, a wszyscy mieszkanie płakać i wyrzekać powinni.—*Wzbierze wszystkie jako rzeka.* Wszelki mieszkaniec ziemi, bo w hebr: *wzbierze jako rzeka cała*, t. j. ziemia. Myśl ta: gdy będą uprowadzonymi w niewolę, zdawać się będzie że są niepoliczonymi, nakształt rzeki która dla obfitości wody z brzegów występuje; lecz gdy przybędą do przestronnej ziemi Assyryjskiej, pełnej tłumów ludu, okaże się że ich bardzo mało, jak rzeka albo potok wezbrany wodą, który wpadłszy do morza pochłonięnym zostanie, bez żadnego już śladu.

9. *Zaydzie słońce w południe.* Zdawać się będzie przerażonym że się słońce skrywa. Blask całej pomysłności ich osłoni się mgłą raptownej boleści i niewoli, gdy się najmniej lękać będą.—*Uczynię że się zaćmi.* Powtórzenie tegoż samego zdania.

11. *I puszcę głód.* Uczynię że w czasie obłężenia i zdobycia Samaryi tak będą utrapieni, i pozbawieni rady Żydzi, iż proroków, którymi teraz gardzą, odszukiwać będą w celu dowiedzenia się od nich przepowiedni o wypadku obłężenia, i zasięgnięcia rady dla jego uniknięcia.

12. *I wzruszą się.* Wzruszeni chęcią znalezienia jakiego proroka, od któregoby posłyszeli słowo Boże, obiegną Izraelici całą ziemię swoją od morza Galilejskiego aż ku północy, i nie znajdą. O południu nie wspomina, bo strona południowa do dwóch pokoleń należała.

13. *Panienki piękne i młodzieńcy.* Którym mniej zwykle zbywa na rzeczach potrzebnych, bo ludzie łatwo litują się nad nimi.

14. *Którzy przysięgają przez grzech Samaryi.* Młodzieńcy i dziewice z powodu niedostatku żywności wyginą; bo są uczestnikami grzechu rodziców swoich, czczą bałwanów, i przysięgają przez cielca, czem Samaryja grzeszy — *Bóg twój Dan.* Cielec, którego czczą w Dan.—*Żyje też droga w Bersabei.* Nie tylko przez cielców przysięgali, ale i przez drogę która do Bersabei prowadzi, gdzie był bałwan. Treść przysięgi ta była: niech żyje, t. j. niechaj kwitnie, będzie utartą i uczęszczaną z przyjemnością droga Bersabei. Albo, niech żyje cielec złoty, do którego prowadzi droga idąca do Bersabei. Albo, niech żyje cielec, dla którego uczczenia tak długą drogę odbywamy, iż z domu naszego idziemy aż do granic Izraelskich; bo tam leży Bersabea.—*Upadną a nie powstaną.* Zginą, wyrzuconymi zostaną, i już do ziemi swój nie wrócą.

tłumacze tak przełożyli jako Hieronim ś. A ci nowotni tłumacze nie dowiodą tego, żeby żydowskie słowo znaczyło kosz. Bo ci nowotni Żydowie i sami nie rozumieją własności słów żydowskich, słuszniej wierzyć starym tłumaczom, bo lepiej onych czasów rozumieli żydowskie słowa. Toż rozumiej o wielu inszych słowach, w których się nowotni z staremi niezgadają.

3. *A będą skrzypić zawiasy kościelne.* To jest, na ten czas kiedy wrota kościelne nieprzyjaciele odejmować będą. Co tu zowie zawiasy, w żydowskim jest, pieśni, przeto inszy tak przekładają: A obróć się w wycie pieśni: wszakże te pieśni rozumieją się o tych częściach kościoła które śpiewają i skrzypią, jakie pospolicie są zawiasy, przeto tu mianowicie kładzie, zawiasy skrzypiące.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O pogroźkach Bożych przeciw bezbożnym, i wzbudzeniu domu Dawidowego.

1. Vidi Dominum stantem super altare; et dixit: Percute cardinem, et commoveantur superliminaria, avaritia enim in capite omnium, et novissimum eorum in gladio interficiam, non erit fuga eis. Fugient, et non salvabitur ex eis, qui fugerit.

2. Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos, et si ascenderint usque in coelum, inde detraham eos. (*Psal. 138, 8.*)

3. Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos, et si celaverint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti, et mordebit eos.

4. Et si abierint in captivitate coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos, et ponam oculos meos super eos in malum, et non in bonum. (*Jer. 44, 11.*)

5. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, et tabescet, et lugebunt omnes habitantes in ea, et ascendet sicut rivus omnīs, et defluet sicut fluvius Aegypti:

6. qui aedificat in coelo ascensionem suam, et fasciculum suum super terram fundavit, qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terrae: Dominus nomen ejus. (*Supr. 5, 8.*)

7. Numquid non ut filii Aethiopiae vos estis mihi, filii Israel? ait Dominus; numquid non Israel ascendere feci de terra Aegypti, et Palaestinos de Cappadocia, et Syros de Cyrene? (*Jer. 47, 4.*)

8. Ecce, oculi Domini Dei super regnum pecans, et conteram illum a facie terrae. Verumtamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus.

1. Widziałem Pana stojącego na ołtarzu; y rzekł: Uderz w zawiase, y niech się wzruszą naproźniki, bo łakostwo na głowie wszystkich, a ostatek ich mieczem pobię, nie będą mogli uciec. Ucieka, a nie będzie zachowan z nich, który uciecze.

2. Choćby zstąpili aż do piekła, ztamtąd wywiedzie ie ręka moia, y choćby wstąpili aż do nieba, ztamtąd ie ściągnę.

3. Y choćby się skryli na wierzch Karmela, ztamtąd szperaiąc wezmę ie, y choćby się skryli od oczu moich do głębokości morskiej, tam rozkażę węzowi, a będzie ie kaśał.

4. A ieśli pódyą w niewola przed nieprzyacióły swemi, tam rozkażę mieczowi, y pobię ie, y polożę oczy moje na nie, na złe, a nie na dobre.

5. A Pan Bóg zastępów, który się dotyka ziemie, a zniszcze, y płakać będą wszyscy mieszkaiący na nię, y wzbierze iako potok wszelki, a zciecze iako rzeka Egiytska:

6. który buduje na niebie wysokie mieszkanie swoje, a snopek swój na ziemi zasadził, który przyzywa wód morskich, y wylewa ie na oblicze ziemie: Pan imię iego.

7. Izali nie iako synowie Murzyńscy, wy iestęście mi synowie Izraelscy? mówi Pan; izali nie Izraela wywodłem z ziemie Egiytskiej, a Palestyny z Kappadocyi, a Syryany z Cyreny?

8. Oto oczy Pana Boga na królestwo grzęszące, a zetnę ie z oblicza ziemie. Wszakóż wygladając nie wygladę domu Jakóbowego, mówi Pan.

R. 9.—1. *Widziałem.* Przez widzenie w wyobraźni. Widziałem chwałę Pańską, t. j. światłość jakąś ukazującą obecność Bożą.—*Na ołtarzu.* Przy ołtarzu. Mówi o ołtarzu nieswiętym, który Izraelci zbudowali dla siebie w Betel.—*Rzekł.* Do aniola który mu towarzyszył.—*Uderz w zawiase.* Bramy kościelnej, żeby przez to oznaczyć upadek kościoła i obalenie czci nieświętej, za którą pójdzie upadek i niewola całego narodu.—*Bo łakostwo na głowie wszystkich.* Bo panuje nad wszystkimi, i wszystkich sobie podbiło.—*Ostatek.* Ostatniego, albo najmocniej pogardzonego. Wszystkich pobije, nikomu nie przebaczę.

2. *Choćby zstąpili aż do piekła.* Przez hyperboliczną mowę okazuje iż nikt z nich kary bożej nie uniknie. Tak Ps. 138, 7: *Dokąd pójdę od ducha twego?*

3. *Na wierzch Karmelu.* Były dwie góry Karmelu, jedna w Judei, gdzie przebywał Nabal i Dawid, 1. Król. 25, 2; a druga w ziemi izraelskiej nad morzem Śródziemnym, gdzie kryli się Elias, Elizeusz i synowie proroków. Zdaje się, że tutaj mowa o téj osta-

tniej, bo jest wzmianka o morzu i że Amos prorokuje w ziemi izraelskiej i przeciw Izraelitom.—*Choćby się skryli.* Choćby się starali ukryć; istotnie zaś nikt skryć się nie może.—*Rozkażę węzowi.* LXX: smokowi, t. j. rybie jakiejś wielkiej i strasznej.

5. *A Pan Bóg.* Nie sądziecie, że prózne są postrachy któremi wam grożę, bo sprawę macie z Wszecchnym.

6. *Snopek swój na ziemi zasadził.* Snopkiem nazywa połączenie trzech żywiołów, t. j. ognia, powietrza i wody, które na ziemi jakby na podstawie i punkcie środkowym są oparte.—*Przyzywa wód morskich.* Któremu posłuszne są wody morskie.

7. *Jako synowie Murzyńscy.* Chociaż jesteście synami wielkich i świętych rodziców, ale żeście wyrodnili, tyle was uważam i szanuję, jak gdybyście murzynami byli.—*Palestyny z Kappadocji.* Bo Kappadoki zajęli Palestynę usunawszy z nię pierwotnych jej mieszkańców Hewan, jak opisano w Deut. 2, 19; Jerem. 47, 7.

9. Ecce enim mandabo ego, et concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur triticum in cribro, et non cadet lapillus super terram.

10. In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt: Non appropinquabit, et non veniet super nos malum.

11. In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, et reaedificabo aperturas murorum ejus, et ea, quae corruerant instaurabo, et reaedificabo illud sicut in diebus antiquis, (*Act. 15, 16*).

12. ut possideant reliquias Idumaeae et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens haec.

13. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et comprehendet arator messorum, et calcator uvae mittem semem, et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles culti erunt. (*Joel. 3, 18*).

14. Et convertam captivitatem populi mei Israel, et aedificabunt civitates desertas, et inhabitabunt, et plantabunt vineas, et bibent vinum earum, et facient hortos, et comedent fructus eorum.

15. Et plantabo eos super humum suam, et non evellam eos ultra de terra sua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.

8. Oto oczy Pana Boga na królestwo grzeszące. Mściwe oczy Boga widzą grzechy każdego królestwa, i podług liczby grzechów i ich ciężkości stanowią miarę kary. — *Wszakże wygładzając nie wygładzę. Ukazę was, ale nie zniszczę zupełnie.*

9. *Rozkażę.* Postanowiłem i do skutku przyprowadzę. — *Wskreszę między wszemi narody dóm Izraelów.* LXX: *rozwieję we wszystkich narodach dóm Izraela; rozproszę Izraela po wszystkich narodach.* — *Jako wskreszają pszenicę w rzeszocie.* Ci jednak tylko zginą, których ja odrzuciłem, i którzy przez pokutę wrócić do mnie nie chcieli. — *Nie wypadnie kamyk na ziemię.* Pył tylko wypadnie, t. j. odrzuceni, o których Ps. 1, 4: *Lecz jako proch i t. d.* Niektórzy zamiast *kamyk*, mówią *ziarno*, i myśl ta: plewy wywiane zostaną, a ziarno pszenicy będzie zachowane.

11. *Onego dnia.* Obietnica ta ściąga się do Chrystusa i przez niego dopełnioną została. — *Przybytek Dawidów.* Dóm Dawidowy, królestwo Dawida; bo królestwo Dawidowe było figurą duchowego królestwa Chrystusa; dla tego u Łuk: 1, 32. powiedziano: *Da mu Pan Bóg stolicę Dawida ojca jego: i będzie królował w domu Jakóbowym na wieki.* — *Który upadł.* Bo królestwo Dawida było doczesnem i nietrwałem, Chrystusowe zaś duchownem i wiecznem. — *Zbuduję znowu rozpadliny.* Rozwałiny królestwa Dawidowego naprawię duchownie. — *Jako za dni dawnych.* Gdy nie było żadnego bałwana, lecz jedna u wszystkich religja i dobre obyczaje.

9. Bo oto ia rozkażę, y wskreszę między wszemi narody dóm Izraelów, iako wskreszają pszenicę w rzeszocie, a nie wypadnie kamyk na ziemię.

10. Od miecza pomrą wszyscy grzesznicy ludu mego, którzy mówią: Nie przybliży się, ani przydzie na nas złe.

11. Onego dnia podniosę przybytek Dawidów, który upadł, y zbuduję znowu rozpadliny murów iego, a co się było obaliło naprawię, y znowu zbuduję ji, iako za dni dawnych,

12. żeby posiadli ostatek Idumeicy, y wszystkie narody, przeto iż wzywano imienia mego nad nimi, mówi Pan czyniący to.

13. Oto dni idą, mówi Pan, y zajmie oracz żeńca, a który depce winne jagody, siejącego nasienie, y kropić będą góry słodkością, a wszystkie pagórki wyprawione będą.

14. Y wróće poymanie ludu mego Izraelskiego, a będą budować miasta spustoszone, y będą w nich mieszkać, y będą też sadzić winnice y pić wino ich, y naczynią sadów, a będą ieść owoce ich.

15. Y nasadzę ie w ziemię ich, a nie wyrwę ich więcęcy z ziemię ich, którąm im dał, mówi Pan Bóg twój.

12. *Żeby posiadli ostatek Idumei.* Żeby opowiadacze ewangelji posiadli i przyciągnęli do Chrystusa, co pozostanie z narodu pogańskiego. — *Przeto iż wzywano imienia mego nad nimi.* Dla tego że chciałem, żeby te narody nazywały się i były mojemu. Albo, dla tego że imię moje objawione im zostało.

13. *Zajmie oracz żeńca.* Taki będzie dostatek dóbr doczesnych (przez które jednak rozumieć należy dobra duchowne za czasów ewangelji), iż trwać będzie żniwo, aż do czasu orania, a winobranie przeciągnie się aż do czasu posiewu. — *Kropić będą góry słodkością.* Popłyną przez nie potoki mleka i miodu, i niebędzie żadnej góry nieurodzajnej, lecz cała ziemia będzie uprawiana, i obfity plon wyda. Oznacza w przyszłości obfitość nauki ewangelicznej, dostatek dóbr duchownych i nawrócenie narodów dzikich i nieokrzesanych.

14. *Wróće poymanie ludu mego Izraelskiego.* Izrael nie według ciała, lecz według ducha wynijdzie z niewoli czarta i grzechów. — *Będą budować miasta spustoszone.* Kościoły po świecie budować będą. — *Będą też sadzić winnice.* Którzy z niewoli jakiej wrócili, jeśli się nieprzyjaciół lękać nie będą, zajmą się sadzeniem winnic, i pokonywaniem wrogów. Myśl ta że będą żyli w zupełnym pokoju i obfitości dóbr wszelkich.

15. *Nasadzę je w ziemię ich.* Utwierdzą ich w Kościele, żeby w nim kwitnęli i rośli.

Koniec Księgi Proroctw Amosa.

Wprowadzenie do księgi Abdiasza.

Abdiasz wykłada się Sługa Pański. Ten przeciw Edomczykowi synom Ezawowym prorokuje. Bo Edomcykowie będąc od brata Jakóbowego, rozmaitemi sposobami zawsze trapił lud Izraelski: przetoż prorok naprzód złości ich strofuje, potem karanie ich od Boga i wytracenie przepowiada. Nakoniec prorokuje o Messyaszu i Kościele jego.

PROPHETIA ABDIAE.

PROROCTWO ABDIASZA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O zagubie Idumejczyków, którzy trapiłi Izraelitów, i zbawieniu przez Messyasa.

1. Visio Abdiae. Haec dicit Dominus Deus ad Edom: Audium audivimus a Domino, et legatum ad gentes misit: Surgite, et consurgamus adversus eum in proelium. (*Jer. 49, 14*).

2. Ecce, parvulum dedi te in gentibus, contemptibilis tu es valde.

3. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum, qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram?

4. Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum: inde detraham te, dicit Dominus.

5. Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? nonne furati essent sufficientia sibi? si vindemiares introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi?

6. Quomodo scrutati sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus?

7. Usque ad terminum emiserunt te, omnes viri foederis tui illuserunt tibi, invaluerunt adversum te viri pacis tuae, qui comedunt tecum, ponent insidias subter te: non est prudentia in eo.

8. Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumaea, et prudentiam de monte Esau? (*Isai. 29, 14, I. Cor. 1, 19*).

9. Et timebunt fortes tui a meridie, ut intreat vir de monte Esau.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Widzenie*, Prorocze.—*Do Ełom*. Do Idumejczyków i o Idumejczykach, zawsze nieprzyjanych względem żydów.—*Sluch*. Te słowa aż do końca wiersza w nawiasie zawrzeć należy.—*Sluch słyszeliśmy*. J. i inni niektórzy prorocy.—Rozumie Izaiasza, Jeremiasza i Amosa, którzy przeciw Idumejczykom prorokowali.—*Posta do narodów postał*. Przez posta rozumie poruszenie i zachęte, którą Bóg Chaldeów pobudził, do wojny przeciw Idumejczykom. Albo, oznacza anioła pobudzającego wrogów przeciw Idumejczykom,—*Powstańmy*. Są to wyrazy narodów, wzajemnie zachęcających się do walki przeciw Idumejczykom.

2. *Oto maluczkiem dałem cię między narody*. Te słowa potężny należy z owemi: *to mówi Pan Bóg do Edom*. Myśl ta: uczyniłem cię maluczkiem w liczbie, dostatkach i sile.

3. *W rozpadlinach skał*. W miejscach wyniosłych i od przyrodzenia uzbrojonych, i dla tego się pysznisz, sądząc że cię zdobyć nie można.

4. *Gdyby złodzieje weszli do ciebie*. Jeśliby złodzieje lub rozbójnicy w nocy zbrojnie naszli na dom twój, zamilknąłbyś zupełnie, bo tak czynił zwykli bojaźliwi ze strachu i niemający siły odpowiedniej, ażeby nie zostali zabitymi z powodu krzyku; jakby rzekł: jakże daleko bardziej zamilkniiesz i oniemiejesz z przestraszenia, gdy cię pustoszyć i życie wydierać ci będzie potężne i nienawistne dla ciebie wojsko Chaldejskie.—*Aza-*

1. *Widzenie Abdiaszowe*. To mówi Pan Bóg do Edom: Sluch słyszeliśmy od Pana, y posła do narodów posłał: Wstańcie, a powstańmy nań ku bitwie.

2. *Oto maluczkiem dałem cię między narody: wzgardzonyś ty jest barzo*.

3. *Pycha serca twego wyniosła cię, mieszkać iacego w rospadlinach skał, podwyższaiącego stolice twoje: który mówisz w sercu swoim: kto mię zściagnie na ziemię?*

4. *Choćbyś się wywyższył jako orzeł, y choćbyś między gwiazdami położył gniazdo twoje, z tamtąd zściagnę cię, mówi Pan*.

5. *Gdyby złodzieje weszli do ciebie, gdyby zbójce w nocy, iakobyś zamilczal? azaby nie nakradli sobie dosyć? gdyby winiarze weszli do ciebie, azaby przynajmniej grona nie zostawili tobie?*

6. *Iako wyszperowali Esau, wysładowali tajemne mieysca jego?*

7. *Aż do granice wypuścili cię: wszyscy mężowie przymierza twego naśmiali się z ciebie, przemogli przeciw tobie mężowie pokoju twego: którzy iadaia z tobą, zastawiają zasadzki pod tobą: nie masz rozumu w nim*.

8. *Izali nie onego dnia, mówi Pan, wytracę mędrce z Idumeiły, y rostopność z góry Esau?*

9. *Y będą się bać mężni twoi od południa, aby zginął mąż z góry Esau*.

by nie nakradli sobie dosyć. Jakby rzekł: złodzieje nie wszystko wykradają, lecz to tylko co im potrzebne, resztę zaś właścicielom zostawiają; lecz Chaldejczycy wszystko zgola zabiórą.—*Gdyby winiarze*. Winiarze niektóre przynajmniej grona pod lićmi ukryte zostawiliby: a Chaldejczycy wszystko troskliwie wyszperają i nic nie zostawiają.

6. *Jako wyszperali Esau*. Dziwnie drobiazgowo, troskliwie i chciwie wyszperali Chaldejczycy domy Idumejczyków.

7. *Aż do granic wypuścili cię*. Wyrzucą i odprowadzą ciebie za granice twoje.—*Mężowie przymierza twego*. Narody, które z tobą w przymierzu były.—*Naśmiali się z ciebie*. Oszukali ciebie, nadzieję którą w nich pokładałeś zawiedli.—*Mężowie pokoju twego*. Z którymi pokój, albo przymierze zawarłeś.—*Którzy jadają z tobą*. Domownicy i przyjaciele, albo najemnicy twoi, zdradziecko ranę tobie zadali.—*Nie masz rozumu w nim*. Okaże się, jak rzeczywistości głupimi byli Idumejczycy, gdyż tym ufają, którzy nagle w czynach wrogami się ich okażą. Albo, nie masz rozumu w narodzie Idumejskim, przez który mogliby rozróżnić szczyrych od fałszywych, rady zdrowe od płochych i t. p.

8. *Izali nie onego dnia?* Odejme od was wszelką mądrość i rostopność, żebyście rad dobrych pozbawieni, łatwo od wrogów pojmanymi byli.—*Z góry Esau*. Z góry Seir przez Ezawa posiadanej, gdzie była Idumaea, Kwitnęła bowiem niegdys Idumaea sławą mądrości,

10. Propter interfectionem et propter iniquitatem in fratrem tuum Jacob, operiet te confusio, et peribis in aeternum. (*Gen. 27, 42*).

11. In die, cum stares adversus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, et extranei ingrediebantur portas ejus, et super Jerusalem mittebant sortem: tu quoque eras quasi unus ex eis.

12. Et non despicias in die fratris tui, in die peregrinationis ejus, et non laetaberis super filios Juda in die perditionis eorum, et non magnificabis os tuum in die angustiae.

13. Neque ingredieris portam populi mei in die ruinae eorum, neque despicias et tu in malis ejus in die vastitatis illius, et non emitteris adversus exercitum ejus in die vastitatis illius.

14. Neque stabis in exitibus, ut interficias eos qui fugerint, et non concludes reliquos ejus in die tribulationis.

15. Quoniam juxta est dies Domini super omnes gentes: sicut fecisti, fiet tibi: retributionem tuam convertet in caput tuum.

16. Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter, et bibent, et absorbent, et erunt, quasi non sint.

17. Et in monte Sion erit salvatio, et erit sanctus, et possidebit domus Jacob eos, qui se possederant.

18. Et erit domus Jacob ignis, et domus Joseph flamma, et domus Esau stipula, et succen-

jak pokazuje się z Elifaza Temanity i innych przyjaciół Joba, którzy Idumejczykami byli.

9. *I będą się bać mężni twoi od południa.* Nawet ci, którzy się u ciebie mężnymi wydawali, i którzy oddalenszymi są od wroga, bo więcej są ku południowi, lekac się będą.—*Aby zginął mąż z góry Ezau.* Niektórzy jasno z hebrajsk. tłumaczą: dla tego, że wyginą wszyscy z góry Ezawa. tak Watabl.

10. *Dla zabicia.* Za przyczynę zguby tej naznacza to, że dla braci swoich Żydów przez wrogów utrapionych, Idumejczycy byli nieludzkimi i surowymi. Za to iżście Żydów zabijali i połączony się z Chaldejczykami rzucałicie na nich pogroźki, karę poniesiecie. — *Przeciw bratu twemu Jakobowi.* Przeciw Żydom synom Jakóba brata Ezawowego, krewnym twoim. — *Okrzyje cię wstyd.* Gdy obaczysz, że ciż sami Chaldejczycy, którym pomagałeś, również cię rabować i zabijać będą.

11. *Kiedyś stał przeciw niemu.* Gdy ty, Edom! stałeś zbrojno przeciw Izraelowi i Jeruzolimie.—*Cudzy Chaldejczycy.*—*Wchodzili bramami jego.* Po zdobyciu Jeruzolimy.—*A o Jeruzalem.* O łupach i obywatelach których w Jeruzalem wzięli, losowali co czyjém będzie.—*Byłeś jako jeden z nich.* Ty również jak Chaldejczycy, napadałeś, łupiłeś, brateś w niewole, pustoszyłeś Żydów i obywateli Jeruzolimskich.

12. *A nie wzgardzisz.* Te wyrazy złączyć trzeba z wyrazami w. 10, w ten sposób: zginiess w wieki, a nie wzgardzisz syny Judzkimi i nie będziesz się wesełił w dzień zatracenia ich. — *W dzień brata twego.* Gdy Izraelci, bracia twoi, od Boga ukaranymi będą.—*W dzień pielgrzymowania jego.*—Gdy ich w niewole poprowadzą.—*Nie będziesz wielmożył ust twoich.* Nie będziesz Żydów poniżał słowy, nie będziesz przeciw nim podzegał, ani powiesz: spustoszcicie, spustoszcicie aż do gruntu w niem. Ps. 136, 7.—*W dzień ucisku.* Gdy Żydów nieszczęścia ucisną.

13. *Ani wnidziesz w bramę.* Żebyś z Chaldejczy-

10. Dla zabicia, y dla nieprawości przeciw bratu twemu Jakobowi, okryje cię wstyd, y zginiesz na wieki.

11. W dzień kiedyś stał przeciw niemu, gdy imali cudzy wojsko iego, a obcy wchodzili bramami iego, a o Jeruzalem miotali los: ty też byleś jako ieden z nich.

12. A nie wzgardzisz w dzień brata twego, w dzień pielgrzymowania iego: y nie będziesz się wesełił nad syny Judzkimi w dzień zatracenia ich: y uie będziesz wielmożył ust twoich w dzień ucisku.

13. Ani wnidziesz w bramę ludu mego, w dzień upadku ich: ani z góry patrzyć będziesz y ty na zle ich w dzień pustoszenia ich: y nie puszcza cię na wojsko iego w dzień pustoszenia iego.

14. Ani będziesz stał na rostaniach, abyś zabił tych co uciekali, ani zawrzesz pozostałych iego w dzień ucisku.

15. Bo blisko iest dzień Pański nad wszystkie narody: iakoś uczynił, stanie się: zapłatę twoję obróci na głowę twoję.

16. Bo iakoście pili na górze świętęj moięy, pić będą narodowie ustawicznie: a pić będą y polkna, y będą iakoby nie byli.

17. A na górze Sion będzie zbawienie y będzie święty: y posiedzie dóm Jakobów te którzy ji byli posiadli.

18. Y będzie dóm Jakobów ogniem, a dóm Josephów płomieniem, a dóm Esau słomą: y zapala-

kami łupil i zabijał obywateli Jeruzolimskich.— *Ani z góry patrzyć będziesz i ty na zle ich.* Nie będziesz patrzył z przyjemnością na biedę i zgubę Judei. *Nie puszcza cię.* Chaldejczycy, żebyś trapił część wojska żydowskiego czy to przychodzącego na odsiecz Jeruzolimie, czy też po zdobyciu miasta, już uciekającego.

15. *Bo blisko jest dzień Pański.* Dla tego pojmac nie będziesz mógł, że i ciebie i inne narody Chaldejczycy pokonają.

16. *Bo iakoście pili.* Jak ciesząc się ze zguby Żydów uczyły radośne wyprawialiście, tak wiele narodów, pomiędzy którymi wy Idumejczycy pierwszymi będziecie, spełnicie kielich gniewu Bożego karzącego was przez Chaldejczyków.—*I będą iakoby nie byli.* Tak te narody będą uciśnione i spustoszone, i tak będą przywiezione do nieości, jak gdyby ich nigdy na świecie nie było.

17. *Na górze Syon będzie zbawienie.* Wy, Idumejczycy! zostaniecie niewolnikami, a Żydów Cyrus uwolni, i tak na Syonie będzie zbawienie po przywróceniu wolności i swobody wyznania. W znaczeniu wyższém rozumieć to należy o Chrystusie i opowiadaniu ewangelii.—*I będzie święty.* Góra Syon, na której się kościół odbuduje. Albo, Bóg święty, który na górze i w kościele mieszka. Bo Syon świętym będzie, gdy Chrystus przyjdzie, a na Syonie i w Judei prawo ewangelii świętej ogłosi.—*Posiedzie dóm Jakobów.* Ród, i potomki Jakóba, t. j. dwa pokolenia, które z Babilonu powróciły, panować nad tymi będą, których jarzmo dźwigały. To zgadza się z epoką Chrystusa, który pod panowanie królestwa duchowego, Kościoła, poddał narody, które nad Żydami panowały.

18. *I będzie dóm Jakobów ogniem.* Domem Jakóba, są dwa pokolenia Judy i Benjamina, domem Józefa są dziesięć pokoleń, bo ich głową był Efraim syn Józefa. Myśl ta: dwa pokolenia z tymi którzy się z dziesięciu pokoleń do nich przyłączyli przed, albo po niewoli, na-

dentur in eis, et devorabunt eos, et non erunt reliquiae domus Esau, quia Dominus locutus est.

19. Et hereditabunt hi, qui ad austrum sunt, montem Esau, et qui in campestribus Philisthiim, et possidebunt regionem Ephraim, et regionem Samariae, et Benjamin possidebit Galaad.

20. Et transmigratio exercitus hujus filiorum Israel, omnia loca Chanaanaeorum usque ad Sareptam, et transmigratio Jerusalem, quae in Bosphoro est, possidebit civitates austri.

21. Et ascendent salvatores in montem Sion, judicare montem Esau, et erit Domino regnum.

padną na Idumę, spalą ją, albo zhoǳują sobie, jak ogień słomę pali. To się spełniło za Hirkana i Judy Machabeusza, który zmusił Idumiejczyków do obrzezania, jak świadczy Józef ks. 3, Starożyt. r. 17.—Mistycznie to uczynili apostołowie, którzy ogniem miłości i gorącego opowiadania ewangelii, niewierność, bałwany i występki narodów strawili.—*Nie będzie szczątku domu Ezau.* Zaginęły szczątki Idumiejczyków, gdy zostali przez Hirkana pokonanymi i obrzezanymi wszyscy; odtąd raczej zaczęli być Żydami niżeli Idumiejczykami, podobnie jak przestali być niejako Idumiejczykami, gdy przez apostołów i mężów apostołskich do Chrystusa nawróceni, chrześcijanami mianować się zaczęli.

19. *A odziedziczają ci.* I ci, t. j. Żydzi, którzy zamieszkują ową część Judei, która więcej pochyła się ku południowi, odziedziczą górę Ezawa, t. j. Idumiejczyków, swoich blizkich i pogranicznych sąsiadów.—*I którzy na polach.* Którzy tę część Judei zamieszkują, która się Sefata nazywa, i obfituje w pola i równiny, otrzymają miasta i grunta Filistynów, jako bliższe dla siebie, Gaze, Askalon, Giet i t. d. a nawet posiędą pokolenie Efraima i resztę Samaryi, która od wschodu

się na nie, y pożrą ie; a nie będzie szczątku domu Esau, bo Pan mówił.

19. A odziedziczą ci którzy są na południe górę Esau, y którzy na polach Philistynskich: y posiędą krainę Ephraim, y krainę Samaryię, y Benjamin posiędzie Galaad.

20. A przeprowadzenie wojska tego synów Izraelskich, wszystkie mieysca Chananeyczyków aż do Sarepty, a przeprowadzenie Jeruzalem które iest w Bosphorze, posięże miasto południowe.

21. Y wstąpią zbawicielowie na górę Sion, sądzie górę Esau: a będzie Panu królestwo.

z nimi graniczy.—*I Benjamin.* A pokolenie Benjamin otrzyma Galaadytę sąsiednią sobie.

20. *A przeprowadzenie wojska tego.* Wielka liczba Żydów do Babilonu przesiedlonych, szczęśliwie do ojczyzny powróciwszy wreszcie, otrzyma wszystkie mieysca Chananeyczyków t. j. całą stronę tę, która aż do Sarepty sięga. *Przeprowadzenie Jeruzalem.* Żydzi z Jerozolimy przeprowadzeni.—*Które iest w Bosforze.* Zamiast w Bosforze w hebr. *Sepharad*, co zatrzymali jako imię własne Aquila i Symmach; Lyranus mieści w Chaldei.—*Posięże miasta południowe.* Idumiejczyków, którzy jak powiedziano, względem Żydów mieszkali na południu.

21. *Wstąpią zbawicielowie.* Powstaną i przyjdą do Syon, t. j. do Jerozolimy, *zbawicielowie*, t. j. obrońcy Żydów, jakimi byli niegdyś Otoniel, Gedeon, Samson i t. p.—*Sądzić górę Ezau.* Żeby osadzili, t. j. poskromili i podbili górę Ezau, czyli Idumiejczyków. Takimi zbawicielami byli Machabejczycy, a później, duchownie, Chrystus i apostołowie.—*A będzie Panu królestwo.* Bóg w tym narodzie i w innych, przez wiarę i religiję prawdziwą panować będzie.

Koniec Księgi Proctw Abdiasza.

Wprowadzenie do księgi Jonasza.

Jonasz wykłada się Gołębica. Ten pożarciem od wieloryba, śmierć i zmartwychwstanie Pańskie, a pod imieniem Niniwy, wszech narodów zbawienie figuruje. Prorokował Jonasz za czasu Jeroboama króla Izraelskiego, tegoż czasu, którego Ozeasz, Amos i Joel. O drugim jego proctwie jest wzmianka 4. Król. 14, którego nie mamy.

PROPHETIA JONAE.

PROROCCTWO JONASZA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O poselstwie Jonasza do Niniwy, i wrzuceniu go do morza.

1. Et factum est verbum Domini ad Jonam, filium Amathi dicens:

2. Surge, et vade in Niniven civitatem grandem, et praedica in ea, quia ascendit malitia ejus coram me.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *I stało się.* Podług zwyczaju żydowskiego, spółnik i jest zbytecznym.

2. *Do Niniwe.* Była to stolica Assyryjska, nad Tygrem.

1. Y stało się słowo Pańskie do Jonasa syna Amathi mówiąc:

2. Wstań, a idź do Niniwe miasta wielkiego, a przepowiadaj w nim: bo wstąpiła złość iego przed mię.

Nazywała się też Ninus i Nina. Patrz Plin. ks. 6, r. 13.—*Przepowiadaj w nim.* Groząc zgubą.—*Wstąpiła złość jego.* Tak wzrosła, iż chociaż miłosierny jestem, nie mogę już przepuścić bezkarnie.

3. Et surrexit Jonas, ut fugeret in Tharsis a facie Domini, et descendit in Joppen, et invenit navem euntem in Tharsis; et dedit naulum ejus, et descendit in eam, ut iret cum eis in Tharsis a facie Domini.

4. Dominus autem misit ventum magnum in mare; et facta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur conteri.

5. Et timuerunt nautae, et clamaverunt viri ad deum suum; et miserunt vasa, quae erant in navi, in mare, ut alleviaretur ab eis; et Jonas descendit ad interiora navis, et dormiebat sopore gravi.

6. Et accessit ad eum gubernator, et dixit ei: Quid tu sopore deprimeris? surge, invoca Deum tuum, si forte recogitet Deus de nobis, et non pereamus.

7. Et dixit vir ad collegam suum: Venite, et mittamus sortes, et sciamus, quare hoc malum sit nobis. Et miserunt sortes; et cecidit sors super Jonam.

8. Et dixerunt ad eum: Indica nobis, cujus causa malum istud sit nobis: quod est opus tuum? quae terra tua? et quo vadis? vel ex quo populo es tu?

9. Et dixit ad eos? Hebraeus ego sum, et Dominum Deum coeli ego timeo, qui fecit mare et aridam.

10. Et timuerunt viri timore magno, et dixerunt ad eum: Quid hoc fecisti? (Cognoverunt enim viri, quod a facie Domini fugeret, quia indicaverat eis).

11. Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi, et cessabit mare a nobis? quia mare ibat, et intumescebat.

12. Et dixit ad eos: Tollite me, et mittite in mare, et cessabit mare a vobis, scio enim ego, quoniam propter me tempestas haec grandis venit super vos.

13. Et remigabant viri, ut reverterentur ad

3. Y wstał Jonas, aby uciekł do Tharsys od oblicza Pańskiego, y zstąpił do Joppen, a znalazł okręt który szedł do Tharsys: y dał na niem iego, a wstąpił weń, aby z nimi iechał do Tharsys od oblicza Pańskiego.

4. A Pan posłał wielki wiatr na morze, y powstała niepogoda wielka na morzu, a okręt był w niebezpieczeństwie rozbicia.

5. Y zlekli się żeglarze, y wołali mężowie do boga swego: y wyrzucali naczynia które były w okęcie do morza, żeby się ulżył od nich: a Jonas zszedł wewnątrz w okręt, y spał snem twardym.

6. Y przystąpił ku niemu stérnik, y rzekł mu: Co ty tak twardo spiszesz? wstań, wzywaj Boga twego, owa snadź rozmyśli się Bóg o nas, a nie zginiemy.

7. Y rzekł mąż do towarzysza swego: chodźcie a rzućmy losy, a dowiedzmy się dla czego to złe na nas przyszło. Y rzucili losy: y padł los na Jonasa.

8. Y rzekli do niego: Powiedz nam dla czego to złe przyszło na nas? Co za dzieło twoje? która ziemia twoja, y dokąd idziesz, abo z któregoś ty narodu?

9. Y rzekł do nich: Hebreyczyk iestem ja, a Pana Boga niebieskiego ia się boję, który stworzył morze y suchą.

10. Y zlekli się mężowie strachem wielkim, y rzekli do niego: Cóżes to uczynił? (bo się dowiedzieli oni mężowie że od oblicza Pańskiego uciekał, bo im był powiedział).

11. Y rzekli do niego: Cóżci uczynimy? y uspokoi się morze od nas? bo morze szło a burzyło się.

12. Y rzekł do nich: Weźmicie mię a wrzućcie do morza, a uspokoi się morze od was: bo ia wiem że dla mnie niepogoda ta wielka przyszła na was.

13. Y robili wiosłami mężowie aby się wrócili

3. *Aby uciekł do Tarsys.* Albo do samego morza Śródziemnego, jak mniema ś. Hieronim i Ribera; albo do Tarsesu Boetyckiego w Hiszpanii, jak chce dowieść Pineda; albo do Kartaginy w Afryce, jak zdaje się że rozumieją LXX, którzy Tarsis nie raz tłumaczą przez Kartaginę, chociaż tutaj nazwę Tarsis zatrzymali; albo do Tarsu w Cylicyi, jak chce Józef ks. 9, r. 11 i wielu, którzy poszli za nimi: dwa te ostatnie tłumaczenia zdaje się, że są bliższe prawdy.—*Do Joppen.* Jest to znakomita przystań u morza Śródziemnego, w Palestynie. Po hebr. nazywa się *Jaapho*, i teraz też pospolicie mianuje się Jaffa.—*Najem.* Zapłata za przewóz.

5. *Wołali mężowie do boga swego.* Każdy wzywał boga swojego.—*Wewnątrz w okręt.* Albo dla tego żeby mniej czuł rzucając się okrętu, albo żeby się uchylić od ciżby żeglarzy, albo ze smutku.—*I spał snem twardym.* W części ze znużenia uprzednią podróżą, a bardziej z upadku ducha i smutku, jak w ogrodzie apostołowie. Łuk. 22, 45.

6. *Wstań wzywaj Boga twego.* Budzi, powiada ś. Hieronim, *spiącego i strofuje o niebaczny spokojność a także upomina, żeby i on ze swojej strony prosił Boga swojego, a żeby zostając w niebezpieczeństwie wspólnem, do wspólnej też łączył się modlitwy.*—*Snąc rozmyśli się Bóg.* W hebr. *snąc się Bóg przeblaga.*

7. *Mąż.* Każdy, jak wyżej w. 5. — *Rzućmy losy.* Uważa ś. Hieronim i inni, że dla tego żeglarze rzucałi losy, iż gwałtownie powstała burzę po tak wielkiej ciszy uważali za rzecz nadzwyczajną.—*Padł los na Jonasa.* Tak Bóg rozrządził, który zwykł używać złego ku dobremu, albowiem owe losy były zabobonne. P. W.

8. *Co za dzieło twoje?* Chcą wiedzieć na pewno, czy sprawiedliwie los wypadł, i starają się dowiedzieć z jego urzędu i ojczyzny, jakim jest Jonasz, dobrym czy złym.

9. *Hebrayczyk jestem ja.* T. j. z rodzaju tych którzy czczą Boga prawdziwego; a więc niejestem bałwochwalcą, lecz czcicielem Boga prawdziwego, który stworzył niebo i ziemię.

10. *Zlekli się.* Widząc tak wielką potęgę Boga goniącego za uciekającym Jonaszem, i lękając się żeby i sami w to nieszczęście nie wpadli.—*Cóżes to uczynił?* Dla czego, albo jak śmiałeś tak wielkiego Boga obrazić?

11. *I uspokoi się.* Żeby się uspokoiło.

12. *Weźmijcie mię a wrzućcie do morza.* Powiedział do Jonasz z natchnienia Bożego, z którego się upewnił iż Bóg chce, aby jako ofiara przejednania został do wody wrzuconym.

13. *Aby się wrócili do brzegu.* Żeby proroka nie rzucać do morza.

aridam, et non valebant, quia mare ibat, et intumescebat super eos.

14. Et clamaverunt ad Dominum, et dixerunt: Quaesumus, Domine, ne pereamus in anima viri istius, et ne des super nos sanguinem innocentem, quia tu, Domine, sicut voluisti, fecisti.

15. Et tulerunt Jonam, et miserunt in mare; et stetit mare a fervore suo.

16. Et timuerunt viri timore magno Dominum, et immolaverunt hostias Domino, et voverunt vota.

do brzegu, a nie mogli: bo morze szło, a burzyło się na nie.

14. Y wołali do Pana, y mówili: Prosiemy Panie, niechay nie ginie my dla dusze męża tego, a nieday na nas krwie niewinnéy: bo ty Panie uczyniłeś jakoś raczył.

15. Y wzięli Jonasa, y wrzucili w morze: y stanęło morze od burzenia swego.

16. Y bali się mężowie strachem wielkim Pana, y ofiarowali ofiary Panu, y ślubowali śluby.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 7. *Pađł los na Jonasa.* Losy są trojaki: jedne są których używają do działu jakiego, kiedy się czém chcą dzielić, jako masz Joan. 19. Drugie są których używają, kiedy wątpią komu co dać, gdy wszyscy albo kilka jest zgodnych, przeto puszcza to na losy. Te oboje losy nie mają przygany. Są trzecie losy czarnoksiężkie, przez które chcą wiedzieć o przyszłych rzeczach, albo tajemnych cudzych grzechach: na przykład, kto co ukradł, kto zabił i t. d. a te były w zwyczaju u pogan, jako masz Ezech. 21, i tu na tém miejscu u Jonasza. Takie są od Boga zakazane. A chocia podczas Pan Bóg przez nie objawia prawdę, nie mocą losów, ale z woléj Bożéj który rządzi losami, Przypowieść 16, czyni to Bóg kiedy dla słusnych przyczyn rozumie być potrzeba tym ludziom, którzy się tém bawią, używając cudzéj złości ku końcowi, który on sobie postanowił; wszakże to z grzechem bywa, i źle się często powodzi, czego masz przykład na Saulu I. Król. 28. Bywały też insze losy z rozkazania albo natchnienia Bożego, jako mamy Jozue 7, o Achan, i I. Król. 10. gdy Saul losem na królestwo jest obrany, i w Dzie. 1, o Macieju ś. Ale tego nie mamy brać na przykład co się z niektórymi z osobnego zrządzenia Bożego działo.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O Jonaszu zostającym przez trzy dni w brzuchu wieloryba i jego wybawieniu.

1. Et praeparavit Dominus piscem grandem, ut deglutiret Jonam; et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus, et tribus noctibus. (*Mat. 12, 39*). *

2. Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis. * (*Luc. 11, 30*).

3. Et dixit:

Clamavi de tribulatione mea ad Dominum, et exaudivit me: de ventre inferi clamavi, et exaudivisti vocem meam. (*Psal. 119, 1. I. Cor. 15, 4*).

4. Et projecisti me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me: omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt.

5. Et ego dixi: Abiectus sum a conspectu oculorum tuorum; verumtamen rursus videbo templum sanctum tuum.

14. *Niechaj nie ginie my dla duszy męża tego.* Dla duszy, t. j. za życie Jonasza którego wrzucamy do wody i gubimy: lecz czynimy to niechętni i zmuszeni i z rozkazu tegoż samego, o którego niebezpieczeństwo rzecz się ma.—*Nie daj na nas krwi niewinnéj.* Nie karz nas żeśmy tego człowieka zabili, który nas nie obraził. Albo, nie karz nas, jakbyśmy niewinnego zabili.—*Bo ty Panie uczyniłeś jakoś raczył.* Bo chociaż względem nas był niewinny, który nam nie uszkodził, ale jest winnym względem ciebie, boś ty przez losy objawił go winnym, z czego się okazuje, że nie garnisz tego co my uczynić mamy.

15. *I wzięli. Nie powiedziać, mówi ś. Hieronim, pochwycili; nie powiedziać: napadli nań; lecz wzięli: miasąc jakby przez postugę i z uszanowaniem wrzucili w morze nie sprzeciwiającego się, lecz poddającego się ich woli.*

16. *I bali się mężowie strachem wielkim Pana.* Przez ten cud morza wzburzonego i natychmiast usmierzonego, poznali że sprawcą tego jest Bóg, t. j. że Bóg Jonasza i żydowski jest prawdziwym Bogiem i nawrócili

1. Y nagotował Pan rybę wielką żeby połknęła Jonasa, y był Jonas w brzuchu ryby trzy dni y trzy nocy.

2. Y modlił się Jonas do Pana Boga swego z brzucha ryby.

3. Y rzekł:

Wołałem z ucisku mego do Pana, y wysłuchał mię: z brzucha piekła wołałem, y wysłuchałeś głos mój.

4. Y wrzuciłeś mię w głębokości w serce morza, y rzeka ogarnęła mię: wszystkie wody twoje y wały nademną przychodziły.

5. A iam mówił: Jestem odrzucony od widzenia oczu twoich: wszakże zasię ujrzę kościół twój święty.

się do czci, wiary i bojaźni jego. — *Ofiarowali.* T. j. skoro do portu przybyli.—*Ślubowali śluby.* Z innych rzeczy w kraju swoim, albo w kościele Jerozolimskim mających się ofiarować.

R. 2.—1. *I nagotował Pan rybę wielką.* Tak urządził, że się nagle znalazła ryba wielka: lecz niema pewnością jakiego rodzaju ta ryba; być może *Charkaryas* jak mniema Aldromandus.—*Trzy dni.* Może nie całe, jako i Chrystus w grobie, którego Jonasz był figurą.

3. *I wysłuchał mię.* Skoro się pomodlił z wnętrzości ryby, zaraz poczuł że jest od Boga wysłuchany; dla tego te wyrazy które się tutaj znajdują, są raczej dziękczynieniem, niżeli prośbą.—*Z brzucha piekła.* Tak nazywa wnętrzości ryby, z przyczyny ich wielkości, głębi i ciemności.

4. *W serce morza.* W środku, bo wielkie ryby przebywają w większych głębinach morza,

5. *A jam mówił.* Skoro do morza wrzucony zostałem, sądziłem żeś mię odrzucił i opuścił, i że śmiercią ukaranym zostanę.—*Wszakże zasię ujrę.* Lecz teraz spodziewam się, że kościół twój w Jerozolimie oglądam,

6. Circumderunt me aquae usque ad animam: abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum.*

7. Ad extrema montium descendi: terrae vectes concluserunt me in aeternum, et sublevabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus. * (Psal. 68, 2).

8. Cum angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum, ut veniat ad te oratio mea, ad templum sanctum tuum.

9. Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt.

10. Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quaecumque vovi, reddam pro salute Domino.

11. Et dixit Dominus pisci, et evomuit Jonam in aridam.

6. Ogarnęły mię wody aż do dusze, przepaść mię otoczyła, morze okryło głowę moją.

7. Do spodku gór zstąpiłem: zawory ziemskie zamknęły mię na wieki: y wywiedziesz z skazy żywot mój, Panie Boże mój.

8. Gdy była ściśniona we mnie dusza moja, wspomniałem na Pana: aby przyszła do ciebie modlitwa moja, do kościoła twego świętego.

9. Którzy strzegą nیکzemności próżno, miłosierdzie swoje opuszczają.

10. Ale ja głosem chwały ofiarować tobie będę: comkolwiek służył oddam za zdrowie Panu.

11. Y rzekł Pan rybie: y wyrzuciła Jonasa na suchą.

CAPUT III.

O przybyciu Jonasza do Niniwy i szczeręj pokucie jęj mieszkańców.

1. Et factum est verbum Domini ad Jonam secundo, dicens:

2. Surge, et vade in Niniven civitatem magnam, et praedica in ea praedicationem, quam ego loquor ad te.

3. Et surrexit Jonas, et abiit in Niniven juxta verbum Domini; et Ninive erat civitas magna itinere trium dierum.

4. Et coepit Jonas introire in civitatem itinere diei unius, et clamavit, et dixit: Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur.

5. Et crediderunt viri Ninivitae in Deum, et praedicaverunt jejunium, et vestiti sunt saccis a majore usque ad minorem. (Matt. 12, 41. Luc. 11, 32).

6. Et pervenit verbum ad regem Ninive; et

6. Ogarnęły mię wody aż do duszy. Tak Dawid Ps. 68, 1: *Wybaw mię Boże boć weszły wody aż do duszy mojej.* Zdawało się że wody mają wejść przez usta i nozdrza do serca, i duszę oddzielić od ciała.

7. *Do spodku gór zstąpiłem.* T. j. do jaskiń, które są u stóp gór blisko morza.—*Zawory ziemskie.* Wielkie skały były połączone na mnie, które zamknęły mię na wieki, jeślibyś ty mię ztamtąd nie wyciągnął.—*I wywiedziesz z skazy.* Wywiedziesz z brzucha ryby, gdzie umrzeć miałem, gdybyś był nie przybył mi z pomocą.

8. *Kościola.* Nieba. Albo kościół Jerozolimski, gdzie Bóg pokornych modłów zwykł wysłuchiwać, i do którego zdaje się, że myślą zwrócił się Jonasz, gdy się modlił.

9. *Strzegą nیکzemności.* Czczą, bałwany.—*Miłosierdzie swoje opuszczają.* T. j. Boga, od którego każdy oczekiwać ma miłosierdzia, są więc dla siebie samych niemiłosiernymi i okrutnymi, bo śmierć i zgubę sobie gotują.

10. *Głosem chwały.* Wysławiając chwałę twoją.—*Ofiarować tobie będę.* Ofiary na dziękczynienie.—*Oddam za zdrowie.* Z łaski Bożej mnie udzielone.

11. *Rzekł Pan rybie.* Rozkazał, t. j. uczynił żeby wyrzuciła.—*Na suchą.* Nie daleko od Joppe, zkąd był odplynął.

R. 3.—1. *Stało się słowo Pańskie do Jonasza powtórnie.* Zdaje się, że Jonasz wybawiony z ryby, zaraz poszedł do Jeruzalem i kościoła, a żeby śluby swoje wypełnił przed Bogiem: a razem miał nadzieję że Bóg gdzie karę i pokutę jest zadowolony, i że nie użyje

ROZDZIAŁ 3.

1. Y stało się słowo Pańskie do Jonasza powtórnie, mówiąc:

2. Wstań a idź do Niniwe miasta wielkiego: a opowiaday w nim opowiadanie, które ja mówię do ciebie.

3. Y wstał Jonas, y poszedł do Niniwe według słowa Pańskiego: a Niniwe było miasto wielkie trzy dni chodu.

4. Y począł Jonas wchodzić do miasta, ile mógł uiść dnia jednego: y wołał, y rzekł: Jeszcze czterdzieści dni, a Niniwe będzie wywrócone.

5. Y uwierzyli mężowie Niniwitowie w Boga: y zapowiedzieli post, a oblekli się w wory, od większego aż do mniejszego.

6. Y przyszło słowo do króla Niniwe: y wstał go więcej, żeby szedł do Niniwy: gdy tymczasem Bóg powtórnie iść mu tam rozkazuje.

2. *Opowiadanie.* Groźby zaguby, jak pokazuje się z w. nast.

3. *Trzy dni chodu.* Jeśliby kto chciał wszystkie dzielnice i ulice obejść. Albo, tak wielki miał obwód, że ledwie można było obejść w ciągu trzech dni, szczególnie z przedmieściami, które może daleko z każdej się strony ciągnęły, jak w wielkich miastach bywać zwykło.

4. *Uiść dnia jednego.* Znaczy iż Jonasz trzecią część miasta przeszedł opowiadając, i że dzielnice jego i ulice nauczając zwiedził.—*Jeszcze czterdzieści dni.* Jeszcze pozostaje dni czterdzieści, po których Niniwa wywróconą będzie.—*Niniwe będzie wywrócone.* Z królestwem i monarchją Assyryjską. To prorocstwo Jonasza było zagrażające, które należało rozumieć z tym warunkiem, że jeśli pokutować nie będzie, nie zmieni obyczajów, i t. p.

5. *Uwierzyli mężowie Niniwitowie.* Pobudzeni cudem pońknięcia i wyzwolenia z brzucha wielorybowego, który im Jonasz przedstawił, a którego to cudu sława szeroko była się rozbiegła. To jest co Chrystus powiedział Łuk. 11, 30: *Jako był Jonasz znakiem Niniwitom: takżeć będzie i syn człowieczy narodowi temu.*—*Zapowiedzieli.* Nakazali przez woźnego królewskim rozkazem, pierwej bowiem doszła do króla zapowiedź Jonasza, niżeli post nakazanym został.—*Oblekli się w wory.* We włosiennice zwyczajne pokutujących i placzących.

6. *I przyszło słowo.* Bo przyszło było; daje bowiem

surrexit de solio suo, et abiecit vestimentum suum a se, et indutus est sacco, et sedit in cinere.

7. Et clamavit, et dixit in Ninive ex ore regis et principum ejus, dicens: Homines et jumenta, et boves et pecora non gustent quidquam, nec pascantur, et aquam non bibant.

8. Et operiantur saccis homines et jumenta, et clament ad Dominum in fortitudine, et convertatur vir a via sua mala, et ab iniquitate, quae est in manibus eorum.

9. Quis scit, si convertatur, et ignoscat Deus: et revertatur a furore irae suae, et non peribimus? (*Jer. 18, 11. Joel 2, 14*).

10. Et vidit Deus opera eorum, quia conversi sunt de via sua mala; et misertus est Deus super malitiam, quam locutus fuerat, ut faceret eis, et non fecit.

z stolice swęy, a zrzucił z siebie odzienie swoje, y oblékł się w wór, a usiadł w popiele.

7. Y obwołał, y mówił w Ninive, z ust królewskich, y książąt jego, rzekąc: Ludzie, y bydło, y woły, y owce, niech nie nie ukuszą, y niech im nie dawaia ieś, y wody niech nie piia.

8. A niech się okryją worami ludzie y bydło, a niech wołaią do Pana mocno, a niech się nawróci maż od drogi swęy złęy, y od nieprawości, która iest w ręku ich.

9. Kto wie ieśli się nie nawróci, a zlituie się Bóg: y wróci się od zapalczywości gniewu swego, y nie zginiemy?

10. Y uyrzał Bóg uczynki ich, że się nawrócili od drogi swęy złęy: y zlitował się Bóg nad złém które był rzekł że im miał uczynić, y nie uczynił.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 9. *Kto wie jeśli się nie nawróci, a zlituje się Bóg.* Dla tego (pisze Hieronim s.) pod wątpliwością i nie pewnie obiecuje, aby ludzie nie będąc pewnymi o zbawieniu swoim, tem pilniej pokutowali: i Boga do miłosierdzia pokutą swoją wzbudzali. Augustin. in Psal. 50, tak pisze: Niepewna jest kiedy mówi, kto wie? o rzecz niepewną pokutując prosili, a pewnego miłosierdzia dostąpili. Czytaj Joel. 2.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O smutku Jonasza, że się jego przepowiednia nie spełniła, i o strofowaniu go za to od Boga.

1. Et afflictus est Jonas afflictione magna, et iratus est;

2. et oravit ad Dominum, et dixit: Obsecro, Domine, numquid non hoc est verbum meum, cum adhuc essem in terra mea? propter hoc praeoccupavi, ut fugerem in Tharsis: scio enim, quia tu Deus clemens et misericors es, patiens, et multae miserationis, et ignoscens super malitia. (*Joel 2, 13*).

3. Et nunc, Domine, tolle quaeso animam meam a me, quia melior est mihi mors quam vita.

4. Et dixit Dominus: Putasne, bene irasceris tu?

5. Et egressus est Jonas de civitate, et sedit contra orientem civitatis, et fecit sibimet umbraculum ibi, et sedebat subter illud in umbra, donec videret, quid accideret civitati.

6. Et praeparavit Dominus Deus hederam, et ascendit super caput Jonae, ut esset umbra super prynczynę publicznie nakazanego postu. — *Do króla.* Którym natenczas, jak twierdzą wielu poważnych pisarzy, był Sardanapal. — *Odzienie swoje.* Inni tłumaczą: szatę królewską, t. j. koronę i inne królewskie oznaki.

7. *Obwołał.* Woźny.—*Z ust królewskich.* Z rozkazu królewskiego, dostójników i radzców jego. — *Ludzie i bydło i woły.* Nawet bydło do postu zmuszając i worem okrywając, Ninivici chcieli żeby widokiem tym tem bardziej do pokuty pobudzić się.

8. *Mocno.* Chald. *wciąż;* LXX. *gwałtownie,* głosem podniesionym i z wielkiem uczuciem miłosierdzia Bóżego błagając.—*Maż.* Każdy.—*Drogi.* Sposobu życia.—*W ręku.* W uczynkach.

9. *Kto wie jeśli się nawróci.* Patrz Wujka.

10. *Złem.* Biedą, utrapieniem.

R. 4.—1. *I utrapiony jest Jonas.* T. j. gdy po upływie dni czterdziestu, widział zapowiedź swoją nie urze-

1. Y utrapiony iest Jonas utrapieniem wielkim y rozgniewał się.

2. Y modlił się do Pana, y rzekł: Proszę Panie, aza nie to iest słowo moje, gdym ieszcze był w ziemi moięy? dla tego uprzędzilem abych uciekł do Tharsis. Bo wiem żeś ty Bóg laskawy a miłościwy, cierpliwy y wielkiego miłosierdzia, a odpuszczaiący złość.

3. A teraz Panie, weźmi proszę duszę moię odemnie: bo mi lepsza iest śmierć niżli żywot.

4. Y rzekł Pan: Co mniemasz dobrze się ty gniewasz?

5. Y wyszedł Jonas z miasta, y siadł na wschód słońca miasta: y uczynił tam sam sobie chłodnik, y siedział pod nim w cieniu, a żeby uyrzał coby się działo z miastem.

6. Y zgotował Pan Bóg bluszcz y wyrósł nad głową Jonaszową, aby był cieniem nad głową ieczywistną i Niniwę niewyróconą; lękał się bowiem żeby go nie miano za kłamcę i fałszywego proroka.

2. *Słowo moje.* Żem powiedział, iż nie uczynisz tego czém groziłeś. Albo słowo bierze się za rzecz; jakby rzekł: czy nie ta była przyczyna ucieczki mojej? — *Odpuszczający złość.* Ubolewający nad złém, jak Pagnin tłumaczy; t. j. odwołujący wyrok zesłania kłęski.

3. *Weźmij proszę duszę moię odemnie.* Życzy sobie śmierci, z przyczyny nadzwyczajnej boleści, jak Eliasż, III. Król. 19, 4.

4. *Dobrze się ty gniewasz.* Słusznie i sprawiedliwie? 5. *A żeby uyrzał coby się działo z miastem.* Sądził bowiem że jeśli nie wywrócenie, to jakaś przynajmniej kara i kłeska spadnie na miasto, żeby się nie pokazał zupełnie fałszywym prorokiem.

6. *Bo się był upracował.* Ztrudzony był drogą i upałem i schorzały na duchu, że pogrożki i przepowiednie swoje widział zawiedzionemi.

caput ejus, et protegeret eum; laboraverat enim; et laetatus est Jonas super hedera laetitia magna.

7. Et paravit Deus vermem ascensu diluculi in crastinum; et percussit hederam, et exaruit.

8. Et cum ortus fuisset sol, praecepit Dominus vento calido et urenti; et percussit sol super caput Jonae, et aestuabat; et petivit animae suae, ut moreretur, et dixit: Melius est mihi mori, quam vivere.

9. Et dixit Dominus ad Jonam: Putasne, bene irasceris tu super hedera? Et dixit: Bene irascor ego usque ad mortem.

10. Et dixit Dominus: Tu doles super hederam, in qua non laborasti, neque fecisti, ut cresceret: quae sub una nocte nata est, et sub una nocte periit.

11. Et ego non parcam Ninive civitati magnae, in qua sunt plus quam centum viginta millia hominum, qui nesciunt, quid sit inter dexteram et sinistram suam, et jumenta multa.

7. *Gdy wschodziło zaranie nazajutrz.* Na świtanie dnia następnego, t. j. gdy jutrzeńka wschodziła ponad ziemią i czyniła początek dnia następnego.

8. *Rozkazał Pan wiatrowi ciepłemu.* Zesłał wiatr ciepły i palący, t. j. wschodni, który w owych krajach jest gorącym.—*Uderzyło słońce na głowę Jonasowę.* Którego uszła zasłona, gdy się liście skurczyły od gorąca.—*Prosił duszy swęj aby umarł.* Życzył sobie śmierci, i prosił Boga aby ją zesłał na niego, jak wyżej w. 3.

9. *Dobrze.* Słusznie, jak wyżej w. 4. — *Dobrze się ja gniewam aż do śmierci.* Tak wielki jest smutek,

go, y zasłaniał go, bo się był upracował: y radował się Jonas z bluszczu weselem wielkim.

7. Y nagotował Bóg robaka gdy wschodziło zaranie nazajutrz: y zaraził bluszcz, y usechl.

8. A gdy weszło słońce, roskażal Pan wiatrowi ciepłemu y palącemu: y uderzyło słońce na głowę Jonasowę, y znóy mu był: Y prosił duszy swęj aby umarł, y rzekł: Lepięy mi umrzeć, niżli żyć.

9. Y rzekł Pan do Jonasa: Co mniemasz dobrze się ty gniewasz o bluszcz? y rzekł: Dobrze się ia gniewam aż do śmierci.

10. Y rzekł Pan: Ty żaluiesz bluszczu, na któryś nie robił, aniś uczynił żeby wzrósł: który za jednę noc urósł, y za jednę noc zginał.

11. A iabych niemiał przepuścić Ninive miastu wielkiemu, w którym iest więcéy niż sto y dwadzieścia tysięcy ludzi, którzy nie wiedzą co iest między prawicą a lewicą ich, y bydła wiele.

iż mnie zabija prawie i życie mi wydziera.

10. *Ty żalujesz bluszczu.* Jeśli tyle się smuczysz nad uschnięciem bluszczu, który prędko wyrasta i ginie prędko; jakże daleko więcej bolećbyś powinien nad zagubą tak znakomitego miasta, i życzyć żeby mu było przebaczone.

11. *Sto i dwadzieścia tysięcy ludzi którzy nie wiedzą.* Niemowląt, które dla braku poznania, jeszcze nie umieją rozoznać i rozróżnić dobrego od złego; bo to oznacza sposób mówienia przystówiowy, *wiedzieć co jest między prawicą a lewicą.*

Koniec Księgi Proroctw Jonasza.

Wprowadzenie do księgi Micheasza.

Micheasz wykłada się pokora, albo kto jako. Ten zburzenie Samaryi, a książąt Izraelskich i fałszywych proroków, przez ich złości, zginienie prorokuje. Przewisko tu położone Micheasza Morasthytzyka, i czas którego prorokował, pokazuje iż to inszy był Micheasz od onego Micheasza, też proroka, o którym 3. Król. 22.

PROPHETIA MICHAÆÆ. PROROCTWO MICHEASZA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O pogrózkach przeciw Samaryi i Jeruzolimie za ich bałwochwalstwo.

1. Verbum Domini, quod factum est ad Michaeam Morasthiten, in diebus Joathan, Achaz et Ezechiae regum Juda; quod vidit super Samariam et Jersalem.

1. Słowo Pańskie, które się stało do Micheasza Morasthytzyka, za dni Joathana, Achaza y Ezechiasza królów Judzkich; które widział przeciw Samaryi y Jeruzalem.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Do Micheasza.* Micheasz prorok, nie jest owym Micheaszem synem Jemla, o którym wzmianka III. Król. 22, 18. Bo pierwszy prorokował za Joatana, Achaza i Ezechiasza; drugi zaś żył za Achaba i Jozafata; więc prorok nasz o dwieście, albo sto pięćdziesiąt lat był późniejszym od tamtego.—*Morasthytzyka.* Morasti było to miasteczko w pokoleniu Judy, blisko

Eleuteropolis od wschodu.—*Za dni Joatana.* Z tego się okazuje, że wkrótce po Ozeasz, Joelu, Abdiaszu i Jonaszu zaczął prorokować; bo tamci zaczęli za Oziassa, który był ojcem Joatana.—*Które widział.* Które słowo, t. j. widzenie, albo proroctwo odebrał z objawienia Bożego. — *Przeciw Samaryi i Jeruzalem.* Bo przeciw Izraelowi prorokuje, t. j. przeciw dziesięciu pokoleniom, i przeciw Judzie.

2. Audite, populi omnes, et attendat terra et plenitudo ejus, et sit Dominus Deus vobis in testem, Dominus de templo sancto suo. (*Deut. 32, 1*).

3. Quia, ecce, Dominus egredietur de loco suo, et descendet, et calcabit super excelsa terrae *.

4. Et consumerunt montes subtus eum, et valles scinduntur sicut cera a facie ignis, et sicut aquae, quae decurrunt in praecipitium.

5. In scelere Jacob omne istud, et in peccatis domus Israel: quod scelus Jacob? nonne Samaria? et quae excelsa Judae? nonne Jerusalem? (*Isai. 26, 21*).

6. Et ponam Samariam quasi acervum lapidum in agro, cum plantatur vinea, et detraham in vallem lapides ejus, et fundamenta ejus revelabo.

7. Et omnia sculptilia ejus concidentur, et omnes mercedes ejus comburentur igne, et omnia idola ejus ponam in perditionem, quia de mercedibus meretricis congregata sunt, et usque ad mercedem meretricis revertentur.

8. Super hoc plangam, et ululabo, vadam spoliatus et nudus, faciam planctum velut draconum, et luctum quasi struthionum,

9. quia desperata est plaga ejus, quia venit usque ad Judam, tetigit portas populi mei usque ad Jerusalem.

10. In Geth nolite annuntiare, lacrymis ne ploretis, in Domo pulveris pulvere vos conspergite.

2. *Stuchajcie narodowie wszyscy.* Tak dziesięciu, jako i dwóch pokoleń.—*Napełnienie jej.* Wszyscy którzy ją zamieszkują i zapelniają.—*Niech Pan Bóg będzie na was świadkiem.* Że ją pełnię obowiązek proroctwa, i upominam was żebyście bałwochwalstwo i grzechy porzucili.—*Pan z kościoła swego świętego.* Który w niebie jakby w kościele majestatu swego przebywa.

3. *Wynijdzie.* Dla ukarania. Potęgę swoją, która się wydawała ukrytą, w karaniu okaże.—*Deptać będzie po wysokościach ziemi.* Podopecz wysokich i możnych, t. j. książąt Izraela.

4. *I zniszczyją góry.* Książęta i możni pod naciskiem Bożym, jak góry piorunem rażone stopnieją, i zniszczą. Albo, przez góry i doliny rozumie miasta na górach i dolinach położone.—*Doliny.* Gmin.

5. *Dla występkę Jakóbowego wszystko to.* Nieszczęścia te wszystkie dotkną dla grzechu Jakóbowego, t. j. dziesięciu pokoleń.—*I dla grzechów.* Powtórzeń tegoż samego zdania.—*Która złość Jakóbowca?* Kto był przyczyną bałwochwalstwa dziesięciu pokoleń.—*Izali nie Samaryja?* Czy nie królowie i książęta ludu zamieszkujący Samaryję i przewodniczący w zbrodniach?—*Które wyżyny Judzkie?* Żkąd poszło, iż Żydzi ofiary składają bałwanom na górach? *Izali nie Jeruzalem?* Czy nie królowie i książęta mieszkający w Jeruzolimie, byli wynalazcami i rozkrzewicielami bałwochwalstwa?

7. *Zapłaty jej.* Dary i bogactwa, które brała od bałwochalców nierządnicą, t. j. czciicielką bałwanów Samaryja, a w poświętych kościołach bałwanów składała drogi sprzęt złoty, albo srebrny, odzież i t. p. Albo, zapłatą nazywa dary, albo bogactwa, które zebrała Samaryja z handlu i przyjaźni narodów, których bałwany czciła: dla tego nazywa to zapłatą, iż za to jej dawano, że ich bałwanom się kłaniała.—*Bo z zapłaty nierządniczy zgromadzone są.* Z powodu bałwochwalczego przesądu dane, albo nabyte.—*I aż do zapłaty nierządniczy wrócą się.* Bogactwa te od nierządniczy Samaryji przejdą do Niniiwy stolicy Assyryjskiej, która też jest

2. Słuchajcie narodowie wszyscy, y niech słucha ziemia y napełnienie iey, a niech Pan Bóg będzie na was świadkiem, Pan z kościoła swego świętego.

3. Bo oto Pan wynidzie z mieysca swego, a zniidzie y deptać będzie po wysokościach ziemie.

4. Y zniszczyją góry pod nim: a doliny roztopnieią jako wosk od oblicza ognia, y jako wody, które spadają z góry.

5. Dla występkę Jakóbowego wszystko to, y dla grzechów domu Izraelowego: która złość Jakóbowca? izali nie Samaryja? a które wyżyny Judzkie? izali nie Jeruzalem?

6. Y położę Samaryję, jako gromadę kamienia na polu gdy sadzą winnice, y ściagnę kamienie iey w dolinę, y fundamenty iey odkryję.

7. A wszystkie ryciny iey będą porabane, y wszystkie zapłaty iey będą spalone ogniem, y wszystkie bałwany iey dam na zatracenie: bo z zapłaty nierządniczy zgromadzone są, y aż do zapłaty nierządniczy wrócą się.

8. Dla tego plakać y wyć będę, będę chodził zewleczony y nagi, uczynię płacz jako smoków, a żalobę jako strusiów,

9. bo zwątpiona iest rana iey, bo przyszła aż do Judy, dotknęła się bramy ludu mego aż do Jeruzalem.

10. W Geth nie oznaymujcie, Izami nie płaczcie, w domu Prochu, prochem się posypujecie.

2. *Stuchajcie narodowie wszyscy.* Tak dziesięciu, jako i dwóch pokoleń.—*Napełnienie jej.* Wszyscy którzy ją zamieszkują i zapelniają.—*Niech Pan Bóg będzie na was świadkiem.* Że ją pełnię obowiązek proroctwa, i upominam was żebyście bałwochwalstwo i grzechy porzucili.—*Pan z kościoła swego świętego.* Który w niebie jakby w kościele majestatu swego przebywa.

3. *Wynijdzie.* Dla ukarania. Potęgę swoją, która się wydawała ukrytą, w karaniu okaże.—*Deptać będzie po wysokościach ziemi.* Podopecz wysokich i możnych, t. j. książąt Izraela.

4. *I zniszczyją góry.* Książęta i możni pod naciskiem Bożym, jak góry piorunem rażone stopnieją, i zniszczą. Albo, przez góry i doliny rozumie miasta na górach i dolinach położone.—*Doliny.* Gmin.

5. *Dla występkę Jakóbowego wszystko to.* Nieszczęścia te wszystkie dotkną dla grzechu Jakóbowego, t. j. dziesięciu pokoleń.—*I dla grzechów.* Powtórzeń tegoż samego zdania.—*Która złość Jakóbowca?* Kto był przyczyną bałwochwalstwa dziesięciu pokoleń.—*Izali nie Samaryja?* Czy nie królowie i książęta ludu zamieszkujący Samaryję i przewodniczący w zbrodniach?—*Które wyżyny Judzkie?* Żkąd poszło, iż Żydzi ofiary składają bałwanom na górach? *Izali nie Jeruzalem?* Czy nie królowie i książęta mieszkający w Jeruzolimie, byli wynalazcami i rozkrzewicielami bałwochwalstwa?

7. *Zapłaty jej.* Dary i bogactwa, które brała od bałwochalców nierządnicą, t. j. czciicielką bałwanów Samaryja, a w poświętych kościołach bałwanów składała drogi sprzęt złoty, albo srebrny, odzież i t. p. Albo, zapłatą nazywa dary, albo bogactwa, które zebrała Samaryja z handlu i przyjaźni narodów, których bałwany czciła: dla tego nazywa to zapłatą, iż za to jej dawano, że ich bałwanom się kłaniała.—*Bo z zapłaty nierządniczy zgromadzone są.* Z powodu bałwochwalczego przesądu dane, albo nabyte.—*I aż do zapłaty nierządniczy wrócą się.* Bogactwa te od nierządniczy Samaryji przejdą do Niniiwy stolicy Assyryjskiej, która też jest

2. *Dla tego plakać i wyć będę.* Żeby Izrael nie uważał za fałsz tego co twierdzą, w uczynkach też boleśnie moje wykaże, i chodzić będę nago, bo nie tylko Izrael lecz i Juda spustoszonymi będą, a klęska ta dojdzie aż do bram Jeruzolimskich.—*Będę chodził zewleczony i nagi.* Żebym przez to wyraził że Izraelici nadzy i wzdychający do niewoli zaprowadzonymi będą. Podobnie czynił Izaiasz 20, 2.—*Płacz jako smoków.* Które zdeptane od słońców, z którymi walczą, wydają głos silny i płacziwy.—*Żalobę jako strusiów.* W hebr. jako córki strusich; bo samice strusie krzykliwsze są od samców, i żalobniejszy głos wydają. Niektórzy tłumaczą, jako młode strusie: bo pisklęta strusie opuszczone od rodziców, a nawet odrzucone, jak mówi Job 39. 14; i Jerem: Tren: 4. 3, jęczą żalobnie.

9. *Bo zwątpiona jest rana jej.* T. j. Samaryja. Rana nazywa klęskę zadaną od Assyryjczyków, i ztąd zrodzony głód i zaraza.—*Bo przyszła aż do Judy.* Bo po zburzeniu Samaryji przez Salmanasara króla Assyryjskiego, w roku szóstym Ezechiasza, zaraz w roku 14. Ezechiasza, Sennacherib, który nastąpił po Salmanasara, pustosząc dalej, przyszedł do Judei, zdobył miast wiele i obległ nawet Jeruzolimę, ale tam od anioła zabitym został, IV. Król. 18 i 19.

10. *W Geth nie oznajmujcie.* Powściągnijcie boleść, i nie głoscie przed narodami nieprzyjaznymi dla Izraelitów klęski tej, ażeby posłyszawszy o tém nie radowały się z nieszczęścia waszego. Tak II. Król. 1, 20. powiedziano: *Nie powiadajcie w Geth, ani oznajmujcie po ulicach Askalonu: aby się snać nie radowały córki Filistynskie, aby się nie weseliły córki neobrzezańców.*—*Izami nie płaczcie.* T. j. żeby nieprzyjaciele mogli widzieć, albo słyszeć i cieszyć się z tego. Płakać Izami, oznacza wielce płakać.—*W domu prochu.* Patrz Wujka.

11. Et transite vobis, Habitatio pulchra, confusa ignominia; non est egressa, quae habitat in exitu: planetum Domus vicina accipiet ex vobis, quae stetit sibi met,

12. quia infirmata est in bonum, quae habitat in amaritudinibus, quia descendit malum a Domino in portas Jerusalem.

13. Tumultus quadrigae stuporis habitanti Lachis: principium peccati est filiae Sion, quia in te inventa sunt scelera Israel.

14. Propterea dabit emissarios super hereditatem Geth, Domus mendacii in deceptionem regibus Israel.

15. Adhuc heredem adducam tibi, quae habitas in Maresa, usque ad Odollam veniet gloria Israel.

16. Decalvare, et tondere super filios deliciarum tuarum: dilata calvitium tuum sicut aquila, quoniam captivi ducti sunt ex te.

11. A idźcie sobie, Mieszkanie piękne, zelźone sromotą; nie wyszła, która mieszka na wyszcium: placz Dóm blizki weźmie po was, który sobie samemu stał,

12. bo zaniemógł na dobre, który mieszka w gorzkościami, bo zstąpiło źle od Pana do bramy Jeruzalem.

13. Grzmot poczwórnych zdumienia mieszkaićcemu w Lachis: początkiem grzćchu iest córce Syońskićy, bo się w tobie znalazły występki Izraelskie.

14. Dla tego da najeźdźniki na dziedzictwo Geth: domy kłamstwa ku zwiedzeniu królóm Izraelskim.

15. Jeszcze dziedzica przywiodeę tobie, która mieszkasz w Maresa, aż do Odollam przydzie sława Izraelowa.

16. Obłyś się, y ostrzyź się dla synów roskoszy twoich: rozszerz łysinę twoię iako orzeł, bo w niewolą pobrano z ciebie.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 10. *W domu prochu prochem się posypujcie.* To jest, w domiach obalonych, tak, że się w proch obróciły. Nowotni żydowie powiadają, iż słowa żydowskie są własne imiona niektórych miejsc, i dla tego tu i niżej zostawiają słowa żydowskie nie wykładając ich, wszakże lepiej starym tłumaczom wierzyć, którzy rozumieją iż tu mówi o mieściech zburzonych, i prochu albo gruzu pełnych. Toż rozumiej i o inszych słowach niżej położonych.

14. *Da najeźdźniki na dziedzictwo.* Nowi żydowie tak: Da upominki. Ale słowo żydowskie właśnie znaczy, *missiones*, to jest wszystkie rzeczy które posyłają: a iż tu mówi o postanych żołnierzach, dla tego po łacinie przełożono *Emissarios*, a po polsku, *Najeźdźniki*, co znaczy żołnierze i jeźdźce prędkie, którzy szpiegują albo do ziemi nieprzyjacielskiej wtargną, albo więc na królewskie rozkazanie wszędzie jeżdżą.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O grzechach ludu, i karze Boskiej za nie.

1. Vae, qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris: in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum est manus eorum.

11. *Zelźone sromotą.* Dla hańby niewolnictwa.—*Która mieszka na wyszcium.* W hebr. *która mieszka w Saanan*, tsaanan może być branem za imię własne, albo pospolite. Jeśli za własne, to powiemy, że jest toż samo Saanan, które było miasto w pokoleniu Judy, Jozue 15. 37, albo raczej tem samem co Sennim, albo Saananim, czyli Sannanim, które było w pokoleniu Neftali podległe Samaryi, jak pokazuje się z Jozue 19. 33; Sedz: 4, 12. Jeśli weźmiemy za imię pospolite, powiemy że tu mowa o Samaryi, o której powiedziano że mieszka na wyszcium, t. j. na końcu ziemi świętęj, najbliższa nieprzyjaciół, pograniczna z Assyryjczykami. I myśl ta będzie: nie sądz Samaryo, że wszystkie pogróźki proroków już się spełniły, kiedy Teglattalazar, który IV. Król: 15. 29, uprowadził w niewolę niektórych i z pośród ciebie. Nie tak jest. Jeszcześ nie wyszła, aniś do niewoli nie uprowadzona; całą cię zaprowadzą, tak że nikt, albo prawie nikt w Samaryi nie pozostanie. — *Placz dóm blizki weźmie po was.* Jeruzolima, która stała sama sobą t. j. ufala we własnych siłach. Albo, które miasto było tak piękne, wytwornie zbudowane i ustalone.

12. *Zaniemógł na dobre.* Do czynienia dobrego.—*Który mieszka w gorzkościami.* T. j. dom blizki, czyli pokolenia Judy, który mieszka w gorzkościami, t. j. w grzechach wyzywających do goryczy i gniewu, i który oczekuje goryczy zemsty Bożęj.—*Bo zstąpiło źle.* Bo

1. Błada, którzy myślicie rzecz niepożyteczną, y czynicie złość w loźnicach waszych: na świtanu czynią to, bo przeciw Bogu iest ręka ich.

jak mówi ś. Hieronim, Sennacheryb Assyryjczyk, po spustoszeniu Samaryi, przybył też do Jeruzolimy i posłał Rabsacena, dla urągania się nad Jeruzolimitami. IV. Król. 18. 17; Izai: 36. 2.

13. *Grzmot poczwórnych zdumienia.* Będzie usłyszany w Lachis odgłos wozów Sennacheryba, od którego z bójkami jakby ogłupieją obywatele Lachis, obywatele mówię Lachis, którzy najpierwsi z Żydów nauczyli się od Samarytów cćci bałwanów, i przykładem swoim pociągnęli Jeruzolimę do bałwochwaltwa.

14. *Da najeźdźniki.* Patrz Wujka.

15. *Jeszcze dziedzica przywiodeę tobie która mieszkasz w Maresa.* O Maresa! miasto Judzkie, które nazwą twoją dziedzictwo znaczysz, przydzie do ciebie wróg, który cię zdobędzie i odziedziczy.—*Aż do Odollam.* Odolla było miasto na granicach Judy.

16. *Obłyś się.* Samaryo i Judeo, ostrzyź włosy na znak żałoby.—*Rokoszy twoich.* Roskosznych twoich.—*Jako orzeł.* Gdy zmieniając pióra wszystkie, wierzchołek głowy ma nagi.

R. 2. — 1. *Który myślicie rzecz niepożyteczną.* Myśl ta: którzy myślicie *wydzierstwo*, jak w Chald. i niesprawiedliwości rozmyślacie. — *Czynicie złość w loźnicach waszych.* W nocy na loźach waszych zamysłacie złości, które gdy rozwidnieje do skutku przywodzićcie, i najraniej czynić je zaczynacie.—*Bo przeciw Bogu iest ręka ich.* Patrz W.

2. Et concupierunt agros, et violenter tulerunt, et rapuerunt domos, et calumniabantur virum et domum ejus, virum et hereditatem ejus.

3. Idecirco haec dicit Dominus: Ecce, ego cogito super familiam istam malum, unde non auferetis colla vestra, et non ambulabitis superbi, quoniam tempus pessimum est.

4. In die illa sumetur super vos parabola, et cantabitur canticum cum suavitate, dicentium: Depopulatione vastati sumus, pars populi mei commutata est: quomodo recedet a me, cum revertatur, qui regiones nostras dividat?

5. Propter hoc non erit tibi mittens funiculum sortis in coetu Domini.

6. Ne loquamini loquentes: Non stillabit super istos, non comprehendet confusio.

7. Dicit domus Jacob: Numquid abbreviatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes ejus? Nonne verba mea bona sunt cum eo, qui recte graditur?

8. Et e contrario populus meus in adversarium consurrexit: desuper tunica pallium sustulistis, et eos, qui transibant simpliciter, convertistis in bellum.

9. Mulieres populi mei ejecistis de domo deliciarum suarum: a parvulis earum tulistis laudem meam in perpetuum.

10. Surgite, et ite, quia non habetis hic requiem, propter immunditiam ejus corrumpetur putredine pessima.

2. *Potwarzali męża i dóm jego.* Potwarzali ludzi, zęby się wedrze w ich dobra i majątności.

3. *Ja myślę.... złe.* Mam zamiar kłęską jaką naród ten dotknąć.— *Z czego nie odejmiecie szyj waszych.* Zwał na was ciężar największy, którego pozbyć się nie będziecie mogli w żaden sposób, ani zdołacie odjąć karków waszych od dźwigania jego. Rozumie najcięższe utrapienie niewoli.— *Nie będziecie pyszno chodzić.* Nachyłę wyprostowany i pyszny kark wasz.— *Bo czas bardzo zły jest.* T. j. będzie, gdyż sprowadzę na was czasy kłęsk największych.

4. *Wezmą o was przypowieść.* Pieśń pogrzebową po was śpiewać będą.— *Pieśń z wdzięcznością.* Na nótę pogrzebową, jak się dziać zwykło na pogrzebach.— *Spustoszeniem spustoszeniśmy.* T. j. zupełnieśmy spustoszeni. Są to słowa synagogi, t. j. Samaryi i Jeruzolimy.— *Część ludu mego odmieniona jest.* Część narodu Izraelskiego do Assyrii przeniesiona. Albo, część, t. j. dział i dziedzictwo narodu mojego odjęte i obcym oddane.— *Jakoż odejdzie odemnie?* Jakóż, mówili fałszywi prorocy i pochlebce, że Assyryjczyk odejdzie nie uczyniwszy wielkiej szkody, gdy tymczasem tak prędko wrócił, ażeby role nam odebrał i pomiędzy swoich rozdzielił? Są to wyrazy żałości.

5. *Przeto niebędziesz mieć.* Odtąd Samaryo i Judeo ziemi twojej sznurem rozdzielac nie będziesz pomiędzy obywateli swoich, jak zwykłaś, bo cię wszelkiej własności pozbawią. Są to wyrazy Samaryi i Judei do samych siebie powiedziane. Bo tak niekiedy ludzie smutni do siebie samych przemawiają.

6. *Niemówcie mówiąc.* Po skończeniu trenu, albo pieśni pogrzebowej, już inny prorok, albo mąż mądry wprowadza się mówiący; jakby rzekł: Micheaszu, Joelu, Amosie i t. d. nie traćcie słów, ani mówcie napróżno do tego ludu, ani go nauczajcie.— *Nie będzie kapać na te.* Wymowa wasza nie natchnie ich myślą

2. Y pożądali ról, a gwałtem brali, y wydzierali domy, y potwarzali męża y dóm jego, męża y dziedzictwo jego.

3. Przetoż to mówi Pan: Oto ja myślę na ten ród złe, z czego nie odeymiecie szyj waszych a nie będziecie pyszno chodzić, bo czas bardzo zły iest.

4. Onego dnia wezmą o was przypowieść, y będą śpiewać pieśń z wdzięcznością, mówiących: Spustoszeniem spustoszeniśmy, część ludu mego odmieniona iest: jakoż odejdzie odemnie, gdyż się wraca, który pola nasze rozdzieli?

5. Przeto nie będziesz mieć ktoby rzucał sznurkiem losu w zgromadzeniu Pańskim.

6. Nie mówcie mówiąc: Nie będzie kapać na te, nie poyma sromota.

7. Mówi dóm Jakóbów: Izali ukrócony iest duch Pański, abo takie są myśli jego? Izali słowa moje nie są dobre z tym, który prosto chodzi?

8. A przeciwnym obyczajem, lud mój nieprzyjacielem powstał: z wierzechu suknie braliście płaszcz, a te, którzy chodzili po prostu, obróciłście ku bitwie.

9. Niewiasty ludu mego powyganialiście z domu kochania ich: od dzieci ich odjęliście chwałę moję na wieki.

10. Wstańcie a idźcie, bo tu nie macie odpoczynienia, dla nieczystości ięj skazi się zgnilością co najgorszą.

dobną.— *Nie poyma sromota.* Tak dalece są oni bezwtydni, że upomnienia i strofowania a także i groźby wstydu w nich nie obudzą.

7. *Izali ukrócony jest duch Pański?* Czy duch miłosierdzia Bożego jest skępowany, żeby nas, którzyśmy narodem jego, chciał zatracić? — *Takie są myśli jego.* Jakie wy słowami okazujecie. T. j. czy sądzicie że on o niczem nie myśli, jak tylko o karaniu? — *Izali słowa moje nie są dobre?* Są to słowa i odpowiedź Boga twierdzącego, że on jest dobrym wprawdzie, lecz tylko dla dobrych i sprawiedliwych.

8. *A przeciwnym obyczajem.* Lecz wy jakby przeciwnicy powstajecie przeciw mnie, wciąż prawo moje pogwałcając.— *Z wierzechu sukni braliście płaszcz.* Tak dalece jesteście zdziercami, żeście nawet suknie, które ubodzy noszą, im wydzierali.— *Którzy chodzili po prostu.* Tych, którzy nikomu nie szkodzili.— *Obróciłście ku bitwie.* Po nieprzyjacielsku przesładowaliście.

9. *Powyganialiście z domu kochania ich.* Z domów ich, w których z mężami żyli w miłości i pokoju; albo przesładując mężów, albo żony osławiając przed mężami i w podejrzenie podając; albo w ogólności przez grzechy wasze dając powód do niewoli; z czego poszło, że niewiasty przez Assyryjczyków zwyciężkich, z domów swoich porwane zostały.— *Odjęliście chwałę moję.* Oderwanych od matek pozbawiliście wychowania, i zrobiliście bałwochwalcami tych, którzyby mię kiedyś chwalili. Liczne i wykształcone rodziny zgubiliście, od których niegdyś chwałę odbierałem.

10. *Wstańcie a idźcie.* Do niewoli; bo już nie będziecie mogli jak dotąd żyć tu spokojnie i bezpiecznie.— *Dla nieczystości.* Ziemia grzechami waszemi skalana, na pomstę za występki zarazi się krwią i zgnilizną trupów.

11. Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer: stillabo tibi in vinum et in ebrietatem, et erit super quem stillatur populus iste.

12. Congregatione congregabo, Jacob, totum te, in unum conducam reliquias Israel, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum: tumultuabuntur a multitudine hominum.

13. Ascendet enim pandens iter ante eos: divident, et transibunt portam, et ingredientur per eam; et transibit rex eorum coram eis, et Dominus in capite eorum.

11. Day Boże, bych nie był mężem mającym ducha, ażebych raczży kłamstwo mówił: będę kropił na cię winem y pijaństwem, y będzie lud ten na który kropią.

12. Zgromadzeniem zgromadzę wszystkiego ciebie Jakóbie, skupię w iedno ostatki Izraela, położę go społem iako trzodę w owczarni, iako bydło w pośród chlewów, będzie zgielk od mnóstwa ludzi.

13. Abowiem wstąpi otwierając drogę przed nimi: przebią y przejdą przez bramę, y wnidą przez nią; y przejdzie król ich przed nimi, a Pan na przodku ich.

Wykład X. J. Wujka Roz. 2. w. 1. *Bo przeciw Bogu jest ręka ich.* Nowotni inaczej przekładają: Bo jest moc w ręku ich, to jest, na utrapienie ubogich. Prawda jest, że i tak się może przełożyć, i wiedzieli to dobrze LXX tłumacze i Hieronim ś., wszakże ze dwu wykładów jeden obrali, który się słowom prorockim zdał przyzwoitszym.

11. *Będę kropił na cię winem i pijaństwem.* Jest zwyczaj Pisma ś. iż winem zowie karanie albo gniew Boży, który jakoby z kubka bywa na każdego według zasług jego wylewany. Psal. 74. Jer. 25. Apoc. 14. Mat. 20. Joan. 18. Pijaństwem lepak zowiem zbyteńie i srogie karanie. Psal. 35. Deut. 32.

CAPUT III.

O groźbie Bożej za grzechy książąt, kapłanów i przełożonych narodu.

1. Et dixi: Audite, principes Jacob et duces domus Israel: Numquid non vestrum est, scire iudicium,

2. qui odio habetis bonum, et diligitis malum: qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, et carnem eorum desuper ossibus eorum?

3. Qui comederunt carnem populi mei, et pellem eorum desuper excoriarunt, et ossa eorum confregerunt, et conciderunt sicut in lebetes, et quasi carnem in medio ollae.

4. Tunc clamabant ad Dominum, et non exaudiet eos, et abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in adinventionibus suis.

5. Haec dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum meum, qui mordent dentibus suis, et praedicant pacem, et si quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eo proelium.

11. *Bych nie był mężem mającym ducha.* Obym nie miał ducha prorockiego i mylił się, i oby zupełnie przeciwnie się stało niż przepowiadam.—*Będę kropił na cię winem.* Patrz Wujka.

12. *Zgromadzeniem zgromadzę wszystkiego ciebie, Jakóbie.* Zbiorę was w jedno przez wygnanie, nie w części jak przez Teglafalazara, lecz wszystkich przez Salmanazara, i wszystkie resztki, które uprzednie kłęski ocaliły. Pojmanyh wtłoczę do więzień, jak owce skupiają się do chlewów; a uwięzionych tak wielka liczba będzie, że z powodu szczupłości miejsca rozruch podniosą. Bóg sam drogę otworzy, nieprzyjaciele mury rozbiją i zrujnują, a królowie ich Ozeasz i Sedecyasz przejdą w obec nich więźniami pierws i przed innymi. Albo, prorok łączy rzeczy pomyślne ze smutnemi, i przechodzi do czasów Chrystusowych. Myśl więc ta: nie trać nadziei Jakóbie; bo gdy przyjdę w ciebie, pocznę cię zbierać do Kościoła mego przez ogłoszenie ewangelji, a wreszcie przy końcu świata wszystkie szczątki Izraela do siebie nawrócę, i przyprowadzę do mojej owczarni i obory.—*Będzie zgielk.* Jak bywa przy wielkim napływie ludności, chcącój wnijść dokąd.

ROZDZIAŁ 3.

1. Y rzekłem: Słuchaycie książęta Jakóbowe, y wodzowie domu Izraelowego: Izali nie wasza iest umieć sąd,

2. którzy macie w nienawiści dobroć, a miłujecie złość: którzy gwałtem zdzieracie skóry z nich, y mięso ich z kości ich?

3. Którzy iedli mięso ludu mego, y skórę ich lupili z nich, a kości ich połamali, y porabali iako w kociel, y iako mięso w pośród garnca.

4. Tedy będą wołać do Pana, a nie wysłucha ich, y zakryje oblicze swe od nich na on czas, iako złośliwie czynili w wynalazkach swoich.

5. To mówi Pan przeciw prorokóm, którzy zwodzą lud mój, którzy kasaia zęboma swemi, a opowiadaią pokój, a iesli kto nie da czego w gębę ich, poświęcaia ną wojnę.

13. *Abowiem wstąpi otwierając drogę przed nimi.* Chrystus, jakby wódz i książę ich, wstąpi przed nimi uściełając drogę i bramy otwierając, już więzienia czartowskiego, gdzie byli zatrzymanymi, już kościelne przez chrzest i t. p.—*Na przodku ich.* *Będzie książęciem ich,* podług LXX.

R. 3.—1. *Sąd.* To, co sprawiedliwem jest i zgodnem z prawem Bożem.

2. *Zdzieracie skóry z nich.* Którzy nietylko strzyżecie lud, ale też ze skóry odzieracie.

4. *Tedy.* Gdy zemsta Boża, którą teraz ciągle groźę, spadnie na nich.—*Będą wołać do Pana.* Ale daremnie.—*Jako złośliwie czynili w wynalazkach swoich.* Jak wymagają zle ich uczynki.

5. *Kasaja zęboma swemi.* Zgrzytają zębami przeciwko mnie i innym prorokom, którzy Izraelowi wojną grozimy, wtenczas kiedy oni pokój i pomyślność mu obiecują. Albo, którzy kasają, t. j. pożerają to co biorą w darze, a przepowiadają rzeczy pomyślne i wesole, o których wiedzą, że się podobają dającym dary.—*Poświęcają.* Nakazują.

6. Propterea nox vobis pro visione erit, et tenebrae vobis pro divinatione, et occumbet sol super prophetas, et obtenebrabitur super eos dies.

7. Et confundentur, qui vident visiones, et confundentur divini, et operient omnes vultus suos, quia non est responsum Del.

8. Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio et virtute, ut annuntiem Jacob scelus suum, et Israel peccatum suum.

9. Audite hoc, principes domus Jacob, et iudices domus Israel, qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis:

10. qui aedificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate.

11. Principes ejus in muneribus iudicabant, et sacerdotes ejus in mercede docebant, et prophetae ejus in pecunia divinabant, et super Dominum requirebant, dicentes: Numquid non Dominus in medio nostrum? non venient super nos mala. (*Eze. 22, 27*).

12. Propter hoc, causa vestri, Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa silvarum. (*Jer. 26, 18*).

6. Przeto noc wam za widzenie będzie, a ciemność wam za wróżenie, y zaydzie słońce na proki, a zaćmi się dzień nad nimi.

7. Y zawstydyą się, którzy widzą widzenia, y zasromią się wieszczkowie, a zasłonią wszyscy twarze swoje, bo niemasz odpowiedzi Bożey.

8. A wszakżem ia napelnion iest siły ducha Pańskiego, sądu y meztwa, żebych opowiadał Jakóbowi złość iego, a Izraelowi grzech iego.

9. Słuchaycie tego książęta domu Jakóbowego, y sędziowie domu Izraelowego, którzy się brzydzenie sądem, a wszystko, co prawo wywracacie,

10. którzy buduiecie Sion krwią, a Jeruzalem nieprawością.

11. Książęta iego dla darów sądzili, a kapłani iego dla zapłaty uczyli, y prorocy iego za pieniądze prorokowali, a na Panu odpoczywali, mówiąc: Izali nie Pan w pośrodku nas? nie przydzie na nas złe.

12. Przeto dla was Sion iako pole zorany będzie, a Jeruzalem iako gromada kamieni będzie, a góra kościelna wysokością lasów.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O przyszedłem nawróceniu się pogan do Chrystusa.

1. Et erit, in novissimo dierum erit mons domus Domini prae paratus in vertice montium et sublimis super colles, et fluent ad eum populi. (*Isai. 2, 2*).

2. Et properabunt gentes multae et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus, quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem.

3. Et iudicabit inter populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquum, et concident gladios suos in vomeres, et hastas suas in ligones: non sumet gens adversus gentem gladium, et non discent ultra belligerare.

4. Et sedebit vir subtus vitem suam et subtus ficum suam, et non erit, qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum est. (*Zach. 3, 10*).

6. *Noc wam za widzenie będzie.* Wam się zdało, że widzicie światłość i dzień, t. j. prawdę i pomyślność; lecz ja mówię i twierdżę, że widzenie wasze jest nocą i ciemnością błędu, i że was, a także i lud, który oszukujecie, czekają ciemności niewoli i klęski, którym ulegiecie.

8. *A wszakżem ja napelnion.* Stawi siebie przeciw fałszywym prorokom, jakby rzekł: oni wam pochlebiają, prorokując rzeczy pomyślne i miłe, lecz ja napelnion jestem mocnym duchem Bożym, t. j. groźnym, twardym i surowym. Tak mówił o sobie Jerem. 6, 11: *A przeto pełenem zapalczowości Pańskiej.—Sądu.* Pogroźki sądów Bożych i kar spaść mających.

10. *Którzy buduiecie Syon krwią.* Którzy buduiecie w Jeruzalem obszerne i kosztowne domy, lecz ze krwi ubogich, łupiąc ich i pozbawiając potrzeb życia.— *A Jeruzalem nieprawością.* Powtórzenie tegoż zdania.

11. *Dla darów sądzili.* Bronią spraw niegodziwych, i głosząc wyroki nieprawe za datki.— *Dla zapłaty uczyli.* Naukę świętą prawa Bożego sprzedawali, co należy do świętokupstwa. — *Za pieniądze prorokowali.*

1. Y będzie w ostateczne dni, będzie góra domu Pańskiego przygotowana na wierzchu gór, y wyniosła nad pagórki, a popłyną do nię narody.

2. Y pośpieszą się narოდowie mnodzy, a mówić będą: Pódcie, wstąpmy na górę Pańską, y do domu Boga Jakóbowego: a nauczycy nas o drogach swoich, y będziemy chodzić ścieżkami iego: bo z Syonu wynidzie zakon, a słowo Pańskie z Jeruzalem.

3. Y będzie sądził między narody mnogimi, a będzie strofował narody mocne aż daleko, y potłuka miecze swe na lemieszce, a włócznie swe na motyki: nie wezmie naród przeciw narodowi miecza, ani się więcęćy ćwiczyć będą woiować.

4. Y będzie siedział mąż pod winnym drzewem swoim, y pod figą swą, a nie będzie ktoby odstrąszł, bo usta Pana zastępów mówiły.

Co również było świętokupstwem, nie rzeczywiście, ho przepowiednie nie były świętymi, ani nawet prawdziwymi, jako nie podane od Boga, lecz we własnym mózgu przemyślane, ale w rozumieniu gminu, który takowe przepowiednie za boskie uważał.— *Na Panu odpoczywali.* Spokojnymi byli, sądząc o Bogu samolubnie, że ich, chociaż występnych w opiece mieć będzie.— *Izali nie Pan w pośrodku nas.* Jeruzalem jest miastem świętym, i Bóg mieszka w Kościele naszym, a my ludem jego jesteśmy; niczego się więc lękać nie trzeba.

12. *Dla was.* Z powodu was i występków waszych — *Syon jako pole zorany będzie.* Gdy budowy i kościół z ziemią zrównane zostaną.— *Góra kościota wysokością lasów.* Góra Syon, na której kościół zbudowany, tak będzie opustoszoną, że na nię trawa, krzewy i drzewa porosną tak, że będzie miała postać jakiegoś lasu na wyniosłej górze wyrosłego.

R. 4.—1. *I będzie.* Trzy pierwsze wiersze wzięte są z Izaiasza r. 2, w. 2 i dalej. Patrz co tam powiedziano.
3. *I potłuka miecze swe na lemieszce.* P. Wujka,

5. Quia omnes populi ambulabunt unusquisque in nomine dei sui, nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in aeternum et ultra.

6. In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem, et eam, quam ejeceram, colligam, et quam affixeram,

7. et ponam claudicantem in reliquias, et eam, quae laboraverat, in gentem robustam, et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in aeternum. (*Soph. 3, 19. Dan. 7, 14*).

8. Et tu, turris gregis nebulosa filiae Sion, usque ad te veniet, et veniet potestas prima, regnum filiae Jerusalem.

9. Nunc quare moerore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem?

10. Dole, et satage, filia Sion, quasi parturiens, quia nunc egredieris de civitate, et habitabis in regione, et venies usque ad Babylonem, ibi liberaberis: ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum.

11. Et nunc congregatae sunt super te gentes multae, quae dicunt: Lapidetur; et aspiciat in Sion oculus noster.

12. Ipsi autem non cognoverunt cogitationes Domini, et non intellexerunt consilium ejus, quia congregavit eos quasi foenum arcae.

13. Surge, et tritura, filia Sion, quia cornu

5. *Bo wszystkie narody chodźć będą.* Chociaż ludy niewierne czczą bogi swoje, każdy inne; lecz wierni i chrześcijanie jednozgodnie i stale czcić będziemy jednego Boga i Pana, i jemu tylko służyć. — *Na wieki i dalej.* Na całą wieczność i dalej, jeśli dalszy zakres jaki jest, albo myśl go utworzyć zdoła.

6. *Zbiore chramiącą.* Wezwę do kościoła i zgromadzę w nim synagogę, którą chramą nazywa, że czciła już Boga prawdziwego, już bałwany. Ma na myśli to, co powiedział Elias. III. Król. 18, 21: *Pok iż będziecie chramać na dwie strony?* — *Którąm był wyrzucić.* Dawasz list rozwodny. — *Zbiore.* Odwołam i pojednam się.

7. *I uczynię chramiącą ostatkim.* W potomność. — *Uczynię że Synagoga do Chrystusa nawrócona,* zostawszy wierną, będzie płodną i wiele dla Chrystusa synów urodzi. — *A onę która chramata.* Idąc w niewolę i rozsypek. — *Narodem mocnym.* Już liczbą, już siłą. Takimi byli apostołowie, którzy silnym i przytomnym umysłem, przed książętą i królami ziemskimi wiarę wyznali i ewangeliją obszernie po całym świecie roznieśli. — *Będzie królowała nad nimi Pan.* Chrystus. — *Na górze Syon.* W Kościele.

8. *A ty wieżo stada.* Wieża stada, o której wzmianka Gen. 35, 21, była blisko Betleemu, i nazywała się jeszcze wieżą Eder; tutaj jednak Syon, czyli Jeruzalem, przenośnie nazywa się wieżą trzody, już dla tego, że była blisko Betleemu i wieży trzody, i jako stolica jej rozkazywała; już dla tego, że na miejscu wysokim, na górach położona, i do niej schodziła się trzoda; t. j. mnóstwo Żydów przychodzących do kościoła już we właściwym znaczeniu, bo na Syonie była wieża i brama trzody naprzeciw wieży Eder, czyli trzody, przez którą z Eder na Syon i do kościoła owce wnoszone. Nadto, Micheasz Syon, t. j. kościół, nazywa wieżą z powodu wzniosłości nauki i życia, a także z przyczyny uzbrojeń, strażnicy i opieki, którą wiernych swoich otacza i broni. — *Chmurna.* Tak się nazywa dla wysokości, jakby rzekł: która wierzchołkiem

5. Bo wszystkie narody chodźć będą każdy w imię Boga swego, ale my chodźć będziemy w imię Pana Boga naszego, na wieki y dalej.

6. Onego dnia, mówi Pan, zbiorę chramiącą, y tę, którąm był wyrzucić zbiorę, y którąm był utrapić,

7. y uczynię chramiącą ostatkim, a onę która chramiała narodem mocnym, y będzie królowała nad nimi Pan na górze Sion, odtąd y aż na wieki.

8. A ty wieżo stada chmurna córki Sion, aż do ciebie przydzie, y przydzie władza pierwsza, królestwo córki Jeruzalem.

9. Czemuż się teraz od żalu kurczysz? izali króla nie masz, abo poradnik twój zginął, że cię ział ból iako rodzącą?

10. Bolej, a usiłuy córko Syońska iako rodząca, bo teraz wynidziesz z miasta, y mieszkac będziesz w polu, y zaydziesz aż do Babilonu, tam będziesz wybawiona: tam cię odkupi Pan z ręki nieprzyjaciół twoich.

11. A teraz zebralo się na cię narodów wiele, którzy mówią: Niech będzie ukamionowana; a niech patrzy na Sion oko nasze.

12. A oni nie poznali myśli Pańskich, y nie wyrozumieli rady jego, bo ie zgromadził iako kłosa na boiowisku.

13. Wstań, a młóc córko Siońska, bo róg twój chmur dosięgasz. — *Aż do ciebie przydzie.* Taż sama myśl Wulgaty, jakby rzekł: przydzie, przydzie, powiadam, i wróci do ciebie władza, którą przedtém miałaś, t. j. znowu oglądasz królestwo Dawidowe; bo Chrystusa ujrzysz, którego królestwo duchowe przyobrazone było przez królestwo doczesne Dawida: dla tego Łuk. 1, 32, czytamy: *Da mu Pan Bóg stolicę Dawida ojca jego: i będzie królował w domu Jakóbowym na wieki.*

9. *Czemuż się teraz od żalu kurczysz?* Dla czegoż teraz bolejsz posłyszawszy nowinę smutną, że ci niewola grozi, gdy cię takie pomyślności spotkają? Zaisste będziesz miała króla, który będzie miał pieczę o tobie, i doradcę, który ci poda rady zdrowe, które cię wyzwolą nie tylko z niewoli Babilońskiej, lecz i z czartowskiej: mówi o Chrystusie, który nazwan jest aniołem wielkiej rady, Izai. 9.

10. *Bolej a usiłuy,* LXX. *bolej, postępuj mężnie;* Chald. *bolej i drżyj.* Myśl ta: pozwałam, Syonie, żebyś bolał i jęczał, i w rzeczy samej będziesz bolał i jęczał; będziesz bowiem miał słuszny powód i przyczynę boleści i jęku, t. j. niewolę babilońską. — *Tam będziesz wybawiona.* Naprzód, początkowo przez Cyrusa i Zorobabela, a powtóre i zupełnie przez Chrystusa.

11. *Zebralo się na cię narodów wiele.* Jakby rzekł: powiedziałam, że pójdziesz do Babilonu, Syonie, lecz zanim tam pójdziesz, inna ciebie klęska czeka ze strony Sennacheryba, który wiele narodów przeciw tobie zgromadzi. — *Niech będzie ukamionowana.* Kamieniami zabita, jako cudzozielnica. — *Niech patrzy... oko nasze.* Z przyjemnością na upadek Syonu.

12. *Kłosa na boiowisku.* Do wymłócenia i starcia. — *To się przytrafiło wojsku Sennacheryba,* gdyż anioł Boży 185 tysięcy zabił jedną noc.

13. *Wstań a młóc.* Wstaniesz a młócić będziesz wrogów twoich wozami żelaznymi. Podobnej zemsty użył Dawid nad Ammonitami, jak czytamy II. Król. 12, 31. — *Róg twój uczynię żelazny.* Dam ci siłę

tuum ponam ferreum, et ungulas tuas ponam aereas, et comminues populos multos, et interficies Domino rapinas eorum, et fortitudinem eorum Domino universae terrae.

uczynię żelazny, a kopyta twoje uczynię miedziane, y zetrzesz narody mnogie, a pobiesz Panu wydartki ich, y moc ich Panu wszystkiey ziemie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 3. *I potłuką miecze swe na lemieszce.* Temi i tym podobnemi słowy daje znać, iż wielki pokój miał być między tymi, którzy doskonale zachowują zakon Ewangelii świętej, który uczy nikomu nie szkodzić, ani się sprzeciwiać, i wszystkiego zaniechać zkadby niezgoda albo wojna urosła. Za czem stało się, iż narody okrutne gdy przyjęły Ewangelię, tak się ukrociliły, i w jedno jakoby ciało zjednoczyły, że wielki między Chrześcijany pokój był i jest. O czem też przepowiedział Isai. 11. Ose, 2. także i tu Micheasz. A jeśli zadasz, iż wojny przecię bywają między Chrześcijany, i wolno wojnę wieść, na to się odpowie: Iż wolno walczyć przeciwko złym, gdy tego sprawiedliwość dopuszcza, która nie jest pokojowi przeciwna: i gdy ci którzy sprawiedliwie walczą, nie czego inszego szukają, jedno aby w pokoju żyli: który pokój, iż zli gwałcą i przeszkadzają, bywają słusznie karani, jako też i sędzia zoczyńce karze, którzy rzeczpospolitę szkodzą. Wszakże i to prawda, gdyby wszyscy według Ewangelii żyli, nie byłoby żadnej wojny, ani niezgody, ani nieprzyjazni między ludźmi.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O spustoszeniu Jerozolimy, narodzeniu Chrystusa w Betlejemie i rozszerzeniu jego Kościoła.

1. Nunc vastaberis, filia latronis: obsidionem posuerunt super nos, in virga percitent maxillam judicis Israel.

2. Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio a diebus aeternitatis. (*Matth. 2, 6.*)

3. Propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet, et reliquiae fratrum ejus convertentur ad filios Israel.

4. Et stabit, et pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui, et convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terrae.

5. Et erit iste pax, cum venerit Assyrius in terram nostram, et quando calcaverit in domibus nostris, et suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates homines.

1. Teraz zburzona będziesz córko zbójce: oblężenie położono na nas, laską będą bić w gębę sędziego Izraelskiego.

2. A ty Bethlehem Ephrata, malutkiś iest między tysiącami Judzkimi: z ciebie mi wynidzie który będzie panującym w Izraelu, a wyszcia iego od początku, odedni wieczności.

3. Przeto da ie aż do czasu którego rodząca porodzi: a ostatek bracięy iego, wróci się do synów Izraelowych.

4. Y stanie, y paść będzie mocą Pańską, w wysokości imienia Pana Boga swego: y nawrócą się, bo teraz rozwiemoży się aż do granic ziemie.

5. A ten będzie pokojem, gdy przydzie Assyryczyk do ziemie naszey, a gdy będzie deptać po domach naszych: y wzbudziem nań siedmiu pastórzów, y ośm celniejszych ludzi.

wielką do pokonania wrogów twoich. — *Kopyta twoje uczynię miedziane.* Najsilniejsze do deptania i niezłomne. — *Pobiesz Panu.* Złożysz na ofiarę Bogu to, co ci pierwej wydarli.—*Moc ich.* Dostatki i bogactwa ich; gdyż jak mamy Przypow. 18, 11. *Majętność bogatego miasto mocy jego, i jako mur mocny otaczający go.*

R. 5.—1. Teraz. Wkrótce potem. — *Zburzona będziesz.* Assyryo! — *Córko zbójcy.* Zbójectwu oddana.— *Córka,* albo syn zbójcy, jest toż samo co zbójca; jak syn człowieczy znaczy to samo co człowiek. Myśl ta: spustoszytelko Assyryo! i ty spustoszoną będziesz. — *Oblężenie położono na nas.* Przez Assyryczyków. — *Laską będą bić w gębę.* Bicie w twarz oznacza wielkie ubliżenie i zniewagę; a podobno że Sennacheryb postów Ezechiasza, albo książąt izraelskich pojmanych przez siebie bił smrotnie w twarz, chociaż tego nie mamy w Pismie ś.—*Sędziego izraelskiego.* Ezechiasza króla.

2. A ty Betleem. Patrz Wujka.

3. *Przeto da je.* Dla tego, t. j. że się w Betleem Chrystus narodzi, którego Bóg wybrał i postanowił zbawcą i panem Izraela; dla tego daje, t. j. dopuści żeby Izrael i Żydzi byli trapieniami od Assyryczyków, Chaldeów i Greków, aż Dziewica Rodzicielka Boża, porodzi Chrystusa, bo ten będzie Odkupicielem i Zbawcą Izraela i narodów wszystkich. — *A ostatek braci jego.* Natenczas ostatek narodu żydowskiego, którzy są podług ciała bracią Chrystusowymi, a który ostatek Bóg pozostawił

dla siebie, nawróci się do prawdziwych synów Izraela, t. j. do apostołów i opowiadaczy ewangelii, i do Kościoła się przyłączy.

4. *I stanie.* T. j. Chrystus, jakby rzekł: zawsze paść i panować będzie; albo gotów będzie dobrze czynić.—*Mocą Pańską.* Największą mocą, którą mu da ojciec, tak że nikt nie będzie mógł wydrzeć mu żadnej owcy. Patrz Jana 10, 28. *W wysokości imienia Pana Boga swego.* Jak przystoi chwale imienia Bożego. Tak będzie się nimi Bóg opiekował, jak gdyby się na tém opierała chwała imienia i czci jego; za niegodne wielkości swojej uważać Bóg będzie, żeby ich nie paść jak najlepiej i nimi się nie opiekować.—*Nawrócą się.* Mogłoby się też powiedzieć: *siedzieć,* lub *mieszkać będą.* Myśl ta: że pod pasterstwem i królowaniem Chrystusa, wierni nawróceni do niego, żyć będą w najgłębszym pokoju.—*Bo teraz.* W tym czasie Chrystusowym.—*Rozwiemoży się.* Sam Chrystus którego wychwałę będą, i królestwo jego, które się rozciągnie aż do krańców ziemi.

5. *A ten będzie pokojem.* Chrystus będzie pokojem naszym, który nas w pokoju zachowa, chociażby nieprzyjaciele nas napastowali, i różnemi pokusy trapiłi. *Gdy przyjdzie Assyryczyk.* Przez Assyryczyka rozumie nieprzyjaciół Kościoła, albo duszę wierną, stosując do Assyryczyków, którzy niegdys rzeczpospolitę żydowską trapiłi. — *A gdy będzie deptać po domach naszych.* Kiedy napadną nieprzyjaciele, żeby domy nasze zabrać, t. j. kościół zdobyć, albo dusze wierne.—

6. Et pascent terram Assur in gladio, et terram Nemrod in lanceis ejus, et liberabit ab Assur, cum venerit in terram nostram, et cum calcaverit in finibus nostris.

7. Et erunt reliquiae Jacob in medio populorum multorum, quasi ros a Domino, et quasi stillae super herbam, quae non expectat virum, et non praestolatur filios hominum.

8. Et erunt reliquiae Jacob in gentibus in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis silvarum, et quasi catulus leonis in gregibus pecorum; qui cum transierit, et conculcaverit et ceperit, non est, qui eruat.

9. Exaltabitur manus tua super hostes tuos, et omnes inimici tui interibunt.

10. Et erit in die illa, dicit Dominus: Auferam equos tuos de medio tui, et disperdam quadrigas tuas.

11. Et perdam civitates terrae tuae, et destruum omnes munitiones tuas, et auferam maleficia de manu tua, et divinationes non erunt in te.

12. Et perire faciam sculptilia tua et statuas tuas de medio tui, et non adorabis ultra opera manuum tuarum.

13. Et evellam lucos tuos de medio tui, et conteram civitates tuas.

14. Et faciam in furore et in indignatione ultionem in omnibus gentibus, quae non audierunt.

6. Y będą paść ziemię Assur mieczem, y ziemię Nemrodową włóczniami ię: y wyzwoli od Assura gdy wnidzie do ziemi naszymy, y gdy deptać będzie po granicach naszymy.

7. Y będzie ostatek Jakoba w pośrodku wielu narodów iako rosa od Pana, y iako krople na zieli, które nie czeka męża, ani oczekawa synów człowieczych.

8. Y będą ostatki Jakoba między narodami w pośrodku narodów wielu, iako lew między zwierzęty leśnymi, y iako scenię lwie między trzodami owiec: który gdy przejdzie, y potłoczy, y porwie, niemasz ktoby wydarł.

9. Podniesie się ręka twoja na sprzeciwniki twoje, a wszyscy nieprzyjaciele twoi wyginą.

10. Y będzie onego dnia, mówi Pan: wezmę konie twoje z pośrodku ciebie, y zatracę poczwórne twoje.

11. Y wytracę miasta ziemie twej, y wywrócę wszystkie zamki twoje: y odemę czary z ręki twojej, y wieszczby nie będą w tobie.

12. Y uczynię że zaginą ryciny twoje, y słupy twoje z pośrodku ciebie: y nie będziesz się więcý kłaniać uczynków rąk twoich.

13. Y wykorzeńię gaie twoje z pośrodku ciebie, y zburzę miasta twoje.

14. Y uczynię w zapalczywości y w rozgniewaniu pomstę nad wszemi narody, które nie słuchały.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 2. *A ty Bethlehem Ephrata malutkiś jest.* Jakby rzekł: Acz malutkie jesteś względem inszych miast Judzkich: Ale cię ja wielkim uczynię. Przeto Ewangelista Mat. 2, tak pisze: żadną miarą nie jesteś najmniejsze.

2. *Między tysiącami.* Tak zowią miasta które mają wielość mieszczan: dla tego u Mat. 2. Między książęty, to jest, między przedniejszymi miastami. Albo też, tysiącami, zowie familie żydowskie, iż na tysiące byli podzieleni, nad temi przedniejsze głowy zowie Mat. książęty, czytaj Sedz. 6. 15.

2. *A wyjścia jego od początku ode dni wieczności.* Wyjścia, tak w łacińskim, greckim i żydowskim jest chce pokazać. Które słowa Doktorowie święci wykładają, o przedwiecznym narodzeniu Syna Bożego wodza Izraelskiego: bo iż słowa które przed tem prorok powiedział, z ciebie wynijdzie, znaczą prawdziwe narodzenie według człowieczeństwa: tedyż też kiedy powtarza, A wyjścia jego, mówi także o prawdziwym narodzeniu, gdyż jedno słowo jest na obudwu miejscach, tak w łacińskim jako i w żydowskim: jako tedy, wyjście, znaczy narodzenie; tak gdy powtarza, wyjście, znaczy też na-

Wzbudim nań siedmiu pasterzów. Przeciw nieprzyjaciołom naszym wzbudim siedmiu, a nawet ósmiu, t. j. wielu książąt, którzyby się im oparli.

6. *I będą paść ziemię Assur.* Chrystus przez apostołów i następców, bronią duchową zwalczy królów i książąt Assyryjskich, Greckich, Rzymskich i t. d. i nawróci ich tak dalece, że już nawróceni sami paść będą, t. j. rządzić, bronić i szerzyć będą Kościoł, jak uczynił Konstantyn i inni. — *Ziemię Nemrodową.* Babilon. — *Włóczniami jej.* Włóczniami swemi. Albo tą samą bronią, którą ludzie w niedowiarstwie zostając przygotowali byli sobie, zwalczą samych niewiernych, jak mądrością i dyalektyką Augustyna. — *I wyzwoli od Assura.* Od wszystkich nieprzyjaciół, gdy najdą na nas. — *Gdy deptać będzie.* Gdy się wedrze w granice nasze.

7. *Ostatek Jakoba.* Apostołowie i opowiadacze ewangelii. — *W pośrodku. . . narodów.* Pogańskich. — *Jako rosa od Pana.* Będą jakby deszczem i rosą najpożądniejszą, którzy nauką niebieską i świętością życia użyznają ziemię, t. j. ludzi ziemskich. — *Które nie czeka.* Które od rosy niebieskiej mnoży się, i do wzrostu nie potrzebuje ludzkiej sprawy. Mocą Słowa Bożego, nie przez ludzką wymowę, nawrócą się narody i zbawionymi zostaną.

8. *Jako lew między zwierzęty leśnymi.* Ludzie nie będą mogli sprzeciwić się duchowi w apostołach mówiącemu, gdyż wszystkich zwyciężą i podbiją sobie, zabijając w nich występki i bałwochwalstwo.

9. *Podniesie się ręka twoja.* Izraelu, Chrystusie! który przez żołnierzy twoich walczyć będziesz. — *Wyginą.* O ile są nieprzyjaciołmi; bo w nich będzie zabita bezbożność i wszelki rodzaj występków.

10. *Wezmę konie twoje.* O Kościele początkowy! odejmę wszystkie twierdze, uzbrojenia i broń, którą przed swoim nawróceniem się przeciw wierze walczyłeś, albo operaleś się jej, ażebyś zostawszy zwyciężonym, jej się poddał.

11. *Odemę czary. . . i wieszczby.* Bo niewierni wieszczkami, czarodziejstwami i t. p. walczyli z Kościołem, jak czynił Symon Magus i inni.

13. *Gaje twoje.* Ku czci bałwanów zasadzone. — *Zburzę miasta twoje.* Bałwochwalcze, burząc w nich przesady.

14. *I uczynię w zapalczywości.* Jeżeli zaś niektóre narody po ogłoszeniu ewangelii jeszcze wierzyć nie zechcą, najstrożej ukarzę je. — *Które nie słuchały.* Chald. *Które nie przyjęły nauki prawa.*

rodzenie. Tylko się tu spytać możemy, o którym tu narodzeniu mówi, jeśli według ciała, czyli według Bóstwa? Na to odpowiadam, iż tu wyjścia, nie możemy rozumieć o narodzeniu według ciała, o którym mówił przedtem, a to dla tego iż prorok przydaje Od początku, ode dni wieczności, którymi słowy daje znać prorok, iż te wyjścia jego dawno przedtem uprzydliży Micheasza: ale narodzenie według ciała nieuprzydliży Micheasza, i owszem po nim dobrze było: a tak musimy rozumieć o narodzeniu według Bóstwa, które dawno przed Micheaszem było. I to się potwierdza z własności tych słów które przydaje Micheasz, od początku, ode dni wieczności. Gdzie się sam prorok wykląda, o którym początku mówi, żeć nie o innym, tylko o początku od wieków. I trzeba wiedzieć iż w Piśmie ś. to słowo, od początku, złączone z tēn drugim, ode dni wieków, znaczy zawsze bytność przed wieki: jako masz Eccle. 24. Od początku i przed wieki. I nie pokażą nigdzie w Piśmie, żeby tak o kim innym mówiono tylko o Przedwiecznym. A tak tu masz jasne słowa o przedwiecznym rodzeniu Syna Bożego. I tu obacz jasny fałsz dzisiejszych nowochrześciców, którzy to woła z Żydami wyklądać o początku królestwa Dawidowego, niż z Chrześcijany o początku Bóstwa Syna Bożego. Aleć to są przydatki żydowskie do Pisma ś. bo tu prorok nie wspomina królestwa Dawidowego, ale zgoła mówi o początku samego Chrystusa, powiadając jako się dawno począł, mówi, iż Wyjścia jego od początku ode dni wieczności, gdzie nic nie wspomina początku królestwa jego. Czemuż nowochrześcice przydają czego w Piśmie nie masz? A przytęm ponieważ te słowa, Od początku ode dni wieczności, albo wieku, zawsze jako się powiedziało, znaczą bytność przedwieczną, to się nie może rzec o królestwie Dawidowem, ale dobrze o przedwiecznym urodzeniu Syna Bożego.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O pogroźkach przeciw Izraelitom za ich niewdzięczność i inne grzechy.

1. Audite, quae Dominus loquitur: Surge, contende iudicio adversum montes, et audiant colles vocem tuam.

2. Audiant montes iudicium Domini et fortia fundamenta terrae, quia iudicium Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur.

3. Popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? responde mihi. (*Jer. 2, 5*).

4. Quia eduxi te de terra Aegypti, et de domo servientium liberavi te, et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron et Mariam?

5. Popule meus, memento quae, quid cogitaverit Balac rex Moab, et quid responderit ei Balaam filius Beor de Setim usque ad Galgalam, ut cognosceres justitias Domini. *

6. Quid dignum offeram Domino? curvabo genu Deo excelso? numquid offeram ei holocaustomata et vitulos anniculos? (*Num. 22 et 23*).

7. Numquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animae meae?

R. 6.—1. *Sluchajcie.* Obywatele Jerozolimy, Żydz!—*Co Pan mówi.* Do mnie Micheasza, żeby wam to samo objawił.—*Wstań, czyni.* Mówi więc Pan do mnie: wstań, osądź Żydów i strofuj ich za występki.—*Przeciw góróm.* Wymienia tutaj góry jakby winowajców, dla tego że na górach bałwany były ustawione,

2. *Mocne fundamenty ziemi.* Królowie i książęta, którzy jakby fundamenta podtrzymują ziemię, t. j. bronią słabszych,—*Bo sąd Pański z ludem swym.* T. j. *Bo spór ma Pan z ludem swoim,* jak niektórzy tłumaczą.—*Da się rozsądzić.* Sądownie się rozprawi. Pagnin: *i z Izraelem rozprawić żyda.* Wielka dobroć Boga, który chociaż jest najwyższym Panem wszystkiego, ludziom jednak, t. j. ziemskim robakom, jeśli się z nim porównają, chce dowieść słuszności spraw swoich.

3. *Ludu mój.* Początek skargi Bożej, jakby rzekł: chociaż sam, jak ty tobie wyrzucam złe sprawy, wyrzucalbys mnie wzajemnie, jeśli bys miał co przeciwko mnie. Podobne do tego jest owo Isai. 43, 26: *Przywiedź mię na pamięć, a sądzić się spolu: Powiedz, jeśli co masz, abyś się usprawiedliwił,* t. j. niech sprawiedliwy o tobie wyrok wydany będzie.

4. *Mojżesza, i Aarona, i Maryę.* W Chald. *Posta-*

1. *Sluchajcie co Pan mówi:* Wstań, czyni prawnem przeciw góróm, a niech słuchają pagórki głosu twego.

2. *Niech słuchają góry sądu Pańskiego,* y mocne fundamenty ziemi: bo sąd Pański z ludem swym, a z Izraelem da się rozsądzić.

3. *Ludu mój cóżemci uczynił,* albo w czymemci się uprzykrzył? odpowiedz mi.

4. *Iżem cię wywiódł z ziemi Egiptskiej,* a z domu niewolników wybawiłem cię: y posłałem przed obliczem twoim Mojżesza, y Aarona, y Maria.

5. *Ludu mój wspomni proszę co myślił Balach król Moab,* y co mu odpowiedział Balaam syn Beor, od Sethym aż do Galgale żebyś poznał sprawiedliwości Pańskie.

6. *Cóż godnego ofiaruję Panu?* pokłonię się Bogu wysokiemu: *Izali mu ofiaruję całopalenia,* y cielce roczne?

7. *Izali Pan może bydź ubłagan tysiącami baranów,* albo wielą tysięcy kózłów tłustych? *Izali dam pierworodnego mego za złość moję,* owoc żywota mego ze grzech dusze moię?

tem do ciebie trzech proroków, Mojżesza, Aarona i Maryę: Mojżesza, że uczył podania sądów, Aarona dla oczyszczenia ludu, Maryę dla nauki niewiast. Tak samo ś. Hieronim i inni.

5. *Co myślił Balach.* Pamiętaj, że Balaam podał radę Balachowi, żeby cię uwiódł przez niewiasty, i tak w owej krainie, która jest od Setim za Jordanem aż do Galgala u przejścia przez Jordan, zginąłbyś zupełnie śród owych zasadzek i zamachów, jeśli bym ja ciebie nie zachował.—*Żebyś poznał sprawiedliwości Pańskie.* Żebyś z tego widział jak sprawiedliwym jestem i wiernym w obietnicach moich. Albo, żebyś zawsze czcił Boga i przykazania Jego zachowywał.

6. *Cóż godnego ofiaruję?* Są to wyrazy ludu pokutującego.—*Pokłonię się.* Cóż uczynię, albo co ofiaruję Panu, żeby wam na łaskę Jego zasłużył? Czy kolana zegnę? czy mu złożę ofiary i całopalenia?

7. *Izali Pan może bydź ubłagan?* To odpowiedz proroka, jakby rzekł: bynajmniej, nie prześlągają Boga te obrzędy zewnętrzne, ani ofiary; ani zechce żeby mu ofiarowano na całopalenie synów albo córek, jak przesądnie bałwochwalcy czynili, czcząc takimi ofiarami okrutnego Molocha.

8. Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te: Utique facere iudicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo. (*Zach. 7, 9. Math. 23, 23*).

9. Vox Domini ad civitatem clamat, et salus erit timentibus nomen tuum: Audite tribus, et quis approbabit illud?

10. Adhuc ignis in domo impii thesauri iniquitatis, et mensura minor irae plena.

11. Numquid iustificabo stateram impiam et saccelli pondera dolosa?

12. In quibus divites ejus repleti sunt iniquitate, et habitantes in ea loquebantur mendacium, et lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

13. Et ego ergo coepi percutere te perditione super peccatis tuis.

14. Tu comedes, et non saturaberis: et humiliatio tua in medio tui, et apprehendes, et non salvabis, et quos salvaveris, in gladium dabo.

15. Tu seminabis, et non metes: tu calcabis olivam, et non ungeris oleo, et mustum, et non bibes vinum. (*Deut. 28, 38. Agg. 1, 6*).

16. Et custodisti praecepta Amri, et omne opus domus Achab, et ambulasti in voluntatibus eorum, ut darem te in perditionem, et habitantes in ea in sibilum, et opprobrium populi mei portabis.

8. Pokażę tobie człowiecze co jest dobro, y czego Pan chce po tobie: Zaiste żebyś czynił sąd, a miłował miłosierdzie, a z pilnością chodził z Bogiem twoim.

9. Głos Pański do miasta woła, a zbawienie będzie bojącym się imienia twego: Słuchaycie pokolenia, a któż to pochwali?

10. Ieszcze ogień w domu niebożnego, skarby nieprawości, y miara mniejsza gniewu pełna.

11. Izali usprawiedliwiej szale niebożne, a w mieszkcu gwichty fałszywe?

12. Któreimi bogacze iego napelnili się nieprawością, a mieszkający w nim mówili kłamstwo, a język ich zdradliwy w uściech ich.

13. A tak y ja poczęłem cię karać zatraceniem dla grzechów twoich.

14. Ty będziesz ieść, a nie naiesz się: y uniżenie twoie w pośrodku ciebie: y pochwyisz, a nie zachowasz, a które zachowasz, dam pod miecz.

15. Ty siał będziesz, a żąć nie będziesz: ty będziesz tłoczyć oliwę, a oliwą się pomazować nie będziesz: y moszcz, a nie będziesz pić wina.

16. Y przestrzegałeś przykazania Amry, y każdego uczynku domu Achab: y chodziłeś po ich wole, żebych cię dał na zatracenie, a mieszkający w nim na kszkanie: y hańbę ludu mego nosić będziecie.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O niepokładaniu nadziei w ludziach, lecz w samym tylko Bogu.

1. Vae mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumnum racemos vindemiae: non est botrus ad comedendum, praecoquas ficus desideravit anima mea.

8. *Czynił sąd.* Potępiając siebie samego jako grzesznika i pokornie za grzech zadość czyniąc.—*Miłował miłosierdzie.* Względem bliźnich, i ochotnie je okazywał.—*Chodził z Bogiem.* Przed Bogiem postępował, słuchając go i podobając się jemu. Chald. *chodzić w bojaźni Boskiej*, strzegąc się pilnie, żeby w czem przeciw jego prawu i woli nie zgrzeszyć.

9. *Głos Pański.* Ponieważ byli bardzo dalekimi od tego trójga, znowu więc od strofowania ich zaczyna.—*Do miasta.* Jeruzalem.—*Zbawienie będzie bojącym się Imienia Twego.* I ci zbawionymi będą, którzy bojąc się Boga to czynić będą, czego Bóg naucza wołając przez proroków.—*Imienia Twego.* T. j. Jego samego.—*A któż to pochwali?* Wiedz, że mało będzie takich, którzy pochwalą i wykonają to co ja powiem, i Bożem Imieniem wołać będą.

10. *Ogień w domu niebożnego.* Po tylu wspomnieniach i strofowaniach proroków, jeszcze niebożni trzymają cudze dobra nieprawnie nabyte; lecz te się im w ogień zamienia, który domy ich opustoszy i strawi. Tak ś. Jakób w liście swoim 5, 3, powiada: *Złoto i srebro wasze poróżni: a róża ich będzie wam na świadectwo i zje ciała wasze jako ogień.*—*Miara mniejsza gniewu pełna.* Ile odejmują miarom, które zdradliwie zmniejszają, tyle im przybędzie gniewu Bożego, żeby się napelnily.

11. *Usprawiedliwie.* Czy sądzisz, że się mnie podobać może zdrada w miarach i wagach, którą prawem mojem potępiłem? Deut. 25, 15, czytamy: *nie będziesz*

1. Biada mnie żem się stał iako który zbiera w iesieni grona po zbieraniu wina: niemasz grona ku ziedzeniu, skorożrzałych fig požądała dusza moia.

miał w worku różnych gwichtów: większego i mniejszego.

12. *Któreimi.* Przez których wag fałszywych użycie.—*Pagnin i Watabl tłumaczą: którego (t. j. miasta) bogacze napelnieni są nieprawością.*

13. *Poczęłem cię karać.* Różnemi klęskami, i będę karał dalej, bo się nie upamiętywasz.

14. *Ty będziesz jeść, a nie naiesz się.* Chociażbyś pożarł wiele bogactw, nie zamienią się ci w sok pożywny. Albo, czasu obłężenia i niewoli tak mało jeść będziesz, że się nie nasycisz.—*Poniżenie twoje w pośrodku ciebie.* T. j. wśród kraju twego utrapią cię nieprzyjaciele. Albo przyczyną klęsk tych, nie są nieprzyjaciele, lecz grzechy twoje.

16. *Przestrzegałeś przykazania Amry.* Tych, z którymi różniłeś się duchem i chęcią, naśladowałeś w bezbożności i czczeniu bałwanów, t. j., Amri króla izraelskiego i syna jego Achaba, którzy, jak zdaje się, byli odnowicielami niebożności Jeroboama, III. Król. 16. *Uczynku domu Achab.* Jakim było bałwochwalstwo, bezbożność, zabijanie proroków, niszczenie obywateli i inne zbrodnie.—*Chodziłeś po ich woli.* Czyniąc to czego oni chcieli.

R. 7.—1. *Biada mnie!* Jest to głos bolejącego, nie zaś grożącego proroka.—*Nie masz grona.* Nic nie znajduję. Nikogo nie znajduję, kto by z nauk moich korzystał, i na wspomnienia moje od występków się powściągnął.—*Dojrzałych fig żądała dusza moja.* Żądałem w moim wieku kilku mężów równych, albo podobnych

2. Periit sanctus de terra, et rectus in hominibus non est: omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum ad mortem venatur.

3. Malum manuum suarum dicunt bonum: princeps postulat, et iudex in reddendo est, et magnus locutus est desiderium animae suae, et conturbaverunt eam.

4. Qui optimus in eis est, quasi paliurus; et qui rectus, quasi spina de sepe. Dies speculationis tuae, visitatio tua venit; nunc erit vastitas eorum.

5. Nolite credere amico, et nolite confidere in duce: ab ea, quae dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui.

6. Quia filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam, et inimici hominis domestici ejus. (*Matth. 10, 35*).

7. Ego autem ad Dominum aspiciam, expectabo Deum salvatorem meum: audiet me Deus meus.

8. Ne laeteris, inimica mea, super me, quia cecidi: consurgam, cum sederi in tenebris, Dominus lux mea est.

9. Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei, donec causam meam iudicet, et faciat iudicium meum; educet me in lucem, videbo iustitiam ejus.

10. Et aspiciet inimica mea, et operietur con-

2. Zginał święty z ziemię, y prawego niemasz między ludźmi: wszyscy na krew czyhaia, mąż brata swego na śmierć łowi.

3. Złość rąk swoich nazywaią dobrym: ksiązę żąda, a sędzia na oddaniu iest, a wielki mówił żądze dusze swoiey, y zamieszali ia.

4. Kto nalepszy między nimi iest, iako oset: a kto prawy, iako ciernie z płotu. Dzień upatrowania twego, nawiedzenie twoie przyszło: teraz będzie spustoszenie ich.

5. Nie wierzcie przyjacielowi, a nie ufaycie w ksiązęciu, przed tą która sypia na łonie twaim, strzeż zamków ust twoich.

6. Bo syn uraga oycu, a córka powstaie na matkę swą: niewiastka na świekrę swoię, a nieprzyjaciele człowieczy domownicy jego.

7. A ia na Pana patrzyć będę, oczekiwać będę Boga zbawiciela mego: wysłucha mię Bóg mój.

8. Nie wesel się nieprzyjaciółko moja nademną żem upadł: powstańe, gdy usiędę w ciemnościach, Pan iest światłością moia.

9. Gniew Pański poniosę, bom zgrzészyl iemu, aż osadzi sprawę moię, y uczyni sąd mój: wywiedzie mię na światło, uyrzję sprawiedliwość jego.

10. Y patrzyć będzie nieprzyjaciółka moia, y

cnotę owym ojcom dawnym, którzy w młodości dojrzewając, Bogu i ludziom miłymi byli.—Tak u Ozeasza 9, 10, mamy: *jako pierwszy owoc drzewa figowego, na wierzchu jęj ujrzałem ojce ich*. Albo, szukałem fig któreby dojrzały, a nie znalazłem, chociaż już oddawna dojrzeć były powinny po tylu upomnieniach proroków i moich pracach.

2. *Zginał święty*. Zaledwie się kto znajdzie dobry, wzorowych obyczajów i wierny religii.

3. *Ręk swoich*. T. j. *złe uczynki swoje*.—*Sędzia na oddaniu jest*. Oddaje i przysądza możnemu, czego on żąda niesłusznie.—*Zamieszali ją*. Rzeczpospolitą, albo prawdę, którą zaciemniają potwarzami.

4. *Jako oset*. Myśl ta: podobni są do ostu kołającego i raniącego tych, którzy się do nich zbliżają.—*Jako ciernie*. Powtórzenie tegoż samego zdania.—*Dzień upatrowania twego*. Niektórzy tłumaczą: *dzień badaczów twoich, i nawiedzenia twego przyszedł*. Myśl ta: *w krótcie nadejdzie ten czas*, o którym upatrywacze twoi, t. j. prorocy fałszywi wróżyli tobie pomyślność, lecz fałszywie; bo dzień ów będzie dniem nawiedzenia, kary i uwięzienia przez Chaldejczyków.—*Teraz*. T. j. *prędko*.—*Spustoszenie ich*. Ogołocenie i niewola twoja.

5. *Nie wierzcie przyjacielowi*. Taki mić będziecie ucisk, gdy Chaldejczycy oblegną, że pomiędzy najbliższymi nie będzie żadnego zaufania; bo każdy będzie starał się myśleć o sobie, żeby głodu, zarazy, miecza i innych nieszczęść uniknąć, opuszczając nawet najbliższych i najmiłszych, albo też zdradzając ich.—*W ksiązęciu*. Pagnin tłumaczy: *w małżonku*. Watabl: *w bracie starszym*. W hebr. wyraz *aluph*, znaczy ksiązęcia, wodza, pana, albo wielkiego, jakiemi są mężowie względem żon, bracia starsi względem młodszych. W tém znaczeniu mąż, który się z jaką panną ożenił, nazywa się *wodzem panieństwa jęj*. Jerem. 3, 4.—*Która sypia*. T. j. żona.

6. *Bo syn uraga oycu*. Bo przy takim głodzie i utrapieniach, syn oycu uragać będzie, tak iż się z nim be-

dzie spierał a nawet walczył o chleb, i wydrze mu.—*Nieprzyjaciele człowieczy domownicy jego*. T. j. będą, gdyż o chleb, albo o coś podobnego walczyć będą z sobą jak wrogowie.

7. *A ja na Pana patrzyć będę*. Śród tak wielkich nieszczęść podaje zbawienną radę i przykład; jakby rzekł: śród takiej kłeski i zdrady, ja i inni którzy są mądrymi, zwrócimy się nie do rodziców ani do krewnych, lecz do Boga, jego prosić będziemy; a chociaż zdaje się że grozi, zawsze jednak z wytrwałą nadzieją pomocy jego czekać będziemy.—*Boga zbawiciela mego*. Boga, który mię usłyszy i od kłeski wybawi, i Chrystusa Pana, którego dla zbawienia świata zesłał.

8. *Nieprzyjaciółko moja*. Babilonie, albo raczej Idumeo, która się z nieszczęść moich cieszyć zwykłaś, nie wesel się z mojego zbliżenia i niewoli, bo chociaż upadłam, albo mam upaść, po siedmdziesięciu jednak latach znoum mię Bóg przez Cyrusa podniesie i odnowi.—*Gdy usiędę w ciemnościach*. W ciemném więzieniu Babilońskiem.—*Pan jest światłością moją*. Pan mnie oświeci; Pan mię przywróci do światłości bytu pomyślnego i kwitnącego.

9. *Gniew Pański poniosę*. Teraz wytrwale zniosę tę karę Boską, na którą zasłużyłem.—*Aż osadzi sprawę moję*. Aż sprawę moję rozpozna, i skarci tych, którzy się na mnie srożyli; bo chociaż przed Bogiem na karę zasłużyłem, lecz narody dzikie nad słusność mię trapiły.—*Uczyni sąd mój*. Pomści krzywdę moję.—*Wywiedzie mię na światło*. Przywracając do bytu pomyślnego, i z więzienia Babilońskiego wyprowadzając.—*Ujrzę sprawiedliwość jego*. T. j. słuszną pomstę, którą wet za wet odda Chaldejczykowi, gdy ich przez Cyrusa opustoszy, jak oni nas spustoszyli; a także i Idumejczykowi, gdy ich przez Chaldejczyków, a później przez Machabejczyków ukarze.—*Patrz. Machab. ks. 1, r. 5, w. 3*.

10. *Nieprzyjaciółka moja*. Babilon nieprzyjazny i zadróżna Idumea.—*Oczy moje będą patrzyć na nie,*

fusionem, quae dicit ad me: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt in eam; nunc erit in conculcationem, ut lutum platearum.

11. Dies, ut aedificentur maceriae tuae; in die illa longe fiet lex.

12. In die illa et usque ad te veniet de Assur, et usque ad civitates munitas, et a civitatibus munitis usque ad flumen, et ad mare de mari, et ad montem de monte.

13. Et terra erit in desolationem propter habitatores suos, et propter fructum cogitationum eorum.

14. Pasce populum tuum in virga tua, gregem hereditatis tuae, habitantes solos in saltu, in medio Carmeli; pascentur Basan et Galaad juxta dies antiquos.

15. Secundum dies egressionis tuae de terra Aegypti ostendam ei mirabilia.

16. Videbunt gentes, et confundentur super omni fortitudine sua; ponent manum super os, aures eorum surdae erunt.

17. Lingent pulverem sicut serpentes, velut reptilia terrae perturbabuntur in aedibus suis: Dominum Deum nostrum formidabunt, et timebunt te.

18. Quis Deus similis tui, qui auferis iniquitatem, et transis peccatum reliquiarum hereditatis tuae? Non immittet ultra furorem suum, quoniam volens misericordiam est. (*Jer. 10, 6. Act. 10, 43*).

19. Revertetur, et miseribitur nostri; deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra.

Ja na szczybie Syonu i pomyślności postawiona, wzgardzę Idumeą na ziemi leżąca, utrapioną i umarłą prawie, i powiem: teraz będzie zdeptana jak błoto uliczne, która mną niegdyś gardziła, wyszydzała i trapiła.

11. *Dzień aby były budowane płoty twoje.* O Izraelu! już przyjdzie czas Boży, w którym się płoty twoje zbudują. Toż samo znaczy, co powiedział Amos, 9, 11: *Onego czasu podniosę przybytek Dawidów, który upadł i t. d.*

12. *Dnia onego.* Wyzwolenia, powrotu z Babilonu i odnowienia Jerozolimy.—*Aż do ciebie przyjdzie z Assur.* Nietylko się wyzwolisz od wroga, lecz nawet jęńcy twoi rozproszeni w Assyryi, Medyi, Persyi i t. p. ztamtąd wrócą do ciebie i do innych miast warownych Judei; a nawet z nich aż do rzeki się rozciągną.—*Aż do rzeki.* Eufratu, który był granicą ziemi świętej, od Boga postanowioną, Jozue r. 1. w. 4.—*Od morza do morza.* Od morza Galilejskiego, które jest na wschodzie, aż do morza Śródziemnego, które jest na zachód względem ziemi świętej.—*Do góry od góry.* Od góry Libanu, który jest granicą Judei od północy, aż do góry Idumejskiej, będącej granicą jej od południa.

13. *A ziemia.* Chaldejaska nieprzyjazna.—*Dla obywatelów swoich.* Dla bezbożnych Chaldeczyków, którzy lud boży wierny i pobożny trapiłi.—*I dla owocu myśli ich.* Z powodu spraw ich przewrotnych, które są owocem niegodziwych knozań, jakby rzekł: Babilon spustoszoną zostanie dla okrucieństwa i innych występków.

14. *Paś lud twój.* Są to słowa proroka za ludem modlącego się; jakby rzekł: Panie, pamiętaj na lud twój, który jest trzodą i dziedzictwem twojem.—*Mieszkające same w lesie.* Pozbawionych pomocy innych

okrycie się wstydem, która mówi do mnie: Gdzie jest Pan Bóg twój? Oczy moje będą patrzeć na nie, teraz będzie na podeptanie iako błoto na ulicy.

11. Dzień aby były budowane płoty twoje: w on dzień oddalono będzie rozkazowanie.

12. Dnia onego y aż do ciebie przydzie z Assur, y aż do miast obronnych, a od miast obronnych aż do rzeki, y od morza do morza, y do góry od góry.

13. A ziemia będzie na spustoszenie dla obywatelów swoich, y dla owocu myśli ich.

14. Paś lud twój laską twoją, trzodę dziedzictwa twego, mieszkające same w lesie, w pośrzedku Karmela: będą pasieni na Basan y Galaad wedle dni dawnych.

15. Wedle dni wyszcia twego z ziemi Egypcijskiej ukazać mu dziwy.

16. Użyją narodowie, a zawstydzą się nad wszystką mocą ich: włożą rękę na usta, uszy ich głuche będą.

17. Będą lizać proch iako węże, iako ziemopłaz będą przestraszeni w domu swoim. Pana Boga naszego strachać się będą, y ciebie bać się będą.

18. Któryż Bóg podobny tobie, który oddałsz nieprawość, y miałsz grzechy ostatnich dziedzictwa swego? nie rozpuści więcey zapalczywości swojej, bo chcący w miłosierdziu jest.

19. Wróci się a zlituje się nad nami: złoży nieprawości nasze, y wrzuci do głębokości morskich wszystkie grzechy nasze.

narodów, i wystawionych niejako na dzikość zwierząt.—*Pośród Karmela.* Paś ich na wesołych pastwiskach Karmelu, t. j. żeby w wszystkie rodzaje dóbr obfitowali.—*Będą pasieni.* Żydzi gdy ich z Babilonu do Judei odprowadzisz.—*Basan i Galaad,* które są górami urodzajnymi i w trzody obfitują.—*Wedle dni dawnych.* Jak niegdyś za Dawida i Salomona.

15. *Wedle dni wyjścia.* Uczynię w obec nich cuda, i okażeżem łaskaw dla nich, jak wtenczas, gdy lud twój z Egiptu wyprowadził.

16. *Zawstydzą się nad wszystką mocą ich.* Bo przez tę moc nie będą mogli szkodzić Żydom, ani potem Chrześcijanom pokonać.—*Włożą rękę na usta.* Ze wstydu, przerażenia i podziwienia tak wielkich cudów zamilkną i zdumieją się, że nawet głosu wydać nie odważą się.—*Uszy ich głuche będą.* Że albo ze zdumienia nie usłyszą co się mówi, albo że przez zadróść zatkną uszy żeby nie słyszeli.

17. *Będą lizać proch.* Przestraszeni i drżący na znak uszanowania na ziemię upadną, a nawróceni też do wiary, Bogu prawdziwemu pokłon oddadzą. Tak Dawid mówi o Chrystusie Ps. 71, 9: *Przed nim będą padać Murzynowie: a nieprzyjaciele jego ziemię lizać będą;* i Izai. 49, 23: *Twarz na ziemię spuścinoszy kłaniać ci się będą, a proch nóg twoich lizać będą.*—*Będą przestraszeni.* Lękać się będą, wzruszą się trwogą niejako podziwu i uszanowania.—*W domu swoim.* Watabł tłumaczy: *w zamknięciach swoich,* t. j. w zamkniętych obwarowanych i uzbrojonych miastach swoich.—*Ciebie bać się będą.* Boże! albo ciebie Izraelu Boży!

18. *Ostatków dziedzictwa swego.* Ludu pozostałego z niewoli.—*Nie rozpuści więcey zapalczywości swojej.* Jakaż zesłał przez Chaldeczyków, chyba jeśliby Żydzi

20. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham, quae jurasti patribus nostris a diebus antiquis.

20. Dasz prawdę Jakobowi, miłosierdzie Abrahamowi: coś przysiągł oycóm naszym odedni dawnych.

powrócili do dawnych grzechów swoich. Albo, zawsze będzie się nad Kościołem litował, i będzie mu czynił dobrze, i nie opuści go, jak synagogę.

19. *Złóży nieprawości nasze.* LXX: *zanurzy nieprawości nasze.*

20. *Dasz prawdę Jakobowi.* Prawdziwie i wiernie dopełnisz na Jakóbie, t. j. na żydach potomkach Jakóba, to coś miłościwie obiecał Abrahamowi, Jakóbowi i innym ojcom; mianowicie o troskliwości i opiece nad ludem, a szczególnie o zesłaniu Zbawcy Chrystusa.

Koniec Księgi Proroctw Micheasza.

Wprowadzenie do księgi Nahuma.

Nahum wykłada się pociecha albo pocieszyciel. Ten pisze o gniewie Bożym, i o ciężkiéj pomocy nad miastem Niniwe, które acz się było na kazanie Jonasza proroka polepszyło, wszakże potem w większe grzechy wpadło. Był Nahum prędko po Micheaszu, za czasu króla Ezechiasza, gdy już Izrael był w niewoli Assyryjczyków.

PROPHETIA NAHUM.

PROROCTWO NAHUMA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O upadku Niniwy, gniewie Bożym przeciwko grzesznikom, dobroci względem sprawiedliwych, i t. d.

1. Onus Ninive: Liber visionis Nahum Elcesaei.

1. Brzemie Niniwe: Księgi widzenia Nahum Elceseyczyka.

2. Deus aemulator, et ulciscens Dominus: ulciscens Dominus, et habens furorem; ulciscens Dominus in hostes suos, et irascens ipse inimicis suis;

2. Bóg rzewniwy y mszczący się Pan: mszczący się Pan, y mający zapalczywość; mszczący się Pan nad nieprzyjaciółmi swemi, a gniewający się na przeciwniki swoje;

3. Dominus patiens, et magnus fortitudine, et mundans non faciet innocentem; Dominus in tempestate et turbine viae ejus, et nebulae pulvis pedum ejus;

3. Pan cierpliwy a wielkiéj mocy, a oczyszciając nie uczyni niewinnym; Pan w burzéy y w wichrze drogi jego, a mgły proch nóg jego;

4. increpans mare, et exsiccans illud, et omnia flumina ad desertum deducens. Infirmatus est Basan et Carmelus; et flos Libani elanguit.

4. fukający morze y wysuszający ie, a wszystkie rzeki w pustynią obracający. Zemdlal Basan, y Karmel, y kwiat Libański uwiadł.

5. Montes commoti sunt ab eo, et colles desolati sunt; et contremuit terra a facie ejus, et orbis et omnes habitantes in eo.

5. Góry poruszyły się przed nim, a pagórki spustoszały, y ziemia się zatrzęsła od oblicza jego, y świat, y wszyscy mieszkający na nim.

6. Ante faciem indignationis ejus quis stabit?

6. Przed obliczem zagniewania jego kto stanie?

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Brzemie Niniwe.* Smutne i groźne proctwo przeciw Niniwie, która po opowiadaniu Jonasza do grzechów powróciła.—*Widzenia.* Objawienia, proroctwa.—*Elceseyczyka.* Urodzonego w Elcese wioszczce Galilejskiej. Nahum zaś prorokował za czasów Ezechiasza króla.

2. *Rzewniwy.* Kochający bardzo i gniewający się jeśli go nie kochają a karzący nieprzyjaznych dla tych których on umiłował.

3. *Pan cierpliwy i wielkiéj mocy.* Którego stałość i cierpliwość nie daje się pokonać grzechami, lecz odwlekającą jest i zemstę na czas właściwy zachowującą.—*Oczyszczający.* Uważając za czystego.—*Nie uczyni niewinnym.* Nie usprawiedliwi, ani wybawi jako niewinnego; bo chociaż jest cierpliwym, jednak wino-

wajców nieukaranych nie zostawi.—*W burzy i wichrze drogi jego.* Opisuje potęgę Boga przychodzącego dla ukarania Assyryjczyków; jakby rzekł: przyjdzie Pan w burzy, t. j. z wielką potęgą i gwałtownością, któremu żadna siła ludzka oprzeć się nie zdoła.—*Mgły proch nóg jego.* Zastępy jego będą niepolicone, tak że zaćmi powietrze mgła pyłu, który się z pod nóg wzbija.

4. *Fukający morze.* Jeśli fuknie na morze, zaraz wysycha. LXX *groźący*; a myśl ta: jeśli grożąc rozkazuje morzu, rozdziela je i wysusza podług upodobania, jak się przytrafiło, gdy Żydów przez morze Czerwone przeprowadził.—*Zemdlal Basan i Karmel.* Najurodzajniejsze góry i krainy, jakimi są: Bazan, Karmel i Liban, będą jałowemi, wyschną i zaginą niejako, jeśli Bóg zechce. Zdaje się, że przez allegoryę tych gór rozumie Niniwę i bogactwa Assyryjczyków które pomsta Boga zagubi.

et quis resistet in ira furoris ejus? indignatio ejus effusa est ut ignis; et petrae dissolutae sunt ab eo.

7. Bonus Dominus, et confortans in die tribulationis, et sciens sperantes in se.

8. Et in diluvio praetereunte consummationem faciet loci ejus; et inimicos ejus persequentur tenebrae.

9. Quid cogitatis contra Dominum? consummationem ipse faciet; non consurget duplex tribulatio.

10. Quia sicut spinae se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium; consumentur quasi stipula ariditate pleua.

11. Ex te exhibit cogitans contra Dominum malitiam; mente pertractans praevaricationem.

12. Haec dicit Dominus: Si perfecti fuerint, et ita plures, sic quoque attendentur, et pertransibit: affixi te, et non affligam te ultra.

13. Et nunc conteram virgam ejus de dorso tuo, et vincula tua dirumpam.

14. Et praecipiet super te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo amplius, de domo Dei tui interficiam sculptile et conflatile, ponam sepulcrum tuum, quia inhonoratus es.

15. Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem; celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua, quia non adjicies ultra, ut pertranseat in te Belial; universus interiit. (*Isai 52, 7. Rom. 10, 15*).

a kto się sprzeciwi w gniewie zapalczywości jego? zagniewanie jego wyłało się iako ogień: y skały rozplynęły się od niego.

7. Dobry Pan, y posilający w dzień utrapienia, a zna mające nadzieję w nim.

8. Y w powodzi przemiiłający dokonanie uczyni miejsca jego, a nieprzyjaciele jego ciemności przesładować będą.

9. Cóż myślicie przeciw Panu? dokonczenie on uczyni: nie powstanie dwoiaki ucisk.

10. Bo iako ciernie społecznie się wiąże, tak biesiada ich pospolu piących: będą zniszczeni iako słoma suchości pełna.

11. Z ciebie wynidzie myślący przeciwko Panu złość, rozbierając na myśli wystąpienie.

12. To mówi Pan: Choćby doskonałymi byli, y tak więcéy było: tak téż będą postrzyżeni, y przeminie: utrapilem cię, y nie utrapię cię więcéy.

13. A teraz złamię łaskę jego z grzbietu twego, y związki twoje potargam.

14. Y rozkaże o tobie Pan, nie będą siac imieniem twoim więcéy: z domu Boga twego wygubię rycinę i licinę: położę grób twój: boś iest nie pocziwy.

15. Oto na górach nogi opowiadającego, y zwiaśtującego pokój: święc Judo święta twoie, a oddaway śluby twoie: bo nie przyda więcéy aby przeszedł po tobie Belial: wszystek zginął.

CAPUT II.

O pysze miasta Niniwy i jej upadku.

1. Ascendit, qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem; contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde,

7. *Zna. Łaską otaczając, broniąc. LXX znając bojących się ciebie, i dla tego mający o nich pieczę.*

8. *W powodzi przemiiłający.* Rozumie wojska Medów y Babilończyków, które nakształt powodzi, w wielkiej liczbie, z pośpiechem i zapałem napadły na Assyryjczyków i miejsce ich, t. j. Niniwę miasto królewskie opustoszyli.—*Dokonanie uczyni.* Zniszczenie miasta i królestwa Assyryjskiego.—*Ciemności przesładować będą.* Nieszczęść i klęsk.

9. *Cóż myślicie przeciw Panu?* Co wy, Assyryjczycy-kowie złego przeciw Panu myślicie? t. j. przeciw ludowi Pańskiemu, przeciw Jeruzolimie i kościołowi.—*Nie powstanie dwojaki ucisk.* Wielką klęskę zadał dziesięciu pokoleniom Salmanazar: dla tego nie dopuści Bóg żeby drugą zadał Judei Sennacheryb.

10. *Bo jako ciernie.* Jak ciernie w snopki zebrane, zdaje się, że się łączą z sobą i na spalanie przeznaczają się; tak Assyryjczycy-kowie nieprzyjazni dla Żydów, jak ciernie łącząc się wzajemnie wesołością bankietów, przy oblężeniu Jeruzolimy, przez anioła wspólnie zostaną zniszczonymi nakształt suchych łodyg łatwo się zapalających.

11. *Z ciebie wynidzie.* Sennacheryb król Assyryjski.—*Myślący przeciw Panu złość.* Zamyślający złość przeciw Jeruzolimie i kościołowi Bożemu.

12. *Choćby doskonałymi byli.* Chociaż wojskiem, siłą i dostatkiem przewyższacie, i jest was wielu, a nawet bardzo wielu, jednak wyniszczy was anioł przechodząc i zabijając.—*Utrapiłem cię.* Izraelu i Jeruzolimo, przez Sennacheryba i Assyryjczyków.—*I nie utrapię cię więcéy.* Przez tychże Assyryjczyków, gdyż

ROZDZIAŁ 2.

1. Przyciągnął któryby rozpraszal przed tobą, któryby strzegł oblężenia: przypatrz się drodze, posil biodra, umocni siłę barzo,

później Jeruzolimę zniszczyli Chaldejczycy, kiedy Bóg przez nowe zbrodnie do zemsty wyzwanym został.

13. *Złamię łaskę jego.* Sennacheryba. Łaską nazywa siłę i tyranstwo, przez które trapił Żydów, oblegał i jakby związanych trzymał. Chald. *Złamię jarzmo narodów z karku waszego i więzy wasze poprzecinam.*

14. *Rozkaże o tobie Pan.* Postanowi o tobie to co następuje.—*Nie będą siane imieniem twojem więcéy.* Nie urodzi się tobie Sennacherybie żaden potomek: zginie zupełnie pamiątka twoja.—*Położę grób twój.* Z téj strony karząc ciebie, z której pomocy czekałeś. Albo, odlew, t. j. bogów twoich uczynię jakby grobem twoim, żeby je uważano za nieczyste jako grób: gdyż zwycięzcy pogardzają bogami tych których pokonali.—*Bo jest nie pocziwy.* Boś pogardzon od obywateli twoich z powodu porażki, której wojsko twoje od anioła doznało i smrotnęj ucieczki, a synowie twoi w kościele ciebie zabijają.

15. *Oto na górach.* Jakby rzekł: nie troszczcie się, już mnie się zdaje, że widzę posłańca śpiesznie idącego, żeby pokój i pomyślność ogłosił dla Żydów, po zagubie nieprzyjaciół.—*Święta twoje.* Przedtém z powodu oblężenia zaniedbane.—*Śluby twoje.* Któres Bóg obiecał, będąc oblężonym.—*Belial.* Pyszny i dziki Assyryjczyk. Belial, jak wytłumaczono gdzie indziej, oznacza nieznającego jarzma, t. j. tego, który jarzmem prawa wzgardził; który ani rozumu, ani prawa Bożego nie słucha.—*Wszystek zginął.* Wojsko w Judei, a wódz i książę jego w mieście Niniwie.

R. 2.—1. *Przyciągnął.* W krótcie przyciągnie prze-

2. quia reddidit Dominus superbiam Jacob, sicut superbiam Israel; quia vastatores dissipaverunt eos, et propagines eorum corruperunt.

3. Clypeus fortium ejus ignitus, viri exercitus in coccineis; igneae habenae currus in die praeparationis ejus, et agitatoribus consopiti sunt.

4. In itineribus conturbati sunt, quadrigae collisae sunt in plateis: aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia.

5. Recordabitur fortium suorum; ruent in itineribus suis, velociter ascendent muros ejus; et praeparabitur umbraculum.

6. Portae fluviorum apertae sunt, et templum ad solum dirutum.

7. Et miles captivus abductus est, et ancillae ejus minabuntur gementes ut columbae, murmurantes in cordibus suis.

8. Et Ninive quasi piscina aquarum aquae ejus; ipsi vero fugerunt: state, state, et non est qui revertatur.

9. Diripite argentum, diripite aurum; et non est finis divitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.

10. Dissipata est, et scissa et dilacerata; et cor tabescens, et dissolutio genicularum, et defectio in cunctis renibus; et facies omnium eorum sicut nigredo ollae.

2. bo oddał Pan pychę Jakóbowę, iako pychę Izraelowę, bo ie pustoszycciele rozrucili, y latorośle ich popowali.

3. Tarcz mocarzów iego ognista, mężowie wyska w szarłacie: ogniste lece wozu w dzień przygotowania iego; a woźnice uspieni są.

4. Na drogach zatrwożeni są: poczwórne zstały się, na ulicach pozór ich iako pochodnie, iako błyskawice y tam y sam biegaiaće.

5. Wspomni na mocarze swoje, upadną na drogach swoich: prędko wskoczą na mury iego, y zgotowany będzie daszek.

6. Bramy rzek są otworzone, a zbór do ziemie rozwalony.

7. Y żołnierz poymany zawiedziony iest: a słubnice iego prowadzono wdychaiące iako gołębice, szemrzące w sercach swoich.

8. A Niniwe iako sadzawka wód wody iego: ale sami uciekli; Stóycie, stóycie, a niemasz ktoby się wrócił.

9. Rozchwycicie śrebro, rozchwycicie złoto, a niemasz końca bogactwom ze wszytkich naczyniach pożądaných.

10. Rozmiotane iest y rozerwane, y rozdrapanne: a serce struchłale, y zemdleńie kolan, y zwałtlenie we wszytkich nerkach: a twarzy wszytkich iako okopcenie garnca.

ciw tobie, Niniwo, wróg Chaldejczyk. — *Któryby rozpraszał.* Któryby poniszczył, rozproszył role twoje, wieś, zamki, dostatki, mieszkańców i t. d. — *Przed tobą.* W oczach twoich, gdy ty płakać i jęczeć będziesz. — *Któryby strzegł oblężenia.* Któryby cię w zamknięciu trzymał, nie pozwalając nikomu wychodzić. — *Przypatrz się dobrze.* Postaw stróżów, którzyby tobie przyjsie wrogów oznajmili. — *Posił biodra.* Zbierz siły. — *Umocnij siłę.* Zbierz wojska, i wszystko co jest do wojny potrzebném.

2. *Bo oddał Pan pychę Jakóbową.* Jeśli Bóg pychy Jakóbowej, t. j. dwóch pokoleń, i pychy Izraela, t. j. dziesięciu pokoleń bezkarnie nie przepuścił, lecz stosownie do ich dumy i zaciętości, w skutek której nie słuchali prawa Bożego a zamiast Boga prawdziwego czcili bałwany, różnemi klęski utrapił: cóż będzie z Assyryjczykami, których ani tak kocha, ani tak pobaża, jak swemu ludowi? — *Pustoszycciele.* Dzikié narody które Judeę i dziesięć pokoleń opustoszyły. — *Latorośle ich popowali.* Przez latorośle rozumie albo dostatki, albo synow i wnuków, albo pokolenia i rodziny, albo miasteczka pomniejsze, przedmieścia, lub wieś okoliczne.

3. *Mocarzów iego.* Żołnierzy chaldejjskich. — *Ognista.* Jasna i błyszcząca, pozłacana. — *W szarłacie* W suknią purpurową odziani, która jest ubraniem magnatów i książąt. — *Ogniste lece wozu.* Złotem poły skujące, a przed stońcem błyszczące jakby ognie. — *W dzień przygotowania iego.* Do wojny; jakby rzekł: jeśli kto rozpatrzy przybory chaldejjsków, ujrzy że wszystko się blyszczy od złota, tarcze, lejce, i t. d. — *Woźnice uspieni są.* Od wina. Chald. woźnice jakby pijani niczego się nie boją. Rzucają się do walki dziko, jakby pijani.

4. *Na drogach zatrwożeni są.* Tak wielka jest liczba przychodzących Chaldejjsków, że się w drodze oddziały mieszały, tak iż się rozróżnić nie mogły. — *Poczwórne stały się na ulicach.* Wozy chaldejjsków przechodząc przez miejsca równe i przestronne, dla wielkiej liczby nie znajdując drogi, zcierały się z sobą. —

Pozór ich jako pochodnie. Miotając niejako iskry z oblicza zagniewanego. Albo jaśnieć będą od blasku broni jak pochodnie. — *Jako błyskawice.* Szybko przebiegające.

5. *Wspomni na mocarze swoje.* Policzy żołnierzy swoich. — *Upadną na drogach swoich.* Gdy nad możność śpieszą, żeby napaść na Niniwę i zdobyć. — *Mury iego.* Niniwy. — *Zgotowany będzie daszek.* Porobią się namioty, żeby oblegający nie musieli być pod odkrytém niebem.

6. *Bramy rzek są otworzone.* Bramy Niniwy i innych miast, przez które zwykły wielkie tłumy przechodzić. Albo, przez rzeki rozumie przenośnie wojsko chaldejjskie, które murami i bramami Niniwy, jakby wałami wstrzymywane, siłą je rozwaliwszy, miasto załamy i spustoszyły. Albo raczej oznacza, że wody rzeczne przez podniesienie spusty do murów Niniwy, która w dolinie leżała, wpuszczone zostały. — *Zbór do ziemi rozwalony.* Zbór bałwana Nesrocha, którego czcili Niniwici, przez co oznacza się upadek całego miasta.

7. *Żołnierz.* Który pilnował Niniwy. — *Stubnice.* Niewiasty uwiezione i zamienione w niewolnice. — *Szemrzące w sercach swoich.* W cichości jęczące, połykające łzy swoje, nie mające odwagi jęk wydawać.

8. *Jako sadzawka wód wody iego.* Jakby rzekł: chociaż Niniwa w wody obfituje, jako leżąca nad rzeką Tygrem, jednak obfitość wód nie obroniła jej przed Chaldejjskimi. — *Ale sami uciekli.* Assyryjczykowie, którym straż miasta poruczoną była. — *Stóycie, stóycie.* Są to słowa Niniwy, albo proroków; czemu uciekacie? czemu nie walczycie.

9. *Rozchwycicie srebro.* Wzajemnie się zachęcają Chaldejjszy do rabunku. — *Niemasz końca.* Naczyń i sprzętów drogich, w które miasto obfituje; tak jest przepelnione, że nigdy nie wyczerpacie.

10. *Rozmiotane jest.* Wszystko troje jedno znaczy, lecz przez powiększenie łączy się. Rozzrucione i obalone są domy, mury i kościoły, zabudowania publiczne i prywatne. — *Jako okopcenie garnca.* Bo twarz pozbawioną

11. Ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum, ad quam ivit leo, ut ingredere-tur illuc catulus leonis; et non est, qui exterreat?

12. Leo cepit sufficienter catulis suis, et necavit leonis suis, et implevit praeda speluncas suas, et cubile suum rapina.

13. Ecce, ego ad te, dicit Dominus exercituum, et succendam usque ad fumum quadrigas tuas, et leunculos tuos comedet gladius, et exterminabo de terra praedam tuam, et non audietur ultra vox nuntiorum tuorum.

CAPUT III.

O spustoszeniu Niniwy za jej bałwochwalstwo i inne grzechy.

1. Vae, civitas sanguinum, universa mendacii dilaceratione plena: non recedet a te rapina. (*Ezech. 24, 9*).

2. Vox flagelli, et vox impetus rotae et equi frementis, et quadrigae ferventis et equitis ascendentis,

3. et micantis gladii et fulgurantis hastae, et multitudinis interfectae et gravis ruinae: nec est finis cadaverum, et corruent in corporibus suis. * (*Isai. 47, 3*.)

4. Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosae et gratae, et habentis maleficia, quae vendidit gentes in fornicationibus suis, et familias in maleficiis suis.

5. Ecce, ego ad te, dicit Dominus exercituum; et revelabo pudenda tua in facie tua, et ostendam gentibus nuditatem tuam et regnis ignominiam tuam.*

6. Et projiciam super te abominationes, et contumeliis te afficiam, et ponam te in exemplum.

7. Et erit: omnis, qui viderit te, resiliet a te, et dicet: Vastata est Ninive; quis commovebit super te caput unde quaeram consolatorem tibi?

krwi z serca napływającej, jak się przytrafia w czasie wielkiego strachu, blednieje, czarnieje i staje się ciemną; jak przeciwnie ci, którzy są wesółymi, zdaje się że są światłem jakimś oblani.

11. *Gdzie jest mieszkanie lwów.* Gorzkie szyderstwo. Jakby rzekł: Assyryjczycy! gdzie jest owa Niniwa, w której mieszkałi srodzy królowie z synami, i wszystko do koła lupili?—*Do którego szedł lew.* Do którego powracał król Assyryjski ze zdobyczą.—*Szczenie lwie.* T. j. synowie tegoż króla.—*Nie masz ktoby przestraszył?* Nie było nikogo, ktoby z tego mieszkania i łoża mógł siłą wyrzucić, albo zakłócić spokojne posiadanie królestwa.

12. *Lew.* Król Assyryjski.—*Szczenieom swym.* Żeby je karmić, synów rozumie, jak przez lwice, żony.

13. *Owo ja na cię.* Jaskinio lwia, Niniwo! przyjdę, żeby cię zwalczyć przez Chaldejczyków, ukarać i zburzyć.—*Aż do dymu.* Żeby wszystko poszło z dymem.—*Wykorzenie z ziemi lup twój.* Uczynię że więcej lupić nie będziesz. Albo, to coś złupiła, będzie z ziemi twój wywiezione.—*Posłów twoich.* Których posyłałaś do miast, nakazując im opłaty pogłowne, albo podda-nie się i t. p.

R. 3.—1. *Miasto krwawe.* Okrutne i krwiozercze.—*Wszystko kłamstwa.* LXX *całe kłamliwe.*—*Szarpaniny pełne.* Pełne zdzierstwa i rozrywania lupów.—

11. Gdzie jest mieszkanie lwów, y pastwiska szczeniąt lwich, do którego szedł lew, aby tam wszedł szczenie lwie, a niemasz ktoby przestraszył?

12. Lew nachwytał dostatecznie szczeniętom swym, y nabił lwicom swym, a napelnił lupem iaskinie swoje, a łożysko swe wydartkiem.

13. Owo ia na cię, mówi Pan zastępów, y podpale aż do dymu poczwórne twoie, a lwięta twoie porże miecz: y wykorzenie z ziemi lup twój, y nie będzie więcey słyszeć głosu posłów twoich.

ROZDZIAŁ 3.

1. Biada miasto krwawe, wszystko kłamstwa szarpaniny pełne: nie odejdzie z ciebie lup.

2. Głos bicza, y głos pędu koła, y konia rżącego, y poczwórne go woza wskok bieżącego, y iednego wsiadałającego,

3. y miecza błyskającego, y oszczepa lśniącego, y mnóstwa pobitego, y upadku ciężkiego: y niemasz końca trupów, y legą na ciałach swoich.

4. Dla mnóstwa wszeteczeństw nierządnic piękny a wdzięczny, a mający czary, która przedała narody wszeteczeństw swemi, a familie czarami swemi.

5. Owo ia do ciebie, mówi Pan zastępów, y odkryję sromotę twoję przed obliczem twoim, y ukazę narodóm nagość twoją, a królestwóm hańbę twoją.

6. Y wyrzucę na cię obrzydłości, y zelę cię, y dam cię na przykład.

7. A będzie każdy kto cię uyrzy, odskoczy od ciebie, y rzecze: Spustoszone jest Niniwe, kto nad tobą chwiać głową będzie? Zkąd mam szukać pocieszyciela tobie.

Nie odejdzie z ciebie lup. T. j. nie odchodzi, ciągle zajęte lupiństwem. Albo, nieprzyjaciele z ciebie lupy brać będą.

2. *Głos bicza.* Będzie w tobie słyszany głos bicza, t. j. kłaskanie bicza, którym koni do biegu pobudzają.

3. *Legą na ciałach swoich.* Pomiedzy trupami swoich.

4. *Dla mnóstwa.* Niech upadnie Niniwa, bo czciła bogi całego świata nad którym panowała, i była oddaną sztukom czarodziejskim i wszelkiego rodzaju zabobonom.—*Nierządnic piękny.* Rozumie Niniwę, której nazwa piękna oznacza.—*Wdzięczny.* Dla oczu zalotników.—*Która przedała narody wszeteczeństw swemi.* Która nauczyła inne narody bałwochwalstwa i zabobonu, i przez to stała się powodem, że ją Bóg ukarał i wydał w niewolę i na lup Chaldejczykom

5. *Owo ja do ciebie.* Niniwo! uzbrojony i gniewny na Chaldejczyków przychodzę.—*Odkryję sromotę twoję.* Spodnią suknię twoją na twarz twą zarzucę. Patrz Jerem. 13, 26: pokażę wszystkim jaką jesteś; i uczynię że wszyscy ciebie obrzydzą; największa zniewaga zadaje się niewieście, jeśli w obec innych jest obnażoną.

7. *Odkoczy od ciebie.* Zdumiony tak wielką klęską i unikając żeby jakim sposobem nie stał się jej uczestnikiem.—*Kto nad tobą chwiać głową będzie?* Kto nad losem twoim boleć będzie?—*Zkąd mam szukać pocie-*

8. Numquid melior es Alexandria populorum, quae habitat in fluminibus? Aquae in circuitu ejus, cuius divitiae, mare: aquae muri ejus.

9. Aethiopia fortitudo ejus, et Aegyptus, et non est finis: Africa et Libyes fuerunt in auxilio tuo.

10. Sed et ipsa in transmigratiōnem ducta est in captivitatem, parvuli ejus elisi sunt in capite omnium viarum, et super inelytos ejus miserunt sortem, et omnes optimates ejus confixi sunt in compedibus.

11. Et tu ergo inebriaberis, et eris despecta, et tu quaeres auxilium ab inimico.

12. Omnes munitiones tuae sicut ficus cum grossis suis; si concussae fuerint, cadent in os comedentis.

13. Ecce populus tuus mulieres in medio tui; inimicis tuis adapertura pandentur portae terrae tuae, devorabit ignis vetes tuos.

14. Aquam propter obsidionem hauri tibi, extruere munitiones tuas: intra in lutum, et calca, subigens tene laterem.

15. Ibi comedet te ignis; peribis gladio, devorabit te ut bruchus; congregare ut bruchus; multiplicare ut locusta.

16. Plures fecisti negotiationes tuas, quam stellas sint coeli; bruchus expansus est et avolavit.

17. Custodes tui quasi locustae, et parvuli tui quasi locustae locustarum, quae considunt in sepibus in die frigoris; sol ortus est, et avolaverunt, et non est cognitus locus earum, ubi fuerint.

szyciela tobie? Nikt się nie znajdzie, ktoby cię pocieszył, boś nienawistna wszystkim, gdyż wszyscy doznawszy okrucieństwa twego, radować się będą ze zguby twojej.

8. *Izaliś lepsze.* Większe, silniejsze, ludniejsze, bogatsze.—*Nad Alexandryą ludną.* Miasto ludne i wielkie.—*Która mieszka na rzekach.* Która z jednej strony Nilem, z drugiej jeziorem Mareotyckim, z trzeciej morzem Śródziemnem a z czwartej nieprzechodnią pustynią opasana.—*Którę bogactwa morza.* Którę morze największych bogactw dostarcza, dla towarów przywożonych do jej portu.

9. *Murzyńska ziemia mocą jej.* Etyopia bowiem czyli Abissynia graniczy z Alexandryą, dla tego z łatwością mogła zwolnywać wojska posiłkowe, jak również i z całego Egiptu. Albo *moc*, oznacza bogactwa i dostatki, z powodu towarów Nilem spławianych. — *A nie masz końca.* Żołnierzy i wojsk, które mogła przyzywać z sąsiednich sprzymierzonych krajów. — *Na pomoc twoję.* Alexandryo! bo do niej mowę zwraca.

10. *Lecz i ona w zaprowadzenie.* Nieprzepuściłem, albo raczej nie przepuszczę Alexandryi tak wielkiemu miastu, ani też tobie Niniwo nie przebaczę. — *Zawiedziona jest.* Zamiast będzie zaprowadzona, bo okazuje się z Jerem. 49, 10, że ją spustoszył Nabuchodonozor, który nieprędko żył po Nahumie. — *Poroztrącane są.* Porozbijane o skały przez Chaldejczyków. Będą poroztrącane. — *Miotali los.* Chaldejczycy losować będą o mężów najprzedniejszych Alexandryjskich, przez siebie pojmany; i pomiędzy siebie jak niewolników rozdziela.

11. *A tak i ty.* Niniwo, równie jak Alexandrya ukaraną będziesz.—*Upiesz się.* Z kielicha gniewu Bożego. Albo, nie dasz sobie rady.—*Będziesz wzgardzona.* Do tego doprowadzona, iż będziesz musiała prosić o po-

8. Izaliś lepsze nad Alexandria ludną, która mieszka na rzekach? wody około niej: który bogactwa morze: a wody mury jej.

9. Murzyńska ziemia mocą jej, y Egipt, a niemasz końca: Afryka, y Lybianie, byli na pomoc twoję.

10. Lecz y ona w zaprowadzenie w niewolą zawiedziona jest: dzieci jej porostracane są na początku wszech dróg, a o szlachcice jej miotali los, a wszyscy przedni panowie jej okowani są w pętach.

11. A tak y ty upiesz się, a będziesz wzgardzona: y ty szukać będziesz ratunku od nieprzyjaciela.

12. Wszystkie zamki twoje iako figowe drzewo z niedożrzalami figami swemi: które jeśli zatręzione będą padną w gębę iedzącego.

13. Oto lud twój niewiasty w pośrodku ciebie: nieprzyjaciółom twym otworem otworzone będą bramy ziemie twę, pożrze ogień zawory twoje.

14. Naczerpay sobie woty dla obłęzenia, buduy obrony twoje: wnijdź do błota, a depc, depcąc trzymay cegłę.

15. Tam cię pożrze ogień, zginiesz mieczem, pożrze cię iako chrząszcz: zgromadź się iako chrząszcz: rozmnoź się iak szarańcza.

16. Więcejes uczyniła kupiectw twoich niż jest gwiazd niebieskich: chrząszcz rozszerzył się y uleciał.

17. Stróżowie twoi iak szarańcza: a malutcy twoi iako szarańcza szarańczęy, które siadaia na płocie czasu zimna: słońce weszło y odleciały, y nieznać było miejsca ich kędy były.

moc u nieprzyjaciół swoich, których przedtém uciskał i gardził.

12. *Jako figowe drzewo z niedożrzalami figami swemi.* Mury i zamki tak upadną, jak młode figi, gdy je otrząsają. — *W gębę jedzącego.* Tego który jest pod drzewem figowym, i pragnie fig, i jakby gębą otwartą je chwytą.

13. *Lud twój niewiasty.* Chald. *niedożęzny jest, nakształt niewiast.*—*Otworem otworzone będą.* Zupełnie otwarte będą, całe się otworzą. I prędko się też otworzą.—*Zawory twoje.* Którymi się bramy przed nieprzyjacielem zamykały.

14. *Dla obłęzenia.* Żeby napoju oblegającym tłumom nie brakowało.—*Wnijdź do błota.* Depcz nogami błoto, żebyś cegły robił, a mury naprawiał i umacniał.—*Depcąc trzymay cegłę.* Trzymaj cegły i rób je błoto depcząc.

15. *Pożre ogień.* Gdy to będziesz przygotowywał z pośpiechem, ogniem i mieczem zniszczą cię Chaldejczycy.—*Pożre cię chrząszcz.* Napadnie na cię wielkie mnóstwo Chaldejczyków, którzy cię pożrą i zniszczą, jak chrząszcze ziola i zboża rolne. — *Zgromadź się jako chrząszcz.* Ile zechcesz i zdołasz zgromadź żołnierzy, tak żeby jak szarańcza byli niepoliczeni; zawsze jednakże zginiesz.

16. *W więcejes uczyniła kupiectw twoich.* Wymyśliłaś niezliczone sztuki dla gromadzenia pieniędzy, i wszelki handel prowadziłaś żeby się wzbogacić; ale te wszystkie bogactwa twoje podobne będą do chrząszców, które ziemię okrywają swoją mnogością lecz prędko odlatują, i żaden z tak wielkiej liczby nie pozostaje.

17. *Stróżowie twoi.* Jako szarańcza. Wodzów i żołnierzy którzy cię strzedz będą, będzie wiele jakby szarańczy.—*A malutcy twoi.* Niżsi i szeregowcy.—*Szarań-*

18. Dormitaverunt pastores tui, rex Assur, sepelientur principes tui, latitavit populus tuus in montibus, et non est, qui congreget.

19. Non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua: omnes qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum super te, quia super quem non transiit malitia tua semper?

cza szarańczy. Rodzaj małej szarańczy.—Siadają na płocie czasu zimna. Które w nocy, gdy powietrze zimne, kryją się i na polach siadają, a gdy słońce dogrzeje, odlatują.—I nieznac było miejsca ich. Wszystkie odleciały. Tak żołnierze twoi posiłkowi i wodzowie ich, którym ufałaś, opuszczają ciebie.

18. *Zdrzymali się pasterze twoi:* Okazuje że gnusność wodzów była przyczyną, że Chaldejczycy Niniwę zdobyli.—*Królu Assur. Królu Niniwy! — Będą po-*

18. Zdrzymali się pasterze twoi królu Assur, będą pogrzebione książęta twoje: krył się lud twój po górach, a nie masz ktoby zgromadził.

19. Nie jest tajne skruszenie twoje, bardzo zła jest rana twoja: wszyscy którzy słyszeli słuch twój, klaskali ręką nad tobą, bo na kogo nieprzychodziła złość twoja zawždy?

grzebione książęta twoje. W tej gnusności i winie po- grażeni zabitymi będą, i pogrzebionymi bez posypania ziemią.—Krył się. Kryć się będzie strachem przerażony.

19. *Nie jest tajne.* Wszystkim będzie wiadomą twoja klęska i zguba—*Bardzo zła jest rana twoja.* Najtrudniejsza do zagojenia.—*Słuch twój.* To co o tobie mówić będą.—*Na kogo nie przychodziła złość twoja zawždy?* Boś wszystkie narody trapiła wojną, poborami, i najsroższym uciskiem.

Koniec Księgi Proroctw Nahuma.

Wprowadzenie do księgi Habakuka.

Habakuk wykłada się obłąpiający albo zapaśnik. Ten o zburzeniu miasta świętego i o skaraniu Chaldejczyków, i o Panu Chrystusie prorokuje. Jako tedy Nahum prorokował o skaraniu Assyryjczyków, którzy dziesięć pokolenia żydowskiego w niewolę zabrali przez króla swego Salmanazara: tak Habakuk prorokuje o skaraniu Babilończyków, którzy ostatek Żydostwa, to jest królestwo Judzkie spustoszyli, i w niewolę zawiedli do Babilonu przez króla Nabuchodonozora. I dla tego jako Nahum w proroctwie swoim był straszny nie obiecując pociechy, także też i Habakuk, iż oba prorokują przeciw poganom. Aczkolwiek Habakuk na końcu modli się prorokując o przyjsciu Messyasza.

PROPHETIA HABACUC.

CAPUT I.

O spustoszeniu Judei przez Chaldejczyków, pomyślności bezbożnych, i t. d.

1. **Onus**, quod vidit Habacuc propheta.
2. Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies, vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis?
3. Quare ostendisti mihi iniquitatem et laborem, videre praedam et injustitiam contra me? et factum est iudicium, et contradictio potentior.

Komentarz Menochinsza.

R. 1.—1. *Brzemie.* Smutne i groźne proroctwo okazywane Habakukowi przez objawienie Boskie.—*Habakuk prorok.* Który prorokował prędko po Nahumie, za Manassesa króla Judzkiego. Zdaje się, że był z liczby tych proroków, których Bóg posłał do Manassesa, żeby go upominali za bezbożności, IV. Król: 21, 10. Prorokuje zaś przeciw Judzie i Jerozolimie, i zapowiada ich upadek przez Chaldejczyków, jako też Chaldejczyków, przez Cyrusa i Persów.

2. *Dokądże Panie, wolać będę.* Uskarża się na zepsucie obyczajów wieku swojego i narodu, t. j. że chociaż tak często się modlił o poskromienie tak licznych i ciężkich grzechów, jednakże nie był wysłucha-

PROROCTWO HABAKUKA.

ROZDZIAŁ I.

1. **Brzemie** które widział Habakuk prorok.
2. Dokądże Panie wolać będę, a nie wysłuchasz? krzyczeń będę k tobie gwałt cierpiąc, a nie wybawisz?
3. Przeczżeś mi ukazał nieprawość y pracę, patrzyć na łup, y niesprawiedliwość przedemną, y stał się sąd, y sprzeciwieństwo potężniejsze.

nym, lecz widział że raczej złe się mnoży a nie umniejsza.—*Gwałt cierpiąc.* Bo mnie trapią występki, które widzę popełniane, i przenikają mnie niejako i zabi-ają prawie.

3. *Przeczżeś mi ukazał nieprawość?* Czemu dozwalasz; czemu dopuszczasz żeby się taka nieprawość działa, która oczom moim okazana, boleśnie mnie trapi?—*Pracę.* Z którą bezbożni trapią i ciemiężą pobożnych. Uciemężenie i boleść którą cierpią sprawiedliwi i pobożni.—*Zup i niesprawiedliwość.* Przemoc, gwałt, niesprawiedliwość, ucisk.—*Przedemną.* Gdy ja to widzę i boleję.—*I stał się sąd, i sprzeciwieństwo potężniejsze.* Ludzie przewrotni, którzy zasiewają niezgody i spory, silniejszymi są od sprawiedliwych, prostych i spokojnych, i na sądach ich oszukują i uciskają.

4. Propter hoc lacerata est lex, et non pervenit usque ad finem iudicium; quia impius praevaleat adversus justum, propterea egreditur iudicium perversum.

5. Aspicite in gentibus, et videte: admiramini, et obstupescite, quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credit, cum narrabitur. (*Act. 13, 41*).

6. Quia, ecce, ego suscitabo Chaldaeos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terrae, ut possideat tabernacula non sua.

7. Horribilis et terribilis est, ex semetipsa iudicium et onus ejus egredietur.

8. Leviores pardis equi ejus, et velociores lupis vespertinis, et diffundentur equites ejus: equites namque ejus de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum.

9. Omnes ad praedam venient, facies eorum ventus urens, et congregabit quasi arenam captivitate.

10. Et ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt, ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam.

11. Tunc mutabitur spiritus, et pertransibit, et corruet: haec est fortitudo ejus Dei sui.

12. Numquid non tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus, et non moriemur? Domine, in iudicium posuisti eum, et fortem ut corriperes, fundasti eum.

13. Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris: quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiore se?

4. *Podrapan jest zakon.* Nic się nie dzieje według przepisów praw i słusności. — *Nie przyszedł aż do końca.* Nie osiąga swojego celu, jakim jest oddanie każdemu co do niego należy. — *Wychodzi sąd przewrotny.* Zwykły wychodzić, t. j. od sędziów.

5. *Pojrzyście między narody.* Patrzenie na narody. Bóg odpowiada, iż nie długo tak wielkie złe znosić będzie, lecz że rychło Rzeczpospolita żydowską ukarze przez Chaldejczyków; jakby rzekł: patrz na narody i tłumy Chaldejczyków które przywodzę do wytopienia Judei. — *Bo... uczynek.* To jest co zdumiewajacem nazywa. — *Bo się stał uczynek.* Stanie się rzecz jakaś, stanie się coś za dni waszych, co będzie nie do uwierzenia, dla okropności klęski i pomsty.

6. *Gorzki.* Szkodliwy, srogi. — *Idący po szerokości ziemi.* Który oręż swój szeroko roznosi, i okoliczne narody podbija pod panowanie swoje. — *Mieszkania nie swoje.* Domy i miasta cudze. Domyślnie wskazuje że oni Jeruzolimę zdobędą.

7. *Straszny.* Który samem obliczem nawet przeraża. — *Od niego samego sąd, i brzemie jego wynijdzie.* Sąd, podług którego naród Chaldejcki inne narody potępia, karze i wytopia, a innym przebacza; a ciężar czyli jarmo, które wkłada na innych, wyjdzie od niego samego, t. j. z samej jego woli, nie z rozumu, lecz z namietności; za przyczynę chęć będzie. Tak mówią Żydzi buntowni u Jerem: 44. 17: *Uczynimy każde słowo które wynijdzie z ust naszych.*

9. *Na łupiestwo przyjdą.* Więcej dla łupiestwa niżeli dla walki; bo niebędzie nikogo żeby się mógł im oprzeć i wytrzymać ich gwałtowność. — *Wiatr pałący.* Kędykolwiek przejdą wszystko spustoszą, jak wszystkie

4. Dla tego podrapan iest zakon, y nie przyszedł aż do końca sąd, iż niezbożny przemaga przeciw sprawiedliwemu, dla tego wychodzi sąd przewrotny.

5. Poyrzycie między narody, a przypatrzcie się, dziwuycie się, a zdumiecie się: bo się stał uczynek za dni waszych, któremu żaden wierzyć nie będzie, gdy ji będą powiadać.

Bo olo ia wzbudzę Chaldejczyki, naród gorzki a prędki, idący po szerokości ziemie, aby posiadł mieszkania nie swoje.

7. Straszny y ogromny iest: od niego samego sąd, y brzemie iego wynijdzie.

8. Lżeysze niż Pardowie konie iego, a prędszy niż wilcy z wieczora: rozbieżą się iezdni iego: bo iezdni iego zdaleka przydą, latać będą iako orzeł kwapiący się ku iedzeniu.

9. Wszyscy na łupiestwo przydą, twarzy ich wiatr pałący: y zgromadzi iako piasek poimanie.

10. A ten z królów tryumphy czynić będzie, a tyranowie blaznami u niego będą. Ten się będzie śmiał z każdego zamku, y usypie wał y weźmie j.

11. Tedy się odmieni duch, y przemienie, y upadnie: Tać iest moc iego Boga iego.

12. Izaliś nie ty od początku Panie Boże mój, święty mój, a nie umrzemy? Panie na sąd postawiłeś go: y mocnego abyś skarał, ugruntowałeś go.

13. Czyste są oczy twoie abyś nie patrzył na złe, a patrzyć na nieprawość nie będziesz mógł. Przeczże patryysz na nieprawość czyniące, a milczysz gdy niezbożny pożera sprawiedliwszego niż sam?

rosliny wysychają od wiatru pałącego. — *Pojmanie.* Pojmanych w niewole.

10. *Blaznami u niego będą.* Będą dlań przedmiotem szyderstwa i wzgardy. — *Będzie się śmiał z każdego zamku.* Szydzić będzie z warownych zamków i murów. — *Usypie wał.* Od ziemi wał wzniesie i tak zdobędzie zamki w miejscach niedostępnych wzniesione.

11. *Tedy się odmieni duch.* Pyszność zwycięstwy króla Nabuchodonozora; wysokie zamysły powenzie i wzbije się w pychę, jako i Chaldejczycy. — *I przemienie.* Państwo Chaldeów, i upadnie, t. j. gdy w Balthazarze będzie zrujnowane od Cyrusa i Persów. — *Tać jest moc.* Szyderczo, jakby rzekł: że Bóg jego bronić go nie będzie mógł.

12. *Izaliś nie ty od początku.* Ty, Panie, od początku nas wybrałeś i ludem twoim jesteśmy, tyś nasz święty, który nas uświęcaz i którego my święcie czcimy; dla tego wypada abyś nas zachował, i od śmierci wybawił, iżbyśmy będąc klęskami utrapieni, nie zgineśli zupełnie. — *Panie na sąd postawiłeś go.* Wiem dobrze Panie żeś na to postawił Nabuchodonozora, żebyś przezeń sądził, t. j. karał nieposłusznych tobie. — *I mocnego abyś skarał, ugruntowałeś go.* Ugruntowałeś go, umocniłeś dostatkami, siłą, wojskami, zwycięstwy i t. d. żebyś przezeń, jakby przez różgę ukarał grzechy nasze i innych narodów.

13. *Czyste są oczy twoje.* Jakby rzekł: lecz ponieważ wszelka nieprawość tobie się nie podoba tak iż w żaden sposób pochwalic nie możesz co jest złem, jakże znosisz Chaldeów, ludzi złych, żeby deptali i pożerali Żydów, którzy chociaż grzesznicy, są jednak lepszymi od Chaldejczyków? — *Patryysz.* Obojętném i łaskawém okiem, czyniąc im dobrze i walcząc za nich,

14. Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem.

15. Totum in hamo sublevavit, traxit illud in sagena sua, et congregavit in rete suum. Super hoc laetabitur et exultabit:

16. propterea immolabit sagenae suae, et sacrificabit reti suo, quia in ipsis incrassata est pars ejus, et cibus ejus electus.

17. Propter hoc ergo expandit sagenam suam, et semper interficere gentes non parcat.

14. Y uczynisz ludzie iako ryby morskie, y iako płaz nie mający wodza.

15. Wszystko wędą podniósł, wyciągnął ie niewodem swoim, y zgrupował w sieć swoją. Dla tego się weselić y radować będzie.

16. Dla tego będzie ofiarował niewodowi swemu, y uczyni ofiarę sieci swę: bo przez te utył dział iego, y pokarm iego wyborny.

17. Dla tego tedy rozszerzył niewód swój, a zawżdy zabijać narodów nieprzepuści.

CAPUT II.

O odpowiedzi Boga na użalania się proroka, o upadku Babilonu, i t. d.

1. Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem; et contemplabor, ut videam, quid dicatur mihi, et quid respondeam ad argumentum me.

2. Et respondit mihi Dominus, et dixit: Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat, qui legerit eum,

3. quia adhuc visus procul, et apparebit in finem; et non mentietur: si moram fecerit, exspecta illum, quia veniens veniet, et non tardabit. **(Joan. 3, 36. Rom. 1, 17).*

4. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: justus autem in fide sua vivet.*

5. Et quomodo vinum potantem decipit, sic erit vir superbus, et non decorabitur, qui dilatavit quasi infernus animam suam; et ipse quasi mors, et non adimpletur; et congregabit ad se omnes gentes, et coaccervabit ad se omnes populos.

14. *Uczynisz.* Dozwolis Nabuchodonozorowi tak postępować z ludźmi jak postępują z rybami rybacy, t. j. żeby ich łowił i zabijał i t. p.—*Płaz.* Płazy morskie są to ryby bez nóg.—*Nie mający wodza.* Któryby się opiekował, i przy którego pomocy mógłby się nieprzyjaciółom opierać.

15. *Wszystko wędą.* Wielkie są postępy Nabuchodonozora, wszystko się mu wiedzie pomyślnie, w części wędą, w części niewodem, w części siecią wszystkie kraje przyległe podbił pod swoją władzę, t. j. w części jawną siłą, a w części podejściem i zdradą.

16. *Będzie ofiarował niewodowi swojemu.* Przypisze własnym siłom a nie Bogu swoje zwycięstwa. — *Bo przez to utył dział jego.* Tłuste i hojne uczty, t. j. wszystkich narodów bogactwa wyborne, jak gdyby część i dział swój nabył swoim niewodem i siecią.— *I pokarm jego wyborowy.* Pożera co jest najlepszem i najpiękniejszym, i w korzyść swoją obraca.

17. *Dla tego tedy rozszerzył niewód swój.* Dla tego gdy mu się tak dobrze powodzi to rybołówstwo, całą usilność do tego zwraca, żeby inne pojmąć narody, podbić pod panowanie i złupić, a siebie coraz więcej i więcej zbogacić.

R. 2.—1. *Na straży mojej.* Na rzeczach straży mojej poruczonych, jak zwykli czynić strażnicy na murach i basztach zamkowych.—*Co mi rzeką.* Co mi odpowie Bóg na moje skargi. — *I co mam odpowiedzieć strofującemu mię.* Jakby rzekł: dusza przeczuwa że Bóg zgromi i zgani moją wolność mówienia; pomyśl przeto co odpowiedzieć należy i jak poprzeć moje dowody i słowa bronić.

2. *Napisz widzenie.* Widzenie, które tobie objawie

ROZDZIAŁ 2.

1. Na straży moiej stać będę, y zastanowię się na zamku: a przypatrzę się żebym użył co mi rzeką, y co mam odpowiedzieć strofującemu mię.

2. Y odpowiedział mi Pan, y rzekł: Napisz widzenie, a wyłóż ie na tablicach: żeby przebieżał kto ie czytać będzie,

3. bo ieszcze widzenie daleko, y ukaże się na końcu, a nie skłama. Ieśliby odwłaczał, oczekaway go: bo przychodzący przydzie, a nie zamieszka.

4. Oto kto niedowiarkiem iest, nie będzie prosta dusza iego w nim samym: a sprawiedliwy wiarą swą żyć będzie.

5. A iako wino pijącego zdradza: tak będzie mąż pyszny, a nie będzie ozdobiony: który rozszerzył iako piekło duszę swoją, a sam iest iako śmierć, y nie napelnia się: y zbierze do siebie wszystkie narody, a zgrupadzi ku sobie wszystkie ludzie.

teraz, ażeby pamięć o niem uwieczniła się, bo wielkiego jest znaczenia.— *Wyłóż je na tablicach.* LXX. *na bukszpanie, t. j. na tablicach bukszpanowych.* Pisz głoskami wyraźnemi, ażeby każdy łatwo mógł czytać.—*Żeby przebieżał kto je czytać będzie.* Ażeby zaraz zrozumiał kto je przeczyta.

3. *Widzenie.* To co przez widzenie się okazuje. Widzeniem też nazywają Żydzi to, co się przyjmuje zmysłami lub umysłem.—*Daleko.* Nieprędko się spełni.—*Na końcu.* Chociaż po długim nareszcie czasie wszystko się stanie i spełni. Mówi dosłownie o upadku Nabuchodonozora i państwa Babilońskiego, i o wybawieniu Żydów z niewoli. Stosuje też razem do Chrystusa, który wybawi ród ludzki z niewoli czarta i grzechu.—*Przychodzący przyjdzie.* Przyjdzie zupełnie; widzenie i prorocstwo w zupełności się dopełni, Chrystus niezawodnie w czasie swoim będzie.—*Nie zamieszka.* Nad czas zamierzony.

4. *Nie będzie prosta dusza jego w nim samym.* LXX. *nie będzie dusza moja miała w nim upodobania.* T. j. nie podoba się Bogu kto nie jest prostym, a nie jest prostym, kto nie wierzy.— *A sprawiedliwy wiarą swą żyć będzie.* Patrz Wujka.

5. *A jako wino pijącego zdradza.* Uczy Pan że chwilową i nikłą jest szczęśliwość grzeszników; i chociaż mówi w ogólności, nie trudno jednak zrozumieć że w szczególności do Nabuchodonozora stosuje. Myśl ta: że jak wino zdradza pijącego, bo go naprzód rozwesela a potem na ziemię obala, i na ogólny śmiech wystawuje; tak szczęście bezbożnych, którym się pyszni upijają, rozwesela ich do czasu, ale w końcu przynosi boleść i hańbę.—*Nie będzie ozdobiony.* Owszem sro-

6. Numquid non omnes isti super eum parobam sument, et loquelam aenigmatum ejus, et dicitur: Vae ei, qui multiplicat non sua? usquequo et aggravat contra se densum lutum?

7. Numquid non repente consurgent, qui mordeant te, et suscitabuntur lacerantes te, et eris in rapinam eis?

8. Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes, qui reliqui fuerint de populis propter sanguinem hominis et iniquitatem terrae civitatis, et omnium habitantium in ea.

9. Vae, qui congregat avaritiam malam domui suae, ut sit in excelso nidus ejus, et liberari se putat de manu mali.

10. Cogitasti confusionem domui tuae, concidisti populos multos, et peccavit anima tua,

11. quia lapis de pariete clamabit et lignum, quod inter juncturas aedificiorum est, respondebit.

12. Vae, qui aedificat civitatem in sanguinibus, et praeparat urbem in iniquitate. (*Nah. 3, 1.*)

13. Numquid non haec sunt a Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, et gentes in vacuum, et deficient,

14. quia replebitur terra, ut cognoscant gloriam Domini, quasi aquae operientes mare.

15. Vae, qui potum dat amico suo, mittens fel suum, et inebrians ut aspiciat nuditatem ejus.

16. Repletus es ignominia pro gloria, bibe tu quoque et conspire: circumdabit te calix dexterarum Domini, et vomitus ignominiae super gloriam tuam.

motą i hańbą napiętnowany. — *Który rozszerzył jako piekło.* Kto nienasyconém sercem bogactwa i władzę chwyta, podobnym jest do piekła i śmierci, które rozszerza się niejako, żeby wielu objąć mogło. — *Zgromadzi do siebie.* Podbije pod panowanie swoje.

6. *Wezmą nań przypowieść.* Śpiew żałobny ułożą na jego kłeskę, t. j. Baltazara, za którego panowania królestwo Chaldejskie upadło. Tak Mich: 2. 4. powiedziano: *wezmą o was przypowieść.* — *I przysłowie zagadek jego.* Ułożą o nim pieśń zagadkową; bo takimi bywać zwykły treny, które się składały z wielu i ciemnych przenośni. — *Rozmnaża nie swoje.* Napadając na cudze bogactwa i królestwa. — *Dokądże.* Jakież będzie koniec zbierania bogactw i powiększania królestwa? — *Obciąża.* Powiększa; bo często w piśmie ś. ciężki, znaaczy to samo co liczny, jak okazuje się Exod. 8. 24; Ps: 34. 18; 1. Machab: 1. 18. — *Przeciu sobie.* Na zgubę swoje. — *Gęste błoto.* Rozumie bogactwa, które nazywa błotem gęstem z powodu nikczemności, i że kiedy z grabieży, oszukaństwa i innych nieuczciwych sztuk są nabyte, to duszę kalają, obciążają, mocno do niej przystają, a nakoniec do zguby prowadzą.

7. *Którzy cię kąsać będą.* Cyrus i Persowie, którzy jako silne zwierzęta szarpać będą ciebie. — *I wzbudzeni będą.* Powtórzenie tegoż samego zdania.

8. *Którzy zostaną z narodów.* Którzy będą mogli ująć rąk i srogosci twój. — *Dla krwi człowieczej.* Boś wiele krwi ludzkiej wylał. — *I dla krzywdy ziemi, miasta.* W hebr.: *i lupy ziemi i miasta,* t. j. z powodu uciemnienia którem ziemię Judzką trapiłeś i miasto Jeruzalem i wszystkich mieszkających w niem, przyjdą te nieszczęścia na ciebie.

9. *Łakomstwo złe.* Bogactwa złemi sposoby nabyte. — *Aby było na wysokości.* Sądząc że przez to będzie wolnym od wszelkiego złego i od pocisków nieszczęść,

6. Izali nie ci wszyscy wezmą nań przypowieść, y przysłowie zagadek o nim; y rzeką: Biada temu, kto rozmnaża nie swoje: dokądże? y obciąża przeciw sobie gęste błoto?

7. Izali nie nagle powstaną którzy cię kąsać będą: y wzbudzeni będą szarpaiący cię, y będziesz im na łupiestwo?

8. Iżeś ty łupił narody mnogie, złupią cię wszyscy którzy zostaną z narodów, dla krwi człowieczej, y dla krzywdy ziemi, miasta, y wszęch mieszkaiących w nim.

9. Biada który zgromadza łakomstwo złe domowi swemu, aby było na wysokości gniazdo iego, a mniema że się wybawi z ręki złego.

10. Myśliłeś zawstydzienie domowi twemu, posiekłeś narodów wiele, y grzeszyła dusza twoja,

11. bo kamień z ściany wołać będzie: a drzewo które między spoieniem budowania jest odpowie.

12. Biada kto buduje miasto krwią, a gotuje miasto nieprawością.

13. Izali to nie jest od Pana zastępów? Bo będą pracować ludzie w wielkim ogniu: a narodowie po próżnicy, y ustaną,

14. bo się napelni ziemia, aby poznali chwale Pańską, jako wody okrywaiące morze.

15. Biada który dawa napój przyjacielowi swemu, wpuszczaiąc żółć swoię, y upaiając, aby oglądał nagość iego.

16. Napelniłeś się sromoty miasto sławy: piy też ty, y usni: ogarnie cię kubek prawice Pańskiéy, y wracanie sromotne nad chwałą twoią.

jak są bezpieczne ptaki, które na wysokich skałach i wyniosłych miejscach gniazda składają.

10. *Myśliłeś zawstydzienie domowi twemu.* Mniemałeś żeś wielkię sławy nabył dla potomków twoich; lecz stało się przeciwnie; boś był powodem dla nich wielkię hańby. — *Posiekłeś narodów wiele.* Chald: *złupieś,* LXX: *spożyteś.*

11. *Bo kamień z ściany wołać będzie.* Jest to przysłowie oznaczające zbrodnie i niesprawiedliwość publiczną i bardzo wielką, która się ukryć nie może, jakby rzekł: ciemiejtwo twoje i gwałty tak są wielkie i tak jawne, że chociażby ludzie milczeli, to jednak kamienie domów obalonych wołać przeciw tobie będą.

13. *Izali to nie jest.* Co przeciw tobie prorokuję i wnet dodam. — *Bo będą pracować ludzie w wielkim ogniu.* Babilon będzie spalonym przez Medów i Persów, a naród Chaldejski i inne narody, które się z niemi połączą, starać się będą pożar ugasić lecz daremnie pracować będą. — *Ųstaną.* Zmęcą się, podług Watabla.

14. *Bo się napelni ziemia.* Całą ziemię Chaldejską napełni niepoliczone mnóstwo Persów i Medów, jak wody morskie, a żeby po zniszczeniu Babilonu poznali wszyscy chwałę i potęgę Pana karzącego ciemiejców i wydzierców dóbr cudzych.

15. *Biada który dawa napój przyjacielowi swemu.* Biada Nabuchodonozorowi i jego naśladowcom, którzy żółć swoję, t. j. złość i gorycz, albo jak wyraża Akwila, *zapalczywość swoję,* podają do picia aż do pijaństwa nawet przyjaznym królom; t. j. którzy ich dręczy srogiem uciemieniem, aż póki ich z królestwa, wszystkich dóbr i z samęj wolności bezwstydnie i szyderczo nie ogotoci.

16. *Napelniłeś się sromoty miasto sławy.* Biada mu; bo prawem odwetu w podobny sposób od nich nie

17. Quia iniquitas Libani operiet te, et vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominum, et iniquitate terrae, et civitatis et omnium habitantium in ea.

18. Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud factor suus, conflatile et imaginem falsam? quia speravit in figmento factor ejus, ut faceret simulacra muta. (*Baruch 6, 46.*)

19. Vae, qui dicit ligno: Expergiscere; Surge, lapidi tacenti. Numquid ipse docere poterit? Ecce, iste coopertus est auro et argento, et omnis spiritus non est in visceribus ejus. (*Sap. 13, 11.*)

20. Dominus autem in templo sancto suo: sileat a facie ejus omnis terra. (*Psal. 10, 5.*)

17. Abowiem nieprawość Libanu okryje cię, y spustoszeniem bydła odstraszy ie dla krwi ludzi, y krzywdy ziemie y miasta, y wszech mieszkających w nim.

18. Co pomoże rycina, że ji wyrzezał uczyniciel iego, licina, y obraz faleszny? iż miał nadzieię w uczynku uczyniciel iego, aby uczynił bałwanymie.

19. Biada który mówi drewnu: Ocuć się: Wstań, kamieniowi milczącemu. Izali ten nauczyć będzie mógł: Oto ten okryty iest złotem y srebrem: a ducha żadnego niemasz we wnętrzościach iego.

20. Ale Pan w kościele swym świętym: niech milczy od oblicza iego wszytka ziemia.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 4. *A sprawiedliwy wiarą swą żyć będzie.* Te słowa są kamieniem zgorzenia dzisiejszym heretykom, nie żeby Pismo złe było, ale iż heretycy dobre Pismo źle rozumieją, chociaż się oni uczonemi w Piśmie czynią, ale sami nie wiedzą co mówią. Chcą z tych słów koniecznie tego dowieść, iż wiara sama usprawiedliwia grzesznego. Aleć albo słów prorockich nie rozumieją, albo je chcąc y wiedząc fałszują przydając czego prorok nie mówi: bo nie mówi prorok samą wiarą żyć będzie, ale, wiarą żyć będzie, nieprzydając, samą. I w tém jest wielka różność: bo co tu prorok mówi, zgadza się ze wszytkiem Piśmie: a co heretycy mówią, jest przeciw Pismu ś. Gdyż apostoł ś. wykładając te słowa, tak pisze do Galat. 5. W Chrystusie Jezusie ani obrzezanie, ani odrzek nie waży, ale wiara która przez miłość działa. Widzisz jako tu wiarę samą odrzuca, jeśli jej miłość nie będzie przydana. Czytamy też o bojaźni Bożej, Eccle. 1. Kto bez bojaźni jest nie może być usprawiedliwiony. Przypow. 14. Bojaźń Pańska źródło żywota. A tak nie sama wiara usprawiedliwia, i żywot daje. Toż mówi o pokucie w Dziej. 11, v. 18. 2. Cor. 7, v. 10. Ezech. 18, v. 21, i 27. Jeśli tedy i miłością i bojaźnią i pokutą, człowiek żyje, tedyć nie sama wiara usprawiedliwia. Dziwuje się heretyk, czemu wierze żywot i usprawiedliwienie przypisuje; jeśli sama wiara nie usprawiedliwia? Ale kiedyby rozumiał, nie dziwowałby się: bo dla tego Pismo usprawiedliwienie nasze wierze przypisuje, iż wiara jest zbawienia naszego początkiem i gruntem usprawiedliwienia, bo bez wiary nie może się nikt Panu Bogu podobać: a wszakże nie w samęj wierze jest wszytko usprawiedliwienie. Jako naprzykład, azaż nie czytają, iż żywot przypisują sercu, Przyp. 4. Wszelką strażą zachowaj serce swoje, bo z niego żywot pochodzi. Jest to wzięto z podobieństwa żywota cielesnego, ale azaż może kto żyć bez głowy, bez krwi bez wątroby i inszych przedniejszych członków? A przecię dobrze mówi: iż z niego żywot pochodzi: iż jest początkiem żywota i pośledźj umiera. Także też i wiara, początkiem jest usprawiedliwienia, i jakoby serce niejakię w cnotach, z którego żywot przychodzi: wszakże tym sposobem jeśli insze cnoty będą przydane, które do żywota duchownego są potrzebne. Czytaj też Rzym. 1 i 3. Galat. 3.

raz będzie obnażonym, i odbierze równaż wzgardę i sztyderstwo.—*Pij też ty, i usnij.* Ty się też napijesz z kielicha gniewu Bożego, i zaśniesz jak pijani, jakby rzekł: będziesz ukaranym surowie i gwałtownie.—*Ogaranie cię kubek prawicy Pańskiej.* Otoczy cię i ogarnie wielkie utrapienie i klęska.—*I wracanie sromotne nad chwałą twoją.* Tyle ci wypić trzeba będzie z kielicha gniewu bożego, że nietylko się upijesz, lecz nawet wyrzucić będziesz, jak pijani, a womit twój ozpęci suknie ozdobne. Oznacza że będzie przywiedzionym do stanu pogardliwego.

17. *Nieprawość.* Kara za nieprawość.—*Libanu.* Którą się srożyłeś przeciw Libanowi, t. j. przeciw kościołowi Jeruzolimskiemu. W Chald. zamiast Libanu wyrażono *świętyni*. Kościół nazywa się Libanem także u Ezech. 17. 5; i Zachar. 11. 1; może dla tego że był z cedrów Libańskich, albo że był wysokim nakształt Libanu.—*Okryje cię.* Obficie spłynie na cię.—*I spustoszeniem bydła odstraszy je.* Bo Chaldejczycy jak dzikie zwierzęta okropnie spustoszyli Jeruzolimę; dla tego wzajemnie okropnie od Medów i Persów, jakby od zwierząt będą przestraszeni i spustoszeni.—*Dla krwi.* Z powodu krwi ludzkiej, którą obficie rozlałeś.—*I krzywdy ziemi i miasta.* Z przyczyny nieprawości,

przemocy i spustoszenia ziemi Judzkiej, i miasta świętego Jeruzalem; ponieważś złupił i spustoszył Judeę i Jeruzalem, dla tego podobnież i ty będziesz spustoszony i rozerwany od Medów i Persów.

18. *Co pomoże rycina?* Naśmiewa się z Chaldejczyków, którzy nadzieję pokładali w bałwanach swoich.

19. *Który mówi drewnu: ocuć się?* Który tak do bałwanów swoich przemawia, jak gdyby czuć mogli: dobrze mówił tak do Boga prawdziwego i żywego Dawid, Ps. 43, 23: *Powstań, czemu śpisz, Panie?* W hebr. *biada mówiącemu do drewna: ocuć się; wzbudź siebie, do kamienia milczącego.*—*Oto ten.* Niczem więcć nie jest bałwan jak kamieniem albo drewnem okrytym złotem lub srebrem, niemającym życia, rozumu i ducha.

20. *Ale Pan w kościele.* Lecz nie taki Pan nasz, który jest w niebie, jako Pan wszytkich, i ztamtąd na wszytko ogląda i wszytkiem rządzi.—*Niech milczy od oblicza jego wszytka ziemia.* LXX. *niechaj się boi oblicza jego* i niech mu poddana będzie; bo to nieraz znaczy milczenie w piśmie ś., jako gdy powiedziano o Alexandrze Wielkim 1. Machab. 3: *i milczała ziemia przed obliczem jego,* t. j. była mu poddana, i nie śmiała w niczem mu się sprzeciwić.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O niewoli Babilońskiej Żydów, oswobodzeniu z niej, i dziele odkupienia.

Oratio Habacuc Prophetæ pro ignorantibus.

1. Domine, audivi auditionem tuam, et timui. Domine, opus tuum in medio annorum vivifica illud:

2. in medio annorum notum facies: cum iratus fueris, misericordiae recordaberis.

3. Deus ab austro veniet, et sanctus de monte Pharan.

Operuit coelos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra.

4. Splendor ejus ut lux erit: cornua in manibus ejus:

5. ibi abscondita est fortitudo ejus, ante faciem ejus ibit mors.

Et egredietur diabolus ante pedes ejus.

6. Stetit, et mensus est terram.

Modlitwa Habakuka Proroka za niewiadomości.

1. Panie, słyszałem słuch twój, y ulękłem się. Panie, dzieło twoje w pośrodku lat ożyw ie:

2. w pośrodku lat oznaymisz: gdy się rozgniewasz, wspomnisz na miłosierdzie.

3. Bóg od południa przydzie, a święty z góry Pharan.

Okryła niebiosa chwała jego, a wysławiania jego pełna jest ziemia.

4. Blask jego iako światłość będzie: rogi w ręku jego:

5. tam jest zakryta moc jego, przed obliczem jego pójdzie śmierć.

Y wynidzie diabeł przed nogami jego.

6. Stał y rozmierzył ziemię.

R. 3.—1. *Za niewiadomości.* Przez niewiadomości, Wulgata, stosownie do myśli proroka, rozumie grzechy ludu, jakby rzekł Habakuk: błagam cię Panie za grzechy ludu, abys je przebaczył, iżbys dla nich nie odwlekał dzieła wyzwolenia naszego z Babilonu, a tem bardziej obiecane dzieła wcielenia Chrystusa i odkupienia rodu ludzkiego.

2. *Słyszałem słuch twój.* Wyrocnię którą mi objawiłeś, a spustoszeniu Judei przez Chaldejczyków i o klęsce Chaldejczyków przez Medów i Persów. A także o wielkiem dziele które masz wykonać dla zbawienia ludzkiego przez wcielenie.—*Ulękłem się.* Bojaźnią uszanowania. Osłupiałem z podziwu na tak wielkie dzieło.—*W pośrodku lat.* Lat nieszczęsnych niewoli, gdy klęski dójdą szczytu. Tak mówi się popolicie: żyję śród klęsk, t. j. w największych utrapieniach. Chrystus zaiste przyszedł na świat śród lat pełnych grzechów, zapomnienia o Bogu prawdziwym, i bałwochwalstwa.—*Ożyw je.* Uczynił żeby się ukazało; nie dozwalał, żeby tak wielkie dzieło obiecanie przez ciebie leżało jakby umarłe, ożyw je.—*Oznajmisz.* Znaczy to samo, co ożyw je.—*Gdy się rozgniewasz.* Chociaż rozgniewany jesteś grzechami ludzkiemi, gdy jednak czas nadejdzie, miłosierdzia twego nie powściągniesz.

3. *Bóg od południa przydzie.* Czas przyszedł zamias przeszłego: przyjdzie, zamias przyszedł, Bo prorok przypomina cuda które Bóg uczynił, gdy lud swój z Egiptu do ziemi obiecanej wprowadził, dając poznać, że Bóg podobnie cuda uczyni, dla oswobodzenia z Babilonu. I jak mając podać prawo na górze Synaj, Bóg od południa przyszedł i t. d., tak z Medyi i Persyi, które są od południa względem Chaldejczyków, przyprowadzi Cyrusa i Daryusza, którzy Babilon spustoszą i nas ztamtąd wyzwolą. Bóg się też okaże w ciebie, ten sam, który się niegdyś na górach Seir, Faran i Sinai ukazał się ojcom naszym. Stosuje prorok do owych słów, Deut. 33. 2: *Pan z Sinai przyszedł, i z Seir wyszedł nam, ukazał się z góry Faran, a z nim świętych tysiące.* Patrz co tam powiedziano.—*Okryła niebiosa chwała jego.* Ten przyjdzie, którego chwała napełnia i przewyższa niebiosa.—*Wysławiania jego.* Spraw godnych nieustannie chwaly.

4. *Blask jego jako światłość będzie.* Jasność i blask przychodzącego Boga dla dania prawa, były jak światłość słońca; z podobnymże majestatem przyjdzie przeciw wrogom naszym. Chrystus jaśniał blaskiem nauki i cudów.—*Rogi w ręku jego.* Siła i potęga w ręku

jego. Prawica jego wszechmocna. Temi rogami puści z wiatrem nieprzyjaciół naszych. Nie źle tłumaczą to niektórzy o krzyżu, do którego rogów przybite były ręce Chrystusa i przez który najpotężniej nieprzyjaciół pokonał.—*Tam jest zakryta moc jego.* W tych rogach kryje się niejako moc jego, którą jednak na Chananejczykach już okazał, a na Chaldejczykach wywrze jeszcze; tak w krzyżu Chrystusowym ukryta jest moc, bo cierpiąc w sercu zdawał się Pan bezsilnym.

5. *Przed obliczem jego pójdzie śmierć.* Mówi o zarazie i porażce, którą Bóg zesłał na Chananejczyków, żeby Izraelici przyszedłszy łatwo ich pokonali. Bóg to obiecał był, Exod. 23. 27: *Strach mój puszczy na uprzedzenie twoje, i pobije wszystkich lud do którego wnidziesz, i t. d. ... puściwszy pierwiej szerszenie i t. d.;* że istotnie Bóg to uczynił, okazuje się Joze 24. 12: tak też, zanim zniszczeniem zostanie królestwo Chaldejczyków, śmiertelne klęski głodu i moru Bóg zesłał. Przed obliczem Chrystusa szła śmierć, bo umierając śmierć zwyciężył i ta ostatnia pokonana i zawstydzona uciekła.—*Pożarta jest śmierć w zwycięstwie.* 1 Kor. 15. 54.—*Wynidzie diabeł przed nogami jego.* Najlepij to stosuje się do Chrystusa, który diabła zwyciężył i wygnął z panowania nad tym światem, podług owych słów Jana 12. 31: *Teraz księżę tego świata precz wyrzucony będzie.*

6. *Stał y rozmierzył ziemię.* Bóg po zdobyciu przez Żydów ziemi obiecanej, przemierzył ją sznurem podziału, przeznaczając dla każdego pokolenia częśćkę jej. Patrz Dziej. Apost. 7. 45 i Joze r. 13. i nast. Również po zdobyciu Babilonu przez Cyrusa, stanie w nim jako zwycięzca i odda Persom i Medom zwycięzcom. Chrystus zdobył ziemię przez opowiadanie rozdzielił pomiędzy apostołów i ich następców, a żeby ją duchownie uprawiali.—*Pójrzał i rozwiązał narody.* Jakby samem spojrzaniem, groźnem obliczem przeraził Chananejczyków, a bojaźnią roztopił; teje trwogi doznają Chaldejczycy. Spojrzał Chrystus, i widział że wszystko pełne występków i niewiary; wierzących zaś w siebie z więzów grzechowych oswobodził.—*Skruszone są góry wieku.* Przez góry wieku i pagórki świata rozumie królów i książąt, którzy w osobach przodków swoich bardzo długo w ziemi Chananejkiej panowali. Tych skruszył Pan; toż samo spotkał i królów Chaldejskich. Takoz za przyjściem Chrystusa te góry i pagórki uniżyły się, bo się poddały prawu i nauce jego.—*Przed drogami wieczności jego.* Dla przyjścia wiecznego Boga.

Aspexit, et dissolvit gentes, et contriti sunt montes saeculi.

Incurvati sunt colles mundi ab itineribus aeternitatis ejus.

7. Pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiae; turbantur pelles terrae Madian.

8. Numquid in fluminibus iratus es, Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?

Qui ascendes super equos tuos, et quadrigae tuae salvatio.

9. Suscitans suscitabis arcum tuum: juramenta tribubus quae locutus es.

10. Fluvios scindes terrae; viderunt te, et doluerunt montes: gurges aquarum transiit.

Dedit abyssus vocem suam, altitudo manus suas levavit.

11. Sol et luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastae tuae.

12. In fremitu conculcabis terram, in furore obstupescies gentes.

13. Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.

Percussisti caput de domo impii: denudasti fundamentum ejus usque ad collum.

14. Maledixisti sceptris ejus, capiti bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad dispergendum me.

7. *Dla nieprawości widziałem namioty Murzynskie.* Widziałem, t. j. poznałem coś niedys uczynił, Panie, Murzynom, t. j. Madianitom, dla nieprawości, t. j. dla zgrzeszenia cudzołóstwa i czci Beelfegora, że oni do obozu Izraelskiego podsyłali córki swoje dla synów Izraelowych, Num: 25. 1. Albowiem zrozumiałem żeś ich namioty i obóz zniszczył przez Jozuego. Jak więc niepokoiłeś i trapiłeś Madianitów przez Jozuego, tak zatruwożysz, utrapisz i wytepisz Chaldejczyków przez Cyrusa i Persów. Chrystus zatruwożył i wyrzucił obóz Murzynów, t. j. czarta i grzeszników oszpeconych zbrodniami.

8. *Izali na rzeki rozgniewałeś się Panie.* Dla ocalenia ludu twego Izraelskiego, zdawało się Panie, że się gniewasz na Jordan i na fale morza Czerwonego zmieniając ich przyrodę. W podobny sposób przez Cyrusa sprowadzisz koryto Eufratu do kanałów, i przez tak osuszone wpuścisz Persów do Babilonu.— *Który wsiędziesz na konie twoje.* Kiedyś ty wstępował na chmurę jako na wóz wojenny żeby walczyć przeciw Faraonowi za naród twój.— *A poczwórne twoje zbawienie.* W hebr. a poczwórne twoje da zbawienia, T. j. żebyś dał ludowi twemu zbawienie.

9. *Wzbudząc wzbudzisz łuk twój.* Pochwyciłeś łuk twój i rzucając pociski na Egipcjan, zagubiłeś ich.— *Przysięgi pokoleniom któreś rzekł.* Żebyś do skutku przywiódł obietnice przysięgą stwierdzone, które dałeś Izraelitom.— *Rzeki przerwiesz ziemi.* Fale Jordanu i morza rozdzieliłeś.

10. *Widziały cię i bolały góry.* W hebr. i drżały góry, t. j. wielki zbiór wody, wznoszący się na podobieństwo góry, w przejściu Jordanu i morza Czerwonego, złąkły się panowania twego, i bolały niejako że w biegu swoim wstrzymane zostały.— *Nawałność wód przeminała.* Powstrzymana ustąpiła i cofnęła się wstecz.— *Wydała przepaść głos swój.* Jęknęło morze i szelest wydało, gdy się fale starły z sobą.— *Wysokość podniosła ręce swoje.* Wysoko wody wzniosły się

Póyzwał, y rozwiązał narody, y skruszone są góry wieku.

Zniżyły się pagórki świata, przed drogami wieczności jego.

7. Dla nieprawości widziałem namioty Murzynskie; strwożą się skóry ziemie Madian.

8. Izali na rzeki rozgniewałeś się Panie? abo na rzeki zapalczywość twoja: abo na morze rozgniewanie twoje?

Który wsiędziesz na konie twoje, a poczwórne twoje zbawienie.

9. Wzbudząc wzbudzisz łuk twój, przysięgi pokoleniom któreś rzekł.

10. Rzeki przerwiesz ziemie; widziały cię y bolały góry: nawałność wód przeminała.

Wydała przepaść głos swój, wysokość podniosła ręce swoje.

11. Słońce y księżyc stanęły w mieszkaniu swoim, w światłości strzał twoich, pódą w blasku błyskaiący się włócznie twoiey.

12. W zagniewaniu podepczesz ziemie, w zapalczywości uczynisz zdumiałe narody.

13. Wyszedłeś na zbawienie ludu twego, na zbawienie z Chrystusem twoim.

Zbiłeś głowę z domu niezbożnego: obnażyłeś grunt jego aż do szyi.

14. Przekląłeś berła jego, głowę waleczników jego, przychodzących jako wichur aby mię rozproszyli.

z obu stron, tak iż się zdawało że morze pokorne wznosi ręce swoje do ciebie, i błaga żeby mu wolno było zwykły bieg swój zachować.

11. *Słońce i księżyc stanęły w mieszkaniu swoim.* Gdy Jozue walczył przeciw Amorejczykom, Jozue 10. 12.— *W światłości strzał twoich pódą.* Chodzili. Myśl ta: gdy strzałami twojemi, t. j. kamieniami i piorunami z gradem zmieszani, spotykałeś i kładłeś na placu nieprzyjaciół Izraelskich; wtedy Izraelici od światła tychże błyskawic i piorunów, (które są strzałami i włóczniami bożemi) nieuszkodzeni, a nawet oświeceni nieprzyjaciół ścigali.

12. *W zagniewaniu.* Rozgniewany i pełen zapalczywości, oraz palając żądzą zemsty, zesłałeś jawnie, i jeszcze zeslesz na nieprzyjaciół kłeskę tak przerażającą, że wszyscy się zdumieją.

13. *Wyszedłeś na zbawienie ludu twego.* Gdy wybawiłeś i wywiódłeś go z Egiptu.— *Z Chrystusem twoim.* Przez Mojżesza którego namaściłeś duchem twoim, ażeby był wodzem i prorokiem ludu twego; w podobny sposób wyjdiesz z Cyrusem na plac walki przeciw Babilonowi, abyś wybawił z niego lud twój uwięziony. Dla tego Izai. 45. 1. Cyrusa nazywa Chrystusem: *To mówi Pan Chrystusowi memu Cyrusowi.* Wszedł też Bóg z Chrystusem Jezusem na duszne zbawienie ludu, przez dzieło odkupienia dla nas podjęte.— *Zbiłeś głowę z domu niezbożnego.* Rozumie Faraona, który był głową domu niezbożnego Chama, a ten był najgorszym i pierwszym królem Egiptu, który dla tego nazwanym jest ziemią Chama, Ps. 104. 23; i Ps. 77. 51.— *Obnażyłeś grunt jego aż do szyi.* Nikczemnie pokonane hańbą go okryłeś; tak samo, jak żebyś całe ciało jego od nóg, które są podstawami ciała, aż do wierzchołka głowy obnażył.

14. *Przekląłeś berła jego.* Głowy i wodzów wojsk jego, których w falach morza Czerwonego zatopiłeś; podobnież przeklął Bóg berła Baltazara i Chaldejczyków przez Cyrusa; Chrystus zaś przeklął berła i ty-

Exultatio eorum sicut ejus, qui devorat pauperem in abscondito.

15. Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

16. Audivi, et conturbatus est venter meus: a voce contremuerunt labia mea.

Ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scafeat,

ut requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum accinctum nostrum.

17. Ficus enim non florebit, et non erit germen in vineis.

Mentietur opus olivae, et arva non afferent cibum.

Abscindetur de ovili pecus, et non erit armentum in praeseptibus.

18. Ego autem in Domino gaudebo et exultabo in Deo Jesu meo.

19. Deus Dominus fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum,

et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.

Radość ich iako tego, który pożera ubogiego w skrytości.

15. Uczyniłeś w morzu drogę koniom twoim, na błocie wód wielkich.

16. Usłyszałem, a wzruszył się żywot mój, od głosu zadrżały wargi moje.

Niech wnidzie zgniół w kości moje, a podemną niech się zamnoży,

abych odpoczął w dzień utrapienia, abych wstał do ludu naszego przepasanego.

17. Albowiem figa nie zakwitnie, a nie będzie owoców w winnicach.

Omyli robotę oliwy, y pola nie dadzą żywności.

Odcięty będzie z owczarniów drób: y nie będzie skotu u żłobów.

18. A ja będę się w Panu radował, y będę się weselił w Bogu Jezusie moim.

19. Bóg Pan jest moc moia, y postawi iako jeleni nogi moje,

y po wysokościach moich poprowadzi mię zwycięzca psalmy śpiewającego.

rańskie panowanie Antychrysta.—*Przychodzących jako wichur.* Którzy przychodzili z wielkim pędem, żeby zgubić lud Izraelski i zaprowadzić do niewoli Egipskiej.—*Radość ich.* Radowali się wodzowie Egipcscy widząc żem otoczony morzem, mniemali że mnie tam pożrą; jak się raduje można, gdy ubogiego, którego chce zabić lub złupić, postrzega w miejscu odosobnionem bez przyjaciół, i gdzie mu nikt z pomocą przyjść nie może.

15. *Uczyniłeś w morzu drogę koniom twoim.* Lud twój łaską twoją, jakby na koni wsadzony, przeniosłeś przez błotniste łożysko morza Czerwonego; tak jednak iż się nie zbrukał i szkody nie poniósł, dla wyrównanej i osuszonej drogi: podobnym sposobem zgotuje Bóg drogę dla rycerstwa Perskiego, żeby zwycięsko do Babilonu wejść mogło. Bóg dla apostołów rozdzielił rzeki i morza, gdy świat cały opowiadaniu ich dostępnym uczynił.

16. *Usłyszałem.* Co Bóg uczynił Egipcjanom, i jak ma postąpić z Chaldejczykami.—*Wzruszył się żywot mój.* Wnętrznosci i serce moje.—*Od głosu.* Który to przepowiada.—*Zadrżały wargi moje.* Jak dzieje się

z tymi, którzy bardzo są przestraszeni.—*Niech wnidzie zgniół w kości moje.* Niech umrę, Panie, żebym tak strasznej klęski nie oglądał.—*Abym odpoczął.* W grobie.—*Do ludu naszego przepasanego.* Do grona Abrahama, Izaaka, Jakóba, Jozuego i innych mężów świętych i walecznych z ludu mego, którzy niegdyś za naród swój broń przypasawszy, znakomite zwycięstwa nad nieprzyjaciół odnosili.

17. *Albowiem figa nie zakwitnie.* Tak wielka będzie klęska Babilonowi przez Cyrusa zadana, takie spustoszenie wszystkiego, że figowe drzewa uschną, latorośle winne i drzewa oliwne zaginą.—*Odcięty będzie.* Zginie.

18. *W Bogu Jezusie moim.* LXX: *zbawicielu, Chald. odkupicielu,* który z niewoli Babilońskiej, a wreszcie przez Chrystusa z niewoli grzechu i czarta mnie wybawił.

19. *Postawi jako jeleni nogi moje.* Szybkie do unikania nieszczęść i do omijania przeszkód, któreby zawadzały pomyślności mojej. *I po wysokościach moich.* Wierchołkach pagórków i gór Judzkich.—*Zwycięzca.* Bóg, z którego łaski ja także zwycięzcą zostałem.

Koniec Księgi Proroctw Habakuka.

Wprowadzenie do księgi Sofoniasza.

Sofoniasz wykłada się Skryty Pański. Ten o sędzie Bożym na Żydy i na pogany, i o rozmożeniu Kościoła prorokuje.

PROPHETIA SOPHONIAE.

CAPUT I.

O karach mających spaść na Jerozolimę za jęj bałwochwalstwo i inne grzechy.

1. Verbum Domini, quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filii Godoliae, filii Amariae, filii Ezeciae, in diebus Josiae filii Ammon regis Judae.

PROROCTWO SOFONIASZA.

ROZDZIAŁ 1.

1. Słowo Pańskie, które się stało do Sophoniasza syna Chus, syna Godoliasza, syna Amariasza, syna Ezeciasza, za dni Joziasza, syna Ammon króla Judzkiego.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Za dni Joziasza.* W tym czasie i Jeremiasz

też prorokował, jak widać z Jerem. 1.

2. Congregans congregabo omnia a facie terrae, dicit Dominus:

3. congregans hominem, et pecus: congregans volatilia coeli et pisces maris, et ruinae impiorum erunt, et disperdam homines a facie terrae, dicit Dominus.

4. Et extendam manum meam super Judam, et super omnes habitantes Jerusalem, et disperdam de loco hoć reliquias Baal, et nomina aedificiorum cum sacerdotibus:

5. et eos, qui adorant super tecta militiam coeli, et adorant, et jurant in Domino, et jurant in Melchom:

6. et qui avertuntur de post tergum Domini, et qui non quaesierunt Dominum, nec investigaverunt eum.

7. Silete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini, quia praeparavit Dominus hostiam, sanctificavit vocatos suos.

8. Et erit, in die hostiae Domini visitabo super principes, et super filios regis et super omnes, qui induti sunt veste peregrina:

9. et visitabo super omnem, qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini Dei sui iniquitate et dolo.

10. Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris a porta piscium, et ululatus a Secunda, et contritio magna a collibus.

11. Ululate habitatores Pilae, conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt omnes involuti argento.

12. Et erit in tempore illo, scrutabor Jerusalem in lucernis, et visitabo super viros defixos

2. *Zbierając zbiorę.* Zgromadzę do niewoli. Chald. *zgladzając zgladzę*, t. j. wszystko zniszczę zupełnie i zatracę; w Piśmie ś. zbierać niekiedy oznacza odjąć życie.

3. *Upadki będą niezbożnych.* Niezbożni, którzy mnie opuściwszy poszli za bałwanami, będą przywaleni wielkimi nieuniknionemi klęskami.

4. *Wyciągnę rękę moją.* Mściwą.—*Na Judę.* Rozumie dwa pokolenia Judy i Benjamin.—*Ostatki Baal.* Tak dalece, że żaden ślad nie pozostanie czci bałwana Baala.—*Imiona ministrów P. Wujka.*

5. *Na dachach.* Na których łatwo można było budować ołtarze, gdyż były płaskie.—*Wojsku niebieskiemu.* Patrz Wujka.

6. *Którzy się odwracają od tyłu Pańskiego.* Którzy nie chodzą za Panem, lecz za bałwanami. Chald. *którzy się zwracają tyłem do czci Pańskiej.*—*Którzy nie szukali.* Powtórzenie tegoż samego zdania. LXX: *którzy nie szukają Pana, i którzy się Pana nie trzymają.* Prorok używa powtórzenia, dla większej dobitności w wyrażeniu.

7. *Milczcie przed obliczem Pana.* Lękajcie się i czcicie Pana w milczeniu.—*Blisko jest dzień Pański.* Domierzenie sprawiedliwości i pomsty.—*Zgotował Pan ofiarę.* Mnóstwo tych, którzy mieli być pobitymi przez Chaldejczyków, *ofiarą* nazywa, podobnie jak i Izai. 34, 9; Jerem. 49, 10.—*Poświęcił wezwane swoje.* Przygotował i nauczył Chaldeów wezwanych do pobicia tych ofiar, i na ucztę z nich przygotowaną.

8. *W dzień ofiary Pańskiej.* Upadku Jerozolimy, kiedy ona miała być zabitą przez Chaldejczyków, jako ofiara Panu.—*Nawiedzę.* Śmiercią ukarzę.—*Książęta.* Którzy powinni byli dla innych być przykładem, i przeto ciężej zgrzeszyli. Że tak było powiedziano, jest u Jerem.

2. Zbierając zbiorę wszystko z oblicza ziemię, mówi Pan.

3. Zbierając człowieka y bydłę, zbierając ptastwo powietrzne, y ryby morskie: a upadki będą niezbożnych, y wytracę ludzkie z oblicza ziemię, mówi Pan.

4. A wyciągnę rękę moją na Judę, y na wszystkie mieszkające w Jeruzalem: y wytracę z miesca tego ostatki Baal, y imiona ministrów z kapłany:

5. y te, którzy się kłaniają na dachach wojsku niebieskiemu, a kłaniają się, y przysięgają na Pana, y przysięgają na Melchom.

6. Y którzy się odwracają od tyłu Pańskiego, y którzy nie szukali Pana, y nie pytali się o nim.

7. Milczcie przed obliczem Pana Boga, bo blisko iest dzień Pański, bo zgotował Pan ofiarę, poświęcił wezwane swoje.

8. Y będzie, w dzień ofiary Pańskiej nawiedzę książęta y syny królewskie, y wszystkie, którzy się oblekli w odzienie cudzoziemskie:

9. Y nawiedzę każdego, który hardzie wchodzi na próg onego dnia, którzy napełniają dóm Pana Boga swego nieprawością y zdradą.

10. Y będzie onego dnia, mówi Pan, głos wołania od bramy rybnéy, a wycie od Wtóréy, y skruszenie wielkie od pagórków.

11. Wycie obywatele Stępy, umilkł wszytek lud Chanaan, wytraceni są wszyscy uwinieni w srebro.

12. Y będzie czasu onego, będą szperal Jeruzalem z święciami, y nawiedzę mężę, którzy polgnęli

39, 6: *I pozabijał król Babiloński syny Sedecyasowe w Reblacie przed oczyma jego i wszystkie szlachtę Judzką pozabijał król Babiloński.*—*Którzy się oblekli w odzienie cudzoziemskie.* Sporządzone podług zwyczaju narodów sąsiednich, po zaniechaniu obyczajów ojczystych wspólnie z religią. W grec. *odzienie cudze*, t. j. mężczyźni niewieście, a niewiasty mężkie przywdzieli. Od pogan przeszedł ten zwyczaj bałwochwalski, iż Wenere na cześć Marsa przyodziewali w zbroję, a Marsa w suknie niewieście.

9. *Na próg.* Pysznych, którzy z przepychem próg kościelny przestępują. To samo Amos prorok wyrzuca 6. 1: *Biada którzyście bogaci na Syonie... chodzący z pompą do domu Izraelskiego.*—*Pana Boga swego.* Bałwana którego czczą, Pagnin i Watabl tłumacza, *panów swoich.* Albo myśl ta: którzy nabyte rzeczy niegodziwie, chcąc Bogu ofiarować, jak gdyby takowe ofiary mogły mu być przyjemnemi.

10. *Głos wołania od bramy rybnéy.* Bo przez tę bramę Chaldejczycy do Jerozolimy się wdarli.—*Od Wtóréy.* T. j. bramy która była w drugim murze, gdyż Jeruzalem od strony północnej przy kościele była potrójnym murem opasana.—*Od pagórków.* Syonu i kościoła i innych tym podobnych na które uciekli Żydzi, jako na warowniejsze, gdy Chaldejczycy miasto zdobywali; lecz Chaldejczycy idąc w pogón tam ich pojмали i pomordowali.

11. *Umilkł.* Utrapiiony i strwożony umilknie.—*Chanaan.* Tak nazywa Żydów dla ich obyczajów i bezbożności. Tak u Ezech. 16, 3. powiedziano: *Korzeń twój i narodzenie twoje z ziemi Chananejskiej.*—*Uwinieni w srebro.* Zewsząd dostatkami otoczeni. Chald. *bogaci dostatkim.*

12. *Będę szperal.* Przez Chaldejczyków, którzy wszyst-

in faecibus suis, qui dicunt in cordibus suis: Non faciet bene Dominus, et non faciet male.

13. Et erit fortitudo eorum in direptionem, et domus eorum in desertum, et aedificabunt domos, et non habitabunt, et plantabunt vineas, et non bibent vinum earum. (*Amos. 5, 11*).

14. Juxta est dies Domini magnus, juxta est et velox nimis: vox diei Domini amara, tribulatur ibi fortis.

15. Dies irae dies illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulae et turbinis, (*Joel. 2, 11*).

16. dies tubae et clangoris super civitates munitas et super angulos excelsos.

17. Et tribulabo homines, et ambulabunt ut caeci, quia Domiuo peccaverunt, et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercora.

18. Sed et argentum eorum, et aurum eorum non poterit liberare eos in die irae Domini; in igne zeli ejus devorabit omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram. (*Ezech. 7, 19. Infr. 3, 8*).

w drożdżach swoich, którzy mówią w sercach swoich: Nie uczyni Pan dobrze, y nie uczyni źle.

13. Y będzie moc ich rozchwylenie, a domy ich na pustki, y zbudują domy, a nie będą mieszkać, y nasadzą winnice, a nie będą pić wina ich.

14. Blizko iest dzień Pański wielki, blizko iest y śpieszny bardzo: głos dnia Pańskiego gorzki, będzie tam utrapion mężny.

15. Dzień gniewu, dzień on, dzień utrapienia y ucisku, dzień nieszczęścia y nędzy, dzień ciemności y mroku, dzień chmury y wichru,

16. dzień trąby y krzyku na miasto obronne, y na węgly wysokie.

17. Y utrapię ludzie, y będą chodzić iako ślepi, bo zgrzeszyli Panu, y będzie wylana krew ich iako ziemia, a ciała ich iako gnoy.

18. Ale y śróbro ich, y złoto ich, nie będzie ich mogło wybawić w dzień gniewu Pańskiego; y ogniu rzewniwości iego półarta będzie wszytka ziemia, bo dokonanie z prędnością uczyni wszytkim mieszkającym na ziemi.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 4. *Imiona ministrów*. Ofiarownicy bałwanów w żydowskim nie zowie kapłany, ale *chemarim*, co znaczy pomieszać, albo zawiąkać i brzmieć, ztądże rzeczeni *chemarim*, iż za natchnieniem szatańskim głowa się im pomieszała i słowy zawiąkanemi wołali. Jako tedy w żydowskim nie chciał ich nazwać kapłany, tak też i w łacińskim rozumiał że niegodni byli, aby je zwał kapłany, ale je nazwał *Aedituos*, to jest, sługami, albo stróżami zboru Baalowego: a po naszymu ministrami, bo tak się zowią ci wszyscy, którzy nie będąc kapłany, w zborach heretyckich służą, toż masz Osee. 10, v. 5.

5. *Którzy się kłaniają na dachach wojsku niebieskiemu*. Wojskiem niebieskiem zowie gwiazdy rozłożone jako wojsko: tym się kłaniają owi astrologowie, którzy szczęścia i nieszczęścia ludzkie z gwiazd przepowiadają, i o złodziejach albo szkodach ludzkich wróżą, rozmaitych zabobonów ludzi ucząc. Ci wszyscy i którzy im wierzą, kłaniają się wojsku niebieskiemu, bo wszystkie swoje sprawy gwiazdami rządzą i na nich szczęście swoje zawieszają. Hieronim.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O unikaniu gniewu Bożego przez pokutę, o pogroźkach przeciw Filistynom, Assyryjczykom, i t. d.

1. Convenite, congregamini, gens non amabilis,

kie kąty wyszperają.—*Ze świecami*. Wzięta jest przenośnia od tych, którzy czegoś najtroskliwiej szukają, i dla tego zapalają świecę, jak owa niewiasta Luk. 15, 8.—*Którzy polgnęli w drożdżach swoich*. Nakształt wina (które na drożdżach swoich zostaje spokojnie), spoczywając na bogactwach. Chald. *najspokojniej używających bogactw swych*. Jest to samo porównanie Jerem. 48, 11.—*Nie uczyni Pan dobrze*. Głos bezbożników, którzy odrzucają opatrność Boską i mówią że Bóg nie troszczy się o sprawy ludzkie; a jak do brym i cnotliwym nie czyni dobrze, tak i występnych nie karze. Lecz tego nie śmia mówić otwarcie, a w sercu swém tylko. Tak też i Dawid powiedział o ludziach tego rodzaju Ps. 13, 1: *Rzekł głupi w sercu swoim: nie masz Boga*.

13. *Moc ich*. Bogactwa ich, w które ufają i moc swoją pokładają.

14. *Dzień Pański*. Dzień pomsty i upadku Jerozolimy i niewoli Babilońskiej.—*Głos dnia Pańskiego gorzki*. Bo w nim będzie trąbienie, szum, rozruchy, płacz i t. p.—*Będzie tam utrapion mężny*. I najsilniejsi jęczeć będą, i nie zdołają siebie ocalić.

15. *Dzień gniewu, dzień on*. Przez powtórzenie wy-

1. *Zejdźcie się, zgromadźcie się narodzi niemily*, razów toż samo, albo prawie toż samo znaczących, okazuje wielkość przyszłej klęski.

16. *Dzień trąby i krzyku*. Bo głos wielu trąb będzie słyszany i krzyk wzywający żołnierzy do wycięcia i rabunku miasta.—*Węgly wysokie*. Wieże wysokie, na rogach murów wzniesione.

17. *Będą chodzić jako ślepi*. Nie wiedząc z boleści serca co sobie poradzić, albo dokąd uciec, i wpadając z jednego niebezpieczeństwa w drugie większe, jak ślepi, gdy uciekają.—*Bo zgrzeszyli Panu*. I słusznie to ucierpią, bo przeciw Panu zgrzeszyli.—*Jako ziemia*. Wielkie mnóstwo. Niektórzy tłumaczą: jako proch.—*Ciała ich*. Trupy ich nieopogrzone, jak gnoj będą pomiatane.

18. *W ogniu rzewniwości*. Ogniem rzewniwości nazywa zapalczywość pomsty; bo gdy się gniewa człowiek, wtenczas krew wrze około serca. Rzewniwość wspomina jakby męża ku żonie; bo synagogę miał Bóg za oblubienicę.—*Dokonanie z prędnością uczyni*. Ta klęska, która wszystko zniszczy i obali, jest blizką, rychło nadejdzie.

R. 2.—1. *Zejdźcie się*. Wspólnie dla prześlągania Boga przez modlitwy i pokutę.—*Niemily*. Bogu, niegodny miłości,

2. priusquam pariat jussio quasi pulverem trans-
euntem diem; antequam veniat super vos ira fu-
roris Domini; antequam veniat super vos dies in-
dignationis Domini.

3. Quaerite Dominum, omnes mansueti terrae,
qui iudicium ejus estis operati: quaerite justum,
quaerite mansuetum, si quomodo abscondamini in
die furoris Domini,

4. quia Gaza destructa erit, et Ascalon in de-
sertum; Azothum in meridie ejicient, et Accaron
eradicabitur.

5. Vae, qui habitatis funiculum maris, gens
perditorum: verbum Domini super vos. Chanaan,
terra Philistorum, et disperdam te ita, ut non
sit inhabitator.

6. Et erit funiculus maris requies pastorum, et
caulae pecorum;

7. et erit funiculus ejus, qui remanserit de do-
mo Juda; ibi pascentur, in domibus Ascalonis ad
vesperam requiescent, quia visitabit eos Dominus
Deus eorum, et avertet captivitatem eorum.

8. Audivi opprobrium Moab et blasphemias fi-
liorum Ammon, quae exprobraverunt populo meo,
et magnificati sunt super terminos eorum.

9. Propterea, vivo ego, dicit Dominus exerci-
tuum Deus Israel, quia Moab ut Sodomia erit, et
filii Ammon quasi Gomorra: siccitas spinarum,
et acervi salis et desertum usque in aeternum:
reliquiae populi mei diripient eos, et residui gen-
tis meae possidebunt illos.

10. Hoc eis eveniet pro superbia sua, quia
blasphemaverunt et magnificati sunt super popu-
lum Domini exercituum.

11. Horribilis Dominus super eos, et attenua-
bit omnes deos terrae; et adorabunt eum viri de
loco suo, omnes insulae gentium.

2. *Pierwiy niż rozkazanie urodzi.* Zbierzcie się na
modlitwę publiczną, zanim rozkaz Boży zrodzi dzień
upadku Jeruzolimy i niewoli Babilońskiej, który przy-
jdzie jako proch mijający, od wiatru niesiony, t. j.
przyjdzie rychło i gwałtownie.

3. *Wszyscy cisi ziemscy.* Pokorni. Chce pod jedną
cnotą i wszystkie inne wyrazić, jakby rzekł: wszyscy
sprawiedliwi, którzyście w tym narodzie pozostali. —
Ktorzyście sąd jego czynili. To co jest sprawiedliwem
i słusznem; to co prawo przepisuje. — *Jeśli jako się
skryjecie.* Taka surowość będzie kary, iż zaledwie spr-
awiedliwi będą ocaleni.

4. *Bo Gaza zepsowana będzie.* Jakby rzekł: bardzo
wam się lękać trzeba, Żydzi, których Bóg szczególnie
biczem Chaldeów zacina; bo i Gaza i inne miasta Pa-
lestyny: Azot, Akkaron i Ascalon, które tylko z wasze-
go powodu będą współniczkami nieszczęścia, zostaną
zburzone, a przeto niepodobna będzie dla was ucieczka.
— *Na pustki.* W hebr. na spustoszenie, t. j. będzie. —
W południe wyrzucą. O południu, za światła, w otwar-
tej wojnie, nie przez zasadzki wyrzucą i zrujnują.

5. *Szurze morskim.* Patrz Wujka.

7. *I będzie sznur.* A kraina ta tak dalece będzie
zniszczoną, że resztki Żydów powracających z niewoli
zawładną nią i trzody swoje wprowadzą do niej dla
paszy. — *W wieczór będą odpoczywać.* Gdy z pastwisk
trzody powracają do obory, będą spędzane do owych

2. *pierwiy niż rozkazanie urodzi dzień iako proch
mijający, pierwiy niż przydzie na was gniew za-
palczywości Pańskiej, pierwiy niż przydzie na was
dzień rozgniewania Pańskiego.*

3. *Szukajcie Pana wszyscy cisy ziemscy, któ-
rzyście sąd jego czynili, szukajcie sprawiedliwości,
szukajcie cichości, ieśli iako się skryecie w dzień
zapalczywości Pańskiej,*

4. *bo Gaza zepsowana będzie, y Ascalon na pu-
stki; Azoth w południe wyrzucą, y Akkaron wy-
korzenion będzie.*

5. *Biada, którzy mieszkanie na sznurze mor-
skim, narodzie wytracający: słowo Pańskie na was.
Chanaanie ziemio Philistyńska, y wytracę cię tak
iż nie będzie obywatela.*

6. *Y będzie sznur morski odpoczynieniem pa-
sterzów y oborami bydła;*

7. *y będzie sznur tego, który zostanie z domu
Juda, tam się paść będą, w domiech Ascalona,
w wieczór będą odpoczywać, bo ie nawiedzi Pan
Bóg ich, y odwróci poymańce ich.*

8. *Słyszałem uraganie Moab, y bluźnierstwa sy-
nów Ammon, które na oczy wyrzucali ludowi me-
mu, y rozwiemożyli się nad granicami ich.*

9. *Przeto żywę ia, mówi Pan zastępów Bóg I-
zraelów, że Moab iako Sodomia będzie, a synowie
Ammon iako Gomorra, suchością ciernia, y grom-
adami soli, a pustynią aż na wieki: ostatek lu-
du mego rozchwyć ia, a ostatek narodu mego
posiędą ie.*

10. *To ie potka za pychę ich, że bluźnili y
wiemożyli się na lud Pana zastępów.*

11. *Straszny Pan na nie, y zniszczy wszystkie
bogi ziemie; a będą się mu kłaniać mężowie z mie-
sca swego, wszystkie wyspy narodów.*

zabudowań zrujnowanych, na nocny przytułek. — *Bo je
nawiedzi.* Żydów, którzy w Babilonie pozostaną. — *Od-
wróci poymańce.* Przez Cyrusa pojmańców do Judei
powróci.

8. *Słyszałem.* Byłem przytomnym i słuchałem, cho-
ciaż ludziom zdało się że mnie niema, bom nie ka-
rał. — *Uraganie Moab.* Szyderstwa i urągania, które rzu-
cali Moabici i Ammonici na was, o Żydzi! Urągali wam
bowiem, gdy Jeruzolima zdobytą była przez Chaldeów,
przeto zbrodni ich bezkarnie nie puszcze. — *Rozwi-
możyli się nad granicami ich.* Pysnie i zuchwale mó-
wili i grozili że zajmą granice żydowskie, które wi-
dziali spustoszone; i szydząc z nich, część ich przywła-
dzili sobie. Patrz Ezech. 35, 13, i Abdi. w. 12.

9. *Moab jako Sodomia będzie.* Z gruntu wywróconem
zostanie. — *Suchością ciernia.* Tak będzie puste, że nic
tam nie znajdzie się oprócz cierni, które także uschną
same przez się, bo im ziemia dostarczać będzie soków
szkodliwych. — *I gromadami soli.* Stanie się słonem i ja-
łowem, albo przez wezbranie sąsiedniego morza Mar-
twego, które Pismo ś. nazywa morzem Słonem; albo
przez szczególne dopuszczenie Boga, obracającego zie-
mię rodzającą w słone pola, jak powiedziano Ps. 106,
34. — *Ostatek ludu mego.* Powracającego do Egiptu.

11. *Straszny Pan.* Surowym i strasznym okaże się
Pan przeciw tym narodom. — *Będą się mu kłaniać mę-
żowie z miejsca swego.* P. W.

12. Sed et vos Aethiopes interfecti gladio meo eritis.

13. Et extendet manum suam super aquilonem, et perdet Assur; et ponet speciosam in solitudine, et in invium et quasi desertum.

14. Et accubabunt in medio ejus greges, omnes bestiae gentium; et onocrotalus, et ericius in liminibus ejus morabuntur; vox cantantis in fenestra, corvus in superliminari, quoniam attenuabo robur ejus. (*Isai. 34, 11*).

15. Haec est civitas gloriosa, habitans in confidentia, quae dicebat in corde suo: Ego sum, et extra me non est alia amplius: quomodo facta est in desertum cubile bestiae? omnis qui transit per eam, sibilabit, et movebit manum suam.

12. Lecz y wy Murzynowie mieczem moim pobici będziecie.

13. Y wyciągnie rękę swą na północy, a zatra-ci Assur; y obróci śliczną w pustynią, y w bezdrożną, y iako pustynią.

14. Y będą legać w pośrodku iéy stada, wszystkie zwierzęta narodów; y bąk, y ież, na progach ich będą mieszkać; głos śpiewającego w oknie, kruk na prózniku, bo zwątlę moc iego.

15. Toć iest miasto sławne, mieszkające w bezpieczeństwie, które mówiło w sercu swoim: Jam iest, a oprócz mnie niemasz więcéy innego: iako się stało pustynią legowisko bestyiéy? każdy który przechodzi przez nię, kszycić będzie y machać ręką swoią.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 5. *Którzy mieszkacie na sznurze morskim, narodzie wytracający.* Zowie sznurzem krainę pomorską, iż przedtém sznurami dzielono ziemię. Jest to Palestyna, która długa była ale wązka, i przedniejsze miasta nad morzem leżały. Tenże naród Palestynów albo Filistynów zwano po żydowskiu Cerethim, to jest, wytracającym, albo zabijającym, dla tego, iż byli okrutnymi. Czytaj II. Król. 15

6. *I będzie sznur morski odpoczynieniem.* To jest, będzie kraina pomorska Palestynom mieszkaniem pastierzom: Bo Palestynowie bardzo nienawidzieli Żydów, i pomagali przeciwko nim Chaldejczykom: dla tego im prorok grozi, iż także mieli być spustoszeni od Chaldejczyków: a po zwróceniu Żydów z Babilonu, Palestyna miała być mieszkaniem Żydów, i bydła swoje tam paść mieli: jako się to wypełniło masz Ezech. 25. Jerem. 47. Hier. lib. 5, in Isai. c. 23.

11. *Mężowie z miejsca swego.* W żydowskim jest, mąż z miejsca swego, gdzie mąż według zwyczaju języka żydowskiego, znaczy każdego człowieka, jakby rzekł, ludzie rozmaitych narodów będą chwalić Boga każdy w krainie swojej. To jest, nie tylko w samym kościele Jerozolimskim będzie chwalony, jako to Żydowie mniemali, ani w samém żydowstwie, ale we wszystkich narodach wszędy będą kościoły, w których będą chwalić Boga.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O pogrózkach przeciw Jerozolimie, nawróceniu pogan, doskonałości nowego zakonu, i t. d.

1. Vae, provocatrix, et redempta civitas, columba.

2. Non audivit vocem, et non suscepit disciplinam; in Domino non est confisa, ad Deum suum non appropinquavit.

3. Principes ejus in medio ejus quasi leones rugientes; iudices ejus lupi vespere, non relinquebant in mane. (*Mich. 3, 11*).

4. Prophetae ejus vesani, viri infideles; sacerdotes ejus polluerunt sanctum, injuste egerunt contra legem.

5. Dominus justus in medio ejus non faciet iniquitatem; mane mane iudicium suum dabit in lucem, et non abscondetur; nescivit autem iniquus confusionem.

1. Biada draźnicielko a okupione miasto, gołębico.

2. Nie słuchało głosu, y nie przyjęło ćwiczenia, w Panu nie ufało, do Boga się swego nie przybliżało.

3. Książęta iego w pośród iego iako lwi ryczący, sędziowie iego wilcy w wieczór, nie zostawiali do zarania.

4. Prorocy iego wściekli, mężowie zdradliwi, kapłani iego spługawili świątynię, niesprawiedliwie czynili przeciw zakonowi.

5. Pan sprawiedliwy w pośrodku iego nie czyni nieprawości: rano rano sąd swój wyda na światło, a nie zatai się: a nieprawy nie znalazł wstydu.

12. *Lecz i wy, Murzynowie.* To się nie łączy z nast. w. lecz trzeba połączyć z t.ém co wyżej powiedziano w. 9; jakby rzekł: Moabici, Ammonici i wy Murzyni, zostaniecie spustoszeni i pobici.

13. *Wyciągnie rękę.* Chaldejczyk zwycięski. — *Assur.* Assyrya. — *Obróci śliczną w pustynię.* W hebr. zamieni Niniwę w pustynią. Bo Niniwa śliczną oznacza. — *W bezdrożną.* Miejsce puste, nie oznaczone śladami ludzkimi.

14. *Wszystkie zwierzęta narodów.* Sąsiednich, które tam przyprowadzą trzody swe dla pastwiska na miejscach zburzonej Niniwy.

R. 3.—1. *Biada draźnicielko.* Biada ci Jerozolimo, coś zawsze grzechami swemi Boga do gniewu przywodziła. — *A odkupieni.* Strofuje Jerozolimę za nie wdzięczność, która lubo była wybawiona z Egiptu, a po-

t.ém z niewoli llnych narodów, jednakże Boga bałwochwalstwem i innymi grzechami pobudzała do gniewu; — *Miasto, gołębico.* Nierozumna i zwiędzona, jak mówi Ozeasz 7, 11.—*Stał się Efraim jako gołębica zwiędzona.* Albo, któraś była gołębicą, chociaż już nią nie jestes.

2. *Głosu.* Przykazań boskich. — *Nie przyjęło ćwiczenia.* Zgromione i ukarane, upamiętać się nie chciało. — *W Panu nie ufało.* Gdy nieszczęścia gniotły, lecz nadzieję w ludziach pokładało: już w Assyryjczykach, już w Egipcjanach, a często w ich bałwanach.

3. *Jako lwi ryczący.* Wylewając krew poddanych, i żyjąc z łupieży.

4. *Prorocy iego wściekli.* Przesądni, od złego ducha opętani i szalejący.

5. *Pan sprawiedliwy w pośrodku iego.* Ponieważ Bóg

6. Disperdidi gentes, et dissipati sunt anguli earum: desertas feci vias eorum, dum non est, qui transeat: desolatae sunt civitates eorum, non remanente viro, neque ullo habitatore.

7. Dixi: Attamen timebis me, suscipies disciplinam, et non peribit habitaculum ejus propter omnia, in quibus visitavi eam: verumtamen diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas.

8. Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meae in futurum, quia iudicium meum, ut congregem gentes, et colligam regna, et effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei: in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra,

9. quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno. (*Sup. 1, 18*).

10. Ultra flumina Aethiopiae, inde supplices mei, filii dispersorum meorum deferent munus mihi.

11. In die illa non confunderis super cunctis adinventionibus tuis, quibus praevaricata es in me, quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiae tuae, et non adicies exaltari amplius in monte sancto meo.

12. Et derelinquam in medio tui populum pauperem et egenum, et sperabunt in nomine Domini.

13. Reliquiae Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, et non inveniatur in ore eorum lingua dolosa, quoniam ipsi pascentur, et accubabunt, et non erit, qui exterreat.

jest w pośrodku jego, i wszystko widzi, nie będzie jak oni niesprawiedliwym, lecz odda niegodziwemu miastu według jego zasług. Albo, nie postąpi niesłusznie, gdy ich ukarze.—*Rano*. Bardzo prędko, najprędzej. Albo każdego poranku, i myśl ta: Bóg codziennie, i jakby każdego poranku, daje przykład sądu swojego, raz tych, drugi raz owych grzeszników karząc.—*Nieprawość nie zna wstydu*. A lud mój nieprawość po tylu grzechach nie umiał wstydić się i czynić pokuty.

6. *Wytraciłem narody*. Wiele narodów wytraciłem i rozproszyłem.—*Węgly ich*. Węgla nazywa zamki i twierdze, które się na pograniczu państw budują. Albo rozumie wielkorządztwa, i szczególnie części na które królestwo rozdzielono.

7. *Mówilem*. Przez proroków moich.—*Mnie się bać będziesz*. Bój się mnie, żebym ci przebaczył.—*Przyjmiesz ćwiczenie*. Strofowanie i upomnienie moje i staraj się z nich korzystać.—*Nie zginie mieszkanie jego*. Mieszkanie twoje nie będzie zagarniętym, nie będzie obalone Jeruzalem dla grzechów, z przyczyny których dotąd je karałem. Przesłane na karach, któremi cię dotąd dotknęłam.—*Wszakże rano wstawszy*. Lecz oni nie tylko nie pokutowali, ale jeszcze nowe przydawali grzechy.

8. *Przeto*. Przechodzi Sofoniasz, zwyczajem proroków, do Chrystusa.—*Poczekaj mię*. Mściciela, w ostatni dzień sądu. Albo, gdy przez Rzymian Jeruzolime zburzę.—*Powstania mego*. P. Wujka.

9. *Na tenczas przywrócę ludziom wargę wybraną*. Wargę czystą, jak tłumaczy Symmachus, t. j. że wargi wzywać nie będą bogów fałszywych, lecz Boga prawdziwego. A to się stanie za czasów Chrystusa.—*Ramięniem jednem*. Jednem sercem i duszą. Przenośnia wzięta od tych, którzy razem pod ciężar ramiona podkła-

6. Wytraciłem narody, y rozwały się węgly ich: spustoszyłem ulicę ich, gdyż niemasz ktoby po nich chodził: spustoszały miasta ich, że nie zostało człowieka, ani żadnego obywatela.

7. Mówilem: wždy się mnie bać będziesz, przyjmiesz ćwiczenie, y nie zginie mieszkanie jego, dla tego wszystkiego czymem ji nawiędził: wszakże rano wstawszy pokazili wszystkie myśli swoje.

8. Przeto poczekaj mię, mówi Pan, w dzień powstania mego na przyszły czas, bo sąd mój abych zgromadził narody, y zebrał królestwa: y wylał na nie rozgniewanie moje, wszytek gniew zapalczywości, bo ogniem rzewniwości moiej pozarta będzie wszytka ziemia.

9. Bo na ten czas przywrócę ludziom wargę wybraną, aby wzywali wszysecy w imię Pańskie, a służyli mu ramieniem jednym.

10. Za rzekami Murzyńskiej ziemi, złamał nabożni moi, synowie rozproszonych moich przyniosą mi dar.

11. W on dzień nie będziesz się wstydić za wszystkie wynalazki twoje, któremiś grzeszyło przeciw mnie: bo tedy odejmę z pośrodku ciebie hardzie mówiące puchy twoje, a już nie przydasz podnosić się więcej na górze świętej moiej.

12. Y zostawię w pośrodku ciebie lud ubogi y nędzny: a będą mieć nadzieję w imieniu Pańskim.

13. Ostatki Izraela nie będą czynić nieprawości, ani mówić kłamstwa, y nienaydzie się w uszach ich język zdradliwy: bo oni paść się będą y leżeć, a nie będzie ktoby przestraszył.

dają. Zrzucą z siebie jarzmo djabelskie, a moje słodkie jarzmo włożą na siebie.

10. *Za rzekami Murzyńskiej ziemi*. Ze wszystkich najodleglejszych krajów przyjdą narody do Kościoła i na znak postuszeństwa dary mu ofiarują.—*Nabożni moi*. Modląc się do mnie, i czcząc mię jako Boga.—*Synowie rozproszonych moich*. Synowie Kościoła po różnych krajach rozproszeni. Stosuje do żydów zamieszkałych w różnych miejscowościach, których Bóg przez Cyrusa do Jeruzolimy odprowadził, gdzie złożyli Bogu ofiary, na dziękczynienie za powrót. Albo, *synami rozproszonych* są duchowne dzieci apostołów i mężów apostoelskich, szeroko rozprozone po świecie, który przez opowiadanie religii prawdziwej upравили.

11. *W on dzień nie będziesz się wstydić*. Mówi do nawróconych z żydowstwa. Nie powstydzicie się dla grzechów przedtem popełnionych, albowiem i przez chrzest będą zniesione, i więcej ich popełniać nie zechcecie.—*Hardzie mówiące puchy twoje*. Pysznych i wyniosłych mistrzów twoich, w których miałas upodobanie i pyszniłaś się, t. j. piśmienników i faryzeuszów; a tego mistrzem mieć będziesz, który wyrzekł o sobie: *uczcie się odemnie iżem cichy jest i pokornego serca*. Mat. 11, 29.—*Podnosić się więcej na górze świętej moiej*. Już więcej przechwalać się nie będziesz kościołem Salomonowym. Żydzi zwykli byli bardzo się cheścić z kościoła, dla tego u Jerem. 7, 4, odbierają nagane ci, którzy mówili: *kościół Pański, kościół Pański, kościół to Pański jest*.

12. *I zostawię w pośrodku ciebie*. Zamість doktorów zakonnych i faryzeuszów, dam ci apostołów ubogich, pokornych i bez nauki, których jednak cudownie oświecę.

13. *Ostatki Izraela*. Pierwsi chrześciance z Izraelitów do Chrystusa nawróceni, a szczególnie apostołowie

14. Lauda, filia Sion: jubila, Israel: laetare et exulta in omni corde, filia Jerusalem.

15. Abstulit Dominus iudicium tuum, avertit inimicos tuos: rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultra.

16. In die illa dicetur: Jerusalem, noli timere: Sion, non dissolvantur manus tuae.

17. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit: gaudebit super te in laetitia, silebit in dilectione sua, exultabit super te in laude.

18. Nugas, qui a lege recesserant, congregabo, quia ex te erant, ut non ultra habeas super eis opprobrium.

19. Ecce, ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo, et salvabo claudicantem, et eam, quae ejecta fuerat, congregabo, et ponam eos in laudem et in nomen in omni terra confusionis eorum:

20. in tempore illo, quo adducam vos, et in tempore, quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen et in laudem omnibus populis terrae, cum convertero captivitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus. (*Mich. 4, 7*).

14. Chwał córko Siońska: wykrzykaj Izraelu, wesel się y raduy się ze wszego serca córko Jeruzalem.

15. Odił Pan sąd twój, odwrócił nieprzyjaciół twoje: królem Izraelskim Pan w pośrodku ciebie, nie będziesz się bać złego więcéy.

16. Onego dnia rzeką: Jeruzalem, niebóy się: a Sionowi: niech nie osłabiaią ręce twoje.

17. Pan Bóg twój w pośrodku ciebie mocny, on zbawi: rozweseli się z ciebie radością, milczéć będzie w miłości swéy, radować się będzie z ciebie w chwale.

18. Plotki, którzy od zakonu byli odstąpili zgromadzę, bo z ciebie byli, abyś więcéy z nich nie miał urągania.

19. Oto ja pobiję wszystkie, którzy cię trapili na on czas, y zbawię chromiącą, y tę która była wyrzucona przywiode: y uczynię ie na chwałę, na sławę we wszystkiej ziemi zelżywości ich.

20. Onego czasu którego was przywiode, y onego czasu którego was zgromadzę: bo was dam na chwałę, y na sławę u wszech narodów ziemskich, gdy wrócę pojmanie wasze przed oczyma waszemi, mówi Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 8. *W dzień powstania mego.* Ztąd aż do końca tego proroka, jest prorocstwo o Panu Chrystusie, i zmartwychwstaniu Jego: które acz Żydzi tak nowi jako i starzy rozmaicie wywracają, wszakże naszy Doktorowie święci, ztąd potwierdzają zmartwychwstania Pana Chrystusowego, i wezwania pogan do wiary: bo tu grozi Żydom: iż za złości ich miał je po zmartwychwstaniu swoim skarać, co się stało na tenczas, kiedy Tytus i Vespasianus zburzyli Jeruzalem, i Żydy rozproszyli. Euseb. lib. 2, de Demonstr. Evangel. Demonstratio 17. August. 18, de Civit. c. 33.

18. *Plotki, którzy od zakonu byli odstąpili.* Co tu plotkami zowie, rozmaicie to inszy przekładają, niewiedząc sami co znaczy. Ale się sam Hieronim wyklada, który powiada iż i słowo żydowskie także czytają jako i łacińskie *Nugae*, i dla tego także zostawił Hieronim to słowo, które też właśnie znaczy plotki, jako każdy, który rozumie po łacinie osądzić może, także i w żydowskim znaczy rzecz podłą i nikczemną.

i zwolennicy życia doskonalszego.— *Bo oni paść się będą.* Taką świętością będą udarowanymi, gdyż Bóg pasterzem ich będzie, a oni jakby owce dadzą się mu powodować. A będą paszeni słowem Bożem i Eucharystyą.— *Będą leżeć.* W pokoju żyć będą, i nie będzie nikogo, kto by ich pokój zakłócił, jakiego w Kościele używać będą.

14. *Córko Siońska.* Tak nazywa Kościół pierwiastkowy, który Chrystus na Syonie z żydów zebrał.— *Wykrzykaj Izraelu.* Powtórzenie. Wykrzyknij i wesel się, chwalać Boga radośnie.

15. *Odił Pan sąd twój.* Grzechy, któremi na potępienie byłaś zaśluzyla.— *Nieprzyjacioly twoje.* Czarta i występki.— *Królem Izraelskim.* Chrystus Pan.— *W pośrodku ciebie.* Opiekując się tobą, podług obietnicy u Mat. w rozdz. i w. ostatnim: *Oto ja z wami jestem, po wszystkie dni, aż do skończenia świata.*— *Nie będziesz się bać złego więcéy.* Wsparta pomocą Boską, łatwo wszystkiemi niebezpieczeństwami pogardzisz.

16. *Rzeką: Jeruzalem.* Apostołowie i opowiadacze ewangelii.— *Nie ostabiają ręce twoje.* Chociaż ciemiężcy przesładować będą ciebie, nieulegniesz bojaźni.

17. *Pan Bóg twój.* Chrystus Pan.— *Mocny.* Któremu żadna siła oprzeć się nie zdoła.— *Zbawi.* Wybawi od przesładowców i wrogów.— *Rozweseli się z ciebie radością.* Widząc jak mężnie walczysz.— *Milczéć będzie w miłości swéy.* Spocznie w miłości swéj, którą ciebie otacza, i będzie w niej statecznym.— *Radować się będzie z ciebie w chwale.* Pochwali Chrystus Ojca,

i dziękować mu będzie, gdy ujrzy moc i chwalebne uczynki twoje.

18. *Plotki, którzy od zakonu byli odstąpili.* Grzesznicy, którzy szli za plotkami i bałwanami, i stali się im podobnymi, t. j. plotkarzami i bez żadnej wartości.— *Zgromadzę.* Do Kościoła.— *Bo z ciebie byli.* Z liczby wybranych.— *Abys więcéy z nich nie miał urągania.* Ażeby więcéy tobie nie uragały ich obyczajne. P. W.

19. *Pobiję wszystkie którzy cię trapili.* Prześladowców twoich, o Kościele boży! Żydów, przez Tytusa i Rzymian. I innych też wielu, którzy dla tego poginęli że Kościół przesładowali, jako Julian odstępca i t. p.— *Zbawię chromiącą.* Słabym i chromiącym w wierze sił dodam, mocą sakramentów i opowiadaniem słowa bożego.— *Tę która była wyrzucona przywiode.* Kościół, t. j. zgromadzenie wiernych, od którego Żydzi i ciemiężcy się odwracali i wyrzucali, i nie chcieli żeby była z nimi.— *Uczynię je na chwałę.* Uczynię ich zacnymi i znakomitymi.— *We wszystkiej ziemi zelżywości ich.* We wszystkich miejscach owych, gdzie byli trapienymi i ciemiężonymi. To spotkało Kościół za czasów Konstantyna i potem.

20. *Onego czasu.* Powtórz: *pobiję wszystkie, którzy cię trapili naonczas, i zbawię chromiącą i t. d.*— *Bo was dam na chwałę.* Toż samo znaczy, co w w. pop. *uczynię je na chwałę, i t. d.*— *Gdy wrócę pojmanie wasze.* Gdy was z niewoli czarta i grzechu wybawię.— *Przed oczyma waszemi.* Gdy wy i widzieć i radować się będziecie z tak szczęśliwej odmiany.

Koniec księgi prorocत्व Sofoniasza.

Wprowadzenie do księgi Aggeusza.

Aggeusz wyklada się ucieszny. Ten nawrócone z niewoli Babilońskiej Żydy do budowania kościoła i naprawienia miasta upomina, i przyjście Messyasza do tego wtórego, nowo zbudowanego kościoła obiecuje. Ten Aggeusz był przed przyjściem Pana Chrystusowém lat 519. po Sofoniaszu proroku lat 150.

PROPHETIA AGGAEI.

CAPUT I.

O zachęcaniu Żydów do budowania kościoła.

1. In anno secundo Darii regis, in mense sexto, in die una mensis, factum est verbum Domini in manu Aggaei prophetae ad Zorobabel, filium Salathiel, ducem Juda, et ad Jesum, filium Josedec, sacerdotem magnum, dicens: (1. Esdr. 5, 2).

2. Haec ait Dominus exercituum, dicens: Populus iste dicit: Nondum venit tempus domus Domini aedificandae.

3. Et factum est verbum Domini in manu Aggaei prophetae, dicens:

4. Numquid tempus vobis est, ut habitetis in domibus laqueatis, et domus ista deserta?

5. Et nunc haec dicit Dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias vestras.

6. Seminastis multum, et intulistis parum: comedistis, et non estis satiati: bibistis, et non estis inebriati: operuistis vos, et non estis calefacti: et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum. (Mich. 6, 15).

7. Haec dicit Dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias vestras:

8. ascendite in montem, portate ligna, et aedificate domum, et acceptabilis mihi erit, et glorificabor, dicit Dominus.

9. Respexistis ad amplius, et ecce, factum est minus: et intulistis in domum, et exsufflavi illud: quam ob causam? dicit Dominus exercituum: quia domus mea deserta est, et vos festinatis unusquisque in domum suam.

PROROCTWO AGGEUSZA.

ROZDZIAŁ I.

1. Roku wtórego Dariusza króla, miesiąca szóstego, pierwszego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie w ręce Aggeusza proroka do Zorobabela syna Salathiel, księżęcia Judzkiego, y do Jezusa, syna Josedek, kapłana wielkiego, mówiąc:

2. To mówi Pan zastępów, rzekąc: Lud ten mówi: Ieszcze czas nie przyszedł budowania domu Pańskiego.

3. Y stało się słowo w ręce Aggeusza proroka, mówiąc:

4. Izali wam iest czas mieszkać w domiech z ozdobnemi słupami, a dom ten pusty?

5. A teraz to mówi Pan zastępów: Połóżcie serca wasze na drogi wasze.

6. Sialiście wiele, a zwieźliście mało, iedliście, a nie naiedliście się: piliście, a nie napiliście się: okryliście się, a nie zagrzaliście się: a kto zyski zbierał, kładł ie w dziurawy mieszek.

7. To mówi Pan zastępów: Połóżcie serca wasze na drogi wasze:

8. wstąpcie na górę; nawoźcie drzewa, y zbudujecie dóm, a będzie mi przyjemny, y rozślawię się, mówi Pan.

9. Patrzyliście na więcéy, a oto stało się mniéy, y wnieśliście do domu, y rozdmuchnałem ie: Dla kotréy przyczyny, mówi Pan zastępów? Iż dóm mój iest pusty, a wy się spieszycie każdy do domu swego.

Komentarz Menochinsza.

R. 1.—1. *Daryusza króla.* Daryusza Hystaspa króla perskiego. Patrz ks. I. Ezdr. 5, 1.—*W ręce Aggeusza.* Przez Aggeusza, za sprawą Aggeusza.—*Syna Salathiel.* Lecz I. Paral. r. 3, 19 powiedziano, że był synem Phadai. Jak tę trudność rozwiązać, powiedziano przy wykładzie tego miejsca.—*Księżęcia Judzkiego.* Najwyższego rządzcy rzeczywospolitej żydowskiej, która w tym czasie królów nie miała.—*Kapłana wielkiego.* Najwyższego kapłana.

2. *Jeszcze czas nie przyszedł.* Czas rzeczywwiście już przyszedł, lecz oni odkładali budowanie przez bojaźń i gnuśność.

3. *I stało się słowo.* Pierwsze wyrazy w. pop. powiedziane do Zorobabela i Jezusa syna Josedeka, żeby zrozumieli, że mowa ludu Bogu się nie podoba: a to co teraz następuje, do całego narodu rzeczono.

4. *Izali wam jest czas.* Dość wam czasu i chęci i nie braknie pieniędzy do budowania domów sklepionych o wielu pokojach i ozdobnych, a nie macie tego wszystkiego do odbudowania kościoła mojego, który dotąd jest w zaniedbaniu.

5. *Położcie serca wasze na drogi wasze.* Pilnie rozważcie sprawy wasze i to co się wam przytrafiło.

6. *Sialiście wiele.* Nic się wam nie powiodło z powodu niedbalstwa waszego w odnowieniu kościoła, a niedbalstwo to karzę przez niepowodzenie we wszystkim, do czego tylko rękę przyłożycie.

8. *Wstąpcie na górę.* Dla wycinania drzewa do budowy kościoła.—*Będzie mi przyjemny.* Dóm zbudowany. W hebr. będę miał w nim upodobanie.—*I rozślawię się.* Tam mię ludzie sławić będą, tam się okaże wielkim i wielkimi was dobrodziejstw udaruje.

9. *Patrzyliście na więcéy.* Chcieliście i spodziewali-

10. Propter hoc super vos prohibiti sunt coeli, ne darent rorem, et terra prohibita est, ne daret germen suum:

11. et vocavi siccitatem super terram et super montes, et super triticum et super vinum, et super oleum et quaecumque profert humus, et super homines, et super iumenta, et super omnem laborem manuum.

12. Et audivit Zorobabel filius Salathiel, et Jesus filius Josedec sacerdos magnus, et omnes reliquiae populi vocem Domini Dei sui, et verba Aggaei prophetae, sicut misit eum Dominus Deus eorum ad eos; et timuit populus a facie Domini.

13. Et dixit Aggaeus nuntius Domini, de nuntiis Domini, populo dicens: Ego vobiscum sum, dicit Dominus.

14. Et suscitavit Dominus spiritum Zorobabel filii Salathiel, ducis Juda, et spiritum Jesu filii Josedec sacerdotis magni, et spiritum reliquorum de omni populo: et ingressi sunt, et faciebant opus in domo Domini exercituum Dei sui.

10. Dla tego nad wami zakazano niebiosam, aby nie dawały rosy, y zakazano ziemi, aby nie dawała urodzaju swego:

11. y przyzwałem suchości na ziemię, y na góry. y na pszenicę, y na wino, y na oliwę, y cokolwiek rodzi ziemia, y na ludzie, y na bydło, y na wszystkie pracę ręczną.

12. Y usłyszał Zorobabel syn Salathiel, y Jezus syn Josedeków kapłan wielki, y wszystkie ostatek ludu głos Pana Boga swego, y słowa Aggeusza proroka, iako posłał go Pan ich do nich, y bał się lud od oblicza Pańskiego.

13. Y rzekł Aggeusz poseł Pański, z posłów Pańskich do ludu, mówiąc: Ja iestem z wami, mówi Pan.

14. Y wzbudził Pan ducha Zorobabel syna Salathiel, księżęcia Judzkiego, y ducha Jezusa syna Josedek kapłana wielkiego, y ducha innych ze wszęgo ludu: y weszli, y czynili dzieło w domu Pana zastępów Boga swego.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O sławie drugiego kościoła z powodu wniścia doń obiecanego Messyasa.

1. In die vigesima et quarta mensis, in sexto mense, in anno secundo Darii regis;

2. in septimo mense, vigesima et prima mensis, factum est verbum Domini in manu Aggaei prophetae, dicens:

3. Loquere ad Zorobabel, filium Salathiel, ducem Juda, et ad Jesum, filium Josedec, sacerdotem magnum, et ad reliquos populi, dicens:

4. Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? et quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?

5. Et nunc confortare, Zorobabel, dicit Dominus, et confortare Jesu fili Josedec sacerdos magne, et confortare omnis populus terrae, dicit Dominus exercituum, et facite (quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum)

6. verbum quod pepigi vobiscum, cum egredere mini de terra Aegypti, et spiritus meus erit in medio vestrum: nolite timere.

7. Quia haec dicit Dominus exercituum: Adhuc

ście się wiele zebrać pszenicy i t. d., lecz was nadzieja zawiodła.—*Rozdmuchnąłem.* Zniszczyłem, albo w nic obróciłem, jak wiatr pałacy niszczy rośliny. Tak zgubiłem, jak tchnienie wydane ginie.

12. *Wszystek ostatek ludu.* Który pozostał z owęj wielkiej liczby, która wyszła była do Babilonu, i którzy do Judei powrócili.—*Bał się lud.* Lękali się Pana, żeby większych nieszczęść nie zesłał.

13. *Posel Pański, z postów Pańskich.* Jeden z liczby proroków, którzy bywają od Boga do ludu posyłanymi.—*Ja jestem z wami, mówi Pan.* Te i temu podobne rzeczy często powtarza, bo naród był bojaźliwy i słaby duchem; ale słowy Pańskimi łatwo się do nadziei wznosił.

14. *Wzbudził Pan ducha.* Wewnątrz ducha jego poruszył i obudził, dodając ochoty żeby do roboty ręce przyłożyli.—*I czynili dzieło.* Przygotowywali materiał;

1. Dwudziestego y czwartego dnia miesiąca, w szóstym miesiącu, wtórego roku Dariusza króla.

2. Siódmego miesiąca, dwudziestego y pierwszego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie w ręce Aggeusza proroka, mówiąc:

3. Mów do Zorobabela syna Salathiel księżęcia Judzkiego, y do Jezusa syna Josedek kapłana wielkiego, y do innych z ludu, rzekąc:

4. Kto się między wami został, który widział dom ten w ozdobie jego pierwszey? a teraz co się wam ten widzi? Izali nie tak iest iakoby nie był w oczach waszych?

5. A teraz zmocni się Zorobabel, mówi Pan: y zmocni się téż Jezu synu Josedek kapłanie wielki, y zmocni się wszystkie lud ziemie, mówi Bóg zastępów: a czynicie (bo ja iestem z wami, mówi Pan zastępów)

6. słowo którym postanowił z wami, gdyście wychodzili z ziemie Egiptyskiej: a duch mój będzie w pośrodku was, niebóycie się.

7. Bo to mówi Pan zastępów: Ieszcze jedna mała

gdź budowa nie była rozpoczęta przed dwudziestym czwartym dniem miesiąca dziewiętego, jak okazuje rozdz. nast. w. 16 i 19.

R. 2.—4. *Został.* Z tych którzy pierwszy kościół widzieli.—*A teraz co się wam ten widzi?* Jakim się wam ten wydaje? To mówi, bo starzy którzy widzieli byli pierwszy kościół, płakali oglądając podwaliny tego drugiego kościoła, który wspaniałością i pięknością nie mógł się porównać z Salomonowym.—*Jakoby nie był.* Jakby był rzeczą prawie nic nie znaczącą.

5. *A teraz zmocnij się.* Żebyście dla tego odwagi nie stracili, i nie zaniechali roboty.—*Czynicie.* Prześludźcie budowę kościoła.

6. *Duch mój będzie w pośrodku was.* Ja duchem moim będę z wami, i natchnę was duchem przezorności, siły, ochoty i t. d. żebyście robotę zaczęta ukończyć mogli.

7. *Ieszcze... mała chwila.* Mówi o przyjściu Chrystu-

unum modicum est, et ego commovebo coelum et terram, et mare et aridam. (*Hebr. 12, 26*).

8. Et movebo omnes gentes: **Et veniet Desideratus** cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum.

9. Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercituum.

10. Magna erit gloria domus istius novissimae plus quam primae, dicit Dominus exercituum; et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

11. In vigesima et quarta noni mensis, in anno secundo Darii regis factum est verbum Domini ad Aggaeum prophetam, dicens:

12. Haec dicit Dominus exercituum: Interroga sacerdotes legem, dicens:

13. Si tulerit homo carnem sanctificalam in ora vestimenti sui, et tetigerit de summitate ejus panem, aut pulmentum aut vinum, aut oleum aut omnem cibum: numquid sanctificabitur? Respondentes autem sacerdotes, dixerunt: Non.

14. Et dixit Aggaeus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, et dixerunt: Contaminabitur.

15. Et respondit Aggaeus, et dixit: Sic populus iste, et sic gens ista ante faciem meam, dicit Dominus, et sic omne opus manuum eorum: et omnia, quae obtulerunt ibi, contaminata erunt.

16. Et nunc ponite corda vestra a die hac et supra, antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini.

sa w ciele, i chociaż do Chrystusa zostawało jeszcze lat pięćset, mówi jednak *mała chwila*, bo wszelki czas porównany z wiecznością jest bardzo krótkim, i lat pięćset gdy się porównają z tyłu wiekami, przedtém i potem upłynionemi, i które ubiegą, są tylko małą cząstką. — *Poruszę niebo i ziemię*. Żeby wszystkich ludzi i aniołów przez wielkie i liczne cuda pobudzić do rozważania wielkiego dzieła, które mam uczynić, t. j. wcielenia Chrystusa, prawodawstwa i odkupienia. Cuda, które się stały przy narodzeniu Chrystusa, wszystkim są wiadome; gdyż aniołowie ukazali się pasterzom, gwiazda widziana była przez mędrców i t. p. — *Morze i suchą*. Objasnia co pod imieniem ziemi rozumiał. Były poruszenia na morzu i na ziemi, z powodu wojen rzymskich za czasów Augusta. Było też poruszenie i na morzu, bo Chrystus falam morskim wzruszyć się rozkazał i uspokoić, stosownie do tego jak chciał. I na ziemi, bo przy jego śmierci ziemia drżała i rozpekły się skały.

8. *Poruszę wszystkie narody*. Albo przez wojny za czasów Augusta, jak powiedziano, albo przez popis za Tyberyusza, który nakazał spisać cały świat rzymski; albo przez opowiadanie Ewangelii i cuda Chrystusa i apostołów, i t. d. — *Przyjdzie pożądanym* wszem narodom. Patrz W.

9. *Moje jest srebro, i moje jest złoto*. Jeślibym chciał, łatwo mogę ten kościół przybrać w srebro i złoto; lecz ozdobię go rzeczą droższą, t. j. obecnością i nauką Syna mego.

10. *Na tém miejscu dam pokój*. Na tém miejscu dam pokój przez Chrystusa, t. j. błogosławieństwo i obfitość dóbr wszystkich.

12. *Pytaj kapłanów*. Rozkazano prorokowi dać dwa pytania kapłanom, żeby z ich odpowiedzi gromił Żydów

chwila iest, a ia poruszę niebo, y ziemię, y morze, y suchą.

8. Y poruszę wszystkie narody: **A przydzie pożądanym** wszem narodóm, y napelnię dóm ten chwałą, mówi Pan zastępów.

9. Moje iest srebro, y moje iest złoto, mówi Pan zastępów.

10. Większa będzie chwała domu tego pośledniego, niż pierwszego, mówi Pan zastępów. A na tym mieyscu dam pokój, mówi Pan zastępów.

11. Dwudziestego y czwartego dnia dziewiątego miesiąca, roku wtórego Dariusza króla: stało się słowo Pańskie do Aggeusza proroka, mówiąc:

12. To mówi Pan zastępów: Pytaj kapłanów o zakon, mówiąc:

13. Jeśliby wziął człowiek mięso poświęcone w podolek szaty swęy, a dotknął się kraiem iéy chléba, abo potrawy, abo wina, abo oliwy, abo wszelkiego pokarmu: izali się oświecił? y odpowiadając kapłani rzekli: Nie.

14. Y rzekł Aggeusz: Ieśli się dotknie zmazany duszą czegokolwiek z tych, izali zmazane nie będzie? y odpowiedzieli kapłani, y rzekli: Będzie zmazane.

15. Y odpowiedział Aggeusz, y rzekł: Takci ten lud, y tak ten naród przed obliczem moim, mówi Pan: y tak wszelkie dzieło uczynki rąk ich: y wszystko co tam ofiarowali, splugawione będzie.

16. A tak położcie serca wasze odednia tego y wyższey, póki nie położono kamienia na kamień w kościele Pańskim.

za zaniebanie budowy kościoła.

13. *Mięso poświęcone*. Bogu ofiarowane. — *Izali się oświecił?* To czego się dotknęło. — *Rzekli: nie*. Słusznie; bo chociaż mięso poświęcone jeśli się dotknie odzieży, poświęca ją, jak mamy w Lewit. 6, 27; lecz w następstwie odzież poświęcona przez dotknięcie mięsa poświęconego, jeśli dotknie się chléba, wina i t. p. poświęcić ich nie może, przez udzielenie im swojego uświęcenia. Wykład podobieństwa jest niżej w. 15.

14. *Zmazany duszą*. Z powodu dotknięcia ciała umarłego. — *Czegokolwiek z tych*. Np. jeśli się dotknie chléba, ciasta, albo wina, jak powiedziano w w. pop. — *Rzekli: będzie zmazane*. Słusznie; gdyż z obrzędu Staro-go zakonu Numer. 19, 13 i 22 zmazany przez dotknięcie trupa albo zdechliny, zmaże wszystko do czego się tylko dotknie.

15. *Takci ten lud*. Czyni wprowadzie zmazę ofiarom, bo jest nieczystym dla grzechów, a mianowicie dla niedbalstwa w odbudowywaniu kościoła; lecz się sam od nich nie poświęca, lubo poświęconych się dotyka, bo chociaż przez dotknięcie się rzeczy poświęconej nabywa jakiejś zewnętrznej świętości prawnej, lecz to poświęcenie dalej się nie rozciąga, ani może sięgać aż do poświęcenia duszy; tak Jerem. 11, 15: *Izali mięso święte odejmie od ciebie złości twoje, z którychś się chlubiła*. — *Tak wszelkie dzieło uczynki rąk ich*. Zmazanem będzie wszystko cokolwiek uczynią, gdyż są zmazane grzechem nieposuszeństwa.

16. *A tak położcie serca wasze*. Uznajcie przyczynę dla czego wam odtąd wszelkie zle przydarzało się aż do dnia 24 miesiąca dziewiątego, w którym zaczęliście kościół odbudowywać, ażebyście, gdy odtąd doznacie wszelkich powodzeń, przyczynę tego też zrozumieli.

17. Cum accederetis ad acervum viginti modiorum, et fierent decem: et intraretis ad torcular, ut exprimeretis quinquaginta lagenas, et fiebant viginti:

18. percussi vos vento urente et aurugine et grandine omnia opera manuum vestrarum, et non fuit in vobis, qui reverteretur ad me, dicit Dominus. (*Amos 4, 9*).

19. Ponite corda vestra ex die ista, et in futurum, a die vigesima et quarta noni mensis: a die, qua fundamenta iacta sunt templi Domini, ponite super cor vestrum.

20. Numquid jam semen in germine est, et adhuc vinea et ficus, et malogranatum, et lignum olivae non floruit? ex die ista benedicam.

21. Et factum est verbum Domini secundo ad Aggaeum in vigesima et quarta mensis, dicens:

22. Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens: Ego movebo coelum pariter et terram.

23. Et subvertam solium regnorum, et contemnam fortitudinem regni gentium, et subvertam quadrigam et ascensorem ejus, et descendant equi et ascensores eorum, vir in gladio fratris sui.

24. In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel fili Salathiel, serve meus, dicit Dominus, et ponam te quasi signaculum, quia telegi, dicit Dominus exercituum. (*Eccli. 49, 13*.)

17. Gdyście przychodzili do stogu dwadzieścia korców, a było dziesięć: a gdyście wchodzili do prasy, abyście wyłoczyli pięćdziesiąt lagwic, a było dwadzieścia.

18. Skarałem was wiatrem palącym, y suszą, y gradem, wszystkie prace rąk waszych: a nie był między wami, kto by się ku mnie nawrócił, mówi Pan.

19. Połóżcie serca wasze, od tego dnia y na połym, od dwudziestego y czwartego dnia miesiąca dziewiątego: oednia którego założono fundamenty kościoła Pańskiego, połóżcie na serca wasze.

20. Izali już nasienie wzrosło: a ieszcze winnica y figa y granatowe iablka, y drzewo oliwne nie zakwitło? oednia tego błogosławić będę.

21. Y stało się słowo Pańskie powtóre do Aggeusza, dwudziestego y czwartego dnia miesiąca, mówiąc:

22. Mów do Zorobabela księżęcia Judzkiego, rzekąc: Ja poruszę niebo spólem y ziemię.

23. A wyrucę stolicę królestw, a skruszę moc królestwa pogańskiego: y wyrucę poczwórny, y wsiadającego nań, że pozdychaia konie y wsiadacze ich, mąż od miecza brata swego.

24. W on dzień, mówi Pan zastępów, wezmę ciebie Zarobabelu synu Salathiel slugo mój, mówi Pan: y położę cię iako sygnel, bom cię obrał, mówi Pan zastępów.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 2. w. 8. *Przyjdzie pożądany wszem narodom.* Tu bez wątpienia mówi prorok o przyjściu Messyasa, którego słusznie zowie pożądany wszystkim narodom, nie samym tylko Żydom, bo wszystkim miał być zbawieniem i odkupieniem i przetoż zawždy byli między narody, którzy go żądali i weń wierzyli, i wszystkie narody jego, przyjścia jego potrzebowały, i gdy przyszedł wszystkie narody go z wielkim pożądaniem przyjęły: co też i Jakób Gen. 49, przepowiedział: A on będzie oczekiwaniem narodów. A chocia LXX tłumacze trochę inaczej przełożyli, których też niektórzy naśladują, tak przekładając: I przyjdą pożądania wszystkich narodów. Wszakże toż znaczy, bo z Panem Cyrystusem wszystkie dobra pożądane przyszy. Tém tedy prorocetwem chciał prorok pocieszyć Żydy, około kościoła wtórego robiąc, aby się nie smęcili, iż on kościół nowo budowany był podlejszy niż pierwszy, ponieważ sam Messyasz przyjsć miał, który obecnością swoją onże kościół ozdobić, i chwałą napełnić miał. Ztąd mamy pewny dowód przeciw Żydom, że już Messyasz przyszedł, bo według tego prorocetwa miał przyjsć póki on kościół stał, a iż spustoszony jest, tedyć, już musiał być w nim przedtém Messyasz, inaczej prorocetwo by się nie wypełniło gdyż już kościół spustoszony jest. Ale wiemy iż wypełniło się to w pięćset lat po Aggeuszu, a terazci już dwa tysiące lat jako Aggeusz prorokował. I zgadza się z tém co Malachiasz rozdz. 3, o przyjściu Messyasa do kościoła powiada. A tém więcej ieszcze słowa które przydaje Aggeusz, mówiąc: I napełnię dom ten chwałą: i większa będzie chwałą domu tego posle dniejszego, niż pierwszego. Pierwszy bowiem kościół napełniony był chwałą Pańską, kiedy się w nim obłok Boga znaczący ukazał, III. Król. 8. Ale chwałą tego wtórego kościoła tém większa jest, jako większa jest rzecz sama niż figura: to jest, im więcej Bóg w ciebie będący przewyższa chwałą on obłok, który go znaczył. Co się wypełniło natenczas kiedy Pan Chrystus dziecięciem będący, ofiarowany jest w kościele. A Żydowie niemogąc pokazać jakoby się to prorocetwo inaczej wypełnić miało. Tylko to zadają, że on kościół nie dotrwał do przyjścia Pana Chrystusowego, ponieważ potem Herod miasto niego inszy zbudował, i ozdobił go tak, że też koszem i pięknością niemal przechodził on kościół Salomonów, jako pisze Josephus lib. 15. Antiquit. c. 11 et lib. 6, de bello Judaico c. 8. Ale na to łatwo odpowiedzieć, bo prorocetwo musiało się tak jako jest wypełnić.

17. Gdyście przychodzili do stogu dwadzieścia korców. Gdy każdy z was przychodził do kupy snopów i kłosów, które zdawało się że wydadzą dwadzieście korców pszenicy, później młócąc je nie zebrał więcej nad dziesięć.

20. Izali już nasienie wzrosło? Pagnin tłumaczy: izali ieszcze nasienie nie w gumnie? a latorośl winna, i figa, i iablko granatowe i drzewo oliwne nie przyniosło ieszcze owoców? Myśl ta: ieszcze nasiona są w gumnie; albo jeśli posiane, to ieszcze kryją się w ziemi. Również winnica i drzewo figowe ieszcze kwitły, bo teraz miesiąc dziewiąty, t. j. część Listopada i Grudnia: a więc nie powiecie iż prorokuje ze znaków. I chociaż żadnego znaku urodzaju nie widzicie, jednak zapowiadam wam, że rok następny będzie najurodzaj-

niejszym, bo już kościół dla mnie budujecie. — *Błogosławić będę.* Dam obfitość owoców.

23. *Wyrucę stolicę królestw.* Gdyż Persów panujących w tenczas nad żydami, zniszczył Bóg przez Greków; Greków zaś przez Rzymian, a Rzymian przez wojny domowe. — *Królestwa Pogańskiego.* W hebr. *królestw pogańskich.* — *Mqz.* Każdy.

24. *Wezmę ciebie, Zorobabelu.* Obiecuje się to Zorobabelowi, że spełni się nie tylko na jego osobie, lecz na jego też potomkach, a szczególnie na Chrystusie. — *Jako sygnel.* Pierścien do pieczętowania, ażeby jak pierścien zawsze trzyma się na rękę i pilnie bywa strzeżonym, takeś i ty był zachowanym pod moją szczególną opieką. — *Bom cię obrał.* Ażeby z ciebie Chrystus się narodził. *Chald. w tobie upodobałem.*

A tak i kościół tenże musiał być, o którym tu mówi prorok, a jeśli go jeszcze piękniej i kosztowniej pobudował i ozdobił Herod, przecie tenże kościół był, którego fundamenta za Aggeusza zakładano, tylko iż potem jeszcze ozdobniejszy był za Heroda: i przeto Żydowie ukazując kościół Joan. 2, mówili: Cztérdziesięć lat i sześć budowany jest kościół ten. Co się o wtórem budowaniu kościoła za Zorobabela musi rozumieć: bo Herod tylko dziewięć lat i sześć miesięcy robił koło kościoła, jako pisze Joseph. lib. 15, c. 14. A nado i to nie pewna, żeby i ten tak od Heroda zbudowany kościół, miał zrownać się z onym pierwszym Salomonowym. Ani też dla samego budowania nie możemy mówić, żeby miała być większa chwała tego, niż kościoła Salomonowego. A to najwięcej dla tego, iż cokolwiek kościołowi Salomonowemu większą ehwałę przynosiło, w tym kościele wtórem z tego nic nie było. Jaka była skrzynia Boża, którą też zwano chwałą Bożą. I. Król. 4. A tać była w pierwszym kościele nie we wtórem, jako przepowiedział Jeremiasz rozdz. 3, 1. Machab. 4. Ani też Bóg odpowiadał ludziom z wyrocznice jako przedtém, i wiele inszych rzeczy, które opisuje Chrisost. orat. 3, contra Judaeos. A tak niemożem żadnym sposobem tego kościoła późniejszego, dla czego inszego zwąc chwalebniejszym tylko dla obecności Messyasa. Zkąd znać wielką ślepotę Żydów, którzy inszego kościoła czekają, w którym się to prococtwo ma wypełnić. Aug. lib. 18, de civit. c. 35, 45 et 48.

Koniec Księgi proroctw Aggeusza.

Wprowadzenie do księgi Zacharyasza.

Zacharyasz wykłada się pamięć Pańska, albo pamiętający na Pana. Ten Żydom zupełniejsze wybawienie, i Kościoła Chrystusowego zacność i rozszerzenie, i pokorne wjechanie na oslicy, i insze tajemnice żywota Chrystusowego opisuje. Ten to jest Zacharyasz prorok, który był zabity od Żydów między kościołem i ołtarzem, o czém masz *Mat. 23*.

PROPHETIA ZACHARIAE. PROROCTWO ZACHARYASZA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O wzywaniu Żydów do pokuty, miłosierdziu Boskiem, odbudowaniu kościoła, i t. d.

1. In mense octavo in anno secundo Darii regis factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiae filii Addo, prophetam, dicens:

2. Iratus est Dominus super patres vestros iracundia.

3. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Convertimini ad me, ait Dominus exercituum, et convertar ad vos, dicit Dominus exercituum. (*Mal. 3, 7*).

4. Ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant prophetae priores, dicentes: Haec dicit Dominus exercituum: Convertimini de viis vestris malis et de cogitationibus vestris pessimis: et non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus. (*Isai. 31, 6.—45, 22. Jer. 3, 12. Ezech. 18, 30. Ose. 14, 2. Joel. 2, 12*).

5. Patres vestri ubi sunt? et prophetae numquid in sempiternum vivent?

1. Miesiąca ósmego, roku wtórego Dariusza króla, stało się słowo Pańskie do Zachariasza syna Barachiasza, syna Addo proroka, mówiąc:

2. Rozgniewał się Pan na oycy wasze rozgniewaniem.

3. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów: Nawróćcie się do mnie, mówi Pan zastępów, a nawrócę się do was, mówi Pan zastępów.

4. Nie bądźcie iako oycowie waszy, do których wołali prorocy piérwszy, mówiąc: To mówi Pan zastępów: Nawróćcie się od dróg waszych złych, i od myśli waszych złośliwych: a nie słuchali, ani dbali na mię, mówi Pan.

5. Gdzież są oycowie waszy? a prorocy izali na wieki żyć będą?

Komentarz Menochinsza.

R. 1.—1. *Miesiąca ósmego*. Który prawie naszemu Październikowi odpowiada.—*Roku wtórego Dariusza*. Daryusza Hystaspa króla perskiego, z czego widać, że Zacharyasz był współczesnym Aggeuszowi, i że obaj prorokować zaczęli po niewoli Babilońskiej, drugiego roku panowania Daryusza.

2. *Rozgniewał się Pan na oycy wasze rozgniewaniem*. Gniew Pański, wzywany grzechami ojców waszych, zapalił się przeciwko nim tak dalece, iż chciał żeby do niewoli babilońskiej byli zaprowadzonymi.

Dla tegoż strzeżcie się, żebyście ich bezbożności i występków nie naśladowali.

3. *Nawróćcie się do mnie*. Przez pokutę prawdziwą.—*Nawrócę się do was*. Będę wam miłościw, i zawsze będę wam dobrze czynił.

5. *Gdzież są oycowie waszy?* Owi oycowie wasi zginęli; ale i prorocy moi, którzy ich upominali, pomarli, bo byli ludźmi, i ciągle żyć nie mogli: lecz chociaż oni poginęli wszyscy, jednak nie zginęły słowa moje, ani próżnemi nie były, lecz wszystko się tak stało, jak było przepowiedziano. Dla tegoż strzeżcie się, żebyście

6. Verumtamen verba mea et legitima mea, quae mandavi servis meis prophetis, numquid non comprehenderunt patres vestros, et conversi sunt, et dixerunt: Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis secundum vias nostras, et secundum adinventiones nostras, fecit nobis.

7. In die vigesima et quarta undecimi mensis Sabath, in anno secundo Darii factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiae, filii Addo, prophetam dicens:

8. Vidi per noctem, et ecce, vir ascendens super equum rufum, et ipse stabat inter myrteta, quae erant in profundo, et post eum equi rufi, varii et albi.

9. Et dixi: Quid sunt isti, Domine mi? Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Ego ostendam tibi, quid sint haec.

10. Et respondit vir, qui stabat inter myrteta, et dixit: Isti sunt, quos misit Dominus, ut perambulent terram.

11. Et responderunt Angelo Domini, qui stabat inter myrteta, et dixerunt: Perambulavimus terram, et ecce, omnis terra habitatur, et quiescit.

12. Et respondit Angelus Domini, et dixit: Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem et urbium Juda, quibus iratus es? iste jam septuagesimus annus est.

13. Et respondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria.

14. Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno. (*Infr. 8, 2.*)

6. Wszakóż słowa moje i prawa moje, którym rozkazał sługóm moim prorokóm, izali nie poymaliż oyców waszych? y nawrócili się, y mówili: Iako był umyślił Pan zastępów uczynić nam według dróg naszych, y według wynalazek naszych, uczynił nam.

7. Dnia dwudziestego y czwartego, iedenastego miesiąca Sabath, roku wtórego Dariusza, stało się słowo Pańskie do Zachariasza syna Barachiaszowego, syna Addo proroka, mówiąc:

8. Widziałem w nocy, a oto maż wsiadaiaący na konia rydżego, a on stał między Mirthy, które były w głębi: a za nim konie rydze, strokate y białe.

9. Y rzekłem: Co to zacz sa Panie mój? y rzekł do mnie Anioł, który mówił we mnie: Ia ukazę tobie co to iest.

10. Y odpowiedział maż który stał między Mirthy, y rzekł: Ci są które posłał Pan aby zbiegali ziemię.

11. Y odpowiedzieli Aniołowi Pańskiemu, który stał między Mirthy, y rzekli: Zbiegaliśmy ziemię, a oto wszytka ziemia iest osiadła y odpoczywa.

12. Y odpowiedział Anioł Pański, y rzekł: Panie zastępów pókiż się ty nie zlitujesz nad Jeruzalem, y nad miasty Judzkimi, na któreś się rozgniewał? iuż to siedmdziesiąty rok iest.

13. Y odpowiedział Pan Aniołowi który mówił we mnie, słowa dobre, słowa pocieszne.

14. Y rzekł do mnie Anioł który mówił we mnie: Wołaj, mówiąc: To mówi Pan zastępów: Użaliłem się Jeruzalem, y Siona, żalem wielkim.

teraz mną nie wzgardzili, gdy mówię przez proroków, żebyście podobnej karze nie ulegli. Albo, azali prorocy fałszywi, którzy ojcom waszym pomyślność przepowiadali, sami nędźnie nie pomarli, ginąc od miecza lub ucisku niewoli?

6. *Słowa moje i prawa moje.* Przykazania moje, które miały przyłączone do siebie pogróżki, jeśli by im nie ulegano. — *Pojmamy.* Doszły do nich, i oni ulegli nieszczęściom przez pogróżki zapowiedzianym. — *I nawrócili się i mówili.* Ukarani i nawróceni, mówili że słusznie karę ponoszą: tak mówi u Daniela 9, 5. *Zgrzeszyliśmy, nieprawość uczyniliśmy i t. d.* — *Uczynił nam.* Karząc.

7. *Miesiąca Sabath.* Który naszemu Styczniovi odpowiaje. — *Mówiąc.* Wskazując to co następuje.

8. *A oto maż.* Anioł w ludzkiej postaci. Ze to był anioł okazuje się z w. 11, i wierzyć trzeba że był Michał, naczelnik narodu izraelskiego. — *Wsiadający na konia rydżego.* Siada na konia, jako pospieszający na pomoc narodowi swojemu; a na gniadego jako rozlewca krwi i srogi mściciel przeciw nieprzyjaciółom Żydów. — *Stał między Mirthy.* W miejscach mirtami porosłych. Oznacza Babilon, gdzie Żydzi byli niewolnikami; mirt bowiem lubi miejsca niskie, zapadłe i wilgotne, jakim jest Babilon, który blisko jest Eufratu i Tygru. — *W głębi.* Oznacza niską dolinę blisko rzeki. — *Za nim konie.* Przy koniach rozumieją się też i jeźdźcy ich, jak pokazuje z w. n. Przez tych jeźdźców oznaczają się tu aniołowie stróże różnych narodów i krajów, którzy, jak powiedziano w. 10, przechodzili ziemię, t. j. każdy opatrywał swoją prowincją, i miał staranie o ludziach którzy w niej byli. — *Konie rydże.*

Barwa ta oznaczała, że Bóg pomści się nad temi narodami, które z innemi niesłusznie postępowały. — *Strokate i białe.* Konie te oznaczały różny stan i powodzenie owych narodów nad którymi byli przełożonymi, albo do których byli wyznaczeni; w części wesołe, w części smutne, a w części jednemu i drugiemu uczuciu podległe.

9. *Anioł.* Zdaje się że ten anioł był stróżem proroka, i różnym od Michała opiekuna całego narodu, który się ukazywał Zacharyaszowi stojąc pomiędzy mirtami. — *Który mówił we mnie.* Którego zdawało się mi, że widzę nie oczyma cielesnemi, lecz w wyobraźni, rozmawiającego ze mną i z Michałem.

10. *Ci są.* Ci są aniołowie naczelnicy krain, których Bóg posłał do obejrzenia ich.

11. *Wszystka ziemia.* Sąsiednia Judei. — *Osiadła i odpoczywa.* Żadna prowincya nie jest opustoszałą: wszystkie mają swoich mieszkańców, ani ich wojny nie trwożą: bo był pokój za Daryusza.

12. *Odpowiedział.* Mówił. — *Anioł Pański.* Michał, albo anioł stróż Zacharyasza. — *Pókiż się ty nie zlitujesz.* Nad Jerozolimą y miastami Judzkimi, ażeby Żydzi wszyscy do oczyjny swojej przywróconymi zostali, i żeby prowincya ta, równie jak inne zamieszkaną była. — *Iuż to siedmdziesiąty rok jest.* W którym czasie postanowiłeś lud twój wybawić z tak długich nieszczęść.

13. *Odpowiedział Pan aniołowi.* Anioła uczy Bóg, ażeby przez niego prorok był nauczony, jak tego wymaga porządek działania Boskiej opatrności.

14. *Użaliłem się Jeruzalem.* Bardzo boleję i gniewam się, że Jeruzalem tak jest od nieprzyjaciół utrapione.

15. Et ira magna ego irascor super gentes opulentas, quia ego iratus sum parum, ipsi vero adjuverunt in malum.

16. Propterea haec dicit Dominus: Revertar ad Jerusalem in misericordiis, et domus mea aedificabitur in ea, ait Dominus exercituum, et perpendicularum extendetur super Jerusalem.

17. Adhuc clama dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Adhuc affluent civitatis meae bonis, et consolabitur adhuc Dominus Sion, et eliget adhuc Jerusalem.

18. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce, quatuor cornua.

19. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quid sunt haec? Et dixit ad me: Haec sunt cornua, quae ventilaverunt Judam, et Israel, et Jerusalem.

20. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros.

21. Et dixi: Quid isti veniunt facere? Qui ait, dicens: Haec sunt cornua, quae ventilaverunt Judam per singulos viros, et nemo eorum levavit caput suum: et venerunt isti deterrere ea, ut dejiciant cornua gentium, quae levaverunt cornu super terram Juda, ut dispergerent eam.

15. A gniewem wielkim ja się gniewam na narody bogate: bo ja rozgniewałem się mało, a oni pomogli do złego.

16. Dla tego to mówi Pan: Wróćę się do Jeruzalem z litościami: a dóm mój zbudowan będzie w nim, mówi Pan zastępów, y modła będzie rozciągniona nad Jeruzalem.

17. Jeszcze wołay rzekąc: To mówi Pan zastępów: Jeszcze będą miasta moje opływać dobrami: y ieszcze Pan pocieszy Sion, y obierze ieszcze Jeruzalem.

18. Y podniosłem oczy moje, y ujrzałem: a ono cztery rogi.

19. Y rzekłem do anioła, który mówił we mnie: Co to iest? Y rzekł do mnie: Teć są rogi które rozrzucily Judę, y Izraela, y Jeruzalem.

20. Y ukazał mi Pan czterech rzemieślników.

21. Y rzekłem: Co ci idą czynić? Odpowiedział mówiąc: Te są rogi które rozmiotaly Judę każdego z osobna, y żaden z nich nie podniósł głowy swęj: y przyszli ci odstraszyć ie, aby zrzucili rogi narodów, które podniosły róg na ziemię Judzką, aby ją rozproszyły.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 21. *I przyszli ci odstraszyć je.* Nowotni tłumacze chcą być tu mędrzy, niż starzy: bo starszy przekładają, *deterrent*, to jest, odstraszyć, mówi tu bowiem o aniołach, którzy bronili Żydów, i ci odstraszyli pogany od nich. A nowotni heretyccy tłumacze, powiadają iż ma być *deterere*, to jest, zetrzeć, powiadając że rogów nie trzeba straszyć, ale zetrzeć: Ale ci wiedzieć mają, iż tu nie mówi o rogach żelaznych, ale rogami zowie moc pogańską, o których może się mówić, i odstraszyć, i zetrzeć, a iż w żydowskim mówi odstraszyć, dla tego i łaciński także przekłada. A ci chcą poprawić pisma według swego mózgu.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O rozmierzaniu Jerozolimy, ukaraniu Chaldejczyków, nawróceniu się pogan i t. d.

1. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir, et in manu ejus funiculus mensorum.

2. Et dixi: Quo tu vadis? Et dixit ad me: Ut metiar Jerusalem, et videam, quanta sit latitudo ejus, et quanta longitudo ejus.

3. Et ecce Angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, et Angelus alius egrediebatur in occursum ejus.

15. *Na narody bogate.* Przeciw narodom potężnym, króre dotąd Żydów dręczyły, jakimi są Chaldejczycy.—*Bo ja gniewałem się mało.* Z umiarkowaniem chciałem pomścić występki Żydów, lecz poganie wyszli z granic, i więcej srożyli się niżeli sprawiedliwość wymagała.—*Pomogli do złego.* Ciężej utrapili, niż byli powinni, albo niż ja chciałem.

16. *Wróćę się do Jeruzalem z litościami.* Znowu miłościwym będę dla Jerozolimy, udaruję ją wielkimi dobrodziejstwami.—*Dom mój.* Kościół.—*Modła będzie rozciągniona.* Zostanie odbudowany.

17. *Obierze ieszcze Jeruzalem.* Chociaż zdawało się dotąd, że jest odrzuconém, lecz jako wybrane dobrodziejstwo opatrzy.

18. *Cztery rogi.* Przez cztery rogi rozumie królestwa, które z czterech stron świata powstawały przeciw Żydom i Jerozolimie, i zadawały im klęski, jak zaraz tłumaczy.

1. Y podniosłem oczy moje, y ujrzałem: a oto mąż, a w ręce iego sznur pomierników.

2. Y rzekłem: Gdzie ty idziesz? Y rzekł do mnie: Abym mierzył Jeruzalem, a obaczył iako wielka iest szerokość iego, y iako wielka dłuż iego.

3. A oto Anioł który mówił we mnie wychodził, y Anioł drugi wychodził przeciw niemu.

20. *Czterech rzemieślników.* Czterech aniołów, w odzieży i z narzędziami rzemieślniczymi.

21. *Każdego z osobna.* T. j. ile każdy z nich chciał, bo taka ich była potęga, iż Żydzi oprzeć się nie mogli.—*I żaden z nich nie podniósł głowy.* Nie pozwalali Żydom głowy podnosić, i zmuszali dźwigać jarzmo niewoli.—*Przyszli ci odstraszyć je.* P. Wujka.

R. 2.—1. *Oto mąż.* Anioł w postaci męża: Michał archanioł.

2. *Abym mierzył Jeruzalem.* Plac na którym się odbudowywać miało.—*A obaczył jako wielka jest.* Jak wielkiem być ma, albo jaką być powinna szerokość i długość jego.

3. *Anioł który mówił we mnie.* Anioł stróż Zacharyasza, jak powiedziałem r. pop. w. 9.—*Wychodził.* Jakby spełniwszy rozkaz odchodził ode mnie.—*Anioł drugi.* Trzeci jakiś inny anioł oprócz Michała i stróża Zacharyaszowego.—*Przeciw niemu.* Na spotkanie anio-

4. Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Jerusalem prae multitudine hominum et iumentorum in medio ejus.

5. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus.

6. O, o fugite de terra aquilonis, dicit Dominus, quoniam in quatuor ventos coeli dispersi vos, dicit Dominus.

7. O Sion, fuge, quae habitas apud filiam Babylonis, * (*Deut. 32, 10.*)

8. quia haec dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad gentes, quae spoliaverunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei,*

9. quia ecce ego levo manum meam super eos, et erunt praedae his, qui serviebant sibi: et cognoscetis, quia Dominus exercituum misit me.

10. Lauda, et laetare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus.

11. Et applicabuntur gentes multae ad Dominum in die illa, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui: et scies, quia Dominus exercituum misit me ad te.

12. Et possidebit Dominus Judam partem suam in terra sanctificata, et eliget adhuc Jerusalem.

13. Sileat omnis caro a facie Domini, quia consurrexit de habitaculo sancto suo.

4. Y rzekł do niego: Bieź, mów do pacholecia tego, rzekąc: Bez murów będą mieszkać w Jeruzalem, prze mnóstwo ludzi, y bydła w pośrodku tego.

5. A ia mu będę, mówi Pan, murem ognistym w około, y ku sławie będę w pośrodku tego.

6. O, o uciekajcie z ziemie północnej, mówi Pan: bo na cztery wiatry rozprosylem was, mówi Pan.

7. O Sion, uciekaj który mieszkasz u córki Babilońskię,

8. bo to mówi Pan zastępów: Po chwale posłał mię do narodów, które was złupily: bo kto się was dotknie, dotyka się źrenice oka mego,

9. bo oto ia podniosę rękę moję na nie, a będą korzyścią tym którzy im służyli: a poznacie że Pan zastępów posłał mię.

10. Chwal a wesel się córko Siońska: bo oto ia idę, y mieszkać będę w pośrodku ciebie, mówi Pan.

11. Y przyłącza się narodowie mnodzy do Pana w on dzień, y będą mi ludem, a będę mieszkał w pośrodku ciebie: a poznasz że Pan zastępów posłał mię do ciebie.

12. Y posięże Pan Judę dział swój w ziemi poświęconej: y obierze ieszcze Jeruzalem.

13. Niech milczy wszelkie ciało od oblicza Pańskiego: bo powstał z mieszkania swego świętego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 8. *Bo to mówi Pan zastępów: Po chwale posłał mię.* Jest to pismo jasne o Bóstwie Messyaszowém, przeciwko dzisiejszym nieprzyjaciołom Pana Chrystusowym. Bo tu Bóg i Pan zajął stróża Zacharyaszowego, ażeby przezeń nauczył Zacharyasza, jak wielkiem być ma Jeruzalem. Wielu sądzi, że tym trzecim aniołem był Gabryel.

4. *I rzekł do niego.* Do anioła stróża Zacharyaszowego.—*Do pacholecia tego.* Zacharyasza, pacholecia nie wiekiem, lecz stanem, t. j. że był pacholeciem, t. j. uczniem swojego Anioła stróża. Bo ludzie względem aniołów są jakby dziećmi, jak mówi ś. Hieronim.—*Podobna też do prawdy, że Zacharyasz w młodzieńczym wieku prorokować zaczął.* *Bez murów będą mieszkać w Jeruzalem.* Tak wielka liczba będzie domów, iż nie pozostanie miejsca dla muru. Jakby rzekł: mniemasz Zacharyaszu, iż dla tego, że tak mały widzisz kłębek nici w rękę Michała, małą ma być Jerozolima? Nie wątp, będzie tak obszerna i ludna, iż w obrębie jej murów nie pomieszkać się mieszkańcy. To i inne rzeczy w tym rozdziale zawarte, literalnie rozumieć trzeba o Jeruzolimie; w znaczeniu jednak allegorycznym i głównie od Ducha ś. zamierzonym, brać trzeba o Kościele; bez murów mieszkają w Kościele, bo niezliczone mnóstwo ludzi przychodzi do niego.—*Ludzi i bydła.* Przez ludzi przenośnie rozumieją się mężowie uczeni; przez bydło, prosi i bez nauki.—*Albo, ludźmi są Żydzi, byłem poganie, jak ś. Hieron. tłumaczy.*

5. *Murem ognistym.* Chociaż nie będzie miało murów, nie przeto jednak będzie wystawione na nieprzyjacielskie napady; bo ja będę dlań jakby murem ognistym, który będzie odstraszał wrogów, i bliżej przystąpić nie dozwoli.—*Ku stawie będę w pośrodku jego.* LXX. *na stawę.* Albo: będę w chwale, t. j. będę tam chwalonym.

6. *O, o.* T. j. niestety! jest zwywanie i upominanie do przedkij ucieczki.—*Z ziemi północnej.* Z Babilonu, który względem ziemi ś. leży od północy.—*Bo na cztery wiatry rozprosylem was.* Uciekajcie z Babilonu, boście tam rozproszeni, a idźcie do Jeruzalem, że-

byście się w jeden naród i jedną rzeczpospolitą połączyli.

7. *O Syon! O Żydzi.*—*U córki Babilońskię.* Którzy mieszkacie w Babilonie; bo córka babilońska jest też samo co Babilon.

8. *Bo to mówi Pan zastępów.* Patrz Wujka.

9. *Podniosę rękę moję na nie.* Żeby im ukarał i oddał wam na łup i w poddaństwo. W znaczeniu przenośnem to się spełniło, gdy Chrystus przez apostołów z ludu żydowskiego świat cały podbił.—*A poznacie.* Bo to mieli widzieć Żydzi, i poznać z tego że on prawdziwym jest prorokiem i że to wziął od Boga, jak twierdził; a w znaczeniu wyższem powiemy, że istotnie wtenczas okazał się Chrystus zesłany od Boga Ojca, gdy się mu nieprzyjazne narody poddały.

10. *Chwal.* Zachęca synagogę, powracającą z Babilonu do Jeruzalem, do wdzięczności ku Bogu. Większym jest powodem radości, przyjście Chrystusa Pana w ciebie dla zbawienia ludzkiego.

11. *Przyłącza się narodowie mnodzy do Pana.* Nawracając się do religii żydowskiej, a później w wielkiej liczbie do Chrystusa.

12. *Judę.* Pokolenie Judy i Benjamina.—*Dział swój.* Część dziedziczna i miłą sobie.—*W ziemi poświęconej.* W ziemi świętej, w ziemi obiecanej.—*Obierze ieszcze Jeruzalem.* W którymby miał kościół i część odbierać. Chrystus część swoją, t. j. apostołów i pierwszych wiernych, z których utworzył Kościół swój, wybrał i posiadał w ziemi świętej, t. j. w Judei, którą obecnoscą swoją poświęcił.

13. *Niech milczy.* Niechaj go czci święcie i z szacunkiem, i niech będzie mu uległe.—*Wszelkie ciało.* Cały ród człowieczy.—*Powstał z mieszkania swego świętego.* Bo jakby powstając z nieba, swojego świętego mieszkania, pomoc nam przyniósł; co szczególnie wykonał przez przyjęcie natury ludzkiej i przez dzieło odkupienia naszego na krzyżu.

stępów posłany jest od Pana zastępów dla zbawienia narodów, aby zgromadził Kościół swój z Żydów i z Pogani. Chcieliby to nowochrześciany swoimi wykłady zaćmić, ale jasne są słowa, gdy powiedziawszy: To mówi Pan zastępów i t. d. przydaje: Oto ja przychodzę mówi Pan (*Jehovah*) i będę mieszkał w pośród ciebie. A poznasz że Pan zastępów (*Jehovah*) posłał mię do ciebie. A tak tu masz wyraźnie, iż Pan zastępów, posyła Pana zastępów. A ponieważ to pewna, że jeden tylko jest Pan zastępów, idzie za tym, iż Chrystus jest jedenże Bóg i Pan zastępów z Ojcem swym, chocia się w personie dzieli, bo kto jest posłany, od posyłającego pochodzi. Nie zda się to nowochrześcicom żeby Bóg Boga miał posyłać, dla tego to nie wiem jakiemu aniołowi przypisują, którego anioła iż tu prorok nie wspomina, tylko Pana zastępów, wolemy tak po prostu z Pismem ś. przestawać, niż nowych wykładów i przydatków słuchać. Tak to rozumieją Hieron. in Zach. Eusebius lib. 2. Demonstr. c. 18, et lib. 5, c. 25, 26. Ambrosius 2, de fide c. 3. August. 20. Civit. c. ultimo.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O Jezusie, wielkim kapłanie zwleczonym z szat plugawych, i t. d.

1. Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum stantem coram Angelo Domini; et satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei.

2. Et dixit Dominus ad satan: Increpet Dominus in te, satan, et increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem: numquid non iste torris est erutus de igne?

3. Et Jesus erat indutus vestibus sordidis, et stabat ante faciem Angeli.

4. Qui respondit, et ait ad eos, qui stabant coram se, dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce, abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatoriis.

5. Et dixit: Ponite cidarim mundam super caput ejus. Et posuerunt cidarim mundam super caput ejus, et induerunt eum vestibus: et Angelus Domini stabat.

6. Et contestabatur Angelus Domini Jesum, dicens:

7. Haec dicit Dominus exercituum: Si in viis meis ambulaveris, et custodiam meam custodieris, tu quoque judicabis domum meam, et custodies atria mea, et dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hic assistant.

8. Audi, Jesu sacerdos magne, tu et amici tui, qui habitant coram te, quia viri portententes sunt: Ecce enim ego adducam servum meum orientem. (*Luc. 1, 78.*)

1. Y ukazał mi Pan Jezusa kapłana wielkiego, stojącego przed Aniołem Pańskim: a szatan stał po prawicy jego aby się mu sprzeciwiał.

2. Y rzekł Pan do szatana: Niech cię zlaie Pan szatanie: a niech cię zlaie Pan, który obrał Jeruzalem: aza ten nie iest głownia wyrwana z ognia?

3. A Jezus był obleczon w szaty plugawe: a stał przed obliczem Anioła.

4. Który odpowiedział, y rzekł do tych którzy stali przed nim, mówiąc: Zeymcie szaty plugawe z niego. Y rzekł do niego: Otom ział z ciebie nieprawość twoię, a oblokłem cię w odmienne szaty.

5. Y rzekł: Włóćcie czapkę czystą na głowę jego: y włożyli czapkę czystą na głowę jego, y oblekli go w szaty, a Anioł Pański stał.

6. Y oświadczał Anioł Pański Jezusa, mówiąc:

7. To mówi Pan zastępów: Jeśli drogami moimi pójdziesz, a strażę moię strzedz będziesz: ty też sądźć będziesz dóm mój, y strzedz będziesz sieni moich, a dam tobie chodzące z tych, którzy tu teraz stoją.

8. Słuchay Jezusie kapłanie wielki, ty y przyjaciele twoi, którzy mieszkają przed tobą, bo są mężowie znaczący przyszłe rzeczy. Bo oto ja przywidę sługę mego wschodzącego.

R. 3.—1. Jezusa. Syna Josedecha, który żył w owym czasie, i po powrocie z Babilonu do Jeruzalem był tam najwyższym kapłanem.—*Przed aniołem.* Michałem opiekunem synagogi, który za jego głowę, za arcykapłana Jezusa, walczył przeciw szatanowi; Jezus stoi jak winowajca, anioł jak obrońca, czart jako oskarżyciel.

2. Rzekł Pan. Anioł Michał, który przedstawiał osobę Boską.—*Niech cię zlaie Pan.* Niech Pan powściągnie gniew twój, żebyś nie szkodził najwyższemu kapłanowi, i nie przeszkadzał budowaniu kościoła.—*Który obrał Jeruzalem.* Aby w niem kościół był zbudowany dla niego.—*Aza ten nie jest głownia wyrwana z ognia.* Jako głownia; jakby rzekł: wybawił go z pożaru niewoli Babilońskiej, którym był upalonym; lecz go Bóg wyrwał, żeby się nie spalili zupełnie; dla tego próżno się kusisz zgubić tego, kogo Bóg wybawić postanowił.

3. Obleczon w szaty plugawe. Jezus, powiada ś. Hieronim, obleczon jest w szaty plugawe trojako, albo dla małżeństwa niegodziwego, albo dla grzechów narodu, albo dla brudów niewoli. Chald. Lyran, Watabl, Sa. Kornel. a Lapide i inni mówią, że ten arcykapłan z powodu długości niewoli był niedbałym w nauczaniu ludu, i w zachęcaniu do budowania kościoła, oraz w odprowadzaniu go od małżeństw z cudzoziemkami. Patrz

Ezdr. 10, 18, i dla tego był splamionym hańbą tych występków.—*Anioła.* Michała.

4. Odpowiedział. Mówił.—*Do tych którzy stali przed nim.* Do młodszych aniołów.—*Oblokłem cię w odmienne szaty.* W szaty piękne i drogie, które oznaczają łaskę, cnoty i dary, jak u Łuk. 15, 22, widzimy na synie marnotrawnym przez pokutę do łaski przywróconym. Chald. oblokłem cię w sprawiedliwości.

6. Oświadczał. Mową poważną jawnie upominał, jakby po użyciu świadków, ażeby otrzymawszy odpuszczenie grzechów i godność arcykapłańską, troskliwiej chował przykazania Boże i starał się, żeby inni je zachowywali.

7. Straży mojej. LXX. przykazań moich.—*Ty też sądźć będziesz dóm mój.* Razem z Zorobabelem sądźć i rządzić będziesz ludem moim.—*Strzedz będziesz ziemi mojej.* Twojej pieczy kościół i przysionki powierzone będą.—*Dam tobie chodzące z tych.* Dam tobie z liczby tój aniołów, którzy stoją przede mną, którzy cię pomocą otoczą, abyś był bezpiecznym od wszelkiej zdrady nieprzyjaciół.

8. Słuchaj, Jezusie. Dla wielkości rzeczy, którą ma powiedzieć, znowu wymaga pilnej uwagi.—*Ty i przy-*

9. Quia ecce lapis, quem dedi coram Jesu, super lapidem unum septem oculi sunt: ecce ego caelabo sculpturam ejus, ait Dominus exercituum, et auferam iniquitatem terrae illius in die una. (*Math. 21, 42*).

10. In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem et subter ficum. (*Mich. 4, 4. 1. Mach. 14, 12*).

9. Bo oto kamień którym dal przed Jezusa: na kamieniu jednym siedmioro oczu są: oto ja wyrzeżę rzeźbanie jego, mówi Pan zastępów: y odemy nieprawość ziemie jego, dnia jednego.

10. W on dzień, mówi Pan zastępów, będzie wzywał mąż przyjaciela swego pod winne drzewo y pod figę.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 8. *Bo oto ja przywiode sługę mego wschodzącego.* Słowo żydowskie które Hieronim de i w rozdz. 6. przełożył *Oriens*, to jest, wschodzący, jest jedno z imion Chrystusowych: dla tego Chaldejski tłumacz wszędzie przekłada, Messyas. Toż słowo indziej przełożono Latoroślą. Jer. 23 i 33, po grecku *árratolij*, co też właśnie znaczy to co świeżo z drzewa albo z ziemie wyrasta. Zowie Messyasza Latoroślą, albo wschodzącym, iż wyrósł z korzenia Jesse albo Dawida, który już był jakoby usechł, bo żaden król ani wódz był z niego przez długi czas nie wyszedł, potem zakwitnął i wyrósł aby królował.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O widzeniu lichtarza, lamp, świateł, oliw, siedmiorga oczu.

1. Et reversus est Angelus, qui loquebatur in me, et suscitavit me, quasi virum, qui suscitatur de somno suo.

2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi, et ecce candelabrum aureum totum, et lampas ejus super caput ipsius, et septem lucernae ejus super illud, et septem infusoria lucernis, quae erant super caput ejus.

3. Et duae olivae super illud, una a dextris lampadis, et una a sinistris ejus.

4. Et respondi, et ajo ad Angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid sunt haec, domine mi?

5. Et respondit Angelus, qui loquebatur in me, et dixit ad me: Numquid nescis, quid sunt haec? Et dixi: Non, domine mi.

6. Et respondit, et ait ad me, dicens: Hoc est verbum Domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu, nec in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

7. Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum! et educet lapidem primarium, et exaequabit gratiam gratiae ejus.

jaciele tui. Inni prorocy przyjaciele tui. *Bo są mężowie znaczący przyszłe rzeczy.* Figury Izraela, czynami i wyrokami zadziwiający i cudowni, którzy wskazali i przepowiedzieli Chrystusa, oraz tajemnice jego.—*Sługę mego wschodzącego.* Patrz Wujka.

9. *Bo oto kamień.* Który Jezusowi wskazałem przez objawienie, który przedtém nazwałem *latoroślą i wschodzącym*, a teraz nazywam *kamieniem* z powodu twardości i mocy, którą wszystkie ma skruszyć królestwa, a szczególnie że ma być kamieniem węgielnym prawdziwego kościoła, t. j. kościoła przyobrażonego przez świątynię, którą teraz Zorobabel buduje.—*Na kamieniu jednym siedmiorgo oczu.* Na jednym kamieniu siedm oczu wyciętych, oznaczają zupełną i doskonałą opatrność Chrystusa i troskliwość o urządzenie budowy świątyni, t. j. o rozszerzenie i zachowanie Kościoła. Inni rozumieją o siedmiu darach Ducha ś., które duszę oświecają i niejako czynią oczy mającą.—*Wyrzeżę rzeźbanie jego.* Goździami krzyża, włócznią żołnierza, i biczami któremi był bitym.—*Dnia jednego.* W dzień męki Chrystusa.

10. *Mąż.* Każdy.—*Będzie wzywał . . . pod figę.* Będzie pokój, i wzajemnie częstować się będą, udzielając sobie dóbr duchownych, w które kościoł obfitować będzie.

1. Y wrócił się Anioł który mówił we mnie, y obudził mię, iako męża którego budzą ze snu jego.

2. Y rzekł do mnie: Co ty widzisz? Y rzekłem: Widziałem, ano lichtarz wszytek złoty, a lampa jego na wierzchu jego, y siedm lamp jego na nim: Siedm też nalewek do lamp, które były na wierzchu jego.

3. Y dwie oliwie wedle niego, jedna po prawicy lampy, a druga po lewicy iéy.

4. Y odpowiedziałem, a rzekłem do Anioła, który mówił we mnie, mówiac: Cóż to jest Panie mój?

5. Y odpowiedział Anioł który mówił we mnie, y rzekł do mnie: Izali nie wiesz co to jest? Y rzekłem: Nie, Panie mój.

6. Y odpowiedział, a rzekł do mnie, mówiac: Toć jest słowo Pańskie do Zorobabela, mówiac: nie woyskiem, ani siłą, ale duchem moim, mówi Pan zastępów.

7. Cóżś ty góro wielka przed Zorobabelem? w równinę: Y wywiedzie kamień przedniejszy, y wyrówna łaskę laski jego.

R. 4.—1. *Obudził mię.* Który badając i podziwiając widzenie oglądane w r. pop., byłem jakby osłupiały i porażony we śnie.

2. *Ano lichtarz wszytek złoty.* Stosuje do lichtarza w przybytku, który Mojżesz uczynił, Exod. 25, 31.—Lecz jest zupełnie różny od tamtego, bo Mojżeszowy nie miał siedmiu lamp, ani dwóch oliw, jak Zacharyasz. Lichtarz ten w przenośni oznacza świątynię; bo część za całość się kładzie. Również lichtarz i świątynia znaczą Kościół w wyższym rozumieniu.

5. *Izali nie wiesz?* Jesteś prorokiem, a tego nie rozumiesz?

6. *To jest słowo Pańskie do Zorobabela.* To widzenie do Zorobabela należy.—*Nie woyskiem, ani siłą.* Jest to wytłumaczenie widzenia; jakby rzekł: budowanie kościoła tak wielkiego i wspaniałego nie dokona się waszym rozumem, lecz mocą Bożą.

7. *Cóżś ty góro wielka.* Przez górę tę oznaczają się wszyscy zazdrośni i potężni przeciwnicy żydów, którzy starali się przeszkodzić budowę kościoła i miasta, jakimi byli Sannaballat i Samarytani.—*Przed Zorobabelem.* Żebyś się powazył przeszkadzać Zorobabelowi.—*W równinę.* Sprowadzę cię, zrównam i upokorzę ciebie.—*I wywiedzie kamień przedniejszy.* Budowanie

8. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

9. Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficient eam: et scietis, quia Dominus exercituum misit me ad vos.

10. Quis enim despexit dies parvos? et laetabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel. Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in universam terram.

11. Et respondi, et dixi ad eum: Quid sunt duae olivae istae ad dexteram candelabri, et ad sinistram ejus?

12. Et respondi secundo, et dixi ad eum: Quid sunt duae spicae olivarum, quae sunt juxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro?

13. Et ait ad me, dicens: Numquid nescis, quid sunt haec? Et dixi: Non, domine mi.

14. Et dixit: Isti sunt duo filii olei, qui assistunt Dominatori universae terrae.

8. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

9. Ręce Zorobabelowe założyły dom ten, y ręce jego dokonają go: a poznacie że Pan zastępów posłał mię do was.

10. Bo a kto wzgardził dni małe? a będą się weselić, y uyrzą kamień cynowy w ręce Zorobabelowey. Teć są siedmiory oczy Pańskie, które biegią po wszystkiey ziemi.

11. Y odpowiedziałem, y rzekłem do niego: Co są te dwie oliwie po prawicy lichtarza, y po lewicy jego?

12. Y odpowiedziałem powtórę, y rzekłem do niego: Co są dwa kłosy oliwne, które są podle dwu nosów złotych, na których są nalówki ze złota?

13. Y rzekł do mnie mówiąc: Izali niewiesz co to iest? Y rzekłem: Nie, Panie mój.

14. Y rzekł: Ci są dwa synowie oliwy, którzy stoją przy Panującym wszystkiey ziemi.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 4. w. 7. I wyrówna łaskę łaski jego. Inszy tak to przekładają, Dzięka, dzięka jemu. Albo, łaska, łaska jemu, to jest niechaj mu się szczęści i niech go wszyscy chwala. Co aczby także mogło być, wszakże się ci nie baczą iż słowo żydowskie znaczy, wyrównanie, jako też tu LXX przełożyli: przetoż i tak się właśnie przełożyć może: zrównania łaski łaska jego. Co my tak pospolicie mówimy: Bardzo równa będzie łaska łasce jego. A to się tak ma rozumieć: Iż łaska którą Chrystus na onczas wyleje na Żydy, bardzo zrówna z łaską, którą wylał na poganę. Albo iż łaska, którą wezmą Chrześcijanie bardzo zrówna z łaską Chrystusową jako członki z głową, a w témci jest wielka łaska, według onego co Jan ś. mówi: Być podobnemi obrazami Syna Bożego.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O księgach latających, dzbanie, niewiastach które go podnosiły, i t. d.

1. Et conversus sum, et levavi oculos meos; et vidi, et ecce volumen volans.

2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudo ejus viginti cubitorum, et latitudo ejus decem cubitorum.

3. Et dixit ad me: Haec est maledictio, quae egreditur super faciem omnis terrae, quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabitur, et omnis jurans ex hoc similiter judicabitur.

4. Pomimo waszę niechęć Zorobabel dalej poprowadzi, i wywidzie kamienie przedniejsze, jakimi są te, które się w budowie kładą zaraz po fundamencie, i więcej się nad inne wznoszą i wystają trochę z rzędu innych. — *I wyrówna łaskę łaski jego.* Kościół Zorobabela dorówna kościołowi Salomona w blasku i chwale, nie złota i innych ozdób, lecz dla obecności Messyasa, który w nim przebywać będzie. P. Wujka.

5. *Poznacie że Pan zastępów posłał mię do was.* Gdy ujrzyte że jest prawdziwym prorokiem, i że się wszystko aż do najmniejszego szczegółu spełnia co przepowiadał.

6. *A kto wzgardził dni małe.* Kto śmie wzgardzić tak słabym początkiem budowy kościoła? — *A będą się weselić.* W chald. tak: *azali się nie obróci i cieszyć nie będzie, gdy ujrzy kamień modły w ręku Zorobabela?* — *Kamień cynowy.* Rozumie kulkę cynową, którą budownicy przywiązują do sznura mierniczego. — *Teć są siedmiory oczy Pańskie.* Niektórzy sądzą, że te siedmiory oczu były wyrżnięte na cynowej kuli modły; inni, że na kamieniu węgielnym, o którym w. 7; inni, że te siedmiory oczu oznaczają siedm kanałów, albo rurek pochodni zapalonéj, o których powiedziano w. 2, które też opatrność Boską oznaczały wszystko przegładającą, dla której nic nie masz skry-

7. Y obróciłem się, a podniosłem oczy swoje: y uyrzałem, a ono księga lataiąca.

8. Y rzekł do mnie: Co ty widzisz? y rzekłem: Ja widzę księgę lataiącą: dłuza iéy dwadzieścia łokiet, a szerza iéy dziesięć łokiet.

9. Y rzekł do mnie: Toć iest przekłętwa, które wychodzi na oblicze wszystkiey ziemie: bo wszelki złodziéy, iako tam napisano, sądzon będzie: a każdy przysięgający, z téy także sądzon będzie.

10. Y którój skinieje Wszystkiém rządzi.

11. *Odpowiedziałem.* Odpowiedzieć kładzie się tu zamiast mówić, jak nieraz w Pismie.

12. *I odpowiedziałem powtórę.* Aniół, żeby zaostrzyć chęć proroka, milczał, dla tego on znowu, chociaż innymi słowy, zapytuje. — *Dwa kłosy oliwne.* Dwie gałęzie oliwne.

13. *Dwa synowie oliwy.* Jezus najwyższy kapłan i Zorobabel, którzy są nazwani synami oliwy, t. j. namaszczeni oliwą, czyli pomazańcy Pańscy, bo Jezus namaszczonym i poświęconym był na najwyższe kapłaństwo; a Zorobabel postanowiony na księcia ludu; i stoją przy Bogu jakby słudzy jego w zarządzie rzezypospolitéj.

14. *R. 5. — 1. Oczy moje.* Nie ciała, lecz wyobraźni i ducha.

15. *Księgę latającą.* T. pergamin, albo książkę związającą się na wałku. Podobny do tego zwój widzieli Ezechiel 29; ś. Jan Objaw. 10, 10. Nazywa się latającą, dla oznaczenia rychtój pomsty. — *Dłuza iéy dwadzieścia łokci.* Miara ta oznacza całą Judeę, która dwakroć była tyle długą ile szeroką. Do niéjbowiem, jako do skalanéj zewsząd dzierstw y uciskami ubogich, leciała ta księga kar.

16. *Przekłętwa.* Wyrok kary i grożące ukaranie. —

4. Educam illud, dicit Dominus exercituum, et aeniet ad domum furis, et ad domum jurantis in nomine meo mendaciter, et commorabitur in medio domus ejus, et consumet eam, et ligna ejus et lapides ejus.

5. Et egressus est Angelus, qui loquebatur in me; et dixit ad me: Leva oculos tuos, et vide, quid est hoc, quod egreditur.

6. Et dixi: Quidnam est? Et ait: Haec est amphora egrediens. Et dixit: Haec est oculus eorum in universa terra.

7. Et ecce, talentum plumbi portabatur, et ecce, mulier una sedens in medio amphorae.

8. Et dixit: Haec est impietas. Et projecit eam in medio amphorae, et misit massam plumbeam in os ejus.

9. Et levavi oculos meos, et vidi, et ecce, duae mulieres egredientes, et spiritus in alis earum, et habebant alas quasi alas milvi; et levaverunt amphoram inter terram et coelum.

10. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quo istae deferunt amphoram?

11. Et dixit ad me: Ut aedificetur ei domus in terra Sennaar, et stabiliatur, et ponatur ibi super basem suam.

4. Wywiode ją, mówi Pan zastępów, y przydzie do domu złodzieia, y do domu przysięgającego na imię moje kłamliwie: y będzie mieszkać w pośrodku domu iego, y zniszy ji, y drzewa iego, y kamienie iego.

5. Y wyszedł Anioł który mówił we mnie: Y rzekł do mnie: Podnieś oczy twoie, a obacz co to iest co wychodzi.

6. Y rzekłem: Cóż iest? Y rzekł: To iest dzban wychodzący. Y rzekł: Ten iest oko ich po wszytkiej ziemi.

7. A oto talent ołowu niesiono, a oto niewiasta iedna siedząca w pośrodku dzbana.

8. Y rzekł: Ta iest niezbożność, y wrzucił ją w pośrodek dzbana, y włożył bręłę ołowu na wierzch iego.

9. Y podnosiłem oczy swoje, y ujrzałem: ano dwie niewieście wychodzące, a duch w skrzydłach ich: a miały skrzydła, iako skrzydła u kanie, y podniosły dzban między ziemię, y niebo:

10. Y rzekłem do Anioła który mówił we mnie: Dokąd te noszą dzban?

11. Y rzekł do mnie: Aby mu zbudowano dóm w ziemi Sennaar: y był umocniony, y był tam postawiony na podstawku swoim.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O mięzu Wschodem nazwanym, budowaniu kościoła, i t. d.

1. Et conversus sum, et levavi oculos meos,

Bo wszelki złodziej. Przez kradzież rozumieją się wszystkie inne grzechy przeciw bliźniemu; przez krzywoprzysięstwo wszystkie grzechy przeciw Bogu.—*Sędzon będącie.* Chald. *bitym będzie.* LXX: *będzie ukaranym.*—*Przysięgający.* Kłamliwie.—*Z tej.* Księgi.

4. *Wywiode ją.* Księgę, t. j. kary w tej księdze zawarte; wywiode ją, t. j. sprawię iż to co teraz oglądasz w widzeniu, oni rzeczywiście doświadczą.—*Przydzie.* Przekleństwo i ukaranie.—*Drzewa jego i kamienie jego.* Cały dom.

6. *To jest dzban.* Hebr. *epha*, co jest pewną miarą zawierającą trzy korce ziarna; lecz tutaj, jako i indziej, bierze się w ogólności za miarę. Dzban ten oznacza pewną liczbę grzechów, do której Bóg zwykł dopuszczać, ażeby gdy się ta dopełni, ukarać.—*Ten jest oko ich.* Tutaj tylko patrzaj; bo tak bezczelnie pomnażają grzechy, iż zdaje się że na nie więcej nie patrzą, jak żeby tę miarę jak najrychleji wypełnić.

7. *Talent ołowiu.* Jakaś bryła, jak w w. nast. nazywa.—*Niesiono.* Bryła, mówi ś. Hieronim, *była niesioną, albo własnym pędem, albo była niesioną rozkazaniem Pańskim przez kogo innego, którego imię zamilczane.*

8. *Ta jest niezbożność.* Nazywa bezbożnością tego narodu wszystko, cokolwiek świętości i sprawiedliwości się sprzeciwia.—*Włożył bręłę ołowiu na wierzch jego.* Otwor dzbana owym talentem ołowiu zakrył, żeby niewiasta nie wyszła. Przez tę bryłę ołowiu rozumie się dopełniona miara grzechów, i że Żydzi długo mieli pozostać w swojej bezbożności i potępieniu: bo otów oznacza ciężar potępienia, w które wpadali dla zbrodni swoich.

9. *Dwie niewieście wychodzące.* Przychodzące przed Zacharyaszem. Podług Ribery te dwie niewiasty oznaczały *zasępienie i zatwardziałość.* Kornel. a Lapidie rozumie przez nie dwóch czartów, albo Nabuchodono-

1. Y obróciłem się y podniosłem oczy swoje, y

zora i Nabuzardana, którzy spustoszyli Judeę, i bezbożnych Żydów do Babilonu przenieśli. Inni niemają że oznaczają dwa narody, jeden z dziesięciu, a drugi z dwóch pokoleń.—*A duch w skrzydłach ich.* Nabrały wiatru do lotu, i unosiły się z wielkiem pędem.—*Miały skrzydła, jako skrzydła u kanie.* Słusznie: bo kania ma wielkie skrzydła, i sposobne do długiego lotu. Nadto z przyrodzonego instyktu rozumie, kiedy jej odlatywać trzeba do innego kraju, bo jak mamy Jerem. 8. 7: *Kania na powietrzu poznała czas swój, i nie zaprzestaje lecieć, aż na miejsce przeznaczone przybędzie.* Tak więc te dwie niewiasty szybkim lotem, w swoim czasie, unoszą Żydów do pewnej zaguby.—*Między ziemię i niebo.* Przez powietrze.

11. *Aby mu zbudowano dóm w ziemi Sennaar.* W Babilonie jak tłumaczą LXX. bo ziemią Sennaar jest Babilon, jak okazuje się Gen. 11. 2. Okazuje Zacharyasz, że niezbożni Żydzi przez Chaldejczyków zaprowadzonymi zostali do niewoli babilońskiej, i tam przez wiele, t. j. przez 70. lat zostawali; i że znowu po zburzeniu Jerozolimy przez Tytusa będą poddani w niewolę i powszechne wygnanie, tak iż dla nich cały świat będzie ziemią Sennaar, t. j. *ziemią wyrzucenia*, bo to Sennaar oznacza, do której z ziemi świętej wyrzuceni zostali zaprowadzeni jako zbiegowie i tułacze.—*Był umocniony i był tam postawiony.* Żeby był postawiony na miejscu wysokim i mocnym, jak zwykle ustawiają się bałwany. Oznacza się więc przez to, że tak wina bezbożności, jak i kara w Babilonie tak jest umieszczona, ażeby gdy w nim się bezbożność zatrzyma przez zakreśloną od Boga miarę, tak grzechów jako i czasów, była ukarana naprzód przez Cyrusa, powtórnice przez Daryusza, potrzednie przez Chrystusa, który i Babilon i Babilończyków zwolenników antychrystowych zatraci przy końcu świata.

R. 6.—1. *Obróciłem się.* Znowu inne widzenie oglą-

et vidi; et ecce, quatuor quadrigae egredientes de medio duorum montium; et montes, montes aerei.

2. In quadriga prima equi rufi, et in quadriga secunda equi nigri,

3. et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii, et fortes.

4. Et respondi, et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quid sunt haec, domine mi?

5. Et respondit Angelus, et ait ad me: Isti sunt quatuor venti coeli, qui egrediuntur, ut stent coram Dominatore omnis terrae.

6. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram aquilonis, et albi egressi sunt post eos, et varii egressi sunt ad terram austri.

7. Qui autem erant robustissimi, exierunt, et quaerebant ire, et discurrere per omnem terram. Et dixit: Ite, perambulate terram; et perambulantur terram.

8. Et vocavit me, et locutus est ad me, dicens: Ecce, qui egrediuntur in terram aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra aquilonis.

9. Et factum est verbum Domini ad me dicens:

10. Sume a transmigratione ab Holdai, et a Tobiasa, et ab Idaja, et venies tu in die illa, et intrabis domum Josiae, filii Sophoniae, qui venerunt de Babylone.

dałem.—*Oto cztery poczwórne.* Jak Danielowi r. 2, tak teraz Zacharyaszowi przedstawują się cztery monarchie, które kolejną po sobie nastąpiły, i obaliły siebie wzajemnie; po nich królestwo Chrystusa Pana, trwalsze, i potężniejsze od poprzednich, ażeby wszyscy poznali że nie przypadkiem, lecz z woli Boskiej owe królestwa kwitły i upadły, i że królestwo Chrystusowe zawsze trwać miało.—*Wychodziły z pośrodku dwu gór.* Te dwie góry są symbolami potęgi i opatrności Boga, której dwiema częściami, i jakby górami są myśl i wola: rozumiejącą mądrość i postanowienie, czyli rozporządzenie i określenie, albo przejrzenie i wykonanie. Te więc poczwórne wozy, zanim wyszły z owych gór miedzianych, wstrzymywały się, żeby innych narodów wojną nie trapić, jak gdyby otoczone były górami najwyższymi i nieprzebytymi. Lecz gdy nadszedł czas od Boga naznaczony, wtedy wyszły. Albo, temi dwiema górami są bramy Cylcji, pomiędzy wierzchami gór, przez które Babilończycy, Persowie i Alexander, oraz wodzowie jego do Syryi, Judei i Egiptu przechodzić zwykli byli.

2. *W pierwszym poczwórnym konie rydze.* T. j. państwo Chaldejskie, krwawe i okrutne, szczególnie dla Żydów. Dobrze też barwaryża oznacza Chaldejczyków, którzy bardzo lubili tę barwę w odzieży; dla tego Nahum: 2. 3. powiedział: *Tarcz mocarzów jego ognista, mężowie wojska w szarłacie.*—*We wtórym poczwórnym konie wrone.* T. j. państwo Medów i Persów. Konie są czarne, bo za ich panowania Żydzi byli utrapieni wielkim strachem i smutkiem przez edykt Asswera, Ester. 3, 6. Dodaj też, że za ich panowania płakali Żydzi, z powodu przeszkadzania w budowie kościoła. Konie wrone oznaczają też głód, jak Objaw. 6. 5 i 6

3. *W trzecim poczwórnym konie białe.* Państwo Greckie, które się zaczęło od Alexandra, łaskawego na Żydów. Nadto, podczas jego panowania Żydzi pod przewodnictwem Machabejczyków świetne zwycięstwa odnieśli. Mogą też konie białe tryumfalne oznaczać ciągłe zwycięstwa Alexandra Macedońskiego.—*W czwartym poczwórnym konie strokate a mocne.* Monarchija żyjska mocna potęgą wojenną; pstre, bo nie raz była zmie-

nyżrzalem, a ono cztery poczwórne wychodziły z pośrodku dwu gór: a góry, góry miedziane.

2. W pierwszym poczwórnym konie rydze, a we wtórym poczwórnym konie wrone,

5. a w trzecim poczwórnym konie białe, a w czwartym poczwórnym konie strokate a mocne.

4. Y odpowiedziałem a rzekłem do anioła, który mówił mi mnie: Co to jest, Panie mój?

5. Y odpowiedział anioł, y rzekł do mnie: To są cztery wiatry niebieskie, które wychodzą aby stały przed panującym wszytkiemy ziemi.

6. W którym były konie wrone, wychodziły do ziemi północney, a białe wyszły za nimi: a strokate wyszły do ziemi południowey.

7. A które były namocniejszye, wyszły, y chciały iść, y biegać po wszytkiemy ziemi. Y rzekł: Idźcie, chodźcie po ziemi: y biegały po ziemi.

8. Y zawołał mię y mówił do mnie, rzekąc: Oto, które wychodzą do ziemi północney, uspokoiły ducha mego w ziemi północney.

9. Y stało się słowo Pańskie do mnie, rzekąc:

10. Weźmi z przeprowadzenia od Holdai, y od Tobiasza, y od Idaiasza: y przydziesz ty onego dnia, y wnidziesz do domu Jozyasza syna Sophoniasza, którzy przyszli z Babilonu.

niana forma rzeczypośpolitej i chęć książąt względem narodu żydowskiego.

5. *To są cztery wiatry niebieskie.* Te cztery monarchie zetną się z sobą, jak wiatry przeciwne, a gwałtownie i rychło jako wiatry obalą wszystko, na cokolwiek uderzą; a wreszcie spieszenie przejdą i ustaną, jak zwykłe wiatry.—*Aby stały.* Jakby gotowe do przyjęcia i spełnienia rozkazów jego.

6. *W którym były konie wrone.* Nic o koniach ryżych nie mówi, bo już imperium Chaldejskie przeminęło było.—*Wychodziły do ziemi północney.* Bo Persowie i Medy zawojowali Babilon, który względem Jeruzalem był od północy.—*Do ziemi południowey.* Powiada iż rzymianie wyszli do Egiptu, który względem Jeruzalem był od południa; bo tylko tych królestw wspomina wojny, przez które zniszczone zostały pierwsze królestwa. August zaś, pokonawszy Antoniusza i Kleopatrze, królestwo Greków t. j. Ptolomeuszów zniszczył w Egipcie i połączył je ze swoim.

7. *A które były najmocniejszye.* Wszyscy najmocniejsi wodzowie rzymscy, jak: Scypion, Mariusz, Sylla, Pompejusz, Juliusz Cezar i t. d.; o tych bowiem mówi prorok, którzy byli przed Chrystusem.—*Irzekł: idźcie.* T. j. Bóg, który pozwolił im wyjść.

8. *I zawołał mię.* Opowiada anioł Zacharyaszowi iż został wezwany od Boga, i że to co następuje słyshał od niego. *Uspokoiły ducha mego.* LXX: *uspokoiły gniew mój,* zadość mi uczyniły, spustoszywszy Chaldejczyków, na których się gniewałem.

10. *Weźmi.* Co niżej powiedziano — *Z przeprowadzenia.* Od przechodzących, t. j. od tych mężów, którzy z Babilonu przyszli, a których w domu Jozyasza znajdziesz. Wyrzy i myśl tak uporządkować należy: idźcie Zacharyasz do domu Jozyasza syna Sofoniaszowego, w dzień, w którym mają przynieść dary Holdai, Tobiasz i Idaias, którzy już niedawno z Babilonu wrócili; przyjmiesz od nich złoto i srebro, jako dar ofiarowany na kościół przez Żydów, zostających jeszcze w Babilonie, i uczynisz z tego korony na głowę Jezusa arcykapłana.

11. Et sumes aurum et argentum, et facies coronas, et pones in capite Jesu filii Josedece sacerdotis magni,

12. et loqueris ad eum, dicens: Haec ait Dominus exercituum, dicens: **Ece Vir Oriens nomen ejus:** et subter eum orietur, et aedificabit templum Domino. (*Supr. 3, 8.*)

13. Et ipse extruet templum Domino, et ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super solio suo, et erit sacerdos super solio suo, et consilium pacis erit inter illos duos.

14. Et coronae erunt Helem et Tobiae, et Idajae et Hem, filio Sophoniae, memoriale in templo Domini.

15. Et qui procul sunt, venient, et aedificabunt in templo Domini: et scietis, quia Dominus exercituum misit me ad vos. Erit autem hoc, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri.

11. A nabierzesz złota y srebra: y poczynisz korony, y włożysz na głowę Jezusa syna Josedece kapłana wielkiego,

12. y rzeczesz do niego, mówiąc: To mówi Pan zastępów, rzekąc: **Oto Mąż Wschód imię Jego.** A pod nim wznidzie y zbuduje kościół Panu.

13. A on zbuduje kościół Panu: y on nosić będzie sławę, y siedzie, a panować będzie na stolicy swojej: y będzie kapłanem na stolicy swy: a rada pokoju będzie między onymi dwiema.

14. A korony będą Helem, y Tobiaszowi, y Idajaszowi, y Hem synowi Sophoniaszowemu, pamiętką w kościele Pańskim.

15. A którzy są daleko, przyda, a budować będą w kościele Pańskim, y poznacie że Pan zastępów posłał mię do was. A będzie to, jeśli słuchając usłuchacie głosu Pana Boga waszego.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O poście Żydów po odbudowaniu kościoła.

1. Et factum est in anno quarto Darii regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noni, qui est Caslev.

2. Et miserunt ad domum Dei Sarasar et Rogommelech, et viri, qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini,

3. ut dicerent sacerdotibus domus Domini exercituum, et prophetis loquentes: Numquid flendum est mihi in quinto mense, vel sanctificare me deo, sicut jam feci multis annis?

11. *Poczynisz korony. Chald. uczynisz koronę wielką. LXX. też w. 14 nazywają koroną, nie koronami.* Może była podobną do tiary rzymskiego biskupa, która jest jedną w rzeczy samej, lecz z trzech koron złożona.

12. *Oto Mąż Wschód imię jego.* Korona wkłada się na ciebie nie dla ciebie, lecz żebyś był figurą i godłem Chrystusa. *Że Chrystus nazywa się wschodem i dla czego? powiedzieliśmy r. 3. 8. — Pod nim wnidzie.* Z niego, t. j. Chrystusa wyrośnie nowy lud, t. j. synowie Kościoła. — *Zbuduje kościół Panu.* Ten, o którym powiedział Chrystus, Mat. 16. 18: *A na tej opoce zbuduje kościół mój.*

13. *A on zbuduje kościół Panu.* On, mówię, a nie kto inny zbuduje Kościół. — *Nosić będzie sławę.* Koronę chwały czcigodnego arcykapłana i królestwa, podług słów Ps. 20. 4: *Włożyłeś na głowę jego koronę z kamienia drogiego. — Siedzieć, a panować będzie.* Jako prawdziwy król całego ludu Bożego, Łuk. 1. 32: *a królować będzie w domu Jakóbowym na wieki. — I będzie kapłanem.* O którym powiedziano Ps. 109. 4: *ty jesteś kapłanem na wieki, według porządku Melchizedecha. — A rada pokoju będzie między onimi dwiema.* Rozumie się tronami, t. j. między owemi godnościami władzami, królewską i kapłańską, między którymi dotąd nie była zupełna zgodność, teraz zaś zostaną zjednoczone w Chrystusie.

14. *A korony będą Helem.* Gdy korony włożysz na głowę Jezusa Arcykapłana, później ściągniesz i schowasz w kościele, ażeby służyły na pamiętkę tych, którzy je dali; i dla tego wyrzniesz na nich imiona czterech mężów owych, którzy na nie przynieśli złoto i srebro, t. j. Helema, Tobiasza, Idajasza i Hema. Uważać należy, iż ten, który w. 10 był nazwanym Holdai,

1. Y stało się roku czwartego Dariusza króla, stało się słowo Pańskie do Zachariasza, czwartego dnia miesiąca dziewiątego, który jest Kasleu.

2. Y posłali do domu Bożego Sarasar y Rogommelech, y mężowie którzy byli z nim, aby ublagali oblicze Pańskie,

3. żeby mówili kapłanom domu Pana zastępów, y prorokom mówiąc: Mamli płakać miesiąca piętego, abo się poświęcić mam, iakom iuż pierwéy uczynił przez wiele lat?

tutaj nazywa się Helem; i który tamże nazwany Joziasz, tutaj nazywa się Hemem; byli bowiem dwuimienni, i te raczej imiona krótsze zostały wybrane do wyróżnienia na koronach.

15. *Którzy są daleko.* Którzy w stronach odległych mieszkają, tych przykładem zachęcenia, przyniosą cokolwiek na budowanie kościoła. W znaczeniu wyższém, *którzy są daleko*, oznacza pogan. Tak mamy do Efez. 2. 13: *wy którzyście niekiedy byli daleko. — Budować będą w kościele Pańskim.* Wiele pomogą i posuną naprzód tę budowę kościoła. Tak czytamy Izai. 60. 10: *pobudują synowie obcych mury twoje. — I poznacie.* Gdy obaczycie spełnione proroctwa moje. — *Jeśli słuchając usłuchacie.* To was spotka, jeśli prawu Bożemu i jego głosowi posłusznymi będziecie. Bo pod tym warunkiem to się wam obiecuje.

R. 7.—1. *Dariusza.* Hystaspa króla Perskiego. — *Miesiąca dziewiątego.* Który odpowiada naszemu Listopadowi, bo ten miesiąc jest dziewiątym od Nisan czyli Marca, który był u żydów pierwszym miesiącem roku.

2. *Posłali.* Posłali byli. Posyłający zdaje się, że byli to Żydzi w Judei, lecz nie w Jeruzalem mieszkający; daje się to widzieć z odpowiedzi Pańskiej w. 5: *mów do wszęgo ludu ziemi i t. d. — Do domu bożego.* Do kościoła; bo to było miejsce równie modlitwy jako i wyroczeni. Posłali więc do kapłanów, których należało zasięgać rady w wątpliwościach, Deut. 17. 9.— *Sarasar.* Są to imiona tych, którzy posłów do Jeruzolimy wysłali.— *Aby ublagali oblicze Pańskie.* Żeby się za nich modlili i otrzymali żądane wyjaśnienia.

3. *Mamli płakać.* Kiedy już budowa nowego kościoła postępuje, zapytują czy jeszcze mają oplakiwać znisz-

4. Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens:

5. Loquere ad omnem populum terrae, et ad sacerdotes, dicens: Cum jejunaretis, et plangeretis in quinto et septimo per hos septuaginta annos: numquid jejunium jejunastis mihi? (*Isai. 58, 5.*)

6. Et cum comedistis et bibistis, numquid non vobis comedistis, et vobismetipsis bibistis?

7. Numquid non sunt verba, quae locutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cum adhuc Jerusalem habitaretur, et esset opulenta, ipsa et urbes in circuitu ejus, et ad austrum, et in campestribus habitaretur?

8. Et factum est verbum Domini ad Zachariam, dicens:

9. Haec ait Dominus exercituum, dicens: Judicium verum judicate, et misericordiam et miserationes facite, unusquisque cum fratre suo. (*Mich. 6, 8.*)

10. Et viduam et pupillum, et advenam et pauperem nolite calumniari, et malum vir fratri suo non cogitet in corde suo. (*Exod. 22, 22. Jer. 5, 28.*)

11. Et noluerunt attendere, et averterunt scapulam recedentem, et aures suas aggravaverunt, ne audirent.

12. Et cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent legem et verba, quae misit Domini exercituum in spiritu suo per manum prophetarum priorum: et facta est indignatio magna a Domino exercituum.

13. Et factum est, sicut locutus est, et non audierunt: sic clamabunt, et non exaudiam, dicit Dominus exercituum.

14. Et dispersi eos per omnia regna, quae nesciunt, et terra desolata est ab eis, eo quod non esset transiens et revertens, et posuerunt terram desiderabilem in desertum.

CAPUT VIII.

O łaskowości Boga względem Żydów, z powodu budowania przez nich kościoła, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini exercituum, dicens:

2. Haec dicit Dominus exercituum: Zelatus sum Sion zelo magno, et indignatione magna zelatus sum eam.

czenie przeszłej świątyni, czyli też już się weselić z budowy nowej. Ta jest treść pytania, na które prosto odpowiada r. 8. w. 19.—*Miesiąca piątego*. Który Żydzi nazywają *ab*, a którego miesiąca dnia dziesiątego Chaldejczycy kościół spalili.—*Albo się poświęcić*. Hebr. *hinnazer* t. j. *nazareować się*, czyli na podobieństwo nazarejczyków wstrzymywać się od wina i rozkoszy, i pościć podług prawa dla nich przepisanego. Num. 6.—*Jakom już pierwiej uczynił przez wiele lat?* Czasu niewoli.

5. *Izaliście mnie post pościli?* To jest, coby mi było miłem. Patrz *Isai: 58, w. 3* i dalej.

6. *Sobie jedli*. Dla waszej rozkoszy, nie na cześć moje.

7. *Izali nie są słowa?* Jakby rzekł: czyliż nie te słowa wam niegdyś mówiłem przez proroków, t. j. że posty wasze pozabawione dobrych czynków, a zlemi uczynkami skalane mnie się nie podobają? Patrz *Isai. na miejscu wspomnianem* i *Jerem. 14. 12.*

9. *Sąd prawdziwy sądziecie*. Jeśli się chcecie mnie

4. Y stało się słowo Pana zastępów do mnie, mówiac:

5. Mów do wszego ludu ziemie, y do kapłanów, rzekąc: Gdyście pościli y płakali, piątego y siódmego, przez te siedmdziesiąt lat: izaliście mnie post pościli?

6. A gdyście iedli y pili, izaliście nie sobie iedli y sami sobie pili?

7. Izali nie są słowa, które mówił Pan w ręce prorokow pierwszych, gdy ieszcze w Jeruzalem mieszkało, y było bogate samo, y miasta okolo niego: y gdy na południe y po polach mieszkało.

8. Y stało się słowo Pańskie do Zachariasza, rzekąc:

9. To mówi Pan zastępów, rzekąc: Sąd prawdziwy sądziecie, a miłosierdzie y litości czynicie każdy nad bratem swoim.

10. A wdowy, y sieroty, y przychodnia, y ubożego nie potwarzajcie: y złego mał bratu swemu w sercu swym niech nie myśli.

11. Y nie chcieli dbać, y odwrócili plecy odstępujące, a uszy swe obciążali, aby nie słyszeli.

12. Y serce swoje uczynili iako diament, aby nie słuchali zakonu, y słów które posyłał Pan zastępów duchem swym przez rękę proroków pierwsze.

13. Y stało się rozgniewanie wielkie od Pana zastępów: y stało się iako powiedział, a nie słuchali: tak wołać będą, a nie wysłucham, mówi Pan zastępów.

14. Y rozprószyłem ie po wszech królestwach, których nieznają: y ziemia spustoszona jest od nich, dla tego że nie był przechodzący y wracający się: y uczynili ziemię pożądaną spustoszeniem.

ROZDZIAŁ 8.

1. Y stało się słowo Pana zastępów, rzekąc:

2. To mówi Pan zastępów: Użaliłem się Siona żalem wielkim, y zagniewaniem wielkim użaliłem się go.

podobać, to sądziecie sprawiedliwie, nie mając żadnego względu na osoby. — *Miłosierdzie i litości czynicie*. To powtórzenie oznacza że ciągłe i wszelkiego rodzaju miłosierdzie czynić trzeba. — *Nad bratem swoim*. Nad swoim bliźnim.

11. *Odwrócili plecy odstępujące*. Zawrócili się plecami i odstąpili. T. j. opuścili mię, nie chcieli być posłusznymi rozkazom i radom moim.

13. *Istało się rozgniewanie wielkie*. Srogo ich przez Chaldejczyków ukarał.—*Jako powiedział*. Jak był pogroził że ich ukarze. — *Tak wołać będą, a nie wysłucham*. Jak mnie niegdyś wołającego nie słuchali, tak wzajemnie gdy oni wołać będą, nie wysłucham.

14. *Po wszech królestwach, których nie znają*. Po Syrii, Egipcie, Mezopotamii, Persii, Medyi i innych królestwach przedtem im nieznanych. — *Ziemia spustoszona jest od nich*. Gdy oni opuścili, albo do niewoli zaprowadzonymi zostali, kraj pozostał opustoszałym i bezludnym.

R. 8.—2. *Użaliłem się*. Przez zazdrość ścigałem, i gniew-

3. Haec dicit Dominus exercituum: Reversus sum ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem, et vocabitur Jerusalem, Civitas veritatis; et mons Domini exercituum, Mons sanctificatus.

4. Haec dicit Dominus exercituum: Adhuc habitabunt senes et anus in plateis Jerusalem, et viri baculus in manu ejus prae multitudine dierum.

5. Et plateae civitatis complebuntur infantibus, et puellis ludentibus in plateis ejus.

6. Haec dicit Dominus exercituum: Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi hujus in diebus illis, numquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?

7. Haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego salvabo populum meum de terra orientis, et de terra occasus solis.

8. Et adducam eos, et habitabunt in medio Jerusalem, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum in veritate et in justitia.

9. Haec dicit Dominus exercituum: Confortentur manus vestrae, qui auditis in his diebus sermones istos per os prophetarum in die, qua fundata est domus Domini exercituum, ut templum aedificaretur.

10. Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces jumentorum erat, neque introeunti, neque exeunti erat pax prae tribulatione: et dimisi omnes homines, unumquemque contra proximum suum.

11. Nunc autem non juxta dies priores ego faciam reliquiis populi hujus, dicit Dominus exercituum,

wałem się bardzo, że mię, który tak wielce ją kochałem, synagoga opuściła. Jednakże ponieważ nieszczęściami udrecona upamiętała się, przeto zazdrość i żądzę zemsty zwrócić przeciwko jej wrogom.

3. *Wróciłem się do Syonu.* Ulitowałem się nad Jeruzolimą i ludem żydowskim, będę mieszkał w niej, nie opuszczę jej. Będę zawsze z Kościołem. — *Miastem prawdy.* Miastem wiernem Bogu swemu. Takim jest Kościół, który też jest miastem prawdy, bo w nim podaje się prawda o tém, co wierzyć i czynić należy, nie skalana żadnym fałszem. Ś. Paweł I. Tymot. 3, 15, nazwa Kościół filarem i utwierdzeniem prawdy. — *Góra Pana zastępów.* Tą górą jest Syon i Moria, na której zbudowano świątynię będącą godłem kościoła Chrystusowego, który jest górą Pańską, gdzie jedynie ludzie mogą być zbawieni. Gen. 19, 17: *na górze zachowaj się, Z téj góry bliżej się rozpoznają rzeczy niebieskie i na niej się znajduje wzniosłość i moc nauki.* — *Góra poświęconą.* Ofiarą Abrahama, Gen. 23, 14; ukrzyżowanie Chrystusa, bo Kalwarya jest częścią czyli jakimś ciągiem góry Moria; świątynią Salomona, która na témże miejscu zbudowaną była; nauczaniem Chrystusa, który na tejże górze zaczął zbierać, uczyć i ustanawiać Kościół swój, który też sam jest górą poświęconą od Chrystusa jego zasługami, nauką, łaską, sakramentami i t. d.

4. *Jeszcze będą mieszkać starcy.* Oznacza, że Jeruzolima będzie spokojną i szczęśliwą, tak iż obywateli będzie w obywateli wszelkiego wieku, w dzieci obojój płci igrające na ulicach, i obywateli długowiecznych.

6. *Jeśli się będzie zdało trudno.* Jeśli tym, którzy pozostali od wygnania i niewoli, to się trudnym wydaje, myślą się; bo dla mojej potęgi jest rzeczą najłatwiejszą. — *Nie będzie niepodobnem u Boga żadne słowo.* Kuk. 1, 37.

3. To mówi Pan zastępów: Wróciłem się do Siona, a mieszkać będę w pośrodku Jeruzalem, y będzie nazwane Jeruzalem, Miastem prawdy, a góra Pana zastępów, Górą poświęconą.

4. To mówi Pan zastępów: Jeszcze będą mieszkać starcy y baby po ulicach Jeruzalem, a mężowa laska w ręce jego, prze mnóstwo dni.

5. Y ulice mieyskie napelnia się dziećmi, y dziewczeczki grającemi na ulicach jego.

6. To mówi Pan zastępów: Jeśli się będzie zdało trudno przed oczyma ostatnich ludu tego w onych dniach: izali przed oczyma memi trudno będzie, mówi Pan zastępów?

7. To mówi Pan zastępów: Oto ja wybawię lud mój z ziemie wschodniéy, y z ziemie zachodu słońca.

8. Y przywiode je, a mieszkać będą w pośrodku Jeruzalem, y będą mi ludem, a ia im będę Bogiem w prawdzie y w sprawiedliwości.

9. To mówi Pan zastępów: Niech się zmocnią ręce wasze, którzy słyszycie tych dni te mowy przez usta proroków, w dzień którego założon jest dóm Pana zastępów, aby zbudowano kościół.

10. Bo przededni onemi zapłaty ludziom nie było, ani zapłaty bydłu, ani wchodzącemu, ani wychodzącemu nie było pokoju dla utrapienia: y puściłem wszystkie ludzie każdego przeciw bliźniemu swemu.

11. A teraz nie wedle dni pierwszych, ia uczynię ostatków ludu tego, mówi Pan zastępów,

7. *Z ziemie wschodniéy.* Przez to rozumieć północ i południe; jakby rzeki; Dokądkolwiek Żydów rozproszy niewola babilońska, wszędzie ich ocale i do Jeruzolimy odprowadzę. Oznacza się przez to zebranie narodów ze wszech stron świata, do Kościoła Chrystusowego.

8. *W prawdzie i w sprawiedliwości.* Wiernie i prawdziwie okazując im opiekę, pokój i pomyślność, którą obiecałem, i wzajemnie oni czcić mię będą wiernie, stale i święcie.

9. *Niech się zmocnią ręce wasze.* Ktorzy teraz to słyszycie, bądźcie posłusznymi Bogu; przedłużajcie budowanie świątyni i od grzechów się wstrzymujcie. A jak przed rozpoczęciem budowania kościoła wam się w niczem nie powodziło, po rozpoczęciu zaś tego dzieła zaczęliście doznawać pomyślności, tak jeśli pobozność pokochacie, nie przestanę was obfitością dóbr wszelkich, jak też obiecałem, opatrywać. — *W dzień którego założon jest.* LXX. od dnia, w którym jest założony i t. d.

10. *Zapłaty ludziom nie było.* Wszelka praca wasza i bydłał waszych, czy to w uprawie roli, czy w handlu i innych robotach, była zawodną i prózną, i żadnej z niej nie odnosiłście nagrody ani owocu. — *Ani wchodzącemu.* Bo gdyście chcieli wejść do miasta albo wyjść z niego, spotykaliście oręż i zasadzki nieprzyjaciół. — *Puściłem wszystkie ludzie.* Dopuściłem nie tylko walk zewnątrz, ktorými was obcy uciskali, ale i bunty wewnątrz, gdy każdy powstawał przeciw bliźniemu swemu.

11. *A teraz.* Gdy budowę domu mojego chętnie prowadzicie. — *Wedle dni pierwszych.* Daleko inaczej niżeli przedtém będę z wami postępował.

12. sed semen pacis erit, vinea dabit fructum suum, et terra dabit germen suum, et coeli dabunt rorem suum: et possidere faciam reliquias populi hujus universa haec.

13. Et erit: sicut eratis maledictio in gentibus, domus Juda, et domus Israel: sic salvabo vos, et eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus vestrae.

14. Quia haec dicit Dominus exercituum: Sicut cogitavi, ut affligerem vos, cum ad iracundiam provocassent patres vestri me, dicit Dominus,

15. et non sum misertus: sic conversus cogitavi in diebus istis, ut benefaciam domui Juda et Jerusalem: nolite timere.

16. Haec sunt ergo verba, quae facietis: Loquimini veritatem, unusquisque cum proximo suo: veritatem et iudicium pacis iudicate in portis vestris. (*Ephes. 4, 25*).

17. Et unusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris, et iuramentum mendax ne diligatis: omnia enim haec sunt, quae odi, dicit Dominus.

18. Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens:

19. Haec dicit Dominus exercituum: Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda in gaudium et laetitiam, et in solemnitates praeclaras: veritatem tantum, et pacem diligite.

20. Haec dicit Dominus exercituum: Usquequo veniant populi, et habitent in civitatibus multis,

21. et vadant habitatores, unus ad alterum, dicentes: Eamus, et deprecemur faciem Domini, et quaeramus Dominum exercituum: vadam etiam ego.

22. Et venient populi multi et gentes robustae ad quaerendum Dominum exercituum in Jerusalem, et deprecandam faciem Domini.

23. Haec dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Judaei, dicentes: Ibimus vobiscum: audivimus enim, quoniam Deus vobiscum est.

15. *Tak nawróciwszy się.* Mówi w sposób ludzki: ponieważ nawróciliście się do mnie, postanowiłem obсыпать was dobrodziejstwami, abyście prawo moje zachowywali.

16. *Słowa. Rzeczy, albo uczynki.—Sąd pokoju.* Spokojny, na który nikt zgoda nie mógłby się uskarżać.

19. *Post czwartego.* Odpowiada na pytanie o postach, dane przez Żydów w r. pop. w. 1. Co powiedziano czwartego, rozumiemy miesiąca. Czwarty więc miesiąc, który w części Czerwcowi a w części Lipcowi odpowiada, nazywali oni *tammuz*, i dnia dziewiątego tego miesiąca pościli, dla tego że w tym dniu był złamany mur miasta Jeruzolimy, w czasie oblężenia Chaldecyzyków, jak okazuje się z Jerem. 52, 6.—*Post piątego.* Piąty miesiąc nazywał się *ab*, który odpowiada w części Lipcowi, a w części Sierpniowi. Dziesiątego dnia tego miesiąca Żydzi pościli dla tego, że w tym dniu Chaldecyzycy kościół spalili, Jerem. 52, 12.—*Post siódmego.* Siódmy miesiąc nazywał się *tisri*, który odpowiadał w części Wrześniowi, a w części Październikowi. Dnia trzeciego tego miesiąca pościli, że w tym dniu Godoliasz został zabitym od Izmahela, Jerem. 41, 2.—

11. ale nasienie pokoju będzie, winnica swój owoc dawać będzie, y ziemia da urodzaj swój: y niebiosa dadzą rosę swoję: a uczynię że posiadą ostatki ludu tego to wszystko.

13. Y będzie: iakoście byli przeklęctwem między narody domie Juda, y domie Izrael, tak zbawię was y będziecie błogosławienstwem: niebóycie się, niech się zmacniają ręce wasze.

14. Bo to mówi Pan zastępów: Jakom myślił abych was utrapił, gdy mię do gniewu pobudzili oycowie waszy, mówi Pan,

15. a nie zmiłowałem się: tak nawróciwszy się umyśliłem we dni te, abym dobrze uczynił domowi Juda, y Jeruzalem: Niebóycie się.

16. A tak te są słowa które czynić będziecie: Mówcie prawdę każdy z bliźnim swoim: prawdę a sąd pokoju sądzcie w bramach waszych.

17. A żaden przeciw przyjacielowi swemu nie myślcie złego w sercach waszych: y przysięgi też kłamliwéy nie miłuycie: bo to wszystko iest czego nienawidzę, mówi Pan.

18. Y stało się słowo Pana zastępów do mnie, rzekąc:

19. To mówi Pan zastępów: Post czwartego, y post piątego, y post siódmego, y post dziesiątego będzie domowi Juda weselem y radością, y znamieniem i uroczystymi święty: tylko prawdę a pokój miłuycie.

20. To mówi Pan zastępów: Aż przydą narody, y będą mieszkać w mieściech mnogich,

21. y pójdą obywatele ieden do drugiego, mówiąc: Pójdźmy a ublagamy oblicze Pańskie, a szukamy Pana zastępów. Pójdę y ja.

22. Y przydą narody mnogie, y narodowie mocni szukają Pana zastępów w Jeruzalem, y ublagają oblicze Pańskie.

23. To mówi Pan zastępów: W one dni w które uchwycą się dziesięć człowieka ze wszech języków pogańskich, a uchwycą się podolka męża Judzkiego, mówiąc: Pójdziem z wami: bośmy słyszeli że iest Bóg z wami.

Post dziesiątego. Dziesiąty miesiąc nazywał się *tebet*, który w części Grudniowi a w części Styczniovi odpowiada. Dnia dziesiątego tego miesiąca pościli, że w tym dniu Chaldecyzyzy zaczęli oblegać Jeruzalem, IV. Król. 25, 1.—*Będzie domowi Juda weselem.* Nie tylko te posty mogą być opuszczone, lecz zamienić je trzeba w *znamienite uroczystości*, w które pościć nie należy, lecz przepędzać wesoło dzień uroczysty.—*Tylko prawdę a pokój miłuycie.* Tego szczególnie od was wymagam, żebyście się o prawdę i pokój starali.

20. *Aż.* Te słowa od poprzednich zależą, jakby rzekł: smutek postów zamieni się na uroczystości wesołe, *aż*, t. j. tak dalece, że narody zachęcone ich rozgłosem, zjedzą się i zbiegą, żeby się na nich znajdować.

21. *I pójdą obywatele.* W Chald. tak: *i pójdą mieszkańcy jednego miasta, z mieszkańcami miasta drugiego, mówiąc: Idąc idźmy ku błaganiu oblicza Pańskiego.—Pójdę i ja.* Jest to głos jednego miasta i narodu, albo pojedynczego człowieka, mówiącego do drugiego: i ja też chcę iść z wami.

23. *Uchwycą się dziesięć człowieka* (ludzi). Bardzo wielu z pogan zostaną prozelitami i przyjmą religię żydow-

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O pogrózkach przeciw Syryi i Filistynom, o Chrystusie Panu i jego królestwie.

1. Onus verbi Domini in terra Hadrach, et Damasci requiei ejus, quia Domini est oculus hominis, et omnium tribuum Israel.

2. Emath quoque in terminis ejus, et Tyrus et Sidon; assumserunt quippe sibi sapientiam valde.

3. Et aedificavit Tyrus munitiōnem suam, et coacervavit argentum quasi humum, et aërum ut lutum platearum.

4. Ecce, Dominus possidebit eam, et percutiet in mari fortitudinem ejus; et haec igni devorabitur.

5. Videbit Ascalon, et timebit; et Gaza, et dolebit nimis; et Accaron, quoniam confusa est spes ejus; et peribit rex de Gaza, et Ascalon non habitabitur.

6. Et sedebit separator in Azoto, et disperdam superbiam Philistinorum.

7. Et auferam sanguinem ejus de ore ejus, et abominationes ejus de medio dentium ejus, et relinquetur etiam ipse Deo nostro, et erit quasi dux in Juda, et Accaron quasi Jebusaeus.

8. Et circumdabo domum meam ex his, qui militant mihi euntes et revertentes, et non transibit super eos ultra exactor, quia nunc vidi in oculis meis.

9. Exulta satis, filia Sion: jubila, filia Jerusa-

1. Brzemię słowa Pańskiego w ziemi Hadrach y Damaszku odpoczynienia iego: bo Pańskie jest oko człowiecze, y wszystkich pokoleni Izraelowych.

2. Emath też w granicy iego, y Tyr y Sydon: bo przypisowali sobie mądrość barzo.

3. Y zbudował Tyr zamek swóy, a nazgromadzał srebro iako ziemię, a złota iako błota ulic.

4. Oto Pan posiedzie ji, y porazi na morzu moc iego, a samego ogień pożrze.

5. Uyrzy Askalon, a zleknie się: y Gaza, a rozboleie się barzo: y Akkaron, bo się zawstydzila nadzieia iego: y zginie król z Gazy, a w Askalonie mieszkać nie będą.

6. Y siedzieć będzie oddzielnac w Azocie, a wytracę pychę Filistynów.

7. Y odeymę krew iego z gęby iego, a obrzydłości iego z pośrodku zębów iego. A zostawion będzie y ten Bogu naszemu, y będzie iako księżę w Juda, a Akkaron iako Jebuzeczyk.

8. Y obtoczę dóm mój tymi którzy mi boiuią idąc y wraciac się, y nie przyedzie po nich więcéy wycięgacz: bom teraz uyrzał oczyma memi.

9. Raduy się wielce córko Sion, wykrzykay cór-

ską. Prawdziwiej się to stało w Kościele Chrystusowym, do którego niepoliczone narody przyszły. — *Podółka.* Kraj szaty. Ów podółek nakazany prawem, Num. 15, 38. Deut. 22, 12. Tém znamieniem Żydzi różnili się od innych narodów.

R. 9.—1. *Brzemię.* Groźne i smutne prorocтво.— *Hadrach.* Przeciwko Hadrach miasteczku blisko Damaszku.— *Damaszku odpocznienia iego.* Hadrach i Damaszek były odpocznieniem tego brzemienia, które prorokuje; bo się na Hadrach i Damaszku oprze i spocznie to brzemię kłesk.— *Pańskie jest oko człowiecze.* Oko Pańskie widzi i rządzi wszystkimi, równie jak i pokoleniem Izraela, t. j. że ukarać bezbożnych, a dobrych miało w opiece i obronie. Albo Panu jest rzeczą właściwą zwracać ku sobie oczy wszystkich ludzi; jakże więc daleko bardziej Izraelitów, żeby ich broń, i nieprzyjaciół ich zatracił?

2. *Emath też w granicy iego.* Zaimek iego trzeba odnieść do brzemię Pańskie; jakby rzekł: brzemię Pańskie odpoczywające w Damaszku dosięgnie też aż do Emath, Tyru i Sydonu; tak iż te miasta, w granicach tego brzemienia Pańskiego znajdujące się, staną się jego uczestnikami. Emath, albo jest Antyochią, albo Epifanią, którą wielu uważa za Alapią, pospolicie nazywane Aleppo.— *Bo przypisowali sobie mądrość barzo.* Bo Tyryjczycy i Sydończykowie przywłaszczali zuchwale sobie mądrość, gdyż byli Fenicyanami, wynalazcami pisma, jakby przez nią byli niepokonanymi; dla tego Bóg pokaże, iż są nierozumnymi i zwalczy ich przez Alexandra Macedońskiego i Machabeuszów.

3. *I zbudował.* Chociaż był najwarowniejszym i najbogatszym, jednak zdobytym zostanie.— *Jako ziemię.* Wielka liczba. Podobne wyrażenie znajduje się u Sofon. 1, 17.

4. *Pan posiedzie go.* Przez wodzów i wojska, które posle dla zdobycia iego.— *Porazi na morzu moc iego.* Chociaż jest na morzu położone i dla tego najwarowniejsze. Patrz Ezech. 28, 2.

5. *Uyrzy Askalon.* Są to miasta filistyńskie sąsiednie Tyrowi.— *Bo się zawstydzila nadzieja iego.* Przez którą mniemał że oprzeć się zdoła.

6. *Siedzieć będzie oddzielnac w Azocie.* Wyraz oddzielnac w hebr. *manzer*, t. j. bękart, co niektórzy rozumieją o Alexandrze Macedońskim, którego uważano za bękartą; inni, o cudzoziemcach, którzy nie byli z rodu Filistynów, bo takich ci ostatni nazywali *manzeres*, t. j. obcymi i bękartami. Oznacza więc że Alexander, albo Żydzi, albo inne narody przychodnie osiedlą w Azocie jako panujace. Według naszej Wulgaty *oddzielnacem* jest każdy zwycięzca, który rozdziela łupy, i jeśli chce. mężów od żon, braci od braci i t. d.

7. *Odeymę krew iego z gęby iego.* T. j. pogróżki iego, dotyczące rozlew krwi i mających się dokonać rzezi. Chald. *rozproszę jedzących krew*, co może się rozumieć o ofiarach, które bożkowi swemu Dagonowi składali, z których krwi i mięsa ucztę potem urządzali.— *Obrzydłości.* Rozumie mięsa ofiarowane bałwanom.— *Zostawion będzie i ten Bogu naszemu.* Naród Azotski podbity przez Żydów opuści bałwany, a prawdziwą religię przyjmie.— *I będzie jako księżę w Juda.* Nie tylko przyjmie religię prawdziwą, lecz i innym przodkować będzie. Zdaje się że to się stało w części za Machabeuszów, a zupełniej w czasie prawa łaski, gdy cała ta kraina do Chrystusa się nawróciła.— *A Akkaron jako Jebuzeczyk.* Jak niegdys w Jeruzolimie Jebuzejczycy mieszkali, tak również Akkaronczycy połączą się z Żydami i zamieszkają w Jeruzolimie i wzajemnie Żydzi spokojnie w Akkaronie przebywać będą.

8. *Dom mój.* Kościół.— *Temi którzy mi bojują.* Ubezpieczę kościół mój przez Machabeuszów najwaleczniejszych rycerzów moich.— *Wycięgacz.* Cła; ciemiężca któryby przez niesprawiedliwe wymaganie, chciaie naród mój obdzierał.

9. *Córko Syon.* Jeruzolimo.— *Wykrzykaj.* Powtórzenie tegoż samego zdania.— *Król twój.* Chrystus Pan.— *Przyjdzie tobie.* Dla zbawienia twego.— *Sprawie-*

lem: *E c c e R e x t u u s* veniet tibi justus, etsalvator: ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinae. (*Isai. 62, 11. Math. 21, 5.*)

10. Et disperdam quadrigam ex Ephraim, et equum de Jerusalem, et dissipabitur arcus belli, et loquetur pacem gentibus, et potestas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad fines terrae.

11. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisi vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.

12. Convertimini ad munitionem vincti spei: hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.

13. Quoniam extendi mihi Judam quasi arcum, implevi Ephraim, et suscitabo filios tuos, Sion, super filios tuos, Graecia, et ponam te quasi gladium fortium.

14. Et Dominus Deus super eos videbitur, et exibit ut fulgur jaculum ejus, et Dominus Deus in tuba canet, et vadet iu turbine austri.

15. Dominus exercituum proteget eos, et devorabunt, et subjicient lapidibus fundae, et bibentes inebriabuntur quasi a vino, et replebuntur ut phialae, et quasi cornua altaris.

16. Et salvabit eos Dominus Deus eorum in die illa, ut gregem populi sui, quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus.

dliwy. Sprawiedliwy i krwią swoją ciebie usprawiedliwiający.—*Zbawiciel.* Aby cię od nieprzyjaciół wyba-
wił.—*Ubogi.* Łagodny, podług Chald. i LXX, i tak wskazuje Mat. 21, 5.—*I na źrzebię.* Bo Chrystus z kolei siedział na obojgu, i nie bez tajemnicy, bo przez oslicę, czyli podjarzenną, jak LXX, tłumacza, rozumieją się Żydzi noszący jarzmo starego zakonu; przez źrzebię zaś poganie: jednych i drugich przez ewangelię Chrystus podbił sobie.

10. *Wytracę poczwórny z Efraim.* Nie będzie wojen, lecz pokój najgłębszy czasu Ewangelii nie tylko w Judei, ale i w dziesięciu pokoleniach nawróconych do Chrystusa.—*Będzie mówił pokój narodom.* Spokojnie i przyjaźnie będzie ich upominał przez opowiadanie ewangelii, ażeby z sobą i z bliźniemi pokoj zawarli i utrzymywali.—*Od morza.* Przez cały świat.

11. *Ty też.* O Chryste królu Syoński.—*We krwi przymierza.* P. Wujka.

12. *Wróćcie się do miejsca obronnego.* Do Chrystusa i Kościoła, albo do prawa ewangelicznego, które jest najwarowniejszym zamkiem Chrystusa.—*Więźniowie nadziei.* Wy, których nadzieja przywiązała do Chrystusa, i tak z nim przez nadzieję połączeni jesteście, że od niego zupełnie zależyście. Takimi byli Żydzi wierni, oczekujący odkupienia Izraela; takimi byli też i poganie, mający wiarę w Boga i Messyasa przed przyjściem Chrystusa.—*Opowiadając.* Opowiadam.—*Dwojako.* Liczne i wielkie dobra.—*Oddam.* Za pracę.

13. *Napełniłem Efraima.* Jako łuk. Bo łuk kuszy napełnia się wtenczas, gdy po napięciu stróny, wkłada się strzała, która ma być na wrógów wypuszczoną. Rozumie apostołów, którzy w części byli z Judy, a w części z innych pokoleń, oznaczonych przez Efraima; tych więc jakby łuki Chrystus ponapiął, i opatrzył w strzały słowa bożego, ażeby przeciw batwochalwstwu pogan, ku ich zbawieniu walczyli.—*Syny twoje Syonie.* Rozumie synów Kościoła, a mianowicie apostołów.—*Na syny twoje grecka ziemia.* Która chociaż mądrością się przechwalasz, nie będziesz jednak mogła oprzeć się opowiadaniu apostołów, a szczególnie Pawłowi na-

ko Jeruzalem: Oto Król twój przydzie tobie sprawiedliwy y zbawiciel, on ubogi, a wsiadający na oslicę y na źrzebię, syna oslice.

10. Y wytracę poczwórny z Ephraim, y konia z Jeruzalem, a połamany będzie łuk wojenny: y będzie mówił pokóy narodom, a władza iego od morza aż do morza; a od rzék, aż do kończyn ziemie.

11. Ty też we krwi przymierza twego wypuści-
łeś więźnie twoie z dołu, w którym niemasz wody.

12. Wróćcie się do miejsca obronnego więźniowie nadzieie, dziś też opowiadając dwojako oddam tobie.

13. Bom wyciągnął sobie Judę iako łuk, napełniłem Ephraima: y wzbudzę syny twoie Sionie, na syny twoie Grecka ziemia: y położę cię iako miecz moczarów.

14. A Pan Bóg nad nimi widzian będzie, a ywidzie iako błyskawica strzała iego: a Pan Bóg w trąbę zatrąbi, y póydzie w wichrze południowym.

15. Pan zastępów zaszczyci ie y pożerać będą, y podbią kamieniami proce: a piąc upią się iako winem, y napełnią się iako czasze, y iako rogi ołtarza.

16. Y zbawi ie Pan Bóg ich dnia onego, iako trzodę ludu swego: bo kamienie święte podwyższą się na ziemi iego.

uczycielowi narodów i twojemu.—*Położę cię.* Syonie—*Jako miecz moczarów.* Żebyś zwyciężył, zabił i podbił sobie wszelaką wysokość wynoszącą się przeciw poznaniu Bożemu. II. Kor. 10, 5.

14. *Nad nimi widzian będzie.* Walczący z nimi.—*Strzała jego.* Boga walczącego za nich i rążącego swymi objawieniami i natchnieniami umysły tak słuchających, jako i nauczających apostołów, jakby strzałami niebieskimi.—*W trąbę zatrąbi.* Nauki ewangelicznej.—*Póydzie w wichrze południowym.* Na podobieństwo wichru od południa idącego, wszystkich obali i porwie z sobą. Te porównania wojenne oznaczają moc i dzielność opowiadania ewangelicznego.

15. *Požerać będą.* Wrogów swoich.—*Podbią kamieniami proce.* LXX. i zawałę ich kamieniami procy. Kamieniami procy są słowa Pisma ś. które poświęceni procarze, kaznodzieje i nauczyciele na nieprzyjaciół Kościoła i prawdy, a także na występki ciskają.—*A piąc upią się jako winem.* LXX. pić ich będą jako wino; krew nieprzyjaciół swoich obficie wylewać będą i obleją się nią i upiją się niejako.—*Napełnią się jako czasze.* Napełnią się krwią jakby czasze do których spływa krew bydła ofiarnych.—*I jako rogi ołtarza.* Na które krew wylewano. Lewit. 4, 7; i 16. 15. oznacza, iż ci opowiadacze świetne zwycięstwa odniosą, pokonają duchowne niepoliczzone mnóstwo i podbią Kościołowi.

16. *I zbawi je Pan Bóg ich... jako trzodę.* Z największą troskliwością wybawi ich z niebezpieczeństw, jak pasterz owce. Nazywając ich owcami uczy, że walczyć nie będą bronią materialną, lecz słowem Bożem i łagodnością.—*Kamienie święte podwyższą się na ziemi jego.* Rozumie te kamienie, które się kładą na pamiatkę zwycięztw; jakby rzekł: dwunastu apostołów w Kościele będzie postawionych przez Chrystusa na znak zwycięztwa i dziedzictwa, jak niegdyś tyleż Jozue w Galaad postawił, Jozue 4, 20, które były symbolem apostołów. W hebr. *kamienie wieńca*, t. j. wieńiec z kamieni; zwykli pasterze ustawiać kamienie w okolo, w którym zamykają trzodę, żeby się nie błąkała. Oznacza troskliwość pasterzy kościelnych w pilnowaniu chrześcijańskiej trzody.

17. Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?

17. Bo cóż jest dobrego jego, y co cudnego jego, jedno zboże wybranych, a wino które rodzi panny?

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 9. w. 11. *Ty też we krwi przymierza twego, wypuścisz więźnie twoje.* Te słowa rozumieją się o wywiedzeniu ojców świętych z otchłani piekielnej. Hieron. in Zachar. i o wybawieniu z czysca, bo i te Pan Chrystus po śmierci nawiedził i wywiódł, tak Augustyn pisze lib. 12, in Gen. c. 33, et Epist. 99. Z tychże słów pokazuje się, iż dusze świętych przed śmiercią Pana Chrystusa nie były w niebie, bo ani dół nieba znaczy, ani w niebie nie masz żadnych więźniów. Powiadają tłumacze heretyccy, iż dół tu znaczy niewola Babilońska. Ale i to być nie może, bo tudzież przed tēm mówi prorok o Chrystusie: Oto król twój przychodzi tobie i t. d. Co się nie może rozumieć jedno o Chrystusie, według wykładu Ewangelisty Mat. 21. Joan. 12, i zatym to mówi: Ty też we krwi przymierza i t. d. które słowa nie mogą się stosować do niewolęj Babilońskiej, bo nie wiedzieć w jakiejby krwi przymierza mieli być wybawieni Żydowie z Babilonu. A chociaż te słowa teraz inaczej Żydowie czytają, bo miasto wypuścisz, wypuściłem czytają. Wszakże, wypuścisz, zawždy czytano w kościele Bożym, i Żydowie na onczas także czytali, jako Hieron. ś. przełożył pierwěj niż punkta Żydowie do pisma przydali. I do tego greckie exemplarze mają, wypuścisz, i doktorowie starzy tak czytali. Origines Tract. 14, in Mat. August. 18, Civit. c. 35. Cyrillus, Theodoretus, i wszyscy Grekowie. A tak my się trzymamy Pisma, które zawždy Kościoł Boży przyjmował, w którym tak mówi prorok do Chrystusa. Ty Chryste, który siedzisz na oślicy i osłęciu, przyszedłeś do Jeruzalem zbawić, nie tylko tych, którzy byli na onczas za ziemi, ale wszystkich którzy byli w ciemnicy piekielnej zatrzymani, mocą krwi twojej wybawiłeś. A zowie tu krwią przymierza, krew Chrystusową, przez którą stało się przymierze między Bogiem i rodajem ludzkim, bo kiedy przymierza czyniono, krew bydłą wylewano. O czēm też masz Mat. 26.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O uciekaniu się do Boga w potrzebach, pokonaniu nieprzyjaciół Izraelskich, i t. d.

1. Petite a Domino pluviam in tempore serotino, et Dominus faciet nives, et pluviam imbris dabit eis, singulis herbam in agro.

2. Quia simulacra locuta sunt inutile, et divini viderunt mendacium, et somniatores locuti sunt frustra, vane consolabantur; ideo abducti sunt quasi grex; affligentur, quia non est eis pastor.

3. Super pastores iratus est furor meus, et super hircos visitabo, quia visitavit Dominus exercituum gregem suum, domum Juda, et posuit eos quasi equum gloriae suae in bello.

4. Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus proelii, ex ipso egredietur omnis exactor simul.

5. Et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in proelio; et bellabunt, quia Dominus cum eis; et confundentur ascensores eorum.

17. *Dobrego jego.* Wyraz jego, tak w greckim jak i w hebr. jest rodzaju męzkiego; a więc nie odnosi się do ziemi, lecz do Boga, a następnie do jego ludu. Bo jak Bóg nic nie mógł lepszego ani piękniejszego nad dar Eucharystyi udzielić, tak też lud nic większego przyjąć nie może. — *Zboże wybranych.* W hebr. i LXX. *młodych;* bo Eucharystya jest zbożem wybranych, gdyż czyni wybranymi młodzieńcami, t. j. zdolnymi, ochotnymi i gotowymi do wszystkiego dobrego, i do wytrzymania każdej walki z pokusami. — *Rodzi panny.* Czyżni niepokalanymi i czystymi tych, którzy godnie te święte tajemnice przyjmują.

R. 10.—1. *A Pan uczyni śniegi.* Po skończonych posiewach proście Pana, a nie bałwanów, ażeby w czasie właściwym dał deszcz późny na wasze zasiewy, a on jako łaskawy przychylił się do chęci waszych, i nietylko da deszcz, ale i śnieg w zimie, ażeby pokrył i wzmocił nasiona. — *Da im.* Zamiast: da wam. — *Każdemu trawę na polu.* Chald. *aby dał im ziarno ku jedzeniu i trawę bydłu na roli.*

3. *Na pasterza.* Rozgniewałem się na tych fałszywych pasterzy, którzy trzodę zatracili. — *A kozły nawiedzę.* I ukarzę tych pasterzy złe obyczaje. Kozłami

1. Proście od Pana dżdżu czasu poźdniego, a Pan uczyni śniegi, y deszcz wielki da im, każdemu trawę na polu.

2. Bo bałwany mówiły niepożyteczne rzeczy, wieszczowie widzieli kłamstwo, a widosnowie mówili popróżnicy: daremnie cieszyli, przetoż zawiedzeni są iako trzoda: będą utraپieni, że niemaia pasterza.

3. Na pasterze rozgniewała się zapalczywość moia, a kozły nawiedzę: bo nawiedził Pan zastępów trzodę swoją dóm Juda, y postawił ie iako konia sławy swęj w bitwie.

4. Z niego węgiel, z niego kolek, z niego łuk bitwy, z niego wynidzie każdy wyciągacz spolem.

5. Y będą iako mocarzowie depcący błoto ulic w bitwie: y walczyć będą, bo Pan z nimi: a zastydzą się wsiadacze na konie.

17. *Dobrego jego.* Wyraz jego, tak w greckim jak i w hebr. jest rodzaju męzkiego; a więc nie odnosi się do ziemi, lecz do Boga, a następnie do jego ludu. Bo jak Bóg nic nie mógł lepszego ani piękniejszego nad dar Eucharystyi udzielić, tak też lud nic większego przyjąć nie może. — *Zboże wybranych.* W hebr. i LXX. *młodych;* bo Eucharystya jest zbożem wybranych, gdyż czyni wybranymi młodzieńcami, t. j. zdolnymi, ochotnymi i gotowymi do wszystkiego dobrego, i do wytrzymania każdej walki z pokusami. — *Rodzi panny.* Czyżni niepokalanymi i czystymi tych, którzy godnie te święte tajemnice przyjmują.

1. *Proście od Pana dżdżu czasu poźdniego,* a Pan uczyni śniegi, y deszcz wielki da im, każdemu trawę na polu.

2. *Bo bałwany mówiły niepożyteczne rzeczy,* wieszczowie widzieli kłamstwo, a widosnowie mówili popróżnicy: daremnie cieszyli, przetoż zawiedzeni są iako trzoda: będą utraپieni, że niemaia pasterza.

3. *Na pasterze rozgniewała się zapalczywość moia,* a kozły nawiedzę: bo nawiedził Pan zastępów trzodę swoją dóm Juda, y postawił ie iako konia sławy swęj w bitwie.

4. *Z niego węgiel,* z niego kolek, z niego łuk bitwy, z niego wynidzie każdy wyciągacz spolem.

5. *Y będą iako mocarzowie depcący błoto ulic w bitwie:* y walczyć będą, bo Pan z nimi: a zastydzą się wsiadacze na konie.

5. *Depcący błoto ulic w bitwie.* Depcący w walce

6. Et confortabo domum Juda, et domum Joseph salvabo, et convertam eos, quia miserebor eorum; et erunt, sicut fuerunt, quando non projeceram eos: Ego enim Dominus Deus eorum, et exaudiam eos.

7. Et erunt quasi fortes Ephraim, et laetabitur cor eorum quasi a vino, et filii eorum videbunt, et laetabuntur, et exultabit cor eorum in Domino.

8. Sibilabo eis, et congregabo illos, quia redemi eos, et multiplicabo eos, sicut ante fuerant multiplicati.

9. Et seminabo eos in populis, et de longe recordabuntur mei, et vivent cum filiis suis, et revertentur.

10. Et reducam eos de terra Aegypti, et de Assyriis congregabo eos, et ad terram Galaad et Libani adducam eos, et non inveniatur eis locus:

11. Et transibit in maris freto, et percutiet in mari fluctus, et confundentur omnia profunda fluminis, et humiliabitur superbia Assur, et sceptrum Aegypti recedet.

12. Confortabo eos in Domino, et in nomine ejus ambulabunt, dicit Dominus.

6. Y umocnię dóm Juda, a dóm Jozeph zbawię; y nawrócę ie, bo się zlituię nad nimi: y będą iako byli kiedym ich był nie porzucil: bom iá Pan Bóg ich, y wyslucham ie.

7. Y będą iako mocarze Ephraim, a rozweseli się serce ich, iako od wina: y synowie ich uyżrzą, a rozweselą się, y rozradnie się serce ich w Panu.

8. Zagwizdnę im, a zgromadzę ie, bom ie odkupił: a rozmnożę ie, iako przed tym byli rozmnożeni.

9. Y rozsieję ie między narody, a zdaleka wspomioną na mię: y żyć będą z synmi swemi, a wrócić się.

10. Y przywiędę ie z ziemie Egypckię, a od Assyryczyków zgromadzę ie, a do ziemie Galaad y Libanu przywiędę ie, a nie naydzie się im miejsce:

11. y przejdzie przez morze wąskie, y rozbię na morzu wały, y zawstydą się wszystkie głębokości rzeki, y będzie zniżona pycha Assur, a berło Egypckie odstąpi.

12. Posilę ie w Panu, a w imieniu iego choźić będą, mówi Pan.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ II.

O zburzeniu kościoła, pasterzach, dwóch

laskach, trzydziestu srebrnikach, i t. d.

1. Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas.

2. Ulula, abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt: ululate, quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.

po trupach nieprzyjacielskich, jakby po błocie ulicznym.—*Wsiadacze na koni.* Nieprzyjaciele ich, w siłę swe i jazdę zaufani.

6. *I umocnię dom Juda.* Odniosą te zwycięstwa, bo ja im dam siłę do walczenia; dla tego nie powinno się zdawać trudnem to, co obiecuję.—*A dom Józef zbawię.* Domem Józefa są dziesięć pokoleń, których głową było pokolenie Ephraima, syna Józefa. Mówi że zbawię dom Józefa, bo wielu z dziesięciu pokoleń połączyło się z pokoleniem Judy, i dla tego mieli być uczestnikami tegoż zbawienia i szczęścia.—*Nawrócę je.* Od przesądów bałwochwalczych do prawdziwej i ojczyściej religii. Albo, z wygnania do własnego ogniska.—*I będę.* Tak z pokolenia Judy jako i inni Izraelici do dziesięciu pokoleń należący.—*Jako byli kiedym ich był nie porzucil.* Jak byli przed niewolą babilońską i assyryjską.—*I wyslucham je.* Będę laskawym dla nich, w czémkolwiek potrzebować będą pomocy mojej.

7. *I będą jako mocarze Ephraim.* Będą jakby bohaterami Ephraima, mężnie prowadzącymi wojny Pańskie.—*A uweseli się serce ich.* Dla licznych zwycięstw.

8. *Zagwizdnę im.* Gwizdaniem ich wywołam, i zgromadzę jakby owce do Jeruzolimy i synagogi, a za czasów Chrystusa do Kościoła.—*Bom je odkupił.* Bom postanowił ich wybawić od nieprzyjaciół i z niewoli czartowskiej.

9. *I rozsieję je między narody.* Nietylko we własnych granicach doznawać będą pomyślności, lecz przeniosą się i do innych narodów, a wiare prawdziwą i obyczajem zatrzymają, chociażby mieszkali w odległych krajach.—*I żyć będą z synmi swemi.* Nie będzie niewoli któraby synów z rodzicami rozdzielą.—*A wrócić się.* Gdy zechcą, powrócą do ziemi ojczyściej.

1. Otwórz Libanie wrótka twoie, a niech pożre ogień cedry twoie.

2. Zawyy iodłó, bo upadł cedr: iż wielmożni są spustoszeni. Wycięte dęby Basan, bo wycięty iest las obronny.

10. *Do ziemi Galaad i Libanu.* Do Judei, której granice stanowią Liban i Galaad.—*A nie naydzie się im miejsce.* Któreby ich objąć mogło, bo tak wielka będzie liczba.

11. *I przejdzie przez morze wąskie.* Stosuje do przejścia przez morze Czerwone. Myśl ta: i trudności stawające na zawadzie, przy pomocy Boskiej przezwyciężają, jak ojcowie ich niegdys morze Czerwone przebyli.—*I rozbię na morzu wały.* Jak gdyby mieli ową cudotwórczą laskę Mojżesza.—*I zawstydzą się wszystkie głębokości rzeki.* Zawstydzi się niejako Jordan, gdy ujrzy, że musi stać się posłusznym, i poczuje iż powstrzymuje się bieg wód jego.—*Będzie zniżona pycha Assur.* Powściągnioną będzie pycha i potęga Assyryczyków, Egipcyan i innych narodów, żeby moje ludowi szkodzić nie mogli.

12. *Posilę je w Panu.* Mocą Pańską, pomocą moją. *A w imieniu jego.* Pomoc im podam, żeby mogli odbyć drogę pielgrzymowania swego, i przyjść do Jeruzolimy, t. j. do kościoła wojującego, a wreszcie do tryumfującego w niebie.

R. 11.—*Otwórz Libanie.* Przez Liban rozumie kościół z cedrów libańskich zbudowany, i połyskujący białością kamieni, jak Liban białością śniegów. Przez Liban zaś i kościół rozumie całą Jeruzolimę, o której zburzeniu przez Rzymian tutaj jest przepowiednia.—*Niech pożre ogień cedry twoje.* Książąt miejskich (którzy odznaczają się przed innymi obywatelami, jak cedry między innymi drzewami) pożrze ta ostatnia kłeska jakby pożar. Rozumie najznakomitszych książąt i arcykapłanów.

2. *Zawyy jodło!* Przez jodły rozumie przełożonych, radźców i niższych urzędników; jakby rzekł: wyście se-

3. Vox ululatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum; vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbia Jordanis.

4. Haec dicit Dominus Deus meus: Pasce pecora occisionis,

5. quae qui possederant occidebant, et non dolebant, et vendebant ea, dicentes: Benedictus Dominus, divites facti sumus: et pastores eorum non parcebant eis.

6. Et ego non parcam ultra super habitantes terram, dicit Dominus: ecce, ego tradam homines, unumquemque in manu proximi sui, et in manu regis sui: et concident terram, et non eruam de manu eorum.

7. Et pascam pecus occisionis propter hoc, o pauperes gregis; et assumpsi mihi duas virgas, unam vocavi Decorem, et alteram vocavi Funiculum: et pavi gregem.

8. Et succidi tres pastores in mense uno, et contracta est anima mea in eis: siquidem et anima eorum variavit in me.

9. Et dixi: Non pascam vos: quod moritur, moriatur, et quod succiditur, succidatur: et reliqui devorent unusquisque carnem proximi sui.

natorowie i urzędnicy niżsi, bo upadli książęta, którzy was karmili i bronili, dla tegoż i was zguba czeka. Jak przez cedry Jerozolima, tak przez jodły mniejsze miasta Judzkie mogą się rozumieć. A spustoszonych nazywa wielmożnymi, bo ci którzy wspaniale mieszkali, pozbawieni zostali domów swoich.—*Dęby Basanu*. Przez dęby Basanu, rozumie możnych i bogatych. Albo rozumie to samo co przedtem przez jodły.—*Las obronny*. Jeruzalem, które w dalszym ciągu przenośni lasem nazywa, *wycięty jest*, zamiast będzie wycięty.

3. *Głos wycia pasterzów*. Jakby rzekł: zdaje się że słyszę głos narzekania rządzców ludu.—*Wielmożność ich*. Miasto i kościół wspaniały.—*Głos ryku lwów*. Których wprzód *pasterzami* nazwał, teraz zowie *lwami*, dla ich drapieżstwa i okrucieństwa, jak zauważył ś. Hieronim.—*Zburzona jest pycha Jordana*. Pyszne ich pałace i dwory które mieli nad Jordanem. Albo cała Judea i chwała jej; bo jest zwyczaj wymieniać rzekę zamiast kraju, jak Eufrat zamiast Babilonu.

4. *Paś owce zabicia*. Są to słowa Boże do Zacharyasza; jakby rzekł: ja cię Zacharyaszu postanawiam pasterzem, t. j. prorokiem, żędyś twojami wyroczniami paś, nauczał i upominał Żydów o przyszłym upadku, ażeby obyczaje naprawili, a tak starali się uniknąć grożącej zguby.—*Owce zabicia*. Rozumie Żydów, przeznaczonych na zabicie od Rzymian jakby owce i bydłeta. Albo nazywa owcami zabicia, że nad nimi, jakby nad owcami, bezkarnie znęcali się książęta i arcykapłani, co się dobrze zgadza z tem co następuje.

5. *Które, ci co je mieli*. Rządzący i książęta zabijali te owce, żeby jeść, i sprzedawali żeby być bogatszymi. Patrz Jerem. 23, 1 i Ezech. 34, 2.—*A nie żalowali*. Nie wzruszali się miłosierdziem; albo nie sądzili, że grzeszą. LXX. *pokuty nie czynili*.—*Mówiąc: Błogosławiony Pan*. Jakby dziękując Bogu, że się bez grzechu wzbogacili.—*A pasterze ich*. Będąc pasterzami, jednak im nie pofolgowali.

6. *Więćcy folgować nie będą*. Ale i ja też nie pofolguję pasterzom, iż pożerali podwładnych, ani im przebaczyli.—*W rękę bliźniego jego*. To mówi z powodu knował, które się działy w Jeruzolimie obłożonej przez Rzymian, o których Józef ks. 5. O wojnie żydowskiej r. 2; i ks. 6, r. 1 i 4.—*W rękę króla jego*. T. j. cesarza; bo sami powiedzieli Jan. 19, 15.—*Nie mamy*

3. Głos wycia pasterzów, że zburzona jest wielmożność ich: głos ryku lwów, bo zburzona jest pycha Jordana.

4. To mówi Pan Bóg mój: paś owce zabicia,

5. które, ci co je mieli zabiiali, a nie zawołali, y przedawali ie, mówiąc: Błogosławiony Pan, staliśmy się bogatymi: a pasterze ich nie folgowali im.

6. A ia więcęcy folgować nie będę obywatelóm ziemie, mówi Pan: Oto ia wydam ludzie, każdego w rękę bliźniego jego, y w rękę króla jego: y wysięka ziemie, a nie wyrwę z ręki ich.

7. Y będę paś bydło zabicia, dla tego, o ubodzy trzody: y wziąłem sobie dwie lasce, iednę nazwał Pięknością, a drugą nazwał Powrózkiem: y pasłem trzodę.

8. Y wyciałem trzech pasterzów miesiāca iednego, y skurczyła się dusza moia dla nich: bo też dusza ich mieniła się dla mnie.

9. Y mówiłem: Nie będę was paś: co umiera, niech umiera, a co wysieczono, niech będzie wysieczono: a drudzy niech żrzą każdy mięso bliźniego swego.

króla iedno cesarza—Wysięka ziemie. Spustosza, t. j. Rzymianie.

7. *I będę paś bydło*. Te słowa Zacharyasza przyjmującego ciężar paszenia *owiec zabicia*, który w 4. był mu zleconym.—*Dla tego, o ubodzy trzody*. Domyśla się: dajcie baczność na to co mam powiedzieć. Ariasz tak tłumaczy: *paś będę owce zabicia dla was, ubodzy trzody*; myśl ta: ponieważ owce te na zabicie są przeznaczone, i ponieważ od Boga postanowiony jestem pasterzem ich, dla tego paść je będę, szczególnie żebym was ubodzy trzody, tak od grożącego zabicia, jako też z rąk waszych złych pasterzy wybaWił.—*Wziąłem sobie dwie lasce*. Dwa kije pasterskie, żebym równie pasterską postawę jak i obowiązek przyjął.—*Jednę nazwał pięknością*, Hebr. *noham*, t. j. ozdoba, piękność, przyjemność, łaska, godność kochania, słodycz, łagodność. Łaska ta oznacza zarząd miłości przez pociechy, upomnienie i dobrodziejstwa, które Bóg wyświadczył Żydom po Zacharyaszu przez Machabejczyków, a szczególnie przez Chrystusa.—*Drugą nazwał powrózkiem*. Ta różga oznacza rząd twardy przez surowe prawa i rozkazy, któremi lud jest jakby związany i skrępowany; a jeśliby zgrzeszyli, odbiera chłostę, popada w niewolę i w okowy.

8. *I wyciałem trzech pasterzów miesiāca jednego*. LXX. *odejmę trzech pasterzy jednego miesiāca*. Zdaje się że rozumie Judę, Jonatama i Symona braci Machabejskich, których Bóg w jednym miesiācu lat, t. j. w ciągu trzydziestu lat sprzątnął; lecz przez tych trzech potomków i innych wszystkich książąt narodu aż do Chrystusa rozumieją. Ci bowiem narodem rządźli przez jeden miesiāc, t. j. krótko, łaską piękności, i z nią od Boga dla nieprawości i nieposłuszeństwa ludu, szczególnie kiedy się Chrystusowi sprzeciwił i zabił go, wyciętymi zostali; lecz Zacharyasz, który tutaj mówi, wyraża się *wyciałem*, dla tego że się odzywa jako prorok i zastępca Boga.—*Skurczyła się dusza moja dla nich*. Od przykrości i smutku ścisnęła się i jakby skurczyła.—*Dusza ich*. T. j. oni.—*Mieniła się dla mnie*. We czci i w posłuszeństwie dla prawa mego, niekiedy czcząc i będąc mnie posłusznymi, niekiedy odstępując od czci i posłuszeństwa.

9. *Co umiera, niech umiera*. Nie będę miał starania o waszą pomyślność; jeżeli którzy w padną w niebezpie

10. Et tuli virgam meam, quae vocabatur Decus, et abscidi eam, ut irritum facerem foedus meum, quod percussi cum omnibus populis.

11. Et in irritum deductum est in die illa, et cognoverunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est.

12. Et dixi ad eos: Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam, et si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. (*Matth. 27, 9*).

13. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appetiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et projeci illos in domum Domini ad statuarium.

14. Et praecidi virgam meam secundam, quae appellabatur Funiculus, ut dissolverem germanitatem inter Judam et Israel.

15. Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti.

16. Quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non quaeret, et contritum non sanabit, et id quod stat non enutriet, et carnes pinguium comedet, et ungulas eorum dissolvat.

10. Y wziąłem różgę, którą zwano Piękność, y zrzezałem ją, abych wniwecz obrócił przymierze, którem postanowił ze wszemi narody.

11. Y wniwecz się obróciło w on dzień: y poznali tak ubodzy trzody, którzy mi strzegą, że słowo Pańskie iest.

12. Y rzekłem do nich: Jeśli iest rzecz dobra w oczach waszych, przynieście zapłatę moję: a jeśli nie, niechajcież. Y odważyli zapłatę moję trzydzieści srebrników.

13. Y rzekł Pan do mnie: Porzuć to do garnarczka, piękna zapłatę, którąm iest od nich oszacowan, y wziąłem trzydzieści srebrników, y porzuciłem je w domu Pańskim do garnarczka.

14. Y zrzezałem różgę moję wtórą, którą zwano Powrózkiem, abych rozwiązał braterstwo między Judą, a Izraelem.

15. Y rzekł Pan do mnie: Jescze weźmi sobie naczynia pasterza głupiego.

16. Bo oto ia wzbudzę pasterza na ziemi, który opuszczonych nie będzie nawiedzał, rozprószonego nie będzie szukał, a złamanego leczycy nie będzie, a co stoi karmić nie będzie: a mięso tłustych będzie iść, y kopyta ich strąci.

czeństwo śmierci, niechaj umierają, nie będę się troszczył, jak niegdyś, żeby ich wybawić.— *Wysieczono.* Od wrogów i kłesk, które was utrapią.— *Drudzy.* Których te rodzaje śmierci nie wyniszczą, niechaj od wzajemnych ran zaginą.

10. *I wziąłem różgę.* Zniosłem ten rząd miłości i łagodności, a zaprowadziłem przeciwny surowości i srogoci.— *Abym wniwecz obrócił przymierze.* Oznacza, że przymierze i rząd miłościwy i łagodny, który rozciągał nad Żydami i miał rozciągać, dla ich buntów miał być zniweczonym w śmierci Chrystusa.— *Ktorem postanowił ze wszemi narody.* Powiada iż to przymierze było zawarte ze wszystkimi narodami, bo wszyscy mogli być jego uczestnikami, jeśliby religię żydowską chcieli przyjąć. Albo, że naprzód z Noem przymierze zawarte, od którego wszyscy się ludzie rozmnożyli, przeszło do Abrahama i Żydów i u nich przetrwało. Albo wreszcie przez wszystkie narody, rozumie dwanaście pokoleń.

11. *W on dzień.* Śmierci Chrystusa.— *I poznali tak.* Zrozumieją z tego sposobu mego rządzenia.— *Ubodzy trzody.* Pokorni i łagodni, t. j. apostołowie i wierni.— *Którzy mi strzegą.* Którzy idą za wolą Bożą i przykazania moje strzegą.— *Że słowo Pańskie jest.* Poznają że to jest nakaz i sprawa Pańska, który bezbożnych Żydów bezkarnie nie zostawuje.

12. *I rzekłem do nich.* Ja, t. j. Zacharyasz, pasterz owiec zabicia. Trzeba jednak pamiętać, jakieśmy pierwój ostrzegli, że Zacharyasz jest godłem Chrystusa pasterza. To wszystko powiedział i uczynił Zacharyasz nie w rzeczy samej, lecz w myśli tylko i w obrazu.— *Jeśli jest rzecz dobra w oczach waszych.* Jeśli chcecie, jeśli się wam podoba.— *Przynieście zapłatę moję.* Dajcie mi jaką zapłatę za trud pasterski, który ponoszę.— *A jeśli nie, niechajcież.* Jeśli nie chcecie ustanowić zapłaty nie zmuszam; bo ani waszję zapłatę, ani czci, ani pochwały nie potrzebuję.— *I odważyli zapłatę moję trzydzieści srebrników.* P. W.

13. *Porzuć to.* Zacharyasz za urząd pasterski sprawiedliwej zapłaty wymagał, t. j. wiary i pobożności w sercu; lecz za to mu dano lichą nagrodę, którą mu kazał Bóg rzucić do garnarczka. Tak Chrystus za swoją

posługę opowiadania ewangelii słusznej nagrody wymagał, t. j. żeby mu wierzone i miano go za Messyasa i syna Bożego; lecz oni go ocenili na trzydzieści srebrników. A jak prorok rozgniewany odrzucił zapłatę i tych którzy ją dali; tak Chrystus odrzucił Żydów i wydał ich na spustoszenie Rzymianom.— *Do garnarczka.* P. W.

14. *I zrzezałem różgę moję drugą.* Jak w. 10. porznął pierwszą laszkę łagodnego zarządu, i wziął drugą surowości, tak teraz nawet i tę drugą porznął, uważając że ani łagodnością i miłością, ani surowością i postwachami nic nie dokaże: i pozwolił zupełnie żeby postępowali podług własnej woli, i zgubie ulegli.— *Abym rozwiązał braterstwo.* Braterstwo to rozwiązaniem zostało przez Rzymian za Tytusa, gdy Jerozolima zdobytą została, a Żydzi i inni Izraelci z dziesięciu pokoleń mieszkający w Jerozolimie, tu i ówdzie rozproszonymi zostali, i związek braterskiego, w którym przedtem byli, już utrzymać nie mogli.

15. *Jescze weźmi sobie.* Dotąd Zacharyasz przedstawiał pasterza mądrego i dobrego; teraz przeciwnie każe mu Bóg przedstawiać osobę głupiego i złego pasterza.— *Naczynia pasterza głupiego.* Narzędzia pasterza głupiego, t. j. występnego, są te, które jedynie służą jego korzyści, a w niczem nie są pożyteczne dla owiec, albo nawet szkodzą, jako to: kij sękaty i ciężki do bicia, miecz zdolny do zamordowania, torba w której pasterz kładzie swój pokarm, a więcęj nic, coby mogło być pożytecznem dla owiec, czy to do jedzenia, czy na lekarstwo.

16. *Oto ja wzbudzę pasterza.* Pasterz ten oznacza wszystkich przewrotnych arcykapłanów i książąt, którzy po Zacharyaszu rządzili Żydami, albo przemocą nabyli arcykapłaństwo i urząd książęcy; takim był Jason, II. Machab. 5. i brat jego Menelausz, też ks. r. 4. i inni tego rodzaju.— *Opuszczonych nie będzie nawiedzał.* T. j. owiec okaleczonych, chromych, zbłąkanych, w ciernisku uwięzłych i t. p. szukać nie będzie.— *Złamanego leczycy nie będzie.* Zranionym albo zbitym owcom lekarstw stosownych nie da.— *Co stoi.* Zdrowe i całe owce.— *Kopyta ich strąci.* Gwałtownem uderzeniem kija zbije golenie i kopyta postrąca.

17. O pastor et idolum, derelinquens gregem: gladius super brachium ejus, et super oculum dextrum ejus: brachium ejus ariditate siccabitur, et oculus dexter ejus tenebrensens obscurabitur.

17. O pastérzu, a balwanie, opuszczający trzode, miecz na ramieniu jego, y na oku prawym jego, ramię jego schnieniem uschnie, a oko prawe zamieniając się zaćmi.

Wykład X. J. Wujka Roz. 11. w. 12. *I odważyli zapłatę moję trzydzieści srebrników.* To jest, gdy mi za dobrodziejstwa moje dziękować mieli, dali Judaszowi trzydzieści srebrników aby mię wydał. Jest to proctwo o przedaniu Chrystusa. Tak wyklada Hier. Cyril. Hierosolim. Cath. 13.

13. *Porzuc to do garnarczca.* W łacińskim zowie go *Statuarium*, iż żydowskie słowo znaczy i tego który z gliny i tego który z drzewa albo miedzi robi słupy, wszakże tu właśnie znaczy tego, który z gliny robi, garnarczca. A tak gdy mówi, Porzuc to do garnarczca, możemy tak rozumieć: Porzuc to Bogu, który wszystkie ulepił, bo do jego kościoła srebrniki były wrzucone, Mat. 27. Albo, Porzuc to do kościoła, aby były dane garnarczowi od którego rolę kupiono. A mówi że to miał porzucić Chrystus, iż za jego sprawą i wolą Judasz porzucił te pieniądze aby rola za nie była kupiona.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O wielkiem utrapieniu Jerozolimy, wylaniu Ducha Świętego na jęj obywateli, i t. d.

1. Onus verbi Domini super Israel. Dicit Dominus extendens coelum, et fundans terram, et fingens spiritum hominis in eo:

2. Ecce ego ponam Jerusalem superliminare crapulae omnibus populis in circuitu, sed et Juda erit in obsidione contra Jerusalem.

3. Et erit, in die illa ponam Jerusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes, qui levabunt eam, concisione lacerabuntur, et colligentur adversus eam omnia regna terrae.

4. In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in stuporem, et ascensorem ejus in amentiam, et super domum Juda aperiam oculos meos, et omnem equum populorum percutiam caecitate.

5. Et dicent duces Juda in corde suo: Confortentur mihi habitatores Jerusalem in Domino exercituum, Deo eorum.

6. In die illa ponam duces Juda sicut caminum ignis in lignis, et sicut facem ignis in foeno: et devorabunt ad dexteram et ad sinistram omnes po-

1. Brzemie słowa Pańskiego na Izraela. Mówi Pan rozciągający niebiosa, y gruntujący ziemię, a tworzący ducha czlowieczego w nim.

2. Oto ja stawię Jerezalem naproźnikiem obzarstwa wszem narodom w okolo: lecz y Juda będzie w oblężeniu przeciwko Jerezalem.

3. Y będzie: dnia onego położę Jerezalem kamieniem ciężaru wszem narodom: wszyscy którzy ji będą podnosić zranieniem zranieni będą: y zbiorą się nań wszystkie królestwa ziemskie.

4. Onego dnia, mówi Pan, zarażę każdego konia strętowaniem, a wsiadacza jego szaleństwem: a na dom Juda, otworzę oczy moje, a każdego konia narodów zarażę ślepotą.

5. Y rzeką hetmanowie Juda w sercu swym: Niech mi będą posileni obywatele Jerezalem w Panu zastępów Bogu ich.

6. Onego dnia pokładę książęta Judzkie iako piec ognisty między drwy, y iako pochodnia ognista w sienie: y poźrzą po prawicy y po lewicy

17. *O pasterzu, o balwanie.* Pasterzu, który nie jestes pasterzem, lecz posągiem i maską pasterza! — *Miecz na ramieniu jego.* Pomsta Boża przyjdzie na ramię, t. j. na siłę jego. — *I na oku prawym jego.* Utrapi wszelką oględność i wszelką zdrową i pożyteczną radę, w zarządzie rzeczami; tak iż wszystko co uczynić zamierzył, wniwecz się obróci. — *Schnieniem uschnie.* Ramię rozcięte mieczem uschnie, i przez to zginie siła jego.

R. 12. — 1. *Rozciągający niebiosa.* Który tak jest potężnym, iż niebiosa jakby skórę, albo jaką zasłonę rozciągnął nad ziemią, słowem swoim. — *Tworzący ducha.* Patrz W.

2. *Stawię Jerezalem naproźnikiem obzarstwa.* Mówi dosłownie o Jerozolimie uciśnionej i utrapionej przez Antyocha Epifana i jego zwolenników, których Judas i Machabejczycy pobili. Myśl ta: nieprzyjaciele Jerozolimy sądzili że do niej wejdą zwycięzcami; lecz sprawię że potkną się, i jakby pijani upadną, i raczej sobie niżeli jęj uszkodzą, jak pijani, którzy na progu we drzwiach potykając upadają i siebie ranią. — *Wszem narodom.* Niechętym ku Żydom. — *Lecz i Juda.* Nie tylko poganie napadają będą na Jerozolimę, lecz i żydzi przeniewierczy i zbiegi, odstępcy religji prawdziwej, jako Jason i Menelausz. Patrz II. Machab: r. 4 i 5.

3. *Położę Jerezalem kamieniem ciężaru.* Wszystkie ludy zechcą sił swoich doświadczyć na Jerozolimie zdo-

bywając ją, jako w miastach Palestyny i Judei młodzieńcy wielkie kamienie wyrzucają w górę, dla doświadczenia i ćwiczenia sił swoich. Tak tłumaczy ś. Hieronim i inni. — *Wszyscy którzy go będą podnosić.* Myśl ta: że ci którzy walczyć będą przeciw Jerozolimie, sobie raczej, niżeli jęj szkodzić będą; jak szkodzą sobie ci którzy dźwigają ciężar przewyższający ich siły. — *I zbiorą się nań wszystkie królestwa ziemi.* Chociaż tak będzie, jednak nie znajdzie się naród któryby kiedyś go nie przesładował. To powiedziano najprawdziwiej o Kościele, który wszędzie był wstrząsanym, i często przesładowanie ponosił.

4. *Zarażę każdego konia.* Nieprzyjacielskiego, rozumiej Antyocha i Greków przez Machabejczyków. — *Strętowaniem.* Tak iż wszyscy się zdumieją widząc je obalone. Albo, tak dalece iż sami zdumieją z przerażenia i zdumienia jakby obłąkani nie będą wiedzieli do kąd uciekać, albo co przedsiębrać. — *Otworzę oczy moje.* Abym nań poglądał łaskawie i bronik.

5. *Hetmanowie Juda.* Machabeusz Boga prosić będą, żeby dał siłę i odwagę żydom do odparcia napadów nieprzyjacielskich.

6. *Jako piec ognisty.* Pałający gorliwością o zbawienie ludu. — *Jako pochodnią ognistą.* Niektórzy czytają *obliczem*, lecz w hebr. *lappid* oznacza lampę albo pochodnię, ale myśl ta sama; bo obliczem ognia jest pochodnia. — *Mieszkać będą w Jerezalem.* Które przed-

pulos in circuitu, et habitabitur Jerusalem rursus in loco suo in Jerusalem.

7. Et salvabit Dominus tabernacula Juda, sicut in principio, ut non magnifice gloriatur domus David, et gloria habitantium Jerusalem contra Judam.

8. In die illa proteget Dominus habitatores Jerusalem, et erit, qui offenderit ex eis in die illa, quasi David, et domus David quasi Dei, sicut Angelus Domini in conspectu eorum.

9. Et erit in die illa: quaeram contere omnes gentes, quae veniunt contra Jerusalem.

10. Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem spiritum gratiae et precum: et aspicient ad me, quem confixerunt, et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. (Joan. 19, 37).

11. In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon. (II. Par. 35, 22).

12. Et planget terra: familiae et familiae seorsum: familiae domus David seorsum, et mulieres eorum seorsum:

13. familiae domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum: familiae domus Levi seorsum, et mulieres eorum seorsum: familiae Semei seorsum, et mulieres eorum seorsum.

14. Omnes familiae reliquae, familiae et familiae seorsum, et mulieres eorum seorsum.

tem było ogołoczone ze swoich obywateli.—*W Jeruzalem.* W tem samym miejscu i położeniu gdzie przedtem było.

7. *Zbawi Pan przybytki Juda.* Stanie się mocą bożą, że domy i obywatele Judy od wrogów ocaleją.—*Jako na poczytku.* Jak niegdyś czynił Bóg, gdy łaskawą a silną opatrnością i łaskawością strzegł ludu.—*Aby się nie wielmożnie chlubił dóm Dawidów.* Ażeby Jeruzolimici a szczególnie potomkowie Dawida nigdy się chlubić nie mogli, że sami tego dokonali, gdyż oglądają, że się to stało przez cudowną pomoc Boga.—*I chwala mieszkającym w Jeruzalem.* LXX: *i wyniosłość mieszkających w Jeruzalem,* t. j. niechaj się nie chlubi wielmożnie.—*Przeciwko Juda.* Przeciw Żydom mieszkającym w mniejszych miasteczkach i wsiach.

8. *Ktoby się obraził.* W hebr: *ktoby był słabym.*—*Jako Dawid.* Będzie mocnym jako Dawid.—*A dóm Dawidów.* I książęta Judy, którzy będą z potomków Dawida, t. j. Machabeusze.—*Jako Boży.* Cudowną i jakby boską siłą udarowani zostaną.—*Jako Anioł Pański.* Ci książęta Machabejczycy będą mogli być porównani niejako z aniołami w sile, roztropności i rządzeniu ludem.—*Przed obliczem ich.* Obywateli żydowskich i współżołnierzy swoich, a nawet wojsk nieprzyjacielskich.

10. *Wyleję.* Zwyczajem proroków wznosi się do Chrystusa. Przez Chrystusa wyleję na Kościół obfitość Ducha Świętego, przez co miłym dla mnie się stanie i będzie to czynił co się mi nie podoba.—*I modlitw.* Ducha modlitwy, żeby nigdy nie ufał sobie, lecz we wszystkim uciekał się do pomocy boskiej, i otrzymywał ją przez modlitwę pokorną.—*I będą patrzeć na mnie którego przebodli.* Patrz W.

11. *Jako płacz Adadremmon.* Adadremmon miasto leży blisko Jesrahel na polu Mageddon, gdzie umarł

wszystkie narody w okolo: y mieszkac będą w Jeruzalem zasię na swym mieyscu w Jeruzalem.

7. Y zbawi Pan przybytki Juda, iako na początku, aby się nie wielmożnie chlubił dóm Dawidów, y chwala mieszkającym w Jeruzalem przeciwko Juda.

8. Onego dnia zaszczyci Pan obywatele Jeruzalem, y będzie ktoby się obraził z nich w on dzień, iako Dawid; a dóm Dawidów iako Boży, iako Anioł Pański przed obliczem ich.

9. Y będzie dnia onego: będę szukał zetrzec wszystkie narody które przychodzą na Jeruzalem.

10. Y wyleję na dóm Dawidów y na obywatele Jeruzalem ducha łaski y modlitw: y patrzeć będą na mię, którego przebodli: y płakać go będą płaczem iako nad iednorodzoným: y będą nad nim żalować, iako więc żalują przy śmierci pierworodnego.

11. Onego dnia wielki będzie płacz w Jeruzalem, iako płacz Adadremmon na polu Mageddon.

12. Y będzie płakać ziemia: familie, a familie osobno: familie domu Dawidowego osobno, a niewiasty ich osobno:

13. familie domu Nathan osobno, a niewiasty ich osobno: familie domu Lewi osobno: a niewiasty ich osobno: familie Semei osobno, a niewiasty ich osobno:

14. Wszystkie familie insze: familie a familie osobno, a niewiasty ich osobno.

Jozyasz; jak niegdyś Żydzi opłakiwali Jozyasza, króla najlepszego, zabitego przez Faraona na polu Mageddon; tak w ów dzień wierny opłakiwać będą niewinną śmierć Chrystusa.

12. *Ziemia.* Judzka.—*Familie, a familie.* Każda rodzina. W szczególności też mężczyźni z mężczyznami, a kobiety z kobietami.—*Familie domu Dawidowego osobno.* Niektórzy z domu i narodu Dawidowego, jak to krewni Najświętszej Panny i Chrystusa, którzy byli z rodu Dawidowego.

13. *Familie domu Natan.* Między pradziców Chrystusowych ś. Łukasz 3. 31. Natana zalicza. Albo więc oznacza iż potomkowie Natana tego opłakiwali; albo przez potomków Natana proroka, rozumie proroków, t. j. ludzi pobożnych i religijnych, którzy modlili się, rozmyślali i chwalili Boga; oni bowiem według przyjętego wyrażenia w Pismie ś. nazywają się synami proroków, IV. Król. 2. 3 i indziej.—*Familie domu Lewi.* Toż samo i tutaj przypada tłumaczenie; bo pomiędzy przodkami Chrystus, Łuk. 3. 24. Lewi policzony za pradiada Chrystusowego. Albo przez Lewi wyrażają się jaeyś pobożni lewici i kapłani, którzy nad śmiercią Chrystusa płakali; podobna do prawdy iż takimi byli krewni Zacharyasza, ojca ś. Jana Chrzciciela, i inni których związek pokrewieństwa łączył z Chrystusem, albo którzy weń wierzyli.—*Familie Semei.* W miejscu wspomnionem Łuk. 3. 26. Semei zaliczony pomiędzy praojców Chrystusowych; a więc ich wnuki Chrystusa opłakiwali. Inni przez Semei, albo Sammai rozumieją uczniów, t. j. niektórych pismienników i nauczycieli, których mistrzem był Sammai, jak mówi ś. Hieron. na to miejsce i kwest. 10. od Algas. oraz Izai: r. 8.

14. *Wszystkie familie insze.* Inne też rodziny wezmą udział w tym placzu; bo Chrystus żyjąc bardzo wielu czynił dobrze, dla tego sprawiedliwie można wierzyć, iż śmierć jego wielu opłakiwało.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 1. *Tworzący ducha człowieczego w nim.* Jaśnie tu masz iż dusza człowiecza nie z matery ani z ciała bywa rodzona, ale ją Bóg w człowieka stwarza, podobne słowa masz Eccl. 12. Isai. 42. v. 5.

10. *I będą patrzeć na mię którego przebodli.* Na tém miejscu dwojaką naturę w P. Chrystusie prorok opisuje: Jednę Boską, kiedy mówi. I wyleję na dom Dawidów Ducha łaski: bo dać łaskę, samemu Bogu własną. I przetoż tak tę mowę zaczyna prorok: Mówi Pan, rozciągający niebios a i gruntujący ziemię. Abyśmy wiedzieli iż ten, który to mówi, jest Bóg stwórciel. Drugą naturę człowieczą wyraził, i wspolek teje naturze, mękę swoją na krzyżu, kiedy przydaje: I będą patrzeć na mię którego przebodli, które słowa wykłada Jan 8. o Panu Chrystusie c. 19. To świadectwo tak jasne jest o dwu naturach Chrystusowych, że też nowo-chrześcieniecy radzi nieradzi przyznawają, iż wtenczas był przekłóty Bóg Izraelski, kiedy Chrystus był przekłóty. A tak i według ich zeznania mamy to w Piśmie 8. jasnymi słowy napisano, iż Bóg Izraelski jest ukrzyżowany przekłóty. Tego się zaprzecia mogą, bo Pismo tak mówi, i sami także niewiernicy piszą. Co się dotyczy ich wykładu, który tu przylepiają powiadając, iż się to rozumie *figurate*, to jest, iż Bóg Izraelski nie w swęj osobie był przekłóty, ale w osobie Chrystusowej, jako kto przesładuje wierne, przesładuje Chrystusa, kto daje ubogiemu daje Chrystusowi. Toć jest właśnie przeciw jasnemu Pismu 8. które to mówi, iż Bóg Izraelski miał być w osobie swęj widziany, i w teje osobie przekłóty: a tego nigdziej nie mówi, żeby Bóg w osobie cudzej miał być przekłóty. Mamy jasne pismo, iż Chrystus miał być w osobie wiernych przesładowany, i w osobie ubogich miał brać jałmużną. Ale tego nie mówi, żeby Bóg stwórciel miał być w cudzej osobie przekłóty, tylko w osobie swęj własnej: o tém pismo mamy, z tém my przedstawiając figur nowo-chrześcienieckich nie chcemy. I tu każdy obaczyc może, żeć my jasne pisma mamy, któremi wiary Katolickiej dowodzimy: a nowo-chrześciencom nie o pismo idzie, ale o ich wykłady, które nam podrzucają. Ale jeślić pismo ma być wykładane, wolemy te wykłady brać od Kościoła Bożego, niż od nowo-chrześcienców.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O upadku bałwanów, chrzcie świętym, owcach rozproszonych, i t. d.

1. In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem in ablutionem peccatorum, et menstrua.

2. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum: disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra, et pseudopphetas, et spiritum immundum auferam de terra. (*Ezech. 30, 13.*)

3. Et erit, cum prophetaverit quispiam ultra, dicent ei pater ejus et mater ejus, qui genuerunt eum: Non vives, quia mendacium locutus es in nomine Domini, et configit eum pater ejus et mater ejus, genitores ejus, cum prophetaverit.

4. Et erit: in die illa confundentur prophetae, unusquisque ex visione sua, cum prophetaverit, nec operientur pallio sacco, ut mentiantur;

5. sed dicit: Non sum propheta, homo agricola ego sum, quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea.

6. Et dicetur ei: Quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum? Et dicit: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.

7. Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum cohaerentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, et dispergentur oves, et convertam manum meam ad parvulos. *

R. 13.—1. *Onego dnia.* Gdy ujrzą Chrystusa na krzyżu rozpiętego. — *Będzie źródło otworzone.* Chrystus, który się stał źródłem krwi dla obmycia grzechów rodu ludzkiego: *jeśli kto pragnie, niech przyjdzie do mnie, a pije.* Jan. 7, 37. — *Grzesznego i miesięcznicy.* Na obmycie wszystkich plam i brudów grzechowych. Stosuje do wód oczyszczenia Numer. 19. 11.

2. *Wytracę imiona bałwanów.* Przy opowiadaniu Ewangelii zamikły wyroczone, fałszywi prorocy, i duchy nieczyste zostały wyrzucone z ciała Żydów i pogan.

3. *I będzie.* Tak gorliwie czcić będą Boga, iż jeśli by się ukazał prorok fałszywy, nawet go własni rodzice zgromią, i zabiją.

1. Onego dnia będzie źródło otworzone domowi Dawidowemu, y mieszkającym w Jeruzalem, na omycie grzesznego y miesięcznice.

2. Y będzie dnia onego, mówi Pan zastępów, wytracę imiona bałwanów z ziemi, y nie będą więcej wspomnane, y fałszywe proroki, y ducha nieczystego zniosę z ziemi.

3. Y będzie gdyby kto prorokował dalej, rzeka mu ociec iego y matka iego, którzy go porodzili: Nie będziesz żyw, boś mówił kłamstwo imieniem Pańskim: y ukolę go ociec iego, y matka iego, rodzicy iego, gdyby prorokował.

4. Y będzie: Onego dnia zawstydzą się prorocy każdy z widzenia swego, gdy prorokować będzie: a nie będą się obłoczyć w płasz worowy, żeby kłamali;

5. ale rzecze: Nie iestem prorok: człowiek oracz ia iestem: bo Adam przykładem moim od młodoci moięy.

6. Y rzeka mu: Cóż to za rany są w pośrodku rąk twoich? Y rzecze: Tými iestem zranion w domu tych, którzy mię miłowali.

7. Mieczu, ocknij się na pastérza mego, y na męża przyległego mi, mówi Pan zastępów: uderz pastérza, a rozproszą się owce: y obrócę rękę moię na malutkie.

5. *Adam przykładem moim.* T. j. rolnictwa; jakby rzekł: naśladowuję Adama, który uprawiał ziemię.

6. *I rzeka mu.* Po ustępie o fałszywych prorokach Zacharyasz do Chrystusa wraca.— *Cóż to za rany są?* Jakby rzekł: jakże, chociaż jesteś źródłem łaskawości i ludzi zbawienia nanczasz, widzę rany od goździ na rękach twoich? — *W domu tych którzy mię miłowali.* LXX w domu ukochanego mego t. j. ludu mego.

7. *Mieczu ocknij się.* Inni tłumaczą *obnaż się, mieczu; inni obudz się mieczu.* Jest to tryb rozkazujący, zamiast czasu przyszłego. Myśl ta: miecz będzie obnażony, t. j. Żydzi aż do śmierci przesładować będą Chrystusa, i wreszcie zabiją go. Oznacza wyrok Boży o

8. Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duae in ea dispergentur et deficient, et tertia pars relinquetur in ea. * (*Matth. 26, 31.*)

9. Et ducam tertiam partem per ignem, et uram eos, sicut uritur argentum, et probabo eos, sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, et ego exaudiam eum. Dicam: Populus meus es, et ipse dicet: Dominus Deus meus. (*Sap. 3, 6.*)

8. Y będą po wszystkiej ziemi, mówi Pan: dwie części na nię będą rozproszone, i ustana: a trzecia część zostanie na nię.

9. Y powiodę część trzecia przez ogień, y palić ie będą iako palą srebro: a doświadczać ich będą, iako doświadczaia złota. On będzie wzywał imienia mego, a ia go wysłucham. Rzekę: Lud mój jesteś, a on rzecze: Pan Bóg mój.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 13. w. 8. Dwie części będą na nię rozproszone. Czasu męki Pana Chrystusowej dwie części były, to jest, dwojaki lud, Żydowski i pogański. Te części zginą: bo jeśli się do Chrystusa nie nawrócą, będą potępione. Trzecia część zostanie, to jest, trzeci lud który z tych urosł, lud Chrześcijański. Tego przewidzie przez ogień utrapienia i pokus. Hieron.

CAPUT XIV.

O zburzeniu Jeruzalem po śmierci Chrystusa Pana, dniu sądnym, i t. d.

1. Ecce, venient dies Domini, et dividentur spolia tua in medio tui.

2. Et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in proelium, et capietur civitas, et vastabuntur domus, et mulieres violabuntur, et egredietur media pars civitatis in captivitate, et reliquum populi non auferetur ex urbe.

3. Et egredietur Dominus, et proeliabitur contra gentes illas, sicut proeliatus est in die certaminis.

4. Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ad orientem, et scindetur mons Olivarum ex media parte sui ad orientem, et ad occidentem praerupto grandi valde, et separabitur medium montis ad aquilonem, et medium ejus ad meridiem.

5. Et fugietis ad vallem montium eorum, quo-

przyszłej śmierci Chrystusa, z przewidzianej i dopuszczonej złości Żydów.—*Pasterza mego.* Chrystusa, pasterza Kościoła.—*Przyległego mi.* Połączonego ze mną i równego o ile jest Bogiem.—*Uderz pasterza.* Pasterz uderzonym zostanie; dozwól go pojąć i zawiesić na krzyżu. To miejsce tłumaczy Chrystus o sobie, Mat. 26. 31.—*Rozproszą się owce.* Z bojaźni uczniowie uciekną.—*Obróć rękę moją na malutkie.* Nie opuszczę pokornych i ubogich uczniów moich, lecz po zmartwychwstaniu znowu ich do siebie powołam. Albo, uderzywszy Chrystusa głowę, uderzę też i członki, dozwalając, żeby uczniowie i wierni rozmaitemi sposobami trapieniami byli, ażeby pod głową cierniem zraniona, nie było członków pieszczonych. Uderzę pasterza a nawet baranki małeńkie, t. j. świeżo do Chrystusa nawróconych.

8. Dwie części. Patrz Wujka.

9. Powiodę część trzecią przez ogień. Ten naród który ma być zbawionym wyćwiczę i doświadczę przez rozmaite utrapienia, ażeby czystym był jak złoto.—*Będzie wzywał imienia mego.* Wzywać mię będzie, bo uwierzy we mnie, i odemnie będzie jedynie oczekiwał dóbr wszelkich.

R. 14.—I. *Dni Pańskie.* Gdy Antyoch Epifan Jeruzolimę zdobędzie, gdy się Bóg na Żydów rozgniewa i grzechy przez tę kłeskę ukarze.—*Będą dzielić korzyści twoje.* Zupy zdobyte na Żydach w pośród Jeruzolimy żołnierze Antyocha rozdziela.

2. Wszystkie narody. Wojsko Antyocha z rozmaitych narodów złożone.—*I wynijdzie połowica miasta w niewolę.* Nie trzeba jednak rozumieć o tej połowie ściśle i arytmetycznie, lecz moralnie; jakby rzekł: jedna

1. Oto przydą dni Pańskie, a będą dzielić korzyści twoje w pośrodku ciebie.

2. Y zgromadzę wszystkie narody do Jeruzalem ku bitwie, y będzie wzięte miasto, y zburzą domy, y niewiasty pogwałcą, y wynidzie połowica miasta w niewolę, a ostatek ludu nie będzie wzięt z miasta.

3. Y wynidzie Pan, a będzie walczył na one narody, iako walczył w dzień wojny.

4. Y staną nogi iego w-on dzień na górze Oliwny, która jest przeciw Jeruzalem na wschód słońca, a rozpadnie się góra Oliwna w połę na wschód słońca, y na zachód, rozpadlina bardzo wielka, y odwali się połowica góry na północy, a połowica ię na południe.

5. Y ucieczecie w dolinę gór onych, bo dosięże

część obywateli pójdzie do niewoli, druga w mieście pozostanie.—*Ostatek ludu nie będzie wzięt z miasta.* Bo się Antyochowi poddadza.

3. *Wynijdzie Pan.* Pobudzając niejako żarliwość i potęgę swoją przeciw Antyochowi i poganom.—*Będzie walczył na one narody.* Przez Machabeuszów.—*W dzień wojny.* T. j. owej sławnej, kiedy Egipcjan potopił w morzu Czerwonem, Exod. r. 14.

4. *Staną nogi jego w-on dzień na górze Oliwny.* Bóg z anioły wojskami zstąpi na górę Oliwną, żeby z niej bronił Jeruzolimy, i poraził zastępy Antyocha. Pod tem godłem, wyobrażeniem, w znaczeniu wyższem, rozumie się Chrystus, Bóg, który się stał człowiekiem, mający stać i przebywać na górze Oliwny, na której nauczał uczniów, modlił się i z której w niebo wstąpił.—*Rozpadnie się góra Oliwna.* Zdaje się, że to stało się za czasów Machabejczyków, o których tutaj mowa, chociaż historia Machabeuszów o tem nie mówi. Tak rozpadła się góra przez wybranie wiele ziemi, iż wielka jej część osunęła się, a ziemia zabrana w części przy zdobywaniu strony północnej, a w części przy szturmie południowej strony kościoła. Niektórzy podają że w czasie sądu ostatecznego rozpadnie się góra Oliwna, ażeby utworzyć równinę, na którejby się zmieścili mający być sądzonymi, albo żeby się rozwarła przepaść, któraby potępionych pochłonęła. W znaczeniu wyższem, góra Oliwna, t. j. kościół rozpadł się, gdy tam Chrystus w niebo wstępujący rozkazał apostołom iść na świat cały, i ewangelią opowiadać wszelkiemu stworzeniu.—*Rozpadlina bardzo wielką.* Po odkryciu się wielkiej przepaści.

5. *Ucieczecie w dolinę gór onych.* Ribera mówi że

niam conjungetur vallis montium usque ad proximum: et fugietis, sicut fugistis a facie terraemotus in diebus Oziae regis Juda, et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo. (*Amos 1, 1.*)

6. Et erit in die illa: non erit lux, sed frigus et gelu.

7. Et erit dies una, quae nota est Domino, non dies neque nox, et in tempore vesperi erit lux.

8. Et erit in die illa, exhibunt aquae vivae de Jerusalem: medium earum ad mare orientale, et medium earum ad mare novissimum: in aestate et in hieme erunt.

9. Et erit Dominus rex super omnem terram: in die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum.

10. Et revertetur omnis terra usque ad desertum, de colle Remmon ad austrum Jerusalem, et exaltabitur et habitabit in loco suo a porta Benjamin usque ad locum portae prioris, et usque ad portam angulorum, et a turrae Hananeel usque ad torcularia regis.

11. Et habitabunt in ea, et anathema non erit amplius, sed sedebit Jerusalem secura.

12. Et haec erit plaga, qua percutiet Dominus

to jawna omyłka, i czytać trzeba *gór moich*, jak się pokazuje z LXX. z hebr. i wielu starożytnych i nowszych tłumaczy, i z tłumaczenia, które się znajduje u ś. Hieronima, oraz z jego komentarzy. Myśl więc ta: gdy się rozpadnie góra Oliwna, ucieczecie w dolinę gór moich, t. j. na dolinę Mello, albo Tyropei, która leży pomiędzy górą Syonem i górą Moria, bo to są góry moje, bo na Moria mam kościół mój, a na Syonie zamek Dawida.—*Bo dosięże dolina gór.* Pagnin i Watabl z hebr. tłumacza: *dotknie się dolina gór*, t. j. dolina, albo przepaść powstała z rozpadnięcia się góry, dosięgnie aż do najbliższej i t. d.—*Gór.* Mówi w liczbie mnogiej *gór*, gdyż po rozpadnięciu już było gór wiele.—*Aż do blizkiej.* Niektórzy tłumacza: *aż do oddzielonej*, t. j. od trzęsienia ziemi, i ztąd miejsca bezpiecznego. Niektórzy zatrzymują wyraz hebr: *Atsal*, jakby nazwą miejsca był.—*Jakoście uciekli.* Z tą trwożą i pośpiechem z jakim uciekliście od trzęsienia ziemi, które się przytrafiło za czasów Ozyasza, Amos. r. 1. w. 1.—*Przyjdzie Pan Bóg.* Żeby przez Machabeuszów walczyć za żydów przeciw Antyochoy i zgnieść jego.—*I wszyscy święci.* Aniołowie. W znaczeniu wyższem, oznacza zstąpienie Chrystusa na sąd ostateczny.

6. *Nie będzie światłości.* Przenośnia ciemności oznacza czas klęsk i utrapień żydowskich w czasie przesładowania Antyocha. Dzień też sądu będzie dniem utrapienia i ciemności dla grzeszników, którzy też ujęć nie będą mogli; bo wszystko przed nimi ściemnieje, a ucieczka ich będzie przeszkodzoną, jak w zimie gdy drogi śniegiem lub błotem są utrudnione. Tak powiedziano Mat. 24. 20: *A prosicie aby uciekanie wasze nie było w zimie, albo w szabat.*

7. *I będzie dzień jeden.* Czas przesładowania.—*Który jest wiadomy Panu.* Który czas i jego srogość wiadome są Panu.—*Nie dzień ani noc.* Czas ów nie będzie się dniem wydawał, bo będzie ciemnym z powodu srogości ciemności: a jednak nie będzie nocą, bo ci, którzy w tym czasie żyć będą, napawać się będą tą światłością słońca. Nie będzie miał ani wesołości dziennej, ani nocnego spokoju.—*A czasu wieczornego będzie światło.* Ku wieczorowi będzie światłość, t. j. przy końcu tego czasu klęsk rozproszy się ta mgła, a świa-

dolina gór aż do blizkiej, a będziecie uciekać iakoście uciekali przed trzęsieniem ziemi za dni Ozyasza króla Judzkiego, y przydzie Pan Bóg mój, y wszyscy święci z nim.

6. Y będzie dnia onego: nie będzie światłości, ale zimno y mróz.

7. Y będzie dzień jeden, który jest wiadomy Panu, nie dzień ani noc, a czasu wieczornego będzie światło.

8. Y będzie w on dzień, wynidą wody żywe z Jeruzalem, połowica ich do morza wschodniego, a połowica ich do morza ostatniego: lecie y zimie będą.

9. Y będzie Pan królem nad wszystką ziemią: w on dzień będzie Pan jeden, y będzie imię jego jedno.

10. Y wróci się wszystka ziemia aż do puszcy, od pagórku Remmon na południe Jeruzalem, y podniesie się, y będzie mieszkał na miejscu swym, od bramy Benjamin, aż do miejsca bramy pierwszey, y aż do bramy węglów, y od wieże Hananeel, aż do pras królewskich.

11. Y będą mieszkać w nim, a wytracenia nie będzie wiecący, ale Jeruzalem siedzieć będzie bezpiecznie.

12. A ta będzie kaźń, która skarze Pan wszystko pomyślności dla rzeczypospolitej żydowskiej Machabejczy przyniosa.

8. *Wynidą wody żywe z Jeruzalem.* Zdaje się że to dosłownie rozumie o wodotryskach, albo o wodach sprowadzonych do Jeruzalem przez sztuczne kanały, a potem za miasto wywiedzionych; zdaje się iż Machabeusze źródła i ryny miejskie dla wygody i ozdoby odnowili. W rozumieniu wyższem, przez wody te oznaczona jest nauka ewangeliczna, która z Kościoła wypływa, żeby zwilżyć świat cały. Izai. 11. 9. powiedziano: *Napełniona jest ziemia znajomości Pańskiej, jako wody morskie pokrywające.*—*Do morza wschodniego.* Leżą naprzeciw morza Martwego, t. j. źródło Siloe, źródło Rogel, źródło Drakona, strumień Cedron i sadzawka owcza.—*Do morza ostatniego.* Druga połowa leżała naprzeciw morza Śródziemnego, ku zachodowi, gdzie było źródło Gihon, i to podwójne, wyższe i niższe.—*Lecie i zimie będą.* Te wody będą trwałe, nigdy nie wyschną, nawet śród lata.

9. *I będzie Pan królem nad wszystką ziemią.* To prawie nie stosuje się do Machabeuszów i ich czasów, a właściwie do Messyasza i Kościoła; bo Chrystus po nawróceniu do wiary pogan, królestwo swoje po całym świecie rozszerzył. Jeślibyśmy rozumieli o Machabeuszach tylko, przez wszystką ziemię rozumieć będziemy tylko ziemię żydowską.—*Imię jego jedno.* Bo nie będą słyszane imiona bałwanów, lecz tylko imię Boga prawdziwego.

10. *Wróci się wszystka ziemia.* Żydzi którzy w czasie przesładowania Antyocha uciekli byli tu i ówdzie, wrócą do zagród ojczyznych.—*Aż do puszcy.* Włącznie t. j. równie jak puszcza; w hebr. *jako i puszcza*; jakby rzekł: jak również powrócą ci, którzy do miejsc pustych uciekli, żeby zdrowiu i bezpieczeństwu swemu zarażać.—*Od pagórka Remmon.* Jakby rzekł: Żydzi rozproszeni aż do krańców państwa, wrócą do ojczyzny.—*I podniesie się.* Jeruzalem, tak co do domów i murów, jako też co do sławy i chwały.—*I będzie mieszkał na miejscu swem.* Odbuduje się na miejscu uprzedniem i tam spokojnie, bezpiecznie i przyjemnie lud zamieszka, nie lękając się żadnych nieprzyjaciół.

12. *Będzie schnąć ciało każdego.* Nie zginą od że-

omnes gentes, quae pugnaverunt adversus Jerusalem: tabescet caro uniuscujusque stantis super pedes suos, et oculi eius contabescunt in foraminibus suis, et lingua eorum contabescet in ore suo.

13. In die illa erit tumultus Domini magnus in eis; et apprehendet vir manum proximi sui, et conseretur manus ejus super manum proximi sui.

14. Sed et Judas pugnabit adversus Jerusalem; et congregabuntur divitiae omnium gentium in circuitu, aurum et argentum, et vestes multae satis.

15. Et sic erit ruina equi et muli, et camelii et asini, et omnium jumentorum, quae fuerint in castris illis, sicut ruina haec.

16. Et omnes, qui reliqui fuerint de universis gentibus, quae venerunt contra Jerusalem, ascendent ab anno in annum, ut adorent regem, Dominum exercituum, et celebrent festivitatem tabernaculorum.

17. Et erit: qui non ascenderit de familiis terrae ad Jerusalem, ut adoret regem, Dominum exercituum, non erit super eos imber.

18. Quod et si familia Aegypti non ascenderit, et non venerit, nec super eos erit, sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quae non ascenderint ad celebrandam festivitatem tabernaculorum.

19. Hoc erit peccatum Aegypti, et hoc peccatum omnium gentium, quae non ascenderint ad celebrandam festivitatem tabernaculorum.

20. In die illa erit, quod super frenum equi est, sanctum Domino; et erunt lebetes in domo Domini quasi phialae coram altari.

21. Et erit omnis lebes in Jerusalem et in Juda sanctificatus Domino exercituum; et venient omnes immolantes, et sument ex eis, et coquent in eis: et non erit mercator ultra in domo Domini exercituum in die illo.

laza, lecz zostaną wyniszczeni powolnem wysychaniem i chorobą niewidomą wyginą nieprzyjaciele Jerozolimy, tak iż żyjąc i chodząc czuć będą że umierają. To spotkało Antyocho, II. Machab. 9. 5.

13. *Trwoga Pańska.* Od Pana wzbudzona.—*Miedzy nimi.* Nieprzyjaciółmi Machabeuszów i wiernych.—*Zejmie się ręka.* W hebr.: i wstąpi ręka jego na rękę bliźniego swego. Zdaje się że myśli ta: iż tak wielką będzie trwoga nieprzyjaciół, że wzajemnie pochwyć się za ręce obróciwszy się, i wzajemnie siebie ranić będą.

14. *Lecz i Judas.* Wielu z Żydów w części przez bojaźń, a w części przez złość, w nadziei bogactw i dostojęństw połączą się z Antyochem, i walczyć będą przeciw Jerozolimie i Machabejczykom. Patrz r. 12. w. 2.—*I będą zgromadzone bogactwa.* T. j. z łupów nieprzyjacielskich. Tak dostojnie łupami Nikanora i innych wodzów i wojsk Antyocho, Judas Machabejczyk wzbogacił siebie i swoich. II. Machab. 8. 27.

16. *Wszyscy którzy się zostaną.* Z klęski wojennej.—*Chodzić będą od roku do roku.* Każdego roku. To czynili ci, którzy po tych zwycięstwach do żydostwa się nawrócili. Lecz ponieważ tych było nie wielu, lepiej to, co powiedziano, stosując się do Chrześcijan, którzy chodzą do kościołów, i przynajmniej raz do roku przyjmują Sakrament Eucharystyi.—*Święto kuczek.* Które było jedném z najuroczystszych świąt Starego zakonu. Chrześcijanie przebywając puszcząc tego żywota, i nie mający na ziemi stałego miasta, tak urządzają życie swoje, ażeby przyjsć mogli do ojczyzny niebieskiej, mając znaleźć w niej stałe i wieczne siedlisko.

17. *Nie będzie deszcz na nie.* Kto w czasy ustano-

kie narody, które walczyły na Jeruzalem: będzie schnąć ciało każdego stojącego na nogach swych, uszy jego uschną w dziurach swych, y język ich uschnie w gębie ich.

13. Dnia onego będzie trwoga Pańska wielka między nimi, y uchwyci mąż rękę bliźniego swego, y zeymie się ręka jego z ręką bliźniego jego.

14. Lecz y Judas walczyć będzie na Jeruzalem: y będą zgromadzone bogactwa wszech narodów w około, złoto y srebro, y szat dosyć wiele.

15. Y tak będzie upadek konia y muła, wielbłąda y osła, y wszech bydła, które były w obozie onym, iako upadek ten.

16. A wszyscy, którzy się zostaną ze wszech narodów, które przyciągnęły przeciw Jeruzalem, chodząc będą od roku do roku, aby się kłaniali królowi Panu zastępów, a święcili święto kuczek.

17. Y będzie: ktoby nie szedł z familii ziemie do Jeruzalem, aby się pokłonił królowi Panu zastępów, nie będzie deszcz na nie.

18. A ięśliby y familia Egiptu nie wstąpiła, a nie przyszła: ani na nie będzie, ale będzie upadek, którym pokarze Pan wszystkie narody, któreby nie chodziły na święcenie święta kuczek.

19. Ten będzie grzech Egiptu, y ten grzech wszech narodów, któreby nie chodziły na obchodzenie święta kuczek.

20. Onego dnia będzie, co na uździe końskiéj iest, poświęcono Panu; y będą kotły w domie Pańskim iako czasze przed oltarzem.

21. Y będzie każdy kociel w Jeruzalem y w Juda poświęcony Panu zastępów; y będą przychodzić wszyscy ofiarujący, a będą brać z nich, y będą w nich warzyć: a nie będzie kupca więcéy w domu Pana zastępów onego dnia.

wione nie przyjdzie do kościoła Jerozolimskiego, będzie ukaranym posuchą i nieurodzajem. A mówi o Żydach, co wskazują te wyrazy: z familii ziemi, t. j. Judei; bo o poganach zaraz mówić będzie. W znaczeniu zaś duchowem, wszyscy którzy nie zechcą przyjsć do kościoła, uschną i zgina, jak giną rośliny których deszcz nie zwilża. Nie spadnie na nich rosa łaski Duchu świętego.

18. *A ięśliby y familia Egiptu.* Jeśli rodziny pogańskie, które trapiły kościół, przyjsć nie zechcą, nie będzie nad nimi deszcz. Albo, przez rodziny Egiptu rozumie Żydów którzy byli w Egipcie, i poszli tam z Oniaszem, i tam kościół zbudowali, o których Józef Ks. 13. r. 6. Starożyt. żydow. i o wojnie ks. 7. r. 37.

19. *Ten będzie grzech Egiptu.* Kara za grzech.

20. *Co na uździe końskiéj jest.* Patrz Wujka.

21. *I będzie każdy kociel.* Tak wielkie będzie mnóstwo ofiarujących, iż z całej Jerozolimy i Judei z ubieganiem się przynosić będą kotły, w którychby się ofiary gotowały, a potem kotły owe, jakby już poświęcone owemi ofiarami, pozostaną do użytku kościelnego, i będą poświęcone Bogu i kościołowi.—*Nie będzie kupca.* Hebr. i LXX: nie będzie Chananejczyk, t. j. wszyscy też samą religię wyznawać będą. Nasz tłumacz wyraża: kupiec, bo Chananejczycy zwykli się kupiectwem zajmować, i w Pismie ś. nieraz bierze się za jedno Chananejczyk i kupiec; jak np. w Przyp. powiedziano r. 31. 24: *Rąbek urobiła i sprzedała, i pas podata Chananejczykowi.* Albo, tego rodzaju sprzętów nie będą kupowali u kupców, lecz pobożni ludzie w darze kościołowi ofiarują.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 20. *Będzie co na uzdzie końskiej jest, poświęcono Panu.* To jest, taki będzie pokój, że strojów wojennych nie będą potrzebować, ale je obróca na chwałę Bożą. Drudzy to wykładają o uzdzie Konstantyna Cesarza, w której miał jeden gwóźdź z tych, którymi był Pan Chrystus przybity na krzyżu, bo wszystkie nadzieje swojego zwycięstwa w męce Chrystusowej pokładając, na znak tego jeden gwóźdź święty nosił w uzdzie swojej.

Koniec Księgi Proroctw Zachariasza.

Wprowadzenie do księgi Malachiasza.

Malachiasz wyklada się Anioł, albo poseł mój. Ten o odrzuceniu Żydów i ofiar ich, i o przyjściu Chrystusowem prorokuje.

PROPHETIA MALACHIAE. PROROCTWO MALACHIASZA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O wybraniu Jakóba i odrzuceniu Ezawa, o ustanowieniu nowej ofiary, i t. d.

1. Onus verbi Domini ad Israel in manu Malachiae.

2. Dilexi vos, dicit Dominus, et dixistis: In quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Jacob? dicit Dominus, et dilexi Jacob, (*Rom. 9, 13*).

3. Esau autem odio habui, et posui montes ejus in solitudinem, et hereditatem ejus in dracones deserti.

4. Quod si dixerit Idumaea: Destructi sumus, sed revertentes aedificabimus, quae destructa sunt, haec dicit Dominus exercituum: Isti aedificabunt, et ego destruam, et vocabuntur termini impietatis, et populus, cui iratus est Dominus usque in aeternum.

5. Et oculi vestri videbunt, et vos dicetis: Magnificetur Dominus super terminum Israel.

6. Filius honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo pater ego sum, ubi est honor meus; et si Dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos, o sacerdotes, qui despicitis nomen meum, et dixistis: In quo despicimus nomen tuum?

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Do Izraela.* S. Hieronim uważa za tajemnicę, iż nie powiedziano przeciw Izraelowi, lecz do Izraela, i że znaczy, iż to proroctwo ma w sobie nieco łagodności i pociechy.—*W ręce Malachiasza.* Przez postępek Malachiasza. Wreszcie Malachiasz ten prorokował za Daryusza Hystaspa króla Perskiego, i potem, za którego też Aggeusz i Zacharyasz prorokowali.

2. *Umiłowałem was.* Umiłowałem was, a za tę miłość odpłaciliście się mnie zniewagą i grzechami.—*I rzekliście.* Można też tłumaczyć, jeśliście rzekli.—*W czymżeś nas umiłowal?* Jakżi mamy dowód tej miłości?—*Umiłowałem Jakóba.* Więcej ukochałem was, Izraelici, niżeli braci waszych Idumejczyków.

3. *A Ezau miałem w nienawiści.* Któręj nienawiści zaraz dowód wskazuje.—*I położyłem góry jego spustoszeniem.* Jakby rzekł: gdy tak was, jako też Idumejczyków wydałem na spustoszenie Chaldejczykom, was odprowadziłem do ojczyzny, a Idumejczyków w niewoli

1. Brzemię słowa Pańskiego, do Izraela w ręce Malachiasza.

2. Umiłowałem was, mówi Pan, y rzekliście: W czymżeś nas umiłowal? Izali Ezau nie był brat Jakóbowi? mówi Pan: a umiłowałem Jakóba,

3. a Ezau miałem w nienawiści, y położyłem góry jego spustoszeniem, a dziedzictwo jego pustynią smoków.

4. A jeśli rzecze Idumaea: Jesteśmy skażeni, ale wróciwszy się zbudujemy co jest zepsowano, to mówi Pan zastępów: Ci budować będą a ia rozwałę: y nazowią ie granicami niezbożności, y ludem, na który się rozgniewał Pan aż na wieki.

5. Y oczy wasze oglądają, y wy rzeczenie: Niech będzie uwielbion Pan nad granicą Izrael.

6. Syn ma w uczciwości oycy, a sługa pana swego: jeśli tedy ociec ia iestem, gdzież iest cześć moia? a jeśli ia Pan, gdzież iest boiaźń moia? mówi Pan zastępów do was, o kapłani, którzy gardzicie imieniem moim, y rzekliście: W czymżeśmy wzgardzili imię twoje?

zostawiłem, ziemię zaś ich w pustynię zamienioną, oddałem na mieszkanie wężom.

4. *Ci budować będą.* Jeśli Idumejczycy budować zaczęli, cokolwiek zbudują ja obalę, gdy przeciwnie budowę kościoła waszego i miasta będę miał w opiece. Oto nienawiść dla Ezawa i miłość ku Jakóbowi.—*Nazowią je granicami niezbożności.* Idumęę nazywać będą ziemią ubogą i przeklętą, ziemią opustoszoną, dla jej niezbożności.

5. *Niech będzie uwielbion Pan nad granicą Izrael.* Niech będzie Pan pochwalony, że tak rozległe granice zostawił Izraelowi, i błogosławił im, gdy tymczasem Idumejczyków wyrzucił z własnych granic.

6. *Syn ma w uczciwości ojca.* Wyliczywszy dobrodziejstwa swoje dla Żydów, przechodzi do przypomnienia ich złości, którymi się jemu niewdzięcznie odpłacili. Myśl ta: przedewszystkiem chciałem, żebyście mnie, jak przystoi dobrym synom, czcili; albo przynajmniej żębyście się lękali jak słudzy, jednak bojaźnią synowską,

7. Offertis super altare meum panem pollutum, et dicitis: In quo polluimus te? In eo quod dicitis: Mensa Domini despecta est.

8. Si offeratis caecum ad immolandum, nonne malum est? et si offeratis claudum et languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

9. Et nunc deprecamini vultum Dei, ut miseratur vestri (de manu enim vestra factum est hoc), si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum.

10. Quis est in vobis, qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuito? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra.

11. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. (*Psal. 112, 3*).

12. Et vos polluistis illud in eo, quod dicitis: Mensa Domini contaminata est, et quod superponitur, contemtibile est cum igne, qui illud devorat.

13. Et dixistis: Ecce de labore; et exsufflastis illud, dicit Dominus exercituum, et intulistis de rapinis claudum et languidum, et intulistis munus: numquid suscipiam illud de manu vestra? dicit Dominus.

14. Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino, quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, et nomen meum horribile in gentibus.

7. Ofiaruiecie na oltarzu moim chleb zmazany, a mówicie: Czeyeśmy cię zmazali? Tym że mówicie: Stół Pański wzgardzon iest.

8. Jeśli ofiaruiecie ślepe na ofiarę, aza nie zle iest? y ieśli ofiaruiecie chrome y chore, aza nie zle iest? Ofiaruy to książęciu twemu, ieśli mu się podoba, abo ieśli przyjmie oblicze twoie, mówi Pan zastępów.

9. A teraz błagaycie oblicze Boże, żeby się zmiłował nad wami, (bo z ręki waszjy stało się to) ieśli iako przyjmie oblicza wasze, mówi Pan zastępów.

10. Kto iest między wami, któryby zamykał wrota, y zapalał na oltarzu moim darmo? Nie mam chęci do was, mówi Pan zastępów, y daru nie przyjmę z ręki waszjy.

11. Bo od wschodu słońca aż do zachodu wielkie iest imię moje między narody, a na każdym miejscu poświęcają y ofiarują imieniowi memu ofiarę czystą, bo wielkie iest imię moje między narody, mówi Pan zastępów.

12. A wy splugawiliście ie tym co mówicie: Stół Pański splugawion iest, y co nań kładą wzgardzone iest z ogniem, który ie pożera.

13. Y rzekliście: Oto z roboty, y zdmuchnęliście ie, mówi Pan zastępów, a wnieśliście z wydartków chrome y chore, y wnieśliście dar: izali jį przyjmę z ręki waszjy? mówi Pan.

14. Przeklęty zdracliwý, który ma w trzodzie swoiej samca, a uczyniwszy ślub, ofiaruie ulomne Panu, bom ia król wielki, mówi Pan zastępów, a imię moje straszne między narody.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 11. *Od wschodu słońca aż do zachodu i t. d.* A na każdym miejscu poświęcają i ofiarują. Te słowa nie mogą się rozumieć o ofierze krzyżowej krwawej, bo ta nie była na każdym miejscu, ale raz tylko na jednemże miejscu jest ofiarowana. Ani też o żydowskich ofiarach, bo tu wyraźnie mianuje iż od pogan miała być ofiarowana, i kładzie ją przeciw ofiarom żydowskim, które tylko na jednem miejscu były ofiarowane. Ani też o ofiarach onych pogan sprawiedliwych przed przyjściem Chrystusowem, jaki

tak żebyście się od grzechów wstrzymywali, ale nic z tego dwa ja nie uczyniliście.—*Do was, o kapłani.* Mowę i skargi moje zwracam.—*W czemżeśmy wzgardziłi imię twoje.* W czemżeśmy ci nie oddali czci należnej?

7. *Chleb zmazany.* Ofiary wielu sposobami mogły być skalane, albo że były ślepe lub zmazane, przeciw prawu Lewit. 22, 19 i 22, co prorok okazuje w w. nast.; albo że nie były ofiarowane z zachowaniem obrzędu, albo że się ofiarowały przez kapłanów bezbożnych i występnych.—*Stół Pański wzgardzon jest.* Ponieważ mówicie: już zpoziedział oltarz Pański, a przeto lada co może na nim być ofiarowane.

9. *A teraz błagajcie.* Upomina ich do pokuty.—*Oblicze Boże.* Gniewne na was; Bóg albowiem z gniewnem obliczem pogląda na grzeszników, podług słów Dawida Ps. 33, 17: *A twarz Pańska nad czyniącymi źle.* Błagajcież więc oblicze Boga, żeby na was spoglądało łaskawie.—*Z ręki waszjy stało się to.* Bo to com powiedział, wszystkoście uczynili.—*Jeśli jako przyjmie oblicza wasze.* Żeby okazać trudność sprawy, używa powątpiewania, jakby rzekł: mając Boga bardzo rozgniewanego, gorąco się trzeba modlić i wytrwale, żeby przyjął i was i ofiary wasze.

11. *Od wschodu słońca aż do zachodu i t. d.* P. W.

12. *A wy splugawiliście je.* Imię moje uczyniliście niskiem i jakby zmazanem, przez to, że uczynkami i słowy mówicie, że stół Pański zmazany.—*Co nań kładą.* Ofiara albo całopalenie, i ogień którego do zapalania ofiar używają.

13. *Oto z roboty.* Wy, tak kapłani jako i świeccy, składacie ofiary brakowne i nędzne, i mówicie: to z naszej pracy, jakiekolwiek są, mogliśmy ofiarować, i lepszych nie mamy, bo z Babilonu ubogimi wróciliśmy.—*I zdmuchnęliście.* LXX. *zdmuchnąłem.* Uczyniliście godną mojego zdmuchnięcia, t. j. żeby zdmuchnął i miał za nic.—*Wnieśliście z wydartków.* Chociaż mówiliście że są z własnej pracy.

14. *Przeklęty zdracliwý.* Okazuje iż oni nie z przyczyny ubóstwa, lecz przez skępstwo takie ofiary składają. *Zdracliwým* nazywa tego kto ślubował, a ofiaruje rzeczy niedobre lub okaleczające; bo chociaż niektóre niedostatki byłyby znosnemi w ofiarach dowolnie składanych, ale nie w tych, które składały się ze ślubu, jak okazuje się z Lewit. 22, 23.—*Bom ja król wielki.* Któremu następnie małe i liche rzeczy nie powinny być ofiarowanemi.—*Straszne.* Godne całej bojaźni i uszanowania.

był Job i inszy, bo i tych nie wiele było, a zwłaszcza za czasu proroków kiedy bałwochwalstwo płużyło. Ani tego rozumieć mamy o ofiarach duchownych, jakie są modlitwy i dobre uczynki: bo to nie jest właśnie ofiara, która tylko wiara bywa, i nie jest własna Kościołowi Chrystusowemu, bo była zawždy od początku świata, i wszyscy wierni wierzyli w Chrystusa, i wiarą mękę jego ofiarowali. Ale tu mówi o ofierze własnej zwierchniej i widzialnej, jaką jest w kościele Bożym ofiara Ciała i krwi Pana Chrystusowej pod osobą chleba i wina. Naprzód iż tak samo słowo żydowskie, *Mincha*, znaczy pewną i zwierchną ofiarę, która bywała z mąki białej i oliwy, i kadziła. *Levit.* 2 i 6. A toć była figura naszej ofiary, która bywa pod osobami chleba i wina. Czytaj *Daniel.* 8. I tę ofiarę zowie czystą: bo żadną ludzką złością nie może być pomazana, jako insze ofiary duchowne często się grzechami mażą: ale ta jedna ofiara świętości sama jest czystą, bo przedniejszy kapłan jest sam Pan Chrystus i samże jest ofiarą. Tak to wykładają *Clemens Romanus* lib. 7. *Constit.* c. 31. *Cypr.* lib. 2, con. *Judaeos.* Aug. 18, de *Civit.* c. 25. *Chris. Ps.* 95, et *Orat.* 2, con. *Judaeos.* *Irenaeus* lib. 2, con. *haereses* c. 33. *Just. in Dialogo* con. *Tryphon.* *Damascenus* lib. 4, de *Fide* c. 14. *Naostatek* i *Żydowie* sami także wykładają. *Rabbi Samuel* lib. de *Adventu Messiae* c. 21.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O pogrozkach przeciw złym kapłanom, potrzebie nauki dla kapłanów, i t. d.

1. Et nunc ad vos mandatum hoc, o sacerdotes.
2. Si nolueritis audire, et si nolueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum, mittam in vos egestatem, et maledicam benedictionibus vestris, et maledicam illis, quoniam non posuistis super cor. (*Lev. 26, 14*).
3. Ecce, ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus solemnitarum vestrarum, et assumet vos secum.
4. Et scietis, quia misi ad vos mandatum istud, ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum.
5. Pactum meum fuit cum eo vitae et pacis, et dedi ei timorem, et timuit me, et a facie nominis mei pavebat.
6. Lex veritatis fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus: in pace et in aequitate ambulavit mecum, et multos avertit ab iniquitate.
7. Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est.
8. Vos autem recessistis de via, et scandaliza-

1. A teraz do was to przykazanie, o kapłani.
2. Jeśli nie będziecie chcieć słuchać, a jeśli nie będziecie chcieć kłaść na serce, abyście dali chwałę imieniowi memu, mówi Pan zastępów, puszcę na was niedostatek, y przeklinać będę błogosławieństwa wasze, y przeklnę ie, iżęście nie położyli na serca.
3. Oto ia rzucę wam łopatkę, y zaproszę na twarzy wasze łajnem uroczystych świąt waszych, y nie puści się was.
4. A doznacie żem posłał do was to rozkazanie, żeby było przymierze moje z Lewi, mówi Pan zastępów.
5. Przymierze moje było z nim żywota y pokoju, y dałem mu bojaźń, y bał się mnie, y lękał się od oblicza imienia mego.
6. Zakon prawdy był w uszach jego, a nieprawość nie znalazła się w wargach jego: w pokoju a w prawości chodził ze mną, a mnogie odwiedził od nieprawości.
7. Bo wargi kapłańskie będą strzedz umiejętności, y zakonu pytać będą z ust jego, ponieważ Aniołem Pana zastępów jest.
8. Aleście wy zstąpili z drogi, y zgorszyliscie

R. 2.—1. *Do was to przykazanie.* Słuchajcie tego, co mi Bóg rozkazał, żebym wam powiedział.

2. *Kłaść na serce.* Pilnie i troskliwie rozważać, wrazić w serce, serce i myśl przyłożyć.

3. *Rzucę wam łopatkę.* Łopatkę, którą prawem *Lewit.* 7, 32, dla was oddzieliłem i dałem, z oburzeniem rzucę was, obrażony będąc dla ofiary nieczystej lub ułomnej.—*Zaproszę na twarz wasze łajnem uroczystych świąt waszych.* Jako łopatką z ofiar zapokojnych należała do kapłanów, tak samo i mostek, jak mamy w miejscu przywiezionem. Myśl ta: zagniewany grzechami waszemi, nie dam wam mostka, lecz raczej łajno z niego rzucę wam na twarz. Albo po prostu: uroczystości wasze, któremi brzydzę się jakby łajnem, odrzucę rozgniewany, i cisnę wam w twarz.—*Nie puści się was.* Przystanie do was i wy do niego, żebyście zawsze niem byli zmazani, a tēm samem pogardzonymi i obrzydliwymi.

4. *A doznacie.* Nauczni karą, którą na was zesłał.—*Żem posłał do was to rozkazanie.* Zrozumiecie proroka, który przyszedł do was jako oznajmiciel tego rozkazu, że przyszedł w moim imieniu, i że odemnie był posłany, a żebyście upomniemi obyczaje naprawili.—*Żeby było przymierze moje z Lewi.* A żeby przymierze, którem zawarł z lewitami, trwało zawsze, i żebym mógł wam czynić dobrze.

5. *Przymierze moje było z nim żywota i pokoju.* Zawarłem przymierze, i obiecałem *Aaronowi* i jego potomkom żywot długi, spokojny i pomyślny, jeśli by moje przymierze i ustawy, oraz prawa dotyczące się obrzędów pobożnie zachował.—*I dałem mu bojaźń.* A on i inni mu podobni ze czcią i bojaźnią pobożną mnie szanowali i to uczucie szacunku mieli z mojego daru.—*Lękał się od oblicza imienia mego.* Drżał przede mną z głębokiego uszanowania.

6. *Zakon prawdy.* Zawsze naukę prawdziwą i zbiwną podawał.—*W pokoju a w prawości chodził ze mną.* Troskliwie mnie służył, zachowując pokój ze mną i bliźnimi, i wypełniając moje wszystkie rozkazy co znaczy chodzić w prawości.

7. *Bo wargi kapłańskie będą strzedz umiejętności.* Poznanie rzeczy potrzebne jest do dobrego myślenia i czynienia, iżby byli jakby skrzynią przymierza, w której prawo przechowywano.—*Zakonu pytać będą z ust jego.* Z ust jego brać będą i szukać tłumaczenia prawa.—*Ponieważ aniołem Pana zastępów jest.* Posłem Boga, dla tegoż wyrocnie jego jak bierze, tak i podaje, nie nie dodając ani ujmując.

8. *Zstąpili z drogi.* Prostoty obyczajów i zachowania prawa.—*Zgorszyliscie.* Waszym złym przykładem, prawa nie zachowując.—*Skazyliscie przymierze Lewi,*

stis plurimos in lege: irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum.

9. Propter quod et ego dedi vos contemtibiles et humiles omnibus populis, sicut non servastis vias meas, et accepistis faciem in lege.

10. Numquid non pater unus omnium nostrum? numquid non Deus unus creavit nos? quare ergo despiciat unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum? (*Matth. 23, 9. Ephes. 4, 6*).

11. Transgressus est Juda, et abominatio facta est in Israel et in Jerusalem, quia contaminavit Judas sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filiam dei alieni.

12. Disperdet Dominus virum, qui fecerit hoc, magistrum et discipulum de tabernaculis Jacob, et offerentem munus Domino exercituum.

13. Et hoc rursum fecistis, operiebatis lacrymis altare Domini, sletu et mugitu ita, ut non respiciam ultra ad sacrificium, nec accipiam placabile quid de manu vestra.

14. Et dixistis: Quam ob causam? Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem pubertatis tuae, quam tu despexisti, et haec particeps tua, et uxor foederis tui.

15. Nonne unus fecit, et residuum spiritus ejus est? Et quid unus quaerit, nisi semen Dei? Custodite ergo spiritum vestrum, et uxorem adolescentiae tuae noli despiceret.

Nie spełniliście przykazań danych rodzinie waszej, i dla tegoście nie warci żeby wam obietnic uczynionych dotrzymano.

9. *Mieliście wzgląd na osobę w zakonie.* Niesprawiedliwie sądziliście, mając wzgląd nie na sprawy, lecz na osoby.

10. *Izali nie jeden ojciec wszystkich nas.* Przechodzi Malachiasz do gromienia kapłanów, książąt i ludu, że powróciwszy z Babilonu, żony swe wychudłe, albo szpetne z przyczyny zużycia w podróży albo wieku, oddalili, a poženili się z cudzoziemkami, przeciw prawu Deuter. 7, 3. Ten sam występki gromi Ezdrasz współczesny Malachiaszowi, ks. I. r. 9, w. 10. Myśl więc ta: ponieważ wszyscy tak mężczyźni jako i niewiasty, mamy jednego ojca Abrahama, dla czegoż grzeszycie przeciw temu związkowi ogólnemu, a siostry wasze, teje krwi dziedziczki kładzicie po cudzoziemkach? — *Izali nie jeden Bóg stworzył nas.* Dwie są największe przyczyny miłości: jedna wspólność rodu, o której powiedział był, a druga wspólność religii, o której teraz mówi: jakby rzekł: ponieważ nas wszystkich Bóg Stworzył, i wszyscy tego Stwórcę czcimy, czemu oddalacie żony, które wspólnie z wami czczą tego samego Stwórcę, i bierzecie czcielielki bałwanów? — *Gardzi każdy z nas bratem swoim.* Odrzucając córkę albo siostrę jego. — *Przymierze ojców naszych.* Prawo Deut. 8, 3, o niebraniu w zamęcie cudziemek.

11. *Przestąpił Juda.* Przestępstwem nazywa branie żon z cudzoziemek, a oddalanie Izraelitek. Toż samo rozumie pod wyrazem: *obrzydlivość.* — *W Izraelu.* W Judzie, bo po powrocie z niewoli nie było innego Izraela jak Juda i Judejczycy. Albo pod imieniem Izraela rozumie owych nie wielu, którzy z dziesięciu pokoleń z Judejczykami się połączyli. — *W Jeruzalem.* Które powinno było być świętym, bo ma kościół i kapłanów. — *Poswięcenie Pańskie.* Świętość, którą miał ztąd, że był przed wszystkimi narody Bogu poświęconym, utracił, albo skażył przez pomieszanie się z cudzoziemkami. Albo związek małżeński od Boga ustanowiony i uświęcony w raju. — *Które umiłował.* Pan. —

wielu w zakonie, skaziliście przymierze Lewi, mówi Pan zastępów.

9. Przetoż y ia uczynilem was wzgardzone y ponizone wszem narodóm, tak iakoście nie strzegli dróg moich, a mieliście wzgląd na osobę w zakonie.

10. Izali nie ieden ociec wszystkich nas? izali nie ieden Bóg stworzył nas? czemuż tedy gardzi każdy z nas bratem swoim, gwałcaąc przymierze oyców naszych?

11. Przestąpił Juda, a obrzydłość stała się w Izraelu y w Jeruzalem, bo splugawił Judas poświęcenie Pańskie, które umiłował, y miał córkę boga cudzego.

12. Zatraci Pan męża, któryby to uczynił, mistrza y ucznia, z przybytków Jakob, y ofiarującego dar Panu zastępów.

13. Y toście ieszcze uczynili: pokrywaliście łzami ołtarz Pański, płaczem y wrzaskiem, tak że nie weyrżę więcej na ofiarę, ani przyjmę co ublagającego z ręki waszjej.

14. Y rzekliście: Dla której przyczyny? Bo Pan oświadczył między tobą y żoną młodości twojej, któraś ty wzgardził: a ta uczestniczką twoją, y żoną przymierza twego.

15. Izali nie ieden uczynił, a ostatek ducha iego jest? a czegoż ieden szuka, iedno nasienia Bożego? A tak strzeżcie ducha waszego, a żony młodości twjej nie wzgardzaj.

Miał córkę boga cudzego. Pojął żonę czcielielkę boga cudzego.

12. *Mistrza i ucznia.* Czyby to był kapłan i mistrz, czy świecki i uczeń. — *Z przybytków Jakob.* Z miast Izraela, jak jest w Chald. — *I ofiarującego dar.* Chociażby był ktokolwiek inny, któryby wiele darów ofiarował i spodziewał się, że niemi Boga przeblaga. Albo, podług chald. i innych, przez ofiarującego dary kapłana rozumieją.

13. *I toście ieszcze uczynili.* Do pierwszej zbrodni, t. j. do brania żon z cudzoziemek, dodajecie drugą. — *Pokrywaliście łzami ołtarz Pański.* Rozumie łąz opuszczonej, proszących u Boga pomsty i pomocy. — *Wrzaskiem.* Krzykiem wysilonym. — *Tak, że nie weyrżę więcej na ofiarę.* Bo patrzę na łąz i wrzask żon, które uciskacie: gdyż one jako sprawiedliwe i godne politowania więcej mnie poruszają, niżeli nieprawe i nieczyste ofiary okrutnych,

14. *Pan oświadczył.* Z hebr. można przetłumaczyć: *świadczył*, t. j. był świadkiem, gdy małżeństwo zawierane było. — *Żonę młodości twojej.* Którą prawnie pojąłeś, skoro dojrzałeś wiekiem. — *Uczestniczką twoją.* Żona twoja, towarzyszka twoja. — *Żona przymierza twego.* Z którą przymierze zawarłeś; a druga, którą wziąłeś, nie jest twoją żoną, lecz nałożnicą; z nią nie zawarłeś przymierza prawnego.

15. *Izali nie ieden uczynił.* Bóg który jest jeden, jednego też Adama i jednę Ewę uczynił, ażeby ani Adam nie szukał drugiej żony, ani Ewa drugiego męża. Przystało więc żebyście nie łamali prawa o jedności małżeństwa. — *A ostatek ducha iego.* Jest to inny dowód dla utwierdzenia tegoż samego, i przez ducha rozumie tchnienie boskie; jakby rzekł. Bóg natęcza człowieka tchnieniem żywota, a resztę tchnął w niewiastę, t. j. równą duszę dał jej, jako i mężowi. Gdy więc ciało niewiasty utworzonem jest z żebra Adamowego, a dusza jęj jest jakby resztą ducha, czyli tchnienia Bożego, właściwą jest rzeczą, żeby ani mąż, ani żona nie rozrywali takiego związku, co wy czynicie

16. Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel: operiet autem iniquitas vestimentum ejus, dicit Dominus exercituum: custodite spiritum vestrum, et nolite despiciere.

17. Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris et dixistis: In quo eum fecimus laborare? In eo, quod dicitis: Omnis, qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent: aut certe ubi est Deus iudicii?

CAPUT III.

O poprzedniku Chrystusowym, przyjściu

1. Ecce, ego mitto Angelum meum; et praeparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quaeritis, et Angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum: (Mat. 11, 10. Luc. 1, 17).

2. et quis poterit cogitare diem adventus ejus, et quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum:

3. et sedebit conflans et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia.

4. Et placebit Domino sacrificium Juda et Jerusalem sicut dies saeculi, et sicut anni antiqui.

pojawszy żony drugie, a pierwsze opuściwszy. Albo, czy Abraham, którego resztką ducha jesteśmy, tak czynił, jak my potomkowie jego?—*A czegoż jeden szuka, jedno nasienie Bożego.* LXX. *czegoż innego Bóg szuka oprócz nasienia?* Jest to inny dowód na potwierdzenie tego samego; myśl ta: niczego więcej Bóg nie szuka, gdy chce żeby się małżeństwa kojarzyły, jedno tego, żeby się mnożył lud wierny, i był prawdziwie nasieniem bożem, t. j. z wiernych rodziców urodzonym i dobrze podług prawa wychowanym i nauczonym, a nie z cudzoziemcem, jak wy robicie.—*A tak strzeżcie ducha waszego.* Zatrzymajcie żony wasze, o których powiedziałem, że są resztą ducha Bożego, albo Abrahamowego.

16. *Gdy nienawidzić będziesz, opuść.* Są to słowa Żydów usprawiedliwiających postępek swój pozwoleniem prawa; jakby rzekli: dla czego nas strófujesz? Czy to się niegodzi z prawa, które pozwala dawać listy rozwodne żonom?—*A okryje nieprawość odzienie jego.* T. j. tak zleje się, wzrośnie i rozszerzy się nieprawość twoja, iż żadną szatą zakryć się nie da. Zdaje się, że to powiedziano dla tego, iż prawo pozwalało wprawdzie opuścić żonę, lecz dla twardości serc ich; a więc nie był wolnym od zbrodni, kto ją płochi i bez sprawiedliwej przyczyny opuszczał. Albo: jeśli jednak żonę przez samą nienawiść opuścisz, okryje cię wina i niesława wielka, równie jak kara, którą Bóg tę nieprawość pomści na tobie.

17. *Zadaliście pracę.* Przykrość uczyniliście. LXX. *wyzwalicie do gniewu.*—*Mowami waszemi.* Gdy mówicie: *wszelki który czyni złe i t. d.*—*Dobry jest w oczach Pańskich.* Była to druga zbrodnia Żydów, że ubogo powróciwszy z niewoli, widząc że sąsiedni bałwochwalcy kwitną bogactwami i dobrem powodzeniem, oskarżali Boga i jego opatrność, iż swoim dozwalał znosić klęski, a niewiernych i bezbożnych udarowywał dobrami wszelkiego rodzaju.—*Gdzie jest Bóg sądu?* Sędzia sprawiedliwy; gdzie jest Boska opatrność?

R. 3.—1. *Oto.* Wyraz *oto* pokazuje, że to co następuje jest wielkiem i godnym uwagi słuchaczy, prze-

16. *Gdy nienawidzić będziesz, opuść,* mówi Pan Bóg Izraelski: a okryje nieprawość odzienie jego, mówi Pan zastępów: Strzeżcie ducha waszego, a nie wzgardzajcie.

17. *Zadaliście pracę Panu mowami waszemi, y rzekliście: W czymżeśny mu pracę zadali? W tym, że mówicie: Wszelki, który złe czyni, dobry iest w oczach Pańskich, y tacy mu się podobają: abo więc gdzie iest Bóg sądu?*

ROZDZIAŁ 3.

Messyasza, sędzie ostatecznym, i t. d.

1. Oto ja posyłam Anioła meiego; a nagotuje drogę przed obliczem moim. A zarazem przydzie do kościoła swego Panuiający, którego wy szukacie, y Anioł przymierza, którego wy chcecie. Oto idzie, mówi Pan zastępów:

2. a kto będzie mógł myśla ogarnąć dzień przyszcia iego, a kto się ostoi na widzenie iego? Bo on iako ogień zlewaiący, y iako ziele farbierskie:

3. a usiedzie wypalając y wyczyściciąc srebro, y wyczyści syny Lewi, y przecedzi ie iako złoto y iako srebro, y będą Panu ofiarować ofiary w sprawiedliwości.

4. Y spodoba się Panu ofiara Judy y Jeruzalem, iako dni wieku, y iako dawne lata.

nosi się zaś prorok do czasów Chrystusa i prorokuje o przyjściu i nauczaniu ś. Jana Chrzciciela.—*Anioła meiego.* Jana Chrzciciela, jak Pan wyłożył, Mat. 11. 10.—*Nagotuje drogę.* Nauczając o przyjściu mojem, wzywając do pokuty i do przyjęcia mnie; są to słowa Chrystusa. Patrz Wujka.

2. *A kto będzie mógł myśla ogarnąć?* Kto zdoła myśla objąć, jak wielka będzie chwala dnia owego, gdy Syn Boży człowiekiem będzie pomiędzy ludźmi?—*Kto się ostoi na widzenie jego.* Kto będzie mógł znieść światłość i majestat tego Słońca sprawiedliwości.—*Bo on iako ogień zlewający.* Każdy od takiego światła i takiej miłości i samej żarliwości rozgrzeje się i stopnieje, chyba był upartym, zatwardziałym i buntownikiem przeciw światłości. Ogniem zlewającym jest ten, który metale roztapia i oczyszcza. Łuk. 12. 49. powiada, że po to przyszedł Chrystus, żeby ogień spuścił na ziemię.—*Ziele farbierskie.* Ś. Hieronim na Jerem. 2. 22. mówi że to ziele borith, albo farbierskie rośnie na miejscach wilgotnych i zielonych w Palestynie, i ma też samą moc oczyszczania na suknie brudów i płam, jak saletra i mydło; dla tego też po łacinie nazywa się ziele mnydlanem. Oznacza że Chrystus uczyni dusze najczystszy i najbielszemi.

3. *A usiedzie wypalając.* Nie będzie oczyszczał trafem, lecz z postanowienia, co okazuje siedząca postawa.—*Wyczyszczając srebro.* Oczyszczając dusze, jak rzemieślnik srebro oczyszcza.—*I wyczyści syny Lewi.* Kapłanów nowego przymierza, których figurą byli synowie Lewi. Da kościołowi najlepszych i najczystszych kapłanów, jak apostołów i ich następców. Wielu też z lewitów i z rodzin kapłańskich, po zmartwychwstaniu Chrystusa do niego przystało. Dzieje Ap. 6. 7.—*I przecedzi je jako złoto.* Złoto oczyszcza się ogniem i przecedza się, żeby się zupełnie od żużli i nieczystości oddzieliło.—*I będą Panu ofiarować.* Czysto i święcie służyć będą; nie tak jak kapłani, o których w r. pop. powiedziałem.—*W sprawiedliwości.* Sprawiedliwie i doskonale.

4. *Ofiara Judy i Jeruzalem.* Kościoła chrześcijań-

5. Et accedam ad vos in iudicio, et ero testis velox maleficis, et adulteris et perjuris: et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas et pupillos, et opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

6. Ego enim Dominus, et non mutor, et vos filii Jacob non estis comsumti.

7. A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, et non custodistis. Revertimini ad me, et revertar ad vos, dicit Dominus exercituum. Et dixistis: In quo revertemur? (*Zach. 1, 3*).

8. Si affigit homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis: In quo configimus te? In decimis et in primitiis.

9. Et in penuria vos maledicti estis, et me vos configitis gens tota.

10. Inferte omnem decimam in horreum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc, dicit Dominus, si non aperuero vobis cataractas coeli, et effundero vobis benedictionem usque abundantiam,

11. et increpabo pro vobis devorantem, et non corrupet fructum terrae vestrae: nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

12. Et beatos vos dicent omnes gentes, eritis enim vos terra desiderabilis, dicit Dominus exercituum.

13. Invaluerunt super me verba vestra, dicit Dominus.

14. Et dixistis: Quid locuti sumus contra te? Dixistis: Vanus est, qui servit Deo, et quod emolumentum, quia custodivimus praecepta ejus, et quia ambulavimus tristes coram Domino exercituum? (*Job. 21, 15*).

skiego, który jest nowym Syonem i nową Jerozolimą. — *Jako dni wieku.* Jako dni dawne, kiedy pierwsi mężowie sprawiedliwi: Abel, Noe, Melchisedech, Abraham i t. d. ofiary składali; tak w kanonie mszy mówimy: *jakoś raczył przyjąć mile ofiary pacholęcia twójgo Abła sprawiedliwego.*

5. *Y przystąpię do was w sądzie.* Powraca do skargi Żydów, mówiących wyżej r. 2. 17. *gdzie jest Bóg sądu?* Bo odpowiada: oto w krótkce przyjdę w sądzie, albo, jak oni tłumaczą: *na sąd.* t. j. zstąpię w ciebie i wglądać będę w obycajelu ludzi; przy ostatnim też przyjęciu, przystąpię do sądenia, ażebym oddał każdemu wedle jego zasług. — *Będę świadkiem.* Ja który mam być sędzią, świadkiem też będę: bo wcale nie potrzebuję świadków, gdyż wszystko jest obnażone dla oczu moich. — *Którzy krzywdzą zapłatę.* Którzy przemocą i oszukaństwem najemnika nagrody pozabawiają.

6. *Bom ja Pan, a nie odmieniam się.* Wam się zdawało, że odmienił swoje zasady, i kiedym pierwiej miłował sprawiedliwość, teraz w nieprawości się podobam, ale tak nie jest: bo jestem Bogiem nieodmiennym. — *A wy synowie Jakóbowi nie jesteście wyniszczeni.* Jako nie zmieniam zdania, i zawsze się nie podobają mnie źli i karzę ich w swoim czasie, tak cnotcie i pobożności zawsze sprzyjam: dla tegoż, chociaż wielu nieszczęściami zostaliście dotknięci dla skarcenia, nie zginęliście jednak: bom was zachował moją opatrnością, i z nieszczęściem wyrwałem, chociaż wy jesteście po dawnemu uparci i buntujecie się przeciw prawom moim. Podobne temu owe Tren: 3. 23: *Miłosierdzie Pańskie żeśmy nie zniszczeni.*

7. *Wróćcie się do mnie.* Przez pokutę. — *A wróć*

5. *Y przystąpię do was w sądzie, a będę świadkiem prędkim czarownikom, y cudzołożnikom, y krzywoprzysięzcom, y którzy krzywdzą zapłatę namiennika, wdów y sierot, y ścisłką cudzoziemca, a nie bali się mnie, mówią Pan zastępów.*

6. *Bom ja Pan, a nie odmieniam się, a wy synowie Jakóbowi nie jesteście wyniszczeni.*

7. *Bo ode dni oyców waszych odstapiliście od praw moich, a nie strzeżliście. Wróćcie się do mnie, a wróć się do was, mówi Pan zastępów.* *Y rzekliście: W czymże się wrócimy?*

8. *Jeśli skołe człowiek Boga, że wy mnie kolecie, y rzekliście: W czymże cię kolemy? W dziesięcinach, y w pierwocinach.*

9. *A w niedostatku wy przeklećcie jesteście, a wy mnie kolecie, narodzie wszytek.*

10. *Wnoście wszystkie dziesięciny do gumua, a niech będzie żywność w domu moim, a doznaycie mię w tym, mówi Pan: Jeśli wam nie otworzę upustów niebieskich, a nie wyleję na was błogosławieństwa, aż do obfitości.*

11. *y złaię dla was pożerającego, y nie popsucie owocu ziemi waszcy, y nie będzie winnica niepłodna na polu, mówi Pan zastępów.*

12. *Y będą was błogosławionymi nazywać wszyscy narodowie, bo wy będziecie ziemią pożądaną, mówi Pan zastępów.*

13. *Zmogły się na mię słowa wasze, mówi Pan.*

14. *Y rzekliście: Cożeśmy mówili przeciwko tobie? Mówiliście: Marny jest, który Bogu służy, a co za pożytek, żeśmy strzeżli przykazania jego, a iżeśmy chodzili smętni przed Panem zastępów?*

się do was. Przez łaskę, przyjaźń, dobroczynność. — *W czymże się wrócimy?* Cóż nam czynić trzeba, żebyśmy do ciebie wrócili? bo nam się zdaje, żeśmy od ciebie nie odstapili.

8. *Jeśli skołe człowiek Boga.* Myśl ta: azali słuszną jest żeby człowiek Boga swojego ranił, i jakby krzyżował, albo włóczęnia go przeszywał, nie oddając dziesięcin i pierwocin kapłanom i lewitom należnych? — *W dziesięcinach i w pierwocinach.* Historję tego mamy u Nehemiasza; bo nastął wielki głód, jak powiedziano w teże księdze r. 5. 1 i nast., tak iż z przyczyny głodu dziesięciny nie były przez lud oddawane lewitom, jak pisze tenże r. 13. 10.

9. *A w niedostatku wy przeklećcie jesteście.* Spuścił na was wielki nieurodzaj, który zwykł być rozumianym pod nazwą przekleństwa: bo wy w podobny sposób mnie przeszywaacie i trapiacie, pozwalając żeby moi lewici niedostatek i głód znosili.

10. *Do gumua.* Kościoła. — *A niech będzie żywność w domu moim.* Z którejby służy moi się utrzymywali.

11. *Złaię dla was pożerającego.* Powstrzymam jakby łajaniem szarańcze i inne stworzenia które zboża pożerają.

13. *Zmogły się na mię.* Prorok wraca do bluźnierstwa Żydów, o którym mowa w rozdz. 12, w ostat.; myśl ta: przemogli przeciwko mnie, i niejako jakby ciężar wielki przywalają i uciskają mnie; bo zawsze trwacie, a nawet wrzastacie w bluźnierstwach waszych, przez które więcej odwracacie ode mnie, niżeli prorocy moi swojemi naukami do mnie nawracają.

14. *Marny jest.* Daremnie i napróżno pracuje. — *Iżeśmy chodzili smętni.* Dla pokuty i żalu za grzechy.

15. Ergo nunc beatos dicimus arrogantes, siquidem aedificati sunt facientes impietatem: et tentaverunt Deum, et salvi facti sunt.

16. Tunc locuti sunt timentes Dominum, unusquisque cum proximo suo: et attendit Dominus, et audivit, et scriptus est liber monumenti coram eo timentibus Dominum, et cogitantibus nomen ejus.

17. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, qua ego facio, in peculium, et parcam eis, sicut parci vir filio suo servienti sibi.

18. Et convertemini, et videbitis, quid sit inter justum et impium, et inter servientem Deo, et non servientem ei.

15. Przetoz teraz bogoslawnione zowiemy harde, bo zbudowani sã czyniaczy niezboznoœc: y kusili Boga a zachowani sa.

16. Tedy mówili którzy siã boiã Pana, kazdy z bliźnim swoim: y pilnowal Pan a uslyszal: y napisano księgë pamiatki przed nim, boiãcym siã Pana, y myslãcym o imieniu jego.

17. Y będã mi, mówi Pan zastępów, dnia w który ia uczynię, własnoœciã, y będę im folgował, iako folguie mąż synowi swemu, który służy iemu.

18. Y nawrócicie siã, a użyzrzycie co za różnoœc jest między sprawiedliwym a niezboznym, y między słužącym Bogu, a niesłužącym iemu.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *Oto ja posyłam Anioła mego.* Postanie Juna ś. Prorok tu przypisuje Synowi Bożemu: Ewangelistowie zaś przypisują Ojcu, aby się pokazała jedna natura, i moc od Syna Bożego, i sprawa Ojca i Syna. Ażeby się też w tój jednej naturze pokazała różność person, słusznie Syn mówi, Przed obliczem mojem. A Ojciec mówi: Przed tobã. I tak Ewangelistowie piszą jako Pan Chrystus rzekł, a Pan Chrystus zasię tak przywoził słowa prorockie, aby pokazał iż w naturze jednoż był z Ojcem, a w personie inszym, słów tedy prorockich ten jest wykład, jakby rzekł: Ojciec posłał Jana przed obliczem Syna swego: Syn posłał Jana przed obliczem swoim: Duch ś. posłał Jana przed obliczem Syna: albowiem w Osobach Trójce najświętszej, jeden i tenże Bóg jest który posyła.

1. *A zarazem przyjdzie do kościoła swego Panujący.* W żydowskim i greckim miasto Panujący, jest, on Pan, to jest, Chrystus: jakby rzekł, on Pan wam obiecany. Mówi tu o Messyaszu według wykładu tak naszych doktorów jako i żydowskich. Zkąd jawno jest, iż ten Bogiem jest, który ma kościół, bo to samemu Bogu własna mieć kościół swój.

1. *Anioł przymierza.* Pan Chrystus nazwany jest Aniołem przymierza, iż jest posłem nowego zakonu i nowego testamentu, w którym nam dobra niebieskie obiecują. Augustin. lib. 18, de Civit. c. 35. Nadto iż przymierze uczynił między Bogiem i między ludźmi. Bo ten jest zwyczaj Pisma ś. iż przymierze zowie testamentem, Hieron. in Galat. 3. Augustin, lib. 1. Locutionum de Genesi c. 94.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O dniu sądnym strasznym dla niezbożnych, a dla cnotliwych pożądanym i przyjściu Eliasza.

1. Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus, et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem stipula, et inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quae non derelinquet eis radicem et germen.

2. Et orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiae, et sanitas in pennis ejus, et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento. (Luc. 1, 78).

15. Przetoz teraz bogoslawnione zowiemy harde. Gdy to widzimy, bogoslawnionymi nazywamy hardych, którzy się przeciw Bogu pyszną i bluźnią. — *Bo zbudowani sã.* Wzbogacili się w dobytek i dziatwę, co się za wielkie szczęście uważa; jakby rzekł: tak dalece nie są zniszczeni, że nawet wzbogacili, rozmnożyli się, i w bogactwa obfitują.—*Kusili Boga.* Drażniã i wyzywając go grzechami.—*A zachowani sã.* A jednak nic się przeciwnego im nie przydarzyło.

16. *Tedy mówili.* Sprawiedliwi to widząc mówili pomiędzy sobą, co przystało sprawiedliwym, i wzajemnie się zachęcali do obrony opatrności Boskiej i sprawiedliwości z bliźnimi, przywodząc co było potrzebnem i czego się z Pisma ś. nauczyli.—*I pilnowal Pan a uslyszal.* Co sprawiedliwi za, a niezbożni przeciw opatrności Boskiej mówili.—*I napisano księgë pamiatki.* Pamiętnik, żeby każdy w swoim czasie albo nagrodę, albo karę odebrał za to co mówił. — *Bojãcym siã Pana.* Na korzyść i łaskę bojãcym siã Pana, którzy zawsze o nim wspominają i myślã o nim.

17. *I będã.* Sprawiedliwi i pobożni,—*Dnia w który ja uczynię.* Kiedy przywiodę do skutku com powiedział, zadając karę zbrodniarzom, a dając zapłatę do-

1. Bo oto dzień przydzie palający iako piec, a będã wszyscy pyszni y wszyscy czyniaczy niezboznoœc słomã, y zapali ie dzień który przydzie, mówi Pan zastępów, który nie zostawi im korzenia y galazki.

2. Y wznidzie wam boiãcym siã imienia mego słońce sprawiedliwoœci, y zdrowie na skrzydłach jego, y wynidziecie, y skakaã będziecie iako cielcy z stada.

brym i zacnym, gdy sąd uczynię. — *I będã mi... własnoœciã.* Zachowam ich jako własnoœc swojẽ; będã mi narodem własnym i mnie właściwie poświęconym, i bogoslawnionym z widzenia i używania mnie. — *I będã im folgował.* Nie dopuszczę żeby ich utrapienie dręczyło.—*Jako folguje mąż synowi swemu.* Którego kocha z dwóch przyczyn, i że jest synem jego, i że posłuszeństwa jego doświadczył.

18. *I nawrócicie siã.* Wy bezbożni zdanie odmienicie.

R. 4.—1. *Dzień przydzie.* Sądu.—*Palający.* I z przyuczyny ognia poprzedzającego oblicze sędziego, i dla ognia piekielnego, który obejmie potępionych. U Daniela, 7, 10 czytamy: *Rzeka ognista a bystra wychodziła od oblicza jego.*—*Słomã.* Nie dla tego, że ten ogień koniec mieć będzie, lecz że ich tak rychło ogarnie, jak gdyby słomã byli.—*Korzenie i galazki.* Wszelkie dobro, i nadzieję dobrego pochłonie. Wszystkie ich rozkosze i bogactwa z gruntu obali.

2. *I wznidzie wam.* Gdy to cierpieć źli będã, dla was sprawiedliwi wznidzie słońce sprawiedliwoœci, t. j. Chrystus, na sąd z nieba przyjdzie. Chrystusa nazywa

3. Et calcabitis impios, cum fuerint cinis sub planta pedum vestrarum in die, qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

4. Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, praecepta et judicia. (*Exod. 20, 2*).

5. Ecce, ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. (*Matth. 17, 10. Marc. 9, 10*).

6. Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum, ne forte veniam, et percutiam terram anathemate.

3. Y podepcecie niezbożne, gdy będą popiołem pod stopą nóg waszych, w dzień, w który ja czynię, mówi Pan zastępów.

4. Pamiętajcie na zakon Mojżesza sługi mego, którym mu rozkazał na Horeb do wszego Izraela, rozkazania y sądy.

5. Oto ja pošę wam Heliasza proroka, pierwéy niżli przydzie dzień Pański wielki a straszny.

6. Y nawróci serce oyców ku synóm, a serce synów ku oycóm ich, abych snadź nie przyszedł, a nie skarał ziemie wytraceniem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 6. *O prorocach, których czasów żyli, i co było za przedsięwzięcie ich.* Z proroków jedni byli przed wzięciem w niewolę dziesięci pokolenia: jako Ozeasz, Izajasz, Joel, Amos, Abdiasz, Jonasz i Micheasz. Drugi po tój niewoli jeli prorokować, ale przed wzięciem w niewolę dwojga pokolenia, jako Nahum, Habakuk, Sofoniasz, i Jeremiasz: A inni w saméj niewoli prorokowali: jako Ezechiel, Baruch i Daniel. Drugi naostatek po wyjściu z niewoli: jako Aggeusz, Zachariasz i Malachiasz. Lecz prorocy wszyscy po odstąpieniu dziesięciorga pokolenia ode dwu, prorokowali. Bo gdy dla tego odszczepieństwa: grzechy i bałwochwalstwa dziesięciorga pokolenia bez miary się wzmagaly, od których i dwoje pokolenie, które było w Jeruzalem zostało, wolne nie były: i długo cierpliwości Boskiej na złe używały: tedy dobrotliwy a miłosierny Ojciec niebieski posyłał proroki czasem do dziesięciorga, a czasem też do dwojga pokolenia, czasem też do obojga: aby grzechy ich stosowali, a przyszłą pomstę Bożą, gdzieby się nie uznali, im opowiadali: a mianowicie dziesięciorgu pokoleniu zburzenie od Assyrianów, a dwojgu pokoleniu od Chaldejczyków, które ich potkać miało. Chciał też Pan Bóg, aby w tak wielkich nędzach, które dla swych grzechów podjąć mieli, nadzieją przyszłych dóbr pocieszeni, i do nabożeństwa zapaleni byli: to jest, przyjściem Pana Chrystusowym, i zacnością Kościoła jego: które ciż prorocy opowiadali. Nakoniec przydał i prorocтва o zatwardzeniu i odrzuceniu Żydów, na przestrach niezbożnych, a na utwierdzenie pobożnych, aby słusznie rzec mógł: Cóżem dalej miał czynić winnicy mojej, czegobym jój nie uczynił?

słońcem: 1) z powodu widomej jasności i majestatu; 2) z przyczyny radości którą sprawiedliwym przyniesie; 3) że przyjściem swoim rozproszy wszystkie ciemności, t. j. utrapienie sprawiedliwych; 4) iż odkryje tajemnice serc.—*Zdrowie na skrzydłach jego.* Zdrowie ciała i duszy. Ciała, z przyczyny daru niecierpliwości, szybkości, subtelności, jasności i t. d. Duszy, dla zupełności sił wszystkich i zdolności jój, radości i błogosławieństwa, którą dla wybranych przyniesie.—*Na skrzydłach jego.* Na jego promieniach. Chrystus przymiotami ciała swego, jakby promieniami słonecznymi, ciała i dusze błogosławionych uzdrowi, odnowi i rozweseli.—*Wynijdziecie.* Z tego świata, z tego życia, albo z grobów naprzeciw Chrystusa.—*Skakać będziecie.* Wzniesiecie się w górę przez dar szybkości.—*Jako cielcy z stada.* LXX. jako cielcy z więzów oswobodzone. To podobieństwo oznacza: 1) zupełne zdrowie, siłę i życie ciał błogosławionych; 2) wielką radość; 3) dar szybkości który posiadają.

3. *Podpępcie niezbożne.* Pod nogami ich zwyciężonych mieć będziecie. Co do Chrystusa należy podług owych słów Ps. 109, 1: *Aż położę nieprzyjacióły twoje i t. d.*, przyznaje się świętym, bo i oni w swój sposób sądzić mają.—*Gdy będą popiołem.* Nakształt po-

piolu starci i poniżeni, najwzgardzeńsi.

4. *Pamiętajcie na zakon Mojżesza.* Ponieważ takie nagrody czekają dobrych, zachowajcież was, ażebyście wtedy zbawienie znaleźli. Mówi do ludzi spółczesnych sobie. W tenże sam sposób nakazano Chrześcijanom, żeby prawo Chrystusowe zachowywali.—*Na Horeb.* Gdzie prawo podane zostało, jest to góra w Arabii; do Galat. 4, 25, nazwana też Sina.

5. *Eliasz proroka.* Który jest przeznaczonym i zachowanym na poprzednika drugiego przyjścia.—*Dzień Pański.* Dzień sądu.—*Wielki.* Bo w nim wielkie rzeczy Chrystus ma uczynić.—*Straszny.* Z powodu wyroku i potępienia, któremu bezbożni ulegną. Wielki dla sprawiedliwych a dla grzeszników straszny.

6. *Nawróci serca ojców ku synom.* Serce patryarchów odwrócone od synów ich nie wierzących w Chrystusa, Eliasz zwróci ku synom, czyniąc ich wiernymi i miłymi dla samych patryarchów Abrahama, Izaaka, Jakóba i t. d.—*Abym snadź nie przyszedł.* Ażebym gdy przyjdę, nie znalazł ziemi w niedowiarstwie jój, i leżącej jeszcze w grzechach, i tak żebym jój z gruntu nie zgubił.—*Ziemię.* Tak nazywa tych, którzy upodobanie mają w ziemskich rzeczach, jakimi mianowicie są Żydzi.

Koniec Księgi Proroctw Malachiasza.

Wprowadzenie do ksiąg Machabejskich.

Dwie ostatnie księgi Starego Testamentu noszą tytuł *Machabejskich*, dla tego że opisują dzieje wodzów ludu żydowskiego tego imienia. Żydzi nazywają także te księgi *Asmoneuszowemi*, od pierwotnej nazwy familii Matatiasza, pierwszego z tych wodzów, którzy uwolnili naród swój od przemocy królów Syryi i rządzili nim przez lat około stu trzydziestu, to jest, o roku świata 3838—przed narodzeniem Chrystusa 166, do roku świata 3968,—przed narodz. Chrystusa 36, kiedy został królem Żydowskim Herod, syn Antypatra Idumejczyka.

Najstarszemu z pięciu synów Matatiasza, imieniem Judzie został dodany przydomek Machabeusza, potem przeszła ta nazwa do jego braci, i w ogólności do tych wszystkich, któ-

rzy okazali szczególniejszą gorliwość i stałość w obronie ojczyzny i religii za czasów Antyocho Epifana. Podług mniemania niektórych uczonych, nazwa Machabeusza bierze początek od wyrazu hebrajskiego *Makkabah*, oznaczającego *młot* albo *młotnik*, i przydanego Judzie za heroiczne jego czyny wojenne. Lecz najpowszechniejsze jest zdanie, że to słowo pochodzi od początkowych liter godła chorągwi, pod którą Juda prowadził do boju swoich żołnierzy: M. C. B. E. J.; a napis ten wzięty był z ksiąg Mojżesza (Exod. roz. 15, w. 11): *Mi Kamoka Be Elim Jehovah*. To jest: *Któż podobien tobie między bogami Panie?* Podobnym zwyczajem Rzymianie na swoich sztandarach kładli początkowe litery: S. P. Q. R. oznaczające w skróceniu: *Senatus Populusque Romanus*.

Obie te księgi zawierają prawie te same fakta, i wzajemnie służą dla się dopełnieniem. Pierwsza z nich, podzielona na szesnaście rozdziałów, opisuje szczegóły wszystkich wojen, podejmowanych przez Matatiasza i jego synów. Druga, składająca się z rozdziałów piętnastu, przywodzi wszystko to, co poprzedziło te wojny, przyczyny które je zapaliły, dziwne znaki w powietrzu, które się widzieć dawały ponad Jerozolimą wprzód, nim się zaczęło straszliwe prześladowanie Żydów przez Antyocho, kary za bałwochwalstwo, świętokupstwa i okrucieństwa, których się dopuszczało czterech arcykapłanów, to jest, Jason, Menelaus, Lyzymach i Abimus, męczeństwo siedmiu braci Machabejskich i ich matki, i obszerny opis wielkich dzieł Judy Machabeusza. Zdaje się, że księga pierwsza jest dalszym ciągiem tego, co zawarto w drugiej; a więc ta ostatnia może i napisana była wprzód. Lecz Kościół zatrzymał je w takim porządku, w jakim znalazł pierwotkowo ułożone, jak to postąpił i z niektórymi rozdziałami niektórych ksiąg świętych; bo i w rzeczach nawet podrzędnych nic nie chciał odmieniać w Pismie świętém.

Pierwotny język księgi pierwszej był hebrajski, jak twierdzi Ś. Hieronim (Prolog. Galeat.); druga zaś, według świadectwa tegoż Ojca Kościoła, napisaną była po grecku. Ze stylu i sposobu przedstawienia rzeczy widać, iż obie te księgi były napisane wkrótce po spełnieniu wypadków; lecz imiona autorów są niewiadome.

Obydwa autorowie rachują lata podług *ery Seleucydów*, która się zaczyna w roku 308. przed narodz. Chrystusa, a 312. przed *erą Chrześcijańską*, to jest, od czasu, kiedy Seleukus 1-szy, król Syryi, jeden z wodzów Aleksandra W. odzyskał Babilon. Rok ten odpowiada Olimpijadzie 117-tój, z których pierwsza przypadła na rok 776 przed narodz. Chrystusa. Era Olimpijad nazwaną została od igrzysk publicznych, które co cztery lata odbywały się blisko miasta Olimpij.

Przedstępne objaśnienia do ksiąg Machabejskich, załączone do Biblii przez X. Jakóba Wujka, są następujące:

„Tych ksiąg acz Żydzi w poczcie ksiąg świętych nie mają, przeto iż historye w nich opisane, działy się dobrze po czasie Esdrasza Doktora, który Żydom Kanon, to jest, poczet ksiąg świętych złożył, jako Jozephus świadczy *lib. 1 con. Apionem*: wszakże je Kościół Chrześcijański za księgi Boskie przyjmuje, i bez żadnego wątpienia między innymi księgami świętymi policza. Jako i stare Koncylia i Ojcowie świadczą: i Augustyn Ś. tak wyraźnie mówi: *Libros Machabaeor. non Judaei sed Ecclesia pro Canonicis habet, lib. 18. Civit. c. 36.* księgi Machabejskie nie Żydzi, ale Kościół ma za święte, a Boskie księgi. W tych tedy księgach ono wielkie, a przez proroki obwołane Żydów od Antyocho króla, i od potomków jego utrapienie i wybawienie ich przez Judę Machabeusza, i przez bracią jego opisane mamy“.

LIBER PRIMUS MACHABEORUM,

KSIĘGI PIERWSZE MACHABEJSKIE,

CAPUT I.

ROZDZIAŁ I.

O Aleksandrze Wielkim, Antyochu i jego okrucieństwach względem Żydów.

1. Et factum est, postquam percussit Alexander Philippi Macedo, qui primus regnavit in Graecia, egressus de terra Cethim, Darium regem Persarum et Medorum,

1. Y stało się potym gdy Alexander Filipów Macedończyk, który pierwszy królował w Grecyji, wyszedszy z ziemi Cethym, poraził Dariusza króla Persów y Medów:

Komentarz Menochinsza.

R. 1.—1. Poraził. Zwyciężył. — Pierwszy królował w Grecji. Który pierwszy był królem całej Grecji.— Z ziemi Cethym. T. j. z krain względem Judei zamor-

skich. Takie bowiem krainy Żydzi nazywają Cethym, jako to: Macedonia, Grecya, Cypr, i t. d. Podobnież Włosi dzisiaj tych, którzy mieszkają za Alpami nazywają *Tramontanami*. Patrz Izai. 23, 1.

2. constituit proelia multa, et obtinuit omnium munitiones, et interfecit reges terrae,

3. et pertransit usque ad fines terrae, et accipit spolia multitudinis gentium; et siluit terra in conspectu ejus.

4. Et congregavit virtutem et exercitum fortem nimis, et exaltatum est et elevatum cor ejus,

5. et obtinuit regiones gentium, et tyrannos; et facti sunt illi in tributum.

6. Et post haec decidit in lectum, et cognovit, quia moreretur.

7. Et vocavit pueros suos nobiles, qui secum erant nutriti a juventute, et divisit illis regnum suum, cum adhuc viveret.

8. Et regnavit Alexander annis duodecim, et mortuus est.

9. Et obtinuerunt pueri ejus regnum, unusquisque in loco suo,

10. et imposuerunt omnes sibi diademata post mortem ejus, et filii eorum post eos annis multis; et multiplicata sunt mala in terra.

11. Et exiit ex eis radix peccatrix, Antiochus illustis, filius Antiochi regis, qui fuerat Romae obses; et regnavit in anno centesimo trigesimo septimo regni Graecorum.

12. In diebus illis exierunt ex Israel filii iniqui, et suaserunt multis, dicentes: Eamus, et disponamus testamentum cum gentibus, quae circa nos sunt, quia ex quo recessimus ab eis, invenerunt nos multa mala.

13. Et bonus visus est sermo in oculis eorum.

14. Et destinaverunt aliqui de populo, et abierunt ad regem; et dedit illis potestatem, ut facerent justitiam gentium.

15. Et aedificaverunt gymnasium in Jerosolymis secundum leges nationum;

16. et fecerunt sibi praepudia, et recesserunt a testamento sancto; et juncti sunt nationibus, et venundati sunt, ut facerent malum.

2. *I odzierał wszystkich zamki. Z żadnym nieprzyjacielem się niepotykał, któregoby niezwyciężył; żadnego miasta nieoblegał, któregoby nie zdobył.*

3. *Aż do granic ziemie.* Albowiem doszedł do końca wschodu, aż do Oceanu.—*Umilkła.* Uspokoila się nieśmiając sprzeciwiać się; jakby rzekł: poddała się mu.

7. *Służebników.* Sług nadwornych, lub dowódców wojska swego.—*Rozdzielił im królestwo swe.* Zaprzeczają temu świeccy pisarze; lecz większą powagę ma za sobą Pismo ś., które ten fakt podaje. Kurciuszek także mówi, że rozesała się wieść, jakoby Alexander rozdzielił prowincje; chociaż sam bez przyczyny odrzuca tę pogłoskę. Józef zaś syn Goryonasa, zupełnie się zgadza z Pismem ś., bo mówi: *Rozdzielił ziemie między czterma wielkiemi książętami ze swojej familii.*

9. *Każdy na swem miejscu.* Każdy w tej prowincji, którą zdobył sobie orężem lub losem.

10. *Namnożyło się złego.* Wiele bowiem walk stacali między sobą następcy Alexandra, ztąd wiele klęsk zadali ludom.

11. *Wyszedł z nich.* Narodził się.—*Korzeń grzeszny.* Albowiem jak korzeń wydaje gałęzie, mówi ś. P. do Rzymian 11. 9, a z nich powstają liście i owoce, tak Antyoch był źródłem i początkiem licznych zbrodni.—*Antyoch oświecony.* Antyoch przezwany Epifanem; ten

2. zwiódł wiele bitew, y odzierał wszystkich zamki, y pozabiał króle ziemskie:

3. Y przeszedł aż do granic ziemie, y zabrał lupy mnóstwa narodów, y umilkła ziemia przed oczyma iego.

4. Y zebrał siłę, y wojsko barzo mocne: y wywyższyło się, y podniosło serce iego:

5. Y odzierał krainy narodów, y króle: y stali mu się holdownikami.

6. A potym upadł na łożę, y poznał że umrzeć miał.

7. Y wezwał zacnych służebników swych, którzy od młodości z nim wychowani byli y rozdzielił im królestwo swe, ieszcze za żywota.

8. A królował Alexander przez dwanaście lat, y umarł.

9. Y odzierzeli słudy iego królestwo, każdy na swym miejscu.

10. Y włożyli na się korony wszyscy po śmierci iego, y synowie ich po nich przez wiele lat, y namnożyło się złego na ziemi.

11. Y wyszedł z nich korzeń grzeszny, Antioch oświecony, syn Antiocha króla, który był w zakładzie w Rzymie: y królował roku setnego trzydziestego y siódmego, królestwa Greckiego.

12. W one dni wyszli z Izraela synowie niezbóżni, y namówili wielu, mówiąc: Pójdźmy, a uczynimy przymierze z narody które okolo nas są, bo od tego czasu iakośmy od nich odstąpili, wiele złego nas nalazło.

13. Y zdała się dobra mowa w oczach ich.

14. Y postanowili niektórzy z ludu, y iachali do króla: y dał im moc aby czynili sprawiedliwość poganów.

15. Y zbudowali w Jeruzalem szkołę według praw pogańskich.

16. Y uczynili sobie odrzezki, y odstąpili od przymierza świętego, y sprzęgli się z pogany, y zaprzędani są aby złe czynili.

bowiem wyraz grecki, po łacinie znaczy *świętny*. Tak nazwany za niektóre święte czyny.—*Który był w zakładzie w Rzymie.* Antyoch wielki, ojciec Epifana, będąc zwyciężonym przez Anibala Azjackiego, w zakład pokoju i przymierza dał Rzymianom syna swego Antyocha Epifana; lecz ten po śmierci ojca uciekł z Rzymu i zaczął panować w Syrii 137 r. królestwa Greckiego, czyli 149 po śmierci Alexandra. Era bowiem ta zaczyna się nie od śmierci Alexandra, lecz od Seleuka syna jednego z następców Alexandra, który we dwanaście lat po śmierci Alexandra został panem Azji.

12. *Synowie niezbóżni.* Wyrodni i występni Izraelici, przestępcy, nieulegający prawu, nieszanujący religii, odstępcy.—*Uczynimy przymierze.* Umowę; porzuciwszy część Boską, a naśladowaj pogańskie obyczaje, i przyjmując ich zabobony.—*Bo od tego czasu iakośmy.* Zobacz podobne uskarżanie się Żydów u Jerem. 44. 18.

14. *Sprawiedliwość poganów.* Aby naśladowali sposób życia pogan.

15. *Szkołę.* Jedni sądzą że to było miejsce, gdzie się wykładały zabobonne i świeckie nauki; inni zaś, że to było miejsce naznaczone dla mężczyzn na wszelki nieład, nawet przeciw naturze.—*Według praw pogańskich.* Aby postępowali według zwyczajów pogańskich.

16. *I uczynili sobie odrzezki.* Odrzezki sobie uczy-

17. Et paratum est regnum in conspectu Antiochi; et coepit regnare in terra Aegypti, ut regnaret super duo regna.

18. Et intravit in Aegyptum in multitudine gravi, in curribus et elephantis, et equitibus et copiosa navium multitudine;

19. et constituit bellum adversus Ptolemaeum regem Aegypti; et veritus est Ptolemaeus a facie ejus, et fugit, et ceciderunt vulnerati multi.

20. Et comprehendit civitates munitas in terra Aegypti, et accepit spolia terrae Aegypti.

21. Et convertit Antiochus, postquam percussit Aegyptum in centesimo et quadragesimo tertio anno, et ascendit ad Israel;

22. et ascendit Jerosolymam in multitudine gravi.

23. Et intravit in sanctificationem cum superbia, et accepit altare aureum, et candelabrum luminis, et universa vasa ejus, et mensam propositionis, et libatoria et phialas, et mortariola aurea et velum, et coronas et ornamentum aureum, quod in facie templi erat; et comminuit omnia.

24. Et accepit argentum et aurum, et vasa concupiscibilia, et accepit thesauros occultos, quos invenit; et sublatis omnibus abiit in terram suam.

25. Et fecit caedem hominum, et locutus est in superbia magna.

26. Et factus est plactus magnus in Israel, et in omni loco eorum;

27. et ingemuerunt principes et seniores; virgines et juvenes infirmati sunt; et speciositas mulierum immutata est.

28. Omnis maritus sumisit lamentum, et quae sedebant in thoro maritali, lugebant;

29. et commota est terra super habitantes in ea, et universa domus Jacob induit confusionem.

30. Et post duos annos dierum misit rex principem tributorum in civitates Juda; et venit Jerusalem cum turba magna.

31. Et locutus est ad eos verba pacifica in dolo; et crediderunt ei.

17. Y zgotowane jest królestwo przed oczyma Antiocha: y począł królować w ziemi Egypckiej, aby królował nad dwiema królestwami.

18. Y wyciągnął do Egiptu z wielkim mnóstwem, z wozami, z słoniami, z iezdami, y z wielkim mnóstwem okrętów:

19. y podniósł wojnę przeciw Ptolomeusowi królowi Egypckiemu: y zlekł się Ptolomeus od oblicza jego, y uciekł, y poległo zranionych wiele.

20. Y wziął miasta obronne w ziemi Egypckiej: y pobral lupy ziemie Egypckiej.

21. Y wrócił się Antioch jako poraził Egipt, roku setnego czterdziestego y trzeciego: y ciągnął do Izraela.

22. Y przyciągnął do Jeruzalem z mnóstwem wielkim.

23. Y wszedł do świątyni z pychą, y wziął ołtarz złoty, y lichtarz światła, y wszystkie naczynia jego, y stół pokładny, y naczynia ofiar mokrych, y czasze, y moździerzki złote, y zasłone, y korony, y ochędostwo złote, które było na czele kościoła: y połamał wszystko.

24. Y pobral srebro y złoto, y naczynia pożądane: y zabrał skarby skryte, które nalażł: a wszystko zabrawszy, poszedł do ziemie swojej.

25. Y uczynił mord wielki w ludziech, y mówił z pychą wielką.

26. Y stało się narzekanie wielkie w Izraelu, y po wszystkich mieyscach ich.

27. Y wdychali książęta y starszy: panny y młodzieńcy rozniemogli się, y piękność niewiast odmieniła się.

28. Każdy małżonek wziął lament: a które siedziały w małżeńskij łóżnicy, płakały:

29. y wzruszyła się ziemia, nad tymi którzy w nięj mieszkali, a wszytek dóm Jakob okrył się zelżywością.

30. A po dwu lat dni, posłał król do miast Judzkich przełożonego nad pobory, y przyciągnął do Jeruzalem z orszakiem wielkim.

31. Y mówił do nich słowa spokojne na zdradzie: y uwierzyli mu.

nione w czasie obrzezania, pewnemi instrumentami i lekarstwami przyciągali aby odrosły. Ś. Paweł I. do Kor. 7, 17, nazywa to przywozić odrzezki. Patrz Kor. Cels. 7, 25. — Od przymerza świętego. Od umowy, czyli prawa Bożego.—I zaprzędani są aby złe czynili. Pragnąc wygod i czci, oddali się pożądliwości, która ich doprowadziła do przesądów i zbrodni; stali się niewolnikami pożądliwości.

17. Zgotowane jest królestwo. Utwierdzone. — Począł królować z ziemi Egypckiej. Albowiem pod pozorem podania pomocy Ptolomeuszowi Filometrowi, wtargnął do Egiptu, i chytrze go zagarnawszy, przylączył do królestwa Azyatyckiego; takim sposobem już dwoma władał królestwami: Egiptem i Assyryą.

19. Zlekł się. Antyocho.

21. Setnego czterdziestego i trzeciego. Królestwa Greckiego, patrz wyżej w. 11.

24. Pożądane. Drogie.

Bib. St. Test. T. III.

25. I mówił z pychą wielką. Do nieszczęść które im sprawił dodając groźby.

26. I po wszystkich mieyscach ich. Po całym państwie Judzkim.

27. Rozniemogli się. Upadli na duchu.—Piękność niewiast odmieniła się. Gdy złożyły szaty weselne, a przybrały żałobne, okazując także na twarzy smutek.

28. Małżonek. W grec. narzeczony.—Które siedziały w małżeńskij łóżnicy. O narzeczonej rozumie.

29. Nad tymi którzy w nięj mieszkali. Z powodu klęski mieszkańców jej.—Okrył się zelżywością. Bardzo został strapiiony i strwożony.

30. Po dwu lat dni. Po dwóch latach pełnych i skończonych. —Przełożonego nad pobory. Który przeznaczony był do spisowania i zbierania pieniędzy i podatków. Książę ten w II. Mach. 5, 24, nazywa się Apollonius, gdzie się mówi, że przyszedł z wojskiem dwudziestu i dwóch tysięcy, mając rozkaz od Antyocho aby wszystkie doskonałych lat zabijał i t. d.

32. Et irruit super civitatem repente, et percussit eam plaga magna, et perdidit populum multum ex Israel.

33. Et accepit spolia civitatis; et succendit eam igni, et destruxit domos ejus, et muros ejus in circuitu;

34. et captivas duxerunt mulieres, et natos et pecora possederunt.

35. Et aedificaverunt civitatem David muro magno et firmo, et turribus firmis, et facta est illis in arcem;

36. et posuerunt illic gentem peccatricem viros iniquos, et convaluerunt in ea. Et posuerunt arma et escas, et congregaverunt spolia Jerusalem,

37. et reposuerunt illic; et facti sunt in laqueum magnum.

38. Et factum est hoc ad insidias sanctificationi, et in diabolum malum in Israel;

39. et effuderunt sanguinem innocentem per circuitum sanctificationis, et contaminaverunt sanctificationem.

40. Et fugerunt habitatores Jerusalem propter eos, et facta est habitatio exterorum, et facta est externa semini suo; et nati ejus reliquerunt eam.

41. Sanctificatio ejus desolata est sicut solitudo; dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbata ejus in opprobrium, honores ejus in nihilum. (*Tob. 2, 6. Amos. 8, 10.*)

42. Secundum gloriam ejus multiplicata est ignominia ejus; et sublimitas ejus conversa est in luctum.

43. Et scripsit rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus unus; et relinqueret unusquisque legem suam.

44. Et consenserunt omnes gentes secundum verbum regis Antiochi;

45. et multi ex Israel consenserunt servituti ejus, et sacrificaverunt idolis, et coinquinaverunt sabbatum.

46. Et misit rex libros per manus nuntiorum in Jerusalem, et in omnes civitates Juda, ut sequerentur leges gentium terrae,

47. et prohiberent holocausta et sacrificia, et placationes fieri in templo Dei,

35. *Miasto Dawidowe.* Tę część Jerozolimy, która zwała się miastem Dawidowem, i znajdowała się na wyniosłym miejscu góry Syońskiej.

36. *Zmocnili się w nim.* Stali się mocnymi.

37. *Stali się sidłem wielkim.* T. j. iżby ztamtąd mieli zrzeczność chwytania Żydów, jakby ptaki na siłkach, jeśliby przychodzili do kościoła dla optakiwania klęsk swoich; co wyjaśniając dodaje: *i stało się to na zasadzkę świątyni.*

38. *Na przeciwnika złego.* Oszczercy, albo nieprzyjaciela ciągłe nateżonego i czuwającego aby szkodzić. Mówi tu o żołnierzach, których nazywa djabłami z przyczyny szatańskiego ich postępowania z Żydami.

40. *Obcym nasieniu swemu.* Obceni dla współrodaków i cudzoziemcom oddane w posiadanie. — *Synowie jego opuścili go.* Obywatele Jerozolimy opuścili ją, albo wzięci będąc w niewolę od nieprzyjaciół, albo którzy wyszli dobrowolnie na wygnanie.

32. Y uderzył z trzaskiem na miasto, y poraził ie porażką wielką, y wytracił wiele z Izraela.

33. Y pobrał łupy miasta: y spalił ie ogniem, y popsował domy iego, y mury iego wokolo.

34. y zawiedli w poymanie niewiasty, ą dziatki y bydła posiedli.

35. Y zbudowali miasto Dawidowe murem wielkim y mocnym, y wieżami mocnemi, y było im miasto zamku;

36. y osadzili tam naród grzészny, męże niepobożne, y zmocnili się w nim. Y nakładli zbroie y żywności, y zgromadzili łupy Jeruzalem,

37. y schowali tam: y stali się sidłem wielkim.

38. Y stało się to na zasadzkę świątyni, y na przeciwnika złego w Izrael:

39. y wylali krew niewinną okolo świątynie, y splugawili świątynię.

40. Y uciekli obywatele Jeruzalem dla nich, y stało się mieszkaniem cudzoziemców, y stało się obcym nasieniu swemu, y synowie iego opuścili ji.

41. Świątynia iego spustoszona iest, iako pustki, święta iego obrócili się w placz, szabaty iego na hańbę, czci iego wniwecz.

42. Według sławy iego rozmnożyła się zelżywość iego: a wywyższenie iego obróciło się w placz.

43. Y pisał król Antioch do wszystkiego królestwa swego, aby był wszytek lud ieden, a każdy zakon swój opuścił.

44. Y zezwolili wszyscy narodowie według słowa króla Antiocha:

45. y wiele z Izraela przystało na nabożeństwo iego: y ofiarowali bałwanóm, y splugawili szabath.

46. Y posłał król listy przez ręce posłów do Jeruzalem, y do wszech miast Judzkich, aby szli za prawy pogańskimi,

47. a iżby zakazali całopalenia, y ofiar, y ublagania czynić w kościele Bożym,

41. *Na hańbę.* Na zniewagę, niesławę. T. j. że były wystawione na szyderstwa nieprzyjaciół. — *Wniwecz* W grec. *na pogardę.*

42. *Według sławy jego.* Jak wielką wprzód była chwala Jerozolimy, taką a może i większą była później jej zniewaga. Podobne wyrażenie się w Apok. 18, 7: *Jako się wielce wynosiła i w rozkoszach była, tyle dajcie jej męki i żalości.*

43. *Jeden.* Obyczajami i religiją, t. j. przyjąwszy zabobony pogańskie i cześć bałwanów. — *Każdy zakon swój opuścił.* Chciał aby prawo było ogólne, dla tém łatwiejszego przywiedzenia Żydów do bałwochwalstwa, o których wiedział że trzymają się swojego zakonu i swoich praw.

45. *Przystało na nabożeństwo jego.* Z grec. można przetłumaczyć *religię jego.* — *Splugawili szabath.* Zgwałcili nie obchodząc go.

46. *Listy.* Rozkazy królewskie, edykta.

47. *Ublagania.* Ofiary dla ublagania Boga. Takiemi

48. et prohiberent celebrari sabbatum, et dies solemnes;

49. et jussit coinquinari sancta, et sanctum populum Israel.

50. Et jussit aedificari aras, et templa et idola, et immolari carnes suillas et pecora communia,

51. et relinquere filios suos incircumcisos, et coinquinari animas eorum in omnibus immundis et abominationibus, ita ut obliviscerentur legem, et immutarent omnes justificationes Dei;

52. et quicumque non fecissent secundum verbum regis Antiochi, morerentur.

53. Secundum omnia verba haec scripsit omni regno suo et praeposuit principes populo, qui haec fieri cogerent.

54. Et jusserunt civitatibus Juda sacrificare.

55. Et congregati sunt multi de populo ad eos, qui dereliquerant legem Domini, et fecerunt mala super terram;

56. et effugaverunt populum Israel in abditis et in absconditis fugitivorum locis.

57. Die quintadecima mensis Caslev, quinto et quadagesimo et centesimo anno aedificavit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei; et per universas civitates Juda in circuitu aedificaverunt aras;

58. et ante januas domorum, et in plateis incendebant thura, et sacrificabant;

59. et libros legis Dei combusserunt igni, scindentes eos;

60. et apud quemcumque inveniebantur libri testamenti Domini, et quicumque observabat legem Domini, secundum edictum regis trucidabant eum.

61. In virtute sua faciebant haec populo Israel, qui inveniebatur in omni mense et mense in civitatibus.

62. Et quinta et vigesima die mensis sacrificabant super aram, quae erat contra altare.

63. Et mulieres, quae circumcidebant filios suos, trucidabantur secundum jussum regis Antiochi,

64. et suspendebant pueros a cervicibus per universas domos eorum; et eos, qui circumcidebant illos, trucidabant.

65. Et multi de populo Israel definierunt apud ofiarami były szczególniej te, które się ofiarowały za grzechy. W Num. 5, 8 nazywa się *ofiara ubłagalna*. 49. *Splugawić*. Rzeczami przeciwnymi świętości kościoła, które w następnych wierszach wylicza.

50. *Zborów*. Gaje na cześć bałwanów lub świątynie. — *Bałwanów*. W grec. miejsca na cześć bałwanów przeznaczone. — *Pospolite*. Nieczyste. Tak ś. Piotr w widzeniu: *Niedaj tego Panie, gdyżem nigdy niejadł nic pospolitego i nieczystego*. Act. 10, 14.

54. *I rozkazali*. . . *sprawować*. W grec. *aby we wszystkich miastach składano ofiary*, rozumie się bałwanom.

55. *I zebrało się wiele z ludu do tych*. Grecki tekst oznacza, że się przyłączyli do przelożonych i książąt; łaciński zaś, do Żydów odbiegłych od prawa; lecz to na jedno wychodzi.

56. *Do jaskiń*. T. j. tych żydów, którzy niechcą odstępować od religii i czci prawdziwego Boga, woleli raczej kryć się po jaskiniach i grotach.

57. *Miesiąca Kaslev*. Który Listopadowi naszemu od-

48. y żeby bronili święcie szabbathu, y dni uroczystych;

49. y rozkazał spługawić świątynią, y lud święty Izraelski.

50. Y kazał nabudować ołtarzów, y zborów, y bałwanów, y ofiarować świnie mięso y bydło pospolite:

51. y zostawiać syny swe nieobrzezane, a dusze swe plugawić wszelakimi plugastwy y obrzydłościami: tak iżby zapomnieli zakonu, y odmienili wszystkie usprawiedliwienia Boże.

52. A którzybykolwiek nie czynili według słowa króla Antiocha, żeby gardło dali.

53. Według tych wszystkich słów pisał królewskiemu królestwu swemu: y postanowił przelożone nad ludem, którzyby to czynić przymuszali.

54. Y rozkazali miastom Judzkim ofiary sprawować.

55. Y zebrało się wiele z ludu do tych, którzy byli opuścili zakon pański, y czynili złość na ziemi;

56. y wypędzili lud Izraelski do iaskiń, y do skrytych miejsc zbiegów.

57. Dnia piętnastego miesiąca Kaslev, piątego, y czterdziestego, y setnego roku, zbudował król Antiochus obrzydłego bałwana spustoszenie na ołtarzu Bożym, y po wszystkich miastach Judzkich w okolo nabudowali ołtarzów;

58. a przeddrzwiami domów, y po ulicach palili kadzidło, y ofiarowali;

59. y księgi zakonu Bożego podrapawszy ie spalili ogniem:

60. a u kogokolwiek należono księgi przymierz Pańskiego, y ktokolwiek zachowywał zakon Pański, według wyroku królewskiego zabiiali go.

61. Mocą swoją czynili to ludowi Izraelskiemu, który się naydował na każdy miesiąc y miesiąc w miesiącach.

62. A dwudziestego y piątego dnia miesiąca ofiarowali na ołtarzu, który był przeciw ołtarzowi.

63. A niewiasty zasię, które obrzezowały syny swe, zabiiano według rozkazania króla Antiocha.

64. Y wieszali dziatki za szyje, po wszystkich domiech ich: a te którzy ie obrzezowali, zabiiali.

65. Y wiele z ludu Izraelskiego postanowili u powiada. — *Piątego i czterdziestego i setnego roku*. Królestwa greckiego, wyż. 11. — *Obrzydłego bałwana*. Jowisza olimpijskiego. — *Spustoszenia*. Bałwanem spustoszenia ten się nazywa, przez którego pustoszy się i plugawi świątynia.

61. *Mocą swoją*. Na mocy prawa, które mieli; albo przemocą i po tyrańsku. — *Na każdy miesiąc*. Albowiem każdego miesiąca dzień 25 poświęcał się Jowiszowi, jak się mówi w wierszu następnym. Również dla zniesienia świętego dnia Neomenii, który świętym był u Żydów.

62. *Na ołtarzu który był przeciw ołtarzowi*. Albowiem ołtarz całopalenia, na którym została postawiona statua Jowisza był szeroki; tak więc na nim oprócz bałwana Jowisza, zrobiony był inny mały ołtarz, na którym ofiarowano bałwanowi.

64. *Wieszali dziatki za szyje*. Dzieci zabijali, a ich trupy na sztych matek zawieszano; jak się pokazuje z 2 ks. 6, 10.

se, ut non manducarent immunda; et elegerunt magis mori, quam cibis coinquinari immundis; (2, *Mach.* 6, 18).

66. et noluerunt infringere legem Dei sanctam, et trucidati sunt;

67. et facta est ira magna super populum valde.

siebie, aby nie iadali rzeczy nieczystych: y woleli raczej umrzeć, niż się plugawić pokarmy nieczystymi.

66. Y niechcieli łamać świętego zakonu Bożego, y pomordowani są.

67. Y stał się barzo wielki gniew nad ludem.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O gorliwości Mathathiasza w obronie zakonu Bożego, jego śmierci, i t. d.

1. In diebus illis surrexit Mathathias filius Joannis, filii Simeonis, sacerdos ex filiis Joarib ab Jerusalem, et cōsedit in monte Modin;

2. et habebat filios quinque: Joannem, qui cognominabatur Gaddis,

3. et Simonem, qui cognominabatur Thasi,

4. et Judam, qui vocabatur Machabeus,

5. et Eleazarum, qui cognominabatur Abaron, et Jonathan, qui cognominabatur Apphus.

6. Hi viderunt mala, quae fiebant in populo Juda, et in Jerusalem.

7. Et dixit Mathathias: Vae mihi, utquid natus sum, videre contritionem populi mei, et contritionem civitatis sanctae, et sedere illic, cum datur in manibus inimicorum?

8. Sancta in manu extraneorum facta sunt: templum ejus sicut homo ignobilis.

9. Vasa gloriae ejus captiva abducta sunt: trucidati sunt senes ejus in plateis, et juvenes ejus ceciderunt in gladio inimicorum.

10. Quae gens non hereditavit regnum ejus, et non obtinuit spolia ejus?

11. Omnis compositio ejus ablata est. Quae erat libera, facta est ancilla.

12. Et ecce sancta nostra, et pulchritudo nostra, et claritas nostra desolata est, et coinquinaverunt ea gentes.

13. Quo ergo nobis adhuc vivere?

14. Et scidit vestimenta sua Mathathias, et filii ejus; et operuerunt se ciliciis, et planxerunt valde.

15. Et venerunt illuc, qui missi erant a rege Antiocho, ut cogèrent eos, qui confugerant in civitatem Modin, immolare, et accendere thura, et a lege Dei discedere.

1. W one dni powstał Mathathiasz, syn Jana, syna Symeonowego, kapłan z synów Joaryb z Jeruzalem, y osadził się na górze Modyn:

2. A miał synów pięci, Jana, którego przewisko było Gaddis:

3. y Symona, którego zwano Thasi.

4. Y Judę, którego zwano Machabeusz.

5. Y Eleazara, którego zwano Abaron, y Jonathan, którego zwano Apphus.

6. Ci widzieli złości które się działy między ludem Judzkim y w Jeruzalem.

7. Y rzekł Mathathiasz: Biada mnie, przeczem się narodził abym widział skruszenie ludu mego, y skruszenie miasta świętego, y abych tam siedział, gdy podane iest w ręce nieprzyjacielskie?

8. Świątynia iest w ręku cudziemców: kościół iego iako człowiek bezecny.

9. Naczynia chwały iego zabrano w niewolstwo: Starcowie iego pobici po ulicach, a młodzieńcy iego polegli od miecza nieprzyjacielskiego.

10. Y któryż naród nie odziedziczył królestwa iego, y nie odzierał łupów iego?

11. Wszystko iego ochędstwo iest odjęte: a które było wolne, stało się niewolnicą.

12. A oto nasze mieysca święte, y piękność nasza, y chwala nasza iest spustoszona, a pogani ie splugawili.

13. Na cóż nam tedy ieszcze żyć?

14. Y rozdarł Mathathiasz odzienie swoje, y synowie iego: a oblekli się w włosienicę, y barzo płakali.

15. Y przyszli tam ci którzy byli posłani od króla Antiocha, żeby przymusili tych, którzy byli zbiegli do miasta Modyn, ofiarować y palić kadzidło, y odstąpić od zakonu Bożego.

67. *Wielki gniew.* Zagniewanie czyli kara Boża albo Antyocho; Bóg bowiem zapalony gniewem na Żydów za ich występki, dozwoił Antyochowi tak srodze z niemi się obchodzić.

R. 2.—1. *Z synów Joarib.* Którego los pierwszy wyszedł za czasów Dawida. I. Paral. 24, 7, i był pierwszy z dwudziestu czterech kolei kapłanów pochodzących z synów Aarona. Chociaż Mathathiasz nie pochodził w prostej linii z rodziny najwyższego kapłana, jednakże po jej ustaniu, na niego, jako na kapłana pierwszej klasy, przeszło arcykapłanstwo, do której to godności był także wyniesiony za wolą Bożą i przez wybor ludu.—*Z Jeruzalem.* Złączyć trzeba ze słowem powstał, to jest wyszedł z Jerozolimy.—*Na górze Modin.* Modin Józef nazywa wsią Judzką, Józef ks. 12, r. 8; lecz Pismo ś. miastem mianuje w tym r. w. 15 i gdzieindziej.

4. *I Juda którego zwano Machabeusz.* Patrz Wujka.

7. *Skruszenie.* Spustoszenie; porównanie wzięte jest od naczyń glinianych. Patrz Isai. 30, 14.—*Tam siedział.* Mieszkał.

8. *Bezcenny.* Wzgardy godzien i lichy.

9. *Naczynia chwały.* Sławne i kosztowne naczynia świątyni, z których piękności i ceny chlubić się zwykli.

10. *Któryż naród nieodziedziczył królestwa jego.* Aby w niem, jakby w ojczyźnie, prawem następstwa panował, zabiwszy lub wypędziwszy prawych dziedziców. Co się głównie odnosi do Syonu i zamku królewskiego, w którym załoga mieścili się rzadcy królewscy, i żąd dopuszczali się okrucieństw na wiernych Izraelitach.

11. *Ochędstwo.* Ozdoba.

14. *Rozdarł odzienie swoje.* Dobrowolnie umartwiał swe ciało, chcąc złagodzić zagniewanie Boże, srożące się przeciwko *Zydom.*

16. Et multi de populo Israel consentientes ac-
cesserunt ad eos; sed Mathathias, et filii ejus con-
stanter steterunt.

17. Et respondentes, qui missi erant ab Antio-
cho, dixerunt Mathathiae: Princeps, et clarissimus
et magnus es in hac civitate, et ornatus fili-
is et fratribus:

18. ergo accede prior, et fac jussum regis,
sicut fecerunt omnes gentes, et viri Juda, et qui
remanserunt in Jerusalem, et eris tu, et filii tui,
inter amicos regis, et amplificatus auro et argen-
to, et muneribus multis.

19. Et respondit Mathathias, et dixit magna
voce: Et si omnes gentes regi Antiocho obediunt,
ut discedat unusquisque a servitute legis patrum
suorum, et consentiat mandatis ejus,

20. ego, et filii mei et fratres mei obediemus
legi patrum nostrorum.

21. Propitius sit nobis Deus: non est nobis
utile relinquere legem et justitias Dei:

22. non audiemus verba regis Antiochi, nec
sacrificabimus transgredientes legis nostrae manda-
ta, ut eamus altera via.

23. Et ut cessavit loqui verba haec, accessit
quidam Judaeus in omnium oculis sacrificare ido-
lis super aram in civitate Modin, secundum jus-
sum regis;

24. et vidit Mathathias, et doluit, et contre-
muerunt renes ejus, et accensus est furor ejus
secundum judicium legis, et insiliens trucidavit
eum super aram;

25. sed et virum, quem rex Antiochus mise-
rat, qui cogebat immolare, occidit in ipso tem-
pore, et aram destruxit,

26. et zelatus est legem, sicut fecit Phinees
Zamri filio Salomi. (*Num. 25, 13.*)

27. Et exclamavit Mathathias voce magna in
civitate, dicens: Omnis, qui zelum habet legis
statuens testamentum, exeat post me.

28. Et fugit ipse, et filii ejus, in montes, et
reliquerunt quaecumque habebant in civitate.

29. Tunc descenderunt multi quaerentes judi-
cium et justitiam, in desertum;

30. et sederunt ibi ipsi, et filii eorum et mu-
lieres eorum, et pecora eorum, quoniam inunda-
verunt super eos mala.

31. Et renuntiatum est viris regis, et exerci-

16. *Statecznie stali.* W zamiarze nieodstępowania
od zakonu Bożego.

21. *Będzie miłościw.* Łaskawym; t. j. niech nas Bóg
zachowa abyśmy to robili co nam rozkazuje. — *Spra-
wiedliwości.* To samo oznacza co i prawo, według któ-
rego postępujący są sprawiedliwymi.

22. *Abyśmy mieli...chodzić.* Abyśmy trzymali się
innej religii. W grec. *w prawo czy w lewo.* Abyśmy choć
cośkolwiek z prostej drogi zbyczyli.

23. *Przystąpił niektóry Żyd.* Może być za namową
posłańców królewskich, aby do słów dodawszy przykład,
tém łatwiej mogli poruszyć mocno obstających za pra-
wami ojcowskimi; lecz omylili się w swoich nadziejach.

16. Y mnodzy z ludu Izraelskiego zezwoliwszy
przystali ku nim: ale Mathathiasz y synowie jego
statecznie stali.

17. A odpowiadając którzy byli posłani od An-
tiocha, rzekli Mathathiaszowi: Przedniejszy, y na-
sławniejszy, y wielki iesteś w tym mieście, y
ozdobiony synami y bracia.

18. A tak przystąpił naprzód, a uczynił rozkaza-
nie królewskie: iako uczynili wszyscy narodowie,
y mężowie Judzey, y którzy zostali w Jeruzalem:
a będziesz ty, y synowie twoi, między przyjaciółmi
królewskimi, a będziesz ubogaczem złotem y sre-
brem, y mnogimi upominkami.

19. Y odpowiedział Mathathiasz, y rzekł gło-
sem wielkim: Choć wszyscy narodowie Antiocha
króla słuchaia, aby odstąpił każdy od nabożeństwa
zakonu oyców swoich, a zezwolił na rozkazanie jego:

20. ja y synowie moi, y bracia moi będziem
posłuszni zakonowi oyców naszych.

21. Niech nam Bóg będzie miłościw: nie iest
nam pożytecznie odstąpić zakonu, y sprawiedliwo-
ści Bożej:

22. nie usłuchamy słów króla Antiocha, ani
będziem ofiarować przestępując przykazania zakonu
naszego, abyśmy mieli inną drogą chodzić.

23. A gdy przestał mówić te słowa, przystąpił
niektóry Żyd przed oczyma wszystkich, aby ofiaro-
wał bałwanom na oltarzu w mieście Modyn wed-
ług rozkazania królewskiego.

24. Y użył Mathathiasz, y użalił się, y wstrzę-
sły się nerki jego, rozpalila się zapalczywość jego
według sądu zakonu: y przyskoczywszy zamordo-
wał go na oltarzu:

25. ale y męża którego był król Antioch posłał,
który przymuszał ofiarować, zabił tegoż czasu, y
oltarz rozwalił.

26. Y zapalczywie mścił się zakonowi, iako uczy-
nił Phinees Zamremu synowi Salomi.

27. Y zawołał Mathathiasz głosem wielkim w mie-
ście, mówiąc: każdy który uprzecznie miłuje za-
kon, zachowując przymierze, niech wynidzie za mną.

28. Y uciekł sam, y synowie jego na góry, y
opuszcili cokolwiek mieli w mieście.

29. Tedy wiele szukających sądu y sprawiedli-
wości, poszło na puszcza:

30. y mieszkali tam sami y synowie ich, y niewia-
sty ich, y było ich, że się wylalo na nie nieszczęście.

31. Y dano znać mężom królewskim, y wojsku

24. *Według sądu zakonu.* Jak wymagała miłość czyli
gorliwość prawa, w którym Bóg rozkazał, Deut. 11, 6,
zabijając tego, który drugich od ojczyzny, religii i czci
prawdziwego Boga odwodził, jak to czynił ten Żyd,
ofiary składając Jowiszowi. Miał też Mathathiasz władzę
z prawa publicznego zabijać Żydów bez wykroczenia;
był bowiem najwyższym kapłanem i przełożonym w tym
czasie nad Rzeczpospolitą żydowską.

27. *Zachowując przymierze.* Chcąc bronić i uma-
cniać przymierza zawarte z Bogiem, prawo Boże, które
według przymierza zachowywać byli powinni.

29. *Sądu i sprawiedliwości.* Chcących żyć sprawie-
dliwie i święcie.

tui, qui erat in Jerusalem civitate David, quoniam discessissent viri quidam, qui dissipaverunt mandatum regis, in loca occulta in deserto, et abiissent post illos multi.

32. Et statim perrexerunt ad eos, et constituerunt adversus eos proelium in die sabbatorum,

33. et dixerunt ad eos: Resistitis et nunc adhuc? exile, et facite secundum verbum regis Antiochi, et vivetis.

34. Et dixerunt: Non exhibimus, neque faciemus verbum regis, ut polluamus diem sabbatorum.

35. Et concitaverunt adversus eos proelium.

36. Et non responderunt eis, nec lapidem miserunt in eos, nec oppilaverunt loca occulta,

37. dicentes: Moriamur omnes in simplicitate nostra, et testes erunt super nos coelum et terra, quod injuste perditis nos.

38. Et intulerunt illis bellum sabbatis, et mortui sunt ipsi, et uxores eorum et filii eorum, et pecora eorum usque ad mille animas hominum.

39. Et cognovit Mathathias, et amici ejus, et luctum habuerunt super eos valde.

40. Et dixit vir proximo suo: Si omnes fecerimus, sicut fratres nostri fecerunt, et non pugnaverimus, adversus gentes pro animabus nostris et justificationibus nostris, nunc citius disperdent nos a terra.

41. Et cogitaverunt in die illa, dicentes: Omnis homo, quicumque venerit ad nos in bello die sabbatorum, pugnemus adversus eum, et non moriemur omnes, sicut mortui sunt fratres nostri in occultis.

42. Tunc congregata est ad eos synagoga Assidaeorum fortis viribus ex Israel, omnis voluntarius in lege;

43. et omnes, qui fugiebant a malis, additi sunt ad eos, et facti sunt illis ad firmamentum.

44. Et collegerunt exercitum, et percusserunt peccatores in ira sua, et viros iniquos in indignatione sua; et ceteri fugerunt ad nationes, ut evaderent.

45. Et circumvit Mathathias, et amici ejus, et destruxerunt aras,

46. et circumciderunt pueros incircumcisos, quotquot invenerunt in finibus Israel, et in fortitudine.

32. *W dzień szabatu.* W dzień sobotni Żydzi wstrzymywali się od bitwy; było bowiem mniemanie iż w sobotę niewolno nawet dla obrony brać za oręż i bić się z nieprzyjacielem; która to niewiadomość może się wymówić gorliwością o zachowanie prawa Bożego, miłością i uszanowaniem ku Bogu.

36. *Ani zawierali miejsc tajemnych.* I niezatarowali kryjówek w których się byli schowali.

37. *W prostocie naszej.* W niewinności czyli w nieskazitelności.

40. *Mąż.* Każdy.—*Za dusze nasze.* Za życie nasze.—*Usprawiedliwienia.* Prawa.—*Ziemie.* Abyśmy nie żyli na ziemi.

41. *Umyslili dnia onego.* Z zaszłej porażki zrozumieli że nienależało z taką ścisłością zachowywać szabatu.—*Skrytych.* W miejscach gdzie się byli skryli.

które było w Jeruzalem, w mieście Dawidowym, iż odstąpili mężowie niektórzy, którzy zgwałcili rozkazanie królewskie na nieysca tajemne na puszczy, y poszło za nimi wiele.

32. Y zarazem puścili się po nich, y stawili im bitwę w dzień szabbatu.

33. Y rzekli do nich: A ieszczeż się y teraz sprzeciwiacie? wynidźcie, a czynście według słowa króla Antiocha, a żywi zostaniecie.

34. Y rzekli: Nie wynidziemy, ani uczynimy słowa królewskiego, abyśmy mieli zgwałcić dzień szabbatu.

35. Y wzruszyli przeciwko im bitwę.

36. Y nie odpowiedzieli im, ani kamienia nie rzucili na nie, ani zawierali mieysce tajemnych,

37. Mówiąc: Pomrzemy wszyscy w prostocie naszej; a będą nam świadkami niebo y ziemia, że nas niesprawiedliwie tracicie.

38. Y podnieśli woynę na nie w szabbathy: y polegli sami, y żony ich, y synowie ich, bydło ich, aż do tysiąca dusz ludzkich.

39. Y dowiedział się Mathathiasz, y przyjaciele jego, y płakali nad nimi barzo.

40. Y rzekł mąż bliźniemu swemu: Jeśli wszyscy uczynimy iako bracia naszy uczynili, a niebędziem walczyć przeciw poganóm za dusze nasze, y o usprawiedliwienia nasze: teraz prędzę nas wygubią z ziemie.

41. Y umysłili onego dnia, mówiąc: Wszelki człowiek którykolwiek przydzie na nas na woynę w dzień szabbathu, potykamy się z nim: a nie pomrzemy wszyscy, iako pomarli bracia naszy w skrytych mieyscach.

42. Tedy się przyłączył do nich poczet Assydejczyków, mocni siłą Izraela, każdy miłośnik zakonu.

43. Y wszyscy którzy uciekali przed złem, przyłączyli się do nich, y stali się im ku zmocnieniu.

44. Y zebrali woysko, y porazili grzeszniki w gniewie swoim, y mężę niezbożne w zagniewaniu swoim, a drudzy uciekli do poganów, aby się wybiegali.

45. A obszedł Mathathiasz y przyjaciele jego, y rozwalali ołtarze.

46. Y obrzezali dzieci nie obrzezane, ile ich należeli w granicach Izraelskich, y w mocy.

42. *Poczet Assydejczyków.* Assydejczycy byli to albo to samo co Essenczycy, albo były to pewne familje i sekty, dla niektórych ustaw podobne do siebie i połączone. Esseńcyzy zajmowali się życiem kontemplacyjnym, byli to jakby zakonnicy w owym wieku; Assydejczykowie zaś byli to rycerze zakonni, jak teraz zakon Maltański. Patrz Sarariusza ks. 3, r. 7, w. 7, i Korneliusza a Lapide.—*Miłośnik zakonu.* Ten się nazywa miłośnikiem zakonu, który z ochotą wypełnia prawo.

43. *Przed złem.* Od prześladowania lub kłęsk.—*I stali się im ku zmocnieniu.* Stali się dla nich wielką pomocą.

44. *Grzeszniki.* Grzesznikami w Pismie ś. szczególniej się nazywają odstępcy, jak to nieraz spotykamy w księgach królewskich i prorockich.—*W zagniewaniu swoim.* Zagniewani.—*Drudzy.* Z nieprzyjaciół.

47. Et persecuti sunt filios superbiae, et pro-
speratum est opus in manibus eorum;

48. et obtinuerunt legem de manibus gentium
et de manibus regum, et non dederunt cornu pec-
catori.

49. Et appropinquaverunt dies Mathathiae mo-
riendi, et dixit filiis suis: Nunc confortata est
superbia, et castigatio, et tempus eversionis et
ira indignationis.

50. Nunc ergo, o filii, aemulatores estote legis,
et date animas vestras pro testamento patrum ve-
strorum,

51. et mementote operum patrum, quae fece-
runt in generationibus suis, et accipietis gloriam
magnam et nomen aeternum.

52. Abraham nonne in tentatione inventus est
fidelis, et reputatum est ei ad justitiam? (*Gen. 22, 2*).

53. Joseph in tempore angustiae suae custodi-
vit mandatum, et factus est dominus Aegypti.
(*Gen. 41, 40*).

54. Phinees pater noster, zelando zelum Dei,
accepit testamentum sacerdotii aeterni. (*Num. 25,
13, Eccli. 45, 28*).

55. Jesus, dum implevit verbum, factus est
dux in Israel. (*Jos. 1, 2*).

56. Caleb, dum testificatur in ecclesia, accepit
hereditatem (*Num. 14, 6*).

57. David in sua misericordia consecutus est
sedem regni in saecula. (*2. Reg. 2, 4*).

58. Elias, dum zelat zelum legis, receptus est
in coelum. (*4. Reg. 2, 11*).

59. Ananias et Azarias et Misael credentes li-
berati sunt de flamma. (*Dan. 3, 50*).

60. Daniel in sua simplicitate liberatus est de
ore leonum. (*Dan. 6, 22*).

61. Et ita cogitate per generationem et genera-
tionem, quia omnes qui sperant in eum, non in-
firmantur.

47. Y przeszladowali syny pychy, y szczęściło się
dzieło w rękach ich.

48. Y odzierzeli zakon z rąk pogańskich, y z rąk
królewskich: y nie dali rogu grzesznikowi.

49. Y przybliżyły się dni Mathatiaszowi żeby
umarł, y rzekł synóm swoim: Teraz wzięła moc
pycha, y karanie: y czas wywrócenia y gniew
rozniewiania.

50. Przetóż teraz o synowie bądźcie miłośnicy
zakonu, a daycie dusze wasze za przymierze oy-
ców waszych:

51. A pomnicie na sprawy oycowskie, które czy-
nili w rodzaiach swoich: a otrzymacie sławę wiel-
ką, y imię wieczne.

52. Aż Abraham nie był należon wiernym
w pokuszeniu, y poczytano mu ku sprawiedliwości?

53. Jozeph czasu ucisku swego zachował roska-
zanie, y stał się panem Egiptu.

54. Phinees ociec nasz zapalony zapalczywością
Bożą, wziął przymierze kapłaństwa wiecznego.

55. Jezus gdy wypełnił słowo, stał się wodzem
w Izraelu.

56. Kaleb gdy wydawał świadectwo w zebraniu,
wziął dziedzictwo.

57. Dawid w miłosierdziu swym dostał stolicę
królewską na wieki.

58. Heliasz gdy się zapalił zapaleniem o zakon,
wzięty iest do nieba.

59. Ananiasz, y Azariasz, y Misael, wierząc
z płomienia są wybawieni.

60. Daniel w swęj prostocie wybawion iest
z pasczki lwów.

61. Y tak rozmyślajcie przez naród y naród,
że wszyscy którzy w nim nadzieję pokładają, nie
słabiają.

46. *I w mocy.* W grec. bez *i*, w mocy, t. j. śmiało,
męźnie.

47. *Syny pychy.* Pysznych nieprzyjaciół żydowskich.

48. *Odzierzeli zakon z rąk pogańskich.* Otrzymali
zachowanie praw, do czego przeszkadzali im nieprzy-
jaciele i królowie.—*Nie dali rogu grzesznikowi.* Nie-
dali przewagi grzesznikom i nieprzyjaciołom.

49. *Wzięła moc pycha.* Przemogła.—*Karanie.* Bo-
ga, przez nieprzyjaciół nas karzącego.—*Wywrócenia.*
Rzeczy naszych.—*Gniew rozniewiania.* Gwałtowny
gniew Boży, wyteżony ku karaniu.

50. *Miłośnicy.* Gorliwi i pilni.—*Dusze wasze.* Ży-
cie wasze.—*Za przymierze ojców waszych.* Za zacho-
wanie praw ojcowskich.

51. *W rodzajach swoich.* W swoim czasie, za życia.

52. *W pokuszeniu.* Gdyż Pan Bóg rozkazał mu za-
bić na ofiarę syna swego Izaaka Gen. 22, 2. — *I po-
czytano mu ku sprawiedliwości.* I jest usprawiedliwo-
ny w obec Boga, iż dobrze czynił; za doskonałą spra-
wiedliwością nastąpiła pochwała i nadzwyczajna na-
groda.

53. *I czasu ucisku swego.* Gdy przez żonę Putyfara
spotwarzony został i do więzienia wtrącony.—*Zacho-
wał rozkazanie.* Niechciał zgwałcić prawa Bożego i ze-
zwolić na cudzołóstwo. Gen. 39, 9.

54. *Ojciec nasz.* Tak mówi ponieważ Machabejczy-
kowie byli z rodu kapłanów i od Fineesa rodowód
wiedli.—*Zapalony zapalczywością.* Pałając gorliwością:
bowiem Izraelitę i wszeteczną Madianitkę sztyletem
przebił Num. 25, 8. — *Wziął przymierze kapłaństwa.*
Obietnicę iż kapłaństwo będzie trwało wiecznie w jego
potomkach. Num. 25, 12.

55. *Jezus.*—*Jozue.*—*Gdy wypełnił słowo.* Przykazanie
Boże, o przejściu przez Jordan, zajęciu ziemi obiecanej
i rozdzieleniu ją między ludem. Jozue 1, 2.

56. *Gdy wydawał świadectwo w zebraniu.* Gdy na-
pominał aby śmiało szli do ziemi obiecanej. — *Wziął
dziedzictwo.* T. j. Hebron, które to miasto dla tego
wziął, iż naśladował Pana Boga Izraelskiego. Joz.
14, 14.

57. *W miłosierdziu swym.* Dla pobożności, łago-
dności, łaskawości, którą szczególnież okazał względem
Saula.

48. *Heliasz... o zakon.* Zabijając proroków Baalowych
III. Król. 18, 40 i walcząc przeciw bałwochwalstw.—
Wzięty jest do nieba. Patrz IV. Król. 2, 11.

60. *Prostocie.* W szczerości i niewinności.

61. *Przez naród i naród.* Przez wszystkie wieki.—
Nieosłabiają. Nieustaną na siłach, ani upadną pod nie-
szczęściami.

62. Et a verbis viri peccatoris ne timueritis: quia gloria ejus stercus et vermis est:

63. hodie extollitur, et cras non invenietur: quia conversus est in terram suam, et cogitatio ejus periit.

64. Vos ergo, filii, confortamini, et viriliter agite in lege: quia in ipsa gloriosi eritis.

65. Et ecce Simon frater vester, scio quod vir consilii est: ipsum audite semper, et ipse erit vobis pater.

66. Et Judas Machabaeus fortis viribus a juventute sua, sit vobis princeps militiae, et ipse ageat bellum populi.

67. Et adducetis ad vos omnes factores legis, et vindicate vindictam populi vestri.

68. Retribuite retributionem gentibus, et intendite in praeceptum legis.

69. Et benedixit eos, et appositus est ad patres suos.

70. Et defunctus est anno centesimo et quadragesimo sexto, et sepultus est a filiis suis in sepulchris patrum suorum in Modin, et planxerunt eum omnis Israel planctu magno.

62. A niebóycie się słów człowieka grzesznego: bo chwala jego gnój y robactwo iest:

63. Dziś się wywyższa, a jutro się nie najdzie: iż się obrócił w ziemię swą, a myśl jego zginęła.

64. A przetóż wy synowie zmocnicie się, a czynicie mężnie w zakonie: bo w nim sławni będziecie.

65. A oto Simon brat wasz wiem że iest człowiekiem do rady: słuchaycież go zawždy: a on wam będzie oycem.

66. A Judas Machabeusz, duży siłą od młodości swéy, niech będzie hetmanem rycerstwa, a on walkę będzie wiódł ludu:

67. Y przywiedziecie do siebie wszystkich którzy czynią zakon, a mścicie się pomsty ludu swojego.

68. Oddawaycie wzajem poganóm, a pilnuycie rozkazania zakonnego.

69. Y dał im błogosławieństwo, y przyłożon iest do oyców swoich.

70. Y umarł roku setnego czterdziestego y szóstego: a pogrzebion iest od synów swoich w grobie oyców swoich w Modyn, y płakali go wszystkie Izrael płaczem wielkim.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 4. *I Judyę którego zwano Machabeusz.* Machabeusz jako niektórzy piszą przeto był nazwany, iż na swój chorągwi nosił te cztery żydowskie litery *M. C. B. I.* które znaczyły one cztery słowa Mojżeszowe: kto podobien Tobie między bogami Panie? Z którego napisu chorągwie, i on, i bracia jego, jedném słowem Machabeuszami tak od swych, jako od obcych byli nazywani.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O czynach wojennych Judy Machabejczyka.

1. Et surrexit Judas, qui vocabatur Machabaeus, filius ejus pro eo;

2. et adjuvabant eum omnes fratres ejus, et universi, qui se conjunxerant patri ejus, et praeliabantur proelium Israel cum laetitia.

3. Et dilatavit gloriam populo suo, et induit se loriceam sicut gigas, et succinxit se arma bellica sua in proeliis, et protegebat castra gladio suo.

4. Similis factus est leoni in operibus suis, et sicut catulus leonis rugiens in venatione.

52. *Człowieka grzesznego.* Antyocha i jego slug.—*Gnój i robactwo iest.* Jakby gnój.

63. *Obrócił się w ziemię swą.* W proch i ziemię z której był utworzony.—*Myśl jego zginęła.* Wszystko co zamyślał i kował w nicosć się obróciło.

64. *W nim sławni będziecie.* Niechce aby szukali chwały, jest ona bowiem nicością i niegodną męża świętego; lecz mówi że ona będzie za niemi postępowała jak cień za ciałem.

65. *On będzie oycem.* Dla wyższości rady, nie zaś dla przywilejów wieku; bowiem Judas który został najwyższym kapłanem, był najstarszy; drugim był Jan trzeciim Jonatas, czwartym Symon. Tak Józef i inni.

67. *Mścijcie się pomsty.* Pomścijcie się krzywd.

68. *Wzajem.* W równej mierze oddajcie za krzywdy i szkody wyrządzone ludowi wiernemu.—*Pilnuycie rozkazania zakonnego.* Gorliwi bądźcie w zachowaniu prawa.

1. Y powstał Judas, którego zwano Machabeuszem, syn jego miasto niego;

2. y pomagali mu wszyscy bracia jego, y wszyscy którzy się byli przyłączyli do oycy jego, y walczyli walkę Izrael z weselem.

3. Y rozszerzył sławę ludowi swemu, y wziął na się pancérz iako obrzym, y przepasał się orężem woieniennym swoim ku bitwie, y bronil woyska mieczem swym.

4. Stał się podobny lwowi w sprawach swoich, y iako szcenię lwie ryczące na połów.

69. *Przyłożon jest do ojców swoich.* W otchłani z przodkami swojemi został połączony.

70. *W grobie ojców swoich w Modin.* Z czego się pokazuje, że Mathathiasz z dziećmi swoimi chociaż mieszkał w Jeruzalem, pochodził jednak z miasteczka Modin.—*Płaczem wielkim.* Śmierć jego płaczem i przystojnym pogrzebem uczcili.

R. 3.—3. *I powstał.* Nastąpił, już to z rozporządzenia ojcowskiego, jak się pokazuje z rozdz. powyż. w. 66, już prawem pierworodztwa, jak twierdzą Serariusz i Salianus. Chociaż Pismo ś. mówiąc o sile Judy jako przyczynie wyboru ojcowskiego w. 66. tém samem zaprzecza mu pierworodztwa.—*Miasto niego.* W obydwóch urzędach: wodza i arcykapłana.

3. *Jako olbrzym.* T. j. jako bohater, mąż najsilniejszy. To bowiem oznacza niekiedy olbrzymia w Pismie ś. Psal. 32. 16: *A olbrzym niebędzie wybawion wielkością siły swojej.*

5. Et persecutus est iniquos perscrutans eos, et qui conturbabant populum suum, eos succendit flammis;

6. et repulsi sunt inimici ejus prae timore ejus, et omnes operarii iniquitatis conturbati sunt; et directa est salus in manu ejus.

7. Et exacerbabat reges multos, et laetificabat Jacob in operibus suis, et in saeculum memoria ejus in benedictione.

8. Et perambulavit civitates Juda et perdidit impios ex eis, et avertit iram ab Israel.

9. Et nominatus est usque ad novissimum terrae, et congregavit pereuntes.

10. Et congregavit Apollonius gentes, et a Samaria virtutem multam et magnam ad bellandum contra Israel.

11. Et cognovit Judas, et exiit obviam illi et percussit, et occidit illum; et ceciderunt vulnerati multi, et reliqui fugerunt.

12. Et accepit spolia eorum, et gladium Apollonii abstulit Judas, et erat pugnans in eo omnibus diebus.

13. Et audivit Seron, princeps exercitus Syriae, quod congregavit Judas congregationem fidelium, et ecclesiam secum,

14. et ait: Faciam mihi nomen, et glorificabor in regno, et debellabo Judam, et eos, qui cum ipso sunt, qui spernebant verbum regis.

15. Et praeparavit se; et ascenderunt cum eo castra impiorum, fortes auxiliarii, ut facerent vindictam in filios Israel.

16. Et appropinquaverunt usque ad Bethoron; et exivit Judas obviam illi cum paucis.

17. Ut autem viderunt exercitum venientem sibi obviam, dixerunt Judae: Quomodo poterimus pauci pugnare contra multitudinem tantam et tam fortem, et nos fatigati sumus jejuniu hodie?

18. Et ait Judas: Facile est concludi multos in manus paucorum: et non est differentia in conspectu Dei coeli, liberare in multis, et in paucis,

19. quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de coelo fortitudo est.

20. Ipsi veniunt ad nos in multitudine contu-

5. Y przenaszładował złoŃniki pilnie ich szukajac, a którzy trwożyli lud iego te ogniem palii;

6. y odegnani są nieprzyiaciele iego dla boiaźni iego, a wszyscy sprawce nieprawoŃci byli za-trwożeni: y szczęŃciło się wybawienie w ręce iego.

7. Y zaiątrzał wiele królów, y rozweselał Jakob sprawami swemi: na wieki pamiatka iego w błogosławieństwie.

8. Y obieźdzał miasta Judzkie, y wytracił z nich ludzie niezbożne, y odwrócił gniew od Izraela.

9. Y stał się zawołanym aż do kończyn ziemie, y zgromadził ginące.

10. Y zebrał Apolloniusz narody mnogie, y wielkie woysko z Samaryiety, aby walczył przeciw Izraelowi.

11. Y dowiedział się Judas, y wyciągnął przeciw iemu, y poraził y zabił go: y poległo wiele poranionych, a ostatek uciekł.

12. Y pobrał lupy ich, y miecz Apolloniuszów wziął Judas, y walczył im przez wszystkie dni.

13. Y uslyszal Seron hetman woyska Syriyskiego, iż Judas zebrał do siebie zgromadzenie wierznych y zebranie,

14. y rzekł: Uczynię sobie imię y wslawię się w królestwie, a zwalczę Judas, y te którzy z nim są, którzy gardzili słowem królewskim.

15. Y nagotował się, y ciągnęły z nim woyska niezbożników, mocni pomocnicy, aby się pomścili nad synmi Izraelskimi.

16. Y przybliżyli się aż do Bethoron: y wyciągnął przeciwko iemu Judas z troczą.

17. A gdy uyrzeli woysko idące przeciw sobie, rzekli do Judasa: iakóż się będziemy mogli potykać nas mało, z tak wielkim y z tak mocnym ludem, a my spracowani iesteśmy postem dziś?

18. Y rzekł Judas: Łatwie jest zawrzeć wielu w ręce niewielu: a niemasz różnice przed obliczem Boga niebieskiego wybawić wielą abo troczą,

19. bo nie w mnóstwie woyska zwycięstwo bitwy, ale z nieba jest siła.

20. Oni idą na nas z mnóstwem upornym, y zbiegli Żydzi, którzy się wyrzekli wiary i religii, widząc iż Judas ze swoimi był ich najzapaleńszym nieprzyjacielem. W w. 5. bowiem powiedziano: *I przesładował złoŃniki pilnie ich szukajac, a którzy trwożyli lud jego te ogniem palii.* Oni to przyłączyli się do wojsk królewskich.

16. *Aż do Bethoron.* Miasto to było w pokoleniu Beniamina niedaleko Gabaon. — *Z troczą.* Ze wszystkimi swoimi; było ich jednak trochę w porównaniu do nieprzyjaciela.

17. *Spracowani jesteŃmy postem dziś.* Z konieczności czy z nabożeństwa, niewiadomo. Może niespodziewana bliskość nieprzyjaciela niedała im czasu do odświeżenia sił pokarmem. Mogło to być i dobrowolne wstrzymanie się od pokarmu, słowo bowiem *dzisiaj* postny dzień oznacza. Co jeżeli tak jest, godna uwagi jest pobożność wojska, które uzbrojone, w pochodzie gotując się do bitwy, przez post chciało wyjednać dla się pomoc Bożą, lub też prawo zachować.

20. *Z mnóstwem upornem i z hardoŃcią.* W grec:

5. *Przesładował złoŃniki.* Patrz niżej w. 15.

6. *Odegnani są.* Poskromieni.

7. *Zaiątrzał.* Pobudzał do gniewu, wyrządzał przykroŃci. — *Wiele królów.* Antiocha Epifaniusza, Antiocha Eupatora i Demetriusza; z tymi bowiem wszystkimi wojnę prowadził. — *W błogosławieństwie.* Z chwałą.

8. *Gniew.* Klęski czyli utrapienia, któremi Pan Bóg aż do owego dnia rozgniewany na naród swój, chłostał go.

9. *Aż do kończyn ziemie.* Aż do granic ziemi Judzkiej t. j. do Syrii lub Egiptu. — *Ginące.* Znajdujących się w niebezpieczeństwie i mających niejako zginąć.

10. *Zebrał Apolloniusz narody.* Apolloniusz ten był przełożonym nad Samaryą na miejsce króla Antyocha, jak twierdzi Józef Ks. 12. r. 10. Inni, że był przełożonym nad Celesyryą i Fenycyą.

14. *Uczynię sobie imię.* Zjednam sobie chwałą i królewską łaskę dokonawszy jakiego znakomitego czynu. — *Słowem królewskim.* Prawem Antyocha.

15. *Ciągnęły z nim wojska bezbożników.* Józef sądzi iż ci pomocnicy, przydani wojsku królewskiemu, byli

maci et superbia, ut disperdant nos, et uxores nostras et filios nostros, et ut spolient nos:

21. nos vero pugnabimus pro animabus nostris et legibus nostris:

22. et ipse Dominus conteret eos ante faciem nostram: vos autem ne timueritis eos.

23. Ut cessavit autem loqui, insiluit in eos subito; et contritus est Seron, et exercitus ejus in conspectu ipsius;

24. et persecutus est eum in descensu Bethoron usque in campum; et ceciderunt ex eis octingenti viri, reliqui autem fugerunt in terram Philisthim.

25. Et cecidit timor Judae ac fratrum ejus, et formido super omnes gentes in circuitu eorum;

26. et pervenit ad regem nomen ejus, et de proeliis Judae narrabant omnes gentes.

27. Ut audivit autem rex Antiochus sermones istos, iratus est animo et misit, et congregavit exercitum universi regni sui, castra fortia valde;

28. et aperuit aerarium suum, et dedit stipendia exercitui in annum; et mandavit illis, ut essent parati ad omnia.

29. Et vidit, quod defecit pecunia de thesauris suis, et tributa regionis modica propter dissensionem et plagam, quam fecit in terra, ut tolleret legitima, quae erant a primis diebus;

30. et timuit, ne non haberet ut semel et bis, in sumtus et donaria, quae dederat ante larga manu, et abundaverat super reges, qui ante eum fuerant.

31. Et consternatus erat animo valde, et cogitavit ire in Persidem, et accipere tributa regionum, et congregare argentum multum.

32. Et reliquit Lysiam, hominem nobilem de genere regali, super negotia regia, a flumine Euphrate usque ad flumen Aegypti,

33. et ut nutriret Antiochum filium suum, donec rediret.

34. Et tradidit ei medium exercitum et elephantos, et mandavit ei de omnibus, quae volebat, et de inhabitantibus Judaeam et Jerusalem;

35. et ut mitteret ad eos exercitum ad contendendam, et exstirpandam virtutem Israel, et reliquias Jerusalem, et auferendam memoriam eorum de loco;

36. et ut constitueret habitatores filios alienigenas in omnibus finibus eorum, et sorte distribueret terram eorum.

37. Et rex assumpsit partem exercitus residui,

z hardością, aby nas wygładzili, y żony nasze, y syny nasze: y aby nas złupili:

21. ale my walczyć będziemy o dusze nasze, y o prawa nasze:

22. a sam Pan zetrze ie przed obliczem naszym: a wy się ich niebójcie.

23. A gdy przestał mówić, uderzył na nie znagła, y porażon iest Seron, y woysko iego przed nim;

24. y gonil go od zstępu Bethoron, aż do Pola: y poległo z nich ośmset mężów, a inni uciekli do ziemie Philistymskię.

25. Y padł strach Judasa, y bracię iego, y boiaźń, na wszystkie narody w około;

26. y doszło do króla imię iego, y o bitwach Judasa powiadali wszyscy narodowie.

27. A król Antioch skoro usłyszał te mowy, rozgniewał się z serca: y posłał y zebrał woysko wszystkiego królestwa swego, obozy bardzo mocne;

28. y otworzył skarb swój, y dał żold na rok woysku, y rozkazał im byź pogotowiu na wszystko.

29. Y użyzał iż mu pieniędzy w skarbiech nie stało, a podatki krainy małe, dla niezgody y mordy, który w ziemi uczynił, żeby zniósł które były za pierwszych dni;

30. y obawiał się żeby nie miał iako raz y dwa na nakłady, y upominki które przed tym był dał szodra ręką: y przewyższał króle którzy przed nim byli.

31. Y upadło mu serce barzo, y umyślił iachać do Persyię, y wybrać podatki krain, y zebrać srebro wiele.

32. Y zostawił Lysyasza człowieka zacnego z królewskiego rodu nad sprawami królewskimi, od rzeki Euphratesa, aż do rzeki Egiptyskię,

33. a żeby chował Antiocha syna iego ażby się wrócił.

34. Y oddał mu połowicę woyska y elefanty: y rozkazał mu o wszystkim co chciał, y około mieszkających w Żydostwie y w Jeruzalem;

35. y aby na nie posłał woysko, aby zstał y wykorzenił moc Izraelską, y ostatki Jeruzalem, y zagubił pamiatkę ich z mieysca;

36. a żeby postanowił obywatele syny cudzoziemskie, we wszech granicach ich, y ziemie ich losem podzielił.

37. A król wziął z sobą część woyska pozostaw-

W mnóstwie obelgi i nieprawości; obciążeni wielą występkami i nienawistni Bogu.

21. O dusze nasze. O życie nasze.

29. Pieniądzy w skarbiech nie stało. Chociaż łupieżstwem wielką ilość nabył złota i srebra, jeszcze mu jednak niedostawało; co się często przytrafia z dopuszczenia bożego bezbożnym władzcom.—Podatki krainy małe. Była to jedyna przyczyna braku pieniędzy w skarbcu królewskim, t. j. szczupłość podatków w zrabowanej prowincji, i która dwa wojska własne i nieprzyjacielskie utrzymywała; przytem Rzymianom opłacano

ciężki haracz. O czem II. Mach. 8. 10. — Niezgody Wojny.—Praca. Prawa żydowskie, które Antyoch starał się obalić.

30. Jako raz i dwa. Jak niegdyś był miał.—Upominki.... ręką. I ta była przyczyna opróżnienia skarba królewskiego.—Przewyższał. Hojniej dawał.

33. Antyocho syna swego. Nazwany Antyoch Eupator, który po trzechletnim panowaniu po ojcu, z Liziaszem od Demetriusza brata stryjecznego został zabity.
35. Moc. Wojsko, dla zniesienia wojska żydowskiego.

et exiit ab Antiochia civitate, regni sui anno centesimo et quadragesimo septimo, et transfretavit Euphraten flumen, et perambulabat superiores regiones.

38. Et elegit Lysias Ptolemaeum filium Dorymini, et Nicanorem, et Gorgiam, viros potentes, ex amicis regis,

39. et misit cum eis quadraginta millia virorum, et septem millia equitum, ut venirent in terram Juda, et disperderent eam secundum verbum regis.

40. Et processerunt cum universa virtute sua, et venerunt, et applicuerunt Emmaum in terra campestri.

41. Et audierunt mercatores regionum nomen eorum, et acceperunt argentum et aurum multum valde, et pueros, et venerunt in castra, ut acciperent filios Israel in servos; et additi sunt ad eos exercitus Syriae, et terrae alienigenarum.

42. Et vidit Judas et fratres ejus, quia multiplicata sunt mala, et exercitus applicabant ad fines eorum; et cognoverunt verba regis, quae mandavit populo facere in interitum et consummationem;

43. et dixerunt unusquisque ad proximum suum: Erigamus dejectionem populi nostri, et pugnemus pro populo nostro, et sanctis nostris.

44. Et congregatus est conventus, ut essent parati in proelium, et ut orarent, et peterent misericordiam et miserationes.

45. Et Jerusalem non habitabatur, sed erat sicut desertum; non erat qui ingrederetur et egrederetur de natis ejus, et sanctum conculcabatur; et filii alienigenarum erant in arce, ibi erat habitatio gentium; et ablata est voluptas a Jacob, et defecit ibi tibia et cithara.

46. Et congregati sunt, et venerunt in Maspha contra Jerusalem, quia locus orationis erat in Maspha ante in Israel.

47. Et jejunaverunt illa die, et induerunt se ciliciis, et cinerem imposuerunt capiti suo, et disciderunt vestimenta sua;

48. et expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur gentes similitudinem simulacrorum suorum;

tego, y wyiachał z Antiochii miasta królestwa swego roku setnego czterdziestego y siódmego: y przepawiwszy się przez Euphratesa rzekę, y obieźdzał wyższe krainy.

38. Y wybrał Lisyasz Ptolomeusza syna Doryminowego, y Nikanora, y Gorgiasza, męże mocne z przyiaciół królewskich,

39. y posłał z nimi czterdzieści tysięcy mężów, y siedm tysięcy iezdnych, aby ciagnęli do ziemie Judzkiej, a poburzyli ją według słowa królewskiego.

40. Y ruszyli się ze wszystkim woyskiem swym y przyciagnęli, y położyli się pod Emaum w polu.

41. Y usłyszeli kupcy krain imię ich, y nabrali srebra y złota barzo wiele, y sług: y przyszli do obozu, aby syny Izraelskie za niewolniki pobrali: y przyłączyli się do nich woyska Syrijskie, y ziemie obcych narodów.

42. Y obaczył Judas y bracia iego, iż się zlego namnożyło, a woyska się przybliżyły do granic ich, y zrozumieli słowa królewskie, które rozkazał czynić ludowi, na zgubę y wyniszczenie;

43. y rzekli każdy do bliźniego swego: Podnieśmy upadek narodu naszego, a walcmy za lud nasz, y za świętości nasze.

44. Y zebrał się zjazd, aby byli gotowi na wojnę, y żeby się modlili, y prosili miłosierdzia y zlitowania.

45. A w Jeruzalem nie mieszkano, ale było iako pustki: nie było ktoby wchodził y wychodził z synów iego, y miejsce święte było deptane, a synowie cudzoziemców byli na zamku, y tam było mieszkanie poganów: y odjęta jest roskosz od Jakoba, y ustała tam pieszczalka y cytra.

46. Y zebrawi się y przyszli do Maspha przeciwko Jeruzalem: przed tym miejsce modlitwy było w Maspha w Izraelu.

47. Y pościli dnia onego, y oblekli się w włosienicę, y posypali popiołem głowy swoje, y rozdarli szaty swoje;

48. y rozłożyli księgi zakonu, z których dowiadowali się pogani podobieństwa bałwanów swoich;

41. *Imię. Sławę.*—*Obcych.* Filistynów i innych narodów.

43. *Podnieśmy upadek.* Zapobieżmy upadkowi i niszczeniu naszego narodu; co było zrujnowanem odbudujmy i do pierwszego stanu przywróćmy.—*Za świętości nasze.* Za Kościół i rzeczy święte.

45. *Miejsce święte.* Kościół. — *Odjęta jest roskosz Jakoba.* Dla płaczących i narzekających iż ze świętymi rzeczami niegodziwie się obchodzono, i że miasto w pustynię było zamienione. Albo też *odjęta jest roskosz,* której doznawali Żydzi przy obchodzie czystości, z odgłosem instrumentów muzycznych. Tak Dawid Ps. 26. 4. pragnął widzieć *roskosz Pańską.* t. j. z przyjemnością uczestniczyć w świętych uroczystościach.

46. *Miejsce modlitwy było w Maspha.* T. j. za czasów Samuela; bowiem I. Król. 7. 5. mówi Samuel: *Zgromadźcie wszystkiego Izraela do Masphat, że się będą modlili za was.* Było to miasto na wysokiem miejscu, położone na granicy pokolenia Judy i Benjamina, jak sądzi Adrichomius w opis. pokol. Benjamina. 88.

48. *Rozłożyli księgi zakonu.* Przez ten obrządek chcieli niejako przypomnieć Bogu obietnicę zmiłowania się nad pokutującym ludem. Podobny fakt znajdujemy u Ezechiela IV. Król. 19, 11.—*Z których dowiadowali się.* Serariusz i Salianus sądzą, że poganie znakomitsze wszelkie zdarzenia i cuda Boże przypisywali bogom swoim jakby ich sprawcom; jak naprzykład, wóz Eliasza przezwali wozem słonecznym, Mojżesza Minosem, Samsona Herkulesem i t. d., jak uważa Beda rozpr. 27 na ks. Królewskie. Sens więc jest ten, jakby mówili święty pisarz: Otworzyli księgi święte i jakby mówili Bogu: oto Panie, który cuda wielkie uczyniłeś dla sług twoich, i obiecałeś w razie potrzeby uczynić tym podobne, oto mówię, zli i bezbożni ludzie one badają a świętokradzko swoim bogom przypisują. W niektórych greck. wydaniach jest: *aby w nich wpisali,* t. j. aby w nich odmalowali swoje bożyszczka, i jako świątynię bałwanem Jowisza splugawili, tak również i święte księgi skazili, odmalowując w nich obrazy swoich bożyszcz.

49. et attulerunt ornamenta sacerdotalia, et primitias et decimas; et suscitaverunt Nazaraeos, qui impleverant dies;

50. et clamaverunt voce magna in coelum, dicentes: Quid faciemus istis, et quo eos ducemus?

51. et sancta tua conculcata sunt, et contaminata sunt, et sacerdotes tui facti sunt in luctum et in humilitatem.

52. Et ecce nationes convenerunt adversum nos, ut nos disperdant: tu scis, quae cogitant in nos.

53. Quomodo poterimus subsistere ante faciem eorum, nisi tu, Deus, adjuves nos?

54. Et tubis exclamaverunt voce magna.

55. Et post haec constituit Judas duces populi, tribunos et centuriones, et pentacontarchos et decuriones.

56. Et dixit his, qui aedificabant domos, et sponsabant uxores, et plantabant vineas, et formidolosus, ut redirent unusquisque in domum suam secundum legem. (*Deut. 20, 5. Judic. 7, 3*).

57. Et moverunt castra, et collocaverunt ad austrum Emmaum.

58. Et ait Judas: Accingimini, et estote filii potentes, et estote parati in mane, ut pugnetis adversus nationes has, quae convenerunt adversus nos, disperdere nos et sancta nostra:

59. quoniam melius est nos mori in bello, quam videre mala gentis nostrae et sanctorum.

60. Sicut autem fuerit voluntas in coelo, sic fiat.

49. y przynieśli ubiory kapłańskie, y pierwociny, y dziesięciny: y wzbudziłi Nazareyczyki, którzy byli dni wypełnili;

50. y wołali wielkim głosem do nieba, mówiac: Cóż z tymi czynić będziemy a dokąd ie powiedziemy?

51. y świętości twoje podeptane są, y splugawione są, y kapłani twoi stali się na płacz y na poniżenie.

52. A oto pogani zebrali się na nas, aby nas wygladzili: ty wiesz co myślą przeciwko nam.

53. Jakóż się będziemy mogli ostać przed obliczem ich, ieśli ty Boże nas nie ratujesz?

54. Y w trąby uderzyli głosem wielkim.

55. A potym Judas postanowił hetmany nad ludem, rotmistrze, y setniki, y pięćdziesiątniki, y dziesiątniki.

56. Y rzekł tym którzy budowali domy, y poymowali żony, y sadzili winnice, y boiazliwym, aby się wrócili każdy do domu swego, według zakonu.

57. Y ruszyli się z obozem: y położyli się na południe Emaum.

58. Y rzekł Judas: Gotujcie się, a bądźcie synowie mężni, a bądźcie rano pogotowiu, abyście się potkali z tymi pogany, którzy się zesłi na nas, aby nas wytracili, y świętości nasze:

59. bo lepięy iest abyśmy umarli na wojnie, niż abyśmy patrzyli na złe ludu naszego, y świętych.

60. A iako będzie wola na niebie, tak się niechay stanie.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O zwycięztwie nad Gorgiaszem, zbudowaniu i poświęceniu kościoła, i t. d.

1. Et assumpsit Gorgias quinque millia virorum, et mille equites electos; et moverunt castra nocte,

2. ut applicarent ad castra Judaeorum, et percuterent eos subito; et filii, qui erant ex arce, erant illis duces.

3. Et audivit Judas, et surrexit ipse et potentes, percutere virtutem exercituum regis, qui erant in Emmaum.

49. *I przynieśli ubiory.* Stawiają przed obliczem majestatu Bożego szaty, ubiory, ofiary pierwocin i sprawiedliwych ludzi, aby tylu oznakami religijnemi poruszyli niejako Boga do miłosierdzia, i aby opłakiwali nieużyteczność tych świętych ubiorów.— *Wzbudziłi Nazarejczyki którzy byli dni wypełnili.* Tych, którzy dla uproszenia ludowi Żydowskiemu pomyślności, zobowiązywali się na jakiś czas prawem Nazareatu, i którzy czas ten już byli wypełnili, stawili przed Bogiem, aby modłami do Niego zaniesionemi, jakby prawnie prosili o ratunek w tak wielkiej klęsce. Albo, *Nazarejczyki którzy byli dni wypełnili,* są to Nazarejczykowie już starzy, którzy cały swój wiek spędzili na oddawaniu czci Bogu; wykład ten dobrze przypada do tego co następuje.

50. *Cóż z temi czynić będziemy.* Jakim sposobem starców wybawimy od takiej klęski, gdy obciążeni wiekiem niemogą prędko iść za nami? Czyż ich zostawimy na łup nieprzyjacielowi? Albo jest zdanie: coś uczynimy aby ci Nazarejczycy wypełnili należycie prze-

1. Y wziął Gorgiasz pięć tysięcy mężów, a tysiąc iezdnych na wybór, y ruszyli się z obozem w nocy,

2. aby przyciągnęli do obozu Żydowskiego, a zagnęli ie porazili: a synowie którzy byli z zamku, byli ich przewodnikami.

3. Y usłyszał Judas, y powstał, y mocarze, aby porazili moc wojska królewskiego, które było u Emaum.

pisyp obowiązujące ich w końcu Nazareatu, dokąd ich poprowadzimy? Powinni bowiem byli być prowadzeni do drzwi przybytku, jak jest przepisano w Num. 6, 13.

51. *Stali się na płacz.* Sami płaczą, lub się opłakuje stan ich nędzny i położenie.

55. *Rotmistrze.* Byli przełożeni nad tysiącem żołnierzy; przeto u Greków nazywali się *Hiliarchami*, t. j. tyśiącznikami.

56. *Według zakonu.* Patrz Deut. 20, 56, i Sędz. 7, 3.

58. *Gotujcie się.* Ubrojcie się, bądźcie gotowi. — *Synowie mężni.* Mocni i waleczni.

59. *Świętych.* Rzeczy świętych, jako to: Kościoła, ołtarzów i t. d.

R. 4.—1. *Gorgiasz.* Którego Lizyasz wybrał na wdza, wyż. 3, 38.

2. *Synowie którzy byli z zamku.* W greckim jest, *synowie zamku*, to jest, którzy trzymali zamek. — *Przewodnikami.* W drodze.

3. *Moc wojska.* W greckim jest tylko *moc*, to jest, wojsko.

4. Adhuc enim dispersus erat exercitus a castris.
 5. Et venit Gorgias in castra Judae noctu, et neminem invenit, et quaerebat eos in montibus, quoniam dixit: Fugiunt hi a nobis.
 6. Et cum dies factus esset, apparuit Judas in campo cum tribus millibus virorum tantum, qui tegumenta et gladios non habebant;
 7. et viderunt castra gentium valida, et loricatoros et equitatus in circuitu eorum; et hi docti ad proelium.
 8. Et ait Judas viris, qui secum erant: Ne timueritis multitudinem eorum, et impetum eorum ne formidatis.
 9. Mementote, qualiter salvi facti sunt patres nostri in Mari rubro, cum sequeretur eos Pharaeo cum exercitu multo.
 10. Et nunc clamemus in coelum, et miserebitur nostri Dominus, et memor erit testamenti patrum nostrorum, et conteret exercitum istum ante faciem nostram hodie: (*Exod. 14, 9*).
 11. et scient omnes gentes, quia est, qui redimat, et liberet Israel.
 12. Et elevaverunt alienigenae oculos suos, et viderunt eos venientes ex adverso.
 13. Et exierunt de castris in proelium; et tuba cecinerunt hi, qui erant cum Juda.
 14. Et congressi sunt; et contritae sunt gentes, et fugerunt in campum.
 15. Novissimi autem omnes ceciderunt in gladio, et persecuti sunt eos usque Gezeron, et usque in campos Idumaeae, et Azoti et Jamniae; et ceciderunt ex illis usque ad tria millia virorum.
 16. Et reversus est Judas, et exercitus ejus sequens eum.
 17. Dixitque ad populum: Non concupiscatis spolia, quia bellum contra nos est,
 18. et Gorgias et exercitus ejus prope nos in monte: sed state nunc contra inimicos nostros, et expugnate eos, et sumetis postea spolia securi.
 19. Et adhuc loquente Juda haec, ecce apparuit pars quaedam prospiciens de monte.
 20. Et vidit Gorgias, quod in fugam conversi sunt sui, et succenderunt castra; fumus enim, qui videbatur, declarabat, quod factum est.
 21. Quibus illi conspectis timuerunt valde, aspi-

4. Bo się ieszcze było wojsko rozbieżało od obozu.
 5. Y przyszedł Gorgiasz do obozu Judasowego w nocy, y nie znalazł nikogo, y szukał ich po górach: bo rzekł: uciekaia ci przed nami.
 6. A gdy się rozedniało, ukazał się na polu Judas ze trzema tysiącami mężów tylko, którzy zbroie y mieczów nie mieli:
 7. y uyrzeli wojsko pogańskie barzo mocne, y zbrojne, a iezda około nich, a ci sprawni ku bitwie.
 8. Y rzekł Judas do mężów którzy z nim byli: Niebóycie się mnostwa ich, y natarcia ich niebóycie się.
 9. Pamiętajte iako oycowie nasz y byli wybawieni w morzu czerwonym, gdy ie Pharao gonil z wojskiem wielkim.
 10. A teraz wołamy do nieba: a zmiłuie się Pan nad nami: y wspomni na przymierze oyców naszych, y zetrze to wojsko dziś przed obliczem naszym:
 11. a poznaią wszyscy narodowie, że iest który wybawić y wyzwolić może Izraela.
 12. Y podnieśli cudzoziemcy oczy swe, y uyrzeli ie ciągnące przeciw sobie.
 13. Y wyszli z obozu ku bitwie, a ci którzy byli z Judą uderzyli w traby.
 14. Y zwiedli bitwę, y zstarci są pohańcy, y uciekli w pole.
 15. A ostatni, wszyscy od miecza upadli, y gonili ich aż do Gezeron, y aż do pol Idumeiēy, y Azotu, y Jamniēy: y poległo z nich aż do trzech tysięcy mężów.
 16. Y wrócił się Judas, y wojsko idące za nim.
 17. Y mówił do ludu: Nie łakomcie się na łupy: bo woyna przeciwko nam iest,
 18. a Gorgiasz y wojsko iego iest blisko nas na górze: ale stóycie teraz przeciwko nieprzyaciółom naszym, a zwalczcie ie: a potym bezpiecznie będziecie zbierać łupy.
 19. A gdy ieszcze to mówił Judas, oto się iedna część ukazała, poglądaiąc z góry.
 20. Y obaczył Gorgiasz, że swoi pouciekali, a obóz spalono: bo dym który było widzieć, pokazywał co się stało.
 21. Co oni uyrzawszy, ułekli się barzo, widząc

4. Jeszcze było wojsko rozbieżało. Gdy wojsko było jeszcze rozzerwane, i wszyscy nieznajdowali się w tym samym obozie, od którego oddalił się Gorgiasz z częścią wojska królewskiego.

5. I przyszedł Gorgiasz do obozu Judasowego. Gdy Judas ze swoimi skierował kroki ku Emaum, Gorgiasz tymczasem inną drogą przybył do obozu żydowskiego.

6. Z trzema tysiącami mężów tylko. W greckim jest, z trzema tysiącami mężów: zresztą nie mieli nakrycia i mieczów jako chcieli (dowoli). Tak samo pisze Józef lib. 12, c. 11: Prowadząc trzy tysiące mężów niedosyć opatrzonych w oręż, dla niedostatku.

10. Do nieba. Do Boga.—Na przymierze ojców. Zawarte z ojcami, o sprzyjaniu i dopomaganiu im i potomkom.

14. W pole. Przez pola.

15. Ostatni. Z uciekających, którzy nie mogli tak rychło rzucić się do ucieczki.—Gezeron. Józef ma, Gadara; lecz to samo miasto nazywało się jednem i drugim imieniem, nosiło też nazwisko Gazer. Patrz Adrichom. in descriptione tribus Ephraim, n. 46.

17. Nie łakomcie się na łupy. Niech się nikt niemi nieobarcza i nieopuszcza szeregów dla ich nachwytnia.—Bo woyna przeciwko nam jest. Grozi nam walka z nieprzyjacielem blizkim i mającym przeciwko nam wielkie siły.

19. Jedna część. Wojsk nieprzyjacielskich.

20. Obóz spalono. To jest, Żydzi spalili obóz pogan.

cientes simul et Judam et exercitum in campo paratum ad proelium.

22. Et fugerunt omnes in campum alienigenarum;

23. et Judas reversus est ad spolia castrorum, et acceperunt aurum multum, et argentum et hyacinthum, et purpuram marinam et opes magnas.

24. Et conversi hymnum canebant, et benedicebant Deum in coelum, quoniam bonus est, quoniam in saeculum misericordia ejus. (*Psal. 105, 1*).

25. Et facta est salus magna in Israel in die illa.

26. Quicumque autem alienigenarum evaserunt, venerunt, et nuntiaverunt Lysiae universa, quae acciderant.

27. Quibus ille auditis consternatus animo deficiebat, quod non, qualia voluit, talia contigerunt in Israel, et qualia mandavit rex.

28. Et sequenti anno congregavit Lysias virorum electorum sexaginta millia, et equitum quinque millia, ut debellaret eos.

29. Et venerunt in Judaeam, et castra posuerunt in Bethoron; et occurrit illis Judas cum decem millibus viris.

30. Et viderunt exercitum fortem; et oravit, et dixit: Benedictus es, salvator Israel, qui contrivisti impetum potentis in manu servi tui David, et tradidisti castra alienigenarum in manu Jonathae filii Saul, et armigeri ejus. *

31. Conclude exercitum istum in manu populi tui Israel, et confundantur in exercitu suo et equitibus. * (*1. Reg. 17, 50.—14, 13*).

32. Da illis formidinem, et tabefac audaciam virtutis eorum, et commoveantur contritione sua.

33. Dejice illos gladio diligentium te, et collaudent te omnes, qui noverunt nomen tuum in hymnis.

34. Et commiserunt proelium; et ceciderunt de exercitu Lysiae quinque millia virorum.

35. Videns autem Lysias fugam suorum, et Judaeorum audaciam, et quod parati sunt aut vivere, aut mori fortiter, abiit Antiochiam, et elegit milites, ut multiplicati rursus venirent in Judaeam.

36. Dixit autem Judas, et fratres ejus: Ecce, contriti sunt inimici nostri: ascendamus nunc mundaere sancta, et renovare.

37. Et congregatus est omnis exercitus, et ascenderunt in montem Sion.

38. Et viderunt sanctificationem desertam, et

zaraz y Judasa, y woysko w polu gotowe ku bitwie.

22. Y puciekali wszyscy w pole cudzoziemców;

23. a Judas wrócił się ku łupom obozu, y pobrali wiele złoła, y srebra, hyacynthu, y szarlatu morskiego, y wielkie bogactwa.

24. A wróciwszy się śpiewali pieśni, y błogosławili Boga do nieba, iż dobry jest, iż na wieki miłosierdzie jego.

25. Y stało się wybawienie wielkie w Izraelu dnia onego.

26. A którzykolwiek z cudzoziemców uszli, przyszedli y powiedzieli Lisiaszowi wszystko, co się było stało.

27. Co on usłyszawszy, upadłszy sercem omdlewał, że się nie stało Izraelowi iako on chciał, y iako król roskażał.

28. A drugiego roku zebrał Lisiasz na wybor sześćdziesiąt tysięcy mężów, a iezdnych pięć tysięcy, aby ie zwoiował.

29. Y przyciągnęli do Żydowskiej ziemie, a położyli się obozem u Bethoron, y zabiegał im Judas z dziesiącią tysięcy mężów.

30. A użrżeli woysko mocne, y modlił się, y rzekł: Błogosławionys jest wybawicielu Izraelski, którzy skruszył gwałt mocarza ręką Dawida slugi twego, y podałs oboz codzoziemców w ręce Jonatasa syna Saul, y giermka jego.

31. Zawrzy to woysko w ręce ludu twego Izraelskiego, a niech będą pohańbieni z woyskiem swym, y z iezdnyimi swemi.

32. Puść na nie strach, a zemdlj śmiałość mocy ich, y niech się rozruszą zstarcieim swoim.

33. Poraż ie mieczem tych którzy cie miłuią, a niech cie chwalał pieśniami wszyscy, którzy znaia imię twoie.

34. Y stoczyli bitwę, y legli z woyska Lisiaszowego pięć tysięcy mężów.

35. A Lisiasz widząc uciekanie swoich, a śmiałość Żydów, a iż byli gotowi abo żyć, abo mężnie umrzeć: odiachał do Antiochii, y zebrał żołnierze, aby większym poczem znowu przyciągnęli do Żydowskiej ziemie.

36. Y rzekł Judas y bracia jego: Oto zstarcisą nieprzyiaciele naszy: pódźmyż teraz, abyśmy oczyścili y odnowili święte.

37. Y zebrało się wszystko woysko, y przyszli na górę Sion.

38. Y obaczyli Poświęcenie spustoszone, y ol-

22. *W pole cudzoziemców.* Do ziemi, jak jest w grec.

23. *Ku łupom.* To jest do zebrania łupów.— *Wiele złota i srebra, hyacynthu i szarlatu.* Widać iż te rzeczy były dostawione przez kupców, którzy oprócz pieniędzy przywieźli też byli towary, żeby je sprzedać zwycięzcy, albo zamienić na Żydów, którzyby zostali jencami.

24. *Do nieba.* Głosem wzniesionym do góry.— *Iż dobry.* Wyśpiewując one słowa Psal.: *Wyznawajcie Panu, iż dobry jest, iż na wieki miłosierdzie jego.*

25. *Wybawienie wielkie.* Zwycięstwo i ocalenie.

30. *Mocarza.* Goliata, silnego mocnego wojowni-

ka.— *W ręce Jonatasa.* Historią mamy I. Król. 14, 13.

31. *Zawrzyj.* Oddaj.— *Nie będą pohańbieni z woyskiem swym.* Niechaj będą hańbieinie zwyciężeni chociaż mają liczne wojsko.

32. *Zemdlj świątość.* Osłab, zniszcz, dopuszczając na nich strach i upadek na duchu.— *Śmiałość mocy ich.* Śmiałość ich, którą powzięli przez zbytne ufanie w siłach swoich.— *Rozruszą.* Zostaną zniszczeni.

33. *Którzy cie miłuią.* Żydów.— *Chwalał pieśniami.* Wyśpiewując tobie święte pienia.

36. *Abysmy oczyścili i odnowili święte.* Kościół.

38. *Poświęcenie.* Kościół.— *Wyrosły chrósty jako*

altare profanatum, et portas exustas, et in atriis virgulta nata sicut in saltu, vel in montibus, et pastophoria diruta.

39. Et sciderunt vestimenta sua, et planxerunt planctu magno, et imposuerunt cinerem super caput suum;

40. et ceciderunt in faciem super terram, et exclamaverunt tubis signorum, et clamaverunt in coelum.

41. Tunc ordinavit Judas viros, ut pugnarent adversus eos, qui erant in arce, donec emundarent sancta.

42. Et elegit sacerdotes sine macula, voluntatem habentes in lege Dei;

43. et mundaverunt sancta, et tulerunt lapides contaminationis in locum immundum.

44. Et cogitavit de altari holocaustorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret.

45. Et incidit illis cæsilium bonum, ut destruerent illud, ne forte illis esset in opprobrium, quia contaminaverunt illud gentes; et demoliti sunt illud.

46. Et reposuerunt lapides in monte domus in loco apto, quoadusque veniret propheta, et responderet de eis.

47. Et acceperunt lapides integros secundum legem, et aedificaverunt altare novum secundum illud, quod fuit prius;

48. et aedificaverunt sancta, et quae intra domum erant intrinsecus, et aedem et atria sanctificaverunt.

49. Et fecerunt vasa sancta nova, et intulerunt candelabrum, et altare incensorum, et mensam in templum.

50. Et incensum posuerunt super altare, et accenderunt lucernas, quae super candelabrum erant, et lucebant in templo.

51. Et posuerunt super mensam panes, et appenderunt vela, et consummaverunt omnia opera, quae fecerant.

w lesie. Albowiem załoga, która była w zamku, napałała na wszystkich chcących wejść do kościoła.

39. *I rozdarli szaty swe.* Chociaż ogólnie już wiedzieli jak smutny był stan kościoła, jednak gdy ujrzeli wszystko na własne oczy, nie mogli się od łez wstrzymać i niekazać znaków boleści, które się tu wyliczają.

40. *W trąby znaków.* Które dawali zwykle znaki na wojnie, albo podczas uroczystości. Patrz Num. 10, 2.

41. *Aby walczyli.* Jesliby nieprzyjaciele chcieli przeskadzać.

42. *Bez zmazy.* Którzy nie byli ani ślepymi, ani chrymymi, i t. p. jak się przepisuje Lew. 21, 17.—*Majacy wolę.* Gorliwych o zachowywanie prawa.

43. *Kamienie splugawione.* Posagi bałwanów, i ołtarze ich obalone. — *Na miejscu nieczyste.* Miejscem tém, na które się wyrzucały rzeczy nieczyste, był potok Cedron, albo dolina Tofet, gdzie były palone i obracane w popiół wszystkie nieczystości. Patrz II. Par. 29, 15 i 16, i IV. Król. 23, 4.

44. *I myślił.* Judas jako arcykapłan.—*Był zgwałcony.* Albo przez nieczyste ofiary, albo raczej przez to, że na nim był umieszczony bałwan spustoszenia, wyż. 1, 57.

45. *Żeby im smać nie był ku zelżywości.* Poganie bowiem naśmiewaliby się z Żydów, i robiliby im zarzu-

tarz zgwałcony, y bramy popalone, a w sieniach wyrosły chrósty iako w lesie, abo na górach, y domki kapłańskie rozwalone.

39. Y rozdarli szaty swe, y płakali płaczem wielkim, y popiołem głowę swą posypali;

40. y upadli twarzą na ziemię, y uderzyli w trąby znaków, y wołali do nieba.

41. Tedy Judas postanowił męże aby walczyli przeciwko tym co na zamku byli, ażby świątynia oczyścili.

42. Y obrał kapłany bez zmazy, y mający woła w zakonie Bożym;

43. y oczyścili świątynia, y wynieśli kamienie splugawione na miejsce nieczyste.

44. Y myślił o ołtarzu całopalenia, który był zgwałcony, coby z nim czynić miał.

45. Y przypadła im rada dobra, aby ji rozwalili, żeby im smać nie był ku zelżywości, iż ji byli poganie splugawili: y rozwalili go.

46. A na górze domu, na miejscu sposobnym, składi kamienie, ażby przyszedł Prorok, y odpowiedział o nich.

47. Y wzięli kamienie całe, według zakonu, y zbudowali ołtarz nowy na kształt onego co był pierwéy;

48. y zbudowali świątynia, y co było w domu wewnątrz. Y kościół y sieni poświęcili.

49. Y naczynili nowego naczynia świętego, y wnieśli lichtarz, y ołtarz zapalu, y stół do kościoła.

50. Y zapal położyli na ołtarzu, y zapalili lampy które były na lichtarzu, y świeciły w kościele.

51. Y pokladli chleb na stół, y zasłony zawiesili, y skończyli wszystkie dziely, które byli uczynili.

ty, że wspólny mają ołtarz, co byłoby wielką hańbą dla czcicieli prawdziwej religii.—*Rozwalili go.* Kamieni jednak, na których był postawiony ołtarz miedziany, ponieważ miały święty użytek, nie odrzucili z innymi kamieniami pogańskimi.

46. *Na górze domu.* Po za obrębem ogrodzenia kościelnego, lecz na tej samej górze, na której był zbudowany dom i kościół.—*Na miejscu sposobnym.* Uczciwem i czystem.—*Ażby przyszedł prorok.* Przez którego Bóg odpowiedział, co im należało czynić; albowiem wyrocznia Pańska z arki już przedtém była ustała. Patrz niżej. 14, 41.

47. *I wzięli kamienie całe.* Kamienie nieociosane, których nietknęło żelazo, według prawa Exod. 20, 25.—*Nakształt onego co był pierwéy.* Który uczynił Mojżesz, jak czytamy Exod. 38, 1. Albowiem obecny niedostatek, po niezmiernych klęskach i spustoszeniach, niedozwalał myśleć teraz o wspaniałości kościoła Salomonowego, dla której też przyczyny jest wzmianka o jednym tylko lichtarzu i jednym stole dla chlebów, których Salomon uczynił dziesięć. II. Paral. 7, 8; tak Serarius i Salianus.

48. *Zbudowali świątynia.* Odnowili części podupałte kościoła i przysonków.—*Poświęcili.* Przez oczyszczenie przepisane prawem.

52. Et ante matutinum surrexerunt quinta et vigesima die mensis noni (hic est mensis Caslev) centesimi quadragesimi octavi anni;

53. et obtulerunt sacrificium secundum legem super altare holocaustorum novum, quod fecerunt.

54. Secundum tempus et secundum diem in qua contaminaverunt illud gentes, in ipsa renovatum est in canticis et citharis et cinyris, et in cymbalis.

55. Et cecidit omnis populus in faciem, et adoraverunt, et benedixerunt in coelum eum, qui prosperavit eis.

56. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, et obtulerunt holocausta cum laetitia, et sacrificium salutaris et laudis.

57. Et ornaverunt faciem templi coronis aureis, et scutulis; et dedicaverunt portas et pastophoria, et imposuerunt eis januas.

58. Et facta est laetitia in populo magna valde, et aversum est opprobrium gentium.

59. Et statuit Judas, et fratres ejus, et universa ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum per dies octo, a quinta et vigesima die mensis Caslev, cum laetitia et gaudio. (*Joan. 10, 22*).

60. Et aedificaverunt in tempore illo montem Sion, et per circuitum muros altos et turres firmas, nequaque venirent gentes, et conculcarent eum, sicut antea fecerunt.

61. Et collocavit illic exercitum, ut servarent eum, et munivit eum ad custodiendam Bethsuram, ut haberet populus munitionem contra faciem Idumaeae.

52. Y wstali przed zaraniem dwudziestego y piątego dnia, miesiąca dziewiątego, (to iest, miesiąc Kaslev) roku setnego czterdziestego y ósmego;

53. y ofiarowali ofiary według zakonu na ołtarzu całopalenia nowym, który zbudowali.

54. Wedle czasu, y wedle dnia, w który go byli poganie splugawili tegóż był odnowion z pieśniami, z cytrami, z lutniami, z cymbały.

55. Y padł lud wszytek na oblicze, y kłaniali się, y błogosławili do nieba tego, który im dał szczęście.

56. Y uczynili poświęcanie ołtarza przez ósm dni, y ofiarowali całopalenia z weselem, y ofiarę wybawienia y chwały.

57. A przodek kościoła ochędożyli koronami złotemi y tarczyczkami: y poświęcili bramy, y domy kapłańskie, y przyprawili drzwi do nich.

58. Y stało się między ludem wesele barzo wielkie, y odwrócone iest uraganie pogańskie.

59. Y postanowił Judas y bracia iego, y wszystko zebranie Izraelskie, żeby obchodzono dzień poświęcania ołtarza czasów swoich od roku do roku przez ósm dni: od dwudziestego y piątego dnia miesiąca Kaslev, z weselem y z radością.

60. Y zbudowali onego czasu górę Sion, y mury wysokie, y wieże mocne w około: aby kiedy nie przyszli poganie, y podeptali ją, iako pierwéy byli uczynili.

61. Y osadził tam wojsko aby iéy strzegli: y opatrzył ją ku strzeżeniu Bethsury, aby lud miał miejsce obronne przeciw Idumejcy.

CAPUT V.

O pokonaniu Tymoteusza, i innych zwycięztwach Judy Machabejczyka.

1. Et factum est, ut audierunt gentes in circuitu, quia aedificatum est altare, et sanctuarium sicut prius, iratae sunt valde;

52. *Przed zaraniem.* O świcie. — *Miesiąc Kaslev.* Który odpowiada naszemu Listopadowi i w części Grudniowi. — *Roku setnego czterdziestego i ósmego.* A zatem upłynęło trzy lata od czasu jak król Antyochus zbudował obrzydłego bałwana spustoszenia na ołtarzu Bożym; wyż. r. 1, 57. Lecz się zdaje temu zaprzeczać to co się mówi w księdze 2, r. 10, 3, gdzie się opowiada ta sama historia; tam bowiem czytamy, że oczyszczenie kościoła stało się *po dwu latach*. Rzecz trzeba, że pogwałcenie kościoła przez ofiary składane bałwanowi, który się znajdował na ołtarzu całopalenia, trwało przez trzy lata, jak się mówi r. 11, księga 1. Gdy się zaś mówi r. 20, ks. 2, iż trwało dwa lata, rozumie się za arcykapłaństwa Judasowego; albowiem w oném miejscu tekst ś. opisuje w szczególności dzieje Judy: a zatem i czas w którym się działy one rzeczy do Judy odnosi należy. Tak Serar. i Salian.

54. *Wedle czasu, i wedle dnia.* W którym czasie i dniu był splugawiony, w tym samym dniu został odnowiony, a mianowicie dwudziestego piątego miesiąca Kaslev. Patrz. r. 1, 57 i 62.

56. *Wybawienia i chwały.* Ofiary zapokojne, które były czynione na podziękowanie za dobrodziejstwa.

58. *Odwrócone jest uraganie pogańskie.* Zniesiona została hańba którą zadali poganie rzeczom świętym

ROZDZIAŁ 5.

1. Y stało się, gdy narodowie okoliczni usłyszeli, iż ołtarz zbudowany y świątynia tak iako y przedtym, rozgniewali się barzo.

i kościołowi, obracając je do czci bałwochwalskiéj. Albo tak wszystko zostało przywróconém do dawnego stanu, iż poganie nieśmieli już więcéj urągać wiernemu ludowi.

59. *Żeby obchodzono dzień poświęcania.* Tę uroczystość nazywali Encenią, Jan 10, 22, to jest, uroczystością odbudowania i odnowienia.

60. *Zbudowali... górę Syon.* Kościół był na górze Morya, obok której z prawej i lewej strony wznosiły się góry Syon i Akra, na których były zbudowane wieże ku obronie kościoła.

61. *Wojsko.* Załogę wojskową. — *I opatrzył ją ku obronie Bethsury.* Tekst grecki jest dwóznacznym, czy Betsura była obwarowaną dla strzeżenia miejsca świętego, czy wojsko, które było umieszczoném wedle kościoła, strzegło tak kościoła jako i Betsury. Jedno i drugie jest prawdą; mogły bowiem sobie nawzajem nieść pomoc; pierwszy jednak sens zdaje się być stosowniejszym, którego się trzymając Watablus tak przekłada: Wojsko tam dla strzeżenia umieścili, aby bronili Betsury, i aby lud miał obronę przeciw Idumei. — *Bethsury.* Jest miejsce najwarowniejsze w Judei, na pięć staj odległe od Jeruzolimy, jak się pokazuje z ks. 2, r. 11, 5. — *Przeciw Idumei.* Zkąd po większej części wkraczali nieprzyjaciele do Judei.

2. et cogitabant tollere genus Jacob, qui erant inter eos, et coeperunt occidere de populo, et persequi.

3. Et debellabat Judas filios Esau in Idumaea, et eos, qui erant in Acrabathane, quia circumsedebant Israelitas; et percussit eos plaga magna.

4. Et recordatus est malitiam filiorum Bean, qui erant populo in laqueum et in scandalum, insidiantes ei in via.

5. Et conclusi sunt ab eo in turribus, et applicuit ad eos, et anathematizavit eos, et incendit turres eorum igni cum omnibus, qui in eis erant.

6. Et transivit ad filios Ammon, et invenit manum fortem, et populum copiosum, et Timotheum ducem ipsorum;

7. et commisit cum eis proelia multa; et contriti sunt in conspectu eorum, et percussit eos;

8. et cepit Gazer civitatem, et filias ejus, et reversus est in Judaeam.

9. Et congregatae sunt gentes, quae sunt in Galaad adversus Israelitas, qui erant in finibus eorum, ut tollerent eos; et fugerunt in Datheman munitionem,

10. et miserunt litteras ad Judam, et fratres ejus, dicentes: Congregatae sunt adversum nos gentes per circuitum, ut nos auferant:

11. et parant venire, et occupare munitionem, in quam confugimus, et Timotheus est dux exercitus eorum.

12. Nunc ergo veni, et eripe nos de manibus eorum, quia cecidit multitudo de nobis.

13. Et omnes fratres nostri, qui erant in locis Tubin, interfecti sunt, et captivas duxerunt uxores eorum, et natos et spolia, et peremerunt illic fere mille viros.

14. Et adhuc epistolae legebantur, et ecce alii nuntii venerunt de Galilaea conscissis tunicis, nuntiantes secundum verba haec;

15. dicentes, convenisse adversum se a Ptolemaida, et Tyro et Sidone; et repleta est omnis Galilaea alienigenis, ut nos consumant.

16. Ut audivit autem Judas et populus sermones istos, convenit ecclesia magna cogitare, quid facerent fratribus suis, qui in tribulatione erant, et expugnabantur ab eis.

17. Dixitque Judas Simoni fratri suo: Elige tibi viros, et vade, et libera fratres tuos in Galilaea: ego autem, et frater meus Jonathas, ibimus in Galaaditim.

2. Y myślili wytracić naród Jakóbow, którzy byli między nimi, y poczęli z ludu zabijać y przeszladować.

3. A Judas walczył przeciwko synóm Esau w Idumei, y przeciw tym którzy byli w Akraathan: iż byli oblegli Izraelczyki: y poraził ie porażką wielką.

4. Y wspomnił na złość synów Bean, którzy byli ludowi sidłem y obraza, zasadzając się nań na drodze.

5. Y zamknieni są na wieżach, y podsadził się pod nie: y dał ich na wytracenie, y zapalił wieże ich ogniem ze wszystkimi którzy na nich byli.

6. Y przeszedł do synów Ammon, y znalazł wojsko mocne, y ludu wiele, y Timotheusza Hetmana ich,

7. y stoczył z nimi wiele bitew, że skruszeni są przed obliczem ich, y poraził ie:

8. y wziął Gazer miasto, y córki iego, y wrócił się do Żydowskiéj ziemi.

9. Y znowu zebrali się narodowie, którzy są w Galaad, przeciw Izraelczykóm, którzy byli na granicach ich, aby ie zatracili: y uciekli do Datheman zamku.

10. Y posłali list do Judasa, y braciéj iego, mówiąc: Zebrali się przeciwko nam pogani okoliczni, aby nas wytracili:

11. y gotują się przysść y wziąć zamek, na któryśmy uciekli, a Timotheusz jest hetmanem wojska ich.

12. A przetoż teraz przydź, a wyrwi nas z ręki ich, bo wiele z nas poginęło.

13. Y wszyscy bracia naszy, którzy byli na miejscach Thubin, pobici są, y zawiedli w niewolę żony, y dzieci, y korzyści, y zabili tam około tysiąca mężów.

14. Y ieszcze listy czytano, a oto drudzy posłowie przyszli z Galilei, rozdarszy szaty, dając znać w też słowa:

15. powiadaiąc iż się zebrali przeciwko nim od Ptolemaid, z Tyru y z Sydonu, y napelniona jest wszystka Galilea cudzoziemców, aby nas wytracili.

16. A skoro usłyszał Judas, y lud, mowy te, zeszło się zgromadzenie wielkie myślić, coby czynić mieli braciéj swéj, którzy byli w uciśnieniu, y dobywali ich.

17. Y rzekł Judas Simonowi bratu swemu: O bierz sobie męże, a idź, y wybaw bracią twą w Galilei: a ja, y brat mój Jonathas, poiedziemy do Galaadithym.

się znajduje z téj strony Jordanu w pokoleniu Efraima, gdy tymczasem Jazer znajduje się w pokoleniu Gada.—*Córki iego.* Wsie i miasteczka podległe Jazerowi.

13. *Miejscach Tubin.* W greckim jest, *w miejscach Tobiasza.* Patrz co się rzekło niżej. w. 25.—*Korzyści.* W greckim *sprzet.*

14. *W téż słowa.* W podobne. Albo raczej powiadając i oznajmując co następuje.

16. *Myślić.* Naradzić się.—*Dobywali ich.* W greckim jest, *napastowali.*

R. 5.—2. *Byli.* Mieszkali.

4. *Synów Bean.* Kto to są synowie Bean rzeczą jest niewiadomą, gdyż tylko w tém miejscu jest o nich wzmianka w Pismie ś. Józef dowodzi, że byli to Idumejczycy. Być może nazwani zostali Beanitami od miasta Bean Amorejczyków, które się wspomina Num. 32, 3.—*Sidłem.* Jakim sposobem byli dla Żydów sidłem i obraza, zaraz się tłumaczy, gdy się mówi: *zasadzając się nań na drodze.*

8. *Gazer.* W tekście greckim jest Jazer. O którym Jozue 13, 24, i zdaje się być innem od Gazer, które

18. Et reliquit Josephum, filium Zachariae, et Azariam duces populi cum residuo exercitu in Judaea ad custodiam;

19. et praecepit illis, dicens: Praeestote populo huic, et nolite bellum committere adversum gentes, donec revertamur.

20. Et partiti sunt Simoni viri tria millia, ut iret in Galilaeam; Judae autem octo millia in Galaaditim.

21. Et abiit Simon in Galilaeam, et commisit proelia multa cum gentibus; et contritae sunt gentes a facie ejus, et persecutus est eos usque ad portam

22. Ptolemaidis; et ceciderunt de gentibus fere tria millia virorum; et accepit spolia eorum,

23. et assumpsit eos, qui erant in Galilaea, et in Arbatis cum uxoribus et natis, et omnibus, quae erant illis, et adduxit in Judaeam cum laetitia magna.

24. Et Judas Machabaeus et Jonathas frater ejus transierunt Jordanem, et abierunt viam trium dierum per desertum.

25. Et occurrerunt eis Nabuthaei, et susceperunt eos pacifice, et narraverunt eis omnia, quae acciderant fratribus eorum in Galaaditide,

26. et quia multi ex eis comprehensi sunt in Barasa et Bosor, et in Alimis et in Casphor, et Mageth et Carnaim; hae omnes civitates munitae et magnae.

27. Sed et in ceteris civitatibus Galaaditidis tenentur comprehensi, et in crastinum constituerunt admoveere exercitum civitatibus his, et comprehendere et tollere eos in una die.

28. Et convertit Judas et exercitus ejus viam in desertum Bosor repente, et occupavit civitatem; et occidit omnem masculum in ore gladii, et accepit omnia spolia eorum, et succendit eam igni.

29. Et surrexerunt inde nocte, et ibant usque ad munitionem.

30. Et factum est diluculo, cum elevassent oculos suos, ecce populus multus, cujus non erat numerus, portantes scalas et machinas, ut comprehenderent munitionem, et expugnarent eos.

31. Et vidit Judas, quia coepit bellum, et clamor belli ascendit ad coelum sicut tuba, et clamor magnus de civitate;

32. et dixit exercitui suo: Pugnate hodie pro fratribus vestris.

18. Y zostawił Jozepha syna Zachariaszowego, y Azariasza hetmany nad ludem z ostatkiem wojska na obronę w Żydowskiéy ziemi:

19. y roskazał im, mówiac: Bądźcie przelozonymi nad tym ludem, a bitwy z pogany niestaczajcie, dokad się niewrócimy.

20. Y oddzielili Simonowi mężów trzy tysiące, aby ciągnął do Galileiéy: a Judasowi ośm tysięcy do Galaadythym.

21. Y ciągnął Simon do Galileiéy, y stoczył wiele bitew z pogany, y skruszeni sa narodowie przed nim, y gonil ie aż do bramy Ptolemaidy:

22. y poległo z poganów około trzech tysięcy mężów, y wziął lupy ich:

23. y zabrał te, którzy byli w Galileiéy, y w Arbatis, z żonami y dziećmi, y ze wszytkiem co mieli, y przywiódł do żydowskiéy ziemie z wielkiem weselem.

24. A Judas Machabeusz, y Jonathas brat iego, przeprawili się przez Jordan, y iachali trzy dni drogi przez puszczę.

25. Y zabieżeli im Nabutheyczycy, y przyjęli ie w pokoiu, y powiedzieli im wszystko co się działo z bracią ich w Galaadytyndzie.

26. A iż wiele ich poymano w Barasa, y Bosor, y w Alimis, y w Kasphor, y w Magieth, y w Karnaim: te wszytkie miasta obronne y wielkie.

27. Ale y w innych mieściech Galaadyckich sa w poymaniu: y intro umysłili przyciągnąć z wojskiem do tych miast, y wziąć y wytracić ie dnia iednego.

28. Y obrócił Judas y wojsko iego drogę na puszczę Bosor znagła, y ubiezał miasto y pobil wszytkie mężczyzny pasczką miecza, a wziął wszytkie lupy ich, y spalil ie ogniem.

29. Y ruszyli się z tamtąd w nocy, y szli aż do zamku.

30. Y stało się na świtanu gdy podnieśli oczy swe: oto wielki lud którego nie było liczby, niosący drabiny, y tarany, aby wzięli zamek, a do byli ich.

31. A obaczył Judas iż się bitwa zaczęła, a krzyk wojenny wstępował do nieba iako trąba, y wołanie wielkie z miasta:

32. y rzekł do wojska swego: Potykajcie się dziś o bracią waszą.

23. *Zabrał te, którzy byli w Galilei.* Oddalając ich ztąd żeby byli bezpieczniejszymi.—*W Arbatis.* Co to było Arbatis nie jest rzeczą dostatecznie pewną; widać jednak, że to było miasteczko albo mała kraina Galilejska. Ztąd być może poohodził Abialbon Arbatczyk, jeden z pomiędzy mocarzy Dawidowych, II. Król. 23, 31.

24. *Przez puszczę.* Bosor, od miasta tego nazwiska, które tam leżało, Joz. 20, 8, i 21, 36.

25. *Nabutheyczycy.* Ludy arabskie, które się także nazywają Nabotejczykami, Nabotezykami i Tubianami. Patrz Adrych. in descrip. dimid. port. Manas. ultra Jordanem, n. 12.

27. *Umysłili przyciągnąć z wojskiem.* To jest nieprzyjaciecie Żydów.

28. *Ubiezał miasto.* Zajął miasto Bosor.

29. *Do zamku.* W którym się byli zamknęli Żydzi; Dateman.

30. *Ich.* Którzy byli wewnątrz.

31. *Krzyk wojenny wstępował do nieba jako trąba.* W greckim jest, *krzyk miasta wstępował do nieba, w trąbach i glosie wielkim.* Oznacza się więc, iż ci którzy byli zamknięci w warowni, podnieśli głos do nieba, i uderzyli w trąby, dla uproszenia Boskiej pomocy i zagrania ducha do walki.

33. Et venit tribus ordinibus post eos, et exclamaverunt tubis, et clamaverunt in oratione.

34. Et cognoverunt castra Timothei, quia Machabaeus est, et refugerunt a facie ejus; et percusserunt eos plaga magna, et ceciderunt ex eis in die illa fere octo millia virorum.

35. Et dirigit Judas in Maspha, et expugnavit, et cepit eam; et occidit omnem masculum ejus, et sumsit spolia ejus, et succendit eam igni.

36. Inde perrexit, et cepit Casbon, et Mageth et Bosor, et reliquas civitates Galaaditidis.

37. Post haec autem verba congregavit Timotheus exercitum alium, et castra posuit contra Raphon trans torrentem.

38. Et misit Judas speculari exercitum; et renuntiaverunt ei, dicentes: Quia convenerunt ad eum omnes gentes, quae in circuitu nostro sunt, exercitus multus nimis:

39. Et Arabes conduxerunt in auxilium sibi, et castra posuerunt trans torrentem, parati ad te venire in proelium. Et abiit Judas obviam illis.

40. Et ait Timotheus principibus exercitus sui: Cum appropinquaverit Judas, et exercitus ejus ad torrentem aquae, si transierit ad nos prior, non poterimus sustinere eum, quia potens poterit adversum nos:

41. si vero timuerit transire, et posuerit castra extra flumen, transfretemus ad eos, et poterimus adversum illum. (*1 Reg. 14, 9.*)

42. Ut autem appropinquavit Judas ad torrentem aquae, statuit scribas populi secus torrentem, et mandavit eis, dicens: Neminem hominum reliqueritis, sed veniant omnes in proelium.

43. Et transfretavit ad illos prior, et omnis populus post eum; et contritae sunt omnes gentes a facie eorum, et projecerunt arma sua, et fugerunt ad fanum, quod erat in Carnaim.

44. Et occupavit ipsam civitatem, et fanum succendit igni cum omnibus, qui erant in ipso; et oppressa est Carnaim, et non potuit sustinere contra faciem Judae.

45. Et congregavit Judas universos Israelitas, qui erant in Galaaditide, a minimo usque ad maximum, et uxores eorum et natos, et exercitum magnum valde, ut venirent in terram Juda.

46. Et venerunt usque Ephron; et haec civitas magna in ingressu posita, munita valde, et non erat declinare ab ea dextera vel sinistra, sed per mediam iter erat.

33. *Rzędami.* Żołnierzy rozstawionych w rozmaitych miejscach.—*Za nimi.* Nieprzyjaciółmi Żydów.—*Krzyknęli modłąc się.* Modłąc się do Boga i wołając do Niego, żeby im taskawie przybył na pomoc, i powtarzając imię Boże Adonaj, albo Sabaot, albo coś podobnego.

37. *Za potokiem.* Adrichomius sądzi, że tym potokiem był Jabok, albo Jebok, który odzielał pokolenie Gada od pokolenia Manasses, za Jordanem, Joz. 12, 2; Deut. 3, 16.

40. *Jeśli się przeprowi pierwięz do nas.* Podobnĳ wróby chwycił się Jonatas, I. Król. 14, 9. Patrz co się tam rzekło.—*Mogąc przemoże.* Hebraizm, znaczy stanowczo przemoże.

33. Y ciągnął trzema rzędami za nimi: y uderzyli w trąby y krzyknęli modłąc się.

34. Y poznały woyska Timotheuszowe że to Machabeusz, y uciekli nazad przed nim: y porazili ich porażką wielką, y poległo z nich onego dnia około osmi tysięcy mężów.

35. A Judas obrócił się ku Maspha y dobył ię, y wziął ją, y pobił każdego mężczyznę, y pobral łupy ięz, y zapalił ji ogniem.

36. Ztamąd ciągnął, y wziął Kasbon, y Magieth, y Bosor, y inne miasta Galaad.

37. A po tych słowiech zgromadził Timotheusz drugie woysko, a położył się obozem przeciw Raphon za potokiem.

38. Y posłał Judas szpiegować woysko, y odnieśli mu, mówiąc: że wszyscy narodowie którzy sa około nas, zesłi się do niego, woysko barzo wielkie:

39. y namięli Arabczyki ku pomocy sobie, a położyli się obozem za potokiem, będąc gotowi stoczyć z tobą bitwę. Y ciągnął Judas przeciwko im:

40. Y rzekł Timotheusz do rotmistrzów woyska swego: Gdy się przybliży Juda z woyskiem, y woysko ięgo do potoku wody, y ięśli się przeprowi pięrwę do nas, niewytrzymamy mu: bo mogąc przemoże przeciw nam.

41. Jeśli się będzie bał przeprowić, a położy się obozem przed rzeką, przeprowmy się do nich, a przemożemy ię.

42. A gdy Judas przyciągnął do potoku, postanowił pisarze ludu nad potokiem, y rozkazał im, mówiąc: Żadnego człowieka nie zostawiajcie, ale wszyscy niech idą ku bitwie.

43. Y przeprowił się do nich pięrwę, y wszystkie lud za nim: y porażeni są wszyscy pogani od oblicza ich, y porzucili broń swą, y uciekli do zboru, który był w Karnaim.

44. Y wziął samo miasto, y zbór spalił ogniem, ze wszystkimi którzy w nim byli: y potłómione jest Karnaim, y nie mogło strzumać przeciw obliczu Judasa.

45. Y zgromadził Judas wszystkie Izraelczyki, którzy byli w Galaad od namnieyszego ad do największego, y żony ich, y dzieci, y woysko barzo wielkie, aby szli do ziemie Judzkięy.

46. Y przyszli aż do Ephron: a to miasto wielkie w weszuji położone, barzo obronne, a nie mógł go minąć ani po prawę, ani po lewę stronie, ale droga była przez pośrodek ięgo.

42. *Pisarze ludu.* Którzy mieli spisanych żołnierzy i byli rotmistrzami albo setnikami.

45. *Zgromadził.* Już to żeby zabezpieczyć ich od nieprzyjaciół, już żeby oddalił od niebezpieczeństwa utracenia religii, już żeby zaludnić opustoszoną kęskami ziemie żydowską.

46. *Aż do Efron.* Efron jest warowne miasto za Jordanem, o którym jest wzmianka niż. ks. 2, r. 12, w. 27; i II. Paral. 13, 19. I nie jest tēm samém co Efron, o którym Jan 11, 54, i w tĳ księdze r. 11, 34. Albowiem, jak powiada Toletus w miejscu przytoczoném ś. Jana, annot. 19, różnią się od siebie i położeniem i

47. Et incluserunt se, qui erant in civitate, et obstruxerunt portas lapidibus; et misit ad eos Judas verbis pacificis,

48. dicens: Transeamus per terram vestram, ut eamus in terram nostram, et nemo vobis nocebit: tantum pedibus transibimus. Et nolebant eis aperire.

49. Et praecepit Judas praedicare in castris, ut applicarent unusquisque, in quo erat loco;

50. et applicuerunt se viri virtutis; et oppugnavit civitatem illam tota die et tota nocte, et tradita est civitas in manu ejus;

51. et peremerunt omnem masculum in ore gladii, et eradicavit eam, et accepit spolia ejus, et transivit per totam civitatem super interfectos.

52. Et transgressi sunt Jordanem in campo magno contra faciem Bethsan.

53. Et erat Judas congregans extremos, et exhortabatur populum per totam viam, donec venirent in terram Juda;

54. et ascenderunt in montem Sion cum laetitia et gaudio, et obtulerunt holocausta, quod nemo ex eis cecidisset, donec reverterentur in pace.

55. Et in diebus, quibus erat Judas et Jonathas in terra Galaad, et Simon frater ejus in Galilaea contra faciem Ptolemaidis,

56. audivit Josephus, Zachariae filius, et Azarias princeps virtutis, res bene gestas, et proelia quae facta sunt,

57. et dixit: Faciamus et ipsi nobis nomen, et eamus pugnare adversus gentes quae in circuitu nostro sunt.

58. Et praecepit his, qui erant in exercitu suo, et abierunt Jamniam.

59. Et exivit Gorgias de civitate, et viri ejus obviam illis in pugnam.

60. Et fugati sunt Josephus et Azarias usque in fines Judaeae; et ceciderunt illo die de populo Israel ad duo millia viri; et facta est fuga magna in populo,

61. quia non audierunt Judam et fratres ejus, existimantes fortiter se facturos.

62. Ipsi autem non erant de semine virorum illorum, per quos salus facta est in Israel.

63. Et viri Juda magnificati sunt valde in conspectu omnis Israel, et gentium omnium, ubi audiebatur nomen eorum.

64. Et convenerunt ad eos fausta acclamantes.

65. Et exivit Judas et fratres ejus, et expu-

pisownią, gdyż początkową literą jednego jest *hain*, drugiego *alef*.—*W wejściu*. W przejściu.

48. *Piesz*. Prosto przechodząc i nic innego niezmątlając.

51. *Wywrócił je z gruntu*. Zglądziwszy mieczem wszystkich mężczyzn, którzyby odnowili pokolenie.

52. *Betsan*. Adrichoniusz umieszcza to miasto w pokoleniu Issachar; Grecy nazywali je Scytopolis, jak powiada Józef.

53. *Zgromadzał ostateczne*. Którzy się zatrzymywali i zostawali w tyle, bądź przez opieszałość, bądź z powodu niemocy i zbytznego zmęczenia; tych zbierał i naglił, żeby się im co złego nie przytrafiło.

47. Y zawarli się którzy byli w mieście, y bramy kamieinymi zamiotali: y posłał do nich Judas słowy spokojnemi,

48. mówiac: Niech przejdziemy przez ziemię waszą, abyśmy szli do ziemie naszey, a żaden wam nie zaszkodzi, tylko piesz przejdziemy. Y niechcieli im otworzyć.

49. Y rozkazał Judas obwołać w woysku, aby każdy szedł do szturm z mieysca na którym był.

50. Y rzucili się mężowie mocni: y dobywał miasta onego cały dzień y całą noc, y podane iest miasto w rękę ich.

51. Y pobili wszystkie mężczyzny pasczką miecza, y wyrwał ie z gruntu: y pobrał lupy iego, y przeszedł przez miasto po zabitych.

52. A przepawili się przez Jordan na wielkim połu, przeciwko Bethsan.

53. A Judas zgromadzał ostateczne, y napominał lud przez wszystkie drogę, aż przyszli do ziemie Judzkięy.

54. Y weszli na górę Sion z weselen y z radością, y ofiarowali całopalenia, iż żaden z nich nie zginął, aż się wrócili w pokoiu.

55. A za dni, których był Judas y Jonathas w ziemi Galaad, a Simon brat iego w Galilieięy przeciw Ptolomaidzie,

56. usłyszał Jozeph syn Zachariaszów, y Azariasz hetman nad woyskiem szczęśliwe powodzenie, y bitwy które się stały,

57. y rzekł: Uczynimy y my sobie sławę, a idźmy walczyć przeciw narodóm, które są około nas.

58. Y rozkazał tym którzy byli w woysku iego, y ciągnęli do Jamnięy.

59. Y wyiachał Gorgiasz z miasta y mężowie iego przeciwko nim ku bitwie.

60. Y podali tył Jozeph y Azariasz, aż do granic Żydowskięy ziemie: y poległo dnia onego z ludu Izraelskiego około dwu tysiącu mężów, y stało się wielkie uciekanie ludu:

61. Iż nie słuchali Judasa y bracięy iego, mniemaiac żeby sobie mężnie postąpić mieli.

62. A oni nie byli z nasienia owych mężów, przez które się stało zbawienie w Izraelu.

63. A mężowie Juda, dostąpili wielkięy chwały w oczach wszystkiego Izraela, y wszęch narodów, gdzie było imię ich słyszane.

64. Y zeszedł do nich, szczęścia winszuiąc.

65. Y wyszedł Judas y bracia iego, y dobywali

56. *Józef syn Zacharyaszów*. O których wyż. w 18.

58. *Ciągnęli do Jamnięy*. Jest miasto nadmorskie w pokoleniu Dana, które Adrichoniusz umieszcza blisko Joppy. To miasto trzymał Gorgiasz którego Pismo ś., ks. 1, r. 8, w. 9, nazywa najbieglejszym wojownikiem.

62. *Nie byli z nasienia owych mężów*. Nie byli z rodziny Machabejczyków, którą Bóg wybrał był, żeby przez nią wybawić lud wierny.—*Stalo*. Miało się stać.

63. *Mężowie Juda*. W greckim jest, *mąż Judas i bracia jego*.

65. *Chebron*. Miasto w górzystych stronach Judei: które w tym czasie zajmowali Idumejczycy.

gnabant filios Esau in terra, quae ad austrum est; et percussit Chebron et filias ejus: et muros ejus et turres succendit igni in circuitu.

66. Et movit castra, ut iret in terram alienigenarum, et perambulabat Samariam.

67. In die illa ceciderunt sacerdotes in bello, dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in proelium.

68. Et declinavit Judas in Azotum in terram alienigenarum, et diruit aras eorum, et sculptilia deorum ipsorum succendit igni; et cepit spolia civitatum, et reversus est in terram Juda.

synów Esau w ziemi która jest ku południu: y zburzył Chebron, y córki jego: y mury jego, y wieże około niego popalił.

66. Y ruszył się obozem, aby szedł w ziemię cudzoziemska, y przechodził Samarią.

67. Dnia onego polegli kapłani na wojnie, gdy chcieli mężnie poczynać, gdy nierozmyślnie wyszli ku bitwie,

68. Y obrócił się Judas do Azotu, do ziemi cudzoziemców, y porozwalał ołtarze ich, a ryciny bogów ich popalił ogniem, y pobrał łupy z miast, y wrócił się do ziemi Juda.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O śmierci Antyocho, i przygotowaniach wojennych jego syna Antyocho Eupatora, i t. d.

1. Et rex Antiochus perambulabat superiores regiones, et audivit esse civitatem Elymaidem in Perside nobilissimam, et copiosam in argento et auro,

2. templumque in ea locuples valde; et illic velamina aurea, et loricae et scuta, quae reliquit Alexander Philippi rex Macedo, qui regnavit primus in Graecia.

3. Et venit, et quaerebat capere civitatem, et depraedari eam, et non potuit, quoniam innotuit sermo his, qui erant in civitate,

4. et insurrexerunt in proelium; et fugit inde, et abiit cum tristitia magna, et reversus est in Babyloniis.

5. Et venit, qui nuntiaret ei in Perside, quia fugata sunt castra, quae erant in terra Juda,

6. et quia abiit Lysias cum virtute forti in primis, et fugatus est a facie Judaeorum; et invaluernnt armis et viribus, et spoliis multis, quae ceperunt de castris, quae excederunt;

7. et quia diruerunt abominationem, quam aedificaverat super altare, quod erat in Jerusalem; et sanctificationem, sicut prius, circumdederunt muris excelsis, sed et Bethsuram civitatem suam.

8. Et factum est, ut audivit rex sermones istos, expavit, et commotus est valde, et decidit in lectum, et incidit in languorem prae tristitia, quia non factum est ei, sicut cogitabat.

9. Et erat illic per dies multos, quia renovata est in eo tristitia magna, et arbitratus est se mori.

66. *Cudzoziemską.* Filistyńczyków.

67. *Kapłani.* Józef i Azaryasz, o których w. 56.

68. *Do Azotu.* Który był jedną z pięciu satrapij Filistyńskich.

R. 6.—1. *Wyższe krainy.* To jest Azji, które leżą za Eufratem.—*Elimai.* Które się też nazywa Persepolis, niź. ks. 2, r. 9, w. 2.

2. *Zastony złote.* Szaty żołnierskie złotolite.

3. *Starał się wziąć miasto.* Przeciwnie w księdze 2, r. 9, 2, mówi się, iż wszedł do Persepolis. Może się zdarzyć, iż jakiś hetman wchodzi do miasta, jednakże go nie zdobywa, co się i Antyochowi mogło przytrafić.

4. *Wrócił się.* W greckim jest, *aby się wrócił*; albowiem nie doszedł do Babilonu, gdyż się mówi niź. ks.

1. A król Antioch przeieżdzał wyższe krainy, y dowiedział się, iż było miasto Elimai w Persyiéy, barzo zacne y bogate, we srebro y złoto,

2. y zbór w nim barzo bogaty, y tam zasłony złote, y pancerze, y tarcze, które zostawił Alexander Philippów król Macedoński, który napiérwszy królował w Grecyiéy.

3. Y przyiachał, y starał się wziąć miasto y złupić ie: ale nie mógł: bo się dowiedzieli o tym ci którzy byli w mieście:

4. y powstałi ku bitwie, y uciekł ztamtąd, y odciągnął z wielkim smutkiem, y wrócił się do Babilonu.

5. Y przyszedł który mu oznaymił w Persyiéy, że rozpłoszone są woyska które były w ziemi Judzkiéy:

6. a iż Lisyasz z wielkim woyskiem naprzód wyciągnął, y uciekł przed Żydami: y zmocnili się orężem, y siłą, y korzyścią wielką, którą wzięli z obozów które zwoiowali.

7. A iż obalili obrzydłość którą był zbudował na ołtarzu, który był w Jeruzalem: a mieysce święte obtoczyli mury wysokimi iako piérwey, ale y Bethsurę miasto jego.

8. Y stało się gdy król usłyszał te mowy, zlekł się, y barzo się zafrasował, y légl na łożu, y wpadł w niemoc dla smutku, że mu się nie powiodło iako myślił.

9. Y był tam przez długi czas: bo się był odnowił w nim smutek wielki, y zrozumiał że miał umrzeć.

2, r. 9, w. 28: *W drodze między górami mizerną śmiercią żywota dokołał.*

7. *Obrzydłość.* Bałwana. — *Miasto jego.* Antyocho, to jest które on wprzódy zajął.

8. *Wpadł w niemoc dla smutku.* Gdy za przyczynę niemocy przywodzi się tu smutek, niewyłączają się jednak inne plagi i boleści od Boga zesłane, które się wzmiąnkują II. Mach. 9, 5.

9. *I był tam.* Na łożu na którym został złożony wśród drogi; niemógł bowiem znieść wtrząśnienia, i dalej podróżować do Babilonu.—*Odnowił w nim smutek wielki.* A mianowicie z powodu myśli o popełnionych zbrodniach, i przeczcucia grożących mąk.—*Zrozumiał że miał umrzeć.* Zrozumiał że ta choroba będzie śmiertelną.

10. Et vocavit omnes amicos suos, et dixit illis: Recessit somnus ab oculis meis, et concidi, et corruvi corde prae sollicitudine,

11. et dixi in corde meo: In quantam tribulationem deveni, et in quos fluctus tristitiae, in qua nunc sum, qui jucundus eram, et dilectus in potestate mea!

12. Nunc vero reminiscor malorum, quae feci in Jerusalem, unde et abstuli omnia spolia aurea et argentea, quae erant in ea, et misi auferre habitantes Judaeam sine causa.

13. Cognovi ergo, quia propterea invenerunt me mala ista, et ecce pereo tristitia magna in terra aliena.

14. Et vocavit Philippum, unum de amicis suis, et praeposuit eum super universum regnum suum;

15. et dedit ei diadema, et stolam suam et annulum, ut adduceret Antiochum filium suum, et nutriet eum, et regnaret.

16. Et mortuus est illic Antiochus rex anno centesimo quadragesimo nono.

17. Et cognovit Lysias, quoniam mortuus est rex, et constituit regnare Antiochum filium ejus, quem nutrit adolescentem; et vocavit nomen ejus Eupator.

18. Et hi, qui erant in arce, concluderant Israel in circuitu sanctorum, et quaerebant eis mala semper, et firmamentum gentium.

19. Et cogitavit Judas disperdere eos, et convocavit universum populum, ut obsiderent eos.

20. Et convenerunt simul, et obsederunt eos anno centesimo quinquagesimo, et fecerunt balistas et machinas.

21. Et exierunt quidam ex eis, qui obsidebantur, et adjunxerunt se illis aliqui impii ex Israel,

22. et abierunt ad regem, et dixerunt: Quousque non facis iudicium, et vindicas fratres nostros?

23. Nos decrevimus servire patri tuo, et ambulare in praeceptis ejus, et obsequi edictis ejus:

24. et filii populi nostri propter hoc alienabant se a nobis, et quicumque inveniebantur ex nobis, interficiebantur, et hereditates nostrae diripiebantur.

10. *Straciłem serce przed frasunkiem.* Upadłem na ducha, i gniecie mię wielki smutek i troska.

12. *Bez przyczyny.* Przyczynę wprawdzie dopuszczali Żydzi, dla czego takie nieszczęścia cierpieli, gdyż dobrowolnie przeszli do obrządku pogańskiego, i zaniedbali kościoła i Boskiej czci w nim; lecz względem Antyocho w niczem nie wykroczyli.

15. *Dał mu koronę.* Nie żeby chciał iżby on używał tych oznak królewskiej godności, lecz aby w swoim czasie przyzobowiązał niemi jego syna Antyocho, i wprowadził go na królestwo.

17. *Postanowił aby królował.* Postanowił królem.— *Eupator.* Tego Grecy nazywają Eupatorem, któremu się trafiło mieć dobrego ojca. Tak więc nazwano Antyocho,

10. Y wezwał swych przyjaciół wszystkich, y rzekł im: Odszedł sen od oczu moich, y upadłem, y straciłem serce przed frasunkiem:

11. Y rzekłem w sercu moim: Ku iakiemużem kłopotowi przyszedł, y w iakie nawałności smutku, w którymem teraz iest: którym był wesoly y wdzięczny w mocy moiéy?

12. A teraz wspominam sobie na złości, którem zbroił w Jeruzalem, z kądem też zabrał wszystkie korzyść złotą y srebrną, która była w nim: y posłałem aby zabrano którzy mieszkali w Judzkiej ziemi bez przyczyny.

13. Poznałem tedy iż dla tego nalazły mię te nędze: a oto ginę od złości w cudzej ziemi.

14. Y przyzwał Philippa, iednego z przyjaciół swoich, y przełożył go nad wszystkim swym królestwem:

15. Y dał mu koronę, y szatę swą, y pierścień, aby przyprowadził Antyocho syna iego, y wychował go, y królował.

16. Y umarł tam król Antyocho, roku setnego czterdziestego y dziewiątego.

17. Y dowiedział się Lysiasz, iż król umarł, y postanowił aby królował Antyocho syn iego, którego wychował młodzieniaszkim, y nazwał imię iego go Eupator.

18. A ci którzy byli na zamku, zamknęli byli Izraelczyki około świątynie, y szukali ich złego zawždy, a zmocnienia poganów.

19. Y umyślił Judas wytracić ie: y zwołał wszystkie lud, aby ie oblegli.

20. Y zebrali się wespół, y oblegli ie roku setnego y pięćdziesiątego, y naczynili kusz y taranów.

21. Y wyszli niektórzy z tych którzy byli w obłężeniu: y przyłączyli się do nich niektórzy nie-zbożni z Izraelczyków.

22. Y poszli do króla, y mówili: Pókiż nie uczynisz sądu, a nie mścisz się braciéy naszéy?

23. Myśmy umyślili służyć oycu twemu, y chodzic w przykazaniu iego, y byđz posłuszni wyrokóm iego.

24. A synowie ludu naszego dla tego odrażali się od nas, a którzykolwiek naydowali się z naszych, zabilano, y dziedzictwa nasze rozszarpwano.

przez pochlebstwo poddanych, chociaż miał ojca występneego.

18. *Ci którzy byli na zamku.* Załoga wojskowa, która znajdowała się w zamku syońskim, i trzymała go imieniem Antyocho.— *Zamknęli byli Izraelczyki.* Oznacza się, że ci którzy byli w zamku, często imali Żydów i zabijali albo źle się z nimi obchodzili, gdy ci szli do kościoła dla składania ofiar albo zanoszenia modlitw.— *I szukali ich złego zawždy.* Usiłowali zawsze im szkodzić, żeby osłabić ich siły i utrapić, swoją zaś potęgę ustalić.

22. *Pókiż nie uczynisz sądu?* Jakby od Żydów donawali krzywdy, gdy przeciwnie sami ich krzywdzili, i dla tego zmusili Judasa powziąć zamiar położenia końca tym udrczeniom.

25. Et non ad nos tantum extenderunt manum, sed et in omnes fines nostros.

26. Et ecce, applicuerunt hodie ad arcem Jerusalem occupare eam, et munitionem Bethsuram munerunt:

27. et nisi praevenieris eos velocius, majora, quam haec, facient, et non poteris obtinere eos.

28. Et iratus est rex, ut haec audivit, et convocavit omnes amicos suos, et principes exercitus sui, et eos, qui super equites erant;

29. sed et de regnis aliis, et de insulis maritimis venerunt ad eum exercitus conductitii.

30. Et erat numerus exercitus ejus, centum milia peditum, et viginti millia equitum, et elephantum triginta duo, docti ad proelium.

31. Et venerunt per Idumaeam, et applicuerunt ad Bethsuram, et pugnaverunt dies multos, et fecerunt machinas, et exierunt, et succederunt eas igni, et pugnaverunt viriliter.

32. Et recessit Judas ab arce, et movit castra ad Bethzacharam contra castra regis.

33. Et surrexit rex ante lucem, et concitavit exercitus in impetum contra viam Bethzacharam; et comparaverunt se exercitus in proelium, et tubis cecinerunt;

34. et elephantis ostenderunt sanguinem uvae et mori, ad acuendos eos in proelium;

35. et dividerunt bestias per legiones; et astitērunt singulis elephantis mille viri in lorice concatenatis, et galeae aerae in capitibus eorum; et quingenti equites ordinati unicuique bestiae electi erant.

36. Hi ante tempus ubicumque erat bestia, ibi erant; et quocumque ibat, ibant, et non discedebant ab ea.

37. Sed et turres lignae super eos firmae protegentes super singulas bestias, et super eas machinae; et super singulas viri virtutis triginta duo, qui pugnant desuper; et Indus magister bestiae.

38. Et residuum equitatum hinc et inde statuit in duas partes, tubis exercitum commovere, et perurgere constipatos in legionibus ejus.

39. Et ut refusit sol in clipeos aureos et aereos, resplenderunt montes ab eis, et resplenderunt sicut lampades ignis.

40. Et distincta est pars exercitus regis per montes excelsos, et alia per loca humilia; et ibant caute et ordinate.

41. Et commovebantur omnes inhabitantes terram a voce multitudinis, et incessu turbae et collisione armorum; erat enim exercitus magnus valde et fortis.

33. *Wzruszył wojsko. Lyżaszowe i swoje.*— *Betsachar.* Tekst grecki nazywa Betsachariam, to jest, dóm Zacharyasza.

34. *Krew jagody winnej i morwy,* Sok wytłoczony z morwy i winnych jagód, który ma podobieństwo niejake do krwi.

36. *Przed czasem.* We właściwą porę, czyli najrychlej.

25. A nie tylko na nas ściągnęli rękę, ale y na wszystkie granice nasze.

26. A oto dziś oblegli zamek Jerozolimski, aby go dobyli, y twierdzą w Bethsurze opatrzyli.

27. A jeśli ich przedęy nie uprzędiesz, co więzszego niż to zbroją, y nie będziesz ich mógł dostać.

28. Y rozgniewał się król skoro to usłyszał, y zwołał wszystkich przyjaciół swych, y hetmanów wojska swego, y tych którzy nad iezdnyimi byli:

29. ale y z innych królestw, y z wyspów morskich, zeszyli się do niego wojska za pieniądze.

30. Y była liczba wojska iego, sto tysięcy pieszych, a dwadzieścia tysięcy iezdnych, y trzydzieści y dwu Elephantów ku walce wywiczonych.

31. Y ciągnęli przez Idumęa, y położyli się u Bethsury, y walczyli przez wiele dni, y uczynili przyprawy wojenne: y wyszli, y popalili ie ogniem, y mężnie walczyli.

32. Y odciągnął Judas od zamku, y ruszył się z obozem do Bethsachar, przeciwko wojsku królewskiemu.

33. Y wstał król przede dniem, y wzruszył wojsko na natarcie ku drodze Bethsachar: y nagotowały się wojska ku bitwie, y uderzyli w trąby:

34. a Elephantóm ukazowali krew jagody winnej y morwy, aby ie zauszyli ku bitwie.

35. Y rozsadzili bestyie po hufcach, y stało przy każdym Elephantcie tysiąc mężów w pancierzach łańcuszkowych, y przyłbice miedziane na głowach ich: a pięćset iezdnych uszykowanych na wybór było przy każdęy bestyiey.

36. Ci przed czasem gdziekolwiek była bestyia tam byli, y gdziekolwiek szła szli, a nie odstępowali od nięy.

37. Ale y wieże drzewiane były na nich mocne, broniąc na każdęy bestyiey: a na nich przyprawy wojenne: a na każdęy trzydzieści y dwa mężów mężnych, którzy walczyli z wierzchu, a Indyeyk który rzadził bestyia.

38. A ostatek iedzy rozszykował ztąd y z owąd na dwie części, aby wojsko trąbami wzbudzali, y popędzali zszykowane w ufiech iego.

39. A gdy słońce uderzyło na tarcze złote y miedziane, rozświeciły się góry od nich, y błyskały się iako pochodnie ogniste.

40. A rozłożone jest wojsko królewskie część po wysokich górach, a część po nizinach: y postępowali ostrożnie, y porządnie.

41. A wzruszali się wszyscy mieszkający w ziemi od głosu mnostwa, y od ciągnienia zgraię, y od chrzęstu zbróy: bo było wojsko barzo wielkie y mocne.

37. *Broniąc na każdęy bestyi.*— To jest, wieże drewniane włożone na każdego słoncia, ochraniały tych słoniów.

38. *Popędzali.* Do walki.— *Zszykowane w hufcach.* W hufcach, lecz teraz jest w greckim w dolinach, czyli w ciasnych przejściach gór y pagórków.

41. *Wzruszali się.* Z podziwienia albo bojaźni.

42. Et appropriavit Judas, et exercitus ejus in proelium; et ceciderunt de exercitu regis sexcenti viri.

43. Et vidit Eleazar filius Saura unam de bestiis loricateam lorice regis, et erat eminens super ceteras bestias, et visum est ei, quod in ea esset rex;

44. et dedit se, ut liberaret populum suum, et acquireret sibi nomen aeternum.

45. Et cucurrit ad eam audacter in medio legionis interficiens a dextris et a sinistris, et cadebant ab eo huc atque illuc.

46. Et ivit sub pedes elephantis, et supposuit se ei, et occidit eum; et cecidit in terram super ipsum, et mortuus est illic.

47. Et videntes virtutem regis, et impetum exercitus ejus, diverterunt se ab eis.

48. Castra autem regis ascenderunt contra eos in Jerusalem, et applicuerunt castra regis ad Judaeam, et montem Sion.

49. Et fecit pacem cum his, qui erant in Bethsura; et exierunt de civitate, quia non erant eis ibi alimenta conclusis, quia sabbata erant terrae.

50. Et comprehendit rex Bethsuram, et constituit illic custodiam servare eam.

51. Et convertit castra ad locum sanctificationis dies multos; et statuit illic balistas et machinas, et ignis jacula, et tormenta ad lapides jactandos et spicula et scorpions ad mittendas sagittas, et fundibula.

52. Fecerunt autem et ipsi machinas adversus machinas eorum, et pugnaverunt dies multos.

53. Escae autem non erant in civitate, eo quod septimus annus esset; et qui remanserant in Judaea de gentibus, consumserant reliquias eorum, quae repositae fuerant.

54. Et remanserunt in sanctis viri pauci, quoniam obtinuerat eos fames; et dispersi sunt unusquisque in locum suum.

55. Et audivit Lysias, quod Philippus, quem constituerat rex Antiochus, cum adhuc viveret, ut nutrirer Antiochum filium suum, et regnaret,

56. reversus esset a Perside et Media, et exercitus, qui abierat cum ipso, et quia quaerebat suscipere regni negotia;

27. festinavit ire; et dicere ad regem et duces exercitus: Deficimus quotidie, et esca nobis modica est, et locus, quem obsidemus, est munitus, et incumbit nobis ordinare de regno.

43. *Eleazar syn Saura.* W greckim jest *Ελεαζαρ ο Σαυραου* Józef powiada że był bratem Judasa Machabejczyka, co za rzecz prawdopodobną uważają Sallianus i Serarius, którzy mniemają, iż zamiast *Syn Saura*, czytać należy, *nazwany Aura*, czyli Abaron, jak niektórzy przekładają, i zowie się tak wyż. r. 2, 5.

46. *Upadł. Słoń.* — *Tam umarł.* Wybornego chwalecą ma Eleazar w ś. Ambrozjym, lib. 1, Offic. c. 4. I niezgrzeszył Eleazar to czyniąc, chociaż się mówi w. 44, że przystąpił do tak wielkiego dzieła, *aby... sobie wieczną sławę zjednał.* Albowiem szukać chwały, byle na nią nie zakładać ostatecznego i głównego końca, i nieumiarkowanie nie pragnąć, nie jest grzechem, gdyż z siebie jest rzeczą obojętną. Patrz Abulens. I. Król. 15, quæst. 73. Nadto przystąpił Eleazar do spełnienia tego czynu, aby wybawić lud swój, do której

42. Y przybliżył się Judas y wojsko iego ku bitwie, i poległo z wojska królewskiego sześćset mężów.

43. Y obaczył Eleazar syn Saura, iednę z bestiy uzbroioną zbroją królewską, y była wyniosła nad insze bestyie, y zdało mu się iż na nię król siedział:

44. y ważył się aby lud swój wyswobodził, y sobie wieczną sławę ziednał.

45. Y bieżał do nię śmieie przez pośrzodek wojska, zabiiając po prawey y po lewey stronie, y upadali od onego tam y sam.

46. Y podszedł pod nogi Elephanta, y podłożył się podęń, y zabił go; y upadł nań na ziemię, y tam umarł.

47. A widząc moc królewską, y gwałt wojska iego, ustapili przed nimi.

48. A wojska królewskie ciągnęły przeciwko im do Jeruzalem, y przybliżył się obóz królewski do Żydowskiej ziemie, y góry Sion.

49. Y uczynił pokóy z tymi którzy byli w Bethsurze: y wyszli z miasta, iż nie mieli tam żywności obłężeni: bo szabaty były ziemie.

50. Y wziął król Bethsurę, y osadził tam straż aby ją zachował.

51. Y obrócił obóz na miejsce poświęcenia, y zasadził tam kusze y tarany, y ogniste kule, y przyprawy ku ciskaniu kamieni, y dardy, y samostrzały na wystrzelanie strzał, y proce.

52. Uczynili też oni przyprawy przeciw przyprawóm ich, y bili się przez wiele dni.

53. Ale w mieście żywności nie było, przeto iż był siódmy rok: a którzy byli zostali w Żydostwie z pogan, wytrawili ostatek tego co było schowano.

54. A na miejscu świętym mało mężów zostało, bo ich był ział głód: y rozbiegli się każdy na miejsce swoje.

55. Y usłyszał Lysasz, iż Philip, którego był król Antioch ieszcze za żywota postanowił, aby chował Antiocha syna iego, y królował,

56. wrócił się z Persyiéy, y Medyiéy, y wojsko które było z nim poszło, y że chciał wziąć na się sprawy królestwa:

57. y pospieszył się isć, a mówić królowi, y hetmanóm wojska: Ubywa nas co dzień, y żywności mało mamy, a miejsce któreśmy oblegli, iest obronne, a potrzeba nam postanowić królestwo.

przedniejszej intencji mógł bez winy przyłączyć drugą pozyskania chwały.

47. *Moc królewską.* Potęgę. Widząc że król daleko przewyższa liczbą wojska.

49. *Uczynił pokóy z temi, którzy byli w Betsurze.* Którzy się po przyjacielsku oddali królowi. — *Szabaty były ziemie.* Szabatami ziemi nazywa rok siódmy, w którym się dawał wypoczynek dla ziemi według prawa Lewit. 25, 4.

51. *Obrócił obóz na miejsce poświęcenia.* Zdobywszy miasto, obległ kościół.

54. *Na miejscu świętym.* W kościele dla jego obrony. — *Rozbiegli się.* Znaglenni głodem.

57. *Postanowić królestwo.* Urządzać i kierować sprawami królestwa.

58. Nunc itaque demus dexteras hominibus istis, et faciamus cum illis pacem, et cum omni gente eorum;

59. et constituamus illis, ut ambulent in legitimis suis sicut prius: propter legitima enim ipsorum, quae despeximus, irati sunt, et fecerunt omnia haec.

60. Et placuit sermo in conspectu regis et principum; et misit ad eos pacem facere; et receperunt illam.

61. Et juravit illis rex, et principes; et exierunt de munitione.

62. Et intravit rex montem Sion, et vidit munitionem loci, et rupit citius iuramentum, quod juravit, et mandavit destruere murum in gyro.

63. Et discessit festinanter, et reversus est Antiochiam, et invenit Philippum dominantem civitati; et pugnavit adversus eum, et occupavit civitatem.

58. Teraz tedy, daymy tym ludziom prawice, a uczynimy z nimi pokóy, y ze wszystkim ich narodem:

59. a postanówmy z nimi, aby iako y przedtym chodzili w prawach swoich: bo dla zakonu swego, któryeśmy wzgardzili, rozgniewali się, y to wszystko uczynili.

60. Y podobala się mowa w oczach królewskich y książąt: Y posłał do nich pokóy uczynić, y przyjęli ji.

61. Y przysiągł im król y książęta: y wyszli z zamku.

62. Y wiachał król na górę Sion, y oglądał obronę miejsca, y złamał prędko przysięgę, którą przysiągł, y rozkazał obalić mur w około.

63. Y wnet odiachał, y wrócił się do Antiochiéy, y znalazł Philippa panującego w mieście: y walczył przeciw iemu, y dostał miasta.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O wstąpieniu na tron Demetryusza, wyprawie Nikanora, jego porażce, i t. d.

1. Anno centesimo quinquagesimo primo exiit Demetrius Seleuci filius ab urbe Roma, et ascendit cum paucis viris in civitatem maritimam, et regnavit illic.

2. Et factum est, ut ingressus est domum regni patrum suorum, comprehendit exercitus Antiochum et Lysiam, ut adducerent eos ad eum.

3. Et res ei innouit, et ait: Nolite mihi ostendere faciem eorum.

4. Et occidit eos exercitus. Et sedit Demetrius super sedem regni sui;

5. et venerunt ad eum viri iniqui et impii ex Israel, et Alcimus dux eorum, qui volebat fieri sacerdos.

6. Et accusaverunt populum apud regem, dicentes: Perdidit Judas, et fratres ejus, omnes amicos tuos, et nos dispersit de terra nostra.

7. Nunc ergo mitte virum, cui credis, ut eat, et videat exterminium omne, quod fecit nobis et regionibus regis, et puniat omnes amicos ejus et adjuutores eorum.

8. Et elegit rex ex amicis suis Bacchidem, qui dominabatur trans flumen magnum in regno, et fidelem regi, et misit eum,

9. ut videret exterminium, quod fecit Judas;

1. Roku setnego pięćdziesiątego y pierwszego, Demetrius syn Seleuków, wyiachał z Rzymu, y przyciągnął z trochę mężów do miasta nad morzem, y królował tam.

2. Y stało się gdy wszedł do domu królestwa oyców swoich, poimało wojsko Antiocha, y Lysiasza, aby ie przedeń przywiedli.

3. Y dowiedział się tego, y rzekł: Nie ukazujcie mi oblicza ich.

4. Y pobilo ie wojsko. A Demetrius usiadł na stolicy królestwa swego;

5. y przyszedł do niego mężowie złośliwi y niezbożni z Izrael, y hetman Alcimus, który chciał być kapłanem.

6. Y oskarżyli lud przed królem, mówiąc: Judas z bracią swą wytracił wszystkie przyjacioły twoie, y nas rozpędził z ziemie naszéy.

7. A przetoż teraz posli męża któremu ufasz, aby iachał y oglądał wszystko wyniszczenie które nam poczynił, y krainom królewskim: a żeby pokarał wszystkie przyjacioły iego, y ich pomocniki.

8. Y obrał król z przyjacioł swych Bachida, który panował za rzeką, zacnego w królestwie, y wiernego królowi: y posłał go,

9. aby oglądał wyniszczenie które poczynił Ju-

61. *Wyszli z zamku.* To jest Żydzi, być może na spotkanie króla, przez uszanowanie ku niemu.

R. 7.—1. *Demetryusz syn Seleuków.* Seleuka, który był bratem Antyocho Epifana.—*Z Rzymu.* Gdzie był zakładnikiem za Epifana swojego stryja, i zkąd z garstką swoich potajemnie umknął.—*Do miasta nad morzem.* Trypolis Syryjskiego.—*Królował tam.* Tam naprzód jako król Syrii był przyjęty i powitany.

2. *Królestwa ojców swoich.* Które się mu należało po ojcu Seleuku i Antyochu wielkim, dziadu.

3. *Nieukazujcie mi.* Abym się niepobudził do miło-

sierdzia, i nieprzebaczył im. Wysami ich zabijcie, jak by bez mojej wiedzy.

5. *Który chciał być kapłanem.* T. j. najwyższym kapłanem; był już bowiem kapłanem. Patrz II. Mach. 14. 3.

6. *Przyjacioły twoje.* Wodzów i żołnierzy Syryjskich, wysłanych przez Antyocho Epifana i Eupatora.

7. *Męża, któremu ufasz.* Wiernego tobie.—*Przyjacioły jego, i ich pomocniki.* Rozumie Assydejczyków, jak się pokazuje z II. Mach. 14. 6.

8. *Za rzeką.* Eufratem.—*Zacnego w królestwie.* Męża przedniejszego pomiędzy Satrapami czyli Książętami królestwa.

sed et Alcimum impium constituit in sacerdotium, et mandavit ei facere ultionem in filios Israel.

10. Et surrexerunt, et venerunt cum exercitu magno in terram Judae; et miserunt nuntios, et locuti sunt ad Judam, et ad fratres ejus verbis pacificis in dolo.

11. Et non intenderunt sermonibus eorum; viderunt enim, quia venerunt cum exercitu magno.

12. Et convenerunt ad Alcimum et Bacchidem congregatio scribarum require, quae justa sunt;

13. et primi Assidae, qui erant in filiis Israel, et exquirebant ab eis pacem.

14. Dixerunt enim: Homo sacerdos de semine Aaron venit, non decipiet nos;

15. et locutus est cum eis verba pacifica, et juravit illis, dicens: Non inferemus vobis malum, neque amicis vestris.

16. Et crediderunt ei; et comprehendit ex eis sexaginta viros, et occidit eos in una die secundum verbum, quod scriptum est:

17. Carnes sanctorum tuorum et sanguinem ipsorum effuderunt in circuitu Jerusalem, et non erat, qui sepeliret. (*Psal. 78, 1*).

18. Et incubuit timor et tremor in omnem populum, quia dixerunt: Non est veritas et iudicium in eis: transgressi sunt enim constitutum et iurandum, quod iuraverunt.

19. Et movit Bacchides castra ab Jerusalem, et applicuit in Bethzecha; et misit, et comprehendit multos ex eis, qui a se effugerant; et quosdam de populo mactavit, et in puteum magnum projecit.

20. Et commisit regionem Alcimo, et reliquit cum eo auxilium in adiutorium ipsi. Et abiit Bacchides ad regem;

21. et satis agebat Alcimus pro principatu sacerdotii sui.

22. Et convenerunt ad eum omnes, qui perturbabant populum suum, et obtinuerunt terram Judae, et fecerunt plagam magnam in Israel.

23. Et vidit Judas omnia mala, quae fecit Alcimus, et qui cum eo erant, filiis Israel multo plus, quam gentes.

24. Et exiit in omnes fines Judaeae in circuitu, et fecit vindictam in viros desertores; et cessaverunt ultra exire in regionem.

25. Vidit autem Alcimus, quod praevaluit Judas, et qui cum eo erant; et cognovit, quia non

das: ale y Alcyma niezbożnego wysadził na kapłaństwo, y roszkazał mu, aby uczynił pomstę nad syny Izraelskimi.

10. Y ruszyli się, y przyciągnęli z wielkim wojskiem do ziemie Judzkiej: y posłali posły, y mówili do Judasa y do braciéy iego, słowy spokojnymi na zdradzie.

11. Y niedbali na mowy ich: bo widzieli iż przyiachali z wojskiem wielkim.

12. Y zesłzi się do Alcyma y do Bachida zebrań doktorów zakonnych, żadać słusznych rzeczy;

13. a napiérwszy Assydejczycy, którzy byli z synów Izraelskich, y żądali od nich pokoju.

14. Bo mówili: Człowiek kapłan z nasienia Aaronowego przyiachal, nie zdradzi nas;

15. y mówił z nimi słowa spokojne, y przysięgł im, mówiąc: nie uczynimy wam nic złego, ani przyiaciółóm waszym.

16. Y uwierzył mu, y poimał z nich sześćdziesiąt mężów, y zabił ich dnia iednego, według słowa które napisano:

17. Ciała świętych twoich y krew ich wylali około Jeruzalem, a nie było ktoby pogrzebł.

18. Y padła boiaźń y strach na wszytek lud: bo mówili: Niemasz w nich prawdy y sądu, bo przestapili postanowienie y przysięgę którą przysięgli.

19. Y ruszył Bachides wojsko od Jeruzalem, y położył się u Bethzecha: y posłał y poimał wielu z tych, którzy byli od niego pouciekali, y niektóre z ludu zabił, y wrzucił w wielką studnią.

20. Y poruczył Alcymowi krainę, y ostawił z nim posiłek na pomoc iemu, y iachal Bachides do króla;

21. a Alcymus pilnie się starał o zwierzchność kapłaństwa swego.

22. Y zesłzi się do niego wszyscy którzy rosterki czynili między ludem swoim, y opanowali ziemie Judzką, y wielką porażkę uczynili w Izraelu.

23. Y obaczył Judas wszytko złe które uczynił Alcymus, y co z nim byli, synóm Izraelskim, daleko więcéy niż pogani.

24. Y wyiachal na wszytkie granice Żydowskiéy ziemie w około, y pomścił się nad mężami zbiegami, y przestali więcéy niaizdów czynić w ziemi.

25. Y obaczył Alcymus, że przemógł Judas, y ci co z nim byli, y poznał że im zdolać nie mógł:

11. *I niedbali na mowy ich.* Judas ze swoimi za pomocą światła Bożego i biegłości jaką posiadał w sztuce wojennej, rozumiał, iż nie należy dawać wiary Bachydowi ani świętokradzcy Alcymowi. Inni zaś mężowie nie mniej dobrzy, sądząc według siebie o drugich, rozumieli z własną szkodą, że należy dać wiare.

13. *A najpierwsi Assydejczycy.* Porządek jest taki: a Assydejczycy, którzy byli pierwszymi pomiędzy synami Izraelskimi, żądali od nich pokoju.

15. *I mówił.* Bo był mówił i t. d., i przysięgł.

17. *Ciała świętych.* Świętymi byli Assydejczycy przez wyznaczenie religii i wiary. Wyjęte to świadectwo z *Psal. 78, 2*.

18. *Sądu.* Sprawiedliwości. — *Postanowienie.* Przy mierze.

20. *Poruczył Alcymowi krainę.* Aby był jéj rządcą i Arcykapłanem na miejscu Judy, i wszelkimi sposobami jego ściagał. — *Na pomoc jemu.* Aby się mógł oprzeć Judasowi.

21. *A Alcymus pilnie się starał.* Wyzuć Judasa z Arcykapłańskiej godności, i samemu ją przywdziać, według woli Demetryusza. — *O zwierzchność kapłaństwa.* O najwyższe kapłaństwo.

22. *Wielką porażkę uczynili.* Przez czynione napaady, podczas których dopuszczali się zabójstwa, grabieży i t. d.

potest sustinere eos, et regressus est ad regem, et accusavit eos multis criminibus.

26. Et misit rex Nicanorem, unum ex principibus suis nobilioribus, qui erat inimicitias exercens contra Israel; et mandavit ei evertere populum. (2. Mach. 15, 1).

27. Et venit Nicanor in Jerusalem cum exercitu magno, et misit ad Judam et ad fratres ejus verbis pacificis cum dolo,

28. dicens: Non sit pugna inter me et vos: veniam cum viris paucis, ut videam facies vestras cum pace.

29. Et venit ad Judam, et salutaverunt se invicem pacifice; et hostes parati erant rapere Judam.

30. Et innotuit sermo Judae, quoniam cum dolo venerat ad eum; et conterritus est ab eo, et amplius noluit videre faciem ejus.

31. Et cognovit Nicanor, quoniam denudatum est consilium ejus; et exivit obviam Judae in pugnam juxta Capharsalama.

32. Et ceciderunt de Nicanoris exercitu fere quinque millia viri, et fugerunt in civitatem David.

33. Et post haec verba ascendit Nicanor in montem Sion; et exierunt de sacerdotibus populi, salutare eum in pace, et demonstrare ei holocaustata, quae offerebantur pro rege.

34. Et irridens sprexit eos, et polluit; et locus est superbe,

35. et juravit cum ira, dicens: Nisi traditus fuerit Judas et exercitus ejus, in manus meas, continuo cum regressus fuero in pace, succendam domum istam. Et exiit cum ira magna.

36. Et intraverunt sacerdotes, et steterunt ante faciem altaris et templi; et flentes dixerunt:

37. Tu, Domine, elegisti domum istam ad invocandum nomen tuum in ea, ut esset domus orationis et obsecrationis populo tuo:

38. fac vindictam in homine isto et exercitu ejus, et cadant in gladio: memento blasphemias eorum, et ne dederis eis, ut permaneant.

39. Et exiit Nicanor ab Jerusalem, et castra applicuit ad Bethoron, et occurrit illi exercitus Syriae.

40. Et Judas applicuit in Adarsa cum tribus millibus viris; et oravit Judas, et dixit:

41. Qui missi erant a rege Sennacherib, Domine, quia blasphemaverunt te, exiit Angelus et percussit ex eis centum octogintaquinque millia: (4. Reg. 19, 35).

26. *Nikanora.* Przełożonego nad stoniami, II. Mach. 14, 10. — *Który wiódł nieprzyjaźń przeciw Izraelczykowi.* Być może był zagniewany na Żydów, iż haniebnie od nich zwyciężony musiał uciekać do Antyochii, II. Mach. 8, 35.

31. *U Kafarsalama.* Które miasto umieszcza Adrichomisz w pokoleniu Manassesza z tej strony Jordanu; które potem przez Heroda odbudowane, zostało nazwane imieniem ojca Antypatridą.

32. *Do miasta Dawid.* Do zamku, który dotychczas trzymali nieprzyjaciele.

33. *Słowicich.* Czynach, wypadkach.

y wrócił się do króla, y oskarżył ie o wiele złości.

26. Y posłał król Nikanora, jednego z zacniejszych książąt swoich, który wiódł nieprzyjaźń przeciw Izraelczykowi: y rozkazał mu aby lud wyrócił.

27. Y przyciągnął Nikanor do Jeruzalem z wojskiem wielkim, y posłał do Judy y do bracię jego słowy spokojnemi na zdradzie,

28. mówiac: Niechay nie będzie wojny między mną y wami: przyjadę w małym poczcie, abych oblicza wasze oglądał w pokoju.

29. Y przyjechał do Judasa, y przywitani się z sobą spokojnie, a nieprzyjaciele byli pogotowiu, porwać Judasa.

30. Y dowiedział się mowy Judas, iż do niego przyszedł na zdradzie, y ulękł się go, y niechciał więcej widzieć oblicza iego.

31. A Nikanor obaczył że odkryta była rada iego, y wyciągnął przeciw Judzie ku bitwie u Kapharsalama.

32. Y poległo z wojska Nikanorowego około pięci tysięcy mężów, y uciekli do miasta Dawid.

33. A po tych słowicich Nikanor wiachał na górę Sion, y wyszli z kapłanów ludu przywitać go w pokoju, y ukazać mu całopalenia które ofiarowali za króla.

34. A szydząc wzgardził nimi, y splugawił, y hardzie mówił,

35. y przysiągł z gniewem rzekąc: Jeśli nie będzie wydan Judas y wojsko iego w ręce moje, skoro się wrócę w pokoju, spalę ten dóm. Y wyszedł z wielkim gniewem.

36. A kapłani weszli, y stanęli przed ołtarzem, y przed kościołem, y płacząc mówili:

37. Tyś Panie obrał ten dóm aby w nim wzywano imienia twęgo, aby był domem modlitwy y prósy ludowi twemu:

38. uczyniże pomstę nad tym człowiekiem, y nad wojskiem iego, y upadną od miecza: pamiętaj na ich bluźnierstwa, a nie day im aby się ostali.

39. Y wiachał Nikanor z Jeruzalem, y położył się obozem u Betheron: y zabieżało mu wojsko Syryjskie.

40. A Judas położył się u Adarsa z trzemi tysięcy mężów: y modlił się Judas y rzekł:

41. Panie, którzy od króla Sennacheriba byli posłani, że cię bluźnili, wyszedł Anioł y pobił z nich sto osmdziesiąt y pięć tysięcy:

34. *Splugawił.* Haniebnie się obszedł.

36. *Stanęli.* Nie oznacza iż byli w stojącej postawie, lecz stanęli położono zamiast *pozostawali*, to jest modlili się, i jak należy sądzić, klęcząc. — *Przed ołtarzem.* Całopalenia, który był w przysionku kapłanów przed samym kościołem.

38. *Aby się ostali.* Aby żyli, aby pozostali w życiu.

39. *Zabieżało mu wojsko Syryjskie.* Zasiłek wojskowy z Syrii.

41. *Którzy od króla Sennacheryba byli posłani.* Historia się znajduje IV. Król. 19. 35.

42. sic confere exercitum istum in conspectu nostro hodie, et sciant ceteri, quia male locutus est super sancta tua: et iudica illum secundum malitiam illius.

43. Et commiserunt exercitus proelium tertidecima die mensis Adar; et contrita sunt castra Nicanoris, et cecidit ipse primus in proelio.

44. Ut autem vidit exercitus ejus, quia cecidisset Nicanor, projecerunt arma sua, et fugerunt;

45. et persecuti sunt eos viam unius diei ab Adazer usquequo veniatur in Gazara, et tubis cecinerunt post eos cum significationibus;

46. et exierunt de omnibus castellis Judaeae in circuitu, et ventilabant eos cornibus; et convertebantur iterum ad eos, et ceciderunt omnes gladio; et non est relictus ex eis nec unus.

47. Et acceperunt spolia eorum in praedam; et caput Nicanoris amputaverunt, et dexteram ejus, quam extenderat superbe, et attulerunt et suspenderunt contra Jerusalem.

48. Et laetatus est populus valde, et egerunt diem illam in laetitia magna.

49. Et constituit agi omnibus annis diem istam tertiadecima die mensis Adar.

50. Et siluit terra Juda dies paucos.

42. tak zetrzy to wojsko przed oczyma naszymi dziś, y niech wiedzą drudzy, iż źle mówił przeciw świątyni twoięy: a osądź go według złości iego.

43. A zwiodły wojska bitwę, trzynastego dnia miesiąca Adara, y starte iest wojsko Nikanorowe, y poległ sam napiérwéy w bitwie.

44. A gdy użyżrało wojsko iego iż legł Nikanor, porzucili oręż swe, y uciekli;

45. y gonili ie jeden dzień drogi od Adazer aż gdy przychodzą do Gazara, y trąbili za nimi, ze znakami;

46. y wybieżeli ze wszystkich miast Żydowskiéy ziemie w około, y miotali ich rogami, y obracali się zasię do nich, y wszyscy upadli od miecza, y niezostał z nich ani jeden.

47. Y pobrali łupy ich na korzyść: y głowę Nikanora ucieli, y prawą rękę, którą był hardzie wyciągnął, y przynieśli, y zawiesili przeciw Jeruzalem.

48. Y radował się lud bardzo, y obchodzili on dzień z wielkim weselem.

49. Y postanowił aby obchodzon był po wszystkie lata; ten dzień trzynastego dnia miesiąca Adar.

50. Y odpoczęła ziemia Juda przez mało dni.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O przymierzu zawartém z Rzymianami.

1. Et audivit Judas nomen Romanorum, quia sunt potentes viribus et acquiescunt ad omnia quae postulantur ab eis; et quicumque accesserunt ad eos, statuerunt cum eis amicitias, et quia sunt potentes viribus.

2. Et audierunt proelia eorum et virtutes bonas, quas fecerunt in Galatia, quia obtinuerunt eos, et duxerunt sub tributum;

3. et quanta fecerunt in regione Hispaniae, et quod in potestate redegerunt metalla argenti et auri, quae illic sunt, et possederunt omnem locum consilio suo et patientia;

4. locaque, quae longe erant valde ab eis, et reges, qui supervenerant eis ab extremis terrae, contriverunt, et percusserunt eos plaga magna; ceteri autem dant eis tributum omnibus annis;

5. et Philippum, et Persen Ceteorum regem, et

42. *Osądź.* Ukorz, pomścij się, jak tego wymaga złość jego.

43. *Miesiąca Adara.* Który odpowiada naszemu Lutemu.

45. *Od Adazer.* Miejsca walki, które się w w. 40. nazywa Adarsa.—*Ze znakami.* Aby się wszyscy zewsząd zbiegli dla zabijania uciekających nieprzyjaciół.

46. *Miotali ich rogami.* Gwałtownie ich ścigali i napadali; przenosiła wzięta od byków.—*Zasię.* Bezustannie zabijając, aż póki wszystkich nie wygładzili.

47. *Którą był hardzie wyciągnął.* Przeciwko domowi św. wszechmocnego Boga, jak się mówi II. Mach. 15. 32.—*Przeciw.* Naprzeciw, blisko.

50. *Odpoczęła.* Uspokoila się.

R. 8.—1. *Zezwalają na wszystko o co ich żądają.* W greckim jest: *Okazują się życzliwymi dla tych którzy się do nich przyłączają,* to jest, przychylając

1. Y usłyszał Judas sławę Rzymian że są możni siłą, a iż zezwalają na wszystko o co ich żądają: y którzykolwiek do nich się przyłączyli, postanowili z nimi przyjaźń, a że są możni siłą.

2. Y usłyszeli ich walki, y mężne w sprawach które czynili w Galacyéy: że ich dostali, y pod hołd podbili;

3. y iak wielkie rzeczy uczynili, w ziemi Hiszpańskiéy, a iż pod moc podbili kruszce srebra y złota, które tam są: y opanowali wszystkie miejsca radą swą y cierpliwością;

4. miejsca téż które daleko barzo od nich były, y króle którzy byli na nie przyciągnęli od kończyn ziemie, zstarli y porazili ie porażką wielką, a inni dają im dań na każdy rok;

5. a Philippa, y Persę króla Cetheyskiego, y in-

się do ich słusznych żądań.—*O co ich żądają.* Nie raz, albo w jednym jakim zdarzeniu, ale zawsze.
2. *Mężne w sprawach.* Światne dzieła.—*W Galacyi.* W Gallii, albowiem Gallów Grecy nazywają Galatami. Albo ma na względzie wojnę prowadzoną z Gallogrekami, którzy się nazywali i Gallami i Galatami, i którzy w wojnie przeciwko Antyochowi Wielkiemu prowadzonej przez Rzymian, trzymali się strony króla.

3. *Kruszce.* Kopalnie. *Wszystkie miejsca.* To jest Hiszpanii. Albo w ogólności sens jest: wszystkie miejsca, które posiadali, nabyli dla się radą i cierpliwością.

4. *Którzy byli na nie przyciągnęli.* Którzy im wojnę wypowiadali.—*A inni.* Których oni orężem uśmierzyli.

5. *Króla Cetejskiego.* Macedońskiego; albowiem zaraz na początku tej księgi r. 1., Macedonia i Grecia

ceteros, qui adversum eos arma tulerant, contriverunt in bello, et obtinuerunt eos;

6. et Antiochum magnum regem Asiae, qui eis pugnam intulerat, habens centum viginti elephantos, et equitatum et currus, et exercitum magnum valde, contritum ab eis;

7. et quia ceperunt eum vivum, et statuerunt ei, ut daret ipse, et qui regnarent post ipsum, tributum magnum, et daret obsides et constitutum,

8. et regionem Indorum, et Medos et Lydos, de optimis regionibus eorum; et acceptas eas ab eis, dederunt Eumeni regi;

9. et quia, qui erant apud Helladam, voluerunt ire, et tollere eos; et innotuit sermo his,

10. et miserunt ad eos ducem unum, et pugnaverunt contra illos, et ceciderunt ex eis multi, et captivas duxerunt uxores eorum, et filios, et diriperunt eos, et terram eorum possederunt, et destruxerunt muros eorum, et in servitute illos redegerunt usque in hunc diem;

11. et residua regna et insulas, quae aliquando restiterant illis, exterminaverunt, et in potestate redegerunt;

12. cum amicis autem suis, et qui in ipsis requiem habebant, conservaverunt amicitiam, et obtinuerunt regna, quae erant proxima, et quae erant longe; quia, quicumque audiebant nomen eorum, timebant eos;

13. quibus vero vellent auxillio esse, ut regnarent, regnabant; quos autem vellent, regno deturbabant; et exaltati sunt valde.

14. Et in omnibus istis nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, ut magnificaretur in ea;

15. et quia curiam fecerunt sibi, et quotidie consulebant trecentos viginti consilium agentes semper de multitudine, ut quae digna sunt, gerant;

16. et committunt uni homini magistratum suum per singulos annos dominari universae terrae suae, et omnes obediunt uni, et non est invidia, neque zelus inter eos.

17. Et elegit Judas Eupolemum, filium Joannis, filii Jacob, et Jasonem, filium Eleazari, et misit eos Romam, constituere cum illis amicitiam et societatem;

zowią się ziemią Cetim.—*Otrzymali je.* Zwalczyli, albo podbili sobie.

7. *Umowę.* Względem podziału królestw, którą zmuszony był przyjąć Demetriusz, to jest, aby mu odjęte zostały Media, Lydia i India, i oddane Eumeniuszowi, królowi Pergamu i Bitynii.

8. *A krainę Indyjską.* Rzecz dziwna, iż się tu mówi, że kraina Indyjska, i t. d., była odebrana od Antyochoa, a oddana Eumeniuszowi, albowiem Indii ani jeden ani drugi nigdy nie posiadał. Do prawdy historycznej wystarcza, że Judas tak słyszał, chociaż rzecz inaczej się może miała. Niektórym się zdaje, iż pod imieniem Indii oznaczają się odleglejsze prowincje, położone z tamtej strony góry Tauru. Patrz Seraryusza.

9. *Którzy byli w Grecji.* Elalów rozumie, którzy namawiali Antyochoa i Filipa do wojny przeciwko Rzymianom.—*Wyglądzić je.* Zwalczyć.

ne którzy przeciwko im walczyli, zstarli na wojnie, y otrzymali ie;

6. a Antiocha wielkiego króla Azyięy, który był na nie wojnę podniósł, mając sto y dwadzieścia Elefantów, i iedne, y wozy, y woysko barzo wielkie, na głowę porazili;

7. a iż go poymali żywego, y ustawili mu aby dawał sam, y którzyby po nim królowali; wielki podatek, ażeby dał ludzióm zakład y umowę,

8. a krainę Indyjską, y Medy, y Lidyany, co nalepsze krainy ich, y wziawszy ie od nich dali Eumenowi królowi,

9. a że ci którzy byli w Grecyiey chcieli iśćz y wyglądzić ie: y przyszła do wiadomości ich mowa,

10. y wyprawili do nich hetmana iednego, y zwiedli bitwę z nimi, y legło wiele z nich, y poymali żony ich, y dzieci, y złupili ie, a ziemie ich posiadli, y mury ich rozwalili, y uczynili ie niewolnikami aż do dnia tego;

11. y inne królestwa y wyspy, które się im kiedy sprzeciwiły, wyglądźili, y pod moc swoię podbili;

12. a z przyjacioły sweni, y którzy na nich polegali, przyjaźń zachowali, y dostali królestw które były blisko, y które daleko: bo którzykolwiek słyszeli imię ich, bali się ich;

13. a którym pomoc chcieli na królestwo, królowali: a które chcieli, z królestwa zrzucali: y wyższyli się barzo.

14. A między nimi wszystkimi, żaden nie nosił korony, ani się obłóczyl w szarłat, aby się wielmożył w nim;

15. a że sobie uczynili dóm radny, y co dzień radzili się trzechset y dwudziestu radzących zawsze o pospółstwie, aby to czynili co przystoi;

16. y poruczają zwierzchność swa iednemu człowiekowi na każdy rok, aby panował nad wszystką ich ziemią: a wszyscy iednemu sa posłuszni, y niemasz zazdrości ani nienawiści między nimi.

17. Y obrał Judas Eupolema syna Jana, syna Jakobowego, y Jasona, syna Eleazarowego, y posłał ie do Rzymu, aby postanowili z nimi przyjacielstwo y towarzystwo;

12. *Którzy na nich polegali.* Przyjaciołom i sprzymerzeńcom, którzy ich pomocy ufali.

14. *A między nimi wszystkimi.* Chociaż tak wielce słyngli z bogactw i potegi.

15. *Dom radny.* Senat — *O pospółstwie.* O należytem rządzeniu ludem.

16. *Jednemu.* Konsulowi. Tymczasem było dwóch: lecz tak słyszał był Judas, jak również i to co następuje o zazdrości, i t. d. co jednak jest fałszem. Albo się mówi *jednemu* dla tego, iż jeden zwykle przebywał i panował w mieście, a drugi w wojsku; i że gdy razem byli, rządźili na przemian, i tylko przed jednym w tym dniu noszono pęk różek. Patrz Sygon. lib. 2. de antiquo iure romano, c. 2. — *Nienawiści.* Współubiegania się, to jest publicznego, i któreby rozdzielało rzeczpospolitą na stronnictwa, jak było potem za czasów Sylli i Maryusza, Cezara i Pompejusza.

18. et ut auferrent ab eis jugum Graecorum, quia viderunt, quod in servitutum premerent regnum Israel.

19. Et abierunt Romam viam multam valde, et introierunt curiam, et dixerunt:

20. Judas Machabaeus, et fratres ejus, et populus Judaeorum miserunt nos ad vos statuere vobiscum societatem et pacem, et conscribere nos socios et amicos vestros.

21. Et placuit sermo iu conspectu eorum.

22. Et hoc rescriptum est, quod rescripserunt in tabulis aereis, et miserunt in Jerusalem, ut esset apud eos ibi memoriale pacis et societatis:

23. **Bene sit Romanis** et genti Judaeorum iu mari et in terra in aeternum: gladiusque et hostis procul sit ab eis.

24. Quod si institerit bellum Romanis prius, aut omnibus sociis eorum in omni dominatione eorum,

25. auxilium feret gens Judaeorum, prout tempus dictaverit, corde pleno:

26. et proeliantibus non dabunt, neque subministrabunt triticum, arma, pecuniam, naves, sicut placuit Romanis, et custodient mandata eorum, nihil ab eis accipientes.

27. Similiter autem et si genti Judaeorum prius acciderit bellum, adjuvabunt Romani ex animo, prout eis tempus permiserit:

28. et adjuvantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naves, sicut placuit Romanis, et custodient mandata eorum absque dolo.

29. Secundum haec verba constituerunt Romani populo Judaeorum.

30. Quodsi post haec verba hi aut illi addere, aut demere ad haec aliquid voluerint, facient ex proposito suo: et quaecumque addiderint, vel demserint, rata erunt.

31. Sed et de malis, quae Demetrius rex fecit in eos, scripsimus ei, dicentes: Quare gravasti jugum tuum super amicos nostros, et socios Judaeos?

32. Si ergo iterum adierint nos, adversum te faciemus illis iudicium, et pugnabimus tecum mari terraque.

18. ażeby zieli z nich iarżmo Greków: bo widzieli że pod niewolą cisnęli królestwo Izraelskie.

19. Y poiachali do Rzymu drogą barzo wielką, y weszli do rady, y rzekli:

20. Judas Machabeusz, y bracia jego, y lud Żydowski, posłali nas do was, abyśmy z wami postanowili towarzystwo y pokóy, ażebyśmy byli policzeni między towarzysze y przyiacioly wasze.

21. Y podobala się mowa przed oczyma ich.

22. A ten iest odpis który odpisali na tablicach miedzianych, y posłali do Jeruzalem, aby tam u nich była pamiatka pokoju y towarzystwa.

23. Niech się dobrze dzieje Rzymianóm, y narodowi Judzkiemu, na morzu y na ziemi na wieki: a miecz y nieprzyaciel niech będzie od nich daleko.

24. A ieśliby pierwey ruszono wojnę przeciw Rzymianóm, abo przeciw którym ich towarzyszóm we wszystkim ich państwie,

25. naród Żydowski da pomoc sercem zupełnym, iako czas nauczy:

26. a walczącym nie postapia, ani dodawać będą pszenice, zbroie, piędzdy, okrętów: iako się podobalo Rzymianóm: y roskazania ich strzedz będą, nic od nich nie biorąc.

27. Także téż ieśliby przeciw narodowi Judzkiemu pierwey podniesiono wojnę, Rzymianie dadza im pomoc z serca, iako im czas dopuści:

28. a pomagaiącym, nie dadza pszenice, zbroie, piędzdy, okrętów, iako się Rzymianóm podobalo: y będą przestrzegac roskazania ich bez zdrady.

29. Wedle tych słów postanowili Rzymianie z ludem Żydowskim.

30. A ieśliby po tych słowiech ci abo owi przydać do tego abo uiać co chcieli, uczynia wedle woli swéy: a cokolwiek przydadza abo umnieysza, ważno będzie.

31. Ale y o złości które król Demetrius wyrządził im, napisaliśmy do niego mówiac: Przecześ obciażył iarżmo tve nad Zydy przyiacioly y towarzyszami naszymi?

32. Jeśli tedy drugi raz ucieka się do nas na cie, uczynimy im sąd, a będziemy walczyć z tobą morzem y ziemią.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O śmierci Judasa, Jana brata jego i zwycięstwach Jonatasa.

1. Interea, ut audivit Demetrius, quia cecidit Nicanor et exercitus ejus in proelio, apposuit Bachidem et Alcimum rursum mittere in Judaeam, et dexterum cornu cum illis.

25. *Czas nauczy.* Będzie wymagał. — *Sercem zupełnem.* Najochotniej.

26. *Walczącym.* Żydom. — *Nie postapia.* To jest Rzymianie. Jakby rzekł: własnym kosztem posła Żydzi posiłki wojenne. Cała treść pisma jest ta, iż Żydzi za Rzymianami, i nawzajem, Rzymianie za Żydami, własnym kosztem mieli prowadzić wojnę, według woli tych, na czyją korzyść będą walczyli, bo to znaczą słowa,

1. Tym czasem skoro usłyszał Demetrius, że legł Nikanor, y wojsko jego w bitwie, umyślił zaś posłać Bachida, y Alcyma, do Żydowskiy ziemie, y prawe skrzydło z nimi.

rozkazania ich strzedz będą.

30. *Uczynią wedle woli swéj.* Jednakże za zobopólną zgodą.

32. *Ucieka się do nas.* Żydzi, skarżąc się że doznają złego obejścia. — *Uczynimy im sąd.* Będziemy ich bronili, i mścili się za nich.

R. 9.—1. *Prawe skrzydło.* Tę część wojska, która na prawem skrzydle zwykle walczyła.

2. Et abierunt viam, quae ducit in Galgala, et castra posuerunt in Masaloth, quae est in Arbelis; et occupaverunt eam, et peremerunt animas hominum multas.

3. In mense primo anni centesimi et quinquagesimi secundi applicuerunt exercitum ad Jerusalem;

4. et surrexerunt, et abierunt in Beream viginti millia virorum et duo millia equitum.

5. Et Judas posuerat castra in Laiza, et tria millia viri electi cum eo;

6. et viderunt multitudinem exercitus, quia multi sunt, et timuerunt valde; et multi subtraxerunt se de castris, et non remanserunt ex eis nisi octingenti viri.

7. Et vidit Judas, quod defluxit exercitus suus, et bellum perurgebat eum, et contractus est corde, quia non habebat tempus congregandi eos, et dissolutus est.

8. Et dixit his, qui residui erant: Surgamus, et eamus ad adversarios nostros, si poterimus pugnare adversus eos.

9. Et avertabant eum, dicentes: Non poterimus, sed liberemus animas nostras modo, et revertamur ad fratres nostros: et tunc pugnabimus adversus eos, nos autem pauci sumus.

10. Et ait Judas: Absit istam rem facere, ut fugiamus ab eis: et si appropriavit tempus nostrum, moriamur in virtute propter fratres nostros, et non inferamus crimen gloriae nostrae.

11. Et movit exercitus de castris, et steterunt illis obviam; et divisi sunt equites in duas partes, et fundibularii et sagittarii praeibant exercitum, et primi certaminis omnes potentes.

12. Bacchides autem erat in dextro cornu, et proximavit legio ex duabus partibus, et clamabant tubis;

13. exclamaverunt autem et hi, qui erant ex parte Judae, etiam ipsi, et commota est terra a voce exercituum; et commissum est proelium a mane usque ad vesperam.

14. Et vidit Judas, quod firmior est pars exercitus Bacchidis in dexteris, et convenerunt cum ipso omnes constantes corde;

2. *Położyli się obozem w Mazalot, który jest w Arbelis.* Arbelis, uważa Pismo ś. za prowincją, w której umieszcza miasteczko Mazalot. Józef twierdzi że Arbelis było miasteczkiem Galilei wyższję, a o Mazalot nie wspomina. Adrichomiusz kładzie jedno i drugie w pokoleniu Neftali.—*Dusz ludzkich.* Ludzi.

3. *Miesiąca pierwszego.* Nizan.—*Roku setnego i t. d.* Królestwa greckiego. Patrz wyż. r. I, 11.—*Z wojskiem.* Gorionides lib. 3, c. 23, powiada iż było zbrojnych trzydzieście tysięcy.—*Przyciągnęli z wojskiem do Jeruzalem.* Szukali bowiem Judasa z jego wojskiem; rozumieli bowiem i słusznie, iż do póki on w życiu, nie będą mieli bezpieczeństwa w Judei.

4. *Ruszyli się i poszli.* Nie znalazłszy Judasa.—*Do Berejéj.* Widać że było to niejakie małe miasteczko, nieopodal od Jeruzolimy.

5. *W Laiza.* Greckie teksty mają Eleaza; i nie jest to jedna i ta sama Laiza z ową, która leżała u stóp

2. Y ciągnęli droga która idzie do Galgala, y položyli się obozem w Masaloth, który iest w Arbelis: y wzięli go, y pobili dusz ludzkich wiele.

3. Miesiąca pierwszego, roku setnego pięćdziesiątego wtórego, przyciągnęli z wojskiem do Jeruzalem;

4. y ruszyli się, y poszli do Berejéy dwadzieścia tysięcy mężów, a dwa tysiące iezdnych.

5. A Judas leżał obozem w Laiza, y trzy tysiące mężów na wybór z nim;

6. y obaczyli wielkość woyska że ich wiele, y ulękli się barzo: y wiele się ich z obozu umknęło, y nie zostało z nich, iedno osmset mężów.

7. Y obaczył Judas że się rozbieżało woysko iego, a walka nalęgała go, y struchlał sercem: iż nie miał czasu zebrać ich, y upadło mu serce.

8. Y rzekł do tych którzy byli zostali: Wstańmy, a pójdźmy przeciw nieprzyaciolóm naszym, iesli będziemy mogli walczyć przeciwko im.

9. Y odwodzili go mówiąc: Nie będziemy mogli: ale teraz wybawmy dusze nasze, a wróćmy się do braciéy naszéy, a tedy będziemy walczyć przeciwko im: a nas mało iest.

10. Y rzekł Judas: Nie day tego Boże, abyśmy to uczynić mieli, abychmy mieli uciekać przed nimi: a iesli się przybliżył nasz czas, umrzemy mężnie za bracią naszą, a nie czynimy zelżywości sławie naszéy.

11. Y ruszyło się woysko z obozu, y stanęli przeciwko im, y rozdzielili się iezdni na dwie części, a przed wojskiem szli procewnicy y strzelcy, y pierwszy do potykania, wszyscy co mocniejszy.

12. A Bacchides był na prawym skrzydle, y przybliżył się huf ze dwu stron, y zatrabili w trąby:

13. Zatrabili też y ci którzy byli z strony Judy y sami, y zadrżała ziemia przed krzykiem woysk, y toczyła się bitwa od poranku aż do wieczora.

14. Y obaczył Judas, że duższa była część woyska Bacchidesa po prawey stronie, y zeszedł z nim wszyscy stałego serca:

góry Libanu i źródeł Jordanu, i która się też nazywała Dan.

8. *Jeśli będziemy mogli walczyć przeciwko im.* A nuż może zdołamy ich zwalczyć, jak jest w tekście greckim.

10. *Zelżywości.* Nie było wprawdzie żadnej hańby ustąpić na czas przed tak nierówną siłą, a nawet tego wymagał sam słuszny rozum; jednakże takie było jego zdanie, i sądził że to spada na Boga, któremu poruczał kres swojego życia, gdy mówił: *jeżeli się przybliżył nasz czas, umrzujemy.*

11. *Ruszyło się wojsko.* Bacchida. — *Przeciwko im.* Żydom.—*Iezdni.* Królewscy.—*Pierwszy do potykania.* Którzy się znajdowali na czele, byli najmocniejszymi.

12. *I przybliżył się huf.* Był to oddział pieszych ciężko uzbrojony, i przedniejsza siła wojska.—*Ze dwu stron.* Posuwając przeciwko Żydom oba skrzydła; szły bowiem hufów był półkulesty.

13. *Zadrżała.* Od huków trąb, rozlegających się po górach i dolinach.

15. et contrita est dextera pars ab eis, et persecutus est eos usque ad montem Azoti.

16. Et qui in sinistro cornu erant, viderunt, quod contritum est dexterum cornu, et secuti sunt post Judam, et eos, qui cum ipso erant, a tergo;

17. et ingravatam est proelium, et ceciderunt vulnerati multi ex his, et ex illis.

18. Et Judas cecidit, et ceteri fugerunt.

19. Et Jonathas et Simon tulerunt Judam fratrem suum, et sepelierunt eum in sepulcro patrum suorum in civitate Modin.

20. Et fleverunt eum omnis populus Israel planctu magno, et lugebant dies multos,

21. et dixerunt: Quomodo cecidit potens, qui salvum faciebat populum Israel!

22. Et cetera verba bellorum Judae, et virtutum, quas fecit, et magnitudinis ejus, non sunt descripta; multa enim erant valde.

23. Et factum est, post obitum Judae emergerunt iniqui in omnibus finibus Israel, et exorti sunt omnes, qui operabantur iniquitatem.

24. In diebus illis facta est fames magna valde, et tradidit se Bacchidi omnis regio eorum cum ipsis.

25. Et elegit Bacchides viros impios, et constituit eos dominos regionis;

26. et exquirebant, et perscrutabantur amicos Judae, et adducebant eos ad Bacchidem, et vindicabat in illos, et illudebat.

17. Et facta est tribulatio magna in Israel, qualis non fuit ex die, qua non est visus propheta in Israel.

28. Et congregati sunt omnes amici Judae, et dixerunt Jonathae:

29. Ex quo frater tuus Judas defunctus est, vir similis ei non est, qui exeat contra inimicos nostros, Bacchidem, et eos, qui inimici sunt gentis nostrae.

30. Nunc itaque te hodie elegimus esse pro eo nobis in principem, et ducem ad bellandum bellum nostrum.

31. Et suscepit Jonathas tempore illo principatum, et surrexit loco Judae fratris sui.

32. Et cognovit Bacchides, et quaerebat eum occidere.

33. Et cognovit Jonathas, et Simon frater ejus, et omnes, qui cum eo erant; et fugerunt in desertum Thecuae, et considerunt ad aquam lacus Asphar.

34. Et cognovit Bacchides, et die sabbatorum venit ipse, et omnis exercitus ejus trans Jordanem.

15. y zstarta iest prawa strona od nich, y gonil ich aż do góry Azothu.

16. A którzy na lewym skrzydle byli, użyżrzieli iż prawe skrzydło było porażone, y puścili sie za Judą, y za tymi którzy z nim byli z tyłu.

17. Y zmocniła się bitwa, y legło rannych wiele z tych y z owych,

18. y Judas legł, a inni uciekli.

19. A Jonathas y Simon wzięli Judasa brata swego, y pogrzebli go w grobie oyców swych w mieście Modyn.

20. Y płakali go wszytek lud Izraelski płaczem wielkim, y czynili żalobę przez wiele dni.

21. Y mówili: Jako poległ mocarz, który wy-bawiał lud Izraelski?

22. Y insze słowa walek Judasowych, y mężtwa którego dokazował, y wielkości iego, nie są opisane: bo ich bardzo wiele było.

23. Y stało się: po śmierci Judasa, wynurzyli się złośnicy po wszytkich granicach Izraelskich: y powstałi wszyscy którzy nieprawość czynili.

24. W one dni był głód barzo ciężki, y poddała się Bachidesowi wszytka kraina ich z nimi.

25. Y obrał Bachides męże niezbożne, y postanowił ie pany krainy

26. Y szukali y szpiegowali przyjaciół Judasowych, y wodzili ie do Bachidesa, y mścił się nad nimi, y pośmiewał się z nich.

27. Y stał się ucisk wielki w Izraelu, iaki nie był odednia którego nie widziano proroka w Izraelu.

28. Y zebrali się wszyscy przyjaciele Judasowi, y rzekli do Jonathy:

29. Jakoż brat twój Judas umarł, niemasz męża podobnego iemu, któryby wyciągnął przeciw nieprzyjaciółom naszym, Bachidesowi y tym którzy są nieprzyjaciele narodu naszego.

30. A przeto dziś obraliśmy cię, abyś nam był książęciem naszym miasto niego, y hetmanem żebyś wiódł wojny nasze.

31. Y przyjął Jonathas księstwo na on czas, y powstał na miejsce Judy brata swego.

32. Y dowiedział się Bachides, y szukał aby go zabił.

33. Y dowiedział się Jonathas, y Simon brat iego, y wszyscy którzy z nim byli, y uciekli na puszcę Thekue, y położyli się nad wodą ieziora Asphar.

34. Y dowiedział się Bachides, y w dzień szabbatu przyciągnął sam y wszytko woysko iego za Jordan.

22. *Słowa. Dzieje.*

23. *Wynurzyli się.* To jest, którzy się przez bojażń Judasa albo się ukrywali, albo udawali pobożność.

24. *Głód bardzo ciężki.* Być może z powodu poniszczenia wysiewów przez nieprzyjaciół.

27. *Odednia którego niewidziano proroka w Izraelu.* Od czasu odbudowania kościoła; to jest kiedy kwitnęli ostatni prorocy; czyli, jak się znajduje u Józefa, *po niewoli Babilońskiej.*

31. *Księstwo.* Już kościelne, już świeckie.

33. *Na puszcę Tekue.* Jak puszcza Tekue, tak i jezioro Asfar były w pokoleniu Judy, niedaleko od Be-bleemu.

34. *W dzień szabbatu.* Albo przez pogardę dla prawa żydowskiego, tak jak Nikanor niż. II. Mach. 15. 1; albo żeby ich tem łatwiej ucisnąć, gdy zostawali w bezpiecznym spoczynku, sądząc że przez uszanowanie dla dnia świętego nie będą robili oporu.

35. Et Jonathas misit fratrem suum ducem populi, et rogavit Nabuthaeos amicos suos, ut commodarent illis apparatus suum, qui erat copiosus.

36. Et exierunt filii Jambri ex Madaba, et comprehenderunt Joannem, et omnia, quae habebat, et abierunt habentes ea.

37. Post haec verba, renuntiatum est Jonathae et Simoni fratri ejus, quia filii Jambri faciunt nuptias magnas, et ducunt sponsam ex Madaba filiam unius de magnis principibus Chanaan cum ambitione magna.

38. Et recordati sunt sanguinis Joannis fratris sui; et ascenderunt, et absconderunt se sub tegumento montis.

39. Et elevaverunt oculos suos, et viderunt; et ecce tumultus, et apparatus multus; et sponsus processit, et amici ejus, et fratres ejus obviam illis cum tympanis et musicis, et armis multis.

40. Et surrexerunt ad eos ex insidiis, et occiderunt eos; et ceciderunt vulnerati multi, et residui fugerunt in montes; et acceperunt omnia spolia eorum;

41. et conversae sunt nuptiae in luctum, et vox musicorum ipsorum in lamentum.

42. Et vindicaverunt vindictam sanguinis fratris sui, et reversi sunt ad ripam Jordanis.

43. Et audivit Bacchides, et venit die sabbatorum usque ad oram Jordanis in virtute magna.

44. Et dixit ad suos Jonathas: Surgamus, et pugnemus contra inimicos nostros: non est enim hodie sicut heri et nudistertius:

45. ecce enim bellum ex adverso, aqua vero Jordanis hinc et inde, et ripae, et paludes et salus, et non est locus divertendi.

46. Nunc ergo clamate in coelum, ut liberemini de manu inimicorum vestrorum. Et commissum est bellum. (2. Par. 20, 3).

47. Et extendit Jonathas manum suam percutere Bacchidem, et divertit ab eo retro;

48. et dissiliit Jonathas, et qui cum eo erant, in Jordanem, et transnataverunt ad eos Jordanem.

49. Et ceciderunt de parte Bacchidis die illa mille viri; et reversi sunt in Jerusalem,

50. et aedificaverunt civitates munitas in Judaea, munitionem, quae erat in Jericho, et in Ammaum et in Bethoron, et in Bethel et Thamnata, et Phara et Thopo muris excelsis, et portis et seris.

35. *Brata swego hetmana ludu.* Brata swojego Jana, z oddziałem żołnierzy, i dla tego nazywa go *hetmanem ludu.* — *Nabutejczyków przyjaciół swoich.* Którzy dalej za Jordanem mieszkali, ku wschodowi, w mieście Nabo, w pokoleniu Rubena. Num. 32. 38. — *Aby im pożyczyci narzędów swych.* Co do słowa w greckim się znajduje, *aby u nich złożyć swój przyrząd,* to jest swoje bagaże i sprzęty, a to dla tego żeby być łatwiejszymi do walki.

36. *Z Madaba.* Leżało to miasto za Jordanem w pokoleniu Rubena, przy potoku Arnon.

38. *Krew. Zabójstwo.*

44. *Nie tak jest dziś jako wczora i dziś trzeci dzień.* To jest gdyśmy zostawali na pustyni Tekue, i wolno nam było albo przyjąć bitwę albo się uchylić.

35. A Jonathas posłał brata swego hetmana ludu, y prosił Nabutejczyków przyjaciół swoich, aby im pożyczyci narzędów swych, których było dostatek.

36. Y wyszli synowie Jambry z Madaba, y poymali Jana, y wszystko co miał, y odeszli mając to.

37. Po tych słowech dano znać Jonacie, y Simonowi bratu jego, że synowie Jambry sprawują gody wielkie, a prowadzą młodą panią z Madaba córkę iednego z zacnych książąt Chanaan z pompą wielką.

38. Y wspomnieli na krew Jana brata swego, y poszli y skryli się za górą.

39. Y podnieśli oczy swe y użyrzeli, ano zgraia y przygotowanie wielkie, a pan młody wyiachał y przyjaciele jego, y bracia jego przeciwko nim z bębny y muzyką, y z wielą oręża.

40. Y powstali na nie z zasadzki, y pobili ie, y poległo rannych wiele, a ostatek ich uciekli na góry: y pobrali wszystkie lupy ich;

41. y obróciły się gody w żalność, a głos muzyki ich w płacz.

42. Y pomścili się pomstą krwie brata swego, y wrócili się do brzegu Jordanu.

43. Y usłyszał Bachides, y przyciągnął w dzień szabbathu z wielkim wojskiem aż do brzegu Jordanu.

44. Y rzekł do swych Jonathas: Wstańmy, a walczmy przeciw nieprzyjaciółom naszym: bo nie tak iest dziś iako wczora y dziś trzeci dzień.

45. Bo oto woyna przeciwko nam, a woda Jordanu ztąd y z owąd, y brzegi, y błota, y lasy: y niemasz miejsca do ustapienia.

46. A przetoż teraz wołaycie do nieba, abyście byli wybawieni z rąk nieprzyjaciół waszych. Y stoczyła się bitwa.

47. Y wyciągnął Jonathas rękę swą aby uderzył Bachidesa, y odwrócili się od niego nazad.

48. A Jonathas y ci co z nim byli wskoczył y w Jordan, y przepłynęli do nich Jordan.

49. Y poległo z strony Bachidesowéy onego dnia tysiąc mężów: y wrócili się do Jeruzalem,

50. y pobudowali miasta obronne w Żydowskiéy ziemi, zamek, który był w Jerycho, y w Ammaum, y w Bethoron, y w Bethel, y w Tamnata, y Phara, y Thopo, mury wysokimi, z bramami, y z zawory;

Teraz zaś mamy nieprzyjaciela przed sobą, przeto musimy koniecznie walczyć, gdyż jesteśmy ściśnieni pomiędzy rzeką i błotami, i niema żadnego sposobu do ucieczki.

46. *Do Nieba.* Do Boga.

47. *Aby uderzył Bachidesa.* Żeby zgładziwszy wodza, resztę wojska zmusić do ucieczki. — *Odwrócili się.* Bacchides uniknął pocisku.

48. *Wskoczył w Jordan.* Zwątpiwszy o wygranej. — *I przepłynęli do nich.* W greckim jest, i nie przeszli do nich, to jest, żołnierze Bachidowi nie ścigali Żydów za Jordanem.

49. *Wrócili się.* Żołnierze Bachidowi.

50. *Pobudowali miasta obronne.* Budując obwarowali,

51. Et posuit custodiam in eis, ut inimicitias exercerent in Israel;

52. et munivit civitatem Bethsuram, et Gazaram et arcem, et posuit in eis auxilia et apparatusum escarum;

53. et accepit filios principum regionis obsides. et posuit eos in arce in Jerusalem in custodiam.

54. Et anno centesimo quinquagesimo tertio, mense secundo, praecepit Alcimus destrui muros domus sanctae interioris, et destrui opera prophetarum; et coepit destruere.

55. In tempore illo percussus est Alcimus; et impedita sunt opera illius, et oclusum est os ejus, et dissolutus est paralysi, nec ultra potuit loqui verbum, et mandare de domo sua.

56. Et mortuus est Alcimus in tempore illo cum tormento magno.

57. Et vidit Bacchides, quoniam mortuus est Alcimus; et reversus est ad regem, et siluit terra annis duobus.

58. Et cogitaverunt omnes iniqui dicentes: Ecce Jonathas, et qui cum eo sunt, in silentio habitant confidenter: nunc ergo adducamus Bacchidem, et comprehendet eos omnes una nocte.

59. Et abierunt, et consilium ei dederunt.

60. Et surrexit, ut veniret cum exercitu multo; et misit occulte epistolas sociis suis, qui erant in Judaea, ut comprehenderent Jonathan, et eos, qui cum eo erant; sed non potuerunt, quia innotuit eis consilium eorum.

61. Et apprehendit de viris regionis, qui principes erant malitiae, quinquaginta viros, et occidit eos;

62. et secessit Jonathas et Simon, et qui cum eo erant, in Bethbessen, quae est in deserto: et extruxit diruta ejus, et firmaverunt eam.

63. Et cognovit Bacchides, et congregavit universam multitudinem suam; et his, qui de Judaea erant, denunciavit.

64. Et venit, et castra posuit desuper Bethbessen; et oppugnavit eam dies multos, et fecit machinas.

65. Et reliquit Jonathas Simonem fratrem suum in civitate, et exiit in regionem, et venit cum numero,

66. et percussit Odaren, et fratres ejus, et filios Phaseron in tabernaculis ipsorum, et coepit caedere, et crescere in virtutibus.

67. Simon vero, et qui cum ipso erant, exierunt de civitate, et succenderunt machinas,

51. Y osadził ie strażą, aby nieprzyjacielskie obchodzili się z Izraelem;

52. Y opatrzył miasto Bethsure, y Gazarę, y zamek, y osadził ie żołnierzem, y dostatkiem żywności.

53. Y syny książęce ziemie wziął w zakładzie, y dał ie pod straż na zamek w Jeruzalem.

54. A roku setnego pięćdziesiątego y trzeciego, miesiąca wtórego, rozkazał Alcymus rozwalić mury domu świętego wnętrznego, y sprawy prorockie pokazić, y począł kazić.

55. Onego czasu zarażony iest Alcymus, y przewrały się sprawy iego: y zamknięte są usta iego, y upadł od paraliżu, ani mógł daléy słowa przeczć, ani rozprawy uczynić o domie swym.

56. Y umarł Alcymus na on czas z wielką boleścią.

57. Y obaczył Bachides, iż Alcymus umarł, y wrócił się do króla, y była w pokoju ziemia przez dwie lécie.

58. Y umysłili wszyscy złościcy, mówiąc: Oto Jonathas, y którzy z nim są, w pokoju mieszkaiają bezpiecznie: a tak teraz przywiedzmy Bachida, y pochwyta ie wszystkie iednéy nocy.

59. Y szli y dali mu radę.

60. Y ruszył się aby przyciągnął z wielkim wojskiem: y posłał potajemnie listy do swych towarzyszwów, którzy byli w Żydowskiej ziemi, aby poymalu Jonathasa, y tych którzy z nim byli: ale nie mogli: bo się ich rady dowiedzieli.

61. Y poymał z mężów krainy, którzy byli powodem złości, pięćdziesiąt mężów, y zabił ie;

62. y uiechał Jonathas, y Simon, y którzy z nim byli do Bethbessen, który iest na puszczy, y pobudował obaliny iego, y opatrzyli ji mocno.

63. Y dowiedział się Bachides, y zebrał wszystko wojsko swoje, y tym którzy byli z Żydowskiej ziemi dał znać.

64. Y przyciągnął, y położył się obozem nad Bethbessen: y dobywał go przez wiele dni, y naczynił woiennych przypraw.

65. Y zostawił Jonathas w mieście Simona brata swego, y wyciągnął w pole, y przyjechał z poczem,

66. y poraził Odaren, y bracią iego, y syny Phaseron w namiectech ich, y począł zabić, y pomnażać się w siłach.

67. A Simon, y którzy z nim byli, uczynił wycieczkę z miasta, y popalili woienne przyprawy.

54. *Mury domu świętego wnętrznego.* Przysionka wewnętrzznego lewitów i kapłanów. — *Prorockie.* Aggeusza i Zacharyasza, na których upominania został zbudowany po niewoli Babilońskiej nowy kościół.

55. *Zamknięte są usta iego.* Został pozbawiony mowy. — *Rozprawy uczynić o domie swym.* Rozporządzić domem swoim, zrobić testament.

61. *Poymał.* Jonatas. — *Którzy byli powodem złości.* Którzy byli sprawcami owéj niegodziwéj rady danéj Bacchidowi.

62. *Do Bethbessen.* Na pustyni Jerychońskiej, w pokoleniu Benjamina, niedaleko od Jordanu.

63. *Dał znać.* Aby się przygotowali do zdobywania Bethbessen.

65. *Z poczem.* Żołnierzy.

66. *Odaren.* Byli oni z wojska Bacchidowego. — *Zabić.* Wrogów. — *Pomnażać się w siłach.* Nabierać sławy i znaczenia z powodu świętych czynów.

68. et pugnauerunt contra Bacchidem, et contritus est ab eis; et affixerunt eum valde, quoniam consilium ejus et congressus ejus erat inanis.

69. Et iratus contra viros iniquos, qui ei consilium dederant, ut veniret in regionem ipsorum, multos ex eis occidit; ipse autem cogitavit cum reliquis abire in regionem suam.

70. Et cognovit Jonathas; et misit ad eum legatos componere pacem cum ipso, et reddere ei captivitatem.

71. Et libenter accepit, et fecit secundum verba ejus, et juravit se nihil facturum ei mali omnibus diebus vitae ejus.

72. Et reddidit ei captivitatem, quam prius erat praedatus de terra Juda; et conversus abiit in terram suam, et non apposuit amplius venire in fines ejus.

73. Et cessavit gladius ex Israel; et habitavit Jonathas in Machmas, et coepit Jonathas ibi iudicare populum, et exterminavit impios ex Israel.

68. Y bili się z Bachidesem, y zstarty iest od nich, y utrapili go barzo, bo rada iego y potkanie iego bylo daremne.

69. A rozgniewawszy się na złośliwe mężę, którzy mu byli radę dali, aby przyiachał do ich krajny, wielu z nich zabił, a sam umyślił się wrócić z ostatkiem do swęy krajny.

70. Y dowiedział się Jonathas, y wyprawił do niego posły, stanowiąc z nim pokóy, a wrócić mu więźnie.

71. A rad przyiał, y uczynił wedle słów iego, y przysięgł iż po wszystkie dni żywota iego nie miał mu nic złego uczynić.

72. Y oddał mu więźnie które przedtym był wywiódł z ziemie Żydowskię: a nawróciwszy, odiachał do swęy ziemie, y nie przydał więćey aby przyciągnął w granice iego.

73. Y przestał miecz z Izraela, a Jonathas mieszkał w Machmas, y począł tam Jonathas lud sądzić, y wygładził niezbożne z Izraela.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O zabiegach Aleksandra i Demetriusza żeby skłonić na swoję stronę Jonatasa, i t. d.

1. Et anno centesimo sexagesimo ascendit Alexander Antiochi filius, qui cognominatus est Nobilis, et occupavit Ptolemaidam; et receperunt eum, et regnavit illic.

2. Et audivit Demetrius rex, et congregavit exercitum copiosum valde, et exivit obviam illi in proelium.

3. Et misit Demetrius epistolam ad Jonathanem verbis pacificis, ut magnificaret eum.

4. Dixit enim: Anticipemus facere pacem cum eo, priusquam faciat cum Alexandro adversum nos:

5. recordabitur enim omnium malorum, quae fecimus in eum, et in fratrem ejus et in gentem ejus.

6. Et dedit ei potestatem congregandi exercitum, et fabricare arma, et esse ipsum exercitum ejus; et obsides, qui erant in arce, jussit tradi ei.

7. Et venit Jonathas in Jerusalem, et legit epistolam in auditu omnis populi, et eorum, qui in arce erant.

8. Et timuerunt timore magno, quoniam audierunt, quod dedit ei rex potestatem congregandi exercitum.

9. Et traditi sunt Jonathae obsides, et reddidit eos parentibus suis;

10. Et habitavit Jonathas in Jerusalem, et coepit aedificare, et innovare civitatem.

68. Rada iego, i potkanie iego bylo daremne. Daremna była wyprawa z tak wielkiem przygotowaniem, gdyż się obróciła na jego własną hańbę i szkodę.

70. Wrócić mu więźnie. Jak się zwykle dzieje, gdy się pokój zawiera; takż i Bacchides wrócił więźniów, jak się pokazuje z w. 72.

72. Do swęy ziemie. Do Antyochii, do króla Demetriusza.

73. Miecz. Wojna.—W Machmas. Miasteczko które leżało na pograniczu pokoleń Beniamina i Efraima.—Sądzić. Rządzić.

1. Roku setnego sześćdziesiątego, Alexander syn Antiocha, którego zwano Szlachetnym, przyciągnął y wziął Ptolomaide: y przyjęli go, y królował tam.

2. Y usłyszał król Demetrius, y zebrał wielkie woysko, y wyiachał przeciwko niemu na wojnę.

3. Y posłał król Demetrius list do Jonathy spokojnemi słowy, aby go wielkim uczynił.

4. Bo mówił: Uprzedźmy pokóy z nim uczynić, piérwey niżli z Alexandrem uczyni przeciwko nam:

5. bo będzie pamiętał na one wszystkie złości, któreśmy przeciw iemu uczynili, y przeciw bratu iego, y przeciw narodowi iego.

6. Y dał mu moc zbierać woysko, y oręza gotować, y bydź towarzyszem iego: y te którzy byli w zakładzie na zamku, rozkazał mu wydać.

7. Y przyiachał Jonathas do Jeruzalem, y czytał listy przed wszystkim ludem, y tymi którzy na zamku byli.

8. Y ułekli się boiaźnią wielką, bo uslyszeli że mu król dał moc zbierać woysko.

9. Y wydani są którzy w zakładzie byli Jonacie, y przywrócił ie rodzicom ich.

10. Y mieszkał Jonathas w Jeruzalem, y począł budować y odnawiać miasto.

R. 10.—1. Aleksander syn Antyocha. Syn Antyocha Epifana, który, jak chcą niektórzy, był synem nieprawego łoża; inni, że podawał siebie za syna, lecz był człowiekiem nieznanego rodu i pochodzenia.—Ptolomaide. Miasto Syryjskie.

3. Aby go wielkim uczynił. W którym mu oświadczał swoje wysokie poważanie, i że go chce podnieść do wyższych godności.

6. Na zamku. W mieście Dawidowem.

10. Mieszkał Jonatas w Jeruzalem. Gdyż był najwyższym kapłanem, i powinien był sprawować swój

11. Et dixit facientibus opera, ut extruerent muros, et montem Sion in circuitu lapidibus quadratis ad munitionem; et ita fecerunt.

12. Et fugerunt alienigenae, qui erant in munitionibus, quas Bacchides aedificaverat;

13. et reliquit unusquisque locum suum, et abiit in terram suam;

14. tantum in Bethsura remanserunt aliqui ex his, qui reliquerant legem et praecepta Dei; erat enim haec eis ad refugium.

15. Et audivit Alexander rex promissa, quae promisit Demetrius Jonathae; et narraverunt ei proelia et virtutes, quas ipse fecit et fratres ejus, et labores, quos laboraverunt;

16. et ait: Numquid inveniemus aliquem virum talem? et nunc faciemus eum amicum et socium nostrum.

17. Et scripsit epistolam, et misit ei secundum haec verba dicens:

18. Rex Alexander fratri Jonathae salutem.

19. Audivimus de te, quod vir potens sis viribus, et aptus es, ut sis amicus noster:

20. et nunc constituimus te hodie summum sacerdotem gentis tuae, et ut amicus voceris regis (et misit ei purpuram et coronam auream), et quae nostra sunt, sentias nobiscum, et conserves amicitias ad nos.

21. Et induit se Jonathas stola sancta septimo mense, anno centesimo sexagesimo in die solemni scenopegiae; et congregavit exercitum, et fecit arma copiosa.

22. Et audivit Demetrius verba ista, et contristatus est nimis, et ait:

23. Quid hoc fecimus, quod praeoccupavit nos Alexander apprehendere amicitiam Judaeorum ad munimen sui?

24. Scribam et ego illis verba deprecatoria, et dignitates et dona, ut sint mecum in adiutorium.

25. Et scripsit eis in haec verba: Rex Demetrius genti Judaeorum salutem.

11. Y rozkazał robotnikóm, aby pobudowali mury, y górę Sion w około kamieniem kwadratowym dla obrony: y tak uczynili.

12. A cudzoziemcy którzy byli na zamkach, które był Bachides pobudował, pouciekali.

13. Y każdy opuścił miejsce swe, y odszedł do ziemie swéy.

14. Tylko w Bethsurze zostali niektórzy z tych co byli opuścili zakon, y przykazanie Boże. Bo ono było na ucieczkę.

15. Y usłyszał król Alexander o obietnicach które obiecał Demetrius Jonacie: y dano mu sprawę o walkach, y o mężtwach których on dowoził y bracia jego, y o pracach które podęymowali.

16. Y rzekł: Izali naydziem kogo męża takiego, a teraz uczynięm go przyjacielem y towarzyszem naszym.

17. Y napisał list, y posłał mu w te słowa, mówiąc:

18. Król Alexander bratu Jonacie zdrowia.

19. Słyszeliśmy o tobie żeś iest mąż zacny w mocy, y godzienes abyś był przyjacielem naszym.

20. Przetóż teraz stanowięmy cię naywyższym kapłanem narodu twego, y żebyś był zwan przyjacielem królewskim, (y posłał mu szarłatową szatę, y koronę złotą) ażebyś w naszych rzeczach z nami dzierzał, a przyjaźń z nami zachował.

21. Y oblekł się Jonathas w świętą szatę miesiąca siódmego, roku setnego sześćdziesiątego, w dzień uroczystego święta Kuczek: y zebrał wojsko, y zbroie wielką moc nagotował.

22. Y usłyszał Demetrius te słowa, y zafrasował się barzo, y rzekł:

23. Cóżeśmy to uczynili, iż nas Alexander uprzędził zachwycić przyjacielstwo z Zydzy ku swéy obronie.

24. Napiszę y ia do nich słowa próśby, y dostojenstwa y dary, aby ze mną byli na pomoc.

25. Y napisał im w te słowa: Król Demetrius narodowi Żydowskiemu zdrowia.

urząd w kościele; a także i dla tego, że był najwyższym rzadzcą rzeczypospolitej żydowskiej.

11. *Mury, i górę.* Mury na górze.

14. *Bo ono było na ucieczkę.* Z powodu niezmiernie warownego miejsca, gdyż jak widzieliśmy wyżej r. 6, 30 i nast., miało za nic najsilniejszy napad ogromnego wojska Antyocha Eupatora, i niezawodnie wszystkie jego usiłowania byłyby nadaremne, gdyby głód nie zmusił ich zdać się.

20. *Stanowimy cię najwyższym kapłanem narodu twego.* Już od śmierci brata spełniał Jonatas urząd najwyższego kapłana i książęcia; były bowiem w owym czasie te urzędy z sobą złączone, i sprawowane przez jedną i tąż osobę. A zatem nie przyjął go Jonatas od Aleksandra pogańskiego króla, lecz tylko wspomóżony jego przyjaźnią, publicznie sprawował urząd arcykapłana, czego wprzód czynić nie mógł, gdy Jerozolima i Judea została we władaniu pogan. — *Posłał mu szarłatową szatę i koronę złotą.* Purpura ta i korona złota nie należą bynajmniej do ubiorów arcykapłańskich, i król nie miał na myśli ozdobić niemi arcykapłana, gdyż nie znał ozdób tego urzędu; lecz należą do ubioru onych książąt, którzy się nazywali przyjaciółmi króla, i od

szat szarłatnych purpuratami: tak o Mardocheuszu czytamy, Ester 8, 15, iż on wychodząc z pałacu miał na głowie koronę złotą, i był odziany płaszczem jedwabnym i szarłatnym.

21. *W świętą szatę.* W szatę arcykapłańską. — *W dzień uroczystego święta Kuczek.* Można na pozór mieć za złe Jonatasowi, iż przez przyjęcie darów od Aleksandra, naruszył przyjaźń zawartą nieco przedtem z Demetryuszem; lecz powiedzieć możemy, że Jonatas skorzystał wprawdzie z królewskiej łaski Demetryusza, ale mu nie obiecał być po jego stronie: gdy zaś wziął zakładników, których mu kazał wrócić Demetryusz, użył swojego prawa; albowiem do onego dnia niesłusznie ich król zatrzymywał, jak również niesłusznie sobie przywłaszczał panowanie nad Judeą.

23. *Uprzedził.* Posyłając dary, i udzielając godność arcykapłańską. Albowiem zkąd inąd uprzędził był Demetryusz Aleksandra w poszukiwaniu przyjaźni z Jonatasem.

24. *Słowa próśby.* Któremi będą zachęcał go do zawarcia ze mną przyjaźni. — *Dostojenstwa i dary.* Obiecami i dam.

26. Quoniam servastis ad nos pactum, et mansistis in amicitia nostra, et non accessistis ad inimicos nostros, audivimus, et gavisi sumus.

27. Et nunc perseverate adhuc conservare ad nos fidem, et retribuemus vobis bona pro his, quae fecistis nobiscum:

28. et remitemus vobis praestationes multas, et dabimus vobis donationes.

29. Et nunc absolvo vos et omnes Judaeos a tributis, et pretia salis indulgeo, et coronas remitto, et tertias seminis,

30. et dimidiam partem fructus ligni, quod est portionis meae, relinquo vobis ex hodierno die, et deinceps, ne accipiatur a terra Juda, et a tribus civitatibus, quae additae sunt illi ex Samaria et Galilaea ex hodierna die et in totum tempus:

31. et Jerusalem sit sancta et libera cum finibus suis, et decimae et tributa ipsius sint.

32. Remitto etiam potestatem arcis, quae est in Jerusalem, et do eam summo sacerdoti, ut constituat in ea viros, quoscumque ipse elegerit, qui custodiant eam.

33. Et omnem animam Judaeorum, quae captiva est a terra Juda in omni regno meo, relinquo liberam gratis, ut omnes a tributis solvantur, etiam pecorum suorum.

34. Et omnes dies solemnes, et sabbata, et neomeniae, et dies decreti, et tres dies ante diem solemnem, et tres dies post diem solemnem sint omnes immunitatis et remissionis omnibus Judaeis, qui sunt in regno meo:

35. et nemo habebit potestatem agere aliquid, et movere negotia adversus aliquem illorum in omni causa.

36. Et ascribantur ex Judaeis in exercitu regis ad triginta millia virorum, et dabuntur illis copiae, ut oportet omnibus exercitibus regis, et ex eis ordinabuntur, qui sint in munitionibus regis magni:

37. et ex his constituentur super negotia regni, quae aguntur ex fide, et principes sint ex eis, et ambulent in legibus suis, sicut praecepit rex in terra Juda.

26. *Iżście zachowali przymierze z nami.* Chytre zabiegi o pozyskanie przychylności, zamilczenie postępków Jonatasa, aby tém łatwiej przyprowadzić go do zmiany zdania.

28. *Dopowinności.* Rzeczy, których Żydzi byli obowiązani dopełnić względem Demetryusza, i które zaraz wylicza.

29. *Placę soli.* Cło od soli.—*Korony.* Złoto dawane wodzom na tryumfalne wieńce. Patrz Karola Paschaliusza, de Corona, lib. 8, c. 6. — *Trzecią część nasienia.* Bo jeśli kto naprzykład wysiewał dwanaście korców pszenicy, cztery korcy musiał oddawać w czasie żniwa, na rachunek podatku.

30. *Połowicę owoców z drzew, co na moją stronę przychodzi.* Nie wszystkie owoce jakichkolwiek drzew należały do króla, lecz niektórych tylko; tych więc owoców połowę części królewskiej odstępował. Albo ustę-

26. *Iżście zachowali przymierze z nami,* a trwaliście w przyjaźnielstwie naszym, y nie przystaliście do nieprzyjaciół naszych, usłyszeliśmy y radowaliśmy się.

27. *A teraz trwajcie ieszcze zachować nam wiarę,* a oddamy wam dobrym, za to coście nam uczynili:

28. *y odpuscimy wam powinności wiele,* y damy wam podarki.

29. *A teraz czynię was y wszystkie Żydy wolnemi od dani, y placą soli daruję,* y korony odpuszczam, y trzecią część nasienia,

30. *y połowicę owoców z drzew, co na moję stronę przychodzi,* puszczam wam odednia dzisiejszego y na potym, aby ich więcéy nie brano z ziemie Juda, y od trzech miast, które iéy są przydane z Samaryiéy y z Galileiéy, odednia dzisiejszego y nawszytek czas:

31. *a Jeruzalem niech będzie święte,* y wolne, z granicami swemi, a dziesięciny y podatki niech iego będą.

32. *Spuszczam też władzę w zamku który iest w Jeruzalem,* y daię ji naywyższemu kapłanowi, aby na nim postanowił męże którekolwiek on obierze, którzyby go strzegli.

33. *Y wszelką duszę Żydowską, która z ziemie Żydowskiéy poimana iest,* po wszystkich królestwie moim wolną czynię darmo, aby wszyscy byli wolni od podatków, też y od bydła swego.

34. *A wszystkie dni uroczyste, y Szabbathy, y nowie miesiǎców, y dni ustanowione, y trzy dni przededniem uroczystym, y trzy dni po dniu uroczystym,* niech będą wszystkie wolności y odpuszczenia wszystkim Żydom, którzy są w królestwie moim:

35. *tak iż żaden nie będzie miał mocy nic czynić, ani wzruszać trudności przeciwko któremu z nich w żadnéy rzeczy.*

36. *A niechay będą spisani z Żydów do trzydziestu tysięcy mężów w woysku królewskim, y dadzą im potrzeby jako należy wszystkim woyskom królewskim: a z nich będą sporządzeni którzyby byli po zamkach króla wielkiego.*

37. *Y z nich będą przelożeni nad sprawami królestwa które odprawiają na wiarę: a z nich niech będą książeży, a niech swoich praw używają, iako król rozkazał w ziemie Judzkiéy.*

pował całej części królewskiej, która była połową owych owoców.—*Od trzech miast, które ję są przydane.* Albo od Antyocho, albo od Ptolomeusza, albo od kogo innego były przydane trzy miasta z Samaryi i Galilei, do prowincyi żydowskiej, które z woli Demetryusza miały używać tego samego przywileju.

31. *Niech będzie święte.* Niech będzie nietykalne, jak przystało na miejsce święte.

33. *Wszelką duszę.* Osobę, jak zwykle się mówi.

34. *Nowie miesiǎców.* Pierwszy bowiem dzień każdego miesiǎca świętym był u Żydów.

35. *Żaden.* Tłumaczy poprzednią nietykalność, t. j. iż nikt nie będzie mógł Żydom stawiać w dniach onych przed trybunałami sądowemi.

37. *Odprawiają na wiarę.* Wymagają wiary.—*Książeży.* Przelożeni i rządzący.

38. Et tres civitates, quae additae sunt Judaeae ex regione Samariae, cum Judaea reputentur, ut sint sub uno, et non obediant alii potestati, nisi summi sacerdotis.

39. Ptolemaida, et confines ejus, quas dedi donum sanctis, qui sunt in Jerusalem ad necessarios sumtus sanctorum.

40. Et ego de singulis annis quindecim millia siclorum argenti de rationibus regis, quae me contingunt,

41. et omne, quod reliquum fuerit, quod non reddiderant, qui super negotia erant annis prioribus, ex hoc dabunt in opera domus.

42. Et super haec quinque millia siclorum argenti, quae accipiebant de sanctorum ratione per singulos annos: et haec ad sacerdotes pertineant, qui ministerio funguntur.

43. Et quicumque confugerint in templum, quod est Jerosolymis, et in omnibus finibus ejus, obnoxii regi in omni negotio dimittantur, et universa, quae sunt eis in regno meo, libera habeant.

44. Et ad aedificanda vel restauranda opera sanctorum sumtus dabuntur de ratione regis:

45. et ad exstruendos muros Jerusalem, et comuniendos in circuitu, sumtus dabuntur de ratione regis, et ad construendos muros in Judaea.

46. Ut audivit autem Jonathas et populus sermones istos, non crediderunt eis nec receperunt eos, quia recordati sunt malitiae magnae, quam fecerat in Israel, et tribulaverat eos valde. (*Supr. 7, 11.*)

47. Et complacuit eis in Alexandrum, quia ipse fuerat eis princeps sermonum pacis, et ipsi auxilium ferebant omnibus diebus.

48. Ex congregavit rex Alexander exercitum magnum, et advovit castra contra Demetrium.

49. Et commiserunt proelium duo reges, et fugit exercitus Demetrii, et insecutus est eum Alexander, et incubuit super eos.

50. Et invaluit proelium nimis, donec occidit sol; et cecidit Demetrius in die illa.

51. Et misit Alexander ad Ptolemaeum regem Aegypti legatos secundum haec verba, dicens:

52. Quoniam regressus sum in regnum meum,

38. Y trzy miasta, które są przydane ku Żydowskięj ziemi z krainy Samaryjskięj, niechay będą z Żydowską ziemią poczytane: aby były pod jednym: y niech nie będą posłuszne inszęj władzy, iedno kapłana nawyższego.

39. Ptolemaidę y okolice ięj którem darował świętym którzy są w Jeruzalem, na potrzebne nakłady mieysca świętego.

40. A ia daię na każdy rok piętnaście tysięcy syklów sřebra z dochodów królewskich, które mi należą;

41. y wszystko co zostanie czego nie oddali byli, którzy byli nad sprawami przeszłych lat, od tego czasu będą oddawać na roboty domu.

42. A nad to pięć tysięcy syklów sřebra, które brano z dochodów kościelnych na każdy rok: y te niech należą kapłanom, którzy na posłudze są.

43. A którzyby się kolwiek uciekli do kościoła, który iest w Jeruzalem, y we wszystkich granicach iego, winni będąc królowi we wszelakięj sprawie, niech będą wypuszczeni, y wszystkie rzeczy które mają w królestwie moim, niech im wolne będą.

44. Y na budowanie y poprawienie budowania mieysca świętego będą dawać nakład z dochodu królewskiego:

45. y na wybudowanie murów Jeruzalem, y na obwarowanie ich w okolo, y na pobudowanie murów w Żydowskięj ziemi.

46. A gdy usłyszał Jonathas, y lud te mowy, nie wierzyli im, ani ich przyjęli: bo wspomnieli na złość wielką, którą czynił w Izraelu, y utrapił ie był barzo.

47. Y upodobali sobie Alexandra: bo on im był powodem umowy pokoju, y dawali mu pomoc po wszystkie dni.

48. Y zebrał król Alexander wielkie wojsko, y przyciągnął z wojskiem przeciwko Demetriusowi.

49. Y stoczyli bitwę dwa królowie, y tył podało wojsko Demetriusowe: y gonil go Alexander, y nacierał na nie.

50. Y zmocniła się bitwa barzo aż zapadło słońce: y poległ Demetrius dnia onego.

51. Y posłał Alexander do Ptolemeusa króla Egiptyskiego posły w te słowa, mówiąc:

52. Gdyżem się wrócił do królestwa mego, a usia-

38. *I trzy miasta.* Które przedtęm ogłosił był jako wolne od podatków, teraz oddaje nad niemi najwyższe i królewskie prawo arcykapłanowi.

39. *Którem darował świętym.* Którą przeznaczam na kościół. Darowuje Ptolomaidę i jej okolice. gdyż był na nią obrażony za to, iż pierwsza przyjęła jego nieprzyjaciela Aleksandra, który tam był założył stolicę swojego królestwa. A zatęm jako zhańbioną oddaje Żydom, byleby tylko mógł ją odebrać przy ich pomocy, i chce żęby z nięj dochody były obracane na potrzeby kościoła i ofary.

41. *I wszystko co zostanie.* Oznacza, iż on odpuszcza Żydom wszystkie zaległe długi z lat upłynionych. — *Na roboty domu.* Na wydatki kościoła.

43. *A którzyby się kolwiek uciekli.* Przywraca kościółowi prawo uciezki, aby nie tylko osoby, które u-

ciekają do kościoła były nietykalnemi, ale i ich dobra, w jakięmy mieyscu one się nie znajdowały.

46. *Nie wierzyli im.* Te tak hojne obietnice, przez to samo zdawały się im nieprawdopodobnemi, iż one pochodziły od człowieka, który czynami dowodził, że nie-nawidzi Żydom. — *Na złość wielką.* Na liczne szkody które im był wyrządził, zwłaszcza przez zabicie od Bacchida Judasa Machabejczyka, i inne klęski, które się wzmieniają w rozdz. 9.

47. *Powodem umowy pokoju.* Pierwszy postępował z nimi z dobrą wiarą, i pierwszy szukał z nimi przy-mierza. — *Po wszystkie dni.* Dopóki panował Aleksander.

50. *Zmocniła się bitwa.* Szła zażarcie walka; albo Aleksander silnie nacierał.

51. *Ptolemeusza.* Nazwiskiem Filometora.

et sedi in sede patrum meorum, et obtinui principatum, et contrivi Demetrium, et possedi regionem nostram,

53. et commisi pugnam cum eo, et contritus est ipse, et castra ejus a nobis, et sedimus in sede regni ejus:

54. et nunc statuamus ad invicem amicitiam: et da mihi filiam tuam uxorem, et ego ero gener tuus, et dabo tibi dona, et ipsi digna te.

55. Et respondit rex Ptolemaeus, dicens: Felix dies, in qua reversus es ad terram patrum tuorum, et sedisti in sede regni eorum.

56. Et nunc faciam tibi, quod scripsisti: sed occurre mihi Ptolemaidam, ut videamus invicem nos, et spondeam tibi, sicut dixisti.

57. Et exivit Ptolemaeus de Aegypto, ipse et Cleopatra filia ejus, et venit Ptolemaidam anno centesimo sexagesimo secundo.

58. Et occurrit ei Alexander rex; et dedit ei Cleopatram filiam suam, et fecit nuptias ejus Ptolemaidae, sicut reges, in magna gloria.

59. Et scripsit rex Alexander Jonathae, ut veniret obviam sibi.

60. Et abiit cum gloria Ptolemaidam, et occurrit ibi duobus regibus, et dedit illis argentum multum, et aurum et dona; et invenit gratiam in conspectu eorum.

61. Et convenerunt adversus eum viri pestilentes ex Israel, viri iniqui interpellantes adversus eum; et non intendit ad eos rex.

62. Et jussit spoliari Jonathan vestibus suis, et indui eum purpura; et ita fecerunt. Et collocavit eum rex sedere secum.

63. Dixitque principibus suis: Exite cum eo in medium civitatis, et praedicate, ut nemo adversus eum interpellet de ullo negotio, nec quisquam ei molestus sit de ulla ratione.

64. Et factum est, ut viderunt, qui interpellabant gloriam ejus, quae praedicabatur, et operum eum purpura, fugerunt omnes;

65. et magnificavit eum rex, et scripsit eum inter primos amicos, et posuit eum ducem, et participem principatus.

66. Et reversus est Jonathas in Jerusalem cum pace et laetitia.

67. In anno centesimo sexagesimo quinto venit Demetrius filius Demetrii a Creta in terram patrum suorum.

68. Et audivit Alexander rex, et contristatus est valde, et reversus est Antiochiam.

dłem na stolicy oyców moich, y dostałem państwa, y poraziłem Demetriusa, y osiadłem ziemię naszą.

53. Y zwiódłem z nim bitwę, i porażon iest sam, y woysko iego od nas, y usiedliśmy na stolicy królestwa iego.

54. A teraz uczynimy przyiacielstwo z soba, a day mi córkę swą za żonę, a ja będę zięciem twoim: a dam tobie y onęy dary, ciebie godne.

55. Y odpowiedział Ptolemeus, mówiąc: **Szczęśliwy** dzień, któregoś się wrócił do ziemi oyców twoich, y usiadłeś na stolicy królestwa ich.

56. A tak teraz uczynięć coś pisał: ale zaiedźmy do Ptolemaidy, abyśmy się spól oglądali, y abych ci poślubił, iakoś rzekł.

57. Y wyiachał Ptolemeus z Egiptu sam y Kleopatra córka iego, y przyiachał do Ptolemaidy roku setnego sześćdziesiątego wtórego.

58. Y zaiachał mu król Alexander, y dał mu Kleopatę córkę swą, y sprawił iey wesele w Ptolemaidzie, iako królowie, z wielką chwałą.

59. Y pisał król Alexander do Jonathy, aby mu drogę zaiachał.

60. Y iachał z chwałą do Ptolemaidy, y ziachał się tam ze dwiema królmi, i dał im wiele srebra y złota y upominków, y nalazł łaskę przed oczyma ich.

61. Y zesli się przeciwko niemu mężowie złośliwi z Izraela, mężowie niezbożni, skarżąc nań, a niedbał na nie król.

62. Y kazal z Jonathy ziać szaty iego, y obłec go w szarlat, y tak uczynili, y posadził go król aby siedział z nim.

63. Y rzekł książętom swoim, wynidźcie z nim w pośród miasta, y obwołaycie, aby żaden nie skarżył nań o żadną rzecz, a iżby mu się nikt nie przykrzył w żadney sprawie.

64. Y stało się, skoro ci co nań skarżyli, obaczyli zacność iego, którą obwoływano, a onego ubranego w szarlat, wszyscy pouciekali.

65. Y uwielmożył go król, y wpisal go między przednieysze przyiacioly, y postanovil go hetmanem y uczestnikiem państwa.

66. Y wrócił się Jonathas do Jeruzalem w pokoiu y w radości.

67. Roku setnego sześćdziesiątego piątego, Demetrius syn Demetriusów przyjechał z Krety do ziemi oyców swoich.

68. Y uslyszal król Alexander, y zafrasoval się barzo, y wrócił się do Antyoehiięy.

54. *Córkę swą.* Na imię Kleopatę. Po większej części córki królów Egipskich nazywały się Kleopatrami.

56. *Abych ci poślubił.* Abym ci oddał za żonę córkę moję, i przyjął cię za zięcia mojego.

58. *Jako królowie.* Jako zwykli królowie; obchodząc je przy uctach, zabawach, gonitwach i t. d.

59. *Abym mu drogę zaiachał.* Zaproszony na wesele, przez uszanowanie ku niemu.

61. *Mężowie złośliwi.* Pokazuje się iż oni byli z liczby odstępców, których prześladował Jonatas, i którzy

nawzajem usilowali go osławić przed nowym królem.

62. *Abym siedział z nim.* Jakby spólnik jednego z nim królestwa.

64. *Wszyscy pouciekali.* Bojąc się jego potęgi.

65. *Uczestnikiem Państwa.* Nie współnikiem swojego królestwa lecz jakby wicekrólem we wszystkich prowincjach żydowskich podległych królowi Syryjskiemu.

67. *Demetriusz...* przyjechał. W celu odzyskania ojcowskiego królestwa.

69. Et constituit Demetrius rex Apollonium ducem, qui praeerat Coelesyriae; et congregavit exercitum magnum, et accessit ad Jamniam; et misit ad Jonathan summum sacerdotem,

70. dicens: Tu solus resistis nobis, ego autem factus sum in derisum et in opprobrium, propterea quia tu potestatem adversum nos exerces in montibus.

71. Nunc ergo si confidis in virtutibus tuis, descende ad nos in campum, et comparemus illic vincem, quia mecum est virtus bellorum.

72. Interroga, et disce, quis sum ego, et ceteri, qui auxilio sunt mihi, qui et dicunt, quia non potest stare pes vester ante faciem nostram, quia bis in fugam conversi sunt patres tui in terra sua;

73. et nunc quomodo poteris sustinere equitatum et exercitum tantum in campo, ubi non est lapis, neque saxum, neque locus fugiendi?

74. Ut audivit autem Jonathas sermones Apollonii, motus est animo; et elegit decem millia virorum, et exiit ab Jerusalem, et occurrit ei Simon frater ejus in adjutorium;

75. et applicuerunt castra in Joppen, et exclusit eum a civitate, quia custodia Apollonii Joppe erat, et oppugnavit eam.

76. Et exterriti, qui erant in civitate, aperuerunt ei; et obtinuit Jonathas Joppen.

77. Et audivit Apollonius, et admovit tria milia equitum, et exercitum multum.

78. Et abiit Azotum tamquam iter faciens, et statim exiit in campum, eo quod haberet multitudinem equitum, et confideret in eis. Et insecutus est eum Jonathas in Azotum, et commiserunt proelium.

79. Et reliquit Apollonius in castris mille equites post eos occulte.

80. Et cognovit Jonathas, quoniam insidiae sunt post se, et circuerunt castra ejus, et jecerunt jacula in populum a mane usque ad vespem.

81. Populus autem stabat, sicut praeceperat Jonathas; et laboraverunt equi eorum.

82. Et ejecit Simon exercitum suum, et commisit contra legionem, equites enim fatigati erant; et contriti sunt ab eo, et fugerunt.

83. Et qui dispersi sunt per campum, fugerunt in Azotum, et intraverunt in Bethdagon idolum suum, ut ibi se liberarent.

69. *Do Jamni.* Miasta nadmorskiego w Palestynie, wybornie obwarowanego.

70. *Ty sam przeciwisz się nam.* W greckim jest: *wynosisz się nad nas, nady masz się i pysznisz.*—*W pohanbienie.* Doznaje pogardy.

71. *Mocy.* Sile, albo wojsku.—*Skosztujmy się tam społem.* Wystąpmy z sobą do walki.

73. *W polu, gdzie niemasz kamienia.* Józef ma: *Wyzynam cię na miejsce, gdzie orężem nie kamieniami walczycy potrzeba, i gdzie niema dla zwyciężonych żadnego schronienia.* Gdzie niema żadnych jaskiń, lub innych kryjówek.

75. *Nie dopuścił mu do miasta.* W greckim jest:

69. Y postanowił Demetrius król hetmanem Apolloniusza, który był nad Celesyrią; y zebrał wielkie woysko, y przyciągnął do Jamnię: y posłał de Jonathy najwyższego kapłana, mówiąc:

70. Ty sam przeciwisz się nam, a iam się stał na pośmiewisko y w pohanbienie, przeto iż ty przeciwko nam władzą rozciągasz na górach.

71. A tak teraz jeśli ufasz mocy twojej, zniż do nas w pole, a skosztujmy się tam społem; bo ze mną jest moc woienna.

72. Pytay, a dowiedz się ktom ia jest, y inni którzy mi pomagają: którzy też powiadają że się nie może ostać noga wasza przed obliczem naszym: gdyż dwakroć oycowie waszy w ziemi swej uciekli.

73. A teraz iakóż będziesz mógł zdziérzeć iedę, y wielkie woysko, w polu, gdzie niemasz kamienia, ani skały, ani mieysca do uciekania?

74. A gdy usłyszał Jonathas mowy Apolloniuszowe, wzruszył się sercem, y obrał dziesięć tysięcy mężów, y wyjechał z Jeruzalem, y zaiachał mu na pomoc Simon brat jego.

75. Y przyciągnęli z woyskiem do Joppen, y nie dopuścił mu do miasta, bo straż Apolloniuszowa w Joppen była, y dobywał go.

76. A którzy byli w mieście, zleknawszy się otworzyli mu, y wziął Jonathas Joppen.

77. Y usłyszał Apolloniusz, y przyciągnął ze trzema tysięcy iednych, y z wielkim woyskiem:

78. A ciągnął ku Azothu iakoby w drogę iadac: y natychmiast wyciągnął w pole, dla tego iż miał wielki poczet iednych, y ufał w nich.

79. Y gonil go Jonathas do Azothu, y stoczyli bitwę. A Apolloniusz zostawił w obozie tysiąc iednych z nimi potajemnie.

80. Y obaczył Jonathas iż była zasadzka za nim, y obtoczyli woysko jego, y ciskali oszczepami na lud od poranku aż do wieczora.

81. A lud stał, iako był Jonathas rozkazał, y spracowały się konie ich.

82. Y wywiódł Simon woysko swe, y przypuścił na ufiec, bo iedni spracowali się byli, y zstarci są od niego, y uciekli.

83. A ci którzy się byli rozbiegli po polu, uciekli do Azotu, y wbiegli do Bethdagon bałwana swego, aby się tam zachowali.

nie dopuścili, t. j. Jopieczycy.—*Straż Apolloniuszowa.* Załoga Apolloniuszowa.

79. *Stoczyli bitwę.* W greckim jest: *i przybliżyli wojska aby stoczyć bitwę.* Bo się dowiedział Jonatas o zasadzce, wprzód nim stoczył walkę.

80. *Obaczył Jonatas iż była zasadzka.* Poznał już po zdobyciu i przejściu Jamni.—*Obtoczyli.* Jazda zastawiona w zasadzce przez Apolloniusza.—*Na lud.* Na wojsko Jonatasa.

81. *Lud.* Stał jako był rozkazał Jonatas.—*Spracowały się konie ich.* T. j. cudzoziemców, przez długie ciskanie strzał.

83. *Bethdagon.* Przybytku Dagona, bałwana Azotczyków.—*Bałwana.* Po grecku, *świętyni Bałwana.*

84. Et succendit Jonathas Azotum, et civitates, quae erant in circuitu ejus, et accepit spolia eorum, et templum Dagon, et omnes, qui fugerunt in illud, succendit igni. (*I. Reg. 5, 2*).

85. Et fuerunt, qui ceciderunt gladio cum his, qui succensii sunt, fere octo millia virorum.

86. Et movit inde Jonathas castra, et applicuit ea Ascalonem; et exierunt de civitate obviam illi in magna gloria.

87. Et reversus est Jonathas in Jerusalem cum suis, habentibus spolia multa.

88. Et factum est, ut audivit Alexander rex sermones istos, addidit adhuc glorificare Jonathanem.

89. Et misit ei fibulam auream, sicut consuetudo est dari cognatis regum. Et dedit ei Accaron, et omnes fines ejus in possessionem.

84. A Jonathas spalił Azoth, y miasta które były około niego, y pobral ich korzyści, a zbór Dagon, y wszystkie którzy do niego uciekli ogniem spalił.

85. A było tych którzy od miecza polegli, z onymi którzy byli popaleni, około ośmi tysięcy mężów.

86. Y ruszył ztamtąd obóz Jonathas, y położył ji u Askalona: y wyszli z miasta przeciwko niemu z wielką chwałą.

87. Y wrócił się Jonathas z swemi do Jeruzalem, mającymi wiele korzyści.

88. Y stało się, skoro usłyszał te mowy król Alexander, iesseze przyczynił uwielmożyć Jonathę.

89. Y posował mu knafel złoty, jaki jest obycaj dawać powinowatym królewskim, y dał mu Akkaron, y wszystkie granice jego w osiadłość.

CAPUT XI.

O wyprawie Ptolomeusza przeciwko Aleksandrowi, śmierci Aleksandra i t. d.

1. Et rex Aegypti congregavit exercitum, sicut arena, quae est circa oram maris, et naves multas, et quaerebat obtinere regnum Alexandri dolo, et addere illud regno suo.

2. Et exiit in Syriam verbis pacificis, et aperiebant ei civitates, et occurrebant ei, quia mandaverat Alexander rex exire ei obviam, eo quod socer suus esset.

3. Cum autem introiret civitatem Ptolemaeus, ponebat custodias militum in singulis civitatibus.

4. Et ut appropiavit Azoto, ostenderunt ei templum Dagon succensum igni, et Azotum, et cetera ejus demolita, et corpora projecta, et eorum, qui caesi erant in bello, tumulos, quos fecerant secus viam. (*Supr. 10, 84*).

5. Et narraverunt regi, quia haec fecit Jonathas, ut invidiam facerent ei; et tacuit rex.

6. Et occurrit Jonathas regi in Joppen cum gloria, et invicem se salutaverunt, et dormierunt illic.

7. Et abiit Jonathas cum rege usque ad fluvium, qui vocatur Eleutherus, et reversus est in Jerusalem.

8. Rex autem Ptolemaeus obtinuit dominium civitatum usque Seleuciam maritimam, et cogitabat in Alexandrum consilia mala.

9. Et misit legatos ad Demetrium, dicens: Veni, componamus inter nos pactum, et dabo tibi

86. *Z wielką chwałą.* Okazując mu wielką cześć.

89. *Knafel złoty.* Była to ozdoba, którą dawano bardzo niewielu osobom, i zwykle tylko krewnym królewskim. Serariusz mniema, iż bądź na piersiach, bądź do pasa, bądź do innej jakiej części szaty przywiązywano naszyjnik, którym jakby klamrą podpinano dłuższe i sutsze odzienie.— *Knafel.* Guzik w sukni. Linde.

R. 11.—1. *Król Egipski.* Ptolomeusz Filometor.

2. *Słowy spokojnemi.* Jakby w zamiarze odwiedzenia swojego zięcia, i naradzenia się z nim nad sprawami wielkiej wagi.

4. *Insze.* W greckim jest: *przedmieścia.*— *Mogili.* Stosy trupów, albo kamieni na grobach.

5. *Milczał król.* Bo ukrywał zamiar przyprawie-

ROZDZIAŁ II.

1. A król Egypcki zebrał wojsko, iako piasek który jest na brzegu morskim, y okrętów wiele, y starał się dostać królestwa Alexandrowego zdradą, a przyłączyć ie ku królestwu swemu.

2. Y wyiachał do Syrii słowy spokojnemi, y otwierano mu miasta, y wychodzili przeciwko iemu: bo był roskażal król Alexander, aby przeciwko iemu wychodzono, przeto iż był świekrem jego.

3. A Ptolemeus wiachawszy do miasta, zostawował straż żołnierów w każdym mieście.

4. A gdy był blisko Azothu, ukazano mu zbór Dagonów ogniem spalony, y Azoth, y insze jego zburzone, y ciała porzucone, y tych, którzy na wojnie pobić byli, mogiły które było uczyniono przy drodze.

5. Y powiedzieli królowi że to uczynił Jonathas, aby mu nienawiść ziednali, y milczał król.

6. A Jonathas zaiechał królowi do Joppen z chwałą, y przywitali się społecznie, y nocowali tam.

7. Y iachał Jonathas z królem aż do rzeki którą zowią Eleutherus: y wrócił się do Jeruzalem.

8. A król Ptolemeus otrzymał państwo miast, aż do Seleucii nad morzem, y myślił przeciw Alexandrowi złe rady.

9. Y wyprawił posły do Demetriusa, mówiąc: Przyjdziesz, że uczynimy z sobą przymierze, a dam

nia o zgubę tak Aleksandra, jak i jego przyjaciela Jonaty.

6. *Z chwałą.* Ze wspaniałym przyrzędem i orszakiem.

7. *Do rzeki którą zowią Eleuterus.* Którą Adrichomiusz umieszcza za Ptolomaidą i Tyrem, niedaleko od Sydonu, gdzie z góry Libanu wypada. Ptolomeusz jednak za Libanem ją kładzie.

8. *Państwo miast.* W których umieścił swoje załogi.— *Aż do Seleucii nad morzem.* Bo się znajduje na brzegu morza Śródziemnego blisko rzeki Oronty, niedaleko od Antyochii.

9. *W królestwie ojca twego.* Którém włada Aleksander; lecz ja go wysadzę z królestwa należnego tobie.

filiam meam, quam habet Alexander, et regnabis in regno patris tui:

10. poenitet enim me, quod dederim illi filiam meam, quaesivit enim me occidere.

11. Et vituperavit eum propterea, quod concuperat regnum ejus.

12. Et abstulit filiam suam, et dedit eam Demetrio, et alienavit se ab Alexandro, et manifestatae sunt inimicitiae ejus.

13. Et intravit Ptolemaeus Antiochiam, et imposuit duo diademata capiti suo, Aegypti et Asiae.

14. Alexander autem rex erat in Cilicia illis temporibus, quia rebellabant, qui erant in locis illis.

15. Et audivit Alexander, et venit ad eum in bellum; et produxit Ptolemaeus rex exercitum, et occurrit ei in manu valida, et fugavit eum.

16. Et fugit Alexander in Arabiam, ut ibi protegeretur; rex autem Ptolemaeus exaltatus est.

17. Et abstulit Zabdiel Arabs caput Alexandri; et misit Ptolemaeo.

18. Et rex Ptolemaeus mortuus est in die tertia, et qui erant in munitionibus, perierunt ab his, qui erant intra castra.

19. Et regnavit Demetrius anno contesimo sexagesimo septimo.

20. In diebus illis congregavit Jonathas eos, qui erant in Judaea, ut expugnarent arcem, quae est in Jerusalem; et fecerunt contra eam machinas multas.

21. Et abierunt quidam, qui oderant gentem suam, viri iniqui ad regem Demetrium, et renuntiaverunt ei, quod Jonathas obsideret arcem.

22. Et ut audivit, iratus est; et statim venit ad Ptolemaidam, et scripsit Jonathae, ne obsideret arcem, sed occurreret sibi ad colloquium festinato.

23. Ut audivit autem Jonathas, jussit obsidere, et elegit de senioribus Israel et de sacerdotibus, et dedit se periculo.

24. Et accepit aurum et argentum, et vestem et alia xenia multa, et abiit ad regem Ptolemaidam, et invenit gratiam in conspectu ejus.

25. Et interpellabant adversus eum quidam iniqui ex gente sua.

26. Et fecit ei rex, sicut fecerant ei, qui ante

ei córkę moię, którą ma Alexander, a będziesz królował w królestwie oycy twego:

10. abowiem mi žal, zem mu dał córkę ma, bo się starał iakoby mię zabił.

11. Y winował go dla tego, iż pragnał królestwa iego.

12. Y odiał córkę swą, y dał ją Demetriusowi, y odrażił się od Alexandra, y wyiawiły się nieprzyjaźni iego.

13. Y wiachał Ptolemeus do Antiochiiéy, y włożył na głowę swą dwie koronie, Egiptu y Azyiéy.

14. A król Alexander był w Cyliciiéy na on czas: bo co na onych mieyscach byli, wyłamowali się z posłuszeństwa iego.

15. Y usłyszał Alexander, y wyciągnął ku niemu na woynę, a król Ptolemeus wywiódł woysko, y zaiachał mu z wielką mocą, y w tył go obrócił.

16. Y uciekł Alexander do Arabiiéy, aby się tam zachował, a król Ptolemeus wywyższon iest.

17. A Zabdiel Arabczyk ział głowę Alexandra, y posłał Ptolemeusowi.

18. A król Ptolemeus dnia trzeciego umarł: a którzy byli na zamkach, poginęli od tych którzy byli w obozie.

19. Y królował Demetrius roku setnego sześćdziesiątego siódmego.

20. Onych dni zebrał Jonathas te którzy byli w Żydowskiéy ziemi, aby dobyli zamku który iest w Jeruzalem, y sprawili przeciw iemu wiele przypraw woiennych.

21. Y szli niektórzy mężowie niezbożni, którzy uaród swóy mieli w nienawiści, do króla Demetriusa, y oznaymili mu, iż Jonathas obległ zamek.

22. Y iako usłyszał rozgniewał się: y wnet przyiachał do Ptolemaidy, y pisał Jonacie, aby nie leżał pod zamkiem, ale mu zaiachał prędko na rozmowę.

23. A gdy usłyszał Jonathas, kazał oblédz, y obrał z starszych Izraelskich, y z kapłanów, y puścił się w niebezpieczeństwo.

24. Y nabrał złota y śrébra, y szat, y wiele innych upominków, y iachał do króla Ptolemaidy, y nalazł laskę w oczach iego.

25. Y skarżyli nań niektórzy niezbożni z narodu iego.

26. Y uczynił mu król, iako mu byli uczynili

10. *Starał, iakoby mię zabił.* Jest to potwarz.

11. *Winował go.* Zmyślone obwinianie.— *Jego.* Aleksandra.

12. *Dał ją Demetriuszowi.* Nie iżby Demetriusza więcej miłował jak Aleksandra; bo nie chciał żeby i jeden i drugi posiadał królestwo Syryjskie, na które on sam zwrócił swe oczy; lecz nie chciał mieć obu razem przeciwnikami, spodziewając się, iż po usunięciu jednego łatwiej podoła i z drugim.

17. *Zabdiel... zjął.* Bądź z uczynił dobrowolnie, żeby się przysłużyć Ptolomeuszowi, bądź jako najemny siepacz.

18. *Król Ptolomeusz... umarł.* Z rany odebranej w bitwie, jak podają Józef, Strabo i Florus.— *Poginęli.* Zabici zostali.— *Od tych którzy byli w obozie.* W greckim jest: *w samych warowniach.* Którzy byli w miejscach warownych, tak ze strony Demetriusza

czyli Ptolomeusza, jak Aleksandra, jedni drugich pobili.

21. *Niektórzy.* Żydzi, nieprzyjaciele ojczyzny.

22. *Rozgniewał się.* Niechcąc aby mu odebrano zamek, przez który miał w swojej władzy Jerozolimę i Judeę.

23. *Oblédz.* Przyspieszyć oblężenie.— *Obrał z starszych.* Bardzo prawdopodobną jest rzeczą, iż Jonatas przygotował odpowiedź królowi względem oblężenia zamku; a mianowicie, że do tego przystąpił zmuszony koniecznością, dla tego iż codziennie doznawał licznych krzywd od żołnierzy trzymających załogę, i że ci dawali schronienie wszystkim zbrodniarzom z narodu Żydowskiego. Żeby bardziej mógł o tém przekonąć, wziął z sobą przedniejszych mężów, t. j. starszych ludu i kapłanów najgodniejszych wiary.

26. *Jako mu byli uczynili.* T. j. Ptolomeusz Filometor i Aleksander.

eum fuerant; et exaltavit eum in conspectu omnium amicorum suorum,

27. et statuit ei principatum sacerdotii, et quaecumque alia habuit prius pretiosa, et fecit eum principem amicorum.

28. Et postulavit Jonathas a rege, ut immunem faceret Judaeam, et tres toparchias, et Samariam, et confines ejus; et promisit ei talenta trecenta.

29. Et consensit rex, et scripsit Jonathae epistolas de his omnibus, hunc modum continentes:

30. Rex Demetrius fratri Jonathae salutem, et genti Judaeorum.

31. Exemplum epistolae, quam scripsimus Lastheni parenti nostro de vobis, misimus ad vos, ut sciretis:

32. Rex Demetrius Lastheni parenti salutem.

33. Genti Judaeorum amicis nostris, et conservantibus, quae justa sunt apud nos, decrevimus benefacere propter benignitatem ipsorum, quam erga nos habent.

34. Statuimus ergo illis omnes fines Judaeae, et tres civitates, Lydan et Ramathan, quae additae sunt Judaeae ex Samaria, et omnes confines earum sequestrari omnibus sacrificantibus in Jerosolymis pro his, quae ab eis prius accipiebat rex per singulos annos, et pro fructibus terrae, et pomorum.

35. Et alia, quae ad nos pertinebant decimarum et tributorum, ex hoc tempore remittimus eis: et areas salinarum, et coronas, quae nobis deferebantur,

36. omnia ipsis concedimus: et nihil horum irritum erit ex hoc, et in omne tempus.

37. Nunc ergo curate facere horum exemplum, et detur Jonathae, et ponatur in monte sancto, in loco celebri.

38. Et videns Demetrius rex, quod siluit terra in conspectu suo, et nihil ei resistit, dimisit totum exercitum suum, unumquemque in locum suum, excepto peregrino exercitu, quem contraxit ab insulis gentium; et inimici erant ei omnes exercitus patrum ejus.

39. Tryphon autem erat quidam partium Ale-

27. *I cokolwiek innego przedtém miał drogiego. Znaki godności i przełożenstwo nad narodem.*

28. *Trzy powiaty. W Wulgacie: trzy toparchie, rozumie trzy miasta, o których wyż. r. 10, 30. Patrz niż. w. 34.*

31. *Lastenowi ojcu naszemu. Demetryusz czczył Lastena jako ojca, dla tego iż przy jego pomocy, przyszedłszy z wojskiem z Krety, odzyskał królestwo. Patrz Józef, lib. 13, c. 8. W greckim jednak nie jest ojcu, lecz powinowatemu. Jedno i drugie może być prawdą, t. j. że ktoś może być krewnym, i razem być szanowanym jakby ojciec.*

33. *Zachowującym co sprawiedliwego jest u nas. Zachowującym nienaruszenie prawo nasze, i nie gwałcącym go.*

34. *I trzy miasta. W greckim jest, i trzy prefektury: Aferemę, Lyddę i Ramatę. Adrichomiusz umieszcza Aferemę w pokoleniu Efraima, blisko Lyddy, które*

co przed nim byli: y wywyższył go przed oczyma wszystkich przyjaciół swoich:

27. y potwierdził mu najwyższe kapłaństwo, y cokolwiek innego przed tym miał drogiego, y uczynił go przedniejszym między przyjaciół.

28. Y prosił Jonathas u króla aby wolną uczynił Żydowską ziemię, y trzy powiaty, y Samarię, y granice ię: y obiecał mu trzysta talentów.

29. Y zezwolił król, y napisał Jonacie listy o tym wszystkim w ten sposób:

30. Król Demetrius Jonacie bratu zdrowia, y narodowi Żydowskiemu.

31. Kopią listu któryśmy o was pisali Lasthenowi ojcu naszemu, posłaliśmy do was, abyście wiedzieli.

32. Król Demetrius Lasthenowi ojcu zdrowia.

33. Narodowi Żydowskiemu, przyjaciółom naszym, y zachowuiącym co sprawiedliwego jest u nas, umyśliłiśmy dobrze uczynić za ich uczynność którą przeciwko nam maia.

34. A tak postanowiliśmy im wszystkie granice Żydowskiej ziemie, y trzy miasta Lidę y Ramatę, które od Samaryi do Żydowskiej ziemie są przydane, y wszystkie pograniczne ich, aby były odłączone wszystkim którzy ofiary sprawiują w Jeruzalem: za to co piérwcy król od nich bierał na każdy rok y za pożytki ziemie, y owoców,

35. Y inne rzeczy które nam należały z dziesięcin, y podatków, od tego czasu im odpuszczamy, y żupy solne, y korony które nam oddawano.

36. Wszystko im puszczamy, a żadna z tych rzeczy nie będzie naruszona odtąd y na wszelki czas.

37. Przetóż teraz postarajcie się uczynić kopią tych rzeczy, a niech będzie dana Jonacie, y położona na górze świętej, y na zacnym mieyscu.

38. Y widząc Demetrius król, iż się uspokoiła ziemia w oczach jego, a nic mu się nie sprzeciwiło, rozpuścił wszystko woysko swe, każdego na swe mieysce, wyjąwszy woysko cudzoziemców, które był zebrał z wyspów pogańskich: y były mu nieprzyjaciółmi wszystkie woyska oyców jego.

39. A był nieiaki Triphon, który przed tym

się też nazywało Dyopolis i Ramatan, słynne z urodzenia, pomieszkania i pogrzebenia Samuela. Patrz niż. r. 15, 5, od miast biorą nazwisko prefektury, i jedne za drugie się przyjmują. Tak gdy się mówi: król Neapolu, rozumie się także pan całego królestwa. — *Abi były odłączone. Jak się zdaje, zdanie jest takie, iż chciał żeby te trzy miasta czyli prefektury, były obowiązane do dawania kosztów na ofiary w Jeruzolimie. — Za to co piérwcy król od nich bierał. Aby dochody królewskie z tych miast nie były już wnaszane do skarbu królewskiego, ale służyły na ofiary.*

37. *Na górze świętej. W kościele, albo w przysionku jakim kościelnym.*

38. *Wyjąwszy woysko cudzoziemców. Które był wprowadził z sobą z Krety i z wysp sąsiednich. — I były mu nieprzyjaciółni. I dla tego ściągają nienawidę własnego wojska, zbranego ze swoich posiadłości; ubolewali bowiem żołnierze, że byli pozbawionymi żołdu, z którego się wprzódy utrzymywali.*

xandri prius; et vidit quoniam omnis exercitus murmurabat contra Demetrium, et ivit ad Emalchuel Arabem, qui nutriebat Antiochum filium Alexandri;

40. et assidebat ei, ut traderet eum ipsi, ut regnaret loco patris sui; et enuntiavit ei, quanta fecit Demetrius, et inimicitias exercituum ejus adversus illum. Et mansit ibi diebus multis.

41. Et misit Jonathas ad Demetrium regem, ut ejiceret eos, qui in arce erant in Jerusalem, et qui in praesidiis erant, quia impugnabant Israel.

42. Et misit Demetrius ad Jonathan, dicens: Non haec tantum faciam tibi, et genti tuae, sed gloria illustrabo te et gentem tuam, cum fuerit opportunum.

43. Nunc ergo recte feceris, si miseris in auxilium mihi viros, quia discessit omnis exercitus meus.

44. Et misit ei Jonathas tria millia virorum fortium Antiochiam; et venerunt ad regem, et delectatus est rex in adventu eorum.

45. Et convenerunt, qui erant de civitate, centum viginti millia virorum, et volebant interficere regem.

46. Et fugit rex in aulam; et occupaverunt, qui erant de civitate, itinera civitatis, et coeperunt pugnare.

47. Et vocavit rex Judaeos in auxilium; et convenerunt omnes simul ad eum, et dispersi sunt omnes per civitatem;

48. et occiderunt in illa die centum millia hominum, et succenderunt civitatem, et ceperunt spolia multa in die illa, et liberaverunt regem.

49. Et viderunt, qui erant de civitate, quod obtinuissent Judaei civitatem, sicut volebant; et infirmati sunt mente sua, et clamaverunt ad regem cum precibus, dicientes:

50. Da nobis dexteram, et cessent Judaei oppugnare nos et civitatem.

51. Et projecerunt arma sua, et fecerunt pacem, et glorificati sunt Judaei in conspectu regis, et in conspectu omnium, qui erant in regno ejus, et nominati sunt in regno; et regressi sunt in Jerusalem habentes spolia multa.

52. Et sedit Demetrius rex in sede regni sui; et siluit terra in conspectu ejus.

53. Et mentitus est omnia, quaecumque dixit, et abalienavit se a Jonatha, et non retribuit ei secundum beneficia, quae sibi tribuerat, et vexabat eum valde.

54. Post haec autem reversus est Tryphon, et Antiochus cum eo puer adolescens, et regnavit, et imposuit sibi diademam.

trzymał stronę Alexandrowę: y obaczył że wszystko woysko szemrało przeciw Demetriusowi, y udał się do Emalchuel Arabczyka, który chował Antiocha syna Alexandrowego;

40. y nalegał mu, aby mu go dał, żeby królował na mieyscu oycy swego, y powiedział mu iako wielkie rzeczy uczynił Demetrius, y nieprzyjaźni woysk jego przeciw niemu: y mieszkał tam przez wiele dni.

41. Y posłał Jonathas do Demetriusa króla, aby sprowadził te którzy byli na zamku w Jeruzalem, y którzy byli na zamkach: iż naieźdździ Izraela,

42. Y posłał Demetrius do Jonathy mówiąc: Nie tylko to uczynię tobie, y narodowi twemu: ale wsławię cię, y naród twój, gdy czas będzie po temu.

43. Teraz tedy dobrze uczynisz, ieśli mi podesz na pomoc męże: bo wszystko woysko moje odstąpiło.

44. Y posłał mu Jonathas trzy tysiące mężów moonych do Antiochiię: y przyiachali do króla, y kochał się król z ich przyiachania:

45. Y zebrali się którzy byli z miasta, sto y dwadzieścia tysięcy mężów, y chcieli zabić króla.

46. A król uciekł na pałac: y ubiegli którzy byli w mieście, drogi mieyskie, y poczęli walczyć.

47. Y przyzwał król na ratunek Żydów, y zesłi się spólem wszyscy do niego: y rozbiegli się wszyscy po mieście.

48. Y zabili dnia onego sto tysięcy człowieka, y zapalili miasto, y wzięli wielką korzyść dnia onego, y wybawili króla.

49. Y obaczyli którzy byli z miasta, że Żydzi miasta iako chcieli dostali: y upadli sercem swym, y wołali do króla z prośbami, mówiąc:

50. Daj nam prawicę, a niech przestana Żydzi bić na nas, y na miasto.

51. Y porzucili broń swą, y uczynili pokój, a Żydzi wsławili się przed oczyma królewskimi, y przed oczyma wszystkich którzy byli w królestwie jego, y stali się zawołanymi w królestwie jego, y wrócili się do Jeruzalem mając wiele łupów.

52. Y usiadł Demetrius król na stolicy królestwa swego, y ucichła przed oczyma jego ziemia.

53. Y skłamał na wszystkimkolwiek rzekł, y odrzcił się od Jonathy, y nie oddał mu podług dobrodzieystwa które mu był uczynił, y trapił go barzo.

54. A potym wrócił się Tryphon, y Antioch z nim dziecię młode, y królował, y włożył na się koronę.

40. *Aby mu go dał.* Antyocho Tryfonowi.

42. *Wsławię cię.* Przydam ci dostojęństw; podniosę ciebie w godności.

46. *Drogi mieyskie.* Przedmieścia miast, żeby nikt nie mógł dać pomocy Demetryuszowi, który się był schronił w pałacu.

47. *Rozbiegli się wszyscy po mieście.* Żeby wygładzić tych, którzy w rozmaitych miejskach zalegali drogi wiodące do miasta.

50. *Daj nam prawicę.* Na znak pokoju i pojednania.

52. *Ucichła... ziemia.* Uspokoila się od wojen.

55. Et congregati sunt ad eum omnes exercitus, quos disperserat Demetrius, et pugnaverunt contra eum; et fugit, et terga vertit.

56. Et accepit Tryphon bestias, et obtinuit Antiochiam;

57. et scripsit Antiochus adolescens Jonatae, dicens: Constituo tibi sacerdotium, et constituo te super quatuor civitates, ut sis de amicis regis.

58. Et misit illi vasa aurea in ministerium, et dedit ei potestatem bibendi in auro, et esse in purpura, et habere fibulam auream; (*Supr. 10, 89. Infr. 14, 44*).

59. et Simonem fratrem ejus constituit ducem a terminis Tyri usque ad fines Aegypti.

60. Et exiit Jonathas, et perambulabat trans flumen civitates; et congregatus est ad eum omnis exercitus Syriae in auxilium, et venit Ascalonem, et occurrerunt ei honorifice de civitate.

61. Et abiit inde Gazam; et concluderunt se, qui erant Gazae; et obsedit eam, et succendit, quae erant in circuitu civitatis, et praedatus est ea.

62. Et rogaverunt Gazenses Jonathanem, et dedit illis dexteram, et accepit filios eorum obsides, et misit illos in Jerusalem; et perambulavit regionem usque Damascus.

63. Et audivit Jonathas, quod praevaricati sunt principes Demetrii in Cades, quae est in Galilaea, cum exercitu multo, volentes eum removere a negotio regni;

64. et occurrit illis; fratrem autem suum Simonem reliquit intra provinciam.

65. Et applicuit Simon ad Bethsuram, et expugnabat eam diebus multis, et conclusit eos.

66. Et postulerunt ab eo dexteram accipere, et dedit illis; et ejecit eos inde, et cepit civitatem, et posuit in ea praesidium.

67. Et Jonathas, et castra ejus applicuerunt ad aquam Genesar, et ante lucem vigilaverunt in campo Asor;

68. et ecce castra alienigenarum occurrebant in campo, et tendebant ei insidias in montibus; ipse autem occurrit ex adverso.

69. Insidiae vero exsurrexerunt de locis suis, et commiserunt proelium.

70. Et fugerunt qui erant ex parte Jonathae omnes, et nemo relictus est ex eis, nisi Mathathias filius Absolomi, et Judas filius Calphi, principes militiae exercitus.

55. *Które był rozproszył Demetriusz.* Którym odmówił żołdu i uwolnił od służby.

56. *Bestye.* Słoniów.

57. *Nad czworgiem miast.* Wyż. w. 34, była uczyniona wzmianka o trzech tylko miastach, lecz nowy król dodał czwarte.

58. *Na posługowanie.* To jest domu, albo stołu swego, jak się pokazuje z tego co następuje.

59. *Od granic Tyru, aż do granic Egiptu.* Oddał cały brzeg morski Palestyny, żeby go Żydzi uczynili sobie podległym.

60. *Za rzeką.* Jordanem.

55. Y zbiegły się do niego wszystkie woyska, które był rozproszył Demetrius: y walczyły przeciwko niemu: y uciekł y tył podał.

56. A Tryphon wziął bestyie, y otrzymał Antiochia.

57. Y pisał Antioch młodzieniec do Jonathy, mówiac: Potwierdzam tobie kapłaństwo, y postanawiam cię nad czworgiem miast, abyś był z przyjaciół królewskich.

58. Y posłał mu naczynia złote na posługowanie, y dał mu moc pić ze złota, y chodźć w szarłacie, y nosić knafel złoty.

59. A Simona brata iego postanowił ksiądzciem od granic Tyru, aż do granic Egiptu.

60. Y wyjechał Jonathas, y obieddzał miasta za rzeką: y zebrało się do niego wszystko woysko Syryjskie na pomoc: Y przyjechał do Askalona, y wyszli przeciwko niemu z uczciwością z miasta.

61. A z tamąd ruszył się do Gazy, y zawarli się którzy byli w Gazie: Y oblęgl ią, y spalil co było okolo miasta, y splóndrował ię.

62. Y prosili Gazeyczycy Jonathy, y dał im prawą rękę: y wziął syny ich w zakładzie, y posłał ię do Jeruzalem: y przeszedł krainę aż do Damaszk.

63. Y uslyszal Jonathas, że przymierze złamali ksiądzeta Demetriusowe w Kades, które iest w Galileiëy z wielkim woyskiem, chcąc go oddalić od sprawowania królestwa:

64. y wyjechał przeciwko nim, a brata swego zostawił w ziemi.

65. A Simon przyciągnął do Bethsury, y dobywał iey przez wiele dni, y ścisnął ię.

66. Y prosili od niego aby sobie ręce dali, y dał im: y wypędził ię z tamąd, y wziął miasto, y osadził ię ludem.

67. A Jonathas y woysko iego przyciągnęli do wody Genesar, y wstali przededniem w polu Asor.

68. A ono woysko cudzoziemców zabieżało w pole, y uczynili nań zasadzkę w górach, a on przeciim nim wyjechał.

69. A ci co na zasadzkach byli, ruszyli się z mieysc swoich, y stoczyli bitwę.

70. Y wszyscy którzy z Jonathą byli podali tył: y żaden z nich nie został, oprócz Mathathiasza syna Absolomi, a Judy syna Kalphi, hetmanów nad żołnierstwem woyska.

61. *Co było okolo miasta.* To jest, przedmieścia.

63. *Go. Jonatasa.* — *Od sprawowania królestwa.* Chcieli bowiem iżby Jonatas zostawał w Judei, i nie mieszał się w sprawy królestwa Syryjskiego.

64. *Ziemi.* W Judei.

65. *Ścisnął.* Oblężeniem.

67. *Do wody Genesar.* Do jeziora Genezaretskiego, które się też nazywa morzem Galilejskim, i leży w pokoleniu Zabulona.

70. *Oprócz Matathiasza.* Ci sami tylko ze swoimi pozostali.

71. Et scidit Jonathas vestimenta sua, et posuit terram in capite suo, et oravit.

72. Et reversus est Jonathas ad eos in proelium, et convertit eos in fugam, et pugnauerunt.

73. Et viderunt, qui fugiebant partis illius, et reversi sunt ad eum, et insequabantur cum eo omnes usque Cades ad castra sua, et pervenerunt usque illuc;

74. Et ceciderunt de alienigenis in die illa tria millia virosum; et reversus est Jonathas in Jerusalem.

71. Y rozdarł Jonathas szaty swe, y posypał głowę swą prochem, y modlił się.

72. Y wrócił się do nich ku bitwie, y w tył ie obrócił y bili się.

73. Y użyźleli którzy uciekali z iego strony, y wrócili się k niemu, y gonili z nim wszystkie aż do Kades, do obozu ich, y zabiegli aż tam.

74. Y poległo z cudzoziemców onego dnia trzy tysiące mężów: a Jonathas wrócił się do Jerusalem.

CAPUT XII.

O odnowieniu przymierza Jonaty z Rzymianami i Spartańczykami, zdradzie Tryfona i t. d.

1. Et vidit Jonathas, quia tempus eum juvat, elegit viros, et misit eos Romam statuere, et renovare cum eis amicitiam; (*Supr. 8, 20*).

2. et ad Spartiatas, et ad alia loca misit epistolas secundum eandem formam;

3. et abierunt Romam, et intraverunt curiam, et dixerunt: Jonathas summus sacerdos, et gens Judaeorum miserunt nos, ut renovaremus amicitiam et societatem secundum pristinum.

4. Et dederunt illis epistolas ad ipsos per loca, ut deducerent eos in terram Juda cum pace.

5. Et hoc est exemplum epistolarum, quas scripsit Jonathas Spartiatis:

6. Jonathas summus sacerdos, et seniores gentis, et sacerdotes, et reliquus populus Judaeorum Spartiatis fratribus salutem.

7. Jampridem missae erant epistolae ad Oniam summum sacerdotem ab Ario, qui regnabat apud vos, quoniam estis fratres nostri, sicut rescriptum continet, quod subjectum est.

8. Et suscepit Onias virum, qui missus fuerat, cum honore, et accepit epistolas, in quibus significabatur de societate et amicitia.

9. Nos, cum nullo horum indigeremus, habentes solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris,

10. maluimus mittere ad vos renovare fraternitatem et amicitiam, ne forte alieni efficiamur a vobis: multa enim tempora transierunt, ex quo misistis ad nos.

11. Nos ergo in omni tempore sine intermissione in diebus solemnibus, et ceteris, quibus oportet, memores sumus vestri in sacrificiis, quae

72. *Bili się.* W greckim jest: *u uciekli.*

73. *Z iego strony.* To jest, Jonaty.

R. 12.—1. *Czas,* sposobność.

4. *Dali.* Rzymianie. *Listy do swych po miejscach.* Do naczelników miejsc przez które mieli przechodzić.

7. *Już dawno.* Przed laty prawie dziewięćdziesięciu.—*Bracia naszy.* Patrz niżej. w. 21.

9. *My acześnie nic z tego niepotrzebowali.* Ani przymierza wojennego, gdyż zwalczyliśmy nieprzyjaciół naszych; ani przajaźni, gdyż mamy przyjaźń sąsiednich królów, t. j. Antyocho, Tryfona i Rzymian.—*Mając za pociechę księgi święte.* T. j. z łaski Bożej

ROZDZIAŁ 12.

1. Y obaczył Jonathas że mu czas dopomaga, y obral męże, y posłał ie do Rzymu ku potwierdzeniu y ponowieniu przymierza z nimi;

2. y do Spartiatów, y na inne mieysca rozsyłał listy tymże kształtem;

3. y iachali do Rzymu, y weszli do domu Radnego, y rzekli: Jonathas nawyższy kapłan, y naród Żydowski posłali nas, żebyśmy odnowili przyiacielstwo y towarzystwo wedle dawnego czasu.

4. Y dali im listy do swych po mieyscach, aby ie doprowadzono spokojem do ziemi Juda.

5. A ta iest kopia listów które Jonathas Spartiatom pisał:

6. Jonathas nawyższy kapłan, y starszy narodu, y kapłani, y inny lud Żydowski, Spartiatom bracię zdrowia.

7. Już dawno posłany był list do Oniasza nawyższego kapłana od Ariusza który u was królował, żeście bracia naszy, iako zamyka w sobie odpis który poniż idzie.

8. Y przyjął Oniasz męża który był posłany z uczciwością, y wziął listy, któremi oznaymowano o towarzystwie y przyiacielstwie.

9. My acześnie nic z tego niepotrzebowali, mając za pociechę księgi święte, które są w rękach naszych:

10. woleliśmy posłać do was odnowić braterstwo y przyiacielstwo, abyśmy się nie stali odłączeni od was: bo wiele czasów wyszło iakoście do nas posłali.

11. My tedy na każdy czas bez przestanku w uroczyste dni, y w inne kiedy potrzeba, pamiętamy na was przy ofiarach które ofiarujemy, y przy

nasza rzeczpospolita zażywa pokoju, i możemy się spokojnie oddawać nabożeństwu, i napawać się rozkoszą z czytania ksiąg świętych bez żadnej przeszkody; my jednak nie zapomnieliśmy o was i t. d. W greckim tekście jest: *mając za dokument księgi święte.* Józef wyraził: *okazanie, dowód, świadectwo,* iż jesteście braćmi, i że wy wyprowadzacie ród swój od Abrahama i Ceturzy, w Pismie bowiem świętém napisano jest o potomkach Ceturzy.

10. *Abysmy się nie stali odłączeni od was.* Bo jak przez wzajemny stosunek przyjaźni się utwierdza, tak przez oddalenie się i milczenie rozwiewa.—*Bo wiele czasów.* To jest, około dziewięćdziesięciu lat.

offerimus, et in observationibus, sicut fas est, et decet meminisse fratrum.

12. Laetamur itaque de gloria vestra.

13. Nos autem circumdederunt multae tribulationes, et multa proelia, et impugnaverunt nos reges, qui sunt in circuitu nostro.

14. Nolumus ergo vobis molesti esse, neque ceteris sociis et amicis nostris in his proeliis:

15. habuimus enim de coelo auxilium, et liberati sumus nos, et humiliati sunt inimici nostri.

16. Elegimus itaque Numenium Antiochi filium, et Antipatrem Jasonis filium, et misimus ad Romanos renovare cum eis amicitiam et societatem pristinam.

17. Mandavimus itaque eis ut veniant etiam ad vos, et salutent vos: et reddant vobis epistolas nostras de innovatione fraternitatis nostrae.

18. Et nunc benefacietis respondentibus nobis ad haec.

19. Et hoc est rescriptum epistolarum, quod miserat Onias:

20. Arius, rex Spartiatarum Oniae sacerdoti magno salutem.

21. Inventum est in scriptura de Spartiatis et Judaeis, quoniam sunt fratres, et quod sunt de genere Abraham.

22. Et nunc ex quo haec cognovimus, benefacitis scribentes nobis de pace vestra.

23. Sed et nos rescripsimus vobis: Pecora nostra et possessiones nostrae vestrae sunt, et vestrae, nostrae: mandavimus itaque haec nuntiari vobis.

24. Et audivit Jonathas, quoniam regressi sunt principes Demetrii cum exercitu multo supra quam prius, pugnare adversus eum;

25. et exiit ab Jerusalem, et occurrit eis in Amathite regione, non enim dederat eis spatium, ut ingrederentur regionem ejus.

26. Et misit speculatores in castra eorum, et reversi renuntiaverunt, quod constituunt supervenire illis nocte.

27. Cum occidisset autem sol, praecepit Jonathas suis vigilare, et esse in armis paratos ad pugnam tota nocte, et posuit custodes per circuitum castrorum.

28. Et audierunt adversarii, quod paratus est Jonathas cum suis in bello; et timuerunt, et formidaverunt in corde suo; et accenderunt focos in castris suis.

29. Jonathas autem, et qui cum eo erant, non cognoverunt usque mane; videbant autem luminaria ardentia,

21. *W piśmie.* W starożytnych pomnikach Spartańskich.—*Poszli z narodu Abrahamowego.* Jakim sposobem było to prawdą, i być mogło, szeroko o tém rozprawiają Serariusz na to miejsce, i Sallianus, tom 5, anno mundi 3821, w. 8 i dalej. Niema nic pewnego.

24. *Wrócili się.* Odnawiają wojnę wodzowie Demetriusza przeciwko Jonatasowi za to, że przystał do Tryfona i Antyochoa.

25. *W Amatyjskiej krainie.* W bliskości góry Liba-

obrzedziech, iako się godzi y przystoi pamiętać na bracia.

12. Przetóż radujemy się z waszój sławy.

13. Ale nas ogarnęły wielkie utrapienia, y wiele wojen. Y walczyli przeciw nam królowie, którzy są około nas.

14. Niechcieliśmy tedy wam się przykrzyć, ani innym towarzyszom y przyjaciom naszym w tych walkach:

15. bośmy mieli ratunek z nieba, ieseśmy wybawieni my, a nieprzyjaciele naszy poniżeni są.

16. A tak obraliśmy Numeniusza syna Antiochowego, y Antipatra Jasonowego syna, y posłaliśmy do Rzymian odnowić z nimi przyjaćielstwa y towarzystwa dawne.

17. Przetóżeśmy im roskazali, aby też do was iachali, y pozdrowili was, y oddali wam listy nasze o ponowieniu braterstwa naszego.

18. A teraz dobrze uczynicie, ieśli nam na to odpowiecie.

19. A ten iest odpis listu który był posłał do Oniasza:

20. Arius król Spartiatów Oniaszowi Wielkiemu Kapłanowi zdrowia.

21. Nałazło się w piśmie o Spartiatach y Żydziech, iż są bracia, a iż poszli z narodu Abrahamowego.

22. A teraz iakośmy się tego dowiedzieli, dobrze czynicie że do nas o pokoju waszym piszecie.

23. Ale y my odpisaliśmy wam: bydło nasze y mająćności nasze wasze są: a wasze nasze: A tak roskazaliśmy aby wam to opowiedziano.

24. Y usłyszał Jonathas iż książęta Demetriusowe z wojskiem daleko większym niż pierwsze wróciły się aby nań walczyły:

25. Y ruszył się z Jeruzalem, y zabiezał im w Amathyjskiój krainie: bo im był nie dał czasu, aby wiachali do ziemie iego.

26. Y posłał szpiegi do woyska ich: y wróciwszy się oznaymili, że myślą niaichać ich w nocy.

27. A gdy słońce zaszło, roskazał Jonathas swym, aby czuli, y byli we zbroy pogotowiu ku bitwie przez całą noc, y postawił straż około obozu.

28. Y usłyszeli nieprzyjaciele, iż Jonathas z swymi gotów iest na wojnę, y bali się, y lękali się na sercu swoim. Y zapalili ognie w swym obozie.

29. A Jonathas y co z nim byli, nie dowiedzieli się aż rano: a widzieli ognie goraiące,

nu, tak nazwana od miasta Amat, które się częściej nazywa w Piśmie ś. Emat.—*Do ziemie iego.* To jest, Jonaty.

26. *Ich.* Żydów.

28. *Zapalili ognie w swoim obozie.* Żeby Żydzi widząc gęste ognie, nie podejrzewali, iż nieprzyjaciele uciekli.

29. *Nie dowiedzieli się.* Że oni uciekli.

30. et secutus est eos Jonathas, et non comprehendit eos; transierant enim flumen Eleutherum.

31. Et divertit Jonathas ad Arabas, qui vocantur Zabadaei, et percussit eos, et accepit spolia eorum.

32. Et junxit, et venit Damascum, et perambulabat omnem regionem illam.

33. Simon autem exiit, et venit usque ad Ascalonem et ad proxima praesidia, et declinavit in Joppen, et occupavit eam.

34. (audivit enim, quod vellent praesidium tradere partibus Demetrii), et posuit ibi custodes, ut custodirent eam.

35. Et reversus est Jonathas, et convocavit seniores populi, et cogitavit cum eis aedificare praesidia in Judaea,

36. et aedificare muros in Jerusalem, et exaltare altitudinem magnam inter medium arcis et civitatis, ut separaret eam a civitate, ut esset ipsa singulariter, et neque emant, neque vendant.

37. Et convenerunt, ut aedificarent civitatem; et cecidit murus, qui erat super torrentem ab ortu solis, et reparavit eum, qui vocatur Caphetetha;

38. et Simon aedificavit Adiada in Sephela, et munivit eam, et imposuit portas et seras.

39. Et cum cogitasset Tryphon regnare Asiae, et assumere diadema, et extendere manum in Antiochum regem,

40. timens, ne forte non permitteret eum Jonathas, sed pugnaret adversus eum, quaerebat comprehendere eum, et occidere. Et exurgens abiit in Bethsan.

41. Et exivit Jonathas obviam illi cum quadraginta millibus virorum electorum in proelium, et venit Bethsan.

42. Et vidit Tryphon, quia venit Jonathas cum exercitu multo, ut extenderet in eum manus, timuit;

43. et excepit eum cum honore, et commendavit eum omnibus amicis suis, et dedit ei munera; et praecepit exercitibus suis, ut obedirent ei, sicut sibi.

44. Et dixit Jonathae: Utquid vexasti universum populum, cum bellum nobis non sit?

45. Et nunc remitte eos in domos suas: elige autem tibi viros paucos, qui tecum sint, et veni mecum Ptolemaidam, et tradam eam tibi, et reliqua praesidia, et exercitum, et universos praepositos negotii, et conversos abibo: propterea enim veni.

32. *Objężdżał onę wszystką krainę.* Szukając i ścigając Demetryanów.

33. *Wyjechał.* Z wyprawą wojenną. — *Wziął ją.* Była ona wprawdzie we władaniu Jonatasa, jak widać z r. 10, w. 75 i 76; lecz się mówi że wziął, gdyż Joppeńczycy skłaniali się do odstępstwa, i dla tego przybył Symon, żeby ich utrzymać w wierności.

35. *Wrócił się Jonatas.* Z wyprawy swojej do Judei.
36. *Sam. Zamek.* — *Nie kupowano.* Nie prowadzono handlu. Tak stanowią, gdyż zdobycie zamku wymagało dłuższej pracy i czasu.

30. y puścił się Jonathas po nich, y nie dogonili ich, bo się byli przez Eleuther rzekę przerwali.

31. A Jonathas obrócił się na Arabczyki, które zowią Zabadeyczyki, y poraził ie, y pobrał łupy ich.

32. Y ruszył się, y przyjechał do Damaszku, y obiężdżał onę wszystką krainę.

33. A Simon wyjechał, y przyciągnął aż pod Askalon, y do bliskich mieysc osadzonych, a udał się do Joppen, y wziął ją,

34. (bo usłyszał że chcieli zamek podać stronie Demetriuszowéy) y osadził tam straż, żeby iey strzegli.

35. Y wrócił się Jonathas, y zezwał starsze ludu, y naradził się z nimi, pobudować zamki w Żydowskiéy ziemi,

36. y pobudować mury w Jeruzalem, y podnieść wielką wysokość między pośrodkiem zamku a miastem, aby go oddzielił od miasta, aby był sam osobno, ażeby ani kupowano, ani przedawano.

37. Y zesłi się aby budowali miasto: y upadł mur który był nad potokiem od wschodu słońca, y naprawił go, który zowią Kaphetetha.

38. A Simon zbudował Adiadę w Sepheli, y opatrzył ją, y postawił bramy y zawory.

39. A gdy umyślił Tryphon królować w Azyi, a wziąć na się koronę, y ściągnąć rękę na Antiocha króla,

40. bojąc się żeby mu snadź nie dopuścił tego Jonathas, ale walczyć będzie przeciwko iemu: szukał go poimać y zabić. Y ruszywszy się iachał do Bethsan.

41. Y wyjechał przeciw iemu Jonathas ze czterdziestą tysięcy mężów przebranych ku boiowi, y przyszedł do Bethsan.

42. Y obaczył Tryphon, iż Jonathas przyciągnął z wojskiem wielkim, aby ściągnął nań rękę, ulękł się.

43. Y przyjął go z poczciwością, y zalecał go wszystkim przyjaciółom swym, y dał mu upominki: y roskażal woyskam swoim, aby mu byli posłuszni iako iemu.

44. Y mówił do Jonathy: Przecześ trudził wszystek lud, gdyż niemasz walki między nami?

45. A teraz odeszli ie do domów ich, a obierz sobie trochę mężów którzyby zostali z tobą, a pojedź ze mną do Ptolemaidy, a podameci ją, y inne zamki, y woysko, y wszystkie przełożone nad sprawami: a wróciwszy się odiadę: bom dla tego przyjechał.

37. *I upadł mur.* Zamiast: albowiem upadł był mur.

38. *Adiade.* Miasto w pokoleniu Dan, o którym Adrichom. in Dan. 3. — *W Sefeli.* Nazwisko krainy, w której była położona Adiada.

40. *Walczyć będzie przeciw jemu.* W obronie młodego króla, który się dobrze zasłużył jemu i Symonowi bratu jego; wiedział bowiem Tryfon, iż Jonatas jest mężem dzielnym i potężnym, i że wiarę i pobożność przenosił nad wszystkie rzeczy i względy świata.

45. *Przełożone nad sprawami.* Poddanych tobie wszystkich urzędników królewskich.

46. Et credidit ei, et fecit sicut dixit, et dimisit exercitum, et abierunt in terram Juda;

47. retinuit autem secum tria millia virorum, ex quibus remisit in Galilaeam duo millia, mille autem venerunt cum eo.

48. Ut autem intravit Ptolemaidam Jonathas, clausurunt portas civitatis Ptolemenses; et comprehenderunt eum, et omnes, qui cum eo intraverant, gladio interfecerunt.

49. Et misit Tryphon exercitum, et equites in Galilaeam, et in campum magnum, ut perderent omnes socios Jonathae. (*Infr. 13, 1*).

50. At illi, cum cognovissent, quia comprehensus est Jonathas, et periit, et omnes, qui cum eo erant, hortati sunt semelipsos, et exierunt parati in proelium.

51. Et videntes hi, qui insecuti fuerant, quia pro anima res est illis, reversi sunt;

52. illi autem venerunt omnes cum pace in terram Juda. Et planxerunt Jonathan, et eos, qui cum ipso fuerant, valde; et luxit Israel luctu magno. (*Infr. 13, 26*).

53. Et quaesierunt omnes gentes, quae erant in circuitu eorum, contere eos; dixerunt enim:

54. Non habent principem, et adjuvantem: nunc ergo expugnemus illos, et tollamus de hominibus memoriam eorum.

46. Y uwierzył mu, y uczynił iako mówił: y rozpuścił woysko, y odeszli do ziemie Juda:

47. a zostawił przy sobie trzy tysiące mężów: z których dwa tysiące odesłał do Galilei, a tysiąc przyszło z nim.

48. A skoro Jonathas wiachał do Ptolemaidy, Ptolemayczycy zamknęli mieyskie bramy, y poymali go, a wszystkie którzy z nim byli wiachali, mieczem pobili.

49. Y posłał Tryphon woysko y iezdne do Galilei, y na pole wielkie, aby wytracili wszystkie towarzysze Jonathy.

50. Ale oni gdy się dowiedzieli, iż Jonathę poymano, a iż zginał y wszyscy którzy z nim byli, napomnieli się spolu, y wyszli gotowi ku bitwie.

51. A ci którzy pogonili, widząc że im o duszę idzie, wrócili się;

52. a oni wszyscy przyszli z pokojem do ziemie Judzkiej. Y płakali Jonathy, y tych którzy z nim byli barzo, y żałował Izrael żalobą wielką.

53. A wszyscy narodowie, którzy około nich byli, starali się aby ie starli, bo mówili:

54. Nie mają hetmana, y pomocnika: teraz tedy zwalczmy ie, a wygładźmy pamiętkę ich z ludzi.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O pogrzebieniu Jonaty i rządach Symona.

1. Et audivit Simon, quod congregavit Tryphon exercitum copiosum, ut veniret in terram Juda, et attereret eam.

2. Videns, quia in tremore populus est et in timore, ascendit Jerusalem, et congregavit populum;

3. et adhortans dixit: Vos scitis, quanta ego, et fratres mei, et domus patris mei fecimus pro legibus, et pro sanctis proelia, et angustias quales vidimus:

4. horum gratia perierunt fratres mei omnes propter Israel, et relictus sum ego solus.

5. Et nunc non mihi contingat parcere animae meae in omni tempore tribulationis: non enim melior sum fratribus meis.

6. Vindicabo itaque gentem meam et sancta, natos quoque nostros et uxores, quia congregatae sunt universae gentes contere nos inimicitiae gratia.

7. Et accensus est spiritus populi simul, ut audivit sermones istos;

1. Y usłyszał Symon, że Tryphon zebrał woysko wielkie, aby wtargnął do ziemie Judzkiej, y zstarł ją.

2. Widząc że w strachu lud iest y w bojaźni, iachał do Jeruzalem, y zgromadził lud;

3. y napominając rzekł: Wy wiecie iako wielkie bitwy ia, y bracia moi, y dóm oyca mego czyniliśmy, o zakon, y o rzeczy święte, y iakiehośmy trudności użyli:

4. dla tych rzeczy bracia moi wszyscy dla Izraela zginęli, y zostałem ia sam.

5. Y teraz nie day Boże abych miał folgować duszy moiej w każdy czas utrapienia: bom nie iest lepszy niż bracia moi.

6. Pomscę się tedy narodu mego, y rzeczy świętych: dziatek też naszych y żon: bo zgromadzili się wszyscy narodowie zetrzeć nas, dla nieprzyjaźni.

7. Y zapalił się duch ludu skoro usłyszał te mowy;

49. Na pole wielkie. Jest imię własne miejsca, które się też nazywa polem Ezdrelońskim, i Mageddo, i płaszczyną Galilejską. Patrz Adrich. in tribu Issachar.

50. Zginał. Tak słyszeli byli, lecz fałszywie.

51. O duszę. Uważając za rzecz pewną, iż będą mieli sprawę z ludźmi zostającymi w rozpacz y walczącymi za życie.

53. Aby je starli. To jest: Żydów.

R. 13.—4. Dla tych rzeczy... zginęli. Przez te uciski i walki.

5. Duszy mojej. Życiu mojemu. — Bom nie jest lepszy niż bracia moi. Chociaż go wystawiał ojciec nad innych jako męża rady, wyż. r. 2, w. 65 i 70.

6. Rzeczy świętych. Kościoła. — Dla nieprzyjaźni. Nieżebyśmy ich obrazili, lecz iż nas prześladowają z nienawiścią nieprzyjaciół, i usiłują obalić prawdziwą religiję, a wprowadzić bałwochwaltwo.

7. Zapalił się duch ludu. Stał się pochopnym i pobudził się do obrony rzeczypospolitej.

8. et responderunt voce magna dicentes: Tu es dux noster loco Judae et Jonathae fratris tui:

9. pugna proelium nostrum, et omnia, quaecumque dixeris nobis, faciemus.

10. Et congregans omnes viros bellatores, acceleravit consummare universos muros Jerusalem, et munivit eam in gyro.

11. Et misit Jonathan filium Absalomi, et cum eo exercitum novum in Joppen, et ejectis his, qui erant in ea, remansit illic ipse.

12. Et movit Tryphon a Ptolemaida cum exercitu multo, ut veniret in terram Juda; et Jonathas cum eo in custodia.

13. Simon autem applicuit in Addus contra faciem campi.

14. Et ut cognovit Tryphon, quia surrexit Simon loco fratris sui Jonathae, et quia commissurus esset cum eo proelium, misit ad eum legatos,

15. dicens: Pro argento, quod debebat frater tuus Jonathas in ratione regis, propter negotia, quae habuit, detinuimus eum.

16. Et nunc mitte argenti talenta centum, et duos filios ejus obsides, ut non dimissus fugiat a nobis, et remittemus eum.

17. Et cognovit Simon, quia cum dolo loqueretur secum, jussit tamen dari argentum et pueros, ne inicitiam magnam sumeret ad populum Israel, dicentem:

18. Quia non misit ei argentum et pueros, propterea periit.

19. Et misit pueros et centum talenta; et mentitus est, et non dimisit Jonathan.

20. Et post haec venit Tryphon intra regionem, ut contereret eam; et gyraverunt per viam, quae ducit Ador; et Simon et castra ejus ambulabant in omnem locum, quocumque ibant.

21. Qui autem in arce erant, miserunt ad Tryphonem legatos, ut festinaret venire per desertum, et mitteret illis alimonias.

22. Et paravit Tryphon omnem equitatum, ut veniret illa nocte; erat autem nix multa valde, et non venit in Galaaditim.

23. Et cum appropinquasset Bascaman, occidit Jonathan et filios ejus illic.

24. Et convertit Tryphon et abiit in terram suam.

8. y odpowiedzieli wielkim głosem mówiąc: Tyś jest hetmanem naszym na mieyscu Judy, y Jonathy brata twego:

9. sprawy walki nasze, a wszystko cokolwiek nam rzeczesz uczynimy.

10. Y zebrawszy wszystkie meże walczne, spieszył się dokonać wszystkich murów Jeruzalem, y utwierdził ji w około.

11. Y wyprawił Jonathę syna Absalomi, y z nim wojsko nowe do Joppen, a wygnawszy te co w nim byli, sam tam został.

12. A Tryphon ruszył się od Ptolemaid y wielkim wojskiem, aby wciągnął do ziemie Judzkiej, a Jonathas z nim pod strażą.

13. A Simon też położył się obozem w Addus przeciw polu.

14. A gdy się Tryphon dowiedział, iż Simon powstał na mieyscu Jonathy brata swego, a iż z nim miał zwiesźd bitwę: wyprawił posły do niego,

15. mówiąc: Iż dla srebra które został winien Jonathas brat twój na liezbie królewskiej, dla spraw które miał, zatrzymaliśmy go.

16. A teraz posli sto talentów srebra, y dwu synów iego w zakładzie, aby wypuszczony nie uciekł od nas, y odeślemy go.

17. Y poznał Simon, że zdradą z nim mówił, wszakóż kazał dać srebro y dzieci: żeby w nieprzyjaźni wielką nie przyszedł u ludu Izraelskiego, mówiącego:

18. Iż mu nie posłał srebra y dzieci, przeto zgiął.

19. Y posłał dzieci y sto talentów: y skłamał: a niepuścił Jonathy.

20. A potym Tryphon wciągnął w ziemie, aby ją zburzył, y krążyli drogą która wiedzie do Ador: a Simon y wojsko iego ciągnęło na każde mieysce, gdzie się kolwiek obrócili.

21. A którzy na zamku byli, wyprawili posły do Tryphona, aby się spieszył przyiachać przez puszcza, a iżby im posłał żywności.

22. Y nagotował Tryphon wszystkę iezdę, aby przyiachał onęj nocy: a był śnieg barzo wielki, y nieprzyiachał do Galaadyty.

23. A gdy był blisko Bascaman, zabił tam Jonathę y syny iego.

24. Y obrócił się Tryphon, y iachał do swéj ziemie.

11. *Wygnawszy te co w nim byli.* Których być może wierność była podejrzaną.—*Sam tam został.* T. j. Jonatas.

13. *W Addus przeciw polu.* Wedle miasta Addida, powiada Józef, położonego na górze, przy której leżą pola Żydowskie; tak też wyrażają kodeksa greckie. Adrichomiusz umieszcza to miasto w pokoleniu Efraima. Sarariusz sądzi, iż jest jednem i tē samem z Adiadą, o którym się robi wzmianka w r. 12, w. 38; i takim sposobem, polem tē, o którym się tu mówi, będzie Sefela, które się tamże wspomina.

15. *Na liezbie królewskiej.* Zmyśla, iż Jonatas zatrzymany jest dopóki się nie wypłaci z długu należnego królowi.

10. *Aby wypuszczony nie uciekł od nas.* Aby nie ostał od nas, i nie stał się nieprzyjacielem, gdy zostanie wypuszczony.

18. *Iż mu nie posłał srebra.* Widział iż go pomawiać będą o łakomstwo, że przeniósł pieniądze nad życie brata; a także i o wyniosłość, iż przez chęć panowania, nie chciał wykupić z niewoli brata.

19. *Skłamał.* Tryfon.

20. *W ziemie.* Żydowską.—*Krążyli.* Nieprzyjaciele.

21. *Na zamku.* Miasta Ador.

22. *Onęj nocy.* W greckim jest: *A onęj nocy był śnieg bardzo wielki, i nie przybył dla śniegu, ale odszedł do Galaadyty.*

25. Et misit Simon, et accepit ossa Jonathae fratris sui, et sepelivit ea in Modin civitate patrum ejus.

26. Et planxerunt eum omnis Israel planctu magno, et luxerunt eum dies multos.

27. Et aedificavit Simon super sepulcrum patris sui et fratrum suorum aedificium altum visu, lapide polito retro et ante;

28. et statuit septem pyramidas, unam contra unam patri et matri, et quatuor fratribus;

29. et his circumposuit columnas magnas, et super columnas arma, ad memoriam aeternam; et juxta arma naves sculptas, quae viderentur ab omnibus navigantibus mare.

30. Hoc est sepulcrum, quod fecit in Modin, usque in hunc diem.

31. Tryphon autem, cum iter faceret cum Antiocho rege adolescente, dolo occidit eum.

32. Et regnavit loco ejus, et imposuit sibi diadema Asiae, et fecit plagam magnam in terra.

33. Et aedificavit Simon praesidia Judaeae, muniens ea turribus excelsis et muris magnis, et portis et seris, et posuit alimenta in munitionibus.

34. Et elegit Simon viros, et misit ad Demetrium regem, ut faceret remissionem regioni, quia actus omnes Tryphonis per direptionem fuerant gesti.

35. Et Demetrius rex ad verba ista respondit ei, et scripsit epistolam talem:

36. **Rex** Demetrius Simoni summo sacerdoti, et amico regum et senioribus, et genti Judaeorum salutem.

37. Coronam auream et Bahem, quam misistis, suscepimus, et parati sumus facere vobiscum pacem magnam, et scribere praepositis regis remittere vobis, quae indulsimus.

38. Quaecumque enim constituimus, vobis constant. Munitiones, quas aedificastis, vobis sint;

39. remittimus quoque ignorantias et peccata usque in hodiernum diem, et coronam, quam debebatis: et siquid aliud erat tributarium in Jerusalem, jam non sit tributarium.

40. Et si qui ex vobis apti sunt conscribi inter nostros, conscribantur: et sit inter nos pax.

41. Anno centesimo septuagesimo ablatum est jugum gentium ab Israel.

25. *Wziął kości Jonaty.* Jonaty i synów. Mówi się kości, nie zaś ciała, dla tego, iż nie zaraz po ich zamordowaniu były sprowadzone.

29. *Na słupiech zbroje.* Zdaje się iż te zbroje były wyrzyte, tak jak i okręty, rodzajem rzeźby, która się nazywa wypukłą.

30. *Aż do tego dnia.* T. j. istniejący. Trwał ten grób aż do czasów ś. Hieronima; albowiem in locis hebraicis tak pisze: *Modin, miasteczko w bliskości Diospolu, z którego pochodzili Machabejscy, których groby aż do dnia dzisiejszego także pokazują.*

32. *Uczynił wielką porażkę w ziemi.* W Syryi.

34. *Aby uczynił folgę w ziemi.* Aby uwolnił od ciężarów i podatków.

25. A Simon posłał, y wziął kości Jonathy brata swego, y pogrzebł ie w Modin w mieście oyców jego.

26. Y plakali go wszytek Izrael płaczem wielkim, y czynili po nim żalobę przez wiele dni.

27. Y zbudował Simon nad grobem oycy swego, y bracię swę budowanie wysokie ku widzeniu, z kamienia gładkiego z tyłu y z przodku;

28. y postawił siedm słupów spiczastych ieden przeciw drugiemu, oycu y matce, y czterem bracię;

29. a około nich postawił słupy wielkie, a na słupiech zbroie, na pamiatkę wieczną: a podle zbrój wyrzyte okręty, któreby widzieć mogli wszyscy co morzem iachali.

30. Ten iest grób który uczynił w Modin, aż do tego dnia.

31. A Tryphon gdy iachał w drodze z Antiochem królem młodym, zabił go zdradą.

32. Y królował miasto niego, y włożył na się koronę Azyię, y uczynił wielką porażkę w ziemi.

33. A Simon pobudował obronne mieysca Żydowskiey ziemi, oprawiwszy ie wysokimi wieżami y murami wielkimi, y bramami y zaworami, y zostawił żywność w zamkach.

34. Y obrał Simon męże, y posłał do Demetriusa króla, aby uczynił folgę ziemi: bo wszytkie sprawy Tryphonowe przez łupieztwo czynione były.

35. Na te słowa Demetrius król odpowiedział mu, y taki list napisał.

36. **Król** Demetrius Simonowi najwyższemu kaplanowi, y przyciacielowi królów, y starszym, y narodowi Judzkiemu zdrowia.

37. Koronę złotą, y Bahem, któraście posłali, wzięliśmy, y gotowiśmy z wami uczynić pokóy wielki, y pisać do urzędników królewskich, aby wam odpuścili cośmy wam pozwolili.

38. Bo cokolwiekśmy postanowili, wcale wam zostaje. Zamki któreście pobudowali, niechay wam będą:

39. odpuszczamy też niewiadomości y występki, aż do dnia dzisiejszego, y koronę któraście byli winni: y iesli co inszego było należącego do podatku z Jeruzalem iuz niech nie będzie należące do podatku.

40. A iesli są którzy z was godni na wpisanie między nasze, niech będą wpisani, a niech będzie pokóy między nami.

41. Roku setnego siedmdziesiątego zięte iest iazrno pogańskie z Izraela.

37. *Bahem, któraście posłali.* W greckim jest: *Bajnen*, który wyraz zdaje się oznaczać palmę, albo co innego podobnego do palmy, gdyż *Bais* i *Bajon*, jest gałąź drzewa palmowego, Jan. 12, 13.—Być może była to gałąź złota palmowa posłana z koroną.—*Pokój wielki.* Trwały i wieczny.

38. *Wcale wam zostaje.* Chcę żeby były prawne i nienaruszone.

39. *Odpuszczamy też niewiadomości.* Wszystko cze-meście przeciwko mnie zgrzeszyli. Przypisuje niewiadomości, żeby zmniejszyć winę.

40. *Na wpisanie między nasze.* Pomiędzy dworzani albo domownikami.

42. Et coepit populus Israel scribere in tabulis et gestis publicis: anno primo sub Simone summo sacerdote, magno duce et principe Judaeorum.

43. In diebus illis applicuit Simon ad Gazam, et circumdedit eam castris, et fecit machinas, et applicuit ad civitatem, et percussit turrem unam, et comprehendit eam.

44. Et eruperant, qui erant intra machinam in civitatem; et factus est motus magnus in civitate.

45. Et ascenderunt, qui erant in civitate, cum uxoribus et filiis supra murum scissis tunicis suis, et clamaverunt voce magna, postulantes a Simone dexteram sibi dari,

46. et dixerunt: Non nobis reddas secundum malitias nostras, sed secundum misericordias tuas.

47. Et flexus Simon non debellavit eos; ejecit tamen eos de civitate, et mundavit aedes, in quibus fuerant simulacra, et tunc intravit in eam cum hymnis benedicens Dominum;

48. et ejecta ab ea omni immunditia, collocavit in ea viros, qui legem facerent; et munivit eam, et fecit sibi habitationem.

49. Qui autem erant in arce Jerusalem, prohibebantur egredi et ingredi regionem; et emere, ac vendere; et esurierunt valde, et multi ex eis fame perierunt;

50. et clamaverunt ad Simoenem, ut dexteram acciperent; et dedit illis, et ejecit eos inde, et mundavit arcem a contaminationibus;

51. et intraverunt in eam tertia et vigesima die secundi mensis, anno centesimo septuagesimo primo cum laude et ramis palmarum, et cinyris et cymbalis, et nablis et hymnis, et canticis, quia contritus est inimicus magnus ex Israel.

52. Et constituit, ut omnibus annis agerentur dies hi cum laetitia.

53. Et munivit montem templi, qui erat secus arcem, et habitavit ibi ipse, et qui cum eo erant.

54. Et vidit Simon Joannem filium suum, quod forlis proelii vir esset, et posuit eum duce[m] virtutum universarum; et habitavit in Gazaris.

42. Y począł lud Izraelski zapisować w księgach, y w dziejach pospolitych: Roku pierwszego pod Simonem najwyższym kapłanem, wielkim hetmanem, y książęciem Żydowskim.

43. W onych dniach przyciągnął Simon do Gazy, y obtoczył ją obozem, y sprawił maszyny y przypuścił do miasta, y zbil jednę wieżę, y wziął ją.

44. Y wtargnęli którzy w machinie byli do miasta, y stał się wielki rozruch w mieście.

45. Y wbieżeli którzy byli w mieście, z żonami y z dziećmi na mury, rozdarszy szaty swe, a wołali głosem wielkim, prosząc Simona aby ręce sobie dali,

46. y mówili: Nie oddaway nam według złości naszych, ale według miłosierdzia twego.

47. A Simon zmięczony nie zwoiował ich, wszakże ie wypędził z miasta, y wyczyścił domy w których były bałwany, y tam dopiero wiachał z pieśniami do miasta, błogosławiąc Pana;

48. y wyrzuciwszy z nię wszystkie nieczystości, postanowił w nię mężę, którzyby zakon czynili, y opatrzył ją, y mieszkanie sobie uczynił.

49. A którzy byli na zamku Jeruzalem, niedopuszczano im wchodzić y wychodzić do ziemi, y kupować y przedawać, y cierpieli głód wielki, y wiele z nich od głodu poginęło;

50. y wołali do Simona, aby im ręce dano: y dał im, y wygnał ie z tamtąd, y oczyścił zamek od plugastw;

51. y wiachali do niego dnia dwudziestego y trzeciego, miesiąca wtórego, roku setnego siedmdziesiątego pierwszego, z wychwalaniem, y z różgami palmowemi, y z lutniami, y cymbały, y gęśłami, y z himnami y z pieśniami, iż wielki nieprzyjaciel zstarty iest z Izraela.

52. Y postanowił aby po wszystkie lata były obchodzone te dni z wesełem.

53. Y opatrzył górę kościelną, która była podłż zamku, y mieszkał tam sam, y którzy z nim byli.

54. A obaczył Simon, iż Jan syn iego był mocnym do potykania mężem, y postanowił go hetmanem nad wszystkim woyskiem, y mieszkał w Gazarach.

CAPUT XIV.

O ponowieniu związku z Rzymianami i Spartańczykami i t. d.

1. Anno centesimo septuagesimo secundo congravit rex Demetrius exercitum suum, et abiit in Mediam ad contrahenda sibi auxilia, ut expugnaret Tryphonem.

42. W księgach, i w dziejach pospolitych. W greckim jest, w obligach i kontraktach, zaczęli pisać, to jest początek, jak następuje: Roku pierwszego i t. d. Patrz r. 14. 27. Postanowił lud nową erę, według której pisano obligi i kontrakty.

47. Wyczyścił domy. Wyrzuciwszy wszelkie nieczystości bałwochwalskie, jak się mówi w w. następnym.

49. Niedopuszczano im wchodzić. Patrz rozdz. poprzed. w. 36.

ROZDZIAŁ 14.

1. Roku setnego siedmdziesiątego wtórego, król Demetrius zebrał woysko swe, y iachał do Medyięby nabywać sobie ratunku, aby zwoiował Tryphona.

51. Wielki nieprzyjaciel. Rozumie żołnierzy trzymających załogę, którzy napastowali mieszkańców miasta.

54. Mocnym do potykania mężem. W greckim niema wyrazu mocnym.—W Gazarach. W Gazie; że tak tłumaczyć należy pokazuje się z tego, iż w rozdziale następnym w. 34, mówi się: Która jest na granicach Azotu.

2. Et audivit Arsaces rex Persidis et Mediae, quia intravit Demetrius confines suos, et misit unum de principibus suis, ut comprehenderet eum vivum, et adduceret eum ad se.

3. Et abiit et percussit castra Demetrii, et comprehendit eum, et duxit eum ad Arsacem, et posuit eum in custodiam.

4. Et siluit omnis terra Juda omnibus diebus Simonis, et quaesivit bona genti suae; et placuit illis potestas ejus, et gloria ejus omnibus diebus.

5. Et cum omni gloria sua accepit Joppen in portum, et fecit introitum in insulis maris.

6. Et dilatavit fines gentis suae, et obtinuit regionem.

7. Et congregavit captivitatem multam, et dominatus est Gazarae, et Bethsurae, et arci, et abstulit immunditias ex ea; et non erat, qui resisteret ei.

8. Et unusquisque colebat terram suam cum pace; et terra Juda dabat fructus suos, et ligna camporum fructum suum.

9. Seniores in plateis sedebant omnes, et de bonis terrae tractabant, et juvenes induebant se gloriam et stolas belli.

10. Et civitatibus tribuebat alimonias, et constituabat eas, ut essent vasa munitiois, quoadusque nominatum est nomen gloriae ejus usque ad extremam terrae.

11. Fecit pacem super terram, et laetatus est Israel laetitia magna.

12. Et sedit unusquisque sub vite sua et sub ficulnea sua; et non erat, qui eos terreret. (*Zach. 3, 10.*)

13. Defecit impugnans eos super terram; reges contriti sunt in diebus illis.

14. Et confirmavit omnes humiles populi sui, et legem exquisivit, et abstulit omnem iniquum et malum;

15. sancta glorificavit, et multiplicavit vasa sanctorum.

16. Et auditum est Romae, quia defunctus esset Jonathas, et usque in Spartiatis; et contristati sunt valde.

17. Ut audierunt autem, quod Simon frater ejus factus esset summus sacerdos loco ejus, et ipse obtineret omnem regionem, et civitates in ea,

18. scripserunt ad eum in tabulis aereis, ut renovarent amicitias et societatem, quam fecerant cum Juda et cum Jonatha fratribus ejus. (*Supr. 12, 1.*)

R. 14.—5. *I ku wszystkich chwale swęj.* Było bowiem rzeczą chwalebna dla Żydów posiadać najświetniejszy port, z którego był otwarty wstęp do morza i wysp, bądź dla szukania pomocy wojennej, bądź dla prowadzenia handlu.

6. *Otrzymał.* Spokojnie posiadał albo rządził.

7. *Więźniów.* Albo rozumie Żydów uwolnionych z niewoli, albo nieprzyjaciół wziętych do niewoli: sens pierwszy zdaje się być prawdziwszym.—*Opanował Gazarę.* Wspomina te trzy miejsca, jako najwarowniejsze ze wszystkich, których posiadanie zapewniało miastu Jerozolimie bezpieczne panowanie nad Judeą i Palestyną.—*Plugastwa.* Bałwany.

2. Y usłyszał Arsaces król Perski y Medzki, że Demetrius wiał w granice iego, y posłał iednego z książąt swych, aby go żywo poimał, y przywiódł do siebie.

3. Y iachał, y poraził woysko Demetriusowe, y poimał go, y przywiódł do Arsaka, y dał go do więzienia.

4. Y była w pokoiu wszytka ziemia Juda za wszytkich dni Simonowych: y starał się o dobro narodu swego, y podobalo się im panowanie iego, y sława iego przez wszytkie dni.

5. Y ku wszytkiey chwale swęy wziął Joppen na port, y otworzył wiazdy do wysep morskich.

6. Y rozprzestrzenił granice narodu swego, y otrzymał ziemię.

7. Y zebrał więźniów wiele, y opanował Gazarę, y Bethsurę, y zamek: y zniósł z niego plugastwa, a nie był kto by się mu sprzeciwił.

8. Y każdy sprawował swą ziemię w pokoiu, a ziemia Judzka dawała urodzaje swoje, y drzewa polne owoce swoje.

9. Starcy na ulicach siadali wszyscy, y radzili o dobrym ziemie: a młodzieńcy obtoczyli się w chwałę, y w szaty wojenne.

10. Y miastóm dodawał żywności, y postanowił ie aby byli naczyniem obrony, póki wslawione było imię chwały iego aż do kończyn ziemi.

11. Uczynił pokóy w ziemi, y radował się Izrael, radością wielką.

12. Y każdy siedział pod winnym drzewem swym, y pod swą figą: a nie było kto by ie straszyl.

13. Ustał walczący na nie na ziemi: królowie za onych dni zstarci sa.

14. Y zmocnił wszytkie poniżone ludu swego, y szukał zakonu, y zniósł wszelkiego niezbożnika y złego;

15. mieysca święte ozdobił, y naczynia świętynie rozmnożył.

16. Y uslyszano w Rzymie iż Jonathas umarł, y aż u Sparcyatów, y zasmucili się barzo.

17. Lecz gdy uslyszeli iż Simon brat iego postanowion iest nawyższym kapłanem na mieyscu iego, a iż otrzymał wszytkę ziemię, y miasta w niey,

18. pisali do niego na tablicach miedzianych aby ponowili przyiacielstwo y towarzystwo, które byli uczynili z Juda y z Jonatha bracią iego.

9. *Starcy na ulicach siadali.* Starcy naradzali się i przemyślivali nad użytkami rzeczypośpolitéj, a młodzieńcy, skoro była potrzeba, zbrojną ręką wykonywali ich uchwały.—*W chwałę.* To jest, świetnie.

10. *Naczyniem obrony.* Schronieniem; jakby rzekł: aby przechowywały narzędzia wojenne. Albo zaopatrywał miasta w oręż i żywność na przypadek wojny.—*Póki.* Tak iż dostąpił tego, że imię jego stało się wszędzie sławném. Ma na względzie to, co nieco potem powie o Rzymianach i Spartaczycach, i znowu rozdz. następ. o listach pisanych z Rzymu do rozmaitych narodów na korzyść Simona i Żydów.

14. *Poniżone.* Utrapiionych.—*Szukał zakonu.* Czyli starał się żeby zakon był zachowywany.

19. Et lectae sunt in conspectu ecclesiae in Jerusalem. Et hoc exemplum epistolarum, quas Spartiatiae miserunt:

20. Spartianorum principes et civitates, Simoni sacerdoti magno, et senioribus, et sacerdotibus, et reliquo populo Judaeorum, fratribus salutem.

21. Legati, qui missi sunt ad populum nostrum, nuntiaverunt nobis de vestra gloria, et honore ac laetitia, et gavisi sumus in introitu eorum.

22. Et scripsimus, quae ab eis erant dicta in conciliis populi, sic: Numenius Antiochi, et Antipater Jasonis filius, legati Judaeorum, venerunt ad nos, renovantes nobiscum amicitiam pristinam.

23. Et placuit populo excipere viros gloriose, et ponere exemplum sermonum eorum in segregatis populi libris, ut sit ad memoriam populo Spartiatiarum. Exemplum autem horum scripsimus Simoni, magno sacerdoti.

24. Post haec autem misit Simon Numenium Romanam, habentem clypeum aureum magnum, pondo mularum mille, ad statuendam cum eis societatem.

25. Cum autem audisset populus Romanus sermones istos, dixerunt: Quam gratiarum actionem reddemus Simoni et filiis ejus?

26. Restituit enim ipse fratres suos, et expugnavit inimicos Israel ab eis; et statuerunt ei libertatem, et descriperunt in tabulis aereis, et posuerunt in titulis in monte Sion.

27. Et hoc est exemplum scripturae: Octava decima die mensis Elul, anno centesimo septuagesimo secundo, anno tertio sub Simone sacerdote magno in Asaramel,

28. in conventu magno sacerdotum, et populi, et principum gentis et seniorum regionis, nota facta sunt haec: Quoniam frequenter facta sunt proelia in regione nostra.

29. Simon autem Mathathiae filius ex filiis Jariib, et fratres ejus dederunt se periculo, et restiterunt adversariis gentis suae, ut starent sancta ipsorum, et lex, et gloria magna glorificaverunt gentem suam.

30. Et congregavit Jonathas gentem suam, et

18. Y czytano ie w oczach zgromadzenia w Jeruzalem. A ta kopia listów, które Sparcyatowie posłali.

20. Spartianów książęta, y miasta, Simonowi kapłanowi wielkiemu, y starszym, y kapłanom, y innemu ludowi Żydowskiemu, bracię zdrowia.

21. Posłowie którzy są do ludu naszego posłani, dali nam sprawę o waszëy chwale, y czci, y weselu, y uradowaliśmy się z przyjazdu ich.

22. Y napisaliśmy co oni powiadali w księgi pospolite, tym sposobem: Numenius Antiochów, y Antipater Jasonów syn, posłowie Judzey przyiachali do nas, odnawiaiac z nami stare przyiacielstwo.

23. Y podobalo się ludowi przyiac meze zacnie, y wpisac kopia mów ich w osobne księgi ludu, aby bylo na pamiatkę ludowi Spartiatów. A tych rzeczy kopia napisaliśmy Symonowi wielkiemu kapłanowi.

24. A potym poslal Simon Numeniusza do Rzymu maiacego wielką tarczą złotą, która wazyla tysiac grzywien, dla potwierdzenia towarzystwa z nimi.

25. A gdy uslyszal lud Rzymski te mowy, powiedzial: co za dzięki oddamy Simonowi y synóm iego?

26. On bowiem wyzwolil bracia swoię, a wybil nieprzyiaciele Izraelskie od nich: y dali mu wolność, y zapisali na tablicach miedzianych, y postanowili na slupiech na górze Sion.

27. A ta jest kopia pisma: **Osmnastego** dnia miesiaca Elul, roku setnego siedmdziesiatego wtorego, roku trzeciego pod Simonem kapłanem wielkim w Asaramel,

28. na wielkim zgromadzeniu kapłanów y ludu, y książąt narodu, y starszych ziemie, oznajmione są te rzeczy: Iż częste byly walki w ziemii naszëy.

29. A Simon syn Mathathiaszów z synów Jaryb, y braci iego dali się w niebezpieczeństwa, y oparli się nieprzyaciolóm narodu swego, aby ich miejsce święte, y zakon zostal w cale: y wielką sławą naród swóy ozdobili.

30. Y zgromadzil Jonathas naród swóy, y stal

22. *Napisaliśmy.* W rocznikach i pomnikach naszych na wieczną pamiatkę.

25. *Lud rzymski.* W kodeksach greckich i łacińskich niema wyrazu *rzymski*, Serariusz i Sallianus mniemają że ten wyraz został wniesiony do tekstu z marginesu, gdzie niektóre rzeczy były napisane dla objaśnienia. I tym pisarzom się zdaje, że słowa te należą do ludu żydowskiego, nie zaś rzymskiego: albowiem odpowiedź ludu rzymskiego znajduje się w roz. następn. w. 16.

26. *On bowiem wyzwolil.* Cały ten wiersz w greckim tak się znajduje: *Albowiem on z braćmi swoimi i z domem swoim ojcowskim umocnil Izraela i wypędziwszy orężem nieprzyjaciol darował mu wolność.*

27. *Miesiaca Elul.* Rok jest szóstym, i odpowiada w części Sierpniowi. — *Roku setnego siedmdziesiatego wtorego.* Królestwa greckiego. — *Roku trzeciego pod Simonem.* Potwierdza się i przywodzi się do skutku to co się powiedziało w roz. powyż. w. 42, że lud miał przywodzić w księgach publicznych i prywatnych lata rządów Symona. — *W Asaramel.* Albo, jak mają greckie,

Saramel. Watablus mniema, iż wyraz jest skażony, i że czytać potrzeba *Jerusalem*. Serariusz powiada, że zatrzymany został wyraz hebrajski, który oznacza, *w książęciu Bogu*, to jest, iż Symon nazywa się kapłanem wielkim w Panu Bogu, czyli Pana Boga. Albo zapewne Asaramel jest imię miejsca, w którym to postanowiono było na zebraniu ogólnem.

28. *Na wielkim zgromadzeniu.* Jest to wstęp do rozważania wykładu świętych czynów, niedawno spełnionych, któremi lud został pobudzony do okazania wdzięczności Symonowi. Tak liczny zaś poczet osób pokazuje, że to nie jest ogłoszenie wyroku rzymskiego, lecz własnego. Dodajmy, iż ten wyrok jest pewnym prawem; a przyjmować prawo od Rzymian, nie byłoby to mieć ich przyjaciółmi i towarzyszami, lecz panami. — *Oznajmione są te rzeczy.* W niektórych kodeksach greckich znajduje się *doszło do naszëy wiadomości*; w innych, *oznajmujemy wam.*

29. *Miejsce święte.* Kościół i święte obrzędy.

30. *Przytożon jest do ludu swego.* Umarł.

factus est illis sacerdos magnus, et appositus est ad populum suum.

31. Et voluerunt inimici eorum calcare, et atterere regionem ipsorum, et extendere manus in sancta eorum.

32. Tunc restitit Simon, et pugnavit pro gente sua, et erogavit pecunias multas, et armavit viros virtutis gentis suae et dedit illis stipendia,

33. et munivit civitates Judaeae, et Bethsuram, quae erat in finibus Judaeae, ubi erant arma hostium antea, et posuit illic praesidium viros Judaeos.

34. Et Joppen munivit, quae erat ad mare, et Gazaram, quae est in finibus Azoti, in qua hostes antea habitabant, et collocavit illic Judaeos, et quaecumque apta erant ad correptionem eorum, posuit in eis.

35. Et vidit populus actum Simonis, et gloriam, quam cogitabat facere genti suae, et posuerunt eum ducem suum, et principem sacerdotum, eo quod ipse fecerat haec omnia, et justitiam et fidem, quam conservavit genti suae, et exquisivit omni modo exaltare populum suum.

36. Et in diebus ejus prosperatum est in manibus ejus, ut tollerentur gentes de regione ipsorum, et qui in civitate David erant, in Jerusalem in arce, de qua procedebant, et contaminabant omnia, quae in circuitu sanctorum sunt, et inferebant plagam magnam castitati,

37. et collocavit in ea viros Judaeos ad tutamentum regionis et civitatis, et exaltavit muros Jerusalem.

38. Et rex Demetrius statuit illi summum sacerdotum.

39. Secundum haec fecit eum amicum suum, et glorificavit eum gloria magna.

40. Audivit enim, quod appellati sunt Judaei a Romanis amici, et socii et fratres, et quia susceperunt legatos Simonis gloriose;

41. et quia Judaei et sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum, et summum sacerdotem in aeternum, donec surgat propheta fidelis;

42. et ut sit super eos dux, et ut cura esset illi pro sanctis, et ut constitueret praepositos super opera eorum, et super regionem, et super arma et super praesidia,

43. et cura sit illi de sanctis, et ut audiatur ab omnibus, et scribantur in nomine ejus omnes conscriptiones in regione; et ut operiatur purpura et auro;

31. *Podęptać. Najść, wkroczyć.*

33. *Zbroje nieprzyjacielskie. Załogę nieprzyjacielską.*

34. *Gazareę. Gazę rozumie, jak się pokazuje z tego co się dodaje, która jest na granicach Azotu.—Ku poprowie. Ku naprawie, ku przywróceniu do dobrego stanu.*

36. *Czystości. Świętości miejsca.*

41. *Ażby nastał wierny prorok. Jakby rzekł: Aż do*

się im kapłanem wielkim, y przyłożon iest do ludu swego.

31. Y chcieli nieprzyjaciele ich podeptać, y zerżec ich krainę, y targnąć się ręką na ich święte miejsca.

32. Tedy Simon zastawił się, y walczył za naród swój, y nałożył wiele pieniędzy, a uzbroił mężę mocne narodu swego, y dał im pieniądze,

33. y mocno opatrzył miasta Żydowskię ziemie, y Bethsurę która była na granicach Żydowskię ziemie, gdzie przed tym bywały zbroie nieprzyjacielskie, y osadził tam straż mężę Żydy.

34. Y Joppen, która była nad morzem, opatrzył, y Gazareę która iest na granicach Azothu, y który przed tym nieprzyjaciele mieszkali, y osadził tam Żydy, y cokolwiek służyło ku poprawie ich postawił w nich.

35. Y widział lud sprawy Simonowe, y sławę którą myślił uczynić narodowi swemu, y postanowili go za hetmana swego, y za ksiązę kapłańskie: dla tego że on to był wszystko uczynił, y sprawiedliwość, y wiareę, którą zachował narodowi swemu, y starał się wszelkim sposobem lud swój wywyższyć.

36. Y za iego czasów powiodło się w rękę iego, iż pogani wyrzuceni są z ziemie ich, y którzy byli w mieście Dawidowym w Jeruzalem na zamku, z którego wychodzili, y wszystko co około świątynie iest splugawili, a zadawali wielką ranę czystości,

37. y osadził na nim mężę Żydy ku obronie ziemie y miasta, y mury Jerozolimskie wywyższył.

38. Y król Demetrius potwierdził mu nawyższe kapłaństwo.

39. Dla tego uczynił go przyjacielem swoim, y wślawił go chwałą wielką.

40. Bo slyszal iż Rzymianie nazywali Żydy przyjaciółmi, y towarzyszymi, y bratyi, aż iż Simonowe posly uczciwie przyięli;

41. a iż Żydowie y kapłani ich zezwolili, żeby on był ich książęciem, y nawyższym kapłanem na wieki, ażby nastał wierny prorok;

42. ażeby był książęciem nad nimi, y żeby miał na pieczy rzeczy święte, ażeby stanowił przelożone nad sprawami ich, y nad ziemią, y nad zbrojami, y nad zamkami:

43. y staranie miał o rzeczach świętych, y żeby go wszyscy sluchali. Ażeby imieniem iego były pisane wszystkie zapisy w ziemi: y aby się obłoczył w szarlat y we złoto:

czasu nim przyjdzie Chrystus, chcieli żeby on i jego rodzina rządzila ludem, chociaż byli z pokolenia Lewi, i władza należała do Judy. Albo sens jest: dopóki Bóg nie da jakiego proroka ludowi swojemu, i przez niego nam nie objawi jak potrzeba urządzić Rzeczpospolitą, i do kogo należy zarząd królestwa. Patrz wyż. rozdz. 4, w. 46.

42. *Rzeczy święte. To jest, kościoła i czci świętęj.—Nad sprawami ich. Do utrzymania budowy kościelnej.*

44. et ne liceat ulli ex populo et ex sacerdotibus irritum facere aliquid horum, et contradicere his, quae ab eo dicuntur, aut convocare conventum in regione sine ipso; et vestiri purpura, et uti fibula aurea.

45. Qui autem fecerit extra haec, aut irritum fecerit aliquid horum, reus erit.

46. Et complacuit omni populo statuere Simonem, et facere secundum verba ista.

47. Et suscepit Simon, et placuit ei, ut summo sacerdotio fungeretur, et esset dux, et princeps gentis Iudaeorum et sacerdotum; et praesesset omnibus.

48. Et scripturam istam dixerunt ponere in tabulis aereis, et ponere eas in peribulo sanctorum, in loco celebri;

49. exemplum autem eorum ponere in aerario, ut habeat Simon, et filii ejus.

44. y aby żadnemu z ludu y z kapłanów nie godziło się żadney z téy rzeczy gwałcić, ani się sprzeciwić temu co on mówi, ani czynić seymu w ziemi bez niego: ani się obłóczyć w szarłat, ani nosić knafel złoty.

45. A ktoby wykroczył z tego, abo którą z tych rzeczy zgwałcił, winien będzie.

46. Y podobało się wszemu ludowi przełożyć Simona, y uczynić według tych słów.

47. Y podiał się Simon, y podobało mu się aby nawyższe kapłaństwo odprawował, y był hetmanem a książęciem narodu Żydowskiego, y kapłanów, y miał przełożenstwo nad wszystkimi.

48. Y rzekli aby pismo to, było napisano na tablicach miedzianych, y położono na ganku okrągłym mieysca świętego, na mieyscu okazałym.

49. A kopia tych rzeczy aby była włożona do skarbu, żeby miał Simon y synowie iego.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O odnowieniu przymierza z Żydami przez Antyocha, wstawieniu się Rzymian za Żydami i t. d.

1. Et misit rex Antiochus, filius Demetrii, epistolas ab insulis maris Simoni sacerdoti et principi gentis Iudaeorum, et universae genti;

2. et erant continententes hunc modum: Rex Antiochus Simoni, sacerdoti magno, et genti Iudaeorum salutem.

3. Quoniam quidem pestilentes obtinuerunt regnum patrum nostrorum, volo autem vindicare regnum, et restituere illud, sicut erant antea: et electam feci multitudinem exercitus, et feci naves bellicas:

4. volo autem procedere per regionem, ut ulciscar in eos, qui corruperunt regionem nostram, et qui desolaverunt civitates multas in regno meo:

5. nunc ergo statuo tibi omnes oblationes, quas remiserunt tibi ante me omnes reges, et quaecumque alia dona remiserunt tibi,

6. et permitto tibi facere percussuram proprii numismatis in regione tua:

7. Jerusalem autem sanctam esse, et liberam, et omnia arma, quae fabricata sunt, et praesidia, quae construxisti, quae tenes, maneat tibi.

8. Et omne debitum regis, et quae futura sunt regi, ex hoc et in totum tempus remittuntur tibi.

9. Cum autem obtinuerimus regnum nostrum,

48. *Rzekli.* Postanowili.

49. *Miał.* W swojem posiadaniu, aby mógł zaglądać i innym pokazywać.

R. 15.—1. *Syn Demetryuszów.* Demetryusza przezwano Soterem, którego zabił Aleksander, i którego brat nazywał się Nikanorem.—*Z wysp morskich.* To jest, wyspy Rodos, jak się znajduje u Appiana in Syriacis.

3. *Zarażliwi.* Występnii. Tryfona rozumie i jego zwolenników.

4. *Wjechać w ziemię.* Wnijść do Syrii.

1. Y posłał król Antioch syn Demetriuszów listy z wysp morskich do Simona kapłana, y książęcia narodu Żydowskiego, y do wszego narodu, y były w ten sposób napisane:

2. **Król** Antioch Simonowi wielkiemu kapłanowi, y narodowi Żydowskiemu zdrowia.

3. Ponieważ ludzie zarażliwi posiadli królestwo oyców moich, chcę królestwo oswobodzić, a przywrócić je iako było przed tym, y wybrałem mnóstwo woyska, y sprawilem okręty wojenne.

4. A chcę wjechać w ziemię, abych się pomścił nad tymi którzy naszą krainę pokazili, y którzy wiele miast w królestwie moim spustoszyli.

5. Przetóż teraz potwierdzam ci wszystkie podatki, które wszyscy przedemną królowie odpuścili, y którekolwiek inne upominki odpuścili tobie.

6. Y dopuszczam ci abyś dał bić własną monetę w ziemi twojej,

7. a Jeruzalem żeby było święte y wolne: y wszystka broń wojenna która sprawiona jest, y zamki któreś pobudował, które trzymasz, niech zostaną przy tobie.

8. Y wszystkie dług królewski, y co ma być królowi, odtąd y na wszystkie czas odpuszczają tobie.

9. A gdy otrzymamy królestwo nasze, wsławie-

5. *Wszystkie podatki.* Jakby rzekł: Wszystko to odstępuję cóście byli winni, jako cło lub podatek, wnosić do skarbu królewskiego.—*Którekolwiek inne upominki.* Jakimi były: korona, złoto i t. d., o którym wyż. r. 10, 29.

6. *Własną monetę.* Co jest znakiem najwyższej władzy dozwolonej Żydom.

7. *Święte i wolne.* W greckim jest: *i święte żeby było wolnem,* to jest, kościoł, i wszystko co się odnosi do pobożności i czci Bożej.

8. *Co ma być królowi.* Co się będzie należało, albo coby się należało. W greckim jest *królewszczyzna.*

glorificabimus te, et gentem tuam, et templum gloria magna ita, ut manifestetur gloria vestra in universa terra.

10. Anno centesimo septuagesimo quarto exiit Antiochus in terram patrum suorum, et convenerunt ad eum omnes exercitus, ita ut pauci relictis essent cum Tryphone.

11. Et insecutus est eum Antiochus rex, et venit Doram fugiens per maritimam;

12. sciebat enim, quod congregata sunt mala in eum; et reliquit eum exercitus.

13. Et applicuit Antiochus super Doram cum centum viginti millibus virorum belligerorum et octo millibus equitum,

14. et circumivit civitatem; et naves a mari accesserunt, et vexabant civitatem a terra et mari, et neminem sinebant ingredi vel egredi.

15. Venit autem Numenius, et qui cum eo fuerant, ab urbe Roma, habentes epistolas regibus et regionibus scriptas, in quibus continebantur haec:

16. **Lucius** consul Romanorum, Ptolemaeo regi salutem.

17. Legati Judaeorum venerunt ad nos, amici nostri, renovantes pristinam amicitiam et societatem, missi a Simone principe sacerdotum, et populo Judaeorum.

18. Attulerunt autem et clipeum aureum mmarum mille.

19. Placuit itaque nobis scribere regibus et regionibus, ut non inferant illis mala, neque impugnent eos, et civitates eorum, et regiones eorum: et ut non ferant auxilium pugnantibus adversus eos.

20. Visum autem est nobis accipere ab eis clipeum.

21. Si qui ergo pestilentes refugerunt de regione ipsorum ad vos, tradite eos Simoni principi sacerdotum, ut vindicet in eos secundum legem suam.

22. Haec eadem scripta sunt Demetrio regi, et Attalo, et Ariarathi, et Arsaci,

23. et in omnibus regionibus; et Lampsaco et Spartiatis, et in Delum et in Myndum, et in Sicyonem et in Cariam, et in Samum et in Pamphiliam, et in Lyciam et in Alicarnassum, et in Coos et in Siden, et in Aradon et in Rhodum, et in Phaselidem, et in Gortynam et Gnidum, et Cyprum et Cyrenen.

24. Exemplum autem eorum scripserunt Simoni principi sacerdotum, et populo Judaeorum.

25. Antiochus autem rex applicuit castra in Doram secundo, admovens ei semper manus, et machinas faciens; et conclusit Tryphonem, ne procederet.

26. Et misit ad eum Simon duo millia virorum

16. *Lucius*. Saliarius z innymi sądzi iż nim był Lucius Kalfurnius Pizon. Inni, że Lucius Furius, który był konsulem w r. 617 od założenia Rzymu. — *Ptolemeuszowi*. Który się nazywał Fiskonem albo Ewergetem, i nastąpił po Ptolomeuszu Filometorze bracie swoim.

21. *Zli*. Nieprzyjaciele publicznego dobra.

22. *Do Demetriusza*. Który był wzięty i trzymany przez Arsaka, lecz Rzymianie o tem nie wiedzieli. —

Bib. St. Test. T. III.

my cię, y naród twój, y kościół sławą wielką, tak iż się okaże sława wasza po wszędy ziemi.

10. Roku setnego siedmdziesiątego czwartego wyjechał Antioch do ziemie oyców swoich, y zeszedł się do niego wszystkie woyska, tak iż ich mało zostało z Tryphonem.

11. Y gonil go król Antioch, a przyszedł do Dory uciekając po pomorzu.

12. Bo widział że się nań zle zebrało, y woysko go opuściło.

13. Y przyciągnął Antioch do Dory we stu y dwudziestu tysięcy mężów walecznych, a ośmi tysięcy iezdnych:

14. y obtoczył miasto, y okręty od morza przybyły, y trapił miasto ziemią y morzem, y nie dopuszczali żadnemu wniśćz abo wyniśćz.

15. Y przyjechał Numenius y którzy z nim byli z miasta Rzymu, mając listy do królów y do ziem napisane, w których się to zamykało:

16. **Lucius** Rzymski Konsul, Ptolomeuszowi królowi zdrowia.

17. Posłowie Żydowscy przyjaciele naszy przyjechali do nas, ponawiając dawną przyjaźń y towarzystwo, posłani od Simona księżęcia kapłanów, y od ludu Żydowskiego.

18. A przyniesli y tarcz złotą ważącą tysiąc grzywien.

19. A tak zdalo się nam pisać do królów, y do ziem, aby im krzywdy nie czynili, ani walczyli na nie, y na miasta ich, y na ziemie ich, y aby nie dali ratunku wojującym przeciwko nim.

20. Y zdalo się nam wziąć tarcz od nich.

21. Jeśli tedy którzy źli ludzie uciekli z ich ziemie do was, wydajcie ie Simonowi księżęciu kapłańskiemu, aby ie skarał według zakonu swego.

22. Toż też było napisano do Demetriusa króla, y Attala, y Ariaratha, y Arsaka,

23. y do wszystkich ziem: do Lampsaka, y do Spartiatów, y do Delu, y do Mindu, y do Sycionu, y do Karyiów, y do Samu, y do Pamphiliów, y do Lyciów, y do Alikarnasu, y do Kou, y do Siden, y do Aradon, y do Rhodu, y do Phaselidy, y do Gortynów, y do Gnidu, y do Cypru, y do Cyreny.

24. A kopią ich posłali Simonowi księżęciu kapłańskiemu, y ludowi żydowskiemu.

25. A Antioch król przyciągnął z woyskiem do Dory powtórę, uslawicznie na nie szturmując, a czyniąc machiny, y zamknął Tryphona, żeby nie wyszedł.

26. Y posłał Simon dwa tysiące mężów wybor-
Attala. Króla Pergamu. — *Ariarata*. Króla Kappadocji. — *Arsaka*. Króla Partów.

23. *Lampsaka*. Wylicza się tu dziewiętnaście już miast, już wysp, do których Rzymianie posłali listy za Żydami, aby im ani w podróżach, ani w innych zdarzeniach przykrości nie czyniono.

24. *A kopią ich*. Exemplarz listów napisanych do wyżej wyliczonych królów, ludów i wysp, i t. d.

electorum in auxilium, et argentum et aurum, et vasa capiosa;

27. et noluit ea accipere, sed rupit omnia, quae pactus est cum eo antea, et alienavit se ab eo.

28. Et misit ad eum Athenobium, unum de amicis suis, ut tractaret cum ipso, dicens: Vos tenetis Joppen, et Gazaram et arcem, quae est in Jerusalem, civitates regni mei:

29. fines earum desolastis, et fecistis plagam magnam in terra, et dominati estis per loca multa in regno meo.

30. Nunc ergo tradite civitates, quas occupastis, et tributa locorum, in quibus dominati estis extra fines Judaeae:

31. sin autem, date pro illis quingenta talenta argenti, et exterminii, quod exterminastis, et tributorum civitatum alia talenta quingenta: sin autem, veniemus, et expugnabimus vos.

32. Et venit Athenobius amicus regis in Jerusalem, et vidit gloriam Simonis, et claritatem in auro et argento, et apparatus copiosum; et obstupuit, et retulit ei verba regis.

33. Et respondit ei Simon, et dixit ei: Neque alienam terram sumsimus, neque aliena definemus; sed hereditatem patrum nostrorum, quae injuste ab inimicis nostris aliquo tempore possessa est.

34. Nos vero tempus habentes, vindicamus hereditatem patrum nostrorum.

35. Nam de Joppe et Gazara, quae expostulas, ipsi faciebant in populo plagam magnam, et in regione nostra: horum damus talenta centum. Et non respondit ei Athenobius verbum.

36. Reversus autem cum ira ad regem renuntiavit ei verba ista, et gloriam Simonis, et universa, quae vidit; et iratus est rex ira magna.

37. Tryphon autem fugit navi in Orthosiada.

38. Et constituit rex Cendebaeum ducem maritimum, et exercitum peditum et equitum dedit illi.

39. Et mandavit illi movere castra contra faciem Judaeae; et mandavit ei aedificare Gedorem, et obstruere portas civitatis, et debellare populum. Rex autem persequatur Tryphonem.

40. Et pervenit Cendebaeus Jamniam, et coepit irritare plebem, et conculcare Judacam, et captivare populum, et interficere et aedificare Gedorem.

41. Et collocavit illic equites et exercitum, ut egressi perambularent viam Judaeae, sicut constituit ei rex.

27. *Wszystko połamał.* Niedotrzymał wiary Antyoch w tём wszystkiём co był przyrzekł.

28. *Świećność.* W greckim jest, *κλιεουορ*, to jest, kredens w którym się składają kielichy, czasze, i inne naczynia złote i srebrne używane do stołu.

34. *Czas. Sposobność.*

25. *Bo o Joppe.* Jaką szkodę uczynili Joppenccy Żydom mamy opis w II. Mach. r. 12. Co zaś złego uczynili Żydom Gazeńccy, z pewnością nie wiemy.— *W ludu i w ziemi.* Szkodząc i osobom i miejscom naszym.

36. *A wróciwszy się z gniewem do króla.* Uważał

nych do niego na pomoc, y srebro, y złota, y wiele naczynia;

27. y nie chciał ich przyiać, ale wszystko połamał co z nim przed tym postanowił, y odłączył się od niego.

28. Y posłał do niego Athenobiusa iednego z przyjaciół swych, aby z nim mówił rzekąc: Wy dzierżycie Joppen, y Gazarę, y zamek który jest w Jeruzalem, miasta królestwa mego:

29. spustoszyliście ich granice, y uczyniliście wielką szkodę w ziemi, y opanowaliście wiele mieysc w królestwie moim.

30. Teraz tedy wróćcie miasta któreście posiadli, y podatki mieysc któreście opanowali za granicami Żydowskiéj ziemi:

31. a iесли nie, daycie za nie pięćset talentów srebra a za wyniszczenie któreście uczynili, y za podatki miast, drugie pięćset talentów: A iесли nie, przyedziemy, y zwoiuiemy was.

32. Y przyiachał Athenobius przyiaciel królewski do Jeruzalem, y obaczył zacość Simonową, y świetność we złocie y we srebze, y dostatek wielki, y zdumiał się, y odniósł mu słowa królewskie.

33. Y odpowiedział mu Simon rzekąc: Aniśmy posiadli cudzyj ziemi, ani trzymamy cudzego: ale dziedzicłwo oyców naszych, które nieprzyjaciele naszymy przez niektóry czas niesprawiedliwie trzymali.

34. A my mając czas, wyswobodzamy dziedzicłwo oyców naszych.

35. Bo o Joppen y Gazarę co się uskarżasz, oni wielką szkodę czynili w ludu y w ziemi naszymy: od tych daiemy sto talentów. Y nie odpowiedział mu Athenobius słowa.

36. Y wróciwszy się z gniewem do króla odniósł mu te słowa, y zacość Simonową, y wszystko co widział: y rozgniewał się król gniewem wielkim.

37. A Tryphon uciekł w okręcie do Orthozyady.

38. A król przelożył Cendebego hetmana Pomorskiego, y woysko pieszych y iezdnych dał mu.

39. Y rozkazał mu ruszyć się z woyskiem przeciw Żydowskiéj ziemi, y rozkazał mu zbudować Gedor, y zawalić bramy mieyskie, y zwoiować lud. A król gonil Tryphona.

40. Y przyiağnal Cendebéy do Jamniéy, y poaczał lud gabać, y deptać Żydowską ziemię, y brać lud w poymanie, y zabiać, a budować Gedorę.

41. Y osadził tam iezdne y woysko, aby wyćieczki czyniać przeieźdzali drogę ziemi Żydowskiéj, iako mu król postanowił.

bowiem że mu okazano wzgardę; gdy tylko dziesiątą część dawano tego, czego się był domagał.

37. *Do Orthozyady.* Miasto w Fenicii.

39. *Zbudować Gedor.* Żeby ztamtąd mógł bezkarnie dręczyć zbliżka Żydów. Gedor jest miasto w pokoleniu Dana, które się I. Par. 4, 39, nazywa Gador.

40. *Lud gabać.* Dręczyć lud który mieszkał w wioskach.—*Deptać żydowską ziemię.* Wtargnąć w granice Judei.

41. *Przejeźdzali drogę ziemi żydowskiej.* Wkraczali do Judei, i ją pustoszyli.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O dwóch synach Symona, i zabiciu jego przez zięcia, i t. d.

1. Et ascendit Joannes de Gazaris, et nuntiavit Simoni patri suo, quae fecit Cendebaeus in populo ipsorum.

2. Et vocavit Simon duos filios seniores, Judam et Joannem, et ait illis: Ego, et fratres mei, et domus patris mei expugnabimus hostes Israel ab adolescentia usque in hunc diem: et prosperatum est in manibus nostris liberare Israel aliquoties.

3. Nunc autem senui: sed estote loco meo, et fratres mei, et egressi pugnate pro gente nostra: auxilium vero de coelo vobiscum sit.

4. Et elegit de regione viginti millia virorum belligerorum, et equites; et profecti sunt ad Cendebaeum, et dormierunt in Modin.

5. Et surrexerunt mane, et abierunt in campum; et ecce, exercitus copiosus in obviam illis peditum et equitum: et fluvius torrens erat inter medium ipsorum.

6. Et admovit castra contra faciem eorum ipse, et populus ejus, et vidit populum trepidantem ad transfretandum torrentem, et transfretavit primus; et viderunt eum viri, et transierunt post eum.

7. Et divisit populum, et equites in medio peditum; erat autem equitatus adversariorum copiosus nimis.

8. Et exclamaverunt sacris tubis, et in fugam conversus est Cendebaeus, et castra ejus, et ceciderunt ex eis multi vulnerati; residui autem in munitionem fugerunt.

9. Tunc vulneratus est Judas frater Joannis; Joannes autem insecutus est eos, donec venit Cedronem, quam aedificavit;

10. et fugerunt usque ad turres, quae erant in agris Azoti, et succendit eas igni. Et ceciderunt ex illis duo millia virorum; et reversus est in Judaeam in pace.

11. Et Ptolemaeus filius Abobi constitutus erat dux in campo Jericho, et habebat argentum et aurum multum;

12. erat enim gener summi sacerdotis.

13. Et exaltatum est cor ejus, et volebat obtinere regionem, et cogitabat dolum adversus Simonem et filios ejus, ut tolleret eos.

14. Simon autem, perambulans civitates, quae

1. Y ruszył się Jan z Gazary, y oznaymił Symonowi oycu swemu co Cendebéy ludowi ich pozyczynił.

2. A Simon wezwał dwu starszych synów, Judy y Jana, y rzekł im: Ja y bracia moi, y dóm oycy mego woiowaliśmy nieprzyjaciele Izraela od młodości aż do dnia tego: y powodziło się przez ręce nasze, żeśmy wybawili Izraela kilka kroć.

3. A teraz starzałem się: ale bądźcie na miejscu moim, y brata mego: a wyiechawszy walczcie za naród nasz: a niech z wami będzie pomoc z nieba.

4. Y obrał z krainy dwadzieścia tysięcy mężów walecznych y iezdne, y ciągnęli przeciw Cendebejowi y nocowali w Modyn.

5. Y wstali rano, y ruszyli się w pole: a oto woysko wielkie przeciwko im pieszych i iezdnych, a między nimi była rzeka.

6. Y położyl się obozem przeciwko im sam y lud iego. Y widział że się lud bał przepawić przez rzekę, y pierwszy się przepawil: y użyzeli go mężowie, y przepawili się za nim.

7. Y rozdzielił lud, y iezdne między pieszymi, a iezda nieprzyjacielska była barzo wielka.

8. Y zatrąbili w trąby święte, y podał tył Cendebey y woysko iego, y poległo z nich wiele rannych, a ostatek na zamek uciekli.

9. Na ten czas ranion iest Judas brat Janów, a Jan gonil ie aż przyszedł do Cedrona, który zbudował:

10. A uciekli aż do wież które były w polach Azotu, y popalił ie ogniem: y poległo z nich dwa tysiąca mężów: y wrócił się do Zydowskiéy ziemie w pokoiu.

11. A Ptolemeus syn Abobi, który przelożony był książciem na polu Jericho, y miał wiele srebra y złota.

12. Bo był zięciem nawyższego kapłana.

13. Y wyniosło się serce iego, y chciał opanować ziemie, y myślił zdradę na Simona y na syny iego, aby ie zgładził.

14. A Simon obieżdżaiąc miasta, które były

R. 16.—1. Z Gazary. Z Gazy, w której go osadził był ojciec, wyż. 13, 54.

3. Brata mego. Jonatę.

4. Obrął. Jan, postanowiony wodzem od ojca.—Jezdni. Teraz poraz pierwszy robi się wzmianka jazdy w obozie Machabejczyków; Judas bowiem i inni używali tylko piechoty, gdyż to było stosowniej do prawa Deut. r. 17, 16.—W Modyn. Miejscu sąsiedniem z Gedorą.

6. Przepawil. Jan wódz wojska.

8. Zatrąbili w trąby święte. I spełniło się co był obiecał Pan, Num. 10, 9: *Jeśli wyciągniecie na wojnę... będziecie trąbić głośno brzmiącymi trąbami, i*

będzie wspomnienie na was przed Panem Bogiem waszym, abyście byli wyrwani z rąk nieprzyjaciół waszych.—Na zamek. Gedor.

9. Do Cedrona. Jest to jedno i to samo miejsce z Gedor.—Który zbudował. Cendebeusz.

10. Uciekli aż do wież. To jest ci którzy nie mogli być wpuszczeni do warowni Gedor.

11. Który przelożony był książciem. Od Symona świekra swojego.

13. Opanować ziemie. Stać się najwyższym władzcą, w miejscu Symona świekra.

14. Miesiąca jedenastego. Miesiąca Stycznia.

erant in regione Judaeae, et sollicitudinem gerens earum, descendit in Jericho ipse, et Mathathias filius ejus, et Judas, anno centesimo septuagesimo septimo, mense undecimo; hic est mensis Sabbath.

15. Et suscepit eos filius Abobi in munitiunculam, quae vocatur Doch, cum dolo, quam aedificavit, et fecit eis convivium magnum, et abscondit illic viros.

16. Et cum inebriatus esset Simon, et filii ejus, surrexit Ptolemaeus cum suis, et sunserunt arma sua, et intraverunt in convivium, et occiderunt eum, et duos filios ejus, et quosdam pueros ejus.

17. Et fecit deceptionem magnam in Israel, et reddidit mala pro bonis.

18. Et scripsit haec Ptolemaeus, et misit regi, ut mitteret ei exercitum in auxilium, et traderet ei regionem, et civitates eorum, et tributa.

19. Et misit alios in Gazaram tollere Joannem; et tribunus misit epistolas, ut venirent ad se, et daret eis argentum et aurum, et dona.

20. Et alios misit occupare Jerusalem, et montem templi.

21. Et praecurrens quidam, nuntiavit Joanni in Gazara, quia periit pater ejus et fratres ejus, et quia misit te quoque interfici.

22. Ut audivit autem, vehementer expavit, et comprehendit viros, qui venerat perdere eum, et occidit eos; cognovit enim, quia quaerebant eum perdere.

23. Et cetera sermonum Joannis, et bellorum ejus, et bonarum virtutum, quibus fortiter gessit, et aedificii murorum, quos exstruxit, et rerum gestarum ejus;

24. ecce haec scripta sunt in libro dierum sacerdotii ejus, ex quo factus est princeps sacerdotum post patrem suum.

17. *Zdradę wielką w Izraelu.* Zdradę najzgrabniejszą dla Izraelitów.—*Oddał złem za dobre.* Był bowiem zaszczycony powinowactwem z najwyższym kapłanem i księżęciem Symonem.

18. *Miasta ich.* Żydów.

w krainie Żydowskięj, y starając się o nie, wstąpił do Jericho sam y Mathathias syn iego, y Judas, roku setnego siedmdziesiątego siódmego miesiąca iedy nastęgo, ten iest miesiąc Sabbath.

15. Y przyjął ie syn Abobi do zameczku, który zwano Doch zdradliwie, który zbudował: y sprawił im wielką ucztę, y zataił tam mężę.

16. A gdy podpili sobie Simon y synowie iego, powstał Ptolemeus z swymi, y wzięli bronie swe, y weszli na ucztę, y zabili go, y dwu synów iego, y niektóre sługi iego.

17. Y uczynił zdradę wielką w Izraelu, a oddał złym za dobre.

18. Y napisał to Ptolemeus, y posłał do króla aby mu posłał woysko na pomoc, y żeby mu podał ziemię y miasta ich, y podatki.

19. A drugie wyprawil do Gazary zabić Jana, y do tysiączników napisał listy, aby do niego przyiachali, y aby im dał srebro y złoto i upominki.

20. A drugich posłał, aby osiedli Jeruzalem, y górę kościelną.

21. Ale niektóry uprzedziwszy, oznaymił Janowi w Gazarze, iż zginął ociec iego, y bracia iego, a iż posłał ciebie téż zabić.

22. A gdy usłyszał, zląkł się barzo, y poymał mężę, którzy byli przyszli zgubić go, y zabil ie, bo się dowiedział, że go chcieli zabić.

23. A ostatek mów Jana, y walk iego, y wielkiego mężłwa, którym mężnie poczynął, y budowania murów, które wystawił, y dzieiów iego:

24. oto iest napisany w księgach dni kapłaństwa iego, od tego czasu, iako został książęciem kapłańskim po oycu swoim.

19. *Do Gazary. Gazy.*—*Tysiączników.* Żydowskiego wojska.

24. *W księgach dni.* W rocznikach współczesnych jemu.

Koniec Księgi pierwszej Machabejskiej.

LIBER SECUNDUS MACHABAEORUM.

KSIEGI WTÓRE MACHABEJSKIE.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ I.

O liście pisanym przez Żydów Jerozolimskich do Żydów mieszkających w Egipcie, i t. d.

1. **F**ratribus, qui sunt per Aegyptum, Judaeis, salutem dicunt fratres, qui sunt in Jerosolymis, Judaei, et qui in regione Judaeae, et pacem bonam.

1. **B**racięj którzy są w Egypcie Żydom zdrowia życzą bracia którzy są w Jeruzalem Żydzi, y którzy w krainie Żydowskięj ziemie, y pokoiu dobrego.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Bracięj.* List ten został wysłany w roku 188. królestwa greckiego, za rządów Jana Hirkana, syna Symonowego (o którym jest wzmianka w ostatnim roz-

dziale poprzedzającęj księgi), od Żydów mieszkających w Jerozolimie, do Żydów którzy znajdowali się w Egipcie, o których Rupertus i inni podają, iż żyli nateczas w wielkim błędzie, zbudowawszy, wbrew prawu Bożemu, kościoł w Egipcie.

2. Beneficiat vobis Deus, et meminerit testamenti sui, quod locutus est ad Abraham, et Isaac, et Jacob, servorum suorum fidelium:

3. et det vobis cor omnibus, ut colatis eum, et faciat ejus voluntatem corde magno, et animo volenti.

4. Adaperiat cor vestrum in lege sua et in praeceptis suis, et faciat pacem.

5. Exaudiat orationes vestras, et reconcilietur vobis, nec vos deserat in tempore malo.

6. Et nunc hic sumus orantes pro vobis.

7. Regnante Demetrio, anno centesimo sexagesimo nono, nos Judaei scripsimus vobis in tribulatione et impetu, qui supervenit nobis in istis annis, ex quo recessit Jason a sancta terra et a regno.

8. Portam succenderunt, et effuderunt sanguinem innocentem; et oravimus ad Dominum, et exauditi sumus, et obtulimus sacrificium et similaginem, et accendimus lucernas, et proposuimus panes.

9. Et nunc frequentate dies scenopegiae mensis Caslev.

10. Anno centesimo octogesimo octavo, populus, qui est Jerosolymis, et in Judaea, senatusque et Judas, Aristobolo magistro Ptolemaei regis, qui est de genere christorum sacerdotum, et his, qui in Aegyptu sunt, Judaeis salutem et sanitatem.

11. De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi, utpote qui adversus talem regem dimicavimus.

4. Niech otworzy serca wasze w zakonie swym. To jest, abyście zakon zrozumieli, i wprowadzili go w życie. Żydzi Egipscy źle zrozumieli pismo Izaiasza o zbudowaniu ołtarza w pośród ziemi Egipskiej, Iz. 19, 19. — Niech uczyni pokój. Obdarza wszelką pomyślnością, jako zwykł czynić tym którzy wiernie zachowują prawo jego.

5. Niech was w łaskę przyjmie. Bo się lękamy aby nie był od was odwróconym. — Złego. Pełnego kłeszk.

7. Demetryusza. Patrz wyż. I. Mach. r. 11. — Odstąpił. Przez apostazję.

8. Bramę. Miasta Jerozolimy, kościoła i innych miast, za poduszczeniem bezbożnego Jazona. — Ofiarę i czystą mąkę. Ofiary z bydła, z przydaniem mąki, według prawa. Patrz Exod. 29, 40. — Zapaliliśmy lampy. Na świeczniku kościelnym. — Wyłożyliśmy chleby. Na stole pokładnym.

9. A teraz obchodźcie. W greckim jest, a teraz (dodać należy: piszemy) abyście obchodzili dni kuczek miesiąca Kaslev. — Kuczek. Uroczystość poświęcenia kościoła, która się obchodzi na podobieństwo uroczystości kuczek, I. Mach. 4, 52, i II. Mach. 10, 5 i 6. Bo inaczej święto kuczek przypadało w miesiącu Tisri. Exod. 23, 34; Lew. 23. — Kaslev. Który odpowiada nazwemu Listopadowi.

10. Roku setnego ośmdziesiątego ósmego. Wielu mniema że to jest początek drugiego listu; lecz Serariusz i Salianus prawdopodobniej zaprzeczają i utrzymują, iż sens jest taki, jakby rzekli: A tośmy wprawdzie pisali w onym roku. W tym zaś 188 r. piszemy wam to co następuje. Aby zaś było wiadomo, którzy to są co piszą, wylicza ich, jak zwykle bywa na wstępie listów; zwłaszcza że to wyliczenie było opuszczone na po-

2. Niech wam Bóg dobrze czyni, a niech pomni na przymierze swe, które mówił do Abrahama, y Izaaka y Jakóba sług swoich wiernych.

3. A niech wam wszystkim da serce, abyście go chwaliłi, a wolą jego czynili sercem wielkim, y umysłem chęliwym.

4. Niech otworzy serca wasze w zakonie swym y przykazaniu swym, a niech uczyni pokój.

5. Niech wysłucha modlitwy wasze, a niech was w łaskę przyjmie, ani was niech nie opuszcza czasu złego.

6. A teraz tu iesteśmy modląc się za wami.

7. Za królowania Demetriusa roku setnego sześćdziesiątego y dziewiątego, my Żydowie pisaliśmy do was w utraapieniu, y w gwałcie, który przypadł na nas po te lata, iakoż odstąpił Jason od ziemie świętęy y od królestwa.

8. Bramę spalili, y krew niewinna wylali: y modliliśmy się do Pana, a wysłuchani iesteśmy, y ofiarowaliśmy ofiarę, y czystą mąkę, y zapaliliśmy lampy, y wyłożyliśmy chleby.

9. A teraz obchodźcie dni uroczyste Kuczek miesiąca Kaslev.

10. Roku setnego ośmdziesiątego ósmego, lud który jest w Jeruzalem, y w Żydowskięj ziemi, y senat, Judas Arystobulowi Ptolomeusa króla mistrzowi, y który poszedł z narodu pomazanych kapłanów, y tym którzy są w Egypcie Żydom, zbawienia y zdrowia.

11. Z wielkich niebezpieczeństw od Boga wybawieni, wiele mu dziękujemy, iako ci którzyśmy przeciw takiemu królowi walczyli.

czątku listu; bo tylko było powiedziano, *braciom*, i. t. d. bez położenia imion tych osób które pisały. — *I Judas*. Ponieważ Judas już nieżył w tym czasie, przeto niektorzy wpadli na to zdanie, iż owe słowa roku 188 i t. d., zamykają poprzedni list, i że drugi zaczyna się od tych słów: *Lud który jest w Jeruzalem*, i t. d. Lecz powiedzieć należy, że Judas, o którym się tu wspomina, nie jest Judasem Machabejczykiem, ale jakimś Judasem z sekty Esseńczyków słynącym z daru prorocstwa, którego przepowiednie, powiada Józef lib. 13, c. 19., nigdy niezawiodły. Tego więc, ponieważ był wielkiej powagi i pobożności, kładą na początku listu. Tak Serariusz i Salianus. — *Arystobulowi Ptolomeusza króla mistrzowi*. O tym Arystobule tak pisze Euzebiusz, lib. 8 de Praeparat. c. 3: *Arystobul zaś ten, o którym wspomina na początku księga druga Machabejska, i który jak wiadomo był biegłym w filozofii Arystotelesowej, w księdze którą napisał dla Ptolomusza, naucza podobnie Arystotelesowi jak należy rozumieć ręce i inne członki gdy one się przypisują Bogu, i t. d.* — *Mistrzowi*. Zdaje się iż Arystobul został mianowany mistrzem królewskim, albo dla tego że napisał księgę wspomnianą i którą ofiarował królowi; albo dla tego iż uczył króla umiejętności odnoszących się do Pisma ś. i prawa Mojżeszowego. — *Ptolomeusza króla*. Ptolomeusza Filometora rozumie, który już nie żył gdy to było pisanem; Arystobul jednak zatrzymał raz odebraną nazwę mistrza królewskiego.

11. *Przeciw takiemu królowi walczyli*. Rozumie Antyocho Sydeta, syna Demetryusza Sotera, który ściagał Tryfona, i t. d., i Żydów wielorako utrapił za życia jeszcze Symona, i po jego śmierci, gdy rządził syn jego Jan Hirkan.

12. Ipse enim ebullire fecit de Perside eos, qui pugnauerunt contra nos et sanctam civitatem.

13. Nam cum in Perside esset dux ipse, et cum ipso immensus exercitus, cecidit in templo Nanaeae, consilio deceptus sacerdotum Nanaeae:

14. etenim cum ea habitaturus venit ad locum Antiochus, et amici ejus, et ut acciperet pecunias multas dotis nomine.

15. Cumque proposuissent eas sacerdotes Nanaeae, et ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clausurunt templum,

16. cum intrasset Antiochus: apertoque occulto aditu templi, mittentes lapides percusserunt duces et eos, qui cum eo erant, et dividerunt membra, et capitibus amputatis foras projecerunt.

17. Per omnia benedictus Deus, qui tradidit impios.

18. Facturi igitur quinta et vigesima die mensis Caslev purificationem templi, necessarium duximus significare vobis, ut et vos quoque agatis diem scenopegiae, et diem ignis, qui datus est, quando Nehemias aedificato templo et altari obtulit sacrificia.

19. Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tuuc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occulte absconderunt in valle, ubi erat puteus altus et siccus, ei in eo conlutati sunt eum, ita ut omnibus ignotus esset locus.

20. Cum autem praeterissent anni multi, et placuit Deo, ut mitteretur Nehemias a rege Persidis, nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem: et sicut narraverunt nobis, non invenerunt ignem, sed aquam crassam.

21. Et jussit eos haurire, et afferre sibi, et sacrificia, quae imposita erant, jussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, et ligna, et quae erant superposita.

22. Utque hoc factum est, et tempus affuit quo sol refusit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita ut omnes mirarentur.

23. Orationem autem faciebant omnes sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Jonatha inchoante, ceteris autem respondentibus.

24. Et Nehemiae erat oratio hunc habens modum: Domine Deus, omnium creator, terribilis et fortis, justus et misericors, qui solus es bonus rex,

12. Abowiem on uczynił że się wysypali z Persyiéy ci, którzy walczyli przeciwko nam, y miastu swemu.

13. Bo gdy w Persyiéy był sam hetmanem, y z nim woysko niezliczone, poległ we zborze Naneiéy, rada ministrów Naneiéy oszukany.

14. Abowiem Antioch chcąc z nią mieszkać, przyiachał na miejsce y przyiaciele ięgo, y aby wziął wiele piéniędzy w posagu.

15. Które gdy ministrowie Naneiéy położyli, a on z kilkiem osób wszedł do zboru, zamknęli zbor.

16. Gdy wszedł Antioch: y otworzywszy weszcie skryte zboru: ciskając kamieniami zabili hetmana, y te którzy z nim byli: y rozsiekali ie na sztuki, y poucinawszy głowy precz wyrzucili.

17. Za wszystko błogosławiony Bóg, który bożniki wydał.

18. A przetoż mając uczynić dwudziestego y piątego dnia miesiąca Kasleu, oczyszczenie kościoła, zdało się nam za rzecz potrzebną oznaymić wam: abyście téż y wy obchodzili dzień Kuczek, y dzień ognia, który dany jest kiedy Nehemiasz zbudowawszy kościół, y ołtarz, ofiarował ofiary.

19. Bo gdy oycowie naszy byli wiedzeni do Persyiéy, kapłani którzy na ten czas bogochwalcy byli, wzięwszy ogień z ołtarza, skryli potajemnie w dolinie, gdzie była studnia głęboka a sucha, y w niéy ji obwarowali tak iż wszystkim nie wiadome było miejsce.

20. Lecz gdy wyszło wiele lat, a podobało się Bogu, aby był posłan Nehemiasz od króla Perskiego: wnuki kapłanów onych, którzy byli skryli, posłał aby szukali ognia, a iako nam powiadali, nie należli ognia, ale wodę gęstą.

21. Y rozkazał im czérpać y przynieść do siebie, a ofiary które nałożone były, rozkazał kapłan Nehemiasz pokropić tą wodą, y drwa co było nałożono.

22. Co gdy uczyniono, a czas przyszedł którego się słońce rozświeciło, które piérwéy było za obłoki, zapalił się ogień wielki, tak iż się wszyscy zdziwili.

23. A modlitwę czynili wszyscy kapłani gdy się ofiara odprawowała, gdy Jonathas zaczynał, a drudzy odpowiadali.

24. A modlitwa Nehemiaszowa na ten kształt była: Panie Boże wszystkich stwórcy, straszliwy y mocny, sprawiedliwy y miłosierny, który ieśteś sam dobry król,

12. *Wysypali.* Wyszli w wielkiej ilości.—*Z Persyi.* Persyą bierze w znaczeniu obszerném, tak że nawet obejmuje Syryą, kraj Partów, Medyą i Chaldeą. Tak niż. w tymże samym rozdziale w. 19, mówi się: *Gdy oycowie naszy byli wiedzeni do Persyi,* to jest, Chaldei i Babilonu. Patrz Serar. na ten rozdział, quaest. 11.
13. *W zborze Naneiéy.* Że ta Naneja była Wenerą spiera się z wielu Serar., na to miejsce, quaest. 7.—*Rada... oszukany.* Inaczéj jest w greckim. Lecz nasze-go przekładu zdanie jest, że Antyoch został zabity za podstępna radą kapłanów Nanei; jakim zaś sposobem

rzecz się miała, zaraz się dodaje.

14. *Z nią mieszkać.* Pojąć za żonę.

15. *Które... położyli.* Pieniądze.

17. *Wydał.* Na śmierć, na zagubę.

18. *Oczyszczenie kościoła.* Pamiętki oczyszczenia kościoła, która się także nazywała uroczystością poświęcenia kościoła.—*Dzień kuczek.* W greckim jest, *jako dzień kuczek.*—*Dzień ognia.* Którego historia zaraz się znajduje.

24. *Dobry król.* W greckim jest, *król i dobry,* czyli łaskawy.

25. solus praestans, solus justus, et omnipotens et aeternus, qui liberas Israel de omni malo, qui fecisti patres electos, et sanctificasti eos:

26. accipe sacrificium pro universo populo tuo Israel, et custodi partem tuam, et sanctifica.

27. Congrega dispersionem nostram, libera eos, qui serviunt gentibus, et contemtos et abominatos respice, ut sciant gentes, quia tu es Deus noster.

28. Afflige opprimentes nos, et contumeliam facientes in superbia.

29. Constitue populum tuum in loco sancto tuo, sicut dixit Moyses. (*Deut. 30, 3*).

30. Sacerdotes autem psallebant hymnos, usquequo consumtum esset sacrificium.

31. Cum autem consumtum esset sacrificium, ex residua aqua Nehemias jussit lapides majores perfundi.

32. Quod ut factum est, ex eis flamma accensa est, sed ex lumine, quod refulsit ab altari, consumta est.

33. Ut vero manifestata est res, renuntiatum est regi Persarum, quod in loco, in quo ignem absconderant hi, qui translati fuerant, sacerdotes, aqua apparuit, de qua Nehemias, et qui cum eo erant, purificaverunt sacrificia.

34. Considerans autem rex, et rem diligenter examinans, fecit ei templum, ut probaret, quod factum erat.

35. Et cum probasset, sacerdotibus donavit multa bona, et alia, atque alia munera, et accipiens manu sua, tribuebat eis.

26. Appellavit autem Nehemias hunc locum Nephtar, quod interpretatur purificatio. Vocatur autem apud plures Nephi.

25. sam szodroblivy, sam sprawiedliwy, y wszechmocny, y wieczny: który wybawiasz Izraela ze wszego złego: któryś uczynił oycy wybrane, y poświęcił ie.

26. Przyjmiz ofiarę za wszystkich lud twój Izraelski, a zachoway czaszkę twą, y poświęć.

27. Zgromadz rozproszenie nasze, wybaw tych którzy są w niewoli u pogan, a weyrzy na wzgardzone y obrzydzone, aby poznali pogani żeś ty iest Bóg nasz.

28. Utrapy te którzy nas uciskaia, y którzy nam w hardości krzywdę czynia.

29. Postanów lud twój na mieyscu świętym twoim, iako Moyżesz powiedział.

30. A kapłani śpiewali hymny, aż się ofiara dokonała.

31. A gdy się ofiara dokonała, kazał Nehemiasz ostatkiem wody polać większe kamienie.

32. Co gdy uczyniono, zapalił się z nich płomień, ale od jasności którą się lskniała od ołtarza, zgaszał.

33. A gdy się rzecz rozslawiła, opowiedziano królowi Perskiemu, że na mieyscu na którym kapłani w niewolę zagnani skryli byli ogień, wodę znalezione, którą Nehemiasz z tymi co z nim byli, oczyścili ofiary.

34. A uważiać król, y rzeczy się pilnie dowiedziawszy, zbudował mu kościół, aby pochwalił co się było stało.

35. A gdy pozwolił, darował kapłanom wiele dobra, y rozmaite dary, y biorąc swą ręką dawał im.

36. A Nehemiasz to mieysce nazwał Nephtar, co się wykłada oczyszczenie. A wiele ich co ie zowią Nephi.

CAPUT II.

O schowaniu Arki i ołtarza przez Jeremiasza, zebraniu ksiąg świętych, i t. d.

1. Invenitur autem in descriptionibus Jeremiae prophetae, quod jussit eos ignem accipere, qui transmigrabant, ut significatum est, et ut mandavit transmigratis.

2. Et dedit illis legem, ne obliviscerentur praecepta Domini, et ut non exerrarent mentibus vianaznych.

25. *Któryś uczynił ojce wyborne.* Wybrałeś ojców naszych.

26. *Czaszkę twą.* Dziedzictwo, to jest, lud Izraelski.

27. *Zgromadz rozproszenie nasze.* Odprowadzając Izraelitów do ojczyzny, którzy po wielu mieyscach tułają się rozproszeni między poganami. — *Wzgardzone i obrzydzone.* Którzy się uważają za wzgardzonych i którymi się brzydzą poganie dla odmiennej ich religii.

28. *W hardości.* Pysznie.

29. *Postanów lud.* Przywróc na mieysce ojczyste, i odprowadź do ziemi świętej.

31. *Polać większe kamienie.* Które to były te większe kamienie, nie jest rzeczą dostatecznie wiadomą; być może rozumie kamienie dolne ołtarza, na które była wylewana krew bydłał zabijanych, jak teraz woda, aż do głębi samego fundamentu. Patrz Ezechiela 42, 13,

ROZDZIAŁ 2.

1. A nayduie się to w piśmiech Jeremiasza pro-roka, że rozkazał wziąć ogień tym którzy się przeprowadzali, iako iest oznaymiono, y iako rozkazał przeprowadzonym.

2. Y dał im zakon, aby nie zapominali przykazania Pańskiego, a iżby nie wykroczyli umysleni i cośmy tam rzekli.

32. *Ale od jasności.* Zamiast albowiem od jasności, to jest, od ognia, który już płonął na ołtarzu.

34. *Zbudował mu kościół.* W greckim jest, *gdy ogrodził król, uczynił świętem;* to jest, chciał żeby ono mieysce w którym został ukryty ogień, który się potem zamienił w gęstą wodę, było świętem, i ogrodził je.

36. *A wiele ich co je zowią Nephi.* Jak zwykle bywa, kazać nazwisko mieysca, co się codziennie dzieje i innemi wyrazami, które dopuszczają tego rodzaju odmiiany.

R. 2.—1. *W pieśniach Jeremiasza.* Księga ta do nas nie doszła.—*Wziąć ogień.* Ogień święty, aby nie zgasł.—*Którzy się przeprowadzali.* Którzy byli uprowadzeni do niewoli Babilońskiej. — *Jako jest oznaymiono.* W rozdziale pop. w. 19.

dentis simulacra aurea et argentea, et ornamenta eorum.

3. Et alia hujusmodi dicens, hortabatur, ne legem amoverent a corde suo.

4. Erat autem in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum et arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequo exiit in montem, in quo Moyses ascendit, et vidit Dei hereditatem. (*Deut. 34, 1.*)

5. Et veniens ibi Jeremias invenit locum speluncae, et tabernaculum, et arcam et altare incensae, intulit illuc, et ostium obstruxit.

6. Et accesserunt quidam simul, qui sequebantur, ut notarent sibi locum, et non potuerunt invenire.

7. Ut autem cognovit Jeremias, culpans illos, dixit: Quod ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, et propitius fiat:

8. et tunc Dominus ostendit haec, et apparebit majestas Domini, et nubes erit, sicut et Moysi manifestabatur, et sicut cum Salomon petiit, ut locus sanctificaretur magno Deo, manifestabat haec. (*Exod. 40, 32. III. Reg. 8, 10.*)

9. Magnifice etenim sapientiam tractabat, et ut sapientiam habens, obtulit sacrificium dedicationis et consummationis templi.

10. Sicut et Moyses orabat ad Dominum, et descendit ignis de caelo, et consumsit holocaustum: sic et Salomon oravit, et descendit ignis de caelo, et consumsit holocaustum. (*Lev. 9, 23. II. Par. 7, 1.*)

11. Et dixit Moyses: eo quod non sit comestum, quod erat pro peccato, consumtum est. (*Lev. 10, 17.*)

4. *W oném piśmie.* Jeremiaszowém. — *Jako przybytek i skrzynię.* Ze arki i przybytku nie zabrali żołnierze, którzy grabili Jerozolimę, dosyć się jasno pokazuje z Jerem. r. 52, gdzie się wyliczają wszystkie rzeczy, które wynieśli Chaldejczycy z kościoła aż do czasów i morderczyków; o arce zaś i przybytku niema żadnej wzmianki. A zatem wyniósł te rzeczy Jeremiasz, jak tu mamy: jakim zaś sposobem to się stać mogło, i kiedy się mianowicie stało, czy przed wzięciem miasta, czy potem, niema zgody pomiędzy pisarzami. — *Na górę Nebo.* — *Dziedzictwo Boże.* Ziemię świętą, którą Bóg ukazał Mojżeszowi z wierzchołka owej góry. Patrz Deut 34, 1.

5. *Wszedłszy tam Jeremiasz.* Sam jeden, bez nikogo, jak widać z tego co następuje. Serariusz zatem sądzi, quaest. 18, że arka była przyniesioną przez aniołów. Tak później domek Loretański nie raz przenosili aniołowie z jednego miejsca na drugie.

7. *Miejsce nie będzie wiadome.* Salianus tom 5, anno mundi 3609, n. 95 i następnych, szeroko dowodzi, iż arka i przybytek, i t. d., były znalezione wtedy, gdy znaleziono wodę gęstą, o której wyż., r. 1, w. 20. Co jest rzeczą wielce prawdopodobną: bo i nie można innego czasu naznaczyć, w którymby to proroctwo Jeremiaszowe było spełnioném, w którymby się widocznie ukazał majestat Boży jak Mojżeszowi i Salomonowi, jak ten kiedy Bóg w ogniu pałającym okazał cudownie obecność majestatu swego, kiedy obłok okrywał słońce, i ofiary i ołtarz, jak się to zdarzyło w czasach Mojżesza i Salomona. Zgromadzenie także ludu, jak się zdaje, nie inne się rozumie, jedno to, które się stało za Cyrusa, Dariusza i Artakserksesa. Drudzy jednak rozumieją, że tu się mówi o zgromadzeniu, które ma

widząc bałwany złote, y srebrne, y ochędóstwa ich.

3. Y inne takowe rzeczy mówiąc, napominał, aby zakonu nie spuszczały z umysłu swego.

4. A było w onym piśmie, iako przybytek y skrzynię rozkazał prorok za wyrokiem Boskim do niego uczynionym, za sobą nieść, aż wyszedł na górę, na którą wstąpił Moyses y widział dziedzictwo Boże.

5. Y wszedłszy tam Jeremiasz znalazł miejsce iaskinię: y przybytek, y skrzynię, y ołtarz kadzenia wniósł tam, y zawałił drzwi.

6. Y przystąpili niektórzy pospołu, którzy szli za nim, aby sobie miejsce naznaczyli: y znaleźć nie mogli.

7. A skoro się dowiedział Jeremiasz, winując ie, rzekł: iż miejsce nie będzie wiadome, aż zbierze Bóg zgromadzenie ludu, a zmiłuje się.

8. A na ten czas Pan te rzeczy ukaze, y okaże się maiestat Pański, y obłok będzie, iako się y Mojżeszowi pokazał, y iako gdy Salomon prosił aby miejsce wielkiemu Bogu było poświęcone, pokazywał te rzeczy.

9. Bo się wielmożnie z mądrością obchodził, a iako mądrość mający, ofiarował ofiarę poświęcenia, y dokonania kościoła.

10. Jako y Moyses modlił się do Pana, a ogień zstąpił z nieba, y całopalenie strawił, tak y Salomon modlił się, y zstąpił ogień z nieba, y strawił całopalenia.

11. Y powiedział Moyses, dla tego że nie było zjedzono co było za grzech, spalone iest.

nastąpić na samym końcu świata; tedy bowiem przez Enocha i Eliasza ma być wyniesioną arka, i t. d., które tłumaczenie może się także potwierdzić słowy Józefa, lib. 6 de Bello, c. 6, który powiada, iż za czasów Rzymskich niczego zgola nie było w Świętém Świętych. Patrz Ribereę na rozdz. 1 Aggeusza. A więc nie wtedy była znalezioną arka, gdy z onej wody gęstiej powstał ogień.

8. *Jako gdy Salomon.* Patrz III. Król. 8, 11, i II. Paral. 6, 14. — *Pokazywał te rzeczy.* Bóg okrywając kościół obłokiem.

9. *Bo się wielmożnie z mądrością obchodził.* Tych słów niema w tekście greckim. Można zaś je odnieść albo do Boga, albo do Salomona. Jeśli do Boga, sens będzie, iż Bóg mądrość Salomonową, przez którą zbudował kościół, uczcił wspaniałem ocienieniem obłoku; jeśli do Salomona, zdanie będzie, że on zdziałał wielkie rzeczy, zgodne ze swoją głęboką mądrością.

10. *Ogień zstąpił.* Historią mamy Lewit. 9, 24. — *Tak i Salomon.* Patrz II. Paral. 7 1.

11. *I powiedział Moyses.* Skarżył się Mojżesz. — *Dla tego że niebyło zjedzono co było za grzech.* Dla tego iż Aaron i jego synowie, przerażeni i smutni z powodu świeżej klęski swoich, nie pożywali koźła za grzechy, tak jak byli powinni według prawa Lewit. 6, 26. — *Spalone jest.* Ofiarę ową za grzech, to jest, koźła, ponieważ sami nie jedli, spalili, sądząc iż tak czynić należy wedle prawa Lewit. 7, 17. Historia ta znajduje się Lewit. 10, 16. Patrz co się tam rzekło. Łączy to poniekąd i stosować potrzeba z poprzedzającym. A mianowicie, iż jako ogień spalił inne ofiary, tak zniszczył i tę ofiarę za grzech.

12. Similiter et Salomon octo diebus celebravit dedicationem.

13. Inferebantur autem in descriptionibus et commentariis Nehemiae haec eadem: et ut construens bibliothecam congregavit de regionibus libros et Prophetarum et David, et epistolas regum, et de donariis.

14. Similiter autem et Judas ea, quae deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, et sunt apud nos.

15. Si ergo desideratis haec, mittite, qui perferant vobis.

16. Acturi itaque purificationem scripsimus vobis: bene ergo facietis, si egeritis hos dies.

17. Deus autem, qui liberavit populum suum, et reddidit hereditatem omnibus, et regnum, et sacerdotium et sanctificationem,

18. sicut promisit in lege, speramus, quod cito nostri miseribitur, et congregabit de sub coelo in locum sanctum. (*Supr. 1, 29*).

19. Eripuit enim nos de magnis periculis, et locum purgavit.

20. De Juda vero Machabaeo et fratribus ejus, et de templi magni purificatione et de arae dedicatione:

21. sed et de proeliis, quae pertinent ad Antiochum Nobilem, et filium ejus Eupatorem,

22. et de illuminationibus, quae de coelo factae sunt ad eos, qui pro Judaeis fortiter fecerunt, ita ut universam regionem, cum pauci essent, vindicarent, et barbaram multitudinem fugarent,

23. et famosissimum in toto orbe templum recuperarent, et civitatem liberarent, et leges, quae abolitae erant, restituerentur, Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis:

24. Itemque ab Jasone Cyrenaeo quinque libris comprehensa tentavimus nos uno volumine breviare.

26. Considerantes enim multitudinem librorum, et difficultatem volentibus aggredi narrationes historiarum propter multitudinem rerum,

26. curavimus volentibus quidem legere, ut esset animi oblectatio: studiosis vero, ut facilius possint memoriae commendare: omnibus autem legentibus utilitas conferatur.

27. Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus bre-

13. *Sprawiwszy bibliotekę.* Przez to zebranie ksiąg, które dokonane zostało przez Nehemiasza, nie rozumie się iż księgi święte wprzódby zatracone, teraz zostały przez niego albo Ezdrasza odszukanemi; lecz tylko że zbudowana została biblioteka, dla umieszczenia w niej ksiąg o królach i prorokach, rzeczy samego Dawida, listów królewskich o darach czyli nadaniach.

14. *Judas.* Zdaje się iż rozumie Judasa Essena, o którym była wzmianka r. 1, 10.

18. *Zgromadzi.* Także innych, którzy jeszcze są rozproszeni.

19. *Miejsce oczyścić.* Zdaje się iż to są ostatnie słowa listu, jak uczy Serariusz, quaest. 20.

22. *Zjawieniach.* Łaskach.

25. *Obierać.* T. j. czytając.

12. Także y Salomon przez ośm dni obchodził poświęcanie.

13. Wpisano też rzeczy w księgi w pisma Nehemiasza: y jako sprawiwszy Bibliotekę, zniósł do nię y z krain księgi, y proroków, y Dawida, y listy królewskie, y o podarkach.

14. Także y Judas, te rzeczy które były poginęły dla wojny która na nas była przypadła, zebrał wszystkie, y są u nas.

15. Jeśli tedy tych rzeczy potrzebuiecie, poślicie te którzyby ie wam odnieśli.

16. A tak mając czynić oczyszczenie, pisaliśmy do was: przetóż dobrze uczynicie, jeśli te dni obchodzić będziecie.

17. A Bóg który wybawił lud swój, y przywrócił wszystkim dziedzictwo, y królestwo, y kapłaństwo, y świątynią,

18. iako obiecał w zakonie, mamy nadzieję że się rychło nad nami smiśnie, y zgromadzi z podniebia na miejsce święte.

19. Bo nas wyrwał z wielkich niebezpieczeństw, y miejsce oczyścił.

20. A o Judzie Machabeuszu, y o bracię y jego, y o kościoła wielkiego oczyszczeniu, y ołtarza poświęceniu,

21. ale y o walkach które się tknę Antiocha zacnego, y syna jego Eupatora,

22. y o zjawieniach które się z nieba stały, do tych którzy się za Żydy mocno zastawowali, tak iż wszystkie ziemię wyswobodzili choć ich mało było: y woyska pogańskie wypędzili,

23. y nasławniejszego po wszem świecie kościoła zaś dostali, y miasto wybawili, y prawa które były zginęły naprawione były, bo się im Pan miłościwym stał, ze wszystką łaskawością.

24. A k temu co Jason Cyreneyczyk pięciorgiem ksiąg zamknął, myśmy się starali w iedne księgi skrócić.

25. Bo uważając wielkość ksiąg, y trudność tym którzy się chcą obierać w historiach, dla wielkości rzeczy,

26. staraliśmy się aby ci którzy chcą czytać, mieli na umyśle uciechę, a uczący się żeby ie łatwiew w pamięć wbić mogli: a wszystkim czytającym przyniósł się pożytek.

27. A my iednak, którzyśmy się te księgi skró-

27. *Zabawę pełną niedospania i potu.* Z tego miejsca kacerze usiłują dowieść, iż ta księga nie jest napisaną z natchnienia Ducha ś.: bo się tak dalece nie morderują i pocą, którzy piszą rzeczy dyktowane od Boga. Odpowiada Bellarmin, de Verbo Dei, lib. 1, c. 15, iż Bóg wprawdzie jest autorem wszystkich ksiąg Pisma ś., lecz inaczej zwykł pomagać prorokom, inaczej innym pisarzom, zwłaszcza historycznym. Albowiem prorokom objawiał rzeczy przyszłe i zarazem towarzyszył, żeby nie napisali nic fałszywego, i dla tego prorocy tętylko mieli pracę jaka się używa do pisania lub dyktowania; innym zaś pisarzom nie zawsze Bóg objawiał co mieli pisać, lecz pobudzał do pisania tych rzeczy, które widzieli byli lub słyszeli, i które przypominali, i zarazem strzegł żeby nie napisali nic fałszywego: która to pomoc

viandi causa suscepimus, non facilem laborem, immo vero negotium plenum vigiliarum et sudoris assumimus.

28. Sicut hi, qui praeeparant convivium, et quae-runt aliorum voluntati parere propter multorum gratiam, libenter laborem sustinemus.

29. Veritatem quidem de singulis auctoribus concedentes, ipsi autem secundum datam formam brevitati studentes.

30. Sicut enim novae domus architecto de universa structura curandum est: ei vero, qui pingere curat, quae apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt, ita aestimandum est et in nobis.

31. Etenim intellectum colligere, et ordinare sermonem, et curiosius partes singulas quasque disquirere, historiae congruit auctori:

32. brevitatem vero dictionis sectari, et executiones rerum vitare, brevianti concedendum est.

33. Hinc ergo narrationem incipiemus: de praefatione tantum dixisse sufficiat, stultum etenim est ante historiam effluere, in ipsa autem historia succingi.

cię podieli, nie lekką pracą, ale owszem zabawą pełną niedospania y potu na sięśmy przyieli.

28. Jako ci którzy ucztę sprawuią, a staraia się aby innych woli dosyć uczynili: gwoli mnogim z chęcią pracę podeymuiemy.

29. Prawdę o każdęy rzeczy składaczóm zostawuiąc, a sami wedle danego sposobu krótkości folguiąc.

30. Bo iako temu który nowy dóm buduje, o wszystkim się budowaniu potrzeba pilnie starać: a temu zaśię kto chce pomalować, wynaydować potrzeba, co do ochędóstwa należy: tak rozumieć potrzeba y o nas:

31. abowiem wyrozumienie zebrać, y mowę stosować, y dworniey każdą część osobno rozbiereać, składaczowi historyi należy:

32. ale dzierzeć się krótkości mowy, y strzedeć się wyprawowania rzeczy skracaiącemu ma bydź dozwołono.

33. Zład tedy historyą zaczniemy: z przemowy ile się rzekło, niech dosyć będzie, bo głupstwo jest przed historyą rozciagać się, a w samęy się historyiey ściagać.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O pomyślności Żydów za arcykapłanstwa Oniasza III-go, przygodzie Heliodora i t. d.

1. Igitur, cum sancta civitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optime custodirentur, propter Oniae pontificis pietatem et animos odio habentes mala,

2. siebat, ut et ipsi reges et principes locum summo honore dignum ducerent, et templum maximis muneribus illustrarent

3. ita, ut Seleucus Asiae rex de redditibus suis praestaret omnes sumtus ad ministerium sacrificiorum pertinentes.

Boża niewualniała ich od trudu w myśleniu i dochodzeniu co i jak mieli pisać. Przeto ś. Łukasz w przedmowie do Ewangelii przez siebie napisanej, świadczy iż on pilnie dochodził wszystkiego co się odnosiło do napisania Ewangelii, i to od tych którzy sami słyszeli byli i widzieli.

28. Jako ci którzy ucztę sprawuią. W greckim jest: Jako dla tego który przygotowuje ucztę i szuka pożytku drugih, nie jest wprawdzie rzeczą łatwą: jednakże, żeby dla wielu sprawić przyjemność, chętnie siępodejmujemy pracy.

29. Prawdę o każdęy rzeczy składaczom zostawuiąc. W greckim jest, trud pilnego poznania i zbadania każdęy rzeczy dozwalając i zostawuiąc samemu autorowi. Zdaje się oznaczać, iż on księgi Jazona Cyrenejczyka podał wprawdzie w skróceniu, chce jednak żeby odpowiedzialność za prawdziwość opowiadania leżała na autorze. Patrz Emm. Sa na ten rozdział wiersz

32. Lecz ponieważ Kościół przyjmuje tę księgę jako kanoniczną, przeto powiedzieć należy, iż to co się tu z księgi Jazona w skróceniu podaje, jest najprawdziwszém i nieulegającym wątpliwości; być bowiem może, że jaki pisarz jest kierowanym przez samego Boga, który go strzeże od błędu, a jednak on sam o tém może

1. A tak gdy w mieście świętym ze wszelkim pokojem mieszkało, y praw ieszcze barzo dobrze przestrzegano, dla pobożności Oniasza Arcykapłana, y dla serc nienawidzących złego,

2. bywało że y sami królowie y książeła miejsce wielkiey uczciwości godne bydź rozumieli, y kościół barzo wielkimi upominki ozdabiali:

3. tak iż Seleukus król Azyięy z dochodów swych dawał wszytek nakład, który należał ku posłudze ofiar.

niewiedzieć; co się, jak zdaje, przytrafiło i pisarzowi obecnej księgi.

30. Bo jako temu który nowy dom buduje. Siebie, który tylko po swojemu rzecz przedstawiał, porównywa do malarza domu; Jazona zaś, który pierwszy pisał historyą, do budowniczego.

32. Wyprawowania rzeczy. Wypracowanego wystowienia, wykwitnego sposobu mówienia.

R. 3.—1. A tak gdy w mieście świętym. Ta historia rozpoczyna się od samego początku zamieszek żydowskich, od śmierci Antyocho Wielkiego, który był ojcem Antyocho Epifana, o którym jest wzmianka w powyższej Księdze r. 2.—Oniasza. Oniasz ten był trzecim tego imienia, nazwiskiem Święty, który bezpośrednio przed Matatyzaszem, ojcem Judy Machabejczyka sprawował urząd Arcykapłana.—Dla serc nienawidzących złego. W greckim jest tylko, nienawidzić złego, i złych, i tylko się odnosi do Oniasza; jednakże nie mówi źle i Wulgata; abowiem, mówiąc nawet o jednym jakim człowieku, powiadamy: serca i umysły.

2. Miejsce. Święte i kościół.

3. Seleukus król Azyi. Syn Antyocho wielkiego, i brat Antyocho Epifana, który po Antyocho wielkim, a przed Antyochem Epifanem rządził królestwem,

4. Simon autem de tribu Benjamin praepositus templi constitutus, contendebat, obsistente sibi principe sacerdotum, iniquum aliquid in civitate moliri.

5. Sed cum vincere Oniam non posset, venit ad Apollonium Tharsaeae filium, qui eo tempore erat dux Coesyriae et Phoenicis;

6. et nuntiavit ei, pecuniis innumerabilibus plenum esse aerarium Jerosolymis, et communes copias immensas esse, quae non pertinent ad rationem sacrificiorum; esse autem possibile, sub potestate regis cadere universa.

7. Cumque retulisset ad regem Apollonius de pecuniis, quae delatae erant, ille accitum Heliodorum, qui erat super negotia ejus, misit cum mandatis, ut praediclam pecuniam transportaret.

8. Statimque Heliodorus iter est aggressus, specie quidem quasi per Coesyriam et Phoeniciam civitates esset peragraturus; re vera autem regis propositum perfecturus.

9. Sed, cum venisset Jerosolymam, et benigne a summo sacerdote in civitate esset exceptus, narravit de dato indicio pecuniarum, et cujus rei gratia adesset, aperuit; interrogabat autem, si vere haec ita essent.

10. Tunc summus sacerdos ostendit deposita esse haec, et victualia viduarum et pupillarum;

11. quaedam vero esse Hircani Tobiae viri valde eminentis, in his, quae defulerat impius Simon; universa autem argenti talenta esse quadringenta, et auri ducenta;

12. decipi vero eos, qui credidissent loco et templo, quod per universum mundum honoratur, pro sui veneratione et sanctitate omnino impossibile esse.

13. At ille pro his, quae habebat in mandatis a rege, dicebat, omni genere regi ea esse deferenda.

14. Constituta autem die intrabat de his Helio-

4. Z pokolenia Benjamin. Gdy więc był z tego pokolenia, a nie z pokolenia Lewi, ani z potomków Aarona, nieprawdopodobną jest rzeczą, iż on chciał za władnąć godnością Arcykapłańską, jak jest u Ezebiusza. — *Przełożonym kościelnym.* Który miał niejaki przełożenstwa nad sprawami kościelnymi, lecz jakie ono było, nie mamy w tekście ś.; Serariusz mniema iż to był urząd wojskowy, od którego zależeli liktorowie i żołnierze, stanowiący straż kościelną, z Księgi I. r. 4, w. 61. Patrz Sigon. de Republ. Hebr. lib. 7, c. 13.

5. *Do Apolloniusa.* Żeby za jego pomocą otrzymać to czego żądał; i to za pośrednictwem pieniędzy, których gdy sam dostarczyć nie mógł, otwierał drogę do cudzych. — *Starostą.* Rządzcą postanowionym przez Seleuka.

6. *Pospolity skarb.* Zebrany z cła, podatków, i innych tego rodzaju dochodów, który się zowie pospolitym czyli świeckim, dla odróżnienia od skarbu świętego; ztąd dalej się mówi, który nie należy do ofiar, a na które dostarczał Seleukus, jak wyż. w. 3.

7. *Abj przynióst.* Żeby przynioś do niego.

10. *Na schowanie dano.* Bądź te pieniądze były złożone i przeznaczone do wspomagania wdów i sierót,

4. A Simon z pokolenia Benjamin, przełożonym kościelnym będąc postanowiony, usiłował, choć mu się książę kapłańskie zastawowało, aby co złego w mieście broił.

5. Ale gdy nie mógł przewieść nad Oniaszem, przyszedł do Apolloniusa syna Tharseasa, który na ten czas był Starostą Celesyrii i Phenicji:

6. y oznajmił mu, że skarb w Jeruzalem pełen jest niezliczonych pieniędzy: y pospolity skarb niezmierny który nie należy do ofiar, a iż można rzecz że wszystko wpadnie w ręce królewskie.

7. A gdy Apollonius dał sprawę królowi o pieniądzech, o których było powiedziano, on przyzwawszy Heliodora, który był nad sprawami jego, wyprowadził go z mandaty, aby przyniośł przereczone pieniądze.

8. Y natychmiast Heliodorus puścił się w drogę, wrzкомо iakoby obieżdzać miał miasta w Celesyrii i w Phenicji, ale poprawdzie aby woli królewskiy dosyć uczynił.

9. Lecz gdy przyjechał do Jeruzalem, a był wdzięcznie przyjęt w mieście od najwyższego kapłana, powiedział iako dano znać o pieniądzech, y dla której rzeczy przyjechał: a pytał się ięsbly to prawdziwie tak było.

10. Tedy najwyższy kapłan okazał, iż to na schowanie dano, y na pożywienie wdów y sierót,

11. a iż też są niektóre Hirkana Tobiasza człowieka barzo zacnego, między tymi o których niezbożny Simon powiadał: a iż wszystkiego jest czterysta talentów srebra, a dwieście złota:

12. a żeby mieli byż oszukani ci którzy się zwierzyli miyscu y kościołowi, który po wszystkim świecie jest w uczciwości, dla uczciwości y świętości jego, żadnym obyczajem byż nie może.

13. Ale on według tego iako miał od króla rozkazanie, mówił: że koniecznie to królowi ma byż odniesiono.

14. A dnia postanowionego wchodził Heliodo-

bądź złożone od nichże samych, albo od drugich, którzy przez ręce Arcykapłana chcieli wspomagać biednych.

11. *Są niektóre Hirkana.* Który je złożył w miejscu świętem jako najbezpieczniejszem. — *Tobiasza.* Nie syna, lecz wnuka. Józef bowiem, lib. 12, c. 4, powiada, iż on był synem Józefa, a wnukiem Tobiasza. — *O których niezbożny Simon powiadał.* W greckim jest, nie zaś jak spotwarzał niezbożny Symon. — *Czterysta talentów srebra.* Które stanowią sumnę dwakroć stotyście dukatów, jeśli tekst ś. mówi o talentach attyckich, podwójnie zaś większa jeśli o żydowskich. — *Dwieście złota.* Które jeśli są attyckie, stanowią jeden milion, i oprócz tego dwakroć sto tysięcy dukatów; jeśli zaś talenta są żydowskie, sumnę podwójnie większą.

12. *Być oszukani.* Zawiedzeni w ufności, przez straż złożonych pieniędzy, i żeby im miała być uczynioną krzywda. Zdanie więc jest, iż rzeczą jest niegodną, i w żaden sposób to być nie może i nie powinno, żeby pieniądze tych, którzy je powierzyli kościołowi, zostały niesprawiedliwie zabrane; tym bowiem sposobem byłyby pogwałconemi bezpieczeństwo i majestat kościoła, który jest świętym i nietykalnym u wszystkich narodów.

dorus ordinaturus. Non modica vero per universam civitatem erat trepidatio.

15. Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdotalibus jactaverunt se, et invocabant de coelo eum, qui de depositis legem posuit, ut his, qui deposuerant ea, salva custodiret.

16. Jam vero, qui videbat summi sacerdotis vultum, mente vulnerabatur; facies enim et color immulatus declarabat infernum animi dolorem;

17. circumfusa enim erat moestitia quaedam viro, et horror corporis, per quem manifestus aspicientibus dolor cordis ejus efficiebatur.

18. Alii etiam gregatim de domibus confluebant, publica supplicatione obsecrantes, pro eo quod in contemptum locus esset venturus.

19. Accinctaeque mulieres ciliis pectus per plateas confluebant; sed et virgines, quae conclusae erant, procurrebant ad Oniam, aliae autem ad muros, quaedam vero per fenestras aspiciebant:

20. universae autem protendentes manus in coelum deprecabantur;

21. erat enim misera commistae multitudinis et magni sacerdotis in agone constituti expectatio.

22. Et hi quidem invocabant omnipotentem Deum, ut credita sibi his, qui crediderant, cum omni integritate conservarentur.

23. Heliodorus autem, quod decreverat, perficiebat eodem loco ipse cum satellitibus circa aerarium praesens.

24. Sed spiritus omnipotentis Dei magnam fecit suae ostensionis evidentiam ita, ut omnes, qui ausi fuerant parere ei, ruentes Dei virtute, in dissolutionem et formidinem converterentur.

25. Apparuit enim illis quidam equus terribilem habens sessorem, optimis operimentis adornatus, isque cum impetu Heliodoro priores calcas elisit; qui autem ei sedebat, videbatur arma habere aurea.

26. Alii etiam apparuerunt duo juvenes, virtute decori, optimi gloria, speciosique amictu, qui circumsteterunt eum, et ex utraque parte flagellabant, sine intermissione multis plagis verberantes.

27. Subito autem Heliodorus concidit in terram, eumque multa caligine circumfusum rapuerunt, atque in sella gestatoria positum ejecerunt.

18. Et is, qui cum multis cursoribus et satellitibus praedictum ingressus est aerarium, portabatur, nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute;

15. *Przed ołtarzem.* Całopalenia. Miejsce modlitwy kapłanów było pomiędzy kościołem i ołtarzem.

18. *Dla tego iż miejsce miało przyjąć na wzgardę.* Przestraszeni, gdyż widzieli że miejsce święte zostanie wystawionem na wzgardę, jeśli owe pieniądze będą zabrane.

19. *Panny, które w zamknięciu były.* W jakimś mieszkaniu należącym do obrębu kościoła, gdzie też przebywały i pobożne wdowy. — *Wybiegały do Oniasza.* W gręckim jest do drzwi, to jest kościoła; lecz to sa-

rus, aby te rzeczy rozrządził. A po wszystkim mieście był strach nie mały.

15. A kapłani w szatach kapłańskich przed ołtarzem padali, y wzywali z nieba tego, który postanowił zakon o rzeczach zwierzonych, aby ie tym którzy ie złożyli w cale zachował.

16. Więc zaś kto iedno wycyżrał na twarz najwyższego kapłana, serce mu się kraiało: bo oblicze y barwa zmieniona pokazywała boleść wnętrzną serca:

17. abowiem ogarnął był męża nieiaki smętek y strach na ciele, z którego iaśnie się wszystkim boleść serca iego pokazywała.

18. Drudzy też hurmem z domu zbiegali się pospolitą modlitwą modląc się dla tego, iż miejsce miało przysść na wzgardę.

19. A niewiasty przepasawszy piersi swe włosienicami po ulicach się schodziły. Ale y panny, które w zamknięciu były, wybiegały do Oniasza, a drugie na mury, a niektóre z okien wyglądały:

20. a wszystkie wznosząc ręce w niebo, modlitwę czyniły,

21. bo było mizerne pomieszanego ludu, y najwyższego kapłana, w wielkiy tęsknicy będącego oczekiwanie.

22. A cię wzywali Boga wszechmocnego, aby rzeczy im zwierzone, tym którzy byli zwierzili, we wszelkiy całości były zachowane.

23. Lecz Heliodorus co był umyślił odprawował na tymże miejscu, sam z służebnymi w skarbie obecny.

24. Ale duch wszechmocnego Boga pokazał iawny a wielki cud, tak iż wszyscy którzy go słuchać śmieli, upadając od Bożey mocy, pomgleli y polekli się.

25. Abowiem ukazał się im nieiaki koń, mając na sobie iężdźca straszneho, kosztownie ubrany: a ten z pędem uderzył Heliodora przednimi nogami, a on który na nim siedział, zdał się iakoby miał zbroię złotą.

26. Ukazali się też inni dwa młodzieńcy, siłą kraśni, osobni chwałą, szatą świetni, którzy go obstąpili, y z obu stron siekli go biczami bez przestanku, y wiele mu plag zadając.

27. A Heliodorus wnet upadł na ziemię, a iego wielką ciemnością ogarnionego pochwycili, y na stołek na którym noszą włożywszy wynieśli.

28. A tego który z wielą lokaiów y pacholków przyszedł był do skarbu przerezczonego, niesiono, a żaden mu pomocy nie dawał poznawszy iawną moc Bożą:

mo jest abowiem tam się znajdował Oniasz. — *A drugie na mury.* To jest wybiegały do murów kościelnych, gdzie się cała rzecz toczyła, i gdzie one zostawały zamkniętymi pod klauzurą aż do zamąż pójścia.

21. *Najwyższego kapłana oczekiwanie.* Uważającego na czym się to skończy, i do czego się posunie Heliodor w kościele, albo lud wzburzony przeciw Heliodora.

22. *A cię.* Żydzi.

24. *Duch wszechmocnego Boga.* Bóg.

26. *Dwa młodzieńcy.* Dwaj aniołowie.

29. et ille quidem per divinam virtutem jacebat mutus, atque omni spe et salute privatus.

30. Hi autem Dominum benedicebant; quia magnificabat locum suum, et templum, quod paulo ante timore ac tumultu erat plenum, apparente omnipotente Domino, gaudio et laetitia impletum est.

31. Tunc vero ex amicis Heliodori quidam rogabant confestim Oniam, ut invocaret Altissimum, ut vitam donaret ei, qui in supremo spiritu erat constitutus.

32. Considerans autem summus sacerdos, ne forte rex suspicaretur malitiam aliquam ex Judaeis circa Heliodorum consummatam, obtulit pro salute viri hostiam salutarem.

33. Cumque summus sacerdos exoraret, iidem juvenes eisdem vestibus amicti, astantes Heliodoro, dixerunt: Oniae sacerdoti gratias age, nam propter eum Dominus tibi vitam donavit:

34. tu autem a Deo flagellatus, nuntia omnibus magnalia Dei et potestatem. Et his dictis, non comparuerunt.

35. Heliodorus autem, hostia Deo oblata, et votis magnis promissis ei, qui vivere illi concessit, et Oniae gratias agens, recepto exercitu, redibat ad regem.

36. Testabatur autem omnibus ea, quae sub oculis suis viderat, opera magni Dei.

37. Cum autem rex interrogasset Heliodorum, quis esset aptus adhuc semel Jerosolymam mitti, ait:

38. Si quem habes hostem, aut regni tui insidiatorem, mitte illuc, et flagellatum eum recipies, si tamen evaserit, eo quod in loco sit vere Dei quaedam virtus.

39. Nam ipse, qui habet in coelis habitacionem, visitator et adjutor est loci illius, et venientes ad malefaciendum percutit ac perdit.

40. Igitur de Heliodoro, et aerarii custodia ita res se habet.

29. a on przez Bożą moc leżał niemy, y wszelką nadzieję y zdrowie utraciwszy.

30. A ci zasię błogosławili Pana, że uwielmował miejsce swoje: y kościół który mało przed tym strachu y trwogi był pełen, za okazaniem Pana wszechmocnego, weselem y radością był napelniony.

31. Na ten czas niektórzy z przyjaciół Heliodora prosili zaraz Oniasza, aby wzywał Nawyższego, żeby darował żywot temu, który już prawie konał.

32. A nawyższy kapłan, uważaiac by snadź król uiedomniemawał się, że złości iakięży użyli Żydowie nad Heliodorem, ofiarował za zdrowie męża ofiarę zbawienną.

33. A gdy czynił modlitwę nawyższy kapłan, ciż młodzieńcy w też szaty ubrani, stanawszy nad Heliodorem, rzekli: Dziękuy Oniaszowi kapłanowi: bo Pan dla niego tobie żywot darował;

34. a ty od Boga skarany, opowiada y wszystkim wielkie cuda, y moc Bożą. A to rzekłszy, zniknęli.

35. A Heliodorus ofiarę Bogu uczyniwszy, y wielkie szluby obiecawszy temu, który mu zdrowie przywrócił, Oniaszowi też podziękowawszy, wziawszy z sobą woysko wrócił się do króla.

36. A oświadczał wszystkim one które oczyma swemi widział Boga wielkiego sprawy.

37. A gdy król pytał Heliodora ktoby się na to godził, żeby ieszcze raz do Jeruzalem posłan był, rzekł:

38. Jeśli masz którego nieprzyjaciela, abo zdraycę królestwa twego, posli tam, y ubiczowanego przywitasz go, iesli się iednak wybiega: dla tego że na miejscu prawdziwie jest iakaś moc Boża.

39. Gdyż ten który ma mieszkanie w niebie, jest dozorcą y obrońcą miejsca onego, y przychodzące aby co złego czynili biie, y traci.

40. A tak o Heliodorze, y o strażey skarbu, tak się rzecz ma.

CAPUT IV.

O zradach Symonowych, Jazonie, Menelausie, Lizymachu, i t. d.

1. Simon autem, praedictus pecuniarum et patriae delator, male loquebatur de Onia, tamquam ipse Heliodorum instigasset ad haec, et ipse fuisset inceptor malorum;

2. provisoremque civitatis, ac defensorem gentis suae, et aemulatorem legis Dei audebat insidiatorem regni dicere.

3. Sed, cum inimicitiae in tantum procederent, ut etiam per quosdam Simonis necessarios homicidia fierent,

4. considerans Onias periculum contentionis, et

32. Złości. Zdrady albo czarów.—Ofiarę zbawienną. Żeby przez nie uprosić od Boga przywrócenia zdrowia.

35. Ofiarę Bogu uczyniwszy. Przez kapłana.—Temu, który mu zdrowie przywrócił. To jest Bogu.

R. 4. — 3. Przez niektóre przyjacioly Symonowe.

ROZDZIAŁ 4.

1. Ale Simon wyższy pomieniony pieniędzy y oyczynny zdrajca, źle mówił o Oniaszu, iakoby on sam Heliodora na to poducezył, y sam był powodem złego:

2. a opiekuna miasta y obrońcę narodu swego, y miłośnika zakonu Bożego, śmiał nazywać zdraycą królestwa.

3. Ale gdy nieprzyjaźni tak daleko zaszły, że też iż przez niektóre przyjacioly Simonowe działy się mężobóystwa,

4. uważaiac Oniasz niebezpieczeństwo sporu, y

Wskazuje się nieobecność Symona, który przez swoich przyjaciół sprawował zabójstwa, sam zaś uciekł był do Apolloniusza, jak widać z tego co następuje.

4. Szalał. Złączyć należy z aby przyczyniał. Zdanie jest, iż Oniasz postrzegł niebezpieczeństwo, które ma

Apollonium insanire, utpote ducem Coelesyriae et Phoenicis, ad augendam malitiam Simonis, ad regem se contulit,

5. non ut civium accusator, sed communem utilitatem apud semetipsum universae multitudinis considerans.

6. Videbat enim sine regali providentia impossibile esse, pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare a stultitia sua.

7. Sed post Seleuci vitae excessum, cum suscepisset regnum Antiochus, qui Nobilis appellabatur, ambiebat Jason frater Oniae summum sacerdotium;

8. adito rege, promittens ei argenti talenta trecenta sexaginta, et ex redditibus aliis talenta octoginta;

9. super haec promittebat et alia centum quinquaginta, si potestati ejus concederetur gymnasium, et ephibiam sibi constituere, et eos, qui in Jerosolymis erant, Antiochenos scribere.

10. Quod cum rex annuisset, et obtinisset principatum, statim ad gentilem ritum contribules suos transferre coepit;

11. et amotis his, quae humanitatis causa Judaeis a regibus fuerant constituta, per Joannem patrem Eupolemi, qui apud Romanos de amicitia et societate functus est legatione legitima, civium jura destituens, prava instituta sanciebat.

12. Etenim ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere, et optimos quosque epheborum in lupanaribus ponere.

13. Erat autem hoc non initium, sed incrementum quoddam, et profectus gentilis et alienigenae conversationis, propter impii et non sacerdotis Jasonis nefarium et inauditum scelus,

14. ita ut sacerdotes jam non circa altaris officia dediti essent, sed contemto templo et sacrificiis neglectis festinarent participes fieri palaestrae, et praebitionis ejus injustae, et in exercitiis disci;

15. et patrios quidem honores nihil habentes, Graecas glorias optimas arbitrabantur,

16. quarum gratia periculosa eos contentio habebat, et eorum instituta aemulabantur, ac per omnia his consimiles esse cupiebant, quos hostes et peremtores habuerant.

groziło ze strony Apolloniusza męża potężnego i rządcy Coelesyrii, i t. d., i ze strony Symona; albowiem jeden i drugi najgorzej byli usposobionymi względem Oniasza, i rozumiał że Apolloniusz podtrzymywał złośliwość Symona; z czego wypadło się nareszcie spodziewać wielkiego nieszczęścia.—*Do króla.* Selenka Filopatra.

7. *Antiochus.* Brat Seleuka.—*Zacnym.* To bowiem oznacza wyraz grecki *epifanes*.

9. *Szkolę i zebranie młodzieniaszków.* Bezwstydną szkołę rozpusty nierządnych mężczyzn, z której by ciągnął dochód.—*Antyocheńczyki pisać.* Aby używali przywilejów, któremi się cieszyli obywatele Antyocheńscy, jak tłumaczy Saliannus. Albo, wedle tłumaczenia Serariusza, aby mieszkańcy Jeruzolimy nazywali się Antyocheńczykami, bądź na cześć Antyocha, bądź dla większego zalecenia obrządku greckiego.

że Apolloniusz szalał będąc starosta Coelesyrii y Pheniciei, aby przyczyniał złości Simonowey, iachał do króla,

5. nie iako ten coby miał skarżyć na mieszczan, ale uważając sam u siebie pożytek wszystko go pospółstwa.

6. Bo widział iż bez opatrności królewskiy nie podobno było rzeczy uspokoić, y Simonowi móż przestać od szalenstwa swego.

7. Ale po zeszcui Seleuka, gdy uiał królestwo Antiochus którego zacnym zwano, Jazon brat Oniaszów domagał się nawyższego kapłaństwa;

8. przyechawszy do króla, obiecował mu trzysta y sześćdziesiąt talentów srebła, a z inszych dochodów ośmdziesiąt talentów:

9. nad to obiecował y drugie sto y pięćdziesiąt, ieśliby mu była dana moc postanowić szkolę, y zebranie młodzieniaszków, a te którzy byli w Jeruzalem Antiocheńczyki pisać.

10. Na co gdy król zezwolił, a otrzymał księstwo, wnet naród swój poczał na obyczaje pogańskie przenosić;

11. y zniószy to co dla ludzkości Żydóm było postanowiono od królów, przez Jana oycza Eupolemowego, który do Rzymianów z strony przyiacielstwa y towarzystwa porządne poselstwo odprawował, psuiał prawa mieszczan, złe prawa stanawiał.

12. Abowiem śmiał pod samym zamkiem szkolę postawić, a co napiękniejsze młodzieniaszki w nierządnych domiech posadzić.

13. A to było nie początkiem, ale rozkrzewieniem nieiakim y pomnożeniem pogańskich y cudzoziemskich obyczajów, dla niezbożnego, a nie kapłana Jasona niecotliwiy y niesłychaney złości:

14. tak iż się iuz kapłani nie około posługi ołtarza bawili: ale wzgardziwszy kościół, y zaniedbawszy ofiar, kwapili się na to aby byli uczestnikami szarmiństwa, y niezbożnego widania igrzyckiego, y ćwiczenia w ćskaniu kamieniem;

15. a niémaiąc sobie nizacz oyczystey poczciwości, chwałę Grecką za rzecz najlepszą sobie rozumieli:

16. dla których w niebezpieczne spory przychodzili: y tych ustaw naszladowali, a na wszystkim chcieli byż tym podobni, które za nieprzyiaciele y za morderce mieli.

10. *Naród swój.* Żydów.

11. *Zniószy to co dla ludzkości, i t. d.* Oznacza iż Jazon zniósł i zupełnie zniweczył przywileje Żydów, i wszystkie łagodniejsze prawa postanowione od dawniejszych królów Syryjskich, i które przez znakomitego męża Jana ojca Eupolema były wyjednane.

13. *Nie kapłana.* Fałszywego Arcykapłana.

15. *Oyczystej poczciwości.* Oyczystych praw i ustaw żydowskich, z którychby się raczej szczyścić byli powinni.—*Chwałę Grecką.* Naśladowali pogańskie obyczaje Greków, i z nich się chętpili.

16. *Dla których w niebezpieczne spory przychodzili.* W greckim jest, z powodu których ogarnęło ich ciężkie nieszczęście, jak przekłada Flaminiusz.

17. In leges enim divinas impie agere impune non cedit; sed hoc tempus sequens declarabit.

18. Cum autem quinquennalis agon Tyri celebraretur, et rex praesens esset,

19. misit Jason facinorosus ab Jerosolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis, quas postulaverunt hi, qui asportaverant, ne in sacrificiis erogarentur, quia non oporteret, sed in alios sumtus eas deputari.

20. Sed hae oblatæ sunt quidem ab eo, qui miserat, in sacrificium Herculis; propter praesentes autem datae sunt in fabricam navium triremium.

21. Misso autem in Aegyptum Apollonio Mnesthei filio propter primates Ptolemaei Philometoris regis, cum cognovisset Antiochus alienum se a negotiis regni effectum, propriis utilitatibus consulens, profectus inde venit Joppen, et inde Jerosolymam.

22. Et magnifice ab Jasone et civitate susceptus, cum facularum luminibus et laudibus ingressus est; et inde in Phoenicem exercitum convertit.

23. Et post triennii tempus misit Jason Menelaum supradicti Simonis fratrem portantem pecunias regi, et de negotiis necessariis responsa perlaturum.

24. At ille commendatus regi, cum magnificasset faciem potestatis ejus, in semetipsum retorsit summum sacerdotium, superponens Jasoni talenta argenti trecenta.

25. Acceptisque a rege mandatis, venit, nihil quidem habens dignum sacerdotio, animos vero crudelis tyranni, et ferae belluae iram gerens.

26. Et Jason quidem, qui proprium fratrem captivaverat, ipse deceptus profugus in Ammanitem expulsus est regionem.

27. Menelaus autem principatum quidem obtinuit, de pecuniis vero regi promissis nihil agebat, cum exactorem faceret Sostratus, qui arci erat praepositus;

28. nam ad hunc exactio vectigalium pertinebat, quam ob causam utrique ad regem sunt evocati.

18. *Igrzysko pięcioletnie.* Na cześć Herkulesa, był może na podobieństwo igrzysk olimpijskich.

19. *Grzeszne.* W greckim jest, *widzowie.*—*Didrachmów.* W greckim jest, *drachm*, dydrachma wynosi dwie drachmy. Dziwnem się zdaje, iż tak mało pieniędzy było posłano, albo proszono na budowanie galer. Chyba powiemy iż wyraz *srebra* położony jest zamiast *pieniędzy*, i że dydrachmy były złote, i sens będzie: nieśli pieniądze dydrachm złotych trzysta. Tak Francuzi wszelki rodzaj pieniędzy nawet złotych nazywają *argent*.—*Ze się to niegodziło.* Gdyż pieniądze nie były potrzebnymi na ofiary, i zdawało się, że daleko będzie pożytecznej użyć ich na budowanie galer.

20. *Ale te dane są od tego.* Chociaż te pieniądze nie były w rzeczy samej użytemi na ofiary, nie stało się to przez świętokradcę Jazona, który je w tym celu posłał do Tyru.—*Którzy obecni byli.* Posłów, którzy o to prosili byli.—*Na budowanie galer.* To

17. Bo przeciw prawóm Boskim niezbożnie czynić nie bywa bez skaranja: ale to czas potomny pokaże.

18. A gdy igrzyska pięcioletne sprawowano w Tyrze, y był król osobą swoią,

19. posłał Jason złośliwy z Jeruzalem mężę grzeszne, którzy nieśli trzysta didrachmów srebra, na ofiarę Herkulesowę: o które prosili ci którzy ie odnieśli, aby ich na ofiary nie dawano, że się to nie godziło: ale iżby ie na co innego obrócono.

20. Ale te dane są, od tego który ie posłał na ofiarę Herkulesowę: ale dla tych którzy obecni byli dane są, na budowanie galer.

21. A gdy był posłan do Egiptu Apoloniusz syn Mnestheusza dla przednich panów Ptolemeusa Philomethora króla, gdy się dowiedział Antiochus że był oddalony od spraw królewskich, starając się o swe własne pożytki, wyjachawszy z onąd przyszedł do Joppen, a z tamtąd do Jeruzalem.

22. A zacie od Jasona y od miasta przyięły, z pochodniami, y z śpiewaniem wiachał w miasto, a z tamtąd wojsko do Phenicji obrócił.

23. A po trzech leciach posłał Jason Menelausa brata powysz mianowanego Simona, aby odniósł pieniądze królowi, y żeby odpowiedź o sprawach potrzebnych odniósł.

24. Ale on będąc królowi zalecony, gdy uczcił wielmożnie oblicze możności iego, sam na się przeniósł nawyższe kapłaństwo, przepłaciwszy Jasona trzemisty talentów srebra.

25. Y wzięwszy mandaty od króla, przyiachał niemiając w sobie nic godnego kapłaństwa, ale serce okrótnie tyrana, y gniew dzikiego zwierza po sobie pokazuiac.

26. A Jason, który był własnego brata do więzienia podał, sam oszukany, wygnaniec do ziemie Amanitskię wypędzony iest.

27. Ale Menelaus acz księstwo odzierzał, wszakóż o pieniądzech królowi obiecanych nie nie sprawił: gdyż ie Sostratus starosta zamkowy wybierał:

28. bo temu wybieranie poborów należało: przełoż obudwu ich do króla pozwano.

jest, aby wespół z innemi pieniędzmi na to przeznaczonemi, zostały obrócone na budowanie galer.

21. *Dla przednich panów.* Aby traktować z przedniejszych panami, w celu powierzenia Antyochowi opieki nad Ptolomeuszem Filometorem.—*Ze był oddalony od spraw królewskich.* Odrzucili bowiem żądanie Antyocha, wiedząc iż on wzycha do królestwa Egipskiego.—*Wyjchawszy z onąd.* To jest z Tyru.

22. *Wojsko do Fenicji obrócił.* Aby, przygotowawszy tam flotę, wkroczyć w swoim czasie do Egiptu.

23. *Odpowiedź.* Króla.

24. *Królowi zalecony.* Od Jazona albo przyjaciół.—*Gdy uczcił wielmożnie oblicze możności jego.* Gdy mu pochlebiał.

26. *Własnego brata.* Oniasza.

27. *Sostratus . . . wybierał.* Nie czynił zadość Sostratowi podskarbiemu królewskiemu, przełożonemu nad zamkiem i podatkami.

28. *Obudwu.* Tak Menelausa, jak Sostrata,

29. Et Menelaus amotus est a sacerdotio, succedente Lysimacho fratre suo; Sostratus autem praelatus est Cypris.

30. Et cum haec agerentur, contigit, Tharsenses et Mallotas seditionem movere, eo quod Antiochidi regis concubinae dono essent dati.

31. Festinanter itaque rex venit sedare illos, relicto suffecto uno ex comitibus suis Andronico.

32. Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum, aurea quaedam vasa e templo furatus donavit Andronico, et alia vendiderat Tyri, et per vicinas civitates.

33. Quod cum certissime cognovisset Onias, arguebat eum, ipse in loco tuto se continens Antiochiae secus Daphnem.

34. Unde Menelaus accedens ad Andronicum, rogabat, ut Oniam interficeret. Qui cum venisset ad Oniam, et datis dextris cum iurejurando (quamvis esset ei suspectus) suavisset de asylo procedere, statim eum permisit, non veritus iustitiam.

35. Ob quam causam non solum Judaei, sed aliae quoque nationes indignabantur, et moleste ferebant de nece tanti viri injusta.

36. Sed regressum regem de Ciliciae locis, adierunt Judaei apud Antiochiam, simul et Graeci, conquerentes de iniqua nece Oniae.

37. Contristatus itaque animo Antiochus propter Oniam, et flexus ad misericordiam, lacrymas fudit, recordatus defuncti sobrietatem et modestiam;

38. accensisque animis Andronicum purpura exutum, per totam civitatem jubet circumduci, et in eodem loco, in quo in Oniam impietatem commiserat, sacrilegum vita privari, Domino illi condignam retribuente poenam.

39. Multis autem sacrilegiis in templo a Lysimacho commissis Menelai consilio, et divulgata fama, congregata est multitudo adversum Lysimachum, multo iam auro exportato.

40. Turbis autem insurgentibus, et animis ira repletis, Lysimachus armatis fere tribus millibus iniquis manibus uti coepit, duce quodam Tyranno, aetate pariter et dementia provecto.

41. Sed, ut intellexerunt conatum Lysimachi, alii lapides, alii fustes validos arripuerunt; quidam vero cinerem in Lysimachum jecere.

30. *Tarszeńczy y i Malateczyey.* Jedni i drudzy są w Cylicii. Mallus na zatoce Issyckiej, przy rzece Pyramie; a Tarszeńczyy blisko Cydnu.— *Iż byli darowani Antyochidzie.* Uważali siebie za wzgardzonych dla tego iż byli wydani na nierząd, i przeto wszczęli rozruch. Mieli bowiem zwyczaj ci królowie darowywać całe miasta, to jest, dochód z nich tym, których wynosili. Tak Temistoklesowi oddana została Magnaza, Lampsak, Myus, Pereota, Palescepsis.

31. *Na miejscu swem.* Numiestnikiem i rządzcą, na czas swojej nieobecności.— *Z slug.* Po grecku: z przełożonych.

33. *Mieszkając w Antyochii.* Dokąd, jak można są-

29. A Menelausa złożono z kapłaństwa, a na jego miejsce wstąpił brat jego Lysymachus, a Sostratusa przełożono nad Cypryany.

30. A gdy się to działo, przydało się iż Tharsenczycy y Malotezycy wszczęli rozruch, iż byli darowani Antiochidzie, nalożnicy królewskiéy.

31. A przelóż król wnet wyiachał usmierzyć ie, zostawwszy na miejscu swym Andronika iednego z slug swoich.

32. A Menelaus mając za to że nalazł czas po temu, złote niektóre naczynia z kościoła ukradwszy, darował Andronikowi, a drugie w Tyrze, y w okolicznych miastach poprzedał.

33. Czego gdy się pewnie Oniasz dowiedział, strofował go, sam na miejscu bezpiecznym mieszkając w Antiochiiéy blisko Daphniéy.

34. Przetóż Menelaus szedzy do Andronika, prosił go aby zabił Oniasza. Który przyszedzy do Oniasza, y dawszy mu prawą rękę pod przysięgą (acz mu był podeyżrzany) namówił go żeby wyszedł z miejsca bezpiecznego, y natychmiast go zabił, nie oglądając się na sprawiedliwość.

35. Dla której przyczyny nietylko Żydowie, ale też y inni narodowie gniewali się, y za złe mieli niesprawiedliwe tak zacnego męża zabicie.

36. Ale gdy się król z Cyliciiéy wrócił, szli do niego Żydowie, w Antiochiiéy pospolu y Grekowie, skarżąc się o niesprawiedliwe zabicie Oniasza.

37. Przeto zasmucony na sercu Antioch dla Oniasza, y wzruszony ku miłosierdziu, zapłakał, y wspomniawszy na mierność y skromność zmarłego;

38. a będąc zapalony gniewem, Andronika zwleczonego z szarlatu, kazał wodzić po wszystkim mieście: y na tymże miejscu na którym niezbożność nad Oniaszem wypełnił, świętokradzcę żywota pozbawił: tak mu Pan oddał godną zapłatę.

39. A gdy Lysymachus, za radą Menelausową, wiele świętokradztwa w kościele pobudził, a to się rozslawiło, zebrało się mnostwo ludu przeciw Lysymachowi, gdy iuz był wiele złota wyniósł.

40. A gdy się pospólstwo wzruszyło, y serca się gniewem napełniły, Lysymachus uzbrowwszy około trzech tysięcy niesprawiedliwych rąk używać począł, mając hetmanem niejakiego Tyranna, w leciech iednako, y w szaleństwie podeszłego.

41. Ale skoro obaczyli usiłowanie Lysymachowe, iedni kamienie, drudzy kiie duże porwali: a inni popiół na Lysymacha miotali.

dzić, przybył dla tego, żeby odzyskać swoją godność arcykapłańską.— *Bliżko Dafniej.* Która była miejscem ucieczki na przedmieścia.

34. *Dawszy mu prawą rękę.* Przrzekłszy, że nie będzie mu szkodził.

37. *Mierność.* Umiarkowanie, wstrzemięźliwość, roztropność.

39. *Złota.* W greckim jest, *naczyni złotych.*

40. *Niesprawiedliwych rąk używać począł.* Jest wyrażenie Greckie, które oznacza tych, co pierwsi krzywdy zadają.— *Tyrana.* Zdaje się iż to jest imię własne, jak Dzieje Ap. 19, 9. Był także niejaki Sofista, nazwany tém imieniem, którego wspomina Suidas,

42. Et multi quidem vulnerati, quidam autem et prostrati, omnes vero in fugam conversi sunt; ipsum etiam sacrilegum secus aerarium interfecerunt.

43. De his ergo coepit iudicium adversus Menelaum agitari.

44. Et cum venisset rex Tyrum, ad ipsum negotium detulerunt missi tres viri a senioribus.

45. Et cum superaretur Menelaus, promisit Ptolemaeo multas pecunias dare ad suadendum regi.

46. Itaque Ptolemaeus in quodam atrio positum quasi refrigerandi gratia regem adiit, et deduxit a sententia;

47. et Menelaum quidem universae malitiae reum criminibus absolvit, miseros autem, qui, etiam si apud Scythas causam dixissent, innocentes iudicarentur, hos morte damnavit.

48. Cito ergo injustam poenam dederunt, qui pro civitate, et populo et sacris vasis causam prosecuti sunt.

49. Quam ob rem Tyrii quoque indignati, erga sepulturam eorum liberalissimi exstiterunt.

50. Menelaus autem, propter eorum, qui in potentia erant, avaritiam, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias civium.

42. Y wiele ich poranieni, a niektórzy też legli, a wszyscy tyl podawszy uciekli: samego też świętokradzce podle skarbu zabili.

43. A tak o téy rzeczy ięto prawem czynić przeciw Menelausowi.

44. A gdy król do Tyru przyjechał, przelożyli rzecz przed nim trzëy męzowie od starszych posłani.

45. A Menelaus będąc przekonany, obiecał wiele pieniędzy dać Ptolemeusowi, aby króla namówił.

46. A tak Ptolemaeus do króla gdy był na iedny sali iakoby dla ochłodzenia, przystąpił, y odwiódł go od przedsięwzięcia.

47. A Menelausa winnego wszystkich złości, od obwinienia wolnym uczynił, a nędzniki, którzy choćby się też przed Tatarzy prawowali, za niewinneby byli osadzeni, te na śmierć skazał.

48. Prędko tedy niesprawiedliwe karanie podięli, ci którzy o miasto, o lud, y o naczynie święte prawem czynili.

49. Przeto też Tyriyczycy gniewem wzruszeni, na pogrzeb ich barzo hojni byli.

50. A Menelaus prze łakomstwo tych którzy na urzędzie byli trwał na urzędzie, mnożąc się we złości na zdradę mieszczanom.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O zjawiskach napowietrznych, okrucieństwach Jazona i Antyocho.

1. Eodem tempore Antiochus secundam profec-tionem paravit in Aegyptum.

2. Contigit autem per universam Jerosolymorum civitatem videri diebus quadraginta per aëra equites discurrentes, auratas stolas habentes, et hastis, quasi cohortes, armatos;

3. et cursus equorum per ordines digestos, et congressiones fieri cominus, et scutorum motus, et galeatorum multitudinem gladiis districtis, et telorum jactus, et aureorum armorum splendorem omnisque generis loricarum.

4. Quapropter omnes rogabant in bonum monstra converti.

5. Sed cum falsus rumor exisset, tamquam vita excessisset Antiochus, assumtis Jason non minus mille viris, repente aggressus est civitatem; et civibus ad murum convolantibus ad ultimum apprehensa civitate, Menelaus fugit in arcem;

6. Jason vero non parcebat in caede civibus suis, nec cogitabat prosperitatem adversum cognatos malum esse maximum, arbitrans hostium et non civium se trophaea capturum.

7. Et principatum quidem non obtinuit, finem

44. *Gdy król do Tyru przyjechał.* To jest z Antyochoi, gdzie należną karę wymierzył Andronikowi.— *Od starszych.* Ludu Żydowskiego.

45. *Będąc przekonany.* Sądowym sposobem.— *Ptolemeusowi.* Synowi Dorymina, o którym jest wzmianka I. Mach. 3, 38.

1. Tegóż czasu Antioch wyprawił się powtóre do Egiptu.

2. Y przydało się, że po wszystkim mieście Jerozolimskim przez czterdzieści dni, widziano na powietrzu iezdne biegające, którzy mieli złote szaty, y kopiami iako hufy opatrzone;

3. y bieganie koni na rotę podzielone, y potykanie wręcz, y ruszanie tarcz, y mnostwo ludzi w przyłbicach z dobytymi mieczmi, y miotanie dard, y świetność zbrój złotych y wszelakich pancerczów.

4. A przetoż wszyscy prośili, aby się widzenia w dobre obróciły.

5. Ale gdy wieść fałszywa wyszła, iakoby Antiochus umarł, Jason zebrawszy nie mniętych tysięcy męzów znenagła uderzył na miasto: a gdy się mieszczanie na mury zbiegali, na koniec wzięwszy miasto, Menelaus uciekł na zamek.

6. A Jason zasię nie przepuszczał w mordowaniu mieszczanom swoim, aui myślił że szczęście przeciw powinowatym, iest złe barzo wielkie: mając za to że miał z nieprzyjaciół, a nie] z mieszczanów zwycięstwo odzierać.

7. A księstwa nie otrzymał, ale koniec zrad

49. *Na pogrzeb ich bardzo hojni byli.* Co było z chlubą dla obwinionych, a z hańbą dla sędziów.

R. 5.—5. *Uderzył na miasto.* W celu odzyskania arcykapłanstwa i wytepienia swoich przeciwników.

7. *Do Amanithydy.* Do krainy Ammanitów.

vero insidiarum suarum confusionem accepit, et profugus iterum abiit in Ammaniten.

8. Ad ultimum in exitium sui conclusus ab Areta Arabum tyranno, fugiens de civitate in civitate, omnibus odiosus, ut refuga legum et execrabilis, ut patriae et civium hostis, in Aegyptum extrusus est;

9. et qui multos de patria sua expulerat, peregre periiit, Lacedaemonas profectus, quasi pro cognatione ibi refugium habiturus;

10. et qui insepultos multos abjecerat, ipse et illamentatus et insepultus abjicitur, sepultura neque peregrina usus, neque patrio sepulcro participans.

11. His itaque gestis, suspicatus est rex societatem deserturos Judaeos, et ob hoc profectus ex Aegypto efferatis animis, civitatem quidem armis cepit.

12. Jussit autem militibus interficere, nec parcere occurrentibus, et per domos ascendentes trucidare.

13. Fiebant ergo caedes juvenum ac seniorum, et mulierum et natorum exterminia, virginumque et parvulorum neces.

14. Erant autem toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minus autem venundati.

15. Sed nec ista sufficient; ausus est etiam intrare templum universa terra sanctius, Menelao ductore, qui legum et patriae fuit proditor,

16. et scelestis manibus sumens sancta vasa, quae ab aliis regibus et civitatibus erant posita ad ornatum loci et gloriam, contrectabat indigne, et contaminabat.

17. Ita alienatus mente Antiochus, non considerabat, quod propter peccata habitantium civitatem, modicum Deus fuerat iratus, propter quod et accidit circa locum despectio;

18. alioquin nisi contigisset eos multis peccatis esse involutos, sicut Heliodorus, qui missus est a Seleuco rege ad exspoliandum aerarium, etiam hic statim adveniens flagellatus et repulsus utique fuisset ab audacia (*Supr. 3, 25*).

19. Verum non propter locum, gentem, sed propter gentem, locum Deus elegit.

20. Ideoque et ipse locus particeps factus est populi malorum; postea autem fiet socius bonorum, et qui derelictus in ira Dei omnipotentis est, iterum in magni Domini reconciliatione cum summa gloria exaltabitur.

21. Igitur Antiochus mille et octingentis ablati de templo talentis, velociter Antiochiam regressus est, existimans se prae superbia, terram ad

swoich zelżywość wziął: a uciekszy zaśię poszedł do Amanithydy.

8. Na ostatek na swe zatracenie, będąc ściśniony od Areta tyrańca Arabskiego, uciekając z miasta do miasta, wszystkim omierzły, iako odstępcza zakonu: y obrzydły, iako nieprzyjaciel oyczyzny y mieszczan, do Egiptu wypchniony jest;

9. y który wiele ludzi z oyczyzny ich wygnął, w cudzyj ziemi zginał, poszedszy do Lacedemonu, iakoby tam dla powinowactwa miał mieć ucieczkę;

10. a który wielu niepogrzebionych pomiatywał, sam y bez żaloby, y bez pogrzebu był porzucony, nie mając ani pogrzebu cudzoziemskiego, ani będąc uczestnikiem grobu oyczystego.

11. To tedy gdy się stało, domniemawał się król, żeby Żydzi chcieli odstąpić od towarzystwa, y dla tegóż wyiechawszy z Egiptu z zaiątrzonym sercem wziął miasto mocą.

12. Y rozkazał żołnierzóm zabiać, ani folgować tym któreby potkali: y po domach chodząc aby mordowali.

13. A przetóż było zabianie młodych y starych, y niewiast y dzieci wygubienia, y panien y młodych dziełek mordy.

14. A było przez trzy dni całe osmdziesiąt tysięcy zabitych, czterdziesiąt tysięcy powiazanych, a nie mniey zaprzędanych.

15. Ale y na tym nie dosyć, śmiał też wniść do kościoła po wszystkiej ziemi naświetszego, mając przewodnikiem Menelause, który był zdrajca praw y oyczyzny:

16. y złościwemi rękami wziąwszy naczynie święte, które od innych królów y miast na ozdobę mieysca y chwałę były położone, dotykał się ich niegodnie, y spługawił.

17. Tak Antioch oszalałszy, nie uważał, że dla grzechów mieszkających w mieście, Bóg rozgniewał się był na mały czas, dla czego też przyszła na mieysce wzgarda;

18. bo gdzieby nie byli wielą grzechów uwikłani, iako Heliodorus, który posłan jest od Selewka króla na złupienie skarbu, y ten też przyiechawszy wnetby był ubiczowany y odstraszony pewnie od śmiałości.

19. Lecz nie dla mieysca naród, ale dla narodu mieysce Bóg obrał.

20. A przetóż y samo mieysce stało się uczestnikiem nieszczęścia ludu, a potym będzie towarzyszem szczęścia: a które dla gniewu wszechmocnego Boga było opuszczone: zaśię ublagawszy wielkiego Pana, z wielką sławą będzie wywyższone.

21. A tak Antioch, wziąwszy z kościoła tysiąc y osmset talentów, z trzaskiem się wrócił do Antiochii, tusząc sobie od hardości, że miał zie-

8. *Na swe zatracenie.* Jesliby był nieumknął. Tekst ś. nadmienienia, że Jazon od Ammonitów udał się do Arabów, i że tam będąc podejrzany o niejakiś zamach i zbrodnię, został wtrącony do więzienia, zkąd uciekłszy przybył do Egiptu, po długiem ukrywaniu się.

11. *Odstąpić od towarzystwa.* Chcieli zerwać z nim

przymierze.

18. *Wielą grzechów uwikłani.* Rozumie to o Żydach.

20. *A potem będzie towarzyszem szczęścia.* Gdy poprawią obyczaje. — *Ublagawszy wielkiego Pana.* Gdy Bóg nam przebaczy i z nami się pojedna.

navigandum, pelagus vero ad iter agendum deducturum propter mentis elationem.

22. Reliquit autem et praepositos ad affligendam gentem; Jerosolymis quidem Philippum genere Phrygem, moribus crudeliorem eo ipso, a quo constitutus est;

23. in Garizim autem Andronicum, et Mene-laum, qui gravius quam ceteri imminebant civibus.

24. Cumque appositus esset contra Judaeos, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu viginti et duobus millibus, praecipiens ei omnes perfectae aetatis interficere, mulieres ac juvenes vendere.

25. Qui cum venisset Jerosolymam, pacem simulans, quievit usque ad diem sanctum sabbati, et tunc feriatis Judaeis arma capere suis praecepit.

26. Omnesque, qui ad spectaculum processerant, trucidavit, et civitatem cum armatis discurrens, ingentem multitudinem peremit.

27. Judas autem Machabaeus, qui decimus fuerat, secesserat in desertum locum, ibique inter feras vitam in montibus cum suis agebat, et foeni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis.

mię ku żeglowaniu, a morze ku chodzeniu przy-wieśdź, dla podniesienia myśli.

22. Y zostawił przełożone na utrapienie narodu: w Jeruzalem Philippa rodem z Phrygiię, oby-czaymi okrótniejszego, niż ten sam który go po-stanowił:

23. a w Garyzym Andronika y Menelausa, któ-rzy ciężęj niż inszy mieszanóm nalegali.

24. A gdy się udał przeciwko Żydóm, wyprawil przemierzego hetmana Apolloniusa z wyskiem dwudziestu y dwu tysięcy, rozkazując mu aby wszystkie doskonałych lat zabiiał, niewiasty y mło-dzieniaszki przedawał.

25. Który gdy przyciągnął do Jeruzalem zmy-słaiąc pokóy, dał pokóy aż do dnia świętego szab-batu: a na ten czas gdy Żydowie święcili, kazał swoim do oręża.

26. Y wszystkie co się byli wyszli dziwować pobil, a biegaiać po mieście ze zbroynymi, niezmierną wielkość ludzi zabiiał.

27. A Judas Machabeusz który był dziesiąty ustąpił był na puste miejsce, tamże między zwie-rzęty po górach z swemi żywoť wiódl, y z żiół pokarmu używaiąc mieszkali: żeby nie byli ucze-stnikami splugawienia.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O prześladowaniach Antyochoa, splugawieniu kościoła, męczeństwie Eleazara i t. d.

1. Sed non post multum temporis misit rex sem-quendam Antiochenum, qui compelleret Judaeos, ut se transferrent a patriis et Dei legibus;

2. contaminare etiam, quod in Jerosolymis erat, templum, et cognominare Jovis Olympii; et in Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant, Jovis hospitalis.

3. Pessima autem et universis gravis erat malorum incurso;

4. nam templum luxuria et comessionibus gentium erat plenum et scortantium cum meretricibus; saceratisque aedibus mulieres se ultro ingerebant, intro ferentes ea, quae non licebat.

5. Altare etiam plenum erat illicitis, quae legibus prohibebantur.

6. Neque autem sabbata custodiebantur, neque dies solemnes patrii servabantur; nec simpliciter Judaeum se esse quisquam confitebatur.

23. *Garyzym.* W Samaryi, w której była góra Garyzym, a na nią kościół Samarytanów, którzy byli od-szczepieńcami.

26. *Co się byli wyszli dziwować.* Którzy wyszli dla przypatrywania się wojsku. Albo raczej wszystkich, którzy wyszli byli w celu znajdowania się na nabo-żeństwie w dzień Szabbatu.

27. *Który był dziesiąty.* Niektórzy tak to tłumaczą, że on był dziesiątym prawnym Arcykapłanem od cza-sów Alexandra W. Inni rozumieją że *dziesiąty* ozna-cza imię urzędu, t. j. że był *dziesiątnikiem* albo *dzic-kanem*. Salianus mniema iż myśl jest ta, że Judas u-

1. Ale nie po długim czasie, posłał król nie-którego starca Antiocheńczyka, któryby przymuszał Żydy, żeby się przenieśli od oyczystych y Bożych praw:

2. ażeby też splugawił kościół który był w Je-ruzalem, a nazwał go Jowisza Olimpuzsa, a na Garyzym iacy byli ci którzy na miejscu mieszkali Jowisza gościnnego.

3. A nagorsze było y wszystkim ciężkie złości wtargnienie;

4. bo kościół pelen był zbytków, y obżarstwa pogańskiego, y tych którzy z nierządnicami nie-czystotę płódzili: a w świętych gmachach niewiasty dobrowolnie się podawały, wnosząc tam rzeczy któ-rych się niegodziło.

5. Ołtarz też pelen był rzeczy niesłusznych, któ-rych zakon zakazował.

6. Lecz ani Szabbathów święcono, ani dni uro-czystych oyczystych zachowano, ani się zgola ża-den Żydem bydź nie yzwinał.

dał się na puszcę sam dziesiąty t. j. z dziewięciu to-warzyszami. — *Żeby niebyli uczestnikami splugawie-nia.* Żeby niezgwałcili praw oyczystych przez oddawa-nie czci bałwanom i pożywanie mięsa im ofiarowanego R. 6.—1. *Żeby się przenieśli.* Ażeby zmienili za-kon swój i przyłączyli się do pogan.

2. *Iacy byli ci którzy na miejscu mieszkali.* T. j. jak i oni byli gośmi ciżyli przychodniami w tój kra-inie, w której niegdys, po uprowadzeniu w niewolę As-syryjską dziesięciu pokoleń, byli osiedli na miejscu krajowców.

3. *Złości wtargnienie.* Zbieg wielu nieszczęść.

7. Ducebantur autem cum amara necessitate in die natalis regis ad sacrificia, et cum Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hedera coronati Libero circuire.

8. Decretum autem exiit in proximas gentilium civitates, suggerentibus Ptolemaeis, ut pari modo et ipsi adversus Judaeos agerent, ut sacrificarent;

9. eos autem, qui nollent transire ad instituta gentium, interficerent; erat ergo videre miseriam.

10. Duae enim mulieres delatae sunt natos suos circumcidisse, quas, infantibus ad ubera suspensis, cum publice per civitatem circumduxissent, per muros praecipitaverunt.

11. Alii vero, ad proximas coeuntes speluncas, et latenter sabbati diem celebrantes, cum indicati essent Philippo, flammis succensi sunt, eo quod verebantur propter religionem et observantiam, manu sibimet auxilium ferre.

12. Obsecro autem eos, qui hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter adversos casus, sed repudent, ea, quae acciderunt, non ad interitum, sed ad correptionem esse generis nostri.

13. Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium.

14. Non enim sicut in aliis nationibus, Dominus patienter exspectat, ut eas, cum iudicii dies advenerit, in plenitudine peccatorum puniat,

15. ita et in nobis statuit, ut, peccatis nostris in finem devolutis, ita demum in nos vindicet.

16. Propter quod nunquam quidem a nobis misericordiam suam amovet; corripuens vero in adversis populum suum non derelinquit.

17. Sed haec nobis ad commonitionem legentium dicta sint paucis. Jam autem veniendum est ad narrationem.

18. Igitur Eleazarus unus de primoribus scribarum, vir aetate provectus, et vultu decorus, aperto ore hians compellebatur carnem porcinam manducare. (*Lev. 11, 7*).

19. At ille gloriosissimam mortem magis quam odibilem vitam complectens, voluntarie praeibat ad supplicium.

20. Intuens autem, quemadmodum oporteret accedere, patienter sustinens, destinavit non admittere illicita propter vitae amorem.

21. Hi autem, qui adstabant, iniqua miseratione commoti, propter antiquam viri amicitiam tol-

7. Y wodzono ie z gorzkim musem w dzień narodzenia królewskiego na ofiary: a gdy obchodzili święto Bachusowe, przymuszano ich w wieńcach bluszczowych Bachusowi kwoli chodzić.

8. A Dekret wyszedł, do bliskich miast pogańskich, z poduszczenia Ptolemeistów, aby y oni także przeciwko Żydóm czynili, żeby ofiary sprawowali:

9. y tych którzyby niechcieli przenieść się do ustaw pogańskich, aby zabijali. Y tak widziéć było nędzę.

10. Bo dwie niewieście oskarżono, że syny swe obrzezały: które zawiesiwszy im u piersi niemowlątka, iawnie w mieście obwiódszy, z muru zrzucili.

11. Drudzy zaś się zszedłszy się do bliskich iaskiin, a dzień Szabbatu po kryomku obchodząc, gdy ie Philippowi oznaymiono, ogniem są spaleni: dla tego że się obawiali, dla nabożeństwa y dla zachowania powinności ręką sobie pomoc dać.

12. Lecz proszę tych którzy te księgi czytać będą, aby się nie obrażali dla przeciwnych przygód, ale żeby te rzeczy które się przydały, poczytali że były nie na zginienie, ale na skaranie rodzaju naszego.

13. Abowiem nie dopuści grzesznikom długo czynić po swéy woléy, ale zarazem pomścić się, znak jest wielkiego dobrodziejstwa.

14. Bo nie tak, iako w innych narodziech, Pan ciérpliwie czeka, aby ie, gdy dzień sądu przydzie, w zupełności grzechów pokarał:

15. tak y o nas postanowił, aby gdy grzechy nasze do końca przyda, tak dopiéro nad nami się mścił.

16. A przetóż nigdy od nas nie oddała miłosierdzia swego, ale karząc przeciwnościami lud swóy nigdy nie opuszcza.

17. Ale to krótko, dla upomnienia czytających, niech będzie przypomniono: a teraz wróćmy się do historiiéy.

18. Eleazar tedy ieden z przedniejszych Doktorów, małz w leciech podeszły, y nadobny twarzcy, był przymuszany, usta otworzywszy ięć świńnie mięso.

19. Ale on śmierć nachwalebniejszą raczéy niż żywot omierzły obierał, dobrowolnie uprzedał na śmierć.

20. A przeglądając iako przystało przystąpić, skromnie znosząc, umyślił nie dopuszczać się rzeczy nieprzystoynnych, dla miłości zdrowia.

21. A ci którzy przy nim stali, nie obrażając, wzruszeni, dla staréy przyiaźni z mężem, odwiódszy

8. Ptolomeistów. W grec. jest: za poduszczeniem Ptolomeusza, t. j. syna Dorymina — *Czynili żeby ofiary sprawowali*. Aby przynaglali Żydów do składania ofiar bałwanom.

14. *Bo nie tak jako w innych narodziech*. Myśl jest ta: Pan Bóg zbawiennemi i mniejszemi karami Żydów karze wprzód niżby w występkach tyle zabrnęli, iż należałoby ich największém nieszczęściem ukarać dla odwiedzenia od grzechu. Miłosierdzia takiego nieokazuje

względem innych narodów, którym dopuszcza trwać w złych obyczajach i dążyć do zatracenia.

18. *Eleazar tedy*. Eleazar był kapłanem i bardzo biegłym w umiejętności Pisma ś. To bowiem oznacza co tu się mówi o nim iż był jeden z przedniejszych doktorów.

19. *Żywot omierzły*. W grec: *żywot z występkiem*. Lecz jedno i drugie oznacza to samo; albowiem zbrodniarze zwykle są nienawidziani.

lentes eum, secreto rogabant, afferi carnes, quibus vesci ei licebat, ut simularetur manducasse, sicut rex imperaverat de sacrificii carnibus,

22. ut, hoc facto, a morte liberaretur; et propter veterem viri amicitiam hanc in eo faciebant humanitatem.

23. At ille cogitare coepit aetatis ac senectutis suae eminentiam dignam, et ingenitae nobilitatis canitiem, atque a puero optimaе conversationis actus, et secundum sanctae et a Deo conditae legis constituta, respondit cito, dicens: Praemitti se velle in infernum.

24. Non enim aetati nostrae dignum est, inquit, fingere, ut multi adolescentium, arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum,

25. et ipsi propter meam simulationem et propter modicum corruptibilis vitae tempus decipiantur, et per hoc maculam atque execrationem meae senectuti conquiram.

26. Nam etsi in praesenti tempore supplicis hominum eripiar, sed manum Omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiam.

27. Quam ob rem fortiter vita excedendo, senectute quidem dignus apparebo:

28. adolescentibus autem exemplum forte relinquam, si prompto animo ac fortiter pro gravissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis, confestim ad supplicium trahebatur.

29. Hi autem, qui eum ducebant, et paulo ante fuerant mitiores, in iram conversi sunt propter sermones ab eo dictos, quos illi per arrogantiam prolatos arbitrabantur.

30. Sed cum plagis perimeretur, ingemuit et dixit: Domine, qui habes sanctam scientiam, manifeste tu scis, quia, cum a morte possem liberari, duos corporis sustineo dolores: secundum animam vero propter timorem tuum libenter haec patior.

31. Et iste quidem hoc modo vita decessit, non solum juvenibus, sed et universae genti memoriam mortis suae ad exemplum virtutis et fortitudinis derelinquens.

go osobno, prosili aby przyniesiono mięsa, którego mu się używać godziło, aby zmyślono że iadł, iako król był roskazał, z mięsa ofiarowanego:

22. żeby to uczyniwszy uszedł śmierci: a dla starý z mężem przyjaźni z nim ludzkość czynili.

23. Ale on iął u siebie uważać zacność wieku y starości swýy godną, y wrodzonego szlachectwa szedziwość, y z dzieciństwa obyczaje zachowania dobrego: y według ustaw świętego, a od Boga danego zakonu, prędko odpowiedział, mówiąc: Że wolał piérwý iść do piekła.

24. Bo, prawi, na nasze lata zmyślać nie przystoi: żeby wiele młodzieńców, mniemając iż Eleazar będąc w dziewięćdziesiąt lat przeniósł się do życia cudzoziemców:

25. y oni, dla mego zmyślania, y dla trochy skazitelnego żywota, byli w błąd zawiedzeni: a przeto bych zmyzy y przekłętwa starości moiéy nabył.

26. Bo choćbych na ten czas uszedł mąk ludzkich, wszakże ręki Wszchemocnego ani żywy ani umarły nie uydę.

27. A tak statecznie z żywota schodząc, okażę się bydź starości godnym:

28. a młodzieńców mężny przykład zostawię, ieśli ochotnym sercem a mężnie za napoważniejszye y naświętsze prawa pocziwιά śmierć podéymę. To gdy wymówił, zaraz go na mękę pociągniono.

29. A ci którzy go wiedli, a mało przedtym byli laskawszy, rozgniewali się dla słów od niego rzezonnych, które oni rozumieli że z hardości rzezone były.

30. A gdy od bicia umierał, westchnął y rzekł: Panie który masz świętą znościwość, ty wiesz iawnie, że ia mogąc bydź od śmierci wybawion, ciężkie boleści na ciebie cierpię: wszakże według dusze dla boiaźni twoiéy rad to ciérpię.

31. A tenci tym sposobem zszedł z żywota, nie tylko młodzieńców, ale y wszemu narodowi pamiętkę śmierci swýy, na przykład cnoty y męstwa, zostawiwszy.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O męczeństwie siedmiu braci Machabejskich.

1. Contigit autem, et septem fratres una cum matre sua apprehensos compelli a rege, edere contra fas carnes porcinas, flagris et taureis cruciatos.

2. Unus autem ex illis, qui erat primus, sic ait: Quid quaeris, et quid vis discere a nobis? parati sumus mori, magis, quam patrias Dei leges praevaricare.

23. *Do piekła. Do grobu.*

27. *Być starości godnym.* Być takim jak przystało na starca.

1. A przydało się, iż siedm braciéy pospołu z matką ich poimanych od króla przymuszano, aby przeciw prawu świnie mięso iedli, biąc ie biczmi bykowemi.

2. A ieden z nich, który był piérwszy, tak mówił: Czegóż się pytasz, abo czego się chcesz od nas dowiedziéć? Gotowiśmy raczyéy umrzéć, niżli zakon Boży oyczysty przestąpić.

30. *Według dusze.* Ochotnie.

R. 7.—1. *Bykowemi.* Rzemieniem żylastym.

3. Iralus itaque rex iussit, sartagine et ollas aeneas succendi; quibus statim succensis,

4. iussit, ei, qui prior fuerat locutus, amputari linguam, et cute capitis abstracta, summas quoque manus et pedes ei praescindi, ceteris ejus fratribus et matre inspicientibus.

5. Et, cum jam per omnia inutilis factus esset, iussit ignem admoventi, et adhuc spirantem torredi in sartagine, in qua cum diu cruciaretur, ceteri una cum matre invicem se hortabantur, mori fortiter, * (*Deut. 32, 36*).

6. dicentes: Dominus Deus aspiciet veritatem, et consolabitur in nobis, quemadmodum in protestatione cantici declaravit Moyses: Et in servis suis consolabitur. *

7. Mortuo itaque illo primo, hoc modo, sequentem deducebant ad illudendum, et cute capitis ejus cum capillis abstracta, interrogabant, si manducaret prius, quam toto corpore per membra singula puniretur.

8. At ille, respondens patria voce, dixit: Non faciam. Propter quod et iste, sequenti loco, primi tormenta suscepit;

9. et in ultimo spiritu constitutus, sic ait: Tu quidem, scelestissime, in praesenti vita nos perdis: sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus in aeternae vitae resurrectione suscitabit.

10. Post hunc tertius illuditur, et linguam postulatus cito protulit, et manus constanter extendit;

11. et cum fiducia ait: E coelo ista possideo, sed propter Dei leges nunc haec ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero;

12. ita ut rex, et qui cum ipso erant, mirarentur adolescentis animum, quod tamquam nihilum duceret cruciatu.

13. Et hoc ita defuncto, quartum vexabant similiter torquentes.

14. Et, cum jam esset ad mortem, sic ait: Potius est ab hominibus morti datos spem expectare a Deo, iterum ab ipso resuscitandos: tibi enim resurrectio ad vitam non erit.

15. Et cum admovissent quintum, vexabant eum. At ille, respiciens in eum,

16. dixit: Potestatem inter homines habens, cum sis corruptibilis, facis quod vis: noli autem putare genus nostrum a Deo esse derelictum:

17. tu autem patienter sustine, et videbis magnam potestatem ipsius, qualiter te et semen tuum torquebit.

3. *Panwie i kotły miedziane.* Pełne oleju, lub smoły, lub wody wrzącęj.

5. *Na wszystkim niczemu się niegodził.* Jako już zupełnie skaleczony i ze skóry odarty.

6. *Ucieszy się w nas.* Poczieszy nas. Albo ucieszy się t. j. rozweseli się po zemstczeniu się nad nieprzyjaciółmi. Wzięty tu dowód z Deuter: 32, 36. gdzie jednak tak czytamy: *a nad sługami swymi zmiłuje się, gdyż z miłosierdzia jego pochodzi nasza pociecha.* Mówi się także, iż Bóg się cieszy czyli się weseli w mę-

3. Rozgniewawszy się tedy król, rozkazał panwie y kotły miedziane rozpalić: które gdy natychmiast rozpalono,

4. kazał temu który naprzód mówił, język urznąć, a skórę z głowy zdarszy, ręce y nogi jego obciąć: na co inni bracia jego y zmatką patrzali.

5. A gdy już na wszystkim niczemu się nie godził, kazał ogień przyłożyć, y ieszcze dychającego smażyć w panwi, w której gdy go długo męczono, drudzy pospołu z matką napominali ieden drugiego, aby statecznie śmierć podieli, mówiąc:

6. Pan Bóg weyźrzy na prawdę, a ucieszy się w nas, iako w oświadczeniu pieśni Moysesz oznaymił: Y w sługach swoich ucieszy się.

7. A gdy tym sposobem on pierwszy umarł, widziano drugiego ku naigrzawaniu: a skórę głowy jego y z włosy zdarszy, pytali ieśliby chciał ieść piérwéy niż go po wszystkim cieie na każdym członku męczyć będą.

8. Ale on odpowiadając oyczystym głosem rzekł: Nie uczynię. Dla tego y ten wtóry piérwszego męki podiał:

9. a konając, tak rzekł: Acz ty nayzłośliwszy w niniejszym żywocie nas tracisz: ale król świata, nas za swe prawa umarłe, na wiecznego żywota zmartwychwstanie wzbudzi.

10. Po onym trzeci był naigrzawan, a gdy mu język podać kazano wnet podał, i śmieie ręce wyciągnął:

11. y z ufnością mówił: Z nieba to mam, ale dla zakonu Bożego teraz y to wzgardzam: bo się od niego zasię to wziąć spodziewam:

12. tak iż król y którzy z nim byli, dziwowali się sercu młodzieńca, że iako na nic na męki nie dbał.

13. A gdy ten tak umarł, czwartego także męcząc trapił.

14. A gdy już był bliski śmierci, tak rzekł: Lepiej jest od ludzi na śmierć zdany, czekać nadzieie od Boga, którzy od niego zasię mają byđz wskrzeszeni: bo tobie nie będzie zmartwychwstanie ku żywotowi.

15. A gdy przywidli piątego, męczyli go: ale on weyrzawszy nań,

16. rzekł: Maiąc moc między ludźmi, będąc skazitelny, czynisz co chcesz: a nie mniemay żeby naród nasz był od Boga opuszczony.

17. A ty cierpliwie czekay, a użyżysz wielką moc jego, iako ciebie y nasienie twe męczyć będzie.

czennikach, dla tego że mu się najbardziej podoba ich męstwo i śmierć.

11. *Z nieba.* Od Boga.

14. *Na śmierć zdany.* Na śmierć skazanym, przeznaczonym.

15. *Nań.* Na króla.

16. *Będąc skazitelny.* Będąc jednejże natury z tymi których rzeczesz; co raczej powinny ci przypominać litość i ów rachunek, który kiedyś masz zdać Bogu.

17. *Nasienie.* Synów twoich, potomstwo.

18. Post hunc ducebant sextum, et is, mori incipiens, sic ait: Noli frustra errare, nos enim propter nosmetipsos haec patimur, peccantes in Deum nostrum, et digna admiratione facta sunt in nobis:

19. tu autem, ne existimes tibi impune futurum, quod contra Deum pugnare tentaveris.

20. Supra modum autem mater, mirabilis et bonorum memoria digna, quae pereuntes septem filios sub unius diei tempore conspiciens, bono animo ferebat propter spem, quam in Deum habebat;

21. singulos illorum hortabatur voce patriae fortiter, repleta sapientia, et, femineae cogitationi masculinum animum inserens,

22. dixit ad eos: Nescio, qualiter in utero meo apparuistis: neque enim ego spiritum et animam donavi vobis et vitam, et singulorum membra non ego ipsa compegi:

23. sed enim mundi creator, qui formavit hominis nativitatem, quique omnium invenit originem, et spiritum vobis iterum cum misericordia reddet et vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges ejus.

24. Antiochus autem, contemni se arbitratus, simul et exprobrantis voce despecta, cum adhuc adolescentior superesset, non solum verbis hortabatur, sed et cum juramento affirmabat, se divitem et beatum facturum, et translatum a patriis legibus amicis habiturum, et res necessarias ei praebiturum.

25. Sed ad haec cum adolescens nequaquam inclinaretur, vocavit rex matrem, et suadebat ei, ut adolescenti fieret in salutem.

26. Cum autem multis eam verbis esset hortatus, promisit suam se filio suo.

27. Itaque inclinata ad illum, irridens crudelem tyrannum, ait patriae voce: Fili mi, miserere mei, quae te in utero novem mensibus portavi, et lac triennio dedi et alui, et in aetatem istam perduxi.

28. Peto, nate, ut aspicias ad coelum et terram, et ad omnia quae in eis sunt, et intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus, et hominum genus:

29. ita fiet, ut non timeas carnificem istum, sed dignus fratribus tuis effectus particeps, suscipe mortem, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam.

18. *Rzeczy podziwienia godne.* Przypadły na nas wielkie nieszczęścia, które okazują dziwną sprawiedliwość Boską.

21. *Ojczystym głosem.* Mową ojczystą, — Pełna mądrości. T. j. mocy i wzniosłości ducha.

23. *Który wynalazł poczęcie rzeczy.* Który mądrością swoją obmyślił, w jaki sposób każda rzecz miała się urodzić.

24. *Antyoch zaś.* Zdanie jest: Antyoch mniemając że siebie poda w pogardę, jeśliby nic niewymógł na młodzieńcach mężczarniami i królewską swoją powagą, i podejrzewając żeby mu nieczyniono takiego zarzutu i t. d.

25. *Radziła ku zdrowiu.* Żeby mu rady zbawienne

18. Potym wiedziono szóstego, y ten poczynając umierać, tak mówił: Nie myl się darmo: bo my to sami dla siebie cierpiemy, żeśmy przeciw Bogu naszemu zgrzeszyli, y stały się nam rzeczy podziwienia godne.

19. Wszakże ty nie mniemaj żebyś miał usyść karania, żeś się ważył przeciw Bogu walczyć.

20. Ale nad miarę matka dziwna, a pamiętki między dobrymi godna: która na ginące siedm synów iednego dnia patrząc dobrym sercem znosiła, dla nadzieie którą w Bogu miała.

21. Każdego z nich oyczystym głosem mężnie napominała, będąc pełna mądrości: a myśli niewieścię meżkiego serca dodając,

22. do nich mówiła: Nie wiem iakoście się w żywocie moim ukazali: bo nie iam ducha y duszę wam darowała y żywot: y każdego członki nie iam sama spoila:

23. ale stworzyciel świata, który sprawił człowiecze narodzenie, y który wynalazł poczęcie wszecch rzeczy, y wam z miłosierdziem zaś ducha przywróci y żywot, iako wy teraz samymi sobą, dla praw iego gardzicie.

24. Lecz Antioch mniemając żeby nim gardzono, y puściwszy też mimo się głos urągający, gdy ieszcze naymłodszy pozostał, nietylko go słowy upominał, ale y pod przysięgą obiecował że go bogatym y szczęśliwym uczynić miał, y iesliby odstąpił od praw oyczystych że go miał mieć za przyjaciela y potrzeb mu dodać.

25. Ale gdy się młodzieniec żadną miarą nie skłaniał, na to zawałał król matki, y radził iey, aby młodzieńcowi radziła ku zdrowiu.

26. A gdy ją długimi słowy napominał, obiecała że synowi radzić miała.

27. A tak schyliwszy się do niego, szydząc z okrutnego tyrana, mówiła głosem oyczystym: Synu mój, zmiłuj się nademną, którąm cię dziewięć miesięcy w żywocie nosiła, y przez trzy lata przy piersiach miała, y chowała, y do tych lat przywiodła.

28. Proszę synu, abyś poyrzał na niebo y na ziemię, y na wszystko co na nich iesť, y zrozumiał, iż to Bóg z niezego uczynił, y rodząy ludzki.

29. Tak się stanie, że się nie będziesz bał tego kata: ale stawszy się godnym bracię twę uczestnikiem, pōdeymi śmierć, abyeh cię z braty twemi w onym zmiłowaniu przyięła.

podawała.

26. *Obiecała że synowi radzić miała.* Radzić to co mu służyło ku zbawieniu wiecznemu; nie zaś, jak się spodziewał król, co się odnosiło do zachowania życia i pozyskania ziemskich zaszczytów.

27. *Szydząc z okrutnego tyrana.* Albowiem co innego, niż się on był spodziewał, radziła. — *Zmiłuj się nade mną.* Poczytała bowiem siebie za najniezszczęśliwszą, jeśliby choć jeden z synów odstąpił od wiary.

29. *W onem zmiłowaniu.* W ostatni dzień sądu. W grec, jest tylko *w miłosierdziu*, jakby rzekła: przez miłosierdzie Boże.

30. Cum haec illa adhuc diceret, ait adolescens: Quem sustinetis? non obedio praecepto regis, sed praecepto legis, quae data est nobis per Moysen.

31. Tu vero, qui inventor omnis malitiae factus es in Hebraeos, non effugies manum Dei.

32. Nos enim pro peccatis nostris haec patimur.

33. Et si nobis propter increpationem et correctionem Dominus Deus noster modicum iratus est: sed iterum reconciliabitur servis suis.

34. Tu autem, o sceleste, et omnium hominum flagitiosissime, noli frustra extolli vanis spebus in servos ejus inflammatus:

35. nondum enim omnipotentis Dei et omnia inspicientis iudicium effugisti.

36. Nam fratres mei, modico nunc dolore sustentato, sub testamento aeternae vitae effecti sunt: tu vero iudicio Dei justas superbiae tuae poenas exsolves.

37. Ego autem, sicut et fratres mei, animam et corpus meum trado pro patriis legibus, invocans Deum, maturius genti nostrae propitium fieri, teque cum tormentis et verberibus confiteri, quod ipse est Deus solus.

38. In me vero et in fratribus meis desinet Omnipotentis ira, quae super omne genus nostrum juste superducta est.

39. Tunc rex accensus ira in hunc super omnes crudelius desaevit, indigne ferens se derisum.

40. Et hic itaque mundus obiit, per omnia in Domino confidens.

41. Novissime autem post filios et mater consumta est.

42. Igitur de sacrificiis et de nimis crudelitibus satis dictum est.

30. To gdy ona jeszcze mówiła, rzekł młodzieniec: kogoż czekacie? nie słucham rozkazania królewskiego, ale rozkazania zakonu który nam jest dan przez Moyszeza.

31. Ale ty któryś się stał wynalazcą wszelkięj złości na Hebreyczyki, nie uydiesz ręki Bożęj.

32. Bo my to dla grzechów naszych cięrpimy.

33. Y acz się na nas, dla kaźni y karania, Pan Bóg nasz trochę rozgniewał, ale przednan będzie sługóm swoim.

34. A ty złośliwy, a ze wszech ludzi naygorszy, nie wynoś się próżno daremnemi nadzieiami, rozpaliwszy się na sługi iego.

35. Abowiem ieszcze nie uszedł sądu wszechmocnego, a wszystko widzającego Boga.

36. Bo bracia moi krótkie teraz boleści wyciępiawszy, w przymierzu żywoła wiecznego postanowieni są: ale ty sądem Bożym sprawiedliwe pychy twęj karanie odniesiesz.

37. Lecz ia, jako y bracia moi, duszę y ciało moje dawam za prawa oyczyste, wzywając Boga aby co rychle narodowi naszemu miłościwym był, a ty żebyś w mękach, y w karaniu wyznał, że on sam jest Bogiem.

38. Na mnie lepak, y na braci moięy ustanie gniew Wszechmocnego, który jest sprawiedliwie wniesion na wszytek nasz naród.

39. Tedy król gniewem zapalony, nad tym okrótnięy niż nad wszystkimi się srożył, gniewając się, że był naigrany.

40. A tak y ten czystym zszedł, na wszystkim w Panu ufając.

41. A na ostatek po syniech y matka koniec wzięła.

42. A tak o ofiarach, y zbytnich okrócieństwach dosyć się rzekło.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O zwycięztwach Judy nad Nikanorem, i t. d.

1. Judas vero Machabaeus, et qui cum illo erant, introibant latenter in castella, et convocantes cognatos et amicos, et eos, qui permanserunt in Iudaismo, assumentes, eduxerunt ad se sex millia virorum.

2. Et invocabant Dominum, ut respiceret in populum, qui ab omnibus calcabatur, et misereretur templo, quod contaminabatur ab impiis;

3. misereretur etiam exterminio civitatis, quae esset illico complananda, et vocem sanguinis ad se clamantis audiret;

4. memoraretur quoque iniquissimas mortes par-

36. W przymierzu. Jakby rzekł: Dostąpią nagrody obiecanęj dla zachowujących prawo. Albo, już w części dostąpili tego stanu, w którym bezpieczni są o żywot swój wieczny.

40. Czysty. Bo niezachciał żadnej plamy zbrodni do której go zmuszano.

41. Koniec wzięła. Zameczoną była.

42. O ofiarach. Bałwochwalczych, o których wspo-

1. Ale Judas Machabeusz, y ci co z nim byli, kryjomko wchodzili do miasteczek: a zwoławszy powinowate y przyiacioly, y przyiawszy ku sobie te którzy trwali w wierze Żydowskięj, wywiedli do siebie sześć tysięcy mężów.

2. Y wzywali Pana aby weyżrał na lud który był od wszystkich deptany: a zmiłował się nad kościołem, który od niezbożnych był plugawiony:

3. aby się też zlitował nad zburzeniem miasta, które prędko miało bydź z ziemią zrównane, a wysłuchał głos krwi do niego wołającęj:

4. żeby też wspomniął na niesprawiedliwe śmiermiał wprzódy.

R. 8.—1. *Judas Machabeusz.* Zaczyna tu wyliczać dzieje Judy Machabeusza po śmierci ojca jego Mathatiasza.

3. *Głos krwi.* Żydów okrutnie zabitych od pogan i odstępców.

4. *Ażeby się oto rozgniewał.* Żeby nieznosząc tego obojętnie ukarał.

vulorum innocentum, et blasphemias nomini suo illatas, et indignaretur super his.

5. At Machabaeus, congregata multitudine, intollerabilis gentibus efficiebatur; ira enim Domini in misericordiam conversa est.

6. Et superveniens castellis et civitatibus improvisus, succendebat eas, et opportuna loca occupans, non paucas hostium strages dabat;

7. maxime autem noctibus ad hujusmodi excursus ferebatur, et fama virtutis ejus ubique diffundebatur. * (1. Mach. 3, 38.)

8. Videns autem Philippus, paulatim virum ad profectum venire, ac frequentius res ei cedere prospere, ad Ptolemaeum ducem Coelesyriae et Phoenicis scripsit, ut auxilium ferret regis negotiis. *

9. At ille velociter misit Nicanorem Patrocli de primoribus amicis, datis ei de permistis gentibus, armatis non minus viginti millibus, ut universum Judaeorum genus deleret, adjuncto ei et Gorgia viro militari et in bellicis rebus experientissimo.

10. Constituit autem Nicanor, ut regi tributum, quod Romanis erat dandum, duo millia talentorum de captivitate Judaeorum suppleret;

11. statimque ad maritimas civitates misit, convocans ad coemptionem Judaicorum mancipiorum, promittens se nonaginta mancipia talento distracturum; non respiciens ad vindictam, quae eum ab Omnipotente esset consecutura.

12. Judas autem, ubi comperit, indicavit his, qui secum erant, Judaeis Nicanoris adventum.

13. Ex quibus quidam formidantes, et non credentes Dei justitiae, in fugam vertebantur;

14. alii vero, si quid ei supererat, vendebant, simulque Dominum deprecabantur, ut eriperet eos ab impio Nicanore, qui eos prius, quam cominus veniret, venderet;

15. et si non propter eos, propter testamentum tamen, quod erat ad patres eorum, et propter invocationem sancti et magnifici nominis ejus super ipsos.

16. Convocatis autem Machabaeus septem millibus, qui cum ipso erant, rogabat, ne hostibus reconciliarentur, neque metuerent inique venturum adversum se hostium multitudinem, sed fortiter contenderent,

17. ante oculos habentes contumeliam, quae loco sancto ab his injuste esset illata, itemque et ludibrio habitae civitatis injuriam, adhuc etiam veterum instituta convulsa.

18. Nam illi quidem armis confidunt, ait, simul et audacia: nos autem in omnipotente Domino, qui potest et venientes adversum nos et universum mundum uno nutu delere, confidimus.

8. Widząc Filip. O którym sądzą że był dowódzcą załogi Jerozolimskiej.

9. Patroklowego. Syna Patrokla.—Z mieszanych narodów. Z rozmaitych narodów.

ei dziełek niewinnych, y na bluźnierstwa zadane imieniowi jego, ażeby się o to rozgniewał.

5. Ale Machabeusz zebrawszy mnóstwo, stawał się nieznośny poganom: bo się gniew Pański w miłosierdzie obrócił.

6. A na miasteczka y miasta nachodząc, nie odpowiednie palił je, a miejsca sposobne posiadwszy, nie mało porażek nieprzyjaciół czynił;

7. a nawięćy w nocy do takich się wycieczek udawał, y sława mocy jego wszędy się roznosiła.

8. A tak widząc Philip że maż pomalu się wzbiiał, a iż się mu rzeczy częścicę szczęśliwie powodziły: pisał do Ptolemeusa starosty Celesyryię, y Phoenicę, aby dał ratunek sprawom królewskim.

9. A on wnet posłał Nikanora Patroklowego, z przedniejszych przyjaciela, dawszy zmieszanych narodów zbrojnych nie mnić dwudziestu tysięcy, aby wszytek naród Żydowski wygładził: przydawszy mu y Gorgiasza męża ryckiego, y w rzeczach woiennych bardzo biegłego.

10. A postanowił Nikanor aby danię królowi, która miano płacić Rzymianóm, dwa tysiąca talentów, dolożył z poimanych Żydów;

11. y wnet posłał do miast nad morzem leżących, zwolywając kupców na kupowanie więźniów Żydowskich, obiecując im dawać dziewięćdziesiąt niewolników za jeden talent, nie się nieogładając na pomstę, która od wszechmocnego Pana za nim iść miała.

12. A Judas gdy się dowiedział, oznaymił tym, którzy przy nim byli Żydóm o przyszcii Nikanora.

13. Z których niektórzy zleknawszy się, y nie wierząc sprawiedliwości Bożę uciekali:

14. a drudzy iesli co ieszcze mieli przedawali, a spółu Pana prosili, aby ich zachował od niezbożnego Nikanora, który pierwę niż się z nimi potkał, iuz je był poprzedał;

15. a iesli nie dla nich, wszakóż dla przymierza które było z oycy ich, y dla wzywania świętego a wielmożnego imienia jego nad nimi.

16. Machabeusz tedy zwolawszy siedm tysięcy którzy z nim byli, prosił, aby się z nieprzyjaciół nie iednali, ani się bali mnóstwa nieprzyjaciół przeciwko im niesprawiedliwie ciągnących: ale aby się mężnie potykali,

17. mając przed oczyma zelżywość, która miejscu świętemu niesłusznie uczynili, nad to y na krzywdę miasta wydanego na pośmiewisko, ieszcze też na ustawy przodków pogwałcone.

18. Bo oni prawi, we zbroiach swych wespół, y w śmiałości ufaia: ale my ufamy w Panie wszechmogącym, który może y te którzy przeciw nam ciągną, y wszytek świat iednym skinieniem zgładzić.

13. Niewierząc sprawiedliwości Bożej. Nieufając we mszczącą sprawiedliwość Boską.

15. Dla wzywania... imienia jego nad nimi. T. j. ponieważ nazywali się szczególnym ludem jego.

19. Admonuit autem eos et de auxiliis Dei, quae facta sunt erga parentes; et quod sub Sennacherib centum octoginta quinque millia perierunt; (4. Reg. 19, 35.)

20. et de proelio, quod eis adversus Galatas fuit in Babylonra, ut omnes, ubi ad rem ventum est, Macedonibus sociis haesitantibus, ipsi sex millia soli peremerunt centum viginti millia propter auxilium illis datum de coelo, et beneficia pro his plurima consecuti sunt.

21. His verbis constantes effecti sunt, et pro legibus et patria mori parati.

22. Constituit itaque fratres suos duces utriusque ordini, Simonem, et Josephum, et Jonathan, subjectis unicuique millenis et quingentenis.

23. Ad hoc etiam ab Esdra lecto illis sancto libro, et dato signo adjutorii Dei, in prima acie ipse dux commisit cum Nicanore.

24. Et facta sibi adiutore Omnipotente, interfecerunt super novem millia hominum, majorem autem partem exercitus Nicanoris vulneribus debilem factam fugere compulerunt. (1. Mach. 4, 14.)

25. Pecuniis vero eorum, qui ad emtionem ipsorum venerant, sublatis, ipsos usquequaque persecuti sunt,

26. sed reversi sunt hora conclusi; nam erat ante sabbatum, quam ob causam non perseveraverunt insequentes.

27. Arma autem ipsorum et spolia congregantes, sabbatum agebant, benedicentes Dominum, qui liberavit eos in isto die, misericordiae initium stilans in eos.

28. Post sabbatum vero debilibus, et orphanis et viduis diviserunt spolia, et residua ipsi cum suis habuere.

29. His itaque gestis, et communiter ab omnibus facta obsecratione, misericordem Dominum postulabant, ut in finem servis suis reconciliaretur.

30. Et ex his, qui cum Timotheo et Bacchide erant contra se contententes, super viginti millia interfecerunt, et munitiones excelsas obtinuerunt, et plures praedas diviserunt, aequam portionem debilibus, pupillis et viduis, sed et senioribus facientes. (1. Mach. 5, 6.—7, 8.)

31. Et cum arma eorum diligenter collegissent, omnia composuerunt in locis opportunis, residua vero spolia Jerosolymam detulerunt;

32. et Philarchen, qui cum Timotheo erat, interfecerunt, virum scelestum, qui in multis Judaeos afflixerat.

20. *Walkę... przeciw Galatom.* Kiedy zwycięstwo to odniesiono i pod jakim monarchą Azii, niewiadomo. O wtargnięciu Gallów do Azji jest wzmianka u Justyna, Księ. 92. i u Strabona Ks. 12.—*I dobrodziejstwa to bardzo wiele dostali.* W grek. jest: *i wielkie łupy odnieśli.* W tym sensie i słowa Wulgaty dają się tłómaczyć.

22. *Hetmany nad obiema szykami.* Wojsko uszykował we dwie linie bojowe i podzieliwszy je na cztery

19. Przypominał im też y boskie pomocy, które się przodkom ich działy: y że pod Sennacheribem sto ósmdziesiąt y pięć tysięcy zginęło;

20. y walkę którą w Babilonie przeciw Galatom mieli iako gdy przyszło do rzeczy, gdy Macedonczycy towarzysze ięli sobą trwożyć, samych tylo sześć tysięcy porazili sto y dwadzieścia tysięcy, za pomocą którą im dano z nieba: y dobrodziejstwa to barzo wiele dostali.

21. Temi słowy stali się stałymi, y gotowymi dla zakonu y oyczyzny umrzeć.

22. A tak postanowił bracia swa hetmany nad obiema szykami, Simona, y Jozepha, y Jonathe, poruczywszy każdemu po tysiącu y po pięciset.

23. Nad to ieszcze, gdy od Ezdrasza im przeczytane były święte księgi, y dany znak Boskiego wspanienia, sam hetman w pierwszym husie potkał się z Nikanorem.

24. Y mając pomocnika Wszchemocnego, pobili więcéy niż dziewięć tysięcy ludzi, a większą część wojska Nikanorowego ranami zwałtliwszy uciekać przymusili:

25. Y pobrawszy pieniądze onych, którzy kupować ie byli przyiechali, zewsząd ie gonili,

26. ale się wrócili, czasem przymuszeni: bo było przed szabatem: dla której przyczyny nie trwali w pogonięy.

27. Lecz zbroie ich y łupy zgromadziwszy, szabaty święcili: błogosławiąc Pana, który ie dnia onego zachował, kropiąc na nie początkiem miłosierdzia swego.

28. A po szabbacie szabaty, chorym, sierotóm, y wdowóm łupy rozdawali, a ostatek sami z swoimi mieli.

29. To tedy gdy się stało, y gdy uczynili wszyscy w obec modlitwę prosili miłosiernego Pana, aby do końca sługi swe w łaskę przyjął.

30. A z tych, którzy z Thymotheuszem y z Bacchidem przeciwko nim walczyli, więcéy niż dwadzieścia tysięcy pobili, y wysokich zamków dostali, y wiele łupów podzielili, przypuściwszy w równy dział chore, sieroty y wdowy ale y stare.

31. A gdy pilnie zebrali zbroie ich, wszystkie złożyli po mieyscach sposobnych, a ostatek korzyści do Jeruzalem zanieśli.

32. Zabili y Philarcha który był z Thymotheuszem, męża złościwego, który był w wielu rzeczach żydy utrapil.

— oddziały, nad każdym postanowił dowódcą jednego ze swych braci.

23. *Gdy... przeczytane były święte księgi.* Po przeczytaniu jakiejś części Pisma ś. która zdała się być stosowną do okoliczności, zwłaszcza z Ks. Deuter.—*Dany znak boskiego wspanienia.* Godło wojenne, które dał wodom i żołnierzom swoim, zdaje się było takie: *Pomoc Boża, albo Bóg pomocą.*

29. *Do końca.* Doskonałe, albo na zawsze, albo narzecie.

33. Et cum epinicia agerent Jerosolymis, eum, qui sacras januas incenderat, id est, Callisthenem, cum in quoddam domicilium refugisset, incenderunt, digna ei mercede pro impietatibus suis reddita.

34. Facinorosissimus autem Nicanor, qui mille negotiantes ad Judaeorum venditionem adduxerat,

35. humiliatus auxilio Domini ab his, quos nullos existimaverat, deposita veste gloriae, per mediterranea fugiens, solus venit Antiochiam, summam infelicitatem de interitu sui exercitus consecutus.

36. Et qui promiserat Romanis se tributum restituere de captivitate Jerosolymorum, praedicabat nunc protectorem Deum habere Judaeos, et ob ipsum invulnerabiles esse, eo quod sequerentur leges ab ipso constitutas.

33. A gdy dzień zwycięstwa w Jeruzalem obchodzili, tego który był święte bramy spalił, to jest Callisthena, gdy do niekórego domu uciekł, spalił: godną mu zapłatę za niezbożności jego oddając.

34. Lecz największy złoczyńca Nikanor, który był tysiąc kupców na przedawanie Żydów przywiódł,

35. poniżony za pomocą Bożą od tych, których sobie za nic nie miał, złożywszy szatę świętą, przez morze międzyziemne uciekając przyszedł sam do Antiochii, wielkie nieszczęście z utracenia wojska swego podiawszy.

36. A który obiecywał Rzymianóm zapłacić dań z więźniów Jerozolimskich, opowiadał teraz, iż Żydowie mają Boga obrońcą, a dla tego ranieni być nie mogą, że zakonu od niego postanowionego naszladaują.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O bezskutecznej pokucie i śmierci Antyocho.

1. Eodem tempore Antiochus inhoneste revertatur de Perside.

2. Intraverat enim in eam, quae dicitur Persepolis, et tentavit exspoliare templum, et civitatem opprimere; sed multitudine ad arma concurren- te fugam versi sunt; et ita contigit, ut Antiochus post fugam turpiter rediret. (1. Mach. 6, 1).

3. Et cum venisset circa Ecbatanam, recognovit, quae erga Nicanorem et Timotheum gesta sunt.

4. Elatus autem in ira, arbitrabatur se injuriam illorum, qui se fugaverant, posse in Judaeos retorquere; ideoque jussit agitari currum suum, sine intermissione agens iter, coelesti eum judicio perurgente, eo quod ita superbe locutus est, se venturum Jerosolymam, et congeriem sepulcri Judaeorum eam facturum.

5. Sed qui universa conspiciat Dominus Deus Israel, percussit eum insanabili et invisibili plaga. Ut enim finivit hunc ipsum sermonem, apprehendit eum dolor dirus viscerum, et amara internorum tormenta; (2. Par. 16, 9).

6. et quidem satis juste, quippe qui multis et novis cruciatibus aliorum torserat viscera, licet ille nullo modo a sua malitia cessaret.

7. Super hoc autem superbia repletus, ignem spirans animo in Judaeos, et praeci- piens accelerari negotium, contigit illum impetu euntem de curru cadere, et gravi corporis collisione membra vexari.

8. Isque, qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, et montium altitudines in statera appen-

1. Tegóż czasu Antioch sromotnie się wracał z Persyi.

2. Bo wiachał był do miasta które zowią Persepolis, y kusił się zbór złupić, y miasto podbić. Ale gdy się pospólstwo do bronię zbiegło, tyl podali, y tak się stało, iż Antioch uciekszy z sromota się wracał.

3. A gdy przyiachał ku Ekbatanie, dowiedział się co się z Nikanorem y z Thimotheuszem stało.

4. A nadawszy się gniewem, spodziwał się, że krzywdę onych przed którymi uciekł, mógł na Żydy obrócić: y dla tegóż rozkazał co prędzcy poganiać, iadąc bez przestanku: gdyż go sąd niebieski przyciskał, za to że tak hardzie mówił, że miał przyiachać do Jeruzalem, uczynić ji mogiłą grobu Żydów.

5. Ale który wszystko widzi, Pan Bóg Izraelski zaraził go plagą nie uleczoną i niewidomą. Bo skoro tézże to mowy dokonał, zięła go boleść sroga wnętrzości, y gorzkie dręczenie wnętrza.

6. A iście barzo sprawiedliwie: iako tego który mnogimi a nowymi mękami dręczył innych wnętrzości; acz on przesię żadnym obczyajem od swęj złości nie przestawał.

7. A nad to będąc pychy pełen y ogniem pałając na sercu przeciw Żydóm, y rozkazując pospieszać: przydało się że bieząc wskok wypadł z woza, y od ciężkiego ciała stłuczenia, członki iego strapione były.

8. A ten który się zdał sobie, że y nawałnościom morskim rozkazywał, nad ludzki zwyczaj hardości pełen, y gór wysokość miał na szali zwa-

33. *Święte bramy.* Kościoła.

R. 9.—1. *Z Persyi.* Patrz opis tego Ks. 1. r. 6.

4. *Mogiłą grobu.* Pokazywał przez to Antyochoś że miał zamiar całą Jerozolimę obrócić w perzynę, tak iżby została wspólnym dla nich grobem.

5. *Nieuleczoną i niewidomą.* Nowym jakimś rodzajem choroby, której przyczyny były nieznanome.

8. *Gór wysokość miał na szali zważyć.* Sposób mówienia przysłowiowy, przez który się oznacza że ktoś ma coś w swojej władzy i mocy, jak naprzykład kupiec ma w swęj władzy to co zważa na szali. Stosuje

dere, nunc humiliatus ad terram, in gestatorio portabatur, manifestam Dei virtutem in semetipso contestans,

9. ita ut de corpore impii vermes scaturirent, ac viventis in doloribus carnes ejus effluerent, odore etiam illius et foetore exercitus gravaretur.

10. Et qui paulo ante sidera coeli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam foetoris portare.

11. Hinc igitur coepit ex gravi superbia deductus ad agnitionem sui venire, divina admonitus plaga, per momenta singula doloribus suis augmenta capientibus;

12. et cum nec ipse jam foetorem suum ferre posset, ita ait: Justum est subditum esse Deo, et mortalem non paria Deo sentire.

13. Orabat autem hic scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus.

14. Et civitatem, ad quam festinans veniebat, ut eam ad solum deduceret, ac sepulcrum congestorum faceret, nunc optat liberam reddere,

15. et Judaeos, quos nec sepultura quidem se dignos habiturum, sed avibus ac feris diripiendos traditurum, et cum parvulis exterminaturum dixerat, aequales nunc Atheniensibus facturum pollicetur;

16. templum etiam sanctum, quod prius exposiaverat, optimis donis ornaturum, et sancta vasa multiplicaturum, et pertinentes ad sacrificia sumtus de redditibus suis praestaturum; (*Supr. 5, 16*).

17. super haec, et Judaeum se futurum, et omnem locum terrae perambulaturum, et praedicaturum Dei potestatem.

18. Sed non cessantibus doloribus (supervenerat enim in eum justum Dei iudicium) desperans scripsit ad Judaeos in modum deprecationis epistolam haec continentem:

19. **Optimis** civibus Judaeis plurimam salutem, et bene valere, et esse felices, rex et princeps Antiochus.

20. Si bene valetis, et filii vestri, et ex sententia vobis cuncta sunt, maximas agimus gratias.

21. Et ego in infirmitate constitutus, vestri autem memor benigne reversus de Persidis locis, et infirmitate gravi apprehensus, necessarium duxi pro communi utilitate curam habere:

22. non desperans memetipsum, sed spem multam habens effugiendi infirmitatem.

23. Respicens autem, quod et pater meus, qui

żył: teraz do ziemi poniżony noszon był na stolku, iawną moc Bożą na samym sobie oświadczając,

9. tak iż robacy z ciała złoźnika wyciekali, a żyjącego w boleściach mięso padało, cuchnienie też y smród iego woysku ciężkie było.

10. A który mało przedtym zdał się sobie gwiazd niebieskich dosięgać: tego iuż nikt nie mógł dla nieznośnego smrodu znośić.

11. Zład tedy począł od wielkię pychy odwieziony, ku uznaniu samego siebie przychodzić, Boską plagą upomniony, gdy na każde ocemgnienie boleści iego więszą moc brały:

12. a gdy iuż ani sam mógł swego smrodu znośić, tak mówił: Sprawiedliwa rzecz iest byđ podanym Bogu, a śmiertelnemu myślą nie równać się z Bogiem.

13. A modlił się ten złoźnik do Pana, od którego nie miał otrzymać miłosierdzia.

14. A miasto do którego prędko bieżał, aby ie z ziemią zrównał, y grób nagromadzonych trupów uczynił: teraz chce wolnym uczynić,

15. a Żydy o których był rzekł, że ich ani grobu godnych miał rozumieć, ale ptakóm i zwięrzóm podać ku rozniesieniu, y z dziećkami wygładzić, teraz ie równe Atheńczykóm uczynić obiecuie;

16. kościół też święty który był pićrwę złupił, że ji miał co naylepszymi darami ozdobić, y uczynia świętego więcę przyczynić, y nakłady do ofiar należące z dochodów swych dawać,

17. y nadto y Żydem zostać, a po wszęch mieyscach ziemie przechodzić, y moc Bożą opowiadać.

18. Ale gdy boleści nie przestawały (bo nań był przyszedł sprawiedliwy sąd Boży) rozpaczając napisał do Żydów nakształt odproszenia list to zamykający:

19. **Przenaylepszym** mieszczanom Żydom dobrego zdrowia, y dobrego mienia, y wszelakiego szczęścia król y hetman Antioch.

20. Jeśliście dobrze zdrowi y dziećki wasze, y wszystko się wam po myśli powodzi, wielce dziękujemy.

21. A ia niemocą złożony, a na was łaskawie wspominając, gdy mi się wracał z Persię, a wpadłem w wielką chorobę, zdało mi się za rzecz potrzebną, abym o pospolitym pożytku staranie miał:

22. niewatpiąc sam o sobie, ale nadzieię wielką mając że się z niemocy wybiegam.

23. A rozmyślając sobie że y ociec mój cza-

tu do miejsca Izajasza 40, 12. *Kto zawiesił trzemi palcy wielkość ziemie, i zważył na wadze góry, a pagórki na szalach.*

13. *Od którego niemiął otrzymać miłosierdzia.* Albowiem nieżałował za grzechy z prawdziwój pokuty dla obrazu Boga, lecz z powodu swoich boleści, jako niegdyś Eżaw dla utraconego pierworodztwa; o czem S. Paweł do Żyd. 12, 17: *Potem gdy chciał być dzie-*

dzicem błogostawieństwa był odrzucon; bo nienalazł miejsca pokuty, choć ję z Izami szukał.

15. *Równe Atheńczykom.* Którzy pomiędzy wszystkimi Grekami najwięcej byli swobodni i niezależni.

18. *Sprawiedliwy sąd Boży.* Wydany był od Boga nań wyrok nieodzownej śmierci.

20. *Wielce dziękujemy.* T. j. Bogu.

bus temporibus in locis superioribus ducebat exercitum, ostendit, qui post se susciperet principatum, (1 Mach. 3, 37.)

24. ut, si quid contrarium accideret, aut difficile nuntiaretur, scientes hi, qui in regionibus erant, cui esset rerum summa derelicta, non turbarentur.

25. Ad haec, considerans de proximo potentes quosque, et vicinos temporibus insidiantes, et eventum exspectantes, designavi filium meum Antiochum regem, quem saepe recurrens in superiora regna multis vestrum commendabam, et scripsi ad eum, quae subjecta sunt.

26. Oro itaque vos, et peto memores beneficiorum publice et privatim, ut unusquisque conservet fidem ad me et ad filium meum.

27. Confido enim, eum modeste et humane acturum, et sequentem propositum meum, et communem vobis fore.

28. Igitur homicida et blasphemus, pessime percussus, et ut ipse alios tractaverat, peregre in montibus miserabili obitu vita functus est.

29. Transferebat autem corpus Philippus collataneus ejus, qui, metuens filium Antiochi, ad Ptolemaeum Philometorem in Aegyptum abiit.

sów których do wyższych miejsc wojska wiódł, naznaczył któryby po nim państwo uiał,

24. iż ieśliby się co przeciwnego przydało, abo iako co trudnego dano znać, wiedząc ci którzy po krainach byli: komu iest poruczona zwierzchność wszech rzeczy, z sobą nie trwożyli.

25. K temu uważając że bliskie książęta wszystkie, y sąsiedzi czasu patrza, y skończenia czekają: syna mego Antiocha naznaczyłem królem: któregom częstokroć dojeżdżając do wyższych królestw wielóm z waszych załcał: y pisałem do niego co niżej położono.

26. A przetoż was proszę y żądam, pomniąc na dobrodzieystwa pospolicie y osobliwi, aby każdy wiarę przeciwko mnie, y przeciw synowie memu zachował.

27. Bo mam nadzieję że się będzie skromnie y ludzkie sprawował, y naszładował przedsięwzięcia mego: Y będzie wam pospolity.

28. A tak mężobójca y bluźnierz okrótnie zarżony, iako się sam z drugimi obchodził, w drodze, między górami mizerną śmiercią żywota dokonał.

29. A Philip który z nim był pospołu wychowan, prowadził ciało: który bojąc się syna Antiocha, do Ptolemeusa Philometora do Egiptu ziachał.

CAPUT X.

O zdobyciu Jerozolimy, oczyszczeniu kościoła przez Machabeusza i o dalszych jego zwycięztwach.

1. Machabaeus autem, et qui cum eo erant, Domino se protegente, templum quidem, et civitatem recepit;

2. aras autem, quas alienigenae per plateas extruxerant, itemque delubra demolitus est;

3. et purgato templo, aliud altare fecerunt, et de ignitis lapidibus igne concepto sacrificia obtulerunt post biennium; et incensum, et lucernas et panes propositionis posuerunt.

4. Quibus gestis, rogabant Dominum prostrati in terram, ne amplius talibus malis inciderent; sed et, si quando peccassent, ut ab ipso mitius corriperentur, et non barbaris, ac blasphemis hominibus traderentur.

5. Qua die autem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri, vigesima quinta mensis, qui fuit Caslev.

1. A Machabeusz, y którzy z nim byli, za obronę Pańską kościół i miasto zasię wziął;

2. a ołtarze których byli cudzoziemcy po ulicach nabadowali, ludzieź też zbory rozwalil.

3. Y wychędożywszy kościół, inny ołtarz sprawili: a z kamienia rozpalonego ogień wskrzesawszy, sprawowali ofiary po dwu lat, y kadzenie, y lampy, y chleby pokładne wystawili.

4. Co uczyniwszy, padając na ziemię prosili Pana, aby iuż więcéy w takowe nędze nie wpadali: ale y ieśliby kiedy zgrzészyli, aby laskawiey od niego byli karani, a nie dzikim a bluźnierskim ludziom podawani.

5. A którego dnia kościół od cudzoziemców był splugawiony, tegoż dnia przydało się że się oczyszczenie stało, dwudziestego y piątego dnia miesiąca który był Kasleu.

25. *Czasu patrzę.* Szukają zřeczności do polepszenia swego interesu ze szkodą sąsiadów. — *Pisałem do niego co niżej położono.* Przydany tu był exemplarz listu pisanego do Antyocho Eupatora, a który zaginał.

27. *I będzie wam pospolity.* Będzie popularnie, po-blaźliwie z wami się obchodził.

28. *Między górami.* Patrz Ks. 1. r. 6, w. 4.

29. *Prowadził ciało.* Do Antyochoi.

R. 10.—2. *Po ulicach.* Był bowiem zwyczaj u pogan,

nie tylko w świątyniach ale i na drogach publicznych stawić ołtarze. Takim był ów ołtarz, widziany przez ś. Pawła w Atenach, *Bogu nieznanomemu.* Dzieje 17, 23.

3. *Z kamienia rozpalonego ogień wskrzesawszy.* Rozpalonego za uderzeniem o stal. Serariusz mniema iż ten ogień powstał z kamieni wystawionych na działanie słoneczne lub włożonych do ognia aż się rozpałiły, lub jakimś cudem uproszonym modlitwami. Może też powstał od wzajemnego tarcia.—*Po dwu lat.* Patrz co powiedziano ks. I. r. 4. w. 25.

6. Et cum laetitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes, quod ante modicum temporis diem solemnem tabernaculorum in montibus et in speluncis more bestiarum egerant.

7. Propter quod thyrsos, et ramos virides et palmas praeferebant ei, qui prosperavit mundari locum suum.

8. Et decreverunt communi praecepto et decreto, universae genti Judaeorum omnibus annis agere dies istos. (1 Mach. 4, 59.)

9. Et Antiochi quidem, qui appellatus est Nobilis, vitae excessus ita se habuit.

10. Nunc autem de Eupatore Antiochi impii filio, quae gesta sunt, narrabimus, breviantes mala, quae in bellis gesta sunt.

11. Hic enim suscepto regno, constituit super negotia regni Lysiam quemdam, Phoenicis et Syriae militiae principem.

12. Nam Ptolemaeus, qui dicebatur Macer, iusti tenax, erga Judaeos esse constituit, et praecipue propter iniquitatem, quae facta erat in eos, et pacifice agere cum eis.

13. Sed ob hoc accusatus ab amicis apud Eupatorem, cum frequenter proditor audiret, eo quod Cyprum creditam sibi a Philometore deseruisset, et ad Antiochum Nobilem translatus etiam ab eo recessisset, veneno vitam finivit.

14. Gorgias autem, cum esset dux locorum, assumtis advenis frequenter Judaeos debellabat.

15. Judaei vero, qui tenebant opportunas munitiones, fugatos ab Jerosolymis suscipiebant, et bellare tentabant. (1 Mach. 5, 59.)

16. Hi vero, qui erant cum Machabaeo, per orationes Dominum rogantes, ut esset sibi adiutor, impetum fecerunt in munitiones Idumaeorum,

17. multaque vi insistentes loca obtinuerunt, occurrentes interemerunt, et omnes simul non minus viginti millibus trucidaverunt.

18. Quidam autem, cum confugissent in duas turres valde munitas, omnem apparatus ad repugnandum habentes, (1 Mach. 5, 5.)

19. Machabaeus ad eorum expugnationem relicte Simone et Josepho, itemque Zachaeo, eisque qui cum ipsis erant satis multis, ipse ad eas, quae amplius perurgebant, pugnas conversus est.

20. Hi vero, qui cum Simone erant, cupiditate ducti, a quibusdam, qui in turribus erant, suasi

6. Wspominając. Weseląc się, iż się czasy zmieniły na lepsze i jakby dodając do uroczystości poświęcenia, to czego niedostawało było obchodowi kuczek.

7. Który zdarzył. Który dał możność oczyszczenia.

12. Albowiem Ptolomeusz. Opowiada się, jakim sposobem Ptolomeusz znienawidziany od Eupatora za łaskawe obchodzenie się z Żydami, sam sobie dobrowolnie życie odebrał. — Dla niesprawiedliwości która się im była stała. Widział był bowiem jak się obchodzono z Żydami niesprawiedliwie i srogo, i dla tego ulitował się nad nimi.

13. Cypru od Philometora iemu poruczonego odbic-

6. Y z weselem przez ośm dni obchodzili iako święto Kuczek: wspominając iż przed małym czasem dzień uroczysty Kuczek po górach i po iaskiniach iako zwierzęta obchodzili.

7. A przetoż gałazki y różgi zielone, y palmy nosili przed tym, który zdarzył że oczyszczone było miejsce swoje.

8. Y pospolitym rozkazaniem y wyrokiem ustawili, aby one dni wszystkie naród Żydowski na każdy rok obchodził.

9. A Antiocha, którego zwano Zacnym, taki był koniec żywota.

10. A teraz o Eupatorze, synie Antiocha nieczobnego, co się działo powiemy, skracając złe przygody które się na walkach przydawały.

11. Bo ten dostąpiwszy królestwa, przełożył nad sprawami królestwa niejakiego Lisyasza, hetmana rycerstwa Pheniciei y Syriiei.

12. Albowiem Ptolemeus którego zwano Macer, prawa Żydom umyślił zachować, a zwłaszcza dla niesprawiedliwości która się im była stała, y spokojnie się z nimi obchodzić.

13. Ale przeto będąc oskarżony od przyjaciół do Eupatora, gdy go częstokroć zdraycą nazywano, (przeto iż Cypru od Philometora iemu poruczonego odbieżał, y do Antiocha Zaczego się udawszy, y od tego odstał) trucizną żywota dokonał.

14. A Gorgiasz będąc hetmanem na tych miejscach, nabierałszy przychodniów, często z Żydy wojował.

15. A Żyzi którzy mieli zamki na różnych miejscach, wygnane z Jeruzalem przyjmowali, y kusili się walczyć.

16. A ci którzy z Machabeuszem byli, przez modlitwę Pana prosząc aby im był na pomocy, uderzyli na obronne miejsca Idumeyczyków:

17. y dobywając ich wielką mocą, miejsca otrzymali, a kto się im nawinał zabił, y wszystkich w obec niemnięj dwudziestu tysięcy zamordowali.

18. A gdy niektórzy uciekli na dwie wieże barzo obronne, wszystkie potrzeby na odpór mające.

19. Machabeusz na ich zdobywanie Simona, Josephy, y Zacheusza, y tych którzy z nimi byli, dosyć wielu zostawiwszy, sam się udał do tych bitew więcey które przynaglały.

20. Ale ci którzy z Simonem byli, chciwością uniesieni, od niektórych którzy na wieżach byli

zał. Od Ptolomeusza Filometora króla Egipskiego. — I od tego odstał. Nie mówi się, iżby rzeczywiście odstąpił od Antyocho, bo w takim razie niedostałby tego urzędu od Eupatora, lecz że przeciwnicy jego ogłosili go za zdraycę za to, iż się zdawał sprzyjać Żydom.

18. Na dwie wieże. Pod imieniem wież zdaje się iż tutaj mówi o twierdzach dosyć wielkich, albowiem w grec. czytamy, iż 9 tysięcy wojska w nich się skryto; dla tego to niektórzy tłumaczą przez zamki, zwłaszcza iż Pismo ś. niżej 23 w. nazywa je obronnemi miejscami.

20. Siedmdziesiąt tysięcy dyrachm. Summa ta wynosi skudów, rzymskiej monety, czternaście tysięcy.

sunt pecunia, et septuaginta millibus didrachmis acceptis, dimiserunt quosdam effugere.

21. Cum autem Machabaeo nuntiatum esset, quod factum est, principibus populi congregatis, accusavit, quod pecunia fratres vendidissent, adversariis eorum dimissis.

22. Hos igitur proditores factos interfecit, et confestim duas turres occupavit.

23. Armis autem ac manibus omnia prospere agendo in duabus munitionibus plus quam viginti millia peremit.

24. At Timotheus, qui prius a Judaeis fuerat superatus, convocato exercitu peregrinae multitudinis, et congregato equitatu Asiano, advenit quasi armis Judaeam capturus. (1. Mach. 5, 6).

25. Machabaeus autem, et qui cum ipso erant, appropinquante illo, deprecabantur Dominum, caput terra aspergentes, lumbosque ciliciis praecincti,

26. ad altaris crepidinem provoluti, ut sibi propitius, inimicis autem eorum esset inimicus, et adversariis adversaretur, sicut lex dicit. (Exod. 23, 22).

27. Et ita post orationem, sumtis armis, longius de civitate procedentes, et proximi hostibus effecti resederunt.

28. Primo autem solis ortu utrique commiserunt, isli quidem victoriae et prosperitatis sponsorem cum virtute Dominum habentes; illi autem ducem belli animum habebant.

29. Sed, cum vehemens pugna esset, apparuerunt adversariis de coelo viri quinque in equis, frenis aureis decori, ducatum Judaeis praestantes,

30. ex quibus duo Machabaeum medium habentes, armis suis circumseptum incolumem conservabant; in adversarios autem tela et fulmina jaciebant, ex quo et caecitate confusi, et repleti perturbatione cadebant.

31. Interfecti sunt autem viginti millia quingenti, et equites sexcenti.

32. Timotheus vero confugit in Gazarem praesidium munitum, cui praecerat Chareaes.

33. Machabaeus autem, et qui cum eo erant, laetantes obsederunt praesidium diebus quatuor.

34. At hi, qui intus erant, loci firmitate confisi, supra modum maledicebant, et sermones nefandos jactabant.

35. Sed cum dies quinta illucesceret, viginti juvenes ex his, qui cum Machabaeo erant, accensi animis propter blasphemiam, viriliter accesserunt ad murum, et feroci animo incedentes ascendebant;

36. sed et alii similiter ascendentes, turres portasque succendere aggressi sunt, atque ipsos maledicos vivos concremare.

dali się uwieśdź pieniądżom: a wzięwszy siedmdzie-
siał tysięcy Dydraehm, niektóрым uciec dopuścili.

21. A gdy Machabeuszowi oznaymiono co się stało, zgromadziwszy przednieysze z ludu, skarżył na nie, iż bracia za pieniądże przedali, wypuścivszy ich nieprzyacióły.

22. Tych tedy uczynivszy ie zdraycy, zabil, y natychmiast dwu wież dobył.

23. Y sprawuiac wszystko seżeśliwie, bronią y rękoma, więcéy niż dwadzieścia tysięcy zabil na dwu zamkach.

24. A Timotheusz, który piérwéy od Żydów był zwyciężony, zebrawszy woysko ludu cudzoziemskiego, y zgromadziwszy iedne z Azyiéy, przyciagnął, iakoby mocą miał wziac ziemię Żydowska.

25. Lecz Machabeusz y ci co z nim byli, gdy się on przybliżał, modlili się Panu, głowy ziemią posypawszy, a biodra włosiennicami opasawszy.

26. Padszy u spodku oltarza, aby im miłościw, a nieprzyaciółóm ich był nieprzyacielem, y sprzeciwnikóm sprzeciwił się, iako zakon mówi:

27. A tak po modlitwie wzięwszy zbroie, odszedłszy daléy od miasta, a przyszedłszy bliżéy ku nieprzyaciółóm, położyli się.

28. A skoro słońce wzeszło, stoczyli bitwę z obudwu stron: ci mając rękoymią zwycięztwa y seżeścia Pana z cnotą: a oni za hetmana ku bitwie serce mając.

29. Lecz gdy sroga bitwa była, ukazali się nieprzyaciółóm z nieba pięć mężów na koniech, uzdami złotémi ozdobni: którzy byli przewodnikami Żydóm:

30. z których dwa Machabeusza między sobą mając, broniami swymi obtoczywszy zdrowego zachowywali, a na nieprzyacióły zastrzały y pioruny miotali, przeco y ślepota zamieszani, y napelnieni trwogi upadali.

31. Y zabito ich dwadzieścia tysięcy y pięćset, a iednych sześćset.

32. A Timotheusz uciekł na Gazarę zameczek obronny, w którym był starosta Chareaes.

33. Ale Machabeusz y ci którzy z nim byli, z ochota oblegli zamek przez cztery dni.

34. A ci którzy na nim byli, ufaiac miejscu obronie, nad miarę złorzeczyli, y mowy niesluszne miotali.

35. Ale gdy piąty dzień nasławał, dwadzieścia młodzienców z tych którzy z Machabeuszem byli, zapaleni sercem o one bluźnierstwa, mężnie do muru przystąpili, y srogim sercem idac wstępowali.

36. Lecz y drudzy także wstepuiac, wieże y bramy palic poczęli, y same bluźnierze żywo palili.

21. Bracią za pieniądże przedali. Nie tylko bowiem darowane było im życie i przywrócone majetności, lecz dana była władza uciskania Żydów, zabijania, rabowania, i t. d.

24. Który piérwéj od Żydów był zwyciężony. Niedawno przedtém w Galaadzie, będąc wodzem Ammonitów, w kilku potyczkach był zwyciężonym od Ży-

dów, wyż. ks. I. r. 5, w. 5 i 7.

26. Jako zakon mówi. Exod. 23, 22 i 23, gdzie czytamy: *A jeśli usłuchasz głosu jego, a uczynisz wszystko co mówię: nieprzyjacielem będę nieprzyjaciółom twoim, i utrapię którzy cię utrapią. I pójdzie anioł mój przed tobą.*

37. Per continuum autem biduum praesidio vastato, Timotheum occultantem se in quodam reperit loco peremerunt, et fratrem illius Chaeream et Apollophanem occiderunt.

38. Quibus gestis, in hymnis et confessionibus benedicebant Dominum, qui magna fecit in Israel, et victoriam dedit illis.

CAPUT XI.

O zwycięztwach odniesionych nad Lisyaszem.

1. Sed parvo post tempore, Lysias procurator regis, et propinquus, ac negotiorum praepositus, graviter ferens de his, quae acciderant,

2. congregatis octoginta millibus, et equitatu universo, veniebat adversus Judaeos, existimans se civitatem quidem captam gentibus habitaculum facturum, (1. Mach. 4, 35).

3. templum vero in pecuniae quaestum, sicut cetera delubra gentium, habiturum, et per singulos annos venale sacerdotium;

4. nusquam recogitans Dei potestatem, sed mente effrenatus in multitudine peditem, et in millibus equitum, et in octoginta elephantis confidebat.

5. Ingressus autem Judaeam, et appropians Bethsurae, quae erat in angusto loco, ab Jerosolyma intervallo quinque stadiorum, illud praesidium expugnabat.

6. Ut autem Machabaeus, et qui cum eo erant, cognoverunt expugnari praesidia, cum fletu et lacrymis rogabant Dominum, et omnis turba simul, ut bonum Angelum mitteret ad salutem Israel.

7. Et ipse primus Machabaeus, sumtis armis, ceteros adhortatus est simul secum periculum subire, et ferre auxilium fratribus suis.

8. Cumque pariter prompto animo procederent, Jerosolymis apparuit praecedens eos eques in veste candida, armis aureis hastam vibrans.

9. Tunc omnes simul benedixerunt misericordem Dominum, et convalescerunt animis, non solum homines, sed et bestias ferocissimas et muros ferreos parati penetrare.

10. Ibant igitur promti, de coelo habentes adiutorem, et miserantem super eos Dominum.

11. Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostraverunt ex eis undecim millia peditem, et equitum mille sexcentos;

12. universos autem in fugam verterunt; plures autem ex eis vulnerati nudi evaserunt. Sed et ipse Lysias turpiter fugiens evasit.

13. Et quia non insensatus erat, secum ipse reputans, factam erga se dominationem, et intelli-

27. *Od miasta. Jerosolimy.*

28. *Rękojmię... z cnotą.* Sprawcy i wspomożyciela ich meztwa i mocy.—*Za hetmana ku bitwie serce mając.* Ufali sile swojej oddalając się od Pana, owszem walcząc przeciwko Niemu.

32. *Gazare.* Chociaż pierwej nieraz się miasto Ga-

37. A przez dwa dni ustawicznie zamek zbuczysz, Timotheusza, który się był skrył na iednym mieyscu, dostawszy zabili: y brata iego Chereasza, y Appollophana zabili.

38. Co sprawiwszy, z pieśniami y z wyznawaniem błogosławili Pana, który wielkie rzeczy uczynił w Izraelu, a dał im zwycięztwo.

ROZDZIAŁ 11.

1. Ale po małym czasie, Lisyasz sprawca y powinowaty królewski, y nad sprawami przelożony, to co się stało ciężko znosząc,

2. zebrawszy ośmdziesiąt tysięcy, y wszystkie iedzę, ruszył się przeciw Żydom, rozumiejąc iż miasta dobywszy uczynić ie miał mieszkaniem poganskim,

3. a że kościół miał iść na zysk pieniężny, iako inne zbory pogańskie, a kapłaństwo przedajne na każdy rok;

4. wniwczym się nie oglądając na Bożą moc, ale rozpuściwszy wodze serca w mnożwie pieszych, y w tysiącach konnych, y w ośmdziesiąt elefantów, ufał.

5. A tak wtargnąwszy do ziemie Żydowskię, a przybliżywszy się do Bethsury, która była w ciasnym mieyscu, na pięci stajach od Jerozalem, onego zamku dobywał.

6. A gdy Machabeusz y ci co z nim byli dowiedzieli się iż zamków dobywano, z płaczem y łzami prosili Pana, y wszytek lud pospolity z nimi, aby zesłał anioła dobrego ku wybawieniu Izraela.

7. A sam napierwę Machabeusz, porwawszy broń, napominał drugich, aby się z nim wdali w niebezpieczeństwo, a dali ratunek bracię swę.

8. A gdy pospołu ochotnym sercem wieździeli w Jerozalem, ukazał się rycerz iadący przed nimi w szacie świetny, we złotę zbroi, drzewcem obracając.

9. Tedy wszyscy społu błogosławili miłosiernego Pana, y byli na umyśle utwierzeni: będąc gotowi nie tylko przez ludzie, ale y przez naokrótnejsze bestyie, y przez mury żelazne przebić się.

10. A tak szli ochotnie, mając z nieba pomocnika, y litościwego nad sobą Pana.

11. A iako lwi rzuciwszy się pędem na nieprzyiacioły, porazili z nich iedenaste tysięcy pieszych, a tysiąc y sześćset iednych;

12. a wszystkie w tył obrócili, a więcę z nich rannych nago uszło. Lecz y sam Lisyasz sromotnie uciekając uszedł.

13. A iż był nie głupi, rozmyśliwszy sobie iaką szkodę podiał, y rozumiejąc iż Hebreyczykowie zara brało za jedno z Gazą Filistyńską, tu jednak inne miasto oznacza, jak mniemają Serar. i Lalia.

34. *Złorzeczyli.* Judzie i Żydom od których byli oblegani.

38. *Wyznawaniem.* Wychwalaniem Boga.

R. 11.—13. *Króta przywieść aby był przyjacielem.*

gens invictos esse Hebraeos, omnipotentis Dei auxilio initentes, misit ad eos;

14. promisitque se consensurum omnibus, quae justa sunt, et regem compulsurum amicum fieri.

15. Annuit autem Machabaeus precibus Lysiae, in omnibus utilitati consulens, et quaecumque Machabaeus scripsit Lysiae de Judaeis, ea rex concessit.

16. Nam erant scriptae Judaeis epistolae a Lysia quidem hunc modum continentes: **Lysias** populo Judaeorum salutem.

17. Joannes, et Abesalom, qui missi fuerant a vobis, tradentes scripta, postulabant, ut ea, quae per illos significabantur, implem.

18. Quaecumque igitur regi potuerunt perferri, exposui: et quae res permittebat, concessit.

19. Si igitur in negotiis fidem conservaveritis, et deinceps bonorum vobis causa esse tentabo.

20. De ceteris autem per singula verbo mandavi et istis, et his, qui a me missi sunt, colloqui vobiscum.

21. Bene valete. Anno centesimo quadragesimo octavo mensis Dioscori, die vigesima et quarta.

22. Regis autem epistola ista continebat: **Rex** Antiochus Lysiae fratri salutem.

23. Patre nostro inter deos translato, nos volentes eos, qui sunt in regno nostro sine tumultu agere, et rebus suis adhibere diligentiam,

24. audivimus Judaeos non consensisse patri meo, ut transferrentur ad ritum Graecorum, sed tenere velle suum institutum, ac propterea postulare a nobis concedi sibi legitima sua.

25. Volentes igitur hanc quoque gentem quietam esse, statuentes judicavimus, templum restitui illis, ut agerent secundum suorum majorum consuetudinem.

26. Bene igitur feceris, si miseris ad eos, et dexteram dederis, ut cognita nostra voluntate, bono animo sint, et utilitatibus propriis deserviant.

27. Ad Judaeos vero regis epistola talis erat: **Rex** Antiochus senatui Judaeorum, et ceteris Judaeis salutem.

28. Si valetis, sic estis, ut volumus: sed et ipsi bene valemus.

29. Adiit nos Menelaus, dicens velle vos descendere ad vestros, qui sunt apud nos.

Z pewnością mógł być to obiecywać, bo małoletniego króla miał w swój władzy, pod którego imieniem sam królował.

15. *Pożytkowi.* Publicznemu dobru.—*Cokolwiek Machabeusz pisał.* Bez wątpienia Machabeusz żądał swobody religii, albowiem ta była główną przyczyną przedsięwziętej wojny.

19. *Wiara.* W grec. *życzliwość:* jakby rzekł: jeśli okażecie się życzliwymi względem króla. — *Przyczyną dobrego.* Abym zjednał dla was względy króla.

21. *Miesiąca Dioskora.* W grec. ks. miesiąc ten na-

niezwyciężeni są, polegając na wszechmocnego Boga pomocy;

14. posłał do nich, y obiecował zezwolić na wszystko co słuszną iest, y króla przywieźdź aby był przyjacielem.

15. Y przyzwolił Machabeusz na prośby Lysaszowe, pożytkowi we wszystkim dogadzając, y cokolwiek Machabeusz pisał Lisyaszowi o Żydziech, tego król pozwoił.

16. Bo były listy napisane do Żydów od Lisyasza ten sposób zamykające: **Lysias** ludowi Żydowskiemu zdrowia.

17. Jan y Abesalom, którzy byli posłani od was, oddawszy pisanie, żądali aby to co się przez nie dało znać, wypełnił.

18. A tak cokolwiek mogło się odnieść do króla, przełożyłem: a czego rzecz dopuszczała, pozwoilem.

19. Przetóż ięśli w sprawach wiara zachowacie, na potym starać się będe, abych wam był przyczyną dobrego.

20. A o innych rzeczach o kaźdey z osobna dałem rozkazanie słowne, y tym, y owym, którzy odemnie posłani są, aby się z wami namówili.

21. Mieycie się dobrze. Roku setnego czterdziętego ósmego miesiąca Dioskora, dnia dwudziętego y czwartego.

22. Królewski zaś list to w sobie miał: **Król** Antioch Lisyaszowi bratu zdrowia.

23. Gdyż oieć nasz między bogi przeniesion iest, my chcąc, aby ci którzy są w królestwie naszym, bez trwogi żyli, a rzeczy swęy pilnowali,

24. slyszeliśmy iż Żydowie nie przyzwolili oycu memu, żeby mieli przeniesieni bydź do obycajów Greckich, ale że chcą trzymać swe ustawy, y dla tego żadaia od nas, abyśmy im dopuścili praw ich.

25. Chcąc tedy aby ten naród był w pokoju, stanowiąc osadziliśmy, aby im kościół był przywrócony, aby się podług zwyczaju przodków swych rzadzili.

26. Dobrze tedy uczynisz, ięśli do nich pošlesz, a dasz im prawą rękę: aby poznawszy wolę naszą, byli dobrego serca, a własnych pożytków przestrzegli.

27. A list do Żydów królewski taki był: **Król** Antioch radzie Żydowskięy, y innym Żydom zdrowia.

28. Jeśli się dobrze macie, lakeście iako chcemy: ale y my dobrze się mamy.

29. Przyszędł do nas Menelaus, powiadaiać że wy chcecie zstąpić do waszych którzy są u nas.

zywa się *Dioskoryntus*, i odpowiada naszemu po części Marcowi, po części Kwietniowi.

22. *Bratu.* Krewnemu. Patrz niź. w. 35.

23. *Między bogi przeniesian.* Zwyckle używane w owym czasie pochlebstwo, przez które mówiono że zmarli królowie między bogi byli policzeni.

26. *Prawą rękę.* Gdy zawrze z nimi pokój i zgodę.

29. *Że wy chcecie zstąpić do waszych, którzy są u nas.* Wielu z was chcieli przybyć do nas razem z posłami dla popierania przed nami sprawy o swobodzie i zachowaniu waszych obrządków.

30. His igitur, qui commeant usque ad diem trigesimum mensis Xanthici, damus dextras securitatis,

31. ut Judaei utantur cibis et legibus suis, sicut et prius: et nemo eorum ullo modo molestiam patiat de his, quae per ignorantiam gesta sunt.

32. Misimus autem et Menelaum, qui vos alloquatur.

33. Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, Xanthici mensis quinta decima die.

34. Miserunt autem etiam Romani epistolam, ita se habentem:

Quintus Memmius et Titus Manilius, legati Romanorum, populo Judaeorum salutem.

35. De his, quae Lysias cognatus regis concessit vobis, et nos concessimus.

36. De quibus autem ad regem judicavit referendum, confestim aliquem mittite, diligentius inter vos conferentes, ut decernamus, sicut congruit vobis: nos enim Antiochiam accedimus.

37. Ideoque festinate rescribere, ut nos quoque sciamus, cujus estis voluntatis.

38. Bene valet. Anno centesimo quadragesimo octavo, quinta decima die mensis Xanthici.

30. A przetoż tyu którzy do nas przydą, aż do dnia trzydziestego miesiąca Xanthika, daemy prawie bezpieczenstwa,

31. aby Żydzi używali pokarmów y praw swoich, iako y przed tym: a iżby żaden z nich żadnym sposobem przykrości nie cierpiał, w tych rzeczach które się z niewiadomości działy.

32. A posłaliśmy y Menelausa, któryby z wami mówił.

33. Dobrze się mieycie. Roku setnego czterdziestego ósmego, Xanthika miesiąca dnia piętnastego.

34. Posłali też y Rzymianie list taki:

Quintus Memmius, y Titus Manilius, Legaci Rzymscy ludowi Żydowskiemu zdrowia.

35. Tego co wam Lisyasz królewski powinowaty pozwolił, y myśmy pozwolili.

36. A o czym rozumiał że się miał królik dołożyć, pilnie się między sobą naradziwszy, wnet kogo pošlicie, abysmy skazali, tak iako wam należy, bo my iedziemy do Antiochiiéy.

37. A przetoż co narychley odpiszcie, abyśmy y my wiedzieli, co jest za wola wasza.

38. Mieycie się dobrze. Roku setnego czterdziestego ósmego, piętnastego dnia miesiąca Xanthika.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O zwycięztwach nad Tymoteuszem, ofiarach za umarłych, i t. d.

1. His factis pactionibus, Lysias pergebat ad regem, Judaei autem agriculturae operam dabant.

2. Sed hi, qui resederant, Timotheus, et Apollonius Gennaei filius, sed et Hieronimus, et Demophon super hos, et Nicanor Cypriarches, non sinebant eos in silentio agere et quiete.

3. Joppitae vero tale quoddam flagitium perpetrarunt: rogaverunt Judaeos, cum quibus habitabant, ascendere scaphas, quas paraverant, cum uxoribus et filiis, quasi nullis inimicitii inter eos subjacentibus.

4. Secundum commune itaque decretum civitatis, et ipsis acquiescentibus, pacisque causa nihil suspectum habentibus, cum in altum processissent, submerserunt non minus ducentos.

5. Quam crudelitatem Judas in suae gentis homines factam ut cognovit, praecepit viris, qui erant cum ipso, et invocato justo iudice Deo,

6. venit adversus interfectores fratrum, et portum quidem noctu succendit, scaphas exussit, eos autem, qui ab igne refugerant, gladio peremit.

7. Et cum haec ita egisset, discessit quasi iterum reversurus, et universos Joppitas eradicaturus.

30. Xantika. T. j. Kwietnia.

31. Które się z niewiadomości działy. Zdaje się pragną aby poszło w zapomnienie to co dotąd z obu stron czyniono.

34. Legaci rzymscy. Byli to posłowie wysłani od senatu i ludu rzymskiego do Azii, dla urzadzienia spraw owych prowincyj.

1. Gdy się te umowy stały, Lisyasz iachał do króla, a Żydowie rola się bawili.

2. Ale ci którzy byli zostali, Tymotheusz y Apolloniusz, syn Gennusza, ale y Hieronim, y Demophon, y nad te Nikanor książę z Cypru, nie dopuszczali im żyć w milczeniu y w pokoju.

3. A Joppitowie taka złość zbroili: Posili Żydów z którymi mieszkali, aby wsiedli w łodzi które byli nagotowali, z żonami y z dziećmi, iakoby z nimi żadnego nieprzyiacielstwa nie mieli.

4. A tak według pospolitego wyroku mieyskiego, gdy y sami przyzwolili, a nie podeyżranego dla pokoju nie mieli, zaiechawszy na głębia, potopili nie mniéy dwuset.

5. O którym okrucienstwie nad narodem swym uczynionym, gdy się dowiedział Judas, rozkazał mężóm którzy byli z nim, a wezwawszy sędziego sprawiedliwego Boga,

6. przyciagnął na braciéy morderze, y zapalił port w nocy, y łodzie popalił, a te którzy ognia uszli mieczem pozabił.

7. A gdy to tak sprawił, odciaął iakoby się zaś znowu wrócić miał, a wszystkie Jopity wykorzenić.

R. 12.—4. Według pospolitego wyroku mieyskiego. Myśl ta: Żydzi przez grzeszność przyjęli wezwanie będąc zaufani w publiczny wyrok Joppencyków, przez który między obywatelami, chociaż innéj religii, pokój został zatwierdzony.

5. Rozkazał mężóm. Wziąć się do broni, albo iść za sobą.

8. Sed cum cognovisset et eos, qui erant Jamniae, velle pari modo facere habitantibus secum Judaeis,

9. Jamnitis quoque nocte supervenit, et portum cum navibus succendit, ita ut lumen ignis appareret Jerosolymis a stadiis ducentis quadraginta.

10. Inde cum jam abiissent novem stadiis, et iter faceret ad Timotheum, commiserunt cum eo Arabes quinque millia viri, et equites quingenti.

11. Cumque pugna valida fieret, et auxilio Dei prospere cessisset, residui Arabes victi, petebant a Juda dextram sibi dari, promittentes se pascua daturus, et in ceteris profuturos. (1. Mach. 5, 39).

12. Judas autem, arbitratus vere in multis eos utiles, promisit pacem; dextrisque acceptis, discessere ad tabernacula sua.

13. Aggressus est autem et civitatem quandam firmam pontibus murisque circumseptam, quae a turbis habitabatur gentium promiscuarum, cui nomen Casphin.

14. Hi vero, qui intus erant, confidentes in stabilitate murorum, et apparatu alimoniarum, remissius agebant, maledictis lacessentes Judam, et blasphemantes, ac loquentes quae fas non est.

15. Machabaeus autem, invocato magno mundi principe, qui sine arietibus et machinis temporibus Jesu praecipitavit Jericho, irruit ferociter muris, (Jos. 6, 20).

16. et capta civitate per Domini voluntatem innumerabiles caedes fecit, ita ut adjacens stagnum stadorum duorum latitudinis sanguine interfectorum fluere videretur.

17. Inde discesserunt stadia septingenta quadraginta, et venerunt in Characa ad eos, qui dicuntur Thubianaei, Judaeos,

18. et Timotheum quidem in illis locis non comprehenderunt; nulloque negotio perfecto regressus est, relicto in quodam loco firmissimo praesidio.

19. Dositheus autem, et Sosipater, qui erant duces cum Machabaeo, peremerunt a Timotheo relictos in praesidio, decem millia viros.

20. At Machabaeus, ordinatis circum se sex millibus, et constitutis per cohortes, adversus Timotheum processit, habentem secum centum viginti millia peditum, equitumque duo millia quingentos. (1. Mach. 5, 37).

21. Cognito autem Judae adventu, Timotheus praemisit mulieres et filios, et reliquum apparatus, in praesidium, quod Carnion dicitur; erat enim inexpugnabile, et accessu difficile propter locorum angustias.

22. Cumque cohors Judae prima apparuisset, ti-

8. Lecz gdy się dowiedział, że y ci którzy byli w Jamniiéy chcieli także Żydom u nich mieszkającym uczynić,

9. Jamnity téż w nocy najał, y port z okrętami spalił, tak iż lunę od ognia było widać w Jeruzalem, przez dwieście y czterdzieści stajów.

10. Ztamtąd gdy iuz byli odciągnęli, na dziewięciostaj, y ciągnęli ku Timotheuszowi, potkało się z nim Arabczyków pięć tysięcy mężów, y iezdnych pięćset.

11. A gdy tęga bitwa była, y za pomocą Bożą fortunnie się wiodło, ostatek Arabczyków zwyciężonych prosili Judy, aby im dał prawicę, obiecując paszëy postąpić, y w innych rzeczach byđż ku pożytku.

12. Tedy Judas rozumiejąc że prawdziwie w wielu rzeczach mogą byđż pożyteczni, obiecał pokóy, y dawszy sobie ręce odeszli do namiotów swoich.

13. Najiał téż y niektóre miasto mocne, mostami y mury obtoczone, w którym mieszkało mnóstwo narodów rozmaitych, które zwano Kasphin.

14. A ci którzy w mieście byli, ufając w mocności murów, y w dostatku żywności, swawolniey sobie poczynali, złorzeczeństwy drażniąc Judę, y bluźniąc, y mówiąc co się nie godzi.

15. A Machabeusz wzywając wielkiego Pana świata, który bez taranów, y bez machin za czasów Jezusa obalił Jerycho, uderzył okrutnie na miasto,

16. y dobywszy miasta za wolą Pańską, niezliczone mordy poczynił: tak iż przyległe jezioro, które było w szërz na dwoygu staj, zdało się że krwią pobitych opływało.

17. Ztamtąd odeszli przez siedmset y pięćdziesiąt stajów, y przyszli do Charaka, do tych Żydom które Thubiany zowią,

18. a Timotheusza na onych mieyscach nie zastali: który się był nic niesprawiwszy wrócił, zostawiwszy na niektórym mieyscu mocną obronę.

19. A Dositheusz, y Sosipater, którzy byli hetmani z Machabeuszem, pobili od Timotheusza na zamku zostawionych dziesięć tysięcy mężów.

20. Lecz Machabeusz zszykawszy około siebie sześć tysięcy, y rozsadzwszy ie w hufce, ciągnął przeciw Timotheuszowi, który miał z sobą sto y dwadzieścia tysięcy pieszych, a iezdnych dwa tysiąca y pięćset.

21. A Timotheusz dowiedziawszy się o przyciągnięciu Judy, wprzód wysłał niewiasty, y dzieci, y inne potrzeby na zamek który zowią Karnion, bo był niedobyty, a trudny do przystępu dla ciasności mieysce.

22. A gdy się pierwszy huf Judy ukazał, padł

10. Ku *Tymoteuszowi*. Który był jednym z przełożonych królewskich, nieprzyjaznych Żydom, jak się okazuje z w. 2.—*Arabczyków*. Kupiecy, którzy napadali na Judę postępującego publicznym traktem.

17. *Charaka*. Nigdzie indziej niewspomina Pismo ś. tego miasta, i zdaje się iż było otoczone wałem natu-

ralnym lub uczynionym ręką ludzką, słowo bowiem *charax*, w grec. oznacza wał.—*Thubiany*. Wzmiankuje o nich wyż. ks. I. r. 5, w. 13.

21. *Karnion*. Miejsce to Adrichomius kładzie w środku pokolenia Manasesa za Jordanem,

mor hostibus incussus est, ex praesentia Dei, qui universa conspicit; et in fugam versi sunt alius ab alio, ita ut magis a suis deicerentur, et gladiatorum suorum ictibus debilitarentur.

23. Judas autem vehementer instabat puniens profanos, et prostravit ex eis triginta millia virorum.

24. Ipse vero Timotheus incidit in partes Dosithej, et Sosipatris, et multis precibus postulabat, ut vivos dimitteretur, eo quod multorum ex Judaeis parentes haberet ac fratres, quos morte ejus decipi eveniret.

25. Et cum fidem dedisset, restitutum se eos secundum constitutum, illaesum eum dimiserunt propter fratrum salutem.

26. Judas autem egressus est ad Carnion, interfectis viginti quinque millibus.

27. Post horum fugam et necem, movit exercitum ad Ephron civitatem munitam, in qua multitudo diversarum gentium habitabat; et robusti juvenes pro muris consistentes fortiter repugnabant; in hac autem machinae multae, et telorum erat apparatus.

28. Sed, cum Omnipotentem invocassent, qui potestate sua vires hostium confringit, ceperunt civitatem; et ex eis, qui intus erant, viginti quinque millia prostraverunt.

29. Inde ad civitatem Scytharum abierunt, quae ab Jerosolymis sexcentis stadiis aberat. (*1. Mach. 5, 52*).

30. Contestantibus autem his, qui apud Scythopolitans erant, Judaeis, quod benigne ab eis haberentur, etiam temporibus infelicitatis, quod modeste secum egerint,

31. gratias agentes eis, et exhortati etiam de cetero erga genus suum benignos esse, venerunt Jerosolynam die solemnium septimanarum instante.

32. Et post pentecosten abierunt contra Gorgiam praepositum Idumaeae.

33. Exivit autem cum peditibus tribus millibus et equitibus quadringentis.

34. Quibus congressis, contigit paucos ruere Judaeorum.

35. Dositheus vero quidam de Bacenoris eques, vir fortis, Gorgiam tenebat; et, cum vellet illum capere vivum, eques quidam de Thracibus irruit in eum, humerumque ejus amputavit; atque ita Gorgias effugit in Maresa.

36. At illis, qui cum Esdrin erant, diutius pugnantibus et fatigatis, invocavit Judas Dominum adiutorem, et ducem belli fieri;

37. incipiens voce patria, et cum hymnis clamorem extollens, fugam Gorgiae militibus incussit.

na nieprzyjacióły strach, z obecności Boga który wszystko widzi: y ięli uciekać jeden od drugiego, tak iż wzięcy od swych byli porażeni, y od razów mieczów swych słabiali.

23. A Judas barzo docierał, karząc niezbożne, y poraził z nich trzydzieści tysięcy mężów.

24. A sam Timotheusz napadł na skrzydło Dosytheusza, y Sosipatra, y prosił ich wielkimi prośbami, aby go żywo puścili, dla tego iż wielu z Żydów miał rodzice, y bracią którymby przyszło oszukać się dla śmierci jego.

25. A tak gdy im przyrzekł że ie miał wolno puścić według umowy, puścili go zdrowo dla braciey wybawienia.

26. A Judas wyciągnął do Karnionu, pobiwszy dwadzieścia i pięć tysięcy.

27. Po tych ucieczce y porażce, ruszył się z woy-skiem do Ephrona miasta obronnego, w którym mnóstwo narodów rozlicznych mieszkało, y duży młodzieńcy stojąc na murze mocno się bronili: a w tym machin wiele, y strzelby gotowość.

28. Ale gdy wzywali Wszechmocnego, który mocą swą kruszy nieprzyjacielskie siły, wzięli miasto, a z onych którzy w nim byli dwadzieścia y pięć tysięcy porazili.

29. Ztamtąd przyszli do miasta Scythów, które jest od Jeruzalem na sześćset stajen.

30. Ale gdy Żydowie, którzy u Scytopolitanów byli, dali świadectwo, że się z nimi łaskawie obchodzili, y czasów nieszczęścia skromnie się przeciw im zachowali,

31. podziękowawszy im, y napomniawszy, aby y na potom na naród ich łaskawi byli, przyiachali do Jeruzalem, gdy uroczysty dzień święty. Tegodniów nadchodził.

32. A po pięćdziesiątnicy ruszyli się przeciw Gorgiaszowi staroście Idumejskiemu.

33. A wyciągnął ze trzema tysięcy pieszych, y z czterdziestym iednym.

34. Którzy gdy zwiedli bitwę, przydało się iż trocha Żydów poległo.

35. A Dosytheusz niektóry z Bacenorowych iedny, maż mocny dzierzał Gorgiasza: a gdy go chciał poimać żywo, iedny niektóry z Thraków natarł nań y odciał mu ramię: i tak Gorgiasz uciekł do Maresa.

36. A gdy ci którzy z Esdrinem byli, długo walczyli y zmordowali się, Judas wzywał Pana, aby im był pomocnikiem y hełmanem bitwy;

37. y począwszy głosem oyczystym y z pieśniami wołanie podnosząc rycerstwo Gorgiaszowe uciekać przymusił.

24. *Miał rodzice i bracią.* Niewolników w swęj władzy.—*Oszukać się dla śmierci jego.* Którzyby z powodu śmierci Tymoteusza, pozbawieni zostali nadziei oswobodzenia się z niewoli.

29. *Miasta Scythów.* Do Scytopola, która w ks. I. r. 5, w. 52, zowie się także Betsan.

31. *Tegodniów.* T. j. Pięćdziesiątnicy, czyli pamiątki

ogłoszenia prawa na górze Synai. Lewit. 23, 5.

33. *Wyciągnął.* Judas.

35. *Z Bacenorowych.* Którzy do Bacenora należeli i pod jego dowództwem walczyli.

36. *Z Esdrinem.* Imię własne jakiegoś wodza żydowskiego.

38. Judas autem collecto exercitu venit in civitatem Odollam; et cum septima dies superveniret, secundum consuetudinem purificati, in eodem loco sabbatum egerunt.

39. Et sequenti die venit cum suis Judas, ut corpora prostratorum tolleret, et cum parentibus poneret in sepulcris paternis.

40. Invenierunt autem sub tunicis interfectorum de donariis idolorum, quae apud Jamniam fuerunt, a quibus lex prohibet Judaeos; omnibus ergo manifestum factum est, ob hanc causam eos corruisse.

41. Omnes itaque benedixerunt justum iudicium Domini, quia occulta fecerat manifesta. (*Deut. 7, 25*).

42. Atque ita ad preces conversi, rogaverunt, ut id, quod factum erat, delictum oblivioni traderetur. At vero fortissimus Judas hortabatur populum conservare se sine peccato, sub oculis videntes, quae facta sunt pro peccatis eorum, qui prostrati sunt.

43. Et facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Jerosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, bene et religiose de resurrectione cogitans,

44. (nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur, et vanum orare pro mortuis),

45. et quia considerabat, quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam.

46. Sancta ergo, et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur.

38. Tedy Judas zebrawszy wojsko, przyszedł do miasta Odolle, a gdy dzień siódmy przyszedł, według zwyczaju oczyściwszy się święcili szabbat na tymże mieyscu.

39. A nazajutrz Judas przyjechał z swemi, aby pobrał ciała pobitych, y pochował je z powinowatymi w grobiech oycowskich.

40. Tedy naleźli pod szatami pobitych dary bałwanów, którzy byli w Jamnię, czego Żydóm zakon zakazuje. Wszystkim tedy iawno było, iż dla tego byli porażeni.

41. A tak wszyscy błogosławili sprawiedliwy sąd Pański, który rzeczy skryte iawnemi uczynił.

42. A tak udawszy się na modlitwy, prosili aby ten grzech który się stał, w zapamiętanie przyszedł. Ale namężniejszy Judas napominał lud, aby się bez grzechu zachowali, widząc na oczy co się stało dla grzechów onych którzy polegli.

43. A złożywszy dwanaście tysięcy drachm srebra posłał do Jeruzalem, aby ofiarowano za grzechy umarłych ofiarę: dobrze y pobożnie o zmartwychwstaniu myśląc,

44. (bo by się był nie nadziewał, że oni pobici zmartwychwstać mieli, zdalaby się rzecz nie potrzebna y prózna, modlić się za umarłe.)

45. a iż uważał, że ci którzy pobożnie byli zasnęli, barzo dobrą łaskę mieli zachowaną.

46. A tak święta y zbawienna iest myśl modlić się za umarłe, aby byli od grzechów rozwiązani.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 12. w. 43. *Abi ofiarowano za grzechy umarłych ofiarę.* Tu masz wyraźnie Pismo ś. o modlitwie za umarłe: bo Judas Machabeusz hetman i książę żydowski, wielki obrońca zakonu Mojżeszowego, posłał na jałmużnę dwanaście tysięcy drachm srebra: i rozkazał ofiary czynić za grzechy pobitych w wojsku swoim. Kto mu na to radził? i skąd się tego nauczył? nie możemy inaczej rzec, jedno iż Machabeusz wielki miłośnik zakonu Bożego nigdyby tego był nie uczynił, kiedyby to nie według zakonu miało być, ale znać iż ten zwyczaj był onego czasu, którego też on opuścić nie chciał. Jako tedy mężowie Jabes Galaad, uczyniwszy pogrzeb królowi Saulowi i Jonacie synowi jego, siedm dni poświęci I. Król. 31, a Dawid i natenczas i po śmierci Abnerowej cały dzień, II. Król. 1 i 3, nie dla czego inszego jedno modląc się za nie, tak i tu Machabeusz dla tego i ofiary zwyczajne rozkazał za umarłe ofiarować, z modlitwami do tego należącemi.

43. Dobrze i pobożnie o zmartwychwstaniu myśląc. Nie dla tego kazał się modlić za umarłe aby zmartwychwstali: ale Machabeusz pobożnie myślił iż zmartwychwstanie być ma, a iż dusze też są nieśmiertelne: bojąc się aby dusze pomarłych dla grzechu jakiego na drugim świecie nie były karane, rozkazał za nie ofiarować i modlić się, aby od grzechów były rozwiązane. I tu obacz iż tak złączone są te artykuły o nieśmiertelności dusz, i ciał zmartwychwstania, że wyznawszy albo zaprzawszy się jednego, musi wyznać albo zaprzeczyć się drugich. Saduceuszowie obudwu się zaprzeli, Faryzeuszowie wyznawali w Dziejach 23. A Pan Chrystus Mat. 22, z nieśmiertelności dusz, dowodzi zmartwychwstania, tak i Paweł I. Cor. 15. Z temi zaś obiema artykułami złączony jest ten trzeci, modlitwa za umarłe, i kiedy kto na tym swankuje, prędko się i onych dwu zaprzy: jakoż widzimy że nowochrześcy nie wierzą dusz nieśmiertelności, do czego by byli nie przyszli, gdyby się za umarłe modlili.

46. Święta i zbawienna jest myśl modlić się za umarłe. Z tych słów tych rzeczy dowodzimy, 1) Iż umarli mogą być po śmierci od grzechów rozwiązani. 2) Ofiary i modlitwy żywych pomagają umarłym. 3) Może kto dobrze i świętobliwie umrzeć, a przecię jeszcze może być winien karaniam i dosyć uczynienia albo za powszednie grzechy, albo za śmiertelne już odpuszczone, za które jeszcze nie dosyć pokutował. Naostatek ztąd się wywodzi iż to jest artykuł wiary, modlić się za umarłe, ponieważ tak Pismo ś. uczy; widząc heretycy tak jasne słowo Boże, niechcą tych ksiąg przyjmować, a tenci sam znak jest że heretykom nie tak pisma niedostaje, bo tego mają dosyć, ale wiary, iż pismu jasnemu wierzyć niechcą.

38. *Dzień siódmy.* Sobota.

40. *Pobitych.* Żydów.

42. *W zapamiętanie przyszedł.* Ażeby od Boga był odpuszczony.

43. *Dwanaście tysięcy drachm.* Co stanowi tysiąc dwieście skudów rzymskich (skud równa się naszym 10 zł.). Patrz Wujka.

45. Ktorzy pobożnie byli zasnęli. Umarli. Mówi się tu o Żydach że umarli pobożnie, dla tego że polegli byli na wojnie przedsięwziętej w obronie religii; a Judas sądził iż oni żałowali swego występku, i dla tego modlitwy i ofiary żyjących mogły stać się dla nich pożytecznemi.—*Barzo dobrą mieli łaskę zachowaną.* Albowiem wielką jest zasługą wystawić na niebezpieczeństwo życie za religiję na wojnie przeciwko niewiernym.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O zwycięztwach nad Antyochem Eupatorem i przymierzu z nim.

1. Anno centesimo quadragesimo nono, cognovit Judas, Antiochum Eupatorem venire cum multitudine adversus Judaeam, (1. Mach. 6, 28).

2. et cum eo Lysiam procuratorem, et praepositum negotiorum, secum habentem peditum centum decem millia, et equitum quinque millia et elephantos viginti duos, currus cum falcibus trecentos.

3. Commiscuit autem se illis et Menelaus, et cum multa fallacia deprecabatur Antiochum, non pro patriae salute, sed sperans se constitui in principatum.

4. Sed rex regum suscitavit animos Antiochi in peccatorem; et suggerente Lysia, hunc esse causam omnium malorum, jussit (ut eis est consuetudo) apprehensum in eodem loco necari.

5. Erat autem in eodem loco turris quinquaginta cubitorum, aggestum undique habens cineris, haec prospectum habebat in praeeptis;

6. inde in cinerem dejici jussit sacrilegum, omnibus eum propellentibus ad interitum.

7. Et tali lege praevaricatorem legis contigit mori, nec terrae dari Menelaum.

8. Et quidem satis juste, nam quia multa erga aram Dei delicta commisit, cujus ignis et cinis erat sanctus, ipse in cineris morte damnatus est.

9. Sed rex mente effrenatus veniebat, nequior se patre suo Judaeis ostensurus.

10. Quibus Judas cognitis praecepit populo, ut die ac nocte Dominum invocarent, quo sicut semper, et nunc adjuvaret eos;

11. quippe, qui lege et patria, sanctoque templo privari vererentur, ac populum, qui nuper paululum respirasset, ne sineret blasphemis rursus nationibus subdi.

12. Omnibus itaque simul id facientibus, et pentibus a Domino misericordiam cum fletu et jejuniiis, per triduum continuum prostratis, hortatus est eos Judas, ut se praeparent.

13. Ipse vero cum senioribus cogitavit prius, quam rex admoveret exercitum ad Judaeam, et obtineret civitatem, exire, et Domini judicio committere exitum rei.

14. Dans itaque potestatem omnium Deo mundi creatori, et exhortatus suos, ut fortiter dimicarent, et usque ad mortem pro legibus, templo, civitate, patria et civibus starent, circa Modin exercitum constituit.

1. Roku setnego czterdziestego y dziewiątego dowiedział się Judas, iż Antioch Eupator ciągnie z mnóstwem na Żydowską ziemię,

2. a z nim Lisyasz sprawca y przełożony nad sprawami, mając z sobą pieszych sto y dziesięć tysięcy, a iezdnych pięć tysięcy, y Elephantów dwadzieścia y dwa, y wozów z kosami trzysta.

3. A przymieszał się do nich y Menelaus, y z wielką chytrością prosił Antiocha nie o zachowanie oyczyzny, ale mając nadzieję że miał być wsadzony na państwo.

4. Lecz król nad królmi wzruszył serce Antiochowe przeciw złośnikowi: y gdy Lisyasz przypominał, że on był przyczyną wszego złego, rozkazał (jako u nich jest obyczaj) poymawszy go na tymże mieyscu zabić.

5. A była na onym mieyscu wieża na pięćdziesiąt łokiet, która miała we wsząd około siebie kupy popiołu, z téy było poyżrenie na dół przykre;

6. ztamąd kazał onego świętokradzcę w popiół wrzucić, gdy go wszyscy popychali na stracenie.

7. Takimci prawem przestępcy zakonu przydało się umrzeć, ani w ziemi bydy pochowanym Menelausowi.

8. A zaiste dosyć sprawiedliwie: bo iż wiele przeciw ołtarzowi Bożemu złości poczynił, którego ogień y popiół był święty, sam na popiołową śmierć zdany jest.

9. Ale król ciągnął sercem nieuieły, chcąc się pokazać gorszym na Żydy niżli ociec iego.

10. Czego się Judas dowiedziawszy, przykazał ludowi aby we dnie y w nocy Pana wzywali, aby jako zawsze, tak y teraz im był na pomocy;

11. jako tym którzy się bali, aby zakonu y oyczyzny, y kościoła świętego nie utracili: a iżby ludowi który niedawno trochę sobie wychnął, nie dopuszczał znowu przyśdz w poddaństwo narodóm bluźnierskim.

12. To gdy wszyscy spolu uczynili, y prosili miłosierdzia od Pana z płaczem y z posty przez trzy dni ustawicznie leżąc na ziemi, napominał ich Judas, aby się gotowali.

13. Sam z starszymi umyślił piérwéy niżby król z woyskiem przyciągnął do Żydowskiéy ziemi, a niżby wziął miasto, wyciągnąć, a sądowi Pańskiemu skończenie rzeczy poruczyć.

14. A tak wszystko dawszy w moc Bogu stworzycielowi świata, a swych napomniawszy, aby się mężnie potykali, y aż do śmierci o zakon, kościół, miasto, oyczyznę, y mieszczeni się zastawiali, położył się z woyskiem u Modyn.

R. 13. — 5. *Zewsząd około siebie kupy popiołu.* Miała około siebie dużo popiołu zewsząd nagromadzonego, w celu ażeby skazani na śmierć byli zrzucani doń

z wieży.

8. *Dosyć sprawiedliwie.* Bardzo sprawiedliwie.

15. Et dato signo suis Dei victoriae, juvenibus fortissimis electis, nocte aggressus aulam regiam, in castris interfecit viros quatuor millia, et maximum elephantorum cum his, qui superpositi fuerant;

16. summoque metu ac perturbatione hostium castra replentes, rebus prospere gestis, abierunt.

17. Hoc autem factum est die illucescente, adjuvante eum Domini protectione.

18. Sed rex, accepto gustu audaciae Judaeorum, arte difficultatem locorum tentabat,

19. et Bethsurae, quae erat Judaeorum praesidium munitum, castra admovebat; sed fugabatur, impingebat, minorabatur.

20. His autem, qui intus erant, Judas necessaria mittebat.

21. Enuntiavit autem mysteria hostibus Rhodocus quidam de Judaico exercitu, qui requisitus, comprehensus est et conclusus.

22. Iterum rex sermonem habuit ad eos, qui erant in Bethsuris; dextram dedit, accepit, abiit;

23. commisit cum Juda, superatus est. Ut autem cognovit rebellasse Philippum Antiochiae, qui relictus erat super negotia, mente consternatus Judaeos deprecans, subditusque eis, jurat de omnibus, quibus justum visum est; et reconciliatus obtulit sacrificium, honoravit templum, et munera posuit;

24. Machabaeum amplexatus est, et fecit eum a Ptolemaide usque ad Gerrenos ducem et principem.

25. Ut autem venit Ptolemaidam, graviter ferebant Ptolemenses amicitiae conventionem, indignantes, ne forte foedus irrumperent.

26. Tunc ascendit Lysias tribunal, et exposuit rationem, et populum sedavit, regressusque est Antiochiam; et hoc modo regis profectio et reditus processit. (1. Mach. 6, 62).

15. Y dawszy swoim hasło, zwycięstwa Bożego, obrawszy sobie co mężniejsze młodzieńce, uderzywszy w nocy na dwór królewski, zabił w obozie mężów cztery tysiące, y co największego elefanta, z tymi którzy na nim byli;

16. y napelnivszy wielką trwogą, y zamieszaniem obóz nieprzyjacielski, a rzeczy fortunnie odprawivszy, odiachali.

17. A to się stało gdy się już rozedniwało, za pomocą obrony Pańskiey.

18. Ale król skosztowawszy śmiałości Żydowskiey, fortelem pokuszał się o trudnościami miejsce,

19. y położył się obozem u Bethsury, która była obronnym zamkiem żydowskim: ale go odpędzono, y uszkodzono, y urywano.

20. A onym którzy w zamku byli, Judas potrzeb dodawał.

21. A Rhodok nieiaki, który był z woyska Judzkiego, tajemnice nieprzyjaciółom oznaymiał, który szukany poiman iest, y wsadzony.

22. Powtóre król uczynił rzecz do tych którzy byli w Bethsurze, rękę dał, wziął, odiechał;

23. zwiódł bitwę z Juda, porażon iest. A dowiedziawszy się, iż Philip wybił się z mocy w Antiochii, którego był zostawił nad sprawami; upadłszy na sercu, przepraszaiać Żydy, y podaiąc się im, przysiągł na wszystko co się słuszno widziało: a poiednawszy się, ofiarę ofiarował, kościół uczcił, y dary zostawił:

24. Machabeusza oblał, y uczynił go księżciem y hetmanem od Ptolemaidy aż do Gerenów:

25. A gdy przyiachał do Ptolemaidy, za złe mieli Ptolemeyczycy przyiacielstwa postanowienie, gniewaiąc się, żeby snadź przymierza nie zgwałcili.

26. Tedy Lisyasz wstąpił na stolicę, y dał sprawę, y lud uśmierzył, y wrócił się do Antiochii: a tymci sposobem toczył się królewski odjazd y przyjazd.

CAPUT XIV.

O wojnie Demetriusza z Żydami za poduszczeniem Alcyma, i t. d.

1. Sed post triennii tempus cognovit Judas, et qui cum eo erant, Demetrium Seleuci cum multitudine valida et navibus per portum Tripolis ascendisse ad loca opportuna,

2. et tenuisse regiones adversus Antiochum, et ducem ejus Lysiam. * (1. Mach. 7, 9).

3. Alcimus autem quidam, qui summus sacerdos fuerat, sed voluntarie coinquinatus est temporibus commissionis considerans, nullo modo sibi esse salutem, neque accessum ad altare, *

15. Zwycięstwa Bożego. T. j. za hasło dał te słowa: Zwycięstwo Boże.—Dwór królewski. Namiot królewski.

18. Skosztowawszy. Doświadczywszy odwagi i meztwa Żydów.

21. Tajemnice. Sekretne narady.—Wsadzony. Do więzienia.

23. Philip wybijat się. Patrz wyż. Ks. 1, r. 6, 55.

ROZDZIAŁ 14.

1. Ale po trzech leciech dowiedział się Judas, y ci co z nim byli, iż Demetrius Selewków z potężnym woyskiem y z okręty przez port Tripolu ciągnął na miejsca sposobne,

2. y wziął ziemię przeciwko Antiochowi, y hetmanowi iego Lisyaszowi.

3. A nieiaki Alcymus, który był nawyższym kapłanem, ale się był dobrowolnie splugawił czasu pomieszania, bacząc że żadnym obycaiem żyw zostać nie mógł, ani przystępu mieć do ołtarza,

25. Gniewaiąc się, żeby snadź przymierza nie zgwałcili. Zdaje się, iż przyczyną tego gniewu był wybor i władza dana Machabeuszowi.

R. 14.—1. Ale po trzech leciech. W trzy lata po śmierci Antyocho Epifana. — Demetryusz Selewków. Patrz wyż. Ks. 1. r. 7 na początku.

3. Nieiaki Alcymus. Patrz tamże w. 5.—Splugawił. Bałwochwalstwem.—Czasu pomieszania. Nie mówi Pi-

4. venit ad regem Demetrium centesimo quinquagesimo anno, offerens ei coronam auream, et palmam, super haec et thallos, qui templi esse videbantur. Et ipsa quidem die siluit.

5. Tempus autem opportunum dementiae suae nactus, convocatus a Demetrio ad consilium et interrogatus, quibus rebus et consiliis Judaei niterentur,

6. respondit: Ipsi, qui dicuntur Assidaei Judaeorum, quibus praest Judas Machabaeus, bella nutriunt, et seditiones movent, nec patiuntur regnum esse quietum:

7. nam et ego defraudatus parentum gloria (dico autem summo sacerdotio) huc veni:

8. primo quidem utilitatibus regis fidem servans, secundo autem etiam civibus consulens, nam illorum pravitate universum genus nostrum non minime vexatur.

8. Sed oro his singulis, o rex, cognitis, et regioni et generi secundum humanitatem tuam perulgatam omnibus prospice:

10. nam, quamdiu superest Judas, impossibile est, pacem esse negotiis.

11. Talibus autem ab hoc dictis, et ceteri amici, hostiliter se habentes adversus Judam, inflammaverunt Demetrium.

12. Qui statim Nicanorem praepositum elephantorum ducem misit in Judaeam,

13. datis mandatis, ut ipsum quidem Judam caperet; eos vero, qui cum illo erant, dispergeret, et constitueret Alcimum maximi templi summum sacerdotem.

14. Tunc gentes, quae de Judaea fugerant Judam, gregatim se Nicanori miscabant, miserias et clades Judaeorum prosperitates rerum suarum existimantes.

15. Audito itaque Judaei Nicanoris adventu et conventu nationum, conspersi terra rogabant eum, qui populum suum constituit, ut in aeternum custodiret, quique suam portionem signis evidentibus pretegit.

16. Imperante autem duce, statim inde moverunt, conveneruntque ad castellum Dessau.

17. Simon vero frater Judae commiserat cum Nicanore; sed conteritus est repentino adventu adversariorum.

18. Nicanor tamen, audiens virtutem comitum Judae, et animi magnitudinem, quam pro patriae certaminibus habebant, sanguine iudicium facere metuebat.

19. Quam ob rem praemisit Possidonium, et Theodotium et Matthiam, ut darent dexteram, atque acciperent.

smo ś, iż on był arcykapłanem w czasie zaburzeń, ale iż się splugawił bałwochwalstwem w tym czasie. Czasem pomieszania nazywa się ów czas, w którym Żydzi złączyli się z poganami i przyjęli ich obyczaje i obrządki. Patrz Ks. 1, w. 1.—*Żadnym obyczajem żyw zostać nie-mógł. Mniemał iż będzie pozbawionym majątku i życia.*

4. przyszedł do króla Demetriusza roku setnego pięćdziesiątego ofiarując mu koronę złotą y palmę, y nieakie zielone gałąski, które się zdaly być kościelne. A onego dnia milczał.

5. Potym upatrzwszy czas szaleństwu swemu pogodny, gdy był od Demetriusa wezwan do rady, a pytano go na których rzeczach y radach Żydowie się sadzili,

6. odpowiedział: Ci które zowią Assydeyczyki między Żydami których hetmanem jest Judas Machabesz, mnożą wojny, y tumulty wzruszają, a nie dopuszczają królestwu zostać w pokoju:

7. bo y ia złupiony z chwaly przodków moich, (mówię z naywyższego kapłaństwa) tum się uciekl:

8. naprzód zachowując wiarę pożytkóm królewskim: a potym téż radzac o mieszczanach: bo dla ich przewrotności wszystkie naród nasz nie pomalu jest utrapiony.

9. Ale proszę królu, te wszystkie rzeczy uznawszy, y o ziemi, y o narodzie, według twój ludzkości wszystkim znaiomę, obmyślay:

10. bo póki żyw Judas, nie jest rzecz podobna, aby rzeczy były w pokoju.

11. To gdy on powiedział, drudzy téż przyiaciele będąc nieprzyjacielskiego serca przeciw Judzie, zapalili Demetriusa.

12. Który natychmiast Nikanora przełożonego nad elefanty, hetmana posłał do Judzkiej ziemie,

13. dawszy rozkazanie, aby Judę poymał, y tych którzy z nim byli rozprószył, a Alcyma najwyższym kapłanem najwyższego kościoła postanowił.

14. Tedy pogani którzy byli z Żydowskię ziemie przed Judą uciekli, kupami się do Nikanora przymieszowali, mniemając iż nędza y klęski Żydów miało być ich szczęściem.

15. A tak Żydowie usłyszawszy o przyszeiu Nikanorowym, y o zgromadzeniu narodów, ziemią się posypawszy, prosili onego, który swój lud postanowił, aby na wieki strzegł, y który częśćkę swoię iasnemi cudami broni.

16. A za rozkazaniem hetmana, zarazem się ztamtąd ruszyli, a ściagnęli się do miasteczka Dessau.

17. A Simon brat Judy potkał się z Nikanorem: ale się przelekl nagłego przypadnienia nieprzyaciół.

18. Wszakóż Nikanor słyszac o mężtwie towarzyszwów Judy, y o wielkim sercu które mieli biąc się za oyczyznę, bał się krwią rozsądku uczynić.

19. Przetóż posłał przed sobą Possydoniusza, y Theodocyusza, y Mathiasza, aby dali prawicę y wzięli.

dług rachuby Chaldejskiej.—*Galęzki. Złote.— Które zdaly się być kościelne. Które były świętokradzko zabrane przez Alcyma.*

15. *Częstkę. Dziedzictwo, t. j. Żydów.*

16. *Hetmana. Symona brata Judy.*

18. *Krwicę. Bał się mierzyć z ich mężtwem z narażeniem na niebezpieczeństwo własnego życia.*

20. Et cum diu de his consilium ageretur, et ipse dux ad multitudinem retulisset, omnium una fuit sententia amicitias annuere.

21. Itaque diem constituerunt, qua secreto inter se agerent; et singulis sellae prolatae sunt et positae.

22. Praecepit autem Judas armatos esse locis opportunis, ne forte ab hostibus repente mali aliquid oriretur; et congruum colloquium fecerunt.

23. Morabatur autem Nicanor Jerosolymis, nihilque inique agebat, gregesque turbarum, quae congregatae fuerant, dimisit.

24. Habebat autem Judam semper carum ex animo, et erat viro inclinatus.

25. Rogavitque eum ducere uxorem, filiosque procreare. Nuptias fecit, quiete egit, communiterque vivebant.

26. Alcimus autem, videns caritatem illorum ad invicem et conventiones, venit ad Demetrium, et dicebat, Nicanorem rebus alienis assentire, Judamque regni insidiatorem successorem sibi destinasse.

27. Itaque rex exasperatus, et pessimis hujus criminationibus irritatus, scripsit Nicanori, dicens, graviter quidem se ferre de amicitiae conventionem, jubere tamen Machabaeum citius vincum mittere Antiochiam.

28. Quibus cognitis, Nicanor consternabatur, et graviter ferebat, si ea, quae convenerant, irrita faceret, nihil laesus a viro,

29. sed, quia regi resistere non poterat, opportunitatem observabat, qua praeeptum perficeret.

30. At Machabaeus, videns secum austerius agere Nicanorem, et consuetum occursum ferocius exhibentem, intelligens non ex bono esse austeritatem istam, paucis suorum congregatis, occultavit se a Nicanore.

31. Quod cum ille cognovit, fortiter se a viro praeventum, venit ad maximum et sanctissimum templum, et sacerdotibus solitas hostias offerentibus, jussit sibi tradi virum;

32. quibus cum juramento dicentibus, nescire se, ubi esset, qui quaerebatur, extendens manum ad templum, (1. Mach. 7, 35).

33. juravit, dicens: Nisi Judam mihi vincum tradideritis, istud Dei fanum in planitiem deducam, et altare effodiam, et templum hoc Libero patri consecrabo.

34. Et his dictis abiit. Sacerdotes autem proidentes manus in caelum, invocabant eum, qui semper propugnator esset gentis ipsorum, haec dicentes:

20. A gdy się o to długo namawiali, a sam hetman przed ludem onę rzecz przelożył, wszystkich iedno zdanie było zezwolic na przyjaźń.

21. A tak naznaczyli dzień, którego mieli z sobą na osobności mówić, y dla każdego wyniesiono stolek y postawiono.

22. A Judas rozkazał aby zbrojni byli na miejscach sposobnych, by się snać z prędka od nieprzyjaciół co złego nie zaczęło: y mieli przystojną rozmowę.

23. A Nikanor mieszkał w Jeruzalem, y nie niesprawiedliwie nie czynił, y gromady gminu które się były zebrały rozpuścił.

24. Y zawsze mu był z serca miły Judas, y był mężowi przychylny.

25. Y prosił go aby żonę pojął, y syny spodził. Pojął żonę, y mieszkał spokojnie, y żyli społecznie.

26. Lecz Alcymus widząc między nimi społeczną miłość, y umowy, przyszedł do Demetriusa, y oznaymił mu, że Nikanor na rzeczy szkodliwe pozwolił, a Judę zdraycę królestwa następcą swym naznaczył.

27. A tak król zaiatrzony, a złościwemi potwarzami jego rozdrażniony, napisał Nikanorowi mówiac, że mu nie miło iż przyjaźń zawarł: wszakże rozkazuje, aby co rychléy Machabeusza związanego do Antiochiiéy posłał.

28. Co zrozumiawszy Nikanor, lękał się, y było mu to ciężko, iesliby to miał złamać na czym było stanęło, nie będąc w niwczym obrażony od męża,

29. ale iż się królowi nie mógł sprzeciwić, upatrował pogodę którejby wypełnił rozkazanie.

30. Lecz Machabeusz widząc że się z nim Nikanor ostrze obchodził, y na zwykłym potykaniu srożéy mu się stawił, rozumiejąc iż ta srogość nie z dobrego pochodziła, zebrawszy nie wiele ludu swego, schronił się przed Nikanorem.

31. Czego gdy się on dowiedział, iż był mężnie od męża uprzedzon, wszedł do najwiętszego, a naświetszego kościoła, a gdy kapłani zwykłe ofiary sprawowali, rozkazał im aby męża wydali;

32. lecz gdy oni pod przysięgą powiadali, iż niewiedzą gdzieby był którego szukano: ściagnawszy rękę przeciw kościołowi, przysięgi mówiac:

33. Jeśli mi Judy związanego nie wydacie, ten kościół Boży zrównam z ziemią, y ołtarz wywalę, a ten kościół poświęcę Bachusowi.

34. Y to rzekłszy szedł precz. Lecz kapłani podniószy ręce w niebo, wzywali tego, który zawsze był obrońcą narodu ich, to mówiac:

nie przestał zachowywać ustawy Esseńczyków, i że wiódł życie wspólne nakształt terazniejszych zakonników. Lub oznacza, że Judas i Nikanor żyli z sobą w ścisłej przyjaźni.

26. Na rzeczy szkodliwe pozwolił. Pochwalał i aprobował rzeczy niezgodne z interesami królewskimi.

20. Sam hetman. Judas.

22. Przystojną rozmowę. Zebranie i naradę odpowiadające ważności przedmiotu i zdolne ustalić pokój.

23. Gromady gminu. Które się przyłączyły były do Nikanora. Patrz w. 14.

25. Społecznie. Oznacza iż Judas pojąwszy żonę

35. Tu Domine universorum, qui nullius indiges, voluisti templum habitationis tuae fieri in nobis.

36. Et nunc, sancte sanctorum omnium Domine, conserva in aeternum impollutam domum istam, quae nuper mundata est.

37. Razias autem quidam de seuioribus ab Ierosolymis delatus est Nicanori, vir amator civitatis, et bene audiens, qui pro affectu pater Iudaeorum appellabatur.

38. Hic multis temporibus continentiae propositum tenuit in Iudaismo, corpusque et animam tradere contentus pro perseverantia.

39. Volens autem Nicanor manifestare odium, quod habebat in Iudaeos, misit milites quingentos, ut eum comprehenderent;

40. putabat enim, si illum decepisset, se cladem Iudaeis maximam illaturum.

41. Turbis autem irruere in domum ejus, et januam dirumpere, atque iguem admoveere cupientibus, cum jam comprehenderetur, gladio se petiit;

42. eligens nobiliter mori potius, quam subditus fieri peccatoribus, et contra natales suos indignis injuriis agi.

43. Sed, cum per festinationem non certo ictu plagam dedisset, et turbae intra ostia irrumperent, recurrens audacter ad murum, praecipitavit semetipsum viriliter in turbas;

44. quibus velociter locum dantibus casui ejus, venit per mediam cervicem;

45. et cum adhuc spiraret, accensus animo, surrexit; et cum sanguis ejus magno fluxu deflueret, et gravissimis vulneribus esset saucius, cursu turbam pertransiit;

46. et stans supra quamdam petram praeruptam, et jam exsanguis effectus, complexus intestina sua, utrisque manibus projecit super turbas, invocans dominatorem vitae ac spiritus, ut haec illi iterum redderet; atque ita vita defunctus est.

35. Ty Panie wszech rzeczy, który niczego nie potrzebujesz, chciałeś aby był kościół mieszkania twego między nami.

36. A teraz święty wszystkich świętych Panie, zachowaj w wieki nie splugawionym dóm ten, który niedawno iest oczyszciony.

37. A Razyasz nieiaki z starszych z Jeruzalem był oskarżon przed Nikanorem, a ten mąż miłośnik miasta, y dobrą sławę mając: który dla życzliwości nazwan był oycem Żydów.

38. Ten przez wiele czasów przedsięwzięcie czystości trzymał w zakonie Żydowskim, gotów wydać ciało y duszę, za wytrwanie.

39. A Nikanor chcąc okazać nienawiść którą miał przeciw Żydóm, posłał pięćset żołnierźw, aby go poymali;

40. bo mniemał gdyby go był zwiódł, że miał wielką kłeskę Żydóm uczynić.

41. A tak gdy się chciał werwać gmin do domu iego, y drzwi wybić, y ogień założyć: gdy go iuż poymać mieli, przebił się mieczem;

42. wołąc raczey poczeiwie umrzeć, a niżli podać się grzesznikom, y nieprzystoynie rodowi swemu krzywdy cierpieć.

43. Ale gdy przed kwapieniem nie pewnym razem ranę sobie zadał, a gmin się we drzwi wdzierał, wbieżawszy śmieie na mur, mężnie się z góry zrzucił na ludzie;

44. którzy gdy prędko dali plac spadnieniu iego, padł na szyię;

45. a gdy ieszcze dychał, zapaliwszy się sercem powstał: a chocia krew z niego wielkim strumieniem ciekła, y acz był ciężko zraniony, przeszedł wskok przez lud;

46. y stanąwszy na nieiakięj skale przykręy, gdy go iuż krew uchodziła, uchwyciwszy obiema rękoma wnętrzości swe, rzucił ie na lud, wzywając tego który iest Panem żywota y Ducha, aby mu ie zaś przywrócił: a tym sposobem umarł.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O porażce Nikanora, ustanowieniu święta na tę pamiątkę.

1. Nicanor autem, ut comperit Judam esse in locis Samariae, cogitavit cum omni impetu die sabbati committere bellum. (1. Mach. 7, 26).

2. Iudaeis vero, qui illum per necessitatem sequebantur, dicentibus: Ne ita ferociter et barbare feceris, sed honorem tribue diei sanctificationis, et honora eum, qui universa conspicit.

3. Ille infelix interrogavit, si est potens in caelo, qui imperavit agi diem sabbatorum.

4. Et respondentibus illis: Est Dominus vi-

38. *Przedsięwzięcie czystości trzymał.* Który się wstrzymywał od towarzystwa z poganami i miał w obrzydzeniu ich obyczaje i ofiary.

40. *Gdyby go był zwiódł.* W grecc.: jeśliby go pojmał.

42. *Poczeiwie umrzeć.* Wspaniale, jak jest w grecc.: zdaje się iż z natchnienia Ducha ś. śmierć sobie dobrowol-

1. A Nikanor, dowiedziawszy się, że Judas był na mieyscach Samaryięy, umyślił ze wszystką mocą w dzień soboty stoczyć bitwę.

2. A gdy Żydowie, którzy z przymuszenia z nim isdź musieli, mówili mu, nie czyni tak okrutnie a nieludzkie: ale uczci dzień święty, y czci tego który wszystko widzi.

3. On nieszczęsny zapytał, iesli iest możny na niebie, który rozkazał obchodzić dzień sobotni?

4. A gdy oni odpowiedzieli, iest Pan żywy sam nie zadał; Pismo ś. bowiem nie tylko opowiada ten czyn, lecz w niejakiem względzie i zaleca go.

R. 15. — 3. *Jeśli jest możny na niebie.* Dziwna pycha ludzka równająca się Bogu i przywłaszczająca sobie władzę jego nad ludźmi. Zapytuje, czy władza niebem ten, który rozkazuje dzień sobotni święcić.

vus ipse in coelo potens, qui iussit agi septimam diem.

5. At ille ait: Et ego potens sum super terram, qui impero sumi arma, et negotia regis impleri. Tamen non obtinuit, ut consilium perficeret.

6. Et Nicanor quidem cum summa superbia erectus, cogitaverat commune trophaeum statuere de Juda.

7. Machabaeus autem semper confidebat cum omni spe auxilium sibi a Deo affuturum;

8. et hortabatur suos, ne formidarent ad adventum nationum, sed in mente haberent adjutoria sibi facta de coelo, et nunc sperarent ab Omnipotente sibi affuturam victoriam.

9. Et allocutus eos de lege et prophetis, admonens etiam certamina, quae fecerant prius, promptiores constituit eos;

10. et ita animis eorum erectis simul ostendebat gentium fallaciam et juramentorum praevaricationem.

11. Singulos autem illorum armavit, non clypei et hastae munitione, sed sermonibus optimis et exhortationibus, exposito digno fide somnio, per quod universos laetificavit.

12. Erat autem hujusmodi visus: Oniam, qui fuerat summus sacerdos, virum bonum et benignum, verecundum visu, modestum moribus, et eloquio decorum, et qui a puero in virtutibus exercitatus sit, manus profendentem, orare pro omni populo Judaeorum; (*Supr. 3, 1*).

13. post hoc apparuisse et alium virum aetate et gloria mirabilem et magni decoris habitudine circa illum;

14. respondentem vero Oniam dixisse: Hic est fratrum amator, et populi Israel: hic est, qui multum orat pro populo et universa sancta civitate, Jeremias propheta Dei.

15. Extendisse autem Jeremiam dexteram, et disse Judae gladium aureum, dicentem:

16. Accipe sanctum gladium munus a Deo, in quo dejicies adversarios populi mei Israel.

17. Exhortati itaque Judae sermonibus bonis valde, de quibus extolli posset impetus, et animi juvenum confortari, statuerunt dimicare et confingere fortiter, ut virtus de negotiis judicaret, eo quod civitas sancta et templum periclitarentur.

18. Erat enim pro uxoribus et filiis, itemque pro fratribus et cognatis minor sollicitudo, maximus vero et primus pro sanctitate timor erat templi;

5. *Raęę wykonał.* Zamiar wygubienia Żydów.

9. *Mówiąc do nich z zakonu.* Przypominał im zawarte w Piśmie ś. obietnicy dla tych, którzy wypełniają zakon i zań walczą.

11. *Nie bronią tarczę i drzewa.* Nietylko tarczę, lub oszczepem.—*Sen wiary godny.* Od Boga zesłany. P. Bóg mając szczególniejszą opiekę nad panującymi, często nimi kieruje przez znaki lub sny przez się zesłane; co już i Homer zauważał, Ks. 2 Illiad.

12. *Oniasza.* Który zdradziecko przez Menelausa był zabity. Patrz wyż. r. 4, w. 34.

w niebie możny, który rozkazał obchodzić dzień siódmy.

5. On zasię odpowiedział: A iam też mocny na ziemi, który każę brać zbroię, y sprawy królewskie wypełnić. Wszakże nie dokazał, aby był raęę wykonał.

6. A Nikanor wielką hardością wyniesiony, umysłil był pospolity znak zwycięztwa wystawić z Judy.

7. A Machabeusz ustawicznie ufał ze wszystką nadzieją, iż mu miał przyśdź ratunek od Boga;

8. y napominał swoich, aby się nie bali przyszcia poganów: ale aby mieli na pamięci wspomozenia im z nieba podawane: y teraz aby się spodziewali, że im miało przyśdź od Wszchemocnego zwycięztwo.

9. Y mówiąc do nich z zakonu y z proroków, przypominając też bitwy które piérwcy mięwali, uczynil ie ochotniejsze;

10. a tak serca im dodawszy, przytym okazał zdrady poganów, y zgwałcenie przysięg.

11. A każdego z nich uzbroil, nie bronią tarczcy y drzewa, ale dobremi mowami y napominaniem: powiedziawszy sen wiary godny, którym wszystkie uweselił.

12. A było widzenie takowe: Oniasza który był nawyższym kapłanem, męzą dobrego, y laskawego, wstydliwego weyżrzenia, y skromnych obyczaiów, y wymowy ozdobney, y który z dzieciństwa w cnotach był ćwiczony, ręce wyciągnawszy, modlącę się za wszytek lud Żydowski.

13. Potym że się ukazał y drugi maź w leciece y w chwale dziwnęy, y wielkię ozdoby przy nim;

14. a iż odpowiadając Oniasz rzekł: Tenci iest miłośnik bracięy y ludu Izraelskiego, ten iest który się wiele modli za lud y za wszytko miasto święte, Jeremiasz prorok Boży.

15. A że Jeremiasz zściagnął prawą rękę, y podał Judzie miecz złoty, mówiąc:

16. Weźmi miecz święty dar od Boga, którym porazisz przeciwniki ludu mego Izraelskiego.

17. A tak będąc napomnieni namowami Judy barzo dobremi, któremi mogła byđ wzbudzona ochota, y serca mlodych ludzi umocnione, postanowili bię się y potykać męźnie, aby męztwo o rzeczach osądziło: przeto że miasto święte, y kościół był w niebezpieczeństwie.

18. Bo mnieysze było staranie o żony, y o syny, y o bracia, y o krewne, ale nawiększa y napierwsza była boiaźń, o świętoblność kościoła;

13. *Wielkię ozdoby.* Ozdobiony był zewsząd wielką wspaniałością; jaka to chwala była wskazówką zasięg świętego proroka i chwały należnej mu w niebie.

14. *Ten jest który się wiele modli za lud i za wszytko miasto święte.* Patrz Wujka.

15. *Miecz złoty.* Wszystkie bowiem rzeczy od Boga pochodzące, jako najdoskonalsze, zwykły się przez złoto figurować. Patrz wyż. 3, 25; 5, 2, 10 i 27; 11, 8.

17. *Napomnieni.* W grec. pocieszeni.—*Aby męztwo.* Aby całą tę sprawę rozstrzygnęło męztwo ich i odwaga.

19. sed et eos, qui in civitate erant, non minima sollicitudo habebat pro his, qui congressuri erant.

20. Et, cum jam omnes sperarent iudicium futurum, hostesque adessent, atque exercitus esset ordinatus, bestiae equitesque opportuno in loco compositi,

21. considerans Machabaeus adventum multitudinis, et apparatus varium armorum et ferocitatem bestiarum, extendens manus in coelum, prodigia facientem Dominum invocavit, qui non secundum armorum potentiam, sed prout ipsi placet, dat dignis victoriam.

22. Dixit autem invocans hoc modo: Tu Domine, qui misisti Angelum tuum sub Ezechia rege Juda, et interfecisti de castris Sennacherib centum octoginta quinque millia, (*Supr. 8, 19*).

23. et nunc, Dominator coelorum, mitte Angelum tuum bonum ante nos in timore et tremore magnitudinis brachii tui,

24. ut metuant, qui cum blasphemia veniunt adversus sanctum populum tuum. Et hic quidem ita peroravit.

25. Nicanor autem, et qui cum ipso erant, cum tubis et canticis admovebant.

26. Judas vero, et qui cum eo erant, invocato Deo, per orationes congressi sunt;

27. manu quidem pugnantes, sed Dominum cordibus orantes, prostraverunt non minus triginta quinque millia, praesentia Dei magnifice delectati.

28. Cumque cessassent, et cum gaudio redirent, cognoverunt Nicanorem ruisse cum armis suis.

29. Facto itaque clamore, et perturbatione excitata, patria voce omnipotentem Dominum benedicebant.

30. Praecepit autem Judas, qui per omnia corpore et animo mori pro civibus paratus erat, caput Nicanoris, et manum cum humero abscissam, Jerosolymam perferri.

31. Quo cum pervenisset, convocatis contribulibus et sacerdotibus ad altare, accersit et eos, qui in arce erant.

32. Et ostenso capite Nicanoris, et manu nefaria, quam extendens contra domum sanctam omnipotentis Dei, magnifice gloriatus est.

33. Linguam etiam impij Nicanoris praecisam jussit particulatim avibus dari, manum autem dementis contra templum suspendi.

34. Omnes igitur coeli benedixerunt Dominum, dicentes: Benedictus, qui locum suum incontaminatum servavit.

35. Suspendit autem Nicanoris caput in summa

19. ale y ci którzy w mieście byli, nie pomalū się troskali o te, którzy się potykać mieli.

20. A gdy się już wszyscy spodziewali przyszłego sądu, a nieprzyjaciele już blisko byli, wojsko zszykowane było, y bestyie, y iezdni na sposobnym miejscu postawieni,

21. Machabeusz uważając nadchodzenie wojska, y rozmaite przyprawy bronię, y srogość bestii, wyciągnawszy ręce ku niebu, prosił Pana który dziwne cuda sprawuje, który nie według mocy zbróy, ale iako się mu podoba godnym zwycięztwo daie.

22. Y mówił wzywając tym sposobem: Ty Panie któryś posłał anioła twego, za Ezechiasza króla Judzkiego, y pobieś z wojska Sennacherib sto ośmdziesiąt y pięć tysięcy,

23. y teraz panujący niebiosóm, spuśc anioła twego dobrego przed nami, w bojaźni y w strachu wielkości ramienia twego:

24. aby się przelekli którzy z bluźnieniem idą przeciw świętemu ludowi twemu. A ten tak modlitwę skończył.

25. A Nikanor y którzy z nim byli, z trąbami y z pieśniami następowali.

26. Lecż Judas, y którzy z nim byli, wzywając Boga z modlitwami zwiedli bitwę;

27. rękoma wprawdzie woiuiąc, ale sercem Panu się modląc: porazili niemnię trzydziestu y pięci tysięcy ludzi, radując się wielce z obecności Bożęy.

28. A gdy przestali, y z weselem się wracali, dowiedzieli się iż Nikanor upadł we swęy zbroięy.

29. Tedy okrzyk uczyniwszy y trwoę wzruszywszy, błogosławili głosem oyczystym Pana wszechmocnego.

30. A Judas przykazał, który zawsze ciałem y sercem gotów był dla mieszczań umrzeć, głowę Nikanorowę, y rękę z ramieniem uciętą do Jeruzalem zanieść.

31. Gdzie gdy przyiachał, zezwawszy mieszczań y kapłany do ołtarza, wezwał y tych którzy na zamku byli.

32. Y ukazawszy głowę Nikanorowę, y rękę przekłątą, którą zściagnawszy na dóm święty wszechmocnego Boga, hardzie się chlubił:

33. y ięzyk niezbożnego Nikanora wyrznawszy kazał po kęsu ptakóm dać, a rękę szaleńca zawiesić przeciw kościołowi.

34. Tedy wszyscy błogosławili Pana niebieskiego, mówiąc: Błogosławiony który miejsce swe zachował nie splugawione.

35. Zawiesił téż głowę Nikanorowę, na wierz-

20. Gdy już wszyscy spodziewali się przyszłego sądu. Gdyż już walka się zbliżała, w której miał się okazać sąd boży względem sprawy obudwóch wodzów.— *Bestyje.* Słonie.

23. *W bojaźni i strachu.* Przynoszącego bojaźń i przestrasz na nieprzyjaciół.

25. *Z pieśniami.* Z okrzykami wojennemi.— *Następowali.* Postępowali.

27. *Z obecności Bożęy.* W grec. cudownie uradowani z ukazania się Bożego. Okazało się bowiem, iż Bóg był z nimi, kiedy tak znakomite odnieśli zwycięztwo.

29. *Trwoę wzruszywszy.* Przez zlanie się w jeden ogłos okrzyków i radości.

arce, ut evidens esset, et manifestum signum auxilii Dei.

36. Itaque omnes communi consilio decreverunt, nullo modo diem istum absque celebritate praeterrere;

37. habere autem celebritatem tertia decima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca, pridie Mardochei diei.

38. Igitur his erga Nicanorem gestis, et ex illis temporibus ab Hebraeis civitate possessa, ego quoque in his faciam finem sermonis.

39. Etsi quidem bene, et ut historiae competit, hoc et ipse velim: sin autem minus digne, concedendum est mihi.

40. Sicut enim vinum semper bibere, aut semper aquam, contrarium est, alternis autem uti, delectabile: ita legentibus, si semper exactus sit sermo, non erit gratus. Hic ergo erit consummatus.

chu zamku, aby było iasne, a iawne znamię raktunku Bożego.

36. A tak wszyscy za społecznym zezwoleniem postanowili, aby dnia onego żadną miarą bez święcenia nie miiali;

37. ale żeby mieli święto trzynastego dnia księżyca Adar, iako Syryjskim ięzykiem zowią, duiem przededniem Mardocheuszowym.

38. A gdy się to z Nikanorem stało, a od onego czasu Hebrayczykowie miasto otrzymali: ia też na tym mieyscu koniec uczynię pisaniu memu.

39. A ieśli dobrze y iako historyię przystoi, tegom i sam pragnął: a ieśli nie tak godnie, ma mi byđz odpuszczono.

40. Bo iako zawždy pić wino, abo zawždy wodę, iest rzecz przeciwna, ale na przemiany używać, iest rzecz wdzięczna: tak czytającym, ieśli by zawsze było pisanie doskonałe, nie będzie wdzięczne tym co czytaią. Tu tedy będzie koniec.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. w. 14. *Ten jest który się wiele modli za lud i za wszystko miasto święte.* Patrz tu iż święci Oniasz biskup, i Jeremiasz prorok, modlą się po śmierci za lud żydowski, toć tedy żywymi i po śmierci byli. A tak naucz się tu, iż to rzecz pewna w zakonie starym była, że się oni święci na łonie Abrahamowem jeszcze będący modlili: bo jako tu będąc w ciele śmiertelnem modlili się, tak i po śmierci wolniejszymi będąc, i większą miłość mając, daleko lepiej to czynili. Dla tego i tu mówi, ten jest miłośnik braci i ludu Izraelskiego. Bo jako to tu z miłości czynili, tak i po śmierci też miłość zachowali: modląc się za rodzaj ludzki, za kościół Boży, za przyjaciół i syny, i za wszystkie insze. Wyjawszy to iż nie mogli o wszystkich potrzebach wiedzieć, tylko co im Bóg objawił wedle czasu onego. A jeśliż na onczas przed przyjściem Pana Chrystusowem, nie będąc jeszcze w niebie, modlili się za ludzi, jakoż daleko więcej teraz już w niebie będąc, modlą się za nas, bo nas doskonałej miłują, i wszystkie potrzeby nasze w osobności wiedzą. Czytaj o tém Exod. 32. Isai. 63. Jerem. 15.

37. *Księżyca Adar.* Lutego.—*Jako Syryjskim ięzykiem zowią.* Jest przerwienie wyrazów. W grec. bowiem jest: *Trzynastego dnia miesiąca dwónastego* (adar po syryjsku) *w wigilię dnia Mardocheuszowego.*

39. *Tegom i sam pragnął.* Jakby rzekł: Raduję się.—*A jeśli nie tak godnie.* Nie prosi o przebaczenie omyłek co do prawdziwości historycznej, lecz co do gładkości stylu; podobnież jak ś. Paweł przez pokorę wyznaje iż nie jest biegłym w wymowie.

40. *Rzecz przeciwna.* Szkodliwa, mniej pożądana.—*Jeśli by zawsze było pisanie doskonałe.* Bardzo wypracowane i ubarwione. W tekście greckim jest sens taki: *Jako pić samo wino i znowu wodę, nieprzyjaznem jest, czyli nieprzyjemnem; sprawuje zaś rozkosz, jeżeli jedno z drugim zmieszasz: tak podoba się mowa przygotowana, to jest przyprawiona czyli należycie uprzydatkowana.*

Koniec Księgi 2-giej Machabejskiej i Tomu trzeciego.

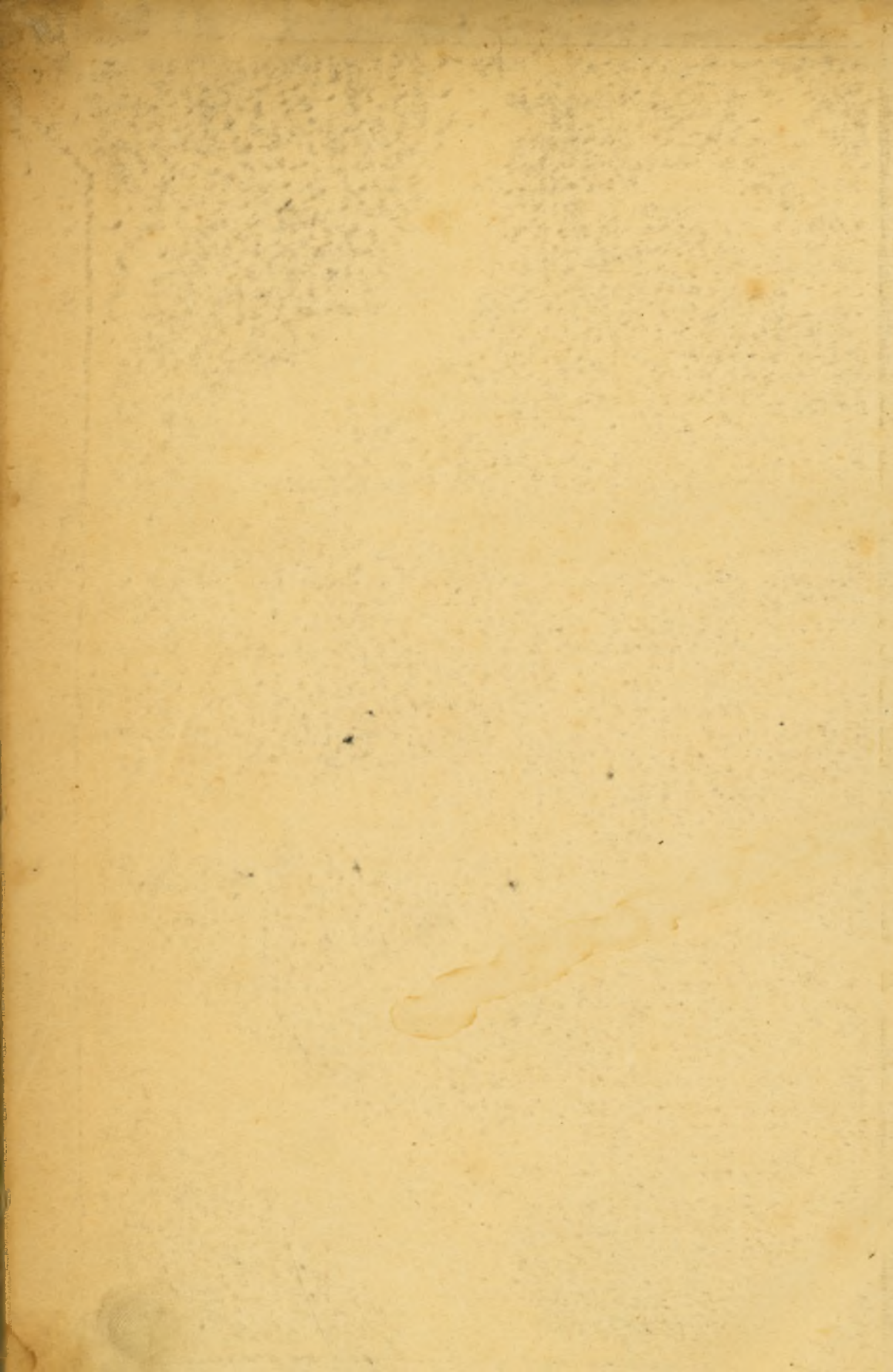
SPIS RZECZY.

			<i>Stronica.</i>
Księga Izajasza	Rozdziałów w niej	66	7.
Księga Jeremiasza	— —	57	143.
Księga Barucha	— —	6	284.
Księga Ezechiela	— —	48	300.
Księga Daniela	— —	14	412.
Księga Ozeasza	— —	14	460.
Księga Joela	— —	3	484.
Księga Amosa	— —	9	491.
Księga Abdiasza	— —	1	507.
Księga Jonasza	— —	4	509.
Księga Micheasza	— —	7	514.
Księga Nahuma	— —	3	527.
Księga Habakuka	— —	3	532.
Księga Sofoniasza	— —	3	539.
Księga Aggeusza	— —	2	546.
Księga Zacharyasza	— —	14	550.
Księga Malachiasza	— —	4	575.
Księga 1 Machabejska	— —	16	583.
Księga 2 Machabejska	— —	15	644.

Ogółem w Tomie tym Ksiąg 19; Rozdziałów w nich 289. Wszystkich zaś Ksiąg Starego Testamentu, zawartych w trzech pierwszych tomach niniejszego wydania, jest 45; Rozdziałów w nich 1074.

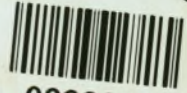
114

WYŻSZA SZKOŁA PEDAGOGICZNA W KIELCACH
BIBLIOTEKA

80754

R

Biblioteka WSP Kielce

0222605